ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УРСР

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

50
РОКІВ
РАДЯНСЬКОЇ
ВЛАДИ

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

В ДВАДЦЯТИ ШЕСТИ ТОМАХ

КИЇВ 1967

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

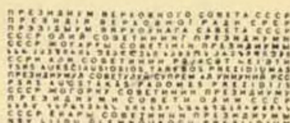
ГОЛОВНА РЕДАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ АН УРСР

9(С...)
190

ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА
ім. М. В. ФРУНЗЕ

ГРАМОТА

ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

за успехи, достигнутые трудящимися области в хозяйственном и культурном строительстве,

Указом от 30 января 1967 года наградил Полтавскую область Украинской ССР

ОРДЕНОМ ЛЕНИНА

Председатель Президиума Верховного Совета СССР *Подгорный*

Секретарь Президиума Верховного Совета СССР *М. Георгадзе*

МОСКВА, КРЕМЛЬ. 3 февраля 1967 г.

Вручення ордена Леніна Полтавській області. Член Політбюро ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР М. В. Підгорний прикріплює орден до прапора області. 2 вересня 1967 року.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ ТОМА

Славними перемогами відзначають трудящі орденоносної Полтавської області 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Як і вся Радянська країна, за п'ятдесят років свого соціалістичного буття Полтавщина пройшла героїчний шлях від поміщицько-капіталістичного ладу до корінних соціалістичних перетворень, до суспільства, яке не знає експлуатації; від політичного безправ'я до соціалістичної демократії; від національного гноблення до свободи і рівності, дружби і братерства; від техніко-економічної відсталості до сучасної індустрії і механізованого колективного сільського господарства: від неписьменності до небаченого зростання народної освіти, науки і культури.

На основі неухильного здійснення ленінських планів соціалістичного будівництва зусиллями трудящих під керівництвом Комуністичної партії колись економічно відстала губернія перетворена на передову область Радянської України з розвинутою сучасною індустрією і високомеханізованим сільським господарством. Продукція полтавських підприємств — великовагові автомобілі та вагони, верстати, устаткування для харчової промисловості, електротехнічне обладнання, вироби хімічної промисловості та інші — відома далеко за межами нашої країни. На службу людям поставлено багаті надра полтавської землі.

Полтавщина здавна славилася як одна з найбагатших житниць країни. Тепер продукція, що її дає соціалістичне сільське господарство області, незрівнянно зросла. Трудівники села не тільки вирощують хліб, а й виробляють велику кількість м'яса, найвищих сортів вершкового масла, яєць, сировини для переробної промисловості — цукрових буряків, соняшнику, вовни. Характерними краєвидами Полтавщини стали неозорі лани золотої пшениці, через які крокують нафтові вишки та високовольтні електролінії. Успішне здійснення завдань господарського будівництва забезпечило неухильне зростання народного добробуту і широке розгортання культурного будівництва в області.

Свідченням загальнонародного визнання вкладу робітників, колгоспників та інтелігенції Полтавщини в спільну скарбницю здобутків комуністичного будівництва є те, що в 1967 році на прапорі Полтавської області засяяв орден Леніна.

Великий історичний подвиг трудівників міст і сіл Полтавщини, важкий і героїчний їх шлях від безрадісного минулого до прекрасного сьогодні, від відсталості до нестримного прогресу, до багатства і слави. Це основна тема пропонованого читачеві тома «Полтавська область», який редакційна колегія розглядає як першу спробу

систематичного вивчення і висвітлення з марксистсько-ленінських позицій історії Полтавщини від найдавніших часів до наших днів.

В томі вміщено 58 нарисів — про всі міста, найвизначніші селища міського типу і села та історико-економічний нарис про область,— 25 довідок — економічних характеристик районів та 347 довідок про села — центри сільських Рад. Для зручності користування томом до нього додаються іменний та географічний покажчики.

Матеріали тома розповідають про історичне минуле населених пунктів області, участь трудящих Полтавщини в боротьбі з експлуататорами та іноземними поневолювачами, про перемогу Жовтневої революції і події громадянської війни, про величезні соціалістичні перетворення, здійснені під керівництвом Комуністичної партії, безсмертні подвиги трудящих області у роки Великої Вітчизняної війни, їх самовіддану працю в ім'я побудови комунізму.

У томі докладно показано, як, створюючи величезні цінності матеріальної і духовної культури, трудящі Полтавщини з покоління в покоління нагромаджували славні традиції патріотизму, вірності у братстві і дружбі. Багатовікова історія Полтавщини сповнена подіями, що свідчать про єдність історичної долі українського і російського народів. Значна кількість перших поселень виникла тут як прикордонні укріплення, що захищали Київську Русь — спільну колиску братніх російського, українського і білоруського народів — від нападів кочових племен — печенігів і половців. У XVII столітті Полтавщина була одним з центрів визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі за возз'єднання України з Росією. Славну сторінку непорушного братерства і військової доблесті разом з російськими військами полтавці вписали в історію Полтавської битви.

Із загальноросійським революційним рухом проти поміщицько-феодального і капіталістичного гніту були нерозривно пов'язані революційні виступи робітничого класу і трудящого селянства Полтавщини. На початку XX століття Полтавська губернія стала вогнищем масового селянського руху, якому В. І. Ленін надавав великого значення як провіснику наступних революційних боїв. Пліч-о-пліч з трудящими Росії боролися робітники і селяни Полтавщини на барикадах Великого Жовтня. Червоною ниткою через усі нариси тома проходить думка про нездоланність соціальної, політичної та ідейної єдності радянського народу, непорушного соціалістичного братерства всіх народів нашої Батьківщини у боротьбі за побудову соціалізму і комунізму. Водночас на сторінках тома показано, що на всіх етапах революційної боротьби і соціалістичного будівництва вірними союзниками і помічниками полтавців були передові люди, інтернаціоналісти, комуністи інших країн.

Методологічною основою тома є твори класиків марксизму-ленінізму, рішення партійних з'їздів та Пленумів ЦК КПРС і ЦК КП України. В творах В. І. Леніна Полтавщині приділялася велика увага. Його влучні характеристики і яскраві приклади з життя та революційної боротьби трудящих Полтавщини — важливі матеріали для висвітлення історії міст і сіл області.

Робота над підготовкою цього тома викликала небувалий інтерес до вивчення і наукового висвітлення історії рідного краю. В кожному населеному пункті області діяли робочі групи, до складу яких входили вчителі, партійні і радянські активісти, любителі-краєзнавці. Широкі маси трудящих стали справжніми літописцями своїх міст і сіл. Багато зібраних ними матеріалів зберігається в народних історико-крає-

знавчих музеях, як найдорожчі реліквії. В написанні нарисів найактивнішу участь узяли також викладачі вузів області. Велика творча робота по дослідженню історії міст і сіл Полтавщини сприяла підвищенню кваліфікації колективу авторів.

Досліджено велику кількість архівних документів, періодичних видань, історичних праць. Зокрема, широко використані фонди Центрального державного історичного архіву СРСР, Центрального державного архіву Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління СРСР, Центрального державного архіву народного господарства СРСР. Вивчено чимало матеріалів Центрального державного архіву Радянської Армії СРСР та Архіву Міністерства оборони СРСР. Найрізноманітніші відомості взято з матеріалів Центрального державного історичного архіву УРСР та його філіалу в м. Харкові, Центрального державного архіву Жовтневої революції та соціалістичного будівництва УРСР.

Автори користувалися також документами архіву Інституту історії партії ЦК КП України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та Полтавського обласного партійного архіву. Багато цікавого матеріалу було виявлено в Полтавському обласному державному архіві. Крім того, використано історико-статистичні відомості, збірники по господарській статистиці, матеріали господарських переписів.

Чимало цінних відомостей взято із матеріалів поточних архівів та діловодства Полтавського обласного виконавчого комітету, статистичного управління, обласного управління сільського господарства тощо.

Велику допомогу авторським колективам у виявленні історичних джерел подали Державна історична бібліотека УРСР, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Полтавська обласна бібліотека ім. І. П. Котляревського, наукові бібліотеки Полтавського краєзнавчого музею та Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка.

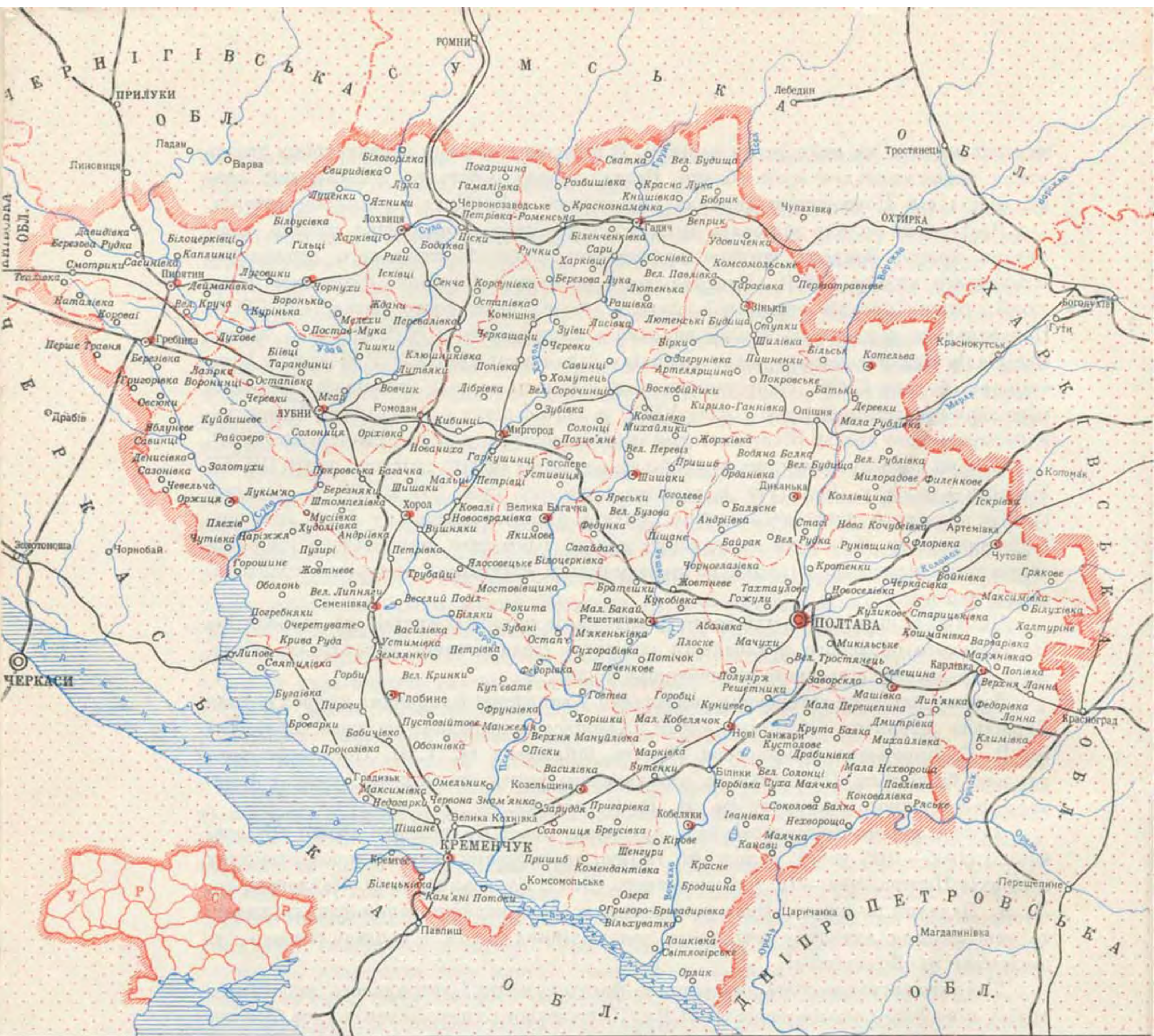
Автори широко використовували друковані праці Полтавської вченої архівної комісії (1905—1917 роки), монографії та інші дослідження відомих дореволюційних істориків Полтавщини — П. І. Бодянського, В. О. Бучневича, І. Ф. Павловського, Л. В. Падалки та інших. Висвітленню радянського періоду допомогли друковані та усні спогади активних учасників революційних подій і соціалістичного будівництва на Полтавщині.

Для ілюстрування тома використано фотодокументи Центрального державного архіву кіно-фото-фонодокументів УРСР та Полтавського краєзнавчого музею. Значну кількість фото одержано від старожилів, учасників революційних подій на Полтавщині, ветеранів Великої Вітчизняної війни і праці, від сільських народних музеїв.

Всю свою роботу авторські колективи проводили під безпосереднім керівництвом Головної редакційної колегії. Велику науково-методичну допомогу подавав їм Інститут історії Академії наук УРСР, інші інститути Секції суспільних наук АН УРСР та редакція історії міст і сіл Української РСР Головної редакції УРЕ АН УРСР.

Редакційна колегія тома висловлює глибоку подяку всім товаришам, які взяли участь у підготовці та виданні тома, і чекає зауважень, пропозицій та порад щодо дальшого розгортання роботи по вивченню історії області.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ТОМА

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ ЗА КІЛЬКІСТЮ ЖИТЕЛІВ

Говтва	Села
Диканька	Селища міського типу з населенням до 10 000 чол.
Глобине	Селища міського типу з населенням понад 10 000 чол.
Хорол	Міста з населенням 10 000–30 000 чол.
ЛУБНИ	Міста з населенням 30 000–50 000 чол.
ПРИЛУКИ	Міста з населенням 50 000–100 000 чол.
ПОЛТАВА	Міста з населенням понад 100 000 чол.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ

- Центри областей
- Центри районів
- Інші населені пункти

МАСШТАБ

12 0 12 24 36 км

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

Полтавська область розташована на Лівобережжі України. На півночі вона межує з Чернігівською та Сумською, на сході — з Харківською, на півдні — з Дніпропетровською і Кіровоградською, на заході з Черкаською і Київською областями УРСР. Площа області — 28,8 тис. кв. км. Населення — 1681,7 тис. чол.; густота — 58,4 чол. на 1 кв. км. У містах проживає 620,9 тис. чол., у селах 1060,8 тис. чоловік. Українців — 93,4 проц., решта — інші національності.

Область поділяється на 25 районів. В її межах 12 міст (2 — обласного підпорядкування та 10 — районного), 18 селищ міського типу, 3 робітничі селища та 2224 сільських населених пункти, підпорядкованих 18 селищним та 378 сільським Радам депутатів трудящих.

В області — значні поклади корисних копалин. Тут виявлено 13 родовищ нафти і газу: Радченківське, Сагайдацьке, Зачепилівське, Кибинцівське. Глинсько-Розбишівське, Більське, Чорнуське, Солоське та інші.

Серед корисних копалин важливе місце належить залізним рудам. Великі їх поклади залягають у межах т. зв. Кременчуцької магнітної аномалії, створюваної залізистими кварцитами, що простягаються від Криворіжжя і проходять за 8 км на схід від Кременчука. Найбільше промислове значення має Ґалещинське родовище. У Кременчуцькому районі є також величезні запаси кварцитів, які легко піддаються збагачуванню.

Понад Дніпром залягають поклади граніту. Сотні тисяч кубометрів граніту щороку добувають тільки з 6 кар'єрів — Крюківського, Чикалівського, Тахтаївського, Малокохнівського, Піщанського, Редутського — в Кременчуцькому районі.

Майже в кожному районі є поклади високоякісних глин, придатних для виробництва цегли, гончарної черепиці, посуду тощо. Зустрічається і мергель. Найбільші родовища його зосереджені поблизу селища міського типу Градизька Глобинського району та села Максимівки Кременчуцького району (гора Пивиха).

Крім звичайних сортів піску, які використовуються на цегельних заводах, у цементному виробництві і для виготовлення залізобетону, на Полтавщині є поклади високоякісного чистого кварцевого піску та його кольорових різновидностей, придатних для виробництва скла і силікатної цегли. Більшість цих родовищ зосереджені в Зіньківському, Миргородському, Диканському, Кременчуцькому і Гадяцькому

районах. Полтавщина займає третє місце в республіці за покладами торфу. Основна маса торфовищ зосереджена в західній частині області, по річках Сліпороді, Оржиці, Сулі, Хоролу, Удаю та інших. Найбільші запаси торфу — в Лохвицькому і Лубенському районах.

На території області є кілька джерел мінеральної води. Відоме Миргородське джерело було відкрите ще у 1914 році. Однак використання його почалося лише за радянських часів. В урочищі Бутова Гора, між Яреськами і Шишаками, поблизу річки Псла, відкрите джерело, вода якого має в собі велику кількість дуже корисних речовин для лікування хворих із зниженою кислотністю шлунку. Біля джерела побудовано завод, який випускає «Гоголівську» мінеральну воду.

Лісів в області небагато. Здебільшого вони ростуть по берегах річок, на піщаних дюнах, по балках. Усі ріки Полтавщини належать до басейну Дніпра. В межах області в Дніпро впадають Орель, Псьол, Сула, Ворскла та інші. Окремі ділянки цих рік використовуються для транспортних потреб. Їх води мають також значні запаси енергії — тут працює більше 10 гідроелектростанцій.

Полтавщина була заселена ще в давньокам'яному віці, більше 15 тис. років тому. У 1871 році учитель Лубенської гімназії Ф. І. Камінський виявив біля села Гінців Лубенського повіту першу на території нашої країни стоянку пізнього палеоліту[1]. Згодом пам'ятки цього періоду були виявлені також біля сіл В'язівок Лубенського повіту, Сергіївки Гадяцького повіту, містечка Городища Пирятинського повіту.

Густо заселеною була територія нинішньої області в епоху нового кам'яного віку (IV—III тис. до н. е.): про це свідчать рештки більш як 30 поселень. Найбільш відомі з них — в урочищі Білій Горі поблизу Полтави, біля села Макухівки Полтавського району та в селі Попівці Решетилівського району[2].

На Полтавщині є більш як 60 пам'яток епохи бронзи. Найцікавіші серед них — Чикалівське поселення, поселення та кургани в урочищі Лисій Горі біля міста Лубен та скарб пізньої бронзи, знайдений в кінці XIX століття поблизу Кабакових хуторів у Кобеляцькому повіті [3].

Виявлено близько 50 пам'яток скіфо-сарматського часу, які датуються VII—VI та V—III століттями до н. е. Серед них особливо виділяється Більське городище. Головним заняттям жителів городища було землеробство — про це свідчать знайдені під час розкопок речі: серпи, кам'яні зернотерки, обвуглені жмутки невимолоченої пшениці. Досить відомими пам'ятками цього часу є також кургани поблизу сіл Мачух і Пожарної Балки Полтавського району та Книшівське городище у Гадяцькому районі [4].

Серед археологічних пам'яток Полтавської області особливе місце посідають ті, що належать слов'янським племенам. Зокрема, в Лубнах виявлено поховання зарубинецької культури (II століття до н. е. — I—II століття н. е.), біля села Мануйлівки Козельщинського району — рештки поселення цієї ж культури [5]. Понад 70 пам'яток характеризують черняхівську культуру (II—VI століття н. е.). Найбільш відомі з них — могильник та поселення біля села Кантемирівки Чутівського району, могильник поблизу колишнього хутора Компанійців Григоро-Бригадирівської сільради Кобеляцького району, де розкопано 467 поховань, могильники біля Лохвиці, Полтави, на хуторі Новоселівці, в селі Писарівці Новосанжарського

---

[1] П. И. Борисковский. Палеолит Украины. Материалы и исследования по археологии СССР (далі МИА), 40, 1953, стор. 305—327, 443—444.

[2] Д. Я. Телегін. Неолітичні поселення Лісостепового Лівобережжя і Полісся України. Археологія, т. XI, 1957, стор. 74—77.

[3] М. Рудинський. Археологічні збірки Полтавського музею. Збірник, присвячений 35-річчю Полтавського музею, т. I, Полтава, 1928, стор. 41.

[4] Г. Т. Ковпаненко. Племена скифского времени на Ворскле, М., 1963, стор. 10, 12—13.

[5] Е. В. Махно, И. М. Самойловский. Зарубинецкие памятники в лесостепном Приднепровье. МИА, 70, 1959, стор. 21.

району та поселення поблизу сіл Радуцьківки і Максимівки Кременчуцького району. Пам'ятки роменської культури (VIII—X століття н. е.) досліджувалися в Полтаві та в селі Опішні Зіньківського району.

Понад 50 знахідок, виявлених на території області, належать до періоду Київської Русі (IX—XIII століття), найбільш відомі з них — могильник, городище та поселення біля села Броварок Гадяцького району. На могильнику розкопано 80 курганів VIII—X століть; 3 поховання — на могильнику біля села Скоробагатьки Лохвицького району.

Численні скарби, знайдені на Полтавщині, свідчать про майнову нерівність і нагромадження багатств в окремих слов'янських сім'ях уже в перших віках нашої ери. Скарби срібних римських монет II—III століть н. е. знайдено біля сіл Остапове Великобагачанського району та Лукищини Полтавського району. Поблизу села Великої Рублівки Котелевського району виявлено скарб золотих монет кінця IV — середини V століття н. е. Під селом Яхниками Лохвицького району та під Полтавою розкрито скарби срібних прикрас початку X століття н. е. Особливий інтерес становить величезний скарб VIII століття н. е. (вагою 75 кг), знайдений у 1912 році поблизу села Малої Перещепини (нині Новосанжарського району), що складався з речей візантійського та іранського походження[1].

Зустрічаються на території Полтавщини сліди перебування в цей час і неслов'янських народів. Біля села Мачух Полтавського району виявлено горно з десятьма посудинами VIII століття н. е., близькими за типом до салтівської сармато-аланської культури.

На території Полтавщини в VIII—IX століттях жили переважно сіверяни. У XI—XII століттях цей край входив до складу Переяславського князівства. Тоді була «осажена містами», тобто більш-менш густо заселена, тільки західна частина Полтавщини, до річки Сули. В числі найстаріших поселень стародавньої Русі літописець згадує такі міста на території нинішньої Полтавщини, як Хорол (1084 рік), Говтва (1095 рік), Горошин (1096 рік, тепер село Горошине Семенівського району), Кснятин (1069 рік, тепер село Снітин Лубенського району), Лубни (1107 рік), Пісочинь (1092 рік, тепер село Піски Лохвицького району), Пирятин (1155 рік), Луком'є (1179 рік), Лтава (Полтава, 1174 рік), Лохвиця (1320 рік). Звичайно, не всі вони були справжніми містами, деякі, певно, відігравали роль прикордонних укріплень.

Нижня і середня течія Ворскли становила частину південного кордону древньоруської держави, який відокремлював її спочатку від печенігів, а згодом — від половців та інших кочових племен. З середини XI століття і до татаро-монгольської навали територія сучасної Полтавщини була ареною безперервної боротьби з половецькими ордами.

У 1238—1239 рр. татаро-монголи загарбали середнє Подніпров'я. Частина населення з Полтавщини, рятуючись від них, відійшла на Полісся, інші шукали глухі, неприступні для татарської кінноти місця і продовжували займатися сільським господарством та промислами.

У XIV—XV століттях територія Полтавщини була захоплена литовськими, а пізніше — після Люблінської унії 1569 року — польськими феодалами, які встановили тут режим нещадної кріпосницької експлуатації. Про заселення цього краю протягом XVI — першої половини XVII століть можна судити з карти України, складеної французьким інженером Бопланом, що перебував на польській службі. В межах сучасної Полтавської області на карті позначено понад 300 поселень, серед яких були міста, слободи, села. Найгустіше заселялися землі на берегах рік Сули та Хоролу. На побережжі і в долині Дніпра значилося тільки

---

[1] А. А. Бобринский. Перещепинский клад. Материалы по археологии России, Полтава, 1914, стор. 117—120.

Звернення Т. Федоровича (Трясила) до народу 1630 р.

29 поселень, а по річці Ворсклі та її басейну — 9 [1].

Багата шляхта, одержуючи королівські «пожалування», покріпачувала населення «окраїн». Часто для заохочення перших поселенців королівський уряд надавав їм певні пільги, на кілька років звільняв від повинностей. Шляхетні колонізатори, що прибували з королівськими грамотами на нові землі і заставали їх уже заселеними, пред'являли населенню свої права на «послушенство», а згодом остаточно його закріпачували. Великі володіння мали на Полтавщині польські магнати Потоцький, Жолкевський, Конєцпольський та інші. Не відставали від них і українські феодали. Тільки ополяченому українському магнатові Вишневецькому належало тут близько 40 тис. селянських і міщанських господарств [2].

Основна територія сучасної Полтавщини входила в цей час до Черкаського староства Київського воєводства [3]. Частина її земель, що пізніше належали до Лохвицького, Роменського та Гадяцького повітів, була південно-західною окраїною Російської держави (в середині XVI століття т. зв. Путивльський рубіж — кордон Росії з Польсько-Литовською державою проходив по р. Сулиці).

На кінець першої чверті XVII століття землі нинішньої Полтавщини розподілялися між обводами, чи староствами,— Черкаським, Переяславським та Миргородським, що були в складі Київського воєводства.

Панування польських та литовських феодалів негативно позначалося на економічному розвитку краю. Нестерпним тягарем був феодально-кріпосницький і національно-релігійний гніт для трудящих міст і сіл — головних виробників матеріальних благ. Частина сільського населення, не маючи польової землі, не могла вести самостійне господарство. Такими були городники, халупники, підсусідки, комірники та інші.

Пригноблені маси чинили відчайдушний опір наступові феодалів. У травні 1596 року селяни й козаки — учасники повстання під проводом С. Наливайка — після поразки біля Білої Церкви і в урочищі Гострий Камінь створили укріплений табір під Лубнами в урочищі Солониці. До них приєдналися жителі навколишніх сіл. Понад 10 днів повстанці мужньо оборонялись і завдали численних втрат ворожому війську. Польський гетьман Жолкевський не зміг захопити табір і пішов на переговори, пообіцявши помилувати учасників повстання. Повстанці

[1] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение, Полтава, 1914, стор. 61.

[2] Історія Української РСР, т. I, К., 1953, стор. 178.

[3] М. В. Лятошинський. Історичний нарис територіального складу Полтавщини, К., 1929, стор. 203.

повірили йому, але за це поплатилися кров'ю. Тисячі козаків і селян, що склали зброю, шляхтичі порубали. Були також забиті старі, жінки й діти, які перебували в таборі. Жителі Полтавщини брали активну участь у повстанні під проводом Т. Федоровича (Трясила) у 1630 році, а навесні 1638 року — в повстанні під керівництвом Я. Острянина. Повстанці захопили тоді Кременчук, Хорол, Омельник, Говтву.

Після поразок учасники повстань нерідко шукали порятунку на території Російської держави. Чимало втікачів ішло на царську сторожову службу. Втечі пригноблених феодальною верхівкою українських селян особливо почастішали в 1-й половині XVII століття. Серед переселенців були вихідці з Гадяча, Говтви, Миргорода та інших міст Полтавщини. Співчутливе ставлення до них на території Російської держави сприяло посиленню національно-визвольної боротьби проти польської шляхти. Спільне життя і боротьба проти татарської та шляхетської агресії, а також проти феодалів-кріпосників зближували російський і український народи й відіграли велику роль у підготовці возз'єднання України з Росією.

Яскраві сторінки вписало населення Полтавщини в літопис визвольної війни 1648—1654 рр. На початку червня 1648 року повсталі селяни штурмом оволоділи містом Лубнами, де був замок Вишневецького. До них приєдналося також багато драгунів з польського війська, «которые иманы из мещан и ис пашенных мужиков» [1]. На території сучасної Полтавської області формувалися сотні і полки, які звідси йшли на захід, щоб взяти участь у боротьбі проти польської шляхти. Вже на початку визвольної війни були утворені Полтавський, Миргородський, Лубенський і Гадяцький козацькі полки. Зберігся запис про те, що 29 квітня 1649 року «...из Гадича, из Миргорода, из Платавы, с Опошни, с Куземчина, из Зинькова, из Лютенки, из Веприка казацкие атаманы и полковники и сотники со всеми казаки пошли к казацкому гетману к Богдану Хмельницкому стоять войною против ляхов»[2].

Полтавщина, як і Чернігівщина, була тривким тилом армії Б. Хмельницького: звідси він черпав людські резерви, тут вироблявся порох та інше військове спорядження, звідси його війську постачали продовольство. Наприклад, напередодні Зборівської битви Б. Хмельницький, за свідченням рильського воєводи, надіслав на Полтавщину листа, щоб «...казаки, пашенные и непашенные крестьяня, бежали наспех в казацкие полки к гетьману к Богдану Хмельницкому, у ково есть пищали и те б де шли с пищали, а у ково де пищалей нет, и те б де шли с рогатины и с киями». Відповіддю на цей лист був «подъем большой»[3]. А в одному з документів 1650 року йдеться про те, що на Полтавщині «в черкасских де городах порох делают и сыплют в бочки и возят к Богдану Хмельницкому».

За Білоцерківською угодою 1651 року на Полтавщину мали повернутись польська шляхта і польське військо, козаки ж, які потрапили до реєстру, повинні були переселитися до королівських міст Київського воєводства. Однак селяни й козаки Полтавщини не пустили шляхтичів у свої міста й села, а реєстрові козаки відмовилися переїхати за Дніпро.

Одним з найближчих сподвижників Богдана Хмельницького був полковник Полтавського полку Мартин Пушкар. І коли після смерті Богдана Хмельницького купка козацької старшини на чолі із зрадником Виговським зробила спробу відновити на Україні панування польських магнатів, відірвавши її від Росії, Пушкар очолив народне повстання (1657—1658 рр.). Навесні 1658 року воно охопило Гадяч, Миргород, Лохвицю, Зіньків. І хоч повстання з допомогою кримських татар було придушене, а багато населених пунктів Полтавщини (Полтава, Диканька, Опішня, Зіньків) зазнали жахливого спустошення,— все ж наміри польських запроданців не були здійснені.

---

[1] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах, т. II, М., 1954, стор. 24.

[2] Там же, стор. 178.

[3] Там же, стор. 215.

Щоб зміцнити на Україні феодально-кріпосницькі відносини, розхитані в період народно-визвольної війни, царський уряд всіляко підтримував місцеву феодальну верхівку. Багато маєтностей віддав козацькій старшині в тимчасову чи повну власність гетьманський уряд. Не тільки козацька старшина й монастирі, а й заможні козаки поступово закріпачували селян та збідніле козацтво — підпомічників і підсусідків.

Про соціальне розшарування населення Полтавщини свідчить склад полків — адміністративно-територіальних одиниць, що існували до 1782 року. У Гадяцькому полку було 21 986 виборних козаків, 18 002 підпомічники, 29 814 різночинців та ін.; у Лубенському — 39 065 козаків виборних, 29 136 підпомічників, 78 730 різночинців, посполитих та ін.; у Миргородському — виборних козаків — 17 664, підпомічників — 11 361, різночинців, посполитих та ін.— 41 378 чоловік.

Після возз'єднання України з Російською державою на Полтавщину поширювалась влада центральних установ Росії. Разом з тим зберігалося і козацьке управління, яке підлягало гетьманському уряду. Всього на території Полтавщини після укладення Зборівського миру (1649 рік) було 7 полків: Гадяцький (Зіньківський), Кропивнянський (Ірклїівський), Лубенський, Миргородський, Переяславський, Полтавський, Прилуцький, які поділялися на 114 козацьких сотень. Межі полків не були сталими. Так, у 1658 році Ірклїівський полк було ліквідовано, а в 60-х рр. XVII століття виник Кременчуцький полк. У 1763 році в межах полків було запроваджено також поділ на повіти. Після ліквідації полків у 1782 році окремі частини території Полтавщини входили спочатку до намісництв — Київського, Чернігівського, Катеринославського та Новоросійської губернії, потім до новоствореної Чернігівської губернії (з 1797 року — Малоросійська), у 1801 році — до Малоросійського генерал-губернаторства.

Над трудящими масами Полтавщини тяжів подвійний гніт— козацької старшини та російської феодально-кріпосницької верхівки. Розорені і зубожілі рядові козаки та посполиті разом з російськими селянами були активними учасниками антифеодальних рухів. Одним із найближчих соратників С. Разіна був козак з села Опішні Олексій Хромий (Лесько Черкашенин). Керуючи повстанськими загонами, дії яких поширювались на Харківщину, він мав намір перенести полум'я селянської війни і на Полтавщину. Пізніше він повернувся на Дон і загинув у Кагальнику, захищаючи Степана Разіна від домовитих козаків. Кременчуцький сотник Михайло Карачевський кілька разів доставляв листи С. Разіна на Україну. Посланці Разіна, що закликали народ на боротьбу, брали участь і в козацькій раді у Полтаві, їх гостинно зустрічало населення навколишніх сіл[1]. У 1687 році спалахнуло повстання в Гадяцькому полку, яке поширилось також на територію Миргородського, Лубенського та інших полків.

Назавжди увійшов в історію подвиг полтавчан у роки Північної війни. Жителі Гадяча, Зінькова, Опішні, Великих Будищ, Жуків та інших населених пунктів Полтавщини працювали на спорудженні укріплень, здобували для російських воїнів цінні розвідувальні відомості, вели активну партизанську боротьбу. Два місяці з допомогою місцевого населення захищався невеликий гарнізон Веприка, де загинуло понад 2000 солдатів і офіцерів шведської армії[2]. Героїчно боролися з ворогом жителі і гарнізон Полтави.

Разом з тим трудящі Полтавщини ні на хвилину не припиняли боротьби проти феодально-кріпосницьких утисків. Козацька старшина — Кочубеї, Скоропадські, Милорадовичі, Апостоли та інші,— захоплюючи землі селян і рядових козаків, нещадно експлуатували їх. За будь-яку провину селян жорстоко карали. Сваволя поміщиків не обмежувалась ніякими законами, а за царськими указами 60-х років XVIII століття вони дістали право засилати селян на каторгу без суду і слідства.

[1] К. Стецюк. Вплив повстання Степана Разіна на Україну, К., 1947, стор. 89.
[2] Очерки истории СССР, XVIII в., первая четверть, М., 1954, стор. 500.

ПОЛТАВСКІЯ
ГУБЕРНСКІЯ ВѢДОМОСТИ
№ 19.

Газ. «Полтавские губернские ведомости», 12 травня 1848 року.

а селяни ж під загрозою кари позбавлялися права навіть скаржитись на поміщиків. Пригноблені маси Полтавщини співчували і подавали всіляку підтримку гайдамацькому рухові.

У відповідь на закріпачення козаки села Кліщинців (тепер Черкаської області) в 1761 році повстали. Для придушення виступу сюди прибули каральні загони, озброєні гарматами. Учасники повстання виявили виняткову витримку і відвагу. Лише в 1774 році війська змогли зламати їх опір. У 1789 році вибухнуло повстання в селі Турбаях проти поміщиків Базилевських. Повстанці створили за козацьким звичаєм самоврядування і протягом чотирьох років не корилися царській владі.

На час утворення Полтавської губернії — 1802 рік — тут жило 1 343 029 чол., а в 1845 році — 1 636 317 чол., серед яких 667 805 поміщицьких селян та 18 119 дворових людей. Решту населення становили селяни, козаки, міщани, купці та дворяни.

У складі губернії спочатку було 10 повітів — Гадяцький, Золотоніський, Кременчуцький, Лубенський, Полтавський, Переяславський, Прилуцький, Пирятинський, Роменський і Хорольський. Згодом було створено Костянтиноградський та Миргородський, а пізніше — також Зіньківський, Лохвицький та Кобеляцький повіти.

Основними власниками землі, пасовиськ та лісів у губернії були поміщики. У 1846 році 72,2 проц. усієї землі належало поміщикам[1].

Селяни і козаки займалися головним чином хліборобством і скотарством. Землю обробляли плугом, ралом та бороною. Строки сівби дуже розтягувались: озимину починали сіяти в перших числах серпня, а закінчували в листопаді. Зернові жали здебільшого серпами. Навіть у 40-х рр. XIX століття тут «лише в крайності» застосовували замість серпа косу[2].

Продукти тваринництва все більше ставали предметами внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Сприятливі природні умови та зростання попиту зумовили швидке збільшення поголів'я худоби. У 1845 році в Полтавській губернії було 224 950 голів коней, 82 210 волів та корів, 639 909 свиней. Худоба в основному була зосереджена в маєтках поміщиків та в господарствах заможних селян, а переважна більшість населення не мала ні волів, ні коней[3].

Поволі розвивалися ремесла. Вже на початку XIX століття в повітових містах працювало близько 3000 ремісників: шевців, кравців, шапошників, столярів, мідників та інших. Значна частина селян, не пориваючи із землеробством, займалась різними промислами: в Зіньківському й Гадяцькому повітах, наприклад,— чинбарством та чоботарством, у Полтавському — бондарським промислом, у Миргородському — виготовленням коліс; в Опішні виробляли глиняний посуд, а в Решетилівці обробляли смушки і т. д. Значну частину продукції продавали часто на досить віддалених ринках. Так, грунські колісники (Зіньківський повіт) відправляли свої вироби в Кременчук і Полтаву; решетилівські смушки через скупщиків та оптових торговців потрапляли не тільки на найбільші російські ярмарки, а навіть і за кордон.

[1] І. О. Гуржій. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX століття, К., 1954, стор. 55.

[2] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, ч. II, Полтава, 1849, стор. 48—49.

[3] И. И. Игнатович. Помещичьи крестьяне накануне освобождения, Л., 1925, стор. 324.

Відбілювання полотна на Полтавщині. Кінець XIX століття.

Багато селян-кріпаків працювало на поміщицьких підприємствах. За неповними даними, на початку XIX століття на Полтавщині було 35 промислових підприємств, що виробляли продукції на 18 301 карбованець [1]. Найзначнішими серед них були селітрові буди, де працювало 684 робітники. Згодом виникли суконні фабрики, шкіряні, миловарні та цегельні заводи. На початку 2-ї чверті XIX століття були засновані цукрові заводи. Перший завод побудував у селі Бодакві Лохвицького повіту поміщик Майоров у 1828 році, а через рік завод виробив 180 пудів цукру [2]. Виникли підприємства для виробництва сільськогосподарських знарядь. Напередодні реформи 1861 року в Полтавській губернії було: 16 суконних фабрик, 71 селітрова буда, 18 цукрових заводів, 10 шкіряних, 15 — по виробництву свічок, 12 салотопних, 7 миловарних, 14 цегельних, 7 пивоварних, один маслотопний, 4 кахельні, 4 канатні, 3 ткацькі заводи, 2 фабрики килимів, поташний завод, тютюнова фабрика, Кременчуцьке підприємство Потьомкіна, де вироблялися молотарки, віялки, плуги, соломорізки тощо.

Чималу питому вагу в господарстві мало гуральництво. Горілчані заводи були майже в кожному поміщицькому маєтку. Вартість продукції гуралень значно перевищувала вартість продукції всіх інших промислових підприємств губернії.

В умовах самодержавства і кріпосництва культурний рівень широких мас народу був низький, їх свідомість була обплутана тисячами передсудів і забобонів. І все ж ліквідація польсько-шляхетського засилля в результаті визвольної війни 1648—1654 рр. сприяла піднесенню грамотності трудящих. У великих селах при церквах були створені початкові (т. зв. дяківські) школи, де вчилися діти козаків, селян і духівництва. В містах працювали школи, засновані братствами.

У 1803 році на 1763 містечка і села було 87 дяківських шкіл, де навчалося 783 учні.

У т. зв. народних училищах двох губерній — Полтавської та Чернігівської — в 1802 році навчалися всього 894 учні, серед них 70 дівчат [3]. За 20 років — з 1831 по 1850 — гімназичну освіту в губернії здобули всього 296 учнів [4].

У 1830 році була створена перша громадська бібліотека в губернії [5].

З 2 квітня 1838 року на Полтавщині почала видаватися перша газета «Полтавские губернские ведомости». Виходила вона раз на тиждень, її передплачували у 1842 році лише 30, а в 1848 році — 38 чоловік [6].

На Полтавщині була високо розвинута народна творчість. З уст в уста передавалися чудові твори напівлегендарної співачки, поетеси і складальниці пісень Марини Гордіївни (Марусі) Чурай (1625—1653 рр.), яка народилася поблизу Полтави. Відомо понад 20 пісень Марусі Чурай, серед них «Засвистали козаченьки»,

---

[1] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 13, Полтава, 1915, стор. 108.
[2] Центральний державний історичний архів СРСР (далі ЦДІА СРСР), ф. 1296, оп. 5, спр. 675, арк. 16.
[3] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 13, стор. 91.
[4] С. А. Геевский. Автобиография, К., 1894, стор. 181, 192.
[5] Газ. «Полтавские губернские ведомости», 16 листопада 1863 р.
[6] ЦДІА СРСР, ф. 1281, оп. 4, спр. 56, арк. 40; спр. 46, арк. 40.

Плетіння мотузок при допомозі сукальні на Полтавщині.

«Ой, не ходи, Грицю», «Віють вітри, віють буйні», яку І. П. Котляревський згодом використав у п'єсі «Наталка Полтавка», та інші.

Багато перлин української народної творчості було записано із слів видатного українського народного кобзаря О. М. Вересая (1803—1890 рр.), який жив у селі Сокиринцях на Прилуччині.

На творчості відомих письменників, діячів культури, що народились і працювали на Полтавщині, яскраво позначилося зміцнення культурних зв'язків російського і українського народів. Погляди багатьох визначних українських письменників складалися під впливом російської передової суспільної думки. Нещадно засуджував у своїх творах тогочасний суспільний лад видатний просвітитель, філософ і поет Г. С. Сковорода (1722—1794 рр.), який народився у селі Чорнухах Лохвицького повіту.

Провідна роль у розвитку української літератури дошевченківського періоду належала І. П. Котляревському (1769—1838 рр.). На його творчості яскраво відбився вплив декабристів. З його іменем пов'язано створення першого театру в Полтаві, на сцені якого виступав великий російський актор М. С. Щепкін.

Видатним явищем російської національної культури став переклад «Іліади» Гомера, здійснений російським поетом і перекладачем, уродженцем Полтави М. І. Гнєдичем (1784—1833 рр.).

Суперечності тодішнього суспільства відобразив у своїх творах український і російський письменник Є. П. Гребінка (1812—1848 рр.), який народився на хуторі Убіжищі, недалеко від Пирятина.

Автором гострої сатири на кріпосницькі та судові порядки був В. В. Капніст (1758—1823 рр.) — російський та український письменник і громадський діяч, який тривалий час працював директором училищ та генеральним суддею Полтавської губернії.

Дружні стосунки з передовою українською інтелігенцією підтримував класик грузинської літератури Давид Гурамішвілі (1705—1792 рр.), що понад 45 років прожив на Миргородщині і створив чимало ліричних творів за мотивами українських та російських народних пісень.

Про найтісніші зв'язки української і російської літератури яскраво свідчить творчість видатного російського письменника М. В. Гоголя (1809—1852 рр.), який народився у селі Великих Сорочинцях Миргородського повіту. На Полтавщині — у Полтаві, Лубнах, Пирятині, Хоролі, Миргороді, Яготині та в інших селах і містечках — бував великий український народний поет, художник, революційний демократ Т. Г. Шевченко. Тут він написав такі твори, як «Кавказ», «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм», «Великий льох», «Невольник», «Минають дні, минають ночі», «Заповіт» та інші.

У скарбницю вітчизняного образотворчого мистецтва помітний вклад внесли уродженці Полтавщини художники Д. Г. Левицький та В. П. Боровиковський.

У Гадячі народився визначний учений-природодослідник М. М. Тереховський (1740—1796 рр.), який жив і працював у Петербурзі. В селі Пашенній (тепер село Пашенівка Козельщинського району) народився М. В. Остроградський (1801—1862 рр.) — відомий математик, академік Петербурзької Академії наук та кількох іноземних академій.

Громадська діяльність визначних митців та вчених значною мірою сприяла пробудженню революційної свідомості трудящих.

Великий вплив на розвиток визвольного руху в усій країні мала Вітчизняна війна 1812 року. Разом з російським та іншими народами населення Полтавщини взяло активну участь у боротьбі проти французьких загарбників. Улітку 1812 року на Полтавщині було сформовано 9 козацьких полків у складі 16 тис. чоловік. За свідченням І. П. Котляревського, який брав активну участь у формуванні полків, населення губернії вступало в них «із задоволенням, охоче і без будь-якого смутку». В складі російської армії ці полки боролися з інтервентами під Малоярославцем, Смоленськом, Могильовим, Бородіним.

Після війни, внаслідок посилення кріпосницької експлуатації, зросло прагнення широких мас народу до визволення. Цьому значною мірою сприяла діяльність декабристів. Брати С. І., М. І. та І. І. Муравйови-Апостоли народились і тривалий час жили в селі Хомутці Миргородського повіту. На Полтавщині бували П. І. Пестель, М. С. Лунін, С. Г. Волконський, М. П. Бестужев-Рюмін, Ф. Ф. Вадковський. У Решетилівці брати П. І. та А. І. Борисови і юнкер Волков заснували таємне «Товариство першої згоди», яке пізніше дістало назву «Товариство друзів природи» [1].

На середину XIX століття боротьба трудящих мас проти самодержавно-кріпосницьких порядків набрала особливої гостроти. Праця на поміщиків протягом 3—4 днів на тиждень, виконання різних повинностей, оброк, державні податки — все це призвело до цілковитого розорення більшості селян та козаків. На кінець 30-х рр. лише за державними селянами та козаками Полтавської губернії числилось 5 536 070 крб. недоїмок[2]. Один із сучасників, що побував на Полтавщині в ці роки, генерал Михайловський-Данилевський у своїх спогадах писав: «...селяни стогнали під тягарем податків, для стягнення яких, особливо для збирання недоїмок, вдавались до найжорстокіших покарань. Наприклад, влітку клали під сорочку кропиву, а взимку виводили нещасних козаків на вулицю, змушували роззутися і обливали голі ноги водою, що спричиняло жахливі муки...»[3].

У відповідь на насильства, селяни вбивали поміщиків і управителів маєтків, палили панські хороми, чинили опір. Найбільш тривалою в цей період на Полтавщині була боротьба кріпаків сіл Жуки (тепер Полтавського району) і Стасі (тепер Диканського району) та навколишніх хуторів, що переросла у повстання.

Класова боротьба трудящих Полтавщини була одним із струмків, який вливався у велику ріку народного гніву проти поміщиків та кріпосницького ладу. Кінець кінцем, це змусило в 1861 році «першого поміщика, Олександра II, визнати, що краще звільнити згори, ніж чекати, поки скинуть знизу»[4].

Скасуванню кріпосного права передувала тривала підготовка. Переважна більшість дворян губернії спочатку відкидала навіть думку про «звільнення» селян. І тільки під тиском обставин деякі з них змушені були визнати необхідність

Прапор одного з народних ополчень, організованих на Полтавщині в 1812 році.

[1] Л. О. Медведська. Декабристи на Полтавщині. Х., 1960, стор. 16, 30, 31, 40, 49.

[2] А. П. Заблоцкий-Десятовский. Граф П. Д. Киселев и его время, т. I, СПб., 1882, стор. 48.

[3] Журн. «Русская старина», 1900, кн. 10, стор. 212—213.

[4] В. І. Ленін. Твори, т. 17, стор. 90.

скасування кріпосництва. Їхні позиції щодо шляхів «звільнення» яскраво відображала записка одного з впливових полтавських поміщиків М. Позена «Про заходи звільнення кріпосних селян». Позен пропонував «звільнити» селян без землі, залишивши за ними тільки садиби. За поміщиком мала залишитися також вотчинна влада над селянами [1]. Інший полтавський поміщик Єгоров запропонував надати кріпакам особисту свободу та залічити їх до розряду державних селян, дозволивши тільки раз на рік переселятися в інші місцевості. Вся польова земля, за його проектом, мала залишитись у поміщика, а за селянами треба було закріпити на 20 років садиби [2]. Ще реакційнішим був проект Старицького, який вимагав звільнити не всіх селян, а тільки їх дітей, які народилися після перепису 1850 року[3].

П. І. Борисов — один з організаторів «Товариства першої згоди» у с. Решетилівці Полтавської губернії.

Дещо відрізнялися від цих проектів пропозиції поміщиків-лібералів, які, виступаючи за зміцнення позицій дворянства і розширення поміщицького землеволодіння, все ж розуміли, що за існуючих умов збереження кріпосництва неможливе. З цього погляду цікава записка полтавського поміщика Галагана «Про кріпосний стан в теперішній час і про можливість його знищення». Звільнення селян і наділення їх землею — по 1 десятині на ревізьку душу, на його думку, мало дати можливість уникнути розвитку «пролетаріатства» і забезпечити поміщиків дешевою робочою силою[4].

З 1858 року приступив до роботи т. зв. губернський дворянський комітет. Проект, складений ним, мав різко виражений кріпосницький характер.

Після обнародування царського маніфесту від 19 лютого 1861 року було видано ряд «положень», «додаткових правил» та інших законодавчих актів про реформу. Для Полтавщини, Чернігівщини та частини Харківщини було видано окреме «Положення», яке виходило з деяких особливостей економічного розвитку цих губерній. Оскільки тут майже не існувало общинного землекористування, наділення землею провадилось подвірно.

Найбільший земельний наділ у Полтавській губернії становив 2,75 десятини землі на ревізьку душу[5], а найменший — 1,3—1,4 десятини. Оброк дорівнював 2 крб. 50 коп. за десятину орної землі та 5 крб. 10 коп. за десятину присадибної землі. Подекуди він був і більший.

В тому ж разі, коли в маєтку залишалася панщинна повинність для тимчасовозобов'язаних селян, то вона визначалась у чоловічих піших днях. За кожну десятину польового наділу селянин мав відробити 21 день на рік, з них 3/5 — у літні місяці.

Поміщики залишили найродючіші землі у своїх руках. До селян перейшло лише 22,7 процента гірших земель[6]. Середній душовий наділ колишніх кріпаків на Полтавщині був найменшим на Україні.

---

[1] М. П. Позен. Бумаги по крестьянскому делу. Дрезден, 1864, стор. 36—40.
[2] ЦДІА СРСР, ф. 1291, оп. 33, спр. 1, арк. 693.
[3] Там же, арк. 41—50.
[4] Державна публічна бібліотека УРСР. Рукописний відділ, І, 6948, арк. 1—31.
[5] Крім Костянтиноградського повіту, де вища норма становила 3,5 десятини.
[6] В. П. Теплицький. Реформа 1861 року і аграрні відносини на Україні, К., 1959, стор. 112.

Крім того, поміщики переносили селянські садиби, міняли угіддя, забирали собі городи, конопельники, пасіки тощо. В селі Власівці Зіньківського повіту селянин Григорій Шиян одержав 2,5 десятини землі в 6 місцях, а Петро Прокопенко — 5 десятин 1545 сажнів у 14 місцях[1]. В селі Крутому Березі Лубенського повіту селянин Давид Мозоль одержав 2 десятини 150 сажнів у 7 місцях, Пилип Осташко — 4 десятини 100 сажнів у 12 місцях і т. п.[2]

На грабіжницьку реформу селяни Полтавщини відповіли масовими виступами. Відразу ж після проголошення маніфесту заворушення охопили всю губернію. Найвищого рівня селянський рух досяг у 1862 році — тут було 173 виступи селян з 902 виступів по всій Україні[3].

Селянський рух на Полтавщині не припинявся і в 1863 та 1864 рр., а поодинокі виступи тривали протягом усього пореформеного періоду. Однак боротьба селян не мала успіху, передусім через те, що робітничий клас, який міг би очолити народні маси, тоді ще тільки формувався.

Незважаючи на значні залишки кріпосництва, після реформи помітно посилився розвиток капіталістичної промисловості.

Важливим резервом для неї були кустарні промисли і ремесла, пов'язані з виготовленням одягу, взуття, тканин, деревообробною, ковальською справою, переробкою продуктів тваринництва тощо. На 1900 рік у селах Полтавщини налічувалося 77,5 тис. ремісників[4]. За кількістю ремісників Полтавська губернія посідала одне з перших місць в Росії. Вироби з дерева, виготовлені в селах Зіньківського, Миргородського і Лубенського повітів, не тільки задовольняли місцеві потреби, а й вивозилися в південні губернії України; рибальські сіті з села Вороньків (Лохвицький повіт) продавалися дніпровським і чорноморським рибалкам; гарні кошики з рогозу, які виготовляли ремісники Лохвицького і Лубенського повітів, вивозилися в найбільші центри країни. По всій Україні славилися керамічні вироби опішнянських і миргородських гончарів.

Під натиском великого машинного виробництва дрібні кустарні промисли занепадали. Ремісники, що дуже терпіли від дорожнечі сировини і постійного безгрошів'я (заробіток більшості з них не перевищував 70—75 крб. на рік), потрапляли в кабалу до оптових скупників.

За період з 1862 по 1896 рік загальна вартість промислових виробів у губернії зросла з 4,1 до 23,6 млн. крб., або в 5,9 раза.[5] Переважала харчова промисловість, борошномельна, цукрова, горілчана, тютюнова, шкіряна. Особливо швидко зростало промислове виробництво в останньому десятиріччі XIX століття. Саме в цей час було побудовано більшість великих промислових підприємств губернії (117 з 215)[6]. Тільки в 1896 році 143 найбільші борошномельні заводи губернії, зосереджені переважно в Кременчуці та Полтаві, змололи зерна на 9,3 млн. крб., що становило близько $^2/_5$ усієї промислової продукції Полтавщини[7].

За обсягом виробництва друге місце в губернії належало тютюновим фабрикам (понад 10 проц.), найбільші з них були зосереджені в Кременчуці, Полтаві, Прилуках, Ромнах. На 1896 рік на тютюнових підприємствах губернії працювало 1500 робітників і було вироблено продукції на суму 2493 тис. крб., тоді як у 1861 році на цих підприємствах було зайнято лише 40 чоловік, а вартість виробленої ними продукції

---

[1] Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы, К., 1962, стор. 441, 444.

[2] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 50, спр. 1156.

[3] Н. Н. Лещенко. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года (60-е годы XIX ст.). К., 1959, стор. 323.

[4] Полтавский земский календарь на 1908 год, Полтава, 1908, стор. 101.

[5] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. Полтава, 1865, стор. 90; Ежегодник Полтавского губернского земства на 1897 год, Полтава, 1897, стор. 65.

[6] Ф. Е. Лось. Формирование рабочего класса на Украине и его революционная борьба, К., 1955, стор. 40.

[7] Ежегодник Полтавского губернского земства на 1897 год, стор. 59, 60.

На будівництві залізниці в Полтавській губернії. Друга половина XIX століття.

обчислювалася в 50 тис. карбованців. Полтавський тютюн вивозили на продаж у Москву, Петербург, Ригу і навіть у Сибір. Значними капіталістичними підприємствами були також цукрові заводи Гадяцького повіту.

В 1899 році в Кременчуці побудували першу в губернії електростанцію, потужність якої не перевищувала 1150 кіловат. Струм її використовувався для освітлення і трамваю [1]. За загальним обсягом великої фабрично-заводської промисловості Полтавська губернія поступалася перед промислово розвинутими губерніями України. Навіть наприкінці XIX століття в промисловості і ремеслах тут було зайнято всього 5,6 проц. населення, а в сільському господарстві — 81,6 проц. (в Європейській Росії — відповідно 9,7 і 74,2 процента). В губернії налічувалося 841 промислове підприємство, де працювало 9211 робітників, що виробляли продукції на 23,6 млн. карбованців [2]. Великі промислові підприємства були зосереджені головним чином у Кременчуці і Полтаві, а в повітах переважали дрібні підприємства кустарного типу — олійниці, кузні, цегельні, млини, крупорушки тощо. Промислові підприємства, на яких працювало до 15 робітників, становили в губернії 99,2 проц., від 16 до 100 — 0,7 проц., понад 100 робітників — 0,1 процента [3].

Економічному розвитку Полтавщини значно сприяло будівництво залізниць. У 1869 році одне з найбільших міст губернії — Кременчук — було з'єднано з Одесою, а в наступному році — введено в експлуатацію залізничну магістраль Харків — Полтава — Кременчук, яка сполучала східну і південно-східну частини Полтавщини з центрально-промисловим районом Росії та Харковом. Велике економічне значення мала залізниця Ромни—Лібава, споруджена в 1874 році. Ця магістраль у 1888 році була продовжена до Кременчука. У 1-й половині 90-х рр. побудували залізницю Полтава — Ромодан — Київ, яка перетнула магістраль Кременчук — Лібава і багаті сировиною повіти губернії. На 1901 рік загальна протяжність залізничної колії в Полтавській губернії становила 1052 верстви, тобто 24,2 верстви на тисячу квадратних верст (у Європейській Росії — 8 верств).

Будівництво залізниць викликало створення пристанційних промислових установ, залізничних майстерень (у Полтаві та Крюкові), паровозних депо, парових млинів, олійниць, складів, магазинів тощо.

Зростання промисловості, а також будівництво залізниць у губернії, які зв'язали її найважливіші господарські райони з промисловими центрами країни і закордонним ринком, сприяли більш інтенсивному розвитку і сільського господарства. У південних повітах Полтавщини, близьких до промислового Донбасу, почали вирощувати для продажу картоплю, кавуни, дині, огірки та інші овочі. Лубенський та Зіньківський повіти славилися промисловим садівництвом.

---

[1] Фабрично-заводские предприятия Российской империи, Изд. 2-е, ч. II., 1914, Б., III, № 2680.
[2] Ежегодник Полтавского губернского земства на 1897 год, стор. 58—65.
[3] М. Ф. Коломієць. Полтавська область, Х., 1959, стор. 30.

Але загалом через виняткову бідність селян і порівняно слабкий розвиток промисловості землеробство в губернії і надалі зберігало однобічний зерновий напрям. Основну масу товарного хліба на Полтавщині давали поміщицькі маєтки; дедалі більше в хлібну торгівлю включалися куркульські господарства. Вимушені були продавати хліб і бідні селяни, щоб було чим сплатити податки і викуп. Чимало товарного хліба переароблялося на місцевих підприємствах борошномельної промисловості. Полтавський хліб вивозили залізницями і водним шляхом — по Дніпру — до промислових центрів країни і за кордон.

На кінець XIX століття у 374 населених пунктах губернії, головним чином у селах, регулярно збиралися ярмарки. Всеросійського значення набув Іллінський ярмарок у Полтаві.

З розвитком промисловості в губернії зростали кадри робітничого класу. Основна частина робітників зосереджувалася на транспорті і зв'язку, в харчовій промисловості, на будівництві, обробці металів і дерева, зокрема на лісопильнях Кременчука, в залізничних майстернях Полтави і Крюкова. Найбільше було робітників на тютюнових фабриках.

Винятково важкими були умови праці на цих підприємствах. Робочий день часто тривав 12 і більше годин, техніка безпеки здебільшого була незадовільною. На промислових підприємствах губернії широко використовувалася дешева праця жінок і дітей; на тютюнових фабриках, наприклад, вони становили 78 проц. усього складу робітників[1]. Діти працювали в цехах, шкідливих для здоров'я,— кришили тютюн, набивали в бандеролі, гільзи і т. п. В. І. Ленін, маючи на увазі Лохвицький, Прилуцький та Роменський повіти Полтавської губернії, зазначав у своїй праці «Розвиток капіталізму в Росії», що «капіталістична організація виробництва супроводиться тут найсильнішим розвитком торговельного капіталу і всілякої експлуатації...»[2].

Жорстокої експлуатації зазнавали і поденники та строкові робітники цукрових плантацій. Не випадково В. І. Ленін наводив повідомлення з Котельви про надзвичайно важкі умови праці на плантаціях[3].

Серед робітників губернії найбільш організованими були залізничники Полтави і Крюкова. Саме вони провели перші великі страйки. На боротьбу проти капіталістів піднімалися і робітники інших професій. З 1880 по 1894 рік у Полтавській губернії відбулося 4 значні страйки (в них брало участь 4,12 проц. загальної кількості страйкарів на Україні).

На початку XX століття робітничий рух посилився. Полтава та інші міста губернії були тоді місцем заслання революціонерів, які мали тісні зв'язки з місцевими соціал-демократичними гуртками, а часом і створювали їх. Одним із перших марксистських гуртків у Полтаві керував О. Г. Шліхтер. У Кременчуці гуртки почали виникати в 1896—97 рр. Були вони і в Лубнах, Прилуках, Ромнах та інших містах губернії. Соціал-демократи Полтавщини спілкувалися з соціал-демократичними організаціями Києва, Харкова, Катеринослава.

Восени 1900 року соціал-демократи Полтави створили Південну групу сприяння ленінській «Искре». Вона збирала кошти для видання газети і доставляла іскрівську літературу в різні міста Росії й України. В 1901 році було утворено комітет РСДРП. Іскрівська група і соціал-демократичні організації керували робітничими страйками, поширювали марксистську літературу та листівки. Вони підтримували також зв'язки з гуртками, що виникли в селах губернії. На розорене, зубожіле селянство дедалі відчутніший вплив справляли революційні виступи робітничого класу.

---

[1] Фабрично-заводские предприятия, Б., III, № 2680, Д., 7522, 7527, 7528; Фабрично-заводская промышленность Полтавской губернии, Полтава, 1905, стор. 94, 95; Ежегодник Полтавского губернского земства на 1897 год, стор. 59, 60, 100, 102.

[2] В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 256.

[3] Там же, стор. 247.

Село Жуки Полтавського повіту. Початок XX століття.

За земельним переписом 1877—1878 рр., поміщикам, царським чиновникам і духівництву, що становили 1,5 проц. населення губернії, належало понад 2,1 млн. десятин (або 51,8 проц. усієї землі). Водночас селянам усіх категорій, які становили 91 проц. населення, належало 1,9 млн. десятин (47,5 проц.)[1]. Особливо терпіли від малоземелля колишні кріпаки (майже половина всіх власників), які одержали в середньому по 1,3 десятини на ревізьку душу. Значно більшими були наділи у державних селян, зокрема козаків: на 552 815 душ чоловічої статі у них припадало 1 415 666 десятин — в середньому по 2,56 десятини на душу, або близько 7 десятин на двір. За наділи селяни сплатили величезний викуп — 53,4 млн. крб.[2], що в кілька разів перевищував справжню ціну землі і був по суті платою за особисте звільнення.

Під впливом розвитку капіталістичних відносин у селі поглиблювався процес соціального розшарування. На 1899 рік у губернії налічувалося 75,1 проц. господарств без посіву і таких, що засівали до 6 десятин. А в Пирятинському, Хорольському і Костянтиноградському повітах 40,8 проц. дворів не мали посіву або сіяли всього до 3 десятин, зате 25 проц. дворів з посівом понад 6 десятин зосередили в своїх руках близько $^3/_5$ посівів[3]. По всій губернії понад 15 десятин посіву мали 5,1 проц. господарств. За 40 пореформених років селянські наділи в губернії зменшилися на одну третину. Наприкінці XIX століття Полтавська губернія за кількістю селянських господарств, що орендували землю (55 проц.), займала друге місце серед 26 губерній Європейської Росії, а за відношенням орендованої землі до власної (34,1 проц.) — третє[4].

Найбільшу кількість землі здавали в оренду поміщики і до того ж на дуже важких умовах — переважно за половину врожаю чи за відробітки. Основна частина орендованої землі зосереджувалась у куркулів. Багатії купували землю, орендували і наймали її у величезних розмірах, розорювали селян. Так, майже всі землі навколо села Вільшанки Лубенського повіту скупив багатій Микола Лаврик, і селянам ніде було пасти худобу[5]. Куркульство прибирало до своїх рук і поміщицьку землю.

Селянство терпіло не тільки від безземелля, а й від нестачі тягла та реманенту. На 1900 рік бідняцькі господарства мали 248 086 дерев'яних плугів, рал і сох, 82 053 дерев'яні борони[6]. Сіяли вручну, жали серпами і косами, молотили ціпами. На кінець XIX століття 244 тисячі безземельних, безпосівних і тих, що сіяли до

[1] Статистика поземельной собственности и населенных мест Европейской России. Вып. III, СПб., 1884, стор. 36—37, 56—67; ЦДІА СРСР, ф. 1291, оп. 6, спр. 20, арк. 75, 96, 119.
[2] Н. Н. Лещенко. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 г., стор. 422.
[3] В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 97.
[4] Статистический ежегодник Полтавского губернского земства на 1908 год, Полтава, 1908, стор. 10.
[5] В. П. Милорадович. Лесная Лубенщина, К., 1910, стор. 49, 86.
[6] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году, Полтава, 1907, стор. 81.

3 десятин, селянських дворів (близько 1,3 млн. чоловік) у Полтавській губернії не могли прожити з своїх мізерних наділів і змушені були обробляти панську землю за частку врожаю, йти в найми до поміщиків чи куркулів або на заробітки в міста. 42 762 бідняцькі сім'ї щороку відпускали своїх членів на заробітки в Катеринославську, Новоросійську, Таврійську та інші губернії. Значна частина селян перетворилась на постійних наймитів і робітників.

Поміщицький гніт і куркульська експлуатація загострювали класові суперечності на селі. В 70—80-і роки відбулося чимало селянських заворушень у Лохвицькому, Кобеляцькому та інших повітах губернії. Виразниками інтересів селянства у ці роки були народники. Перші народницькі гуртки на Полтавщині виникли ще в період проведення реформи.

Діяльність народників активізувалась після виникнення організацій «Народної волі» в Полтаві, Гадячі і Ромнах. До гадяцького гуртка, створеного на початку 1882 року В. К. Чайковським, ввійшла революційна молодь — учителі, фельдшери, землеміри. З ним підтримували зв'язки студенти Харківського та Київського університетів, службовці Південної залізниці, члени Полтавської і Роменської організацій. Народовольці вели революційну пропаганду у військах, а також серед селян і робітників. Їх діяльність певною мірою позначилась на посиленні селянського руху в губернії: за кількістю виступів і гостротою боротьби селян за землю і свободу Полтавщина займала одне з перших місць у Російській імперії. Тільки за десятиріччя (1881—1890 рр.) тут відбулося 27 значних виступів селян. Селяни захоплювали у поміщиків землю, травили їхні посіви і сіножаті. У 1888 році, наприклад, у губернії сталося 175 випадків захоплення селянами поміщицьких земель, 1271 випадок — майна, 175 навмисних підпалів[1]. Дедалі частіше уряд посилав війська на придушення селянських заворушень. Але ні зброя, ні тюрми, ні заслання в Сибір не могли припинити революційної боротьби.

Особливо могутній селянський рух на Полтавщині розгорнувся на початку березня 1902 року. Він охопив і Харківську губернію. Тільки в Полтавській губернії в ньому брало участь близько 16 тис. чоловік. Вони розгромили 74 поміщицькі економії. Після придушення повстання прокурор Харківської судової палати свідчив, що він «особисто бачив селян, які вільно вводили в свою мову ходячі терміни соціалістичної літератури і навіть у тюрмі залишалися непохитними у запереченні властей, царя і бога»[2]. Величезну увагу цим подіям приділяли соціал-демократичні комітети, ленінська «Искра». В. І. Ленін у своїй праці «До сільської бідноти» проаналізував причини поразки селянських виступів: «Селянське повстання було придушене, тому що це було повстання темної, несвідомої маси, повстання без певних, ясних *політичних* вимог, тобто без вимоги змінити *державні* порядки. Селянське повстання було придушене, тому що воно було *не підготовлене*.

Пролетарии всѣхъ странъ соединяйтесь!
Ко всѣмъ Полтавскимъ рабочимъ и работницамъ.

[illegible]

Долой самодержавіе! Да здравствуетъ соціализмъ!
Да здравствуетъ политическая свобода!
Мы требуемъ 8-ми часового рабочаго дня.
Свободы личности, совѣсти, слова, печати.
Свободы союзовъ, собраній и стачекъ.
Управленія государствомъ выборными отъ народа.

Полтавскій Комитетъ Россійской Соціалъ-Демократической Рабочей Партіи.

Фотокопія листівки Полтавського комітету РСДРП.

---

[1] Адрес-календарь и справочная книга Полтавской губернии на 1890 год, Полтава, 1890, стор. 84—85.

[2] Крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 г. Сборник документов, Х., 1961, стор. XV—XVI.

Полтавці — учасники революції 1905—1907 рр. (фото 1955 року).

Селянське повстання було придушене, тому що у сільських пролетарів не було ще союзу з міськими пролетарями. Ось три причини першої селянської невдачі»[1].

На початку першої російської революції 1905—1907 рр. в багатьох населених пунктах Полтавщини — у Полтаві, Кременчуці, Лубнах, Прилуках, Ромнах, Лохвиці, Пирятині — діяли соціал-демократичні організації. Багато зробили вони, щоб поєднати робітничі виступи з селянськими. Після Кривавої неділі в Петербурзі 9(22) січня 1905 року робітники Полтави, Кременчука, Лубен, Пирятина та інших міст губернії під керівництвом соціал-демократів організовано проводили страйки і демонстрації.

Великі виступи в губернії відбулися у відповідь на царський маніфест 17 жовтня 1905 року. Зокрема в Полтаві, Кременчуці, Зінькові та Лохвиці місцеві власті, розганяючи демонстрантів, вдавалися до зброї. У грудні 1905 року в Кременчуці була створена одна з перших на Україні Рада робітничих депутатів[2].

Під впливом революційного руху робітників, очоленого більшовиками, виступи селян стали організованішими. Влітку 1905 року селянський рух охопив 21 проц. населених пунктів губернії. Найзначнішим революційним виступом селян було повстання у Великих Сорочинцях Миргородського повіту в грудні 1905 року.

Проте селянство, як відзначав В. І. Ленін, було організоване незрівнянно слабше, ніж робітничий клас, його свідомість була на значно нижчому рівні, «і монархічні (а також нерозривно зв'язані з ними конституційні) ілюзії нерідко паралізували його енергію»[3].

Зокрема, на Полтавщині на 1907 рік налічувалося більш як 30 відділів та підвідділів «Союзу руського народу», які всіляко намагалися роз'єднати сили трудящих. Спрямувати революцію на мирний, конституційний шлях силкувалися також партії «Союзу 17 жовтня», «Руського зібрання» та «Правого порядку»[4].

Керівництво селянським рухом намагалася прибрати до своїх рук і дрібнобуржуазна націоналістична «Спілка», керована ліберальною та радикальною інтелігенцією, вся робота якої по суті зводилася до т. зв. «організованого натиску» на уряд — складання вимог та ухвалення резолюцій.

---

[1] В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 374.

[2] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине, X., 1957, стор. 14—15, 18—23, 28.

[3] В. І. Ленін. Твори, т. 17, стор. 93.

[4] Полтавський обласний державний архів (далі Полтавський облдержархів), ф. 83, оп. I, спр. 72, арк. 32.

Після поразки революції з Полтавщини було заслано десятки тисяч чоловік. Жорстоким репресіям піддавав царизм робітничий клас та його організації. Але і в умовах терору та переслідувань влітку 1908 року відновили свою роботу Полтавський і Кременчуцький комітети РСДРП. У багатьох містах Полтавщини працювали соціал-демократичні групи і гуртки.

В роки нового революційного піднесення більшовики губернії підтримували зв'язки з ЦК РСДРП та з Російським бюро ЦК через депутатів IV Думи члена ЦК РСДРП Г. І. Петровського та уповноваженого ЦК М. К. Муранова.

У 2-й половині 1912 року прокотилася хвиля страйків протесту проти смертного вироку матросам Чорноморського флоту, які готувалися до збройного повстання. В лютому-березні 1914 року відбулися мітинги протесту проти заборони царським урядом відзначення 100-річчя з дня народження великого сина України — революціонера-демократа Т. Г. Шевченка.

Посилилася і революційна боротьба селянства проти поміщиків та куркульства. Намагаючись створити собі міцну соціальну опору на селі, царський уряд, як відомо, указом від 9 листопада 1906 року скасував общинне землеволодіння і дозволив селянам закріпляти наділи в особисту власність. Столипінська аграрна реформа на Полтавщині, як і в інших частинах Росії, здійснювалася силою. Багато селян рішуче відмовлялися переселятися на хутори або відруби. 26 травня 1910 року, наприклад, у губернську землевпорядкувальну комісію надійшла скарга на 2-у Бієвську сільську громаду Капустинської волості Гадяцького повіту, де почалося «внаслідок підпільної пропаганди велике заворушення проти землевпорядкування»[1]. Приклад селян Бієвого наслідувала Капустинська сільська громада. Учасники сільського сходу заявили землемірам: «Ми не хочемо відрубів, ви розорити хочете нас, забирайтеся геть»[2]. Такі ж протести мали місце в селах Великих Будищах Гадяцького повіту, Лозовому Ярі і Богодарівці Пирятинського повіту та інших.

У 1910 році понад 5,5 проц. селян губернії зовсім не мали землі, менш як по 1 десятині землі мали 20 проц. селянських господарств і 23,8 проц.— від 1 до 3 десятин. Куркульські ж господарства, що становили 9,4 проц. усіх селянських господарств губернії, зосередили у своїх руках 54,4 проц. селянської землі. 27,3 проц. селянських господарств обробляли землю найманим тяглом, а 36,3 проц. вдавалися до супряги. Влітку 1910 року з Полтавської губернії на заробітки ходило 81,8 тис. селян, а взимку — 22,3 тисячі. Багато селян-бідняків шукало кращої долі, переселяючись до Сибіру, на Далекий Схід тощо. З 1906 року по 1912 рік в східні райони країни виїхало понад 32 тис. сімей, або близько 200 тис. чоловік.

Столипінська реформа ще більше загострила класову боротьбу на селі. Полтавський губернатор доповідав у Петербург про часті випадки підпалів «особливо за останній час, переважно в поміщицьких маєтках». Дедалі активніше виступали трудящі селяни і проти куркульства, що збагачувалося за їх рахунок.

Посиленню визвольної боротьби трудящих проти соціального і національного гноблення значною мірою сприяло деяке поширення народної освіти. Помітну роль у цій справі відіграли земства. Вони не тільки відкривали, а й утримували початкові школи, організовували вчительські курси тощо.

В 1864 році на Полтавщині налічувалося 89 шкіл, які були підпорядковані палаті державних маєтностей. Тут навчалося 4895 учнів — 4547 хлопців та 348 дівчат. По губернії школи розподілялися нерівномірно. В Зіньківському, Кобеляцькому та Лохвицькому повітах було, наприклад, по 7 шкіл, в Пирятинському — тільки 3. Крім того, в губернії було 546 церковнопарафіальних шкіл, де навчалося 8986 учнів (хлопців — 8157, дівчат — 829). Діяли ще 15 однокласних міських шкіл, де було 453 учні. Всього навчалося 14 617 дітей.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. 123, оп. I, спр. 3, арк. 1—9, 41, 53.
[2] Там же, арк. 21—23.

Часто через відсутність коштів школи закривалися. За даними земського перепису 1910 року, письменного населення в містах було 48,2 проц., а в селах — 24,4 процента. Більшість шкіл губернії працювали в непристосованих для нормальної роботи приміщеннях.

В початкових школах на цей час працював 5591 учитель, у вищих початкових школах 294 вчителі, в т. ч. у сільських школах — 122. Тільки 49,6 проц. тих учителів, що працювали в земських школах, мали середню педагогічну освіту, а вищу освіту — тільки 0,1 процента[1]. У церковнопарафіальних школах було ще гірше. Народні вчителі не мали ніякої підтримки властей. Розвиток освіти гальмувала також заборона царського уряду навчати дітей українською мовою.

У 1916 році тільки в Кременчуцькому, Лубенському, Пирятинському і Хорольському повітах працювали школи для дорослих, але вчився в них лише 271 чоловік. У Полтавському та Хорольському повітах були недільні школи, де в 1916 році здобували освіту 215 чоловік.

Для підготовки вчителів губернське земство влаштовувало учительські курси. На початку 1917 року в губернії було 8 таких курсів, на яких навчалися 250 чоловік.

Полтавське земство не раз порушувало перед Міністерством освіти клопотання про відкриття в Полтаві учительського інституту, але дістало такий дозвіл тільки в 1914 році. Учительський інститут почав працювати з вересня 1914 року, але ні власного приміщення, ні потрібних кабінетів та лабораторій він не мав.

Передові педагоги і громадські діячі боролися за охоплення навчанням якомога більшої кількості населення та поліпшення змісту і методів усієї навчально-виховної роботи. Палкими поборниками широких прав для народу були письменники Панас Мирний (П. Я. Рудченко), В. Г. Короленко, А. Ю. Тесленко, які жили і працювали на Полтавщині.

Наприкінці XIX століття тільки в 11 містах і 20 селах губернії були бібліотеки, а книгарні — лише в 6 містах. В листопаді 1905 року в Лубнах почала виходити перша українська газета «Хлібороб», а на початку 1906 року в Полтаві — газета «Рідний край».

На початку XX століття в губернії виходили газети «Полтавские губернские ведомости», «Полтавский вестник», «Полтавский день», «Полтавский голос», «Полтавщина», «Золотоношский голос», «Земля», «Приднепровский край», «Лохвицкое слово», журнали «Хуторянин», «Вестник Хорольского общества сельского хозяйства», «Южное слово», «Южанин» та інші. Однак тиражі їх були дуже малі.

Трудящі Полтавщини цих газет майже не читали. Але робітники губернії знали й любили більшовицьку «Правду» і допомагали їй матеріально, про що свідчать грошові надходження до редакції газети з Полтави і Кременчука. Напередодні першої світової війни тільки робітники крюківських вагонних майстерень передплачували 150 примірників «Правды»[2].

В роки імперіалістичної війни лише партія більшовиків роз'яснювала трудящим справжній її характер і закликала виступати не тільки проти грабіжницької війни, а й царизму, поміщиків і капіталістів.

Величезну роботу вели більшовики губернії по інтернаціональному вихованню трудящих, по викриттю псевдосоціалістичної суті дрібнобуржуазних націоналістичних партій, особливо проти «Союзу визволення України», що був прислужником німецького імперіалізму.

У 2-й половині 1914 року полтавська організація УСДРП, що підтримувала зв'язки з емігрантами, українськими буржуазними націоналістами — Винниченком,

---

[1] Статистичний довідник по Полтавській губернії на 1918—1919 рр., Полтава, 1919, стор. 170—175.

[2] Рабочее движение на Украине в годы нового революционного подъема (1910—1914 гг.), Сборник документов и материалов, К., 1959, стор. 256.

Революційні події на Полтавщині в 1917—1920 рр. (схема).

Жуком, Донцовим, Дорошенком, Юркевичем,— створила в Полтаві філіал «Союзу визволення України» — т. зв. «Центральний комітет Полтавського району»[1].

Незважаючи на закони воєнного часу, більшовики Полтавщини з кожним днем посилювали свою роботу в масах. За неповними даними, з 1915 по лютий 1917 року тільки в Полтаві, Кременчуці, Прилуках та Лохвиці відбулось 26 страйків. У цих страйках брало участь до 4000 чоловік.

Під впливом робітничого руху дедалі частіше виступали селяни. Антивоєнні виступи мали місце, наприклад, у селах Пустовійтовому Кременчуцького повіту, Шарківщині Миргородського повіту, Новаках Лубенського повіту та в інших[2].

Розгортанню селянської боротьби за землю значною мірою сприяли по-революційному настроєні солдати 4-го запасного полку, який стояв у Полтаві. Великий виступ солдатів відбувся у жовтні 1916 року і в Кременчуці. Для боротьби з революційним рухом у губернії командування Південно-Західного фронту перекинуло сюди 5-у Донську козачу дивізію[3].

---

[1] М. Сидорчук. Більшовики України в період першої світової війни і Лютневої революції (1914 — лютий 1917), Львів, 1966, стор. 124—125.

[2] Й. Т. Щербина. Робітничий клас України та його революційна боротьба у 1914—1917 роках. К., 1963, стор. 253.

[3] П. Голуб. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов, К., 1958, стор. 152.

І. М. Орловський — член Полтавської Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, активний учасник боротьби за встановлення влади Рад на Полтавщині.

Глибоко схвилювала трудящі маси Полтавщини звістка про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції. Під керівництвом більшовиків, які вийшли з підпілля, робітники та селяни Полтавщини виступили на боротьбу за завоювання демократичних свобод, почали організовувати Ради робітничих депутатів. Протягом березня Ради були створені в багатьох повітах Полтавщини. Для охорони порядку організували міліцію. Всюди відбувалися масові мітинги й демонстрації, громили поліцію і жандармерію, визволяли політичних в'язнів. [1]

Незважаючи на те, що більшість у Радах на Полтавщині, як і в усій країні, спочатку належала меншовикам і есерам, все ж до Рад робітники послали чимало більшовиків.

У гарнізонах були створені Ради солдатських депутатів. У 2-й половині березня багато з них об'єдналися з робітничими Радами. Трохи пізніше виникли і Ради селянських депутатів.

Тимчасом буржуазія створила громадські комітети, на чолі з комісарами Тимчасового уряду. Пізніше з'явилися також органи Центральної ради.

Більшовики Полтавщини викривали зрадництво меншовиків, есерів, українських буржуазних націоналістів та інших контрреволюційних партій, дедалі більше залучаючи на свій бік трудящі маси. Вплив більшовиків поступово посилювався в Радах, фабзавкомах, профспілках, молодіжних та інших організаціях. 18 березня Полтавська Рада робітничих і солдатських депутатів, всупереч Тимчасовому уряду і місцевим меншовикам та есерам, ухвалила встановити 8-годинний робочий день. Її підтримали Кременчуцька та інші Ради. 24 березня Полтавська Рада запропонувала старшому фабричному інспекторові Полтавщини повідомити всіх підприємців губернії про негайне здійснення цього рішення [2].

В ряді повітових міст, за прикладом Полтави, Ради реквізували у багатіїв квартири для бідноти, встановлювали ціни на товари широкого вжитку, на великих підприємствах запроваджували робітничий контроль.

На І губернському з'їзді Рад, що відбувся наприкінці квітня — на початку травня 1917 року, під впливом більшовиків були схвалені рішення допомогти продовольством Петрограду та Москві, а також засуджено пропозиції про створення національного війська [3].

С. Л. Козюра — член більшовицької партії з 1914 року, голова виконавчого комітету Полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів у 1917 р.

---

[1] Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (далі ЦДАЖР УРСР), ф. 2117, оп. І, спр. 16, арк. 2; газ. «Полтавский день», 8 березня 1917 р.

[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 2065, оп. 14, спр. 205, арк.І.

[3] Газ.«Известия Полтавского Совета рабочих и солдатских депутатов», 3 травня 1917 р.

А. І. Вагранська — секретар Полтавського губернського комітету партії у 1917—1918 рр.

Наприкінці квітня у Полтаві, Кременчуці та інших містах відбулися демонстрації протесту проти політики продовження імперіалістичної війни[1]. Під революційними лозунгами: «Геть мілітаризм!», «Геть уряд буржуїв!», «Хай живе мир без анексій і контрибуцій!», «Хай живе міжнародна єдність пролетаріату!» — пройшли першотравневі демонстрації.

Уже в травні — червні робітники висловлювали своє незадоволення і навіть обурення пасивністю окремих Рад, викривали їх угодовство з буржуазією та вимагали перевиборів[2].

Дедалі більш активізувалося селянство. На численних мітингах воно вимагало припинення імперіалістичної війни. Частішими ставали арешти ненависних адміністраторів економій та захоплення поміщицьких земель.

Рокитянський, Худоліївський і Зубанівський земельні комітети Хорольського повіту, Машівський Полтавського повіту і багато інших примушували передавати в оренду селянській бідноті поміщицькі, куркульські та церковні землі, значно зменшили розмір орендної плати[3].

Посилення впливу більшовиків на маси позначилося і на роботі III губернського з'їзду Рад, що відбувся в липні 1917 року. Незважаючи на кількісну перевагу представників угодовських партій, з'їзд ухвалив: «...покласти край цькуванню, піднятому проти більшовиків, вбачаючи в цьому загрозу революції...»[4]. На з'їзді відбулось об'єднання Ради робітничих і солдатських депутатів з Радою селянських депутатів.

Після липневих подій і особливо після VI з'їзду РСДРП(б) більшовики Полтавщини почали готувати збройне повстання. Майже на всіх підприємствах губернії створювалися (а там, де вони вже були, посилювалися) червоногвардійські загони та бойові дружини з робітників.

Підвищення удвоє цін на хліб, здійснене Тимчасовим урядом, дальше загальне подорожчання життя і загострення продовольчої кризи — все це призвело до масових стихійних заворушень у Полтаві, Кременчуці, Кобеляках, Полтавському та Зіньківському повітах[5].

Наростав селянський рух за землю. У зв'язку з цим почалися масові арешти членів волосних та сільських земельних комітетів. Прокурор Полтавського окружного суду притягав до відповідальності членів Яківчанського сільського і Полтавського волосного, Кобеляцького повітового, Яреськівського волосного і Миргородського повітового земельних комітетів, звинувачуючи їх у захопленні поміщицьких земель[6].

Величезну роботу серед мас провели більшовики Полтавщини в дні корніловського заколоту. Вони закликали робітників усієї губернії озброюватися. Спираючись на робітничі та солдатські маси, більшовики в Полтавській Раді 31 серпня 1917 року провели рішення про необхідність скликати II Всеросійський з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів та створити новий уряд[7]. Повсюдно відбувалися мітинги і демонстрації, на яких трудящі вимагали рішуче покінчити з контрреволюцією.

Після перших звісток про перемогу Жовтневого збройного повстання в Петрограді робітники і селяни губернії палко вітали Раду Народних Комісарів на чолі з В. І. Леніним, декрети II Всеросійського з'їзду Рад про мир та землю. Гарнізонні збори солдатів Полтави, Кременчука, Миргорода, Лубен, Хорола та інших міст теж заявили про визнання ними влади Рад і зобов'язалися захищати її із зброєю в руках.

---

[1] Газ. «Приднепровский край», 25 квітня 1917 р.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 2098, оп. I, спр. 21, арк. 9.
[3] Центральний державний архів Жовтневої революції, вищих органів державної влади і органів державного управління СРСР (далі ЦДАЖР СРСР), ф. 930, оп. I, спр. 41, арк. 11, 19, 23, 27, 32, 53, 55, 57, 59.
[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 2098, оп. I, спр. 63, арк. 8.
[5] ЦДАЖР СРСР, ф. 406, оп. 6, спр. 155, арк. 22, 48, 82; спр. 417, арк. 73.
[6] Крестьянское движение в 1917 году. Вид. Центрального архіву, 1927, стор. 154.
[7] ЦДАЖР УРСР, ф. 2098, оп. I, спр. 4, арк. 85—86.

«Известия Полтавского Совета Революции» та «Известия Полтавского Совета рабочих и Солдатских депутатов».

І все ж влада Рад була встановлена у всій губернії лише через два місяці. 28 жовтня в Полтаві було створено т. зв. Раду революції, до складу якої входили не тільки більшовики та робітники, які йшли за ними, але й представники різних т. зв. «соціалістичних» партій, організацій та установ, які були проти встановлення диктатури пролетаріату. Цим скористалися українські буржуазно-націоналістичні партії. Силою зброї Українська Центральна рада встановила в середині грудня на Полтавщині свою владу. Проведена в листопаді 1917 року губернська партійна нарада схвалила план боротьби проти Центральної ради, визнала за необхідне скликати всеукраїнський партійний з'їзд і звернулась до Київського обласного комітету РСДРП(б) з пропозицією взяти на себе ініціативу в цій справі [1]. Авторитет комуністів серед пролетаріату і сільської бідноти зростав. Це, зокрема, видно з результатів виборів до Всеросійських (у листопаді) та Українських (у грудні) Установчих зборів. В листопаді за більшовицьких кандидатів було подано 5,6 проц. голосів, а в грудні — уже 31,5 процента [2].

Готуючись придушити революційні сили, Центральна рада в середині грудня перекинула з Києва в Полтаву націоналістичний полк ім. Б. Хмельницького і ешелон т. зв. «вільного козацтва».

Полтавська Рада робітничих і солдатських депутатів, не маючи достатніх сил для розгрому збройних загонів Центральної ради, звернулась по допомогу до Українського Радянського уряду[3].

В цей час Народний Секретаріат і командування радянських військ готували сили, щоб завдати через Полтаву основного удару військам Центральної ради, зосередженим у Києві. На об'єднаному засіданні ЦВК Рад України, штабу по боротьбі з контрреволюцією на півдні Росії і Центрального харківського міського штабу Червоної гвардії наступ на Полтаву було вирішено почати 4 січня 1918 року. Першими виступили загін харківських червоногвардійців (500 чол.) і дві сотні Червоного козацтва під командуванням В. М. Примакова. З Лозової на Полтаву йшли загони петроградських, московських та ясинівських червоногвардійців під командуванням П. В. Єгорова та Д. П. Жлоби. На правому фланзі з боку Сум наступав загін харківських червоногвардійців і революційних солдатів під командуванням М. О. Руднєва. 19(6) січня революційні війська, до яких приєдналися і полтавські червоногвардійці, вступили в Полтаву; буржуазно-націоналістичні війська відступили в напрямі Києва. Протягом кількох наступних днів націоналістичні банди були вигнані з території всієї губернії.

Під керівництвом комуністів почалися перевибори Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів. З 6(19) по 11(24) лютого 1918 відбувався губернський з'їзд Рад. На з'їзд прибуло близько 800 делегатів, з них більшовиків було 235. Незважаючи на кількісну перевагу есерів, з'їзд ухвалив більшовицькі резолюції в питанні про сучасний момент, про війну і мир, продовольчу та земельну справу. До складу губвиконкому з'їзд обрав 45 чоловік, 15 з них були більшовиками[4]. Здійсню-

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р—1505, оп. І, спр. 216, арк. 7.
[2] Там же, ф. 899, оп. І, спр. 215, арк. 128, 130, 131, 135.
[3] ЦДАЖР УРСР, ф. І, оп. І, спр. І, арк. 5—6.
[4] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 2, спр. 93, арк. 52.

Г. М. Покорний — заступник голови Полтавської Ради робітничих і солдатських депутатів у 1917 році, активний борець за Радянську владу на Полтавщині.

вались ленінські декрети про націоналізацію банків та промислових підприємств. На основі Декрету про землю селянам передавали поміщицькі, церковні та монастирські землі. В цей же час на Полтавщині виникли перші соціалістичні форми господарювання на селі — 14 сільськогосподарських артілей та товариств спільного обробітку землі [1].

Однак соціалістичне будівництво було зірване навалою імперіалістичних загарбників і внутрішньої контрреволюції. В лютому 1918 року на Україну, за угодою з контрреволюційною Центральною радою, почали наступати німецькі війська.

На заклик більшовицької партії трудящі Полтавщини стали на захист Батьківщини. 24 лютого Полтавський губернський з'їзд Рад закликав «усіх товаришів робітників і селян йти в ряди революційних батальйонів і стати на захист революції, на захист Радянської влади, землі і волі» [2].

З усіх повітів губернії направлялися загони добровольців до Полтави, куди 27 лютого переїхав з Києва уряд Радянської України — Народний Секретаріат та ЦВК. Трудящі Полтавщини подавали всіляку допомогу червоногвардійським загонам, які після загарбання 1 березня німецько-австрійськими військами та українськими буржуазними націоналістами Києва відступали до Полтави.

Пліч-о-пліч з революційними загонами стримували наступ окупантів загони Червоного козацтва, створені в ці дні на Полтавщині.

Щоб централізувати керівництво окремими революційними загонами, 7 березня 1918 року головнокомандуючий військами України В. О. Антонов-Овсієнко видав наказ про створення Полтавського, Бахмацького та Знам'янського фронтів. Командуючим Полтавським фронтом став В. І. Кіквідзе, а підпорядковані йому загони були об'єднані в 4-у армію і зайняли оборону поблизу Полтави. 14 березня, згідно з постановою Народного Секретаріату, Полтавська губернія перейшла на воєнне становище [3]. У всіх містах та селах Полтавщини запроваджувалася військова і трудова повинність.

Запеклі бої точилися з 18 по 22 березня в районі Лубен і Ромодана, де наступ окупаційних військ стримували загони під командуванням В. М. Примакова. Впертий опір ворогові чинили і на інших ділянках фронту.

Однак під тиском переважаючих сил радянські війська змушені були відступити. 21 березня німецькі окупанти захопили Лохвицю та Хорол і почали просуватися на Полтаву. Окупувавши 29 березня місто, вони незабаром встановили у всіх населених пунктах губернії режим колоніального і буржуазно-поміщицького гноблення. Спекулюючи на фальшивих лозунгах «самостійності України», гетьманський уряд, створений під захистом німецьких багнетів контрреволюційною поміщицькою організацією «Союзу хліборобів», проводив політику відкритого терору проти робітників і селян. У всі волості губернії направлялися численні «експедиції» для стягування контрибуцій. Поміщики та капіталісти, що повернулися в обозі австро-

---

[1] М. А. Рубач. Очерки по истории революционного преобразования аграрных отношений на Украине, К., 1957, стор. 393—394.
[2] Газ. «Вісті Ради», 27 лютого 1918 р.
[3] Гражданская война на Украине. 1918—1930. Сборник документов и материалов в трех томах, четырех книгах, т. 1, кн. I, К., 1967, стор. 42.

Пам'ятник В. І. Леніну в Полтаві, відкритий 22 квітня 1960 року.
Скульптор Л. Ю. Кербель, архітектори Л. С. Вайнгорт, О. М. Душкін.

німецької армії, вимагали відшкодування всіх збитків. Їх всіляко підтримував гетьманський уряд.

Проте населення Полтавщини ухилялося виконувати накази та розпорядження окупаційних і гетьманських властей. Приєднавшись до організованого і керованого більшовиками Всеукраїнського страйку залізничників, 20 липня оголосили страйк робітники і службовці Полтавського вузла. Слідом за ними — залізничники Кременчуцького вузла та робітники Крюківських залізничних майстерень. Посилювався страйковий рух робітників інших галузей. Наростав повстанський рух. У Полтаві та навколишніх селах повстанські загони створювалися під керівництвом члена Полтавського губповстанкому Г. П. Кондратка, М. М. Лістрового та інших.

У Кременчуцькому повіті успішно боровся з окупантами загін під керівництвом більшовика Ф. В. Попова. Створений у Кобеляцькому повіті загін, яким командував Я. Р. Огій, діяв і на території Полтавського та суміжних повітів. Організовувались повстанські загони також у Зіньківському, Миргородському, Лубенському, Хорольському та інших повітах.

Для організації боротьби проти німецьких окупантів та гетьманців скрізь у партизанські загони направляли більшовиків. На Полтавщині працювали в підпіллі 511 комуністів. Усією боротьбою проти окупантів і гетьманського уряду керував Полтавський губернський підпільний комітет більшовиків. Виконуючи рішення I з'їзду КП(б)У (5—12 липня 1918 року), більшовики Полтавщини розгорнули велику роботу по організації військово-революційних комітетів та революційно-повстанських осередків. Багато допомагав їм Ю. М. Коцюбинський — член Центрального військово-революційного комітету та член ЦК КП(б)У, направлений на Полтавщину після I з'їзду КП(б)У. Начальником штабу повстанських загонів Чернігівської та північної частини Полтавської губернії був призначений М. Г. Кропив'янський.

На час II з'їзду КП(б)У (17—22 жовтня 1918 року) в 11 повітах Полтавської губернії діяли підпільні партійні організації[1]. Ще в середині серпня 1918 року під керівництвом підпільного губкому відбувся губернський з'їзд повстанських комітетів, що прийняв рішення готуватися до загального повстання[2].

---

[1] Нариси історії Комуністичної партії України (видання друге, доповнене) К., 1964, стор. 246.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 21 серпня 1957 р.

Хай живе Українська Робітниче-Селянська Республіка.

Ціна 25 коп.

ВІСТИ РАДИ

Орган Полтавської Ради Робітничих, Вояцьких, та Селянських Депутатів.

№ 25-й. Неділя 10-го березня н. с. (25 лютого с. ст.) 1918 року. № 25-й.

Официальный Отдел.

ПРИКАЗЫ

Газета «Вісти Ради» — орган Полтавської Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів.

Активізації повстанського руху на Полтавщині в цей період значною мірою сприяли також учасники Таращанського повстання, які на початку серпня, прорвавши вороже кільце, переправилися недалеко від Канева через Дніпро, щоб пробитись до кордонів РРФСР, у т. зв. «нейтральну зону». На території Лубенського, Хорольського, Кременчуцького та Полтавського повітів повстанські загони мали збройні сутички з регулярними австро-німецькими та гетьманськими військами[1].

Разом з тим більшовики Полтавщини розгорнули широку агітаційно-пропагандистську роботу в окупаційних частинах, що сприяло революціонізуванню німецьких солдатів. 13 листопада 1918 року губернський староста з тривогою повідомляв гетьманський уряд, що «представник німецьких солдатів Полтавського гарнізону обіцяє свою підтримку місцевим більшовикам»[2]. І дійсно Рада солдатських депутатів німецького гарнізону подала допомогу партизанським загонам, які 27 листопада захопили Полтаву і утримували її протягом двох днів, відновивши Радянську владу.

Під керівництвом комуністів розгорталась повстанська боротьба і проти Директорії, яка, вдаючись до соціальної та національної демагогії і спираючись на підтримку німецького командування, в грудні поширила свою владу на Полтавщину. Активно боролися проти петлюрівців повстанці села Чутового Полтавського повіту. Розгортався повстанський рух у Хорольському, Миргородському та інших повітах. Боротьба трудящих в тилу Директорії сприяла швидкому просуванню радянських військ в напрямі до Полтави. Партизани подали відчутну допомогу частинам 2-ї Української Радянської дивізії, які 18 січня розгорнули бої за місто. Після визволення Полтави 19 січня частини 2-ї дивізії і повстанські загони продовжували громити петлюрівців, відтісняючи їх до Дніпра. Таким чином, протягом січня 2-а Українська Радянська дивізія і повстанські загони визволили всю Полтавщину.

В ході визволення населених пунктів губернії від націоналістичного вояцтва почали створюватись надзвичайні органи Радянської влади на місцях — революційні комітети.

Волосні і сільські ревкоми створювалися під керівництвом представників повітових ревкомів та місцевих партійних організацій. Часто в селах ревкоми організовувалися з ініціативи політичних комісарів військових частин, як це було, наприклад, у багатьох населених пунктах Полтавського повіту.

Подекуди з приходом радянських військ відразу створювались Ради, а іноді функції органів влади виконували комітети бідноти.

Вже в січні 1919 року, за наказом Полтавського ревкому, було розпущено міську думу, губернські і повітові земські збори, у лютому — ліквідовано старі продовольчі установи — губернський продовольчий комітет, губернське хлібне бюро, комісії постачання.

На кінець лютого ревкоми передали владу Радам. Здійснюючи рішення VIII з'їзду РКП(б) та III з'їзду КП(б)У, партійні і радянські органи приділяли величезну увагу зміцненню союзу робітничого класу з трудящим селянством. Питання організації та зміцнення Радянської влади на місцях стояли в центрі уваги губернського з'їзду Рад, що відбувся 15—17 квітня 1919 року. З'їзд визначив також конкретні заходи по здійсненню продо-

[1] І. К. Рибалка. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. Х., 1962, стор. 89.
[2] Гражданская война на Украине, т. І, кн. І, стор. 420.

Пам'ятник полтавським робітникам, що загинули у боротьбі проти білогвардійців у селі Якимівці під Мелітополем у квітні 1918 року.

вольчої та земельної політики Радянської влади. До складу губернського виконавчого комітету з'їзд обрав 25 чоловік, 23 з них були комуністами [1].

На червень 1919 року в губернії було 1479 комуністів та 1356 співчуваючих, які виступали активними провідниками політики Комуністичної партії [2].

Кращі свої сили губернська партійна організація направляла на продовольчу роботу. Величезного значення надавала вона здійсненню аграрних законів Радянської влади.

З. Ф. Таран — секретар Полтавського губкому комсомолу у 1919 році.

Вірним помічником партійної організації була Полтавська Спілка Робітничої Молоді, яка оформилась у січні 1919 року. Багато сил докладали партійна та комсомольська організації губернії, щоб придушити опір контрреволюційного куркульства, яке особливо активізувалося навесні 1919 року. Тільки у квітні на Полтавщині, за даними Народного Комісаріату внутрішніх справ УРСР, було зареєстровано 17 куркульських виступів. Організаторами куркульських заколотів були буржуазно-націоналістичні партії. У Полтаві петлюрівські агенти створили головний штаб усіх буржуазно-націоналістичних змовників, що діяли на Лівобережній Україні. В Миргороді був їх оперативний пункт. Пліч-о-пліч з трудящими Полтавщини проти куркульсько-націоналістичних заколотів на території губернії боролися бійці 1-го Полтавського інтернаціонального полку, сформованого в Полтаві в лютому 1919 року.

12 травня 1919 року, у зв'язку з небезпекою наступу банд Григор'єва, губернський виконавчий комітет створив військово-революційний штаб Полтавської групи, до якого тимчасово перейшла влада в губернії. Трудящі Полтавщини рішуче виступили на боротьбу проти григор'євців. Зокрема, в розпорядження революційного штабу Полтавської групи було передано бойовий загін (75 чол.), створений з членів Полтавської партійної організації та співчуваючих, загін з 70 чоловік, організований Пирятинським повітовим партійним комітетом. В бою під Кобеляками поряд з бійцями Червоної Армії проти григор'євців взяв участь загін, створений комуністами Кременчука.

Влітку 1919 року робітники і селяни губернії палко відгукнулися на заклик ЦК РКП(б) і В. І. Леніна «Всі на боротьбу з Денікіним!». На фронт вирушали загони добровольців. Губернський комітет оборони, створений у червні 1919 року згідно з настановами ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У, забезпечував успішне формування їх та постачання загонам усього необхідного.

У 2-й половині липня добірні дивізії денікінської «Добровольчої армії» розгорнули навальний наступ на Київ через Полтаву з району Костянтинограда, Охтирки та Лебедина.

На Полтавській ділянці фронту денікінцям протистояли бійці 46-ї стрілецької дивізії та червоні козаки під командуванням В. М. Примакова, які стійко стримували навальний натиск переважаючих сил ворога, забезпечуючи тим самим планомірний відступ радянських військ та евакуацію військового спорядження.

В. М. Примаков — командир червоних козаків, писав пізніше, що вимушений відступ з Полтавщини не ослабив, а посилив їх ряди. «З кожного села з нами

[1] Газ. «Известия Полтавского Совета рабочих депутатов», 18 квітня 1919 р.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. І, оп. 4, спр. 148, арк. 20.

П. І. Буценко — активний учасник боротьби за встановлення і зміцнення Радянської влади на Полтавщині.

відходив актив сільради, відходив партійний осередок, відходили комсомольці... Одночасно наші ряди поповнювались дрібними місцевими загонами кіннотників і кінної міліції» [1].

Наприкінці липня — на початку серпня 1919 року денікінці захопили всю Полтавщину. Встановивши режим кривавої диктатури поміщиків та капіталістів, вони нещадно розправлялися з робітниками. Повернувшись у свої маєтки, поміщики примушували селян працювати на них безплатно, а в разі непокори викликали каральні загони. Так, у Кременчуцькому повіті поміщики накладали на селян сіл Миколаївки (нині Фрунзівка), Манжелії і хутора Кармазинського (тепер Глобинського району) контрибуцію в сумі 800 тисяч карбованців[2].

Організаторами боротьби трудящих за відновлення Радянської влади були більшовики. Зафронтове бюро ЦК КП(б)У направило для підпільної роботи на Полтавщині 9 чоловік — у Полтаву, Пирятин, Лубни, Лохвицю, Хорол[3]. Майже у всіх повітах Полтавщини діяли підпільні більшовицькі організації, які вели велику роз'яснювальну роботу серед населення та формували партизанські загони.

Полтавський підпільний губернський комітет партії, як і Полтавський губернський революційний комітет, з метою кращої конспірації, було створено в Кременчуці. Губернський комітет керував роботою партійних організацій губернії, координував дії партизанських загонів, видавав листівки, відозви, підпільну газету «Дело революции», яка закликала трудящих до активної партизанської боротьби проти денікінців.

Активну допомогу підпільному губкому партії подавали комсомольські організації. У Кременчуці і Полтаві скликалися делегатські наради комсомольських осередків. На одній із таких нарад у Кременчуці було намічено склад губкому комсомолу Полтавщини. Комсомольці поширювали серед населення нелегальну літературу, виконували обов'язки зв'язківців та інші доручення.

Партизанський рух на території губернії особливого розмаху досяг у жовтні — листопаді 1919 року. Тут діяли великі партизанські з'єднання, військово-оперативне керівництво якими здійснювали реввійськрада та штаб повстанських військ Лівобережної і південно-східної частини Правобережної України. Тільки Полтавська бригада, якою командував Я. З. Покус, уродженець села Сомівки Костянтиноградського повіту (тепер Харківської області) налічувала 4000 бійців.

Загони партизанів двічі наступали на Полтаву, 4 жовтня вони зайняли місто і утримували його протягом 5 годин, завдавши великих втрат білогвардійцям. Розгортаючи наступ, Червона Армія діяла разом з партизанськими загонами.

З Харкова в напрямі Полтави наступав правофланговий полк 41-ї дивізії 14-ї армії. 10 грудня він підійшов до станції Полтава — Південна. Слідом за ним з району Охтирки виступила 45-а дивізія 14-ї армії. З півночі наступала Окрема кавалерійська бригада 62-ї дивізії 12-ї армії, яку підтримувало партизанське з'єднання, що мало на озброєнні 1500 багнетів і 300 шабель, 75 кулеметів і 3 гармати[4]. Коли

---

[1] Газ. «Правда», 3 грудня 1934 р.
[2] Журн. «Исторические записки АН СССР», 1941, № 12, стор. 23.
[3] «Український історичний журнал», 1964, № 6, стор. 96.
[4] ЦДАРА, ф. 100, оп. 1, спр. 600-а, арк. 84—90; спр. 971, арк. 1.

радянські війська підійшли до Полтави, військово-революційний штаб Полтавщини 5 грудня дав наказ усім повстанським загонам «негайно приступити до захоплення міст і сіл, до відновлення в них влади Рад»[1].

Перетнувши залізничну лінію Харків — Полтава, радянські війська паралізували дії денікінців, що були в Полтаві, і порушили їх зв'язок з основними силами в районі Харкова. Денікінці, не маючи змоги чинити опір, відступили в напрямі на Катеринослав і Кременчук.

Партизани ударами по тилах ворога допомогли радянським військам визволити і Кременчук (20 грудня 1919 року) та інші міста і села Полтавщини.

Під безпосереднім керівництвом Полтавського губернського комітету партії створювалися революційні комітети. Ця робота проводилася в умовах гострої боротьби проти меншовиків та інших дрібнобуржуазних і націоналістичних партій, які всіляко намагалися підірвати радянське будівництво.

Губернський та повітові партійні комітети посилали своїх представників на місця, де вони вели агітаційну роботу серед мас, роз'яснюючи їм суть і завдання Радянської влади, організовували партійні осередки та ревкоми. Велику роботу серед населення розгорнули працівники відділу по роботі на селі, створеного при Полтавському губкомі в січні 1920 року на чолі з Ю. М. Коцюбинським[2].

Про зростання авторитету Комуністичної партії і Радянської влади серед трудящих губернії яскраво свідчили вибори до Рад, що відбулися у березні — квітні 1920 року.

На 3-му Полтавському губернському з'їзді Рад (24—26 квітня) з 314 делегатів було 290 комуністів та співчуваючих їм. До складу губернського виконавчого комітету, якому губревком передав свої повноваження, увійшли тільки комуністи. У своїй діяльності по налагодженню господарського життя, здійсненню продрозверстки та розподілу серед селянських мас поміщицької землі революційні комітети, а потім виконкоми Рад виходили з настанов В. І. Леніна та резолюції ЦК РКП(б) «Про Радянську владу на Україні».

Величезну допомогу партійним та радянським органам Полтавщини подавали в цій роботі ЦК КП(б)У та Радянський уряд України. У травні, згідно з рішенням Політбюро ЦК КП(б)У, для партійної роботи на Полтавщину на місяць був відряджений М. О. Скрипник. У цей період Полтавський губернський комітет партії очолював В. І. Чернявський.

У жовтні, за рішенням Політбюро ЦК КП(б)У, на Полтавщину було відряджено голову ВУЦВКу Г. І. Петровського з агітпоїздом ім. В. І. Леніна.

Революційний запал і провідна роль комуністів, нове, свідоме ставлення широких мас трудящих до праці яскраво виявилися в організації численних суботників і недільників по відбудові підприємств, комунального господарства, заготівлі палива тощо. Так, 7 лютого 1920 року в Крюкові

[1] Газ. «Власть Советов», орган Полтавського губкому КП(б)У, 14 грудня 1919 р.

[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. І, оп. 5, спр. 407, арк. 3.

Ответ атаману Григорьеву
авантюристу, бандиту и его штабу.

Фотокопія «Відповіді отаману Григор'єву», складеної Полтавським губвиконкомом у травні 1919 року.

Проводи комуністів на боротьбу проти білополяків.

Проводи добровольців на Південний фронт (Полтава, 1920 рік).

Траурний мітинг у Полтаві в день похорон В. І. Леніна.

відбувся масовий суботник по відбудові міста, 22 лютого — загальноміський недільник у Кременчуці, 13 березня — недільник по відбудові кременчуцької пристані, 18 вересня — масовий суботник у Полтаві. Протягом року відбулося 118 комуністичних суботників у селах Полтавщини.

Трудящі губернії взяли активну участь у всеросійському суботнику 1 травня 1920 року. Його підготовкою і проведенням керувала спеціальна комісія, створена губкомом КП(б)У. В Полтаві на першотравневий суботник вийшли 2590 комуністів і безпартійних. Успішно він пройшов також у Гадячі, Миргороді, Карлівці, Пирятині, Лубнах, в селах Абазівці, Новоселівці, Климівці, Бугаївці та інших [1].

Велику роль у справі зміцнення Радянської влади відіграли комітети незаможних селян (комнезами). За даними Народного Комісаріату внутрішніх справ УРСР, лише за період з 9 травня по 1 серпня на Полтавщині було створено 810, а на 10 жовтня 1920 року — 1234 комітети незаможних селян[2]. Незаможники Полтавщини допомагали Червоній Армії громити білополяків та врангелівців. Всюди в губернії формували і відправляли на фронт ескадрони добровольців. На один тільки врангелівський фронт з Полтавщини пішло понад 1000 незаможників [3].

Нещадно боролися члени КНС проти куркульських банд. Восени 1920 року в багатьох повітах губернії створювалися т. зв. «зведені загони» з числа працівників повітових партійних та виконавчих комітетів, продштабів, членів КНС. Були створені також для боротьби з бандами кавалерійський і тачаночний загони.

Не залишали поза увагою партійні та радянські органи губернії і охорону здоров'я трудящих. Вже 10 травня

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2010, оп. 1, спр. 257, арк. 11; газ. «Украинская беднота», 13 березня 1920 р.; газ. «Більшовик», 1 жовтня 1920 р.

[2] Обзор организаций КНС, изд. НКВД УССР, 1920, стор. 11—19.

[3] Газ. «Коммунист», 10 листопада 1920 р.

Святкування 1 Травня у Полтаві. 1920 рік.

1920 року губернський відділ охорони здоров'я відкрив у селі Горбанівці Полтавського повіту, в колишній поміщицькій садибі, санаторій для туберкульозних. Діяла Рада захисту дітей, створена при Полтавському губвиконкомі 15 червня 1920 року. До організації дитячих закладів, їдалень, збирання для дітей одягу, взуття і продовольства залучалась широка громадськість.

Перехід до мирного соціалістичного будівництва на Полтавщині, як і в усій країні, відбувався в надзвичайно складній економічній і політичній обстановці. За роки інтервенції та громадянської війни народне господарство було зруйноване. В 1920 році промисловість Полтавської губернії виробляла лише 13,8 проц. довоєнного обсягу продукції. Для налагодження виробництва не вистачало кваліфікованих робітників, устаткування, палива, сировини. Багато підприємств довелося перевести на консервацію. Дуже тяжким було становище і в сільському господарстві. Посівні площі зменшилися більш як на 300 тис. десятин. Валовий збір зерна скоротився вдвоє, а вирощення технічних культур, зокрема, цукрових буряків, зійшло нанівець.

Поголів'я коней зменшилося на 38 проц., а великої рогатої худоби — на 29 процентів. Становище ускладнювалося безчинствами і терористичними актами з боку численних куркульських банд.

Перед партійними організаціями і трудящими Полтавщини у 1921 році постало також завдання організувати посильну допомогу евакуйованим з губерній, що потерпіли від посухи, і насамперед — дітям. У серпні 1921 року була створена губернська комісія допомоги голодуючим. Повсюди провадилося збирання продовольства, створювались евакопункти, чайно-хлібні пункти, спеціальні їдальні для евакуйованих, інтернати для дітей, дитбудинки. В 1921—1922 роках на Полтавщині утримувалось понад 10 тис. дітей[1].

У лютому 1921 року в губернії налічувалося 3258 комуністів — 1525 членів і 1733 кандидати у члени партії, об'єднаних у 111 міських, 66 волосних та 33 сільських організаціях. Показником зрослого авторитету комуністів була активна підтримка робітниками Полтавщини ленінського призову в партію. На 1 квітня 1924 року в губернській партійній організації налічувалося понад 5000 комуністів[2]. Швидко зростали також комсомольські організації. Якщо в березні 1922 року губернська комсомольська організація об'єднувала 3625 чол., то на 11 квітня

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 27, оп. 1, спр. 11, арк. 104.
[2] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.). Збірник документів і матеріалів, Х., 1961, стор. 189.

1924 року — 5461, а кількість комсомольських осередків за цей час збільшилася з 293 до 353.

Із запровадженням нової економічної політики партійні організації, органи Радянської влади і КНС широко використовували різні форми організаторської і політичної роботи в масах для викриття нападів троцькістів і правих капітулянтів на ленінську генеральну лінію партії, роз'яснення трудящим змісту і необхідності такої політики і мобілізації їх на боротьбу за якнайшвидшу відбудову зруйнованого господарства.

Губернська партійна організація рішуче виступала проти контрреволюційних елементів та антипартійних угруповань, що перешкоджали соціалістичному будівництву. У серпні 1922 року ЦК КП(б)У різко засудив антипартійну діяльність голови Полтавського губвиконкому Я. Дробніса і прийняв рішення про оновлення складу Полтавського губкому партії та губвиконкому. Секретарем губернського партійного комітету було обрано Б. Й. Магідова, а головою губвиконкому — О. К. Сербиченка [1].

Партійні та громадські організації, органи Радянської влади вживали рішучих заходів, щоб якнайшвидше відбудувати промисловість губернії. Всього на Полтавщині в 1923—24 рр. зареєстровано 17 135 підприємств, на яких працювало 30 тис. робітників [2]. Найбільші з них були в руках держави або кооперативних організацій. Державні і кооперативні підприємства, що становили 2,2 проц. загальної кількості підприємств, використовували 82,3 проц. електроенергії та виробляли 50 проц. продукції. Все ж основна маса робітників (понад 72 проц.) працювала на підприємствах, що належали приватним власникам, які нерідко намагались порушувати закони Радянської влади про працю, встановлювали тривалий робочий день і низьку заробітну плату [3]. На 1 квітня 1924 року в губернії було 17 648 безробітних.

За рішенням громадських організацій у непманів, що злісно порушували радянську законність, підприємства відбиралися. Спеціально створений комітет боротьби з безробіттям (комборбез) організував підготовку кваліфікованих робітників, кооперування кустарів і створення нових підприємств. Так, у 1924 році утворився завод «Метал» і панчішна фабрика «Текстильник» (у 1925 році перейменована на фабрику ім. 8 Березня), в 1925 році — лубенський завод «Комунар» та інші підприємства.

На селі головну увагу було спрямовано на те, щоб покласти край бандитизму, якнайшвидше відновити виробництво та заготівлі необхідної для країни сільськогосподарської продукції. Велику роль у здійсненні цих завдань відіграли комітети незаможних селян. На 1 січня 1922 року в організаціях КНС налічувалось понад 70 тис. чол., а наприкінці 1922 року, після того як до Полтавської губернії ввійшли 3 повіти ліквідованої Кременчуцької губернії,— близько 100 тис. членів. У більшості повітів губернії 80 проц. депутатів Рад були членами КНС, а загони по боротьбі з бандитизмом майже цілком складалися з комуністів, комсомольців і членів КНС. Величезну роботу по формуванню цих загонів проводив командарм 14-ої Армії І. П. Уборевич. Операціями по ліквідації махновських банд керували безпосередньо М. В. Фрунзе та Р. П. Ейдеман.

Члени Полтавського губкому комсомолу, 1921 рік.

[1] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 2, спр. 155, арк. 24, 25, 33, 41, 46.

[2] Статистичний довідник по Полтавщині на 1925 рік, Полтава, 1925, стор. 175.

[3] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період, стор. 12—13.

Випускники політшколи для комуністів ленінського призову. Полтава, 1924 рік.

В результаті здійснення законів про землю та політики опори на бідняка і міцного союзу з середняком істотно змінилася соціальна структура сільського населення. Основна маса селян стала середняцькою. Якщо в 1916 році господарства, в яких зовсім не було посівів або які мали посіви, менші за одну десятину, становили на Полтавщині 30,3 проц. усіх господарств, то в 1924 році їх питома вага знизилася до 12,1 процента. Разом з тим і питома вага господарств, які мали понад 9 десятин посівів, знизилася з 12,3 до 2,7 процента. Основна частина землі і близько 65 проц. поголів'я робочих коней зосереджувалась у руках середніх господарств з площею посіву 3—8 десятин [1]. Забезпеченість селянських господарств тягловою силою та реманентом і далі лишалась низькою. Власним тяглом могли обробляти посіви тільки 29 проц. господарств, 30 проц. наймали тяглову силу, а 37 проц. вдавалися до супряги. Частина бідняцьких господарств потрапляла в кабалу до куркулів. Щоб уникнути цього, комітети незаможних селян брали в оренду дрібні підприємства, через які на пільгових умовах обслуговували бідняків, організовували прокатні пункти, каси взаємодопомоги.

Партійні організації та органи Радянської влади подавали велику допомогу колективним господарствам. У 1923 році в Полтавській губернії було 32 комуни, 212 артілей, 70 товариств спільного обробітку землі, 149 радгоспів.

Основну масу селян, що об'єднувалися в колгоспи, становили незаможники. Радянська держава виділяла для цих об'єднань кредити, надавала різні пільги тощо. Розгорталася шефська допомога колгоспам з боку робітничих колективів промислових підприємств.

Усе це сприяло зміцненню союзу робітничого класу і селянства, прискоренню відродження сільського господарства, підготовці економічних і політичних передумов для наступної соціалістичної перебудови села на базі суцільної колективізації. Навіть тоді, коли молоді колгоспи були ще дуже бідно оснащені технічними

[1] Статистичний довідник по Полтавщині на 1925 рік, стор. 99, 109.

засобами і слабкі з організаційно-господарського погляду, вони вже демонстрували свої переваги над індивідуальними селянськими господарствами. В 1924 році врожайність основних зернових культур в артілях Полтавського округу була на 50—60 проц. вищою, ніж у селянських господарствах. Колгоспи ширше культивували такі інтенсивні сільськогосподарські культури, як цукрові буряки, овочі, картоплю.

Глибокі процеси відбувались і на культурному фронті. Найскладнішою проблемою тут була ліквідація неписьменності. На початку 20-х рр. у Полтавській губернії налічувалося 400 тис. неписьменних. На потреби народної освіти виділили понад 35 проц. коштів з місцевих бюджетів. В інституті народної освіти та на 19 педагогічних курсах в 1922 році навчалося близько 3 тис. майбутніх учителів. Швидко зростала мережа шкіл загального і професійно-технічного навчання, пунктів по ліквідації неписьменності тощо.

Для дітей, що втратили батьків, створювались дитячі будинки і трудові колонії. У 1922 році в губернії було 123 дитбудинки, де виховувались 4895 дітей, 79 дитсадків на 3192 дітей та 1915 трудових шкіл, де навчалося 80 415 дітей[1]. Велику роботу в цей час на Полтавщині проводив видатний педагог і письменник А. С. Макаренко.

Проводилась велика робота по інтернаціональному вихованню трудящих. Робітники і селяни Полтавщини активно підтримали лінію партії, з'їзду Рад УРСР та з'їздів Рад інших радянських республік на створення СРСР.

Делегат Полтавщини, який брав участь в обговоренні цього питання на III сесії ВУЦВК, підкреслював: «У боротьбі з капіталом Союз Радянських Республік створить більше згуртування, що в свою чергу забезпечить ще більш вдалу боротьбу з капіталістичним світом... Проект про створення Союзу Радянських Республік — це крок уперед, який необхідно всемірно підтримувати»[2].

В результаті великої організаторської і політичної роботи партійних, радянських і громадських організацій, самовідданої праці робітників і трудящого селянства завдання відбудови народного господарства вирішувалися успішно. На початок 1925 року майже вся промисловість була в основному відбудована, причому соціалістичний сектор посів провідне місце і давав 84,5 проц. загального обсягу продукції[3]. Порівняно з 1921 роком посівна площа збільшилась на 570 тис. десятин, зміцніла матеріально-технічна база сільського господарства, а валовий збір зерна досяг 97 проц. довоєнного рівня.

Всі трудящі Полтавщини активно підтримали ленінський курс Комуністичної партії на індустріалізацію країни, рішуче затаврували і відкинули капітулянтську лінію троцькістів.

В перші роки індустріалізації зусилля трудящих зосереджувалися на розширенні діючих підприємств — таких, як паровозоремонтні майстерні і завод «Метал» у Полтаві, Крюківські вагоноремонтні майстерні, 1-й механічний завод у Кременчуці, завод «Комунар» в Лубнах, а також на будівництві нових підприємств по переробці сільськогосподарської продукції. В 1927 році державні та кооперативні підприємства Полтавщини давали вже 93,5 проц. промислової продукції, а приватний сектор — тільки 6,5 процента[4].

Загальний обсяг промислової продукції (без борошномельної і м'ясної) в 1927 році порівняно з 1921 роком збільшився у Полтавському окрузі на 50,5 проц., у Кременчуцькому — на 67,1 проц., а в Лубенському — на 70 проц. [5].

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1503, оп. 1, спр. 11, арк. 130—133.

[2] Коммунистическая партия — вдохновитель и организатор объединительного движения украинского народа за образование СССР, К., 1962, стор. 273.

[3] Полтавський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 12, арк. 29.

[4] Там же.

[5] У 1925 році було завершено адміністративну реформу — губернії ліквідували і встановили триступеневу систему управління. На території колишньої Полтавської губернії утворено 5 округів — Полтавський, Кременчуцький, Лубенський, Прилуцький, Роменський, до складу яких входило 84 райони і 1232 сільради.

Делегати 5-го Полтавського окружного з'їзду Рад. 1929 рік.

Виробництво електроенергії, металевих і трикотажних виробів зросло більш як удвоє[1].

Великого розмаху промислове будівництво набрало в роки довоєнних п'ятирічок. У цей час збудовано і реконструйовано 250 підприємств союзного, республіканського і місцевого підпорядкування, які протягом року випускали продукції на 570 млн. карбованців[2].

Створювались нові галузі промисловості, особливо машинобудівна і легка. В 1934 році було закінчено реконструкцію Крюківського вагонобудівного заводу. В 1936 році — Лохвицького цукрового заводу. Великими, обладнаними новітньою технікою підприємствами стали полтавські заводи — паровозоремонтний та машинобудівний («Метал»), лубенський «Комунар». На базі Кременчуцького механічного заводу виник завод шляхових машин. З'явились нові фабрики: у Полтаві — прядильна, потужністю 100 тис. веретен, та поліграфічна, у Кременчуці — суконна. Створювалися підприємства інших галузей промисловості.

Загальний обсяг промислового виробництва на Полтавщині напередодні Великої Вітчизняної війни в 11,7 раза перевищував рівень 1913 року. Заводи і фабрики області давали продукцію, яку і за асортиментом і за якістю не можна було навіть порівняти з тією, що вироблялась до революції.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 256, оп. 1, спр. 17, арк. 107—108; ф. 5, оп. 1, спр. 51, арк. 83; Полтавський облдержархів, ф. Р-363, оп. 1, спр. 265, арк. 2.
[2] Визволена Полтавщина, Полтава, 1944, стор. 17.

Успішне здійснення завдань індустріалізації було результатом високої трудової і політичної активності широких мас трудящих. 21 квітня 1929 року, напередодні XVI Всесоюзної партійної конференції, яка прийняла план першої п'ятирічки і звернулась до всіх трудящих із закликом про розгортання соціалістичного змагання, проголосили днем початку соціалістичного змагання на Полтавщині[1]. Партійні, профспілкові, комсомольські організації розгорнули роботу по професійному навчанню і політичному вихованню кадрів, організації соціалістичного змагання між робітничими колективами. Так, у 1929—1930 рр. у Кременчуці на різних курсах і в школах професійно-технічного навчання було підготовлено понад 3 тис. робітників, проти 485 чоловік у попередньому році[2]. У Полтаві в 1928/29 навчальному році відкрився вечірній робітничий університет — вищий учбовий заклад системи професійної освіти[3].

Могутнім піднесенням соціалістичного змагання, пов'язаним з масовим рухом новаторів виробництва за освоєння нової техніки і перегляд старих технічних норм, позначені роки другої п'ятирічки. У листопаді 1935 року робітник Крюківського вагонобудівного заводу О. А. Будній на обробці півскатів встановив рекорд країни і завоював звання кращого півскатника Радянського Союзу — при нормі 7 за зміну він обточував 29 півскатів. Машиніст депо станції Полтава-Південна Й. М. Яцина добився всесоюзного рекорду — пробігу паровоза без промивки 67 тис. км., замість норми 1900 км. Бригада майстра ковальського цеху паровозоремонтного заводу Ф. В. Позднякова виконувала змінні норми на 1780 процентів. У 1937 році в промисловості області налічувалось 3500 новаторів-комсомольців.

Успіхи індустріалізації створювали необхідні матеріально-технічні умови для переходу до соціалістичної перебудови села та ліквідації куркульства як класу на основі суцільної колективізації. Колгоспам, які виникли в перші роки Радянської влади, держава збільшувала поставки тракторів та інших сільськогосподарських машин. Посилюючи щефську допомогу молодим колгоспам, робітничі колективи промислових підприємств направили туди для організаторської і політичної роботи передових робітників-комуністів. Вживалися заходи для підготовки спеціалістів і організаторів соціалістичного господарства.

Здійснюючи соціалістичну перебудову села, партійні організації Полтавщини організували бідноту на подолання опору куркульства. У 1929 році в селі Ковалівці Руновщинського (нині Полтавського) району куркулі вбили секретаря комсомольської організації, активного сількора Федора Чамару, в тому ж році — голову КНС села Климівки Карлівського району А. А. Ковякова, в 1931 році — голову колгоспу села Калашників Полтавського району М. Ф. Лобача, в 1932 році голову колгоспу села Василівки того ж району Д. К. Портненка[4]. Куркулі саботували заходи Радянської влади, нищили худобу, псували машини. Спекулюючи на окремих помилках у колгоспному будівни-

Похорони сількора Ф. Я. Чамари. 1929 рік, Полтава.

[1] Газ. «Робітник Полтавщини», 21 квітня 1929 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-2046, оп. 1, спр. 45, арк. 7.
[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 4 вересня 1928 р.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-363, оп. 1, спр. 293, арк. 99.

Делегати I з'їзду колгоспників Полтавщини. 1929 рік.

цтві, зокрема на порушеннях принципу добровільності при організації колгоспів, вони вели злісну антирадянську пропаганду.

В 1928 році ЦК КП(б)У викрив серйозні перекручення класової партійної лінії в селі Рашівці Гадяцького району. Скориставшись з втрати політичної пильності районними і окружними партійними працівниками, до керівництва радянськими і громадськими організаціями тут пробралися соціально чужі елементи, які розподіл землі, лісу, садиб, кредитів, машин, посівного матеріалу здійснювали в інтересах куркулів. ЦК КП(б)У прийняв спеціальне рішення у т. зв. «Рашівській справі», яке стало серйозним уроком для парторганізацій всієї республіки.

Велике значення для розгортання колгоспного руху на селі мали окружні з'їзди колгоспників, що відбулися в 1929 році. Ці з'їзди узагальнили перший досвід колгоспного будівництва. На 1 квітня 1930 року в Полтавському окрузі усуспільнили 69,2 проц. землі[1]. Таке становище було і в інших округах, які входили тоді до складу нинішньої Полтавської області. Партійні організації провели велику роботу по подоланню допущених перекручень ленінських принципів у колгоспному будівництві та організаційно-господарському зміцненні колгоспів. Велику роль у цій справі відігравали також політвідділи, створені при МТС у 1933 році. Для роботи в них партійні організації послали кращих і найбільш досвідчених працівників.

У 1941 році на Полтавщині було 2485 колгоспів, 39 радгоспів і 78 МТС. На колгоспних і радгоспних ланах працювало 6,5 тис. тракторів, понад 2 тис. комбайнів, 4 тис. автомобілів і багато інших машин.

У зв'язку з перетворенням дрібних селянських господарств у великі соціалістичні та докорінними змінами в технічному оснащенні сільськогосподарського виробництва гостро постало питання про підготовку кадрів. Тільки за 1937—1940 рр. в сільськогосподарських школах і на курсах було підготовлено 10 617 механізаторів, 2522 тваринники, 1555 агрономів, 1380 бухгалтерів і рахівників.

У 1939 році в колгоспах, МТС і радгоспах Полтавщини вже працювало понад 3000 агрономів, зоотехніків та інших спеціалістів сільського господарства.

У зв'язку з бурхливим зростанням господарства, розвитком і ускладненням економічних зв'язків у 1937 році Полтавщину було виділено в окрему область.

Вона уславилась як край високих врожаїв зернових культур, особливо пшениці, а також цукрових буряків і соняшнику. Порівняно з дореволюційним часом збір

---

[1] Полтавщина до 40-річчя Великого Жовтня, Полтава, 1957, стор. 25.

зернових зріс на 28,5 проц., цукрових буряків — у 4,3 раза, а соняшнику — в 12,6 раза. В 1940 році Полтавщина дала державі 37,8 млн. пудів хліба, в т. ч. близько 13 млн. пудів пшениці. На цукрові заводи надійшло 1369 тисяч тонн цукрових буряків.

Прискорився і розвиток громадського тваринництва. Напередодні війни майже всі колгоспи Полтавщини мали по 3 тваринницькі ферми. За 1938—1940 рр. поголів'я великої рогатої худоби в колгоспах збільшилося на 90,3 проц., свиней — на 24 проц., овець — на 121,8 проц., а поголів'я птиці за один 1940 рік зросло майже в 4 рази[1].

В боротьбі за високі врожаї сільськогосподарських культур і високу продуктивність тваринництва в колгоспах, МТС і радгоспах виросло багато передовиків і новаторів виробництва. В 1939 році 93 найкращі майстри сільського господарства області були нагороджені орденами і медалями СРСР[2].

За високі показники в розвитку соціалістичного сільського господарства в довоєнні роки орденом Леніна було нагороджено: майстра комбайнового збирання, комбайнера М. П. Кріпака (згодом висунутого на посаду механіка Радивонівської МТС Великобагачанського району), бригадира колгоспу «Нове життя» Полтавського району М. В. Баклицького, бригадира радгоспу ім. Декабристів В. М. Клименка, доярку Веселоподільської селекційної станції П. Т. Черненко, вівчара колгоспу «Червоне поле» Оржицького району Ю. Ф. Бублика, тракториста Кобеляцької МТС С. І. Діденка та інших.

Обласна партійна організація проводила велику роботу по пропаганді та широкому впровадженню досвіду передовиків сільського господарства. Тисячі рядових колгоспників, ланкових, бригадирів, механізаторів та інших працівників сільського господарства були відряджені на Всесоюзну сільськогоподарську виставку. Досягнення передовиків сільського господарства — учасників виставки — широко висвітлювались у місцевій пресі. У 1940 році у Всесоюзній сільськогосподарській виставці від Полтавської області брали участь 8430 передовиків колгоспного і радгоспного виробництва.

Завдяки невтомному піклуванню партії та Радянського уряду значно поліпшився добробут трудящих. У 1938 році товарооборот державної та кооперативної торгівлі досяг майже 1 млрд. крб. Вклади трудящих області в ощадкаси на 1 жовтня 1939 року становили 40 млн. карбованців.

Зміцнювалась економіка колгоспів. У 1938 році в області було 16 колгоспів, грошові доходи яких перевищували мільйон карбованців. У тому ж році колгоспи відрахували в неподільні фонди 46,8 млн. крб., а в 1939 році — 82,4 млн. крб. (тобто на 70,5 проц. більше). Багато колгоспів видавали колгоспникам на трудодень по 2—3 кг зерна та інші сільськогосподарські продукти, а також значні суми грошей. Так, наприклад, у колгоспі «Шлях Жовтня» села Филенкового Чутівського району сім'я Павла Селенка на вироблені нею трудодні одержала 408 пудів хліба, сім'я Тимофія Томогона — 378 пудів[3]. Передові колгоспники цього та інших колгоспів області заробили хліба стільки, що його було досить для задоволення потреб сім'ї

[1] Визволена Полтавщина, стор. 23—24.

[2] Досягнення соціалістичного будівництва на Полтавщині, Полтава, 1939, стор. 66.

[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 16 грудня 1939 р.

Слухачі колгоспного університету в селі Минівці Полтавського району. 1931 рік.

на 3 роки. Тому багато колгоспників з власної ініціативи продавали лишки хліба державі через споживчу кооперацію.

Велика увага приділялась також питанням охорони здоров'я. В 1940 році кількість лікарів в області, порівняно з дореволюційним часом, збільшилась майже в 6 разів, а кількість середніх медичних працівників — у 7,6 раза. В області працювало 144 лікарні на 5835 ліжок, 264 медичні амбулаторії, 564 фельдшерсько-акушерські пункти, 338 родильних будинків, 16 санаторіїв, 8 будинків відпочинку, 125 постійних і 2720 сезонних дитячих ясел, 185 постійних і сезонних дитячих садків та майданчиків. Влітку 1940 року в постійних і сезонних дошкільних закладах перебувало 114,6 тисячі дітей[1].

В результаті культурної революції письменність населення Полтавщини зросла в 1939 році до 93,4 проц. проти 26,2 проц. у 1910 році. На кожну тисячу чоловік 6 мали вищу освіту і 30 — середню або неповну середню. В 1940/41 навчальному році працювало 1735 шкіл (на 325600 учнів). В області було 6 інститутів, а також 44 технікуми і 7 робітфаків.

С. Ф. Кондратенко — секретар Полтавського підпільного обкому КП(б)У.

На Полтавщині діяли 5 постійних театрів, 344 кіноустановки, кілька музеїв, 1625 клубів і будинків культури. Кількість бібліотек, порівняно з дореволюційним часом, зросла в 6 разів, а їх книжковий фонд — у 12,5 раза. Видавалося 69 газет.

Таким чином, за роки довоєнних п'ятирічок трудящі Полтавщини добилися великих успіхів у будівництві соціалізму. Була створена сучасна промисловість, на селах успішно розвивалися великі соціалістичні господарства — колгоспи і радгоспи, швидко і неухильно поліпшувався матеріальний добробут, підвищувався культурний рівень трудящих.

Зусилля трудівників міст і сіл області у справі розвитку соціалістичної економіки і культури очолювала і спрямовувала партійна організація. Напередодні Великої Вітчизняної війни вона налічувала 14 тис. членів і понад 11 тис. кандидатів в члени партії. Партійні організації жили активним творчим життям, комуністи виступали в авангарді всіх прогресивних починань, піднімали маси на самовіддану працю в ім'я побудови соціалізму і комунізму. Їх вірними помічниками були комсомольці. На цей час обласна комсомольська організація об'єднувала 115 тис. юнаків і дівчат[2].

Коли почалась Велика Вітчизняна війна, десятки тисяч робітників, колгоспників і службовців Полтавщини, в т. ч. 8258 комуністів, влилися в ряди Радянської Армії. Для боротьби з ворожими парашутистами, шпигунами і диверсантами в області було організовано 44 винищувальні батальйони, що об'єднували близько 9 тис. бійців і командирів, Кременчуцьку дивізію народного ополчення. Враховуючи можливість тимчасової окупації області ворогом, обласна партійна організація з допомогою ЦК КП(б)У заздалегідь готувала сили для підпільної і партизанської боротьби.

Багато людей працювало на спорудженні оборонних укріплень. Трудівники міст і сіл докладали сил, щоб не допустити зменшення обсягу виробництва. Переборюючи великі труднощі, колгоспники до вторгнення фашистських полчищ зібрали

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 16 грудня 1939 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 5, арк. 329.

90,3 проц. врожаю зернових. До 20 серпня більшість районів області закінчила здачу хліба державі. Передові колгоспи здавали хліб державі з запасів минулих років. Коли лінія фронту наблизилась до Полтавщини, було проведено велику роботу по евакуації устаткування підприємств, майна колгоспів, МТС і радгоспів, а також людей у східні райони країни.

14 вересня 1941 року ворожим військам у районі Лубни — Лохвиця вдалося зімкнути оточення навколо військ 21-ї, 5-ї, 37-ї та 26-ї армій Південно-Західного фронту. Радянські воїни змушені були вести тяжкі, кровопролитні бої, щоб вирватися з оточення. Трудящі Полтавщини, ризикуючи життям, допомагали їм усім, чим могли.

20 вересня під хутором Дрюківщиною (тепер Лохвицького району) загинули командуючий Південно-Західним фронтом генерал-полковник М. П. Кирпонос, член військової Ради фронту, секретар ЦК КП(б)У М. О. Бурмистенко, начальник штабу фронту генерал-майор В. І. Тупіков[1].

У вересні 1941 року територію області окупували німецькі загарбники, що встановили тут, як і на території всіх окупованих областей, людиноненависницький режим воєнної диктатури і кривавого терору.

Але вже з перших днів окупації трудящі області під керівництвом підпільного обкому партії, очолюваного С. Ф. Кондратенком та Г. Ф. Яценком, розгорнули підпільну і партизанську боротьбу проти окупантів[2].

Крім підпільного обкому партії, у ворожому тилу діяли Лохвицько-Сенчанський партійний центр, 9 райкомів партії, 19 первинних партійних організацій, 12 партійних груп, 39 патріотичних антифашистських груп, 6 комсомольських і комсомольсько-молодіжних груп, 2 партизанські з'єднання, 19 партизанських загонів та 7 партизанських груп. Усього в області зареєстровано 8691 учасник антифашистського підпілля і партизанського руху, в т. ч. 1779 комуністів і 299 комсомольців.

Партизанські загони були в 10 районах області. Найбільш активно вони діяли в Гадяцькому, Миргородському, Шишацькому, Зіньківському, Лохвицькому районах. Значні військові операції проводилися загонами, якими керували І. Й. Копьонкін, Г. О. Іващенко, П. С. Вовк, К. Й. Тутка, Д. Д. Корнілич, Є. Х. Соколовський, А. С. Яровий, В. М. Степаненко, К. Г. Федоряка, П. П. Дядик, Д. А. Харченко, Ф. М. Гончаренко. Партизани чинили диверсії на залізницях, підривали мости, брали під свій захист населення тимчасово окупованих міст і сіл.

Наприкінці 1941 року підпільний обком партії провів нараду секретарів райкомів партії, командирів та комісарів партизанських загонів. Було вирішено об'єднати всі партизанські загони, що діяли в лісах Миргородського, Гадяцького, Комишнянського і Зіньківського районів. Командиром об'єднаного загону призначили І. Й. Копьонкіна, а комісаром — Г. О. Іващенка. Загін за півтора місяця провів більш як десять значних операцій, але під натиском переважаючих сил ворога змушений був, розділившись на дві групи, відступати. 17 січня 1942 року карателям вдалося натрапити на слід групи, куди входили Гадяцький і Миргородський загони, біля хутора Веселого в Гадяцькому районі. Оточені з усіх боків, у відкритому полі, партизани стояли на смерть. У бою з фашистами загинули секретарі підпільного обкому партії Г. Ф. Кондратенко, С. Ф. Яценко, командир загону В. О. Левченко та інші віддані сини Батьківщини. А група партизанів, очолювана І. Й. Копьонкіним,

[1] История Великой Отечественной войны Советского Союза, 1941—1945 гг., т. 2, М., 1961, стор. 106—110.

[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 324, арк. 243.

Листівка Миргородського партизанського загону.

Руїни Полтави. Вересень 1943 р.

перейшла лінію фронту і в травні 1942 року вже громила фашистів на території Харківської області.

В містах і селах області також активно діяли численні підпільні групи під керівництвом Т. П. Сіриченка, П. І. Токаря, Я. М. Мисецької, Г. Г. Калиниченка, Й. Й. Баяна і О. П. Лімова, А. В. Марченка-Соколенка, Г. П. Шаліганової, Ф. К. Крестовського, В. М. Панченка, О. К. Убийвовк, М. І. Ромашкіна, І. О. Лисенка, Г. Ф. Петька, В. М. Остапенка, І. І. Бузька, С. Ф. Хейла. Вони проводили агітаційну роботу серед населення, організовували допомогу військовополоненим, чинили диверсії проти окупантів[1].

Радянські патріоти саботували заходи окупантів, зривали заготівельні кампанії, всіляко ухилялися від сплати численних податків та вигнання на каторгу в Німеччину. За неповними даними, тільки в 17 районах області в 1942 році було приховано і роздано селянам 425 тис. цнт хліба.

Фашисти намагалися будь-що паралізувати волю народу до опору. Були вщент спалені Велика Обухівка, Баранівка, Сакалівка, Панасівка та інші села. В самій лише Великій Обухівці фашисти розстріляли 315 чол., а 237 чол. вивезли до Німеччини[2].

За час тимчасової окупації на Полтавщині загинуло 221 895 чоловік. Понад 156 тисяч юнаків і дівчат як невільників гітлерівці вивезли на каторгу до Німеччини[3]. Жахливу розправу вчинили фашисти 19—23 вересня 1943 року перед своїм відступом у селі Великих Липнягах Семенівського району. Есесівці спалили село,

---

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 21 вересня 1963 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 91, арк. 26.
[3] Німецькі окупанти на Полтавщині (1941—1943 рр.). Збірник документів, Полтава, 1947, стор. 5; Полтавський облпартархів, ф. 14, оп. 9, спр. 76, арк. 17, 38, 195.

 4 7-329

Дати визволення Радянською Армією населених пунктів Полтавщини від гітлерівців.

заганяли живих людей в палаючі хати, кидали в огонь дітей. За ці дні вони закатували 371 чол., в т. ч. 116 жінок, 81 старика і 125 дітей.

Великий вплив на посилення опору окупантам на Полтавщині мав рейд партизанського з'єднання Героя Радянського Союзу М. І. Наумова, яке в лютому — березні 1943 року з боями пройшло через територію області від Зіньківського до Градизького району і, форсувавши Дніпро, перейшло на територію Кіровоградської та інших областей республіки.

Підпільники і партизани Полтавщини, за неповними даними, знищили 3 тисячі окупантів та їх пособників, 174 автомашини, 84 вагони, 5 паровозів, пустили під укіс десятки ешелонів з живою силою і технікою ворога. Партизани передали Радянській Армії 13 автомашин, 7 гармат, 21 кулемет, 2300 тонн хліба, 75 коней, 252 голови великої рогатої худоби.

Мужньо боролися з фашистськими загарбниками воїни-полтавчани на фронтах Великої Вітчизняної війни. Свідченням цього є те, що 186 чол. з області удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу і понад 50 тисяч нагороджені орденами і медалями СРСР. Багато жителів Полтавщини брали активну участь в антифашистській боротьбі на території інших країн.

У вересні 1943 року на території Полтавщини розгорнулися жорстокі бої Радянської Армії проти гітлерівських загарбників. У цей час посилили свою активність і партизани. В середині вересня партизанська група Чорнуського району висадила в повітря два мости через річку Удай, у 6 місцях підірвала залізничну колію і вчинила аварію військового ешелону, внаслідок чого рух на залізниці Бахмач — Прилуки був паралізований на 26 годин. Партизанський загін Оржицького району за місяць (з 20 серпня по 20 вересня) на залізниці Лубни — Ромодан пустив під укіс 8 ворожих ешелонів, а також вчинив диверсії на грунтовій дорозі Оржиця — Іс-

ківці. Коли ж підійшли радянські війська, партизани за один день побудували переправу через річку Оржицю і забезпечили просування військ Воронезького фронту. Партизанська група під командуванням О. В. Тканка тільки за перші 10 днів вересня на залізниці Гребінка — Київ пустила під укіс 5 військових ешелонів, знищивши 30 вагонів, 5 паровозів і багато гітлерівців.

21 вересня 1943 року війська 53-ї та 5-ї Гвардійських армій Степового фронту, якими командував генерал І. С. Конєв, вийшли на лівий берег Ворскли. Вночі вони форсували річку північніше і південніше Полтави, а 23 вересня після запеклих боїв визволили Полтаву, 29 вересня — Кременчук. До кінця місяця від фашистських окупантів було очищено всю територію області[1].

Протягом майже двох місяців лінія фронту проходила по Дніпру, і частинам Радянської Армії, що перебували в цей час на території Полтавщини, населення подавало всіляку допомогу в підготовці і проведенні форсування Дніпра.

З перших же днів після визволення області від гітлерівців почалась відбудова зруйнованого господарства. Величезні збитки, заподіяні окупантами, створювали винятково великі труднощі. Фашисти зруйнували і розграбували Полтаву, Кременчук, Лубни, Миргород, інші міста і села, всі промислові підприємства, культурні заклади, 57 МТС і МТМ, 15 радгоспів, спалили понад 36 тис. колгоспних будівель і 107 тис. дворів колгоспників, вирубали понад 59 тис. га садів. Майже вся робоча і продуктивна худоба, трактори та сільськогосподарські машини були знищені або вивезені до Німеччини. Поголів'я коней в області зменшилося в 4 рази, великої рогатої худоби — у 8 разів, свиней — у 20, а овець і кіз — у 50. Матеріальні збитки народному господарству області оцінюються десятками мільярдів карбованців.

В цих умовах особливо яскраво виявилась велика сила соціалістичної співдружності радянських народів. Уся країна допомагала районам, що потерпіли під час тимчасової окупації. Радянський уряд виділив для Полтавщини значні кредити. З Москви, Куйбишева, Новосибірська та інших міст надійшло устаткування, необхідне для відбудови промислових підприємств. Трудівники Сталінградської області надіслали полтавчанам понад 1000 тракторів, а трудящі Куйбишева — деталі і запасні частини для сільськогосподарських машин. Московська, Челябінська і Саратовська області допомогли племінною худобою і посівним матеріалом. За перший рік після визволення трудящі Полтавщини одержали від держави 1381 трактор, на 15,5 млн. крб. запасних частин і матеріалів для МТС та колгоспів, 16 548 голів продуктивної худоби. Держава надала колгоспам майже 40 млн. крб. довготермінових кредитів[2]. У свою чергу полтавчани допомагали у відбудові господарства

---

[1] Німецькі окупанти на Полтавщині, стор. 71—78.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 23 вересня 1944 р.; 21 вересня 1963 р.; Архів Полтавського історико-краєзнавчого музею, спр. 30, арк. 4.

Бої за Полтаву у вересні 1943 року.

М. Є. П'ятикоп,

Герої Радянського Союзу — уродженці і жителі Полтавської області, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни:

Д. І. Бабак,

М. Л. Величай,

Г. С. Кагамлик,

П. Т. Таран,

Д. Р. Еретик,

М. С. Новохатько,

трудівникам інших областей країни. В листопаді 1943 року 10 тис. чол. з області направили на Донбас для відбудови вугільної промисловості. Колгоспи кожного району Полтавщини взяли шефство над шахтами і подавали їм значну допомогу продовольством. Багато жителів міст і сіл області брали участь у відбудові Дніпрогесу та інших великих промислових об'єктів [1].

Завдяки самовідданій праці і творчій ініціативі трудящих Полтавщини, братній допомозі трудящих інших областей країни величезні труднощі у справі відбудови зруйнованого господарства успішно переборювались. У 1943—1944 рр. почала працювати більшість підприємств області, в т. ч. Полтавський паровозоремонтний (нині тепловозоремонтний), Крюківський вагонобудівний заводи, Полтавський і Кременчуцький м'ясокомбінати, Полтавська прядильна фабрика, завод «Метал», лубенський завод «Комунар» та інші [2].

1 вересня 1945 року приступив до випуску основної продукції Крюківський вагонобудівний завод, а 23 листопада було закінчено відбудову Лохвицького цукрозаводу.

Промисловість Полтавщини успішно виконувала завдання четвертої п'ятирічки. Тільки протягом 1946—1947 рр. на підприємствах області було введено в дію 130 тис. кв. метрів виробничих площ і 89 тис. кв. метрів житла. Стали до ладу майже всі промислові підприємства Полтавщини [3]. В 1950 році виробництво промислової продукції досягло 82 проц. довоєнного рівня [4]. Машинобудівні заводи області освоїли виробництво нових видів продукції — шляхових машин, канавокопачів, тракторних лопат, автонавантажувачів тощо [5].

Великий трудовий героїзм виявили також колгоспники, робітники МТС і радгоспів Полтавщини. Вже на початок 1944 року відновили роботу 2484 колгоспи, 77 МТС і 53 радгоспи. У зв'язку з тим, що на цей час в області, порівняно з довоєнним часом, було тільки 37 проц. тракторів і 36 проц. робочої худоби, колгоспники обробляли землю коровами, копали лопатами. Працівники МТС докладали всіх зусиль, щоб якнайефективніше використати наявну техніку. Колгоспи і радгоспи Полтавської області добилися в 1944 році по 100 пудів пшениці з га і по 80 пудів усіх зернових. За успішне проведення сільськогосподар-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-4319, оп. 1, спр. 4, арк. 4; спр. 9, арк. 50; спр. 10, арк. 3; спр. 13, арк. 1.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 23 вересня 1944 р.

[3] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 3-б, спр. 4, арк. 10.

[4] Народне господарство УРСР в 1962 році. Статистичний щорічник. К., 1963, стор. 34.

[5] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 4 б, спр. 2, арк. 56—57.

В. П. Борисенко,

І. І. Решетник,

Д. І. Сірик,

І. С. Саєнко,

С. Н. Мирвода,

П. М. Рак,

І. Т. Горбенко,

П. Ю. Атамановський

С. П. Власенко,

ських робіт в 1944—1945 рр. Полтавській області тричі присуджували перехідний Червоний прапор Державного Комітету Оборони. В 1948 році, коли довоєнні посівні площі були відновлені, держава одержала від хліборобів Полтавщини на 2151 тис. пудів зерна більше, ніж у довоєнному 1940 році.

Вирішувались і завдання відновлення громадського поголів'я тваринництва. На 1 січня 1950 року на колгоспних фермах було великої рогатої худоби на 45,9 проц. більше, ніж у 1940 році, корів — на 9 і свиней — на 23,5 процента.

Багато трудівників області були удостоєні високих урядових нагород. У роки четвертої п'ятирічки звання Героя Соціалістичної Праці присвоїли 62 передовикам сільського господарства. Серед них М. Л. Гайдар, ланкова колгоспу ім. Карла Маркса, майстер високих врожаїв цукрових буряків (село Великі Липняги Семенівського району), Т. О. Земляна, ланкова колгоспу «Іскра» (село Озера Кобеляцького району), яка в 1949 році виростила по 104 цнт кукурудзи з га, К. М. Соломаха, ланкова колгоспу ім. Мічуріна (село Михнівці Лубенського району), що домоглася врожаю волокна коноплі до 16 цнт з га, Н. С. Мазанько, свинарка колгоспу ім. Калініна (село Бовбасівка Хорольського району), та інші [1].

В 1950 році у колгоспах і радгоспах Полтавщини працювало понад 7 тис. тракторів, 1633 комбайни. Рівень механізації основних сільськогосподарських робіт перевищив довоєнний.

Нові можливості для дальшого розвитку і зміцнення громадського господарства були створені в результаті укрупнення колгоспів. У 1950—1951 рр. кількість їх в області зменшилась до 947 (або у 2,6 раза), а розміри земельної площі і кількість дворів колгоспників у розрахунку на один колгосп збільшились у 2,5 раза.

Однак у ці роки серйозним гальмом у дальшому розвитку народного господарства були порушення ленінських норм в житті партії і Радянської держави, пов'язані з культом особи. Місцеві партійні організації і в цих складних умовах виявляли багато наполегливості в боротьбі за відбудову і дальше піднесення народного господарства.

Обласна партійна організація в 1952 році об'єднувала 37,6 тис. комуністів [2]. Відповідно до рішень вересневого (1953 року) Пленуму ЦК КПРС і особливо XX з'їзду партії партійні організації розгорнули велику роботу, спрямовану на зміцнення матеріально-технічної бази промисловості і сільського господарства, відновлення принципу особистої матеріальної заінтересованості, вдосконалення форм і методів

[1] Полтавщина до 40-річчя Великого Жовтня, стор. 29.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 74, спр. 90, арк. 92.

Герої Радянського Союзу — уродженці і жителі Полтавської області, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни:

М. П. Кучеренко,

П. І. Єрмак,

Ф. П. Борідько,

організації і планування виробництва, методів партійного, державного і господарського керівництва. Це забезпечило прискорений розвиток народного господарства. Завдання п'ятого п'ятирічного плану розвитку промислового виробництва підприємства Кременчука виконали до 23 жовтня, а Полтави — до 7 листопада 1955 року. В 1955 році промислові підприємства області виробили продукції майже в 17 разів, а в 1959 році — в 25,5 раза більше, ніж у дореволюційному, 1913 році. Один за одним ставали до ладу відбудовані і реконструйовані промислові підприємства. У грудні 1953 року було закінчено повну відбудову паровозоремонтного заводу. В січні 1954 року Полтавський завод м'ясного устаткування випустив перші конвейєрні лінії для повної механізації, обробки і транспортування туш великої рогатої худоби на м'ясокомбінатах. У вересні 1955 року ввели в експлуатацію новий потужний Кобеляцький цукровий завод, здатний переробляти 12 тис. цнт цукрових буряків і виробляти 2 тис. цнт цукру-рафінаду за добу. В липні 1956 року урядова комісія прийняла першу і другу черги відбудованої прядильної фабрики в Полтаві. Було створено також ряд нових підприємств електротехнічної та радіотехнічної промисловості.

Особливо велике промислове будівництво розгорнулося в районі Кременчука. В 1956 році на Дніпрі почалось будівництво Кременчуцької ГЕС, а вже наприкінці 1959 року, раніше строку — були введені в дію її перші агрегати. На околицях міста виросли корпуси комбайнового заводу, який потім було переобладнано в автомобільний завод. У квітні 1959 року він випустив перші потужні великовагові автомобілі.

У створенні нових великих промислових споруд, особливо нових галузей виробництва, трудівникам Полтавщини велику братню допомогу подали трудящі інших республік та областей країни. Це наочно видно на прикладі будівництва і організації виробництва на Кременчуцькому автомобільному заводі. Сюди прибуло 318 кваліфікованих спеціалістів з інших автомобільних заводів країни. Серед них головний інженер П. В. Корнілов і головний технолог В. Х. Чікулаєв з Горьковського автозаводу, основний склад спеціального конструкторського бюро на чолі з головним конструктором Ярославського автозаводу, кандидатом технічних наук О. О. Малишевим, начальник відділу робочого проектування спеціального конструкторського бюро Мінського автозаводу Я. Л. Брейтовський, заступник начальника виробничого відділу Кутаїського автозаводу В. Р. Журавльов[1]. У свою чергу, трудящі Полтавщини, зокрема молодь, брали активну участь у будівництві нових шахт на Донбасі, а також інших важливих промислових споруд у різних районах країни.

В результаті широкого розгортання геологорозвідувальних робіт у ці роки на території області були відкриті значні родовища нафти і газу (Радченківське, Сагайдацьке, Глинсько-Розбишівське, Солохівське, Зачепилівське, Чорнухинське, Більське та інші) і покладено початок розвиткові нафто-газової промисловості. За видатні заслуги в розвідці нафто-газових родовищ і підготовку їх до експлуатації

[1] М Кожарін. Запалюючий приклад комуністів, Полтава, 1961, стор. 3—5.

І. В. Білоусько,

О. І. Бідненко,

В. Ф. Мицик,

Ф. І. Марченко,

О. Й. Халаменюк,

головний геолог тресту «Укрсхіднафторозвідка» С. Є. Черпак та головний геолог Миргородської контори буріння Л. С. Палець удостоєні Ленінської премії. В 1956 році було побудовано газопроводи Радченкове — Миргород (14,5 *км*) і Радченкове — Полтава (68,5 *км*). Перехід на газове опалення дав трудящим Полтави 7,5 млн. крб. економії на рік, а державні витрати на будівництво газопроводу Радченкове — Полтава компенсувались за рахунок економії вже через 2 роки.

Швидкими темпами розгорнулось нове будівництво в 1959—1965 рр. Обсяг капіталовкладень, порівняно з попередніми роками, зріс утроє і в 1965 році становив 200 млн. крб. Це в 1,5 раза більше, ніж за всю п'яту п'ятирічку. За 7 років загальна сума капіталовкладень в народне господарство області перевищила 1 млрд. крб. Було введено в дію 37 нових великих підприємств, а основні виробничі фонди промисловості області збільшилися вдвоє. В цілому по області виробництво промислової продукції зросло майже в 2 рази, в т. ч. в машинобудівній промисловості — в 3,8 раза, випуску збірного залізобетону — в 9 разів, видобутку нафти — в 11,8 раза, газу — в 7,4 раза, легкої промисловості — на 126 проц., а харчової — в 1,5 раза. Розвинулись нові галузі промисловості — автомобільна, електронна, приладобудування, виробництво газорозрядних ламп, сажі, литва і штамповок, фарфорова. Були створені великі підприємства по виробництву збірного залізобетону, по переробці гібридного насіння кукурудзи та інші.

Я. І. Пляшечник,

Серед новобудов семирічки особливо важливе значення мають нафтопереробний і сажовий заводи в Кременчуці, заводи хімічного устаткування, «Електромотор», штучних алмазів та алмазних інструментів і завод газорозрядних ламп у Полтаві, Дніпровський гірничозбагачувальний комбінат, підприємства по виробництву залізобетонних конструкцій та інших будівельних матеріалів у Полтаві, Кременчуці і Лубнах, заводи по виробництву засобів автоматизації в Лохвиці та Лубнах, цукровий завод у Яреськах та інші. Полтавський паровозоремонтний завод в 1964 році реорганізували в тепловозоремонтний.

І. І. Даценко,

Усього на Полтавщині 365 промислових підприємств, на яких трудиться більш як 150 тис. робітників та інженерно-технічних працівників. У загальному обсязі продукції народного господарства частка промисловості досягає понад 60 процентів. Дедалі більшого значення набуває машинобудівна промисловість. У 1958 році вона давала 19 проц. усієї промислової продукції області, а в 1965 році — 33 процента. Освоєно виробництво нових машин, приладів, устаткування, а також товарів народного споживання. Кременчуцький автомобільний завод дає народному господарству та на експорт нові марки великовагових автомобілів

В. А. Дігтярьов.

Селяни села Стехівки Полтавського району повертаються до рідних місць після визволення їх села від гітлерівських окупантів.

КРАЗ-256, КРАЗ-257, КРАЗ-258. Лубенський завод «Комунар» освоїв виробництво універсальних круглошліфувальних верстатів нового типу; Крюківський вагонобудівний завод — виробництво вагонів для перевезення цементу, шестиосьових напіввагонів для перевезення вугілля, кранів та комишозбиральних самохідних машин; Полтавський завод м'ясного устаткування — конвейєрних ліній для переробки водоплавної птиці; Полтавський турбомеханічний завод — фільтрувальних пресів нового типу; Лохвицький приладобудівний завод — нових приладів та засобів автоматизації.

Значний вклад у технічний прогрес вносять раціоналізатори і винахідники. В 1965 році, наприклад, 12 192 раціоналізатори і винахідники подали 15,7 тис. пропозицій. Впровадження 11,4 тис. з них дало 9,4 млн. крб. економії за рік.

В 1958 році, перед XXI з'їздом КПРС, зародився патріотичний рух колективів і ударників комуністичної праці. Вже на початок 1959 року в нього включилися понад 500 молодіжних колективів Полтавщини.

На початку 1960 року в змаганні за комуністичну працю брали участь 1283 колективи і 4840 окремих робітників. 195 передових робітників та інженерно-технічних працівників, наслідуючи почин В. Гаганової, перейшли працювати у відстаючі бригади і допомогли їм вийти в число передових. Серед них П. Бондаренко — бригадир котельників паровозоремонтного заводу, Н. Павловський (Крюківський вагонобудівний завод), Л. Давиденко (Полтавська бавовно-прядильна фабрика), А. Бортник (Полтавський склозавод).

З квітня 1960 року за ініціативою Полтавської парторганізації розгорнулась боротьба за перетворення Полтави на місто високопродуктивної праці, зразкового порядку і культури. Приклад полтавчан активно підтримали трудящі Кременчука, Лубен, Миргорода та інших міст і сіл області.

Особливо великого розмаху набрало змагання за комуністичну працю в період підготовки і проведення XXII з'їзду КПРС. Робітничі колективи розгорнули боротьбу за те, щоб зустріти його високими виробничими показниками і завоювати звання колективу комуністичної праці ім. XXII з'їзду КПРС. Це почесне звання напередодні з'їзду було присвоєне колективу станції Гребінка та бригаді Полтавського паровозоремонтного заводу, очолюваній Володимиром Момотом.

Всього на Полтавщині завоювали звання колективів і ударників комуністичної праці 19 підприємств, 31 цех, 84 бригади, 16 тисяч робітників. Імена трудівників, які йдуть в авангарді боротьби за здійснення завдань комуністичного будівництва, занесені в обласну «Книгу трудової слави».

Серед них М. С. Мажара — бригадир Полтавської бавовнопрядильної фабрики, О. К. Пойдеменко — слюсар-лекальник Полтавського турбомеханічного заводу, П. Й. Недайборщ — бригадир штукатурів тресту «Полтавпромбуд», Герой Соціалістичної Праці, О. С. Єжова — ткаля Лубенської ковдроповстяної фабрики, Т. В. Жаботенко — в'язальниця Полтавської трикотажної фабрики, А. Т. Мальцев — бригадир формувальників Кременчуцького заводу шляхових машин, І. І. Коровкін — машиніст тепловоза депо станції Гребінка, Г. В. Пилипенко — багатоверстатниця

Кременчуцького автозаводу, Є. В. Мельхісідеков — майстер по видобутку нафти Глинсько-Розбишівської нафтодільниці, А. М. Тарасенко — старший майстер Кременчуцького автозаводу, Н. В. Бікбулатова — закрійниця Полтавського шкіряно-взуттєвого комбінату, І. М. Коваленко — буровий майстер Глинсько-Розбишівської дільниці розвідувального буріння, М. П. Логвиненко — слюсар Крюківського вагонобудівного заводу, М. Я. Давидюк — бригадир тресту «Кременчукпромжитлобуд», заслужений будівельник УРСР, Е. Г. Братко — бригадир комплексної бригади тресту «Кременчукнафтохімбуд».

За виконання завдань семирічки 1263 виробничники нагороджені орденами і медалями СРСР. Високого звання Героя Соціалістичної Праці удостоєно майстра підземного ремонту свердловин нафтопромислового управління «Радченкове» М. О. Чирвона, майстра Крюківського вагонобудівного заводу М. П. Чередія, токаря Кременчуцького автомобільного заводу С. Н. Заїченка.

Однак істотні хиби, допущені в плануванні і управлінні підприємствами, не давали можливості повніше використати величезні можливості соціалістичної системи господарства. В останні роки семирічки на Полтавщині, як і в цілому по країні, загальмувалися темпи зростання продуктивності праці, знизилась ефективність капіталовкладень та використання виробничих фондів. Жовтневий 1964 року і наступні Пленуми ЦК КПРС викрили причини недоліків у розвитку економіки, засудили суб'єктивізм, волюнтаризм, прожектерство і виробили нові методи керівництва народним господарством, що відповідають назрілим потребам економічного і політичного розвитку радянського суспільства.

Здійснення заходів, спрямованих на піднесення сільськогосподарського виробництва, особливо відновлення принципу матеріальної заінтересованості, зміцнення кадрів і матеріально-виробничої бази колгоспів забезпечило великі зміни і в сільському господарстві. За перші 5 років після вересневого 1953 року Пленуму ЦК КПРС виробництво зерна в області зросло на 60,2 проц., м'яса і сала — на

На колгоспних полях Полтавщини восени 1945 року.

На будівництві заводу хімічного устаткування в Полтаві. 1964 р.

Герой Соціалістичної Праці депутат Верховної Ради СРСР В. І. Гаганова і робітниця Полтавської бавовнопрядильної фабрики М. С. Мажура.

О. В. Гіталов серед механізаторів Полтавщини. 1961 рік.

19,1, молока — на 74,2, вовни — на 31,6, яєць — на 22,9 проц. У 1958 році на всій площі посіву — 106 тис. га — зібрано по 310 цнт цукрових буряків.

Трудящі області взяли активну участь в освоєнні цілинних земель на сході країни — понад 4 тис. юнаків і дівчат на заклик партії поїхали будувати нові радгоспи в степи Казахстану. Крім того, в перші роки освоєння цілини багато механізаторів виїжджало туди на збирання врожаю.

В 1958 році, у зв'язку з реорганізацією МТС, колгоспи Полтавщини закупили понад 10 тис. тракторів (у переведенні на 15-сильні), 8700 зернових і кукурудзозбиральних комбайнів та велику кількість інших машин на суму 252 млн. крб. Створюючи міжколгоспні будівельні організації, відгодівельні пункти, об'єднуючи зусилля для будівництва споруд соціально-культурного призначення — шкіл тощо, — колгоспи відкрили для себе нові резерви економії затрат і підвищення продуктивності праці. У 1959 році в області вже було 30 міжколгоспних будівельних організацій та 32 відгодівельних пункти.

Самовіддану працю сільських трудівників Полтавщини високо оцінили Комуністична партія і Радянський уряд. У 1958 році 2028 передовиків сільського господарства області було нагороджено орденами і медалями СРСР. За заслуги в розвитку сільського господарства високе звання Героя Соціалістичної Праці присвоєно С. Т. Гусачу — ланковому колгоспу «Маяк» (село Ялинці Кременчуцького району), К. С. Коваленко — доярці колгоспу ім. Жданова (село Шевченкове Решетилівського району), В. Є. Курченку — голові колгоспу ім. Мічуріна (смт Глобине Глобинського району), М. М. Листопад — свинарці радгоспу ім. Чапаєва (село Чапаєвка Диканського району), І. І. Марченку — директору радгоспу ім. Куйбишева (село Куйбишеве Оржицького району), Ф. А. Піддячій — свинарці радгоспу ім. Артема (смт Артемівка Чутівського району), Г. М. Скаженик — доярці колгоспу «Заповіт Леніна» (село Лютенька Гадяцького району) та О. Л. Целюрику — комбайнерові Хорольської МТС.

За роки семирічки на селі виросла велика армія чудових майстрів сільськогосподарського виробництва. Передові ланкові — О. Д. Денисова (смт Чутове Чутівського району), Т. А. Піддубна (село Жуки Кобеляцького району), Катерина Гулій (село Хомутець Миргородського району), Надія Севертока та Іван Ляшенко (село Солониця Лубенського району), Зінаїда Лисенко (село Опришки Глобинського району) та багато інших — домоглися великих успіхів у боротьбі за високі врожаї.

Але прояви суб'єктивізму, волюнтаристського підходу до справи управління народним господарством, що проявилися після 1957—1958 рр., особливо негативно позначились на сільському господарстві. На Полтавщині значно послабилась увага до збільшення виробництва найцінніших зернових культур — пшениці та жита і водночас всемірно форсувалося розширення посівних площ кукурудзи та гороху, що було економічно не виправданим. Внаслідок цього розвиток сільського господарства в області в період 1959—1964 рр. загальмувався. Середньорічний валовий збір усіх зернових культур за 5 років (1959—1963 рр.) становив 94,1 проц. рівня

1958 року, а валовий збір озимої пшениці — тільки 91 процент. Знизились урожайність і валові збори цукрових буряків, продуктивність тваринництва.

Рішення жовтневого Пленуму 1964 року і наступних Пленумів ЦК КПРС, які рішуче усунули порушення ленінських принципів керівництва народним господарством, відкрили широкі можливості для дальшого прискореного розвитку сільськогосподарського виробництва. Особливо велике значення мали заходи, вжиті березневим 1965 року Пленумом ЦК КПРС. Про це переконливо свідчать результати господарської діяльності колгоспів і радгоспів Полтавщини вже в 1965 та 1966 рр. Незважаючи на несприятливі погодні умови, особливо в південних районах області, колгоспи і радгоспи виростили задовільний урожай зернових і технічних культур. В цілому по області врожай зернових у 1965 році становив 19,8 цнт з га, в т. ч. озимої пшениці — по 20,4 цнт. Цукрових буряків зібрано по 231 цнт з га. Це дало можливість продати державі 607 тис. тонн зерна; 3,5 млн. тонн цукрових буряків, перевиконати завдання по продажу соняшника, овочів і картоплі, створити необхідні насінні, фуражні та інші фонди і видати або продати колгоспникам необхідну їм кількість хліба. В 1966 році в колгоспах області зібрано по 21,7 цнт зернових з га, а врожай озимої пшениці досяг 24,4 центнера.

Значних зрушень досягнуто і в розвитку громадського тваринництва. Виробництво молока в колгоспах і радгоспах області за роки семирічки зросло на 65 проц., м'яса — на 52 проц., а яєць — утроє. В 1965 році державі продано понад план 120 тис. тонн молока, майже 14 тис. тонн м'яса і 20 млн. штук яєць, а у 1966 році на 100 га сільськогосподарських угідь в області вироблено по 61,8 цнт м'яса в живій вазі та по 309,5 цнт молока.

Президія Верховної Ради СРСР нагородила високими урядовими нагородами понад 4 тис. передовиків колгоспів та радгоспів області. Високого звання Героя Соціалістичної Праці удостоєно 92 працівники сільського господарства, з них 27 — у 1966 році. В їх числі М. В. Шевченко — перший секретар Миргородського райкому КП України, М. Т. Юрченко — голова колгоспу «Перемога комунізму» (село Гиряві Ісківці Лохвицького району), П. Ю. Черненко — голова колгоспу ім. Карла Маркса (село Великі Липняги Семенівського району), Д. І. Тендітник — бригадир тракторної бригади колгоспу «Україна» (село Бобрівник Зіньківського району), Д. Ф. Шевченко — директор радгоспу ім. Шевченка (Полтава), Г. Д. Леонова — трактористка колгоспу «Більшовик» Бірківської сільради Зіньківського району, доярка племінного заводу ім. Декабристів Миргородського району О. О. Балюк, свинарка колгоспу ім. Гоголя Великосорочинської сільради Миргородського району М. Г. Заплава, завідуючий кафедрою Полтавського сільськогосподарського інституту академік АН УРСР О. В. Квасницький, завідуючий молочно-товарною фермою колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС Сухорабівської сільради Решетилівського району І. П. Костенко та інші.

Збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, зниження її собівартості та підвищення заготівельних цін забезпечили значне зростання доходів колгоспів. Валовий доход колгоспів області протягом тільки одного 1965 року збільшився на 101,6 млн. крб. і досяг 365,5 млн. крб., а чистий доход — на 61,4 млн. крб. Це дало змогу виділити на поповнення виробничих фондів удвоє більше коштів, ніж у 1964 році, і на 11,4 млн. крб. збільшити фонд оплати праці колгоспників.

На кінець 1965 року на Полтавщині було 564 колгоспи і 36 радгоспів. На кожний колгосп у середньому припадало 3370 гектарів сільськогосподарських угідь (в т. ч. 2807 га посівної площі), 1572 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 535 корів), 1308 свиней. Грошові доходи колгоспів від реалізації сільськогосподарської продукції за роки семирічки майже подвоїлися, а неподільні фонди зросли на 68,5 процента.

На початок 1966 року в сільському господарстві області було 22 504 трактори в 15-сильному обчисленні, 12 439 вантажних автомашин, 2,5 тисячі зернових та 6 тисяч

інших комбайнів. Широкого розмаху в колгоспах і радгоспах набуло будівництво споруд виробничого та культурно-побутового призначення. 95 проц. колгоспів і всі радгоспи електрифіковані. Споживання електроенергії в колгоспах області за семирічку (1959—1965 рр.) зросли в 4,4 раза, в т. ч. на виробничі потреби в 4,6 раза.

Незрівнянно виросли кадри організаторів, спеціалістів і працівників масових професій сільськогосподарського виробництва. 82,3 проц. голів колгоспів мають тепер вищу або середню спеціальну освіту. В колгоспах і радгоспах області працюють 6 тис. спеціалістів сільського господарства, понад 40 тис. механізаторів, велика армія досвідчених працівників інших провідних професій — ланкових, тваринників і будівельників. У 1966 році в колгоспах і радгоспах області працювало 7740 чол. з вищою і середньою освітою, в тому числі 5614 спеціалістів сільського господарства.

Зміцнення матеріально-виробничої бази колгоспів і радгоспів, зростання їх кадрів, удосконалення партійного і господарського керівництва є основою, на якій розвиваються паростки комуністичних форм організації праці і побуту. Рух за комуністичну працю на селі підноситься на вищий ступінь. У 1963 році з ініціативи колгоспів ім. Мічуріна Глобинського району та «Перемога комунізму» Лохвицького району в області розгорнувся рух під лозунгом «Всім колгоспом до перемоги комуністичної праці». У 1964 році в ньому брали участь 36 колгоспів і радгоспів, сотні ланок, бригад і ферм — усього понад 80 тис. працівників сільського господарства.

Глибокі зміни, що відбулися в розвитку промисловості і сільського господарства, піклування Комуністичної партії і Радянської держави забезпечують неухильне підвищення добробуту і культурного рівня широких мас трудящих. Як і скрізь у країні, на Полтавщині широко розгорнулося житлове і комунальне будівництво. Якщо протягом перших 11 післявоєнних років середньорічні капіталовкладення державних, кооперативних підприємств і організацій та житлово-будівельних кооперативів у житлове будівництво становили близько 4 млн. крб., а в експлуатацію вводилося в середньому за рік 55,6 тис. кв. метрів житлової площі, то за семирічку (1959—1965 рр.) — близько 16 млн. крб. капіталовкладень і понад 180 тис. кв. метрів житлової площі в середньому щорічно. У 1959—1965 рр. за рахунок державних капіталовкладень введено в експлуатацію 937 тис. кв. м. житла. Це значить, що нові квартири одержали майже 30 тис. сімей. Крім того, за кошти населення при допомозі державних кредитів у містах і селах побудовано 78,5 тис. житлових будинків. Споруджено 257 шкіл на 10,1 тис. учнівських місць, дитячі дошкільні заклади на 6,8 тис. місць, лікарні на 2,8 тис. лікарняних ліжок, кінотеатри на 2,6 тис. місць тощо.

Про підвищення добробуту трудящих переконливо свідчать і високі темпи зростання товарообороту. Загальний обсяг товарообороту державної і кооперативної торгівлі в 1965 році порівняно з 1950 збільшився у 3,6, а порівняно з довоєнним 1940 роком — у 6,8 раза. Характерно, що найшвидшими темпами зростає продаж таких товарів, як меблі, радіотовари, швейні і трикотажні вироби, шкіряне взуття, а також висококалорійних продуктів харчування.

В області працює широка мережа закладів охорони здоров'я. На кінець 1965 року лікарські установи мали 16 360 ліжок, тобто одне ліжко на 102 чол. населення. Забезпеченість лікарняними ліжками порівняно з дореволюційним часом зросла в 10 разів і більш ніж удвоє порівняно з 1940 роком. В області є постійні дитячі ясла на 5,6 тис. і дитячі дошкільні заклади на 22,6 тис. дітей. Трудящих області обслуговують 2554 лікарів (крім стоматологів) та понад 11 тис. працівників з середньою медичною освітою. Забезпеченість

Відліт лікаря по терміновому виклику в район з м. Полтави.

Транспорт, яким приїхали на Сорочинський ярмарок трудящі Полтавщини (с. Великі Сорочинці Миргородського району, 27 серпня 1966 року).

населення медичними кадрами зросла у 20 разів порівняно з дореволюційним періодом і в 3 рази проти 1940 року. До послуг трудящих є 15 санаторіїв і будинків відпочинку на 2445 місць.

Трудящі Полтавщини мають широкі можливості здобувати освіту в навчальних закладах області. В 1546 загальноосвітніх школах та школах робітничої і сільської молоді, що були на початок 1965/66 учбового року, працювало 17,8 тис. вчителів і навчалося 282,7 тис. учнів. В області є 4 інститути (інженерно-будівельний, сільськогосподарський, медично-стоматологічний та педагогічний) і 28 середніх спеціальних навчальних закладів. В 1965/66 учбовому році у вузах вчилося (включаючи заочників) понад 11 тис. студентів, а в середніх спеціальних учбових закладах — 21,4 тис. чоловік. У складі багатотисячного колективу працівників народної освіти багато досвідчених майстрів своєї справи. В 1966 році близько 100 передових працівників шкіл, вищих і середніх спеціальних навчальних закладів удостоєні високих урядових нагород.

В області працюють наукові установи — гравіметрична обсерваторія Академії наук УРСР, науково-дослідний інститут свинарства, обласна державна сільськогосподарська станція.

Культурні запити населення міст і сіл задовольняє широка мережа культурно-освітніх закладів. Діють Полтавський музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя та обласна філармонія. 1572 масових бібліотек в 1965 році мали 9,4 млн. книг, у т. ч. 1326 бібліотек з фондом 5,5 млн. книг — у селах. Велику культурно-масову роботу серед трудящих проводять 1376 клубних установ. Багато самодіяльних колективів, такі, як ансамбль пісні і танцю та драматичний колектив Полтавського міського Будинку культури, драматичний колектив Крюківського Будинку культури ім. Котлова, хорові колективи Лохвицького і Гадяцького будинків культури та інші завоювали широке визнання і удостоєні почесного звання народних. За заслуги в роз-

ВИЗНАЧНІ МІСЦЯ ТА ПАМ'ЯТНИКИ ПОЛТАВЩИНИ

Умовні позначення

1. Могила українського кобзаря Ф. Д. Кушнерика у Великій Багачці.
2. Село Мар'янське, в якому перебував Т. Г. Шевченко в 1845 р.
3. Могила і пам'ятник командуючому 47 армії генерал-лейтенанту П. П. Корзуну в Гадячі.
4. Рештки кріпосного валу в с. Веприк, жителі якого хоробро билися з шведами взимку 1708—1709 рр.
5. Будинок в Гадячі, в якому періодично проживала у своїх родичів Драгоманових письменниця Леся Українка.
6. Братська могила жертв фашистського терору в Гадячі та партизанів, що загинули в боях з гітлерівцями (в тому числі — секретарі підпільного обкому партії С. Ф. Кондратенко та Г. Ф. Яценко).
7. Місце одного з найвизначніших антифеодальних виступів селянства — Турбаївського повстання 1789—1793 рр.
8. Залишки фортечного укріплення — гора Пивиха в Градизьку.
9. Пам'ятник композиторові Миколі Віталійовичу Лисенку в с. Гриньках, споруджений на кошти колгоспу в 1958 р.
10. Могила українського письменника Є. П. Гребінки в с. Мар'янівці.
11. Пам'ятник Т. Г. Шевченку самодіяльного скульптора Ільченка в Диканьці.
12. Місце страйків батраків у маєтку Мекленбург-Стрі-

лицьких та селянських виступів весною 1902 р. в Карлівці.

13. Місце капітуляції шведської армії в 1709 р. біля села Переволочна (зараз затоплена водами Дніпродзержинського водосховища).

14. Село Білики, де тимчасово проживав угорський революційний письменник Мате Залка (генерал Лукач).

15. Місце форсування Дніпра радянськими військами в 1943 р. біля села Солошине.

16. Пам'ятник на могилі відомого вченого-математика М. В. Остроградського в с. Пашенівці (Пашенне).

17. Літературно - меморіальний музей М. Горького в с. Мануйлівці, де письменник проживав у 1897 та 1899 роках.

18. Бюст двічі Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака в с. Котельві.

19. Будинок-музей А. С. Макаренка в Крюкові (Кременчук)

20. Пам'ятник матросам Дніпровської військової флотилії, що загинули в боротьбі за владу Рад в Крюкові.

21. Обеліск на могилі борців, що полягли за владу Рад в Кременчуці.

22. Пам'ятник Г. С. Сковороді в м. Лохвиці, побудований в 1922 р. за проектом скульптора І. П. Кавалерідзе.

23. Могила письменника А. Ю. Тесленка і пам'ятник йому в с. Харківцях.

24. Лохвицький краєзнавчий музей.

25. Місце загибелі командуючого Південно-Західним фронтом М. П. Кирпоноса та начальника штабу фронту В. І. Тупікова біля Дрюківщини 20 вересня 1941 р.

26. Будинок, в якому розміщався штаб Першого Українського фронту з 14 по 28 вересня 1943 р. в селі Гиряві Ісківці.

27. Місце битви селянсько-козацьких військ під командуванням Наливайка з польським військом Жолкевського в 1596 р. біля села Солониці.

28. Пам'ятник борцям за владу Рад у Лубнах.

29. Обеліск на могилі українського письменника О. В. Донченка в Лубнах.

30. Лубенський краєзнавчий музей.

31. Пам'ятник юним патріотам—піонерам Борі Гайдаю, Вані Сацькому та Толі Буценку, які загинули від рук фашистів у Лубнах в 1943 р.

32. Пам'ятник на могилі грузинського поета Давида Гурамішвілі в Миргороді.

33. Миргородський краєзнавчий музей.

34. Літературно - меморіальний музей М. В. Гоголя у Великих Сорочинцях.

35. Пам'ятники М. В. Гоголю у Великих Сорочинцях, на станціях Миргород і Гоголеве.

36. Могила письменника В. В. Капніста у Великій Обухівці.

37. Будинок Муравйових-Апостолів у селі Хомутець, де в 1824—1825 рр. відбувалися наради декабристів.

38. Обеліск на місці збройної сутички селян Великих Сорочинець з царськими військами в грудні 1905 року.

39. Місце бою партизанів з фашистами в грудні 1941 р. у селі Великій Обухівці. Село було спалене гітлерівцями, багато жителів Великої Обухівки розстріляно.

40. Місце перебування Т. Г. Шевченка у Березовій Рудці в 1843 р.

41. Місце великого виступу селян проти поміщика Трепке в с. Ковалівці в 1902 р.

42. Приміщення в с. Ковалівці, в якому в 30-х роках знаходилась колонія неповнолітніх, що нею керував А. С. Макаренко.

43. Командний пункт Південно-Західного напрямку, який містився в серпні-вересні 1941 р. в с. Горбанівці.

44. Місце звірячого знищення мирного населення — стариків і дітей — фашистами у вересні 1943 р. біля школи в селі Стехівці.

45. Місце перебування Т. Г. Шевченка в Решетилівці в 1845 р.

46. Місце збройної сутички М. В. Фрунзе з махновськими бандами в червні 1921 р. біля Решетилівки.

47. Пам'ятник українському байкареві Л. І. Глібову в селі Веселий Поділ, де він народився.

48. Пам'ятник І. П. Котляревському в с. Горошине, де письменник у 1812 році формував 5-й кінний козачий полк.

49. Могила українського письменника Л. І. Боровиковського в с. Мелюшках.

50. Місце табору військовополонених радянських воїнів у 1941—1943 рр. в ямах цегельного заводу в Хоролі, де від нелюдських умов загинули десятки тисяч чоловік.

51. Місце великого селянського революційного виступу весною 1902 р. в с. Лисиче.

52. Обеліск на місці будинку батьків М. В. Гоголя в с. Гоголеве, де письменник провів дитячі та юнацькі роки.

53. Приміщення колишньої дачі В. Г. Короленка в с. Хатки.

54. Обеліск на могилі жертв фашистського терору в с. Баранівці. Село було спалене гітлерівцями, а багато жителів розстріляно.

Свято народного мистецтва в Полтаві, присвячене 50-річчю Великого Жовтня.

На сорочинському ярмарку (серпень 1966 року).

Виступ болгарського самодіяльного ансамблю «Средец» в Полтаві.

витку самодіяльного народного мистецтва та успіхи в культурному обслуговуванні і естетичному вихованні трудящих Полтавській самодіяльній народній капелі бандуристів присвоєно почесне звання Заслуженої капели УРСР. 1265 кіноустановок, з яких більше тисячі працює в селах, забезпечують широкі можливості для використання кіно в ідейно-виховній роботі. Обласна організація товариства «Знання» об'єднує близько 19 тис. чол. інтелігенції, передовиків і новаторів виробництва.

Полтавська область відома своїми чудовими музеями. Державних музеїв тут 12, серед них краєзнавчий, історії Полтавської битви, художній, літературно-меморіальні І. П. Котляревського, В. Г. Короленка, Панаса Мирного, М. В. Гоголя та інші. Партійні організації з участю місцевої інтелігенції провели велику роботу по організації музеїв і музейних кімнат у селах. В них зібрано і демонструється багато цінних експонатів, що відбивають глибокі зміни, які відбулися в житті трудящих області за роки Радянської влади.

В області працює 412 народних музеїв. Досвід їхньої роботи схвалено ЦК КП України.

Видаються обласні газети «Зоря Полтавщини» та «Комсомолець Полтавщини», одна міська, 25 районних газет, а також багатотиражні газети на підприємствах і в колгоспах.

Серед партійних і державних діячів, визначних учених, діячів літератури і мистецтва нашої країни багато вихідців з Полтавщини. В Полтаві народився А. В. Луначарський, один із соратників В. І. Леніна, перший нарком освіти Радянської країни. В м. Карлівці народився і починав свою трудову і громадсько-політичну діяльність член Політбюро ЦК КПРС голова Президії Верховної Ради СРСР М. В. Підгорний. Уродженцями Полтавщини є також член Політбюро ЦК КП України, заступник Голови Ради Міністрів УРСР Н. Т. Кальченко, прославлений командир партизанських з'єднань періоду Великої Вітчизняної війни, двічі Герой Радянського Союзу, член Президії Верховної Ради УРСР С. А. Ковпак, секретар ЦК КП України А. Д. Скаба, директор Інституту історії партії ЦК КП України І. Д. Назаренко та інші.

XXIII з'їзд КП України. Делегати від Полтавської обласної партійної організації.

Значний вклад у розвиток вітчизняної науки і техніки внесли член-кореспондент АН СРСР, тричі Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської і Державних премій М. Л. Духов, відомий орнітолог М. І. Гавриленко, члени-кореспонденти АН УРСР О. Г. Івахненко, З. М. Аксентьєва, професор Д. Д. Іваненко. Вихідцями з Полтавщини є відомі українські радянські письменники О. Т. Гончар, А. В. Головко, О. В. Донченко, Г. М. Тютюнник, Ю. П. Дольд-Михайлик, І. О. Вирган, О. Д. Іваненко, композитори І. О. Дунаєвський, П. І. Майборода, Г. І. Майборода, Г. М. Давидовський, О. І. Білаш, художник О. Г. Сластіон. Велику групу талановитих літераторів і тепер об'єднує Полтавське відділення Спілки письменників України. Серед них — О. І. Ковінька, О. С. Юренко, П. Д. Бабанський, П. О. Лубенський, Н. К. Хоменко, народні поетеси Х. Д. Литвиненко, М. С. Бондаренко. Красу і чарівність рідної Полтавщини талановито відображає в своїх творах художник-пейзажист П. М. Горобець.

Трудові зусилля робітників, колгоспників та інтелігенції області в боротьбі за виконання завдань комуністичного будівництва очолює обласна партійна організація, яка об'єднує 2254 первинні партійні організації і налічує понад 74 тис. комуністів. Її бойовим резервом є комсомольці Полтавщини (близько 150 тис. чоловік). Комуністи і комсомольці йдуть в авангарді всіх прогресивних починань, показують зразки самовідданої праці і глибокого розуміння свого обов'язку перед партією і народом. Понад 460 тис. робітників і службовців промислових та сільськогосподарських підприємств, транспорту і будов, державних і громадських установ є членами профспілок. Тисячі передових людей міста і села беруть активну участь у роботі місцевих державних органів як депутати і члени комісій місцевих Рад депутатів трудящих. В області працюють численні добровільні наукові, спортивні, оборонні, народні дружини, молодіжні, жіночі та інші організації і товариства, через які до активної участі в громадсько-політичному житті, в управлінні державою та виробництвом залучаються найширші маси трудящих.

Делегати від Полтавської обласної партійної організації на XXIII з'їзд КПРС.

Обласні відділення і численні місцеві організації товариств радянсько-угорської, радянсько-німецької, радянсько-румунської, радянсько-корейської дружби, товариства «СРСР — Франція», «СРСР — Канада» та інші здійснюють широкі безпосередні зв'язки з трудящими інших країн. Особливо активно працює товариство радянсько-болгарської дружби, яке має 2 міських, 19 районних і 145 місцевих відділень. Підприємства і колгоспи Полтавщини змагаються із спорідненими колективами Велико-Тирнівського округу Народної Болгарії, обмінюються з ними виробничим досвідом, делегаціями. Це відіграє велику роль в справі інтернаціонального виховання трудящих, зміцненні дружби і співробітництва народів. В 1967 році створено обласне відділення радянсько-польської дружби.

Величезні можливості дальшого розвитку соціалістичного виробництва і трудовий ентузіазм робітників, колгоспників та інтелігенції Полтавщини були яскраво продемонстровані під час підготовки до XXIII з'їзду КПРС та XXIII з'їзду КП України. Промисловість Полтавщини до дня відкриття з'їзду КПРС достроково виконала виробничий план першого кварталу 1966 року. Понад план було вироблено продукції на 7 млн. крб., а за рахунок зниження собівартості продукції забезпечено економію в сумі близько 1 млн. карбованців. На нових підприємствах розпочали виробництво штучних алмазів, сажі, нафтопродуктів та інших видів промислової продукції.

Трудівники сільського господарства області працювали під лозунгом боротьби за виконання рішень березневого 1965 року Пленуму ЦК КПРС, всебічної підготовки до весняних польових робіт і забезпечення рішучого підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Колгоспи і радгоспи достроково виконали квартальний план продажу державі продуктів тваринництва і продали понад план 15 тис. тонн молока, 12 тис. тонн м'яса і 35 млн. штук яєць. Колгоспники артілі ім. Мічуріна (сліт Глобине Глобинського району), де головою колгоспу працює Герой Соціалістичної Праці, депутат Верховної Ради УРСР В. Є. Курченко, а головним агрономом — делегат XXIII з'їзду КПРС та XXIII з'їзду КП України Г. П. Ан-

дрієнко, до дня відкриття з'їзду успішно провели сівбу ранніх зернових, квартальний план продажу м'яса державі виконали на 347 процентів, молока — на 102 проценти, а яєць — на 169 процентів. Колгоспники артілі «Перемога комунізму» (село Гиряві Ісківці Лохвицького району), яку очолює Герой Соціалістичної Праці, делегат XXIII з'їзду КПРС М. Т. Юрченко, доповіли з'їзду про успішний хід весняних польових робіт і дострокове виконання квартального плану продажу м'яса державі на 129 проц., молока — на 132 і яєць на 160 процентів. Колектив комуністичної праці птахоферми колгоспу «Заповіт Леніна» (село Лютенька Гадяцького району), яким керує Герой Соціалістичної Праці, делегат XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду КП України І. Ф. Савченко, доповів з'їзду про перевиконання зобов'язання по виробництву яєць — при зобов'язанні 269 тис. одержано 407 тис. штук яєць.

За підсумками передз'їздівського змагання, понад 200 колективів цехів, бригад, виробничих дільниць, ферм, ланок удостоєні почесного звання колективів ім. XXIII з'їзду КПРС. У 44 колективах, які добилися визначних успіхів у цьому змаганні, перехідні Червоні прапори залишені на вічне зберігання. Серед них колективи Полтавського тепловозоремонтного заводу, тресту «Кременчук — промжитлобуд», Кременчуцького комбінату нерудних будівельних матеріалів, Карлівського машинобудівного заводу, лубенського заводу «Комсомолець», Опішнянської фабрики художніх виробів, Гадяцького птахокомбінату, колгоспів «Маяк», «Україна» та ім. Мічуріна Глобинського району, колгоспів ім. Ілліча і «Шлях до комунізму» Диканського району та інші.

Партійна організація області послала своїми делегатами на XXIII з'їзд КПРС 30 своїх кращих синів і дочок, серед них — передовики промисловості і сільського господарства, провідні вчені, партійні і радянські працівники.

В роботі XXIII з'їзду КП України від Полтавської партійної організації брали участь 59 делегатів.

В повному розквіті своїх сил і творчих можливостей соціалістична Полтавщина в 1966 році вступила в нову п'ятирічку. За успіхи в господарському і культурному будівництві Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 січня 1967 року Полтавську область нагороджено орденом Леніна. 2 вересня 1967 року член Політбюро ЦК КПРС Голова Президії Верховної Ради СРСР М. В. Підгорний вручив полтавцям високу нагороду. Від імені трудящих області орден Леніна прийняли перший секретар Полтавського обкому КП України О. М. Мужицький та голова виконкому обласної ради депутатів трудящих С. К. Бойко. Спираючись на вже досягнутий високий рівень розвитку матеріальної і духовної культури, трудящі області під керівництвом обласної партійної організації розгортають боротьбу за здійснення завдань нового п'ятирічного плану розвитку народного господарства, поставлених XXIII з'їздом Комуністичної партії Радянського Союзу.

В рішеннях XXIII з'їзду КПРС, у накреслених ним завданнях трудящі Полтавщини вбачають новий важливий крок по шляху зміцнення економічної і оборонної могутності Радянської Вітчизни, піднесення добробуту радянських людей. Разом з усім радянським народом вони докладають свої сили, вміння, ініціативу до того, щоб внести свій вклад у велику справу будівництва комунізму.

С. О. ДАНІШЕВ, Г. І. КУЛИК, Л. С. ЛІХІНА,
І. А. ОЛЕЩЕНКО, В. Я. ПАЩЕНКО, О. Х. СОКОЛОВСЬКИЙ

ПОЛТАВА

Полтава — місто обласного підпорядкування, адміністративний, економічний і культурний центр області. Розташована на підвищеному правому березі річки Ворскли, лівої притоки Дніпра. Місто є вузлом залізничних та автомобільних шляхів. Відстань від Полтави до Москви — 924 км, від Полтави до Києва — 333 км. Є аеропорт. Місто займає площу 7686 га. Населення — 183,6 тис. чоловік.

Археологічні знахідки на території міста свідчать про існування тут людей ще 15 тис. років тому. Зокрема, виявлені сліди стоянки пізнього палеоліту[1]. Рештки неолітичного поселення (IV тис. до н. е.) та поселення періоду бронзи (II тис. до н. е.) були знайдені в урочищі Білій Горі, поблизу міста[2].

У 1946 році під час розкопок на території нинішньої Червоної площі виявлено також господарські ями скіфського часу (VI—V ст. до н. е.) та рештки жител, які належали племені сіверян, і пам'ятки культури періоду Київської Русі VIII—XIII ст. н. е.[3]. Ці знахідки дали підставу археологам стверджувати, що слов'янське поселення на території міста існувало ще на зорі утворення древньоруської держави. У 1905 році тут знайдено скарб срібних речей початку X століття, що складався із шийної гривни, 8 дротяних браслетів та 12 височних кілець[4].

У письмових джерелах населений пункт «Лтава» вперше згадується в літопису під 1174 роком, коли сіверський князь Ігор Святославович, розгромивши війська половецьких ханів Кобяка і Кончака і переслідуючи їх, переїхав Ворсклу поблизу Лтави[5]. В інших літописах того часу Полтаву називають ще «Олтавою». Дослідники

[1] Н. А. Береговая. Палеолитические местонахождения СССР, МИА, 81, 1960, стор. 146.
[2] М. Рудинський. Археологічні збірки Полтавського музею, стор. 36.
[3] И. И. Ляпушкин. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа, МИА, 104, 1961, стор. 126—127.
[4] Г. Ф. Корзухина. Русские клады, 1951, стор. 79.
[5] Летопись по Ипатьевскому списку, СПб., 1876, стор. 387.

вважають, що ця назва пішла від назви Лтави чи Олтави — притоки Ворскли, де спочатку виникло поселення.

Під час татарської навали Лтава, як і багато інших поселень, зазнала величезних руйнувань і зовсім занепала. У XIII і на початку XIV століття літописи обходять мовчанкою долю її населення, а в першій половині XV століття вона вже згадується під нинішньою своєю назвою — Полтава[1].

В цей час Полтава перебувала під владою литовського князя Вітовта, який у першій чверті XV століття утвердився на середньому Подніпров'ї. У 1430 році Вітовт передав її Олександру Глинському. В 1482 році татари під проводом Менглі-Гірея спустошили значну частину Подніпров'я. Особливо потерпіла нинішня Полтавщина. Багато населених пунктів було зовсім зруйновано. В документах того часу вони називаються вже не містами й селами, а городищами, селищами й «пустими землями». Відновлювані поселення знову руйнувалися татарами. Така ж доля спіткала і Полтаву[2].

З 1503 року Полтава належала князеві М. Глинському, у 1508 році була відібрана в нього Сігізмундом І, а потім повернута знову Глинським. Близько 1537 року маєтки Глинських, у т. ч. і Полтава, перейшли до їх зятя Байбузи. У 1630 році Полтава була віддана шляхтичу Бартоломею Обалковському. В 1641 році вона перейшла до Конєцпольського[3]; в 1646 році її захопив український окатоличений магнат Ярема Вишневецький[4]. В документі 1641 року Полтаву вже названо містом[5] і згадуються передмістя, де оселялися заїжджі купці, ремісники, дрібна шляхта.

В 1-й половині XVII століття на Ворсклі, в околиці Полтави, закладаються «буди» — підприємства для виробництва поташу й селітри, підпорядковані королівським комісарам. У деяких документах того часу Полтава називається «селітряною державою»[6]. Ремісники, які виробляли одні й ті ж вироби, або торгівці, що торгували одними і тими ж товарами, оселялися групами на певних вулицях, які через це звалися Гончарними, Ковальськими, Чоботарськими і т. п. Багато жителів міста займалося також землеробством і скотарством. Значні площі міської землі були зайняті під пасовищами, вигонами, левадами.

За своїм соціальним складом населення міста поділялось на кілька груп. Основну масу міського населення становили ремісники і торгові люди. Найнижчою верствою була міська біднота, найбільш безправна і незабезпечена частина населення. Це були зубожілі ремісники, учні, робочий люд, зайнятий на різних промислах, що належали місту. Більшість їх не мала навіть права міського громадянства. В усіх антифеодальних повстаннях міська біднота активно виступала разом з селянством.

Міська знать складалася з купців, лихварів, окремих майстрів, багатих орендарів, власників міських фольварків, хуторів і промислів. Багаті жителі міста захоплювали всі найважливіші міські посади і жорстоко експлуатували бідноту.

Хоч Полтаві ще в XVII столітті було надано магдебурзьке право, її населення мало виконувати різні повинності на користь феодалів — власників міста. В міському магістраті порядкували багаті купці та лихварі. Найбільших утисків трудівники міста зазнавали з боку польсько-литовських феодалів. Тому вже з самого початку визвольної війни українського народу проти польської шляхти в козацьких військах було багато жителів міста. Поряд з біднотою виступали ремісники, а нерідко — і заможні верстви.

---

[1] Д. Бантыш—Каменский. История Малой России, СПб., 1903, стор. 40; Н. Маркевич. История Малороссии, т. 1, 1842, стор. 18; В. Е. Бучневич. Записки о Полтаве и ее памятниках, Полтава, 1902, стор. 7—8.

[2] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение, стор. 34, 47—48.

[3] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. Вып. 1, Полтава, 1901, стор. 38, 117.

[4] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение, стор. 73.

[5] Журн. «Киевская старина», 1891, вересень, стор. 359.

[6] «Полтавские епархиальные ведомости», 1897, № 18, стор. 682.

Полтава XVII століття. Малюнок невідомого художника.

Полтава була однією із значних резервних баз війська Богдана Хмельницького. Вона відіграла велику роль у постачанні повстанцям зброї, пороху та продовольства.

З 1648 року місто стало адміністративним центром Полтавського полку. Першим полтавським полковником був Мартин Пушкар — щирий поборник дружби з російським народом. Під проводом М. Пушкаря Полтавський полк брав участь у битві під Зборовом у 1649 році та в інших бойових операціях проти польської шляхти. Багато зробив М. Пушкар для успішного проведення Переяславської Ради. Одним із перших серед козацької старшини він присягнув на вірність Росії[1]. У січні—лютому 1654 року на вірність Росії присягали 1335 жителів Полтави, серед них 861 міщанин — «кравецьких та шевських майстрів», 468 рядових козаків та 6 представників козацької старшини[2].

Населення міста активно боролося у 1657—1658 рр. проти старшинської верхівки, очолюваної І. Виговським, яка намагалась відірвати Україну від Росії і відновити панування польської шляхти. Полтава стала центром повстання. Літописець С. Величко зазначав, що полтавський полковник М. Пушкар «зібрав собі з винників, броварників, пастухів і наймитів людських полк піхотний і назвав його дейнеками»[3]. В січні 1658 року повстанці розбили під Диканькою великий загін Виговського. Той вдався по допомогу до кримського хана і в травні 1658 року вирушив на Полтаву, де були зосереджені основні сили повстанців. Бойові дії тривали з 18 травня по 1 червня. Спершу успіх мали повстанці. Тоді Виговський попросив підтримки у татар, які були залишені ним за дві милі від Полтави. Сталася ще одна запекла битва, сили були дуже нерівні, і повстанці зазнали поразки. В бою загинув і сам М. Пушкар. Після цього Виговський зайняв Полтаву. Протягом трьох днів татари руйнували і грабували місто, по-звірячому вбивали та забирали в неволю людей[4].

В 1660—1680 рр. серед козацької старшини Лівобережної України точилася гостра боротьба за гетьманську владу, і Полтаву не раз руйнували татари. Нападали татари на Полтаву і під час війни Росії з Туреччиною в 1680—1690 рр.[5]. Востаннє вони зруйнували місто в 1695 році.

В ці часи Полтава була обнесена ровом і оточена земляним валом, який мав, крім дерев'яних воріт, п'ять брам, або башт. На початку XIX століття, коли місто почали реконструювати, всі укріплення знесли[6].

У боротьбі російського народу проти татарської та турецької агресії козаки Полтавського полку брали найактивнішу участь. Особливо відзначилися вони в азовсько-дніпровських походах у 1695—1696 рр. Про ці події нагадує дзвін «Кази-

---

[1] Книга для читання з історії Української РСР, ч. 1, К., 1960, стор. 132.
[2] Воссоединение Украины с Россией, т. III, стор. 539.
[3] Летопись С. Величко, т. 1, К., 1848, стор. 328.
[4] Там же, стор. 332.
[5] Летопись Самовидца, К., 1878, стор. 166, 182, 183.
[6] В. Е. Бучневич. Записки о Полтаве и ее памятниках, Полтава, 1902, стор. 16—17.

кермен», вилитий з гармат, захоплених при взятті кріпості Казикермен. Цей дзвін нині експонується у Полтавському краєзнавчому музеї.

Важливою віхою в історії Полтави була Північна війна 1700—1721 рр. Вже на початку війни в Прибалтику разом з російськими військами були відправлені українські козацькі полки, в т. ч. і Полтавський. Коли ж війська Карла XII вдерлися на Україну, жителі міста виступили як палкі поборники союзу з Росією.

Генеральний суддя козацького війська Василь Кочубей та полтавський полковник Іван Іскра повідомили Петра І про зрадницькі наміри Мазепи. У Полтаві після одержання звістки про зраду Мазепи «зібрались мужики до міста і старшину били й грабували, і від того купці і знатні люди тікали з міста в інші міста»[1], розповідав пізніше в своїх спогадах один сучасник.

Однією з найвизначніших подій у війні проти шведських загарбників була Полтавська битва, яка назавжди поклала край шведській агресії на російські землі. Перші відомості про намір шведів іти на Полтаву надійшли на Україну ще в січні 1709 року. Полтава була важливим стратегічним пунктом, оскільки через неї пролягали шляхи, які вели в глибину країни (зокрема т. зв. Муравський шлях — головна комунікація між центром Російської держави і Півднем). Падіння Полтави негативно вплинуло б на весь хід воєнних дій, тому обороні цієї фортеці російське командування надавало великого значення. На початку 1709 року Петро І послав у фортецю три полки солдатів на чолі з полковником О. С. Келіним, який був досвідченою у військовій справі людиною. «Степанич один вартий фортеці»,— зауважив Петро І, призначаючи Келіна на посаду коменданта Полтави. Келін почав готувати місто до оборони. На допомогу військовому гарнізону було озброєно 2600 жителів міста (яке мало тоді всього понад 4 тис. чол. населення). Збільшились і запаси бойового спорядження — пороху, ядер, свинцю, сірки, селітри, картечі, а також продовольства. З боку Ворскли Полтаву прикривала майже непрохідна для війська широка болотиста рівнина. Сама фортеця з усіх боків була оточена земляними валами з бійницями і дубовим частоколом. У фортеці було 10 бастіонів з 28 гарматами різного калібру.

Наприкінці квітня 1709 року шведське військо підійшло до Полтави. Карл XII сподівався захопити її без особливих труднощів. Шведи кілька разів — з квітня до початку травня — намагалися захопити місто штурмом, але зазнали невдачі[2]. Тоді вони почали копати траншеї, намагаючись наблизитися до кріпосних стін, але й це їм не допомогло, бо гарнізон пильно стежив за всіма діями ворога. Велику допомогу подавали російському війську жителі околиць, які повідомляли про дії шведів. Завдяки цьому захисники фортеці вчасно вживали контрзаходів, щоб перешкодити ворогові вести облогові роботи.

Під час боїв зв'язок між окремими частинами міста та з навколишніми населеними пунктами підтримувався через численні підземні ходи, більшість яких була споруджена ще у XVI—XVII століттях для захисту від нападів татар.

В перших числах травня шведи почали облогу. 23 травня вони зробили підкоп під стіни міста з боку теперішнього парку Перемоги і заклали бочки з порохом, але захисники своєчасно помітили це, витягли бочки і перекотили їх у Полтаву. Був ущент розбитий також трьохтисячний загін ворога, який намагався вдертися в Полтаву[3]. Мало не щодня ворожі війська, незважаючи на великі втрати, штурмували фортецю. Співвідношення сил було дуже нерівним, укріплення фортеці за час боїв пошкоджені. В місті не вистачало людей і бойового спорядження.

Петро І, що перебував на той час у Воронежі, дав наказ О. Меншикову підійти з військами до Полтави, а при можливості допомогти їй і людьми. В місто надійшло

---

[1] Журн. «Киевская старина», 1883 р., березень, стор. 599.

[2] И. Ф. Павловский. Полтавская битва 27 июня 1709 г. и ее памятники, Полтава, 1909, стор. 10, 11.

[3] Там же, стор. 11.

підкріплення: загін у 900 чоловік на чолі з бригадиром О. Головіним пробився в Полтаву, значно збільшивши сили її гарнізону і запаси пороху[1]. 27 травня до Полтави прибув із своїм військом і Б. Шереметєв. 1 червня загін шведів з 3 тис. чоловік кинув на місто кілька бомб. Почалась пожежа. Частина гарнізону мусила залишити вали і кинулась її гасити. Цим скористалися вороги. Вони вилізли на міські вали і поставили там свої прапори. Але марно шведи вважали себе переможцями. На допомогу гарнізонові прийшло майже все населення міста, навіть жінки і діти. Через деякий час міські вали були очищені від ворога. Після цього бою шведи запропонували полтавчанам здатися, погрожуючи знищити все місто і населення. Це була вже восьма пропозиція. Келін від імені всіх захисників Полтави відкинув її і зразу ж організував наступ на шведів, вибивши їх з окопів аж до самої Ворскли.

4 червня під Полтаву прибув Петро I з військами. Він надіслав захисникам міста листа, який був «негайно в бомбу покладений і в Полтаву кинутий». Петро дякував їм за відвагу і стійкість і обіцяв незабаром визволити з облоги. Прочитавши цей лист біля Спаської церкви, гарнізон і жителі міста дали клятву боронитися до останньої краплі крові.

Після військової ради 16—17 червня в таборі біля села Крутого Берега — нині околиці Полтави — Петро I розпочав підготовку до генеральної битви. 21 червня шведи знову підкопались під стіни, заклавши бочки з порохом. Але захисники і на цей раз зробили вдалий контрпідкоп і витягли бочки. Шведи цього не помітили і пішли на приступ. Почався запеклий бій, який тривав цілу добу. На світанку 22 червня штурм відновився. Він тривав дві години. Захисники міста і на цей раз відкинули ворога.

Після битви гарнізон і жителі міста зібралися біля Спаської церкви і всі ще раз дали присягу не здаватися шведам, а боротись до переможного кінця. Дорого заплатили шведи — першокласна тоді європейська армія — за своє настирливе намагання захопити Полтаву. З 1 травня по 22 червня 1709 року вони втратили

[1] Труды Русского военно-исторического общества, СПб., 1885, т. III, стор. 265.

Фрагмент діорами «Полтавська битва».

під її стінами 6176 чол. — більше, ніж одну п'яту армії. Захисники Полтави за той же час втратили вбитими 1186 солдатів і місцевих жителів, а 1728 чол. було поранено. Шведи почали відводити від Полтави основні свої сили. Біля фортеці лишилася тільки частина війська.

Генеральна битва російських військ з шведами, що увійшла в історію як Полтавська битва, відбулася за 5 км від міста. Територія, на якій розташувалися війська Петра I, була рівною, правий фланг її був відкритим, а лівий межував з густим Яківчанським лісом. Тил табору російської армії прикривав урвистий берег Ворскли. З фронту цю рівнину облямовував Будищанський ліс, а у північній частині вона закінчувалась пологим спуском до лісу. Шведи могли наступати тільки між Яківчанським та Будищанським лісами на північно-західній частині поля бою. Готуючись до бою, російське командування добре укріпило свої позиції. Перед табором було споруджено шість поперечних і чотири поздовжні земляні укріплення — редути, які розрізали лад наступаючого шведського війська. Це були чотирикутні укріплення, розташовані один від одного на відстані рушничного пострілу. Кожен редут був обведений ще високим земляним валом та обкопаний ровом. У редуті розташовувалися батальйон піхоти та гармати. Напередодні бою російська армія налічувала близько 42 тис. чоловік. Крім того, її дуже посилили загони українських козацьких полків — Миргородського, Полтавського, Київського, Ізюмського, Харківського, Ніжинського, що підійшли до поля бою 26 червня. На них покладалося завдання відрізати противнику шлях до відступу на захід.

На світанку 27 червня кінні і піші полки шведського війська (близько 30 тис. чоловік) почали наступ на російські редути. Початок руху шведів був помічений О. Меншиковим. Російська кіннота негайно вишикувалась у бойовий порядок, а артилерія, розміщена в редутах, відкрила вогонь по ворогу. Противники зустрілися перед лінією редутів. Російські кавалеристи завзято боролися з ворогом і кілька разів примушували його відступати. Але шведську кінноту підтримувала піхота. Незважаючи на ці труднощі, російська кавалерія продовжувала завдавати шведам значних втрат. О. Меншиков відправив Петру I захоплені у ворога перші трофеї — військові прапори. Проте дії російської кінноти в цьому авангардному

бою повинні були мати лише допоміжний характер. Вона мала затримати шведів на деякий час, розладнати їх ряди і, головне, дати можливість основним російським силам підготуватися до генеральної битви. Тому Петро I о п'ятій годині наказав Меншикову відійти за лінію редутів. Шведам удалося ціною великих втрат захопити два незакінчені (перпендикулярні) редути.

З відходом російської кінноти шведи пробилися на головне поле бою. Їх просуванню дуже заважали два перпендикулярні редути, з яких росіяни вели вогонь. Обстріл з невеликої відстані по зімкнутих рядах завдавав ворогам величезних втрат і примусив їхнє праве крило — трьохтисячний загін кінноти і піхоти на чолі з генералом Россом — повернути праворуч і відірватися від головних сил. Решта військ лишилась на полі бою — рівнині, на правому фланзі якої був розташований російський табір.

Дальші події підтвердили правильність розрахунків російського командування. Ліве крило шведів, що опинилося в полі обстрілу російської артилерії, розташованої в таборі, змушене було відступити і розташувалося в Будищанському лісі. Авангардний бій на цьому закінчився.

Користуючись перервою, Петро I розташував свої війська для другого вирішального етапу битви. В центрі розмістилися 42 батальйони піхоти, на правому крилі — кіннота під командуванням О. Р. Боура. Лівий фланг зайняли п'ять драгунських полків під командуванням Меншикова.

Саме в цей час, коли російські полки готувалися до вирішальної битви, їм оголосили наказ Петра I (який дійшов до нас в літературному оформленні пізніших часів), де він писав: «Воіни! От прийшов час, який вирішить долю вітчизни. Отже, не повинні ви думати, що боретесь за Петра, але за державу, Петру вручену, за рід свій, за вітчизну».

Генеральний бій розпочався о дев'ятій годині ранку. Першою вступила в бій російська артилерія. Зімкнутими рядами почали зближуватись обидві армії. На відстані 25 саженів росіяни зробили перші рушничні залпи, які завдали шведам дуже великих втрат. Російські полки мужньо зустріли вогонь ворога. Після цього розпочалася запекла рукопашна битва. Навальним натиском на ворога російські війська примусили його відступити. Незабаром відступ перетворився на безладну втечу. Під час бою шведи втратили понад 9200 чол. вбитими, понад 3000 чол. було захоплено в полон. Втрати російської армії становили 1345 чол. вбитими, 3290 чол. було поранено.

Уцілілі шведські частини — близько 16 тис. чол.— почали відступати до Дніпра. 30 червня біля села Переволочної їх наздогнали і захопили в полон російська кіннота під командуванням О. Меншикова та козацькі полки під командуванням С. Палія. Таким чином, Полтавська битва закінчилась цілковитим розгромом шведської армії. Ця перемога фактично визначила кінець Північної війни, хоч вона ще тривала багато років. В той час, як на полі бою вирішувалась доля головних сил шведської армії, російське військо генерала Ренцеля, розгромивши загін шведського генерала Росса, встигло енергійним ударом захопити шведський табір під Полтавою, в якому були здобуті багаті трофеї. 28 червня відбувся урочистий вступ російських військ у Полтаву. Біля міської брами російські полки, очолені Петром I, зустрічали захисники міста на чолі з полковником О. С. Келіним.

Полтавська битва, що, як підкреслював В. Г. Бєлінський, була битвою за існування усього народу, за майбутнє всієї держави[1], назавжди збереглася в народній пам'яті. В 1787 році на полі Полтавської битви під керівництвом відомих російських полководців О. В. Суворова і М. І. Кутузова були проведені маневри російських військ, які повторювали Полтавський бій[2]. Героям битви споруджено монумент Слави у центрі міста, пам'ятник на місці відпочинку Петра I після Полтавської

[1] В. Г. Белинский. Полное собрание сочинений, т. VII, М., 1955, стор. 418.

[2] Н. И. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III, Полтава, 1852, стор. 70.

битви, пам'ятник захисникам і комендантові міста полковнику Келіну. На місці Полтавської битви створено у 1950 році музей.

Економічний розвиток Полтави у другій половині XVII та в першій половині XVIII століть виявився у дальшому зростанні ремесел та торгівлі. В місті виникли перші цехи. Ще в 1662 році полковник Дем'ян Гуджул видав універсал з дозволом на утворення цеху ткачів, а в 1676 році полковник Павло Семенович дозволив утворити в Полтаві бондарський цех. Пізніше, аж до 1719 року, ці універсали підтверджувалися й іншими представниками козацької старшини[1]. На початку XVIII століття в місті були також кушнірський, кравецький та інші цехи, в яких об'єднувалося близько 300 ремісників[2].

Крім ремесел, у Полтаві розвивалися такі промисли, як млинарство, гуральництво, селітроваріння, гутництво тощо. В 1722 році були складені відомості по сотнях Полтавського полку для того, щоб дізнатися про грошові і хлібні податки, що збиралися раніше гетьманом, і передати їх у царську казну. Відомості мають такі статті: тютюнництво, млинарство, бджільництво, винокуріння. Крім того, тут є дані про податки з броварень, солодовень, воскобоєнь, ярмарок, мостів тощо. З них видно, що тютюн розводили козаки в Жуках, Тахтаулові, Івончицях, Гавронцях, Рибцях, Супрунівці, Івашках, Петрівці, Нижніх Млинах та інших приміських селах. Усі вони, за винятком окремих осіб старшинських, сплачували «по гривні на владу гетьманську», тобто в особистий дохід гетьмана[3]. Млинів у Полтаві і найближчих до неї селах було 38, каменів млинарських — 83, ступ — 19. Вуликів у полтавських жителів — козаків, міщан, посполитих, церковних і монастирських — було 4980. Щодо винниць і винокурних казанів, то у козацької старшини, з якої за них нічого не бралося, їх було 61, у міщан — 109 (вони належали 45 господарям).

Дворів шинкових було 38, шинків горілчаних — 18, відеркових шинків — 46, бражниць — 11, солодовень — 11, воскобоєнь — 2. Шинки належали не тільки багатіям міста, а й церквам та окремим цехам. Були і «козацькі братські» шинки[4]. У місті було 4 ярмарки, на яких з купців бралося ярмаркове: на полковника полтавського по 2 алтини, а на старшину — по копійці.

Значного розвитку набирала чумацька торгівля. Зростали торговельні зв'язки міста з іншими українськими і російськими містами. Із Росії сюди возили сіль, металеві вироби, хутра, а звідси — поташ, скляні вироби, селітру, продукти сільського господарства. Величезну роль у торговельному обміні відігравав великий полтавський ярмарок. Сюди привозили залізні вироби з Тули, шерстяні і шовкові тканини російських, українських і польських мануфактур. Була навіть компанія, яка виписувала товари з «Шлезії» і, зокрема, з Лейпціга. Всі ці товари розвозились потім по південних містах і містечках. На північ вивозили «коней тутешніх заводів, худобу, овець, вовну, шкіри та інші продукти тваринництва, олію, прядиво, горілку тощо[5]. У 1784 році тут було 1226 купців, міщан і цехових.

Розвиток торгівлі сприяв і дальшому поширенню млинарства, винокуріння, пивоваріння, тютюнництва, бджільництва тощо. За даними Румянцевського перепису 1767—1769 рр., тільки у козаків, що жили в місті, було вуликів 1084, млинів — 7, винокурень — 3 тощо. Частина козаків займалася торгівлею. Як далеко зайшла економічна нерівність серед козаків, можна судити хоча б з таких даних: Лапощенко Михайло мав винокурню, яка давала йому 150 крб. прибутку на рік, не рахуючи інших прибутків від господарства; Кошовенко Василь їздив торгувати на Запорізьку Січ; Литвин Федір торгував маслом аж у Стародубі і Новго-

[1] Журн. «Киевская старина», 1893, № 12, стор. 499.
[2] О. С. Компан. Міста України в другій половині XVII ст. К., 1963, стор. 150.
[3] Л. В. Падалка. Что сказало население Полтавской губернии о своем старом быте. Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. II, Полтава, 1906, (Приложения), стор. 11—12.
[4] Там же, стор. 15—18, 28—29, 35—36, 41—43.
[5] Е. И. Дружинина. Северное Причерноморье 1775—1800 гг., М., 1959, стор. 85.

родку; Соляник Кіндрат торгував рибою та сіллю і їздив у Крим, мав 2 млини на 5 каменів і ступу; Носенко Павло — значковий товариш — мав хутір в урочищі Тагамлик, де жили «піддані йому селяни» — посполиті (6 родин). У той же час деякі козацькі сім'ї не мали навіть власної хати, 73 родини на хліб заробляли собі «по різних людях». У інших «земля лежала пуста», бо обробити її нічим[1]. Звичайно, це викликало незадоволення козацької бідноти своїм становищем, і вона виступала як проти місцевого «начальства», так і проти політики уряду.

Із зміцненням феодально-кріпосницької системи посилювалась експлуатація трудящих мас. Шляхта і козацька старшина, за підтримкою царського уряду, взявши владу до своїх рук, експлуатували селянство і міську бідноту, а також рядове козацтво. Населення міста змушене було сплачувати різні податки, головний тягар яких падав на міщан і селян. Особливо тяжким був збір на утримання російських військ (квартири, паливо, провіант, фураж), а також на козацьку старшину та міську адміністрацію — т. зв. ральці, на церкву тощо. Щороку чимало людей посилали на будівництво фортець міст, каналів. Багато з них гинуло там від голоду і пошестей.

В магістраті Полтави засідали представники міської верхівки та козацької старшини — полковник, городовий отаман, війт, бурмистр. При розгляді деяких справ голосував навіть воєвода. Вони і вирішували всі питання у своїх інтересах.

Козацька старшина і керівники магістрату захоплювали також міські землі, змушували населення виконувати різні повинності.

Навколо Полтави було розкидано чимало сіл і хуторів, які пізніше увійшли в межі міста, — Павленки, Кривохатки, Кобищани та інші. Жителі цих сіл і хуторів, а також Івонченців, Івашок, Грабинівки і частини села Осьмачок, де наприкінці XVIII століття було понад 300 селянських господарств з 1147 ревізькими душами, платили з кожного господарства місту по 1 крб. податку та ще за кожну хату по 50 коп. (т. зв. «подимне»). Крім того, магістрат користувався даровою працею селян для різних міських робіт, особливо під час квартирування в місті генералітету і полків. Селяни тоді возили дрова, сіно, солому, воду тощо. А кошти, які місто одержувало від підлеглих йому сіл, йшли на купівлю землі для розширення території міста, на утримання адміністрації, на боротьбу з пошестями і т. п. За рахунок цих коштів, використовуючи своє становище, збагачувалася міська знать.

У 1767 році трудящі міста підписали наказ депутатам, обраним до комісії, створеної Катериною II для складання законів. Жителі міста просили, щоб місту повернули у всій повноті магдебурзьке право, а їх звільнили від засилля козацьких старшин тощо[2].

Основна маса жителів Полтави — цехові ремісники і посадські — складала стан міщан. На початку XIX століття в місті було 10 цехів, у яких об'єднувалося 359 ремісників, 26 підмайстрів, 446 учнів, 325 робітників, а в 1853 році — вже 538 майстрів, 483 підмайстри, 357 учнів[3]. Ще в 1808 році з Німеччини до Полтави переселилися «суконні фабриканти» (54 родини). Для них побудували 50 будинків на північно-східній околиці міста, у т. зв. «німецькій колонії» (тепер тут вулиці — Сковороди, Балакіна, Бульварна). Колоністам було надано ряд пільг, проте більшість

[1] Казаки Полтавского полка по материалам Румянцевской описи, ч. 1, стор. 2—107.

[2] Наказы малороссийским депутатам 1767 г. и акты о выборах депутатов в Комиссию сочинения Уложения, Журн. «Киевская старина» (окремий відбиток), стор. 113—123.

[3] И. Ф. Павловский. Полтава в XIX ст. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 4, Полтава, 1907, стор. 55, 56, 60.

Виготовлення ласощів на ярмарку в Полтаві.

«Ярмарок у Полтаві» — з картини С. Т. Васильківського.

із них поступово розорювалась і лише деякі стали потім підприємцями. Так, наприклад, у 1814 році в Полтаві іноземець Кирштен заснував сукновальню[1], яка поступово зростала і в 1847 році виробляла 910 аршин сукна на суму 525 крб. сріблом.

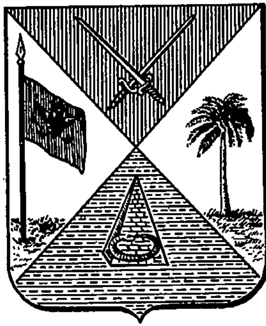
На той час було створено також завод сільськогосподарських машин, цегельні заводи та різні дрібні підприємства по переробці сільськогосподарських продуктів і майстерні по обслуговуванню найрізноманітніших потреб населення. Важливе значення для економічного розвитку міста мало переведення сюди в 1852 році з Ромен Іллінського ярмарку, який був одним із найбільших ярмарків у Росії. В місті почалося також посилене будівництво — за 3 роки було споруджено 171 будинок. Міський бюджет зріс з 20 до 30 тис. крб., а кількість постійних купців — з 41 до 85[2]. На ярмарок, який славився торгівлею сукон, шерстяних тканин, та хутрами, з'їжджались до 40 тис. чоловік — майже удвоє більше, ніж жителів міста. Приїжджали австрійські, прусські та інші іноземні купці, які закуповували вовну. У перші роки тут продавали багато селянських товарів. Тільки одеські купці купували їх майже на один мільйон карбованців. З Дону сюди приганяли для продажу табуни коней. З 80-х рр. XIX століття Іллінський ярмарок почав поступово перетворюватися на ярмарок місцевого значення.

За період XVII—XVIII століть Полтава багато разів змінювала свій адміністративний статус: з 1648 до 1775 року вона була центром Полтавського полку, з 1775 року — повітовим центром Новоросійської губернії, з 1784 року по 1796 рік — Катеринославського намісництва, з 1796 року по 1802 рік — Чернігівської губернії, яка згодом почала називатися Малоросійською губернією, а з 1802 року стала центром Полтавської губернії[4].

[1] Немецкие колонии в Полтавской губернии в XIX ст.; Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 10, Полтава, 1913, стор. 98, 103, 115.

[2] И. Ф. Павловский. Полтава. Полтава, 1910, стор. 383.

[3] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год, стор. 61—68.

Герб м. Полтави. 1803 рік.

Мандрівники, які бували в Полтаві у цей час, характеризували її як невелике, невпорядковане місто. Так, Василь Зуєв, який відвідав Полтаву в 1782 році, писав: «Це невелике містечко з 1000 дерев'яних, низьких, але чисто знадвору вибілених будиночків, з яких всього 2 чи 3 кам'яних...». У 1787 році французький посол при російському уряді граф Сегюр, який супроводив Катерину II під час її мандрівки по Україні, писав: «Полтава невелике містечко, погано прикрашене і мало заселене, не привертає уваги жодним чудовим будинком». Павло Сумароков, перебуваючи в Полтаві в 1802 році, так говорив про неї: «Полтава — бідне і маленьке містечко, в якому немає ні правильних вулиць, ні порядних споруд» [1].

Князь Долгорукий, що був у Полтаві вже в 1812 році, не знав, де йому зупинитись, бо готелів у місті не було. Їх заміняли так звані «гербери», тобто заїжджі двори, та й дворів цих було всього три. Долгорукий, може, під впливом того, що йому довелося якийсь час жити в «гербері», не пошкодував фарб, щоб змалювати Полтаву в найгіршому вигляді. За його словами, в Полтаві страшна пилюка, грязюка така, що «полтавські дами їздили на вечори волами», що бруківка в місті прокладена тільки від Собору і до Срітенської церкви, та й то низької якості і т. п.

Звичайно, враження таких людей, які звикли до Петербурга, Парижа, Москви чи інших великих міст, слід сприймати критично. В Полтаві вже й тоді були кам'яні споруди — церкви, крамниці, приватні будинки козацької старшини, поміщиків, купців, — але їх було ще небагато. Наприкінці XVIII століття матеріали перепису називають у місті 51 вулицю.

Коли Полтава стала губернським центром, вона була перепланована і забудована при безпосередній участі російських зодчих. У 1803—1805 рр. губернський архітектор В. Амвросімов розробив проект планування, за яким Полтава мала стати «малим Петербургом». Згідно з цим проектом межі її відсунулись на захід. Місто було розчленовано на квартали, його прикрасили нові прямолінійні вулиці; багато невпорядкованих садиб і будівель зносились зовсім або переносились на нові місця. Тоді ж було прокладено і нову головну вулицю (тепер Жовтневу), яка з'єднувала старий центр (фортецю) з новим адміністративним центром, утвореним на історичному місці зустрічі полтавчан з російською армією, очолюваною Петром І, після Полтавської битви. Новий центр мав форму круглої площі діаметром 345 метрів, від якої радіусами розходилися 8 вулиць. Кожна з них закінчувалась у перспективі церквами, пам'ятниками або урядовими будинками.

В цих секторах-кварталах з 1804 по 1811 рік, за т. зв. «зразковими» проектами видатного російського зодчого А. Захарова та інших, було збудовано 7 великих адміністративних будинків у стилі російського класицизму, а в геометричному центрі кола на честь 100-річного ювілею Полтавської битви в 1805—1811 рр. споруджено монумент «Слави». Згодом, уже в 50-х рр. XIX століття ця кругла площа була обсаджена деревами і з часом перетворена на міський, т. зв. Корпусний сад (нині Жовтневий парк).

Поряд з будівництвом приміщень для урядових установ, повільно поліпшувалось комунальне господарство. Збудували міст через Ворсклу (до цього там був тільки «водохідний дуб»), бульвари, колодязі з навісами, ринок, відкрили заїжджі двори, забрукували кілька вулиць (до того часу була тільки одна вимощена вулиця). Правда, мостили вулиці дрібним щебенем, набиваючи піском, від чого влітку в місті стояла величезна пилюка, а весною і восени на немощених вулицях була така баг-

---

[1] И. Ф. Павловский. Полтава, стор. XXI, XXIII.

нюка, що в ній тонули коні і екіпажі[1]. «В Полтаві з її передмістям,— писав наприкінці 40-х рр. XIX століття відомий історик і етнограф В. В. Пассек,— налічується 1500 приватних будинків — число значне, але, мабуть, тільки якась сотня з них може називатись будинками: решта — мазанки, хати... . Приватні будинки — найпростішої архітектури, без будь-яких прикрас, але здебільшого побілені за українським звичаєм. Майже при кожному будинку є сад»[2].

На 1802 рік у місті налічувалося тільки 7975 чол. населення, з них поміщицьких селян — 412 душ, козаків — 300, ремісників — 300, решта — різночинці, міщани, та дворяни[3]. З середини XIX століття населення міста зростало досить швидко — у 1838 році тут проживало 15 521 чол., у 1842 році — 16 787 чол., у 1851 році — 20 819 чоловік[4].

На цей час Полтава стала значним культурним центром. Вона відігравала також помітну роль у розвитку громадсько-політичної думки. Активну діяльність розгорнули тут декабристи. З 1818 по 1821 рік у Полтаві жив М. М. Муравйов, член таємного товариства «Союз благоденства», який тоді був ад'ютантом полтавського генерал-губернатора князя М. Г. Рєпніна. Тут же проводив велику роботу М. Новиков, член «Союзу порятунку». Новиков заснував у Полтаві масонську ложу, через яку залучав до революційної діяльності найбільш здібних і революційно настроєних дворян. Є відомості, що до складу цієї ложі входив і І. П. Котляревський[5].

Очолюючи діяльність таємного товариства в Полтаві, Новиков зберігав у себе програмний документ «Союзу благоденства» — «Зелену книгу». Очевидно, полтавська організація «Союзу благоденства» була однією з діючих управ товариства. До Полтави часто приїздили П. І. Пестель, М. П. Бестужев-Рюмін, С. Г. Волконський, М. І. Лорер, М. С. Лунін, М. М. Муравйов та інші.

В 1846 році полтавчани — В. М. Білозерський, Д. П. Пильчиков, Г. В. Андрузький та інші — увійшли до заснованого в Києві Кирило-Мефодіївського товариства, яке своєю кінцевою метою ставило ліквідацію кріпацтва та самодержавства і створення держави у формі федеративної слов'янської республіки. Члени товариства провадили досить широку роботу серед передової інтелігенції міста. Про це красномовно свідчить і лист члена лівого крила товариства І. Я. Пасяди до вчителя полтавської гімназії Л. І. Боровиковського[6].

У 1861 році в місті виникла ліберальна організація «Громада», яка вважала своїм головним завданням культурно-освітню роботу. Крім основного ліберально-буржуазного ядра, до її складу входила і зв'язана з народниками учнівська молодь. Навесні 1862 року кількість «громадівців» становила близько 60 чоловік. Серед них були В. В. Лобода — начальник полтавської телеграфної станції,

---

[1] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 10, Полтава, 1913, стор. 219.
[2] Журн. «Современник», 1849, № 12, стор. 165—168.
[3] И. Ф. Павловский. Очерк деятельности Малороссийского генерал-губернатора князя А. Б. Куракина (1802—1808), Полтава, 1914, стор. 10.
[4] И. Ф. Павловский. Полтава, стор. 278.
[5] Восстание декабристов. Материалы, т. IX, М.; 1950, стор. 200.
[6] Журн. «Архіви України», 1967, № 1, стор. 39.

Полтава, Петровська вулиця, початок XIX століття.

О. І. Стронін — учитель гімназії, Д. П. Пильчиков — учитель кадетського корпусу, О. Я. Кониський — чиновник губернського правління, В. С. Кулик — дрібнопомісний дворянин, Є. І. Милорадович — поміщиця та інші[1].

Громадівці поширювали твори Т. Г. Шевченка, О. І. Герцена, в недільних школах для робітників проводили т. зв. «народні читання», які були дуже популярні, пропагували атеїстичні погляди. Деякі члени Полтавської «громади» — О. І. Стронін, Стефанович, М. Потєхін, І. І. Нечипоренко — навіть їздили в Лондон до О. І. Герцена. Пізніше майже всі вони були заарештовані і засуджені до заслання та ув'язнення.

Незважаючи на реакційну русифікаторську політику царського уряду, в XIX столітті відбулися значні зрушення в культурному розвитку міста. Крім початкових шкіл, відкрилось повітове училище (1799 рік), гімназія (1808 рік)[2]. В 1818 році було відкрито інститут шляхетних дівчат та духовне училище, в 1820 році — школу садівництва, яку потім в 1841 році закрили, передавши будинок інституту шляхетних дівчат. У 1840 році відкрили кадетський корпус.

І хоч навчання в усіх цих закладах в основному мало схоластичний характер, з їх вихованців вийшло чимало визначних діячів культури. Зокрема, в полтавській гімназії навчалися: один із засновників петербурзької математичної школи В. М. Остроградський, талановитий український поет-байкар Л. І. Глібов, засновники і керівники однієї з перших у країні революційних організацій різночинної інтелігенції — харківсько-київського таємного товариства Я. М. Бекман та Б. О. Португалов, видатний письменник, театральний і культурно-громадський діяч М. П. Старицький, історик та громадський діяч буржуазно-демократичного напряму М. П. Драгоманов та інші. В 40-х рр. XIX століття тут працював викладачем гімназії видатний український поет-романтик Л. І. Боровиковський. З учителем цієї ж гімназії Ткаченком був особисто знайомий Т. Г. Шевченко, який приїздив до Полтави у 1844 році. Тут він створив картини «Полтавський монастир» та «Будинок Котляревського». Нині про це нагадує меморіальна дошка на будинку 3-ї середньої школи (вул. Куйбишева, № 4). В Полтавській духовній семінарії вчилися російський письменник М. І. Гнєдич, українські письменники В. П. Гоголь (батько М. В. Гоголя), М. М. Макаревський — автор збірки «Мова з України», О. М. Бодянський — український філолог-славіст, письменник і педагог С. П. Стеблін-Каминський. У Полтавському повітовому училищі в 1818—1819 рр. вчився великий російський письменник М. В. Гоголь. Директором училищ Полтавської губернії у 1820—1823 рр. працював передовий на той час громадський діяч, російський та український письменник В. В. Капніст.

З 2 квітня 1838 року в місті почала видаватись щотижнева газета «Полтавские губернские ведомости». Редактором її тривалий час був П. І. Бодянський, який вмістив у газеті багато статей з географії, історії та етнографії Полтавщини. П. І. Бодянський видав також окремі книги «Достопримечательности Полтавы» та «Памятную книжку Полтавской губернии за 1865 год», де зібрано значний статистичний матеріал про Полтаву та Полтавську губернію.

На посаді керуючого палатою державних маєтностей працював історик М. І. Арандаренко. Його тритомна праця «Записки о Полтавской губернии» ще й тепер не втратила цінності як довідкова книга з історії Полтавщини.

На 20—30 рр. XIX століття припадає найвище піднесення творчості уродженця Полтави І. П. Котляревського, кращі твори якого — «Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» — знаменували початок становлення нової української літератури. В цей же період у місті виник професійний театр, що прийшов на зміну домашньому поміщицькому театрові. Тут у 1818—1821 рр. в трупі Штейна почав

---

[1] М. Гніп. Громадський рух 1860 рр. на Україні, книга І. Полтавська громада. Х., 1930, стор. 28, 29.

[2] И. Ф. Павловский. Полтава, стор. 91, 93.

Монумент Слави в Жовтневому парку міста Полтави, споруджений до 100-річчя Полтавської битви.

Пам'ятник захисникам і коменданту Полтави О. С. Келіну. Споруджений в 1909 році.

Пам'ятник на місці відпочинку Петра I після Полтавської битви. Споруджений у 1849 році.
Архітектор О. П. Брюллов.

Початок битви під Полтавою. Гравюра О. Мая. XVIII століття.
Державний Музей історії Полтавської битви.

Будинок І. П. Котляревського в Полтаві.
Мал. Т. Г. Шевченка.

свою діяльність М. С. Щепкін — основоположник реалістичного російського театру. В ці роки Щепкіним створений весь його основний репертуар [1]. При театрі було організовано хор, звідси часто забирали до Петербурга хлопчиків — альтів і дискантів. З цією метою в 1836 році до міста приїздив композитор М. І. Глінка.

Значні зміни в економічному та культурному розвитку міста відбулися після скасування кріпосного права. Яскравим показником капіталістичного розвитку міста після реформи 1861 року було швидке зростання населення. Так, якщо в 1863 році у Полтаві проживало 29 502 чол. [2], в 1869 році — 31 782 чол. [3], в 1873 році — 34 253 чол., то в 1897 році, за даними першого всеросійського перепису, — 53 703 чоловіки [4].

В умовах розвитку капіталізму місто дедалі більше набувало характеру промислово-торгового центру губернії. В 1879 році тут було 30 промислових підприємств, де працював 441 чоловік. Продукція підприємств обчислювалась у 701 247 крб.; в 1888 році підприємства міста випускали продукції на 1 487 291 крб., в 1890 році — на 1 821 727 крб.; в 1895 році в місті було 89 підприємств, на яких працювало 869 робітників. Це були головним чином підприємства по переробці сільськогосподарських продуктів — ковбасні, маслобійні, винокурні, пивоварні, горілчані, тютюнові, канатні та інші заводи і фабрики. Працювали також механічні, чавуно-ливарні, мідноливарні, ковальські, лісопильні, каретні, цегельні, селітрові, кахльові, сірникові, свічкові, миловарні, млини та інші підприємства. Всі вони, як правило, були невеликими.

Значним поштовхом для розвитку промисловості в місті стало залізничне будівництво. В 1870 році почався залізничний рух по лінії Харків — Миколаїв, яка зв'язала місто не тільки з Харковом та Миколаєвом, а й з Москвою, Петербургом, чорноморськими портами — Одесою та Херсоном. У 1870—1890 рр. стали до ладу ще Лібаво-Роменська та Києво-Полтавська залізниці, які проходили по території Полтавщини; Полтава була зв'язана також з Донбасом через Костянтиноград — Лозову та з Катеринославом — через Костянтиноград — Катеринослав. У 1874 році в Полтаві було відкрито залізничні майстерні та паровозне депо. В майстернях уже тоді працювало кілька сотень робітників.

Розвиток капіталізму всюди супроводився посиленням експлуатації трудящих і погіршенням їх становища.

Із зростанням і розвитком робітничого класу посилювалась його боротьба проти експлуататорів. У середині 1875 року відбувся один з перших страйків у Полтаві. 22 липня 60 робітників, що працювали на будівництві приміщення духовної семінарії та училища, припинили роботу і оголосили страйк через те, що їм

---

[1] М. С. Щепкін. Записки. Листування. К., 1953, стор. 16, 18.
[2] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год, стор. 81.
[3] Памятная книжка Полтавской губернии на 1871 год, Полтава, 1871, стор. 3.
[4] Первая всеобщая перепись населения Российской империи. 1897, XXXIII, Полтавская губерния, СПб., 1904, стор. 11.

несвоєчасно видавали заробітну плату. Вимоги робітників були задоволені. Безперечно, це був неподинокий виступ у місті, хоч великих підприємств, за винятком залізничних майстерень, тут не було і робітники були розпорошені по дрібних підприємствах.

На початку 60 рр. XIX століття революційну пропаганду серед трудящих Полтави проводили члени гуртка О. І. Строніна. Наприкінці 70 рр. розгорнувся рух народників, які, зазнавши невдач на селі, проводили революційну роботу і серед міських робітників. У 1875 році в Полтаві діяло таємне товариство «Унія», члени якого ставили за мету боротися за національну незалежність України, популяризувати серед трудящих соціалістичну та радикально-демократичну літературу, збуджуючи в них ненависть до існуючих порядків. До гуртка входили С. Шахін, П. Я. Рудченко (Панас Мирний), О. Жарко, М. Остапенко, Р. А. Стеблін-Каменський, В. І. Синькевич, Д. Н. Лизогуб — пізніше один із засновників народницької організації «Земля і воля», страчений у 1879 році за підготовку замаху на життя Олександра II, І. Ходуля та інші. Після розгрому «Унії» поліцією та ув'язнення і заслання багатьох найактивніших діячів цього гуртка діяльність народників у Полтаві не припинилася. Тут створюються нові гуртки, активними учасниками яких були студенти О. М. Калюжний, М. А. Олеховський, Н. Я. Стронський, І. Я. Чернишов, П. Д. Максимов, Л. М. Димський, К. І. Гриневич, В. Колесников та інші[1].

На початку 1876 року революційну роботу серед залізничників Полтави провадив І. О. Союзов (1846—1904), московський робітник. У квітні 1876 року його заарештували і судовим процесом «193-х» засудили до 9 років каторги.

На початку 80 рр. з полтавськими залізничниками був зв'язаний гадяцький гурток народовольців. З полтавських робітників до нього входили О. Г. Гавриленко, Нечипоров (Нечипоренко), Гервольський та інші.

Полтавські народницькі організації підтримували зв'язки з київською групою організації «Народна воля», а також з народниками — студентами Харківського, Новоросійського університетів та Петербурзької медичної академії. Діяльність народників серед робітників Полтави залишила помітний слід. Саме в ці роки відбулися перші виступи робітників полтавських залізничних майстерень — найбільшого підприємства міста. Тут працювали сотні кваліфікованих робітників з Москви та інших промислових міст, а також селяни з навколишніх сіл та передмість.

Першим великим виступом робітників залізничних майстерень був страйк 1883 року. Протестуючи проти затримки виплати заробітку, всі робітники припинили роботу. Налякані підприємці закрили майстерні. 50 учасників страйку було звільнено з роботи.

21 квітня 1884 року відбувся другий страйк у цих же майстернях. Приводом до нього теж стала несвоєчасна видача заробітної плати. Страйкувало понад 600 чоловік[2]. На подвір'ї майстерень відбувались мітинги. Ввечері того ж дня прибув з Харкова начальник дороги і робітникам видали гроші. Проте страйк не припинився. 23 квітня, зібравшись у майстернях, робітники вимагали усунення начальника майстерень і підвищення заробітної плати, поставивши це умовою відновлення робіт. До майстерень викликали жандармів і солдат, але робітники наполягали на своєму. Тоді адміністрація, за згодою з губернатором, тимчасово закрила майстерні і близько 40 чол. звільнила з роботи.

В 1891 році тут знову вибухнув страйк у зв'язку із запровадженням нових правил найму, які значно погіршували становище і умови праці залізничників. Робітники добивалися скорочення робочого дня і скасування в «Правилах» параграфів, які ставили їх в умови арештантського режиму. Стійкість і наполегливість залізничників увінчалась перемогою — начальство вимушене було піти на поступки. В 1898—1899 рр. кілька страйків відбулося на невеликих підприємствах, в тому

[1] Б. С. Итенберг. Движение революционного народничества. М., 1965, стор. 330.
[2] Рабочее движение в России в XIX веке, т. II, ч. 2, М., 1950, стор. 674.

числі на цегельних заводах. Проте в цілому у 1880—1890 роках страйковий рух у місті був ще дуже слабкий.

В зв'язку з тим, що Полтава була малорозвинутим у промисловому відношенні провінціальним містом, царський уряд використовував її як місце адміністративного заслання. У 80—90-х рр. XIX століття тут перебували у засланні П. Ф. Ніколаєв, Н. М. Флеров, М. П. Орлов, Л. Г. Лівенталь та інші народовольці. Пізніше сюди почали висилати і революціонерів-марксистів. У 90-х рр. XIX та на початку XX століття сюди були вислані О. Г. Шліхтер, П. П. Румянцев, І. А. Саммер, В. П. Ногін та інші.

Н. К. Крупська.

В 1893 році в Полтаві утворилась марксистська група на чолі з О. Г. Шліхтером, яка вивчала і поширювала марксистську літературу і встановила зв'язки з марксистами Харкова. Активну ідейну боротьбу вела група полтавських марксистів проти народників. П. Л. Тучапський — член Київського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу», який перебував у Полтаві з осені 1895 року до кінця 1896 року, у своїх спогадах писав, що тут «створилося щось подібне до клубу, де проходили палкі дебати між марксистами і народниками»[1]. Першою ленінською працею, що стала відомою марксистам Полтави, була книга «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?»

У 1896 році до Полтави, за дорученням Леніна, приїздила Н. К. Крупська у справах підготовки до І з'їзду партії[2]. Коли почала виходити ленінська «Искра», в Полтаві утворилась одна з перших іскрівських груп у Росії. В організації цієї групи велику роль відіграв висланий до Полтави у 1899 році петербурзький робітник соціал-демократ В. П. Ногін. Тут він працював до втечі за кордон — у серпні 1900 року. Після цього до Полтави приїхала після Псковської наради Л. Радченко, яка керувала групою[3].

У січні 1901 року у Полтаві було одержано іскрівські видання, в т. ч. перший номер «Искры»[4] з статтями В. І. Леніна. Другий транспорт літератури прибув до Полтави у квітні 1901 року. Коли наприкінці квітня — на початку травня 1901 року в місті розпочалися масові обшуки, поліція виявила багато примірників першого та другого номерів «Искры», прокламацій і відозв РСДРП («Геть царське самодержавство!», «Травневі дні у Харкові»), тексти революційних пісень «Варшав'янки», «Інтернаціоналу» тощо[5].

Полтавська група «Искры», одержуючи іскрівські видання, широко пропагувала марксистську літературу не тільки в місті, а й на селах. Так, за поширення газети і революційну пропаганду серед селян в 1902 році був заарештований і засланий на 3 роки до Архангельської губернії слюсар полтавських залізничних майстерень М. Ф. Калениченко[6], житель села Федорівки Костянтиноградського повіту.

---

[1] П. Л. Тучапский. Из пережитого (девяностые годы). Одесса, 1923, стор. 52.
[2] Спогади про Володимира Ілліча Леніна, ч. 1, К., 1957, стор. 71.
[3] С. О. Ктитарев. Ленінська «Искра» і піднесення революційного руху на Україні, К., 1959, стор. 66.
[4] Журн. «Каторга и ссылка», 1925, № 4(17), стор. 16.
[5] Полтавський облдержархів, ф. 83, оп. 1, спр. 35, арк. 121, 122.
[6] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 53, арк. 103, 107.

В період підготовки до II з'їзду в Полтаві знайомилися з «Проектом програми Російської соціал-демократичної робітничої партії», опублікованим у № 21 «Искры»[1]. Крім того, розповсюджувався проект програми надрукований як додаток з ленінськими поясненнями до брошури «До сільської бідноти».

Пізніше в Полтаві був нелегальний склад іскрівської літератури[2]. Звідси вона надсилалася у Катеринослав, Луганськ, Київ, Харків, Кременчук, Самару, Москву. До Полтави не раз приїздили агенти «Искры» — І. В. Бабушкін, В. А. Шелгунов, П. А. Красиков, М. О. Сільвін, І. І. Радченко. Тісно була зв'язана з полтавською групою «Искры» Р. С. Землячка. Деякий час у місті жив іскровець Ф. В. Ленгник. Незабаром після виходу в світ книги В. І. Леніна «Що робити?» її читали полтавські соціал-демократи. Агент «Искры» М. О. Сільвін у своїх спогадах писав, що інтерес до неї був величезний.

Полтавська група «Искры» збирала кошти на «Искру», організовувала явки, куди можна було доставляти іскрівську літературу, подавала допомогу редакції «Искры» в транспортуванні цієї літератури з-за кордону в Росію. У місті була створена нелегальна друкарня[3].

Завдяки ленінському керівництву і постійному зв'язку з «Искрой», полтавська організація РСДРП, яка оформилася в 1901 році і обрала комітет, відіграла значну роль у революційному русі, зокрема в селянських повстаннях 1902 року. Незважаючи на поразку, ці виступи стали повчальним уроком не тільки для селянства, а й для міських робітників. В. І. Ленін підкреслював, що «... нам треба тільки частіше нагадувати селянам про цей урок, і вони легко зрозуміють, чому необхідна зміна державних порядків, чому необхідна політична свобода»[4].

На початку 1902 року полтавський комітет РСДРП видав дві прокламації до робітників: одну про страйкову боротьбу, другу — про політичну. 5 лютого 1902 року в Полтавському театрі відбулася маніфестація на честь Л. М. Толстого, в якій брали участь широкі маси населення міста. Перед третім актом п'єси Л. М. Толстого «Влада темряви», з гальорки полетіли різнокольорові листки з портретом Л. М. Толстого і написом: «Хай живе відлучений від церкви Л. М. Толстой, борець за свободу!». Протягом кількох хвилин у театрі не стихали вигуки: «Хай живе Толстой!», «Хай живе свобода!»... Через кілька днів після цієї події в місті почалися масові обшуки, було арештовано 44 чол., запідозрені в організації демонстрації. Вони оголосили голодовку. Звістка про це схвилювала все місто. Побоюючись трудящих, що зібралися перед будинком тюрми, 11 лютого адміністрація звеліла перевести арештованих у камери, вікна яких виходили в двір. Ув'язнені не скорилися цьому наказові. На допомогу їм кинулися інші в'язні. Вони виламали двері і розігнали варту. Тільки батальйон солдатів, викликаний по телефону, допоміг адміністрації тюрми знову кинути в'язнів у камери[5].

У 1903 році в Полтавській підпільній друкарні було надруковано першу програму РСДРП, прийняту II з'їздом партії

Під час першої буржуазно-демократичної революції (1905—1907 рр.) Полтавський комітет РСДРП керував усіма виступами трудящих. Широкий відгук серед робітників міста мали січневі події в Петербурзі. 2 лютого 1905 року відбувся страйк робітників 7 махоркових та тютюнових фабрик, а також фабрики аптекарських трав. Усього страйкувало в цей день 900 робітників. Вони вимагали 8-годинного

---

[1] Переписка В. И. Ленина и руководимых им заграничных партийных органов с социал-демократическими организациями Украины (1901—1905 гг.), Сборник документов и материалов, К., 1964, стор. 176, 181.

[2] Ленинский сборник, VIII, стор. 134.

[3] Г. М. Деренковский. Ленинская «Искра» и крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 г.; Доклады и сообщения института истории АН СССР. Вып. 2, М., 1954, стор. 55—56.

[4] В. І. Ленін. Твори, т. 6., стор. 375.

[5] Полтавський облдержархів, ф. 83, оп. 1, спр. 35, арк. 2, 3, 7, 27.

робочого дня, обов'язкового страхування від нещасних випадків і при непрацездатності (через хворобу, старість), збільшення заробітної плати від 15 до 50 процентів тощо.

1 та 2 травня 1905 року комітет РСДРП організував нові страйки на підприємствах, були також проведені маївки за містом. Поряд з економічними вимогами робітники висували тут і політичні: святкування дня Першого травня, 8-годинний робочий день, свобода страйків, свобода слова, недоторканність особи і т. п.[1]. 2 та 4 травня в місті страйкувало більше як 2 тис. залізничників.

30 травня, під час засідання надзвичайного губернського земського зібрання, на хорах, де сиділи громадяни, що прийшли послухати промови земських гласних, почулися вигуки: «... Ми вимагаємо припинення кровопролиття!... Геть самодержавство! Геть царя!». З гаслами «Геть самодержавство! Хай живе свобода, революція!», з співами «Марсельєзи» та «Дубинушки» вся публіка пішла з хорів на вулицю [2].

На головній вулиці міста, нині Жовтневій, соціал-демократи створили т. зв. «біржу», де відбувалися зустрічі партійних активістів, агітаторів, обговорювались поточні питання, поширювались листівки та брошури, надруковані у підпільній друкарні і т. п. 4 вересня козаки й поліція з оголеними шаблями накинулися на «учасників біржі» і почали розганяти їх. На знак протесту соціал-демократи підняли червоний прапор. Почали виступати оратори, залунали пісні: «Марсельєза», «Сбейте оковы и дайте свободу» та заклики «Геть самодержавство!».

У жовтневі дні 1905 року залізничники Полтави взяли участь у всеросійському страйку. Страйк полтавських залізничників почався 10 жовтня. Згодом до них приєдналися робітники міських підприємств та учні середніх навчальних закладів. 12 жовтня відбувся великий мітинг полтавських залізничників у т. зв. «Канаві» — складальному цеху паровозоремонтних майстерень. 13 жовтня залізничники послали свою делегацію спеціальним поїздом до Харкова, на з'їзд представників страйкуючих залізниць. 15 жовтня застрайкували поштовики. Весь день 17 жовтня робітники проводили на вулицях, влаштовуючи мітинги [3].

18 жовтня 1905 року робітники Полтави, зібравшись на площі біля готелю Воробйової (ріг теперішніх вулиць Леніна, Фрунзе та Луначарського), вирішили звільнити заарештованих. З революційними піснями вони пішли до в'язниці, відкрили ворота, роззброїли наглядачів, позбивали замки з камер та звільнили політичних в'язнів. Але прислані сюди козаки та солдати жорстоко розправилися з демонстрантами.

Керовані більшовиками, робітники-залізничники у ці дні запобігли злочинним намірам чорносотенців, які готували погром. Вони розбилися на десятки й сотні і з зброєю в руках охороняли порядок у місті. Крім того, проводилась роз'яснювальна робота серед населення міста. На мітингах, незважаючи на погрози чорносотенців, активно виступав проти політики самодержавства видатний російський письменник-гуманіст В. Г. Короленко.

Велику революційну активність виявили робітники Полтави у грудневі дні 1905 року. На знак солідарності з московськими робітниками уже 9 грудня на станції Полтава-Південна припинили роботу всі майстерні, було виведено з ладу кілька паровозів. Створений у ці дні «Полтавський страйковий комітет» усунув з посад начальників станції та майстерні і призначив інших — з числа робітників і службовців. До складу комітету входили Д. Тарасов, О. Х. Риженков, І. Логвинов, П. Т. Носенко та інші [4]. До 23 грудня він був фактичним господарем залізничного вузла. Активну участь в революційних виступах у Полтаві брали також В. А. Балєєв, І. М. Лисю-

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 313, арк. 150—154.
[2] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 170, арк. 2—3.
[3] Там же, ф. 1505, оп. 1, спр. 467, арк. 23—28.
[4] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине, стор. 93—102, 229—233.

ченко, П. Ф. Свєтов, О. П. Геращенко, І. П. Шаповал, І. Д. Литвин, Г. С. Книш, М. К. Дубина, П. Т. Бушневський, В. І. Радько, І. Ф. Звєрков та інші.

Влітку 1906 року більшовики посилили агітаційну роботу у військових частинах Полтави. У травні повстали солдати 33-го Єлецького та 34-го Сєвського полків, які намагалися звільнити з тюрми політичних в'язнів-солдатів.

Революційна діяльність у Полтаві не припинялась і після поразки революції, хоч полтавська організація РСДРП опинилась в особливо скрутному становищі. В червні 1907 року жандармерія провела арешти і вирвала з її рядів досвідчених більшовиків. Було заарештовано і вислано членів комітету А. С. Макаренка та М. Заславського, знищено підпільну друкарню. Згодом керівництво комітетом захопили ліквідатори, які ухвалили перейти до «культурно-освітньої діяльності».

Проте вже влітку 1908 року робота Полтавського комітету РСДРП почала знову оживати.

Наприкінці січня 1909 року на вимогу робітників-більшовиків відбулись організаційні збори, на яких у запеклій боротьбі проти ліквідаторів перемогли більшовики. Замість ліквідаторського комітету була створена Тимчасова виконавча комісія, а згодом — новий комітет РСДРП.

Комітет об'єднував 3 групи соціал-демократів, за числом організованих партійних гуртків. Два гуртки (по 12 чол. у кожному) діяли в місті, а третій — з робітників-залізничників — на залізничній станції. Їх керівниками комітет призначив робітників-партійців Тимофія Довгушина, Іллю Бондаренка та Петра Капранова. На заняттях гуртків більшовики роз'яснювали присутнім програму партії, рішення V конференції РСДРП, читали газети «Пролетарий» і «Социал-демократ», вивчали правила конспірації. У відновленому комітеті полтавські більшовики успішно здійснювали ленінську ідею єдиного фронту з меншовиками-партійцями, не приховуючи в той же час своїх ідейних незгод з ними.

Могутньою зброєю в боротьбі за відродження організації і розгортання революційної боротьби серед мас стали для більшовиків Полтави рішення V Всеросійської конференції РСДРП. У січні 1909 року вони разом з меншовиками-партійцями створили організаційну комісію, що стала центром об'єднання партійних сил міста. Завдяки її діяльності в Полтаві було відновлено комітет, який узяв курс на зміцнення нелегальної партійної організації[1].

Значно активізували свою діяльність соціал-демократи Полтави в роки нового революційного піднесення. Вже в 1911 році М. Заславський намагався відновити нелегальну партійну організацію серед залізничників і налагодити поширення в Полтаві революційної літератури[2].

Навесні 1912 року, після Празької (VI) партійної конференції РСДРП, більшовики Полтави створили партійну групу, до якої увійшли М. Заславський, В. Дем'яновський, К. Шеснівська та інші. Вона встановила міцні зв'язки з робітниками залізничних майстерень та інших підприємств міста.

До 1 травня 1912 року більшовики підготували листівку на знак протесту проти Ленського розстрілу. Однак за кілька днів до свята охранці вдалося зірвати її випуск[3]. Влітку 1913 року до полтавських більшовиків прибув делегат Празької конференції Д. Шварцман. У листі до Н. К. Крупської він повідомляв, що Полтавський комітет, цілком підтримуючи ленінську ідею про об'єднання більшовицьких сил Півдня, вирішив узяти участь у роботі конференції, яку намічалось скликати з цього приводу[4].

Під керівництвом більшовиків полтавські робітники брали участь у збиранні

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 114, арк. 48—49.
[2] Там же, спр. 123, арк. 40.
[3] Там же, спр. 1228, арк. 30—31, спр. 1343, арк. 96.
[4] Большевики Украины в период между первой и второй буржуазно-демократическими революциями в России, Сборник документов и материалов, К., 1960, стор. 432.

коштів у фонд «Правды»[1]. Про тісні зв'язки більшовиків міста з редакцією «Правды» свідчать вміщені в ній кореспонденції, присвячені становищу полтавських робітників та їх революційній боротьбі.

У 1913 році з Ростова-на-Дону до Полтави були вислані більшовики О. О. Гегечкорі, Є. О. Квантеліані, М. І. Гуров та інші, з Харкова — В. І. Невський, М. Н. Доброхотов, які активно включилися в партійну роботу. Більшовики міста через Н. К. Крупську встановили зв'язки з В. І. Леніним, а також безпосередньо з Російським бюро ЦК, що перебувало в Петербурзі. Розгортання партійної роботи потребувало кваліфікованих кадрів, тому в листі до бюро ЦК вони просили надіслати пропагандиста, який би допоміг їм у цій справі.

Користуючись зв'язками прибулих ростовських більшовиків з редакцією «Правды», партійна група налагодила поширення газети, особливо серед залізничників. За далеко неповними даними, в місті щоденно поширювалося серед робітників 75—100 примірників «Правды»[2].

Вже наприкінці 1913 року партійна група Полтави оформилась у комітет РСДРП, який очолив більшовик О. О. Гегечкорі. Комітет енергійно взявся за керівництво революційним рухом, встановив зв'язки з більшовиками Петербурга, Харкова, Києва, Катеринослава, Ростова-на-Дону, Кременчука[3].

Більшовики зміцнювали свої позиції у непримиренній боротьбі проти меншовиків-ліквідаторів та троцькістів, поєднуючи нелегальну діяльність з роботою у легальних організаціях, посилювали керівництво страйковим рухом. У першій половині 1914 року у місті відбулися значні виступи — страйкували робітники залізничних майстерень, друкарі. Палко відгукнувся робітничий клас міста і на першотравневу листівку Полтавського комітету РСДРП, яка закликала знову продемонструвати «нездоланну силу пролетарського руху»[4]. Відзначаючи другу річницю з дня виходу в світ газети «Правда», робітники Полтави збирали кошти у «залізний фонд» «Правды». Цей день пройшов у місті під знаком дальшого зміцнення зв'язків робітничого класу і робітничої преси, підтверджуючи ленінський висновок, що в Росії «чотири п'ятих свідомих робітників ідуть за правдизмом»[5].

Перед першою світовою війною в Полтаві було 53 значних підприємства, не рахуючи залізничних майстерень, паровозного та вагонного депо, з них з паровими двигунами 35 — чавуноливарний, винокурний, крохмальні, олійні, маслоробні, цегельні заводи, фабрики — тютюнові, макаронна, ковбасні та інші, друкарні і т. п. Загальна вартість продукції цих підприємств, за далеко неповними і неточними даними, становила — без залізничних підприємств і млинів — понад 6 мільйонів карбованців. На підприємствах і в кустарних майстернях міста працювало понад 6 тис. робітників, при загальній кількості населення — 60 131 чоловік[6].

Переважна більшість населення жила на окраїнах в дерев'яних мазаних будівлях із солом'яними стріхами. Електрикою користувались тільки в будинках, розташованих на центральних вулицях міста, а на околицях гасовими лампами. Вулиці центру освітлювалися електричними ліхтарями, інші — газовими, на околицях не освітлювалися зовсім. Водогін обслужував знову ж таки тільки центр міста, інші райони користувались колодязями. Каналізації в місті зовсім не було. Вулиці забруковувалися лише в центрі.

Про стан охорони здоров'я трудящих можна судити хоча б з того, що в місті була лише одна земська соматична лікарня та одна психіатрична. В соматичній

[1] В. І. Ленін, т. 18, стор. 163.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 320., оп 1, спр. 169, арк. 57.
[3] Там же, спр. 179, арк. 217.
[4] Большевики Украины в период между первой и второй буржуазно-демократическими революциями в России, стор. 537
[5] В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 508.
[6] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии за 1910 год. Полтавский уезд, Полтава, 1913, стор. 38; Статистический справочник по Полтавской губернии на 1914 год, Полтава, 1913, стор. 4.

лікарні налічувалося 300 ліжок для хворих, у психіатричній —335, в колонії для психічно хворих — 560. В цих лікарнях працювало 18 лікарів, 45 фельдшерів та акушерів і 46 сестер-жалібниць. У лютому 1883 року лікар земської лікарні М. П. Коробкін вперше в Росії здійснив операцію на легенях. У роботі земської лікарні після 1871 року активну участь брав вчений, хірург і громадський діяч М. В. Скліфосовський, який жив тоді у с. Яківцях під Полтавою (нині це вже територія міста); тут він і похований. З 1886 року психіатричну лікарню в місті очолював О. Ф. Мальцев, у 1890 році він організував колонію для психічно хворих з безплатним лікуванням.

Розвиток освіти серед населення міста в другій половині XIX та на початку XX століття був повільним. Трудящих змушували задовольнятися церковнопарафіальними початковими, а в кращому випадку — двокласними початковими школами чи вищими початковими училищами. За даними першого всеросійського перепису, в Полтаві письменних було 39,8 проц., в т. ч. серед жінок — 27,74 процента[1]. В 1910 році кількість письменних зросла до 56 проц. На 1916 рік у місті діяли такі учбові заклади: учительський інститут, відкритий з 1 вересня 1914 року, інститут шляхетних дівчат, кадетський корпус, реальне та комерційне училища, 8 гімназій, професійні школи: фельдшерська, садівництва, училища — ремісниче, землемірне, для сліпих дівчат, три навчальних заклади духовного відомства 6 земських шкіл, 27 церковнопарафіальних та 19 єврейських — початкових і хедерів.

Було також 5 клубів та 9 бібліотек. У п'яти з них з читачів брали плату. До того ж бібліотеки були засмічені монархічною та релігійною літературою. Слід підкреслити, що на бібліотеки міська управа і земство витрачали 500 карбованців, а «на наймання, ремонт та утримання арештних приміщень» на 1915 рік земство асигнувало 37 907 крб. 61 коп.

Для вивчення природи краю багато зробили в ці роки великий російський учений, засновник сучасного грунтознавства В. В. Докучаєв, який працював у місті з 1888 по 1894 рік, його учні В. І. Вернадський, основоположник геохімії та біохімії, К. Д. Глінка і Ф. Д. Левінсон-Лесінг, пізніше — видатні радянські природознавці.

У вересні 1891 року з ініціативи В. В. Докучаєва в місті було відкрито краєзнавчий музей. Першими експонатами музею стали збірки В. В. Докучаєва з грунтознавства, грунтові карти — 4 тис. зразків грунтів, 500 зразків гірничих пород, великий гербарій. У 1906 році музей збагатився новим коштовним дарунком К. М. Скаржинської, що складався з понад 20 тис. експонатів з археології, історії,

---

[1] Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г., XXXIII, Полтавская губерния, 1904, стор. 8.

Будинок Полтавського губернського земства. Початок XX століття.

Пам'ятник І. П. Котляревському в Полтаві.
1903 рік.
Скульптор Л. В. Позен.

Бронзові горельєфи на постаменті пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві — сцени з творів письменника: «Енеїди», «Москаля-чарівника» та «Наталки Полтавки».

Відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві. 1903 рік.

етнографії, великої бібліотеки стародруків тощо. Значні збірки експонатів з етнографії передав музею в 1907 році П. П. Бобровський. Уже до свого десятиріччя музей мав природничий, сільськогосподарський, археологічний та етнографічний відділи. Спочатку він містився у невеликому флігелі на подвір'ї земства, а в 1902 році частину експонатів перевезли у споруджений міською управою будинок Просвітительського товариства ім. М. В. Гоголя (нині тут — Полтавський обласний державний архів). Коли ж у 1904 році було зведено новий будинок губернського земства, мансарду його теж передали музею.

Працівники музею проводили значну роботу по вивченню природних багатств краю та поширенню природничих знань серед населення губернії.

З 1883 року віце-президентом Полтавського сільськогосподарського товариства працював український вчений, агроном О. О. Ізмаїльський, який присвятив свої праці історії розвитку степів та боротьбі з посухою.

Рисами глибокого демократизму позначена творчість багатьох письменників і культурно-освітніх діячів, які в 2-й половині XIX та на початку XX століття жили в Полтаві. З 1871 року тут працював Панас Мирний (П. Я. Рудченко). Понад двадцять років (з 1900 по 1921 рік) прожив у Полтаві російський письменник-демократ і громадський діяч В. Г. Короленко. У Полтаві написав повість «Дві московки» І. С. Нечуй-Левицький, який у 1865—1866 рр. працював викладачем духовної семінарії.

З 1865 по 1879 рік у Полтавській гімназії викладав історію педагог і просвітитель І. І. Нечипоренко. В Полтаві вчителював також поет і педагог М. А. Вербицький (Миколайчик Білокопитний), на творчості якого яскраво позначився вплив Т. Г. Шевченка. В. С. Гнилосиров (Гнилосир) — український педагог і письменник, що народився в Полтаві, з 1873 року до кінця свого життя (1901 рік) працював директором повітової школи в Каневі і доглядав могилу Т. Г. Шевченка. П. І. Капельгородський (пізніше відомий радянський письменник) видавав журнал «Вісник життя і знання». В 1906—1911 рр. у Полтавській духовній семінарії навчався відомий ліванський письменник і критик М. Нуайме.

Викладачі навчальних закладів міста — історики, філологи, етнографи — проводили також велику роботу по вивченню історії Полтавщини. Цінні фактичні дані та матеріали зібрані в «Трудах Полтавской ученой архивной комиссии», у виданні яких брали активну участь відомі історики Полтавщини І. Ф. Павловський, Л. В. Падалка, В. О. Пархоменко та інші.

Визначною подією в культурному житті не тільки Полтави, а й усієї України було урочисте відкриття тут пам'ятника І. П. Котляревському, першого пам'ятника українському письменникові в царській Росії, яке відбулося 30 серпня 1903 року. В підготовці цього святкування величезну роль відіграв Панас Мирний й інші громадські та культурні діячі Полтави. До міста з цієї нагоди прибули видатні письменники, артисти, вчені, громадські діячі — М. М. Коцюбинський, Леся Українка, С. В. Васильченко, В. С. Стефаник, М. П. Старицький, В. І. Самійленко, Б. Д. Грінченко, О. Я. Єфименко, М. В. Лисенко, М. К. Садовський, І. К. Карпенко-Карий, М. Л. Кропивницький та інші, які виступали з привітаннями і промовами.

Святкування почалося 30 серпня з відвідання могили Котляревського та встановлення на ній надмогильного обеліску. Потім усі рушили до бульвару (тепер

ім. Котляревського), де було встановлено пам'ятник письменникові (автори пам'ятника — відомий скульптор Л. В. Позен, уродженець с. Оболоні Семенівського району, та архітектор О. І. Ширшов). В організації і проведенні літературно-музичного ранку та вистави «Наталка Полтавка» брали участь найкращі представники українського театру та музики. Так, музичною підготовкою всіх виступів керував видатний український композитор М. В. Лисенко, уродженець села Гриньок (тепер Глобинського району). Виконавцями драматичних творів І. П. Котляревського були М. Л. Кропивницький, І. К. Карпенко-Карий, М. К. Садовський, С. В. Тобілевич та інші визначні артисти.

Полтава, яка поряд з Харковом була колискою українського професіонального реалістичного і демократичного театру, з 90-х років XIX століття, після деякого послаблення утисків української культури, знову почала набувати слави театрального міста. Тут часто гастролювали трупи під керівництвом П. К. Саксаганського, М. Л. Кропивницького, М. К. Садовського. Полтавчани і жителі навколишніх сіл, що часто приїздили на вистави, мали змогу познайомитись також із творчістю таких видатних митців, як М. К. Заньковецька, І. К. Карпенко-Карий, І. О. Загорський, Г. І. Затиркевич-Карпинська та інші.

В репертуарі цих труп були кращі твори тогочасної драматургії.

У 1906 році, маючи на меті організувати перший український стаціонарний театр у Києві, М. К. Садовський обрав Полтаву для попереднього навчання трупи і підготовки репертуару.

Активно включилися в роботу театру і полтавські та ніжинські аматори. 15 вересня 1906 року трупа і розпочала тут свій перший сезон виставою І. К. Карпенка-Карого «Мартин Боруля». Надалі актори цього театру, працюючи постійно у Києві, часто приїздили до Полтави на гастролі.

У нерозривному зв'язку з театром розвивалось музичне мистецтво. Ще на початку 70-х рр. для підготовки церковних регентів у місті були створені т. зв. синодальні регентські курси. Керував ними відомий на той час композитор, автор опери «Богдан Хмельницький» П. А. Щуровський. Учнями Щуровського були вчитель хорового співу Г. П. Гладкий, автор першої музики на слова шевченківського «Заповіту», та І. М. Різенко, згодом відомий полтавський хормейстер.

Протягом 44 років з 1848 року у місті жив український музикознавець, педагог і композитор А. В. Єдлічка — автор однієї з перших редакцій музики до «Наталки Полтавки». Зібрані ним записи українського фольклору використовував у своїх творах М. В. Лисенко та інші композитори. На початку XX ст. у місті було організовано симфонічний оркестр, музичну школу.

Успішно розвивалося в Полтаві і образотворче мистецтво. В одному з мальовничих куточків міста біля ботанічного саду до наших днів зберігся будинок, що належав художникові В. О. Волкову. Тут у 80-х рр. XIX століття часто бували Г. Г. М'ясоєдов — один з організаторів Товариства пересувних художніх виставок (з середини 90-х років, близько 20 років, він прожив у Полтаві), І. К. Зайцев, який з 1846 року працював викладачем малювання в кадетському корпусі, уродженець міста, відомий художник М. О. Ярошенко, що вчився в кадетському корпусі.

У 1903 році в Полтаві з нагоди відкриття пам'ятника І. П. Котляревському була влаштована виставка творів українських художників. Друга така ж виставка відбулася в 1906 році, з нагоди

Фотокопія афіші про постановку опери С. С. Гулака-Артемовського в театрі ім. М. В. Гоголя в Полтаві.

Група українських культурних та громадських діячів, які були на відкритті пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві.

закінчення будівництва будинку Полтавського земства (тепер тут Полтавський краєзнавчий музей). Автором проекту цього будинку був відомий архітектор-художник В. Г. Кричевський. Проекти орнаментальних розписів і картини для будинку: «Вибори полковником Мартина Пушкаря», «Чумацький Ромоданівський шлях» та «Козак Голота» виконував видатний український живописець-реаліст С. І. Васильківський, а різьбу по дереву — відомий різьбяр з Диканьщини П. Ф. Юхименко.

Перша світова імперіалістична війна дуже позначилася на становищі населення міста. Особливо великі випробування випали на долю робітників. Більшість із них було мобілізовано в царську армію. За тими ж, які залишилися в місті, невідступно стежила поліція. Посилились репресії. Проте і в цих умовах не припинялась діяльність більшовицької групи[1]. Велику допомогу подали їй вислані сюди царським урядом видатні більшовики С. В. Косіор та А. С. Бубнов, які працювали в Полтаві на початку війни. З їх участю полтавські більшовики після розгрому у кінці квітня 1914 року комітету РСДРП повели енергійну боротьбу за відновлення організації. У вересні 1914 року вони створили т. зв. виконавчу комісію, а на початку 1915 року була відновлена об'єднана організація РСДРП, що складалася з міської групи та групи залізничних майстерень.

Напередодні 1 Травня 1915 року Полтавська організація РСДРП звернулася до робітників з листівкою, в якій, викриваючи імперіалістичний характер війни, закликала їх відзначити день 1 Травня дальшим згуртуванням у боротьбі за повалення самодержавства, за перемогу соціалістичного ладу. Незабаром почався страйк робітників залізничних майстерень та кількох дрібних підприємств.

У 1916 році партійна робота в місті ще більше посилилась. Оплотом більшовиків були залізничні майстерні, де працювали С. Козюра, Г. Покорний, Г. Луценко, П. Маслик, П. Жарко, О. Долгополов та інші.

Перша звістка про Лютневу буржуазно-демократичну революцію надійшла до Полтави залізничним телеграфом в ніч з 27 на 28 лютого. Дізнавшись про перемогу революції в Петербурзі, група робітників Полтавського залізничного вузла, очолена більшовиками С. Козюрою, Г. Покорним, П. Жарком, П. Масликом, захопила залізничний телеграф, роззброїла жандармів на станції Полтава-Південна і створила залізничну міліцію. Водночас залізничники почали обирати делегатів до Ради робітничих депутатів. Їх приклад наслідували робітники інших професій. З активною участю більшовиків 4—5 березня в Полтаві було створено Раду робітничих депутатів. 12 березня вона об'єдналася з Радою солдатських депутатів, організованою 10 березня. До складу Ради було обрано чимало більшовиків — А. І. Ваганську, С. Л. Козюру, В. П. Яковлєва, Г. М. Покорного, В. М. Шахрая, братів А. Д. та П. Д. Литвинових, П. Ф. Решетника, І. М. Орловського, М. І. Гончарка,

[1] Й. Т. Щербина. Робітничий клас України та його революційна боротьба у 1914—1917 роках, стор. 114.

«Заповіт» Т. Г. Шевченка в музичній обробці Г. П. Гладкого.

С. М. Мазлаха, В. Моргуна, П. М. Жарка, О. П. Довгополова, П. Т. Носенко та інших[1]. Але всю повноту влади в місті зосередив у своїх руках місцевий орган Тимчасового уряду — т. зв. громадський комітет, до складу якого ввійшли представники земства, міської думи, буржуазно-поміщицьких партій та угодовських партій меншовиків і есерів. Українські буржуазно-націоналістичні партії створили українську губернську раду, яка співробітничала з громадським комітетом.

Отже, полтавським більшовикам довелося працювати в умовах активізації буржуазних, дрібнобуржуазних і націоналістичних партій. Становище ускладнювалось тим, що в Полтаві, як і в багатьох інших містах, більшовики входили до складу об'єднаної соціал-демократичної організації[2]. Проте більшовики почали активну боротьбу проти есеро-меншовицької більшості в Полтавській Раді. Вже протягом березня-квітня 1917 року під їх тиском Рада схвалила рішення про встановлення 8-годинного робочого дня, боротьбу з спекуляцією, нормування продажу дефіцитних товарів, створення трудової комісії для розгляду конфліктів між робітниками та підприємцями і т. п. Велику роботу проводили більшовики у фабрично-заводських комітетах, професійних спілках, кооперативних, жіночих, молодіжних культурно-освітніх та інших масових організаціях.

У 1917 році трудящі міста вперше легально святкували день 1 Травня (18 квітня за старим стилем) з лозунгами: «Геть мілітаризм!», «Геть уряд буржуазії!», «Хай живе мир без анексій і контрибуцій»[3].

З кожним днем більшовики посилювали свою активність у Раді і профспілках, в яких ще переважали меншовики та есери. Поступово склад Ради і керівних органів масових організацій трудящих змінювався.

На кінець травня — початок червня в робітничій секції Ради вже 40 депутатів активно виступали на підтримку більшовиків. В основному це були робітники-

[1] Газ. «Полтавський день», 15 березня 1917 р.

[2] Переписка Секретариата ЦК РСДРП(б) с местными партийными организациями (март—октябрь 1917 г.), Сборник документов, М., 1957, стор. 108.

[3] Газ. «Известия Полтавского Совета рабочих и солдатских депутатов», 22 квітня 1917 р.

залізничники і група панчішниць. Зростав вплив більшовиків і в солдатській секції Ради, де велику роботу проводили В. Шахрай, М. Стасюк, Г. Лосєв та інші.

Під керівництвом більшовиків відбулись масові протести проти наступу на фронті в червні 1917 року. Значну перемогу здобули більшовики і в кампанії по виборах до міської думи. До складу думи ввійшли більшовики С. Козюра, В. Шахрай, І. Орловський, С. Мазлах, В. Яковлєв, Г. Покорний, Г. Лосєв, Т. Панасюк та інші. Делегатами на І Всеросійський з'їзд Рад обрали більшовиків С. Козюру, В. Шахрая та інших. Більшовики входили також і до виконавчого комітету Ради. Головою Ради в цей час був С. Л. Козюра.

Масові страйки під керівництвом більшовиків відбулися в місті у зв'язку з розстрілом мирної демонстрації в Петрограді 3—5 липня 1917 року.

Після VI з'їзду РСДРП(б) більшовики вийшли з об'єднаної організації РСДРП. У вересні вони встановили прямі зв'язки з ЦК РСДРП(б), оформили свою самостійну організацію, яка налічувала тоді до 300 членів. Обраний на загальноміських зборах комітет з 19 жовтня 1917 року почав видавати газету «Молот», редактором якої був С. М. Мазлах.

Під впливом більшовиків 15 серпня Рада робітничих і солдатських депутатів провела демонстрацію протесту проти смертної кари на фронті, незважаючи на те, що виконуючий обов'язки начальника Полтавського гарнізону видав напередодні наказ про заборону військовим частинам брати участь у демонстрації. Начальник гарнізону змушений був скасувати цей наказ. У постановах мітингів 15 серпня 1917 року висловлювався також протест проти Московської наради, проти внутрішньої і зовнішньої політики Тимчасового уряду [1].

Особливо активну діяльність розгорнули більшовики в дні корніловського заколоту. Було створено Комітет охорони революції, до якого ввійшли представники лівих партій, встановлено посаду військового коменданта з надзвичайними повноваженнями, проведено обшуки і відібрано зброю у контрреволюціонерів, посилено існуючі та створено нові загони Червоної гвардії, озброєно робітників великих підприємств [2]. Понад 300 чол. налічувала у вересні дружина робітників-залізничників. Вона мала свій штаб, який проводив регулярні заняття по оволодінню зброєю. Керували дружиною П. Жарко, М. Стасюк, Г. Лосєв.

Червоногвардійці охороняли залізничні станції, мости, Раду робітничих і солдатських депутатів, банки, пошту [3]. Під тиском робітничих і солдатських мас, керованих більшовиками, Полтавська Рада робітничих і солдатських депутатів 31 серпня ухвалила резолюцію, в якій заявляла про необхідність скасувати смертну кару, звільнити всіх заарештованих більшовиків, закрити контрреволюційні газети, конфіскувавши їх друкарні і т. п. [4].

26 жовтня в Полтаву надійшло повідомлення про повалення Тимчасового уряду в Петрограді, створення Ради Народних Комісарів і прийняття нею перших радянських декретів. 28 жовтня почалося позачергове засідання Полтавської Ради. Більшістю голосів було прийнято резолюцію про приєднання до рішень II Всеросій-

---

[1] Газ. «Пролетарий», 19 серпня 1917 р.

[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 2098, оп. 1, спр. 5, арк. 137; спр. 4, арк. 82, 83, 84.

[3] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 1, спр. 20, арк. 27

[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 2098, оп. 1, спр. 4, арк. 85—86; Полтавський облдержархів, ф. Р—4042, оп. 1, спр. 6, арк. 85—86.

МОЛОТЪ

Газ. «Молот» № 2.

ського з'їзду Рад. Проте Рада, як і раніше, займала непослідовну позицію. Вона не оголосила себе єдиним органом влади в місті. Була створена т. зв. «Рада революції», до складу якої увійшли, крім представників більшовицької організації, представники виконавчого комітету Полтавської Ради, Центрального бюро профспілок (переважно меншовики), члени націоналістичних партій, міської управи, губернського земельного комітету і навіть військовий комісар Центральної ради. Крім того, Полтавська Рада заявила, що вона працюватиме «в контакті з крайовим комітетом по охороні революції при Центральній раді»[1].

Більшовикам міста довелося вести напружену боротьбу, щоб добитись переходу всієї влади в місті до Ради робітничих і солдатських депутатів, а також викрити антинародну суть українських буржуазно-націоналістичних партій, ізолювати їх від мас. 12(25) листопада 1917 року Полтавський комітет РСДРП(б) провів спеціальне засідання, де було схвалено план боротьби проти сил Центральної ради.

В Полтаві 24 листопада 1917 року відбулась і губернська партійна нарада, а 2 грудня рішення Полтавського комітету РСДРП(б) були схвалені загальними зборами більшовиків міста[2].

Протягом листопада 1917 року робітники Полтави, очолені більшовиками, організовували страйки, активно боролися проти спроб місцевої буржуазії за допомогою Центральної ради розправитися з робітничими організаціями. Страйкували залізничники, друкарі, робітники електростанції, тютюнових фабрик, пекарі, кравці та інші[3]. Більшовики одержали більшість голосів під час виборів до українських Установчих зборів, які відбувалися у грудні 1917 року[4].

Про посилення впливу полтавських більшовиків на трудящих міста свідчить і зростання більшовицької організації. На початку грудня вона налічувала 600 комуністів[5].

2 грудня 1917 року під впливом більшовицької фракції Полтавська Рада робітничих і солдатських депутатів рішуче засудила політику Центральної ради і доручила своєму виконавчому комітетові «вжити всіх заходів, щоб бути готовим дати відсіч усім контрреволюційним спробам, звідки б вони не виходили». Водночас Рада вітала скликання Всеукраїнського з'їзду Рад, висловлюючи надію, що дороговказом в роботі його буде лозунг: «Вся влада Радам!»[6]. Разом з тим Рада закликала жителів міста негайно організовувати загони Червоної гвардії. 10 грудня більшовики провели два мітинги в Корпусному саду та приміщенні музичного училища, на які зібралось понад 1000 жителів міста і солдатів. Учасники мітингу схвалили резолюцію, в якій писали про необхідність усім об'єднатися навколо Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів і міцно стояти в боротьбі проти буржуазії та її контрреволюційної політики.

Полтавські більшовики брали участь у роботі I Всеукраїнського з'їзду Рад, який проголосив Радянську владу на Україні. Трудівники міста чинили рішучий опір ставленикам Центральної Ради, які намагались розправитися з більшовиками. У стратегічних планах Центральної Ради Полтава займала в цей час важливе місце. Звідси вона робила спробу наступати на Харків, де перебував тоді Радянський уряд України. На початку грудня з Києва до Полтави було надіслано запеклого контрреволюціонера, підполковника Ревуцького для підготовки розгрому Полтавської Ради. Згодом на допомогу Ревуцькому прибув і «Курінь смерті», який у ніч з 16

---

[1] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Сборник документов и материалов в трех томах, т. 2, К., 1957, стор. 443—444; А. І. Вагранська. З історії революційної боротьби трудящих Полтави; С. Л. Козюра. В Полтавській Раді. Боротьба за перемогу Радянської влади на Україні. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції, стор. 444—445, 461.

[2] Газ. «Известия Полтавского Совета Революции», 8 грудня 1917 р.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-1505, оп. 1, спр. 487, арк. 24, 29.

[4] Там же, спр. 488, арк. 46, 114; спр. 489, арк.74.

[5] Журн. «Летопись революции», 1926, № 5(20), стор. 68.

[6] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине, т. 2, стор. 460.

на 17 грудня 1917 року розгромив приміщення Ради робітничих і солдатських депутатів та заарештував групу депутатів. Під загрозою загального страйку їх звільнили, але становище в Полтаві лишилось напруженим. Рада та її виконавчий комітет змушені були працювати в напівлегальних умовах. Враховуючи, що місцевих сил для розгрому контрреволюції не вистачає, Полтавська Рада звернулася по допомогу до Народного Секретаріату, надіславши з цією метою до Харкова більшовика С. Д. Сметанича.

Питання про допомогу полтавським більшовикам розглядалося 17 грудня 1917 року на надзвичайному засіданні ЦВК Рад України. 6(19) січня 1918 року революційні війська, що наступали на Київ, разом з місцевими червоногвардійцями, які до них приєдналися, визволили місто від гайдамаків. У Полтаві було встановлено Радянську владу. Військово-революційний комітет у складі більшовиків М. Алексєєва, А. Вагранської, С. Сметанича, П. І. Буценка та інших підготував і провів перевибори виконавчого комітету Ради робітничих та солдатських депутатів.

Одним із найважливіших завдань військово-революційного комітету було налагодження в місті нормального життя, розв'язання продовольчого питання, яке дуже загострилося. Під його керівництвом здійснювалась націоналізація банків та великих підприємств. На засіданні виконавчого комітету Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів 18 січня ухвалили обкласти великих капіталістів спеціальним податком[1]. Усього з буржуазії було стягнуто близько мільйона карбованців, які використали для потреб населення. 17 лютого 1918 року згідно з декретом Раднаркому РРФСР робітничий відділ Полтавської Ради, який очолював тоді П. І. Свистун (пізніше начальник будівництва і перший директор Харківського тракторного заводу), запровадив робітничий контроль на підприємствах міста[2].

Велика увага приділялась роботі на селах. Для встановлення зв'язку з повітами більшовицька організація Полтави посилала своїх представників: комуністів, безпартійних активістів — робітників, залізничників, солдатів.

Значну роботу розгорнули партійні і радянські органи Полтави по створенню революційних військ, по мобілізації сил на боротьбу проти німецьких окупантів, що почали наступати на Україну.

Питання організації загонів Червоної гвардії для боротьби проти Центральної ради та німецьких окупантів обговорювалось 4 березня 1918 року на засіданні Центрального Виконавчого Комітету Рад України, який 26 лютого 1918 року переїхав з Києва до Полтави і працював тут до 9 березня 1918 року у приміщенні колишнього кадетського корпусу.

Відповідаючи на заклик Радянського уряду України, полтавські залізничники створили бойовий загін. На мітингу, скликаному з приводу формування загону, виступив 63-річний коваль Марко Амагдалезов, який сказав, що він і його син Олександр добровільно йдуть «з молотом в одній руці і гвинтівкою в другій» захищати Радянську владу. Того ж дня до загону записалося понад 100 чоловік. 23 березня 1918 року полтавчани проводжали залізничників на фронт. Після кількох вдалих бойових операцій загін 15 квітня 1918 року вступив у нерівний бій з переважаючими силами білогвардійців біля станції Якимівка, під Мелітополем. Більшість учасників загону в цьому бою загинула, серед них ініціатор створення загону М. Г. Амагдалезов, О. О. Богдан, І. П. Ставицький, В. М. Шевченко, О. С. Гречко, О. І. Швачка та інші[3]. Колектив паровозоремонтного заводу, вшановуючи пам'ять героїв, які полягли в боях за Радянську владу, встановив 1 травня 1924 року на

---

[1] Газ. «Полтавский голос», 29 січня 1918 р.

[2] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти, стор. 59.

[3] По місцях комсомольської слави, К., 1959, стор. 238; Комсомол Полтавщини в роки громадянської війни (1919—1920 рр.), Збірник документів, матеріалів і спогадів, Полтава, 1957, стор. 48—55.

братській могилі в Якимівці пам'ятник, а 15 квітня 1933 року на першій прохідній заводу — меморіальну дошку.

У місті було створено також два загони Червоного козацтва[1]. У складі революційних військ полтавчани мужньо боролися проти іноземних інтервентів та внутрішньої контрреволюції. Під Полтавою п'ятитисячний загін, у якому було багато полтавчан, протягом кількох днів стримував шалений натиск двох німецьких дивізій. Під час форсування Ворскли загарбники втратили кількасот солдатів і офіцерів. Але в штабі оборони міста в цей час виявилась група зрадників, яка всіляко сприяла ворогові і, по суті, дезорганізувала оборону. 29 березня окупанти захопили місто[2].

З перших же днів окупації в Полтаві розгорнули роботу залишені тут губернським комітетом підпільні організації і групи. На 15 квітня 1918 року в полтавському підпіллі працювало 240 комуністів. Вже 17 квітня оформився підпільний міський партійний комітет, який працював у тісному зв'язку з губернським партійним комітетом.

Під керівництвом міського партійного комітету відбувалися страйки робітників, створювалися партизанські загони. Так, 25 червня було скликано підпільну нараду робітників-залізничників, на якій ухвалено створити повстанський загін із 50—60 робітників залізничних майстерень[3].

Після першого з'їзду більшовицьких організацій України, на якому була створена КП(б)У, посилилося партійне керівництво боротьбою трудящих проти німецьких окупантів. Під час страйку залізничників, який охопив усю Україну, Полтавський партійний комітет поширював партійну літературу і відозви ЦК партії, видавав свої листівки, які закликали робітників і селян виступати на боротьбу проти окупантів та їх поплічників. Велику підпільну роботу проводили в місті члени Соціалістичної Спілки Молоді Олексій Латишев, Семен Гайсинський та інші під керівництвом члена губповстанкому І. М. Орловського. Особливо посилилась ця робота після II з'їзду КП(б)У, який націлив партійні організації України на підготовку збройного повстання проти німецько-австрійських загарбників та гетьманців.

В ніч на 27 листопада 1918 року партизанські загони чисельністю 500 чол. під керівництвом губернського військово-революційного комітету і революційного штабу захопили в Полтаві Червоні казарми. В цьому партизанам сприяла Рада солдатських депутатів німецького гарнізону[4]. Радянську владу в місті було відновлено. Органом влади став військово-революційний комітет, до складу якого входили представники більшовиків, українських лівих есерів (боротьбистів) та українських лівих соціал-демократів. Захопивши місто, повстанці заарештували гетьманських чиновників — губернського і повітового старост, головного начальника гетьманських військ на Полтавщині та інших. Однак Радянська влада протрималася в місті всього два дні. Незабаром сюди з Харкова прибув із своїм полком гетьманський отаман Балбачан, який перейшов на бік петлюрівської Директорії. Незважаючи на попередні запевнення німецького командування, що перебувало в Полтаві, про нейтралітет, окупаційні війська з допомогою балбачанівців почали роззброювати партизанські загони. 28 листопада були заарештовані члени революційного комітету. Під тиском переважаючих сил ворога повстанці змушені були залишити місто. 5 грудня командир німецької дивізії генерал Шуленбург оголосив його на воєнному стані. А 29 листопада, вступивши в зговір з командуванням німецьких військ, отаман Балбачан проголосив у місті владу буржуазно-націоналістичної Директорії.

Петлюрівці по-звірячому розправлялися з комуністами, громили профспілки та

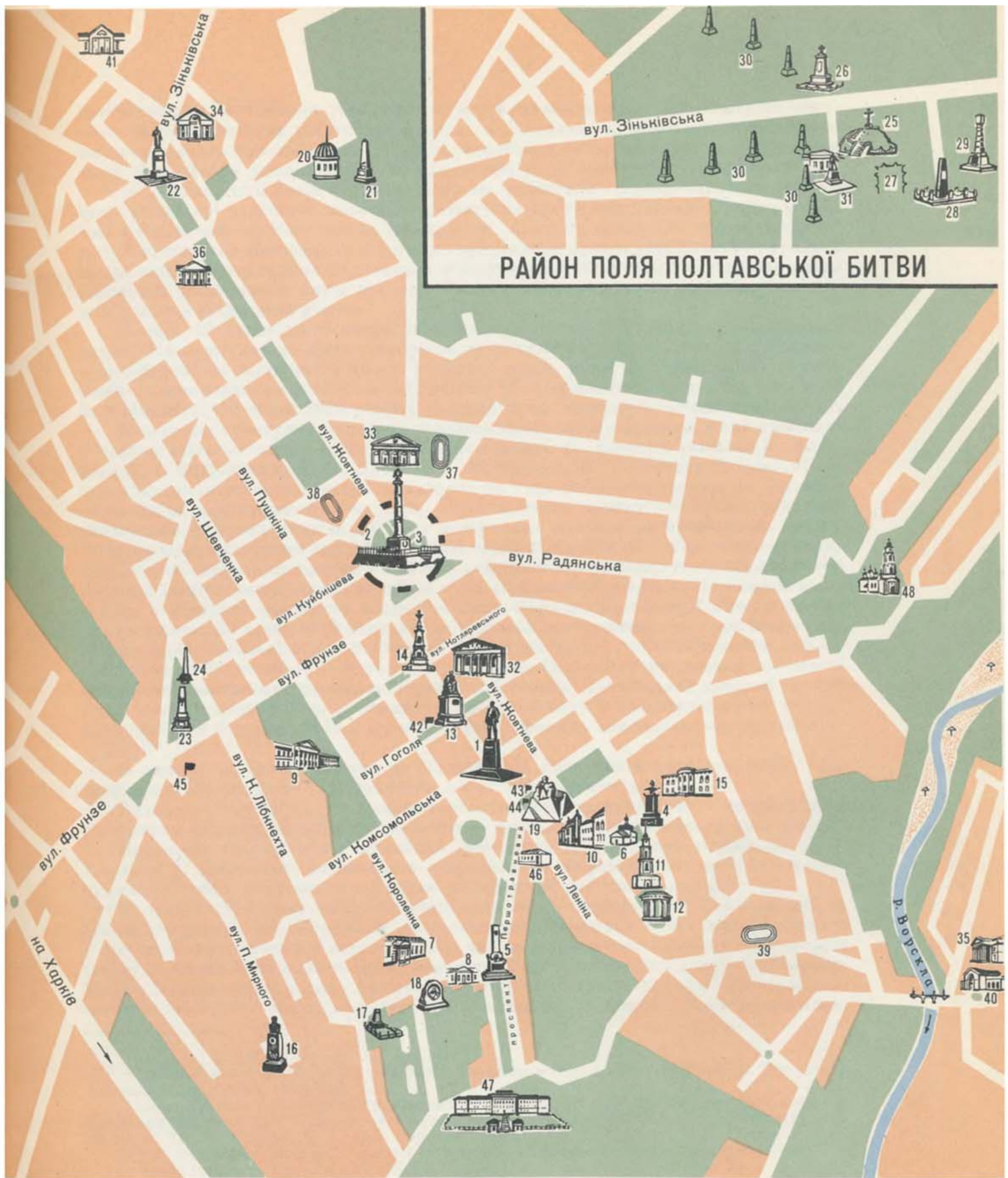
[1] ЦДАЖР УРСР, ф. 1393, оп. 1, спр. 2, арк. 212.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1505, оп. 1, спр. 443, арк. 124—126.
[3] Газ. «Комсомолець Полтавщини», 15 червня 1958 р.
[4] Журн. «Літопис революції», 1930, № 2, стор. 215—221.

ПЛАН

МІСТА ПОЛТАВИ

ПОЯСНЕННЯ ДО СХЕМАТИЧНОГО ПЛАНУ м. ПОЛТАВИ

1. Пам'ятник В. І. Леніну.
2. Ансамбль Круглої площі.
3. Монумент Слави.
4. Пам'ятник на місці відпочинку Петра І.
5. Пам'ятник захисникам та коменданту Полтави О. С. Келіну.
6. Спаська церква (1705—1709 рр., кам'яний футляр — 1849 р.).
7. Будинок-музей В. Г. Короленка.
8. Музей І. П. Котляревського.
9. Головний корпус обласної лікарні.
10. Полтавський державний краєзнавчий музей.
11. Дзвіниця міського собору (1774—1801 рр.).
12. Біла альтанка.
13. Пам'ятник М. В. Гоголю.
14. Пам'ятник І. П. Котляревському.
15. Художній музей.
16. Будинок-музей Панаса Мирного та пам'ятник письменникові.
17. Могила Панаса Мирного.
18. Могила В. Г. Короленка.
19. Пам'ятник Т. Г. Шевченку.
20. Гравіметрична обсерваторія.
21. Могила художника Г. Г. М'ясоєдова.
22. Пам'ятник генерал-лейтенанту О. І. Зигіну.
23. Пам'ятник на могилі І. П. Котляревського.
24. Пам'ятник жертвам фашизму.
25. Братська могила російських воїнів.
26. Пам'ятник загиблим шведським воїнам від росіян.
27. Місце табору російської армії.
28. Пам'ятник загиблим шведським воїнам від шведів.
29. Обеліск на місці переправи російських військ через р. Ворсклу.
30. Обеліски на місці колишніх редутів.
31. Музей Полтавської битви та монумент Петру І.
32. Музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя.
33. Міський будинок культури.
34. Палац культури турбомеханічного заводу.
35. Палац культури залізничників.
36. Палац культури бавовно-прядильної фабрики.
37. Стадіон «Колос».
38. Стадіон «Динамо».
39. Стадіон «Локомотив».
40. Південний залізничний вокзал.
41. Київський залізничний вокзал.
42. Площа перед колишнім театром ім. М. В. Гоголя (нині кінотеатр «Колос»).
43. Братська могила борців за владу Рад.
44. Могили воїнів Радянської Армії, що загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками.
45. Будинок, в якому жила комсомолка-підпільниця Герой Радянського Союзу О. К. Убийвовк.
46. Будинок, в якому відбувалися наради учасників підпільної комсомольсько-молодіжної групи м. Полтави.
47. Інженерно-будівельний інститут (колишній будинок Інституту шляхетних дівиць. 1827—1831 рр.).
48. Монастир — пам'ятник архітектури XVII—XVIII ст.

РАЙОН ПОЛЯ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ
вул. Зіньківська
вул. Жовтнева
вул. Пушкіна
вул. Шевченка
вул. Радянська
вул. Куйбишева
вул. Фрунзе
вул. Котляревського
вул. Гоголя
вул. К. Лібкнехта
вул. Комсомольська
вул. Короленка
проспект Першотравневий
вул. Леніна
вул. П. Мирного
на Харків
р. Ворскла

інші організації робітників. Але ні лютий терор, ні масові арешти й розстріли комуністів та революційних робітників і селян, ні соціальна демагогія петлюрівців не могли припинити боротьби трудящих мас, керованих більшовиками, за відновлення влади Рад. Добре усвідомлюючи контрреволюційний характер петлюрівської Директорії, вважаючи її своїм запеклим ворогом, робітники і службовці Полтавського вузла Південної залізниці писали: «Протестуємо проти зрадницької Директорії на чолі з Винниченком, Балбачаном і Петлюрою, причому заявляємо всьому пролетаріату України, що вважаємо їх ворогами і зрадниками всього українського народу»[1]. Ще до підходу регулярних радянських військ тритисячний загін партизанів вибив з Полтави петлюрівців, але в ніч на 18 січня 1919 року вони, діставши підкріплення, знову увірвались у місто.

Ввечері 18 січня до Полтави підійшли частини 2-ї Української радянської дивізії. На підступах до міста розгорівся жорстокий бій, який тривав шістнадцять годин; радянські частини сім разів ходили в атаку, поки не зламали опір ворога. Розбиті і дезорганізовані війська петлюрівців почали панічно відступати в напрямі на Кременчук. 19 січня 1919 року в Полтаві було відновлено Радянську владу.

Того ж дня приступив до роботи революційний комітет Полтави, який працював у тісному взаємозв'язку з міським комітетом партії. До ревкому увійшли М. Алексеєв, А. І. Вагранська, Я. Н. Дробніс, С. М. Мазлах, П. І. Свистун та інші. Незабаром міськком утворив комісію по виборах до Ради робітничих депутатів. До комісії ввійшли найактивніші комуністи. Вони провели велику роботу по викриттю меншовиків, у руках яких перебувала центральна міська рада профспілок. Значна увага приділялась також партійній роботі серед залізничників. Усі осередки залізничників об'єднував створений у цей час районний залізничний партійний комітет. Щодня з ініціативи міськкому партії, в місті відбувалися мітинги. Незабаром після виходу з підпілля комуністи міста створили бюро по організації Комуністичної спілки молоді. 26 січня 1919 року в залі торговельно-промислових службовців відбулися перші загальні збори робітничої молоді міста, які поклали початок міській комсомольській організації. Ядром її стали члени Соціалістичної спілки робітничої молоді, що пройшли сувору школу підпільної боротьби. Полтавський міський комітет КСМ взяв активну участь у скликанні губернського з'їзду комуністичної молоді, який відбувся 9 травня 1919 року в Полтаві і оформив комсомольську організацію губернії[2].

В лютому відбулися вибори до Полтавської Ради робітничих депутатів. Трудящі міста обрали до неї 221 депутата, з них 170 комуністів.

Велику роботу по налагодженню господарського та культурного життя в місті розгорнули відділи виконавчого комітету — праці, міського господарства, освіти[3].

Політичну роботу серед населення розгорнув Центральний партійний клуб. 7 травня у приміщенні колишнього дворянського зібрання було відкрито Комуністичний палац, а 18 липня розпочав роботу клуб робітничої молоді[4].

У червні 1919 року партійна оганізація міста налічувала 135 комуністів та 190 співчуваючих їм[5]. Комуністи та комсомольці Полтави брали активну участь у ліквідації куркульських заколотів. Під час петлюрівського заколоту в Миргороді загинули члени Полтавської Ради комуністи брати Анатолій і Петро Литвинови. Коли в Полтаві стало відомо про зраду Григор'єва, відразу ж були проведені надзвичайні об'єднані збори міської Ради робітничих депутатів, Ради профспілок,

[1] ЦДАРА, ф. 14, оп. 1, спр. 31, арк. 92.

[2] Образование и деятельность комсомола Украины в годы гражданской войны. Документы и материалы. К., 1959, стор. 606.

[3] Отчет о работе II Полтавского губернского съезда советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов 15—17 апреля 1919 года, Полтава, 1919, стор. 21, 71; Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 4, спр. 148, арк. 1.

[4] Газ. «Известия». Полтава, 7 травня 1919 р.; газ. «Известия». Полтава, 18 липня 1919 р.

[5] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 4, спр. 148, арк. 20.

фабзавкомів, залізничних колективів та інших організацій, які закликали робітників і селян до зброї, до організації робітничих дружин[1]. А 12 травня Полтавський губвиконком і губвійськкомат, заслухавши доповідь комісара Харківського військового округу про заколот Григор'єва і швидке просування його банд, постановили керівництво Полтавською групою військ доручити Єгорову та негайно організувати військово-революційний штаб губернії на чолі з Ю. Мироновим. Під керівництвом штабу в місті було створено бойовий загін в 75 чоловік з комуністів і співчуваючих їм. У повному складі виступила проти заколотників і комсомольська організація міста, що об'єднувала тоді 70 юнаків і дівчат. 13 травня до Полтави під командуванням К. Є. Ворошилова прибули частини Харківського військового округу. Разом з ними в бойових операціях проти григор'ївців брали участь курсанти полтавських курсів червоних командирів, партійний та радянський актив міста.

В травні – червні 1919 року в місті успішно проходила мобілізація на фронт проти денікінців. На загальних міських зборах, скликаних партійним комітетом, ухвалили всіх жінок, членів КП(б)У, які знають санітарну справу, негайно відправити на фронт сестрами-жалібницями, а також організувати короткотермінові курси для підготовки червоних сестер[2].

26 червня Полтава була оголошена на облоговому стані, а 29 червня губком партії оголосив «Днем оборони Полтавщини» і закликав трудящих вступати в лави революційної армії для відсічі Денікіну[3]. Цього дня на мобілізаційні пункти прибували цілі загони добровольців. Велика робота проводилася по організації і поліпшенню постачання військових частин, по зміцненню дисципліни в гарнізонах.

12 липня зведений батальйон військ ВУЧК ліквідував у Полтаві контрреволюційну змову, організовану недобитками білогвардійських та націоналістичних елементів, які намагалися оволодіти містом ще до приходу Денікіна[4].

29 липня 1919 року Полтаву захопили денікінські головорізи. Вони відразу ж провели масові арешти радянських активістів та членів профспілок. Почалися розстріли без суду і слідства, погроми. Боротьбу трудящих міста за відновлення Радянської влади спрямовували губернський партійний та революційний комітети, які перебували в Кременчуці. Звідси до Полтави прибували агітатори, які створювали підпільні партійні осередки на підприємствах, організовували страйки робітників, розробляли плани диверсій і т. п. Значну підпільну роботу в Полтаві за завданням губкому розгорнули комуністи Ю. Миронов (член Катеринославського губпарткому, член партії з липня 1917 року), Г. І. Хуторок (член Катеринославської міської партійної організації, член партії з травня 1917 року) та інші.

Після визволення 10 грудня радянськими військами та повстанськими загонами міста від денікінців губернський підпільний партійний комітет очолив усю роботу по відновленню органів Радянської влади. До 14 грудня вся влада в Полтаві перебувала в руках начальника гарнізону, 14 грудня було створено революційний комітет, до складу якого, крім комуністів, увійшли 2 представники партії боротьбистів та один лівий есер-борьбист. 18 грудня з ініціативи губернського партійного комітету ревком було реорганізовано і поповнено комуністами. До ревкому увійшли Г. Ф. Кондратко, П. І. Буценко, Ю. М. Коцюбинський, С. Л. Козюра та інші.

Під керівництвом губкому та губревкому на початку квітня відбулись вибори до Полтавської міської Ради робітничих і червоноармійських депутатів.

Уже на кінець січня в складі міської партійної організації налічувалося 200 членів і 15 кандидатів у члени партії, які об'єднувались у загальноміській організації, двох осередках при профспілках та організації залізничників. Велику роботу розгорнули вони, щоб залучити якомога більше трудівників міста до активної

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 1, спр. 103, арк. 58.
[2] Газ. «Известия», Полтава, 15 травня 1919 р.
[3] Газ. «Известия», Полтава, 29 червня 1919 р.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-1505, оп. 1, спр. 443, арк. 128.

Проводи полтавських комсомольців на фронт. 1920 рік.

участі в соціалістичному будівництві. Вживалися заходи по налагодженню роботи на підприємствах, для подання продовольчої допомоги Червоній Армії і голодуючим північним районам країни. Всю цю роботу доводилося проводити в надзвичайно напруженій обстановці. Вже у квітні — травні головна увага партійних, радянських та громадських організацій міста спрямовувалась на мобілізацію трудящих для боротьби проти білополяків і Врангеля. В першу чергу на фронт, як завжди, йшли комуністи і комсомольці. Тільки за червень добровільно пішло на фронт понад 200 членів партії. З великим успіхом пройшли «Тиждень продовольства» та «Тиждень західного фронту».

7 червня 1920 року в Полтаві на мітингу виступив нарком освіти РРФСР А. В. Луначарський, який розповів про внутрішнє і зовнішнє становище Радянської країни і закликав трудящих міста організувати відсіч ворогові[1]. А 17 серпня спеціальним поїздом до міста приїхала група делегатів II конгресу Комінтерну в супроводі народного комісара землеробства України Д. З. Мануїльського. Біля вокзалу відбувся мітинг, де виступали італійські, французькі, німецькі та інші комуністи. Вони захоплено вітали завоювання соціалістичної революції, обіцяючи всебічну підтримку народам країни Рад в їх справедливій війні з силами світового імперіалізму.

30 серпня в Полтаві відбулися об'єднані збори представників партійних організацій, Рад робітничих і червоноармійських депутатів, профспілок, фабзавкомів та військових організацій міста, які накреслили заходи для мобілізації сил на боротьбу проти Врангеля. Учасники зборів одностайно вирішили добровільно записатись в ряди Червоної Армії. 10 вересня Полтаву відвідали також представники Раднаркому України та секретар ЦК КП(б)У С. В. Косіор, які виступали перед трудящими міста.

Не припинялася робота по налагодженню господарського життя в місті. 26 листопада, вже після розгрому Врангеля, губернський комітет КП(б)У в наказі депутатам комуністам Полтавської міської Ради нового скликання підкреслював, що вони повинні спрямувати головну увагу на розв'язання господарсько-економічних завдань і якнайшвидшу відбудову промисловості. Такою ж важливою справою губком вважав організацію постачання робітникам продовольства та поліпшення умов їх життя.

Виконуючи ці завдання, партійні та радянські організації міста вживали заходів до забезпечення трудящих житлом, переселяючи їх у квартири буржуазії. Почалась також наполеглива робота по ліквідації неписьменності. Був створений Полтавський комітет по ліквідації неписьменності. Ще на початку березня 1920 року він видав наказ, яким пропонував усім неписьменним громадянам протягом трьох місяців вступити до шкіл грамоти.

---

[1] Газ. «Більшовик», Полтава, 9 червня 1920 р.

Мітинг в театрі ім. М. В. Гоголя. Полтава. 1920 рік.

Особливо широко розгорнулася господарська та культосвітня робота в місті після завершення громадянської війни.

В січні 1921 року було проведено суботники, під час яких ремонтувались паровози, налагоджувалась робота в цехах заводів і майстерень, на залізниці, впорядковувались вулиці і тротуари міста, розвантажувались і навантажувались залізничні вагони.

В ці дні до Полтави прибув голова ВУЦВК Г. І. Петровський і на зборах робітників і червоноармійців розповів про роботу та рішення VIII Всеросійського з'їзду Рад. Заслухавши доповідь Г. І. Петровського, учасники зборів ухвалили спрямувати всі сили на виконання постанов VIII Всеросійського з'їзду Рад.

«Ми закликаємо, — говорилося в резолюції зборів,— всіх робітників і селян Полтавщини до енергійної, дружної і напруженої боротьби на трудовому господарському фронті. Хай живе перемога на трудовому фронті! Хай живе Комуністична партія!». Трудящі міста взяли також участь у заготовці продуктів і речей для робітників Донбасу[1].

Величезна допомога була подана голодуючим губерніям Радянської Росії, куди відправляли хліб та посівний матеріал. Крім того, робітники і службовці міста, бійці червоноармійських частин, що перебували тут, брали на своє утримання школи та дитячі будинки. Дітям, що прибували з Поволжя, давали притулок багато сімей трудящих.

Партійна організація міста, робітники-активісти проводили також величезну роботу в селах губернії.

Багатьох комуністів, комсомольців, членів профспілки було відряджено на села для роз'яснення суті продподатку і забезпечення найшвидшого його виконання. Вже в листопаді Полтавщина здала понад 11 мільйонів пудів хліба, або понад 32 проц. всього річного завдання.

За успішне виконання продподатку голова ВУЦВК Г. І. Петровський на VI Всеукраїнському з'їзді Рад від імені з'їзду вручив представникам Полтавщини Червоний прапор, який зберігається тепер у Полтавському краєзнавчому музеї, як дорога для полтавчан історико-революційна реліквія.

В першій половині 1921 року в місті стали до ладу цегельний завод, шкірзавод, закрійні та ливарні майстерні, державний олійзавод, який давав до 1.000 пудів олії щодня, млини і макаронна фабрика, завод «Мило», сірникова фабрика, закінчувалось будівництво хлібного заводу.

---

[1] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період, стор. 23—24.

На святі молоді в Полтаві. 1921 рік.

З металоробних підприємств працював лише завод Губметалу, який виготовляв цвяхи та деякі інші речі, переважно для сільськогосподарських потреб. Поступово налагоджували роботу і ставали до ладу й інші підприємства.

На 1923 рік у Полтаві налічувалось 224 промислових підприємства (переважно дрібних). 286 робітників і 152 службовці працювали на 8 млинах, 215 чол.— у 4 друкарнях, 102 — на сірниковій, 59 — на кондитерській, 59 — на макаронній фабриках, 70 чол. — на лісопильному заводі, 101 чол. — на двох шкірзаводах, 116 — на електростанції, 38 — на штампувальному заводі. Всього на полтавських підприємствах працювало 6242 чоловіки.

Розгортаючи господарське будівництво, робітники міста надсилали В. І. Леніну рапорти про трудові успіхи. Яскравим свідченням безмежної любові трудящих до великого Леніна є лист, прийнятий на урочистих зборах Полтавської міської партійної організації, міської Ради, профспілок, фабзавкомів і військовослужбовців, що відбулися 16 березня 1923 року. «...Ми твердо впевнені, — писали учасники зборів, — що ще довго будеш виховувати нас і полегшувати нам боротьбу та перемогу. Бережи здоров'я, воно вкрай необхідне Радянській владі і світовій революції».

Партійна організація Полтави, всі трудящі міста одностайно засудили розкольницьку діяльність троцькістської опозиції та її прихильників у місті, висловивши цілковите довір'я ЦК РКП(б). В траурні січневі дні 1924 року трудящі Полтави разом з усіма народами СРСР, переживаючи тяжку втрату — смерть В. І. Леніна, на траурних мітингах, засіданнях, зборах, присвячених пам'яті великого вождя, заявляли про свою тверду рішимість іти ленінським шляхом, неухильно виконувати заповіти Ілліча під керівництвом Комуністичної партії.

За ленінським призовом у партійних осередках міста було прийнято до партії 172 чол. Комуністи міста йшли в авангарді боротьби за ліквідацію господарських труднощів, що особливо посилилися восени 1923 року. У зв'язку з відсутністю палива та сировини деякі підприємства Полтави були законсервовані. На діючих підприємствах продуктивність праці та заробітна плата робітників стали нижчими, ніж до війни. Чимало робітників не мали роботи.

Значно знизилась купівельна спроможність населення, що призводило до залежування товарів на складах, до скорочення виробництва і навіть до закриття деяких фабрик і заводів, до перебоїв у видачі заробітної плати.

Мобілізуючи трудящих міста на подолання цих труднощів, партійна організація дбала насамперед про зростання ролі комуністів на усіх ділянках виробництва. Комуністи брали активну участь в роботі комісій — розціночно-конфліктних, по боротьбі з безгосподарністю, по охороні праці та ін. Створені були виробничі наради

Учасники Полтавської губернської комсомольської конференції. Полтава. 1923 рік.

на всіх підприємствах, гуртки по науковій організації праці (НОП), делегатські збори, комісії сприяння РСІ і т. п.[1] Всі ці заходи давали позитивні результати, які стали відчутними вже на кінець 1924 року.

Почали працювати деякі підприємства, раніше законсервовані через відсутність сировини, палива, коштів тощо. Так, восени 1924 року було пущено 59-й державний олійзавод[2], миловарний завод у цьому ж році збільшив кількість холодильників з 7 до 12.

1 грудня 1924 року комітет боротьби з безробіттям організував панчішну фабрику «Текстильник» (згодом — фабрика ім. 8 березня), де працювало 25 робітниць. На 1 грудня 1925 року кількість робітників тут збільшилась до 227 чоловік[3].

28 травня 1925 року почала працювати тютюнова фабрика, яка до жовтня цього ж року виробила 6850 ящиків махорки на суму 147 700 карбованців.

На цей час діяли майже всі промислові підприємства міста.

Для підприємств у школах фабрично-заводського навчання готувалися кваліфіковані кадри. У 1924 році в Полтаві було вже 28 шкіл ФЗН, де навчався 1291 чоловік.

Створювались масові школи, лікнепи та школи для малописьменних. У грудні 1923 року в місті було організовано Товариство допомоги ліквідації неписьменності, вже в липні 1924 року в ньому налічувався 1251 член.

Учительські кадри готував Полтавський інститут народної освіти, створений у 1921 році шляхом об'єднання педагогічного інституту та історико-філологічного факультету — філіалу Харківського університету. На інститут був перетворений і агрокооперативний технікум (нині це сільськогосподарський інститут). Колишнє земське ремісниче училище реорганізували в індустріальний технікум. Агрономічні кадри готувала школа садівництва. Колишню фельдшерську школу перетворили на акушерську, відкрили педагогічне училище — пізніше його реорганізовано в технікум, торгово-промислову профшколу, кооперативну профшколу (згодом технікум) та ряд інших спеціальних навчальних закладів.

Широким фронтом розгорталась політосвітня робота. Особливо велику роботу проводив партійний клуб ім. Енгельса, що працював у приміщенні на Першотравневому проспекті.

---

[1] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період, стор. 191—193.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1503, спр. 253, арк. 276.
[3] Газ. «Робітник», 13 січня 1926 р.

Вже в перші роки соціалістичної індустріалізації в місті розгорнулося значне промислове будівництво. Були розширені діючі підприємства. На початку 1927 року приступили до перетворення залізничних майстерень на паровозоремонтний завод. Тоді ж розпочато реконструкцію ремонтно-механічного заводу «Метал», який обслуговував місцеву промисловість і сільське господарство Полтавського округу: ремонтував сільськогосподарські машини, трактори, автомобілі, виробляв для панчішних фабрик панчішні та мотальні машини, які раніше ввозилися з-за кордону.

Створювались також нові підприємства по переробці сільськогосподарської продукції. В березні 1926 року стала до ладу беконна фабрика. В цьому році на ній було забито 25 тисяч свиней, а в 1927 році — 95 тисяч [1]. Вироби фабрики на виставці в Парижі дістали найвищу оцінку. Збільшився експорт полтавського бекону (мороженої свинини, солоних окороків — у Англію, Францію, смальцю — в Голландію і т. д.).

В 1927 році розпочалось будівництво великої м'ясохолодильні [2], у 1928 році побудували маслозавод. В 1929 році було створено Полтавський м'ясокомбінат, який виготовляв широкий асортимент харчових продуктів (м'ясо, ковбаси, харчові та технічні жири, кормові продукти тощо) [3]. Тут же був створений єдиний у країні струнний цех.

В роки першої п'ятирічки до ладу стали фабрики: панчішна, поліграфічна, взуття, термометрів, рукавична, закінчено реконструкцію заводу «Метал». Було збудовано олійний та миловарний заводи, реконструйовано кондитерську фабрику, паровозоремонтний завод та інші [4].

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 15 грудня 1927 р.

[2] Газ. «Більшовик Полтавщини», 1 листопада 1927 р.

[3] О. М. Лапоногов, О. Д. Качанов. Полтавська область, стор. 55.

[4] Газ. «Більшовик Полтавщини», 22 квітня 1930 р., 15 червня 1931 р., 7 листопада 1933 р.

В гуртку ліквідації неписьменності. Полтава. 1927 рік.

А. В. Луначарський серед полтавських учителів. 1925 рік.

Відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченкові в Полтаві.

Наприкінці 1932 року підприємства міста виробили продукції на суму 109 млн. карбованців, в той час як у 1928 році їх продукція обчислювалася у 33,9 млн. карбованців. Переважала легка промисловість, питома вага якої становила 51,2 проц. у загальному обсязі промислової продукції міста, за нею йшла харчова — 35,9 проц., а потім важка — 12,9 процента[1].

На підприємствах міста у цей час працювало 13 024 робітники (у 1928 році — 6415 робітників).

Палко відгукнувся робітничий клас Полтави на заклик партії послати для постійної роботи на села 25 тис. чоловік. Багато 25-тисячників—посланців робітничих колективів міста, самовіддано працювали в селах області, серед них М. Р. Кутенко — робітник паровозоремонтного заводу, обраний у 1931 році головою Парасковіївської (тепер Куликівської) сільради Полтавського району, І. А. Шаповаленко та І. Є. Войтенко, що очолили колгоспи села Ковалівки цього ж району та багато інших.

Робітничі колективи міста подавали також велику допомогу колгоспам Полтавщини в організації та проведенні сільськогосподарських робіт, в придбанні сільськогосподарської техніки, в політично-масовій роботі серед селянства.

Тільки в 1930 році з Полтави на села було послано 85 ремонтних бригад та понад 1000 робітників.

В роки другої п'ятирічки ще більше розгорнулося промислове будівництво в місті: стали до ладу прядильна фабрика, хлібозавод, реконструювався машинобудівний завод, після консервації почав працювати шкіряний завод. Полтава перетворювалась на один із значних промислових центрів України. Всього до Великої Вітчизняної війни в місті Полтаві працювало 83 промислових підприємства союзного, республіканського і обласного підпорядкування. На них працювало 42 000 робітників. Проти дореволюційного часу загальний обсяг промислової продукції зріс у 20 разів[2]. За кількістю робітників найбільшими підприємствами в 1940 році, крім залізничних, були: прядильна фабрика, де працювало 1959 чол., панчішна фабрика — 1397 чол., м'ясокомбінат — 915 чол., рукавична фабрика — 821 чол., 12-а взуттєва — 818 чол., швейна — 416 чол., поліграфічна фабрика — 370 чол., кондитерська — 254 чоловіки[3]. З розвитком промисловості зростала і загальна кількість населення в місті. В 1924 році тут проживало 75 639 чол., у 1926 — 92 515 чол., а в 1939 — 130 305 чоловік[4].

Створення нових підприємств у місті та успішне налагодження виробництва були нерозривно пов'язані із всебічним розвитком творчої активності робітничих колективів, широким розмахом соціалістичного змагання. У вересні 1930 року колектив Полтавського паровозоремонтного заводу встановив всесоюзний рекорд швидкості ремонту, в жовтні — світовий рекорд

ОДЕРЖАНО ВЕЛИЧЕЗНУ ПЕРЕМОГУ—

Газ. «Більшовик Полтавщини», 5 листопада 1931 р.

[1] ЦПА ІМЛ, ф. 17, оп. 26, спр. 765, арк. 57, 58.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 2 квітня 1946 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3938, оп 1, спр. 216, арк. 8.
[4] Там же, спр. 107, арк. 54.

швидкості та якості ремонту, а в 1931 році добився значних успіхів у піднесенні продуктивності праці та скороченні простоїв паровозів під час ремонту. В листопаді 1931 року газета «Правда» надрукувала лозунг: «Ремонтувати паровози так само швидко і так само добре, як у Полтаві!».

Напередодні 14-ї річниці Жовтня колектив заводу «Метал» виготовив уперше в СРСР плоскодрукарську машину, кращу від закордонних зразків, що було значним досягненням радянського машинобудування. За ударну роботу в 1934 році панчішну фабрику відзначили як зразкову серед трикотажних фабрик Радянського Союзу.

Масового характеру набирав рух новаторів. У 1937 році на паровозоремонтному заводі працювало 1373, на м'ясокомбінаті — 643, на прядильній фабриці — 400 новаторів виробництва.

Включившись у соціалістичне змагання на честь XVIII з'їзду ВКП(б), колектив станції Полтава-Київська зобов'язався знизити простої вагонів під час навантаження і розвантаження до 50 процентів. Це зобов'язання було набагато перевиконано.

В подарунок з'їздові колектив робітників депо станції Полтава в рекордні строки відремонтував понад план 3 паровози. В 1939 році стахановський рух збагатився новими формами — роботою водночас на кількох верстатах і сполученням професій. Так, на кінець року на Полтавському паровозоремонтному заводі на 2, 3 і 4 верстатах вже працювало 27 стахановців.

Велику економію давало впровадження раціоналізаторських пропозицій у виробництво. Лише Полтавський металоштампувальний завод за 10 місяців 1939 року від впровадження 13 раціоналізаторських пропозицій одержав 28 тисяч 711 крб. економії.

Наполегливо боролись колективи підприємств за зниження собівартості продукції. У 1939 році на Полтавській взуттєвій фабриці за рахунок максимального використання сировини собівартість продукції було знижено на 5,1 процента.

В боротьбі за соціалістичну індустріалізацію зростали кадри організаторів і спеціалістів промислового виробництва. Багатьох із них висунули на керівну роботу. Шлях від рядового робітника до начальника Полтавського паровозоремонтного заводу пройшов Т. В. Гайовий. Він і тепер очолює колектив цього великого підприємства. За видатні заслуги в організації промислового виробництва країни Т. В. Гайового удостоїли високого звання Героя Соціалістичної Праці. На посаду начальника депо станції Полтава-Південна в 1937 році висунули знатного машиніста цього ж депо Й. М. Яцину, який починав своє трудове життя у наймах в поміщицьких економіях. На Полтавській прядильній фабриці колишні ремонтники П. Красоха, А. Ратнер та І. Халявко стали передовими майстрами, І. Гулій — помічником директора фабрики, а робітник Г. Орлов — директором школи ФЗН.

Партія і народ високо оцінили самовіддану працю робітників. Чимало новаторів було нагороджено орденами й медалями, а О. А. Будного та Й. М. Яцину в 1937 році обрали депутатами Верховної Ради СРСР 1-го скликання[1].

Багато командирів виробництва навчалося у філіалі Промакадемії, відкритому в місті ще 1931 року при курсах червоних директорів та адміністративно-господарських працівників для підприємств Полтави.

На основі успішного розвитку промисловості зростала заробітна плата трудящих. Середньорічний заробіток робітника Полтавського паровозоремонтного заводу, м'ясокомбінату та інших підприємств міста досягав 3 тис. крб., а на деяких підприємствах значно перевищував цю суму.

Великі кошти відпускала держава на розгортання комунального та соціально-культурного будівництва. З 1920 по 1938 рік у Полтаві на потреби комунального господарства (крім житлового будівництва) було витрачено понад 15 млн. карбован-

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 18 листопада 1937 р.

ців. В місті забрукували 88 км вулиць, проклали 109 км тротуарів, 75 км водопроводу, 13 км каналізації.

Зводились нові житлові будинки для робітників паровозоремонтного заводу на Подолі, був споруджений житловий масив прядильно-трикотажної фабрики — на розі вулиць Пушкінської та Костянтинівської (нині вулиця Артема), для робітників панчішних фабрик — на розі Жовтневої вулиці і площі Леніна та на розі вулиць Котляревського і Пушкінської, а на колишній Сінній та Павленківській площах — для робітників заводу «Метал» та інші. Вже на початок 30-х років в межі Полтави увійшли навколишні села Пушкарівка, Мала Рудка, Кулики, Нижні Млини, Дублянщина та інші. Було прокладено водопровід, споруджено каналізацію. Вулицями міста пішли перші автобуси.

Напередодні Великої Вітчизняної війни в місті діяли 2 науково-дослідні інститути союзного значення — кормів та свинарства, 3 вищих учбових заклади — педагогічний, сільськогосподарський та будівельний інститути, кілька технікумів і професійних шкіл, понад 30 середніх та неповних середніх шкіл.

Для задоволення культурних потреб населення в місті відкрили кілька прекрасних клубів, у тому числі клуб залізничників із залом на 1000 глядачів, з бібліотекою, різними кабінетами, клуб ім. Карла Маркса для панчішників у колишньому будинку дворянського зібрання (зараз там кінотеатр ім. Котляревського), клуб ім. С. М. Кірова — для службовців радянських і торговельних установ, Будинок партійної освіти (пізніше радпартшкола) та ряд інших, де проводилась велика культурно-масова робота.

В 1926 році відбувся перший концерт капели бандуристів, створеної групою любителів-співаків у Полтаві наприкінці 1925 року. Керував цим колективом відомий композитор Гнат Хоткевич, диригентом і художнім керівником у перші роки існування капели був талановитий полтавський музикант В. А. Кабачок. У 1930 році капелі присвоїли звання зразкової, а пізніше на її основі в Києві створили капелу бандуристів Української РСР. Нині це прославлений колектив, яким керує заслужений діяч мистецтв УРСР О. З. Миньківський.

Було засновано стаціонарний музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя. Тут починали свою діяльність актори, пізніше народні артисти СРСР М. М. Тарханов, І. С. Козловський, В. С. Василько. В місті працювали також композитори В. М. Верховинець, Ф. М. Попадич.

На гастролі в Полтаву часто приїздили визначні радянські і закордонні музиканти та співаки.

Значну культосвітню роботу в місті проводили музеї. Багату експозицію мав краєзнавчий музей. У його фондах напередодні Великої Вітчизняної війни налічувалося 117 900 експонатів, в архіві зберігалися цінні рукописи, перші видання з історії України та Полтавщини. Працівники музею проводили розкопки скіфських та слов'янських поселень на території Полтавщини, збирали документи та інші матеріали з історії країни.

У 1928 році в будинку, де жив і працював видатний російський письменник В. Г. Короленко, було відкрито літературно-меморіальний музей. Експозиція його складалася з цікавих документів, фотографій і речей, переданих рідними письменника. Літературно-меморіальний музей у 1940 році з нагоди 90-річчя з дня народження класика української літератури П. Мирного було відкрито в його будинку. Тоді ж на базі державної картинної галереї, заснованої ще в 1919 році, створено художній музей. В основу його експозиції покладено збірку картин М. О. Ярошенка. В місті було відкрито пам'ятники Т. Г. Шевченкові за проектом І. П. Кавалерідзе (1926 рік), М. В. Гоголю (1934 рік).

З першого ж дня Великої Вітчизняної війни тисячі полтавчан відстоювали здобутки Великого Жовтня. У місті організовувались батальйони народного ополчення, формувались винищувальні загони. Тисячі громадян брали участь у спорудженні оборонної лінії.

Робітники Полтавського паровозоремонтного заводу під керівництвом партійного комітету заводу за короткий строк збудували бронепоїзд. 18 серпня 1941 року бронепоїзд вийшов на виконання бойового завдання по охороні і прикриттю від нальотів ворожої авіації залізничної дільниці Кобеляки — Ганнівка, Галещина — Потоки. 4 вересня особовий склад бронепоїзда на станції Потоки прийняв нерівний бій з ворогом. Ті, хто залишився в живих, продовжували боротьбу з фашистськими загарбниками в рядах Червоної Армії. Тисячі полтавців з'являлися до райвоєнкоматів, райкомів партії і комсомолу з проханням негайно направити їх на фронт.

Ополченці міста всіляко підтримували частини Червоної Армії, що стримували натиск фашистських військ.

Героїчно захищали місто бійці мотострілецького батальйону 132-ї танкової бригади, командиром якого був капітан О. Семенов, а комісаром М. Розсохін. Навіть після того, як 18 вересня фашисти захопили місто, батальйон, що зайняв оборону по Ворсклі, утримував її до 28 вересня, відтягнувши таким чином великі сили гітлерівців.

З 18 вересня 1941 року два роки і п'ять днів Полтава перебувала під фашистським ярмом. Вже в перші дні окупації гітлерівці розстріляли понад тисячу полтавчан. Але жителі міста героїчно боролися проти фашистських загарбників. Під керівництвом комуністів тут діяли значні групи підпільників. Велику роботу по врятуванню полонених радянських льотчиків провела комсомольсько-молодіжна антифашистська група, організована Й. Й. Баяном та О. П. Лімовим. Більшість членів цієї групи — К. Я. Анкудінова-Тобольченко, Г. П. Мазулевська-Солодовник, К. В. Баян, І. О. Чухліб, Г. О. Чухліб, В. П. Акімова — одночасно працювали за завданням патріотичної групи, очолюваної комуністом Т. П. Сіриченком. Підпільники проводили агітаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, визволяли військовополонених, забезпечуючи їх одягом, продуктами харчування та медикаментами, а також підірвали приміщення німецького ресторану в м. Полтаві[1].

В будинку № 5 на Першотравневому проспекті відбувалися наради комсомольсько-молодіжної групи, очолюваної комсомолкою О. К. Убийвовк. Партійне керівництво в групі здійснював комуніст С. Т. Сапіго. Всього у складі групи було 20 чоловік. Найбільш активні серед них — С. А. Ільєвський, В. Д. Сорока, Л. О. Пузанов, Б. П. Серга. Навесні 1942 року підпільників заарештували. Всі вони загинули, але до останнього подиху високо несли честь радянського патріота. За особливі заслуги, мужність і героїзм, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, керівникові підпільної комсомольсько-молодіжної організації Полтави Лялі Убийвовк посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

На Полтавському м'ясокомбінаті з 1941 по 1943 рік діяла патріотична група під керівництвом комуністки Я. М. Місецької, в яку входило понад 40 чоловік.

Завдяки сприянню жителів Полтави велику роботу в місті провела підпільна

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 93—95.

Будинок у Полтаві, де під час німецько-фашистської окупації містився штаб підпільної комсомольської організації.

О. К. Убийвовк — Герой Радянського Союзу. Керівник підпільної комсомольсько - молодіжної групи в Полтаві.

О. П. Лімов—один з організаторів комсомольсько-молодіжної підпільної групи в Полтаві.

С. Т. Сапіго — один із керівників підпільної комсомольсько - молодіжної групи в Полтаві.

Т. П. Сіриченко — один із керівників полтавського підпілля.

розвідувальна група, очолювана А. В. Марченком (Соколенком), яка діяла з червня 1942 року аж до визволення міста радянськими військами у вересні 1943 року.

Тікаючи під нищівними ударами Радянської Армії, гітлерівці залишали після себе згарища. Протягом трьох днів палала Полтава. Страшним факелом спалахнула прекрасна будівля краєзнавчого музею, в якому були зібрані незліченні скарби світової і української культури. Там же був і обласний архів — один з найкращих на Україні. Згоріли також театр ім. М. В. Гоголя, художній музей, будинок-музей В. Г. Короленка, а також унікальна, дерев'яна, без єдиного залізного цвяха Покровська церква, збудована ще в XVIII столітті останнім кошовим Запорізької Січі Калнишевським. І марно полтавчани намагалися хоч що-небудь врятувати. Фашистські недолюдки, озброєні автоматами, стріляли в кожного, хто наближався до пожарища. 15 чоловік вони живцем кинули в охоплене полум'ям приміщення краєзнавчого музею.

В місті було знищено всі 83 підприємства, електростанцію, водогін, каналізацію, парки, вузи, школи, лікарні, дитячі заклади, кінотеатри, клуби, бібліотеки, всі установи. Збитки, завдані місту, становили 1 мільярд 137 мільйонів карбованців. З красивого квітучого міста Полтава була перетворена на руїни. Фашисти розстріляли і закатували 18 200 полтавчан, у т. ч. 5087 дітей. На каторгу до Німеччини було вивезено 20 800 чоловік[1].

Вранці 23 вересня 1943 року з'єднання 5-ї Гвардійської армії та війська 53-ї Армії Степового фронту визволили Полтаву від гітлерівських загарбників. З'єднання і частини, які виявили особливу відвагу в боях за місто, були названі Полтавськими. В боях за місто відзначились також Герої Радянського Союзу уродженці Полтави та Полтавської області О. О. Баленко, М. З. Бондаренко, І. Н. Степаненко. Герой Радянського Союзу Микола Леонов у боях за Полтаву збив 6 німецьких літаків.

В одному з найкращих куточків Полтави — Петровському парку, трудящі дбайливо доглядають могили воїнів-героїв, що загинули за Батьківщину в роки Великої Вітчизняної війни. Тут поховано командуючого армією генерал-лейтенанта О. І. Зигіна, гвардії полковника Героя Радянського Союзу М. П. Кучеренка та його ад'ютанта, гвардії старшого лейтенанта М. М. Кучеренка, кореспондентів «Правды» П. Л. Лідова, «Комсомольской правды» — С. Н. Струнникова, «Известий» — О. О. Кузнецова та інших. Пам'ять генерала Зигіна увічнена: в Полтаві йому споруджено пам'ятник, його іменем названо одну з площ та вулицю міста.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 324, арк. 133—222; Полтавський облдержархів, ф. Р-3388, оп. 1, спр. 1601-а.

Б. П. Серга — активний учасник підпільної комсомольсько - молодіжної групи в Полтаві.

На фронтах Великої Вітчизняної війни відзначилось багато жителів міста, 12 з них удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу. В день 20-річчя визволення міста від фашистських загарбників у парку ім. Котляревського запалено вічний вогонь на честь радянських воїнів, які віддали життя за Батьківщину.

В Полтаві живе колишній командир партизанського загону у Франції В. С. Слєпоглазов, учасником руху макі був також В. А. Каменєв, який працює на Полтавському комбінаті будівельних матеріалів.

Працівник однієї з будівельних організацій міста В. М. Шепетя — учасник легендарного повстання в «блоці смерті» табору Маутхаузен, один з небагатьох, кому вдалося врятуватися після повстання. Серед будівельників міста трудиться нині і Г. П. Трегуб, колишній боєць інтернаціональної бригади імені Гарібальді в Італії.

Невтомно працювали жителі міста, щоб підняти його з руїн. Вже на 4-й день після визволення станція Полтава-Південна змогла прийняти перші ешелони з військовим вантажем, через тиждень почав давати продукцію завод «М'ясомолмаш», на 25-й день — Полтавський молокозавод.

22 грудня 1943 року дав перший чавун ливарний цех Полтавського паровозоремонтного заводу. Тут достроково завершили відбудовні роботи першої черги. В 1943—1944 роках основні цехи заводу працювали на повну потужність. Завод щомісяця перевиконував норми по ремонту колісних пар, виготовленню запасних частин. Славу висококваліфікованого майстра складання верстатів завоював тоді токар Петро Клименко. На заводі не вистачало моторів, а без них не можна було починати роботу. Тоді інженер Анатолій Якубов організував ремонт старих електромоторів, і завод одержав власне електросилове устаткування. В березні 1948 року тут відремонтували 10-тисячний паровоз. 25 листопада 1949 року за самовіддану працю колектив заводу був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Славними трудовими подвигами відзначались і робітники інших підприємств міста. Було відбудовано основні цехи на заводі «М'ясомолмаш» — ливарний, ковальський, механічний, що дало змогу уже в 1944—1945 рр. успішно виконувати численні замовлення міських підприємств та будов. Добова продукція панчішно-трикотажної фабрики досягла вже в 1945 році понад 3 тисячі трикотажних виробів.

Завдяки самовідданій праці трудящих, величезній допомозі коштами і будівельними матеріалами з боку Радянського уряду протягом четвертої та п'ятої післявоєнних п'ятирічок вся довоєнна промисловість Полтави була цілком відновлена на новій технічній основі. Крім того, в місті було збудовано і чимало нових підприємств — машинобудівних, металообробних, хімічних, будівельних.

Зараз у місті діє понад 50 великих, оснащених найновішою технікою, підприємств. Перше місце за питомою вагою у промисловій продукції Полтави належить підприємствам харчової промисловості — м'ясокомбінату, олійжиркомбінату, птахокомбінату, кондитерській фабриці,

Трупи радянських громадян, спалених гітлерівцями в Полтавському краєзнавчому музеї.

Г. В. Дикун — Герой Радянського Союзу, уродженець Полтави.

Герої Радянського Союзу — уродженці Полтави, які загинули на фронтах Вітчизняної війни.

В. М. Ніколаєнко,

О. С. Лютий,

В. А. Мироненко.

молокозаводу, борошномельним підприємствам. Легка промисловість представлена фабриками: бавовно-прядильною, трикотажно-рукавичною, швейними, фабрикою художнього вишивання ім. Лесі Українки, фабрикою баянів, шкіряно-взуттєвим комбінатом та іншими. З підприємств хімічної промисловості в Полтаві є склозавод, який випускає мірні медичні і ампульні вироби для науково-дослідних інститутів, завод також постачає свою продукцію на експорт — в Індію, Єгипет, Цейлон, Бірму, країни народної демократії. В Полтаві діють завод залізобетонних виробів, керамічний завод напівсухого пресування цегли, що випускає чверть усієї кількості цегли в області, комбінат будівельних матеріалів, який об'єднує всі цегельно-черепичні заводи міста.

До найбільших підприємств машинобудівної та металообробної промисловості належать тепловозоремонтний, машинобудівний, м'ясного устаткування, турбомеханічний, монтажно-заготівельний, ливарно-механічний, автоагрегатний та інші заводи. Автоагрегатний завод спеціалізується на випуску агрегатів і вузлів автомобілів — рульового управління, гальмуючої апаратури, підйомного механізму самоскида тощо. Турбомеханічний завод ремонтує найскладніші парові турбіни різних систем для електростанцій нашої країни, виготовляє маслоочисні машини, повітряні вимикачі релейного захисту електропередач, компресори для тепловозів та електровозів. Провадиться реконструкція Полтавського заводу «Електромотор», введені в дію заводи газорозрядних ламп, штучних алмазів та інструментів.

З 1964 року почалось будівництво заводу хімічного машинобудування. Дедалі ширше застосовуються на підприємствах міста вироби та деталі із пластмаси, зокрема 15 видів пластмасових деталей вагою від 0,1 до 340 грамів. Обсяг переробки пластмас за 1963 рік досягає 68 тонн.

На підприємствах міста працює великий загін робітничого класу республіки — понад 35 тис. чоловік. Широко розгортається тут соціалістичне змагання за успішне виконання народногосподарських планів. 1 244 колективам, у яких працює 22 492 чол., присвоєно звання комуністичних. 19 378 чоловік здобули почесне звання ударників комуністичної праці.

150 інженерно-технічних працівників, передовиків і новаторів виробництва за почином Героя Соціалістичної Праці В. І. Гаганової перейшли працювати на відстаючі ділянки, серед них сукальниця Полтавської бавовно-прядильної фабрики М. С. Мажара, бригадир бригади комуністичної праці штукатурів Полтавського будівельного управління «Опоряджбуд» П. Й. Недайборщ та багато інших.

В авангарді учасників соціалістичного змагання О. К. Пойдеменко — слюсар-лекальник турбомеханічного заводу, депутат Верховної Ради УРСР, колишній боєць бронепоїзду ім. С. М. Будьонного; В. І. Безотосний — зуборізальник заводу «Продмаш», Н. М. Поберій — прядильниця бавовнопрядильної фабрики, Т. В. Жаботенко — фанговщиця трикотажної фабрики та багато інших. На деяких підприємствах міста трудяться цілі робітничі династії: зараз на Полтавському тепловозоремонтному заводі самовіддано працюють представники третього покоління Ставицьких. П. І. Ставицький був учасником перших страйків робітників майстерень 1883—1893 р. та революції 1905—1907 рр. Тут же трудиться правнук М. Д. Галат-Рогового, який прийшов до паровозних майстерень ще в 1874 році, В. В. Галат-Роговий — токар інструментального цеху, член бригади комуністичної праці.

Президія Верховної Ради СРСР за успішне виконання завдань семирічного плану по виробництву тканин, трикотажу, взуття, швейних виро-

бів та інших товарів народного споживання, а також за заслуги в розвитку промисловості нагородила орденом Леніна М. П. Замчія — затяжчика шкірянозвуттєвого комбінату, М. С. Мажару — помічника майстра бавовнопрядильної фабрики, Н. М. Поберій — прядильницю цієї ж фабрики; 30 чол. удостоєно ордена Трудового Червоного прапора та ордена «Знак Пошани»[1].

За успішне виконання завдань семирічки по видобутку нафти і заслуги в розвитку нафтовидобувної промисловості в травні 1966 року бурильник Полтавської контори буріння О. О. Кришталь нагороджений орденом Леніна, буровий майстер цієї ж контори С. В. Титовець — орденом Трудового Червоного Прапора[2].

Колективи промислових підприємств міста провадять шефську роботу в колгоспах області. Тільки в 1961 році матеріально-технічна допомога колгоспам обчислювалася в 288 тис. карбованців. Під час підготовки сільськогосподарського реманенту до посівної і збиральної кампаній на підприємствах міста і безпосередньо в колгоспах, разом з ремонтними бригадами, було відремонтовано понад 80 тракторів і комбайнів, 88 двигунів внутрішнього згоряння, 94 автомашини та автопричепи, 14 електромоторів, 10 водяних свердловин та 455 одиниць різного сільськогосподарського інвентаря. За замовленнями колгоспів було виготовлено 52 тракторних причепи, 84 бульдозерні устаткування для тракторів ДТ-54, 130 гноєрозкидачів, 3600 автопоїлок, 645 металевих корит для ферм, 840 комплектів інструментів і велика кількість запасних частин. Особливо значну допомогу подають підшефним колгоспам колективи заводів — тепловозоремонтного, турбомеханічного, автоагрегатного, м'ясного устаткування, «Продмаш».

Виконуючи рішення березневого 1965 року Пленуму ЦК КПРС, трудящі міста взяли на себе підвищені зобов'язання по наданню допомоги підшефним колгоспам. Тільки в 1965 році колективи полтавських підприємств виготовили для колгоспів на 83 тисячі карбованців різних запчастин, було зрошено 487 га орних земель, механізовано 23 кормоцехи та 21 племінну ферму, виділено і виготовлено устаткування та інструменти для 7 машинно-тракторних спеціалізованих майстерень тощо.

За післявоєнні роки в місті введено в дію більше житлової площі, ніж її було в дореволюційній Полтаві. Загальна площа міста становила в 1943 році — 4337 га, в 1964 році — 7 686 га; житлова площа відповідно — 359 200 кв. метрів, 1 036 360 тис. кв. метрів. В 1965 році введено в експлуатацію ще понад 53 тисячі кв. метрів[3].

---

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 12 червня 1966 р.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 29 травня 1966 р.
[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 31 грудня 1964 р.

Пам'ятник генерал-лейтенанту О. І. Зигіну в Полтаві.

Бригада слюсарів по реставрації підшипників Полтавського тепловозоремонтного заводу.

За переписом 1959 року, в Полтаві налічувалося 143 097 чол. На 1 січня 1965 року кількість населення досягла 170 100 чол., на 1 січня 1966 року — 177 515 чоловік.

В місті 3 адміністративні райони — Ленінський, Жовтневий та Київський. Межі кожного з них дедалі розширюються: з'являються нові вулиці і проспекти, житлові будинки і культурно-побутові установи.

Відбудовано Жовтневу площу з її чудовим архітектурним ансамблем. На Театральній площі споруджено нове приміщення театру ім. М. В. Гоголя, універмаг і багато житлових будинків. Здійснено реконструкцію Привокзальної площі.

У відбудованому приміщенні колишнього театру відкрився широкоекранний кінотеатр «Колос», стали до ладу Палац піонерів, Палац культури бавовно-прядильної фабрики, Центральний універмаг, Головпоштамт, 4-а міська лікарня, дитячі садки та ясла. З 1963 року працює обладнана найновішою технікою стоматологічна лікарня. Закінчилась відбудова унікального будинку краєзнавчого музею, 23 вересня 1964 року музей гостинно відчинив свої двері для відвідувачів.

Виростають нові корпуси не тільки в центрі міста, а й на його околицях — в районі тепловозоремонтного заводу, на автошляху Харків — Київ, біля Щербанів, Горбанівки, в напрямі на Супрунівку тощо.

Багато зроблено для благоустрою міста: заасфальтовано понад 500 тис. кв. метрів вулиць та тротуарів, а на околицях, де раніше були тільки грунтові шляхи, забруковано десятки кілометрів доріг та прокладено тротуари.

У 1962 році полтавчани заклали дендрарій, посадивши понад 10,3 тис. дерев. Зелені насадження у Полтаві до революції становили тільки 23 га, а в 1964 році — 2002 га. До послуг трудящих чудові парки та сквери, в яких є багато цінних порід дерев. У Петровському парку, наприклад, налічується більше 70 видів і різновидно-

На заводі м'ясного устаткування в Полтаві.

У скловарному цеху заводу газорозрядних ламп.

Льотчик-космонавт, Герой Радянського Союзу П. Р. Попович серед полтавчан — новаторів виробництва.

Заслужена самодіяльна капела бандуристок УРСР м. Полтави.

Полтавський державний краєзнавчий музей.

Пам'ятник Т. Г. Шевченку в Полтаві. Споруджений у 1926 році.
Скульптор І. П. Кавалерідзе.

Цех Полтавського турбомеханічного заводу.

стей рослин, серед яких є рідкісні для нашої території — катальпа, ялівець, аморфа та інші. Окрасою міста є і такі парки, як Жовтневий, парк Перемоги, Березовий, Котляревського, ім. Дзержинського, на Червоній площі, чудові бульвари на вулицях Жовтневій, Гоголя, Котляревського та інші.

Жителі Полтави взяли на себе соціалістичне зобов'язання — перетворити Полтаву в місто високопродуктивної праці, зразкового порядку і високої культури. За виконання цього зобов'язання бореться вся громадськість міста — робітники фабрик і заводів, численний загін інтелігенції.

З 1960 року введено в дію газопровід Полтава-Радченкове, завдяки чому газифіковано понад 19 тис. квартир і майже всі підприємства міста, що економить країні щодня один ешелон кам'яного вугілля. Створено значний енергетичний вузол, але потужність його вже не задовольняє зростаючих потреб промисловості і населення міста в електроенергії, тому Полтаву підключено також до Зміївської ДРЕС. У 1962 році здано в експлуатацію першу чергу міського тролейбуса, нині тролейбуси курсують по чотирьох маршрутах. 55 маршрутів обслуговує автобусний парк міста. Щодня автостанції відправляють понад 150 автобусів.

В місті працюють понад 300 магазинів, 5 ресторанів, їдальні, кафе, чайні, домові кухні. В 1959 році товарообіг їх становив 75 874 700 крб., а в 1965 році він зріс майже вдвоє. 178 різних підприємств, майстерень, ательє надають трудящим різноманітні побутові послуги. Тільки в 1965 році відкрито 19 магазинів і 28 підприємств громадського харчування.

У Полтаві є 19 лікувальних установ на 3505 ліжок, де працює 692 лікарі і 1866 чол. середнього медперсоналу. З них 135 чол. нагороджено орденами, а 7 чол. присвоєно звання заслуженого лікаря Української РСР.

В 33 школах (у т. ч. 8 вечірніх і 2 школах-інтернатах) навчається понад 24 тисячі учнів, у технікумах та професійно-технічних училищах — більше 10 тисяч. У школах трудяться близько 1400 вчителів, серед них заслужені вчителі школи Української РСР К. О. Щербак, С. І. Хоменко, Т. М. Толстоносова, К. Й. Шпіка, Н. Б. Тулузакова. Близько 6 тисяч дітей міста обслуговують 36 дитячих садків та 18 ясел.

У трьох інститутах: педагогічному ім. В. Г. Короленка, сільськогосподарському та інженерно-будівельному в 1966 році навчалося 10 446 студентів, з них 6425 заочників. У 1967 році в місті відкрито медичний стоматологічний інститут. Тут є науково-дослідний інститут свинарства, в якому працює відомий учений, акаде-

 8 7-329

Герой Соціалістичної Праці академік АН УРСР О. В. Квасницький консультує студентів Полтавського сільськогосподарського інституту.

Святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією. Полтава. 1954 рік.

мік АН УРСР Герой Соціалістичної Праці О. В. Квасницький, єдина в СРСР гравіметрична обсерваторія Академії наук УРСР, заснована в 1926 році, якою керує доктор математичних наук, член-кореспондент АН УРСР З. М. Аксентьєва. Висококваліфіковані фахівці працюють на Полтавській державній сільськогосподарській станції — одній із найстаріших на Україні.

Важливе місце у вихованні нової людини займають культурно-освітні установи міста. Великий успіх має у глядачів музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя. В театрі працювали і працюють талановиті актори Дмитро Степовий, К. С. Сидорчук, І. П. Моровщик, В. І. Конопацький, Т. І. Кислякова, яким присвоєно звання заслуженого артиста УРСР. Хорові і драматичні колективи, ансамблі, духові та струнні оркестри, музичні, циркові й балетні студії, художні кіностудії, різні спортивні гуртки працюють у Палаці культури турбомеханічного заводу, бавовнопрядильної фабрики, міському Будинку культури, клубі залізничників. При Палаці культури бавовнопрядильної фабрики створено жіночий ансамбль «Горлиця». Великою популярністю не тільки в Полтаві, а й далеко за її межами користується народна капела бандуристок, у 1966 році їй присвоєно звання Заслуженої капели бандуристів УРСР. Успішно пройшли в 1959 році гастролі народного ансамблю пісні й танцю міського Будинку культури в Кримській області. В 1963 році ансамбль виступав у Москві — в Кремлівському театрі, на Виставці досягнень народного господарства СРСР, на заводі «Станколит», у Палаці культури автозаводу ім. Лихачова. І скрізь москвичі тепло дякували полтавчанам за чудове виконання українських пісень і танців. В місті

діє також ляльковий театр. Багато талановитих артистів, музикознавців, викладачів музики підготувало Полтавське музичне училище.

Широку культосвітню роботу проводять полтавські музеї — краєзнавчий, історії Полтавської битви, художній, літературно-меморіальні В. Г. Короленка, П. Мирного, І. П. Котляревського.

Великим святом для жителів міста стало відкриття 22 квітня 1960 року пам'ятника організатору і вождю Комуністичної партії, засновникові першої в світі держави трудящих — В. І. Леніну.

Полтавчани передплачують близько 100 тисяч примірників газет і стільки ж журналів. Видаються обласні газети «Зоря Полтавщини», «Комсомолець Полтавщини» та 4 багатотиражні газети.

Письменник О. І. Ковінька.

Через Харківську радіостанцію веде передачі обласний комітет радіомовлення і телебачення. В місті встановлено понад 52 тисячі радіотрансляційних точок, в квартирах близько 50 тисяч телевізорів. Добру якість телепередач з Харкова і Москви забезпечує ретранслятор, споруджений у 1958 році.

Культурні потреби полтавчан задовольняють також 107 масових бібліотек з книжковим фондом 960 500 примірників.

З кожним роком усе більше жителів міста бере активну участь у громадському житті.

Виконуючи постанову ЦК КПРС від 16 листопада 1965 року «Про роботу місцевих Рад депутатів трудящих Полтавської області», Полтавська міська Рада посилила увагу до питань господарського і культурного будівництва, комуністичного виховання трудящих. У своїй повсякденній роботі Рада спирається на депутатські групи, постійні комісії і громадські самодіяльні оганізації. З допомогою партійних органів створено 38 депутатських груп при виконавчому комітеті Полтавської Ради депутатів трудящих, в яких об'єдналось понад 700 депутатів міської, районної та обласної Рад. З метою залучення до роботи постійних комісій депутатів і громадськості

На стадіоні «Колгоспник» у Полтаві.

більшість комісій утворила депутатські пости на окремих підприємствах, будовах, у культурно-освітніх, шкільних та дитячих закладах. Всі вони працюють у тісному зв'язку з територіальними партійними оганізаціями. Всього в місті діє близько 2600 самодіяльних громадських організацій, у роботі яких беруть участь 56 тис. чоловік. Багато трудящих залучається до роботи місцевих Рад шляхом створення позаштатних відділів і груп інспекторів при виконкомах Рад.

З 1965 року міська Рада почала практикувати нову форму звітів перед трудящими керівників відділів, підприємств, служб комунального і побутового обслуговування, торгівлі, транспорту, охорони здоров'я, освіти, культури — т. зв. «раду з народом». Такі «ради з народом», в яких беруть участь широкі маси трудящих, провадяться систематично 3 рази на місяць.

На громадських засадах в місті працюють 12 селищних Рад та 12 відділів райвиконкомів, 18 народних університетів культури, інститут технічного прогресу, школи передового досвіду та умільців, у яких навчається 3771 чоловік.

Натхненні рішеннями XXIII з'їзду КПРС, полтавчани виявляють велику активність і творчу ініціативу в боротьбі за помноження суспільного багатства, за успішне виконання величних накреслень Програми КПРС.

С. О. ДАНІШЕВ, Н. Х. ПАЙДЕМ, І. Н. ГАЛЬЧУК

ВЕЛИКОБАГАЧАНСЬКИЙ РАЙОН

ВЕЛИ́КА БАГА́ЧКА

Велика Багачка — селище міського типу, центр однойменного району [1]. Розташована на правому березі річки Псла, за 82 км від Полтави і за 13 км від найближчої залізничної станції — Яреськи. Населення — 5460 чоловік. Великобагачанській селищній Раді підпорядковані також села: Буряківщина, Бутова Долина, Гарнокут, Городничі, Довгалівка, Мала Решетилівка, Пилипенки, Підгірці, Середнє, Скелі, Шепелі.

Перші письмові згадки про Багачку припадають на кінець XVI — початок XVII століття. Позначена вона і на карті, складеній у 2-й чверті XVII століття Г. Бопланом.

Виникла Багачка, як і більшість населених пунктів між Сулою і Пслом, шляхом козацької колонізації. Селяни і козаки, рятуючись від нещадного гніту польських панів, тікали з Правобережної України на Лівобережжя. Полтавський дореволюційний історик Л. В. Падалка твердить, що першим поселенцем Багачки був виходець із-за Дніпра Михайло Брацлавець. В інших джерелах зазначається, що дійсно у 1644 році в Багачці було поховано «козака королівської милості» Михайла Брацлавця. Водночас згадується один із перших поселенців — Багач. Є підстави вважати, що назва селища Багачки, як і однойменної річки, походить від його прізвища. Великою Багачкою вона названа в 1925 році.

Життя у новому поселенні далеко не виправдовувало сподівань селян і козаків-втікачів. Через відсутність знарядь і малоземелля їм доводилось іти в кабалу до більш заможної козацької старшини.

Нестерпна експлуатація посилювалась національним і релігійним гнітом. Селяни і козаки тікали на Запоріжжя або повставали.

В роки визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі (1648—1654 рр.) на Україні було запроваджено новий адміністративний поділ.

---

[1] У зв'язку з проведенням нового районування Велика Багачка з грудня 1962 до грудня 1966 року входила до Решетилівського району.

Україна поділялась на полки, а полки на сотні. У 1649 році Багачка стала сотенним містечком Миргородського полку, згодом — Полтавського, а близько 1687 року знову перейшла до Миргородського.

З початку заснування Багачанська сотня налічувала 256 чол., її очолював сотник Іван Гузий. У списках козаків того часу були багачанці Я. Шепель, С. Опришко, Ф. Чпала, П. Заяченко, Л. Яценко, Ф. Гаркуша та інші.

Після смерті Б. Хмельницького козаки Багачанської сотні на чолі з полтавським полковником Мартином Пушкарем взяли активну участь у боротьбі проти зрадника українського народу гетьмана Івана Виговського, який за короткий час (1657—1659 рр.) роздав церкві та українським феодалам багато земель разом з населенням.

Жорстоко помстився Іван Виговський над жителями Багачки. У 1658 році він віддав містечко на пограбування кримським татарам. На Багачку і пізніше нападали татарські орди. Тому багачанцям багато разів доводилося піднімати своє селище з руїн і згарищ.

Активну участь у довголітній Північній війні (1700—1721 рр.) брали козаки Багачанської сотні. Зокрема, в грудні 1701 року вони були в складі російських військ, які під Ерестфером здобули першу велику перемогу над шведами.

Пізніше, у 1709 році, коли шведські війська вторглися на Україну, козаки разом з селянами подавали велику допомогу російським військам.

В ході боротьби проти численних ворогів у жителів містечка формувалися волелюбні традиції. Але дуже скоро козаки, якими вважали себе всі жителі Багачки, потрапили в залежність від козацької старшини й феодалів. Початок їх покріпаченню поклав універсал гетьмана Данила Апостола, який пожалував сотникові Андрію Москаленку за військову службу шість дворів[1].

Процес покріпачення селян і козаків у Багачці проходив досить інтенсивно. Якщо в 1729 році феодалам та козацькій старшині належало тільки 29 дворів з 228, то в 1846 році з 2082 жителів Багачки 633 чол., або майже третина населення, була закріпачена.

В останній чверті XVIII століття, після ліквідації полкового устрою, Багачка була включена до складу Миргородського повіту, який з березня 1802 року ввійшов до Полтавської губернії[2]. Містечко поступово виростало в значний населений пункт. Напередодні реформи 1861 року в Багачці вже налічувалось 428 дворів, з них дворів кріпосних селян — 278. Земельні угіддя Багачки між її населенням розподілялися вкрай нерівномірно. Основну частину цих угідь ще в 1-й чверті XIX століття захопили поміщики. Зокрема, полковникам Капністу і Кулябці, панам Заблодському, Данилевському, Базилевському та Науменку належали дві третини всіх земель Багачки і лише одна третина — селянам.

Під час реформи 1861 року 311 ревізьких душ селян кріпаків одержали від поміщиків 359 десятин 2361 кв. сажень землі, а 32 ревізькі душі державних селян одержали від казни 46 десятин 1567 кв. саженів землі[3]. За ці наділи селяни змушені були сплачувати викупні платежі, що було не під силу багатьом господарствам.

В умовах розвитку капіталізму ще більше посилилося розшарування селянства. Кількість бідняцьких господарств з кожним роком зростала, а їхні земельні наділи зменшувались. Так, у 1910 році на 603 господарства Багачки припадало 3006 десятин землі. Більша її частина (1755 десятин) належала 28 заможним господарствам, а решта розподілялась між середняками та бідняками. На кожен двір припадало менше як 2 десятини землі. Серед бідняцьких господарств 30 було зовсім безземельних.

Землю обробляли здебільшого за допомогою примітивних знарядь праці. Ще в 1900 році у Багачці було 140 дерев'яних плугів, 120 дерев'яних борон, 160 рал.

---

[1] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. IX, Полтава, 1912, стор. 135—141.

[2] Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года, Полтавская губерния, т. XXXIII, СПб., 1862, стор. 154.

[3] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 г., Полтава, 1904, стор. 686—687.

На околиці Великої Багачки. 1965 р.

Лише п'ять багатіїв на всю Багачку мали по сівалці[1]. Тому й не дивно, що врожаї були мізерні.

Вирощували здебільшого жито, пшеницю, просо, гречку, ячмінь, баштанні, з технічних культур — тютюн, який відправлявся на тютюнові фабрики до Кременчука та Черкас. В панських економіях велика увага приділялася тваринництву м'ясного напряму. Свою продукцію економії збували в інші міста країни і навіть за кордон.

Умови життя бідняцької частини населення Багачки були такі тяжкі, що бідняки мусили назавжди залишати рідний край і переселятися до Сибіру, Казахстану, на Дон, Кубань, Ставропілля, у Таврію. Тільки з 1882 по 1886 рік з Багачанської волості виїхали 168 сімей, а за період з 1898 по 1900 рік — 92 сім'ї[2].

Не кращим було і становище ремісників та робітників, що працювали на підприємствах, які виникли тут ще напередодні скасування кріпосного права. В Багачці, зокрема, працювали винокурний завод[3], дві кузні та водяний млин. При млині діяли сушильня та сукновальня. Частина населення добувала білу глину для своїх потреб та на продаж. Кількість жителів, які займалися кустарними промислами та ремісництвом, була досить значною. В Багачці налічувалось 58 теслярів, 39 шевців, 5 столярів, 13 ковалів і 81 кравець. Більш як 120 чол. візникували[4].

---

[1] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 г., Миргородский уезд, Полтава, 1905, стор. 8—11.

[2] Переселение из Полтавской губернии с 1861 по 1900 гг., Вып. I, Полтава, 1900, таблиці, стор. 76—77.

[3] Списки населенных мест Российской империи. Полтавская губерния, стор. 154.

[4] Кустари и ремесленники Полтавской губернии. Полтава, 1913, стор. 18-19.

Тяжкі матеріальні умови, голод і нестатки призводили до масових захворювань. А лікуватися не було де. Адже лікар і фельдшер, які працювали в земській лікарні, що мала всього 5 ліжок, не могли забезпечити населення необхідною медичною допомогою.

Не краще було і з народною освітою. Народне училище відкрилося в Багачці лише у 1847 році, де вчилося всього 50 дітей переважно заможної частини населення. Після реформи кількість учнів у народному училищі збільшилась, і вже у 1906 році їх було 158 (146 хлопчиків і 12 дівчаток). До цього училища ходили діти і з навколишніх сіл. 35 учнів, що жили за 4—5 км від школи, кинули навчання ще до кінця учбового року[1]. Тому й не дивно, що за переписом 1910 року в Багачці неписьменних було 73,8 проц. серед чоловіків і 90 проц. серед жінок.

Під час революції 1905—1907 рр. жителі Багачки висловлювали на мітингах свій протест проти безправного й нужденного життя. Селяни підтримували виступи робітників інших міст, засуджували криваві дії царизму в Петербурзі, співали революційних пісень.

Один з таких мітингів відбувся в грудні 1905 року. На ньому виступили революційно настроєні студенти Д. Бакало та Т. Коган, що приїхали з Києва.

Активну участь у пробудженні політичної свідомості населення Багачки брали і місцеві жителі — М. М. Саренко та І. Ф. Супруненко. Вони поширювали тут листівки, які одержували з Москви від студентів університету. В простій і дохідливій формі вони роз'яснювали односельчанам, що тільки шляхом повалення царизму можна одержати землю, політичні права[2].

Важким тягарем лягла на плечі трудящих перша світова війна, розв'язана імперіалістами. Вона відірвала від праці багатьох чоловіків. Сльози і горе принесла вона. Майже в кожній сім'ї загинув чоловік, чи брат, чи син. Чимало покалічених на війні солдатів повернулося додому.

За антивоєнні виступи, за агітацію проти мобілізації до царської армії було віддано до суду Л. І. Перетятка.

Сподіваючись на кращу долю, селяни Багачки з великою радістю зустріли звістку про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції. Бідняки торжествували і відверто висловлювали своє задоволення з приводу повалення самодержавства.

Колишній сільський староста, як тільки звістка про повалення самодержавства дійшла до Багачки, скликав збори селян, на яких куркулі утворили т. зв. «комітет спокою», що підтримував буржуазно-поміщицький Тимчасовий уряд. Для боротьби з непокірними, які виступали за дальший розвиток революції, «комітет спокою» організував міліцію. Її очолив націоналіст Винниченко, який нещадно катував своїх односельчан.

Проте народ не хотів миритися з безправ'ям. Революційну роботу в Багачці в цей час проводили більшовики Є. Є. Калмиков, Гор'єв, лікар В. П. Чекалова та інші. Вони поширювали листівки, викривали зрадницьку роль буржуазії, що захопила владу.

Чималу роль у пропаганді революційних ідей відіграв талановитий народний співець сліпий кобзар Ф. Д. Кушнерик, який народився у Багачці у 1875 році в сім'ї селянина-бідняка. За свої революційні пісні він не раз потрапляв до рук царських жандармів, але ніщо не могло зломити цю хоробру людину. Мужній голос народного співця лунав далеко за межами Багачки, закликав трудящих до боротьби проти гнобителів. Його дума «Батько Ленін» стала бойовим закликом до боротьби проти дій «комітету спокою». З уст в уста, з села в село переходили слова цієї думи:

---

[1] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1906 г. Полтава, 1907, стор. 52—85, 89—101.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 326, оп. 1, спр. 321, арк. 81, 94—96.

З далекого заслання батько Ленін прибуває,
До робітників, товаришів наших, словами промовляє,
Голосно киче-покликає:
— Гей, товариші, бідная-біднота,
Нещасная голото, добре дбайте,
Зброю до рук збирайте, проти ворогів своїх—
панів-кровопивців густою лавою вставайте[1]!

Учасник громадянської війни О. Я. Козицький, розстріляний фашистами у 1942 р.

Час визволення з-під ярма буржуазії і поміщиків настав після перемоги Великого Жовтня, коли у січні 1918 року у Багачці було встановлено Радянську владу. Її органом був військово-революційний комітет, ядро якого становили більшовики Є. Є. Калмиков, Гор'єв, Л. А. Коваль і К. І. Потак. Ревком приступив до здійснення революційних перетворень і, насамперед, до втілення в життя ленінського Декрету про землю. При цьому ревкому довелося переборювати запеклий опір куркульства. Якось уночі місцеві куркулі підступно схопили і ув'язнили членів ревкому. У відповідь на цей злочинницький акт у селищі відбувся багатолюдний мітинг протесту. Куркулі були змушені випустити ув'язнених на волю[2].

Равком продовжував свою діяльність. Але робота по здійсненню декретів II з'їзду Рад була перервана вторгненням у Багачку в березні 1918 року кайзерівських військ, які допомогли місцевій контрреволюції відновити старі порядки. Ревком перейшов у підпілля, звідки й керував боротьбою проти окупантів та українських буржуазних націоналістів.

В лютому 1919 року, після розгрому української буржуазно-націоналістичної контрреволюції, яка захопила владу після краху німецької окупації, в Багачці було відновлено Радянську владу. Тоді ж сформувався і волосний ревком, до складу якого увійшли демобілізований матрос С. К. Черкас (голова), Г. М. Соловей (комісар адміністративних справ), Т. Г. Гирка (комісар продовольчих справ), К. І. Потак (комісар народної освіти) та Л. А. Коваль (військовий комісар).

Велику роботу по зміцненню Радянської влади в селищі проводив партійний осередок, який утворився 28 березня 1919 року.

Наприкінці липня 1919 року владу в селі захопили денікінці і волосний ревком змушений був евакуюватися. Для підпільної роботи залишилися більшовики С. К. Черкас, Г. М. Соловей та К. І. Потак. Село знову переживало чорні дні. В середині серпня на Багачку вчинив напад каральний загін денікінців, у складі якого був і син місцевого поміщика Данилевського. Вороги схопили брата голови ревкому В. К. Черкаса, І. П. Марусенка, В. П. Чекалову і жорстоко розправилися з ними. Чекаловій кілька разів проткнули багнетами груди, а потім задушили її ж довгою косою. Творити цю чорну справу бандитам допомагав місцевий піп.

На початку грудня 1919 року в Багачці знову відновлюється Радянська влада, повертається і раніше сформований ревком на чолі з С. К. Черкасом.

Відновив свою діяльність і партійний осередок. Комуністи очолювали продовольчі загони та загони по боротьбі з бандитизмом. Їхньою опорою в боротьбі за зміцнення Радянської влади був місцевий комітет незаможних селян, утворений у 1920 році. Активно працювали в ньому комуністи Н. К. Марусенко, І. Д. Бандур.

---

[1] Газ. «Червоний жовтень», 17 травня 1966 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 21, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

КНС разом з ревкомом наділяли бідняків землею, конфіскованою у поміщиків, проводили значну роботу, допомагаючи Червоній Армії. Встановлення і зміцнення Радянської влади проходило в жорстокій класовій боротьбі. Банди Скирди, Калиберди, Киктя та інших кілька разів нападали на Багачку, але щоразу давав їм відсіч загін, створений з числа найбідніших селян.

Трудівникам Багачки, на чолі з партійним осередком, доводилося переборювати великі труднощі і в заготівлі продовольства. Куркулі відмовлялися здавати хліб за продрозверсткою, вдаючись навіть до терористичних актів щодо партійних та радянських працівників. Так, у 1920 році під час проведення призиву до Червоної Армії, в селі Кротовщині куркулі по-звірячому вбили більшовика І. А. Коваля. У вересні 1920 року на хуторі Балюках бандити напали на продовольчий загін з 7 чоловік і після жорстоких катувань убили продзагонівців і його комісара — Г. М. Соловей.

Згуртовані навколо партійного осередку, комнезаму і сільської Ради, селяни поклали край безчинству куркулів та їх прихвоснів. Відчуваючи свою швидку загибель, бандити почали приходити до органів Радянської влади з каяттям. Тільки за один день у Багачці добровільно здалося 15 бандитів.

Селяни Багачанської волості подали велику допомогу трудящим інших районів країни, які терпіли від голоду. У 1921 році вони зібрали для голодуючих 57 688 пудів хліба. Тоді ж трудящі селища взяли на своє утримання 25 дітей з Поволжя.

Активним помічником партійного осередку у боротьбі за зміцнення Радянської влади була трудяща молодь селища. 20 грудня 1920 року в Багачці утворився комсомольський осередок. Першими комсомольцями були М. Д. Самойленко (секретар), К. А. Джос, М. З. Рябовол, С. Ф. Яремко. Комсомольці бездоганно виконували доручення партійного осередку, зокрема брали участь у заготівлі хліба та боротьбі з бандитизмом. При підтримці партійного осередку зусиллями комсомольців у Багачці було відкрито клуб. Тут проводилась робота по ліквідації неписьменності і підвищенню культурного та ідейно-політичного рівня населення. При клубі діяла бібліотека, фонд якої становив понад 2 тисячі книг.

Протягом перших років Радянської влади Багачка виросла в значний населений пункт. Вона була центром волості, в березні 1923 року стала центром сільської Ради Устивицького району, а з березня 1925 року — центром новоутвореного Великобагачанського району.

На території району тоді проживало понад 26 тис. чол. Організатором і натхненником усіх соціалістичних перетворень на селі виступали комуністи і комсомольці. В районі на той час налічувався 41 комуніст і 92 комсомольці[1].

Перетворення Великої Багачки на райцентр сприяло її дальшому розвитку. Тут на цей час працювали млин, крупорушка, олійниця та сукновальня, виник ряд підприємств побутового обслуговування населення. Розширилася лікарня.

Основним заняттям жителів після революції залишалося сільське господарство. Ставши господарями своєї долі, селяни стають на шлях, вказаний великим Леніним,— приступили до кооперування сількогоподарського виробництва.

Першим кооперативним об'єднанням у Великій Багачці було утворене в 1925 році Товариство спільного обробітку землі — «Соціалістична праця», яке очолив комуніст-бідняк П. І. Безуглий. Це товариство об'єднувало понад 300 селян і мало у своєму розпорядженні трактор, двигун, 2 молотарки та черепичну майстерню[2]. Велику організаторську роботу по створенню першого кооперативного об'єднання провів партійний осередок селища на чолі з секретарем К. І. Потаком. У складі осередку в той же час уже налічувалося 8 членів партії і 5 кандидатів[3].

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 21, оп. 2, спр. 1, арк. 5.
[2] Газ. «Більшовик Полтавщини», 16 грудня 1925 р.
[3] Полтавський облпартархів, ф. 21, оп. 2, спр. 1, арк. 2.

Перша колективна сівба в артілі ім. Леніна. Велика Багачка. 1930 р.

Товариство спільного обробітку землі існувало недовго, бо трудове селянство Великої Багачки перейшло до більш високої форми кооперативного об'єднання. У 1927 році в селищі створюється дві артілі — «Перше травня» і «Перемога», а в період суцільної колективізації сільського господарства країни у Великій Багачці виникає ще чотири артілі: «Жовтнева революція», «Перекоп», ім. Леніна та «Перше травня».

Поширюються і інші форми кооперування. У 1927 році в селі утворилося кооперативне товариство «Промінь села», яке придбало динамомашину. Після її встановлення і побудови електролінії в хатах 337 трудівників села з'явилося електричне освітлення [1].

Запеклий опір чинили колгоспному будівництву куркулі, на долю яких у селищі припадало 5 проц. усіх селянських господарств. Але все більше і більше селян-одноосібників вступало в колгоспи. На 1931 рік в укрупненому Великобагачанському районі[2] вже було кооперовано понад 80 проц. усіх селянських господарств. У 1932 році на базі існуючих артілей було утворено 3 — «Перше травня», ім. Леніна і «Перекоп». Очолили ці нові колгоспи здібні організатори С. Іващенко, Т. І. Бутяга і Д. Романенко.

Але й об'єднані колгоспи були порівняно невеликими. Їх земельні угіддя становили 3500 га. В колгоспах переважало зернове господарство. Тваринництво було розвинуто ще слабо. Досить сказати, що на фермах колгоспу «Перше травня» було всього 43 корови.

Багато сил і енергії віддали колгоспному будівництву члени Великобагачанського райкому партії Гончаров, Молочко-Волошко, Дєдов, Пехтеров, секретар сільської комсомольської організації Бондарєва та багато інших партійних, радянських і комсомольських працівників.

Колгоспи Великобагачанської сільради проявляли організованість у роботі. В 1932 році, наприклад, вони першими в районі завершили весняну сівбу. Трудящі брали активну участь і в розповсюдженні державних позик. Перед вели і в цьому комуністи, учасники громадянської війни. Так, М. П. Ситник — колишній червоний партизан — першим вніс готівкою всю суму передплати позики, і його приклад наслідували й інші.

Значну допомогу в становленні й зміцненні колгоспного господарства подала перша у Великобагачанському районі МТС, утворена в 1930 році в с. Устивиці, яка мала в своєму розпорядженні 27 тракторів «Фордзон» та «Інтернаціонал». З 1932 року МТС почала одержувати трактори з Харківського тракторного заводу. Тоді ж розгорнулося будівництво машинно-тракторної майстерні.

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 10, спр. 980, арк. 1304.

[2] У 1930 р. відповідно до нового районування Білоцерківський, Остап'євський, Великобагачанський райони були об'єднані в один Великобагачанський.

Механізатори рік у рік перевиконували виробничі завдання. Особливо великих успіхів добивалися трактористи бригади П. Писанки. Тут виробіток на кожен із тракторів ХТЗ перевищував 890 га при значній економії пального. Високих показників добився й комбайнер І. І. Колодяжний. Своїм комбайном «Комунар» він за сезон скосив і змолотив урожай на площі 446 гектарів [1].

8 травня 1936 року Велику Багачку відвідав перший секретар ЦК КП(б)У С. В. Косіор. Він побував у колгоспах, на полі, зустрічався з колгоспниками. Такі зустрічі сприяли підвищенню трудової активності колгоспників.

Самовіддана праця колгоспників і механізаторів давала прекрасні плоди. Зросла врожайність, підвищилась доходність громадського господарства, що давало змогу високо оплачувати працю. Так, у 1936 році в колгоспах Великобагачанського району було видано на кожний вироблений трудодень в середньому по 4,5 кг хліба і по 2 карбованці.

Зростала Велика Багачка. У 1939 році тут налічувалось 3267 жителів.

Велике піклування проявляла держава про охорону здоров'я трудящих. Тут працювала лікарня на 35 ліжок і аптека, дитячі ясла на 30 місць.

Рік у рік зростав рівень освіти й культури населення. До середини 30-х рр. у селищі було ліквідовано неписьменність. У 1935 році завершено будівництво нового двоповерхового будинку середньої школи, де вже в наступному році навчалося понад 300 учнів.

З 1922 року у Великій Багачці працювали сільський клуб і бібліотека, а у 1935 році гостинно відкрилися перед трудящими двері Будинку культури. Приміщення колишнього клубу переобладнали на кінотеатр.

За радянських часів на повний голос заспівав талановитий кобзар Ф. Д. Кушнерик, яким по праву пишаються односельчани. Він став членом Спілки письменників Радянської України і створив багато історичних пісень та дум, з яких особливо популярними стали дума «Хто ж той сокіл, товариші?» і пісні «Розмова комсомольця з дідусем», «Про селян незаможних», «Про революцію» та інші.

15 грудня 1940 року в Великій Багачці в урочистій обстановці було відзначено 65-річний ювілей Ф. Д. Кушнерика. Сюди, за дорученням Спілки письменників Радянської України, прибув П. Г. Тичина. У своєму виступі він зазначав, що Ф. Д. Кушнерик «...являє собою в історії народної творчості немовби ті широко розчинені двері, через які передаються до нас найкращі традиції і почуття минулого»[2].

На згадку про своє перебування у Великій Багачці П. Г. Тичина подарував школі фото з автографом і свої твори. Під впливом цієї зустрічі він написав вірш «Їдемо з Великої Багачки»:

---

[1] Газ. «Ленінський шлях», 13 грудня 1936 р.
[2] П. Г. Тичина. Твори в 6 томах, т. 5, К., 1962, стор. 185.

Перший трактор прибув до Великої Багачки. 1925 р.

Делегати VIII з'їзду Рад Великобагачанського району. Велика Багачка. 1934 р.

Знову поле. Вітер в два весельця
нас погнав, як човна в синій млі...
Що й казать чудесно односельця
шанував народ у цім селі.
Радий я, що все оце побачив:
ах, яких в житті ще нам прикрас!
Лермонтову шлях — у тьмі маячив,
Нам же шлях — освітлений весь час...[1].

Значного розвитку набула у Великій Багачці художня самодіяльність. На районному огляді шкільний хор зайняв перше місце. Там же було відзначено і оркестр народних інструментів[2].

Щасливе мирне життя великобагачанців було перерване підступним нападом на нашу країну німецько-фашистських загарбників.

23 червня 1941 року в Будинку культури Великої Багачки відбувся мітинг трудящих, які зібралися сюди для того, щоб висловити свій гнів і ненависть до кровожерливих фашистських розбійників. Учасники мітингу заявили про свою готовність зі зброєю в руках виступити на захист Батьківщини: «Ми всі, як один, вважаємо себе в мобілізаційній готовності. Ворог буде розбитий. Ми ще більше піднесемо продуктивність праці, збільшимо ряди стахановців, успішно зберемо врожай і тим самим посилимо бойову могутність Червоної Армії, ще більше згуртуємось навколо партії Леніна»[3].

---

[1] П. Г. Тичина, Твори в 6 томах, т. 2, К., 1961, стор. 54—55.
[2] Газ. «Ленінський шлях», 23 квітня 1941 р.
[3] Газ. «Ленінський шлях», 24 червня 1941 р.

Слова свого великобагачанці дотримали. Вони з подвоєною енергією працювали, постачаючи рідній Червоній Армії продовольство. Активну участь взяли великобагачанці і в зборі коштів у фонд оборони. 1314 крб. з власних заощаджень внесли до цього фонду Олена Олійник, Валентина Бачинська і Раїса Корнієнко. Працівники Великобагачанської МТС відрахували до фонду оборони свій триденний заробіток.

Незважаючи на героїзм радянських воїнів, 15 вересня 1941 року, після запеклого бою, ворог окупував Велику Багачку.

Гітлерівці з допомогою місцевого поліцая викрили підпільну партійну групу, яку очолював Ф. С. Микитенко, і розстріляли її учасників.

Настали дні, сповнені горя й смутку. Гітлерівці всіляко знущалися з населення, намагаючись своєю жорстокістю залякати людей, зробити їх покірливими. Схопивши М. Маленко, яка передруковувала таємні матеріали для партизанського з'єднання генерал-майора М. І. Наумова, фашисти піддали її жорстоким катуванням. Їй відрізали вуха, порізали груди, але відважна патріотка не виказала народних месників. Її розстріляли. Гітлерівці закатували й вбили 22 чоловіки з Великої Багачки.

Партизанську боротьбу в тилу ворога вели десятки радянських патріотів. Народних месників підтримувало населення. Воно постачало їм продовольство, переховувало й лікувало поранених.

20 вересня 1943 року війська 20-го Гвардійського корпусу під командуванням генерал-лейтенанта М. І. Бірюкова визволили Велику Багачку.

Понад 850 жителів Великої Багачки відважно боролися на фронтах Великої Вітчизняної війни. 445 з них за мужність і героїзм удостоєні урядових нагород. Уродженцям Багачки І. І. Шепелю і Г. Г. Кияшку — присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. Перший із них командував стрілецькою ротою при форсуванні Дніпра. Закріпившись на правому березі, рота відбила 5 запеклих атак, знищила 200 гітлерівців, підпалила і підбила 4 ворожих танки. Танкова рота Г. Г. Кияшка відзначилась при розгромі фашистських військ на території братньої Білорусії. 2 липня 1944 року вона захопила с. Красне (поблизу Мінська). Вогнем гармати свого танка командир знищив 200 ворожих солдатів і офіцерів, підбив 3 самохідні гармати «Фердинанд», три танки, висадив у повітря склад з пальним. Поранений Г. Г. Кияшко залишив свій палаючий танк і з екіпажем вирвався з ворожого оточення.

У тяжких умовах, коли ще тривала війна, довелось великобагачанцям відроджувати своє селище. Страшних руйнувань завдали йому фашисти. Гітлерівці залишили після себе згарища й руїни. Були зруйновані всі промислові підприємства. Зяяли пусткою вікна школи й клубу. Не стало у Великій Багачці ні крамниць, ні аптеки.

Гітлерівці насильно вигнали на каторжні роботи в Німеччину 128 юнаків і дівчат [1].

Відбудова зруйнованого німецько-фашистськими загарбниками господарства розпочалася з перших же днів після визволення. Вже навесні 1944 року колгоспи, незважаючи на нестачу тягла, насіння, машин, першими в районі успішно провели сівбу зернових культур і цукрових буряків. Високих показників у праці досягли ланки Д. Скороденко, Т. Свічкар, В. Коршак, Г. Прокопенко, Г. Полохливець [2]. Уже в 1944 році колгоспники району, успішно виконавши план хлібозаготівель, здали у фонд Червоної Армії 1 млн. 167 тис. пудів зерна.

В дні, коли наша країна готувалася відзначити 27-і роковини Червоної Армії, трудящі Великої Багачки виявили великий патріотизм. Вони з власних заощаджень зібрали на побудову ескадрильї літаків «Полтавщина — переможцям» 1 млн. 226 тис. карбованців.

Переборюючи великі труднощі післявоєнного часу, люди піднімали з руїн, відроджували господарство. Споруджувались господарські будівлі, створювались нові ферми.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 66, арк. 4—5.

[2] Газ. «Ленінський шлях», 27 квітня 1944 р.

З допомогою народів-братів з східних районів країни трудящі Великої Багачки в досить короткий строк відбудували господарство. Держава надала їм кредити і матеріали.

Самовіддано працювали колгоспники, навіть і ті, хто вже пішов на заслужений відпочинок. Так, у колгоспі «Перекоп» 72-річний колгоспник С. Т. Черната, який трудився в артілі з 1930 року, за 22 дні під час жнив виробив 69 трудоднів. Його ім'я було занесено на Дошку Пошани.

Колгосп побудував майстерню, великий типовий цегляний свинарник, вкрив його черепицею власного виробництва.

Поверталпсь додому після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни демобілізовані воїни Радянської Армії і включалися в господарське життя. Знову сів за штурвал комбайна Микола Третяк.

В боротьбі за виконання плану післявоєнної п'ятирічки відзначилась тракторна бригада Великобагачанської МТС, яка обслуговувала колгоспи селища. Серед кращих була і бригада, яку очолював син відомого народного співця — Г. Ф. Кушнерик. У пресі не раз повідомлялось: «Великобагачанська МТС поліпшує роботу. Запровадивши погодинний графік на сівбі, вона проводить сівбу зернових в стислі строки». За високі показники в роботі на районну Дошку Пошани кілька разів заносили імена робітників Великобагачанської МТС А. С. Ткаченка та І. І. Колодяжного.

У славних трудових справах колгоспникам часто допомагали робітники й службовці села. Так, тільки в липні 1954 року на допомогу артілі ім. Леніна прибуло 80 робітників і службовців підприємств та установ з районного центру. Вони, зокрема, викопали 60 метрів траншей для водопроводу, відсортували 15 тонн пшениці і виконали ряд інших невідкладних робіт.

Зусиллями трударів Великої Багачки ще в 1946 році було відбудовано промкомбінат, відкрито нові цехи — кравецький та слюсарний, побудовано олійницю.

В авангарді борців за відбудову народного господарства йшли комуністи. В районній партійній організації в 1944 році було вже 122 комуністи і кандидати в члени партії.

Більше як 50 чоловік налічував агітколектив, який проводив велику роз'яснювальну й політично-масову роботу серед виборців під час підготовки до виборів до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР. Активну участь у виборчих кампаніях брала комсомольська організація середньої школи.

Партійний актив Великої Багачки постійно поповнював свої знання, навчаючись у системі партійної політосвіти.

Скромну, але велику й потрібну роботу агітатора відобразив місцевий поет П. Семененко у вірші «Агітатор».

Громадськість селища з вдячністю згадує вчительку середньої школи Є. І. Вальську, яка працювала на педагогічній роботі чверть століття, багато її учнів закінчили вузи, технікуми, служать в Радянській Армії.

У післявоєнні роки цінні наукові поради давали хліборобам науковці кафедри рослинництва Полтавського сільськогосподарського інституту. Вони виступали на нарадах, бували частими гостями на колгоспних ланах, виступали з статтями в районній газеті.

Водночас із відбудовою господарства відроджувались лікувальні та культурно-освітні заклади. У 1948 році було відбудовано лікарню, що значно сприяло поліпшенню медичного обслуговування населення. Відновили роботу клуб, бібліотека. Учасники художньої самодіяльності селища знову з успіхом виступали на районних та обласних оглядах.

Як і до війни, жителі села разом з представниками громадськості столиці України в 1950 році відзначили 75-річний ювілей свого земляка Ф. Д. Кушнерика. На торжества прибули від Спілки письменників України М. Т. Рильський, А. С. Малишко, М. П. Стельмах та інші.

Свинарник відгодівельного радгоспу. Велика Багачка. 1966 р.

За післявоєнні роки Велика Багачка стала ще кращою, ніж була до Великої Вітчизняної війни. У 1959 році за постановою виконкому Полтавської обласної Ради депутатів трудящих її віднесено до категорії селищ міського типу.

Виходячи з господарської доцільності, колгоспи Великої Багачки об'єдналися в один — ім. Леніна, земельні угіддя якого становлять понад 6 тис. га. На його фермах налічується 1600 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 588 корів, 4076 свиней. Артіль має 20 автомашин, 34 трактори, 15 комбайнів та багато іншої сільськогосподарської техніки.

Основним багатством колгоспу є люди, борці за збільшення виробництва сільськогосподарських продуктів, за рентабельність господарства.

15 років працює трактористкою Д. П. Діденко, яка очолює ланку по вирощуванню просапних культур без затрат ручної праці. Уже в 1962 році її ланка зібрала на кожному з 50 га по 39 цнт зерна кукурудзи — на 11,4 цнт більше, ніж на ділянках, де її обробляли вручну. Собівартість центнера зерна в ланці становила 1 крб. 52 коп. Згодом вона добилася ще кращих показників по 51,6 цнт з кожного га. Собівартість центнера зерна знизилась до 1 крб. 37 копійок.

Серед передовиків тваринництва колгоспники називають доярок Любов Левчук, Софію Бандур, Килину Балюк та інших. Створення міцної кормової бази дало можливість артілі значно підвищити продуктивність тваринництва. Якщо в попередні роки надій молока від кожної корови в середньому не досягав 1 тис. кг, то в 1965 році він перевищив 1580 кг. Значно зросло і виробництво м'яса та сала. У 1966 році колгосп виробив на 100 га сільськогосподарських угідь по 237,1 цнт молока і по 88,2 цнт м'яса. Розвиток громадського господарства забезпечує підвищення доходів артілі, зростання оплати праці колгоспників. У 1966 році, наприклад, середня оплата людинодня перевищила 3 карбованці [1].

У 1959 році в селищі створено відгодівельний радгосп, який має 293 га землі та 28 господарських будівель. На відгодівлі стоїть близько 3 тис. голів свиней, 800 голів великої рогатої худоби. Господарство обслуговує 96 автомашин, 16 тракторів. За хороші показники в роботі колективу радгоспу в 1965 році вручено перехідний Червоний прапор Міністерства м'ясної і молочної промисловості. Групу виробничників удостоєно урядових нагород.

Успішно працюють промислові підприємства Великої Багачки. На промкомбінаті щороку виробляється понад 5 млн. штук цегли та багато черепиці. Перевиконують плани працівники млина, крупорушки й олійниці.

В авангарді трудівників селища йдуть комуністи, а їх у Великій Багачці налічується 184 чоловіки.

За післявоєнні роки у Великій Багачці розгорнулось велике житлове будівництво. Понад 500 нових будинків спорудили великобагачанці. Проведено значну роботу по благоустрою селища, яке повністю електрифіковане і радіофіковане. Тут є комбінат побутового обслуговування, побутові павільйони, чайна тощо.

Достаток прийшов до кожної хати. Значно зріс добробут трудівників селища. Середній місячний заробіток робітника радгоспу становить 78 крб., а передовики

[1] Річний звіт колгоспу ім. Леніна за 1966 р.

В селищному музеї. Велика Багачка. 1966 р.

одержують по 100—150 крб. на місяць. Не менше заробляють і колгоспники. Так, Ф. К. Литвиненко у 1965 році одержав 777 крб. та 1534 кг хліба. Майже стільки ж заробили колгоспники В. В. Бут, І. П. Кир'ян та багато інших. Колгоспники-ветерани праці забезпечуються пенсією.

Жителі селища мають 19 легкових автомобілів, 41мотоцикл, більше 1000 телевізорів і радіоприймачів. У життя і побут великобагачанців міцно входять нові звичаї і обряди.

Поліпшилось медичне обслуговування трудівників Великої Багачки. В селищі є лікарня на 100 ліжок. Побудовано поліклініку. 16 працівників поліклініки мають вищу освіту, а всього її обслуговує 139 чоловік. Лікарю С. І. Бережному присвоєно звання заслуженого лікаря УРСР.

Значно зріс культурний і освітній рівень населення. Тільки за 1951—1966 рр. Великобагачанську середню школу закінчило 920 чол. Понад 150 її випускників за цей час здобули вищу і середню спеціальну освіту. У 1966/67 навчальному році в школі було 750 учнів, працювало 54 вчителі. Більше 200 юнаків і дівчат із Великої Багачки навчаються у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах країни.

Культурні запити населення задовольняє Будинок культури на 450 місць, при якому працюють лекторії, гуртки художньої самодіяльності. В селищі є кінотеатр, дві бібліотеки, музей.

Широкі перспективи розвитку селища в новій п'ятирічці. До селища буде підведено газопровід. Тут передбачається спорудження нового будинку відпочинку на 150 місць, постійнодіючого піонерського табору на березі р. Псла. Передбачається переобладнати кінотеатр на широкоекранний, заплановано значно розширити промкомбінат, спорудити ряд нових підприємств по переробці сільськогосподарської сировини.

Трудящі Великої Багачки роблять усе для того, щоб успішно здійснити завдання нового п'ятирічного плану, внести і свій вклад у загальну справу побудови комунізму в нашій країні.

Т. Д. БОНДАР, Л. В. СЕМЕРГЕЙ

* * *

Великобагачанський район — в сучасних межах утворений у грудні 1966 року[1]. Розташований в центральній частині Полтавської області в зоні Лісостепу. Межує з Глобинським, Миргородським, Решетилівським, Хорольським і Шишацьким районами Полтавської області. Територія району — 1,01 тис. кв. км. Неселення — 45,9 тис. чол. Сільське населення становить 75 проц. Густота населення 45,4 чол. на кв. км.

В районі дві селищні і 14 сільських Рад, яким підпорядковано 125 населених пунктів.

[1] Великобагачанський район існував з березня 1925 року у складі Лубенського округу, (з лютого 1932 по вересень 1937 року входив до складу Харківської області), з вересня 1937 до грудня 1962 року до складу Полтавської області, з грудня 1962 по грудень 1966 року був ліквідований і його територія входила до складу Решетилівського та Миргородського району.

Через територію району проходить залізниця Полтава — Миргород та автотраса Решетилівка — Хорол; протікає річка Псьол.

Сільськогосподарські угіддя району розподіляються так: всього угідь — 77,8 тис. га, в т. ч. орної землі — 63 тис. га, лук і пасовиськ 13,1 тис. га, лісів — 10,3 тис. га, садів 1031 га, водойм 403 га.

В районі 22 колгоспи, радгосп по відгодівлі тварин та племзавод.

Господарства району спеціалізуються на вирощуванні зернових і технічних культур, а також на молочно-м'ясному тваринництві.

Чорноземні грунти і клімат створюють сприятливі умови для розвитку рільництва, зокрема для вирощування зернових і технічних культур. Серед зернових провідне місце займають озима пшениця (17 380 га) та кукурудза (5209 га), з технічних — цукрові буряки (5710 га) і соняшник (2119 га).

Середня врожайність за останні шість років характеризується такими даними: зернові — 19,2 цнт з га, цукрові буряки — 188 цнт з га і соняшнику 14,9 цнт з га.

Значно зросла механізація сільськогосподарського виробництва. На полях району працює 485 тракторів, 81 зерновий комбайн, 272 вантажні автомашини.

Важливою галуззю господарства є тваринництво. За роки семирічки поголів'я тварин на громадських фермах зросло у два рази. На 1 січня 1967 року було: великої рогатої худоби — 35 844 голови, свиней — 30 727, овець — 9955 голів.

Насиченість поголів'ям на кожні 100 га угідь по всіх категоріях господарств району становить: великої рогатої худоби — 46,7, свиней — 49,2, овець — 13.

В середньому на кожні 100 га угідь у 1966 році по всіх категоріях господарств вироблено по 325 цнт молока, по 59,9 цнт м'яса.

За досягнуті успіхи в розвитку сільського господарства 127 передовиків колгоспного і радгоспного виробництва району нагороджені орденами та медалями Союзу РСР.

Серед знатних людей району — 7 Героїв Радянського Союзу.

В районі працює 7 промислових підприємств. З них найбільші нафтопромислове управління «Радченкове», промкомбінат і маслозавод. В числі промислової продукції підприємств — нафта, газ, цегла, швейні вироби, меблі, масло.

За роки семирічки в районі споруджено понад 1060 будинків.

Для медичного обслуговування в районі створено 48 лікувальних установ, в т. ч. районна лікарня і 6 дільничних лікарень на 260 ліжок, 34 фельдшерсько-акушерські пункти, 7 колгоспних пологових будинків. Працює 37 лікарів, 32 фельдшери, 30 акушерок, 142 медсестри. В селищі Велика Багачка є Будинок відпочинку. Влітку в мальовничих місцевостях відкриваються піонерські табори для оздоровлення дітей.

Мережа загальноосвітніх шкіл налічує 51 школу, є також вечірня та заочна школи робітничої молоді. В школах навчають дітей 549 учителів. З них 27 чол. відмінників народної освіти. З середніх спеціальних навчальних закладів є Красногорівський сільськогосподарський технікум, де працює 25 викладачів.

Мережа культурно-освітніх установ, крім Будинку культури налічує 32 сільські та колгоспні клуби, 36 бібліотек. В районі працює 43 кіноустановки, 17 народних музеїв, університет культури.

Видається районна газета «Світло Жовтня».

Активну участь у здійсненні народногосподарських планів беруть комуністи і комсомольці. Районна партійна організація складається з 56 первинних партійних організацій, які об'єднують 1350 комуністів. В районі 67 комсомольських організацій, які об'єднують 3028 членів ЛКСМУ.

УСТИ́ВИЦЯ

Устивиця — село, центр сільської Ради. Розташована у межиріччі Псла та його притоки Овнянки, яка протікає через село. Віддаль від районного центру — 12 км, найближча залізнична станція Гоголеве — за 6 км, до автотраси Київ — Харків — 30 км. Населення 3,5 тис. чоловік. Устивицькій сільській Раді підпорядковані також населені пункти: Грянчиха, Дакалівка, Коломийці, Макаренки, Підлуки, Псільське, Шапрани і Шияни.

На території сільської Ради поблизу с. Грянчихи виявлено раннє слов'янське поселення Черняхівської культури (II—VI століття н. е.)[1].

Походження назви села пов'язується з появою у XVI столітті біля гирла (устя) річки Овнянки перших хат козацького поселення.

Здійснюючи політику національного гноблення на українських землях, польська шляхта у XVII столітті перейменувала село Устивицю на Зигмунтове[2]. На карті відомого французького військового інженера Гійома Боплана на місці Устивиці показано село Жигмонтове (Зигмунтове), це свідчило про тривалу тут польську колонізацію[3]. У 1646 році польський магнат Ієремія Вишневецький захопив на Полтавщині багато міст і сіл, в т. ч. і село Зигмунтове, яке стало його власністю.

Після визволення Лівобережної України від польсько-шляхетського поневолення відновлено стару назву села — Устивиця. В період полкового устрою Устивиця була сотенним містечком Миргородського полку.

Під час повстання під проводом Мартина Пушкаря проти старшинсько-шляхетської верхівки, яка хотіла відірвати Україну від Росії і посилити кріпосницький гніт, гетьман І. Виговський віддав татарам Устивицю разом з багатьма містами і селами України «на разграбительное пленение». У 1658 році село було пограбоване і спалене, багато його мешканців татари захопили в полон.

У 1726 році тут налічувалось 286 дворів посполитих людей. По ревізії 1729 року село значилось як «свободное и за роздачею оставшееся», воно мало 312 дворів.

Але після запровадження кріпацтва на Україні (грамотами Катерини II) козацька старшина, спираючись на царські власті, закріпачила частину устивицьких селян. Та населення чинило опір. У квітні 1782 року жителі Устивиці і сусіднього села Матяшівки відмовилися виконувати повинності на користь їхнього власника Аврама Гришкова, який належав до козацької старшини. Ця боротьба тривала весь рік. Частина селян втекла на вільні землі, а ті, які залишилися, доводили, що вони козаки, і тому не повинні виконувати повинності на користь Гришкова.

Та закріпачення селян Устивиці продовжувалось. У 1846 році ревізьких душ було вже 308. Решта 1806 чол. вважалась козаками.

Дві визначні події відбулись у духовному і культурному житті села наприкінці XVIII і в першій половині XIX століть. Тут у збіднілій дворянській сім'ї народився і жив російський письменник, за походженням українець, В. Т. Наріжний (1780—1825 рр.). Звідси багато вражень виніс він, щоб потім у своїх кращих творах змалювати картини життя дворянсько-кріпосницького суспільства. Звідси пішли герої його творів української тематики, народного побуту («Багатий бідняк», «Запорожець», «Бурсак»), творів, де виразно звучали симпатії до трудящих верств суспільства. До гострої антикріпосницької проблематики Наріжний звернувся в незакінченому романі «Гаркуша..» (1825 р.) про ватажка народного повстання на Україні у 18 столітті. Прототипом одного з героїв роману «Російський Жілблаз» був відо-

---

[1] И. И. Ляпушкин. Памятники культуры полей погребений Днепровского Левобережья. Сборник «Советская археология», XIII. 1950, стор. 30.

[2] В. Г. Ляскоронский. Гийом Левассер де-Боплан и его историко-географические труды относительно южной России. К., 1901, стор. 28.

[3] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 73.

мий український філософ і байкар Г. С. Сковорода, притчі якого добре знав письменник[1].

Друга значна подія в історії цього села — приїзд сюди у жовтні 1845 року із сусіднього села Мар'янського великого українського поета-революціонера Т. Г. Шевченка, який зупинявся у сільського фельдшера Терещенка[2].

Саме в ті дні, спостерігаючи жахливе навколишнє життя знедоленого люду, поет з глибоким болем і співчуттям писав у поемі «Сліпий»:

— Ні тихої хатиночки
В забутому краю,
Ні тихої долиночки,
Ні темного гаю,
Ні дівчини молодої
Й малої дитини
Я не бачу щасливої...
Все плаче, все гине
І рад би я сховатися,
Але де, не знаю.
Скрізь неправда, де не гляну,
Скрізь господа лають.
Серце в'яне, засихає,
Замерзають сльози...

Цікаво, що в тому ж Мар'янському поет написав також закінчення поеми «Єретик» і вірш «Стоїть в селі Суботові».

У 1847 році в Устивиці діяла вже церковно-парафіальна школа, але навчалось у ній всього 24 учні[3]. Що це була за школа, і як у ній навчали, розповідав колишній її учень: «Учились ми в конюшні у попа... Сидимо на колодах... читаємо: „Єдин бог во святой троице". Раптом піп вихопить у кого-небудь з рук книжку і звелить відповідати напам'ять. А хоч трохи помилився — лінійкою по щоці. От з такими мордами й ходили»[4].

Напередодні селянської реформи, у 1859 році в селі вже було 754 двори з 4251 жителем, працював селітровий завод, щороку відбувалось три ярмарки. Закріпачене населення займалося землеробством та ремеслами місцевого значення.

Після реформи 1861 року грабування селян продовжувалось. Поміщикам відійшла частина селянської землі, т. зв. «відрізки». Загалом «відрізки» в Устивиці становили понад 35 проц. селянської землі.

Крім того, за наділи селяни змушені були платити великі гроші, а до прийняття Уставної грамоти — ходити на панщину. Петро Черкас, який мав садибу площею 720 кв. сажнів, а також 2 десятини 1764 кв. сажні польової землі, повинен був відробляти поміщикові влітку 35, а взимку 21 чоловічий робочий день[5].

На той час, у 1864 році в Устивиці вже містилась волосна управа[6], якій підпорядковані були населені пункти: Горбані, Грянчиха, Забузи, Злодіївка, Коломийці, Кульбашне, Кутівщина, Ляхи, Макаренки, Маляренки, Мар'янське, Марченки і Суржки.

Наприкінці XIX століття особливо посилилось класове розшарування селян. Так, у 1883 році господарств у селі, що мали тільки садибу, було 106, а таких, які мали садибу та до 2 десятин орної землі, — 90 родин[7].

За даними подвірного перепису 1900 року Устивицька волость мала 1477 дворів і 9166 десятин орної землі. Десяти поміщикам належало 2042 десятини, тоді як 300 бідняцьких родин зовсім не мали орної землі. 71 господарство мало по 1 десятині, від 1 до 2 десятин мало 171 господарство, від 2 до 3 — 161, а від 3 до 6 — 327 господарств. Близько 200 бідняцьких дворів зовсім не мало худоби, а 267 — мали лише овець або свиней[8].

---

[1] В. Т. Нарежный. Избранные сочинения, т. т. 1, 2. М., 1965.

[2] Газ. «Червона трибуна», орган Миргородського райкому КП України і райвиконкому, 1 грудня 1960 р.

[3] «Полтавские губернские ведомости», Полтава, 1848, № 10, стор. 102.

[4] В. А. Гиляровский. Избранное в трех томах. Том 2. М., 1961, стор. 390.

[5] ЦДІАЛ, ф, 577, оп. 30, спр. 1248, арк. 15—17.

[6] Там же, арк. 2.

[7] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, том III. Миргородский уезд. Полтава, 1884, стор. 92 (таблиця).

[8] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 г. Миргородский уезд. Полтава, 1905, стор. 122.

Земельний «голод» і злидні змушували багатьох селян іти на далекі заробітки. Близько 70 родин щороку посилали туди своїх робітників. Деяка частина селян виїздила на поселення у східні райони країни.

Малоземелля і матеріальні нестатки, напівголодне життя і культурна відсталість, все це робило становище селян нестерпним. У 1895 році в Устивицькій волості на одного лікаря припадало 20 357 жителів. На кошти сільської громади 1868 року в Устивиці побудовано початкову народну школу, в якій 1906 року працювало 4 вчителі і навчалось 185 учнів. З них закінчило школу лише 25 учнів. За статистичними даними 1883 року, в селі було письменних лише 36 чоловіків і 2 жінки.

Все це викликало гостре незадоволення трудящих, створювало умови для поширення серед них революційних настроїв. У 1904 році в Устивиці з'явились агітатори з Полтави та з інших робітничих центрів. Серед них особливо близьким селянській бідноті став М. М. Пижов (партійне ім'я — «Микола»). На зборах сільських бідняків було обрано комітет, на чолі його стали Андрій Решетинченко, Свирид Лутай, Денис Бакало й інші. Створено також напівлегальну хату-читальню. В селі ширилась нелегальна література, революційні листівки, відозви тощо.

В листопаді 1905 року в селі відбувся великий мітинг, на який прибули також селяни і з навколишніх сіл. На мітингу М. Пижов закликав не платити податків, підтримувати революційні виступи робітників. Тут же співали «Варшав'янку» та інші революційні пісні, а потім з червоним прапором на чолі колони учасників мітингу пройшли вулицями села.

Революційно настроєні селяни Устивиці налагоджували зв'язки з революційним комітетом Великих Сорочинців. Місцеві власті, знаючи настрої селян, на початку грудня 1905 року викликали з Миргорода загін козаків. Дізнавшись про це, селяни виставили на шляхах свої дозори. При наближенні війська в селі вдарили у дзвони. Озброївшись чим попало — мисливськими рушницями, косами, вилами — селяни сходились на сільський майдан. Коли загін увійшов у село, вся громада зібралась і готова була дати відсіч. Козаки змушені були виїхати з села.

Про революційні заворушення в селах Миргородського повіту, в тому числі і в Устивиці, було негайно донесено в Петербург. В донесенні говорилось, що населення В. Сорочинців і Устивиці «під впливом революційної агітації заявило про відмову платити податки і давати новобранців, закрило казенні винні крамниці...».

Після жахливих насильств над повсталими великосорочинськими селянами 19 грудня 1905 року статський радник Філонов з каральним загоном козаків виїхав до Устивиці і 23 грудня 1905 року вчинив нову жорстоку розправу. Зігнавши мешканців села на майдан, він звелів усім стати навколішки, на сніг, побив сільського старосту, писаря й кількох селян, а потім наказав бити всіх підряд нагаями. Озвірілі козаки чинили ганебні насильства над жінками[1].

Антиурядові виступи селян у 1905 році царські власті придушили, але причини, що піднімали селян на боротьбу, залишились. Найогидніші засоби насильства і терору царських властей лише загострювали ненависть і гнів бідноти, гартували її сили і волю до боротьби з царизмом і поміщиками.

Щодалі більше загострювалась класова диференціація селянства. У 1910 році в Устивиці вже було 930 дворів з 5081 жителем. Переважна більшість їх — малоземельна біднота, 133 чол. працювали наймитами в куркулів і робітниками в поміщицькій економії[2].

Тяжке економічне становище трудящих супроводжувалось політичним безправ'ям і культурно-освітньою відсталістю. У 1911—1912 рр. в Устивиці в трьох

---

[1] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы. Х., 1957, стор. 136.

[2] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии за 1910 год. Миргородский уезд. Полтава, 1913, стор. 22.

початкових школах навчалось не більше 200 учнів, переважно дітей заможних батьків.

В перші роки імперіалістичної війни економіка села ще дуже підупала. Особливо терпіли від матеріальних нестатків бідняки і середняки. Майже всі працездатні чоловіки були мобілізовані до армії, у селян забирали коні на воєнні потреби. Зменшувались посіви зернових культур, у більшості селян не вистачало хліба до нового врожаю. Ненависть до царизму, який привів країну до катастрофи, наростала з кожним днем.

Про перемогу Лютневої революції 1917 року чутки дійшли до Устивиці тільки в березні. Про це повідомили солдати, які прибули на станцію Гоголеве. Селяни познімали царські герби зі школи, управи й аптеки, готувались до розподілу поміщицьких земель.

Ще з більшою радістю зустріли вони звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. В січні 1918 року в селі проголошено Радянську владу. Було створено червоногвардійський загін, його очолив комуніст П. А. Багров. Загін допомагав у здійсненні перших заходів Радянської влади.

У березні 1918 року в Устивицю ввійшли німецькі загарбники, які розправлялися з революційно настроєними селянами. Був заарештований і підданий катуванню П. А. Багров. З куркульського прошарку створилась націоналістична спілка «хліборобів-власників». Спираючись на допомогу окупаційних німецьких властей, куркулі жорстоко експлуатували селянську бідноту, презирливо називаючи бідняків і наймитів голодранцями.

Та незабаром на Україні розгорнулась визвольна боротьба проти окупантів. Устивицька біднота теж створила партизанський загін, який боровся проти німецьких загарбників і гетьманців. До складу загону входили Іван Галайда, Дорош Несвіт, Трохим Заєць, Павло Швайка, Семен Панков, Федір Демидович та ін. Устивицькі партизани підтримували зв'язок з партизанами навколишніх сіл Яресьок, Шишаків, а також з миргородським повстанським полком, яким командував Андрій П'явка.

На зміну кайзерівським військам і гетьманцям прийшли петлюрівці. Але їх було вигнано частинами 2-ї Радянської дивізії.

На початку 1919 року в Устивиці відновилась діяльність органів Радянської влади. Організовано волосний революційний комітет на чолі з П. П. Шапраном, місцеву Раду на чолі з О. П. Шкуренком. Комбід очолив О. І. Сидорук. Працювали відділи земельний та освіти. Було створено також загін по заготівлі продовольства для Червоної Армії, який продовжував роботу до липня 1919 року. Загоном керував продагент Сергій Романов, надісланий миргородськими більшовиками[1].

У волості комуністів було тоді мало, всього 8 чоловік, але вони, спираючись на місцеву бідноту, успішно боролись за зміцнення Радянської влади.

Боротьба на фронтах громадянської війни продовжувалась. 27 липня 1919 року с. Устивицю захопили денікінці. Вони відновили стару владу, призначили старшину, мирового суддю та стражника, жорстоко розправлялися з населенням, яке підтримувало владу Рад. Денікінці розстріляли активістів Павла Сеня, Семена Панкова та інших борців за революцію. Відступаючи під ударами Червоної армії, денікінці в грудні 1919 року вчинили ще один злочин: розстріляли сім невинних громадян.

У січні 1920 року в Устивиці відновилася Радянська влада. В серпні 1920 року біднота організувалась у комітет незаможних селян (КНС), який активно допомагав владі у розподілі землі, в заготівлі продовольства та впровадженні революційної законності. Головою комнезаму обрано О. І. Сідокура.

В травні того ж року в Устивиці створено первинну партійну організацію на чолі з Ф. П. Усиком, яка в жовтні налічувала вже 39 комуністів[2]. Парторганіза-

[1] «Український історичний журнал», 1959, № 1, стор. 132.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, спр. 238, арк. 5.

ція користувалась великим авторитетом серед трудящих. До кінця 1921 року вона набагато зросла і мала вже 60 членів партії.

Комсомольська організація створилась раніше, на початку січня 1920 року, першим секретарем її був тов. Чайка, комсомолець з Миргорода.

Всі члени партії і комсомольці разом з членами КНС були мобілізовані і озброєні для боротьби з куркульськими бандами, які діяли навколо Устивиці, в хуторах і лісах.

Наприкінці 1920 року при волвиконкомі створено загін робітничо-селянської міліції, а на початку 1921 року — загін особливого призначення. В його складі були комуністи, комсомольці, колишні партизани. Командиром призначено П. М. Швайка. Загонові доводилося вести з бандами кровопролитні бої.

Ось, наприклад, кілька бойових епізодів. 14 травня 1921 року у волвиконкомі відбувались партійні збори, присвячені проведенню продовольчого місяця. Несподівано велика банда, озброєна кулеметами і гвинтівками, напала на село і оточила будинок, де відбувались збори. Комуністи і комсомольці з презирством відкинули пропозицію здатись. Відстрілюючись від озвірілих бандитів, вони під акомпанемент піаніно, на якому грав комуніст Павло Омеляненко, співали «Інтернаціонал». І хоч зброї та патронів у комуністів було мало, бандити мали великі втрати. В нерівній боротьбі загинули від рук бандитів і активні борці за Радянську владу перші устивицькі комуністи Микита Вовкоріз, Ілля Сукач, Корній Шиян та Прокіп Любченко. Решту комуністів врятували Великосорочинський та Яреськівський бойові загони, які прибули на допомогу.

Через кілька днів після нападу на Устивицю за 3 кілометри від села знову з'явилась банда, яка складалась з 200 чоловік. Бандити готувались вдруге напасти на Устивицю. Про це повідомили жителі хутора Кульбашного. Парторганізація і ревком мобілізували озброєних комуністів і комсомольців для боротьби з бандою. Бандитів розгромили, але частина їх утекла в сусідній ліс, захопивши продагента Сергія Романова. З ним жорстоко розправилися — розіп'яли на хресті[1].

У 1923 році Устивицьку волость реорганізовано в Устивицький район, а 1925 року його включено до Великобагачанського району з центром у с. Великій Багачці[2]. Щодалі більше зміцнювалися органи Радянської влади, кількісно і якісно зростали партійна і комсомольська організації, посилювалась їхня увага до питань розвитку економіки і культури села.

Після історичних рішень XV з'їзду ВКП(б) про колективізацію сільського господарства Устивицька партійна організація провела велику роз'яснювальну роботу серед населення щодо перебудови сільського господарства на соціалістичних засадах. Комуністи і члени комнезаму першими вступали до колгоспів. Уже 1928 року в селі організувалося сім товариств по спільному обробітку землі: «Промінь», «Єднання», «Спільна праця», «Труд», «Згода», «Гай-Колос» та «Червоний козак».

Через рік вони реорганізувалися у п'ять сільськогосподарських артілей: «Ленінський шлях», ім. Петровського, «Більшовик», ім. Жовтневої революції та «Інвалід-працівник». Артілі мали в своєму користуванні 7264 га землі. Згодом «Інвалід-працівник» приєднався до артілі «Більшовик».

Весною 1930 року в Устивиці створено машинно-тракторну станцію, яка подавала колгоспам велику допомогу сільськогосподарською технікою, сприяла впровадженню у виробництво передових агротехнічних заходів. Першим директором МТС був А. П. Бухненко, агрономом П. Ю. Кириченко.

Селяни переконувались у перевазі колективного господарювання. Економіка колгоспів помітно зростала. Основну увагу вони спрямовували на вирощення високих врожаїв сільськогосподарських культур. Ланка Г. П. Самійленка з колгоспу

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 27, оп. 27—1, спр. 14, арк. 24.

[2] Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины, 1923, № 18—19, стаття 312; 1925, № 12, стаття 92.

1-й випуск курсів трактористів при МТС. У с. Устивиці, 1930 р.

ім. Жовтневої революції у 1937 році одержала по 420 цнт цукрових буряків з га. Чабана цієї ж артілі В. І. Нещасного за сумлінну працю у тваринництві було нагороджено медаллю «За трудову доблесть».

У 1939 році колгосп «Більшовик», що зібрав на площі 50 га по 32,5 цнт озимої пшениці, був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки у Москві. А колгосп ім. Петровського здобув це право за вирощення високих врожаїв проса — 28,5 цнт з га на площі 25 гектарів.

Напередодні Великої Вітчизняної війни устивицькі колгоспи були міцними господарствами, з року в рік зростали їх прибутки. Вони своєчасно виконували державні плани сільськогосподарських заготівель, добре оплачували працю колгоспників.

Німецько-фашистська агресія порушила щасливе життя народу. Чоловіки пішли на фронт. Збирання високого врожаю, вирощеного колгоспниками Устивиці в 1941 році, лягло на плечі стариків, жінок, дітей. При наближенні фронту жінки й молодь працювали на будівництві протитанкових укріплень.

16 вересня 1941 року Устивицю окупували німецько-фашистські війська. Окупанти запровадили «новий порядок»: створили сільську управу, із злодіїв і п'яниць навербували поліцаїв. Жителів, яких вони не вважали навіть за людей, обкладали тяжкими податками. Молодь насильно вивозили на каторжні роботи до Німеччини. 117 чол. з Устивиці працювали голодними, роздягненими і хворими на німецьких заводах, лише частина їх після війни повернулася на батьківщину.

Радянські патріоти чинили опір окупантам. Житель с. Устивиці А. Д. Бороліс, працюючи стрілочником на станції Гоголеве, повідомляв партизанський загін, очолюваний Куприяном Туткою, що діяв на території Шишацького району, про розклад руху поїздів та охорону на залізниці, допоміг зірвати залізничний міст[1].

Розгортала свою діяльність в Устивиці та навколишніх селах і підпільна група, очолювана секретарем Великобагачанського райкому партії І. Д. Темпиком. Схоплені фашистами підпільники І. Д. Темпик, О. Я. Мануйленко (завідуючий районним відділом народної освіти) І. Й. Бужина (працівник райвиконкому) 20 липня

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 30 квітня 1966 р.

1942 року були розстріляні. Після визволення села від окупантів 19 вересня 1943 року їхні останки перенесено до с. Великої Багачки і поховано на площі поблизу кінотеатру ім. Шевченка.

На фронтах Великої Вітчизняної війни загинуло і пропало безвісті 252 жителі Устивиці.

Великої шкоди населенню завдали окупанти. Фашисти спалили два корпуси середньої школи, лікарню, пошту, клуб, бібліотеку, радіовузол, паровий млин, приміщення колгоспних бригад і ферм, мости, понад 100 житлових будинків[1]. Вони винищили майже всю худобу і домашню птицю. Багато людей втратили все своє майно, залишившись у тому одязі, в якому пощастило їм вискочити з підпаленої ворогом хати.

Великих зусиль доклали трудівники села, щоб відбудувати зруйноване господарство. Це наочно можна показати на історії відродження колгоспу ім. Жовтневої революції. Через рік після визволення від окупантів, восени 1944 року, артіль мала лише 6 корів, 5 свиноматок, 14 вівцематок, 90 штук птиці. Не вистачало також тягла і реманенту. Було 45 коней і 57 волів, 52 плуги, 16 сівалок, 5 жаток, 6 віялок та 1 молотарка.

Невистачало в колгоспі і людей. Більшість чоловіків була в армії, частина — в гітлерівській неволі. На 382 двори припадало 447 працездатних, в т. ч. 37 чоловіків у віці від 16 до 60 років; решта — жінки віком від 16 до 55 років.

Врожайність у колгоспі в ці роки була дуже низькою. У 1945 році артіль одержала з кожного гектара по 6,7 цнт зернових і бобових культур, по 100 цнт цукрових буряків, по 43 цнт картоплі.

Та колгосп настійно боровся за розвиток своєї економіки. Вже через п'ять років, у 1950 році, урожайність зернових і бобових культур зросла до 11,5 цнт, цукрових буряків — до 246 цнт, картоплі — до 74 цнт з гектара. Ланка М. П. Кодацької, наприклад, виростила на площі 6 га по 342 цнт цукрових буряків з гектара.

Домігся колгосп кращих показників і по тваринництву. Наприкінці того ж 1950 року він мав уже 87 корів, 53 свиноматки, 203 вівцематки, 1459 штук птиці і 85 бджолосімей. Доярки колгоспу М. В. Чичина, М. В. Ноздратенко, Н. В. Гаркуша по надоях молока на одну корову були передовими в районі.

Артіль ім. Жовтневої революції (головою правління був Г. О. Ільченко) на початку 1951 року було занесено на районну Дошку пошани передовиків передтравневого соціалістичного змагання.

Цікаво простежити розвиток тих же галузей колгоспного виробництва ще через п'ять років. У 1955 році колгосп виростив уже по 16,6 цнт зернових і бобових, 308 цнт цукрових буряків, 85,7 цнт картоплі з гектара. Корів було 198, свиноматок — 77, бджолосімей — 117. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 120 цнт молока і 13,5 цнт м'яса.

Зростало і технічне озброєння колгоспу. В першій половині 1958 року після реорганізації МТС колгосп придбав 6 тракторів, 3 зернових комбайни, 10 культиваторів, 7 сівалок та іншу техніку[2].

В 1959 році колгосп ім. Жовтневої революції об'єднався з колгоспом ім. Калініна, який виник внаслідок об'єднання в 1950 році трьох артілей: ім. Петровського, «Більшовик» і «Ленінський шлях».

Укрупнений колгосп ім. Калініна має 7230 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 5308 га орної землі; вирощує озиму і яру пшеницю, кукурудзу, горох, жито і цукрові буряки, картоплю тощо.

У 1966 році з кожного гектара посіву зібрано по 18,3 цнт зернобобових, зокрема, пшениці — по 19,8 цнт, цукрового буряка — по 194 цнт з гектара.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 66, арк. 73.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-7623, оп. 1, спр. 126, арк. 1—3.

Значна увага приділяється тут і розвиткові тваринництва. В колгоспі є 8 приміщень для великої рогатої худоби на сто голів кожне, 7 свинарників на п'ятсот голів кожний, дві вівцеферми по 1 тис. голів кожна, птахоферма на 3 тис. голів. Є ставок площею 10 га. У 1966 році артіль вже мала 3 тис. голів великої рогатої худоби, в т. ч. 857 корів; 1,8 тис. голів свиней. Надій молока на одну корову становив 2,3 тис. кілограмів.

Зміцнилась і технічна база артілі, яка того ж року мала 34 трактори, 18 зернових, кукурудзо-, силосно-, і бурякозбиральних комбайнів, 19 вантажних автомашин, 6 електромоторів.

Господарство артілі обслуговують два млини простого помолу, механічна лісопилка, майстерня по ремонту сільськогосподарських машин та інші невеликі підприємства. Всі трудомісткі роботи на полі, на фермах, в майстернях електрифіковані і механізовані.

Великий загін спеціалістів сільського господарства очолює всі основні ділянки артілі. У 1966 році тут працювало: 4 агрономи, 4 зоотехніки, 6 ветеринарів, механік, 75 трактористів, 26 комбайнерів, 20 шоферів.

Конкретні заходи партії і уряду по піднесенню сільськогосподарського виробництва сприяли дальшому зміцненню економіки колгоспу. Про це свідчить порівняння показників господарювання в 1966 і 1955 рр. Неподільний фонд артілі зріс з 227 701 крб. у 1955 році до 1 729 883 крб. у 1966 році. Грошові доходи збільшились відповідно з 425 434 крб. до 1 205 056 крб., або майже у 3 рази.

Механічний цех Устивицького відділення «Сільгосптехніка».

У 1966 році артіль перевиконала завдання по валовому збору і продажу державі зерна, надою молока на фуражну корову, виробництву м'яса і яєць та по надходженню грошових доходів.

Серед передовиків колгоспного виробництва бригада Г. Берези, що виростила по 41 цнт пшениці з га, трактористка М. Полив'яна, комбайнер М. Даценко, доярки І. Калтан і П. Омеляненко, телятниця П. Дігтяр, свинарка І. Кононенко, агроном В. Кропивний, який очолює також сільськогосподарську комісію сільської Ради, та інші.

На основі піднесення господарства артілі невпинно зростає добробут колгоспників. Цікаво, що фонд оплати праці членів артілі зріс з 228,6 тис. крб. у 1959 році до 518,4 тис. крб. у 1966 році, отже більше як удвічі.

Ось один з яскравих прикладів цього матеріально-культурного поступу. Батьки подружжя Івана Володимировича та Марії Іванівни Сенів кілька десятиліть у минулому гнули свої спини на куркулів, жили в злиднях. Інакше склалась доля їхніх дітей. Іван Володимирович працює слюсарем у колгоспі, а його дружина — у ланці,

На уроці з хімії в Устивицькій середній школі.

Літній табір молочно-товарної ферми № 2 артілі ім. Калініна.

діти вчаться в школі. Середня місячна зарплата обох працюючих— 130 крб. Сім'я має новий будинок з чотирьох кімнат, телевізор, пральну машину, мотоцикл. В їхньому господарстві є корова, 2 свині, птиця, пасіка. Сені мають власну бібліотечку, передплачують дві газети, журнал.

Село повністю електрифіковане, струм подає Кременчуцька ГЕС. Прокладено 700 метрів водопроводу, пробито 8 артезіанських свердловин.

Протягом останнього десятиліття 1956—1966 рр. тут разгорнулось інтенсивне будівництво. Споруджено понад 200 житлових будинків на кам'яному фундаменті, вкритих залізом або черепицею. У 1963—1966 рр. розширено приміщення лікарні та відбудовано головний корпус середньої школи, збудовано три клуби, приміщення для пошти.

Населення обслуговують дві швейні і взуттєва майстерні, дві їдальні, пекарня, перукарня і лазня.

Про піднесення матеріального і культурного рівня трудівників села свідчить зростання їх купівельної спроможності, збільшення обороту торгівлі товарами народного споживання. В селі працює 10 торговельних закладів. Обсяг товарообороту Устивицького споживчого товариства в 1966 році становив 754 тис. крб., а системи громадського харчування — 86 тис. карбованців.

Протягом того ж року населенню села лише в магазинах ССТ продано 25 мотоциклів і 82 велосипеди, 5 холодильників і 29 пральних машин, 13 радіоприймачів і 31 телевізор, 392 годинники, а також 250 диванів, буфетів і гардеробів[1]

Велику роль в житті села відіграють медичні, освітні і культурно-освітні заклади. Устивицька лікарня обслуговує жителів Устивицької і Мар'янівської сільрад. При лікарні функціонують рентгенівський, хірургічний, фізіо-терапевтичний і зубний кабінети.

В середній та початковій школах навчається 468 учнів, працює 39 вчителів. При середній школі утворено групи подовженого дня на 210 учнів, є інтернат з їдальнею на 35 учнів із віддалених сіл.

У селі працюють дитячі ясла і садки, в яких виховуються діти колгоспників, службовців і робітників.

Невпинно зростає освітній і культурний рівень громадян. Якщо до революції в Устивиці середню освіту мали сім чоловік, а вищу—2 особи, то тепер працюють тут 70 спеціалістів з середньою спеціальною і вищою освітою. Багато людей здобуло

[1]Із звіту Устивицького ССТ за 1966 р.

середню освіту, а переважна більшість населення — неповну середню освіту, отже, закінчила семирічні і восьмирічні школи.

Не дивно, що в Устивиці багато людей передплачує і читає велику кількість газет і журналів. У 1966 році село мало 40 різних назв газет (близько 2 тис. примірників), 148 назв журналів (1,2 тис. примірників), на кожну сім'ю припадало понад два примірники цих видань.

До послуг населення 4 бібліотеки, які мають 25 тис. книг; 2 клуби на 500 місць. Щотижня глядачі можуть дивитись 3—4 кінофільми, а також відвідувати вистави драматичного і слухати виступи музичного гуртків та духового оркестру. Інколи приїжджають сюди на гастролі пересувні театри, артисти Полтавської філармонії.

В новому побуті людей — і кращі традиції минулого, і нові, що народжуються, звичаї та обряди сучасного, зокрема новорічні щедрівки і посівання, зорини та вшанування пам'яті загиблих воїнів і померлих жителів села.

Ще один цікавий факт. Кілька років тому житель Устивиці Микола Олефіренко написав вірш, присвячений боротьбі радянських людей проти посухи, а його земляк Микита Закладний створив музику до нього. Пісню «На засуху» виконують тепер не тільки в Устивиці, але й у багатьох інших селах і містах України, вона ввійшла в репертуар інших самодіяльних хорових колективів республіки[1].

Вже кілька поколінь людей Устивиці пишається своїм славним земляком, що народився тут же, у звичайній селянській сім'ї, і став відомим хірургом і вченим — О. Т. Богаєвським (1848—1930 рр.). У селі знають, що після закінчення Полтавської гімназії і медичного факультету Київського університету Оксентій Трохимович чимало років працював земським лікарем у Миргородському повіті, а з 1883 року— старшим лікарем Кременчуцької повітової земської лікарні, де робив складні операції на стравоході, нирках, печінці. Богаєвський — автор 85 наукових праць, він створив школу хірургів-практиків, брав участь у роботі вітчизняних та міжнародних хірургічних з'їздів, був удостоєний наукового ступеня доктора медичних наук.

Заможно і культурно живуть тепер в Устивиці. З кожним роком красивішає вона, перетворюється у добре впорядковане село. В центрі села — великий парк, в якому височить пам'ятник воїнам громадянської та Великої Вітчизняної воєн, що віддали своє життя за перемогу Жовтня, за честь, свободу і незалежність Вітчизни.

Колись, до революції, селом керували староста, писар і стражник, які пильно охороняли інтереси невеличкої купки багатіїв і утискували населення. Тепер ним керують 43 депутати сільської Ради на чолі з її виконкомом. Рада обрана з авторитетних громадян села. Більшість їх має середню і вищу освіту, здобуту за Радянської влади, це — передовики господарства і культури.

В Устивиці є профспілкова організація, яка на початку 1966 року мала 136 членів. Вона бореться за підвищення продуктивності праці і виробництва, організовує соціалістичне змагання трудівників, дбає про культурне обслуговування, здоров'я і відпочинок трудящих.

Понад 200 юнаків і дівчат села об'єднані в три комсомольські організації. На громадських засадах працюють народна дружина, товариський суд, жіноча рада, оборонно-спортивне товариство.

Дві первинні партійні організації, що об'єднують 110 членів КПРС, очолюють боротьбу трудящих села за нові успіхи і прекрасні звершення в комуністичному будівництві.

Г. І. КУЛИК, П. Г. ЛАЗЬКО, С. С. ПЕТРАШЕНКО

---

[1] «Литературная газета», 26 січня 1952 р.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ВЕЛИКОБАГАЧАНСЬКОГО РАЙОНУ

БАГА́ЧКА ПЕ́РША (до початку XX ст. ще звалось Базилевщина) — село, центр сільської Ради. Розташована за 4 км від автотраси Київ—Харків. Віддаль до районного центру — 25 км. Найближча залізнична станція Гоголеве — за 45 км. Населення — 576 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Дзержинське, Кучері, Пушкареве, Саї, Семенівка, Степанівка, Стефанівщина, Широке.

Колгосп ім. Орджонікідзе, центральна садиба якого міститься в селі, має 3882 га землі та 46 га лісу. Провідні культури — озима пшениця, цукрові буряки, коноплі. Розводять велику рогату худобу, свиней, овець, птицю. Розвинуте також бджільництво і шовківництво.

У Багачці Першій — восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

У 1905 році в Багачці Першій відбувся страйк під керівництвом Я. О. Радченка, за що його було заслано до Сибіру.

У Стефанівщині народився В. В. Ганущенко, якого за героїзм, проявлений при форсуванні Вісли, удостоєно звання Героя Радянського Союзу.

В центрі Багачки Першої, в Степанівці, Семенівці поставлено пам'ятники воїнам Радянської Армії, які полягли в боях за визволення села.

БАЛАКЛІ́Я — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Псла. Віддаль від районного центру — 22 км, від найближчої залізничної станції Гоголеве — 42 км. Населення — 785 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Колосівка, Павелки, Писарівщина, Шипоші.

Колгосп «Заповіт Леніна», центральна садиба якого міститься в селі, має 3873 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво, тваринництво.

У Балаклії знаходиться городище — поселення скіфів (V—III ст. до н. е.).

У селі працюють восьмирічна школа, бібліотека, музейна кімната, клуб.

БІЛОЦЕРКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Пслі, за 17 км від районного центру та за 18 км від залізничної станції Сагайдак. Через село проходить шосе Київ—Харків. Населення — 461 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Баланди, Бірки, Вишневе, Герусівка, Дзюбівщина, Киричаї, Коноплянка, Красногорівка, Круча, Кут, Лугове, Морозівщина, Сидорівщина, Солонці та Стінки.

В селі розташована центральна садиба колгоспу «Жовтень», який спеціалізується на виробництві зерна, буряків і тваринницької продукції. За ним закріплено 5964 га земельних угідь. В Білоцерківці міститься також Псільське лісове господарство, яке щороку насаджує 100—200 га лісу. Є маслозавод, гідроелектростанція.

На будівництві земської школи в с. Білоцерківці. 1913—1914 рр.

У селі є лікарня на 35 ліжок, аптека; клуб, бібліотека, середня школа; в с. Красногорівці — сільськогосподарський технікум.

Білоцерківка заснована наприкінці XVI століття вихідцями з Правобережної України. У першій половині XVII ст. вона належала польському магнатові Ієремії Вишневецькому.

В 1777—1781 роках відбувся відкритий виступ селян проти покріпачення значної частини місцевих козаків поміщиком Базилевським.

Під час голоду в 1840 році доведені до відчаю селяни спалили будинок та економію поміщиці Базилевської.

З 1923 по 1930 рік Білоцерківка була районним центром Полтавського округу.

Жителям села Красногорівки Ф. О. Василенку та С. Й. Василенку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

У селі Киричаях народився Герой Радянського Союзу С. І. Срібний.

В с. Бірках народився І. Д. Назаренко — партійний і державний діяч Української РСР.

Білоцерківська міжколгоспна ГЕС. 1964 р.

ГО́ГОЛЕВЕ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване за 18 км від райцентру. Залізнична станція. Населення — 2500 чол. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Гирчин і Гончарі.

У селищі — третє відділення племзаводу «Перемога», радгосп спеціалізується на вирощуванні свиней. Займаються також рослинництвом.

У 1951 році на території селища знайдено поклади нафти і природного газу. Створено нафтопромислове управління «Радченкове», яке постачає газ у Полтаву і Миргород. У нафтовій та газовій промисловості працюють понад 500 чол. робітників і 60 чол. інженерно-технічного персоналу. Нафтопромислове управління подає велику шефську допомогу в обладнанні тваринницьких ферм, зрошувальної системи та будівництву сховищ для мінеральних добрив у колгоспах ім. Калініна (с. Устивиця) та ім. Енгельса (с. Матяшівка). Діють цегельний завод, механічна майстерня; на місцевому паливі працює електростанція потужністю 450 квт. У селі побудовано 350 житлових будинків.

Щойно збудували універмаг. Селище Гоголеве.

У Гоголевому є середня і вечірня школи, 5 бібліотек, клуб на 250 місць.

КРОТІВЩИ́НА — село, центр сільської Ради. Віддаль від районного центру — 9 км, від найближчої залізничної станції Миргород — 25 км. Населення — 1135 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Лукаші, Новоселівка, Скибівщина.

Колгосп ім. Котляревського, центральна садиба якого міститься в селі, має 4087 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво. Розвинуте тваринництво.

У Кротівщині є лікарня на 25 ліжок, середня школа, 4 бібліотеки, клуб.

МАР'Я́НСЬКЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 30 км від районного центру. Населення — 540 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Зайців, Кульбашне, Ляхів, Маляренки, Михайлівка.

Колгосп ім. Мічуріна, з центром у Мар'янському, має 2329 га землі. Виробничий напрям — рільництво. Розвинуте тваринництво. Є також племзавод «Перемога», що вирощує Миргородську рябу породу свиней.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб, краєзнавчий музей.

У Мар'янському охороняється дуб, який має назву Шевченківського дуба. У жовтні 1845 року в селі перебував Т. Г. Шевченко. Тут, під розкішними кронами велетня-дуба, поет написав свої твори «Єретик», «Сліпий», вірш «Стоїть в селі Суботові» та інші.

МАТЯШІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована в долині річки Псла, біля залізниці Київ—Харків, на віддалі 25 км від районного центру. Населення — 1122 чол. Сільраді підпорядкований населений пункт Лейків.

Колгосп ім. Енгельса, центральна садиба якого міститься в селі, має 3517 га землі. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво.

У Матяшівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село виникло на початку XVII ст. Входило до Шишацької сотні.

Під час німецько-фашистської окупації на території сільради з вересня 1941 по травень 1942 року діяла група підпільників на чолі з О. Я. Мануйленком (закатований в гестапо). З липня по вересень 1943 року в селі діяли парашутний партизанський загін ім. Котовського та партизани загону під керівництвом секретаря Шишацького РК КП України К. Тутки. Трудящі Матяшівки постачали патріотам харчі, одяг, переховували їх у своїх будинках.

МОСТОВІ́ВЩИНА — село, центр сільської Ради. Віддаль від районного центру — 25 км, від автотраси Київ—Харків — 2 км. До найближчої залізничної станції Сагайдак — 25 км. Населення — 553 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишарі, Гиринці, Діхтярі, Довженки, Корнієнки, Литвишки, Лобурі, Попове, Трудолюбиве, Цикали, Шпирни.

Колгосп «Вітчизна», центральна садиба якого міститься в селі, має 1980 га земельних угідь. Основний напрям господарства — рільництво і тваринництво.

У Мостовівщині є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 300 місць, стаціонарна кіноустановка.

Назва походить від прізвища перших поселенців — Мостових.

ОСТА́П'Є — село, центр сільської Ради. Розташоване за 42 км від районного центру. Населення — 1638 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Запсілля, Нове Остапове, Олефіри, Підгір'я, Уханівка.

Колгосп «Промінь Леніна», центральна садиба якого міститься в селі, має 9169 га землі, 252 га лісу та 122 га чагарника. Вирощують озиму пшеницю, жито тощо. Розвинуте тваринництво. Є пасіка, ставок, млин, олійниця, пекарня. З 1957 року діє Остап'ївська ГЕС.

В Остапйовому — середня школа, 5 бібліотек, 5 клубів. У 1965 році населення передплатило 3316 примірників журналів і газет.

Колишній голова ревкому П. П. Шаповаленко з сином (секретарем парторганізації колгоспу). Село Остап'є. 1965 р.

Біля села знайдено глиняну посудину епохи міді (IV тисячоліття до н. е.) та велике ранньослов'янське поселення черняхівської культури (II—VI ст. н. е.).

Село позначене на карті Боплана. До 1646 року належало литовським князям, потім магнату Вишневецькому. З 1649 стало центром сотні Чигиринського полку. Згодом Остапївська сотня була передана до Полтавського полку, а з 1672 року — до Миргородського.

В Остапйовому в 1910 році народився А. С. Бережной — доктор хімічних наук, член-кореспондент АН УРСР.

ПОДІ́Л — село, центр сільської Ради. Розташований на віддалі 25 км від районного центру. Його перетинає шосе Харків—Київ. Найближча залізнична станція Сагайдак — за 12 км. Населення — 640 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Байрак, Гаврилівка, Гнідаші, Деркачі, Залужок, Затін, Кравецьке, Краснюки, Лешківка, Лозовате, Огирівка, Трудове, Чугуї.

У селі — колгосп ім. Ілліча. Артіль має 3947 га земельних угідь. Провідний напрям господарства — рільництво. Розвинуте тваринництво.

У Подолі є восьмирічна школа, 3 бібліотеки, клуб на 350 місць.

В Огирівці народилась і виросла Марія Маленко — комсомолка, яка загинула в боротьбі з фашистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни. Юна патріотка виконувала бойові завдання підпільників. Її схопили гестапівці і закатували у Великій Багачці. Ім'я Марії присвоєно піонерській дружині Огирівської восьмирічної школи.

У селі Затоні проживає Герой Радянського Союзу М. Ф. Кияшко.

РАДИВО́НІВКА — село, центр сільської Ради. До райцентру — 33 км, до найближчої залізничної станції Хорол — 30 км. За 3 км проходить автомагістраль Київ—Харків. Населення — 1674 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Володимирівка, Іванівка, Перекопівка, Чапаєвка.

На території села розташований колгосп «Радянська Україна». Загальна земельна площа — 5594,4 га. Господарство має зерново-буряковий і тваринницький напрям. Є два ставки, площа яких дорівнює 13 га. Відділення «Сільгосптехніка».

У Радивонівці — лікарня на 25 ліжок, середня школа, при ній — консультпункт Хорольської заочної середньої школи. В 1965 році при школі побудовано їдальню та інтернат на 50 місць. Працюють 2 бібліотеки, клуб на 300 місць.

У парку споруджено пам'ятники В. І. Леніну і загиблим воїнам у період Великої Вітчизняної війни.

Радивонівка виникла в першій чверті XVIII ст. З 1789 року — село у володінні панів Базилевських.

За революційну пропаганду вчителька місцевої школи О. М. Михайлівська була притягнута до судової відповідальності і засуджена до тюремного ув'язнення в 1907 році.

У селі проживає Д. Д. Дудник — учасник партизанського руху в період Великої Вітчизняної війни. Він воював у складі бригади під командуванням Г. І. Синякова, яка діяла в Гомельській області БРСР в 1941—1943 роках.

Агіткультбригада в колгоспі ім. К. Маркса. Село Широка Долина.

РОКИ́ТА — село, центр сільської Ради. Розташована за 32 км від районного центру. Залізнична станція Хорол — за 52 км, до автомагістралі Київ—Харків — 11 км. Населення — 1017 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Андрущене, Бондусі, Говори, Кравченки, Малинщина, Полтавці.

У селі є колгосп «Маяк комунізму», що має 4978 га землі і спеціалізується на виробництві зерна, буряків і тваринницької продукції. За досягнуті успіхи у розвитку тваринництва колгосп одержав право на участь у сільськогосподарській виставці в Москві в 1954 році. П. М. Полтавець очолює артіль з 1947 року. За успіхи, досягнуті колгоспом, він двічі нагороджений — орденом Леніна в 1957 році та орденом Трудового Червоного Прапора в 1966 році; в цьому ж році був делегатом XXIII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу.

У Рокиті є середня школа, бібліотека, клуб на 450 місць, відділення зв'язку.

В центрі села споруджені пам'ятники В. І. Леніну та воїнам-возволителям, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

Виникло село в другій половині XVIII століття.

ШИРО́КА ДОЛИ́НА — село, центр сільської Ради. Розташована за 17,5 км від райцентру і залізничної ст. Миргород, на водорозділі рік Хоролу та Псла. Населення — 769 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бехтерщина, Бути, Даценки, Суржки, Павелківщина.

Колгосп ім. Карла Маркса, центральна садиба якого міститься в селі, має 4308 га землі. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво.

У Широкій Долині є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село засноване в XIX столітті.

ЯКИ́МОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі річки Псла, за 6,5 км від районного центру. Населення — 1199 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Балюки, Бочкарі, Дубкове, Коблики, Котелевці.

Колгосп «Дружба», центральна садиба якого міститься в селі, має 2245 га землі. Основний напрям господарства — зерновий. Провідною зерновою культурою є озима пшениця, серед технічних — цукрові буряки, коноплі. Допоміжні галузі — шовківництво, бджільництво.

У Якимовому є восьмирічна школа, бібліотека.

ГАДЯЦЬКИЙ РАЙОН

ГА́ДЯЧ

Гадяч — місто районного підпорядкування, центр Гадяцького району. Розташований в північно-східній частині Полтавської області, за 115 км від обласного центру, при впадінні річки Грунь у Псьол. Залізнична станція на залізниці Лохвиця—Гадяч. Населення — 13 тис. чоловік.

Територія, де розміщений Гадяч, була заселена з давніх часів. Недалеко від міста (біля с. Броварки) розташований великий могильник з курганами скіфського часу (приблизно V—III століття до н. е.), на цьому ж місці виявлені знахідки періоду Київської Русі (IX—X століття)[1].

Згадки про Гадське городище і Гадяче зустрічаються в «Книге Большому Чертежу»[2] та в інших документах XVII століття.

В другій чверті XVII століття за наказом польського короля Гадяч був укріплений і перетворений на опорний пункт у боротьбі з селянсько-козацькими повстаннями на Лівобережній Україні. В «Інвентарях» (переписах) польських королівських маєтків першої половини XVII століття Гадяч уже згадується як значне поселення. Його центр знаходився там, де тепер розташована сільськогосподарська школа. Про існування замка нагадує назва вулиці Замкової. Замок був обнесений дубовим частоколом, а з заходу його оточували земляний вал і глибокий рів.

Навколо замка утворився посад, де жили ремісники, торгові люди та інше міське населення. Від тих часів залишились і назви вулиць: Гончарівка, Старі кузні та інші.

Умови орендного договору, укладеного в 1643 році між власником Гадяча, польським магнатом С. Конєцпольським та шляхтичем М. Длуським, на Гадяч і навколишні селища дають деяке уявлення про утиски, яких зазнавали селяни та інше населення міста з боку польської шляхти.

---

[1] Известия археологической комиссии. Приложение к вып. 5, СПб., 1903, стор. 34—35, 52—53.

[2] Л. В. Падалка. О древних городах и городищах и насыпных валах нашей Полтавской губернии. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вип. I, Полтава, 1905, стор. 173—174.

Заплативши власникові 13 тис. польських злотих на рік, Длуський одержав право залучати до роботи на своїй ниві без будь-якої оплати селян з інвентарем, який вони мають, для того щоб: нажати по дві копи хліба, звезти і змолотити їх, косити сіно протягом дня, накошене зібрати, відвезти і скласти в стоги або дати готове сіно (чи заплатити по 15 грошів за віз). Кожний селянин, що мав коней або волів, повинен був привезти панові два вози дров на рік. Стягалися податки: від диму — по курці, а з чотирьох димів — гуску або за неї 6 грошів. Підсусідків орендар також примушував працювати на фільварковому городі.

Нелегкими були й повинності міщан: вони повинні були власним транспортом відвозити поташ з буд, а також мед, лагодити мости, греблі й замок. З оренди С. Конєцпольський виключив ряд податків: половинщину, десятину з пасік та інші побори більші від 3 кіп, право на збирання яких залишав за собою[1].

Населення міста страждало не лише від феодального гніту, який з року в рік посилювався, але й від міжусобної боротьби польських магнатів. Так у 1646 році один з найбільших польських магнатів І. Вишневецький — великий феодал на Полтавщині — із 7-тисячним загоном напав на володіння магнатів Конєцпольських, захопив Гадяч, Полтаву, Кременчук та інші міста, пограбувавши при цьому населення[2].

Обурене сваволею польських феодалів і орендаторів, які жорстоко пригнічували і визискували народні маси, населення Гадяча взяло активну участь у визвольній війні українського народу проти польсько-шляхетського поневолення. Гадяч на той час був значним укріпленим містечком, де вже налічувалось 821 господарство.

Більшість населення Гадяча становили феодально залежні посполиті (селяни) та козаки-підпомічники. Тут були також ремісники і кустарі, які чинили шкіри, виробляли гончарний посуд, шили взуття, одяг. Поблизу Гадяча виробляли селітру і скло.

На початку визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі, у 1648 році, Гадяч став центром Гадяцького полку. (Першим його полковником у 1648—1649 рр. був Кіндрат Бурляй, сподвижник Богдана Хмельницького. К. Бурляй — дипломат; разом з С. Мужиловським він очолював козацьке посольство до Москви, яке вело переговори про возз'єднання України з Росією. Одним з полковників Гадяцького полку на початку XVIII століття був автор козацького літопису Г. І. Грабянка).

Наступного року Гадяч у складі гетьманської рангової маєтності (Гадяцького староства) був приєднаний до Полтавського полку. На початку 60-х рр. XVII століття Гадяцьке староство було ліквідоване і Гадяч увійшов до складу Зіньківського полку, що на початку 70-х рр. XVII століття був перейменований на Гадяцький.

У 1654 році, коли відбулося возз'єднання України з Росією, Гадяч був «пожалований» російським царем Олексієм Михайловичем Богдану Хмельницькому.

Після смерті Богдана Хмельницького зрадник українського народу І. Виговський намагався відірвати Україну від Росії і включити Україну до складу Польщі як «Велике князівство Руське». В нагороду за цю зраду польський уряд обіцяв козацько-старшинській верхівці шляхетство. Ці підступні дії викликали обурення українського народу, який повстав проти зрадника Виговського. Навесні 1658 року повстало і населення міста Гадяча, що залишилось вірним союзу з великим братнім російським народом. Повстанці приєдналися до війська Мартина Пушкаря — бойового соратника Б. Хмельницького, непохитного прихильника єдності з Росією.

---

[1] Історія України в документах і матеріалах, т. 3, К., 1941, стор. 111.
[2] Чтения в историческом обществе Нестора-летописца, кн. 14. Вып. I—III, К., 1900, стор. 181—183.

Виговський надіслав три каральні загони на придушення повстання. Один з них, на чолі з Г. Гуляницьким, обложив Гадяч. Місто тривалий час оборонялось, але було захоплене і пограбоване[1]. 16 вересня 1858 року І. Виговський підписав з польським урядом Гадяцький договір, за яким Україна повинна була по суті знову повернутися під польсько-шляхетське іго, з його національним і релігійним гнітом. Населення Гадяча знову повстало проти І. Виговського. На цей раз місто мужньо витримало 3-тижневу облогу ворожих військ[2]. За героїчну оборону Гадяча і за вірність союзу з Росією російський уряд нагородив жителів міста срібними карбованцями, а козацьку старшину — соболиними шубами.

Жорстока експлуатація і насильства старшинської феодальної верхівки викликали всезростаюче незадоволення народних мас. Тому повстання Гадяцького полку в липні 1687 року дуже швидко поширилось на цілий ряд районів Лівобережжя. Поряд з козаками виступили проти своїх гнобителів і селяни. За свідченням літописця, панів і орендарів повстанці «в смерть забивали по городам и в войску». Це повстання було одним з найбільших селянсько-козацьких повстань Лівобережної України проти феодально-кріпосницького гніту.

Після придушення повстання, щоб запобігти новим виступам у Гадячі, як і в інших містах і селах Лівобережжя, було розташовано російські гарнізони, заборонено брати селян у козаки. Незважаючи на ці заходи, влітку 1689 року серед козаків Гадяцького полку, що перебував у поході, знову відбувся антистаршинський виступ[3]. Такі виступи мали місце і в наступні роки.

Під час Північної війни населення Гадяча вело непримиренну боротьбу проти шведів, які вдерлися на Україну. Український літописець Василь Рубан відзначав, що коли шведи були на території Гадяцького полку, то їх скрізь населення убивало таємно і явно. Знатніших же ловили і до його царської величності відводили.

19 листопада 1708 року шведам вдалося захопити Гадяч. Тут вони розмістили своє військо і склади з військовим спорядженням.

Під час здійснення плану по визволенню Ромен від ворога у грудні 1708 року передові російські загони знищили шведські склади з продовольством і фуражем на околиці Гадяча. Шведи вирішили, що російські війська намагатимуться штурмом оволодіти містом, і надіслали туди на допомогу свої війська з Ромен.

Незважаючи на 30-градусний мороз, шведи дуже швидко підійшли до Гадяча, але було пізно[4]. Російські війська вже відійшли. Сотні обморожених шведів заповнили Гадяч. Місто перетворилося на справжній лазарет ворога. В усіх будинках були хворі і обморожені. На вулицях можна було побачити шведів, які ледве пересувалися.

Під натиском російських військ 13 березня 1709 року шведи змушені були втекти з міста[5].

Після закінчення Північної війни становище населення Гадяча, яке складалося в основному з посполитих (селян), підпомічників, козаків і міських обивателів, залишилося тяжким. У 1726 році в Гадячі налічувалось 412 дворів посполитих[6], переважно безземельних та малоземельних. Серед козацтва посилюється майнове розшарування. Козацька старшина намагається примусити козаків нарівні з селянами виконувати різні повинності.

---

[1] Летопись Самовидца по новооткрытым спискам, К., 1878, стор. 153; ЦДАДА, ф. Малороссийского приказа, стовп. 39, ч. 1, арк. 412.

[2] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем, стор. 294.

[3] В. А. Дядиченко. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII — початку XVIII ст., К., 1959, стор. 97.

[4] Полтава. К 250-летию Полтавского сражения, М., 1959, стор. 43.

[5] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр., К., 1951, стор. 158.

[6] Генеральное следствие о маетностях Гадячского полка, Полтава, 1839, стор. 25.

Герб м. Гадяча. 1782 р.

Дальше закріпачення селянства відбувалося при гетьмані Данилі Апостолі, якому належав Гадяч у другій чверті XVIII століття.

Посполиті селяни, хоч і мали власну землю, яку могли обробляти на свій розсуд, але не могли нею розпоряджатися. Тому посполиті фактично були закріпаченими. Вони мусили відробляти панщину, не менше 2-х днів на тиждень.

За даними опису маєтностей гетьмана Данила Апостола в Гадячі, крім посполитих селян, козаків, підпомічників, жило 162 ремісника, які займалися гончарством, шевством, чинбарством тощо, а також невелике число купців.

Щопонеділка в місті на торговій площі відбувалися торги, а п'ять разів на рік збирались ярмарки: Хрещенська, Георгіївська, Петропавлівська, Парасковіївська і по торгівлі худобою. На ці ярмарки приїжджали купці з усієї Полтавщини, а також з Курська та інших міст. Велась торгівля хлібом, медом, воском, тютюном, худобою, фруктами, горілкою [1].

Населення Гадяча займалось також чумацьким промислом. У відомостях Кременчуцької, Переволочанської та Лялинської застав за червень 1724 року були зареєстровані чумаки з 17 населених пунктів Гадяцького полку [2]. Чумаки привозили до Гадяча та інших населених пунктів солону рибу та сіль.

У 1764 році гетьману України К. Г. Розумовському за його відмову від гетьманства російський уряд встановив щорічну пенсію в розмірі 50 тис. крб. і пожалував Гадяч та навколишні містечка. У 1785 році Розумовський продав Гадяч у казну.

Після розформування Гадяцького полку в 1782 році Гадяч увійшов до складу Чернігівського намісництва, через 10 років був приєднаний до Київського, а 27 січня 1795 року знову ввійшов до Чернігівського намісництва. В 1797 році Гадяч став повітовим містом Малоросійської губернії. З 1803 по 1921 рік Гадяч — центр Гадяцького повіту Полтавської губернії.

Найбідніша частина населення все більше і більше розорялася, і в 1785 році господарств посполитих у Гадячі налічувалось усього 254. Безземельні і малоземельні господарства становили 67 процентів усіх господарств.

Описуючи Гадяч на початку XIX століття, один з сучасників писав: «Тут нема великих і красивих будівель. Бідні з солом'яними дахами хибарки, розкидані скрізь без усякого порядку, показують саму лише простоту давнини і бідності господарів своїх. Всю прикрасу міста в сучасний момент становлять церкви — дві кам'яні і чотири дерев'яні — і дуже мало кращих дерев'яних будинків, заново побудованих. Всіх будинків до 515, а жителів у ньому 1768 осіб чоловічої статі» [3].

Міські прибутки були настільки обмеженими, що їх не вистачало на утримання поліції, тому царський уряд з 1836 року щорічно асигновував по 2 тисячі карбованців на утримання поліції в Гадячі.

В першій половині XIX століття населення міста значно зростає. У 1859 році в Гадячі населення становило 5115 чоловік. Тут було 754 будинки, 4 церкви, лікарня, поштова станція.

У повітовому училищі, що було у Гадячі, навчалися переважно діти більш заможних верств населення. Дуже образно в оповіданні «Іван Федорович Шпонька і його тітонька» М. В. Гоголь описував навчання в Гадяцькому повітовому училищі.

[1] И. Ф. Павловский. Описание городов Полтавской губернии и их окрестностей, Полтава, 1910, стор. 17—19.

[2] І. С. Слабєєв. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні, К., 1964, стор. 26, 73.

[3] Украинский журнал, издаваемый императорским Харьковским университетом, 1825, ч. V, № 6, стор. 389.

Реформа 1861 року не внесла істотних змін у економічне становище найбіднішої частини населення Гадяча і Гадяцького повіту. Більше третини селянських господарств, що були у 1884 році в повіті, не мали зовсім наділів або мали наділи до 3 десятин на господарство. Значна частина господарств не мала робочої худоби. Шукаючи засобів для існування, найбідніше населення міста йшло на заробітки в Донбас, Харків, Кривий Ріг та інші промислові міста. Переважна частина кращих земельних угідь Гадяцького повіту залишилася у поміщиків. Недалеко від міста був розташований величезний маєток графів Ламсдорфів — Галаганів, які жорстоко експлуатували селян-бідняків, що перебували на становищі тимчасовозобов'язаних.

Після реформи більш інтенсивно стали виникати нові промислові підприємства. Якщо в 1878 році в Гадячі було всього 2 підприємства, у 1891 році їх уже налічувалось 16.

Значно зросла і кількість ремісників. Найбільше (72) у Гадячі було шевців, деякі з них самі займались і чинбарством. 58 чоловік займалося ковальською справою. Досить чисельними серед ремісників були групи кравців (40) і каменярів (25). Був розвинутий і гончарний промисел (виробництво горщиків, макітр, мисок немуравлених тощо). Переважна більшість ремісників остаточно не поривала з сільським господарством і займалася ремеслом у зимовий час. Тільки ковалі, чинбарі та гон-

План м. Гадяча. 1885 р.

чари виробляли свою продукцію цілорічно. Прибутки ремісників з року в рік зменшувались, бо місцеві ремісники не могли витримувати конкуренцію з фабричними виробами[1].

Важливе значення для розвитку міста мало будівництво залізниці Лохвиця—Лебедин, яке розгорнулося у 1893 році після того, як міністром шляхів сполучення став А. К. Кривошеїн, що мав у цій місцевості маєток. Але в зв'язку з його відставкою у 1895 році будівництво залізниці припинилося, і вона дійшла тільки до Гадяча, з'єднавши його з Лохвицею. Її спорудження сприяло зростанню промисловості, пожвавленню торгівлі в місті.

Тяжким і безрадісним було життя трудящих. Охороні здоров'я уряд та земство приділяли дуже мало уваги. На все місто у 1913 році була тільки одна лікарня на 75 ліжок, де працювало 3 лікарі.

Занедбана була і народна освіта. В чоловічій і жіночій гімназіях та міському училищі навчалися переважно діти духовенства, поміщиків та купців. Для дітей трудящих існувало 3 церковнопарафіальні школи, які мали зовсім непристосовані для навчання приміщення. Асигнування на освіту були дуже мізерні. У 1892 році, наприклад, вони становили лише 2,54 проц. земського бюджету.

У 1912 році земство побудувало «Народний дім» (в цьому приміщенні тепер розташований радіовузол). Але відкривався він дуже рідко. Існувало у місті і два кінотеатри «Ілюзіони». На кіносеанси, що влаштовувались тут, збиралося всього по 10—15 чоловік.

Наприкінці XIX століття серед місцевої молоді і інтелігенції Гадяча знаходять відгук ідеї народників. У 1883 році Василь Чайковський, дворянин, створив народницький гурток, до якого ввійшли Олександр і Онаній Лугові, Бойко, фельдшер Бондаренко та інші. Цей гурток підтримував зв'язок з народницькими гуртками Києва, Харкова, Полтави[2].

З Гадячем пов'язано кілька імен учених, письменників, громадських прогресивних діячів, діячів української та російської культури.

У Гадячі народилися український та російський природодослідник і лікар М. М. Тереховський (1740 р.); історик, автор «Опису Чернігівського намісництва» Д. Р. Пащенко (1759 р.). У 1818 р. працював учителем в повітовій школі український письменник М. М. Макаровський.

З 1858 по 1862 рік у Гадяцькому повітовому чотирикласному училищі вчився П. Я. Рудченко (Панас Мирний)— класик української літератури. В 1863—1865 рр. він служив у Гадяцькому повітовому суді на посаді канцеляриста. На будинку, де жив Панас Мирний, встановлена меморіальна дошка. Тут відкрито кімнату-музей.

У Гадячі проживав і брат Панаса Мирного — письменник І. Я. Рудченко (І. Я. Білик). Панас Мирний та Іван Білик — автори чудового твору «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Багато подій цього твору відображають життя Гадяцького повіту в пореформений період.

За ініціативою українського письменника І. Я. Білика, публіциста, історика, фольклориста М. П. Драгоманова (народився в Гадячі) та А. Л. Метлинського у 1861 році була заснована громадська бібліотека (тепер бібліотека ім. Лесі Українки). Вона була відкрита на приватній квартирі міського лікаря Черниша на кошти, зібрані аматорами за спектаклі, поставлені з цією метою. Книжки видавались за плату: три карбованці на рік. Це, звичайно, обмежувало кількість читачів, і в 1871 році, через 10 років після її заснування, бібліотека нараховувала лише 43 читачі, в т. ч. 10 учителів та 18 чиновників. За 56 років існування до Великої Жовтневої соціалістичної революції фонд бібліотеки не перевищив 8 тисяч томів, а кількість читачів не досягла більше 200 чоловік.

---

[1] Кустари и ремесленники Полтавской губернии по сведениям, собранным в 1898—1900 гг., Полтава, 1901, стор. 2.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 274, оп. 1, спр. 259, арк. 16—28, 70.

У Гадячі народилася українська письменниця Олена Пчілка (Ольга Петрівна Косач-Драгоманова) мати Лесі Українки. На мальовничому березі Псла, за 3 кілометри від Гадяча, містилася дача Лесі Українки «Зелений гай».

Перебуваючи в Гадячі та в «Зеленому гаю», Леся Українка написала ряд творів: поему «Роберт Брюс, король шотландський», поезії: «Єгипетські фантазії», «Ні, ти не вмерла», «Осінь», «Останні квіти», «Останній плач, осінній спів», «Ніобея», «Напис на руїні» та інші.

У Гадяч до Лесі України в 1897 році приїжджав пропагандист марксизму, член Київського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» С. К. Мержинський, а в 1899 році — Ольга Кобилянська[1].

У 1903 році Леся Українка їздила з Гадяча до Полтави на відкриття пам'ятника І. П. Котляревському. Трудящі Гадяча свято шанують пам'ять про видатну поетесу. В районній бібліотеці влаштовано куточок Л. Українки.

На території повіту і в самому Гадячі побували в різні періоди Т. Г. Шевченко, М. В. Гоголь, А. П. Чехов. У 1888—1889 роках, у літні місяці, подорожуючи з Сум до Миргородського повіту, А. П. Чехов зупинявся в Гадячі та селах повіту. В листі від 21 червня 1888 року до Лейкіна А. П. Чехов писав: «Був я в Лебедині, в Гадячі, в Сорочинцях і в багатьох прославлених Гоголем місцях. Що за місця! Я просто зачарований»[2].

Тут народився український радянський інженер-будівельник і педагог В. Г. Леонтович.

У Гадяцькій в'язниці з літа 1907 до весни 1908 року був ув'язнений український письменник революційно-демократичного напряму А. Ю. Тесленко.

У 1911 році до Гадяча була вислана під нагляд поліції активна діячка партії більшовиків, агент ленінської «Іскри», делегат II з'їзду РСДРП, секретар Одеського, а потім Петербурзького комітетів Л. М. Кніпович (партійна кличка «Дяденька»)[3].

Пробудженню політичної свідомості трудящих Гадяча сприяли листівки РСДРП, які розповсюджувалися в місті та повіті. 13 грудня 1904 року на станції Гадяч у залізничних вагонах були виявлені листівки РСДРП, які починалися словами: «Ми вимагаємо народного правління»[4].

В цей же час виникає в Гадячі і соціал-демократична організація, яку очолював син скляра І. С. Немзер[5]. Пізніше в місті розповсюджувалися листівки РСДРП: «Нові царські милості», «Царський мир», «До солдатів і козаків». Ці листівки читали не тільки місцеві жителі, але й солдати 33 піхотного Єлецького полку, що містився тут.

Розповсюдженням листівок у Гадячі займались місцеві соціал-демократи на чолі з більшовиком І. С. Немзером. Листівки здебільшого були рукописними. Потрапляли листівки до Гадяча з Києва, а також через робітника І. Хлібка з Харкова, якого харківська соціал-демократична організація направила у Веприк для ведення революційної роботи серед населення. Листівки містили гнівне засудження царизму за його криваву розправу над робітниками Петербурга, закликали трудящих до революційної боротьби. В 1905 році учнівська молодь, робітники та службовці під впливом цих листівок організовували страйки, демонстрації, мітинги, на яких вимагали політичних свобод, 8-годинного робочого дня.

1 травня 1905 року революційно настроєні робітники і селяни зійшлись на маївку в урочищі «Галочка», що за 4 км від Гадяча. Коли розпочався мітинг, сюди прибули кінні козаки і поліція, які нагаями розігнали учасників майовки.

Робітники Гадяцьких майстерень восени 1905 року застрайкували[6].

---

[1] М. В. Булавицька. Леся Українка, К., 1956, стор. 14.
[2] А. П. Чехов, Полное собрание сочинений и писем, т. XIV, М., 1949, стор. 124.
[3] Славные большевички, М., 1958, стор. 175—180.
[4] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 237, арк. 238—239.
[5] Пізніше, до 1914 року, І. С. Немзер перебував в еміграції.
[6] 1905 год на Украине. Хроника и материалы, т. 1, Х., 1926, стор. 175.

Під впливом робітничого руху на революційну боротьбу піднімались і селяни, які виступали за знищення поміщицького землеволодіння. Соціал-демократична організація міста встановила зв'язки з селянами, надсилала в села листівки та соціал-демократичну літературу. Активну роботу по розповсюдженню соціал-демократичної літератури серед селян проводив селянин з с. Біленченківки І. Є. Пісний. Селяни збирались у хатах, клунях, читали нелегальну літературу, ленінську «Искру». В грудні 1905 року в Сарській волості був організований селянський мітинг, на якому селяни висунули вимоги: наділення селян землею, ліквідації поліції і земських начальників, заміни волосних суддів. Але російське самодержавство, поміщики і капіталісти придушили цей революційний виступ. Не виправдала сподівань на кращу долю і Лютнева буржуазно-демократична революція.

В період двовладдя у квітні 1917 року була організована Гадяцька Рада робітничих і солдатських депутатів з 30 осіб. До її складу входили робітники В. І. Грудін, О. С. Фесенко, Д. К. Оксюк та інші. Пізніше член Гадяцької Ради Д. К. Оксюк був обраний делегатом на III губернський з'їзд Рад Полтавщини.

Але Рада була слаба, і владу як у місті, так і в повіті фактично зосередили в своїх руках комісари Тимчасового уряду.

В червні 1917 року більшовики Гадяча М. Станкін, С. Пітель, С. Сомов, П. Голота та інші об'єднуються в осередок.

Багато жителів міста, а населення на той час становило 12 тис. чол.[1], не могли знайти роботи на тих дрібних підприємствах, що були у Гадячі і змушені були перебиватися на випадкових сільськогосподарських роботах або займатися відхожим промислом чи ремеслом. У місті, зокрема, працювали заводи мінеральних вод та фарбовий, олійниця, скотобійня, 4 млини, слюсарні майстерні Данилевича і Шатровіна.

З великою радістю сприйняли трудящі Гадяча звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Після перемоги Жовтневого збройного повстання в Петрограді посилився більшовицький вплив у Гадяцькій Раді та в профспілках. Головною революційною силою тоді були робітники слюсарних майстерень Данилевича і Шатровіна, парових млинів Рубінчика, друкарень.

У січні 1918 року в місті була встановлена Радянська влада. Активну участь у боротьбі за встановлення Радянської влади у Гадячі та повіті брали робітники лісництва Г. І. Кириченко та Ю. К. Орел, робітник-швець С. Г. Пітель, дрібні службовці Сомов, брат та сестра Станкіни, селяни з навколишніх сіл: Півень, Жебко, Хижняк та інші.

Був створений ревком у складі Г. І. Кириченка, В. І. Грудіна та Р. М. Немзер (дружина І. С. Немзера), якому належала вся повнота влади як у Гадячі, так і в повіті. Ревком організовував трудящих на боротьбу проти ворогів Радянської влади, займався налагодженням постачання місту продовольства та палива, здійснював контроль над роботою підприємств та розподілом сировини, палива тощо.

Більшовики Гадяча разом з активом провели велику роботу по мобілізації сил на боротьбу з кайзерівськими військами, що в лютому 1918 року вторглись на Україну.

Під час просування німецьких окупаційних військ на Україну Гадяч входив до опорно-оборонного району Суми—Лебедин—Гадяч[2]. Оборона, створена навколо Лебедина, дала можливість на деякий час зупинити наступ німців на цьому напрямку. Але все ж німецькі окупанти в березні 1918 року захопили Гадяч. Вдершись до міста, окупанти і їх прихвосні — українські буржуазні націоналісти — стали відновлювати дореволюційні порядки.

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 1111, оп. 1, спр. 401, арк. 9.

[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 1418, оп. 1, спр. 4, арк. 140. Див. Ю. Я. Белан. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов 1918 г. К., 1958, стор. 127.

На боротьбу проти поневолювачів піднявся увесь народ. Улітку 1918 року на околицях Гадяча діяв великий партизанський загін під командуванням Ю. К. Орла[1].

Гадяцькі підпільники підтримували зв'язок з більшовицьким ревкомом Ромен і організовували народ на боротьбу. В друкарні Епштейна друкувались листівки. Активісти їх поширювали серед населення.

На початку січня 1919 року частини Червоної Армії і партизани визволили Гадяч від військ Директорії, що захопила владу в місті в листопаді 1918 року, після краху німецької окупації на Україні.

В Гадячі був створений військово-революційний комітет, на чолі якого став учитель Григорій Чабай. До ревкому ввійшли також керівник московського продовольчого загону, який діяв у повіті, Сергій Бистров та С. Т. Кириченко з села Рашівки. На початку березня С. Т. Кириченко як делегат III Всеукраїнського з'їзду Рад був присутнім і на III з'їзді КП(б) України. В травні 1920 року IV з'їзд Рад України обирає його членом ЦВК України.

Ревком незабаром скликав перший повітовий з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. З'їзд обрав повітовий виконавчий комітет. Органи Радянської влади на місцях були відновлені, і в усьому повіті відновилась Радянська влада. Тоді ж був створений і повітовий партійний комітет.

В героїчний літопис боротьби за встановлення Радянської влади в повіті славні сторінки вписала і тодішня пролетарська молодь Гадяча, роботу якої спрямовували більшовики.

В квітні 1919 року відбулось перше засідання ініціативної групи по організації Гадяцької повітової Комуністичної Спілки Молоді.

В місті розгорнулися роботи по відбудові народного господарства. Партійний комітет, який вийшов з підпілля, поруч з налагодженням господарства велику увагу приділяв підвищенню культурного і освітнього рівня народу. 1 травня 1919 року в місті відкрився Пролетарський університет.

Почала працювати бібліотека-читальня імені Леніна. Стала виходити повітова газета «Известия».

Під час заколоту Григор'єва в Гадячі був створений військово-оперативний штаб, до складу якого ввійшли комуністи тт. Цимбал, Чабай, Шуб, Крамаренко, Пєнкін. Штаб відправив на фронт 80 процентів комуністів і 60 проц. комсомольців, а також багато добровольців-робітників і учнів[2]. Оперативний штаб, керований партійною організацією, влаштовував мітинги, на яких велась посилена агітація за вступ трудящих у загони Червоної Армії.

Трудящі повіту гаряче відгукнулись на заклик вождя революції В. І. Леніна допомогти Петрограду. Вони здали для воїнів Петроградського фронту 10 тисяч пудів картоплі та 50 голів великої рогатої худоби.

1 серпня 1919 року Гадяч захопили денікінці. Комуністи пішли в підпілля для організації боротьби проти білогвардійців. Один із організаторів комсомолу, Павло Коблицький працював зв'язківцем. Білогвардійцям удалось його заарештувати. Страшенні тортури переніс комсомолець, але ворогам не вдалося вирвати у нього зізнання. Денікінці розстріляли відважного патріота на станції Ромодан.

Частини Червоної Армії 4 грудня 1919 року визволили Гадяч від білогвардійських військ генерала Денікіна. В цей же день почав діяти новостворений повітовий революційний комітет у складі 11 чоловік. Головою повітового ревкому було обрано Т. С. Домашенка, заступником голови — Я. І. Яковенка, секретарем — С. П. Дирявку.

Під керівництвом партійної організації ревком негайно приступив до відбудови зруйнованого народного господарства, до охорони революційного порядку як у місті,

---

[1] М. І. Супруненко. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни. К., 1951, стор. 109.

[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 4, спр. 269, арк. 14.

так і в усьому повіті. Ревком встановив контроль над роботою шкіряного заводу, олійниці, крупорушки, горілчаного заводу, млина.

Для керівництва господарським життям була створена Гадяцька повітова Рада народного господарства, яку очолювала колегія в складі М. Г. Козакевича, Н. С. Гречка, Ф. М. Рудченка і А. А. Улицького. Головою раднаргоспу був М. Г. Козакевич.

Повітова Рада народного господарства велику увагу приділила налагодженню і розвитку промисловості і господарства в Гадячі і повіті. Всі підприємства було взято на облік. На початку 1920 року було відкрито миловарний завод, а також фабрику по виготовленню медичних та дезинфекційних препаратів.

У зв'язку з поширенням у повіті різних захворювань ревком зобов'язав увесь медичний персонал Гадяча надавати населенню, незалежно від соціального положення, безкоштовну медичну допомогу. Для надання медичної допомоги сільському населенню, боротьби проти епідемій організовувались спеціальні медичні загони, які об'їжджали села. В місті відкрилась дитяча лікарня.

Водночас провадився ремонт шкіл, лікарні, мостів. З метою ліквідації неписьменності було відкрито 3 школи для дорослих. У будинку колишнього готелю ревком організував клуб. Через повітову газету «Известия» ревком звернувся до вчителів повіту з закликом взяти участь у політико-виховній роботі.

Комсомольський осередок, який відновив свою роботу після визволення міста від денікінців, став вірним помічником партійної організації в проведенні всіх цих заходів. Секретарем осередку в той час був Новітний[1].

Зміцнення Радянської влади відбувалося в обстановці складної класової боротьби проти різних дрібнобуржуазних партій. Зокрема, в Гадячі всім заходам, що їх здійснювали органи Радянської влади, протидіяли члени партії боротьбистів. При обліку запасів хліба з метою вилучення його лишків, який провадився у лютому 1920 року, боротьбисти вели посилену агітацію серед населення, що хліб «відбирають московські більшовики», що єдиною партією пролетаріату і селянства на Україні є боротьбисти. Всі свої зусилля вони спрямовували на те, щоб перешкодити створенню та зміцненню господарського і воєнного союзу трудящих Радянської країни в їх боротьбі проти спільних внутрішніх і зовнішніх ворогів.

Не маючи підтримки серед населення, боротьбисти Коваль і Дмитренко разом з анархістом Буховецьким підбурили склад охоронної сотні при повітовому воєнкоматі до контрреволюційного виступу[2]. 16 лютого 1920 року заколотники створили контрреволюційний штаб, який намагався захопити владу в свої руки. Штаб звернувся з відозвою до населення про створення Рад «без комуністів». Але населення не підтримало заколотників. Ревком у свою чергу 17 лютого видав наказ, в якому роз'яснював населенню суть контрреволюційного заколоту. Тоді боротьбисти спробували вдатися до маневру: вони запросили представників ревкому ввійти до складу штабу. Але і ця провокація не вдалася. Ревкомівці відмовились від співробітництва з заколотниками. Населення при допомозі латиського загону на чолі з представником ґубревкому Юрієм Коцюбинським, який прибув із Зінькова 18 лютого, ліквідувало заколот.

У березні 1920 року були націоналізовані млин (колишній Кагана), цукеркова фабрика, в січні 1921 року — крохмало-патоковий завод.

Велику роль у мобілізації трудящих по відбудові господарства відіграла газета «Зоря», що стала видаватися з 26 березня 1920 року у Гадячі. Вона була органом Гадяцького повітового виконкому Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів та повітового парткому.

Новий виконком повітової Ради був обраний на повітовому з'їзді Рад, що відбувався в квітні 1920 року. В роботі цього з'їзду взяло участь 178 депутатів,

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2112, оп. 1, спр. 2, арк. 14.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 407, арк. 5.

з них 20 — від Гадяча. З'їзд обрав своїм почесним головою В. І. Леніна і надіслав йому вітальну телеграму, в якій запевняв вождя, що трудящі Гадяча і повіту боротимуться за Радянську владу до переможного кінця.

Досить часто у 1920 році трудящим міста і повіту доводилося братися за зброю, щоб боронитися від нападів анархістсько-петлюрівських банд: Махна, Хрестового, Мандика, Крупського, Кулеби та інших, які тероризували населення.

Організаторами боротьби проти бандитизму виступали комуністи. В липні 1920 року партійний осередок прийняв постанову про створення з комуністів підрозділу частин особливого призначення, який разом з трудящими ліквідовував бандитські зграї[1].

Комсомол виступив як перший помічник партії і в цій справі. Спілка молоді в Гадячі тоді налічувала 30 чоловік[2]. Комсомолки В. Чайка та П. Безталанна були відважними розвідницями, збирали відомості, необхідні для боротьби з бандитами. Т. Шкловська та О. Роднянська виїжджали в села організовувати комсомольські осередки, проводили збори молоді, мітинги незаможних селян тощо[3].

В боротьбі проти бандитів героїчно загинули голова Гадяцького повітового раднаргоспу М. Г. Козакевич, командир продовольчого загону Лев Оболонський та інші.

На місце загиблих ставали все нові і нові комуністи. На 1 грудня 1921 року в місті вже було 54 члени партії і 28 кандидатів в члени партії.

Під час громадянської війни народилася нова форма суспільної праці — комуністичні суботники. IX з'їзд партії оголосив день 1 Травня 1920 року Всеросійським суботником. Не тільки комуністи, але й багато безпартійних трудящих Гадяча взяло участь у цьому суботнику, чим продемонструвало свій ентузіазм у виконанні планів соціалістичного будівництва.

Велику увагу приділяла партійна організація і роботі серед жінок. Ще в грудні 1919 року Гадяцький партійний повітовий комітет звернувся до жінок із закликом надавати допомогу фронту: вступати сестрами-жалібницями в армію, брати участь у роботі радянських установ. У відозві відзначалось, що в новому житті жінка виступає як рівноправний товариш чоловіка, брата. В липні 1920 року жіночий відділ парткому, який очолювала Р. М. Немзер, провів конференцію робітниць і селянок, яка закликала всіх жінок нарівні з чоловіками брати активну участь у будівництві нового життя. Відгукнувшись на ці заклики, жінки міста і повіту шили білизну для червоноармійців, збирали речі серед населення під час «Тижня фронту», наводили порядок в дитячому будинку, проводили роботу по ліквідації безпритульності, обстежували підприємства щодо використання праці неповнолітніх, брали участь у роботі комнезамів, радянських установ тощо. Для жінок була організована школа ліквідації неписьменності, читались доповіді на теми: «Жінка в минулому і тепер», «Соціалістичне виховання дітей», «Роль жінки-робітниці в революції» та інші.

Під час боротьби проти інтервенції буржуазно-поміщицької Польщі була проведена нова мобілізація комуністів, комсомольців і безпартійних на Південно-Західний фронт, зокрема, в Першу Кінну Армію С. М. Будьонного. На багатолюдному мітингу 21 липня 1920 року, який відбувся з нагоди відправки на фронт мобілізованих, жителі міста дали наказ своїм товаришам нещадно бити білополяків.

Ті, що залишилися вдома, активно допомагали Червоній Армії громити ворога. Під час «Тижня фронту» в Гадячі і повіті було зібрано у фонд Червоної Армії близько 65 тис. крб., в тому числі серед жителів міста — 25 тис. крб.[4]. Крім того в цей фонд

---

[1] Газ. «Зоря», 31 липня 1920 р.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 233, арк. 64.
[3] Газ. «Будівник соціалізму», 29 жовтня 1958 р.
[4] Газ. «Зоря», 16 травня 1920 р.

Прапор, яким ВУЦВК нагородив Гадяцький повіт у 1921—1922 рр.

надійшло 388 пудів зерна, 91 пуд овочів та фруктів, 17 пудів сала і 8 пудів м'яса.

Водночас проводилась боротьба і проти бандитизму. Після того, як у 1921 році у повіті в основному було покінчено з бандитизмом, трудящі зосередили всі свої сили на мирному будівництві.

В Гадячі створюється ряд підприємств легкої промисловості. Зокрема, у лютому 1921 року відкрилися кравецька і шевська майстерні.

Незважаючи на труднощі, які в цей час доводилось переносити жителям Гадяча, вони подали велику допомогу голодуючим Поволжя. У 1921 році в Поволжя з Гадяча було відправлено 50 вагонів посівного матеріалу і 15 вагонів продовольства. Лише за тиждень (8—15 жовтня) на допомогу голодуючим поступило більше 11 тис. пудів хліба. Під час проведення «Тижня дитини» в Гадячі було обладнано два дитячих будинки для дітей, що прибули з Поволжя. Такі ж будинки були обладнані і в ряді волостей[1].

Трудящі Гадяча брали активну участь в громадсько-політичному житті країни. Їх делегат — голова Гадяцького повітового виконавчого комітету К. О. Матяш був учасником VII Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, що відбувся 10 грудня 1922 року, на якому стояло питання про утворення СРСР, і делегатом I з'їзду Рад СРСР від Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Посилаючи свого делегата на I з'їзд Рад СРСР, трудящі Гадяча одностайно схвалили ленінську ідею створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, заявляли про свою дружбу і солідарність з великим російським народом.

Під час проведення адміністративно-територіальної реформи на Україні 7 березня 1923 року було утворено Гадяцький район, який входив спочатку до складу Роменського, а потім Сумського округів. З 1 липня 1925 року Постановою ВУЦВК і РНК УРСР Гадяч віднесено до категорії міст. Після утворення областей з 1932 року Гадяч і район перебували в складі Харківської, а з 1937 року — в складі Полтавської області.

Розвиток нової соціалістичної економіки відбувався в умовах післявоєнної розрухи. Проте робітники, ставши господарями націоналізованих підприємств, знаходили можливості для успішного розгортання виробництва. В Гадячі створюється ще ряд промислових артілей, які виробляли найрізноманітнішу продукцію. Так, металообробна артіль «Плуг і молот» виготовляла цвяхи, ремонтувала металеві вироби. Артіль «Червоний кооператор» спеціалізувалась на пошиві тілогрійок та плетінні кошиків, артіль «Ідеал» виготовляла меблі. Тоді ж створюється і харчокомбінат.

Становлення нової радянської економіки відбувалося в обстановці гострої класової боротьби. Куркулі, утаюючи хліб від хлібозаготівельних загонів, привозили зерно у Гадяч і тут переховували його у родичів, знайомих. Але бригади по хлібозаготівлі проявляли пильність Вони знаходили куркульський хліб в очереті, в попелі і вилучали його.

Нещадно викривала тих, хто зривав хлібозаготівлі, районна газета «Будівник соціалізму», яка почала видаватись в 1930 році.

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—6, спр. 645, арк. 117.

В грудні 1932 року Гадяцький нарсуд розглядав справу зграї колишніх бандитів з банди Хрестового, які знайшли притулок в «Заготзерні», чинили масове розкрадання державного хліба. Шкідники були покарані[1].

В роки довоєнних п'ятирічок колективи промислових підприємств та артілей міста вносили достойний вклад в справу побудови соціалізму в нашій країні. Збільшили випуск продукції цегельний завод, торфоартіль «Ударник», маслосирзавод та інші підприємства.

На 136,4 процента виконав план 1939 року колектив артілі «Плуг і молот»[2]. Хороших показників у змаганні добивалися і колективи промислових артілей «Чоботар», «Червоний кооператор», «Перше травня» та інші. Успішно працювали держмлин, маслосирзавод, цегельний, воско-вощинний і шкіряний заводи.

Колективи промислових підприємств та установ міста подавали велику допомогу новоствореним колгоспам. Працівники артілі «Панчішник» виділили дві бригади для ремонту і пошиву одягу для колгоспників. Студенти Гадяцького педтехнікуму допомагали колгоспникам с. Сари збирати цукрові буряки.

Активну участь взяли жителі Гадяча у збиранні коштів для зміцнення обороноздатності нашої Батьківщини. Колектив робітників «Союзпромкраму» відрахував одноденний заробіток на моторизацію прикордонних частин. По району до лютого 1932 року для цього було зібрано понад 2 тис. карбованців.

Вирішальну роль у зміцненні і розвитку колгоспів відіграла Гадяцька МТС, утворена у 1932 році. У 1940 році 100 робітників МТС відзначились у соціалістичному змаганні, 30 з них завоювали право участі у Всесоюзній сільськогосподарській виставці. Серед передових тракторних бригад була бригада т. Безпалого.

Про розвиток соціалістичного сектора в районі яскраво свідчить невпинне зростання бюджету. Якщо на кінець першої п'ятирічки обсяг бюджету становив 2 млн. 224,6 тис. крб., то на кінець другої п'ятирічки він зріс до 6 млн. 324,7 тис. тобто майже в 3 рази. На соціально-культурні потреби відпускалося 70 проц. бюджету.

Щасливо і радісно стали жити трудящі Гадяча. Зникли назавжди темрява, злидні і безправність. Достаток прийшов у дім кожного, хто самовіддано трудився на рідну державу, на себе. Великі права надала трудящим Конституція СРСР — конституція перемігшого соціалізму, проект якої обговорювався на багатолюдних зборах, що відбувалися і на підприємствах та в установах Гадяча.

Ще більше зросла активність трудящих міста під час виборів до найвищого органу державної влади в країні — Верховної Ради СРСР.

Повсюдно на виборчих дільницях Гадяча у 1937 році відбувалися збори виборців. До списків виборців були внесені всі громадяни, які на день виборів досягли 18 років. Як страшний сон пригадували старожили вибори, які відбувалися за часів ненависного царату. Сваволя царських сатрапів визначала тоді право участі у виборах. Полтавський генерал-губернатор 18 серпня 1907 року, проглядаючи списки виборців у Державну думу, виявив у них прізвище жінок і зажадав, щоб їх виключили з цього списку. Позбавилися виборчого права і інші громадяни. «Г. С. Лотоцький.— писав губернатор,— машиніст водокачки, належить до нижчих службовців і тому не може бути виборцем»[3].

Не з меншою активністю виборців пройшли вибори до міської Ради депутатів трудящих 24 грудня 1938 року. За кандидатів блоку комуністів і безпартійних голосувало 97,88 проц. виборців. Серед обраних депутатів — робітники, службовці, представники інтелігенції, домогосподарки, пенсіонери. В числі депутатів міськради 14 жінок. Не багатство і знатність роду, як це було колись, а відданість спільній справі побудови соціалізму визначала вибір виборців, в той час як до революції бажаними депутатами були великі землевласники, буржуа і капіталісти.

---

[1] Газ. «Будівник соціалізму», 31 грудня 1932 р.
[2] Газ. «Будівник соціалізму», 3 січня 1940 р.
[3] Газ. «Будівник соціалізму», 28 жовтня 1937 р.

За допомогою громадськості міська Рада провадила всі роботи по благоустрою, роз'язувала питання поліпшення роботи торговельних організацій тощо.

Розширилась мережа лікувальних закладів. Напередодні Великої Вітчизняної війни в місті працювали: Гадяцька районна лікарня на 110 ліжок, поліклініка, тубдиспансер із стаціонаром, клінічна лабораторія, райсанстанція, міжрайонна санстанція, бактеріологічна лабораторія.

Особливу увагу було приділено справі охорони дитинства та материнства. В Гадячі функціонувало 4 стаціонарні дитячі заклади. Недалеко від міста, на колишній дачі графа Ламсдорфа-Галагана було відкрито туберкульозний санаторій на 250 ліжок.

Збільшення асигнувань на народну освіту дало можливість розширити мережу шкіл і охопити всіх дітей шкільного віку загальнообов'язковим семирічним навчанням і значно збільшити прийом до середніх шкіл. У 1932 році на базі семирічної школи № 2 в Гадячі було відкрито середню школу, а з 1937 року було перетворено на середню і семирічну школу № 1. Тоді ж було відкрито ще 3 нові семирічні школи. Значно розширився і гадяцький педагогічний технікум (створений ще в 1917 році). В ньому у 1940 році навчалося 373 учні[1].

Для підготовки спеціалістів середньої кваліфікації в Гадячі в 1933 році відкрито дворічну медичну школу з акушерським і сестринським відділеннями, яка щорічно випускала до 100 спеціалістів. У 1940 році в цій школі навчалося 184 учні.

До 1933 року було ліквідовано неписьменність серед дорослого населення. В 1935 році почала працювати школа для дорослих, в якій навчалося до 150 чоловік.

Значно поліпшили свою роботу Будинок культури, клуби і бібліотеки. Драмгуртківці Гадяча в числі перших у республіці силами самодіяльності з 1936 року почали здійснювати постановки великих п'єс українських радянських драматургів.

Нове приміщення одержала бібліотека ім. Лесі Українки. В 1940 році книжковий фонд зріс до 45 тис. примірників, а кількість читачів — до 2000 осіб. Функціонував кінотеатр.

Мирне творче життя трудящих було порушено 22 червня 1941 року віроломним нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. Розпочалась Велика Вітчизняна війна радянського народу. Сотні жителів міста були мобілізовані до лав Радянської Армії і мужньо боролися проти ворога. Жінки, підлітки і старики, що замінили на виробництві тих, хто пішов на фронт, працювали з подвоєною енергією.

Керуючись вказівками ЦК ВКП(б), Гадяцький райком партії у зв'язку з тим, що району загрожувала окупація, вжив заходів по створенню партійного підпілля і партизанських загонів. Було створено підпільний райком партії. До його складу ввійшли В. М. Степаненко (1-й секретар райкому), М. І. Кукольницький (голова райвиконкому), І. Т. Сахно (інструктор райкому партії), С. І. Мартиненко (голова промартілі «Червоний кооператор»).

З партійного активу та місцевого населення було сформовано партизанський загін, який складався з 15 чоловік. Командував загоном комуніст І. Д. Темник, який до війни працював головою виконкому міськради. В с. Плішивець було обладнано партизанську базу.

Фашисти вдерлися до Гадяча 27 вересня 1941 року. Встановлюючи «новий порядок», вони викинули на вулицю хворих, що перебували в лікарні, розстріляли сотні мирних громадян міста. В приміщенні середньої школи № 2 фашисти організували поліцейську катівню, а в агрошколі — табір для військовополонених. В приміщенні поліклініки окупанти розмістили комендатуру, в Будинку дитини та дитячих яслах — жандармерію. На стінах кімнат будинків, де утримувались в'язні, залишилися десятки написів — це слова гніву і прощання.

Боротьбою населення проти окупантів керував підпільний райком партії, що розмістився разом з партизанським загоном у Вельбівських лісах. Тут же перебував

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3938, оп. 1, спр. 194, арк. 64.

і Полтавський підпільний обком КП України на чолі з С. Ф. Кондратенком та Г. Ф. Яценком [1].

Підпільний райком партії мав свою підпільну друкарню, де друкувалися листівки, які партизани та їх зв'язківці поширювали серед населення.

Активно допомагав партизанам головний лікар Гадяцької лікарні О. Л. Карпенко. Він лікував поранених бійців і офіцерів Радянської Армії, партизанів.

Мужньо боролися проти ворога народні месники. До останнього патрона відстрілювалися від карателів секретар підпільного райкому КП України В. М. Степаненко та член райкому І. Т. Сахно, коли на будинок, де відбувалася нарада керівників гадяцького підпілля, наскочили фашисти.

Перший секретар підпільного Гадяцького райкому партії В. М. Степаненко. 1941 р.

Майже два роки грабували і руйнували місто і його населення німецько-фашистські загарбники. Але воля радянських людей не була зломлена. Величезний патріотизм і героїзм їх забезпечили перемогу над ворогом. На початку вересня 1943 року радянські бійці і офіцери, переборюючи шалений опір фашистів, підійшли до Гадяча і зав'язали бої на його підступах. 12 вересня 1943 року після жорстоких запеклих вуличних сутичок воїни 47-ї армії звільнили Гадяч від німецько-фашистських окупантів. Над Гадячем замайорів червоний прапор, прапор визволення. В боях за місто смертю хоробрих загинули командуючий армією генерал-лейтенант П. П. Корзун, Герой Радянського Союзу гвардії капітан Є. П. Кочергін, офіцери І. Шаріпов, М. Карнаухов та інші. В місті Гадячі в парку знаходяться їх могили. Тут же пам'ятник генерал-лейтенанту П. П. Корзуну, збудований у 1958 році.

З 1964 року щорічно в місті проводиться День пам'яті тих, хто загинув у боротьбі за щасливе і радісне життя радянських людей. До книги Вічної слави занесено імена почесних громадян міста. Першими в цій книзі стоять імена: генерал-лейтенанта П. П. Корзуна, секретаря Полтавського підпільного обкому КП України С. Ф. Кондратенка, капітана Героя Радянського Союзу Є. П. Кочергіна, одного з перших комсомольців П. В. Коблицького, командира партизанського загону Гадяча І. Д. Темника, комісара партизанської групи с. Гречанівки М. О. Радзея, головного лікаря Гадяцької районної лікарні О. Л. Карпенка, секретаря підпільного райкому партії В. М. Степаненка, командира партизанського загону В. О. Левченка, партизанів Й. А. Бузала, М. М. Бутка, Г. В. Петренка, С. П. Цюпи, О. Л. Василенка, Г. І. Ванжули, комісарів партизанських загонів І. П. Мигаци, С. О. Магди, Д. К. Ніженця, Р. П. Котляра, капітанів М. Карнаухова, І. І. Шаріпова, старшини Горностаєва, старшого сержанта Угарова, рядового Бабухіна, єфрейтора Гвоздьова [2].

В роки Великої Вітчизняної війни багато уродженців Гадяча та району брали участь у визволенні народів Європи від фашистського гніту.

Трудящі негайно після визволення приступили до відбудови рідного міста. Керівництво роботами по відбудові здійснювали райком КП(б)У та райвиконком, які відновили свою роботу. Доводилося майже все починати заново. Окупанти знищили всі промислові підприємства. Багато житлових будинків фашисти перетворили в згарища і руїни. Загальні збитки господарству міста за час окупації становлять кілька мільйонів карбованців.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 121.
[2] Газ. «Будівник комунізму», 12 травня 1964 р.

Біля пам'ятника генерал-лейтенанту П. П. Корзуну в Гадячі. 1966 р.

Братня допомога народів нашої Батьківщини дозволила трудящим за досить короткий строк відбудувати промислові підприємства. Вже наприкінці 1943 року в Гадячі працювали млин, шкірзавод, водопровід, дві хлібопекарні, меблева фабрика і підготовлена до пуску електростанція. За рік у районі відновили свою роботу 35 промислових підприємств і артілей.

Цінну ініціативу виявили комсомольці, які власними силами в 1944 році посіяли, зібрали і обмолотили урожай з 47 га ярих культур і передали зерно в фонд Червоної Армії.

Про великий ентузіазм трудящих, з яким вони працювали в перші післявоєнні роки, говорить той факт, що за підсумками роботи за 1946 рік Міністерство будівельних матеріалів УРСР винесло подяку колективу цегельного заводу. Цей колектив виконав план випуску цегли-сирцю на 118 проц., а випаленої — на 125 процентів. Одночасно робітники і інженерно-технічні працівники заводу освоїли виробництво гончарної черепиці і план її випуску виконали на 130 проц. Для задоволення потреб трудящих на заводі виготовлявся гончарний посуд, річний план випуску якого виконано на 205 проц. Розгорнулося будівництво черепичного цеху потужністю 500 тис. штук гончарної черепиці на рік.

Успішно йшла і відбудова Гадяцької МТС. Вже у 1946 році в МТС було 53 трактори проти 74 до війни. Механізатори успішно виконували поставлене перед ними завдання. 2435 га землі в зоні обслуговування МТС, які під час німецько-фашистської окупації не оброблялися, знову стали давати високі врожаї. Серед механізаторів особливо відзначалася бригада Ф. І. Офіціренка. Напередодні Великої Вітчизняної війни він працював трактористом і в 1939 році своїм трактором «У-2» виробив 837 га умовної оранки при нормі 340 га. Три роки підряд знатний механізатор був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і удостоєний медалі виставки. Весною 1941 року його висунули на посаду бригадира тракторної бригади. Разом з іншими механізаторами був евакуйований до Воронезької області, де і працював до звільнення району. У 1944 році він повернувся до визволеного Гадяча. Віддаючи всі свої сили відбудові МТС і господарства колгоспів, механізатор з власних запасів продав у фонд Червоної Армії 100 кг зерна. Його приклад наслідували і інші члени бригади. У післявоєнні роки Ф. І. Офіціренко добивався найвищого виробітку по району на трактор: по 890 га умовної оранки[1].

[1] Газ. «Будівник соціалізму», 19 січня 1947 р.

Серед передовиків змагання післявоєнної п'ятирічки було чимало колишніх воїнів, що після перемоги над ворогом повернулися до рідних осель. Демобілізований воїн Анатолій Кошовий, який до призову в Червону Армію працював слюсарем в артілі «Плуг і молот», щоденно виконував виробничі завдання на 180—200 проц. На нього рівнялися і інші працівники артілі. В цілому артіль у 1946 році добилася зниження собівартості продукції на 20 проц. і підвищення продуктивності праці на 18 процентів.

Про успішне виконання плану першого року післявоєнної п'ятирічки рапортував і колектив залізничної станції Гадяч.

Першість у соціалістичному змаганні, яке розгорнулося серед колективів промкомбінатів області, завоювали колективи обозного, ковальського і гончарного цехів Гадяцького промкомбінату.

Колективи промислових підприємств міста подавали всіляку допомогу підшефним колгоспам і радгоспу. Робітники маслозаводу допомогли колгоспу «Шлях до комуни» Бобрицької сільради відремонтувати інвентар, перевезли посівний матеріал. Шефи також надавали допомогу і в поліпшенні масово-політичної і агітаційної роботи.

Ще більш відчутною в роки семирічки стала шефська допомога колективів промислових підприємств селу. За допомогою інженерно-технічних працівників і робітників пункту хлібопродуктів в колгоспі «Прапор комунізму» в 1961 році була споруджена і введена в дію показова кукурудзосушарка. Шефи допомогли також колгоспу електрифікувати тваринницькі ферми.

Агіткультбригада районного Будинку культури систематично виступала в колгоспах району, надавала допомогу в організації сільської самодіяльності.

Одночасно трудящі Гадяча і району подавали допомогу у відбудові шахт Донбасу. Зокрема, вони відправили на Донбас 1500 кубометрів лісоматеріалів.

В наступні роки промисловість Гадяча розвивалася ще більшими темпами. Якщо у 1958 році колектив Гадяцького цегельно-черепичного заводу дав за рік 5 млн. штук цегли і 1600 тис. штук черепиці, то в 1965 році підприємство випустило 6 млн. штук цегли і 1700 тис. штук черепиці. На заводі також освоєно виробництво шиферу. У два рази за семирічку зросло виробництво на маслосирзаводі, продукція якого (сири «Голандський», «Ярославський», «Радянський» та інші) добре відома не тільки в Гадячі, Полтаві, Харкові, а також і за межами нашої республіки. В цілому промисловість району виконала план 1965 року на 109,5 проц.

Трудящі промислових підприємств активно включилися в рух за комуністичну працю.

В районному об'єднанні «Сільгосптехніка» трудиться бригада комуністичної праці на чолі з комуністом М. Ф. Олешком. Токарі цієї бригади систематично виконують і перевиконують виробничі завдання, випускають продукцію відмінної якості, живуть і працюють по-комуністичному. Серед них жінка-токар Лідія Гвоздицька. На промкомбінаті присвоєно звання бригад комуністичної праці бригадам І. Я. Маслія, І. Ф. Фаріна, Михайлика. Цього почесного звання на птахокомбінаті удостоєні бригади В. Я. Комарова та С. А. Грицая. На комбінаті побутового обслуговування перед у соціалістичному змаганні веде бригада, очолювана комсомолкою Лідією Сухановою.

690 працівників міста удостоєні почесного звання ударників комуністичної праці.

За післявоєнні роки невпізнанно змінилося саме місто. Воно збагатилося новими просторими, світлими і благоустроєними будинками. Споруджено ряд нових підприємств: хлібозавод, електростанцію тощо. Через р. Псьол збудовано новий залізобетонний міст. Там, де були раніше пустирі, з'явилися нові вулиці. На зміну одноповерховим будинкам приходять дво- і триповерхові. За останні 3 роки введено в експлуатацію 316 індивідуальних будинків.

Вулиці і площі міста прикрашають великий на 700 місць Будинок культури, клуб Гадяцького хлібоприймального пункту, 2 кінотеатри, приміщення середньої

школи № 1 на 960 учнів. Споруджено новий магазин «Псьол» і близько 10 магазинів міськторгу, дитячу лікарню, дитячу бібліотеку, поліклініку, дві їдальні тощо. Місто електрифіковано і радіофіковано. У користуванні трудящих є 2 тисячі радіоприймачів і більше 200 телевізорів.

З 1957 року почалася газифікація квартир трудящих. На початку 1966 року було газифіковано 703 квартири. Використовується балонний газ, але в майбутньому буде використовуватись місцеве газове родовище «Качанове».

Відповідаючи на звернення полтавців про перетворення свого міста на місто високопродуктивної праці, зразкового порядку і високої культури, трудящі Гадяча з 1960 року розгорнули боротьбу за впорядкування вулиць, скверів, садів, парків, території підприємств і установ, кожного подвір'я, прагнуть зробити Гадяч одним з найкрасивіших міст Полтавської області. З 1963 року ця боротьба проходить під закликом: «Перетворимо Гадяч в місто комуністичної праці і побуту». За велику роботу по благоустрою міста в 1962, 1963 і 1964 рр. Гадячу присуджувався перехідний Червоний прапор обласної Ради депутатів трудящих.

До послуг трудящих Гадяча широка мережа лікувальних закладів: районна лікарня на 160 ліжок, водолікарня на 35 ліжок, тубдиспансер на 50 ліжок, дитяча лікарня на 50 ліжок. В медичних закладах працює 48 лікарів, 154 медичні працівники середньої кваліфікації, близько 200 чоловік молодшого медперсоналу.

Для навчання дітей, юнаків і дівчат також створено найкращі умови. В Гадячі працюють дві середні школи з виробничим навчанням, школа-інтернат, восьмирічна школа, училище механізації сільського господарства № 7, організоване в 1954 році (за час свого існування підготувало більше 3 тис. трактористів, комбайнерів, електриків, слюсарів по ремонту, шоферів), заочна середня школа, вечірня школа робітничої молоді, технікум підготовки культосвітніх працівників, педагогічне училище. В усіх цих школах, технікумі та училищах навчається близько п'яти тисяч чоловік, працює близько 350 вчителів. У 1960 році відкрито дитячу музичну школу, де навчається 211 дітей. Тут є класи фортепіано, баяна, домри, народних інструментів. Школа забезпечена потрібними музичними інструментами і устаткуванням. Дбає держава і про найменших. В просторому будинку з великими світлими вікнами розмістився дитячий садок ім. В. І. Леніна.

Багато жителів Гадяча за роки Радянської влади здобули вищу і середню освіту. Всім відома в місті сім'я муляра Я. М. Маслія. У нього 9 дітей. Всі вони після закінчення школи і вищих навчальних закладів працюють тепер у різних куточках нашої Батьківщини. Син Михайло — полковник Радянської Армії, Ольга — вчителька школи-інтернату, Антоніна — зубний лікар. Син колишнього кравця М. П. Малярою працює на посаді першого заступника Генерального прокурора Радянського Союзу.

Значно зросла і мережа культурно-освітніх установ. Трудящих Гадяча обслуговують 2 районні бібліотеки з книжковим фондом 63 548 примірників. Крім того, в місті працює 10 профспілкових бібліотек, 23 бібліотеки шкіл та різних відомств. Число читачів у місті перевищує 6600 чоловік.

Велику і змістовну роботу серед трудящих проводять культурно-освітні заклади. Гадяцька районна бібліотека за успіхи в справі популяризації книг і організацію читачів нагороджена (в 1947 році) Грамотою Комітету в справах культурно-освітніх установ.

Люблять книгу у Гадячі. За розповсюдження книг серед населення міста і сіл району Гадяцька районна організація ЛКСМУ в 1958 році нагороджена Перехідним вимпелом ЦК ЛКСМУ і одержала третю премію [1].

При районному Будинку культури ще з 1959 року працює університет культури. З лекціями тут виступають викладачі технікуму культурно-освітніх працівників, вчителі шкіл, самодіяльні композитори району, поети початківці.

---

[1] Газ. «Будівник соціалізму», 17 вересня 1958 р.

Асфальтування площі в м. Гадячі. 1966 р.

Чимало слухачів збирається двічі на місяць і на заняття дворічного університету охорони здоров'я. Головою Ради університету обрано заслуженого лікаря УРСР Я. І. Іваніну.

Працює також університет сільськогосподарських знань. За хорошу роботу він одержав диплом I ступеня республіканського товариства «Знання». В місті є організація товариства «Знання», яке об'єднує 223 чоловіки. Члени цього товариства у 1965 році прочитали для населення 465 лекцій і доповідей.

При районному Будинку культури працюють самодіяльні гуртки: хоровий, хореографічний, вокальний і драматичний, естрадний та духовий оркестри, ансамбль баяністів. Художньою самодіяльністю Гадяч славиться здавна. Ще в 1931 році в місті була створена самодіяльна хорова капела. У 1964 році за успішний виступ на огляді-конкурсі у Києві рішенням колегії Міністерства культури УРСР їй було присвоєно звання самодіяльної народної капели та нагороджено Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Зростання добробуту значно підвищило купівельну спроможність населення. Тільки за один 1964 рік товарооборот торговельної сітки міста зріс в порівнянні з 1963 роком у 1,6 раза.

В Гадячі, як і в інших містах і селах області, в побут входять нові народні обряди, народжені революційною боротьбою нашого народу, всією соціалістичною дійсністю. Вони допомагають вихованню нової людини комуністичного майбутнього. На підприємствах міста і колгоспах району запроваджено обряд посвяти в робітники та колгоспники. Молодих працівників у трудову сім'ю в урочистій обстановці приймають ветерани праці. По-новому відбуваються реєстрація шлюбу, золоте і срібне весілля. Робітник-друкар В. А. Кошуба з дружиною в дружбі

В хімічному кабінеті Гадяцької середньої школи. 1965 р.

На святі весни у м. Гадячі. 1966 р.

і злагоді прожили 50 років. Цей ювілей урочисто відзначала не лише родина Кошубів, але й громадськість міста.

Популярним серед трудящих Гадяча стало Свято трудової слави, на якому вшановуються ветерани праці підприємств і установ. Вони передають молоді естафету трудових подвигів. В останні роки почало проводитись свято «Тих днів не померкне слава», яке допомагає виховувати молодь на бойових традиціях батьків. Під час підготовки до свята молодь проводить походи, збирає матеріали про учасників Великої Вітчизняної війни. Біля пам'ятника воїнам і партизанам молодь клянеться священною пам'яттю тих, хто віддав життя за Батьківщину, бути вірною справі Комуністичної партії, не шкодувати сил на будівництво комунізму.

Для дітей взимку проводилося свято зимової казки, під час якого інсценізувались народні казки, діти розважались серед казкових снігових скульптур, їх катали на трійках.

Проводяться також свята Серпа і Молота, Нового року, зустрічі Весни, відзначення Дня народження дитини та інші.

Серед жителів Гадяча є чимало таких, що своєю працею звеличують нашу Батьківщину. Серед інтелігенції заслужений учитель школи УРСР Г. В. Швацький, заслужений лікар УРСР Я. І. Іваніна, заслужені агрономи УРСР Г. П. Брагінець та М. П. Залужний та багато інших.

Щасливо і заможно живуть трудящі Гадяча. Ще прекраснішим стане їх життя у чудовому місті комуністичного майбутнього.

Новим п'ятирічним планом передбачено реконструювати птахокомбінат, завершити будівництво асфальто-бетонного заводу і заводу залізо-бетонних конструкцій. Заплановано побудувати комбінат побутового обслуговування, будинок відпочинку, кемпінг, на березі річки — риболовно-спортивну базу і пляжі. Проектується будівництво нового вокзалу на залізниці.

Невпізнанним стане парк «Перемоги». Його площа розшириться до 30 гектарів. Гадяч стане містом-курортом республіканського значення, його вулиці та площі прикрасять павільйони побутового обслуговування, триповерховий готель, автостанція, держбанк, універмаг райспоживспілки. Передбачається спорудити чимало житлових будинків. На благоустрій міста тільки у 1966 році виділено 325 тисяч карбованців. Буде реконструйована центральна площа міста — площа Революції. Капіталовкладення в 1966 році складають близько 2 мільйонів карбованців, у той час як у 1939 році капіталовкладення по району становили лише 875 тисяч карбованців (в масштабі цін 1940 р.).

Реальність цих накреслень — живі люди, які самовіддано працюють на підприємствах і установах, наближаючи час побудови комунізму в нашій країні.

М. С. КАРПУСЬ, Г. Ф. ОГАГІН, І. А. САДОВИЙ, В. Д. ТОЛСТОВА

* * *

Гадяцький район розташований в північно-східній частині Полтавської області. Межує з Зіньківським, Лохвицьким, Миргородським районами Полтавської області та з Лебединським і Липоводолинським районами Сумської області. Утворений 7 березня 1923 року.

Площа 1,6 тис. кв. км. Населення — 83 201 чоловік. Сільське населення становить 85 проц. Густота населення — 52 чол. на кв. км. В районі 1 міська (Гадяцька) та 23 сільські Ради, яким підпорядковано 98 сільських населених пунктів.

Через територію району проходять автошляхи з Гадяча на Лохвицю, Охтирку, Лебедин, Ромни, та залізниця Гадяч — Лохвиця.

Район багатий на корисні копалини: нафту, газ, торф. Грунти в основному чорноземні, а по заплавах річки Псьол значну площу займають піщані грунти та болота. На території району ростуть ліси: на лівому березі р. Псьол — соснові, на правому — листяні. З півночі на південь землі району перетинає річка Псьол.

Гадяцький район — один з найбільш високорозвинених сільськогосподарських районів області, що спеціалізується на виробництві зернових та технічних культур і на м'ясо-молочному тваринництві.

В районі 28 колгоспів і один радгосп.

Головні зернові культури — пшениця, жито, кукурудза, просо, горох; технічні — цукрові буряки та соняшник; городні — огірки, помідори, капуста.

Значна увага приділяється садівництву. З загальної площі району: орних земель — 60,5 проц., лісів — 16,4 проц., садів — 1,2 проц., водоймищ — 1 проц., лук і пасовищ — 8,8 проц. Решта — під присадибними ділянками, болотами, шляхами і прогонами, вулицями, площами, ярами, тощо.

Посівні площі — 92 542 га, в т. ч. зернових — 50 539 га (54,6 проц.), технічних — 15 696 га (17 проц.), овочевих — 831 га (0,9 проц.), кормових культур — 21 956 га (23,7 проц.), інші — 3520 га (3,8 проц.).

Важливою галуззю є тваринництво. На 1 січня 1967 року в районі було 52,3 тис. голів великої рогатої худоби — по 94 голови на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, у т. ч. по 33 корови, 38,6 тис. свиней — по 33 голови, 20,7 тис. овець — по 19 голів на 100 га угідь.

94 проц. робіт у рільництві та 65 проц. робіт у тваринництві механізовано. В сільському господарстві зайнято 644 трактори і 461 комбайн. Більшість населених пунктів електрифікована.

За досягнення високих показників по виробництву сільськогосподарської продукції 322 трудівники сільського господарства району нагороджено орденами і медалями СРСР: 5 удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці, орденом Леніна нагороджено 16 чоловік, орденом Трудового Червоного Прапора — 49 чоловік, орденом «Знак Пошани» — 82 чоловіки, медаллю «За трудову доблесть» — 95 чоловік, медаллю «За трудову відзнаку» — 75 чоловік.

Серед знатних людей району — 3 Герої Радянського Союзу. Двом працівникам управління геологорозвідувальних робіт присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. У районі 18 промислових підприємств з числом робітників 1458 чоловік. Перше місце по валовій продукції займає харчова промисловість — 62,9 проц., потім легка — 7,2 проц., лісова — 1,5 проц.

Найбільші підприємства району — сирзавод, птахокомбінат, консервний і коноплезавод.

Загальний обсяг валової продукції промисловості у 1966 році перевищив 14 млн. карбованців.

В промисловості 42 колективам присвоєно звання колективів комуністичної праці.

З року в рік зростає добробут населення району. Про це свідчить невпинне зростання мережі магазинів та роздрібного товарообороту. Торговельна сітка складається з 279 крамниць та підприємств громадського харчування. Обсяг товарообороту у 1966 році становив 23 млн. 637 тис. карбованців.

Успішно розвивається соціалістична культура. В районі 75 шкіл, де працює 1080 учителів. 53 з них нагороджено значком «Відмінник народної освіти». Серед учителів — 1 заслужений вчитель школи УРСР.

В Гадячі є технікум підготовки культосвітніх працівників, де навчається 219 учнів стаціонарно і 340 заочно. Викладачів у технікумі 41.

До послуг трудящих 37 сільських клубів, районний Будинок культури, 44 бібліотеки, з книжковим фондом 309 705 книг, 70 стаціонарних кіноустановок. В сільських клубах району 27 хорових гуртків, 16 танцювальних, 9 музичних, 34 драматичних, 26 агіткультбригад.

Самодіяльній хоровій капелі районного Будинку культури присвоєно звання самодіяльної народної хорової капели, вона нагороджена Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

В районі на громадських засадах працює 26 краєзнавчих народних музеїв, два університети культури.

Створена густа сітка медичних закладів: 16 лікарень на 685 ліжок, 20 фельдшерсько-акушерських пунктів, 26 фельдшерських пунктів, 13 колгоспних родильних будинків. При кожній лікувальній установі є амбулаторії для прийому хворих. На території району розташовані спеціалізовані лікувальні установи: клінічний санаторій, госпіталь інвалідів Вітчизняної війни (с. Веприк), дитячий тубсанаторій (с. Петрівка Роменська). В районі працюють 73 лікарі, в тому числі 2 заслужені лікарі Української РСР та 434 чоловіки середнього медичного персоналу.

Всього в Гадяцькому районі працює 804 спеціалісти з вищою і 1402 з середньою спеціальною освітою. За семирічку (1959—1965 рр.) в районі побудовано 2045 будинків.

В Гадячі видається газета «Будівник комунізму» — орган Гадяцького РК КП України та районної Ради депутатів трудящих. В с. Лютенька з 1 травня 1957 року видається багатотиражна газета «Ленінським шляхом» — орган парторганізації і правління колгоспу ім. Шевченка і сільської Ради.

ВЕ́ПРИК

Веприк — центр однойменної сільради, велике стародавнє українське село, розташоване за 12 км на схід від Гадяча, на Лівобережжі Псла, по обидва боки притоки Псла — річки Веприк. Найближча залізнична станція Гадяч за 16 км. Через Веприк проходить державна автомагістраль Київ — Бєлгород. Населення — 6425 чоловік. Веприцькій сільській Раді підпорядковані також села Тепле і Тютюрівщина.

В письмових джерелах Веприк вперше згадується як козацьке містечко в літописах першої чверті XVII століття.

Найдавніше поселення, яке стало основою Веприка, виникло на високому правому березі річки Веприк. Згодом село розширилось в напрямку течії річки та по лівому березі Псла.

Давні вали, що пролягали поблизу містечка Лютенька і Веприк, про які згадують в своїх працях історики А. Шафо́нський і В. Г. Ляскоронський[1], являють собою сліди литовського рубежу, що проходив тут у XVI столітті між Російською державою і Польщею.

Історія села Веприк у XVII столітті — це одна з сторінок історії визвольної боротьби українського народу проти шляхетсько-польського гніту.

Веприк того часу часто згадується в листах російських воєвод як містечко «из литовския стороны», жителі якого щиро підтримали заклик Богдана Хмельницького про возз'єднання України з Росією.

Хотмизький воєвода Семен Болоховський в листі до російського царя Олексія Михайловича 14 липня 1648 року писав:

«Июля, государь, в 4 день, из литовские стороны хотмышаня Афонасей Курбатов да Степанко Шугуров в Хотмышской приехали, а в распросе, государь, мне, холо-

---

[1] А. Шафонский. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России, изданное в Чернигове 1786 г., К., 1851, стор. 607 і 608; див. В. Г. Ляскоронский. История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII столетия, К., 1903, стор. 116.

пу твоему, сказали: были де они в литовской стороне в городе Веприке и в Гадицком уезде, в селах и в деревнях. Де они ж, государь, Афонасей и Степанко, сказали: слышели де они от казаков: будет де короля ляхи убили, и мы де все хотим быть под однем християнским, под тобою благочестивым государем и великим князем Алексеем Михайловичем всеа Русии, а иного де, государь, короля обирать не хотят, и с ляхами де, государь, у них миру не будет»[1].

Козаки, а їх тоді у Веприцькій сотні Гадяцького полку було 700, брали активну участь у походах Богдана Хмельницького. Крім козаків, у Веприку жило також 800 міщан.

У січні 1654 року жителі Веприка, як і жителі багатьох міст і сіл України прийняли присягу на вірність Російській державі.

Від царського уряду Богдан Хмельницький в особисте володіння одержав ряд сіл і містечок, в т. ч. і Веприк[2].

Після смерті Богдана Хмельницького, коли гетьманську владу захопив прислужник польської шляхти І. Виговський, козаки Веприцької сотні і селяни містечка виступили проти зрадника, приєднавшись до повстанців, яких очолив полтавський полковник М. Пушкар і кошовий Запорізької Січі Я. Барабаш. У 1658 році при допомозі татар Виговський придушив це повстання. Він дав на пограбування татарам Полтаву, ряд сіл і міст, в т. ч. і Веприк, який був дотла спалений. Проте дуже швидко Веприк відбудовується.

Населення Веприка показало зразок мужності на початку XVIII століття в боях проти шведських завойовників. Пліч-о-пліч з російськими солдатами на смерть стояли мешканці Веприка проти переважаючих сил загарбників.

За тривалістю опору шведам, за упертістю і стійкістю населення і партизанів, за кількістю втрат, яких зазнали тут шведи, це містечко можна сміливо поставити на перше місце після Полтави.

Російське командування приділяло велику увагу Веприку. Петро I особисто побував тут і в навколишніх селах, оглянув місцевість.

Навколо Веприка не було ніяких укріплень. Проте вигідне розташування на високому місці робило його зручним для оборони. Захисники містечка, чекаючи ворожого нападу, збудували навколо нього подвійні огорожі з хмизу, проміжок між ними засипали землею і утворили суцільний земляний вал. В цей час ударили великі морози і оборонці облили вал водою, після чого він вкрився товстим шаром льоду. Таким чином була утворена фортеця, до якої важко було підступитися ворогові.

У веприцькому гарнізоні було 1100 солдатів Переяславського піхотного полку, батальйон солдатів Івангородського полку, кілька сот козаків і селян. У боротьбі проти ворога брав участь також Харківський козацький полк[3]. Очолював гарнізон командир Переяславського піхотного полку полковник В. Ю. Фермор.

Після втрати Ромен, коли Карл XII зробив Гадяч своєю головною квартирою, існування нескореного Веприка ставало нестерпним для ворога. Загони шведської армії на чолі з Карлом XII вирушили до Веприка 22 грудня 1708 року. Тут вони зіткнулись з російською кіннотою, яку очолював Ренне. Уміло маневруючи, російська кіннота почала відступати у напрямку до Лебедина. Шведам не вдалося відразу захопити Веприк, і вони обложили фортецю.

Блокаду Веприка вели один піхотний і три кавалерійських полки на чолі з графом Шперлінгом. Сам же Карл XII з частиною війська став переслідувати кінноту Ренне. Переслідування закінчилося невдачею, і король вирішив перед штурмом Веприка дати відпочинок військам в Зінькові. Однак жителі міста відмовилися

---

[1] Воссоединение Украины с Россией, т. 2, М., 1954, стор. 59—60.

[2] К. І. Стецюк. Народні рухи на лівобережній Слобідській Україні в 50—70 роках XVII століття, К., 1960, стор. 92.

[3] Бантыш-Каменский. История Малой России, М., 1842, стор. 109.

впустити шведські полки. Тоді Карл XII взяв Зіньків штурмом і пробув у ньому перед наступом на Веприк кілька днів.

3 січня Карл XII направив для рекогносцировки Веприка двох генералів, а через два дні вирушив туди особисто. Він будь-що хотів оволодіти Веприком, для чого зосередив тут всі наявні сили і резерви, які мав у своєму розпорядженні[1]. Перед початком штурму він запропонував гарнізонові Веприка капітулювати, але мужні захисники фортеці відповіли на пропозицію завойовника сильним гарматним вогнем. 6 січня 1709 року полки Карла XII і полки зрадника Мазепи почали штурм.

Містечко штурмували з трьох боків. Полк, яким командував полковник Альбеділ, вів боротьбу за міські ворота. Ворогові пощастило виламати ворота. Однак солдати і козаки, при підтримці населення, не пропустили шведів у містечко. Під неослабним вогнем вони завалили пролом мішками, наповненими землею, гноєм і навіть зерном. Зазнавши великих втрат, полк Альбеділа відступив.

З іншого боку з штурмовими драбинами наступало вороже військо на чолі з полковником Фріччі. Але і тут ворог не добився успіху. Наступ шведів відбивали як вогнем з рушниць, так і більш примітивними засобами — з валу кидали на атакуючих колоди, каміння, поливали окропом і навіть кулішем.

Допомагали захисникам Веприка і селяни навколишніх сіл, які пробиралися до фортеці заболоченим лісом і яром. В жорстокому бою вони ставали на місце загиблих. Стійкий опір обложених примусив шведів припинити штурм.

Дорогою ціною заплатили шведські війська за спробу оволодіти Веприком. Вони втратили при цьому цвіт свого офіцерства. При штурмі Веприка загинули полковник Фріччі, підполковник Адольф Мернер, граф Шперлінг. 6 січня шведи втратили вбитими і пораненими під Веприком понад 2000 чоловік. Втрати захисників міста були значно меншими — 7 офіцерів, 167 солдатів убито і 150 солдатів поранено.

В ніч на 7 січня Карл XII послав комендантові Веприка ультиматум про здачу фортеці і дав наказ своїм військам вранці відновити штурм. Уночі начальник веприцького гарнізону полковник Фермор, якого підкупив Карл XII, впустив до міста шведські війська. Хоробрі оборонці Веприка, які напередодні відбили три атаки переважаючих сил ворога, завдяки зраді опинилися в полоні. Карл XII наказав спопелити містечко.

Ворог жорстоко розправився з селянами і міщанами, що були у Веприку. Чимало полонених селян і міщан за наказом Мазепи було ув'язнено у зіньківських льохах, де більшість з них загинула.

Після закінчення Північної війни (1700—1721) становище населення Веприка продовжувало погіршуватись.

Покріпачення козаків викликало з їхнього боку протест, який знаходив свій вияв у поданні скарг на сваволю місцевих поневолювачів. Скарги подавалися на поміщиків, які незаконно перетворювали «природних козаків» на своїх кріпаків. Подали таку скаргу до Сенату і козаки, покріпачені останнім гетьманом України К. Розумовським, якому Катерина II у 1764 році подарувала Веприк. Сенат у 1790 році, зваживши, що вони в минулому були козаками, змушений був звільнити деяких з них від кріпосної залежності[2].

Але і після цього козаки і селяни Веприка неодноразово висловлювали свій протест проти свавілля. Так, у квітні 1798 року вони в знак протесту відмовились брати участь у виборах до волосного правління. Вибори були відкладені, а пізніше і зовсім не відбулися, незважаючи на те, що у Веприк було викликано військо і заарештовано 134 чоловіки[3].

---

[1] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр, стор. 138, 139.

[2] І. О. Гуржій. Боротьба селян і робітників України проти феодально-кріпосницького гніту, К., 1958, стор. 54.

[3] Філіал ЦДІА УРСР у м. Харкові, ф. 635, оп. 1, спр. 2632, арк. 42.

Наприкінці XVIII століття частина населення Веприка потрапляє у власність поміщика П. С. Масюкова і поміщиці П. К. Тимофеєвої, які примушували покріпачених селян і козаків відбувати панщину до п'яти днів на тиждень.

Для переробки сільськогосподарської сировини поміщик Масюков побудував цукроварню і одну з найбільших в повіті гуральню. Крім того, у Веприку був і водяний млин. На цих підприємствах працювали переважно безземельні селяни[1].

Реформа 1861 року не полегшила становища найбідніших селян Веприка. Селяни за одержану землю повинні були сплачувати викупні платежі. Не маючи коштів на це, вони змушені були йти знову у кабалу до поміщика. Багато з них ставали батраками поміщиків, інші йшли продавати свої робочі руки в міста. Більшість же землевласників села мала наділи від 0,5 до 2 десятин, але не мала робочих коней. Користуючись цим, поміщики і куркулі скуповували у селян за безцінок землю і нагромаджували її в своїх руках. Так, поміщик Ліщинський мав 4 тисячі десятин землі. В поміщицькій економії на хуторі Теплому постійно працювало 30 батраків та посезонно 200. Веприцькі поміщики Мельник і Савин на хуторі Холодному мали 1200 десятин орної землі, на якій працювало 60 постійних батраків і до 300 сезонних. Перший з них володів цукроварнею, а другий — гуральнею. Зять Савина Прижелавський продав землі Масюкову, Ліщинському, Мельнику, які в 90-х роках XIX століття заснували Веприцьке акційне товариство. Це товариство і стало власником цукроварні, гуральні, цегельних заводів. У володінні чотирьох церков було близько 200 десятин[2].

Великі земельні масиви, до 3 тис. десятин землі, зосередили в своїх руках сільські багатії Тищенко, Прохоров, Гайковий, Тяла, Сай та інші. Куркулі Супруненко, Дунай, Коза, Куць мали по 50 десятин і близько тридцяти куркулів мали по 30 десятин землі кожний. В той же час понад 150 селянських сімей не мали зовсім землі, а понад 200 — не мали ніякої худоби[3].

Значна частина селянських сімей, які мали мізерні земельні наділи, щоб не вмерти з голоду наймалися на роботу до багатіїв або займалися ремеслом.

Особливого поширення у Веприку набуло ткацтво (виробництво полотна, ряден, скатертин) і кравецтво (шили свити, чумарки, піджаки). З інших виробів веприцьких ремісників початку XX століття відомі підкови, заслонки до печей, кочерги[4]. Наскільки не стійкими були заробітки ремісників видно з того, що частина з них як і безземельні та малоземельні селяни змушені були найматися на роботу на цукровий і цегельний заводи Веприцького акційного товариства, або на млини, до механічної майстерні В. В. Яворського та на інші підприємства багатіїв[5].

Тяжким було становище робітників Веприцької цукроварні. Працювали вони по 12—14 годин на добу. Заробіток був настільки мізерним, що ледве забезпечував їм та їх сім'ям напівголодне існування.

Виснажені селяни часто вмирали від хвороб. Лише в 60-х рр. XIX століття земство визначило для Веприка фельдшера, а у 80-х рр. при заводі було створено стаціонар на 8—9 ліжок для хворих робітників.

Злидні і темрява були постійним супутником селян села. У Веприцьких церковнопарафіяльній і земській школах у 1903 році навчалося всього 50 дітей[6]. Серед населення Веприка у 1883 році була єдина грамотна жінка[7].

---

[1] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III, Полтава, 1852, стор. 150.

[2] Географическо-статистический словарь Российской империи, т. 1, стор. 425.

[3] И. Ф. Павловский. Статистические сведения о Полтавской губернии. Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. 2, Полтава, 1906, стор. 145.

[4] Кустари и ремесленники Полтавской губернии, Полтава, 1901, стор. 6.

[5] Полтавський облдержархів, ф. 107, оп. 1, спр. 2, арк. 4.

[6] И. Ф. Павловский. Статистические сведения о Полтавской губернии. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 2, Полтава, 1906, стор. 145.

[7] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. V, Гадячский уезд, Полтава, 1885, стор. 83.

Злиденне життя селян і робітників села не раз змушувало їх підіймати голос проти поміщиків і підприємців. Революційні події в Росії в 1905 році знайшли відгук і у Веприку. Влітку 1905 року у Веприку спалахнуло повстання селян, яке тривало майже місяць. Повстання очолив представник харківської соціал-демократичної організації робітник Невідомий (партійна кличка). Прибувши до Веприка, він зв'язався з місцевими організаторами повстання І. Хлібком та М. Ланчинським. Поміщик Ліщинський викликав військо, яке придушило повстання. Близько 40 селян було заарештовано і віддано до суду, а керівників його І. Хлібка та М. Ланчинського заслали до Сибіру. Невідомий загинув під час перестрілки[1].

Сувора розправа не могла вже спинити гнівного протесту трудящих. 25—27 квітня 1906 року в економії Веприцького товариства[2] застрайкувало біля 300 робітників. Очолював страйк колишній солдат Петро Єгоров. Робітники пред'явили вимоги до адміністрації про підвищення заробітної плати, поліпшення харчування. В зв'язку з зростанням безробіття страйкарі вимагали, щоб до економії наймали тільки місцевих жителів. Лише після задоволення їхніх вимог робітники приступили до роботи[2].

Але дуже скоро управителі економії стали порушувати свою обіцянку і 10 липня 1906 року знову застрайкували робітники економії Веприцького товариства. І на цей раз робітники вимагали поліпшення харчування, збільшення поденної плати, а також звільнення приказчика. Після того, як адміністрація відмовилась задовольнити вимоги, близько 200 страйкарів відправились на цукровий завод того ж товариства і там організували страйк робітників. Заводоуправління змушене було погодитись на вимоги робітників і 14 липня страйк припинився[3].

Проте після поразки революції 1905—1907 рр. поміщики і куркулі помстилися. Над селянами-активістами було вчинено жорстоку розправу. Старожили пригадують, що на поміщицькій стайні майже щодня карателі, що прибули у Веприк, катували людей.

Багато безземельних селян у пошуках заробітків змушені були залишати рідне село і йти шукати собі кращої долі навіть у далекий Сибір.

В той же час незмірно збагачувались поміщики, куркулі та купці. Торгівля у Веприку майже повністю була зосереджена в руках одного купецького дому Когана[4].

Під час першої світової війни ще більше поглиблювались класові протиріччя на селі, гарячі сварки селян з поміщицькими прислужниками стали звичайним явищем на селі. Чимало селян ухилялося від призову до армії, в селі з'явилися дезертири з фронту.

Після Лютневої революції 1917 року революційна активність селянства ще більше зросла. Уже в червні 1917 року серед селян поширюється і знаходить гарячий відгук відозва Харківського «Пролетария» про посилення боротьби селян проти поміщиків.

Восени 1917 року селяни захоплюють поміщицькі землі і організовують їх розподіл.

З великою радістю зустріли селяни Веприка звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції в нашій країні. В селі активізується біднота. Поміщик Ліщинський тікає із села. Робітники заводу, із числа солдат, що повернулися додому, стали організаторами населення в боротьбі за владу Рад. В кінці січня 1918 року на масовому мітингу трудящих села було проголошено Радянську владу, а головну вулицю біля заводу названо ім'ям Леніна.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. 107, оп. 1, спр. 2, арк. 4.

[2] Веприцьке промислове і торгове на паях товариство, яке очолив великий землевласник Веприка Мельник (жив у Гадячі, де мав банк).

[3] ЦДІА УРСР, ф. 575, оп. 1, спр. 294, арк. 463, 464.

[4] И. Ф. Павловський, Статистические сведения в Полтавской губернии 100 лет назад, Полтава, 1906, стор. 146.

Багато сліз виплакали матері та вдови по своїх синах і чоловіках, які загинули під час окупації села, спочатку німецькими військами, а пізніше денікінцями. Білогвардійці відновили у Веприку дореволюційні порядки. Але недовго довелося їм протриматись у селі. 6 грудня 1919 року частини Червоної Армії вступили в село. Відразу було створено Веприцький волревком у складі С. Ф. Яреська, В. П. Степанця, М. З. Кузнецова[1]. Тоді ж виникла і добровільна народна міліція для самооборони від наскоків бандитів. В лавах добровольців були І. А. Литовченко, М. М. Кльокта, Д. С. Коротя, П. С. Симоненко, М. Т. Александренко, І. С. Котляр, Л. А. Бутко.

Очолив боротьбу біднішого селянства проти куркулів партійний осередок, що утворився у 1920 році. Його ядром стали комуністи, які вступили до партії на підприємствах в інших містах, де вони працювали під час війни, або в Червоній Армії, звідки повернулися додому. Крім членів РКП(б), до осередку входили також співчуваючі.

Сільські комуністи взяли участь у створенні комітету незаможних селян. Очолили комітет Петро Никифоров і Оксана Здойма. Веприцький КНС відіграв велику роль в справі зміцнення Радянської влади, наділення землею і реманентом безземельних і малоземельних селян. Активну участь брали члени комнезаму і у здійсненні закону про продрозверстку, боротьбі з бандитизмом, куркульським засиллям. За допомогою КНС найбідніші селяни об'єднувалися для спільного обробітку землі.

В тяжкі роки післявоєнної розрухи, коли нерідко ще лунали постріли куркульських бандитів по сільських активістах, постійна Веприцька волосна економічна нарада організовувала маси для розв'язання насущних завдань господарського будівництва.

Зусиллями представників наради при активній участі робітників і селян села у Веприку тільки за 1921 рік відремонтовано і введено в дію водяний млин, маслобойню. В селі було збудовано салотопню, відремонтовано шкірзавод, на річці Псьол споруджено дві греблі, які забезпечили надійний баланс води для водяних млинів. Повністю були відремонтовані, забезпечені паливом і продовольством лікарні і дитячі заклади. Економічна нарада розглядала також питання ходу виконання продподатку, електрифікації села тощо.

Активними учасниками в боротьбі за здійснення всіх заходів молодої Радянської влади були юнаки і дівчата. В 1922 році вони об'єдналися в комсомольську організацію. Першими вступили до комсомолу С. Г. Андрусенко (секретар осередку), М. Ващенко та М. Л. Духов (пізніше тричі Герой Соціалістичної Праці).

Комсомольці роз'яснювали селянам зрадницьку роль саботажників-куркулів, брали участь у боротьбі проти бандитизму, ліквідації неписьменності серед населення. Молодь охоче вступала до комсомолу. В селах Книшівка, Плішивець та ін. утворились ініціативні групи, значно зросли комсомольські осередки сіл Веприка та Бобрика.

Дальший розвиток Веприка щільно пов'язаний з перетворенням його 7 березня 1923 року на районний центр. 23 березня 1923 року відбулися перші районні партійні збори, на яких було обрано районний партійний комітет. На Веприцькому районному з'їзді Рад, що відбувся 7—8 листопада 1923 року, обговорювались питання дальшого економічного розвитку району. На цьому ж з'їзді було одностайно прийнято текст телеграми Володимиру Іллічу Леніну, в якій, висловивши співчуття з приводу хвороби Леніна, делегати з'їзду побажали йому найскорішого одужання і нових сил в керівництві Радянською державою[2].

Органи Радянської влади, спираючись на бідняцькі маси, повели наступ на куркулів. У 1923 році 100 найбідніших селян одержали землю. На землях колишньої панської економії виросло і розширилось село Тепле. Всезростаючу роль у господарському житті Веприка починає відігравати районний комітет незаможних селян,

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3156, оп. 1, спр. 4, арк. 1.
[2] Там же, ф. Р-3872, оп. 7, спр. 1051, арк. 57—60.

який очолював член РКП(б) Костянтин Лаврушко. Селянська біднота, відчуваючи всебічну підтримку від Радянської держави, Комуністичної партії тісніше згуртовується в комнезами[1]. Організація КНС зросла до 100 чоловік[2].

Соціалістичні перетворення, які відбувалися в країні, переконували багатьох передових людей Веприка в тому, що ленінський кооперативний план — єдиний шлях, по якому селянство може прийти до соціалізму. Серед різних форм сільськогосподарської кооперації все більшого значення набувають виробничі кооперативи. В с. Тютюрівщині за ініціативою Т. К. Дубовика, К. Я. Калініченка, К. С. Рудика, Ф. І. Зануркіна, Г. М. Ростовського було створено перше в районі Товариство по спільному обробітку землі, яке в 1930 році стало базою для організації колгоспу «Вільна праця». Тоді ж у селі Теплому виникла артіль «Зоря нового життя».

Колгосп «Червоний колос» організувався у Веприку в 1929 році. Він об'єднував 24 селянські господарства. В господарстві колгоспу нараховувалося 25 коней, кілька плугів та одна сівалка.

Робітничий клас подавав всебічну допомогу селянству, яке ставало на шлях колективізації. Промисловість стала випускати більше сільськогосподарської техніки. Колективи заводів, фабрик і артілей, здійснюючи шефство над артілями, виділяли для села необхідні матеріали, а також утворювали бригади, які допомагали в будівництві та ремонті інвентаря. Допомагало місто селу і в організаційно-господарському зміцненні колгоспів. З числа двадцятип'ятитисячників до Веприка на початку 1930 року прибув робітник Полтавських механічних майстерень І. П. Зімен. Його колгоспники обрали головою артілі «Червоний колос».

Своєчасне проведення всіх польових робіт забезпечило артілі «Зоря нового життя» високий врожай, дальше піднесення добробуту колгоспників. Наприклад, колгоспник Григорій Федусенко з дружиною на вироблені трудодні у 1933 році одержав понад 120 пудів хліба. Сам Г. Федусенко — син бідняка. У його батька до революції була тільки осьмина землі, а сім'я велика — дружина і четверо синів. Школи Григорію не довелося закінчити — треба було йти у найми.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції Г. Федусенко одержав 4 га землі, завів власне господарство, але стільки хліба не було ще у нього ніколи. Високі заробітки в колгоспі дали можливість Григорію побудувати нову хату, придбати нові меблі.

В наступні роки ще більше зміцніла економіка колгоспів. Цьому в значній мірі сприяло створення в 1934 році у Веприку МТС. Збільшення кількості тракторів та інших машин в МТС, високопродуктивне використання техніки, яку постачала Радянська держава трудівникам села, давали можливість колгоспам збільшувати виробництво сільськогосподарської продукції.

В дні підготовки до виборів до Верховної Ради СРСР, що відбулися у грудні 1937 року, ще більше зросла громадсько-політична активність трудящих. До пізнього вечора світилися вікна агітпунктів, куди після трудового дня збиралися і літні колгоспники, і молодь. Тут йшла відверта і щира розмова — виборці підсумовували зроблене, накреслювали шляхи на майбутнє. Поряд з обговоренням питань про розвиток села говорили і про розвиток країни в цілому.

В один з таких вечорів молодь оточила літнього колгоспника з артілі «Зоря нового життя» О. Куця, який розповідав:

«Як тяжкий сон пригадується мені життя до Великої Жовтневої соціалістичної революції. Холодні, темні бараки панської економії, тяжка підневільна праця, побої і знущання панських посіпак — ось все, що мав я як наймит. А тепер живу в просторій світлій хаті. Заробив за рік 500 трудоднів. На них одержав вдосталь хліба. Крім того, є у мене і власне господарство: корова, двоє свиней, птиця. Щасливе і заможне життя дала нам Радянська влада, Комуністична партія»[3].

[1] ЦДАЖР УРСР, ф. 257, оп. 1, спр. 455, арк. 24.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 114, оп. 1, спр. 39, арк. 50.
[3] Газ. «Будівник соціалізму», 5 грудня 1937 р.

Невпинне піклування Радянського уряду і Комуністичної партії про благо народу збуджувало ініціативу трудящих, викликало у них бажання працювати ще краще.

Весною 1938 року всі 19 тракторних бригад Веприцької МТС дружно включились в похід імені першого року третьої п'ятирічки. Переможцем в цьому змаганні вийшла тракторна бригада т. Пасюти, яка виконала своє завдання на 147 проц., заощадивши при цьому 20,45 цнт. пального.

Комуністи села проводили роботу по зміцненню інтернаціональних зв'язків. У колгоспі «Заповіт Ілліча» членами первинної організації МОДРу стали понад 50 осіб. Міжнародна солідарність з трудящими капіталістичних країн, які борються за своє соціальне визволення, знайшла вияв в тому, що на початку січня 1939 року загальні збори колгоспників артілі «Заповіт Ілліча» одностайно ухвалили прийняти членом колгоспу вождя німецького робітничого класу Ернста Тельмана.

Змінювався і зовнішній вигляд села. Тут з'явилося чимало нових виробничих приміщень артілей, широко розгорталось житлове та культурно-побутове будівництво.

Кращі приміщення у Веприку відразу після встановлення Радянської влади були відведені для лікарні, яка розширилася до 40 ліжок, школи, хати-читальні.

З зростанням сільського бюджету тут було побудовано Будинок культури, приміщення середньої школи.

Після початку Великої Вітчизняної війни сотні вепричан вступили до лав Червоної Армії і стали на захист Батьківщини. Під натиском переважаючих сил ворога радянські війська змушені були відступити і 6 вересня 1941 року гітлерівці вдерлися до Веприка. Настали тяжкі часи. Окупанти всіляко знущалися над населенням.

Разом з усім народом жителі Веприка піднялися на визвольну боротьбу проти ворога. Частина з них — І. Д. Ященко, М. К. Морашко, М. О. Мороз, І. Ф. Яромка, С. П. Криволап, Г. А. Капренко, О. Г. Горбунько, Г. А. Крохмаль, Г. К. Заїка, С. І. Летик та інші — ввійшли до партизанського загону, який очолив І. П. Мигаль. Мужньо боролися проти ворога партизани. Вони провадили бойові операції проти окупантів і поліцаїв, псували лінії зв'язку, тримали в страху гітлерівських чиновників. Смертю хоробрих полягли командир загону І. П. Мигаль, партизан І. Д. Ященко та ін.

Населення Веприка підтримувало партизан, постачаючи їм продукти харчування, одяг, доглядаючи поранених, збираючи для них розвідувальні дані.

Веприцький партизанський загін діяв у тісному контакті з Гадяцьким партизанським загоном. Не раз керівники веприцьких партизан зустрічалися в урочищі Розвилка з секретарем Полтавського обкому КП України С. Ф. Кондратенком, одержували цінні поради і вказівки.

У серпні 1943 року воїни Радянської Армії, які розпочали визволення північно-східної частини України, наближалися до Веприка. 27—29 серпня тут зав'язалися запеклі бої. Село тричі переходило з рук в руки. В жорстоких боях радянські воїни просувалися до Псла, але ворог переважаючими силами пішов у контратаку. В запеклому бою відважні радянські воїни прорвали вороже кільце. Капітан Є. П. Кочергін — командир підрозділу — був тяжко поранений, але залишився в строю.

Коли наступного дня ворог знову атакував переправу через річку Псьол, відважний капітан був серед воїнів на передових позиціях. Він особисто знищив з кулемета понад 20 ворожих солдатів і офіцерів. Фашисти відступили. В цьому бою капітан Кочергін був смертельно поранений. За проявлені героїзм і мужність в боях за Веприк Радянський уряд посмертно присвоїв йому звання Героя Радянського Союзу. Цього високого звання був удостоєний і старший сержант С. Т. Васюта, який загинув в розвідці в с. Тютюрівщина. 10 вересня Веприк повністю було звільнено від гітлерівських загарбників.

Німецько-фашистські загарбники за час окупації нанесли селу величезні збитки. Гітлерівці спалили 270 будівель, в т. ч. приміщення середньої школи, пошти,

Герой Радянського Союзу капітан Є. П. Кочергін.

аптеки. Сотні людей закатували і розстріляли. 292 громадянина вивезли до Німеччини [1].

Тяжко було відбудовувати зруйноване війною господарство. У колгоспі ім. Будьонного наприкінці 1943 року залишилося лише 6 коней, не було ні однієї корови, жодної свині чи вівці. Артіль «Друга п'ятирічка», крім 19 коней, теж не мала ніякої худоби[2]. А у найбільшому колгоспі «Нове село» нараховувалось лише п'ять корів, 26 овець, 34 поросят і 8 робочих коней[3].

Однак, дякуючи турботі партії і Радянського уряду та допомозі братнього російського народу, село швидко піднялось із руїн і згарищ. Зміцніли його колгоспи.

Менше ніж за два роки, що минули після визволення, силами колгоспників, з допомогою держави, було відбудовано 5 ферм, споруджено 18 будинків колгоспників і громадських установ. Завершувалося будівництво ще 37 будинків, заготовлено матеріали для спорудження 42 будинків[4].

Сповнені бажанням внести і свій вклад в справу дострокового виконання завдань післявоєнної п'ятирічки, колгоспники артілі «Червона зоря» в 1946 році добилися високих показників по вирощуванню городини. З 11 га тут було зібрано 1800 цнт городини. Краща ланка Галини Пилипенко виростила по 216 цнт моркви, по 250 цнт. капусти і по 270 цнт. помідорів з кожного гектара. Колгосп не лише виконав план продажу овочів державі, але й продав городини на базарі на 130 тис. крб. Крім того, в артілі стали видавати огірки, помідори, цибулю тощо на вироблені трудодні.

З великим натхненням працювали колгоспники і механізатори в наступні роки. Веприцькі колгоспи «Червона зоря» і «Зоря нового життя» завоювали у 1947 році першість на весняній сівбі, посіявши понад план десятки гектарів ярих.

Організаторами боротьби за відбудову і дальший розвиток сільського господарства виступали комуністи і їхні надійні помічники комсомольці. Вони показували приклад в роботі. В колгоспі «Зоря нового життя» першість в соціалістичному змаганні серед бригад міцно утримувала бригада на чолі з комуністом Ф. А. Гайковим.

Підвищення трудової активності, проведення всіх робіт в кращі строки та на високому агротехнічному рівні дали можливість веприцьким колгоспам значно збільшити виробництво сільськогосподарської продукції, підвищити добробут трудівників села. В середньому по колгоспах Веприка у 1947 році зросла натуральна оплата трудодня у 3—4 рази порівняно з 1946 роком [5].

Велике значення для дальшого розвитку колгоспного виробництва мало введення в дію міжколгоспної електростанції. Електрика витіснила ручну працю колгоспників на очищенні зерна в артілі «Червона зоря», дала можливість механізувати ряд виробничих процесів у тваринництві. Засяяли лампочки Ілліча і в новозбудованих хатах колгоспників. Став працювати радіовузол. Ще більшими темпами розгорнулось будівництво.

У колгоспах лише з 1946 по 1951 рік споруджено за типовими проектами 3 свинарники, 2 приміщення для великої рогатої худоби. На згарищах виросло 300 нових будинків колгоспників. Вартість трудодня колгоспників у 1950 році досягла 2,5—3 кг хліба, 1,2—2,5 крб. грошей.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8., спр. 68, арк. 34.
[2] Там же, ф. Р-7678, оп. 1, спр. 1, арк. 4.
[3] Там же, ф. Р-7680, оп. 1, стр. 1, арк. 4.
[4] Газ. «Будівник соціалізму», 12 вересня 1945 р.
[5] Газ. «Будівник соціалізму», 23 жовтня 1947 р.

Герой Радянського Союзу сержант С. Т. Васюта

В двоповерховому будинку відкрилося профтехучилище по підготовці спеціалістів сільського господарства.

Трудові подвиги веприцьких колгоспників у післявоєнній відбудові господарства і села неодноразово відзначали Гадяцький райком партії та райвиконком.

Серед передовиків змагання району були веприцькі механізатори Н. Ф. Мальованка, М. П. Яременко та І. Г. Дунай, ланкові Г. П. Карпенко та У. Натрусна, доярка В. І. Бережна та інші.

Сільськогосподарські артілі села міцніли і розвивалися. В 1951 році 4 колгоспи Веприка повністю освоїли придатні для оранки землі. Усі колгоспи сільради повністю виконали за 1950 рік плани розвитку громадського тваринництва по усіх видах худоби. Вони достроково розрахувалися з державою по поставках сільськогосподарської продукції. Прибутки колгоспів порівняно з 1946 роком зросли у три рази.

Чудових наслідків домоглися творці матеріальних благ. Ланка Ганни Карпенко з колгоспу «Заповіт Ілліча» в 1950 році виростила по 350 цнт цукрових буряків, а ланка Параскові Скрипки — по 300 цнт. з кожного га всієї площі посіву[1].

Кращих трудівників односельчани висунули кандидатами у депутати місцевих Рад. Так, у 1952 році депутатом районної Ради було обрано комуністку-трактористку Веприцької МТС Н. Ф. Мальованку, яка у 1952 році трактором «У-2» за свою зміну виробила 504 га умовної оранки при плані 275 га[2].

Після укрупнення всіх колгоспів села в один колгосп «Заповіт Ілліча» — він став великим рентабельним соціалістичним господарством. Його угіддя займають 6371 га, в т. ч. орної — 4422 га. В господарстві працює 24 трактори, 23 автомашини, 19 комбайнів і багато іншої сільськогосподарської техніки. Близько 30 капітальних приміщень — тваринницьких ферм, майстерень тощо — споруджено за післявоєнні роки. На тваринницьких фермах — 2755 голів великої рогатої худоби, 2315 свиней та 1277 овець.

Артіль спеціалізується на виробництві зерна, молока, м'яса та вовни. Провідними культурами є пшениця і кукурудза, а з технічних культур — цукрові буряки і коноплі.

Грошові доходи колгоспу у 1965 році становили 1 037 000 крб., в т. ч. від рослинництва — 603 871 крб. Виробництво м'яса на 100 га угідь становило по 65 цнт, молока — 216 центнерів.

Значний вклад в досягнення цих успіхів внесли сільські комуністи і комсомольці. Парторганізація колгоспу виховала десятки самовідданих борців за багаті врожаї, за високу продуктивність тваринництва. Серед них Н. Ф. Мальованка — комуністка, яка понад 20 років працює трактористкою. Понад 15 років працює ланковою Г. П. Карпенко.

За відмінні показники в роботі зав. вівцефермою комуніст П. П. Кириченко, чабан А. Р. Білоцерківець та доярка М. С. Дулич нагороджені орденами та медалями Союзу РСР.

Село Веприк стало ще кращим, ніж воно було до Великої Вітчизняної війни. Щороку тут в середньому споруджується до 40 нових добротних будинків. Село повністю електрифіковане. Радіоприймачі, радіоли, телевізори є у багатьох хатах колгоспників. В селі працює 7 магазинів, їдальня, перукарня, баня.

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 9 лютого 1951 р.
[2] Газ. «Будівник соціалізму», 15 лютого 1953 р.

Скиртування соломи в колгоспі «Заповіт Ілліча» с. Веприк. 1966 р.

Вивезення добрив на поля в колгоспі «Заповіт Ілліча» с. Веприк, 1966 р.

На занятті у Веприцькому професійно-технічному училищі.

Велике піклування проявляє держава про здоров'я трудящих. У Веприку працює лікарня на 40 ліжок та госпіталь інвалідів Великої Вітчизняної війни. Серед працівників лікарні трудиться О. Т. Романченко, яка під час Великої Вітчизняної війни працювала в госпіталі с. Вереміївки[1], де в тилу в окупантів лікувалося понад 150 тяжкопоранених радянських солдатів і офіцерів.

Подбала громадськість і про підростаюче покоління. В середній, восьмирічній і початковій школах та в середній вечірній школі навчається 700 чоловік. Крім того, в селі працює Веприцьке профтехучилище, яке тільки за роки семирічки підготувало близько 4 тис. механізаторів сільського господарства широкого профілю.

Своє дозвілля трудящі села проводять у 4 бригадних і сільських клубах, де організовуються вечори відпочинку, читаються лекції, демонструються кінофільми, виступають учасники художньої самодіяльності. Щороку гуртки художньої самодіяльності клубів, шкіл та училищ беруть участь в районних та обласних оглядах. Є у селі і місцевий композитор П. Д. Шеріхай, який написав до 20 пісень. Ці пісні поповнили репертуар самодіяльних хорів і мають успіх серед населення.

Запити книголюбів задовольняють 5 бібліотек з книжковим фондом 30 тис. примірників. В селі працює на громадських засадах історико-краєзнавчий музей.

Незрівнянно зросли життєвий і культурний рівень вепричан. Тільки за 1965 рік вони придбали у сільських магазинах 8 мотоциклів, 80 велосипедів, 18 телевізорів, 61 радіолу, 2 холодильники, 340 годинників, 47 швейних машин та на 23 тис. крб. меблів.

У селі працює 46 вчителів, 22 медпрацівники, 16 інженерів, 19 спеціалістів сільського господарства.

Розквітли і виявились таланти людей. Радянська влада широко відкрила їм шлях у життя. За приблизним підрахунком більше 100 вепричан одер-

[1] Тепер Черкаської області.

П. М. Горобець. Рідна Полтавщина. Олія.

жали вищу освіту і зараз працюють на різних ділянках народного господарства свого села, району, області чи за її межами. Син бідного селянина М. Ф. Куць закінчив педінститут і зараз працює директором середньої школи в сусідньому селі. До Великого Жовтня селяни-бідняки Й. І. Балала та Г. Я. Жашкий і думати не могли про вищу освіту своїх дітей. Зараз їхні сини закінчили вузи і працюють інженерами.

Село Веприк відоме своїми видатними односельчанами, яких знають не лише в нашій республіці, а й у всій країні. Так, з Веприка походить відомий лікар Н. М. Максимович (Амбодік) (1744—1812 рр.). Народився він в сім'ї веприцького священика. Освіту здобув у Київській академії і в Страсбурзькому університеті, де захистив докторську дисертацію у 1775 році. Він один із основоположників акушерства; педіатр, ботанік, фітотерапевт. Він автор перших в Росії підручників з акушерства і медицини. Н. М. Максимович розвивав матеріалістичні погляди Ломоносова, був прогресивним громадським діячем свого часу.

Жителі Веприка пишаються тим, що в їхньому селі народився і на зорі Радянської влади починав свою трудову діяльність в комітеті бідноти головний конструктор і науковий керівник конструкторського бюро оборонної промисловості, тричі Герой Соціалістичної Праці, лауреат Ленінської і Державної премій, член-кореспондент Академії наук СРСР, генерал-лейтенант інженерно-технічної служби М. Л. Духов (1904—1964 рр.)[1].

Нові широкі горизонти відкриваються перед колгоспним селом в зв'язку з рішенням XXIII з'їзду КПРС.

В новому п'ятирічні (1966—1970 рр.) передбачається значно розширити виробництво сільськогосподарських продуктів в колгоспі. Зокрема, заплановано на 20—30 проц. збільшити виробництво зерна, цукрових буряків, картоплі, молока, м'яса, яєць. Відповідно збільшаться і грошові доходи артілі.

Триватимуть роботи по благоустрою села. Передбачено побудувати новий сільмаг, майстерню побутового обслуговування, амбулаторію, школу на 600 учнів, клуб на 500 місць.

Трудящі Веприка з подвоєною енергією борються за виконання цих накреслень, щоб внести свій вклад у всенародну справу будівництва комунізму в нашій країні.

М. П. ЛЕБЕДЬ, Б. К. МАЛИНКА, Г. Ф. ОГАГІН

ЛЮТЕНЬКА

Люте́нька — село, центр Лютенської сільської Ради Гадяцького району. Розташована на лівому березі р. Псьол. З північного сходу на південний захід через село протікає притока р. Псьол — р. Лютенька. Віддаль від Гадяча — 25 км. Найближча залізнична станція Гадяч — за 27 км. Лютенській сільраді підпорядковано також село Юр'ївка. Населення — 5818 чол. Навколо села є підвищення у вигляді горбів, тому село розміщене ніби в котловині.

Засноване село десь наприкінці XVI — на початку XVII століття. Про перебування тут людей в більш ранні часи свідчать залишки стародавнього валу поблизу Лютеньки, що був передовим форпостом на правому березі Псла городищ Книшівського і Гадяцького.

На околицях села зареєстровано також городище, яке пов'язують із згаданим у «Книге Большому Чертежу» городищем «Старе»[2].

---

[1] Газ. «Известия», 5 травня 1964 р.

[2] В. Г. Ляскоронский. История Переяславской земли от древнейших времен до половины XIII века, К., 1903, стор. 116.

12 7-329

В першій половині XVII століття Лютенька стає власністю польського магната, ката українського народу, гетьмана С. Конєцпольського. У 1643 році він здає її в оренду шляхтичу Длуському.

На початку визвольної війни українського народу Лютенька стала сотенним містечком Гадяцького, а з 1649 року — Полтавського полку. В 1660 році вона увійшла до складу Зіньківського, а з 1671 року — знову до Гадяцького полку[1].

Після возз'єднання України з Росією Лютенька, як і інші навколишні населені пункти, ввійшла до складу Російської держави. Лютенька неодноразово зазнавала нападу ворогів. У 1658 році сюди вдерлися татари, які зруйнували містечко і пограбували населення. Значна частина жителів потрапила в полон і була відправлена татарами в Крим[2]. Інші знайшли собі притулок і захист у навколишніх містах і селах, де і залишились жити. Так серед жителів Миропілля у 1671 році налічувалось 28 чол. «із Лютеньки (біля Гадяча)». Після зруйнування татарами Лютенька швидко знову оживає. Є відомості, що вже з 1665 року тут відбувались ярмарки, в яких брали участь і купці з інших міст та містечок.

Козацька старшина, що захопила землі навколо Лютеньки, нещадно експлуатувала бідноту. До нас дійшов універсал гетьмана Мазепи, за яким Лютенька у 1704 році була закріплена за дружиною полковника Бороховича. В цьому універсалі підкреслюється, що піддані повинні відбувати, як і раніше, звичайну повинність, послушенство і всякі роботи.

Під час Північної війни 1700—1721 рр. загони шведських військ 20 січня 1709 року захопили Лютеньку.

Після ліквідації козацького самоврядування Лютенька стає власницьким селом.

Змінювалися власники Лютеньки, але становище найбіднішої частини населення не поліпшувалося. У 1764 році Лютенька була подарована останньому гетьману України К. Розумовському, який частину кріпаків продав у казну в 1785 році. Тоді тут було 177 господарств посполитих, які володіли 577 десятинами орної землі, що розподілялася досить нерівномірно: 31 господарство зовсім не мало землі, наділи 50 господарств не перевищували 3 десятин землі, а 68 господарств — 6 десятин. Таким чином, наділи 81 господарства з 177 не забезпечували навіть напівголодного існування сільських трудівників, і вони змушені були вдаватися до заробітків.

Серед тих, кого продав Розумовський, було 602 чоловіки і 571 жінка[3].

Чимало безземельних і малоземельних селян, щоб прохарчувати себе і свої сім'ї, займалися щетинництвом — ходінням у дорогу для обміну різних галантерейних товарів (голок, сережок, ниток, гапликів тощо) на щетину (звідси і назва), вовну, роги, кінські гриви і хвости.

Не змінилося становище населення і в першій половині XIX століття. Селянкріпаків, як і іншу власність, продавали або обмінювали. Ось одне з оголошень, що друкувалося в газетах того часу. «19 квітня 1848 року призначено для продажу для виплати боргів губернському секретарю і казенної недоїмки в Лютенці 6 жінок, житловий будинок з іншими будівлями, землі під будівлями одна десятина, орної і лісної землі 30 десятин»[4].

Дальшого розвитку набуває щетинництво. Щетинники вже стали об'єднуватися в групи, які очолювали «паніпарти». Ці «паніпарти» брали у господаря кредит готівкою карбованців 100 і запас товарів, розподіляли кошти і товари між щетинниками, що йшли в дорогу. Після повернення щетинника додому зібрані ним предмети оцінювались і, якщо він переплатив, за ним лишався «недонос», який і утримувався при остаточному розрахунку. 50 процентів прибутку забирав собі господар, який кредитував, частина йшла «паніпарту», а решта розподілялася між щетинни-

---

[1] М. А. Максимович. Собрание сочинений, т. 1, К., 1876, стор. 724—729.

[2] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70 роках XVII ст. К., 1960, стор. 92.

[3] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. VI, ч. II, Полтава, 1910, стор. 164—165.

[4] Газ. «Полтавские губернские ведомости», часть неофициальная, Полтава, № 6,1848 р., стор. 21.

Лютенська успенська церква, збудована у 1686 р.

ками. Зібраний товар господарі відправляли до портів Балтійського і Чорного морів, де його і збували, та купували необхідні товари.

Заробітки щетинників були невеликі, але давали можливість якось поповнити бюджет сім'ї, щоб не померти від голоду[1].

Реформа 1861 року не внесла істотних змін у землеволодіння найбіднішої частини селянства. Воно як було, так і залишалося безземельним і малоземельним. До того ж селяни сплачували викупні платежі. 497 ревізьких душ державних селян Лютеньки одержали під час реформи 1697 десятин 1819 кв. сажнів землі, за яку в 1900 році виплатили 2536 крб. 33 коп. викупних платежів. 114 ревізьких душ поміщицьких селян Лютеньки одержали від поміщиків 118 десятин 1166 кв. сажнів землі, за неї вони і в 1900 році платили 207 крб. 46 копійок[2].

Невідомий кореспондент у 1907 році писав: «Трудне життя у нашій Лютенці, що рік то все важче стає. Як поживемо ще років 10—15, то, мабуть, не буде вистачати хліба і на харчі, бо чисельність людей зростає, а земля перестає родити».

Злидні гнали бідних селян на заробітки до багатіїв, де вони зазнавали нещадної експлуатації. Водночас у Лютеньці виросли куркульські господарства, які володіли значною площею орної землі і використовували найману працю. Багатії Юрченко і Зорохович мали по 200 десятин землі, Скаженик — 170. Їхню землю обробляли батраки, які заробляли лише по 15—20 коп. за день.

Не кращим було становище і тих, хто працював на підприємствах, що виникли в Лютеньці. У 1859 році була вже гуральня, працювали також ткацька майстерня, млин простого помолу, дві воскобійні[3].

Тяжкі умови життя, злидні і нестатки призводили до масових захворювань і епідемій. До Великої Жовтневої соціалістичної революції у Лютеньці був тільки один земський фельдшер.

Переважна більшість населення була неписьменною. Так у 1884 році на все село було грамотних усього 140 чоловік, у т. ч. лише 6 жінок[4].

У 1900 році мережа шкіл дещо поширилася, зокрема у Лютеньці були три церковнопарафіальні школи, одна — міністерства освіти і одна — школа грамоти[5]. Але через нестатки бідніша частина населення не могла навчати своїх дітей в школах.

З великою радістю зустріли трудящі Лютеньки звістку про повалення самодержавства. Але владу захопила тоді буржуазія. Лише Велика Жовтнева соціалістична революція здійснила віковічні мрії селян про землю і волю. На початку 1918 року в селі був створений ревком на чолі з петроградським більшовиком Івановим. Ревком став здійснювати перші декрети Радянської влади, але навала кайзерівських

---

[1] В. И. Василенко. Кустарные промыслы сельских сословий Полтавской губернии, Полтава, 1887, стор. 32, 54.

[2] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год, Полтава, 1904, стор. 32—33.

[3] Полтавський облдержархів, ф. 107, оп. 1, спр. 2, арк. 4—6.

[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. V, Гадячский уезд, Полтава, 1885, стор. 115.

[5] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год, Полтава, 1904, стор. 33.

військ і їх прислужників — банд українських буржуазних націоналістів — не дала можливості завершити цю справу.

Після краху німецької окупації на початку 1919 року в селі відновлюється Радянська влада. Але влітку 1919 року село захопили денікінці.

Керівництво боротьбою проти денікінців здійснювала підпільна група активістів у складі: селян І. Д. Перевали, Я. П. Березовського, В. Кійка, Т. Я. Козика, учителя І. Я. Коцюби, робітника з Костянтинівки М. П. Головашича, ткалі А. С. Головашич, що працювала в ткацькій майстерні Лютеньки. Члени групи провадили агітаційну роботу, організовували трудящих на боротьбу.

Після вигнання денікінців 15 грудня 1919 року у Лютеньці був створений волосний ревком на чолі з І. Д. Перевалою. Членами ревкому були Т. Я. Козик і В. У. Ластовина.

Активну участь у здійсненні ленінського декрету про землю брав комітет незаможних селян, утворений в червні 1920 року.

Комітет незаможних селян виділяв найбіднішим господарствам ліс з державних фондів для будівництва хат і господарських будівель, розподіляв реманент та тягло, конфісковані у куркулів. Бідняцькі господарства одержали також допомогу посівним матеріалом. В результаті цих заходів весною 1921 року по Лютенській волості була виорана і засіяна вся земля.

Значне місце в роботі комнезаму займала організація допомоги в проведенні обробітку землі жінкам-удовам та сім'ям червоноармійців.

Одночасно здійснювалися заходи по перебудові підприємств на соціалістичний лад. 1 березня 1920 року був націоналізований горілчаний завод. У селі організовується волосна економічна рада, яка працювала під керівництвом Гадяцького раднаргоспу. Активну участь у роботі органів Радянської влади у відбудовний період брали брати Іван Дмитрович та Андрій Дмитрович Перевали. В 1922 році головою Лютенського волосного комітету незаможних селян працював І. Д. Перевала. Зразкову роботу Лютенського волкомнезаму та його голови І. Д. Перевали було відзначено у листопаді 1922 року на засіданні Гадяцького повітового виконкому[1]. В квітні 1923 року на Першому з'їзді незаможних селян Гадяцького повіту А. Д. Перевала був обраний делегатом окружного з'їзду, а там — членом окружної комісії КНС Роменського округу[2].

Проти здійснення перших заходів Радянської влади зі зброєю в руках виступили місцеві куркулі, які організували банду на чолі з Л. Хрестовим, колишнім царським офіцером, сином місцевого куркуля. Бандити грабували населення, вбивали активних прихильників нової влади[3]. Одного разу бандити підкралися до будинку комуніста І. Д. Перевали і підпалили хату, але захопити І. Д. Перевалу їм не вдалось. Тоді озвірілі бандити вбили його матір. Бандити також закатували безпартійного робітника з Костянтинівки, активного борця за встановлення Радянської влади М. П. Головашича, а пошматоване тіло його кинули в річку.

Від рук оскаженілих бандитів загинуло чимало самовідданих борців за встановлення і зміцнення Радянської влади — завідуючий гадяцьким земельним відділом С. П. Диравка, секретар комітету незаможних селян Х. І. Широколава, учитель І. Я. Коцюба, 19-річний доброволець Червоної Армії М. С. Пономаренко та інші. Їх пам'ять свято шанують односельчани, які в дні революційних свят збираються на могилі тих, хто віддав своє життя в ім'я утвердження на землі ідеалів соціалізму.

Народний гнів змів з свого шляху ворожих недобитків. Банди, переслідувані військовими частинами і населенням, були знищені.

Важко було відбудовувати в умовах післявоєнної розрухи господарство. Ініціаторами і організаторами відбудови господарства на селі виступили комуністи і комсомольці.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3287, оп. 1, спр. 12, арк. 54.
[2] Там же, ф. Р-3152, оп. 1, спр. 3, арк. 14.
[3] Газ. «Известия» (Гадяч), 3 червня 1919 р.

Лютенський комуністичний осередок був утворений на початку 1921 року. На 27 червня 1921 року в своєму складі він налічував одного дійсного члена, 7 кандидатів та 9 співчуваючих[1]. Секретарем осередку був І. Д. Перевала.

Голова Лютенського волосного ревкому у 1919 році І. Д. Перевала. 1938 р.

Комуністи спрямовували роботу Лютенського волосного комітету незаможних селян.

У серпні 1921 року в селі виник осередок комуністичної спілки молоді. Секретарем осередку обрали І. В. Поповича.

Партійний осередок разом з комітетом незаможних селян, комсомольцями організували збір продуктів і грошей для надання допомоги голодуючим Поволжя і південних районів України.

Під керівництвом парторганізації комсомольці проводили роботу по роз'ясненню населенню закону про заміну продрозверстки продподатком.

В результаті великої виховної роботи серед молоді комсомольська організація села до кінця 1925 року зросла вже до 55 чоловік.

Активісти — бідняки села — вже на початку 1923 року стали на шлях колективного господарювання: вони утворили сільськогосподарську трудову артіль «Першотравневий день». Артіль мала 116 десятин землі і об'єднувала спочатку 12 дворів, а в 1925 році — 16.

Головою ради артілі був С. К. Яременко, членами правління — М. І. Корж та І. Д. Зубенко.

Члени артілі обробляли землю усуспільненими знаряддями праці. Від держави одержали трактор, необхідну кількість посівного матеріалу, 15 голів племінних телиць. Господарство швидко зростало, зміцнювалось. Була створена молочнотоварна ферма, посаджено фруктовий сад.

Колективна праця дала свої плоди, в селянські хати став приходити достаток. Це перше колективне господарство відіграло велику роль у підготовці масової колективізації.

Партійна організація влаштовувала для селян лекції та доповіді. Агітатори проводили індивідуальні бесіди з селянами, випускали світлові газети, організовували вечори художньої самодіяльності. Куркулі ж намагалися всіма засобами перешкодити переходу селянства на шлях колективного господарювання. Вони залякували бідняків, поширювали всякі вигадки про колгоспи.

Проти заходів партії в питанні колективізації сільського господарства виступала і група євангелістів, яку використовували у своїх інтересах класово ворожі елементи. Цю групу необхідно було ізолювати від селян, показати їм реакційну суть євангелістів. Для цього активісти провели ряд вечорів на антирелігійні теми. Остаточно викрив антирадянське лице євангелістів агітатор О. Ф. Зеленський. Він з товаришами на вітряку пресвітера євангелістів Скаженика виявив хліб, який там переховували куркулі, щоб не здавати його державі.

Приклад господарювання артілі «Першотравневий день», цілеспрямована агітаційно-масова робота, що її проводили комуністи і комсомольці, переконали бідняків, і вони стали подавати заяви до колгоспу. В січні 1930 року в Лютеньці виникла ще одна сільськогосподарська артіль ім. Шевченка, з якою об'єдналася артіль «Першотравневий день». Головою правління односельчани обрали М. Ф. Павлюка.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 99, оп. 1, спр. 81, арк. 20.

Відчувши марність своїх спроб спинити великий потяг селян до колгоспу, куркулі змінюють свою тактику. Вони самі вступають до артілей з тим, щоб там проводити свою підривну роботу, дезорганізувати господарство і цим самим скомпрометувати ідею колективізації. До новоствореного колгоспу ім. Шевченка, який вже на кінець 1930 року об'єднував близько 70 процентів селян Лютеньки, вступило 34 куркулі і підкуркульники. Пролізши до колгоспу, вони розкладали трудову дисципліну, агітували менш свідому частину колгоспників, щоб ті не виходили на роботу.

Куркулі та інші контрреволюційні елементи організували злісний саботаж, намагаючись зірвати план хлібозаготівель. У січні 1933 року Лютеньку за явний зрив плану хлібозаготівель і злісний саботаж, що його організували контрреволюційні елементи, Раднарком і ЦК КП(б)У занесли на Чорну дошку.

Агітаційно-масова і організаторська робота, що її проводили комуністи і комсомольці, допомогла частині бідняків і колгоспників звільнитися від полону куркульської агітації. На багатолюдних зборах, що відбулися в колгоспі, колгоспники викрили вороже лице куркулів та підкуркульників, які пролізли до колгоспу, і виключили їх з артілі.

План хлібозаготівель був виконаний, і 1 лютого 1933 року Лютеньку зняли з Чорної дошки.

Спочатку колгоспи були слабкими господарствами. Але поступово вони організаційно зміцнюються. Колгосп ім. Шевченка мав велике на той час господарство. Його посівна площа становила 2533 га. Вирощувала артіль як зернові, так і картоплю та коноплі. Поділялася артіль на 5 філій, а кожна філія, в свою чергу,— на 5 бригад. Досвіду керівництва таким господарством ні в кого не було, тому на початку 1933 року колгосп ім. Шевченка розукрупнився на 5 колгоспів. Крім того, утворилося ще два колгоспи.

Велику роботу на селі проводили жінки-активістки. Вони брали участь у всіх господарсько-політичних кампаніях — підготовці до весняної сівби, зборі податків тощо.

У 1934 році лютенському колгоспу ім. Шевченка випала честь послати свого представника на III обласний зліт колгоспників Харківщини. Довго радилися, кого ж послати, і вирішили — В. П. Савченко, який за 1933 рік виробив 330 трудоднів[1].

Весною того ж року лютенські колгоспники виступили ініціаторами соціалістичного змагання за дострокове і високоякісне завершення весняної сівби і звернулися з закликом до всіх колгоспників району наслідувати їх приклад. Цей почин був широко підтриманий у всіх колгоспах.

Зросли майстри колгоспного виробництва. На всю країну стали відомі імена ланкової колгоспу «2 п'ятирічка» В. Копко, яка в 1936 році виростила по 124 цнт конопель (трести) з га, ланкового артілі «Заповіт Леніна» М. П. Муковоза, що зібрав найвищий в Радянському Союзі урожай південних конопель — по 16,5 цнт волокна з га. Високі врожаї вирощували і ланки Ф. Й. Ірклієвського, М. Скаженик, Г. Луценко та інші.

Друге місце в Радянському Союзі по врожайності цикорію — по 387 цнт з га зайняла у 1936 році ланка О. Іваніни з колгоспу ім. Шевченка.

Новий крок уперед зробила колгоспна Лютенька у 1937 році. За високі врожаї колгоспи ім. Шевченка, «Заповіт Леніна», «2 п'ятирічка» були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві.

Вагомішим ставав трудодень. У 1936 році в середньому по колгоспах села було видано на трудодень по 3 крб. 45 коп. і 2,8 кг хліба. Сім'я колгоспника О. Римаря заробила за рік близько 3 тис. крб. і понад 25 цнт хліба. Крім основної оплати на трудодень, ряд колгоспників за перевиконання планів урожайності одержали пре-

[1] Газ. «Будівник соціалізму», 13 січня 1934 р.

мії. Так, ланковий Ф. Й. Ірклієвський був премійований 600 крб. У 1937 році оплата кожного трудодня в середньому по колгоспах села перевищила 4 карбованці.

Активну участь брали жителі села в громадсько-політичному житті. Своїм депутатом до Верховної Ради УРСР І скликання вони обрали ланкову колгоспу села Червона Лука Гадяцького району Є. М. Неверивко, яка вирощувала високі врожаї. На збори, що відбулися 15 січня 1939 року в клубі, де звітувала Є. М. Неверивко про свою депутатську роботу, зібралося більше 600 колгоспників артілей ім. Шевченка та «Заповіт Леніна».

Ці обидва колгоспи у 1939 році також були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві. Головвиставком нагородив колгосп ім. Шевченка дипломом І ступеня, преміював легковою автомашиною та видав 10 тис. крб., колгосп «Заповіт Леніна» одержав диплом II ступеня, мотоцикл та 5 тис. карбованців.

Колгоспи мали змогу виділяти більші кошти на задоволення культурно-побутових потреб колгоспників, на преміювання. В артілі ім. Шевченка, наприклад, тільки у 1938 році 69 кращих з кращих, що відзначились у боротьбі за розвиток громадського господарства, правління преміювало цінними подарунками.

Невпинно збільшували випуск продукції і промислові підприємства. На спиртозаводі було встановлено нове обладнання. За досягнення високих показників у роботі в 1939 році колектив заводу одержав премію 12 тис. карбованців.

У 1931 році розгорнулося будівництво коноплезаводу, який став до ладу діючих у 1932 р. Завод переробляв більше 1000 тонн конопель (трести) на рік. У 1938 році цей завод уже став підприємством республіканського значення і виконав план на 126 процентів[1].

З перших же днів встановлення Радянської влади партійна і комсомольська організації приділяли велику увагу підвищенню освітнього і культурного рівня народу. Щорічно відпускалися кошти на ремонт шкільних приміщень, придбання обладнання тощо.

Комсомол проводив велику культосвітню роботу. Після напруженого трудового дня юнаки і дівчата сідали за книгу і вчилися. Кращих з них було направлено на навчання до робфаків.

Починають учитися і дорослі в гуртках по ліквідації неписьменності. Канули у вічність ті часи, коли письменного чоловіка в селі важко було знайти. На громадських засадах було створено сільську бібліотеку, де члени партійного осередку, місцеві вчителі організовували читання і обговорення книг, проводили бесіди на теми дня.

В приміщенні будинку, що раніше належав церкві, було відкрито клуб, який став центром культурної роботи. Новий клуб на 360 місць був побудований у селі в 1930 році.

На селі в 30-і рр. почали виникати нові обряди, без попа, а з співом революційних пісень тощо.

Мирну творчу працю радянських людей порушив віроломний напад гітлерівських полчищ. Сотні лютеньківців пішли на фронт і хоробро боролися з ворогами.

Тяжкі випробування випали на долю лютеньківців, які залишилися на окупованій гітлерівцями території. Лютеньку ворог захопив 11 вересня 1941 року. Німецько-фашистські загарбники, вдершись до села, жорстоко розправлялися з населенням. 11 листопада вони розстріляли на очах у всього населення С. П. Макаренка (комірника колгоспу «Заповіт Леніна»), В. С. Потішного (шофера, який працював у Донбасі), М. Я. Передерія (рахівника колгоспу «Заповіт Леніна»), А. І. Кошового та В. Г. Майбороду (комсомольців середньої школи), О. З. Галіцина (завуча вечірньої школи робітничої молоді) та інших.

Фашисти і поліцаї грабували населення, награбоване добро вивозили в Німеччину. Страшні дні переживали жителі Лютеньки, але не корилися ворогові.

---

[1] Газ. «Будівник соціалізму». 7 лютого 1932 р.

Особливо знущалися гітлерівці і їх прислужники — українські буржуазні націоналісти — над колгоспними активістами. Якось вони вдерлися до садиби ланкової колгоспу «Заповіт Леніна» А. Р. Зарицької. Один з поліцаїв гукнув: «Ваше скінчилося», А. Р. Зарицька сміливо глянула в очі зрадникові і заявила: «Наші прийдуть і наше повернеться». Озвірілі недолюдки вбили колгоспницю і двох її малолітніх дочок.

Гітлерівці розстріляли також І. І. Маловичка, його дружину і трьох дітей, сторожа сільської Ради С. С. Ковгана, вчительку О. С. Дигун і її родину, сім'ї С. С. Скаженика, К. Г. Леміщенка і багатьох інших. Від фашистських куль і на шибениці мало не щодня гинули чесні радянські люди, палали їх садиби. За весь період окупації було розстріляно 730 лютенківців, серед яких багато жінок, стариків і дітей.

Приміщення школи гітлерівці перетворили у застінок. Тут тривали допити тих, кого заарештували фашисти та їх прихвосні.

25 березня 1942 року окупанти і поліцаї кинули до в'язниці колгоспного активіста П. С. Кошового. Від жорстоких катувань активіст помер. Тоді нелюди повісили його труп на віконних гратах камери і заявили, що він покінчив життя самогубством. Ці і багато інших злодіянь не забуті.

Жорстоким тортурам піддали гітлерівці і мужнього партизана Синчука. Гітлерівці вивели його на 32-градусний мороз і облили водою, але партизан і після цього відмовився відповідати на запитання катів.

Нещадним терором гітлерівці намагалися залякати жителів села, зробити їх покірними рабами. Але це не допомогло катам. Десятки лютеньківців мужньо боролися проти ворога в лавах партизанського загону. Очолював цей загін Р. В. Івер (колишній працівник міліції).

Лютенський партизанський загін здійснив ряд вдалих операцій по знищенню живої сили і техніки ворога. Зокрема, разом з партизанськими загонами Миргородського району і загоном Героя Радянського Союзу І. Й. Копьонкіна в грудні 1941 року каральному загону фашистів у Лютеньці було завдано відчутного удару.

Вороги намагалися знищити партизанів, зненацька напавши на них у Безвіднянському лісі. Проте партизани завдали поразки гітлерівцям і поліцаям.

Тільки після того, як окупанти одержали підкріплення, партизани змушені були тимчасово відійти в грунські та охтирські ліси Сумської області.

В січні 1942 року лютенський партизанський загін знову повернувся у Безвіднянський ліс. Але партизанська база була зруйнована. Тоді партизани вирішили перейти у веприцькі ліси. В цей час піднялася хуртовина, партизани, знесилені боями і переходами, зупинилися на перепочинок. Німці, які довідалися про місцеперебування партизанів, стягнули сюди значні сили. Біля х. Веселого зав'язався нерівний бій. Під час цього бою загинуло 14 чоловік. В їх числі І. Д. Перевала та І. Л. Ковган. Від рук гітлерівців також загинули партизани М. Щербань, І. К. Дубовик та інші. Все ж частині партизанів удалось прорватися.

Серед народних месників був і кобзар П. І. Гудзь. Своєю піснею, сповненою ненависті до ворогів, він запалював партизанів на бойові подвиги:

«Клянемося ми всі,
що народ розкуєм,
Здійснимо всі святі заповіти,
І волею край свій, як сонцем заллєм,
Щоб міг він і іншим світити».

П. І. Гудзь народився в 1895 році в Лютеньці в сім'ї селянина-бідняка, що все своє життя батракував у панських економіях. Трирічним хлопцем Петро захворів на золотуху і тоді ж осліп. У 15 років батьки віддали його вчитися до відомого сорочинського кобзаря Михайла Кравченка. Самостійну кобзарську діяльність П. І. Гудзь розпочав уже після Великої Жовтневої соціалістичної революції. Разом з мир-

городськими і полтавськими кобзарями він мандрував по багатьох селах і містах України, виступаючи в клубах, школах, на селянських весіллях тощо. У 1939 році він був учасником Першої республіканської наради кобзарів України, після неї був зарахований до новоутвореного Державного ансамблю кобзарів у Києві.

Після вигнання німецько-фашистських загарбників П. І. Гудзь повернувся до свого рідного села. Охоче виступав у колгоспних бригадах, на агітпунктах. В його репертуарі багато народних дум, історичних, побутових, ліричних пісень, а також пісень, присвячених В. І. Леніну[1].

Звістка про розгром фашистських загарбників на Волзі підбадьорила патріотів.

Активізувала свою діяльність група, очолювана комуністами А. О. Біюном (працював головою Лютенського колгоспу «Комінтерн», потім офіцер Радянської Армії), Д. Я. Бойком (редактор районної газети Глинського району Сумської області), В. Й. Перевалою (лейтенант Радянської Армії) та К. П. Березовським (учитель, потім народний суддя Ситківецького району Вінницької області). Ця група підтримувала зв'язок з підпільною організацією міста Ромни, звідки одержувала для розповсюдження антифашистські листівки.

За підлим доносом провокатора 18 лютого 1943 року комуністи Д. Я. Бойко, К. П. Березовський, В. Й. Перевала та А. О. Біюн були заарештовані і 21 лютого розстріляні. Лише одному Д. Я. Бойку пощастило врятуватися. Поранений під час розстрілу, він переховувався і лікувався в Лютеньці.

26 лютого 1943 року підрозділи Радянської Армії вступили в Лютеньку. З великою радістю зустрічало село визволителів. 2 березня 1943 року відбулися загальні збори. Але 3 березня радянські воїни під натиском переважаючих сил ворога змушені були відступити. Знову настали дні фашистської неволі.

Оскаженілі фашисти і поліцаї жорстоко мстились за свої поразки на фронтах над мирними жителями. У 1943 році вони відправили до Німеччини 140 жителів села. Всього на каторжні роботи було вивезено 577 осіб.

10 вересня 1943 року з сльозами радості, змучені тяжкими роками німецької неволі, лютеньківці зустріли своїх визволителів — воїнів Радянської Армії.

Мужньо боролися лютеньківці в лавах Радянської Армії на фронтах. Безсмертний подвиг здійснив славний син радянського народу М. Л. Величай. 30 вересня 1943 року на підступах до Дніпра заступник командира полку по політичній частині М. Л. Величай повів бійців в атаку. Очолюваний ним батальйон відбив три сильні контратаки ворога, вийшов до Дніпра і форсував його та закріпився на правому березі до підходу основних сил. Ворожа куля смертельно поранила мужнього воїна. За цю героїчну операцію М. Л. Величаю посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Від берегів Волги до фашистського лігва пройшов відмінний мінометник і артилерист, гвардії старший сержант, член КПРС Ф. Я. Ярмоленко. Він нагороджений орденом Червоного Прапора і двома орденами «Червоної Зірки», чотирма медалями, брав участь у визволенні багатьох радянських і зарубіжних міст. Після повернення з Радянської Армії працює ковалем у колгоспі «Заповіт Леніна».

За мужність і героїзм, проявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, 426 жителів села Лютеньки удостоєні високих урядових нагород — орденів і медалей СРСР.

Великої шкоди завдали Лютеньці за час окупації гітлерівці. Вони зруйнували спиртозавод, коноплезавод, спалили і знищили багато громадських будівель колгоспів і будинків колгоспників.

Багато зусиль доклали колгоспники, щоб відродити довоєнну славу Лютеньки. По суті доводилося заново створювати колгоспне господарство. Ожили спустошені поля. Особливо багато зусиль доклали колгоспники і механізатори, щоб відновити довоєнні посівні площі і відновити родючість полів. Не вистачало машин, тракторів,

---

[1] Журн. «Народна творчість і етнографія», 1959, № 2, стор. 170—171.

тягла. Механізатори і всі колгоспники прагнули, навіть при наявних засобах, дати Червоній Армії, Батьківщині більше сільськогосподарських продуктів.

Високопродуктивною працею відзначався машиніст молотарки Веприцької МТС І. П. Мормуль, який працював у колгоспі ім. Шевченка. У 1944 році його молотарка щодня намолочувала по 28 тонн зерна при нормі 12 тонн [1].

В авангарді борців за відродження колгоспного виробництва йшли комуністи і комсомольці. Бригада, яку очолював комуніст М. Й. Сніжко, була кращою в колгоспі ім. Шевченка. На неї рівнялися всі[2]. Молоді колгоспники цієї артілі І. Піддубний, П. Лобунець, В. Штепа, І. Потапенко виробили в 1947 році по 200—300 трудоднів кожний.

Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни до рідного села стали повертатися демобілізовані воїни. Один з них — комуніст Д. В. Кузьменко — очолив рільничу бригаду в колгоспі «Друга п'ятирічка» і за короткий строк вивів її в передові.

Демобілізованого воїна Г. В. Пазинича в 1945 колгоспники обрали головою правління артілі ім. Шевченка. Тоді в артілі було ще 1400 га неосвоєної землі. З тваринницьких приміщень залишився тільки один напівзруйнований корівник. Грошові доходи колгоспу в 1945 році становили лише 180106 крб. На трудодень колгоспники одержали по 40 коп. і по 230 грамів хліба.

Самовіддана праця механізаторів і колгоспників, проведення всіх робіт в строки та високоякісно дали можливість артілі за короткий строк значно збільшити виробництво сільськогосподарських продуктів. Якщо в 1946 році колгосп ім. Шевченка зібрав в середньому по 3,6 цнт зернових з гектара, то в 1947 році середня врожайність вже становила 8,5 цнт з гектара. Одночасно з цим розширювались і посівні площі. Вже в 1947 році колгосп ім. Шевченка продав державі 6042 цнт хліба проти 1180 цнт у 1946 році.

В 1950 році сім колгоспів, що були в селі, укрупнилися в 4 господарства: ім. Шевченка, ім. Горького, «Заповіт Леніна» та «Комінтерн».

Укрупнений колгосп ім. Шевченка щорічно добивався нових успіхів у розвитку громадського господарства. У 1955 році в середньому врожайність зернових становила 17,5 цнт з га.

Одночасно з розвитком рільництва колгоспи Лютеньки приділяли велику увагу розвитку тваринництва. В колгоспі ім. Шевченка в 1947 році вже було на тваринницьких фермах 36 коней, 120 волів, 36 корів, 22 теляти, 104 вівці, 110 свиней. Переможцем у змаганні серед тваринників у 1947 році вийшла свинарка колгоспу «Заповіт Леніна» Г. П. Хоменко, яка від кожної з закріплених за нею свиноматок виростила по 14,7 поросяти.

Зміцнення кормової бази, широке впровадження принципу матеріальної заінтересованості серед тваринників забезпечили колгоспу ім. Шевченка в 1955 р. значне підвищення продуктивності тваринництва. Зокрема, надій на фуражну корову зріс до 2900 кг молока. Це становило по 186 цнт молока на кожні 100 га сільськогосподарських угідь. Грошові доходи колгоспу в цьому році перевищили 3 млн. крб. Це дало можливість підвищити оплату праці колгоспників. На трудодень було видано по 3 кг хліба і по 6 крб. 47 копійок.

Новий крок у підвищенні рентабельності господарства зробили лютенські колгоспи в наступні роки. Доярка колгоспу «Заповіт Леніна» Г. М. Скаженик у 1957 році надоїла по 5000 кг молока від кожної з закріплених за нею корів.

Не набагато відстали від неї доярки колгоспу ім. Шевченка Є. Д. Билим, Н. В. Грищенко, В. М. Дворник. В цілому колгосп ім. Шевченка одержав по 3123 кг на кожну корову. Високих показників добився і колгосп «Комінтерн». Партія і

---

[1] Газ. «Будівник соціалізму», 20 серпня 1944 р.
[2] Там же, 4 січня 1948 р.

Герой Соціалістичної Праці доярка колгоспу «Заповіт Ілліча» с. Лютеньки Г. М. Скаженик (праворуч) розмовляє з двічі Героєм Соціалістичної Праці М. Х. Савченко. Березень 1959 р.

уряд високо оцінили працю тваринників Лютеньки. У 1958 році Г. М. Скаженик була удостоєна високого звання Героя Соціалістичної Праці. Орденами Леніна були нагороджені Г. В. Пазинич, Є. Д. Билим, Н. В. Грищенко, В. М. Дворник. Завідуючий птахофермою колгоспу «Заповіт Леніна» І. Ф. Савченко був нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. Удостоєні високих урядових нагород і голови колгоспів «Заповіт Леніна» — А. Й. Галагуза та ім. Комінтерна Г. П. Павлюк, зоотехнік колгоспу ім. Шевченка І. Х. Лаврик, доярка цього ж колгоспу М. С. Сухина.

Шанують людей праці в Лютеньці. Широко відзначила громадськість села і 20-річну роботу на посаді голови колгоспу ім. Шевченка Г. В. Пазинича.

Дальший крок уперед по шляху розвитку артільного виробництва колгоспи Лютеньки зробили після укрупнення в 1958 році, коли замість чотирьох у селі залишилися два колгоспи — ім. Шевченка та «Заповіт Леніна». Це великі високомеханізовані господарства. Кожне з них має більше як по 4 тис. 300 га орної землі, по 30 тракторів, десятки комбайнів та інших машин.

Впровадження досвіду передовиків у всіх бригадах забезпечує артілям одержання високих і сталих урожаїв зернових і технічних культур.

Успішно розвивається і тваринництво. В артілях побудовані капітальні приміщення тваринницьких ферм. У корівниках і свинарниках обладнані підвісні дороги, автопоїлки. Проводиться механізоване доїння корів.

Подбало правління артілі ім. Шевченка і про тваринників. Для них споруджено спеціальний будинок, де є кімнати відпочинку, червоний куток, бібліотека. Територія перед будинком озеленена.

Чітке дотримання розпорядку дня роботи на фермах, збагачення раціонів кормів дають можливість артілі невпинно підвищувати продуктивність тваринництва. Якщо в 1959 році колгосп ім. Шевченка одержав по 265 цнт молока і по 22,9 цнт м'яса на 100 га сільськогосподарських угідь, то в 1965 році відповідно — по 378 цнт і 43,7 центнера.

Вирощення високих урожаїв, підвищення товарності тваринницьких ферм забезпечують підвищення доходності господарства. Якщо в 1959 році доходи артілі ім. Шевченка становили 675 029 крб., то в 1965 році 1 202 169 крб; у колгоспі «Заповіт Леніна» відповідно — 661 000 крб. і 1 101 189 крб. Зростає і оплата трудодня. В 1965 році на 1 людино-день у колгоспі ім. Шевченка видано по 3 крб. 07 коп., а в колгоспі «Заповіт Леніна» — по 2 крб. 99 коп. Сім'я колгоспниці Н. В. Грищенко з колгоспу ім. Шевченка у 1959 році одержала на трудодні 968 крб. 80 коп., а в 1965 році ця ж сім'я заробила за рік 1841 карбованець.

Високу оцінку досягненням лютеньківців дали і зарубіжні друзі — гості з Чехословаччини, Болгарії та Німецької Демократичної республіки, що побували тут.

Організатором боротьби за піднесення господарства виступають комуністи і комсомольці колгоспів та підприємств. 141 комуніст і 232 комсомольці нараховують партійні і комсомольські організації в колгоспах та на підприємствах.

На всіх ділянках вони ведуть перед. Далеко за межами району відоме ім'я комуніста Героя Соціалістичної Праці, делегата XXIII з'їзду КПРС І. Ф. Савченка, який очолює бригаду комуністичної праці на птахофермі колгоспу «Заповіт

В літньому таборі великої рогатої худоби колгоспу ім. Шевченка с. Лютенька. 1964 р.

Леніна». Чесна праця на благо своєї Батьківщини, зразкова поведінка в сім'ї і колективі, підвищення свого фахового і ідейного рівня, взаємна допомога — ось закон життя цього колективу.

Рік у рік ферма збільшує виробництво яєць. Якщо в 1960 році птахоферма дала країні 18 383 шт. яєць, то в 1963 році — 30 803 шт. яєць. Це складає по 220 шт. яєць на кожну курку-несучку. Птахоферма колгоспу «Заповіт Леніна» стала школою передового досвіду для всіх колгоспів області.

Високих показників добивається щороку доярка колгоспу ім. Шевченка, член КПРС, депутат обласної Ради депутатів трудящих Н. В. Грищенко. У 1965 році при зобов'язанні 2500 кг вона надоїла по 3089 кг молока від кожної з закріплених за нею корів.

На ряді вирішальних ділянок колгоспного виробництва, де працюють комуністи, створені партійні групи. Одна з таких груп працює на молочно-товарній фермі № 3 колгоспу «Заповіт Леніна». В її складі 6 комуністів. Тут комуністи — ініціатори всіх цінних починань. На фермі щомісячно підводяться підсумки змагання серед тваринників, переможцеві вручається перехідний червоний вимпел і премія.

За ініціативою комуністів працівники ферми побували на фермі комуністичної праці в колгоспі ім. Дзержинського с. Краснознаменки, де вивчали передовий досвід [1]. В артілі ім. Шевченка комуністи були ініціаторами створення механізованих ланок, які без затрат ручної праці вирощують просапні культури.

[1] Газ. «Будівник комунізму», 4 квітня 1964 р.

Вшанування 70-річного ювілею доярки колгоспу «Заповіт Ілліча» с. Лютеньки М. Є. Міщенко. 1965 р.

Члени історичного гуртка Лютенської середньої школи оглядають експонати, одержані від піонерів Ленінграда для шкільного Ленінського залу. 1964 р.

О. Д. Засядько демонструє фельдмаршалу Барклаю де-Толю ракету власної конструкції.

Подбали комуністи і про створення «Календаря трудової слави» і стенду «Хто сьогодні попереду». В артілі регулярно виходять стінна газета, а також блискавки «Повідомлення сількорівських постів».

Успішно в післявоєнні роки розвивалася і промисловість Лютеньки. Достроково завершили відбудову рідного підприємства робітники спиртозаводу. В першому кварталі 1944 року підприємство виконало план на 110 проц., в другому — на 113,3 проц. і в третьому — на 216,3 проц. Колектив заводу добився також зниження собівартості продукції на 16 проц. Успішно працював і колектив торфорозробки цього підприємства. Тут собівартість видобування тонни торфу була знижена на 31,2 проц. проти плану.

Досить швидко відбудували робітники і коноплезавод. А в 1952 році розпочалося будівництво нового приміщення заводу, який пущений в дію в 1956 році. Тепер на заводі працює понад 120 чол., виробничі процеси механізовані.

Поруч з заводом, на пустирі, що був біля заводу, виросло упорядковане селище робітників. В ньому збудовані дитячі ясла, їдальня. Новий завод дає далеко більше продукції, ніж старий. Випуск продукції в порівнянні з 1954 роком у 1957 році зріс майже у два рази, на 20 проц. знижена собівартість одиниці продукції.

Середньорічна заробітна плата робітника зросла за цей період на 3070 карбованців.

У 1961 році був організований консервний завод. З часу свого заснування завод систематично перевиконує планові завдання. Якщо у 1961 році консервний завод випустив 1 млн. умовних банок консервів, то в 1965 році — 4 млн. банок.

Активно втручаються у виробничі справи комуністи промислових підприємств Лютеньки. За семиріччя продуктивність праці на коноплезаводі виросла на 19,9 проц. Підприємство достроково виконало семирічний план.

За останні роки в Лютеньці проводиться інтенсивне житлове будівництво. Тільки за 1964 і 1965 роки в селі було збудовано 59 житлових будинків. Міцно ввійшла в побут електрика.

На основі господарських досягнень зростає життєвий рівень трудящих. Одним із свідчень цього є зростання товарообороту сільського споживчого товариства. Якщо в 1957 році жителі села купили одягу на 76 500 крб., то в 1963 році — на 120 000 крб. Усього продано в 14 крамницях Лютеньки у 1965 році промислових товарів на 718 028 карбованців.

Село повністю радіофіковано від власного радіовузла. Крім того, в будинках колгоспників, робітників і службовців установлено 284 радіоприймачі, 28 телевізорів.

Колгоспники і їх діти мають широкі можливості для одержання освіти і духовного зростання. В селі є середня, восьмирічна та початкова школи, в яких навчається понад 1000 учнів. Для дорослих відкрита вечірня середня школа та консультпункт для заочників. У селі працює 176 спеціалістів з вищою та спеціальною середньою освітою. Лише за післявоєнні роки 180 односельчан закінчили вузи і технікуми, більше 50 вчиться заочно в різних навчальних закладах.

До послуг громадян села 9 бібліотек з загальним книжковим фондом 21 024 примірники. Бібліотеки обслуговують 2400 читачів. Крім того, в багатьох колгоспників є власні бібліотеки. Сільські книголюби можуть поповнити свої бібліотеки в книжковій крамниці, що працює в селі. Понад 3000 передплатних періодичних видань доставляють лютеньківцям листоноші.

Все ширше впроваджуються в життя і побут села нові обряди та звичаї. В сільському клубі провадяться урочисті реєстрації шлюбу, новонароджених.

Великі перспективи розвитку Лютеньки в новій п'ятирічці. Передбачається значно збільшити виробництво сільськогосподарських продуктів, здійснити велике будівництво виробничих приміщень в колгоспах, у тому числі в колгоспі ім. Шевченка — механічну майстерню. Одночасно намічено спорудити новий клуб на 400 місць, 2 дитячі садки, провести роботи по благоустрою села. Значно розшириться і коноплезавод.

Активну участь у здійсненні цих накреслень беруть депутати сільської Ради. Серед депутатів сільської Ради — передові виробничники, представники інтелігенції села. При сільській Раді створено і працюють 8 постійних комісій. Активно працюють у селі вуличні комітети, 5 депутатських постів на фермах, у тракторних бригадах і школі.

Лютеньківці пишаються тим, що їх односельчани стали відомі на всю країну. Тут народився О. Д. Засядько (1779—1857 рр.), видатний російський артилерист, генерал-лейтенант, начальник штабу артилерії російської армії. Винайдені ним ракети російська армія застосовувала під час війни 1828—1829 рр. проти турок. О. Д. Засядько брав участь в Італійському поході Суворова і у Вітчизняній війні 1812 року.

З Лютеньки походить Феоктист Павловський (1706—1744 рр.), український живописець. Писав пейзажі та портрети (відомий портрет Варлаама Ванатовича).

У 1857 році в Лютеньці народився відомий збирач старовини і нумізмат І. А. Зарецький. З 1887 року він був членом Московського товариства любителів природи, антропології та етнографії, членом Московського археологічного товариства; вів розкопки курганів у Полтавській і Харківській губерніях[1].

Багато виходців із Лютеньки, здобувши вищу освіту, працюють у різних куточках нашої Батьківщини. Наприклад, О. Я. Кулинич — професор Медичного інституту в Удмуртській АРСР.

Всі лютеньківці, натхненні величними рішеннями XXIII з'їзду КПРС, наполегливо працюють, щоб внести і свій вклад в справу побудови комунізму в нашій країні.

Н. Р. ІВАСЕНКО, Г. Ф. ОГАГІН, Д. В. ХОМЕНКО

---

[1] И. Ф. Павловский. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII в., Полтава, 1912, стор. 234.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ГАДЯЦЬКОГО РАЙОНУ

БЕРЕ́ЗОВА ЛУКА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Хоролу, за 25 км від районного центру, з яким має автобусне сполучення. Населення — 2507 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лихопілля та Мелешки.

На території села розташований колгосп ім. Жданова, який має 7367 га землі, в тому числі 5355 га орної, 610 га сінокосів; цегельний завод, механічний млин, електростанцію на 120 квт. Господарство — рослинницько-тваринницького напряму.

У селі — середня та початкова школи, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей, мальовничий парк, насаджений школярами в 1940 році; лікарня на 25 ліжок.

Село засноване в XVII столітті. На початку XVIII століття Березова Лука входила до складу Комишнянської сотні Гадяцького полку.

У 1769 році селяни вчинили напад на маєток поміщика Кочановського.

19 жовтня (ст. ст.) 1917 року збори жінок села прийняли резолюцію проти імперіалістичної війни.

В березні 1918 року, як тільки німецькі загарбники окупували село, Х. С. Шиян, Д. П. Заморій та ін. організували партизанський загін.

Партійна організація створена в 1919 році, першими комуністами були М. А. Бабенко, Бугаєнко, Філонич.

У роки Великої Вітчизняної війни місцеві комуністи створили народне ополчення, яке 4 листопада 1941 року дало бій німцям в селі Мелешках.

У Березовій Луці народилися І. С. Шиян — генерал-лейтенант та О. О. Лисенко — генерал-майор.

БІЛЕНЧЕНКІ́ВКА (до 1948 р.— Стешевщина) — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від районного центру і за 1 км від автотраси Гадяч—Лохвиця. Населення — 806 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Грипаки, Кіблицьке, Мокріївщина, Оріханове, Островерхівка, Осняги, Петроселівка, Писарівщина, Рудиків, Степаненки.

В селі розміщений колгосп «Дружба», який має 2525 га орної землі. Господарство спеціалізується на відгодівлі худоби.

В Біленченківці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. В сільському парку на честь 20-річчя Перемоги над фашистською Німеччиною встановлено обеліск, де записані імена односельчан, що віддали життя за Батьківщину. На братській могилі полеглих воїнів Радянської Армії встановлено пам'ятник роботи місцевого скульптора В. Д. Микитенка.

Село засноване в першій половині XIX століття. У 1859 році тут було лише 10 дворів.

У 1905 році агітацію серед селян провадив І. Є. Пісний, зв'язаний з революційними організаціями м. Харкова. До 50-річчя КПРС його нагороджено орденом Червоного Прапора.

Під час Великої Вітчизняної війни в Біленченківці був створений партизанський загін, яким командував Дерев'янко, комісаром був Корчан.

БО́БРИК — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Псла, за 20 км від районного центру. Населення — 1427 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Педоричі.

У Бобрику розташований колгосп ім. Щорса, який має 3283 га землі, дизельну електростанцію потужністю 45 квт.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний краєзнавчий музей. Тут збереглася архітектурна пам'ятка — типова поміщицька садиба кінця XVIII — початку XIX століття. Поблизу села знаходяться рештки валу — сліди кордону між Московською державою і Польщею. (середина XVI століття).

Село згадується в документах XVII століття.

У березні 1862 року селяни, невдоволені реформою, відмовилися відбувати панщину. У 1905 році населення Бобрика виступило проти поміщика, виступ був придушений козаками, а активні учасники його А. І. Лисак, К. М. Нонка, М. Т. Вельбой — засуджені.

ВЕЛИ́КІ БУ́ДИЩА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Фіалці, за 18 км від районного центру. Населення — 1800 чоловік. Сільраді підпорядковане село Ціпки.

В селі розташований колгосп ім. Леніна, який має 3496 га земельних угідь, з них орної землі — 3159 га. Господарство спеціалізується на тваринництві і вирощуванні зернових культур. На фермах запроваджені доїльні установки, автопоїлки, підвісні дороги. Артіль має власну електростанцію потужністю 145 квт, олійницю, пилораму.

У селі є лікарня на 25 ліжок, середня школа, клуб, бібліотека.

В кінці XVII століття село належало гетьманові, а з 1709 року — полковому обозному Максиму Бороховичу.

В червні 1923 року в селі був створений колгосп, який мав 51 десятину землі.

У роки Великої Вітчизняної війни у Великих Будищах був створений партизанський загін з 28 чоловік (командир С. О. Магда, колишній завідуючий райвно, комісар К. Т. Опришко, директор середньої школи). Комсомолець І. П. Лепський змонтував детекторний радіоприймач і приймав зведення Радінформбюро, а група комсомольців розповсюджувала їх серед населення.

ГРЕЧА́НІВКА (до 1957 р.— Гречано-Митрофанівка) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сухій Грунці, за 25 км від район-

ного центру. Населення — 636 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Глибока Долина, Зелена Балка, Мала Побиванка, Миколаївка, Пирятинщина, Рудка-Степ, Тригубщина.

У селі розташований колгосп «Велика перемога», який має 3880 га орної землі, 128 га сіножатей. Господарство рослинницько-тваринницького напряму. З допоміжних підприємств наявні електростанція, механічний млин, олійниця.

В Гречанівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

У 1859 році село називалося ще й Вихрівкою, тут жило 398 чоловік.

В кінці 1918 року в селі організована перша комуна.

У 1941 році в Гречанівці діяла партизанська група на чолі з О. О. Коноплянком.

КНИШІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Псла, за 15 км від районного центру. Населення — 788 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Броварки та Дучинці.

В селі розташований колгосп «Червона Україна», який має 4014 га землі; вирощує зернові й технічні культури; розвинуте тваринництво. Господарство затверджене як дослідне по внесенню мінеральних добрив.

У Книшівці є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 400 місць. Тут широко провадиться житлове будівництво, зокрема за проектом болгарських друзів будується нова вулиця — Великотирновська.

Село виникло в XVII столітті. Відомо, що в 1693 році універсалом гетьмана Мазепи Книшівка віддана Красногорському монастирю.

У роки Великої Вітчизняної війни в селі була залишена підпільна група, командиром якої призначений Ф. К. Ніженець. Підпільники здійснили ряд бойових операцій, передавали розвідувальні дані об'єднаному Гадяцькому партизанському загонові. Всі підпільники загинули в катівнях гестапо.

Розкопки археологічних пам'яток ранньоскіфських часів (VI—V століття до н. е.) біля с. Книшівки (городище), с. Дучинців (два кургани), с. Броварок (десять курганів) свідчать про те, що на цій території тоді був один з центрів життя в басейні Псла. Тут же є визначні слов'янські пам'ятки (VIII—X століття н. е.)— городище (с. Книшівка) та могильник (с. Броварки, розкопано 80 курганів).

Приїзд болгарських друзів. с. Книшівка, 1965 р.

КРА́СНА ЛУКА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Груні, за 6 км від районного центру. Населення — 1660 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бухалове та Хитці.

В селі розташований колгосп «Прапор комунізму», який має 5355 га землі, в тому числі 3640 га орної. Це багатогалузеве господарство, де тваринництво дає більше третини всіх доходів.

У Красній Луці — восьмирічна школа, при якій діє консультаційний пункт заочної школи, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Вперше сучасна назва села згадується в документах за 1859 рік.

У 1905 році селяни повстали проти місцевих урядовців, керував виступом І. П. Куліш.

У роки Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна група, до якої входили В. П. Хижняк, К. Ю. Нижник, Ф. Д. Коваленко; в с. Хитцях також діяли підпільники — М. І. Хазов, політрук Червоної Армії, який через тяжке поранення залишився в селі, вчителька Ф. І. Зигун та ін. Фашистам вдалося заарештувати патріотів, але всі 21 чоловік втекли з в'язниці, загинула тільки Ф. І. Зигун.

КРАСНОЗНА́МЕНКА (до 1921 року — Сергіївка) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Хоролі, за 18 км від районного центру. Населення — 2153 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Вечірчине, Калинівщина, Лободине, Чернече.

В селі розташований колгосп ім. Дзержинського, який має 7184 га землі, в тому числі 5484 га орної. Господарство — рослинницько-тваринницького напряму.

У Краснознаменці — середня школа, клуб, бібліотека.

На північній околиці села знаходиться стародавнє городище, яке розкопане на початку XX століття.

Сергіївка відома вже в першій половині XVII століття.

В роки революції 1905—1907 рр. у селі розповсюджувались листівки РСДРП. Селяни — батраки з економії — боролися за збільшення плати, палили поміщицький хліб.

У 1918 році в селі створено партійний осередок, під керівництвом якого проходила боротьба за зміцнення Радянської влади. В 1919—1921 рр. сергіївські селяни-бідняки вели вперту боротьбу з куркульсько-націоналістичною бандою Коваля. В квітні 1921 року сергіївському комнезаму, який особливо відзначився в боротьбі з бандитизмом, передано Червоний прапор 5-го Всеукраїнського з'їзду Рад, а село Сергіївка з 1 травня цього року стало називатися Краснознаменкою.

ЛИ́СІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована поблизу річки Псла, за 35 км від районного центру. Населення — 719 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Глибоке, Кругле Озеро, Мала Обухівка, Млини, Перевіз, Солдатове.

У Лисівці розташований колгосп ім. Кірова — високорозвинуте багатогалузеве господарство, яке має 3924 га орної землі, потужну техніку, власну електростанцію, капітальні тваринницькі приміщення, де механізовано подавання кормів та води. В колгоспі працюють 14 спеціалістів сільського господарства.

В селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

За народними переказами, село виникло в другій половині XVII століття. Першим поселенцем був козак Лисенко, що втік з турецької неволі. В 1730 році тут налічувалось 29 дворів, село належало гадяцькому полковнику М. Бороховичу.

У роки Великої Вітчизняної війни в Лисівці діяв партизанський загін, який очолював П. С. Рудь.

МАРТИ́НІВКА (до 1910 року — хутір Казенний) — село, центр сільської Ради. Розташована за 32 км від районного центру і залізничної станції Гадяч. Населення — 472 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Велике, Воронівщина, Могилатів, Морозівщина, Червоногвардійське, Шадурка.

В селі розташований радгосп «Гадяцький», виробничий напрям якого — насінництво цукрових буряків та м'ясо-молочне тваринництво. За радгоспом закріплено 3425 га землі. Серед працівників радгоспу — 16 спеціалістів сільського господарства.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Поселення на місці сучасної Мартинівки з'явилося в першій половині XVII століття. У 1862 році на хуторі Казенному жило 146 чоловік.

ПЕТРІ́ВКА-РО́МЕНСЬКА (до 1935 року — Петрівка) — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Хоролу, за 18 км від районного центру і за 1,5 км від залізничної станції Венеславівка, за 1 км від автостради Київ—Харків. Населення — 2795 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Балясне, Венеславівка, Новоселівка, Радянська Дача.

В селі розташований колгосп «Зоря комунізму», головним у його господарській діяльності є вирощування зернових культур, цукрових буряків, соняшника, конопель та м'ясне тваринництво; розвинуте також бджільництво. Колгосп має 4944 га землі, в тому числі 3522 га орної, 300 га сіножатей, 362 га лісу. В господарстві здійснена механізація майже всіх трудомістких процесів.

У Петрівці-Роменській є лікарня на 75 ліжок, дитячий туберкульозний санаторій, аптека; є середня школа, клуб, бібліотека.

Петрівка виникла в першій половині XVII століття, вона позначена на карті Боплана.

Під час революції 1905—1907 рр. в селі розповсюджував листівки харків'янин К. В. Барановський, йому допомагали місцеві жителі І. С. Білик, М. І. Михайленко. Останній був засуджений на довічну каторгу в Сибіру.

З 1935 по 1957 рік Петрівка була центром Петрівсько-Роменського району.

У 1941 році в селі діяв партизанський загін, очолюваний М. М. Боровиком. Партизани поширювали листівки, перешкоджали ворогові вивозити хліб із станції Венеславівка, карали зрадників, допомогли переправитися через фронт великій групі радянських воїнів, що вийшли з оточення. Проте скоро фашисти схопили А. Ф. Бондаренка, В. С. Борсука, М. М. Боровика, його дружину А. І. Боровик та ін., в грудні 1941 року вони були розстріляні. Всього в Петрівці-Роменській німці закатували 75 чоловік — партизанів, активістів, партійних працівників, усіх відвозили в Доканів Яр. Після визволення села трупи замучених були поховані в братській могилі.

ПЛІШИ́ВЕЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру. Населення — 1265 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бакути та Тимофіївка.

В селі розташований колгосп «Більшовик України» — багатогалузеве господарство, яке має 4432 га землі, 4 зариблені ставки, велику пасіку, розвинуте тваринництво.

У Плішивцю є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний музей.

Село Плішивець виникло в першій половині XVII століття.

У роки першої російської революції агітацію серед селян провадив учитель місцевої школи А. М. Братишевський.

Під час німецько-фашистської окупації у Плішивцю перебував підпільний райком партії; тут успішно діяв партизанський загін, яким командував С. І. Мартиненко, комісаром був П. П. Могучов. У хаті К. І. Сахно розміщувалася підпільна друкарня. Восени 1942 року фашистам вдалося схопити С. І. Мартиненка. Його відправили до концтабору Бухенвальд, але патріот і в жахливих умовах режиму концтабору продовжував боротьбу: розповсюджував рукописні листівки із зведеннями Радінформбюро. Тепер С. І. Мартиненко працює у м. Гадячі.

РА́ШІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Псла та на берегах притоки його річки Рашівки, за 20 км від районного центру. Населення — 2848 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Новий Виселок.

У селі розташований колгосп «Нове життя», який має 6247 га землі, в тому числі 4384 га орної, 727 га сіножатей, 52 га садів. Господарство — багатогалузеве, провідними зерновими культурами є озима пшениця і кукурудза, технічними — коноплі, соняшник, цукрові буряки; добре розвинуте тваринництво, питома вага якого в доходах становить близько половини. Артіль має власну гідроелектростанцію. Ланкова колгоспу М. Н. Сімінько — Герой Соціалістичної Праці.

У селі є лікарня на 25 ліжок, середня школа, школа-інтернат (восьмирічна), Будинок культури на 300 місць, народний історико-краєзнавчий музей, бібліотека.

Рашівка виникла в середині XVII століття. Під час російсько-шведської війни 1708—1709 рр. тут точилися запеклі бої, в яких активну участь брало місцеве населення. У лютому 1709 р. біля села російський загін майора Беме розбив шведський загін коменданта Рашівки полковника Альбеділа, в результаті цієї перемоги росіянами були взяті великі трофеї — обоз з майном шведського генералітету. У 1764 році Рашівка була сотенним містечком Гадяцького полку.

Поблизу села виявлені рештки ранньослов'янського поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

РИ́МАРІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Груні, за 11 км від районного центру. Населення — 1182 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Змажине, Максимівка, Цимбалове.

В селі розташований колгосп «Україна», який має 3012 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових та технічних культур і молочно-м'ясному виробництві. З допоміжних підприємств наявні млин і олійниця.

У Римарівці є лікарня на 30 ліжок, середня школа, клуб.

Село засноване в XVI столітті, назва походить від лимаря — одного з перших жителів.

У 1920—1921 рр. селяни Римарівки відзначились активною боротьбою з бандитизмом, ліквідувавши бандитів у своїй волості, вони допомагали іншим волостям. У роки Великої Вітчизняної війни в Римарівці діяла підпільна комсомольсько-молодіжна група, яку очолював І. Ф. Литовка. В кінці 1941 року група знищила кілька поліцаїв, які охороняли борошно, приготовлене для фашистів, а борошно роздала населенню. При виконанні цієї операції загинув Іван Литовка, решта підпільників потрапила до рук гітлерівських катів і була знищена.

Члени сільгоспартілі с. Максимівки Римарівської сільради. 1931 р.

У селі народився М. Ф. Лимоня — Герой Радянського Союзу.

РОЗБИ́ШІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване в заплаві річки Хоролу, за 29 км від районного центру. Населення — 1882 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Веселе, Качанове, Крамарщина, Мар'янівка.

У селі розташований колгосп «Шлях до комунізму», який має 6529 га землі. Колгосп вирощує зернові та технічні культури, розводить худобу. Артіль має власну електростанцію, два парові млини, олійницю.

В Розбишівці є дві школи — середня та восьмирічна, дитячий будинок, клуб, бібліотека; лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок.

Розбишівка заснована у XVII столітті селянами-втікачами.

РУЧКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на берегах річки Хоролу, за 18 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Венеславівка. Населення — 2076 чоловік.

У селі розташований колгосп ім. Леніна — багатогалузеве господарство, яке має 4072 га землі, власну електростанцію. Тут працюють 12 спеціалістів сільського господарства.

У Ручках є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 400 місць.

Ручки виникли в XVII столітті. Відомо, що на початку XVIII століття гетьман Мазепа подарував село полковому обозному С. Трощинському. В селі народився А. А. Чайка — заслужений діяч науки УРСР, генерал-майор медичної служби.

Поблизу села знайдено посуд черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

СА́РИ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Псла, за 5 км від районного центру. Населення — 4313 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Донцівщина, Київське, Малі Будища, Саранчова Долина, Червоний Кут.

У селі розташовані колгоспи ім. Калініна та ім. Фрунзе, які мають 6039 га землі, добре розвинуте тваринництво. Всі основні виробничі процеси механізовані. В господарстві наявні електростанція, 3 млини, пилорама.

У Сарах є середня та дві восьмирічні школи, клуб, бібліотека.

Понад берегом Псла виявлено рештки неолітичного поселення (IV тисячоліття до н. е.). У південній частині села розташовані слов'янські городища та поселення (VIII—X століття н. е.).

У 1622 році на «Сарському городищі» була заснована слобода в 10 дворів. У 50-х роках XVII століття село належало гадяцькому протопопу Г. Бутовичу. За даними перепису 1910 р., в Сарах було 904 господарства, з них 364 не мали орної землі, 494 — не мали коней. Найбільш поширеним промислом було щетинництво, яким займалося 259 чоловік. Після революції селяни одержали близько 4000 десятин поміщицьких та куркульських земель.

Вихідцями з Сар є відомий український поет-

романтик та етнограф А. Л. Метлинський, В. Я. Сокологорський — Герой Соціалістичної Праці.

СВАТКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Груні, за 20 км від районного центру і за 15 км від залізничної станції Гадяч. Населення — 1256 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Березки, Бірки, Шевченкове.

У селі розташований колгосп «Радянська Україна» — багатогалузеве господарство, яке має 5109 га землі, електростанцію, пилораму.

У Сватках є середня школа, бібліотека, клуб. В центрі села встановлено пам'ятник односельчанину — комбригу Ф. Ф. Посю, що загинув на Халхін-Голі.

Село засноване у XVII столітті.

СЕРЕДНЯКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на р. Татарині, на відстані 25 км від Гадяча і на такій же від Лохвиці. До залізничної станції Венеславівка — 5 км. Населення — 976 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ветхалівка, Вирішальне, Жовтневе, Коновалове.

У селі розташований колгосп ім. Горького, який має 4040 га землі, вирощує зернові й технічні культури, розвинуте тваринництво.

У Середняках є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

СОСНІ́ВКА (кол. Свинарне) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Псла, за 20 км від районного центру. Населення — 2052 чоловіки. Сільраді підпорядковані села Вельбівка та Запсільське.

У Соснівці розташований колгосп «Маяк», який має 2781 га землі, вирощує зернові та технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Є млин, олійниця, пилорама.

У селі — лікарня на 25 ліжок, восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історичний музей, дошкільний дитячий будинок.

Свинарне виникло у другій половині XVII століття, належало до полкової сотні Гадяцького замку. З 1750 року належало гетьману К. Розумовському.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції село було перейменоване на Соснівку.

ХАРКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Псла, за 17 км від районного центру та за 9 км від залізничної станції Осняги. Населення — 1155 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бутовичеське, Кияшківське, Круглик.

У селі розташований колгосп ім. Чапаєва, провідними галузями якого є зернове виробництво й тваринництво. Артіль має 3879 га землі, 4 ставки, пасіку.

В Харківцях — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Село засноване в другій половині XVII століття, належало до Рашівської сотні. Під час Великої Вітчизняної війни в селі діяла партизанська група з 6 чоловік, командиром був І. Т. Кириченко.

ГЛОБИНСЬКИЙ РАЙОН

ГЛО́БИНЕ

Глобине — селище міського типу, адміністративний центр Глобинського району. Розташоване на берегах річки Сухий Омельничок, притоки Псла. Річка, перегороджена в кількох місцях греблями, створює ряд водоймищ. Віддаль до обласного центру — 122 км, до Кременчука — 40 км, до пристані Градизьк на Кременчуцькому морі — 25 км. Глобине — залізнична станція.

Основна частина селищного населення працює в колгоспах ім. Мічуріна і «Росія», на Глобинському цукрокомбінаті та підприємствах переробної промисловості. В селищі проживає 14 400 чоловік. Глобинській селищній Раді підпорядковані села Кордубанове, Крупське, Нове Липове, Новодорожне, Новомосковське, Семимогили, Старий Хутір, Черевані, Ярове.

Глобине виникло на початку XVIII століття. За переказами на місці сучасного Глобиного в давнину був хутір Маленький Кагамличок на притоці Кагамлик, що витікала з болота поблизу села Кагамлик. Першими поселенцями хутора були українські козаки, яких очолював козак Глоба. Від його прізвища і пішла назва поселення.

У другій половині XVIII століття Глобине було передане Катериною II поставщикові провіанту для армії під час війни з Туреччиною, а пізніше надвірному радникові П. Я. Руденку[1].

Руденко перш за все дбав про те, як закабалити жителів Глобиного. Оскільки найкращим помічником у цій справі була церква, то він будує тут церкву, яка й сама стала значним експлуататором і лихварем.

У 1802 році Глобине увійшло до складу Кременчуцького повіту Полтавської губернії, з 1851 року воно стає волосним містечком.

На зміну Руденкам прийшли нові визискувачі. Гніт поміщиків, виснажлива праця важким тягарем лежали на плечах кріпаків. До того ж жителі Глобиного,

[1] «Полтавские епархиальные ведомости», ч. неофициальная, 1871, № 4, стор. 129—130.

особливо біднота, страждали від стихійних лих. За тридцять років тут двічі, у 1776 і 1804 роках, лютувала чума.

Реформа 1861 року мало змінила становище селян. Як і до реформи, господарями в селі були великі землевласники Магденки, Капністи, Шапошникови.

В користуванні селян до реформи знаходилось 880 десятин 960 кв. сажнів. Земля розподілялась дуже нерівномірно. 4 сім'ї зовсім не мали землі, 9 мали лише садиби, 65 — по 1 десятині. Зате 6 мали кожна понад 18 десятин. Після реформи загальний селянський наділ залишався той, що й раніше, але з нього виділялися наділи для дворових, що призвело до зменшення наділів на двір. Селяни щорічно мусили виплачувати поміщиці за ту землю, якою вони користувалися з діда-прадіда, 2335 крб. 90 коп. оброку.

Перейшовши на викуп з 1864 року селяни повинні були протягом 49 років сплачувати державі щорічно 1911 крб. 54 коп. викупних платежів[1]. Не кращим було становище кріпаків і у інших поміщиків. Селян утискували не тільки при розподілі орної землі. Торгова площа в Глобиному, рибна ловля, річка Омельничок, болота по її берегах, очерет у плавнях, починаючи від греблі в Глобиному до пустовійтівських володінь поміщика Базилевського, залишалися у володінні поміщика[2].

Після реформи з розвитком капіталістичних відносин в країні поширюються товарні відносини і в Глобиному. Тут відбувалося вже чотири ярмарки на рік, діяв винокурний завод[3]. У 1878 році поблизу Глобиного збудовано станцію залізничної лінії Кременчук—Ромодан—Лібава. Кожного року звідси відправлялось понад 600 тис. пудів вантажів, у т. ч. хліба — 500 тис. пудів.

З побудовою залізниці населення Глобиного зростало швидше; за 15 років з початку реформи кількість дворів з 437 збільшилась до 596 дворів, з них належало селянам-власникам — 574, міщанам — 15, козакам — 6 дворів. На третину збільшилось населення і становило 3645 осіб[4].

В кінці XIX та на початку XX століття процес обезземелення селянських господарств продовжується. Вже 143 бідняцькі господарства або зовсім не мали землі, або не мали орної землі. Менше 1 десятини було в 57 господарствах. Щоб якось проіснувати, 87 родин посилали 108 своїх робітників — чоловіків і жінок — на заробітки в Таврію та інші місця.

Нестримне збіднення селянських господарств Глобиного зумовлювало посилення класових протиріч, що особливо гостро виявилося в роки першої російської революції. Під впливом революційної боротьби, що розросталася в країні, посилилася активність селян і зразу набрала гострого політичного характеру.

В листопаді 1905 року селяни Глобиного відмовились сплачувати податки, вносити борги в громадську касу і поповнювати зерном громадський магазин. Влаштовувались самовільні сходи.

У ніч на 16 жовтня 1905 року чотири найбільш активних агітаторів із селян були заарештовані. Зранку натовп селян в кількості близько 1000 чоловік, озброївшись кілками і рушницями, обійшов квартири стражників, відібрав у них зброю, зірвав з них погони і наказав їм залишити Глобине або залишити службу в поліції. Після цього селяни направились до економії графа Капніста та Шапошникова. Тут вони зняли з роботи всіх робітників, поставили вимогу, щоб усім робітникам сплачували поденно по 3 крб., роззброїли стражників і позривали з них погони.

Очолювали виступ глобинських селян бідняки брати Василь і Маркіян Куки, Євдоким Савченко, Юхим Плиска, Дементій Радченко та інші.

---

[1] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 773, арк. 1—43.

[2] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 801, арк. 1—69.

[3] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1885 г. Полтава, 1865, отд. III, стор. 22—23.

[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VII, Кременчугский уезд, Полтава, 1888, стор. 34—39.

Для придушення селянського заворушення були викликані війська. 18 селян Глобиного були заарештовані і передані до військово-окружного суду[1].

Більшість із них перебувала у Кременчуцькій в'язниці 5 років, а потім на засланні в Архангельській губернії.

11 грудня 1905 року в селі зібралася велика сходка в зв'язку з арештом селянина Радченка, якого запідозрювали в протиурядовій агітації серед односельчан. Сход вимагав від пристава Петраша і урядника Скалька звільнення Радченка, погрожуючи заарештувати їх. Пристав і урядник змушені були заховатися у волосному правлінні, де й чекали до прибуття драгунів.

Революційний рух серед селян продовжувався і в наступні роки. В січні 1906 року селянин І. П. Герасименко в економії Капніста, роз'яснюючи селянам царський маніфест від 17 жовтня, агітував їх не працювати за встановлену поміщиком плату.

Значний вплив на розвиток революційного руху в Глобиному мала нелегальна література, про розповсюдження якої в 1907 році доповідав повітовий справник полтавському губернатору.

У післяреволюційні роки становище селян Глобиного, як і по всій країні, погіршало.

Подвірний перепис 1910 року свідчить, що на 867 господарств, в яких проживало близько 5 тис. жителів, припадало всього 2939 десятин землі, що становило в середньому по 0,58 десятини на душу. Столипінська реформа, що відкрила шлях до дальшого розвитку капіталізму, зумовлювала ще інтенсивніше розорення селянських господарств. Про обезземелення селян свідчать такі дані. На кожні 100 господарств 12,1 проц. не мали землі зовсім, 15 — не мали орної землі, 31,1 — менше 3-х десятин, 52 проц. усіх господарств орендували землю[2]. В той же час 21 куркульське господарство мало від 15 до 50 десятин землі, а 4 поміщицьких господарства мали 6232 десятини. Так же диференційовано розподілялись худоба і реманент. На 867 селянських господарств було 940 голів великої рогатої худоби та 706 коней; більшість худоби належала заможним селянам, а біднота не мала її майже зовсім. За відсутністю тягла бідняки обробляли свої наділи коровами або здавали в оренду куркулям.

Зростало число кустарів. В 1910 році їх вже було 77 чоловік.

В дореволюційні часи у Глобиному на низькому рівні залишалася і культура. Церковно-приходську школу тут відкрито лише в 1857 році, а через 20 років — земське двокласне училище.

Вони містились у маленьких кімнатах і могли вмістити дуже мало учнів. На кінець XIX століття навчалося лише 37 хлопчиків та одна дівчинка. На той же час серед чоловіків знали грамоту лише 15 проц., а з 1772 жінок письменними були тільки 3 жінки. В 1913 році відкрито ще одне училище. Але більшість дітей бідняків не мала можливості закінчити і однокласну школу, бо у багатьох не було одягу, взуття.

Не кращим було і медичне обслуговування населення. На Глобинську волость, якій підпорядковувалося кілька населених пунктів, діяла невеличка лікарня, де працював один лікар та два фельдшери.

Після перемоги Лютневої революції в Глобиному владу захопили буржуазні елементи. Створений тимчасовий волосний комітет, що був під їх впливом, закликав громадян до спокою, до єднання селян і поміщиків і пропонував чекати Установчих зборів.

Восени 1917 року в село почали повертатися солдати з фронту. Вони розповідали про розподіл поміщицького майна і земель в різних місцях країни і вимагали зробити це в Глобиному. Але встановити владу Рад тут вдалося лише в січні 1918 року. Революційний комітет очолив колишній фронтовик Н. М. Харченко.

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 316, оп. 1, спр. 460, арк. 27.

[2] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 г., Кременчугский уезд, Полтава, 1913, стор. 8—11.

До складу ревкому і його комісій увійшли С. І. Бодаква, М. М. Кука — учасник революції 1905—1907 рр., О. С. Кондуфор, М. Й. Скляр, Й. І. Удод, Ю. В. Плиска, А. І. Литвиненко та інші. Ревком працював під безпосереднім керівництвом Кременчуцького комітету РСДРП(б).

Продовольчий комітет взяв на облік увесь поміщицький хліб і розділив між селянами, а земельна комісія роздала селянам весь реманент і худобу з поміщицьких економій, і в першу чергу біднякам та фронтовикам.

З приходом німецьких інтервентів у квітні 1918 року відновилися старі порядки. У селян відібрали не тільки поміщицьке майно, худобу і землю, а й наклали на селян контрибуцію. Тих, хто відмовлявся виконувати ці вимоги, жорстоко карали.

В кінці 1918 року німців і їх ставлеників гетьманців, а пізніше і петлюрівську Директорію було вигнано і на початку січня 1919 року в Глобиному відновлюється Радянська влада. Ревком на чолі з А. Г. Третиною знову приступив до розподілу поміщицького майна і землі. Поновилося мирне будівництво, та ненадовго. В середині травня цього року на село налетіла банда Григор'єва і влаштувала погром[1].

В кінці липня до Глобиного вдерлися денікінці і знову відновили владу поміщиків та капіталістів, але вже в грудні частини 60-ї дивізії під командуванням М. Г. Кропив'янського визволили Глобине[2]. Владу Рад було відновлено остаточно і назавжди.

В роки громадянської війни глобинці брали активну участь у боротьбі з німецькими загарбниками, українськими буржуазними націоналістами, з бандами Григор'єва, Киктя, з денікінцями[3]. В рядах червоних партизан боролися за владу Рад З. П. Зіненко, П. О. Коваленко, М. О. Листопад, Н. Г. Штепа та інші[4].

Багато глобинців було в рядах Кременчуцького партизанського загону, яким командував Ф. В. Попов. Комісаром 9-ї стрілецької дивізії в роки громадянської війни був глобинчанин С. П. Восков. Старий більшовик-підпільник, він у дожовтневі дні зустрічався в еміграції з В. І. Леніним, був одним з перших головою Петроградської губернської Ради робітничих і селянських депутатів. Помер від тифу у 1920 році. Його ім'ям названо завод і вулицю в Ленінграді. В роки Великої Вітчизняної війни його ім'я було присвоєно 32-ій моторизованій бригаді.

У 1920 році в Глобиному створюється партосередок. У 1922 р. секретарем його став Ульянов, направлений Кременчуцьким повітовим комітетом партії, членами: Я. П. Куроп'ятник (голова волвиконкому), Я. З. Антосик (зав. земвідділом), Коваль (начальник міліції), Болдарєва (зав. жінвідділом).

У лютому 1920 року за допомогою шефів — робітників київського машинобудівного заводу (з 1922 року з-д «Більшовик») був відбудований і став до ладу Глобинський цукровий завод, а через рік почали працювати державний винокурний завод та три млини.

В кінці червня 1920 року створюється волкомнезам, який очолив І. Ю. Момсик, і розгорнув широку діяльність: вилучав лишки хліба у куркулів, постачав міському населенню і Червоній Армії продовольство, організовував загони добровольців для боротьби з білополяками і Врангелем. Через комнезам здійснювався перерозподіл землі між селянами, конфісковувалась у куркулів тяглова сила та інвентар на користь бідняків. На селі здійснювались соціалістичні перетворення.

Однак мирній праці глобинців на початку відбудовчого періоду перешкоджали різні куркульські банди. 2 липня 1920 року вони напали на залізничну станцію Глобине і закатували бійців продовольчого загону[5]. Та скоро всі банди було ліквідовано.

---

[1] Газ. «Известия» исполкома Гадячского Совета рабочих и крестьянских депутатов и уездного комитета партии коммунистов (большевиков), 16 травня 1919 р.
[2] «Український історичний журнал», 1964 р., № 6, стор. 121.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-2060, оп. 1, спр. 257, арк. 7.
[4] Там же, ф. Р-2014, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 3.
[5] Газ. «Зоря комунізму», 18 січня 1966 р.

В кінці 1921 року комсомолець З. Д. Плиска під керівництвом волосного комуністичного осередку організував у Глобиному комсомольський осередок і став його першим секретарем.

Глобинчани не лише відбудовували своє зруйноване господарство, їх турбувала і доля всієї країни. За ініціативою партійної і громадських організацій та виконкому Ради в тяжкі дні неврожаю в країні трудящі Глобиного подали братню допомогу робітникам і селянам інших губерній, які потерпіли від голоду. Лише в серпні 1921 року на користь голодуючих Донбасу глобинці зібрали 50 пудів зерна[1].

В зв'язку з введенням нового адміністративного поділу 7 березня 1923 року створено Глобинський район, якому підпорядковувались Глобинська, Пустовійтівська, Пирогівська та Кринківська волості колишнього Кременчуцького повіту[2].

Першим серетарем райкому партії став П. А. Кікайон, головою райвиконкому — К. С. Харченко[3].

На початку 1924 року Глобинський районний партійний комітет налічував 38 членів і кандидатів. 7 чоловік із них були членами партії з 1918 року, решта — з 1919—1923 рр. За соціальним складом: 24 робітники, 1 службовець, 13 селян.

За ініціативою партійної та комсомольської організацій в районі налагоджувалася культурно-виховна і шефська робота. Робітники Глобинської залізничної станції постачали газетами і літературою жителів Горбів та інших сіл району.

Робітники Глобинського цукрозаводу за січень і лютий 1924 року послали підшефному с. Малі Кринки 120 газет і 2 бібліотечки з питань сільського господарства. Відрахували на влаштування дитплощадки із свого півпроцентного преміального пайка 50 пудів цукру. Зібрали по підписних листах на користь німецьких робітників 35 пудів 8 фунтів цукру та відрахували 1 проц. місячного заробітку кожного робітника і службовця, зібрали 7 пудів 15 фунтів цукру для підшефного госпіталю, для підшефної військової частини в Києві — 12 пудів 8 фунтів цукру тощо.

Багато уваги приділяли парторганізації та Ради розвитку соціалістичних форм господарювання.

Перші колективні господарства почали виникати ще з 1920 року. На Старому Хуторі, поблизу Глобиного, на землях, що до революції належали поміщику Капністу, організувалася сільськогосподарська артіль «Вільна праця».

В 1923 році сюди переселили артіль «Возрождение пролетарской культуры», яка була створена ще в 1921 році в с. Пироги колишніми червоними партизанами — наймитами і бідняками, яких очолювали матрос Кацман і робітник-шахтар Макар Борщик. Це була невелика артіль, вона об'єднала 7 господарств, 29 чол. і мала 44 га землі. У 1926 році придбала трактор. В 1927 році вона разом з артіллю «Комінтерн» створила комуну ім. 10-річчя Жовтня.

У Глобиному, крім кооперативних товариств насінневодів, коневодів, кредитної сільськогосподарської кооперації, з 1927 року виникають машинно-тяглові товариства ім. Шевченка[4], ім. Петровського, «Кім» та ТСОЗи «Перше Травня», ім. В. Я. Чубаря, «Червоний хлібороб». В січні 1930 року всі машинно-тяглові товариства та ТСОЗи об'єдналися в одну артіль ім. Г. І. Петровського. Вона мала до 5 тис. га землі, 200 пар волів і коней. Першим головою цього колгоспу став Я. С. Бодаква.

Наступала весна. Селяни обмірковували свої господарські справи. Делегати районного зльоту бідноти оголосили себе ударниками в проведенні першої колгоспної весни і в зміцненні колгоспів. Зльот рекомендував 43 кращих активісти до партії і 16 до комсомолу. Важливе значення для дальшого зміцнення колгоспного ладу і розвитку нового, соціалістичного ставлення до праці мав районний зліт 1931 року най-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1865, оп. 1, спр. 168, арк. 84.

[2] Николаев, Самбикин, Стопневич. Материалы по районированию Полтавщины, Полтава, 1923, Кременчугский округ, стор. 49.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-2038, оп. 1, спр. 2, арк. 36.

[4] Газ. «Радянський селянин» (Кременчук), 4 квітня 1928 р.

Відкриття пам'ятника В. І. Леніну у Глобиному. 1925 р.

митсько-незаможницьких груп у колгоспах і колгоспниць-ударниць, в якому взяло участь понад 2 тис. чоловік.

Розгортала свою діяльність колгоспна партійна організація, яку очолював І. М. Сербін, посланець робітничого Кременчука.

Велику роль в розвитку і зміцненні колгоспів відіграла Глобинська машинно-тракторна станція, створена в 1930 році. У наступному році в ній нараховувалось 42 трактори. Ремонтувати техніку допомагали шефи-робітники Кременчуцької машинно-тракторної майстерні.

Розвитку колективізації та зміцненню колгоспів намагалися перешкодити куркулі. Під час підготовки до весняної сівби вони агітували селян виходити з колгоспу, розбирати реманент, розбирати худобу. Частина нестійких селян піддалась куркульській агітації і вийшла з колгоспу, але скоро знову повернулася. За рішенням загальних зборів куркулів було виселено із села.

Голова колгоспу Я. С. Бодаква, учасник XII Всеукраїнського з'їзду Рад, зустрічався з Г. І. Петровським, який цікавився життям артілі і порадив йому подумати і поговорити з колгоспниками про розукрупнення артілі.

В 1933 році Г. І. Петровський відвідав Глобине (вперше він був тут у 1929 році). Врахувавши його поради, трудівники артілі в цьому і наступному році провели розукрупнення колгоспів. Таким чином, напередодні Великої Вітчизняної війни в Глобиному стало 7 колгоспів.

Трудівники полів добивались підвищення врожаю і валового збору найважливіших зернових і технічних культур. Так, колгосп «Червона перемога» в 1940 році зібрав озимої пшениці в два рази більше, ніж у 1935 році[1].

Передовики хлібороби Г. М. Волохов, М. Т. Кравченко збирали по 30—35 цнт озимої пшениці з гектара і по 60 цнт кукурудзи. По 500—400 цнт буряків з га збирали Т. Т. Величко, К. Я. Удод, Л. І. Дворник. Вони були удостоєні честі брати участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці.

Життя ставало все заможнішим, зростала кількість населення. За переписом 1939 року, в Глобиному проживало 6615 осіб, у т. ч. 2909 чоловіків і 3706 жінок[2].

Напередодні Великої Вітчизняної війни в Глобиному діяло кілька промислових підприємств місцевого і республіканського значення. Цукровий завод перетворився в комбінат. Щодоби тут перероблялося близько 5,5 тис. цнт цукрових буряків і вироблялось понад 600 цнт цукру.

Маслозавод, що вступив до ладу в перший рік першої п'ятирічки, був обладнаний найновішою технікою і виробляв щороку 300 цнт масла, багато сиру, бринзи, казеїну, морозива та інших продуктів. Крім того в селі працювали кілька парових млинів, олійниць, цегельня та інші підприємства, яких не було в дожовтневі роки.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-7432, оп. 1, спр. 6, арк. 1—5.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-3938, оп. 1, спр. 108, арк. 7—18.

Важливе значення для збереження продукції сільського господарства мав елеватор Глобинського пункту місткістю 5 тис. тонн зерна. Вся робота по очистці і засипці зерна була механізована. Крім того, тут було 5 складів місткістю 9 тис. тонн.

Невпізнанно змінилось обличчя села. Особливо зросла культура і освіта. Напередодні війни в Глобиному неписьменність серед дорослого населення було ліквідовано. Всі діти навчались у двох середніх, трьох семирічних і одній початковій школах. У кожному колгоспі діяв клуб, в 1940 році став до ладу районний Будинок культури ім. Кірова на 500 місць, а ще раніше почав працювати кінотеатр. При клубах та при школах діяли бібліотеки. Книги і газети стали потребою для кожної сім'ї. З 1931 року почала виходити районна газета «Соціалістичний наступ». Діяли дві лікарні з належним штатом медперсоналу.

Та мирну працю перервала війна. Трудівники району стали на захист своєї Батьківщини.

З початком Великої Вітчизняної війни в Глобиному формуються два винищувальні батальйони. Один — в складі понад 200 чоловік, штаб його містився в школі № 1. Загін охороняв промислові об'єкти в селі і припинив своє існування 12 вересня 1941 року, влившись у частини Червоної Армії. Другий винищувальний батальйон був на цукровому заводі в складі 75 чоловік.

Багато членів загону залишались по завданню для підпільної боротьби, але були виявлені гестапо і розстріляні.

З наближенням фронту жителі Глобиного евакуювали в східні райони обладнання підприємств, частково худобу і реманент із колгоспів.

13 вересня 1941 року в Глобине вдерлися німецько-фашистські окупанти і ввели режим жорстокого терору[1].

Нечуваного досі лиха заподіяли фашисти жителям Глобиного. В будинку колишнього райвиконкому влаштували криваву бойню, де було закатовано 207 радянських патріотів. Влітку 1943 року, передчуваючи наближення свого кінця, окупанти провели масові арешти. Жорстоко катували фашисти лікаря Юлію Маренич, інспектора наросвіти М. С. Козубенка, студента А. С. Солошенка та інших, а потім розстріляли. Скоро після цього знову заарештували понад 400 громадян. Їх відправили в Кременчук та Київ, де теж розстріляли, за винятком 80 осіб, яким вдалося втекти. В числі розстріляних були працівники цукрокомбінату П. В. Пойда, С. Є. Єфремов, Г. Є. Оржобовська та інші. На околиці Глобиного, біля залізничного насипу, розстріляли 86 жителів села, з них 14 жінок та 16 дітей віком від 1 до 12 років.

Серед замучених фашистами при розкопках могил жителі впізнали активістів селища Ф. П. Дяченко, І. М. Кругляка, комсомольця Г. П. Величка, охоронника редакції районної газети І. В. Литвиненка та інших. На території цукрозаводу в ямі виявлено 200 трупів військовополонених. Всього в районі під час окупації розстріляно і замордовано 2500 радянських людей, вигнано на каторжні роботи до Німеччини 5 тис. юнаків і дівчат[2], у т. ч. з самого Глобиного — 426 чоловік[3].

Але й під чоботом хижого фашистського звіра народ не перестав вірити в перемогу. Роз'яснювальну роботу серед трудящих вели комуністи і комсомольці, які залишались на окупованій території. Глобинчанки Паша Бойко і Луша Швідь допомагали радянським військовополоненим. Вони визволили із застінків фашистської катівні лейтенанта Мешина і червоноармійця Казарика, вилікували їх і допомогли приєднатися до частин Червоної Армії. Колгоспник З. Д. Гупало не виконав німецького наказу, не погнав худобу за Дніпро, а вигнав її в степ і протримав там до приходу радянських військ.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 70, арк. 46.
[2] Газ. «Соціалістична Глобинщина», 21 вересня 1944 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 70, арк. 47—50.

VIII районний з'їзд Рад Глобинського району. 1934 р.

На фронтах війни з перших днів мужньо боролися з ворогом глобинці — генерал-майор В. С. Савченко, П. Н. Погрібний та багато інших. Багато з них гнали ворога від Волги до Берліна.

Брав участь у боях під Сталінградом, хоробро бився на Курській дузі, проявив мужність і відвагу в боях за Україну глобинчанин — кавалер трьох орденів Слави М. М. Кравченко. Житель хутора Черевані Глобинської сільради В. Н. Хильчук за мужність і відвагу, проявлені в боях при форсуванні Дніпра, удостоєний високого звання Героя Радянського Союзу. Нині в Глобиному проживає 994 учасники Великої Вітчизняної війни, які нагороджені орденами і медалями Союзу РСР[1].

26 вересня 1943 року радянські війська вибили фашистів з Глобиного. Жителі з сльозами радості зустрічали своїх визволителів — воїнів 80-ї гвардійської стрілецької дивізії 21-го гвардійського стрілецького корпусу 4-ї гвардійської армії Воронезького фронту[2].

Відступаючи під ударами радянських військ, фашисти перетворили селище в купи руїн і попелищ: зруйнували маслозавод, цукрокомбінат, машинно-тракторну станцію, хлібоприймальний пункт та інші промислові підприємства. Тільки цукрокомбінату вони завдали збитків на суму понад 12 млн. крб. Спалили будівлі колгоспників і колгоспів, пограбували або знищили худобу, хліб, інвентар[3].

Та колгоспники не падали духом. Для роботи в полі, перевезення вантажу вони використовували своїх корів. Радянські військові частини передали колгоспам 15 коней.

Почалася відбудова цукрокомбінату, маслозаводу та інших підприємств. До річниці визволення району Глобинський маслозавод вже виконав річний виробничий план по держпоставках молока на 125 проц., план держзакупок молока у колгоспників — на 377 проц., по випуску масла — на 205 процентів.

В день річниці визволення став до ладу діючих підприємств цукровий комбінат.

[1] Дані Глобинського райвійськкомату.
[2] Довідка Генерального штабу Збройних Сил СРСР, № 319/1193, 9 грудня 1965 р.
[3] Газ. «Соціалістична Глобинщина», 23 вересня 1948 р.

Велику турботу виявили партія і уряд про матерів і дітей. Багатодітним матерям району і Глобиного лише за один рік — з вересня 1943 року по вересень 1944 року — виплачено понад 8,3 тис. крб. державної допомоги та сім'ям військовослужбовців близько 1,5 млн. карбованців.

В перші післявоєнні роки колгоспники не лише відбудовували своє господарство, а й допомагали робітникам Донбасу відновити роботу шахт, заводів. Трудівники Глобинського району взяли шефство над шахтою 4-5 Сокологорівка, тресту «Первомайськвугілля» і допомогли відбудувати шахту. Зразки стахановської роботи на шахті показували глобинчани І. О. Займидорога, Д. З. Борозна та інші, які виконували виробничі завдання на 180 і більше процентів.

За успіхи в розвитку сільського господарства протягом 1947—1949 pp. нагороджено орденами і медалями СРСР 101 хлібороба Глобиного. Ордена Леніна за одержання високих урожаїв зернових культур удостоєні передові ланкові Є. О. Сисенко, Г. О. Клименко, які одержали більше 25 цнт пшениці; свинарка М. Я. Паключенко, яка одержала по 25 поросят від кожної свиноматки.

У 1950 році відбулося укрупнення колгоспів на території Глобинської селищної Ради. Колгоспи «Червона перемога», «Політвідділ» та ім. Крупської об'єдналися у велику багатогалузеву артіль ім. Мічуріна.

Вже в перший рік господарювання мічурінці зібрали по 20,9 цнт озимої пшениці, 22,6 цнт жита, 21,6 цнт ячменю, 35,4 цнт зерна кукурудзи, 358 цнт цукрових буряків, 20,1 цнт проса, 17,6 цнт соняшника. Партія і уряд високо оцінили успіхи хліборобів-мічурінців, нагородивши 43 орденами і медалями, серед них 7 орденами Трудового Червоного Прапора.

Три інші колгоспи об'єдналися в один великий колгосп ім. Сталіна. Сюди увійшли жителі Глобиного і хут. Кагамлика, всього 409 дворів з населенням 1233 чоловіки. За цією артіллю було закріплено 3163,10 га земельних угідь.

Трудівники цієї артілі теж добились хороших успіхів. За високі врожаї багато колгоспників були нагороджені орденами і медалями. Серед них ордена Леніна удостоєні Н. П. Миколенко, Є. Скляр, Л. Дворник.

Не менших успіхів досягли трудівники сільгоспартілі ім. Куйбишева, що об'єднувала на той час 400 дворів з населенням понад 1000 чоловік, яку очолював один із зачинателів колгоспного руху Я. С. Бодаква.

Молодь Глобиного і району гаряче відгукнулись на заклик партії про освоєння цілинних і перелогових земель. На початку 1954 року з Глобиного в Казахську РСР виїхала перша група — 32 комсомольці: трактористи, комбайнери та інші[1]. В середині квітня виїхала друга група молодих механізаторів. Разом з іншими ентузіастами глобинчани з честю виправдали довір'я партії і народу.

Комсомольці Карашалгінської МТС Акмолінської області, де працювала бригада Петра Тарана, писали в Глобинський РК ЛКСМУ: «Незважаючи на труднощі, які зустрічалися в роботі, бригада тов. Тарана тримала першість у змаганні серед 19 тракторних бригад Карашалгінської МТС. Чесно трудилися на полях колгоспу «Шлях до комунізму» члени бригади тт. Мокрий, Ляпун, Багно, Попов. Районний комітет комсомолу нагородив цих комсомольців Похвальними листами РК ЛКСМК...». Закінчуючи лист, вони просили прислати в Казахстан ще комсомольців і молодь із Глобинщини[1].

За післявоєнні роки багато було зроблено в галузі народної освіти, охорони здоров'я та благоустрою Глобиного. Тільки в 1950 році на відбудову і ремонт шкіл, фельдшерських пунктів, дитячої консультації виділено близько 79 тис. крб. На благоустрій села цього року використано 12 тис. карбованців.

З'явилося багато нових житлових будинків для робітників, службовців та колгоспників, відкрито продмаг, чайну з просторим залом, буфетом, кухнею.

---

[1] Газ. «Соціалістична Глобинщина», 11 березня 1954 р.

Глобине перетворилося в справжнє селище міського типу. Рішенням виконкому Полтавської обласної Ради депутатів трудящих від 13 квітня 1957 року його віднесено в розряд селищ. В 1955—1957 рр. відбулося дальше укрупнення колгоспів, що сприяло їх дальшому економічному розвитку. В 1957 році передовики сільського господарства Глобиного та району за досягнуті успіхи удостоєні участі на Всесоюзній сільськогосподарській виставці. Дипломами II ступеня та одночасно преміями — вантажними автомашинами — нагороджено Глобинську МТС і два колгоспи. Малою Золотою медаллю нагороджено голову колгоспу ім. Мічуріна В. Є. Курченка. Великої срібної медалі удостоєні секретар РК КП(б)У М. І. Наземець, ланкова відділку «Ударник» Глобинського цукротресту Г. М. Симоненко, директор МТС І. І. Пономаренко та інші.

Ще більші зміни відбулися в селищі за роки семирічки (1959—1965). Значно зросла питома вага промислових підприємств в економіці Глобиного, яких тепер є більше десятка.

Одне з найбільших промислових підприємств Глобиного — цукровий комбінат. Комбінат переробляє не тільки місцеву продукцію, а й цукрову тростину з Куби. Продукція його відправляється багатьом містам Радянського Союзу.

Всього на цукрокомбінаті бореться за право називатись комуністичними 5 цехів і 3 бригади. Присвоєно це звання 178 чоловікам. Більше 20 передовиків занесено в Книгу пошани комбінату. Серед них токар депутат Полтавської обласної Ради депутатів трудящих І. Ф. Крупко, електрик В. С. Становський, головний інженер М. Р. Цехмістренко, майстер ремонтносилового цеху Д. О. Литвиненко, робітник парокотельні В. І. Ковальський та інші. Натхненна праця колективу цукрокомбінату була відзначена партією і урядом. У 1966 році велика група трудівників одержала ордени і медалі Союзу РСР. Серед них ордена Трудового Червоного Прапора удостоєні слюсар О. Ф. Михайлик, ордена «Знак Пошани» — начальник зміни П. П. Гайван, бригадир В. С. Мамон, Г. А. Плиска та інші.

Не менші успіхи у трудівників маслозаводу. Тут виробляється широкий асортимент продукції — масло, бринза, сир, казеїн, морозиво та інше. В 1964 році завод здав продукції на 3 млн. 45 тис. крб. Масла було вироблено 10 230 цнт. За 1965 рік завод здав продукції більше як на 3120 тис. крб. Масла вироблено понад 11 500 цнт. Продукція заводу їде в Москву, Ленінград, Сімферополь, Полтаву, Донецьк та інші міста.

За роки семирічки в селищі стали до ладу ряд нових підприємств. Серед них — плодоовочеконсервний завод. Продукція його крім місцевих потреб їде в Москву, Ленінград, в республіки Середньої Азії. Якщо в 1959 році тут було виготовлено 628 тис. умовних банок продукції, то протягом 1965 року понад 4 млн. 250 тис. умовних банок на суму 105 тис. крб. Тут вже освоєно випуск 30 видів продукції.

На заводі є свої робітники-раціоналізатори О. М. Топчій, І. В. Кручиненко, В. М. Бобровський та інші. З 26 пропозицій в 1964 році реалізовано 20 і завдяки цьому зекономлено 6200 карбованців.

В 1959 році став до ладу Глобинський райхарчокомбінат. За 1965 рік він виробив близько 3500 тонн борошна, понад 280 тонн крупи та іншої продукції. Майже всі виробничі процеси тут механізовані.

В Глобиному діють електростанція, міжколгоспна будівельна організація, хлібозавод, нафтобаза, інкубаторна станція та інші підприємства. Побутові запити трудящих виконує райпобуткомбінат, який об'єднує 69 різних майсте-

Плодоовочеконсервний завод у Глобиному. 1965 р.

рень по ремонту і пошиву взуття і одягу, ремонту складної апаратури і моторів. Комбінат обслуговує і жителів інших населених пунктів, має свої відділення у Градизьку і Великих Кринках.

В їх розпорядженні автомашини для роз'їздів по району. Тільки за 1965 рік закрійники, взуттєві та інші майстерні зробили понад 500 виїздів у села, в радгоспи, бригади, на тваринницькі ферми і прийняли більш як 2100 замовлень.

Робітники комбінату борються за якісне і своєчасне виконання всіх замовлень трудящих.

Велику господарську роль відіграє Глобинський автопарк. Це складне господарство. З 1948 року кількість автомашин зросла в 11 разів. З 236 машин тут є 34 автобуси, які курсують на 20 маршрутах.

Колектив робітників автопарку з успіхом виконує планові завдання. Колективи 12 бригад вже завоювали почесне звання комуністичних.

Велику допомогу колгоспам району подає Глобинське відділення «Сільгосптехніка», створене в 1961 році на базі РТС. Воно обслуговує 12 колгоспів. Тут готуються кадри механізаторів для колгоспів. За 1962—1965 рр. було підготовлено 86 комбайнерів і 266 трактористів.

На території Глобинської селищної Ради розміщено радгосп та два колгоспи — ім. Мічуріна і «Росія» (до 1960 року ім. Сталіна).

Радгосп цукрокомбінату займає частину селища Глобиного і селища відділків «Ударник», ім. Петровського, ім. Чапаєва, «Червоний прапор», «Індустрія» та ім. Воровського, має площу земельних угідь — 6293, 2 га, у т. ч. орної землі — 5223,9 га.

В радгоспі вирощують бурякове насіння, маточні цукрові буряки, озиму пшеницю, а також кукурудзу, цукрові буряки та інші культури. Це добре розвинуте господарство. Середня врожайність провідних культур в радгоспі за останні п'ять років становить: насіння цукрових буряків — 13,5 цнт з га, маточних цукрових буряків 363 цнт, озимої пшениці — 23,5 цнт з гектара.

На 100 га припадає 49,5 голови великої рогатої худоби, в т. ч. корів — 19,1. В 1965 році на 100 га землі вироблено 104,6 цнт м'яса, у т. ч. 68,7 цнт свинини, по 524 цнт молока, або по 3040 кг від кожної корови.

Радгосп добре оснащений передовою технікою. Має свій цегельний завод потужністю 300 тисяч штук цегли на рік.

В господарстві трудиться багато передовиків виробництва. Це доярки депутат Глобинської селищної Ради П. Г. Щербина, М. Г. Ваценко, нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

Добре відома глобинцям Є. М. Кравченко. У післявоєнні роки за вирощення по 300—500 цнт цукрових буряків з га вона нагороджена медаллю «За доблесний труд» та орденом Трудового Червоного Прапора. З 1950 року вона працює дояркою відділку «Червоний прапор». Глобинці знають її і як талановиту самодіяльну актрису [1].

Розвиненими і багатогалузевими є обидва колгоспи у Глобиному. Колгосп ім. Мічуріна, крім частини селища, об'єднує населені пункти Черевані, Крупське, Новодорожне. За колгоспом закріплено 4854 га землі, в т. ч. орної — 3920 гектарів.

[1] Газ. «Зоря комунізму», 9 січня 1964 р.

Ремонт тракторів на конвеєрі в Глобинському відділенні «Сільгосптехніка» 1966 р.

За роки семирічки мічурінці збирали високі і сталі врожаї. Урожайність зернових з 1 га становила 25 цнт, у т. ч. озимої пшениці — 22,4 цнт, цукрових буряків — 300 цнт, овочів — 183 центнери.

Великих успіхів добилися мічурінці і в розвитку громадського тваринництва. В артілі налічується понад 2100 голів великої рогатої худоби, у т. ч. 724 корови; 2313 голів свиней, 568 овець. В 1965 році на 100 га угідь вироблено м'яса 82,5 цнт, молока — по 432 цнт. Надоєно на одну корову по 2378 кг молока. За перший рік нової п'ятирічки трудові успіхи колгоспників ще збільшились. Урожай пшениці зріс до 30 цнт з га, цукрових буряків до 350 цнт, кукурудзи до 34 цнт. Вироблено м'яса на 100 га угідь 92,6 центнера.

Колгосп — високомеханізоване господарство. Має в достатній кількості різні сільськогосподарські машини. Щороку зростають грошові прибутки артілі. У 1965 році вони становили 1340 тис. крб. Збільшились і неподільні фонди. З 1960 по 1966 рік вони зросли більш як у півтора раза і дорівнювали майже 2 млн. крб. Щорічне зростання прибутків дозволило збільшити витрати на культурно-побутові потреби. За семирічку вони зросли з 3450 крб. до 111 000 карбованців.

Гордістю колгоспу є його люди. Саме завдяки самовідданій праці господарство досягло такого зльоту. В березні 1963 року вся артільна сім'я першою в області включилась у боротьбу за звання колгоспу комуністичної праці. Космонавт П. Р. Попович у надісланій мічурінцям привітальній телеграмі писав: «Ви теж в якійсь мірі космонавти. Адже ж ви своїми руками виводите свій колгосп на орбіту комуністичного достатку»[1]. У 1964 році це звання було присвоєно колективам свиноферми № 1 та молочно-товарної ферми і 75 чоловікам в різних галузях виробництва. Понад 30 років працює головою колгоспу В. Є. Курченко — Герой Соціалістичної Праці, делегат XXII з'їзду КПРС, депутат Верховної Ради Української РСР.

Агроному колгоспу Г. П. Андрієнко за заслуги в розвитку сільськогосподарського виробництва присвоєно звання заслуженого агронома УРСР. Вона була делегатом XXIII з'їзду КПРС. Більше 200 трудівників артілі нагороджені орденами і медалями Союзу РСР. Серед них ордена Леніна удостоєна Г. П. Клименко, ланка якої вирощувала понад 400 цнт цукрових буряків та понад 30 цнт гібридної кукурудзи з га та бригадир дільничої бригади Т. Я. Сироватень. Він був учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР 1965 року і нагороджений бронзовою медаллю. В травні 1967 року колгосп нагороджений орденом Леніна.

За перевиконання соціалістичних зобов'язань по збільшенню виробництва і продажу тваринницької продукції у 1965 році колгосп одержав перехідний Червоний прапор РК КП України і Виконкому районної Ради депутатів трудящих[2].

На прикладі мічурінців вчаться трудівники інших колгоспів Полтавщини. Досвід вирощування цукрових буряків мічурінцями дістав схвальну оцінку на січневому Пленумі ЦК КПРС 1961 року.

Колгосп став базою підготовки кадрів. Тут працює обласна школа підготовки голів колгоспів.

За досвідом до мічурінців приїжджають і працівники сільського господарства із братніх демократичних республік. Так, 16 червня 1964 року в Глобине завітали гості з Братіславської області, а 22 червня 1965 року — з Плзенської області Чехословаччини.

Давня і тісна дружба зв'язує колгоспників Глобиного з сільськогосподарською артіллю ім. Комінтерна Коротоякського району Воронезької області, з якою вони змагаються і обмінюються досвідом.

Велике і багатогалузеве господарство другого глобинського колгоспу «Росія». Він об'єднує, крім частини селища, населені пункти Семимогили, Кагамлик, Нове

[1] Полум'яні серця, Полтава, 1964, стор. 11—12.
[2] Газ. «Зоря комунізму», 6 січня 1966 р.

Трудівники колгоспу ім. Мічуріна зустрічають делегацію із братньої Чехословаччини. 1965 р.

Липове. Всього 595 дворів з населенням 1592 чоловіки. За колгоспом закріплено 4804 га землі, з них орної — 4047,9 гектарів.

Основними галузями господарства є рільництво і скотарство.

Поголів'я великої рогатої худоби на 100 га угідь складає 47 голів, у т. ч. по 15,6 корови.

Колгосп має близько 2 тис. голів свиней. У 1966 році на кожні 100 га угідь вироблено по 54,7 цнт м'яса, у т. ч. по 172 цнт свинини; по 264,7 цнт молока. Щорічно тут збирають по 20—24 цнт зернових і до 300 цнт цукрових буряків з гектара.

В колгоспі працює чимало передовиків виробництва. Свинофермою артілі завідує Герой Соціалістичної Праці М. К. Бугаєць.

Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджений колишній голова артілі М. М. Кука. З 1947 по 1959 рік він обирався депутатом Верховної Ради УРСР. Урядових нагород удостоєні ще 49 колгоспників. Двом колективам — свинофермі № 1, яку очолює комуністка К. О. Макайда, і колективу тракторної бригади № 1, яку очолює комуніст С. І. Жильников — присвоєно звання комуністичних. Звання ударника комуністичної праці присвоєно 14 передовикам артілі.

В хімлабораторії новозбудованої Глобинської середньої школи № 1. 1966 р.

В колгоспі добре налагоджене політичне і професійне навчання колгоспників.

Тут діє 4 початкові політичні, 4 початкові економічні школи на фермах та школа агронавчання. В них навчається близько 170 чоловік.

Великого розмаху в господарствах селища набуло соцзмагання. У 1965 році в змаганні колективів і ударників за комуністичне звання в селищі брало участь понад 2700 чоловік, у т. ч. в колгоспі ім. Мічуріна — 718, в колгоспі «Росія» — 231. Високе звання комуністичних завоювали десятки колективів, близько 900 чоловік стали ударниками комуністичної праці.

Керівну і організуючу роль у господарському, культурному і громадському житті селища виконують партійні організації.

В Глобиному є 29 первинних партійних організацій. Вони об'єднують 697 комуністів. У провідних ланках народного господарства, колгоспах на промислових підприємствах працює 475 комуністів.

Докорінно змінюється обличчя Глобиного. Широким фронтом йде забудова і благоустрій його. За роки семирічки на державні і громадські кошти та силами колгоспів в селищі споруджено кількасот будівель і проведено роботи по упорядкуванню.

Лише колгоспи своїми коштами спорудили 15 типових тваринницьких приміщень, 3 майстерні, 5 колодязів, 2 восьмирічні школи тощо.

Значно зріс житловий фонд. Комунальний житловий фонд тепер становить 2340 кв. метрів. Індивідуальним методом споруджено 376 будинків площею 14 тис. кв. метрів. Мережа водопостачання зросла на 2160 погонних метрів. Активну участь у проведенні благоустрою селища бере комісія селищної Ради, яку очолює О. І. Кравцова. За її ініціативою і з допомогою вуличних комітетів, силами громадськості лише у 1965 році посаджено на вулицях і в парках понад 10 тис. декоративних дерев, поновлено посадки в парках ім. Леніна, Першотравневому, Поштовому та інших.

Громадськість старанно доглядає і уквітчує місця, де встановлено пам'ятник В. І. Леніну і пам'ятник воїнам, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

Селищна Рада проводить велику роботу в організації господарського, громадського і культурного життя. До її складу обрано 120 депутатів, з яких 55 колгоспників, 27 робітників, решта — працівники торгівлі, вчителі, лікарі та інші.

При селищній Раді є 10 постійно діючих комісій. Так, комісія народної освіти, яку очолює І. Н. Перелай, перевіряє підготовку шкіл до навчального року, роботу дитячих дошкільних закладів, організовує батьківські лекторії. Свою роботу вона пов'язує з Глобинським відділенням товариства «Знання», яка налічує 8 первинних організацій і об'єднує 150 членів. Протягом 1965 року її членами прочитано 1342 лекції.

Добре поставлено медичне обслуговування населення селища.

Тут працює райлікарня на 75 ліжок, туберкульозний диспансер на 25 ліжок, санітарно-протиепідемічне відділення, обладнане найновішою апаратурою. В селищі є аптека та 8 аптечних пунктів, при райлікарні відкрита клінічна лабораторія, фізіотерапевтичний та електрокардіографічний кабінети. Для обслуговування хворих на дому лікарня має чотири автомашини.

Медичну допомогу населенню Глобиного подають 20 лікарів з вищою освітою та 75 медпрацівників з середньою освітою. За багаторічну і бездоганну роботу в галузі охорони здоров'я орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено акушерку Глобинської райлікарні Р. І. Пусан[1].

За роки Радянської влади незрівняно зріс культурний і матеріальний рівень робітників, службовців та колгоспників Глобиного. Якщо в дореволюційні часи молодь навчалася у трьох початкових школах, то сьогодні тут десять шкіл. В двох середніх, двох восьмирічних та трьох початкових школах навчається понад 1200 учнів. Крім того, працюють ще дві вечірні школи робітничої молоді та районна заочна школа, в яких навчається понад 1000 чоловік. Діє в селищі і музична школа. Навчають і виховують молодь досвідчені вчителі. З 146 вчителів дві третини мають вищу і незакінчену вищу освіту.

Серед вчителів є чимало ветеранів праці. Це Г. А. Дученко, В. П. Скакун, нагороджені орденом Леніна, Я. Й. Загорулько, нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, С. К. Одновол,

[1] Газ. «Соціалістична Глобинщина», 11 квітня 1954 р.

В клубі колгоспу ім. Мічуріна. Перший концерт художньої самодіяльності. 1952 р.

нагороджений орденом «Знак пошани», А. І. Тишко, нагороджена медаллю «За трудову відзнаку» та інші.

Сотні випускників глобинських шкіл здобули вищу освіту і стали спеціалістами з різних галузей знань.

Широко розгорнуто культурно-масову роботу серед населення. Центрами культури і розповсюдження знань стали бібліотеки, клуби. Тепер в Глобиному працює 13 масових бібліотек: районні бібліотеки для дорослих і дітей, 7 профспілкових і 4 колгоспні бібліотеки. Книжковий фонд їх становить понад 73 тис. примірників. Кожний другий житель селища є читачем бібліотек.

Книга і газета стали звичайною потребою кожної сім'ї. Якщо в дореволюційні часи газету читали навіть не всі заможні жителі, то тепер трудівники селища передплачують понад 10 тис. примірників газет і журналів.

В селищі видається районна газета «Зоря комунізму», а в колгоспах «Росія» та ім. Мічуріна і на цукрокомбінаті видаються багатотиражки.

За післявоєнні роки в Глобиному побудовано районний Будинок культури ім. С. М. Кірова на 500 місць, клуб цукрового заводу на 250 місць, клуб колгоспу ім. Мічуріна на 350 місць, клуб колгоспу «Росія» на 200 місць. При районному Будинку культури працює 6 гуртків художньої самодіяльності, в роботі яких бере участь близько 90 чоловік. В клубних закладах селища працює 22 гуртки художньої самодіяльності.

Будинок культури проводить велику масово-політичну і виховну роботу. За 1965 рік тут проведено близько 30 тематичних вечорів, 25 усних журналів, 28 вечорів відпочинку. Силами гуртківців організовано понад 100 концертів, вистав, на яких побувало понад 6 тис. глядачів, проведено 25 виступів агітбригади.

При Будинку культури діє історична кімната-музей, в якій зібрано багато матеріалів з історії селища.

З жовтня 1960 року працює університет культури, який має 4 факультети: правових знань, охорони здоров'я, комуністичного виховання, сільськогосподарських знань і передового досвіду.

Районний Будинок культури впроваджує нові обряди. Тут організовуються комсомольські весілля, урочиста реєстрація шлюбу. Тільки за 1965 рік зареєстровано 58 шлюбів та 101 народження. Урочисто проводжають жителі Глобиного призовників до Радянської Армії. Міцно входить в побут новий обряд — прийняття молоді у члени колгоспу. В 1965 році в колгоспі «Росія» урочисто відбулося свято з нагоди прийняття групи випускників середньої школи у члени колгоспу.

Цікаво відзначається «День повноліття». Учням старших класів паспорти вручав Герой Соціалістичної Праці депутат Верховної Ради УРСР В. Є. Курченко.

На відзнаку нерушимого союзу робітничого класу і колгоспного селянства запроваджено свято «Серпа і молота». Таке свято було проведено в колгоспі ім. Мі-

У Дендропарку Академії наук УРСР, с. Устимівка Глобинського района. 1966 р.

Учасники художньої самодіяльності Глобинського Будинку культури.

чуріна з нагоди зустрічі колгоспників та їх шефів — робітників Крюківського вагонобудівного заводу.

З 1958 року у Глобиному діє новий кінотеатр на 350 місць.

Всього в селищі працює 6 кіноустановок. Селище електрифіковане і радіофіковане. Нині поряд з зеленими насадженнями над селищем швидко зростає ліс радіо і телевізійних антен, яких вже налічується понад тисячу.

Яскравим свідченням високого матеріального рівня життя населення селища є зростання його купівельної спроможності. Тільки за останні 2 роки, 1964 і 1965, трудящі придбали різних товарів майже на 5 млн. крб. В Глобиному — 39 магазинів, ларків, автолавок, у т. ч. райунівермаг, магазин готового одягу, 2 взуттєві, 2 культмаги, гастроном та інші. Протягом 1964—1965 рр. глобинцям продано місцевими магазинами 283 телевізори, 54 мотоцикли, 109 пральних машин, 110 швейних машин, 505 радіол і радіоприймачів, 55 холодильників, 21 моторолер; літератури продано за цей час майже на 24 тис. крб. У селищі налічується 5361 вкладник ощадкас. Їх трудові заощадження становлять близько 135 тис. крб. За останні п'ять років збільшилась кількість вкладників на 2787 чоловік, а вклади зросли на 2400 тис. крб.

Широкі плани перебудови і благоустрою Глобиного намічено за новим п'ятирічним планом.

Передбачено будівництво складських приміщень Глобинської райспоживспілки, приміщення дирекції рибного господарства, завершити будівництво складу мінеральних добрив на 2 тис. тонн і сховища аміачної селітри.

По житловому будівництву заплановано спорудити 5 16-квартирних і 2 8-квартирних будинків, розроблено проект нової забудови планіровки селища та благоустрою його вулиць і площ.

По спорудженню культурних закладів передбачається будівництво середньої школи на 964 учні, музичної школи на 250 учнів, заплановано збудувати лікарню на 120 ліжок, 3 дитячі ясла-садки, відділення зв'язку, приміщення ощадкаси, ветлікарню, ресторан, універмаг. В колгоспі «Росія» буде споруджено клуб на 400 місць, а в колгоспі ім. Мічуріна — приміщення правління колгоспу і дитясла на 140 місць.

Для поліпшення транспортних зв'язків передбачено будівництво дороги Глобине —Манжелія та прокладено вихід на трасу Кишинів—Москва і на трасу Київ—Харків.

З кожним днем змінює своє обличчя Глобине, набирає вигляду соціалістичного, добре впорядкованого селища міського типу, трудівники якого упевнено крокують в чудове комуністичне завтра.

В. Н. ЖУК, І. С. БОКИЙ, Г. Н. ОЧЕНАШ

* * *

Глобинський район, один з найбільших в області, розташований у південній частині Полтавської області, на лівому березі річки Дніпра, за 40 км від Кременчука і за 120 км від Полтави. На півдні його омивають води Кременчуцького водоймища, у північно-східній частині протікає річка Хорол, а із сходу на південь — річка Псьол. Площа району — 2512,5 кв. км. Населення — 85,9 тис. чол., з яких 62 тис. проживає в селах.

Район засновано в 1923 році. До його складу входили Глобинська, Кринківська, Пирогівська і Пустовійтівська волості колишнього Кременчуцького повіту. Поділявся район на 15 сільрад.

З грудня 1962 року до Глобинського району ввійшли селища міського типу Глобине і Градизьк та населені пункти Глобинського, Градизького (за винятком Недогарківської сільради) і Великокринківського районів. У сучасних межах район існує з 7 грудня 1966 року. До його складу входить 130 населених пунктів, у т. ч. 23 сільради, 2 селищні Ради.

На території району розташовані 37 колгоспів, 5 радгоспів, Полтавський облрибкомбінат, Устимівська науково-дослідна станція і дендропарк Академії наук УРСР, де налічується 1200 видів дерев та чагарників, і держлісорозсадник.

У Глобинському районі високорозвинуте сільське господарство. Спеціалізується воно на виробництві зерна, цукрових буряків та на м'ясомолочному тваринництві. Значне місце в господарстві посідають овочівництво, городництво і садівництво.

Із земельних угідь району орної землі — 131 665 га, багаторічних насаджень — 3231 га, сіножатей — 4882 га, лісів — 5038 га, вигонів — 6412 га, водоймищ — 77505 га, та інших — 22 тис. гектарів.

Основні зернові культури, які вирощуються в районі,— це озима пшениця (що займає 32,3 проц. посівної площі), жито, горох (3,6 проц.), кукурудза на зерно (7,9 проц.). З технічних культур найбільші площі відведено під цукрові буряки (10,2 проц.), соняшник (3,8 проц.). овоче-баштанні культури (2,4 проц.). На 2754 га колгоспних і радгоспних земель вирощуються овочеві та городні культури.

За семирічку врожайність зернових і технічних культур зросла на 20—30 проц. У 1966 році зернових, разом з кукурудзою, зібрано з кожного га по 24 цнт, а озимої пшениці — по 25,9 центнера.

Важливою галуззю господарства є тваринництво. Поголів'я худоби в районі за семирічку зросло майже вдвоє. На 1 січня 1967 року налічувалося 77,5 тис. голів великої рогатої худоби (у т. ч. корів — 30,7 тис.), 68,3 тис. свиней, 19,2 тис. овець та кіз і різної птиці — 332,6 тис. штук. На 100 га сільськогосподарських угідь припадає 48 голів великої рогатої худоби (у т. ч. 15 корів), 47 свиней, 19 овець. За семирічку виробництво тваринницької продукції зросло на 25—30 проц. і на кінець 1966 року тут одержали (в розрахунку на 100 га угідь) 320 цнт молока, 65,8 цнт м'яса і 11,1 тис. яєць (на 100 га зернових).

Сільське господарство району добре оснащене технікою. Механізовано 70—90 проц. польових робіт і 50 проц.— у тваринництві. Є 845 тракторів, 151 зерновий комбайн та багато іншої техніки.

Майже всі населені пункти району електрифіковані. Проводяться роботи для завершення повної їх електрифікації.

На базі високорозвинутого господарства в районі створено підприємства харчової промисловості, які в 1966 році випустили продукції на 12 528 тис. крб. За її вартістю, в 1966 році перше місце посідали Глобинський цукровий завод, Глобинський і Градизький маслозаводи. У 1966 році було виготовлено 207 тис. цнт цукру-піску, 15 771 цнт тваринного і 374 тонни рослинного масла, 4353 тонни борошна. Багато меблів, черепиці виробили на підприємствах місцевої промисловості.

Завершується спорудження Сулинського державного товарно-нерестового господарства, одного з найбільших у Європі нагульно-розсадникового рибного господарства. Дзеркальна гладінь усіх водоймищ досягне 8 тис. гектарів.

Створено широку мережу медичних закладів: тут діє 15 лікарень, у т. ч. 3 районних, 10 сільських дільничних лікарень, 2 тубдиспансери. Крім того, є 69 фельдшерсько-акушерських пунктів, 15 аптек та понад 80 аптечних пунктів, 25 колгоспних пологових будинків, 25 колгоспно-радгоспних профілакторіїв. Працюють 5 постійнодіючих ясел та 3 дитячі садки. В районі 78 лікарів та 469 медичних працівників з середньою освітою.

Рік у рік зростає добробут населення і його купівельна спроможність. Лише в 1966 році у магазинах району продано різних товарів на суму 25 636 тис. крб. За 1966 рік самих книг мешканці району придбали на суму 149 тис. карбованців.

Розвивається соціалістична культура. Діє 77 шкіл, у т. ч. 18 середніх, 30 восьмирічних, 27 початкових, одна заочна та школа робітничої молоді. Навчанням охоплено 12 730 чол., працює 1046 учителів. 54 учителі нагороджені значками «Відмінник народної освіти».

В районі є 7 університетів культури. У 1966 році тут було 99 клубів, де працювало 408 колективів художньої самодіяльності. Книжковий фонд 79 бібліотек становив 573 776 примірників книг і журналів. Є 92 кіноустановки. Діють 38 музеїв і музейних кімнат, де представлено матеріали з історії населених пунктів.

Трудящі Глобинського району передплачували у 1966 році близько 89 тис. примірників газет і журналів. На кожні 1000 чол. припадало 1056 примірників. З 1931 року видається районна газета «Зоря комунізму» та 7 багатотиражок.

Серед уродженців району багато визначних діячів: 2 професори, 4 композитори, 8 письменників, народний артист СРСР, заслужений діяч мистецтв УРСР, 3 генерали, 14 Героїв Радянського Союзу, 4 Герої Соціалістичної Праці, державні і партійні працівники, заслужений агроном УРСР, 2 заслужені лікарі УРСР, 2 заслужені вчителі школи УРСР.

Понад 400 трудівників району нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу.

ВЕЛИ́КІ КРИ́НКИ

Великі Кринки — село, центр Кринківської сільради. Розташоване на схилах висохлої річки Кринки (місцева назва річки Кривої Руди), що впадала в Хорол; за 22 км на північний схід від райцентру, з яким зв'язані дорогою з твердим покриттям, за 105 км від Полтави і за 65 км від Кременчука. Населення 3079 чоловік, 1070 дворів. Сільраді підпорядковані також села Весела Долина, Сіренки, Шевченки[1] та селище Степове. По сільраді населення — 5254 чоловіки, дворів — 1859.

Засноване село наприкінці XVII століття.

Першими поселенцями Великих Кринок були посполиті і козаки, вірогідно, вихідці з Правобережжя, яким лубенський полковий суддя Д. Булюбаш дозволив оселятися на землях, відібраних ним у шушвалівських козаків[2]. Більшість переселенців потрапили до нього в залежність.

Згодом виникло двоє сіл — Великі і Малі Кринки, розташовані близько одне від одного. Їхня доля була така ж, як і доля інших кріпацьких сіл. Ними володіли різні поміщики, то Апостоли, то Закревські, то Битяговські, то Базилевські.

Поміщики Базилевські примушували селян не тільки відробляти панщину, а й переробляти сировину на товарну продукцію, за деякі роботи оплачували грошима.

Все це загострювало відносини селян з поміщиками і наприкінці XVIII століття призвело до збройного виступу.

Земельні наділи кринківців перемежовувалися з наділами турбаївців, які теж належали поміщикам Базилевським.

Антифеодальне повстання в селі Турбаях (1789—1793 рр.) мало особливо великий вплив на жителів Великих Кринок.

Ще в січні 1789 року ватажки повстання в Турбаях, згуртовуючи місцевих селян на боротьбу з поміщиками, залучали на свій бік і бідноту сусідніх сіл. 44 селянські родини з Великих Кринок, почувши, що в Турбаях повстанці склали документи про козацтво, поспішили переїхати сюди на постійне життя. Згодом переселилося ще 20 родин.

Кринківці, які перебралися до Турбаїв, взяли безпосередню участь у розправі над панами Базилевськими і розподілі між селянами їхнього майна. Найбільшою активністю відзначилися жителі Кринок Давид і Василь Ковтуненки та Василь Батрак.

Жителі Великих Кринок відмовились підкорятися і родичам убитих Базилевських та погрожували їм розправою. Налякані селянським повстанням, поміщики залишили свої маєтки, переховувались в інших повітах і просили уряд захистити їх від своїх кріпаків. Про становище в цей час у Великих Кринках і настрій селян брати вбитих турбаївцями Базилевських в скарзі, поданій в сенат на ім'я Катерини II 9 липня 1789 року, повідомляли, що повсталі турбаївці, «блукаючи скрізь без будь-якої перешкоди, рознесли отруту злоби своїх сердець і в інші маєтки тих же вбитих ними братів наших і встигли вже в них посіяти обурення, а село Кринки і зовсім збунтували, і селяни від належного поміщицького управління зовсім відділилися»[3].

Після придушення повстання і продажу турбаївців у казну поміщики Базилевські залишили собі частину покірних турбаївців, а замість них віддали частину кринківців, які «самовільно в Турбаї втекли і до збіговища лиходіїв приєдналися»[4].

У XIX столітті Великі Кринки і прилеглі до них Малі Кринки та Битяги не раз перепродувалися то одним, то другим поміщикам.

---

[1] Раніше хутір Шевченки входив до Малокринківської сільради.
[2] Журн. «Киевская старина», 1891, жовтень, т. XXXV, стор. 229.
[3] І. О. Гуржій. Повстання селян в Турбаях (1789—1793). К. 1951, стор. 100—101.
[4] Там же, стор. 118—121.

Після реформи 1861 року село Великі Кринки стали волосним центром[1], тут проживало 1267 селян-кріпаків у 215 дворах. Поміщики тримали в селі 2 винокурні, селітровий завод[2]. Щороку тут відбувалося по одному ярмарку на рік. У Малих Кринках налічувалось 86 дворів з населенням 644 чоловіки[3], які теж були кріпаками.

За майновим станом селяни-кріпаки дуже різнилися. Так, поміщиця Долгорукова мала 601 ревізьку душу і 38 дворових; родинам Павла Микитенка та Омеляна Семенченка належали тільки невеликі садиби, а Гордій Павленко мав близько 1,5 десятини садиби та понад 13 десятин польового наділу[4].

Реформа 1861 року не змінила становища бідноти. 503 ревізькі душі села одержали 708 десятин 821 кв. сажень землі. В середньому на душу населення припадало значно менше 1 десятини.

Поміщикові відійшло понад 300 десятин землі, якою раніше користувалися селяни.

Перейшовши на викуп, великокринківці мусили протягом 49 років виплачувати державі щорічно по 1486 крб. 48 коп. викупних платежів.

Не згоджуючись з таким «звільненням», селяни навесні 1862 року почали вимагати передачі їм землі без викупу, якою вони користувалися. Щоб запобігти повстанню, кременчуцький земський справник просив губернатора надіслати сюди драгунський полк.

Терплячи нужду і безправ'я, трудівники села чуйно ставилися і до інших народів, що боролися за своє визволення.

У Великих Кринках, де поширювались бунтарські настрої, знайшло відгук Польське визвольне січневе повстання 1863 року, спрямоване проти соціального та національного гніту з боку царизму. На користь повстанців серед населення було зібрано 40 карбованців і зброю.

У 2-ій половині XIX століття з розвитком капіталістичних відносин на селі швидко ростуть ціни на орні землі, луки та інші угіддя. У Великих Кринках та волості ціни на орні землі зросли проти дореформених на 23,7 проц. (до 112 крб. за десятину), на луки — на 135 проц., на садиби — на 38,5 процентів.

Бідне селянство не тільки не мало змоги купити землю та тяглову силу, а змушено було збувати і свої малі наділи землі. Село залишалось убогим і знедоленим. Поглиблювалось класове розшарування селян.

За переписом 1885 року, на 254 селянські господарства припадало 2402 десятини орної землі, 3 десятини сінокосу, 46 десятин чагарників та 32 десятини лісу. Забезпеченість селян землею була така: господарств, які не мали землі, було 9, таких, що мали від 1 до 3 десятин — 9, від 3 до 6 десятин — 61, від 6 до 15 десятин—144, а 21 господарство мало по 20 десятин і 2 — по 197 десятин. З усіх господарств 51, через відсутність своєї худоби, здавало землю в оренду куркулям та лихварям. Біднота і середняки через нестачу тягла обробляли землю коровами. Малоземельні та безземельні селяни батракували в кринківських куркулів та ходили на далекі заробітки. 63 чоловіки і жінки йшли у найми на цілий рік, а решта працювала сезонно. В той же час 13 куркульських господарств мали постійних батраків. Великі господарства здавали землі в оренду селянам, одержуючи великі прибутки.

Нестача орної землі змушувала селян засівати вигони. Якщо до реформи в спільному користуванні великокринківців і поміщика було 85 десятин вигону, то до 1885 року його залишилося лише 3 десятини.

---

[1] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. Полтава, 1865, розд. III, стор. 48—49.

[2] Полтавський облдержархів, ф. 83, оп. 3, спр. 77, арк. 12.

[3] Список населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г., т. XXXIII. Полтавская губерния, СПб., 1862, стор. 193.

[4] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 764, арк. 1—52.

Куркульські господарства мали власну толоку і здавали її в оренду односельчанам по 8 крб. за десятину на випас двох голів робочої худоби[1].

З другої половини XIX століття посилився процес обезземелення й середнього селянства. Про це красномовно говорять цифри господарського перепису 1900 року.

На 259 господарств 9 зовсім не мали землі, у 48 були лише присадибні ділянки, 67 мали від 1 до 3 десятин. Найкращі чорноземні грунти зосереджувались у руках поміщиків Милорадовича, Малами, Булюбаша та інших.

Селянські господарства до того ж дуже виснажувалися численними податками і платежами. У 1900 році селяни сплатили 1238 крб. 13 коп. викупу. Крім того, з них брали державний поземельний податок, повітові й губернські земські, волосні і сільські мирські побори, а також страхові платежі на загальну суму 1038 крб. 72 копійки[2].

Майже до кінця XIX століття царські власті не приділяли ніякої уваги розвитку освіти у Великих Кринках. Початкову школу відкрито у селі лише у 1867 році. Однокласне училище (школа) містилося в одній кімнаті, і працював тут один вчитель. З 104 дітей шкільного віку до школи ходило тільки 7 хлопчиків. У цей же час у Великих Кринках лише 68 чол. були грамотними[3]. На все село не було жодної письменної жінки.

Тяжке економічне становище і політичне безправ'я більшості жителів Кринок зумовило те, що трудящі села взяли активну участь у революційних подіях 1905—1907 рр.

В листопаді 1906 року карний загін козаків вчинив жорстоку розправу над революційно настроєними селянами. Тих, що брали участь у розгромі маєтку, покарали і примусили повернути поміщику сільськогосподарський реманент, худобу та інше. Організаторів виступів Л. В. Устенка, А. І. Гончаренка та В. О. і Т. С. Семибаламутів після жорстоких катувань відправили на заслання в Архангельську губернію. Над кринківцями посилили нагляд гласний і негласний. Було заборонено будь-які сходки. Навіть релігійні свята проводились під наглядом поліції та її шпиків.

У відповідь на наступ реакції селяни вдавалися до нападів на поміщицькі економії, до підпалів.

Після революції 1905—1907 рр. у Великих Кринках проходить дальший процес обезземелення і зубожіння селян. На 1910 рік вже 95 бідняцьких сімей не мали власних домівок і жили в хатах, найнятих у куркулів, заробляючи на прожиток батракуванням.

Низькі врожаї на землях селян-бідняків та малі земельні наділи не забезпечували прожиткового мінімуму багатьох сімей. Це змушувало селян з 106 господарств іти в найми на цілий рік, з 92 господарств — на літо, а з 43 господарств — на зиму[4]. Безземельні селяни шукали роботи в промислових містах і вливалися в ряди пролетаріату.

Частина населення поряд з сільським господарством займалася ремеслами. У 1910 році в селі було 10 теслярів, 10 кравців, 5 шевців, 3 столяри, 10 ткачів і одна ткаля, 44 поденники[5].

Культурний рівень кринківців напередодні Великого Жовтня залишався надзвичайно низьким. І в цьому питанні класова нерівність визначалась дуже різко. В 1910 році на 1790 жителів від бідняків до власників, які мали менше 50 десятин землі, грамотних було 408 чоловіків та 72 жінки, що становило разом 26 процентів.

---

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VII, стор. 42—86, 257—258.

[2] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 г. Полтава, 1904, стор. 508—509.

[3] Клировая книжка Полтавской епархии на 1902 год. Полтава, 1902, стор. 36.

[4] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Кременчугский уезд, Полтава, 1913, стор. 50.

[5] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 год. Полтава, 1913, Кременчугский уезд, стор. 17

А з 10 куркулів, які мали понад 50 десятин землі — грамотних 4 чоловіки і 3 жінки, що становило 70 процентів від загальної кількості осіб обох статей разом з дітьми.

Не кращі були справи і з охороною здоров'я. Про це яскраво свідчить у своїй доповіді 43-му черговому зібранню Кременчуцької земської управи в 1907 році член ревізійної комісії управи Раєвич.

Більшість мешканців села становила біднота, яка жила в антисанітарних та антигігієнічних умовах. Тут люди гинули від віспи, скарлатини, дифтериту, тифу та інших хвороб. 85 тис. населення Рублівської, Броварківської і Кринківської дільниці обслуговувало лише 3 фельдшери і не було жодного лікаря.

В роки першої світової війни, яка забрала в армію багато робочих рук, ще більше погіршало становище бідняцьких господарств. Селяни все частіше виявляли невдоволення існуючим ладом, багато згадували першу революцію. В селі знову з'явились антиурядові листівки.

Коли в березні 1917 року в село дійшли чутки про повалення самодержавства, воно завирувало. Активну агітацію повели учасники революції 1905—1907 рр. і фронтовики, вимагаючи відібрати землю у поміщиків і віддати тим, хто її обробляє.

Починаються самовільні захоплення поміщицьких земель біднотою. Поміщики втекли з села.

Радянську владу у Великих Кринках встановлено в січні 1918 року. Першим головою ревкому кринківці обрали місцевого селянина-бідняка Х. І. Андреєва. Селяни-бідняки Великих Кринок стали на захист Великого Жовтня. При формуванні Червоної Армії багато кринківців добровільно пішли в її загони. В рядах будьонівців були І. Н. Шульженко, П. І. Чемелюх, М. Г. Безпалий, М. Р. Гошко та інші, які повернулися в село лише після закінчення громадянської війни.

Земельний комітет, головою якого було обрано учасника революційних подій 1905—1907 рр. місцевого селянина-бідняка Л. В. Устенка, утворився в лютому 1918 року. Він розпочав конфіскацію поміщицьких земель і наділяв нею селян. Коли кайзерівські війська прийшли на Україну, комітет припинив свою роботу, а його члени влилися в ряди червоних загонів та пішли в підпілля.

Окупація Великих Кринок принесла жителям розруху, злидні, горе і особливо тим, хто брав участь у революційних подіях, в розподілі поміщицьких і куркульських земель на початку 1918 року. В цей час, як і в 1905—1907 рр., почалося знущання над мирним населенням.

Не стало найнеобхідніших товарів — солі, мила, гасу. Почалися епідемії тифу та інших хвороб.

Для боротьби з окупантами та їхніми ставлениками-гетьманцями та куркульською спілкою хліборобів-власників у Кринках влітку 1918 року утворились бойові партизанські групи, в які добровільно йшла біднота, солдати-фронтовики, робітники міліції[1].

Жителі Великих Кринок разом з жителями сіл Мануйлівки, Козельщини та інших склали основне ядро Кременчуцького партизанського загону, очоленого Ф. В. Поповим[2].

Під ударами радянських військ, партизанів та трудящих в листопаді 1918 року окупанти втекли з України. В січні 1919 року в селі остаточно була ліквідована і влада петлюрівської Директорії.

Відновив свою роботу ревком та інші органи влади Рад. Але з серпня село знов зазнало страждань, на цей раз від білогвардійських денікінських військ.

Наприкінці грудня 1919 року Великі Кринки було визволено від ворогів. Остаточно і назавжди утверджено Радянську владу. Волревком очолив активний учасник революції 1905—1907 рр. і громадянської війни Л. В. Устенко. Одночасно

---

[1] Ф. Попов. Рассказ о незабываемом. К., 1961, стор. 148—166.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 8 червня 1958 р.

він виконував і обов'язки військового комісара. Однак селяни ще не могли спокійно жити. Протягом 1920—1921 років Великі Кринки зазнавали нападів різних куркульських банд.

Остаточно банди, що нишпорили в районі Великих Кринок і навколишніх сіл, були розгромлені в ніч на 14 червня 1921 року Червоною Армією.

Виснажливі роки першої світової та громадянської війн, грабіжницькі дії німецьких інтервентів, петлюрівських та різних куркульських банд призвели до занепаду господарства кринківців. Були знищені або припинили роботу промислові підприємства села: млин, просорушка, маслобійня. Убогі селянські господарства, позбавлені робочої худоби, були в жалюгідному стані.

Але життя села відроджувалось.

Волревком, а пізніше волвиконком та комнезам протягом перших років мирного життя провели розподіл 1500 десятин поміщицьких і куркульських земель між біднотою і середняками.

Для кращого забезпечення сільськогосподарським реманентом і товарами та для організації закупівлі у 1922 році в селі організовано сільськогосподарську кредитну кооперацію.

Організатором всіх заходів Радянської влади на селі стала партійна організація на чолі з Х. І. Андреєвим, яка оформилася у 1923 році. Створена у цьому ж році комсомольська організація стала вірним її помічником. Силами комсомольців і неспілкової молоді проводилися суботники, під час яких в селі побудовано сельбуд (селянський будинок), відремонтовано школу та інші громадські будівлі.

В налагодженні культурного життя селу подавала допомогу молодь міст, особливо студенти Харківських вузів та Кременчуцьких педкурсів[1]. Силами молоді та широкої громадськості весною 1924 року в селі посаджено громадський сад з 1200 дерев, який назвали Ленінським[2].

Відновлюючи свої господарства, селяни все більше переконувались в необхідності переходу на шлях колективного господарювання.

Цей процес на території Кринківської сільради почався вже з 1926—1928 рр.

У жовтні 1926 року в Малих Кринках, що на той час були самостійним селом, створюється машинно-тракторне товариство «Крок незаможника»[3].

Більшого розмаху набрав рух до колективізації в роки першої п'ятирічки.

З 1928 року Великі Кринки стали районним центром. В цьому ж році тут організували машинно-тракторне товариство «Незаможник» та птахівничо-кооперативне товариство «Своя праця», а в березні 1929 року садо-виноградно-пасічне кооперативне товариство[4].

Протягом 1930 року виникали товариства спільного обробітку землі (ТСОЗи) — ім. Г. І. Петровського, «Згода», «Дружна сім'я», «Пролетар». Всі ТСОЗи успішно провели першу посівну кампанію[5].

Згодом товариства перейшли на статут сільськогосподарських артілей. Протягом 1930—1933 рр. в селі було завершено колективізацію. Виникли артілі: «Червоний промінь», «Новий труд», «Нове життя», «Дружна сім'я», ім. Т. Г. Шевченка, ім. С. М. Будьонного, ім. Г. І. Петровського.

Куркулів, які чинили опір колективізації, рішенням сільської Ради було виселено. На ланах з'явилась нова техніка. В листопаді 1931 року почала діяти машинно-тракторна станція.

Напередодні Великої Вітчизняної війни дрібні артілі об'єднались у два великих колгоспи: ім. С. М. Будьонного та ім. К. Є. Ворошилова.

[1] Газ. «Наш путь» (Кременчук), 16 травня 1924 р.; 7 лютого 1924 р.
[2] Там же, 27 травня 1924 р.
[3] Там же, 7 жовтня 1926 р.
[4] Газ. «Радянський селянин» (Кременчук), 5 травня 1928 р.; 30 травня 1928 р.; 3 березня 1929 р.
[5] Там же, 19 лютого 1930 р.; 19 березня 1930 р.; 25 квітня 1930 р.

Запровадження передової агротехніки сприяло економічному зміцненню колгоспів. Серед трудівників колгоспів розгорнулось масове соціалістичне змагання. У 1937 році ланкові Е. М. Остратенко, О. Т. Драгун, Я. М. Коваленко, О. Я. Устенко, О. К. Шульженко, А. В. Трубієнко, борючися за почесне звання п'ятисотенниць, виростили по 200—230 цнт цукрових буряків з га (на площі 25—35 га у кожній ланці).

З 2 вересня 1930 року Великі Кринки включено до складу Глобинського району. З січня 1935 року знову було створено Великокринківський район з районним центром Великі Кринки.

Тридцяті роки характеризуються значним зростанням культури села. Було відкрито середню школу, в якій навчалося понад 850 учнів, клуб, бібліотеку. Почав працювати місцевий радіовузол. Майже кожна сім'я передплачувала газети.

Минулися лихі часи, коли жителі села кидали рідні домівки і йшли шукати кращої долі. Заможне і культурне життя в колгоспі, чудова природа приваблювали сюди людей із інших місць. У 1934 році населення Великих Кринок збільшилося на 200 чоловік переселенців з інших областей і республік.

М. Г. Колосов. Лікар-патріот, розстріляний фашистами.

Звістка про розбійницький напад на нашу країну фашистської Німеччини викликала гнів і ненависть до ворога у трудівників села. Після багатолюдного мітингу комуніст Г. Д. Демченко, а за ним багато інших комуністів, комсомольців, активістів села подали заяви про зарахування їх в ряди Червоної Армії[1]. На захист своєї Батьківщини вже в перші місяці війни стало понад 400 громадян Великих Кринок.

13 вересня 1941 року фашисти вдерлися в село. Два роки окупанти грабували його. З кожним днем фашистські загарбники посилювали терор, знищуючи мирних жителів. Всього у Великих Кринках та навколишніх селах було розстріляно і закатовано 242 чоловіки[2].

В чорні дні німецько-фашистської окупації жителі Великих Кринок різними способами чинили опір ворогові: саботували розпорядження окупантів, переховувались від насильного вивезення на роботу до фашистської Німеччини.

Радянський військовополонений, лікар М. І. Колосов, працюючи в лікарській комісії по відбору людей для відправки на каторжні роботи, приписував людям різні хвороби, щоб врятувати їх від вивезення до Німеччини. Разом з підпільниками готувався вчинити диверсію, а тоді перейти лінію фронту.

Вороги схопили М. І. Колосова і вчинили над ним жорстоку розправу. Патріот не виказав своїх товаришів і загинув у травні 1942 року в застінках гестапо.

На території Кринківської сільради під час німецько-фашистської окупації діяла партизанська група, яку очолювали комуністи П. І. Давиденко (командир) та П. М. Мицик (комісар). Членами партизанської організації були П. Г. Трубієнко, В. В. Трубієнко, А. К. Хоменко, М. К. Жовтяк, С. Н. Заєць, Г. М. Папенко, П. Х. Вакуленко, В. Т. Томашев, Г. Л. Сухомлин, К. Л. Лисенко, П. Т. Чопенко. Ю. Я. Чміль, секретар Великокринківського РК ЛКСМУ, залишений для підпільної роботи, тяжко захворів. Про його місцеперебування довідалася поліція. Юрія схопили лише тоді, коли в нього вийшли боєприпаси і він знепритомнів. Після жорстоких катувань Юрій загинув.

Активно і постійно партизанам допомагали М. Ф. Бувайло (помічник секретаря Великокринківського РК КП(б)У, О. Ф. Стеценко (ланкова колгоспу), Г. Д. Демченко, М. М. Радочин, Г. Р. Артющенко, Г. М. Штефан та інші.

[1] Газ. «Більшовицька перемога» (с. Великі Кринки), 24 червня 1941 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 167—187.

Підпільники поширювали листівки, проводили агітаційну і роз'яснювальну роботу серед населення, висаджували в повітря мости тощо.

Активну участь у підпільній роботі у час окупації взяв депутат міськради м. Херсона М. Т. Губін.

Тікаючи під ударами військ Радянської Армії, в 1943 році фашисти спалили в клуні 40 військовополонених, вивезених з-під Полтави, руйнували і палили господарські приміщення колгоспів, радянських установ, школи, лікарні, бібліотеки та будівлі колгоспників, вивозили худобу і хліб до фашистської Німеччини.

Кати заподіяли збитків громадянам Кринківської сільради на суму близько 8 млн. 600 тис. карбованців[1].

26 вересня 1943 року радянські війська Степового фронту принесли довгождане щастя і свободу жителям Великих Кринок.

Самовіддано боролися проти фашистів великокринківці на фронтах Великої Вітчизняної війни. З числа тих, що перебували на фронті, 445 чол. нагороджені урядовими нагородами — орденами та медалями, а жителю с. Великих Кринок Ф. Т. Дяченку, снайперові, який знищив 425 фашистів і 8 привів у штаб живими, присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Тікаючи, фашисти залишили село в руїнах і згарищах. До того ж внаслідок їхнього «хазяйнування» в селі почали розповсюджуватись різні пошесті — тиф, дизентерія, скарлатина. Для ліквідації тяжких захворювань було створено надзвичайну протиепідемічну комісію, сигнальні пости та вжито ряд інших заходів. Усі інфекційні захворювання незабаром зникли.

Згарища залишилися на місці господарств колгоспів після вигнання окупантів.

Держава надала трудівникам села кредит на будівництво приміщень, придбання худоби тощо. Зусиллями трудівників, керованих партійними організаціями рік у рік міцніло сільське господарство. На 1950 рік в артілях уже налічувалось 590 голів великої рогатої худоби, 620 свиней та багато іншої дрібної худоби.

Але не лише про своє господарство дбали колгоспники. Вони виявляли турботу про долю всієї країни. Вже за перший рік після визволення у фонд Радянської Армії здали близько 50 цнт зерна, сотні цнт м'яса, молока та інших продуктів. На відбудову шахт Донбасу організовано виїхало кілька десятків чоловік.

У 1950 році відбулося об'єднання колгоспів ім. К. Є. Ворошилова та ім. С. М. Будьонного в один — ім. К. Є. Ворошилова (з 1955 року — «Росія», з 1963 року — ім. Горького).

Об'єдналися і промислові артілі — ім. В. П. Чкалова та «Червоний промінь».

Невпинно зростала забезпеченість колгоспів технікою. На 1950 рік в МТС було 52 колісні трактори, 15 гусеничних, 19 комбайнів, 7 вантажних і обслуговувала вона укрупнених 9 колгоспів. При МТС працювали курси механізаторів для підготовки трактористів і комбайнерів.

Село відбудовувалось і розросталось. На 1 січня 1962 року у Великих Кринках налічувалось 545 господарств з населенням 1683 чоловіки[2].

30 грудня 1962 року територію Великокринківського району, в т. ч. і село Великі Кринки, віднесено до складу Глобинського району[3].

Зростала економіка і культура села. Нині у Великих Кринках є 2 великих колгоспи: ім. М. Горького та ім. М. Ф. Ватутіна. В центрі села колгосп ім. М. Горького. Це велике багатогалузеве господарство, за яким закріплено на вічне користування 4061,7 га земельних угідь, у т. ч. орної землі — 3342,4 га. Колгосп об'єднує 529 дворів

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-5398, оп. 1, спр. 6, арк. 3.
[2] Дані Полтавського облстатуправління на 1 січня 1962 р.
[3] Газ. «Радянська Україна», 3 січня 1963 р.

Біля могили загиблих воїнів-визволителів. Великі Кринки. 9 травня 1965 р.

з населенням 1295 чол. Господарство його добре оснащене передовою сільськогосподарською технікою. Має 24 трактори, 22 комбайни різного призначення, 12 автомашин та багато іншого знаряддя на суму 754825 карбованців. Наявність техніки, вміле господарювання і сумлінна праця трудівників є основою того, що за останні, навіть при несприятливих погодних умовах, колгосп став збирати сталі врожаї — по 18—20 цнт зернових з га і по 235—255 цнт цукрових буряків.

В 1965 році тут вироблено молока на 100 га угідь по 213 цнт, м'яса в живій вазі — по 35,9 цнт [1].

Серед працівників артілі багато передовиків. Це бригадири рільничих бригад, депутати сільської Ради І. П. Павлик та А. Р. Ярещенко. На площі 50 га вони виростили в 1965 році близько 300 цнт цукрових буряків, а ланка К. С. Дудник на площі 25 га зібрала по 315 цнт коренів. Хорошими показниками відзначилися доярки К. П. Гадзюра і К. П. Литвиненко, які надоїли по 2109 і по 1891 кг молока від кожної із закріплених за ними корів.

Другий колгосп — ім. М. Ф. Ватутіна об'єднує 498 дворів з колишніх Малих Кринок та сіл Сіренки і Шевченки, у яких проживали 1250 чоловік. За ним закріплено 3480,7 га земельних угідь та 73,5 га саду. В господарстві 18 тракторів, 17 комбайнів, 11 автомашин та інша техніка. Колгосп має спеціалізоване господарство по відгодівлі свиней на 2 тис. голів у рік. У 1965 році в колгоспі одержано (в розрахунку на 100 га угідь) м'яса в живій вазі — 70,5 цнт, а від кожної корови надоєно по 2378 кілограмів молока.

Міцніє економіка колгоспу. За останні п'ять років неподільні фонди зросли майже втроє і в 1965 році становили понад 700 тис. крб., а прибутки — понад 500 тис. крб. Тільки від реалізації продукції по підвищених закупівельних цінах колгосп одержав у 1965 році прибутку додатково на суму 82 844 карбованці.

У спільному користуванні колгоспи мають 114,6 га ставків і водоймищ, де розводять дзеркального коропа і карася. Допоміжними виробництвами в них є два млини і олійниця. В обох господарствах розводять тутового шовкопряда.

Успіхів у колгоспах було досягнуто завдяки добрій організації роботи і самовідданій праці колгоспників.

У всіх галузях виробництва комуністи є великою провідною силою. На території Кринківської сільради 12 первинних партійних організацій, в них налічується 211 членів комуністичної партії. Понад 150 з них працюють в колгоспах, радгоспі та інших господарствах.

Заслуженою повагою користується молодий комуніст, бригадир тракторної бригади А. Г. Лобода, завідуюча молочно-товарною фермою № 2 М. Г. Леміш, де від кожної корови надоєно по 2310 кг молока. Кращі виробничники є і активними громадськими діячами. Серед них депутати сільради — телятниця К. М. Чміль, бригадир

[1] Газ. «Зоря комунізму», 13 січня 1966 р.

першої бригади В. І. Шипша, ветеран праці В. Д. Гриценко (голова постійно діючої комісії сільради по благоустрою села) та інші[1].

Технічну допомогу колгоспам у ремонті техніки та у запровадженні механізації виробничих процесів на фермах подає відділення «Сільгосптехніка». Молодняк птиці колгоспам Великих Кринок і навколишніх сіл постачає Великокринківська інкубаторно-птахівнича станція. З 1944 року в селі працює молокопункт. Щорічно він пропускає 10—12 тис. тонн молока. Трудівники молокопункту борються за звання колективу комуністичної праці.

Питаннями електрифікації, будівництва і ремонту приміщень, благоустрою села займається комбінат комунальних підприємств. Ним споруджено житлові будинки загальною площею 900 кв. м (21 квартира), готель, перукарню, лазню, прокладено 9450 кв. м брукованої дороги в селі, 496 кв. м тротуарів, посаджено новий парк площею 1,5 га, озеленено 9 км вулиць, збудовано 3 залізобетонних містки.

Побутові потреби населення Великих Кринок задовольняє комбінат побутового обслуговування, організований у жовтні 1960 року на базі промислової артілі «Маяк». В межах Великокринківської зони комбінат має 10 шевських майстерень та 4 майстерні пошиву одягу. Великокринківська шевська майстерня обслуговує і жителів Лукашівки, Майданівки, Куп'єватого, Сиротенок, Фрунзівки та інших сіл.

А як розрослося село, особливо за післявоєнні роки. Якщо раніше Великі Кринки, Малі Кринки, Битяги були самостійними селами і відстань між ними вимірювалася кілометрами, то тепер вони об'єдналися.

Всі роботи по забудові села виконує Великокринківське будівельне управління № 3. З 1962 року лише господарських приміщень ним збудовано понад 60. Колектив будівельників включився в змагання за звання колективу комуністичної праці.

Значного розмаху набуло житлове будівництво. Щороку в селі виростають десятки нових житлових індивідуальних будинків колгоспників, робітників та службовців. Тільки в 1965 році новосілля справило 35 сімей. Велика увага приділяється будівництву культурно-освітніх установ.

За 1963—1966 рр. лише колгоспом ім. М. Ф. Ватутіна було збудовано клуб на 450 місць, відкрито піонерський клуб, бібліотеку, а також аптеку і 2 спеціалізовані магазини — взуття і одягу. У забудові і благоустрої села значну допомогу подає колгоспникам комісія сільради, до складу якої входять 12 чоловік.

До послуг населення близько 10 магазинів: продовольчі, господарський, меблевий та інші.

Про зростання добробуту трудівників села свідчить дедалі зростаючий попит на такі товари, як телевізори, мотоцикли, холодильники тощо. Тільки за 1965 рік у великокринківських магазинах продано 628 годинників, 11 холодильників, 49 пральних машин, 277 велосипедів і моторолерів, 20 мотоциклів, 110 радіоприймачів та радіол, 71 телевізор, 3 піаніно тощо. Жителі села мають 4 автомашини у власному користуванні, понад 100 мотоциклів, по 1—2 і по 3 велосипеди на сім'ю.

Незрівняно поліпшилось медичне обслуговування. Тепер кваліфікована медична допомога жителям села подається у великій лікарні, що має 25 ліжок, кабінети обладнані сучасною апаратурою. Крім того, в селі є пологовий будинок, 2 фельдшерсько-акушерські пункти та 1 диспансер[2].

Докорінно змінився склад населення села і його культура. Крім колгоспників, у селі проживає 147 робітників та службовців. Давно забули тут про неписьменність. В усіх галузях господарства працюють спеціалісти з вищою та середньою освітою. Серед них — 16 агрономів, 11 зоотехніків, 15 інженерно-технічних працівників, 11 ветеринарів, 15 лікарів та 43 чоловіки середнього медичного персоналу, понад 50 вчителів. Середню або семирічну освіту має більшість населення. Всі діти шкільного віку навчаються. Для малят є дитячий садок і 5 дитячих ясел.

---

[1] Газ. «Зоря комунізму», 16 січня 1965 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-5407, оп. 1, спр. 75, арк. 2.

Тепер у Великих Кринках є загальноосвітня середня політехнічна школа. В ній навчається близько 500 учнів. Працює школа подовженого дня та 8-річна школа.

Сотні випускників великокринківських шкіл працюють інженерами, педагогами, лікарями, агрономами в усіх кінцях Радянського Союзу.

Благородну працю вчителів відзначали партія і уряд. За багаторічну самовіддану працю учительці середньої школи М. А. Гриценко присвоєно звання Заслуженого вчителя школи УРСР, а згодом її нагородили орденом Леніна. Медалі «За трудову відзнаку» удостоєні вчителі Н. М. Єпецька та М. Т. Стародубцев.

Багато приділяється уваги культурним потребам населення. Культосвітня робота зосереджена головним чином у Будинку культури та у 3 бригадних клубах. При Будинку культури працює університет культури з факультетами педагогічних знань і здоров'я. Діють різні гуртки самодіяльності, в яких беруть участь близько 100 ентузіастів. Є тут оркестри — духовий та народних інструментів. Особливо популярний драматичний гурток.

У Будинку культури проводяться урочисті проводи до Радянської Армії, вечори відпочинку, концерти, конференції радіослухачів, читаються лекції, регулярно демонструються кінофільми.

Активно діє сільська група товариства «Знання», яку очолює вчитель М. С. Глотов. Вона налічує 19 лекторів (вчителі, лікарі, агрономи). Тільки в 1965 році ними прочитано до 200 лекцій та проведено понад 200 бесід в клубах і агітпунктах.

Показовим у розвитку культури села є потяг до газет і книг. Якщо до Великої Жовтневої соціалістичної революції газета була в селі рідкістю (її одержували поміщики), а громадських бібліотек не існувало, то тепер трудящі Великих Кринок передплачують понад 3 тис. примірників газет і журналів, по 3 примірники на двір. У кожній сім'ї є книги. В селі 3 бібліотеки, книжковий фонд яких становить 47 910 примірників книг, якими користуються 2340 читачів.

Кринківці люблять свій край. При обох колгоспах відкрито музейні кімнати, де зібрано багато матеріалів та документів про минуле і сучасну історію села.

Улюбленим місцем культурного дозвілля учнів є Будинок піонерів. Тут працює 11 гуртків, струнний оркестр. Учасники художньої самодіяльності Будинку піонерів виступають з концертами перед колгоспниками; їхні виступи транслюються по місцевому радіо. Самодіяльний дитячий кінотеатр діє і при середній школі.

Нове життя входить в побут села. З'явились такі нові обряди, як урочисті шлюби, звіздини тощо. Відновлено традицію зустрічі весни та першого снопа. Улюбленим місцем відпочинку кринківців є 3 парки, насаджені руками молоді.

У пошані тут і спорт. Місцем спортивних змагань є стадіон, споруджений комсомольцями і молоддю. Спортсмени села об'єднані в товариство «Колгоспник», 8 організацій ДТСААФ та інші.

За п'ятирічним планом розвитку Великих Кринок, передбачено закінчити спорудження гуртожитку-інтернату для середньої школи на 200 місць, сільмагу, приміщення пошти. Намічені дальші роботи по впорядкуванню вулиць: прокладення асфальтових тротуарів, бруківки, озеленення тощо.

За роки Радянської влади з Великих Кринок вийшло багато відомих людей. Тут народився і виріс Герой Радянського Союзу Ф. Т. Дяченко, захисник Ленінграда. Родом з Великих Кринок активний учасник громадянської війни, один із керівників царицинських більшовиків, Я. З. Єрман (1896—1918 рр.). Його іменем названо Волгоградський лісодеревообробний комбінат.

У Великих Кринках народився професор, зав. кафедрою філософії педінституту в м. Ростові-на-Дону Я. Т. Кивенко. Тут народився і виріс письменник Д. Г. Цмокаленко. Уродженцем села Весела Долина Кринківської сільради є письменник В. В. Канівець.

В. Н. ЖУК, В. Г. БАБЕНКО, Г. О. РОМАНЧУК

ГРАДИ́ЗЬК

Градизьк — селище міського типу, центр однойменної селищної Ради Глобинського району, якій підпорядковані також села Ганнівка, Лізки, Середпілля та Котляревське.

Градизьк розташований на північно-східному узбережжі Кременчуцького моря, в мальовничій місцевості на схилі гори Пивихи — одної з найвищих точок Полтавщини, що підноситься на 169 м над рівнем моря. Через Градизьк проходить автомагістраль Київ — Дніпропетровськ — Крим. Тут схрещуються шосейні дороги Золотоноша — Кременчук та Кременчук — Хорол.

Градизьк перетинає канал, який виник у результаті створення Кременчуцького моря, на місці природної балки-яру Кагамлика, або Кагамличка, що тягнеться через селище з південного сходу на північний захід. Тут споруджено пристань. Віддаль від Градизька до райцентру — 29 км, до м. Кременчука — 25 км, до залізничної станції Рублівка — 15 км, до Полтави по шосейних і грунтових шляхах — 145 км. Автобусним сполученням він зв'язаний з усіма навколишніми селами. В Градизьку — 9600 чоловік населення, 3528 дворів, а по селищній Раді — 11 700 чоловік, 3748 дворів.

На північно-східній околиці селища виявлено рештки поселення черняхівської культури (II—VI століття)[1].

В минулому це поселення звалося Городищем (до 1789 року). Ця назва збереглася в народі і до наших днів. Це одне з стародавніших городищ на території Полтавщини.

Внаслідок половецьких набігів, а потім татарської навали, особливо Батия, Городище було зруйновано дощенту.

У XIV столітті на руїнах і попелищах знову виникають слов'янські поселення. Відроджується в цей час і Градизьк та його околиці, що входили до складу литовських володінь.

В XVI і XVII століттях землі навколо Градизька привласнюють то канівський і черкаський староста, то київський Миколаївський монастир, який будує на горі Пивисі Пивогорський монастир, то різні польські пани.

Утиски трудящих Градизька і навколишніх сіл з боку різної знаті, монастиря та польської шляхти призводили до збройних виступів жителів.

В 1635 році, під час повстання козаків під проводом Івана Сулими, до повстанців приєдналося багато селян із числа монастирських поселенців.

Активну участь взяли жителі Градизька у селянсько-козацькому повстанні 1637 року під керівництвом козацького ватажка П. Павлюка, який стояв табором проти Градизька.

Наступного року жителі Градизька, Пиви та багатьох навколишніх сіл повстали на боротьбу з ненависною шляхтою і приєдналися до загону Остряниці. Градижчани хоробро билися проти військ польської шляхти разом з козаками Дмитра Гуні, укріпившись в давньому козацькому окопі. Про ці події нагадували і рештки укріпленого городка біля гирла Старика і урочище Піщана редута, які зберігались аж до XX століття.

Велике значення для Градизька, Пиви та інших навколишніх сіл мало їх близьке розташування від Чигирина, де Богдан Хмельницький не раз проводив козацькі ради. Після перемоги під Жовтими Водами у 1648 році до Богдана Хмельницького прибули понад 2 тисячі добровольців, у т. ч. з Градизька. Йдучи на з'єднання з військами Б. Хмельницького, ополченці з Лівобережжя переправлялись через Дніпро градизькими перевозами[2].

---

[1] И. Н. Ляпушкин. Днепровское лесостепное левобережье в эпоху железа. Материалы и исследования по археологии СССР. Вып. 104, 1961, стор. 161.

[2] Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. Полтава, 1884, № 17, стор. 813—814; 1915, № 4, стор. 295.

Градизьк (Городище) був у числі 177 міст, жителі яких уже на початку січня 1654 року склали присягу на вірність Російській державі, чим ствердили рішення Переяславської Ради про возз'єднання України з Росією[1].

Наприкінці XVII і на початку XVIII століть Градизьк не раз зазнавав нападів кримських татар.

Населення Градизька вже не вміщалося в укріпленій місцевості, і нові жителі оселялися на північно-східній стороні, утворюючи нову «слободу». Називалися вони слобожанами і займалися землеробством, на відміну від корінних жителів — городян, або горян, що в основному займалися торгівлею і промислами.

З часів Богдана Хмельницького (з 1648 року) Градизьк входив до складу Максимівської сотні Чигиринського полку, а з 1667 року — Миргородського полку.

На початку і в середині XVIII століття жителі Градизька та хутора Запорізького[2], що на околиці Градизька, брали активну участь у гайдамацькому русі.

Одним із важливих збірних пунктів гайдамаків був невеликий острів на Дніпрі проти Градизька — Станова Дубина. Тут у червні 1768 року стояв табором один із ватажків гайдамаків — Семен Неживий. У володіннях монастиря формувались гайдамацькі загони, а в разі невдач у непрохідних лісах і в селах втікачі знаходили надійне пристановище.

В кінці XVIII і на початку XIX століть під час змін адміністративного поділу в країні Градизьк зазнав змін у адміністративному підпорядкуванні.

Після скасування полкового адміністративно-політичного устрою на Україні Градизьк перейшов до Київського намісництва як повітове місто. Утворився Градизький повіт[3]. З 30 квітня 1789 року Градизьк віднесено до Катеринославського намісництва, а з 1 червня 1789 року повітові установи з Кременчука було переведено в м. Градище і повіт перейменовано в Градизький. З цього часу Городище і дістало офіційну назву Градизьк[4]. Через 8 років Градизьк перейменовано в посад і віднесено до Малоросійської губернії, а з лютого 1802 року він увійшов до складу Полтавської губернії як заштатне місто.

На початку червня 1782 року затверджено герб міста Градизька — на голубому полі навхрест покладені золота шабля і ключ, а вгорі — шестикутна срібна зірка.

З кінця XVIII і на початку XIX століть Градизьк швидко розвивається, як торгове місто.

Важливе значення для Градизька мала пристань, через яку прибувала та відправлялася значна кількість товарів. Головними предметами торгівлі на градизьких ярмарках були ліс, смола, дьоготь, худоба, смушки, хліб, сало тощо. Щорічно тут відбувалося 4 ярмарки: 9 травня, 1 серпня, 1 жовтня і 6 грудня[5]. На ярмарки приїздили купці не тільки з українських міст — Києва, Кременчука тощо, а й з Москви, Петербурга, Калуги, Тули, Орла, Мінська, Могилева, з Польщі, Австрії та інших країн. Про те, що являли собою ці ярмарки, говорять такі цифри: на трьох ярмарках у Градизьку у 1793 році, крім роздрібної торгівлі, оптом було продано 1656 бочок смоли, 1825 голів великої рогатої худоби, 1300 штук овець і 3050 штук смушків. У тому ж році на ярмарках побувало понад 800 приїжджих купців[6].

Зростало місто, зростало і його населення. Якщо на початку XIX століття Градизьк мав 711 дворів з населенням 4500 чоловік, то в 1859 році тут уже було

---

[1] Воссоединение Украины с Россией. М., 1954, т. 3, стор. 518.

[2] Старий хутір і нове поселення на схід від Пивихи ще й зараз називають Запоріжжям, а на горі Пивисі є могила Гайдамацька.

[3] Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. Полтава, 1884, № 17, стор. 822—825; № 2, стор. 17, 19—20.

[4] Філіал ЦДІА УРСР у м. Харкові, ф. 215, оп. 1, спр. 231, арк. 18.

[5] Е. Зябловский. Землеописание Российской империи для всех сословий, ч. VI. СПб., 1810, стор. 58.

[6] Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. Полтава, 1884, № 17, стор. 829—830.

1366 будинків і проживало 7708 чоловік. Населення в основному жило з землеробства: понад третину жителів становили державні та казенні селяни. Значна частина населення займалася торгівлею та різними ремеслами. У місті був цегельний завод, 33 вітряки, кілька десятків ремісничих майстерень. Працювала поштова станція.

Але дуже мало піклувалися про здоров'я жителів. Населення міста та кількох навколишніх сіл обслуговувала невеличка лікарня, де працював один лікар. Ще менше турбувалися власті про освіту. Майже на 8 тис. жителів у місті було відкрито одну початкову школу — парафіальне училище.

У другій половині XIX століття в зв'язку з швидким розвитком Кременчука Градизьк поступово починає занепадати. Йде на спад і його торгівля. Занепад Градизька прискорили великі пожежі в середині XIX століття, які знищили кращу частину міста. Вже, під час першої пожежі 1832 року згоріли всі будівлі на торговій площі. За час пожежі в березні 1848 року згоріло багато хат і господарських будівель градижчан. Збитки оцінювалися в 1390 крб. сріблом. Не менш сильна пожежа сталася 10 червня 1866 року. Після неї Градизьк довгий час являв собою жалюгідні залишки міста.

Тільки з 70-х рр. XIX століття Градизьк починає відбудовуватись. На місці старого валу спорудили пивний завод, парову лісопилку і паровий млин, два ряди нових крамниць. Відкрилося пароплавне сполучення між Градизьком і Кременчуком.

Населення міста в 1877 році становило 7456 чол. До Градизька були приписані хутори Черепахівка, Герасименка, Котляревщина, Любарщина, Гарначівка і Берег.

В 1885 році на заробітки в Таврію та інші місця з Градизька ходило 656 чоловіків та 197 жінок; 54 чол. батракували; 75 — займалися візництвом, а 173 чоловіки і 76 жінок — кустарними промислами.

Селяни мусили сплачувати близько 7 тис. крб. на рік різних податків та викупних платежів за землю після реформи 1861 року, що було важким тягарем для знедолених селян.

Тяжке економічне становище і безправ'я селян, робітників і ремісників, які складали більшість населення Градизька, обумовлювало розвиток революційних настроїв серед жителів.

Всенародна боротьба проти самодержавства у роки першої російської революції знайшла відгук і в Градизьку. За спогадами старожилів селища, наприкінці 1905 року під впливом революційних подій у Кременчуці, Глобиному та інших місцях біднота і ремісники Градизька розгромили міську і ремісничу управи та вигнали поліцаїв. Для придушення заворушення в Градизьк прибув каральний загін і вчинив розправу над жителями. Вихідці з Градизька брали активну участь у повстанні на броненосці «Потьомкін» — І. П. Шестидесятний був членом суднової комісії, разом з іншими представниками від «Потьомкіна» допомагав команді «Георгій Побідоносець» заарештувати офіцерів і піднести прапор революції. Другим учасником повстання був матрос Х. Д. Опришко[1].

Швидкий розвиток капіталізму в країні у XX столітті призводив до дальшого поглиблення соціального розшарування села. Про це яскраво свідчить дальше обезземелення значної частини селян. За переписом 1910 року, на 1828 господарств Градизька, в яких налічувалось 10 330 чоловік населення, 973 господарства були безземельні або не мали орної землі, 182 мали менш ніж по одній десятині орної землі і лише 291 — по 1—3 десятини. Малоземелля і безземелля призводило до того, що значна частина жителів шукала засобів до існування шляхом найму або займаючись різними ремеслами. Так, 573 чол. займалися кустарними промислами і ремеслами; 93 чол. працювали візниками, 66 — пастухами, а 251 чоловік та 207 жінок жили

[1] И. Пономарев. Герои «Потемкина». М., 1965, стор. 25, 158, 168; Революционное движение в Черноморском флоте в 1905—1907 гг. Воспоминания и письма. М., 1956, стор. 113.

за рахунок поденщини [1]. На заробітки ходили робітники з 739 господарств. Улітку на далекі заробітки ходило 580 чоловіків і 378 жінок, а 208 чоловіків і 115 жінок наймалися «в строкові». Частина жителів працювала на місцевих приватних промислових підприємствах. У Градизьку на цей час було 2 лісопильних заводи, 2 млини вальцьового простого помелу, 2 маслобійні, заводи з просорушками та маслозавод [2], цегельний завод [3].

Погані справи були в Градизьку з освітою. На протязі кількох століть в селі не було жодної школи. Лише в 2-й половині XIX століття тут було відкрито двокласні училища: чоловіче — в 1852 і жіноче — в 1871 році. За переписом 1885 року, з 2283 чоловіків письменних було 234, а з 2244 жінок — лише 7 письменних. На час першого загального перепису населення в 1897 році в Градизьку налічувалось тільки 24,7 проц. письменних [4].

Учасник повстання на панцернику «Потьомкін», член судового комітету. І. П. Шестидесятний. Уродженець Градизька. 1905 р.

На низькому рівні залишалася освіта і в XX столітті. Хоч напередодні Жовтневої революції тут уже існувало 5 початкових церковнопарафіальних і земських шкіл, 75 процентів населення залишалося неписьменним. Серед жінок неписьменність досягала 94 процентів. Письменні мали освіту в основному за 1—2 класи і лише незначна кількість — за 4 класи.

Не кращі були справи і з охороною здоров'я. Як повідомляв ревізор Кременчуцької земської управи, лікарня була в жалюгідному стані: приміщення старе, дах протікав. На час ремонту хворих не було куди помістити, і з 6 хворих 4 перенесли в сарай, а 2 — у мертвецьку. На 1916 рік в Градизьку був 1 лікар, 4 фельдшери і працював приватний аптекарський магазин О. І. Авербаха. Але цього було надто мало для десятитисячного населення, тому більшість жителів зверталась до знахарів.

Бурхливі події відбувалися в Градизьку після лютого 1917 року. На численних мітингах, зборах ішла боротьба більшовиків, бідноти і революційно настроєних солдат проти меншовиків та есерів, які відстоювали інтереси куркулів та буржуазії. У 1917 році буржуазії за допомогою угодовських партій вдавалося утримувати владу у своїх руках. Але дедалі більше градижчан включалося в боротьбу за владу Рад.

Солдати-фронтовики, наймити і робітники П. С. Соколовський, П. М. Косогляд та інші в середині січня 1918 року провели збори, відновленої групи РСДРП (більшовиків), що фактично існувала ще з кінця 1917 року (на чолі з Я. М. Мартовим та О. Л. Крупко), і обговорили питання про встановлення в Градизьку Радянської влади.

Наступного дня революційний загін бідняків, солдатів і ремісників захопив волосне правління, обеззброїв куркулів, створив тимчасовий революційний комітет на чолі з П. Л. Крупко. До складу ревкому ввійшли Я. М. Мартовий, А. А. Осташко, П. С. Соколовський та інші.

---

[1] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 год. Полтава, 1913, Кременчугский уезд, стор. 9.

[2] Полтавський облдержархів, ф. 107, оп. 1, спр. 2, арк. 38; спр. 3, арк. 28.

[3] Клировая книжка Полтавской епархии на 1902 год. Полтава, 1902, стор. 297.

[4] Первая всеобщая перепись населения Российской империи по сведениям 1897 г., т. XXXIII. Полтавская губерния. Спб., 1904, стор. XIV.

Керівник продгрупи Кременчуцької ЧК, що діяла на території Градизька, К. С. Вериченко.

Завирувало життя в Градизьку. За короткий строк ревком здійснив ряд важливих заходів. Для охорони революційного порядку і боротьби з контрреволюцією було створено загін Червоної гвардії. Ревком провів конфіскацію землі у куркулів, що мали по 50—100 десятин землі, і розподілив між безземельними та малоземельними селянами, націоналізував банк, т. зв. кредитне товариство.

Та недовго довелося будувати нове життя. В березні 1918 року Градизьк захопили кайзерівські війська. Окупанти разом з буржуазними націоналістами відновили старі порядки. До в'язниці були кинуті голова ревкому П. Л. Крупко, Г. Т. Осауленко, Я. М. Мартовий, К. М. Карпенко та інші. Однак репресії не зломили дух більшовиків.

У вересні 1918 року в урочищі Казанок, на узгір'ї Пивихи, відбулась нарада градизьких більшовиків-підпільників. Нарада вирішила створити партизанський загін, встановити зв'язки з партизанами Кременчука, надрукувати кілька відозв і плакатів із закликом до трудящих посилити боротьбу проти ворогів.

Створений партизанський загін, що спочатку об'єднував 15 чоловік, очолив Я. М. Болдарєв з хутора Середпілля. Активними учасниками і організаторами загону були Я. Ф. Башкал, І. М. Геля, П. С. і М.С. Бондаренки та інші [1]. Наприкінці листопада і в грудні 1918 року радянські війська з участю партизанів вигнали з Градизька німців і гетьманців.

Разом з кременчуцьким революційним загоном градизькі партизани під керівництвом Я. М. Болдарєва брали участь у роззброєнні охорони Кременчуцької тюрми і визволенні в'язнів ще до приходу Червоної Армії.

Наприкінці січня — на початку лютого 1919 року після вигнання петлюрівців, які на кілька тижнів захопили владу в свої руки, і в Градизьку повністю відновлюється Радянська влада. Волревком, який знову очолив П. Л. Крупко, приступив до роботи. Охороною громадського порядку відала міліція на чолі з С. І. Гоголем.

Із приходом червоних військ багато градижчан влилося в їхні лави. Загін Я. М. Болдарєва було включено в революційний загін при Кременчуцькій повітовій надзвичайній комісії (ЧК) по боротьбі з контрреволюцією. К. С. Вериченка на початку 1919 року І Градизький волосний з'їзд Рад послав делегатом на І повітовий з'їзд Рад Кременчуччини, де його обрали помічником Кременчуцького повітового комісара по Градизькій волості [2]. Але короткою була мирна передишка.

У перші дні серпня Градизьк захопили денікінські війська. Та ворогам ненадовго вдалося утримати владу. Під ударами радянських військ, якими командував М. Г. Кропив'янський, та з участю партизанів 21 грудня 1919 року в Градизьку було відновлено Радянську владу.

Відновила роботу партійна організація, яка в лютому вже налічувала 33 комуністів. Навесні 1920 року волревком передав владу волвиконкому, до складу якого ввійшли П. Л. Крупко — голова волвиконкому, Я. М. Башкал, К. С. Коливайло,

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2047, оп. 1, спр. 40, арк. 2; спр. 11, арк. 1—6; спр. 39, арк. 1; спр. 47, арк. 1—2; спр. 77, арк. 1—2.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-2047, п. 1, спр. 47, арк. 2—3.

П. Г. Маляренко, П. М. Краліч, Т. П. Кілеса, Г. І. Козачинський[1]. Всі вони були випробуваними комуністами.

На початку грудня 1920 року, з ініціативи партійної організації, було організовано комуністичну спілку молоді в Градизьку, до якої записалось близько 50 чоловік[2]. Організаторами і першими керівниками градизької комсомольської організації були М. Х. Мартовий (секретар комсомольського осередку), К. Ф. Башкал, Г. Костиря, М. Бабенко, Л. Мірошниченко.

З першого року мирного життя трудящі Градизька під керівництвом парторганізації приступили до побудови нового життя. Вже у 1920 році було проведено перші комуністичні суботники по благоустрою селища.

З ініціативи комнезаму, що виник у 1920 році, було проведено часткову конфіскацію лишків хліба у куркулів на користь місцевої бідноти. Комуністи і комсомольці Градизька брали активну участь в організації частин особливого призначення (ЧОП) для боротьби з бандитизмом. В бою проти банди Халявки у районі Святилівки загинув градизький комсомолець М. Ф. Калініченко.

Незважаючи на труднощі, градижчани подали братню допомогу шахтарям Донбасу та голодуючим Поволжя. У «День допомоги донецькому шахтареві» в серпні 1921 року вони зібрали 642 тис. крб., понад 30 пудів зерна, овочів та інших продуктів. Для голодуючих Поволжя зібрали вагон продовольчих товарів. У цьому ж році Градизький волкомнезам разом з робітничо-селянською інспекцією розподілив серед бідноти 300 пудів борошна.

Відновлювали роботу націоналізовані промислові підприємства. У 1922 році тут уже працювали державний лісопильний завод, 2 млини, 2 маслобійні заводи, друкарня[3].

За новим адміністративним поділом, у 1923 році створено Градизький район із колишніх Градизької і Мозоліївської волостей у складі Кременчуцького округу[4]. Першим головою райвиконкому був С. П. Голишкін, секретарем — І. Манячук. На цей час у Градизьку налічувалось 11 496 чоловік населення.

Разом з відбудовою господарства в ці роки велика увага приділялася справі народної освіти та охороні здоров'я. Освіту діти здобували в чотирьох трудових школах. Для сиріт було відкрито дитячий будинок. Почали працювати лікарня, поштове відділення.

Виникають перші профспілкові організації району при райвиконкомі, серед робітників млинів, профспілка будівельних працівників, спілка «Робітземлісу». Профспілки разом з комсомолом проводили значну роботу по ліквідації неписьменності серед населення, виступали на захист прав робітників, які працювали в приватних кустарних та куркульських господарствах.

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2047, оп. 1, спр. 47, арк. 2—3.
[2] Образование и деятельность комсомола в годы гражданской войны. Сб. документов. К., 1959, стор. 592.
[3] Статистика Украины. Серия IX. Список промышленных заведений на 1 января 1922 г., 1923, стор. 38, 68, 114.
[4] Збірник узаконень УРСР, 1923, № 18—19, стор. 312.

В. А. О.

Довідка жителю Градизька П. І. Приступі про участь його в громадянській війні.

Молотьба в ТСОЗі «Жатка». 1924 р.

Вже в перший рік існування району активну роботу на селі розгорнули Ради. Широке коло питань розглянув 2-й районний з'їзд Рад (листопад 1923 року) — про роботу селянських будинків, хат-читалень, про ліквідацію неписьменності, про виявлення лишків землі, про надання пільг сільськогосподарським колективам і окремим господарствам, про організацію сільськогосподарських курсів у районі, про залучення мас до колективного землекористування тощо [1]. У цьому ж 1923 році в Градизьку було організовано перше колективне господарство — ТСОЗ «Жатка». Він мав 44 га землі, 4 коней, кілька плугів і дерев'яних борін. Ініціаторами створення цього господарства були П. І. Опришко, П. С. Соколовський та інші бідняки. Очолив його П. І. Опришко. Пізніше виник ТСОЗ ім. Петровського. За прикладом цих перших колективних господарств у 1925—1929 роках створюються ТСОЗи «Господар-незаможник», «Згода», «Червоний садівник» та інші.

Велику увагу справі розвитку сільського господарства на колективних засадах, питанню розширення робіт меліоративних товариств, організації машинотракторних товариств і колгоспів приділив V з'їзд Рад Градизького повіту (квітень 1927 року).

З кінця 1929 і протягом 1930 року, на базі дрібних ТСОЗів, у Градизьку організуються артілі «Промінь», ім. Чапаєва та інші.

Значну допомогу колгоспам подала створена у 1931 році в Градизьку МТС, а в забезпеченні їх кадрами — партійні і профспілкові організації м. Кременчука.

Найбільшим багатогалузевим господарством був колгосп «Воля» (пізніше «За соціалістичну перемогу»). Крім зернового господарства, тут напередодні війни було добре розвинуте і тваринництво. Колгосп мав ферму племінної великої рогатої худоби, свиноферму, вівцеферму, птахоферму і кролеферму. Від усіх галузей господарства в 1940 році колгосп одержав 1 млн. 300 тис. крб. прибутку.

У передвоєнні п'ятирічки трудівники села повністю стали на шлях соціалістичного господарювання. Колгоспники почали брати активну участь у громадському житті країни. Краща виробничниця завідуюча свинофермою А. В. Галаган була делегатом XVII з'їзду ВКП(б)[2], рільник М. С. Халявка був делегатом II Всесоюзного з'їзду колгоспників-ударників. Колгосп і його передові люди не раз відзначалися преміями і нагородами. Орденами «Знак пошани» були нагороджені свинарка М. М. Опришко та ланкова махоркової ланки Є. С. Нетеса.

Досягнення молочно-товарних ферм демонструвалися на Всесоюзній сільськогосподарській виставці.

За роки довоєнних п'ятирічок у Градизьку виник ряд промислових підприємств та артілей, яких не було раніше, а саме: цегельний завод Полтавської міськпромспілки, райхарчокомбінат, сирзавод, млин, електростанція, артілі «Червоний лозовик», «Коопходовик», деревообробна артіль по виготовленню меблів, артіль художньої вишивки ім. 8 Березня, кравецька артіль «Об'єднання», шевська артіль «Чер-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2038, оп. 1, спр. 72, арк. 2—5.
[2] Газ. «За соціалістичну перемогу» (Градизьк), 8 березня 1936 р.

Група незаможників Градизька учасників громадянської війни разом з президією Градизького РайКСН. 1927 р.

воний кустар», риболовецька артіль[1]. Їх продукція використовувалась не тільки для потреб місцевого населення, а йшла також за межі району.

У передвоєнні роки Градизьк став культурним центром району. На 9333 чоловіки населення тут було 1 середня школа, вечірня середня школа робітничої молоді, дві семирічні і 3 початкові школи. Крім того, працював робітничий факультет Кременчуцького педагогічного інституту, на якому навчалось більше 100 чоловік робітників і колгоспників, та бухгалтерсько-економічний технікум, де вчилося 167 чол. У селищі діяв районний будинок культури на 500 місць, піонерський клуб, чотири колгоспних клуби. При клубах і школах працювали бібліотеки з книжковим фондом у кілька десятків тисяч примірників книг.

Та творче життя градижчан було порушено нападом фашистів на нашу країну. Вже з перших днів фашистської навали військовозобов'язані жителі Градизька пішли в ряди Радянської Армії. На їх місце в колгоспи, МТС, майстерні прийшли нові робітники, які швидко оволодівали професіями і виконували норми на 150—200 проц. У багатьох випадках батьків замінили діти[2].

Населення брало участь у будівництві укріплень. Багато трудівників ввійшло до створеного винищувального батальйону, який разом з 14-ю Сумською кавалерійською дивізією брав участь в обороні укріплень на Дніпрі. Після жорстоких боїв 13 вересня 1941 року в селище вдерлись фашисти[3].

Окупанти встановили жорстокий режим. Один за одним видавали накази і розпорядження про здачу кожним жителем молока, курей, яєць, худоби, хліба тощо. За невиконання фашисти погрожували різними карами.

Вже в перший місяць окупанти закрили школи і перетворили їх на склади та стайні.

Молодь і дорослих працездатних чоловіків та жінок фашисти силоміць вивозили на каторжні роботи до Німеччини. На тих, хто ухилявся від поїздки, накладалися штрафи в розмірі до 500 крб., у них відбирали худобу. Замість дітей забирали батьків. Окупанти перетворили селище на своєрідне гето. Навіть дозвіл на виїзд за межі району давав військовий комендант.

У Градизьку був табір військовополонених. Кати розстріляли за час окупації 5000 радянських громадян та вивезли на каторгу до Німеччини 650 чоловік[4].

Але репресії не могли зломити опір радянських людей. Для боротьби в тилу ворога у Градизьку залишалась група комуністів, комсомольців і активістів села

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-5331, оп. 1, спр. 58, арк. 7.
[2] Газ. «Більшовик Полтавщини», 13 серпня 1941 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 71, арк. 2.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-2533, оп. 1, спр. 12, арк. 53.

на чолі з секретарем райкому партії В. А. Слюсарем та головою райвиконкому М. П. Бережним. Підпільну діяльність проводили і створені у вересні—листопаді 1941 року інші партизанські загони. Один з таких загонів очолював житель Градизька М. А. Черв'яковський (голова колгоспу «Червоний лан»), комісаром був І. І. Пшеничний (директор Липівської школи). Комсомольською групою загону керував В. Д. Поливара. В липні 1943 року під Градизьком загін об'єднався з групою десантників-підривників, яка висадилась у лісі Казенній Дубині. Загін очолили командир В. П. Большаков і комісар В. Г. Руднєв, їх заступниками були М. А. Черв'яковський, І. І. Пшеничний та начальник штабу І. Ю. Голик[1]. Загін імені Маршала Радянського Союзу С. К. Тимошенка провів ряд вдалих бойових операцій, знищив десятки гітлерівців та поліцаїв, передав на Велику Землю цінні відомості про ворога.

Відступаючи під ударами Радянської Армії, фашисти і їх найманці знищили приміщення всіх установ, культурно-освітніх закладів і охорони здоров'я, всі промислові підприємства, колгоспи, спалили понад 1900 житлових і господарських приміщень.

28 вересня 1943 року радянські війська визволили Градизьк. В числі воїнів-визволителів були жителі Градизька колишній учитель Градизької середньої школи П. М. Король, Г. М. Ковтун, М. Й. Іваненко, О. П. Бондаренко та інші.

Радянські війська без перепочинку приступили до форсування Дніпра. Поблизу Градизька побудували дві переправи — Воронівську і Липівську. Населення селища подавало допомогу в спорудженні цих переправ, готувало човни, переправляло бійців-розвідників на правий берег. Всі, хто міг тримати зброю, брали участь у боротьбі з ворогом.

Хоробро боролися градижчани з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни, в тому числі й генерали М. І. Левченко та Д. В. Головко. Уродженець Градизька А. Г. Корзун удостоєний звання Героя Радянського Союзу[2].

Колишній учитель Градизької школи Г. І. Погорілий (Погорєлов), офіцер-прикордонник, був учасником першого бою з фашистами на 13-й прикордонній заставі Львівщини. Подвиг патріота описав письменник В. П. Бєляєв у книзі «Кордон в огні».

Протягом 14 місяців перебував у партизанському загоні Героя Радянського Союзу Д. М. Медведєва командир відділення розвідки градижчанин М. Н. Обрізан. Нині в селищі живуть 576 учасників Великої Вітчизняної війни, нагороджених орденами та медалями Союзу РСР[3].

З перших днів після вигнання фашистів трудящі селища приступили до відбудови зруйнованого господарства. Виконком Градизької сільської Ради звернувся до населення із закликом докласти всіх зусиль, щоб якнайшвидше залікувати рани, заподіяні війною, і допомогти Червоній Армії швидше розгромити ненависного ворога[4].

Люди працювали з нечуваним ентузіазмом. З часу визволення до 1 січня 1944 року трудівники артілі «Україна», в основному жінки, старики та підлітки, виконали всі польові роботи і зібрали врожай. Колгосп одержав 37 035 крб. прибутку[5].

У 1945 році в колгоспі стали до ладу млин, крупорушка, кузня, майстерня транспортного реманенту, господарство вже мало 172 голови великої рогатої худоби, 79 свиней, 29 овець та 78 коней. За рік колгосп одержав близько 42 тис. крб. прибутку.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 3.
[2] Полтавський краєзнавчий музей. Радянський період, спр. 191, арк. 11.
[3] Дані Глобинського райвійськкомату на 20 грудня 1965 р.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-5373, оп. 1, спр. 1, арк. 20.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-7547, оп. 1, спр. 2, арк. 1—5.

Колгосп «Промінь» мав прибутку близько 43 тис. крб., а ім. Чапаєва — понад 21 тис. крб. прибутку. Однак урожаї зернових ще були низькі.

Багато уваги приділялось будівництву жител. Це термінове завдання виконували спеціально створені будівельні бригади.

Спираючись на велику допомогу держави, градижчани самовіддано працювали, відбудовуючи своє селище. Уже в перші роки після закінчення війни виросли приміщення райкому партії та райвиконкому, було відбудовано і споруджено нові раймаг, сільмаг, банк, чайну, лазню, впорядковано сквери і стадіон.

Відновили роботу райхарчокомбінат, деревообробна артіль ім. Т. Г. Шевченка, електростанція, кравецька і шевська майстерні[1].

На 1 січня 1950 року в Градизьку вже налічувалось 2901 господарство з населенням 9953 чоловіки.

У 1950 році відбулось об'єднання колгоспів ім. Леніна та ім. Ворошилова (хуторів Лізки, Середпілля та Ганнівки Градизької сільради) з колгоспом «Україна». Укрупнений колгосп мав 7230,1 га землі, 610 голів великої рогатої худоби (з них 125 корів і 150 волів), 130 коней, 600 свиней, 256 овець. В господарстві працювали 2 млини, цегельний завод, 2 кузні, 2 ремонтні майстерні. На фермах став до ладу водопровід[2].

Від усіх галузей господарства артіль одержала прибутку близько 1300 тис. крб. В колгоспі на той час було 2421 чоловік.

Артілі «Промінь» та ім. Чапаєва об'єдналися в одну — ім. Андрєєва. За колгоспом закріплювалося 3934,7 га земельних угідь. Господарство мало 425 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 62 корови, 366 свиней, 215 овець. З допоміжних виробництв тут діяли 2 млини, цегельний завод, 2 обозні майстерні та 2 кузні[3].

На районній сільськогосподарській виставці у 1950 році колгоспи і МТС вже мали змогу демонструвати свої досягнення і техніку, якою вони були оснащені: самохідні комбайни, самохідні сінокосарки, дизельні трактори «ДТ-54», садово-городні трактори, картоплесаджалки, кукурудзо- і тютюносаджалки та іншу техніку. Колгоспи демонстрували механізацію тваринницьких ферм: автопоїлки, кормозапарники, електричну корморізку тощо. Все це вони мали завдяки наполегливій праці хліборобів та щедрій допомозі з боку держави.

Велику увагу колгоспи приділяли розвитку садівництва, городництва та вирощуванню тютюну.

Значну роль у піднесенні господарств колгоспів відігравала Градизька МТС. За досягнення високих показників на колгоспних полях уряд нагородив у 1952 році групу передових комбайнерів МТС. Серед них М. І. Онуфрієва, Г. П. Тараненка, Б. П. Ткаченка, М. Й. Тишка[4].

Питання господарського, культурного і громадського життя селища були предметом постійної уваги партійної організації. Так, VI Градизька районна партійна конференція, що відбувалась у січні 1952 року, вказала на необхідність підготовки при МТС кадрів механізаторів, піднесення громадського тваринництва та його продуктивності.

Ще більші зміни сталися в економічному і культурному житті селища за роки семирічки.

Чималих успіхів досяг колгосп «Україна», що утворився шляхом об'єднання у 1957 році всіх колгоспів Градизька в один. Сьогодні це технічно оснащене господарство. Тут є 25 тракторів, 22 комбайни, 33 автомашини, кілька десятків інших сільськогосподарських машин. Наявність такої техніки дає змогу механізувати основні види робіт на полі та фермах на 95—98 процентів. Колгосп має кваліфіковані кадри: близько 150 спеціалістів-трактористів, комбайнерів, шоферів.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-5331, оп. 1, спр. 58, арк. 7.
[2] Газ. «Соціалістична Градижчина», 1 травня 1950 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-7549, оп. 1, спр. 1, арк. 1—11.
[4] Газ. «Соціалістична Градижчина», 12 жовтня 1950 р.

За семиріччя валовий збір зерна зріс на 25 процентів. Майже вдвоє збільшився врожай картоплі. По 270—280 цнт буряків збирав колгосп з кожного гектара.

Добрі показники має колгосп і в тваринництві. На кінець семирічки на фермах утримувалось понад 2700 голів великої рогатої худоби, кількість свиней збільшилася з 1691 до 2214 голів. Відповідно зростало і виробництво продуктів тваринництва. На 100 га угідь м'яса вироблялося вже 51,1 цнт замість 42,7 цнт. Надій молока від кожної корови збільшився на 400 кг і становив понад 2100 кілограмів.

Нових успіхів досяг колгосп за перший рік нової п'ятирічки. Пшениці з кожного га зібрано по 26,9 цнт, кукурудзи — 28 цнт, цукрових буряків — 286 цнт. Надій молока від кожної корови збільшився до 2236 кг, вироблено м'яса понад 3700 цнт.

Багато уваги колгосп приділяє розвитку птахівництва, бджільництва і тутового шовкопряда. За успіхи в розвитку тваринництва і птахівництва ряд передовиків виробництва нагороджено орденами і медалями, серед них орденом Трудового Червоного Прапора — птахівник А. С. Скриль, орденом «Знак пошани» — телятниця Л. П. Сергієнко.

Великого розмаху за ці роки набрав патріотичний рух за звання ударника комуністичної праці. Першими удостоєні цього почесного звання доярка О. С. Лях, комбайнер Г. П. Соловей, трактористи І. М. Остроушко і Л. С. Волошин, причіплювач М. В. Дранко та інші.

Колгосп має ряд допоміжних підприємств: млин, пилораму, кузню, столярну майстерню, дві електростанції, слюсарню. Він проводить роботи по використанню вод Кременчуцького моря для зрошення. В найближчі роки буде зрошуватись до 1000 га орної землі.

Із зростанням виробництва збільшились і грошові прибутки колгоспу. Якщо в першому році семирічки вони становили 565 590 крб., то в 1965 році дорівнювали майже 1200 тис. крб., а в 1966 році — понад 1 млн. 600 тис. крб. Це дало змогу колгоспові перейти на грошову оплату праці.

За семирічку майже вдвоє зріс фонд оплати праці колгоспників і в 1965 році становив понад 800 тис. крб. Крім того, на пенсійне забезпечення в 1965 році витрачено близько 35 тис. крб.

Великі зміни сталися в селищі за роки Радянської влади. Сьогодні в Градизьку діє ряд промислових підприємств, у яких зайнято близько 4 тис. робітників і службовців. Продукція багатьох з них відома не тільки в області, а й у всіх кінцях Радянського Союзу і йде на експорт.

За межі району йде продукція промкомбінату, особливо його цехів — металообробного, скловиробів, цеху по виробленню декоративних квітів. За роки семирічки вони значно розширились, з'явилося 5 нових цехів.

Належне місце серед підприємств селища займає молокозавод, широкий асортимент продукції якого відомий за межами республіки. За дострокове перевиконання виробничого плану та активну участь у громадському житті трудівники маслоцеху цього заводу були удостоєні звання колективу комуністичної праці і 9 робітників — звання ударників комуністичної праці.

Великий обсяг роботи виконує побуткомбінат. Він не тільки обслуговує трудящих Градизька, а й 9 навколишніх населених пунктів.

Одним із найбільших підприємств селища є будівельне управління № 4 Облміжколгоспбуду. За роки семирічки було споруджено в колгоспі «Україна» механічну майстерню, 4 тваринницьких та 3 господарських приміщення, магазин, дитсадок, цегельний завод; збудовано цегельний завод у Кагамлику, приміщення правління рибоколгоспу «Прибій», ряд споруд у Максимівці та інших селах.

Перевиконує свої виробничі плани і комбінат культурно-побутових товарів. Разом з тим комбінат домігся і зниження собівартості продукції на 5,3 проц. За високі виробничі показники колективу механічного відділу, очолюваного майстром Л. Воликом, присвоєно почесне звання бригади комуністичної праці. Є в селищі

Один з цехів Градизького молокозаводу. 1966 р.

і цех кременчуцької фабрики художньої вишивки ім. Зої Космодем'янської та швейний цех Кременчуцької швейної фабрики.

Хорошими показниками відзначається і риболовецька артіль «Прибій», яка існує з 1930 року. За високі виробничі показники ланковий цієї артілі І. М. Максюта нагороджений у 1963 році орденом Леніна.

З кожним роком розростається Градизьк, перетворюється в красиве селище з прямими, широкими, обрамленими декоративними і фруктовими деревами вулицями, з розкішним парком, зеленими скверами, красивими житловими будинками, просторими і світлими громадськими, культурно-побутовими спорудами та різними підприємствами.

З 1957 року Градизьк віднесено до категорії селищ міського типу[1]. Згідно з планом реконструкції Градизька, в цьому ж році з допомогою держави почалась забудова його північно-східної околиці.

З утворенням Кременчуцького моря зникли дрібні хутори, що були навколо Градизька,— Попівка, Тупалівка, Дебелівка, Папеківка. Вони були знесені, а їх жителі переселилися до нового чудового селища, що виросло на околиці Градизька, яке народ назвав Новоселівкою. Сюди ж переселилися сотні сімей з Чигирин-Діброви, Морозівки та інших сіл.

З укрупненням районів (30 грудня 1962 року) Градизький район було розформовано і майже всю його територію, в т. ч. і Градизьк, віднесено до Глобинського району[2].

Великих успіхів досягнуто за роки Радянської влади в галузі охорони здоров'я, освіти і культури. Незрівнянно поліпшилась охорона здоров'я населення. В селищі діє 8 медичних установ, у т. ч. 2 великі лікарні і тубдиспансер, які обслуговують і населення навколишніх сіл. В них працюють 29 лікарів та близько 150 чоловік середнього медперсоналу. Це значно більше, ніж було у всьому повіті за дожовтневі часи.

За багаторічну бездоганну працю багато медпрацівників нагороджені орденами і медалями СРСР. Серед них орден Леніна одержав заслужений лікар О. І. Комарецький; медалями нагороджені акушерка М. М. Кувалдіна, медсестри В. Д. Мельник, М. П. Тенетко та інші. Давно забуто тяжку спадщину дожовтневих часів — неписьменність, яка серед чоловіків становила 75 проц., а серед жінок до 96 процентів.

Сьогодні в селищі 1 середня, 2 восьмирічні, а також школа-інтернат. Розміщені вони в нових приміщеннях, в яких навчається понад півтори тисячі учнів.

Лише за роки семирічки здобули середню та восьмирічну освіту кількасот учнів. Багато з них закінчили або навчаються в різних вузах країни, інші працюють на промислових виробництвах та в сільському господарстві.

---

[1] Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки, № 3, 30 квітня 1957 р., стор. 86.

[2] Газ. «Радянська Україна», 3 січня 1963 р.

Заслужений лікар республіки О. І. Комарецький (зліва) консультує лікаря І. Г. Улеватого. 1966 р.

Навчають і виховують учнів понад 120 вчителів[1] ентузіастів народної освіти. Багато з них мають великий досвід і за свою роботу в школі та активну участь у громадському житті заслужили велику повагу.

Протягом багатьох років самовідданої праці виховала більше тисячі юнаків і дівчат учителька Градизької середньої школи Є. І. Головко. Уряд нагородив її орденом Леніна, медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 років»[2].

Понад 40 років працює викладач фізики Є. О. Ковалевський. Він удостоєний ордена Трудового Червоного Прапора.

В середній школі стало традицією влаштовувати зустрічі з учасниками визволення Градизька від фашистських полчищ. Школярі листуються з учнями Польщі, Чехословаччини, НДР, Болгарії, Англії і одержали від них для свого музею ряд документів про В. І. Леніна.

Для молоді, що працює і продовжує вчитися, є вечірня школа робітничої молоді та заочна середня загальноосвітня школа.

---

[1] Дані Глобинського районного відділу народної освіти на 25 травня 1965 р.
[2] Газ. «Соціалістична Градижчина», 25 січня 1948 р.

Загальний вид Градизька. На горизонті гора Пивиха. 1966 р.

Будинок культури в Градизьку. 1966 р.

Добре організовано роботу по вихованню дошкільнят. Тут працюють 4 стаціонарних дитячих садки і ясла.

Широко розгорнуто в селищі культмасову роботу. Одним із центрів її є Будинок культури. До участі в численних гуртках залучається талановита молодь. Вже понад 40 років у селищі працюють хоровий та драматичний колективи. Самодіяльний театральний колектив виховав чимало видатних митців. Серед них А. А. Верменич, народний артист УРСР (нині він у Дніпропетровську), А. Галимон (тепер працює в Чернігові), А. К. Гринько (зараз в Одесі) та інші. Багато сценічної молоді нагороджено почесними грамотами та дипломами обласного огляду та обласного управління культури. Творчий колектив бореться за почесне звання самодіяльного народного театру.

В пошані тут і спорт. Одинадцять спортивних колективів об'єднують понад 1200 юнаків та дівчат. До їх послуг 4 спортивних майданчики, стадіон. Роботою в окремих секціях керують майстри спорту. Багато кваліфікованих спортсменів вийшло з Градизька. Серед них майстри спорту В. Ф. Ковтун, Т. Я. Матрос. Суддею республіканської категорії по футболу став В. Л. Гарасюк та інші. Лише в 1964 році в секціях підготовлено 108 спортсменів 1-го, 2-го і 3-го розрядів, 240 значкістів ГПО.

Є де культурно провести дозвілля і піонерам. Тут працює Будинок піонерів.

Люблять градижчани книгу. Завжди людно в бібліотеках селища, у фондах яких налічується близько 95 тис. примірників книг. Крім того, є бібліотеки і в кожному колгоспі з фондом книг по кілька тисяч примірників. Понад дві третини населення — майже всі дорослі жителі — є постійними читачами бібліотек. У дожовтневий час на все селище лише окремі багатії одержували тільки 14 примірників газет і журналів. Нині по 2—3 примірники газет та журналів одержує кожна сім'я. Всього 6900 примірників на 3970 дворів.

З 1959 року в селищі видається газета «Колгоспник» — орган парторганізації і правління колгоспу «Україна» та селищної Ради депутатів трудящих.

Свідченням зростання культури є посилений попит на такі товари, як телевізори, радіоприймачі та різні побутові речі. Нині кожна друга сім'я має радіолу або телевізор; понад 2 тис. велосипедів, близько 200 мотоциклів, 15 легкових авто-

машин мають у власному користуванні трудівники селища. Газові плитки, пральні машини, холодильники стали звичними для жителів Градизька.

З кожним роком кращає Градизьк. Виросли перші житлові двоповерхові комунальні будинки загальною площею близько 1700 кв. м., продовжується дальша його забудова індивідуальними житловими та комунальними будинками на 3—5 кімнат. Центральні вулиці селища вкриті бруківкою та асфальтом, більш як на 20 км прокладено асфальтовані тротуари. 2 парки і 7 скверів з декоративними насадженнями прикрашають селище. Багато уваги приділяється водопостачанню. Вже діють дві глибинні свердловини і незабаром стануть до ладу ще дві.

У центрі селища встановлено пам'ятники — творцеві Радянської держави В. І. Леніну, а також воїнам, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

За п'ятирічним планом передбачається дальше будівництво житлових, комунальних і громадських споруд, будівництво доріг, озеленення вулиць.

Розпочато будівництво водонапірних станцій, з допомогою яких водами Кременчуцького моря буде зрошено в найближчі роки понад 500 га орних земель.

Керівна роль в усіх галузях життя селища належить 18 партійним організаціям підприємств, колгоспу та різних установ. Вірним помічником їх є комсомольські організації.

Велика роль у благоустрої селища належить селищній Раді, її депутатам. Жителі Градизька обрали до її складу 104 депутатів, 10 — до районної і одного — до обласної Рад. Депутати Рад є невтомними активістами в усіх галузях життя селища. Серед них голова колгоспу «Україна» О. Н. Обрізан, депутат обласної Ради, депутати селищної Ради — заступник голови колгоспу Я. А. Ланевський, директор промкомбінату І. Й. Вільховий, директор восьмирічної школи № 1 Б. П. Куликовський, завідуючий селищним клубом В. Г. Костенко.

Що дала Радянська влада трудівникам Градизька, можна показати на прикладі життя сім'ї П. Л. Крупка. До Великої Жовтневої соціалістичної революції це був бідняк із бідняків, крім присадибної ділянки, він не мав жодного клаптика землі. Сім'я перебивалася випадковими заробітками. Освіту зміг здобути лише за два класи церковнопарафіальної школи. За Радянської влади став Панас Лукич знатною людиною. Він був першим головою ревкому. Пізніше очолив окружний комітет незаможних селян, а потім став членом ЦК незаможних селян України.

Зовсім по-іншому склалася доля дітей і онуків Панаса Лукича. Всі вони здобули вищу та середню освіту. Старший син Іван Панасович та його дочка Наталія Іванівна працюють вихователями в Градизькій школі-інтернаті.

Градижчани пишаються не тільки високими досягненнями в господарських справах, а й тим, що з їх середовища вийшло багато вчених, громадських діячів, військових. Серед них композитор О. І. Білаш, художник І. І. Юхно, генерал Д. В. Головко, М. І. Левченко, народний артист УРСР А. А. Верменич та інші.

В Градизьку живе старий більшовик і учасник штурму Зимового палацу і громадянської війни, нині пенсіонер Я. З. Антосик, заслужений лікар республіки О. І. Комарецький та інші.

В. Н. ЖУК, Г. П. ОЛЕКСАШЕНКО

МАНЖЕЛІЯ

Манжелія — село, центр однойменної сільради, розміщене на правому підвищеному березі річки Псла при впаданні в неї притоки Манжелійки, за 45 км від районного центру с. Глобиного, з якими має автобусне сполучення.

Село має т. зв. «кутки»: Григорівку, Луки, Манжелію і Поділ, які до 1962 р. були самостійними селами. Населення — 1394 чоловіки, 540 дворів. Сільській Раді підпорядковані села Вітки і Ламане. В сільраді — 793 двори, в яких живе 2099 чоловік.

Територія Манжелії була заселена ще в перші століття нашої ери. Про це свідчить виявлене поблизу села понад річкою Манжелійкою ранньослов'янське поселення Черняхівської культури[1].

Назва села походить від невеличкої річки Манжелійки, найменування якої, вірогідно, має тюркський корінь[2].

Виникла Манжелія наприкінці XVI — на початку XVII ст., коли селяни, рятуючись від гніту польської шляхти, переселялися на вільні землі або заселяли старі городища, залишені ще в часи набігів кочовиків.

Вірогідно, так була заселена і Манжелія. Вперше село згадується серед королівських володінь, як «город Маджала», або «Манджалія». В 1622 році його віднесли до складу Черкаського староства. У польських документах воно називається «містечко Мандзяла — городище», в якому налічувалось 16 дворів козацьких та 6 дворів посполитих. На карті Боплана, складеній у першій половині XVII століття, вона значиться як слобода.

В 1628 році Манжелія стала власністю князів Вишневецьких[3].

Лише визвольна війна 1648—1654 рр. позбавила манжеліївців від кабали Вишневецьких. Село було віднесено до складу Омельницької сотні Чигиринського полку, а з 1667 року — до Кременчуцької сотні Миргородського полку.

У 2-й половині XVII і на початку XVIII століть населення Манжелії швидко зростало за рахунок втікачів із Правобережної України, які рятувалися від репресій і експлуатації польської шляхти.

У 1726 році в «городі Манжелейка» налічувалось 266 дворів, жителі яких підлягали гетьманському управлінню і вважалися непокріпаченими, а за ревізією 1729 року тут значиться 309 дворів[4].

У 2-й чверті XVIII століття козацька старшина шляхом загарбань чи одержання земель на ранг привласнювала великі земельні простори з поселенцями. Тоді і значна частина жителів Манжелії теж потрапила в кабалу. Одним з перших поміщиків-власників села був миргородський полковник В. П. Капніст. Як іноземець, він одержав у 1743 році за службу царю грамоту, що підтверджувала його власницькі права на села Манжелію, Обухівку, Зуївці, Трубайці і Попівку (всього 152 двори). Він дозволив селитися вихідцям із інших сіл на подарованих йому землях і заснував Ламане, Піски, Миколаївку (нині село Фрунзівка), Василівку, Пузикове і Бригадирівку.

В 1841 році майже вся Манжелія та села Ламане, Миколаївка і Піски перейшли у володіння П. М. Капніста. Йому належало 7 тис. десятин землі, млини з 27 колами, 749 ревізьких душ (чоловіків) та 806 жінок[5].

---

[1] Е. В. Махно. Памятники Черняховской культуры на территории УССР. Материалы исследования по археологии СССР. Вып. 82, спр. 37.

[2] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 18; О. С. Стрижак. Назви річок Полтавщини. 1963, стор. 48.

[3] В. Г. Ляскоронский. Гильом Левассер-де-Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России. К., 1901, стор. 28.

[4] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 9. Полтава, 1912, стор. 140, 152.

[5] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник, 1910, т. 2, стор. 286.

Не кращою стала доля селян і після скасування кріпацтва. Значна частина колишніх кріпаків та дворових лишилися малоземельними або безземельними. Про це яскраво свідчить той факт, що 92 ревізькі душі та 44 дворових, які належали поміщикам Остроградським, після реформи 1861 року одержали всього 163 десятини 736 кв. саженів землі, причому вона була розкидана у 65 місцях. За цю землю селяни мусили щороку платити в казну по 449 крб. 72 коп. До того ж уставна грамота лишала за поміщиком право переносити селянські будівлі з хороших присадибних ділянок на інші[1].

Після реформи спостерігалося прискорене розшарування селян. За переписом 1885 року, в Манжелії з прилеглими хуторами було 515 дворів із загальною кількістю населення 2949 чоловік. Їм належали 2994 десятини орної землі.

Вже через 15 років після реформи із усіх господарств 15 зовсім не мали землі, 92 мали тільки невеличкі садиби, 67 — менше як по 2 десятини, 42 — по 2—3 десятини, а 49 куркульських господарств по 15—80 десятин. 69 селянських господарств не мали ніякої худоби, а 85 — робочої.

З середини XIX століття село стало волосним центром. Манжеліївській волості було підпорядковано ще 6 сіл та 10 хуторів: Григорівка, Броварки (нині Заможне), Ламане, Попівка, Троїцьке та Миколаївка (нині Фрунзівка); тут жило 7963 чол. населення[2].

Малоземелля і спричинені ним злидні щорічно примушували бідняків іти на заробітки в поміщицькі економії та в Таврію.

Процес обезземелення і зубожіння селян тривав і в XX столітті. У 1900 році зовсім не мали орної землі 90, менше 1 десятини — 37 господарств, від 1 до 3 десятин — 80. На все село було 22 кінні сівалки, які належали куркулям.

Виснажували жителів села і щорічні податки. Так, козацька громада сплачувала за рік 156 крб. земельного податку, 1067 крб. повітових земських зборів, 707 крб. губернських земських зборів, 989 крб. волосних і сільських мирських зборів, 316 крб. страхових платежів тощо.

Соціальна нерівність обумовлювала активну участь селян в революційних подіях.

Під час революції 1905—1907 рр. в Манжелії під впливом виступів селян інших сіл відбувалися масові мітинги протесту проти існуючого ладу.

У червні 1905 року поденні робітники із Манжелії, які працювали в с. Семимогилах Кринківської волості в економії поміщиці Калачевської, разом з місцевим населенням влаштували страйк і вимагали підвищення заробітної плати, рівної оплати праці чоловіків і жінок[3].

В грудні 1905 року манжеліївці брали участь у збройній сутичці селян з поліцією в с. Василівці Кременчуцького повіту.

В період столипінської реакції становище селян ще більше погіршало. Навколо села виникали куркульські хутори. Деякі куркулі мали по 40, 80 і понад 200 десятин землі. Поміщик Остроградський володів 3200 десятинами землі. В той же час 39 господарств села з населенням 167 чол. зовсім не мали орної землі, а 361 господарство з населенням 1853 чоловіки мали всього 111 десятин землі[4].

Близько 300 чоловік (із 70 господарств) жили виключно з промислів, а 38 — тільки з поденщини. Решта поєднувала землеробство з кустарними промислами[5].

---

[1] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 815, арк. 1—86.

[2] Сборник по хозяйственной статистике по Полтавской губернии, т. VII. Кременчугский уезд. Полтава, 1888, таблицы 130, 135, 293.

[3] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы. Х. 1957, стор. 82.

[4] Обеспеченность пахотной земли хозяйств Полтавской губернии. Кременчугский уезд. Полтава. 1907, стор. 38—39.

[5] Кустари и ремесленники Полтавской губернии по сведениям, собранным в 1898 и 1900 гг. Полтава, 1901, стор. 79—80.

Економічному становищу села відповідав і його культурний рівень. Лише з 1873 року в Манжелії почало працювати однокласне училище. На 1885 рік з 2949 жителів села і прилеглих хуторів грамотних було 123 чоловіки та 2 жінки. У 1891—1892 навчалося 90 хлопчиків та 2 дівчаток. Протягом року вибуло «за власним бажанням» 34 хлопчики і 2 дівчинки, жодний учень не закінчив курс навчання в цьому році. На початку XX століття, крім земського училища, тут на кілька сіл ще було 2 церковнопарафіальні школи — чоловіча і жіноча.

Більшості учням, переважно з сімей бідняків і середняків, невдавалося закінчити навчання і в цих школах. У 1907 році училище закінчили лише 12 проц. учнів. Таке становище з освітою залишалось і до встановлення Радянської влади.

Така ж картина була і з медичним обслуговуванням. Манжеліївську і Пісківську волості, де налічувалось близько 22 тис. чол. населення, обслуговувала одна невеличка лікарня. Тут працювали 1 лікар, 4 фельдшери та фельдшерицяакушерка[1]. Частими були в селі різні захворювання та епідемії.

З перших днів революційних подій 1917 року багато манжеліївців виступили проти старих порядків.

У січні 1918 року манжеліївці встановили Радянську владу. Створений перший ревком, на чолі якого став І. С. Омельяненко, а згодом, після повернення з армії, М. М. Павленко. До складу ревкому ввійшли моряк-більшовик Федір Білогуб, Оникій Губина та Яків Дудник. Ревком конфіскував майно і землі поміщиків та частини куркулів і розподіляв їх між бідняками і батраками. Селяни готувалися до першої сівби. Організатором революційних перетворень на селі став партійний осередок, до якого входили М. М. Павленко, П. І. Білогуб, І. С. Омельяненко, О. І. Губина та інші.

Але в квітні 1918 року село захопили німці, а з ними прийшли і їх ставленики — зрадники-гетьманці та поміщики[2]. На селян було накладено контрибуцію на суму 800 тис. крб[3]. Хуторяни-куркулі теж почали відбирати у бідноти «свої» землі.

Біднота Манжелії повставала на боротьбу. Надзвичайно велике значення для розвитку партизанської боротьби проти окупантів і буржуазних націоналістів мав перехід через територію Манжеліївської волості частин 12-го корпусу, який пробивався з Кам'янця-Подільського на територію Радянської Росії через окуповану німцями територію і, зокрема, через Полтавщину. Корпус залишив селянам частину зброї.

На початку травня 1918 року за завданням партії в рідні місця повернувся військком 12-го корпусу Ф. В. Попов для налагодження партизанського руху і організації по селах бойових груп. Одна з таких груп на чолі з Михайлом Павленком була створена і в Манжелії. До її складу ввійшли місцеві бідняки І. О. Верховський, І. С. Загорулько, Д. П. Загорулько, Д. Д. Козаченко, С. І. Назаренко, Й. Ф. Михно, А. Н. Жадан, М. Н. Шутка, Ф. М. Шутка та інші.

Партизанські групи Манжелії, Мануйлівки та інших сіл об'єдналися у партизанський загін на чолі з Ф. В. Поповим, заступником його став житель Манжелії І. О. Верховський. До штабу входили представники від цих сіл. У Манжелії боротьба проходила особливо гостро.

Гетьманці і куркулі односельчани за допомогою німецьких окупантів вчиняли розправу над жителями села і особливо біднотою. Вони вбили бідняка-активіста В. С. Кирилова. У відповідь на це за вироком підпільного штабу було розстріляно урядника Самійленка.

Наприкінці 1918 року вигнали з села німців і гетьманців, а згодом і петлюрівців.

Трудове селянство радісно зустріло Червону Армію і організувало збір продо-

---

[1] Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 год. Полтава, 1916, стор. 239.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-2060, оп. 1, спр. 278, арк. 7.
[3] Журн. «Исторические записки», 1941, № 12, стор. 23.

Зліт колишніх червоних партизанів загону Ф. П. Попова. 11.VIII. 1935 р.

вольства та одягу для її бійців, а також фуражу для коней. Чимало жителів виявили бажання зі зброєю в руках відстоювати владу Рад. З Манжеліївської волості пішло до армії понад 300 добровольців.

Для охорони громадського порядку і боротьби з бандитизмом було створено волосну міліцію на чолі з Іваном Верховським.

Коли Україні почала загрожувати навала денікінців, з допомогою Кременчуцького партійного комітету більшовиків і політвідділу 60-ї дивізії в Манжелії в липні 1919 року сформувався кінно-піхотний артилерійський загін в кількості понад 500 чоловік, в т. ч. з Манжелії до 250 чоловік. Він дістав назву Кременчуцького. Значну частину його становили колишні фронтовики, партизани 1918 року. Штаб загону розмістився в Манжелії.

Командиром загону став Ф. В. Попов. Командирами окремих його підрозділів були і манжеліївці Федір Омельяненко, Сава Назаренко[1].

З наступом денікінців загін вийшов до ст. Гребінка і разом із 3-ю бригадою 60-ї дивізії здійснив ряд бойових операцій.

На початку вересня 1919 року Кременчуцький партизанський загін, за наказом командування, вийшов до Орла. Тут загін був переформований у кавалерійську червонокозачу бригаду. 20 жовтня бригада першою увійшла в Орел, а 17 листопада — в Курськ. Незабаром влилася до складу Першої кінної армії С. М. Будьонного і з боями пройшла аж до Кубані. Пізніше вона громила Врангеля в Криму.

Частина манжеліївських партизан — до 50 чоловік — на чолі з Іваном Верховським, що залишилась у денікінському тилу, взяли участь у визволенні від денікінців Кременчука 20 грудня 1919 року.

На селі почалося будівництво нового життя.

11 січня 1920 року відбулися загальні збори жителів Манжеліївської волості. Збори одностайно висловились за підтримку Радянської влади.

5 квітня 1920 року відбулися перевибори Рад. В прийнятій резолюції вказувалось на неминучість класової боротьби в умовах боротьби за владу Рад, відзначалась керівна і організаційна роль партії більшовиків, підкреслювалось, що партія комуністів-більшовиків перша вказала вірний шлях трудящим масам для остаточної боротьби з буржуазією. «Ми,— говорилось далі,— вітаємо партію більшовиків з її вождем тов. Леніним»[2].

У цьому ж році організувався і комітет незаможних селян (КНС)[3]. Першим його головою став П. І. Білогуб, а з 1921 року — М. Н. Шутка.

З ініціативи парторганізації в 1920 році в селі створюється комсомольська організація. Секретарем її став Г. І. Омельяненко, пізніше — М. В. Козаченко.

Партійний осередок Манжелії разом з комнезамом та комсомолом, крім господарських питань, велику увагу приділяли культурно-освітній роботі на селі. Тут відкрили клуб, бібліотеку-читальню.

---

[1] Ф. Попов. Рассказ о незабываемом, стор. 161.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-2060, оп. 1, спр. 11, арк. 15.
[3] Газ. «Наш путь» (Кременчук), 20 серпня 1920 р.

Але у волості і в повіті ще не було спокійно — лютували куркульські банди, яких непокоїли успіхи радянського будівництва на селі. У зв'язку з цим 16 липня 1920 року комсомольська організація Манжеліївської волості в повному складі відправилась на боротьбу з бандитизмом.

Недобитки банд Скирди, Кикотя, Мошенського і Левченка 17 липня 1920 року напали на Манжелію. Місцеві активісти стали на захист села. В нерівному бою загинули Ф. Білогуб, К. Самійленко, П. Губина, С. Кривонос і волвійськом Д. Чмокаленко. Захопивши в полон непритомного Федора Білогуба, бандити вчинили над ним звірячу розправу. Та недовго ходив по землі і сам бандит. Незабаром його наздогнала куля Федорового друга — С. Ф. Найди[1].

На території Манжеліївської волості формуванням загонів для боротьби з бандами керувала спеціальна п'ятірка, створена за розпорядженням командарма 14-ї армії І. П. Уборевича, штаб якого містився у Кременчуці. В Манжелії створився кінний загін, що налічував 150 чоловік, який і довершив розгром решток банд.

Село нарешті приступило до мирного будівництва, до налагодження нового життя.

З 1923 року Манжелія стала районним центром. До новоствореного району ввійшли Манжеліївська, Омельницька, Пісківська та Федорівська (Фидрівська) волості з 16 сільськими Радами, з населенням 40 294 чоловіки. З утворенням району число комуністів в селі зросло. В ряди партії з кожним днем вливалося все більше молоді. Особливо велике поповнення прийшло в дні ленінського призову. В 1924 році Манжеліївська партійна організація зросла на 13 чоловік, а в районі за 1924 рік вступило в ряди партії 104 чоловіки[2].

Комсомольська організація налічувала в цей час 11 членів ВЛКСМ. Очолив її Г. І. Омельяненко — син першого голови Манжеліївського волревкому. Для підвищення політичного і загальноосвітнього рівня членів партії і комсомольців партосередок організував двотижневу партійну школу.[3]

Активними помічниками парторганізації у проведенні серед населення культурно-масових заходів була і профспілка вчителів, яка виникла в 1921 році.

Велика увага приділялась ліквідації неписьменності. З ініціативи комсомолу і профспілкової організації у Манжелії було створено 13 шкіл лікнепу, а по десятихатках — гуртки.

Місцем проведення лекцій, голосних читок, зборів, мітингів, виступів самодіяльних гуртків став селянський будинок, відкритий у 1923 році. Бібліотека-читальня була улюбленим місцем відпочинку та бесід. З ініціативи комсомолу в 1924 році у Манжелії створюється піонерська організація, яка налічувала тоді до 60 піонерів.

Одержавши від держави землю, манжеліївці поступово вибивались із споконвічних злиднів. Але одноосібні господарства лишалися слабими. В багатьох не було робочої худоби. Відсутність реманенту і живого тягла в одноосібних бідняцьких господарствах ставили на чергу дня народження нової, соціалістичної форми господарювання. Вже на початку 1924 року в Манжелії створюється сільське кредитне товариство, очолене М. Н. Шуткою. Воно постачало селянам сільськогосподарський реманент, з його допомогою селяни одержували від держави кредити на сільськогосподарський реманент, насіння тощо. На кінець року товариство об'єднувало понад 130 господарств.

У 1928 році жителі Манжелії почали переходити до колективного господарювання. В селі організувалось два товариства спільного обробітку землі (ТСОЗ) — «Незаможник» і «Червоний пахар»[4]— та машинно-тракторне товариство «Згода».

---

[1] Ф. Попов. Рассказ о незабываемом, стор. 215—218.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 68, оп. 4, спр. 3, арк. 3.
[3] Газ. «Наш путь», 1 січня 1924 р.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-2038, оп. 1, спр. 579, арк. 13.

За допомогою державного кредиту воно придбало трактора «Фордзон». Це був перший трактор на селі.

Це були ще невеличкі, економічно слабкі колективи — об'єднували по 15—20 господарств. В розподілі урожаю існувала зрівнялівка.

Докорінні зміни в економічному і культурному житті села відбулися за довоєнні п'ятирічки.

Коли почався масовий рух за колективізацію (1929 рік), більшість селян вступила до ТСОЗів. На весні наступного року ТСОЗи об'єдналися в артіль «Червоний незаможник», її головою став М. В. Козаченко. Утворилось і виробничо-птахівниче товариство «Добробут»[1].

У 1931 році було завершено колективізацію. Всі селяни вступили до новоутворених 5 колгоспів: ім. Постишева (пізніше ім. Кірова), ім. Шевченка (село Григорівка), ім. Попова (потім «Ленінський шлях») у селі Поділ, «Перемога» (село Луки) та «Нове життя» (село Вітки).

Позитивну роль у проведенні колективізації і зміцненні колгоспів відіграли шефи — робітничий колектив кременчуцької тютюнової фабрики. Вони подали матеріальну допомогу селянам у ремонті сільськогосподарського реманенту, в обладнанні Будинку культури. Робітники читали для селян лекції, проводили бесіди, виступали з концертами. Організаційному і економічному зміцненню колгоспів сприяло створення в селі МТС.

Завершення суцільної колективізації обумовило й ліквідацію залишків капіталістичної спадщини — хуторів, жителі яких поступово переселилися до Манжелії.

Село зростало і упорядковувалося.

За довоєнні роки в селі було збудовано нові приміщення середньої школи, лікарні, ветпункту, клубу, магазину. У 1941 році, напередодні Великої Вітчизняної війни, десятий клас закінчили 32 учні.

Соціалістичне будівництво перервала навала гітлерівських полчищ на нашу Батьківщину. 23 вересня 1941 року Манжелію окупували фашисти. Та не давали манжеліївці спокою окупантам. Вже з перших днів окупації Великокринківського району тут почав діяти партизанський загін з 30 чоловік. До нього увійшли комуністи О. П. Шутка, К. Л. Лисенко, голова колгоспу О. М. Лісник та інші. Партизани підпалили мости через річку Хорол, чим затримали рух фашистів, пошкодили німецький телефонний зв'язок, поширювали листівки. Населення всіма засобами допомагало підпільникам. Г. С. Якуба переховував бійців-партизанів, допомагав встановлювати зв'язки із загоном. Д. П. Юрченко і Г. В. Шеремет поставляли загонові продукти. Підтримувала зв'язок з партизанами А. М. Шутка, чоловік якої був у партизанському загоні. І. В. Найденко і А. О. Губина підпалили німецький продовольчий склад[2]. Переховували військовополонених П. П. Григоренко, Н. К. Якуба, Д. П. Юренко. Лікар П. Я. Старчик видавав молоді фіктивні довідки, щоб врятувати їх від вивезення до Німеччини.

Гітлерівцям не вдавалось вислідити підпільників. Лише з допомогою зрадника фашисти заарештували понад 400 чол. з Манжелії, Фрунзівки, Сиротенок і Федорівки. 20 з них розстріляли у Великих Кринках[3], серед них одну з перших комсомолок Манжелії, активістку А. М. Шутку.

Фашисти завдали великої шкоди Манжелії, її жителям. На каторгу до Німеччини вивезли 129 юнаків і дівчат, а всього по сільраді — 169 чоловік. Відступаючи під ударами Радянської Армії, окупанти спалили на території Манжеліївської сільради всі громадські будівлі колгоспів і МТС, 352 хати колгоспників та 310 різних господарських споруд, знищили 317 голів великої рогатої худоби, 360 свиней,

---

[1] Газ. «Радянський селянин», 5 березня 1930 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 192—194.
[3] Ф. Попов. Рассказ о незабываемом, стор. 217—218.

тисячі цнт хліба та багато інших цінностей. В самій тільки Манжелії було спалено 259 хат та 224 господарські приміщення[1].

Самовіддано захищали свою Батьківщину манжеліївці. Понад 300 своїх синів послала Манжелія до лав Червоної Армії. За мужність і героїзм, виявлені при форсуванні Дніпра поблизу м. Запоріжжя, уродженець Манжелії О. О. Чайка був удостоєний високого звання Героя Радянського Союзу[2]. Учитель Манжеліївської середньої школи, гвардії підполковник В. Г. Волощенко нагороджений п'ятьма орденами та п'ятьма медалями, О. В. Скирта, тепер шофер колгоспу ім. Гагаріна, удостоєний п'ятьох орденів та шістьох медалей.

За героїзм у боротьбі з фашистами нагороджений орденами Слави 1-го, 2-го і 3-го ступенів Л. Т. Михненко. Кілька орденів і медалей має партизан М. М. Лисенко та інші. Смертю хоробрих полягли в роки Великої Вітчизняної війни комсомольці 20-х рр. М. Д. Загорулько, П. Я. Дудниченко та багато інших — всього 187 чоловік.

Тепер у селі живе 138 учасників Великої Вітчизняної війни, які за героїзм і мужність нагороджені орденами і медалями Союзу РСР.

26 вересня 1943 року радянські війська визволили Манжелію.

То був нелегкий період. У селі лишалися в основному жінки, старики і діти. Молодь пішла на фронт, а багато ще не повернулось із німецької неволі. Не вистачало техніки і тягла. Поля обробляли переважно вручну, використовували корів колгоспників. У МТС, яка обслуговувала 25 колгоспів, налічувалось 23 колісні трактори[3]. Не вистачало кваліфікованих кадрів — спеціалістів з різних галузей сільського господарства, механізаторів. У лютому 1946 року почали працювати курси трактористів при МТС, які через півроку дали перше поповнення технічних кадрів. До 1950 року вже було споруджено 147 будинків колгоспників, робітників та службовців загальною площею 6575 кв. метрів.

Боротьбу за відбудову господарства очолила партійна організація. Керуючись рішеннями Лютневого пленуму ЦК КП України, в 1947 році, вона направила на колгоспні ферми і в бригади 14 комуністів, які очолили найвідповідальніші ділянки виробництва. Так, молочнотоварну ферму колгоспу очолив Й. С. Гура, рільничу бригаду — Г. Я. Григоренко, на чолі колгоспу «Нове життя» став І. Г. Глущенко.

Дальшому організаційно-господарському зміцненню колгоспів сприяло їх об'єднання. 2 липня 1950 року всі колгоспи сільради об'єдналися в одне велике господарство ім. Калініна.

Колгосп мав 4986,80 га земельних угідь, з них орної землі з городами 3839,76 га. На фермах налічувалось 671 голова великої рогатої худоби (у т. ч.— 90 корів), 462 свиней, 255 овець, 70 робочих коней.

Дальшого розвитку в галузі економіки і культури досягло село за роки семирічки. Колгосп почав вирощувати цукрові буряки. Вже у 1959 році за одержання високого врожаю цукрових буряків — більш як по 400 цнт з гектара — ланкова О. Г. Штепа була удостоєна ордена «Знак пошани», а бригадир рільничої бригади С. В. Мазур — медалі «За трудову доблесть».

Тепер на ланах артілі працює могутня техніка — 19 тракторів, комбайни — 5 зернових, 4 кукурудзозбиральні та 3 бурякозбиральні, 13 вантажних автомашин. Багато техніки застосовується і на фермах. Це дає можливість у значній мірі механізувати всі основні види роботи на полях і фермах.

Порівняно з 1950 роком на кінець семирічки в колгоспі поголів'я худоби на фермах збільшилось у 2—3 рази. Більш як у півтора раза зріс урожай зернових з кожного гектара.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 67, арк. 22.
[2] Газ. «Зоря комунізму» (Глобине), 13 жовтня 1964 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-5394, оп. 1, спр. 1.

Рік у рік збільшується виробництво сільськогосподарської продукції на кожні 100 га угідь. У 1960 році її було вироблено майже на 12 тис. крб., а в 1965 році — на суму понад 16 тис. крб. З допоміжних підприємств тут є млин, олійниця, пилорама, сепараторний пункт, майстерні. Колгоспники почали вирощувати шовкопрядів.

Показовим для зміцнення економіки колгоспу є зростання неподільних фондів. Якщо в 1950 році вони становили близько 54 тис. крб. (в нових масштабах цін), а в 1960 році майже 400 тис. крб., то в 1965 році — понад 770 тис. карбованців.

Нові господарські досягнення має колгосп за перший рік нової п'ятирічки. Зібрано врожай зернових з усієї площі посіву в середньому понад 20 цнт, а пшениці майже по 22 цнт. Надоєно на кожну корову по 1944 кг молока. На 100 га угідь вироблено по 42 цнт м'яса. Грошові прибутки колгоспу становили за рік близько 726 тис. карбованців.

Велику роль у розвитку господарства відіграли рішення березневого Пленуму ЦК КПРС (1965 р.). Тільки за рік від продажу по підвищених закупівельних цінах молока, м'яса, пшениці і жита колгосп мав більше як 77 тис. крб. додаткового прибутку. Артіль добивається успіхів завдяки старанній праці колгоспників та керівництву партійної організації колгоспу, яка налічує 31 комуніста. 27 із них працюють безпосередньо в колгоспному виробництві (у т. ч. 7 — механізаторами, 9 — у тваринництві, 5 — у рільництві та на інших ділянках).

Гідне місце займають і комсомольці. З 35 комсомольців села 31 працює на фермах і полях.

Особливу пошану заслужили в односельчан комуніст-комбайнер О. Д. Вітка, який у 1965 році разом з дружиною Ганною Лук'янівною зібрав зернові з 327 га, а у 1966 році — з 335 га. В. Я. Григоренко разом з дружиною Ганною Хомівною щороку збирали кукурудзи на зерно на площі 250—300 га. Подружжя Г. М. та І. Ю. Шутка, які працюють комбайнерами з 1946 року, в 1965 році зібрали зернових і соняшника з площі 524 гектарів. Комбайнер М. О. Мірошниченко у 1966 році зібрав зернових з площі 366 га.

Заслужено поважають у селі доярку, депутата сільської Ради Г. С. Козаченко, яка за 1965 рік надоїла від кожної із 13 закріплених за нею корів понад 2200 кг молока, у 1966 році — по 2500 кг.

Не відстають від молодих і ветерани праці С. І. Лопушенко, С. Я. Купенко, яким уже більше 70 років, та Й. В. Лопушенко, якому близько 70 років. Щороку вони виробляють до 400 і більше трудоднів.

Крім колгоспу, значне місце в економіці села займає Манжеліївське відділення «Сільгосптехніка». Тут протягом 1963—1965 рр. було підготовлено понад 40 трактористів і комбайнерів та перепідготовлено 305 механізаторів. З 1964 року 50 трудівників ремонтної майстерні відділення включилися в боротьбу за звання колективу комуністичної праці. Серед них М. Г. Михно, Д. І. Фесенко, О. М. Шлютов систематично виконують норми виробітку на 110—125 процентів.

У селі дедалі більшого поширення набувають комуністичні форми праці.

Велику громадську роботу провадить виконком Манжеліївської сільської Ради депутатів трудящих, яка налічує 25 депутатів, у т. ч. робітників — 2, колгоспників — 15, інтелігенції — 8 чоловік. Серед депутатів — передовики виробництва доярка Г. С. Козаченко, свинарка А. С. Гордієнко, шофер І. М. Лопущенко, фельдшер Н. П. Яресько, слюсар відділення «Сільгосптехніка» Я. У. Корецький та інші.

З ініціативи сільської Ради, громадських і господарських організацій у 1960 році методом народної будови було споруджено дільничу лікарню на 25 ліжок з хірургічним, терапевтичним, родильним та гінекологічним відділами. Побудовано амбулаторію з стоматологічним, фізіотерапевтичним кабінетами та нове приміщення аптеки.

У дожовтневі часи в невеличкій лікарні працювали 1 лікар та 4 медсестри і фельдшери, які обслуговували понад 22 тис. жителів двох волостей. Тепер у селі

працює 3 лікарі з вищою освітою та 19 чол. медперсоналу з середньою спеціальною освітою. Заслужено шанують жителі акушерку О. П. Борець, яка працює тут уже понад 20 років.

Великих успіхів досягло село за роки Радянської влади в галузі освіти і культури. За два з половиною століття дожовтневої історії села жоден із трудових його жителів не здобув вищої чи середньої освіти.

А тільки за післявоєнні роки радянського часу середню школу закінчило 600 чоловік. Сотні з них здобули вищу освіту у вузах Києва, Харкова, Дніпропетровська, Полтави та інших містах. Серед них є 50 вчителів, 13 лікарів, 44 інженери, 14 агрономів і зоотехніків, 21 офіцер Радянської Армії. Сотні випускників школи трудяться в колгоспі. Чимало жителів села працюють у наукових закладах. Один із перших піонерів села випускник школи Б. М. Василенко — нині генерал; О. Г. Чорноволенко — підполковник, кандидат військових наук, О. О. Чайка — полковник, Герой Радянського Союзу, В. Я. Кочубей — науковий співробітник Донецького науково-дослідного інституту хімії, Ф. Ю. Чопенко — директор Фрунзівської середньої школи Глобинського району.

Широку дорогу до навчання відкрила дітям трудівників села Радянська влада. Манжеліївцям добре відомий життєвий шлях однієї із випускниць середньої школи Т. Г. Кравченко. Батько її, колгоспник, загинув на фронті Великої Вітчизняної війни. Мати — колгоспниця, нагороджена за вирощення високих врожаїв цукрових буряків медаллю «За трудову доблесть». У 1956 році Тамара закінчила середню школу і почала працювати в колгоспі. Вступила в ряди КПРС, брала активну участь у громадському житті села. Згодом її обрали депутатом і секретарем сільської Ради, а через деякий час вона вступила до Полтавського педагогічного інституту. Нині Тамара Григорівна закінчує його заочно і працює вчителькою в рідній школі.

Питання культурно-масової роботи, організації дозвілля трудящих є об'єктом повсякденної уваги партійних, профспілкових, комсомольських та інших громадських організацій та сільської Ради. Центром проведення культурно-масових заходів є сільський клуб на 350 місць. Тут працюють гуртки художньої самодіяльності, проводиться урочиста реєстрація шлюбів, звіздини, зустрічі Нового року та інші нові обряди, які входять у побут села.

Стали традицією зустрічі учасників громадянської та Великої Вітчизняної воєн, ветеранів праці із молоддю села. Не раз виступав перед молоддю активний учасник громадянської війни, колишній організатор і керівник Кременчуцького партизанського загону Ф. В. Попов, який живе в Манжелії.

Свідченням росту культури села є преса, книги, радіо, які стали необхідними для кожної сім'ї. В село надходить понад 1100 примірників газет і журналів. Сільська бібліотека вже кілька років має звання бібліотеки відмінної праці.

В. Н. ЖУК, В. В. МИХАЙЛИК,
М. Д. КОМАРОВ

ФЕ́ДОРІВКА

Федорівка (Фидрівка) — село, центр сільської Ради Глобинського району, якій підпорядковані села Глибоке, Глушкове, Глушкове Друге, Забрід, Заможне[1], Князівка, Лубенщина, Поділ і Попівка. Розташоване на березі річки Хоролу та її притоки Синявки за 35 км від залізничної станції Ганнівка. З райцентром Глобиним (55 км) та м. Кременчуком (60 км) має автобусне сполучення. Відстань до Полтави — 86 кілометрів.

У Федорівці 997 чол. населення, 336 дворів, по сільраді 3034 чол., 1004 дворп.

З давніх-давен і до наших днів у народі село звалося також Фидрівкою; під цією назвою воно згадується у працях деяких істориків, в матеріалах ревізій 1726—1729, 1859 років та окремих статистичних довідках. У працях інших істориків і в довідниках село зветься Федорівка.

Місцевість, де розташоване с. Федорівка, заселена з давніх-давен. На території села, в урочищі Чулинцях, на Вищому горбі, біля Хомчиного (Сухорабівського) броду, в урочищі Лепехи та біля Баланового горба є сліди чотирьох стоянок періоду неоліту та бронзи.

Перші письмові відомості про теперішню Федорівку припадають на другу чверть XVII століття. На карті французького інженера Боплана село віднесено до числа нових поселень поряд з Кременчуком, Омельником та іншими.[2]

Поневолені в XVII столітті і експлуатовані ополяченим магнатом Ієремією Вишневецьким, жителі Федорівки були позбавлені будь-яких прав, що викликало неодноразовий протест. Ось чому в роки визвольної війни українського народу (1648—1654 рр.) вони в складі Кременчуцької сотні, а потім Говтвянської сотні Миргородського полку взяли активну участь у всенародній боротьбі. Федорянам ще не раз доводилося братися за зброю, щоб захистити себе, свої землі, відстояти національну незалежність і після Переяславської ради. Вони підтримували повстання полковника Пушкаря проти гетьмана-зрадника І. Виговського, який намагався відірвати Україну від Росії і відновити польсько-шляхетське панування, та проти його спільників-татар, що в травні 1658 року зруйнували і пограбували село[3]. Федоряни разом з населенням навколишніх сіл пізніше ще не раз брали участь у антифеодальних виступах.

Наприкінці XVII століття, з посиленням феодально-кріпосницьких відносин на Лівобережній і Слобідській Україні, жителі Федорівки потрапляють у залежність від козацької старшини. У 1689 році полковник Д. Апостол одержав універсал на володіння Федорівкою, а через рік село царським урядом було віддане йому у довічне володіння. Грамота Петра І за 1710 рік остаточно підтвердила закріпачення федорян Д. Апостолом.

За ревізією 1729 року, у Федорівці налічувалось 272 двори; з них Д. Апостолу належало 238[4]. Сто років поміщики Апостоли експлуатували селян-кріпаків. Їм на зміну прийшли поміщики Битяговські, Потьомкіни, Остроградські та інші.

Долю кріпаків села у 2-й половині XVIII століття частково описав академік Гільденштедт, який проїздом побував у Федорівці[5]. На поміщика кріпаки повинні були працювати як піші, так і кінні, стільки і тоді, як цього він вимагав. Крім

---

[1] До 1964 р.— село Броварки.

[2] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 186.

[3] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х роках XVII ст. К., 1960, стор. 174.

[4] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, Выпуск 9. Полтава 1912, стор. 134, 145.

[5] Я. Сосницкий. Путешествие в Малороссию академика Гильденштедта и кн. Долгорукого. К., 1893, стор. 62—63.

того, селяни повинні були сплачувати певну суму податку в казну та постачати від громади робітників, так званих «лопатників», для виконання різних робіт. Селян змушували працювати на цегельні, винокурному та селітряному заводах.

Виснажлива праця на поміщиків, постійні матеріальні нестатки, безправ'я призводили до селянських заворушень. Коли почалося повстання в сусідньому селі Турбаях в 1789 році, повстали селяни і у Федорівці. Власті надіслали сюди військовий підрозділ під командуванням капітана Карпова, який придушив виступ селян.

Федоряни гаряче співчували турбаївцям. Саме тут народилася пісня про Турбаївське повстання, про великий народний гнів проти панів, яка починається словами:

Ой хотіли Базилевці весь світ перебути,
Турбаївців-козаченьків собі підвернути...[1]

Не поліпшилося становище трудящих і після скасування кріпацтва. За реформою 1861 року кількість землі у селян значно зменшилася. На все село виділили всього 885 десятин землі, на душу припадало по 0,7 десятини[2]. За одержані клаптики землі селяни повинні були ще довго відробляти на поміщика та сплачувати викупні платежі державі. Так, поміщик Остроградський за 488 десятин, відведених колишнім кріпакам, примушував останніх відробляти йому 5827 літніх днів, особливо під час посіву, збирання врожаю і обробітку землі, та 3611 зимових робочих днів. З 1864 року селяни повинні були сплачувати викупних платежів протягом 49 років по 1044 крб. 56 коп. щорічно. Селян позбавили прав ловити рибу, скошувати очерет, замочувати коноплі в річці тощо. За користування всім цим селяни повинні були додатково відробляти на поміщика та платити гроші[3]. У селян відібрали і пасовиська. На все село виділили всього 5 десятин пасовиськ. Худобу ніде було випасати. А за випас доводилось платити орендарям чи поміщикам по 4 крб. за кожну голову худоби.

Проникнення капіталізму на село ще більше поглиблювало соціальне розшарування селян. У 1887 році на 370 господарств, у яких проживало 2068 чол. населення, було 1214 десятин орної землі. Розмір ділянки на душу за 17 років після реформи зменшився до півдесятини. Багатії прибирали землю бідноти до своїх рук. Лише 7 господарств мали по 9—15 десятин, 47 середняцьких господарств мали по 6—9 десятин, у 214 господарствах було від 1 до 6 десятин, а 60 — зовсім не мали орної землі. Не кращим було становище селян і з наявністю худоби. У 56 бідняцьких господарств не було ніякої худоби. Лише 9 господарств на все село обробляли землю своєю худобою; 253 господарі орали і сіяли супрягою, інші мусили наймати тягло за відробітки.

Тяжке матеріальне становище змушувало багатьох селян вдаватися до різних заробітків. З 50 господарств села чоловіки й жінки йшли на далекі заробітки в Таврію та інші місця[4].

Розшарування і обезземелення селянських господарств поглиблювалося і в кінці XIX століття. На 1900 рік кількість бідняцьких господарств, які не мали орної землі, зросла з 60 у 1887 році до 77. Число господарств, які мали землі від 1 до 6 десятин, збільшилося з 214 до 259. З 47 середняцьких господарств лишилося 36. Разом з тим зміцніли куркульські господарства. Прибираючи до своїх рук землі бідняків, вони мали від 15 до 25 десятин[5].

---

[1] «Киевская старина», т. 83. К., жовтень, 1903, стор. 14—16.
[2] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 г., Полтава, 1904, стор. 508—509.
[3] ЦДІАЛ, ф. 557, оп. 30, стор. 812, арк. 1—49.
[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VII, Кременчугский уезд. Полтава, 1888, стор. 50—56, 259—260.
[5] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 г. Полтава, 1905, Кременчугский уезд, стор. 50—55.

Селян до того ж все більше виснажували численні податки та платежі. За 1900 рік жителі двох сільських громад сплатили понад 3 тис. крб. різних платежів[1].

Неминучість дальшого зубожіння, поміщицько-куркульське ярмо і безправ'я штовхали селян на активну участь у революції 1905—1907 років.

Найяскравішою сторінкою в історії боротьби жителів Федорівки проти гнобителів-поміщиків був страйк 5 грудня 1905 року, який відбувся під впливом агітації членів Кременчуцького комітету РСДРП. Після мітингу, на якому виступив робітник Крюківського вагоноремонтного заводу, кількасот жителів Федорівки направилися в економію поміщика Остроградського і припинили там роботи. На вимогу селян звільнити найманих робітників з економії пристав, який прибув сюди з козаками, відповів відмовою і наказав селянам розійтися по домівках. За наказом пристава козаки почали розганяти селян нагаями. Зчинилася бійка. А другого дня в село прибув новий загін козаків і почалася розправа над організаторами страйку. Всі вони були покарані різками і відпущені згодом додому, а Ю. П. Гору було засуджено на 5 років каторжних робіт в Архангельську губернію, після чого він незабаром помер.

У роки столипінської реакції, щоб роз'єднати селян та створити собі куркульську опору на селі, царизм насаджував відруби і хутори. Навколо Федорівки виникали хутори Поділ, Глушківський, Майданівка та інші, в яких було від 1 до 15 господарств з середнім наділом землі від 3 до 10 десятин. Куркулі за рахунок бідноти збільшували свої наділи до 20—40 і більше десятин. Розшарування села продовжувалося.

На 1910 рік у Федорівці з навколишніми хуторами було 458 селянських господарств. З кожних 100 господарств 19 або не мали зовсім землі, або не мали орної землі, у 41 — було менше ніж по 3 десятини. З кожних 100 господарств 26 не мали ніякої худоби, а 58 обробляли свої наділи коровами.

Сільське господарство не забезпечувало прожиткового мінімуму, тому значна частина жителів шукала побічного заробітку. 51 чоловік з села займався кустарними промислами, серед них були кравці, чоботарі, ткачі, теслярі, ковалі тощо. 47 чоловіків і жінок та їх сім'ї перебивалися за рахунок поденщини. Частина працювала на млинах, маслобійнях і просорушках, які належали поміщикам Потьомкіним та Вязмітінову. З 171 господарства дорослі, щоб прогодувати сім'ї, мусили йти на далекі заробітки чи найматися на довгий строк.

Біднота, що мала мізерні наділи землі, їхала шукати «кращого життя» в східні райони Росії.

Про те, в якому становищі перебували малоземельні селяни Федорівки та навколишніх сіл, яскраво говорить «приговор» бідних жителів 1-ї громади села Броварок, яке підпорядковувалося Федорівській волості (нині с. Заможне), представлений у Кременчуцьку повітову землевпорядчу комісію. Селяни писали, що вони ніякої землі, крім садиби, не мають, живуть на «невдобах» та по ярах. Поміщики не дають збирати хліб за сніп, хоча б і дорогий, не дають і землі бідним за відробіток. Ми дожились до злиднів,— писали далі селяни,— терпимо голод і холод, не можемо дістати заробітку, щоб забезпечити свої сім'ї.

Доведені до відчаю, селяни просили дозволити їм купити землю в Глушківській економії і через селянський банк відпустити кредит для купівлі цієї землі, оскільки в них немає коштів, або доставити їх на поселення в інші губернії на казенний кошт, не дати розоритися до кінця і страждати від голоду і холоду[2].

Злидні і темрява панували на селі. Хоч з XVIII століття при церкві й була школа грамоти, а з 1 березня 1882 року у Федорівці відкрито ще й однокласне земське училище, письменних у селі було дуже мало. Про це красномовно говорить той факт, що в 1887 році на 1046 жителів чоловічої статі грамотних було всього 41

[1] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 г. Полтава, 1904, стор. 508—509.
[2] Полтавський облдержархів, ф. 123, оп. 1, спр. 1, арк. 56.

та вчилося 7 хлопчиків, а з 1022 жінок не було жодної письменної і жодна дівчинка не вчилася[1]. Мало дітей селян ходило до школи, та ще менше закінчувало її. У 1891/92 навчальному році з 58 хлопчиків та 4 дівчаток, що почали навчання, закінчило школу лише 5 учнів[2].

У 1901 році з 82 учнів, записаних у школу, закінчило її лише 4, або 4,9 проц. Таке становище лишалося до Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Та марними були прохання і сподівання бідноти, що їм хтось допоможе позбутись злиднів. Вони все більше розуміли необхідність революційної збройної боротьби. Біднота Федорівки стала на шлях активної боротьби за владу Рад. У жовтні 1917 року житель Федорівки солдат П. Я. Біловусько (Морозенко) брав участь в штурмі Зимового палацу.

В кінці січня 1918 року в селі було встановлено Радянську владу. Ініціаторами створення першого волревкому та інших органів влади стали М. П. Рубан, П. Я. Біловусько (Морозенко), І. Т. Горенко та інші.

Протягом січня—березня 1918 року, за рішенням ревкому, земельна комісія, до складу якої входили М. П. Єретик, Й. Г. Піддубний, М. П. Ємець та інші, відібрали й розподілили між біднотою землю в економіях Вязмітінова та Грінберга, передала селянам худобу, реманент, конфісковане в економіях майно.

Але діяльність Радянської влади в селі була перервана навалою німців і гетьманців. З їх приходом повернулися і поміщики. Почався білий терор. 22 квітня 1918 року куркулі вбили активіста Федорівки В. І. Лисенка. Його похорон перетворився на демонстрацію. Люди йшли вулицями з червоними прапорами, співали «Вы жертвою пали», «Марсельєзу» та інші революційні пісні.

Піднесенню революційних настроїв серед селян сприяло й те, що через Федорівку в серпні 1918 року пройшов Таращанський повстанський полк, який після боїв з німцями, пробився в села Кременчуччини[3]. Біднота села подавала полку всіляку допомогу. Під час боротьби проти німецьких окупантів, гетьманців і петлюрівців багато жителів Федорівки перебувало у партизанському загоні, організованому Ф. В. Поповим у Манжелії (за 20 км від Федорівки).

В районі Попівки і Федорівки діяла і партизанська група під командуванням П. А. Отришка. Вона знищила кілька невеликих частин гетьманців, якими командував місцевий куркуль, прапорщик Зозуленко[4]. У грудні 1918 року на зміну гетьманцям прийшла петлюрівська Директорія.

Після вигнання петлюрівців у січні 1919 року у Федорівці було відновлено Радянську владу, створено новий волревком, який очолив П. Я. Біловусько (Морозенко). В секретаріаті ревкому працювали М. П. Ємець, І. А. Грязький, І. М. Промітний, І. Т. Горенко.

Та вже в липні 1919 року в село вдерлися денікінці. Трудящі знову із зброєю в руках стали на захист завоювань революції.

Так, бідняк І. М. Бондаренко, який з 1914 року був у Криму на заробітках, після повалення царизму вступив у ряди Третього Таврійського інтернаціонального загону, бився під Сімферополем, Каховкою, Миколаєвом, воював проти петлюрівців, денікінців, визволяв Київ. За героїзм, виявлений у бою проти врангелівців, за наказом по Революційній Військовій Раді від 24 вересня 1920 року його нагородили орденом Червоного Прапора. Тепер І. М. Бондаренко працює в колгоспі «Перемога».

Наприкінці грудня 1919 року Радянську владу в селі було поновлено остаточно.

---

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VII, Кременчугский уезд. Полтава, 1888, стор. 50—55, 259—260.

[2] Отчет Кременчугской уездной земской управы по народному образованию за 1892—1893 учебный год. Кременчуг, 1893, ведомость № 7, стор. 8.

[3] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 602, арк. 112.

Газ «Зоря», 11 січня 1958 р.

М. П. Рубан. Голова першого Федорівського волревкому, створеного в січні 1918 р.

Настали мирні часи. Почалась нелегка робота по відбудові зруйнованого протягом довгих днів війни господарства, будівництво нового життя. Активним помічником Радянської влади на селі у здійсненні всіх її заходів стали комітети незаможних селян, створені в 1920 році. Село тоді ділилося на дві громади. В першій громаді КНС очолив Т. М. Бойко, у другій громаді — А. С. Кучеренко. Волосний комітет КНС очолював М. П. Ємець.

Виконком волосної Ради та його активний помічник — комнезам — націоналізували млин Потьомкіна і перетворили його на державне підприємство, поділили поміщицькі землі між селянами, організували допомогу бідноті, заготовляли продукти і одяг для Червоної Армії, вели боротьбу з бандитизмом. Велике виховне і організуюче значення мали мітинги. У грудні 1920 року у Федорівці відбувся багатолюдний мітинг селян. Було виголошено доповіді про Радянську владу, про міжнародне становище. В одноголосно прийнятій резолюції вказувалось на необхідність боротьби з розрухою, за відродження країни. Селяни висловили тверду рішучість всіляко сприяти Радянській владі. Після мітингу відбулися вибори виконкому Ради, до складу якого увійшли М. П. Єретик, І. М. Промітний, І. Т. Горенко та інші. Ініціаторами всіх заходів, що проводилися, були перші комуністи села М. П. Сокіл, В. Суботін. Спочатку вони входили до парторганізації села Броварок. У 1924 році у Федорівці створюється свій партійний осередок, першим секретарем якого став В. Суботін. Авторитет парторганізації зростав. У день смерті В. І. Леніна, на траурному мітингу селян, було прийнято рішення рекомендувати кращих членів комнезаму до партії. Заяви про прийом у ряди партії подали комсомольці — голова комнезаму П. Г. Отрізний та М. О. Різник, І. М. Промітний, та інші.

Ф. П. Гаркуша. Голова продвідділу Федорівського волревкому, делегат III Всеукраїнського і II губернського з'їздів Рад.

Активним помічником більшовиків була молодь. Наприкінці 1922 року в селі створюється ініціативна група в складі А. Л. Кулика, Г. М. Кравченка, Я. М. Промітного, В. Я. Біловуська, Г. Л. Кулик (першої в селі дівчини-комсомолки) та інших. Секретарем її став Петро Мироненко[1]. У 1923 році група була затверджена Кременчуцькою окружною конференцією комсомолу.

Одним з активістів у налагодженні пропагандистської, атеїстичної роботи комсомолу серед населення був уродженець Федорівки Д. М. Коваленко (Косарик). Його книга «Червона купіль» (Харків, 1925 р.) відтворює громадсько-політичну роботу молоді села тих років. Центром політмасової і виховної роботи серед молоді та населення став селянський будинок, відбудований комсомольцями[2].

Вже в перші відбудовні роки селяни починають переходити до колективних форм господарювання. Так, у 1921 році в селі утворилося кооперативне господарство «Перша Федорівська трудова артіль». В ній об'єдналося понад двадцять найбідніших

[1] Газ. «Вісті» (Кременчук), 7 грудня 1920 р.
[2] Газ. «Наш путь», 13 лютого 1924 р., 28 лютого 1924 р.

Г. М. Кравченко. Один з організаторів створення комсомольської організації с. Федорівки у 1922 р. Загинув у роки Великої Вітчизняної війни.

господарств. Ініціаторами її створення були І. К. Погорілий, М. Г. Титаренко та інші. Землю артіль одержала в урочищі Лубенщина, де пізніше виник однойменний населений пункт.

На початку 1922 року на землях, що колись належали поміщикові Вязмітінову, за тринадцять кілометрів від села, бідняки Федорівки утворили другу федорівську артіль ім. Леніна, що об'єднала 19 родин (100 чол.). Артіль мала самої лише орної землі 115 десятин. Господарство велося за принципами агрономічної науки; застосовувалася шестипільна система сівозміни. Ця артіль організаційно і економічно була міцною і стала живим свідченням переваг колективного господарства над індивідуальними дрібними господарствами. В роки суцільної колективізації вона була осередком, навколо якого об'єдналися всі навколишні села і хутори. Тепер ця артіль називається «Заповіт Ілліча».

В період нової економічної політики визначну роль у захисті прав і охороні праці батраків, які працювали в куркульських господарствах, відігравала спілка робітників землі та лісу («Робітземліс»), що стала діяти в селі з 1923 року.

В цей час почали складатися нові взаємовідносини між трудівниками села та міста. Так, робітники першої махоркової фабрики міста Кременчука подавали шефську допомогу селу, організували бригади майстрів по проведенню ремонту сільськогосподарського реманенту артілей та селян-одноосібників, виступали з лекціями, доповідями. Це зміцнювало дружбу і союз селян з робітниками. Приклад сільгоспартілі ім. Леніна і всебічна допомога селянам з боку органів Радянської влади,— все це сприяло дальшому переходу селян на шлях соціалістичного господарювання.

З 1928 по 1931 рік у Федорівці одно за одним організувалися машинно-тракторне товариство «Жовтень», артіль «Перемога», артіль «Оборона» та зернове товариство «Широкий лан».

Майже всі жителі села вступили в колективні господарства. Згодом всі колгоспи об'єдналися в один під назвою «Перемога».

За довоєнні роки колгосп, завдяки добрій організації, відданій праці людей та допомозі з боку держави, добився в багатьох галузях виробництва сільськогосподарської продукції значних успіхів. За високі виробничі показники колгосп у 1939 році був представлений на Всесоюзній сільськогосподарській виставці. Серед нагороджених Малими срібними медалями виставки були доярка М. А. Турбай, свинарка Г. І. Лисенко, завідуючий свинофермою О. М. Микитенко.

З завершенням суцільної колективізації і утвердженням нових форм господарювання зростало і перебудовувалося село. Зникли хутори і виселки — Бесарабці, Гора, Ковбаси, Поділ, Ропа, хутори в Чулинцях, бо їх жителі переселилися в село і вступили до колгоспу. Крім житлових будинків тут зведено двоповерховий будинок вальцьового млина, приміщення шевської і кравецької майстерень, сільський магазин тощо. Почала працювати невелика електростанція.

Корінні зміни відбулися в культурному житті села.

Замість однокласної школи вже у 1920 році почала працювати школа з п'ятим класом. Незабаром вона стала семирічною, а з 1936/37 навчального року — десятирічною. За передвоєнні роки десятий клас закінчило понад 80 учнів. Крім денної, в селі працювала і вечірня школа колгоспної молоді.

Центром проведення культурно-масових заходів на селі став новозбудований клуб. При клубі діяла бібліотека з книжковим фондом з кількома тисячами примірників. У селі почав працювати радіовузол.

Вперше за всю історію села тут відкрились лікарня та аптека.

Заможним і змістовним стало життя трудівників. Вдячні Радянській владі і Комуністичній партії, жителі села напередодні війни встановили пам'ятник творцеві Радянської держави В. І. Леніну.

Фашистські загарбники порушили бурхливе життя нового села. 13 вересня 1941 року Федорівку окупували гітлерівці. З перших днів окупації жителі села

чинили опір ворогові, саботували всі його розпорядження — не здавали добровільно продовольства, не виходили на роботу, допомагали партизанському загонові (під командуванням капітана М. І. Наумова, нині генерала, Героя Радянського Союзу), що був тут у лютому 1943 року, тощо. За це фашистські кати схопили 5 чоловік активістів: О. М. Микитенка, М. П. Рогайду, М. А. Марченка, М. П. Різниченка, Ф. А. Панаска — і після жорстоких катувань розстріляли разом з активістами села Попівки. У фашистських катівнях загинули юні патріотки, комсомолки, вихованки Федорівської середньої школи — Настя Марухно і Галина Корнієнко. Під новий, 1942, рік вони випустили і вивісили на видному місці в селі Глушках, що входить до колгоспу «Шлях до комунізму», стінгазету, в якій закликали всіх жителів нещадно боротися з фашистами.

Тяжкого лиха завдали фашисти селу. Вони силоміць вивезли на каторгу до Німеччини 235 юнаків і дівчат, знищили весь колгоспний сільськогосподарський реманент, зруйнували і спалили всі колгоспні ферми, млин вальцьового і простого помолу, олійницю і просорушку, аптеку. Було знищено приміщення школи, пам'ятник В. І. Леніну. Відступаючи під ударами радянських військ, фашисти спалили 192 хати та 190 інших будівель колгоспників. Всього ж на території сільради загарбники зруйнували 268 будинків колгоспників та 260 різних господарських будівель.

24 вересня 1943 року радянські розвідники на чолі з М. Є. Пилипенком підійшли до села. Їх провів через річку Хорол житель села Федорівки А. Ф. Сур'єнко. А 26 вересня федоряни з сльозами радості і щастя вітали своїх визволителів з 5-ї гвардійської і 97-ї гвардійської Полтавських дивізій Степового фронту. Серед визволителів села були ленінградець-капітан Борис Зайцев, Григорій Кравченко з Житомира, Григорій Щупко з Донбасу, сержант Іван Єжов з Вологодської області, Дмитро Безкуртний з Балаклії, Борис Скугаров з Москви та інші бійці з різних кінців Радянського Союзу.

На місці села вони побачили згарище.

Самовіддано боролися з ворогом на фронтах війни і жителі Федорівки. 148 з них загинули смертю хоробрих. Понад 100 нагороджено орденами і медалями.

Після визволення у Федорівському колгоспі майже не лишилось реманенту. Господарство було зруйновано.

Важкі були перші відбудовні роки. Але жителі всі як один прагнули якомога швидше залікувати рани війни. Невтомно працювали польові, ремонтно-будівельні бригади та майстерні. До 1945 року колгоспники вже збудували п'ятнадцять різних господарських приміщень та кілька десятків житлових будинків[1].

Наполегливо працювали колгоспники і на ланах. У 1946 році ланка Марії Журенко виростила й зібрала по 16 цнт махорки з гектара, а ланка Катерини Панасенко — по 14,3 цнт. За перевиконання плану врожайності цієї культури колгоспники одержали на 19 тис. крб. цукру та 2 тис. крб. грошима[2].

В роки першої післявоєнної п'ятирічки відбувається дальше зміцнення колгоспу. В липні 1950 року сільськогосподарські артілі «Перемога», «Більшовик» об'єдналися в одну під назвою «Перемога». Господарство мало тепер 5630,5 га земельних угідь, у т. ч. орної землі, включаючи городи,— 2464,7 га. Основний напрям господарства — зерновий; вирощувались також технічні і городні культури.

В обробітку полів велику допомогу трудівникам Федорівки подавала Манжеліївська МТС. Артіль мала вже значну кількість свого сільськогосподарського реманенту, двигун, 14 жаток, 2 молотарки, 14 віялок, 16 сінокосарок, 2 вантажні автомашини тощо.

В її господарстві вже було 750 голів великої рогатої худоби (у т. ч. 80 корів), 410 свиней, 293 вівці, 2086 штук птиці, 78 коней, з яких робочих — 45. Була й

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-7394, оп. 1, спр. 1, арк. 1—4; спр. 8, арк. 1—5.
[2] Газ. «Більшовицька перемога», 12 січня 1947 р.

пасіка на 175 вуликів. З допоміжних підприємств працювали два механічних млини, крупорушка, олійниця, дві столярно-теслярські майстерні та дві кузні. Всі вони працювали на електроенергії Сухорабівської ГЕС.

Від усіх галузей господарства артіль одержала 438 923 крб. прибутку[1]. Щорічне зростання доходів давало змогу провадити широким фронтом будівництво. Так, уже на початок семирічки трудівники села побудували 18 тваринницьких ферм, загальною площею 10 800 кв. м, приміщення правління колгоспу, млин простого помолу з олійницею і просорушкою, майстерню по ремонту тракторів, комбайнів і автомашин. Збудували два мости через річки Хорол і Сенявку, аптеку, п'ять бригадних хат, гараж, п'ять складських приміщень, лікарню, школу, сільмаг та інше. За цей же період побудовано 254 індивідуальні житлові будинки загальною площею 14 тис. кв. метрів. Фактично село відбудували заново. До 1957 року воно вже було повністю електрифіковане.

За семирічку жителі села досягли нових успіхів. За допомогою працівників Львівського відділення географічного товариства СРСР при Львівському державному університеті ім. І. Я. Франка проведено дослідження і складено карту грунтів колгоспу «Перемога». Керуючись нею, колгосп здійснює ряд заходів по піднесенню родючості грунтів: гіпсування солончакових грунтів, внесення місцевих органічних та мінеральних добрив тощо.

Збільшилося поголів'я худоби. На 100 га угідь поголів'я становить тепер: великої рогатої худоби — 48,6 голови (у т. ч. корів — 17,7), овець — 21,1, свиней — 60,3 голови. Зросло і виробництво м'ясо-молочної продукції. На кінець семирічки трудівники артілі «Перемога» виробили молока на 100 га угідь по 392 цнт, що становить на кожну корову 2184 кг. М'яса в живій вазі на 100 га угідь виробили по 43,6 цнт, у т. ч. свинини — 20,5 цнт, одержали по 105 штук яєць від курки-несучки[2].

Зміцнення основних галузей господарства — зернового виробництва і тваринництва — дало змогу колгоспові щороку одержувати грошових доходів понад 600 тисяч крб. Вдвоє збільшились і неподільні фонди. В 1965 році вони вже становили понад 900 тис. карбованців.

Крім основних галузей, колгосп розвиває і допоміжні виробництва, має млин простого помолу з просорушкою і маслобойнею, майстерню для ремонту сільськогосподарської техніки, пилораму, кузні тощо.

Колгосп оснащений новою сільськогосподарською технікою. Має 18 тракторів, 11 комбайнів, 14 вантажних, легкову і спеціальну автомашини, 13 двигунів, 14 тракторних причіплювачів тощо[3].

Нових успіхів досягли хлібороби села за перший рік нової п'ятирічки. З кожного гектара зібрано по 21,8 цнт пшениці, по 27 цнт кукурудзи, по 159 цнт цукрових буряків.

Створення сталої кормової бази сприяло розвитку тваринництва. На 100 га угідь вироблено 385 цнт молока, що становить по 2176 кг на фуражну корову, та по 53,2 цнт м'яса. Колгосп «Перемога» за рік одержав грошових прибутків близько 743 тис. карбованців.

Господарські успіхи колгоспу завжди забезпечували люди, досвідчені кадри. Наприклад, Г. В. Шушура за високі показники по вирощуванню молодняка свиней протягом 25 років роботи на фермі в 1959 році нагороджена орденом Леніна.

Учасником Всесоюзної виставки досягнень народного господарства в 1961 році був бригадир комплексної бригади І. С. Свергун. Його нагороджено Малою срібною медаллю за вирощення понад 50 цнт кукурудзи з гектара. Високі врожаї зерна кукурудзи на великих площах він збирає і тепер. Срібної медалі Виставкому в

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-7411, оп. 1, спр. 1, арк. 1—11.
[2] Газ. «Зоря комунізму», 13 січня 1966 р.
[3] Річний звіт колгоспу «Перемога» за 1965 р.

Роботи по осушенню болотистих земель біля с. Федорівки.

1964 році удостоєна і ланкова комуністка А. С. Комар за вирощення понад 70 цнт кукурудзи з гектара.

Провідна роль у підготовці кадрів належить партійній організації села, яка налічує 52 члени партії. Вона направила на відповідальні ділянки роботи кращих комуністів. 22 із них зайнято в тваринництві, 14 працюють механізаторами.

Надійним помічником комуністів на фермах, у механізованих ланках та на інших ділянках є передова молодь села, об'єднана в комсомольську організацію, що налічує понад 80 юнаків та дівчат.

За роки Радянської влади на селі з'явилися нові професії: агрономи, зоотехніки, вчителі, лікарі, механізатори тощо. Тепер спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою в селі працює понад 140 чоловік. Серед них в галузі освіти і культури — 33, в медичних установах — 19, на будівництві — 17, на транспорті — 20, у торгівлі — 24. Всю колгоспну техніку обслуговують свої трактористи, комбайнери, шофери, електромонтери — понад 70 чоловік.

У підготовці спеціалістів широкого профілю для колгоспу певну роль відіграє у Федорівці і загальноосвітня середня школа з виробничим навчанням, що має профілі механізаторів, бухгалтерського обліку і вихователів дитячих установ.

Нині більшість жителів села має середню та восьмирічну освіту. За післявоєнні роки семирічну і восьмирічну освіту здобули близько 400 чоловік, а середню — 217. З випускників школи нині працюють у Федорівці та в інших селах і містах 55 вчителів, 15 лікарів, 10 інженерів, 8 агрономів, 3 зоотехніки, 13 бухгалтерів, 6 механіків, 2 бібліотекарі, 2 токарі по металу, 1 електрозварник, 40 трактористів, 9 комбайнерів, 24 шофери. Вихованцями школи є 45 офіцерів Радянської Армії. Серед них три полковники: кандидат військових наук викладач Військової академії ім. М. В. Фрунзе у Москві І. М. Кравченко і викладачі Куйбишевського індустріального інституту І. Ф. Гаркуша, В. П. Біловусько.

Добре налагоджено в селі культмасову роботу. При клубі ім. Д. З. Мануїльського, спорудженому комсомольцями ще в 20-х роках, працюють гуртки: драматичний, 2 музичні, хоровий і художнього читання, в роботі яких беруть участь понад 60 чоловік. В репертуарі клубу твори української та російської класики і сучасних композиторів та письменників. У клубі організуються тематичні вечори, читаються лекції членами товариства «Знання», яке налічує 16 членів (учителів, медпрацівників, спеціалістів сільського господарства). Щороку вони читають до 200 лекцій в клубі, на фермах, в бригадах.

Давня дружба існує між жителями Федорівки з письменниками України. Ще з 1925 року Спілка письменників України здійснює літературне шефство над селом.

Багато громадських діячів та літераторів стали почесними громадянами села. Серед них — К. П. Пєшкова — дружина М. Горького, яка виступала тут з розповідями про його життя і творчість, українські радянські поети й письменники — Павло Тичина, Андрій Головко, Олесь Гончар, Павло Усенко, Василь Минко та інші[1].

---

[1] Газ. «Зоря комунізму», 5 вересня 1957 р.; 2 липня 1966 р.

Г. О. Сластіон: «На Пслі». Олія.

Про зростання культури і добробуту трудящих села свідчать такі факти. В дожовтневі часи ніхто з селян не передплачував ні газет, ні журналів. Нині кожна сім'я одержує по 3—4 газети й журнали, загалом — близько 1400 примірників. Крім шкільної, в селі є дві сільські бібліотеки. Багато родин мають власні бібліотеки.

Звичайними стали для жителів Федорівки велосипеди, мотоцикли, радіоприймачі, телевізори. Про зростання попиту на побутові і культтовари свідчить хоча б той факт, що в 1965 році сільським споживчим товариством продано 16 пральних машин, 42 велосипеди і мопеди, 6 мотоциклів, 15 радіоприймачів і радіол, 17 телевізорів, 26 швейних машин, 3 холодильники та багато іншого.

Показовим свідченням добробуту жителів села є вклади до ощадної каси. На 386 дворів тут є 461 вкладник. Сума їх вкладів перевищує 130 тис. карбованців.

Не знали трудівники села у дожовтневі часи і медичної допомоги, не було в селі ні лікарні, ні лікаря. Сьогодні тут 3 лікувальні та санітарно-медичні заклади, своя дільнична лікарня на 10 ліжок, амбулаторія та пологове відділення.

З 30 грудня 1962 року Федорівку з її сільрадою підпорядковано до Глобинського району.

Значну роботу по благоустрою, налагодженню культурного і громадського життя в селі проводить сільська Рада через свої постійно діючі комісії. З ініціативи сільської Ради в с. Федорівці у 1965 році з участю громадськості споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни та проведено озеленення села, посаджено понад 2500 дерев.

Нові зміни мають відбутися в селі за наступну п'ятирічку. Перспективним планом розвитку села передбачено провести такі роботи, як збудувати нове приміщення лікарні на 25 ліжок, дитячі ясла, лазню, відкрити швейну майстерню, посадити на узбіччях доріг кілька тисяч дерев, осушити 800 га боліт, спорудити приміщення вальцьового млина.

З числа жителів Федорівської сільради вийшло ряд діячів науки, літератури, громадських діячів, військових. Серед них Герой Радянського Союзу П. О. Анциборенко, народився в с. Глушки. Вихідцями з с. Заможного є П. П. Удовиченко — міністр освіти Української РСР та доцент Полтавського педінституту кандидат історичних наук С. О. Данішев.

В. Н. ЖУК, П. Ф. ГАРКУША

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ГЛОБИНСЬКОГО РАЙОНУ

БАБИЧІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на обох берегах річки Кагамлик, за 12 км від районного центру. Населення — 901 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Красногорівка, Набережне, Новобудова, Устимівка, Шепелівка.

В селі розташований колгосп ім. Петровського, який має 3206 га землі. Господарство — багатогалузеве: вирощує зернові та технічні культури, розвинуте тваринництво, шовківництво.

У Бабичівці — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Село виникло в XIX столітті.

В с. Устимівці є парк, закладений в 1893 році, він взятий під охорону держави.

БРОВА́РКИ — село, центр одноіменної сільради, розташоване на північно-східному узбережжі Кременчуцького водосховища, за 35 км від Глобиного та за 150 км від обласного центру. В селі 855 дворів з населенням 2581 чоловік; по сільраді 1386 дворів, населення — 4025 чоловік. Броварківській сільраді підпорядковані села: Лужки, Петрашівка, Солодівка, Тимківка, Черепахівка, Шушвалівка.

Назва села походить від земляних валів, буртів, що звались броварками і влаштовувались для штучного добування селітри. Засноване в середині XVII століття і входило до Лубенського полку. З 2-ї половини XIX століття — волосний центр, пізніше в складі Мозоліївської волості Кременчуцького повіту.

У дожовтневий час трудове селянство Броварок терпіло від малоземелля. Кращі землі були власністю поміщиків і куркулів.

Напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції в селі була однокласна церковно-парафіальна школа та двокласне земське училище, в яких навчалося кілька десятків учнів. Ніяких медичних закладів в селі не було.

Радянську владу в Броварках установлено на початку лютого 1918 року. Ревком очолював місцевий бідняк С. М. Лобода. Він же був і першим головою сільради, після визволення села від денікінців.

В червні 1920 року в селі організовано комітет незаможних селян. Партійна організація (кандитатська партійна група) вперше виникла у 1921 році, яку очолював С. Я. Опанасенко. В цьому ж році було створено і комсомольську організацію, секретарем якої став І. М. Коваленко.

З 1923 року Броварки ввійшли до складу Градизького району Кременчуцького округу, пізніше в складі Харківської області, а з 1963 — в складі Глобинського району Полтавської області. На шлях колективного господарювання жителі села почали переходити ще з 1928 року. Докорінно змінилося село і життя його людей за Радянської влади. Нині Броварки — колгоспне село. Колгосп «Ленінець», що об'єднав жителів і сіл Солодівки та Петрашівки, високо розвинене господарство, добре оснащене передовою технікою. Має 27 тракторів, 21 комбайн різного призначення, 35 вантажних автомашин, 13 кормопереробних машин та багато іншої техніки.

В господарстві понад 2 тис. голів великої рогатої худоби, у т. ч. понад 600 корів, більш як 1 тис. свиней та багато іншої дрібної худоби і птиці.

Трудівники артілі збирають сталі врожаї по 25—27 цнт пшениці з гектара, по 41—47 цнт кукурудзи; картоплі в окремих бригадах по 130 цнт і цукрових буряків по 330 цнт з гектара. Прибутки колгоспу за 1966 рік становили 1 млн. 100 тис. крб., а неподільні фонди — близько 1 млн. карбованців.

Колгосп має олійницю, пилораму, цегельню. В селі працює сепараторний пункт Градизького молокозаводу. Броварківське рибне господарст-

Одна з вулиць села Броварок. Червень 1966 р.

П. Т. Таран. 1944 р.

во має 15 ставків, площею 1520 га. У 1965 і 1966 роках тут виловлено 4,5—5 тис. цнт риби.

Значно змінився вигляд села, особливо за післявоєнні роки. Більшість трудівників села тепер живуть у нових 3-кімнатних будинках, в яких звучить радіо, горить електричне світло. В селі прокладено понад 400 м асфальтових тротуарів, 2 км дороги з твердим покриттям, проведено водопровід, споруджено стадіон, насаджено 2 сквери. Кращими спорудами в селі є приміщення середньої школи, Будинок культури, лікарні на 35 ліжок та багато інших.

Про зростаючий добробут та культуру жителів Броварок свідчить те, що трудівники села мають понад 100 телевізорів, кілька сот радіоприймачів і радіол, 150 мотоциклів, близько 1200 велосипедів, пральні та швейні машини. Близько 3 тис. примірників газет та журналів передплачують жителі села.

Докорінно змінився освітній склад трудівників Броварок. В селі проживає понад 170 спеціалістів з вищою освітою (вчителі, лікарі, агрономи і інші), та близько 400 з незакінченою середньою, серед них понад 200 механізаторів.

З 9 вересня 1941 року по 27 вересня 1943 Броварки були окуповані фашистськими загарбниками. Хоробро билися з ворогом на фронті і в тилу броварчани. Близько 600 чол. пішли на фронт, 360 з них загинули смертю хоробрих, серед них Герої Радянського Союзу П. Ю. Атамановський та П. Т. Таран, генерал-майор Т. М. Парафило. Нині в селі живе 228 учасників Великої Вітчизняної війни, нагороджених орденами і медалями Союзу РСР.

БУГАЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на північному березі Кременчуцького водосховища, за 29 км від районного центру та за 32 км від пристані Градизьк. Населення — 2289 чоловік.

У Бугаївці розташований колгосп «Маяк» — велике багатогалузеве господарство, основні галузі якого — рільництво, тваринництво, рибництво. Артіль має 3654 га землі, механічні майстерні, вальцьовий млин, цегельний завод, пилораму, кормоцех, доїльні установки тощо. Колгоспники артілі «Маяк» змагаються з болгарськими друзями з кооперативу «Октябрьская победа» с. Полікраїще Великотирновського округу.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури.

Бугаївка виникла в першій половині XIX століття.

ГОРБИ́ — село, центр одноіменної сільради, розташоване на лівобережжі старого річища Дніпра, за 14 км від залізничної станції Глобине, за 18 км від райцентру і за 138 км від Полтави. Населення 1167 чоловік, дворів 433 по сільраді — 2185 чоловік, 763 двори. Горбівській сільраді підпорядковані села: Білоусівка, Сидори та селище Новоселівка.

Село виникло на початку XVIII століття,

Збирання врожаю пшениці на колгоспних полях. с. Броварки. 1966 р.

На польовий стан колгоспу ім. Кірова прийшов агітатор. 1966 р.

назва походить від природних особливостей місцевості.

З другої половини XIX століття Горби — волосний центр Кременчуцького повіту Полтавської губернії. Малоземелля, бідність призводили до того, що понад 200 чоловіків і жінок щорічно йшли у найми до куркулів і поміщиків та на далекі заробітки в інші губернії. Під впливом революційних подій в країні, виступів селян сусідніх сел у 1906 році і у Горбах відбулися заворушення.

Низькому економічному рівню села відповідав і культурний рівень його. Напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції в Горбах понад 75 проц. населення залишалося неписьменними, а серед жінок близько 90 проц. було неписьменних.

Радянську владу в селі встановлено в лютому 1918 року. Ревком очолив місцевий робітник, більшовик С. О. Овсієнко. Разом з А. В. Мовчаном, Й. Г. Мошенцем, М. С. Небораком та іншими він став засновником навесні 1919 року партійної організації.

Наступного року створено в селі комітет незаможних селян. На колективний шлях господарювання селяни Горбів почали переходити вже з 1925 року. На кінець першої п'ятирічки колективізацію було завершено.

Колгоспний клуб в с. Горбах. 1966 р.

З 1950 року всі п'ять колгоспів сільради об'єдналися в один — ім. С. М. Кірова. Нині це багатогалузеве господарство. За ним закріплено близько 4 тис. га землі, у т. ч. орної понад 3,3 тис. га.

На полях колгоспу працює могутня техніка — 30 тракторів, 14 вантажних автомашин, 21 комбайн різного призначення, та багато іншої техніки. За семирічку щорічно збирають сталі врожаї: по 20—21 цнт з га зернових, по 27—30 цнт кукурудзи, по 230—250 цнт цукрових буряків. На фермах утримується понад 1500 голів великої рогатої худоби, більш як 1600 голів свиней. На кінець семирічки неподільні фонди колгоспу становили понад 1 млн. крб.

За післявоєнні роки село фактично заново перебудоване. На кінець 1965 року зведено житлових будинків площею понад 17 тис. кв. метрів. Споруджено приміщення 2 шкіл, бібліотеки, 2 сільмагів, дитячих ясел, лікарні. Став до ладу Будинок культури на 350 місць. Посаджено новий парк. Колгосп перейшов на грошову оплату праці.

Докорінні зміни сталися в культурному житті села.

Більшість жителів мають середню або семирічну освіту. Близько 100 чоловік спеціалістів з вищою і середньою освітою працює в Горбах. По 3—4 газети та журнали одержує кожна родина. Понад 60 років існує в селі хор любителів народної пісні.

З 12 вересня 1941 по 26 вересня 1943 року село було окуповане фашистськими загарбниками. Понад 250 жителів билися з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни, 161 з них полягли смертю хоробрих. Нині в селі проживає близько 100 чоловік нагороджених орденами і медалями Радянського Союзу за ратні подвиги.

Трудівники села свято шанують пам'ять тих, хто загинув у роки громадянської та Великої Вітчизняної воєн. В серпні 1963 року встановлено пам'ятник, на плитах якого викарбувано їх імена.

У 1964 році встановлено пам'ятник С. М. Кірову, ім'я якого носить колгосп.

ГРИНЬКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 21 км від районного центру. Населення — 1161 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Тимошівка.

В селі розташований колгосп ім. М. В. Лисенка, що спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур. Господарство має 3106 га землі, млин, олійницю, ремонтну майстерню, гараж, капітальні тваринницькі приміщення.

У селі є восьмирічна школа, Будинок культури, бібліотека. Встановлені пам'ятники В. І. Леніну, загиблим радянським воїнам, М. В. Лисенку.

Засноване село на початку XVIII століття козаками, що тікали з Правобережжя, на землях, захоплених чигириндібровським сотником Іваном Булюбашем у шушвалівських козаків. У 1766 році Гриньки входили до складу Жовнинської сотні Лубенського полку.

Під час першої російської революції, у 1907 році, селяни спалили економію місцевого помі-

щика, а хліб та худобу розподілили, за що жорстоко з ними розправились карателі.

У роки Великої Вітчизняної війни в селі побувало з'єднання партизанів під командуванням М. І. Наумова.

У Гриньках у 1842 році народився М. В. Лисенко — великий український композитор, основоположник української класичної музики, тут відкрито кімнату-музей.

ЖУКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сухому Кагамлику, за 9 км від районного центру. Населення — 851 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Жорняки, Коломицівка, Павлівка, Покотилівка.

У селі розташований колгосп «Ленінський шлях», який має 4392 га землі, вирощує зернові та технічні культури.

У Жуках — восьмирічна школа, школа сільської молоді, клуб на 250 місць, в ньому відкрита музейна кімната; бібліотека. В центрі села встановлено пам'ятник загиблим воїнам Радянської Армії.

Село засноване в другій половині XVII століття на землях, що належали козакам містечка Городище, кріпаками київського Миколаївсько-Пустинного монастиря.

ЗЕМЛЯНКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру. Населення — 485 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Корещина, Малинівка, Радалівка, Степне, Яреськи.

В селі розташований колгосп ім. Котовського, який має 4096 га землі. Спеціалізується на вирощуванні зернових та технічних культур.

В Землянках — восьмирічна школа, клуб, бібліотека. В побут колгоспників входять нові обряди: комсомольські весілля, проводи в армію, День пам'яті загиблих воїнів.

На місці сучасного села в першій половині XIX століття був хутір Копанки, наприкінці століття поселення стало називатися Землянками.

ЗУБАНІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 48 км від районного центру, на лівому березі річки Хоролу. Населення — 643 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Романівка та Руда.

У селі розташований колгосп «Іскра», у виробництві якого переважає рільництво, розвинуте й тваринництво молочно-м'ясного напряму та шовківництво. Артіль має 5263 га землі, механізований кормоцех, 5 майстерень, 2 млини.

В Зубанях є лікарня на 25 ліжок, середня школа, Будинок культури на 250 місць, бібліотека.

Виникло село на початку XVII століття, на карті Боплана (середина XVII століття) позначене поселення Зубанівка. За ревізією 1726 року тут було 97 дворів, село належало А. Горленку, бунчуковому товаришу Прилуцького полку.

У 1920 році в селі сформовано загін бідняків для боротьби з куркульським бандитизмом, який розгромив штаб банди Рака, що містився у с. Романівці. За активну боротьбу з бандитизмом 5-й Всеукраїнський з'їзд Рад нагородив Зубанівський КНС червоним прапором.

Уродженець села В. О. Федоренко — Герой Радянського Союзу. В с. Романівці народився письменник Є. М. Летюк (тепер проживає у м. Донецьку). У 1906 році в Зубанях вчителював український письменник Степан Васильченко.

ІВА́НОВЕ СЕ́ЛИЩЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Хоролі, за 35 км від районного центру. Населення — 800 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Демченки та Ковнірівщина.

У селі розташований колгосп ім. Енгельса, який має 4331 га землі. Провідними галузями його виробництва є рільництво й тваринництво, допоміжними — шовківництво та бджільництво.

В Івановому Селищі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, спортивний майданчик, музейна кімната (історико-краєзнавча).

У першій половині XIX століття виникли хутори Іванівка та Селище, які згодом злились в одне село, що стало називатися Івановим Селищем.

У роки громадянської війни в селі був сформований загін червоних партизанів, яким командував Я. Ю. Колісниченко. Загін успішно громив гетьманців, петлюрівців, денікінців.

Уродженець села І. Т. Деревенський — учасник штурму Зимового палацу.

В с. Демченках народився В. Н. Коваленко — Герой Радянського Союзу.

КИРИЯ́КІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру. Населення — 1665 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишеньки, Магерівка, Неходівка, Пелехівщина, Посьмашнівка.

У селі розташований колгосп ім. XXII з'їзду КПРС, який має 3007 га землі. Розвинуте рільництво й тваринництво. Вирощуються пшениця, кукурудза, цукрові буряки, соняшник, махорка. Наявні допоміжні підприємства: 2 млини, олійниця, цегельний завод.

У Кирияківці — восьмирічна школа, бібліотека, клуб, історико-краєзнавчий музей.

В Пелехівщині народилися і провели дитячі та юнацькі роки відомі українські композитори Георгій та Платон Майбороди.

КУП'ЄВА́ТЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 38 км від районного центру і за 42 км від залізничної станції Глобине. Населення — 309 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Василежине, Демидівка, Лукашівка, Майданівка, Манилівське, Мацаки, Миколаївське.

У Куп'єватому розташований колгосп «Заповіт Ілліча», який має 3214 га землі, вирощує зернові й технічні культури.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, музейна кімната В. І. Леніна.

В кінці XIX століття на місці сучасного села був лише невеликий хутір, в 1910 році тут налічувалося 15 дворів. Після створення сільськогосподарської артілі ім. Леніна, у 1922 році хутір розрісся за рахунок жителів сусіднього села Фидрівки, село стало називатися Куп'єватим, за назвою річки, що колись тут протікала.

У с. Майданівці народився і жив П. О. Анциборенко — Герой Радянського Союзу, який загинув на фронті в 1944 році.

ЛИПО́ВЕ — село, центр сільської Ради. Село простяглося на 4 км по берегу Кременчуцького водосховища, за 51 км від районного центру та за 25 км від пристані Жовнине. Населення — 1057 чоловік.

В Липовому розташована бригада колгоспу ім. Суворова, яка вирощує зернові й технічні культури.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; пологовий будинок.

Поблизу села в урочищі Горбівка виявлено два ранньослов'янські поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

Виникло Липове на початку XVII століття. Перші жителі оселилися на березі річки Сули, але згодом вимушені були відійти далі від річки, бо з берега насувалися піски. Село було вільним до 1710 року, коли його одержав у володіння від гетьмана полковник Г. Галаган, який покріпачив і селян, і козаків.

ОБО́ЗНІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Сухого Омельника, за 18 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Рублівка. Населення — 802 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Багни, Гуляй-Поле, Жовтневе, Майбородівка, Мирне, Новий Виселок, Писарщина.

В селі розташований племзавод «Жовтень», створений у 1919 році, він має 4343 га землі, понад 20 тваринницьких приміщень, ветеринарний пункт, ремонтні майстерні. В господарстві — близько 4 тис. голів худоби і свиней.

У селі є середня школа, бібліотека, клуб, стадіон.

Виникнення села відноситься до початку XVIII століття.

Влітку 1905 року селяни, що працювали на панських винокуреному і цегельному заводах, виступили проти жорстокої експлуатації, вони припинили роботу, спалили млин та інші господарські споруди. Після цього виступу було заарештовано 30 чоловік. У 1910 році в Обозківці відбулося заворушення з приводу межування земель.

ПЕТРІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Хоролі, за 31 км від районного центру. Населення — 976 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мимрине, Турбаї, Чорненьке.

У Петрівці розташований колгосп «40-річчя Жовтня» — багатогалузеве господарство. Артіль має 5369,2 га землі, в т. ч. 3010 га ріллі, 423,6 га пасовищ, 39,4 га ставків.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури. Тут жив Герой Радянського Союзу М. Т. Панченко.

Заснована Петрівка на початку XVII століття, позначена на карті Боплана. Після визвольної війни 1648—1654 рр. входила до складу Остап'ївської сотні Миргородського полку.

Одне з найвидатніших антикріпосницьких повстань XVIII століття на Україні відбулося в с. **ТУРБАЯХ** у 1789 році. На початку XVIII століття жителі Турбаїв були козаками і входили до складу Миргородського полку. Згодом полковник Д. Апостол виписав їх з козацького реєстру і перетворив на феодально залежних селян, з 1776 року Турбаї належали поміщикам Базилевським. Турбаївці настійно домагалися в місцевих і центральних установах повернення їх у стан козаків. У 1778 році Сенат прийняв рішення про переведення в стан козаків тільки 76 родин, які 50 років тому були в козацькому реєстрі. Це викликало загальне обурення селян. 5(16) січня 1789 року турбаївці відмовилися виконувати панщину, створили своє самоврядування на чолі з селянами Н. Олефіром, Г. Яструбенком, Т. Довженком. В травні 1789 року в село прибув Говтвянський нижній земський суд з військовою командою. Судді відмовили записати селян в козаки. Обурення селян вилилось 8(19) червня в збройне повстання, яке очолили Г. Ракша, С. і Л. Рогачки, Мусій і Манойло Пархоменки, Г. Величко. Повстанці вбили поміщиків, зруйнували садибу, заарештували суддів, взявши з них розписку, що турбаївців «добровільно переведено в козаки». До 1793 року турбаївці не визнавали ніякої влади. Найважливіші громадські справи розв'язувалися на зборах села, а виконавчу владу здійснювали виборні отаман, суддя та писар. В червні 1793 року на придушення повстання були кинуті військові сили. Суд над повстанцями тривав до січня 1794 року. Багатьох було засуджено до побиття канчуками і довічних каторжних робіт у Сибіру. Решту селян переселено в Херсонську і Таврійську губернії. Навіть назва села була заборонена, натомісць введена — Скорбне. 22 квітня 1919 року загальний сход селян вирішив знову називати село Турбаями.

ПИРОГИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сухому Кагамлику, за 9 км від районного центру і за 15 км від пристані Градизьк на Кременчуцькому водосховищі. Через село проходить шосе Кременчук—Хорол. Населення — 1038 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Битакове Озеро, Бориси, Мар'їне, Опришки, Яроші.

В селі розташований колгосп «Зоря комунізму», який має 2573 га землі, розвинуте тваринництво. Артіль вирощує переважно зернові культури.

В Пирогах є середня школа, клуб, бібліотека. В селі працює заслужений вчитель школи УРСР П. А. Гудим.

Виникло село в другій половині XVII століття, належало до Городиської сотні Миргородського полку.

В 1845 році село відвідав Т. Г. Шевченко.

У 1920 році в селі створено партійний осередок.

У роки Великої Вітчизняної війни в селі Борисах діяла підпільна група в складі Я. Г. Бідаша, Г. К. Пузака, С. І. Кір'яченко, П. К. Марченка, Г. К. Білика, С. С. Харсуна, М. А. Котляра, В. В. Тисленко, В. Г. Роменського, Д. В. Приймака. Підпільники потрапили до гестапо, всі розстріляні.

Уродженець с. Бориси В. П. Борисенко — Герой Радянського Союзу.

ПОГРЕБИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на обох берегах річки Сухого Кагамлику, за 21 км від районного центру і за 2 км від залізничної станції Рублівка. Населення — 2930 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Канівщина.

У селі розташований колгосп ім. Леніна, який має 5087 га землі, електростанцію, млин, ремонтні майстерні. Вирощує зернові й технічні культури, відгодовує худобу.

У Погребах є лікарня на 25 ліжок, середня школа, клуб, бібліотека, стадіон.

Вчителька Ф. Т. Браславська — заслужений вчитель школи УРСР, нагороджена орденом Леніна. Головному лікареві сільської лікарні Л. П. Дмитрієвій присвоєно звання заслуженого лікаря УРСР.

Засноване село в другій половині XVII століття, заселено кріпаками київського Миколаївсько-Пустинного монастиря, на землях, що раніше належали жителям містечка Городища.

ПРОНО́ЗІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на березі Кременчуцького водосховища , за 45 км від районного центру. Населення — 1304 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Васьківка, Кагамлик, Мозоліївка.

У селі розташований колгосп ім. Крупської — багатогалузеве механізоване господарство, де, зокрема, розвинуте шовківництво. Артіль має 4568 га землі, в т. ч. 4413 га ріллі. Тут працюють 17 спеціалістів сільського господарства.

В Пронозівці є лікарня на 25 ліжок, середня школа, при якій відкрито музей В. І. Леніна; клуб, бібліотека.

В околицях села знайдено два поселення часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.), два поселення періоду бронзи (III—II тисячоліття до н. е.) та три поселення Київської Русі (X—XIII століття н. е.).

В зв'язку з утворенням Кременчуцького водосховища села Пронозівка й Мозоліївка повністю, а Кагамлик — частково перенесені на нові місця. Села добре сплановані, впорядковані, мають водопровід. Більшість будинків покрита шифером і залізом, на вулицях — декоративні насадження.

Село виникло на початку XVII століття. Під назвою Великий Узвіз в 1765—1769 рр. входило в Чигирин-Дібровську сотню Лубенського полку.

У 1919 р. в Мозоліївці був сформований партизанський загін, під командуванням М. З. Помирана (потім І. Ф. Скриля), який успішно боровся з бандами Тютюнника, Зеленого, Махна.

ПУСТОВІ́ЙТОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на річці Сухому Омельничку, за 9 км від районного центру. Населення — 2300 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Балабушині Верби, Дикове, Махнівка, Платонівка, Пузикове.

В селі розташований бурякорадгосп «Пустовійтівський», в його користуванні 6073 га землі. Крім буряків, у радгоспі сіють зернові культури, а також розвинуте тваринництво.

У селі є школа, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей.

Поблизу села археологами знайдено клад з 4 золотих монет XIII століття.

Село позначено на карті Боплана під назвою Пустовійтівка.

У березні 1862 року селяни Пустовійтового відмовилися платити викупні платежі, а також від відробітків, що були встановлені за реформою 1861 року. Організаторами виступу були Мусій Лановий, Каленик і Федір Рибальченки, Онисим Бенчук, Михайло Ткаченко, Федір Фесуленко, Василь Підгрушний. Виступ підтримали й селяни с. Пузикового. Лише викликані 2 ескадрони Каргопольського драгунського полку придушили це повстання.

30 червня 1905 року відбувся страйк 250 поденних робітників в поміщицькій економії села Пузикового. Вони вимагали підвищення заробітної плати до 1 крб. Організатори страйку — Ф. Солодкий, Г. Яресько, Л. Оченаш.

13 травня 1916 року робітниці бурякових плантацій в Пустовійтовому страйкували, вимагаючи підвищення заробітної плати.

В Пустовійтовому народилися В. Н. Хильчук — Герой Радянського Союзу, А. Ю. Панченко, Р. Ф. Грущенко, П. О. Хрей — Герої Соціалістичної Праці.

СВЯТИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі гирла річки Рудки, яка впадає в Кременчуцьке водосховище, за 40 км від районного центру Населення — 3008 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Крива Руда, Проценки, Струтинівка.

В селі розташований колгосп ім. Суворова — багатогалузеве господарство. Артіль має 3566 га земельних угідь, цегельний завод, млин, олійницю.

У Святилівці є середня, початкова та вечірня школи, бібліотека, клуб, лікарня.

У 1859 році в Святилівці налічувалось 580 дворів і понад 3 тис. чол. населення.

Житель Святилівки С. П. Шпаковський удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

В с. Святилівці народився і жив Герой Радянського Союзу І. Г. Чорноволенко, який загинув на фронті в 1944 році.

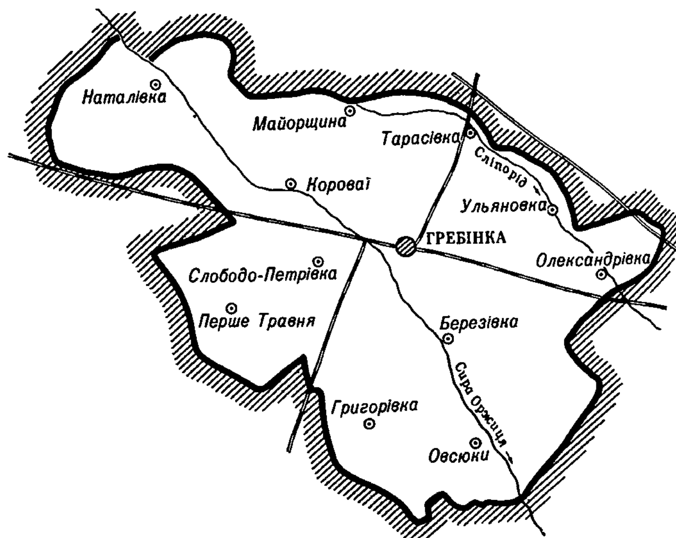
ФРУНЗІВКА — (до 1922 року — Миколаївка) — село, центр сільської Ради. Розташована на березі річки Манжелії (притоки Псла), за 31 км від районного центру. Населення — 1101 чоловік. Сільраді підпорядковане село Сиротенки.

У Фрунзівці розташований колгосп ім. Фрунзе, який має 3627 га земельних угідь, в т. ч. 55 га ставків. Колгосп вирощує зернові й технічні культури, займається рибництвом.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Засноване село батьком російського поета В. В. Капніста в 40-х роках XVIII століття, названо на честь його сина Миколи, деякий час називалося також Троїцьким.

ГРЕБІНКІВСЬКИЙ РАЙОН

ГРЕБІНКА

Гребінка — місто районного підпорядкування, центр Гребінківського району, розташоване в західній частині Полтавської області на лівому березі річки Оржиці. Знаходиться на перехресті двох важливих залізничних магістралей — Харків—Київ і Москва—Одеса. Відстань від обласного центру — 203 км. Населення — 12 343 чоловіка.

Початок існування Гребінки припадає на 1895 рік, коли розпочалось будівництво залізничної лінії Харків—Київ. Біля села Городища споруджено нову станцію, яку названо на честь відомого українського письменника Євгена Павловича Гребінки — родом з ближнього хутора Убіжища (нині село Мар'янівка). Навколо станції виросли перші будиночки. В них жили начальник станції, касир, два стрілочники, 5 ремонтних робітників і сторож. Поїзди, що складалися із невеликих двовісних вагонів, курсували лише двічі на добу. Їх возили маленькі паровозики серії «ОД» та «ОВ».

Станція освітлювалась гасовими лампами. Вночі і залізничні колії і невеличкі будиночки поринали в темряву. Лише з поодиноких гудків локомотивів та тьмяного миготіння ліхтарів на стрілках угадувалась станція[1].

Ще трохи раніше недалеко була збудована вузькоколійна залізниця, яка йшла від Бахмача в напрямку Одеси. За кілька кілометрів від місця виникнення Гребінки знаходилась і станція, що називалась спочатку Петрівкою, а потім перейменована в Оржицю. Вузька колія залишалась неперебудованою ще десяток років. Тим-то всі вантажі, які йшли з вузької на широку колію і навпаки, треба було на новій станції Гребінка перевантажувати. Це потребувало чимало робочої сили.

Та бажаючих одержати роботу було набагато більше. З Городища, Слободо-Петрівки, Корніївки та інших навколишніх сіл приходили на станцію сотні наймитів і бідняків. Але одержати роботу не кожному щастило, бо перевантаження товарів було віддане на відкуп підрядчику Йосипу Гуревичу. І тільки через нього можна було одержати «право на працю». За перевантаження одного вагона Гуре-

[1] Газ. «Южная магистраль» (Харків), 12 вересня 1957 р.

вич брав у адміністрації станції 1 крб. 20 коп., а робітникам платив лише 80 коп. Таким чином, третина зароблених вантажниками грошей залишалася в кишені підрядчика.

Немало зароблених потом бідняцьких грошей перепадало і куркулю Федоту Козенку. Цей спритний шахрай, як тільки почали споруджувати станцію Гребінки, зразу ж пронюхав, що тут пахне неабияким заробітком, і збудував крамницю. А щоб мати ближчі стосунки з «діловими людьми», взяв собі на квартиру підрядчика Гуревича. Козенко продавав горілку, різні продукти. Споюючи вантажників, він забирав у них значну частину зароблених грошей[1].

Робота на перевантаженні була важка. Про різні механізми, пристосування не могло бути й мови. Просто підкочували вагон до вагона і вручну перекидали вантаж. Коли це були мішки або ящики, то ще нічого. Значно довше було перевантажувати вугілля, вапно чи цемент. Особливо робота ускладнювалась взимку, коли на станцію прибували вагони із замерзлими матеріалами. Щоб перевантажити такий вагон, 4 робітники були змушені працювати 4—5 годин. І це за 80 копійок!

Для відпочинку робітників був побудований приземкуватий барак. І стіни, і дах, і нари — все було із шпал. Закінчивши роботу, знесилені люди покотом лягали на нарах, щоб трохи відпочити, поки підійде чергова партія вагонів. Життя робітників Гребінки дедалі ставало ще тяжчим. Вони працювали по 12 годин на добу, а платили їм мізерну плату. Стрілочники, наприклад, одержували на місяць по 15 крб. 30 копійок. Хоч селище навколо станції зростало, але воно ще довго залишалося невпорядкованим: на вулицях стояла грязюка, не було ні школи, ні лікарні. По медичну допомогу жителі зверталися аж у Пирятин, а їхні діти вчилися у селі Городищі, де існувала двокласна церковнопарафіальна школа, у якій на 50 дітей працював лише один учитель. Більшість дітей трудящих не мала можливості вчитися.

В 1904 році у Городищі організувався підпільний гурток, ним керувала місцева вчителька О. Л. Жигадло. До гуртка входили селяни і залізничники Гребінки. Найактивнішими учасниками були Олександра Квітка (Рохманійко), Харитон Рябокінь, Пилип Кравченко, Кирило Чуїх, Антон Носар, Петро Рохманійко, Михайло Кравченко та інші.

Значну допомогу гуртківцям подавали студенти Лубен і Прилук. Вони привозили в Городище брошури, листівки. Цю нелегальну літературу члени гуртка поширювали серед жителів села і станції Гребінки. При школі, де працювала О. Л. Жигадло, була невелика бібліотека. Тут часто збиралась молодь, читала заборонені книги, слухала виступи учасників гуртка.

Першого травня 1905 року в Городищенському лісі була проведена маївка. На ній з палкими промовами виступили агітатори. Спроба поліції розігнати мітинг зазнала невдачі.

Більш відкрито діяли гуртківці влітку 1905 року. Прокламації, листівки з закликами до революційної боротьби поширювалися в Корніївці, Григорівці, Писарщині та інших навколишніх селах.

Перед жнивами на станції вибухнув страйк. Переляканe місцеве начальство звернулося з проханням до військового командування допомогти втихомирити залізничників, і до Гребінки з Кременчука прибула рота солдатів 35-го Брянського полку. Солдати не тільки придушували революційні виступи, але й були використані як робоча сила на перевантаженні вагонів. У пошуках робочої сили Гуревич ще звертався до тюремного начальства, щоб прислали в'язнів з полтавських виправних рот. Під охороною військової частини і загону жандармів Гуревич примножував свої прибутки використанням дешевої робочої сили солдатів і в'язнів.

З недовір'ям поставилось населення до царського маніфесту 17 жовтня 1905 року. Для зачитання тексту маніфесту жителям Гребінки та навколишніх сіл на

[1] Газ. «За більшовицькі колгоспи» (Гребінка), 9 січня 1937 р.

сходку, яка була проведена в селі Городищі (поблизу Гребінки), прибув земський начальник Іванов. Він поважно зійшов з брички, піднявся на вітряк і почав читати. У юрбі почувся сміх. Селяни Марко Василенко, Харитон Рябокінь і Марко Степенко повернули вітряк з земським начальником у протилежний бік, де не було людей. Наполоханий Іванов квапливо сів у бричку і втік. Урядник Кругляк хотів бігти на станцію, щоб телефоном повідомити в Пирятин про настрій селян, але його затримали і роззброїли.

За прикладом московського пролетаріату 7 грудня почався загальний страйк залізничників Гребінки та інших навколишніх станцій. Начальник Чернігово-Пирятинського відділу жандармського управління писав, що нормальну роботу транспорту удалось відновити лише 18 грудня[1].

Після придушення грудневого страйку реакція перейшла в наступ. Поліцейські органи заарештували 18 активістів. У документі департаменту поліції сказано: «За агітацію місцевих селян до повалення державного ладу»[2]. 6 лютого 1906 року Е. Ворона, А. Носар, П. Рохманійко, М. Кравченко були вислані у Вологодську губернію під гласний нагляд поліції на три роки. Там же відбували заслання О. Квітка і Х. Рябокінь, у Томській губернії на засланні перебував І. Попович[3].

Переслідування учасників революційного руху тривало і далі. 12 грудня 1906 року під час обшуку знайдено заборонену літературу у вчительки О. Л. Жигадло. Її притягли до відповідальності.

Але ні заслання, ні каторга, ні жорстокий режим столипінської реакції не зламали волі залізничників і селян до боротьби за визволення з-під гніту експлуататорів.

На початку XX століття Гребінка швидко почала розростатися. Цей процес прискорився після закінчення будівництва ширококолійної магістралі в 1909 році. В 1910 році тут уже проживало 540 чоловік. У селищі було побудовано 2 парові млини.

Історія Гребінки тісно перепліталася з історією села Городища. Непривабливим було це село до Жовтневої революції. Селяни дуже бідували. Хліба вистачало до грудня—січня. За несвоєчасну сплату податків їхнє майно списували і продавали з молотка. І навесні бідняки з торбинками за плечима ішли на заробітки. Кращі землі належали поміщикам Стороженку, Савицькому, Горбовському, куркулям Чаленку, Кудлаю, Карнауху, Петрику. А багаті крамниці, завалені різними товарами, були власністю Ляховецької, Каневського, Котляревського.

Напередодні Жовтневої революції Гребінка була великим залізничним вузлом. Розташована на пересіченні двох важливих магістралей, вона мала велике економічне і стратегічне значення. На станції знаходились військові склади з продовольством, обмундируванням, боєприпасами. В роки першої світової війни звідси відправлялись на фронт хліб, патрони, обмундирування. Не випадково під час громадянської війни Гребінка стала ареною жорстоких боїв.

Радянська влада у Гребінці встановилася в січні 1918 року. Але незабаром сюди вступили приведені Центральною радою кайзерівські війська. Ця перемога далась окупантам ціною великих втрат. В боях біля Гребінки особливо відзначились революційний загін під командуванням хороброго сина грузинського народу комуніста В. Кіквідзе, а також загони київських робітників, якими командували Г. Чудновський і В. Боженко. В цих загонах налічувалось близько 3000 чоловік. Під натиском окупантів революційні загони змушені були відступити до Ромодану. Шлях їх відступу був позначений жорстокими боями. В одному з боїв поблизу Гребінки вони захопили у німців 6 гармат, 6000 снарядів, багато гвинтівок і патронів.

---

[1] Чернігівський облдержархів, ф. 328, спр. 328, арк. 642—645.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 5, 1906, спр. 638, т. 1, стор. 214.
[3] Газ. «Прапор комунізму», 10 грудня 1953 р.

Захопивши Гребінку, німці негайно приступили до вивезення хліба, різного військового спорядження, якими були забиті розташовані тут величезні склади. За час свого перебування німецькі окупанти дощенту пограбували станцію і навколишні села[1].

Проти німецьких загарбників і петлюрівських запроданців трудящі Гребінки розгорнули героїчну боротьбу. В серпні було створено ревком. Його підпільною роботою керував І. П. Гапоненко.

В околицях Гребінки організувались партизанські загони, які нападали на німецьких загарбників, виганяли їх з окупованих сіл. Один з таких партизанських загонів під командуванням Н. І. Обельця і його помічників І. Гончаренка та Ф. Онищенка сміливим ударом на світанку 10 листопада захопив Гребінку. Партизани роззброїли загін гайдамаків, забрали трофеї — кулемети, гвинтівки, зупинили ешелони і пасажирські поїзди, якими пересувалися ворожі війська[2].

Велику допомогу трудящим Гребінки в боротьбі проти німецьких загарбників подав червоний загін Харківського паровозобудівного заводу, який наступав з боку Полтави і разом з партизанами громив ворога[3].

Після вигнання німців Гребінку деякий час займали петлюрівці. Та під натиском Червоної Армії і партизанських загонів і вони в січні 1919 року ганебно звідси втекли. Швидко відновили свою роботу радянські органи. Але зразу перейти на нові рейки суспільного життя трудящим заважали контрреволюційні сили. 9 серпня 1919 року Гребінку захопили денікінці. Своїми жорстокими розправами вони надовго запам'яталися гребінчанам. Не було жодного дня, щоб когось не розстріляли або не повісили. На подвір'ї багатія Козенка білогвардійці зробили шибеницю. Вона ніколи не пустувала.

У грудні 1919 року почалися бої за визволення Гребінки. З Харкова наступав червоноармійський бронепоїзд «Смерть буржуазії», ішли радянські війська. В районі Лутайки (околиця Гребінки) стався бій. Денікінський полк склав зброю. 13 грудня частини Червоної Армії вступили в Гребінку. У цих боях відзначився загін А. В. Полупанова.

Для успішної боротьби з контрреволюційними зграями в роки громадянської війни часто виникала потреба перекидати окремі з'єднання Червоної Армії з одного фронту на інший. Багато військових частин ешелонами переїжджало і через Гребінку. Для проведення політмасової роботи серед червоноармійців, залізничників, пасажирів і навколишнього населення на станції було організовано спеціальний агітпункт. Працівники агітпункту організовували мітинги, читали лекції, поширювали пропагандистську літературу.

Відгриміли бої громадянської війни, країна заліковувала рани, відроджувала промисловість, сільське господарство. Важливе місце у відбудові зруйнованого господарства відводилось транспорту. Це добре розуміли гребінківські залізничники і під керівництвом партійного осередку станції дружно взялися за роботу. Партійний осередок був невеликий, але авторитет його швидко зростав. Комуністи організовували суботники по ремонту залізничних колій, службових приміщень, по впорядкуванню селища. Поступово оживали пустирі, споруджувалися підприємства побутового обслуговування.

На заклик Комуністичної партії і уряду трудящі Гребінки в 1921 році взяли енергійну участь в заготівлі хліба для робітників Донбасу. В січні села Пирятинського повіту доставили на станцію 50 тис. пудів хліба. Гребінчани швидко його навантажили у вагони і відправили на місце призначення. Через 2 місяці з повіту через Гребінку було відправлено шахтарям 35 вагонів хліба і вагон сала, а в кінці 1921 року — ще 500 тис. пудів[4].

---

[1] Газ. «За більшовицькі колгоспи», 13 лютого 1937 р.
[2] Збірник «Наша Лубенщина». Лубни, 1958, стор. 32—39.
[3] Журн. «Літопис революції», 1928, № 2, стор. 194.
[4] Полтавщина у відбудовний період (1921—1925 рр.), плакат. Полтава, 1967.

Партійний осередок станції зростав. В дні Ленінського призову в ряди партії вступили начальник підмінного пункту В. А. Повороженко, машиністи М. Т. Губка, В. В. Повороженко, слюсарі А. Я. Тарасюк та І. Д. Криворучко, оглядачі вагонів І. Г. Василенко і М. Т. Ландар, помічник машиніста І. В. Куприков та інші.

Надійними помічниками комуністів були комсомольці і члени профспілки. Вони розгорнули культурно-освітню роботу на станції і в селі Городищі. Почали з клубу, який невдовзі було відкрито на залізничному вузлі. Біля клубу посадили сад, побудували літній театр. Завідуючий клубом Тарас Прихненко вміло організував роботу гуртків художньої самодіяльності. Добре прославився драматичний гурток. Не було жодного вихідного дня, щоб аматори не виступали з п'єсою чи концертом. Часто драмгуртківці виїжджали в сусідні села, на станції Ромодан, Лубни, Прилуки, Яготин.

Великий успіх мала сім'я залізничника Гната Гуняги. Сам він прекрасно грав на скрипці. Його сини стрілочники Григорій і Дмитро були хорошими баяністами. Дочки Віра і Варвара — грали на гітарі, а зять Сергій — на мандоліні. Учасниками цього сімейного ансамблю були і внуки старого Гуняги — всього 15 чол. На їх концерти приходили люди з багатьох сіл. Вони виступали і в Києві перед робітничими і студентськими аудиторіями.

Палкими любителями мистецтва були старший телеграфіст Г. П. Литвиненко і його сестра Оксана, телеграфісти П. С. Дикий, І. М. Юрков з дружиною Ольгою Михайлівною, машиніст І. А. Павлович, механік Д. І. Іващенко та інші. Вони постійно брали участь у виставах і концертах.

Починаючи з 1926 року, в клубі регулярно демонструвалися кінокартини.

Довгий час жителям Гребінки довелося світити гасовими лампами і каганцями. Ці побутові незручності негативно відбивалися і на роботі, і на культурному відпочинку. І коли в Гребінці почали споруджувати електростанцію, все населення допомагало будівельникам. У 1928 році було завершено будівництво електростанції, і яскраві вогні засяяли в будинках і на вулицях селища.

Незабаром появилося і радіо. Кіномеханік Олександр Розкладій та монтер зв'язку Андрій Шейко змонтували перший у Гребінці радіовузол. В багатьох квартирах слухали передачі з Москви, Києва, Харкова та інших міст Радянського Союзу.

Остаточно була розв'язана і шкільна проблема. До революції у Гребінці не було своєї школи, і діти залізничників навчалися в Городищі. Після перемоги Жовтня в селищі відкрили початкову школу. Але вона розміщалася в незручному приміщенні, що відбивалося на її роботі. На відзначення Першого травня 1929 року гребінчани заклали фундамент нової семирічної школи. Щоб прискорити будівництво, жителі провели кілька суботників. У новій школі обладнали предметні кабінети, відкрили бібліотеку. Для вчителів і учнів були створені хороші умови для праці й навчання.

В 1933 році у Гребінці була створена машинно-тракторна станція. Вже через два роки в її розпорядженні числились 71 трактор, 18 автомашин, молотарки, двигуни, комбайни та інша сільськогосподарська техніка. Вчорашні наймити, які за шматок черствого хліба працювали до революції на поміщиків і куркулів, стали трактористами, комбайнерами, шоферами, досконало оволоділи новою технікою, стали господарями своєї долі[1].

У Гребінку приїздили керівники партії та уряду України Г. І. Петровський, С. В. Косіор, П. П. Постишев та інші. Вони знайомились з життям робітників, колгоспників, на місці вирішували важливі питання, зв'язані з розвитком народного господарства і культури. В 1934 році, коли уряд Радянської України переїжджав з Харкова до Києва, на станції відбувся мітинг. Ще зранку територію вокзалу заповнили колгоспники, робітники, піонери. Коли поїзд зупинився, з вагона

[1] Газ. «За більшовицькі колгоспи», 7 листопада 1935 р.

Місцевий комітет профспілки станції Гребінки. 1930 р.

вийшли голова ВУЦВК Г. І. Петровський та інші члени уряду. Голова Пирятинського райвиконкому Ю. А. Бреславський привітав дорогих гостей. Колгоспник Григорівської артілі «Шлях Леніна» А. І. Мірошниченко вручив Григорію Івановичу коровай хліба. У своєму виступі всеукраїнський староста подякував присутнім за теплу зустріч і побажав їм успіхів у житті[1].

Гребінківський залізничний вузол дедалі почав відігравати все більшу роль у господарському розвитку республіки і всієї країни. Ось чому Центральний Комітет партії та уряд України приділяли велику увагу створенню на вузлі нових підприємств залізничного транспорту, технічному оснащенню їх. В 1935 році будівельники здали в експлуатацію вагоноремонтний пункт (перейменований після Великої Вітчизняної війни у вагонне депо). 21 листопада були випущені з ремонту перші вагони[2]. В 1938 році споруджено локомотивне депо.

Для оперативного керівництва рухом поїздів від Ромодану до Дарниці і від Бахмача до станції ім. Шевченка у Гребінці було створено залізничний відділок. Велику роль у керівництві партійними та комсомольськими організаціями вузла та лінійних станцій відіграв політвідділ, створений за рішенням ЦК ВКП(б).

У 1938 році в партійних організаціях підприємств вузла налічувалось 52 члени і 15 кандидатів партії. Комуністи були тією рушійною силою, яка забезпечувала успішне виконання виробничих завдань[3]. На вирішальні дільниці виробництва посилались комуністи. Особистим прикладом, більшовицьким запальним словом вони вели за собою маси. Довгий час паровоз СО № 17—52 був у занедбаному стані. Партійна організація депо вирішила направити сюди машиніста Івана Іващенка. Він зумів згуртувати паровозну бригаду і вселити людям віру в успіх. Минув певний час — і локомотив був у строю. Все на ньому було відшліфовано, всі вузли у відмінному стані. Разом з своїми товаришами машиніст Іващенко взяв зобов'язання довести пробіг локомотива між проминками до 6000 км. Слова свого паровозники з честю дотримали. Бригада довела пробіг паровоза до 10 000 кілометрів.

Коли в країні за ініціативою О. Г. Стаханова та П. Ф. Кривоноса розгорнулось змагання за перевиконання виробничих завдань, уміле використання техніки, в нього включилися і залізничники Гребінки. Складач поїздів Яків Морозенко, уміло організувавши роботу, витрачав на формування одного поїзда 25 хвилин при нормі 50. Систематично перевищував завдання по формуванню і розформуванню поїздів складач Андрій Гавриленко. Добре оволодівши передовими методами праці, токар вагоноремонтного пункту Г. І. Остапенко довів продуктивність праці до 400 проц., а слюсар С. І. Кошель — до 350 проц. Слюсарі О. М. Гречановський і Н. О. Михайличенко навчились міняти підшипники у вагонах за 6 хвилин при нормі 22. Комуніст локомотивного депо Григорій Фесенко в числі перших запровадив кільцеву їзду. Він систематично водив великовагові поїзди, значно перевиконував завдання по технічній швидкості. Самовіддано працювали стрілочники

---

[1] Газ. «Колективізоване село», 26 червня 1934 р.
[2] Газ. «За більшовицькі колгоспи», 23 листопада 1935 р.
[3] Газ. «Сталевий шлях» (Гребінка), 21 квітня 1938 р.

Юхим Тищенко і Федір Шаповал, бригади машиністів Петра Кочубея, Леоніда Сердюка та інших.

Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР від 23 листопада 1939 року в числі працівників Південно-Західної залізниці були нагороджені залізничники Гребінківського вузла. Орден Леніна одержав машиніст — інструктор О. Г. Скорина, орденами «Знак Пошани» відзначені машиністи Іван Іващенко, Ольга Рева та інші.

Поряд з розвитком транспорту інтенсивно розгорталося будівництво промислових підприємств. Стали до ладу промартіль «Харчопродукт», цегельний завод, електростанція, артіль побутового обслуговування. Значно розширилась сітка торговельних організацій. Водночас провадилось житлове будівництво. Лише в 1938 році у Гребінці було споруджено 12 житлових будинків, двоповерхову школу[1].

В 1935 році Гребінка стала районним центром. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 25 жовтня 1938 року вона була віднесена до селищ міського типу. Напередодні Великої Вітчизняної війни у Гребінці налічувалось 475 будинків, у яких проживало 3200 чоловік.

Коли німецькі фашисти напали на нашу країну, багато жителів Гребінки пішло на фронт, щоб із зброєю в руках захищати завоювання Жовтня. Через Гребінку один за одним ішли на фронт поїзди з військами, боєприпасами, а в протилежному напрямку — санітарні поїзди з пораненими, евакуйованими, промисловим устаткуванням. І гребінківські залізничники робили все, щоб без затримки просувати важливі состави. Незважаючи на систематичні бомбардування, стрілочники і складачі, машиністи і оглядачі вагонів — всі трудились на своїх ділянках.

У вересні 1941 року німецькі фашисти підійшли до Гребінки. Мужньо захищали радянські воїни важливий залізничний вузол. Попавши в оточення між річками Удай, Сула, Оржиця, вони не здавалися. Окупанти вважали, що з оточеною групою покінчено, і бойові сили направили далі, а по польових дорогах рушила німецька піхота з обозами. Колони просувались повільно, гітлерівці зупинялись в селах, полюючи на курей, гусей та іншу живність. Одна така колона розтяглася вздовж залізничної колії Гребінка — Лазірки.

Раптом з туману, постукуючи колесами, виринув дивовижний поїзд: спереду — броньований вагон з гарматами і кулеметами, за ним — паровоз в клубах пари, і знову броневагон, наїжачений стволами. Не встигли гітлерівці опам'ятатись, як пролунав залп... По ворожих солдатах і офіцерах строчили кулемети. Розстрілявши колону, бронепоїзд зник.

А через півгодини бронепоїзд з'явився біля Гребінки, знищив на роздоріжжі ще одну колону фашистів. Кілька десятків автомашин запалало на дорозі.

Паровоз дав задній хід і помчав до Лазірок. На околиці цього містечка знову попався обоз, який рухався вздовж лінії. Гітлерівські солдати стрибали з фургонів і розбігалися. Чотири гармати та десять «максимів» повели такий шквальний вогонь, що від обозу залишились тільки уламки.

Командиром цього «таємничого» бронепоїзду був Костянтин Черних. Вчорашній сапер, він разом з своїми однополчанами відступив з боями від Дніпра і опинився в Гребінці. Тут біля депо він і побачив бронепоїзд. Щоправда, паровоз розбитий, але все-таки паровоз. Не витримало серце колишнього залізничника. Адже 17 років працював він машиністом. Підлатали трохи паровоз і виїхали з депо. А коли бронепоїзд з'явився на станції, більше ста бійців попросились у команду. Відібрали 20 кращих артилеристів і кулеметників. Ось тоді і з'явився на перегоні Гребінка—Лазірки «таємничий» бронепоїзд.

Та не довго довелось діяти. Гітлерівці кинули на боротьбу з бронепоїздом значні сили авіації і артилерії. В багатьох місцях було пошкоджено колію. Зрозумів тоді Черних: закінчились героїчні рейси. Він наказав команді покинути бронепоїзд, добиратися до своїх, а сам, щоб не дісталась бойова машина ворогу, на великій

---

[1] Газ «Сталевий шлях», 7 листопада 1938 р.

швидкості помчав вперед. Невдовзі рознісся страшенний гуркіт, здибились темнозелені громади і полетіли з насипу. Разом з бронепоїздом загинув і його хоробрий командир К. Черних. Сталося це 24 вересня 1941 року поблизу Гребінки[1].

Коли фашисти ще підходили до Гребінки, райком партії доручив спеціальній групі комуністів евакуювати у тил рухомий склад та сім'ї залізничників. Відправились останні состави. Виконавши завдання, група комуністів у складі І. А. Зайченка, С. С. Третяка, Н. І. Брагінського, О. О. Шамайка, І. Д. Криворучка, В. Г. Литовка та інших повинна була влитися у військові частини діючої армії. Але німецькі загарбники в районі станції Лубни перерізали шлях. Декому з цієї групи вдалося вийти з оточення, а Литовці, Криворучку та іншим прорватися не пощастило.

Вони вирішили тоді діяти на окупованій території проти фашистів. Незабаром їх схопили гестапівці. Шість місяців тривали катування і нелюдські муки. Але зламати волю комуністів фашистам не вдалося. Нічого не добившись, вони розстріляли відважних радянських патріотів.

Хоч Гребінка перебувала в глибокому тилу ворога, але німецькі фашисти весь час почували себе, як на фронті. Радянські патріоти розгорнули активну боротьбу проти окупантів.

Одним з таких патріотів, які діяли в Гребінці, був секретар комсомольської організації Лубенського учительського інституту Д. П. Калімбет. Коли німецькі загарбники підійшли до Лубен, райком партії запропонував Калімбетові залишитись на окупованій території для підпільної роботи. Йому вдалося влаштуватись секретарем у старостаті селища Гребінки. Тут він видав чимало довідок нашим патріотам і цим самим визволив їх від поневіряння в Німеччині.

Якось, розбираючи чергову пошту, Калімбет побачив листа, адресованого начальникові поліції. Колишні куркулі з його села — Великої Кручі Пирятинського району, які з приходом німців знову підвели голови, повідомляли поліцію, що десь у Гребінці живе активний комуніст Дмитро Калімбет.

Лист так і не потрапив до начальника. Але вороги не вгамувались. В один з травневих днів 1942 року Дмитро був заарештований. Незважаючи на жорстокі катування, він мовчав. Фашисти його розстріляли[2].

Багато бойових подвигів здійснили гребінчани на фронтах Великої Вітчизняної війни. Всім радянським людям відомий подвиг славного представника гребінківської комсомолії сержанта Григорія Кагамлика, який героїчно загинув на полі бою, але не пропустив ворожі танки.

Це було в лютому 1943 року. Підрозділ, в якому служив Григорій Кагамлик, готувався до відсічі ворогові. За даними розвідки, фашисти повинні вранці перейти в наступ. Командир вирішив вислати назустріч ворожим підрозділам бронебійників на чолі з сержантом Кагамликом. Під покровом темряви, по коліна шугаючи в глибокий сніг, чотирнадцять сміливців дійшли до виярка біля дороги, що вела в село Нікольське Курської області, і там окопалися.

Коли над селом займався ранок, вони побачили німецькі танки. Пролунали вибухи. Григорія і ще двох бійців присипало землею. Один із снарядів вибухнув зовсім близько від кулеметного гнізда лівого окопу.

Стріляючи на ходу танки наближались. Ось уже до них не більше 500 метрів. Сержант вистрілив — і сталева потвора задимілась. Ще один танк підбив бронебійник Юрій Антонов. Два інші танки не витримали вогню і повернули назад.

Та незабаром гітлерівці повторили атаку. П'ять танків навально рвалися вперед. Один з них ліз прямо на Григорія. Відстань була п'ятдесят метрів, сержант ледве встиг вистрілити, і машину охопило полум'я. Розгорівся жорстокий бій. Через кілька хвилин перед окопом палали три ворожі танки. Влучний вогонь радянських бійців примусив фашистів знову відійти.

---

[1] Газ. «Шляхом Ілліча», 18 грудня 1965 р.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 14 січня 1966 р.

Рідшали й ряди сміливців. Сам Кагамлик був двічі поранений, але продовжував керувати обороною. Не минуло й чверті години, як німці втретє пішли в атаку. За самохідними гарматами і танками сунулись фашистські автоматники. Уже в перші хвилини бою вдалося пошкодити самохідну гармату й запалити два танки. Та в цей час ворожа куля пронизала груди відважного сержанта, все пішло обертом. Опам'ятавшись на дні окопу, він кров'ю написав на комсомольському квитку: «Помру, але не відступлю ні кроку назад. Клянусь своєю кров'ю. Сержант Кагамлик».

Надвечір підійшло підкріплення. Біля пораненого Кагамлика і його мертвих товаришів лежало понад 80 трупів фашистських автоматників, диміло близько десяти ворожих танків. Стікаючи кров'ю, сержант тільки й зміг сказати: «Я бився до останнього патрона. Фашисти не пройшли».

Село Нікольське так і залишилось для гітлерівців неприступним плацдармом. Сержанту Кагамлику посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Ім'я відважного патріота назавжди занесено до списку підрозділу, а його комсомольський квиток передано до Московського державного історичного музею, де він зберігається як одна з найцінніших реліквій[1]. За рішенням XV обласної комсомольської конференції Полтавщини Григорій Кагамлик навічно обраний членом обкому комсомолу.

Серед героїчних захисників Брестської фортеці був гребінчанин Валентин Прохоров, нині газоелектрозварник електростанції[2]. Славний шлях пройшов працівник контори зв'язку М. Г. Вовк, кавалер трьох орденів Слави. Він захищав Керч і Севастополь, пройшов з боями весь Крим, воював у Болгарії, Югославії, Угорщині й Чехословаччині[3].

За відвагу і мужність, виявлену в боях, старший сержант О. Т. Яценко нагороджений трьома орденами Слави, орденом Червоної Зірки та медаллю «За відвагу». Тепер він працює на станції Гребінка.

Сержант артилерійського полку М. П. Садовниченко в перші дні війни потрапив у фашистський полон. Там усе витримав: і голод, і нелюдську працю, і знущання. А коли трапилась нагода, втік і став партизаном загону, який діяв на території Бельгії. Партизани палили склади, робили диверсії на залізницях, переслідували і знищували відступаючих гітлерівців. У цих операціях Садовниченко брав участь як рядовий боєць. У загоні його називали «Мішель з Росії». Нині хоробрий партизан працює вчителем історії в Гребінківській школі № 2. Десятирічним хлопчиком прийшов у партизанський загін Василь Боровик, тепер він машиніст тепловоза паровозного депо.

Великих збитків завдали фашисти Гребінці. Повністю були зруйновані корпуси паровозного і вагонного депо, вокзал, школи, лікарні, багато житлових будинків. Сотні сімей залишились без притулку.

За два роки окупації німецькі фашисти розстріляли сотні гребінчан. Серед розстріляних — активісти вузла Дарія Овчаренко, Віра Луценко, Наталія Арбузова, директор промкомбінату Сергій Кутовий, секретар райкому партії Єлисей Милокост, завідуючий фінансовим відділом Пантелеймон Лобода, начальник стан-

Комсомольський квиток Героя Радянського Союзу Г. С. Кагамлика.

[1] Полтавці — Герої Радянського Союзу. Полтава, 1962, стор. 51—55.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 24 березня 1964 р.

[3] Газ. «Прапор комунізму», 7 листопада 1961 р.

ції Андрій Патрікєєв та багато інших. Десятки жителів селища фашисти забрали в Німеччину на каторжні роботи.

Розгорнувши рішучий наступ, доблесні радянські війська 19 вересня 1943 року визволили Гребінку від фашистської погані. У цих боях взяла участь 11-а мотострілецька бригада 10-го танкового корпусу.

Зразу ж після визволення Гребінки розпочалась наполеглива праця по відбудові зруйнованого господарства. Основне зусилля було скероване на відродження вагоноремонтного і паровозного депо. Провідна роль у відбудові належала комуністам. Особистим прикладом вони піднімали людей на трудові подвиги.

Вже на початку 1944 року основні підприємства Гребінки — локомотивне та вагонне депо, дистанція зв'язку почали нормально функціонувати, забезпечуючи просування составів з військовими вантажами на фронт.

Газоелектрозварник Гребінківської електростанції, учасник оборони Брестської кріпості В. О. Прохоров.

Після закінчення Вітчизняної війни до Гребінки, як і до інших міст і сіл нашої країни, поверталися фронтовики. З новою силою закипіла робота.

Селище оживало. Були споруджені нові корпуси локомотивного і вагонного депо, дистанції зв'язку і колії. Зводились цілі квартали двоповерхових житлових будинків, зазеленіли молоді дерева. Чудовим подарунком для молоді став збудований стадіон «Локомотив». Влітку тут відбуваються змагання футболістів, легкоатлетів, а взимку футбольне поле перетворюється на каток.

У березні 1955 року закінчено будівництво нового кінотеатру «Комсомолець» на 300 місць. Він споруджений на тому самому місці, де до війни знаходився клуб залізничників. На відзначення 40-річчя Жовтня у Гребінці гостинно відкрились двері Будинку культури залізничників. У великому триповерховому будинку — зал глядачів на 450 місць, лекційний і спортивний зали, кімнати для бібліотеки, читальні, гурткової роботи. Зали й кімнати Будинку обладнано красивими меблями.

Наприкінці 1957 року будівельники здали в експлуатацію пішохідний міст через колії, який з'єднав селище, розташоване по обидва боки вузла.

З 1951 року, коли паровози серії «М» були замінені потужними локомотивами «ФД», колектив гребінківського депо почав освоювати ремонт і експлуатацію нових машин, привчатися до умілого використання потужної техніки.

Дружно відгукнулися залізничники Гребінківського вузла на заклик Комуністичної партії про допомогу селу. Лише протягом 1956—57 рр. колективи підприємств вузла побудували в колгоспах 9 корівників і свинарників, на тваринницьких фермах встановили 420 автопоїлок, у трьох колгоспах побудували підвісні дороги, спорудили 3 криті токи. Особливо велику допомогу подавали підшефним колгоспам колективи паровозного і вагонного депо. Вони ремонтували машини і сільськогосподарський реманент, виготовляли запасні частини, слюсарні інструменти, а весною і восени допомагали доглядати посіви і збирати врожай.

За почином залізничників Москви гребінчани в листопаді 1958 року включилися у змагання за комуністичну працю. Рух охопив усі підприємства вузла. В день відкриття XXI з'їзду КПРС комсомольсько-молодіжній бригаді, яку очолював старший машиніст В. Камірний, і бригаді слюсарів Г. Онопрієнка було присвоєно

звання бригад комуністичної праці[1]. Це була радісна подія в житті гребінківських залізничників.

В дні роботи XXI з'їзду КПРС колективу паровозного депо було вручено на вічне зберігання перехідний Червоний прапор Управління Південної магістралі та комітету профспілки залізничників. На мітингу, присвяченому цій події, машиніст-інструктор І. Г. Копилов сказав, що вручення прапора не тільки радує кожного з нас, а й зобов'язує працювати ще краще, продуктивніше. Колектив депо взяв підвищені соціалістичні зобов'язання і вирішив боротися за звання підприємства комуністичної праці[2].

В тому ж році велика група залізничників Гребінки була відзначена урядовими нагородами. Орден Леніна одержав слюсар вагонного депо Т. Ф. Паляничка, орденами Трудового Червоного Прапора нагороджені начальник паровозного депо Б. М. Леонович, складач поїздів О. В. Смик, орденами «Знак Пошани» — ресорник І. М. Бондаренко і телеграфістка Р. В. Котенко. Одному з кращих машиністів вузла Василю Гнатовичу Камірному було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці[3].

В Гребінці важко знайти таку людину, яка б не знала В. Г. Камірного. В роки Вітчизняної війни він був командиром мінометної батареї, за мужність при форсуванні Дніпра нагороджений орденом Червоної Зірки. Працюючи після війни в паровозному депо Гребінки, він швидко оволодів професією машиніста. Його бригада з місяця в місяць перевиконувала виробничий план, багато разів виходила переможцем у соціалістичному змаганні. В. Г. Камірний охоче ділиться своїм досвідом. Г. Радзієвський, Д. Медведенко, В. Стеценко, М. Черниш та багато інших машиністів депо — вихованці Василя Камірного.

Добре відомий у Гребінці і слюсар вагонного депо Т. Ф. Паляничка. Це ж він разом з іншими споруджував корпуси депо, встановлював верстати і устаткування. Характерною рисою Тихона Федоровича є невтомні пошуки нового. У який би цех депо не зайти, всюди можна побачити творіння його золотих рук. Більше ста раціоналізаторських пропозицій вніс слюсар за останні 15 років. Люблять старого виробничника у колективі і за чуйне ставлення до людей, і за піклування про них, і за його високу майстерність.

Майстер своєї справи — так називають гребінківські залізничники складача поїздів О. В. Смика. В суворі роки Вітчизняної війни прийшов він на станцію. Працював різноробочим, а потім оволодів професією складача. Великий досвід, добре знання умов роботи станції, злагодженість з машиністом маневрового локомотива, стрілочниками — все це дозволяє йому з місяця в місяць перевиконувати завдання по формуванню і розформуванню поїздів.

Багато хорошого в роботі мають інші нагороджені — Б. М. Леонович, І. М. Бондаренко, Р. В. Котенко, О. Г. Зверковська, В. Я. Коваль, К. А. Скорина.

За рішенням виконкому Полтавської обласної Ради депутатів трудящих від 30 вересня 1958 року село Городище було приєднано до Гребінки. Це позитивно позначалось на розвитку економіки і культури селища. За рішенням обласної Ради від 21 листопада 1959 року Гребінка була віднесена до типу міст районного підпорядкування.

З кожним роком поліпшується благоустрій Гребінки. Будівельники за останній час здали в експлуатацію двоповерховий дитячий садок, готель, бібліотеку для дорослих, чудовий Будинок піонерів, кілька приміщень під магазини. Лише в 1959 році гребінчани одержали близько 40 квартир, а 75 сімей справили новосілля у власних будинках. Впорядковуються вулиці. Одна з центральних магістралей міста — вулиця ім. Г. І. Петровського — покрита бруківкою. Заасфальтовано багато тротуарів.

[1] Газ. «Южная магистраль», 31 січня 1959 р.
[2] Газ. «Южная магистраль», 5 березня 1959 р.
[3] Газ «Зоря Полтавщини», 2 серпня 1959 р.

Поруч з корпусами паровозного депо у Гребінці височить велика споруда. Це теплова електростанція потужністю 7 тис. квт. Вона дає струм не тільки місту, а й навколишнім селам, які розташовані в радіусі 30 кілометрів. 1 березня 1961 року електростанції, першій на Південній залізниці, присвоєно почесне звання підприємства комуністичної праці. Колектив щороку перевиконує завдання по виробітку електроенергії, економить паливо. Електростанція славиться десятками раціоналізаторів. Серед них інженери П. М. Караванський, В. Г. Христенко, Л. В. Педан, слюсарі І. П. Бузина і П. Г. Головко, електромонтер В. І. Макогон та інші.

Добре готувалися залізничники Гребінки до XXII з'їзду КПРС. В цехах локомотивного і вагонного депо, в дистанціях зв'язку і колії, на станції і в будівельників — скрізь панувало трудове піднесення, готувалися трудові подарунки з'їзду.

День початку з'їзду партії був святковим для трудящих нашої країни. Але особливо він був радісним для колективів паровозного і вагонного депо. Рішенням Президії комітету профспілки залізничників і Управління Південної залізниці за успішне виконання соціалістичних зобов'язань їм було присвоєно почесне звання підприємства комуністичної праці ім. XXII з'їзду КПРС. Колективу локомотивного депо, крім того, вручено перехідний Червоний прапор Міністерства шляхів сполучення СРСР і ЦК профспілки залізничників і першу грошову премію, а вагонникам — третю грошову премію[1].

Сім'я комуністичних колективів з кожним роком зростала. У вересні 1962 року звання підприємства комуністичної праці одержав колектив дистанції сигналізації і зв'язку. Майже на триста кілометрів тягнеться дільниця, господарство велике: тут лінії зв'язку, семафори, апарати маршрутно-контрольних обладнань, телефонно-телеграфні станції. І хоч колектив зв'язківців невеликий, все обладнання працює чітко.

Зв'язківці своїми силами збудували напівавтоматичну блокіровку на дільниці Гребінка—Прилуки. Завдяки цьому значно зросла пропускна спроможність дільниці. Усі в колективі, від начальника дистанції до рядового робітника, вчаться: хто в технічному гуртку, хто самостійно, а близько тридцяти чоловік — в школі робітничої молоді, заочно у вузах і технікумах. Добре працює конструкторське бюро на громадських засадах. Члени бюро і раціоналізатори подали багато творчих пропозицій, які дають економічний ефект. Велику роботу проводить жіноча рада. Славиться колектив своєю художньою самодіяльністю. Особливої поваги заслужили старші електромонтери М. Єременко і О. Науменко, електромеханіки П. Тарасенко і О. Крупічко, радіомонтер Г. Запорожець, телеграфістки Р. Котенко і Л. Сесь, телефоністки Є. Іващенко, Н. Козіна та інші[2].

В день відзначення 93-ї річниці з дня народження В. І. Леніна всім іншим підприємствам вузла — станції Гребінка, дистанції колії, кондукторському резерву також було присуджено звання колективів комуністичної праці.

Більше тисячі залізничників вузла нагороджені значками «Відмінник соціалістичного змагання залізничного транспорту», почесними грамотами, а також грошовими преміями.

Крім підприємств залізничного вузла, у Гребінці є інші промислові об'єкти: харчокомбінат, цегельний завод тощо. Далеко за межами нашої республіки відома продукція дзеркального цеху промкомбінату. Щомісяця робітники цеху перевиконують виробничі завдання. Невпинно зростає продуктивність праці, поліпшується якість виробів. За пропозицією робітника В. Г. Воробйова тут запроваджена нова технологія серебріння дзеркал. На поверхні скла осідає на 9 проц. більше срібла, ніж за старою технологією. А це значно підвищує якість продукції.

Далеко за межами області відомий своїми хорошими справами колектив Гре-

[1] Газ. «Прапор комунізму», 24 жовтня 1961 р.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 16 вересня 1962 р.

бінківської контори зв'язку. Дві третини робітників удостоєні звання ударників комуністичної праці. Чітко працюють оператори поштового зв'язку Л. І. Лисенко і О. М. Котляревська, телефоністки Г. І. Лазаренко, К. К. Гаврильчик і С. Х. Козенко. Раціоналізатори О. І. Плис, А. Л. Карунний, Я. П. Мелешко лише в 1962 році запровадили у виробництво 8 удосконалень, які значно поліпшили умови праці і обслуговування трудящих. Колегія Міністерства зв'язку УРСР і Президія республіканського комітету профспілки працівників зв'язку, автотранспорту і шосейних шляхів присвоїли Гребінківській конторі зв'язку почесне звання підприємства комуністичної праці[1].

Великою честю для гребінчан є успішне виконання виробничих планів, і вони докладають всіх зусиль, щоб дати країні побільше високоякісної продукції. І на кожнім підприємстві міста вирує невтомний труд, працює творча думка, народжуються новатори виробництва. Тон у роботі підприємств міста весь час задають паровозне і вагонне депо. Тут першими виконують плани, показують приклад творчого змагання за звання колективу комуністичної праці.

В березні 1963 року в Гребінці відбувся перший зліт ударників комуністичної праці. Учасники зльоту відзначили, що на підприємствах міста тисячі людей змагаються за «українську годину» і багато з них за продуктивністю праці вийшли на кілька років уперед. За досягнуті успіхи, високі виробничі показники багатьом учасникам зльоту були вручені цінні подарунки[2].

В ході змагання за комуністичну працю з'явились нові форми участі трудящих в управлінні виробництвом. На найбільших підприємствах міста — локомотивному і вагонному депо — створені і працюють громадські нормувальні і конструкторські бюро. Добре працює громадське бюро нормування у вагонному депо. Його очолює старший майстер І. І. Мисак. За короткий час у депо було розглянуто і впроваджено 20 пропозицій, що дало змогу зекономити більше 4 тисяч нормогодин[3].

Підприємства Гребінківського залізничного вузла справедливо називають скарбницею передового досвіду. І не випадково у Гребінку часто приїздять залізничники з усіх кінців Радянського Союзу, щоб навчитися нових методів праці, запозичити все цінне, передове. Гребінчани виступили ініціаторами всесоюзного змагання за скорочення простоїв локомотивів у ремонті. Їм удалося знизити простій кожного тепловоза в підйомному ремонті на півтори доби, а собівартість на 300 карбованців.

У травні 1964 року в локомотивному депо відбулась Всесоюзна нарада тепловозників. В її роботі взяли участь залізничники Далекого Сходу і Середньої Азії, Кавказу і України, Уралу і Білорусії.

Державний Комітет Ради Міністрів СРСР в питаннях праці і заробітної плати спільно з Колегією Міністерства шляхів сполучення в лютому 1965 року затвердили локомотивне депо Гребінки як опорне підприємство локомотивного господарства Міністерства шляхів сполучення по науковій організації праці.

---

[1] Газ. «Шляхом Ілліча», 15 лютого 1963 р.

[2] Газ. «Шляхом Ілліча», 28 березня 1963 р.

[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 27 червня 1964 р.

В цеху Гребінківського локомотивного депо. 1966 р.

Добре потрудились гребінчани в семирічці. Всі підприємства міста успішно справились з виробничим завданням. Багато нового з'явилось в роботі, зокрема на залізничному вузлі. Майже зникла така професія, як стрілочник. З 1964 року на станції почала діяти маршрутно-релейна централізація. Щоб приготувати маршрут, черговому по станції досить натиснути дві кнопки — і стрілки переведені, попереду спалахує зелений вогник світлофора. Маршрутно-релейна централізація дозволила значно скоротити час на приготування маршрутів, вивільнити щонайменше 50 стрілочників[1].

Зростає культура міста. У Гребінці тепер є 5 шкіл, у яких працюють 178 учителів. У них навчаються і набувають певних знань понад 3000 учнів. Справжніми майстрами педагогічної справи є вчителі В. С. Ткаченко, Д. М. Лихацька, О. М. Стеценко, Г. М. Рябокінь, Г. К. Симонова, К. М. Бойко, В. І. Колесник, І. Г. Лисенко та інші.

Набагато поліпшилось медичне обслуговування населення. У місті є три лікарні на 160 ліжок, працює 32 лікарі різних профілів. Лабораторії і лікарні оснащені новим медичним обладнанням. До послуг населення дві рентгеноустановки, три фізіотерапевтичні кабінети, дитяча лікарня, зубопротезна майстерня.

Поважають і люблять трудящі Гребінки і навколишніх сіл фельдшера поліклінічного відділення Гребінківської лікарні М. І. Плошкіну. Її знають як досвідченого і невтомного спеціаліста. За самовіддану працю Марію Іванівну нагородили значком «Отличник здравоохранения», Почесними грамотами обласного відділу охорони здоров'я, Пирятинського райкому КП України та райвиконкому.

Улюбленим місцем дозвілля гребінчан став Будинок культури залізничників. Тут завжди демонструються кінофільми, влаштовуються концерти професійних акторів або учасників художньої самодіяльності, читаються лекції. При Будинку працює Народний університет культури з факультетами: технічним, літератури і мистецтва, медичних і педагогічних знань.

У місті діє 5 бібліотек із загальним фондом близько 75 тис. книг (не враховуючи бібліотечного фонду шкіл, підприємств та установ). Кращою є бібліотека Будинку культури залізничників (бібліотекар А. Ф. Гладка). Тут часто проводяться цікаві літературні вечори, обговорення нових творів радянських письменників, читацькі конференції, влаштовуються виставки літератури. Бібліотека нагороджена дипломом «Бібліотека відмінної роботи» та грамотами.

Дві кімнати Будинку культури залізничників займає краєзнавчий музей. Створений він за ініціативою місцевих любителів-краєзнавців директора Будинку культури Г. М. Крота, директора середньої школи робітничої молоді Л. С. Монастирського, старого комуніста С. І. Квітки та інших. Музей знайомить відвідувачів з минулим життям Гребінки, її людьми, сучасними виробничими успіхами і будівництвом міста.

Гребінчани високо шанують пам'ять відомого українського письменника Є. П. Гребінки, ім'я якого присвоєно їх рідному місту. У краєзнавчому музеї, в ра-

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 14 січня 1966 р.

Будинок культури залізничників станції Гребінки. 1963 р.

йонній бібліотеці для дорослих відкриті постійно діючі виставки про життя і літературну діяльність письменника. Широко відзначили жителі міста 150-річчя з дня народження Є. П. Гребінки.

Трудящі Гребінки розгорнули змагання за те, щоб їх місто стало зразковим. На сесіях міської Ради все частіше обговорюється питання про благоустрій, все більше виділяється коштів на міське будівництво, на впорядкування вулиць, садиб. У місті забруковано богато км. грунтових доріг, тротуари покриваються асфальтом, зростає водопровідна сітка. Широко розгортається зелене насадження.

В історії міста за останні роки відбулися певні зміни. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 року територія Гребінківського району була передана до складу Пирятинського району[1]. З 8 грудня 1966 року Гребінка знову стала райцентром області. Це створює передумови для дальшого швидкого розвитку її економіки і культури, відкриває широкі горизонти на завтрашній день. У місті намічається велике житлове будівництво, благоустрій вулиць. Буде споруджено комбінат побутового обслуговування, промкомбінат. Стануть до ладу нові магазини, дитячі садки. На підприємства прийде нова досконала техніка.

У перспективному плані передбачається між Гребінкою і селом Слободо-Петрівкою спорудити озеро площею в 140 га. Воно стане улюбленим місцем для відпочинку трудящих.

Натхнені рішеннями XXIII з'їзду КПРС, трудящі Гребінки — наймолодшого міста на Полтавщині — віддають всі сили в ім'я побудови комуністичного суспільства. Над виконанням виробничих планів самовіддано трудяться колективи усіх підприємств міста. За високі виробничі показники, економію пального, впровадження на підприємстві наукової організації праці Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 липня 1966 року локомотивне депо нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. А в серпні цього ж року нагороджена орденами й медалями велика група залізничників вузла. Ордена Леніна удостоєні начальник локомотивного депо Б. М. Леонович, дорожний майстер дистанції колії С. П. Киричок, ордена Трудового Червоного Прапора — секретар партійної організації локомотивного депо А. Р. Медвєдєв, черговий по станції А. І. Павловський, слюсар С. М. Примак, оглядач вагонів М. О. Савченко, електромеханік дистанції сигналізації і зв'язку П. П. Тарасенко. Багато працівників вузла нагороджено орденами «Знак Пошани», медалями «За трудову доблесть» і «За трудову відзнаку».

У гребінчан одностайне бажання — перетворити своє рідне місто в розвинений промисловий центр, ще привабливіший куточок Радянської України.

С. Г. ПИСАРЕНКО.

* * *

Гребінківський район розташований в західній частині Полтавської області. Межує з Яготинським районом Київської області, Драбівським районом Черкаської області, Пирятинським і Оржицьким районами Полтавської області. Площа — 633 кв. км. Населення — 36,8 тис. чол., які проживають у 53-х населених пунктах. Вони об'єднані в одну міську і 12 сільських Рад депутатів трудящих. В районі є 16 колгоспів і 1 радгосп.

Землі району розміщені в смузі лісостепу. Через його територію проходять залізничні магістралі Москва—Одеса і Київ — Харків, протікають річки Оржиця, Гнила Оржиця і Сліпорід — притоки Сули.

Сільськогосподарські угіддя району становлять 55,6 тис. га, в т. ч. орної землі — 49,7 тис. га. Грунти родючі, є поклади торфу.

Основними культурами рільництва є озима пшениця, кукурудза, цукровий буряк, соняшник. З городніх культур — картопля, капуста, огірки, помідори.

[1] Газ. «Радянська Україна», 3 січня 1963 р.

Відкриття пам'ятника В. І. Леніну на території Гребінківського локомотивного депо. 1965 р.

Середня урожайність за 1966 рік характеризується такими даними: зернові — по 22,8 цнт з га, в т. ч. пшениці по 27 цнт, цукрові буряки по 223 цнт, соняшник по 12,4 центнера.

В сільському господарстві працюють 299 тракторів, 77 зернових комбайнів, 220 автомашин. Всі колгоспи і радгосп електрифіковані від Кременчуцької ГЕС.

На 1 січня 1967 року на колгоспних фермах було 22 412 голів великої рогатої худоби, 21 018 свиней, 6580 овець.

Працівники тваринництва в 1966 році виробили 29 362 цнт м'яса, 145 473 цнт молока, 2981 тис. штук яєць.

Безпосередньо в сільському господарстві району працюють 10 200 чол., які борються за постійне його піднесення. 120 кращих трудівників нагороджено орденами й медалями. Лише в 1966 році урядовими нагородами відзначено 24 буряководи і 30 працівників громадського тваринництва.

В районі числиться 9 промислових і транспортних підприємств: Гребінківські локомотивне і вагонне депо, харчокомбінат, районне відділення «Сільгосптехніка», комбінат побутового обслуговування, цегельний завод, будівельне управління № 27, промкомбінат, Мар'янівський ремзавод.

На підприємствах і транспорті, в колгоспах і радгоспі району розгорнулася боротьба за звання ударників і колективу комуністичної праці, а також за право називатись іменем 50-річчя Великого Жовтня. На 1 січня 1967 року 13 робітничим колективам залізничників і промисловості уже присвоєно звання колективів комуністичної праці. Попереду цього трудового піднесення іде локомотивне депо.

Серед трудівників колгоспів звання колективів комуністичної праці завоювали 3 тваринницькі ферми радгоспу «Гребінківський», 3 тракторні бригади, свинотоварна ферма колгоспу «Дружба» та МТФ артілі ім. Мічуріна.

Високими темпами розгорнулося в районі будівництво культурно-освітніх закладів та житлових приміщень. В період з 1959 по 1966 рік збудовано 2 школи, 10 клубів, 8 дитячих садків і ясел, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, 7 відомчих житлових будинків, 1700 будинків колгоспників.

Значно поліпшилось побутове обслуговування трудящих. У селах функціонує 21 майстерня, де ремонтують і шиють взуття, одяг, виготовляють будівельні матеріали для спорудження індивідуальних будинків.

В районі працює 109 торговельних установ, які лише в 1966 році продали 324 телевізори, 405 радіоприймачів, 1017 велосипедів, 14 пилососів, 249 пральних машин, 3565 годинників, на 30,7 тис. крб. літератури. Загальний обсяг товарообороту за 1966 рік становив 13 166 800 карбованців.

Для повного охоплення медичним обслуговуванням населення на території району створено 38 лікувальних установ, в т. ч. 5 лікарень, 24 фельдшерсько-акушерські пункти, 9 колгоспних пологових будинків, в яких працюють 35 лікарів, 51 фельдшер і 92 медсестри.

В районі є 40 загальноосвітніх шкіл, одна середня школа робітничої молоді. Навчанням охоплено понад 5600 дітей шкільного віку і близько 750 юнаків і дівчат, які працюють на підприємствах та в колгоспах. В школах працюють 482 учителі.

Значну роль у позакласному вихованні дітей відіграє Будинок піонерів. Тут працюють драматичні, фізкультурні, автомодельні та інші гуртки.

Для культурного обслуговування трудящих у районі є 32 клуби і 2 будинки культури, при яких працює 167 гуртків художньої самодіяльності з 2085 учасниками. Відкрито 36 бібліотек, де зібрано понад 155 тис. книг. Послугами бібліотек користуються 7325 читачів. У 1967 році населення одержувало 39 580 примірників газет і журналів, що становить на кожну 1000 чол. 1025 примірників.

В районі є 15 музейних кімнат, працюють 3 університети культури. Виходить 2 багатотиражні газети.

Районна партійна організація налічує 1870 комуністів, які об'єднані в 68 партійних організацій. Комсомольців — 2665 чол., членів профспілок — 6865 чоловік.

2 уродженці району удостоїлись звання Героїв Радянського Союзу і 1 — Героя Соціалістичної Праці.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ГРЕБІНКІВСЬКОГО РАЙОНУ

БЕРЕ́ЗІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км від районного центру і залізничної станції Гребінка. Населення — 454 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Горби, Корніївка, Рудка.

В селі розташований колгосп ім. Калініна, який має 2 645 га землі. Вирощує зернові й технічні культури, відгодовує худобу на м'ясо.

В Березівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Березівка виникла в першій половині XVII століття, вона позначена на карті Боплана.

У 1905 році відбувся виступ селян проти поміщика Грипа.

У с. Горбах народився В. І. Риндя — Герой Радянського Союзу.

ГРИ́ГОРІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Гнилої Оржиці, за 12 км від районного центру і за 5 км від залізничного роз'їзду Писарщина. Населення — 478 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Михайлівка, Писарщина, Стукалівка.

В селі розташований колгосп «Шлях Леніна», який має 3 202 га землі, вирощує зернові й технічні культури. Є допоміжні підприємства — млин та олійниця.

У Григорівці — середня школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Виникла Григорівка в XVII столітті.

КОРОВАЇ — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі річки Оржиці, за 8 км від районного центру і залізничної станції Гребінка. Населення — 1 007 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кулажинці, Лутайка.

В селі розташований колгосп «Дружба», що спеціалізується на відгодівлі свиней. Артіль має 3812 га землі, в т. ч. 2675 га орної.

В Короваях — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

В середині XVII століття Короваї вже існували (позначені на карті Боплана).

МАЙОРЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Сліпороду, за 14 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Пирятин. Населення — 1 146 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Сліпорід-Іванівка.

У Майорщині розташований колгосп ім. XX Партз'їзду, який має 2 408 га землі, в т. ч. 2 293 га орної. Артіль вирощує зернові й технічні культури, відгодовує худобу.

В Майорщині розташовані сортодільниця по введенню нових сортів зернових культур та зооветдільниця, яка обслуговує сусідні села.

В селі є восьмирічна школа, клуб на 400 місць, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей, стадіон; дитячий будинок.

Село виникло в другій половині XVIII століття.

НАТА́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Гнилої Оржиці, за 18 км від районного центру і за 15 км від залізничної станції Кононівка. Населення — 579 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мар'янівка, Олексіївка.

В селі розташований колгосп «Зоря життя», який має 3 470 га землі. Господарство — багатогалузеве.

В Наталівці — початкова школа, клуб, бібліотека.

В селі Мар'янівці (х. Убіжище) народився відомий український поет і байкар Є. П. Гребінка (1812—1848). Тут його й поховано. В селі є меморіальний будинок Гребінки.

ОВСЮКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Гнилої Оржиці, за 15 км від районного центру і залізничної станції Гребінка. Населення — 829 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Покровщина.

В селі розташований колгосп «Україна», який має 4 214 га земельних угідь, господарство— багатогалузеве.

В Овсюках є лікарня на 10 ліжок, восьмирічна школа, клуб на 400 місць, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей, парк.

Перша писемна згадка про Овсюки відноситься до 40-х років XVII століття — село позначене на карті Боплана.

Селяни Овсюків брали активну участь в революції 1905—1907 рр. В ніч на 17 квітня 1905 року в селі було поширено 76 листівок Полтавського комітету РСДРП «Селяни — хлібороби», за читання їх селяни П. Жолобецький та С. Романченко притягалися до відповідальності.

Механізований обробіток ланів у Стукалівському колгоспі ім. Мічуріна. Григорівська сільрада. 1966 р.

ОЛЕКСА́НДРІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 21 км від районного центру і за 15 км від залізничної станції Лазірки. Населення — 352 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Павлівщина, Сьомаки.

В Олександрівці розташований колгосп ім. Фрунзе, який має 2 702 га землі, вирощує зернові й технічні культури, відгодовує худобу, займається бджільництвом.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Олександрівка згадується в документах кінця XVII століття.

ПЕРШЕ ТРАВНЯ (кол. Воскресенськ, з 1920 р.— Сербинівка, з 1929 р.— сучасна назва)— село, центр сільської Ради. Розташоване за 14 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Мар'янівка. Населення — 964 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Грушківка та Саївка.

В селі розташований колгосп ім. XXI з'їзду КПРС, який має 3907 га землі, основний напрям господарства — рільництво, розвинуте також тваринництво і бджільництво.

У с. Перше Травня є лікарня на 25 ліжок, дитяча консультація, восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей, стадіон.

У селі народився Ф. П. Головатий (1890—1951) — Герой Соціалістичної Праці, один з ініціаторів всенародного патріотичного руху по збиранню коштів у фонд Радянської Армії в роки Великої Вітчизняної війни. На кошти Ф. П. Головатого було збудовано два бойові літаки.

СЛОБОДО́-ПЕТРІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Оржиці, за 6 км від районного центру і залізничної станції Гребінка. Населення — 991 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гулаківка, Загребелля, Оржиця, Паризька Комуна.

У селі розташований колгосп ім. Г. С. Кагамлика, який має 3 336 га землі, основний напрям господарства — рільництво, розвинуте тваринництво й рибництво. В артілі працюють 12 спеціалістів сільського господарства. Видається багатотиражна газета «Колгоспне життя».

У Слободо-Петрівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Село вперше згадується в документах за 1773 рік. У 1843 році в Слободо-Петрівці побував Т. Г. Шевченко.

Під час Великої Вітчизняної війни комсомолець з с. Оржиці Григорій Кагамлик виявив доблесть в бою за село Нікольське в Курській області, йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ТАРА́СІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру, на обох берегах річки Сліпороду. Населення — 1807 чоловік.

В селі розташований колгосп ім. Т. Г. Шевченка, який має 4 482-га землі. Основний напрям господарства — рільництво.

У Тарасівці є дві восьмирічні школи, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей. Видається колгоспна багатотиражна газета «Вперед».

До Великої Жовтневої соціалістичної революції тут існували окремі хутори, що із створенням комуни в 1922 році були об'єднані в село, яке на честь Т. Г. Шевченка названо Тарасівкою.

УЛЬЯ́НОВКА (до 1930 р. — Салівка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру. Населення — 1087 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бесідовщина, Жовтневе, Новоселівка, Скочак.

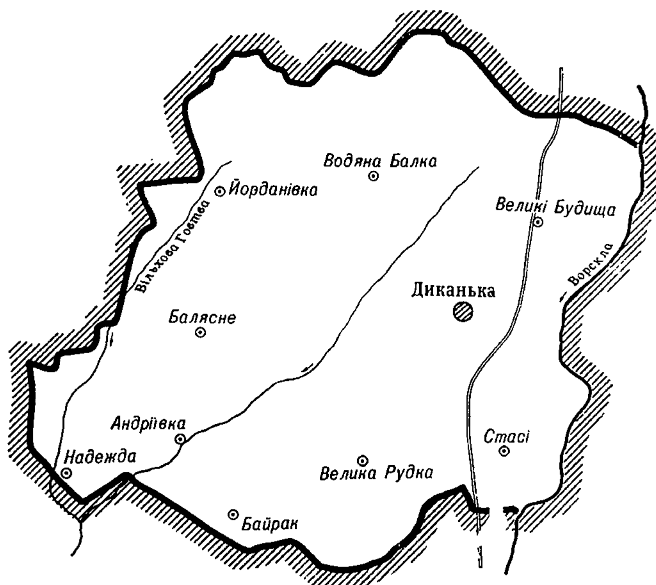
В селі розташований колгосп ім. Ульянова (Леніна), який має 3 156 га землі. Господарство— багатогалузеве, зокрема, розвинуте бджільництво.

В Ульянівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

На початку XX століття існували хутори Салівка Перша та Салівка Друга, які поступово злились в одне село.

В роки Великої Вітчизняної війни у селі Жовтневому активно діяла проти окупантів група підпільників, у якій було понад 30 учасників.

ДИКАНСЬКИЙ РАЙОН

ДИКА́НЬКА

Диканька — селище міського типу, центр Диканського району. Розташована вона серед мальовничих лісів державного заповідника на правобережжі річки Ворскли за 29 км на північ від Полтави. Повз Диканьку проходить асфальтова автострада Полтава—Зіньків—Гадяч. У східній частині селища, поблизу автостради, знаходиться археологічна пам'ятка — сліди скіфського поселення з попелищами (зольниками). Населення 6695 чоловік[1].

Селище поділяється балкою Бровар та дорогою на чотири частини: Воронянку, що здавна заселялася козаками, Нараджівку і Чигрівку, де селилися селяни, та Заліснянку. До складу Диканської селищної Ради входять ще села Василівка, Залісся, Курили, Мала Диканька, Плакидівка, Проні, Суха Балка та Трояни.

На території сучасної Диканьки виявлені сліди 3-х поселень ранніх скіфських часів, які існували тут в VII—VI століттях до н. ери[2].

Походження назви селища пов'язують з тією обставиною, що раніше Диканька була оточена густими лісами, віковими дубами, які надавали цій місцевості дикого вигляду. Існують також твердження, що ця назва походить від прізвища першого поселенця — Диканя. Подібні прізвища — «Дикань», «Дикий» — ще й зараз зустрічаються в районі.

За історичними джерелами Диканька стає відомою з середини XVII століття. Вперше документально вона засвідчена в 1658 році, коли поблизу неї стався бій між загонами полтавського полковника Мартина Пушкаря і зрадника українського народу гетьмана Івана Виговського. Останній 25 січня того ж року послав проти повстанців Пушкаря загін іноземців, що складався з волохів, сербів, яничар, і козацьке охоче (наймане) військо на чолі з полковником Іваном Сербином.

---

[1] Поточний архів Полтавського облстатуправління за 1967 р.

[2] Г. Т. Титенко. Отчет о работах Ворсклинского отряда среднеднепровской экспедиции. Архів інституту археології АН УРСР, 1953/9-6, стор. 43—44.

Наймані іноземні частини спочатку вирушили за Ворсклу і намагалися спалити село Опішню, але звідти їх відігнали повстанці. Тоді найманці повернули на Полтаву, намагаючись несподіваним маневром напасти на місто і захопити Пушкаря в полон. Але на марші збилися з дороги. Тим часом розвідка донесла полтавському полковнику про наближення небезпеки. Мартин Пушкар і кошовий отаман Запорізької Січі Яків Барабаш поспішили виступити проти ворога. Очолювані ними повстанці 27 січня в урочищі Жуків Байрак напали на іноземців і розгромили їх вщент. Триста чоловік було вбито, решта повтікала[1].

З того часу місце бою стало називатися Сербинським полем. Ця назва збереглася і до наших днів.

Через десять років на Сербинському полі сталася сутичка між Петром Дорошенком та Іваном Брюховецьким. Обидва гетьмани боролися між собою за владу і намагалися розірвати союз двох братніх народів — українського і російського. Для здійснення своїх особистих інтересів кожен з них домагався військової допомоги від турецького султана, силкувався привернути на свій бік українське населення. Але підтримкою народних мас вони не користувалися, що добре показали події під Диканькою.

Козаки й селяни Диканьки спочатку підняли повстання проти Брюховецького, а потім, розгадавши продажну тактику Дорошенка, виступили і проти нього. Дорошенко змушений був окопатися у своєму таборі для оборони. А згодом, під натиском народних мас Лівобережної України, він повернувся на Правобережжя.

Події 1658 та 1668 років під Диканькою переконливо показали всю марність зусиль всіляких зрадників розірвати дружбу між українським і російським народами.

Нерушиміcть союзу двох братніх народів була особливо підтверджена подіями, що розгорнулися на початку XVIII століття під час Північної війни, яку вів російський народ проти шведських загарбників. У кінці 1708 і на початку 1709 року Диканька стала частиною арени, де відбувалась героїчна битва нашого народу проти іноземних поневолювачів та їх прихвоснів-мазепинців. У цей час село належало одному з видатних представників козацької старшини — генеральному судді при уряді гетьмана Мазепи — В. Л. Кочубею. Диканька була віддана йому ще гетьманом Іваном Самойловичем, а 20 листопада 1687 року Кочубей одержав на неї гетьманський універсал, стверджений російським урядом[2].

Диканька тоді була значним населеним пунктом, вона входила до складу Великобудищанської сотні (яка спершу ще звалась Будянською), створеної близько 1660 року[3].

Уже на початку XVIII століття в Диканьці було багато броварень, шинків, великих пасік, які належали козацькій старшині та служителям церкви. Працювали селітряні заводи, власником яких був Кочубей. Із селітри виробляли порох для армії.

Кочубей належав до тієї частини козацької старшини, яка орієнтувалася на Росію. І коли йому стало відомо про зраду гетьмана Івана Мазепи, який хотів з допомогою шведського короля Карла XII ліквідувати угоду про возз'єднання українського і російського народів і відірвати Україну від Росії, Кочубей разом з полтавським полковником Іваном Іскрою сповістив Петра І про ворожі дії гетьмана. Але Мазепа улесливо зумів вигородити себе перед Петром І і зобразив донесення Кочубея і Іскри як наклеп на нього. Оббріхані підступником, Кочубей і Іскра за наказом гетьмана 15 липня 1708 року були страчені в селі Борщагівці (недалеко від

---

[1] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х роках XVII ст. К., 1960, стор. 155—156.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 51, оп. 3, спр. 1351, арк. 7.
Н Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III, стор. 78.

[3] М. А. Максимович. Собрание сочинений, т. І. К., 1876, стор. 725.

Білої Церкви). Диканський маєток Кочубея конфіскував Мазепа. Однак у 1710 році за наказом Петра I все було повернуто спадкоємцям Кочубея[1].

Пізніше, згадуючи про ці події, у своїй знаменитій поемі «Полтава» О. С. Пушкін писав:

Цветет в Диканьке древний ряд
Дубов, друзьями насажденных;
Они о праотцах казненных
Доныне внукам говорят [2].

За життя В. Л. Кочубея в Диканьці жив і писав свої твори відомий український літописець Самійло Васильович Величко. Він служив канцеляристом у Генеральній військовій канцелярії, а в 1708 році був усунутий з цієї посади гетьманом Мазепою. З того часу до самої смерті (приблизно 1728 р.) жив у маєтку Кочубея в селі Жуках, де продовжував писати капітальний твір «Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке», який був надрукований в чотирьох томах у 1848—1864 роках.

Після бурхливих подій середини XVII і початку XVIII століття для Диканьки наступає період затишшя.

На час Рум'янцевського перепису 1767—1769 рр. у Диканьці проживало 328 сімей з населенням 1509 чоловік, з них — 777 чоловіків, 732 жінки. В селі відбувалось значне соціальне розшарування населення. 47 господарствам належали хутори. Окремі господарства тримали робітників, мали свої винокурні, пасіки.

Тим часом біднота жила в тяжких умовах. 94 господарства не мали свого поля і змушені сіяти хліб на чужій землі. Понад 40 господарств володіли лише мізерними ділянками землі. Значна частина селян працювала по наймах.

В кінці XVIII — на початку XIX століття серед навколишніх сіл Диканька була вже помітним центром, вона привертала до себе увагу багатьох власників маєтків Полтавського повіту, які запобігали ласки у нащадків Кочубея. Часто-густо дрібні власники попадали в економічну залежність диканських магнатів і розорялися.

Навпаки, Кочубеї весь час розширяли свої земельні володіння. Нерідко вони захоплювали величезні простори цілинного степу, випасали там табуни коней, а потім ці масиви привласнювали. Це, очевидно, були ті «родові вотчини», які указами російських царів закріплялися за ними при наданні їм нових маєтків. Крім цього, Кочубеї скуповували землі у дрібних власників, вдаючись часто до шахрайських заходів.

Наприкінці XVIII століття Кочубеї були не тільки власниками Диканьки, а й багатьох навколишніх сіл.

Проте ще й на початку XIX століття в Диканьці проживали козацькі родини, які не відбували повинностей на користь панів. З приводу цього управитель економії Месон в 1802 році запитував графа, чи цим родинам і надалі залишатися незалежними, чи обернути їх в число інших підданих Кочубея.

Коли в 1803 році сенатським указом було дозволено колишнім козакам відшукувати своє козацтво, диканський управитель побоювався, щоб цей необережний державний крок не вніс замішання в справи маєтку, бо у володінні «його сіятельства» було багато колишніх вільних козаків, які в роки голоду чи з інших причин потрапили в кабалу до Кочубея і були перетворені на кріпаків[3].

Один з потомків диканських магнатів В. П. Кочубей, який дослужився до князівського титулу, одержав у спадщину 6746 кріпаків і довів число їх до 16 566 чоловік. У самій лише Диканьці він мав 845 ревізьких душ — кріпаків чоловічої статі.

---

[1] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III, стор. 78.

[2] А. С. Пушкин. Сочинения, т. II. М., 1954, стор. 205.

[3] Записки Полтавського інституту народної освіти за 1926—1927 академічний рік, т. IV, стор. 14—17.

Це був могутній визискувач, в залежності від якого знаходилась маса дрібних панків.

За рахунок жорстокої експлуатації кріпаків та трудового козацтва в Диканьці у другій половині XVIII століття розгорнулося будівництво архітектурних споруд у стилі російського класицизму. За проектами відомого російського архітектора М. О. Львова тут у 1780 році споруджено Троїцьку, а в 1794 році Миколаївську церкви[1].

Руками кріпаків зводиться розкішний двоповерховий кам'яний князівський палац. Його будівництво розпочато в 1800 році за проектом архітектора Ферара, а закінчено (перероблено) архітектором Таманте, який оздобив Олександрівську (нині Жовтневу) площу в Полтаві ампірними будинками. Зсередини диканський палац був розписаний чудовим живописом художником з кріпаків, вірогідно, Марченком. Розглянувши це оздоблення, полтавський губернатор князь Куракін висловлював бажання, щоб такі розписи були і в «петербургских домах».

Стіни церков та маєтку прикрашали ікони та портрети, які на замовлення Кочубея ще раніше виконував український художник з-під Полтави, що працював на Запорізькій Січі, П. В. Петрашів (1738—1772 рр.).

На честь приїзду до Диканьки 3 серпня 1820 року царя Олександра I, у якого В. П. Кочубей був міністром внутрішніх справ, збудовано Тріумфальну браму в стилі класицизму[2].

Для своєї втіхи Кочубеї, не шкодуючи грошей і не жаліючи кріпацької праці, створювали в Диканьці штучні ставки, розводили сади, в оранжереях вирощували рідкісні дерева і квіти, поблизу палацу встановлювали альтанки, робили різні прикраси. Все це надавало мальовничій Диканьці ще кращого вигляду.

Диканькою захоплювався молодий М. В. Гоголь, який приїздив сюди полюбуватися її красою. Особливо він любив погуляти в дубовому лісі, де відпочивав під столітніми деревами, так чарівно оспіваними його старшим другом О. С. Пушкіним. Враження, винесені з околиць Диканьки, Гоголь відтворив у своїх знаменитих творах. В 1831—1832 роках письменник у Петербурзі видав «Вечори на хуторі біля Диканьки», які поклали початок його невмирущої слави. Великий класик російської літератури з глибоким натхненням змалював життя українського народу, його звичаї, побут. Серед героїв «Вечорів» є люди з Диканьки: тут і молода вродлива Оксана, за якою всі парубки села ходили юрбою, і дотепний умілець-коваль Вакула, і хитра його мати, вдова Солоха, що «вміла причарувати до себе найстатечніших козаків». Вакула не тільки майстер своєї справи, але й «кращий живописець на всю околицю», і «всі миски, з яких диканські козаки сьорбали борщ, були розмальовані ковалем»[3]. Гоголь навіки прославив Диканьку, вона для нього була рідним незабутнім місцем.

У Диканьці побував великий російський композитор М. І. Глінка, який у 1838 році приїздив на Україну набирати співаків до петербурзької Придворної співацької капели.

[1] Клировая книжка Полтавской епархии на 1902 год. Полтава, 1902, стор. 32—33.

[2] «Полтавские епархиальные ведомости». Часть неофициальная, 1869, № 6, стор. 146.

[3] Н. Гоголь. Собрание сочинений, т. І. М., 1952, стор. 82.

Тріумфальна арка біля Диканьки.

Маєток князя В. С. Кочубея в Диканьці. Початок XX ст.

На час реформи 1861 року Диканька належала Л. В. Кочубею — полтавському повітовому предводителю дворянства в 1853—1859 рр. Під його головуванням полтавський комітет по «звільненню» селян не погоджувався надати селянам навіть ті мізерні наділи, які рекомендував петербурзький комітет. Це яскраво свідчило, що поміщики Полтавського повіту, зокрема диканський вельможа, хотіли й надалі зберегти свою необмежену владу над кріпаками.

Переважна більшість кріпаків Кочубея одержала землю за відробітки і довгі роки змушена була платити грошима й потом своєму «визволителю». Тим часом Кочубеї і після реформи мали 22 тис. десятин найкращої землі. Зокрема, в Диканьці їм належало 3860 десятин. В кочубеївській економії розводили породистих англійських коней, тонкорунних овець, завезених на початку XIX століття з Іспанії, беркширських і темворських свиней[1].

Поруч з цим багатством і розкошами в Диканьці існували злидні. По один бік балки Бровар стояли білі палаци з чудовими колонами, а по другий — похилені, з маленькими, загрузлими в землю віконцями хатки селян-бідняків. Пізніше, в кінці XIX століття, подорожуючи по гоголівських місцях, письменник В. О. Гіляровський у своїх творах ще раз підкреслив цей різкий контраст[2].

Злидні й темрява процвітали в селянських господарствах. Наділи в 1—3 десятини землі в жодній мірі не могли забезпечити нормальне існування бідняцької родини. До того, ще довелося відробляти поміщику за мізерні земельні наділи.

Полтавський повіт, до складу якого входила Диканька, характеризувався винятково низькою забезпеченістю населення землею — не лише колишніх кріпаків, але й козаків. Бідняки, які не мали власного інвентаря, за обробіток свого шматка поля розплачувалися тяжкими відробітками і, як правило, потрапляли в кабалу до лихваря. Здебільшого орали ралом. Від такої оранки нічого було ждати хорошого врожаю. Не випадково диканьці говорили: «На вила як набери, то лобода за шию сиплеться». Свого хліба селянам не вистачало навіть до нового року, а біднякам не було чого їсти уже після жнив і сівби озимих. «Поки збереш, то й поїси»,— ходило прислів'я серед селян Диканьки[3].

---

[1] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III, стор. 79—80; Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. XVII. СПб, 1903, стор. 304.

[2] В. А. Гиляровский. Избранное в трех томах, т. II, М., 1961, стор. 385.

[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губ., т. II. Полтава, 1883, стор. 82—91.

Поміщицьке господарство в Диканьці поєднувало в собі риси панщизняної (відробіткової) і капіталістичної систем. В 1872 році в кочубеївській економії стають до ладу пивоварний і ливарний заводи, велика механічна майстерня із ковальським, чавуноливарним та слюсарним цехами. Через кілька років відкриваються цегельний і гончарний заводи[1]. Робочий день тут тривав від зорі до зорі. Від тяжкої праці люди виснажувались.

Соціальне розшарування населення Диканьки ще більше поглибилось на кінець XIX століття. Місцеві багатії (із селян) володіли 20 вітряками, олійницею, шинком, торговою лавкою. В особистому користуванні кожен із них мав до 50 десятин землі. В той час біднота задихалася від злиднів. У 22 сім'ях не було своєї орної землі, а 9 господарств зовсім були безземельними, 113 сімей не мали худоби, 95 чоловік — наймитувало.

Аналогічний процес відбувався і серед козацьких родин. У володінні кількох сімей заможних козаків було 23 вітряки, олійниця, 2 крамниці, 3 шинки. Їм належали і кращі землі. Натомість козацька біднота терпіла нестатки: 84 сім'ї не мали орної землі, 12 господарств були безземельними, у 95 дворах не було худоби, 44 козаки й козачки весь час наймитували і ходили на далекі заробітки на Кубань та в інші місця[2].

Низький був культурний рівень селян.

Ще в 1801 році Кочубей заснував у Диканьці приватне трикласне училище, яке відповідало типові колишніх церковнопарафіальних шкіл. Заняття тут починалися і кінчалися молитвою. Першим учителем був якийсь Іван Калішкевич. За різні провини дітей піддавали тілесним покаранням. Так, учитель В. Сіверський, який працював після Каліпікевича, немилосердно поров учнів, давав їм по 100 ударів різками, набивав колодки на шию, руки й ноги і запирав у холодну без їжі. В Диканському училищі навчалося 25—30 хлопчиків, з них готували службовців для магнатського маєтку. Тому сюди приймали переважно хлопців від 7 до 17 років, а на вчителів запрошували більш-менш кваліфікованих спеціалістів.

Невідомо, коли припинило свою діяльність це приватне училище, а з 1842 року в Диканьці було відкрито сільське однокласне училище[3]. Спочатку в ньому навчалося 30—40 учнів, а кінчали одиниці.

Диканське однокласне училище з 1889 року стало називатися громадсько-земським. На 1 січня 1891 року в ньому налічувалося 143 хлопчики та 13 дівчат. Мале приміщення училища не могло вмістити всіх бажаючих вчитися, тому 30-ти дітям було відмовлено в прийомі. Через несприятливі матеріальні умови багато учнів протягом року залишали училище, і лише незначна кількість дітей закінчувала курс навчання.

З 1900 року в Диканьці працювало три школи: земська, церковнопарафіальна і школа грамоти[4]. Але, як і раніше, закінчити навіть ці початкові школи могли діти переважно заможних селян. Цим і пояснюється, що основна маса населення не вміла ні читати, ні писати. Із 3442 жителів села кінця XIX століття лише 190 чоловік були письменні[5].

З 1899 року за допомогою земства було відкрито бібліотеку-читальню. Знаходилась вона при комітеті попечительства про народну тверезість, на кошти якого й

---

[1] С. Г. Будагов, П. А. Орлов. Материалы для фабрично-заводской статистики, изд. 3. СПб, 1894.

[2] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. II, таблицы, стор. 82—91, 293—294.

[3] Отчет Полтавской уездной земской управы за 1891 год XXVIII очередному Полтавскому уездному земскому собранию. Полтава, 1892, стор. XVIII—XIX.

[4] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год. Полтава, 1904, стор. 1022—1023.

[5] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. II, таблицы, стор. 82—91, 293—294.

утримувалась[1]. Одним з ініціаторів її створення був місцевий просвітитель П. З. Гудзенко.

Під впливом антипоміщицьких заворушень, що хвилею розгорнулися на початку 1902 року в Полтавській і Харківській губерніях і яким високу оцінку дав В. І. Ленін у своїй брошурі «До сільської бідноти», стрепенулася й Диканька. В селі появляються революційні листівки, брошури, згуртовується біднота і рішуче виступає на боротьбу з місцевими гнобителями. Для придушення селянського руху в Диканьку і навколишні до неї села полтавський губернатор А. К. Бельгард змушений був послати сотню козаків першого Оренбурзького полку[2].

Ще з більшим піднесенням розгорнувся селянський рух під час революції 1905—1907 рр. Диканька стає одним з осередків цієї боротьби на Полтавщині.

В ці роки в економії і на підприємствах Кочубея працювало 300—360 чоловік. Робочий день тривав до 17—18 годин на добу[3]. За умовою, складеною адміністрацією економії, найнятий робітник зобов'язувався щодня вставати до схід сонця, починати роботу по дзвінку і закінчувати її до заходу сонця з невеликою перервою на обід.

Сваволля адміністрації, яке не мало меж, низька зарплата — 20—40 коп. за день, погані харчі — все це увірвало терпець. І робітники кочубеївської економії першими в Диканьці піднесять голос протесту проти насильства і експлуатації.

Уже в цей час жителі Диканьки знайомляться з брошурою В. І. Леніна «До сільської бідноти». В селі поширюється інша заборонена царським урядом література, яку з Полтави привозила диканська молодь, що вчилася там у сільськогосподарській школі. Під час обшуку в квітні—червні 1905 року поліція в Диканьці виявила журнали «Соціал-демократ», «Листок правди», брошуру «Про державний лад», різні листівки.

В листопаді 1905 року відбувся страйк робітників і батраків диканського маєтку Кочубея[4]. В результаті цього виступу адміністрація змушена була частково задовольнити вимоги робітників.

Найбільшого розмаху революційний рух у Диканьці набрав у червні 1906 року. З 10 червня по 1 липня в селі проходив страйк робітників пивоварного заводу. Він виник у зв'язку з тривалою забастовкою сільськогосподарських робітників і батраків економії Кочубея і з відмовою селян Диканьки і хутора Балясного збирати врожай на поміщицьких ланах. Страйк перекинувся в села Диканської та сусідніх волостей, охопивши понад 3 тисячі трудящих[5]. Робітники економії і селяни обрали страйковий комітет і поставили перед адміністрацією вимогу про підвищення заробітної плати.

На багатолюдних мітингах, що проходили в селі, диканьці вимагали повалення самодержавства і встановлення республіки. Особливо гостро тут реагували на земельне питання. Справа доходила до того, що селяни настирливо вимагали розподілити поміщицьку землю.

Для «наведення порядку» в Диканьку прибув полтавський віце-губернатор з каральним загоном. 1 липня 1906 року було заарештовано 24 учасників руху, і страйк у маєтку Кочубея припинився[6].

---

[1] Отчет Полтавской уездной земской управы по народному образованию за 1899 год XXXVI очередному Полтавскому уездному собранию. Полтава, 1900, стор. 48—49.

[2] Крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 году. Х., 1961, стор. 92, 123.

[3] М. Н. Лещенко. Селянський рух на Україні в роки першої російської революції. К., 1956, стор. 115, 140.

[4] 1905 рік. Профрух на Полтавщині. Полтава, 1926, стор. 122.

[5] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 431, арк. 209—216;

1905 рік. Профрух на Полтавщині, стор. 15.

[6] 1905 год на Полтавщине. Сборник. Полтава, 1925, стор. 85—87; Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы. Х., 1957, стор. 210—211.

М. Свідзінський. Селянські спілки на Україні в революції 1905 року. Журн. «Літопис революції», 1928, № 6, стор. 152, 157.

Серед заарештованих були І. П. Марченко, І. П. Белей, С. Н. Скотенко, І. К. Пальчик, А. Р. Кучмій та інші учасники заворушення[1].

Арешти і обшуки продовжувались. В диканських міщан — братів М. А. та З. А. Варшавських поліція знайшла прокламації ЦК РСДРП під назвою «Новые царские милости». Виявилось, що розповсюджував і переховував у себе революційну літературу ще селянин П. Ф. Іванченко, який наймитував в економії Кочубея.

Але, незважаючи на репресії урядових органів, боротьба в околицях Диканьки не припинялася. Влітку 1907 року відбувся страйк наймитів Кочубея. Вони вимагали збільшення плати — п'ятого снопа за скошений хліб, а також скорочення робочого дня. Вимоги наймитів не були задоволені. Насувалася реакція. Ці події в Диканьці були відзначені органом РСДРП «Пролетарское знамя» (№ 2—3, 1910 р.).

Революційні настрої жителів села виявлялися і в листах до солдатів. Так, Д. П. Воронянський з метою проведення революційної агітації серед війська 5 липня 1907 року написав від імені неграмотної козачки В. Ф. Свистун її сину, рядовому 8-го Московського Гренадерського полку, Миколі Свистуну листа, в якому розповідав про безправне тяжке становище трудящих. В листі він зазначав: «Ні землі, ні волі у народу немає, права всі захопили поміщики, і народ задихається від безправ'я» і закликав солдатів не стріляти в своїх братів — робітників та селян.

Хоч революція 1905—1907 рр. і зазнала поразки, але робітники й селяни Диканьки не примирилися з цим і готувалися до нових вирішальних битв. Уже в березні 1909 року полтавський повітовий справник повідомляв полтавського поліцмейстера, що житель села Диканьки Кушніренко друкує нелегальні прокламації, в яких закликає селян до організації страйку і до розподілу поміщицьких земель[2].

Першого травня 1909 року в Диканьці на стовпі біля великої дороги було вивішено червоний прапор з написом: «Да здравствует рабочий народ! Да здравствует 1 Мая!»[3]

У період столипінської реакції економічне становище жителів Диканьки стало ще тяжчим. За даними перепису 1910 року в селі з 978 господарств 105 зовсім не мали своєї землі. Менше однієї десятини було в 341 господарстві. 470 родин на кабальних умовах орендували землю. Своєю худобою обробляли поле лише 113 господарств, решта — платила великі гроші за користування найманою тягловою силою. 137 бідняцьких сімей жили в чужих хатах. 455 чоловік поневірялися по наймах.

Перша світова війна, яка принесла нові страждання й горе трудящим, викликала обурення серед жителів Диканьки. В селі знову з'являється нелегальна література, посилюється агітація проти самодержавства, поміщицького свавілля. Влітку 1916 року за агітацію було заарештовано диканського селянина-бідняка П. К. Носулю[4].

Звістка про повалення самодержавства дійшла в Диканьку в перші дні березня 1917 року. Як не намагалися пристав і урядник приховати її від народу, але під натиском мас змушені були погодитися, щоб начальник поштово-телеграфної контори оголосив населенню про події в столиці.

В ці дні диканці одними з перших на Полтавщині обеззброїли поліцію і створили Раду селянських депутатів. Очолив Раду Микола Нестеровський. Згодом почали повертатися в село фронтовики і колишні політв'язні. Вони агітували за розподіл поміщицьких земель.

Весною 1917 року в дні шевченківських свят у Диканьці зібрався багатолюдний мітинг. Під загальне схвалення присутніх оратори говорили про повалення російського самодержавства, про свободу. На відзначення цієї важливої політичної події в центрі села диканьці посадили молодого дубка, назвавши його «дубом свободи».

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 573, арк. 1—23; спр. 313, арк. 95—96.
[2] Полтавський облдержархів, ф. 351, оп. 1, спр. 65, арк. 15.
[3] ЦДІА, ф. 102, оп. 5, спр. 46, арк. 99.
[4] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 1554, арк. 1—14.

В січні 1918 року з Полтави у Диканьку прибув загін червоногвардійців. Це й послужило поштовхом до виникнення тут органів Радянської влади. В Диканьці було створено волосний революційний комітет на чолі з Ф. П. Ємцем. За дорученням громади члени ревкому роздавали бідноті і сім'ям фронтовиків посівматеріали, худобу, планували весною провести розподіл землі Кочубея. Срібло, золото і цінні картини з кочубеївського маєтку передали органам Радянської влади в Полтаву. Для охорони громадського порядку 20 січня в Диканьці організовується волосна міліція, начальником якої став член ревкому М. П. Кішик.

Але діяльність ревкому була незабаром перервана. В кінці березня 1918 року в село вступили кайзерівські війська, які прибули сюди після захоплення Полтави.

Німці заарештували і кинули в тюрму багатьох організаторів Радянської влади. Підняли голову буржуазно-націоналістичні елементи. Куркулі Мороз, Михно, Муран та інші організували спілку хліборобів-власників. Для охорони маєтку Кочубея німці поставили сотню гайдамаків.

Під впливом більшовицької агітації влітку 1918 року селяни Диканьки застрайкували, по селу були розклеєні відозви із закликом боротися проти німецьких окупантів та їхнього прихвостня царського генерала П. Скоропадського.

В Диканьку прибув загін німецької кінноти. Були проведені арешти, а на село накладено контрибуцію у 18 тис. крб.[1]. Але село не скорилося, продовжувало чинити опір. В околицях неспокійних диканських лісів німці побоялися надовго залишатися і в кінці жовтня перебазувалися в Полтаву.

А в Диканьці та її околицях справді було неспокійно.

Після губернського з'їзду повстанців, який відбувся в Рибцях під Полтавою 15 серпня 1918 року і де було утворено губернський повстанський комітет, всюди почали формуватися партизанські загони.

Невдовзі після губернського з'їзду повстанців у лісі поблизу Диканьки була скликана підпільна нарада більшовиків і членів волревкому. На цій нараді було обговорено питання про створення партизанського загону. Організаторами його стали А. М. Сохань, А. Г. Сотник, І. З. Демінський, В. Т. Кухар, С. Я. Бражник та інші.

Диканський партизанський загін швидко зростав, у жовтні він уже нараховував до 400 чоловік. Народні месники розігнали спілку хліборобів-власників, відібрали у куркулів зброю, роздану спілкою, і фактично стали повними господарями в селі. Диканьці встановили зв'язки з навколишніми селами, допомогли там організувати повстанські загони, вели боротьбу проти німців і гетьманської варти в Зіньківському, Охтирському та інших повітах[2].

Підпільний губернський повстанський комітет постановив у листопаді 1918 року визволити Полтаву. Було розроблено спільний план наступу. Диканська група мала завдання захопити залізничну станцію Полтава-Київська.

Збиралися загони на дворищі Кочубея. Сюди прибули партизани з Диканьки, Брусії, Василівки, Великих Будищ, Михайлівки. Звідси повстанці 27 листопада 1918 року пішли на Полтаву. Наступ розгортався швидко, організовано.

Диканська група партизанів захопила на станції Полтава-Київська вагони із зброєю, оволоділа Червоними казармами, де були зосереджені головні сили гетьманців. Поки повстанці очищали місто від гетьманців, німці тримали нейтралітет. Але коли в Полтаву прийшли петлюрівські війська Балбачана, вони допомогли останнім розбити партизанів. Захоплених у полон партизанів роззброювали і кидали у в'язницю.

Частина повстанців повернулася в Диканьку. Боротьба продовжувалася, йшла підготовка до вирішальних боїв.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3961, оп. 1, спр. 4, арк. 11, 34, 88.

[2] Там же, спр. 1, арк. 203; спр. 2, арк. 11, 34, 93, 140, 142; спр. 67, арк. 5—6; спр. 142, арк. 1—6.

Петлюрівці насильно мобілізовували селян до своєї армії. Перед більшовиками постало завдання: розкласти петлюрівські загони і вирвати звідти бідняцьку частину населення. З цією метою з Диканьки в Полтаву в петлюрівські війська посилались агітатори. Особливо активну роботу вів більшовик з 1917 року В. Т. Кухар, який знаходився серед націоналістів до того часу, поки більшість бідноти й середняків Диканьки, обплутаних петлюрівцями, не повернулася в ряди червоних партизанів.

В кінці грудня 1918 року підпільна губернська нарада більшовиків, що відбулась за участю Ю. М. Коцюбинського та М. Г. Кропив'янського, вирішила привести в повну бойову готовність усі партизанські загони для наступу на Полтаву з метою очищення її від військ петлюрівської Директорії (німці вже на цей час залишили Полтаву). Диканські ліси знову стають фортецею повстанців.

18 січня 1919 року червоні партизани очистили Диканьку від петлюрівських елементів. А потім разом з бійцями регулярних червоних військ 2-ої Української радянської дивізії, що підійшли з Харкова, партизани з Диканьки повели наступ на Полтаву і 19 січня визволили її від петлюрівців[1].

Після відновлення Радянської влади в Полтаві всі ці партизанські загони були реорганізовані в 1-й Полтавський стрілецький полк, згодом перейменований у 16-й Радянський полк. В його рядах було багато диканьців, вони брали участь у визволенні від петлюрівців Кременчука, Катеринослава, Черкас, Житомира та інших міст України.

У Диканьці швидко відновлюється робота органів Радянської влади, обирається волосний виконавчий комітет. До складу його ввійшли Юхим Кузьменко, Іван Воронянський, Андрій Дядюра, Семен Рета, Микола Нелюба, Семен Пономаренко, Іван Випущенко та інші[2]. При волвиконкомі створюються відділи: управління, земельний, продовольчий, освіти і ведення актів громадського стану.

Волвиконком боровся за втілення в життя законів Радянської влади. На облік брався хліб у маєтку Кочубея, відбиралися лишки в куркулів і розподілялися між біднотою, проводилась націоналізація земель і промислових підприємств. Селяни почали спільно обробляти землю в колишній економії. З переходом до мирної праці відроджується промисловість. Стає до ладу Диканська сільськогосподарська чавуноливарна механічна майстерня, якою відав губраднаргосп. На початку липня 1919 року у майстерні налічувалось 50 робітників[3].

Велика увага приділялась охороні здоров'я трудящих та ліквідації неписьменності серед населення. В Диканьці і в селах волості відкриваються бібліотеки, школи для неписьменних і малописьменних. В Диканьці почав працювати народний університет, де читалися лекції з історії, культури, соціалізму, політекономії, економічної географії, хімії, зоології та інших наук.

Ініціаторами всіх революційних перетворень у Диканьці були комуністи. 22 лютого 1919 року вони організували партійний осередок в складі 11 чоловік. Керівником осередку став О. Т. Воронянський, колишній моряк Чорноморського флоту, який у 1917 році був військовим комісаром підводного човна «Орлан».

Партійна організація Диканьки відіграла видатну роль у боротьбі з контрреволюцією. Коли в травні 1919 року авантюрист Григор'єв повів наступ на Полтавщину, селяни Диканьки на загальних зборах за пропозицією комуністів прийняли звернення до всіх трудящих, щоб разом стати на боротьбу проти григор'євських банд. Десятки диканьців пішли в ряди Червоної Армії.

В кінці липня 1919 року Диканьку захопили денікінські війська. Вони відновили в селі старі порядки, чинили розправу над сільськими активістами, грабували їх сім'ї, мобілізовували чоловіків до своєї армії. Біднота знову переховується в лісах, згуртовуючи сили для боротьби з ворогом.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3961, оп. 1, спр. 2, арк. 11—138; спр. 205, арк. 1—2.
[2] Там же, ф. Р-49, оп. 1, спр. 1, арк. 110.
[3] Там же, ф. Р-1619, оп. 1, спр. 33, арк. 393, 414, 417.

Комсомольський актив Диканьки. 1924 р.

На початку жовтня 1919 року в Диканьку через Південний фронт прорвався червоний загін Леоніда Крючковського, в якому налічувалося кілька тисяч чоловік. До цього загону приєдналися диканьці і разом 4 жовтня сміливо вступили в Полтаву. Вони тримали її кілька годин, розгромили ворожі пости, випустили з тюрми в'язнів. Але під натиском добре озброєних денікінців відступили. Для підпільної роботи в місті залишився начальник штабу партизанів Г. П. Кондратко.

Відступивши з Полтави, партизани в тилу ворога робили глибокі рейди аж до Катеринослава. По дорозі до них приєднувалися інші загони народних месників. Об'єднані загони перейменувалися в Першу Українську партизанську дивізію. Під керівництвом Л. Крючковського вона наганяла страх на денікінців, громила їх частини.

В час денікінщини ворожим елементам Диканьки вдалося на деякий час узяти верх. Коли в селі був лише місцевий загін партизанів, однієї ночі вони сповістили про це заздалегідь попередженим денікінцям, які підійшли з Полтави, і манівцями провели їх у село. Відбулася кривава розправа. Денікінці по-звірячому закатували, а потім мертвого повісили на площі в центрі Диканьки командира партизанського загону Василівки П. В. Ладура[1]. Частині партизанів вдалося вирватися з села і заховатися в лісах.

В грудні 1919 року в Диканьці остаточно відновлено Радянську владу, зразу ж було створено ревком. Населення приступило до відбудови зруйнованого народного господарства.

З 1920 року почав свою діяльність волосний комітет незаможних селян на чолі з більшовиком З. М. Соханем. Комітет разом з волвиконкомом (весною 1920 року ревком передав владу волвиконкомові) проводить в життя всі заходи Радянської влади: впорядкування землекористування, виконання продрозверстки, а потім продподатку, налагодження культурного життя тощо[2].

Радянським і партійним органам активно допомагала комсомольська організація, яка утворилася в 1920 році. Її очолював М. Є. Борисенко. Комсомольці влаштовували комуністичні суботники і недільники, піднімали з руїн громадські будівлі. В одному напівзруйнованому приміщенні, приведеному в належний вигляд, відкрили клуб. Тут розгорнулася культурно-освітня робота: читалися доповіді і лекції, проводилися бесіди, переглядалися кінокартини[3].

В 1920—1921 рр. село ще зазнавало нападів банд Біленького, Махна та інших. У серпні-вересні 1920 року банда Біленького тероризувала всю волость. На Жовтневі свята бандити наскочили на приміщення волвиконкому, убили 4-х червоноармійців із 9-го загону особливого призначення військ України і Криму, який виконував тут оборонні функції і брав участь у зборі продрозверстки, пограбували селян.

Після ліквідації цієї зграї, а в серпні 1921 року розгрому на території Диканської волості банди Махна, настало мирне життя, селяни могли спокійно госпо-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3961, оп. 1, спр. 2, арк. 11; спр. 185, арк. 1—4.
[2] Там же, ф. Р-533, оп. 1, спр. 298, арк. 278—279.
[3] Газ. «Більшовик», 10 листопада 1920 р.

дарювати. У Диканьці почали працювати трудова семирічна школа, лікарня, телефонна станція, поштове відділення.

З 7 березня 1923 року Диканька стала центром району, утвореного на базі колишніх Диканської та Байрацької волостей Полтавського повіту і Великобудищанської волості Зіньківського повіту.

Ще в 1922 році в Диканьці було організовано сільськогосподарське кредитне кооперативне товариство, до якого спочатку вступило 44 члени. А на 1924 рік воно вже нараховувало 202 пайщики і проводило значну роботу по зміцненню товарообміну між містом і селом.

Під безпосереднім керівництвом комнезаму в 1926 році створено товариство «Промінь». На пайові внески своїх членів товариство почало будувати електростанцію і млин. Райвиконком виніс рішення віддати на це спорудження котли, цеглу, рештки будівель, що залишилися від пивоварного заводу. І вже через рік електростанція і млин були збудовані й почали працювати. Струм від місцевої електростанції одержали підприємства, адміністративні установи, лампочки Ілліча з'явилися і в деяких селянських хатах[1].

За Всесоюзним переписом 17 грудня 1926 року в Диканьці налічувалось 1285 господарств, із них 1117 було зв'язано з сільським господарством. В селі проживало 4951 чоловік населення, із них 2597 жінок[2].

З кожним роком Диканька зростала, в селі все частіше появлялися паростки нового життя. Щоб полегшити важку хліборобську працю і мати кращі врожаї, бідняки об'єднувалися по 10—20 сімей і спільно обробляли землю, яка до Жовтневої революції належала Кочубеям. Вирощений урожай вони ділили між собою.

Починаючи з 1925 року все село було поділено на три земельні громади, в користуванні яких були ліси, що не увійшли в державний лісовий фонд, пасовища. Ці землі віддавали в тимчасове користування бідняцьким сім'ям. Земгромади займалися ремонтом містків і шляхів на своїй території, організовували допомогу селянам у придбанні посівного матеріалу та сільськогосподарського реманенту. В одній із земельних громад (Чигрівській) були млин і парова молотарка, якими обслуговувалися селянські господарства. Земгромади проіснували до суцільної колективізації.

Проти нових форм радянського життя з неприхованою злістю виступали класово ворожі елементи. З-під лоба дивився на сільських активістів і всіляко висміював передові починання на селі глитай Нелюба. До революції він мав близько 100 десятин землі, великий паровий млин. Нелюба злився, що його обмежили і довелося в радянські часи користуватися далеко меншою кількістю землі і мати менше наймитів.

[1] Записано із слів колишнього секретаря Диканського райкому партії в 1923 році І. Д. Сагана, Полтава, вул. Леніна, 11/21, кв. 3.

[2] Список залюднених місць Полтавської округи за Всесоюзним переписом на 17 грудня 1926 р. Полтава, 1927, стор. 22.

У машинному відділенні Диканського електрокомбінату. 1927 р.

Закладка Будинку культури в Диканьці. 1929 р.

Починаючи з 1929 року колгоспний рух у Диканьці вступив у вирішальну фазу. Селяни об'єднуються в колгоспи «На руїнах минулого» (пізніше перейменований на ім. Г. М. Димитрова), «Червоний інтенсивник» та «Іскра комунізму». Активними організаторами кооперування селян були І. Г. Маяр, І. Т. Андренко, С. М. Жила, В. О. Стешенко та інші.

Куркулі весь час заважали колгоспному будівництву, прагнули зірвати радянські заходи по соціалістичній перебудові села. Згуртований партійною організацією сільський актив знешкодив ворожу агітацію, окремих куркулів, таких як Нелюба, було виселено за межі села, а їхні землі включено до колгоспного господарства. В 1933 році колективізацію у Диканьці було завершено.

Значну допомогу місцевим колгоспам в обробітку полів подавала організована в 1931 році Диканська машинно-тракторна станція.

Поряд з сільським господарством у Диканьці широко розвивалася місцева промисловість. За роки довоєнних п'ятирічок збудовано вальцьовий млин, маслозавод, харчокомбінат, олійницю, обозний і шкіряний заводи.

З 1937 року почала працювати Диканська сортовипробувальна дільниця. За нею було закріплено 80 га землі, де вона проводила досліди по вивченню сортів вітчизняних і зарубіжних сільськогосподарських культур. Найкращі з них рекомендувала колгоспам.

Далеко за межами Диканьки уже в 30-ті роки стали відомі вироби художньої майстерні ім. 14-річчя Жовтня (килими, вишивки). В 1937 році тут працювали 100 килимниць і 1045 талановитих вишивальниць з надомницями. Килимниця О. І. Хлонь тоді ж була удостоєна звання заслуженого майстра народного мистецтва, а Г. І. Личко одержала диплом І ступеня за виготовлення чудових килимів. Продукція диканських майстрів надходила на ринки не тільки України, а й багатьох братніх республік.

Поліпшувалось культурно-побутове обслуговування населення. Споруджено новий клуб на 500 місць, бібліотеку, лікарню, амбулаторію, аптеку, санстанцію, дитячі ясла, їдальню-ресторан, хлібопекарню, 10 різних магазинів, лазню. Понад 1000 житлових будинків було електрифіковано[1].

В передвоєнні роки на сцені районного Будинку культури в постановці самодіяльних митців драматичного колективу йшли п'єси класиків української і російської літератури та радянських драматургів. Крім драматичного, працювали співочий, струнний, духовий і фізкультурний гуртки. До послуг населення була велика бібліотека. Широко розгорталася лекційна пропаганда. Комуністи, комсомольці, вчителі виступали з лекціями, знайомили населення з міжнародним становищем, з питаннями історії партії, агротехніки тощо.

Помітно удосконалювалась у Диканьці освітня мережа. З 1927 року вже існувало дві семирічні школи, які пізніше були реорганізовані в середню і неповну середню школи. Навчанням було охоплено і доросле населення. Для нього органі-

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3938, оп. 1, спр. 194, арк. 6.

зовувалися школи політичної освіти. Їх відвідувало близько 180 чол. Працювали також гуртки по ліквідації неписьменності серед дорослого населення.

Добре було налагоджено медичне обслуговування населення. З року в рік збільшувалась кількість ліжок у лікарні (напередодні війни їх було вже 35), медичний персонал поповнювався кваліфікованими працівниками[1].

У 1929 році з Харкова в Диканський район приїздила експедиція лікарів Українського інституту ортопедії і травматології, яка провела поголовне медичне обстеження населення Диканьки, Великих Будищ, Чернечого Яру, Михайлівки, Брусії, подала необхідну медичну допомогу. Жителі обстежених сіл, у яких виявились кісткові і травматичні захворювання, були прооперовані в Харківському інституті ортопедії і травматології. Це допомогло хворим поліпшити стан здоров'я, а в багатьох повністю відновилася працездатність.

Історичне минуле Диканьки, її чудові краєвиди, сучасні соціалістичні перетворення викликали інтерес до неї багатьох літературних діячів. Восени 1924 року в Диканьку на кілька тижнів приїжджав відомий американський письменник-публіцист, автор книг про В. І. Леніна і Жовтневу революцію Вільямс Альберт-Ріс (1883—1962 рр.). Враження про Диканьку він описав у книзі «Російська країна», виданій у Нью-Йорку 1928 року.

В серпні-вересні 1927 року в Диканьці жив і працював над своїм романом «Мати» відомий український письменник Андрій Головко. В цей же час у Диканьці часто бував і писав свої твори український письменник П. Й. Капельгородський[2].

В перші дні Великої Вітчизняної війни, коли над Радянським Союзом нависла смертельна небезпека, сотні синів Диканьки вступили в ряди Червоної Армії і пішли на фронт. Жінки, підлітки і старики працювали на укріпленні оборонних ліній, невтомно трудилися в колгоспі, щоб зібрати вирощений урожай і врятувати його від ворожої навали. У східні райони країни диканьці відправляли обладнання підприємств, техніку МТС, колгоспну худобу.

Протягом 14 днів частини Червоної Армії, що знаходилися в Миколаївському, Братешківському, Македонському та Страшковому лісах, стримували гітлерівські війська біля Диканьки. Але 4 жовтня після п'ятигодинного бою з переважаючими силами ворога змушені були відступити. Фашистський кований чобіт ступив на диканську землю.

Гестапівські людоїди з комендантом Диканьки Куртом Бетхером почали встановлювати «новий порядок». З ранку до ночі змушували населення працювати в так званих громадських дворах, забирали всі продукти, накладали на все, навіть на собак, податки. На людей робили облави, ловили їх і силоміць вивозили в Німеччину. Понад 200 юнаків і дівчат, вивезених з Диканьки, відбували каторжні роботи. 718 сірих безрадісних днів і тривожних ночей пережила Диканька. Але жителі її не скорилися і в чорні дні окупації вели боротьбу з ворогом.

Працівники радіовузла В. М. Колісник, В. Б. Федорченко, А. М. Яковенко слухали й записували зведення Радянського інформбюро і розповсюджували його серед населення Диканьки та навколишніх сіл. І. Д. та В. І. Токар читали людям листівки, які скидали

[1] Полтавський облдержавархів, ф. Р-1503, оп. 1, спр. 477. арк. 15—16.

[2] Пилип Капельгородський. Твори, К., 1961, стор. 5.

Американський письменник Вільямс Альберт Ріс серед диканьців. 1924 р.

радянські льотчики на окуповану територію. І. М. Гнида, в якого була явочна квартира, Г. Г. Губа та інші передавали партизанам продукти, допомагали радянським бійцям і офіцерам, які втікали з фашистського полону, добратися до лінії фронту, щоб перейти до своїх частин. І. П. Кириченко, В. П. Ладур, М. Н. Ладур перешкоджали вивозити хліб і худобу до Німеччини.

Окупанти жорстоко розправлялися з учасниками народного опору. В січні 1942 року за розповсюдження листівок і зведень Радянського інформбюро фашисти розстріляли члена КПРС, директора Диканського маслозаводу В. І. Фесенка і його дружину. За агітаційну пропаганду гітлерівці заарештували комуніста Ф. В. Жовноватого, який до війни працював заступником директора Диканської МТС по політчастині, і кинули його в полтавську тюрму, де він загинув від гестапівських катувань[1]. По-звірячому були вбиті підпільники О. Д. Спаський, Я. Я. Бедратий та інші. В центрі села фашисти повісили двох невідомих, причепивши їм на груди дощечки з написом «партизани».

За час окупації гітлерівські кати розстріляли в Диканьці 300 радянських людей, серед них комуністів-підпільників В. О. Стешенка, А. Г. Горбася та багатьох інших[2].

Але окупантам не вдалося залякати радянських людей жорстокими репресіями. Патріоти продовжували боротися за честь і незалежність рідної Батьківщини.

З наближенням радянських військ група молоді Диканьки організувала в лісі загін, до якого входили Л. В. Кухар, М. М. Скорик, Л. Г. Сердюк, П. І. Сотник та інші. Молоді патріоти підтримували зв'язок з підпільниками Полтави, перерізали телефонні лінії ворога, викрадали гвинтівки й патрони із складу боєприпасів. На партизанів обрушились фашисти, у вересні 1943 року, напередодні визволення Диканьки, вони зробили в лісі облаву, під час якої загинув Л. Г. Сердюк.

Хоробро билися диканьці і на фронтах Вітчизняної війни. С. Х. Сорокін був начальником штабу полку легендарної 316-ої стрілецької дивізії генерал-майора І. В. Панфілова, яка на Волоколамському шосе закрила шлях фашистам до Москви. Він поліг смертю героя в боротьбі з ворогом[3].

Уродженець Диканьки Л. М. Єфіменко на початку війни був комісаром окремої бригади морської піхоти в Севастополі. Коли німці наближалися до міста, бійці під його керівництвом в жорстоких боях оволоділи оборонним рубежем поміж ріками Бельбек і Кача, чим затримали на довгий час наступ фашистів.

За героїчну боротьбу з окупантами сотні жителів Диканьки нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу[4].

Героїчні дивізії Степового і Воронезького фронтів (пізніше Полтавські дивізії) 22 вересня 1943 року визволили Диканьку від фашистського поневолення. На місці мальовничого села, що колись поринало в зелені садів, красою якого пишалась вся Полтавщина, радянські бійці побачили страшні руїни. Відступаючи під натиском радянських військ, убивці-факельники і їхні націоналістичні холуї палили й нищили все, що попадалося на очі[5].

Ворог залишив після себе жахливі руїни і пожарища, спаливши промислові підприємства, культурно-побутові установи, 633 двори колгоспників. Фашисти зруйнували вальцьовий млин, електростанцію, винищили майже півтори тисячі голів великої рогатої худоби.

Жителі села поставили собі за мету повернути Диканьці довоєнну славу, зробити її ще красивішою. Люди піднімали з руїн промислові підприємства, очищали вулиці від брухту й каміння, розрівнювали дороги. Навесні 1944 року дав першу продукцію відбудований цегельний завод райпромкомбінату.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 386—392.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 73, арк. 18—19.
[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 23 лютого 1965 р.
[4] Дані Диканського райвоєнкомату, 9 грудня 1965 р.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 73, арк. 18—19; ф. Р-4798, оп. 1, спр. 1, арк. 13.

Менше ніж через рік після визволення стали до ладу маслозавод, млин, райхарчокомбінат. Відновили роботу шевська та кравецька майстерні, артіль художньої вишивки. В центрі села, на місці знищеного парку, знову зазеленіли молоді дерева.

Знаючи, що хліб — це зброя перемоги, що його чекає країна і фронт, колгоспники докладали всіх зусиль до виконання плану хлібозаготівлі. Трудівники району протягом 1943—1944 рр. дали країні 553 386 пудів хліба, 18 948 пудів городини, 1063,5 цнт м'яса, 814 410 літрів молока, 337 цнт масла. В 1944 році колгоспи району заготовили і відправили для Донбасу 5480 куб. метрів лісу. 380 чоловік послали диканьці на відбудову всесоюзної кочегарки.

Всю цю величезну роботу очолювали районний партійний комітет на чолі з секретарем РК КП(б)У Ф .О. Антонцем та виконком районної Ради депутатів трудящих, головою якого був учасник Великої Вітчизняної війни Ю. П. Завгородній.

У вересні 1945 року в Диканьці відбулася нарада за участю спеціалістів Полтавського інституту інженерів сільськогосподарського будівництва на чолі з професором В. Васильченком, яка схвалила план і проекти перебудови Диканьки[1].

Накреслені плани швидко перетворювалися в життя. В перші післявоєнні роки було повністю відбудовано двоповерхове приміщення середньої школи, електростанцію, споруджено районний клуб, готель, продовольчі та промтоварні магазини.

Першого травня 1950 року в Диканьці відкрито пам'ятник творцеві Радянської держави В. І. Леніну. Методом народної будови в 1953 році було споруджено двоповерхове приміщення районної лікарні з терапевтичним, хірургічним, акушерським, гінекологічним та іншими відділами. Кругом виростали нові житлові будинки.

Вживалися заходи для піднесення колгоспного виробництва. В жовтні 1950 року артілі Диканьки ім. Г. М. Димитрова, «Іскра комунізму» та «Червоний інтенсивник» об'єдналися у великий багатогалузевий колгосп ім. В. І. Леніна, що сприяло зміцненню його досвідченими кадрами і кращому використанню техніки[2]. Укрупнений колгосп об'єднував 1117 дворів з населенням 2267 чоловік. За ним було закріплено 5919,7 га земельних угідь[3].

Протягом 1954—1957 рр. на околиці Диканьки виросло ціле містечко — Диканська МТС, на території якої розмістилися різні господарські будівлі, майстерні, гаражі, клуб, гуртожиток. В МТС на 1957 рік налічувалось 109 тракторів, 86 комбайнів та багато іншої техніки. Це дало можливість ширше механізувати сільськогосподарські процеси.

Широка механізація робіт, запровадження передового досвіду обробітку грунту допомогли трудівникам артілі ім. В. І. Леніна добитися вищих урожаїв. Значну роль у підвищення врожайності відіграла Диканська сортовипробувальна дільниця, яка добирає для місцевих колгоспів найкращі сорти насіння зернових культур. Багаторічні досвіди підтвердили, що для даного району найурожайнішим сортом пшениці є Веселоподолянська-499. Середній урожай цієї пшениці на чистих парах становить понад 40 цнт з одного га. Колгосп ім. В. І. Леніна, навіть при несприятливих кліматичних умовах, в 1957 році зібрав пшениці по 26—27 цнт з гектара.

Успішно розвивалася і промисловість Диканьки. На підприємствах харчового й промислового комбінатів відкривалися нові цехи, збільшувався асортимент виробів.

[1] Газ. «Радянська Диканщина», 28 вересня 1945 р.

[2] Газ. «Радянська Диканщина», 1 травня 1950 р.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-4719, оп. 1, спр. 9, арк. 1—11.

Диканські дуби. 1966 р.

Пам'ятник В. І. Леніну в Диканьці. 1966 р.

Із промислових підприємств значне місце займає маслозавод, який працює тут з 1928 року. Він постачає країні масло, сир та інші високоякісні продукти. Потужність його з кожним роком зростає.

Для потреб населення промкомбінат виготовляє будівельні матеріали, меблі, різні господарські речі. Всі процеси виробництва тут механізовано. Із загальної кількості працівників промкомбінату (153 чол.) одна третина — передовики виробництва, які систематично перевиконують свої завдання і дають високу якість продукції. Серед них столяри-складальники М. В. Марков, В. І. Пальчик, верстатник О. П. Титаренко та інші. В 1963 році 25-ти робітникам присвоєно звання ударника комуністичної праці.

Відомою на всю область стала Диканська інкубаторна станція, яка для колгоспів району виводить молодняк сільськогосподарської птиці. У 1964 році вона дала 253 268 курчат, 13 767 качат, 5203 гусеняти.

Розвиток економіки і культури Диканьки підніс її до рівня селища міського типу, що й було юридично оформлено 13 квітня 1957 року[1].

Виконком селищної Ради, спираючись на широкий актив, скерував зусилля всього населення на дальше проведення благоустрою Диканьки. За розробленим планом впорядковувалися вулиці, майдани, парки, садиби. Комсомольці диканського колгоспу відремонтували старий сад, обсадивши його декоративними деревами, на трасі Полтава—Гадяч посадили 12 тис. дерев. Добре було озеленено садиби шкіл.

Велика увага приділяється охороні природних багатств Диканського державного заповідника. В його лісах, що розкинулись на площі 3800 га, за радянських часів посаджено понад 1000 га молодняка. Ліси прикрашають Диканьку і навколишні села.

На вулицях Диканьки з'явився асфальт. Лише в 1965 році було заасфальтовано 19 365 кв. метрів вулиць, прокладено 8650 метрів водопровідної мережі.

В Диканьку прийшов шебелинський газ, яким користується багато жителів селища. В 24 магазинах і кіосках продаються промислові і продуктові товари.

Для задоволення побутових потреб населення організовано 37 майстерень. Міцно ввійшли в життя селища автотранспорт, електрика, радіомовлення, телебачення. У жителів Диканьки є 800 радіоприймачів, понад 200 телевізорів, сотні велосипедів, легкові машини, мотоцикли. В селище надходять 8730 примірників газет і журналів.

[1] Постанова Полтавського облвиконкому № 253 від 13 квітня 1957 р.

Економічна сила колгоспу ім. В. І. Леніна невпинно зростає, і це створює передумови дальшого підвищення доходів колгоспників. У 1965 році господарство від продажу державі молока, м'яса і зернових культур мало прибутків на суму 235 033 крб. На 1 січня того ж року в колгоспі було 1737 голів великої рогатої худоби, 2780 свиней, багато овець, птиці. На полях працювало 25 тракторів, 19 комбайнів, 17 автомашин, багато іншої техніки. Цю техніку обслуговують 86 механізаторів. У колгоспі 4 агрономи і зоотехніки, 4 ветлікарі і ветфельдшери.

Трудівники Диканьки вміють не тільки самовіддано працювати, але й організовано і культурно відпочивати. Вечорами й вихідними днями вони відвідують Будинок культури, де провадиться найрізноманітніша культурно-масова робота. В просторому залі на 550 місць чотири рази на тиждень демонструються кінокартини, в постановці аматорів місцевого драматичного колективу ідуть п'єси українських, російських і зарубіжних письменників. Перед диканьцями виступають також артисти Києва, Полтави та інших міст нашої країни, які приїжджають сюди на гастролі.

При Будинку культури, крім драматичного, працюють хоровий, музичний, танцювальний гуртки, якими охоплено понад 140 чоловік. З художньою самодіяльністю гуртківці виступають в багатьох селах району.

Популярними в Диканьці стали нові обряди: урочисті реєстрації шлюбів, проводи в армію, посвячення юнаків і дівчат в колгоспники.

В Будинку культури до послуг населення завжди відкрита бібліотека, де зібрана література з різних галузей науки і мистецтва. В усіх бібліотеках Диканьки, крім дитячих, налічується 55 тис. книг.

Починаючи з 1960 року, в Диканьці працює народний університет культури, де за певною програмою читаються лекції з питань літератури, мистецтва, медицини та педагогіки. Лекції читають кваліфіковані спеціалісти Полтави та місцеві фахівці.

Порівнюючи з минулим, корінні зміни сталися в галузі шкільної освіти. В дореволюційні часи в Диканьці вчилися переважно діти заможних, а велика частина дітей бідняків не могла здобути навіть початкову освіту. Тепер все підростаюче покоління охоплене школою. В 1965—1966 навчальному році в середній загальноосвітній і вечірній школах робітничої молоді навчалося 786 учнів. Крім цього, в Диканьці працює заочна середня школа, в якій здобувають знання понад 800 учнів. Колектив учителів зріс до 56 чоловік. За плодотворну роботу Радянський уряд нагородив групу вчителів Диканьки орденами й медалями. Серед нагороджених — Т. А. Перцюк, І. К. Скиба, П. К. Неїжкаша та інші активісти народної освіти[1].

В надійних руках перебуває охорона здоров'я трудящих. Якщо раніше в Диканській лікарні працювали один лікар і два фельдшери, то в наші часи населення обслуговують 19 лікарів і 45 медичних працівників з середньою спеціальною освітою. Кращі з них відзначені урядовими нагородами. Невтомна медсестра Євгенія Петрівна Завойко і акушерка Анастасія Федорівна Щербак, які понад 50 років чесно

[1] Газ. «Радянська Диканщина», 5 лютого 1953 р.

Пам'ятник Т. Г. Шевченку в Диканьці. 1966 р.

трудилися на своїх постах, старанно доглядаючи хворих, удостоєні найвищої нагороди — ордена Леніна.

Зростають у Диканьці і народні таланти. Популярним скульптором став син рядового колгоспника Леонід Ільченко. Змалку він захоплювався малюванням, ліпив з глини маленькі фігури, навчався в школі. Але набути художню освіту не дала війна, розв'язана фашистами. Майже підлітком пішов Ільченко на фронт, з боями пройшов до Австрії, двічі був поранений. Повернувшись до рідної Диканьки, він знов узявся за улюблену справу — виготовляв скульптури, малював. За проектами Л. Х. Ільченка в Диканьці споруджено пам'ятники Т. Г. Шевченку і М. В. Гоголю. Його скульптурні твори не раз експонувалися на художніх виставках у Полтаві і Києві[1].

Прекрасні вироби з дерева виготовляє місцевий різьбяр І. В. Яковенко. До 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка він створив бюст народного Кобзаря, який вражає своєю художньою майстерністю[2].

В Диканьці є здібні співаки, художники, журналісти, музиканти. Про їх творче зростання на своїх сторінках часто розповідає районна газета «Трудова слава», яка видається з 1931 року[3].

Диканька дала країні багато досвідчених спеціалістів: учителів, агрономів, лікарів, знатних майстрів колгоспних ланів. Тут народився академік Академії наук УРСР О. Н. Щербань.

За останні роки у Диканьку все частіше приїжджають екскурсанти з багатьох районів Полтавщини, з Києва, Москви, Ленінграда, Риги та інших міст Радянського Союзу. З глибоким інтересом вони оглядають диканські околиці, знайомляться з життям цього мальовничого селища. Вивчати Диканьку їм допомагають матеріали місцевого історико-краєзнавчого музею, який відкрито в 1959 році.

У світлі рішень XXIII з'їзду КПРС перед Диканькою розкриваються широкі перспективи дальшого розвитку.

Нові споруди, впорядкування і озеленення всієї території перетворять мальовничу Диканьку в ще чарівніший куток квітучої Пол-

Пам'ятник М. В. Гоголю в Диканьці. 1966 р.

---

[1] Журн. «Україна», 1959, № 7, стор. 6—8.

[2] Газ. «За комунізм», 10 березня 1964 р.

[3] Газета мала кілька назв: до 1941 року називалася — «Правда Диканщини», з 1944 по 1963 рік— «Радянська Диканщина», з 1963 до квітня 1965 року — «За комунізм», з 1 квітня 1965 року — «Трудова слава».

Біля книжкового кіоска в Диканьці. 1966 р.

тавщини. І слава про неї, колись оспівану безсмертним Гоголем, ще гучніше лунатиме по всій радянській країні.

В. Н. ЖУК

* * *

Диканський район розташований у північній частині Полтавської області. На території району проходить асфальтова автотраса Полтава—Гадяч. Вона пролягає за 3 км від Диканьки. В 1966 році вступила в дію асфальтова дорога Диканька—Шишаки.

В південно-східній частині району протікає річка Ворскла. Територія району становить 653 кв. км. До складу району входять 9 сільрад і Диканська селищна Рада. Всіх населених пунктів 92. Населення — 25 946 чол. Середня густота населення 39 чол. на один кв. кілометр.

Місцевість тут лісиста, багато водоймищ, луків. До наших днів збереглися археологічні пам'ятки — сліди скіфського поселення із зольниками і пам'ятки архітектури доби російського класицизму: Тріумфальна арка, церкви тощо.

Район має 53,4 тис. га сільськогосподарських угідь, з них 44,3 тис. га орних земель. На початок 1967 року налічувалось 16 колгоспів і один радгосп. Вони спеціалізуються на виробництві зерна, цукрових буряків та м'ясо-молочних продуктів. Значне місце відведено овочевим та городнім культурам. Головними зерновими культурами є озима пшениця і кукурудза.

Велика увага приділяється розвитку тваринництва. На 1 січня 1967 року господарства налічували 30 745 голів худоби, в т. ч. корів 14 665, овець 9308, свиней 28 270, птиці 212 900 штук.

Під сільське господарство підведена міцна матеріально-технічна база. Механізація сільськогосподарських робіт становить 90—95 проц. В районі є 320 тракторів, 75 зернових, 56 бурякозбиральних, 34 силосозбиральні комбайни та багато іншої сільськогосподарської техніки.

В 1966 році на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 298 цнт молока, 66,8 цнт м'яса, 13 300 штук яєць.

За самовіддану працю 127 трудівників сільського господарства нагороджено орденами й медалями.

Значного розвитку досягло промислове виробництво. На території району розташовано 6 підприємств. Перше місце серед підприємств місцевої промисловості займають харчокомбінат і маслозавод, виробництво продукції яких щорічно складає суму понад 2,5 млн. карбованців.

З року в рік зростає добробут трудящих району. Про це свідчать, зокрема, невпинне зростання серед населення попиту на промислові товари та розширення торговельної мережі. В районі є 110 магазинів. Лише в 1966 році населенню продано 213 телевізорів, 160 радіоприймачів, 11 автомашин, 40 холодильників, 170 пральних машин та багато інших промтоварів. Загальний обсяг товарообороту за 1966 рік становив 15 493 790 карбованців.

На належному рівні знаходиться медичне обслуговування трудящих. В районі є 4 лікарні, 1 медична амбулаторія, 15 фельдшерських і фельдшерсько-акушерських

На околиці Диканьки. 1966 р.

пунктів, колгоспний пологовий будинок, 1 санітарно-епідеміологічна станція. В них працює 27 лікарів та 95 чол. середнього медичного персоналу.

Успішно розвивається соціалістична культура. В районі працює 5 середніх, 11 восьмирічних, 8 початкових, одна заочна і 3 вечірні школи робітничої та селянської молоді. У школах навчається понад 3380 учнів. Їх навчають 302 педагоги, з них 17 нагороджені значками «Відмінник народної освіти».

Спеціалістів для сільського господарства готує Писарівщинський зооветтехнікум, випускники якого працюють не лише в місцевих колгоспах, а далеко за межами Української РСР.

Мережа культосвітніх закладів у 1966 році включала 21 клуб, 1 Будинок культури, 24 бібліотеки з книжковим фондом понад 180 тис. книг, 20 стаціонарних і 9 пересувних кіноустановок.

В районі працює 348 членів товариства «Знання», які тільки в 1966 році прочитали для населення 3200 лекцій на суспільно-політичні, медичні, сільськогосподарські теми. На кожну 1000 чол. населення надходить 950 примірників газет і журналів. В усіх населених пунктах району є радіо, електрика.

У колгоспах, радгоспі, на промислових підприємствах, в культурно освітніх установах району працює 866 комуністів. Вони об'єднані у 44 партійні організації. В роботі комуністам активно допомагають комсомольці, яких на обліку 2100 чоловік.

За подвиги на фронтах Великої Вітчизняної війни, за відвагу і мужність 2350 жителів району нагороджені орденами і медалями СРСР, а два із них удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

ВЕЛИ́КІ БУ́ДИЩА

Великі Будища — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Ворскли, за 36 км на північ від Полтави і за 6 км від райцентру — Диканьки. Через Великі Будища проходить асфальтована автомагістраль Полтава — Гадяч. Населення — 1542 чоловіки[1].

Великобудищанській сільраді підпорядковані села Кардашівка, Максимці, Моргуни, Олефірщина, Пилипенки, Писарівщина і Чернечий Яр.

Великі Будища мають багато вулиць або, як тут кажуть, кутків, з яких найбільшими є Вигін, Вовчий Яр, Зубенщина, Каутів Яр, Кулики, Миколаївський Яр, Покрівщина та Хоменків Хутір. По території сільради течуть річки Бистра, Говтва і Добришин.

Навколо села розкинулись ліси, що належать Диканському державному заповіднику. В них переважають дуб, ясен, клен, липа, берест, зустрічаються тополя, ліщина, глід, терен, шипшина. В лісах водяться дикі кабани, кози, вовки, лисиці, зайці, з птахів — дятли, солов'ї, синиці, сойки та інші.

[1] Статистичний звіт виконкому Великобудищанської сільської Ради депутатів трудящих на 1 січня 1967 р.

Село Великі Будища у XVII—XVIII століттях мало й інші назви — Будища Великі, Будища[1].

Назва цього села та інших населених пунктів Полтавщини, що звуться Будищами, походить від слов'янського слова «будовати». «Будами» звалися також споруди в лісах, пов'язані з добуванням з деревної маси поташу, вугілля, дьогтю, селітри. Більшість населених пунктів під назвою «буда» виникла саме на місцях добування поташу в XIV—XVII століттях. Поташ був потрібний для виробництва скла. Тому часто поблизу «буд» з'являлися гути, навколо яких утворювалися населені пункти[2].

В 1888 році археолог І. Зарицький розкопав біля Великих Будищ, в урочищі Лапівщині, чотири могили, в яких знайдено речі залізної доби: залізні вудила, ніж, прясла, бронзові стріли та інше[3].

Пізніше, в 1940 році, в центрі Великих Будищ радянські археологи при розкопці грунту знайшли черепки глиняного посуду, горщики з щипками по вінчику, уламки миски із загнутим усередину краєм, амфори тощо. Це речі скіфського часу. Рештки скіфських поселень виявлено також біля сіл Олефірщина, Чернечий Яр і Максимці.

На карті Боплана, складеній на початку другої чверті XVII століття, це село не позначено. Однак Великі Будища — поселення старовинне, на той час воно вже існувало. Про це свідчать вали і підземні ходи, сліди яких добре збереглися аж до початку XX століття. Ці підземні ходи того ж самого походження, що й полтавські. Виникли вони в XVI столітті як місця сховищ від татарських навал.

Після визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького в 1648—1654 рр. Великі Будища значно розрослися, особливо за рахунок переселенців. Близько 1660 року вони стали сотенним містечком Полтавського полку. У Великобудищанській (Великобудиській) сотні налічувалося 832 виборні козаки, 992 підпомічники та 7036 посполитих[4].

Під час Північної війни, у 1709 році, Великі Будища були ареною боїв між російськими і шведськими військами. З 2 березня до кінця квітня 1709 року тут перебувала штаб-квартира Карла XII. Пізніше він переїхав у село Жуки, поблизу Полтави.

Коли штаб-квартира Карла XII містилась у Великих Будищах, вся шведська армія займала позиції між селами Опішнею, Лютенькою і Петрівкою — на півночі, Санжарами та Решетилівкою — на півдні. А королівська гвардія тоді розташувалась за півмилі від Великих Будищ, у селі Петрівцях. У той час більшість жителів села перебралась на протилежний берег Ворскли, де стала табором і звідти нападала на інтервентів. Щоб розгромити цей табір, шведи послали трисотенний загін гвардії на чолі з Гілленштієрном. Та коли шведи надійшли, партизани розсипалися по луках, відкрили по інтервентах вогонь, вбили кількох гвардійців і втекли.

Жителі Великих Будищ і навколишніх сіл ховали провіант, одяг і найцінніші речі, щоб вони не дісталися загарбникам. Сховища робили в селах, лісах, на полях у глибоких підземеллях. Перш ніж проникнути туди, треба було пробратися через лази завдовжки 11—12 футів.

---

[1] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. Выпуск I, Полтава, 1901, стор. 128—129.

[2] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах, т. III. М., 1954, стор. 588; УРЕ, т. II К., 1960, стор. 119.

[3] М. Рудинський. Археологічні збірки Полтавського музею, стор. 58.

[4] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III, стор. 106—107.

Місцеве населення, згуртувавшись у партизанські загони, продовжувало героїчну боротьбу проти загарбників. 19 квітня загін козаків-партизанів переправився через Ворсклу, напав на ворожий табір, знищив 24 і взяв у полон 8 шведів. Через кілька днів другий загін козаків-партизанів провів подібну ж операцію.

Довідавшись, що партизани проникли в розташування шведів, Карл XII розлютився і погрожував своїм генералам надалі за недогляд віддавати їх до військового суду і страчувати. Шведи встановили у Великих Будищах кілька шибениць і вішали на них захоплених партизанів. Проте селяни продовжували нападати на невеликі шведські загони, підстерігаючи їх на шляхах, і відбирали в них коней. Засівши в заростях на березі Ворскли вздовж дороги Опішня—Будища, народні месники протягом трьох днів (26—28 квітня) вистежували і вбивали шведів. Сміливці проникали навіть у шведські намети і знищували там ворогів[1].

Полтава на той час була в скрутному становищі. Шведи тримали її в облозі, не вистачало харчів і набоїв. По всіх сотнях Полтавського полку було проведено збір грошей на допомогу полтавцям. Великобудищанська сотня зібрала 140 золотих, тоді це була значна сума. Отже, і жителі Великих Будищ внесли свій вклад у розгром шведської армії. Великобудищанський сотник Максим Левченко та його брат Михайло зі своїми людьми перебували в Полтавській фортеці з початку облоги і до самого розгрому шведів під Полтавою.

Протягом XVIII століття село Великі Будища інтенсивно розросталось. Як видно з перепису маєтностей Полтавського полку, в 1722 році тут відбулося два ярмарки, на яких брали «на пана полковника полтавського с приезжих людей от воза по два алтына, а по две деньги — на старшину городовую». Населення займалося бджільництвом, вирощенням тютюну.

До Великобудищанської сотні, згідно з Рум'янцевським описом 1767—1769 рр., належали села — Великі Будища, Диканька, Нові Млини, Старі Млини, Чернечий Яр, багато хуторів та слобід[2].

Рум'янцевський опис уже виразно показував майнове розшарування села. Із 294-х господарів Великих Будищ 79 жили в чужих дворах і хатах. Земля розподілялась нерівномірно. 73 господарі мали 87 хуторів з полями і луками та ще в окремих місцях 25 шматків орної землі. У 38 господарствах не було зовсім землі, а 20— користувалися лише садибами. 78 господарств мали менш як по одній або 1—3 десятин землі.

Тоді у Великих Будищах було всього 26 чоловік письменних, серед них — 2 жінки[3].

Значна кількість жителів села була власністю Великобудищанського Преображенського монастиря, заснованого в Чернечому Яру в 1689 році власником Диканьки, генеральним суддею В. Л. Кочубеєм (у 1887 році монастир перенесено в с. Писарівщину). З 1786 року, за указом Катерини II, монастирських селян передали до казни. Вони створили категорію т. зв. казенних селян. Злидні і малоземелля змушували їх іти працювати в монастир і заробляти там на прожиття.

В 1747 році полтавський поміщик підпоручик Андрій Єремеєв і полковий осавул Данило Тимченко у Великих Будищах, Лохвиці та в інших поселеннях відкрили підприємства по виготовленню селітри, яка йшла на військові потреби[4].

В жовтні 1775 року Великобудищанську сотню приєднано до Новоросійської губернії, а з 22 січня 1784 року Великі Будища входили до складу Полтавського повіту Катеринославського намісництва. З 1796 року село належало до Мало-

---

[2] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр. К., 1951, стор. 199, 211—212.

[1] Казаки Полтавского полка по материалам Румянцевской описи, ч. II. Полтава, 1914, стор. 816—817.

[2] Казаки Полтавского полка по материалам Румянцевской описи, ч. II, стор. 630—737.

[3] ЦДІА УРСР, ф. 193, оп. 2, спр. 322, арк. 1.

російської губернії, а з 27 березня 1803 року — до Зіньківського повіту Полтавської губернії.

У 1800 році, згідно з указом Павла I, у Великих Будищах почалось відведення казенних земель під плантації цукрових буряків.

Уже в першій чверті XIX століття у Великих Будищах знайшли відгук прогресивні волелюбні ідеї. У травні 1818 року юнкери, брати Петро і Андрій Борисови, та їхній друг Волков заснували в Решетилівці таємну організацію «Товариство першої згоди». Товариство мало своїх прибічників і серед жителів Великих Будищ. Тут до нього були залучені підпоручик Василь Корсун і Лук'янович. Всі учасники цього товариства мріяли про республіку, про зміну існуючого суспільного ладу[1].

У першій половині XIX століття Великими Будищами володів надвірний радник, малоросійський поштовий директор Г. П. Милорадович, який тільки в Полтавській і Чернігівській губерніях мав 5486 кріпаків. З 1824 року кріпаки села перейшли у власність його дочки Є. Г. Мосолової[2].

Реформа 1861 року не дала селянам справжньої волі. Вона закабаляла їх економічно, бо наділи були надто мізерні — по 1—3 десятини.

За даними 1863 року, у Великих Будищах були 2 кам'яні і 3 дерев'яні церкви, сільське училище, працював винокурний завод[3].

Наприкінці XIX — на початку XX століття, з розвитком капіталізму, в селі відбувається дальший процес класового розшарування селянства. В 1882 році у Великих Будищах було 613 будинків. За соціальними категоріями господарства поділялися так: козацьких дворів було 355, дворів державних селян — 66, казенних селян — 20, колишніх поміщицьких і дворових — 110, міщан та інших — 49. Понад 20 бідняцьких родин не мало хат. З усіх господарств — 19 були безземельними, 436 — мали земельні наділи, менші за 3 десятини. 177 господарств козаків, селян та міщан зовсім не мали худоби. Степ, ліс, сіножаті — все належало поміщикам та куркулям Єремєєву, Єресову, Качалову, Покровському, Зекелю, Собецькому, купцям Римбаковським. Близько 800 десятин було в руках монастиря. Куркулям належало 37 вітряків, 2 маслоробні, 12 крамниць, 4 шинки[4].

Село було темним і відсталим. Селяни вірили різним забобонам. Попів просили посвятити воду, щоб нею «лікуватися» від всіляких хвороб. Похорон теж супроводився різними забобонними обрядами: в труну клали вузлик солі, дрібні гроші чи інші предмети, щоб покійник на «тому світі» був хлібосолом, мав чим заплатити борги.

Переважна більшість населення Великих Будищ була неписьменною. На кінець XIX століття налічувалось письменних лише 242 чоловіки та 32 жінки. Хоч у селі працювали земське трикласне училище і церковнопарафіальна школа, вчилась у них незначна кількість дітей: у церковнопарафіальній школі — 40 хлопчиків та 10 дівчаток, а в училищі — 100—120 хлопчиків, з яких закінчували курс навчання не більше 15—20 учнів. У 1898 році в селі відкрилась бібліотека. Однак і вона не могла повністю задовольнити потреби населення, в ній налічувалося всього 569 книг.

Не краще було становище і з медичним обслуговуванням. Великобудищанська волость належала до другої медичної дільниці, куди входили також Опішнянська, Заїченська і Орданівська волості, а також села Глинськ і Лазьки Більської волості. Тут налічувалось близько 42 тис. чоловік населення, а на всю дільницю єдина була

---

[1] Л. О. Медведська. Декабристи на Полтавщині. Х., 1960, стор. 49.

[2] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник, т. 3, стор. 523—535.

[3] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год, отд. III. Полтава, 1865, стор. 16—17.

[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. I, Зеньковский уезд, ч. II, Полтава, 1883, стор. 66—67, 74—75, 78—79. Приложение, стор. 45—46. Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. I. Зеньковский уезд, ч. I, Полтава, 1882, стор. 202—207.

лікарня в Опішні. Вона мала 5 ліжок, працювали тут 1 лікар, 3 фельдшери і 1 повитуха. Один фельдшер обслуговував Великі Будища і Великобудищанську волость.

Основним заняттям жителів села було сільське господарство, але розвивались і кустарні промисли. Тут налічувалось 16 малярів, 44 теслярі, 13 мулярів, 31 кравець, 38 шевців, 24 теслярі, 10 ковалів, 34 ткачі, 36 візників, 18 покрівельників, 4 майстри різьби по дереву[1]. Понад 500 жителів Великих Будищ ходили на заробітки в Таврію та інші місця, працювали на приватних заводах Кочубея в Диканьці, чорноробами в монастирі та економії Зекеля[2]. Понад 200 чоловік жили з поденного заробітку.

На території Великих Будищ були пивоварний і шкіряний заводи та кустарна кондитерська фабрика підприємця М. Аршавського, де по найму працювали десятки селян.

Розвиток промисловості ставив село в особливе становище. Сільський пролетаріат поступово налагоджував тісні зв'язки з пролетаріатом міста, з Полтавським комітетом РСДРП. В селі поширювалась нелегальна література[3]. Жителька Великих Будищ біднячка М. П. Яхно брала активну участь у підпільній роботі. За дорученням Полтавського комітету РСДРП вона поширювала прокламації не тільки у Великих Будищах, а й у селах Кратовому, Яковенщині, Орданівці[4]. У 1902 та під час революції 1905—1907 рр. багато жителів цих сіл брало участь у страйках в кочубеївських економіях, вимагаючи підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня та інше.

Трудове населення Великих Будищ радісно зустріло перемогу Великого Жовтня, встановлення влади Рад.

У січні 1918 року до Великих Будищ прибули посланці губревкому С. Домненко, Д. Сердюк і один матрос. Вони допомогли населенню обеззброїти петлюрівських офіцерів. Сформований у селі загін під керівництвом К. І. Орисенка (колишній унтер-офіцер, уродженець с. Стасів) став на бік Радянської влади і був переведений до Полтави. У Великих Будищах було створено ревком на чолі з Г. А. Башловкою, який був також військомом і формував червоний полк. Крім того, ревком розподіляв між бідното́ю та сім'ями фронтовиків поміщицьке майно і хліб, узяв під контроль поміщицькі маєтки та землі і планував їх розподіл. Але довести цю роботу до кінця тоді не вдалося. Наприкінці березня село захопили німецькі окупанти, господарями села стали куркульські елементи, які створили спілку «хліборобів — власників» на чолі з Римбаковським.

Ревком перейшов на нелегальне становище. У травні 1918 року підпільно організувався волосний партійний осередок. Комуністи згуртовували селян для боротьби з окупантами і гетьманською вартою. Початок цьому поклала підпільна нарада представників волревкомів, проведена в серпні 1918 року поблизу села Чернечий Яр, в урочищі Вовчі Нори. На цій нараді вирішувалось питання про створення повстанських загонів. Організаторами і керівниками великобудищанського загону були Г. А. Башловка та С. Т. Фесенко. До складу загону ввійшли колишні фронтовики Микола Фокін, Андрій Лозовський, Михайло та Микита Яхно, Олександр Кремпоха (старший), Петро Лозовський та інші — всього 18 чоловік[5]. Разом із іншими повстанцями великобудищани 27 листопада 1918 року брали участь у наступі на гетьманців, що засіли в Полтаві.

У період боротьби з інтервентами велику допомогу партизанам подавала місцева біднячка, досвідчена підпільниця М. П. Яхно. Вона інформувала

---

[1] Список населенных мест Зеньковского уезда Полтавской губернии на 1910 год. Полтава, 1913, стор. 5.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1503, оп. 1, спр. 477, арк. 34.
[3] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 321, арк. 382.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-3691, оп. 1, спр. 3, арк. 110.
[5] Там же, ф. Р-3961, оп. 1, спр. 137, арк. 6—7; спр. 2, арк. 155.

повстанців про наявність та кількість ворожих військ, виконувала функції зв'язківця[1].

Партизани С. В. Левченко, Ф. В. Левченко, І. С. Майтама, К. Ф. Підгребельний, О. П. Тесленко та інші в січні 1919 року брали участь у визволенні Полтави від петлюрівців. Жителі Великих Будищ П. Т. Лозовський, П. І. Федоров, О. С. Кремпоха, А. М. Кривоніс, І. Й. Кривоніс, О. Ф. Василенко, Ф. П. Мільчевський, Х. О. Безкроквий та багато інших боролись у партизанських загонах Борисенка, Момота, Мокроусова, Сороки та інших, що діяли на Диканщині, Зіньківщині та в інших місцях Полтавщини у 1918—1919 роках[2].

Після визволення Полтави від петлюрівців на початку 1919 року з цих партизанських загонів сформувався 1-й Полтавський радянський полк, який визволяв від військ Директорії Кременчук, Черкаси і далі наступав на Смілу, Умань, Вінницю, Житомир, Бердичів. Великобудищани боролися в рядах Першої кінної армії С. М. Будьонного, у лавах Червоного козацтва на чолі з В. М. Примаковим.

В середині січня 1919 року, після вигнання петлюрівців, знову відновив свою діяльність Великобудищанський ревком. Для охорони революційного порядку 1 лютого 1919 року було організовано волосну міліцію[3]. Волревком проводив у життя декрети Радянської влади. Поміщицькі землі розподілялись між безземельними і малоземельними селянами.

29 липня 1919 року село захопили денікінські війська. Знову органи Радянської влади змушені бути йти у підпілля і організовувати маси на боротьбу з денікінцями. Підвели голови куркулі та інші ворожі елементи. Колишні «хлібороби-власники» допомагали денікінцям чинити розправу над радянськими активістами. Від рук ворога загинули підпільники Сидір Домагацький та Федір Демиденко. Денікінські частини раз у раз нападали на село, грабували селян, особливо сім'ї учасників підпілля, знущалися з них. За користування поміщицькою і куркульською землею, якою наділив селян ревком, стягували великі контрибуції, забирали врожай, худобу.

В середині грудня регулярні червоні війська і партизани вигнали денікінців із села. Волосний ревком у складі Д. Калюжного (голова), І. Пориноса, С. Фесенка, Д. Олійника, Н. Панятенка, С. Швеця, при сприянні волосного партійного осередку на чолі з П. І. Федоровим, приступив до відбудови господарства.

Навесні 1920 року ревком передав владу волосному виконавчому комітетові Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, очоленому С. Є. Лагутою. Повсякденну допомогу

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3961, оп. 1, спр. 3, арк. 110.

[2] Там же, оп. 1, спр. 1, арк. 10, 374—375; спр. 2, арк. 129—130, 177, 200; спр. 4, арк. 28—30.

[3] Там же, оп. 1, спр. 324, арк. 37.

Постанова про арешт жителя села Великих Будищ П. Ф. Юхименка за пропаганду більшовицьких ідей. 9 вересня 1919 р.

подавали виконкому члени комсомольського осередку, створеного в цьому ж році. Першими комсомольцями були О. П. Кремпоха (секретар), Ф. Сліпець, Г. Сліпець та інші. У 1920 році волвиконком провів націоналізацію промислових підприємств, організував виконання продрозверстки, розгорнув боротьбу з бандитизмом.

На допомогу сільським комуністам з Полтави було відряджено жителя Великих Будищ члена КП(б)У М. І. Яхна — політрука 1-ї роти Полтавської команди видужуючих. На той час у Великих Будищах та навколишніх селах лютувала банда Махна, яка чинила розправу над комуністами і червоноармійцями, грабувала населення. Під час нападу банди на село М. І. Яхно був по-звірячому вбитий[1].

Бандити часто налітали на село, завдавали великої шкоди радянському будівництву. Так, 1 серпня 1920 року на Великі Будища напала банда Христового (300 чол., озброєні кулеметами і гвинтівками), яка пограбувала населення, катувала сім'ї червоноармійців та членів волвиконкому, пограбувала у волвиконкомі 2700 карбованців[2].

В дні Жовтневих свят 1920 року бандити вдерлися в будинок, де селяни зібралися на святкування, і вчинили звірячу розправу. Вони вбили Г. А. Башловку, С. Я. Швеця, тяжко побили Павла Кузнецова, спалили будинок волвиконкому і втекли[3].

На початку 1921 року багато лиха місцевим жителям заподіяв т. зв. «рейд» банди Махна. Цей анархіст під час рейду видавав директиви, якими намагався обдурити селян і привернути їх на свій бік, постачав зброю місцевим отаманчикам. Випливли на поверхню недобитки різних банд — Брови, Мандики, Христового, які допомагали махновцям боротися проти Радянської влади. Для ліквідації бандитизму за розпорядженням Полтавської губвійськнаради було створено маневрову групу. Розрахунки Махна на підтримку мас провалились. Звірства злочинців викликали глибоке обурення трудового населення, яке ненавиділо контрреволюційних недобитків і діяльно допомагало Червоній Армії ліквідувати бандитські зграї.

Велику роль у громадсько-політичному житті села відігравав комітет незаможних селян, створений 1 червня 1920 року. Одними з перших членів його стали Н. І. Домагацька (дружина підпільника, вбитого денікінцями), Г. Г. Мурейко, П. Мурейко, І. Одинець та інші бійці загону Г. А. Башловки. Комнезам активно допомагав органам державної влади націоналізувати землю, проводив хлібозаготівлю, збирав кошти на лікарню, дитячі ясла, розгорнув виховну роботу серед жінок.

За постановою Полтавського губвиконкому від 24 лютого 1922 року, було націоналізовано землі Великобудищанського жіночого монастиря (в с. Писарівщині) і передано в розпорядження повітового земельного відділу. А 17 березня 1922 року монастир зовсім закрили, і господарство його перейшло до створеної тут Другої сільськогосподарської трудової колонії ім. В. І. Леніна, де виховувалось 750 дітей, батьки яких загинули в боях за владу Рад. В цьому господарстві було до 1000 га землі. При колонії працювала школа профосвіти, де навчалися старші вихованці колонії.

В 1923 році колонію реорганізували в ремісниче училище, де діти й підлітки навчалися шевської, кравецької, слюсарної та столярної справи. Працювала також агрошкола. Багато вихованців училища і агрошколи стали пізніше інженерами, педагогами, механіками, спеціалістами сільського господарства.

З 1917 року у Великих Будищах існувала артіль української різьби, яку очолював майстер А. Листопад. Серед його робіт виділяється барельєф жінки з дитиною на руках.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції тут працював відомий різьбяр, уродженець Великих Будищ П. Ф. Юхименко (1870—1931 рр.). Ще в дорево-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3961, оп. 1, спр. 2, арк. 86—87.
[2] Там же, ф. Р-1503, оп. 2, спр. 3, арк. 99.
[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 31 грудня 1927 р.

Стахановська ланка Н. Л. Чубенко колгоспу ім. В. В. Куйбишева. 1940 р.

люційні роки його твори експонувались на виставках кустарних виробів і народного мистецтва в Полтаві, Нижньому Новгороді, Москві, Петербурзі, Парижі та інших містах. Він оздоблював стелю та камін у палаці князя Кочубея в Диканьці, виконував різьблення по дереву в оформленні Полтавського земського дому (нині краєзнавчий музей), за радянських часів створив ряд прекрасних барельєфів[1].

У Великих Будищах, Чернечому Яру та інших навколишніх селах часто бував відомий український радянський письменник П. Й. Капельгородський (1882—1942 рр.), тоді працівник редакції газети «Більшовик Полтавщини». Жителі села Чернечого Яру на знак пошани обирали його почесним членом сільради[2].

За переписом 17 грудня 1926 року, у Великих Будищах було 821 господарство і 3728 чоловік населення[3].

В 1928 році починається електрифікація Великих Будищ[4]. Тоді ж тут створюється ТСОЗ, у якому об'єдналось 18 сімей. У 1929 році ТСОЗ реорганізували на сільськогосподарську артіль «Перемога», головою якої селяни обрали Ю. М. Плевака. Окремих куркулів, які вели серед населення злісну агітацію проти Радянської влади і намагалися зірвати хід колективізації, було виселено за межі села, а їхнє майно передано колгоспам. Протягом 1929—1933 рр. у Великих Будищах створюються ще нові колгоспи — «Червоний шлях» (голова М. М. Клочко), «Незаможник» (голова Т. З. Лавренко), «Нове життя» (голова Х. О. Безкроквий), «Друга п'ятирічка» (голова С. Я. Моргун). У 1930 році сільськогосподарські артілі «Червоний шлях», «Незаможник» та «Нове життя» об'єдналися в один колгосп «Червоний шлях». З 1935 року цей колгосп називався ім. В. В. Куйбишева.

Селяни Писарівщини, Старих Млинів та Кардашівки в 1929 році об'єдналися в колгосп «Воля», якому пізніше присвоїли ім'я легендарного героя громадянської війни В. І. Чапаєва. Першим головою його був робітник П. О. Шевченко. (У 1950 році цей колгосп приєднався до сільськогосподарської артілі ім. В. В. Куйбишева).

З метою підготовки кадрів радянських і партійних працівників Великобудищанський партосередок у 1931 році відкрив радянсько-партійну школу. В ній навчалось близько 50 комуністів та активістів-колгоспників.

Колективізацію великобудищани в основному закінчили в 1933 році. З'явилися стахановці колгоспного виробництва. Серед них виділялась Олександра Кривоніс, яка в 1932 році була призначена ланковою. Кожного року вона боролася за високий врожай кукурудзи, збирала її по 50 і більше цнт з гектара. В 1940 році за одержання високих врожаїв уряд нагородив її орденом Трудового Червоного Прапора.

Значних успіхів добились великобудищани на шляху культурного будівництва. Було повністю покінчено з неписьменністю. Відкрилась середня школа, в якій вчилися всі діти шкільного віку. В селі працювали клуб, бібліотека, лікарня, аптека.

---

[1] Журн. «Народна творчість та етнографія», 1964, № 6, стор. 67—71.
[2] Пилип Капельгородський. Твори, К., 1961, стор. 5.
[3] Список залюднених місць Полтавської округи за Всесоюзним переписом на 17 грудня 1926 р. Полтава, 1927, стор. 20—21.
[4] Газ. «Більшовик Полтавщини», 31 грудня 1927 р.

Але віроломний напад фашистської Німеччини на нашу країну перервав мирне життя і Великих Будищ. Сотні великобудищан влилися в ряди захисників Вітчизни.

Щоб надбане колективною працею добро не дісталось ворогові, колгоспники вивозили в східні райони країни хліб, відправляли худобу і передавали її на тимчасове утримання в колгосп «Могутня сила» Данилівського району Сталінградської області[1].

6 жовтня 1941 року фашисти захопили село. Настали страшні чорні дні окупації. Гітлерівці намагалися перетворити колгоспників на своїх рабів, примушували їх працювати з ранку до пізньої ночі. Німецькі окупанти грабували худобу, хліб, майно, знищували колгоспні будови, насильно вивозили молодь на каторгу до Німеччини. За період окупації з території сільради фашисти вивезли до Німеччини 349 юнаків і дівчат, частина яких там і загинула через нестерпні умови життя[2].

Для організації партизанського руху та підпільної роботи у Великих Будищах залишилась група комуністів і активістів, до складу якої входили М. М. Клочко, І. Ю. Гармаш, Г. О. Башловка, І. С. Майтама та інші. Вони почали свою діяльність з перших днів окупації, але незабаром їх виказав підлий зрадник. Гестапівці і поліцаї схопили 18 комуністів і активістів, серед яких були керівники підпілля. 16 чоловік фашисти розстріляли. Але придушити визвольний патріотичний рух їм не вдалося. Група партизанів продовжувала діяти в районі Чернечого Яру, поширювала серед населення листівки, зведення Радянського інформбюро. Цій групі активно допомагав житель села Чернечого Яру Я. Я. Скрипник. Селяни Великих Будищ допомагали продуктами і одягом радянським бійцям та офіцерам, яким вдавалося втекти з полону.

Під час Великої Вітчизняної війни сотні великобудищан зі зброєю в руках захищали Вітчизну від німецько-фашистських загарбників на фронтах. Багато з них за героїзм, виявлений у боях, нагороджено орденами і медалями СРСР. І. І. Даценка (з Чернечого Яру) та С. Ю. Войтенка удостоєно високого звання Героя Радянського Союзу.

За героїзм і мужність понад 200 великобудищан удостоєно урядових нагород.

22 вересня 1943 року Червона Армія визволила Великі Будища від фашистських загарбників. Відступаючи під натиском радянських військ, окупанти спалили і пограбували все колгоспне майно. Із 1250 будинків колгоспників Великих Будищ та прилеглих хуторів згоріло 1120. Худобу і домашню птицю винищили на 95 процентів[3].

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3705, оп. 1, спр. 1, арк. 27.
[2] Там же, ф. Р-1876, оп. 1, спр. 73, арк. 12.
[3] Там же, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 73, арк. 12.

Одна з вулиць села Великих Будищ. 1966 р.

З перших днів після визволення жителі Великих Будищ почали піднімати з руїн і згарищ своє село. Це була важка робота. Ворог зруйнував село. Довелося починати все заново.

Чимало комуністів-фронтовиків, які повернулися додому, самовіддано працювали на трудовому фронті. У цій благородній боротьбі активними помічниками комуністів були сільські комсомольці. Молодь всюди вправлялась — вирощувала врожаї, працювала на фермах, будувала приміщення[1].

Уже восени 1945 року за хорошу роботу по відбудові господарських приміщень комсомольців Сергія Олефіра і Миколу Левченка великобудищани послали на II обласний зліт передовиків сільського господарства. Там вони були нагороджені Почесними грамотами обкому КП(б)У, облвиконкому та обкому ЛКСМУ.

У жовтні 1950 року колгоспи сіл Великих Будищ, Писарівщини, Кардашівки, Максимців, Моргунів, Олефірщини та Пилипенків об'єдналися в одну велику сільськогосподарську артіль ім. Куйбишева. В укрупненому господарстві було 4860 га землі, в т. ч. 2773 га орної, 481 га лісу, 67 га саду[2].

Для поповнення маточного поголів'я колгоспної худоби Диканський сільськогосподарський банк видав позику в сумі 25000 крб. Крім того, проводилася планова контрактація телят у колгоспників, і це теж допомогло поповнити тваринницькі ферми[3]. На кінець 1951 року було збудовано 3 стайні, 5 корівників, 5 телятників, 4 свинарники, вівчарню, 3 птахарні, 9 зерносховищ, картоплесховища. В колгоспі працювали 3 млини (2 вітряні і один механічний), цегельний завод, обозна майстерня, 4 кузні.

Багато сил і енергії для розвитку громадського тваринництва артілі доклала свинарка Таїсія Зінченко. За високі показники (23 поросяти на свиноматку і значний приріст живої ваги тварин) в 1951 році вона була нагороджена значком «Відмінник соціалістичного сільського господарства». В 1953 році вона одержала по 23,7 ділових поросят від кожної свиноматки і завоювала право участі у Всесоюзній виставці досягнень народного господарства.

Партійна організація артілі, керуючись настановами січневого Пленуму ЦК КПРС (1955 р.) про те, що збільшення виробництва зерна є вирішальною умовою піднесення тваринництва, розробила разом з правлінням колгоспу заходи для забезпечення значного зростання валового збору порівняно з 1953—1954 роками. Ці заходи полягали, насамперед, у поліпшенні агротехніки обробітку просапних культур, у збільшенні виробництва і внесення місцевих добрив та в розширенні площ посівів кукурудзи.

Зусиллями всього колективу було досягнуто хороших результатів. Колгосп зібрав у 1955 році з усієї площі посіву по 23 цнт зернових, у т. ч. озимої пшениці — по 24 цнт, ячменю — 22 цнт, кукурудзи — 25 цнт з гектара.

Заможним стало село. Навколо виросли нові добротні будинки, пишніше зацвіли сади, голосніше задзвеніли пісні. Піднесення матеріального і культурного добробуту колгоспного селянства, зразкове медичне обслуговування трудящих

[1] Газ. «Радянська Диканщина», 26 квітня 1946 р.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-3705, оп. 2, спр. 120, арк. 1—14; спр. 75, арк. 39.

[3] Там же, спр. 76, арк. 34.

Збирання цукрових буряків у колгоспі ім. В. В. Куйбишева. 1964 р.

Першокласники Великобудищанської школи. 1965 р.

сприяло тому, що в селі, порівняно з дореволюційними роками, вдвоє скоротилася смертність. Незрівнянно зріс середній вік людини. На час перепису в 1959 році у Великих Будищах зареєстровано багато людей, яким тоді було за 70—80 років. Серед них столітня Ф. Д. Хмелик і найстаріший житель села Р. С. Мотрій, якому минуло 102 роки. Він народився ще за часів кріпацтва і дожив до днів, коли радянські люди запустили перший у світі штучний супутник землі.

На січневих Пленумах ЦК КПРС та ЦК КП України в 1961 році Полтавщину піддали гострій критиці за відставання в розвитку сільського господарства. Великобудищани врахували критику і незабаром досягли хороших результатів у збільшенні виробництва зернових культур. В 1965 році на кожні 100 га земельних угідь вони виробили по 40 цнт м'яса, в т. ч. по 25 цнт свинини, надоїли по 293 цнт молока (від однієї фуражної корови в середньому по 1910 кілограмів) і на кожні 100 га зернових культур одержали по 7,9 тис. яєць або по 114 штук від однієї курки-несучки.

За останні роки колгосп ім. Куйбишева повністю електрифіковано. На його території змонтовано 7 підстанцій потужністю 425 кіловат. Господарство оснащене новою сільськогосподарською технікою. На артільних ланах працюють 17 тракторів, 15 різних комбайнів, 24 сівалки, 12 вантажних і одна легкова автомашина та багато іншої техніки.

Виросли досвідчені, висококваліфіковані кадри спеціалістів. У колгоспі працюють 2 зоотехніки, 1 агроном, плановик-економіст, 2 ветфельдшери.

З метою підготовки своїх майстрів-будівельників на початку 1964 року при Чернечоярському будівельному управлінні № 5 були організовані курси по підготовці мулярів. Практичними заняттями керує досвідчений майстер В. М. Шкурпела[1].

В розвитку господарства артілі велика заслуга всіх трудівників села, які під керівництвом партійної організації, що налічує 24 чол., самовіддано працюють на виробництві і множать багатства своєї колгоспної сім'ї. В перших рядах трудового фронту — доярки Н. Д. Піскун, Т. Д. Микитенко, трактористи К. І. Фесенко, В. Г. Онищенко, ланкові М. Х. Гетьман, Н. П. Скляренко, птахівниці Г. І. Швець, М. Г. Дорожай. Про них говорять з глибокою пошаною.

---

[1] Газ. «За комунізм», 11 квітня 1964 р.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 березня 1966 року Н. Д. Піскун нагороджено орденом «Знак Пошани», а Г. І. Швець і Т. Д. Микитенко — медалями «За трудову відзнаку»[1].

Невпізнанно змінилось культурне обличчя села. Тут працюють середня загальноосвітня трудова політехнічна школа і вечірня школа сільської молоді, де навчається близько 400 учнів. У селі — 30 учителів.

Особливо добру славу заслужив педагог С. В. Романицький. Серед його вихованців багато вчителів, агрономів, зоотехніків, голів і бригадирів радгоспів. Він — учасник Великої Вітчизняної війни, по воєнних дорогах пройшов шлях від Воронежа до Берліна, нагороджений орденом Червоної Зірки та чотирма медалями. Багато разів його обирали депутатом районної і Великобудищанської сільської Рад депутатів трудящих[2]. За бездоганну роботу і вислугу років його нагороджено орденом «Знак Пошани».

У Великих Будищах з'явився цілий ряд нових установ, де селяни можуть культурно провести своє дозвілля. При сільському клубі працюють гуртки художньої самодіяльності. Тричі на тиждень демонструються кінофільми. У двох сільських бібліотеках, які обслуговують 1010 читачів, налічується близько 12 тис. примірників книг. Крім того, близько 2000 книг є в бібліотеці колгоспу ім. Куйбишева.

У селі добре обладнана амбулаторія і лікарня, аптека. Тут працюють 1 лікар і 10 медпрацівників із середньою освітою.

В селі є поштове відділення, телефон. В будинки проведено електричне світло, встановлено радіоточки. Чимало великобудищан придбало телевізори. Населення передплачує до 2000 примірників різних газет і журналів.

Великобудищани оберігають прекрасний пам'ятник архітектури — Троїцьку церкву, збудовану в 1819 році у стилі російського класицизму. На честь воїнів села, що загинули в роки Вітчизняної війни, спорудили пам'ятник.

У Великих Будищах зросли знатні люди нашої країни. Тут народився український радянський письменник О. Д. Косенко (1904—1937), який у 20-х роках друкувався на сторінках полтавських газет і журналів: «Робітник», «Більшовик Полтавщини», «Наше село», а також харківських видань, був секретарем об'єднання полтавських письменників[3].

Перед Великими Будищами, як і перед усіма містами та селами Радянського Союзу, відкриваються широкі горизонти дальшого розвитку. Перспективним планом передбачено спорудження нових громадських та колгоспних приміщень, впорядкування вулиць, садиб, озеленення. Уже до 50-річчя Радянської влади у Великих Будищах збудовано двоповерховий клуб із залом на 450 місць, магазин, їдальню.

Широкий шлях, яким радянські люди прямують до комуністичного завтра, яскраво освітлюється історичними рішеннями XXIII з'їзду КПРС. Перед кожним чіткіше постають перспективи, виразнішою стає мета. Рішення великого партійного форуму великобудищани сприйняли як бойову програму, що озброює їх на трудові подвиги в ім'я розквіту Радянської Батьківщини, в ім'я народного щастя.

В. Н. ЖУК.

---

[1] Газ. «Трудова слава», 29 березня 1966 р.
[2] Газ. «Радянська Диканщина», 20 червня 1957 р.
[3] Журн. «Архіви України», 1966, № 1, стор. 102.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ДИКАНСЬКОГО РАЙОНУ

АНДРІ́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі р. Говтви, за 25 км від Диканьки. Населення — 316 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Борисівка, Івашківка, Кучерівка, Надержинівка, Ландарі, Сохацька Балка, Шилівка, Штанівка.

Колгосп ім. Енгельса, що міститься в селі,— зернового напряму, має 2739,7 га землі. Є також молочно-товарні свино-, вівце- і птахоферми; пасіка, фруктові сади. Діє майстерня для ремонту сільськогосподарських машин.

В Андріївці — середня школа, бібліотека, клуб на 150 місць.

У 1918 році на території сільради проти німецьких інтервентів діяли партизани. Карні загони жорстоко розправлялися з селянами. В Андріївці в 1958 р. встановлено пам'ятник воїнам, що загинули під час Великої Вітчизняної війни при визволенні села. Навколо пам'ятника посаджено парк.

Село засноване в XIX столітті.

БА́ЙРАК (стара назва — Бородаївка) — село, центр сільської Ради. Розташований за 20 км від Диканьки. До найближчої залізничної станції Абазівка — 14 км. Населення — 249 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільшане, Кишенці, Наливайківка, Одарюківка, Петренки, Соколівщина, Шевщина.

У селі є колгосп ім. Калініна. Артіль — зерново-тваринницького напряму, має близько 2951 га сільськогосподарських угідь. Розвинуто також бджільництво. Є млин, пилорама.

У Байраці працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 150 місць.

Заснування села відносять до XVIII століття.

БАЛЯ́СНЕ (до 1861 року — Сідаківка) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 18 км від районного центру. Населення — 1003 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Андренки, Вербівка, Дейнеківка, Дмитренки, Марченки, Нелюбівка, Попівка, Сивці, Чапаєвка.

У селі міститься колгосп ім. Чкалова; він має 3465 га землі. Розвинуте тваринництво. Є філія районного відділення «Сільгосптехніка». Свинарка радгоспу ім. Чапаєва (с. Чапаєвка) М. М. Листопад — Герой Соціалістичної Праці.

У Балясному — лікарня на 35 ліжок, середня школа, бібліотека, клуб на 300 місць.

У XVIII ст. хутір Балясне входив до складу Великобудиської сотні.

У селі народилися І. П. Купка, радник радянського посольства в Ірані, та М. Ф. Семко, ректор Харківського політехнічного інституту ім. В. І. Леніна.

ВЕЛИ́КА РУ́ДКА — село, центр сільської Ради. Віддаль до Диканьки —12 км. Населення — 291 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Веселівка, Кобиляшнівка, Колодязі, Лани, Мала Рудка, Степанівка, Судіївка, Федорівка.

Збирання хліба в колгоспі ім. Карла Маркса села Велика Рудка. 1966 р.

Колгосп ім. К. Маркса, що міститься в селі, має 5562 га земельних угідь. Розвинуте тваринництво. Є 4 млини, пилорама.

У Великій Рудці — восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 450 місць. при ньому є кімната-музей.

За даними 1782 року, село значилось як урочище, що ним володів полковий суддя В. Могилянський.

Під час революції 1905—1907 рр. жителі вимагали у поміщика підвищення оплати праці поденним і строковим, зниження орендної плати за землю, вели боротьбу з штрейкбрехерами, не дозволяли брати на роботу в економію робітників з інших сіл.

У роки Великої Вітчизняної війни в с. Колодязях діяла радянська розвідниця П. Г. Дідик. Їй допомагала жителька села Є. С. Марус. П. Дідик — автор книги «В тилу ворога», в якій розповідає про мужність і відвагу жінки з Колодязів. Уряд нагородив Є. С. Марус медаллю «За бойові заслуги».

Біля с. Федорівки виявлено поселення та кургани скіфського часу (V—III ст. до н. е.).

ВОДЯНА́ БА́ЛКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від Диканьки. Населення — 245 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Барабаші, Бородаї, Борисівка, Жовтневе, Горянщина, Звягольське, Кононенки, Кратова Говтва, Онацьки, Харпакова Балка, Яковенщина.

У селі міститься колгосп ім. Кірова, що має 4601 га земельних угідь. Розвинуте тваринництво.

У Водяній Балці і Звягольському відкрито запаси газу, який підключено до газопроводу Шебелинка — Київ.

У Водяній Балці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Заснування села відноситься до XIX століття.

НАДЕ́ЖДА (давня назва — Парасковіївка)— село, центр сільської Ради. Розташована на р. Говтві, за 29 км від Диканьки. Найближча залізнична станція Решетилівка — за 15 км. Населення — 564 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Дячкове, Климівка, Кокозівка, Максимівка, Міжгір'я.

У колгоспі «Червоний партизан», що міститься в селі, 2500 га земельних угідь. Вирощують озиму пшеницю, кукурудзу, цукрові буряки тощо. Розвинуте тваринництво, зокрема вівчарство (вівці переважно напівтонкорунні), бджільництво; є два ставки, де розводять дзеркального коропа, 35 га садів, пасіка на 100 бджолосімей.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб, де працюють гуртки художньої самодіяльності — хоровий, драматичний, народних інструментів, кімната-музей.

У період громадянської війни на території села було створено три партизанські загони, якими керували І. С. Тать, І. М. Федорченко, К. Баранець. Організатором повстанських загонів проти Петлюри, німців та гетьманців був А. В. Сохань, що повернувся з фронту в 1917 році. Разом з партизанським загоном с. Надежди кількістю 300 чоловік брав участь у визволенні Полтави від петлюрівців у січні 1919 року. На місці страти партизана громадянської війни М. І. Завгороднього в селі споруджено пам'ятник.

ОРДА́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км від Диканьки. Населення— 352 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Горбатівка, Гусарівка, Дейнеки, Єлизаветівка, Жадани, Коротківка, Курбалівка, Миколаївка, Нова Василівка, Петродавидівка, Рибне, Тополівка, Філонівка, Хоменки, Чернещина,Ярохівка.

Колгосп ім. Щорса, що міститься в селі, має 5884 га земельних угідь. Розвинуте тваринництво.

В Орданівці є середня школа, бібліотека, музей, клуб на 300 місць.

Село засноване в кінці XVIII ст.

У роки громадянської війни для боротьби з денікінцями Орданівським волвиконкомом було організовано партизанський загін під командуванням Л. П. Беленка. Загін діяв з липня по грудень 1919 року, головним чином на території Зіньківського, Гадяцького та Роменського повітів.

СТАСІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру. Населення — 459 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Гавронці, Глоди, Кам'янка, Михайлівка, Слиньків Яр.

У селі — колгосп «Зоря комунізму». Він має 4043 га земельних угідь, 60 га садів. Провідними культурами є пшениця, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво (велика рогата худоба, свині).

У Стасях працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 350 місць.

Село виникло в 1-й половині XVII ст. За даними Румянцівського перепису 1765—1769 рр., входило до складу першої сотні Полтавського полку.

У 1815 р. у Стасях і Жуках відбулося повстання кріпаків. Повстанці примусили поміщика відмовитись від спроби насильно вивезти кілька десятків селянських родин на південь України.

В роки громадянської війни для боротьби з контрреволюцією в селі була сформована партизанська сотня під командуванням І. С. Греся. В 1918 р. повстанці брали участь у боях під Охтиркою, Гадячем, Зіньковим проти гетьманців, а в 1919 році — під Полтавою проти петлюрівців. Пізніше партизанська сотня І. С. Греся влилася в ряди Червоної Армії. Житель села К. І. Орисенко був у 1919 р. командиром першого повстанського Полтавського полку, згодом перейменованого в 16 стрілецький радянський полк. У складі цього полку за владу Рад боролося багато жителів Стасів.

У Гавронцях народилася відома художниця XIX ст. М. К. Башкирцева (23.XI 1860—12.XI 1884). Заслужений артист УРСР, лауреат багатьох міжнародних конкурсів А. І. Кікоть — уродженець Кам'янки.

У с. Михайлівці (кол. хутір Брусія) виявлені поселення часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.), 2 поселення пізньої бронзи (І тисячоліття до н. е.; одне з них — у Гавронцях) та біля сіл Стасів та Гавронців 2 поселення скіфських часів (V—III ст. до н. е.).

ЗІНЬКІВСЬКИЙ РАЙОН

ЗІНЬКІВ

Зіньків — місто районного підпорядкування, центр Зіньківського району, важливий вузол шосейних доріг. Розташований за 83 км від Полтави і 36 км від залізничної станції Гадяч. На околиці міста протікає річка Ташань, що впадає в Псьол (Дніпровський басейн). Населення — 10,4 тис. чоловік.

Зіньківській міськраді підпорядковані населені пункти Власівка, Гавриленки, Горобії, Гусаки, Дадакалівка, Дубівка, Пеленківщина, Переліски, Пилипенки, Сиверинівка, Соколівщина, Хмарівка.

Зіньків — один із старовинних населених пунктів України. Час його заснування невідомий. Вперше згадується в документах у 1604 році. Зіньків нанесений на карту Боплана[1].

У роки визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі (1648—1654 рр.) Зіньків за наказом Богдана Хмельницького було обнесено земляним валом і перетворено на фортецю[2]. Він став сотенним містечком Полтавського, а потім Гадяцького полків. Його населення щиро вітало історичне рішення Переяславської ради про возз'єднання України з Росією. Присягу на вірність Росії склали зіньківський сотник, 2 отамани, осавул, 2 писарі, війт, бурмистр, 400 козаків, багато селян і міщан — усього 908 чоловік[3].

Свою вірність Переяславській угоді жителі Зінькова довели на ділі у 1658 році, приєднавшись до повстання проти гетьмана Виговського, який хотів відновити на Україні гніт польських панів. Чотири тижні вони відбивали спроби військ зрадника захопити містечко. І тільки обманом Виговському вдалося взяти Зіньків. Помщаючись над жителями за непокору, він віддав містечко на розграбування своїм союзникам татарам.

---

[1] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. Полтава, 1865, стор. 14.

[2] «Журнал министерства внутренних дел» (далі ЖМВД), 1861, листопад, ч. 51, стор. 31.

[3] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3-х томах, т. III. М., 1954, стор. 540.

Народні маси давали рішучу відсіч спробам старшинської верхівки відірвати Україну від Росії і віддати її на поталу польським, татарським і турецьким загарбникам. Жителі м. Зінькова в листі до наказного гетьмана Якима Сомка (1661 р.) висловили свою тверду рішимість не поривати з Росією[1].

У 1660—1671 рр. Зіньків був центром однойменного полку, а потім знов став сотенним містечком Полтавського полку. У роки Північної війни Росії із Швецією в Зінькові точилися запеклі бої. Готуючись до рішучого опору іноземним загарбникам і зрадникові Мазепі, зіньківці спорудили нові земляні вали. Коли наприкінці 1708 року шведи підійшли до Зінькова, на його захист стали озброєні жителі містечка і навколишніх сіл (близько 4 тис. чол.). Внаслідок кровопролитних боїв ворогові вдалося захопити м. Зіньків. Він був спалений, а над його жителями інтервенти і мазепинці вчинили жорстоку розправу[2].

В середині XVIII століття імператриця Єлизавета пожалувала Зіньків гетьману Кирилу Розумовському на булаву разом з 203 селянами, яких фактично було перетворено на кріпаків[3]. Панщину тут відробляли по 4 дні на тиждень. Крім сільськогосподарських робіт, селяни виконували різні повинності — ремонтували шляхи, греблі, будували млини тощо. Гетьманський універсал 1760 року ще більше закріпачив селян Лівобережжя, заборонивши їм переселятися до інших місць без письмового дозволу поміщика. Посилення кріпосницького гніту привело до розгортання гайдамацького руху і на Лівобережній Україні. У 1768 році гайдамаки під керівництвом М. Залізняка активно діяли в районі Зінькова, Куземина і Будищ, у лісі Безвідному[4].

Царський уряд нещадно розправлявся з народними заворушеннями на Україні. Водночас усе більше обмежувалась її автономія. У 1764 році, після остаточного скасування гетьманства, Зіньків із сотенного містечка став повітовим центром. Проте управління містом і надалі зосереджувалося в руках сотника. В 1782 році Зіньків зараховано до розряду міст Російської імперії. Було призначено городничого, встановлено герб, печатку. З травня 1783 року імператорським указом Зінькову надано пільги і привілеї такі ж, як Києву, Чернігову й Ніжину. За спеціальною грамотою, він дістав міське положення і право. Приватні володіння графа Кирила Розумовського викупила казна за 596 тис. карбованців. На той час у місті налічувалося 1089 дворів, 7212 жителів. Більшість населення становили козаки з сім'ями (4708 чол.) та міщани (1395 чол.). Серед селян дві третини (649 чол.) були кріпаками, а решта (267 чол.) належала до категорії державних селян.

На 1783 рік у Зінькові налічувалося 198 ремісників. Вони об'єднувалися в цехи: кравецький, ткацький, шевський, м'ясницький, ковальський, калачницький. Найбільше було тут шевців і чинбарів (104 чол.). Промисловість була незначною: працювало 4 пивоварні заводи, 3 сукновальні, 14 кузень, 8 водяних і 6 вітряних млинів. Основна маса населення займалася хліборобством і скотарством.

Географічне положення Зінькова сприяло розвитку торгівлі. Через місто проходили 3 поштові шляхи (на Гадяч, Полтаву та Охтирку) і 9 транспортних. На зіньківські ярмарки, яких щороку було 4, з'їджалися купці з Курська, Тули, Калуги, Харкова, Кременчука, Полтави та інших міст. На них торгували і місцеві купці. Дворяни і козаки також провадили торговельні операції. На ярмарках продавали хліб, худобу, яку скуповували переважно російські купці, ремісничі вироби, фрукти, городину тощо. Зіньків славився своїми садами і городами. Одна з частин міста навіть називалася Цибулівкою.

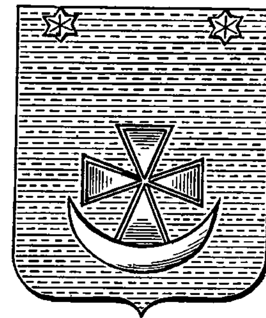
---

[1] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х роках XVII ст. К., 1960, стор. 189—190.

[2] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр. К., 1951, стор. 137—138; Історія Української РСР, т. І, стор. 326.

[3] А. Шафонский. Черниговского наместничества топографическое описание, К., 1851, стор. 663.

[4] А. Твердохлебов. Осколки старины в Зеньковском уезде, журн. «Киевская старина», 1905 р., т. 90, липень-серпень.

Герб м. Зінькова. 1782 р.

В останній чверті XVIII століття в Зінькові ще зберігалися залишки міських земляних укріплень. Земляний вал оточував центральну частину міста, до якої примикав т. зв. Поділ, розташований на правому березі річки Ташані (вона тоді називалася Грунею Ташанською). Від площі, що примикала до валу, простягнулися вулиці Лисівки. Інша частина міста — Довгалівка — була розташована на лівому березі річки і називалася за ім'ям першого жителя — Довгаля[1].

Убогий і занедбаний вигляд мав Зіньків у XVIII столітті. Всі будинки були дерев'яні низькі і здебільшого вкриті соломою. Навіть у центрі міста переважали хатинки-мазанки з двома-трьома віконцями, а біля них — пустирі. Та й таких хатин будувалося щороку тільки 3—7. Лише в першій половині XIX століття тут почали з'являтися кам'яні будинки під залізним дахом. Найбільш капітальною спорудою була триповерхова тюрма. У 1783 році в Зінькові було 7 церковнопарафіяльних шкіл, в яких вчилися діти заможних козаків, ремісників і селян.

На 1805 рік, коли Зіньків уже був повітовим містом Полтавської губернії, він мав 6707 жителів. Отже, за 20 років його населення не тільки не зросло, а навіть зменшилося (на 500 чоловік). Це пояснюється значною мірою тим, що козаки і селяни, які не могли прогодуватися з своїх клаптиків землі, переселялись на Дон, у Катеринославщину та інші місця. Тільки за 1798—1802 рр. було видано паспорти 1802 жителям. Частина з них ішла на сезонні заробітки, але чимало бідняків зовсім лишали рідне місто. Інші намагалися знайти заробіток в ремісництві. За рахунок хліборобського населення кількість ремісників у Зінькові за чверть століття зросла більш ніж удвоє (420 чоловік у 1808 році, проти 198— у 1783 році). Ремісники виробляли в основному взуття, тканини, гончарний посуд, столярні і ковальські вироби.

В торгівлі Зінькова важливе місце займало домоткане полотно, яке продавалося в місцевих лавках і на ярмарках. В середині XIX століття на Іллінському ярмарку в Полтаві зіньківські купці продавали щороку 500 тис. аршинів полотна і 500 тис. аршинів рядна. Багато зіньківських торгівців возили товар на Єлисаветградський ярмарок, де щороку продавали до 100 тис. аршинів полотна і стільки ж рядна[2]. Однак з розвитком у країні бавовнопрядильних фабрик полотняне виробництво в Зінькові почало занепадати.

Значне місце у збуті кустарних виробів займали чумаки. Зіньківські чумаки провадили широкі торговельні операції на південних ринках, збуваючи там гончарні вироби, рядно, полотно, чоботи, сільськогосподарські продукти (хліб, мед, сушені фрукти тощо) і доставляючи в Зіньків сіль та рибу[3].

Поглиблення суспільного поділу праці, розвиток товарно-грошових відносин приводили до розкладу феодального ладу і зародження капіталізму. У Зінькові за період з 1783 по 1859 рік кількість купців та їх сімей збільшилась у 8 разів (від 33 до 264 чол.). Більш ніж удвоє зросла кількість міщан (з 1382 чол. до 3095). Зате число державних селян значно зменшилось: у 1805 році їх було 303, а в 1859 році — 121[4]. Частина з них потрапила в розряд поміщицьких, тобто була закріпачена. До реформи 1861 року середній наділ по Зінькову і повіту становив усього 0,8 десятини.

---

[1] А. Шафонский. Черниговского наместничества топографическое описание, стор. 660—664.

[2] М. Аксаков. Исследование о торговле на украинских ярмарках. СПб, 1858, стор. 363—365.

[3] І. С. Слабєєв. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні. К., 1964, стор. 73—74.

[4] И. Ф. Павловский. Статистические сведения о Полтавской губернии сто лет назад. Полтава, 1905, стор. 46—47; ЖМВД, 1861, ч. 51, стор. 28, 30.

За підрахунками економістів, для того, щоб селянська сім'я в Полтавській губернії була забезпечена продовольством та фуражем (для худоби) і могла сплатити податки, вона мусила мати не менш як 6 десятин землі. У 1882 році в Зінькові близько 80 проц. селянських господарств не мали цієї мінімальної норми. Із 982 господарств 27 були зовсім безземельними, 335 не мали орної землі, 257 мали тільки присадибні ділянки, 178 — до 6 десятин і тільки у 184 було по 6 десятин і більше. На кожні 100 господарств припадали 4 безхатних (усього по Зінькову — 40). З безхатних більше половини (23 господарства) не мали й землі.

У Зінькові налічувалося 124 наймити, 119 господарств «половинщиків», які орендували землю в поміщиків за половину врожаю, і 55 господарств, що заробляли хліб із снопа. В місті переважала натуральна форма сплати оренди, бо безземельні і малоземельні селяни не мали грошей. Половинщина, ця кабальна форма господарських відносин, застосовувалась і при оренді сінокосів, збиранні і молотьбі хліба, заготівлі дров тощо. Закабалені відробітками селяни так характеризували своє становище: «Як станеш відробітки одбувати, то тільки і розмови: — Куди йдеш? — До пана.— Де був? — У пана».

Дуже скрутно було у селян і з худобою: 635 господарств зовсім не мали робочої худоби, з них 405 обробляли землю найнятими кіньми чи волами. У 1882 році на кожне селянське господарство Зінькова припадало в середньому по $^1/_5$ коня, по $^1/_3$ вола, по $^1/_5$ корови і по $^1/_2$ свині[1]. Важким тягарем лягали на плечі селян численні податки і побори.

Обезземелення, величезні податки, непомірні викупні платежі розоряли селян, і вони мусили шукати заробітку поза землеробством. Однак у 1882 році в Зінькові не було жодного підприємства фабрично-заводського типу. А на дрібних підприємствах — 4 олійницях, 41 млині, 11 кузнях і 2 бойнях — уся вільна робоча сила не могла знайти собі застосування. Тому з 67 господарств Зінькова селяни йшли на далекі заробітки. За 1877—1896 рр. процент жінок серед заробітчан Зіньківського та Миргородського повітів зріс майже втроє[2].

Селяни терпіли не тільки від злиднів, а й від темряви, неписьменності. У Зінькові налічувалося чимало шкіл і училищ, але вони були майже недоступні для дітей трудящих. У 1861 році у Зіньківському повітовому училищі (відкрито у 1815 р.) навчалося 60 учнів, у парафіяльному (відкрито у 1834 р.) — 29, у двох жіночих пансіонах (відкрито у 1858 р.) — 33. Крім того, 29 дітей козаків і 9 — міщан відвідували недільну школу (відкрито у 1861 р.).

У 1882 році на кожні 1000 жителів припадало тільки 87 письменних. Особливо мало письменних було серед жінок: на кожних 1000 жінок — 4.

В епоху імперіалізму зубожіння селянства посилилося ще більше. Якщо в 1882 році зовсім не мали землі 27 селянських господарств, то в 1900 році — вже 75, кількість «городників» (власників присадибних ділянок) збільшилась за цей час з 257 до 467 господарств. У половини козацьких господарств (438 з 1034) не було орної землі, а з інших непривілейованих категорій населення польовий наділ мало тільки кожне четверте господарство.

Користуючися з скрутного становища бідноти, багатії прибрали до своїх рук половину всіх орних земель — 2676 десятин. Значно зменшилась у зіньківських селян кількість волів, овець, корів. Навіть у більшості козаків (у 716 господарствах із 1034) не було великої рогатої худоби[3].

---

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. I, Зеньковский уезд, ч. 1, Полтава, 1882, стор. 2, 19, 27, 31, 33.

[2] О. І. Лугова. Сільськогосподарський пролетаріат півдня України в період капіталізму. К., 1965, стор. 81; А. Я. Порицький. Побут сільськогосподарських робітників України в період капіталізму. К., 1964, стор. 34.

[3] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Зеньковский уезд, Полтава, 1906, стор. 44—45, 208—209.

План м. Зінькова. 1878 р.

Малоземелля, нещадна експлуатація з боку поміщиків і куркулів, тяжкі податки, сваволя місцевих властей,— усе це призводило до загострення класової боротьби. Під впливом виступів робітничого класу розгорнувся революційний рух селян за землю. Як повідомляла газета «Искра» 1 травня 1902 року, цей рух охопив і Зіньківський повіт[1].

Полтавський комітет РСДРП проводив велику революційну роботу серед жителів Зінькова: посилав агітаторів, випускав листівки і відозви з закликами до боротьби. Тут поширювались також листівки Київського комітету РСДРП, зокрема «Ми вимагаємо народного правління». Є відомості, що в Зінькові існував комітет РСДРП, який у серпні 1905 року поширював у місті власні листівки[2].

У роки першої російської революції в Зінькові відбувалися значні революційні події. Однак вони мали переважно стихійний характер. Приводом до відкритого

[1] С. О. Ктитарев. Ленінська «Искра» і піднесення революційного руху на Україні. К., 1959, стор. 279.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 340, оп. 1, спр. 320, арк. 378, 321.

виступу зіньківців проти царизму, як згадує учасник революції 1905—1907 рр. В. С. Рубан, були арешти політичних діячів. Вранці 13 грудня 1905 року понад 5 тис. жителів Зінькова і навколишніх сіл зібрались біля поліцейського управління і зажадали звільнення політичних в'язнів. Помічник справника з сотнею стражників намагався розігнати натовп. Але повсталі оточили їх і почали роззброювати. Стражники відкрили вогонь. Було вбито селян Івана Гузя, Статівку, Циганенка і багатьох поранено. Однак це не зупинило повсталих. Вони розгромили поліцейське управління, знищили документи, телефонні апарати, перерізали телефонну лінію. Потім натовп рушив до квартири справника, але той, переодягнувшись у селянську одежу, втік до Гадяча. Слідом за ним туди прибули і члени зіньківського дворянського зібрання. Повстанці створили самоуправління і народну міліцію, начальником якої обрали П. М. Клунного. Цілий тиждень влада в Зінькові була в руках трудящих. Тільки 20 грудня з Полтави у Зіньків прибули козаки, а незабаром і загін чеченців. 36 активних учасників повстання і серед них Д. І. Нагорного, Рудя, Гурина, Гонтаренка, Ситенника та інших було заарештовано і віддано до суду[1].

Незважаючи на поразку революції 1905—1907 рр., вона залишила у свідомості трудящих Зінькова глибокий слід. У період реакції в місті діяв соціал-демократичний гурток. В нього входили П. М. Клунний, П. Н. Коблицький, В. С. Рубан та інші. Він проводив політичну агітацію, друкував листівки і поширював їх серед робітників і селян, організовував масовки. В січні 1910 року 9 членів гуртка, в т. ч. П. Н. Коблицького, В. С. Рубана, К. Храпача, було арештовано і заслано в Архангельську та Вологодську губернії. Ще раніше жандарми кинули за грати Клунного. Після арешту керівників гурток розпався. За час його існування в роботі гуртківців було чимало помилок, що випливали з нечіткості прийнятої ними програми. На ній, як і на грудневих подіях 1905 року в місті, відбилася політична незрілість селян і нечисленних робітників Зінькова.

У 1910 році у місті не було значної промисловості. Тільки 3 підприємства мали парові двигуни — завод штучних мінеральних вод, млин і просорушка. Крім того, тут працювали олійниця, миловарний завод, вальцьовий млин, друкарня, механічна майстерня і ковбасні заклади. Робітників було всього 86 чоловік. Серед міського населення переважали ремісники: теслярі (141 чол.), кравці (222 чол.), шевці (329 чол.), ткачі (74 чол.) та інші. Найчисленнішою групою нехліборобського населення були поденники — люди без певної професії і постійної роботи. В Зінькові їх налічувалося 494 чоловіки[2].

Процес пауперизації селян Зінькова зайшов на цей час дуже далеко. Тільки 10,5 проц. усіх мешканців міста жили з хліборобства. П'ята частина їх (18 проц.) була зовсім безземельна, 48,8 проц. мали менше ніж по одній десятині землі, 10,9 проц.— від 1 до 2 десятин, 6,4 проц. — від 2 до 3 десятин. Отже, 84,1 проц. селян були пролетарями або напівпролетарями з наділами землі. Про крайню убогість селян свідчать і такі дані: 56 проц. господарств зовсім не мали худоби. Один кінь припадав на 6 господарств, корова — на 8 господарств, віл — на 100 господарств. Тому тільки четверта частина селян обробляла землю своєю худобою, а решта найманою (10 проц.) і супрягою (67 проц.). Землеробська техніка була зовсім примітивна: орали сохою, сіяли рукою з торби, жали серпами, а молотили ціпами. Жили селяни в убогих хатинах, вкритих соломою, з долівкою[3].

На початок XX століття тут працювало 2 земські училища, де навчалися 122 хлопчики і 32 дівчинки. Була в місті і жіноча прогімназія. До сторіччя з дня наро-

---

[1] Газ. «Більшовик Зіньківщини», 25 грудня 1930 р.

[2] Свод нормальных оценок крестьянских промышленных заведений Полтавской губернии, Полтава, 1913, стор. 12; Списки населенных мест Зеньковского уезда Полтавской губернии. Составлено по данным подворно-хозяйственной земской переписи 1910 года. Полтава, 1913, стор. 10.

[3] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Зеньковский уезд, Полтава, 1913, стор. 136—146.

дження О. С. Пушкіна (1899 р.) земство вирішило відкрити при училищах недільні школи. Однак минуло майже 2 роки, перш ніж воно одержало на це дозвіл уряду. У чоловічій недільній школі вчилося 36 неписьменних і малописьменних віком від 16 до 46 років. Понад 20 бажаючим відмовили у прийомі через відсутність місць. У жіночій недільній школі було 78 учениць віком від 12 до 19 років. У цій школі викладали 10 учителів. Всі вчителі недільних шкіл працювали безкоштовно. Навчальне приладдя для недільних шкіл придбали за рахунок мізерних земських асигнувань (200 крб.) та приватних пожертвувань (42 крб.)[1].

Страждали трудящі і від політичного безправ'я. У земстві і міській думі засідали поміщики, куркулі, заможні козаки. Однак тут не було жодного робітника і селянина-бідняка.

Лютнева революція дала народові політичні права, але не дала ні землі, ні хліба, ні роботи. У березні 1917 року, коли до Зінькова дійшла звістка про повалення самодержавства, тут, як гриби після дощу, почали зростати буржуазні й дрібнобуржуазні організації.

З допомогою демагогічних обіцянок їм вдалося пролізти у міську думу і земство.

У середині березня в Зінькові було обрано Раду солдатських депутатів, а потім і Раду робітничих депутатів. Обидві Ради злилися і обрали виконавчий комітет, до якого увійшли представники від правих соціалістичних партій (есери та меншовики). Наприкінці травня утворилася повітова Рада селянських депутатів, але й в її виконкомі переважали представники дрібнобуржуазних партій[2]. Більшовики Гнат Бехов, Григорій Силка, Павло Кривобок, Йосип Крамаренко та ін. проводили гостру боротьбу з своїми ідейними противниками за вплив на маси. Вони закликали трудящих не слухати захисників поміщиків і буржуазії із земства й Рад, які умовляли селян не вдаватися до самочинних дій, чекати, поки Установчі збори розв'яжуть земельне питання[3]. Під впливом більшовиків збори селян Зіньківського повіту 2 червня прийняли резолюцію, в якій говорилося, що всі землі — поміщицькі, казенні, монастирські, церковні, кабінетські тощо — мають бути передані трудовому народові без викупу[4]. Селяни Зінькова і повіту, не чекаючи скликання Установчих зборів, силою захоплювали землю в поміщиків Бразоля, Черненка, Воздвиженського, Линника. Поміщики і куркулі просили Тимчасовий уряд захистити їх від «насилля юрби». Глава російської контрреволюції генерал Корнілов спеціальним циркуляром заборонив селянам вдаватися до «насильницьких дій», погрожуючи у разі непокори застосувати військову силу. 19 серпня Зіньківська Рада селянських депутатів, за пропозицією більшовиків, рішуче засудила цей циркуляр[5].

Вплив більшовиків на маси у Зінькові і повіті швидко зростав. Після перемоги Жовтневої соціалістичної революції у Петрограді вони остаточно порвали з меншовиками і очолили боротьбу трудящих за встановлення в місті і повіті влади Рад. У січні 1918 року було розігнано міську думу, і влада перейшла до більшовицького ревкому. До нього входили комуністи Іван Гаманко, Іван Ромашко, Сергій Дяченко, Мефодій Івченко, Іван Потепух та інші. Полтавська губернська організація РСДРП(б) подавала більшовикам Зінькова допомогу партійними кадрами і літературою.

---

[1] Отчет Зеньковской уездной земской управы за 1900 г. Полтава, 1901, стор. 261, 264—265, 288.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-4042, оп. 1, спр. 4, арк. 2.

[3] Газ. «Труд», орган Зіньківського відділу Полтавської спілки сільського господарства, 23 червня 1917 р.

[4] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов. Полтава, 1957, стор. 6.

[5] Газ. «Вісті», 28 жовтня 1927 р.; Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.), стор. 27, 28.

Здійснюючи ленінський декрет, Зіньківський повітовий земельний комітет на зборах 21—22 січня 1918 року ухвалив вилучити всі землі у нетрудових елементів і передати їх біднякам та середнякам, а також «артілям трудової обробки і трудового найму», які створювалися на поміщицьких землях. Негайно почався розподіл землі, худоби, реманенту серед найбідніших селян.

Але наступ німецьких інтервентів на Україну в лютому 1918 року тимчасово перервав радянське будівництво. 5 квітня 1918 року Зіньків був окупований військами кайзерівської Німеччини, а вже 10 квітня німецький комендант видав наказ, де вимагав негайно повернути землю поміщикам і беззаперечно підкорятися всім розпорядженням окупаційних властей[1]. Німецький ставленик гетьман Скоропадський, який проголосив приватну власність «фундаментом культури і цивілізації», посилав каральні експедиції проти селянської бідноти, що відмовлялася повертати поміщицькі землі.

Трудящі Зінькова активно включилися в боротьбу проти німецьких окупантів та гетьманців. Комуністи і багато безпартійних влилися в регулярні частини Червоної Армії, в партизанський загін, що діяв у повіті. Він налічував 300 чоловік і мав 2 гармати і 2 кулемети. Партизани і селяни повіту робили напади на німецьких і гетьманських солдатів[2].

В листопаді 1918 року, після краху німецького окупаційного режиму на Україні, Зіньків тимчасово захопили війська петлюрівської Директорії. Проти них розгорнули боротьбу місцеві партизани. Вони визволили від петлюрівців не тільки окремі волості, а й ряд повітових міст. 25 січня 1919 року партизанські загони очистили від ворога Зіньків[3].

Земство, яке діяло в Зінькові при німцях і петлюрівцях, було ліквідоване. Владу в місті взяв військово-революційний комітет, що складався переважно з більшовиків. 23 березня 1919 року у Зінькові був скликаний з'їзд комуністичних організацій повіту. В його резолюції говорилося: «У момент далеко ще не закінченої боротьби з великою і дрібною буржуазією організація комуністів повинна звернути найсерйознішу увагу на партійне будівництво на місцях і, вливши у свої партійні комітети кращих робітників, створювати керівні органи політичного життя»[4]. До таких органів комуністи в першу чергу відносили Ради і ретельно готувалися до їх виборів.

У березні 1919 року трудящі обрали повітову Раду робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Тоді ж почав виходити її друкований орган — газета «Известия». 12—14 червня 1919 року відбувся III Зіньківський повітовий з'їзд Рад. На ньому було 84 делегати, з них — 39 комуністів і 6 співчуваючих. Це говорить про те, що не тільки робітники, але й основна маса селян ішла за більшовиками.

Рада подавала велику допомогу робітничим продовольчим загонам, які прибули в Зіньківський повіт для збирання продрозверстки. Продзагони брали на облік хліб тільки в тих господарствах, які мали понад 30 десятин землі. За квітень—травень 1919 року вони реквізували у куркулів міста і повіту 121 тис. пудів хліба[5].

Велику роботу по збиранню продовольства проводили комітети бідноти, створені навесні 1919 року за рішенням повітового партійного з'їзду. Комбіди брали активну участь в організації сільськогосподарських комун, яких весною 1919 року в повіті було створено 5. Всім їм дано ім'я В. І. Леніна. До них вступили сільські бідняки

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1505, оп. 1, спр. 462, арк. 6.

[2] «Газета Зіньківського повітового земства», 12 липня і 17 серпня 1918 р.

[3] «Літопис революції», 1930, № 2, стор. 223—224.

[4] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.), стор. 111.

[5] Ю. Ю. Кондуфор. Укрепление союза рабочего класса и крестьянства на Украине в период гражданской войны. К., 1964, стор. 154.

і наймити. Повітова Рада всіляко допомагала комунам, і вони швидко ставали на ноги. Біднота, середняки і навіть куркулі переймали в них кращі методи господарювання.

Чимало уваги приділяла Рада культурно-освітній роботі. У 1919 році в Зінькові було відкрито початкові школи, а також перший пролетарський клуб ім. В. І. Леніна, де читались лекції, проводилися збори і мітинги, виступали самодіяльні колективи.

Однак влітку над Зіньковом знову нависла небезпека. Наприкінці червня 1919 року, коли з півдня почали наступати білогвардійські полчища Денікіна, Зіньківська повітова Рада виділила із складу виконкому військово-революційний штаб, якому передала всю повноту влади в місті і в повіті. За постановою революційного штабу, на буржуазію та спекулянтів було накладено надзвичайний податок у 10 млн. карбованців[1].

Понад 1000 добровольців із Зінькова і повіту вступили до лав Червоної Армії. Багато з них загинуло в боях з денікінцями під Гадяцьким бором, у тому числі військовий комісар комуніст Любченко[2].

Після захоплення Зінькова і повіту білогвардійцями, боротьба проти них не припинялася. Трудящі саботували всі військові розпорядження ворога, не давали продовольства і возів для військових потреб. Коли денікінці оголосили мобілізацію, на призовний пункт з'явилося всього 20—25 проц. військовозобов'язаних, але й ті по дорозі на фронт розбіглися[3]. У повіті активно діяли народні месники. Партизанський загін, очолюваний Перехрестом, не раз завдавав відчутних ударів золотопогонникам. У цей тяжкий для Радянської Республіки час трудящі Зіньківського повіту ділом довели свою відданість справі революції. Інформаційний відділ ЦК КП(б)У у своєму зведенні відзначав, що «селянство, особливо біднота, здебільшого настроєне за Радянську владу, молодь впевнено називає себе більшовиками...»[4]

Чотири місяці (серпень—листопад) тривав терор білогвардійців у Зінькові і повіті. Було розстріляно лікаря Д. С. Бродського і чимало активістів-комбідівців. Багатьох робітників, зокрема Родака та Костенка, піддали жорстоким тортурам у катівнях начальника карного відділу. Ворог залив місто кров'ю, але не зміг зломити опір жителів. Звістка про наближення частин Червоної Армії ще більше активізувала їх боротьбу. Вранці 4 грудня спільними діями партизанських військ Баринова, частин 9-ї дивізії і місцевого населення Зіньків було визволено від денікінців[5].

З допомогою штабу 9-ї дивізії 7 грудня 1919 року в місті створено революційний комітет, до складу якого ввійшли більшовики І. І. Потепух, О. П. Цюпак, П. Кривошея.

Ревком стежив за збереженням майна націоналізованих підприємств, вживав заходів для відновлення їх роботи, контролював власників дрібних приватних підприємств. Дбаючи про охорону прав трудящих, відділ праці ревкому, який очолював комуніст Андрій Лісний, проводив у життя постанову Радянського уряду про 8-годинний робочий день і страхування робітників у разі хвороби і безробіття. З допомогою ревкому у місті і повіті було організовано міліцію, а слідом за цим волосні і сільські революційні комітети.

Наприкінці грудня 1919 року відбувся з'їзд волосних ревкомів Зіньківського повіту, який відзначив, що хижацьке хазяйнування денікінців зруйнувало весь

---

[1] Газ. «Известия», 27 червня 1919 р.

[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 238, арк. 5 (зв.).

[3] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.), стор. 152—153.

[4] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 4, спр. 185, арк. 253.

[5] Газ. «Вісті», 28 жовтня 1927 р.

край, і тільки напруженою працею можна добитися його відродження. «Ми вітаємо сучасну політику Радянської влади на Україні у продовольчому і земельному питаннях,— говорилося в резолюції,— і вживемо всіх заходів, аби Червона Армія і бідніше селянство й робітництво були забезпечені хлібом, а також щоб засіяти всі землі»[1].

Велику роль у політичному й господарському житті міста і повіту відіграли комуністи, які на початок 1920 року становили вже значну силу. Повітова партійна організація об'єднувала 24 комуністи. 15 січня 1920 року було скликано повітову конференцію більшовиків. Вона ухвалила створити по всіх волостях комуністичні осередки, провести вибори Рад, негайно приступити до організації профспілок сільськогосподарських робітників, посилити діяльність серед жінок і молоді. У повітовий партійний комітет, обраний на конференції, ввійшли О. П. Цюпак, М. Т. Івченко, П. Кривошея, Є. Д. Середа та інші[2].

Згідно з рішенням партійної конференції, в березні 1920 року були проведені вибори до Зіньківської Ради робітничих і селянських депутатів. Більшість трудящих міста віддали свої голоси за комуністів. На початку квітня відбувся повітовий з'їзд Рад. У повітовий виконком ввійшли 9 комуністів і 6 боротьбистів[3].

Знаменною подією в житті Зінькова було створення комсомольської організації. Наприкінці березня 1920 року організовано ініціативну групу, а вже 5 травня відбулися перші збори комсомольців міста. На них обрано комітет ЛКСМУ в складі 7 чоловік. Очолив його Т. Саранча. На кінець травня 1920 року в комсомольській організації вже було 26 чоловік.

Комсомольці були бойовими помічниками комуністів. Разом з ними вони брали найактивнішу участь у проведенні продовольчої роботи у місті і повіті, а Ю. Бугаєнка та М. Поплавського комітет відрядив у Катеринославську губернію. Комсомольці М. Соболєв, П. Харченко, Ф. Орленко, Г. Крамаренко та багато інших пішли добровольцями на фронт і брали участь у боротьбі проти Врангеля та білополяків[4].

Громадянська війна вимагала великого напруження тилу. У жовтні — листопаді 1920 року в Зінькові було проведено «Тиждень допомоги фронту», «Тиждень допомоги сім'ям червоноармійців», «Тиждень допомоги пораненим червоноармійцям». Під час цих масових кампаній було створено кінний взвод з 64 незаможників Зінькова, який вирушив на врангелівський фронт. Жителі міста зібрали для червоних воїнів багато теплого одягу, сідел, упряжі, возів. У місті і повіті 782 сім'ї червоноармійців були забезпечені паливом, сіллю, цукром, полотном тощо. Зіньківці з ентузіазмом працювали на комуністичних суботниках. Тільки на початку 1920 року їх було проведено 5. В них брали участь 760 чоловіків і жінок[5].

Чимало зробили для зміцнення бідняцьких господарств Зінькова комітети незаможних селян, створені влітку 1920 року. Вони допомагали повітовій Раді проводити в життя закон про наділення землею і реманентом безземельних і малоземельних селян, стежили за виконанням продрозверстки тощо. Разом з місцевими комуністами і комсомольцями члени комнезамів проводили роботу по ліквідації неписьменності.

У 1920 році в Зінькові було зроблено дальші кроки у культурному будівництві. До третьої річниці Жовтня відкрилась індустріально-технічна школа, працювали гуртки лікнепу, почала видаватись газета «Вісті». Було споруджено сільський будинок ім. Жовтневої революції і при ньому клуб комуністичної молоді ім. Карла Лібкнехта. Сільбуд мав читальний зал, зал для зборів і їдальню. Восени 1920 року

---

[1] Газ. «Власть Советов», 18 січня 1920 року.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 230, арк. 36—37.
[3] Газ. «Дело революции», 6, 14 квітня 1920 р.
[4] Газ. «Прапор комунізму», 18 січня, 15 лютого 1966 р.
[5] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 408, арк. 111; оп. 1—6, спр. 659, арк. 18.

ця їдальня видавала щодня 200—300 обідів для дорослого населення і 107 — для дітей[1].

Багатогранна діяльність радянських і партійних органів по господарському і культурному будівництву проводилася в дуже тяжких умовах. У Зіньківському повіті діяли численні банди — Шуба, Ангела, Чорта, Марусі, Махна. Вони нападали на продзагони, грабували зсипні пункти, чинили криваві розправи над радянськими активістами[2].

На початку серпня 1920 року Зіньків захопили махновці. Бандити вбили повітового продкомісара, завідуючого земельним відділом і багатьох комнезамівців, пограбували жителів, забрали сіль, привезену для сільського населення. Часто махновці і петлюрівці діяли спільно. Так, під час перебування Махна в Зінькові він подав військову допомогу банді Хрестового, яка вела бої з бригадою ВОХР[3].

Дуже тяжкі наслідки для міста мав наліт банди Махна 3 червня 1921 року. Махновці вбили 41 чоловіка, в т. ч. комсомольців М. Барильця, І. Пшеничку, Мальківського. Бандити пограбували касу виконкому, кооперацію, чинили насильства над мирними жителями. 6 червня частини особливого призначення, в які увійшло багато місцевих комуністів, комсомольців і комнезамівців, вибили махновців з міста[4].

Влітку 1921 року частини Червоної Армії розгромили на Полтавщині махновців. Але боротьба з рештками банд тривала в Зіньківському повіті ще і в 1922 році. Повітова партійна організація втратила в ті буремні часи багатьох комуністів. Проте її ряди швидко поповнювалися. У квітні 1921 року в 74 більшовицьких осередках повіту було 409 членів партії і 130 кандидатів[5].

Після закінчення громадянської війни повітовий партійний комітет (секретар Г. М. Баленко) і виконком Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (голова В. П. Мусієнко) очолили боротьбу трудящих за ліквідацію наслідків воєнної розрухи. В першу чергу вони вжили заходів до відродження сільського господарства. Були реквізовані лишки зерна у куркулів і створені необхідні запаси. Навесні 1921 року 30 тис. пудів зерна очищено і роздано для посіву трудящим селянам. На прокатних пунктах ремонтувалися сільськогосподарські знаряддя. Тільки в березні тут було полагоджено близько 1 тис. плугів, борін тощо. 300 ковалів і слюсарів із Зінькова працювали в сільських кузнях, ремонтних майстернях.

Комуністи проводили серед мас велику виховну роботу, роз'яснюючи рішення X з'їзду РКП(б) про запровадження нової економічної політики. Селяни відповіли на заміну продрозверстки продподатком розширенням посівних площ. Крім своєї землі, вони в кожній волості спільними зусиллями зорали і засіяли громадський клин площею 60—120 десятин і ділянки для забезпечення сімей червоноармійців. Під посіви цукрових буряків у повіті було відведено 550 десятин[6]. Влітку комсомольці повіту організували для збирання врожаю комсомольсько-молодіжні загони. За їх прикладом такі ж загони були створені в усіх губерніях України.

Однак врожай не дуже порадував сільських трудівників. Незважаючи на це, люди гаряче відгукнулися на заклик партії допомогти голодуючим південних губерній України, Поволжя, шахтарям Донбасу. Робітники і селяни збирали для них гроші, продукти. Так, трудівники Зінькова відправили шахтарям Донецького басейну половину свого місячного продовольчого пайка і 132,7 тис. крб.[7]. Партійний осередок і повітвиконком розмістили чимало біженців з Поволжя по селах

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 408, арк. 111, 114.
[2] Газ. «Вісті», 28 жовтня 1927 р.
[3] «Літопис революції», 1930, № 2, стор. 39.
[4] Газ. «Вісті», 28 жовтня 1927 р.
[5] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1-б, спр. 938, арк. 7.
[6] М. Журавльов. На відбудові. К., 1959, стор. 43.
[7] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—6, спр. 659, арк. 1—2; газ. «Вісті», 2 вересня 1921 р.

повіту. Жінки-комуністки організували в місті 2 будинки для сиріт і 3 дитячі їдальні.

Комуністи Зіньківського району[1] приділяли багато уваги розвиткові соціалістичних форм господарства на селі. У 1924 році в Зінькові було створено комуну «Іскра Леніна». Райвиконком виділив для неї землю і хороший будинок, де раніше містилось повітове земство, а також багато житлових і господарських приміщень. У наступному році в комуні налічувалося 60 членів. Очолював її учасник громадянської війни Гуренко. Рік у рік зростало і міцніло це господарство. У 1930 році воно об'єднувало 320 чоловік і мало 643 га землі. На його полях працювало 3 трактори, 3 парові молотарки, 11 сівалок тощо. Того ж року комунари зібрали з кожного га посіву 170 пудів пшениці, 190 пудів ячменю, 135 пудів вівса і одержали близько 90 тис. крб. доходу. Непогані доходи мала комуна від коне- і свиноферм, а також від розведення птиці та кролів.

У комуні дбали і про добробут хліборобів, і про задоволення їх побутових та культурних потреб, про освіту. Для полегшення праці жінок тут було відкрито їдальню, дитячі ясла. Проводилася боротьба з неписьменністю. Працювали курси по підготовці спеціалістів сільського господарства. Тільки за 1930 рік їх закінчили 22 чоловіки. Комунари мали свій клуб, бібліотеку. До комуни «Іскра Леніна» (вона перейшла на статут сільгоспартілі у 1931 р.) приїздило багато селян, щоб ознайомитися з життям комунарів, зрозуміти, в чому секрет їх господарських успіхів. Досвід комуни переконував їх у перевагах колективного господарювання.

Наприкінці 20-х рр. зіньківська партійна організація проводила велику організаційну, господарську і політичну роботу по підготовці і здійсненню соціалістичної перебудови села. У 1929 році під її керівництвом у Зінькові і селах району почалась масова колективізація селянських господарств. На 1 жовтня цього року до колгоспів вступило 2 проц. селян району. У Зінькові було створено 7 колективних господарств[2].

Куркулі і церковники намагалися будь-що зірвати колгоспне будівництво, перешкодити проведенню хлібозаготівельної кампанії. Вони вбивали радянських активістів, палили колгоспний хліб, знищували худобу. Так, у зіньківській артілі «Червона весна» церковний староста Безпалий та його помічник Кучер вчинили замах на голову продовольчої комісії, члена КНС З. П. Лупая. У селах Тарасівці, Груні, Комишах куркулі спалили громадські будівлі. Масові диверсійні акти чинила банда Щербаня. Однак ворогам не вдалося перешкодити розвиткові колгоспного руху. В процесі його розгортання куркульство було ліквідоване як клас.

На кінець 1930 року по Зіньківській міськраді було колективізовано 70 проц. селянських господарств, а по району — 39 проц. Чимало колгоспів у перший же рік зібрали непогані врожаї, зміцнили своє господарство. Твердими кроками йшла вперед зіньківська сільськогосподарська артіль «Червона весна», яка мала 385 членів. У колгоспі було 265 га орної землі і 21 га луків та городів. Райколгоспспілка виділила для артілі породистих овець і свиноматок. У 1930 році її доходи становили понад 19 тис. крб. Члени артілі одержали на трудодні чимало хліба, городини тощо. Колишній біднячці Олені Ковшик, наприклад, було видано 97 пудів хліба, а колишньому наймитові Рудю — 91 пуд 15 фунтів[3].

Не могли поскаржитись на свої заробітки і члени артілі ім. 10-річчя КНС. Так, Федір Бендас одержав за свою працю 503 крб., а при індивідуальному господарюванні його річний доход не перевищував 380 крб. Федот Власенко ніколи не одер-

---

[1] Зіньківський район Полтавської округи був створений 7 березня 1923 року. У вересні 1930 року Полтавську округу було ліквідовано, і Зіньків підпорядковано Харкову. З лютого 1932 року по вересень 1937 року він входив до Харківської області, а пізніше — до Полтавської.

[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 10, спр. 172, арк. 11; газ. «Більшовик Зіньківщини», 5 грудня 1930 р.

[3] Газ. «Більшовик Зіньківщини», 25 грудня 1930 р.

Делегати VIII конференції ЛКСМУ від комсомольської організації Зіньківського району (квітень 1928 р.).

жував з свого бідняцького господарства більше як 150 крб. прибутку, а в артілі він заробив 359 карбованців.

Однак далеко не всі колгоспи були міцними. У грудні 1930 року Зіньківський райком відзначив, що в районі є чимало слабких господарств, у яких погано організовано облік, нормування і оплата праці. Було викрито чимало хиб і недоліків, допущених під час проведення масової колективізації. Так, у колгоспі «Червона весна» члени правління намагалися примусово усуспільнити всю худобу селян і навіть їх житла. Окремі керівні працівники порушували ленінський принцип добровільності і революційну законність, вдаючись до арештів тих середняків, які не вступали до колгоспів або відмовлялись усуспільнювати посівний матеріал[1].

Спираючись на постанову ЦК ВКП(б) «Про боротьбу з викривленням партлінії в колгоспному русі», райком партії і райвиконком провели велику роботу по усуненню допущених хиб. Одночасно вживалися заходи для організаційного і господарського зміцнення артільних господарств та дальшого розгортання колгоспного руху. На кінець березня 1931 року по Зіньківській міськраді було колективізовано 91 проц. селянських господарств[2].

Надійним помічником комуністів у проведенні колективізації був тисячний загін комсомольців Зіньківського району. Він мав міцне партійне ядро (72 члени та кандидати партії) і відзначався своєю загартованістю та бойовими революційними традиціями. Навесні 1931 року в результаті діяльності комсомольців до колгоспів було залучено 850 селянських господарств, створено 12 нових сільськогосподарських артілей. Велику роль в організації колгоспів і очищенні їх від куркульських елементів відіграли комітети незаможних селян[3].

Чималий вклад у соціалістичну перебудову села внесли і трудівники промислових підприємств Зінькова. Вони взяли шефство над приміськими колгоспами і подавали їм всебічну допомогу. Так, робітники «Кустпромкомбінату» навесні 1931 року повністю відремонтували всі сільськогосподарські машини підшефного колгоспу «Червоний степ». Робітники цегельного заводу ім. Першого травня разом з членами сільгоспартілі ім. Комінтерну орали і засівали колгоспні лани.

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 10, спр. 172, арк. 37, 39.
[2] Газ. «Більшовик Зіньківщини», 30 березня 1931 р.
[3] Газ. «Більшовик Зіньківщини», 25 червня 1931 р.

А. Й. Погребняк — секретар Зіньківського підпільного райкому КП(б)У (1941—1942 рр.)

Велику допомогу у проведенні польових робіт подавала колгоспам Зіньківська МТС. У 1932 році вона вже мала 20 тракторів і багато іншої техніки. Роль МТС у сільськогосподарському виробництві зростала рік у рік. У 1937 році вона виконала в колективних господарствах 50,3 проц. всіх польових робіт. Цей процент зріс у 1939 році до 56,3 і до 59,3— у 1940 році[1].

В роки передвоєнних п'ятирічок колгоспи Зіньківського району, і зокрема приміські сільгоспартілі — ім. Ворошилова, ім. Комінтерну, «Червона весна», «Червоний степ» та «Червоний авангард», зросли і зміцніли. Вони активно включилися у змагання за право бути учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки. У 1939 році 34 артілі і 87 колгоспників району здобули це право[2].

У довоєнний період значний крок вперед зробила місцева промисловість Зінькова.

Напередодні війни 10 найбільших підприємств місцевої промисловості виробляли понад 50 різних видів продукції на суму 2,6 млн. карбованців. На початку 1941 року в місті став до ладу промкомбінат. Цього ж року планувалося збудувати завод по переробці шкіри, сукновальню тощо. Однак війна перешкодила здійсненню цих планів.

9 жовтня 1941 року гітлерівці вдерлися в Зіньків. З перших днів окупації проти них розгорнув боротьбу партизанський загін ім. Будьонного (командир І. Й. Копйонкін), який пробився на Полтавщину з Харківської області. У жовтні 1941 року цей загін разом з партизанами Зіньківського, Миргородського та Комишнянського районів вивів з оточення понад 3 тис. радянських бійців і командирів. Це була одна з форм взаємодії партизанів з регулярними частинами Червоної Армії.

У Зінькові і навколишніх селах боротьбу проти окупантів розгорнули підпільний райком партії на чолі з другим секретарем А. Й. Погребняком і партизанська група, до якої входили В. Я. Сук (голова райвиконкому), О. П. Олефір (голова колгоспу «Червона весна»), Г. А. Олійник (директор школи № 2), С. І. Григоренко (учасник громадянської війни, вчитель школи № 2) та інші. Підпільники писали відозви і листівки, вели агітаційну роботу серед населення Зінькова, Загрунівки, Хмарівки, Лютенських Будищ, Троянівки. На початку березня 1942 року німці оточили В. Я. Сука, А. Й. Погребняка і ще 13 їх бойових товаришів у Романівському лісі. Більше доби партизани відбивали атаки 400 карателів. У цьому нерівному бою всі вони загинули смертю героїв[3].

Після ліквідації підпільної групи гітлерівці ще більше посилили терор, але боротьба проти них не припинялася. Партизани Копйонкіна руйнували шляхи, псували телефонні лінії. Жителі міста саботували розпорядження окупаційних властей, ухилялися від мобілізації на примусові роботи в Німеччину, ховали хліб тощо. Невідомі патріоти врятували барельєф В. І. Леніна, закопавши його на подвір'ї гебітскомісаріату. Цей барельєф був вилитий комсомольцями Зіньківської індустріально-технічної школи і подарований партійній організації району в день

---

[1] Боротьба трудящих Харківщини за побудову фундаменту соціалістичної економіки (1926—1932 рр.). Збірник документів, Х., 1959, стор. 463.

[2] Газ. «Більшовик Зіньківщини», 4, 12,16 і 20 січня 1940 р.

[3] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 208—209, 214—215; оп. 9, спр. 234, арк. 60—62.

10-річчя Жовтня. Його знайшли у квітні 1960 року і передали історико-революційному музею середньої школи № 2.

В. Я. Сук — командир Зіньківської партизанської групи.

Активну боротьбу з ворогом вели колгоспники О. П. Бражник, В. Ф. Мовчан, Г. М. Пантюх, П. І. Терновий та інші. Вони допомагали радянським партизанам, розвідникам, переховували поранених червоноармійців і тих, що втекли з полону. Велику антифашистську роботу серед молоді міста проводила робітниця артілі «Делегатка» М. Г. Лихачова. Не тільки дорослі, а й діти боролися проти ненависного ворога. 13-річний Сашко Саранча збирав і передавав партизанам розвідувальні дані про розташування гітлерівських частин. У лютому 1943 року окупанти схопили і розстріляли юного патріота[1].

Фашисти залили Зіньків кров'ю радянських людей. За роки окупації вони розстріляли 185 жителів, повісили 12 військовополонених. Були закатовані комуніст Д. В. Фастівський, безпартійний К. К. Клименко та інші.

Проте, як не лютував ворог, дні його були злічені. Після поразки на Курській дузі гітлерівці невпинно відступали, ведучи запеклі оборонні бої. Намагаючись будь-що зупинити радянські війська на підступах до Зінькова, гітлерівське командування перекинуло сюди дивізію СС «Велика Німеччина» та багато інших військових підрозділів. У вересні 1943 року у бій з ворогом вступили частини 53-ї армії Степового фронту при підтримці ескадрильї 2-ї повітряної армії, 259-го окремого танкового полку і 444-го винищувально-протитанкового артполку.

Під час визволення міста особливо відзначився особовий склад 358-го стрілецького полку, який складався в основному з моряків Червонопрапорного Балтійського флоту. Бійці відбили танкові атаки ворога і завдали йому великих втрат у живій силі і техніці. 6 вересня 1943 року Зіньків було очищено від гітлерівців. У боях за його визволення віддали своє життя близько 600 радянських воїнів. Бойові товариші і жителі Зінькова поховали їх у братській могилі в центрі міста.

Сумну картину являв собою Зіньків після двох років хазяйнування окупантів. Вони спалили 239 будинків, зруйнували переважну більшість промислових підприємств, культурно-освітніх і торговельних закладів, вирубили парки і сади, пограбували майно кооперативів і промислових артілей на суму 660 тис. крб. Ворог вигнав на каторжні роботи до Німеччини 450 зіньківців і понад 4 тис. жителів району[2].

Величезних руйнувань і збитків зазнало сільське господарство. Фашисти знищили всі тваринницькі і птахівничі ферми колгоспів міста і району, вивезли понад 2 тис. голів великої рогатої худоби, близько 1,9 тис. коней, 1,7 тис. овець[3].

Важко було піднімати з руїн господарство міста. Людей не вистачало. Будівельні матеріали і гроші надходили з великими перебоями. Але зіньківці не відступили перед труднощами. Вже на другий — третій день після вигнання з міста ворога у напівзруйнованих цехах промартілі «Делегатка» з'явилися перші робітниці — Мотрона Литус, Парасковія Рула, Анастасія Шиманська. Вони виготовляли для радянських воїнів рукавиці, шкарпетки тощо.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 209.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 76, арк. 1; газ. «Правда Зіньківщини», 11 лютого 1945 р.

[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 22 серпня 1944 р.

Восени 1943 і взимку 1944 рр. почали давати продукцію маслозавод, олійниця, млин, промартіль ім. Шевченка. Стали до ладу електростанція, промкомбінат. Протягом весни — літа 1944 року в Зінькові було відбудовано два механічні млини, цегельний завод, інкубаторну станцію. Почали працювати 10 промислових артілей.

Вже у 1944 році підприємства місцевої промисловості Зінькова дали валової продукції на 1,5 млн. крб.

Протягом 1943—1944 рр. успішно відбудовувалися приміські колгоспи. Артіль ім. Комінтерну Зіньківської міськради (голова І. М. Пономаренко) до 27-ї річниці Великого Жовтня повністю виконала весь комплекс сільськогосподарських робіт і була занесена на районну Дошку пошани. Багато праці вклали у відбудову і дальший розвиток громадського господарства члени артілі «Червоний авангард» (голова С. О. Галушка). Особливо великих виробничих успіхів у цьому колгоспі добилась комсомольсько-молодіжна ланка Євдокії Чуб. У 1944 році вона завоювала перехідний Червоний прапор райкому комсомолу[1].

До кінця війни в Зінькові було відновлено мережу торговельних, лікувальних і культурно-освітніх закладів. Велику роботу провадив медперсонал районної лікарні. Протягом вересня 1943 — квітня 1944 року він вилікував 635 поранених і хворих червоноармійців, багатьох жителів міста і району. Почали працювати 2 школи на 20 класних кімнат, клуби, кінотеатр тощо[2].

Успішна відбудова господарства давала можливість трудящим Зінькова подавати все більшу допомогу фронту. В 1944 році вони відправили фронтовикам 10 тис. цнт. хліба, багато масла та інших продуктів, внесли на будівництво танкової колони «Визволена Полтавщина» 150 тис. крб. Протягом перших 4-х місяців 1945 року по району було зібрано 807,7 тис. крб. на спорудження ескадрильї «Полтавщина — переможцям».

«Дорогі мої земляки-зіньківці,— писав танкіст, гвардії старший лейтенант Федір Гавриш,— ми щодня відчуваємо вашу турботу про нас, радянських бійців, велику допомогу, яку подаєте ви своїй любимій Червоній Армії. ...Мені випало велике щастя на грізних машинах з написом «Визволена Полтавщина» громити фашистську нечисть, пройти славний бойовий шлях від річки Вісли до річки Одер. Ці танки були грозою для німецьких бандитів... Зараз, поряд з іншими військами, колона «Визволена Полтавщина» вступила в столицю Німеччини — Берлін — і відплатить ворогам за кров, за сльози, за знущання»[3].

Нарешті настав довгожданий День Перемоги над фашистською Німеччиною. Чималий вклад у розгром гітлерівців внесли і воїни-зіньківці. Близько 4,5 тис. з них були нагороджені орденами і медалями, а уродженцю міста генерал-майору авіації О. О. Баленку присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. Жителі Зінькова свято зберігають пам'ять про свого земляка Григорія Северина. 31 березня 1943 року екіпаж літака, де він був стрілком-радистом,

[1] Газ. «Правда Зіньківщини», 14 січня 1945 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-5162, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 2.
[3] «Правда Зіньківщини», 1 травня 1945 р.

Одна з антифашистських листівок, які розповсюджували підпільники на території Зіньківського району.

Пакування готової продукції на Зіньківському маслозаводі.

повторив подвиг Гастелло — на палаючій машині врізався у транспорт ворога[1]. Іменем Северина названо піонерську дружину в Зіньківській середній школі № 1.

Після закінчення війни відродження промисловості і сільського господарства міста пішло значно швидше. З 1945 до 1949 року валова продукція промислових підприємств Зінькова зросла майже в 5 разів.

Великий вклад у відбудову і дальший розвиток господарства міста і району внесли комуністи і комсомольці. 28 квітня 1946 року комсомольській організації Зіньківського району було вручено перехідний Червоний прапор Центрального Комітету комсомолу України[2].

Але не тільки про розквіт рідного міста думала передова молодь Зінькова. Більш як 300 зіньківців пішли працювати на заводи і шахти Донбасу. Закінчивши школу фабрично-заводського навчання, вступили в славну шахтарську сім'ю Григорій Келембет, Пилип Карась, Микола Петренко, Ілля Їжаченко. На шахті № 144, де працювали молоді прохідники, не було бригади, кращої за їхню. При нормі 0,23 м вона проходила за зміну до 6 погонних метрів штреку.

Юнаки і дівчата Зінькова гаряче відгукнулись на заклик партії взяти участь в освоєнні цілинних і перелогових земель. У 1954 році першими поїхали в кустанайські степи 9 комсомольців — Є. Король, О. Василенко, Д. Їжаченко та інші. В 1955—1956 рр. в Кустанайську область прибули 198 зіньківців —

Зіньків. Пропагандист колгоспу ім. Енгельса О. С. Власенко проводить заняття по матеріалах березневого Пленуму ЦК КПРС (1965 р.).

---

[1] Газ. «Ленінська зміна», 24 січня 1964 р.
[2] Газ. «Правда Зіньківщини», 1 травня 1946 р.

Зіньків. Вулиця Леніна.

Зіньків. Новий продовольчий магазин по вул. Леніна.

молодих спеціалістів, випускників ремісничого училища. У своїх листах додому молоді цілинники писали про труднощі і романтику свого життя.

Було чимало труднощів, була і своя романтика у трудових буднях і їх земляків-зіньківців. Вони змінювали обличчя міста — будували нові промислові підприємства, реконструювали старі. У 1958 році дав першу продукцію харчокомбінат, у 1961 році — хлібзавод, ще через два роки — меблева фабрика, створена на базі райпромкомбінату. Було відкрито районне відділення «Сільгосптехніки» тощо. Значно поліпшилась технічна оснащеність підприємств. Якщо у 1956 році робота на цегельному заводі проводилась переважно вручну, то на кінець 1965 року всі основні процеси було механізовано. В результаті обсяг продукції за 10 років зріс у 8 разів. За цей же час на маслозаводі виробництво масла збільшилось у 2,5 раза. Валова продукція овочесушильного заводу за 10 років зросла у 7 разів. Промислові підприємства міста успішно завершили семирічку. План 1965 року вони виконали достроково — до 1 грудня — і дали країні на півмільйона крб. надпланової продукції[1].

У післявоєнні роки чималих успіхів добились колгоспи Зінькова.

Впевнено крокує вперед сільськогосподарська артіль ім. Енгельса. За період з 1956 по 1966 рік врожаї зернових культур тут зросли з 17,9 цнт до 22,4 цнт з га. Грошові доходи колгоспу збільшилися за цей час у 9 разів. У 1966 році вони перевищували мільйон крб. Це дало змогу збільшити неподільний фонд колгоспу майже до 2 млн. крб і виділити на будівництво та придбання техніки майже в 7 разів більше коштів, ніж у 1956 році. Колгосп має 29 тракторів, 7 комбайнів, 14 автомашин та багато інших машин і механізмів.

Господарство спеціалізується на відгодівлі худоби і птиці. У 1965 році члени артілі виробили по 104 цнт м'яса і 195 цнт молока на 100 га угідь. На честь XXIII з'їзду КПРС колгоспники достроково, до 10 березня 1966 року, виконали квартальні плани продажу державі молока і яєць, а по продажу м'яса — піврічний план.

На кінець 1966 року в артілі ім. Енгельса було 2260 голів великої рогатої худоби (з них 360 корів), понад 3,4 тис. свиней, 340 овець, близько 2 тис. штук птиці. Середньодобовий приріст молодняка худоби досягає майже 300 грамів. Від кожної корови доярки надоїли близько 3 тис. кг молока.

---

[1] Довідка Зіньківського райвиконкому від 19 листопада 1966 р.

На Зіньківському бурякоприймальному пункті.

Успішно розвивається господарство колгоспу, зростають його люди. Чимало з них мають урядові нагороди. Краща доярка артілі Є. І. Нечитайло, яка в 1965 році надоїла від кожної закріпленої за нею корови по 3,5 тис. кг. молока, нагороджена орденом Леніна[1]. Орденом Трудового Червоного Прапора Уряд відзначив самовіддану працю завідуючого виробничою дільницею № 2 О. П. Микитенка і голову колгоспу І. П. Кулинича.

Сумлінна праця колгоспників добре винагороджується. З 1 січня 1966 року артіль повністю перейшла на грошову оплату. Того ж року на кожен людинодень колгоспники одержали по 3 крб. (проти 2,5 крб. у 1965 р.). Сім'я М. Я. Бондаренка, що складається з трьох чоловік, які працюють у рільництві, за 1966 рік заробила 2204 крб. і 3306 кг хліба. Отже, місячний заробіток кожного працюючого члена сім'ї перевищував 73 крб., а якщо врахувати вартість одержаного хліба, то він дорівнюватиме 98 карбованців.

Трудівники Зінькова певні і у своєму завтрашньому дні, і в тому, що їх старість буде забезпечена. Пенсійні фонди у 1965 році проти 1961 року зросли майже втроє. З 1966 року пенсії почали одержувати і колгоспники[2].

Рік у рік поліпшуються житлові умови населення. Протягом 1956—1966 рр. за рахунок районного бюджету у місті споруджено 10 багатоквартирних будинків. За цей же час індивідуальні забудовники з допомогою держави побудували 382 оселі. Зіньків зростає, впорядковується. Тут виросли нові будівлі — райунівермаг, готель, учбовий корпус профтехучилища, лікарня, їдальня тощо[3]. За 1956—1966 рр. з ініціативи депутатів міськради збудовано 42 тис. кв. метрів доріг з твердим покриттям, 2 мости, 17 тис. кв. метрів тротуарів, 16 км водопроводу, водонапірну башту і 2 глибоководні свердловини. Місто електрифіковане, завершується його газифікація.

Зіньківці є ініціаторами руху за перетворення населених пунктів Полтавщини на міста і села зразкової чистоти та порядку. І вони віддають багато сил і вільного часу благоустрою рідного міста. Під керівництвом агронома-пенсіонера Д. Г. Шила молодь посадила яблуні, груші і квіти вздовж центральної вулиці — ім. Леніна, а на околицях міста — комсомольський парк ім. Барильця, зелену лісову смугу та

---

[1] Газ. «Правда Зіньківщини», 29 березня 1966 р.
[2] Дані районного відділення ЦСУ.
[3] Довідка Зіньківського райвиконкому № 175 від 17 листопада 1966 р.

березовий гай. Зіньків стає чистим і затишним[1]. Але на цьому його жителі не заспокоюються. Протягом п'ятирічки вони планують зробити місто ще красивішим, впорядкованішим. Вулиця Леніна прикраситься 3—5-поверховими будинками. Буде споруджено Палац культури, середню школу на 1000 місць, лазне-пральний комбінат, розширено приміщення 8-річної школи № 3, поліклініки тощо.

Багато уваги приділяють у Зінькові поліпшенню медичного обслуговування трудящих. Тут є лікарня на 125 ліжок, пологовий будинок, протитуберкульозний диспансер, поліклініка, санітарно-епідеміологічна станція, 5 фельдшерських пунктів (на околицях міста). Персонал цих закладів складається з 150 медичних працівників з вищою і спеціальною середньою освітою.

Зіньків має широку сітку шкіл і культурно-освітніх закладів. Тут є 2 середні, 2 восьмирічні, заочна і школа робітничої молоді. В них навчається 2,5 тис. дітей і 1,6 тис. дорослих, працюють 176 вчителів. У місті відкрито професійно-технічне училище, сільське професійно-технічне училище № 1, музичну школу.

Невпинно зростає в Зінькові загін інтелігенції. У 1966 році тут працювало 200 спеціалістів з вищою освітою. Чотирьом з них присвоєно почесні звання: П. Я. Артеменку — заслуженого лісівника УРСР, колишньому директору Зіньківської МТС П. Т. Бойку — заслуженого агронома УРСР, А. С. Ігнатенко — заслуженої вчительки школи УРСР, Г. О. Остапку — заслуженого зоотехніка УРСР. Багато юнаків і дівчат здобувають спеціальну середню і вищу освіту без відриву від виробництва.

Освічена, з широкими запитами молодь Зінькова ставить високі вимоги до діяльності культурно-освітніх закладів. Це враховують комуністи і комсомольці Зінькова. Вони організували «Клуб цікавих зустрічей», де юнацтво набуває життєвої мудрості у старих комуністів, учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції і боротьби за владу Рад, зустрічається з героями Великої Вітчизняної війни, воїнами Радянської Армії і Флоту, передовиками виробництва, з зарубіжними друзями, слухає розповіді тих, хто повертається з туристських подорожей.

Велику роботу проводить районний будинок культури. Тут працює університет культури, організуються цікаві тематичні вечори та вечори відпочинку. З творчими звітами виступають самодіяльні гуртки: драматичний, хоровий, танцювальний, художнього слова, вокальний, ансамбль бандуристів, естрадний і духовий оркестри.

Весело і цікаво живуть зіньківці. В їх побут входять нові радянські звичаї, свята. У 1966 році відзначався День молоді. На ньому були присутні 12 тис. юнаків і дівчат міста і району. На Святі пісні у Зінькові виступали тисячоголосі хори.

Молодь щиро вдячна старшому поколінню за те, що воно завоювало і відстояло для неї вільне щасливе життя. Вона свято зберігає у своєму серці пам'ять про тих, хто пролив свою кров за те, щоб їй ніколи не знати гіркої долі. Юнаки і дівчата Зінькова з любов'ю доглядають братські могили героїв революції, громадянської і Великої Вітчизняної воєн. Вони взяли найактивнішу участь у спорудженні пам'ятника комсомольцям Зіньківщини, що загинули у 1941—1945 рр. Кошти і будівельні матеріали для цього пам'ятника збирали всі комсомольці району. Його встановили в центрі міста. Молодь підготувала майданчик, залила його бетоном, посадила багато квітів. На постаменті височать скорботні постаті юнака і дівчини з прапором і автоматом. До монумента Слави ніколи не заростає народна стежка.

Зіньківці пишаються славними революційними традиціями свого рідного міста, тим, що зіньківська земля дала Батьківщині багато славних революціонерів, видатних діячів науки і культури. Серед них — І. Я. Посада (1823—рік смерті невідомий), син зіньківського міщанина, член Кирило-Мефодіївського товариства, що належав до його лівого крила, очолюваного Т. Г. Шевченком. Активним учасником

---

[1] Газ. «Прапор комунізму», 26 березня 1966 р.; В. С. Галушка. Комсомол Зіньківщини (рукопис).

Зіньків, 9 травня 1965 р. Відзначення XX-річчя з дня Перемоги радянського народу над фашистською Німеччиною.

народницького руху 70-х рр. XIX століття був уродженець Зіньківського повіту С. П. Ковалик (1846—1926).

Під час Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни в Зінькові діяла група більшовиків-ленінців. Серед них був і уродженець Зіньківського повіту А. М. Жарко. Він — учасник історичного засідання Ради робітничих депутатів Південної залізниці, яка 27 листопада 1917 року прийняла резолюцію про негайне скликання I Всеукраїнського з'їзду Рад. У грудні 1918 року, за пропозицією В. І. Леніна, А. М. Жарка було висунуто до складу Українського Радянського уряду[1]. У Зінькові народилися М. К. Зеров (1890—1941) — український радянський літературознавець, поет і перекладач та Д. К. Зеров (н. 1895 р.) — український радянський ботанік, академік АН УРСР.

50 славних років минуло з того часу, як наш народ взяв владу у свої руки. За цей період радянські люди докорінно перетворили свою країну. Великі зміни стались у кожному населеному пункті. Жителі Зінькова обчислюють вік свого міста кількома століттями. Але вони з цілковитим правом можуть твердити, що ніколи Зіньків не був таким молодим, красивим і затишним, як нині. Їхні працьовиті руки перетворюють його у місто-сад, місто-квітник.

П. С. ДИШЛЕВИЙ

* * *

Зіньківський район розташований у північно-східній частині Полтавської області. Створений у 1923 році. Межує з Котелевським, Диканським, Миргородським та Гадяцьким районами Полтавської області і Охтирським районом Сумської області. Територія — 1361,5 кв. км. Населення — 68 тис. чол. В районі є 1 міська, 1 селищна і 20 сільських Рад. Їм підпорядковано 144 населені пункти.

Район перетинає автомагістраль Полтава—Гадяч протяжністю близько 60 км. Зіньків з'єднаний вузькоколійкою з Чупахівським цукрозаводом Охтирського району.

З корисних копалин у цій місцевості промислове значення має глина. Виявлені також родовища газу і нафти (біля Опішні).

[1] Ленинский сборник, т. XXXV, стор. 43.

22 7-329

34 колгоспи району спеціалізуються на вирощуванні зернових культур та цукрових буряків. За ними закріплено 103,3 тис. га сільськогосподарських угідь, в т. ч. орної землі — 89,4 тис. га, луків і пасовищ — 11,7 тис. га, лісу — 15,8 тис. га тощо. В 1966 році колгоспи району зібрали в середньому з 1 га орної землі 22,9 цнт озимої пшениці, 20,1 цнт кукурудзи (в зерні), 190 цнт цукрових буряків. Було продано державі 39,1 тис. тонн зернових, 173,1 тис. тонн цукрових буряків і 2,5 тис. тонн овочів. Значно зросла механізація сільськогосподарського виробництва. На колгоспних ланах працюють 550 тракторів, 421 комбайн, 375 автомашин. Усі колгоспи підключені до державної електромережі.

Важливою галуззю господарства району є тваринництво. За роки семирічки громадське поголів'я зросло в півтора раза. На початок 1967 року на колгоспних фермах було 54,6 тис. голів великої рогатої худоби, 49,2 тис. свиней, 17,3 тис. овець.

Тваринники району в 1966 році одержали на 100 га угідь 69,4 цнт м'яса, 327 цнт молока. Продано державі 6,4 тис. тонн м'яса, 28,9 тис. тонн молока, 455 цнт вовни.

За успіхи, досягнуті у виробництві сільськогосподарської продукції, орденами і медалями Радянського Союзу нагороджено 327 передовиків району, в т. ч. орденом Леніна — 13 чоловік. Троє удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці (1966 рік).

В районі найбільш розвинуті такі галузі промисловості, як харчова, керамічна і меблева. На 18 підприємствах, найзначнішими з яких є завод «Художній керамік», маслоробний та сироварний заводи і харчокомбінат, працює 18,9 тис. робітників і службовців. Загальний обсяг валової промислової продукції в 1966 році перевищував 7,6 млн. крб. (проти 3 млн. у 1959 році).

У післявоєнний період широкого розмаху в районі набрало капітальне, житлове і культурно-побутове будівництво. Тут споруджено 33 відомчі і комунальні приміщення, 3510 житлових будинків. Тільки за 1963—1966 рр. в селах району було зведено 1489 будинків, а в райцентрі здано в експлуатацію 21,1 тис. кв. м житлової площі. За роки семирічки в районі збудовано 8 загальноосвітніх шкіл, школу-інтернат, 11 клубів і бібліотек, відкрито 10 дитячих ясел. Кількість закладів побутового обслуговування населення зросла з 40 до 93. В населених пунктах працюють 237 торговельних закладів.

Протягом 1966 року трудящим було продано 643 телевізори, 890 радіоприймачів, 324 мотоцикли, 2,1 тис. велосипедів, 420 пральних машин тощо. Загальний обсяг товарообороту — 18 322 тис. крб. Про поліпшення добробуту населення свідчить і зростання вкладів в ощадні каси. Їх сума становить близько 8,4 млн. карбованців.

Трудящих району обслуговують 53 медичні заклади, в т. ч. 12 лікарень, 19 фельдшерсько-акушерських і 22 акушерські пункти. В них працює 60 лікарів, 95 фельдшерів, 140 медсестер. До 50-річчя Радянської влади в с. Власівці споруджено міжколгоспний будинок відпочинку на 320 місць. В селі Човно-Федорівці є протитуберкульозний санаторій. Щоліта в районі діють 3 піонерські табори.

Великого розвитку набула народна освіта. В районі працюють 2 професійні училища і 70 шкіл, в т. ч. 9 середніх, 30 восьмирічних, 30 початкових і 1 заочна. В них навчаються 9,3 тис. учнів, у школах працюють 733 педагоги, двом з них присвоєно звання Заслуженого вчителя школи УРСР, а 52 — відмінника народної освіти.

В районі є 2 будинки культури і 60 клубів — 2 профспілкові, 26 сільських, 32 колгоспні, у яких працюють 166 гуртків художньої самодіяльності. Вони систематично виступають перед населенням і беруть активну участь в олімпіадах та оглядах художньої самодіяльності. 55 бібліотек району налічують 351,2 тис. примірників книг і журналів. Послугами бібліотек користуються 32,4 тис. чоловік.

У районі діє 30 музейних кімнат, історико-краєзнавчий музей, 6 народних університетів, у т. ч. 2 університети культури. Видаються районна газета «Прапор

Група тваринників Зіньківського району, нагороджених орденами і медалями Радянського Союзу (1966 р.).

комунізму» і 6 колгоспних багатотиражок. Трудящі беруть активну участь у передплаті періодичної преси. На 1967 рік вони передплатили 65,8 тис. примірників газет і журналів.

Керівна роль у господарському і культурному житті району належить комуністам. 86 первинних парторганізацій району налічують понад 2 тис. членів партії. В районі є 114 комсомольських організацій, які об'єднують 4827 юнаків та дівчат. 146 профспілкових організацій мають 7689 членів. Вони працюють на промислових підприємствах, у державних установах та колгоспах.

Жителі району пишаються тим, що 6 їхніх земляків удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу.

Трудящі Зіньківського району віддають усі сили боротьбі за мир, за дальше процвітання нашої Великої Батьківщини.

ЛЮТЕ́НСЬКІ БУ́ДИЩА

Лютенські Будища — село, центр однойменної сільради, якій підпорядковані населені пункти Довжок і Рівні. Розташовані між невеличкими річками Рудкою та Курягою, за 12 км на захід від Зінькова і за 52 км від найближчої залізничної станції Гадяч. З районним центром село зв'язане автотрасою. Населення — 3199 чоловік.

Лютенські Будища виникли десь у середині XVII століття. Про походження цієї назви існує дві легенди. В одній розповідається, що село заснували вихідці з містечка Лютеньок Гадяцького повіту. Рятуючись від набігів татар і жорстокої експлуатації польських панів, вони ховалися в лісі, будували там тимчасові житла — будки. Ці будки і поклали початок новому селу, яке називалося Будищечки, Будища[1].

---

[1] «Полтавские епархиальные ведомости». Часть неофициальная, № 24, 20 августа 1896 г., стор. 718.

За другою легендою, назва села походить від межового знаку — будки, що стояла між Лютенькою і Зіньковом. Поселення, яке виникло поблизу будки, почало називатись Будищами, а трохи пізніше — Лютенськими Будищами, бо воно входило до складу Лютенської сотні Зіньківського полку.

У 1658 році жителі села разом з населенням Зіньківського полку[1] брали активну участь у народних повстаннях проти зрадника українського народу І. Виговського та польської шляхти, а в 1708—1709 рр. боролися проти шведських загарбників і мазепинців.

За даними ревізії 1764 року, Лютенські Будища належали капітану лейб-гвардії Преображенського полку Касагову[2], а в 1782 році вони стали власністю гетьмана К. Розумовського, який через 3 роки продав їх казні. Разом із землею, будівлями і худобою були продані і кріпаки. На цей час у селі налічувалося 180 ревізьких душ. За кожну Розумовський одержав по 60 карбованців.

У 1859 році в селі налічувалося 582 двори, в яких жило 3594 козаки[3]. У поміщиків Горонескула та Юргенса було 23 ревізькі душі і 9 дворових, що мали всього 1 десятину 20 сажнів землі (під городами).

В результаті реформи 1861 року колишні кріпаки перестали бути особистою власністю поміщиків, але ті обділили їх землею. 9 дворових зовсім не одержали наділів, а 23 селянам надали всього 19 десятин 211 сажнів, це менше від найнижчої норми (1 десятина на ревізьку душу), передбаченої «Положенням». Селяни спромоглися вийти на викуп тільки в 1883 році і відтоді протягом 49 років мали виплачувати за надільну землю по 43 крб. 25 коп. (на рік)[4].

За переписом 1882 року, в Лютенських Будищах налічувалося вже 4133 жителі. З 786 дворів козацьких було 696, колишніх поміщицьких селян і дворових людей — 51, міщан та інших — 39. З усіх господарств 19 зовсім не мали земельного наділу, 127 сімей — тільки присадибні ділянки, 376 дворам належало не більше ніж по 3 десятини. І тільки 215 заможних господарств мали від 6 до 15 десятин, а 45 куркулів — понад 20 десятин.

887 десятин лишилося власністю поміщиків — Кальницьких, Любарських, Навроцьких та інших. За високу плату вони здавали її в оренду жителям навколишніх сіл. У куркульських господарствах працювало понад 70 батраків. Багаті козаки були власниками 64 вітряків, 4 кузень, крамниці та шинку. В їх руках зосереджувалась більша частина худоби — і робочої, і продуктивної. Бідняки і навіть середняки обробляли землю супрягою. У 156 господарств не було ніякої худоби, 214 — мали тільки овець або свиней.

Подвірний перепис дає уявлення про економічне становище окремих жителів села. Так, козак Г. Ємець, сім'я якого складалася з 5 душ, мав 2 десятини землі (під садибою та городом). Ні робочої худоби, ні корів у нього не було. У зв'язку з тяжким матеріальним становищем Ємець мусив забрати сина з школи і віддати в найми. Селянинові А. Бражнику, що мав жінку і 2 дітей, належало всього 15 кв. сажнів землі. Всі члени родини жебракували. У М. Ніценка не було ні землі, ні худоби, ні хатини. Він із сім'єю жив у сусідів, заробляв на харчі тим, що писав для односельчан різні прохання[5].

Безземельні і малоземельні селяни, які не могли прожити з землеробства, займалися ремісництвом, відхожими промислами. Таких в селі було 300 чоловік. У Лю-

---

[1] На початку 70-х рр. XVII століття Зіньківський полк було перейменовано на Гадяцький.

[2] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем, вып. І. Полтава, 1901, стор. 279.

[3] Списки населенных мест Российской империи. По сведениям 1859 года, т. XXXIII, Полтавская губерния, 1862, стор. 66; П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 г. Полтава, 1865, стор. 58—59.

[4] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 214, арк. 1—46.

[5] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. І, Зеньковский уезд, ч. 1. Полтава, 1882, стор. 19, 34—41.

тенських Будищах налічувалося 66 колісників, 40 кравців, 30 чоботарів, 30 теслярів, 4 столяри, 5 бондарів тощо. Майже всі жінки ткали полотна і грубошерсні тканини. Ремісники, як правило, виконували замовлення односельчан з їх матеріалу. Кустарі-колісники збували свої вироби на ярмарках у Решетилівці, Кременчуці, Гадячі, Зінькові. Ремеслами займалися у вільний від сільськогосподарських робіт час[1].

У 1890 раці Лютенські Будища стали центром однойменної волості. На цей час у селі налічувалося 867 дворів і 4017 жителів[2]. Напередодні 1905 року з 5830 десятин землі поміщикам і куркулям належало 2452 десятини, а переважна більшість селян мала всього по 1—2 десятини[3]. Врожаї були низькі, хліба не вистачало. Злидні, голод були постійними супутниками трудящих. Селяни перебували у цілковитій залежності від поміщиків та куркулів. Гнітило їх і політичне безправ'я. Все це призводило до того, що знедолене селянство повставало на боротьбу проти поміщиків та самодержавства. У 1905—1907 рр. хвиля революційного піднесення захопила і Лютенські Будища. Тут теж почалися заворушення. Місцеві бідняки П. Цьома, Г. Галіцин та Г. Гусак поширювали серед односельчан соціал-демократичні листівки, зокрема відозву Полтавського комітету РСДРП «До всього російського селянства»[4]. Жителі Лютенських Будищ були учасниками грудневих подій 1905 року в Зінькові. Разом із зіньківцями, опішнянцями, великопавлівцями вони вимагали звільнення політичних в'язнів. Між селянами, озброєними лопатами, вилами та голоблями, і поліцією сталася сутичка. Було вбито і поранено кілька чоловік. Від кулі загинув і житель Лютенських Будищ — Білик (Калениченко). Поліція заарештувала Г. Галіцина і П. Цьому, якому, проте, вдалося втекти. Деякий час Цьома жив на Закавказзі, а після Великої Жовтневої соціалістичної революції повернувся до рідного села. Інша доля спіткала Галіцина. У Зіньківській в'язниці його піддали таким жорстоким тортурам, що він збожеволів і незабаром помер.

Селянський рух у Зіньківському і сусідніх — Лохвицькому та Миргородському — повітах набирав усе ширшого розмаху. У грудні 1905 року полтавський губернатор повідомляв у Петербург, що населення, підбурене агітаторами до непокори властям, не сплачує податків та бойкотує поліцію, і просив негайно вжити найрішучіших заходів, аж до оголошення військового стану в повітах. У другій телеграмі, від 29 грудня 1905 року, сповіщалося, що в Зіньківському повіті повстанці силою вигнали всю поліцію[5]. В Лютенських Будищах вони забирали поміщицькі землі, вирубували поміщицький ліс, косили державні луки.

Революція 1905—1907 рр. зазнала поразки, і мрія трудящих селян про землю лишилася не здійсненою. Рік у рік у селі зростав земельний голод. Якщо в 1900 році в Лютенських Будищах налічувалося 458 малоземельних господарств, то в 1910 році їх стало вже 567 (з 948). Отже, понад 50 проц. селянських сімей не могли прожити з своїх ділянок. 34 господарства не мали чим їх обробити і засіяти. У 227 — зовсім не було худоби, а в 199 господарствах — робочої[6]. Бідняки, яких в селі налічувалося близько 3 тис. чоловік (з 4725 жителів), мусили заробляти на життя, наймаючись до куркулів і поміщиків. Частина з них кожної весни вирушала на Катеринославщину, Кубань та в Крим, але часто поверталася з жалюгідними заробітками. Люди змушені були переселятися до Сибіру. Так, у 1910 році поїхали

[1] Кустари и ремесленники Полтавской губернии. По сведениям, собранным в 1898 и 1900 гг., Полтава, 1901, стор. 40.

[2] Волости и гмины. 1890, XXXIII, Полтавская губерния, вып. 8, СПб., 1890, стор. 3.

[3] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 г.. Зеньковский уезд, Полтава, 1906, стор. 86—87.

[4] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 440, арк. 234.

[5] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы, Х., 1957, стор. 140, 141, 144.

[6] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Зеньковский уезд, Полтава, 1913, стор. 98—163, 166—167.

туди шукати кращої долі бідняки А. Назаренко, Ю. Красицький, М. Сідаченко та багато інших.

Проведення царським урядом столипінської аграрної реформи ще більше посилило майнове розшарування селянства, сприяло зміцненню куркульських господарств. У 1910 році багатіям належало в Лютенських Будищах 69 вітряків, 5 кузень та гамарень (металоливарних майстерень), 5 олійниць, 3 невеличкі цегельні заводи та 7 крамниць. Вони зосередили у своїх руках більше половини землі. 15 куркульських господарств виділилися на хутори.

Перша світова імперіалістична війна лягла важким тягарем на плечі трудящих. На фронтах загинуло близько 200 жителів Лютенських Будищ. Скориставшись з тяжкого становища селянських сімей, у яких чоловіки були мобілізовані до армії, куркулі прибирали до своїх рук їхні землі. Багатьом селянським сім'ям хліба вистачало тільки до нового року, а потім починався голод. З ним приходили і хвороби — тиф, туберкульоз тощо. А лікувати людей не було кому. До війни в селі працював фельдшер, проте в 1916 році його забрали на фронт, і жителі лишилися без медичної допомоги[1].

Бідняки терпіли від голоду, хвороб, непосильної праці. До того ж, їх гнітила темнота. З давніх-давен у селі була маленька школа, де дяк навчав грамоти кількох хлопчиків за горщик каші. У 1779 році в Лютенських Будищах засновано однокласну церковнопарафіяльну школу, де навчалося 40 учнів — переважно діти заможних козаків і міщан. У 1882 році на 4133 жителів села припадало всього 228 письменних, з них 13 селян[2]. Наприкінці XIX століття в селі працювало 2 початкові земські училища, де навчалися 179 дітей. Але закінчували їх далеко не всі школярі. Так, у 1900 році в першому училищі з 108 хлопчиків і 12 дівчаток одержали атестати всього 13 хлопчиків та 4 дівчинки. Під час війни кількість учнів різко скоротилася. Діти бідняків, яких у селі була переважна більшість, мусили працювати в наймах. Багато з них осиротіло.

Населення проклинало війну, проклинало царський уряд, який її проводив, і звістку про повалення самодержавства зустріли в селі з великим задоволенням.

18 червня 1917 року в Лютенських Будищах був створений земельний комітет, до якого ввійшли найбільш революційно настроєні селяни — П. Є. Цьома, Н. Є. Цьома, Т. М. Гусак, С. Д. Щербаченко. Наприкінці серпня жителі обрали волосну Раду селянських та солдатських депутатів. Її головою став П. Є. Цьома, членами — солдати Д. Т. Ніценко, С. П. Будко та інші. У вересні 1917 року земельний комітет відібрав у орендаря Бутовича 76 десятин землі, яка належала попу І. Фесині. Її було роздано найбіднішим селянам. Однак ця земля не могла задовольнити всіх нужденних. Селяни Лютенських Будищ і далі терпіли від безземелля, бо і поміщики, і той самий Бутович, що мав 200 десятин, зберегли свої маєтки[3].

Тільки Велика Жовтнева соціалістична революція розв'язала земельне питання на користь трудящого селянства. Радянська влада в Лютенських Будищах була встановлена у січні 1918 року, а вже у лютому 1918 року селяни прийняли постанову про конфіскацію поміщицької і частково куркульської землі, худоби, сільськогосподарського реманенту, перерозподіл громадської землі, допомогу бідним селянам тяглом і посівним матеріалом. Але здійсненню цієї постанови перешкодили австро-німецькі загарбники, що у квітні 1918 року окупували село. Українські націоналісти та німецькі окупанти з участю місцевих куркулів і попа чинили жорстокі розправи над населенням. Невдовзі після захоплення Лютенських Будищ німці та гайдамаки силою зігнали до волосного правління все доросле населення і заарештували близько 70 чоловік. З них за доносами куркулів було кинуто до в'язниці 40 активних борців за Радянську владу.

---

[1] Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 год, Полтава, 1916, стор. 158.
[2] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. I, стор. 31 (додатки).
[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 1412, оп. 1, спр. 24, арк. 2—4; спр. 58, арк. 46; спр. 179, арк. 26, 33.

Активні учасники боротьби за встановлення і зміцнення Радянської влади в с. Лютенських Будищах.

П. П. Ніценко

А. К. Попович

Г. В. Удовиченко

П. С. Андрущенко

Вороги влаштували справжнє полювання на моряка-революціонера З. І. Захарченка, який у травні 1918 року повернувся до рідного села з Севастополя. Навколо нього згуртувалися найбільш сміливі і відважні юнаки та дівчата, які проводили серед селян революційну агітацію, закликаючи їх не коритися загарбникам, не платити контрибуцію, що була накладена на селян, розправлятися зі зрадниками — куркулями і попом. 5 серпня 1918 року каральний загін націоналістів, який привів у село син місцевого попа, схопив З. І. Захарченка та двох його товаришів — С. П. Захарченка та І. І. Тимченка. Наступного дня карателі розстріляли відважного ватажка молоді. Двом іншим вдалося втекти.

Після краху німецького окупаційного режиму на Україні владу в Лютенських Будищах захопили петлюрівці (кінець листопада 1918 року). Для боротьби проти них в селі створено бойову групу в складі Т. Н. Цьоми (керівник), О. Ф. Ємця, С. П. Будка, А. К. Поповича та інших. Коли до Зіньківського повіту підійшли частини Червоної Армії, ця група очолила повстання селян проти українських націоналістів. Наприкінці січня 1919 року в Лютенських Будищах відновлено Радянську владу. В лютому в селі утворився комуністичний осередок на чолі з Т. В. Лукашем[1]. Були зроблені перші кроки у налагодженні мирного життя в селі — проведено весняні польові роботи, засіяно поля. Але в липні в Лютенські Будища вдерлися денікінці. Частина активістів села влилась у кавалерійський дивізіон Зимбатова, а В. М. Шевченко, А. К. Попович, С. П. Будко та інші — у партизанський загін Федорченка.

В грудні 1919 року Червона Армія з допомогою партизанів визволила Полтавщину від денікінців. 8 грудня їх вигнали з Лютенських Будищ, а вже 10 в селі було обрано волосний революційний комітет. До його складу ввійшли П. П. Ніценко (голова волревкому), Д. А. Шпигоцький (завідуючий земельним відділом), В. М. Шевченко (завідуючий відділами освіти та запису актів громадянського стану). Волревком взяв на облік поміщицьку і частково куркульську землю, продовольчі запаси, тяглову силу, сільськогосподарський реманент тощо. Землі поміщиків Кальницького, Любарського, Сінечової було розподілено між бідняцькими господарствами з розрахунку 0,5—1 десятина на їдця. Всього селяни Лютенських Будищ одержали від Радянської влади додатково 1228 десятин орної землі. Для забезпечення населення будівельним матеріалом під вирубку відведено ділянки лісу в урочищах Пожар та Довжок[2].

Величезну роботу по революційній перебудові села проводив комуністичний осередок на чолі з секретарем Ярошеєм (потім його змінив Т. В. Лукаш). На початку 1921 року в осередку налічувалося 2 комуністи і 26 кандидатів, а в березні — вже 30 членів партії[3]. Комуністи становили більшість у складі Лютенсько-Будищанської волосної

---

[1] Газ. «Голос коммуниста», орган Полтавського губернського і міського комітетів КП(б)У, 26 лютого 1919 р.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1865, оп. 1, спр. 156, арк. 22, 28.

[3] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп 1—6, спр. 643, арк. 5; спр. 662, арк. 6.

Ради селянських депутатів, обраної навесні 1920 року. Головою волвиконкому був активний борець за Радянську владу більшовик П. П. Ніценко.

Рік у рік зростала чисельність комуністів, міцнів їх авторитет і посилювався вплив на життя села. Їх вірним помічником був комсомольський осередок, створений у жовтні 1920 року в складі 15 чоловік. Перші організаційні збори комсомольців провів більшовик Т. В. Лукаш. Секретарем осередку одностайно обрали Г. В. Удовиченка.

Комсомольці разом з комуністами подавали допомогу Раді селянських депутатів у виконанні планів хліброзверстки, організовували червоні валки для відправки продуктів на заготівельні пункти, супроводили їх до місця призначення, не раз даючи відсіч куркульським бандам, які робили спроби захопити хліб. Вони були активними учасниками групи самоохорони, створеної партійним осередком для захисту села від наскоків бандитів. Цю групу, до якої входило 70 чол., очолював голова волвиконкому комуніст П. П. Ніценко.

У 1920—1921 рр. Зіньківський повіт був ареною боротьби з бандами Христового, Мандика, Махна та іншими. Бандити грабували селян, вбивали партійних і радянських працівників. Тричі на Лютенські Будища нападала банда Махна. 1 січня 1920 року махновці зарубали 22 радянських активістів, які брали участь у розподілі землі, і серед них Настю Товстоноженко, Терентія Гусака, Максима Білика, Максима Кравченка, Григорія Яхна, Григорія Шпигоцького, Дем'яна Ярмоша, Арсентія Турчина, Наума Шаповала[1]. В серпні 1920 року банда Христового розгромила волвиконком, у грудні вбила селянина Л. Вітра, пограбувала сім'ї червоноармійців.

28 травня 1921 року об'єднаний загін групи самоохорони і міліції розбив банду П. Турчина і примусив її відступити. Але в ніч на 26 серпня бандити знову напали на село і спалили будинок заступника секретаря партосередку Т. Н. Цьоми. Лютенсько-будищанська і бірківська групи самоохорони догнали їх у Феньковій балці і знищили. У боротьбі з бандою Христового брали участь комсомольці — Г. В. Удовиченко, П. С. Андрущенко, С. М. Папуга, А. Я. Бражник, Т. А. Сидоренко та інші.

Активну роль в ліквідації куркульського бандитизму відіграв комітет незаможних селян, створений у травні 1920 року. Його очолював колишній робітник Катеринославського металургійного заводу Я. А. Шингацький. Комнезам об'єднував 300 селян — бідняків і середняків. Він був опорою Радянської влади на селі, активним провідником політики партії та Радянського уряду. КНС дбав про забезпечення селян-бідняків посівним матеріалом, тягловою силою і реманентом. З його участю навесні 1921 року в Лютенських Будищах було створено машинопрокатний пункт, 2 майстерні-кузні, роздано незаможникам 12 тис. пудів зерна[2].

Комнезам допомагав партійній і комсомольській організаціям боротися з куркулями, заготовляти хліб для Червоної Армії, населення промислових центрів і тих губерній, що потерпіли від посухи. Тільки 11 квітня 1922 року для голодуючих було зібрано 100 пудів зерна. Активісти села виявили і відібрали у куркулів 270 десятин

[1] Газ. «Правда Зіньківщини», 1 вересня 1957 р.

[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—6, спр. 662, арк. 6.

Делегати Зіньківської райпартконференції від партійної організації с. Лютенських Будищ (травень 1933 р.).

Колгоспники артілі «Ленінський шлях» с. Лютенських Будищ придбали першу автомашину (1934 р.).

утаєної землі. Комсомольці і комнезамівці направляли кращих своїх товаришів у Червону Армію, шефствували над військовими частинами[1].

На кінець відбудовного періоду в селі було ліквідовано наслідки післявоєнної розрухи, відновлено посівні площі, досягнуто довоєнних врожаїв. Однак, урожаї лишалися низькими — 50—60 пудів зернових з десятини. Селяни бачили один шлях до заможного життя — кооперування дрібних одноосібних господарств. У березні 1927 року в Лютенських Будищах було організовано першу сільськогосподарську артіль «Надія». Її головою обрали комуніста А. К. Поповича. В артілі налічувалося 39 членів, з них працездатних — 15 чоловік. Всієї придатної землі було 47,8 десятини. Худоби — 21 голова, з них робочих коней і волів — 5, свиней — 13 голів[2].

У грудні 1929 року 8 активістів села — Б. С. Шевченко, М. Д. Попович, Й. П. Білик, О. Ф. Ємець та інші — організували товариство спільного обробітку землі «Перемога». Згодом ТСОЗ перейшов на статут сільськогосподарської артілі. Протягом 1930 року в селі організувалося ще 9 колгоспів. Тоді ж створено машинно-кінну станцію, в розпорядженні якої були коні, плуги, кінні сівалки тощо. Наступного року дрібні артілі об'єднались в 4 колгоспи — «Перемога», «Ленінський шлях», «Нове життя» і «Надія» (згодом перейменований на артіль ім. Кірова). Комуністи села організували групи сприяння завершенню колективізації. Очолювали їх П. І. Подоба, М. І. Гусак, Ф. П. Кириченко, М. Д. Попович, Г. С. Мильченко та інші. В результаті роботи цих груп до Ленінських днів у січні 1931 року 40 одноосібників подали заяви про вступ до колгоспів[3]. У цьому ж році було завершено суцільну колективізацію селянських господарств.

Переборюючи організаційні і господарські труднощі, лютенсько-будищанські колгоспи з кожним роком дедалі міцніше ставали на ноги. Особливо успішно розвивався колгосп ім. Кірова, де головою був активний учасник боротьби за Радянську владу М. М. Шевченко. Вже у 1935 році артіль стала однією з передових у районі. Її доход дорівнював 185 тис. крб. Через 2 роки він зріс у 4 рази. Тільки на оплату

---

[1] ЦДАЖР УРСР, ф. 257, оп. 1, спр. 129, арк. 1, 4—5.

[2] «Статистика Полтавщини в нових її межах», 1929, № 21, стор. 64—69; газ. «Правда Зіньківщини», 1 вересня 1957 р.

[3] Газ. «Більшовик Зіньківщини», 15 січня 1931 р.

трудоднів було виділено 371 тис. крб. Колгосп збудував конеферму, механічну майстерню, кузню. В 1939—1940 рр. члени артілі зібрали чудові врожаї — понад 100 пудів зернових з кожного гектара. Успішно розвивалося тваринництво. Колгосп мав 250 коней, 46 волів, близько 500 свиней. Артіль демонструвала своїх високопородних свиней на Всесоюзній сільськогосподарській виставці 1940 року[1].

Багато уваги парторганізація і правління колгоспу приділяли підготовці спеціалістів. 40 чоловік училося на трактористів, 30 юнаків і дівчат — у технікумах та інститутах. Троє стали лікарями, 2 — інженерами тощо.

За роки керівництва колгоспом (з 1929 р.) Шевченко виріс у визначного господарського і громадського діяча. Він був учасником II Всесоюзного з'їзду колгоспників-ударників 1935 року, а в 1938 році його обрали депутатом Верховної Ради СРСР.

За час довоєнних п'ятирічок докорінно змінилися методи обробітку землі в артілях. У 1935 році машинний і тракторний парк МТС обробляв уже 85,4 проц. посівної площі колгоспів, а в 1939 році — 99,3 процента[2].

Багатіли артілі, поліпшувався добробут колгоспників, зростав їх культурний рівень. Протягом першої і другої п'ятирічок в селі було ліквідовано неписьменність, запроваджено загальне початкове навчання.

У 1938 році колгоспи побудували на свої кошти новий двоповерховий будинок для школи-семирічки. Заново було укомплектовано шкільну бібліотеку, обладнано фізичний і природничий кабінети. Велика культурно-масова робота проводилася в сільському клубі, де працювали самодіяльні гуртки, читалися лекції, демонструвалися кінофільми.

Війна порушила мирне життя радянських людей. Багато чоловіків з Лютенських Будищ пішло захищати Вітчизну. А ті, що лишилися, брали участь в оборонних роботах, вступали у винищувальний батальйон, створений для боротьби з німецькими десантами.

Коли німецько-фашистські війська наблизилися до Полтавщини, Зіньківський районний комітет КП(б)У почав добирати людей для роботи в тилу ворога. Створювалися таємні продовольчі склади, один з яких містився на подвір'ї жителя Лютенських Будищ Я. Турчина. Для підпільної роботи в селі залишили члена

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 14 серпня 1957 р.
[2] Досягнення соціалістичного будівництва на Полтавщині. Полтава, 1939, стор. 63.

Драматично-музичний гурток колгоспу «Нове життя» с. Лютенських Будищ (1935 р.)

КПРС з 1919 року П. П. Ніценка, М. Ф. Чирка, П. І. Подобу, які до війни працювали в сільгоспартілі «Нове життя» та інших[1].

6 жовтня 1941 року Лютенські Будища були окуповані німецькими загарбниками. Але його жителі не схилили голови перед ворогом. Місцеві підпільники підтримували тісний зв'язок з партизанською групою В. Я. Сука і А. Й. Погребняка, яка діяла в Зіньківському районі. До її складу входили мешканці Лютенських Будищ — В. Я. Ніценко, М. М. Удовиченко, Н. О. Шаповал та інші. Партизани і підпільники писали відозви, проводили агітаційну роботу серед населення сіл Загрунівки, Хмарівки, Лютенських Будищ і Троянівки. Місцеве населення активно підтримувало народних месників — давало притулок, допомагало діставати розвідувальні дані, постачало одяг та продовольство. Безпосередню участь у переправі продовольства партизанам брали колгоспники А. С. Шевченко, П. К. Кравченко та М. Л. Пазиненко.

2 січня 1942 року гітлерівці і поліцаї оточили групу партизанів за 12 км від села в Скажениківському хуторі. У нерівному бою загинули П. П. Ніценко, В. Я. Ніценко та Н. О. Шаповал. Вороги привезли їх спотворені трупи в село і повісили біля сільської управи[2].

Гітлерівці завдали населенню Лютенських Будищ багато горя і страждань. Вони розстріляли і повісили 20 місцевих жителів, зокрема Д. І. Штепу, М. М. Удовиченка, М. Я. Мильченко, Я. П. Турчина, які діяльно допомагали партизанам. За зв'язок з партизанами фашисти закатували (у 1941 році) Ганну Скрипіль, за відмову від роботи на окупантів розстріляли М. С. Андрущенка. Гітлерівці вивезли на каторжні роботи до Німеччини 412 чоловік, розграбували майно жителів села і колгоспів, вивезли понад 760 голів худоби[3].

7 вересня 1943 року війська Воронезького фронту визволили Лютенські Будища від гітлерівських загарбників. Багато місцевих жителів пішло в армію. Понад 600 з них брало участь у визволенні від німецько-фашистських окупантів України, Кавказу, Білорусії, Польщі. За хоробрість і мужність 257 жителів села — учасників Великої Вітчизняної війни — нагороджені орденами і медалями.

Після вигнання окупантів трудівники села взялися за відбудову. Перш за все вони приступили до відродження колгоспів. Важка це була справа, бо окупанти вщент розграбували господарства артілей. Так, у колись багатому колгоспі ім. Кірова, який на всю область славився своїми тваринницькими фермами, не лишилося жодної корови, жодної свині. Чудом уціліли 40 коней, але й вони ледве трималися на ногах від виснаження. В артілі «Нове життя» (у 1945 році перейменованій на колгосп ім. Ватутіна) становище було ще гіршим. Тут налічувалось усього 11 коней і кілька лошат. У 1944 році колгосп придбав 1 корову, 3 вівці та 2 кози.

Люди не шкодували сил для відбудови артільної економіки. Так, лише за 3 місяці жінки, підлітки від 12 до 16 років і старі (всього 499 чоловік) виробили в артілі ім. Кірова понад 43 тис. трудоднів. За цей же час члени колгоспу «Перемога» (288 працездатних) виробили 16 667 трудоднів, а колгоспники артілі «Нове життя» (370 працездатних) — 20 683 трудодні[4].

До початку 1944/45 навчального року жителі села, головним чином комсомольці, відбудували школу. Вона стала значно кращою, ніж до війни. Навколо школи посадили парк.

Дбаючи про відбудову Лютенських Будищ, колгоспники не забували і про допомогу фронтові. Вони відправляли Радянській Армії хліб, активно передплачували воєнні позики. В одному тільки колгоспі «Ленінський шлях», за станом на 9 травня 1944 року, 124 колгоспники передплатили позику на 94,8 тис. крб. і вне-

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 214—215.
[2] Там же, оп. 9, спр. 230, арк. 214.
[3] Там же, арк. 216.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-6069, оп. 1, спр. 1, арк. 1—7.

сли готівкою 35,6 тис. крб. Член артілі «Нове життя» Г. К. Білан передплатив позику на 50 тис. крб., з яких 20 тис. вніс готівкою, крім того,— ще 32 тис. крб. на танкову колону «Визволена Полтавщина»[1].

Величезну роботу на селі проводили колгоспні партійні осередки. Незважаючи на їх нечисельний склад (в артілях: «Ленінський шлях» налічувалося 5 членів і 1 кандидат в члени КПРС, ім. Кірова — 4 члени партії і 2 кандидати, «Перемога» — 3 члени і 3 кандидати), комуністи були натхненниками і організаторами відродження зруйнованого війною господарства[2].

Виконуючи постанову відкритих партійних зборів від 23 грудня 1947 року про 100-процентне освоєння земель, комуністи колгоспу ім. Кірова посилили організаційну і політико-масову роботу. Було налагоджено наочну агітацію, майже щодня виходила стінгівка, де висвітлювалась боротьба колгоспників за високоякісний обробіток всієї землі, своєчасне проведення посівної і збиральної кампаній. Працюючи на полях і фермах, комуністи і комсомольці подавали приклад сумлінного ставлення до роботи, запалювали інших на трудові подвиги.

27 серпня 1950 року загальні збори членів артілей «Ленінський шлях» та ім. Ватутіна прийняли рішення про об'єднання обох колгоспів. 1 вересня до колгоспу ім. Кірова приєдналась артіль «Перемога». Отже з 4 колгоспів у селі утворилося 2, які стали називатися ім. Щорса та ім. Кірова. Укрупнення артілей сприяло ширшому впровадженню найновіших досягнень агротехніки в сільськогосподарське виробництво, кращому використанню потужної техніки тощо.

Історичні рішення XX з'їзду КПРС та наступні постанови пленумів ЦК КПРС з питань розвитку сільського господарства стали бойовою програмою для комуністів і всіх колгоспників села. В ювілейному 1957 році члени артілі ім. Кірова (голова М. М. Шевченко) першими в районі завершили всі сільськогосподарські роботи, виконали соціалістичні зобов'язання по підвищенню продуктивності громадського тваринництва. Вони одержали м'яса 1340 цнт, в т. ч. свинини — 675 цнт, молока — 705,9 тонни. Надої молока в середньому від корови становили 2850 кг[3].

За перемогу в соціалістичному змаганні колгоспові ім. Кірова було присуджено перехідний Червоний прапор райкому КП України і виконкому районної Ради депутатів трудящих[4]. Артіль не раз була учасницею Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Так, у 1954 році за досягнення в розвитку тваринництва її нагородили трьома бронзовими медалями і преміювали автомашиною ГАЗ-51. Наступного року — 2 медалями. В 1958 році колгосп був відзначений дипломом 2-го ступеня.

Уряд високо оцінив роботу керівників артілі. Голову колгоспу М. М. Шевченка було нагороджено орденом Леніна, заступника голови правління Г. Г. Мильченка — орденом Трудового Червоного Прапора[5].

Зміцненню економіки колгоспів дуже сприяло підвищення заготівельних цін на сільськогосподарські продукти, новий порядок кредитування артілей, запроваджені урядом. Завдяки цьому різко зросли доходи лютенсько-будищанських кол-

У червоному кутку молочно-товарної ферми колгоспу ім. Кірова с. Лютенських Будищ.

[1] Газ. «Правда Зіньківщини», 6 квітня та 9 травня 1944 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 3112, оп. 1, спр. 2, 3, 5; ф. 3107, оп. 1, спр. 4, 5, 11, 15, 17; ф. 3129, оп. 1, спр. 1, 4, 5.
[3] Полтавський облпартархів, ф. 3107, оп. 1, спр. 17, арк. 54—56.
[4] Газ. «Правда Зіньківщини», 9 лютого 1958 р.
[5] Газ. «Правда Зіньківщини», 9 березня 1958 р.

Потопає в зелені садків і скверів мальовниче село Лютенські Будища.

госпів, які за роки семирічки перетворилися на високорентабельні багатогалузеві господарства. Так, якщо в 1959 році артіль ім. Кірова одержала 437 тис. крб. доходу, то у 1965 році — вже близько 700 тисяч. Урожай зернових з 1 га посіву за цей час зріс з 20 цнт до 22 цнт, валовий надій молока — з 8352 цнт до 10 131 цнт. В останньому році семирічки артіль мала 1,5 тис. голів великої рогатої худоби.

Нових успіхів добилися члени артілі ім. Кірова у 1966 році. При посівній площі в 1138 га валовий збір зерна в колгоспі становив 22,7 тис. цнт, на 100 га сільськогосподарських угідь було одержано м'яса по 94 цнт, молока — по 424 цнт (при плані 395).

Не відстають від кіровців і трудівники артілі ім. Щорса, якою тривалий час керував орденоносець К. Я. Тягло. У 1966 році валовий збір зерна перевищував 29 тис. цнт. Пшениці зібрали по 23 цнт з га. На кожні 100 га одержано прибутку 24 040 крб. Колгосп має близько 1,5 тис. голів великої рогатої худоби, 1100 свиней, понад 600 овець.

Великі доходи, які одержують артілі від рільництва і тваринництва, дають можливість збільшувати неподільні фонди, краще озброїти господарства технікою, проводити велике будівництво, підвищувати оплату праці колгоспників. У 1966 році неподільний фонд колгоспу ім. Кірова дорівнював 1 млн. 276 тис. крб. (проти 1 млн. 90 тис. у 1965 році), а ім. Щорса — 1 млн. 127 тис. крб. На ланах обох колгоспів працюють 33 трактори, 22 комбайни, 28 автомашин та багато іншої техніки.

У селі трудяться 8 агрономів, 5 зоотехніків, 5 ветлікарів, 2 інженери, 2 плановики, 110 трактористів-машиністів, 30 шоферів. Усе це люди нових професій, яких не знало старе село.

15 років сумлінно працює в колгоспі ім. Щорса комбайнер М. І. Таран. У 1966 році при плані 350 га він скосив 463 га. Систематично перевиконують норми трактористи цієї артілі І. А. Дорошенко, Н. Н. Мильченко, І. А. Слинько. Поважають в селі одну з кращих доярок колгоспу ім. Кірова Г. І. Передерій, яка понад 20 років працює на фермі і рік у рік одержує понад 3 тис. літрів молока від кожної закріпленої за нею корови. Багато трудівників села нагороджені срібними та бронзовими медалями як учасники сільськогосподарських виставок. Це М. Д. Тесля, О. Й. Литвиненко, П. Н. Саєнко, Ю. Ф. Кривобок та інші.

За невтомну і самовіддану працю орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено Г. С. Величко[1]. Вона очолила групу ентузіастів, яка розгорнула боротьбу

[1] Газ. «Прапор комунізму», 18 вересня 1966 р.

з ерозією грунтів. За 20 років було посаджено 300 га лісу, укріплено схили ярів. Нині навколо Лютенських Будищ шумлять чудові гаї.

Зеленим і красивим стало село. Тут провадиться велике будівництво господарських і житлових приміщень. За післявоєнні роки в Лютенських Будищах споруджено 2 електростанції, цегельний завод, лісопильню, 2 механічні млини, 2 стайні, 13 корівників, 6 телятників, 9 свинарників, 5 птахоферм, вівчарню. За семирічку колгоспники спорудили 312 житлових будинків, критих черепицею, залізом та шифером. Село повністю електрифіковане і радіофіковане.

Заможно і культурно живуть люди. У 1966 році в артілі ім. Кірова колгоспники одержали на 1 людино-день по 3 крб. 40 коп., а в колгоспі ім. Щорса — по 4 крб. 50 коп.[1] Завдяки великим доходам, трудящі мають можливість купувати цінні речі. Тільки за 1966 рік вони придбали 56 телевізорів, близько 30 радіоприймачів, 40 велосипедів, 7 мотоциклів, багато швейних машин тощо. Щорічний товарооборот лютенсько-будищанського сільського споживчого товариства обчислюється в 500—600 тис. карбованців.

Добре налагоджено в селі медичне обслуговування населення. За останні роки тут розширено лікарню, збудовано приміщення для аптеки. У медичних закладах працюють 2 лікарі і 11 чоловік середнього медперсоналу. В Лютенських Будищах є 3 дитячі садки на 139 місць.

Давно вже немає в селі неписьменних. У середині 50-х років лютенсько-будищанська школа стала десятирічкою. У 1957 році 55 її випускників вперше одержали атестати зрілості. Майже всі вони лишилися працювати в колгоспах.

У 1966/67 навчальному році за шкільні парти сіло близько 600 учнів. Їх навчають 36 педагогів, половина з них — уродженці Лютенських Будищ. При школі є інтернат і їдальня, де діти харчуються безплатно. Добре поставлена позашкільна робота. Працюють численні гуртки — технічної творчості, хімічний, географічний, літературний тощо. В музикальному гуртку діти вчаться грати на народних інструментах і фортепіано. У школі випускають рукописний журнал «Пролісок», де вміщуються кращі вірші, нариси, гуморески учнів. Школярі листуються з відомим українським радянським поетом М. П. Бажаном, батько якого народився в Лютенських Будищах, куди не раз приїздив сам поет до свого діда. Бажан охоче допомагає порадами юним талантам, подарував їм кілька своїх книг з автографами.

При школі створено консультативний пункт, де вчителі систематично подають допомогу тим, хто заочно здобуває спеціальну середню і вищу освіту. А таких у селі налічується 60 чоловік. У 1966 році правління артілі ім. Кірова відрахувало на навчання колгоспників близько 1800 крб., а ім. Щорса — 2500 карбованців. За кошти артілей в інститутах навчаються зоотехнік А. П. Гусак, будівельник Д. Н. Бондарчук, санітар І. Е. Попович та інші.

Чимало жителів села, нащадків колишніх бідняків, здобувши вищу освіту, працюють науковцями. Так, П. П. Передерій — викладач Харківського політехнічного інституту, В. С. Рижий — старший викладач Харківського університету. Уродженець Лютенських Будищ скульптор Д. П. Попович за проханням піонерів села зробив макети пам'ятників місцевим партизанам і радянським воїнам, що загинули в боротьбі з німецько-фашистськими окупантами. Ці пам'ятники будуть споруджені в центрі Лютенських Будищ.

Велика культурно-масова робота проводиться в 3 клубах села. В кожному з них є духовий оркестр, хорові, драматичні та інші самодіяльні колективи. При клубах діють бібліотеки, книжковий фонд яких становить майже 13 тис. примірників. У селі на громадських засадах працює історико-краєзнавчий народний музей, який є кращим у районі. Партійні організації обох лютенсько-будищанських колгоспів уміло використовують музей для виховання молоді. Комуністи, яких в Лютенських Будищах налічується 70 чоловік, керують всім господарським, культурним

[1] Звіти колгоспів ім. Кірова і ім. Щорса за 1966 р.

і громадським життям села. Активними помічниками партійної організації є комсомольці. Їх в селі 276. 90 проц. членів партійної і комсомольської організацій працюють безпосередньо у сфері виробництва — на колгоспних ланах і фермах.

Велику організаційну і виховну роботу в селі проводить місцева Рада. До її складу трудящі Лютенських Будищ обрали найдостойніших людей, які подають приклад самовідданої праці. Це І. О. Боклаг — завідуючий молочно-товарною фермою колгоспу ім. Кірова, М. І. Гусак — доярка цього ж колгоспу, М. К. Рижа — ланкова артілі ім. Щорса та багато інших. Усі 38 депутатів сільської Ради регулярно зустрічаються з виборцями для роз'яснення постанов і рішень партії та уряду, беруть активну участь у розгляді заяв трудящих тощо. На своїх засіданнях депутати сільради розв'язують найважливіші питання, пов'язані з господарським життям села, виконанням колгоспами зобов'язань по продажу державі сільськогосподарської продукції тощо. При Раді працюють 4 постійно діючі комісії — шляхового будівництва, благоустрою села, культурно-освітня і бюджетно-фінансова. Багато зусиль докладають члени комісій і самі жителі для наведення чистоти і зразкового порядку в селі. На тваринницьких фермах та у тракторних бригадах створені депутатські пости.

Активну роботу в селі проводять дільничний комітет первинної організації Червоного Хреста, товариські суди, народні дружини, жіночі, клубні і бібліотечні ради.

У Лютенських Будищах є рада, яка сприяє впровадженню нових радянських обрядів. Вона налічує 11 чоловік. Очолює її Н. П. Гусак. Члени ради допомагають організувати комсомольсько-молодіжні весілля, урочисті проводи юнаків до Радянської Армії, Свята врожаю тощо.

Міцно входять в життя молоді села вечорниці. Юнаки і дівчата співають українських та російських пісень, танцюють, влаштовують ігри, з інтересом слухають спогади старих більшовиків.

Жителі Лютенських Будищ здавна славляться своєю гостинністю. Особливо тепло вони приймали у 1964 році делегації з Угорщини і Чехословаччини. Трудівники села з гордістю розповідали про свої досягнення, показували гостям господарства колгоспів, нові житлові будинки, ділилися планами на майбутнє.

Головну увагу колгоспники Лютенських Будищ приділяють успішному виконанню рішень XXIII з'їздів КПРС та КП України, зміцненню артільної економіки, розвитку сільськогосподарського виробництва.

Н. Х. ПАЙДЕМ

ОПІШНЯ

Опішня — селище міського типу, центр Опішнянської селищної Ради, якій підпорядковані населені пункти Бухалівка, Васьки, Вільхове, Вінтенці, Говтва, Деряги, Діброва, Карабазівка, Кирякове, Коржівка, Мацки, Міські Млини, Шкідинівка, Яблучне. Розташована на підвищеному правому березі річки Ворскли, за 35 км на південь від Зінькова. Через селище пролягає шосе Полтава—Диканька—Зіньків—Гадяч. Населення — 9,5 тис. чоловік.

Місцевість, де розташована Опішня, була заселена з давніх-давен. На цій території, поблизу річки Ворскли, збереглися рештки поселення скіфських часів (V—III століття до н. е.). У центрі Опішні, в урочищі Городище, розкопано 14 напівземлянок слов'янського поселення VIII—X століття н. е.[1].

---

[1] И. И. Ляпушкин. Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа. Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 104, 1961, стор. 93—94, 268—304.

Опішня — один з найдавніших населених пунктів України. Вже у «Книге большому чертежу» (XVII ст.) говориться про старовинні укріплення Опішні. На карті Боплана вона зазначена як місто[1]. Назва її, мабуть, пов'язана з наявністю тут покладів гончарної глини — опоки.

Напередодні визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі (1648—1654 рр.) Опішня входила до володінь І. Вишневецького. Під час війни з Опішні, як і з багатьох інших населених пунктів Лівобережжя, «казацкие атаманы и полковники, и сотники со всеми казаками пошли к казацкому гетману Богдану Хмельницкому стоять войною против ляхов». У ході визвольної війни владу польських панів на Лівобережній Україні було ліквідовано. Але їх місце незабаром зайняли українські і російські феодали. Так, Б. Хмельницький одержав від царського уряду в особисту власність місто Гадяч з навколишніми селами та містечками, в т. ч. й Опішню[2].

На той час Опішня («місто Опушлинське») була досить значним населеним пунктом. Про це свідчить хоча б список її жителів, які присягли на вірність Росії у 1654 році. Серед них були сотник, отаман, осавул, писар, війт, 333 козаки і 315 міщан — всього 653 чоловіка[3]. До списку, звичайно, не потрапила міська біднота, яка становила більшість населення.

В системі військово-адміністративного управління, створеного в ході визвольної війни, Опішня була центром Опішнянської сотні, яка спочатку входила до Гадяцького, а потім до Полтавського, Зіньківського і знов до Гадяцького полків. У 1781 році Опішня ввійшла до складу Гадяцького повіту Чернігівського намісництва, в 1796 році — до Малоросійської губернії.

Опішняни ніколи не стояли осторонь від боротьби народних мас України проти іноземних загарбників та їх пособників, проти феодальних гнобителів. Вірне своїй присязі Росії, населення Опішні брало активну участь у повстанні 1658 року під проводом Мартина Пушкаря проти гетьмана І. Виговського, що намагався повернути Україну під владу Польщі. Під час повстання народних мас 1668 року недалеко від Опішні був убитий гетьман Брюховецький, який зрадив свій народ, домовившись з турецьким султаном про спільну боротьбу проти Росії[4].

Під час селянської війни під проводом Степана Разіна уродженець Опішні Олексій Хромий — побратим Разіна (на Дону його звали Лесько Черкашенін) зібрав на Слобідській Україні тисячний загін повстанців. Боярин Ромодановський у 1670 році доповідав царю про намір Хромого «итить через Валки на Мурахву, на Колонтаев и к Опошне для того, что де он, Алешка, бывал жителем Опошенской и жена его ныне в Опошне и чтоб ему, идучи черкаскими городами, собрать войска и итить войною под твои, великий государь, украинские города». Ромодановський вимагав від гетьмана Лівобережної України Дем'яна Многогрішного захопити «жену Хромого и его, Алешку, буде он в Опошне объявитца»[5]. Отаман Хромий загинув на Дону під час нападу козацької старшини на Кагальник.

Опішня була місцем зосередження російських і українських військ під час воєнного походу проти турок і татар у 1697 році. Там відбулася воєнна рада, якою керував боярин Я. Ф. Долгорукий.

Жителі Опішні були активними учасниками народної війни на Україні проти шведських загарбників та мазепинців у 1708—1709 рр. Взимку 1709 року Мазепа

---

[1] Л. В. Падалка. Древние земляные сооружения в Полтавской губернии. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 1, Полтава, 1905, стор. 174—175.

[2] К. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х рр. XVII ст., К., 1960, стор. 92.

[3] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы, т. III, М., 1954, стор. 539.

[4] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем, вып. 1, Полтава, 1901, стор. 240.

[5] К. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х роках XVII ст., стор. 333—338, 360—361.

Майстри опішнянської кераміки.

Майстри опішнянського заводу «Художній керамік» та їх продукція.

Сім'я опішнянського гончара (кінець XIX століття).

викликав сотників у Ромни і наказав збирати для шведських військ провіант. Опішнянський сотник був серед тих, хто не погодився виконати це розпорядження.

Населення Опішні вело партизанську війну проти ворога. 25 лютого, коли загін шведів переправився на лівий берег Ворскли «для искания провианту», селяни і міщани вбили офіцера і 20 солдатів, а квартирмейстера взяли в полон. Місцеві жителі допомагали росіянам у великих воєнних операціях проти шведів під Опішнею. Група російських військ, яка просувалася по лівому берегу Ворскли, 7 травня форсувала річку в районі сіл Лихачівки та Міських Млинів і з допомогою опішнян захопила місто. В цьому бою багато шведів загинуло, а 750 — росіяни взяли в полон. Вони звільнили полонених російських солдатів та офіцерів і кілька сот місцевих жителів, зігнаних в Опішню шведським командуванням для спорудження укріплень. Після цього російські війська залишили місто. Але мета операції була досягнута. Шведи відтягли сюди частину своїх сил, ослабивши наступ на Полтаву. Незабаром ворог відступив від Опішні, спаливши її доценту[1].

Як свідчать історичні джерела, опішняни брали участь у будівництві Ладозького каналу. За наказом царського уряду опішнянська сотня в 1722 році послала на будівництво 232 чол. Це була, головним чином, козацька голота, яка не мала коштів, аби відкупитися від цих робіт. Повернулося з них лише 70 чоловік.

Економічне становище населення Опішні характеризувалось значною майновою нерівністю. Так, за описом 1785 року, 22 господарства зовсім не мали орної землі, їм належало тільки 32 десятини сіножатей, у 17 — було 29 десятин орної землі і 20 десятин сіножатей, 6 — мали 24 десятини орної землі і 80 десятин сіножатей. 4 великих господарства були власниками 27 десятин орної землі і 50 десятин сіножатей.

За матеріалами ревізії 1835—1838 рр., населення Опішні поділялося на «достатніх» (114 сімей), «посередніх» (293 сім'ї), «бідних» (614 сімей) і тих, що нічого не мали (93 сім'ї). Із 943 дворів Опішні 379 належали хліборобам, решта кравцям, шевцям, ковалям, ткачам, колісникам, теслярам та іншим ремісникам. У тому ж джерелі зазначалося, що у селянина Василя Стружки (6 душ сім'ї) «нема ніякого майна, а живе він у маєтку поміщиці Милорадович, в її хаті на хуторі». Степан Коваленко (йому 58 років, а синові 12) «нічого не має і проживає в богадільні». Микола Китриш теж був без господарства і жив «у сусідах» у козака Антона Єщенка. Тихін Китриш продав своє господарство в 1826 році Козловському, «який відкупився від кріпацтва», а Іван Китриш — поміщикові Коновалову. Багато жителів Опішні, які не мали чим прогодувати свої сім'ї, йшли на заробітки до Катеринославщини, Херсонщини, в Крим, на Дон[2].

У той час як основна маса селян і козаків Опішні зубожіла, невеличка купка заможних господарів рік у рік багатіла. Так, А. Іщенко в 1831 році скупив у місцевих жителів землі на 5 тис. крб. Цей багатій, який був власником трьох будинків в Опішні, займався чумацьким промислом. Щороку він привозив з Криму 10

[1] В. Е. Шутой. Борьба народных масс против нашествия армии Карла XII, М., 1958, стор. 360—362, 444.

[2] И. Ф. Павловский. Статистические сведения о Полтавской губернии сто лет назад. Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. 2, Полтава, 1906, стор. 151.

возів солі і 4 вози риби. Козак І. Сень купив у 3 дворян 40 десятин за 3250 карбованців[1].

В результаті розвитку товарно-грошових відносин Опішня перетворювалась на значний центр торгівлі продуктами сільського господарства, ремесел і промислів. Опішнянські купці і ті, що приїжджали із Зінькова, Гадяча, Полтави тощо, на базарах і ярмарках продавали свої товари і скуповували місцеві вироби, а також фрукти й овочі. Опішня славилась фруктовими садами. Особливий попит був на опішнянські сливи, які навіть оспівані І. П. Котляревським в «Енеїді». Фрукти (свіжі, а також квашені й сушені) вивозилися далеко за межі Полтавщини.

Завдяки тому, що поблизу Опішні були поклади високоякісної глини, населення займалось гончарством. Виробляли простий і полив'яний посуд, а також кахлі для печей. Гончарні вироби продавали на місцевих торгах і в крамницях, на міських і губернських ярмарках Полтавщини, а також відправляли партіями в інші райони країни, особливо на південь. Про значний розвиток Опішні свідчить наявність у селищі поштової станції і сільського парафіального училища[2].

У 1863 році в Опішні було 5674 жителі, з них 738 — колишні кріпаки. Згідно з місцевим положенням про поземельне влаштування поміщицьких селян, найвищий подушний наділ польової і присадибної землі в Зіньківському повіті становив 2 $^3/_4$ десятини. Однак селяни після розкріпачення одержали наділи, значно менші за розміром, та ще й на найгірших землях. За кожну десятину присадибної землі тимчасовозобов'язані селяни мали щороку платити поміщикам 5 крб. 10 коп., а за десятину польової землі — 2 крб. 50 коп. Крім того, вони мусили відробляти 21 день на панщині.

За даними подвірного перепису 1882 року, основну масу населення Опішні становили козаки — 1009 господарств. Державні селяни (колишні рангові) мали 33 господарства, тимчасовозобов'язані — 45 господарств, міщани — 78 господарств. Більшість селян і козаків терпіли від нестачі землі і робочої худоби. Так, із 1165 господарств у 37 зовсім не було землі, 415 мали тільки садибу, 318 — до 3 десятин, 168 — від 3 до 6 десятин. І тільки 227 господарств, яким належало від 6 до 20 і більше десятин, були вдосталь забезпечені землею. 261 господарство зовсім не мало чим обробляти землю, 87 — працювали в супрязі, 117 — наймали худобу в куркулів.

Безземелля примушувало селян і козаків шукати заробітку в наймах. 80 господарств заробляли хліб з снопа у заможних селян, 58 — існували тільки за рахунок роботи по найму далеко за межами Опішні[3].

Під впливом соціал-демократичної агітації і революційного руху пролетаріату боротьба селянства за землю набирала більш масового й організованого характеру.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. 222, оп. 1, спр. 674, арк. 2—23.

[2] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, ч. III, Полтава, 1852, стор. 101—103; «Полтавские губернские ведомости». Неофициальная часть, 1851, № 50.

[3] Сборник по хозяйственной статистике «Полтавской губернии, т. I, Зеньковский уезд, ч. 1, Полтава, 1882, стор. 66, 98—100, 186—188.

Опішня. Добування гончарної глини із «дудки».

Гончарний ряд на опішнянському ринку (кінець XIX століття).

У грудні 1905 року в Опішні відбувалися селянські заворушення. Одним із їх керівників був селянин М. А. Матюх. З липня 1906 року почалося заворушення в маєтку багатіїв Штанька і Микитенка, орендованому ними у цукрозаводчика Терещенка. Місцеві селяни заявили Штанькові: «Ми самі зберемо хліб за третій сніп, а коли ти на це не згоден, то силою заберемо». У Микитенка вони вимагали передати їм в оренду землю по 5 крб. за десятину. В конфлікт втрутилися місцеві власті. Були заарештовані селяни Ширшов, Троцький, Малявка та інші [1].

Столипінська реформа ще більше загострила класове розшарування і зубожіння селянства. За третім подвірно-господарським переписом 1910 року з 1562 описаних господарств Опішні 723 мали менше ніж по 1 десятині придатної для обробітку землі, 348 — від 1 до 3 десятин, 190 — від 3 до 6 десятин; 114 — від 6 до 15 десятин, 49 — від 15 до 25 десятин, 28 — від 25 до 50 і більше десятин. Переважна більшість сільських трудівників (1071 родина) не могла прожити з свого господарства і змушена була працювати в наймах. Так, із 165 сімей ішли в найми на цілий рік 118 чоловіків і 116 жінок; 359 чол. наймались на літні роботи [2].

Багато з тих, хто не міг прогодуватися з землі, намагались заробляти ремісництвом. У 1910 році в Опішні було 407 гончарів, які працювали у винятково тяжких умовах, по 12—14 годин на добу. Особливо багато сил витрачали вони на добування глини. Незважаючи на примітивні знаряддя, ремісники-гончарі виробляли чудовий посуд. Петербурзький професор П. А. Замятченський писав, що опішнянські гончарні вироби «відзначаються великою різноманітністю форм, малюнків, а також витонченістю. Вони відомі далеко на півдні Росії і розвозяться аж до Чорного моря». У 1912 році опішнянський посуд привернув до себе загальну увагу на виставці керамічної продукції в Полтаві. На другій Всеросійській виставці вироби опішнянських гончарів — В. Козака, Ю. Резніка, Ф. Червінки, В. Поросного — були відзначені преміями. Талановиті майстри прославили Опішню на всю Україну. Але місцеві власті зовсім не дбали про те, щоб вони мали гідну зміну,

[1] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 255, арк. 3—9.
[2] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Зеньковский уезд, Полтава, 1913, стор. 98—101.

М. Н. Суконька — перший голова Опішнянського волосного ревкому. Розстріляний німецькими загарбниками у 1918 р.

щоб тут і далі розвивалося керамічне виробництво. У 1910 році земство закрило єдину майстерню — школу гончарів, що існувала в селі з 1894 року[1].

Крім гончарів, у 1910 році в Опішні було 30 теслярів, 140 кравців і картузників, 590 шевців, 19 бондарів і колісників, 21 столяр, 15 ковалів і слюсарів, 13 чинбарів, 43 ткачі, 6 шаповалів, 230 візників[2]. Серед ремісників траплялися і дуже багаті, які широко застосовували найману працю. У них працювало 556 чоловік[3].

Жорстока експлуатація, виснажлива праця, яка не забезпечувала навіть напівголодного існування, безпросвітні злидні, політичне безправ'я,— ось що характеризувало становище трудящих Опішні. У їхньому середовищі назрівав класовий протест. Революційну роботу серед селян і ремісників у роки першої світової війни проводив син опішнянського селянина-бідняка А. І. Заливчий. На превелику силу йому вдалося здобути середню освіту і вступити на юридичний факультет Харківського університету. З Харкова він систематично приїздив до Опішні, привозив революційну літературу, проводив бесіди з молоддю. У січні 1916 року Андрія Заливчого заарештували і вислали в Тургайський край, звідки він повернувся у 1917 році.

Революційну агітацію серед трудящих Опішні проводив і виходець із селян М. Н. Суконька. Після 1910 року він працював на Катеринославщині, брав активну участь у страйковій боротьбі робітників. Під час світової війни Михайло Суконька став більшовиком. Він був активним учасником Лютневої буржуазно-демократичної і Великої Жовтневої соціалістичної революцій. Повернувшись на початку 1918 року до Опішні, М. Н. Суконька очолив Опішнянський волосний ревком, який підняв трудящих села на боротьбу проти Центральної ради. Радянську владу в Опішні було встановлено 12 січня 1918 року.

Проводячи в життя ленінські декрети, ревком почав брати на облік землю і майно поміщицьких та великих куркульських господарств і розподіляти їх серед незаможних селян. У колишньому маєтку поміщика Рубінштейна передбачалося відкрити школу. Та діяльність радянських органів перервав наступ на Україну німецьких окупантів.

Зважаючи на загрозу окупації, в Опішні було організовано загін самооборони. Коли поблизу села точились бої з німецькими окупантами і гайдамаками, місцеві контрреволюційні елементи арештували членів ревкому М. Н. Суконьку, О. Мороховця, В. Панченка, Т. Донця та інших. Захопивши у квітні 1918 року Опішню, німці розстріляли ув'язнених. У грудні 1918 року загинув А. І. Заливчий, який у складі червоногвардійського загону брав участь у бою з петлюрівцями в Чернігові (нині одна з вулиць Опішні названа його ім'ям).

Боротьбу опішнян проти німецьких окупантів очолила більшовицька партійна організація, створена на початку 1918 року.

Наприкінці цього ж року Опішня була визволена від німецьких інтервентів, але владу захопили петлюрівці. Після розгрому на Україні військ Директорії в Опішні 26 січня 1919 року знов утворився волосний ревком. До його складу вхо-

[1] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Зеньковский уезд, Полтава, 1913, стор. 98—101.

[2] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, Малороссия, СПб., 1903, стор. 182, 426.

[3] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 255, арк. 3—9.

дили: Є. Середа (голова), П. Кандзюба, О. Кононенко, М. Матюх та ін. Ревком відразу почав наділяти безземельних і малоземельних селян землею, в міру можливості забезпечував їх насінням, реманентом, робочою худобою. 29 березня селянські збори прийняли рішення організувати в колишній економії Рубінштейна промислово-землеробську комуну. Її головою став секретар Опішнянської партійної організації І. П. Пікулєв[1].

У травні 1919 року партійна організація налічувала 60 членів партії і співчуваючих. Комуністи проводили серед населення велику виховну і культурно-освітню роботу. З їх ініціативи було відкрито пролетарський клуб з читальнею. 19 березня 1919 року на своїй конференції комуністи Опішнянської волості прийняли рішення про вшанування пам'яті борців, що загинули в боях за Радянську владу. Тоді ж прах М. Н. Суконьки та інших було перенесено в центр Опішні, а в 1921 році на місці їх розстрілу споруджено пам'ятник.

Влітку 1919 року опішнянам знов довелося взятися за зброю. На цей раз вони боролися проти денікінців. Захопивши Опішню, білогвардійці розстріляли 12 чоловік і сімох кинули в катівні. Але боротьба проти ворога не припинялася. Місцеві партизани в жовтні 1919 року «робили напади, підривали і руйнували реакційну владу, а також переслідували відступаючі денікінські полчища в грудні 1919 року»[2].

Після визволення Опішні від білогвардійців радянським і партійним органам, комсомольському осередку, створеному на початку 1920 року (секретар П. О. Греков), довелося проводити велику роботу по очищенню волості від банд Христового, Мандика, Махна. Бандити нападали на місцеві органи влади, вбивали комуністів і комсомольців, тероризували населення. Так, махновці напали на селян під час розподілу землі, схопили члена Опішнянського волревкому М. А. Матюха і закатували його. У квітні 1920 року, за рішенням Зіньківського повітпродкому, в Полтаву відправили 1500 голів великої рогатої худоби, відібраної в куркулів. Худобу охороняв загін міліції на чолі з Д. П. Церковним. В Опішні на загін напала банда Христового. Але Д. П. Церковний при підтримці місцевої міліції відбив спроби бандитів захопити худобу[3].

Активну боротьбу проти куркульського бандитизму провадив волосний комітет незаможних селян (голова М. Я. Мацюта), організований в Опішні у червні 1920 року. Спільними зусиллями населення, загонів ЧОП, партійних, комсомольських і радянських органів на кінець 1921 року з бандитизмом у повіті в основному було покінчено. Трудящі здобули можливість віддати всі сили відбудові господарства села.

На основі постанови ВУЦВКу від 7 березня 1923 року «Про адміністративно-територіальний поділ Полтавської губернії» був створений Опішнянський район. До нього входили населені пункти колишніх Опішнянської, Заїчинської і Більської волостей. 6 травня загальні партійні збори Опішні обговорювали доповідь секретаря РК КП(б)У В. Соломки про зміцнення органів Радянської влади на місцях, виконання продподатку. Комуністи проводили велику роботу по охороні громадського порядку, організації шкіл, укомплектуванню вихователями дитячих будинків, налагодженню соціального забезпечення і медичного обслуговування населенння[4]. Жителі Опішні з великим ентузіазмом відбудовували економіку села.

У 1924 році величезне горе спіткало радянських людей: 21 січня помер В. І. Ленін. 23 січня в Опішні був скликаний позачерговий районний з'їзд Рад, у якому брали участь 63 депутати, 157 представників комсомольських і профспілкових організацій, членів КНС, а також більше 500 громадян Опішні та навколишніх сіл. Трудящі району, говорилося в резолюції, «не можуть висловити того болю, якого

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 13 грудня 1958 р.

[2] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов. Полтава, 1957, стор. 110.

[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 20 червня 1958 р.

[4] Полтавський облпартархів, ф. 60, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 3—5, 11—12; спр. 3, арк. 10, 25.

завдала ця звістка, і клянуться ще тісніше згуртувати свої ряди навколо Комуністичної партії, ще рішучіше стати на захист великої справи Ілліча — Радянської влади». Опішнянській школі, у приміщенні якої відбувався з'їзд, присвоєно ім'я В. І. Леніна[1].

Опішня швидко зростала, збільшувалась кількість її населення. На середину 20-х рр. в ній налічувалося 8559 жителів (4100 чоловіків і 4459 жінок)[2]. За постановою ВУЦВК і РНК від 1 липня 1925 року, Опішню було віднесено до розряду селищ міського типу, а з наступного року тут почала діяти селищна Рада. В 1925 році в селищі утворився перший ТСОЗ, головою якого став П. М. Мереха. У цей період Опішнянський район займав у Полтавській окрузі провідне місце за кількістю колгоспів. Проте вони губилися у масі індивідуальних господарств. У 1925 році в Опішнянському районі всього було засіяно 25 308 десятин, з яких майже 99 проц. належало одноосібникам. Значну питому вагу приватний сектор мав також у торгівлі. В Опішні налічувалось 5 державних торговельних закладів з річним оборотом 98 314 крб., кооперативних — 6 з оборотом 55 663 крб., приватних — 57 з оборотом 126 450 карбованців[3].

У 1929—1930 рр. під керівництвом партійної організації в Опішні почалася масова колективізація селянських господарств. Тут утворилися колгоспи: «Шлях до комуни» (голова Є. В. Середа), який об'єднав 349 господарств і мав 1020 га землі; ім. XIV партз'їзду (голова П. К. Лисенко) — 186 господарств, 1304 га землі; ім. Чапаєва — 84 господарства, 232 га землі. У 1931 році було засновано артіль ім. Куйбишева (голова П. Я. Мацко) — 120 господарств, 45,2 га землі[4]. Обслуговувала ці колгоспи Опішнянська МТС, утворена в 1930 році.

Одночасно відбувався процес кооперування опішнянських ремісників. Ще в 1926 році в Опішні було відкрито профтехшколу з керамічною виробничою майстернею, а через 3 роки створено промислову артіль «Художній керамік», яка об'єднувала кращих гончарів і рисувальників. У 1933 році побудували спеціальний керамічний завод з просторими і світлими цехами, де запроваджувалась механізація трудомістких процесів виробництва.

Опішнянська артіль «Художній керамік», спираючись на давні мистецькі традиції, застосовувала народні форми гончарних виробів, типові для Опішні рослинні орнаментальні мотиви. Її продукція — декоративний посуд (вази, глечики, миски з пишним орнаментальним оздобленням), а також фігурний (куманці, плесканці, баранці, півні та керамічні іграшки) — завжди цінилась завдяки високій художній якості, і на неї був величезний попит. Контур орнаменту на ці вироби наносили гравіровкою, а потім орнамент розмальовували різноколірними барвами природного походження (агнобами). У 1935 році артіль «Художній керамік» експонувала свою продукцію на Всеукраїнській виставці народного мистецтва в Києві, де її нагородили дипломом 1-го ступеня, а в 1937 році — на міжнародній виставці в Парижі, де одержала диплом 2-го ступеня.

У 30-х рр. в Опішні було організовано також промислову артіль «Червоний гончар», яка виготовляла домашній гончарний посуд. Після реорганізації профтехшколи (1938 рік) в селищі відкрили школу ФЗУ, в якій навчалися мистецтву художньої кераміки. В цій школі працювали 8 вчителів і 3 інструктори[5].

Далеко за межами Полтавщини були відомі вироби опішнянських вишивальниць та килимниць. У 1929 році ці майстерниці об'єдналися в промислову артіль ім. Н. К. Крупської. Промартіль «Шлях до кращого» об'єднувала шевців, а артіль ім. 20-річчя ВЛКСМ — кравців. В Опішні працювали райхарчокомбінат, маслозавод і вальцьовий млин, що переробляли продукти сільського господарства району.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-364, оп. 1, спр. 41, арк. 107, 353.

[2] Список залюднених місць Полтавської округи за Всесоюзним переписом на 17 грудня 1926 р. Полтава, 1927, стор. 2.

[3] Матеріали до опису округ УРСР. Полтавська округа. Х., 1926, стор. 16—29, 57.

[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-396, оп. 1, спр. 7, арк. 78, 82, 90.

[5] Там же, ф. Р-3938, оп. 1, спр. 194, арк. 39.

Свято першої борозни в с. Опішні. 1930 р.

Після напруженого трудового дня опішняни любили відпочити у своєму чудовому клубі (на 500 місць), завітати в бібліотеку, читальню, послухати радіо. Чимало з них ввечері йшли до школи. У 3 початкових, семирічній та середній школах здобували освіту не тільки діти, але й дорослі. Медичним обслуговуванням населення займалися лікарня і амбулаторія.

Повнокровним було життя опішнянських трудівників, радісною — їх вільна праця. Але війна зруйнувала мирне щастя людей.

6 жовтня 1941 року німецько-фашистські загарбники вдерлися в Опішню. В перший же день в центрі селища вороги повісили полоненого червоноармійця і тривалий час не дозволяли зняти труп. Наступного дня розстріляли двох дітей віком 5 і 7 років. Приміщення середньої школи перетворили на тюрму з камерами смертників у підвалі. В катівні було замуровано в стіну залізний прут з шістьма гаками, на яких гестапівці підвішували свої жертви. 28 березня 1942 року фашисти примусили 27 в'язнів викопати собі могилу і тут же їх розстріляли. Земля на могилі довго ворушилася, бо засипали і поранених.

Від рук окупантів загинули голова Опішнянської селищної Ради М. Д. Криса і його заступник Є. Й. Ленц, директор середньої школи М. Ф. Бородай, секретар РК ЛКСМУ В. М. Шевченко, голови колгоспів І. Й. Головченко і В. Д. Дудник, голова райради Тсоавіахіму С. Т. Куценко, інструктор РК КП(б)У Г. І. Чирка і багато інших. Колишній секретар РК КП(б)У М. Ю. Куликов, який лишився в тилу ворога для керівництва партизанським рухом, на початку 1942 року загинув смертю хоробрих у сутичці з ворогом в селі Глинському. Всього розстріляно, повішено і закатовано в Опішні та районі 210 чол., вивезено до Німеччини 2600 чоловік.

Фашистські загарбники за час окупації селища спалили і розграбували колгоспи, МТС, промислові підприємства, 4 школи, лікарню, клуб, будинки, де до війни містилися райвиконком, РК КП(б)У та інші установи. Всього в Опішні знищено понад 500 будинків і різних споруд[1].

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 230, арк. 441—443; ф. 50, оп. 1, спр. 43, арк. 5.

Як жахливий сон згадують жителі селища чорні дні окупації, що тривала до 19 вересня 1943 року.

Після визволення Опішні радянськими військами її населення під керівництвом партійної організації приступило до відбудови зруйнованого господарства. Вже на третій день було змонтовано радіовузол і електростанцію, а на шостий день видали першу продукцію керамічний завод і маслозавод.

Багато сил і енергії віддало населення відродженню сільського господарства. Вже на кінець 1944 року в МТС налічувалося 75 тракторів, які обслуговували колгоспи району. Трактористами працювали майже виключно жінки та дівчата. Трудились вони самовіддано. Так, Марія Івер виконувала норми на 190 проц., Наталія Черевань — на 130 процентів.

Поступово відбудовувалось і саме селище. Опішнянська Рада вжила енергійних заходів щодо забезпечення населення медичною допомогою. Було відкрито районну санстанцію, амбулаторію, лікарню на 50 ліжок з відділеннями: терапевтичним, інфекційним і стоматологічним, а також аптеку. Вчителі, учні та їх батьки своїми силами частково відбудували шкільні приміщення і пристосували для занять інші будинки. Не було ні парт, ні навчального приладдя, ні підручників, але і дорослі, і діти мирилися з тимчасовими труднощами. Районні організації виявляли піклування про дітей фронтовиків і сиріт. Їм у школах давали гарячі сніданки і допомагали у придбанні взуття та одягу[1].

Йшов останній рік війни. Багато жителів Опішні боролося проти німецько-фашистських загарбників на фронтах. З газет, по радіо, з фронтових листів опішняни дізнавалися про те, що чимало їхніх земляків відзначено урядовими нагородами, а лейтенант І. Ю. Романченко удостоєний високого звання Героя Радянського Союзу. В листах до фронтовиків трудівники селища та району повідомляли, що вони своєю працею, своїми заощадженнями теж допомагають розгрому ворога. Так, у фонд оборони, на побудову танкової колони «Визволена Полтавщина» вони внесли близько 1,7 млн. крб. Житель села Попівки Опішнянської селищної Ради М. Булавенко віддав у фонд оборони з власних заощаджень 300 тис. крб., на які було збудовано танк.

Після закінчення війни багато фронтовиків і евакуйованих повернулося в рідне селище. Відродження господарства пішло значно швидше. У четвертій п'ятирічці колгоспи і промислові підприємства селища були повністю відбудовані. Однією з перших стала до ладу фабрика художніх виробів ім. Крупської. Робітники фабрики своїми руками піднімали її з руїн, встановлювали обладнання. В 1949 році підприємство виконало виробничий план на 105,7 проц., причому 99,9 проц. продукції видано першим сортом. Прибутки дорівнювали 56 тис.крб. Кращі виробничники — О. Лисак, М. Перерва, Л. Скиба та інші — дали 1,5—2 річні норми[2].

У наступні роки ці досягнення були закріплені і помножені. У своєму рапорті XXII з'їздові КПРС колектив повідомляв, що фабрика виконала план 10 місяців на 110,2 процента.

17 лютого 1965 року колектив фабрики рапортував про завершення виробничої програми останнього року семирічки. Семирічний план було виконано на 170 проц., причому вартість надпланової продукції перевищувала 1,7 млн. карбованців.

У довоєнні роки і тривалий час після війни виробництвом кераміки в Опішні займалися артіль системи промкооперації «Червоний гончар» і завод «Художній керамік». У березні 1961 року вони об'єднались у велике сучасне підприємство, яке щороку випускає продукції майже на півмільйона крб. Процес добування і переробки глини, який раніше був вузьким місцем виробництва, нині повністю механізований. У цехах, зокрема в майоліковому, збудованому в 1966 році, встановлено найновіше обладнання. Колектив заводу «Художній керамік» налічує

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 50, оп. 1, спр. 43, арк. 2—7, 24—26, 29, 30; Полтавський облдержархів, ф. Р-396, оп. 1, спр. 20, арк. 1—6.

[2] Полтавський облпартархів, ф. 50, оп. 1, спр. 204, арк. 4.

Золоті руки і витончений смак у працівниць Опішнянського заводу «Художній керамік» Ганни Діденко і Тамари Богдан.

320 чоловік, здебільшого це люди з спеціальною художньою освітою. Гордістю підприємства є комуніст Т. Н. Демченко. Він пройшов сувору школу війни, переніс тяжке поранення і знову повернувся на завод, де працює начальником виробництва. Справжні витвори мистецтва створюють прославлені майстри Г. Н. Пошивайло, З. П. Линник, О. Ф. Силюченко.

Продукція «Художнього кераміка» відома в усій країні і далеко за її межами. В 1964 році завод виготовив велику партію виробів для Франції. В наступному році він виконував замовлення чікагської фірми[1]. Опішнянська кераміка демонструвалась на багатьох міжнародних виставках, була представлена на декаді української літератури і мистецтва в Москві 1960 року. До 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка умільці з Опішні виготували багато сувенірів та інших оригінальних виробів[2].

Добре працюють і робітники інших підприємств селища: маслозаводу, який переробляє молоко з 10 навколишніх колгоспів, Опішнянського відділення «Сільгосптехніка», що обслуговує 7 великих артілей. Але особливо багато перемог на рахунку півтисячного колективу контори розвідувального буріння, створеної в Опішні у 1953 році. За час свого існування він здав в експлуатацію кілька родовищ корисних копалин, зокрема Більське (1961 рік) і Рибальцевське (1965 рік).

Душею колективу, його керманичем є партійна організація, що налічує 49 членів КПРС і 3 кандидати. Виходячи з того, що тільки людям, озброєним знаннями, під силу вирішення складних завдань по розвідуванню надр землі, партійна організація багато уваги приділяє підвищенню кваліфікації працівників контори. Тут створено систему короткотермінових курсів, через яку проходить основна маса дизелістів, бурильників та їх помічників.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 50, оп. 1, спр. 204, арк. 194; спр. 424, арк. 34.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 8 березня 1964 р.

Опішня. Новий сільмаг.

У тракторній бригаді опішнянського колгоспу «Жовтень» (червень 1965 р.).

Вистава «Сватання на Гончарівці» у виконанні учасників художньої самодіяльності Опішнянського Будинку культури (1965 р.).

Комуністи і комсомольці є організаторами всіх виробничих успіхів колективу. Опішнянська контора розвідувального буріння виконала семирічний план проходження свердловин на 102,6 проц. За успішне виконання завдань семирічки велика група розвідників надр нагороджена орденами і медалями [1].

Як бачимо, за післявоєнні роки економічний розвиток Опішні набрав нового напряму. Тут тепер переважає промисловість. У зв'язку з цим відбулися значні зміни і в соціальному складі населення. В промисловості у 1966 році працювало 1065 чол., в сільському господарстві — 940, на будівництві — 289, в торгівлі — 98, в галузі освіти і культури — 136, у медичних установах — 134, в адміністративному апараті — 40 чоловік.

Хоч сільське господарство і посідає нині друге місце, але воно й тепер відіграє важливу роль у житті селища. Два опішнянські колгоспи — ім. Панаса Мирного і «Жовтень» — це великі, добре механізовані господарства.

У 1962 році вартість продукції обох колгоспів перевищувала 2 млн. крб. Від зернових культур одержано 304,8 тис. крб., технічних — 200,6 тис. крб., тваринництва і птахівництва — 600,7 тис. крб. Отже тваринництво і птахівництво дало колгоспам найбільші доходи. Саме тому розвиткові цих галузей економіки приділяється особлива увага. На останній рік семирічки опішнянські артілі мали понад 3,2 тис. голів великої рогатої худоби, близько 2,3 тис. свиней, 1,5 тис. овець, 5,2 тис. курей, кілька сот гусей тощо. Не забувають колгоспники і про виробництво технічних культур, які є сировиною для харчової і легкої промисловості. У 1965 році цукрові буряки були посіяні на 307 га, а соняшник — на 309 га. Виробництво на полях і фермах поступово набирає промислових рис. Машини і механізми дедалі більше заміняють працю людей. Так, у 1965 році механізована ланка П. Д. Киричка (колгосп ім. Панаса Мирного) з мінімальними затратами ручної праці виростила і зібрала по 272 цнт цукрових буряків з га на

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 10 липня 1966 р.

площі 80 га. В опішнянських колгоспах працює великий загін механізаторів, 4 інженери, старший економіст тощо[1].

Добре попрацювали трудівники селища і в 1966 році. У першому році нової п'ятирічки члени артілі ім. Панаса Мирного зібрали озимої пшениці по 21,4 цнт з га, проса — по 16,1 цнт, цукрових буряків — близько 160 цнт. Від рільництва вони мали чималий доход (понад 183 тис. крб.). На 6 фермах колгоспу налічується 939 голів великої рогатої худоби, 547 свиней, 508 овець, близько 3 тис. курей. На кожні 100 га угідь було вироблено 45,1 цнт м'яса, від кожної корови одержано по 2055 кг молока при плані 1895 кг.

Рік у рік міцніє економіка артілі, збільшується оплата праці колгоспників. Неподільний фонд колгоспу ім. Панаса Мирного становить 884,7 тис. крб. Середня оплата людинодня дорівнює 3 крб. 13 коп. Великі кошти витрачаються на капітальне, житлове і культурно-побутове будівництво.

За післявоєнні роки Опішня[2] стала красивою і впорядкованою. Тут споруджено 1012 нових будинків загальною площею 47 тис. кв. метрів. Ці чепурні, переважно цегляні, оселі потопають у соковитій зелені садків. Вони і всередині такі ж гарні — просторі, світлі, добре умебльовані. Закінчується спорудження 16-квартирного будинку. На центральній — Жовтневій — вулиці заасфальтовано 1800 кв. м тротуарів, прокладено 4 км водопроводу тощо. До послуг населення — універмаг з широким асортиментом товарів, кілька спеціалізованих магазинів, 20 крамниць, їдалень і т. ін. Непогано налагоджено медичне обслуговування жителів. У селищі є лікарня на 75 ліжок, поліклініка, родильний будинок, протитуберкульозний диспансер, санепідстанція. Для маленьких жителів збудовано 2 дитячі садки і ясла на 200 місць. Малюки почувають себе там дуже добре. У них багато іграшок, їм весело і цікаво. В старших групах садків їх починають готувати до школи. Шкіл у селищі 3 — середня, восьмирічна і середня вечірня. В них вчиться близько 1200 учнів. Педагогічний колектив складається з 80 вчителів.

Інтелігенція Опішні, і насамперед, педагоги проводять велику культурно-освітню роботу в Будинку культури і клубі. Вони часто виступають з лекціями, допомагають розробляти репертуар драматичного, хорового, інструментального та інших гуртків і самі беруть участь у їх діяльності. Вечорами в Будинку культури з залом на 500 місць, у клубі відділення «Сільгосптехніка» (на 150 місць) завжди повно людей. Особливо багато молоді.

До послуг любителів і цінителів літератури є 5 бібліотек, загальний фонд яких дорівнює 60 тис. книжок. На бібліотечних полицях можна знайти літературу з усіх галузей знань.

За роки Радянської влади з Опішні вийшло багато висококваліфікованих спеціалістів: 22 наукові працівники, 324 вчителі, 204 інженери, 96 лікарів, 149 агрономів і зоотехніків та інших. Опішня дала радянській науці і культурі чимало визначних діячів. Серед них видатний радянський хірург, заслужений діяч науки УРСР І. Я. Дейнека (н. 1904 р.), радянський епізоотолог, заслужений діяч науки УРСР, член-кореспондент ВАСГНІЛ І. І. Лукашев (н. 1901 р.), український народний майстер художньої кераміки І. С. Глодеревський (1848—1919 рр.), український радянський майстер народної керамічної іграшки, член Спілки художників України О. Г. Шиян (н. 1914 р.). Її твори можна бачити на виставках і серед експонатів музеїв Києва, Львова, Ленінграда, Одеси.

Заможно і культурно живуть трудівники Опішні — квітучого селища орденоносної Полтавщини.

А. С. ЧЕРЕВАНЬ

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 50, оп. 1, спр. 451, арк. 28.

[2] До 30 грудня 1962 року селище було центром Опішнянського району. Після його ліквідації перейшло до Зіньківського району.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ЗІНЬКІВСЬКОГО РАЙОНУ

АРТЕЛЯ́РЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 26 км від райцентру. За 65 км — залізнична станція Гадяч. Населення — 565 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Буткове, Гришки, Дуб'янщина, Лагоди, Новоселівка.

Колгосп ім. Ватутіна, центральна садиба якого міститься в Артелярщині, має 2383 га земельних угідь. Напрям господарства — зерновий. Розвинуте тваринництво.

У селі — восьмирічна школа, дві бібліотеки, два сільські та два бригадні клуби.

БАТЬКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 40 км від Зінькова. Населення — 1662 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Драни, Корлюкове, Лазьки, Сухомлини.

Колгосп ім. Карла Маркса, центральна садиба якого міститься в селі, має 6198 га угідь; основний напрям господарства — землеробство. Розвинуте тваринництво.

У Батьках працює середня школа, 2 бібліотеки, клуб.

В час Великої Вітчизняної війни жителі Батьків мали зв'язок з партизанами. Г. М. Авраменко очолив групу партизанів, вивів їх на лінію фронту; група влилася в ряди Червоної Армії.

Бригадир тракторної бригади колгоспу «Україна» Герой Соціалістичної Праці Д. І. Тендітник дає останні вказівки перед виїздом у поле (квітень 1966 р.). Село Бобрівник.

Вручення ордена Леніна і Золотої зірки Героя Соціалістичної Праці трактористці колгоспу «Більшовик» Г. Д. Леоновій (травень 1966 р.). Село Бобрівник.

БІ́РКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані в долині річки Грунь-Ташані, за 20 км від Зінькова. Залізнична станція Гадяч — за 45 км. Населення — 1962 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Троянівка, Цвітове.

На території сільради розташовані два колгоспи — ім. Куйбишева та «Більшовик», які мають 6560 га землі. Центральні садиби обох артілей — у Бірках. Напрям господарства — рільництво. Розвинуте тваринництво. 6 відділення «Сільгосптехніка». Два фізкультурні колективи колгоспів об'єднують 430 спортсменів.

У селі — лікарня, середня і початкова школи, бібліотека, два клуби, народний музей.

Бірки позначені на карті Боплана. Першими поселенцями були козаки-втікачі. Село належало Ковалівській сотні.

У період Великої Вітчизняної війни уродженцю Бірок М. С. Чирці присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В селі народився І. А. Цюпа — український радянський письменник та О. Г. Микитенко, контр-адмірал.

БОБРІ́ВНИК — село, центр сільської Ради. Розташований за 3 км від райцентру. Залізнична станція Гадяч — за 30 км. Населення — 1403 чол. Сільраді підпорядкований населений пункт Дуденки. Через село проходить автомагістраль Полтава — Гадяч.

Колгосп «Україна» (центр у Бобрівнику) має 2319 га землі. Вирощують пшеницю, жито, гречку, цукрові буряки тощо. Розвинуте тваринництво.

В колгоспі створено відділення Радянсько-Болгарської дружби. Підтримується тісний зв'я-

зок з кооперативом «Путь к коммунизму» Великотирновського округу Народної Республіки Болгарії.

Бригадирові тракторної бригади Д. І. Тендітнику присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Бобрівник відомий з 1664 року.

В 1905—1907 роках у селі відбувалися селянські заворушення.

В роки Великої Вітчизняної війни уродженцю Бобрівника командиру кулеметного відділення М. К. Саранчі присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ВЕЛИ́КА ПА́ВЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 9 км від районного центру і за 35 км від залізничної станції Гадяч. Населення — 3198 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Федорівка і Чорняки.

В селі є 2 колгоспи — ім. Чапаєва і «Червоний партизан». Вони мають близько 6,6 тис. га сільськогосподарських угідь. Напрям господарства — зерновий і м'ясо-молочний. Працюють механічні майстерні, млин, олійниця, потужна пилорама та ін. У колгоспі «Червоний партизан» трудиться знатний комбайнер Герой Соціалістичної Праці М. Т. Андрущенко.

У Великій Павлівці — 5 шкіл, клуб, 5 бібліотек. Велику роботу проводять 4 спортивні колективи, які об'єднують 700 чоловік. В їх розпорядженні стадіон і 3 спортмайданчики.

Село виникло наприкінці XVII століття. Вперше згадується в універсалі гетьмана Скоропадського 1710 року. Воно входило до третьої Зіньківської сотні Гадяцького полку. Основне заняття населення — землеробство. В XIX столітті значного розвитку набули ремесла і кустарні промисли. Найпоширеніший з них — виробництво люльок, які вивозилися навіть на Дон і Кавказ. У жовтні 1917 року селяни Великої Павлівки захопили землі Веприцького цукрового заводу.

Радянська влада в селі була встановлена у січні 1918 року. Головою ревкому обрано комуніста Ю. Д. Багатського (розстріляний денікінцями у липні 1919 р.). У період громадянської війни в селі діяв загін самооборони. В 1920 році організовано партійний і комсомольський осередки. У середині 20-х рр. утворено ТСОЗ «Єдина сім'я». Під час колективізації організовано 8 сільгоспартілей. В роки Великої Вітчизняної війни фашистські загарбники вщент розграбували господарство колгоспів. У боях за визволення села від гітлерівських окупантів солдат Павло Кузуб повторив подвиг О. Матросова.

ДЕ́ЙКАЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована по обох берегах річки Груні, за 15 км від районного центру. До найближчої залізничної станції Гадяч — 50 км. Населення 1644 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Іщенківка, Підозірка, Піщанка.

Колгосп ім. Леніна, центральна садиба якого міститься в селі, спеціалізується на вирощуванні

А. А. Деркач — зв'язкова партизанського загону, що діяв у Зіньківському районі. Закатована фашистами у січні 1942 р.

зернових культур, має розвинуте тваринництво. Посівна площа його становить 4284 гектари.

У Дейкалівці є лікарня, середня школа, 4 бібліотеки, клуб, де працюють хоровий, драматичний колективи, духовий оркестр.

ЗАГРУ́НІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі притоки Псла — річки Грунь-Ташані, за 25 км від Зінькова. Залізнична станція Гоголеве — за 30 км. Населення — 763 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Романівка, Сулими.

Колгосп ім. Фрунзе, що міститься в селі, має 4894 га землі. Основний напрям господарства — землеробство. Вирощують озиму пшеницю, жито, кукурудзу цукрові буряки тощо.

В Загрунівці є восьмирічна школа, бібліотека.

КИРИ́ЛО-ГА́ННІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 32 км від Зінькова. Залізнична станція Гоголеве — за 45 км. Населення — 267 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Арсенівка, Волохово, Дамаска, Макухи, Миколаївка, Михайлівка, Романи, Ставкове, Шевченки, Яцино-Окарі.

Колгосп «Росія», господарський центр якого міститься в селі, має 4871 га землі.

Село засноване в кінці XVIII століття. На території сільської Ради збереглося близько 60 курганів (окремі або групи), час яких не визначено.

КОМСОМО́ЛЬСЬКЕ (до 1945 року — Пірки) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 10 км від Зінькова і за 45 км від залізничної станції Гадяч. Населення — 1500 чол. Сільраді підпорядковано населений пункт Слинківщина.

Колгосп ім. Свердлова, центральна садиба якого міститься в селі, має 3666 га землі. Спеціалізує-

ться на вирощуванні зернових культур та цукрових буряків. Розвинуте молочне тваринництво і свинарство.

У Комсомольському є восьмирічна школа, бібліотека, 2 клуби.

Входило до Зіньківської сотні Гадяцького полку.

МАЛІ́ БУ́ДИЩА — село, центр сільської Ради. Розташовані за 40 км від районного центру. Найближча залізнична станція — Полтава-Київська. Населення — 901 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Безруки, Глинськ, Хижняківка.

Колгосп «Прогрес», центральна садиба якого міститься в селі, має 2887 га земельних угідь та 405 га лісів. Вирощують пшеницю, цукрові буряки тощо. Розвинуте продуктивне тваринництво.

У Малих Будищах працює восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село відносилось спочатку до Опішнянської сотні, пізніше до Миргородського, потім Зіньківського повітів.

У центрі с. Глинська розташовані рештки слов'янського городища (VIII—XIII ст. н. е.).

ПЕРШОТРАВНЕ́ВЕ (до 1928 року — хутір Прілівщина) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 14 км від Зінькова. До залізничної станції Гадяч — 50 км. Населення — 438 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти В. Пожарня, Кілочки, Круглик, Свічкарівщина, Храпачів Яр, Шенгеріївка.

Село відоме природними запасами нафти, газу (Качанівське родовище).

Колгосп ім. Димитрова, центральна садиба якого міститься в селі, має 2094 га земельних угідь, 52 га садів. Провідна галузь господарства — рослинництво. Вирощують жито, озиму пшеницю. Розвинуте продуктивне тваринництво.

У Першотравневому є восьмирічна і заочна середня школи, бібліотека, клуб.

Під час Великої Вітчизняної війни група комуністів села ввійшла до підпільної групи, очолюваної головою Зіньківського райвиконкому В. Я. Суком.

ПИШНЕНКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на так званому Посульсько-Ворсклянському плато, порізаному балками і ярами. За 22 км — Зіньків. За 4 км від села проходить автомагістраль Полтава—Гадяч. Населення — 617 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Веселе, Зезекали, Петро-Ганнівка, Саранчівка, Стовбувате, Тимченки та Холодівщина.

Колгосп ім. М. І. Калініна, центральна садиба якого міститься в селі, має 4558 га землі. Напрям господарства — вирощування зернових (пшениці, жита). Розвинуте продуктивне тваринництво.

У Пишненках є лікарня, восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

ПОКРІ́ВСЬКЕ (стара назва — Баличівка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від Зінькова. Найближча залізнична станція Гадяч — за 55 км. Населення — 639 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Василе-Устимівка, Галійка, Морози, Стрілевщина, Шкурпели.

Колгосп «Прапор Леніна», центральна садиба якого міститься в селі, спеціалізується на вирощуванні зернових культур і виробництві продуктів тваринництва. Земельних угідь — 5237 гектарів.

У Покровському є лікарня, восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перші поселення на території села відносяться до початку XVIII століття.

У селі проживають Т. Д. Мищенко — учасник громадянської війни, активний організатор перших колгоспів, нині персональний пенсіонер; комуніст з 1930 року; Н. П. Башлай — одна з перших жінок-механізаторів, яка провела за кермом трактора 20 років; депутат Верховної Ради СРСР з 1958 по 1962 рік.

ПОПІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 30 км від Зінькова. Населення — 998 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Баранівщина, Заїченці, Корещина, Устименки.

Колгосп ім. XXII з'їзду КПРС, центральна садиба якого міститься в Заїченцях, має 3938 га земельних угідь. Спеціалізується на відгодівлі тваринництва. Вирощують зернові культури.

У Попівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

Центральна вулиця села названа на честь О. Т. Мороховця — першого голови ревкому, розстріляного німцями у 1918 році.

У Попівці народився О. О. Рокитянський (нині живе у Мінську) — Герой Радянського Союзу.

СТУ́ПКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані в долині річки Грунь-Ташані, за 7 км від Зінькова. Населення — 466 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Довжик, Дуб'яги, Проценки.

Колгосп «Зоря», центральна садиба якого міститься в селі, має 3233 га земельних угідь. Провідними культурами є озима пшениця, жито, цукрові буряки. Розвинуте продуктивне тваринництво.

Завідуючий парткабінетом М. М. Костюк проводить семінар агітаторів с. Човно-Федорівки (червень 1965 р.).

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

ТАРА́СІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 4 км від районного центру. Залізнична станція Гадяч — за 33 км. Населення — 1833 чоловіки.

Колгосп «Заповіт Ілліча», що міститься в селі, має 3509 га земельних угідь. Провідними культурами є озима пшениця, кукурудза, цукрові буряки. Розвинуте громадське тваринництво.

У Тарасівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, при якому діють драматичний і танцювальний гуртки художньої самодіяльності, духовий оркестр.

УДОВИЧЕНКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 16 км від районного центру. Найближча залізнична станція Гадяч — за 35 км. Населення — 598 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Високе (кол. Яновщина), Зайці, Косяки, Левченки, Матяші, Руденки—Гончарі.

Колгосп «Авангард», центральна садиба якого міститься в селі, має 2997 га земельних угідь. Провідною галуззю господарства є землеробство. Вирощують пшеницю, жито, цукрові буряки. Розвинуте громадське тваринництво. Є став на 32 га, де розводять дзеркального коропа. Діє цегельний завод.

В Удовиченках є восьмирічна школа, 4 бібліотеки, клуб на 400 місць.

ЧОВНО-ФЕ́ДОРІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 24 км від Зінькова. Залізнична станція Гадяч — за 59 км. Населення — 607 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бабанське, Заїки, Іващенки, Клименки, Кольченки, Лаврінці, Маньки, Мисики, Пацули, Пругли, Тарани, Тягуни, Волошкове.

Колгосп «Маяк», центральна садиба якого міститься в селі, має 5646 га земельних угідь. Провідна галузь господарства — землеробство. Вирощують зернові культури і цукрові буряки. Розвинуте продуктивне тваринництво. Є відділення «Сільгосптехніка».

Запалювання традиційного вогнища на честь 43-річчя з дня народження піонерської організації ім. Леніна (20 травня 1965 р.). Село Шилівка.

У Човно-Федорівці діє протитуберкульозний санаторій, є середня школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

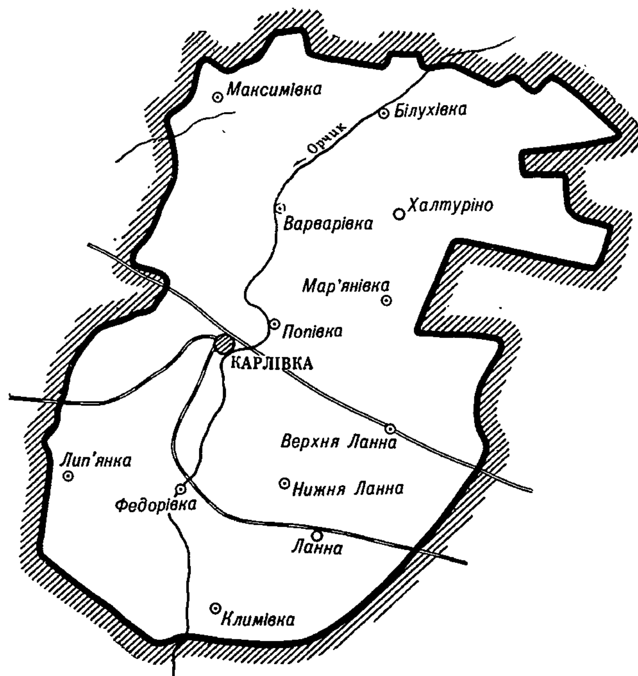
У селі народився І. Ф. Гребенюк — письменник, автор творів «Стартують винищувачі», «Береза».

ШИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Грунь-Ташані, за 7 км від Зінькова. Найближча залізнична станція Гадяч — за 42 км. Населення — 719 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Василькове, Довбнівка, Княжева Слобода, Манилівка, Ясенове, Нова Михайлівка, Одрадівка, Петрівка, Стара Михайлівка, Хрипки.

Колгосп «Дружба», центральна садиба якого міститься в селі, має 3362 га земельних угідь. Провідні культури — озима пшениця, цукрові буряки, соняшник і картопля. Розвинуте продуктивне тваринництво.

У Шилівці працюють лікарня, восьмирічна школа, бібліотека, де організовано меморіальний куток, присвячений українському радянському письменнику Г. М. Тютюннику (23.IV 1920—29.VIII 1961), уродженцю села; клуб — при ньому відкрито краєзнавчий музей.

КАРЛІВСЬКИЙ РАЙОН

КА́РЛІВКА

Карлівка — місто районного підпорядкування, центр Карлівського району, розміщене на берегах невеликої степової річки Орчик, притоки р. Орелі (басейн Дніпра), за 47 км від обласного центру. Є залізнична станція на залізниці Полтава—Красноград. Через місто проходить автошлях того ж напрямку. Населення — 18 600 жителів.

Початок заснування Карлівки поклали на початку XVIII століття переселенці з Правобережної України, які тікали від шляхетського гніту. Карлівка спочатку входила до складу першої сотні Полтавського полку, в ній тоді проживало 63 душі чоловічої статі.

Родючі землі, соковиті пасовища навколо села створювали сприятливі умови для розвитку землеробства і тваринництва. І не випадково в 40-х роках XVIII століття землі Карлівки були пожалувані російською царицею Ганною Іванівною фельдмаршалу Карлу Мініху. Закріпачення як переселенців з Правобережної України, так і найбідніших козаків давало землевласникам необхідні робочі руки. У 1743 році, коли маєток Мініха перейшов до рук найбільшого українського феодала графа Розумовського, в ньому і в навколишніх хуторах було 894 підданих чоловічої статі (266 господарств) і 84 чол. челяді.

Панщина тут офіційно вважалася дводенною на тиждень, але кріпосники змушували селян виконувати різні роботи і в інші дні.

Зростання і розвиток Карлівки тісно пов'язані з створенням тут великих, як на той час, підприємств по переробці сільськогосподарської сировини. Одним з перших таких підприємств була Карлівська суконна мануфактура, сировину для якої постачав вівчарський завод шпанської породи. Вже у 1816 році на суконній мануфактурі працювало 209 кріпаків[1]. Майже одночасно в Карлівці виникли 2 винокурні, пивоварний та свічковий заводи, а також завод по виробництву шкіри.

---

[1] Статистические ведомости о состоянии российских мануфактур с 1815 по 1821 г. СПб., (табл. за 1816 рік).

В карлівському маєтку, крім того, був кінний завод, де розводили арабських коней, завод племінної великої рогатої худоби (англійської і волоської).

Про бурхливий розвиток Карлівки свідчить і той факт, що вже в 1846 році вона називалася містечком Костянтиноградського повіту з населенням 2209 чоловік.

Значно зросла і суконна мануфактура. Напередодні реформи вона була однією з 8 на Україні, які мали парові двигуни[1]. Виробництво сукна збільшилось до 46 990 аршин на рік[2] проти 2856 аршин у 1816 році[3].

Збільшенню виробництва сукна сприяло і те, що вже за два роки до скасування кріпацтва на мануфактурі і в економії її власники стали застосовувати найману працю. За рахунок посиленої експлуатації найманих робітників власниця маєтку княгиня Олена Павлівна за короткий строк змогла потроїти свої доходи.

Після 1861 року чисельність населення містечка різко збільшилась. Тільки за два роки вона зросла з 2666 чол. до 3345 чол. (обох статей). Приріст населення відбувався в основному за рахунок селян, які остаточно розорялися і йшли в Карлівку на заробітки.

Та нелегко було жити і працювати колишнім кріпакам у панських економіях, де вони за надмірну працю заробляли копійки. Влітку 1865 року Харківський губернатор повідомляв міністра внутрішніх справ про масову втечу робітників з Карлівської економії великої княгині Олени Павлівни через тяжку роботу і погане харчування.

У пореформений період для переробки сільськогосподарських продуктів в економії будуються крохмальний (1866 р.), спиртовий (1870 р.), маслобійний і цукровий заводи (1889 р.), механічні майстерні для ремонту сільськогосподарських машин і заводського обладнання.

Наприкінці XIX століття через Карлівку пройшла залізниця Полтава — Костянтиноград.

Тяжкі умови праці і життя трудящих штовхали їх на шлях боротьби проти існуючого ладу. Передові робітники Карлівки починають згуртовуватись для цієї боротьби. Зокрема, вони збиралися на квартирі слюсаря Карлівських механічних майстерень О. Ю. Наконечного. Тут проводилося колективне читання і обговорення матеріалів з журналу «Зоря» та газети «Южнорусский рабочий». На цій же квартирі поліція під час обшуку виявила і ряд нелегальних листівок, що їх видавали соціал-демократи.

Революційні ідеї знаходили палку підтримку і серед найбідніших селян, які перебували в дуже тяжкому становищі. Мізерні земельні наділи (менше, ніж по пів десятини на душу), примітивні знаряддя обробітку призводили до того, що майже в кожній сім'ї не вистачало хліба. Ціна ж на орендовану землю зросла з 3 крб. за десятину у 80-х рр. XIX століття до 12—18, іноді до 25 крб. у 1902 році.

До того ж, селян спіткало природне лихо: часті були неврожаї і недороди. Ось що розповідав сільський староста І. А. Гайдук:

«В останні роки особливо важко стало жити. Зросла орендна плата на землю. Економія примушувала селян знищувати ховрахів. За невиконання цього накладався штраф у сумі 200 крб. В оренду часто-густо відводилася виснажена земля, яка інколи зовсім не давала врожаю. А за кожну десятину орендної землі треба було в економії зібрати і звезти урожай з 1,5 десятини землі. Врожаї ж в економії були відмінні — по 30—35 кіп на десятині. 6—7 днів відробляли втрьох ту злиденну десятину. Власного хліба вистачало тільки до зими. Сіножатей карлівська економія не здавала в оренду, використовувала все сіно сама. Якщо хтось десь

---

[1] В. П. Теплицький. Реформа 1861 року і аграрні відносини на Україні. К., 1959, стор. 60.

[2] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 г., ч. III, стор. 250—254, 263—264.

[3] Т. І. Дерев'янкін. Мануфактури на Україні в кінці XVIII і першій половині XIX ст. Текстильне виробництво. К., 1960, стор. 97, 106, 113.

заробив якусь копійчину, то йшла вона на оплату податків та штрафів»[1]. Злидні і бідування хліборобів викликали масове переселення селян на Амур, у Південно-Уссурійський край і Тобольську губернію. Багато найбідніших селян шукало заробітків у панських економіях Криму та Приазов'я.

На початку 1902 року з Уфімської губернії в Карлівку повернулося 300 селян, які переселялися туди, але не змогли налагодити там господарство. Внаслідок цього переселення вони залишилися без жодних засобів для існування. Їх сподівання одержати насіннєву позичку в економії також не справдилися. Більше того, управитель Карлівської економії Шейдеман, користуючись тим, що попит на землю збільшився, підвищив орендну плату на землю. Коли селяни звернулися до нього з проханням продати насіння, необхідне для посіву, за готівку, він зустрів ходаків брудною лайкою. Обурені цим селяни побили управителя, силою відібрали насіння з панської комори, самовільно захопили і виорали 2 тис. десятин панської землі.

Виступи доведених до відчаю селян відбувалися і в навколишніх селах. Як відмічала Ленінська «Искра», селяни діяли спокійно, переконані в справедливості своїх дій. Поважно, із старостами й соцькими на чолі, під'їжджали вони до маєтків та економій і вимагали ключів від амбарів і складів. При цьому вони роз'яснювали, що «царству панів настав кінець» і що наказано забирати по 5 пудів на душу. Якщо управитель не давав ключів, то селяни зривали замки, навантажували вози хлібом і роз'їжджалися по домівках.

Хліб забирали не тільки у дворян-поміщиків, але й в односельчан-багатіїв, які кривдили народ[2].

Пани були налякані розмахом руху і втікали з своїх маєтків до Харкова і Полтави.

Для придушення селянського виступу було надіслано військо, яке вчинило жорстоку розправу над селянами.

У Карлівці карателі заарештували 8 селянських ватажків, багатьох також покарали різками. Але як тільки каральний загін залишив Карлівку, селяни розгромили цукровий і горілчаний заводи. Після того до Карлівки знову прибуло військо.

В. І. Ленін, оцінюючи селянський рух 1902 року в Полтавській і Харківській губерніях, зазначав: «Селяни боролися за справедливу справу... Свідомі робітники докладуть усіх зусиль, щоб якомога більше робочого люду в містах і в селах знало про селянську боротьбу і готувалося до нової, більш успішної боротьби»[3].

В роки першої російської революції 1905—1907 рр. з новою силою піднялася хвиля селянського руху по всьому повіту, а особливо в Карлівському маєтку герцогів Мекленбург-Стрілицьких. Уже влітку 1905 року губернія була оголошена на надзвичайному стані. Наприкінці листопада робітники Карлівської економії оголосили страйк. Припинилась робота на цукровому заводі, гуральні, млині. В багатьох навколишніх селах селяни переобирали старшин, встановлювали нижчу ціну за орендовану землю, залишали роботу в панських економіях, забирали сіно[4].

2 грудня 1905 року полтавський губернатор телеграфував міністрові внутрішніх справ, що серед селян проводиться посилена агітація, що заводи в Карлівці стоять, прислуга залишила роботу.

Цей виступ робітників і селян Карлівки носив політичний характер. Повсюдно проходили мітинги й демонстрації, на яких жителі висловлювали своє незадоволення маніфестом 17 жовтня, вимагали розв'язання земельного питання. Революційні виступи в Карлівській волості тривали. Репресії, якими царизм придушував

[1] Крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 г., стор. 158—159.
[2] Газ. «Искра», 1 червня 1902 р.
[3] В. І. Ленін. т. VI, стор. 374.
[4] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы. Х., 1957, стор. 15, 23.

кожний революційний виступ, були направлені в першу чергу проти організаторів цих виступів. Передові робітники соціал-демократи були заарештовані і відправлені в тюрми і на заслання. Це надовго ослабило революційні сили в Карлівці і привело до посилення впливу дрібнобуржуазних партій.

В епоху імперіалізму Карлівка все далі зростала, розширювалися існуючі підприємства, відкривалися нові.

Одним з найбільших підприємств Карлівки напередодні першої світової війни були майстерні для ремонту сільськогосподарських машин і заводського обладнання (тепер Карлівський машинобудівний завод — «КМЗ»). Вони розміщувалися тоді у двох невеликих приміщеннях. Їх оснащення складалось з кількох примітивних верстатів та парової машини в 60 кінських сил.

Основну масу населення Карлівки складали робітники та їх сім'ї (понад 5000 чол.). Селяни та їх сім'ї становили одну шосту частину (1020 чол.). Понад 400 чол. займалися кустарним промислом[1].

Незважаючи на швидке зростання населення Карлівки в пореформений період, мережа лікувальних закладів залишалась дуже і дуже обмеженою. Тут працювала тільки одна лікарня на 50 ліжок (в т. ч. 15 ліжок для інфекційно хворих) та два фельдшерські пункти.

Не краще була справа і з народною освітою. Перший навчальний заклад — церковнопарафіальне училище — було відкрито в Карлівці в 1837 році. Воно і після реформи існувало на пожертвування княгині та на кошти, що їх виділяли церковна община та земство.

Повалення самодержавства пробудило до політичної активності широкі народні маси і в Карлівці. 22 травня 1917 року в місті відбулися збори делегатів гарнізону, робітників і селян з 35 навколишніх сіл, які проголосили себе з'їздом Рад[2].

Однак ця дрібнобуржуазна Рада нічого не зробила, щоб взяти владу із рук земства і розв'язати земельне питання. Земство, спираючись на військові частини Тимчасового уряду, розквартировані в Карлівці, проводило політику, яка відповідала інтересам української і російської контрреволюції.

З великою радістю зустріли трудящі Карлівки звістку про Велику Жовтневу соціалістичну революцію в Петрограді. Але встановлення Радянської влади в Карлівці ускладнювалось тим, що тут був розміщений 260-й полк гайдамаків.

Лише після того, як 19 січня 1918 року до Карлівки наблизились червоні війська, тут було встановлено Радянську владу[3].

Трудящі Карлівки і Карлівської волості захоплено вітали Радянську владу і підтримували її. Весною 1918 року вони дали для Червоної Армії та голодуючого населення Радянської Росії 150 вагонів хліба. Крупні підприємства Карлівки були націоналізовані і перейшли до рук робітників. Встановлено 8-годинний робочий день. Але іноземна воєнна інтервенція і громадянська війна не дали змоги трудящим Карлівки скористатися всіма завоюваннями Великого Жовтня.

Багнетом і гранатою зустріли робітники й селяни Карлівки та волості німецьких окупантів, що вдерлися на Україну. Тут же, під Карлівкою, в кінці березня 1918 р. частини 4-ї армії (командуючий В. С. Кіквідзе, начальник штабу Барабаш) завдали ворогові відчутного удару.

Все ж 29 березня 1918 року Полтава, а на початку квітня і Карлівка були окуповані військами кайзерівської Німеччини, в обозі яких повернулася на Україну контрреволюційна Центральна рада.

Почався дикий розгул реакції. Був розстріляний голова заводського комітету

---

[1] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии за 1910 год. Константиноградский уезд. Полтава, 1913, стор. 11; Кустари и ремесленники Полтавской губернии. Извлечение их данных 3-й подворной переписи населения губернии 1910 года. Полтава, 1913, стор. 10.

[2] Газ. «Известия Полтавского Совета рабочих и солдатских депутатов», 25 травня 1917 р.

[3] В. А. Антонов-Овсеенко. Записки о гражданской войне, т. 1. М., 1924, стор. 134—137.

профспілки цукрозаводу робітник Д. В. Голобородько. Його труп вороги кинули в яму з сміттям. Почалися звільнення з роботи тих робітників, яких власті вважали за неблагонадійних. Таких репресій зазнали Т. Плужник, П. Корнієнко, О. Орел, Д. Качалка, М. Мотієнко та багато інших.

Для керівництва боротьбою проти окупантів Харківський підпільний губревком влітку 1918 року створив Карлівський волосний підпільний ревком (перебував у с. Варварівці), на чолі з Митрофаном Молошиним. За дорученням ревкому підпільники розклеювали в Карлівці листівки Полтавського комітету РСДРП (б) із закликом до непокори окупантам, псували зв'язок і чинили збройні напади на інтервентів та націоналістів (у Карлівці було знищено німецького офіцера). З робітників і селян Карлівської волості було організовано піший (180 чол.) і кінний (250 чол.) загони, які очолював С. С. Родик, піхотою командував Дядій, а кіннотою — Банченко. Пізніше вони об'єдналися з партизанами інших волостей Костянтиноградського повіту в одну бригаду (командир Яків Покус, комісар С. С. Родик), яка повела наступ на німецькі війська, розташовані в Кременчуці і Полтаві.

Після краху німецької окупації на Україні в листопаді 1918 року владу на Полтавщині захопила петлюрівська Директорія. Відновлюються антибільшовицькі думи і право-есерівські земства, призначаються коменданти і комісари Директорії, які захищали інтереси поміщиків, куркулів і буржуазії, розганяли робітничі і селянські з'їзди, нещадно розправлялися з робітниками і селянами.

При братній допомозі російського народу трудящі України вигнали банди націоналістів. В Карлівці відновлено Радянську владу 27 січня 1919 року, коли було створено волосний ревком, який очолив Д. А. Кущ[1].

Ревком встановив карткову систему і налагодив видачу найбіднішому населенню хліба, цукру, м'яса та інших продуктів, організував допомогу селянам у проведенні весняної сівби, виділив насіння і знаряддя для бідняцьких господарств і сімей червоноармійців. Культурно-освітній відділ ревкому взяв під свою опіку 2 бібліотеки, організував громадську бібліотеку-читальню в Карлівці та бібліотеки в ряді сіл, провадив підготовчу роботу по відкриттю у Карлівці народного університету для дорослих.

Наприкінці лютого 1919 року в Карлівці утворюються волосний комітет бідноти та волосна Рада, які мали широку підтримку серед трудящих. Періодична преса того часу повідомляла, що «дух більшовизму величезний», а сили інших партій незначні[2].

З перших же днів відновлення Радянської влади в Карлівці було проведено серйозні економічні заходи. 5 лютого 1919 року представники від прилеглих до Карлівського маєтку волостей і від робітників того ж маєтку зібралися на з'їзд, який вирішив, що майно економії є здобутком всього народу. Для правильного його використання з'їзд обрав Революційний комітет по управлінню Карлівським маєтком у складі голови (Р. Ф. Мирний), заступника (Ф. П. Попов), секретаря (І. Д. Засенко), 11 членів, 3 членів колегії по управлінню і представника Карлівського волосного ревкому (І. М. Синиченко). Щоб краще враховувати інтереси селян різних волостей, до членів комітету було включено по одному представнику від кожної волості і кожного промислового підприємства, а також 3 представники від сільськогосподарських робітників.

9 березня 1919 року відбулася перша повітова партійна конференція. Робота повітової партійної організації проходила в обстановці непримиренної ідейної боротьби проти лівих есерів, які намагалися шляхом проведення контрреволюційної агітації залучити селянство на свій бік. Але це їм не вдавалося. Трудове селянство в своїй більшості підтримувало партію більшовиків. Характерною в цьому відношенні є резолюція селянської конференції Костянтиноградського повіту, яка від-

---

[1] Газ. «Известия Полтавского Совета рабочих депутатов», 26 лютого 1919 р.
[2] Там же, 23 лютого 1919 р.

булася 31 грудня 1919 року. В роботі цієї конференції взяли участь і делегати Карлівки. В резолюції говорилося, що Комуністична партія є єдиною, яка відкидає будь-яке угодовство з буржуазією і що цю партію селянство буде підтримувати до останньої краплі крові[1].

В роки громадянської війни велику допомогу Червоній Армії та робітничому класу подали незаможники Карлівської волості. Весною 1919 року вони виявили і відібрали в куркулів величезні лишки хліба. Волосний земельний відділ взяв на облік усі сільськогосподарські знаряддя, які належали багатіям, і стежив за тим, щоб бідняцькі господарства при потребі могли користуватися цими знаряддями.

Ці заходи проводились в обстановці гострої класової боротьби.

В липні 1919 року в Карлівку вдерлися денікінці. Вони нещадно розправлялися з усіма, хто виявив хоч найменше співчуття до більшовиків. У дні білогвардійського терору в Карлівці смертні вироки під дулами гвинтівок вислухали активний член завкому цукрозаводу І. С. Личман та молодий робітник О. Ісаєв. Нещадно був побитий шомполами юнак О. Бережанов. Криваву пам'ять у Карлівці залишила по собі контрреволюція.

Місцеве населення грудьми стало на захист Радянської влади. Партизанські загони вже влітку 1919 року провели перші бої з денікінцями.

В роки громадянської війни на різних фронтах хоробро билися за Радянську владу карлівські трудівники М. А. Мотієнко, К. Г. Панібіг, Г. А. Литвин, А. Л. Турчак, Д. М. Пушко, Т. Д. Плужник, Я. Л. Цибулько та інші.

Частини 14-ї армії, яку очолювали І. П. Уборевич та Г. К. Орджонікідзе (до її складу входила і 8-а червонокозача дивізія на чолі з командиром В. М. Примаковим) 23 грудня 1919 року визволили Карлівку від денікінців[2]. Відновив свою діяльність ревком. Під його керівництвом 28 березня 1920 року відбулися вибори до сільських Рад, а 1 квітня 1920 року скликано з'їзд Рад Карлівської волості. Обраний з'їздом волосний виконавчий комітет у Карлівці очолив Ф. С. Коцюба. Влітку 1920 року відновив свою роботу і волосний партійний осередок[3], а у вересні 1921 року партосередок із 7 чол. був уже і на Карлівському цукрозаводі.

Для найшвидшого проведення в життя закону про наділення землею і реманентом безземельних і малоземельних селян, здійснення закону про продрозверстку, зміцнення Радянської влади на селі (боротьба з бандитизмом, куркульським засиллям, неписьменністю) в Карлівці 22 серпня 1920 року створили комітет незаможних селян, який був опорою Радянської влади на селі.

Комнезам почав свою діяльність з організації допомоги найбіднішим селянам у налагодженні господарства. Земвідділ з Конграда[4] для допомоги бідноті в обмолоті хліба виділив молотарку.

КНС організував також збройний загін для боротьби з рештками куркульських банд. В Карлівці утворюється товариство по переробці продуктів[5].

В умовах гострої класової боротьби, переборюючи великі труднощі відбудовного періоду, робітники і селяни Карлівки допомагали продовольством робітничому класу Донбасу, а також виділяли продукти для утримання дітей, які прибули на Полтавщину з голодуючих губерній братньої Росії.

Трудящі Карлівки активно допомагали червоним бійцям, які відбивали наступ панської Польщі і барона Врангеля. Коли в липні 1920 року проводився «Тиждень фронту», для потреб фронту було зібрано багато хліба та різних продуктів.

Великого поширення набули в Карлівці комуністичні суботники, під час яких було виконано ряд невідкладних робіт по відбудові Карлівки.

---

[1] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти, стор. 101.
[2] В. Петров. Комкор червоних козаків, К., 1964, стор. 98, 104, 106.
[3] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 408, арк. 34.
[4] Так скорочено став називатися колишній Костянтиноград.
[5] «Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.)». Зб. документів і матеріалів, Х., 1961, стор. 27—28, 32—33, 49.

Нетрудове населення повіту також залучалося до участі у відбудові, зокрема, було взято на облік і відправлено на роботу на Карлівський цукровий завод чимало таких, що до революції жило з чужої праці. У жовтні 1920 року цей завод було пущено в хід.

В середині 1921 року на території повіту виник комуністичний юнацький рух. У Карлівці виник комсомольський осередок.

Серед комсомольців особливою активністю відзначались: О. Бережанов, М. Підгорний (тепер Голова Президії Верховної Ради СРСР), О. Болдовський, М. Андрієвський, І. Тютюнник, Н. Потягайло, П. Скоренко, М. Болдовський, П. Субота.

Агітзагони Карлівського волосного комітету КСМУ зібрали у фонд допомоги голодуючим 446 пудів хліба, 28 пудів картоплі, чимало полотна, грошей[1]. Молодь влаштовувала також платні концерти, весь збір від яких ішов на допомогу дітям.

На підприємствах Карлівки було відкрито клуби. Восени 1921 року при Карлівському волосному комітеті комсомолу було організовано комсомольський клуб і бібліотеку політичної літератури. Сільські комсомольці навчалися в школах політграмоти. Кращих комсомольців відрядили на навчання.

Карлівчани після проведення в 1922 році землеустрою створюють кілька сільськогосподарських кооперативних товариств, які розводили племінну худобу, закладали розсадники плодових дерев, хмелю, лікарських рослин. Ці товариства також займалися постачанням селу сільськогосподарського реманенту та будівельних матеріалів.

Успішно відбудовувалася і промисловість. В сезон цукроваріння 1922—1923 рр. один карлівський завод виробив 300 тис. пудів цукру, значно більше, ніж виробляв він до війни. Відновили роботу крохмале-патоковий завод, механічні майстерні, 2 великі націоналізовані млини.

Радянська держава виявила велике піклування про робітників. У 1924 році, коли робітники почали відчувати нестачу товарів, держава провела кампанію по кредитуванню робітників. Розстрочка платежів сприяла поліпшенню матеріального становища робітників.

На кінець відбудовного періоду в Карлівці було 8 значних підприємств, з яких два ще не були введені у дію (гуральня і цукроварня колишніх карлівських маєтків). На підприємствах Карлівки працювало 1449 робітників[2].

У 1926 році на базі механічних майстерень був утворений машинобудівний завод.

Одночасно з відбудовою господарства зростає і населення Карлівки. Якщо у 1923 році тут було 5535, то в 1925 році — 6085 жителів. Промислові підприємства вимагали кваліфікованих кадрів. У Карлівці відкривається школа фабзавучу, в якій у 1925 році навчалось 67 учнів, працювало 9 педагогів та майстрів.

В зв'язку з введенням у 1923 році нового адміністративно-територіального поділу в республіці Карлівка стала центром Карлівського району, який входив до Красноградського округу, а з 1925 до 1930 року — до Полтавського округу.

На початку першої п'ятирічки в число передових підприємств міста вийшов Карлівський механічний (тепер машинобудівний) завод.

Патріотичними справами були сповнені трудові будні колективу цього заводу.

За роки довоєнних п'ятирічок випуск продукції на підприємстві зріс у п'ять разів. Якщо в 1931 році на одного робітника було вироблено продукції на 2384 крб., то в 1940 році — на 13 473 крб. Місячна зарплата збільшилась за цей час майже втроє. Машбудівці систематично підвищували свою кваліфікацію в гуртках техмінімуму. І це позначалось на зростанні рядів новаторів виробництва. Якщо в 1936 році на заводі було тільки 47 стахановців, то у 1940 році їх уже налічувалось 320.

---

[1] Газ. «Вісти-Известия». (Полтава) 7 січня 1922 р.
[2] Матеріали до опису округ. Полтавська округа. Х., 1926, стор. 33—36.

Перед вели 102 комуністи-виробничники. На 230—345 проц. виконували норми виробітку комуніст багатоверстатник О. Вороненко і фрезерувальники І. Цибулько та І. Литовченко. За стахановську працю в 1940 році нарком харчової промисловості нагородив грамотами А. Путька, О. Вороненка, С. Ковалівського та І. Плитюха. Сотні тисяч карбованців зекономив для держави і робітник М. Плужник, який подав 23 раціоналізаторські пропозиції.

В авангарді борців за дострокове виконання п'ятирічок йшла молодь. На заводі 182 комсомольці-стахановці систематично перевиконували норми виробітку.

Багато самовідданості проявили радянські жінки. Жіноча бригада цинкувальниць формо-рамкового цеху Карлівського машбуду, якою керувала Є. Х. Козлова, добилася в переджовтневому змаганні 1939 року виконання змінних завдань на 370 процентів. Членами цієї бригади були Г. В. Макаренко, К. А. Добровольська, Г. С. Вінниченко, Д. В. Мартиненко.

Один з перших карлівських комсомольців М. В. Підгорний. 1925 р.

Організовуються нові підприємства. Так, у 1938 році була заснована промартіль «Зоря комунізму», яка виготовляла меблі.

Зростала і чисельність населення Карлівки. У 1939 році кількість населення тут подвоїлась проти 1926 року і становила 10 409 чоловік. У 1939 році рішенням Полтавського обласного виконавчого комітету Карлівку було віднесено до категорії селищ міського типу.

Активізували свою роботу профспілки. У липні 1932 року відбувся II районний з'їзд профспілок, який відзначив поліпшення матеріального становища карлівських робітників у роки першої п'ятирічки. Середній заробіток робітника за 1930—1932 рр. зріс майже в півтора раза.

З ростом робітничого класу зростав і його авангард — комуністична партія. З червня 1931 року по червень 1932 року парторганізація Карлівського району чисельно збільшилась на 313 членів, переважно за рахунок кращої частини робітників-ударників та колгоспників. У районі було тоді 57 первинних парторганізацій. Партосередок механічного заводу влітку 1930 року налічував 130 членів партії і кандидатів, тобто кожен четвертий кадровий робітник був комуністом.

У роки першої п'ятирічки відбуваються глибокі соціалістичні перетворення і в сільському господарстві. У 1928 році землеробством і тваринництвом займалися 42 проц. жителів Карлівки, які користувалися 3300 десятинами землі.

Восени 1929 року в Карлівці було створено дві сільськогосподарські артілі: «День врожаю» і «29-й рік — рік великого перелому»[1]. Об'єднувалися в колгоспи і селяни навколишніх сіл. За темпами колективізації Карлівський район був одним із передових в області. На початок лютого 1930 року тут було колективізовано 50 проц. господарств.

В цей же час значно зросли партійні осередки в селах за рахунок колишніх наймитів і сільськогосподарських робітників, селянської бідноти. Тільки в січні—лютому 1930 року до лав партії у Карлівському районі вступили 228 нових членів, з них 167 колишніх наймитів[2].

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 4 січня 1930 р.
[2] Там же, 26 квітня 1930 р.

Комсомол був вірним помічником партії в роки колективізації сільського господарства. Карлівські комсомольці створили ударні бригади по хлібозаготівлі. «Легка кавалерія» комсомольців також перевіряла стан зберігання насіння в коморах артілей.

Активним організатором мас при виконанні народногосподарських кампаній була сільська Рада, яку очолював т. Жмак. У 1928 році за перевиконання плану передплати позики сільська Рада була відзначена премією.

Провідною силою в сільськогосподарському виробництві колгоспів стала Карлівська МТС, утворена весною 1930 року. Були механізовані майже всі роботи в рільництві. Трактористи МТС високопродуктивно використовували трактори та інші машини. Досить згадати, що в 1935 році виробіток на 15-сильний трактор в МТС становив 445 га умовної оранки, а в 1939 році — 724 га, тобто зріс більш, ніж у півтора раза.

Робітники промислових підприємств Карлівки також подавали колгоспникам повсякчасну безкорисливу шефську допомогу.

Спеціалісти цукрозаводу організували агротехнічні і зоотехнічні курси для селян, виступали з бесідами та лекціями. Жовтневий цукрозавод відпустив селянам 6304 цнт чистосортного зерна, 770 пудів мінеральних добрив, 14 тис. саджанців дерев[1]. У 1933 році робітники машинобудівного заводу виготовили для трудівників села чимало запасних частин для сільськогосподарських машин.

Щиро дякували колективу механічного заводу ташкентські і самаркандські хлібороби за виготовлені для них 2500 підгортальників[2].

Розвивались і зміцнювались колгоспи. В 1939 році валовий збір зернових культур порівняно з 1934 роком збільшився в 2,5 раза, поголів'я рогатої худоби зросло у 3,5 раза, коней майже у 2 рази, свиней більш як у 4 рази. На колгоспних полях району у 1939 році працювали 168 тракторів, 200 вантажних машин, 52 комбайни. Механізація робіт, впровадження передових прийомів агротехніки забезпечували підвищення врожайності, зростання доходів колгоспів.

Значно зросла і оплата трудодня. Тільки за один 1939 рік вартість колгоспного трудодня зросла в районі на 30 проц. проти 1938 року.

З перших же днів встановлення Радянської влади в Карлівці розгорнулася робота по ліквідації тяжкої спадщини царизму. Почалося налагодження охорони здоров'я трудящих. Першим лікарем, що подавав кваліфіковану допомогу хворим тут і в сусідніх районах, був Л. В. Радевич-Сягайло. З 1920 року він завідував Карлівською райлікарнею. В тяжких умовах, при повній відсутності перев'язочних матеріалів, він робив операції. І хворі одужували. Все своє трудове життя віддав охороні здоров'я лікар карлівчанин А. Я. Кирса, нагороджений орденом Леніна, нині пенсіонер. В Карлівці народився і працював перед Великою Вітчизняною війною заслужений лікар УРСР Г. І. Синиченко, нагороджений орденами Леніна і Трудового Червоного Прапора.

До 10-х роковин Великого Жовтня у Карлівці були відкриті добре устаткована лікарня на 50 ліжок і дитяча консультація[3]. В роки другої п'ятирічки було збудовано поліклініку та родильний будинок. При Жовтневому цукрозаводі відкрився дитячий санаторій.

В роки довоєнних п'ятирічок і далі зростав освітній і культурний рівень трудящих Карлівки. Вже в 1928 році тут працювали семирічна і три трудові школи та школа фабрично-заводського навчання. До травня 1932 року район став районом суцільної письменності. Нове приміщення середньої школи було збудоване за державні кошти в 1935 році. Водночас провадилась велика робота по підготовці

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 24 квітня 1928 р.
[2] Газ. «За колективне життя», 10 липня 1933 р.
[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 11 серпня 1927 р.

Відкриття пам'ятника В. І. Леніну біля Карлівського машинобудівного заводу. 1 Травня 1937 р.

висококваліфікованих кадрів для народного господарства. З 1 жовтня 1930 року у Карлівці було відкрито вечірній робітфак Київського інституту механізації і електрифікації сільського господарства, збільшено набір до школи ФЗН на 150 чоловік. Крім того, було відкрито 10-місячні курси по підготовці до вступу до вищих навчальних закладів. Переважну більшість слухачів цих курсів складали робітники і колгоспники. При районному партійному комітеті було відкрито 4-місячну радпартшколу.

Здобутки радянської культури ставали народним надбанням. 1 травня 1935 року в новозбудованому кінотеатрі на 500 місць почалося демонстрування звукових кінофільмів. Широко розгорнули свою роботу клуб і районна бібліотека.

Багато трудящих проводили свої відпустки в санаторіях та будинках відпочинку. Один лише завком профспілки машинобудівного заводу щороку на пільгових умовах виділяв робітникам і службовцям понад 120 путівок на курорти та в будинки відпочинку; у дитячих санаторіях та піонерських таборах оздоровлювалось більше 80 дітей машбудівців. Кожен рік радував трудівників Карлівки новими успіхами.

Трудящі Карлівки тісно, згуртовані навколо Комуністичної партії, з мужністю і витримкою зустріли звістку про віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Вони віддали всі сили для допомоги фронту. Високий патріотизм проявили комуністи і комсомольці Карлівки. Уже в перші дні війни багато з них пішли добровольцями на фронт. Серед них було і 18 комсомольців, які щойно закінчили Карлівську середню школу[1].

Колгоспники докладали усіх зусиль, щоб у найкоротші строки зібрати хліб і здати його державі. Часто це робилося під час нальотів фашистських літаків, які бомбили і обстрілювали з кулеметів тих, хто працював. Коли ворог став наближатися до Карлівки, розпочалася евакуація худоби і майна колгоспів та радгоспів. У далекий Бузулук евакуювався колектив робітників і службовців машинобудівного заводу[2]. 25 серпня 1941 року вони вирушили в дорогу, а під час битви під Москвою один з цехів заводу вже давав продукцію.

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КПУ, ф. 6, оп. 10, спр. 90, арк. 7, 12.
[2] Газ. «Червона зоря», 23 вересня 1946 р.

21 вересня 1941 року в Карлівку вдерлися німецько-фашистські війська. Незважаючи на страхітливий терор, карлівчани, які залишалися на окупованій території, відважно боролися проти ворога. Спочатку бійцем у партизанському загоні ім. Кутузова, що діяв на Житомирщині, а потім розвідником у Діючій армії був І. П. Максименко — начальник відділу техконтролю машинобудівного заводу. За подвиги він нагороджений орденами Слави всіх трьох ступенів, орденом Червоної Зірки та трьома медалями.

Велику допомогу радянським воїнам, які були поранені або втекли з полону, подавали А. С. Макаренко, А. М. Мотієнко, П. Т. Козелько, К. К. Ведмідська та багато інших жителів Карлівки.

Карлівчани саботували всі заходи окупантів. Якось у 1942 році на залізничній станції Карлівка стояв ешелон, яким гітлерівці насильно вивозили на роботу до Німеччини юнаків і дівчат. Відважні патріоти Ф. В. Орел та молоді робітники М. Д. Карунний, І. К. Лисенко і П. С. Бовкун влаштували втечу радянських людей з цього ешелону, врятували їх від фашистської каторги.

Безсилі у своїй люті, терплячи поразки на фронті, гітлерівці висадили в повітря будівлі заводів, елеватор, мости, млини, водогін, будинки громадського характеру[1].

У селищі фашисти розстріляли 15 радянських громадян, спалили і зруйнували 67 будинків; вивезли на каторжні роботи в Німеччину 275 чоловік.

Безчинствам гітлерівців поклала край Радянська Армія. При визволенні Карлівки особливий героїзм проявив екіпаж танку, який в ніч з 19 на 20 вересня 1943 року першим прорвав лінію ворожої оборони. Знищивши самохідну установку і 2 танки фашистів, радянські воїни продовжували бій і після того, як ворожа артилерія підбила танк і ворожа піхота оточила їх. Воїни тримались до останнього патрона і заживо згоріли в бойовій машині[2].

20 вересня 1943 року частини Степового фронту, яким командував Маршал Радянського Союзу І. С. Конєв, визволили Карлівку від фашистської неволі. В боях за Карлівку особливо відзначились воїни з'єднань під командуванням генерал-полковника М. Л. Саламатіна та генерал-майора В. В. Єршова.

При визволенні Карлівки воїни Радянської Армії захопили у німців 12 танків, 5 самохідних гармат, 47 автомашин, 10 вагонів боєприпасів, 5 складів з військовим майном та інші трофеї. Було відбито кількасот радянських громадян, яких гітлерівці насильно зігнали до Карлівки для відправки на каторгу до Німеччини.

З перших днів визволення відновили свою роботу партійні і радянські органи. Трудящі Карлівки і всього району під керівництвом партійних організацій з небаченою самовідданістю і самопожертвою допомагали Червоній Армії швидше знищити ворожі полчища і очистити Радянську землю від окупантів. Вони брали участь в збиранні коштів на будівництво танкової колони «Визволена Полтавщина» і за кілька місяців внесли 3 498 291 крб. готівкою[3].

Для забезпечення наших воїнів продуктами харчування трудящі району восени 1943 — на початку 1944 року здали у фонд Червоної Армії 388 266 пудів зерна, 19 218 пудів соняшнику, 57 882 пуди картоплі.

Мужньо боролися на фронтах сотні радянських воїнів з Карлівки. 5029 з них нагороджені орденами та медалями СРСР. У числі вихованців Карлівської районної комсомольської організації був і Герой Радянського Союзу В. Д. Кизь. М. З. Волновського, уродженця Карлівки, війна застала на військово-морській базі на острові Ханко, де він командував батареєю гармат великого калібру. Після п'ятимісячних жорстоких боїв у глибокому тилу ворога бойову техніку і особовий склад бази було переправлено під Ленінград. Тут Волновський працював у відділі кадрів

---

[1] Газ. «Радянська Україна», 26 жовтня 1943 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-7055, оп. 1, спр. 391, арк. 10.
[3] Газ. «Червона зоря», 24 березня 1944 р.

штабу фронту, але добився призначення на передній край. При обороні міста Леніна він загинув смертю героя. Похований М. З. Волновський у Ленінграді, біля Олександро-Невської лаври. Ленінградці не забувають мужнього воїна з Карлівки.

Багато сил віддали трудящі Карлівки відбудові зруйнованого війною господарства. За досить короткий строк було відбудовано залізничну станцію Карлівка, на яку почали прибувати ешелони з обладнанням і матеріалами, що їх відправляли карлівчанам трудящі східних районів країни.

Менше ніж через півроку — в березні 1944 року — нова вагранка на Карлівському машинобудівному заводі дала перші 5 тонн чавунного литва. Трудовий героїзм виявили жінки-робітниці, які замінили біля верстатів своїх чоловіків і братів, що пішли на фронт. 154 жінки оволоділи складними спеціальностями машинобудівників. Застрільниками соціалістичного змагання на підприємстві були дружини фронтовиків Г. Довгопол, Н. Вітовська, Г. Куріна.

З руїн і згарищ було піднято Жовтневий цукровий завод, який уже до 31-х роковин Великого Жовтня дав армії і країні першу продукцію. Став до ладу діючих і спиртозавод. Одночасно з відбудовою зруйнованих підприємств у Карлівці виникали нові. У 1944 році було створено комбінат підсобних підприємств (з 1956 року — механічний завод). Братня допомога трудящих усіх республік Радянського Союзу дала можливість забезпечити відбудовані підприємства новою технікою.

У вересні 1946 року було завершено відбудову машбуду. Самовідданою працею відзначилися слюсарі К. Горбатко і Ф. Рогач, токар Г. Куріна, формувальник Г. Наконечний та інші. Добре працювали комсомольські бригади тт. Гринька і Валька.

В 1946 році став до ладу діючих і Карлівський маслозавод.

У роки четвертої п'ятирічки в число передових підприємств Карлівки став Жовтневий спиртзавод. У 1950 році Міністерство харчової промисловості нагородило грамотами «Відмінник соціалістичного господарства» кращих виробничників цього підприємства тт. Ягунова, Сизоненка та Стеценка.

Не менший героїзм на відбудові господарства виявили і трудівники села.

Зусиллями колективу робітників МТС за короткий строк з частин, які переховували від окупантів у ярах та гаях трактористи тт. Троян, Коваленко, Таран, Бистра та Наконечний, було складено 22 трактори. Крім того, трудящі східних областей країни надіслали в МТС 42 трактори.

Самовіддана праця дала свої наслідки. В 1944 році колгоспники і механізатори виростили по 17,1 цнт зернових з кожного гектара. Карлівський район зайняв почесне місце серед районів Полтавської області, яка в 1944 році завоювала перехідний Червоний прапор Державного Комітету Оборони.

Трудівники сільського господарства району здали державі близько 186 тис. цнт зерна та додатково до фонду Червоної Армії — ще 7971 центнер. Зокрема, один тільки карлівський колгосп «Більшовицька праця» здав 1700 пудів надпланового хліба.

З великим піднесенням працювали останню воєнну весну колгоспники передової карлівської артілі «Більшовицька праця» і механізатори Карлівської МТС. Хоча в колгоспі не вистачало тягла і на польових роботах використовували всіх придатних до роботи корів, весняну сівбу було проведено вчасно, якісно і з перевищенням плану. В цьому була немала заслуга трактористів Карлівської МТС Г. Моторного, П. Коломієць, П. Небораки та інших. Заслужену трудову славу здобув тракторист І. Прозоров. У 1944 році за перевиконання плану робіт він був нагороджений значком «Кращий тракторист МТС». Ще більших успіхів добився Карлівський колгосп у наступні роки. Зросли майстри високих урожаїв. Усі ланки рівнялися на ланки Галини Кролех, Ніни Світличної, Антоніни Іванько, Софії Чуб, Катерини Чуб, Таїсії Голубничої.

Цінну ініціативу в реалізації завдань партії по підвищенню рівня агротехнічних знань у колгоспників виявили комсомольці карлівського колгоспу. Вони ви-

рішили перетворити колгоспну хату-лабораторію на Будинок сільськогосподарської культури. У ньому було обладнано лекційний зал, кімнати для занять колгоспників, у яких зосереджувалися гербарії, зразки грунтів, наочне приладдя, література тощо.

Навчання і праця хліборобів давали наслідки. У 1952 році колгосп став мільйонером. На базі росту громадського господарства зростав добробут колгоспників. Вони одержали на кожний вироблений трудодень по 2 кг зерна і по 2 крб. 47 коп.[1]. Колгосп у цьому році рішенням виконкому райради і бюро райкому КПУ був занесений на районну Дошку пошани.

Водночас із промисловими і сільськогосподарськими підприємствами міста відновлювали свою роботу і лікувальні установи. Сповнилися веселих дитячих голосів дитячі садки і школи.

На початку 1944 року знову відкрито районну бібліотеку. Її книжковий фонд знищили окупанти, але населення поповнило його за рахунок книжок з власних бібліотек. Гостинно відкрив свої двері для трудящих районний Будинок культури.

Успішна післявоєнна відбудова господарства створювала сприятливі умови для дальшого бурхливого розвитку промислового і сільськогосподарського виробництва. В роки п'ятої п'ятирічки Карлівський машинобудівний завод значно розширив асортимент продукції, поліпшив її якість. Він був єдиним у країні заводом, який постачав дифузійні батареї, цукробурякомийки і печі для обпалення склотари[2].

Добре трудилися машбудівці. Терміст заводу І. Є. Рохманенко за 1954 рік виробив 2,9 річних норми[3], а токар І. Фисун, який працював на заводі з 1922 року, виконав п'ятирічний план на 121,6 проц., не допустивши ніякого браку при виготовленні деталей. 46 років працював на машбуді кадровий робітник Я. Н. Турчак. Гарячу любов до рідного заводу він передав і своїм синам Леоніду, Івану та невістці Тамарі, які стали передовиками виробництва.

Машинобудівний завод з 1945 по 1957 рік збільшив виробництво продукції у 34 рази[4].

Новий крок по шляху дальшого вдосконалення виробництва, підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції зробили працівники промислових підприємств Карлівки в роки семирічки.

На найбільшому підприємстві Карлівки — машинобудівному заводі — працює 1420 робітників, 185 техніків, 24 інженери. В ході соціалістичного змагання на честь XXI з'їзду КПРС виникла перша в Карлівському районі бригада комуністичної праці. Її очолював молодий комуніст Дмитро Коваленко. План першого року семирічки бригада виконала за три місяці. Кожен з робітників цієї бригади служив прикладом для інших не тільки на заводі, а і в особистому житті. Через рік на заводі було вже 6 колективів і 28 ударників комуністичної праці. За семи-

[1] Газ. «Червона зоря», 29 січня 1953 р.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 18 листопада 1952 р.

[3] Газ. «Червона зоря», 1 січня 1955 р.

[4] Газ. «Зоря Полтавщини», 22 жовтня 1957 р.

Вулиця Леніна в м. Карлівці. 1964 р.

Мітинг трудящих Карлівки, присвячений 20-річчю перемоги у Великій Вітчизняній війні. 9 травня 1965 р.

річку кількість ударників комуністичної праці на заводі зросла до 233. 16 бригад та інструментальна дільниця в цілому завоювали це почесне звання.

На підприємстві знайшлося чимало послідовників Героя Соціалістичної Праці В. І. Гаганової. Бригадири передових бригад тт. Кучер, Варник і Бадьон очолили відсталі колективи і вивели їх у передові[1]. Завдяки самовідданій праці всього колективу підприємство збільшило випуск валової продукції за семирічку у два з лишком рази[2]. В дні напруженої боротьби за дострокове виконання завдань семирічки колектив машбудівців відзначив сторічний ювілей свого підприємства.

Цінну ініціативу виявив начальник котельного цеху машинобудівного заводу Іван Чепа. Він запропонував: кожен інженерно-технічний працівник заводу повинен стати раціоналізатором і внести такі пропозиції та удосконалення, щоб їх економічний ефект дорівнював річній зарплаті інженера чи техніка, а одержані нагромадження направити у фонд великої хімії. Його почин знайшов гарячу підтримку. Вже в першому півріччі 1964 року від впровадження 148 раціоналізаторських пропозицій завод мав 59 400 крб. економії. Було заощаджено 10 т чорних і 19 т кольорових металів та 463 кубометри лісоматеріалу. Кращими раціоналізаторами заводу стали І. Чепа, В. Качалка. І. Гончар, Б. Лисенко, М. Шелест, А. Онопко, В. Наконечний, П. Яременко.

За загальним обсягом виробництва завод виконав семирічний план за шість років[3]. Токар машбуду комуніст П. Ф. Рогач виробив за семирічку десять річних норм, за що був відзначений орденом Леніна.

Машини і різне обладнання з маркою «КМЗ» (Карлівський машинобудівний завод) ідуть у братні республіки СРСР, а також на Кубу, в Республіку Малі, Монгольську Народну Республіку, Судан, Афганістан, В'єтнам.

[1] Газ. «Червона зоря», 12 грудня 1959 р.
[2] Газ. «Заповіти Ілліча», 19 серпня 1965 р.
[3] Газ. «Заповіти Ілліча», 11 серпня 1964 р.

Великі перспективи машбудівців. До кінця 1970 року передбачено збільшити річний обсяг продукції до 15 млн. крб.[1]. Зростуть виробничі потужності заводу. Буде проведено технічне переобладнання і застосовано автоматизацію виробничих процесів.

Тисячі центнерів надпланового цукру дали країні за семирічку робітники Жовтневого цукрокомбінату. В роки нової п'ятирічки добова потужність заводу підвищилася до 20 тисяч центнерів перероблених буряків проти 15 тисяч у 1966 році.

Промисловість Карлівки за своїми виробничими показниками посідає перше місце в Полтавській області і тримає перехідний Червоний прапор обкому КПУ та облпрофради. На підприємствах міста працюють 69 колективів комуністичної праці. Хороших успіхів добилися робітники і в змаганні за українську годину.

Велику допомогу селу в роки семирічки подали робітничі колективи Карлівки. Колектив машинобудівного заводу у підшефних колгоспах механізував трудомісткі процеси на фермах. Машинобудівники виготовили для колгоспів району і області 70 гноєрозкидачів, 50 тросових волокуш, 30 тракторних причепів, 1000 натяжних станцій для сівалок квадратно-гніздової сівби, 1800 шестерень для силосозбиральних комбайнів, 400 клавішів соломотряса для комбайна «РСМ-8», передали колгоспам на 2500 крб. запасних частин для силосозбиральних комбайнів. Виділили колгоспам 4 токарні і свердлувальні верстати, лісопильну раму, електрозварювальний агрегат, чимало металу для ремонту сільськогосподарської техніки.

Міцна дружба встановилася між машинобудівниками і колгоспниками карлівської артілі «Більшовицька праця». Часто збираються вони разом. На тематичному вечорі, присвяченому зустрічі героїв війни і праці, що відбувся у 1966 році, директор заводу М. С. Красовицький вручив хліборобам подарунок, виготовлений руками машбудівців,— набір слюсарних інструментів для колгоспної майстерні.

Зростання громадського господарства в карлівському колгоспі «Більшовицька праця» дало можливість з 1956 року запровадити щомісячне авансування колгоспників, підвищити оплату трудодня. В 1957 році середньомісячний заробіток доярки становив 800—1200 крб.[2].

На прикладі сім'ї колгоспника М. М. Чумака можна простежити темпи зростання оплати праці в колгоспі. Якщо у 1950 році ця сім'я заробила 510 крб. (масштаб цін 1960 р.), то у 1966 році її заробіток становив 2104 крб., зріс більш як у 4 рази.

Одностайним схваленням зустріли трудівники сільського господарства Карлівки рішення березневого Пленуму ЦК КПРС і квітневого Пленуму ЦК КП України (1965 р.), які відкрили перед сільським господарством шляхи дальшого крутого піднесення.

Партійна організація колгоспу очолила змагання, яке розгорнулося між бригадами і фермами за вирощення високих урожаїв, за підвищення продуктивності тваринництва, за зниження собівартості одиниці продукції та забезпечення рентабельності всіх галузей виробництва.

Результати цієї боротьби стали відразу відчутними. У 1965 році артіль «Більшовицька праця» зібрала в середньому по 20 цнт зернових, по 22 цнт соняшнику і по 250 цнт цукрових буряків з кожного гектара. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 82,3 цнт м'яса і по 368,2 цнт молока. Ще в першому півріччі колгосп виконав річний план продажу яєць і м'яса державі, а до 1 вересня виконав річний план продажу молока.

Значно зросли і доходи. У 1965 році вони становили майже 635 тис. крб. проти 253 тис. крб. у 1962 році. За цей же час більш як у два рази (з 112 крб. до 250 крб.) збільшились доходи з кожного гектара угідь[3].

---

[1] Газ. «Заповіти Ілліча», 24 лютого 1966 р.
[2] Газ. «Червона зоря», 7 листопада 1957 р.
[3] Звіт колгоспу «Більшовицька праця» за 1965 р.

Дні підготовки до XXIII з'їзду КПРС для колгоспників артілі «Більшовицька праця» були сповнені боротьби за нові успіхи. Голову колгоспу, вмілого організатора колгоспного виробництва, заслуженого агронома УРСР П. П. Баклицького комуністи обрали делегатом XXIII з'їзду партії[1].

У 1966 році колгосп виростив по 34,6 цнт озимої пшениці та по 301 цнт цукрових буряків з кожного гектара[2].

Партійна організація артілі активно підтримує ініціативу трудящих і робить загальним надбанням досвід передовиків. В артілі механізатори у 1965 році вперше запровадили потоковий метод збирання цукрових буряків та комплексне збирання зернових[3]. Це дало можливість своєчасно і без втрат зібрати високий урожай.

Партійна організація і правління колгоспу виявляють велике піклування про колгоспників. Щорічно поліпшуються умови праці, більше уваги надається її організації. На зиму біля ферм створюються запаси кормів. Безперебійно діють кормопереробні машини, кормозапарник. Усі дороги до тваринницьких приміщень вимощені каменем. До ферм підведено водопровід, механізовано роздачу кормів і очищення тваринницьких приміщень.

Привітно і затишно в двох кімнатах відпочинку, які обладнано для працівників ферм. Тут є можливість послухати радіо, почитати книгу, газети й журнали. В нових приміщеннях устатковано роздягальні, душові кімнати. Навіть полікуватися тепер зможуть колгоспники, не виходячи за межі тваринницького містечка. Тут обладнано колгоспний медичний профілакторій, в якому є і фізіотерапевтичний кабінет. Для нього придбано необхідне обладнання.

Високо цінують людей праці в артілі. Імена передовиків колгоспного виробництва занесені на Дошку пошани. А кращі з кращих удостоєні високих урядових нагород. Орденом Леніна нагороджена доярка — комуніст Л. А. Гора, ордени Трудового Червоного Прапора прикрашають груди голови колгоспу П. П. Баклицького та завідуючої молочно-товарною фермою Н. Н. Зайвенко.

За роки Радянської влади змінився і характер праці і саме життя працівників села. Для обробітку 5177 гектарів землі Карлівський радгосп використовує 46 тракторів, 16 комбайнів, 14 висадкопосадочних машин, 38 автомашин. Повністю механізовано роботи по обробітку, збиранню і навантаженню буряків.

Виконання рішень партії про піднесення сільськогосподарського виробництва позначилося і на діяльності Карлівського радгоспу. До березневого Пленуму ЦК КПРС радгосп відставав, а у 1965 році значно поліпшив своє економічне становище. Господарство чітко визначило напрям. Чистий прибуток радгоспу перевищив 250 тисяч крб. Тут вирощено зернових по 23,4 центнера, цукрових буряків фабричних по 286 цнт з гектара, маточних — по 289 цнт, бурякового насіння — по 15,4 центнера з га. Радгосп забезпечив себе всіма видами кормів для тваринництва і продав державі 1450 тонн зерна. За 1965 рік вироблено на сто гектарів угідь: молока — понад 400 цнт, м'яса — понад 100 цнт, яєць — близько 20 тис. штук (на 100 га зернових посівів). Такими є плоди натхненної праці славних трудівників. За 1947—1965 роки 10 працівників радгоспу удостоєні урядових нагород. Зокрема, ланковій Г. С. Щербині присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці; орденами Леніна нагороджені доярки М. М. Анищенко та П. М. Діхтяр.

Господарством керують спеціалісти: 8 агрономів, 2 зоотехніки, 27 інженерно-технічних працівників. Серед робітників радгоспу налічується 48 шоферів, 66 трактористів, 12 комбайнерів. Більшість працівників радгоспу мають восьмирічну та середню освіту.

Великих успіхів добився в 1965 році Карлівський район в цілому. Йому вручено перехідний Червоний прапор Полтавського обкому КП України і облвиконкому та грошову премію 1000 карбованців.

---

[1] Газ. «Заповіти Ілліча», 15 січня 1966 р.

[2] Там же, 1 січня 1967 р.

[3] Там же, 15 січня 1966 р.

Кінотеатр «Мир» у м. Карлівці. 1965 р.

Великі зміни відбулися за післявоєнні роки і в зовнішньому вигляді Карлівки. Тут побудовано ряд нових промислових підприємств. На просторих вулицях виросли багатоповерхові житлові будинки, приміщення культурно-освітніх і громадських установ. Збудовано багато житлових будинків, широкоекранний кінотеатр, універмаг, дитсадок, нові магазини. Крім того, жителі міста за допомогою держави спорудили 3519 індивідуальних будинків. Проведені значні роботи по благоустрою, прокладено 45 тис. кв. метрів тротуарів, розширено водопровід, чимало квартир трудящих газифіковано від газобалонних установок. У Карлівці діє телевізійна ретрансляційна станція.

Для фізкультурників і спортсменів споруджено стадіон, 4 фізкультурно-спортивні майданчики. Своє дозвілля трудящі проводять у районному Будинку культури, 4 профспілкових клубах на підприємствах та 14 бібліотеках.

Стає традицією на підприємствах в урочистій обстановці відзначати дні повноліття, дні вступу в трудову сім'ю. В цих торжествах беруть участь ветерани праці. Відкрився Будинок щастя, де відбуваються урочисті реєстрації шлюбів і народження дітей.

Карлівчани з 1958 року беруть активну участь у боротьбі за перетворення міста в місто комуністичної праці, зразкового громадського порядку і високої культури. На громадських засадах у Карлівці при міській Раді працюють відділи культури, комунально-побутовий і торгівлі.

Виросла лікувальна сітка Карлівки. Тут працює лікарня на 150 ліжок, поліклініка, 3 медпункти на підприємствах.

Незрівнянно виріс освітній рівень народу. Понад 200 жителів міста мають вищу освіту, понад 2000 — середню і понад 400 чол.— спеціальну середню освіту. У новозбудованій середній загальноосвітній та трьох восьмирічних школах працює 195 учителів. У музичній школі навчається 150 обдарованих дітей. Працююча молодь навчається у вечірній школі робітничої молоді та на її заочному відділенні. На вечірньому відділенні Харківського заочного машинобудівного технікуму, що працює у Карлівці з 1957 року, та заочно в інститутах і технікумах навчає-

ться 329 працівників промислових підприємств та установ міста. Сотні карлівчан відвідують заняття народного університету культури.

Розвинулась торговельна сітка міста: працює 29 постійних і 4 сезонних підприємства роздрібної торгівлі, 9 підприємств громадського харчування.

Великі зміни в Карлівці відбудуться за роки нової п'ятирічки. Промислові підприємства значно збільшать випуск продукції. Тільки на реконструкцію машинобудівного та механічного заводів передбачено асигнувати 4,5 млн. крб. Буде реконструйовано меблеву фабрику; на спиртозаводі стане до ладу новий цех кормових дріжджів. Передбачаються великі роботи по газифікації міста, зокрема спорудження газопроводу від Ново-Григорівського нафтогазопромислу.

Значно зросте в новому п'ятиріччі і виробництво сільськогосподарської продукції. Колгоспники артілі «Більшовицька праця» передбачають благоустроїти тваринницьке містечко, побудувати нові виробничі і громадські приміщення.

Запорука успішного здійснення цих накреслень — трудовий ентузіазм, з яким працюють карлівчани.

Немало прекрасних людей дала Радянській країні Карлівка. Серед них — старі комуністи Р. С. Бичок, Г. Т. Рудь, Г. С. Зражевський, С. Ф. Дяченко, Н. Я. Шатравка. Довгий час працював майстром ремонтного цеху на машбуді К. Г. Ізупов — активний учасник громадянської війни, нині пенсіонер. Кадровий робітник, комуніст Т. Д. Плужник нагороджений Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР на честь сторіччя заводу. 43 роки працював на цукрозаводі змінний інженер С. Г. Тарнавський.

В місті Карлівці народився діяч Комуністичної партії та Радянської держави член Політбюро ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР, Герой Соціалістичної Праці М. В. Підгорний.

Родом з Карлівки і академік-селекціонер Т. Д. Лисенко, і український радянський художник-реставратор і мистецтвознавець Л. П. Калениченко.

Уродженцю Карлівки, випускнику Карлівської восьмирічної школи № 1, старшому лейтенантові Г. М. Громницькому за героїзм, мужність і відвагу, виявлені під час розгрому контрреволюційного заколоту в Угорщині в 1956 році, посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. У Будапешті, на одній з центральних площ, йому поставлено пам'ятник. Ім'я героя присвоєно Карлівській восьмирічній школі № 1.

Жителем Карлівки є Герой Радянського Союзу М. І. Симоненко, майор у відставці. В роки Великої Вітчизняної війни він був командиром танкового батальону, який у 1943 році близько двох місяців утримував переправу через Дніпро в районі Букринського плацдарму.

Багато карлівчан з гордістю носять ордени Леніна. В різний час одержали цю високу нагороду М. І. Ємець — колишній голова колгоспу «Більшовицька праця», нині керуючий відділом Лип'янка Жовтневого цукрокомбінату; Т. І. Чорнуха — колишній секретар райкому КП України, нині пенсіонер; О. Г. Гринько — робітниця Карлівського машинобудівного заводу та інші.

Чудові радянські люди живуть у Карлівці. Славні їхні трудові справи.

П. С. ДИШЛЕВИЙ

Піонерський табір поблизу м. Карлівки. 1965 р.

* * *

Карлівський район утворений 7 березня 1923 року. Розташований на південному сході Полтавської області. Межує з Машівським і Чутівським районами Полтавської, Красноградським та Зачепилівським районами Харківської області.

Територія району — 853,88 кв. км. Населення 49308 чоловік. Сільське населення становить 61,2 проц. Густота населення 58 чол. на кв. км.

В районі 1 міська і 10 сільських Рад, яким підпорядковано 59 населених пунктів.

Через територію району проходить залізниця Полтава — Красноград і автошлях того ж напрямку. З півночі на південь протікає річка Орчик (притока Орелі).

Карлівський район один з промислових районів Полтавщини. Тут зосереджено 16 промислових підприємств машинобудівної і металообробної, харчової, лісової та деревообробної промисловості. Найголовнішими видами промислової продукції є технологічне устаткування для харчової промисловості, млиноелеваторне обладнання, молоковози, фільтрпреси, цукор, масло тваринне, згущене молоко.

Серед найбільших підприємств — Карлівський машинобудівний завод, Жовтневий, Ланнівський та Халтуринський цукрозаводи.

Загальний обсяг валової продукції у 1966 році становив 44 млн. карбованців.

Сільськогосподарське виробництво району має зерново-тваринницький напрям. 84,3 процента території району займають земельні угіддя 14 колгоспів і 4 радгоспів. З загальної площі 73,8 проц. становлять орні землі, 9,2 проц.— луки і пасовища, 3,1 проц.— ліси, 1,7 проц.— сади, 1,1 проц.— ставки.

Зернові займають 51,3 проц. посівних площ. Сіють переважно озиму пшеницю (30,2 проц.), а також жито (2,2 проц.), кукурудзу (5 проц.). З технічних — цукрові буряки (10,1 проц.). Середня урожайність зернових у 1966 році становила 25,2 цнт з кожного га, в тому числі по 29,3 цнт озимої пшениці; цукрових буряків по 250 центнерів.

Тваринництво має молочно-м'ясний напрям. На 100 га угідь у 1966 році припадало по 43,6 голови великої рогатої худоби, в тому числі по 15,3 корови, по 51 свині та по 14,5 вівці. Виробництво тваринницької продукції на 100 га угідь у 1966 році характеризується такими даними: молока по 345,1 цнт та м'яса по 61,7 центнера. За семирічку середньорічне виробництво на 100 га угідь становило: молока по 282 цнт, м'яса — по 53,9 центнера.

Останнім часом значно зросла механізація виробничих процесів. В рільництві вона становить 99,5 проц., а в тваринництві — 86 процентів. В сільськогосподарському виробництві району зайнято 745 тракторів, 535 комбайнів та інші машини.

За досягнуті успіхи в сільськогосподарському виробництві понад 280 колгоспників і робітників радгоспів району нагороджено орденами та медалями Союзу РСР.

Серед уродженців Карлівського району 4 Герої Радянського Союзу.

Значно зросла мережа лікувальних закладів. В районі працює 7 лікарень на 410 ліжок, 27 фельдшерських та фельдшерсько-акушерських пунктів, 10 колгоспних пологових будинків. В медичних установах працює 54 лікарі і 289 середніх медичних працівників.

Створена густа мережа шкіл та культурно-освітніх закладів. В 35 загальноосвітніх школах району 524 вчителі навчають 6566 учнів. Крім того, працюють середня вечірня і заочна школи робітничої молоді, допоміжна школа-інтернат, музична школа. Серед учителів 1 заслужений учитель школи УРСР і 34 відмінники народної освіти.

В районі є Будинок культури, 48 профспілкових, сільських та колгоспних клубів, 9 народних музеїв, 5 університетів культури.

Видаються районна «Заповіти Ілліча» та 3 багатотиражні газети.

Невпинно зростає добробут населення. В районі 242 магазини та підприємства громадського харчування, торговельний оборот яких у 1966 році перевищив 16 млн. 400 тис. карбованців.

За роки семирічки (1959—1965 рр.) в районі побудовано більше 2020 будинків.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД КАРЛІВСЬКОГО РАЙОНУ

БІЛУ́ХІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Орчика, за 28 км від районного центру. Населення — 1161 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Нова Софіївка, Степове, Червонознам'янка.

В Білухівці розташований колгосп ім. Дзержинського, який має 4914 га землі. Господарство — багатогалузеве, вирощує переважно зернові культури.

У селі є середня школа, бібліотека, клуб, музейна кімната з історії села.

Село виникло в кінці XVI століття.

В ніч на 30 березня 1902 року селяни захопили в панській економії понад 700 пудів картоплі і розподілили поміж собою. Зачинщиком був Роман Бойченко. Виступ був жорстоко придушений солдатами Орловського піхотного полку.

В Білухівці народився М. П. Кучеренко, якому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Уродженці села М. Ф. Півторацький та В. М. Бринза були учасниками повстання на броненосці «Потьомкін».

ВАРВА́РІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Орчика, за 12 км від районного центру. Населення — 3502 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Весняне.

В селі розташований колгосп «Дружба», який має 8 тис. га землі. Господарство — багатогалузеве, в якому значно розвинуте тваринництво.

У Варварівці є лікарня на 60 ліжок, тубдиспансер, середня та початкова школи, клуб на 250 місць, бібліотека.

Засноване село в 1760 році, названо на честь дочки гетьмана К. Розумовського.

У 1905 році селяни розгромили панський маєток, за що з ними жорстоко розправилися карателі.

Уродженець Варварівки С. Л. Родинка — Герой Радянського Союзу.

ВЕ́РХНЯ ЛА́ННА — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 11 км від залізничної станції Нижня Ланна. Населення — 782 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Редути і Холодне Плесо.

В селі розташований колгосп «Перемога», який має 4550 га землі, господарство — багатогалузеве.

У Верхній Ланній є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Виникло село наприкінці XVII століття.

КЛИМІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Орчику, за 16 км від районного центру і за 8 км від залізничної станції Нижня Ланна. Населення — 1927 чоловік.

В селі розташований колгосп «Більшовик», який має 5887 га землі. Господарство — багатогалузеве.

У Климівці є восьмирічна та початкова школи, клуб, бібліотека; лікарня на 25 ліжок.

Засноване село в середині XVIII століття.

В роки громадянської війни в Климівці був створений партизанський загін під командуванням Г. Д. Куща. Партизани визволили село від денікінців, загін влився в ряди Червоної Армії. За бойові заслуги були нагороджені орденом Червоного Прапора В. С. Глуховеря та О. А. Тимоха.

Поблизу села розкопано три кургани з похованням доби бронзи (III—I тисячоліття до н. е.) та сарматсько-аланської культури (VII—IX століття н. е.).

ЛИП'Я́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру та за 7 км від роз'їзду Сухий. Населення — 528 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бабайкове, Вишнівка, Розумівка, Ясне.

В селі розташований колгосп «Прогрес», який має 2828 га землі. Розвинуте рільництво й тваринництво.

У Лип'янці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Село засноване у 1922 році.

МАКСИ́МІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км від районного центру і залізничної станції Карлівка. Населення — 725 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Володимирівка, Давидівка, Короленківка, Нові Павучки, Павлівщина, Павучки, Тарасівка, Шевченкове.

В Максимівці розташований колгосп ім. Островського, який має 3506 га землі, в т. ч. 2781 га ріллі. Господарство — багатогалузеве.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Серед вчителів є відмінники народної освіти — Д. С. Ріжко, Н. П. Дяченко.

Максимівка заснована у XVIII столітті.

МАР'Я́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру. Населення — 769 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вакулиха, Красне, Майське, Тищенківка, Халтуріне, Шевченка.

В Мар'янівці розташований колгосп «Ленінський шлях», який має 2333 га землі. Господарство — багатогалузеве.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць.

Заснована Мар'янівка в XVII столітті.

На території Мар'янівської сільради розташований цукровий комбінат ім. Халтуріна. В селищі Халтуріна працює відмінник народної освіти Н. Ф. Березко.

З Мар'янівки вийшов самодіяльний композитор В. Ю. Міщенко.

НИ́ЖНЯ ЛА́ННА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Ланній, за 12 км від

Механізоване стягування соломи в колгоспі ім. Чапаєва. с. Попівка. 1966 р.

районного центру. Залізнична станція. Населення — 1083 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Коржиха, Котлярівка, Куми, Ланна, Львівське, Педашка, Чалівка.

В селі розташований колгосп ім. Енгельса, який має 5550 га землі. Господарство — багатогалузеве.

У Нижній Ланній є лікарня на 35 ліжок, восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 150 місць.

Виникло село в XVII столітті.

На території сільради розташовані Ланнівський цукровий комбінат та молококонсервний завод.

ПОПІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Орчика, за 2 км від районного центру. Через село проходить шосе Красноград — Полтава. Населення — 4008 чоловік.

В селі розташовані колгоспи ім. Котляревського та ім. Чапаєва — великі багатогалузеві господарства.

У Попівці дві початкові та дві восьмирічні школи, два клуби на 400 місць кожний, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Засноване село в другій половині XVIII століття як поселення казенного відомства, з 1792 року називається Попівкою, за найбільш поширеним тут прізвищем Попових.

В колгоспі ім. Чапаєва трудиться Герой Соціалістичної Праці Л. С. Водолага.

З Попівки родом Герой Радянського Союзу, льотчик-винищувач В. Д. Кизь.

ФЕ́ДОРІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Орчику, за 8 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Орчик. Населення — 3666 чоловік.

В селі розташований колгосп «Авангард», який має 5670 га землі. Артіль вирощує зернові й технічні культури, відгодовує худобу.

У Федорівці є середня та початкова школи, бібліотека, два клуби на 320 місць кожний.

Село засноване в середині XVII століття.

КОБЕЛЯЦЬКИЙ РАЙОН

КОБЕЛЯ́КИ

Кобеляки — місто районного підпорядкування, центр району. Розташовані на правому березі річки Ворскли, притоки Дніпра, при впаданні в неї річки Кобелячки, за 13 км на південний схід від залізничної станції Кобеляки. Від обласного центру віддалені на 75 км. Населення — 10,9 тис. чоловік.

Територія міста та його околиці були заселені здавна. Про це свідчать рештки раннєслов'янського поселення черняхівської культури (II—VI ст. н. е.), виявлені в 1946 році на північній околиці міста, в заплаві р. Кобелячки[1].

В XI—XIII століттях місцевість ця входила до складу Переяславського князівства Київської Русі. Річка Ворскла була межею осілості на південному сході слов'янської держави. За нею починався Половецький степ — «край незнаний», де осілих руських поселень вже не було[2].

У другій половині XVI століття землі на Ворсклі (від Санжарського перевозу до гирла річки) польський король віддав родовитому козакові Омеляну Івановичу. На початку XVII століття землі ці були присуджені шляхтичу Гурському, який у 1643 році продав їх великому землевласнику Ю. Немиричу[3].

Поселення Кобеляки з'явилося на початку XVII століття. Перші згадки про них дійшли до наших днів завдяки картам, складеним І. Данкертом у 1620—1636 рр. (за даними на 1609—1613 рр.) і Ф. Девітом у 1632 році[4]. Позначені Кобеляки і на карті французького інженера Боплана (1630—1646)[5].

Як гадають, назва міста Кобеляки походить від річки Кобелячки, притоки Ворскли[6].

---

[1] И. И. Ляпушкин. Днепровское лесостепное левобережье в эпоху железа. Вып. 104, М., 1961, стор. 164—165.
[2] К. В. Кудряшов. Половецкая степь. М., 1948, стор. 128—129.
[3] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. IV, Полтава, 1907, стор. 134.
[4] П. А. Китицын. «Кобелякская старина». Полтава, 1907, стор. 158; Д. Бантиш-Каменский. История Малой России. М., 1830, ч. 1. Карта.
[5] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. IV, Полтава, 1907, стор. 158.
[6] К. К. Цілуйко. Топоніміка Полтавщини як джерело історії краю. К., 1965, стор. 134.

Незадовго перед визвольною війною українського народу землі навколо Кобеляк захопив магнат С. Потоцький, «з людьми, на тих грунтах осаженими», з мисливськими гонами, рибними ловами, млинами, виробництвом селітри і поташу[1].

Щоб рятуватися від нападів татар, жителі Кобеляк побудували в 1647 році земляну фортецю і обнесли її валом. З цього ж часу почалося спорудження підземних ходів, сліди яких збереглися до наших днів. Оборона міста покладалась на місцеве населення: козаків, міщан, озброєних жителів сіл і хуторів.

У 1648 році був створений Полтавський полк. Кобеляки з цього року стали сотенним містечком Полтавського полку. Козаки Кобеляцької сотні брали участь у визвольній війні (1648—1654 рр.) українського народу проти польської шляхти.

Після возз'єднання України з Росією для приведення населення Кобеляк до присяги сюди прибув посланець російського уряду Андрій Спасителєв. У січні 1654 року присягу склали представники міської адміністрації — отаман, писар, війт, 129 козаків, 179 міщан — всього 311 чоловік[2].

Володіння польських магнатів і шляхти були ліквідовані. Але незабаром їх замінила українська знать. Кобеляки знову стали власністю Немирича. Право володіти ними він дістав ще в 1650 році від Богдана Хмельницького, а згодом від гетьмана І. Виговського одержав нові маєтності на Лівобережній Україні. Коли селяни, які жили в Кобеляках, дізнались, що вони знову стали підданими Ю. Немирича, це викликало у них велике обурення. У квітні 1658 року російський уряд докоряв гетьману за те, що він при козацькому війську тримає «лютера» Ю. Немирича, віддав йому Кобеляки, чим викликав незадоволення серед козаків і селян, бо Немирич чинить підданим різні утиски, здирає з них великі податки тощо[3].

Після смерті Б. Хмельницького в Кобеляках на деякий час взяли верх прибічники Виговського. Ю. Немирич у 1658 році навіть вирушив у похід на Полтаву проти повсталого козацького війська, очолюваного полковником М. Пушкарем, але був розбитий наголову. У зрадника відбили 9 бойових прапорів[4].

Постійна небезпека татарських нападів вимагала від населення бути повсякчас напоготові, дбати про забезпечення продовольством та водою на випадок облоги. Напевно, в ці часи і виникла необхідність побудувати водопровід. У 1890 році в місті було виявлено слабко випалені водопровідні глиняні труби. Водопровід простягався з заходу на схід від р. Кобелячки на гору, майже в центр міста.

За своїм зовнішнім виглядом Кобеляки нагадували тогочасне українське село з центральною частиною, обгороженою частоколом і земляним валом, з глиняними будинками, під солом'яними дахами. І все ж місто це було найбільш заселеним серед сотенних містечок Полтавського полку. На початку XVIII століття тут проживало 9500 чоловік. В цей час навіть у полковому місті Полтаві налічувалось 8 тис. жителів, у Кременчуці — 7500 чоловік.

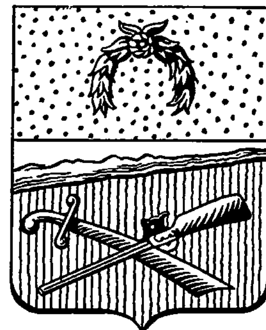
Під час битви російських військ з військами Карла XII під Полтавою м. Кобеляки опинилися в колі цих важливих подій. Відступаючи з розбитим військом, Карл XII все ще не втрачав надії, з'єднавшись з загонами, розташованими в Нових Санжарах, Біликах, Кобеляках, Сокілках, дати бій російському війську, що його переслідувало.

Герб, який було присвоєно місту, відбиває ці події. На ньому зображено щит, розділений на дві частини: верхню — золоту, нижню — червону. На верхній — лавровий вінок, на нижній — річка, під нею рушниця і шабля, покладені навхрест.

---

[1] Журн. «Киевская старина», 1883, XII, стор. 656, 566.
[2] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы, т. 3, стор. 518.
[3] Акты Южной и Западной России, т. VII, СПб, стор. 204, 209.
[4] Там же, стор. 283.

На початку XVIII століття в економічному житті міста дедалі більшого значення почали набувати ремесла. Найбільш поширеними були шевство, ковальство, теслярство та деякі інші. Тут виникли цехові організації, які дбали про збут виробів та відстоювали інтереси і права цехових ремісників. Проте, деяких ремісників, особливо тих, що працювали на ринок, вже не влаштовували цехові рамки. Між цеховими і позацеховими майстрами загострюється боротьба. У 1709 році шевці Кобеляк скаржилися на те, що в місті багато шевців — підсусідків і козаків, які не бажали рахуватися з цеховими братствами[1].

Герб м. Кобеляк. 1843 р.

Велику роль у житті населення відігравали різноманітні промисли, такі як млинарство, винокуріння тощо. Винокуріння, що було невід'ємною частиною землеробства, почало розвиватись ще в другій половині XVII століття. За даними 1722 року, на річках Ворсклі і Кобелячці було 15 постійних і весняних водяних млинів на 16 каменів та 9 — на ступних колесах для переробки борошна і круп. Кобеляцький сотник володів 4 найбільшими млинами. Дрібні млини належали козакам і міщанам, які платили «на гетьмана» по одній бочці борошна на рік.

У зв'язку з дальшим розвитком землеробства і нагромадженням у заможних верств населення надлишків хліба, які ніде було збувати, почалося швидке зростання гуральництва та броварництва. Старшина, заможні козаки, міщани, а також духівництво Кобеляк мали великі прибутки від винокуріння. У 1722 році в Кобеляках було 5 гуралень на 14 казанів та 5 солодовень. Власники винокурень віддавали по одному солоду на рік гетьману і полтавському полковнику. У сотника Сави Михайловича була винокурня на 4 казани[2].

Розвиток ремесел, селянських промислів та зростання товарно-грошових відносин сприяли посиленню торгівлі. Торгували горілкою, медом, пивом. У 1722 році в місті було 18 шинків, 6 бражниць, 3 броварні. Частина козаків і духівництва об'єднувалася в братства по збуту горілчаних виробів.

Останній гетьман України К. Розумовський, користуючись наданим йому правом роздачі маєтків, давав їх не тільки українській старшині, а й російським вельможам. Так, у 1760 році він віддав у вічне і спадкоємне володіння графу Р. Воронцову Кобеляки, Білики та Нові Санжари. В названих містечках, за ревізією 1756 року, було близько 300 дворів і бездвірних хат посполитих селян. Під час запровадження цього акту було допущено велику сваволю. За наказом гетьмана додатково вишукувалися землі та двори для передачі у власність графу. Для цього виконавці універсалу гетьмана зажадали від усіх власників і козаків документи на право володіння землею та маєтностями. Якщо ті не могли пред'явити документу або подати такий, що був складений за давнім зразком, то землі і маєтності оголошувалися графськими. Вдавались і до різних хитрощів та махінацій, внаслідок яких не лише значна частина козачих земель стала власністю Воронцова, але й чимало козаків, оголошених посполитими, перейшло в його підданство. Про ці великі зловживання писав у 1762 році скаргу кобеляцький міський отаман Ф. Криса, кваліфікуючи це свавільство «...вымыслом еще до сего в Малой России при надаче каких-либо деревень небывалым»[3].

З 1763 року в Кобеляках перебував штаб Дніпровського пікінерного полку та Кобеляцька рота, утворена замість козачої сотні. Скориставшись з відсутності

[1] О. С. Компан. Міста України в другій половині XVIII ст., стор. 205.

[2] В. Л. Модзалевский. Материалы для истории Полтавского полка. Полтава, 1905, стор. 21—22.

[3] В. А. Мякотин. Очерки социальной истории Украины в XVII—XVIII столетиях, том 1. Вып. II, Прага, 1926, стор. 234—235.

Кобеляцького гарнізону (пікінери саме вирушили в похід), татари в 1768 році вчинили напад на місто, захопили і зруйнували його[1].

З 1648 по 1764 рік Кобеляки були сотенним містечком Полтавського полку. Після скасування полкового устрою на Україні Кобеляки в 1765 році ввійшли до Катерининської провінції Новоросійської губернії, з 1784 року — до Катеринославського, а через три роки — до Київського намісництва. Після утворення Малоросійської губернії Кобеляки з 1796 року входили до Кременчуцького повіту. З 1803 року Кобеляки — повітове місто Полтавської губернії[2].

І хоч Кобеляки стали повітовим містом, але за своїм зовнішнім виглядом і благоустроєністю вони по суті нічим не відрізнялися від навколишніх сіл. У 1804 році тут налічувалось 1035 дворів, хати були вкриті соломою. Цегляних будівель, за винятком церкви, місто не мало.

У 1828 році в Кобеляках була затверджена міська дума та ратуша.

Розвиток економіки міста на той час характеризувався виникненням деяких промислових підприємств. Якщо за даними першої половини XVIII століття в місті не значилося жодного підприємства, то в першій половині XIX століття в Кобеляках були пивоварний, два селітрові та два цегельні заводи. Селітру відправляли на Шосткинський пороховий завод, а цеглу, вироблену на обох заводах, продавали по три-чотири карбованці за тисячу. Пиво «портер» продавали по 2 крб. 40 коп. (за відро).

Основними заняттями населення Кобеляк лишалися землеробство, скотарство і промисли. Скотарству належало одне з провідних місць у господарстві. Худобу розводили не тільки для господарських потреб, але й на продаж. Кобеляки славилися великими отарами овець сірої («сокільської») породи.

Досить інтенсивно розвивалися ремесла. Особливо поширеними були ткацтво, шевство, кравецтво. Якщо в 1804 році в місті було 106 ткачів, 53 шевці, 54 кравці, а всього налічувалось 250 ремісників, то через 40 років тут було 992 чол. міщан і цехових.

Розвиток землеробства, скотарства, промислів і ремесел великою мірою сприяв розвитку торгівлі. З кінця XVIII століття місто Кобеляки стало одним з торговельно-ремісничих центрів на півдні Полтавщини. У 1850 році тут зареєстровано 182 купці другої та третьої гільдій.

Через місто пролягли три важливі торговельні тракти: на Полтаву, Кременчук і Катеринослав. З Причорномор'я і донських станиць цими трактами рухалося багато чумацьких валок з рибою і сіллю, до центральних губерній Росії переганялись гурти худоби.

Досить широку торгівлю вели чумаки. З Кобеляк і повіту вони вивозили крупу, і льняне насіння[3].

В місті важливого значення набула ярмаркова торгівля. За кількістю ярмарків Кобеляки займали одне з перших місць у Полтавській губернії. У 1810 році тут було 5 ярмарків. Тривали вони від 6 до 15 днів. Головними і найбільшими ярмарками по продажу рогатої худоби та овець були т. зв. вербний і троїцький. На них з'їжджалися купці з Москви, Орла, Тули, Курська, Мінська та інших міст. На інші три ярмарки, де в основному торгували промисловими товарами, медом і маслом, рибою і сіллю приїздили купці з Полтави, Харкова, Сум, Кременчука і Ромен. В Кобеляках були також щонедільні базари, щодня торгували 20 шинків[4].

У дні Вітчизняної війни 1812 року населення Кобеляк і повіту брало участь у створенні народного ополчення для боротьби з французькими загарбниками. У двох козачих полтавських полках, утворених для боротьби проти іноземних загарбників,

---

[1] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. IV, стор. 158, 160.

[2] Там же, стор. 162.

[3] І. С. Слабєєв. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні. К., 1964, стор. 74.

[4] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. XV, Приложение, П., 1917, стор. 84.

План м. Кобеляк. 1871 р.

було 949 козаків з Кобеляцького повіту[1]. На потреби армії та ополчення населення Кобеляк зібрало багато грошей, коней, волів, а також борошна, вівса та іншого продовольства і фуражу.

Внаслідок економічного застою напередодні реформи 1861 року в Кобеляках помітно зменшилася кількість населення. Якщо на 1 січня 1848 року тут проживало 9157 чоловік, то в 1859 році — 7793 чоловіки.

Напередодні реформи 1861 року переважна більшість населення займалася сільським господарством. Так, із загальної кількості населення (7793 чол.), що проживало в Кобеляках у 1859 році, селян було 6570. Земля, яку вони обробляли, була їх власністю або орендована в поміщиків, казни та міського управління. Приділялась увага господарському використанню непридатних земель. Так, у 1846 році піски по берегах річки Ворскли, поблизу Кобеляк, були засаджені червоною шелюгою на досить значній площі. Це зробили з ініціативи видного губернського діяча М. І. Арандаренка, який у ті роки був управителем Полтавської палати державних маєтностей.

З Кобеляками пов'язані життя і діяльність видатного українського і російського філософа-матеріаліста, енциклопедиста XVIII століття Я. П. Козельського (1729—1795 рр.), який народився в сім'ї кобеляцького наказного сотника П. С. Козельського.

[1] Журн. «Киевская старина» 1906, сентябрь, стор. 8—9.

Я. П. Козельському належить багато творів з математики і механіки, інженерного мистецтва, артилерії та філософії. Він виступав з критикою кріпосницького ладу в Росії, виправдував стихійні виступи народних мас проти феодального гноблення. Козельський мріяв про встановлення вічного миру, але не зміг вказати дійсних шляхів для втілення демократичних ідей у суспільне життя. Засобом перебудови суспільства він вважав поширення освіти та встановлення доброго законодавства. Уряд Катерини II прагнув позбавитись «неспокійного» вільнодумця. Останні роки свого життя Я. П. Козельський провів у маєтку, в селі Крутому Березі біля Полтави.

Скасування кріпацтва і прискорення розвитку капіталістичних відносин у промисловості та сільському господарстві сприяли зростанню чисельності міського населення. Значно розширили свою територію і Кобеляки, збільшилася кількість населення. Так, з 1862 по 1897 рік кількість дворів у місті зросла майже вдвоє, від 993 до 1886, а населення — з 9478 до 10 487 чоловік. Наприкінці XIX століття в Кобеляках було понад три десятки цегляних будинків, хоча загалом місто ще нагадувало село. Жителі Кобеляк мали городи, баштани і навіть значні посіви зернових культур, тримали худобу.

З побудовою залізниці Полтава—Кременчук торгові шляхи, по яких рухалися чумацькі валки, втратили своє значення. Кобеляки лишилися містом дрібних крамарів і ремісників, відставних військових і чиновників. Більш-менш значним промисловим підприємством міста в 1878 році був цегельний завод, на якому працювало 13 робітників і яке за рік виробляло продукції на 7 тисяч крб. Через 20 років у Кобеляках налічувалося 19 кузень, цегельний завод, 3 заводи мінеральних вод, які виробляли продукції на 7750 крб. Це були підприємства напівкустарні, з примітивним обладнанням. Основне товарне виробництво зосереджувалося в кустарних і ремісничих майстернях. У 1897 році обробкою металів та дерева займалися 48 чол., виготовленням одягу та взуття — 304, ткацтвом — 100 чоловік.

В другій половині XIX ст. Кобеляки і далі розвивалися як місто дрібних торгівців та крамарів. Якщо в 1862 році в місті було видано всього 75 торговельних свідоцтв, то в 1891 році торгівлею займалися понад 300 чоловік.

Слабкий розвиток промисловості і торгівлі в місті призводив до того, що значна кількість сезонних робітників, шукаючи роботи, часто мусила залишати місто і йти на заробітки. У 1891 році одержали паспорти на відхід з міста 129 чоловік, 639 чоловік працювало на сезонних роботах землекопами і чорноробами, 14 — пастухами[1].

В Кобеляках були зосереджені повітові адміністративні установи: земський і повітовий суди, казначейство, повітове поліцейське управління, міська дума.

Реформа 1861 року, звільнивши селян від кріпосної залежності, майже не поліпшила їх економічного становища. На 1 січня 1865 року в Кобеляцькому повіті селяни викупили тільки 8 тис. десятин землі. Рік у рік зменшувалась кількість землі на душу населення. Якщо в 1848 році в Кобеляцькому повіті на ревізьку душу населення припадало 3,9 дес. землі, то в 1863 році — 1,7 дес., а в 1900 році — менше однієї десятини[2].

Селянські господарства убожіли, зростала кількість малоземельних та безземельних господарств. З 1882 по 1900 рік кількість бідняцьких господарств зросла на одну чверть. У 1900 році з 936 селянських господарств Кобеляк було 126 безземельних та близько 100 малоземельних. В той же час тут було 4 господарства, які мали 260 дес. землі, тобто в середньому на одне господарство припадало понад 60 дес. землі. Низькою була забезпеченість господарств робочою і продуктивною худобою[3].

---

[1] Ежегодник Полтавского губернского земства на 1895 год. Полтава, 1895, стор. 118, 122.

[2] Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год, стор. 122, 173. Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году, Полтава, 1906, стор. 62.

[3] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Полтава, 1904, стор. 62.

Міст через р. Ворсклу (початок XX століття). м. Кобеляки.

Відбувався посилений процес розорення й зубожіння міщан. Трудове населення міста з кожним роком втрачало засоби для існування і потрапляло в кабалу до міських багатіїв. За цих умов у Кобеляках та повіті визрівали революційні сили. В цьому певну роль відіграли народники, які проводили пропаганду серед селян. В Кобеляцькому повіті в серпні—вересні 1874 року революційну пропаганду проводив О. М. Калюжний та інші члени Харківського народницького гуртка.

У 1882 році поліція проводила слідство в справі Ларіона Бутенка, який переховував революційні прокламації, та розповсюдження революційних закликів, які розклеювались на будинках міста[1].

У 1903—1905 рр. в Кобеляках і повіті великого поширення набула брошура В. І. Леніна «До селянської бідноти», а 29 травня 1902 року були знайдені брошури «Про податки»[2].

У 1905 році під впливом загального піднесення революційної боротьби в Росії і на Україні в Кобеляках сталось селянське заворушення. 26 листопада (9 грудня) 1905 року тут зібрався з'їзд уповноважених селянських спілок, на якому було вирішено створити повітову організацію селянської спілки та обговорити її завдання. В постанові з'їзду вказувалося, що надалі не повинно бути міністрів, губернаторів, земських начальників і поліції, що управляти державою повинен народ, а землю треба відібрати у багатих і передати бідним. Щоправда, з'їзд «погодився» на царя, але при управлінні народу. В цьому виявився дрібнобуржуазний характер і обмеженість програми керівників селянської спілки.

На з'їзді було обрано виконком повітової Селянської спілки у складі Г. К. Струця, за професією ремісника-каретника, студента С. О. Фесенка (з Київського університету) і М. О. Галушки — учня гірничої Катеринославської школи.

Поліція заарештувала кількох учасників з'їзду. Це викликало велике обурення. На мітингу 27 листопада було вирішено відмовитися від сплати податків та вимагати звільнення заарештованих. 30 листопада близько 5 тис. городян, селян з Кобеляк та сусідніх сіл, очолені Н. А. Попругою, М. Я. Баранцем, В. Онищенком та І. М. Довгалем, зібравшись на центральному майдані, вирушили до будинку повітового поліцейського управління. Учасники мітингу були озброєні сокирами, кілками і вилами. Вони оточили будинок поліцейського управління, а потім увірвалися в двір і відтіснили варту. Поліція спробувала було розігнати мітинг, але її закидали камінням. Боячись народної розправи, поліція звільнила заарештованих.

[1] ЦДІА СРСР, ф. 102, арк. 183.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 93, арк. 21.

Влада в Кобеляках на деякий час фактично перейшла до рук селянської спілки. 4 грудня біля будинку міської управи відбувся новий мітинг з участю близько 2 тис. чоловік. Козак П. В. Облап, тримаючи червоний прапор, закликав до боротьби з самодержавством. Учасники мітингу несли траурні прапори з написом «Вічна пам'ять загиблим борцям».

27 грудня під редакцією Г. К. Струця та С. О. Фесенка вийшов перший номер газети «Земля». В ній говорилося про необхідність скасування смертної кари, звільнення всіх політв'язнів, конфіскації поміщицької землі, захопленої у селян під час реформи, осуджувались єврейські погроми. Поліція розгромила редакцію газети, закрила її, а Г. Струця заарештували і відправили до Петропавловської фортеці.

Після того, як до Кобеляк прибув каральний загін, 29 активних учасників нападу на поліцію було віддано до суду[1].

Значний вплив на революційні події в Кобеляках мали полтавські соціал-демократи. Агітатори комітету РСДРП виступали на зборах і мітингах селян, використовуючи для цього і ярмарки[2].

Після поразки першої російської революції в Кобеляках, як і у всій країні, настав період реакції. Жорстоко придушувалися страйки та виступи робітників і селян. Мітинги і демонстрації були заборонені, посилили свою погромну «діяльність» чорносотенні організації. 28 лютого 1906 року в приміщення громадської бібліотеки вдерлася поліція. Були вилучені твори Брандеса і Лассаля, а також видання «Молот», «Колокол», «Донская речь» та інші — всього на суму близько 100 карбованців[3]. Незважаючи на терор і поліцейські репресії, бійці проти самодержавства продовжували боротьбу. В ніч на 6 січня 1907 року на вулицях Кобеляк було виявлено 5 листівок Полтавського комітету РСДРП, 24 січня — 49 листівок[4]. Тривали виступи селян. Влітку 1907 року посилились виступи батраків у поміщицьких маєтках. На вулицях Кобеляк були знайдені прокламації, що закликали батраків об'єднуватись у спілки для боротьби з поміщиками.

У роки реакції становище трудового селянства значно погіршилося. Набагато зросла кількість безземельних і малоземельних господарств — населення, для якого основним засобом існування були поденщина і заробітки. Так, у 1910 році з наявних у Кобеляках понад 60 проц. господарств було безземельних і малоземельних, п'ята частина господарств змушена була віддавати в найми членів своєї сім'ї, а для 263 сімей поденщина була основним засобом для існування.

Все це сприяло дальшому зростанню революційної свідомості селянських мас. Перша світова війна, що важким тягарем лягла на плечі трудящих, ще більше загострила класові суперечності і сприяла революційному піднесенню, яке почалося в країні. Посилилось воно і в Кобеляках. У травні 1916 року сюди прибув губернський тюремний інспектор. Після відвідання міста він доповів начальникові жандармерії, що кількість ув'язнених в місті з кожним роком збільшується і, звичайно, зросте після прокладання залізниці через Кобеляки. Тому інспектор пропонував збудувати тут повітову в'язницю. Губернське начальство погодилося з цим[5].

Місцеві власті не дбали про охорону здоров'я трудящих. За даними 1848 року, в Кобеляцькому повіті не було жодної лікарні та аптеки, не було й лікарів. Населення повіту обслуговували 7 фельдшерів та 15 працівників, що прищеплювали віспу[6]. Лікарню тут відкрили значно пізніше.

Спільниками експлуататорів була темнота, неписьменність трудового народу.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 145, арк. 8—68; Журн. «Літопис революції», 1928, № 6, стор. 158; 1905 рік на Полтавщині. Полтава, 1925, стор. 110—111.
[2] 1905 рік на Полтавщині, стор. 20.
[3] Газ. «Колокол» (Полтава), 5 березня 1906 р.
[4] Полтавський облдержархів, ф. 83, оп. 1, спр. 76, арк. 1, 3.
[5] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 1525, арк. 101—102.
[6] Н. Маркевич. О народонаселении Полтавской губернии, стор. 17—20.

Народна освіта в місті і повіті, особливо в першій половині XIX століття, була на низькому рівні. До 1804 року тут існувало тільки «мале народне училище».

В 1808 році відкрилось Кобеляцьке повітове училище. Містилося воно у двох невеликих дерев'яних будинках на пустирі. Це було двокласне училище, яке тільки з 1833 року стало трикласним. В училищі вчилися діти відставних офіцерів (70 проц.), місцевих дворян (7 проц.), торговців та духівництва (18 проц.) і лише 2 проц. дітей козаків і селян. Таким чином, училище було народним тільки за назвою.

На цей час в Кобеляках було і церковно-парафіальне училище. В обох училищах вчилися менше ніж 100 дітей. Так, у 1861 році в повітовому училищі було 59, а в парафіальному — 35 учнів. При такій постановці освіти більшість населення міста лишилася неписьменною. У 1897 році тут було тільки 31,9 проц. грамотних.

Тяжким було становище вчителів. Заробітної плати не вистачало навіть на злиденне існування. З 340 крб., які одержував учитель на рік, він платив за житло 150 крб. та 20 крб. за освітлення.

Ненабагато поліпшився стан освіти і в наступні роки. У 1912 році в Кобеляках працювали чоловіча і жіноча гімназії, комерційна та 6 початкових шкіл. Проте кількість грамотних у місті все ще була незначною. На 100 жителів у 1910 році грамотних чоловіків було 46 проц., а жінок — 20 процентів:

Трудящі Кобеляк з радістю зустріли звістку про повалення царського самодержавства в лютому 1917 року. Народ повстав проти місцевих органів старої влади. Було роззброєно поліцію і жандармерію, визволено політичних в'язнів. Кобеляцький повітовий комісар повідомляв, що 7 березня на станції Кобеляки «солдатами і натовпом» були визволені заарештовані з цивільних, супроводжувані конвойною командою воїнського начальника. Документи на арештованих були знищені, а в книзі зроблено помітку: «Звільнили політичних. Іванов»[1].

У квітні—травні 1917 року в Кобеляках і деяких селах повіту відбулись вибори до Ради робітничих і солдатських депутатів. На початку червня 1917 року до Кобеляцької Ради входило 45 робітників, 20 солдатів, 91 селянин і 35 чол. інтелігенції. На підприємствах міста Рада запровадила 8-годинний робочий день та встановила робітничий контроль, почала видавати картки на хліб. На прохання селян було скасовано базари та ярмарки і дозволено продаж лише харчових продуктів. Рада займалась утворенням профспілок і взяла участь в реорганізації земства, ввівши туди 12 своїх представників[2]. Виступаючи на з'їзді Рад Полтавщини у липні 1917 року, представник від Кобеляцької Ради робітничих і солдатських депутатів доповів, що вона складається з 230 чол., а її виконавчий комітет — з 32 чоловік. Але організаційно Кобеляцька Рада була слабкою. Так, під час виборів до міської думи вона лишилась нейтральною, хоч революційно настроєні члени Ради виступали за рішучу боротьбу з чорносотенцями.

Під впливом революційних подій у країні трудящі Кобеляк і повіту поступово виходили з-під впливу дрібнобуржуазних і націоналістичних партій. Так, якщо в листопаді 1917 року до Всеросійських Установчих зборів за більшовиків було подано 6115 голосів, то в січні 1918 року до Установчих зборів України було подано 16,555 голосу.

Владу Рад в Кобеляках і повіті було встановлено 9(22) січня 1918 року, коли червоногвардійські загони та частини 30-го полку під командуванням Миколи Руднєва визволили станцію і місто від розбійницьких банд гайдамаків і вільного козацтва. Відтоді влада перейшла до Ради селянських, солдатських депутатів. У місті почалась відбудова промисловості і відновлення торгівлі. Пересічний баланс торгових підприємств міста у 1918 році досяг 5,9 тис. крб. Селяни одержали по 3 десятини землі на працюючого та по 1,3—1,5 десятини на утриманця[3].

---

[1] ЦДАЖР УРСР, ф. 2117, оп. 1, спр. 15, арк. 22.
[2] Газ. «Известия Полтавского Совета рабочих и солдатских депутатов», 3 червня 1917 р.
[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 11 червня 1957 р.

Наступ німецьких інтервентів тимчасово припинив радянське будівництво в Кобеляцькому повіті. 2 квітня 1918 року німецько-кайзерівські війська захопили Кобеляки. Звідси вони посилали каральні експедиції в села повіту, грабували населення, чинили насильства. Так, 12 червня 1918 року окупанти зробили поголовний обшук у Кобеляках, щоб виявити зброю і партизанів.

У цей час, приблизно в липні 1918 року, в підпіллі була створена Кобеляцька комуністична організація, що налічувала 10 дійсних членів партії. Комуністи-підпільники почали готувати повстання проти німецьких окупантів, гетьманців. Одна рота гарнізону була повністю комуністичною. Відбулось повстання, в місті проголосили «Кобеляцьку республіку». Окупантів було вигнано з Кобеляк і фактично відновлено Радянську владу.

28 січня 1919 року робітники й селяни підняли повстання проти влади Директорії. Їм на допомогу прийшли частини 2 Української дивізії. Петлюрівські частини, яким загрожувало оточення, втекли з міста. Владу взяв у свої руки повітовий ревком, що складався з 9 чоловік. Він і очолив боротьбу трудящих за революційні перетворення в місті і на селі, проти саботажу і куркульського бандитизму.

У лютому 1919 року повітова партійна організація складалася з 60 чоловік[1]. У січні 1919 року вийшов перший номер газети «Голос бідноти»[2]. Загони по боротьбі з бандитизмом очолювали О. З. Берлін, комуніст з 1917 року, Я. Х. Чесак, шахтар з Донбасу, комуніст з 1902 р., Я. Р. Огій, молодий селянин з села Сухинівки Кобеляцького повіту, П. П. Сердюк, П. Д. Батир, член партії з 1918 року, та інші[3].

На початку травня 1919 року до Кобеляк вдерлися озброєні банди авантюриста Григор'єва. В Полтаві та інших містах губернії всі здатні носити зброю були мобілізовані на фронт під Кобеляки. Завдяки цьому наступ бандитської зграї зупинили, а 14 травня місто і станцію Кобеляки було визволено від григор'євських банд, при цьому захоплено 500 полонених, яких відправили до Полтави[4].

В середині липня 1919 року виникла небезпека захоплення Кобеляк денікінцями, в місті утворився повітовий підпільний штаб у складі Галагана, Павленка, Артисовича, Дрилевського, Литвиненка і матроса на ім'я «Петя». Штаб мав у своєму розпорядженні друкарню, 20 пудів паперу, дві друкарські машинки, топографічні карти, інструкції, відозви тощо[5]. В тилу денікінських військ діяв підпільний ревком, у складі Алмазова (голова), С. А. Дрейзіна, Слонімського, Стрюкова, Г. І. Шевченка. До роботи в ревкомі спочатку були залучені українські ліві есери (боротьбисти). Проте своєю негідною поведінкою під час наступу денікінців вони викликали загальне обурення серед населення і гарнізону міста. 26 липня есери були виключені з ревкому, в його складі лишилися тільки комуністи[6]. Члени ревкому провадили агі-

---

[1] Газ. «Известия Полтавского Совета рабочих и солдатских депутатов», 15 февраля 1919 г.

[2] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Полтава, 1957, стор. 105.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3960, оп. 1, спр. 6, арк. 69, 71—76.

[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 1738, оп. 1, спр. 23, арк. 120.

[5] Журн. «Літопис Революції», 1930, № 2, стор. 181.

[6] ЦДАЖР УРСР, ф. 1738, оп. 1, спр. 37, арк. 435.

Член партії з 1917 року О. З. Берлін та його партійний квиток.

Кобеляцький повітовий виконком. 1920 р.

таційну роботу серед населення та білогвардійських солдатів, поширювали листівки, встановлювали зв'язки з повстанськими загонами. Білогвардійці жорстоко розправлялися з учасниками революційної боротьби та мирними жителями Кобеляк і повіту. Вони розстріляли партизанів П'ятенка, Співака, Хмеленцева та інших.

На початку грудня 1919 року партизани Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії за наказом командування переправилися на лівий берег Дніпра і почали наступ на Кобеляки. Вони підтримували війська Червоної Армії, які йшли на Полтаву. Верхньодніпровські партизани разом з іншими партизанськими загонами визволили Кобеляки від білогвардійців 5 грудня 1919 року і утримували місто до підходу регулярних частин Червоної Армії.

В грудні 1919 року, коли фронт був недалеко від Кобеляк, а в повіті розгулювали банди, ревком вийшов з підпілля і взяв владу в свої руки. 18 січня 1920 року було обрано новий склад ревкому, до якого ввійшли комуністи М. П. Чайка (голова), Г. І. Шевченко, І. К. Глухов. Ревком мав 12 відділів: по управлінню економікою, освітою і культурою, а також відділи охорони здоров'я, праці тощо. Створено було міліцію, народний суд; почала виходити газета «Вісті».

23 січня 1920 року було націоналізовано друкарню, млини. Нові органи влади мобілізували зусилля населення на відбудову шляхів, мостів, комунального господарства. Було взято на облік і націоналізовано майно місцевих багатіїв, які втекли з білогвардійцями[1].

13 лютого 1920 року відбулася повітова партійна конференція, що мала організаційний характер. У конференції брали участь 60 представників від 14 волостей. 35 чоловік були дійсними членами КП(б)У, решта — співчуваючі. Конференція обрала комітет з 7 осіб. На 10 квітня 1920 року в Кобеляках і повіті налічувалося 150 дійсних членів партії і 400 співчуваючих, об'єднаних в 11 осередків. Авторитет комуністів і їх вплив на справи повіту весь час зростав[2].

На початку квітня 1920 року відбувся кобеляцький повітовий з'їзд Рад. Більшість делегатів з'їзду становили комуністи або співчуваючі. З'їзд заслухав доповідь

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1865, оп. 1, спр. 145, арк. 1, 3—5, 9—14, 29, 36.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 27, оп. 1, спр 2, арк. 15—16.

голови повітревкому М. П. Чайки про діяльність повітревкому за час його існування, схвалив закон Всеукревкому про землю, прийняв резолюцію по продовольчому питанню, про розвиток народної освіти. З'їзд надіслав вітальну телеграму В. І. Леніну[1]. Головну увагу повітовий партком і виконком Ради спрямовували на успішне здійснення продрозверстки, організацію комнезамів. Влітку 1920 року з Кобеляк було відправлено 40 вагонів хліба.

У боротьбі за встановлення і зміцнення Радянської влади в Кобеляках велику роль відіграла революційна молодь. На початку 1920 року тут утворився оргкомітет комуністичної молоді у складі 7 осіб: П. Сусліна, П. Дубоноса, В. Ніколаєнка, П. Цвєткова — учнів Кобеляцької комерційної школи; робітників П. Алфьорова, Я. Василенка, В. Криницина. 11 лютого 1920 року організаційно оформилась міська комуністична спілка молоді[2]. Секретарем було обрано Цвєткова, членами бюро—Алфьорова та Сусліна. У 1921 році в місті було 107 комсомольців.

Активним членом комсомолу був завідуючий дитячим будинком, голова комітету по роботі з неповнолітніми правопорушниками, поет — початківець Павло Усенко. Разом з комсомольцями міста він боровся з голодом, безпритульністю, бандитизмом, організував школи і гуртки по ліквідації неписьменності.

У відповідь на заклик вождя революції В. І. Леніна про мобілізацію всіх сил на боротьбу з Врангелем комсомольці та молодь Кобеляк послали на врангелівський фронт кінний загін комсомольців-добровольців.

Комсомольці Кобеляцького повіту відправили в промислові центри Росії понад тисячу пудів хліба. Вони брали активну участь у боротьбі з бандитами у складі загону «Незаможник» під керівництвом комуніста І. Т. Нечипоренка. Взявши активну участь у «Тижні допомоги фронту», комсомольці зібрали восени 1920 року серед населення багато теплого одягу та взуття для бійців Червоної Армії.

Мирному соціалістичному будівництву в Кобеляцькому повіті заважав куркульський бандитизм. У політзведеннях Полтавського губкому за 1920 рік не раз відзначалося, що в цьому повіті все ще безчинствують банди Келеберди, Білика, Різника тощо. На початку травня 1921 року повіт пережив напад банди Махна та банди Марусі. Бандити катували і вбивали комуністів, радянських працівників, жорстоко розправлялися з сільськими активістами. Жертвами озвірілих бандитів стали секретар повітового комітету партії П. Д. Батир, командир кінного загону повітової міліції О. З. Берлін та 14 бійців. Від рук бандитів загинули також радянські активісти Степаненко, Трона, Забедейко, Оніпко та інші. Але, незважаючи на бандитські наскоки, робота поступово налагоджувалась. Населення брало активну участь у боротьбі з бандитизмом. Діяльно працював жіночий відділ повітового парткому. Він проводив велику роботу в госпіталях, у профспілці харчовиків та дитячих закладах[3].

У боротьбі з бандитизмом велика роль належала зведеному військовому загону «Незаможник», створеному політвиконкомом та повітовим комітетом партії. Комісаром загону був секретар повітового комітету партії М. Мотузка, бойовими діями загону керував Я. Р. Огій.

Командування Червоної Армії направило в Кобеляки 56-й стрілецький полк 7-ї Володимирської дивізії. В сутичках з бандитами загинув командир роти Тітов та командир розвідки Акулов. У центрі міста в братській могилі поховані українці і росіяни, які віддали своє життя за встановлення і зміцнення Радянської влади в Кобеляках і повіті.

Для ліквідації бандитизму в Кобеляцькому повіті велике значення мало розквартирування тут на відпочинок підрозділів 1-ї Кінної Армії, бригади 25-ї Чапаєвської

---

[1] Газ. «Вісті Кобеляцького повітвиконкому та парткому КП(б)У» 11 квітня 1920 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 1, спр. 114, арк. 9—16.
[3] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 232, арк. 14, 25; спр. 241, арк. 1.

Учасники зборів повітового партійного і комсомольського активу в м. Кобеляках. 1922 р.

дивізії та створення оперативної групи чекістів під керівництвом комсомольця Петра Дубоноса[1]. Остаточно бандитизм у Кобеляцькому повіті було ліквідовано в 1922 році.

Велике значення для налагодження партійної і радянської роботи в місті й повіті мав приїзд голови Всеукраїнського ЦВК Г. І. Петровського з агітпоїздом ім. В. І. Леніна. Поїзд зупинився на ст. Кобеляки і перебував тут з 31 жовтня по 3 листопада 1920 року. Зустрічати Г. І. Петровського прибули представники комітетів незаможних селян повіту, з участю яких у Кобеляках відбулась нарада. Г. І. Петровський виголосив промову про внутрішнє і міжнародне становище та завдання партійних організацій і комнезамів у соціалістичному будівництві. Після наради представникам КНС було роздано літературу, газети, журнали. Діяльність працівників агітпоїзда спрямовувалась на розв'язання таких важливих питань, як організація КНС, боротьба з куркульським бандитизмом[2].

Повітова партійна організація, керуючись вказівками X з'їзду РКП(б), доклала багато зусиль до того, щоб мобілізувати трудящих на розв'язання невідкладних завдань по відбудові всіх галузей господарства міста й повіту. Відбудовний період у місті почався у складних умовах. У 1921—1922 рр. не було сировини для промисловості, державний банк не мав змоги виплачувати зарплату робітникам і службовцям, торгівля занепала. Сумна картина розрухи доповнювалася неврожаєм і голодом. Тому трудящі Кобеляк палко схвалили нову економічну політику партії як надійний засіб боротьби за відбудову народного господарства. У ці роки в місті набуло дальшого розвитку кустарно-промислове виробництво. Було створено кілька кооперативних товариств. Так, у 1921—1922 рр. в Кобеляках організувалося 9 кустарно-промислових кооперативних об'єднань, в т. ч. «Зоря», «Мило», «Культура» та інші[3]. Значного розвитку досягла артіль «Зоря». У 1926 році вона об'єднувала 105 робітників, зокрема 15 стельмахів, 15 столярів, 70 ковалів, 5 малярів. Артіль випускала переважно вози. Потужність виробництва — 250 возів на місяць. В наступ-

[1] М. Місан. Їх імена незабутні. Газ. «Переможець». [Кобеляки], 16 жовтня 1957 р.
[2] «Український історичний журнал», 1958, № 1, стор. 67.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3873, оп. 1, спр. 27, арк. 56, 96.

Делегати від Кобеляцької повітової організації комсомолу на губернську комсомольську конференцію. 1922 р.

ному році собівартість продукції знизилася вдвоє. Артіль випускала близько 6 тис. возів на рік.

У серпні 1921 року в місті було організовано виробництво плугів, що мало велике значення для відбудови сільського господарства повіту. В 1921/1922 рр. було відремонтовано і здано в експлуатацію державний млин з електродвигуном у 190 кінських сил. Електроенергія двигуна частково використовувалась і для комунальних підприємств міста[1]. Відновив і налагодив промислове виробництво державний пивоварний завод, заснований у 1890 році. У 1924 році він досяг показників 1913 року і давав продукції на 13 тис. карбованців. У Кобеляках була також друкарня, заснована в 1883 році, де на початок 1922 року працювало 14 робітників[2].

Переважна більшість підприємств міста на місцевому бюджеті могла відбудовуватись тільки після нагромадження відповідних коштів. Тому в 1921 році радянські органи влади тимчасово здали в оренду частину націоналізованих підприємств, зокрема вальцьовий млин, політурну майстерню та деякі інші підприємства[3].

Незважаючи на тяжке економічне становище, у вересні 1922 року за пропозицією трудящих повітова економічна рада вирішила встановити в місті радіовузол, на придбання якого було витрачено досить значну на той час грошову суму і 50 пудів борошна[4].

Матеріальне становище трудящого населення було тяжким, все ще панувало безробіття. Дрібні, переважно кустарного типу промислові підприємства не могли забезпечити роботою всіх робітників. У 1923 році на 22 підприємствах міста було зайнято всього 210 робітників, а безробітних — 343 чоловіки. Тільки з другої половини цього року кількість безробітних набагато зменшилася, а в 1924 році це зло, успадковане від минулого, було ліквідоване.

У зв'язку з ліквідацією повітів у 1923 році Кобеляки стали районним центром. Після ліквідації округів вони були районним центром Харківської, а з вересня 1937 року — Полтавської області.

Перші роки відбудовного періоду пройшли під лозунгом відродження підприємств місцевої промисловості. На кінець 1924 року в Кобеляках вже працювали 2 шкіряних заводи, 5 сукновалень, 14 кузень, слюсарна майстерня, черепичний завод, 3 хлібопекарні, завод мінеральних вод[4].

Розвиток промислового і кустарного виробництва сприяв піднесенню торгівлі. В цей час у Кобеляках щороку відбувалося 6 ярмарків та щоденні базари.

Потреби відбудови народного господарства вимагали розвитку цегельної промисловості. Постало питання і про будівництво залізничної колії Ганнівка — Кобеляки. У зв'язку з цим для реконструкції цегельного заводу в 1927 році було виділено 15 тис. крб., а на побудову залізниці 1,5 млн. карбованців.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3873, оп. 1, спр. 27, арк. 115.
[2] «Статистика України», 1923, № 26, стор. 85, 114.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3873, оп. 1, спр. 27, арк. 108.
[4] Полтавський облдержархів: Р-1634, оп. 1, спр. 9, арк. 10.

Значне розширення площ, відведених під цукрові буряки і добудова залізниці висунули також на порядок дня будівництво великого цукрового заводу.

Перед Великою Вітчизняною війною в Кобеляках працювали 10 промислових артілей, шкірзавод з овчинно-шубним цехом. У 1940 році в місті було вироблено промислової продукції на 7 660 700 карбованців.

Великі зміни відбулися в сільському господарстві. Кобеляки були місцем повітових і районних з'їздів КНС, перших з'їздів кооператорів, колгоспників.

У 1927 році в Кобеляках з 10 608 жителів виключно сільським господарством займались 587 чол., 1 518 чол. поєднували сільське господарство з кустарними промислами. На приміських землях вирощувались городні та баштанні культури і тільки частково — зернові.

У 1928 році в місті організувався ТСОЗ, в якому об'єдналися 17 господарств. Через 2 роки тут було 2 ТСОЗ'и і колгосп. На колективний шлях господарювання стали 51 проц. господарств. Товариство «Допомога» виросло в міцну громадську організацію з 7 підприємствами, на яких було зайнято близько 100 чол. бідноти[1].

З жовтня 1930 року в Кобеляках видавалась газета «За колективізацію», яка стала найкращим порадником селянам у соціалістичній перебудові сільського господарства. У 1932 році колективізацію в районі було закінчено. В цьому місті організувався ще один колгосп «Певний шлях», а в 1931 році — Кобеляцька МТС[2].

За роки Радянської влади Кобеляки стали новим, соціалістичним містом. У 1937 році тут був насаджений великий парк і споруджено пам'ятник В. І. Леніну. У 1939—1940 рр. були забруковані вулиці ім. Леніна та Жовтнева. У 1941 році на благоустрій міста витратили понад 100 тис. карбованців. Вже з перших років Радянської влади приділялась велика увага медичному обслуговуванню населення. В Кобеляках збудували добре приміщення районної лікарні. В 30-х рр. його устаткували найновішим обладнанням. В лікарні працювали 7 лікарів та 20 чоловік середнього медперсоналу. Далеко за межами Кобеляк були відомі хірург М. Л. Іващенко, який працював у місті понад 40 років, лікар-гінеколог В. В. Баберіна, терапевт Батлажан. У 1936 році в Кобеляках було відкрито медичну середню школу, яку перед війною закінчило понад 200 сестер і акушерок.

Кобеляки перетворились на один з культурних центрів області. Успішно розгорталась боротьба за широкий розвиток народної освіти і культури трудящих. У 1940—41 навчальному році в місті працювали 3 середні, 2 семирічні та початкова школи, в яких навчалося понад 2500 учнів. Організовано було і професійне навчання. У 1934 році тут відкрили зоотехнічну школу, в якій щорічно навчалося понад 180 учнів. За роки свого існування вона підготувала 1302 зоотехніки.

У 1940 році в Кобеляках збудували Палац культури на 400 місць. Тут працювали бібліотека, якою користувалося понад тисячу чоловік. Розгорнули роботу 4 профспілкових та 1 колгоспний клуби, при яких було створено гуртки художньої самодіяльності та художні студії[3].

[1] Газ. «За колективізацію» (Кобеляки) 17 грудня 1930 р.

[2] Газ. «Більшовик Полтавщини», 15 березня 1930 р. Газ. «За колективізацію», 29 січня 1932 р.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3938, оп. 1, спр. 317, арк. 26.

Валка з хлібом для держави у м. Кобеляках. 1926 р.

З Кобеляк вийшли відомі радянські артисти театру і кіно. Тут народився український театральний художник, заслужений діяч мистецтв УРСР В. М. Греченко (н. 1906), який тривалий час працював у Харківському українському драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка і як головний художник театру багато зробив для його розвитку.

Відомий український артист Є. А. Золотаренко (1889—1955) народився в Кобеляках в сім'ї селянина-бідняка. З 1918 року він брав участь у роботі самодіяльних колективів міста, а з 1925 року став професіональним актором. У 1954 році Є. А. Золотаренкові було присвоєно звання народного артиста Української РСР.

На початок 1941 року в Кобеляках працювало 11 кіноустановок, з них 8 звукових. Жителі міста мали можливість дивитися фільми, в яких грав їх знатний земляк, український радянський кіноактор С. Й. Шкурат (н. 1886), з 1935 року заслужений артист РСФСР.

Коли гітлерівська Німеччина віроломно напала на нашу країну, понад 1200 чоловіків призивного віку зі зброєю в руках стали на захист завоювань Великого Жовтня і пройшли славний бойовий шлях в рядах Радянської Армії.

15 вересня 1941 року гітлерівці окупували місто. В період окупації вони перетворили Кобеляки на окружний центр, якому підпорядкували територію Кобеляцького, Кишеньківського, Козельщинського та Нехворощанського районів. Кобеляки стали місцем розправи над радянськими людьми. Окупанти чинили тут масові вбивства і катування. Місцем масових страт стало урочище Піски на лівому березі річки Ворскли[1]. У 1941—1943 рр. есесівці по-звірячому вбили понад 400 радянських активістів. Загинув інструктор ЦК КП(б)У М. І. Сафонов, схоплений у с. Ганжівці. Колгоспника артілі «Ленінський шлях» М. І. Кузьменка фашисти розстріляли як тільки дізнались, що він зірвав замок з колгоспної комори і роздав хліб населенню[2], а колгоспника з с. Суха Маячка П. А. Меюса за те, що він закликав населення берегти соціалістичну власність[3]. За роки окупації з Кобеляк та сіл району в Німеччину насильно вивезено 2540 юнаків і дівчат.

У вересні 1941 року в Кобеляцьку лікарню з табору військовополонених було переведено 152 хворих, виснажених радянських бійців. У жовтні 1941 року фашисти багатьох полонених розстріляли, 24 чол. померли від ран і виснаження. Радянські патріоти самовіддано боролися за врятування життя полонених. Лікарю М. Л. Іващенку і медичній сестрі Смирницькій-Китастій та жителям міста, які допомагали продуктами харчування, пощастило врятувати життя багатьом з них.

25 вересня 1943 року підрозділи 5-ї гвардійської армії Степового фронту визволили Кобеляки. В боях за визволення міста смертю хоробрих полягли командир полку 84-ї Харківської дивізії майор С. Я. Міньков, його заступник, майор В. Т. Яцюк, снайпер, гвардії лейтенант М. І. Мамеков та багато інших.

У боротьбі проти ворога воїни — уродженці Кобеляк виявили героїзм і відвагу на фронтах Великої Вітчизняної війни. За неповними даними, орденами і медалями нагороджено 192 уродженці міста Кобеляк, зокрема орденами Червоного Прапора — 4, Вітчизняної війни — 21, орденом Слави — 13, Червоної Зірки — 55.

Німецько-фашистські загарбники завдали місту величезних матеріальних збитків. Було повністю зруйновано місцеві промислові підприємства, МТС, культурно-освітні і соціально-побутові заклади, спалено 186 адміністративних і комунальних будинків.

Трудящі Кобеляк під керівництвом партійної організації за порівняно короткий строк відбудували зруйноване господарство. Вже у вересні—жовтні 1943 року почали працювати державний млин, промартілі «Культура», «Зоря», «Швейтекстиль» та інші.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 37, оп. 1, спр. 38, арк. 2.
[2] Там же, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 383, 385.
[3] Німецькі окупанти на Полтавщині (1941—1943 рр.), стор. 33.

Механізатори Кобеляцької МТС зібрали і відремонтували до першої післявоєнної посівної компанії 23 трактори, а на 1 квітня 1945 року МТС вже мала 57 тракторів.

Велику роботу по відбудові народного господарства очолила районна партійна організація. У 1945 році вона налічувала 164 члени і кандидати в члени партії, об'єднані у 22 первинні партійні організації. В самому місті на цей час було 10 організацій.

У 1950 році виробництво промислової продукції в Кобеляках перевищило довоєнний рівень, особливо в таких галузях промисловості як борошномельна, круп'яна, цукрова, молочно-консервна та олійницька [1].

За післявоєнні роки, особливо за семирічку, значного розвитку набула промисловість міста. На кінець семирічки в місті працювало 11 підприємств. Колишня промартіль «Зоря», заснована ще в 1924 році, з 1961 року стала державним підприємством і називається промкомбінатом. За семирічку валова продукція його склала 6850 тис. крб., продуктивність праці зросла на 7,4 проц., собівартість продукції за цей час знизилась на 24 проценти. Комбінат виготовив продукції понад план на 472 тис. карбованців.

Заслуженим авторитетом і повагою користуються в колективі передовики виробництва ливарник І. К. Бабенко, слюсар І. О. Погрібняк, робітниця А. Є. Тесленко. За успіхи, досягнуті в роки семирічки, праця їх відзначена орденами і медалями Радянського Союзу. Виготовив надпланову продукцію на суму 519 700 крб. райхарчокомбінат. Трудящі одержали на сотні тонн більше борошна, круп, олії та інших продуктів, ніж було передбачено планом; валяльно-повстяна фабрика виготовила 1 120 700 пар валянок, тобто на 107 600 пар більше, ніж було заплановано. Значних успіхів

[1] М. Ф. Коломієць. Полтавська область. Х., 1959, стор. 81.

У книжковому магазині.

Вулиця Леніна в м. Кобеляках. 1965 р.

Поблизу Кобеляк. 1966 р.

досяг молочно-консервний завод, який виконав семирічний план випуску товарної продукції до серпня 1964 року. Приріст товарної продукції перевищив плановий у 2,8 раза.

Поліпшилось комунальне господарство міста. В 1956 році на міський водопровід було витрачено 77 тис. крб. і збудовано 940 погонних метрів водопровідної магістралі. На кінець 1966 року довжина водопроводу досягла 8,6 кілометра.

З метою забезпечення трудящих міста дешевим паливом до кінця 1966 року прокладено магістральну лінію газопроводу довжиною 17 км. У 1957—1966 рр. були відбудовані основні будинки районних установ та споруджені нові. В місті тепер 100 житлових комунальних будинки, з них 21 двоповерховий та 1 триповерховий.

До послуг населення міста 22 крамниці, 2 їдальні, чайна і закусочна. Витрати на благоустрій міста зросли до 69 тис. крб. проти 42 тис. крб. у 1957 році.

За післявоєнний час набагато поліпшився стан охорони здоров'я трудящих міста. Тут є лікарня, поліклініка з фізіотерапевтичним, зубопротезним кабінетами. В медичних установах міста працює 27 лікарів та 87 чоловік середнього медичного персоналу. У 1966 році в місті розпочато будівництво лікарні на 240 лікарняних ліжок.

Багато уваги приділялось відбудові шкільних приміщень та культурно-освітніх закладів. У місті працює 2 середні, 2 восьмирічні школи, школа-інтернат, в яких на 1 січня 1967 року навчалося 1792 учні, а також вечірня школа робітничої молоді, в якій без відриву від виробництва навчається 266 чоловік. В школах міста працює 165 учителів, серед них ті, що виховали не одне покоління учнів,— О. В. Шаптала, нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, К. Г. Вакуленко, В. К. Беззуб, Г. В. Паліївець.

У післявоєнні роки в Кобеляках розгорнулося професійне навчання. У професійно-технічному училищі навчаються 460 учнів та в однорічній зоотехнічній школі — 180 учнів.

За післявоєнний час значного розвитку набула культура. В місті споруджено Будинок культури з залом на 550 місць, успішно працюють танцювальний колектив (художній керівник Н. М. Уварова) та кілька гуртків художньої самодіяльності, що охоплюють понад 150 чоловік. Крім того, є 2 клуби з кінозалами на 470 місць, літній кінотеатр на 600 місць та розпочато в 1966 році будівництво широкоекранного кінотеатру на 600 місць. Є тут 2 бібліотеки для дорослих та дітей з книжковим фондом понад 120 тис. примірників. З 1956 року працює музична школа для дітей, в якій навчається понад 250 дітей.

У Кобеляках народилися і певний час працювали відомі діячі науки, письменники. В 1913 році в сім'ї вчителя народився О. Г. Івахненко, український радянський учений в галузі автоматики і технічної кібернетики, професор, член-кореспондент АН УРСР. Він опублікував близько 90 наукових праць, багато з них перекладено на інші мови.

Український радянський поет М. С. Білецький (н. 1910) народився і вчився у Кобеляках. Він видав понад 10 збірок гумору й сатири та кілька п'єс.

Український радянський письменник В. Л. Кашин, автор книжок «Дівчина долі шукала», «На вечірньому горизонті», «З нами були дівчата», теж народився в Кобеляках у 1920 році в сім'ї фотографа.

Трудящі міста Кобеляк і району з великим трудовим піднесенням зустріли XXIII з'їзд КПРС. Під керівництвом міської парторганізації, яка на 1 травня 1967 року об'єднувала 690 комуністів, вони досягли значних успіхів в розвитку господарства міста.

Великі перспективи відкриваються перед Кобеляками в недалекому майбутньому. Архітектори та інженери «Харківпроекту» вже розробили генеральний план забудови міста. Бурхливо розвиватимуться в Кобеляках легка та харчова промисловість. Передбачено будівництво килимної і швейної фабрик, м'ясокомбінату, консервного і комбікормового заводів.

Населення міста зросте в кілька разів. Щоб забезпечити кожну сім'ю благоустроєною квартирою, буде споруджено близько 50 тис. кв. метрів житлової площі. Новий житловий район з багатоповерхових будинків виросте в північній частині міста. Центральну частину буде реконструйовано. Замість невеликих старих будинків, виростуть красиві багатоповерхові будинки. Для юних жителів міста буде споруджено Будинок піонерів, нове приміщення музичної школи. Розкинеться чудовий парк культури і відпочинку на схилах річки Ворскли.

Мине небагато часу і Кобеляки, колись глухе, занедбане містечко, стане красивим соціалістичним містом, містом нового комуністичного побуту.

І. Ю. ЛЕГЕНЬКИЙ, А. І. ДУБИНА.

* * *

Кобеляцький район утворений 7 березня 1923 року. З лютого 1932 по вересень 1937 року був у складі Харківської області, а з 1937 року — Полтавської.

Кобеляцький район межує з Новосанжарським, Козельщинським, Решетилівським районами Полтавської області та Царичанським Дніпропетровської області. До складу району входять 16 сільрад, 1 селищна (Білицька) і 1 міська (Кобеляцька) Ради депутатів трудящих. Всього в районі 118 населених пунктів. Територія району становить 1,8 тис. кв. кілометрів. Населення — 72,5 тис. чол., в т. ч. сільського — 39,2 тис. чоловік. Густота населення — 40,5 чол. на 1 кв. кілометр.

По території району пролягають залізниця Полтава—Кременчук, автотраса Полтава—Кіровоград та шосейні дороги: Кобеляки—Дніпропетровськ і Кобеляки — Світлогірське. Тут є поклади антрациту (село Дрижина Гребля Марківської сільради), граніту (Тахтаївський гранітний кар'єр), каолінові глини: сині гончарні глини (смт Білики). Клімат помірно-континентальний. Грунти переважно чорноземні, але подекуди трапляються супіски і суглинки (у заплаві річки Ворскли).

Район спеціалізується на сільському господарстві. Із зернових культур переважають озима пшениця, частково жито, кукурудза і ячмінь. З технічних культур — цукрові буряки і соняшник. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. Крім того, тут розводять птицю. В районі 33 колгоспи та 4 радгоспи. У 1966 році із загальної площі орної землі 51,3 проц. відведено під зернові культури (озима пшениця — 28 проц.), під технічні культури — 15 проц. і під кормові — 25 процентів.

Земельний фонд становить 117,9 тис. га, в т. ч. орної землі 97,3 тис. га, лук і пасовищ — 17,1 тис. га, лісів — 15,9 тис. га, садів 2,9 тис. га, водойм 23,5 тис. га.

Валовий збір зернових у 1966 році становив 977 760 цнт (урожайність 20,3 цнт з 1 га), цукрових буряків — 2 498 630 цнт (урожайність 257 цнт з га). Середня врожайність соняшнику 17,8 цнт з га, овочевих — 90 цнт з гектара.

За роки семирічки значно зросла механізація сільськогосподарського виробництва району. На колгоспних і радгоспних полях у 1966 році працювали 743 трактори, 142 зернових комбайни, 550 автомашин.

Переважна більшість населених пунктів електрифікована. Поголів'я громадського тваринництва за роки семирічки зросло вдвоє. На 1 січня 1967 року на фермах колгоспів і радгоспів налічувалось 62 300 голів великої рогатої худоби, 53 580 свиней, 27 220 овець. У 1966 році на 100 га сільськогосподарських угідь припадало 46 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 14 корів), понад 50 свиней. Виробництво тваринницької продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у 1966 році становило: 305 цнт молока, 65 цнт м'яса, яєць (на 100 га зернових) — 10,7 тис. штук.

За успіхи, досягнуті в розвитку сільськогосподарського виробництва, 227 передовиків сільського господарства одержали високі урядові нагороди, в т. ч. 21 чол.— орден Леніна. Бригадирові комплексної бригади колгоспу «Іскра» Т. О. Земляній присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

За станом на 1 січня 1967 року, в районі діють 23 підприємства, в т. ч. один молочно-консервний завод — всесоюзного, 15 підприємств республіканського та 7 місцевого підпорядкування з загальною кількістю робітників понад 4 тис. чоловік.

За 1966 рік підприємства району дали продукції на суму 32 670 тис. карбованців. Основною галуззю промисловості є харчова (молококонсерви, масло, цукор), яка випустила в 1966 році 88 проц. валової продукції.

Кобеляцький цукровий завод у 1966 році виробив і реалізував продукції на суму 15 450 тис. карбованців, молочно-консервний завод – на суму 10 470 тис. крб.; Світлогорський маслозавод — на 1568 тис. крб., комбінат хлібопродуктів — на суму 577 тис. карбованців.

В роки семирічки на промислових підприємствах і в колгоспах та радгоспах району розгорнулась боротьба за звання підприємств, бригад, цехів, ударників комуністичної праці. Борються за це почесне звання колективи цукрового і молочно-консервного заводів, валяльно-повстяна і швейна фабрики, райпромкомбінат, автопарк, 128 бригад і ферм та цехів підприємств району, 6180 робітників і колгоспників. 44 колективам, в яких працює 1052 чол., присвоєно це почесне звання.

У роки семирічки в районі широко розгорнулось житлове будівництво. За 1961—65 рр. в Кобеляках і селищі Біликах здано в експлуатацію 16 тис. кв. м житлової площі, а в 1966 році — близько 3 тис. кв. м. За цей час у селах споруджено 2774 індивідуальні будинки для колгоспників, а в 1966 році — 291 будинок.

На початку семирічки в районі було 52 пункти побутового обслуговування, 1966 року їх стало 108. Загальний обсяг товарообороту в 1966 році становив 24 619 тис. карбованців.

Культурні запити населення задовольняють 2 будинки культури, 7 профспілкових, 34 сільських, 54 колгоспних клуби, в яких працює 350 гуртків художньої самодіяльності. Заслужену славу має агітпоїзд районного Будинку культури, який за 1965—1966 рр. зробив 129 виїздів у колгоспи й радгоспи району. В районі є 78 бібліотек, в т. ч. 2 районних, 1 зональна, 35 сільських, 39 колгоспних з книжковим фондом 243 630 примірників. Постійних читачів у них — 37 580 чоловік.

У Кобеляцькому районі діють 64 лікувальні установи, в т. ч. 10 лікарень, 40 фельдшерсько-акушерських і акушерських пунктів, в яких працюють 83 лікарі, 258 фельдшерів і медсестер.

У 70 школах (в 11 середніх, 27 восьмирічних та 32 початкових) навчається 9552 учні. Крім того, в районі є 2 середні школи робітничої та одна середня школа сільської молоді і заочна середня школа, де здобувають середню освіту 1380 учнів. В школах працює 720 учителів, переважна більшість яких з вищою та незакінченою вищою освітою. В районі діє 2 піонерські клуби, 5 піонерських таборів. Для дошкільнят є 9 дитячих садків, в яких на кінець 1966 року перебувало 792 дітей. У районі є сільське професійно-технічне училище № 3, де вчаться 460 чоловік, та однорічна сільськогосподарська школа (180 учнів).

В селах працюють 26 музейних кімнат. У Кобеляках — краєзнавчий народний музей, 4 народних університети культури, охорони здоров'я, права і сільського господарства. Тут створено організацію товариства радянсько-болгарської дружби та районне товариство по охороні пам'ятників історії і культури.

В районі живуть і беруть активну участь у громадському житті 2 Герої Радянського Союзу та 2664 учасники Великої Вітчизняної війни, нагороджені орденами і медалями.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД КОБЕЛЯЦЬКОГО РАЙОНУ

БІЛИКИ — селище міського типу, центр селищної Ради. Розташовані на правому березі річки Ворскли (басейн Дніпра), за 15 км від районного центру та за 2 км від залізничної станції Ліщинівка. Населення — 7600 чоловік.

В селищі розташований колгосп ім. Мате Залки зерно-тваринницького напряму, з 1965 року очолений тридцятитисячником І. Ф. Ситником. За короткий час колгосп з економічно відсталого перетворився на передове, технічно оснащене господарство. Тут є 2382 га землі, в т. ч. 1289 га орної, 5 тваринницьких ферм. В селищі також є великі підприємства: Кобеляцький цукровий та Білицький молококонсервний завод, валова продукція якого в 1966 році склала 12 208 тис. крб. проти 7 144 тис. крб. в 1958 році. З розвитком економіки колгоспу і підприємства зростав добробут трудящих Біликів. За семирічку колгоспники і робітники спорудили 267 будинків. У селищі заасфальтовано 3520 кв. метрів тротуарів, прокладено 4956 погонних метрів водопроводу.

На р. Ворсклі біля селища Біликів.

Поблизу підприємств виросло нове робітниче селище з красивими багатоповерховими будинками, широкими асфальтованими вулицями. Селище потопає в зелені дерев, кущів і квітів.

Мате Залка. 1935 р.

Тут виросло двоповерхове приміщення середньої школи, Будинок культури, побудовано дитячий садок тощо.

Населення Біликів обслуговують 2 лікарні з поліклінічними відділеннями, де працює 7 лікарів та понад 20 чол. середнього медперсоналу. В селищі є середня, 3 восьмирічні, 2 початкові школи та школа робітничої молоді, Будинок культури, 6 клубів.

З 1928 по 1936 рік у Біликах в літні місяці проживав видатний революційний угорський письменник Мате Залка. Тут він написав свої твори: «Генерал», «Комети повертаються», «Добердо». У 1936 році Мате Залка поїхав в Іспанію, де під іменем генерала Лукача командував 12-ю інтернаціональною бригадою. Генерал Лукач хоробро бився за свободу і незалежність іспанського народу і загинув смертю героя в бою під Уескою в червні 1937 року. У 1950 році в Біликах відкрито літературно-меморіальний музей Мате Залки.

Білики засновані в першій половині XVII століття. У січні 1750 року тут спалахнуло повстання селян і козаків. Біличани розгромили приміщення сотенної канцелярії, побили сотенного отамана та збирача податків і вчинили напад на будинок сотника. Повсталі обрали нове сотенне правління. Озброєному загону козаків, направленому туди полковою канцелярією, біличани вчинили збройний опір. Тільки д ругому,

більш численному загону вдалося придушити повстання.

Уродженцю Біликів Ф. І. Марченку за героїзм, виявлений у боях в роки Великої Вітчизняної війни, посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Поблизу села знайдено кам'яні шліфовані молотки періоду бронзи (приблизно II тисячоліття до н. е.).

БРО́ДЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру, за 32 км від залізничної станції Кобеляки. Населення — 325 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Василівка, Геймарівка, Лесинки, Миколаївка.

В селі розташований колгосп ім. Г. Димитрова, який має 1339 га орної землі. В господарстві розвинуте рільництво й тваринництво.

У Бродщині є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. В селі створена первинна організація товариства радянсько-болгарської дружби.

В 1904 році у селі антивоєнну пропаганду вів селянин А. І. Линник, за що був відданий до суду.

В роки громадянської війни більшовики Ю. І. Руденко, С. О. Могиленко, В. Ф. Білашенко очолювали боротьбу селян з білогвардійцями та куркульськими бандами.

БУТЕ́НКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру, понад селом проходить автотраса Полтава—Кіровоград. Населення — 2693 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Бережнівка, Богданівка, Драбинівка, Жорняки, Зелене, Колодяжне, Котовське, Свердловське, Славнівка, Чумаки, Шапки.

В селі розташований колгосп «Здобуток Жовтня», який вирощує зернові та технічні культури. Артіль має 1665 га землі. В Бутенках також розміщені Кобеляцький комбінат хлібопродуктів, нафтобаза, міжрайонний склад міндобрив, плодоовочева база, склад «Сільгосптехніки», міжрайонна база облспоживспілки.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека.

Село засноване у 80-х роках XIX століття поблизу розробок глинястого мергелю, що використовувався на бут. Звідси й назва села.

В Бутенках народилися Ю. П. Дольд-Михайлик (1903—1966) та І. В. Дубинський — відомі українські радянські письменники. В с. Шапках живе заслужений вчитель школи УРСР М. І. Рубель.

ВІЛЬХОВА́ТКА (до 1946 р.— Ханделеївка)— село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Ворскли, за 31 км від районного центру. Населення — 930 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Деменки, Жовтневе, Проскури, Сокілка Лівобережна.

У селі розташований колгосп «Ленінська правда» — високомеханізоване, багатогалузеве господарство, яке має 3067 га землі.

У Вільховатці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб; пам'ятник на могилі І. К. Калиушка — першого голови ревкому, що загинув від рук махновців.

Засноване село наприкінці XVII століття.

Уродженцеві с. Вільховатки Т. Л. Клименку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ГРИГО́РО-БРИГАДИ́РІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від Дніпра і за 60 км від районного центру. Населення — 1050 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мотрине, Солошине.

У Григоро-Бригадирівці розташований колгосп «Прогрес», який має 3260 га землі. Основний виробничий напрям — тваринництво, зокрема вівчарство.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Виникло село у XVIII столітті.

На території Григоро-Бригадирівської сільради виявлено рештки двох поселень часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.), три поселення періоду бронзи (II—I тисячоліття до н. е.) та поселення черняхівської культури. В урочищі Касюрівщина розкопано Компаніївський ранньослов'янський могильник черняхівської культури, виявлено 463 поховання (IV—VI століття н. е.). Тут же розкопано 18 поховань періоду бронзи. Біля с. Григоро-Бригадирівки знайдені рештки поселення періоду Київської Русі (X—XIII століття н. е.).

ДАШКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 32 км від районного центру і за 44 км від залізничної станції Кобеляки. Населення—568 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бринзи, Гречани, Григорівка, Кащенки, Литвини, Мартинівка, Ревущине, Сінне, Твердохліби, Шевченки.

В Дашківці розташований колгосп ім. Калініна, який має 4290 га землі, в т. ч. 3153 га орної. Господарство — багатогалузеве. Тут розміщене також Дашківське відділення «Сільгосптехніка».

У селі є середня школа, бібліотека, Будинок культури на 500 місць; лікарня на 35 ліжок.

Дашківка заснована у XVIII столітті.

Уродженцеві с. Ревущиного А. П. Семенову присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Поблизу с. Ревущиного виявлено могильник черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

ЗОЛОТАРІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Кобелячку (притока Ворскли), за 4 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Ліщинівка. Населення — 195 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вуханівка, Галагурівка, Галі-Горбатки, Ганжівка, Колісниківка, Кунівка, Ліщинівка, Мідянівка, Сухе, Яблунівка.

В селі розташований колгосп «40-річчя Жовтня», який має 2829 га землі. Господарство рільничого напряму. Є цегельний завод.

В Золотарівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Засноване село на початку XIX століття.

В с. Ліщинівці розміщений обласний будинок інвалідів праці (на 745 місць).

ІВА́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру, за 17 км від залізничної станції Ліщинівка. Населення — 657 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Антонівка та Зеленівка.

В селі розташований колгосп «Гігант», який має 4372 га землі, господарство—багатогалузеве; Іванівське відділення «Сільгосптехніка».

В Іванівці є лікарня на 30 ліжок, середня школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Заснована Іванівка в XIX столітті.

КІ́РОВЕ (до 1956 р.— Таранушичі) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Восьмачці (притока Ворскли), за 12 км від районного центру. Населення — 574 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Гарбузівка, Михайлівка, Перегонівка, Сухе, Шабельники.

В селі розташований колгосп ім. Чкалова, який має 3193 га землі. Основні галузі господарства — рільництво й тваринництво, розвинуте також бджільництво.

У Кіровому є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; стадіон, парк, в якому споруджено пам'ятник полеглим воїнам.

Утворилося село в 1939 році внаслідок об'єднання хуторів Таранушичі, Северини, Репешки, Колодочки, Пищики, Песиголовці, Галі, Довбні.

У 1919 році в с. Сухому була створена комуна «Незаможний селянин».

У с. Сухому народився український радянський письменник Олесь Гончар, лауреат Ленінської премії.

КОМЕНДА́НТІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Сухого Кобелячка, за 57 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Галещина. Населення — 719 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дабинівка, Колісники, Криничне, Олександрія, Пилипенки, Порубаї, Черемушки.

В селі розташований колгосп «Росія», який має 3446 га землі. Господарство — багатогалузеве, зокрема, розвинуте садівництво, бджільництво, шовківництво. Артіль має механічний млин, ремонтні та будівельні майстерні.

У Комендантівці є восьмирічна школа, клуб на 250 місць, бібліотека.

Село виникло у XIX столітті.

Уродженець Комендантівки А. Д. Кочубей (1911—1966 рр.) — в останні роки життя працював заступником голови Ради Міністрів УРСР, головою Держплану УРСР.

У с. Новоселівці (тепер с. Черемушки) народився І. І. Соломоненко — Герой Радянського Союзу.

КРА́СНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і за 30 км від пристані Кишеньки на Дніпродзержинському водосховищі. Населення —848 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гайове, Грицаївка, Леваневське, Лісне, Павлівка, Самарщина, Соснівка, Сухинівка.

У селі розташований колгосп «Перемога», який має 6317 га землі. Господарство — багатогалузеве, розвинуто, зокрема, бджільництво. Колгосп двічі був учасником ВДНГ.

В Красному є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 450 місць, народний історико-краєзнавчий музей, стадіон, будинок тваринників.

Перші поселення навколо гори Красної виникли в кінці XVI століття. Народна назва села—Красна, хоч офіційно до 1917 року воно називалося Письменним.

29 грудня 1905 року відбувся революційний виступ селян с. Павлівки і навколишніх хуторів проти поміщиці під керівництвом місцевого селянина Опанаса Шаповала. Викликані війська придушили цей виступ.

У 1919 році в селі був організований партизанський загін під керівництвом Я. Р. Огія, який успішно боровся проти денікінців на Полтавщині та Дніпропетровщині. У 1920—21 рр. загін розгромив куркульські банди Левченка та Мошенського, що діяли на території Кобеляцького повіту.

На території Красненської сільради (поблизу с. Сухинівки) виявлено рештки ранньослов'янського поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

МА́РКІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Кобеляки. Населення — 619 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дрижина Гребля, Зубки, Логвини, Свічкареве, Трояни.

В селі розташований колгосп ім. Карла Маркса, який має 2563 га землі, розвинуте рослинництво та тваринництво.

У Марківці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, пологовий будинок.

Перша згадка про Марківку є в документах за 1784 рік, де сказано, що з цього часу вона стала вважатися селом.

Під час Великої Вітчизняної війни в Марківці створена підпільна група, яку очолили І. Я. Ємець та В. Й. Кравченко. Фашистам вдалося схопити підпільників, вся група загинула.

ОЗЕ́РА — село, центр сільської Ради, розташоване за 50 км від районного центру. Населення — 1520 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Брачківка, Морози, Поводи, Просяниківка, Прощуради.

В селі розташований колгосп «Іскра», який має 3606 га землі. Озерське відділення «Сільгосптехніка». Господарство—багатогалузеве. Більшість виробничих процесів — механізована. Бригадир колгоспу Т. О. Землянa —Герой Соціалістичної Праці.

В Озерах є середня школа, бібліотека, клуб, колектив художньої самодіяльності якого налічує понад 200 чоловік; народний історико-краєзнавчий музей. Лікарня на 35 ліжок. Споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

Село засноване у XVII столітті.

У 1906 році відбувся виступ селян проти місцевого поміщика, вони підпалили маєток, за що велика група селян була відправлена на каторгу.

Група механізаторів МТС. с. Озера. 1938 р.

Уродженець с. Озер М. Т. Мужайло — Герой Радянського Союзу.

О́РЛИК — село, центр сільської Ради, розташоване на березі Дніпродзержинського водосховища, за 45 км від районного центру. Пристань. Населення — 1868 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Радянське.

В селі розташований колгосп «Маяк комунізму», який має 3535 га землі. Господарство — багатогалузеве, з переважаючим тваринництвом.

В Орлику є середня школа, бібліотека, клуб на 300 місць. У зв'язку із створенням Дніпродзержинського водосховища село значно перебудоване. Сюди і в с. Радянське із зони затоплення були перенесені села Новий Орлик, Старий Орлик, Крамареве, Олянівка.

В селі Радянському поховано Є. Дикопольцева та І. Самбурова, яким посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

На території Орлицької сільради виявлено сліди неолітичного поселення (IV тисячоліття до н. е.), 7 поселень, кургани та клад бронзових речей (біля колишніх Кабакових хуторів) періоду бронзи (II—I тисячоліття до н. е.). Знайдено також два поселення ранніх слов'ян середини I тисячоліття н. е. та два поселення Київської Русі (XI—XIII століття н. е.).

СВІТЛОГІ́РСЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі Дніпродзержинського водосховища при впадінні в нього річки Ворскли, за 40 км від районного центру і за 1 км від пристані Кишеньки. Населення — 3472 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Кишеньки.

У Світлогірському розміщений колгосп ім. Котовського, який має 4137 га землі, та риболовецький колгосп «Маяк», міжколгоспна інкубаторна станція, вальцьовий млин, побуткомбінат, промкомбінат, хлібопекарня.

У селі є лікарня на 125 ліжок, середня школа, 2 бібліотеки, клуб.

Світлогірське — нове село, створене в 1962 р. в зв'язку з будівництвом Дніпродзержинської ГЕС.

На території Світлогірської сільради (кол. Кишеньки та Переволочна) виявлено поселення часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.), 4 поселення епохи міді та бронзи (III—I тисячоліття до н. е.), 2 ранньослов'янські поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.), городище та кургани періоду Київської Русі (XIII століття н. е.).

30 червня 1709 р. біля с. Переволочної російськими військами та козаками були захоплені в полон близько 16 тис. шведів, що тікали з-під Полтави.

ЧО́РБІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Кустолові (притока Ворскли), за 12 км від районного центру і за 8 км від залізничної станції Ліщинівка. Населення — 811 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Жирки, Калініна, Комарівка, Кустолові Кущі, Прогрес, Соломки, Чапаєве, Червоне, Червоні Квіти.

В селі розташований колгосп ім. Мічуріна, який має 7388 га землі, в т. ч. 4262 га орної. Господарство — рільничого напряму.

У Чорбівці є восьмирічна школа, клуб, 2 бібліотеки; лікарня на 15 ліжок.

Село засноване у 1776 році генералом Н. Ф. Чорбою.

Біля Чорбівки виявлено ранньослов'янське поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.). Поблизу с. Кустолових Кущів досліджено поселення періоду Київської Русі (X—XIII століття н. е.).

ШЕНГУРИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване біля ріки Ворскли, за 16 км від районного центру і за 26 км від залізничної станції Кобеляки. Населення — 1013 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Баранники, Вібли, Коваленківка, Лучки, Сокілка Правобережна, Чайківка.

У Шенгурах розташована центральна садиба радгоспу «Передовик», який має 10 742 га землі. Господарство — багатогалузеве, з переважаючим тваринництвом.

У селі є початкова школа, клуб, бібліотека, лікарня на 25 ліжок, дитячий садок-ясла.

Селом Шенгури стали в 1964 році, раніше це був хутір, що входив до Сокільської сільради, до революції — волості.

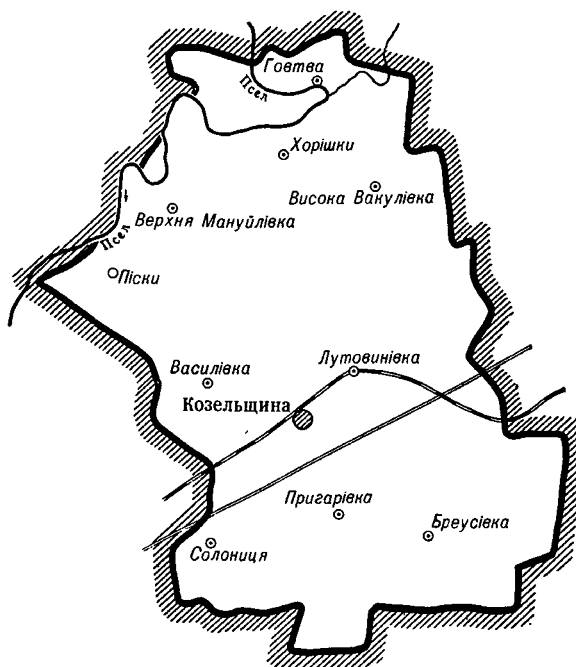
Сокілка заснована у XVII столітті як сотенне містечко Полтавського полку.

У 1918 році тут створено партизанський загін під керівництвом І. К. Ведмеденка та І. В. Розумного, який успішно боровся з німцями, куркульськими бандами та денікінцями. У 1919 році цей загін злився з загоном Я. Р. Огія.

Боротьба з куркульськими бандами в Сокільській волості закінчилася у 1922 році.

З Сокілки вийшло чимало видатних людей. Ю. І. Морозов, Л. М. Лебединський, І. М. Яровий — вчені, І. Г. Лось — художник, С. М. Журахович — письменник, І. І. Ведмеденко, І. А. Клименко — Герої Радянського Союзу.

КОЗЕЛЬЩИНСЬКИЙ РАЙОН

КОЗЕ́ЛЬЩИНА

Козельщина — селище міського типу, центр Козельщинського району. Розташована за 75 км від Полтави на залізниці Полтава—Кременчук. Селищній Раді підпорядковані села Лозки, Підгорівка, Омельчине, Павлівка, Квіти. Населення — 4,4 тис. чоловік.

Поселення Козельщина виникло на південних землях Переяславського князівства, яке було об'єктом грабіжницьких нападів з боку тюркських кочових племен і татарських орд,— кримського ханства і Золотої Орди. Тривалий час територія лишалась мало заселеною, хоч сюди часто тікали кріпаки, шукаючи порятунку від тяжкого феодального гніту польських і українських поміщиків[1]. В середині XVII століття в цій місцевості були феодальні землеволодіння шляхтича Юрія Немирича, а після 1658 року — власні і рангові маєтки козацької старшини[2]. У 1718 році одному з представників козацької старшини П. С. Козельському було надано універсал на уряд Кобеляцького наказного сотника. Розпочавши службу в Кобеляцькій сотні, Козельські всілякими засобами намагалися розширити свої земельні володіння.

Населений пункт Козельщина виник у другій половині XVIII століття, коли широко провадилося заселення старшинсько-поміщицьких земель залежними людьми. Назву свою він дістав від прізвища власників земель — Козельських. З 1654 року Козельщина входила до Кобеляцької сотні Полтавського полку, з 1764 року — до Кобеляцької роти Дніпровського пікінерного полку, з 1783 року — до Говтвянського повіту Київського намісництва, з 1796 року — до Кременчуцького повіту

[1] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 99—100.

[2] Н. Пирский. Исторический очерк Кобелякского уезда вообще. Кобеляки, 1908, стор. 3, 33, 35, 36—37, 40; В. И. Василенко. Хозяйственно-экономический обзор Кобелякского уезда Полтавской губернии. Кобеляки, 1895, стор. 21—22.

Малоросійської губернії, і, нарешті, з 1803 року — до Кобеляцького повіту Полтавської губернії[1].

Напередодні реформи 1861 року в Козельщині налічувалося 75 дворів (82 сім'ї). Тут проживало 256 ревізьких душ кріпосних селян (з них 31 ревізька душа дворових). Вони мали тільки городи, загальною площею 34 дес. 1980 кв. сажнів.

Селянська реформа 1861 року не виправдала селянських сподівань. В Козельщині була значна частина безземельних селян (дворових кріпосних та інших категорій населення), які за положенням від 19 лютого 1861 року могли претендувати на наділ лише в тому разі, коли сільська громада могла одержати прирізок. Бажаного прирізка вона не одержала, тому 227 ревізьких душ дістали нижчий земельний наділ — всього 26 дес. 280 кв. сажнів присадибної і 277 дес. 720 кв. сажнів орної землі. За ці наділи селяни змушені були щороку сплачувати 826 крб. 44 коп. оброку, а з 1864 року — вносити в державний банк 696 крб. 68 коп. щорічних викупних платежів[2]. Місцевий поміщик вніс в уставну грамоту додаткову статтю про те, що в урочищі Луцковець, яке відходить під селянський наділ, він вирубає на свою користь ліс, а також верби, що ростуть по канаві від городів[3].

Як і до реформи в Козельщині панували злидні й безправ'я. Змінилося тільки те, що Козельські продали свій маєток графу Капністу. Безправні і пограбовані попередніми панами, селяни потрапили в кабалу до поміщиків Капністів.

У пореформеній Козельщині швидко розвивалися капіталістичні відносини. Цьому значно сприяло введення в дію залізниці Харків—Миколаїв[4]. Створилися сприятливі умови для переведення на капіталістичні рейки господарства багатіїв та дальшої пролетаризації безземельних і малоземельних господарств.

Відбулися зміни і в кількості населення. На 1887 рік в Козельщині налічувалося 123 господарства. Тут проживало 1682 чол. Колишні кріпаки все ще вносили в банк викупні платежі. Крім того, в селі з'явилося 13 господарств козаків (69 чол.), 20 господарств міщан та інших (92 чол.).

У 1886 році у селян с. Козельщина було 304 дес. надільної і 288 дес. землі, придбаної через банк. В селі проживало також 22 чол., які прибули з інших місцевостей, але не мали орної землі і займалися ремісництвом, торгівлею або ж працювали по найму. Були й такі селяни, які, втративши засоби до існування і не маючи змоги знайти роботу, виїжджали з села. У 1886 році 29 чоловік одержали паспорти на відхід на заробітки.

Тяжке матеріальне й правове становище селян підсилювалось духовним гнітом. Переважна більшість селян була неписьменною. За цих умов тут і розповсюдився в 1881 році міф про «чудотворну» ікону, яка нібито зціляла людей. У 1885 році біля джерела, де нібито знайшли ікону, було засновано жіночий монастир. Ігуменя монастиря у 1886 році прийняла в дар від поміщика Капніста 31 десятину землі і зібрані серед населення та здані в державний банк гроші в розмірі 50 тис. крб. Монастир багатів за рахунок пожертвувань численних віруючих. Через кілька років монастир мав понад 300 десятин землі, паровий млин, вітряк, олійницю. Були також споруджені будинки з келіями (у монастирі було понад 600 черниць), готелі і заїжджі двори для багатих і бідних богомольців, а протягом 1900—1905 рр. — великий собор.

Наприкінці 80-х рр. XIX ст. земельні володіння навколо с. Козельщини поміщик Капніст продав багатію Ситнику. Запопадливий купець зробив дальші кроки по

---

[1] П. А. Китицын. Кобелякская старина. «Труды Полтавской ученой архивной комиссии», вып. 4, Полтава, 1907, стор. 166; Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение, стор. 94.

[2] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 443, арк. 1—51.

[3] Н. Н. Лещенко. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года, К., 1959, стор. 296.

[4] В. И. Василенко. Хозяйственно-экономический обзор Кобелякского уезда Полтавской губернии, стор. 98.

шляху капіталізації господарства. Так, врахувавши потреби монастиря в цеглі, він побудував у селі цегельний завод, де працювало близько 50 найманих робітників.

На початку XX ст. в селі налічувалося 146 селянських господарств, які мали 483 дес. придатної землі (в середньому трохи більше 0,5 дес. на 1 душу). 42 козацьких господарства володіли 323 дес. орної землі (1,2 дес. на 1 душу). В селі проживало 76 чол. інших, непривілейованих, серед яких 15 родин зовсім не мали землі, а одна родина мала садибу. Це, мабуть, наймити у заможних селян або ж наймані робітники на підприємствах. Селянське землеволодіння яскраво характеризує класове розшарування в Козельщині. У 1900 році 27 господарств зовсім не мали землі, 72 родини хоча й мали землю, але самі її не обробляли, бо не мали ні худоби, ні реманенту. А в цей час 12 родин мали від 15 до 50 дес. землі кожна[1]. Близько тисячі десятин поблизу Козельщини належало купцеві Ситнику та понад 300 десятин — монастирю. Купець, монастир та куркулі експлуатували переважну частину селянської бідноти Козельщини і навколишніх населених пунктів.

Тяжке становище трудящих неминуче призводило до селянських виступів. Цьому сприяло те, що багато хто з жителів села, працюючи на залізниці та підприємствах м. Кременчука, підтримував постійні зв'язки з родичами і сім'ями. Отже, зростання політичної свідомості селян і наймитів Козельщини значною мірою визначалося розвитком революційних подій на залізниці і в Кременчуці. Так, 14 грудня 1905 року кременчуцький тимчасовий генерал-губернатор оголосив дільницю Харково—Миколаївської залізниці від ст. Козельщини до ст. Єлисаветград на становищі надзвичайної охорони. Було навіть створено комітет «по надзвичайній охороні і підтриманню порядку». Через тиждень, 21 грудня, це становище поширилось і на населені пункти, розташовані поблизу залізниці[2].

3 листопада 1906 року в с. Козельщині було розкидано прокламації[3]. Робітники цегельного заводу виступили проти неймовірно важких умов праці. Революційно настроєний робітник П. С. Баранник вивісив на будинку заводу червоний прапор. У зв'язку з цим було викликано загін поліції та почато розслідування.

Робітники, які працювали на сільськогосподарських роботах у маєтку Ситника, організовували страйки, залишали польові і інші роботи, вимагали поліпшення харчування і підвищення заробітної плати. Активними учасниками виступів на цегельному заводі і в маєтку були робітники Гнат Кулик, Григорій Шевченко, Андрій Кулик.

З наступом політичної реакції в країні посилилась експлуатація народних мас. Це призвело до ще більшого зубожіння селян Козельщини. У 1910 році в селі більше половини населення (629 чол.) через відсутність робочої худоби, інвентаря та велику виснаженість землі не могли займатися сільським господарством. 17 сімей частково займалися землеробством, ходили на поденщину і різні заробітки, а також працювали за сніп у заможних односельчан. В селі було 123 зажинщики, які жали за сніп у заможних селян, 67 поденщиків.

Значна частина жителів села жила з ремісництва. У 1910 році тут було 9 ковалів, 11 теслярів і столярів, 19 кравців та шевців.

53 родини змушені були посилати своїх працівників у найми за межі свого села: на цілий рік та на літній сезон — 55 чол. і на далекі заробітки — 70 чол. Чимало жителів села постійно працювали на залізниці, на фабриках і заводах Кременчука.

У роки першої світової війни ще більше загострилися класові суперечності на селі. Зростала й політична свідомість селян. Жителі села А. Кулик, Є. Григор та

---

[1] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Кобелякский уезд. Полтава, 1906, стор. 8—13.

[2] Полтавський облдержархів, ф. 763, оп. 1, спр. 2, арк. 2, 14.

[3] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 432, арк. 224.

інші, що працювали на підприємствах м. Кременчука, привозили в село нелегальну літературу, розповідали односельчанам про політичні настрої серед робітників.

В дореволюційний час освіта для переважної більшості населення Козельщини була недоступна. При козельщинському монастирі працювала початкова жіноча школа з інтернатом, але сюди мало потрапляло селянських дітей. В земську початкову школу, де вчилися головним чином хлопчики, основна маса селян теж не мала змоги посилати своїх дітей. Більшість з тих, хто вчився, ходили до школи тільки після закінчення всіх сільськогосподарських робіт та випасу худоби і залишали її ранньою весною. У 1910 році з 554 чоловіків грамотних було менше половини — 229 чол.[1], а серед 553 жінок грамотних було тільки 56 чол. Таким чином, майже 75 проц. населення села лишалося неписьменним. Це було серйозною перешкодою для тих, хто намагався здобути спеціальність і знайти постійну роботу на залізниці або на фабриках чи заводах.

Лютнева буржуазно-демократична революція не внесла істотних змін в життя народних мас Росії. Наприкінці березня 1917 року робітники й селяни Козельщини самі приступили до створення своїх органів влади. На фото, датованому 1917 роком і вміщеному у селищному музеї, читаємо напис: «Президія першої Ради робітничих та селянських депутатів с. Козельщини». За столом президії Г. І. Шевченко (голова), П. А. Шевченко С. С. Дяченко (секретар) та Є. Ф. Знайко.

В цей час було створено земельний комітет, до складу якого ввійшли Л. О. Сердюк (голова), В. Й. Таран та інші. Весною та влітку 1917 року комітет розділив серед безземельних та малоземельних селян близько 400 десятин орної землі, сіножатей та пасовиш місцевого багатія Ситника, також конфіскував насінневий матеріал і роздав його тим, хто одержав землю. Того року жителі Козельщини вперше без орендної плати землевласникові косили сіно, пасли худобу, зорали частину землі та засіяли озимину. Земельний комітет встановив нагляд за майном у маєтку Ситника. Повітові органи влади Тимчасового уряду виявилися неспроможними протидіяти Козельщинській Раді, яка стала виконавцем волі основної маси населення.

Радянська влада в Козельщині була встановлена в січні 1918 року. Селяни одержали в колишньому маєтку Ситника робочу худобу та реманент і обробляли наділену їм землю. Але окупація гітлерівськими військами та націоналістичною контрреволюцією перешкодила дальшому розгортанню радянського будівництва.

У квітні 1918 року поблизу Козельщини через Кременчук—Омельник—Манжелію—Мануйлівку пройшла група революційних військ, яка з боями пробивалась до російського кордону. Червоне військо залишило на шляху свого просування багато зброї, і це позитивно вплинуло на посилення антиокупаційного руху в цій місцевості. Штаб новоутвореного партизанського загону перебував за три кілометри від залізничної станції Козельщина. В самій Козельщині становище значно ускладнилося через те, що найбільш активні і самовіддані борці за Радянську владу — Є. Знайко, А. Маринич, І. Маховий, Д. Піхуля — були заарештовані. Німецький військовий трибунал звинуватив їх в агітації проти властей та режиму і засудив на довічне заслання. Після вироку в'язнів відправили в кременчуцьку тюрму, де вони й перебували аж до січня 1919 року — часу визволення села Червоною Армією. Арешт і ув'язнення групи активістів значною мірою послабили опір населення Козельщини німецьким окупантам і націоналістичній контрреволюції.

В січні 1919 року в Козельщині було відновлено Радянську владу. До складу новообраної Ради ввійшли Г. Легкий (голова), Г. Козерло (секретар), Д. Тристан, М. Тристан, О. Дмитренко, П. Рибалка, В. Голуб, М. Пампур, С. Дейнека, В. Довгорук. В селі знову почала діяти земельна комісія. Вона зайнялася наділенням безземельних та малоземельних селян поміщицькою землею. Було розподілено 1599 десятин землі. Але влітку 1919 року, в зв'язку з наступом білогвардій-

---

[1] Третья подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии 1910 года. Кобелякский уезд, стор. 18.

ських військ Денікіна, органи Радянської влади змушені були перейти на підпільне становище. В Козельщині відновилися старі дореволюційні порядки. Білогвардійці заарештували місцевих активістів М. Пампура, В. Довгорука, П. Рибалку, С. Дейнеку, О. Дмитренко, О. Колодяжного, Д. Тристана, В. Голуба та А. Знайка. Всіх їх розстріляли. Після остаточного встановлення Радянської влади жителі Козельщини перевезли їх останки з с. Жуків Глобинського району (де їх було розстріляно) з почестями поховали та встановили на їх могилі обеліск.

На початку 1920 року було обрано нову Раду, до складу якої ввійшли Г. Шевченко, П. Юрченко, Д. Бутенко, Л. Заскоченко, В. Коломійченко, О. Юрченко, Х. Тристан, Є. Знайко. Рада відразу ж приступила до наділення землею безземельних та малоземельних селян, перерозподілу насіння, реманенту та робочої худоби.

В ці роки активним борцем за проведення в життя всіх заходів Радянської влади в Козельщині був П. О. Мостовий, член більшовицької партії з 1919 року. На той час він очолював Бригадирівську волосну партійну організацію. У 1920 році було створено партійну організацію і в Козельщині.

У 1920 році в Козельщині був утворений КНС, організатором і першим головою якого був Є. Знайко.

Комсомольський осередок в Козельщині утворився в 1922 році. Організаторами і першими комсомольцями села були Г. Кучеренко, М. Онищенко, В. Литвиненко, І. Погорілий. До цього вони були членами Бригадирівської волосної комсомольської організації. В березні 1924 року комсомольський осередок налічував 12 членів комсомолу. Цього року тридцять чоловік молоді подали заяви про вступ до комсомолу. Комсомольці розгорнули широку масово-політичну роботу серед позаспілкової молоді, налагодили випуск стінної газети під назвою «Молодняк», проводили читку газет, журналів тощо.

У березні 1923 року було створено Бригадирівський район Кременчуцької округи з центром у с. Козельщині. До складу району ввійшли населені пункти Бригадирівської, Бреусівської і Хорішківської волостей Кобеляцького повіту Полтавської губернії. З 9 лютого 1932 року Бригадирівський район ввійшов у новоутворену Харківську область; з квітня 1933 року його перейменовано на Козельщинський. З вересня 1937 року Козельщина стала районним центром Полтавської області, з жовтня 1938 року була віднесена до розряду селищ міського типу.

За роки Радянської влади в Козельщині відбулися великі зміни. В колишній економії Ситника в березні 1924 року створили радгосп. У 1928 році на клопотання жителів села секретаріат ВУЦВКу дав дозвіл на закриття Козельщинського монастиря. Монастирські землі, господарські будівлі і майно теж перейшло у власність радгоспу[1]. Куркулі одержали встановлену трудову норму землі. Лишки куркульської землі КНС розподілив між безземельними і малоземельними селянами. Це великою мірою сприяло зміні соціального складу населення. Так, за переписом 1926 року по Бригадирівській сільській Раді разом з населеними пунктами Лозки, Лутовинівка, Омельчине, Демидівка, Ганнівка (село і станція) налічувалося 891 селянських і 120 інших господарств з населенням 4787 чол.[2]. Більшість селянських господарств стала середняцькою, хоч усе ще значним був прошарок бідняцьких господарств. Так, у 1925 році з 380 членів КНС — 65 не мали землі, 127 не мали худоби[3].

В умовах індивідуального господарювання важливими питаннями роботи КНС лишалися охорона і захист прав сільських наймитів. На зборах Козельщинського правління спілки «Робітземліс» в жовтні 1925 року ставилося на обговорення питання

---

[1] Газ. «Радянський селянин» (Кременчук), 4 квітня 1929 р; Полтавський облпартархів, ф. 5, оп. 1, спр. 87, арк. 124.

[2] Статистика Кременчуччини, ч. 2, Кременчук, 1927, стор. 16.

[3] Газ. «Наш путь», 2 серпня 1925 р.

27 7-329

про те, що частина сільських наймитів не має договорів з наймачами[1]. КНС очолив боротьбу з куркулями і церковниками, які під час хлібозаготівель активізували ворожу діяльність. Це особливо стало відчутним у 1928 році після створення комісії сприяння хлібозаготівлі[2].

Розвиток Радянської держави закономірно вів до соціалістичної перебудови села. У 1925 році в Козельщині було засновано машинно-тракторне товариство, членами якого стали 10 господарств. Товариство придбало сільськогосподарський інвентар і машини, в т. ч. один трактор «Фордзон». Трактором орали землю, приводили в рух молотарку та виконували інші господарські роботи. Товариство подавало також допомогу незаможникам в обробітку землі, обмолоті хліба тощо. У 1929 році в селі з'явилося перше товариство по спільному обробітку землі. У 1930 році воно перейшло на статут сільськогосподарської артілі і дістало назву «Червоний степ».

У 1930 році широким фронтом розгорнулась, а в 1932 році була завершена колективізація сільського господарства в усіх селах Козельщинської сільської Ради (Підгорівка, Лозки, Омельчине, Павлівка, Квіти). Чотири колгоспи, створені в цих селах, планували на весну 1934 року обробити, крім озимих, посіяних восени 1933 року, 960 га землі. Щоб забезпечити успішне проведення весняної сівби, Козельщинський районний партійний комітет з березня 1934 року мобілізував усі наявні транспортні і тяглові засоби на перевозку посівного матеріалу, суперфосфату та пального. Колгоспам Козельщинської сільської Ради було надано кредит на суму 3 тис. карбованців.

Районний земельний відділ провів велику роботу по завершенню до червня 1936 року видачі державних актів на закріплення за колгоспами навічно землі та забезпечення колгоспників присадибними ділянками. Партійні організації та правління колгоспів доклали багато зусиль, щоб ліквідувати безкорівність господарств та поліпшити життя колгоспників.

Значних успіхів у своєму розвитку досяг і радгосп «Козельщинський», в господарстві якого налічувалося понад 1200 га землі, в т. ч. 980 га орної. Радгосп побудував кілька свинарників, корівники, механічну майстерню та інші господарські й адміністративні приміщення. Головним господарським напрямком радгоспу було свинарство. Напередодні Великої Вітчизняної війни в господарстві радгоспу налічувалося понад 3 тис. голів свиней, в т. ч. 120 свиноматок, а також 100 високопродуктивних корів. У 1939 році на молочно-товарній фермі радгоспу надоїли в середньому по 4100 літрів молока на фуражну корову. За ці показники ферма була затверджена учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки, нагороджена срібною медаллю, одержала премію в 10 тис. крб. та мотоцикл. У 1940 році пересічні надої молока становили 4650 літрів на фуражну корову. Радгосп мав 5 тракторів, 1 комбайн, 4 вантажні автомашини, жатки та інший сільськогосподарський інвентар. Керівництво великим і складним господарством здійснювали дирекція та партійна організація, що об'єднувала понад 20 комуністів.

У розвитку сільського господарства Козельщини у 20-х рр. певну роль відіграла робота науково-дослідної ферми Полтавського агрокооперативного технікуму. Починаючи з 1929 року, в селі розмістилась зоотехнічна школа, а пізніше — державна сортовипробувальна дільниця, яка за досягнуті успіхи теж була учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки у 1939 році.

За роки Радянської влади змінився зовнішній вигляд Козельщини. Колишні монастирські та куркульські будівлі були перебудовані та переобладнані під господарські, медичні, громадські та адміністративні установи. З 1925 року в селищі відкрили лікарню, в якій працювали 10 лікарів, аптеку. У тому ж році в селі поча-

---

[1] Газ. «Радянський селянин», 18 жовтня 1925 р.

[2] І. І. Слинько. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927—1932 рр.), К., 1961, стор. 83.

ла діяти електростанція. В селищі з'явились дві великі крамниці, в самому центрі було закладено парк[1].

Трудящі Козельщини досягли значних успіхів у розвитку освіти і культури трудівників села. У 1924 році Козельщинську початкову школу реорганізували в семирічну трудову. Тут навчалося 280 учнів та працювало 12 вчителів. При школі обладнали слюсарно-ковальську майстерню, а для дівчаток організували навчання крою та шиттю. У 1934 році в селищі відкрили середню школу, де навчалося понад 700 учнів Козельщини і навколишніх сіл. Тут працювали понад 30 вчителів з вищою та середньою освітою. При школі були фізичний, біологічний кабінети, добре обладнані навчальним приладдям, та бібліотека.

Зростала культура села. В 20-х рр. тут відкрили клуб, а в 1929 році при клубі створено бібліотеку. Вона відіграла важливу роль в організації агропропаганди і в поширенні досвіду колгоспного і радгоспного будівництва. З 1937 року в Козельщині розгорнув роботу Будинок культури з кінозалом на 350 місць.

У 1939 році населення Козельщини становило 3956 чол. Понад 50 жителів селища мало вищу освіту. Це були вчителі, лікарі, агрономи. Багато місцевих жителів закінчили середні спеціальні і вищі учбові заклади і працювали в різних галузях господарства і культури країни.

Мирне, радісне життя людей порушила війна. Німецько-фашистські загарбники окупували Козельщину 15 вересня 1941 року.

Вже з перших днів окупації вони встановили режим терору і насильства. Фашисти закатували і розстріляли 114 чол., вивезли в Німеччину на каторжні роботи 135 чол. мирних громадян[2].

У вересні 1941 року загинув колишній директор радгоспу, комуніст А. Г. Тристан, який залишився в тилу ворога для керівництва підпільною роботою. Після його смерті керівництво підпіллям взяв на себе житель Козельщини П. К. Сірик. Активними учасниками підпілля були Ф. С. Северин і В. Д. Синєгуб. Окремі доручення керівника підпілля виконувало багато жителів села. Незважаючи на винятково складні умови роботи і втрати людей, підпільна група виконала багато завдань, поставлених Полтавським підпільним обкомом КП України. Підпільники мали два радіоприймачі, за допомогою яких приймали зведення Радянського Інформбюро і поширювали їх серед населення. Група допомагала військовополоненим, добувала зброю, роздала населенню близько 5 тонн хліба, який зберігався на пункті «Заготзерно». Підпільники вживали заходів, щоб зірвати плани окупантів щодо мобілізації молоді в Німеччину. Відданість і відвагу виявили в цій справі лікарі Кошаленко, Висоцька, Лебідь, Антипенко.

Підпільники як тільки могли шкодили окупантам. Вони псували молочні продукти, призначені для відправки в Німеччину та військові частини[3]. Жителі Козельщини М. Гребенюк, Н. Баранник переховували військовополонених, діставали для них одяг, харчі, допомагали перейти через лінію фронту.

Відступаючи під натиском радянських військ, фашистські варвари спалили й зруйнували будівлі радгоспу, колгоспів, школу, лікарню, Будинок культури, усі приміщення адміністративних установ, партійних і громадських організацій. В радгоспі були спалені, зруйновані і пограбовані всі споруди і приміщення господарського призначення, житлові і культурно-побутові приміщення, різне устаткування і транспортні засоби господарства. Збитки, заподіяні окупантами радгоспові, п'яти колгоспам Козельщинської селищної Ради та державній сортовипробувальній дільниці становили понад 30 млн. карбованців[4]. Повністю були виведені з ладу всі торгово-промислові підприємства, які до війни задовольняли потреби населення

[1] Газ. «Радянський селянин», 10 листопада 1929 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-5170, оп. 1, спр. 3, арк. 74.
[3] Там же, спр. 23, арк. 38—39, 152.
[4] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 457.

Козельщини: цегельний завод, райхарчокомбінат, заготконтора райспоживспілка, багато будинків. Вщент зруйнували окупанти приміщення редакції і друкарні, Козельщинської середньої і двох початкових шкіл, районної лікарні і амбулаторії. Загальна сума збитків, заподіяних окупантами Козельщині, становила понад 35 млн. карбованців.

25 вересня 1943 року для жителів Козельщини настав радісний день визволення з німецько-фашистської неволі.

Відвагу і героїзм в боях з німецько-фашистськими загарбниками виявили воїни з Козельщини. Серед нагороджених орденами і медалями Радянського Союзу — 170 уродженців Козельщини, в т. ч. 26 робітників радгоспу «Козельщинський» та інших підприємств, 68 колгоспників та 76 службовців.

Жителі селища з великим ентузіазмом приступили до відбудови зруйнованого господарства. Директором радгоспу «Козельщинський» було призначено керівника підпільної групи П. К. Сірика. Робітники радгоспу насамперед взялися за ремонт техніки. Стали в пригоді деталі машин, які пощастило зберегти підпільній групі. Незабаром самотужки склали трактор, відремонтували плуги, борони. При допомозі радянських бійців, які тимчасово були тут на відпочинку, засіяли 275 га озимини і зорали 400 га на зяб.

В тяжких умовах було проведено весняно-літні сільськогосподарські роботи 1944 року. Наявна техніка і робоча худоба зовсім не задовольняли потреб. На всіх роботах, в т. ч. й найважчих, працювали переважно жінки, інваліди Великої Вітчизняної війни та підлітки. Але й у цих умовах багато було зроблено для виконання й перевиконання плану весняної сівби та досягнення високого врожаю зернових і технічних культур. Велика роль у цьому належала соціалістичному змаганню. Передовиків соціалістичного змагання не раз відзначали нагородами і преміями. Так, Євдокію Бовкун нагородили орденом Леніна, Наталію Титар — орденом Трудового Червоного Прапора.

Після визволення селища в усіх п'яти колгоспах Козельщини налічувалося тільки 657 чол. працездатних, в т. ч. 72 чоловіки і 585 жінок. Руками жінок, стариків, підлітків та інвалідів Великої Вітчизняної війни довелося підіймати з руїн господарство колгоспів, відбудовувати господарські та інші споруди, обладнувати майстерні, ремонтувати сільськогосподарський реманент. Усі роботи доводилося виконувати при недостатній кількості робочої худоби, техніки і транспортних засобів. Так, в усіх п'яти колгоспах на початок 1944 року налічувалося всього 20 робочих коней і 57 волів[1].

Після закінчення осінніх польових робіт у 1943 році трудівники радгоспу приступили до відбудови зруйнованих майстерень, господарсько-адміністративних приміщень, культурно-освітніх та житлових будинків. У перші післявоєнні роки вони відбудували водопровід на центральній садибі, зерносховище, контору радгоспу, 2 двоквартирні і 24 одноквартирні житлові будинки для робітників і службовців радгоспу, спорудили 5 свинарників, корівник, телятник та інші будівлі.

Працюючи з величезним напруженням, колгоспники досягли значних успіхів. Так, у 1950 році в об'єднаному колгоспі «Червоний степ» (сіл Козельщини і Підгорівки) було оброблено 1896 га орної землі — майже вдвоє більше, ніж у 1944 році. У 1950 році колгосп мав 325 голів великої рогатої худоби, 205 свиней, 165 овець, 54 коней тощо[2].

За роки післявоєнних п'ятирічок та семирічки великі зміни відбулися в радгоспі «Козельщинський», земельні площі якого розширилися після приєднання до нього у 1957 році колгоспу «Червоний степ». У 1964 році посівна площа радгоспу становила 2844 га, проти 780 га на початок 50-х рр., а поголів'я великої рогатої

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 40, оп. 1, спр. 42, арк. 97.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-7098, оп. 1, спр. 2, арк. 2—5.

худоби (корів) за цей час зросло більше, ніж у 10 разів. Значно зросло поголів'я свиней і птиці.

Зросла техніко-енергетична оснащеність виробництва. Тракторів стало в 5 разів більше, автомашин у 9, електромоторів майже в 4 рази більше.

За роки семирічки у радгоспі побудовані господарські приміщення і споруди: 2 свинарники-маточники на 120 голів, 3 свинарники-відгодівельники на 4 тисячі голів, 3 табори для цілорічної відгодівлі свиней на 900 голів, 6 корівників на 600 голів; споруджено 3 водонапірні башти, прокладено понад 5 км водопроводу та 1200 кв. метрів шляхів з твердим покриттям; побудовано один восьмиквартирний, 9 чотириквартирних, 4 одноквартирних будинки для робітників радгоспу та 80 індивідуальних будинків. Приділялась увага і культурному будівництву. За цей час радгосп збудував 3 клуби.

Зріс культурний рівень працівників радгоспу. Серед спеціалістів 9 чол. мають вищу освіту, 18 — середню, 10 чол. заочно вчаться у вузах і технікумах.

Герой Соціалістичної праці свинарка радгоспу «Козельщинський» В. М. Семенко. 1966 р.

У виробничому та громадському житті радгоспу велика роль належить партійній організації, на обліку в якій перебувають 38 членів КПРС, та комсомольській, що об'єднує 18 чоловік. Під їх керівництвом у селищі розгортається соціалістичне змагання за дострокове виконання виробничих завдань. Значного поширення набула нова форма руху передовиків виробництва — змагання за право називатися колективами і ударниками комуністичної праці.

Багато років працює на свинофермі В. М. Семенко. У 1965 році вона досягла високих показників у праці. За це в березні 1966 року їй присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Орденами і медалями Радянського Союзу нагороджені Л. І. Голуб, К. С. Коваленко.

Сучасне високомеханізоване зернове і тваринницьке господарство вимагає спорудження нових приміщень, які відповідали б рівню сучасного промислового будівництва. У 1960 році за рішенням зборів уповноважених колгоспів було створено Козельщинське міжколгоспне будівельне управління. Підприємство обслуговує 19 колгоспів-пайовиків. Управління має механізований столярний цех, розрахований на випуск до 3500 кв. метрів столярних виробів на рік; черепичний цех з річним виробництвом 300—350 тис. штук черепиці; майстерню збірного залізобетону на 150—200 кубометрів; лісопильний цех на дві рами з річним випуском 3 тис. кубометрів пиломатеріалів, цегельний механізований завод з річним випуском до 3 млн. штук цегли. З 1961 року управління приступило до спорудження тваринницьких приміщень у колгоспах і вже через три роки досягло визначеної проектної потужності, збудувавши за рік 21 тваринницьке приміщення.

Потреби селища в цеглі задовольняє також Козельщинський завод будівельних матеріалів. У роки семирічки тут реконструйовано піч та споруджено 2 сушильні сараї з стелажами місткістю на 100 тис. штук цегли кожен. Наявність таких сараїв оберігає цеглу від деформації та сприяє прискоренню сушки. Реконструкція заводу сприяла поліпшенню умов праці робітників та підвищенню продуктивності праці. В літній період тут працює 120—130 чол.

В селищі проводиться велика робота по поліпшенню побутового обслуговування населення. З цією метою створено спеціальний комбінат для пошиття одягу і взуття.

Парк культури і відпочинку в селищі Козельщині. 1966 р.

Для зручності створено бригаду, що приймає замовлення на місці роботи — в радгоспі, колгоспах, на підприємствах і в установах. Сюди ж доставляються готові вироби. Є тут і установи та підприємства споживчої кооперації: продуктові і промтоварні крамниці, їдальні і буфети, перукарня, фотоательє тощо.

Лікувальну і профілактичну роботу на території Козельщинської селищної Ради і навколишніх сіл проводить Козельщинська лікарня, розрахована на 100 ліжок, та поліклініка з відділеннями терапевтичним, неврологічним, дитячих та очних хвороб. В селищі тубдиспансер, санітарна епідеміологічна станція, також фельдшерські пункти в селах Підгорівці і Павлівці. В медичних установах працюють 17 лікарів та 60 працівників з середньою медичною освітою.

За післявоєнні роки досягнуто значних успіхів у розвитку освіти й культури населення. В Козельщині є середня школа, де навчається 626 учнів. Школа розташована у красивому новому будинку. Вона має добре обладнані кабінети: фізичний, хімічний, агробіологічний, іноземних мов та історико-краєзнавчий музей. При школі є бібліотека та необхідні наочні посібники і прилади. Політехнічне навчання учнів старших класів здійснюється за спеціальностями будівельника і механізатора. При школі обладнані майстерні металообробки, деревообробки та механізації. Для навчальних цілей школа має трактор, комбайн, різні сільськогосподарські машини і знаряддя. В середній школі працюють 53 вчителі, в т. ч. 31—з вищою, 4 — з незакінченою вищою і 18 — з середньою освітою.

У 1957 році завершено відбудову і розширення двоповерхового приміщення Козельщинського Будинку культури з залом для глядачів на 500 місць. У Будинку культури розміщена бібліотека, є стаціонарна кіноустановка. Тут працюють гуртки художньої самодіяльності: драматичний, хоровий, танцювальний та інші.

За роки Радянської влади невпинно підвищувався культурно-технічний рівень трудівників Козельщини. В усіх галузях господарства зросла чисельність робітників і колгоспників, що керують машинами та механізмами. Таким чином, фізична праця поступово набуває характеру праці інженерно-технічних працівників. Із загальної кількості жителів селища у 1962 році 176 чол. працювали на промислових підприємствах селища, м. Кременчука та на залізниці, 394 чол.— у сільському господарстві, 38 чол.— на будівництві, 48 чол.— на транспорті, 264 чол.— в різних господарських і радянських установах, 152 чол.— в торгівлі, 126 чол.— в галузі освіти і культури, 155 чол.— в медичних установах.

Зросла чисельність спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою. У 1962 році серед жителів селища було 99 чол. з вищою, 19 — з незакінченою вищою, 322 — з середньою і 679 — з незакінченою середньою освітою. За післявоєнний час 179 випускників Козельщинської середньої школи здобули вищу освіту і працюють в різних галузях народного господарства країни. Уродженці Козельщини працюють у наукових і вищих навчальних закладах. Так, Г. С. Сухобрус (доктор мистецтвознавства) працює в одному з інститутів АН УРСР; К. В. Білявський (доктор технічних наук) — в одному з ленінградських вузів; С. П. Куліш (кандидат технічних наук) працює в Харківському гірничому інституті; В. І. Троцько (канди-

дат медичних наук) — у Донецькому медичному інституті; М. М. Роєнко (кандидат фізико-математичних наук) — у Харківському державному університеті.

Змінилася Козельщина, виросли її люди — активні будівники щасливого комуністичного суспільства.

А. С. ЧЕРЕВАНЬ.

* * *

Козельщинський район утворено 7 березня 1923 року (спочатку він називався Бригадирівським). З грудня 1962 по грудень 1966 року територія колишнього Козельщинського району входила до Кременчуцького району. Знов утворений район 8 грудня 1966 року. Розташований він у придніпровській низовині по річці Пслу, на південний захід від Полтави. Межує на південному заході з Кременчуцьким, на сході — з Кобеляцьким, на півночі — з Решетилівським, на заході — з Глобинським районами Полтавської області.

Територія Козельщинського району становить 926,6 кв. км. Населення — 37,9 тис. чоловік, в т. ч. міського — 11,6 проц., сільського — 88,4 процента. Густота населення — 40,9 чол. на 1 кв. кілометр.

За адміністративним поділом до складу району входить 10 сільських і одна селищна Рада. Загалом він налічує 84 населені пункти. Через територію району проходить залізниця Полтава — Кременчук та автострада Полтава — Кіровоград.

З природних багатств у районі є залізна руда (в селі Галещина), глина, пісок. Переважають ґрунти — чорноземи солонцюваті, також слабкосолонцюваті солончакові грунти. Клімат помірно-континентальний.

Основними напрямками господарства району є рільництво і тваринництво. Важливе місце в рільництві посідають озима пшениця (31,5 проц.), кукурудза, ячмінь. З технічних культур—цукрові буряки і соняшник.

Всього земельних угідь — 75400 га (в т. ч. орної землі — 59 тис. га, луків — 7550, пасовиськ — 6800, лісів — 3690, садів — 818 га). В 1966 році тут було посіяно 29 317 га зернових культур (у т. ч. пшениці 16 940 га, кукурудзи — 4700 га). Їх валовий збір у 1966 році становив 645 тис. цнт (з 1 га — 22 цнт), а цукрових буряків — 1556 тис. цнт (з 1 га—250 цнт). Середня врожайність соняшнику — 17,4 цнт з гектара.

Значно зросла механізація сільськогосподарського виробництва. Польові роботи механізовано на 94 проц. На полях району працює 431 трактор, 71 зерновий комбайн, 272 автомашини. Близько 85 процентів населених пунктів району електрифіковано.

Друга важлива галузь сільського господарства району — тваринництво — набуло значного розвитку в роки семирічки. На кінець 1966 року тут на 100 га сільськогосподарських угідь припадало 45 голів великої рогатої худоби, 48 свиней, 18,6 вівці.

В 1966 році на кожні 100 гектарів сільськогосподарських угідь було вироблено 62 цнт м'яса, 263 цнт молока, яєць (на 100 га зернових) одержано 9360 штук.

Безпосередньо в сільському господарстві працює 11 330 чоловік, з них 885 спеціалістів (зокрема 252 — з вищою освітою), 89 трудівників сільського господарства відзначені високими урядовими нагородами, в т. ч. за успішне виконання семирічного плану — 40 чоловік.

В районі є 15 промислових підприємств. Найбільші з них: Галещинський ремонтний завод, який випускає цистерни, причепи, кранбалки, трайлери і запасні частини для сільськогосподарських машин, ремонтує тракторні двигуни. Валовий випуск продукції на цьому заводі в 1966 році становив 4366,7 тис. карбованців. Галещинська біофабрика у 1966 році дала продукції на 800 тис. карбованців. Валовий випуск продукції заводу будівельних матеріалів, що виготовляє цеглу для будівництва,

становив у 1966 році 92,7 тис. карбованців. Загальний обсяг продукції за 1966 рік — 7 396 тис. карбованців.

У роки нової п'ятирічки високих темпів набуло в районі будівництво побутових, культурно-освітніх та житлових підприємств. Тільки в 1966 році на кошти колгоспів було споруджено 3 школи на 450 учнівських місць, 5 клубів, дитячі ясла, 3 відомчі і комунальні житлові будинки та 50 індивідуальних будинків площею 2100 кв. метрів.

Значно поліпшилось побутове обслуговування трудящих району. Якщо на початку семирічки, в 1959 році, тут діяло 24 побутові установи, то в 1966 році їх стало 70. За рік вони виконують робіт на 150 тис. карбованців.

В районі є 134 торговельні одиниці, які в 1966 році продали населенню товарів на 9 млн. 10 тис. карбованців. Особливо великий попит мають мотоцикли, телевізори тощо.

Успішно здійснюється в районі загально-обов'язкове навчання. Тут працює 41 школа, в т. ч. 6 середніх, 19 восьмирічних, 16 початкових, у яких навчається 5536 дітей шкільного віку. Крім того є заочна школа, де без відриву від виробництва вчиться молодь. В школах — 418 учителів, з них 22 — відмінники народної освіти.

В середніх та восьмирічних школах створено 36 навчальних кабінетів, 25 майстерень, 25 хіміко-біологічних лабораторій. Школи мають бібліотеки з книжковим фондом 86 039 примірників. Велику позакласну роботу з учнями проводить районний Будинок піонерів.

У Козельщині та селах району працює 20 сільських та 2 профспілкових клуби, 22 колгоспних клуби, Будинок культури. Тут створено 147 гуртків художньої самодіяльності, в роботі яких бере участь 2200 чоловік.

В районі працює 44 бібліотеки, в т. ч. районна, 24 сільських (з книжковим фондом 285200 примірників). Усі населені пункти району радіофіковані.

Майже кожна сім'я у 1967 році передплатила газети та журнали. На 1000 чоловік населення тут передплачено 935 примірників періодичної преси.

Район має 49 лікувальних закладів, в т. ч. 5 лікарень, 31 фельдшерсько-акушерський пункт, 7 колгоспних пологових будинків, 1 тубдиспансер. Тут працюють 24 лікарі, 165 фельдшерів та медсестер.

В районі є державний літературно-меморіальний музей О. М. Горького та 17 колгоспних музейних кімнат.

МАНУЙЛІВКА

Мануйлівка — село, центр сільської Ради. Розташована понад річкою Пслом, за 32 км від залізничної станції Галещина на лінії Полтава — Кременчук та за 45 км на північний схід від Кременчука. Село поділяється на дві частини — Нижню і Верхню Мануйлівки. Центр сільської Ради міститься в Верхній Мануйлівці. Населення 740 чоловік. Мануйлівській сільській Раді підпорядковані села Дяченки, Харченки, Цибівка.

Землі, де розташоване село, були заселені здавна. Біля Великої Мануйлівки виявлено поховання (трупоспалення) перших століть до нашої ери.

Село Мануйлівка виникло наприкінці XVII — на початку XVIII століття. У документах, які дійшли до нас, є згадка про нього, датована 1729 роком[1].

Про виникнення села збереглися й усні перекази. Село нібито заснували козаки, вихідці із Запорізької Січі, які пливли вгору по Дніпру, шукаючи вільних земель, щоб оселитися там.

---

[1] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. IX, Полтава, 1912, стор. 140.

В цей час поселення Мануйлівка являло собою військову маєтність Миргородського полку. У селі було 88 дворів посполитих селян, підлеглих безпосередньо гетьмансько-старшинській адміністрації.

В 1728 році гетьман України Д. Апостол віддав Мануйлівку «на ранг» судді Миргородського полку Ф. Остроградському, який згодом, у 1741 році, одержав грамоту від Генеральної канцелярії на вічне і потомствене володіння селом[1]. Але вже в 1784 році с. Мануйлівка згідно з грамотою цариці Катерини II перейшла у власність якоїсь Марфи Лалашової.

Вигідне географічне положення, багаті угіддя сприяли швидкому розвитку села. У 1859 році в селі вже було 267 дворів, де проживало 1897 чол.— 935 чоловіків та 962 жінки[2]. В цей час значна частина мануйлівських земель стала власністю князя Ширінського-Шахматова.

Під час селянської реформи 1861 року 730 ревізьких душ (колишніх поміщицьких селян) одержали від поміщика 379 десятин 220 саженів землі. За неї вони мали виплатити викупні платежі, що набагато перевищували ринкові ціни на землю. Ще в 1900 році селяни платили 327 крб. Крім того, вони сплачували багато різних податків: державного поземельного — 24 крб., повітових земських зборів — 122 крб., губернських земських зборів — 162 крб., волосних мирських зборів — 216 крб., сільських — 30 крб., страхових платежів — 87 карбованців.

Багато сил у жителів Мануйлівки поглинала боротьба з весняними повенями. Тому ще в перші десятиліття існування села частина їх переселилась на більш підвищену місцевість. Незабаром тут утворилося село, назване Верхньою Мануйлівкою, або Горою.

На 1887 рік у Верхній і Нижній Мануйлівках та навколишніх хуторах налічувалось 557 господарств з загальною кількістю населення 2733 чоловіки. Козацьких дворів тут було 248, селянських — 280, міщанських — 29.

Для майнового становища козаків та селян характерною була разюча нерівність. Більш ніж чверть господарств не мала навіть мінімальної кількості землі (тобто мала від 1 до 3 десятин), а в 12 господарствах зовсім не було орної землі. Водночас близько 60 господарств мали від 9 до 50 десятин землі[3].

Для Мануйлівки та її жителів особливо дорогим є ім'я О. М. Горького. У 1897 та в 1900 роках він тут жив і працював у літній час. Уперше подружжя Пешкових прибуло сюди 10 травня 1897 року з Ялти. З перших же днів між О. М. Горьким і селянами встановилися дружні стосунки. Майже щовечора збиралися вони для задушевних бесід. Про ці вечори тепло згадують старожили Кирило Бородін, Хома Артюшенко, Андрій Дяченко, Свирид Сисенко, Іван Сьомих, Григорій Шаповал.

Олексій Максимович жваво цікавився життям селян. У них він вчився української мови. Він бачив буденне життя, що гнітить, виснажує людську душу, не дає простору для розкриття природного таланту і глибоко співчував їм.

З ініціативи і з активною участю Олексія Максимовича в селі створюється жіноча недільна школа. До цього тут існували одна земська та одна церковнопарафіальна школи, де вчилися, головним чином, хлопчики із більш заможних сімей. Створюється і сільський хор та самодіяльний театр, в якому Горький був і актором, і режисером. На початку жовтня 1897 року відбулася вистава п'єси І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля». В листі до дружини, яка раніше виїхала з Мануйлівки, Горький писав, що у п'єсі «Мартин Боруля» він виконував дві ролі — жениха і довіреного. «Спектакль пройшов блискуче...— писав він.— Мені обидві ролі вдалися»[4].

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 57, оп. 1, спр. 344, арк. 3.

[2] Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 гг., т. XXXIII, Полтавская губерния, СПб, 1862, стор. 115.

[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VII, Кременчугский уезд, Полтава, 1888, стор. 146—153.

[4] Газ. «Зоря Полтавщини», 18 червня 1963 р.

Учні недільної школи, створеної О. М. Горьким в с. Мануйлівці в 1900 році.

У червні 1897 року Горький їздив у село Говтву, на ярмарок. Пізніше він згадував про це так: «Побувавши вперше на одному з українських ярмарків, я не міг відірватися від гри бандуристів, кобзарів, лірників — цієї перлини народної творчості». На згадку про цей ярмарок Горький придбав рушник простої селянської роботи. Рушник прикрасив квартиру Пєшкових у Москві. (У 1948 році дружина Горького подарувала його Мануйлівському музею)[1].

У Мануйлівці Горький написав повісті й оповідання: «Ярмарок у Говтві», «Троє», «Мальва», «Тьху» та почав писати свій великий твір «Фома Гордєєв».

Вдруге і востаннє О. М. Горький приїздив у Мануйлівку 19 червня 1900 року. В день приїзду він у листі до П'ятницького писав: «Я осів у Мануйлівці до жовтня і працюватиму над «Мужиком» та іншими речами. Тут дуже гарно, тихо, мирно, красиво. Працювати хочеться».

Ще більше часу, ніж у перший свій приїзд, Олексій Максимович проводив з місцевими селянами. Про це він писав і в листі до Чехова: «У свята я з компанією мужиків вирушаю зранку в ліс, на Псьол і там проводжу з ними цілий день. Співаємо пісень, варимо кашу, випиваємо потроху і розмовляємо про всяку всячину. Мужики тут хороші, грамотні, з почуттям власної гідності. У п'ятницю ввечері поїду з ними ловити рибу волоком, там і заночуємо в лісі на сіні. Суботу і неділю житимемо в лісі... Читав я мужикам «В яру». Якби ви бачили, як це добре вийшло! Заплакали хохли, і я з ними заплакав».

Житель села К. Я. Бородін ще й тепер пам'ятає, як Олексій Максимович приходив до його батька в дім. Часто збиралися в нас селяни, читали та говорили про щось із Горьким,— розповідає Кирило Якович.— Пам'ятаю, як одного разу прийшов він до нас на тік. Батько саме молотив жито. Гість привітався, а потім взяв у батька ціп, ударив кілька разів по снопах та й каже: «Отак і їх треба бити, щоб голови летіли на всі боки». Не важко здогадатись, чиї голови мав на увазі і закликав збивати Горький.

О. М. Горькому належить велика роль у підготовці мануйлівців до участі в революційних подіях 1905—1907 рр. Зерна, посіяні ним, пустили глибоке коріння. Збираючись разом, селяни читали революційні брошури, які діставали в учителя Самійленка та в дочки сільської акушерки. Незабаром цей гурток було виявлено поліцією і заарештовано його учасників — Якова Бородіна, Арсенія Артюшенка, Ларіона Калашника, Купріяна Калашника. За вчителькою О. М. Меншиковою встановлено нагляд.

Революційна свідомість мануйлівських селян рік у рік зростала. Як відзначалося в поліцейських донесеннях, у Мануйлівці збиралися селяни на сільські сходки, на яких обговорювали документи революційного змісту. Старости двох Мануйлівських сільських громад Г. Л. Крамар та М. С. Хомула були заарештовані і посаджені в тюрму за те, що не протидіяли цим зборам[2].

[1] Газ. «За честь Батьківщини», 5 січня 1961 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. 763, оп. 1, спр. 2, арк. 62.

Напередодні революційних подій 1905 року в село кілька разів приїздив робітник Кременчуцької електростанції Краснокутський. Він привозив селянам революційну літературу, виступав на мітингах. Під впливом його агітації селяни кидали роботу в панській економії. В темні осінні ночі 1905 року яскраво палали панські комори, заповнені зерном, та велика клуня з непомолоченими снопами пшениці. Ніхто не поспішав гасити пожежу.

Поміщики Красновські відзначалися особливою жорстокістю. У 1906 році селяни Мануйлівки помстилися їм за всі їх знущання.

В роки першої світової війни багатьох мануйлівців мобілізували на фронт. Ті, що були поранені, поверталися додому і розповідали про тяжке становище на фронті, про їх революційні настрої. Роман Бардаченко і Сергій Таран привезли з собою нелегальні газети і проводили агітацію серед селян.

Велике піднесення серед селян викликала звістка про солдатів Жовтневої революції в Петрограді. В селі відбувся мітинг, 18 січня тут створили революційний комітет. Селяни приступили до розподілу поміщицької землі. Але в березні 1918 року село окупували німці. У Мануйлівці безчинствував каральний загін, штаб якого розташувався в маєтку графині Капніст, у селі Кармазинівці. Прибувши в Мануйлівку, окупанти почали вимагати непосильну контрибуцію з селян та переслідувати сільських активістів Карпа Волощенка, Валер'яна Попенка, Олександра Артюшенка, Семена Калішенка, Степана і Петра Третяків. Викликали на допит, катували. Братів Третяків, Семена Кулішенка окупанти вивезли в Німеччину, звідки вони повернулися лише через кілька років[1].

У квітні-травні 1918 року на Кременчуччині почали виникати партизанські групи, які згодом об'єднались у Кременчуцький партизанський загін. Мануйлівську групу, яка утворилась у травні, очолив місцевий активіст Р. Бардаченко[2].

До осені 1918 року, в зв'язку з нечисленністю партизанського загону і наявністю переважаючих сил окупантів та петлюрівців, дії загону обмежувались «малими» боями. Партизани вдень виконували домашню роботу, нічим не виділяючись від односельців, а вночі за завданням керівників бойових груп збиралися в призначеному місці для виконання бойового завдання.

В Мануйлівці були дві явочні квартири партизанів: одна — в хаті місцевого селянина-бідняка О. Артюшенка, друга — в склепі поміщиків Крендовських, на кладовищі[2].

Восени 1918 року діяльність партизанів активізувалася. У жовтні цього року партизани вирішили підірвати міст через р. Псьол, який мав неабияке стратегічне значення, та вчинити кілька нападів на головні бази гетьманців і окупантів.

У другій половині січня 1919 року Мануйлівка і весь Кременчуцький повіт були визволені від влади Директорії та окупантів. У Мануйлівці знову почав діяти ревком, головою якого був Іван Налісний. Колишні партизани Данило і Каленик Гирмани, Кіндрат Яременко, Тимофій Сьомик, відважна розвідниця партизанського загону Віра Вощинська активно включились у будівництво нового життя.

Але як тільки з Півдня почався наступ Денікіна, Кременчуцький загін розпочав свою бойову діяльність. На кінець серпня він налічував понад 500 чоловік. На початку вересня 1919 року за наказом радянського командування він виступив у напрямку Курськ — Орел[3].

У складі загону відправились мануйлівці: Василь Литовченко, Ігор Лисенко, Сава Лемешко, Микола Тутка та багато інших[4]. Загін влився в регулярну Червону

---

[1] Газ. «За честь Батьківщини», 5 січня 1961 р.
[2] Ф. Попов. Рассказ о незабываемом. К., 1961, стор. 138—141.
[3] Там же, стор. 155—156, 160—163.
[4] Газ. «За честь Батьківщини», 5 січня 1961 р.

Армію і його бійці брали активну участь в героїчних боях на Південному фронті проти Денікіна. З листопада 1919 року колишні бійці Кременчуцького партизанського загону стали бійцями-кавалеристами і билися проти ворога у складі 1-ї Кінної армії.

В січні 1919 року в селі було створено комітет бідноти, який знову приступив до розподілу землі, худоби, реманенту. Але похід білогвардійських банд Денікіна припинив радянське будівництво. Тільки наприкінці 1919 року, після визволення села від банд Денікіна, було продовжено роботу по наділенню землею безземельних та малоземельних. 5 серпня 1920 року в селі було створено комнезам. Активістами КНС були М. Москаленко, Ф. Оробець, П. Верець[1]. Мануйлівські селяни повернулися до мирної праці. Але перешкодою на шляху радянського будівництва став бандитизм. В районі безчинствували банди Махна, Келеберди тощо. Є в Мануйлівці братська могила. Буйно розрісся біля неї бузок, зеленіють і щедро пахнуть м'ята, канупер, чебрець. Часто приходять сюди діти й дорослі, щоб прикрасити її барвистими квітами, червоною калиною. Імена похованих героїв: 16-річний комсомолець І. В. Попов, Ю. В. Дяченко, П. А. Гричук, Д. С. Калашник, А. Ф. Хлистун, Т. М. Третяк[2].

Загинули вони в травні 1921 року, коли ясним цвітом квітли сади. В барвистому вбранні стояла Мануйлівка. 2 травня в селі мав відбутися мітинг з нагоди Першотравневого свята. На майдані, святково прибраному, ще зранку юрмилася молодь. Чекали представника повітревкому. Об 11-й годині ранку в село на повному скаку влетіли вершники. «Будьоннівці» — пролунало було радісно, але слідом за вершниками на піщанській дорозі з'явилися тачанки. На передній вітер рвав полотнище з білими кістками черепа. Махновці,— здогадались люди, і село причаїлось перед небезпекою.

Мов скажені собаки, кидалися бандити на кожного зустрічного у військовій формі, ловили його вірьовками і тягли на розправу. В цей час біля свого двору стояв боєць Червоної Армії І. В. Попов. Він прибув у село, щоб побачитися з батьками на свято. Блиснула шабля, і гаряча кров хлинула в придорожну пилюку. Порубали, затоптали кіньми. Так загинув бойовий комсомолець Іван Попов, син бідняка, не доживши й до 17 років.

Другою жертвою бандитів став Юда Дяченко. Гірке було в нього дитинство. Мати-біднячка, що поневірялась у наймах, народила сина неодруженою, і сільський піп дав хлопчику ім'я Іуда. Так і вийшов з ним у життя син наймички. У 1920 році став чекістом, працював у Кременчуці.

Бандити схопили також бійця самоохорони Пісківського волвиконкому Т. М. Третяка, демобілізованого воїна П. А. Гричука, колишнього воїна Д. С. Калашника, працівника Роменської повітової кінної міліції А. Ф. Хлистуна. Всіх їх привели до Махна. Допит тривав недовго. Ще коротшим був злочинний присуд: «Розстріляти». Жертвам скрутили руки, роздягнених вивели на подвір'я і там закатували.

Надвечір махновці покинули село. А невдовзі сюди вступив полк будьоннівців. Наступного дня мануйлівці проводжали в останню путь синів, братів, батьків. Пролунав залп — червоні воїни салютували загиблим бійцям.

Поступово загоювались рани. Село оживало, відбудовувалось.

У 1922 році у Верхній і Нижній Мануйлівках було 3059 жителів, на мануйлівських хуторах проживало 1303 чоловіки[3].

У відбудовний період в селі побудували дві олійниці та ще кілька дрібних підприємств.

Партійна та комсомольська оганізації стали ініціаторами і організаторами суботників та недільників. У вільний від польових робіт час мануйлівці трудилися на будівництві початкової школи. Селяни подружили з робітниками махоркової і тю-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1503, оп. 2, спр. 7, арк. 1.
[2] Газ. «За честь Батьківщини», 19 липня 1959 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-2038, оп. 1, спр. 247, арк. 18.

Група колгоспників артілі «Червоний незаможник» (с. Мануйлівка) біля першого трактора. 1929 р.

тюнової фабрики міста Кременчука, які часто приїздили в село, виступали з антирелігійними лекціями та бесідами, розповідали про успіхи соціалістичного будівництва в молодій країні Рад. Шефи привозили також книги, журнали, допомогли устаткувати хату-читальню тощо.

Велику роз'яснювальну роботу серед селян проводили партійна, комсомольська організація та КНС по переходу до колективних форм господарювання. У 1928 році в селі виникло Товариство по спільному обробітку землі. В ньому об'єдналися 14 бідняцьких господарств. Організаторами ТСОЗу були сільські активісти Х. Ступенко, І. Григоренко, Ф. Радчич, Є. Налісний, М. Дяченко та ін.[1]. ТСОЗ дістав допомогу від держави через сільськогосподарську кооперацію — кредит на придбання трактора, тяглової сили та сільськогосподарського реманенту.

В 20-х рр. в Мануйлівці організувався також колгосп «Червоний незаможник», якому в 1937 році, в річницю смерті О. М. Горького, присвоїли ім'я великого письменника. Головою артілі став Т. Г. Кочубей[2]. Колгосп зростав і зміцнювався. У 1938 році він мав 190 голів великої рогатої худоби, 227 голів свиней, 80 овець, 257 коней. Того року артіль мала від тваринництва 24 347 крб. прибутку. Учасниця Всесоюзної сільськогосподарської виставки П. Галкіна одержала від кожної свиноматки в середньому по 18,7 ділових поросят[3].

Рік у рік підвищувалась урожайність зернових та інших сільськогосподарських культур. Вчасно виконавши план хлібоздачі, колгоспники артілі ім. Горького здавали державі хліб понад план[4].

Зростання господарства колгоспу стало основою підвищення добробуту колгоспників. Вони мали добротні будинки, майже в кожному дворі були корова, свиня.

За роки Радянської влади відбулися великі зміни в освіті і культурі населення. Вже в перше десятиліття існування Радянської влади в селі було відкрито семирічну школу, а з 1937/38 навчального року — десятирічку.

В 20-х рр. мануйлівці побудували сільський клуб. Тут були організовані сільський хор та драматичний гурток. Виступи учасників художньої самодіяльності були відомі далеко за межами району.

На траурному мітингу в день похорону великого російського письменника О. М. Горького жителі села прийняли рішення просити про відкриття в Мануйлівці літературно-меморіального музею О. М. Горького. Музей відкрили за постановою Раднаркому УРСР у 1937 році.

Змістовним і культурним було життя мануйлівців. Понад 300 колгоспників вчились, були читачами бібліотеки. Напередодні війни у Мануйлівці побудували клуб з залом на 500 місць, де молодь цікаво проводила своє дозвілля.

Війна обірвала щасливе мирне життя, завойоване кров'ю та роками напруженої праці. З перших днів війни переважна більшість дорослого чоловічого населення

[1] Газ. «За честь Батьківщини», 5 січня 1961 р.
[2] Там же.
[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 8 грудня 1939 р.
[4] Газ. «Розгорнутим фронтом», 27 серпня 1938 р.

пішла на фронт. Ті, що залишилися в селі, самовіддано працювали, щоб зібрати врожай, дати більше продовольства для Радянської Армії.

16 вересня 1941 року Мануйлівку окупували фашистські війська. Настали дні неволі. Багато лиха завдали окупанти мирному населенню. Вони по-звірячому знищили 7 сімей колгоспних активістів; колгоспниць Н. В. Кур'єр, Н. Л. Калашник, О. Єременко та О. Пінчук з дворічним сином вони спалили живцем[1]. Фашисти насильно вивезли на каторжні роботи в Німеччину 100 юнаків та дівчат.

Відступаючи під натиском радянських військ, окупанти спалили 312 будинків колгоспників, вивезли 300 голів худоби.

22 вересня 1943 року частини Радянської Армії визволили Мануйлівку.

З радістю зустріли жителі села своїх визволителів і чим тільки могли допомагали їм: будували переправу через річку, прали білизну, збирали кошти на танки й літаки.

Багато мануйлівців боролися з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни, 212 чол. полягли в боях за Батьківщину.

Актив села Мануйлівки. 1931 р.

К. П. Пєшкова в селі Мануйлівці розмовляє з жителями села. 1948 р.

Дружно взялися за відбудову господарства колгоспники. Працювати довелося головним чином жінкам, старикам і підліткам. І вони не шкодували сил. За самовіддану працю по відбудові господарства після окупації Кирила Бородіна, Максима Третяка, Варвару Дерев'янко нагороджено медалями «За трудову доблесть»[2].

Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни демобілізовані воїни повернулися до рідного села.

Завдяки героїчній праці колгоспників вже в 1946 році колгосп одержав 34 131 крб. прибутку[3]. На цей час в артілі налічувалось 179 голів великої рогатої худоби. Колгосп побудував млин, електростанцію, мав 4 тваринницькі ферми, придбав 2 автомашини.

У 1953 році в колгоспі ім. Горького було 603 голови великої рогатої худоби, в т. ч. 124 корови і 138 волів, 400 голів свиней, 320 овець. На цей час в артілі побудували стайню, 2 корівники, телятник, свинарник, пташник, зерносховище. Сума неподільного фонду колгоспу на початку 1953 року становила

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-5190, оп. 1, спр. 3, арк. 1.

[2] Газ. «За честь Батьківщини», 5 січня 1961 р.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-7121, оп. 2, спр. 29, арк. 1.

Музей О. М. Горького в с. Мануйлівці. 1966 р.

675 тис. крб. За 1956 рік колгосп одержав 1024 крб. прибутку. До неподільного фонду було відраховано 93 тис. карбованців.

За післявоєнні роки у Мануйлівці досягнуто значних успіхів у розвитку освіти та культурному будівництві. До 1953 року було завершено спорудження двоповерхового будинку середньої школи. У Мануйлівській середній школі працюють 22 вчителі. Більшість із них має вищу і незакінчену вищу освіту.

Ще в 1944 році відновив роботу музей О. М. Горького, зруйнований окупантами. Спочатку він містився в невеличкому пристосованому приміщенні і мав незначну кількість експонатів. У 1960 році громадськість області вирішила побудувати нове приміщення для музею[1]. Ініціатором цієї справи був комсомол Полтавщини. Комсомольці Козельщинського району у вільний від роботи час виготовили 20 тис. штук цегли для будівництва, провели багато суботників і недільників. Зусиллями трудящих області, особливо молоді, нове приміщення побудували протягом 10 місяців. Незабаром музей одержав багато експонатів. Їх надіслали з Москви та з інших музеїв Полтавщини.

Музей О. М. Горького в Мануйлівці — це змістовна, широко ілюстрована книга про життєвий і творчий шлях письменника. Тут близько 1000 експонатів. Серед них скульптури, бюсти, художні полотна, портрети, фотокопії рукописів, малюнки, фотографії, макети. У 1965 році в музеї з'явився звукозапис виступу Олексія Максимовича на Першому з'їзді радянських письменників у 1934 році. Музей придбав фарфоровий посуд, яким користувалися Олексій Максимович і Катерина Павлівна під час свого перебування в Мануйлівці. Його зберегли і передали в музей місцеві жителі Г. Г. і Н. В. Шаповали.

Музей проводить велику виховну роботу серед населення. Він став вогнищем культури, пропагандистом художнього слова, проникливих ідей Буревісника революції. Численні листи, які надходять з Харкова, Москви і багатьох інших міст і сіл країни, свідчать про те, що про музей знають далеко за межами Мануйлівки.

В селі в різні періоди жили видатні люди. Це С. Г. Скиталець (літературний псевдонім С. Г. Петрова) — талановитий художник слова, ім'я якого було особливо популярне в роки першої російської революції, автор творів «Композитор», «Несчастье», «Сквозь строй» та інших. В Мануйлівці він написав твір «Октава». Його рецензував Горький та відіслав до друку в журнал «Жизнь».

Л. О. Сулержицький — відомий театрознавець і організатор першої студії художнього слова — приїздив у Мануйлівку з О. М. Горьким.

За роки семирічки в селі сталося багато радісних змін. Наполегливо боролися мануйлівські хлібороби за збільшення виробництва сільськогосподарської продук-

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 18 червня 1963 р.

Мануйлівська середня школа. 1966 р.

ції. На 1 січня 1960 року колгосп мав 3525 га землі, в т. ч. орної — 1753 га, сіножатей і пасовищ — 778 гектарів. Економіка колгоспу значно зміцніла. Середня врожайність зернових культур у 1965 році становила 15,9 цнт з гектара. На 100 га землі припадало: великої рогатої худоби — 45 голів (у т. ч. 15 корів), овець — 17, свиней — 52 голови.

За роки семирічки зросла технічна оснащеність господарства колгоспу. Він має 8 вантажних автомашин, 3 зернові комбайни, 2 кукурудзозбиральні, 12 тракторів, 2 автонавантажувачі, скиртувальник, 3 бурякокомбайни, зерноочисну машину та іншу техніку. У 1962 році колгосп одержав близько 289 тис. крб. прибутку.

На 1 січня 1966 року колгосп ім. Горького має земельних угідь 2912 га, в т. ч. 1733 га — орної. Основні напрями колгоспного виробництва — рослинництво і тваринництво. Його неподільні фонди становлять 468,1 тис. карбованців.

В артілі є 1469 голів великої рогатої худоби, в т. ч. корів — 534.

В селі — фельдшерсько-акушерський пункт, а при ньому родильний будинок на 6 ліжок, відкритий у 1959 році. На весняно-літній період в селі щороку відкривають дитячі ясла.

У післявоєнні роки, особливо за роки семирічки, значно поліпшився добробут населення. Літнім колгоспникам виплачують пенсії. Колгоспники, що працюють на постійних роботах, а також ті, хто має не менше 250 виходів на роботу, щороку одержують оплачувану двотижневу відпустку.

Питання поліпшення добробуту трудящих — у центрі уваги працівників колгоспу та сільської Ради в новій п'ятирічці. В селі буде збудовано нові побутові заклади, магазини тощо.

Всю господарську та громадсько-політичну діяльність на селі спрямовують партійна організація, сільська Рада та правління колгоспу. Їх активним помічником є комсомольська організація.

На 1 січня 1965 року колгоспна парторганізація об'єднувала 24 члени КПРС, комсомольська — 30 членів ВЛКСМ. Комуністи і комсомольці працюють у провідних галузях господарства: тваринництві, рільництві, тракторних бригадах.

Гордістю колгоспу є передовики сільськогосподарського виробництва доярки О. Д. Ніконенко, О. М. Дяченко, Є. Д. Сиротенко, М. Ф. Калашник, які в 1965 році надоїли від кожної корови близько 3500 кг молока, колгоспник С. Г. Налісний, механізатори С. К. Налісний, Б. К. Налісний, І. О. Сьомик, І. Ф. Кисильов, які за рік виробили 900—1150 умовної оранки.

При Мануйлівській сільській Раді постійно діють комісії: фінансово-бюджетна, культурно-освітня, благоустрою та шляхового будівництва, сільськогосподарська. У роки семирічки сільська Рада, правління колгоспу та громадські організації приділили велику увагу питанням розвитку освіти й культури жителів Мануйлівки.

В селі працює бібліотека, яка налічує понад 9 тис. книжок. Нею користуються 700 читачів. У сільському клубі 4 рази на тиждень демонструються кінофільми. Майже кожна колгоспна сім'я передплачує по кілька газет і журналів. У селі працюють два фізкультурні колективи: шкільний та колгоспної молоді.

Питанням дальшого розвитку освіти і культури приділятиметься багато уваги і в роки нової п'ятирічки.

Протягом 1966—1970 років буде споруджено Будинок культури, стадіон тощо.

Ще красивішою стане Мануйлівка в майбутньому. Вона вже перебудовується і реконструюється за новим генеральним планом.

В. С. ЛИТВИНЕНКО, Л. А. ОСТАПЕЦЬ.

ХОРІШКИ́

Хорішки — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Псла, за 65 км на північний схід від міста Кременчука. Населення — 1143 чоловіки. Хорішківській сільській Раді підпорядковані також села Вільне, В'язівка, Загребля, Костівка, Михайлики, Пашенівка, Ченокалівка, Юрки, Юрочки.

Перші відомості про село Хорішки знаходимо в документах 1600 року. Це було спадкове володіння польського шляхтича Ліщинського. У 1625 році великий землевласник Ю. Немирич придбав його за 200 тис. злотих польських[1]. Для того часу це сума чимала; отже, Хорішки вже тоді були значним населеним пунктом.

З початком визвольної війни українського народу проти шляхетської Польщі почалося формування полків повстанської армії під проводом Б. Хмельницького. З 1648 року Хорішки ввійшли до складу Говтвянської сотні Миргородського полку[2]. Козаки цієї слободи були учасниками визвольної війни. В 1651 році, після укладення Білоцерківської угоди, в Говтвянській сотні почали складати списки тих козаків, які мали повернутися під владу шляхетської Польщі. Серед селян та козаків це викликало велике незадоволення[3].

Після поразки І. Виговського у 1659 році володіння його спільника Немирича, в т. ч. і Хорішки, перейшли під владу і правління гетьманське.

Але перехід села під «гетьманську булаву» не означав звільнення його жителів від феодальної залежності. З населення щорічно збирали податки на гетьмана

---

[1] «Полтавские епархиальные ведомости», часть неофициальная, Полтава, 1898, № 28, стор. 1026, 1028.

[2] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение, стор. 84, 88, 89.

[3] Воссоединение Украины с Россией, т. III, стор. 154.

Вулиця в селі Хорішках. 1966 р.

та на інші військові витрати[1]. До того ж, село у будь-який час могло стати «ранговим», тобто потрапити в залежність до когось із козацької старшини у вигляді рангового володіння (бо, як відомо, саме «військові» села і містечка надавались гетьманом на ранг).

У 1691 році говтвянським сотником призначили М. І. Остроградського[2]. Він та його спадкоємці використали це для того, щоб прибрати до своїх рук значні земельні угіддя в межах Говтвянської сотні. На початок XVIII століття 112 дворів посполитих селян Хорішок все ще підлягали безпосередньо гетьманській владі, але частина земель навколо Хорішок вже була захоплена Остроградськими.

У 60—70-х рр. XVIII століття Хорішки згадуються в числі володінь І. І. Остроградського, який на хуторі Пашенному (тепер Пашенівка) мав 8 хат. Розширюючи успадковані земельні володіння, Остроградські купили в 1794 році землю поблизу Хорішок, а один з Остроградських у 1836 році мав у селах Пашенному та Юрках 122 душі кріпосних селян[2].

В середині XIX століття в козачому селі Хорішках вже проживало 3549 чоловік. Це було велике село, але найкращими родючими землями володіли не селяни. Понад половину їх належало великим поміщикам Сушкову і Потоцькому[3].

В Говтвянській сотні Миргородського полку Хорішки перебували до 1659 року. Потім село входило до складу Полтавського полку (1659—1764 рр.), Новосанжарського повіту Новоросійської губернії (1764—1784 рр.), Катеринославського намісництва (1784—1797 рр.), Говтвянського повіту Малоросійської губернії (1797—1802 рр.), а з 1803 року — Кобеляцького повіту Полтавської губернії[4].

Поблизу Хорішок, у с. Пашенному, народився видатний російський і український математик М. В. Остроградський (1801—1862 рр.), член Петербурзької академії наук і кількох іноземних академій. Він був одним із основоположників петербурзької математичної школи.

Селянська реформа 1861 року принесла нове розчарування селянам. Вони були пограбовані в усіх відношеннях. Земельні наділи хорішківці одержали нижчі за мінімальну норму, необхідну для самостійного ведення господарства. Місцевий поміщик Сушков залишив за собою більшість кращих земель, а понад 420 ревізьких душ села одержали всього 551 десятину землі, включаючи й садиби. Це були злиденні наділи — по 1,3 десятини. За политі потом і кров'ю землі селяни мусили внести в державний банк 47 824 крб. викупних платежів, що набагато перевищувало ринкову вартість цієї землі[5]. Селян позбавили права користуватись лісом, пасовиськами та іншими вкрай необхідними угіддями.

Все це викликало велике незадоволення серед селян, і вони спробували було протестувати. Наприкінці березня 1862 року хорішківці відмовилися підписати уставні грамоти в маєтках поміщиків Сушкова та Потоцького. Як повідомлялось у донесенні полтавському губернаторові, селяни, яких скликали на сходку, виявили «вперте» небажання вислухати те, що говорили їм справник, мировий посередник і священик, а потім пішли, хоч їм звеліли залишитись на місці. У зв'язку з цим мировий посередник просив вислати в Хорішки два ескадрони солдатів для допомоги при введенні уставних грамот. Він повідомляв, що причиною виступу селян у Хорішках та інших селах Кобеляцького повіту була присутність тут артілі робітників із великоросійських губерній. Робітники немовбито «радили селянам грамот не приймати, а чекати нової справжньої волі»[6].

---

[1] А. В. Барвинский. Генеральное следствие о маетностях Миргородского полка. 1729—1730 гг.; Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. IX, Полтава, 1912, стор. 143.

[2] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник, т. III, К., 1912, стор. 751.

[3] И. Ф. Павловский. К истории полтавского дворянства, т. II, Полтава, 1907, стр. 58, 80.

[4] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение, стор. 88.

[5] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год, Полтава, 1904, стор. 296—297.

[6] Полтавський облдержархів, ф. 1505, оп. 1, спр. 436, арк. 1, 5, 7.

Щоб зламати опір селян, мировий посередник послав кількох жителів села в містечко Пустовійтове, де за відмову підписати уставну грамоту за розпорядженням земського справника 24 чол. були покарані різками, а 7 чол., звинувачених у підбурюванні інших, відправили в Кременчуцький острог. На багатьох селян Хорішок все це вплинуло негативно, і вони вирішили підписати уставну грамоту.

Селянські господарства з кожним роком убожіли і занепадали. З 239 господарств, які були в селі у 1885 році, 29 зовсім не мали землі або мали тільки садиби, близько 100 господарств мали до 3 десятин землі.

Не всі селяни (особливо це стосувалося малоземельних) могли обробляти землю, бо значна їх частина — 45 господарств — зовсім не мала робочої худоби та реманенту. Переважно з цієї причини 43 господарства здавали свої наділи в оренду.

Разом з тим у селі було понад 10 заможних господарств, кожне з яких мало від 9 до 50 десятин землі. В цих господарствах широко застосовувалась наймана праця.

Про тяжке економічне становище селян свідчить і те, що 51 сім'я жала з снопа у заможних односельчан, 107 чол. працювали в наймах, а 29 чол. ходили на далекі заробітки.[1]

Великим тягарем для селян були податки. У 1900 році, крім викупних платежів, селяни сплачували державний поземельний податок, земські губернські і повітові збори, мирські волосні і сільські збори та страхові платежі на суму 914 карбованців[2]. Тяжке економічне становище стало приводом для виступів селян Хорішок у 1905 році. В цей час агітаційну роботу в селі проводили К. Ф. Стешенко, місцеві жителі Я. Д. Харченко, Д. Г. Маляров та інші. До 1905 року К. Ф. Стешенко працював у Полтавських залізничних майстернях і був звільнений від роботи за революційну діяльність. Після цього працював слюсарем в економії Потоцької, розташованій поблизу Хорішок. В лютому 1905 року пристав Кобеляцького повіту повідомляв, що в с. Хорішках поширювались листівки РСДРП[3].

Активно розгортались події восени 1905 року. Селяни дізналися про царський маніфест 17 жовтня і звернулись до «знаючих людей», щоб ті роз'яснили їм значення цього маніфесту. З цього й почалося. В селі раз у раз відбувались мітинги та збори, на яких оратори закликали селян не визнавати існуючої влади і відбирати землю у поміщиків. У зборах і мітингах, які відбувалися в Хорішках, брали участь жителі сусідніх сіл — Говтви, Юрків та інших.

Особливо гострого характеру події в Хорішках набули після того, як у село прибула команда стражників у складі 25 чоловік для «охорони порядку». Поява цих «охоронців», які розгулювали вулицями села з нагайками, викликала обурення селян. Стражників почали виживати з села. За постановою сільського сходу їм нічого не продавали і не давали, а на вимогу станового віддати громадську хату для розквартирування команди селяни відповіли категоричною відмовою. Тоді команда розмістилась у маєтку поміщиці Погорєлко. Селяни вимагали від управителя маєтку виселити стражників і звідти, і ті змушені були перекочувати в іншу садибу. Селяни оголосили бойкот односельчанам, сини й родичі яких служили стражниками. Їм навіть заборонили брати воду з громадського колодязя. На початку грудня 1905 року селяни розігнали поліцію і знову провели мітинг.

Але поліція перейшла в рішучий наступ. В село прибула друга кінна поліцейська команда і розташувалась в економії поміщиці Потоцької. Наступного дня велика група селян на чолі з Д. Г. Маляровим з'явилась до управителя економії з вимогою випровадити звідти стражників, але наслідків це не дало. Коли 17 грудня близько 500 селян Хорішок та сусідніх сіл зібралися на мітинг, стражники оточили їх, а ста-

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XI, Кобелякский уезд, Полтава, 1892, стор. 2, 4, 7, 9.

[2] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год, Полтава, 1904, стор. 296—297.

[3] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 313, арк. 375—378.

новий віддав команду розійтись. Селяни в свою чергу наполягали, щоб стражники покинули село, тоді вони, мовляв, розійдуться. Становий змушений був поступитись.

З 14 грудня 1905 року на залізниці було введено «становище надзвичайної охорони». Суворому режиму підлягали усі населені пункти, розташовані вздовж залізничної лінії від Кременчука до станції Козельщина і Веселий Поділ[1].

Наприкінці грудня селяни Хорішок припинили роботи в маєтку поміщиці Погорєлко. Цього дня групу найбільш свідомих робітників запросили до громадської хати. Розмова велась навколо того, що умови життя селян і робітників економії аж ніяк не поліпшилися, що пани наживаються на їх праці. Цього ж дня в Хорішках та Юрках відбулись багатолюдні мітинги[2].

На придушення революційного руху селян було кинуто поліцію та військові частини. Почались арешти. У справі селянських заворушень у Хорішках і Хорішківській волості були заарештовані і віддані до суду К. Ф. Стешенко, Я. Д. Харченко, С. О. Лимар, О. О. Лимар, Д. Г. Маляров, О. Г. Маляров, О. М. Дяченко, Н. С. Міщенко, А. Ю. Бреус та багато інших.

І все ж, незважаючи на репресії, селяни не припинили боротьби. У серпні 1907 року в будинку жителя села Хорішок, учасника подій 1905 року Ф. К. Голобородька поліція виявила друкарню, де нелегально друкувалися листівки[3].

Столипінська реформа сприяла дальшому розшаруванню селянства. Бідняцькі і середняцькі господарства ще більше занепали. Кількість малоземельних селян значно зросла. За даними подвірного перепису 1910 року, з 280 наявних господарств зовсім не мали землі 49, тільки садиби були в 47 господарствах, а 108 мали до 3 десятин землі. Рік у рік збільшувалась кількість господарств, які не мали ні тягла, ні реманенту. В 1910 році їх було 116. Не маючи змоги обробляти землю, вони здавали її в оренду або продавали за безцінь. Майже половина населення Хорішок втратила можливість вести господарство, а отже й засоби до існування. Члени 89 родин йшли в найми або на далекі заробітки. Багато селян постійно працювали в поміщицьких маєтках і на залізниці[4].

Наявність дешевої робочої сили давала змогу місцевим багатіям, які мали власні парові млини, маслоробні, крупорушки та інші підприємства по переробці сільськогосподарської продукції, ще більше капіталізувати свої господарства. У маєтку поміщиці Погорєлко був вальцьовий млин з двигуном внутрішнього згоряння, вартістю 69,5 тис. крб., а у місцевого багатія П. Г. Головка — паровий млин простого помелу[5].

Влада мало дбала про освіту трудящих. У першій половині XIX століття в селі було 2 однокласні церковнопарафіальні школи, реорганізовані пізніше в трикласну церковнопарафіальну і чотирикласну земську. Школи та інші установи перебували під опікою місцевих багатіїв, під пильним наглядом церковників. На рівень навчання мало звертали уваги. Основна маса селян не мала можливості посилати своїх дітей до школи, а серед тих, що навчались один-два роки, переважна більшість відвідувала школу після закінчення польових робіт та випасу худоби, а залишала її ранньої весни.

В роки реакції і першої світової війни повсюдне незадоволення і протест народних мас були характерними і для Хорішок. У цей час багато жителів села постійно працювали в Кременчуці і розповідали селянам про політичні настрої серед робітників. Житель села М. І. Бóгдан привозив у село нелегальну літературу, проводив агітаційну роботу серед селян. Незабаром його було заарештовано.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. 763, оп. 1, спр. 2, арк. 2, 14.

[2] Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею, спр. НД 24, арк. 14, 22.

[3] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 1257, арк. 277—278, 304.

[4] Третья подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии 1910 года, Кобелякский уезд, Полтава, 1913, стор. 178—181.

[5] Полтавський облдержархів, ф. 107, оп. 1, спр. 3, арк. 16, 18.

Звістку про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції в Хорішках зустріли з радістю. Але незабаром селяни побачили, що Тимчасовий уряд не дає народові ні землі, ні миру. Вже влітку 1917 року вони приступили до розв'язання земельного питання. В цей час визначна роль у політичному житті села належала М. І. Бо́гдану, який після звільнення з тюрми знову повернувся в Хорішки. Селяни почали більш настійно вимагати розподілу поміщицьких і куркульських земель. У серпні 1917 року селяни Хорішківської та Бригадирівської волостей самочинно захопили 97 десятин землі Козельщинського жіночого монастиря.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції і встановлення Радянської влади на Україні обстановка в Хорішках істотно змінилась. У січні 1918 року в селі було створено волосний ревком, до складу якого ввійшли Ф. І. Лимар (голова), М. П. Петренко, Т. А. Таран, М. С. Хрін, Н. О. Гладкий (секретар), Т. П. Копил та інші. Втілюючи в життя ленінський Декрет про землю, волревком провів облік майна в поміщицьких господарствах і приступив до розподілу поміщицької землі між безземельними і малоземельними селянами. Але здійсненню цих заходів перешкодила окупація села німецькими загарбниками у квітні 1918 року. Окупанти запровадили в селі режим терору і насильства.

Селяни чинили опір відновленню старих порядків. Вони підпалили маєток поміщиці Погорєлко і почали розподіляти худобу. Але карателі придушили цей виступ. На селян наклали контрибуцію в сумі 50 тис. крб. і примусили повернути поміщиці худобу та майно.

Колишній боєць одного з червоногвардійських загонів В. Г. Литовченко, створивши підпільну групу, проводив боротьбу проти гетьманських урядовців. В травні 1918 року за дорученням Кременчуцького підпільного комітету, він організував у районі Хорішок місцевий партизанський загін, в якому спочатку налічувалося 130 партизанів. Близько 700 чоловік допомагали партизанам і були взяті на облік як резерв.

10 серпня 1918 року у Хорішки вступив передовий загін кінноти у складі близько 100 чоловік учасників Таращанського повстання, що з боями пробивались до кордонів Радянської Росії. Партизани оточили маєток поміщиці Погорєлко, де був розквартирований каральний загін, і перебили варту та карателів-окупантів. Того ж дня в Хорішки вступили партизани, озброєні кулеметами і гарматами. Наступного дня в село прибув ще один загін партизанів. Тепер їх стало близько 5 тисяч[1]. Об'єднаними силами партизани вирушили в напрямі села Куликівки. На околиці Хорішок вони вступили в бій з німецькими і гетьманськими військами. Після запеклого бою повстанці прорвали оточення і, відбиваючи атаки ворога, вийшли на кордон з Радянською Росією. У жовтні 1918 року, в бою з карателями під час переходу кордону, В. Г. Литовченко був поранений, але продовжував керувати загоном до злиття його з 2-ю Українською повстанською дивізією, яка формувалась у місті Льгові[2].

Наприкінці січня 1919 року, після розгрому німецьких окупантів, гетьманців і петлюрівців, у Хорішках було відновлено Радянську владу. В селі утворився ревком, а в березні — волвиконком. Головою волвиконкому обрали одного з активних організаторів боротьби за встановлення Радянської влади в Хорішках М. І. Богдана, членами виконкому — М. І. Сірика, Т. А. Тарана, П. В. Михайлика, В. К. Василенка, І. І. Воблого (секретар), І. Д. Найдьона, М. С. Хріна, А. В. Дяченка.

Волвиконком приступив до наділення безземельних і малоземельних селян землею, відібраною у поміщиків, до розподілу насіння, реманенту і робочої худоби. Навесні 1919 року в Хорішках вперше організовано провели сівбу ярових.

Але в серпні 1919 року денікінці захопили село. Почалися терор, репресії. Білогвардійці схопили М. І. Бо́гдана, який залишався в селі для підпільної роботи.

---

[1] ЦДАРЖ УРСР, ф. 2988, оп. 1, спр. 29, арк. 167—170.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-4038, оп. 1, спр. 2, арк. 205.

Після жорстоких катувань мужнього борця за народну справу кинули в колодязь[1].

Після розгрому білогвардійських банд Денікіна, в грудні 1919 року, в Хорішках було остаточно відновлено Радянську владу. Волревком продовжив роботу по наділенню землею безземельних і малоземельних селян. Біднякам і сім'ям червоноармійців було надано допомогу посівним матеріалом і реманентом. Провадилась мобілізація продовольчих ресурсів на допомогу Червоній Армії. На початку 1920 року було обрано новий волвиконком, до складу якого ввійшли колишні наймити і безземельні селяни І. Д. Найдьон (голова), В. К. Назаренко (волвійськкком), Т. А. Таран, В. М. Щепаченко та інші. І. Д. Найдьон був також секретарем партійного осередку, створеного в Хорішках у 1920 році.

Але обстановка лишалася дуже напруженою. Зміцнювати Радянську владу доводилося із зброєю в руках. Навесні 1920 в селі розміщувалось відділення повітового загону міліції, командиром якого був І. І. Батир, активними членами загону — Ф. О. Скаба, І. Г. Яковенко, М. І. Батир, Т. І. Приходько та інші.

Бійцям загону народної міліції і сільським активістам доводилося вести боротьбу з куркульськими бандами, які продовжували безчинствувати на території волості й повіту. Першого травня 1920 року у боротьбі з бандою, яка вдерлася в Хорішки під час багатолюдного мітингу, загинуло 14 активістів села, серед них І. Д. Найдьон, боєць народної міліції Ф. О. Скаба, К. Ф. Касай, М. Д. Ластівка, В. М. Лимар, П. А. Криса та інші.

Після закінчення громадянської війни перед партійною організацією і органами Радянської влади постали нові завдання в галузі господарського і культурного будівництва. У 1921 році у Хорішках було створено комсомольський осередок, секретарем якого обрали сина місцевого бідняка В. Бистрова. Першими комсомольцями села були Г. С. Найдьон, П. Д. Найдьон, Ф. Д. Найдьон, М. С. Залоїло, А. Д. Скаба, М. Касай, П. Сушко, сестри Н. та О. Бібікови та інші. Переважна більшість населення Хорішок була неписьменною та й серед комсомольців більшість не мала навіть початкової освіти. Тому комсомольці вважали своїм першочерговим завданням вчитися і вчити інших. У 1922 році вони створили клуб, при якому організували драматичний гурток. Одержані за вистави гроші вони передавали старим, одиноким селянам, батькам загиблих червоноармійців та сільських активістів села. Комсомольці подавали допомогу найбіднішим, безтягловим господарствам у налагодженні господарства та обробітку землі. У 1925 році вони посадили обабіч дороги верби, які й досі зеленіють, нагадуючи про славні діла першого покоління комсомольців Хорішок.

Нове впевнено пробивало собі дорогу. Бідняки і середняки все активніше залучалися до участі в господарському житті села. Тут було відкрито лікарню, організовано амбулаторний прийом хворих, налагоджено пропаганду санітарно-медичних знань. Активно розгорталась культурно-освітня робота. Комуністи, комсомольці і передова частина селян брали в ній активну участь. Велику допомогу в цьому подавало громадським організаціям місто. Над Хорішками взяли шефство робітники Кременчуцького хлібозаводу. Шефи передплачували для селян газети, подарували їм бібліотеку. В село приїздили пропагандисти і читали лекції на різні політичні теми, учасники самодіяльних гуртків виступали з концертами.

Багато уваги в селі приділяли розвиткові шкільної освіти. З 1925 року початкову школу було перетворено на семирічку[2].

Разом з усією країною Хорішки йшли по шляху побудови соціалізму. У 1928—29 рр. у Хорішках були зроблені перші кроки в соціалістичній перебудові сільського господарства. Наприкінці 1929 — на початку 1930 року утворилось Хорішківське

---

[1] Газ. «За честь Батьківщини» (Козельщина), 28 червня 1958 р. (П. Л е щ е н к о. «За щастя людства»).

[2] Газ. «Наш путь» (орган Кременчуцького окружного комітету КП(б)У), 2 жовтня 1925 р.

буряково-виробниче кооперативне товариство, яке в лютому 1931 року реорганізувалося в сільськогосподарську артіль «Єдиний шлях». Організаторами колгоспів у Хорішках були сільські активісти, члени комнезаму Л. М. Хрін, Ф. В. Стешенко, М. Хрін, П. Хрін, Г. Хрін, А. Грущенко. Першим головою артілі колгоспники обрали Р. Т. Мазуренка[1].

У 1931 році організувались артілі «Вільний степ» у с. Костівці та артіль «Колос» у с. Юрках. До весняної сівби 1933 року було завершено суцільну колективізацію в усіх населених пунктах теперішньої Хорошівської сільської Ради[2].

В листопаді 1936 року було створено Хорішківську МТС. Навесні 1937 року 33 трактори цієї МТС вперше вийшли на колгоспні поля. Створення МТС мало значний вплив на соціальну структуру населення Хорішок і відіграло відчутну роль у соціалістичній перебудові села. Багато колгоспників, оволодівши спеціальностями механіка, тракториста, шофера, комбайнера, слюсаря, коваля, перейшли на постійну роботу в МТС[3]. Протягом 1939 року 15 хорішківських дівчат вчилися на трактористів без відриву від виробництва. В листопаді цього ж року, після 10-денного семінару при МТС, вони одержали посвідчення на право водіння трактора[4].

Піднявши прапор соціалістичного змагання, працівники Хорішківської МТС вже в перші роки її існування добилися високих виробничих показників. У 1939 році трактористи П. А. Горбенко, Д. К. Стеценко, Д. Т. Ковтун, Я. В. Гриценко, В. В. Кулішов, О. М. Кондратенко та І. І. Юр стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Колишня колгоспниця, комбайнер МТС Л. М. Дяченко була обрана депутатом обласної Ради депутатів трудящих.

Напередодні Великої Вітчизняної війни в Хорішках були паровий млин та олійниця, на яких перероблялась сільськогосподарська продукція. Крамниця споживчої кооперації забезпечувала село господарсько-побутовими товарами. В селі була лікарня, де працювали висококваліфіковані лікарі та працівники з середньою медичною освітою.

За роки Радянської влади виросли освіта й культура. В селі була середня школа, що охоплювала навчанням усіх дітей Хорішок та сусідніх сіл. Тут побудували хороший клуб, при якому працювали гуртки художньої самодіяльності: співочий, драматичний, музичний тощо. Сільська бібліотека налічувала понад 1000 книжок. Колгоспники передплачували багато газет і журналів[5].

Мирне життя трудівників села зненацька обірвала війна, розпочата фашистською Німеччиною. Вже в перші дні Великої Вітчизняної війни більшість дорослого чоловічого населення була мобілізована на фронт. Колгоспники, очолювані сільською партійною організацією, доклали багато зусиль, щоб зібрати врожай і здати якомога більше хліба державі. З серпня 1941 року розпочалась евакуація колгоспної худоби, колгоспного майна і техніки МТС у східні райони країни.

15 вересня 1941 року вороги захопили Хорішки. В період тимчасової окупації загарбники чинили розправи над мирними жителями, вдавалися до нечуваних насильств. Так, у Хорішках та селах цієї сільради вони вбили багато чесних трудівників села, колгоспних активістів. 295 юнаків і дівчат вони насильно вивезли на каторжні роботи в Німеччину. Незважаючи на те, що в селах лишилися майже самі жінки, діти і старики, окупанти і їх примушували тяжко працювати на різних роботах, особливо на ремонті грунтового шляху.

Жителі Хорішок, як могли, чинили опір загарбникам. Вони приховували від них хліб, теплий одяг і цінні речі, худобу виганяли в ліс[6].

---

[1] Газ. «Радянський селянин» (Кременчук), 2 лютого 1930 р.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-7130, оп. 1, спр. 2, арк. 7—8; ф. Р-128, оп. 1, спр. 6, арк. 12.

[3] Там же, ф. Р-5181, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

[4] Газ. «Розгорнутим фронтом», 28 листопада 1939 р.

[5] Газ. «Розгорнутим фронтом», 1 січня 1939 р.

[6] Полтавський облдержархів, ф. Р-5170, оп. 1, спр. 3, арк. 65—68

Відступаючи під натиском Радянської Армії, фашисти знищили все, що можна було знищити. В Хорішках вони спалили і зруйнували млин, олійницю, 38 господарських приміщень (МТС та колгоспу), споживчу кооперацію, лікарню, також клуб, середню школу, пошту тощо. У селі вціліло тільки п'ять хат.

Збитки, заподіяні окупантами селу, були величезні. Тільки по одному колгоспу «Єдиний шлях» (с. Хорішки) вони становили близько 15 млн. карбованців.

25 вересня 1943 року радянські війська визволили Хорішки.

У роки Великої Вітчизняної війни переважна більшість дорослого чоловічого населення із зброєю в руках громила ворога на фронті. Понад 150 воїнів із Хорішок було нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

Війна призвела до значного зменшення кількості працездатних колгоспників, особливо чоловіків. Так, в артілі «Єдиний шлях» (с. Хорішки) з 806 працездатних у жовтні 1943 року було тільки 58 чоловіків та 362 жінки. При такому складі населення майже всі основні польові і сільськогосподарські роботи мали виконувати жінки, старики і підлітки. Але внаслідок самовідданої праці трудівників артілі у 1944 році було оброблено і зібрано врожай з 574 га, в т. ч. 215 га пшениці, 188 га жита, 100 га кукурудзи, 87 га технічних культур. Поля доводилось обробляти, не маючи необхідної техніки. Колгоспники власноручно відремонтували 20 плугів, 50 борін, 7 культиваторів, 10 сівалок, 2 жатки, віялку, зерновий трієр, 14 возів тощо.

Незважаючи на великі труднощі, хорішківці самовіддано працювали, відроджуючи господарство, зруйноване окупантами. Відбудовні роботи почалися з того, що жителі села відновили млин, олійницю, лікарню. Складніше було з житлом. Сотні сімей лишилися без даху над головою. Держава подавала населенню велику допомогу. Колгоспники одержували в кредит гроші, їм виділялись будівельні матеріали[1].

Водночас з відбудовою господарських і житлових будинків відроджувалась Хорішківська МТС. В жовтні 1943 року було споруджено дві землянки для ремонтних майстерень і контори. У зруйнованому приміщенні школи, де збереглося дві стіни, обладнали примітивну майстерню і ремонтували там трактори[2]. Усі, навіть найважчі роботи по відновленню техніки і обслуговуванню колгоспів, виконували жінки і дівчата. Це вимагало певної професійно-технічної кваліфікації. Тому вже наприкінці 1943 року при МТС було створено курси, на яких підготовлено 38 трактористів та 8 комбайнерів.

Партійна організація, що в 1944 році складалася з 3 комуністів та одного кандидата в члени КПРС, очолила відбудовні роботи. Комсомольці, яких на цей час було 16 чол., допомагали партійній організації у проведенні ідейно-виховної роботи серед працівників МТС. Майже всі вони працювали агітаторами у тракторних бригадах.

В результаті самовідданої праці комуністів і комсомольців та всіх працівників колектив Хорішківської МТС у 1944 році вийшов переможцем у соціалістичному змаганні з сусідньою Бригадирівською МТС.

У 1945 році у Хорішківській МТС налічувалося 42 трактори, 6 комбайнів, 6 нафтових двигунів, 10 локомобілів, 16 молотарок, 12 вантажних автомашин тощо. МТС обслуговувала 34 колгоспи Козельщинського району, що мали 24 890 га орної землі. Тут працювало понад 70 бригадирів, їх помічників і трактористів та 2 підсобні робітники. У 1947 році план тракторних робіт було виконано на 109 процентів, а комсомолки А. Заскоченко і Л. Харченко виконали соцзобов'язання на 165 проц. Бригади, очолювані комуністами І. В. Овчаренком, В. П. Лобанцовим, Н. М. Солохою, виконали завдання більше як на 110 процентів[3].

---

[1] Газ. «За честь Батьківщини», 23 вересня 1948 р.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-5181, оп. 1, спр. 2, арк. 1.

[3] Полтавський облпартархів, ф. 347, оп. 1, спр. 11, арк. 7.

Переможне закінчення Великої Вітчизняної війни дало змогу кинути всі сили на відродження господарства колгоспу.

Після Великої Вітчизняної війни до Хорішок повернулися демобілізовані бійці та офіцери Радянської Армії.

Про дальші успіхи господарства колгоспу «Єдиний шлях» можна судити з того, що вже в 1949 році були відновлені довоєнні площі посівів зернових, технічних і бобових культур. В цьому ж році колгоспники засіяли тільки ярою та озимою пшеницею 410 га, житом — 240 га, гречкою — 28 га. Всього під зерновими і бобовими було 1070 га та під городніми і технічними культурами 200 га. Парк сільськогосподарських машин і знарядь у 1949 році налічував 20 кінних плугів, 5 лущильників, 4 культиватори, 40 кукурудзосаджалок, 3 жатки, 3 обприскувачі, опилювач тощо.

В наступні роки економіка колгоспу неухильно зростала. В 1950 році тільки посіви зернових досягли 1516 га, а технічних та овочевих культур — близько 600 га. До кінця четвертої п'ятирічки господарство хорішківської артілі, МТС і всього села було повністю відбудовано і за короткий час досягло значного розвитку. Провідну роль у дальшому зміцненні економіки села, як і раніш, відігравала МТС, яка на 1 січня 1955 року стала великим підприємством. Вона мала 80 тракторів, 41 зерновий комбайн, 15 автомашин, 12 локомобілів і нафтових двигунів, 13 електромоторів, багато різних сільськогосподарських машин і знарядь, необхідних для механізації виробничих процесів у землеробстві і тваринництві. У 1956 році було закінчено будівництво нової садиби МТС[1].

У 1958 році МТС реорганізували в РТС, а з червня 1961 року — відділення «Сільгосптехніка». Всі сільськогосподарські машини і знаряддя було продано колгоспам. Основною виробничою одиницею відділення «Сільгосптехніка» стала ремонтна майстерня, де є 4 токарні, свердлильні та стругальні верстати, 2 моторообкатувальні стенди та інші агрегати і споруди. Тут працюють кваліфіковані робітники (89 чол.) та інженерно-технічні працівники.

Роки семирічки були дальшим кроком у розвитку господарства артілі «Єдиний шлях», яка після укрупнення дістала назву «Перемога». Тепер це велике багатогалузеве господарство.

Особливо відчутних показників було досягнуто в перші роки семирічки. Так, у 1961 році колгоспники добилися значного підвищення врожайності зернових, технічних та городніх культур. У цьому році було зібрано з 1 га по 26,2 цнт озимої пшениці та понад 18 цнт жита.

Партійна організація, правління колгоспу приділили багато уваги розвитку тваринництва. На тваринницькі ферми пішли працювати комуністи та комсомольці. Було вжито заходів для зміцнення кормової бази, споруджено нові корівники, свинарники та інші приміщення. Завдяки всім цим заходам тваринництво успішно розвивалося. У 1961 році від кожної корови (в колгоспі було 44 корови) надоєно по 2156 кг молока. В тому році колгосп мав від тваринництва 126,6 тис. крб. доходу. Наступного року план продажу м'яса державі було виконано на 102 проц., молока — на 125 проц., яєць — на 104 проценти. У 1962 році колгосп зайняв перше місце в районі по добових надоях молока.

Гордістю колгоспу «Перемога» є люди. Імена кращих з них занесено в колгоспну Книгу пошани. Кілька років підряд очолює механізовану ланку по вирощенню кукурудзи без затрат ручної праці М. П. Коваленко. Ланка своєчасно і високоякісно проводить обробіток грунту і завдяки цьому добивається високих урожаїв кукурудзи.

Туди, де важче, завжди йде передова колгоспниця Н. С. Діденко, яка довгий час працювала ланковою, а тепер вона одна з кращих свинарок колгоспу.

---

[1] Газ. «За честь Батьківщини», 30 вересня 1956 р.

Двадцять п'ять років працювала свинаркою на фермі М. І. Кривоус. Зараз вона на заслуженому відпочинку. Її дочка Любов 16 років доглядає корів, з року в рік добиваючись високих надоїв молока. Внучка Меланії Іванівни — Надія після закінчення середньої школи теж пішла працювати на ферму дояркою.

Досягнення колгоспу в економічному розвитку позитивно відбилися на зростанні добробуту, освіти і культури трудівників села. На краще змінився і вигляд Хорішок. За післявоєнний час село повністю відбудували. Тут споруджено 422 житлові будинки — добротні, на фундаменті, з дерев'яною фарбованою підлогою, вкриті черепицею чи шифером, з великими вікнами. Навколо них посаджено фруктові дерева та декоративні кущі.

За роки семирічки у Хорішках зведено 3 магазини, приміщення для споживчої кооперації, їдальні, маслоцеху Козельщинського промкомбінату, швейної та шевської майстерень, перукарні тощо. У 1966 році закінчено будівництво Будинка тваринника з їдальнею.

У 1967 році завершено спорудження Будинку зв'язку, де встановлена АТС на сто номерів. Введення АТС в експлуатацію дав змогу налагодити зв'язок між усіма дільницями колгоспного виробництва та встановити телефони в будинках багатьох колгоспників.

У Хорішках є лікарня на 35 ліжок з родильним відділенням, рентгенкабінетом, лабораторією, обладнаною сучасною апаратурою, фізіотерапевтичний і зуболікарський кабінети. У лікарні працює 3 лікарі та 14 чол. середнього медперсоналу. Вони беруть активну участь у проведенні санітарно-освітньої роботи серед населення, виступають з бесідами і лекціями по радіо та в бригадних клубах.

У фізіотерапевтичному кабінеті сільської лікарні. Село Хорішки. 1966 р.

У післявоєнний час хорішківці доклали багато зусиль до того, щоб створити нормальні умови для навчання і виховання дітей. У роки війни окупанти дощенту зруйнували школу. У першому після визволення навчальному році (1943—1944 рр.) працювали тільки початкові класи. Заняття відбувалися в двох кімнатах. З наступного 1944—45 навчального року школа стала семирічною. За парти сіли 196 учнів, у т. ч. 64 учні V—VII класів[1]. Навчання провадилось усе ще в поганих умовах. Класні кімнати були тісні і незручні. Але в 1959 році було завершено спорудження нового двоповерхового будинку середньої школи, де є добре обладнані кабінети фізики, хімії, біології, механізації сільського господарства, а також бібліотека з фондом понад 4 тис. книжок.

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-5173, оп. 1, спр. 5, арк. 5.

Середня школа в Хорішках. 1966 р.

Хоровий колектив Хорішківського сільського клубу. 1965 р.

В наш час молодим громадянам Хорішок важко навіть уявити, що до революції близько половини жителів не вміло ні читати, ні писати. В 1966 році тут було 18 чоловік з вищою, 114 чоловік з середньою, 257 з семирічною освітою і жодного неписьменного. З села вийшли десятки кваліфікованих працівників. Серед них партійні і державні діячі, інженери, командири Радянської Армії, агрономи, вчителі, лікарі. Адже Радянська влада відкрила перед кожним працівником необмежені можливості для виявлення своїх здібностей, духовного зростання, вибору професії тощо. Син селянина-бідняка А. Д. Скаба, партійний і радянський діяч Української РСР, кандидат у члени Політбюро і секретар ЦК КП України; водить океанські лайнери син колишнього наймита І. І. Свірський; І. С. Гирман, син ветерана колгоспного руху в селі, нині полковник Радянської Армії. Колишні наймити пані Погорєлко та їх діти стали сільськими спеціалістами: інженерами, трактористами, механіками, шоферами. Своєю самовідданою працею вони звеличують рідну Батьківщину.

Першого «Фордзона» вивів колись на артільну ниву В. П. Стешенко, нині заслужений колгоспний пенсіонер. Його сини Олексій та Петро пішли дорогою батька. Вони стали колгоспними механізаторами. Петро тепер очолює тваринницьку ферму. Дочка Ольга працює свинаркою. Її самовіддана праця відзначена урядовою нагородою — медаллю «За трудову доблесть».

Колишній наймит І. У. Свірський одним з перших вступив у колгосп. Багато років він працював машиністом локомобіля біля молотарки та млина. Четверо його дітей при Радянській владі одержали вищу й середню освіту і самовіддано трудяться у народному господарстві; чимало потрудився для свого колгоспу С. П. Гирман. Його син комуніст М. С. Гирман вже вісімнадцять років працює механізатором.

Невпинно зростає культура жителів села. У сільському клубі завжди людно. Тут працює кілька гуртків художньої самодіяльності, стаціонарна кіноустановка.

У 1966 році в селі розпочато спорудження Будинку культури з залом на 400 місць та великим спортивним залом.

Відступаючи під натиском радянських військ, окупанти спалили приміщення бібліотеки, знищили книжковий фонд. У післявоєнний час створено нову бібліотеку, книжковий фонд якої у 1966 році налічував понад 7 тис. книжок. В селі працюють три пересувні бібліотеки і пункти видачі книжок у тракторній бригаді, на молочнотоварній фермі та свинотоварній фермі.

Жителі Хорішок свято зберігають пам'ять про борців за народну справу. Одна з головних вулиць села названа по імені першого голови ревкому Бо́гдана. В центрі села, в оточенні розлогих дерев, стоїть на постаменті бронзова фігура воїна-переможця. Це пам'ять про тих, хто загинув, захищаючи завоювання Жовтня у роки Великої Вітчизняної війни.

У новій п'ятирічці жителі Хорішок стануть свідками будівництва у відповідності з генеральним планом, до складання якого вже приступили проектні організації. Протягом перших років нової п'ятирічки буде зведено великий житловий будинок для спеціалістів сільського господарства, будинок механізаторів, нове приміщення контори колгоспу. Для робітників відділення «Сільгосптехніка» буде споруджено гуртожиток з їдальнею. Багато уваги приділяється будівництву побутових закладів. Заплановано спорудження колгоспної їдальні на 100 місць та продовольчого магазину за типовим проектом. Поряд з Будинком культури закладається парк на 1,5 га та стадіон.

Виросли й розквітли Хорішки. Щасливо живеться його жителям. І шлях до щастя відкрив їм Великий Жовтень.

А. С. ЧЕРЕВАНЬ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД КОЗЕЛЬЩИНСЬКОГО РАЙОНУ

БРЕ́УСІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від Козельщини. Населення — 1505 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Винники, Красносілля, Новоселівка, Олександрівка, Сухий Кобелячок, Сушки, Улинівка, Хмарине, Чапаєвка, Чечужине.

Колгосп «Ленінський шлях», центральна садиба якого міститься в селі, має 3850 га землі. Основний напрям — землеробство і продуктивне тваринництво. Вирощують озиму пшеницю, цукрові буряки. Розводять велику рогату худобу, свиней.

У Бреусівці — лікарня, середня школа. Тут учився відомий український письменник, лауреат Державних і Ленінської премії Олесь Гончар. Є бібліотека, історико-краєзнавчий музей, Будинок культури на 400 місць.

У 1905 році в с. Красносіллі відбулося селянське заворушення на чолі з лікарем Бреусівської лікарні Г. М. Якубовським. Антиурядовий виступ селян на чолі з Остапом Головком відбувся і в с. Улинівці.

В роки Великої Вітчизняної війни трудящі Бреусівки та інших сіл зібрали кошти на будівництво ескадрильї літаків «Полтавщина — переможцям».

У центрі села споруджено пам'ятники В. І. Леніну і воїнам, що загинули в роки Вітчизняної війни.

ВАСИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 7 км від райцентру. Залізнична станція Козельщина — за 7 км. Населення — 601 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишняки, Гайове, Зоряне, Олександрівка, Трудовик, Шепелівка.

Колгосп «Дружба», центральна садиба якого міститься в селі, має 2900 га земельних угідь. Основний напрям в рільництві — зерновобуряковий, в тваринництві — м'ясо-молочний.

У Василівці — восьмирічна школа, 2 бібліотеки, Будинок культури на 400 місць.

У період громадянської війни в селі діяла партизанська група, яку організував і очолив місцевий житель Л. П. Геращенко.

У Василівці народився І. К. Дряпаченко (1881—1936) — талановитий український художник.

ВИСО́КА ВАКУ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 15 км від райцентру, недалеко від річки Псла. Населення — 895 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Довге, Мар'янівка, Юрівка.

Колгосп ім. XXI з'їзду КПРС, центральна садиба якого міститься в селі, має 4433 га землі. Провідними ланками виробництва є рослинництво і продуктивне тваринництво. Вирощують зернові культури і цукрові буряки.

У Високій Вакулівці — восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 300 місць.

ГО́ВТВА — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі річки Псла (басейн Дніпра), біля впадіння в неї річки Говтви, за 30 км від районного центру. Найближча залізнична станція Ганнівка — за 30 км. Населення — 690 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бунялівка, Глибока Долина, Даньки, Киселівка, Плавні, Приліпка.

Герб села Говтва. 1782 р.

У селі — колгосп «Вітчизна», що має 2000 га земельних угідь. Напрям виробництва — зерновобуряковий. Розвинуте тваринництво.

У Говтві є школа, 2 бібліотеки, клуб, де діють гуртки художньої самодіяльності, стаціонарна кіноустановка. Працюють низові колективи ДТСААФ, ДСТ «Колгоспник».

Уродженець села О. Ю. Яценко — лауреат Ленінської премії, удостоєний цієї високої нагороди за роботи по поліпшенню костромської породи корів.

Говтва належить до найстародавніших поселень Полтавщини. Про неї згадується в літописі за 1097 рік. Наприкінці XI століття місто Голтов було визначним укріпленням Київської Русі на річці Пслі. Рештки укріплення-городища збереглися до наших часів. Поблизу села, на Шаргорі, збереглися 2 високі кургани та укріплення більш пізніх часів.

У 1615 році Говтва була козачим містечком, слободою. Селяни та козаки брали активну участь в антифеодальному селянсько-козацькому повстанні 1638 року, очолюваному Яковом Острянином (Остряницею). З 1648 року Говтва стала сотенним містечком Миргородського полку. В 1658 році відбулися бої між повсталим населенням і польсько-шляхетськими військами Ви-

Під озимину. Оранка в колгоспі «Вітчизна». 1966 р.

говського. З допомогою татар Виговський жорстоко придушив це повстання.

Під час війни проти шведських загарбників у 1708—1709 рр. у Говтві стояли полки генерал-майора Волконського, українські козаки, очолювані Д. Апостолом. Розміщені тут війська обороняли від шведів кордон до Псла і весь прилеглий район.

Проживаючи в сусідньому с. Мануйлівці, в 1897 році О. М. Горький відвідав Говтву. У тому ж році у двох номерах газети «Нижегородский листок» було надруковано його оповідання «Ярмарок у Голтві».

У 1918 році під керівництвом М. С. Піддубного на селі організувався партизанський загін, бійцями якого стали жителі Говтви С. П. Шолудько, Г. І. Григоренко, І. П. Брусенко, А. М. Карлаш, М. Г. Вусик. Незабаром група Піддубного влилася в загін Полтавської партизанської бригади під командуванням Я. Р. Огія, О. Лісовика та К. Матяша. У складі цього загону говтвянські партизани брали участь у боях за Кобеляки, Катеринослав та ін. міста України.

Під час Великої Вітчизняної війни комуністи Говтви П. К. Сірик, П. К. Костиренко та інші провадили серед населення підпільну роботу. Підпільники розповсюджували листівки, в яких розповідалося про наступальні дії наших доблесних військ, підтримували в людей віру в перемогу Радянської Армії.

ЛУТОВИ́НІВКА — село, центр сільської Ради. Відстань до райцентру — 4 км. У селі — залізнична станція Ганнівка. Населення — 2050 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бригадирівка, Ганнівка, Дзюбанівка, Жовтневе, Задовга, Калинівка, Майорщина, Миргородщина, Нова Україна, Оленівка, Рибалки, Чорноглазівка.

У Лутовинівці міститься колгосп ім. Ілліча, який має 2181 га земельних угідь. Провідними сільськогосподарськими культурами є пшениця, кукурудза, горох, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво.

У селі є медпункт, восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

У період громадянської війни на території сіл Бригадирівки, Ганнівки, Оленівки діяв партизанський загін під керівництвом місцевого жителя О. Д. Батиря. Багато мешканців Бригадирівки входило до партизанського загону, очолюваного Я. Р. Огієм.

НОВА́ ГАЛЕ́ЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру. Залізнична станція —Галещина. Населення — 538 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Велика Безуглівка, Верхня Жужманівка, Горбані, Комінтерн, Нижня Жужманівка, Солониця, Шевченки.

В Новій Галещині розташована біофабрика, що випускає біопрепарати для сільського господарства. Є ремонтний завод.

На території сільради міститься колгосп ім. Калініна, центральна садиба якого в с. Солониці. Колгосп має 5325 гектарів земельних угідь. Основна зернова культура — озима пшениця. В 1966 році з кожного з 1081 гектара зібрано її по 27,4 центнера. На кожні 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 261 центнеру молока та по 53 центнери м'яса. Допоміжні підприємства — 3 механічні млини, лісопильня, майстерня по ремонту сільськогосподарської техніки.

Діти жителів Нової Галещини вчаться у середній школі в селі Солониці. У Горбанях — восьмирічна школа.

Клуб біофабрики в Новій Галещині розрахований на 500 чоловік. В селі є дільнична лікарня.

Станція Галещина збудована в кінці XIX ст. на Харково-Миколаївській залізниці.

В 1958 році чотири села навколо станції були об'єднані в один населений пункт — Нову Галещину.

ПІ́СКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі річки Псла, за 18 км від районного центру. Найближча залізнична станція Козельщина — за 18 км. Населення — 915 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бутенки, Йосипівка, Книшівка.

Колгосп «Червоний партизан», центральна садиба якого міститься в селі, має 5829 га сільськогосподарських угідь. Вирощують зернові та технічні культури. Розвинуте тваринництво. Допоміжною галуззю є шовківництво.

У Пісках є восьмирічна школа, бібліотека.

Село засноване В. П. Капністом, батьком поета В. В. Капніста, на землях, пожалуваних йому царським указом 15 червня 1743 р.

Під час революції 1905 р. на знак протесту проти жорстокої експлуатації селяни Пісок спалили садибу і скирти хліба куркуля Шеремета. В роки громадянської війни в селі була створена партизанська група на чолі з С. Паськевичем.

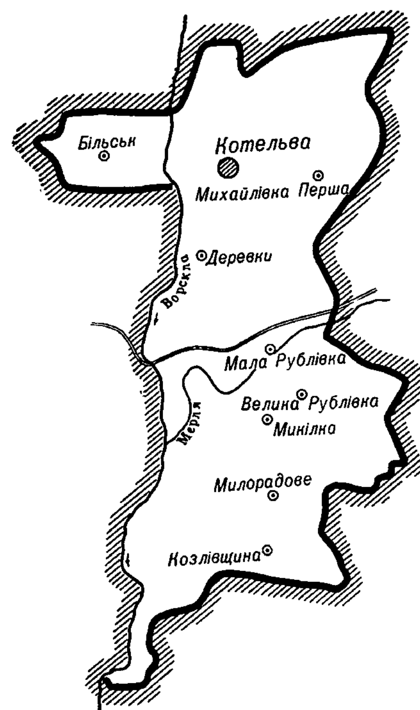
Біля села Бутенків виявлено поховання VIII—VII ст. до н. е. із спаленням, при якому були бронзові речі кінського спорядження та прикраси, стріли й залізні наконечники до списів.

ПРИГА́РІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на вододілі річок Псла і Ворскли, за 10 км від райцентру. Найближча залізнична станція Козельщина — за 10 км. Населення — 639 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Андрійки, Булахи, Бутоярівка, Калашники, Ольгівка, Осначі, Панасівка, Пашківка.

Колгосп «Радянська Україна», центральна садиба якого міститься в селі, має 4288 га сільськогосподарських угідь. Провідні культури — пшениця, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво.

У Пригарівці є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури.

КОТЕЛЕВСЬКИЙ РАЙОН

КОТЕЛЬВА́

Котельва — село, центр Котелевського району й однойменної сільської Ради, якій підпорядковані населені пункти Камінне, Михайлове, Чернещина. Село розташоване в лісостеповій частині Придніпровської низовини, на берегах річки Котельви, притоки Ворскли. До обласного центру Полтави — 64 км, до найближчої залізничної станції Охтирка — 35 км. Населення — 11 423 чоловіка.

Навколо Котельви, в радіусі 4—7 км, є кілька курганів-могил — Крючкова, Власкова, Гостра, Штанькова, Орлова і Маленька[1]. В XI—XII століттях на місці сучасної Котельви було слов'янське поселення. В 1239—1240 рр. його зруйнували татаро-монголи. Частина жителів загинула, а частина переселилася на північ та північний схід, у ліси.

Наприкінці XVI століття тут жили окремими хутірцями пасічники та мисливці[2]. В 30-х рр. XVII століття сюди переселилось багато селян і козаків із захоплених Польщею українських земель.

За переказами, одним з перших переселенців був заможний козак на прізвище Котел. Від нього ніби і пішла назва поселення. Дослідники ж пов'язують назву села з річкою Котельвою[3].

У 1648 році Котельва стала сотенним містечком Гадяцького полку. Козаки Котелевської сотні були активними учасниками народно-визвольної війни 1648—1654 рр. проти шляхетської Польщі. Вони брали участь в боях під Зборовом, Берестечком, Жванцем.

Є відомості, що після визвольної війни Котельва, поряд з іншими містечками й селами, розташованими навколо Гадяча, як і сам Гадяч, була передана російсь-

---

[1] Д. И. Багалей. Объяснительный текст к археологической карте Харьковской губернии. Труды XII археологического съезда, т. I, М., 1905, стор. 7.
[2] А. Г. Слюсарський. Слобідська Україна. Х., 1954, стор. 49.
[3] О. С. Стрижак. Назви річок Полтавщини. К., 1963, стор. 14.

ким урядом в особисте володіння Богдану Хмельницькому[1]. У другій половині XVII і на початку XVIII століття Котельва була однією з фортець, що захищали територію Слобідської України від грабіжницьких нападів кримських і ногайських татар. Вона була оточена глибоким ровом і високими валами. Над валом підносилися чотири великі дерев'яні башти. Містечко мало близько 200 дворів і 2 церкви[2]. Котельва відіграла значну роль у Північній війні.

Під час війни проти шведських загарбників котелевці не піддалися умовлянням зрадника Мазепи і лишилися вірними Росії. Петро I у спеціальному указі від 26 листопада 1708 року дякував козакам Котелевської сотні і всім жителям містечка за вірність і стійкість. В Указі говорилося: «Господин сотник і прочая старшина города Котельвы. Вы, ни на какие прелестные письма изменника богоотступника Мазепы не смотря, пребываете к нам, великому государю, верны постоянно. Того ради его царское величество вас, старшину и всех жителей города Котельвы, за вашу непоколебимую верность к его величеству милостиво похваляем им данным своим монаршим указом»[3].

В ніч на 27 січня 1709 року шведська армія розпочала похід на Слобідську Україну. Захопивши Опішню і пограбувавши її, Карл XII 29 січня рушив до Котельви. Козаки і селяни героїчно захищали містечко від шведських загарбників. Але сили були нерівні. Вдершись у Котельву, шведи майже повністю її зруйнували.

Після розгрому шведських загарбників під Полтавою, в якому брали участь і козаки Котелевської сотні, її було приєднано до Охтирського полку.

Коли полковий устрій на Україні було ліквідовано, Котельва ввійшла до складу Охтирського повіту Харківського намісництва (з 1780 по 1796 р.), з 1797 року Котельва — слобода Охтирського повіту Слобідсько-Української, а з 1835 — Харківської губернії.

Наприкінці XVIII століття Котельва була досить великим населеним пунктом. У 1773 році тут проживало понад 9 тис. чоловік. Основну масу населення становили військові обивателі — казаки і їх сім'ї (8433 чол.). Підданих селян (кріпаків) було 217, серед них поміщицьких — 190, монастирських — 27[4]. За свідченням сучасників «поміщицькі селяни перебувають на панщині і живуть бідно». Козаки теж «землі мають для продовольства дуже мало»[5].

Після скасування кріпацтва селяни одержали волю, але це була голодна воля. Замість максимальних наділів, які для Охтирського повіту були визначені «Положенням» в 3 десятини, поміщики виділили на ревізьку душу по 1 десятині. За цю десятину селянин мав щороку відпрацьовувати на пана 19 днів і сплачувати йому 2 крб. 80 коп. оброку. Після виходу на викуп він ставав невідплатним боржником держави. Малоземелля, високі податки змушували жителів шукати додаткових джерел для існування в кустарних промислах. У Котельві здавна розвивалися різні ремесла: чоботарське, ткацьке, ковальське, гончарне та інші. Котелевці майстрували також внутрішні замки для скринь, дуже міцні й надійні. Великого розвитку набуло кушнірство. У 1832 році тут було зроблено 5 тис. кожухів для продажу у Полтаві. Крім того, чимало їх було вивезено у Харків і Ромни. У самій Котельві щороку відбувалося 4 ярмарки. Сюди приїздили купці з усіх сусідніх губерній, жителі навколишніх сіл. Тисячі фур скупчувалися на базарній площі, заповнювали вузькі вулиці. Торгували хлібом, худобою, городиною, гончарним і мідним посудом тощо.

Місцеві поміщики вивозили на ярмарки не тільки сільськогосподарські продукти, але і вироби своїх напівкустарних підприємств. Так, у поміщика Матушин-

---

[1] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х роках XVII ст. К., 1960, стор. 92.

[2] «Харьковские губернские ведомости», 1857 р., № 45, стор. 389.

[3] Б. С. Тельпуховский. Северная война. М., 1946, стор. 91.

[4] Філіал ЦДІА УРСР у м. Харкові, ф. 399, оп. 1, спр. 1814, арк. 76 зв.

[5] А. Твердохлебов. Котельва. «Харьковский сборник», вып. 2. Х., 1888, стор. 121.

ського був невеличкий цегельний завод, на якому вироблялось до 30 тисяч штук цегли на рік. Її здебільшого продавали жителям Котельви і сусідніх сіл. У 1831 році в Котельві було пущено салотопний завод. Тут перероблялося до 200 голів рогатої худоби, що давало 800 пудів м'яса (солонини) і 600 пудів сала[1].

Починаючи з другої половини XVIII століття, Котельва стає одним з центрів розвитку чумацтва на Слобожанщині[2]. Котелевські чумаки добиралися до Волги й Кавказу, Азовського та Чорного морів, навіть до кордону Австрії. Деякі з них мали по 35 пар волів і могли привозити відразу по кількасот пудів солі, багато риби. У 1833 році в село, наприклад, було завезено солі на 50 тис. крб. Серед заможних чумаків особливо відзначався своїм багатством Іван Скляр.

Наприкінці XIX — на початку XX століття Котельва стала великим торговельно-ремісничим селом. У ткацькому промислі працювало близько 100 чоловік, у шевському — 150 чоловік, чинбарному — близько 200 майстрів. На місцевих ярмарках та на ярмарках Харкова, Полтави, Охтирки, Курська був великий попит на вироби котелевських ткачів та шевців (килими, шерстяні пояси, красиві добротні сукні) і бондарів (відра, діжки, бочонки, обручі тощо). На всю Полтавщину славився полив'яний посуд, що його робили котелевські гончари. Гончарним промислом в селі займалося 69 чоловік. Вони виробляли протягом року 138,5 тис. штук посуду. Кожний з гончарів заробляв у середньому 102 крб. на рік. Однак, щоб покрити виробничі затрати, прохарчуватися йому і сім'ї (з 4—5 чол.) він мусив мати не менше 115 крб. Гончари, як і переважна більшість інших ремісників, не вилазили із злиднів, а за їх рахунок наживалися скупники. Вони платили безпосереднім виробникам за сотню гончарного посуду від 1 крб. 20 коп. до 2 крб. 50 коп., а самі продавали по ярмарках по 5 крб. і дорожче.

Жили і працювали гончари в дуже тяжких умовах. Окремого приміщення для роботи вони, як правило, не мали. У жилій хаті і вироблявся посуд, і сушився. Тут завжди було брудно і вогко. Цвіль вкривала стіни. Через маленькі віконця ледве проникало світло. Повітря було насичено парами глини і свинцю. Взимку, при зачинених вікнах і дверях люди буквально задихалися. Не дивно, що майже всі гончари, їх дружина і діти хворіли на сухотку та ревматизм. Тільки влітку вони трохи оживали. Більшість гончарів та їх сімей у літні місяці займалися хліборобством. Але землі у них було обмаль. 9 господарств її зовсім не мали, у 30 було менше 1 десятини, у 29 — від 1 до 3 десятин і тільки у одного — 6 десятин. Не вистачало і тягла. Коней мало одне господарство з 4, рогату худобу і зокрема корів — одне з 8[3].

Гончари — не виняток. Більшість жителів Котельви терпіли гострий земельний голод. Половина господарств мали по 1—3 десятиниріллі, а у третини — його зовсім не було. Орендувати, а тим більше купити землю вони теж не могли, бо ціни на неї були дуже високі. Так, на початку XX століття 1 десятина в Охтирському повіті коштувала від 200 до 450 крб. Орендна плата за десятину становила від 25 до 35 крб. на рік[4]. Особливо бідували селяни, які цілком залежали від землі. Злидні котелевської бідноти були такі разючі, що в народі навіть склалася приказка — «Котельва́ попід віконню шкутильга»[5].

У пошуках засобів до існування безземельні і малоземельні селяни від сходу сонця і до вечора гнули спини на плантаціях цукрових буряків, які належали поміщикам і цукрозаводчикам. За ціле літо тяжкої, у повному розумінні, каторжної праці дорослий наймит-строковик одержував 60 крб., а жінки і підлітки — 40 крб.[6].

---

[1] Памятная книжка Харьковской губернии на 1866 год, составлена Я. Гоняховским, Х., 1866, стор. 36—37.

[2] І. С. Слабєєв. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні. К., 1964, стор. 90.

[3] Труды комиссии по исследованию кустарных промыслов Харьковской губернии, вып. III, Ахтырский уезд. Х., 1885, стор. 20—27.

[4] Харківський облдержархів, ф. 305, оп. 3, спр. 111, арк. 12—13.

[5] А. Твердохлебов. Котельва, «Харьковский сборник», стор. 121.

[6] Харківський облдержархів, ф. 305, оп. 3, спр. 111, арк. 14.

Власники плантацій жорстоко експлуатували робітників, які були «позбавлені найелементарнішого захисту суспільства і держави»[1].

Умови життя і праці «у строку» були жахливі. Земський лікар Подольський писав про Котельву: «Восени початок *розвитку тифу* звичайно помічається у *молоді, яка працює на бурякових плантаціях заможних селян*. Сараї, призначені для відпочинку й ночівлі робітників, у таких плантаторів дуже брудні, солома, на якій сплять, на кінець роботи перетворюється буквально в гній, бо ніколи не міняється: тут-то й розвивається вогнище зарази»[2].

На цукрових плантаціях працювало багато жінок і підлітків, які особливо страждали від важких умов праці. «Моя молодість зів'яла «в строку»,— розповідає 76-річна жителька Котельви В. Г. Лютенко.— Кожного року з перших днів весни наймалась я до економії. Клапоть землі, що був у батька, не міг прогодувати нашу сім'ю. Життя змушувало йти на заробітки. Все літо від зорі до зорі поневірялася на цукровій плантації. А ночували ми в полі, в куренях. Після вечері, було, ввійдеш до куреня, впадеш на гнилу солому і заснеш, як убита. А перед світанком прокинешся від холоду,— зубом на зуб не попадеш. Надворі, дивись, дощ пройшов — у курені вогко... Мало хто з дівчат повертався восени додому здоровим»[3].

Тяжкі хвороби — тиф, бешиха, туберкульоз, болотна пропасниця — не переводилися в цих краях. Щороку від них гинули сотні людей. Одна лікарня на 16 ліжок не могла обслужити всіх хворих Котельви і навколишніх сіл[4].

У слободі було 7 шкіл, але через злидні далеко не всі селяни мали можливість вчити своїх дітей. У кращому разі вони закінчували 1—2 класи.

У двох гімназіях і вищій початковій школі вчилися переважно діти заможних верств села — куркулів, багатих ремісників. Більшість жителів Котельви не вміли ні писати, ні читати. У 1915 році серед чоловіків було 13 процентів письменних, а серед жінок — 5 процентів. У спеціальних середніх і вищих учбових закладах навчалося всього 3 жителі Котельви. Газети одержували тільки староста, урядник, піп і один з куркулів. У Котельві була лише одна маленька бібліотека, яка розміщувалася в найманому приміщенні.

Позбавлені землі, придушені податками, жорстоко експлуатовані поміщиками і куркулями, трудящі Котельви не раз піднімалися на боротьбу проти гніту і безправ'я. В період революції 1905—1907 рр. тут відбулися селянські заворушення.

Активну революційну пропаганду серед жителів Котельви проводив місцевий учитель Й. М. Федченко, якого з розпорядження харківського губернатора в 1907 році було звільнено з посади «за неподходящий образ мыслей». Але населення відстояло його. В 1905—1906 рр. в Котельву часто приїздив Г. З. Кашуба, що народився і виріс у цьому селі, а згодом працював на заводах у Петербурзі, Миколаєві та інших містах. Від нього селяни дізнавалися про революційний рух у Росії. Періодично привозив у село листівки Г. П. Прядка, що працював на заводі в Харківській губернії[5].

Житель Котельви О. А. Салашний 20 липня 1906 року брав активну участь у збройному повстанні матросів і солдатів Кронштадта, за що військовим судом був засуджений на 3 роки каторжних робіт.

У 1916 році розорені війною селяни Котельви, підтримані робітниками, знову піднялися на боротьбу. Вони виступили проти нескінченних поборів, дедалі зростаючої дорожнечі та спекуляції, вимагали розподілу поміщицьких земель.

Після повалення самодержавства в лютому 1917 року у котелевців з'явилася надія, що вони нарешті одержать землю. За наказом Тимчасового уряду всюди

---

[1] Див. В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 247.

[2] Там же.

[3] Газ. «Радянська Україна», 21 січня 1966 р.

[4] Отчет о составе деятельности земской медицины в Ахтырском уезде за 1912 г. X., 1913, стор. 32, 33.

[5] «Український історичний журнал», 1963, № 5, стор. 46.

створювалися земельні комітети. У квітні такий комітет був організований і в Котельві. Діяв він при волосній управі. Однак дуже швидко селяни і ремісники зрозуміли, що їх надії марні, бо і в управі, і в комітеті засіли самі поміщики і куркулі.

Тільки Велика Жовтнева соціалістична революція розв'язала земельне питання на користь трудящого селянства. Звістку про перемогу соціалістичної революції в Петрограді котелевці одержали по телеграфу з Харкова наприкінці жовтня 1917 року.

У боротьбі за встановлення Радянської влади в Котельві велику роль відіграли солдати-фронтовики і особливо С. А. Ковпак, Г. З. Кашуба, А. В. Радченко та ін. У перших числах січня 1918 року вони організували в селі червоногвардійський загін з фронтовиків і революційно настроєних селян, обрали революційний штаб на чолі з С. А. Ковпаком. Наступного дня зібралися в лісі за 5 км від Котельви. Із 120 бійців загону тільки 70 мали гвинтівки, револьвери, мисливську зброю. За наперед розробленим планом вони розділилися на кілька груп і рушили до села. Швидко роззброївши варту, червоногвардійці захопили приміщення волосної управи, пошти тощо.

«Здобувши перемогу,— згадує С. А. Ковпак,— вдарили у дзвони. На площі зібралося кілька тисяч чоловік. Всі... з великою радістю зустріли повідомлення про те, що віднині і назавжди вся влада в Котелевській волості належить народові»[1]. Тоді ж було створено волосний революційний комітет. Його головою став А. В. Радченко, заступником — Г. З. Кашуба. С. А. Ковпак очолив земельну комісію.

Взявши владу у свої руки, ревком почав брати на облік землі поміщиків, багатих орендарів та куркулів і розподіляти їх серед безземельних та малоземельних селян. Однак ця важлива робота не була завершена. У лютому 1918 року на Україну вдерлися австро-німецькі війська, закликані буржуазно-націоналістичною Центральною радою. При наближенні німецьких загарбників до Котельви тут був сформований загін Червоного козацтва з 120 кіннотників. Його очолювали С. А. Ковпак (начальник штабу) і Г. К. Бородай (комісар)[2]. У березні 1918 року цей загін до останньої можливості обороняв село. Після захоплення його німецькими військами він відступив на північ і разом із червоногвардійцями М. Руднєва вів бої проти ворога під Конотопом і Бахмачем[3].

Однак і після окупації Котельви її населення не припинило боротьбу. Було організовано котелевську партизанську групу, до складу якої увійшли О. А. Ковпак (брат С. А. Ковпака), М. Г. Луговий, Г. С. Тертишний, Г. З. Кашуба, Г. К. Саєнко, С. В. Балановський, Й. О. Салашний та інші[4]. Партизанська група діяла в місцевих лісах, здійснюючи нічні напади на німецькі гарнізони і загони гетьманців.

Радянську владу в Котельві було відновлено у січні 1919 року. І відразу ж революційний комітет на чолі з А. В. Радченком розпочав роботу по ліквідації тяжких наслідків хазяйнування в селі німецьких окупантів і петлюрівців. Велику допомогу йому

Уродженець села Котельви двічі Герой Радянського Союзу С. А. Ковпак (фото 1942 р.).

Г. З. Кашуба, А. В. Радченко,— активні учасники боротьби за встановлення і зміцнення Радянської влади в Котельві.

---

[1] С. А. Ковпак. Из дневника партизанских походов. М., 1964, стор. 18.
[2] «Український історичний журнал», 1963 р., № 2, стор. 92.
[3] Ю. Я. Белан. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 г. К., 1960, стор. 116.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-4038, оп. 1, спр. 28, арк. 178—180.

подавав комітет бідноти, який очолював М. С. Мироненко, член РСДРП(б) з 1905 року. Спираючись на бідноту, ревком реквізував у куркулів лишки хліба і роздав найбіднішим селянам та сім'ям червоноармійців. Для боротьби з тифом відкрили пароформалінову камеру, у Харкові закупили медикаменти. В селі було організовано пролетарський клуб ім. Леніна[1].

Проте денікінці, які в липні 1919 року захопили село, перервали мирне будівництво. Білогвардійці вчинили жорстоку розправу над жителями Котельви. Вони схопили і розстріляли А. В. Радченка, Г. З. Кашубу та деяких інших членів ревкому[2]. Не скорившись ворогові, багато жителів Котельви пішли в партизани. Вони брали участь в обороні переправи через річку Ворсклу біля села Куземиного, у боях в районі Ворожби[3].

У грудні 1919 року частини Червоної Армії визволили Котельву від денікінців.

25 січня 1920 року в селі був організований комуністичний осередок у складі 7 співчуваючих[4], а влітку в ньому вже налічувалося 9 членів партії і 11 кандидатів. До нього входили селяни-бідняки С. Ю. Гнилосир (секретар), В. М. Бондарець, Т. С. Чикалов, М. Ф. Баско та ін.[5]. У березні того ж року в селі був створений і комсомольський осередок у складі 6 чоловік. Партосередок і волосна Рада, обрана навесні 1920 року, проводили велику роботу по наділенню бідняків землею і реманентом, відібраними у поміщиків і куркулів-глитаїв, вживали заходів до своєчасного проведення весняної посівної кампанії. Було створено кілька майстерень по ремонту сільськогосподарського реманенту, селянам-біднякам, які не мали чим засіяти свої поля, видано 159 пудів пшениці, 220 пудів жита, 60 пудів проса, 470 пудів вівса. Чимало хліба, сала, олії було виділено сім'ям червоноармійців і інвалідам війни. Котелевці своєчасно розрахувалися з державою по продрозверстці. На початку липня 1920 року в селі створений комітет незаможних селян, який очолив місцевий бідняк І. Н. Кривобок. Комнезам допомагав радянським органам наділяти землею безземельних і малоземельних селян, реквізувати в куркулів і спекулянтів лишки хліба і розподіляти серед бідноти. Члени КНС взяли активну участь у «Тижні хворого і пораненого червоноармійця», що проводився у другій половині липня. Вони зібрали серед жителів Котельви і внесли у фонд допомоги пораненим бійцям 69,5 тис. карбованців. Під час проведення «Тижня селянина» 160 незаможників працювали на ремонті шкіл, лікарні, а також шляхів[6].

Разом з партійним осередком села комнезам проводив велику роботу по організації боротьби з куркульськими бандами, що діяли на території Охтирського повіту. Особливо тривожно було в районі Котельви влітку 1920 року, коли тут лютувала банда Пустовіта. У липні 1920 року, за завданням повітового комітету партії, у Котельві було сформовано ескадрон з незаможних селян, на чолі якого поставлено волосного військового комісара А. Г. Васильченка. На світанку 29 липня 1920 року, скориставшись з того, що волосний комісар з ескадроном вийшов на операцію в район села Рублівки, бандити налетіли на Котельву. Начальник сільської міліції Д. М. Чигай, його помічник Ф. В. Трикоз і 28 міліціонерів вступили в нерівну боротьбу із бандитською зграєю. Всі герої загинули. На початку вересня силами ескадрону незаможних селян та 72-го полку внутрішньої служби Південного фронту банду Пустовіта було знищено[7]. Однак боротьба з бандитизмом три-

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 4, спр. 71, арк. 24 зв.; спр. 72, арк. 13 зв.

[2] Газ. «Соціалістична праця», 3 червня 1961 р.

[3] Газ. «Правда Украины», 25 січня 1946 р.

[4] Газ. «Известия», орган Охтирського повітового виконкому Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів і повітового комітету КП(б)У, 21 лютого 1920 р.

[5] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 250, арк. 21, 25.

[6] Газ. «Известия», 24 березня 1920 р.

[7] Газ. «Соціалістична праця», 22 лютого 1959 р.

вала аж до 1922 року. У грудні 1920 року, відбиваючи напад на Котельву куркульської банди, загинули бійці охоронного ескадрону П. Бородай і О. Семесько[1]. У цьому бою було знищено 6 бандитів, а решту розігнано. Ламаючи опір класового ворога, переборюючи нечувані труднощі — голод, холод, хвороби,— трудящі Котельви успішно відбудовували господарство, закладали фундамент нового щасливого життя. У 1921 році в селі було в основному завершено переділ землі. Безземельні і малоземельні селяни одержали від Радянської влади 2465 десятин землі, яка до революції належала поміщикам, церкві, куркулям[2]. Для допомоги бідноті реманентом створено прокатний пункт. Того ж року відкрито сільськогосподарську школу. В 1922/23 році в ній навчалося 60 чоловік. Вона мала своє господарство, в якому налічувалося 152 десятини землі, 5 коней, 4 воли, 6 корів і телят, 12 свиней. 15 вересня 1924 року в селі був організований перший ТСОЗ — «Ранок», у який увійшло 20 бідняцьких господарств. Товариство мало 46,5 десятини землі, одного коня, 4 корови, 1 плуг, 5 борін. Через 4 роки створюється ТСОЗ ім. XV з'їзду ВКП(б). Головою цього товариства був О. К. Сторокожко[3].

З другої половини 1929 року селяни Котельви масами рушили до колгоспів. На 1 лютого 1930 року було усуспільнено 15 проц. ріллі, а до кінця року — вже 65 проц. Протягом січня—лютого в селі створюються ТСОЗи ім. Першого травня, ім. 12-річчя Червоної Армії, «Вільний степ», ім. 8-го Березня та інші. Того ж року вони були переведені на статут сільгоспартілей. Всього за період колективізації в Котельві організовано 15 колгоспів — ім. Леніна, ім. Шевченка, «Червоний маяк» та ін. За ними було закріплено 21 985 га землі.

Соціалістична перебудова села відбувалася в умовах гострої класової боротьби. Як відзначала газета «Більшовик Полтавщини», куркулі Котельви, об'єднавшись з релігійниками і сектантами, чинили шалений опір колективізації, «намагалися різними брехнями та агітацією перетягти на свій бік бідноту та середняцтво». Зазнавши в цьому невдачі, куркулі змінили тактику і спробували протягти своїх людей до колгоспів і сільради, щоб розвалювати їх зсередини. І подекуди це їм вдавалося. До сільради проліз сектант Гапоненко і колишній церковний староста Солодуб. Але селяни викрили і знешкодили ворогів.

Велику допомогу у боротьбі з куркульством, організаційному зміцненні колективних господарств подавав трудівникам Котельви політвідділ МТС, створеної у 1932 році[4]. Поступово сільгоспартілі ставали на ноги. Зростала механізація сільськогосподарських робіт, підвищувалася врожайність зернових і технічних культур. Чудовими майстрами високих урожаїв славилася Котельва. Так ланка Груні Пономаренко у 1936 році зібрала по 600 цнт цукрових буряків з кожного га посіву. По 500 і більше цнт цукрових буряків збирала ланка Марини Глоби.

Добре працювали підприємства місцевої промисловості — цегельний завод, райпромкомбінат тощо. Зростало і впорядковувалося село. Все менше лишалося хат під стріхою. В Котельві були пошта, телеграф, лікарня на 75 ліжок, 9 шкіл, 3 клуби тощо. У 1941 році сільрада асигнувала на впорядкування села 32 тис. крб. Планувалося посадити сквери, садки, замостити вулиці, зробити тротуари. Однак війна перешкодила здійсненню цих планів. З перших днів Великої Вітчизняної війни понад 3 тис. жителів Котельви пішли на фронт. Ті, що лишилися, працювали не покладаючи рук для фронту для перемоги. З наближенням до Котельви гітлерівців 18 тракторних бригад Котелевської МТС у складі 50 машин на світанку 15 вересня 1941 року вирушили на схід, до Воронезької області.

---

[1] Газ. «Известия», 12 грудня 1920 р.

[2] Харківський облдержархів, ф. Р-432, оп. 1, спр. 133, арк. 20.

[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 27, оп. 2, спр. 294, арк. 6.

[4] Д. Пархоменко. З минулого села Котельви. Газ. «Соціалістична праця», 19 вересня 1957 р.

9 жовтня 1941 року село було окуповане німецько-фашистськими загарбниками. Катування, тортури і смерть принесли вони радянським людям. Гітлерівці розстріляли 20 жителів Котельви. Для боротьби з окупантами котелевські комуністи організували партизанські групи. До них увійшли Д. А. Наливайко, І. Ф. Забашта, Я. Л. Даниленко, І. Я. Лапа, П. І. Токар, Д. В. Фесак, Х. Я. Підкуйко, С. К. Головань та інші.

Партизани проводили диверсійну роботу в тилу ворога: перешкоджали загарбникам вивозити в Німеччину молодь і награбовані сільськогосподарські продукти, палили скирти хліба, руйнували мости, телефонну лінію, що зв'язувала Котельву з Охтиркою, Опішнею та ін., готували населення до повстання проти окупантів. 12 партизанів потрапили до рук фашистських катів і загинули смертю хоробрих (1941 р.)[1]. Але ті, що лишилися живими, не припиняли боротьби.

Активну допомогу народним месникам і Радянській Армії подавали жителі Котельви. Член КПРС П. Г. Троцький через свою дружину, яка працювала куховаркою у німецького коменданта, дізнавався про відправку до Німеччини людей, а також награбованого майна, й передавав ці відомості партизанам. Колгоспниця М. І. Ус влітку 1943 року тривалий час переховувала двох поранених радянських воїнів, а після одужання вночі провела до лінії фронту. Колгоспниця М. К. Деркаченко з жовтня 1941 по січень 1942 року систематично постачала партизанам продукти харчування й одяг.

Незабаром настав час визволення. Доблесні радянські воїни 20-го гвардійського стрілецького корпусу під командуванням генерал-майора М. Бирюкова при підтримці танків, артилерії та авіації 26 серпня 1943 року розпочали бої за визволення села. Вони точились дві доби. Село кілька разів переходило з рук в руки. Остаточно воно було визволене 9 вересня 1943 року. Особливо відзначився в цих боях 22-й гвардійський повітряно-десантний полк. Самовіддано боролися на фронтах Вітчизняної війни і воїни-котелевці. Понад тисячу з них уряд нагородив орденами і медалями Радянського Союзу.

Після визволення Котельви її трудівники доклали багато праці до відбудови села. Окупанти зруйнували і спалили близько 4 тисяч житлових будинків, 2,5 тис. господарських приміщень, культурні заклади, розграбували господарства колгоспів. З колгоспних ферм гітлерівці вивезли 4,5 тис. коней, 7 тис. голів великої рогатої худоби. Так, на час визволення у колгоспі ім. Будьонного не було жодного коня, жодної корови або свині (до кінця року він придбав 4 волів та 8 телят), в артілі ім. Димитрова лишилося тільки троє телят, у колгоспі ім. Сталіна — 2 корови і троє коней, у колгоспі ім. Леніна — четверо волів і 8 робочих коней[2]. Уся тяжка праця по відбудові артільних господарств лягла на плечі жінок, старих та підлітків. У колгоспі ім. Сталіна із 104 працездатних чоловіків було 8, в артілі ім. Димитрова працювало 90 жінок, 26 підлітків і 13 чоловіків. В інших колективних господарствах було те саме.

Багато труднощів довелося подолати трудівникам Котельви, поки вони поставили на ноги сільгоспартілі. Але люди працювали не покладаючи рук, і колгоспи рік у рік міцніли. Так, якщо в 1944 році члени артілі ім. XV з'їзду ВКП(б) зібрали 104 цнт озимої пшениці, то наступного року вже 1378 цнт, а всього зерно-бобових — 5700 цнт. На час закінчення війни вони відбудували корівник і свинарник на 100 голів кожний, стайню на 50 голів, кузню, майстерні. У 1950 році було зібрано озимої пшениці 7474 цнт, а всього зерно-бобових — 23 274 цнт. Колгосп мав 415 голів

---

[1] Звіт про бойову діяльність партизанського загону, який діяв у районі Котельви Полтавської області з 10 вересня 1941 по 10 березня 1943 року.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-4659, оп. 1, спр. 3, арк. 1—5.

Група колишніх путивльських партизанів на батьківщині С. А. Ковпака в с. Котельві (19 вересня 1948 р.).

великої рогатої худоби, 200 свиней. Споруджено 3 корівники, свинарник, пташник на 1000 голів, 5 зерносховищ і стільки ж овочесховищ, 40 парникових рам. Через 3 роки артіль мала 544 голови великої рогатої худоби, 300 овець, 2 тис. штук птиці.

У 1945 році колгосп ім. Леніна зібрав озимої пшениці 515 цнт (проти 57 цнт у 1943 році), а всього зерно-бобових 3993 цнт (проти 2500 цнт у 1943 році). Особливо успішно почала розвиватися артіль ім. Леніна після того, як у 1950 році до неї приєдналися колгоспи ім. Шевченка та ім. 12-річчя Червоної Армії. Укрупнене господарство мало 4,9 тис. га землі, в т. ч. орної — 3,4 тис., 2 цегельні заводи, 2 столярні і 2 обозні майстерні, 3 кузні, 30 різних господарських будівель. Того ж року члени артілі (працездатних 797 чоловік) зібрали 7,8 тис. цнт озимої пшениці, 6,5 тис. цнт жита, а всього зерно-бобових — 24,6 тис. цнт. Порівняно з 1945 роком майже в 7 разів збільшилося поголів'я великої рогатої худоби (з 92 до 618), у 70 разів — свиней (з 7 до 486), більше ніж в 10 разів — овець (з 17 до 192), у 7 разів — кількість птиці (з 256 до 1798 штук). У 1950 році колгосп одержав від рільництва і тваринництва більше ніж 1,5 млн. крб. доходу. Його неподільний фонд становив 1,3 млн. карбованців.

Великим і прибутковим господарством стала артіль ім. Жданова, створена у 1950 році на базі колгоспів «Червоний маяк», ім. 1 травня і «Шлях Жовтня». Вона мала близько 3,6 тис. га землі, 2 цегельні заводи, 3 кузні, столярно-теслярську майстерню, 40 різних громадських будівель. Того ж року колгоспники артілі зібрали 17 тис. цнт зерно-бобових. На фермах колгоспу налічувалося 485 голів великої рогатої худоби, 115 коней, 376 свиней, 200 овець, 1,5 тис. штук птиці. Грошові доходи перевищували 850 тис. крб., а неподільний фонд становив 794 тис. карбованців[1].

Крім цих двох укрупнених колгоспів, в Котельві було ще 3 артілі — «Маяк» із земельною площею 3,8 тис. га, ім. XV з'їзду ВКП(б) — 3,4 тис. га і ім. Червоної Армії — 2,7 тис. га.

На базі широкого впровадження механізації і застосування мінеральних добрив у колгоспах рік у рік зростає врожайність сільськогосподарських культур. Так в артілі ім. Леніна у 1958 році було зібрано по 15,9 цнт зернових культур і 273,8 цнт цукрових буряків з кожного гектара, а у першому році нової п'ятирічки відповідно — 24,7 цнт і 280 центнерів. У 1966 році на полях колгоспу працювало 27 тракторів, 12 комбайнів, 18 вантажних автомашин. Сільськогосподарські угіддя перевищували 6100 га.

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-4629, оп. 1, спр. 2, арк. 1—10.

Успішно розвивається громадське тваринництво. У 1958 році тут налічувалося 1464 голови великої рогатої худоби, в т. ч. 540 корів, а на кінець 1966 року поголів'я великої рогатої худоби збільшилося до 2311, в тому числі корів — 734. У 1966 році в артілі на сто га сільськогосподарських угідь вироблено 306,7 цнт молока, 66,7 цнт м'яса (у живій вазі). У 1966 році колгосп одержав 1 млн. 642 тис. крб., а неподільний фонд його перевищив 1 млн. 237 тис. карбованців. З піднесенням і зміцненням економіки артілі зростає і оплата праці її членів.

Вартість трудодня в колгоспі становила у 1955 році 41 коп., у 1957 — 70 коп., у 1964 — 1 крб. 20 коп. З 1966 року в артілі запроваджено гарантовану грошову оплату. Колгоспники одержали на один людино-день в середньому по 3 крб. 95 копійок.

Візьмемо хоча б сім'ю ланкової Є. Н. Дроб'язко. В ній 4 чоловіка. На колгоспних ланах працює Євдокія Наумівна, її чоловік і свекруха, син навчається в технікумі й одержує стипендію.

У 1965 році ланка Є. Н. Дроб'язко зібрала по 306 цнт цукрових буряків з га. Родина її одержала понад 1100 крб. і 13 цнт хліба, а як додаткову оплату — ще 21 кг олії, 4 цнт кукурудзи, 350 кг цукру, 337 кг картоплі і 300 карбованців. У перерахунку на гроші річний заробіток сім'ї становить 1925 карбованців. На один людино-день ланкова заробила по 5 крб. 84 копійки. Сім'я Євдокії Наумівни має новий будинок, корову, свиней, птицю. Заможно живуть усі колгоспники, які сумлінно працюють у громадському господарстві.

А ось показники господарської діяльності колгоспу «Маяк». Збір зернових культур у 1966 році тут становив 22,2 цнт з га, а цукрових буряків — 328 центнерів. Колгосп має 1476 голів великої рогатої худоби, в т. ч. корів — 536. На 100 га сільськогосподарських угідь у 1966 році вироблено 68,2 цнт м'яса (в живій вазі), 490,3 цнт молока.

Керують сільгоспартілями «Маяк» та ім. Леніна досвідчені організатори колгоспного виробництва, вихідці з місцевих бідняцьких родин, А. В. Матюшенко і П. З. Вишняк. Ось уже понад 15 років змагаються і дружать два ветерани війни та мирної праці, і це допомагає їм добиватися чудових господарських показників. У 1966 році вони нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора.

Значних господарських успіхів добилися і інші колгоспи Котельви.

Чудові люди живуть і працюють в Котельві. Із забитої нестатками і виснажливою працею батрачки виросла до активіста свого села, рідного колгоспу комуністка В. Г. Лютенко. Багато разів її обирали депутатом сільради, членом правління артілі, засідателем народного суду. Як і личить комуністові, вона завжди була в перших рядах сільських трудівників. Зараз В. Г. Лютенко на заслуженому відпочинку, пенсіонерка.

Близько 30 років тому вперше сіла за кермо трактора «Універсал» колгоспниця артілі ім. Леніна член КПРС А. І. Дрижирук. Досвідчена трактористка наполегливо вчить молодь своєї професії, прищеплює їй любов до техніки. За сумлінну багаторічну працю Дрижирук нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора, а в грудні 1965 року — орденом Леніна. Орденом Леніна нагороджено також бригадира цієї ж артілі П. Г. Яська.

З 1947 року працює трактористом у колгоспі ім. XV з'їзду ВКП(б) комуніст Я. Я. Салашний. В 1966 році йому присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці. Він був делегатом XXIII з'їзду компартії України. У 1966 році на своєму тракторі він зорав 1939 га (у переведенні на умовну оранку) при плані 1500 га, зекономивши при цьому 2 тис. кг пального.

Член КПРС М. Я. Волошина понад десять років працює в колгоспі ім. Жданова дояркою. В 1966 році вона надоїла по 3347 кг молока від кожної закріпленої за нею корови. На її досвіді вчаться й інші доярки, дехто з них уже став справжнім майстром своєї справи. Це О. О. Гнатовська, М. О. Пас, В. І. Кравченко. За досягнуті успіхи в розвитку тваринництва М. Я. Волошина Указом Президії Вер-

Котельва. Вулиця Жовтнева.

ховної Ради СРСР в березні 1966 року нагороджена орденом Леніна, а її учениця О. О. Гнатовська — медаллю «За трудову відзнаку».

За успіхи, досягнуті в підвищенні врожайності зернових культур, цукрових буряків і розвитку тваринництва, у 1966 році Президія Верховної Ради СРСР нагородила орденами та медалями Радянського Союзу 72 колгоспників Котельви.

Багато передовиків виробництва працює і на підприємствах місцевої промисловості, яка у післявоєнні роки набула значного розвитку. Тут побудовано сирзавод, харчокомбінат з мукомольним і олійним цехами, овочепереробний цех заготконтори, черепичний, валяльний і деревообробний цехи райпромкомбінату і комбінат побутового обслуговування.

В Котельві працюють 2 цегельні заводи, районне об'єднання «Сільгосптехніка», контора Котелевського лісництва, дільниця нафторозвідки. Виробництво продукції місцевої промисловості Котельви швидко зростає. Тільки за роки семирічки її обсяг збільшився в 1,5 раза.

План першого року нової п'ятирічки підприємства виконали успішно, виробивши продукції на 3 млн. 991 тис. карбованців.

Боротьбу котелевських трудівників за піднесення сільськогосподарського і промислового виробництва очолюють 27 первинних партійних організацій. Вони об'єднують 461 комуніста. У колгоспах працюють 146 членів КПРС, з них в рільництві — 58 чоловік (39,7 проц.), у тваринництві — 49 (33,5 проц.). Вірними помічниками партійних організацій у їх роботі по комуністичному вихованню трудящих є комсомольці. У 29 комсомольських організаціях Котельви налічується 1083 члени ВЛКСМ.

Велику роботу проводить Котелевська сільська Рада депутатів трудящих. У 1965 році виконком Ради розробив дворічний план впорядкування Котельви. За цим планом в селі здійснюється широке житлове будівництво. Протягом 1966—1967 рр. тут споруджено 118 житлових будинків, в т. ч. 2 двоповерхові на 28 квартир. Проводиться будівництво широкоекранного кінотеатру, дитячого садка-ясел на 140 місць, великого продмагу, клубу в колгоспі ім. XV з'їзду ВКП(б) на 200 місць. Дорога з твердим покриттям і мостом через Ворсклу з'єднає Котельву з Полтавою. На честь 50-річчя Радянської влади закладено 3 парки і алея.

Центральна вулиця розширюється і асфальтується, інші — забруковуються, будуються тротуари. По вулицях курсують автобуси і таксі. Ще кілька років тому в селі тільки мріяли про водопровід, а зараз він уже діє. Міцно входять у побут електрика та газ. Закінчується електрифікація від державної мережі колгоспів,

промислових підприємств, культурно-освітніх закладів. Уже в 1970 році всі виробничі процеси в колгоспах будуть електрифіковані. До послуг трудящих — 25 магазинів, чайна, кілька побутових майстерень. Три роки тому в центрі села виріс комбінат побутового обслуговування, а в 1966 році відкрився продовольчий магазин «Берізка», обладнаний холодильними установками. Рік у рік зростає торговельний оборот Котелевського споживчого товариства. За семирічку він збільшився в 1,6 раза, а за перший рік п'ятирічки — в 1,9 раза. На свої невпинно зростаючі доходи трудівники села купують все більше коштовних речей. У 1966 році вони придбали 46 холодильників, 37 телевізорів, 22 радіоприймачі і радіоли, 124 пральні і швейні машини, 6 мотоциклів і моторолерів, 549 велосипедів, 690 годинників. За даними на 1967 рік котелевці мали 21 легкову автомашину, 200 мотоциклів, понад 6 тис. велосипедів, 1170 радіоприймачів, радіол, близько 200 телевізорів.

Добре налагоджено медичне обслуговування населення. В Котельві є районна лікарня на 100 ліжок, протитуберкульозний диспансер, поліклініка, жіноча і дитяча консультація, зубопротезна лабораторія, аптека. В цих закладах працює 20 лікарів і 66 чоловік середнього медичного персоналу. Великою повагою у котелевців користуються лікар В. В. Стаєцький і акушерка Г. П. Спориш. У 1966 році вони нагороджені медаллю «За трудову відзнаку». Невпинно підвищується загальноосвітній і культурний рівень жителів Котельви. В селі налічується 9 шкіл, з них — 2 середні, 3 восьмирічні, 2 початкові, вечірня і заочна школи робітничої молоді. В них навчаються 2230 учнів і працюють 147 кваліфікованих педагогів; 17 учителям присвоєно звання «Відмінник народної освіти».

Приємно сьогодні подивитись на котелевські школи. Всюди чистота, квіти. Всі приміщення електрифіковані, радіофіковані. В навчальному процесі широко використовуються кіноапарати, магнітофони.

Після закінчення школи чимало молоді села йде вчитись далі. 213 юнаків і дівчат навчаються у вищих і середніх спеціальних учбових закладах країни. Закінчивши вузи, багато молодих спеціалістів повертається до рідного села. Загін інтелігенції села налічує 324 чоловіки, з них 26 агрономів, 17 зоотехніків, 24 інженери[1].

Жителі Котельви, і особливо її інтелігенція, люблять і цінують книги. Серед майже 100 тисяч книжок, які мають 19 бібліотек села, кожний знаходить собі те, що його цікавить. Систематично читають котелевці періодичну пресу. Понад 12,7 тис. примірників газет і журналів передплачували вони в 1966 році.

Щовечора дзвенять молодими голосами районний Будинок культури і 8 колгоспних та сільських клубів. Іде підготовка до огляду-конкурсу художньої самодіяльності, присвяченого 50-річчю Радянської влади. Хорові колективи, танцювальні ансамблі, духові оркестри, драмгуртки готують цікаві програми. У Будинку культури діє постійний кінолекторій, влаштовуються тематичні вечори, диспути, шахові турніри тощо.

Чимало любителів живопису збирається в картинній галереї Будинку культури. Більшість художників — місцеві аматори. Їх твори відображають красу сучасної Котельви, її трудівників.

Цікавий матеріал про минуле і сучасне села знаходять відвідувачі в 3 народних музеях. Найкращий з них — історико-краєзнавчий музей колгоспу ім. Жда-

[1] Газ. «Радянська Україна», 16 січня 1966 р.

Районна лікарня в с. Котельві.

Свято мистецтва у Котельві. Виступають учасники художньої самодіяльності с. Милорадового (червень 1965 р.).

нова, заснований учителькою історії Є. С. Глушко. Тут є розділи: стародавня епоха, період капіталізму, радянський час.

...Нове життя — нові обряди. У Котельві міцно входять в побут святкування Дня врожаю, проводів призовників до Радянської Армії, чудові ритуали урочистої реєстрації шлюбів, комсомольських весіль.

В Котельві стали традиційними свята народного мистецтва, а також новорічні колядки й щедрування. У ніч на новий рік веселий кортеж на чолі з Дідом Морозом і Снігуронькою трійкою об'їжджає ветеранів праці, вручає подарунки передовикам. Як бачимо, котелевці давно забули про одноманітність, беззмістовність життя і страшенну нудьгу, які колись, за свідченням професора М. Ф. Сумцова, панували в Котельві.

Люблять котелевці своє село, дбають про його красу. Всюди — в садибах, на вулицях і площах — посаджено дерева й квіти. В центрі села впорядковані два сквери: Ленінський і Партизанський, а також розбито парк піонерської дружби.

У сквері, в центрі села, височить пам'ятник В. І. Леніну. Споруджено пам'ятники загиблим воїнам у роки Великої Вітчизняної війни і героям Котелевської трагедії 1920 року та партизанам. У 1948 році тут встановлено бюст прославленого партизанського командира, двічі Героя Радянського Союзу Сидора Артемовича Ковпака, який народився в Котельві (у 1887 році). Уродженцем Котельви є видатний художній критик А. М. Матушинський (1829—1885).

В селі провів дитячі роки відомий російський поет і перекладач гомерової «Іліади» — М. І. Гнєдич (1784—1833). Дід Гнєдича був котелевським сотником. У Котельві народився П. П. Гнєдич (1855—1927), перекладач, письменник і драматург. Із села родом і Гнєдич Т. Г., письменниця, автор перекладу «Дон-Жуана» Байрона.

Котельва багата на історичні пам'ятки. В селі є кам'яна церква, споруджена в 1812 році. Біля Шевченківського мосту (колишній Вознесенський) розкинула свої віти верба Максима Залізняка, відомого ватажка народного повстання проти польсько-шляхетського феодального гніту (Коліївщина). Засуджений царським урядом на довічну каторгу, Залізняк по дорозі на заслання втік. Ось що відомо про це з народних переказів. Коли Максима Залізняка з іншими засудженими вели через Котельву, він, переходячи через міст, стрибнув у воду, виплив на лівий берег і сховався від переслідувачів у верболозі. Одна з верб збереглася донині. Цій пам'ятці природи понад 200 років. Біля верби, на відзнаку 150-річчя з дня народження славного сина українського народу, великого поета, революціонера-демократа Т. Г. Шевченка, посаджено дубову алею з 150 дубків, а також закладено парк ім. Шевченка.

Жителі Котельви пишаються історичним минулим свого села, але ще більше — його сучасним, яке вони створили своїми руками. Вони прагнуть, щоб трудова слава Котельви дедалі зростала і ширилася, щоб село розквітало і кращало з кожним днем.

І. Д. БІЛОЦЕРКІВЕЦЬ

* * *

Котелевський район розташований в північно-східній частині Полтавської області. На півночі він межує з Охтирським районом Сумської області, на сході — з Краснокутським районом Харківської області. Площа району — 795 кв. км. Населення — 28,7 тис. чоловік.

До складу району входить 9 сільських Рад, які об'єднують 44 населені пункти. У районі налічується 17 колгоспів.

На території району є значні родовища газу, нафти й торфу, поклади будівельного піску та глини. Грунти переважно чорноземні. Основний напрям сільського господарства є буряково-тваринницько-зерновий. Земельних угідь — 67,8 тис. га, в т. ч. орної землі — 43,5 тис. га, лісів — 15,5 тис. га, пасовищ — 3,3 тис. га, водоймищ — 606 га. Велику питому вагу в районі мають посіви зерно-бобових культур. У 1966 році під ними було зайнято 56,2 проц. посівної площі, під цукровими буряками — 11 проц., кормовими культурами — 20,8 процента. Середня врожайність зернових культур у колгоспах району в 1966 році становила 21,3 цнт з га, в т. ч. озимої пшениці 24,1 цнт, жита 16,7 цнт, кукурудзи 22 цнт. Цукрових буряків було зібрано 204 цнт з га, картоплі — 50 центнерів.

Значних успіхів досягнуто і в розвитку громадського тваринництва. На 1 січня 1967 року колгоспи району мали: великої рогатої худоби 25,7 тис. голів, у т. ч. 7,9 тис. корів; 19,5 тис. свиней, 8,4 тис. овець. За успіхи у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва 227 передовиків сільського господарства району нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу, в т. ч. 142 чоловіки — у 1966 році.

Зростає технічна оснащеність сільського господарства. На 1 січня 1967 року колгоспи району мали 285 тракторів, 139 комбайнів, 200 вантажних автомашин. Рівень механізації в рослинництві — 95 процентів, в тваринництві — 41 процент.

Поряд з сільським господарством, у районі розвивається місцева промисловість, в якій зайнято 718 чоловік. У 1966 році її валова продукція становила 3991 тис. карбованців. Найбільші промислові підприємства — промкомбінат, харчокомбінат, сирзавод.

В районі проводиться значне житлове будівництво. За роки семирічки (1959—1965 рр.) колгоспниками, робітниками та службовцями споруджено понад 800 будинків. У 1966 році побудовано 123 будинки.

В селах району працює 92 магазини та інші торговельні заклади. Їх товарооборот в 1966 році становив 8467 тис. карбованців.

Рік у рік поліпшується медичне обслуговування населення. В районі є 21 медичний заклад, у т. ч. районна лікарня з поліклінікою, протитуберкульозний диспансер, 3 дільничні лікарні, 2 пологові будинки та ін. Ці заклади обслуговують 134 медичні працівники, з них 25 лікарів.

Широкого розвитку набула народна освіта. В районі налічується 32 школи, де навчається понад 4,5 тис. учнів. З 363 вчителів району 34 присвоєно почесне звання «Відмінник народної освіти».

В селах району працює 30 клубів, а в Котельві — районний Будинок культури. Діють 6 народних історико-краєзнавчих музеїв та кімната-музей образотворчого мистецтва при районному Будинку культури. У 56 бібліотеках налічується 218,7 тис. книжок. Жителі району одержують понад 31 тис. примірників газет і журналів.

За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, п'ятеро жителів району удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу.

На території району є визначні місця і архітектурні пам'ятники. Найбільш відомі з них: Більське городище, Розрита могила, Суха Бурдюжка — сторожовий пост XVI століття, Котелевське городище, Троїцька церква — пам'ятник архітектури 1812 року.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД КОТЕЛЕВСЬКОГО РАЙОНУ

БІЛЬСЬК — село, центр сільської Ради. Розташований на правому березі р. Ворскли, за 10 км від районного центру. За 35 км — залізнична станція Охтирка. Населення—2045 чоловік.

Більське городище.

Колгосп «Зоря комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 4664 га землі. Провідні сільськогосподарські культури: цукрові буряки, озима пшениця, кукурудза, соняшник, картопля та овочеві. У господарстві — пилорама, державний млин, крупорушка, олійниця. В 1953 році введено в експлуатацію нафто-газове родовище.

У Більську працюють лікарня, середня школа, 2 бібліотеки.

В околицях села на березі річки Ворскли розташоване городище — найбільше з відомих укріплених поселень скіфського часу (V—III ст. до н. е.). Площа його — понад 4400 га, оточене валами та ровами довжиною понад 30 кілометрів.

На початку XVII ст. населений пункт позначений на карті Боплана. За ревізією 1764 р., Більськ входив до Куземинської сотні Гадяцького полку.

У Більську народився Д. Х. Острянин (30.XII 1906) — український радянський філософ, член-кореспондент АН УРСР.

ВЕЛИ́КА РУБЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на р. Трюханівці, що впадає в р. Мерлю. Населення — 2175 чол. Відстань від Котельви — 20 км. За 22 км — найближча залізнична станція Кочубеївка. Сільраді підпорядковані населені пункти Ковалеве, Маловидне, Стадниця.

Колгосп ім. Ілліча, центральна садиба якого міститься в селі, має 3226 га орної землі. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво.

У Великій Рублівці є середня і початкова школи, дві бібліотеки, два клуби.

Біля села знайдено скарб золотих візантійських монет (кінець IV — середина V ст. н. е.) та золотий браслет.

Перша згадка про село відноситься до початку XI століття; тоді воно значилося слободою. В минулі часи була сотенним містечком Охтирського полку з фортецею, сліди якої збереглися. Поблизу Рублівки є курган, відомий в народі під назвою «Разрытой могилы» або «Шведского городка».

У Великій Рублівці народилися М. О. Соболь — член Політбюро ЦК КП України, перший заступник Голови Ради Міністрів Української РСР; П. П. Брикель — генерал-лейтенант, Герой Радянського Союзу; І. А. Зуб — полковник, Ж. С. Корчака — полковник, Д. С. Петренко — Герой Радянського Союзу.

ДЕРЕ́ВКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі р. Ворскли. Відстань до районного центру — 9 км. Залізнична станція Кочубеївка — за 45 км. Населення — 1360 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Любка і Млинки.

Колгосп «Більшовик», центральна садиба якого міститься в селі, має 4880 га земельних угідь. Напрям господарства — рільництво і тваринництво. Розвинуте також бджільництво.

Вшанування пам'яті воїнів, що загинули при визволенні с. Великої Рублівки.

У Деревках є середня школа, бібліотека, клуб.

У селі проживає герой-панфіловець П. О. Чупилка.

КОЗЛІ́ВЩИНА — село, центр сільської Ради. Відстань до районного центру 45 км. Найближча залізнична станція Божкове — за 18 км. Населення — 321 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Ворони, Діброва, Зуби, Касяни, Михайлівка Друга, Мовчани, Нова Діброва, Підварівка, Терещенки.

Колгосп ім. Войкова, центральна садиба якого міститься в селі, має 7048 га землі. Основні галузі господарства — землеробство і тваринництво.

У Козлівщині працюють початкова школа, дві бібліотеки, клуб.

МАЛА́ РУБЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі р. Мерлі, за 15 км від районного центру. Найближча залізнична станція Кочубеївка — за 28 км. Населення — 503 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Дем'янівка, Лихачівка, Мар'їне.

Колгосп ім. XXI з'їзду КПРС, центральна садиба якого міститься в селі, має 3762 га земельних угідь. Провідні сільськогосподарські культури: пшениця, кукурудза, цукрові буряки. Розвинуте продуктивне тваринництво.

У Малій Рублівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

На північній околиці с. Лихачівки збереглися рештки курганів і поселення епохи пізньої бронзи та ранньоскіфських часів (VI—V ст до н. е.). Знайдено також скарб римських монет II—III ст. н. е.

Під час Великої Вітчизняної війни на території села в 1942—1943 рр. діяла партизанська група, яку очолював І. Г. Ожога, уродженець Харкова.

МИКІ́ЛКА — село, центр сільської Ради. Відстань до районного центру 30 км. Найближча залізнична станція Кочубеївка — за 25 км. Населення — 385 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Гетьманка, Зайці, Тарани, Терни, Чапаківка, Шевченкове.

Міст через річку Мерлі в с. Малій Рублівці.

Сільський клуб с. Лихачівки.

Колгосп «Заповіт Ілліча», центральна садиба якого міститься в селі, має 3205 га сільськогосподарських угідь. Основний напрям господарства — рільництво. Розвинуте тваринництво.

У Микілці є початкова школа, бібліотека, клуб на 200 місць.

В селі Шевченкове народився М. І. Дігтяр — Герой Радянського Союзу, підполковник.

МИЛОРА́ДОВЕ (стара назва — Новоселівка) — село, центр сільської Ради. Розташоване на віддалі 30 км від районного центру. Найближча залізнична станція Кочубеївка — за 18 км. Населення — 746 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Борівське, Глобівка, Зайці Другі, Ковжижа, Лабурівка, Матвіївка, Матійки, Назаренки, Чоботарі, Яценки.

Колгосп «Зоря», центральна садиба якого міститься в селі, має 4278 га земельних угідь. Основний виробничий напрям — рільництво і тваринництво. Допоміжне виробництво: пилорама, млин, олійниця, сепараторний пункт.

У Милорадовому є лікарня, середня школа, бібліотека, клуб.

В роки Вітчизняної війни на території Борівського лісництва діяв партизанський загін під командуванням Ф. Є. Поліщука, який до війни працював завідуючим Полтавським обласним фінвідділом. В 1943 р. його схопили фашисти і розстріляли.

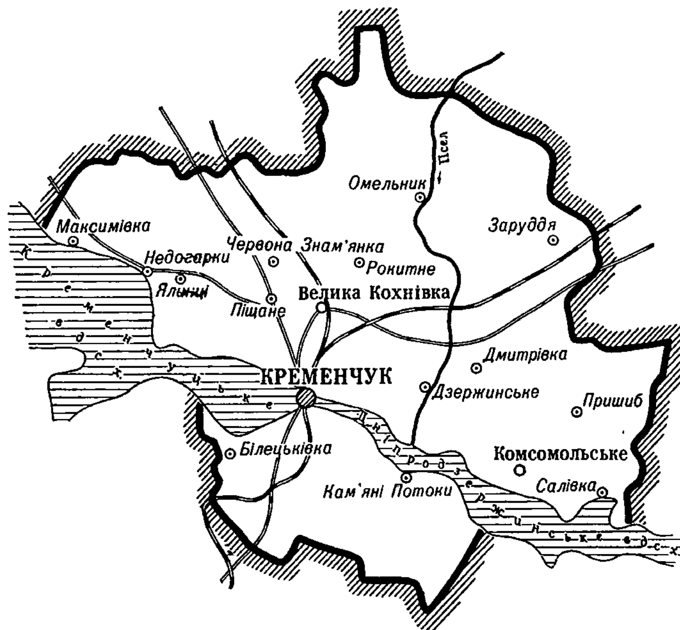
У Лабурівці народився І. І. Спичак, якому посмертно присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. На могилі героя в селі Диківці Знаменського району споруджено пам'ятник.

МИХА́ЙЛІВКА ПЕ́РША (стара назва — Іванівка) — село, центр сільської Ради. Розташована в балці Сухій Котелевці, за 20 км від річки Ворскли. Відстань до райцентру — 11 км. Найближча залізнична станція Охтирка — за 51 км. Населення — 687 чол. Сільраді підпорядкований населений пункт Сидоряче.

Колгосп «Червона Зірка», що міститься в селі, має 1741 га земельних угідь. Основний напрям господарства — рільництво; провідною культурою є озима пшениця.

У Михайлівці Першій є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ РАЙОН

КРЕМЕНЧУ́К

Кременчук — місто обласного підпорядкування, залізничний вузол і порт. Більша частина міста розташована на лівому березі Дніпра, менша (Крюків) — на правому. Віддаль до Полтави — 119 км. Населення разом з селищами Велика Кохнівка і Комсомольське, які підпорядковані Кременчуцькій міській Раді, 151 тис. чоловік.

Поблизу міста виявлені корисні копалини — великі поклади залізних руд Кременчуцької аномалії, граніт, глина, річкові кварцові піски.

Кременчук заснований десь у XVI столітті для оборони Лівобережного Придніпров'я[1]. Відомий український історик і етнограф М. А. Маркевич, зокрема, вважав, що Кременчук виник у 1571 році[2].

На території сучасного Кременчука виявлено поселення періоду бронзи (II—I тисячоліття до н. е.). На березі Дніпра в 70-х рр. XIX століття знайдено скарб римських монет, які відносяться приблизно до II—III століть н. е.[3].

Про Кременчук і події, які відбувалися поблизу міста, згадується в багатьох документах. В 1559 році воєвода Данило Адашев з 8000 воїнами недалеко від Кременчука на човнах, збудованих у цих місцях, спустився у гирло Дніпра, щоб відбити навалу кримських татар.

В 1590 році польський король Сігізмунд III видав універсал про спорудження Кременчуцької фортеці для придушення антифеодальних рухів і захисту від нападів кримських татар, які часто грабували українські землі.

В 1625 році біля озера Курукового (поблизу Кременчука) реєстрові козаки разом із запорожцями, на чолі з гетьманом Марком Жмайлом, завдали поразки польсько-шляхетському війську гетьмана С. Конєцпольського. Поляки змушені були укласти мирний договір під назвою Куруківської угоди. Згідно з цією угодою,

[1] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 147.
[2] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 147.
[3] М. Ю. Брайчевський. Римська монета на території України. К., 1959, стор. 160.

кількість реєстрових козаків збільшувалась до 6 тис. чоловік[1]. В документах про ці події вперше згадується Крюків, що тепер є правобережною частиною Кременчука.

Проти польського панування в 1638 році почалось народне повстання на чолі з Яковом Острянином і Карпом Скиданом. В жорстоких боях повстанці визволили багато міст Лівобережжя, в т. ч. і Кременчук. Однак сили були нерівні, і в 1641 році загони Ієремії Вишневецького захопили Кременчук. Але на цей раз уже недовго довелося терпіти польський гніт.

Під час визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького з Кременчука було вигнано польських магнатів, і він став сотенним містом Чигиринського полку. Після смерті Хмельницького козацька старшина Кременчуцької сотні зрадила і перейшла на сторону Польщі. Але козацька біднота і ремісники залишились вірними Росії. В 1662 році вони героїчно витримали осаду військ зрадників. Пізніше їм на допомогу прибули війська московського воєводи Г. Г. Ромодановського.

Непокірних кременчужан намагався втихомирити Іван Брюховецький. Ставши гетьманом Лівобережжя в 1663 році, він тоді ж «ходив під Кременчук і спалив його, але фортеці з козаками, які виступали проти нього, не міг узяти і відійшов до Гадяча»[2]. Після Андрусівської угоди 1667 року Кременчук включили до Миргородського полку[3].

В середині XVIII століття в Кременчук із Запорізької Січі приїжджав український художник П. В. Петрашів (1738—1772 рр.). Він тут розписав іконостас Успенської церкви і на замовлення генерала Ісакова створив ряд картин.

Після визволення Південної України від турецького поневолення Кременчук у 1765 році був оголошений губернським містом Новоросійської губернії.

В 1784 році з Новоросійської і Азовської губерній було створене Катеринославське намісництво. Ця подія урочисто відзначалася в Кременчуці. До намісництва Кременчук ввійшов як повітове місто, хоч губернські установи в ньому залишалися до середини 1789 року.

В 1784 році у місті була епідемія чуми, яка заподіяла багато лиха. Для боротьби з чумою до Кременчука прибув доктор медицини Д. С. Сущинський. Він провів ряд сміливих дослідів, які зробили відомим його ім'я не тільки в Росії, але й за кордоном[4]. Його наукова праця — «Краткое описание микроскопических исследований о существе яда язвенного, которые производились в Кременчуге» була видана в Петербурзі у 1792 році. Невтомний лікар врятував життя тисячам кременчужан.

У 80-х рр. XVIII століття в Кременчуці жив і працював грузинський поет Бесікі (Віссаріон Габашвілі). У вересні 1787 року до нього з Миргорода приїжджав Давид Гурамішвілі, який через земляків передав у Грузію свою книгу «Давитіані»[5].

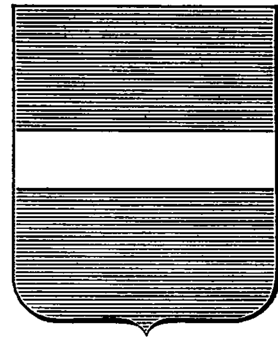
Під час російсько-турецької війни 1787—1791 рр. місто служило базою російських військ. Тут будувалися кораблі для Чорноморської флотилії — фрегати, канонерки тощо. Тоді ж у Кременчуці було засновано збройовий завод з ливарним, ковальським, слюсарним та іншими цехами. Серед робітників було багато російських майстрів, що приїхали сюди з міста Тули.

Саме в ці роки у Кременчуці побували великі російські полководці О. В. Суворов та М. І. Кутузов. Суворов командував Кременчуцькою дивізією. Тяжко поранений у знаменитому Кінбурзькому бою, він всю зиму і весну 1788 року лікувався в кременчуцькому госпіталі[6].

---

[1] Історія Української РСР, т. 1. К., 1953, стор. 192.
[2] Летопись Самовидца. К., 1878, стор. 262.
[3] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 309.
[4] Г. Шторм. Дети доброй надежды. М., 1959, стор. 30.
[5] Д. Косарик. Шевченківські місця на Україні. К., 1956, стор. 32—33.
[6] І. Головащенко. О. В. Суворов у Кременчуці, газ. «Прапор ленінізму» (Кременчук), 22 жовтня 1960 р.

У зв'язку з ліквідацією Катеринославського намісництва в 1796 році Кременчук був приєднаний до Малоросійської губернії. А з 1802 року, з часу поділу Малоросійської губернії на Чернігівську і Полтавську, він став повітовим містом Полтавської губернії.

Герб м. Кременчука. 1798 р.

Адміністративно-територіальні зміни відбувалися і в самому місті. Ще раніше, в 1796 році, до Кременчука було приєднано Крюківський посад. Об'єднання цих поселень і їх вигідне розташування на водних торгових дорогах мало позитивний вплив на розвиток економіки. Кременчук став найбільшим промисловим і торговим містом Полтавської губернії. В 1809 році тут було споруджено суконну фабрику, в 1812 році — шкіряний завод, панчішну фабрику та деякі інші підприємства[1]. В 1839 році почав діяти механічний завод, на якому працювало близько 300 чол. Через 5 років на цьому заводі було встановлено парову машину. Підприємство в основному виготовляло сільськогосподарські знаряддя праці — плуги, молотарки тощо.

Правобережна частина міста (Крюків) перетворилася на центр соляної торгівлі. Сюди з півдня приїжджало дуже багато чумацьких возів з сіллю і рибою. Для цього товару були споруджені спеціальні склади. Крім щоденної торгівлі в місті по п'ятницях і неділях відбувалися величезні ярмарки, де продавалися сукна, шовкові тканини, виноградні вина, золоті і срібні вироби, тютюн та інші товари.

З розвитком промисловості і торгівлі швидко зростало населення міста, змінювалося його обличчя. Якщо в 1798 році тут проживало 9427 чол., то в 1835 році — 18 880 чоловік[2].

У 1804 році у Кременчуці з 963 будинків було лише 2 кам'яні. Вулиці були невпорядковані. Іншу картину Кременчука змалював автор «Записок о Полтавской губернии» М. І. Арандаренко через 42 роки. Він писав, що «Кременчук є кращим містом губернії. Вулиці тут рівні, прямі, досить широкі, деякі з них вимощені бруківкою, багато будинків кам'яних, гарних архітектурою»[3].

З історією Кременчука пов'язана діяльність багатьох видатних людей нашої країни. В 1800 році житель Раводановський розпочав спорудження винайденого ним підводного човна. Цілими днями він трудився на березі Дніпра, але в нього не вистачило коштів, щоб довести задуману справу до кінця. Раводановський звернувся до царського уряду за допомогою. Однак уряд не вважав за потрібне підтримати винахідника. До нас не дійшов проект цього підводного човна. Але ті документи, які збереглися, свідчать, що це був талановитий і сміливий задум. Раводановський, власне, став другим у Росії винахідником підводного човна після кріпака Юхима Никонова[4].

За проектом видатного архітектора Джакомо Кваренгі в 1809 році в Кременчуці споруджується Соборний храм в класичному стилі і оригінальний за архітектурою будинок для спостереження за рухом суден на Дніпрі.

З травня 1819 по березень 1820 року в Кременчуці служив начальником штабу 3-го піхотного корпусу поет-партизан Денис Давидов.

У 20-х рр. XIX століття в Кременчуці перебували декабристи С. І. Муравйов-Апостол, М. П. Бестужев-Рюмін, М. Ф. Орлов, П. І. Пестель, М. І. Муравйов-Апостол. Зберігся лист М. П. Бестужева-Рюміна з Кременчука від 19 лютого 1821 року

---

[1] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. 10. Полтава, 1913, стор. 97—98.
[2] Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г., т. XXXIII, Полтавская губерния. СПб., 1904, стор. 15.
[3] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III, стор. 44.
[4] ЦДА ВМФ, ф. адмірала Г. Г. Кушельова, спр. 22, арк. 83—85.

до П. Я. Чаадаєва, в якому гостро викривається й засуджується жорстокий режим муштри в царській армії[1].

Двічі відвідав Кременчук великий російський поет О. С. Пушкін. Вперше він проїжджав через місто в 1820 році, коли царський уряд висилав його на південь, до Катеринослава. Вдруге поет відвідав місто в 1824 році, повертаючись із заслання в село Михайловське[2].

Подорожуючи Дніпром в 1843 році на Запоріжжя, в Кременчуці зупинявся і Тарас Шевченко. Під час другої подорожі на Україну Кобзар ще раз відвідав місто. Тут він записав народну легенду про кременчуцького чумака, який вперше проклав прямий Ромоданівський шлях від Ромодана до Кременчука[3]. Про цю легенду і про Ромоданівський шлях Шевченко розповідає у творі «Наймичка». А в повісті «Капитанша» він згадує про велику повінь 1845 року, коли «до половины разрушило город Кременчуг, а Крюков остался невредим»[4]. В одному з подорожних альбомів поета збереглася записана народна пісня «Пливе щука з Кременчука».

Після реформи 1861 року в Кременчуці помітно прискорився розвиток капіталізму. Виникали нові фабрики і заводи, перебудовувалися старі підприємства. Велику роль у розвитку економіки міста відігравала наявність залізничого мосту через Дніпро, збудованого в 1873 році. Характерно, що коли раніше споруджувались переважно невеликі підприємства, де працювала незначна кількість робітників, то після реформи капіталісти почали закладати все більші промислові об'єкти з складнішим механічним обладнанням. Наприкінці XIX століття в Кременчуці були збудовані механічні і лісопильні заводи, деревообробний комбінат, Крюківські вагоноремонтні майстерні, міська електростанція.

Умови життя робітників Кременчука дедалі погіршувались. У вагоноремонтних майстернях, наприклад, робочий день становив 12—14 годин на добу, а заробітки були мізерні — від 8 до 10 крб. на місяць. Особливо експлуатували дітей, які за одну і ту ж роботу одержували плату в два-три рази меншу, ніж дорослі робітники. В майстернях не дотримували ніякої техніки безпеки, через що часто траплялися нещасні випадки. Покалічених, як правило, звільняли з роботи, чим прирікали їх на голодування. Багато робітників не мали своїх квартир, жили в старих товарних вагонах і бараках, збитих з дощок, обмазаних глиною, з земляною підлогою. Спали на нарах, покотом[5].

Тяжкі умови життя були причиною виступів робітників Кременчука проти капіталістів. Серед населення поширюються листівки, прокламації. В 1885 році урядовими органами були виявлені примірники газети «Рабочий», яка видавалась групою Благоєва в Петербурзі[6].

В Кременчуці народився і жив український філолог, архітектор і етнограф О. О. Котляревський (1837—1881 рр.), працювали член-кореспондент Російської Академії наук П. Г. Житецький (1836—1911 рр.), український композитор, автор «Української симфонії» М. М. Калачевський (1851—1910 рр.). Сюди на гастролі приїздили видатні діячі українського театрального мистецтва П. К. Саксаганський та І. К. Карпенко-Карий.

В 1896—1897 рр. у місті виникають робітничі гуртки. Учасники гуртків в основному займалися самоосвітою, читали революційну літературу, вивчали «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса. При гуртках була створена робітнича каса. Зібрані гроші йшли на допомогу трудящим під час страйку[7].

---

[1] Л. О. Медведська. Декабристи на Полтавщині. Х., 1960, стор. 22, 36.
[2] И. Новиков. Пушкин в изгнании. Кишинів, 1959, стор. 419—420.
[3] Д. Косарик. Шевченківські місця на Україні, стор. 32.
[4] Тарас Шевченко. Повна збірка творів у трьох томах, т. II. К., 1949, стор. 243.
[5] П. Котлов, Е. Чечельницкий. Иван Федорович Котлов. Х., 1960, стор. 15.
[6] О. А. Парасунько. Положение и борьба рабочего класса Украины (60—90-е годы XIX в.). К., 1963, стор. 419.
[7] П. П. Бистренко. З історії поширення марксизму і створення перших соціал-демократичних організацій на Україні. К., 1958, стор. 91.

План м. Кременчука.

Наприкінці 1897 року в Кременчуці утворилася соціал-демократична група, яка керувала робітничими гуртками. Організатором її був учитель М. Орлов, який до приїзду сюди вчився в Києві і брав участь у роботі Київського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу»[1].

У липні 1898 року 14 днів страйкували робітники взуттєвої фабрики Фальцбаума і Волохнянського, домагаючись підвищення заробітної плати. Поліція арештувала організаторів і найбільш активних учасників страйку, 7 з них було заслано. В серпні і вересні взуттєвики застрайкували знову. Цим разом страйк тривав 6 тижнів. Керували боротьбою члени революційного гуртка. Страйкарі вимагали скорочення робочого дня до 12 годин з перервою на обід. Але боротьба закінчилася безуспішно. Лише в деяких майстернях було трохи скорочено робочий день. Поліція заарештувала і кинула до в'язниці 44 чоловіки.

В газеті «Искра» № 11 за листопад 1901 року повідомлялося: «В Кременчуці створено комітет партії, який видав відозву до всіх місцевих робітників». З самого

[1] О. А. Парасунько. Положение и борьба рабочего класса Украины (60—90-е годы XIX в.), стор. 463—464.

початку свого існування кременчуцька організація стояла на платформі ленінської «Искры».

Значна кількість номерів «Искры» у квітні 1901 року надійшла з-за кордону, і їх розподілили серед соціал-демократичних організацій Києва, Кременчука, Харкова та інших міст[1]. У Кременчуці, за даними полтавської жандармерії, під час санітарного огляду одного подвір'я на Петровській вулиці було знайдено шкатулку, в якій серед підпільної літератури виявлено № 24 і 25 «Искры»[2]. Газети «Искра» і «Южный рабочий» надходили на конспіративну квартиру столяра Фіалка, а від нього поширювалися серед робітників.

Комітет РСДРП мав підпільну друкарню, в якій друкувалися прокламації і листівки не тільки для Кременчука, а й для інших міст[3].

Страйкова боротьба в Кременчуці дедалі посилювалась. Великий страйк відбувся в лютому 1903 року на тютюновій фабриці Зарицького. Перед цим на фабриці згоріло обладнання сушильного цеху і частина людей лишилась без роботи. Коли ж через 2 тижні цех відремонтували, то хазяїн не захотів прийняти на роботу окремих робітників, мотивуючи тим, що вони раніше брали участь у страйках. Тоді вся фабрика стала на захист потерпілих. Зарицький і його управляючий Фельдман намагалися умовити страйкарів приступити до роботи, але ті домагалися поновити права своїх товаришів. Незабаром на фабрику прибула поліція і вчинила арешти й допити. У відповідь на поліцейські репресії робітники провели міську маніфестацію.

Наприкінці 1903 року на зборах партійної організації Кременчука обговорювались матеріали II з'їзду РСДРП. Вони були повністю схвалені місцевими соціал-демократами.

За завданням міського партійного комітету в грудні 1904 року І. Ф. Котлов, який очолював соціал-демократичний гурток Крюківських вагоноремонтних майстерень, організував збір коштів для підтримки бакинських страйкарів.

Яскравою сторінкою історії Кременчука є участь робітників у революції 1905—1907 рр. На всіх підприємствах міста прокотилася хвиля страйків, на островах Дніпра відбувалися робітничі мітинги, на центральних вулицях — робітничі демонстрації. 7—8 лютого 1905 року страйки охопили 1400 робітників Кременчука[4].

В 1905 році в Народній аудиторії по вулиці Пушкіна виступав Г. І. Петровський. У своїй промові він закликав кременчужан підніматися із зброєю в руках проти царизму.

У відповідь на царський маніфест відбувся багатолюдний мітинг трудящих Кременчука, скликаний більшовиками. Жандарми й козаки вдерлися в приміщення і почали стріляти. Було вбито і поранено кілька чоловік.

Боротьба набирала гострішого характеру. 12 грудня 1905 року робітники міста оголосили загальний страйк. На підприємствах були створені страйкові комітети. Робітники захопили станцію, депо, телеграф[5]. 18 грудня 1905 року в Кременчуці виникла Рада робітничих депутатів, яка почала видавати газету «Вісті Ради робітничих депутатів міста Кременчука і посада Крюкова».

У зв'язку з піднесенням революційного руху 21 грудня 1905 року в місті і повіті було оголошено воєнний стан. За наказом кременчуцького тимчасового генерал-губернатора Штеріча заборонявся випуск газет і журналів революційного напрямку, проведено арешти членів РСДРП, революційно настроєних робітників. Багатьох із них було вислано до Сибіру.

Але, незважаючи на жорстокі царські репресії, кременчуцькі більшовики продовжували революційну боротьбу. Керівники партійної організації Г. М. Новохат-

---

[1] Ленинский сборник, т. VIII, стор. 134.
[2] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 9, арк. 29.
[3] Журн. «Літопис революції», 1931, № 4, стор. 55—77.
[4] ЦДІА УРСР, Колекція нелегальних видань, інв. № 2200.
[5] Журн. «Летопись революции», 1931, № 4, стор. 50—65.

ський та І. Ф. Котлов разом з П. Свистуном, П. Водяницьким та іншими товаришами по підпільній роботі поступово налагоджували зв'язки з більшовицькими організаціями Києва, Харкова, Миколаєва, Одеси, Петербурга. Звідти їм подавали поради, вказівки, присилали політичну літературу. Щонеділі члени організації збиралися в лісі або на острові Шоломаї на Дніпрі і там читали підпільну літературу, обговорювали питання практичної революційної роботи.

У травні 1907 року в Кременчуці відбувся страйк робітників залізничних майстерень і друкарів міста. В майстернях організовувались бойові дружини. На робітничих зборах з доповідями виступали делегати V з'їзду РСДРП[1].

Першого травня 1908 року більшовики організували маївку робітників і поширили 800 прокламацій. На чолі більшовиків Кременчука в цей час стояв Ф. С. Логвинов[2], який проводив велику роботу серед робітників міста, згуртовуючи їх навколо більшовицької партії.

В період революційного піднесення в країні у Кременчуці посилилась класова боротьба. У квітні 1912 року тут застрайкували робітники кам'яних кар'єрів і добилися задоволення своїх вимог. Перемогою закінчилися і страйки на лісопильних заводах міста. Про ці революційні виступи кременчуцького пролетаріату писала більшовицька «Правда»[3].

Перебуваючи за кордоном, В. І. Ленін постійно налагоджував зв'язки з партійними організаціями України, зокрема з більшовиками Кременчука. Як видно з адресної книги ЦК РСДРП, в 1912—1914 рр. Ленін мав 3 кременчуцькі адреси для листів і явок. Такі ж адреси в нього були для зв'язку з більшовицькими організаціями Києва, Харкова, Катеринослава, Одеси, Полтави[4].

Кременчуцька організація РСДРП в період революційного піднесення кількісно зросла за рахунок місцевих робітників і більшовиків, які були адміністративно вислані сюди з Петербурга, Москви, Києва, Харкова та інших міст країни. В цей час у Кременчук з Катеринослава прибув І. С. Гаєвський, який перед цим відбував заслання в Астраханській губернії. Він став керівником кременчуцьких більшовиків.

Велику допомогу кременчуцьким більшовикам подавав Г. І. Петровський, який за завданням ЦК і особисто В. І. Леніна систематично об'їжджав південні міста країни. У Кременчуці він побував кілька разів. 9 серпня 1913 року в приміському лісі були скликані збори робітників, на яких Г. І. Петровський зробив доповідь про становище робітничого класу в Росії і діяльність думської фракції більшовиків. У цьому ж місяці І. С. Гаєвський нелегально приїздив до нього в Катеринослав, де доповідав про роботу Кременчуцької соціал-демократичної організації.

17 вересня 1913 року Кременчуцький комітет одержав з Петербурга від Г. І. Петровського листа, в якому він писав, щоб І. С. Гаєвський взяв участь у нараді ЦК РСДРП, яка збиралася в Пороніно. Але через поліцейські перешкоди Гаєвський не міг виїхати за кордон. У зв'язку з цим комітет доручив Г. І. Петровському представляти Кременчуцьку організацію на нараді. Після повернення з-за кордону він детально інформував Кременчуцький комітет про роботу наради і прийняті нею рішення.

Значний вплив на розвиток революційного руху в місті мала газета «Правда». З ініціативи більшовиків у вагоноремонтних майстернях, як і в усій країні, проводився збір коштів у фонд «Правды». Тільки в 1912 році робітники зібрали понад 50 крб[5]. Вносили гроші також робітники механічного заводу, тютюнових фабрик та інших підприємств міста. В окремі місяці у Кременчуці поширювалось понад 400

---

[1] П. Котлов, Е. Чечельницкий. Иван Федорович Котлов, стор. 41.
[2] Журн. «Исторический архив», 1959, № 1, стор. 15—25.
[3] Газ. «Правда», 1912 р., № 7 і 49.
[4] П. Шморгун. В. И. Ленин и большевистские организации на Украине (1907—1917 гг.). К., 1960, стор. 48.
[5] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 165, арк. 130.

Кременчук. Початок XX століття.

примірників газети. І. С. Гаєвський, І. Ф. Котлов та інші більшовики мали тісний зв'язок з редакцією «Правды» і були її постійними кореспондентами.

23 серпня 1913 року в газеті «Северная правда» було надруковано статтю Г. І. Петровського «Замітки депутата». В ній розповідалося про тяжке становище робітників Кременчука, які працювали по 14—15 годин на добу. Автор статті зазначав: «Страшно дивитись на дівчат, які працюють на тютюнових фабриках. От уже справжні жертви капіталу: мізерний заробіток, бідність, неуцтво»[1].

Середній заробіток робітника в Кременчуці був набагато нижчий, ніж по інших містах царської Росії. Якщо в 1910 році, наприклад, у Росії він становив 242 крб. на рік, на Україні — 218 крб. 41 коп., то в Полтавській губернії, в т. ч. і Кременчуці, лише 160 крб. 86 коп.[2]. А на тютюнових фабриках, лісопильних і цегельних заводах платили ще менше.

Трудящі Кременчука змушені були жити в найубогіших кварталах міста, у маленьких халупах. На вулицях тут завжди була непролазна грязюка, а влітку здіймалися цілі хмари пилюки. Особливо страхітливий вигляд мали околиці — Занасип, Щемилівка, Піщана гора. Зате графи Бобринські, фабриканти й заводчики Рабинович, Гурарій, Гебгольд, купці, попи, різні чиновники жили в центрі в добре обладнаних красивих будинках. Вони користувалися водопроводом, каналізацією, електрикою. Головні вулиці центра були забруковані, чисті, добре освітлені. Тут розміщалися магазини, курсував трамвай, проведений в кінці XIX століття.

Напередодні першої світової війни в Кременчуці було 95 підприємств[3], де працювало понад 6 тис. чол., що становило майже половину робітників Полтавської губернії.

У школах, училищах і гімназіях міста тоді навчалося 1502 учні. Освіту здобували переважно діти багатіїв. Не випадково 70 проц. населення було неписьменним. Замість навчальних закладів будували церкви, відкривали шинки, де з трудящих здирали останні копійки. У місті діяли собор, 21 церква і синагога. Показово, що в 1913 році на утримання попів міська дума асигнувала 15 проц. бюджету, а на підготовку учителів — 0,2 процента[4].

Не краще стояла справа і з медичним обслуговуванням. На 73 639 чол. населення було лише 2 лікарні, де працювало 11 лікарів.

Імперіалістична війна завдала трудящим Кременчука ще тяжчих бідувань. На підприємствах збільшувався і без того довгий робочий день, знижувалась зарплата, весь час дорожчали продукти. Проти війни більшовики повели агітацію, роз'яснювали трудящим, в чиїх інтересах вона ведеться. Більшовицьке слово проникало і в армію, пробуджувало в солдатів ненависть до капіталістів і поміщиків. У жовтні 1916 року кілька тисяч солдатів, що стояли в Кременчуці, відмовилися їхати на фронт. Ця звістка незабаром стала відома всьому місту. І коли комендант гарнізону збирався покарати «призвідників бунту», солдати рішуче виступили проти цього.

---

[1] Газ. «Северная правда», 23 серпня 1913 р.

[2] О. Нестеренко. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX і на початку XX століття. К., 1952, стор. 111.

[3] Полтавський облдержархів, ф. 170, оп. 1, спр. 2, арк. 27—33.

[4] Там же, ф. 2038, оп. 1, спр. 459, арк. 382.

Вони розгромили канцелярію коменданта, гарнізонну гауптвахту, розігнали охорону міської тюрми і звільнили в'язнів. Для придушення заворушення з Полтави викликали поліцейські і військові частини, але й ті відмовились стріляти в солдатів. Тим часом заворушення набирало грізнішого характеру. Повсталі захопили станцію і заборонили відправляти на фронт мобілізованих. Крім того, вони послали до Єлисаветграда своїх представників для проведення там агітаційної роботи серед військових частин. Та незабаром у Кременчук прибули козаки на чолі з генерал-майором Гамзагурі і жорстоко розправилися з повсталими[1]. Найсуворіше покарали організаторів солдатського виступу. За вироком воєннопольового суду унтер-офіцера М. Г. Зелінського було розстріляно, а рядових І. Є. Цися, І. В. Чорного, Ф. М. Куніна, С. М. Мещаніна, М. В. Подколодного, П. А. Анісімова, К. В. Фролова, В. О. Тарасенка та Н. К. Беручева вислали на довічні каторжні роботи.

Звістка про Лютневу революцію і повалення царського самодержавства викликала серед трудящих Кременчука величезне піднесення. 28 лютого 1917 року на квартирі більшовика Г. Ф. Лапчинського по Дніпровському провулку № 6 зібралися представники підпільних організацій РСДРП, де було вирішено провести загальноміську демонстрацію трудящих. На заклик більшовиків 3 березня тисячі робітників фабрик і заводів вийшли на вулиці міста, щоб продемонструвати свою підтримку революції. З прапорами і співом «Марсельєзи» вони пройшли по центральній вулиці до Соборної площі (тепер площа Перемоги) і провели мітинг. Потім демонстранти розігнали гарнізонну гауптвахту, випустили звідти заарештованих солдатів і вирушили до міської тюрми. Тюремна варта розбіглася, в'язні вийшли на волю. Серед них були більшовики П. Савейко, Т. Карнаухов, М. Могилевський, І. Кохно та інші. Вночі робітники і солдати гарнізону захопили поліцейські дільниці, жандармське управління, заарештували помічника начальника управління ротмістра Угрюмова та кількох жандармів[2].

Мітинги і збори відбувалися на всіх підприємствах міста. Робітники залізничних майстерень висунули вимогу негайно припинити грабіжницьку війну і укласти мир. Постанова закінчувалася словами: «Хай живе революція!». З палкими промовами на зборах виступали комуністи Г. М. Новохатський, С. І. Кучеров, А. К. Потапов (Годін) та інші.

На початку березня відбулися вибори Ради робітничих депутатів. Серед обраних були більшовики Я. Н. Ревенко, С. І. Кучеров, О. А. Бутирін, О. К. Саранчук. А. К. Потапов та інші. Очолив Раду комуніст Г. Ф. Лапчинський.

Через кілька днів у Кременчуці була обрана Рада солдатських депутатів, яка незабаром об'єдналася з Радою робітничих депутатів в єдиний орган із спільним виконавчим комітетом.

Експлуататорські класи Кременчука спробували протиставити свої сили робітникам. Вони створили тимчасовий громадський комітет, але він не мав підтримки ні від населення, ні від військового гарнізону. Всі важливі питання вирішувались не міською думою і громадським комітетом, а Радою робітничих і солдатських депутатів[3].

Протягом березня більшовики проводили велику агітаційно-масову роботу. На всіх підприємствах вони організували вибори заводських і фабричних профспілкових комітетів. У цей час було створено більше 10 профспілок — залізничників, металістів, тютюнників, харчовиків, мукомелів, швейників тощо.

Важливою подією в житті трудящих Кременчука було запровадження Радою робітничих і солдатських депутатів у березні-квітні 8-годинного робочого дня. Цей захід одностайно підтримали робітники фабрик і заводів.

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 1569, арк. 3—6, 12, 18.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 2117, оп. 1, спр. 16, арк. 12.
[3] Журн. «Червоний шлях», 1925, № 1—2, стор. 126—127.

О. А. Бутирін — командир загону Червоної гвардії в м. Кременчуці. 1917 р.

Після липневих подій 1917 року в місті посилився революційний рух. На зборах і мітингах робітники вимагали корінного поліпшення свого економічного становища. Через Раду вони примушували підприємців іти на значні поступки.

Більшовики Кременчука пильно стежили за розгортанням революційних подій у великих робітничих центрах країни і вчилися на їх прикладі. З особливою увагою вони прислухалися до голосу петроградського пролетаріату. «Ухвали Петроградської Ради,— пізніше згадував комуніст Г. Ф. Лапчинський,— становили основу тих резолюцій, що ми проводили в Кременчуцькій Раді» [1].

Влітку 1917 року більшовики Кременчука почали видавати газету «Дело революции» [2], яка відіграла значну роль у мобілізації революційних сил. На її сторінках викривалися контрреволюційні дії Тимчасового уряду, висвітлювалися політичні події, що відбувалися в країні.

За прикладом революційного Петрограда 17 жовтня 1917 року в Кременчуці було створено Червону гвардію. Її керівниками Рада призначила більшовиків О. А. Бутиріна та Я. Н. Ревенка. Гвардії не вистачало зброї, і більшовикам довелося докласти чимало зусиль, щоб її роздобути. Кременчуцька Рада звернулася з проханням до Московської Ради надіслати їм зброю. Водночас з цією метою у Полтаву було послано молодого комуніста І. М. Кохна. Там з допомогою більшовицької організації саперного батальйону йому вдалося дістати 20 ящиків гвинтівок і 50 ящиків патронів[3].

Гострі суперечки розгорнулися в Кременчуцькій Раді, коли вибирали делегатів на II Всеросійський з'їзд Рад. Після обговорення наказу делегатами була схвалена резолюція, запропонована більшовиками. Серед обраних посланців на з'їзд були більшовики Потапов, Луковський, Кудрицький та інші[4].

Коли з Петрограда до Кременчука дійшла звістка про Жовтневе збройне повстання і повалення Тимчасового уряду, біля приміщення Ради зібралися представники від трудящих та солдатів гарнізону. Перед ними виступив голова міського комітету РСДРП(б) П. Д. Смирнов. Він розповів про Жовтневі події в Петрограді. Присутні гаряче вітали Радянський уряд на чолі з В. І. Леніним.

Схвильовані надзвичайними подіями, учасники зборів розійшлися по фабриках і заводах, де на багатолюдних мітингах розповіли трудящим про встановлення Радянської влади та її перші декрети.

Питання про ставлення до Радянського уряду обговорювалось на розширеному засіданні Ради робітничих і солдатських депутатів. З глибоким інтересом присутні вислухали виступи делегатів II Всеросійського з'їзду Рад, які повернулися з Петрограда. Кременчуцька Рада вітала проголошення влади трудящих, підтримала ленінські декрети II з'їзду Рад і вирішила проводити їх в життя. Це, по суті, означало, що Кременчуцька Рада стала офіційною владою в місті.

Невдовзі у місті відбулися екстрені збори представників ротних комітетів гарнізону. Заслухавши доповідь делегата II Всеросійського з'їзду Рад, учасники зборів заявили, що місцевий революційний гарнізон повністю себе віддає в розпорядження

---

[1] Журн. «Літопис революції», 1927, № 5—6, стор. 51.
[2] З 17 серпня 1920 року ця газета називалася «Известия».
[3] Фонди Кременчуцького історико-краєзнавчого музею, інв. № 15.
[4] Газ. «Правда», 1917 р., № 176.

Радянського уряду. В прийнятій резолюції відзначалося: «Нехай уся Росія знає, що ми всі як один грудьми станемо на захист Радянської влади, всі як один підтримаємо наш уряд, уряд миру для всіх народів, уряд землі і волі...

Хай живе робітнича, солдатська і селянська влада!»[1].

Міська буржуазія, меншовики і есери не хотіли миритися із встановленням Радянської влади і повели рішучу атаку проти Кременчуцької Ради, звинувачували більшовиків в авантюризмі. Проте вони вже не робили погоди в політичному житті міста. Перевибори виконавчого комітету Ради показали, що основна маса населення йде за більшовиками. В новообраному виконкомі Ради із 15 місць більшовики одержали 9.

І. М. Кохно — член Кременчуцької Ради робітничих і солдатських депутатів. 1917 р.

Кременчуцька Рада розгорнула активну діяльність. На всіх підприємствах було установлено робітничий контроль. На пошту, телеграф, залізничну і телефонну станції, банк Рада направила своїх представників. Вживалися заходи для зміцнення загонів Червоної гвардії.

Для боротьби з контрреволюцією і організації всебічної допомоги Радянській владі у місті створюється військово-революційний комітет, до складу його входили П. Д. Смирнов, Г. Ф. Лапчинський, Ф. Я. Орделян, С. І. Кучеров та інші більшовики.

За вказівкою Центральної ради загони із куреня «богданівців» у другій половині листопада прибули в Кременчук. Шахрайськими махінаціями їм удалося завербувати до себе деяку частину молоді з технічного, залізничного, реального і комерційного училищ. Але задуми ворогів революції спрямовані на те, щоб розігнати Червону гвардію і захопити у свої руки владу, були зірвані.

Коли розпочав свою роботу Перший Всеукраїнський з'їзд Рад, трудящі Кременчука послали туди свою делегацію. Серед делегатів були комуністи Г. Ф. Лапчинський, В. С. Люксембург, А. А. Александров та інші. Їм випала велика честь бути учасниками народного форуму, який проголосив Радянську владу на Україні.

До складу першого Радянського уряду України — Народного Секретаріату, який був створений після з'їзду, ввійшли і делегати від Кременчука. В. С. Люксембург став народним секретарем юстиції, а Г. Ф. Лапчинський — керуючим справами Народного Секретаріату.

Наприкінці грудня 1917 року над містом нависла нова загроза. Центральна рада направила до Кременчука 9 Українську дивізію. Підбурювані націоналістичним контрреволюційним командуванням, солдати громили місцеві Ради і розправлялися з населенням.

Щоб затримати просування ворожої дивізії, Кременчуцький штаб Червоної гвардії послав назустріч їй на станцію Знам'янка загін під командуванням більшовика Якова Ревенка. Але вистояти проти великих сил червоногвардійці не могли і з боями відступили до Кременчука, а потім залишили місто і закріпилися біля станції Потоки. Захопивши Кременчук, петлюрівці вчинили тут кривавий терор.

А тим часом до станції Потоки з Харкова і Полтави підійшли частини радянських військ. Підтримані бронепоїздом, вони разом з Кременчуцьким загоном черво-

---

[1] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Сборник документов и материалов, т. 2, К., 1957, стор. 446—447.

ногвардійців перейшли в рішучий наступ. 9 січня 1918 року більшість солдатів 9 Української дивізії кинула зброю і розбіглася по селах. Рештки контрреволюційно настроєних офіцерів і солдатів були притиснуті до Дніпра і розгромлені.

Замучених націоналістами людей і загиблих в бою червоногвардійців з почестями поховали в братській могилі на Поштовому сквері. Ця могила, де потім були поховані й інші жертви громадянської війни, стала священним місцем для трудящих Кременчука. В 1938 році тут споруджено обеліск з написом: «Борцям за владу Рад».

Однак ворог не міг примиритися з втратою Кременчука і спробував захопити його. З цією метою до міста прибула петлюрівська військова частина, т. зв. «полк свободи». У місті петлюрівці вчинили заколот. 26 січня 1918 року місцевий загін Червоної гвардії і революційні війська, що надійшли з Полтави, розгромили заколотників[1].

Та становище в місті ще лишалося тривожним. Через станцію Кременчук Центральна рада направляла ешелони донських козаків на з'єднання з генералом Калединим. За дорученням Радянського уряду України Кременчуцький ревком провадив роззброєння контрреволюційних частин, встановлював революційний порядок у місті.

Незабаром виникла нова загроза: з заходу насувалися кайзерівські війська. Сформований для боротьби з окупантами Перший Кременчуцький соціалістичний загін разом з іншими частинами Червоної Армії після запеклих боїв з ворогом залишив місто. 25 березня 1918 року в Кременчук вступили німці.

Керівний склад міської парторганізації, ревком, значна частина радянського активу встигли евакуюватися у Воронеж. Залишені в місті комуністи перейшли в глибоке підпілля, продовжуючи виховну роботу серед трудящих.

Для ширшого розгортання підпільної роботи з Воронежа в Кременчук нелегально повернувся комуніст Ф. С. Логвинов. Під його керівництвом підпільний комітет встановив зв'язок з Москвою, Воронежем, звідки почала надходити пропагандистська література українською, російською і німецькою мовами. В тісному контакті з комуністами у місті діяла Комуністична спілка молоді, яка налічувала 60 членів.

У червні до Кременчука прибув Ю. М. Коцюбинський. Він провів підпільну нараду активу губернської парторганізації. На ній було вирішено, що в Кременчуці перебуватиме підпільний більшовицький центр Полтавської губернії. Були обрані делегати на I з'їзд КП(б)У, які представляли 6 повітових організацій.

Після I з'їзду КП(б)У, наприкінці серпня 1918 року, в Кременчуці відбулася підпільна Полтавська губернська партійна конференція, на якій обрали перший склад підпільного губкому партії. Головою його став Ф. С. Логвинов, секретарем — Ж. Рябинська-Михайлова (від Лохвицької партійної організації). Тоді ж був створений підпільний губком комсомолу. Його очолив молодий більшовик Захар Таран, що прибув з Полтави.

Підпільний губком партії розгорнув серед населення агітаційну роботу, закликав посилити боротьбу проти німецьких окупантів і гетьманців.

На відзначення першої річниці Жовтневої революції комуністи Кременчука провели вибори Ради робітничих депутатів. На першому засіданні Ради, що відбулося в 2-й половині листопада, взяло участь понад 200 депутатів та активістів. Присутні дружно заспівали «Інтернаціонал», а потім обговорили питання про відновлення в місті Радянської влади. Про це засідання стало відомо окупаційним органам, але коли озброєні гетьманці оточили приміщення, де проходило засідання Ради, там уже нікого не було.

---

[1] Великая Отябрьская социалистическая революция на Украине. Сборник документов и материалов, т. 3, стор. 55.

Після відступу з Полтавщини німецьких військ владу в Кременчуці 30 листопада 1918 року захопила Директорія. Вона посилила терор проти революційних робітників. У місті було заарештовано 50 комуністів[1].

Але дні Директорії були вже злічені. 1 лютого 1919 року частини 2-ї Української радянської дивізії і особливої групи військ з допомогою партизанів і повсталих робітників визволили Кременчук від буржуазно-націоналістичного гніту[2]. Зразу ж обрали міську Раду. Вона зажадала від власників багатьох підприємств відновити роботу. Для робітників було відкрито народний університет, загальноосвітні курси, школу лікнепу.

Водночас відновив свою діяльність ревком. Він розгорнув рішучу боротьбу проти контрреволюційних елементів. Велику роль у розгромі ворожих недобитків відіграла надзвичайна комісія.

В цей час оформилась міська комсомольська організація. В місті і селах повіту вона налагоджувала культосвітню роботу, згуртовувала молодь на боротьбу з ворожими елементами, які чинили опір Радянській владі[3]. На прохання комсомольців міська Рада виділила ділянку землі для організації сільськогосподарської комуни[4]. Але наступ ворогів примусив кременчужан знову взятися за зброю.

Проти Радянської влади виступив колишній петлюрівський отаман Григор'єв. Його бандитські зграї захопили ряд українських міст і підійшли до Кременчука. Бійці червоного загону героїчно відбивалися від ворожої навали. Після запеклих боїв червоний загін залишив місто. Григор'євці у Кременчуці вчинили погром, вирізали сотні жителів[5].

Для ліквідації григор'євщини до Полтави прибув нарком внутрішніх справ України К. Є. Ворошилов, який керував бойовими операціями[6]. Звідси об'єднані сили Червоної Армії та курсантів Полтави, до яких приєднався кременчуцький революційний загін, вирушили в наступ і 19 травня відкинули банди Григор'єва аж за Дніпро. Через кілька днів на Правобережжі вони були наголову розбиті Червоною Армією.

Трудящі Кременчука жадали миру, прагнули налагодити господарство, відновити нормальне життя. Але контрреволюція не давала спокою. На горизонті появилися денікінці. 6 червня 1919 року в Кременчуці було оголошено мобілізацію. На заклик міського комітету партії в ряди бійців-добровольців влилося 64 комуністи, 8 членів Ради. 60 жінок-комуністів записалися на курси медсестер, щоб після короткотермінового навчання йти на фронт[7].

Чорні сили білогвардійців з кожним днем наближалися до Кременчука Незважаючи на героїчний опір радянських військ, 10 серпня денікінці захопили місто.

Для керівництва нелегальною роботою в місті був створений підпільний партійний комітет. Разом з комуністами працювало близько 100 комсомольців[8]. Комуністи у своїй підпільній друкарні на квартирі робітника Ламанця[9] випускали листівки і газету «Дело революции» тиражем від 1000 до 2000 примірників, вели агітацію серед робітників та селян повіту. Під впливом більшовицької агітації, яка провадилась і серед денікінських військ, солдати 8-го запасного батальйону в грудні 1919 року відмовились виступати проти Червоної Армії.

---

[1] І. К. Рибалко. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. Х., 1962, стор. 59.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-2060, оп. 1, спр. 257, арк. 5.

[3] Образование и деятельность комсомола Украины в годы гражданской войны. Документы и материалы. К., 1959, стор. 174.

[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 1738, оп. І, спр. 46, арк. 17.

[5] В. Жук. Боротьба трудящих Полтавщини з григор'євськими бандами. Газ. «Робітник Кременчуччини», 6 вересня 1957 р.

[6] ЦДАРА, ф. 103, оп. 3, спр. 101, арк. 385.

[7] ЦДАЖР УРСР, ф. 1738, оп. 1, спр. 46, арк. 156.

[8] Архів інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, спр. 28, арк. 1—2.

[9] Полтавський облдержархів, ф. Р-2060, оп. 2, спр. 10, арк. 9.

За завданням партійного комітету комсомольці-підпільники, серед яких були Марфа і Поліна Дяченко, Ганна Іванова, Наталія Філіпова та інші, підтримували зв'язок з партизанами, поширювали листівки серед населення[1]. Шістьох комсомолок — Валю Готліб, Емму Брандман, Соню Гальпер, Емму Гордон, Полю Каплун і Женю Лознер — денікінцям вдалося вистежити і заарештувати. Після катувань у застінках контррозвідки 18 листопада на залізничному мосту їх зарубали і тіла кинули в Дніпро. Пам'яті героїнь-комсомолок присвятив свою поему «Шість» український поет Павло Усенко.

Озвірілі денікінські бандити розправлялися і з іншими активістами. За день до свого відступу з Кременчука вони вивели з тюрми на міст 27 політичних в'язнів. Там їх били, а потім порубали шаблями і поскидали під міст[2].

20 грудня 1919 року частини Червоної Армії і місцеві партизанські загони вибили з міста денікінські війська і погнали їх на південь України. Робітники Кременчука підібрали під мостом порубаних денікінцями людей і з почестями поховали в центрі міста у Поштовому сквері.

В перші дні після визволення Кременчука від білогвардійців владу взяв у свої руки ревком. Він організував допомогу Червоній Армії, здійснював заходи по відновленню підприємств, проводив боротьбу проти спекуляції, брав на облік запаси продовольства та майно буржуазії, яка втекла з міста.

Після довгої перерви, 9 лютого 1920 року, в театрі «Аудиторія» відбулося перше після вигнання денікінців засідання Ради робітничих та червоноармійських депутатів Кременчука. Обговорювались питання про відбудову народного господарства міста та організацію допомоги Червоній Армії в боротьбі проти ворогів революції.

Становище в місті було тяжке. Більшість фабрик і заводів не працювала, не вистачало сировини, палива. Міська електростанція була напівзруйнована, з великими перебоями працював залізничний і водний транспорт. Коли денікінці відступали з Кременчука, то висадили в повітря міст через Дніпро,— тепер ускладнювався зв'язок із Крюковом. Труднощі посилювалися ще й тим, що власники підприємств саботували відновлення роботи фабрик і заводів.

Налагоджувати зруйноване господарство перешкоджали також куркульські банди, які лютували в Кременчуцькому повіті. Від їх рук у селі Горбах у червні 1920 року загинув комуніст О. А. Бутирін, який виїздив туди організувати комітет незаможних селян. Комуністи й комсомольці щоденно вивчали військову справу і виїжджали в села повіту на боротьбу з бандитизмом.

Кременчужани не злякалися труднощів. За прикладом комуністів і комсомольців вони брали участь у масових суботниках і недільниках по відбудові народного господарства, прагнули швидше відбудувати своє місто.

Під час боротьби з білополяками багато кременчужан влилося в лави Першої Кінної армії С. М. Будьонного. На фронт пішли 25 проц. членів партії[3]. У Кременчуці перебував штаб Південно-Західного фронту, який тримав прямий теле-

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2060, оп. 2, спр. 10, арк. 6—8.
[2] Архів інституту Історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, спр. 28, арк. 23.
[3] Там же, ф. 1, оп. 4, спр. 187, арк. 15.

Члени штабу Першої Кінної армії на чолі з С. М. Будьонним, К. Є. Ворошиловим та Ю. А. Щаденком. Кременчук. 1920 р.

Г. І. Петровський серед трудящих під час перебування агітпоїзда ім. В. І. Леніна в Кременчуці. 1920 р.

графний зв'язок з В. І. Леніним. Всі передачі в Москву здійснювали кременчуцькі телеграфісти І. Г. Верба, П. В. Андреєв, Г. О. Павловський та І. Ф. Тарабан. За зразкову роботу апаратури зв'язку І.Г. Верба був нагороджений орденом Червоного Прапора. У приміщенні, де перебував штаб фронту, на честь 50-річчя Радянської влади кременчужани відкрили історико-краєзнавчий музей.

Протягом 1920 року в місті перебували і виступали на мітингах і зборах трудящих С. М. Будьонний, К. Є. Ворошилов, М. І. Калінін, А. В. Луначарський, Г. І. Петровський, Й. В. Сталін[1]. Їх полум'яні виступи надихали трудящих на боротьбу проти контрреволюції, на побудову нового життя.

Остання мобілізація кременчужан на фронт громадянської війни була проведена у вересні 1920 року. На боротьбу з Врангелем комсомольці міста відправили 100 добровольців[2]. На врангелівський фронт пішли також 75 профспілкових та 25 відповідальних партійних працівників.

Тільки після ліквідації врангелівської армії трудящі Кременчука повністю могли віддатися мирній праці. За декретом ВУЦВК з 15 серпня 1920 року створилась Кременчуцька губернія в складі 6 повітів і 139 волостей[3].

Це посилило керівництво по відбудові народного господарства. Згодом була заснована губернська економічна рада. Очолював її голова губвиконкому, колишній робітник Крюківських вагоноремонтних майстерень, член партії з 1907 року О. К. Сербиченко.

Свою діяльність губвиконком розпочав з націоналізації підприємств. Крюківські вагоноремонтні майстерні і міська електростанція були оголошені власністю Радянської держави зразу ж після революції. Інші підприємства міста були націоналізовані в кінці 1920 року. За короткий час кременчужани відбудували залізничний вузол. 15 вересня 1921 року вперше після громадянської війни в місті засвітилися електричні вогні.

Робітники міста проводили також велику роботу в селах по виконанню продподатку, організовували допомогу голодуючому населенню Поволжя. За успішне виконання продподатку 18 грудня 1921 року на VI Всеукраїнському з'їзді Рад Г. І. Петровський вручив Кременчуцькій губернії Червоний прапор.

Для поліпшення товарообміну між містом і селом губернська економічна рада давала замовлення кустарній промисловості на виготовлення продукції для сільського господарства — возів, коліс, діжок тощо. На 2-му механічному заводі було налагоджено виробництво молотарок, соломорізок та інших машин.

Багато зусиль доклала міська Рада для налагодження народної освіти. Кращі приміщення міста були передані в розпорядження навчальних закладів. За 1920—1923 рр. в Кременчуці було створено 11 трудових, 1 музична і 3 професійні школи, 6 дитячих будинків, 5 шкіл фабрично-заводського навчання, загальноосвітні курси. Особлива увага зосереджувалась на ліквідації неписьменності серед дорослого

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2060, оп. 1, спр. 39, арк. 8; оп. 2, спр. 257, арк. 20.
[2] Образование и деятельность комсомола Украины в годы гражданской войны. Документы и материалы, стор. 536.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-2060, оп. 1, спр. 109, арк. 32—38.

населення. Всі неписьменні жителі були взяті на облік, для них відкрили 15 шкіл лікнепу. Щоб забезпечити усі школи кваліфікованими кадрами, міський відділ народної освіти відкрив трирічні педагогічні курси, де навчалося 175 чоловік[1].

У зв'язку із змінами в адміністративно-територіальному поділі України в кінці 1922 року Кременчуцьку губернію було ліквідовано. З 1923 по 1930 рік існувала Кременчуцька округа. Пізніше, з 1932 року, Кременчук став районним центром Харківської, а з 1937 року — Полтавської областей[2].

Перехід від воєнного комунізму до нової економічної політики позитивно позначився на відбудові народного господарства. На 1 січня 1923 року в Кременчуці уже діяло 25 підприємств. Зростала їх потужність. Якщо в 1913 році Крюківські вагоноремонтні майстерні випустили з ремонту 5057 товарних вагонів, то вже в 1925 році тут було відремонтовано 7304 вагони[3].

Відроджувалась і розвивалась легка та харчова промисловість. Уже в другому кварталі 1923 року почали працювати миловарний завод, перша зразкова друкарня, 4 державні млини, тютюнова та 2 махоркові фабрики[4]. Відбудувалися також комунальні та культурно-освітні заклади, поліпшувалось матеріальне становище трудящих. У місті розпочалося спорудження житлових будинків, прокладалися нові лінії водопроводу і каналізації. У відбудованому великому магазині «Пасаж» з'явилися різні промислові товари.

Відкрилися робітничі клуби — металістів, деревообробників, махорочників та працівників торгівлі. Клуби незабаром стали справжніми центрами культурно-виховної роботи міста.

Радість від перших успіхів у відбудові країни була затьмарена величезним горем, яке спіткало радянський народ,— смертю В. І. Леніна. На траурних мітингах і зборах, присвячених пам'яті вождя, трудящі Кременчука заявили про своє тверде рішення йти по ленінському шляху. За ленінським призовом у партію вступило 527 робітників. 150 юнаків і дівчат подали заяви до комсомолу. На численні прохання робітничих колективів міська Рада назвала головну вулицю Кременчука іменем Леніна.

В траурні дні робітники льодопункту з криги спорудили пам'ятник В. І. Леніну. На постаменті був напис: «Спи спокійно, дорогий Ілліч, твої заповіти ми виконаємо». Цей пам'ятник був тимчасовий. Трудящі Кременчука вирішили спорудити великий монумент з граніту і бронзи, щоб увічнити пам'ять безсмертного творця Радянської держави. Новий пам'ятник Іллічу за проектом скульптора В. В. Козлова було встановлено в 1926 році. З цього приводу відбувся мітинг, на якому кременчужани заявили, що віддадуть усі сили на побудову соціалізму в нашій країні.

В роки передвоєнних п'ятирічок у Кременчуці розгорнулося будівництво нових і реконструкція існуючих підприємств. У 1929 році на березі Дніпра було споруджено з залізобетону і скла потужну суконну фабрику ім. В. Я. Чубаря, будувалися великі фабрики — беконна, макаронна, швейна, взуттєва, трикотажна.

Колишні Крюківські вагоноремонтні майстерні перетворились на великий вагонобудівний завод. Протягом 1932—1934 рр. тут з'явилися нові цехи, обладнані сучасним устаткуванням. У жовтні 1932 року вагонобудівники випустили перший у Радянському Союзі напіввагон-гондолу вантажопідйомністю в 60 тонн.

---

[1] Статистичний довідник на Полтавщині на 1925 рік, Полтава, 1925, стор. 35—44.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-2060, оп. 1, спр. 109, арк. 32—38.
[3] Полтавський облпартархів, ф. 5, оп. 1, спр. 21.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-3873, оп. 2, спр. 92, арк. 44.

Прапор ВУЦВК, яким нагороджено в 1921 році селян та робітників Кременчуцької губернії за успішне виконання продподатку.

Демонстрація трудящих Кременчука в день похорон В. І. Леніна. 1924 р.

Чималих перетворень зазнав механічний завод, який в 1930 року був переведений з місцевого в республіканське підпорядкування. З його нових цехів, що виросли за ці роки, замість цвяхів, соломорізок, кінних молотарок, почали виходити дорожньо-будівельні машини та інша складна техніка.

У Крюкові відновились роботи по видобуванню гранітів. Було створено нові Малокохнівський і Піщанський кар'єри, які давали граніт і щебінь будовам країни.

Далеко за межі міста линула слава про передових людей — ударників соціалістичного змагання. Одним із перших відзначився молодий електрозварник вагонобудівного заводу комсомолець Петро Ракитін — син більшовика-підпільника. Він розробив і успішно використав на підприємстві електрод власної конструкції. Для поширення передового методу зварювання ЦК ЛКСМУ командирував Ракитіна в Одесу на судноремонтний завод, де він установив світовий рекорд продуктивності зварювальних робіт.

Кращого електрозварника вагонобудівного заводу В. М. Сороку трудящі обрали членом Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету. Токар цього ж заводу О. А. Будній в 1935 році досяг високої продуктивності праці і завоював звання першого півскатника Радянського Союзу. В 1937 році трудящі Кременчука одностайно обрали його депутатом Верховної Ради СРСР.

На залізничному вузлі в рух машиністів-кривоносівців першими включились Валентин Дробаха і Павло Заведій. Вони стали ініціаторами швидкісного водіння великовагових поїздів. У 1938 році кременчужани обрали П. Х. Заведія депутатом Верховної Ради Української РСР.

За роки довоєнних п'ятирічок Кременчук став розвинутим індустріальним містом.

Разом з промисловістю зростало і населення міста. Якщо в 1926 році в Кременчуці налічувалось 58 832 жителі, то за даними перепису 1939 року тут було вже 89 723 чоловіка.

Здійснювались великі роботи по благоустрою і озелененню Кременчука. Для захисту від поводі, від якої протягом усієї історії міста терпіло населення, була збудована постійна водозахисна дамба завдовжки 19,5 км. На Сінній площі, на місці колишнього болота, що було справжнім розплідником малярійних комарів і де не раз тонули діти, закладено новий парк.

Зростала сітка лікувально-профілактичних закладів, поліпшувалось медичне обслуговування населення. В кінці 1939 року в Кременчуці було 6 лікарень на 602 ліжка, 16 поліклінік і амбулаторій, нічний санаторій для дорослих, водолікарня, дитячий санаторій. В лікувальних закладах працювало 176 лікарів різних спеціальностей, 430 фельдшерів і медичних сестер.

У 1939 році в місті було 22 загальноосвітні школи, в яких навчалося 14 215 учнів і працювало 558 учителів. Крім того, було 7 шкіл для дорослих і робітничий факультет. Центром позашкільної роботи серед піонерів і школярів став Палац піонерів, відкритий в одному з найкращих приміщень міста.

Спеціальну освіту молодь Кременчука здобувала в 3 школах фабрично-заводського учнівства, у 8 технікумах — машинобудівному, залізничному, будівельному, сільськогосподарському, двох медичних, педагогічному і культосвітньому, в яких навчалося близько 3 тис. чол. Працював педагогічний інститут, в 1939 році в ньому навчалося 586 студентів.

Культурні запити населення міста задовольняли 15 робітничих клубів, 39 масових бібліотек, кінотеатр та 7 кіноустановок, драматичний театр.

Коли фашистська Німеччина напала на Радянський Союз, у Кременчуці відбувся загальноміський мітинг. У прийнятій резолюції говорилося, що трудящі міста готові грудьми стати на захист рідної Батьківщини. Мітинги проходили на всіх підприємствах і в установах. Промисловість міста перебудовувалася на воєнний лад, почала виготовляти продукцію для потреб фронту.

Під керівництвом міського комітету партії було створено 4 винищувальні батальйони. Основним ядром їх становили комуністи і комсомольці[1]. На спорудженні оборонної лінії Кременчука щоденно працювало близько 9 тис. чоловік.

Бійці батальйонів і ополчення охороняли важливі об'єкти, проводили операції по ліквідації ворожих парашутистів, диверсантів і лазутчиків. У районі села Заруддя Кременчуцького району перший батальйон розгромив і знешкодив групу німецьких парашутистів.

При виконанні бойового завдання особливо відзначилися командир батальйону Г. С. Сіряченко, командири взводів — Н. П. Пеуткін, І. С. Мужайло, політрук І. М. Соколовський, фельдшер Олександра Гаркавенко, яка замінила пораненого бійця біля кулемета і відбила атаку фашистів.

Як тільки стало відомо, що фашисти прорвалися до Дніпра і хотіли з ходу форсувати ріку, кременчуцькі ополченці зайняли оборону на околиці правої частини міста. 7—8 серпня в районі Гострої могили відбулися запеклі бої з німецькими окупантами. Разом з військовими частинами місцевого гарнізону народні ополченці героїчно відбили ворожу навалу і самі перейшли в контратаку, відкинувши фашистів до станції Павлиш. Газета «Правда» писала: «Об 11 годині вечора ополченці зустрілися з фашистськими частинами. Не давши опам'ятатися знахабнілому ворогу, народні ополченці кинулись у бій. Приголомшені, очевидно, несподіваною зустріччю, фашисти втекли»[2]. В цих битвах відзначився полк ополченців вагонобудівного заводу.

9 серпня гітлерівці відновили наступ. Мужні патріоти відбивали одну атаку за другою, виявляючи чудеса героїзму. Потрапивши в оточення, політрук роти Павло Ярина штиком і прикладом відбивався до останнього подиху, але живим у полон не здався. Командир батальйону І. Ф. Торубара з гранатою пробрався до німецького кулемета і знищив його обслугу. В цьому бою ворожа куля обірвала життя відважного командира. Боєць В. Ф. Шпехт, член партії з 1920 року, з групою товаришів відбив у фашистів два кулемети, міномет і знищив багато окупантів. До останнього снаряду вела вогонь гармата, яку обслуговувала група бійців на чолі з командиром І. Ю. Буличовим.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 361, арк. 13.
[2] Газ. «Правда», 29 серпня 1941 р.

Особливо запеклі бої точилися на підступах до моста через Дніпро. Під командуванням молодшого лейтенанта А. Г. Гольдфарба 22 бійці кілька разів відбивали фашистів.

Але під натиском фашистських дивізій хоробрі захисники Кременчука відступили на лівий берег Дніпра. Бійці народного ополчення увійшли до складу 297-ї стрілецької дивізії Червоної Армії.

Більше місяця йшли запеклі бої під Кременчуком. У ці дні партійна організація міста вживала заходів, щоб вивезти на Схід людей і матеріальні цінності. Хоч евакуація проходила під безперервним артилерійським обстрілом та бомбардуванням з повітря, залізничники з честю виконали свій патріотичний обов'язок. Для евакуації заводів міський комітет ЛКСМУ організував 35 вантажних комсомольсько-молодіжних бригад[1].

У ніч на 31 серпня фашистам вдалося форсувати Дніпро в районі села Келеберди. Радянським військам, які захищали Кременчук, загрожувало оточення, за наказом командування 8 вересня вони залишили місто. За хоробрість і героїзм, виявлені при обороні Кременчука, нагороджено орденами 112 і медалями 609 чоловік.

9 вересня 1941 року озвірілі фашистські банди вдерлися в місто. Лихо і смерть принесли вони населенню. В Кременчуці було створено 3 табори для військовополонених. Від катування й голоду в них щодня вмирали десятки радянських людей.

Про нелюдське ставлення до військовополонених розповідає очевидець Т. К. Жванія. «В лютому 1942 року лікар табору німець Орлянд викликав до себе військовополоненого лікаря Булачника. Під час допиту він вивернув йому руки, зламав стегно, виколов очі і наказав розстріляти». В одному з таборів було розстріляно радянського патріота Л. А. Силіна, який створив госпіталь для військовополонених у селі Вереміївці (Чорнобаївський район) і врятував життя багатьом радянським людям.

У місті з кожним днем зростав патріотичний рух народних месників. У день 24-ї річниці Жовтня невідомі патріоти підняли червоний прапор над пам'ятником борцям за владу Рад і відновили на ньому напис, який знищили фашисти.

У грудні 1941 року в фашистському таборі військовополонений лікар Т. К. Жванія створив підпільну групу. Його помічниками були лікар О. Я. Климов, медсестри О. С. Скоморох та М. А. Кутовська. Згодом Жванія втік з табору і продовжував підпільну роботу в місті. Він встановив зв'язок з головним лікарем міської лікарні В. К. Костянтиновичем, лікарем Л. Н. Шарашенідзе. За їх допомогою вдалося визволити багато військовополонених, більша частина яких влилася до партизанських загонів[2].

На початку 1942 року в місті активно працювала антифашистська група, керована М. І. Ромашкіним та І. О. Лісненком. Вона об'єднувала понад 30 патріотів. У районі пристані і залізниці патріоти збирали зброю, приймали зведення Радінформбюро, поширювали листівки. Для встановлення зв'язку з народними месниками Києва туди посилався член підпільної групи Михайло Опанасенко. Підпільники виготовляли документи, з допомогою яких вдалося вирвати з фашистського полону багатьох червоноармійців[3].

У ніч на 22 грудня 1942 року учасники антифашистського підпілля зібрались на квартирі Ганни Бойправ по вулиці Бутиріна 19, де обговорювали чергові завдання. В цей час фашисти і поліцаї оточили будинок і всіх заарештували. У застінках гестапо осліп Микола Ромашкін. Його товариші ледве трималися на ногах. Але страшні тортури не зламали волі патріотів. Перед розстрілом Ромашкін вигукнув: «Ви нас уб'єте, але ми не станемо на коліна! Переможе наша армія, наш народ!».

---

[1] П. Тронько. Бессмертие юных. М., 1958, стор. 28.

[2] М. І. Наумов. Степовий рейд. К., 1961, стор. 187—188.

[3] П. Н. Ємець, О. П. Самойленко. Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни. Х., 1965, стор. 64.

У Крюкові діяла група під керівництвом робітника вагонобудівного заводу комуніста Г. Ф. Петька. До її складу входили Василь Кораблін, його дочка комсомолка Люда, Дарія Нестаулова, Костянтин Шпарчинський, Павло Гордієнко та інші. Підпільники мали зброю, боєприпаси. Вони виводили з ладу німецькі гармати, перерізали телефонні дроти, випускали бензин з цистерн, засипали пісок в букси вагонів. Зрадники навели фашистів на слід групи. На початку 1943 року після жорстокого катування патріотів розстріляли.

Серед розстріляних була і молода комсомолка Люда Корабліна. Її довго катували, при ній розстріляли батька, матір і маленьку сестричку, але Люда не сказала, кому носила патрони. І коли німець націлився в її гаряче серце, нескорена дівчина сказала: «Народ не вбити, він буде вільний!»[1].

Коли кременчужани відзначали 20-річчя перемоги над гітлерівською Німеччиною, міську школу № 6, де вчилася Люда Корабліна, було названо її ім'ям.

Як не лютували фашисти, але добитися для себе спокою в тилу не могли. На місце загиблих ставали інші патріоти. В Крюкові утворилася нова підпільна група «Дніпровець». Її діяльністю керував комуніст І. Х. Харченко. Патріоти встановили зв'язок з підпільниками Олександрії, Херсона та інших міст. З приходом радянських військ члени групи влилися в 960-й стрілецький полк.

Підпільних груп у Кременчуці було багато. Всі вони становили бойову силу, яка завдавала ударів фашистським окупантам. Група комуніста В. М. Остапенка 6 червня 1943 року на перегоні Кременчук—Криси висадила в повітря військовий ешелон з фашистами. Активними помічниками Остапенка були М. О. Лисенко, З. О. Іцкевич-Поплюйченко, Г. К. Воля, Б. І. Постоєв, П. І. Коганзон-Козубенко та інші[2].

Групою «Патріот Батьківщини» керували І. І. Бузько і С. Ф. Хейло. Частина цієї групи влітку 1943 року вийшла з міста, знищила ворожі пости в селі Івках і забрала цінні розвідувальні дані про розташування фашистських частин та передала їх розвідникам Червоної Армії. В складі 33-го гвардійського полку підпільники вели бої за визволення Кременчука.

В тилу фашистів енергійно діяли комсомольці. Влітку 1942 року в місті і навколишніх селах було створено кілька комсомольсько-молодіжних груп, які об'єднував підпільний комсомольський комітет на чолі з О. А. Кривицьким. До складу комітету входили: Г. В. Шавва, В. І. Орел, О. П. Пацюк, М. Й. Баль, М. В. Зозуля та інші. Комсомольці мали кілька радіоприймачів, слухали передачі з Великої землі і розповідали населенню про все почуте. Вони врятували сотні юнаків і дівчат від німецької каторги. У вересні 1943 року групи перейшли до активних диверсійних дій і утворили партизанський загін, комісаром якого було обрано комуніста І. М. Подорвана. З наближенням Червоної Армії загін захопив Воронінську поромну переправу через Дніпро, спалив міст на Київському шосе і потопив катер з окупантами.

Фашисти відчували, що під ними горить земля. 27 вересня 1943 року на ближчі підступи до Кременчука вийшла 5-а гвардійська армія. Почалися запеклі бої, які тривали три дні. І хоч 8-й німецькій армії Гітлер наказав будь-що утримати плацдарм на лівому березі Дніпра, але встояти проти штурму радянських патріотів вона не змогла. 29 вересня столиця нашої батьківщини Москва салютувала двадцятьма артилерійськими залпами із 124 гармат на честь визволення Кременчука.

На відзначення здобутої перемоги дивізіям і полкам, які визволяли місто, присвоєно найменування «Кременчуцьких». А Полтавську стрілецьку дивізію нагороджено ще орденом Червоного Прапора. Назви цих військових частин золотими буквами написані на новому будинку міської Ради депутатів трудящих. На заводах і фабриках, у навчальних і культурно-освітніх закладах встановлені меморіальні дошки з іменами тих, хто віддав життя за перемогу над фашистами. На честь героїв названі

---

[1] Газ. «Робітник Кременчуччини», 29 вересня 1944 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 47, арк. 1—77.

На Кременчуцькому автозаводі.

В конструкторському бюро Кременчуцького автозаводу.

На головному конвейєрі складання автомашин. Кременчуцький автозавод.

У різні кінці СРСР надходить продукція Кременчуцького автозаводу.

Кременчуцький нафтопереробний завод.

Нагородження орденом Червоного Прапора 97 дивізії, що брала участь у визволенні Кременчука. 1943 р.

вулиці, школи, бібліотеки. В одному з парків міста споруджено пам'ятник загиблим патріотам у битві за визволення Кременчука.

На всіх фронтах боротьби з фашистами хоробро билися кременчужани. Комсомолець Костянтин Омеляненко в боях за станцію Павлиш 25 листопада 1943 року повторив подвиг Олександра Матросова. Він закрив своїм тілом амбразуру дзота, щоб дати можливість своїм товаришам продовжувати наступ. Танковий підрозділ капітана О. Й. Халаменюка у братній Польщі в бою з ворожими військами знищив 5 фашистських танків. Машина командира зайнялася полум'ям, врятуватись було неможливо. Тоді він ще протаранив німецький танк і загинув смертю хоробрих.

За участь у боях під час Великої Вітчизняної війни тисячі кременчужан нагороджені орденами і медалями СРСР. 8 відважних патріотів удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Це — полковники Е. Д. Готліб і М. С. Новохатько, майор О. А. Блувштейн, капітан О. Й. Халаменюк, лейтенанти І. І. Ткаченко і М. М. Молочников, старший сержант П. С. Приходько.

На місці квітучого, зеленого Кременчука фашисти залишили руїни і згарища. Військовий кореспондент газети «Правда» Борис Полевой писав тоді: «Відступаючи, німецькі мерзотники все ж встигли підпалити місто. Зараз, коли пишуться ці рядки, на місто, на Дніпро спустилась густа темінь.

Підпалений німцями Кременчук горить, як палаючий факел. Його заграву видно за десятки кілометрів» [1].

За час окупації фашисти замучили і розстріляли в Кременчуці 97 тисяч військовополонених і жителів міста, 10 тисяч кременчужан вигнали на німецьку каторгу. Вони пограбували і зруйнували всі промислові підприємства, культурно-освітні заклади, комунальне господарство, історичні пам'ятні місця. Окупанти знищили залізничний вузол, пристань на Дніпрі, електростанцію, зруйнували 97 проц. міського житлового фонду (1150 державних і 2898 приватних будинків). Загальна сума збитків, заподіяних місту, становила понад мільярд карбованців.

Фашисти ще обстрілювали місто, а в ньому вже відроджувалось життя. Почала працювати міська Рада депутатів трудящих. На 20-й день після визволення електростанція дала перший струм, махоркова фабрика — першу махорку для бійців. Відбудували своє зруйноване господарство залізничники, відкрилися школи, лікарні, дитячі садки і ясла.

До річниці визволення міста від фашистів було закінчено відбудову першої черги залізничного вузла. Колектив вагонобудівного заводу рапортував про закінчення першої черги вагоноскладального цеху. Почав діяти завод дорожних машин. Шкіряний завод за рік випустив продукції удвоє більше, ніж заплановано. Шпалопросочувальний завод досяг довоєнного рівня випуску продукції. Працювала суконна фабрика. Портовики підняли з дна Дніпра 77 затоплених суден і 33 з них відремонтували [2].

[1] Газ. «Правда», 29 вересня 1943 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 13, оп. 1, спр. 115, арк 36.

Методом народної будови за 9 місяців було споруджено залізничний вокзал. Для його будівництва трудящі вибрали з руїн понад мільйон цеглин.

Значну допомогу у відродженні Кременчука трудящим міста подавали братні народи всього Радянського Союзу. З Тули надійшли токарні верстати, з Ленінграда і Риги — тисячі тонн металевих конструкцій. На відбудову промислових підприємств приїхали фахівці з Москви, Молдавії, Туркменії, Башкирії та інших союзних республік[1].

Трудівники міста енергійно включилися у всенародне змагання за виконання післявоєнної п'ятирічки за чотири роки. Передові робітники і цілі колективи працювали з випередженням графіка.

Завод дорожніх машин виконав п'ятирічний план за 3 роки і 11 місяців. Випуск продукції збільшився порівняно з довоєнним часом на 23 проц., продуктивність праці — на 47 проц.[2]. Електрозварниця заводу В. І. Редько із своїм п'ятирічним завданням справилась за 2 роки і 3 місяці.

Поряд з виготовленням промислової продукції розгорталася реконструкція підприємств. Один за одним зводились нові корпуси цехів на вагонобудівному і шкіряному заводах, взуттєвій і тютюновій фабриках, м'ясокомбінаті. Виріс новий мостовий завод, який постачав конструкції для будівництва мостів на Дніпрі, Волзі, Даугаві та інших річках нашої країни.

В 1949 році кременчужани здали в експлуатацію двоярусний сталевий міст через Дніпро. Це чудова архітектурна прикраса, гордість жителів міста.

План четвертої п'ятирічки всі підприємства Кременчука виконали достроково. Уже в 1950 році рівень промислової продукції перевищив довоєнний на 8 процентів.

Новими сторінками поповнився літопис міста в період грандіозного спорудження Кременчуцької ГЕС. Розпочалося будівництво в травні 1954 року на відзначення всенародного свята — 300-річчя возз'єднання України з Росією.

На Подніпров'ї стояли погожі весняні дні, пишно зеленіли дерева, цвіли сади. Саме в цю пору до села Таборища — за 12 км вище Кременчука — приїхали перші будівники. Вздовж Дніпра встановили палатки, з'явилися склади з будівельними матеріалами і знаряддям, загуркотіли машини. Перед будівельниками стояло завдання: перемістити 80 млн. кубометрів грунту, укласти понад 1,2 млн. куб. метрів бетону і залізобетону, змонтувати 20 тис. тонн металоконструкцій.

На будівництво ГЕС Кременчук послав кращі бригади фахівців, міський комітет партії направив туди досвідчених комуністів-пропагандистів, які проводили виховну роботу, організовували соціалістичне змагання. Робота йшла з великим напруженням. Інженери й техніки сміливо вирішували складні технічні проблеми. Вперше в Радянському Союзу тут було здійснено спорудження гідровузла без машинного залу. Це прискорило пуск ГЕС і зекономило державі 7 млн. карбованців.

Незабутньою датою стало для будівників 4 жовтня 1959 року. Понад 200 самоскидів з гуркотом скидали у воду каміння. І Славутич того ж дня був перекритий. Вода почала наповнювати Кременчуцьке море. У грудні того ж року ГЕС дала перший струм, а наступного року — працювали всі 12 агрегатів. Колектив справився з почесним завданням на два роки раніше строку.

Коли ще в розпалі ішло будівництво Кременчуцької ГЕС, трудящі міста водночас розгорнули битву за втілення в життя нових завдань, поставлених перед ними семирічним планом розвитку народного господарства СРСР. У всенародний рух за індустріалізацію міста включилося понад 50 тис. кременчужан.

У свій час Кременчуцький мостовий завод було реконструйовано на комбайновий. Він дав сільському господарству понад 14 тис. комбайнів. У 1958 році його почали перебудовувати на автомобільний завод. Але незабаром виникли труднощі у виго-

---

[1] Газ. «Робітник Кременчуччини», 25 грудня 1947 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 13, оп. 1, спр. 300, арк. 128—130.

товленні штампів, відставав пресовий цех. За пропозицією комуніста А. І. Поздняка робітники добровільно після зміни працювали в цеху ще 2—3 години. На честь дружби і солідарності кременчуцькі підприємства надіслали сюди на виручку своїх кращих слюсарів, токарів та інших фахівців. На допомогу кременчужанам приїхали спеціалісти з Мінського, Горьківського і Ярославського автозаводів.

Спільними зусиллями труднощі були переборені. І вже на першотравневій демонстрації 1959 року попереду колони автозаводців їхав великовантажний автомобіль. Через 4 роки із заводського конвейєра зійшли десятки тисяч машин.

Автомашини кременчуцької марки працюють не лише в Радянському Союзі, а й у 30 країнах світу — Афганістані, Фінляндії, Угорщині, Кубі, Алжірі та інших.

Докорінно змінився вагонобудівний завод. На цьому підприємстві запроваджено систему безперервного оперативного планування, а також бездефектного виготовлення продукції. З потокових ліній складальних цехів сходять великовагові вагони на роликових підшипниках, суцільнометалеві 62- і 90-тонні вагони для перевезення цементу і вугілля, платформи під цистерни, очеретозбиральні машини і електромостові крани. За останні роки колектив заводу освоїв і розпочав масове виробництво вагонів вантажопідйомністю на 100 тонн.

Макети кременчуцьких вагонів експонувалися на багатьох виставках Радянського Союзу і за кордоном — у Нью-Йорку, Марселі, Загребі. На міжнародній виставці в Брюсселі (1958 рік) удостоєна Золотої медалі модель 93-тонного піввагона. Кременчуцький завод став великим індустріальним підприємством, де широко запроваджена механізація і автоматизація виробничих процесів.

В 1961 році поблизу Кременчука розгорнулося будівництво одного з найбільших у Європі нафтопереробного заводу. Експлуатація його першої черги, яка стала до ладу влітку 1966 року, дала країні бензин, гас та інші нафтопродукти. Водночас із будівництвом нафтоперегонного заводу почалося освоєння Кременчуцької магнітної аномалії, що відкриває перед містом ще більші перспективи економічного і культурного розвитку.

З великими труднощами зводились корпуси сажового заводу. Будівельний майданчик цього підприємства був розміщений за містом, на голому степу. Сюди незручно було добиратися людям, возити будівельні матеріали. Особливо діставалося монтажникам. Саме взимку 1964 року їм довелося на висоті 20 метрів встановлювати залізобетонні колони і з'єднувати їх балками. Холодні вітри пробирали їх до кісток. Але вони працювали терпляче і наполегливо. Начальник управління «Енергобуду» Л. С. Ковтун міцно згуртував колектив будівельників, уміло використовував техніку. На 6 місяців раніше строку із заводського подвір'я машиніст тепловоза М. І. Шишко вивіз перші сотні тонн кременчуцької сажі.

За семирічку в Кременчуці були споруджені ще нові заводи залізобетонних шпал і вапняно-кремнеземистих виробів, домобудівний комбінат, колісний завод і ряд інших підприємств.

У грудні 1965 року прийняв промислове навантаження перший блок Кременчуцької теплоелектроцентралі.

Швидкими темпами розвивається легка промисловість Кременчука. Взуттєва фабрика на рік стала давати 2,5 млн. пар взуття, трикотажна фабрика — 9 млн. одиниць виробів. До виготовлення нових видів меблів перейшов деревообробний комбінат. Тільки за роки семирічки на заводах і фабриках міста освоєно понад 600 видів нової продукції.

Загалом у Кременчуці за семирічку збудовано 14 нових промислових підприємств і реконструйовано 10. Всі вони оснащені сучасним найновішим технічним обладнанням. Промислова продукція міста експортується в 45 країн світу[1].

За успішне виконання виробничих завдань семирічки 461 кременчужанина у 1966 році нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу.

[1] Газ. «Кременчуцька зоря», 4 березня 1967 р.

Індустріалізація Кременчука, яка неослабними темпами розгортається і в новій п'ятирічці, вносить великі зміни в зовнішній вигляд міста, сприяє зростанню населення, піднесенню його добробуту і культурного рівня. Якщо в промисловості і на будовах у 1939 році працювало 14 тис. чоловік, у 1958 році — 42 тис., то в 1966 році — 82 тисячі. За семирічку в місті побудовано 384,4 тис. кв. метрів житлової площі, що збільшило вдвоє весь міський житловий фонд. За цей же час споруджено 1322 індивідуальні будинки. Навколо великих підприємств з'явилися цілі житлові масиви. Високі будинки виросли на центральних вулицях міста. Ще не так давно вулиця ім. Героя Радянського Союзу О. Й. Халаменюка була незабрукована, з одноповерховими будинками. Тепер тут серед розлогих дерев височать 5-поверхові будинки, чудовий готель «Дніпровські зорі» на 240 місць. Уся вулиця заасфальтована, по ній курсують тролейбуси.

Поліпшується робота міського транспорту. Новий автобусно-таксомоторний парк має 154 автобуси і 60 легкових таксі. За день машини парку перевозять 80 тис. пасажирів. З міста йдуть автобуси до сіл району, до Києва, Харкова, Полтави, Дніпропетровська, Кривого Рогу та інших міст республіки.

Значно розширилась торговельна сітка, яка на 1 січня 1967 року мала 445 магазинів і ларків[1], 175 підприємств громадського харчування. Популярним став новий будинок торгівлі, де є універмаг, гастроном, ресторан, кафе.

Помітно зросла в місті мережа лікувально-профілактичних та дитячих закладів. Зараз тут є 6 лікарень на 1205 ліжок, 4 диспансери, санітарно-епідемічна станція, поліклініки, амбулаторії та інші лікувальні заклади, де працюють 326 лікарів і близько тисячі фахівців середнього медичного персоналу.

Високий авторитет завоювали заслужені лікарі УРСР М. П. Поспєлов, М. В. Димара, В. Т. Федько, Р. М. Каганова, В. С. Маневський, кандидат медичних наук М. А. Диканський. Більше 50 років життя присвятив лікуванню людей доктор медичних наук О. Т. Богаєвський (1848—1930 рр.). З 1888 року до смерті він працював у Кременчуці, виховав цілу плеяду хірургів. Серед них відомі медики — професори О. М. Ольшанський та А. А. Чайка. Перу Богаєвського належить 85 наукових праць, вчений брав участь у міжнародних хірургічних з'їздах.

Значні кошти в Кременчуці йдуть на народну освіту. В сітку навчальних закладів міста входять 24 масові школи, 6 шкіл робітничої молоді, музична школа, 6 технічних училищ, медичне училище, машинобудівний, залізничний, гірничорудний і автомеханічний технікуми, загальнотехнічний факультет Полтавського інженерно-будівельного інституту, консультативний пункт Українського заочного політехнічного інституту, училище цивільно-повітряного флоту. Всіма видами навчання охоплено близько 30 тис. чол., не рахуючи заочників. У міських школах працює понад 1000 вчителів. Серед них — заслужені вчителі республіки І. П. Манженко, Н. Д. Бочко, М. М. Кулішов, С. М. Бойченко.

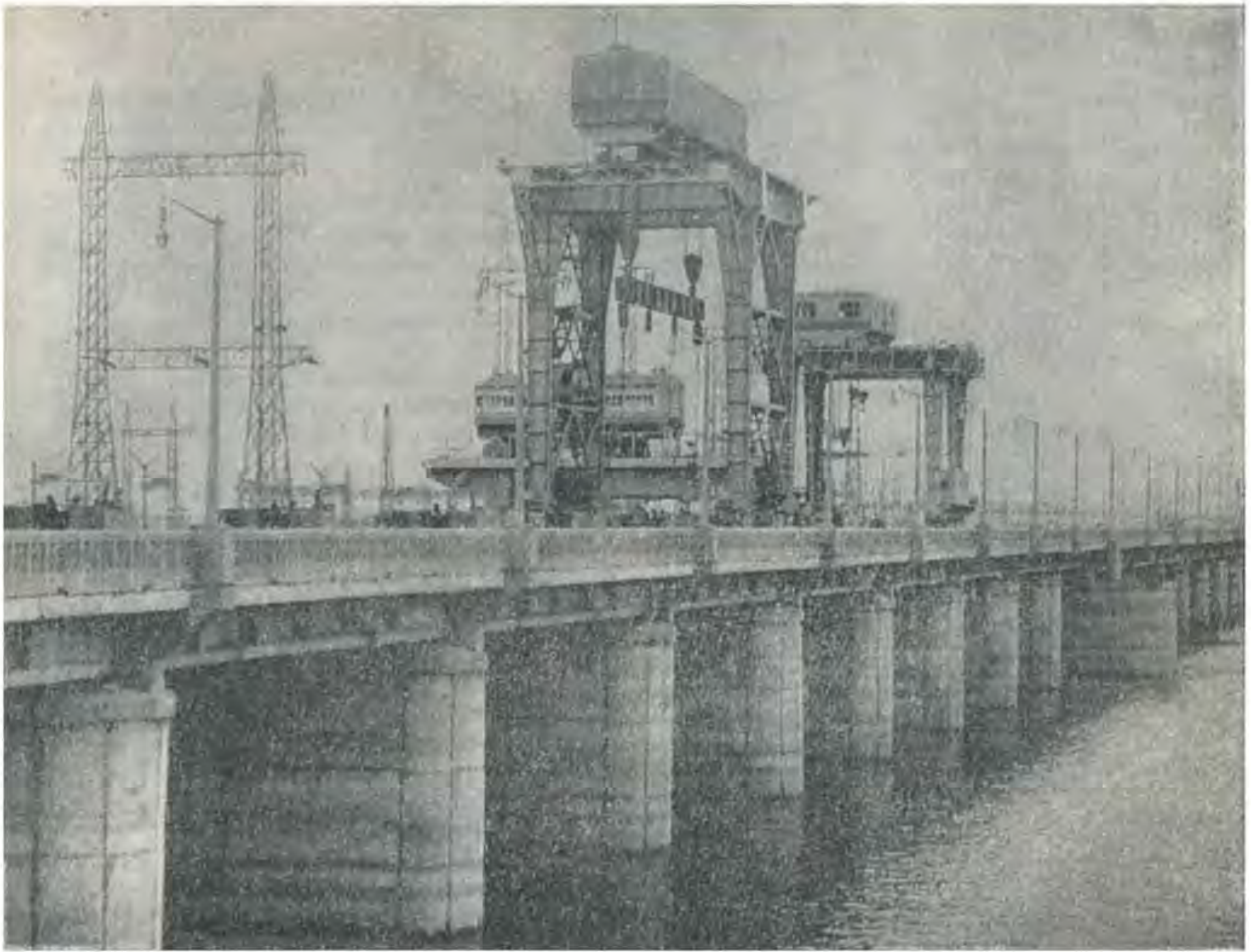
Вчителі міста творчо використовують спадщину видатного радянського педагога А. С. Макаренка, який вчився і працював у Кременчуці. Після закінчення Кременчуцького міського училища і педагогічних курсів при ньому він з 1905 по 1911 рік учителював у Кременчуцькому двокласному залізничному училищі. Шануючи пам'ять свого земляка, в 1953 році в будинку, де жив видатний педагог, створено меморіальний музей А. С. Макаренка. Його іменем названо одну з вулиць міста.

З культурно-освітніх закладів у Кременчуці тепер діють 13 палаців культури і клубів, 5 кінотеатрів, 8 стадіонів, Будинок піонерів, Будинок техніки, 64 бібліотеки, книжковий фонд яких становить понад 1 млн. книг.

На підприємствах і в культурно-навчальних закладах працюють 175 колективів художньої самодіяльності, в яких бере участь понад 3,5 тис. ентузіастів. За творчі успіхи драматичному колективу клубу вагонобудівного заводу присвоєно звання народного самодіяльного драматичного театру.

---

[1] Газ. «Кременчуцька зоря», 2 березня 1967 р.

Кременчуцька ГЕС.

На початку 1966 року у квартирах трудящих було 20 тис. радіоприймачів, 18 тис. радіоточок, 15 тис. телевізорів. Кременчужани передплачують 200 тис. газет і журналів. У місті видаються: міська газета «Кременчуцька зоря», районна газета «Перемога», 5 багатотиражних заводських газет та понад 800 стінних газет.

У фонд радянської культури свою творчу лепту вносять визначні діячі літератури і мистецтва, які народилися або жили й працювали в Кременчуці. Тут народилися письменники Давид Вишневський і Емануїл Казакевич, композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР А. І. Віленський, скульптор Я. С. Ражба, музикознавець, заслужений діяч мистецтв УРСР М. М. Геліс, писав свої ранні твори А. В. Головко, розпочинав театральну діяльність заслужений артист УРСР М. Г. Шостак.

У Кременчуці в свій час вчився О. А. Леонов — льотчик-космонавт, Герой Радянського Союзу. Тепер у місті живуть 8 Героїв Радянського Союзу — О. Д. Барвинський, М. П. Гугнін, Й. Д. Корольов, С. С. Конюхов, С. С. Фаткін, М. Д. Циплухін, В. П. Чижов, С. П. Шпаковський і 3 Герої Соціалістичної Праці — Н. С. Шаповал, С. Н. Заїченко, М. П. Чередій.

На кременчуцьких підприємствах працюють депутат Верховної Ради СРСР, електрообмотниця автомобільного заводу Людмила Пшенична і депутат Верховної Ради УРСР, слюсар вагонобудівного заводу Віра Ващенко.

Чудові перспективи відкриваються перед Кременчуком у новій п'ятирічці. Місто збагатиться корпусами промислових підприємств, розшириться потужність нині діючих фабрик та заводів. За роки п'ятирічки завершиться будівництво

нафтопереробного заводу, Дніпровського гірничозбагачувального комбінату, ТЕЦ, заводу литва і штамповок. Подвоїться випуск автомобілів, у 5 разів більше даватиме продукції сажовий завод. Промислові підприємства міста освоять десятки видів нових виробів.

Багато буде зроблено для поліпшення житлово-побутових умов кременчужан, для піднесення їх культурного рівня. Планується здати в експлуатацію 673 тис. кв. метрів житлової площі. Центром житлово-цивільного будівництва стала нагірна частина міста, звідки відкривається широка панорама всього Кременчука і його околиць. Зведення в цьому районі 9- і 12-поверхових будинків змінить весь архітектурно-художній силует міста.

Передбачається будівництво нових шкіл, лікарень, 3 кінотеатрів, Палацу культури, політехнічного інституту, музичної школи, санаторію. Тролейбусна лінія зв'яже лівобережну частину міста з правобережною. Закінчуються реконструкція міської електростанції і газифікація міста.

Кременчужани з ентузіазмом трудяться, щоб втілити в життя ці накреслення. На підприємствах буяє творча ініціатива, народжуються цінні починання. Взуттєвики стали ініціаторами походу за економію сировини, автозаводці кинули клич: «До 50-річчя Радянської влади — жодного відстаючого виробничника».

Творчу енергію кременчужан у боротьбі за побудову комунізму скеровує міська партійна організація, яка нараховує 10 949 комуністів, об'єднаних в 178 первинних партійних організаціях[1]. Разом з комуністами на трудовому фронті працюють 19 200 комсомольців, 95 тис. членів професійних спілок.

Кременчужани палко люблять своє місто і докладають усіх зусиль, щоб зробити його ще кращим, могутнішим.

І Кременчук зростає на очах. Він — окраса всього Придніпров'я.

Г. С. БАРВІНОК, Д. Т. БІЛИЧЕНКО, Л. І. ЄВСЕЛЕВСЬКИЙ,
П. Ю. ЗАЙЧЕНКО, П. Г. ПАУСТОВСЬКИЙ, П. М. ПУСТОВІТ

* * *

Кременчуцький сільський район утворено Указом Президії Верховної Ради УРСР від 17 травня 1939 року.

Район розміщений в основному на лівому березі Дніпра і лише невелика територія на Правобережжі. Землі району на північному заході межують з Глобинським, а на північному сході — з Козельщинським районами. На півдні його межі проходять по берегу водоймища Дніпродзержинської ГЕС, Онуфріївського і Кремгесівського районів Кіровоградської області. На заході розкинулось Кременчуцьке море.

Територія району — 1224 кв. км. Населення — 59 306 чоловік.

Кременчуцький район поділено на 14 сільрад, які об'єднують 101 населений пункт. В районі 20 колгоспів і одна птахофабрика.

Через територію району проходять залізниці Харків—Миколаїв, Кременчук—Ромодан, Потоки—Редути, Рублівка—Кремгес, Бурти — Кремгес. Прокладені автомагістралі республіканського і обласного значення в напрямках: Полтава—

[1] Поточний архів міськкому КП України за 1966 рік.

Ударник комуністичної праці, депутат Верховної Ради СРСР Л. Г. Пшенична передає молоді досвід своєї роботи.

Вулиця Леніна в м. Кременчуці. 1965 р.

Кіровоград, Київ–Дніпропетровськ, Кременчук—Кремгес, Потоки—Решетилівка, Дмитрівка—Світлогорськ та 35 маршрутів районних шляхів.

На відстані 10 км від Кременчука є аеропорт. Повітряний зв'язок підтримується з Полтавою, Києвом та іншими містами країни.

Річною артерією в межах району є Дніпро з притокою Пслом. На лівому березі Дніпра розташовані порт Кременчук і пристані в селах Редути і Келеберда.

З природних багатств у районі є залізна руда, граніт, глина, пісок та інші корисні копалини.

Сільське господарство району має молочно-овочевий напрям. Крім того, колгосп ім. Кірова відгодовує свиней, артіль «Маяк» вирощує велику рогату худобу, колгоспи ім. Ватутіна та ім. Щорса спеціалізуються на птахівництві.

Земельні угіддя району становлять 83 271 га, з них колгоспам належить 76 500 га і птахофабриці — 6771 га. Із загальної площі — орних земель 49 674 га, лук і пасовищ—16 419 га, лісів — 1618 га, садів — 1418 га, водоймищ — 390 га.

Основними культурами є озима пшениця, кукурудза, цукровий буряк і соняшник. З городніх культур — помідори, огірки, картопля, кавуни.

У колгоспах і радгоспах працює 384 трактори, 213 комбайнів, 336 автомашин. Крім того, є ще значна кількість інших сільськогосподарських машин.

На 1 січня 1967 року в районі налічувалось 32 187 голів великої рогатої худоби, 10 994 вівці, 16 798 свиней. Порівняно з 1959 роком кількість худоби збільшилась на 4967 голів. У 1966 році від тваринництва було одержано по 53,5 цнт м'яса на 100 га земельних угідь, молока — по 311 цнт, яєць — по 38 800 штук.

За досягнуті успіхи в сільськогосподарському виробництві в 1966 році 113 чол. було нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

В районі є 4 підприємства — Редутський щебеневий завод, Чикалівський механічний кар'єр, Кременчуцький лісгоспзаг, Кременчуцьке районне об'єднання «Сільгосптехніка».

Все більшого розмаху набирає в районі будівництво культурно-освітніх закладів та житлових приміщень. Лише за останні п'ять років (1962—1966 рр.) збудовано 7 шкіл, 8 клубів, 12 комунальних житлових приміщень, близько 300 хат колгоспників. У колгоспах і радгоспах споруджено 155 господарських будинків — кормоцехи, механічні майстерні, корівники, телятники, склади тощо.

Поліпшується побутове обслуговування трудящих. У районі працює 30 майстерень, 218 торговельних установ, через які продано в 1966 році товарів на суму 18 млн. 765 тис. карбованців. Населення придбало 560 радіоприймачів, 800 телевізорів, 560 пральних машин, 160 холодильників, 1500 велосипедів, 140 мотоциклів і автомашин.

Медичне обслуговування на території району здійснюють 56 лікувальних установ: 6 лікарень, 1 амбулаторія, 42 фельдшерсько-акушерські пункти та 7 пологових будинків. В них працюють 46 лікарів, 122 фельдшери та 141 медсестра.

Для здійснення загального обов'язкового навчання створено 34 школи, з них 8 середніх, 20 восьмирічних, 6 початкових. Для молоді відкрито 1 заочну і 3 вечірні школи. У школах працює 520 учителів.

Поліпшується культурне обслуговування трудящих. В районі є Будинок куль-

тури, 34 клуби, 73 бібліотеки, працює 287 гуртків художньої самодіяльності, в роботі яких бере участь 3329 чол. Вони часто виступають перед населенням, беруть участь в олімпіадах і оглядах художньої самодіяльності.

В районі є 9 радіовузлів, які обслуговують 7753 радіоточки, 18 музеїв і музейних кімнат, 2 університети культури.

Помітно зростає активність населення в підписці на періодичну пресу. У 1967 році підписано 48 128 примірників газет і журналів, що становить на кожні 1000 чоловік населення 875 примірників.

Районна партійна організація налічує 1349 комуністів. Вони об'єднуються в 50 первинних організаціях. У 68 комсомольських організаціях на обліку 2008 комсомольців.

На підприємствах і в колгоспах створено 104 профспілкові організації. Ними охоплено 6453 чоловіки.

За подвиги на фронтах Великої Вітчизняної війни 2727 жителів району нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу.

ОМЕЛЬНИК

Омельник — село, центр сільської Ради. Розташований на правому березі річки Псла (басейн Дніпра), в долині річки Омельника, за 23 км від Кременчука і за 12 км від залізничної станції Потоки на лінії Полтава — Кременчук. Населення — 1276 тис. чоловік.

Омельницькій сільській Раді підпорядковані села Бордюги, Варакути, Гуньки, Демидівка, Комиші, Ковалі, Литвиненки, Найденівка, ім. Паризької Комуни, Пустовіти, Радочини, Федоренки, Щербухи, Яремівка.

Місцевість, де в більш пізні часи виник Омельник, була заселена здавна. Біля села, понад правим берегом Псла, тягнеться низка курганів періоду бронзи (II—I тисячоліття до н. е.)[1].

На карті французького інженера Боплана (1630—1646 рр.) населений пункт вже позначений як місто[2].

Жителі Омельника сповна відчули на собі тяжкий соціальний і національний гніт польської шляхти. Вони взяли активну участь у козацько-селянському повстанні 1638 року, очоленому Яковом Остряниним і Карпом Скиданом.

У 1650 році Омельник був сотенним містечком Чигиринського, в 1669 році — Полтавського, а пізніше — Миргородського полку. Тут була земляна фортеця, споруджена для захисту від татарських нападів[3].

Наприкінці XVII та в 1-ій половині XVIII століття Омельник був досить значним населеним пунктом. За ревізією 1726 року, тут налічувалось 353 двори посполитих, що «належали до влади і управління гетьманського»[4]. Через 3 роки, тобто в 1729 році, в містечку стало на 8 дворів більше. Населення його було не закріпачене. Як свідчать документи, в 1752 році омельничани зазнали утиску з боку підполковника Чернишова, про що писали скаргу гетьманові К. Розумовському[5].

Згідно з генеральним описом Лівобережної України 1765—1769 рр., Омельник був сотенним містечком Омельницької сотні, до якої входило близько 20 населених

[1] М. Рудинський. Досліди на Полтавщині. Короткі звідомлення Всеукраїнського археологічного комітету за 1926 рік, К., 1927, стор. 152.

[2] В. Г. Ляскоронский. Гильом Левассер де-Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России, К., 1901, стор. 28.

[3] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 311.

[4] В. А. Барвинский. Генеральное следствие о местностях Миргородского полка 1729—1730 гг., стор. 140.

[5] ЦДІА УРСР, ф. 269, п. 1, спр. 332, арк. 1—4.

пунктів[1]. З 1765 року він ввійшов до Новоросійської губернії, а потім до Полтавської губернії (1803 рік). Економічний розвиток села сприяв зростанню населення. Так, за даними 1859 року, в Омельнику вже налічувалось 439 дворів з населенням 3358 душ, в т. ч. чоловіків — 1622, жінок — 1736[2]. Головним заняттям омельничан було землеробство. Певне місце посідали і кустарні промисли та торгівля. В селі та навколо нього було багато вітряків та 2 олійниці. Двічі на рік — 20 червня і 14 жовтня — тут відбувались ярмарки[3]. На ярмарки з'їжджалось багато селян з навколишніх сіл та міщан. Торгували переважно сільськогосподарськими продуктами. Купці привозили сюди і збували промислові вироби, купували сільськогосподарську сировину.

З середини XIX століття Омельник став волосним центром Кременчуцького повіту. Переважну масу його населення становили колишні козаки і лише невелику частину — селяни та міщани. Більшість козаків і селян відчувала гостре малоземелля. Після реформи 1861 року посилилось класове розшарування селянства. Так, у 1892 році, через 30 років після реформи, із загальної кількості жителів — 3137 чоловік — козаків налічувалось 2083 чол., селян — 789 чол. та 265 міщан[4]. Зростали малоземелля та аграрне перенаселення. Якщо в 1885 році в Омельницькій волості малоземельних дворів, тобто таких, що мали менше 6 десятин землі, було трохи більше ніж половина[5], то на 1900 рік їх було вже близько двох третин.

Тяжке економічне становище, вплив робітничого руху породжували серед селян та інтелігенції протест і невдоволення існуючими порядками. Зокрема це виявилось у виступах проти поліцейської сваволі.

Під час російсько-японської війни та першої російської революції в селі були випадки відмови від служби в царській армії. Так, селяни Гутник і Карабаш привселюдно протестували проти мобілізації. Їх було заарештовано. Дальша доля цих омельничан невідома.

У 1910 році в Омельнику було 425 господарств з населенням 2316 чол.[6]. Отже, кількість господарств, а особливо населення, порівняно з 1859 і 1892 рр., зменшилась. Це частково пояснювалось занепадом кустарних промислів, а головне — переселенням мешканців з Омельника в міста, де вони знаходили роботу на фабриках і заводах, та в малозаселені краї. До цього селян спонукало гостре малоземелля і безземелля. З усього населення в 1910 році неземлеробськими промислами займалося понад 80 чоловік.

До Великої Жовтневої соціалістичної революції низьким був рівень освіти жителів села. У 1885 році з загальної кількості населення — понад 3,5 тис. чоловік — грамотних було 155 чоловіків та 8 жінок. З 1874 року в селі діяла земська школа, але навчанням вона охоплювала невелику кількість дітей. Так, у 1891 році в ній навчалося всього 70 дітей, причому «за власним бажанням» вибуло 24 учні, а школу цього року закінчили всього 8 учнів. У 1912 році тут були церковнопарафіальна та міністерська школи.

Перша світова імперіалістична війна завдала багато горя і втрат трудящим Омельника. Більшість працездатних чоловіків було мобілізовано до армії, багато з них загинуло на війні. Внаслідок цього в селі значно зросла кількість безпосівних і малопосівних дворів, панували злидні і нестатки. Зазнали лиха через війну і селяни-середняки. Тільки поміщики та куркулі багатіли, наживаючись на продажу хліба, м'яса та інших продуктів по завищених цінах.

---

[1] Генеральний опис Лівобережної України (1765—1769 рр.), К., 1959, стор. 36.

[2] Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г., XXXIII, Полтавская губерния, СПб., 1862, стор. 114.

[3] Е. Зябловский. Землеописание Российской империи для всех сословий, ч. VI, СПб., 1810, стор. 58.

[4] Отчет Кременчугской уездной управы за 1892—93 гг., Кременчуг, 1893, стор. 9.

[5] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VII, Кременчугский уезд, Полтава, 1888, стор. 146—154.

[6] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 год, Кременчугский уезд, Полтава, 1913, стор. 24.

Звістку про повалення царського самодержавства трудящі селяни Омельника зустріли з радістю.

Як розповідають свідки і учасники подій того часу, влітку 1917 року в Омельнику відбувались мітинги, на яких ухвалювались резолюції з вимогами припинити імперіалістичну війну і передати поміщицькі землі селянам.

У січні 1918 року в селі було створено ревком. Очолив його М. Й. Лісницький. Син селянина-бідняка з сусіднього села Запсілля, що тривалий час працював на промислових підприємствах Полтави. За участь у революційних подіях 1905—1907 рр. Лісницькому заборонили жити в місті, тому в 1907 році він оселився в Омельнику і займався сільським господарством. З перших днів Лютневої революції Лісницький розгорнув агітаційну роботу серед селян. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції Лісницький очолив ревком.

Коли було встановлено Радянську владу, омельницька біднота під керівництвом ревкому приступила до розв'язання земельного питання. На основі ленінського Декрету про землю значну кількість поміщицьких та нетрудових куркульських земель було передано безземельним і малоземельним селянам.

Навесні 1918 року село окупували німецько-кайзерівські війська. Для боротьби проти окупантів було створено партизанську групу. Очолив її С. І. Пилипейко — уродженець Омельника, матрос з есмінця «Гневный», учасник штурму Зимового палацу в жовтні 1917 року. У складі цієї групи (вона входила до партизанського загону, яким командував Ф. В. Попов) активно боролися проти загарбників та їх прислужників — українських буржуазних націоналістів, багато омельничан. Серед них були П. П. Лиходій, С. Г. Жалкий, Г. П. Лиходій та інші. Вони поширювали революційну літературу та листівки, чинили опір вивезенню окупантами продовольства з України тощо. С. І. Пилипейко в листопаді 1918 року брав участь у бойовій операції по підриву залізничного мосту через Псьол, біля станції Потоки, який посилено охоронявся німецькими окупантами. У 1919 році С. Пилипейко був активним учасником партизанської боротьби проти денікінців, а в 1920 році в складі 1-ї кінної армії воював проти ворогів Радянської влади. Загинув він у бою під Львовом[1].

Після вигнання німецьких окупантів у січні 1919 року в селі було відновлено Радянську владу. Головою ревкому знову став М. Й. Лісницький, який під час німецької окупації був активним бійцем партизанського загону. Але в серпні Омельник захопили денікінці. У вересні 1919 року вони схопили Лісницького. Його розстріляли в Кременчуці.

У грудні частини Червоної Армії вигнали білогвардійців. Але деякий час тут ще безчинствували банди Махна, Зеленого, які до кінця 1920 року також були розгромлені.

Після визволення села омельничани розгорнули радянське будівництво в мирних умовах.

Як відзначалося у протоколі Кременчуцької повітової партійної конференції, що відбулася 28 лютого 1920 року, в Омельнику активно діяв ревком[2]. В цей час у селі вже було створено волосний партійний осередок.

На початку липня 1920 року в Омельнику приступив до активної роботи волосний комітет незаможних селян, головою якого кілька років підряд обирали Д. Корецького — селянина-бідняка, жителя хутора Нестеренки Омельницької волості. Комнезам та партійний осередок створили загін, який влився в одну з військових частин, що боролася проти білополяків. Значну роботу проводив КНС по розподілу землі, худоби та реманенту серед бідноти. Згодом Омельницький комнезам розгорнув діяльність по ліквідації неписьменності і малописьменності. В 1923—24 рр. тут утворилася школа для дорослих, яку відвідувало близько 50 незаможників та батраків. Працював також політгурток[3]. Активізувалась робота хати-читальні, створеної ще

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2040, оп. 1, спр. 4, арк. 222.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 186, арк. 5.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3887, оп. 1, спр. 2, арк. 4.

в 1920 році. У 1924 році організація КНС налічувала 264 чол. (з них 52 жінки). В нього ввійшли 2 комуністи та 7 кандидатів у члени партії. Незаможники передплачували 65 примірників газет[1].

У 1924 році було створено комсомольську організацію, яку очолив М. Сіромаха. Першими вступили в комсомол В. Т. Заїченко (прокурор в м. Лозовій Харківської області), Г. Т. Сулим (тепер вчитель-пенсіонер) та інші. Незважаючи на нечисленність комсомольської організації (7 чоловік), вона відігравала відчутну роль в житті села: згуртовувала бідняцьку молодь на здійснення завдань, поставлених партією і урядом, проводила культурно-масову роботу. У 20-х рр. в селі відкрили сільбуд, де працювали секції: науково-політична, агітаційна, драматично-хорова, військово-спортивна. В клубі часто відбувались вистави, голосні читки газет. З лекціями в сільбуді виступали здебільшого місцеві вчителі.

З ініціативи організованого в 1923 році жінвідділу в 1924 році на селі були створені дитячі ясла та швейна майстерня. Жінки брали активну участь у роботі сільськогосподарської та споживчої кооперацій. Споживча кооперація, що на початку свого існування мала 1700 крб. боргу, у травні 1925 року вже дала 2600 крб. чистого доходу. Членами кооперації були 900 чоловік. У сільськогосподарському товаристві налічувалось близько 600 членів, тобто майже четверта частина всього населення Омельника.

У 1925 році в селі було відкрито кущову промшколу, яка готувала теслярів, слюсарів, токарів. Дівчата вчилися шитву. Всього в цій школі навчалось 55—60 учнів.

У 1927 році партійний осередок все ще був нечисленним. Він налічував усього 4 комуністи. Секретарем його був Б. І. Грачов, директор будинку безпритульних дітей. У 1927 році при сільбуді було створено гурток сількорів[2], до якого ввійшли комуністи і комсомольці. З великим піднесенням у селі відзначили 10-річчя Жовтня. На урочистих зборах виступили із спогадами учасники революційних подій та громадянської війни.

Велику допомогу подавали селянам робітники Кременчука, зокрема колектив суконної фабрики та механічного заводу. Їхні посланці виступали з доповідями, провадили з селянами бесіди про шляхи дальшого розвитку сільського господарства.

Всі ці заходи мали велике значення для переходу до колективних форм господарювання.

У 1929 році в селі утворилось товариство спільного обробітку землі ім. Леніна. Воно об'єднало близько 30 селянських господарств. Згодом в Омельнику було організовано ще два ТСОЗи.

Про піднесення громадсько-політичної активності населення яскраво свідчать збори жінок-трудівниць, проведені в грудні 1929 року. Обговоривши питання про соціалістичну перебудову сільського господарства, жінки ухвалили підтримати накреслені партією завдання п'ятирічного плану. Було прийнято рішення про закриття в селі церкви[3].

Жителі села активно відгукувались на політичні кампанії, що їх проводили партія та уряд. Як повідомляла газета «Радянський селянин», в грудні 1929 року селяни дружно передплатили державну позику. У вересні повідомлялося про рішення омельничан здати 246 пудів зерна на індустріалізацію країни. Крім того, було ухвалено продати солому і полову, вилучену в куркульських господарствах, а гроші теж передати на індустріалізацію.

У 1930 році в Омельнику утворилися 4 сільськогосподарські артілі, які об'єднали переважну більшість селянських господарств. Зачинателями колгоспного руху в селі були місцеві жителі І. М. Мороз, Д. Ф. Бутенко, С. А. Гнилокишко, Т. М. Тишко.

---

[1] Газ. «Наш путь», 12 січня 1924 р.
[2] Газ. «Радянський селянин», 12 листопада 1927 р.
[3] Газ. «Радянський селянин», 27 грудня 1929 р.

Перший трактор в с. Омельник. 1930 р.

Вони й очолили ці колгоспи. У 1932 році було проведено реорганізацію перелічених колгоспів. Замість 4 утворилося 3 колгоспи: ім. Леніна, «Перемога» та ім. «13-річчя РСЧА». Найбільшим був колгосп ім. Леніна, що об'єднував 242 господарства і мав 1299 га орної землі. В артіль «Перемога» ввійшли 123 селянські господарства; тут було 922 га землі. Колгосп «13-річчя РСЧА» об'єднував 123 господарства і мав 589 га землі[1]. У 30-х рр. в Омельнику було збудовано ряд господарських приміщень: хлібопекарню, сільмаг, аптеку, ветпункт, також побудували нове приміщення для дитячого будинку, тощо.

Переборюючи труднощі, громадськість села з допомогою посланців робітничого класу зміцнювала колгоспи. Відбувався процес перебудови економічного і соціального укладу життя селянства, ломки його дрібновласницької психології.

В 1929—1931 рр. в селі широкого розмаху набула робота по ліквідації неписьменності. Організаторами цієї роботи були комуністи, комсомольці, вчителі та місцевий активіст Я. Д. Первак, який закінчив спеціальні курси. Потяг населення до освіти був великий. У 1932 році неписьменність в основному ліквідували.

У 1936 році в новозбудованому приміщенні відкрилась десятирічна школа, де навчалося понад 800 дітей Омельника та сусідніх сіл. У селі було 3 клуби, в яких демонструвались кінофільми, працювали гуртки художньої самодіяльності, проводилась політмасова робота.

Війна, нав'язана фашистською Німеччиною, завдала Омельнику великих втрат, затримала розвиток господарства і культури села. З перших днів війни переважна більшість дорослого чоловічого населення пішла на фронт. Частина населення евакуювалась у східні райони країни. Було вивезено частину врожаю, автомашини, багато худоби.

13 вересня 1941 року село захопили окупанти. За час окупації фашисти пограбували колгоспне майно, відібрали у колгоспників 177 корів та іншу худобу. Окупанти насильно вивезли на каторжні роботи в Німеччину 89 чол., переважно молоді. Відступаючи під натиском радянських військ, фашисти спалили багато житлових будинків та громадських будівель, лікарню, приміщення школи, дитячого будинку, клуб тощо.

Чимало омельничан боролося проти окупантів, саботувало заходи німецького командування, допомагало партизанам і радянським воїнам.

Ризикуючи життям, М. Я. Дубовик і Г. А. Будаєва переховували і лікували радянських воїнів, зокрема І. К. Боженкова, що втік з фашистського полону. Боженков повернувся до лав Радянської Армії. Після війни він двічі приїздив у Омельник, щоб висловити свою вдячність жінкам-патріоткам.

Лікар А. М. Федоровський врятував життя багатьом пораненим радянським воїнам, які потрапили в полон, організовував втечі з табору військовополонених.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-4383, оп. 1, спр. 8, арк. 1.

Федоровському допомагав мешканець Омельника В. І. Будаєв, який зберігав медикаменти, а також переховував тих, хто втікав з табору[1].

27 вересня 1943 року Омельник було визволено радянськими військами. Після хазяйнування гітлерівців у селі лишились не зруйнованими лише 36 хат. Матеріальні збитки, заподіяні тут фашистами, обчислювалися в 29 млн. карбованців.

Після визволення села колгоспники артілей ім. Леніна та «Перемога» приступили до відбудови господарства. З РРФСР прибула делегація колгоспників, яка привезла частину евакуйованої худоби та різний реманент. Землю довелося обробляти коровами, бо не вистачало коней, не було тракторів. Більшість колгоспників жила в землянках. Але, незважаючи на труднощі, люди працювали з великим ентузіазмом.

Вже на початку 1946 року колгоспи успішно провели підготовку до сівби. В артілі «Перемога» відремонтували плуги, борони, відібрали посівний матеріал — 140 цнт зерна, запасли добрива. У колгоспі ім. Леніна теж підготували посівний матеріал, високоякісно відремонтували реманент. Виробничі бригади і ланки були повністю укомплектовані. Вечорами в читальні проводилось агротехнічне навчання, вивчався досвід передовиків. Комсомольці створили молодіжну ланку високого врожаю, яку очолила Галя Масльоха[2].

Комуністи, разом з сільським активом, провадили велику політмасову роботу на десятихатках. Агітатори роз'яснювали населенню завдання післявоєнної п'ятирічки, важливі постанови партії та уряду. Агітаційно-масова робота пов'язувалася з господарськими завданнями, що стояли перед колгоспами.

Навесні 1950 року 3 омельницькі колгоспи об'єдналися в один — ім. Леніна, що став багатогалузевим господарством. За досягнення високих врожаїв зернових культур і багаторічних трав він кілька років підряд був на районній Дошці пошани[3]. Активну участь у житті колгоспу і села брали жінки. Ланкова А. Мороз завоювала першість у змаганні за високий урожай трав. Ланкові К. Дубовик, К. Головко, М. Грицаєнко добилися великих успіхів у вирощуванні зернових і технічних культур.

Партійна організація розгорнула велику політико-виховну роботу серед колгоспників. Районна газета визнала зразковою діяльність агіткультвагончика омельницького колгоспу ім. Леніна і популяризувала його досвід, а також заходи парторганізації, спрямовані на зміцнення трудової дисципліни та піднесення творчої активності мас. У селі працював агітколектив у складі понад 40 чол. та сільський лекторій. У 1953 році в сільському клубі працювали гуртки: хоровий (у складі 25 чол.), драматичний (30 чол.), музичний (15), танцювальний (15), спортивна секція (50 чол.). Тільки за півроку відбулося 7 концертів і поставлено 15 п'єс. У тому ж 1953 році в селі організовано провели свято пісні і танцю. Пожвавилась робота бібліотеки, яка поповнилась новими книжками, зросла кількість читачів.

У 1958 році колгоспи Омельника і Комишів об'єдналися в один — ім. Леніна. У 1963 році його було перейменовано на «Промінь Леніна». Артіль об'єднала господарства Омельника, Комишів, Пустовітів, Паризької Комуни, Литвиненків. Тут

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 375.
[2] Газ. «Перемога», 26 березня 1946 р.
[3] Газ «Перемога», 1 жовтня 1950 р.; 1 травня 1951 р.; 30 серпня 1951 р.

У колгоспі «Промінь Леніна» доярки працюють у нових затишних приміщеннях.

утворилось 5 великих комплексних бригад. Благотворний вплив на розвиток громадського господарства мали рішення березневого Пленуму ЦК КПРС (1965 рік).

На 1966 рік колгосп «Промінь Леніна» мав 4655 га землі, в т. ч. орної — 3128 га, сіножатей і пасовиськ — 1405 га, садів і ягідників — 132 га. В колгоспі вирощують пшеницю, ячмінь, просо, кукурудзу, а також бобові, технічні культури, картоплю, овочі, цукрові буряки. Великої рогатої худоби тут близько 2300 голів, в т. ч. 770 корів.

На ланах колгоспу та на тваринницьких фермах працювало 65 механізаторів, десятки кваліфікованих тваринників та інші спеціалісти. Близько третини з них мають середню та незакінчену середню освіту.

Колгосп має потужну техніку — 25 тракторів, 17 комбайнів, 21 автомашину тощо. Електроенергію колгосп і село одержують від Кременчуцької ГЕС.

Рік у рік зростають неподільні фонди, що є основою громадського господарювання. Якщо в 1960 році вони становили 760 тис. крб., то на 1 січня 1966 року — майже півтора млн. крб. За виробничими показниками колгосп посідає одне з перших місць у районі. Так, у 1965 році середня врожайність зернових у колгоспі становила 24,4 цнт (по району — 17,3 цнт). Середньодобовий приріст ваги великої рогатої худоби на одну голову становив 250 грамів, свиней — 350 грамів. Ці показники значно вищі, ніж середні районні. Надій молока від однієї корови за рік становив 1946 кг. Найвищі показники в районі колгосп має і по виробництву тваринницької продукції. У 1965 році він одержав 205 тис. крб. прибутку. Валовий доход становив 690 тис. карбованців.

У першому кварталі 1966 року артіль «Промінь Леніна» була визнана в районі переможцем соціалістичного змагання за кращу зустріч XXIII з'їзду КПРС[1].

У боротьбі за розвиток колгоспу виросли передові люди, гордість колгоспу. Рік у рік у соціалістичному змаганні веде перед перша бригада колгоспу, яку очолює комуніст П. Д. Мороз. Колектив механізаторів першої тракторної бригади, очолюваної комуністом І. К. Ярошем, своєчасно і на високому агротехнічному рівні виконує всі сільськогосподарські роботи. Бригада бореться за звання колективу комуністичної праці. Серед доярок найбільші досягнення має Н. С. Винник.

У колгоспі створено дві механізовані ланки по вирощуванню сільськогосподарських культур. За кожною з них закріплено техніку по догляду за посівами і по збиранню врожаю. Трудівники колгоспу наполегливо оволодівають агротехнічними та економічними знаннями. Щороку в артілі проводяться конференції по виявленню резервів виробництва.

Авангардну роль у житті колгоспів відіграють комуністи. Парторганізація налічувала в 1966 році понад 60 комуністів (секретар П. К. Мурашко). Безпосередньо на виробництві працюють 39 членів і кандидатів у члени КПРС (з них механізаторів — 12, у тваринництві працюють 17 чоловік, спеціалістів сільського господарства — 5 чол.). Для більш оперативного керівництва виробничим життям у бригадах створені первинні партійні організації, роботу яких спрямовує партійний комітет. Партійна організація піднімає трудящих села на успішне виконання рішень XXIII з'їзду КПРС та гідну зустріч 50-річчя Жовтня.

Завдяки зростанню економіки артілі колгоспники почали жити краще, зросли заробітки. Так, грошова оплата трудодня за семирічку збільшилась майже втроє і в 1965 році дорівнювала 1 крб. 77 коп. Крім того, члени артілі одержували на трудодні зерно, овочі, картоплю тощо. З 1966 року колгосп повністю перейшов на грошову оплату.

Непрацездатні колгоспники забезпечені пенсіями. Спеціалісти, які постійно працюють у різних галузях сільського господарства, одержують оплачувані відпустки.

Поліпшився добробут населення Омельника. Про це свідчать дані Омельниць-

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 22 березня 1966 р.

кого сільського споживчого товариства, товарооборот якого за 1963—1966 рр. зріс вдвоє і в 1966 році становив понад мільйон крб. на рік. Особливо збільшився попит населення на культтовари (радіоли, музичні інструменти), електроприлади, велосипеди, швейні машини тощо. Багато мешканців села має власні велосипеди, радіоприймачі, мотоцикли, телевізори. Рік у рік зростає попит на готовий одяг, взуття, меблі.

За післявоєнний час значно змінився вигляд села. Заново за типовими проектами побудовані майже всі виробничі приміщення, тваринницькі ферми. У 1963 році на свинофермі колгоспу споруджено кормоцех з усім необхідним устаткуванням, де повністю механізовано приготування кормів для тварин. Колгосп має свій невеликий цегельний завод. У селі є майстерня для пошиву одягу, магазин. За післявоєнний час у селі споруджено близько 400 житлових будинків, цегляних, вкритих шифером або черепицею, на 2—3 кімнати.

В Омельнику є лікарня на 25 ліжок, а в населених пунктах, підпорядкованих омельницькій сільській Раді,— фельдшерсько-акушерські пункти.

Незрівнянно зріс культурно-освітній рівень жителів села. Якщо до революції більшість населення лишалась неписьменною, то тепер навчанням у восьмирічній школі охоплені всі діти шкільного віку. До встановлення Радянської влади в Омельнику працювало всього 3 вчителі з середньою освітою. Тепер тут працюють 14 чоловік. Більшість учителів має вищу освіту.

Вирує життя в сільському клубі, побудованому після війни. Його роботою керує рада. В клубі проводяться тематичні вечори. Члени товариства «Знання» — вчителі, лікарі, спеціалісти сільського господарства — часто виступають з лекціями і доповідями. Регулярно випускається «Листок трудової слави», який розповідає про передовиків села. При клубі працюють драматичний гурток, оркестр народних інструментів, хоровий колектив, яким керує колгоспник М. Я. Мельник. У клубі часто відбуваються концерти художньої самодіяльності. Тричі на тиждень демонструються кінофільми. Тепер у селі споруджується Будинок культури з залом для глядачів на 400 місць. Є в селі і бібліотека, в якій налічується 6 тис. книжок. Вона обслуговує понад 400 читачів. Шкільна бібліотека має близько 2,5 тисячі книжок.

Велику роль у виробничому та культурно-освітньому житті села відіграє комсомольська організація, яка об'єднує 39 комсомольців. Багато омельничан є членами добровільного спортивного товариства «Колгоспник».

За роки п'ятирічки Омельник перетвориться на впорядковане селище, з усіма вигодами для його мешканців. Цьому значно сприяє близькість нафтопереробного заводу, будівництво якого буде завершено в п'ятирічці. Околиці села, берег річки Псьол, узлісся дуже мальовничі, клімат м'який. Все це створює сприятливі умови для створення тут зони відпочинку трудящих. У 1966 році на березі річки Псла, в околицях Омельника, почалось будівництво стаціонарного піонерського табору для дітей робітників нафтопереробного заводу. Заплановано спорудження будинку відпочинку.

Розпочато будівництво шосе від Омельника до нафтопереробного заводу. Цим самим буде впорядковано шлях до Кременчука.

Омельничани — патріоти свого села. Вони роблять усе для того, щоб жилося тут радісно і щасливо, щоб прикрашало воно нашу Радянську Україну.

І. С. ЛОБОДА, У. С. НАЛИВАЙКО

ПІЩА́НЕ

Піщане — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дніпра. Віддаль від центра села до Кременчука 6 км, до залізничної станції Кременчук 8 км, до пристані на Дніпрі 10 км. Поблизу села протікає річка Крива Руда, яку в цій місцевості називають ще Сухим Омельничком. Населення — 5121 чоловік.

Піщанській сільській Раді підпорядковані села Гориславці, Коржівка, Кривуші, Миловидівка та Олефірівка.

Село заснували переселенці з Правобережної України. За ревізією 1726 року, тут налічувалось 20 дворів посполитих селян. У 1729—1730 рр. Піщане згадується в складі Кременчуцької сотні Миргородського полку.

Село певний час лишалося поза роздачею, коли козацька старшина одержувала землі і села на ранг чи діставала їх у власність за окремі заслуги[1]. Але в середині XVIII століття воно стало власністю миргородського полкового хорунжого, згодом — полкового обозного, а з 1784 року — Говтвянського повітового справника В. М. Старицького. У другій половині XVIII століття він мав у цьому селі 265 кріпаків чоловічої і жіночої статі[2].

За даними ревізії 1859 року, в селі проживало 1234 чоловіки[3]. Основну масу населення становили козаки.

Вигідне географічне положення, близькість до Кременчука сприяли розвитку села та зростанню кількості населення. Жителі Піщаного, які займалися хліборобством, збували в місті збіжжя та іншу продукцію, а ті, що не могли обробляти землю або зовсім її не мали, наймалися в місті на сезонну чи постійну роботу до приватних підприємців. Основна маса населення Піщаного жила головним чином із землеробства, хоч забезпеченість селян землею була дуже низька. Так, наприкінці XIX століття 47 господарств не мали орної землі; від 2 до 3 десятин мали 130 господарств; від 3 до 6 десятин — 99 господарств. В той же час у кожному з 6 куркульських господарств було від 20 до 50 десятин, а в одному — понад 50 десятин землі. В усіх селянських господарствах було 412 волів та 52 робочих коней, але вони в основному належали заможним господарям. Тільки 67 господарів обробляли поля власною худобою, 89 — супрягою; в 64 бідняцьких господарствах не було ніякої худоби[4].

Злидні примушували піщанців наймитувати у місцевих багатіїв або шукати роботи в Кременчуці, в Таврії та Катеринославській губернії. Так, у 1888 році на далекі заробітки відходили близько 100 чол., 40 чол. батракували у місцевих багатіїв. Ті, хто мав коня, постійно візникували, або час від часу наймалися перевозити ліс від Дніпровської пристані до лісопильного заводу.

Податки, що їх щорічно стягували з населення, погіршували й без того тяжке становище основної маси населення. Так, тільки протягом 1900 року піщанці сплатили 106 крб. державного земельного податку, 687 крб. повітових, 533 крб. губернських земських, 362 крб. волосних та 110 крб. сільських мирських зборів і 169 крб. страхових платежів[5].

У наступні роки кількість дворів і населення в Піщаному зросла. У 1910 році тут було 460 дворів, де проживало 2627 чол. Землі, придатної для користування, було 2180 десятин, з них орної — тільки 1370 десятин. Наділи в 2—3 десятини не могли забезпечити навіть жалюгідне існування сім'ї, тому значна частина населення змушена була продавати свою робочу силу місцевим багатіям або підприєм-

---

[1] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вип. IX, Полтава, 1912. стор. 139.
[2] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник, т. 4, К., 1914, стор. 742.
[3] Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г., т. XXXIII, Полтавская губерния, СПб., 1862, стор. 120.
[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VII, Кременчугский уезд, Полтава, 1888, стор. 114—121.
[5] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год, Полтава, 1904, стор. 520—521.

Головна вулиця с. Піщаного.

цям Кременчука. Так, 253 чол. жили головним чином за рахунок поденщини. Незначна частина жителів займалась ремеслами, а саме: кравецтвом — 15 чол., ткацтвом — 18 чол., теслярством — 8 чол. і чоботарством — 6 чоловік[1].

В Піщаному у 1910 році був лише приватний паровий млин простого помелу та просорушка[2], на яких працювало по кілька робітників.

Тяжке економічне становище населення посилювалось вкрай незадовільним медичним обслуговуванням. Багато жителів страждали на різні хвороби, частогусто в селі спалахували епідемії. Тут був лише фельдшерський пункт, де працював фельдшер. Що собою являв цей пункт, видно з доповідної записки, складеної членом ревізійної комісії Кременчуцького земства, який відвідав Піщане в 1907 році. «Приймальна і аптека,— писав він,— утримуються вкрай брудно і неохайно, ліки звалені абияк у шафі. Склянки розкидані по всіх ящиках. Фельдшерського набору немає, а інструменти старі зберігаються без футляра в ящиках і, за словами фельдшера, нікуди не годяться. Термометра теж немає»[3].

До Великої Жовтневої соціалістичної революції село залишалося убогим, темним, забитим. Хоч з 1882 року тут почала діяти однокласна земська школа, переважна більшість населення була неписьменною. На 1888 рік село мало грамотних тільки 100 чоловіків та 11 жінок. Того року в школі навчалося 46 хлопчиків і 1 дівчинка[4]. Ще менше дітей закінчувало школу. Так, у 1891/92 навчальному році з 75 учнів, лише 6 хлопчиків одержали свідоцтво про закінчення школи.

У 1910 році із 120 учнів школу закінчили тільки 14. В школі була невелика бібліотечка, яка мала 827 книжок. Нею користувалися 52 дітей та 38 дорослих[5].

Злидні, тяжке підневільне життя піднімали трудящих Піщаного на боротьбу з експлуататорами. В роки революції 1905—1907 рр. селяни та робітники з Піщаного брали участь у мітингах, страйках, що відбувалися в Кременчуці.

Коли в березні 1917 року в село надійшла звістка про повалення самодержавства в Росії, піщанська біднота обговорювала цю подію на мітингах і зборах. А коли на початку жовтня 1917 року в Кременчуці почали формуватися загони Червоної Гвардії, 19 молодих піщанців стали бійцями одного з загонів.

Перед земельним комітетом, створеним у селі після Лютневої революції, піщанська біднота поставила вимогу про наділення безземельних і малоземельних господарств землею, але багатії, яким ще належала влада, стали на перешкоді цьому.

Землю селяни одержали тільки після Великої Жовтневої соціалістичної рево-

---

[1] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 г., Полтава, 1913, Кременчугский уезд, стор. 26.

[2] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 2, арк. 35.

[3] Кременчугское земство. Журналы 43-го очередного собрания 1907 года с докладами управы и приложениями, Кременчук, 1908, стор. 66.

[4] Отчет Кременчугской уездной земской управы по народному образованию за 1892/93 учебный год, Кременчук, 1893, стор. 8—9;

[5] Кременчугское земство. Отчет управы за 1910 г., Кременчуг, 1911, стор. 102, 123

люції. Наприкінці 1917 року в селі було встановлено Радянську владу. В цей час у Піщаному, яке було центром Кохнівської волості, створили волосний революційний комітет у складі 7 чоловік. Очолив його піщанський бідняк Ф. П. Коваль. Членами ревкому були Г. В. Маренич, Д. Т. Лепський, М. І. Мудрий, М. Шамрай та інші. Земельний комітет реорганізували в земельний відділ при ревкомі. До складу земвідділу ввійшли головним чином місцеві бідняки. Очолив його Г. Я. Кулинич. Земвідділ націоналізував поміщицьку землю та поділив між бідняками нетрудові землі куркулів Безклинських, Ковалів, Книшів. Бідняки одержали по 1 десятині на душу населення. Між селянами було розподілено також худобу і сільськогосподарський реманент. Для спорудження жител бідняки одержали дубовий ліс, відібраний у капіталіста Гебгольда.

У березні 1918 року Піщане захопили німецько-кайзерівські війська. Окупанти відновили старі порядки. Місцеві багатії, члени спілки хліборобів-власників послали трьох своїх представників у Київ на з'їзд, де обирали гетьманом Скоропадського. Куркулі та окупанти чинили розправу над сільськими активістами. Вони замучили члена ревкому Миколу Шамрая, кинули у в'язницю О. Р. Радочина, А. Г. Радочина, Г. Я. Кулинича. У грудні 1918 року в село увірвався загін петлюрівців. Селян грабували, вимагали продукти, фураж. Чоловіків насильно забирали в армію.

Наприкінці січня 1919 року Піщане визволили червоноармійські частини і партизани, що наступали з Полтави на Кременчук. На загальних зборах жителів села та волості, проведених на сільському вигоні, було створено волосний ревком, який знову очолив Ф. П. Коваль. До складу ревкому ввійшли Г. В. Маренич і Н. Д. Нестеренко — з села Великої Кохнівки, О. Р. Радочин (місцевий житель), Я. Л. Салимон (житель сусіднього села), воєнком Г. Я. Кулинич та Л. Вовк.

Другим питанням на вимогу учасників зборів був суд над членами спілки хліборобів-власників. Усім їм було запропоновано відшкодувати збитки, завдані населенню, а ватажка спілки селяни одноголосно постановили розстріляти, і саме на тому місці, де було закатовано члена ревкому Шамрая.

В січні 1919 року піщанці створили комбід на чолі з О. Р. Радочиним, а наприкінці лютого 1919 року обрали сільську Раду. Головою Ради став житель села — фронтовик А. Г. Радочин. Бідняки знову одержали землю. Їм роздали худобу, відібрану куркулями при гетьманцях, та сільськогосподарський реманент.

Але життя було тривожним. У травні 1919 року в село вдерлась банда отамана Григор'єва. Знову почалися розправи і катування. На початку серпня, коли майже всі селяни були в полі, в село зайшов загін денікінців. Почалися чорні дні терору і насильства. Селян грабували, розправлялися з тими, хто намагався чинити опір. Награбоване майно продавали, обмінювали на самогон. Одного дня селян зібрали на сход для обрання старости. Всі, кого висували на цю посаду, відмовлялися. Тоді селяни умовили місцевого середняка І. О. Коваля дати на це згоду. В селі розташувався каральний загін під командуванням місцевого багатія Тимченка. Сам він зайняв колишнє приміщення волосної управи. Тут же були і камери для арештованих. В цей час ревком працював у підпіллі. Карателям вдалося схопити воєнкома І. Ф. Данченка. Його довго катували, а потім кинули в камеру. В цей час у приміщення управи зайшов староста І. О. Коваль. Побачивши, що п'яний вартовий заснув, він випустив воєнкома і цим врятував йому життя.

За рішенням ревкому були створені підпільні групи по боротьбі з контрреволюцією. До неї ввійшли А. Г. Радочин, Н. Д. Нестеренко, І. Д. Доценко, З. Я. Коваль, Я. Л. Салимон, І. А. Сидоренко та інші. Підпільники поширювали листівки, відозви губкому партії та ревкому, проводили агітаційну роботу серед селян, організовували таємні збори, закликали населення до боротьби проти білогвардійців та місцевої контрреволюції. Одної ночі запалало господарство карателя Тимченка, іншої — куркуля Безклинського.

Підпільники провадили роботу, спрямовану проти призову в денікінську армію. За це денікінці розстріляли І. В. Радочина та багатьох кинули у в'язницю. У грудні 1919 року в Піщане прибула ще одна денікінська частина. Її штаб розмістився в хаті куркуля Кулинича. Посилились репресії, насильства.

Але пануванню денікінців надходив кінець. 20 грудня 1919 року частини Червоної Армії та партизани Кременчуцького загону, серед яких були жителі села, наблизились до Піщаного. Партизанська розвідка повідомила, скільки в селі ворогів. Вихрем влетіли червоні партизани в Піщане. Ворог не чекав цього. Партизани захопили в полон багато денікінців, зброю, обоз.

Після визволення села ревком вийшов з підпілля і відновив свою роботу. Навесні 1920 року він передав свої повноваження волвиконкому, головою якого обрали Ф. П. Коваля, Г. В. Маренича — секретарем[1].

Велика роль у зміцненні Радянської влади на селі належала комнезаму, створеному на початку липня 1920 року. Головою комнезаму став Д. Т. Лепський, секретарем — І. Д. Левченко. Комнезам здійснював усі господарсько-політичні кампанії, запроваджував у життя декрети Радянської влади. КНС був також організатором культурно-освітньої роботи на селі. З його активною участю створено хату-читальню, бібліотеку, гуртки по ліквідації неписьменності тощо.

В березні 1923 року за новим адміністративним поділом із Кохнівської, Недогарківської і Погребівської волостей Кременчуцького повіту утворився Кохнівський район Кременчуцького округу, районним центром якого стало село Піщане[2].

У Піщаному розпочав роботу районний партійний комітет та райвиконком. Секретарем райпарткому обрали Бондаренка, головою райвиконкому — Ю. І. Тоцького[3]. В цьому ж році в Піщаному виникла профспілка робітників землі і лісу.

В 1923 році було обрано районний комітет комсомолу в складі Губенка, Маховського, Ганни Кобиски, Петра Мокрого, Корабельникова та інших. Секретарем райкому обрали Маховського. З другої половини травня в Піщаному оформили комсомольський осередок. Комсомольці брали активну участь у розв'язуванні багатьох господарських та культурно-масових заходів: проведенні хлібозаготівлі, реалізації державної позики, ліквідації неписьменності тощо.

Сільський комнезам, головою якого був І. Сидоренко, у травні 1925 року об'єднував 138 чол., в т. ч. 7 жінок. У складі комнезаму було 4 комуністи, 3 кандидати в члени КП(б)У, 5 комсомольців.

Громадські організації села приділяли багато уваги піднесенню освіти і культури населення. В селі працювала 4-річна школа, де навчалося 176 учнів[4]. В сільбуді працювали гуртки. Тут проводилися читки газет і журналів. До 10-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції у селі вперше заговорило радіо. Незаможники колективно передплачували 10 примірників газети «Селянська правда», багато членів КНС передплачували цю газету індивідуально.

Урочисто відзначили піщанці 10-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. 5 листопада тут відбулися збори комнезаму разом з біднотою і наймитами.

У серпні 1928 року Кохнівський район ліквідували. Його територія ввійшла до Потіцького району Кременчуцького округу. Село Піщане, як і до 1923 року, лишилося центром сільської Ради.

Після припинення діяльності районних установ тут створили кущову партійну організацію, яка об'єднала членів і кандидатів у члени партії сіл Піщаного та

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 59, арк. 4.

[2] Николаев, Самбикин, Стопневич. Материалы по районированию Полтавщины, Полтава, 1923, Кременчугский округ, стор. 45.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 857, арк. 204.

[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 257, оп. 1, спр. 384, арк. 25—26.

кількох сусідніх сіл. Секретарем партійної організації обрали сільську активістку О. Г. Невеселу (нині вона персональний пенсіонер).

Як і в інших селах, у Піщаному в 20-х рр. були створені кооперативні організації. Так, з 1924 року тут існувало сільське товариство взаємодопомоги, через яке селяни одержували позику. На липень 1927 року членами товариства було багато бідняків та середняків села [1].

В лютому 1930 року піщанці утворили першу сільськогосподарську артіль «Червоний маяк»[2]. На організаційних зборах колгоспники обрали правління та ревізійну комісію. Спочатку в артілі об'єдналося 120 господарств. Артіль мала 425 га земельних угідь, 5 сівалок, 3 жниварки-самоскидки, 2 молотарки, 4 лобогрійки, 2 парові локомобілі та інший сільськогосподарський реманент. Для поліпшення обробітку полів в артілі запровадили шестипільну систему.

Наприкінці 1930 року на хуторі Мудрівці організувалась друга сільськогосподарська артіль — ім. 8 Березня, в якій об'єдналося 63 господарства. Очолив артіль Г. Г. Глущенко. Навесні 1931 року в Піщаному утворився третій колгосп — ім. Паризької Комуни, головою якого став М. Д. Кулинич. Після створення цієї артілі в селі були колективізованими 90 проц. господарств.

Колективізація відбувалась в умовах жорстокої класової боротьби. Куркулі чинили їй всілякий опір. Вони вбивали сільських активістів, псували сільськогосподарський реманент, гноїли посівний матеріал, палили колгоспні будівлі, агітували селян забивати худобу. Від рук куркулів загинув сільський активіст Федір Бережний. Один із куркулів, втершись у довір'я колгоспників, влаштувався працювати бухгалтером і навмисне заплутував облік трудоднів. Його викрили, виключили з колгоспу і притягли до кримінальної відповідальності.

Наприкінці 1932 року всі 3 колгоспи об'єдналися в один — ім. Кременчуцької міськради (з вересня 1930 року їй підпорядкували Піщане).

У 1936 році піщанській сільськогосподарській артілі було вручено акт на вічне користування землею. За господарством закріпили 2484 га земельних угідь, в т. ч. орної землі — 1243 га, сіножатей — 150 гектарів [3].

Трудівники села почали вирощувати високі врожаї та добиватися відмінних показників у розвитку тваринництва. Ланкова М. Є. Ткач вирощувала з членами своєї ланки по 25—30 цнт махорки з га, свинарка В. П. Сльота одержувала по 20 і більше поросят від кожної свиноматки.

У 1939 році колгосп послав своїх передовиків на Всесоюзну сільськогосподарську виставку. Срібних медалей були удостоєні В. П. Сльота та бригадир будівельників А. А. Безклинський. Медалями і почесними грамотами виставки нагородили колгоспників М. Ткач, Ф. Сльоту, А. Тютюнник. Колгоспу вручили диплом 2-го ступеня і премію — мотоцикл.

З 1934 року, поряд з рільництвом і тваринництвом, в господарстві артілі великого значення набуло городництво та квітникарство. Під квіти було відведено 15 га землі. Тут вирощували 100—120 різновидностей квітів і надсилали їх насіння в усі кінці Радянського Союзу.

У передвоєнні роки грошові доходи колгоспу становили понад 1 млн. крб., в т. ч. прибутки від квітів — близько 200 тис. карбованців. Трудівники артілі змогли побудувати контору, кілька корівників, 5 стаєнь, телятник, свинарник, вівчарню, гараж, 8 зерносховищ, 10 сушарень тощо. Колгосп мав 76 робочих коней, 84 воли, 52 корови, 300 овець, 50 свиноматок, 180 телят, 340 ягнят, 97 лошат тощо[4]. Колгоспники стали жити заможно. Вони одержували на трудодень по 3—4 кг хліба та по 7—8 крб. грішми[5].

---

[1] Газ. «Радянський селянин» (Кременчук), 14 липня 1927 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-4357, оп. 1, спр. 3, арк. 1.
[3] Там же.
[4] Там же.
[5] Газ. «Перемога», 23 вересня 1945 р.

За роки Радянської влади поліпшилось медичне обслуговування населення. Медичну допомогу піщанці одержували на фельдшерсько-акушерському пункті, де працювали лікар та кілька працівників з середньою медичною освітою. Для дітей дошкільного віку в селі побудували дитячі ясла та садок.

22 червня 1941 року, як тільки стало відомо про початок Великої Вітчизняної війни, жителі Піщаного зібрались на багатолюдний мітинг. Тут же почався запис добровольців у ряди захисників Вітчизни. Вже в перші дні з Піщаного пішло на фронт 235 чоловік. Майже все працездатне населення працювало на будівництві оборонних укріплень.

У серпні 1941 року колишнього учасника громадянської війни З. Я. Коваля разом із зв'язківцем послали в розвідку на правий берег Дніпра, на той час захоплений фашистами. Завдання було успішно виконано. В штаб частини Радянської Армії було доставлено цінні дані про розташування ворога. Розвідники доставили також полоненого.

Коли фронт наблизився до Піщаного, частину худоби колгоспники евакуювали у східні райони країни.

9 вересня 1941 року село захопили фашисти. Вони встановили тут жорстокий режим терору і насильства[1]. Але населення, як могло, чинило опір окупантам: відмовлялося на них працювати, переховувало худобу, продукти, уникало відправки на каторжні роботи до Німеччини. Фашисти вивезли все електричне обладнання, забрали у колгоспників 60 лошат, 181 корову, 145 кіз, понад 50 свиней тощо.

Ще до окупації в селі було проведено роботу по створенню підпілля та явочних квартир для сформованого Кременчуцького партизанського загону під командуванням О. К. Люлькіна. У Піщане доставили зброю та роздали її за призначенням.

На початку 1942 року фашисти схопили і розстріляли 16 чол.— комуністів і безпартійних активістів. Серед тих, що загинули від рук окупантів, були студент Київського політехнічного інституту, комсомолець Г. І. Шолох, один із організаторів комнезаму М. І. Мудрий, сільські активісти М. І. Рева, Я. І. Левченко, брати М. І. та І. І. Якимці, К. Р. Коваль, депутат сільської Ради А. Ф. Мудрий та інші.

Окупанти силоміць вивезли на каторжні роботи в Німеччину 82 чол., головним чином молодь. Багато з них не повернулися до рідної домівки, бо загинули від непосильної роботи, голоду і знущань. Особливо лютували вороги, втікаючи з села. В останні дні свого панування вони палили і нищили все, що було на їх шляху. Так, протягом 25—27 вересня 1943 року фашисти спалили 709 житлових будинків, 412 індивідуальних господарських будівель, школу, клуб, лазню, родильний будинок, медпункт, колгоспну контору, дитячі ясла, крамницю та майже всі колгоспні будівлі: корівники, свинарник, млин, олійницю тощо.

Фашисти завдали збитків селу і колгоспу на суму близько 28 млн. карбованців[2].

29 вересня 1943 року підрозділи 97-ї Полтавської гвардійської стрілецької дивізії, якою командував генерал-майор Анциферов, визволили Піщане.

Героїчно билися піщанці на фронтах Великої Вітчизняної війни. 153 чол. віддали своє життя за Батьківщину. Полягли в боях з ворогом чотири брати — Михайло, Сергій, Андрій та Василь Лихмани; три брати — Микола, Іван і Михайло Качконоги.

В одній частині служили і загинули на фронті І. Я. Кулинич і його сини Микола та Іван. З багатьма бойовими орденами і медалями повернулися в село після війни Г. П. Кулинич, М. М. Коваль, що був учасником параду перемоги в Москві, та багато інших фронтовиків. За героїзм і мужність, виявлені на фронтах

[1] Полтавський облдержархів, ф. 1876, оп. 8, спр. 86, арк. 41.
[2] Там же, ф. Р-4357, оп. 1, спр. 3, арк. 2.

Великої Вітчизняної війни, 345 жителів Піщаного нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

Вже з перших днів після визволення жителі села почали будувати тимчасові житла — землянки.

Поля колгоспники обробляли власними коровами, а землю під городину навіть копали лопатами вручну. Посівний матеріал першої весни довелося збирати серед населення. За таких умов все ж у 1944 році засіяли 472 га зерно-бобовими культурами (з них 100 га скопали і засіяли вручну) і зібрали по 11,5 цнт з гектара бобових та по 18,3 цнт озимої пшениці.

Восени 1944 року в селі з'явилася перша новозбудована хата, а до кінця 1947 року на місці руїн і пожарищ виросло 700 будинків[1]. Насамперед забезпечили житлом сім'ї загиблих воїнів та інвалідів Великої Вітчизняної війни. Держава надала колгоспникам близько 1 млн крб. кредиту.

Відбудовувати господарство піщанцям допомагали колгоспники Російської Федерації. У 1946 році звідти надіслали 23 телиці червоної степової породи та обладнання для тваринницької ферми.

Самовіддана праця колгоспників Піщаного дала плідні наслідки. У 1945 році доходи колгоспу вже становили півмільйона карбованців[2].

Колгоспники Піщаного внесли значний вклад у справу розгрому ворога. У 1944—45 рр. вони здали у фонд Радянської Армії 176 цнт жита, 200 цнт соняшнику, 300 цнт кукурудзи, 350 цнт картоплі[3].

У серпні—вересні 1945 року в село почали повертатися демобілізовані воїни. Восени цього року тут створили первинну партійну організацію. Секретарем обрали В. М. Радочина. Головою сільської Ради став інвалід Великої Вітчизняної війни комуніст В. М. Мамон.

Партійна організація та правління колгоспу надавали великого значення розвитку тваринництва. На тваринницьку ферму пішли працювати комуністи, комсомольці і молодь. Вжиті заходи дали плідні наслідки. У 1948 році колгосп за розвитком поголів'я і продуктивністю худоби перевищив показники довоєнного часу.

Колгоспники добилися також значного підвищення врожайності зернових та технічних культур. Так, у 1948 р. ланка О. В. Грами на площі 21 га зібрала по 24 цнт озимої пшениці та по 27 цнт з га проса. Ланка О. П. Кулинич теж цього року зібрала понад 20 цнт зернових, бригада М. Коваля виростила по 17 цнт гречки з га. Особливо високих показників досягли тютюнники. Було одержано по 50,2 цнт махорки з га на площі 18 га. Від її продажу колгосп одержав 71 363 крб. доходу. Крім того, близько півмільйона доходу одержано від реалізації квітів. На кінець 1948 року колгосп став мільйонером і одним з передових господарств області[4].

У 1950 році до Піщанського колгоспу було приєднано кривушанський колгосп ім. Петровського, який до цього був у числі відстаючих. Укрупнений колгосп ім. Горького очолив М. П. Коваль. Колгосп об'єднав 839 дворів з населенням 2152 чол., в т. ч. 1280 працездатних.

Частими гостями в колгоспі стали делегації з країн народної демократії. Піщанці щедро ділилися досвідом своєї роботи.

У липні 1950 року Піщане відвідала болгарська сільськогосподарська делегація, а в 1951 році — румунська. На прощання з румунськими гостями голова колгоспу підніс їм подарунок — насіння квітів. «Хай дружба з румунським народом розквітає пишними квітами»,— сказав він.

---

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 13 лютого 1951 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-4338, оп. 1, спр. 1, арк. 1—4.
[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 13 лютого 1951 р.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-4357, оп. 1, спр. 35, арк. 3—7.

На фермі племінної худоби в колгоспі ім. Мічуріна села Піщаного. 1966 р.

У 1952 році піщанці встановили дружні зв'язки з передовим колгоспом «Луч» Московської області, очолюваним Героєм Соціалістичної Праці Т. С. Пряхіним, і уклали з ним договір на соціалістичне змагання.

У 1953 році делегація з колгоспу «Луч» відвідала своїх піщанських друзів[1].

Цього ж року піщанський колгосп став учасником Всесоюзної Виставки досягнень народного господарства. Багатьох трудівників Піщаного за досягнення в розвитку сільськогосподарського виробництва відзначено медалями і цінними подарунками виставки, а колгосп — дипломом 2-го ступеня та вантажною автомашиною. Серед нагороджених були голова колгоспу М. П. Коваль, ланкова Л. І. Данилейко, городник П. П. Коваль, завідуючий тваринницькими фермами О. П. Сльота, свинарка М. С. Лебідь, колгоспник Г. А. Стрижак.

На кінець 1958 року село було майже повністю відбудовано. Тут з'явились нові добротні будівлі з цегли, криті шифером і черепицею, близько 100 господарських приміщень, з них 46 — фундаментальних.

Колгосп став багатогалузевим господарством. Його щорічні доходи становили 3 млн карбованців.

Колгоспники Піщаного кілька років підряд були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки. За багаторічну працю на посту голови колгоспу М. П. Коваль у 1958 році був удостоєний ордена Леніна, а завідуючий тваринницькими фермами О. П. Сльота — орденом Трудового Червоного Прапора.

Значна увага приділялась культурному будівництву. Навесні 1952 року було закладено фундамент школи, а до нового 1953/54 навчального року діти одержали нове приміщення школи-десятирічки.

Колгосп спорудив Будинок тваринника, де працівники ферми могли послухати бесіду, лекцію, подивитися кінофільм, почитати свіжі газети, журнали.

Значних успіхів добилися колгоспники с. Піщаного за роки семирічки. На кінець 1965 року в колгоспі ім. Мічуріна (так називається з 1963 року піщанський колгосп), який очолює комуніст С. О. Івженко, вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь 476 цнт молока, близько 60 цнт м'яса, 27 300 штук яєць.

Неподільні фонди артілі зросли до 1 млн. крб. Зросли й грошові доходи до 687 тис. крб. та відрахування до неподільного фонду до 55 тис. карбованців.

Технічна оснащеність господарства колгоспу, особливо за роки семирічки, набагато зросла. У 1965 році тракторів стало 17, комбайнів — 10, автомашин — 12.

За роки семирічки проведено велику роботу по механізації і електрифікації трудомістких процесів виробництва. Виробничі процеси на фермах механізовані більше як на 80 процентів.

Зростання сільськогосподарського виробництва сприяло підвищенню матеріального добробуту колгоспників. З 1959 року артіль перейшла на гарантовану грошову оплату праці. У 1965 році середня оплата людино-дня становила 3 крб. 62 коп. (у 1959 році — 1 крб. 50 коп.) Колгоспники пенсійного віку забезпечуються пенсіями. Так, у 1965 році пенсію одержали 179 чоловік.

---

[1] Газ. «Перемога», 5 лютого 1953 р.

За роки Радянської влади в селі виросли нові люди, безмежно віддані загальній справі, інтересам держави. Понад два десятиліття колгосп очолював один з його фундаторів М. П. Коваль. Перейшовши в 1959 році на пенсію, він організував ланку з літніх людей, яка протягом кількох років добивалася високих урожаїв кукурудзи (понад 60 цнт з гектара).

Усі післявоєнні роки самовіддано трудився на посту заступника голови колгоспу В. М. Радочин. Багато разів підряд його обирали секретарем первинної партійної організації.

До 1963 року свиноферму очолювала Г. Я. Безклинська — нині старший зоотехнік колгоспу, депутат Верховної Ради УРСР, нагороджена за високі показники у праці орденом Трудового Червоного Прапора. Молодою дівчиною почала вона працювати свинаркою. З 1950 року стала завідувати свинофермою і вивела її в число передових. Після закінчення Хомутецького сільгосптехнікуму, вона вчиться в Полтавському сільськогосподарському інституті.

Багато трудівників артілі самовідданою працею звеличують свою Батьківщину. Передові свинарки з 20-річним стажем М. С. Лебідь та Г. М. Трофуша добиваються від кожної свиноматки по 20—23 ділових поросят, доярки З. П. Цвелих, Г. І. Безклинська, О. Д. Цвелих, які працюють на фермі понад 10 років, надоюють по 3 тис. і більше кг молока на рік від кожної корови. Їхня праця відзначена урядовими нагородами, вони є депутатами районної та сільської Рад депутатів трудящих.

Серед трудівників колгоспу шириться рух за комуністичне ставлення до праці. Звання бригади комуністичної праці присвоєно колективу свиноферми, ударниками комуністичної праці є механізатори Д. О. Мудрий, І. С. Коваль, В. В. Остапенко та інші.

В Піщаному розташований Кременчуцький розсадницький радгосп. Він спеціалізується на вирощенні плодових та декоративних саджанців і квітів. У його користуванні 169 га орної землі. Від реалізації продукції радгосп щороку одержує 10—12 тис. чистого доходу. В господарстві зайнято 70 робітників, у т. ч. агроном, 2 бригадири. Тут є парторганізація, що налічує 8 комуністів.

На території Піщаного розміщена Кременчуцька державна сорто-дослідна дільниця, яка на площі 32 га досліджує районування кращих овочевих культур. Тут працює 3 агрономи та овочева ланка, яка вирощує по 300 цнт овочів з гектара, випробовує різні сорти овочів.

Сучасне Піщане потопає в парках і садах. Наприкінці семирічки воно особливо стало красивим. Щовесни та восени жителі села висаджують 2—3 тис. молодих дерев і кущів. На вулицях і подвір'ях багато клумб, барвистих квітників.

До Жовтневої революції на все село була одна автомашина у поміщика Бера та велосипед у його сина. Тепер автомашини мають колишні наймити, їх сини і дочки. В індивідуальному користуванні піщанців 48 власних легкових автомашин.

Побутові потреби жителів Піщаного задовольняють 7 крамниць, в т. ч. сільунівермаг, госпмаг, 2 продовольчі магазини тощо.

Широкий попит у населення мають товари побутового призначення. У 1965 році населення купило 109 велосипедів і мотопедів, 13 мотоциклів, 50 радіол та приймачів, 48 телевізорів, 32 швейні машини, 11 холодильників, 42 пральні машини тощо. З року в рік зростають трудові заощадження піщанців. На 1 січня 1966 року тут було близько 1800 вкладників.

У післявоєнний час багато зроблено для поліпшення охорони здоров'я населення. В Піщаному є лікарня на 25 ліжок, амбулаторія з рентгенкабінетом та медпункт. Тут працюють і подають допомогу жителям села 2 лікарі та 20 чоловік медичних працівників з середньою освітою.

Для дітей дошкільного віку в селі є дитячі ясла такі, що працюють протягом цілого року (на 60 дітей), та сезонні (на 40 дітей).

Значних успіхів досягнуто в культурному будівництві. В селі немає жодного неписьменного.

У 1965/1966 навчальному році в Піщанській середній школі вчилось 585 учній та в школі колгоспної молоді — 100 чоловік. Навчання й виховання здійснюють 32 вчителі, переважно з вищою освітою. По 30—40 років присвятили справі виховання дітей вчителі П. І. Грачов, Н. Ф. Біленька, О. С. Зінченко та інші.

У дореволюційні часи тільки один уродженець Піщаного здобув середню освіту і став учителем. За роки Радянської влади сотні піщанців стали працівниками освітнього і культурного фронту, організаторами виробництва тощо. Тільки за післявоєнні роки 50 чоловік здобули вищу освіту.

Комсомольці 20-х років О. С. Коваль та П. Т. Цвелих стали кандидатами наук: перший — сільськогосподарських, другий — філософських. Уродженець Піщаного П. М. Пахмурний — доктор історичних наук. З села вийшло понад 50 офіцерів Радянської Армії.

У Піщаному є Будинок культури з залом глядачів на 450 місць. Тут працюють гуртки художньої самодіяльності: драматичний, хоровий, музичний, якими охоплено понад 80 чоловік. При Будинку культури регулярно читаються лекції, проводяться тематичні вечори. Члени місцевого відділення товариства «Знання» у складі 27 чол. та приїжджі лектори щороку читають у селі 200—250 лекцій. З 1959 року в Піщаному працює народний університет культури, на заняттях якого жителі села знайомляться з досягненнями науки і техніки, з досвідом передовиків сільського господарства, слухають лекції з окремих питань теорії літератури, музики, живопису тощо[1].

З 1963 року в селі відкрито історико-краєзнавчий музей, у якому є відділи знахідок старовини, знаряддя праці і побуту, історії колгоспу. Керує роботою рада музею, куди входять вчителі, працівники сільського господарства та інші.

Піщанці люблять книгу. В трьох бібліотеках села: сільській, шкільній та в бібліотеці сорто-дослідної дільниці налічується 13 тис. книжок, якими користується понад дві тисячі читачів. Бібліотеки влаштовують читацькі конференції, літературні вечори.

Господарське та громадсько-політичне життя села спрямовують 3 первинні партійні організації (колгоспна, шкільна та сортодослідницької дільниці), які об'єднують 49 комуністів. Комсомольська організація, на обліку в якій перебувають 22 комсомольці, є активним помічником партійної організації в усіх її справах і починаннях.

Натхнені рішеннями XXIII з'їзду КПРС, піщанські хлібороби прагнуть внести гідний вклад у справу створення в країні комуністичного достатку. Колгоспники обговорили і затвердили свій п'ятирічний план. У новій п'ятирічці колгосп ім. Мічуріна спеціалізуватиметься у напрямку овочівництва, городництва та молочно-товарного тваринництва. За новим планом намічається значне підвищення урожайності зернових та технічних культур.

Трудівники Піщаного впевнено крокують у майбутнє, вони самовіддано працюють на благо комунізму.

В. Н. ЖУК, О. П. СЛЬОТА

---

[1] Газ. «Перемога», 10 жовтня 1959 р.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД КРЕМЕНЧУЦЬКОГО РАЙОНУ

БІЛЕ́ЦЬКІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дніпра. Віддаль до райцентру 17 км. Населення — 2278 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бурти, Маламівка, Новоселівка, Підгорне, Стара Білецьківка, Чечелеве.

Колгосп «40-річчя Жовтня», що міститься в селі, має 1363 га земельних угідь. Напрям господарства — молочне тваринництво та овочівництво.

У Білецьківці є середня школа, бібліотека, клуб на 300 місць.

Біля Чечелевого виявлено поселення пізньої бронзи (І тисячоліття до н. е.) та 3 поселення Черняхівської ранньослов'янської культури (II—VI ст. н. е.).

ДЗЕРЖИ́НСЬКЕ — село, центр сільської Ради. Віддаль до райцентру — 13 км. Населення — 65 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Мала Кохнівка, Потоки, Придніпрянське, Соснівка. На території Дзержинської сільської Ради розміщений колгосп імені Орджонікідзе (центральна садиба у Придніпрянському), який має 2351 га сільськогосподарських угідь. Провідними культурами в артілі є пшениця, кукурудза, горох, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво, бджільництво.

У селі є початкова школа, клуб на 100 місць.

На території сільради (біля колишнього хутора Івок) виявлено неолітичне поселення (IV тисячоліття до н. е.) та 2 поселення пізньої бронзи (кінець II тисячоліття до н. е.); біля Малої Кохнівки — 2 ранньослов'янські поселення Черняхівської культури (II—VI ст. н. е.).

ДМИ́ТРІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі р. Псла, за 19 км від Кременчука. Населення — 1362 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Базавлуки, Волошине, Золотнишене, Кириленки, Кияшки, Колгоспна Гора, Кузьменки, Низи, Піддубне, Прядки, Редути, Романюхи, Солонці.

На території сільської Ради міститься колгосп ім. XXII з'їзду КПРС (центральна садиба — у Солонцях), який має 6212 га земельних угідь. Провідними культурами є пшениця, кукурудза, горох, цукрові буряки.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

ЗАРУ́ДДЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі р. Псла, за 27 км від районного центру. Населення — 325 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Білани, Бондарі, Василенки, Запсілля, Крамаренки, Останці, Ревівка, Різники, Степівка.

На території села розміщений колгосп імені Кірова (центральна садиба — у Бондарях), що має 2536 га орної землі. Основний напрям — зерново-м'ясо-молочний.

У селі працюють середня та восьмирічна школи, бібліотека, клуб.

На території сільради (біля колишнього хутора Радьків) виявлено неолітичне поселення (IV тисячоліття до н. е.).

КАМ'ЯНІ́ ПОТО́КИ — село, центр сільської Ради, що розкинулось в долині Дніпра, за 21 км від райцентру. Залізнична станція Крюків на Дніпрі — за 9 км. Населення — 3861 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Ройове, Садки, Чикалівка.

У селі Кам'яні Потоки є два колгоспи: колгосп ім. Щорса з кількістю земельних угідь 3712 га та колгосп «Дніпро», який має 2130 га землі. Провідними сільськогосподарськими культурами є пшениця, кукурудза, горох. Розвинуте тваринництво.

У Кам'яних Потоках — лікарня, середня та вечірня середня школи, бібліотека, клуб, Будинок культури.

Біля Кам'яних Потоків та Чикалівки виявлено 2 поселення неоліту (V—IV тисячоліття до н. е.), 5 поселень періоду бронзи (II—I тисячоліття до н. е. На одному з них під час розкопок знайдено рештки жител) та 4 ранньослов'янські поселення Черняхівської культури (II—VI ст. н. е.).

Вихідцем із села є А. П. Булат — комуніст, командир 5 Червоного козачого полку (загинув у 1920 р. під Перекопом).

У Чикалівці народився М. С. Новохатько, полковник, Герой Радянського Союзу (загинув у 1944 р. в бою за визволення польського міста Жешува).

МАКСИ́МІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на березі Кременчуцького водосховища, на схід від гори Пивихи. До райцентру — 26 км. Станція Рублівка — за 18 км. Населення — 2685 чоловік.

Під час будівництва Кременчуцької ГЕС і заповнення чаші Кременчуцького водосховища багато жителів переселилися в степ на північний схід, де виникла нова частина села Новоселівка. Тут забудовано 63 650 кв. м житлової площі.

Колгосп ім. Куйбишева, центральна садиба якого міститься в селі, має 3221 га землі. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво.

У Максимівці є восьмирічна школа, 2 бібліотеки, клуб, музейна кімната.

Уперше Максимівка згадується в документах 28 березня 1515 року, коли поміщик Д. Іващенко склав відказний запис на користь Київського Пустинного монастиря на право щорічно збирати грошові податки з максимівських людей.

У 1637 році жителі села брали участь у повстанні під проводом Павлюка, а 1638 року — у повстанні Острянина. Максимівка була сотенним містечком Чигиринського, а пізніше Миргородського полків. З 1786 року, коли за наказом Катерини II було відібрано всі монастирські володіння, жителі Максимівки перейшли у відання казни.

В селі народився Я. Д. Михайлик та М. П. Глушко — Герої Радянського Союзу.

У Максимівці в братській могилі похований Герой Радянського Союзу, гвардії лейтенант О. В. Приглебов (уродженець с. Іванівки Сонцевського району Курської області), який загинув при форсуванні Дніпра в 1943 році.

На околицях села виявлено рештки неолітичного поселення (IV тисячоліття до н. е.), три поселення періоду бронзи (III—I тисячоліття до н. е.), два поселення Черняхівської культури (II—VI століття н. е., на одному з них розкопано три дворища), слов'янське поселення (VIII—X століття н. е.), розкопано чотири кочівницькі поховання (XII—XIV століття н. е.).

НЕДО́ГАРКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 23 км від районного центру. Населення — 2482 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Панівка, Пащенівка, Рокитне-Донівка.

Колгосп «Іскра Леніна», центральна садиба якого міститься в селі, має 3425 га земельних угідь. Основний напрям господарства — рільництво і тваринництво. Допоміжні підприємства: млин, олійниця, пилорама.

У Недогарках є середня школа, бібліотека, клуб на 300 місць.

Поблизу села виявлено 3 поселення часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.), 6 поселень періоду бронзи (II—I тисячоліття до н. е.) та 2 ранньослов'янські поселення Черняхівської культури (II—VI ст. н. е.), на яких життя продовжувалось і в період Київської Русі (X—XIII ст.).

ПРИ́ШИБ — село, центр сільської Ради. До Кременчука — 32 км. Залізнична станція Потоки — за 17 км, Дніпровський річковий порт — за 9 км. Населення — 748 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишневе, Горішні, Плавні, Єристівка, Паньки, Роботівка, Шевченкове.

Колгосп ім. Ватутіна, центральна садиба якого міститься в селі, має 6478 га землі. Основні галузі господарства — рільництво, тваринництво та овочівництво.

У Пришибі є лікарня на 25 ліжок, середня і початкова школи, 4 бібліотеки, Будинок культури.

Село було позначене на шведських оперативних картах періоду Північної війни 1700—1721 років.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції в селі був створений спеціальний загін бійців для боротьби з бандитами. Проти німців і петлюрівців діяв партизанський загін на чолі з К. Г. Підустом-Петровим та П. К. Тарасовим.

У Пришибі народився П. В. Фещенко — командир танкового підрозділу, Герой Радянського Союзу.

РОКИ́ТНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 7 км від Кременчука. Населення — 241 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бабки, Білики, Богодисти, Ванжули, Дзюби, Кіндратці, Онищенки, П'ятихатки, Романки, Щербаки, Ярини.

На території сільської Ради розташована Рокитнянська птахофабрика. Центральна садиба — у П'ятихатках. Вона має два відділки з площею землі 3876 га. Вирощують пшеницю, жито та інші культури. На площі 100 га розкинулись плодові сади. Розвинуте тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

У 1859 році тут був хутір Рокитний.

СА́ЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 47 км від районного центру. Залізнична станція Потоки — за 24 км. Населення — 985 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Карпівка, Келеберда, Кобелячок, Малики, Махнівка, Петрашівка.

Колгосп ім. Леніна, центральна садиба якого міститься в селі, має 2800 га землі. Сірий граніт і глина, яких є багато в Салівці, використовуються як будівельний матеріал. Тут знайдено великі поклади залізної руди і будується гірничо-збагачувальний комбінат.

Члени колгоспу ім. Орджонікідзе, який знаходиться на території цієї ж сільради (центр — в с. Келеберді), займаються рибним промислом. Колгосп має 30 моторних човнів.

У Салівці є середня школа, бібліотека, Будинок культури, лікарня, побуткомбінат, сільмаг.

Лауреат Державної премії О. М. Гарагуля (раціоналізатор по литву) — уродженець Салівки.

ЧЕРВОНА ЗНА́М'ЯНКА (стара назва — Богомолівка) — село, центр сільської Ради. Розташована за 9 км від райцентру. Найближча залізнична станція Мазурівка — за 6 км. Населення — 3290 чол. Сільраді підпорядковане село Вільна Терешківка.

У селі — бригада колгоспу «Ленінський шлях», яка має 1800 га землі. Основний виробничий напрям її, як і колгоспу, молочно-овочевий.

У Червоній Знам'янці є восьмирічна школа, бібліотека, краєзнавчий музей, клуб на 250 місць.

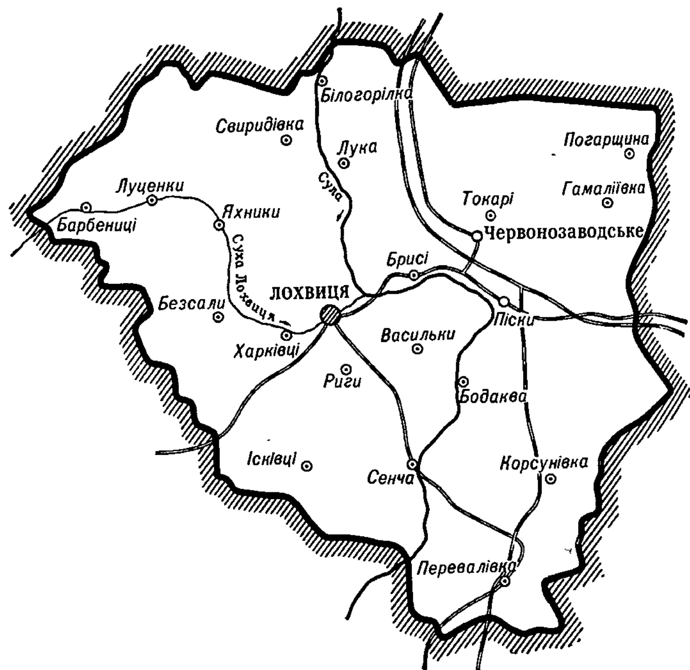
В історичних документах село згадується в 1730 році під назвою Богомолівка. Належало до Кременчуцької сотні Миргородського полку.

Я́ЛИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на відстані 13 км від Кременчука. Населення — 664 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Воскобійники, Кіндрівка, Михайленки, Пухальщина, Самусіївка.

У селі — центральна садиба колгоспу «Маяк», який має 4167 га землі. Господарство — м'ясо-молочного напряму. Вирощують пшеницю, жито, кукурудзу, овочі. Високі врожаї кукурудзи з року в рік одержує ланка знатного кукурудзовода Героя Соціалістичної Праці С. Т. Гусача.

В Ялинцях є восьмирічна школа, бібліотека, музей, клуб.

ЛОХВИЦЬКИЙ РАЙОН

ЛО́ХВИЦЯ

Лохвиця — місто районного підпорядкування, центр однойменного району. Розташована на притоці Сули — річці Лохвиці, від якої за переказами пішла й назва міста. Через місто проходять автотраса Київ—Суми, шляхи на Гадяч, Миргород, Прилуки. Відстань до Полтави — 180 км, до найближчої залізничної станції Сула — 12 км. Населення — 10,5 тис. чоловік.

Територія, на якій розташована сучасна Лохвиця, була заселена ще в перших століттях н. е. Свідченням цього є ранньо-слов'янський могильник Черняхівської культури (II—V ст. н. е.). У 1955 році тут було розкопано 20 поховань[1]. На горі Лазірці виявлене слов'янське поселення Роменської культури (VIII—X ст. н. е.). В урочищі Городище на могильнику цього ж часу розкопано 2 поховання[2]. У центрі міста виявлено рештки поселення-городища періоду Київської Русі. Це городище у X—XI ст. н. е. було одним з укріплень оборонної лінії Посулля і входило до Переяславського князівства[3].

Наприкінці XV століття землі по річці Лохвиці належали великому землевласникові Богдану Глинському. Пізніше польський уряд передав їх черкаському старості М. Вишневецькому, син якого Ієремія володів ними до народно-визвольної війни 1648—1654 рр. Перші достовірні відомості про Лохвицю зустрічаються в історичних документах за 1628 рік. У той час вона була невеличким містечком, в якому налічувалося «дымов оседлых 6 и огородников»[4]. Містечко швидко заселялося. У «Книге Большому чертежу» Лохвиця зазначена вже як місто, що мало значні

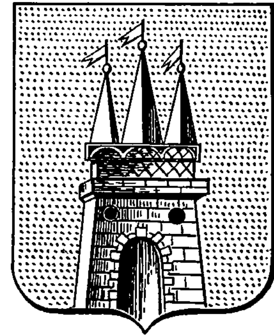
---

[1] Д. Т. Березовець, В. П. Петров. Лохвицкий могильник. «Материалы и исследования по археологии СССР» № 82, М., 1960, стор. 84—99.

[2] М. Ренський. Розшуки та розкопки на Лохвиччині. «Бюлетень кабінету антропології і етнології» № 1, 1925, стор. 39.

[3] Археологічні дослідження М. Д. Ренського за 1922—1928 рр. і П. А. Гребінника за 1955—1963 рр. (фонди Лохвицького краєзнавчого музею ім. Г. С. Сковороди).

[4] А. Лазаревский. Лубенщина и князья Вишневецкие, К., 1896, стор. 8, 31.

Герб м. Лохвиці. 1782 р.

укріплення. Нижчі верстви міського населення несли на своїх плечах основний тягар феодального гніту. Вони платили грошові й натуральні податки, відробляли шестиденну панщину та шарварки і виконували багато інших повинностей на користь свого пана І. Вишневецького. Міщани і селяни «оголені від усього, без надії на порятунок» раз у раз піднімалися на боротьбу проти свого гнобителя.

Лохвичани були активними учасниками селянсько-козацьких повстань 30-х років XVII століття. Вони палко відгукнулися на універсал (від 11 жовтня 1637 р.) Павлюка до міщан Лохвиці, Сенчі, Снятина. Створивши великі загони, міська біднота рушила на з'єднання з основними силами повстанців. Билися лохвичани і в загонах Острянина та Гуні (1638 р.). Після поразки повстань, коли польські війська «почали... по городах побивать мещан, и жон их, и детей и животы их грабить», багато лохвицьких жителів переселилося в Росію. Так, у 1638 році путивльський воєвода Плещеєв повідомляв царя, що в Путивль із Лохвиці на вічну службу переселилося 7 козаків з дружинами і дітьми. Влітку 1638 року лубенський староста Якуб Коляда писав Плещеєву, що піддані кн. Ієремії Вишневецького, піднявшись на нинішню свою козацьку війну, від міста Гадяцького кілька тисяч пішли до Путивля[1]. Втечі тривали й далі. Наприкінці січня 1648 року Вишневецький зажадав від путивльського воєводи повернути його селян, що втекли в Росію і заснували свої слободи біля Путивля і Рильська. А вже у травні, наляканий «бурхливими вітрами козацької війни і бунтами посполитих», Вишневецький втік із своїх володінь. Лохвиця опинилася в руках повстанців. У ході визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетських загарбників і формування української державності місто стало центром Лохвицької сотні[2]. До неї належали села Скоробагатьки, Харківці, Шмиглі, Івахники, Жабки, Бербениці, Ячники, Ісківці, Токарі, Піски та інші населені пункти.

Лохвичани були палкими поборниками возз'єднання України з Росією. Повідомляючи царю про настрої в українських землях, путивльські воєводи у грудні 1651 року писали: «Да Семен же Литвинов сказывал нам... как де он, Семен, ехал из Чигирина черкаскими городами, и в Лохвице де и в Голтве... И у них де, черкас... во всех городах шум большой... А хотят де они все быть под твоею государевою высокою рукою, а у поляков де, государь, в подданстве быть не хотят»[3].

Вірні своїй присязі Росії, козаки Лохвицької сотні рішуче виступили проти гетьмана І. Виговського, який намагався знов перетворити Україну на колонію шляхетської Польщі. Вони були активними учасниками селянсько-козацького повстання під керівництвом Мартина Пушкаря і Якова Барабаша (1658 р.). Лохвиця стала одним із центрів зосередження повстанців. Того ж 1658 року населення сіл Жабок, Бербениць і Шмиглів Лохвицької сотні повстало проти родича І. Виговського — поміщика Богклевського, який жорстоко експлуатував своїх підданих. Селяни спалили його маєток в с. Жабках[4].

Козаки Лохвицької сотні показали себе справжніми патріотами під час народної війни проти шведських інтервентів і зрадників-мазепинців (1708—1709 рр.).

---

[1] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы, т. I, М., 1954, стор. 207, 224, 247.

[2] З 1649 по 1658 рік Лохвицька сотня входила до Миргородського полку, а з 1658 по 1781 рік — Лубенського. В 40-х роках XVIII століття Лохвицька сотня була поділена на 2 — першу і другу. В 1760 році з них виділилася третя сотня — Янишпільська. Після остаточної ліквідації залишків автономії Лівобережної України Лохвиця стала повітовим містом у складі Чернігівського намісництва (1782—1796 рр.), а з 1797 по 1802 рік — заштатним містом Малоросійської губернії. З 1803 року Лохвиця була центром Лохвицького повіту Полтавської губернії.

[3] Воссоединение Украины с Россией, т. III, стор. 154.

[4] Лохвицкий исторический сборник, К., 1906, стор. 247.

Вони рішуче засудили свого сотника П. Мартоса, який перейшов на сторону Мазепи, і відмовилися виконати його вимогу «відправити знатних людей в Ромни вклонитися пану гетьману». За наказом генерального осавула Мазепи — Гамалії у лохвичан було забрано всю худобу, розорено майно, але вони не скорилися. Чимало жителів втекло до табору російських військ. У грудні 1708 року 4-тисячний шведський загін захопив Лохвицю.

Шведи надавали місту важливого значення, бо тут була казна Мазепи. Проте в середині лютого 1709 року, дізнавшись про наближення до Лохвиці великих російських сил, шведський генерал Крейц залишив місто, вивізши казну. Селянські та козацькі партизанські загони почали переслідування ворога і наздогнали його на переправі через річку Псел. Вони захопили частину грошей і взяли в полон генерального осавула Гамалію[1].

Розорене нескінченними війнами, частими нападами татар і поляків, поборами поміщиків, населення Лохвиці бідувало. За переписом 1721 року, в місті налічувалося 175 убогих селян — піших і підсусідків, які ледве животіли. Але становище незаможних козаків теж було не кращим. Не рідкими були випадки, коли козаки самі переписувалися в посполитство (селяни). Але частіше старшина насильно переводила їх в підданство[2].

У 1783 році царським урядом було юридично оформлено кріпосне право на Лівобережній Україні. Лохвицькі старшини Гамалії, Галагани, Мартоси та ін. одержали дворянські права і великі земельні володіння з кріпаками. Лише сім'я Галаганів на території Лохвицького повіту володіла 1038 десятинами землі і сотнями кріпаків. У 1792 році третина селян Лохвиці (702 чоловіка з 2247) перебувала у кріпосній залежності від поміщиків. Вільне населення складалося з козаків — 1237 чол., міщан — 260, купців — 41 і т. д.[3].

На кінець XVIII століття Лохвиця була вже досить значним населеним пунктом, в якому проживало 4916 чоловік. Тут налічувалося 818 споруд, з них 632 — житлові будинки. Всі вони були дерев'яні і низькі. Частково збереглися земляні укріплення з чотирма брамами. У Лохвиці налічувалося 20 млинів, 16 кузень, маленький селітряний завод, воскобійня і пивоварня.

У цей час місто перетворилося на один із центрів ремесла і торгівлі Лівобережної України. Тут було чотири великі цехи: кравців, шевців, ковалів і м'ясників, які виготовляли виробів на тисячі карбованців. Щороку влаштовувалися 4 ярмарки, двічі на тиждень торгували на базарах. В Лохвицю приїздили купці з «красним товаром», косами і юхтами з Путивля, Волохова, Ромен, Лубен; конопляну олію, дьоготь, дерев'яний посуд, дошки, горілку привозили з Стародуба, Борзни, Сосниці, Воронежа, Коропа, Нових Млинів; з Городні і Криму — сіль, з Дону й Таврії — рибу. Із навколишніх сіл жителі поставляли на ярмарки худобу і коней, які скуповувалися російськими купцями. Розвитку ярмаркової торгівлі і товарного виробництва в Лохвиці сприяло її вигідне розташування — на торговельному шляху Київ—Харків.

В умовах розкладу феодально-кріпосницької системи і розвитку товарно-грошових відносин в Лохвиці зростає промислове виробництво. Напередодні реформи 1861 року тут було вже 156 ремісничих підприємств. Населення збільшилося до 7619 чоловік[4]. Але й тоді значна частина жителів міста займалася сільським господарством. За неповними даними, у 1861 році місцевим поміщикам належало в Лохвиці 150 ревізьких душ та 75 дворових. Четверта частина кріпаків користувалася

---

[1] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр. К., 1951, стор. 155—157.

[2] В. Модзалевский. Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской, Чорнуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда, К., 1906, стор. 20, 30, 198, 199.

[3] Філіал ЦДІА УРСР у м. Харкові, ф. 189, оп. 1, спр. 235, арк. 58.

[4] Список населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года, т. XXXIII, Полтавская губерния. СПб, 1862, стор. 20—28.

План м. Лохвиці (II половина XIX століття).

тільки присадибною ділянкою. Решта поміщицьких селян мали піші наділи, і лише 2 двори були тяглими. Наділ польової землі цих селян був мізерним, середній розмір не перевищував 3 десятин на двір.

У ході реформи поміщики звільнили дворових і частину кріпаків без землі. В наділи було виділено 132 десятини присадибної і польової землі, за яку селяни повинні були на протязі 49 років платити щороку по 373 крб. 70 коп. Через крайню бідність половина селян перейшла на викуп тільки у 1883 році, а до цього часу залишалася на становищі «тимчасовозобов'язаних». За користування землею вони відбували феодальні повинності і фактично були в цілковитій залежності від поміщика[1].

Що ж до Лохвицького повіту, то із загальної кількості 114 694 десятини поміщицьких земель «звільнені» селяни одержали лише 26 070 десятин. Поміщики виділили їм наділи менші від встановленої норми, передбаченої «Положенням». Якщо в 1862 році на кожного дворянина в повіті припадало 157 десятин, то на кожну «звільнену душу» — лише по 1,6 десятини.

Наприкінці XIX — на початку XX століття в Росії швидко розвивається капіталізм як у промисловості, так і в сільському господарстві. В цей процес втягувалася і Лохвиця. Велике значення для розвитку економіки міста мала проведена у 80-х роках залізниця Кременчук — Ромни — Лібава з віткою Лохвиця — Гадяч. Вона з'єднала місто і повіт з внутрішнім, всеросійським, і зовнішнім ринками.

Розвиток капіталістичних відносин посилював соціальну диференціацію серед населення. У 1900 році в Лохвиці налічувалось 725 селянських господарств. З них 72 господарства зовсім не мали землі, а 251 — ріллі. У 37 господарств було менше

[1] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 892, арк. 1—54; спр. 916, арк. 1—48; спр. 922, арк. 1—33, спр. 948, арк. 1—23, спр. 1051, арк. 1—27.

1 десятини, у 133 — від 1 до 3 десятин. Отже, 493 сім'ї не могли прожити з землеробства і мусили шукати інших засобів до існування. Середняцьких було 158 господарств, куркульських — 74. Один з куркулів мав 251 десятину ріллі. Багатії зосереджували в своїх руках і основну масу робочої худоби, а 319 бідняцьких господарств її зовсім не мали. Така сама картина була і в повіті[1].

У праці «Розвиток капіталізму в Росії» В. І. Ленін писав, що «капіталістична організація *виробництва* супроводиться тут найсильнішим розвитком *торговельного* капіталу і всілякої експлуатації поза сферою виробництва»[2].

Доведені до відчаю, селяни Бербениць Лохвицького повіту на своєму сході 12 червня 1905 року вирішили послати до царя уповноважених з петицією, в якій писали: «Вислухай, государю, наше прохання і дізнайся від нас про наші біди. Перша і найтяжча наша нужда в землі, без якої нам не можна трудитися і годувати свої сім'ї. Надільної землі не вистачає, ніде й орендувати... Утиски кругом. Корову доїмо, коровою й оремо. Голодна худоба рветься на поміщицьку землю, а за кожний вскок ми платимо великі штрафи... Податки збільшуються, а врожай ні з чого збирати. Друга наша біда від нашої темряви... Ми хочемо і самі вчитися і дітей вивчити, та шкіл немає доступних. Третя наша біда, государю, від нашого безправ'я: немає у нас справжніх прав. Простий селянин не сміє слова сказати... це велика неправда. Горе наше велике і терпіти далі не можна»[3].

Селяни шукали виходу із злиднів у переселенні на вільні землі Кубані, Сибіру, Тургайської області. Лохвичани становили значну частину населення Георгіївського повіту Ставропольської губернії, «Зеленого клину» в сучасній Амурській області. Лише в 1896 році з Лохвиці і повіту переселилося до Сибіру 2555 осіб.

Винятково важким було життя лохвицьких робітників. Тривалість робочого дня на підприємствах міста становила 12—16 годин. Заробіток робітника найвищої кваліфікації досягав лише 5 крб. на місяць. Відсутність охорони праці, погані житлові умови викликали масове захворювання на сухоти. Але особливо бідували безробітні, яких у 1900 році в Лохвиці налічувалося до 1000 чоловік.

Трудящі Лохвиці все рішучіше ставали на шлях боротьби за свої права, за землю, за волю. Під керівництвом революційної соціал-демократії робітники поступово переходили від економічної боротьби до політичної. У 1904 році в Лохвиці була створена підпільна організація РСДРП в складі 6 осіб, а через рік до неї входило вже 12 чоловік. Керівником її був столяр земської ремісничої майстерні Ф. Д. Моравський. Активну участь в роботі організації брали також А. Ц. Розін, І. І. Крига, П. Л. Бурда, Б. Ш. Горелік (Г. М. Барвінок) та інші. Соціал-демократи мали свої підпільні друкарні (на квартирі Ф. Д. Моравського в м. Лохвиці і на квартирі І. І. Криги в с. Луці), де передруковували листівки Петербурзького, Полтавського і Київського комітетів РСДРП. У травні—грудні 1904 року в Лохвиці поширювалися прокламації «Чи вистачило б на всіх землі, коли б поділити її правильно», «Війна проти війни», «Правда про війну, з приводу захоплення Лаояня», «Царська милість», «До запасних» та інші. Випускали лохвицькі революціонери і власні листівки. Так, 8 липня 1905 року поліцією був заарештований ремісник Іван Лисенко, який читав селянам гектографовану прокламацію Лохвицької соціал-демократичної організації під назвою «Пора!». В ній робітники і селяни Лохвиці закликалися до боротьби проти самодержавства[4].

Широку агітаційну роботу серед трудящих проводили члени повітової організації «Селянської спілки» (створена у 1905 р.) і, зокрема, письменник революційний демократ А. Ю. Тесленко.

---

[1] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Лохвицкий уезд, Полтава, 1905, стор. 38—39, 42—43.

[2] В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 256.

[3] ЦДІАЛ, ф. 1291, оп. 122, спр. 29, арк. 233—234.

[4] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 320, арк. 140; спр. 237, арк. 165; спр. 238, арк. 86.

У травні—серпні 1905 року в місті і повіті прокотилася хвиля страйків. Першими застрайкували робітники Лохвицької тютюнової фабрики Дунаєвського. Їх підтримали селяни. Страйкарі вимагали підвищення заробітної плати, збільшення кількості землі, яка здавалася в оренду селянам, і зниження цін на неї. Для придушення заворушень місцеві власті викликали в Лохвицю півсотні козаків[1].

Ф. Д. Моравський — керівник організації РСДРП у м. Лохвиці. 1904 р.

Під впливом революційного руху в Петербурзі, Москві, Києві та інших містах Росії 14 грудня 1905 року в Лохвиці відбулося повстання робітників і селян, в якому взяло участь кілька тисяч чоловік. Ним керували міська організація РСДРП і комітет повітової «Селянської спілки». Повстання проходило під лозунгами: «Геть самодержавство!», «Землю — селянам!», «8-годинний робочий день!», «Звільнити політичних в'язнів!». Приводом до виступу став арешт агітаторів. Дізнавшись про це, робітники і селяни міста і навколишніх сіл зібралися біля Народного будинку на Лубенській вулиці. Вони зажадали звільнення арештованих. У відповідь справник дав наказ стріляти в натовп. Тоді повстанці розігнали поліцію, заарештували представників влади, захопили земську управу, поліцейське управління, пошту, телеграф, телефонну станцію, волосне управління. Губернські власті кинули проти повстанців козаків. Карателі вбили трьох учасників заворушення і 9 тяжко поранили.

17 грудня відбувся похорон убитих, який вилився в могутню демонстрацію проти царського самодержавства. На багатотисячному траурному мітингу робітники і селяни, які зібралися з усього повіту, співали революційних пісень: «Вы жертвою пали», «Годі стогнати, годі терпіти!». На мітингу виступили А. Ю. Тесленко, Г. І. Троценко та інші, які закликали боротися проти царизму, виганяти з міста козаків і поліцію[2].

У своїй телеграмі Міністерству внутрішніх справ (грудень 1905 року) полтавський губернатор повідомляв, що населення Лохвиці, «підбурюване агітаторами», відмовляється коритися властям, сплачувати податки, бойкотує поліцію. Він клопотався про запровадження у місті і повіті надзвичайного становища і введення військ[3]. За визнанням генерала Пантелєєва, надісланого в Полтавську губернію для придушення виступів трудящих, революційний рух у Лохвицькому повіті відзначався особливою силою і запеклістю. У червні—вересні 1906 року в місті і повіті піднялася нова хвиля революційних виступів робітників і селян. 22 серпня 1906 року застрайкували робітники лохвицької махоркової фабрики «Косар». Поблизу Лохвиці і в урочищі Лазірки селяни влаштовували таємні сходки, на які збиралось по 300—400 чол. з різних сіл повіту. Соціал-демократи закликали присутніх приступати до розподілу поміщицьких земель.

З допомогою військових сил місцевим властям вдалося придушити революційний рух. Почалися масові репресії. Майже 500 найактивніших учасників революційних виступів у Лохвиці і повіті було заарештовано. Вироком Харківської судової палати близько 300 чоловік засуджено до ув'язнення та заслання у Сибір. Серед засуджених були Ф. Д. Моравський, І. І. Крига, І. П. Бедро, А. Ю. Тесленко і багато інших.

---

[1] 1905 год на Украине. Хроника и материалы, т. 1, Х., 1926, стор. 243.

[2] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы, 1957, стор. 24.

[3] Там же, стор. 144.

У період реакції внаслідок проведення урядом столипінської аграрної реформи посилилося розшарування сільського населення, зубожіння трудящого селянства. У Лохвиці в 1910 році поміщикам, куркулям і церкві належало 67,2 проц. всієї орної землі. З 1689 селянських сімей, що проживали в місті, 1224 були без землі або без посівів, 175 сімей володіли від 1 до 2 десятин орної землі, 1228 сімей не мали робочої худоби.

В роки нового революційного піднесення трудящі Лохвиці знов піднімаються на боротьбу. Однією з найпоширеніших форм протесту селян проти безземелля і злиднів, а також поміщицького і куркульського гніту були підпали. Так, восени 1912 року селяни спалили у багатія Семенця 140 кіп хліба, а наступного року — 500 кіп у багатія Магуя.

Імперіалістична війна до краю загострила всі суперечності. Ще більше посилилась експлуатація робітників, зросла дорожнеча. Дедалі ширився робітничий рух. 20 липня 1916 року почався страйк на Лохвицькій тютюново-махорковій фабриці Дунаєвського. Власник підприємства, який одержував великі прибутки від поставок махорки армії, платив робітникам (їх було 113) мізерну заробітну плату — від 5 до 20 крб. на місяць. Страйкарі вимагали збільшення платні, восьмигодинного робочого дня і поліпшення умов праці. Керували страйком члени міської організації РСДРП. Робітники трималися стійко і добилися задоволення частини своїх вимог.

Натхнені перемогою тютюнників, застрайкували робітники деяких інших підприємств міста. Але місцеві власті, скориставшись законами воєнного часу, жорстоко придушили ці заворушення.

Звістку про повалення самодержавства в лютому 1917 року робітники і селяни Лохвиці зустріли з великим піднесенням. 10 березня 1917 року були проведені загальні збори жителів міста, які обрали Раду робітничих і солдатських депутатів. До складу Ради увійшло кілька більшовиків та їх прихильників: редактор газети «Лохвицкое слово» (в минулому робітник-металіст) О. Ц. Розін, службовець М. Н. Городиський та інші[1]. Проте більшість місць в Раді захопили українські буржуазні націоналісти і меншовики.

Більшовики провадили велику роботу в масах, роз'яснюючи їм, що дрібнобуржуазні партії зраджують інтереси трудящих, виступають за продовження війни, за відрив України від Росії. Вони закликали робітників і селян боротися за припинення війни, передачу всієї влади Радам, встановлення контролю над виробництвом, розподіл поміщицьких земель тощо. Під впливом комуністів загальні збори трудящих міста, що відбулися 16 березня 1917 року, прийняли резолюцію про негайне запровадження 8-годинного робочого дня та організацію робітничої міліції. На підприємствах створювалися перші профспілкові організації, які наполегливо відстоювали інтереси робітників.

Під впливом робітничого руху посилювалися селянські виступи в повіті. В липні—серпні селяни Жданів, Андріяшівки, Городища, Вороньків, Луки та ін. почали силою забирати землю й хліб у поміщиків. Але повітовий комісар Тимчасового уряду великий землевласник Русинов з допомогою військової сили придушив селянські заворушення[2].

Після повалення контрреволюційного Тимчасового уряду і перемоги соціалістичної революції в Петрограді Центральний Комітет РСДРП(б) надіслав до Лохвиці колишнього лохвицького робітника, члена Петроградської міської Ради робітничих і солдатських депутатів, голову полкової Ради солдатських депутатів Д. Л. Прилипіна. 28 грудня 1917 року він виступив на зборах солдатів-фронтовиків з доповіддю «Радянська влада і її переваги над іншими владами». Збори схвалили доповідь,

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-4042, оп. 1, спр. 4, арк. 2.

[2] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов, Полтава, 1957, стор. 42.

Д. Л. Прилипін, С. К. Луценко, С. Б. Журавський — активні учасники боротьби за встановлення і зміцнення Радянської влади у м. Лохвиці.

прийняли відозву до робітників, солдатів та селян Полтавської губернії із закликом негайно взяти владу в свої руки[1]. Тут же на зборах було створено повітовий ревком, до складу якого увійшли більшовики Д. Л. Прилипін (голова), В. І. Холоша, О. Г. Єрмаков, Ф. А. Неструєв,П. К. Рогозик та інші.

Велику роль у боротьбі за встановлення в Лохвиці Радянської влади відіграв створений наприкінці грудня 1917 року повітовий комітет більшовицької партії. Його секретарем був робітник В. І. Холоша. В січні 1918 року в волостях і селах повіту були організовані ревкоми і Ради селянських депутатів. Для боротьби проти контрреволюційних сил у місті сформовано загін Червоної гвардії в складі піхотної роти (200 бійців) і кінної сотні (150 шабель).

22 січня 1918 року в Лохвиці відбувся перший з'їзд Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів Лохвицького повіту, який обговорив питання про поточний момент і завдання Рад. Меншовики та націоналісти висунули пропозицію про підпорядкування Рад Українським та Всеросійським установчим зборам. За неї голосувала лише невелика група делегатів. За пропозицією комуністів більшістю голосів була прийнята резолюція, в якій говорилося: «З'їзд вважає, що... тільки Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів повинні стати носіями влади на місцях. Хай живе влада Рад!»[2]. З'їзд, який проголосив встановлення Радянської влади в повіті, обрав виконавчий комітет в складі робітника Д. Л. Прилипіна (голова), службовця Ф. А. Неструєва (заступник), солдата О. Г. Єрмакова (військовий комісар), а також В. І. Холоші, Д. М. Юрченка, В. А. Червоненка та ін. Відразу ж після з'їзду була створена Рада народного господарства повіту. Її головою призначено М. Ф. Хоменка[3].

Повітова більшовицька організація і органи Радянської влади проводили велику роботу по ліквідації решток буржуазного державного апарату, по зміцненню Радянської влади у місті і повіті. Вони мобілізовували маси на боротьбу з контрреволюцією, яка не бажала складати зброю.

В ніч на 12 лютого 1918 року петлюрівці, скориставшись тимчасовою відсутністю в місті Лохвицького червоногвардійського загону, вчинили заколот і заарештували голову ревкому й повітвиконкому Д. Л. Прилипіна та члена виконкому

---

[1] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Сборник документов и материалов, т. 2, К., 1957, стор. 453.

[2] Газ. «В соціалістичний наступ», 8 листопада 1932 р.

[3] Газ. «Известия», орган Лохвицького виконкому Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, 1 липня 1919 р.

О. Г. Єрмакова. Однак протрималися петлюрівці недовго. Вже ранком 12 лютого червоногвардійці, що терміново прибули у Лохвицю, ліквідували заколот. Проте на цьому боротьба не закінчилася.

Це були важкі часи для нашої країни. Німецькі імперіалісти, уклавши договір з контрреволюційною Центральною радою, вторглись на українську землю. Наприкінці березня кайзерівські війська наблизилися до Лохвиці. Для боротьби проти загарбників та їх найманців — українських буржуазних націоналістів Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів Лохвиці і Сенчі сформували загін червоних козаків, який налічував 350 бійців.

Щоб затримати рух ворожих військ, не допустити їх до залізниці Бахмач—Ромодан, цей загін спільно з червоними козаками В. М. Примакова (понад 500 бійців) нав'язали загарбникам кілька боїв. Особливо запеклий бій відбувся недалеко від Лохвиці, біля с. Красного. Протягом п'яти діб червоні бійці героїчно відбивали атаки переважаючих сил ворога і відступили тільки за наказом командування. Пізніше загін брав участь в боях проти білих армій у Донбасі, під Царициним та на інших фронтах громадянської війни[1].

Німецькі загарбники, захопивши на початку квітня Лохвицю, встановили тут з допомогою українських націоналістів жорстокий режим грабежу і насильства. Поверталися поміщики і капіталісти, відновлювались буржуазні порядки.

Під проводом комуністів трудящі Лохвиці й повіту піднімалися на рішучу боротьбу проти окупантів. У місті були створені підпільні повітпартком і ревком. Секретарем парткому і головою ревкому обрали досвідчену революціонерку Б. Ш. Горелік, заступником — С. Б. Журавського. В більшовицькому підпіллі активно працювали С. К. Луценко, В. А. Червоненко, О. Я. Лобода, І. Є. Чопик, та інші. В кожній волості діяли партизанський загін або група.

Величезну допомогу подавали їм російські брати. 15 серпня 1918 року лохвицький повітовий комендант повідомляв окупантів, що «у Лохвиці живуть люди, які проводять в широких розмірах більшовицьку агітацію серед селян... Є відомості, що з Курської та Орловської губерній до нас у повіт доставляється зброя і снаряди гужем. Повстанці мають на меті напасти на німців, розташованих в Млинах Лохвицького повіту, а потім наступати далі»[2].

Наприкінці 1918 року після краху німецького окупаційного режиму владу на Україні захопила буржуазно-націоналістична Директорія. 19 січня 1919 року трудящі Лохвиці, очолені більшовиками, підняли проти неї повстання. Кінна сотня петлюрівців і полк «хліборобів-власників» були розгромлені, Лохвиця і повіт визволені.

У лютому 1919 року трудящі обрали повітову Раду робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, куди увійшло 25 комуністів. 23 лютого почала роботу міська Рада, яка складалася з робітників і найбідніших селян[3]. З'їзд Рад Лохвицького повіту, що зібрався наприкінці лютого 1919 року, вітав робітничо-селянський уряд України і заявив про рішимість трудящих із зброєю в руках боротися проти ворогів країни Рад. Обраний на з'їзді Лохвицький повітовий виконком (голова Луценко) проводив велику роботу по націоналізації промислових підприємств, поміщицької і церковної землі. За ініціативою відділу праці виконкому в місті організовувалися трудові комуни лимарів, булочників, кондитерів. З метою припинення спекуляції і забезпечення предметами першої необхідності робітників і найбідніших селян відділ продовольства виконкому взяв на облік всі товари у магазинах міста. Рішучу боротьбу проти спекулянтів провадила надзвичайна комісія.

---

[1] Євгения Бош. Год борьбы. М., 1925, стор. 45—48.

[2] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.), стор. 88, 107.

[3] Газ. «Голос коммуниста», орган Полтавського губкому і міськкому КП(б)У, 26 лютого 1919 р.

II з'їзд комуністів Лохвицького повіту, що відбувся 21 березня, накреслив заходи по зміцненню союзу робітничого класу і селянства, згуртуванню сільської бідноти для боротьби проти куркульства. Активними помічниками комуністів у проведенні в життя цих заходів виступали комсомольці. Перші комсомольські осередки в Лохвиці були створені наприкінці січня 1919 року. Разом з лохвицькими комуністами комсомольці взяли найактивнішу участь у ліквідації петлюрівського заколоту Дубчака в Миргороді, в боротьбі проти банд Григор'єва, Ангела, Зеленого, Греся, Марусі. В бою з бандою Ангела 27 квітня 1919 року в с. Остапівці Лохвицького повіту загинув секретар повітпарткому Ю. Ф. Холявко. Як повідомляла газета «Більшовик», банди Ангела були ліквідовані силою місцевих червоних частин при найширшій підтримці незаможного селянства[1].

Велику роль у боротьбі з куркульським бандитизмом та здійсненні політики Радянської влади на селі відіграли створені на початку 1919 року комітети бідноти. Головою повітового комбіду був О. Р. Репецький, а потім І. Г. Сердюк — бідняк з с. Гирявих Ісківців, член Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету[2].

Лохвицький з'їзд комітетів бідноти, який зібрався навесні 1919 року, гаряче відгукнувся на заклик партії щодо постачання продовольства Червоній Армії, робітничим центрам і найбіднішому селянству. Комбіди Лохвицького повіту зібрали тоді 4810 пудів хліба, з якого на зсипні пункти вивезли 3760 пудів і з дозволу відповідних продовольчих органів залишили місцевій бідноті 1050 пудів[3].

Влітку 1919 року над молодою Радянською республікою знову нависла смертельна небезпека. З півдня почала наступ біла армія Денікіна. Лохвицькі комуністи сформували 3-тисячний стрілецький полк і кавалерійський дивізіон в 350 шабель. Вони ввійшли до складу 56-ї стрілецької дивізії 9-ї армії і брали участь в боях з Денікіним, Красновим, Мамонтовим, Врангелем, Антоновим. 19 серпня 1919 року Лохвицю захопили денікінці, встановивши в місті і повіті режим жорстокого терору. Так, білогвардійці по-звірячому вбили військового комісара волості М. Д. Гіщенка, заступника голови повітвиконкому С. Б. Журавського, живцем спалили більшовика П. Ф. Молодченка і двох його товаришів. Десятки радянських людей було замордовано в катівнях денікінської охранки.

Партизанським рухом проти білогвардійців керував підпільний повітовий ревком на чолі з комуністом С. К. Луценком. Сміливими і рішучими діями партизани і підпільники завдавали ворогові відчутних ударів і примушували його знімати з фронту військові підрозділи для «підтримання порядку» в місті і повіті. Але народні месники були невловимі. Денікінський офіцер-каратель Людаговський пізніше пригадував: «По нас стріляв кожний кущ, кожний яр, кожна оселя. Здавалося, що ми опинилися в рою роздратованих бджіл, які з усіх боків нападали й кусали»[4].

5 грудня 1919 року Червона Армія визволила Лохвицю і повіт від денікінців. Радянська влада тут перемогла остаточно. У своєму наказі № 1 від 5 грудня Лохвицький повітовий військово-революційний комітет писав: «Волею революційного пролетаріату та найбіднішого селянства влада білогвардійців, влада шомпола і нагая оголошується скинутою... Всі розпорядження уряду генерала Денікіна вважаються недійсними і відновлюються закони Української Радянської Республіки. Вся повнота влади в м. Лохвиці і повіті до виборів виконкому переходить до рук революційного комітету»[5].

---

[1] Газ. «Більшовик», орган Кам'янець-Подільського комітету КП(б)У, 25 травня 1919 р.

[2] Матеріали V з'їзду Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів Лохвицького повіту. Лохвиця, 1921 р.; Комсомол Полтавщини в роки громадянської війни. Полтава, 1957, стор. 10.

[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 20, оп. 1, спр. 63, арк. 58.

[4] Газ. «Зоря», 18 жовтня 1957 р.

[5] Л. Поторикіна. Ревкоми України в 1918—1920 рр. К., 1957, стор. 119—120.

Повітревком діяв до весни 1920 року, коли був обраний виконком повітової Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів на чолі з С. К. Луценком. Органи Радянської влади і партійна організація спрямували всі свої зусилля на ліквідацію наслідків «хазяйнування» в Лохвиці і повіті денікінців, на відродження господарства і забезпечення трудящих селян землею. Вони конфіскували майно багатіїв, що втекли разом з білогвардійцями, і розподіляли його серед бідноти. У 1920 році в місті і повіті було націоналізовано 30 промислових підприємств, 61 тис. десятин поміщицьких і куркульських земель. 59,5 тис. десятин було розподілено між безземельними і малоземельними селянами, а 1,5 тис. десятин передано комунам і радгоспам[1].

Велику увагу партійні і радянські органи приділяли постачанню Червоній Армії продовольства і поповненню її бійцями. Тільки протягом «Тижня допомоги фронту» було відправлено на фронт 200 комсомольців, кавалерійський загін в складі 28 бійців, 130 коней, 6 вагонів продовольства. Зібрано і роздано сім'ям червоноармійців 1500 пудів хліба, 53 пуди солі, 1000 аршин тканин[2].

Населення збирало для хворих і поранених червоноармійців білизну і теплі речі. Медичний персонал міської лікарні повертав їм здоров'я. Медпрацівники самовіддано боролися проти епідемії висипного тифу.

Багато труднощів доводилося переборювати робітникам і селянам Лохвиці — голод, холод, хвороби, куркульсько-націоналістичний бандитизм. Для боротьби з бандами Махна, Клітки та Єни, що діяли в повіті, 20 жовтня 1920 року Лохвицький партком створив зведений тачанковий загін (командир П. Кейбал, комісар М. Марченко). В нього вступило 25 проц. членів партійної організації. По селах повіту було організовано близько 20 загонів самооборони, які давали рішучу відсіч бандитам.

Ще йшла війна проти білополяків і Врангеля, ще тривала боротьба проти банд, а трудящі Лохвиці під керівництвом партійної організації вже приступили до відбудови зруйнованого господарства. Стали до ладу міська електростанція, дві тютюнові фабрики, три цегельні і два шкіряні заводи, механічна реміснича майстерня, школа-майстерня, пекарні, млини[3]. Трудящі відбудували залізничну лінію Андріяшівка—Юсківці—Лохвиця—Сенча—Дубровка. Для забезпечення міста паливом і налагодження безперебійної роботи промисловості за рішенням повітового партій-

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3179, оп. 1, спр. 3, арк. 38.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 113, оп. 1, спр. 34, арк. 6; спр. 6, арк. 1430.
[3] Матеріали V з'їзду Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів Лохвицького повіту.

Здача продподатку селянами м. Лохвиці (1921 р.).

Делегати Лохвицької районної партконференції (1929 р.).

ного комітету і повітвиконкому було створено власну паливну базу і організовано видобування торфу в районі річки Сули, між селами Млини і Гиряві Ісківці.

Відділ суботників при повітовому парткомі влітку 1920 року провів 7 суботників по благоустрою міста, забезпеченню паливом електростанції та обладнанню телефонної станції. Волосні комуністичні осередки проводили суботники по впорядкуванню доріг тощо.

У місті розгорнулася боротьба за відродження сільського господарства. Повітова партійна організація провела велику роботу по наданню допомоги незаможному селянству і середнякам в обробці землі, ремонті інвентаря, в перебудові кооперації тощо.

У квітні 1920 року було проведено «Тиждень селянина». Протягом «Тижня» для сімей червоноармійців і бідняків було засіяно 514 десятин землі, роздано 1298 пудів насіння. Для подання допомоги господарствам, які не мали робочої худоби і сільськогосподарського інвентаря, в повіті були створені 62 машинно-прокатні пункти.

Велику роль у втіленні в життя закону про наділення землею і реманентом безземельних і малоземельних селян, в ізоляції куркульства відіграли комітети незаможних селян, організовані влітку 1920 року. На початку 1922 року в Лохвиці їх було вже 4. У березні цього ж року в місті відбувся волосний з'їзд КНС. На ньому обговорювалися питання про збільшення посівних площ і землевпорядкування, про допомогу голодуючим губерніям, вилучення лишків землі, худоби і реманенту у куркулів тощо[1]. Комнезами проводили велику роботу по залученню селян-бідняків до різних сільськогосподарських виробничих об'єднань. Влітку 1922 року члени КНС другого району Лохвиці (голова Харченко) створили товариство спільного обробітку землі. До нього увійшли 21 працездатний і 83 їдці. Товариство мало 62 десятини землі.

Партійна організація міста і комнезами брали активну участь в організації допомоги населенню потерпілих від посухи губерній Росії і Півдня України. У серпні 1923 року трудящі Лохвиці і району внесли в фонд допомоги голодуючим багато хліба, 9 голів великої рогатої худоби і 31 830 крб., всього на суму 63 380 крб. 25 копійок.

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3288, оп. 1, спр. 2, арк. 6; спр. 11, арк. 6, 41—43; спр. 1, арк. 144.

В роки відбудови народного господарства в місті розгорнулося широке культурне будівництво. Великих масштабів набрала робота по ліквідації малописьменності і неписьменності дорослого населення. Всі колишні середні, вищі початкові і початкові школи перетворені в єдині трудові школи з семирічним навчанням.

Велику роль у підвищенні освіти робітників і селян відіграв організований ще в 1919 році народний університет з відділеннями історико-літературним, природничо-математичним, соціально-економічним і мистецтва.

В роки індустріалізації було здійснено реконструкцію підприємств міста, переобладнання їх новою технікою. Розширювались виробничі площі, вдосконалювалась технологія виробництва. У Лохвиці було споруджено нову електростанцію, текстильну фабрику, хлібозавод. У вересні 1928 року в кількох кілометрах від міста розпочалось будівництво Лохвицького цукрового заводу — гіганта цукрової промисловості, а у жовтні наступного року цей завод уже дав першу продукцію. Поряд з ним виникло робітниче селище Червонозаводське.

Успіхи індустріалізації дали можливість розпочати соціалістичну перебудову сільського господарства. За період з 1929 року по 1932 рік селянські господарства Лохвиці об'єдналися у 4 колгоспи: «Перелом», «Червона хвиля», «Прямий шлях», «Спільна праця». Активними організаторами сільгоспартілей і їх першими головами були М. І. Кукольницький, П. Г. Бандур, К. І. Смолій, Д. О. Марченко.

Колективізація в Лохвицькому районі супроводилася гострою класовою боротьбою. Куркулі підпалювали двори членів сільгоспартілей, знищували посіви, вбивали колгоспних активістів. У 1934 році в с. Білогорілці вони вбили організатора колгоспу активного сількора О. П. Плюйка, в с. Бодакві вчинили замах на голову артілі Г. Ю. Крупку тощо. Але опір куркульства було зламано. Колгоспний лад переміг остаточно.

З великим піднесенням трудилися лохвичани над розвитком промисловості і сільського господарства міста. Напередодні Великої Вітчизняної війни в Лохвиці працювали потужний цегельно-черепичний завод, харчокомбінат, шкіряний завод, повстяна фабрика, кілька промартілей, інкубаторна станція, вальцьовий млин з олійницею, міська електростанція, автопарк тощо. На підприємствах і в приміських колгоспах розгорнулось масове соціалістичне змагання. Великих виробничих успіхів добився робітник Лохвицького цегельного заводу С. М. Кириленко. Він прийшов на завод у 1927 році, працював із завзяттям, наполегливо підвищував свою кваліфікацію, вчився сам і навчав інших. За систематичне перевиконання планових завдань (150—170 проц.) його прізвище не раз заносилося на районну Дошку пошани. Перед війною колектив підприємства висунув Кириленка на посаду майстра цеху[1].

Передовики сільськогосподарського виробництва міста і району у 1939 році були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Виставочний комітет відзначив преміями наукового працівника Лохвицької дослідної станції Б. Н. Клімовицьку за виведення нових високоврожайних сортів махорки № 19—17 та № 4—171 і ланкову колгоспу «Перелом» М. А. Голуб за успіхи у вирощуванні стандартних саджанців плодових дерев.

Рік у рік зростав матеріальний добробут трудящих міста. Члени сільгоспартілей одержували на трудодень в середньому по 1,5—2 кг хліба і по 1—2 крб. грішми. Швидкими темпами йшло будівництво жител. Місто мало кілька медичних закладів — районну і дитячу лікарню, поліклініку, аптеку, а також дитячі ясла і садок. Всі діти шкільного віку були охоплені навчанням. Напередодні війни в Лохвиці налічувалося 2 середні, семирічна і початкова школи, педучилище, медшкола. Працювали кінотеатр, Будинок культури, клуб піонерів, краєзнавчий музей ім. Г. С. Сковороди. Місто зростало, розквітало, але гітлерівські варвари, що вдерлись в нашу країну, перетворили його на руїни.

---

[1] Газ. «Більшовицька трибуна», орган Лохвицького РК КП(б)У та РВК, 28 липня 1939 р.

Карта суцільної колективізації Лохвицького району на 1 жовтня 1932 р.

З перших днів війни близько тисячі лохвичан пішли на фронт. Багато трудящих працювало на будівництві оборонних споруд. Коли над містом нависла загроза окупації, з нього було евакуйовано в глибокий тил цінне обладнання промислових підприємств. З району вивезли на схід майже всі трактори, комбайни, машини, худобу.

У серпні 1941 року за рішенням Полтавського обкому і Лохвицького райкому КП(б)У у Лохвиці був створений підпільний райком, розроблені заходи по організації партизанської боротьби з ворогом на території району. До складу підпільного центру увійшли секретар райкому К. Г. Федоряка, П. П. Дядик, С. Ф. Таращенко та інші. У Лохвиці і селах району діяли винищувальні загони, які охороняли шляхи, мости, провадили боротьбу з німецькими парашутистами, розвідниками і диверсантами.

У вересні 1941 року гітлерівські війська форсували Дніпро біля Кременчука і розгорнули наступ на північ, щоб з'єднатися з військами, які просувалися по лінії Шостка—Конотоп—Полтава, 15 вересня вони об'єдналися в районі Лохвиці, яка була захоплена ще 12 числа[1]. Внаслідок цього деяка частина радянських військ, в т. ч. і ті, що обороняли Київ, опинилася в оточенні. Лохвицьке партійне підпілля, до складу якого входило понад 300 комуністів, комсомольців і безпартійних активістів, з допомогою місцевого населення організувало виведення з оточення радянських військових частин, груп і окремих воїнів, подавало їм допомогу харчами, одягом, влаштовувало поранених і хворих в Лохвицькій, Червонозаводській, Яхниківській лікарнях і по селах району. Протягом вересня — грудня 1941 року було виведено з ворожого оточення кілька десятків тисяч радянських бійців і командирів[2].

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, К., 1963, стор. 417.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, стор. 205—207, 210—218.

Підпільники знищували засоби зв'язку і транспорту, кілька разів виводили з ладу залізницю Ромни—Ромодан, поширювали зведення Радянського інформбюро про становище на фронтах. Вони видавали і листівки, в яких закликали населення чинити опір окупантам, не виконувати поставок сільськогосподарських продуктів, уникати відправки на каторгу до Німеччини[1].

Гітлерівці влаштували справжнє полювання на радянських патріотів. У грудні 1941 року член підпільного райкому партії Б. Д. Пулєв був схоплений окупантами і після жорстоких катувань розстріляний. Коли його вели на страту, він співав «Інтернаціонал». 12 лютого 1942 року в с. Шмиглях фашисти і поліцаї оточили в будинку школи члена підпільного райкому партії С. Ф. Таращенка. При перестрілці Таращенко був убитий одним з поліцаїв. У травні 1942 року член підпільного райкому партії О. Л. Тоцький із своїм товаришем-підпільником був оточений фашистами в хащах на березі річки Сули біля с. Білогорілки. Радянські патріоти загинули у нерівному бою проти кількох десятків фашистів. До середини 1942 року майже половина учасників партійного підпілля району загинула в боротьбі проти окупантів. Але, незважаючи на великі втрати, підпільники не припинили боротьбу проти ворога.

Влітку 1942 року гітлерівське командування сформувало в м. Лохвиці з радянських військовополонених вірмен т. з. вірменський легіон. Фашисти готували його для використання на фронті проти Радянської Армії. Щоб зірвати підступні плани ворога, у вірменському легіоні була створена підпільна патріотична організація, яка провела велику роботу серед його особового складу. Організаторами підпілля були комуністи А. В. Чобанян (керівник), В. С. Гогорян, А. Мнацаканян, К. Р. Торосян, В. А. Шахбазян, А. Г. Сагумян. Від Лохвицького підпільного райкому партії представником в легіоні був комуніст В. М. Висоцький.

Лохвицьке партійне підпілля і комуністи-вірмени підготували збройне повстання легіону та місцевих бойових підпільних груп. В разі його перемоги вірменський легіон планувалося перетворити в партизанське з'єднання, в яке влити місцевих патріотів, і цими силами провадити збройну боротьбу проти окупантів. Повстання було призначене на 23 лютого 1943 року, в 25 річницю Червоної Армії. Але воно не відбулося. 28 вересня 1942 року у лісі Ярувате загинули секретар підпільного райкому партії К. Г. Федоряка і його заступник П. П. Дядик. Партійне підпілля залишилося без керівництва. Пізніше фашисти, які дізналися від провокатора про підготовку повстання, схопили і розстріляли 12 активних підпільників-вірмен і представника Лохвицького райкому В. М. Висоцького. Легіон було роззброєно і вивезено з Лохвиці[2].

На початку листопада 1942 року в Лохвиці був створений об'єднаний Лохвицько-Сенчанський підпільний партійний центр, який очолив боротьбу трудящих обох районів проти окупантів. Керівником партійного центру став секретар Сенчанського райкому партії Д. А. Харченко. Членами керівної п'ятірки — комуністи М. П. Литвиненко-Буткевич (заступник керівника), К. І. Рось, Г. М. Жежеря, І. Х. Литвиненко. У складі партійного підпілля діяла також група міських і сільських лікарів. Цією групою, що складалася з 20 медпрацівників, керував професор С. М. Ходжаміров. Лікарі-патріоти рятували радянських людей від німецької каторги, лікували поранених і хворих радянських воїнів, які потрапили у вороже оточення, а потім переправляли їх через лінію фронту, забезпечували партизанів медикаментами.

На початку 1943 року Лохвицько-Сенчанське підпілля створило в лісі Лаптур партизанський загін «Сокіл». Безпосередніми організаторами його були Є. Х. Соколовський і А. С. Яровий. Навесні і влітку цього року народні месники пройшли

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, стор. 210—218.

[2] Архів Лохвицького краєзнавчого музею ім. Г. С. Сковороди. Документи про патріотичне підпілля Лохвицького вірменського легіону.

Пам'ятне фото на честь зустрічі партизанів з'єднання Є. Х. Соколовського з частинами Червоної Армії 17 вересня 1943 року в с. Пелюхівці Чернігівської області (Соколовський стоїть перший зліва).

рейдом по Лохвицькому та сусідніх районах, громлячи ворожі комендатури і поліцейські дільниці. Вони розширили район своєї діяльності на сотню кілометрів від Лохвиці — до Малої Дівиці та Ічні. Окупанти раз у раз посилали проти партизанів каральні експедиції, але марно. Перемоги народних месників над численним, добре озброєним і досвідченим ворогом високо піднесли їх авторитет серед населення. Загін швидко зростав і незабаром перетворився на велике партизанське з'єднання, в якому налічувалося понад 2 тис. бійців. З'єднання успішно діяло проти окупантів на території Полтавської, Чернігівської та Сумської областей аж до їх визволення. Партизани завдали великої шкоди фашистам. У численних боях вони знищили близько 1000 солдатів і офіцерів ворога, пустили під укіс 6 ешелонів, неодноразово виводили з ладу залізниці Бахмач—Ромодан та Пирятин—Прилуки, а також дорогу Прилуки—Ромни[1]. Партизанське з'єднання Соколовського допомагало радянським військам визволяти населені пункти Полтавщини і Чернігівщини, зокрема Прилуки, Варву та інші[2].

Лохвиця була очищена від фашистських загарбників 12 вересня 1943 року частинами 309-ої стрілецької дивізії під командуванням генерал-майора Д. Ф. Дрьоміна. За два роки окупації фашисти завдали господарству міста і району величезної шкоди. Промислові підприємства, залізничні станції, МТС, радгоспи, колгоспи, велика частина житлового фонду, школи, лікарні були зруйновані. Загальна сума збитків становила по місту 46,5 млн. крб., по району — 709 млн. крб. Тільки вартість зруйнованого житлового фонду Лохвиці оцінено в 6 млн. крб. За час окупації фашисти розстріляли близько 500 жителів Лохвиці, насильно вивезли на каторжні роботи до Німеччини 536 чоловік. Багато лохвичан загинуло на фронті, в партизанських загонах і підпіллі.

За мужність і відвагу, виявлену в боях за свободу і незалежність Батьківщини, 4852 воїни-лохвичани відзначені урядовими нагородами. 10 жителів Лохвицького району одержали звання Героя Радянського Союзу, в т. ч. уродженець м. Лохвиці С. Ф. Севастьянов.

Ще не відгриміли бої за визволення Полтавщини, а в місті вже почалася нова битва — з розрухою. Все треба було відбудовувати одночасно — і промислові підприємства, і житла, і школи, піднімати господарства приміських колгоспів. А робочих рук не вистачало, мало було коштів, будівельних матеріалів, засобів транспорту. Важко було виснаженим жінкам, людям похилого віку, підліткам розбирати руїни, часто під дощем і снігом зводити нові будови. Але воля людей, їх любов до Батьківщини, до рідного міста були сильніші від труднощів.

Першою стала до ладу міська електростанція. Електричний струм оживив машини, механізми. Робота пішла швидше. Уже за перший рік після визволення

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, стор. 205—278.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 62, оп. 62—2, спр. 1102, арк. 3—11, 55.

Уродженець м. Лохвиці Герой Радянського Союзу генерал-майор С. Ф. Севастьянов.

в Лохвиці було відбудовано 16 промислових підприємств, 78 комунальних і 138 індивідуальних житлових будинків, 6 шкіл, 2 лікарні.

Промислові підприємства працювали для фронту. У 1944 році вони дали країні продукції на 1,3 млн. карбованців. Але цим не обмежувався вклад трудівників Лохвиці і району в справу прискорення перемоги над ворогом.

Відмовляючи собі у найнеобхіднішому, вони здали державі 70,5 тис. цнт хліба, 618 цнт м'яса, 233,8 тис. літрів молока, 20 тис. цнт картоплі, 4 тис. цнт овочів, 30 тис. цнт махорки та багато іншого. Населення придбало облігацій державних воєнних позик та лотерейних квитків на суму 12,1 млн. крб., внесло у фонд оборони, на будівництво танкової колони і авіаескадрильї 5,5 млн. карбованців[1].

Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни у Лохвиці швидко стали до ладу промислові підприємства. Неухильно, хоч часом і з великими труднощами, піднімали своє господарство колгоспи. До 1950 року було освоєно довоєнні посівні площі, відновлено поголів'я худоби і птиці. На полях працювало на 30 проц. більше тракторів і іншої сільськогосподарської техніки, ніж до війни.

Звичайно, власними силами трудівники міста не змогли б так швидко підняти господарство. На це пішли б роки і роки. Але ж одним з провідних принципів життя радянських людей є щира товариська взаємодопомога. З усіх кінців нашої великої країни у потерпілі від війни райони, і зокрема Лохвицький, йшли кошти, будівельні матеріали, машини тощо. Так, Клинцівський завод постачав Лохвицькій ткацькій фабриці автоматичні верстати, поліграфічне обладнання для друкарні було надіслане з Ленінграда і Єйська, формувальні верстати для цегельно-черепичного заводу — з Могильова. Колгоспи і радгоспи одержували сільськогосподарську техніку з Білорусії, Грузії, Ростова-на-Дону, Липецька, Челябінська та інших республік і міст.

За післявоєнні роки промислові підприємства міста значно розширили свою виробничу базу. Виросли численні кадри висококваліфікованих робітників, інженерів і техніків. Нині у Лохвиці працює 2374 робітники і службовці, з них 199 спеціалістів з вищою освітою. У 1953—1954 рр. лохвичани спорудили механізований хлібзавод, готель, 100 житлових будинків, капітально відремонтували 7 комунальних будинків. Збільшувався випуск промислової продукції. У 1955 році Лохвицький цегельно-черепичний завод виробляв уже 6,1 млн. штук цегли, але потреби в будівельних матеріалах зростали з нечуваною швидкістю, бо ж район був перетворений на своєрідний будівельний майданчик. За 10 років завод майже потроїв випуск цегли — у 1965 році він дав її 17,2 млн. штук. Виробництво черепиці зросло відповідно в 5 раз. План 1966 року завод виконав на 107,7 проц. Велику програму робіт виконали за цей час дві будівельні організації міста. Лише рембуддільниця в 1965 році освоїла асигнування на суму 204,3 тис. крб. проти 92,3 тис. крб. у 1955 році.

Чималих успіхів добилися транспортні господарства — Лохвицький автопарк і автобаза № 8. За 1955—1965 рр. автопарк збільшив перевезення вантажів майже в 3 рази, а пасажирів — у 11 раз. Щодня автобуси роблять 116 рейсів.

---

[1] Газ. «Зоря», 25 листопада 1943 р., 23 вересня 1944 р., 11 лютого 1945 р.

Добре працюють колективи швейної і ткацької фабрик, промкомбінату і харчокомбінату, друкарні. За час з 1955 по 1965 рік працівники друкарні збільшили випуск продукції у 2,6 раза. План першого року нової п'ятирічки всі ці підприємства виконали на 100—107 процентів.

Успішно йдуть справи і у колгоспників приміської артілі «Заповіт Леніна», створеної в 1953 році на базі 4 колгоспів. Вона має 3,6 тис. га землі, з них близько 2,5 тис. га орної. На ланах працюють 20 тракторів, 9 комбайнів та багато інших складних механізмів, 10 вантажних автомашин. Нині — це велике високопродуктивне господарство. А ще недавно воно не могло похвалитися успіхами. У 1957 році члени артілі зібрали з га посіву всього по 14,4 цнт озимої пшениці, 14 цнт зерна кукурудзи, 218 цнт цукрових буряків. В окремі роки ці показники були навіть нижчими. За семирічку в колгоспі відбулися великі зрушення. І врожаї, які є своєрідним барометром стану господарства, почали невпинно підвищуватися. За 1960—1965 рр. середньорічна врожайність озимої пшениці дорівнювала 19,8 цнт, кукурудзи — 36,8 цнт, цукрових буряків — 233,8 цнт з гектара.

Піднесенню економіки артілі великою мірою сприяли рішення березневого (1965 року) Пленуму ЦК КПРС, які посилили заінтересованість колгоспників у результатах своєї праці. У першому році нової п'ятирічки врожаї озимої пшениці, кукурудзи, цукрових буряків становили 23,47 і 265 цнт з гектара. Особливо успішно розвивається в колгоспі тваринництво. За післявоєнні роки тут побудовано 9 приміщень для худоби, птахоферму та інші господарські будівлі. Великої рогатої худоби артіль має понад 1250 голів. На 100 га земельних угідь припадає великої рогатої худоби — 41 голова, свиней — 43,7, овець — 13,1, птиці — 262 штуки. У 1966 році колгоспники виробили 7489 цнт молока, 1315 цнт м'яса, 231 тис. яєць. Артіль продала державі понад 1260 цнт м'яса, 6480 цнт молока, 1770 кг вовни. Про зміцнення економіки колгоспу переконливо свідчить зростання неподільних фондів. За період з 1952 по 1966 рік вони збільшилися в 10 раз — з 85 тис. крб. до 860 тис. карбованців.

У приміській смузі розташований другий відділок плодового радгоспу ім. Мічуріна, що має 371 га землі. На 145,5 га розміщені його сади, ягідники та плантації саджанців фруктових дерев.

В артілі і відділку радгоспу виросли чудові майстри своєї справи. Ланкова О. Г. Гусєва в останньому році семирічки одержала по 300 цнт буряків з кожного га, за що нагороджена орденом Леніна. За високі виробничі показники урядові нагороди одержали також бригадир колгоспу А. В. Коробка і буряковод Н. О. Красношапка. Всього за успішний розвиток сільського господарства і промисловості у 1966 році 120 трудівників Лохвиці і району нагороджені орденами і медалями Союзу РСР.

Ширяться і міцніють виробничі та культурні зв'язки жителів Лохвиці з трудящими соціалістичних країн. У місті є районне відділення Товариства радянсько-болгарської дружби. Делегації лохвичан відвідали Болгарію,

У цеху Лохвицької швейної фабрики.

Чехословаччину; спеціалісти промисловості працювали в Китайській Народній Республіці. У свою чергу делегації з багатьох братніх країн бувають в Лохвиці. Із скромною гордістю показують лохвичани іноземним гостям своє місто, розповідають про зміни, що сталися в ньому за роки Радянської влади. До Жовтневої революції міський житловий фонд складався з 1594 будинків, серед яких переважали жалюгідні халупи. Їх площа дорівнювала 63,7 тис. кв. метрів. У 1966 році в місті налічувався 2561 будинок загальною площею 109,6 тис. кв. м, в тому числі 17,6 тис. кв. м з комунального фонду. У 1963—1965 рр. споруджені 3 двоповерхові будинки на 48 квартир, а також універмаг і комбінат побутового обслуговування тощо. У місті працює автоматична телефонна станція. Електрика і радіо, водопровід увійшли в кожний дім. Центральні вулиці, які колись потопали у непролазній грязюці, нині вкриті асфальтом.

Рік у рік зростає добробут трудівників міста. В особистому користуванні лохвичан є 18 легкових автомашин, 138 мотоциклів, 1926 велосипедів, 548 радіоприймачів, 66 телевізорів тощо.

Чудовим завоюванням радянських людей є безплатна медична допомога. У 1965 році жителі Лохвиці спорудили районну лікарню на 250 ліжок. У місті є дитяча лікарня на 50 ліжок, протитуберкульозний диспансер з стаціонаром, медичні пункти на промислових підприємствах. Для маленьких лохвичан збудовано 2 дитячі садки на 230 місць і дитячі ясла на 55 місць.

Лохвичани з цілковитою підставою можуть твердити, що вони давно забули про неписьменність, про одуряючу нудоту життя маленького провінціального міста. В Лохвиці є 6 шкіл, з них 2 середні загальноосвітні, середня вечірня та заочна, восьмирічна і початкова. В них навчається 3831 учень і працюють 122 вчителі. В середніх спеціальних навчальних закладах — педагогічному і медичному училищах — здобувають освіту 715 чоловік. З 1956 року в місті працює дитяча музична школа на 270 учнів. Створено тут і спортивну школу, яку відвідують 240 хлопчиків і дівчаток. Взагалі фізкультурна робота в місті поставлена непогано. 19 спортивних колективів об'єднують 2680 чоловік. До послуг фізкультурників — футбольне поле, 20 спортмайданчиків.

Вечорами широко відкривають свої двері районний Будинок культури, кінотеатр, обладнаний широкоекранною кіноустановкою, клуби приміського колгоспу «Заповіт Леніна» та цегельно-черепичного заводу. З великою насолодою слухають любителі музики виступи хорової капели Будинку культури. Це старий, досвідчений колектив. У 1964 році він відзначав своє 45-річчя. Майстерність виконання, різноманітність і ідейна спрямованість репертуару капели не раз відзначались на оглядах самодіяльних колективів у Києві й Полтаві. У 1965 році їй присвоєно почесне звання Народної хорової капели. З успіхом виступають перед жителями міста і району хорові колективи промкомбінату, раймедоб'єднання, цегельно-черепичного заводу, драматичний колектив і духовий оркестр Будинку культури.

Завжди людно у краєзнавчому музеї ім. Г. С. Сковороди (відкритий у 1920 році). Дзвенить дитячими голосами клуб піонерів. Чимало любителів літератури збирається в бібліотеках (їх у місті 12, книжковий фонд перевищує 82 тис. примірників). Тут затишно, на стендах роз-

Лохвицька районна лікарня.

Будинок Лохвицького педучилища.

ставлено книжкові новинки, на столах лежать свіжі журнали, газети. Відвідувач обов'язково поцікавиться останнім номером районної газети «Зоря» — ровесниці великого Жовтня. Вона почала виходити у 1917 році і називалась в різний час: «Известия», «В соціалістичний наступ», «Більшовицька трибуна». Трудящі міста читають її охоче. Серед 13,6 тис. примірників газет і журналів, що їх передплачують лохвичани у 1967 році, значний процент становить «Зоря».

На її сторінках широко висвітлюється господарське, культурне і політичне життя міста, хід виконання його трудівниками рішень XXIII з'їздів КПРС і КП України, планів нової п'ятирічки. Тут же вміщуються матеріали про діяльність 16 добровільних народних дружин, 15 товариських судів, суду батьківської честі та багатьох інших організацій, що працюють на громадських засадах.

За ініціативою громадськості міста в ньому споруджено кілька пам'ятників — пролетарському вождеві В. І. Леніну, радянському державному діячу М. І. Калініну, українському народному просвітителю і філософу Г. С. Сковороді. Встановлено пам'ятник-обеліск керівникам Лохвицького партійного підпілля та бійцям Радянської Армії, що загинули в боях за свободу Батьківщини, пам'ятник-обеліск на місці, де в 1942 році гітлерівці розстріляли 380 радянських громадян.

Щирі патріоти свого міста, лохвичани пишаються тим, що в ньому народилося і жило багато визначних діячів науки і культури: Я. К. Кайданов (1779—1855) — видатний вчений-біолог; А. Г. Васютинський (1875—1946) — український радянський офтальмолог, заслужений діяч науки УРСР; В. М. Гордон (1871—1926) — український радянський юрист, академік АН УРСР; Г. Л. Пивоваров (1908—1942) — український радянський скульптор; І. О. Дунаєвський (1900—1955) і З. О. Дунаєвський (нар. 1908) — відомі радянські композитори.

Трудящі Лохвиці щиро люблять своє рідне місто і наполегливо працюють над тим, щоб воно стало красивим і впорядкованим, містом високої продуктивності праці і зразкової соціалістичної культури.

Я. В. ГІРЧЕНКО, П. А. ГРЕБІННИК, К. Й. ІВАЩЕНКО,
О. Т. МІРОШНИЧЕНКО, О. Х. СОКОЛОВСЬКИЙ

* * *

Лохвицький район розташований у північній частині області. Межує з Гадяцьким, Миргородським, Лубенським, Чорнухинським і Пирятинським районами Полтавської області, Варвинським районом Чернігівської області, Роменським і Липоводолинським — Сумської області. Площа — 1303,7 кв. км. Населення — 73,1 тис. чоловік, у т. ч. сільського — 54,3 тис., міського — 18,8 тис. До складу району входять 20 сільських, одна міська і одна селищна Ради. Населених пунктів — 102, колгоспів — 25, радгоспів — 3.

Через територію району проходять залізниця Бахмач—Кременчук (з відгалуженням від станції Лохвиця до м. Гадяча), автотраси — Київ—Суми і Київ — Полтава.

В районі є родовища нафти, торфу, глини і піску. Грунти — переважно чорноземні. Основні напрями господарства — рільництво і тваринництво. Серед зернових культур переважають озима пшениця, жито, кукурудза, гречка. З технічних культур—цукрові буряки, соняшник. Всього сільськогосподарських угідь — 97,7 тис. га, в т. ч. орної землі — 80,8 тис. га. Валовий збір зерна у 1966 році становив 816,8 тис. цнт, або 20,6 цнт з га, в т. ч. озимої пшениці 22,9 цнт з га. Цукрових буряків зібрано 1 млн. 657 тис. цнт, або 215 цнт з га.

В районі значно зросла механізація сільськогосподарських робіт. На колгоспних і радгоспних ланах працюють 573 трактори, 100 зернових комбайнів, 143 кукурудзозбиральні і силосні комбайни, 94 бурякозбиральні комбайни, 362 вантажні автомашини. Колгоспи і радгоспи повністю або частково електрифіковані. Вони мають 20 електростанцій, 554 електромотори загальною потужністю 2975 кіловат. 16 колгоспів підключено до державної електромережі.

Важливою галуззю господарства району є тваринництво. На 1 січня 1967 року на колгоспних і радгоспних фермах було 43,4 тис. голів великої рогатої худоби, в т. ч. 13,5 тис. корів; 30,1 тис. свиней, 15,7 тис. овець. У 1966 році вироблено м'яса — 52,6 тис. цнт, молока — 273,4 тис. цнт, яєць — 5069,1 тис. штук. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено м'яса — 56,6 цнт, молока — 302 цнт. Удій молока від кожної корови пересічно — 2180 кг. За визначні успіхи у розвитку сільськогосподарського виробництва 267 трудівників району нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу. Двоє передовиків сільського господарства удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці.

Поряд із сільським господарством у районі розвивається і промисловість. Тут налічується 16 промислових підприємств, найбільшими з яких є Лохвицький ордена Леніна цукровий комбінат, приладобудівний завод, спиртокомбінат, промкомбінат, сирзавод тощо. На них працюють понад 5 тис. чоловік. Валова продукція промислових підприємств у 1966 році становить 56 млн. 93 тис. крб. Крім промислових підприємств, у районі є 2 будівельні управління системи Полтавського облміжколгоспбуду, які в 1966 році виконали будівельно-монтажних робіт в колгоспах на 868,4 тис. крб.

У районі проводиться велике житлове будівництво. Протягом 1959—1966 рр. в Лохвиці і Червонозаводському здано в експлуатацію житлової площі 29 тис. кв. м, в селах споруджено 2910 будинків.

У районі працюють 258 торгових підприємств райспоживспілки, змішторгу, через які у 1966 році реалізовано товарів на суму 22 130 тис. крб. Тільки у 1966 році населенню продано 466 телевізорів, 620 радіоприймачів і радіол, 2039 велосипедів, 152 мотоцикли, 10 легкових автомашин, 424 пральні машини. Райспоживспілкою та книжковим магазином Полтавського облкниготоргу продано літератури на 88,2 тис. карбованців.

Про піднесення матеріального добробуту населення свідчить також зростання вкладів в ощадні каси. На 1 січня 1967 року сума вкладів становила близько 8 млн. карбованців.

Для медичного обслуговування трудящих у районі створено 69 лікувальних закладів, в т. ч. 13 лікарень на 600 ліжок, 2 лікарські пункти, 29 фельдшерсько-акушерських пунктів, 25 фельдшерських пунктів. У 1965 році введено в дію нове 2-поверхове приміщення районної лікарні на 250 ліжок, збудоване на кошти колгоспів.

У медичних закладах працюють 76 лікарів, 430 фельдшерів і медсестер. 6 медичним працівникам присвоєно почесне звання «Відмінник охорони здоров'я», а головному лікареві району І. Т. Калюжці — звання заслуженого лікаря Української РСР. В районі є 4 постійнодіючі дитячі ясла на 115 місць, 4 дитячі садки на 400 місць. Влітку в усіх колгоспах району відкриваються сезонні дитячі ясла, а в селах Луці і Сенчі організовуються піонерські табори, в яких у 1966 р. оздоровлено 636 дітей.

Делегати I-го з'їзду колгоспників Лохвицького району. 1931 р.

В районі є 65 шкіл, у т. ч. 12 середніх, 23 восьмирічні, 27 початкових, 2 вечірні і одна заочна школа для працюючої молоді. В них навчається понад 10,5 тис. учнів. У школах працюють 829 учителів. 83 кращим педагогам присвоєно почесне звання «Відмінник народної освіти УРСР», а одному — заслуженого вчителя школи Української РСР. В районі налічується 3 середні спеціальні заклади: технікум харчової промисловості в селищі Червонозаводському, педагогічне та медичне училища в м. Лохвиці, в яких навчаються 1180 студентів.

Для культурного обслуговування трудящих в районі споруджено 58 клубів, в т. ч. 2 будинки культури. В них налічується 238 гуртків художньої самодіяльності, в роботі яких беруть участь 4,3 тис. чоловік. Велика культурно-освітня робота проводиться в 50 бібліотеках району, які налічують 412 тис. книжок. Послугами бібліотек користуються понад 30 тис. чоловік. У Лохвиці є історико-краєзнавчий музей ім. Г. С. Сковороди, а в селах району створено 20 історико-краєзнавчих музейних кімнат. Працює 7 народних університетів.

Боротьбою трудящих за розвиток господарства, за підвищення матеріального і культурного рівня життя населення керує районна партійна організація, що складається з 92 первинних організацій. В них об'єднано 2711 комуністів, які працюють на провідних ділянках народного господарства. Активними помічниками комуністів є комсомольці. Їх в районі — 5377 чоловік.

Трудящі району беруть активну участь у громадсько-політичному житті. Так, ланкова колгоспу ім. Чкалова Т. А. Треус обрана депутатом Верховної Ради Української РСР 6-го скликання, депутатами Полтавської обласної Ради депутатів трудящих обрано 11 чоловік, депутатами районної Ради депутатів трудящих — 79 чоловік.

Натхнені рішеннями XXIII з'їздів КПРС і КП України, трудівники Лохвицького району віддають усі сили здійсненню завдань п'ятирічного плану.

СЕНЧА́

Сенча — село, центр Сенчанської сільської Ради, якій підпорядковані населені пункти Лучка і Рудка. Розташована на правому березі річки Сули — притоки Дніпра, за 12 км на південний схід від Лохвиці і за 9 км від залізничної станції Сенча. Має автобусне сполучення з районним центром — Лохвицею, Миргородом та навколишніми селами. Жителів — 3713 чоловік.

У період Київської Русі територія сучасної Сенчі входила до Переяславського князівства. До нашого часу в селі і на його околицях збереглися рештки 2 городищ[1]. Одне з них розташоване в урочищі «Самсонів острів», друге — в центрі села і зветься «Замок». Під назвою «Синець»[2] одне з цих городищ згадується в «Начальной летописи» (XII ст.). Сенча (Синець) зустрічається в документах першої половини XVII століття (за 1618 і 1638 рік)[3]. У російському географічному описі «Книге большому чертежу» є згадка про місто Сенчу (Синчу). Ця назва є і на карті Боплана.

Напередодні визвольної війни 1648—1654 рр. Сенча «із всіма тих місць і футорів пожитками і повинностями» належала «володарю великого панства» на Лівобережній Україні Ієремії Вишневецькому. Селяни зазнавали найтяжчої експлуатації і всіляких утисків. Серед їх повинностей згадані: косити сіно, збирати врожай — зжати по 2 копи, привозити дрова «скільки буде потрібно», ставити підводи «для власної домашньої потреби його милості пана». Кожний селянин із своєю підводою зобов'язаний був брати участь у спорудженні водяних млинів, в ремонті греблі тощо. За невихід на роботу сплачував штраф у розмірі 6 грошей або осьмушки (мірки) вівса. Селяни платили різні побори (стації), поволовщину, мита за відвідування ярмарків, проїзд через міст,варіння горілки тощо.

Грабував сенчан пан, грабували і татарські орди. У лютому 1640 року Посулля зазнало спустошливого нападу татар, які дійшли аж до Прилук. Як повідомляє літописець, «в Вишневецкого имениях... многие села и деревни пожгли, а людей многих побили и в полон поимали... и погнали в свою землю»[4].

В умовах постійної загрози розбійницьких нападів татар дуже зросла роль міст-фортець. Коли виникала небезпека, навколишнє землеробське населення в них переховувалось і поступово тут осідало. В містах розвивалися ремесла, промисли і торгівля, відбувались ярмарки, на які приїздили купці навіть із віддалених земель.

У середині XVII століття в Сенчі проживало близько 1 тис. чоловік, з них половину становили ремісники і купці[5]. Серед купців були досить багаті, які торгували на місцевих, а також на віддалених ринках. Так, у прибуткових книгах Курської митниці за 21 липня 1647 року згадано «іноземця міста Сенчі Семена Алексеєва», який дав на різні покупки грошей 124 крб. — суму на той час досить значну[6].

Друга половина населення міста складалася з селян. Більшість з них перебувала в цілковитій залежності від поміщика. Земля, на якій вони працювали, їх майно і навіть саме життя селянина належали панові.

Від жорстокої експлуатації, «надмірних штрафів, побиття та великих несправедливостей» з боку пана селяни шукали порятунку у втечі на Запоріжжя або в межі Російської держави. Жителі Сенчі та навколишніх сіл, хуторів і містечок були активними учасниками селянсько-козацьких повстань першої половини

---

[1] Н. Макаренко. Городища и курганы Полтавской губернии, Полтава, 1917, стор. 28.

[2] Назва Синець походить від прісноводної риби, різновидності ляща («Словарь русского языка», т. IV, М., 1961, стор. 134).

[3] А. Лазаревский. Лубенщина и князья Вишневецкие. К., 1896, стор. 31; Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах, т. I, М., 1953, стор. 190.

[4] А. Лазаревский. Описание Малороссии, т. 3, К., 1902, стор. 340.

[5] В. Модзалевский. Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской, Чернуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда, К., 1906, стор. 122.

[6] Воссоединение Украины с Россией, т. I, стор. 453.

XVII століття. Так, у повстанні 1637—1638 рр. брали участь з Синця (Сенчі) Філонка Коваль, Івашка Степанов, Івашка Яковлев. Після поразки повстання вони, як і багато інших козаків, знайшли притулок в Росії[1].

Козаки Сенчанської сотні[2] взяли активну участь у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. «Все, що жило (у володіннях Вишневецького.— *Ред.*),— писав літописець,— піднялось в козацтво; важко було знайти в поселенні такого чоловіка, який би не пішов або сам, або не послав сина, а не то й слугу-парубка». Сенчани палко підтримали союз України з Росією. На початку січня 1654 року в Сенчу прибув представник російського уряду І. Войтов, щоб привести населення до присяги на вірність Росії. Присягу приймали сотник, отаман, 116 козаків, війт, бурмистр і 46 міщан[3].

Возз'єднання з Росією сприятливо позначилось на економічному розвитку Лівобережної України. Зміцнювалися торговельні зв'язки українських міст з російськими, зростало міське населення. Наприкінці XVII століття в Сенчі проживало понад 5 тис. чоловік. Вона була одним з великих міст України[4]. Сенчани займалися шевством, кравецтвом, деревообробним промислом, виробництвом цегли і глиняного посуду, ковальством, ткацтвом, гуральництвом тощо. В Сенчі було 7 кузень, селітряний завод, багато млинів[5]. У XVIII ст. великого значення набуває чумацький промисел. З території Сенчанської сотні багато чумаків їздило в Крим і на Дон по сіль й рибу. Але основним заняттям населення було землеробство.

Феодали, зацікавлені у збільшенні виробництва зерна, захоплювали землі козаків і селян. У 1755 році бунчуковий товариш Полтавцев скаржився на загарбання різними особами земель у Сенчі[6]. Особливо посилився феодальний гніт на Україні після видання указу Катерини II від 1783 року про заборону селянам уходити від свого поміщика. Після цього почалося масове покріпачення населення. Так, якщо у 1782 році в Сенчі було всього 60 селян, які належали поміщикам, то у 1792 році, після запровадження указу, поміщики володіли вже 312 ревізькими душами[7].

У період розкладу феодально-кріпосницької системи містечко Сенча, розташоване на важливому Миргородському тракті, стає одним із значних центрів ярмаркової торгівлі на Лівобережній Україні. На початку XIX ст. тут щороку відбувалося по три ярмарки, а у 1863 році — 5 ярмарків і щодня базари. В Сенчі торгували хлібом, горілкою тощо. Пшеницю купували у сенчан купці з Стародуба, жито місцеві жителі відвозили до Кременчука, а худобу продавали під час ярмарків в самій Сенчі й у Лохвиці. Вартість пари волів на ринку становила від 30 до 120 крб. Далеко не всі сільські трудівники могли придбати їх, щоб обробляти свої клаптики землі. Багато селян не мали і цих клаптиків і змушені були жебракувати. Велика кількість убогих, знедолених, калік, немічних шукала притулку в так званих «шпиталях» — богодільнях. У Сенчі та навколишніх селах таких «шпиталів» було 12. Вони являли собою своєрідні робітні будинки. Чимало збіднілих малоземельних козаків і селян змушені були йти на заробітки в Катеринославську, Херсонську, Таврійську губернії, в донські станиці.

Реформа 1861 року, що розчистила шлях для розвитку капіталізму, звільнила селян від кріпацтва, але не поліпшила і навіть погіршила їх економічне становище. Багато з них втратили й ту землю, якою користувалися раніше. Чимало сенчан

[1] Воссоединение Украины с Россией, т. I, стор. 190.
[2] Сенчанську сотню було створено на початку визвольної війни. Спершу вона входила до складу Миргородського, а з 1658 по 1781 рр. — Лубенського полку. З 1782 р. містечко Сенча входило до Лохвицького повіту Чернігівського намісництва; з 1796 — до Малоросійської губернії; з 1803 — до Лохвицького повіту Полтавської губернії.
[3] Воссоединение Украины с Россией, т. III, стор. 541.
[4] О. С. Компан. Міста України в другій половині XVII ст., К., 1963, стор. 76, 77.
[5] В. Модзалевский. Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской... сотен, стор. 125.
[6] ЦДІА УРСР, ф. 269, оп. 1, спр. 382, арк. 1—4.
[7] Філіал ЦДІА УРСР у м. Харкові, ф. 189, оп. 1, спр. 235, арк. 54 зв.

переселялося в інші місцевості. З 1859 по 1863 рік населення Сенчі зменшилось з 3798 до 2945 чоловік. Цікаво відзначити, що й через чверть століття після реформи тут налічувалося всього близько 3 тис. жителів.

Пореформений період був періодом дальшого соціального розшарування селянства. На 1888 рік з 644 дворів Сенчі 232 (36 проц.) зовсім не мали землі або володіли лише садибою; з кожних 10 дворів 6 були позбавлені орної землі або мали її менше 3 десятин, у третини дворів не було ніякого тягла, шоста частина використовувала для роботи корів. Отже, половина сенчан не мала чим обробляти землю. Тільки шоста частина селян була достатньо забезпечена землею, тяглом та реманентом. Серед них 29 багатих господарів володіли 20 і більше десятинами орної землі, а 6 (близько 1 проц.) зосередили в своїх руках 728 дес. ріллі (22 проц. всієї орної землі), а також більшу частину луків і лісу.

Не маючи чим обробити і засіяти свої клаптики, біднота часто здавала їх за безцінь багатим селянам. Сама ж заробляла хліб «зажоном», тобто збиранням чужого врожаю за 3-й, 4-й, а часом і за 8-й сніп та додаткові відробітки на користь господаря поля від 8 до 40 днів. 69 чоловік наймитували у куркулів та багатих міщан, в церковному маєтку або наймалися сезонно на тютюнові плантації[1].

В ході розвитку капіталістичних відносин поглиблювався процес зубожіння селянства. На 1900 рік в Сенчі майже 60 проц. козацьких і селянских дворів або зовсім не мали землі, або мали її менше прожиткового мінімуму (до 3 десятин). Порівняно з 1888 роком, зменшилось число господарств, достатньо забезпечених орною землею. Одночасно 8 дворян і куркулів зосередили в своїх руках 27 проц. усіх орних земель[2].

Різкий соціальний контраст серед селян підтверджують дані про забезпечення їх тяглом. У Сенчі налічувалося понад 250 безтяглових дворів (50 проц.). Тільки 76 дворів (13,2 проц.) були добре забезпечені робочою худобою.

Куркулі мали і кращий реманент: у них було 23 залізні плуги, 19 букерів, 41 коток і 30 віялок. Селянська ж голота продовжувала використовувати застарілий прадідівський реманент. У них налічувалося 300 рал, 154 дерев'яні плуги, 68 дерев'яних борін.

У Сенчі безземельні і малоземельні селяни, які становили більше половини всього населення, шукали засобів до життя у ремеслах та дрібних промислах. В. І. Ленін відзначав, що «Утворення селянської буржуазії й сільського пролетаріату збільшувало попит на продукти дрібних селянських промислів, даючи в той же час і вільні робочі руки для цих промислів і вільні кошти»[3].

Одним з найпоширеніших промислів у Сенчі було шевство. Ним у 1888 році займалося близько 60 чоловік, але тільки 10 з них мали добре обладнані спеціальні майстерні. Такий майстер виготовляв за тиждень 5—6 пар фасонного взуття, а за рік до 100 пар. Якщо ж майстер працював разом з підручним, то за цей же час міг зробити 150 пар. Красиве фасонне взуття користувалося великим попитом на місцевому ринку, і майстри одержували чималі прибутки від свого ремесла. Інші ж чоботарі шили просте дешеве взуття. Прожити тільки з свого ремесла вони не могли. Більшість шевців йшла на заробітки, а деякі з них заробляли хліб поденною роботою у поміщиків і куркулів. Низькі прибутки у шевстві примушували багатьох чоботарів кидати своє ремесло і шукати інших засобів до життя.

Сенчани здавна займалися також гончарством: виробляли макітри, миски, бочонки, ендоли (для миття посуду і білизни), ринки, тази, форми для випічки хліба тощо. Гончар трудився над цими виробами разом з родиною, а в літній час займався хліборобством. Але тільки найзаможніший з гончарів Григорій Бакута мав 5—

---

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XIII, Лохвицкий уезд, Полтава, 1893, стор. 36—37, 38—39, 40—41, 123—124, 268—269.

[2] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 г. Лохвицкий уезд, Полтава, 1905, стор. 98—99, 102—103.

[3] В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 292.

6 десятин і цілий рік їв свій хліб. Всі ж інші заробляли його за 5—6-й сніп «та ще днів з 15 хазяїну попоробляли». Скупник Лука Чумарний «усіх гончарів держав у руках», брав від них вироби за плату і на комісію. Він примножував свої капітали, а решта гончарів ледве животіла.

Поширеним у Сенчі був також чинбарний промисел. Однак місцеві чинбарі не менше ніж 2,5 місяця на рік працювали в сільському господарстві. Чинбарством вони займалися протягом осінніх і зимових місяців. Їх річний заробіток становив усього 15 карбованців[1].

Славилася Сенча і виробами з дерева. Багато сенчанських деревообробників були справжніми майстрами, великими умільцями. У 1896 році, наприклад, майстер-різьбяр І. С. Свиридов представив на сільськогосподарській виставці художньо оформлені стіл і тарілку з інкрустаціями і був удостоєний грошової премії[2].

Напередодні першої світової війни внаслідок конкуренції фабрично-заводської промисловості ремісниче і кустарне виробництво в Сенчі помітно занепадає, хоч і не втрачає повністю свого значення. На 1910 рік ним було зайнято понад 150 чоловік. Це були переважно ті види ремесла, які обслуговували місцеве населення: шевство, кравецтво, деревообробка, ковальство тощо[3].

Ремісничі і кустарні вироби продавалися на місцевих ярмарках. На сенчанському ринку були широко представлені також продукти землеробства і скотарства. Значні прибутки одержували торговці і від продажу горілки. Хліб із Сенчі вивозився залізницею в промислові центри і за кордон. Чимало зерна — до 55 тис. пудів на рік перероблялося на борошно і крупу на побудованій у 1899 році крупорушці, а вальцьовий млин (збудований у 1903 р.) перемелював до 100 тис. пудів. Вся продукція цих підприємств вартістю понад 100 тис. крб. продавалася Київському інтендантству. Від продажу сільськогосподарської продукції поміщики і куркулі одержували великі прибутки. На 1910 рік у самому селі і на станції Сенча було вже 2 парові млини, 2 крупорушки та паровий вальцьовий млин. На них працювало 16 робітників — вихідців з розореного селянства і кустарів[4].

Збідніле селянство швидко пролетаризувалося. 110 селян шукали засобів до життя в поденній роботі в господарствах куркулів і поміщицьких маєтках, 102 сім'ї наймитували. Багато селян йшло на заводи, фабрики, транспорт, стаючи промисловими робітниками.

В дореволюційні часи маса селянства, задавлена поміщицькою і куркульською експлуатацією, терпіла від темряви і неуцтва. Перша школа в Сенчі відкрита у 1842 році. Наприкінці XIX — на початку XX століття тут вже було 3 дворічні церковнопарафіяльні школи і одна п'ятикласна, так звана міністерська[5], в якій навчались, головним чином, діти заможних верств населення. Діти середняків і бідняків (далеко не всі) вчилися в парафіяльних школах. Ось як описує одну з них газета «Лохвицкое слово»: «Це низенький, дуже маленький будиночок на 3 кімнати з сіньми. В одній з кімнат (площа 4,3 кв. м) квартирував учитель, інша, не набагато більша, була притулком для церковних нічних сторожів, і в останній (площа 20,6 кв. м) містився клас. У такому класі, низенькому (175 см заввишки) з глиняною долівкою, збиралося 55—65 учнів. І ось у цій трухлявій, врослій у землю хаті, в цій школі, що мала огидний вигляд (через пилюку, що товстим шаром вкривала стіни), виховувалися діти селян»[6].

Тяжке безпросвітне життя, нещадний поміщицький і куркульський гніт, зростан-

---

[1] Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии, вып. III, Промыслы Лохвицкого уезда, Полтава, 1904, стор. 125, 157.

[2] Журн. «Хуторянин», 1896, № 16, стор. 188.

[3] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 год. Лохвицкий уезд, Полтава, 1913, стор. 13.

[4] ЦДІА УРСР, ф. 220, оп. 1, спр. 1076, арк. 100.

[5] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 г. Полтава, 1904, стор. 42—43.

[6] Газ. «Лохвицкое слово», 29 червня 1912 р.

ня податків, політичне безправ'я викликали рішучий протест селян. Все частіше наймити припиняли роботу в поміщицьких економіях, вдавалися до саботажу. Боротьба селян проти поміщиків особливо посилилась в період революції 1905—1907 рр. Активними учасниками революційного руху в Сенчі були члени «Селянської спілки» — І. Пужаченко, О. Пугач та інші. Лохвицький повітовий справник повідомляв, що в липні 1905 року в Сенчі поширювались соціал-демократичні листівки, які сповіщали про загибель Балтійської ескадри в Цусімському бою і закликали трудящих до боротьби проти поміщиків і царизму. Під впливом революційної пропаганди селяни все рішучіше вставали на шлях боротьби проти своїх експлуататорів. Вони палили поміщицькі маєтки, млини, крамниці. Царський уряд з допомогою військ жорстоко придушив селянські заворушення, а 5 найактивніших учасників їх засудив до 4—5 років тюремного ув'язнення[1].

Імперіалістична війна до краю загострила класові суперечності. Страйкова боротьба пролетарів всієї країни, зокрема трудівників Лохвиці у 1916 році, сприяла поширенню революційних настроїв і серед робітників поміщицьких економій та сільської бідноти Сенчі. Особливо посилилася класова боротьба на селі після Лютневої буржуазно-демократичної революції. Застрільниками її були солдати, що поверталися з фронту.

Поворотним етапом в житті трудящих Сенчі, як і всього українського народу, стала Жовтнева революція. Радісна звістка про те, що в Росії владу в свої руки взяли робітники і селяни, дійшла до Сенчі в листопаді 1917 року. Закипіло, завирувало село. Наприкінці листопада тут були скликані збори членів «Селянської спілки», які за пропозицією комуніста-фронтовика І. Г. Рожка схвалили лист-звернення до Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету. В ньому говорилося, що збори ухвалили визнати вищою владою — Раду Народних Комісарів. «Тримайте владу в своїх руках, селянство за вас кістьми ляже!» — писали сенчани[2].

Вітаючи пролетарську революцію, а також рішення Всеукраїнського з'їзду Рад, який оголосив Україну соціалістичною республікою, трудящі маси Сенчі почали боротьбу проти місцевих органів Центральної ради. У січні 1918 року з ініціативи солдатів-фронтовиків було обрано сільський військово-революційний комітет. До його складу ввійшли 5 селян-бідняків: О. Ф. Дроб'язко, Л. М. Юрченко та Д. М. Юрченко, М. К. Козинець, П. К. Горященко і один середняк — І. Г. Рожко. На основі декрету II Всеросійського з'їзду Рад про землю ревком почав розподіл поміщицької землі між селянами. У лютому 1918 року в Сенчі було обрано волосну Раду, створено червоногвардійський загін із добровольців. За кілька днів загін виріс до 150 бійців.

Про високе революційне піднесення, яким було в цей час охоплене населення Сенчі, про його відданість Радянській владі свідчить наказ Сенчанської волосної Ради своїм делегатам, обраним на Полтавський губернський з'їзд Рад. В ньому говорилось: «Селянський пролетаріат став на захист своїх прав, здобутих в Жовтневій революції, цілком стаючи не за (Центральну) раду, а за Раду робітничих, солдатських і селянських депутатів, вважаючи, що така влада тільки й може врятувати пригноблене селянство і провести в життя соціалізм». В наказі підкреслювалося, що буржуазні уряди не дбали про бідноту. Тільки з утворенням Рад почався облік запасів хліба, забезпечення бідноти і голодуючого сільського пролетаріату. За наказом лишки хліба мали поступити в розпорядження продовольчих комітетів і відправлятися голодуючим робітникам промислових центрів[3].

Ревком і волосна Рада встановили зв'язок з Лохвицею. І коли 12 лютого петлюрівці арештували членів лохвицького повітревкому, сенчанський червоногвардій-

[1] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 320, арк. 43.

[2] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Сборник документов, т. 2, К., 1957, стор. 458.

[3] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине, т. 3, стор. 515—517.

ський загін взяв участь у ліквідації контрреволюційного заколоту. 22—23 лютого в Сенчі відбувся перший волосний з'їзд сільревкомів, який розглянув невідкладні завдання радянського будівництва. Але воно було перерване в самому початку наступом австро-німецьких військ, які запросила на Україну українська націоналістична буржуазія. У березні 1918 року німецькі і гайдамацькі частини наблизились до Сенчі. Сенчанський загін під командуванням М. К. Козинця разом з лохвицькими червоногвардійцями 23 березня вів нерівний бій проти ворога. Під натиском переважаючих сил інтервентів загін з боями відступив на схід.

Захопивши Сенчу, німецькі окупанти разом з гайдамаками, а потім гетьманцями чинили нечувані грабежі і насильства. Вони по-звірячому розправлялись з місцевим населенням, яке активно боролося за Радянську владу. 40 селян було закатовано, 18 жителів Сенчанської волості загарбники розстріляли в селі Кибинці Миргородського повіту. Багато людей було кинуто в тюрми. Восени 1918 року при виконанні завдання Сенчанського більшовицького підпілля від рук гетьманців загинув активний учасник революційних подій у Сенчі матрос О. Ф. Дроб'язко[1].

Поміщики і куркулі відбирали в селян землю, окупанти нескінченними поборами розоряли їх і без того злиденні господарства.

Трудівники села піднімались на визвольну боротьбу проти інтервентів та їх прихвоснів — місцевого націоналістичного охвістя. У цій боротьбі, яку очолювали комуністи, сенчани діяли разом з жителями навколишніх сіл і, зокрема, сусідньої Юсківської волості. Після краху німецького окупаційного режиму на Україні вони рішуче виступили проти петлюрівців.

Партизанський рух прискорив визволення повіту червоними військами. У січні 1919 року Радянська влада в Сенчі була відновлена. Тоді ж в селі почав діяти сільський ревком у складі М. К. Козинця, Д. М. Юрченка, П. К. Горященка та інших. Був організований більшовицький партійний осередок. На кінець лютого в ньому налічувалося 26 комуністів. Керівництво осередком здійснював партійний комітет, обраний 15 березня в складі І. Г. Рожка, Л. М. Юрченка, Я. С. Гужвія, А. М. Прохвацького[2].

Навесні 1919 року жителі села обрали Раду селянських депутатів. Її головою був місцевий селянин-бідняк М. С. Мись. Партійний комітет і Рада вели напружену багатогранну роботу по налагодженню радянського будівництва, подоланню шаленого опору контрреволюції. Вони займалися розподілом землі, хліба і сільськогосподарських знарядь, відібраних у поміщиків. Велику допомогу їм в цій важливій справі подавав комітет бідноти, створений на з'їзді найбіднішого селянства повіту у березні 1919 року.

Важливим методом зв'язку сенчанської партійної організації і місцевих органів влади з народом, методом революційного виховання мас, мобілізації їх на розв'язання завдань будівництва нового життя були збори, мітинги і демонстрації. Так, 11 березня в селі відбувся мітинг-маніфестація військових підрозділів і жителів Сенчі й Засулля з нагоди річниці Червоної Армії.

20 березня 1919 року з приводу смерті першого голови ВЦВК Я. М. Свердлова відбулися загальні збори сільської бідноти і робітників Сенчі, Засулля і Кононівки. Учасники траурного мітингу прийняли урочисту клятву бути вірними ідеям соціалізму і заявили, що в боротьбі за їх здійснення вони не зупиняться ні перед якими труднощами. 23 березня сенчани відзначили річницю боїв з німецькими інтервентами і сформування Сенчанського червоногвардійського загону. У гості до жителів Сенчі прийшли селяни Засулля та Лохвицький кавалерійський загін на чолі з Д. Л. Прилипіним.

Жителі Сенчі гаряче відгукнулися на заклик партійних і радянських органів щодо організації виробничих кооперативів. У квітні 1919 року на станції Сенча була створена сільськогосподарська артіль, в якій об'єдналися найбідніші селяни.

[1] Полтавський облпартархів, ф. 113, оп. 1, спр. 10, арк. 114.
[2] Там же, спр. 6, арк. 73; спр. 8, арк. 32.

У цьому ж місяці на базі поміщицьких маєтків та господарств куркулів були організовані артілі в хуторах Байраку, Рудці і в селі Лучці[1]. Сільськогосподарські артілі Сенчанської волості були одними з перших на Україні. Проте розгорнути роботу вони не встигли.

Влітку 1919 року Сенча і волость опинилися під загрозою захоплення білогвардійськими полчищами Денікіна. Сенчани стали на захист рідної Радянської влади. Під керівництвом партійної організації та комбіду був створений сенчанський червоноармійський батальйон (1500 бійців). В нього пішли майже всі бідняки і середняки, всі, хто міг носити зброю. Командиром призначено Д. М. Юрченка. Комітет бідноти організував збір продуктів та одягу для червоноармійців. Сенчанський батальйон увійшов до складу 500 Лохвицького полку Червоної Армії.

У серпні 1919 року денікінці захопили село, відновивши тут владу поміщиків. Білогвардійці чинили жорстоку розправу над жителями Сенчі, яку в народі називали червоною Сенчою. Незважаючи на кривавий терор денікінців, сенчани продовжували боротьбу за відновлення на селі влади Рад. Наприкінці листопада 1919 року Сенча була визволена від білогвардійців.

Партійна організація села і Рада селянських депутатів, обрана навесні 1920 року, розгорнули велику роботу по залученню селян до будівництва нового життя. З допомогою комнезаму, створеного влітку 1920 року, селяни почали об'єднуватися для спільного обробітку землі. У поміщицькому маєтку було організовано комуну, до якої входило близько 30 бідняцьких господарств[2].

Радянське будівництво на селі проходило в умовах запеклої боротьби з куркульсько-петлюрівськими бандами. В Сенчі з сільської бідноти був організований кавалерійський і тачанковий загін самозахисту. Він боровся проти банд Греся і Марусі, вів бої проти махновців.

Переборюючи численні труднощі і запеклий опір класових ворогів, сенчани відбудовували зруйноване війною господарство. У 1923 році відновив роботу паровий млин, на якому працювало 32 робітники. Відкрито лікарню на 50 ліжок, дві семирічні школи. Для допомоги селянам в обробці землі і збиранні врожаю в селі було організовано прокатний пункт. На кінець 1927 року в Сенчанському районі[3] таких пунктів налічувалося вже 6. Вони мали 60 сівалок, 80 культиваторів, 40 борін, які за невеличку плату видавалися напрокат переважно селянам-біднякам[4]. У цьому ж році в Сенчі було створено товариство по спільному обробітку землі. А у 1929 році на його базі — колгосп «Єдиний вихід». Очолив його Г. М. Бередняк. Артіль об'єднувала 36 сімей. Колгоспники з допомогою держави придбали трактор, 2 сівалки, жниварку і молотарку[5].

У 1930 році в Сенчі була створена ще одна сільгоспартіль — «Червоний партизан». Через 2 роки колгоспи «Єдиний вихід» і «Червоний партизан» об'єдналися в один — ім. Карла Маркса. Колективізація в Сенчі і районі була завершена у 1933 році. В Сенчі з'явилися свої передовики колгоспного виробництва. Славилися високими врожаями буряків ланкові Софія Палаус, Парасковія Гмиря та інші. Добре оплачувалась праця колгоспників: на трудодень вони одержували по 3—4 кг зерна.

За роки довоєнних п'ятирічок у селі значного розвитку набула промисловість. Тут було збудовано електростанцію, дві олійниці, цегельню, переобладнано паровий млин. Потужність його вальцьового цеху становила 30 тонн борошна на добу, круп'яного — 40 тонн на добу.

У 30-х рр. в Сенчі були побудовані районна лікарня на 75 ліжок, амбулаторія, санстанція, відкриті дитячі ясла, їдальня, хлібопекарня тощо. В багатьох

[1] Історія колективізації сільського господарства Української РСР. Збірник документів і матеріалів, т. 1, К., 1962, стор. 134—135.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 113, оп. 1, спр. 3, арк. 16.
[3] Сенчанський район було утворено в березні 1923 р.
[4] Історія колективізації сільського господарства Української РСР, т. I, стор. 605, 606.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-3479, оп. 1, спр. 6, арк. 23—25.

Члени сенчанської артілі «Єдиний вихід» після пробного виїзду в поле (весна 1932 р.).

хатах світилися лампочки Ілліча. В 1935 році на базі семирічної в Сенчі було створено середню школу, яку щороку закінчували 60—70 чоловік. Чимало вихідців з села вчились у вищих учбових закладах. Майже кожна сім'я передплачувала газети і журнали.

Мирне життя обірвав віроломний напад на нашу Батьківщину фашистської Німеччини. Багато сенчан пішло на фронт, чимало брало участь в оборонних роботах. З наближенням німецьких військ до Сенчанського району правління артілі ім. Карла Маркса доручило колгоспникам М. К. Козинцю, Г. М. Березняку, А. О. Призю та ін. евакуювати худобу в тил. Її перегнали в с. Староаннінку Сталінградської області.

З перших днів війни в Сенчі був створений винищувальний батальйон, який складався з 40 чоловік. Його бійці охороняли село, патрулювали біля моста через річку Сулу і млина, вели боротьбу з диверсантами. Коли гітлерівці захопили Сенчанський район, батальйон перебазувався в Комишнянські ліси, а потім його бійці влилися в ряди Червоної Армії.

17 вересня 1941 року в Сенчу увірвались німецько-фашистські загарбники[1]. 2 роки вони грабували, розстрілювали, вішали радянських людей, відправляли на каторжні роботи до Німеччини. Але сенчани не скорились ворогові. Під час окупації в селі діяла підпільна бойова група, якою керував підпільний райком партії на чолі з першим секретарем Д. А. Харченком. Керівником групи був місцевий агроном С. І. Винниченко. До неї входили голова Засульської сільради Г. М. Жежеря, юрист Г. М. Юрченко, комсомольські працівники М. Н. Пустовойтов, І. Х. Литвиненко, учасник боротьби за Радянську владу в роки революції і громадянської війни колгоспник Г. А. Дев'ятко, вчитель М. Д. Швець та багато інших[2].

Учасники Сенчанської підпільної групи займалися виведенням радянських воїнів з оточення. У районі Лохвиці—Сенчі німецько-фашистські танкові частини оточили Київську групу радянських військ, і десятки тисяч червоноармійців та командирів, уникаючи полону, розійшлися по лісах, селах і хуторах. Сенчанські під-

[1] П. Н. Ємець, О. П. Самойленко. Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни, Х., 1965, стор. 96.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 393—402.

пільники організували таємні збірні пункти, де радянських бійців забезпечували продуктами харчування, одягом, медичною допомогою. Вночі їх переправляли через річку Сулу. Підпільник О. Г. Василець з допомогою місцевих рибалок протягом двох місяців майже щоночі перевозив на човнах наших воїнів. На квартирі Васильця нелегально жив і працював секретар підпільного райкому Д. А. Харченко. Підпільна група мала два приймачі, які були сховані на квартирах Д. В. Дейнеки і Г. Н. Сергієнка. Приймаючи зведення Радянського Інформбюро, патріоти поширювали їх серед населення з допомогою листівок. Ворог жорстоко розправився з патріотами. Г. М. Юрченко, вся сім'я Сергієнків були схоплені гітлерівцями і загинули в катівнях гестапо. Але боротьба з окупантами не припинялася.

Восени 1942 року після загибелі Лохвицького підпільного райкому у Лохвиці був створений новий підпільний центр, керівником якого став секретар Сенчанського райкому партії Д. А. Харченко. До складу центру ввійшли: М. П. Литвиненко-Буткевич, Г. М. Жежеря, К. І. Рось, І. Х. Литвиненко. Підпільники організували ряд диверсій. Бойова група на чолі з комсомольцем С. А. Андрійченком кілька разів руйнувала залізничну колію на лінії Бахмач—Ромодан, порушувала телефонний зв'язок з Лохвицею, Лубнами і селами району[1].

У березні 1943 року фашисти схопили і стратили підпільника-комсомольця Сергія Андрійченка. За час окупації від рук гітлерівських катів загинуло близько 100 жителів Сенчі і району. На каторгу до Німеччини було вивезено 570 чоловік. Окупанти завдали селу величезної шкоди. Були зруйновані колгоспні будівлі, 30 державних споруд, 209 будинків селян, санітарна станція, аптека; спалені бібліотека, магазин[2].

15 вересня 1943 року Сенча була визволена частинами Радянської Армії. Вона лежала в руїнах. Димилися згарища. Попереду була зима, а багато сімей з малими дітьми лишалися без притулку. Але жінки і старі, на плечі яких ліг основний тягар відбудови, не впали в розпач. Працювали вдень і вночі. Копали землянки. На уцілілих коровах зорали під озимі колгоспні лани, засіяли їх частково своїм насінням, частково одержаним від держави. Взяли активну участь у вивезенні лісу для ремонту залізниці.

Працьовиті руки радянських людей робили чудеса. Уже в перший рік після визволення села відновили роботу електростанція, млин, медпункт, шевська і кравецька майстерні. З 1944 року в селі працює науково-дослідна насіннєва лабораторія. Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни в Сенчі повністю були відбудовані державний млин, олійниця, створено міжколгоспне будівельне управління, відділення «Сільгосптехніка», філію Лохвицького комбінату побутового обслуговування, інкубаторно-птахівничу станцію. Піднімали своє господарство і сільськогосподарські артілі. В 1950 році на базі артілей ім. К. Маркса і 13-річчя Жовтня (с. Лучка) було утворено колгосп ім. Калініна. Він мав близько 2,9 тис. га угідь, з них орної землі 2,3 тис., 456 га сіножатей, 67 га пасовищ, 60 га садів.

Однак не відразу це господарство стало на ноги. Земельні угіддя використовувалися незадовільно. Врожаї зростали повільно. Важко було з тваринництвом. Продуктивність праці тривалий час лишалася низькою. Партійна організація і правління колгоспу доклали багато зусиль, щоб подолати недоліки, зміцнити трудову

[1] Архів Лохвицького краєзнавчого музею ім. Г. С. Сковороди, ф. 8, оп. 1, спр. 23, арк. 17.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-5926, оп. 1, спр. 8, арк. 1, 2; оп. 2, спр. 7, арк. 11.

Сенча. Косовиця зеленої маси у колгоспі «Росія». 1966 р.

Будинок Сенчанської поліклініки.

дисципліну, розширити виробничу базу артілі. За післявоєнні роки в артілі збудовано 8 корівників, стільки ж телятників, 3 свинарники, вівчарник, 4 пташники, 2 конюшні, кормокухню. Споруджено також 3 майстерні для ремонту сільськогосподарських машин і 3 водонапірні башти, автогараж. На колгоспних ланах працюють 15 тракторів, 12 комбайнів, 14 автомашин та інша техніка.

Великих успіхів добилися члени артілі в роки семирічки. Щоправда, у посушливому 1963 році вони зібрали з полів не дуже багатий урожай — по 11,3 цнт з га зернових, 96 цнт цукрових буряків, 44,8 цнт картоплі. Незрівнянно вищі господарські показники були у 1965 році. Врожай зернових дорівнював 22 цнт з га, цукрових буряків — 270 цнт, картоплі — 112 цнт.

Семирічний план по збільшенню поголів'я худоби колгосп виконав на 104,7 процента. У 1965 році він продав державі 1226 цнт м'яса і 9069 цнт молока. На 1 січня 1966 року на кожні 100 га угідь припадало 57 голів худоби. В артілі розвинуте також птахівництво і ставкове господарство по розведенню дзеркального коропа.

У 1966 році артіль ім. Калініна за виробничими показниками зайняла одне з перших місць в районі і одержала перехідний Червоний прапор Лохвицького райкому і райвиконкому та грошову премію. На колгоспних ланах було вирощено по 22,3 цнт пшениці і по 35 цнт кукурудзи в зерні на кожному га. М'яса вироблено 1903 цнт, молока надоєно від кожної корови по 2300 кг. Артіль перевиконала план продажу державі зерна і продуктів тваринництва. У цьому ж році 5 передовиків сільськогосподарського виробництва, і зокрема доярок К. П. Луценко і Г. С. Красногурську, агронома Г. П. Шепель, було нагороджено орденами і медалями.

На території Сенчанської сільської Ради розташований також колгосп «Росія» — один з передових у Лохвицькому районі. Високої продуктивності праці тут досягнуто завдяки широкому впровадженню механізації в усі трудомісткі роботи. Механізована бригада по вирощуванню цукрових буряків, яку очолює В. І. Труш, в 1965 році зібрала з кожного га по 267 цнт солодких коренів, витративши на виробництво центнера продукції 38 хвилин і знизивши його собівартість до 98 коп., що на 30 копійок нижче загальноколгоспного показника. Бригада дала близько 70 тис. крб. прибутку. У 1966 році указом Президії Верховної Ради СРСР В. І. Трушу було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

У першому році нової п'ятирічки колгоспники зібрали по 23,7 цнт зернових з га, виробили по 373 цнт молока і 82,6 цнт м'яса на 100 га угідь.

За роки Радянської влади докорінно змінився соціальний склад населення Сенчі. На 1 січня 1967 року тут проживало понад 1130 колгоспників, 780 робітників, 140 чоловік інтелігенції.

Заможно живуть трудівники села. У 1966 році колгоспники в середньому одержали на людинодень по 3 крб., місячний заробіток робітників становив від 100 до 150 крб. В особистому користуванні сенчан є 5 легкових автомашин, 128 мотоциклів, 570 велосипедів, 163 радіоприймачі, 68 телевізорів тощо. У першому році нової п'ятирічки населення купило товарів на 1,5 млн. крб.

В селі провадиться велике житлове будівництво. За роки семирічки тут споруджено 208 будинків. Красивою і впорядкованою стає Сенча. На багатьох вулицях прокладено тротуари, водопровід. Завершується електрифікація села. До 50-х роковин Жовтня сенчани збудували дитячі ясла на 120 місць, клуб на 300 місць, громадську їдальню на 350 чоловік, закладено парк культури і відпочинку.

До Жовтневої революції на дві волості — Сенчанську і Юсківецьку — був один лікар. Тепер в Сенчі є лікарня на 75 ліжок, санепідстанція, поліклініка, протитуберкульозний диспансер. Трудящим подають медичну допомогу 13 лікарів.

У середній школі, де навчається 422 учні, працюють 32 вчителі, 18 з вищою і 14 з незакінченою вищою освітою. Юні сенчани мають свій Будинок піонерів, стадіон, спортивний майданчик.

В дореволюційні часи ніяких культурно-освітніх закладів у Сенчі не було. Нині у центрі села височить Будинок культури. Вечорами тут вирує життя. Подивитись новий кінофільм або виставу драматичного гуртка, послухати виступ хорового колективу приходять багато людей.

Велику культурно-освітню роботу серед населення провадять сільська і колгоспна бібліотеки, книжковий фонд яких перевищує 56 тис. примірників. Вони обслуговують 1857 читачів. Чимало сенчан мають власні бібліотечки. На 1 січня 1966 року жителі села передплачували близько 3 тис. примірників газет і журналів. Все це свідчить про підвищення культурного рівня трудівників села.

Люблять трудівники села відпочивати у своєму парку ім. 30-річчя ВЛКСМ. Тут споруджено пам'ятник засновникові Комуністичної партії і Радянської держави В. І. Леніну та пам'ятник воїнам, що загинули в боротьбі проти фашистських загарбників в період Великої Вітчизняної війни. Поблизу Сенчі, біля села Дрюківщини, встановлено пам'ятник на місці запеклого бою частин Південно-Західного фронту з німецько-фашистськими військами 20—22 вересня 1941 року, в якому смертю героїв полягли командуючий фронтом генерал-полковник М. П. Кирпонос, член Військової Ради фронту секретар ЦК КП України М. О. Бурмистенко, начальник штабу фронту генерал-майор В. І. Тупіков та багато інших бійців і командирів Радянської Армії [1].

Сенчани свято зберігають пам'ять про воїнів, що загинули в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, і наполегливо працюють над тим, щоб ніколи хмари війни не затьмарювали небо Вітчизни, щоб ще радіснішим і щасливішим стало життя на радянській землі.

О. Х. СОКОЛОВСЬКИЙ, Д. Л. ГУБЕНКО

---

[1] История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941—1945 гг., т. 2, М., 1961, стор. 110.

ХАРКІВЦІ

Харківці — село, центр Харковецької сільради, якій підпорядковані населені пункти Архипівка і Западинці. Розташовані в мальовничій долині річки Лохвиці, за 6 км від райцентру і 18 км від залізничної станції Сула (на лінії Бахмач — Ромодан). Населення — 932 чоловіка.

Харківці — одне з давніх сіл Посулля. Вже на карті Боплана вони зазначені як досить великий населений пункт. В ході визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетського гніту (1648—1654 рр.) Харківці були приписані до Лохвицької сотні і залишалися в ній до ліквідації полкового устрою, а потім входили у Лохвицьку волость. У 1658 році селяни Харківців, як і багатьох інших сіл, брали діяльну участь в боротьбі проти зрадника гетьмана Виговського, а в 1708—1709 рр.— проти шведських загарбників та їх союзника Мазепи.

Визвольна війна лише послабила, але не зруйнувала феодально-кріпосницькі відносини. Замість польської шляхти села стали прибирати до своїх рук українські та російські поміщики. У 80-х роках XVII ст. гетьманським універсалом села Харківці і Западинці були віддані у володіння лохвицькому сотникові А. Гамалії. Протягом XVIII ст. залежність селян Харківців від феодальних власників посилилася. У 1712 році, за універсалом гетьмана Скоропадського, село було віддане осавулу Гадяцького полку, а через чверть століття воно перейшло до графа О. А. Безбородька. На 1783 рік, час юридичного оформлення кріпацтва на Україні, Харківцями володів І. Гамалія. У 1792 році в селі налічувалося 769 козаків і 125 поміщицьких селян[1].

На середину XIX століття Харківці були досить великим селом. В ньому проживало 1568 чоловік. Переважну частину населення становили козаки — 273 двори. Поміщицьким селянам належало 17 дворів. Жили кріпаки в крайній бідності. З 17 дворів тільки 3 мали тягло і називалися тяглими, 10 дворів було піших, 4 — городників, які мали тільки невелику садибу. В маєтку Барвінського з 6 дворів 4 зовсім не мали польової землі.

Незважаючи на малоземелля кріпаків, в ході реформи наділ землі їм не збільшили, він був менше нижчої норми, визначеної для цього краю урядовим положенням. Значна частина селян — колишні дворові — зовсім не одержали землі. Через нестачу коштів селяни не змогли відразу після визволення перейти на викуп і залишалися на становищі тимчасовозобов'язаних, близькому до звичайного кріпацтва. Вони сплачували своїм поміщикам грошовий оброк. У маєтку Горської, наприклад, селяни за 25 десятин і 1344 сажені польової та садибної землі щороку платили поміщиці 66 крб. 2 коп. оброчних платежів. У 1865 році вони перейшли на викуп і стали платити державі на протязі 49 років по 52 крб. 82 коп. викупних платежів[2].

Через малоземелля й нестатки багато жителів Харківців шукали сторонніх, неземлеробських заробітків, а то й зовсім залишали рідне село, переселяючись на «вільні» землі Сибіру, Північно-Уссурійського краю тощо. За чверть століття (1861—1888) населення Харківців зросло всього на 77 чол., а кількість дворів — на 28. У 1888 році 40 господарств зовсім не мали землі, у 61—не було орної землі, 86 — володіли ділянками до 3 десятин. Зате невелика купка куркулів (16 господарств) зосередила у своїх руках 466 десятин. З них 12 мали від 20 до 50 десятин, а 4 — понад 50 десятин. Таким же разючим був контраст і в розподілі худоби. 40 господарств не мали ніякої худоби, 43 — робочої, в той час як багатіям належало близько 60 проц. робочої і продуктивної худоби[3].

---

[1] Філіал ЦДІА УРСР у Харкові, ф. 189, оп. 1, спр. 235, арк. 54.

[2] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 883, арк. 1—21; спр. 889, арк. 1—25; спр. 903, арк. 25.

[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XIII, Лохвицкий уезд. Полтава, 1893, стор. 146—153.

Відомий український письменник революціонер-демократ А. Ю. Тесленко.

В зв'язку із зростанням попиту на хліб на місцевому ринку і вивозом його залізницею до промислових центрів ціни на землю швидко зростали, збільшувалася і орендна плата. Селяни змушені були переплачувати за землю вдвічі і втричі. За даними подвірного перепису 1900 року, 138 селянських господарств орендували землю в куркулів і поміщиків на найтяжчих умовах — за відробітки або з половини. 87 сімей зовсім не займалися землеробством, 155 безпосівних і тих, що засівали до 3 дес., постійно купували або заробляли хліб за сніп, за обмолот чужого врожаю[1]. Ці злидарі поповнювали лави сільськогосподарських робітників.

Процес зубожіння, пролетаризацію селянства, як наслідок розвитку капіталістичних відносин, добре показав у своїх оповіданнях український письменник, революційний демократ А. Ю. Тесленко (1882—1911 рр.), який народився і жив у Харківцях. Син бідняка-наймита, сільський пролетар, він став співцем знедолених. Герої його оповідань «За пашпортом», «Хуторяночка», «Дід Омелько», «Школяр», «Наука» та інші — це зубожілі селяни, наймити і наймички, змушені тяжкою працею здобувати шматок хліба.

Правдиву картину страшних злиднів і горя бідняка-селянина змалював Архип Тесленко в оповіданні «Радощі»: «Нудиться Кирило Хоць. Ніч, а йому й не спиться. Перевертається під сіряком то на той бік, то на той, аж піл торохтить. Що йому робити у світі божому. Зима... морози, а в його топить нічим... Ну хоч кричи — нічим. Прокурить жінка гнойком, наробить чаду, та й усе. Як у хліві — в хаті: двері набрякли, по кутках аж позацвітало, вікна й не розтають... отут не простудишся! Недавнечко ж синка поховав... ех, це вже в його шоста дитина на тім світі... Що ж... Заробітку катма. Ходив і в город учора, й позавчора ходив,— до дров, думав, хто візьме. Стояв-стояв, мерз-мерз, та чого й вийшов — ніхто не спитав»[2].

Злидні і безправ'я породжували у сільської бідноти глибоку ненависть до гнобителів, протест проти існуючого ладу.

В період революції 1905—1907 рр. цей протест переріс в активну боротьбу проти поміщиків і куркулів.

Велику роль у пробудженні революційної свідомості селян Харківців та інших сіл відіграв письменник А. Ю. Тесленко, який зустрів революцію з захопленням. Разом із своїм односельчанином П. Л. Бурдою, учасником страйку на заводі «Російський провіданс» у Маріуполі, що переховувався в Харківцях від переслідування поліції, Тесленко організовує гурток революційно настроєної молоді, бере участь в «Селянській спілці», поширює листівки. Так, за повідомленням поліції, 29 червня в селі були знайдені прокламації: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» і «Селянам війни не треба!»[3].

В автобіографічному творі «Немає матусі» Архип Юхимович писав: «Як ось настав рік 1905. Заворушилися люди. Кличуть до боротьби за рівність, братерство, свободу!.. Так он де я знайду собі і ціль, і життя, і карі оченята, і щось гарне, велике! Ухопився за це я. Розказую селянам, книжечки їм читаю»[4].

[1] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 г., Лохвицкий уезд, Полтава, 1905, стор. 44—46.
[2] Архип Тесленко. Твори, К., 1956, стор. 67.
[3] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 320, арк. 135.
[4] Архип Тесленко. Вибрані твори, К., 1952, стор. 91.

В грудні 1905 року А. Тесленко брав участь у виступі селян Лохвиці, яке проходило під гаслом поділу панської землі, поваления самодержавства та боротьби за демократичну республіку. Повстанці роззброїли жандармів, визволили політичних в'язнів.

У Харківцях активні виступи селян проти багатіїв сталися у жовтні 1906 року. Для їх придушення сюди був викликаний загін козаків. За доносом куркулів було заарештовано і кинуто в тюрми 15 активних учасників заворушень і серед них А. Ю. Тесленка, В. К. Ястребу, Я. П. Кононенка, Д. І. Левченка, С. П. Діброву та інших. «Перш ніж заарештувати мене,— писав А. Тесленко,— попорипала поліція хату. Ховався я. Було кого заарештують, і б'ють. І я то по родичах вештався тощо. Часто й серед ночі... гримлять козаки. Хату обступлять тобі, перекидають усе, на горище лізуть з вогнем. А раз батько сказав щось не до вподоби їм, вони й давай шмагати нагайками його, сам становий звелів»[1].

Після тривалого тюремного ув'язнення письменника етапом вислали у В'ятську губернію на два роки. А тим часом куркулі Харківців, які допомагали царизмові боротися проти революційно настроєних селян, сфабрикували проти нього нову справу. І направили Тесленка знову на суд у Лубни, а потім етапом на заслання.

Повернувся Тесленко в рідне село зовсім хворим, але не лишився осторонь від боротьби. Своїм художнім словом, особливо в оповіданнях «Немає матусі», «Тяжко», «Свій брат», «Патріоти», «Істинно російська людина» та ін., він викривав чорносотенну політику самодержавства, закликав селян до нових виступів.

Наприкінці 1909 року, в умовах жорстокої столипінської реакції, колишні учасники революційного руху на Лохвиччині знову утворили в Харківцях революційний гурток. До нього входили А. Тесленко і його друзі Пимен Бурда, Павло Строй, Яків Степаненко, Сава Юхно, Юхим Сирота та інші. 28 червня 1911 року смерть вирвала з їх рядів Тесленка. Він похований в рідному селі.

На початку XX століття внаслідок проведення столипінської реформи посилилося майнове розшарування населення. За даними подвірного перепису 1910 року, з 341 описанного господарства 172 були позбавлені ріллі або мали її недостатньо. Водночас 50 господарств (14,6 проц.), що володіли понад 9 дес., зосереджували в своїх руках більшу частину ріллі.

59 дворів не мали будь-якої худоби, 131— корів. 70 проц. господарств обробляли землю найманим тяглом або супрягою.

В селі створився значний прошарок безземельних і малоземельних селян, які жили з заробітків і наймів та неземлеробських занять. 174 родини посилали своїх членів на заробітки на рік або літній період. В самих Харківцях 20 багатіїв користувалися працею наймитів[2].

Селяни Харківців терпіли не тільки від злиднів, але й від політичного безправ'я, від темряви. На 1888 рік з 1645 жителів письменних було всього 44, і серед них жодної жінки. В однокласній церковнопарафіяльній школі навчалося 26 хлопчиків[3].

У 1903 році А. Тесленко організував у Харківцях самодіяльний драматичний гурток. 17 серпня гуртківці поставили п'єсу Кропивницького «Невільник» і водевіль Крилова «До поры до времени». За короткий час було підготовлено і поставлено з участю місцевих учителів і сільської молоді ще кілька вистав: «Бурлаку» Карпенка-Карого, «Наталку Полтавку» Котляревського та інші. Демократичні ідеї, якими пройняті ці п'єси, пробуджували в селян почуття людської гідності, прагнення вирватися із злиднів і темряви.

Все більший вплив на трудящих Харківців справляли ідеї більшовицької партії.

---

[1] Архип Тесленко. Вибрані твори, стор. 93.

[2] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Лохвицкий уезд. Полтава, 1913, стор. 34—39, 46—47.

[3] Сборник по статистическому описанию Полтавской губернии 1882—1889 гг., т. XIII, Полтава, 1890, стор. 72.

Після повалення самодержавства у лютому 1917 року розмежування класових сил на селі стало більш чітким, а боротьба між сільською біднотою й багатіями — гострішою і непримереннішою. Бідняки, яких очолювали наймити І. Є. Чопик і Ф. М. Дарнопих, вимагали справедливого і негайного розподілу землі, а також припинення імперіалістичної війни. Їм протистояли заможні верстви, якими верховодив куркуль Яковенко. Посилаючись на закони Тимчасового уряду, вони відстоювали недоторканість особистої власності на землю та інші засоби виробництва.

В цей час пожвавили свою діяльність українські буржуазні націоналісти, на чолі яких стояв Синчило. Вдаючи з себе «борців» за волю українського народу і спекулюючи тим, що російське самодержавство проводило політику національного гноблення, націоналістичні елементи закликали селян підтримувати буржуазну Центральну раду, яка боролася за відрив України від Росії. Інколи їм вдавалося збити з пантелику окремих селян. Але біднота, як правило, не йшла за націоналістами.

Перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії трудящі селяни Харківців зустріли з великою радістю. «Настав наш час, товариші! Радянська влада— це влада пролетаря й бідняка,— захоплено говорив на селянському сході в листопаді 1917 року Ф. М. Дарнопих.— Але ви бачите, як скажено розкривають роти яковенки і синчили. Ми повинні згуртуватися і заткнути їм оті зубаті пащі!»[1]. На сході розгорілася гостра боротьба між куркулями та біднотою. Солдат-фронтовик, учитель з бідняків П. Г. Діброва, викриваючи націоналістичних наклепників, заявив: «Ми знаємо, що в усій Російській республіці є лише один уряд — Радянський уряд на чолі з Ульяновим-Леніним. Не слухайте отого «добродія»,— показавши на Синчила, продовжував солдат,— про більшовиків і Радянську владу він бреше. Більшовики не вбивці і грабіжники, а політична партія робітників і селян, яка несе обездоленим свободу, мир, землю і соціальну рівність»[2].

На початку 1918 року в Харківцях відбулися збори бідняків і наймитів. Головував на них представник Лохвицького повітового ревкому більшовик І. Є. Чопик. Він розповів односельчанам про революційні події в Петрограді, перші декрети Радянської влади. Велику радість у присутніх викликало повідомлення про проголошення Радянської влади на території Лохвицького повіту. Селяни одностайно ухвалили встановити Радянську владу і в Харківцях. Куркулі намагалися зірвати прийняття цього рішення, але безуспішно. Тут же на зборах був організований ревком на чолі з Ф. М. Дарнопихом. У лютому 1918 року в Харківцях обрано Раду селянських депутатів, яку очолив селянин-бідняк Х. Д. Кононенко.

При підтримці сільської бідноти і середняків Рада проводила в життя ленінський Декрет про землю. У поміщиків і найбагатших куркулів були конфісковані сотні гектарів землі та реманент і передані трудящим селянам. Останні здобули й великі політичні права. Трудівники Харківців з ентузіазмом приступили до будівництва нового життя без поміщиків і буржуазії. Але їм ще довго довелося боронити завоювання Жовтня від численних ворогів.

В кінці березня 1918 року село було захоплено німецькими окупантами і гайдамацькими загонами, які відновили тут буржуазно-поміщицькі порядки. Гайдамаки допомогли своїм німецьким хазяям відібрати у селян і вивезти до Німеччини сотні пудів продовольства і фуражу.

Трудящі Харківців, як і інших сіл повіту, брали активну участь у партизанському русі, спрямованому проти загарбників. Очолював харковецьких партизанів місцевий житель Ф. С. Слива.

Наприкінці 1918 року Україна була визволена від німецьких загарбників. Але владу захопила буржуазна Директорія. В Харківцях безчинствували націоналісти на чолі з Синчилом і петлюрівським офіцером Строєм.

---

[1] Архів Лохвицького краєзнавчого музею ім. Г. С. Сковороди, ф. 4, спр. 36, док. 8.
[2] Там же, док. 11.

Терор і безчинства, що їх чинили українські буржуазні націоналісти за часів німецької окупації та панування Директорії, остаточно переконали селян, що це не борці за волю українського народу, а його найлютіші вороги. Жителі села повели проти них рішучу боротьбу. 19 січня 1919 року частини Червоної Армії при підтримці місцевих партизанів відновили в Харківцях Радянську владу. В бою з петлюрівцями загинув партизан О. К. Дрога.

Відразу ж після визволення були проведені вибори до Ради селянських і солдатських депутатів. До складу виконкому Ради були обрані активні борці за Радянську владу Д. І. Левченко, Ф. С. Слива та інші. Земельну комісію очолив колишній наймит А. Ф. Діброва, член виконкому Лохвицької волосної Ради. Земельна комісія розподілила між бідняками і наймитами близько 800 десятин поміщицької землі, допомагала засіяти наділи. Але вже влітку 1919 року жителі Харківців знов змінили мирні знаряддя на зброю. З півдня насувалися денікінські полчища. На заклик В. І. Леніна «Всі на боротьбу з Денікіним!» трудящі села взяли участь у формуванні 500 Лохвицького полку.

20 серпня денікінці захопили Харківці. В село повернулися поміщики. Денікінські карателі закатували голову земельної комісії А. Ф. Діброву і багатьох інших радянських активістів. Проте терор тільки посилював ненависть населення до білогвардійців. Чимало селян Харківців вели боротьбу проти денікінців у рядах бійців Лохвицького партизанського загону, що діяв на території повіту, брали активну участь в більшовицькому підпіллі.

В середині грудня 1919 року частини Червоної Армії визволили село. У березні наступного року тут відбулися вибори до Харковецької Ради.

Важкий це був період. В повіті лютували контрреволюційні банди, в селі панувала розруха, голод. Хоч селянам знов було повернуто землю, відібрану у них білогвардійцями, але багато з них не мали ні плуга, ні коня, ні зерна, щоб обробити і засіяти її. Все це розграбували німецькі окупанти, петлюрівці, денікінці.

Щоб врятувати жителів села від голодної смерті та забезпечити їх посівним матеріалом, виконком Ради реквізував зерно у куркулів і передавав його бідноті. Для надання допомоги селянам в обробці землі був створений прокатний пункт, де зосереджувалося тягло і реманент, відібрані в поміщиків і куркулів. Поліпшенням породності селянської худоби займався пункт запліднення домашніх тварин, організований в селі у 1920 році.

Велику роль в мобілізації селян на боротьбу проти розрухи і куркульського бандитизму відіграв комітет бідноти, створений на початку 1919 року. Організатором і першим головою комбіду був Ф. Г. Холод, членами — активні учасники революційного руху в Харківцях Ю. Д. Сирота, І. Д. Сирота, Ф. І. Житній та інші. Влітку 1920 року в Харківцях організовано комнезам, до якого входили не тільки бідняки, але й передові селяни-середняки. У лютому 1922 року в селі було 45 членів КНС, з них 6 жінок. Діяльність комнезаму поширювалась на всі сторони громадсько-політичного життя села. Його представники брали участь в роботі земельної комісії Ради, допомагали роззброювати куркулів, розподіляти відібраний у них реманент[1]. Комнезам дбав про родини червоноармійців.

Трудящі Лохвицького повіту, виконуючи свій інтернаціональний обов'язок, подали значну допомогу голодуючим Поволжя. Повітовий КНС проголосив лозунг: «15 ситих годують одного голодного». У Харківцях, як і інших селах повіту, було розміщено чимало біженців з губерній, що потерпіли від засухи. 29 травня 1922 року Роменська окружна газета «Влада праці» повідомляла: «Харковецьким комнезамом Лохвицького району для голодуючих місцевостей закуплено пару коней. Кампанія допомоги триває». Велику турботу проявили незаможники і щодо Червоної Армії й Флоту. 2 січня 1923 року Харковецький комнезам ухвалив взяти шефство над

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3288, оп. 1, спр. 11, арк. 61, 62; спр. 20, арк. 4.

міноносцем «Незаможник». Кожний член КНС вносив в шефський фонд по 20 фунтів зерна.

Чималу роль в соціалістичній перебудові села відіграла кооперація, створена в 1921 році. Товариство споживчої кооперації взяло в свої руки торгівлю, забезпечувало населення промисловими товарами.

Щоб не доводилося селянам іти за позичками до куркулів, на початку 1922 року в Харківцях було організовано кредитне товариство. Воно допомагало біднякам у придбанні в кредит коней, худоби, сільськогосподарського реманенту, будівельних матеріалів тощо. Для надання матеріальної допомоги бідноті в 1924 році створена каса взаємодопомоги (КВД), яка проіснувала до 1931 року.

У 1927 році в селі було організовано ТСОЗ. До нього ввійшли 20 господарств, що мали понад 100 га землі. Наступного року ТСОЗ одержав перший трактор «Фордзон», на якому працював незаможник Ф. І. Житній. Того ж року була створена кооперація по заготівлі і збуту сільськогосподарських продуктів.

Впровадження начал колективізму на селі через розвиток найпростіших форм кооперації допомогло селянам перейти до більш високої її форми — виробничої кооперації. Перша сільськогосподарська артіль «Червоний вартовий» була створена на базі ТСОЗу весною 1931 року. До неї входило 60 селянських господарств, які обрали головою правління Х. Д. Кононенка. Влітку того ж року в селі організовано другу артіль — ім. Тесленка, яку очолив Т. П. Назаренко. Згодом ці артілі об'єдналися в один колгосп «Червоний вартовий».

Куркулі намагалися зірвати колективізацію, шкодили новоорганізованим колгоспам. Так, в 1931 році вони спалили скирти артільного хліба, заразили коней сапом, в результаті чого загинуло 178 робочих коней. Органи Радянської влади й селяни вели рішучу боротьбу проти класового ворога, проти його спроб зірвати хлібозаготівлі. Весною 1932 року колективізацію в Харківцях було завершено[1].

Велику роль у здійсненні всіх заходів Радянської влади на селі відіграли комуністи. Навесні 1932 року в Харківцях була створена партійна організація, до складу якої входило 4 комуністи, один кандидат та кілька співчуваючих.

Господарство артілі «Червоний вартовий» успішно розвивалося, зростала кількість її членів. У 1934 році вона була розукрупнена на 3 колгоспи. У вересні 1936 року сталася знаменна подія в житті села: харковецьким колгоспам було вручено акти на вічне користування землею. Обслуговували колгоспи Лохвицька і Яхниківська МТС. Трактори, комбайни та інші сільськогосподарські машини становили основу колгоспного виробництва. Уже в 1937 році 70 проц. оранки та 40 проц. збирання врожаю в колгоспах виконували машини.

На широких артільних ланах колгоспники збирали стопудові врожаї зернових. В харковецьких колгоспах виросли справжні майстри високих урожаїв сільськогосподарських культур. У 1936 році в артілі ім. Тесленка ланка Я. П. Пашко на площі 3 га зібрала по 55 цнт махорки. Понад 50 цнт махорки з га виростили ланки Є. І. Коваленко і Г. М. Юрченко. Майстри високих врожаїв махорки були учасниками міжрайонної сільськогосподарської виставки в м. Гадячі (1936 р.).

Зростали прибутки артілей, збільшувалась оплата праці їх членів. У 1937—1940 рр. колгоспники, крім грошей, одержували по 2,5—3,5 кг хліба на трудодень. Невпинно підвищувався культурний рівень сільських трудівників. Ще у 1921 році в селі було відкрито клуб, бібліотеку, трохи пізніше — хату-читальню, якою завідував активний учасник боротьби за Радянську владу Ф. С. Слива. З їх відкриттям почалася активна культурно-освітня робота серед селян. В клубі працювали драматичний і хоровий гуртки, щосуботи влаштовувалися вистави, концерти, диспути, лекції.

У 1923 році при сільраді створено комісію по боротьбі з неписьменністю і орга-

[1] Газ. «В соціалістичний наступ», 17 серпня 1931 р.; Матеріали про боротьбу трудящих Лохвиччини за побудову соціалізму, Лохвицький краєзнавчий музей ім. Г. С. Сковороди, док. 871.

Харківці. Пам'ятник на могилі А. Ю. Тесленка.

нізацію товариства «Геть неписьменність!», а при Харковецькій неповній середній школі — лікнеп. До 1931 року неписьменність в селі в основному було ліквідовано. Близько 500 жителів навчилися грамоти. Напередодні війни в центрі села був збудований новий клуб на 250 місць. Навколо нього насаджено парк, куди урочисто перенесено останки любимого земляка А. Ю. Тесленка. На його могилі споруджено гранітний пам'ятник з скульптурним бюстом письменника.

Влітку 1941 року харковецькі колгоспники виростили чудовий урожай. Але повністю зібрати його не змогли. Почалася війна. Більшість чоловіків пішла захищати рідну Батьківщину. Чимало жителів працювало на спорудженні оборонних укріплень.

12 вересня 1941 року механізовані частини фашистських загарбників захопили Лохвицю і того ж дня підійшли до Харківців. Радянські воїни вели запеклий бій за село. Але сили були нерівні, і наші війська відступили.

За два роки окупації гітлерівці вщент розграбували господарства артілей і колгоспників, зруйнували і спалили громадські будівлі, житлові будинки. Харковецьким колгоспам завдано збитків на суму 11,3 млн. крб., а жителям села — 3,5 млн. крб. Фашисти розстріляли 6 чоловік, насильно вивезли на каторгу до Німеччини близько 200.

Але населення Харківців, як і весь радянський народ, не стало на коліна перед німецькими загарбниками. Воно вело проти них рішучу боротьбу. В роки окупації на території Харківців й Западинців діяла Харковецька підпільна партійна група, створена Лохвицьким райкомом партії. До її складу входили голова виконкому Харковецької сільради комуніст Г. Й. Гринько, голова колгоспу ім. Тесленка, комуніст Г. К. Колісник, голова виконкому Западинської сільради, комуніст Ф. П. Левченко, комсомольці — Н. А. Писаренко, П. В. Головня, безпартійні — Д. І. Левченко, Є. Ф. Левченко, Г. Х. Гринько. Радянські патріоти допомагали нашим воїнам виходити з ворожого оточення, переховували і лікували хворих і поранених, здійснювали диверсії на громадському дворі тощо. Підпільники організовували саботаж заходів окупаційних властей, систематично проводили серед населення антифашистську агітацію, розповсюджували радянські листівки, зведення Радянського інформбюро про поразку німецьких військ під Москвою, Сталінградом та на інших фронтах.

Гітлерівці схопили і закатували Г. К. Колісника і Ф. П. Левченка. Проте решта народних месників продовжувала боротьбу аж до підходу радянських частин. Уряд високо оцінив патріотичні діла харковецьких підпільників. Чимало з них, і зокрема Н. А Писаренко, Г. Х. Гринько, відзначені урядовими нагородами[1]. 398 жителів села боролися проти лютого ворога в рядах Червоної Армії. З них 231 нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

Харківці були визволені радянськими військами 14 вересня 1943 року. Ще неподалік гриміли бої, а трудящі села під керівництвом партійної організації

[1] Газ. «Зоря», 9 травня 1966 р.

вже взялися за відбудову господарства. Важка це була робота. Колгоспи майже не мали сільськогосподарської техніки, тягла, коштів, не вистачало робочих рук. В селі залишилися самі жінки, старі та діти. Але трудівники села, натхнені великими перемогами Червоної Армії на фронтах війни, успішно долали всі труднощі. Вже через півтора місяці після визволення колгоспи Харківців завершили польові роботи: викопали картоплю, зібрали та обмолотили соняшник, успішно провели оранку на зяб. Зразки сумлінної праці показали 80-річний Т. Діброва, 84-річна О. Діброва та інші. Уже в 1944 році були освоєні всі орні землі колгоспів, вчасно проведений посів і збирання зернових. Кожний з членів ланки жінок-косарів вручну викошував по 0,3 га і більше при нормі 0,25 га.

Ще краще пішли справи, коли після переможного закінчення війни в село повернулися чоловіки-фронтовики, а держава дістала можливість більше допомагати колгоспам технікою, будівельними матеріалами, коштами. На 1950 рік було запроваджено правильні сівозміни, відновлено поголів'я робочої і продуктивної худоби, відбудовані господарські приміщення, придбано потрібну кількість сільськогосподарських знарядь. 70 проц. трудомістких робіт у рільництві вже виконували машини МТС. Було досягнуто довоєнного рівня урожайності зернових і технічних культур. Колгоспи успішно виконували плани продажу державі хліба та інших продуктів.

Зміцненню і розвитку громадського виробництва сприяло укрупнення колгоспів. У 1950 році харковецькі артілі ім. Кірова, ім. Тесленка, ім. Жданова та «Сталінським шляхом» були об'єднані в один великий колгосп ім. Тесленка. У 1958 році до нього приєдналася артіль «За нове село» (с. Западинці).

Колгосп ім. Тесленка перетворився на велике багатогалузеве господарство. Він має 4550 га земельних угідь, з них орної землі — понад 3,3 тис. га, природних сінокосів — 290 га, лісу і лісосмуг — 360 га, саду — 23 га, лук і пасовищ — 230 га тощо. За післявоєнні роки тут споруджено 8 корівників, 5 телятників, 2 вівчарні, 4 свинарники та інші господарські будівлі.

Особливо успішно розвивалося господарство артілі ім. Тесленка в роки семирічки. Якщо у 1959 році з кожного гектара посівів колгосп одержав зернових і бобових культур близько 14 цнт, то у 1965 році — вже 19,1 цнт, цукрових буряків — відповідно 150,8 цнт і 224 цнт.

Неподільні фонди колгоспу за семирічку зросли з 395,4 тис. крб. до 649,5 тис. крб., а грошові прибутки — з 303,6 тис. до 590,2 тис. карбованців. Втричі збільшилася сума виплат колгоспникам на трудодні (з 103,7 тис. до 344,9 тис. крб.). В артілі запроваджено гарантовану грошову оплату праці колгоспників. На основі закону про пенсійне забезпечення колгоспників 316 селян похилого віку та інваліди одержують грошові пенсії.

За роки семирічки значно зміцніла машинно-технічна база колгоспу ім. Тесленка. У 1959 році він мав 17 тракторів, 5 комбайнів, 9 вантажних автомашин. В останньому році семирічки на ланах і фермах артілі працювало 24 трактори, 16 комбайнів, 13 вантажних автомашин, десятки різних двигунів та інших складних машин[1]. Всі роботи в рільництві, за винятком проривки і доочистки коренів цукро-

[1] Поточний архів колгоспу ім. Тесленка за 1959—1965 рр.

Будинок школи с. Харківців.

У Харковецькому краєзнавчому музеї ім. А. Ю. Тесленка.

вих буряків, виконуються машинами. Механізовано і більшість трудомістких робіт в тваринництві.

На основі Директив по новому п'ятирічному плану розвитку народного господарства, прийнятих XXIII з'їздом КПРС, колгосп накреслив плани своєї п'ятирічки. Артіль значно розширить свої виробничі потужності і в півтора раза збільшить виробництво сільськогосподарської продукції. Колгоспники успішно виконали план першого року нової п'ятирічки. Вони зібрали понад 33 тис. цнт зернових (проти 31 тис. цнт у 1965 році), виробили на 100 га сільгоспугідь м'яса— 57,4 цнт, молока — 270 цнт. Грошові прибутки артілі в 1966 році становили понад 731 тис. крб.

В боротьбі за піднесення сільськогосподарського виробництва в селі виросли чудові майстри рільництва і тваринництва. Так, свинарка М. С. Тимошенко систематично одержує по 14—17 ділових поросят від кожної свиноматки. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 березня 1966 року вона нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора. Свинарка М. М. Писаренко 30 років працює на колгоспній свинофермі. Вона щороку здає державі по 100—120 цнт свинини. Славиться високими надоями молока доярка О. М. Дема. Ланка члена КПРС О. М. Юхно вирощує добрі врожаї цукрових буряків та інших культур. Заслуженою повагою колгоспників користується тракторист Г. Б. Гринько. У 1965 році він виростив без затрат ручної праці чудовий урожай гречки. З кожного га посіву (60 га) було зібрано по 14,8 цнт цієї цінної круп'яної культури.

Авангардну роль у виробництві здійснюють комуністи. Із 42 членів партійної організації села 10 працюють механізаторами, 5 — на тваринницьких фермах, 10 — у рільництві, 3 — очолюють комплексні бригади, 4 — спеціалісти сільського господарства тощо.

Бойовим помічником комуністів є комсомольська організація колгоспу. Майже всі комсомольці працюють в сфері матеріального виробництва і показують приклад сумлінної роботи.

У колгоспі створена профспілкова організація, що налічує 90 членів профспілки працівників сільського господарства. Це в основному механізатори, шофери, ковалі та інші.

Вирує громадське життя в Харківцях. На громадських засадах тут працює лекторська група товариства «Знання». 12 лекторів систематично виступають перед населенням з лекціями і бесідами. Роз'яснює трудящим села політику нашої партії та уряду і колектив агітаторів, що складається з 52 чоловік. При колгоспі діє товариський суд, жіноча рада, група сприяння народному контролю. Народна дружина, куди входять 126 юнаків і дівчат, пильно охороняє громадський порядок. Є в селі відділення спортивного товариства «Колгоспник», що об'єднує в своїх рядах 147 сільських спортсменів.

Партійна і громадські організації, сільрада багато уваги приділяють благоустрою Харківців. Завершуються роботи по цілковитій електрифікації села. До 50-річчя Радянської влади його підключено до державної електромережі. За післявоєнні роки воно стало невпізнанним. Майже зникли хати з солом'яними стріхами. Жителі споруджують будинки за новими проектами під черепицею, шифером та залізом.

Непогано налагоджено побутове обслуговування населення. До його послуг — автоматична телефонна станція, поштове відділення, майстерні для пошиву одягу і взуття, лазня. Працюють магазини промислових, продовольчих і культтоварів.

Щороку зростає товарооборот Харковецького споживчого товариства, що обслуговує села Харківці, Западинці, Архипівку, Безсали, Вишеньки й Червону Слобідку. У 1960 році населення Харківців купило товарів на 434 тис. крб., а в 1965 році їх продано вже на суму 604,8 тис. карбованців. Трудівники села мають 2 власні легкові автомашини, 15 мотоциклів, 243 велосипеди, багато радіоприймачів тощо.

До революції в Харківцях не було жодного медичного закладу, і жителі мусили їздити по медичну допомогу аж до Лохвиці. Нині в селі працюють фельдшерський пункт, пологовий будинок, аптека.

Пишаються трудівники села школою-восьмирічкою, з паровим опаленням, добрим наочним обладнанням, дослідними ділянками, парком, спортивним майданчиком. Незабаром в селі здійснюватиметься обов'язкова середня освіта. Нині більше половини трудящих села мають незакінчену середню, середню й вищу освіту.

За роки Радянської влади чимало жителів Харківців стали учителями, інженерами, агрономами, лікарями, вченими. Серед них вчені-біологи О. П. Діброва і П. П. Діброва, письменник-драматург О. Ф. Коломієць, заслужений учитель школи УРСР Я. Г. Діброва та інші.

Велика культурна робота проводиться в сільському клубі. Тут працюють драматичний, хоровий, вокальний гуртки, гурток художнього слова. Вони показують на клубній сцені вистави, влаштовують концерти. При бібліотеці проводяться читацькі конференції, диспути. Вона має понад 6,5 тис. примірників книг і обслуговує понад 500 читачів.

Завжди багато відвідувачів у меморіальному музеї ім. А. Ю. Тесленка. Тут часто можна зустріти школярів з навколишніх сіл, екскурсантів з областей України і навіть з інших республік. Жителі Харківців з гордістю показують гостям пам'ятник письменнику, що височить в тінистому парку біля клубу.

Свято зберігають трудящі пам'ять про радянських воїнів, що повернули їм свободу, радість вільної щасливої праці. У центрі села споруджено 2 пам'ятники на братських могилах бійців, які полягли в боях з німецько-фашистськими окупантами при обороні і визволенні Харківців.

Люди колгоспного села наполегливо працюють на себе, на свою Батьківщину, щоб ще могутнішою і багатшою стала вона, щоб ніколи не затьмарювали її небо хмари війни.

П. А. ГРЕБІННИК, В. К КОНОНЕНКО,
О. Х. СОКОЛОВСЬКИЙ

ЧЕРВÓНОЗАВОДСЬКЕ

Червонозаводське — селище міського типу, центр однойменної селищної Ради, до якої також входить населений пункт Вишневе. Розташоване в долині річки Сули, притоки Дніпра, на відстані 12 км від Лохвиці і 170 км від Полтави. Через нього проходить залізнична лінія Бахмач — Кременчук. На території селища — залізнична станція Сула. Населення Червонозаводського — 8,3 тис. чоловік.

Чотири десятиліття тому на місці, де нині розкинулося селище, вільно гуляли вітри, здіймаючи куряву по шляхах, взимку співала віхола. Степ лежав голий, непривітний. А тепер...

Ще здалеку, коли їхати на Ромни, видні в степу величезні заводські корпуси, багатоповерхові житлові будинки. Ніби змагаючись з заводськими трубами, тягнуться вгору верховіттям гнучкі тополі і осокори. Селище закладено у вересні 1928 року, коли за рішенням Уряду тут розпочалось спорудження найбільшого в країні цукрового заводу. В перші дні на будівництві відчувалася гостра нестача робочої сили.

Щоб зарадити справі, Лохвицька партійна організація і райком комсомолу ухвалили мобілізувати на будову комсомольців і молодь. Крім того, у села виїхали агітатори, які провели велику роз'яснювальну роботу серед сільського населення. І це дало добрі наслідки. З усіх кінців району на будівництво почали прибувати грабарі, теслярі, столяри тощо[1]. Вже через 2 місяці, в одинадцяту річницю Великого Жовтня, фундамент заводу був готовий. В цей час тут працювало понад 1000 робітників, 57 техніків і інженерів. Перед у будівництві вели комуністи. Партійна організація була створена наприкінці 1928 року і налічувала 8 членів КПРС[2].

Роботи проводилися і вдень, і вночі. Поруч з виробничими корпусами виростало селище. Було споруджено житлові будинки, школу, клуб, лікарню, їдальню, магазини, закладено фруктовий сад на площі 23 га.

Завод ще тільки будувався, а це вже мало великий вплив на всю економіку району. Провадилась електрифікація навколишніх сіл, поліпшувались шляхи, будувалися мости і переправи, розширювалася залізнична мережа; площа під цукровими буряками зросла з 4,7 тис. га до 10,2 тис., а в 1930 році — до 15 тис. гектарів.

За планом, завод треба було збудувати за 2 роки. Але радянські люди справилися з цим завданням набагато раніше. 9 жовтня 1929 року підприємство стало до ладу. На відкриття заводу прибули гості з Харкова, Полтави, Лохвицького, Сенчанського, Гадяцького та інших районів області. На великому майдані відбувся багатолюдний мітинг, на якому партійні керівники району поздоровили будівників з чудовою перемогою, побажали їм нових трудових успіхів.

В наказі Управління цукрової промисловості СРСР від 13 листопада 1929 року говорилося, що з пуском Лохвицького заводу «радянська цукрова промисловість збагатилася могутнім підприємством, де зібрано в єдине ціле останні досягнення і новинки цукрової промисловості Західної Європи і Америки». Лохвицький цукровий завод, що був найпотужнішим в Європі, щодоби переробляв близько 20 тис. цнт цукрових буряків. У 1930 році при цукрокомбінаті було створено МТС, яка обслуговувала 163 колгоспи в радіусі понад 100 км. В першу чергу МТС обробляла землі тих колгоспів, які сіяли буряки[3].

За короткий строк поруч з цукрокомбінатом виросли інші великі підприємства — маслозавод (1930 р.), один з найбільших в країні спиртозавод (1934 р.), хлібоприймальний пункт, пункт відгодівлі худоби (1936 р.). Керували будівництвом промислових підприємств партійні організації селища. У 1931 році вони налічували вже 47 членів КПРС і 56 кандидатів. У травні того ж року в цехах цукрозаводу було створено 17 партійних груп. За ініціативою комуністів, у 1936 році проведено реконструкцію підприємства, внаслідок чого його потужність зросла на 80 процентів. Всі роботи виконувалися механізмами, починаючи від розвантаження цукрових буряків і кінчаючи вантаженням мішків з цукром у залізничні вагони.

Розширювалося підприємство, зростали його кадри. Чимало з робітників, які працювали на будівництві заводу грабарями, теслярами та ін., стали висококваліфікованими спеціалістами. Так, робітник Ф. Г. Мілютенко вивчився на інженера і був призначений головним механіком підприємства. За відмінну роботу його нагородили орденом Трудового Червоного Прапора. Слюсар П. І. Букреєв виріс в начальника цеху, а Я. А. Васильченко — в помічника начальника цеху. З села прийшов на завод Г. А. Теркун. Працював і вчився. У 1939 році він закінчив механічний технікум. Як кращого стахановця його було нагороджено орденом «Знак пошани».

А хто не знав у селищі комсомолки Г. П. Ковтун, заспівувача стахановського руху на цукрових заводах? Спочатку вона працювала офіціанткою, а потім стала апаратницею цеху. На цій роботі дівчина добилась чудових успіхів. Її було наго-

[1] Н. Костюк. Народження велетня, газ. «Зоря» 7 серпня 1959 р.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 10, спр. 1139, арк. 403.
[3] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 10, спр. 1140, арк. 32.

роджено орденом Леніна. Напередодні війни колектив заводу направив її вчитися у Московську промислову академію[1].

Коли спалахнула Велика Вітчизняна війна, багато робітників пішли в армію, а ті, що лишилися, працювали для фронту. Тільки з наближенням гітлерівців до Полтавщини цукровики демонтували турбіни та інше устаткування і вивезли їх у глибокий тил. Разом з ними евакуювалося і чимало робітників. У східні райони країни з відгодівельного пункту відправили худобу.

12 вересня 1941 року німецько-фашистські загарбники увірвалися в селище. Радянські люди, що лишились на тимчасово окупованій території, не скорилися ворогові. Взимку 1941/42 року в селищі почала діяти підпільна група, створена з місцевих комуністів, комсомольців, а також радянських воїнів, які потрапили в оточення. Її керівниками були комуністи М. І. Гаркавенко — механік Лохвицького цукрозаводу та Н. А. Ольтеціан — працівник Наркомату зв'язку СРСР.

До групи входили інженер О. Т. Кузнецов, танкіст В. Кульбеда, старший лейтенант В. Зайченко, І. Стріха, М. Рубанцев та інші. О. Кузнецов і М. Кутузов працювали серед військовополонених, табір яких розміщувався на території селища. Вони влаштували втечу з табору 70 радянських воїнів.

При активній підтримці населення підпільники зривали заходи окупаційних властей щодо відновлення роботи промислових підприємств. Через саботаж жителів гітлерівцям так і не вдалося пустити в хід цукровий комбінат. На півроку радянські патріоти затримали пуск спиртозаводу. Але і почавши працювати, він майже не давав продукції, бо робітники щоразу виводили з ладу кисневу станцію, машини і механізми.

Член підпільної групи радіотехнік спиртозаводу К. Я. Тахтай встановив приймач у підвалі радіовузла і слухав передачі з Москви. Ризикуючи життям, він кілька разів включав передачі «Останніх вістей» з Москви в трансляційну сітку селища. Підпільники М. С. Стець, Г. К. Скрипник та В. І. Чемерис поширювали зведення Радінформбюро серед населення з допомогою листівок[2]. Окупанти влаштували справжнє полювання на підпільників. Були схоплені і розстріляні М. І. Гаркавенко, його брат П. І. Гаркавенко, В. Кульбеда. Загинув і Н. А. Ольтеціан. Однак група не припинила роботи. Її очолив О. Т. Кузнецов.

Влітку 1942 року червонозаводська підпільна група об'єдналася з гиряво-іськівецькою. У квітні 1943 року налагоджено регулярні зв'язки з партизанським загоном «Сокіл», що діяв на території Лохвицького району. Тоді ж було створено партизанську диверсійну групу на чолі з М. С. Кукленком. Народні месники провели диверсійні операції на підприємствах селища, а також на залізниці Бахмач — Ромодан. Кілька разів вони руйнували колії на лініях Андріяшівка — Сенча, Ісківці — Сталінська Цукроварня (нині Сула). Партизан О. К. Аронський пустив під укіс ешелон з солдатами ворога.

Підпільники підтримували тісний зв'язок з лікарями А. О. Руденком, І. Л. Дадачком, М. П. Герасимовим, К. С. Великановим. Лікарі видавали багатьом юнакам і дівчатам довідки про поганий стан здоров'я і таким чином рятували їх від каторжних робіт у Німеччині.

Підпільники подавали активну допомогу наступаючим частинам Червоної Армії. Коли у вересні радянські війська вступили на територію району, вони виділили їм провідників. Члени підпільної групи О. Кузнецов, Г. Сердюк і В. Ус розміновували німецькі склади з боєприпасами у лісі біля Гирявих Іськівців, міст через річку Сулу[3]. Але патріоти не встигли врятувати від руйнування селище. Відступаючи, фашистські варвари висадили в повітря промислові підприємства, вокзал, школу, житлові будинки.

---

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 20 грудня 1949 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 240—276.
[3] Там же, 272.

Червонозаводське було визволено від гітлерівських окупантів 12 вересня 1943 року, а вже 14 вересня його жителі почали розбирати руїни. Як дбайливі господарі, крихта за крихтою збирали вони все, що могло стати в пригоді при відбудові селища, і в першу чергу його заводів. До кінця війни більшість з них вже давала продукцію. Восени 1945 року став до ладу і цукрокомбінат. Річну програму його колектив перевиконав, давши країні понад план 26,5 тис. пудів цукру. Потужність заводу невпинно зростала і в 1949 році досягла довоєнного рівня. Однак цей рівень вже не задовольняв зрослі потреби в цукрі. Робітники, інженери, техніки наполегливо шукали шляхів збільшення потужності комбінату з допомогою механізації трудомістких процесів. Група інженерно-технічних працівників у складі А. П. Пономаренка, Л. С. Бачинського та інших здійснила комплексну механізацію подачі і сортування вугілля. Невдовзі було сконструйовано башту, яка навантажує жом у вагони. Це дало змогу заощадити 200 тис. крб. на рік[1].

Робітники цукрокомбінату успішно оволодівали новою технікою, поповнювали ряди спеціалістів. Так, муляр Г. Я. Перчина став начальником продуктового цеху, слюсар О. Г. Тера — помічником змінного інженера. Колишня прибиральниця Є. М. Резник працює змінним хіміком. У 1949 році в селищі близько 2000 чоловік навчалися в школі ФЗУ, технікумі харчової промисловості, двох десятирічках і вечірній середній школі. Тисячі робітників оволодівали складними професіями на заводах.

У 1950 році за високі виробничі показники колективу цукрозаводу було вручено перехідний Червоний прапор Полтавського обкому КП(б)У та Полтавського облвиконкому. Ці успіхи були досягнуті під керівництвом парторганізації, яка в 1954 році налічувала 134 комуністи.

В 1959 році на цукровому заводі розгорнувся рух за комуністичне ставлення до праці. Його ініціаторами були партгрупа механічної майстерні (парторг М. М. Антипов) і бригада Ю. П. Кравчука. Включившись у змагання, зміна інженера П. Я. Шабаля досягла рекордних показників — за 10 днів жовтня переробила понад 18 тис. цнт цукрових буряків[2].

Протягом 1959—1965 рр. була проведена нова реконструкція заводу — модернізовано обладнання та устаткування, ліквідовано «вузькі місця». Вже у 1961 році цукрокомбінат щодоби переробляв 62 тис. цнт цукрових буряків і давав 8,6 тис. цнт готової продукції. У 1965 році підприємство виготовляло щодоби 9,7 тис. цнт цукру. З кожного центнера буряків на заводі одержують по 14 кг цукру. Собівартість центнера готової продукції нижча планової на 25 коп. За 1965 рік доход заводу становив близько 6 млн. карбованців.

Завдяки великому трудовому піднесенню робітників, інженерно-технічних працівників підприємство виконало семирічний план на 103,5 процента. За дострокове виконання завдань семирічки, збільшення виробництва цукру комбінат нагороджений орденом Леніна. Натхнений високою нагородою, колектив підприємства взяв зобов'язання протягом п'ятирічки довести заготівлю цукрових буряків до 12,5 млн. цнт, а потужність заводу — до 80 тис. цнт переробки буряків на добу. Щороку підприємство даватиме 1,2 млн. цнт цукру (10 тис. цнт на добу).

Організаторами виробничих успіхів заводського колективу виступають комуністи. За рішенням Полтавського обкому від 3 липня 1963 року на комбінаті створений партком. На підприємстві діє 13 цехових первинних парторганізацій, 8 із них обирають свої партійні бюро. У 1966 році на цукрокомбінаті працювало 308 членів КПРС, з них безпосередньо в сфері виробництва — 230 чоловік. Цехом турбінного відділення — серцем заводу, керує комуніст І. С. Лавриненко. Поряд з ним працює ще 5 членів партії — турбіністів і слюсарів. В продуктовому цеху налічується 9 комуністів. У механічній майстерні трудяться 29 комуністів.

---

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 20 грудня 1949 р.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 27 жовтня 1964 р

Активним вожаком молоді на виробництві і помічником партійного комітету комбінату є комсомольська організація. Тільки за три роки (1963—1966 рр.) вона підготувала і рекомендувала для вступу в ряди партії понад 100 членів ВЛКСМ. З 376 комсомольців заводу 140 навчаються у вечірній школі робітничої молоді, у вечірньому технікумі харчової промисловості та заочно в технікумах і вузах.

Велику роботу на цукрокомбінаті проводить профспілкова організація, яка налічує в своїх рядах 2762 члени, що становить 95 процентів всіх робітників і службовців. 17 цехових комітетів профспілки і 56 профгруп об'єднують цей великий загін робітників.

На профспілкових нарадах обговорюються питання раціоналізації, охорони праці і техніки безпеки, стан трудової і виробничої дисципліни тощо. Заводський комітет профспілки щороку укладає колективний договір з адміністрацією, стежить за його виконанням. Профспілкова організація проводить велику культурно-виховну роботу. При завкомі працюють 8 комісій, в яких беруть участь сотні робітників і службовців заводу.

Партійна і громадські організації дбають про те, щоб не було плинності кадрів, щоб члени заводського колективу підвищували свою кваліфікацію. На підприємстві працює багато кадрових робітників і навіть цілих робітничих династій. У 1929 році приїхав на будівництво заводу муляр І. С. Пітель і лишився на ньому працювати, здобув нову кваліфікацію — центрифуговщика. Нині разом з ним на комбінаті трудяться дві його дочки та їх чоловіки. Середній місячний заробіток кожного з них становить понад 100 крб.

На заводі добре знають і поважають робітничу династію Ланіних. Її глава — Юхим Іванович — був одним з перших будівників підприємства. Нині тут працюють 2 його сини і 2 дочки. Комуніст Федір Ланін — слюсар ремонтно-силового цеху, передовик виробництва. Його брат Василь теж був слюсарем, а потім завод послав молодого здібного робітника вчитися у Київський технологічний інститут харчової промисловості. Закінчивши його у 1965 році, комсомолець В. Ю. Ланін працює на комбінаті начальником зміни. У 1966 році його зміна не раз завойовувала Прапор трудової слави. Сестри Килина і Любов Ланіни теж трудяться на цукрокомбінаті. Ветераном підприємства є і С. Г. Давиденко. Разом з ним працює дружина і молодша дочка, що закінчила середню школу в 1965 році. Старша донька навчається у Київському технологічному інституті харчової промисловості. Незабаром вона одержить диплом інженера і повернеться на завод.

У післявоєнні роки в Червонозаводському побудовано чимало промислових підприємств. Так, у 1951 році тут став до ладу Лохвицький хлібзавод, в 1960 році — ТЕЦ. Того ж року на базі цеху «Точскло» споруджено приладобудівний завод — одне з найбільших підприємств області. Тут виготовляються медичні та технічні термометри, манометри, мановакуумметри, психрометри, посуд для хімічних лабораторій тощо. Продукція приладобудівного заводу має великий попит як у нашій країні, так і за рубежем. Її можна побачити на атомному криголамі «Ленін», кораблях китобійної флотилії «Советская Украина», в бавовницьких колгоспах сонячного Узбекистану, в братніх соціалістичних країнах.

Промислові підприємства селища щороку дають країні на мільйон карбованців цукру, хлібопекарських та кормових дріжджів, масла, сиру, спирту, ефіру, гліцерину, термометрів, різного лабораторного обладнання, лікувальних препаратів.

В останні роки семирічки на базі цукрового та спиртового заводів створені лабораторії науково-дослідних інститутів харчової промисловості. Зокрема, на спиртзаводі працює науково-дослідна лабораторія по спирту, цукрокомбінаті — науково-дослідна лабораторія по праці і заробітній платі та групова лабораторія по технології цукру.

Підприємства Червонозаводського обслуговують залізничники станції Сула — однієї з передових у Полтавському відділку Південної залізниці. Між колективами залізничної станції і заводів селища давно склались хороші ділові відносини, осно-

Лохвицький цукрокомбінат (1966 р.).

вою яких є міцна виробнича дружба, злагодженість, взаємодопомога. І залізничники, і працівники промислових підприємств спільними зусиллями борються за скорочення простою вагонів, їх ефективне використання.

На території Червонозаводської селищної Ради, в селі Вишневому, розташований відділок радгоспу Лохвицького цукрокомбінату. Цей відділок має 406 га земельних угідь, в тому числі 312 га орної землі, 4 гектари сіножатей тощо. У відділку вирощують цукрові буряки, пшеницю, кукурудзу та інші культури. Середня врожайність провідних сільськогосподарських культур з одного гектара в 1965 році становила: цукрових буряків — 323 цнт, пшениці — 31,5 цнт, кукурудзи в зерні — 20 цнт, ячменю — 18,3 цнт, картоплі — 124 центнери. У відділку розвивається свинарство, є молочно-товарні ферми.

Зростають промислові підприємства Червонозаводського, зростає та впорядковується і саме селище. Збудоване за роки Радянської влади, воно добре сплановане. Будинки державних підприємств, учбових закладів, громадські споруди розміщуються в центральній частині, а індивідуальні забудови робітників і службовців розташовані на території житлових кварталів. Вулиці прямі, широкі, в центральній частині — заасфальтовані, з вимощеними тротуарами. В селищі є водопровід і каналізація. Селищна Рада дбає не тільки про впорядкування Червонозаводського, а й про добре побутове обслуговування населення. Жителів селища обслуговує пошта, телеграф, телефонна і радіотрансляційна мережа. Тут працює 16 торговельних закладів.

Протягом п'ятирічки заплановано повністю газифікувати заводи і селище, побудувати на комбінаті нову котельню, спорудити побутовий корпус, готель на 100 місць, новий магазин, кінотеатр на 400 місць, лікарню на 150 ліжок.

Нині в селищі є лікарня на 50 ліжок, пологове відділення на 20 ліжок. А нещодавно на базі місцевого мінерального джерела, вода якого має цінні лікувальні властивості, відкрито водолікарню для трудівників селища і навколишніх населених пунктів. Ці заклади обслуговують 110 медичних працівників. Під їх наглядом в селищі працюють два дитячі садки і цілодобові дитячі ясла. Батьки спокійні за своїх малюків: вони добре доглянуті, нагодовані, у них багато іграшок, їм живеться весело і цікаво.

Дбають в Червонозаводському і про освіту молодого покоління. В селищі є 4 школи: 2 середні загальноосвітні, фабрично-заводського учнівства цукрової промисловості та робітничої молоді. У загальноосвітніх середніх школах навчається 1452 учні, а в школі фабрично-заводського учнівства — 128 юнаків і дівчат. Педагогічний колектив шкіл складається майже з 100 чоловік. Серед них є чимало чудових майстрів своєї справи. 18 років працює в середній школі № 2 учителька 1—4 класів Н. П. Роман. Багато випускників школи з вдячністю згадують свого першого педагога, першу в житті наставницю, що змалку прищепила їм любов до праці, до науки. Досвідчена учителька веде школу передового досвіду. Відвідуючи її уроки, педагоги з інших шкіл намагаються вловити «секрет» того душевного контакту, який встановлюється між Надією Петрівною і дітьми, використовують її передові методи в навчально-виховній роботі. Високо оцінив уряд сумлінну невтомну працю Н. П. Роман. Їй присвоєно звання заслуженої вчительки школи УРСР.

Після закінчення школи багато юнаків і дівчат йдуть вчитися в технікум харчової промисловості, відкритий у селищі в 1931 році. Чимало випускників поступають в інститути Полтави, Харкова, Києва, Москви. За роки існування селища 1100 жителів одержали вищу освіту, стали інженерами харчової промисловості, транспорту, юристами, вчителями. Добре налагоджена у Червонозаводському культурно-освітня робота. З 1959 року тут працює Народний університет культури, роботою якого керує рада в складі 9 осіб. Його відвідує понад 130 чоловік. Університет має відділення: загальнополітичне, літератури і мистецтва, охорони здоров'я. Заняття провадяться два рази на місяць. Університет культури організував цикл бесід про п'ятирічний план розвитку народного господарства на 1966—1970 роки.

Знаменною подією в культурному житті селища було відкриття на честь 47-ї річниці Великого Жовтня музею В. І. Леніна в середній школі № 1. Він створений силами піонерів, комсомольців та учителів школи, які листуються з музеями В. І. Леніна Москви, Києва, Ульяновська та ін. З Москви в музей надіслали 20 книг про життя і діяльність любимого вождя, грамплатинки з його промовами. Від О. Д. Стасової одержано фотографію і цікавий лист з побажанням кращих успіхів у навчанні і житті. Київський музей подарував фотодокументи. Школярі одержали також книги і фотографії з Ульяновська.

Різноманітна і цікава робота проводиться в клубах селища. Їх тут 3: при цукрокомбінаті з залом на 500 місць, спиртокомбінаті — на 200 місць та приладобудівному заводі — на 300 місць. При клубі цукрового заводу працюють хоровий, танцювальний, драматичний колективи, духовий оркестр. Особливо великою популярністю у трудящих Червонозаводського користується танцювальний колектив. Танцюристи неодноразово демонстрували своє мистецтво у Полтаві і Києві. З цікавими програмами виступає перед жителями селища духовий оркестр. Всього у клубних гуртках художньої самодіяльності беруть участь понад 700 чоловік.

До послуг трудівників Червонозаводського 7 бібліотек із загальним фондом 64,8 тис. книг. В селищі налагоджено спортивну роботу. Понад 1000 юнаків і дівчат підвищують свою майстерність у 7 спортивних колективах. В їх розпорядженні — стадіон, 4 спортивні зали, басейн.

Вдячні партії за повсякденне піклування про підвищення матеріального і культурного рівня життя трудящих, робітники і інтелігенція Червонозаводського з великим піднесенням працюють над виконанням п'ятирічного плану.

Є. В. ГИРИЧ, Н. В. ШЕВЧУК,
Є. С. ЧЕПА

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ЛОХВИЦЬКОГО РАЙОНУ

БЕЗСА́ЛИ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Сухої Лохвиці, за 10 км від районного центру, за 21 км від залізничної станції Сула. Населення — 1091 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вишеньки та Червона Слобідка.

В селі розташований колгосп «Перше травня», який має 4797 га землі. Господарство — багатогалузеве, з добре розвинутим тваринництвом.

У Безсалах є восьмирічна школа, консультаційний пункт заочної середньої школи, клуб на 300 місць, бібліотека.

Перша писемна згадка про село є в документах за 1693 рік.

Під час революції 1905—1907 рр. революційну агітацію серед селян провадив відомий український письменник Архип Тесленко. Велика кількість селян с. Безсалів брала участь у Лохвицькому повстанні 14 грудня 1905 року; 11 чоловік було засуджено на каторжні роботи у Сибіру.

В роки Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна група на чолі з О. І. Булахом.

Біля села збереглися рештки городища, визначеного на карті Боплана, та могильник періоду Київської Русі (X—XI століття н. е.).

Уродженцеві села П. І. Єрмаку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

БЕРБЕНИ́ЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сухій Лохвиці, за 25 км від районного центру, за 28 км від залізничної станції Юсківці. Населення — 992 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Мехедівка, Озерне, Сокириха.

В селі розташований колгосп ім. Чкалова, який має 2767 га землі. Господарство— багатогалузеве, з добре розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. У 1940 році колгосп був учасником ВСГВ. Ланкова колгоспу Т. А. Треус — депутат Верховної Ради УРСР VI скликання.

У Бербеницях є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей; пологовий будинок.

Село засноване в XVII столітті.

У 1657 році вібулося повстання проти місцевого поміщика.

У 1905 році селяни вимагали передачі їм поміщицької землі, спалили поміщицький маєток. Керував виступом революційний гурток, створений вчителем І. М. Бібіком. Виступ селян було придушено, 7 найактивніших учасників — засуджено.

Біля села виявлено ранньослов'янське поховання черняхівської культури (VI століття н. е.), тут розташовані також рештки сіверянського городища (VIII—X століття н. е.), яке відзначено на карті Боплана.

БІЛОГОРІ́ЛКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 25 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Юсківці. Населення — 1040 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля та Ручки.

В селі розташований колгосп ім. Куйбишева, який має 4178 га землі, електростанцію, пилораму, механічні майстерні. Розвинуте рільництво й тваринництво. Значна частина виробничих процесів механізована. За успіхи в розвитку тваринництва колгосп був відзначений нагородою Міністерства сільського господарства УРСР.

В Білогорілці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 500 місць.

Село згадується в документах за 1740 рік, відносилося до Лохвицької сотні.

БОДАКВА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, при злитті з нею річки Бодакви; за 15 км від районного центру і за 3 км від залізничного роз'їзду. Населення — 1678 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дідів Яр, Забодаква, Замаріївка, Нижня Будаківка, Пісочки, Тернове, Хрулі, Червоні Луки.

В селі розташований колгосп ім. Леніна, який має 8456 га землі. Основний напрям господарства — вирощування зернових культур, цукрових буряків та м'ясне тваринництво. Колгосп має 2 млини, 2 електростанції, механічні майстерні, типові тваринницькі приміщення, де механізовані трудомісткі процеси. Значну допомогу колгоспу подають шефи — робітники спиртового комбінату м. Лохвиці.

У Бодакві є середня школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей; лікарня на 25 ліжок.

Село засноване у XVI столітті.

Поблизу села виявлено рештки неолітичного поселення (IV тисячоліття до н. е.), 4 городища та курганний могильник періоду Київської Русі (X—XIII століття н. е.).

Уродженцеві села В. О. Бондаренку присвоєне звання Героя Радянського Союзу.

БРИСІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 7 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Сула. Населення — 1132 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Гиряві Іськівці, Млини.

В селі розташована бригада колгоспу «Перемога комунізму», який має 4877 га землі, електростанцію, олійницю, 3 механічні млини, механічну майстерню. Господарство рільничо-тваринницького напряму. Голова колгоспу М. Т. Юрченко — Герой Соціалістичної Праці.

У Брисях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, якому присвоєно звання клубу відмінної роботи, медпункт.

Село засноване в XVII столітті.

В Гирявих Іськівцях живе вчителька М. М. Юрченко, якій присвоєно звання заслуженого вчителя школи УРСР.

Поблизу с. Млинів виявлено слов'янський курганний могильник з 80 курганів (VIII—X століття н. е.), розкопано 12 курганів.

ВАСИЛЬКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Сули, за 9 км від районного центру, за 9 км від залізничної станції Лохвиця. Населення — 749 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гаївщина та Христанівка.

У Васильках розташований колгосп ім. Шевченка, який має 4091 га землі, в т. ч. 2609 га ріллі. Основний напрям господарства — зерно-тваринницький. Артіль має два механічні млини, два вітродвигуни, три дизелі.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей.

Васильки засновані на початку XVII століття.

Біля села розташовані рештки слов'янського городища (VIII—X століття н. е.).

В с. Христанівці народилася народна поетеса Х. Д. Литвиненко.

ГАМАЛІ́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і за 16 км від залізничної станції Сула. Населення — 710 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Долинка, Слобідка, Пучківщина, Старий Хутір, Чижі.

В Гамаліївці розташований колгосп «Комунар», який має 2765 га землі. Вирощує зернові й технічні культури, розвинуте тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, лікарня.

Під час Великої Вітчизняної війни в селі активно діяла група підпільників.

І́СКІВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сулиці (притока Сули), за 15 км від районного центру, за 23 км від залізничної станції Сенча. Населення — 1194 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Дрюківщина, Овдіївка, Скоробагатьки, Яблунівка.

В селі розташований колгосп ім. Жданова, який має 7684 га землі. Господарство — багатогалузеве, зокрема розвинуте й бджільництво.

В Ісківцях є середня школа, клуб, бібліотека, народний краєзнавчий музей.

Під час революції 1905—1907 рр. в Ісківцях відбулося кілька селянських заворушень в економії поміщика Пишненка.

У 1918 році в селі діяв партизанський загін, яким командував Н. К. Костюк.

Поблизу села в урочищі Шумейкове 20 вересня 1941 року загинув командуючий Південно-Західним фронтом генерал-полковник М. П. Кирпонос.

Біля с. Скоробогатьки виявлено слов'янське городище, поселення та курганний могильник (VIII—X століття н. е.), розкопано 3 кургани.

КОРСУНІ́ВКА (до 1907 р.— Корсунова Слобідка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Сенча. Населення — 784 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Вовківське, Комсомольське, Пласківщина, Ромоданівка, Саранчине.

В селі розташований колгосп ім. XXI з'їзду КПРС, який має 4097 га землі. Господарство — багатогалузеве, з переважаючим рільництвом.

У Корсунівці є восьмирічна школа, консультаційний пункт Лохвицької заочної середньої школи, клуб, бібліотека; лікарня на 25 ліжок.

Село засноване в XVII столітті.

В 1919 році в селі виник партійний осередок.

ЛУЦЕ́НКИ (кол. Жабки) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сухій Лохвиці, за 21 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Юсківці. Населення — 1507 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Нове.

В селі розташований колгосп «Зоря комунізму», який має 5688 га землі. Вирощує зернові та технічні культури; розвинуте тваринництво, бджільництво.

У Луценках є середня школа, клуб на 400 місць, бібліотека.

Село Жабки засноване на початку XVII ст.

Під час революції 1905—1907 рр. було кілька заворушень селян, якими керували Я. Мосієнко та його син Охтись. За участь у виступах були заслані селяни Н. Захаренко, Л. Стеценко, О. Любченко.

В жовтні 1918 року більшовик С. К. Луценко організував у селі партійний осередок, який очолив боротьбу селян за Радянську владу. Г. І. Петровський назвав С. К. Луценка справжнім солдатом революції. С. К. Луценко в 1926—28 рр. працював заступником наркома земельних справ УРСР.

В роки Великої Вітчизняної війни в селі діяла група підпільників, очолювана С. Р. Кейбалом.

В селі народилися І. К. Лета — Герой Радянського Союзу, поет Я. Г. Савченко, М. П. Залужний — заслужений агроном УРСР.

ЛУКА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 20 км від районного центру і за 2 км від автотраси Київ—Суми. За 3 км від залізничної станції Юсківці. Населення — 1811 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Весела Діброва та Юсківці.

В селі розташований колгосп ім. Кірова, який має 4451 га землі. Господарство — багатогалузеве.

У Луці є середня школа, клуб, бібліотека; лікарня.

Згадка про село є в документі за 1703 рік.

У 1905 році активну революційну роботу провадив в селі І. І. Крига, організовували селянські сходи А. Ю. Тесленко, Б. Горелік.

Селяни застрайкували, вимагаючи підвищення плати за роботу на жнивах. Страйк закінчився перемогою селян. За революційну роботу серед селян сім'я І. І. Криги була заслана на довічне поселення в Сибір. Дружина його О. С. Крига зараз живе в селі. На честь 50-річчя першої російської революції вона нагороджена орденом Леніна.

Під час Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна група працівників лікарні, очолювана К. С. Веліхановим.

Уродженець села І. І. Бондаренко — Герой Радянського Союзу.

ПЕРЕВА́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км від районного центру. Залізнична станція — Сенча. Населення — 2313 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бешти, Вирішальне, Високе, Крячкове Озеро, Миколаївка, Новокомишанка, Ромашки, Слюзиха, Часниківка, Шкадрети.

В селі розташовані відділок радгоспу «Вирішальний», відгодівельний пункт, хлібзавод, жорново-олійний цех Лохвицького харчокомбінату, нафтобаза, хлібо- та бурякоприймальний пункти.

У Перевалівці є середня і початкова школи, клуб, народний історико-краєзнавчий музей, бібліотека; лікарня на 25 ліжок.

ПІ́СКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 18 км від районного центру. Залізнична станція — Лохвиця. Населення — 4656 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Стрижівщина, Шевченки, Яремівщина.

В селі розташовані відділки Лохвицького ордена Леніна цукрового комбінату ім. Орджонікідзе і радгоспу «Піски», які мають 3665 га землі. Вирощують насіння цукрових буряків; розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. В Пісках знаходиться плодоовочевий пункт, нафтобаза, реалізаційна база хлібопродуктів.

У селі є середня, вечірня школи, консультаційний пункт заочної середньої та філія музичної шкіл; клуб, якому присвоєно звання клубу відмінної роботи, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей, лікарня на 25 ліжок.

Перша згадка про село відноситься до 1092 року. Тоді воно називалося Пєсочень.

У Пісках народилися М. Ю. Матвієнко, В. П. Шульга та Є. І. Усенко — Герої Радянського Союзу.

ПОГА́РЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Артополоті (притока Сули), за 30 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Сула. Населення — 1172 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Дібрівне.

В селі розташований колгосп «Прапор комунізму», який має 3547 га землі. Господарство — багатогалузеве, основна галузь — рільництво. Є допоміжні підприємства: механічний млин, олійниця, деревообробна майстерня, дві електростанції, вітродвигун.

У Погарщині є восьмирічна школа, при якій відкрито 9—10 вечірні класи, клуб, бібліотека, народний історичний музей.

РИ́ГИ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині пересихаючої річки Сулиці, за 5 км від районного центру та за 17 км від залізничної станції Сула. Населення — 643 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Венслави, Криниця, Пестичівське.

В селі розташований колгосп «Жовтнева революція», який має 2633 га землі. Вирощує зернові й технічні культури; розвинуте тваринництво.

У Ригах є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

СВИРИ́ДІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Сули, за 15 км від районного центру, за 9 км від залізничної станції Юсківці. Населення — 1338 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Деревківщина, Парницьке, Степуки, Яшники.

Колгосп «Україна» має 3188 га землі. Вирощує зернові й технічні культури; розвинуте тваринництво, зокрема, птахівництво.

У Свиридівці є восьмирічна та консультпункт заочної середньої школи, клуб, бібліотека.

Поблизу села розташовані рештки городища скіфських часів (V—III століття до н. е), на якому продовжувалося життя також в слов'янські часи (VIII—X століття н. е.).

У 1921 році в Свиридівці створено партосередок.

У 1943 році жителі с. Степуків Є. Х. Соколовський та А. С. Яровий організували партизанський загін «Сокіл», який розгромив німецькі управи в Свиридівці і Степуках.

ТОКАРІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Артополоті за 12 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Сула. Через село проходить шосе Полтава—Лохвиця. Населення — 1998 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Веселе, Зірка, Пролетарське, Руда, Червона Балка, Шевченкове.

В селі розташований колгосп ім. Ілліча, який має 3915 га землі. Господарство багатогалузеве, зокрема тут є птахофабрика; з допоміжних підприємств наявні пилорама, механічна майстерня; цегельний завод райспоживспілки.

У Токарях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 450 місць.

Село засноване у XVII столітті (воно позначене на карті Боплана).

В роки громадянської війни в селі була створена партизанська група, яку очолював М. А. Мащенко.

У квітні 1919 року в селі була організована перша сільськогосподарська артіль.

В с. Токарях народився В. П. Милорадович (1846—1911) — відомий етнограф.

ЯХНИКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване при впадінні річки Глинки у річку Суху Лохвицю, за 12 км від районного центру та за 15 км від залізничної станції Юсківці. Населення — 1997 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Закроїха, Романиха, Шмиглі.

В селі розташований колгосп «Дружба», який має 7035 га землі. Господарство — багатогалузеве, з переважаючим тваринництвом. В Яхниках також є міжколгоспний молокопункт, відділення «Сільгосптехніка».

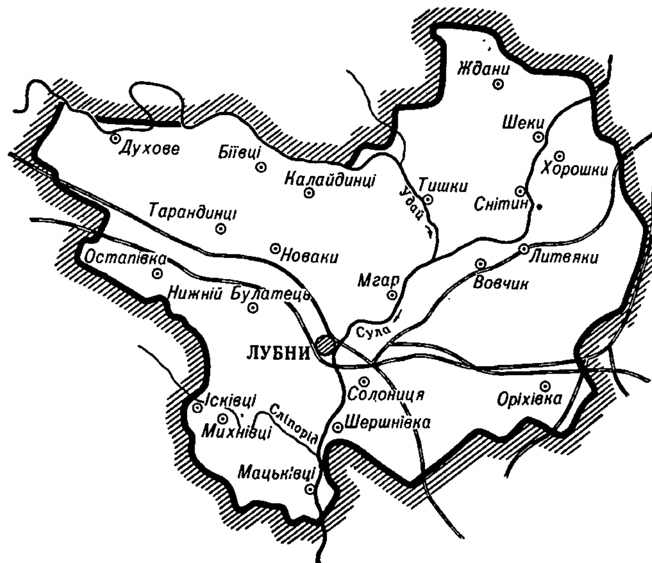
В Яхниках є середня школа, школа-інтернат, клуб на 300 місць, бібліотека, стадіон; дільнична лікарня.

Уродженцями села є Г. М. Сердюк — Герой Радянського Союзу, В. М. Ярошенко (письменник), О. А. Зеленська (артистка), А. П. Мовчан (заслужений лікар республіки).

Під час Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна група «Родина».

Поблизу села в 1905 році знайдено клад срібних прикрас (IX—X століття н. е.), в якому були 4 шийні гривні, 2 бляхи, 2 персні тощо.

ЛУБЕНСЬКИЙ РАЙОН

ЛУБНИ

Лубни — місто районного підпорядкування, центр Лубенського району. Станція на залізниці Київ—Харків, пристань на річці Сулі. Відстань по автомагістралі до Києва — 200 км, до Харкова — 288 км, до Полтави — 141 км. Населення 36,2 тис. чоловік.

Спочатку місто мало назву Лубьно чи Лубно. Воно відноситься до тих поселень, назва яких походить від найменування лісних матеріалів.

Поблизу Лубен в урочищі Лиса гора виявлено рештки неолітичного поселення (IV тисячоліття до н. е.)[1], поселення та кургани епохи бронзи (II—I тисячоліття до н. е.)[2], кургани скіфського часу (V—III століття до н. е.)[3]. В урочищі Замок розкопано раннє слов'янське поховання Зарубинецької культури (II—I століття до н. е.)[4], а в урочищі Верхній вал — відоме слов'янське городище (VIII—X ст. н. е.)[5].

Історія заснування Лубен пов'язується з наміром Володимира Святославича укріпити кордони Київської Русі від нападів кочівників з півдня і сходу. Лубенська височина, оточена з трьох боків водою, яругами і лісами, була зручним місцем для створення сторожового міста.

Вперше згадуються Лубни в літописних джерелах. Літописець розповідає, що в 1107 році половецький хан Боняк, захопивши табуни коней біля Переяслава, прийшов з багатьма іншими ханами і став біля Лубен, на річці Сулі. Святополк,

---

[1] А. С. Уваров. Археология России. Каменный период. М., 1881, стор. 111.

[2] Ф. Копилов. Посульська експедиція 1945—1946 рр., зб. «Археологічні пам'ятки УРСР», вип. 1. К., 1949, стор. 246.

[3] В. Г. Ляскоронский. Городища, курганы и длинные (змиевые) валы, находящиеся в бассейне реки Сулы. Сб. «Труды XI Археологического съезда», т. 1. М., 1901, стор. 440—442.

[4] Є. В. Махно. Поховання на Замковій горі. Зб. «Археологія», вип. XVIII. К., 1965, стор. 185—188.

[5] И. И. Ляпушкин. Раннеславянские поселения Днепровского лесостепного Левобережья, сб. «Советская археология», 1952, стор. 40.

Володимир Мономах, Олег з чотирма іншими князями вдарили на них так раптово, що вони від страху не встигли навіть стяга поставити і побігли: хто верхи, а хто пішки. Їх гнали до річки Хоролу і захопили ворожий стан[1].

Автор «Слова о полку Ігоревім» з гордістю згадує той час, коли об'єднані сили російських князів успішно стримували натиск завойовників:

Коні іржуть за Сулою,
Гримить слава у Києві.

В 1185 році половці, скориставшись послабленням Русі внаслідок князівських усобиць, «повоювали» всі міста на Сулі, в т. ч. і Лубни. А в 1239 році всі міста лівобережного Подніпров'я були зруйновані монголо-татарами[2].

Але Переяславська земля не стала пустелею. Про це свідчить утворення в 1261 році об'єднаної Сарайської і Переяславської єпархії, до складу якої входили також Лубни, що були і на той час значним населеним пунктом[3].

У 1471 році в Лубнах встановлено несудове староство[4]. Але будь-яких інших відомостей про місто тих часів не лишилося. Документи кінця XVI століття говорять уже не про місто, а про «уход», «пустелю», «землю Лубни». В описі задніпрянських «уходів» міщан Канева згадується «земля Лубни»[5].

Родючі землі Посулля, заселені роботящим людом, приваблювали польських колонізаторів. У 1570-х рр. землі по Сулі, Солониці, Удаю захопив шляхтич М. Байбуза, але в 1582 році князь Олександр Вишневецький силою відібрав їх. 18 квітня 1590 року польський король Сігізмунд III видав Вишневецькому жалувану грамоту на згадані землі з правом закладати на них замки і міста, збирати різні податки на свою користь[6]. 16 січня 1591 року О. Вишневецький одержав від Сігізмунда III грамоту на будівництво замку «над рекою Сулою лежачого». Цей замок, фактично, був закладений у 1589 році біля старого Лубенського городища.

Лубнам було надано магдебурзьке право. Це свідчило про те, що вже тоді населення міста займалося торгівлею та ремеслами. Місто мало свою печатку, герб, який зображав руку, що тримає золоту булаву, на блакитному полі[7].

В 1619 році у Мгарському лісі, поблизу Лубен, ігуменом Галом було засновано православний монастир. У 1622 році при Мгарському монастирі церковний антиуніатський діяч Ісая Копинський заснував братство, яке відіграло на той час значну роль у боротьбі проти католицизму. Пізніше на території монастиря розгорнулось будівництво монументальних споруд. Найбільшу архітектурну цінність має Преображенський собор, споруджений у 1684—1692 рр. за проектом німецького архітектора Йогана Бабтиста[8]. В наші дні будівлі монастиря є архітектурним заповідником.

Протягом 1637—1638 рр. Лубни стали одним із центрів козацько-селянських повстань. Повстанці загону Павлюка здебільшого були виходцями з маєтностей Вишневецького[9].

В районі Лубен діяв великий загін козаків на чолі з досвідченим козацьким ватажком Карпом Скиданом. У жовтні 1637 року він звернувся до населення Укра-

---

[1] С. М. Соловьев. История России с древнейших времен, кн. 1. М., 1959, стор. 398.
[2] Нариси стародавньої історії Української РСР. К., 1957, стор. 576.
[3] Очерки истории СССР (XIV—XV вв.). М., 1953, стор. 495.
[4] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. Вып. 1. Полтава, 1901, стор. 351.
[5] А. Лазаревский. Лубенщина и князья Вишневецкие, журн. «Киевская старина», 1896, № 1, стор. 115.
[6] Ф. Николайчик. Материалы по истории землевладения князей Вишневецких в Левобережной Украине. К., 1901, стор. 10—15.
[7] Полтавський облдержархів, ф. 222, оп. 1, спр. 841, арк. 2.
[8] Отрывки из летописи Мгарского монастыря (1682—1775). (Рік і місце видання не позначені), стор. 31—41.
[9] Журн. «Киевская старина», 1904, № 4, стор. 71.

їни з універсалом, у якому закликав запасатися зброєю, продовольством і кіньми, щоб зустріти ворога «мужньо, як того вимагає необхідність»[1].

На Лубенщині ще діяли менші загони — Кизими, Коропця, Куша, Дукренка, Скребця, Кизименка (сина Кизими). Під проводом Кизименка і Дукренка козаки й селяни штурмом взяли замок Вишневецького, спалили костьол, повбивали католицьких монахів, шляхту. Проте роздрібненість повстанців дала можливість польському гетьману М. Потоцькому придушити повстання. Після цього почалися жорстокі розправи: тисячі людей поплатилися життям. Кизим, Кизименко і Куш були замордовані в Києві.

Навесні 1638 року знову відновилася хвиля народних повстань. Ієремія Вишневецький, який перебував у Львові, дізнавшись про повстання своїх підлеглих, з 10-тисячним військом направився до Лубен[2]. А тим часом козаки, під проводом Якова Острянина і Карпа Скидана, розбивши польське військо на Полтавщині і захопивши ряд міст, поспішили до Лубен, щоб до приходу Вишневецького остаточно розгромити відступаючого ворога. На допомогу Острянину підійшли донські козаки. Але польське військо дістало велике підкріплення, і Потоцький вирішив кинути всі сили на повсталих, щоб не дати їм зміцнити свої позиції. 11 травня 1638 року біля Лубен розгорілась запекла битва. На козаків, які ледве встигли оточити свій табір возами, кинулась шляхетська кіннота і піхота. Повстанцям було заподіяно великих втрат. Ворог не раз розривав лінію возів, і козаки з великими труднощами відкидали його назад. Сонце повернуло далеко за південь, настав вечір, а битва все ще тривала. Надвечір козаки сильним ударом не тільки відкинули ворога, але й примусили його до панічної втечі. Проте наприкінці травня польські магнати зосередили під Лубнами великі сили, 29 травня сюди прибуло і військо Ієремії Вишневецького[3]. Співвідношення сил різко змінилося на користь шляхти. Після жорстокого бою у червні повстанці були розбиті. Пораненого в бою Скидана захопили в полон польські шляхтичі. Острянин з частиною повстанців відступив на Слобідську Україну. На Полтавщині почався страшний терор.

Десь у 1639 році Вишневецький переїхав у Лубни і зробив їх «столицею» т. зв. «Вишневеччини». Його володіння простягались аж до Конотопа і Путивля.

Та недовго довелося сидіти Вишневецькому в своїй «столиці», як він любив називати Лубни. З початком національно-визвольної війни (1648—1654 рр.) підлеглі Вишневецького знову покозачились, а козаки, що служили в його війську, великими групами переходили на бік повстанців. Переляканий магнат, нашвидку зібравшись, змушений був тікати з Лубен.

Але в Лубенському замку залишився немалий гарнізон, на який Вишневецький покладав великі надії. Та й замок вважався неприступним. З трьох

---

[1] В. А. Голобуцкий. Запорожское казачество. К., 1957, стор. 226.

[2] А. Лазаревский. Лубенщина и князья Вишневецкие, журн. «Киевская старина», 1896, № 1, стор. 219—220, 336.

[3] В. А. Голобуцкий. Запорожское казачество, стор. 238—239, 241.

Донесення в Лубенську полкову канцелярію від Андрія Кальницького про звірства, вчинені поміщицею Стефановичевою над кріпачкою Агафією, яку прикували ланцюгом до стіни. 4 липня 1721 р.

боків його оточував високий вал з крутими схилами, канави з водою. Незважаючи на це, 15 тис. повстанців штурмом взяли Лубни[1]. Кубло ненависного і жорстокого князя-кріпосника повстанці зруйнували вщент.

У зв'язку з переходом до нового адміністративно-територіального поділу на Україні Лубни стали центром окремого полку, а з 1649 року ввійшли до складу Миргородського полку. Але в 1658 році Лубенський полк було знову відновлено як окрему адміністративну одиницю.

Послаблення кріпосництва у зв'язку з перемогою над польською шляхтою було явищем тимчасовим. На зміну польським феодалам прийшла українська старшина, яка багатіла і дедалі більше посилювала гніт над селянами. Великим феодальним власником на території Лубенського полку стає Мгарський монастир. Земельні володіння його зростали.

Посиленню феодально-кріпосницького гніту на Україні сприяли дії гетьмана І. Виговського. Своїм прибічникам він роздавав землі, підтримував їх. Разом з реакційною частиною старшини Виговський намагався відірвати Україну від Росії і знову відновити шляхетсько-польське поневолення.

Зрадницька політика Виговського навесні 1658 року викликала народне повстання, яке охопило всю Полтавщину і поширилось на Правобережжя. Лубенська козацька голота взяла найактивнішу участь у повстанні. Вона об'єдналася з посполитими, міщанами і довго утримувала місто. І тільки з допомогою татар прибічникам Виговського вдалося придушити повстання і захопити місто.

Антистаршинські виступи в Лубенському полку були й пізніше. Гострого характеру вони набрали в 1688, 1691 і 1708 роках[2]. Останній виступ був спрямований проти зрадника Мазепи. Повстанці захоплювали майно старшини і багатіїв, які переходили на бік зрадника Мазепи. Селяни відмовлялися від виконання повинностей.

В той же час лубенці героїчно боролися проти шведських загарбників. В листопаді 1708 року вони написали Петру І листа, в якому засуджували мазепинську зраду і прохали царя захистити їх від навали ворожої. Цю клятву на вірність Росії підписали «все купно як козаки и посполитые жители лубенские»[3]. Лубенські міщани і селяни вели успішну партизанську війну в тилу шведів.

Після Полтавської баталії Петро І, їдучи на Київ, 20 липня 1709 року зупинився в Лубнах[4], де заснував першу на Україні польову «запасну аптеку», на яку покладалося завдання збирати дикорослі лікарські рослини. Для цього було створено спеціальну команду і закладено ботанічний сад для розведення лікарських рослин.

Деяке уявлення про внутрішнє життя міста в другій половині XVIII століття дає «Прошение граждан и разного звания жителей города Лубен», написане в 1767 році на ім'я Катерини II. Жителі скаржилися, що їм дошкуляють безперервні постої війська. Часто на одну квартиру припадало по 10 і більше постояльців, «так що господарям уже і місця не лишається, і вони позбавляються промислів і ремесла».

Місто здавна мало кілька громадських випасів для худоби. Але їх зайняли Ряжський полк, польова аптека і лубенський полковник. Під час війни з турками і Семилітньої війни козаки і посполиті мусили поставляти для армії волів, коней разом з погонщиками. Так, під час Пруського походу погонщики з волами були на службі протягом кількох років.

Підвищувались і прямі податки. Якщо раніше підсусідки, «бедные и нищетные, которые в одних хозяйских хатах живут, не имея никаких грунтов и питаются с одного поденного заработка», платили вдвоє менший податок, ніж «можне-грунтовне люде», то з 1765 року підсусідки, наймані службовці і козаки-підпомічники повинні

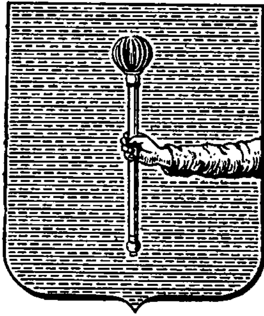
---

[1] Воссоединение Украины с Россией, т. 2. М., 1954, стор. 17.

[2] В. А. Дядиченко. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII — початку XVIII ст. К., 1959, стор. 96—98.

[3] Е. В. Тарле. Северная война. М., 1958, стор. 282.

[4] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. XV. Полтава, 1917, стор. 11, 87.

Герб Лубен.

були сплачувати повну ставку податку. Козаків і підпомічників посилали на будівництво укріплень на польському кордоні, на Дону, за Дніпром. При цьому вони повинні були забезпечити себе транспортом, одягом, взуттям, провіантом і грошима. Мешканці Лубен скаржились також на конкуренцію великоросійських купців, які, торгуючи, не виконували міських та інших повинностей[1].

Вони просили також, щоб Сула для лову риби була вільна для всіх, щоб їх не примушували силою безплатно працювати на приватних осіб.

Характерно, що переважна більшість козаків і міщан була неписьменною. З 37 міщан, що підписалися під «Прошением», лише 2 могли поставити власноручний підпис, а з 118 козаків — лише 14[2]. Але Катерина II не могла і не хотіла зважити на прохання своїх знедолених підлеглих. Зате українська старшина добилася урівняння в правах з російським дворянством.

З 1781 року Лубни стали повітовим містом спочатку Київського намісництва, з 1797 року — Малоросійської, а з 1802 року — Полтавської губернії[3].

В 1802 році у Лубнах налічувалось 450 будинків, з них 140 належали міщанам і 78 дворянам. Жодного кам'яного будинку не було. Навіть усі сім церков були дерев'яними. Від інших повітових міст Лубни відрізнялися хіба що наявністю казенної аптеки і ботанічного саду, який постачав лікарські рослини аптекам і військовим лазаретам. Населення міста становило 2910 чол., більшість з них належала до стану міщан. З 204 ремісників було 83 шевці[4]. Протягом року в Лубнах відбувалося чотири ярмарки.

У першій чверті XIX століття на житті повітового міста до певної міри позначились дві події загальнодержавного значення: Вітчизняна війна 1812 року і рух декабристів. Коли почалась війна, в Лубенському повіті були сформовані 4-й кінний і 3-й піхотний полки, які у вересні 1812 року перейшли в розпорядження командування російської армії[5].

Напередодні повстання декабристів Лубни були своєрідним місцем заслання для революційно настроєних офіцерів і солдатів. Зокрема, тут після невдалого повстання в 1820 році опинилося чимало солдатів Семенівського полку, розквартированих по полках 7-ї дивізії. Природно, що коли в 1821 році в Лубнах було призначено огляд дивізії, сюди прибув один з керівників декабристського руху С. І. Муравйов-Апостол, щоб скористатися з цієї нагоди для зустрічі з потрібними людьми. Пізніше в Лубнах він бачився з декабристом Ф. Ф. Вадковським. Між ними йшла розмова про заснування нової управи Південного товариства декабристів. Чи була організована ця управа, невідомо, але Вадковський залучив до товариства кілька осіб.

З Лубнами була пов'язана діяльність ще одного організатора й керівника повстання декабристів — М. П. Бестужева-Рюміна. В березні 1825 року, перебуваючи в 7-й дивізії, він у Лубнах зустрічався з командиром Низівського полку Левенталем і залучив його до товариства. Одночасно Бестужев-Рюмін встановив постійні зв'язки з солдатами-семенівцями[6].

Після поразки декабристів настали найчорніші роки сваволі і самодурства кріпосників. Вони посилили експлуатацію, жорстоко поводилися з кріпаками. Український поет Т. Г. Шевченко був свідком, як один лубенський поміщик зну-

---

[1] Наказы малороссийским депутатам 1767 года. К., 1891, стор. 124—141.
[2] Там же, стор. 134, 137.
[3] Городские поселения в Российской империи, т. IV. СПб, 1864, стор. 174.
[4] Журн. «Киевская старина», 1902, кн. IX, стор. 101.
[5] Там же, 1904, кн. VII—VIII, стор. 11; 1906, кн. IX, стор. 9.
[6] Л. О. Медведська. Декабристи на Полтавщині. Х., 1960, стор. 37, 40, 47—48.

щався з свого кріпака. Це було восени 1843 року. Шевченко разом з поетом-етнографом О. С. Афанасьєвим-Чужбинським приїхав до Лубен. Довідавшись про перебування Кобзаря в місті, один пан вирішив запросити його на обід. «Ми прийшли,— писав у мемуарах Афанасьєв-Чужбинський,— ще досить рано. В передпокої слуга дрімав на лавці. На нещастя, господар виглянув у двері і, побачивши слугу, який дрімав, розбудив його власноручно, по-своєму... не соромлячись нашої присутності. Тарас почервонів, надів шапку і пішов додому. Ніякі прохання не могли змусити його повернутися»[1].

В Лубнах Шевченко ще бував у 1845 і 1846 роках[2]. Поет знав не тільки місто, а й його околиці, про які він зробив записи у своїх «Археологічних замітках». Про Лубни Шевченко згадує в повісті «Близнецы», написаній на засланні.

В середині XIX століття в Лубнах проживало 130 сімей таких кріпосників-самодурів, про яких згадує О. Афанасьєв-Чужбинський. Це було ціле кубло визискувачів.

Щодо лубенських чиновників того часу, то вони дуже нагадували героїв з п'єси М. В. Гоголя «Ревізор». У 1852 році лубенський градоправитель, так само як і гоголівський, одержав «пренеприятное известие»: через Лубни мав їхати цар Микола I. Городничого дуже бентежили ями і вибоїни на головній вулиці, якою мав проїздити цар. Щоб зустріти високу особу, він наказав зорати вулицю, а для утрамбування ганяти туди-сюди тюремних в'язнів. Микола I лишився задоволений «благоустрієм» міста. Але коли пішли дощі, на вулиці утворилося непролазне болото. Доводилось екіпажі тягти 3—4 парами волів, так само пересувались і поштові тарантаси[3].

Чималого страху зазнали лубенські поміщики й чиновники у зв'язку з виступами селян, незадоволених грабіжницьким характером реформи 1861 року. Для того, щоб примусити селян платити викупні платежі, в Лубни для екзекуції в 1864 році було послано 35-й піхотний Брянський полк[4].

Реформа сприяла швидшому розвитку капіталізму. До реформи промислових підприємств з найманою робочою силою в Лубнах не було, а в 1885 році вже діяв паровий млин, на якому працювало 12 робітників. Продукцію виробляли воско-свічковий, свічково-сальний, цегельний заводи. Працював також завод мінеральних вод[5].

Пізніше в Лубнах австрійський підданий Бриніх спорудив пивоварний завод. Збудовано було ще один паровий млин, відкрито 11 ковальських і одну чавуноливарну майстерню.

Значну частину міського населення становили кустарі і ремісники. Серед них 75 кравців, 65 шевців, 43 чинбарі, 20 столярів, 25 бондарів, 36 теслярів[6].

У Лубнах протягом 1883—1884 рр. жив єврейський письменник Шолом-Алейхем[7].

---

[1] А. Чужбинский. Воспоминания о Т. Г. Шевченке. СПб. 1861, стор. 11.
[2] Є. П. Кирилюк. Тарас Шевченко. К., 1964, стор. 180.
[3] К. П. Бочкарев. Очерки Лубенской старины. Вып. 1. М., 1900, стор. 14.
[4] Отмена крепостного права на Украине. К., 1961, стор. 317.
[5] Приложение к всеподданейшему отчету Полтавского губернатора за 1885 год. Полтава, 1886, стор. 13.
[6] Кустари и ремесленники Полтавской губернии по сведениям, собранным в 1898 и 1900 гг. Полтава, 1901, стор. 101.
[7] Полтавський облдержархів, ф.Р—2115, оп. 1, спр. 173, арк. 5—8.

В дореволюційних Лубнах.

Надовго запам'ятався жителям Лубен приїзд до них у 1897 році аматорського хору під керуванням М. В. Лисенка. Справник злився: «Шевченківським духом від вашого хору тхне, бунтарським, не дозволю». Але хор все-таки виступив. У його виконанні велично прозвучали революційні шевченківські слова: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте»[1].

Значною подією для Лубен було відкриття залізниці Київ—Полтава в 1901 році. Це викликало пожвавлення в розвитку промисловості. В 1902—1904 рр. будуються тютюнова фабрика, паровий млин і деякі інші дрібні підприємства; широкого розмаху набуває промисел лікарських рослин.

Посилення революційно-демократичного руху в країні напередодні революції 1905—1907 рр. відбилось і на житті Лубен. В 1903 році студенти Київського університету заснували в Лубнах групу РСДРП, яку очолив М. Коренецький[2]. Під час одного з обшуків у членів цієї групи жандарми знайшли примірник газети «Искра».

У жовтні 1904 року відбувся перший у Лубнах страйк на тютюновій фабриці Клермана на знак протесту проти зниження заробітної плати. Помічник начальника губернського жандармського управління просив свого начальника призначити в Лубни військову команду для припинення «сваволля» місцевих селян, запобігти «великим безпорядкам» і для нагляду за неблагонадійними особами.

Після «Кривавої неділі» хвиля революційної бурі швидко докотилась до Лубен. У зв'язку з припиненням занять у вищих навчальних закладах Петербурга, Москви, Києва, Харкова більшість студентів-лубенчан повернулась додому і розгорнула агітацію серед молоді. 8 лютого робітники млина Каганова оголосили страйк і примусили переляканого власника піти на поступки.

Перше травня 1905 року було відзначене поширенням листівок «Пролетарі всіх країн, єднайтеся». В лісі було організовано маївку[3], але провести загальноміську демонстрацію не вдалося. Напередодні поліція провела обшуки і арешти. У робітниці Ф. Дьомської було знайдено транспарант, завдовжки 7 аршин, з написом: «Геть самодержавство! Хай живе 8-годинний робочий день, хай живе соціалізм!»[4].

Наростання революційного руху в Лубнах викликало занепокоєння у полтавського губернатора. З Полтави для «заспокоєння» населення прибула частина 16-го Донського козачого полку. І коли в травні департамент поліції мав намір відкликати козаків, то губернатор, посилаючись на «вкрай тривожний» настрій лубенського населення, просив залишити карателів у Лубнах, бо тільки з їх допомогою можна було запобігти «ускладненню на самому початку»[5].

Тривога властей не була безпідставною. В ніч на 28 травня відбулися таємні збори озброєних револьверами соціал-демократів (до 60 чол.). Робітники, селяни, демократична інтелігенція озброювались, учились володіти зброєю. Групами по 15—20 чол. вони сходилися в приміських лісах, на островах Сули, в Плютенцях, де читали нелегальну літературу, проголошували промови, а потім, ставши в чергу один за одним, стріляли в ціль[6]. Керував навчанням з стрільби Л. Шипель, висланий з Кременчука до Лубен ще в 1900 році за участь у страйках. Таке навчання тривало все літо.

В серпні протягом кількох днів страйкували робітники тютюнової фабрики. Страйкарів підтримали робітники млинів. Скрізь виголошувалися заклики: «Хай живуть соціал-демократи! Хай живе 8-годинний робочий день!»[7]. Між робітниками і козаками відбулася сутичка.

---

[1] Газ. «Ленінська зоря» (Лубни), 13 листопада 1965 р.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 276, оп. 1, спр. 253, арк. 7.
[3] Газ. «Червона Лубенщина», 1 травня 1959 р.
[4] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 316, арк. 60, 75, 122, 151.
[5] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Х., 1957, стор. 57-58, 63-64.
[6] ЦДІА УРСР, ф. 315, оп. 1, спр. 192, арк. 13-14.
[7] Там же, ф. 320, оп. 1, спр. 317, арк. 140-141, 164.

Велике значення для розвитку революційних подій у Лубнах мав Всеросійський політичний страйк у жовтні 1905 року. Лубенські залізничники приєднались до загального руху і створили свій страйковий комітет. Для придушення виступу залізничників на станцію Лубни прибули війська, які намагались налагодити рух ешелонів. Проте ці спроби не мали успіху: лубенські залізничники не порушили пролетарської солідарності, не приступили до роботи, і рух на лінії Полтава—Київ був остаточно паралізований[1]. Політичний страйк залізничників підтримали також учні чоловічої і жіночої гімназій.

На місцевих подіях позначався і вплив ленінських праць та більшовицьких листівок, які поширювалися в Лубнах і навколишніх селах. Тут населення читало роботи В. І. Леніна «До сільської бідноти», «Перегляд аграрної програми робітничої партії», а також «Програму РСДРП», «Маніфест Комуністичної партії», листівки «Іваново-Вознесенський страйк» та інші.

Незважаючи на всі спроби опортуністів загальмувати революційний рух, робітники і селяни йшли за тими, хто закликав до повстання проти царського уряду. В Лубнах у 1905 році були організовані збройні бойові дружини. Дружинники розбивалися на шість загонів, у яких налічувалось більше тисячі чоловік. Бойова дружина складалася переважно з робітників і селян[2].

Щоб придбати зброю, дружинники накладали спеціальні податки на місцевих багатіїв. Так, у власника млина Бахмутського було взято дві тис. крб. Головний штаб дружин видавав гроші загонам для харчування дружинників на час їх збору. При загонах готувалися санітарки, які змогли б подавати медичну допомогу пораненим. Було створено революційний суд для розгляду конфліктів між робітниками і підприємцями[3].

Найвищого піднесення революційний рух у Лубнах досягнув під час Московського грудневого збройного повстання. На одному з мітингів представник з Москви розповів, що в них робітники вже побудували барикади і вступили в бій з царськими військами. Після мітингу робітники збирали гроші на придбання зброї для москвичів.

16 грудня закрились промислові і торговельні підприємства, суд, управа, кредитно-фінансові установи, склади. Руйнувались телеграфні лінії, була паралізована залізниця. Вирішальну роль при цьому відігравали дружинники. Цей виступ був яскравим проявом свідомої солідарності з повсталими московськими робітниками.

В ці дні машиніст П. Г. Калайда, разом з іншими залізничниками станції Лубни, пустив паровоз назустріч військовому ешелону, щоб перешкодити перекиданню військ[4].

До робітників почали приєднуватися селяни, що прибули 18 грудня до Лубен. Того дня на організований мітинг з'явилося до 4000 чол. На цей раз козаки, викликані для розгону мітингу, змушені були відступити, сховавшись у поліцейському управлінні та казармах. «Соціал-демократи,— свідчить жандармський документ,—користуючись відсутністю порядку в поліції, вільно скликали юрбу народу на мітинг, на якому ганьбили священну особу государя імператора Миколи II, говорили також, що міністрів, губернаторів, духівництва і жандармів непотрібно, що треба розгромити місцеву тюрму і окружний суд».

А 23 грудня Лубни фактично опинилися в руках революційного народу. Утворилась так звана Лубенська республіка. На мітинг зібралося до 5 тис. чол.: робітники міських підприємств, залізничники, революційно настроєна молодь. З'явилися і селяни навколишніх сіл, які, їдучи в Лубни, брали з собою сокири, кілки, вила, шворні. Для охорони мітингу були зібрані дружинники з усього повіту.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 1, спр. 16, арк. 47.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 315, оп. 1, спр. 470, арк. 9.
[3] Там же, ф. 315, оп. 1, спр. 192, арк. 14, 46, 49.
[4] Там же, ф. 321, оп. 1, спр. 164, арк. 12—14.

Це був незабутній день торжества революційних лубенців. Оточені озброєними дружинниками, учасники мітингу змогли вільно висловлювати свої думки. Оратори закликали до повстання проти царизму і конфіскації поміщицьких земель.

У зв'язку з поразкою грудневого повстання в Москві, Харкові та інших містах «Лубенська республіка» міцно утвердитися не могла, і поступово революційне піднесення почало спадати. Тим часом реакція перейшла в наступ, почались обшуки, арешти. У повіт прибув каральний загін інгушів, який перед цим учинив розправу в Сорочинцях. Але революційні сили не здавалися. Листівки з червоними печатками «РСДРП, Лубенська організація», які регулярно з'являлися в місті, викликали злість і роздратування у жандармів і городових. За даними Департаменту поліції у червні 1906 року в Лубнах ще діяла підпільна безпартійна робітнича організація, яка налічувала більше 200 чол. Вона мала свій бойовий загін. Крім того, існувала організація РСДРП (40 чол.), яка підтримувала зв'язок з Києвом. Щотижня відбувались таємні сходки, в яких брали участь 100—200 робітників[1].

Але поліції і жандармам вдалося розправитися із учасниками революційного руху. 30 серпня 1907 року були заарештовані найактивніші організатори революційних виступів — Марія Бакайченко, В. М. Честнєйший, Н. Л. Копа-Овдієнко, Никанор Плис. В садибі Бакайченко поліція знайшла підпільну друкарню[2].

В роки реакції відбулось кілька судових процесів над лубенськими революціонерами. У 1908 році Харківська судова палата, розглянувши справу про страйковий комітет, засудила 10 чол. на різні строки ув'язнення у фортеці. У 1909 році київський військово-окружний суд ухвалив вирок у справі лубенської групи Селянської спілки. 11 чоловік були засуджені на каторжні роботи. В тому ж році київський суд розглянув справу 38 чол. З них 5 чол. було засуджено до страти, 5 — на 8 років каторги, 9 — на 4 роки каторги і т. д. Пізніше справа переглядалась, і вирок було дещо пом'якшено[3].

Нове революційне піднесення в країні в 1910—1914 рр. викликало деяке пожвавлення і в Лубнах. Організовується соціал-демократичний гурток, в якому найактивніше виступав Михайло Коренецький[4]. Серед трудящих міста розгорнулась революційна агітація. З далекого Петербурга в Лубни доходять більшовицькі газети «Невская звезда» і «Правда»[5].

Проте революційно-демократичному рухові в Лубнах у ці роки поширитись не вдалося. Почалася світова війна.

Під час війни у Лубнах з'явились нові промислові підприємства. У 1915 році стали до ладу евакуйовані з Кременця машинобудівний і чавуноливарний заводи «Фенікс», механічний завод «Механік» та 4 суконні фабрики, перевезені з прифронтової смуги, відкриті повстяна і механічна майстерні, крупорушка і друкарня.

Після Лютневої революції в Лубнах значно пожвавилося громадське життя. На початку березня в місті утворився громадський комітет, до якого ввійшли представники заможних класів. Робітникам і ремісникам було надано право послати до комітету лише по 2 делегати. Цей комітет зразу ж заявив про підтримку Тимчасового уряду і закликав до «спокійної праці для оборони».

[1] ЦДАЖР, ф. 102, оп. 9, спр. 70, арк. 21, 67.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 315, оп. 1, спр. 470, арк. 8.
[3] 1905 год на Полтавщине, стор. 37.
[4] ЦДІА УРСР, ф. 276, оп. 1, спр. 433, арк. 2, спр. 253, арк. 6.
[5] Там же, арк. 3.

Околиця Лубен на схилах до Сули. 1906 р.

Одна з вулиць старих Лубен.

Але трудящі швидко розгадали реакційну тактику громадського комітету і не були на поводі в нього, а створили свою організацію — Раду робітничих депутатів. Перше засідання Лубенської Ради відбулося 23 березня 1917 року. Тут було прийнято рішення про запровадження 8-годинного робочого дня і підвищення зарплати. Підприємці і торговці не зразу визнали це рішення. Проте робітники примусили власників зважити на волю Ради. Вони скликали великий мітинг, 9 днів не виходили на роботу, і власники підприємств змушені були задовольнити всі вимоги робітників[1].

Крім Рад, у березні—травні 1917 року в Лубнах були створені професійні спілки, молодіжні і жіночі організації.

У Лубни приїздили оратори з інших міст. Допомогу Лубенській Раді подавала і Київська Рада робітничих депутатів, до якої лубенці звертались з проханням надсилати агітаторів, літературу, інструкції тощо[2].

Трудящі Лубен з радістю зустріли повідомлення про Жовтневу революцію. У телеграмі, адресованій Леніну в Смольний за підписом П. Ф. Слинька[3], вони вітали Радянський уряд[4].

В кінці 1917 року в Лубнах створилася більшовицька партійна організація, до якої входили К. Кока, П. Мазниця, Е. Мульнер, Г. Сушко, С. Порш та інші[5]. Першим керівником її був М. М. Ворошилов. З фронту до Лубен поверталися солдати, які на фронті під керівництвом більшовицької партії пройшли сувору школу боротьби і виховання. Більшовиком повернувся з армії С. Т. Рева, приїхали з фронту учасники революції 1905 року П. Г. Лебединець, А. Дем'янець, учасник Жовтневого збройного повстання в Петрограді Й. Д. Іванченко, член партії більшовиків з березня 1917 року С. Штефан, К. Кока, О. Мірошниченко та багато інших. Їх приїзд пожвавив революційну боротьбу.

В січні 1918 року червоногвардійські загони, що наступали з Харкова на Київ, визволили Лубни від засилля Центральної ради. У місті була встановлена Радянська влада.

За ініціативою більшовицької організації у січні відбувся 1-й з'їзд Рад Лубенського повіту. Тоді ж було створено ревком, який очолив агроном більшовик Владислав Поржезинський. Ревком провів ряд революційних заходів: на буржуазію наклав контрибуцію і зібрані 150 тис. крб. передав командуванню радянських

[1] ЦДІАЛ, ф. 733, оп. 49, спр. 210, арк. 13.
[2] Історія Києва, т. 2. К., 1961, стор. 8.
[3] П. Слинько в 1918 р. був членом ЦК КП(б)У. Розстріляний у 1919 р. денікінцями.
[4] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 1, спр. 50, арк. 71.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р — 2101, оп. 1, спр. 64, арк. 9.

військ, визволив з тюрми політичних в'язнів, у селах повіту організував розподіл поміщицької землі[1].

На початку березня 1918 року німецькі окупанти разом з гайдамаками захопили Лубни. В місті почався розгул реакції[2]. 29 квітня гайдамаки заарештували більшовиків П. Конька і Ф. Сацького, які залишились для роботи в підпіллі, і без всякого суду й слідства повели їх на розстріл. Тисячна юрба протестувала проти самосуду. Гайдамаки відкрили вогонь і розсіяли натовп. П. Конько був убитий, поранений Ф. Сацький врятувався.

З перших днів окупації почалася героїчна боротьба трудящих міста і повіту проти німців і гетьманців. Очолила цю боротьбу повітова партійна організація, яка перейшла в підпілля.

Підпільники встановили тісний зв'язок з робітниками міста. Значну роботу на тютюновій фабриці проводив А. Гомон, на залізниці — С. Штефан. З Полтави і Києва надходила політична література, яку більшовики переправляли на підприємства і в села.

В червні 1918 року в місті прокотилась хвиля страйків залізничників. Страйкували і робітники тютюнової фабрики[3].

На квартирі А. Дем'янця в липні нелегально відбувся з'їзд ревкомів, організованих на станції Лубни, тютюновій фабриці та в деяких волостях. Було створено повітовий ревком, який координував діяльність волосних ревкомів, посилав їм зброю і літературу.

Для налагодження зв'язків з підпільниками міста до Лубен приїздив делегат I з'їзду КП(б)У П. Ф. Слинько. На станції він був затриманий вартою, але йому вдалося втекти. На околицях міста його надійно сховали друзі, а вночі на станції Солониця він сів у товарний поїзд і виїхав до Києва[4].

Наприкінці вересня у Лубнах нелегально відбувся 2-й повітовий з'їзд ревкомів, який обговорив доповіді М. Ворошилова і О. Кузіна про збройне повстання, яке готувалося в повіті. Для керівництва було обрано штаб, до якого ввійшли М. Ворошилов, Н. Обелець, П. Карчевський, Е. Мульнер та П. Лебединець.

В листопаді підпільники й партизани підняли повстання. Захопивши Гребінку, повстанці під керівництвом Н. Обельця і К. Коки зробили рейд по селах повіту, де громили німців і гетьманців[5]. У грудні партизани вступили в Лубни. Проте зразу відновити Радянську владу не вдалося, бо майже одночасно в Лубни ввійшли війська Директорії. Деякий час у місті існувало своєрідне «двовладдя». Формально партизани, загін яких було перетворено на комендантську сотню, підкорялися владі Директорії, але на ділі виконували вказівки підпільного ревкому. Петлюрівські війська вирішили розправитися з партизанами. 29 січня 1919 року вони оточили червоних партизанів. Проте ті з боєм прорвали кільце оточення і залишили місто. 16 партизанів, узятих у полон, січовики порубали шаблями. Тим часом партизани з'єдналися з загоном Червоної Армії і 2 лютого вступили в Лубни. Ще перед

[1] Полтавський облдержархів, ф. 768, оп. 3, спр. 90, арк. 75—76.
[2] Г. Заставенко. Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 р. К., 1959, стор. 34.
[3] Полтавський облдержархів, ф. 768, оп. 3, спр. 71, арк. 265.
[4] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 1, спр. 50, арк. 74.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р—2101, оп. 1, спр. 70, арк. 14.

Кіннота Лубенського ревкому, яка брала участь у повстанні проти гетьманської влади. 1918 р.

Мітинг трудящих Лубен. 1919 р.

цим, 30 січня, користуючись відступом петлюрівців, підпільний ревком наказом № 1 оголосив про відновлення у місті Радянської влади[1].

В Лубнах відбулися вибори до міської Ради. На першому її засіданні 20 лютого 1919 року від імені ревкому М. М. Ворошилов оголосив про передачу влади в руки посланців народу. Головою Ради було обрано комуніста О. Кузіна.

Вперше за радянських умов громадськість міста широко відзначила день народження Т. Г. Шевченка. З доповіддю про великого Кобзаря виступив письменник Пилип Капельгородський, який тоді жив у Лубнах[2]. У місті була організована радянсько-партійна школа. Перед слухачами з лекцією на тему «Радянська влада і практика соціалістичного будівництва» виступав уродженець Лубен, партійний і державний діяч О. Г. Шліхтер[3].

У місті створювались профспілкові організації. А на початку квітня організувалась Спілка комуністичної молоді. До складу першого комітету комсомолу ввійшли П. Гончаренко, М. Деборін, К. Медведовська, П. Карчевський і Г. Мульнер.

В цей час контрреволюція напружувала всі сили, щоб повернути втрачену владу. Безчинство робила банда Ангела, яка у квітні 1919 року з'явилась в Лубенському повіті. Комуністи Лубен разом з безпартійними добровольцями виступили проти банди.

Біля с. Загребелля відбувся бій. І хоч сили Ангела вдвоє переважали сили лубенців, банду розгромили.

Комуністи і комсомольці Лубен взяли найактивнішу участь у ліквідації заколоту Григор'єва[4]. Для боротьби з цією бандою Лубенський комітет партії організував пролетарський загін під командуванням К. Холодняка і К. Коки. В похід пішло 200 чоловік.

Запеклі бої точилися з денікінцями, які насувалися з півдня країни. Наприкінці липня 1919 року вони зайняли Полтаву, і губком партії та губвиконком переїхали до Лубен[5]. Сюди прибув і поїзд Реввійськради республіки.

Денікінці окупували Засулля, Піски, Солоницю і намагалися з ходу оволодіти залізничним мостом і переправою через Сулу. Проте червоноармійці відбили цей

[1] А. В. Лихолат. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917—1922 гг.). М., 1954, стор. 163, 167.
[2] Газ. «Известия» (Лубни), 9 і 13 березня 1919 р.
[3] Газ. «Известия» (Полтава), 20 травня 1919 р.
[4] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 27, оп. 1, спр. 2, арк. 14
[5] Журн. «Літопис революції», 1930, № 5, стор. 238.

П. С. Дробницький — командир партизанського загону на Лубенщині в час боротьби з денікінцями.

шалений натиск. А тим часом ченці Мгарського монастиря налагодили переправу, по якій і пройшла білогвардійська кіннота. Бійці червоної Башкирської дивізії, що захищали підступи до Лубен з півночі, захоплені зненацька, майже всі загинули. Білогвардійці генерала Бредова вдарили з боку монастиря і захопили місто. «Офіцери та урядовці,— писав Пилип Капельгородський,— добували з потайних схованок свої мундири та блискучі погони, викопували, чистили й чіпляли кокарди та значки. Дами в новеньких сукнях з квітами в руках готували урочисту зустріч. Попи одмикали церкви і натягали золоті ризи... Тільки по робітничих халупах ховалися ті, що не встигли вийти зі зброєю в руках за околиці»[1]. Проте незабаром радянські війська зібралися з силами, перейшли в контратаку, і опівдні 15 серпня місто знову перейшло в руки Червоної Армії. 16 серпня організувався ревком. Він забезпечив робітників міста продовольством, встановив революційний порядок, провів арешти контрреволюціонерів, «які зустрічали білих квітами».

Виконком повітової Ради організував евакуацію населення. Всі цінності з Лубен були вивезені, на станції не залишилось жодного паровоза і вагона, а команда підривників, відступаючи під прикриттям бронепоїзда, зруйнувала залізничну колію. Місто 19 серпня вдруге захопили денікінці.

Під час денікінщини в Лубнах діяло партійно-комсомольське підпілля. Навколо міста оперували партизанські загони. Один із загонів організували колишні червоногвардійці І. Кодін та К. Холодняк, які разом з іншими лубенцями втекли з тюрми[2].

ЦК КП(б)У і Полтавський губком партії дбали про зміцнення підпілля і партизанського руху на Лубенщині. Зберігся клаптик ситцю, на якому надруковано:

«Мандат № 1099
т. Золотоверх
комиссией ЦК КПУ
направляется Полтавск.
Губпартк. для повстанче[ской] техни[ческой]
раб. орг. Б[юро] ЦК КПУ»[3].

Юхим Золотоверх — стрілочник станції Лубни, член партії з 1918 року. Коли Центральний Комітет КП(б)У розподіляв евакуйованих до Москви лубенців для роботи на місцях, Ю. П. Золотоверх одержав призначення в Лубни. У підпіллі працював ще комуніст А. С. Гомон — один з організаторів партизанського руху в Лубенському повіті. Пробираючись з Новаків у Лубни, Гомон потрапив у руки денікінської контррозвідки і був розстріляний[4].

Та репресії не могли врятувати буржуазно-поміщицький режим. Червона Армія гнала Денікіна на південь і 12 грудня 1919 року визволила Лубни.

Повітова партійна організація і ревком були ініціаторами розв'язання невідкладних політичних і господарських завдань. На початку 1920 року у місті було створено міліцію, яка вела рішучу боротьбу з бандитизмом. Обліковувалось майно,

---

[1] Пилип Капельгородський. Твори, К., 1961, стор. 65—75.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р — 2101, оп. 1, спр. 221, арк. 5.
[3] Там же, спр. 82, арк. 1.
[4] Газ. «Червона Лубенщина», 25 грудня 1957 р.

кинуте поміщиками, капіталістами та куркулями, вживалися заходи до охорони лісів і ліквідації безробіття, налагоджувалось навчання в системі народної освіти.

Чимало турбот було у створеного повітового раднаргоспу. Наприкінці січня 1920 року він узяв на облік заводи «Фенікс», суконні фабрики, млини та інші підприємства. «Фенікс» зразу ж почав давати продукцію для Червоної Армії, а «Механік» проводив ремонт сільськогосподарських машин.

Під час хазяйнування денікінців зовсім припинили роботу школи. Після вигнання білогвардійців уже на початку 1920 року функціонували всі школи. Діти дістали можливість навчатися рідною мовою.

У квітні 1920 року в Лубнах відкрився 5-й повітовий з'їзд Рад. Почесним головою з'їзду було обрано В. І. Леніна. На ім'я вождя з'їзд послав телеграму: «Учителеві і Вождю світового пролетаріату, товаришу Леніну. Москва. Обравши Вас почесним головою, і починаючи роботу, П'ятий повітовий з'їзд Лубенщини шле Вождю світового пролетаріату свій привіт. Ми знаємо, що Ви — прапор тієї нездоланної сили, яку пролетаріат веде до перемоги. Дивлячись на Вас, ми віримо в перемогу комунізму»[1]. З'їзд постановив усіма силами боротися за виконання продрозверстки, обрав повітовий виконком.

Значну допомогу місцевій партійній організації подавав Центральний Комітет партії. 1 грудня 1920 року в Лубни разом з учасниками агітаційно-інструкторського поїзда прибув Г. І. Петровський. Всеукраїнський староста виступив на масовому мітингу[2], а 2 грудня — на урочистому засіданні Лубенської Ради.

Серйозною перешкодою на шляху мирного будівництва були контрреволюційне підпілля і петлюрівсько-куркульський бандитизм. У 1920 році в Лубнах утворилась підпільна організація з націоналістичної інтелігенції і петлюрівських офіцерів — «Лубенський повстанком», який керував уже існуючими бандами Лубенського повіту і створював нові, готуючи повстання проти Радянської влади. В 1921 році ця контрреволюційна організація була розгромлена. Але згодом, після приїзду з-за кордону петлюрівського агента, «повстанком» відновив свою діяльність. У 1923 році він у повному складі став перед революційним судом.

У 1921 році, переживаючи серйозні продовольчі труднощі, трудящі Лубен відгукнулись на заклик своїх російських братів з Поволжя про допомогу. Гостинно приймали лубенці людей з Поволжя, яких через Лубни пройшло 53 тис. На спеціально організованих чайно-хлібних і санітарних пунктах їм давали їжу, медичну допомогу. Маючи притулок, тисячі голодуючих були врятовані від смерті.

Незважаючи на голод та інші труднощі, героїчна праця робітників уже на другому — третьому році відбудови дала відчутні результати. На початку 1923 року стала до ладу суконна фабрика № 3, дала струм міська електростанція. В 1925 році почав працювати завод «Фенікс».

Мережа культурно-освітніх установ мала такий вигляд. У місті працювали 2 початкові і 5 семирічних шкіл, 8 пунктів лікнепу, індустріальна профтехшкола, педагогічний технікум, створений на базі учительської семінарії, відкритої в 1911 році. В усіх навчальних закладах було 94 викладачі[3]. В редакції місцевої газети «Червона Лубенщина» працювали тоді відомі українські письменники Пилип Капельгородський (1882—1942 рр.) та Олесь Донченко (1902—1954 рр.).

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р—1865, оп. 1, спр. 150, арк. 254.
[2] Газ. «Известия» (Полтава), 10 грудня 1920 р.
[3] Лубенська округа. Х., 1926, стор. 3, 4, 8.

Мандат № 1099
т. Золотоверх
Ком. К.П.У.
Полтав
Губпарт. для вос-
станов. техн. раб.
х/29

Мандат активного учасника громадянської війни Ю. П. Золотоверха.

Наприкінці травня 1930 року в Лубнах відбулася XV окружна партійна конференція. Звіт про роботу ЦК КП(б)У зробив О. Г. Шліхтер[1]. В центрі уваги конференції стояло питання про реконструкцію народного господарства.

Результатом індустріалізації в Лубнах стала капітальна реконструкція верстатобудівного заводу «Фенікс», який на честь десятиріччя Жовтневої революції перейменовано на «Комунар». Основною продукцією підприємства стали токарногвинторізні верстати. «Комунар» швидко зростав. За планами, розробленими першим заводським інженером С. В. Шпаковським, з'являлися нові цехи, якісно вдосконалювались вироби. Верстати з Лубен одержували найвизначніші будови першої п'ятирічки — Магнітогорськбуд, Кузнецькбуд, Тракторобуд.

На основі механічної майстерні і частково заводу «Механік» виріс новий завод «Комсомолець», який ремонтував складні сільськогосподарські машини і обладнання промисловості.

Наприкінці 1927 року відкрито деревообробну майстерню, яка незабаром розрослася в меблеву фабрику «Червоний Жовтень». Фабрика постачала першокласні меблі для Чорноморського флоту, київського і харківського будинків Червоної Армії, а одна з бригад виїздила обладнувати зал у Кремлі.

Комуністи й комсомольці були заспівувачами соціалістичного змагання, ударництва. На залізничному вузлі з 1250 чол. на кінець 1929 року 850 були ударниками. Як зазначалось на XV окружній партконференції, «комсомол міста майже весь в ударних бригадах»[2]. У 1929 році за дорученням ЦК КП(б)У до Лубен приїхав Г. І. Петровський, який виступав на зборах комсомольського активу і був обраний почесним комсомольцем. На міському мітингу йому вручили комсомольський квиток.

В результаті соціалістичного змагання зростала продуктивність праці, знижувалась собівартість продукції. Промисловість міста виконала п'ятирічку за чотири роки, а завод «Комунар», суконна і повстяні фабрики та інші підприємства за 3—3$^1/_2$ роки.

Неухильно зростав культурний рівень трудящих. Вже в 1932 році в Лубенському районі остаточно було ліквідовано неписьменність. Педагогічний технікум перетворено на педагогічний інститут. А напередодні війни відкрився ще учительський інститут. Крім того, діяли технікум лікарських рослин, фельдшерсько-акушерська школа, школа медсестер, курси підготовки і перепідготовки робітників масових професій при заводі «Комунар»[3].

Коли почалась Вітчизняна війна, трудящі міста, як і весь радянський народ, стали на захист своїх соціалістичних завоювань. Було демонтовано і вивезено в робітниче селище Саракташ Чкаловської області обладнання «Комунара». І вже через місяць завод дав першу продукцію для потреб фронту.

В Лубни німецькі фашисти вдерлися 13 вересня 1941 року з Кременчуцького плацдарму. Але з перших днів окупації радянські патріоти чинили їм героїчний опір. Сміливо діяв підпільний райком партії, секретарем якого був О. А. Крижевич. Для підпільної роботи тут залишилися комуністи П. Артеменко, І. Михайленко, П. Шевченко, М. Кілочок, С. Бондаренко, Я. Сердюк, С. Шумський, О. Попов,

Члени Лубенського повітового комітету комсомолу.

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП(б) України, ф. 1, оп. 10, спр. 256, арк. 3.

[2] Там же, арк. 15.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р—3938, оп. 1, спр. 317, арк. 63, 65, 194.

О. Борщ, Ф. Дедоха, І. Богун, М. Яковлєв та інші[1]. Всі вони загинули в 1941—1943 рр., захищаючи честь Радянської Батьківщини.

М. В. Замков — секретар Лубенського РК КП(б)У, делегат XVIII з'їзду ВКП(б) від Полтавської парторганізації. 1939 р.

Головне управління служби безпеки фашистської Німеччини облюбувало ліс на північ від Лубен для ставки Гітлера. З цією метою в Лубни 17 листопада 1941 року прибула спеціальна команда «Ост», яка мала побудувати «Ейхенгейм» (дубовий будинок) для свого фюрера. Однак партизани і підпільники не давали спокою гітлерівцям ні вдень, ні вночі. В результаті будівництво дубового будинку було перенесено під Вінницю[2].

Молодими підпільниками Лубен були знищені начальник тюрми, начальник поліції і ряд гестапівців[3].

У 1942 році окупанти влаштували табори військовополонених на території педагогічного інституту і в приміщенні школи № 8. Жителі міста всіляко допомагали радянським воїнам, що тікали з цих таборів смерті. За допомогу червоноармійцям були розстріляні П. П. Гайдай та його дочка Тамара — учениця 10 класу[4]. Багатьом пораненим радянським воїнам, що потрапили в оточення, врятував життя хірург С. О. Тимофєєв.

Відчутних ударів фашистам завдавали лубенські залізничники. В 1943 році безпартійний машиніст депо Є. В. Гулій і комуніст Н. Й. Малій пустили свій поїзд назустріч ешелону з пальним. Поїзди зіткнулися і обидва звалилися під укіс.

Безсмертною славою вкрили себе піонери Анатолій Буценко, Борис Гайдай та Іван Сацький, які працювали в депо чорноробами. 27 січня 1943 року вони направили відремонтований паровоз в ненаведений поворотний круг. Паровоз звалився в яму. Внаслідок цього 12 відремонтованих паровозів не змогли вийти на магістраль, а 10 інших паровозів, що потребували ремонту, також змушені були стояти перед зруйнованим поворотним кругом. Потужне лубенське депо на тривалий час вийшло з ладу. Розлютовані окупанти схопили дітей, жорстоко катували їх, а потім розстріляли[5]. Після війни в міському парку юним патріотам споруджено пам'ятник.

Перед відступом окупантів група комсомольців-підпільників висадила в повітря поворотний круг в депо, і загарбникам не вдалося звідси забрати паровози для військових ешелонів[6].

18 вересня 1943 року Червона Армія вигнала фашистів з Лубен і принесла жителям міста довгождану свободу. 337-й стрілецькій дивізії, яка відзначилася в боях за місто, присвоєно звання «Лубенської». У визволенні Лубен брали участь і інші військові частини.

Фашистські загарбники залишили після себе численні могили замучених радянських людей, згарища і руїни. 65 проц. усього житлового фонду було знищено. В Лубенському районі окупанти закатували на смерть більше 14 тис. радянських громадян, не рахуючи військовополонених, яких лише в Лубнах було розстріляно 19 з половиною тисяч.

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 323, арк. 3, 176, 268, 373, 445; ф. 15, оп. 1, спр. 220, арк. 144—161.

[2] І. Безуглий. Це було під Лубнами. (Газ. «Зоря Полтавщини», 6 травня 1965 р.)

[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 19 вересня 1944 р.

[4] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 322, арк. 78.

[5] П. Тронько. Бессмертие юных. М., 1958, стор. 81.

[6] В. Клоков, І. Кулик, І. Слинько. Народна боротьба на Україні в роки Великої Вітчизняної війни. К., 1957, стор. 126.

Молодь Лубенського району на каторзі в Німеччині. 1943 р.

На каторгу до Німеччини з міста було вивезено 504 чол. і з району — 3182[1]. Загальна сума збитків становила 219 814 920 крб. Населення міста порівняно з довоєнним часом скоротилось наполовину — з 28 до 14 тисяч.

За героїзм, виявлений на фронтах Вітчизняної війни, в партизанських загонах і підпіллі понад 1500 лубенців нагороджено орденами і медалями, а П. Г. Дейкало, А. І. Єфімов, В. Ф. Пацюченко і В. О. Хало удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

На підступах до фашистського лігва ще точилися запеклі бої, а в Лубнах почалась відбудова народного господарства. Піднімати своє місто з руїн жителям допомагали трудящі братніх республік. Комсомольці Московського заводу «Калібр» були ініціаторами відбудови «Комунара». З комсомольськими путівками до Лубен їхала молодь з Москви, Горького, Свердловська, Алтайського краю. Устаткування сюди висилали московські і свердловські заводи. З Москви, Чкалова, Міаса, Ташкента і Чімкента надходили інструменти.

Неймовірно важкими були перші роки відбудови. Працювати доводилося у холодних цехах, невистачало матеріалів, верстатів. Для того, щоб добути паливо і приготувати обід у заводських їдальнях, спеціальні бригади заготовляли на Сулі очерет. Становище ускладнювалось відсутністю кваліфікованих робітників і спеціалістів. На меблевій фабриці, наприклад, залишилось 6 кадрових робітників.

В боротьбі за відродження народного господарства трудящі Лубенщини виявляли зразки трудового героїзму. В авангарді, як і завжди, ішли комуністи і комсомольці. Вже на 1 січня 1945 року з 43 підприємств, що працювали в Лубнах до війни, 38 стали до ладу[2]. А до дня Перемоги над фашистською Німеччиною почали працювати всі промислові підприємства міста. Завод «Комунар» перейшов на серійний випуск верстатів.

Перша післявоєнна п'ятирічка характеризується наростанням трудового піднесення, освоєнням нової техніки і збільшенням випуску продукції. Завод «Комунар», наприклад, у 1948 році випустив тисячний післявоєнний верстат. Суконна фабрика в 1950 році виконала два річних плани. Збільшувалась технічна потужність і на інших підприємствах.

Найбільшим підприємством міста став завод «Комунар». У 1952 році Рада Міністрів СРСР прийняла постанову про розширення і реконструкцію заводу. Його цехи були устатковані найновішою технікою. З 1959 року «Комунар» переключився на випуск круглошліфувальних верстатів. В останньому році семирічки він виготовив близько

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-4567, оп. 1, спр. 3, арк. 88.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 652, оп. 1, спр. 19, арк. 18.

двох тисяч верстатів. Продукція заводу має широкий попит як у нашій країні, так і за кордоном. Верстати з Лубен відправляють у 38 країн Європи, Азії, Африки і Латинської Америки, в т. ч. в Японію, Англію, Францію, Австрію, вони експонувалися на 11 міжнародних виставках і ярмарках, де дістали високу оцінку спеціалістів.

Великим сучасним підприємством став завод «Комсомолець». Випуск валової продукції з 1946 по 1965 рік зріс тут більше як у 10 разів. Завод випускає машини і обладнання, необхідні для зберігання і обробки зерна і зернопродуктів.

Однією з найстаріших промислових споруд у Лубнах є п'ятиповерхове приміщення колишнього млина Кагана. Років тридцять тут була махоркова фабрика, а з 1961 року — приладобудівний завод. Підприємство виготовляє тягонапорометри, мікроманометри та інші вимірювальні прилади. З 1963 року завод почав освоювати виробництво білетно-касових машин типу «КД». Машина вибиває на квитку його вартість, назву станції призначення, час відходу поїзда і одночасно робить складний грошовий облік. Про складність виготовлення машини «КД» можна судити хоч би з того, що вона має 10 856 деталей. Колектив заводу, переборовши труднощі реорганізації, освоїв серійне виробництво цих машин.

Чудову справу роблять і на авторемонтному заводі — тут лікують автомобілі і їх хворі «серця» — мотори. За рік робітники ремонтують близько тисячі автомашин і понад тисячу двигунів.

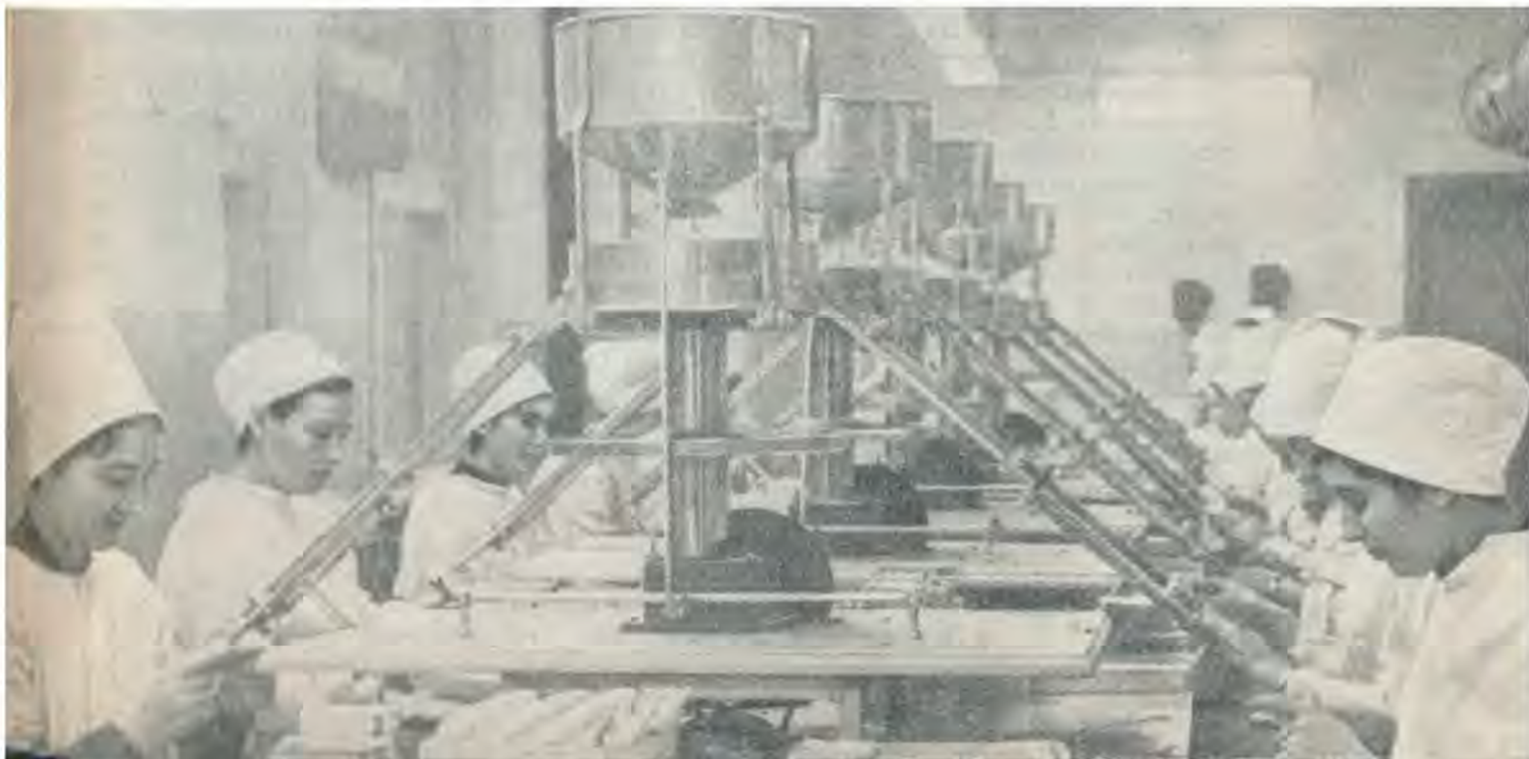
Успішно працюють підприємства легкої промисловості Лубен. В одне велике підприємство злилися суконна і повстяна фабрики, де виробляються тканини і ковдри[1]. Лубенські ковдри, що виграють всіма кольорами веселки, завоювали загальне визнання і мають великий попит у трудящих.

Загальносоюзне значення має Лубенський хіміко-фармацевтичний завод. Промисел лікарських рослин на Лубенщині існує вже кілька століть. Він то занепадав, то знову відроджувався. Тепер підприємство набрало високих темпів. Завдяки чудодійним лікам, що виготовляються в Лубнах, тисячі трудящих зберегли і зміцнили своє здоров'я. Продукцію заводу одержують всі аптечні управління країни.

Значним підприємством є меблевий комбінат. За рік він випускає продукції майже на 5 млн. крб. У 1965 році комбінат виготовив до 30 тис. шаф, майже 30 тис. столів, більше 200 тис. стільців, 11 186 м'яких диванів, 99 175 театральних крісел.

[1] Архів Полтавського облстатуправління, форма 1, п. 8 за 1958, 1963, 1964 роки.

В цеху хіміко-фармацевтичного заводу м. Лубен. 1965 р.

Заняття гуртка по вивченню економіки промисловості на Лубенському маслозаводі. 1963 р.

До ста тисяч дитячих пальт на рік випускає Лубенська швейна фабрика. Є в місті також фабрика художніх виробів, винний, конопляний, маслоробний заводи, м'ясний, хлібний, млинарський, харчовий і промисловий комбінати.

Семирічний план промисловість Лубен виконала на 3 місяці раніше строку. За семирічку побудовано сучасні цехи і приміщення на «Комунарі», хіміко-фармацевтичному заводі, «Комсомольці», споруджено завод ефективної кераміки, майстерні «Сільгосптехніки», друкарню. У 1966 році на промислових підприємствах міста працювало близько 10 тис. чол.— майже вдвічі більше, ніж на початку семирічки. Величні перспективи розвитку промисловості міста відкриває нова п'ятирічка. Передбачається, що виробництво продукції на «Комунарі», хіміко-фармацевтичному заводі зросте в 2 рази, на ремонтному заводі — в 3 рази, а на заводі лічильних машин — в 11 разів.

У першому році нової п'ятирічки розгорнулося будівництво виробничих площ цілого ряду підприємств. Завершується спорудження станції переливання крові, промислової і побутової каналізації, ряду житлових будинків, почалось будівництво готелю на 100 місць, універмагу, середньої школи. Місто газифікується. Біля Сули на честь 50-річчя Жовтня закладено парк культури і відпочинку, озеленяються схили. Крім того, в самому місті посаджено 24 565 дерев. Збудовано Будинок культури із залом на 570 місць.

Велике значення мають зв'язки з трудовими колективами Ленінграда, Москви, Харкова, Києва та інших міст. Група робітників та інженерів заводу лічильних машин проходила стажировку в Ленінграді. З допомогою ленінградців лубенці склали 5 перших машин. 16 чол. з «Комунара» їздили до Саракташа на завод-двійник оволодівати випуском нової моделі верстата. Дружні зв'язки мають трудящі міста з колективом танкера «Лубни». Почастішали поїздки і за кордон. Спеціалісти лубенських підприємств побували в Чехословаччині, НДР, Кубі, Болгарії, Угорщині, Індонезії, Нігерії, Сірії. Колектив заводу «Комунар» постійно обмінюється досвідом з трудящими верстатобудівного заводу Софії.

Широко розгортається в Лубнах змагання за комуністичне ставлення до праці. Ініціаторами цього змагання стали бригади слюсарів заводу «Комунар» (бригадир А. Зубенко) і заводу «Комсомолець» (бригадир М. Муляр).

Одностайним схваленням зустріли трудящі міста рішення жовтневого (1964 р.), березневого і вересневого (1965 р.) Пленумів ЦК КПРС та XXIII з'їзду партії, успішно почали перебудовувати свою роботу. Так, меблевий комбінат у свій час відставав, випускав застарілу продукцію. Натхнений рішеннями вересневого Пленуму, колектив цього підприємства різко змінив стиль своєї роботи і почав виготовляти меблі вищого класу. З хіміко-фармацевтичного заводу виходять лише такі медичні препарати, які відповідають вимогам державного стандарту. Відмінною якістю і привабливим виглядом славиться продукція ковдро-повстяної фабрики. Окремі вироби цього підприємства зареєстровані як кращі світові зразки і були відібрані на виставки, організовані в Києві і Москві на честь XXIII з'їзду КПРС.

Підвищується не лише трудова, але й громадсько-політична активність трудящих. Дедалі більше трудівників бере участь в управлінні державою. Так, до обласної Ради депутатів трудящих були обрані слюсар-складальник заводу лічильних машин Лідія Іщук, фрезерувальниця з «Комунару» Н. І. Спіліоті і бригадир шту-

На виборчій дільниці № 1/642. 1966 р.

катурної бригади М. О. Прокоф'єва. У міській Раді, обраній у 1965 році, серед 120 депутатів було 65 робітників, 55 службовців.

При міській Раді працює 7 комісій. На громадських засадах діє 15 товариських судів, 105 вуличних комітетів. Народні дружини об'єднують 1900 чоловік.

З кожним роком зростає роль партійної організації міста. Першим секретарем РК КП України працює Г. І. Пуденко — депутат Верховної Ради УРСР. Делегатом XXIII з'їзду КП України від міської організації був слюсар-складальник, талановитий раціоналізатор, секретар партбюро однієї з дільниць заводу лічильних машин П. П. Пальчик.

Дедалі заможнішим і культурнішим стає життя жителів міста. Якщо в 1960 році населення придбало різних товарів на суму 7820 тис. крб., то в 1965 році — вже на 12 638 тис. крб. За семирічку за рахунок державних коштів збудовано 41 житловий будинок на 715 квартир і 1208 індивідуальних будинків загальною площею 37 940 кв. метрів.

У місті відбудовано приміщення колишнього педінституту, в якому тепер розташовано школу-інтернат, створено піонерський парк ім. Олеся Донченка, стадіон заводу «Комунар».

До послуг лубенців мережа медично-санітарних установ, яку обслуговує 125 лікарів і 807 чол. іншого медперсоналу. Особливий авторитет мають заслужені лікарі УРСР А. В. Котляр та С. О. Тимофеєв. Багато зробили для охорони здоров'я трудящих міста і району А. Л. Васильєв, Т. З. Гульченко, Д. Ф. Закациоло, М. З. Юдилевич, Л. Є. Павлик, Ю. Р. Антонець, К. Г. Папуша, Н. Г. Стеценко, Л. Г. Неделько та інші.

Сучасні Лубни — не тільки промислове місто, але й значний культурний центр. У місті 9 загальноосвітніх шкіл, у яких навчається понад 5 тис. учнів. 700 дітей навчаються в школі-інтернаті, 800 чол. здобувають освіту у вечірніх школах робітничої молоді, 860 дітей виховуються в дошкільних дитячих установах. Місто має 2 дитячі станції — юних натуралістів і техніків, спортивну і музичну школи, медичне училище, школу локомотивних машиністів, сільськогосподарський технікум бухгалтерського обліку, технікум лісового господарства, професійно-технічну школу. Відкрито чотири масові бібліотеки, в яких налічується 120 тис. книг. Крім того, на підприємствах і в установах Лубен діє 18 бібліотек. У 1966 році жителі міста передплачували 41 тис. примірників газет і журналів.

У Лубнах працюють 2 кінотеатри, 5 клубів. Півтори тисячі громадян беруть участь у роботі гуртків художньої самодіяльності, яких налічується близько 80. Значний успіх має молодіжний ансамбль танцю «Юність», якому в 1964 році присвоєно звання самодіяльного народного ансамблю танцю.

У місті живуть письменники П. Лубенський і В. Безорудько, автори п'єс, оповідань, кіносценаріїв. Місцеві літератори В. Малик, П. Мостовий, Н. Хоменко пишуть для дітей і юнаків. В літературному об'єднанні міста понад 60 чол. Вони регулярно виступають на сторінках районної газети «Ленінська зоря».

Героїчні подвиги, трудова доблесть лубенців, їх минуле й сучасне відображено в експозиції місцевого краєзнавчого музею, заснованого Миколою Ворошиловим у 1918 році. Музей поповнюється новими експонатами, які становлять цінне надбання трудящих міста.

У жителів Лубен є традиційна звичка: не заспокоюватись на досягнутих успіхах. І вони самовіддано трудяться, щоб зробити життя ще кращим і веселішим, щоб слава про Радянську країну на весь світ дзвеніла ще голоснішою піснею.

П. Х. БІЛИЙ

* * *

Лубенський район утворено за Постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 року. Його територія кілька разів змінювалась. За сучасним адміністративно-територіальним поділом Лубенський район на сході межує з Миргородським, на південному сході — з Хорольським, на півдні і південному заході — з Оржицьким, на півночі — з Чорнухинським і на північному заході з Пирятинським районами Полтавської області. Площа району 1348 кв. км. Населення — 96 709 чол. Середня густота населення — 72 чол. на кв. кілометр.

На території району розташовано одне місто і 93 села, які об'єднані у 21 сільську і одну міську Ради депутатів трудящих.

Через район проходять залізниця і автотраса Київ—Харків. Працює лінія приміського пасажирського сполучення Лубни—Гребінка. З Лубен до навколишніх населених пунктів щодня по 25 маршрутах курсують автобуси.

З природних багатств на території району є торф, пісок, цегельні глини. Грунти — переважно опідзолені чорноземи.

Земельні угіддя розподіляються так: орних земель — 78 501 га, луків і пасовищ — 16 811 га, лісів — 12 595 га, садів — 1996 га, водоймищ — 1753 гектари.

У районі 25 колгоспів і один радгосп. Основний напрям господарства — зернотваринницький. Провідне місце займають культури — озима пшениця, жито, кукурудза, ячмінь, цукрові буряки, картопля. Великі площі відводяться під соняшник і коноплі. Поширені садівництво і городництво.

Після рільництва другою важливою галуззю сільського господарства є тваринництво. На 1 січня 1967 року в районі налічувалось 58 955 голів великої рогатої худоби, 51 455 свиней, 11 368 овець. В 1966 році вироблено 29 189,4 тонни молока, 6311,6 тонни м'яса. Валовий збір яєць становив 4068 тис. штук. Вовни — 263 центнери.

З кожним роком зростає механізація сільськогосподарського виробництва. На технічному озброєнні колгоспів і радгоспу є 559 тракторів, 92 зернові комбайни, 365 різних автомашин. У багатьох господарствах на фермах працюють кормопереробні машини, повністю механізовані кормокухні. Всі колгоспи і радгосп електрифіковано.

Безпосередньо в сільському господарстві району працює 49,7 тис. чоловік, які самовіддано борються за його постійне піднесення. За досягнуті успіхи 346 хліборобів нагороджено орденами й медалями СРСР, а 3 із них удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці.

На 30 підприємствах району працює понад 11 тис. робітників і службовців. Серед найбільших промислових підприємств району Лубенські заводи «Комунар», «Комсомолець» та меблевий комбінат. На підприємствах трудиться 5000 ударників комуністичної праці. 109 бригадам і цехам присвоєно звання колективів комуністичної праці.

Нові будинки на Радянській вулиці, м. Лубни. 1966 р.

Лубенський народний танцювальний ансамбль «Юність». 1965 р.

В районі розвинута торговельно-кооперативна сітка. Відкрито 339 магазинів і 30 закладів громадського харчування. В 1966 році населенню продано: 834 радіоприймачі, 540 телевізорів, 2365 велосипедів, 216 холодильників, 572 пральні машини, 69 пилососів, 27 піаніно, на 62 тис. крб. книг. За рік населення придбало різних товарів на 33 млн. 364 тис. карбованців.

Населення обслуговують 17 лікарень, 63 фельдшерсько-акушерські пункти, 30 медичних пунктів на промислових підприємствах. В лікувальних закладах працюють 130 лікарів, 93 фельдшери, 509 медсестер, серед них 2 заслужені лікарі УРСР та 6 відмінників охорони здоров'я.

У місті і селах району функціонують 70 загальноосвітніх шкіл, у яких працює 1093 учителі, сільськогосподарський технікум бухгалтерського обліку з 36 викладачами, лісний технікум з 22 викладачами, медичне, професійно-технічне і технічне училища.

Мережа культурно-освітніх закладів складається з 72-х клубів, одного районного Будинку культури, 132-х бібліотек із загальним книжковим фондом 522 230 книг. Послугами бібліотек користується понад 46 тис. читачів. У клубах працює 284 гуртки художньої самодіяльності, в роботі яких беруть участь 3985 чоловік.

Населення бере участь у підписці на періодичну пресу. На 1967 рік у місті і селах передплатили 58 242 примірники газет і 50 654 журнали.

В районі створено 20 музеїв і музейних кімнат із загальною кількістю експонатів понад 16 тисяч. Організовано 3 університети культури.

Лубенський район — батьківщина 13 Героїв Радянського Союзу, які уславили свої імена в боротьбі з німецькими фашистами. За участь у Великій Вітчизняній війні 4247 жителів нагороджено орденами і медалями.

В районі працює 139 первинних партійних організацій, в яких об'єднано 3892 комуністи. На підприємствах, у колгоспах і державних установах є 209 профспілкових організацій, які охоплюють 27 000 членів. У 154-х комсомольських організаціях перебуває на обліку 9400 членів спілки.

Жителі району дбайливо зберігають архітектурні пам'ятки — Мгарський монастир, будівлі XVII століття. Тут є цікаві пам'ятки природи — Висачківський соляний купол та урочище Лиса гора.

ЖДАНИ́

Ждани́ — село, центр сільської Ради Лубенського району, розташоване в мальовничій широкій долині річки Сулиці — притоки Сули, за 45 км на північний схід від районного центру. Від села до найближчої залізничної станції Сенчі — 25 км, до обласного центру — 175 км. Ждани мають автобусне сполучення з містами Лубни, Лохвиця і сусідніми селами. Населення — 1836 чоловік.

За народними переказами назва села походить від імені першого поселенця — козака Ждана. Найдавніша вірогідна письмова згадка про Ждани датується 1666 роком[1]. Про давність виникнення села свідчить, зокрема, універсал лубенського полковника Максима Ілляшенка від 1687 року, за яким «обыватель с. Жданов... пресвитер» Роман Савицький одержав т. зв. підтвердження на спадковий ліс «межи Шеками і Ломаками, селами Снетинскими»[2].

Син Романа Василь у 1710 році добився від гетьмана Івана Скоропадського універсала, яким підтверджувались його власницькі права на «купленный млин, свой вешняк, в том же селе Жданах, на речце Сулице, о четырех колах стоячий». Як свідчить Василь, цей млин став власністю Савицьких ще за «деда его отца», тобто принаймні з середини XVII століття.

Перед визвольною війною 1648—1654 рр. село входило до складу маєтностей великого магната Ієремії Вишневецького. Жданівці разом з усіма селянами Лівобережжя брали участь у селянсько-козацьких повстаннях 30—40-х рр. XVII століття. За адміністративно-територіальним поділом, встановленим на Україні Б. Хмельницьким, Ждани ввійшли до складу Сенчанської сотні Лубенського полку. Після скасування полкового адміністративно-політичного устрою та Малоросійської губернії Ждани належали до Лохвицького повіту Полтавської губернії.

У другій половині XVII століття Ждани були вже значним населеним пунктом з церквою, шинком, дігтярним промислом і плантаціями тютюну.

В 1691 році це козацьке село «в уезде Сенчанском лежачое со слушными до него принадлежностями» універсалом гетьмана Мазепи було пожалуване представникові козацької старшини Стефану Петровському[3]. Пізніше родючі поля, луки, лісові масиви, що оточували Ждани, перейшли у власність поміщиків Савицьких (700 десятин) та Левашка (300 десятин).

Козаки села Жданів брали активну участь у боротьбі проти шведських загарбників. У листопаді 1708 року вони взяли під Лохвицею у полон шведа і, з'явившись до російської похідної посольської канцелярії, заявили, що «хотят-де они ему, великому государю, служить»[4].

Значних утисків зазнало село від козацької старшини, яка, прибираючи до своїх рук землі, водночас поширювала свої власницькі права і на селян. У 1702 році Андрій Петровський одержав підтвердний універсал лубенського полковника Дмитра Зеленського на «людей с. Жданов», а в 1724 ро́ці йому було надано монополію на «горильчаные шинки» в селах Жданах і Білоусівці[5].

Феодально-кріпосницька сваволя в селах Лівобережної України тривала протягом усього XVIII століття. За ревізією 1782 року, в Жданах 459 кріпаків належало поміщикам Савицьким.

В 1830 році одному з нащадків Савицьких, Олексію Семеновичу, за батьківським заповітом дістався у володіння ряд сіл і містечок у Лохвицькому та Пирятинському повітах.

---

[1] Лохвицкий исторический сборник. К., 1906, стор. 338.
[2] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник, т. 4. К., 1914, стор. 413.
[3] ЦДІА УРСР, ф. 220, оп. 2, спр. 69, арк. 1
[4] В. Е. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр. К., 1951, стор. 122.
[5] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник, т. 4, стор. 33—34.

Напередодні реформи 1861 року у Жданах налічувалось 264 двори і 1645 чол. населення, з яких третина була закріпачена. Основну частину населення становили козаки. Але обидві ці групи селян зазнавали утисків з боку поміщиків. Переважна більшість козаків мала мізерні клапті землі або й зовсім була безземельною і фактично безправною.

Селяни терпіли соціальний гніт, у селах панували темрява і неуцтво. Тримати селян у покорі допомагала поміщикам церква і сільська управа[1].

Реформа 1861 року не змінила на краще становище селян. Земля залишалася в поміщицьких руках. У 1864 році в Жданах і Загребеллі поміщику С. А. Минькевич-Петровському належало 600 десятин, а О. Омеляненку (в селі Жданах) — 200 десятин. У поміщиків було 2 кінні заводи[2]. В той час як на 712 душ колишніх кріпаків поміщики передали в наділ всього 220 десятин землі, що в середньому на одну людину припадало по 0,3 десятини[3]. Через крайню бідність і нестатки поміщицькі селяни Жданів не змогли вийти відразу на викуп і аж до 1883 року лишалися в напівкріпацькому становищі тимчасовозобов'язаних.

Соціальне розшарування села поглиблювалось. Земля зосереджувалася в руках заможних селян, передусім козацької частини. За даними 1888 року, у Жданах 38 козацьких господарств мали по 9 десятин орної землі, тоді як 18 інших господарств змушені були користуватись лише садибами. А таких дворів, що мали до 3 десятин, було 49. Більша половина сімей, не маючи достатньо землі, не могла забезпечити себе прожитковим мінімумом. Багато козаків, які не мали тягла, здавали свою землю для обробітку іншим. Кожний п'ятий бідняк шукав засобів до життя в обробітку панської землі, яку орендував на кабальних умовах.

Ще в гіршому становищі перебували колишні кріпаки: з 145 дворів 9 були зовсім безземельні, а 69 мали тільки садиби. У 105 бідняків не було тягла. Три чверті селян цієї категорії по суті були пролетарями[4].

Поміщики і куркулі у своїх господарствах широко використовували працю наймитів. В економічному огляді Лохвицького повіту за 80-і рр. XIX століття писалось: «Більшість маєтків наймають на літні роботи робітників ще взимку, коли селяни терплять найбільшу нужду, при цьому в більшості випадків дається завдаток грішми або продуктами, що завжди зменшує плату навіть наполовину»[5].

Майже з половини селянських дворів люди йшли на далекі заробітки.

На кінець XIX століття соціальна диференціація серед селян Жданів ще більше посилилась. У 1900 році з 2996 десятин всієї землі 1088 десятин належало поміщикам Сахно-Устимович, Левашку та Самойловському, 367 десятин — церкві, 634 десятини — куркулям. А на 236 бідняцьких дворів припадало всього 299 десятин[6]. 73 проц. козацьких родин становили бідняки. Ще різкіші соціальні контрасти були в середовищі колишніх кріпаків, де бідняки становили 85 процентів.

Через злиденне життя селяни не могли придбати хорошого знаряддя для обробітку грунту. Багатьом доводилося користуватись дерев'яними знаряддями, що негативно позначалося на врожайності. Залізних плугів, наприклад, було в селі 38, а дерев'яних — 78, залізних борін 96, а дерев'яних — 121. В селі числилося 217 рал[7].

---

[1] Свод данных о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии за 15 лет (1886—1900 гг.). Полтава, 1904.

[2] Газ. «Полтавские губернские ведомости». Неофициальная часть, 5 жовтня 1864 р., стор. 457.

[3] Свод данных о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии за 15 лет (1886—1900 гг).

[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. 13. Полтава, 1893, стор. 52—54, таблиці.

[5] Там же, стор. 154.

[6] Материалы подворной переписи 1900 г. Полтава, 1905, стор. 125.

[7] Свод данных о состоянии сельского хозяйства Полтавской губернии за 15 лет (1886—1900 гг.).

Велика несправедливість у розподілі землі, жорстока поміщицька і куркульська експлуатація, політичне безправ'я викликали протест і відкриті виступи селян проти поміщиків і самодержавства.

У 1900—1904 рр. бідняки Жданів разом з батраками економій поміщиків Сахно-Устимович та Гуревича вимагали підвищення заробітної плати, відмовлялися працювати на збиранні врожаю і під час страйку проганяли з роботи тих, хто погоджувався працювати за низьку плату[1].

Хвиля революційного руху, що розгорнулася по всій царській Росії в 1905 році, докотилася й до села Жданів. Селяни збиралися на сходки, спочатку таємно, за околицею села в урочищі Березник, а потім і відкрито. Агітатори розповідали про Криваву неділю, коли царські війська розстріляли мирну демонстрацію робітників, і доводили, що необхідно передати поміщицьку землю тим, хто її обробляє. Влітку 1905 року в маєтку поміщиці Сахно-Устимович селяни спалили кілька скирт сіна, хліба та господарських приміщень.

Налякана революційними подіями поміщиця Сахно-Устимович викликала в Ждани загін козаків для придушення заворушень. Це викликало нову хвилю обурення. Селяни запалили стайню, в якій були коні карателів. У серпні 1905 року при спробі козаків розігнати сільську сходку хтось ударив на сполох у церковний дзвін. За цим сигналом у центр села збіглося багато селян з вилами, косами і дрючками. Не наважившись вступити в поєдинок з повстанцями, козаки поспішно залишили село.

Цей успіх вселив у селян віру в свої сили, вони зрозуміли, що спільною боротьбою можна здобути землю, волю і краще життя. Керували повстанням місцеві жителі Є. М. Шевченко, І. Д. Кравченко, Ф. М. Чобітько та інші. Але вони були ще недосвідченими, не знали, по якому шляху треба йти, щоб добитися успіху. Виступ селян було придушено. В 1906 році 12 активних учасників і організаторів революційних виступів засудили на різні строки заслання до Вологодської губернії. Серед них були І. Д. Кравченко, Є. М. Шевченко, Ф. М. Чобітько, брати Федір і Григорій Рясні та інші[2].

В роки реакції село принишкло, але не скорилося. Селяни плекали надії і чекали слушного часу, потай готуючись до майбутніх боїв.

Довгий час у Жданах панувала темрява. В 1888 році на все село було всього 52 чоловіки, що вміли читати й писати, серед них лише одна жінка. В цьому ж році у школі навчалися 88 хлопчиків. З кожних 10 дітей здобували початкову освіту тільки троє.

На кінець XIX століття урядові царські органи під натиском революційного руху змушені були збільшити кількість початкових шкіл. В 1900 році у Жданівській церковнопарафіальній школі та школі грамоти навчалося 80 дітей, і це були переважно діти заможних[3].

Царський уряд мало виділяв коштів на народну освіту, обмежував будівництво шкіл. У селі Жданах школа знаходилася в жалюгідній селянській хаті. Що являла собою така «школа», дає уявлення звіт про освіту в сусідньому селі Окіп. Це була досить тісна й напівтемна хата, яка вросла у землю. У такій школі була земляна долівка, завжди було холодно, сиро і чадно. Це несприятливо позначалось як на успіхах дітей, так і на їх здоров'ї.

Трагічно звучали слова селян: «Поміщики наші освічені, можуть свої права знаходити; хто землі багато має, той і освіту більшу одержує, а ми в темряві вік трудимося і не маєм надії, що діти наші побачать світло і правду на землі»[4].

---

[1] Журн. «Літопис революції», 1929, № 3, стор. 111.

[2] Там же.

[3] Список населенных мест Полтавской губернии. Полтава, 1900, стор. 40—41.

[4] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы. Х., 1957, стор. 10.

Зрозуміло, що в Жданах, як і в багатьох сусідніх селах, не створювали будь-яких культурних закладів і не провадилась культурно-освітня робота. Сільський піп мав повну монополію в справі ідейного впливу на населення.

Селяни терпіли від всіляких хвороб: дифтериту, тифу та інших епідемій. На медичну допомогу розраховувати було важко, бо в повіті один лікар обслуговував 17 тисяч населення.

Тяжка поміщицька і куркульська експлуатація, грубе національне гноблення, яке проводив царизм щодо неросійських народів, політичне безправ'я, темрява і неуцтво — все це викликало невдоволення трудящих. Безпросвітне життя ще дужче потьмарилось імперіалістичною війною, весь тягар якої падав на плечі знедолених мас.

Після повалення царизму в Жданах, як і в селах усього повіту, виразніше розмежувалися класові сили. Засилля куркулів і поміщиків, реакційна політика буржуазної Центральної ради призводили до гострих сутичок між сільською біднотою і експлуататорами.

Ініціаторами визвольної боротьби виступали революційно настроєні солдати, що поверталися з фронту.

Радісна звістка про перемогу Жовтневої революції в Росії, ленінські декрети про землю і мир стали вирішальними в боротьбі жданівців за владу Рад.

Уже наприкінці грудня 1917 року сільська біднота і наймити встановили контроль над маєтком поміщиці Сахно-Устимович. На початку січня 1918 року створюється сільревком, до складу якого ввійшли колишні наймити С. П. Каліберда, Я. В. Єсенко, Є. М. Шевченко. При підтримці сільської бідноти ревком приступив до здійснення віковічної мрії селян — розподілу поміщицьких земель.

У березні на територію Лохвицького повіту насувалися війська німецьких інтервентів. Трудящі Жданів, як і інших сіл повіту, піднялися на боротьбу проти інтервентів та їх прислужників — буржуазних націоналістів. Активними організаторами цієї боротьби були Я. С. Горбатенко, В. С. Сліпак, І. П. Грунь, І. С. Радченко, В. М. Бутко, В. В. Больщак, М. М. Матейко, Н. Я. Гнибіда, А. К. Тютюнник та інші[1]. Але під натиском переважаючих сил ворога захисники Радянської влади змушені були з боями відступити на північ.

Інтервенти забирали у селян хліб, худобу, сало, яйця і вивозили до Німеччини. Куркулі і поміщики старанно допомагали окупантам чинити розправу над біднотою.

Проти німецьких загарбників і гайдамаків вів боротьбу партизанський загін Ісковецької волості, в складі якого були і жданівці. Радянські патріоти зненацька нападали на ворога, послаблювали його сили. В кінці 1918 року німці відступили. Революційний актив волості згодом розігнав петлюрівську управу і створив у селах ревкоми.

Ревком села Жданів приступив до розподілу поміщицької і куркульської землі та реманенту. Але закінчити розподіл конфіскованої землі і встановити радянський лад і на цей раз не вдалося, бо влітку 1919 року на Полтавщину прийшли білогвардійські війська Денікіна. Захопивши село, денікінці чинили нечуваний терор і грабежі. Від побоїв загинув тоді і радянський активіст Василь Пономаренко.

В грудні 1919 року Ждани були визволені Червоною Армією і місцевими партизанами добровольчого полку. В селі була остаточно відновлена Радянська влада.

Збори селян (800 чоловік), що зібралися 25 грудня, заслухавши доповіді комуністів про поточний політичний момент, прийняли резолюцію, в якій говорилося: «Контрреволюція за час свого чотиримісячного розгулу чинила над нами всілякі знущання і насильства. Вона глумилася над безвинними стариками, жінками й дітьми, пограбувала все, що дала Радянська влада...

Ми будемо всіляко підтримувати нашу робітничо-селянську владу, як єдину виразницю волі трудящих, а також будемо всіляко підтримувати нашу доблесну

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2099, оп. 1, спр. 1, арк. 29—32.

Червону Армію, яка захищає нас від контрреволюційних банд. Хай живе доблесна Червона Армія! Хай живе Радянська влада!»[1].

Сільревком Жданів мав велику допомогу від Ісковецького волревкому в проведенні усіх заходів по зміцненню Радянської влади на селі. Серед важливих завдань того часу було виконання хлібного податку.

Вибори до Жданівської сільської Ради відбулися влітку 1920 року. Головою сільради обрано С. П. Каліберду.

Велику роль у житті села відіграв більшовицький осередок, створений у 1921 році. Крім жданівців, до осередку увійшло кілька комуністів села Окіп.

У тому ж році в Жданах уже діяла і комуністична організація молоді. Першими комсомольцями були Марко Матейко, Василь Дружинець, Володимир Больщак, Олена Пономаренко.

У 1920 році в селі було створено комітет незаможних селян, головою якого став учасник революції 1905 року Є. М. Шевченко. На початку 1921 року до його складу вже входило 44 чол. Члени комнезаму всюди виступали як поборники нових радянських порядків, першими йшли на боротьбу з бандами Греся, Марусі, Махна, Зеленого та інших отаманів.

Радянська влада дала селянам Жданів великі політичні права і матеріальні блага. Між ними розподілено 1000 десятин поміщицької і куркульської та 367 десятин церковної землі. В їхнє користування передано сільськогосподарський реманент, який раніше належав експлуататорам.

З перших днів Радянської влади в Жданах почали з'являтись паростки нового життя. В 1922 році селяни закінчили будівництво громадської комори для зерна. В ній зберігали страховий фонд зернових культур на випадок неврожаю. Це гарантувало бідняків від небезпеки потрапити в економічну залежність від куркулів.

Відчутну виховну роль у період соціалістичної перебудови села відіграла кооперація. Уже в 1925 році у збутовій сільськогосподарській кооперації об'єдналося 82 господарства[2]. Жданівці на прикладі побачили, які переваги має колективна форма господарювання.

Але вирішальною ділянкою соціалістичного будівництва на селі була виробнича кооперація. В 1927 році у Жданах утворилась артіль «Незаможник». Головою її правління обрали Я. В. Єсенка.

У 1930 році загальні сільські збори ухвалили всім селом вступити до колгоспу[3]. Колективізація проходила в жорстокій класовій боротьбі. Комуністам і комсомольцям довелося докласти чимало зусиль, щоб викрити провокаційні наклепи куркульських елементів і знешкодити їх. Опір куркулів було зламано. На 1933 рік всі селяни Жданів кооперувалися. Артіль «Незаможник» розукрупнилась і створилось

Перед пробним виїздом у поле. 1930 р.

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 238, арк. 38.
[2] Полтавський облдержархів, ф Р-2068, оп. 1, спр. 210, арк. 14.
[3] Газ. «Червона Лубенщина», 19 лютого 1930 р.

чотири колгоспи: «Шлях Леніна», ім. Петровського, ім. 1 Травня, ім. Якіра. На хуторі Церковній Балці, що примикав до Жданів, організувався колгосп ім. Будьонного. В 1939 році мешканці цього хутора переселилися в село Ждани.

Колективні господарства з допомогою держави швидко розвивалися, економічно міцніли, підвищували культуру землеробства, запроваджували правильні сівозміни. В 1937—38 рр. колгоспники на великих масивах зібрали з кожного гектара 100-пудовий урожай зернових.

Високі прибутки давали технічні культури, зокрема махорка. Майстри високих урожаїв ланки Софії Покидько (колгосп ім. Петровського) та Євдокії Литвиненко (колгосп ім. Якіра) одержували її по 50—55 цнт з гектара.

Добрих результатів було досягнуто у тваринництві, особливо свинарстві. Працівники свиноферми колгоспу ім. Петровського завоювали право на участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці. З року в рік зростали неподільні фонди колгоспів. Значні суми виділялись на спорудження добротних тваринницьких приміщень, майстерень, на купівлю сільськогосподарських машин, реманенту, автомашин тощо.

Підвищувалась і оплата праці трудівників села. На трудодень хлібороби одержували 1,5—2 крб. грішми, 3—4 кг хліба та інші продукти.

Зростав добробут і культура колгоспників. У Жданах не стало злиднів і темряви. Всі діти навчалися в семирічній. а з 1938 року — в середній школі. При сільському клубі працювали гуртки художньої самодіяльності, духовий оркестр, бібліотека.

У 1936 році в селі відкрився фельдшерсько акушерський пункт і родильний будинок. Почали діяти поштове відділення та ощадна каса.

Перед жданівцями розкривалися перспективи дальшого піднесення добробуту і культури, але віроломний напад німецьких фашистів на нашу країну припинив мирне будівництво, завдав невимовного горя. Понад сто жителів села стали на захист рідної Вітчизни. А за весь час війни в рядах Радянської Армії зі зброєю в руках захищали рідну землю 324 жданівці. За бойові заслуги 236 чоловік нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу.

У вересні 1941 року у Жданах розміщався штаб радянського 487-го стрілецького полку. Під тиском переважаючих сил ворога полк зазнав великих втрат і залишив село. Його бойовий прапор, пробитий кулями й осколками, приховала від гітлерівців колгоспниця Тетяна Галич. Після визволення села вона передала його Радянській Армії[1].

З 14 вересня 1941 до 16 вересня 1943 року Ждани перебували під кованим чоботом фашистських загарбників. Але люди не скорилися ворогові, не визнали «нового порядку», не втратили надії на визволення і робили все, що могли, щоб наблизити час розгрому гітлерівців.

Жителі Жданів лишились вірними патріотами своєї Батьківщини. Вони подавали допомогу радянським воїнам, які восени 1941 року проривалися з ворожого оточення під Києвом, давали їм притулок, харчі. Коли в бою за переправу через річку Удай біля села Городища частини радянських військ зазнали тяжких втрат, поранені бійці і командири знайшли підтримку у Жданах, їх переховували й лікували у фельдшерсько-акушерському пункті, яким керував військовий лікар Максимов.

Коли гітлерівці вперше ввійшли в село, житель М. П. Кабар з своєю дружиною взяли до себе тяжко пораненого бійця — осетина Габуєва. Ризикуючи своїм життям, вони доглядали його як рідного сина, лікували і переховували від гітлерівців. Видужавши, Габуєв перейшов лінію фронту, знову брав участь у багатьох боях і був відзначений кількома урядовими нагородами. В 1962 році він приїздив у Ждани, щоб ще раз подякувати Кабарям за врятування його від смерті.

[1] Газ. «Комсомолець Полтавщини», 17 жовтня 1962 р.

Не корилась окупантам і молодь, не виконувала їх наказів, ухилялася від поїздки на роботу в гітлерівську Німеччину. А коли влітку 1943 року гітлерівці зробили облаву, щоб насильно вивезти людей до Німеччини, юнаки і дівчата поховалися в лісах, і окупантам вдалося схопити лише кілька чоловік. Німці лютували, забирали в селян худобу, але покори не добилися.

Боротьбою патріотів проти німецько-фашистських окупантів та їх прихвоснів керувала підпільна група, яку очолював уродженець села Жданів комуніст І. І. Пономаренко. Група об'єднувала 15 чоловік. До її складу входили Яків Лисенко, Іван Груня, Петро Гринько, Олексій Павленко, Яків Тютюнник та кілька чоловік з сусідніх сіл Окопу і Шек.

Спочатку робота підпільників ускладнювалась відсутністю зв'язку з підпільним райкомом партії, але згодом він був налагоджений. Патріоти поширювали у селах листівки, агітували колгоспників, щоб не віддавали окупантам худобу і хліб, не виконували їхніх наказів. Завдяки діям підпільної групи гітлерівцям не вдалося вивезти з села худобу і хліб врожаю 1943 року[1].

16 вересня 1943 року радянські війська очистили село від фашистських окупантів. Відступаючи з Полтавщини, фашисти завдали селу багато лиха і збитків. Вони пограбували колгоспи, магазини, бібліотеки, школу, забрали 329 голів громадської худоби[2]. Гітлерівці розстріляли першого комсомольця села, радянського працівника Василя Дружинця.

Відразу ж після визволення колгоспники Жданів під керівництвом партійної організації, долаючи численні труднощі і перешкоди, з піднесенням взялися за відбудову села, за налагодження сільського господарства. По всіх чотирьох колгоспах розгорнулася сівба озимих, заготовлявся хліб у фонд оборони.

На 1948 рік усі колгоспи села освоїли довоєнну площу посіву зернових і технічних культур, відбудували тваринницькі ферми.

В липні 1950 року всі чотири колгоспи села об'єдналися в одну сільськогосподарську артіль ім. Леніна. За укрупненим колгоспом закріплено 3700 га земельних угідь.

Головною галуззю об'єднаного господарства стало виробництво зерна. Щороку поліпшувалась культура землеробства, підвищувалась урожайність. Колгосп вирощує пшеницю, цукрові буряки, кукурудзу, махорку. Для забезпечення високих урожаїв широко запроваджується хімізація, використовуються мінеральні і місцеві добрива.

За перспективним планом передбачається до 1970 року довести середній урожай озимої пшениці до 35 цнт з одного гектара, цукрових буряків — 270 цнт, кукурудзи — до 55—60 центнерів.

Другою провідною галуззю господарства є тваринництво. На кінець 1965 року в колгоспі ім. Леніна на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 277 цнт молока і 58,4 цнт м'яса.

Показовим є і зростання валового збору махорки — основної технічної культури: з 654 цнт в 1950 році до 4338 цнт в 1955 році.

Значно збільшилась за ці 5 років і оплата праці колгоспників: натуральна — в 2,5 раза, а грошова — майже в 9 разів[3].

Але не всі роки господарство розвивалося успішно, були й недоліки. Заходи ЦК КПРС і Уряду, що були розроблені і впроваджені в життя, починаючи з жовтня 1964 року і особливо після XXIII з'їзду КПРС, відкрили широку перспективу для розвитку економіки артілі, розв'язали творчу ініціативу хліборобів. Справи колгоспу пішли вгору. Це виявилось, насамперед, у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур. В 1965 році, порівнюючи з попереднім роком, набагато збільшився

---

[1] Фонди Лохвицького краєзнавчого музею.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 103, арк. 31.
[3] Там же, ф. Р-7831, оп. 1, арк. 1.

Село Ждани.

валовий збір зерна, зросло виробництво м'ясо-молочних продуктів. Грошові прибутки колгоспу з 674 878 крб. збільшилися за цей час до 778 296 карбованців.

Показником дальшого економічного розвитку є зростання неподільного фонду колгоспу. З 189 050 крб. у 1955 році він зріс у 1965 році до 639 990 крб. Це дало можливість успішно здійснювати капітальне будівництво. За останні роки було заново споруджено всі будівлі на фермах, автогараж, майстерню для ремонту сільськогосподарської техніки, кормокухню, обладнано механічну подачу води на ферми, побудовано електростанцію потужністю 50 квт. Ріст неподільного фонду дав змогу колгоспові закупити необхідну техніку. На кінець 1965 року господарство мало 21 трактор різних марок, 14 вантажних і легкових автомашин, 14 комбайнів для збирання зерна, буряків, силосу, кукурудзи та іншу техніку.

Зміцнення економічної бази сприяло зростанню продуктивності праці і дало можливість колгоспу виділити додаткові кошти на матеріальну винагороду за працю в громадському господарстві.

Водночас із розвитком громадського господарства виросли і самі люди. У колгоспі працює багато кваліфікованих спеціалістів з різних галузей сільськогосподарського виробництва, зокрема близько ста механізаторів. З'являється все більше передових майстрів високих урожаїв. У 1965—1966 рр. групу колгоспників було відзначено урядовими нагородами. Ланкова Уляна Галич удостоєна ордена Леніна. Її ланка в 1965 році зібрала з кожного гектара по 324 цнт цукрових буряків. Орденом «Знак Пошани» нагороджені ланкові Тетяна Киричко та Ольга Дружинець, працівники свинотоварної ферми Явдоха Литвиненко та Катерина Кожома. Медаль «За трудову відзнаку» одержали старший пасічник колгоспу Олексій Литвиненко та ланкова Галина Сопрун.

Партійна організація виховала десятки передовиків колгоспного виробництва, які добиваються чудових показників у роботі, вирощують багаті врожаї і одержують високі надої молока та збільшують виробництво м'яса. Серед них трактористи Д. П. Майстренко та Г. Х. Шовковий, комбайнер Д. Г. Шовковий та інші.

Серед тваринників самовіддано трудиться колектив доярок другої комплексної бригади: О. О. Бугай, М. В. Горбатенко, В. Т. Шевченко та інші. Вони добилися в 1963 році найбільшого по колгоспу надою молока від кожної корови — по 2470 кілограмів.

В територіально-адміністративному підпорядкуванні села сталися зміни. Згідно Указу Президії Верховної Ради УРСР від 4 січня 1965 року, Ждани перейшли

з Лохвицького до Лубенського району. В тому ж році Жданівський колгосп ім. Леніна було перейменовано на «Заповіт Леніна»[1].

Порівняно з дожовтневим періодом, Ждани дуже змінилися, високо зросла культура працівників села, їх духовне життя. Все населення письменне, 231 чоловік має вищу і середню освіту.

У Жданах є середня загальноосвітня трудова політехнічна школа. В ній здобувають освіту всі діти шкільного віку. Навчають і виховують дітей 35 кваліфікованих педагогів. У селі працює ще консультаційний пункт Лубенської заочної середньої школи для учнів 9—10 класів. За роки Радянської влади з села вийшло 60 вчителів, агрономів, зоотехніків, інженерів та інших спеціалістів народного господарства і культури.

У Жданах народилися партійний і державний діяч І. Л. Булат (1896—1939 рр.), заслужена артистка УРСР Л. В. Комарецька. У Жданівській семирічній школі вчився партійний і державний діяч, дипломат, посол СРСР у ЧССР Степан Васильович Червоненко.

Нинішній хлібороб-колгоспник села Жданів не уявляє собі життя без книги й газети, без радіо й кіно. При сільському клубі тепер діє стаціонарна кіноустановка, яка тричі на тиждень демонструє художні і наукові кінофільми. Зростає передплата на газети й журнали. В 1964 році в село надходило 1258 примірників газет і журналів. У дореволюційних Жданах навіть слова «бібліотека» не було в лексиконі жителів села. А тепер у трьох бібліотеках села є понад 15 тис. книг художньої, політичної і наукової літератури. Цим багатством культури користується понад півтори тисячі читачів.

Великі зміни відбулися в галузі охорони здоров'я. Колись у Жданах був один приватний фельдшер. В наші дні тут є дільнична лікарня на 25 ліжок, родильний будинок, амбулаторія, аптека. Трудівників соціалістичного села обслуговують 18 медичних працівників.

Побутові умови населення задовольняє сільське споживче товариство, яке має дві побутові майстерні, три крамниці та кілька торговельних ларків.

Новими спорудами, зеленим насадженням оновлюється село. Тільки за останні роки 150 жителів побудували собі добротні будинки, вкриті черепицею і шифером.

Всю громадсько-політичну й культурно-освітню роботу серед населення спрямовує партійна організація колгоспу «Заповіт Леніна», яка об'єднує 52 комуністи. У трьох первинних комсомольських організаціях налічується понад півтораста юнаків і дівчат.

---

[1] Постанова Полтавського облвиконкому № 314 від 9 липня 1965 р.

На околиці села Жданів.

Ланкові Жданівського колгоспу «Заповіт Леніна», відзначені урядовими нагородами. Зліва направо: Т. І. Киричко, О. О. Дружинець, Г. В. Сопрун, У. О. Галич. 1966 р.

Нова п'ятирічка відкриває реальні можливості для дальшого зміцнення економіки села Жданів, піднесення добробуту хліборобів. За перспективним планом колгосп «Заповіт Леніна» має впровадити найраціональніші сівозміни, механізувати основні ділянки виробництва. З цією метою буде встановлено 40 електромоторів на фермах, токах і в майстернях. Колгосп придбає нові трактори, комбайни та іншу сільськогосподарську техніку.

З фондів колгоспу планується виділити значні кошти на спорудження Палацу культури із залом на 550 місць. Буде збудовано також приміщення лікарні на 35 ліжок, універмаг, поштове відділення.

Трудівники села Жданів, як і всієї нашої неосяжної Вітчизни, під керівництвом Ленінської Комуністичної партії впевнено крокують уперед до комуністичного суспільства.

Я. І. ПОНОМАРЕНКО, О. Х. СОКОЛОВСЬКИЙ,
П. П. ЧЕРГЕНЕЦЬ, М. С. ПЛІШ

СОЛОНИ́ЦЯ

Солониця — центр однойменної сільради, до складу якої входять також населені пункти: Войниха, Засулля, Куп'єваха, Піски, Тернівщина. До Жовтневої революції згадані поселення належали до Засульської волості. Солониця розташована за 5 км від Лубен. Населення — 1230 чоловік.

Найменування поселення походить від річки Солониця, до якої воно прилягає. У свою чергу річка названа так за солонуватий присмак води, обумовлений солончаками, через які вона тече. Поблизу Солониці виявлено залишки стародавніх поселень. Одне з них (на хуторі Турканевому) існувало в часи неоліту (IV тисячоліття до н. е.)[1], друге — в період пізньої бронзи (I тисячоліття до н. е.)[2].

Виникнення села відноситься до початку XVIII століття. Заснування інших навколишніх поселень, що входять до складу Солоницької сільради, в основному припадає на цей же період. Пізнє їх виникнення пояснюється, насамперед, тим, що тут відкрита місцевість і люди не могли здавна на ній заселятися, бо сюди часто набігали грабіжники — татари.

У XVI столітті землі ще не існуючої тоді Солониці, як і інші території Полтавщини, підпали під владу шляхетсько-панської Польщі. Ними довгий час воло-

---

[1] Ф. Б. Копилов. Посульська експедиція, зб. Археологічні пам'ятки УРСР, вип. III. К., 1952, стор. 307.
[2] Фонди Лубенського краєзнавчого музею, інв. № 2207.

діли магнати Вишневецькі. Проти них український народ вів героїчну визвольну боротьбу.

Між річками Солоницею і Сулою в 1596 році відбулася визначна подія в історії визвольного руху — запекла битва повсталих козаків і селян під проводом Северина Наливайка і Григорія Лободи з польським військом. Повстанці відступали з Правобережжя за Дніпро, маючи намір досягти російського кордону і там знайти захист від польських магнатів. Досягнувши Посулля, повстанці захоплювали володіння Вишневецького. Звідси залишалось 100 верст до російського кордону. Польський гетьман С. Жолкевський, що переслідував Наливайка, намагався затримати його військо переговорами в Лубнах. А тим часом великий загін польського війська відрізав шляхи відступу для повстанців. Останні вирішили захищатися, розраховуючи на допомогу запорожців, які мали прибути на човнах.

Поблизу Лубен в урочищі Солониця повстанці заклали укріплений табір. 26 травня почалася битва. 13 днів козаки витримували облогу і робили успішні вилазки. Та сили були нерівні. В таборі не було води, палива, гинули коні, а зрадник Лобода — гетьман реєстрових козаків шукав примирення з панами. Одержавши з Києва облогові гармати, поляки 4 червня почали шалений обстріл козацького табору. Обстріл продовжувався дві доби. Повстанці втратили до 200 чоловік, проте не здавалися. Але в козацькому таборі виникли суперечки. Справа дійшла навіть до збройної сутички, під час якої був убитий Лобода. При цих обставинах Жолкевський вимагав, щоб повстанці повністю капітулювали, обіцяючи їм дати змогу вільно розійтися по домах. Частина повстанців вирішила прийняти умови польського гетьмана. В ніч з 6 на 7 червня прихильники страченого Лободи напали на Наливайка і його спільників. Останні відчайдушно захищалися, намагаючись вирватись із табору, проте були схоплені і видані полякам. Та Жолкевський не додержав свого слова й підступно напав на стомлених напівроззброєних повстанців, які не встигли вишикуватись до бою і взятися за зброю.

Польський хронікер писав: «Рубали їх немилосердно, так що на протязі милі або більше лежав труп на трупові. Всіх же їх було в таборі, з черню і жінками, до десяти тисяч, з яких врятувалося з Кремпським не більше тисячі»[1]. Наливайка разом з шістьма іншими ватажками відправили у Варшаву і там стратили.

Засновниками Солониці були козацькі роди: Сахни, Ляшенки, Погребняки, Якименки. Пізніше тут почали оселятися і селяни-кріпаки — Шматки, Шурхачі, Микитенки та інші[2]. Спочатку Солониця була невеликим хутором, а згодом розрослася в село. За ревізією 1764 року Солониця значилась за обозним Миргородського полку Родзянком[3].

На вільні поселення весь час посягали представники козацької старшини і церква. Їхні домагання підтримувалися царським урядом. Цариця Єлизавета Петрівна закріпила за Мгарським монастирем у «вічну» власність с. Піски та ряд угідь і господарських споруд у Засуллі і Солониці[4].

Однак переважна більшість жителів Солониці юридично залишалася незалежною від кріпосників аж до реформи 1861 року. Про це переконливо стверджують навіть матеріали пізніших часів. Так, на початку 80-х років XIX століття у Солониці було 178 дворів, з них — 132 належали козакам, а 20 — державним і казенним селянам, і лише 25 — колишнім кріпакам[5].

Хоч основна маса селян Солониці формально не належала поміщикам, але економічне становище її було тяжке.

---

[1] Хрестоматія з історії Української РСР, т. 1. К., 1959, стор. 171.
[2] Журн. «Киевская старина», 1903, № 9, стор. 293—294.
[3] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. Вып. 1. Полтава, 1901, стор. 361.
[4] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. XIII. Полтава, 1915, стор. 71—81.
[5] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. IV. Полтава, 1885, стор. 122, 130.

Мало що змінилося в становищі кріпаків та козаків і після поміщицької реформи. Солоницькі кріпаки поміщика Квітки та 29 ревізьких душ при звільненні одержали біля двох десятин садибної і 33 десятини польової землі. Вони повинні були щороку виплачувати поміщику 69 крб. 6 коп. і державі 72 крб. 20 коп. протягом 49 років[1]. Селянин попадав у безвихідь. Не маючи можливості прогодувати себе і свою сім'ю з мізерного наділу, він зобов'язаний був сплачувати крім податків ще й високі викупні платежі.

Не краще жили і козацькі сім'ї. Вони теж задихалися від безземелля і малоземелля. На початку 80-х рр. у Солониці з 178 господарств 81 не мало орної землі. Біля двох десятин припадало на кожне з 25 господарств. За рахунок зубожіння бідноти росла сільська буржуазія. 15 заможних господарств мали по 15—50 і більше десятин землі.

Обмаль було і худоби в бідняцьких господарствах. 53 селянські двори не мали ні коней, ні волів, ні корів. Лише 28 господарств обробляли землю власною худобою, а інші — супрягою або найманою тягловою силою. Тоді як 29 заможних селян мали по 4—6 голів робочої худоби, в їхньому користуванні був 21 вітряк.

Нерівномірний розподіл землі, худоби, реманенту породжував жорстоку експлуатацію сільської бідноти заможною куркульською верхівкою. В Солониці було багато наймитів. За рік наймит-чоловік одержував на своїй одежі 55 крб., на хазяйській одежі — 25 крб., а жінка відповідно 38 і 26 крб. 16 господарств посилали своїх членів на далекі заробітки.

Проте найбільш поширеною формою експлуатації був обробіток з половини, або за сніп. Жнець одержував четвертий сніп і повинен був зверх роботи під час жнив відпрацювати 21 день, або сплатити 10 крб. 29 коп. Таких господарств, які жили за рахунок праці за сніп, числилось 64, з них — 42 безземельні і 20, що мали менше, як по три десятини.

За даними 1910 року в Солониці на 211 дворів уже нараховувалось 129 поденників. Крім того, 140 чол. заробляли на жнивах[2].

Чимало селян жило повністю або частково за рахунок неземлеробських промислів. У селі в 1910 році було 34 теслярі, 3 кравці, 4 шевці, 9 ткачів.

Крім тяжкої праці, безпросвітніх злиднів на селянській долі ще пагубно відбивалася неписьменність. На початку 80-х рр. XIX століття в Солониці на 1008 душ населення числилось лише 11 письменних чоловіків і не було жодної письменної жінки[3]. В селі довго не було школи, і лише в 1906 році відкрилося однокласне народне училище. У ньому навчалася мізерна кількість дітей, а ще менше його закінчувало. В 1909 році училище закінчили 7 хлопчиків і 2 дівчини, а в 1914 році — 5 хлопчиків і 5 дівчат[4].

Економічна безвихідь, політичне безправ'я переслідували селян на кожному кроці. Їх терпець уривався, і вони почали підніматися на боротьбу проти своїх гнобителів. Селяни пильніше прислухалися до виступів агітаторів, сміливіше висловлювали антиурядові думки. Напередодні революції 1905 року в Солониці перебував під особливим наглядом поліції активний учасник революційного руху на Лубенщині М. І. Огородній[5]. Він тут закликав селян відбирати в поміщиків землю, поширював нелегальну літературу. Революційну пропаганду серед селян вела також учителька М. К. Бакайченко[6].

19 листопада 1905 року селяни Солониці зібралися на сход, на якому говорили про непосильність податків, про необхідність введення у школах навчання дітей українською мовою, висловлювались проти самодержавства і вимагали скликання

[1] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 1100, арк. 1, 63.
[2] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии за 1910 год, стор. 14.
[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. IV, стор. 123.
[4] Отчет Лубенской уездной земской управы за 1909 и 1914 гг. Лубни, 1909, 1915.
[5] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 315, арк. 86.
[6] ЦДАЖР УРСР, ф. 273, оп. 1, спр. 15, арк. 26.

Всеросійських Установчих зборів. Виступали агітатори з Лубен. Засульський старшина, якого селяни називали «поліцейський пришийхвіст», поспішно зробив донесення в лубенську поліцію про цю сходку.

В Лубнах заметушилися. До Солониці негайно приїхали становий, урядник і стражники. Становий зібрав селян і почав на них кричати: як вони сміли збиратися без «дозволу начальства». Довго чіплявся до громади і пристав. Один селянин, як писав кореспондент Лубенської газети «Хлібороб», не витримав знущання і відповів приставу: «Ти, каже, панський підбрехачу, маєш троє штанів, а я ні одних. То ти ж мені не даси їх, коли я ласкою у тебе прохатиму, аж поки я сам їх не візьму»[1]. Після цієї сутички пристав зараз же виїхав з Солониці.

А становий як не кричав на громаду, але не відважився провести арешти, бо селяни були настроєні рішуче і «хотіли рознести старшину і холодну». Проте у 1906 році була заведена справа «Про злочинну агітацію серед жителів с. Солониці Лубенського повіту». До відповідальності притягався місцевий житель Р. А. Зайкевич, звинувачений в «агітації проти самодержавства серед селян села Солониці»[2].

Революційна агітація на селі не припинялася і в 1906 році і навіть у період реакції. Так, житель Солониці Іван Моренець у 1909 році довгий час вів агітацію серед односельчан, переважно серед молоді, заявляючи, що «царя нам не потрібно, не слід підкорятися поліції, бо поліція, крім шкоди, нічого більше для народу не робить»[3].

Царизм намагався відвернути увагу селян від революції не тільки з допомогою насильства, але й проведенням деяких економічних заходів. Одним із них було переселення. Частина бідноти Засульської волості, доведена до відчаю, їхала в далекий Сибір, Казахстан і на Далекий Схід шукати кращої долі. В 1907—1908 роках туди переселилося 255 чол. Більше половини вихідців із Засульської волості переселилося до Тургайської губернії[4]. Але щоб міцно осісти на нових землях, необхідні були відповідні засоби, яких біднота, звичайно, не мала. Селяни зрозуміли, що їх просто намагалися спровадити подалі від поміщицьких латифундій. У 1912 році з волості виїхало вже тільки 4 сім'ї.

Імперіалістична війна ще більше погіршила становище сільської бідноти, прирікши сім'ї мобілізованих на повне зубоження і розорення.

Солоницький колгоспник С. Миколенко згадує, що в той час, коли він у боях за «отечество» поміщиків і капіталістів був двічі поранений під Львовом і Станіславом, його дружина від зорі до зорі гнула спину за восьмий сніп у куркуля Яновського[5].

Війна негативно позначилась і на розвитку народної освіти. Лубенське земство в 1915 році одержало від Міністерства освіти повідомлення, що у зв'язку з війною ніякої грошової допомоги земські школи не одержать. Тому заплановане розширення шкіл не відбулося, і значна частина дітей залишилась поза навчанням. У 1915 році 41 дитині з Солониці було відмовлено в прийомі до школи[6].

Довгі роки солоницька біднота вичікувала кращої долі, і коли до села дійшла звістка про Жовтневу революцію в Петрограді і утворення Радянського уряду на чолі з В. І. Леніним, вона з радістю відчула, що її надії тепер перетворяться в реальну дійсність. Проте скористатися новими радянськими законами, які давали великі права трудящим, довелось не зразу. В Солониці ще господарювали петлюрівці. І тільки в січні 1918 року в селі встановилася Радянська влада. Для захисту

[1] Газ. «Хлібороб» (Лубни), 28 листопада 1905 р.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 476, арк. 1, 4, 5, 11, 17, 23.

[3] Там же, ф. 320, оп. 1, спр. 1040, арк. 20.

[4] Переселение 1906—1912 гг., Полтавская губ. Приложение к выпуску, 1913, стор. 718—949 (Підрахунки зроблені авторами нарису).

[5] Газ. «Шлях до комунізму» (Солониця), 13 лютого 1966 р.

[6] Отчет Лубенской уездной земской управы за 1915 г., ч. 1. Лубни, 1916, стор. 104—105.

здобутків Жовтня в Лубенському повіті створились червоногвардійські загони. В цих загонах були представники Солониці[1]. Вони ішли в перших рядах борців за нове життя.

На початку березня 1918 року в Солоницю ввійшли кайзерівські війська. Але боротьба проти загарбників не припинялася. Лубенський більшовицький комітет посилав у Солоницю своїх представників для організації боротьби селян проти німецької окупації і гетьманського режиму. Внаслідок проведеної роботи в селі була створена озброєна група, яка під час повстання в Лубенському повіті у листопаді 1918 року влилася в партизанський загін під командуванням Н. І. Обельця та К. О. Коки. Боротьба тривала довго. Лише на початку 1919 року за допомогою Червоної Армії села Лубенського повіту були визволені від ворожих військ.

Але і на цей раз Радянська влада в Солониці існувала недовго. В середині серпня 1919 року село захопили денікінці.

Після визволення Засульської волості частинами Червоної Армії в середині грудня 1919 року в Солониці втретє встановлюється Радянська влада. До квітня 1920 року в селі існував ревком. У квітні було обрано сільську Раду у складі 21 чол. Головою її став бідняк-коваль Дмитро Стадниченко. Організувався комітет незаможних селян.

Сільська Рада і КНС брали на облік поміщицьку і куркульську землю, створювали земельні комісії, розробляли плани земельних наділів.

За рахунок поміщиків і частково експропрійованих куркулів землею наділялись безземельні і малоземельні селяни.

Проте індивідуальне господарство не давало можливості покінчити із злиднями. З кожним роком селяни все більше переконувалися у правоті комуністів, що вихід один — перехід до колективного господарювання.

На початку 1920 року в Солониці, в колишньому маєтку Зайкевича, створюється показове насінневе господарство, яке забезпечувало навколишнє селянство добірним насінням люцерни, конюшини та інших культур. Тут було організовано першу на Україні дослідницько-селекційну станцію кормового буряка.

Крім того, в Солониці було засноване сільськогосподарське кооперативне товариство, при якому діяв прокатний зерноочисний пункт. Заводились показові ділянки.

Згодом хлібороби почали переходити до вищих форм колективного господарювання. В 1927 році в солоницькій земельній громаді утворилося два ТСОЗи — «Сніп» і «Червона долина».

В цьому ж році у Солониці була організована артіль «Єднання», яка швидко набула популярності серед селян. Артіль мала трактор, молотарку, збирала високі врожаї сільськогосподарських культур.

Але масовий колгоспний рух у Солониці, як і по всій країні, розгорнувся лише в 1929—1931 роках. Ініціатором цього руху була партійна організація, створена в 1927 року, яка об'єднувала комуністів Солониці і Засулля. До її складу входили П. Д. Запорожець, С. М. Миколенко, М. І. Руденко та інші. Комуністи повсякденно роз'яснювали селянам про переваги спільного господарювання, допомагали налагоджувати колгоспне виробництво.

До колгоспу «Єднання» влилися солоницькі ТСОЗи, вступали нові бідняцькі й середняцькі сім'ї. Кількість членів колгоспу швидко зростала.

На початку 1931 року бюро Лубенського райкому партії констатувало, що Солоницький колгосп «Єднання» та інші господарства району мали добрі наслідки за 1930 рік[2]. Колективне господарство стало основним джерелом зростання матеріального добробуту колгоспників. У Солониці в 1935 році на трудодень вже видавали по 3 кг зерна і 3 крб. 15 коп. грішми.

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2101, оп. 1, спр. 97, арк. 3; спр. 196, арк. 7.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 10, спр. 1154, арк. 56.

Солоницький колгосп з кожним роком зростав, зміцнювалася його економіка. на полях вирощувалися великі врожаї. Кращі його передовики в 1939 році були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві.

Напередодні Великої Вітчизняної війни до складу Солоницького колгоспу, який з 1939 року став називатися ім. XVIII партз'їзду, входило 372 селянські господарства. Колгосп мав 2814 га землі, посівна площа становила 1586 га. В господарстві було понад 40 громадських будівель — паровий млин, клуб, дитячі ясла тощо. Налічувалось 4 вантажні машини, локомобіль, 71 плуг, 21 сівалка, 19 жаток, 2 молотарки та багато іншого сільськогосподарського інвентаря. На фермах було сотні голів рогатої худоби, коней, свиней та овець. Колгоспні доярки забезпечували високі надої молока. Доходи колгоспу надійно зростали.

Перехід до колективного господарства, ліквідація експлуатації і злиднів супроводжувались справжньою культурною революцією. Була ліквідована неписьменність і здійснена загальна початкова освіта. У 1929—1930 рр. Солоницька школа стала семирічною, напередодні війни для неї побудували нове двоповерхове приміщення.

Дальше піднесення колгоспного виробництва, матеріального добробуту і культури перервала війна. В середині вересня 1941 року в село ввірвалися фашистські загарбники.

Нечуване лихо принесла фашистська окупація. З Солониці на рабську працю в Німеччину вивезено 126 чоловік. Десятки людей фашисти розстріляли. Від гітлерівських катів загинули голова колгоспу С. М. Миколенко, голова сільради І. В. Криворотько, П. Т. Приходько, М. Д. Король та інші жителі села[1].

Під час відступу загарбники намагались знищити громадську худобу, підпаливши ферми. Ризикуючи життям, М. М. Севертока кинувся гасити пожежу і врятував 42 голови великої рогатої худоби та 82 вівці. Частини Червоної Армії 18 вересня 1943 року штурмом зайняли побережжя Сули і визволили від окупантів села Лубенського району. Для жителів Солониці настав довгожданний день свободи і щастя.

У героїчну боротьбу за визволення Батьківщини від фашистської погані внесли свою лепту і патріоти Солониці. Жителі Солоницької сільради героїчно билися з ворогом на фронтах Вітчизняної війни. Вони брали участь в обороні Києва, Москви, Ленінграда, Сталінграда, Кавказу, в складі своїх частин наступали на Берлін. У жовтні 1944 року в Солоницю прийшов лист з фронту. Звертаючись до колгоспників, фронтовики писали: «Ми хочемо висловити вам глибоку вдячність за вашого земляка, кращого воїна нашої частини, вихованця ленінського комсомолу, дисциплінованого й бойового товариша Василя Погребняка... Він у найтяжчі хвилини бою окрилював нас відвагою. У великій битві за визволення нашої Батьківщини ваш земляк був у перших рядах воїнів-комсомольців. В битві за Віслою Василь Погребняк своєю безстрашністю і відвагою врятував багато поранених бойових товаришів, знищив десятки фашистських звірів... Хай же ваші комсомольці, як і Василь Погребняк на фронті, показують приклад у трудових подвигах»[2]. Але до перемоги В. Погребняк не дожив, він загинув смертю хоробрих[3].

На фронтах війни загинуло 362 воїни-колгоспники. На їх честь у Солониці споруджено пам'ятник Вічної Слави. На меморіальних дошках з червоного граніту викарбовані прізвища загиблих і пам'ятні тексти. Один із них говорить: «Їх немає серед нас. Ці хлібороби нашої артілі не повернулися до рідних колгоспних нив, а загинули в боях у роки Великої Вітчизняної війни в 1941—1945 роках. Вічна слава і безсмертя вам в ділах ваших потомків».

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 145, арк. 42—45.
[2] Газ. «Шлях до комунізму», 1 травня 1965 р.
[3] Там же.

Заняття гуртка механізаторів у колгоспі ім. Жданова. 1962 р.

Хоч окупанти завдали Солониці великих збитків, але жителі села не опустили рук, а зразу ж після вигнання фашистів енергійно взялися за відбудову свого господарства. В авангарді цієї боротьби ішли комуністи, яким активно допомагали комсомольці. Комуністи і комсомольці словом і ділом показували приклад у роботі, ставали на ті ділянки колгоспного виробництва, де були найбільші труднощі. Довгий час партійну організацію очолював П. Д. Моренець. За сумлінну працю, вмілу організаційно-виховну діяльність по згуртовуванню людей на відбудову села Радянський уряд нагородив його орденом «Знак Пошани».

Перший мирний післявоєнний рік виявився невдалим. Через посуху Солоницький колгосп мав низькі врожаї.

Але сільські трудівники під керівництвом партійної організації поступово переборювали труднощі. Розгорнулось соціалістичне змагання, рік у рік налагоджувались колгоспні справи. В 1949 році у колгоспі появилась перша після війни вантажна машина, на полях все більше й більше використовувалась сільськогосподарська техніка. В останньому році післявоєнної п'ятирічки колгосп одержав по 20 цнт жита і пшениці, по 27,2 цнт кукурудзи, 315 цнт цукрового буряка з кожного гектара. Від корови в середньому надоїли по 1772 літри молока. Ставилося завдання домогтися ще кращих наслідків.

З 1950 року почалося укрупнення колгоспів. Поступово колгоспи сіл Солониці, Засулля, Пісок, Тернівщини об'єдналися в одне велике господарство. Укрупнений колгосп названо ім. Жданова. Внаслідок цього зміцнилася матеріально-технічна база господарства. Озброївшись сучасною технікою, хлібороби взяли курс на круте піднесення всіх галузей сільськогосподарського виробництва.

Вжиті партією і урядом після вересневого Пленуму ЦК КПРС (1953 р.) заходи благотворно вплинули на розвиток колгоспного виробництва. З новою силою розгорнувся похід за високі наслідки землеробства і тваринництва. Краща доярка колгоспу Г. Н. Ткаченко від кожної корови надоювала по 3239 літрів молока. Від неї не відставала і доярка Я. Приходько, її наслідки — 3000 літрів молока від кожної закріпленої за нею корови. Серед пташниць кращою виявилась Г. Колісник[1].

В 1959 році, першому році семирічки, колгосп ім. Жданова уже був одним із кращих у Лубенському районі. В цьому році до колгоспної Книги Пошани за багаторічну і плідну організаторську роботу занесені голова колгоспу І. Л. Кочубей, ветерани колгоспу, які систематично добивались успіхів у виробництві, ланкові М. З. Головань, доярка Г. Н. Ткаченко, скотар І. Й. Роман, комбайнер В. В. Фальківський, будівельник І. А. Моренець та інші.

З роками господарство зміцнювалось, на його полях зростали дорідні врожаї, збільшувались череди худоби, комори наповнювались громадським добром.

Особливо значного піднесення всіх галузей виробництва колгосп добився в останньому році семирічки. І справа тут не тільки в тому, що були кращі, ніж у попередні роки, погодні умови. Головну роль відіграла перебудова господарства, організація і стимулювання праці на основі рішень березневого Пленуму ЦК КПРС (1965 р.). У 1965 році колгосп з кожного гектара зібрав по 22,9 цнт пшениці й жита. Від кожної корови надоєно по 2390 літрів молока, на 100 га земельних угідь вироблено по 61,1 цнт м'яса.

[1] Полтавський облпартархів, ф. 814, оп. 1, спр. 12, арк. 41—42, 73.

Ветерани колгоспної праці села Солониці одержують пенсії. 1965 р.

Починаючи з 1960 року колгосп ім. Жданова став дослідно-показовим господарством Лубенського району. Тут побували друзі з Румунії, Польщі, Болгарії, Чехословаччини, НДР. В свою чергу голова колгоспу Г. А. Олійник гостював у Болгарії.

Успіхи і перемоги колгоспу ім. Жданова — результат напруженої невтомної праці людей, вихованих Комуністичною партією за роки Радянської влади, загартованих у боротьбі за соціалізм і комунізм. Знатними кукурудзоводами стали ланкові Н. Г. Севертока та І. І. Ляшенко. В 1963 році вони виростили по 57,9 цнт кукурудзи з га. Ці імена добре відомі всім хліборобам області, вони занесені до Книги трудової слави Полтавщини.

Цієї честі також заслужили інші кукурудзоводи — В. Зінченко, І. Ляшенко, І. Колісник, М. Погребняк, секретар комсомольської організації О. Ф. Рудь, бригадири тракторних бригад М. Т. Куценко та М. С. Кілочок, секретар партійної організації А. А. Корніяченко, агроном М. П. Іваненко та інші.

Славиться колгосп своїми тваринниками. За 19 років доярка комуніст Н. Д. Стадниченко надоїла близько 50 тонн молока від кожної фуражної корови, а О. М. Король за 15 років — 38 тонн.

В останньому році семирічки Г. М. Якименко надоїла більш як по три тисячі літрів молока від кожної корови, і за досягнуті успіхи удостоєна урядової нагороди. Крім того, колгосп вручив їй іменний золотий годинник.

Багатьом колгоспникам присвоєно почесне звання «Знатний тваринник». Кожному з них вручено відповідний диплом і виплачується 10 проц. надбавки до основної оплати[1].

Ветерани праці колгоспу мають високий авторитет і користуються загальною повагою. У фойє Солоницького Будинку культури влаштовано галерею портретів знатних заспівувачів колгоспного життя з написом: «Крізь десятки років ці скромні трудівники, як і багато їхніх ровесників, пронесли полум'яну любов до колгоспної землі і невтомною працею довели всю велич і красу хліборобської честі...».

В 1964 році у Солониці відбулося свято ветеранів праці. В теплий сонячний день на берег Сули зібрались жителі всього села. Партійна організація і правління колгоспу запросили їх сюди, щоб разом висловити глибоку подяку заслуженим колгоспникам. Ветеранів вітала молодь, яка вчиться у них господарської мудрості, переймає досвід.

У цей святковий день було обрано раду старійшин, яка тепер активно допомагає правлінню колгоспу вирішувати найважливіші питання колгоспного будівництва.

Починаючи з 1959 року колгосп перейшов на грошову оплату. У матеріальному стимулюванні зростає роль премій. Наприклад, 23 тваринники, які виконали свої зобов'язання на честь XXIII з'їзду КПРС, були преміювані радіолами, меблями.

Про невпинне зростання добробуту трудящих свідчить ще й те, що в магазинах стали купувати більше промислових товарів. Колгоспники споруджують нові будинки, вносять свої гроші в ощадні каси. Тільки в 1950 році в Солониці було зведено 89 кам'яних будинків, в той час як до війни побудовано лише 34.

---

[1] Газ. «Шлях до комунізму», 7 листопада 1965 р.

У колгоспі введено пенсійне забезпечення, оплачуються відпустки. 660 колгоспників уже одержують пенсії, з них 110 із Солониці. Хлібороби користуються безплатним обслуговуванням медичними пунктами, які є в усіх п'яти поселеннях. Для швидкої допомоги виділена автомашина «Волга».

Збільшення доходів артілі, ріст матеріального добробуту трудівників села створили матеріальні передумови для підвищення культурного рівня. В Солониці восьмирічна школа з паровим опаленням, вона має обладнані кабінети, бібліотеку. В школі навчаються всі діти колгоспників, працює 19 учителів.

Активну участь у вихованні підростаючого покоління беруть партійна і комсомольська організації, вся громадськість села.

Так, на одному із засідань партком вирішив періодично скликати батьківські конференції для обговорення стану виховної роботи з дітьми. На початку 1965 року на таку конференцію прийшло понад 500 колгоспників.

Повчальним був виступ матері-героїні Антоніни Якименко. Вона сказала, що її діти змалечку привчаються до фізичної праці. І ця родинна традиція дає непогані наслідки: діти поважають старших, цінують людський труд, старанно вчаться. Багато цінних пропозицій було внесено на цьому батьківському форумі. Конференція обрала раду сприяння школі, до якої ввійшли батьки, досвідчені педагоги, представники партійних і профспілкових організацій. Перша конференція закінчилася врученням похвальних грамот батькам за зразкове виховання дітей.

Перед дітьми колгоспників, що закінчують школу, відкриті широкі дороги. Одні, здобувши знання, самовіддано трудяться в селі, інші — продовжують навчання в середніх спеціальних і вищих учбових закладах. Із випускників Солоницької школи вийшло 26 учителів, 36 агрономів, 18 зоотехніків, 16 лікарів, 12 ветеринарів та багато інших фахівців.

Знання здобувають і дорослі колгоспники. Ланкові Н. Г. Севертока та І. І. Ляшенко навчаються в Полтавському сільськогосподарському інституті. Члени їхніх ланок теж вчаться у середніх і вищих учбових закладах. Такі приклади не поодинокі. Голова колгоспу Г. А. Олійник, закінчивши Полтавський сільськогосподарський інститут, здобув звання агронома. Житель Солониці П. П. Охріменко одержав учену ступінь доктора філологічних наук і працює в братній Білорусії.

Для культурного відпочинку населення в Будинку культури організовується дозвілля. Тут є зал на 550 місць, бібліотека, працюють три духові оркестри, хорова капела та інші гуртки художньої самодіяльності, які охоплюють 200 чоловік. Солоницький хор неодноразово виступав на обласних оглядах художньої самодіяльності.

Одним із видів культурного відпочинку є туристські поїздки по рідній країні і за кордон. Цими путівками правління колгоспу преміює кращих трудівників.

У 1966 році 20 колгоспників відвідали Київ, Москву, Ленінград, де ознайоми-

Огляд комбайнів у колгоспі ім. Жданова. 1965 р.

лись з історичними місцями, зв'язаними з подіями Жовтневої революції. За рахунок колгоспу в санаторіях побувало 36 чоловік.

У Солониці виходить багатотиражна газета «Шлях до комунізму», вона дохідливим словом висвітлює життя села. Кожна сім'я виписує газети й журнали, має радіо, електричне освітлення.

В життя села входять нові обряди і звичаї. Так, для реєстрації новонародженого створена «Кімната щастя», де в урочистій обстановці відбувається цей обряд. Під час реєстрації дитини секретар сільради зачитує «Заповітний листок», в якому викладені щирі напучення новонародженому. «У великий час, коли наша чудова Батьківщина гігантськими кроками йде до сяючих комуністичних рубежів, народився Ти, новий громадянин Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

З почуттям хвилюючої радості ми приймаємо тебе в свою трудову сім'ю. Ти щасливий, бо народився під яскравою зорею Жовтня, яку по волі партії, вічно живого Леніна навіки засвітили над Радянською землею твої героїчні предки. Дорожи ж, як святинею, цим великим щастям.

Про тебе будуть турбуватись Вітчизна, Партія, народ. Ти будеш сильним, здоровим, і нехай для тебе священним обов'язком буде самовіддане служіння рідному народові, Радянській Вітчизні, чистим повітрям якої Ти вперше дихнув і став жити».

Традиційними стають колгоспні свята механізатора, тваринника, городника та інших професій. Навесні 1966 року свято механізаторів проводилось у гаю поблизу Тернівщини. Крім механізаторів і їх сімей, сюди прибули керівники району, жителі навколишніх сіл. На урочистих зборах підводились підсумки весняно-польових робіт, накреслювались плани на майбутнє. Переможцям соціалістичного змагання було вручено перехідний прапор і премію. Тут же відбулась урочиста реєстрація шлюбів механізаторів з їхніми нареченими. Свято закінчилося розвагами й піснями.

Колгоспники глибоко розуміють свою відповідальність за колективне господарство, за становище села. Через сільраду вони беруть активну участь у державному управлінні. Серед 68 членів сільради — 20 рядових хліборобів, 12 ланкових і бригадирів, 12 спеціалістів сільського господарства.

До районної Ради депутатів трудящих в 1965 році обиралися О. С. Бурдюк, П. Д. Моренець, а до обласної Ради — Н. С. Загинайло.

При сільській Раді постійно діє 5 комісій, до складу яких входить 55 депутатів і 45 активістів. У народній дружині бере участь 148 чол., в товариському суді — 23 чол. Головою цього суду обраний один з найкращих учителів Солоницької школи, відмінник народної освіти І. М. Чумак.

В Солониці з 1965 року працює народний університет економіки і організації колгоспного виробництва.

Перебудувавши своє життя на соціалістичних засадах, трудящі Солониці успішно борються за дальше зміцнення економіки села, за нове піднесення свого матеріального добробуту і культурного рівня.

П. Х. БІЛИЙ, Г. П. ДИВЕНЕЦЬ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ЛУБЕНСЬКОГО РАЙОНУ

БІЇВЦІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Удаї, за 20 км. від районного центру. Населення — 567 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Горобії та Єнківці.

Колгосп ім. 40-річчя Жовтня, центральна садиба якого міститься в селі, має 4517 га земельних угідь. Основні галузі господарства — рільництво і тваринництво молочно-м'ясного напряму. Розвинуте бджільництво.

У Біївцях є восьмирічна і вечірня середня школи, клуб, в якому працює драматичний гурток, духовий оркестр, музейна кімната.

У 1702 році на землі, де розташоване село, першим поселився козак Бей, від якого і пішла назва села. По ревізії 1764 року, Біївці — у Снітинській сотні.

У Біївцях народилися П. Д. Мисник та В. А. Симоненко — українські письменники.

ВО́ВЧИК — село, центр сільської Ради. Розташований на лівому березі р. Сули, за 20 км від районного центру. До найближчої залізничної станції Ромодан — 18 км. Населення — 1774 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Березоточа, Вовча Долина, Заора, Суха Солониця.

Колгосп ім. Леніна, центральна садиба якого міститься в селі, має 4733 га земельних угідь. Виробничий напрям — рослинництво і тваринництво. В артілі широко запроваджується соціалістичне змагання і шефська взаємодопомога з Лубенським заводом «Комсомолець» і заводом залізобетонних виробів. Працює відділення «Сільгосптехніка».

У Вовчику є лікарня, середня та восьмирічна школи, 2 бібліотеки, історико-краєзнавчий музей, Будинок культури (при ньому університет культури з 4 факультетами).

На північній околиці села Березоточі виявлено поселення скіфських часів (V—III ст. до н. е.).

У документах за 1787 рік зазначається, що в с. Вовчику більш ніж 100 років землею володіла церква.

У 1904—1905 рр. у селі діяв селянський комітет, що організував на площі мітинг. І. Д. Кулій був зв'язаний з революційним комітетом Лубен.

Уродженцями села є професор історії Т. Дяченко, генерал армії І. П. Михайленко, народний артист УРСР П. Т. Сергієнко.

ДУХОВЕ́ — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі річки Удаю, за 29 км від Лубен. Найближча залізнична станція Лазірки — за 10 км. Населення — 688 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Гінці та Карпилівка.

Колгосп ім. Ульянова, центральна садиба якого міститься в селі, має 4075 га земельних угідь. Господарство — зернового напряму. Провідними культурами є озима пшениця, жито, цукрові буряки. Розвинуто тваринництво.

У Духовому є восьмирічна і початкова школи, бібліотека, клуб (при клубі працюють драматичний, хоровий, танцювальний та художнього читання гуртки, духовий оркестр).

Поблизу Духового знайдено речі періоду Київської Русі. Біля с. Гінців розташовані рештки найдревнішого на території Полтавської області поселення, що існувало тут у часи пізнього палеоліту (понад 15 тисяч років тому). Виявлене вчителем Лубенської гімназії демократом Ф. І. Камінським у 1873 році. Воно вперше засвідчувало заселення території України в часи палеоліту. На поселенні розкопано рештки землянах та наземних жител. На цьому ж місці існувало поселення і в часи мезоліту (приблизно 12—13 тис. років тому). В урочищі «Дрібні могилки» розкопували також могильник періоду бронзи (I тисячоліття до н. е.).

Уродженцю Карпилівки лейтенанту П. М. Раку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

І́СКІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на правому березі річки Сліпороду, за 18 км від райцентру. Найближча залізнична станція — Лубни. Населення — 1139 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Пулинці, Сіре.

Колгосп ім. Т. Г. Шевченка, центральна садиба якого міститься в селі, має 5013 га землі. Основний напрям господарства — рільництво і тваринництво. Вирощують озиму пшеницю, цукрові буряки тощо.

В Ісківцях є лікарня, середня школа, бібліотека, клуб (працюють хоровий, танцювальний гуртки художньої самодіяльності).

В Ісківці приїздив Т. Г. Шевченко (у 1843, 1845 і в 1846 роках).

У селі народився Є. Н. Федорченко — Герой Соціалістичної Праці, зараз працює машиністом на залізничному транспорті.

Будинок культури в селі Ісківцях. 1966 р.

КАЛАЙДИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 12 км від районного центру. Населення — 1104 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Клепачі, Лушники, Халепці, Хитці.

Колгосп «Більшовик», центральна садиба якого міститься в селі, має 6664 га земельних угідь. Основний напрям господарства — рослинництво. Розвинуте тваринництво.

У Калайдинцях є лікарня, амбулаторія, середня школа, бібліотека, Будинок культури.

Біля Клепачів і Хитців виявлено 2 городища скіфських часів (V—III тисячоліття до н. е.).

ЛИТВЯКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані в долині річки Сули, за 20 км від районного центру. Населення — 1392 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Жовтневе та Червоні Пологи.

Колгосп «Черво́ний лан», центральна садиба якого міститься в селі, має 4235 га землі. Основний напрям господарства — рослинництво.

У Литвяках є лікарня, середня школа, бібліотека, клуб (працюють драматичний та хоровий гуртки, 2 духові оркестри).

В урочищі села знайдено поселення періоду бронзи (II—I тисячоліття до н. е.).

МА́ЦКІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на правому березі річки Сули, за 17 км від Лубен. Найближча залізнична станція — Лубни. Населення — 1412 чол. Сільраді підпорядковано населений пункт Мацкова Лучка.

Колгосп «Шлях до комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 3587 га землі. Основні галузі виробництва — рослинництво і тваринництво.

У Мацківцях є восьмирічна школа, філіал музичної школи, бібліотека, клуб (працюють хоровий і драматичний гуртки).

Біля Мацкової Лучки виявлено неолітичне поселення (IV тисячоліття до н. е.), поблизу Мацковець та Мацкової Лучки — 2 поселення мідно-бронзової доби (III тисячоліття до н. е.) та рештки ранньослов'янського поселення Черняхівської культури (V—VI ст. н. е.). Поблизу Мацковець розташоване городище Київської Русі (X—XIII ст.) — рештки літописного міста Сліпороду.

МГАР — село, центр сільської Ради. Розташований на середній течії річки Сули, біля протоки Мгарця. Відстань від районного центру — 6 км. Населення — 670 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільшанка, Кам'яний Потік, Луки.

Колгосп «Перемога», центральна садиба якого міститься в селі, має 2975 га земельних угідь. Провідні галузі виробництва — рослинництво й тваринництво.

Село відоме з 1624 року як хутір, а потім село, що належало Мгарському монастирю аж до 1786 року.

Уродженці Лук Д. І. Сірик — Герой Радянського Союзу, Л. І. Шевченко — доктор сільськогосподарських наук.

МИ́ХНІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані в долині річки Сліпороду, за 18 км від районного центру. Залізнична станція — Лубни. Населення — 1178 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти В'язівок, Олександрівка, П'ятигірці, Терни.

У Михнівцях — колгосп ім. Мічуріна, що має 7688 га земельних угідь. Провідний напрям господарства — рослинництво і тваринництво. Вирощують пшеницю, жито і технічні культури. Ланковим Є. З. Знайко та К. М. Соломасі присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У селі є лікарня на 25 ліжок, середня школа, бібліотека, краєзнавчий музей.

Поблизу с. В'язівка виявлено крем'яні вироби часів пізнього палеоліту (понад 15 тис. років тому), в урочищі Дробинка — поселення періоду Київської Русі. Біля с. Олександрівки розташовані рештки поселення періоду ранньої бронзи (III—II тисячоліття до н. е.), на території якого у період Київської Русі (X—XI ст. н. е.) було збудовано городище.

Учитель Михнівець П. Ф. Клепач та уродженець П'ятигірців Д. К. Федорина удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

НИ́ЖНІЙ БУЛА́ТЕЦЬ — село, центр сільської Ради. Розташований на віддалі 1 км від районного центру. Найближча залізнична станція — Лубни. Населення — 1199 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Вищий Булатець, Кононівка, Малий В'язівок, Чуднівці.

Колгосп «Перше травня», центральна садиба якого міститься в селі, має 5302 га землі. Вирощують пшеницю, жито і технічні культури. Розводять свиней, овець, велику рогату худобу.

У Нижньому Булатці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Поблизу села виявлено ранньослов'янське поселення Черняхівської культури (II—VI ст. н. е.).

За ревізією 1764 року, Нижній Булатець входив до 2-ї полкової сотні серед володінь Мгарського монастиря.

Піонер Ваня Сацький, вихованець Нижньобулатецької школи, разом з лубенськими піонерами

Герой Соціалістичної Праці К. М. Соломеха серед учнів Михнівської школи. 1966 р.

Борею Гайдаєм та Толею Буценком в січні 1943 року пустили відремонтований в Лубенському депо паровоз на ненаведений поворотний круг. Юні герої загинули в гестапівському застінку.

Уродженцю села майору М. М. Халявицькому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

НОВАКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на обох берегах річки Новаків, за 10 км від районного центру. Найближча залізнична станція — Лубни. Населення — 1362 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Круглик, Пишне.

У селі — колгосп «Зоря», який має 3606 га землі. Спеціалізується на відгодівлі свиней і великої рогатої худоби. У господарстві є 27 га ставків, де розводять дзеркального коропа. Працюють столярна і слюсарна майстерні.

У Новаках є середня школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про село відноситься до другої половини XVIII століття. Полковий обозний, якому належало село, в 1762 році захопив частину громадської землі і почав на ній будувати шинок і клуню. Козаки зібрали 1000 чоловік і зруйнували їх. У селах були проведені арешти козаків. Але це не зломило загального опору. Незабаром у Новаках підпалили млин полкового обозного, а сам він, боячись розправи, перебрався в Лубни. Козацький рух у навколишніх селах був придушений.

Уродженець Новаків П. М. Щербань — Герой Радянського Союзу.

ОРІ́ХІВКА — село, центр Оріхівської сільської Ради, розташоване недалеко від річки Матяшівки, за 25 км від районного центру. Населення — 1340 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Барвінщина, Високі Тополі, Крем'янка, Матяшівка, Новооріхівка, Свічківка, Стадня.

У селі є відділок радгоспу «Оріхівський», який має 872 га землі. Вирощує насіння цукрових буряків, кукурудзу та ін. кормові культури. Розвинуте тваринництво. Діє цукровий завод (збудований в 1909 році). Колгосп «Україна», центральна садиба якого міститься в Стадні, має 5330 га землі.

В Оріхівці працюють середня школа, бібліотека, клуб.

ОСТА́ПІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 17 км від районного центру. За 3,5 км — залізнична станція Вила. Населення — 795 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Богодарівка, Степурі, Макарівщина.

Колгосп ім. Карла Маркса, центральна садиба якого міститься в селі, має 3444 га земельних угідь. Вирощують пшеницю, жито, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво.

В Остапівці є восьмирічна школа, бібліотека.

СНІ́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 29 км від районного центру. Найближча залізнична станція Дубрівка — за 15 км. Населення — 1477 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Броварки, Олексіївка, Ремівка.

Колгосп «Жовтень», центральна садиба якого міститься в селі, має 5422 га земельних угідь. Основний напрям господарства — рослинництво. Розвинуте тваринництво.

У Снітині є восьмирічна і вечірня школи, бібліотека, клуб.

Перша згадка про Снітин (тоді Кснятин) відноситься до XII століття. Це було укріплене городище, яке захищало густонаселену долину річки Удаю від нападу кочівників.

На території села виявлено сліди поселення часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.) та ранньої бронзи (III тисячоліття до н. е.). При злитті рік Сули та Удаю розташоване городище (рештки літописного міста Кснятина); поруч — великий курганний могильник цього ж часу.

ТАРА́НДИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 15 км від Лубен, в міжріччі Сули, Удаю, Сліпороду. До залізничної станції Вила — 3,5 км. Населення — 1001 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Березівка, Вили, Губське.

Колгосп ім. Калініна, центральна садиба якого міститься в селі, має 6283 га земельних угідь. Вирощують пшеницю, гречку, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво. Діють 2 пилорами, 2 парові млини.

У Тарандинцях є лікарня на 25 ліжок, середня школа, бібліотека, клуб на 220 місць.

У 1921 році Тарандинці відвідав Г. І. Петровський і селянин з Поволжя. На багатолюдному мітингу Григорій Іванович закликав подати продовольчу допомогу голодуючому населенню Поволжя. Селяни дружно відгукнулись на заклик, обрали уповноважених по збору зерна і картоплі.

ТИШКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на обох берегах ріки Удаю, за 16 км від районного центру. Населення — 702 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Висачки, Кузубівка, Крутий Берег.

Колгосп ім. газети «Правда», центральна садиба якого міститься в селі, має 3742 га земельних угідь. Провідними культурами є озима пшениця, кукурудза, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво.

У Тишках є лікарня на 25 ліжок, восьмирічна, вечірня і заочна школи, бібліотека, клуб.

В історичних документах село згадується у XVII столітті.

29 листопада 1917 року збори селян Тишків вирішили вимагати негайного миру і довести цю вимогу до Всеукраїнської Ради військових депутатів.

Поблизу с. Крутого Берега знайдено крем'яні знаряддя часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.). Біля Тишків в урочищі Малярщина виявлено поселення ранньої бронзи (III—II тисячоліття до н. е.) та кургани скіфського часу (IV—III ст. до н. е.), в урочищі Коломак — слов'янський курганний могильник (IX—X ст. н. е.), на якому розкопано 1 курган.

Уродженцю Висачок В. Ф. Мицику посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ХОРО́ШКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 40 км від районного центру. До станції Сенча — 18 км. Населення — 1699 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Давиденки, Снітине, Чернече.

Колгосп ім. Ілліча, центральна садиба якого міститься в селі, має 4656 га земельних угідь. Вирощують озиму пшеницю, гречку, цукрові буряки. Розвинуте продуктивне тваринництво. Є олійниця, жорновий млин.

У Хорошках працюють лікарня, середня і восьмирічна школа (вчителі Є. Я. Самохвал, М. І. Пономаренко та М. В. Яременко нагороджені значком «Відмінник народної освіти»); бібліотека, клуб.

Село відоме з 1865 року.

ШЕ́КИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 45 км від Лубен. До найближчої залізничної станції Сенча — 15 км. Населення — 625 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Окіп, Селюків, Хитці.

Колгосп ім. Кірова, центральна садиба якого міститься в селі, має 1500 га земельних угідь. Вирощують зернові та технічні культури. Розвинуте тваринництво. Працює агрохімлабораторія.

У Шеках є початкова школа, бібліотека, клуб на 400 місць.

Село виникло в кінці XVII століття. В архівних документах позначено Щоки.

На північній околиці села виявлено рештки поселення, очевидно періоду бронзи (приблизно III—II тисячоліття до н. е.).

В селі народився (16. IX 1915 року) і провів дитячі роки С. В. Червоненко — нині посол СРСР у Чехословаччині.

ШЕ́РШНІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на великому острові, біля заплави ріки Сули, вниз по течії, за 12 км від районного центру. За 6 км — залізнична станція Солониця. Населення — 1496 чол. Сільраді підпорядкований населений пункт Назарівка.

Колгосп «Червона Зірка», центральна садиба якого міститься в селі, має 2912 га земельних угідь. Виробництво зерна і м'ясо-молочної продукції — основний сільськогосподарський напрям артілі.

У Шершнівці є восьмирічна школа, бібліотека, 2 клуби.

Село засноване в XVI ст. Документально вперше засвідчене у складі Лубенського полку 24 березня 1709 року.

МАШІВСЬКИЙ РАЙОН

МА́ШІВКА

Машівка — село, центр однойменного району, до її складу з 1962 року включено колишнє село Жуківку. Машівка розміщена на степовій рівнині, яка знижується в напрямку до Дніпра, вздовж залізниці Полтава—Красноград. До м. Полтави — 30 км, до залізничної станції Тагамлик — 1 км. Населення — 2011 чоловік.

Машівка належить до числа порівняно молодих населених пунктів Полтавщини, які виникли у XIX столітті.

Найдавніші документальні дані про село відносяться до 1859 року, коли в Машівці було вже 68 дворів і 387 жителів[1]. На той час в Костянтиноградському повіті, куди входила Машівська волость, були найбільші в губернії поміщицькі латифундії.

Після реформи 1861 року землі, які належали сільській общині, залишалися маленькими острівцями серед панських земель. У Машівці безземельні і малоземельні господарства одержали тільки 321 десятину поміщицької землі. Шукаючи виходу з скрутного становища, сільська община с. Жуківки у 1884 році взяла позичку в селянському поземельному банку і купила частину землі. Але уже через 3 роки банк відібрав землю, бо біднота не мала змоги виплачувати високі проценти[2]. Через 33 роки після реформи з 102 селянських господарств 11 було безземельних і 51 — малоземельне. 8 селянських родин не мали власних хат. Тільки чотири господарства обробляли землю власною худобою, а решта — супрягою. У Машівці в 1894 році було 39 батраків, чимало селян змушені були йти на заробітки в інші губернії.

Примітивні знаряддя обробітку землі, відстала агротехніка призводили до низьких урожаїв, до виснаження землі. Як єдиний засіб відновлення родючості грунту з 1878 року частину польової землі община стала відводити під толоку.

---

[1] Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г., т. XXXIII, Полтавская губерния, СПб., 1862, стор. 109.

[2] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии. т. XIV, Константиноградский уезд. Полтава, 1894, стор. 304.

Частина гнаних злиднями селян переселялася у східні губернії Росії, сподіваючись одержати там землю. З 1877 по 1893 рік з Машівської волості переселились 229 чоловік[1].

Початок XX століття приніс біднішій частині селянства ще більше зубожіння і водночас збагачення поміщикам і сільській буржуазії. Посилилось класове розшарування. У 1910 році, наприклад, у Машівці на 124 селянські господарства припадало всього 346 десятин землі. З них 12 господарств були зовсім безземельні, 12 мали тільки садиби, 36 — до 1 десятини землі, а 39 господарств — всього по 1—3 десятини. Але навіть свої карликові земельні ділянки багато машівських селян змушені були обробляти наймом або супрягою, бо в 33 господарствах не було ніякої худоби, 13 господарств мали тільки овець і свиней. На кожне господарство в середньому припадало всього половина коня і менше половини корови[2]. 77 господарств таких злиденних селян змушені були орендувати землю у поміщиків. Селяни платили також великі податки: державний поземельний податок, повітовий, губернський і волосний збір, страхові платежі та ін. Майже третина селянських господарств не могла існувати за рахунок ведення власного господарства і члени їх сімей йшли в поденщики до багатіїв або на заробітки.

В той час, коли бідніша частина населення задихалася від безземелля і малоземелля, 8 поміщиків у Машівській волості мали 2862 десятини землі. Один лише машівський поміщик земський начальник М. В. Кривцов володів 770 десятинами землі, мав кінний завод, багато племінних корів, овець, фруктовий та декоративний сади[3].

Сільській буржуазії і куркулям у волості належало також три парові млини, дві олійниці, 15 крамниць, де також широко використовувалась праця найманих бідняків-селян.

Поміщики і куркулі жорстоко визискували найбідніших селян, які наймалися до них. Денний заробіток чоловіка на жнивах не перевищував 60—70 коп., жінок і дітей, які працювали нарівні з чоловіками,— лише 10—15 коп. Про ті страшні часи й досі з прокляттям згадують колишні машівські батраки Г. П. Видюк, М. Т. Сапа і П. Т. Видюк, коли розповідають молоді про те, як жили їх батьки за часів царського самодержавства. Чимало жителів села вмирало тоді від пошесних хвороб. Для надання медичної допомоги в с. Жуківці був лікар і фельдшер, які обслуговували і жителів Машівки. В двох палатах, що були тоді при лікарській дільниці у Жуківці, розміщувалося всього 8 ліжок. Не вистачало і медикаментів.

Зайняте тяжкою працею, населення залишалося неписьменним. У 1894 році в селі знали грамоту лише 33 чоловіки, а серед жінок не було жодної письменної. У земській школі навчалося всього 8 хлопчиків[4].

Тяжке, злиденне життя штовхало селян на боротьбу. Зокрема, вони у 1902 році цілими общинами захоплювали майно у поміщиків і розподіляли його поміж собою. Безпосереднім приводом до виступу послужило те, що за 1901—1902 рік орендні ціни на землю зросли вдвоє, селянська худоба навесні 1902 року залишилась без кормів, а поміщики посилили штрафи за випас худоби на їхніх землях.

У Машівці селяни розгромили економію Базилевського і забрали 15 348 пудів хліба, 4000 пудів картоплі, 6 стогів сіна. Сюди для розправи з селянами було надіслано з Полтави батальйон Пензенського полку[5].

---

[1] Список населенных мест Константиноградского уезда Полтавской губернии за 1900 год. Полтава, 1903, стор. 69.

[2] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Полтава, 1913, стор. 130—145.

[3] Россия, Полное географическое описание нашего отечества, под ред. В. П. Семенова, т. VII. СПб., 1903, стор. 394.

[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XIV, Константиноградский уезд. Полтава, 1894, стор. 58—65.

[5] Крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 г., X., 1961, стор. 79—80.

Два тижні лютувала царська каральна експедиція, селян прилюдно сікли різками.

Досвід мас у першій російській революції не пройшов даремно. Після повалення самодержавства в 1917 році машівські селяни намагаються через волосний земельний комітет одержати землю. І 30 вересня 1917 року Машівський волосний земельний комітет виніс рішення: «Забрати у орендатора Бзовського 108 десятин землі і здати селянам с. Михайлівки в орендне користування по 8 крб. за десятину», тоді, як поміщик одержував від орендатора по 20 крб. за десятину. Повітовий і губернський земельні комітети підтвердили рішення Машівського волосного земельного комітету[1].

Проте це не вирішило земельного питання. Багато машівців як були, так і залишилися безземельними. На селі і далі продовжували верховодити поміщики і куркулі.

З великою радістю зустріли трудящі Машівки звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції в Петрограді. Сільські бідняки Г. М. Семенченко, О. К. Ткач, М. Ф. Пелих, М. І. Ткач, Г. П. Видюк, Т. С. Жилін та інші згуртовуються навколо більшовика В. Х. Блавацького, який повернувся з фронту[2]. Місцеві поміщики і куркулі всіляко протидіяли здійсненню Ленінського декрету про землю. Все ж у січні 1918 року після встановлення Радянської влади між безземельними і малоземельними селянами було розподілено 1500 десятин поміщицької землі. Кожна сім'я одержала наділ по 5—8 десятин. Але скористатися нею перешкодила навала кайзерівських військ, в обозі яких повернувся і поміщик І. В. Дикун та його зять Карпенко. Карателі, що вдерлися до села, зігнали селян на центральну площу і почали їх бити. В панському саду біля Машівки гетьманці збили з ніг і топтали кіньми, а потім розстріляли більшовиків Чухліба і Котлика з с. Ковалівки Малоперещепенської волості та полоненого червоноармійця Закапко з с. Базилевщини. Трупи замордованих людей карателі не дозволяли ховати три дні[3].

Але ніякі звірства не зламали волі селян до боротьби. Біднота Машівки грудьми стала на захист своєї Радянської Вітчизни. Чимало машівців хоробро боролися проти окупантів в партизанському загоні, який був сформований у сусідньому с. Селещині. Командирами рот в цьому загоні були вихідці з Машівки Т. Т. Милька, Д. К. Овчаренко та Г. О. Видюк.

В боях за відновлення Радянської влади особливо відзначились С. С. Паржин, О. А. Ігнатенко та інші. Комуніст А. Ф. Ткач за мужність і безстрашність у боротьбі з ворогами був удостоєний ордена Червоного Прапора. У селі і тепер проживають колишні партизани громадянської війни, нині пенсіонери Г. П. Видюк, І. С. Займак, Т. А. Кошовий та інші.

Після краху німецької окупації на Україні в січні 1919 року в Машівці як і у всьому Костянтиноградському повіті відновлюється Радянська влада. Трудове селянство рішуче підтримувало партію більшовиків — організатора і натхненника боротьби за нове життя. 31 січня 1919 року повітовий селянський з'їзд, учасниками якого були і машівські хлібороби, визнав партію більшовиків єдиною керівною партією і передав всю владу в повіті військово-революційним комітетам. Утворився ревком і у Машівці. До його складу ввійшли Василь Блавацький (голова), Яків Шпика, Вакула Прокопенко[4]. Ревком повернув селянам відібрану поміщиком землю, допомагав бідноті налагоджувати господарство.

Але на перешкоді цьому стали денікінці, які намагалися силою зброї відновити дореволюційні порядки. В час загрози вторгнення білогвардійців трудящі маси

[1] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов. Полтава, 1957, стор. 34.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 230, арк. 44.
[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 25 жовтня 1927 р.
[4] Там же.

Машівки ще тісніше згуртувалися навколо комуністичної партії. В резолюції мітингу селян Машівки і Жуківки, що відбувся у липні 1919 року, зокрема, говорилося: «...Ми, селяни Жуківки і Машівки, ухвалили: напружити всі сили для розгрому банд Денікіна, що просуваються. Всіма засобами підтримувати Радянську владу, щоб в майбутньому будувати соціалістичне життя...

Хай живе влада трудящих! Хай живе всесвітня революція!».[1] І це були не лише слова. Знову взялися за зброю партизани. А після захоплення села білогвардійцями партизанські загони робили рейди по тилах Денікіна в Костянтиноградському та Кобеляцькому повітах[2]. Нечувані звірства чинили денікінці, вдершись до Машівки. Вони закатували машівських активістів Михайла Блавацького, Захарія Чорноголовка, Григорія Пелиха та інших.

Безчинствам білогвардійців поклала край Червона Армія. 23 грудня 1919 року частини 14-ї армії під командуванням І. П. Уборевича (член РВР Г. К. Орджонікідзе, командир 8-ї червонокозачої дивізії В. М. Примаков) визволили Костянтиноградський повіт від денікінців.

Відновлюється Радянська влада і у Машівці. В селі розгортається робота по відбудові зруйнованого господарства. Організаторами цієї роботи виступають комуністи А. Ф. Ткач, М. П. Борщ, В. А. Жилін, З. М. Коваль та Г. М. Семенченко, які об'єднуються в січні 1920 року в партійний осередок.

Велику допомогу надавав молодим комуністам Костянтиноградський повітовий партійний комітет, який відрядив до села комуністів Павла Єву і Філатова. Влітку 1920 року в Машівці створюється комітет незаможних селян, який став міцною опорою на селі молодої Радянської влади. Спочатку до комітету входило всього 26 чоловік. Але згодом він став об'єднувати майже всіх найбідніших селян.

Партійний осередок разом з комнезамом допомагав насінням і в обробітку полів бідноті і сім'ям червоноармійців.

Активну участь у встановленні і зміцненні Радянської влади брала і молодь. У 1920 році в Жуківці утворюється комсомольський осередок. Комсомольці були в перших рядах бойових помічників партійної організації. Зростав їх авторитет на селі. Тоді куркульсько-націоналістичні бандити разом з есерами вирішили знищити активістів. У грудні 1921 року бандити вчинили збройний напад на приміщення комсомольського осередку, але безстрашні комсомольці дали нещадну відсіч ворогам.

У Машівці комсомольський осередок утворився на початку 1924 року. До нього входили В. П. Паржин (він був обраний секретарем осередку), О. Р. Пелих (агітпроп), І. І. Чорноголовка, Г. Г. Шкуратяна, М. М. Закора, О. Г. Паржин та В. П. Куць. Машівські комсомольці налагодили клубну роботу, вели антирелігійну пропаганду, допомагали партійним та радянським органам у виконанні планів хлібозаготівель. Важливу роль відігравали комсомольці і в комітеті незаможних селян Машівки. Кожен член ЛКСМУ став членом комнезаму і допомагав залучити до цієї організації позаспілкову молодь.

Робота партійного осередку, комнезаму, комсомольців позитивно впливала на відродження господарства. Селяни Машівського району вже у 1923 році виробили близько 1 млн. пудів товарного хліба.

В період колективізації в Машівці і Жуківці точилась гостра класова боротьба. Куркулі робили все, щоб зірвати організацію колгоспів,— підбурювали селян знищувати худобу, залякували перших колгоспників. Місцевий піп Громницький і полтавський архирей Протович залучили до підпільної контрреволюційної організації частину заможних селян з с. Жуківки, але вони були вчасно викриті й покарані.

---

[1] Газ. «Известия» (Полтава), 22 липня 1919 р.

[2] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.), стор. 146.

Збори колгоспників артілі «Вільний шлях» села Машівки. 1929 р.

На селі виникають нові, досі незнані форми спілкування селян. На початку 1929 року у Жуківці було створено товариство по спільному обробітку землі, а вже в квітні того ж року на основі ТСОЗу організовано колгосп ім. Яковлєва (голова правління Т. Т. Милька). У 1930 році до цієї артілі вступили всі селяни, за винятком 8 господарств. У Машівці перший колгосп «Вільний шлях», який об'єднував 22 господарства, виник восени 1929 року. Головою правління односельчани обрали Я. В. Дузенка.

Вмілими організаторами мас були сільські комуністи, які добре організували політмасову роботу, своєчасно викривали підступні дії ворогів колгоспного будівництва. Партійний осередок в той час очолював В. А. Жилін.

В перші ж роки колективного ведення господарства машівські колгоспники домоглися значних успіхів. В 1931 році річний план хлібозаготівель по Машівській сільраді було виконано на 100 проц. Державі здано 14 929 цнт хліба. План здачі пшениці перевиконано на 283 центнери[1].

Зросло багато передовиків виробництва. В першій бригаді колгоспу «Країна Рад» по-ударному працювала ланка Анастасії Шкуратяної. Всі члени ланки — М. Паржин, М. Видюк, Н. Шкуратяна, Г. Чорноголовка і Т. Жилінова за досягнуті успіхи були премійовані і завоювали право участі у районному зльоті колгоспників-ударників.

В перших лавах борців за розвиток громадського господарства колгоспів виступали комуністи. Вони самовіддано працювали на всіх ділянках колгоспного виробництва. Партійна організація весь час зростає. І у 1935 році Машівська територіальна партійна організація налічувала у своїх лавах 15 комуністів.

Високих показників у роботі добилися і механізатори Машівської МТС (організована в 1932 році). Тракторна бригада комуніста Є. М. Ганниченка в 1940 році домоглась 600 га виробітку на трактор ХТЗ в переводі на м'яку оранку, зекономила 4559 кг пального і завоювала право бути учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки у Москві.

Зростав добробут колгоспного селянства, збільшувалась оплата колгоспного трудодня. В Машівській артілі «Країна Рад», наприклад, в 1935 році колгоспники одержали на кожний вироблений трудодень по 6,6 кг зерна, по 2 кг картоплі і по 2 крб. 5 копійок.

З перших же років встановлення Радянської влади трудящі Машівки стали відчувати постійне піклування Комуністичної партії і робітничо-селянського уряду про їх здоров'я. Лікарську дільницю було значно розширено, організовано тера-

[1] Газ. «За колективне життя», 30 січня 1932 р.

певтичне і хірургічне відділення. Збудовано пологовий будинок на 25 ліжок. Медичну допомогу населенню надавало 6 лікарів. Дільниця мала власний транспорт. При потребі забезпечувалась висококваліфікована консультація спеціалістів з Полтави.

Найголовнішим завданням культурного будівництва в 20-х рр. партія вважала ліквідацію неписьменності серед населення. У Машівці і Жуківці починають працювати гуртки і школи лікнепу. До 10-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції неписьменність в цих селах було ліквідовано[1]. Для навчання підростаючого покоління у 1920 році в Жуківці відкрилася початкова школа, в 1927 вона стала семирічною, а з 1935 року — середньою.

Водночас змінюється і вигляд села. На сільських вулицях з'являються стовпи з електро- і радіолініями. В 1933 році було завершено електрифікацію всіх хат колгоспників та господарства артілі ім. Яковлєва[2].

Щасливе і радісне життя трудівників с. Машівки порушив віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Здатні носити зброю пішли до лав Червоної Армії. А ті, що залишилися вдома, працювали з подвоєною енергією. «Все для фронту! Все для перемоги!» — під таким закликом вирощували і збирали вони врожай першого воєнного року.

20 вересня 1941 року фашистські загарбники захопили Машівку. Вони грабували населення, нищили народне добро.

Але народ не скорився. Високий патріотизм проявила Т. В. Колісник, яка в ніч з 6 на 7 листопада 1942 року біля районної управи вирізала з німецького прапора павучу свастику. Вона також зберегла портрет В. І. Леніна, Державний прапор і друкарську машинку райвиконкому. М. І. Карпенко, М. Х. Займак, А. Д. Ігнатенко та багато інших радянських патріотів переховували від гітлерівців поранених червоноармійців і військовополонених, що втікали з полону[3].

Червона Армія визволила від гітлерівців Машівку 22 вересня 1943 року. Величезних руйнувань завдали району німецько-фашистські загарбники. Вони знищили 938 будинків колгоспників, 48 громадських будівель. Навальний наступ радянських військ врятував Машівку від повного знищення. Все ж гітлерівці встигли тут спалити залізничну станцію, ряд громадських будівель.

Відроджувати господарство, зруйноване за час тимчасової окупації німецько-фашистськими загарбниками, доводилось в досить складних умовах. Не вистачало робочих рук. 1315 юнаків і дівчат гітлерівці вивезли з району на роботу до Німеччини. За час тимчасової окупації Машівки німецько-фашистськими загарбниками посівні площі в районі зменшились майже у два рази. Тракторів і сільськогосподарських машин, які уціліли, було дуже мало. Не вистачало тягла. На весь район залишилося лише 217 коней і 104 воли.

Але радянські люди були сповнені бажання подолати будь-які труднощі і забезпечити Червону Армію продуктами харчування. На допомогу машівцям прийшла держава, братні народи республік Союзу РСР. За їх допомогою вже першу роковину з дня визволення колгоспники артілі «Країна Рад» зустріли високими показниками в своїй роботі. Вони значно перевиконали державний план хлібозаготівель.

Поверталися по домівках колишні фронтовики. 217 з них були удостоєні орденів і медалей Союзу РСР. В числі нагороджених — сільські комуністи: Ф. М. Закора, М. Г. Цегельник, О. Р. Пелих, О. В. Ганниченко та інші.

Комуністи в мирній творчій праці, як і на фронті, проявляли свій героїзм. Їх приклад наслідували і інші. І як наслідок, в третьому післявоєнному році артіль «Країна Рад» добилася найкращих в районі показників.

[1] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.), Збірник документів і матеріалів, Х., 1961, стор. 275—276.
[2] Газ. «За колективне життя», 30 січня 1934 р.
[3] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 420.

В наступні роки громадське господарство розвивалось ще вищими темпами. У 1956 році машівський колгосп «Країна Рад» за високі господарські показники як учасник Всесоюзної сільськогосподарської виставки був нагороджений дипломом II степеня, Малою золотою медаллю і вантажною автомашиною.

Зростання громадського господарства забезпечило підвищення добробуту трудівників села. На вироблені у 1956 році трудодні члени артілі одержали по 2 кг зерна, по 5 крб. і по 300 г соняшнику, не рахуючи додаткової оплати. Заробіток свинарки О. І. Бульбах, яка довела добовий приріст свиней до 510 грамів і виробила 1527 трудоднів, перевищив 3 тонни зерна, 7637 крб. готівкою і 161 кг свинини в живій вазі. Високу додаткову оплату — 2544 літри молока — одержала доярка О. С. Резник.

За післявоєнні роки тут збудовано цегельний завод, зерносховище, 3 цегляні свинарники на 600 голів, 6 корівників і телятників, 2 птахоферми тощо. Водночас широко розгорнулось і житлове будівництво. У 1957 році споруджено 21 будинок для колгоспників, які переселилися до Машівки з Градизького району Полтавської області.

За першість у соціалістичному змаганні по будівництву в 1955 і 1956 рр. колгосп завойовував перехідний Червоний прапор Полтавського обкому КП України та облвиконкому.

Артіль «Країна Рад» — велике механізоване господарство. Її поля займають близько 3000 га землі. Колгосп має 2 зерносховища, 16 сараїв, 4 майстерні і кузні, цегельний завод, 2 млини, 2 птахоферми, 8 тваринницьких ферм (на них устатковані підвісні дороги, автонапувалки та інші механізми). В артілі працює 16 тракторів, 11 комбайнів, 14 автомашин.

Високопродуктивне використання техніки, ведення господарства на науковій основі, самовіддана праця колгоспників дають можливість артілі рік у рік збільшувати виробництво сільськогосподарської продукції, підвищувати рентабельність господарства. Зростання грошових доходів колгоспу забезпечує невпинне зміцнення матеріально-технічної бази ведення господарства. Щорічні відрахування до неподільних фондів у роки семирічки в середньому становили більше 50 тис. карбованців.

Організаторами боротьби за дальший розвиток сільськогосподарського виробництва виступає партійна організація. З 53 членів КПРС більшість зайняті безпосередньо в колгоспному виробництві. Серед комбайнерів не тільки району, а й області відзначається високопродуктивною працею машівський комбайнер-комуніст О. В. Ганниченко. Він досвідчений механізатор. Почав працювати на колгоспних полях ще в 1939 році. Під час Великої Вітчизняної війни був водієм танка Т-34, брав участь в обороні Москви і Сталінграда. Нагороджений орденом Червоної Зірки та медалями «За відвагу» і «За бойові заслуги». Після війни повернувся додому і знову став працювати колгоспним механізатором. Щорічно він збирає від 400 до 539 гектарів зернових. Його трудові успіхи відзначені орденом Трудового Червоного Прапора.

Величні перспективи дальшого розвитку відкрили перед машівськими колгоспниками березневий Пленум ЦК КПРС і квітневий Пленум ЦК КП України (1965 р.).

Збирання кукурудзи в колгоспі «Країна Рад» с. Машівки. 1963 р.

Вже в 1965 році, в останньому році семирічки, колгосп «Країна Рад» добився найвищої врожайності серед колгоспів району. Зібрано в середньому по 25 цнт озимої пшениці і по 314 цнт цукрових буряків з кожного гектара.

Значно зросло в 1965 році і виробництво тваринницької продукції. Молока на 100 га угідь одержано по 288,4 цнт — на 58,4 цнт більше, ніж у 1964 році. Від кожної фуражної корови надоєно майже на 500 кг молока більше, ніж у попередньому році. Виробництво м'яса за рік майже потроїлось і становило 65,1 цнт на 100 га угідь. Це дало можливість значно перевиконати план продажу державі зерна, цукрових буряків, м'яса, молока та інших сільськогосподарських продуктів, збільшити доходи колгоспу до 504 тис. карбованців.

Сумлінну працю трудівників села високо оцінили Комуністична партія і Радянський уряд. У 1966 році було нагороджено медалями «За трудову доблесть» та «За трудову відзнаку» ланкову Надію Стрілкову, пасічника О. П. Кобу, доярку О. П. Почеп, телятницю А. Т. Реву, техніка колгоспу С. С. Єфремова та ветеринарного фельдшера Машівської ветлікарні О. І. Панькевича.

Зростання громадського господарства забезпечує підвищення добробуту радянських людей. У 1965 році колгоспники одержали в середньому по 3 крб. 29 коп. на кожний трудодень. Оплата праці ведеться диференційовано. Так, механізатори одержали грошову оплату по 4 крб. 97 коп., теслярі — по 3 крб. 40 коп., свинарки — по 3 крб. 50 коп., а в рільництві оплата вихододня становить 3 крб. 56 копійок.

За 1965 рік механізатор О. В. Ганниченко заробив 1617 крб. і 4082 кг зерна, доярка Л. Г. Єфремова, яка надоїла по 2785 кг молока від кожної з 12 корів,— 1467 крб. (в т. ч. тільки додаткової оплати — 461 крб.) і 1393 кг зерна.

Розцвітає колгоспна Машівка. Немає тут колишніх низеньких хат під солом'яними стріхами з маленькими підсліпуватими вікнами. Більшість будинків — нові, на кам'яному фундаменті, вкриті шифером, залізом або черепицею. Вулиці й тротуари вимощені каменем. Село електрифіковане і радіофіковане. В багатьох квартирах трудящих використовується дешеве паливо — газ. Розширилася водопровідна мережа.

Дбайливими руками трудящих зведено двоповерхове приміщення лікарні на 100 ліжок. Крім того, працює поліклініка, 86 медичних працівників, у т. ч. 11 лікарів, стоять на варті здоров'я трудящих Машівки. В селі є аптека.

Подбала громадськість і про підростаюче покоління. Діти навчаються в середній школі, де працює 23 вчителі.

З її стін вийшли сотні гідних будівників комунізму. Вони своїми вмілими руками створюють усе, чим багата наша країна. За роки Радянської влади багато з них стали кваліфікованими спеціалістами: 59 — учителями, 18 — лікарями, 28 — інженерами, 15 — спеціалістами сільського господарства, 36 — офіцерами Радянської Армії, один — юристом. Численний загін радянської інтелігенції працює в самій Машівці — 38 чоловік з вищою освітою і 108 чоловік із спеціальною середньою освітою. Молодь, яка працює, без відриву від виробництва навчається у вечірніх класах або охоплена заочною формою навчання. Діти дошкільного віку виховуються в двох дитячих садках.

Своє дозвілля трудящі проводять у Будинку культури. Багато читачів користуються послугами

Листоноша прийшов на молочно-товарну ферму в с. Машівці. 1966 р.

Біля пам'ятника В. І. Леніну в с. Машівці. 1966 р.

З бібліотек. У Машівці немає такої сім'ї, яка б не передплачувала газет і журналів.

В селі добре налагоджена кооперативна торгівля, яка ведеться через універмаг, розміщений у двоповерховому приміщенні, і 5 крамниць. До послуг трудящих — комбінат побутового обслуговування, пошта, ощадна каса.

Про зростання добробуту жителів Машівки свідчить і невпинне зростання торговельного обороту в сільських крамницях. Причому серед товарів все більше місце займають холодильники, телевізори, пральні машини, мотоцикли тощо. Лише за 1965 рік торговельна сітка Машівки продала товарів на кожну душу населення на 211 карбованців.

Щасливим і заможним життям живуть трудівники сільського господарства Машівки, і всім здобутим вони завдячують славній Комуністичній партії, яка веде наш народ по шляху побудови комунізму.

Жителі Машівки свято шанують революційні традиції, пам'ять тих, хто віддав своє життя за наше світле майбутнє. В центрі села — пам'ятник великому вождеві трудящих В. І. Леніну. Ім'ям його названа і головна сільська вулиця. Імена всіх 108 воїнів, вихідців із с. Машівки, які загинули в боях з фашистськими загарбниками, записані до «Книги Вічної Слави». Воїнам, які померли від ран у госпіталі, що містився в час війни в Машівці, споруджено величний пам'ятник. У братській могилі поховано і учасника боїв за форсування Дніпра Героя Радянського Союзу О. І. Зоріна — сина братнього російського народу, уродженця Калінінської області. В 1964 році, в День Перемоги, на пам'ятнику загиблим радянським бійцям встановлена меморіальна дошка.

Дорогою ціною заплатили трудящі Машівки за свою свободу і право будувати щасливе комуністичне життя. І вони його побудують у великій дружній сім'ї радянських народів під керівництвом славної партії Леніна.

Великі плани розвитку Машівки в новому п'ятирічці. Кожний рядок цього плану спрямовано на невпинне підвищення народного добробуту.

Для збільшення виробництва сільськогосподарських продуктів артіль передбачає поповнити машинно-тракторний парк, механізувати ряд трудомістких процесів у тваринництві, збудувати нові виробничі приміщення. Крім корівників, телятників, птахоферми, зерносховища, колгосп планує побудувати механізований кормоцех, гараж для тракторів, склад міндобрив тощо.

Водночас в селі заплановано провести великі роботи по будівництву житлових та культурно-побутових приміщень, здійснити ряд заходів по поліпшенню благоустрою.

Запорукою виконання цього плану є самовіддана праця трудівників села, які віддають всі свої сили справі побудови комунізму в нашій країні.

П. С. ДИШЛЕВИЙ, М. Г. ЦЕГЕЛЬНИК

* * *

Машівський район в сучасних межах утворений у грудні 1966 року. Розміщений в південно-східній частині Полтавської області. Межує з Чутівським, Полтавським, Новосанжарським та Карлівським районами Полтавської, Красноградським — Харківської та Магдалинівським — Дніпропетровської області.

Територія району — 0,85 тис. кв. км. Населення — 29,9 тис. чол. Густота населення — 35,2 чол. на кв. км.

В районі 15 сільських Рад, яким підпорядковано 46 населених пунктів.

Через територію району проходить залізниця Полтава — Красноград та автотраса того ж напрямку.

З корисних копалин найбільше значення мають нафта і газ. Є також будівельні піски. Грунти в основному чорноземні. З північного сходу на південний захід протікає річка Тагамлик (притока р. Ворскли).

Машівський район — район розвинутого сільського господарства зернобурякового напряму.

В районі 18 колгоспів і два пункти по відгодівлі худоби.

З загальної площі району: орних земель — 67,6 тис. га, лук і пасовищ — 5218 га, сіножатей — 2,5 тис. га, садів 1,2 тис. га.

Серед зернових переважають озима пшениця (17 700 га), жито, кукурудза, ячмінь; з технічних — цукрові буряки (5727 га) та соняшник (2890 га). Важливе значення має тваринництво — молочно-м'ясного напряму.

Середня урожайність з га за останні 10 років характеризується такими даними: зернові — 19,8 цнт, в т. ч. озима пшениця 19,1 цнт, цукрові буряки — 221 центнер.

За останні роки значно зросла механізація сільськогосподарського виробництва. На полях колгоспів працює 421 трактор, 116 зернових комбайнів, 285 автомашин. Всі колгоспи електрифіковані.

На колгоспних фермах поголів'я за роки семирічки зросло у два рази і становить: великої рогатої худоби — 33 240, свиней — 26 120, овець 11 270.

В середньому на 100 га угідь у 1966 році по всіх категоріях господарств вироблено по 285 цнт молока і по 49,8 цнт м'яса.

За досягнення високих показників у розвитку сільськогосподарського виробництва у 1965—1966 рр. нагороджено орденами та медалями Союзу РСР 80 чол. Серед знатних людей району — один Герой Соціалістичної Праці, 7 Героїв Радянського Союзу.

У районі 8 промислових підприємств, на яких працює 600 робітників. Найбільші з них — Новогригорівський нафтопромисел, маслозавод і харчокомбінат. Загальний обсяг промислової продукції у 1966 році становив 3 млн. 213 тис. карбованців.

До послуг трудящих 111 торговельних установ. Про піднесення добробуту населення свідчить і зростання суми вкладів в 16 ощадкасах. Товарооборот торговельної мережі у 1966 році становив 6 млн. 256 тис. карбованців.

Медичне обслуговування населення здійснюють 35 лікувальних закладів, у т. ч. 5 лікарень на 225 ліжок, 18 фельдшерсько-акушерських пунктів, 5 фельдшерських пунктів, 3 колгоспні пологові будинки. В районі працює 19 лікарів та 125 медпрацівників з середньою спеціальною освітою.

Значно розширилась мережа загальноосвітніх шкіл. Зокрема в районі їх працює 38, крім того є вечірня та заочна школи для робітничої молоді. В школах працює 317 вчителів. Позашкільну роботу з учнями в районі проводять піонерський клуб та 50 гуртків художньої самодіяльності, технічних та моделювання в школах. Для дошкільнят є 8 дитячих садків.

В числі культурно-освітніх закладів: Будинок культури, 22 сільських і 4 колгоспні клуби. Працює 22 бібліотеки з книжковим фондом 152 275 книг. Є 35 стаціонарних і 5 пересувних кіноустановок. В районі 16 музейних кімнат, 13 кімнат — куточків бойової і трудової слави.

Видається районна газета «Колгоспні вісті».

Активну участь у здійсненні народногосподарських планів беруть комуністи і комсомольці. Районна партійна організація складається з 45 первинних партійних організацій, в яких об'єднано 928 членів КПРС. В районі 58 комсомольських організацій, у яких на обліку 1734 члени ЛКСМУ.

2639 членів профспілок об'єднані в 51 низову профспілкову організацію.

КОШМА́НІВКА

Кошманівка — село, центр Кошманівської сільської Ради Машівського району, якій підпорядковані також села Миронівка і Богданівка. Живе тут — 1282 чоловіка. Відстань від Кошманівки до районного центру Машівки — 16 км. З Полтавою і Машівкою та з іншими населеними пунктами має автобусне сполучення. Найближча залізнична станція — Карлівка — 16 кілометрів.

Велике мальовниче село Кошманівка розкинулось уздовж автотраси Полтава—Красноград, за 37 км від Полтави. Його вулиці то спускаються в широку балку до невеличкої річки Тагамлик, то піднімаються на гору, звідки відкривається чудовий краєвид колгоспних полів, лісосмуг, навколишніх сіл. Головна вулиця (шосе) веде до центру села, де височать цегляні будинки, буяє молодий зелений парк.

Виникла Кошманівка на початку XIX століття. Тоді це було невелике поселення.

Землі навколо села чорноземні, родючі. Селяни займалися хліборобством (вирощували яру пшеницю, ячмінь, гречку, овес) і тваринництвом (розводили велику рогату худобу, свиней, рідше коней).

Та щедрі дари землі, обробленої дбайливими руками сільських трударів, привласнювали собі поміщики. На долю кріпаків, які становили переважну більшість населення Кошманівки, залишалася тільки тяжка, виснажлива праця на панській ниві.

Незважаючи на скасування кріпацтва, селяни Кошманівки залишилися під гнітом поміщиків, які були власниками землі та засобів виробництва. Кошманівці,

Одна з вулиць с. Кошманівки. 1965 р.

як і раніше, терпіли від безземелля і малоземелля. У 1888 році, наприклад, у селі було 288 селянських дворів з населенням 1683 чоловіки[1].

З усієї кількості господарств 129 мали до 3-х десятин землі кожне, 18 господарств мали лише садибу, а три господарства були зовсім безземельні. Тяжке становище кошманівців погіршувалось ще й відсутністю або недостатністю робочої худоби. Тільки 37 господарств обробляли землю власною худобою, решта супрягою або наймом. Тому й не дивно, що 33 господарства не мали зовсім посіву, а значна кількість мали його менше однієї десятини. І це в той час, коли землеробство було єдиним джерелом існування.

Тяжке становище примушувало бідніших кошманівців працювати в панській економії поденно або ж брати у поміщика землю в оренду за відробіток. Так, наприклад, для випасу худоби селяни Кошманівки наймали в Тагамлицькому управительстві 364 десятини землі. За це вони повинні були зібрати, звезти та скласти панові хліб на площі 283 десятини.

Багато кошманівців, через непосильну працю, нестатки і голод, часто хворіло. Єдиний земський фельдшер, що був тут, не встигав, та й не мав можливості подавати необхідну медичну допомогу населенню. Селянам доводилося вдаватися до послуг знахарок та костоправів.

Через тяжке матеріальне становище, більшість мешканців Кошманівки не мали змоги навчати дітей у земській школі, де було всього 29 учнів (з них одна дівчинка). В селі налічувалось усього 67 чоловік письменних.

Населення Кошманівки весь час зростало за рахунок переселенців з інших повітів і навіть губерній. У 1900 році в селі вже налічувалося 2284 жителі[2].

Напередодні революції 1905—1907 рр. до кошманівців доходили чутки про революційні виступи робітників Харкова, Катеринослава, а також селян. Про революційні події в країні дізнавалися і через ленінську газету «Искра», яка вперше з'явилася в селі в 1901 році[3]. Селяни Кошманівки активно підтримали виступ бідноти з Карлівки. Вони були серед тих, хто на початку березня 1902 року захоплював землю і насіння в Карлівській економії. Під керівництвом односельчан — Л. Собка й Я. Луковенка — кошманівці забрали сіно в економії поміщика Гриневича (село Ладижене, Костянтиноградського повіту). В сутичці побили управителя панської економії.

Розправа з селянами була дуже жорстока. Для придушення виступу царські власті направили 4-й батальйон 360-го Орловського полку. 8 квітня 1902 року карателі зігнали жителів Кошманівка на широкий майдан в центрі села і в присутності жінок та дітей висікли різками 52 чоловіків[4].

Столипінська аграрна реформа ще більше посилила процес класового розшарування селянства. В 1910 році вже 10 господарств Кошманівки мали по 50 і більше десятин землі, тимчасом як 40 дворів — менше як по одній, 30 — по 1—2 десятини і 43 — 2—3 десятини. Переважна більшість — 151 господарство з 224, які займалися хліборобством, обробляли землю супрягою, а 44 двори зовсім не мали худоби[5]. Всього жителів у селі було 2260. 19 сімей не мали власного житла й жили в найманих хатах.

Ще більше погіршилось становище селян, коли почалась перша світова війна. До царської армії було мобілізовано і 150 кошманівців. Багато з них загинуло на фронті.

---

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XIV, Константиноградский уезд, Полтава, 1894, стор. 67.

[2] Списки населенных мест Полтавской губернии за 1900 г., Полтава, 1904, стор. 378.

[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 16 березня 1958 р.

[4] Крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 г., Харків, 1961, стор. 12, 91.

[5] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 г., Полтава, 1913, стор. 210, 213, 215, 223.

З великою радістю зустріли кошманівці звістку про повалення самодержавства. Солдати, що повернулися додому, стали зовсім іншими людьми, вони вже знали багато чого про революцію, більшовиків, чули про Леніна і розповідали селянам про події, що відбувалися тоді на фронтах, в інших містах і селах, де вони побували. Але, незважаючи на те, що царя було скинуто, війна ще тривала. Тимчасовий уряд обстоював інтереси тих же капіталістів і поміщиків. По всій Росії і Україні прокотилася хвиля антивоєнних демонстрацій і виступів трудящих, керованих більшовиками. Не минула вона й Кошманівки. 1 травня 1917 року більшовики, які прийшли з фронту, організували в селі мітинг. Він відбувся на тому ж майдані, де колись царські сатрапи катували людей. Потім мітинг переріс у демонстрацію. Кошманівці пройшли через усе село з лозунгами: «Геть війну!», «Хліба!», «Волі!». Проте влада залишилась у руках багатіїв.

Справжню волю принесла кошманівцям Велика Жовтнева соціалістична революція. Зразу ж, як тільки до села долинула звістка про перемогу Жовтня в Петрограді, в селі відбувся мітинг. На ньому проголошувалися палкі промови — селяни вітали перемогу Великого Жовтня. Тут же, на мітингу, вони обрали двох делегатів і відкомандирували їх до Петрограда. Повернувшись, ті розповідали про революційні події, про перші декрети Радянської влади. Але владу в селі й далі утримував в своїх руках орган контрреволюційної Центральної ради. Лише в січні 1918 року в селі було встановлено Радянську владу. Тоді ж утворився ревком на чолі з Л. Бережним і М. Ступаком. При ревкомі діяла земельна комісія, до складу якої входили селяни-бідняки: П. Луговий, П. Пивовар, Л. Філіповський та інші. Вона негайно ж приступила до роботи. Було конфісковано 3350 десятин землі у поміщиків Старицького, Гриневича, Мекленбург-Стрілицького і розподілено її між селянами. На кожну душу населення тепер припало по десятині землі.

Під керівництвом ревкому і партійного осередку, створеного у 1918 році, населення приступило до налагодження господарства. В складі партійного осередку були жителі Кошманівки П. Т. Литовченко, А. І. Петренко, Г. Л. Гаркавий та інші.

Вторгнення кайзерівських військ на Україну, в обозі яких повернулася Центральна рада, не дало можливості селянам скористатися одержаною землею. В Кошманівці знову з'явилися поміщики та їх управителі, які намагалися за допомогою окупантів примусити селян працювати на панських нивах. Але селяни не скорилися. У жовтні 1918 року група озброєних селян захопила біля приміщення волосного правління гайдамаків, обеззброїла їх і розстріляла за селом. Ввечері того ж дня в селі з'явився каральний загін німців і гайдамаків, в складі 300 чол. з артилерією. Не доїжджаючи до села, карателі дали кілька залпів з гармати, після чого почалась рукопашна бійка. Селяни чинили відчайдушний опір, але сили були далеко не рівні. Окупанти та їх прислужники вдерлися до села, розстріляли П. Ф. Мотієнка, Г. П. Назаренка, П. С. Мотієнка, С. О. Жолонка, С. Д. Гаркавого та К. І. Петренка; багатьох було поранено, серед них і 70-річного Захара Пусана. До того ж, окупанти наклали на селян величезну контрибуцію (грошима, м'ясом, хлібом).

Але і після цього кошманівці не скорилися. Сільська біднота об'єдналася в партизанський загін, який розгорнув збройну боротьбу проти іноземних загарбників та їх прислужників. В ході боротьби проти ворогів він злився з частинами Червоної Армії.

Після краху німецької окупації на Україні в селі відновлюється Радянська влада. Навесні 1919 року біднота вже сіяла хліб не на панській, а на власній ниві. Але зібрати урожай не довелось...

На початку липня 1919 року денікінські війська захопили Кошманівку. Як і в інших селах вони чинили жорстоку розправу над активістами і селянами-бідняками. В центрі села денікінці порубали шаблями М. Неценка (активіста народної міліції) та його товаришів. Багатьох селян били, вимагаючи, щоб виказали імена більшовиків та активістів. Землю знову прибрав до своїх рук поміщик Гриневич.

Заклик В. І. Леніна «Всі на боротьбу з Денікіним!» люди зустріли з ентузіазмом. Більш як 35 кошманівців влилися до партизанського загону, який формувався під Полтавою. В складі 14-го красноградського полку, що діяв як регулярна військова частина Червоної Армії, вони в грудні 1919 року взяли участь у вигнанні денікінців з Кошманівки. Бійці цього ж полку кошманівці — Г. Д. Назаренко, М. Н. Коваленко та інші — були учасниками боїв за визволення Полтави, Кременчука і штурму Перекопу.

Після вигнання денікінців в селі остаточно відновилась Радянська влада. Селянам повернули відібрану в них землю.

Велику роль у налагодженні господарства бідняків відіграв комнезам, утворений у липні 1920 року. Його очолив селянин-бідняк А. Д. Костенко.

За ініціативою КНС в селі було встановлено контроль за умовами праці найманих робітників у куркульських господарствах. Комнезам зосередив у своїх руках роботу по постачанню селянських господарств сільськогосподарським реманентом та насінням. В селі також було створено касу взаємодопомоги.

Під керівництвом партійного осередку у 1922 році в селі було створено комсомольську організацію. До її складу ввійшли перші комсомольці: Н. Т. Кальченко (пізніше перший заступник Голови Ради Міністрів УРСР), І. П. Губа, К. Н. Бульбах, В. К. Буряк, К. Ф. Щербина, В. М. Андрієвський.

Комсомольці були активними помічниками партійного осередку у проведенні всіх заходів у Кошманівці. Вони також вели агітаційно-масову роботу серед населення, створили в селі першу хату-читальню, організували курси та гуртки для ліквідації неписьменності і малописьменності, брали участь у боротьбі з бандитизмом.

З перших же днів відновлення Радянської влади кошманівці почали відчувати піклування про них Радянського уряду і Комуністичної партії. Вже у 1924 році в селі була відкрита лікарня на 25 ліжок. Проведено ряд профілактичних заходів по запобіганню масових захворювань.

Діти трудящих стали навчатися в школі, що відкрилася в селі.

Здійснюючи ленінський кооперативний план та рішення XV з'їзду ВКП(б), комуністи села розгорнули підготовку селянських господарств до колективізації. У 1927 році селянська біднота Кошманівки об'єдналася в 5 ТСОЗів. Кожен з них налічував по 14—15 сімей. Розподіл доходів у ТСОЗах було встановлено з розрахунку 25 пудів зерна на кожного члена сім'ї. Створювалися в ТСОЗах також і фуражні та насіннєві громадські фонди.

Першими керівниками ТСОЗів були бідняки М. Я. Бережний, А. Д. Костенко, П. Ф. Неценко, Ф. С. Домнич, Ф. Ф. Божко.

З часом кошманівці на прикладі передових колгоспів республіки переконувалися, що жити й працювати в колективі краще, вигідніше, і вже в 1929 році об'єдналися в три колгоспи: «Комунар», «Промінь Ілліча», «Нове життя». Спочатку колгоспи були невеликі. Наприклад, в колгоспі «Нове життя» було всього п'ять пар коней, старенькі «саківські» плужки, невеликі сівалки та дерев'яні борони.

Велику допомогу колгоспам подавала держава. Наприклад, в 1929—1930 рр. колгосп «Нове життя» одержав 25 голів корів, насіннєву позичку, кредити для придбання сільськогосподарського реманенту, будівельних матеріалів тощо.

Часто на допомогу молодим колективним господарствам приходили шефи-робітники промислових підприємств та радгоспу. Так, колектив карлівського радгоспу виділяв для колгоспів села під час сільськогосподарських робіт трактори, молотарки та інші машини. Працівники Полтавського паровозоремонтного заводу, які взяли шефство над Кошманівкою, передали артілі «Нове життя» два автомобілі, а в колгоспі «Комунар» обладнали майстерню для ремонту жаток, сівалок, плугів. В артілі «Промінь Ілліча» під час ремонту інвентаря від заводу працювала пересувна майстерня.

Дружна робота колгоспників забезпечувала розвиток громадського господарства. Колгоспи ставали великими й міцними господарствами. Вони об'єднували майже всіх жителів села Кошманівки.

Величезні зміни у веденні господарства села, в оснащенні колективних господарств новою технікою відбулися у 1934 році, коли в селі було організовано МТС.

МТС стала технічною базою колгоспів Кошманівки і навколишніх сіл. Її парк вже тоді налічував 34 трактори марки ХТЗ, 20 молотарок, 19 локомобілів, 3 комбайни, 3 тракторні сівалки, кілька снопов'язалок, сінокосарок, культиваторів, бурякосівалок тощо[1]. МТС обслуговувала 30 колгоспів. Першим директором Кошманівської МТС був комуніст Т. П. Кириченко. До цього він працював головою сільської Ради.

Велику роль у поліпшенні використання державної сільськогосподарської техніки на колгоспних полях відіграла партійна організація МТС, до складу якої входило в 1934 році 20 членів партії і 6 кандидатів у члени партії. Комуністи на найвідповідальніших ділянках роботи показували приклад творчої праці, вели за собою безпартійних. Надійним помічником партійної організації була комсомольська організація МТС, яка налічувала 6 членів ВЛКСМ.

Нова техніка вимагала висококваліфікованих спеціалістів. Їх готували на місці, в МТС.

Як зростали колгоспи видно на прикладі колгоспу «Комунар». У 1934 році він об'єднував вже 117 господарств. Цього року артіль засіяла 815 га зернових, з них 326 га озимих, 144 га просапних (в т. ч. 84 га цукрових буряків). В колгоспі вже було 12 косарок-самоскидок, 3 косарки-снопов'язалки, 6 кінних грабель, 32 вози та інший реманент[2].

Зросли й колгоспні кадри. В артілі працювало 18 ударників праці. Організатором змагання колгоспників за високопродуктивну працю виступали партійно-кандидатська група й комсомольський осередок. В селі було тоді 20 комсомольців, серед них 8 дівчат.

Партійна організація в складі 4-х комуністів була і в колгоспі «Нове життя».

За роки Радянської влади село Кошманівка виросло не тільки економічно, а й культурно. Жителі села добре пам'ятають, коли взимку 1928 року до них приїздив голова ВУЦВКу Г. І. Петровський. Майже всі жителі села зібралися тоді в сільському клубі. Г. І. Петровський цікавився життям кошманівців, їх потребами, давав поради з багатьох питань. Говорячи про те, як радянська влада спрямовує всі зусилля на будівництво нової економіки в країні, він зупинився й на культурному будівництві. Зокрема, він звернувся до кошманівців з закликом активізувати на селі роботу по боротьбі з неписьменністю, поліпшити культурно-масову роботу серед молоді. Г. І. Петровський допоміг сільському клубові придбати кінопересувку та електросилове устаткування до неї.

В селі у 1930 році почала працювати бібліотека, яка налічувала 3000 книг. Тоді ж було відкрито семирічну школу, до цього тут була лише початкова. А вже в 1938 році перед дітьми сільських трудівників гостинно відчинилися двері Кошманівської середньої школи. На цей час в селі було здійснено загальнообов'язкове початкове навчання всіх дітей шкільного віку.

Напередодні Великої Вітчизняної війни в Кошманівці вирувало трудове життя. Праця в колгоспах добре оплачувалась. Наприклад, сім'я Р. К. Назаренка у 1940 році одержала на вироблені трудодні 1300 кг зерна, 800 кг картоплі, 300 кг цукру, 250 кг овочів, фураж для власної худоби. В середньому на кожний вироблений трудодень в артілях видавалось по 2,5 кг пшениці. «Трудоднів у кожного було вдосталь,— пригадує Р. К. Назаренко.— Ми вдвох з дружиною в 1940 році виробили 500 трудоднів».

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 45, оп. 1, спр. 19, арк. 142.
[2] Там же, арк. 177.

Село мало хороший електрифікований і радіофікований клуб. В клубі демонструвалися кінофільми, а також виступали гуртки художньої самодіяльності: драматичний, хоровий.

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, на битву проти фашизму пішло 480 жителів села. А жінки, старі й підлітки, що залишились удома, працювали в колгоспі і МТС, замінивши тих, хто був на фронті.

У вересні 1941 року бої докотились і до Кошманівки. Гітлерівці, захопивши Полтаву, просувалися на Красноград. Під Кошманівкою їх зустрів вогонь підрозділів Червоної Армії. Бій точився цілу добу. Червоноармійці героїчно відбивали атаки фашистів.

Жителі Кошманівки активно допомагали своїм захисникам: переносили й перев'язували поранених та транспортували їх до госпіталя. В цьому бою за Кошманівку загинуло 79 червоноармійців. Незважаючи на героїзм радянських людей, 22 вересня 1941 року гітлерівські загарбники ввірвалися в Кошманівку. Тіла загиблих радянських воїнів фашисти кинули в погріб. Тепер на цьому місці височить пам'ятник.

Кошманівці пережили жахливі часи гітлерівської окупації. Встановивши режим кривавого терору, фашистські загарбники дощенту пограбували жителів. Вони вивезли близько 10 тис. цнт хліба, спалили 132 житлові будинки, ферми колгоспів, середню школу, лікарню, 3 крамниці, поштове відділення. Окупанти вивезли до Німеччини багато худоби та колгоспного майна[1]. Гітлерівці нанесли великих збитків Кошманівській МТС, які обчислюються майже в 2 млн. крб.[2] Окупанти відправили до Німеччини у фашистське рабство 328 жителів Кошманівки.

Але кошманівці не скорилися фашистам. Дівчина-патріотка Є. Д. Макшанова в 1942 році переховувала і лікувала радянського льотчика М. Гришина, збитого в бою гітлерівцями.

Фашисти жорстоко розправилися з непокірними. Вони заарештували, ув'язнили й закатували 11 жителів села[3].

Навіть в цей тяжкий час кошманівці жили вірою в швидке визволення. 22 вересня 1943 року село було визволене від фашистів. В боях за Кошманівку відзначились воїни 233-ї стрілецької дивізії (командир полковник Ю. І. Соколов), 299-ї стрілецької дивізії (командир генерал-майор Н. Г. Травников), 107-ї стрілецької дивізії (командир генерал-майор П. М. Божко), а також 1-го механізованого корпусу під командуванням генерал-полковника М. Д. Саламатіна і 19-ї механізованої бригади під командуванням генерал-майора В. В. Єршова. У визволенні села брав участь також танкіст А. Д. Бережний, уродженець Кошманівки, який пройшов з боями від Волги до Берліна. За бойові подвиги у Великій Вітчизняній війні більше як 200 мешканців села відзначено урядовими нагородами.

Серед них П. Ю. Кириленко, М. П. Кибальник, А. В. Пасько, В. М. Пусан, Я. Ф. Безрук, Г. К. Овдієнко, В. І. Гаркавий, І. Ю. Трипуп, Ф. Г. Назаренко, П. П. Кумець та багато інших.

Населення Кошманівки з перших же днів після визволення села активно взялося за відбудову народного господарства. Доводилося майже все починати заново. На все село залишилося лише кілька коней та пара волів. Для своєчасного проведення польових робіт довелось використовувати власних корів, яких жителі зуміли приховати від фашистів. У 1944 році в значній мірі було відбудовано Кошманівську МТС: працювали ковальський та токарний цехи, завершено спорудження приміщення для двигуна. На полях колгоспів стали знову працювати трактори. Прикладом для інших була трактористка Я. А. Олійник, яка майже в два рази перевиконувала змінні завдання, заощаджуючи пальне.

---

[1] Полтавський облдержархів, матеріали надзвичайної комісії по розслідуванню звірств німецьких окупантів.

[2] Полтавський облпартархів, ф. 45, оп. 1, оп. 1, спр. 39, арк. 9.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 90, арк. 12.

До села поверталися після перемоги над фашистами колишні воїни. Разом з своїми сім'ями вони ставали до роботи й добивались високих показників. Так, уже в 1947 році трудівники колгоспів «Нове життя» і «Комунар» виростили високий урожай зернових. По 25 центнерів пшениці з кожного га зібрав колгосп «Нове життя». Голову правління цієї артілі І. П. Губу, бригадира М. Ф. Сколибога і ланкових Є. П. Бобошко, Н. С. Литвиненко, О. М. Юхно, які особливо відзначились у роботі, було нагороджено орденами Леніна.

У 1950 році три колгоспи Кошманівки об'єдналися в один під назвою «Шлях до комунізму». У 1958 році до нього приєдналась ще одна артіль (сіл Миронівки й Богданівки). Відтоді — це колгосп ім. Шевченка. Головою правління колгоспники одностайно обрали тридцятитисячника Я. Ф. Безрука — комуніста, досвідченого керівника сільського господарства. Він очолює колгосп і тепер. За колгоспом було закріплено на вічне користування 6572,9 га землі, з них орної — 5191 га, садів — 125,8 га, сіножатей і пасовищ — 488,2 га, зариблених ставків і водойм — 89,7 га. Звідусіль з колгоспних ланів долинає гуркіт потужної вітчизняної техніки. Колгосп має 27 тракторів, 24 автомашини, 15 комбайнів та багато інших машин, на яких працює 63 механізатори села. Все ширше здійснюється механізація трудомістких робіт у колгоспі за рахунок використання електроенергії.

Високий рівень механізації, впровадження досягнень науки й техніки в сільськогосподарське виробництво дають можливість збирати високі врожаї зернових та городніх культур.

Це в свою чергу створює сприятливі умови для розвитку громадського тваринництва. На початку 1965 року в колгоспі ім. Шевченка було 5 ферм великої рогатої худоби (2495 голів), 3 свиноферми (2149 голів) і вівцеферма (951 голова), 2 птахоферми (7791 штука різної птиці).

За післявоєнні роки в артілі побудовано 17 тваринницьких приміщень, майстерню, електростанцію та водонапірну башту, споруджено також їдальню, сільмаг, 5 зерносховищ, встановлено пилораму.

В Кошманівці, як і в інших селах нашої країни, широкого розмаху набуло змагання за звання колективів і ударників комуністичної праці. Вже у 1962 році це почесне звання завоював комбайнер А. В. Лозинський. В наступному році стали ударниками комуністичної праці тракторист С. С. Нестеренко та доярка Л. О. Довгаль. Високого звання ударників комуністичної праці удостоєні П. Т. Божко — бригадир тракторної бригади та В. М. Гупало — токар Кошманівського відділення «Сільгосптехніка».

Всі досягнення колгоспників села Кошманівки нерозривно пов'язані з керівною і організуючою діяльністю партійної організації колгоспу, яка в 1965 році нараховувала 46 комуністів. 13 комуністів — механізатори, 4 — завідуючі тваринницькими фермами, 3 — агрономи, 17 — на різних роботах. Партійна організація також спрямовує роботу лекторської групи села, керує випуском стінної газети та радіогазети «За високий урожай».

В селі є 4 комсомольські організації, які нараховують 332 члени ВЛКСМ.

Для дальшого успішного розвитку господарства Кошманівки надзвичайно важливе значення мають рішення березневого Пленуму ЦК КПРС та квітневого Пленуму ЦК КП України (1965 р.). Правління колгоспу має можливість більш самостійно й ініціативно планувати та організовувати сільськогосподарські роботи. І як наслідок зросла матеріальна зацікавленість та ініціатива колгоспів. Ось чому колгосп уже в 1965 році одержав від реалізації продуктів землеробства та тваринництва на 75 579 крб. більше, ніж у попередньому році.

В артілі впроваджуються нові методи проведення сільськогосподарських робіт, у зв'язку з чим тут відбуваються районні семінари спеціалістів сільського господарства. Так, у 1965 році тут відбулися семінари з питань підготовки до весняної сівби, збирання кукурудзи на низькому зрізі, потокового збирання цукрових буряків тощо.

Колгоспники артілі ім. Шевченка й самі вивчають передові методи у своїх друзів по змаганню — членів колгоспу «Більшовицька праця» (Карлівка). Зокрема, кошманівці запровадили потоковий метод збирання сіна. Це дало можливість значно скоротити строки сінозбирання. Впроваджено також досвід колгоспу ім. Чапаєва по широкорядному посіву пшениці на пару тощо.

Розвиток громадського господарства дає можливість підвищувати рівень оплати праці в колгоспі. Так, у 1966 році сім'я А. Д. Бережного заробила в колгоспі ім. Шевченка 1796 кг пшениці і 2896 крб. Високі заробітки і в інших колгоспників.

Заможно й культурно живуть кошманівці. Незмірно збагатився їх духовний світ, зросли культурні запити. До їх послуг сільський клуб на 200 місць, стаціонарна кіноустановка, бібліотека (18 459 книг). У селі відкрито краєзнавчий музей. Село з 1954 року повністю радіофіковане. В побут колгоспників все більше й більше входить електрика. У власному користуванні трудівників села 4 легкові автомобілі, 57 мотоциклів, майже кожна сім'я має 1 або 2 велосипеди, в селі 67 телевізорів, понад 100 радіоприймачів тощо.

Про ріст матеріального добробуту колгоспників села Кошманівки говорять і той факт, що з року в рік зростає купівельна спроможність населення. Якщо в 1957 році кошманівці купили в державних магазинах села товарів на суму 219 тис. крб., то вже в 1962 році — на 312 тис. крб.

У кожний дім села надходять газети та журнали. Сільські магазини продали у 1965 році жителям села на 1650 крб. художньої літератури.

Трудовими досягненнями зустрічають кошманівці свято Великого Жовтня, день 1-го Травня, день Радянської Конституції, Міжнародний жіночий день 8-го березня, річницю Радянської Армії, Ленінські дні, Новий рік. Традиційними стають свято врожаю, проводи молоді в Радянську Армію, урочиста реєстрація шлюбів та новонароджених, комсомольські весілля.

На варті здоров'я трудящих Кошманівки стоять 14 медичних працівників Кошманівської дільничної лікарні, яка почала працювати з 1959 року. Лікарня має стаціонар на 25 ліжок, амбулаторію.

Змінюється і зовнішній вигляд Кошманівки. Лише за післявоєнні роки тут споруджено 192 будинки, криті залізом, шифером, черепицею. В 1956 році в селі збудовано нове двоповерхове приміщення середньої школи. Школа має 10 класних кімнат, 4 кабінети (біологічний, хімічний, фізичний, технічних засобів), є також піонерська та методична кімнати, краєзнавчий музей, дві майстерні (по обробці дерева і металу), теплиця та дослідні ділянки площею 1,6 га. Кабінети забезпечені найновішим наочним приладдям — кіноапаратом, телевізором, магнітофоном, фільмоскопом тощо. При школі є інтернат на 60 місць. Дітей навчають і виховують 27 педагогів, з них 18 з вищою освітою. Подбали у Кошманівці і про вчителів. Тут споруджено для них 4 двоквартирні будинки і один восьмиквартирний з паровим опаленням.

В сільському краєзнавчому музеї. 1966 р.

Зустріч делегації трудящих Чехословацької Соціалістичної Республіки в с. Кошманівці. 1966 р.

За останні 10 років середню школу закінчило 426 дітей кошманівців, 166 чол. здобули середню спеціальну та вищу освіту. 133 випускники школи стали механізаторами сільського господарства широкого профілю.

Гарно тепер у Кошманівці. Та ще кращою вона стане в недалекому майбутньому. Кошманівка належить до числа сіл, що перебудовуватимуться як експериментально-показові. Вже розроблено й затверджено Держбудом УРСР проект планування та забудови села. Тут будуть споруджені дво- і чотириквартирні будинки. Основна житлова площа забудови села планується одноповерховою з 1—2-квартирними будинками і з присадибними ділянками по 0,3 га. Розшириться головна вулиця, на якій буде посаджено 2 ряди дерев. В кінці села з'явиться траса з роздільними шляхами руху сільськогосподарської техніки та автомашин[1].

Село стане надзвичайно зеленим. Озеленення буде пов'язане з великим парковим центром. Парк огороджується живою зеленню. Всі круті схили, яри намічається закрити лісонасадженнями. На схилах виростуть верби. Споруджується пляж.

За генеральним планом з 27 запроектованих об'єктів у 1966 році збудовано 13 житлових будинків для колгоспників, Будинок культури на 500 місць, баню-пральню, комбінат побутового обслуговування, амбулаторію на 100 відвідувачів, дитячий садок-ясла на 140 місць та 30 жилих будинків.

Пишаються кошманівці й своїми земляками. В цьому селі народився і певний час жив Н. Т. Кальченко, який працював Головою Ради Міністрів УРСР, тепер — перший заступник Голови Ради Міністрів УРСР, депутат Верховної Ради СРСР і УРСР. З Кошманівки родом і А. І. Петренко — колишній керуючий «Укрльонотрестом», який загинув на фронті Великої Вітчизняної війни.

Забите темрявою за часів царизму село Кошманівка за роки Радянської влади перетворилося в чудове передове соціалістичне село. Трудящі Кошманівки своєю щоденною працею, спрямованою на виконання рішень XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду КП України, наближають майбутнє — комунізм.

О. П. САМОЙЛЕНКО, Д. І. ПИЛЯЙ

[1] Журн. «Сільське будівництво», 1966, № 2, стор. 3.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД МАШІВСЬКОГО РАЙОНУ

АНДРІЇВКА (кол. Руновщина, Князівка) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лип'янці, за 9 км від районного центру і за 15 км від залізничної станції Селещина. Населення — 786 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Красногорівка.

В селі розташований колгосп «Жовтень», який має 6342 га землі. Господарство — багатогалузеве, з добре розвинутим рільництвом, тваринництвом. Колгосп спорудив тваринницьке містечко з добротними механізованими фермами, власну електростанцію.

В Андріївці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Засноване село у XIX столітті як поселення кріпаків, що доглядали овець та обробляли вовну в маєтку князя Руновського.

БАЗИЛЕВЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від районного центру і за 6 км від залізничної станції Селещина. Населення — 1257 чоловік.

В селі розташований колгосп ім. Котовського. Господарство — багатогалузеве. Артіль має 4750 га землі.

В Базилевщині є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Засноване село в XVII столітті.

У 1902 році відбувся виступ селян проти поміщиків Трепке. Організатором виступу був Г. П. Денисенко. Селяни розподілили 8 тис. пудів зерна, 4 тис. пудів картоплі, багато худоби та інвентаря. На придушення цього виступу були викликані війська, разом з ними прибув губернатор. Селян били різками, а 40 найактивніших «бунтарів» було ув'язнено в полтавську в'язницю.

В роки громадянської війни в селі діяв партизанський загін (командир О. Ф. Майборода) та особливий батальйон, яким командував житель с. Базилевщини С. С. Дузенко.

ДМИТРІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лип'янці, за 12 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Селещина. Населення — 1115 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Абрамівка, Дорошівка, Калинівка, Новопавлівка.

В селі розташований колгосп «Україна», який вирощує зернові й технічні культури, відгодовує худобу на м'ясо. Артіль має 4289 га землі. У 1963 році колгосп був занесений на обласну Дошку пошани.

У Дмитрівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, стадіон.

Село засноване у XIX столітті.

КОНОВАЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване при злитті річок Лип'янки та Орелі, за 34 км від районного центру і за 40 км від залізничної станції Селещина. Населення — 381 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Глинське, Новогригорівка, Нова Катеринівка, Усть-Лип'янка, Шевченківське.

В селі розташований колгосп «Червона зірка», який має 4359 га землі, в т. ч. 2666 га ріллі, 508 га сіножатей, 426 га пасовищ. В господарстві розвинуте рільництво й тваринництво. Є допоміжні підприємства—млин, олійниця, механічна майстерня.

У Коновалівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Засноване село в 1750 році.

КУСТОЛОВЕ-СУХОДІЛКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 21 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Мала Перещепина. Населення 1837 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Степ-Суходілка.

В селі розташований колгосп ім. Фрунзе, який має 4023 га землі. Артіль вирощує зернові й технічні культури, відгодовує худобу. Майже всі трудомісткі процеси в рільництві й тваринництві механізовані; наявні допоміжні підприємства — млин, олійниця, пилорама. Скотар колгоспу П. Х. Валко — Герой Соціалістичної Праці.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

У 1905 році відбувся виступ селян проти поміщика Гриневича.

МАЛА НЕХВОРОЩА — село, центр сільської Ради, розташоване за 39 км від районного центру і за 26 км від залізничної станції Перещепина. Населення — 979 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Свистунівка.

В селі розташований колгосп «Іскра» — багатогалузеве господарство. Артіль має 4455 га землі.

У Малій Нехворощі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

МИХАЙЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км від районного центру. Населення — 1680 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Жирківка, Любимівка, Першотравневе.

В селі розташований колгосп ім. Суворова, який має 4840 га землі. Господарство багатогалузеве, з переважаючим тваринництвом.

В Михайлівці є середня школа, де працює відмінник народної освіти М. І. Мандрика, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей, клуб, колектив художньої самодіяльності якого користується популярністю в Полтавській області, особливо агіткультбригада; лікарня.

Михайлівка заснована у XVIII столітті.

На території Михайлівської сільради народилися І. І. Романенко (с. Жирківка) та Г. Я. Тікунов (с. Любимівка) — Герої Радянського Союзу.

НОВИЙ ТАГАМЛИК — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Та-

гамлика, за 18 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Минівка. Населення — 524 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільне, Козельщина, Огуївка.

В селі розташований колгосп ім. Жданова — велике багатогалузеве господарство, яке має 4728 га землі.

У Новому Тагамлику є середня школа, клуб, бібліотека.

Село засноване в кінці XVII століття.

28 березня 1902 року селяни повстали проти поміщика, вбили керуючого маєтком. Цей виступ було жорстоко придушено.

Уродженцеві села І. Г. Решетнику посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. З Нового Тагамлика вийшли С. Ф. Кіндратенко, секретар підпільного обкому партії, загинув у бою з фашистами; В. С. Кіндратенко — генерал-майор та Г. Г. Шерстюк — генерал-лейтенант.

ПА́ВЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лип'янці, за 26 км від районного центру і за 32 км від залізничної станції Селещина. Населення — 1005 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Грабовщина.

В селі розташований колгосп ім. Ілліча, який має 4915 га землі, в т. ч. 3765 га орної. Розвинуте рільництво й тваринництво.

У Павлівці є восьмирічна школа, клуб на 400 місць, бібліотека, якій присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи.

Село засноване у XIX столітті.

Уродженцю Павлівки Д. Р. Єретику посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу, його іменем названо сільську школу.

РЯ́СЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Орелі, за 37 км від районного центру. Населення — 2190 чоловік.

В селі розташовані колгоспи ім. Крупської та «40-річчя Жовтня», які мають 8093 га землі. Розвинуте рільництво й тваринництво.

У Ряському є середня школа, 2 клуби, 2 бібліотеки; лікарня на 30 ліжок.

Село засноване в першій половині XVII століття як укріплення в системі Української лінії.

Уродженцеві села І. С. Саєнку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

САХНО́ВЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Тагамлика, за 6 км від районного центру і 2 км від залізничної станції Тагамлик. Населення — 667 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вовча Балка, Григорівка, Петрівка.

В селі розташований колгосп ім. Жданова, який має 5184 га землі. Провідними ланками виробництва є рільництво й тваринництво.

У Сахновщині є середня школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Село засноване в XIX столітті.

У 1905 році селяни намагалися захопити землю в місцевого поміщика, але виступ був придушений.

В роки громадянської війни в селі створений партизанський загін, командиром якого був О. Ф. Майборода.

СЕЛЕ́ЩИНА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Тагамлика, за 6 км від районного центру. Населення — 2826 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Латишівка, Сухоносівка, Тимченківка.

В селі розташовані колгосп ім. Гоголя, який має 4598 га землі, господарство — багатогалузеве; районне об'єднання «Сільгосптехніка», вальцьовий млин, молокозавод, хлібо- та бурякоприймальний пункти, контора буріння, хлібозавод.

У Селещині є восьмирічна школа, вечірня школа сільської молоді, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Село засноване в XVII столітті, названо по імені родини козаків Селецьких.

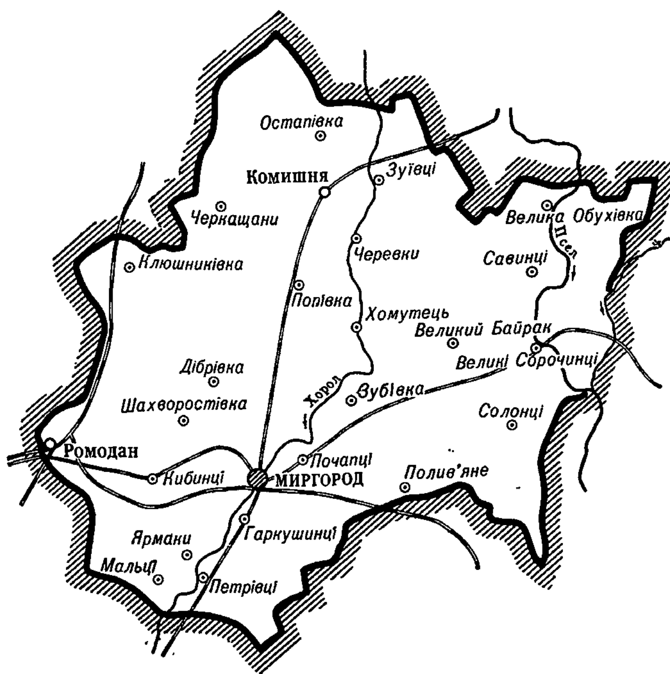
СТАРИЦЬКІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на схилах балки Ладиженки, за 24 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Селещина. Населення — 514 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зоря, Олексіївка, Рубанівка, Сонячне.

В селі розташований колгосп ім. Щорса, який має 5360 га землі. Господарство — багатогалузеве.

У Старицьківці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Виникло село в кінці XVII століття.

МИРГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

МИ́РГОРОД

Миргород — місто районного підпорядкування, центр району, залізнична станція на лінії Київ—Харків. Розташований на річці Хоролі, за 105 км від Полтави. Населення — 26,1 тис. чоловік.

На північній околиці міста виявлено рештки двох ранніх слов'янських поселень Черняхівської культури (II—VI ст. н. е.)[1].

Вже в XV—XVI століттях, коли більша частина України належала до складу Великого князівства Литовського і почалося відродження знищених татарами міст, Миргород існував як населений пункт. За свідченням історика Д. М. Бантиш-Каменського, польський король Стефан Баторій 1575 року визначив Миргород полковим містом[2].

Миргород кінця XVI — початку XVII ст.— невелике місто, населене «тягловими» селянами-хліборобами і реєстровими козаками, що несли службу у польського короля.

В грамоті короля Сигізмунда III за 1620 рік вказується, що Миргород входив до складу Переяславського староства і належав шляхетному Янові Чернишевському. З 21 серпня 1621 року жалуваною грамотою того ж короля Миргород разом з навколишніми селами і хуторами передано адміністратору королівських земель Бартоломею Обалковському для того, щоб «названий шляхетний... міг правильно з вигодою всім цим управляти і забезпечити охорону селітри»[3]. Місто в його володінні було понад 10 років, потім відійшло до родовитого магната Конєцпольського.

Миргород згадується в такому історичному документі Російської держави 1627 року, як «Книга Большому чертежу».

Населення Миргорода брало активну участь у повстаннях в кінці XVI — на початку XVII ст. Так, у 1637 році Миргородський полк підтримав повстання не-

---

[1] Є. В. Махно. Памятники Черняховской культуры на территории УССР. Материалы и исследования по археологии СССР. Вып. 82. М., 1960, стор. 40.

[2] Д. М. Бантиш-Каменский. История Малой России. М., 1830, стор. 139.

[3] Воссоединение Украины с Россией, т. 1. М., 1954, стор. 20.

реєстрових запорізьких козаків під проводом Павлюка, який мав намір з'єднатися з донськими козаками і визнати владу Російської держави»[1].

В 1638 році миргородці брали участь у селянсько-козацькому повстанні проти польської шляхти, яке очолив гетьман нереєстрового козацтва Яків Острянин (Остряниця). Після битви під Лубнами військо Острянина в ніч з 16 на 17 травня 1638 року почало відходити на північний схід, а потім повернуло на Миргород, сподіваючись поповнити тут свої запаси пороху і продуктів. У Миргороді були великі селітроварні і порохові комори.

Гетьман Потоцький вирішив переслідувати військо Острянина і послав слідом за ним свій загін, який зустрівся з загонами отаманів Мурки та Ріпки, що йшли з Дону до Острянина. Відбувся великий бій, який дав можливість Острянину ввійти у Миргород і запастись необхідним. 30 травня 1638 року біля Сліпороду, що під Лубнами, бій продовжувався. Та сили були нерівні, і козаки зазнали поразки. Після придушення повстання Миргородський полк за постановою сейму був скасований, а його полковника Терентія Яблонського силоміць пострижено в ченці.

Виступи українського народу проти польсько-шляхетського панування переросли у визвольну війну 1648—1654 рр. Влітку 1648 року Миргород визволено від польсько-шляхетських загарбників і він знову став полковим містом Миргородського полку, центром виробництва селітри для повсталого народу. Миргородський полк був одним із боєздатних і стійких полків у війську Богдана Хмельницького. Складався він з 14 сотень, нараховував 2630 чоловік. Полк брав участь у боях під Корсунем і Збаражем, у походах на Львів і Замостя, у Пилявецькій, Зборівській, Берестецькій, Батозькій та інших битвах народно-визвольної війни 1648—1654 рр. За реєстром козацьких полків 1650 року Миргородський полк нараховував 3158 козаків і був третім за величиною серед 16 полків України[2].

У липні 1650 року Миргород відвідав Богдан Хмельницький. Тут він вів переговори з російськими людьми про возз'єднання України з Росією.

Після Білоцерківського договору частина козаків з козацької старшини, будучи незадоволеною кабальними умовами, відкрито висловлювалася проти Б. Хмельницького. Незадоволених очолив полковник Матвій Гладкий, якого гетьман змушений був стратити, щоб припинити незадоволення. 18 травня 1652 року Гладкого поховано в Миргороді.

У січні 1654 року одразу після Переяславської Ради населення Миргорода в присутності представника російського уряду Михайла Воєйкова склало присягу на вірність союзові з російським народом[3]. У 1658 році миргородці влилися в народне повстання на чолі з полтавським полковником Мартином Пушкарем проти гетьмана Івана Виговського і миргородського полковника Григорія Лісницького, які зрадили союзові з Росією і намагалися повернути Україну під владу Польщі.

Зрадник гетьман з допомогою татарських військ жорстоко розправився з повсталим полком і, як свідчить літописець, «даде на разграбленное пленение Миргород, Обухов, Сорочинцы, Багачку»[4]. Татари спалили центральну частину міста, і до наших днів в народі цей район міста називають «Пожежою».

В листопаді 1658 року на Україну прибув московський боярин Ромодановський з 20-тисячним військом. Він закликав прихильників Росії повести рішучу війну проти зрадника Виговського. На цей заклик відгукнулась біднота Миргородського полку. Повсталі дейнеки (загони селян, озброєні кіллям) боєм взяли спочатку Говтву, а потім Миргород. Ромодановський залишився в місті, а дейнеки вирушили на Лубни.

---

[1] В. А. Голобуцкий. Запорожское козачество. К., 1957, стор. 233.
[2] Хрестоматія з історії Української РСР. К., 1959, т. 1, стор. 272.
[3] Воссоединение Украины с Россией, т. III, стор. 517, 542.
[4] Летопись Самовидца. К., 1878, стор. 186; П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. Полтава, 1865, стор. 22.

Миргородський полковник, а потім гетьман Лівобережної України (1-а третина XVIII ст.) Данило Апостол.

В травні—червні 1666 року гетьман Правобережної України П. Дорошенко нападав на Миргород, щоб відірвати його від Росії. В одному з боїв під стінами Миргорода брало участь близько 3 тисяч татар, 300 серденят (найманих військ) і 50 німців.

Економічне становище міста того часу, кількість населення показують «Переписные книги 1666 года», складені при гетьмані Брюховецькому. Метою перепису було закріпачення міщан і селян. Тоді царськими воєводами в Миргороді було описано 199 міщанських дворів, три млини, 3 толчеї, 3 пивоварні, 3 солодовні. В місті були поширені різноманітні ремесла. Прізвища і прізвиська багатьох міщан свідчать про рід їхнього заняття — Яків Селетрин, Альфер Швець, Осип Ткач, Іван Пічник, Гаврило Різник, Афанасій Гончар, Альфер Слюсар та інші[1].

Коли царські воєводи наказали брати з міщан і селян в казну «чинш» (грошовий оброк) і «осип» (хлібний податок), вони зустріли рішучий опір з боку простого народу. В лютому 1668 року миргородці прогнали воєводу, збирачів грошей, заявивши при цьому, що «... денег, хлеба и медвенных доходов в казну государеву не дают и впредь давать не хочут»[2].

Борючись з соціальним і національним гнітом, який все більше посилювався, селянство і козацтво повставало проти старшини, гетьманства і царських властей.

Селянське населення, тікаючи від кріпацтва, записувалось в козаки. Але в 1688 році Мазепа заборонив приймати в козаки «тяглих», а уряд виключав із списків компанійських та козацьких полків селян. Внаслідок того у травні 1690 року в Миргородському полку спалахнуло велике повстання, спрямоване проти кріпосницької політики уряду і старшини. Миргородці відмовилися підкорятися наказам старшини і не вийшли до походу проти кримських татар. Багато козаків розійшлося по домівках. Тільки в кінці 1691 року повстання придушено. Та через сімнадцять років у Миргородському полку знову спалахнуло повстання в зв'язку з виступом на Дону Кіндрата Булавіна (1707 р.).

Миргородський полк не раз проявляв героїзм у спільній боротьбі двох братніх народів проти іноземних загарбників.

В 1695 році миргородці в складі війська Петра I штурмували фортецю Азов, відзначилися при здобутті фортець Казикермен, Тамань, де... «полковник Миргородський Данило Апостол... паче прочих показал храбрость»[3].

Під час Північної війни Миргородський полк брав участь у битві під Ерестфером, ходив «под город Юрьев Ливонський, который был отнят у шведов, и казаки с победой вернулись домой»[4].

В 1708—1709 pp. у Миргороді була штаб-квартира фельдмаршала російської армії Шереметьєва, генерал-майора Волконського. Місцеве населення допомагало російським військам у їх боротьбі проти Карла XII і зрадника Мазепи. В травні 1709 року миргородці розгромили польський загін, що йшов на допомогу шведам[5].

У 1722 році козаки Миргородського полку взяли участь у поході Петра I на

[1] Малороссийские переписные книги 1666 г., под ред. Лазаревского. К., 1900, стор. 67—72.
[2] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70 роках XVII ст. К., 1960, стор. 345.
[3] Летопись Самовидца, стор. 186.
[4] Там же, стор. 186.
[5] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 pp. К., 1951, стор. 111.

Дербент, де «над десятьма тисячами козацького війська був наказним гетьманом Данило Апостол». 11 вересня того ж року цар відвідав гетьмана, був у нього на обіді[1].

Популярність Данила Апостола та його військові здібності (полковником у Миргороді був з 1683 по 1727 р.) сприяли тому, що з відновленням гетьманства 1727 року його обрано гетьманом України. Полковником Миргородського полку став його син Павло. Майже 80 років, з 1659 по 1736, полковницький уряд в Миргороді тримала сім'я Апостолів (Павло, Данило, Павло).

Миргородці відзначилися і в російсько-турецькій 1735—1739 рр., і в Семирічній 1757—1762 рр. війнах. У битві під Гросс-Егерсдорфом Миргородський полк на чолі з полковником В. П. Капністом (батько російського письменника В. В. Капніста) хоробро бився з пруссаками. В одній із сотень цього полку був і великий грузинський поет Давид Гурамішвілі.

На початку XVIII століття Миргород був значним торговельним і культурним містом. За даними 1723 року Миргородський полк складався з 15 сотень, що мали 4840 реєстрових козаків. Його сотенні містечки: Багачка, Білоцерківка, Великі Сорочинці, Градизьк, Кременчук, Хорол, Шишаки, Яреськи та ін. Полк мав 82,5 тис. чол. населення. Зокрема, Миргород — понад 5 тис. чол. Це були, головним чином, козаки, ремісники, купці.

Миргород відомий був і своїми великими ярмарками, на які приїжджали люди далеких міст.

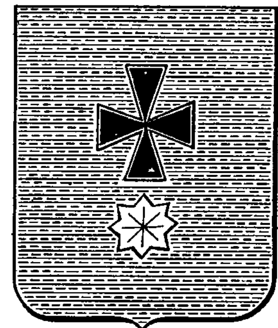
Миргородські купці торгували і з іншими країнами. Так, у червні 1724 року жителі Ізюмського (Яковлєв) і Миргородського (Собатченко, Дитятко) полків відправили до Шльонська 1200 волів. «Уже 1725 року через київські застави у Бреславль були пропущені купецькі люди з Миргородського і Полтавського полків»[2]. Миргородські купці вели торгівлю з Данцігом, Лейпцігом, Берліном, Нюренбергом та іншими закордонними містами. Своїми виробами славилися миргородські чинбарі, гончарі, шевці, а також бублешники. З 359 ремісників, що жили в Миргороді 1783 року, 2 походили з поміщиків, 199 — з козаків і 158 — з селян[3]. За межі Миргородщини линула слава і про миргородських кобзарів.

Після ліквідації Миргородського полку місто у 1782 році увійшло до складу Київського намісництва, а з 1796 — до Чернігівської губернії. З 1897 року належить до Малоросійської губернії. У 1802 році Миргород став повітовим містом Полтавської губернії. Через три роки після того місто мало 6334 жителі, серед них було 1340 казенних та власних селян, 437 міщан, 25 купців, 1350 козаків, 129 дворян, 121 ремісник. У місті широко розвивались ремесла — шевське, теслярське, бондарське, гончарне та ін. З 1799 по 1805 рік торговим людям для поїздок видано 587 паспортів.

Наприкінці XVIII і на початку XIX століть Миргородщина дала чимало славних імен в літературі, науці, суспільно-політичному житті, які відбивали передові погляди кращої частини інтелігенції, що прагнула служити народові, його волелюбним прагненням.

Ціле півстоліття прожив у Миргороді відомий грузинський поет Давид Гурамішвілі. З 1756 року, вийшовши у відставку, з Миргородом він майже не розлучався. Тут у нього часто бував український філософ і поет Г. С. Сковорода. Значне місце в поезіях автора «Давитіани» займають українські мотиви.

У Миргороді поет і помер. 1949 року на могилі Давида Гурамішвілі встановлено пам'ятник. Вулицю, де жив поет, восьмирічну школу № 2 та міську бібліотеку названо його ім'ям.

Стародавній герб Миргорода. 1782.

[1] Журн. «Киевская старина», 1896, т. 4, стор. 186.

[2] А. М. Лазаревский. Описание старой Малороссии. К., 1893, т. 2, стор. 198—200.

[3] І. О. Гуржій. Зародження робітничого класу України, К., 1958, стор. 79, 81.

Жив у Миргороді і талановитий іконописець козак Лука Боровик. Його син В. Л. Боровиковський (1757—1825) став визначним українським і російським живописцем, академіком. Художник створив близько 200 портретів своїх сучасників, був фундатором романтично-реалістичної школи українського живопису. Бував тут часто і В. В. Капніст (1758—1823), російський і український письменник (жив поблизу, в с. Великій Обухівці).

У 80-х роках в Миргороді жив і працював український історик, етнограф та агроном В. Я. Ломиковський (1778—1845). Він збирав документальні матеріали з історії України, видав у 1803 і 1805 рр. свої записи народних дум, переклав з французької мови «Історію малоросійських і запорізьких козаків» Шерера, склав словник «Про Малоросію...». У 1894 році історику О. Лазаревському вдалося купити в Москві невідомий рукопис, на якому стояла помітка «Миргород». Це, як виявилося, і були записи Ломиковського[1]. М. В. Гоголь, що знав Ломиковського, відобразив його як прогресивного поміщика «землероба» Констанжогло у 2-й частині «Мертвих душ»[2].

Під час Вітчизняної війни 1812 року на Миргородщині сформувався 6-й полк народного ополчення, його командиром був підполковник Клименко. 7 вересня 1812 року Миргородське повітове ополчення вирушило в діючу армію і взяло участь у переможних боях під Красним, Могильовом, Горками та іншими містами. У списках нагороджених орденами за героїчні подвиги зустрічаємо миргородців С. І. Муравйова-Апостола, В. О. Фролова-Багреєва, І. Гонтаря та інших. Діяльну участь у формуванні козацьких полків брав видатний український письменник І. П. Котляревський, який свою військову службу розпочинав у Сіверському драгунському полку, що квартирував на Миргородщині.

З Миргородом тісно пов'язана діяльність декабристів. Три сини хомутецького дворянина І. М. Муравйова-Апостола — Матвій, Сергій та Іполит — брали активну участь у перших декабристських організаціях. Сергій Іванович був одним з керівників Південного таємного товариства.

У Миргороді жив декабрист Павло Шершавицький, у війську служив декабрист Ф. Ф. Вадковський, який пропонував створити підпільну друкарню для друкування революційних листівок, брошур та іншої нелегальної літератури[3], член Південного і Північного товариств.

У Миргороді не раз бував великий український поет-революціонер Т. Г. Шевченко, який жив у козака Коробки, гостював у декабриста П. Шершавицького. В жовтні 1845 року він написав у Миргороді вірші «Не завидуй багатому» і «Не женися на багатій», а також поему «Великий льох».

Наприкінці 1860 року до Миргорода на посаду вчителя повітової школи (відкрита в 1813 році) прибув український письменник А. П. Свидницький. Він розгорнув широку просвітительську діяльність: поширював серед населення твори Шевченка, Квітки-Основ'яненка, Пушкіна, Некрасова, організував безплатне навчання селян у недільній школі. «Сюди,— як згадує учень Свидницького І. А. Зубковський,— приходили, незважаючи на суворі морози і хуртовину, верст за чотири від міста, навіть сивоволосі старики... і розносили добру славу про недільну школу і її вчителя Свидницького»[4].

У Миргороді письменник написав і свої кращі твори «Великдень у подолян» та повість-хроніку «Люборацькі». Письменник був одним з фундаторів першої громадської бібліотеки у Миргороді. Для її поповнення він влаштовував літературні та вокально-музичні вечірки.

Ніякого «звільнення» селянам, окрім пограбування, не дала реформа 1861 року. В Миргороді в маєтку поміщиці Т. І. Васецької з 44 ревізьких душ селян і 62 дво-

---

[1] К. М. Грушевська. Українські народні думи. К., 1927, т. 1, стор. XVIII.
[2] Українська Радянська Енциклопедія, т. 8, 1963, стор. 252.
[3] Л. О. Медведська. Декабристы на Полтавщині, стор. 47.
[4] Журн. «Плуг», 1928, р. № 12, стор. 62.

Курорт Миргород. Головний корпус водолікарні.

Корпус грязелікарні курорту Миргород.

На річці Хоролі.

В інгаляторії Миргородського курорту.

План м. Миргорода. 2 пол. XIX ст.

ровних, які мали 138 десятин землі, звільнилося 37 ревізьких душ селян і 3 дворових, що одержали 101 десятину землі. 37 десятин було відрізано на користь поміщиці. За уставною грамотою селяни залишилися на здольній повинності. За землю щороку вони повинні були відробляти 1230 літніх і 818 зимніх робочих днів. По викупу селяни мали заплатити державі за землю щороку (протягом 49 років) по 228 карбованців і 88 копійок[1].

Миргород у пореформений час — глухе, провінційне місто, що мало 9841 мешканця. Тут було 12 невеликих промислових підприємств — 10 олійниць і 2 цегельні; 36 крамниць. Працювало 257 ремісників. Переважна маса людей займалась хліборобством, близько 1 тис. чол. чумакувало або ходило на заробітки.

Ряд неврожайних років, епідемії віспи і дифтерії, падіж худоби, а також найбільше селянське лихо — безземелля — все це разом крайнє відбивалось на народжуваності і смертності населення. Особливо тяжкими були 1879—1881 рр., коли в усьому повіті був голод. Понад 3,5 тис. селянських родин (17,2 тис. чол.) просили уряд дати хлібну позику до врожаю 1881 року, але її вони не одержали.

Ще гостріше проходив процес соціальної диференціації села. У тому ж 1881 році було: з 14 637 козацьких дворів — 77 проц. земельних і 23 проц. безземельних.

[1] Центральний державний історичний архів у Ленінграді (ЦДІАЛ СРСР), ф. 577, оп. 30, спр. 1234, арк. 1—34.

Член революційної організації «Земля і воля» П. А. Зубковський. 1879 р.

З 9623 дворів тимчасово зобов'язаних селян — 62 проц. земельних і 38 проц. безземельних, а з 280 дворів казенних селян — 69 проц. земельних і 31 проц. безземельних. Отже, третина всіх господарств повіту була безземельною, шукала заробітків. Щорічно на промисли і заробітки йшло з повіту 4662 чол., що складало 10 проц. селянського населення повіту.

Безземелля і голод викликали селянські заворушення в усьому повіті. В 70-х роках у Миргороді і в повіті посилився революційний рух. «Пішли в народ» миргородці — студенти Київського університету брати Іван, Панас та Микола Зубковські, С. К. Писаренко, І. І. Скибинський, Григорій Ярошенко, Антон Глушко, сини великосорочинського поміщика Малинки Віктор і Георгій. У 1875 році вони заснували «Миргородський народницький гурток», який розповсюджував серед населення нелегальну літературу[1].

Відомим пропагандистом марксизму на Україні був І. Ф. Фесенко (1846—1882), родом з Миргородщини. Знайомий з К. Марксом і Ф. Енгельсом, він багато зробив для поширення економічного вчення Маркса, був високо оцінений Г. В. Плехановим.

Тут, на миргородській землі виріс талант народного кобзаря Самійла Яшного (1810—1905), який оспівував боротьбу за волю.

У Миргороді народились і вчились брати І. Я. Рудченко (Іван Білик, 1845—1905) — український фольклорист, критик і письменник та П. Я. Рудченко (Панас Мирний; 1849—1920) — видатний український письменник революційно-демократичного напрямку, автор класичних творів, реалістичних оповідань, повістей, романів, п'єс, що відбивають столітню історію українського села. Зіставляючи дві епохи — кріпосницьку і капіталістичну, він викривав грабіжницьку реформу 1861 року, показував соціальне розшарування селянства, зростання куркульства і зубожіння бідноти, осуджував поліцейське насильство, царський суд, земство, відобразив протест і боротьбу трудящих проти соціального гноблення. У 1867—1871 рр. він працював у Миргороді.

Значно пізніше тут жив і працював талановитий український письменник В. І. Самійленко (В. Сивенький, 1864—1925), автор ліричних і сатиричних поезій, оповідань, в яких оспівував рідну природу, зображував соціальне і національне гноблення, осуджував пустомельство лжепатріотів, панів-лібералів.

Отже, чимало видатних діячів соціально-визвольного руху і революційної боротьби дала вже наприкінці XIX століття Миргородська земля.

В цей час у самому Миргороді проживало на 1 січня 1896 року 11 087 чол. Місто мало 1618 будинків: 19 цегляних, 207 дерев'яних і 1392 глиняні хати. В середині 90 рр. тут пройшла залізниця (Київ—Полтава), збудовано горілчаний і миловарний заводи та механічний млин. Розширювалась торгівля.

На дуже низькому рівні були в місті і повіті охорона здоров'я та освіта. Царський уряд не був зацікавлений в їхньому розвиткові; досить сказати, що в 1895 році з 10,1 тис. крб. витрат міського бюджету на міське управління видано 2,2 тис. крб., а на охорону здоров'я 485 крб., на освіту — 1,3 тис. крб., і це тоді, наприклад, коли на одного лікаря припадало близько 4 тис. громадян міста, коли письменних тут було лише 23,8 процента, а в повіті ще менше — 14,3 процента.

---

[1] Журн. «Былое», № 6, 1907, стор 150—151.

Миргородське дворянство навмисне гальмувало розвиток народної освіти. Про це свідчить і такий факт. В 1884 році голова земської управи граф М. Е. Орурке в звітній доповіді земству вихвалявся, що з асигнованих 1000 крб. на народну освіту в повіті управі вдалося зекономити 700 карбованців. Недивно, що і в самому Миргороді працювали лише повітове училище та церковно-парафіяльна школа. 1896 року з ініціативи народних майстрів засновано тут художньо-промислову школу ім. Гоголя. У тій школі вивчалися ліпка і формовка виробів з глини, гіпсу та іншиїї декоративний живопис, бронзування і лакування, різьба по дереву, токарне мистецтво, позолота дерева, слюсарно-механічна справа, гальванопластика, ливарна справа, технологія окремих ремесел із стислим викладом основ механіки, фізики і хімії. Зрозуміла річ, що склад учнів у цих школах був надто обмежений.

Незадоволене своїм безправним політичним і тяжким економічним становищем трудове населення включалося в боротьбу проти самодержавства і буржуазії, в революційний рух. Напередодні революції 1905 року в місті вже діяла група РСДРП, яка керувала революційною боротьбою трудящих і мала зв'язок з Катеринославським, Кременчуцьким та Полтавським комітетами РСДРП.

Миргородський повітовий справник закидав прокурора Полтави рапортами про поширення в повіті нелегальної літератури[1]. Активну участь у поширенні цієї літератури брав і учень художньо-промислового училища ім. Гоголя М. В. Микиша. Весною 1903 року він збирав групами козаків і селян, читав їм брошури та листівки революційного змісту, за це був кинутий до в'язниці[2]. М. В. Микиша був добре відомий на Миргородщині. Згодом він закінчив Київську музично-драматичну школу ім. Миколи Лисенка (по класу О. Мишуги), з великим успіхом виступав на сценах театру Миколи Садовського, а після Жовтневої революції — Київського і Харківського академічних оперних театрів та Великого театру СРСР. З 1944 року він — професор Київської консерваторії ім. П. І. Чайковського.

25 вересня 1905 року повітовий справник знову доповідав своєму начальству про розповсюдження в Миргороді листівок Кременчуцького комітету РСДРП «Царський мир»[3], про підготовку в місті страйку.

У повідомленні прокурора Полтавського окружного суду міністрові юстиції писалось: «... 17 жовтня в Миргороді почалася забастовка прикажчиків і робітників торговельних та промислових підприємств, які на другий день зібралися в кількості 400 чоловік у місцевості Островок, щоб обговорити своє економічне становище». Дізнавшись про це, поліція розігнала сходку, а кількох її організаторів заарештувала. 21 жовтня біля будинку поліцейського управління зібрався натовп — понад 1000 чоловік — і почав вимагати звільнення затриманих учасників сходки. Налякана цими подіями поліція змушена була звільнити заарештованих[4].

1 листопада місцеві жителі Я. П. Сергієнко, Микола Івко, Варшавський та Ф. Різницька знову організували на Островку масову сходку, на яку зібралося 250—300 чол. Микола Івко виступив з промовою, в якій говорив, що землю, віддану царем поміщикам, настав час повернути народові. Він закликав до повалення царату, влади поміщиків і фабрикантів. Та оратору не дали закінчити промову. Налетіли козаки і розігнали масовку, а її організаторів арештували.

Підтримуючи пролетаріат Росії, залізничники станцій Миргород та Ромодан у жовтні—грудні 1905 року взяли участь у загальному Всеросійському страйку залізничників.

Революційний настрій робітників Миргорода передавався селянам. 23 листопада

---

[1] Полтавський обласний державний архів (Полтавський облдержархів), ф. 138, оп. 1, спр. 69, арк. 1—17.

[2] Центральний державний історичний архів УРСР (ЦДІА УРСР), ф. 320, оп. 1, спр. 160, арк. 25.

[3] ЦДІА УРСР, ф.320, оп. 1, спр. 321, арк. 409.

[4] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 136, арк. 3.

біля приміщення Миргородського волосного управління зібралася сходка селян у кількості близько 6 тис. чоловік. Один з ораторів закликав боротись за волю і землю. Наступного дня він «перед ще більшим натовпом говорив про організацію селянських спілок і закликав селян не платити податків, не йти у солдати, не виконувати розпорядження уряду».

Після жорстокого придушення революції настали чорні роки реакції. У Миргороді надмірне старання виявляла поліція та чорносотенці на чолі з запеклим монархістом Кисельовим. Та не могли вони зламати революційного духу трудящих. Миргородський справник продовжував скаржитися полтавським урядовцям, що селяни не хочуть йти в солдати, а деякі мобілізовані нахваляються зі зброєю в руках виступити «проти начальства[1]».

Проти чорносотенців мужньо виступив також відомий український художник О. Г. Сластіон, ілюстратор Шевченкових «Гайдамаків», автор портретів українських кобзарів і багатьох картин (у т. ч. — «Миргород»), карикатурист у прогресивному сатиричному журналі «Шершень». О. Г. Сластіон працював у Миргороді викладачем художньо-промислової школи ім. Гоголя.

В кінці 1911 року учні художньо-промислової школи оголосили страйк. Вони відмовилися ходити на заняття і скаржилися до Петербургу на «... грубе поводження з ними директора і наглядача, а також на поганий догляд за хворими, на те, що їх годують гнилим м'ясом, що вчителі бувають в класах в нетверезому стані, грубо поводяться»[2]. А в травні 1912 року «гоголяни» (так називали учнів художньо-промислової школи) вийшли на вулиці міста з червоними прапорами і співали революційні пісні, виголошуючи: «Геть царя! Волю — народові!»[3].

Восени 1913 року унтер-офіцер Прокопенко доносив в губернське жандармське управління, що в Миргороді створено таємне «Українське робітниче товариство», зібрання якого проводяться в будинку козака Бакала. З 19 членів цього товариства 2 — студенти, 15 — козаків, 2 — міщани. Члени гуртка читали заборонену літературу, обговорювали гострі політичні питання.

Серед трудящих міста росло незадоволення царською політикою, яка втягла країну в грабіжницьку війну. Основний воєнний тягар лягав на плечі трудового народу. На вулицях Миргорода блукали жебраки, діти залишали школу. Занепадало господарство. Наростало невдоволення, наближалася революція.

Український художник О Г. Сластіон. 1883 р.

7 березня 1917 року миргородці в газеті «Полтавский весник» за 5 березня прочитали про зречення Миколи II від престолу. Трудове населення міста і повіту раділо. Летіли на брук портрети батюшки-царя, полум'яніли червоні знамена, лунали революційні пісні. Та на другий день на стінах будинків появилися оголошення громадського комітету, який утворився з міської і повітової земських управ і виконував волю буржуазного Тимчасового уряду. В них говорилося, що народне торжество є «несвоєчасним» і треба «утриматися від урочистих демонстрацій»[4].

Та революційне піднесення наростало. До міста поверталися по-більшовицькому настроєні

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 321, оп. 1, спр. 48, арк. 175.
[2] Там же, ф. 320, оп. 1, спр. 1124, арк. 239.
[3] Спогади кол. учня школи І. П. Лищенка, персонального пенсіонера, мешканця Миргорода, члена КПРС з 1920 р.
[4] Газ. «Червона трибуна», 9 грудня 1930 р.

солдати-фронтовики: Пахом Власенко, Василь Волошенко, Петро Назаренко, Дмитро Щур, Іван Бабич, Андрій П'явка та інші, які вели агітацію за владу Рад. Після Квітневих тез Леніна під впливом більшовицької агітації у селах повіту створювалися селянські земельні комітети, які приступали до поділу поміщицьких земель.

Є. В. Неронович — один з активних учасників революційного руху на Миргородщині. Фото 1913 р.

Наприкінці квітня 1917 року в Миргороді створено Раду робітничих депутатів, якою керували на той час меншовики й есери[1]. Коли в Миргороді, на знак солідарності з соціалістичною революцією, що перемогла у Петрограді, застрайкували робітники друкарні, на засіданні цієї Ради говорилось про збройне придушення страйку. Есерівсько-меншовицька рада вимагала також виведення з міста солдат 78 сотні ополченців, які також вітали жовтневі події, перемогу соціалістичної революції[2].

25 грудня 1917 року 1-й Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Україну Радянською республікою. Саперний батальйон, що мав 2 тис. багнетів і стояв у Миргороді, перейшов на бік Радянської влади[3]. 10 січня 1918 року загін Червоної гвардії під командуванням більшовика І. В. Войнова визволив Миргород від військ Центральної Ради. Надвечір того ж дня на мітингу було проголошено Радянську владу на Миргородщині.

24 січня 1918 року в Миргороді створено військово-революційний комітет на чолі з більшовиками Д. І. Чайкою та Г. П. Радченком. Військревком приступив до проведення виборів Рад, створення загонів Червоного козацтва, вів роз'яснюючу роботу серед трудящих про завдання Радянської влади, викривав контрреволюційну політику земства, яке саботувало розпорядження Радянського уряду.

22 березня 1918 року Миргород окупували німецько-австрійські війська. З утворенням гетьманщини влада в Миргороді перейшла до старостату. До Миргорода та в села повіту поверталися поміщики. На селян накладалися великі контрибуції і податки. Сформований з контрреволюційних елементів каральний загін «повітової варти» (поліції) на чолі з царським штабс-капітаном Кирпотою люто розправлявся з радянськими активістами та їх родинами.

Боротьбу трудящих проти окупантів і гетьманців очолив підпільний ревком, керований більшовиком Г. П. Радченком, і створений за допомогою Полтавського губернського повстанського комітету. В лісах діяли невеликі партизанські загони.

Влітку 1918 року залізничники Миргорода й Ромодана взяли участь у Всеукраїнському страйку залізничників, зривали окупантам план вивозу награбованого майна. Партизани вчинили кілька диверсій на залізничній лінії Миргород—Гоголеве—Яреськи.

Підпільний ревком, що перебував у с. Бакумівці, прийняв рішення про об'єднання партизанських загонів в єдиний миргородський загін на чолі з Андрієм П'явкою. Партизани завдавали відчутних ударів по загонах «державної варти» і окупантів.

---

[1] Центральний державний архів Жовтневої революції УРСР (ЦДАЖР УРСР), ф. 2098, оп. 1, спр. 4, арк. 206—213.
[2] Газ. «Голос труда», орган Миргородського комітету РСДРП, 1 грудня 1917 р.
[3] Журн. «Летопись революции», 1922, № 1, стор. 135.

Загін кулеметників у м. Миргороді. 1918 р.

Відчуваючи наближення часу розплати, гетьманці й окупанти по-звірячому розправлялися з борцями за владу Рад. Особливою люттю відзначався Кирпота. Катувати шомполами, вирізати на грудях п'ятикутну зірку, скрутити проволокою дитині губи — все міг зробити цей катюга. Миргородці ніколи не забудуть, як гетьманці закатували на станції Миргород 17 більшовиків і співчуваючих. Серед замучених був учень художньо-промислової школи Дмитро Самойлович, молодий поет, який перед смертю писав:

Друзі, стійте за бідний народ!
Як і я все йому ви віддайте.
Не жахайтесь кривавих пригод,
До кінця за народ відстраждайте![1]

4 грудня 1918 року партизанські загони і повстанці визволили Миргород від окупантів та їхніх прислужників гетьманців.

На місцях відновлювалася діяльність органів Радянської влади. Та українські буржуазні націоналісти продовжували чинити опір. За наказами уряду Директорії вони вербували населення до петлюрівського війська. В січні 1919 року в Миргороді відбувся мітинг мобілізованих до армії, на якому вони рішуче відмовилися боротися проти Радянської влади.

Боротьбу з контрреволюцією і саботажем у місті й повіті очолили комуністи. Створена полтавським більшовиком Анатолієм Литвином повітова надзвичайна комісія (ЧК) провела ряд рішучих заходів. Були розстріляні запеклі вороги Радянської влади. Заслужену кару поніс і колишній начальник карного загону гетьманців Кирпота, якому не вдалося втекти від розплати.

4 лютого 1919 року в приміщенні художньо-промислової школи ім. Гоголя відбувся перший з'їзд Рад Миргородського повіту, в якому взяло участь близько 200 делегатів від волостей повіту. Комуністів і їм співчуваючих на з'їзді було понад 150 чоловік, а це свідчило про те, що більшовики завоювали авторитет і довір'я широких мас в місті і на селі.

До складу повітвиконкому було обрано здебільшого комуністів і співчуваючих: Г. П. Радченка, О. І. Нехворосного, М. А. Копотя, В. Н. Волощенка, І. Н. Бабича, П. Т. Власенка, А. Литвина, М. Г. Легейду та інших. Головою повітвиконкому був Г. П. Радченко[2].

---

[1] Газ. «Червона трибуна», 7 листопада 1930 р. Після звільнення Миргорода від гайдамаків під час похорону в кишені Д. Самойловича було знайдено цього вірша.

[2] «Український історичний журнал», 1959, № 1, стор. 132.

Тоді ж було організаційно оформлено повітову більшовицьку організацію, яка нараховувала 42 комуністи і 25 співчуваючих[1] В самому Миргороді в березні 1919 року було 17 комуністів.

З партизанських загонів, що діяли в повіті сформувався полк Червоного козацтва, командиром якого був Андрій П'явка. 18 лютого 1919 року відбулися урочисті проводи 1-го Радянського Миргородського полку на фронт, який воював у складі дивізії, очолюваної Миколою Щорсом[2].

У місті й повіті Ради розгортали свою діяльність. 20 лютого 1919 року в Миргороді почала виходити газета «Вісник Миргородської повітової Ради робітничих, селянських та воєцьких депутатів», замість «Миргородской жизни», яка виходила перед тим — з 20 грудня 1918 року. Редактором газети був Н. Калюжний (пізніше редагував у Харкові журнал «Червоний шлях»).

Наприкінці березня 1919 року в Миргороді урочисто відкрито Червоний клуб ім. Я. М. Свердлова, що «мав здійснювати, як писала повітова газета, виховання пролетарських мас». При клубі обладнано бібліотеку і читальний зал[3].

Класова боротьба набирала нових гострих форм. Куркульство продовжувало чинити збройний опір радянським активістам і продармійцям. Вночі з 2 на 3 квітня 1919 року приховані петлюрівці на чолі з царським офіцером Дубчаком, який називав себе «отаманом Лівобережної України», підняли заколот проти органів Радянської влади. На 12 годину 4 квітня червонокозача сотня під командою члена повітвиконкому П. І. Чумака примусила їх скласти зброю. Про це телеграфовано було до Києва тов. М. Подвойському[4].

Той заколот дорого коштував Миргородській партійній організації. Бандити закатували її кращих працівників: Анатолія Литвина — голову повітової ЧК, Петра Литвина, Заславського, Мовшовича, Деручинського, Орловського, Марголіна — співробітників ЧК. Разом з ними петлюрівці розстріляли московських робітників-комуністів Іванова і Євдокимова, що були відряджені до Миргорода для проведення продрозкладки.

Для розслідування заколоту до Миргорода приїжджав К. Є. Ворошилов, тодішній нарком внутрішніх справ України.

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 27, оп. 27—1, спр. 2, арк. 19.
[2] Газ. «Вісник», 30 березня 1919 р.
[3] Газ. «Вісник», 26 березня 1919 р.
[4] Журн. «Летопись революции», 1930, № 3—4, стор. 89.

Похорон жертв гетьманщини у м. Миргороді в грудні 1918 р.

У квітні того ж року в Миргороді відбулася перша повітова партійна конференція, яка обговорила невідкладні завдання по заготівлі хліба і боротьбі з бандитизмом. Тоді ж секретарем повітового комітету партії обрано П. Ф. Нечеса, моряка Чорноморського флоту.

В червні 1919 року в Миргороді відбулось відкриття пролетарського університету, в якому читались лекції з історії соціалізму, політичної економії, кооперації та ін. До роботи в ньому були залучені лікар І. А. Зубковський, художник О. Г. Сластіон та інші.

Отже, переборюючи труднощі воєнного часу, трудящі міста і повіту розв'язували важливі питання господарського і культурного будівництва. Та влітку білогвардійські війська Денікіна зірвали мирне будівництво. 17 серпня 1919 року денікінці захопили Миргород[1]. Білогвардійці нещадно розправлялися з радянськими активістами і сім'ями комуністів. Від їхніх рук загинули десятки людей, серед них учителька О. І. Мельникова, комсомолець Кива, якого повісили на телеграфному стовпі, та інші.

А. Д. Литвин.

П. Д. Литвин.

Для організації підпільної боротьби проти денікінців у Миргородському повіті ЦК КП(б)У виділив групу комуністів на чолі з Г. П. Радченком. Комуністи організували в місті підпілля, а в районі Бакумівських лісів формували партизанські загони, збирали зброю[2]. На початку грудня 1919 року під натиском Червоної Армії денікінці відступали на південь, а 14 грудня Миргородський партизанський загін ввійшов у місто.

Того ж дня в місті відбулося засідання повітового військово-революційного комітету під головуванням Григорія Радченка. Було створено відділи повітревкому: продовольчий, народної освіти, соціального забезпечення, військовий і народного господарства.

Комуністи організували заготівлю хліба для голодуючих губерній. До 3 лютого 1920 року з повіту відправлено 18,6 тис. пудів зерна, 6,3 тис. пудів фуражу, 5,6 тис. пудів борошна, 427 пудів різної крупи.

4 квітня 1920 року в Миргороді відбувся черговий з'їзд Рад. На ньому було обрано повітовий виконавчий комітет у складі 20 комуністів і 4 безпартійних. На IV Всеукраїнський з'їзд Рад від повіту обрано Г. П. Радченка, О. І. Нехворосного, Драполюка та інших.

В день Всеросійського суботника, оголошеного IX з'їздом партії, 1 травня 1920 року, коли пліч-о-пліч з робітниками в Кремлі працював і В. І. Ленін, трудящі Миргорода за 8 годин виконали робіт на 3 млн. карбованців.

З комуністів, комсомольців, з селян-незаможників створювалися частини особливого призначення (ЧОПи), які боролись з бандитизмом. Грозою бандитів був загін М. П. Шастуна, а також загін під командуванням воєнного комісара В. Н. Волощенка і секретаря парткому П. Ф. Нечеса, які розгромили банду Хрестового.

---

[1] Газ. «Червона трибуна», 9 грудня 1930 р.

[2] Журн. «Летопись революции», 1926, № 3—4, стор. 81.

Миргородська група червоногвардійців і червоних партизан 1917—1918 рр. 1923.

Було захоплено 4 станкові кулемети, сотні гвинтівок, 40 підвід награбованого майна, на полі бою залишилося понад 50 убитих бандитів.

Активна роль в боротьбі з бандитизмом належала комсомольській організації, створеній 2 травня 1920 року на чолі з секретарем О. Г. Пироговим. Перша дівчина, що вступила до комсомолу, була вчителька Л. Д. Щур (Л. Д. Бабич).

20—21 квітня 1921 року відбулася перша Миргородська повітова комсомольська конференція, в якій взяли участь 300 делегатів з вирішальним голосом і 12 — з дорадчим від 18 комсомольських осередків. З доповіддю про завдання комсомолу в соціалістичному будівництві виступив голова повітвиконкому О. І. Нехворосний. На тій конференції обрано повітовий комітет комсомолу в складі 7 чоловік.

Після закінчення громадянської війни комуністи, комсомольці, позапартійні активісти стали організаторами відбудови народного господарства і культурного будівництва.

У місті почали роботу деякі підприємства: цегельні і обозно-будівельний заводи, торфовиробництво, швейні майстерні, млини і маслобойня[1]. Електросітка міста та навколишніх сіл розгорнулась діаметром 25 верст (ще у 1915 році місто освітлювало лише 20 гасових ламп)[2].

Збільшувалось і житлове будівництво. Якщо в 1920 році в Миргороді було 1806 будинків (з 2592 квартирами), то у 1926 — 2388 (з 3380 квартирами)[3].

Селянство повіту першим на Полтавщині виконало державні плани заготівлі хліба. У зв'язку з цим у жовтні 1921 року до Миргорода прибув всеукраїнський староста Г. І. Петровський, щоб передати подяку ВУЦВКу і вручити Червоний прапор з написом: «Селянству і пролетаріату Миргородського повіту за блискуче виконання продподатку 1921 року»[4].

А через рік, у листопаді 1922 року в Миргороді відбувся перший повітовий з'їзд колгоспників, в якому взяли участь представники 20 колективних господарств. На цьому з'їзді підведено підсумки першого року мирного будівництва. Якщо в 1917 році загальної посівної площі було 159,4 тис. десятин землі, то в наслідок розрухи, громадянської війни вона скоротилась до 136 тис. десятин в 1920 році.

---

[1] Бюллетень Лубенского окружного статистического бюро, 1927, № 1—2, стор. 5.
[2] Отчет Миргородской городской управы за 1915 г. Миргород, 1916, стор. XXII.
[3] Бюллетень Лубенского окружного статистического бюро, 1927, № 1—2, стор. 5.
[4] Газ. «Незаможний селянин», орган Полтавського губкому КП(б)У, 27 жовтня 1921 року.

Внаслідок напруженої праці селян, перших колективних господарств, у 1921 році посівної площі було вже 155 тис. десятин[1].

Водночас, робітники і селяни ні на хвилину не забували про небезпеку голоду. Під час «Тижня голодної дитини» влітку 1921 року в Миргороді створено чайно-хлібні і санітарно-спостережні пункти, які подавали першу допомогу дітям, що прибували з голодуючих губерній Росії. Після цього діти відряджались до с. Олефирівки Савинцівської волості.

У Миргороді і в усьому повіті проводили збирання продуктів харчування для населення Поволжя, Донбасу. Так, наприклад, 8 лютого 1921 року зі станції Миргород було відправлено великий ешелон з хлібом, мукою, м'ясом та іншими продуктами на Донбас.

Великий потяг трудящих до освіти, культури, знань викликала революція, перемога влади Рад. Починали роботу лікарні, аптеки, школи. Вже у 1922/23 навчальному році в місті працювали художньо-керамічний технікум, заснований на базі старої художньо-промислової школи, 8 трудових шкіл, дитячий будинок і 3 школи ліквідації неписьменності. З'явилось чимало і культурно-освітніх закладів, серед них: три клуби, дві хати-читальні, дві бібліотеки, народний будинок і краєзнавчий музей.

Наприкінці 1929 року досить інтенсивно проходило кооперування бідняцьких і середняцьких господарств. У 1930 році в Миргороді створено товариство по спільному обробітку землі (ТСОЗ) «Червоний лан» і сільськогосподарську артіль «Воля», наступного року — ТСОЗи «Авангард», «Згода» і «Надія».

Місцеві куркулі чинили всілякий опір колективізації сільського господарства. Бандити вбивали активістів села, ламали машини, знищували живе тягло. У 1930 році жертвою куркульської ненависті до колгоспного ладу став голова колгоспу с. Гаркушинців М. М. Поляков, родом з Миргорода.

Початок нових соціалістичних перетворень і в економіці, і в психології, і в побуті людей побачив відомий український радянський поет Павло Тичина, відвідавши 1933 року Миргород і його колгоспи «Соціалістичні лани» та «Країна Рад».

Миргородські комсомольці-трактористи Олеся Кулик, Андрій Джунь і Василь Яшний стали героями його знаменитих віршів — першої і другої «Пісні трактористки». Побачивши в місті нові машини, молода миргородчанка Олеся Кулик полюбила їх і вирішила стати трактористкою. Переборюючи забобони, дівчина тікає «на курси трактористів, у Попівку, у село», а після навчання разом з товаришами піднімає колгоспну цілину.

Дим-димок від машин,
Мов дівочі літа ...
Не той тепер Миргород,
Хорол—річка не та.

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1503, оп. 1, спр. 9, арк. 84.

1 травня 1923 р. в м. Миргороді.

Учасники Миргородської комсомольської конференції. 1922 р.

З року в рік розвивалась і зміцнювалась економіка соціалістичного сільського господарства. В середині 30-х рр. в околицях міста було 6 колгоспів: «Авангард», ім. Будьонного, «Країна Рад», ім. Сталіна, ім. XVII партз'їзду і «Жовтень». Їх обслуговувала створена 1932 року Миргородська машинно-тракторна станція.

В роки перших п'ятирічок у Миргороді реконструйовано і збудовано чимало промислових підприємств, серед них: цегельний, шкіряний, коноплепереробний і маслоробний заводи, один з найбільших на Полтавщині мукомельно-круп'яний комбінат, промкомбінат та інші[1]. У 1938 році стали до ладу міська електростанція і завод мінеральних вод.

Великою і заслуженою гордістю тут став курорт, що виріс на місці «дивовижної калюжі», так блискуче описаної безсмертним Гоголем.

Цікава його історія. У 1912 році, щоб забезпечити міське населення питною водою, на території нинішнього першого санаторію пробили свердловину. Відкривши її, миргородські правителі виявили, що «вода вонючая и к употреблению во внутрь не пригодна», а тому вирішили свердловину закрити і витрати списати на збиток по міському бюджету. Та завдяки невтомній діяльності місцевого лікаря І. А. Зубковського вдалося встановити високі лікувальні властивості цієї води, яка не поступається своїми якостями перед водами Єсентуки.

Миргородець І. А. Зубковський народився у 1848 році. Після закінчення Київського університету Іван Андрійович працював земським лікарем у Миргороді, в селах на Полтавщині, віддаючи свої знання народові. За свої прогресивні погляди зазнавав утисків від «начальства». У 900-х рр. залишив службу військового лікаря в чині генерала і поселився в Миргороді. За його пропозицією і почалось будівництво курорту, який відкрився 28 квітня 1917 року. І. А. Зубковський був його першим лікарем і господарником, за постановою Полтавського губвиконкому йому присвоєно почесне звання Героя Праці, встановлено персональну пенсію. Помер він у 1933 році, проживши 85 років.

У 1929 році на курорті пробили другу свердловину, а в 1933 — збудували першокласний корпус на правому березі Хоролу. Вже в ті роки цілющий «Мирад» (так називають цю мінеральну воду) став відомим далеко за межами республіки. На

[1] Газ. «Червона трибуна», орган Миргородського райкому партії і райвиконкому, 8 червня і 24 вересня 1944 р.

курорті лікувались хворі з шлунково-кишечними захворюваннями. Сюди вже в 30-х рр. приїжджали не лише з різних областей України, але й з інших республік країни. В роки перших п'ятирічок у Миргороді діяли лікарня, поліклініка, амбулаторія, кілька медичних пунктів і аптек.

Ще до 1937 року тут повністю ліквідовано неписьменність. Працювали 3 середні і 4 восьмирічні школи, керамічний технікум ім. М. В. Гоголя.

Трудящим міста було де відпочити і провести своє дозвілля: 2 будинки культури, Палац піонерів, громадська і дитяча бібліотеки, парк відпочинку, стадіон, краєзнавчий музей, що був одним з кращих на Україні. Музей засновано у 1920 році за ініціативою відомого українського художника О. Г. Сластіона. Фонди музею налічували тисячі експонатів, серед них картини В. Л. Боровиковського, колекції малюнків О. Г. Сластіона, речі та книжкові фонди з Хомутецького маєтку декабристів Муравйових-Апостолів, з обухівського маєтку російського письменника В. В. Капніста, з маєтків Трощинського, Багрєєва, Лук'яновича та інше.

З ініціативи О. Г. Сластіона, великого знавця не лише живопису, але й народного епосу, зокрема українських історичних дум, народних пісень, а також братів Склярів, які майстрували бандури, в 30-х рр. у Миргороді було створено селянську капелу бандуристів ім. Шевченка, слава про яку линула по всій Україні. Після Великої Вітчизняної війни вона ввійшла до складу республіканського народного хору Григорія Верьовки.

Заможним і культурним життям жили миргородці. В 1939 році тут уже було 18,9 тис. чол. населення. Почалась Велика Вітчизняна війна.

4 липня фашистські стервятники скинули на Миргород перші бомби. Через місто на схід евакуювалися транспорти, машини, устаткування, майно. Лікувальні корпуси курорту приймали з фронту перших поранених бійців і командирів. 5 липня 1941 року в зв'язку з мобілізацією чоловіків на фронт жінки робітників 3-го державного комбінату «Головмука» закликали всіх жінок району замінити на підприємствах і в колгоспах чоловіків, які пішли до армії. Цей патріотичний почин жінок Миргорода знайшов відгук по всій Полтавщині[1]. Навколо міста споруджувалися протитанкові рови. Райком КП України створював партизанський загін, що складався з комуністів, комсомольців і безпартійних патріотів.

Та фронт наближався. 14 вересня гітлерівці захопили місто[2]. Почалися грабування і насильства, арешти і розстріли. Із зрадників та карних елементів гітлерівці створили міську управу і поліцію. 15 листопада фашисти у протитанкових ровах за містом розстріляли 370 радянських громадян, у тому числі колишнього редактора повітової газети Г. А. Рогозівського (один з перших журналістів, нагороджений орденом Червоного Прапора)[3]. Два роки фашистської окупації були для миргородців

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 5 липня 1941 р.

[2] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. К., 1963, стор. 417.

[3] Журн. «Советская печать», 1962, № 5, стор. 45.

Засновник Миргородського курорту І. А. Зубковський (праворуч) і доктор медицини А. Т. Богаєвський. 1927 р.

роками страшної неволі. За цей час гітлерівці розстріляли 564 і вигнали до Німеччини на каторжні роботи 736 чоловік[1].

З перших днів окупації тут діяв підпільний райком партії і партизанський загін «Перемога». Командиром загону був перший секретар райкому КП України Г. О. Іващенко, комісаром — голова райвиконкому П. С. Вовк, членами штабу — І. С. Зорін, секретар райкому партії, А. А. Ковтун — голова міської Ради, П. О. Андрєєв — начальник райвідділу НКВС, М. С. Лагода — завідуючий відділом пропаганди та агітації райкому КП України.

Секретар підпільного Миргородського райкому партії і командир партизанського загону в 1941—1943 рр. Г. О. Іващенко.

Загін мав 4 підрозділи, з них перші два миргородські, третій — Великосорочинський і четвертий — Великообухівський, які об'єднували спочатку 120 чоловік. Крім того, в селах були створені невеликі підпільні групи, які мали зв'язок із штабом загону. Табір містився за 7 км від села Сакалівки в густому сосновому лісі. Партизани мали радіоприймач, друкарський верстат і папір для листівок. Озброєні були гвинтівками і патронами, на кожного припадало по 5—6 ручних гранат. Загін мав 4 ручних кулемети, до 20 протитанкових мін, 3—4 ящики вибухівки. В період з 20 вересня до першої половини жовтня 1941 року в загоні перебував секретар Полтавського підпільного обкому КП України С. Ф. Кондратенко[2].

Разом з частинами 54-го кінного корпусу Миргородський загін прикривав відступ радянських військ в напрямку на Охтирку. Через пересильні пункти і пости з оточення було виведено радянських воїнів і багато військової техніки. Партизани провели ряд операцій та диверсійних актів на ворожих комунікаціях, дорогах і мостах. Так, у жовтні 1941 року висаджено у повітря міст у Великих Сорочинцях, а це на довгий час паралізувало рух гітлерівських частин. Загін узяв у полон десятки гітлерівських солдатів і офіцерів, захопив кілька автомашин, багато обмундирування, продуктів харчування. В сутичці з ворогом в районі с. Попівки загін захопив військовий прапор однієї з частин противника. Крім того, у Великих Сорочинцях та в Попівці висаджено в повітря ворожі склади боєприпасів.

Внаслідок диверсій на млинах у Миргороді та в селах партизани зривали заготівлю гітлерівцями хліба й інших продуктів для окупаційних військ. Миргородський загін добре налагодив випуск і розповсюдження листівок. Перша листівка із закликом до трудящих: «Чинити опір німецьким загарбникам!» вийшла через 4 дні після захоплення ворогом міста — 18 вересня 1941 року. Всього випущено 15 листівок загальним тиражем до 8 тис. примірників.

Діяльність Миргородського партизанського загону була тісно пов'язана з загоном ім. Будьонного під командуванням І. Й. Копьонкіна, який прибув сюди в другій половині жовтня 1941 року з Харківщини. Для концентрації партизанських сил в грудні 1941 року проведено збори комуністів цих загонів, які вирішили об'єднатися, а потім пробиватися до лінії фронту на з'єднання з регулярними частинами Радянської Армії. Пробиваючись на схід, партизани знищували на шляху гітлерівські комендатури і зрадників. Та прорватися через лінію фронту вдалося лише загонові Копьонкіна, групі підривників Скобелєва і більшій частині бійців Миргородського та Гадяцького загонів.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2073, оп. 3, спр. 15, арк. 61.

[2] П. Н. Ємець, О. П. Самойленко. Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни. Харків, 1965, стор. 30.

Менша частина бійців Миргородського і Гадяцького районів повернулася на базу Гадяцького загону. Внаслідок безперервних облав німецьких каральних експедицій партизанам доводилося міняти свої бази. В середині січня 1942 року Миргородський загін, у якому лишилось 24 бійці, повернувся на стару базу, в ліс поблизу с. Сакалівки. Але він не мав запасів продовольства, не вистачало боєприпасів, одягу і взуття. Штаб загону вирішив до настання весни перебувати у підпіллі на явочних квартирах в Миргороді і в селах району. Та вийти з лісів вдалося небагатьом. В кривавих боях з фашистами і поліцією загинули Г. О. Іващенко, І. С. Зорін, А. А. Ковтун, П. О. Андрєєв, І. І. Плішивцев, М. С. Лагода, медсестра Шура та інші. Окремих партизанів зрадники видали, і вони були розстріляні.

Смертю героя загинув партизан В. І. Обідний, сміливий розвідник, командир підрозділу Миргородського партизанського загону. Він не раз виконував відповідальні завдання штабу. В січні 1942 року Василь Іванович виїхав на заготівлю продуктів у с. Остапівку. З ним було ще два партизани, один у формі поліцая, другий з пов'язкою перекладача. Сам Обідний був у формі німецького унтер-офіцера. Староста дав наказ негайно виконати розпорядження «німецького унтер-офіцера»: забити двох свиней і видати три лантухи борошна. Продукти вже вантажилися на підводу. Та в цей момент Обідного впізнав один із зрадників. Партизана схопили і відправили до гестапо. На допиті тримався мужньо і стійко. На запитання «хто такий?» відповідав: «Василь Іванович Чапаєв» і далі відмовився відповідати. Його били шомполами, голого на морозі обливали водою, але так нічого й не добилися. Коли вели на розстріл, Василь Іванович крикнув: «Нас не переможете! Смерть проклятим фашистам і зрадникам народу!».

Незважаючи на те, що загін припинив свою діяльність, фашисти боялися народних месників. Щоб якось гарантувати безпеку фашистських військ, у Миргороді час від часу брали заложників. Так, 22 лютого 1943 року ордтскомендант «оголосив про взяття 300 заложників із числа жителів міста, які своїм життям повинні були відповідати за безпеку військових частин і порядок в місті»[1].

Розстріл партизанів та інших патріотів, полювання за заложниками, вивезення на каторжні роботи до Німеччини не зломили духу, не вбили віри в перемогу над ворогом. Чиїсь невидимі руки поширювали по місту радянські листівки. Партизани, військовополонені, що тікали з таборів смерті, знаходили притулок і підтримку у сім'ях радянських людей.

В ніч з 17 на 18 вересня в місто в'їхала німецька каральна експедиція. В повітря злетіли заводи, місто запалало вогнем. Відступаючи, фашисти зруйнували електростанцію, силікатний завод, держмлин, маслозавод, залізничну станцію, три міські школи, музей, будинок райвиконкому, міську бібліотеку, пошту, готель, поліклініку, спалили 128 житлових будинків. Вартість знищеного, розграбованого і пошкодженого майна у Миргороді в період німецько-фашистської окупації складала 831,4 млн. крб. (в старих масштабах цін)[2]. Величезних збитків завдав ворог промисловості і сільському господарству всього району.

18 вересня 1943 року місто Миргород визволили частини радянських військ, яким було присвоєно звання Миргородських.

На різних фронтах Великої Вітчизняної війни героїчно бились сотні громадян Миргорода. Від Волги до Білорусії з запеклими боями пройшов командир протитанкової гармати С. П. Власенко. 6 танків, 9 автомашин, 2 тягачі, 5 гармат, 355 убитих офіцерів і солдатів мав на своєму особистому рахунку хоробрий артилерист. 1 липня 1944 року комуніст Власенко в селі Лапичах Мінської області провів свій останній бій. Будучи тяжко пораненим, він не залишив свою гармату і знищив ще 2 танки і 80 гітлерівців. Після відбитої восьмої атаки ворога смертельно пораненого Вла-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. «Відозви», об'яви і накази німецько-фашистських окупаційних властей, оп. 1, спр. 84, арк. 1.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-2078, оп. 3, спр. 15, арк. 61.

сенка винесли з поля бою. Указом Президії Верховної Ради від 22 серпня 1944 року йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Визволяючи рідну Україну, не один подвиг здійснив і старший лейтенант Володимир Заремба, рота якого одною з перших форсувала Дніпро і Прип'ять. Форсуючи річку Одер, героїчними подвигами уславив себе і капітан Олексій Галуган. Обом їм присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

9 травня 1965 року, відзначаючи 20-річчя з дня Перемоги над фашистською Німеччиною, жителі міста запалили вічний вогонь біля пам'ятника Вічної Слави воїнам-миргородцям, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни. На гранітному обеліску викарбувано імена загиблих Героїв Радянського Союзу С. П. Власенка, П. А. Посвіта, І. А. Оноприєнка та близько 500 солдатів, сержантів і офіцерів.

У місті живуть тепер учасники Великої Вітчизняної війни, Герої Радянського Союзу А. Є. Харитонов і А. Д. Торопов. На одному з підприємств міста трудиться повний кавалер орденів солдатської Слави — розвідник Г. Д. Кононенко.

Після визволення міста від окупантів почалось його відродження. 3 жовтня 1943 року вийшов перший номер газети «Червона трибуна» під загальним лозунгом: «Треба, щоб усі наші люди і всі установи в тилу працювали злагоджено й чітко, як гарний годинниковий механізм». Вже на початку жовтня працювали два магазини, хлібопекарні, пошта і радіовузол, перукарня, майстерня по ремонту годинників. Відновлювали роботу зруйновані окупантами млин, маслобійний і шкіряний заводи, райпромкомбінат[1].

Відбудовуючи зруйноване господарство, жителі міста на честь 26-ї річниці Жовтня зібрали до фонду оборони 3 млн. крб. На ці кошти збудовано танкову колону «Трудящі Миргородщини», яку передано Миргородській дивізії. З воїнами цієї дивізії миргородці не поривали зв'язків.

1 березня 1946 року в Миргороді відбулася нарада стахановців і керівників підприємств міста, на якій було обговорено проект четвертого п'ятирічного плану. Внаслідок самовідданої праці трудящих завдання п'ятирічки були виконані. Перед у соціалістичному змаганні вів колектив шоферів Миргородської автобази, який перевиконував плани перевозок вантажів, мав велику економію бензину, і був нагороджений перехідним Червоним прапором обкому КП України. Відбудовуючи своє господарство, трудящі міста надавали допомогу й іншим підприємствам країни. Влітку 1944 року вони взяли шефство над шахтою № 3 Первомайського тресту, щоб допомогти їй вийти на перше місце у тресті.

На початку 1952 року стали до ладу міська електростанція, приміщення нового залізничного вокзалу та інші підприємства.

Всі вони добре освоювали свої потужності, перевиконували виробничі плани. У 1965 році випуск валової продукції промисловості міста порівняно з 1913 роком зріс у 40 раз. На 1 січня 1966 року в Миргороді було 22 підприємства, які виробляли продукції на 26,6 млн. крб. за рік. 25 березня 1966 року колективи багатьох підприємств рапортували про дострокове виконання зобов'язань на честь XXIII з'їзду КПРС.

На 1 січня 1967 року в промисловому виробництві було зайнято 4 тис. робітників, техніків, інженерів. Найбільш значні підприємства міста — нафтопромислове управління «Радченкове», де працює 540 чол., контора розвідувального буріння — 300 чол., арматурний завод — 350 чол., ткацька фабрика ім. Крупської — 250 чол., крупзавод — 300 чол., завод мінеральних вод — 300 чол. та ін. В будівельних організаціях працює понад 1200 чоловік.

Велика увага приділялась капітальному і житловому будівництву. За семирічку збудовано потужний хлібокомбінат, 124-метровий залізобетонний міст через річку Хорол, кукурудзокалібрувальний і овочевоконсервний заводи, райпобуткомбінат, універмаг, вузол зв'язку, кінотеатр, а також лікувальний і 4 спальних корпуси

[1] Газ. «Червона трибуна», 29 червня 1944 р.

в санаторії. Заасфальтовано центральну вулицю ім. Гоголя. Всього здано в експлуатацію 371,2 тис. кв. м. різних об'єктів, у т. ч. 27 тис. кв. м. житлової площі.

У 1967 році збудовано готель, літній театр, курзал «Миргород». Розгортається будівництво водогону, каналізаційної лінії і газової сітки міста, довжина якої становить 26 км. Близько 2 тис. квартир уже газифіковано.

Ще в 1958 р. в місті розгорнувся рух за комуністичну працю. Його ініціатором стала комсомольська бригада маслозаводу, керована Галиною Яблонською. В червні 1960 року відбувся 1-й з'їзд ударників комуністичної праці. На ньому були присутні 55 молодіжних бригад району, що об'єднували 1900 робітників та колгоспників.

Соціалістичним змаганням охоплені всі колективи підприємств, а деякі з них, як, наприклад, колективи автопарку, маслоробного і шовківничого заводів, є передовиками в області. На підприємствах багато ударників Комуністичної праці, новаторів і раціоналізаторів виробництва. Серед них добре відомі в місті інженер-геофізик Г. П. Білий, механік І. П. Ксьонз, працівники грензаводу І. П. Булавін, М. Т. Линник, М. Я. Кваша й О. С. Назаренко, будівельники М. І. Котенко, А. Г. Панченко і А. В. Климовець, шофери О. П. Гаркавенко, М. І. Марченко, О. М. Басенко та інші.

Такою ж повагою в колективі заводу мінеральних вод користується і Г. П. Мельник, який протягом 20 років роботи на заводі оволодів 4-ма спеціальностями: слюсаря-наладчика 6 розряду, слюсаря-монтажника 6 розряду, електрозварника і машиніста-компресорщика. На його автоматичній лінії планувалось за семирічку налити 84,9 тис. пляшок води, а налито 86,4 тис. пляшок, отже семирічний план виконано на 101,9 проц. Протягом 1965—1966 рр. він подав 12 раціоналізаторських пропозицій, застосування яких дало виробництву економії на 5 тис. карбованців.

Славних успіхів у соціалістичному змаганні за семирічку добились і трудівники сільського господарства. Багато з них нагороджено орденами і медалями. Серед нагороджених орденом Леніна — голова правління Миргородського спеціалізованого господарства, яке тут називалось «фабрикою м'яса», М. І. Кукольницький.

Держава невпинно піклується про охорону здоров'я трудящих, про розвиток медицини. Після війни повністю відновив свою діяльність Миргородський курорт. За роки семирічки — з 1959 по 1965 рік — тут стали до ладу ще дві (4-а и 5-а) свердловини мінеральної води, збудовано нові корпуси, серед яких один належить колгоспникам району. Через річку Хорол перекинуто залізобетонний міст, що з'єднує перший і другий санаторії.

Миргородська мінеральна вода є хорошим лікувальним засобом при гастритах з пониженою кислотністю, при захворюваннях печінки і жовчного міхура, функціональних і запалювальних хворобах, захворюваннях кишечника. Вода вживається для зовнішнього і внутрішнього лікування. Важливим засобом є торфогрязелікування, яке широко застосовується на курорті. Торфова грязь впливає на організм хворого своєю температурою, фізико-хімічними особливостями. Вона викликає розширення судин шкіри, посилює обмін речовин, підвищує температуру тіла, посилює потовиділення, послаблює відчуття болю.

В санаторії успішно проводиться лікування таких захворювань перефірійної нервової системи, як радикуліт, плексити, неврити.

У 1965 році курорт обслужив 11 тис. чол., а наступного року — 13 тис. хворих. Тут працюють кваліфіковані спеціалісти, серед них 30 лікарів і близько 70 працівників середнього медичного персоналу.

Курорт має прекрасне майбутнє. Буде збудовано додатково два спальні корпуси на 500 ліжок, водолікарню на 40 ванн, нові їдальні, а також розширено клуб на 1 тис. місць, бібліотеку з читальним залом.

За роки Радянської влади великого розвитку набули в місті охорона здоров'я, освіта і культура.

Якщо в 1913 році на 14,8 тис. чол. населення тут були одна лікарня, медпункт і аптека, що мали 3 лікарі і 6 фельдшерів, то наприкінці 1966 року на 26 тис. насе-

Лікувальний корпус курорту.

лення в Миргороді працювали лікарня на 200 ліжок, 4 амбулаторії, 2 поліклініки і 6 аптек, яких обслуговувало 200 спеціалістів-медиків.

Якщо в 1913 році в місті письменних було лише 38 проц., то в 1966/67 навчальному році тут неписьменних немає. У 4-х середніх і 3-х восьмирічних школах навчається близько 5 тис. учнів.

У школах робітничої молоді — 835, в училищі механізації сільського господарства і керамічному технікумі — понад 1000 чол. В місті працює понад 300 вчителів. Сотні робітників і службовців міста навчаються заочно в середніх і вищих учбових закладах країни. Кожний п'ятий мешканець міста вчиться.

Далеко за межами республіки лине слава про Миргородський керамічний технікум, який 1 листопада 1966 року відзначав своє 70-ліття. У технікумі є відділи: технології силікатів, фарфоро-фаянсового виробництва, художньої кераміки і теплотехніки. Лише за післявоєнні роки відбулось 25 випусків. Тут працювали відомі українські митці: протягом 1900—1928 рр. О. Г. Сластіон (1855—1933), Ф. С. Красицький (1873—1944), Ф. П. Балавенський (1864—1943), В. Г. Кричевський (1871—1952). В різні роки тут вчились і працювали художники М. С. Погрібняк (нар. 1885 р.), Л. П. Калениченко (нар. 1898 р.), скульптори М. О. Гаврилко та І. П. Кавалерідзе (нар. 1885 р.) й інші.

Майстерність вихованців технікуму відома далеко за межами нашої країни. У Зах. Європі, США, в Латинській Америці зберігаються самобутні українські майоліки, виготовлені руками старих і молодих миргородських майстрів. Мовою форм, барв, ліній змальовують вони ті ідеї, речі, явища, які їх хвилюють.

Понад 120 років тому, перебуваючи влітку 1845 року в Миргороді, Т. Г. Шевченко, крім біблії, нічого не знайшов. «Нечего читать,— писав він до А. Родзянка.— Если бы не библия, то можно было бы с ума сойти»[1]. Тепер поетові не довелося би тут нудьгувати. У бібліотеках міста — 200 тис. томів книг. Велику культурно-освітню роботу проводить бібліотека ім. Д. Гурамішвілі, яка обслуговує понад 5 тис. читачів. Тут часто бувають читацькі конференції, тематичні вечори, зустрічі з поетами і письменниками, передовиками виробництва.

Великою повагою миргородців користується районний Будинок культури. Його двом самодіяльним колективам — театрові у 1959 році і академічній хоровій капелі у 1965 році — присвоєно почесне звання народних. За рівнем своєї творчої майстерності вони наближаються до рівня справжнього професійного мистецтва. У репертуарі народного театру — і українська класика, і твори радянських драматургів.

В Будинкові культури щодня — щось нове, цікаве. Концерти естрадного оркестру «Ритм», або усний журнал «Цих днів не змовкне слава», вечори молоді «Золоті розсипи», «Космічні далі», «Співає Миргородщина», або кінолекторій «З поглядом у завтра», чи заняття університету культури «Етика наших днів»,— все це вабить сюди і молодих, і літніх людей.

При Будинкові культури є танцювальний колектив, оркестр духових інструментів, який на обласному огляді в 1965 році зайняв перше місце, гурток художнього читання, агіткультбригада, дитячий танцювальний колектив. Близько 300 чол. охоплено роботою гуртків художньої самодіяльності.

---

[1] Т. Г. Шевченко. Повна збірка творів, т. 3, К., 1949, стор. 289—290.

У широкоекранному кінотеатрі тут щодня демонструються фільми.

Не впізнати сьогодні нового, світлого, крокуючого у майбутнє Миргорода. Високо до неба здійнялася щогла телевізійного ретранслятора, проект якого на громадських засадах розробили місцеві інженери Н. Є. Носов і Л. К. Апухтін. Передачі приймаються з телецентрів Києва, Харкова, Дніпропетровська, Москви. На голубих екранах миргородці побачили велике життя країни.

У побут миргородців входять нові радянські обряди і звичаї — посвячення юнаків і дівчат у робітників та колгоспників, свято вулиці, звіздини, весілля, вручення паспортів. Кожної неділі біля Палацу шлюбу і народних обрядів грає музика, збираються святково одягнені трудівники міста.

Цінують тут і красиві старі обряди та звичаї. Новорічними зимовими вечорами на вулицях міста лунають колядки і щедрівки. Влітку, коли лягають перші покоси на ланах, колгоспники відзначають свято першого снопа, молодь вшановує Івана Купала. І всюди — пісня. Славна, хвилююча, що за серце бере, народна пісня.

Славиться миргородська земля і своїми вченими, письменниками, митцями.

У Миргороді жив і працював земським лікарем хірург-новатор, у майбутньому доктор медицини і автор понад 85 наукових праць А. Т. Богаєвський (1848—1933). Тут народились і вчились у дитячі роки в майбутньому відомий радянський педіатр, автор монографії «Семіотика і діагностика дитячих хвороб», заслужений діяч науки УРСР професор О. З. Лазарев (1870—1951), видатний вчений-історик, директор Інституту історії АН СРСР академік Б. Д. Греков (1882—1953).

З народу вийшли і талановиті організатори Радянської влади на Миргородщині О. І. Нехворосний (прибл. 1897—1937), пізніше ректор Харківського державного університету; кол. земський лікар Г. П. Радченко (прибл. 1890—1938); кол. матрос Чорноморського флоту, учасник штурму Зимового палацу П. Ф. Нечес (нар. 1891 р.), який у 20-х рр. очолював у Миргороді партійну організацію, та інші.

У Миргороді навчались відомі українські радянські письменники М. В. Семенко (1892—1937), родом з сусіднього села Кибинець; М. М. Романівська (нар. 1891 р.), родом з сусіднього села Єрок; Я. І. Шутько (нар. 1916 р.), свої перші вірші друкував у районній газеті «Червона трибуна» (1936 р.).

На Миргородській землі розцвіли таланти народної поетеси Х. Д. Литвиненко (нар. 1883 р.) і народного різьбяра Я. О. Усика (1872—1961). Донька селянина-бідняка Х. Д. Литвиненко не вміла ні читати, ні писати і лише після Жовтня стала освіченою жінкою. Одною з перших жінок вступила вона до миргородського колгоспу, згодом стала членом Спілки письменників України. У 1960 році вийшла у світ друга книга її творів — «Степові квіти». Член Спілки художників України Я. О. Усик створив чимало барельєфів із зображенням М. В. Гоголя (напр., «Гоголь

Х. Д. Литвиненко. 1957 р.

слухає лірника» та ін.), деякі з них експонуються на виставках у Полтаві, Києві, Москві.

Добре відомі імена українських різьбярів — заслуженого майстра народної творчості УРСР В. С. Кваші, автора барельєфа «Кобзар Михайло Кравченко», портретів М. В. Гоголя, Т. Г. Шевченка та ін., такого ж самобутнього митця І. І. Пазинича, художника В. І. Хитька, майстра художньої вишивки Г. П. Феофанової та інших.

За післявоєнні роки виросло нове покоління миргородців, яке своєю самовідданою працею, вірним служінням народові примножує славу Миргородщини. Імена полярного льотчика Героя Радянського Союзу О. Ф. Бабенка, українського радянського письменника Анатолія Димарова стали відомими за межами рідного краю. З 1946 по 1964 рік тут жив і працював головний геолог Миргородської контори буріння лауреат ленінської премії Л. С. Палець (1906—1964).

Лауреат Ленінської премії Л. С. Палець, кол. головний геолог Миргородської контори розвідбуріння.

З пошаною говорять тут і про Героїв Соціалістичної Праці — члена ЦК КП України М. В. Шевченка і ланкову М. Д. Красюк, про заслужених лікарів УРСР С. Ф. Торяника і А. І. Шамрая, про вчителів Г. С. Зубенко, Л. В. Шаповал та багатьох інших.

Так, славне це місто Миргород на Полтавщині! Славне воно своєю давньою і багатою історією, своїми людьми і їхньою працею, своїми дерзаннями і чудовим майбутнім...

А. М. АББАСОВ, О. Я. ГЕРАСИМЕНКО

* * *

Миргородський район розташований в північно-західній частині області, в лісостеповій зоні, в долинах рік Псла і Хоролу. Межує з Гадяцьким, Зіньківським, Шишацьким, Великобагачанським, Хорольським, Лубенським і Лохвицьким районами Полтавської області.

Район утворено 7 березня 1923 року в складі Лубенського округу. 30 грудня 1962 року до нього приєднано всю територію Комишнянського і частину Великобагачанського районів. З початку лютого 1932 року до вересня 1937 року Миргородський район належав до Харківської, а з вересня того року до Полтавської областей. В сучасних межах район утворено 8 грудня 1966 року. До його складу входять одна міська, 2 селищні і 22 сільські Ради, усього 123 населені пункти.

Площа району 1,6 тис. кв. км. Населення 98,8 тис. чол. Густота населення 62 чол. на кв. км. Проходять залізниці Полтава—Київ і Кременчук—Бахмач, шосейний шлях Миргород—Великі Сорочинці.

Грунти переважно чорноземні, в долинах річок — супісчані і солонцюваті. З корисних копалин є нафта, газ, торф, мінеральні води, вогнетривкі, гончарні і білі фаянсові глини, вохра, пісок.

В районі — 28 колгоспів, державні свинарський і кінний заводи, міжколгоспне спецгосподарство і відгодівельний радгосп.

Основний напрямок господарства — рільництво (переважають озима пшениця, жито, кукурудза, цукровий буряк і соняшник) і тваринництво м'ясо-молочного напрямку.

Всього сільськогосподарських угідь в районі 119,3 тис. га, в т. ч. орної землі 100,3 тис. га; лук і пасовиськ 15,8 тис. га, лісів — 4,8 тис. га, садів 1,8 тис. гектара.

У 1966 році посіяно зернових 48,8 тис. га, в т. ч. пшениці 26 тис. га, кукурудзи 7,6 тис. га, жита 2,8 тис. га. Технічних культур — цукрового буряку — 10 тис. га, соняшнику 2,8 тис. гектара.

Валовий збір урожаю зерна в 1966 році становив 1,051 тис. цнт, зернових по 21,6 цнт з га. Цукрового буряка — 2,057 тис. цнт, або по 212,5 цнт з гектара.

Важливою галуззю сільського господарства району є тваринництво. На 1 січня 1967 року на фермах було: великої рогатої худоби 69,3 тис. голів, в т. ч. корів 28,1 тис. голів; свиней 59,2 тис. і овець 13 тис. голів. В кожному колгоспі створено племінну ферму дійних корів.

У 1966 році на 100 га угідь вироблено молока 331 цнт, м'яса 63 цнт. У тому ж році район по надоях молока зайняв одне з перших місць в області.

Всі основні сільськогосподарські роботи механізовані. В районі є 723 трактори, 125 зернових комбайнів, 437 вантажних автомашин. Працює три відділення «Сільгосптехніки».

За визначні успіхи по виробництву сільськогосподарської продукції нагороджено 377 передовиків, з них 6 удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці.

В районі 15 промислових підприємств, серед них: арматурний і круп'яний заводи, промкомбінат, контора розвідбуріння, завод мінеральних вод, фабрика художніх виробів та ін. Обсяг валової продукції підприємств у 1966 році становив 25756,8 тис. крб. На підприємствах працює 10,5 тис. робітників і службовців.

Широко розгортається промислове, культурно-побутове і житлове будівництво. За семирічку збудовано 41 шкільне приміщення, 21 клуб і бібліотеку, 7 дитячих ясел і садків, 34 відомчі і комунальні житлові будинки, 352 будинки колгоспників та робітників.

Всі господарства і житлові будинки електрифіковані від державної електромережі та від ГЕС на річці Пслі. Тут пролягає газопровід Шебелинка — Київ.

Широко розгалужена сітка торговельних закладів, серед них 325 магазинів ларків і кіосків, підприємств громадського харчування. В 1966 році населенню продано товарів на 31592,3 тис. крб. Тоді ж продано тут 1412 телевізорів, 714 радіол і радіоприймачів, 3782 мотоцикли, мотопеди і велосипеди, 724 пральні машини; книжок на 96 тис. карбованців.

Працюють 34 майстерні побутового обслуговування населення (пошиття одягу і взуття, перукарні та ін.).

Загальна сума вкладів в ощадних касах 11864 тис. крб. від 36,5 тис. чол. населення.

За найкращі показники в роботі 235 колективам підприємств, колгоспів, радгоспів, торговельних закладів тощо присвоєно звання колективів комуністичної праці, 2438 трудівникам — звання ударників комуністичної праці.

Густа сітка медичних, навчальних і культурно-освітніх закладів обслуговує населення.

Учні школи ім. Д. Гурамішвілі вшановують пам'ять грузинського поета. 1955 р.

Тут діють 80 медичних установ, серед них 12 лікарень, 59 фельдшерсько-пологових і 9 пологових пунктів, в яких працюють 109 лікарів і 513 працівників середнього медперсоналу. В санаторії «Миргород» в 1966 році лікувалось 14 тис. чол., до 1970 року санаторій розшириться і прийматиме на лікування 20 тис. чол. Крім того в районі працюють санаторії: кістково-туберкульозний і Міністерства соціального забезпечення.

В районі 84 школи, серед них: початкових 37, восьмирічних 26, середніх 18, в них навчається 14,2 тис. учнів. Школи мають 155 навчальних кабінетів і лабораторій, 75 виробничих майстерень, по дереву і металу, бібліотеки, районну станцію юннатів.

Крім того працюють дитячі музична і спортивна школи, керамічний і ветеринарно-зоотехнічний технікуми, філіал Київського машинобудівного технікуму, а також професійно-технічні училища № 4 і № 14, де готують механізаторів сільського господарства і майстрів будівельної справи. В усіх навчальних закладах району працює 1351 вчитель.

В районі 13 дошкільних дитячих установ — ясел і садків.

Серед численних культурно-освітніх закладів — 36 бібліотек, що мають 432 тис. книг і обслуговують близько 50 тис. читачів, два будинки культури, 42 сільських, 20 колгоспних і 9 профспілкових клубів, що мають 470 колективів художньої самодіяльності з 4 тис. учасників її. Кращі їхні представники брали участь у звітному концерті в Києві, присвяченому 50-річчю Великого Жовтня.

Діють 8 народних університетів культури, 2 кінотеатри і 56 стаціонарних кіноустановок.

Район радіофікований, працює 12 радіовузлів, споруджено телевізійний ретранслятор.

У 1967 році трудящі передплачували 111 тис. примірників газет і журналів, що становить понад 1 тис. примірників на кожну 1 тис. чол. населення.

Працюють краєзнавчий музей і літературно-меморіальний музей М. В. Гоголя, а також 28 народних музеїв і музейних кімнат в селах на громадських засадах.

Районна партійна організація об'єднує 135 первинних партійних організацій, в яких на 1 січня 1967 року було 3612 комуністів. 164 комсомольські організації об'єднують 7424 члени ВЛКСМ. 205 профспілкових організацій об'єднують понад 21 тис. членів профспілок.

В районі проживає понад 6 тис. учасників Великої Вітчизняної війни, нагороджених орденами і медалями. Уродженцями району є 16 Героїв Радянського Союзу.

Трудящі району свято шанують братські могили радянських патріотів, що полягли в боях у роки Великої Вітчизняної війни. В Миргороді в сквері «Перемога» споруджено пам'ятник-монумент і запалено вогонь Вічної Слави.

Видається газета «Прапор перемоги», орган РК КП України і райвиконкому (з 1930 р.).

Трудящі району розгортають соціалістичне змагання за успішне перетворення в життя планів комуністичного будівництва.

ВЕЛИ́КА ОБУ́ХІВКА

Велика Обухівка — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Псла, за 45 км на північний схід від районного центру. Населення — 1,1 тис. чол. Великообухівській сільській Раді підпорядковані також населені пункти: Кошове, Панасівка і Сакалівка.

Заснування села припадає на початок першої половини XVII століття. Тут поселялись козаки та міщани, що прибували з-за Дніпра (Обухів, Канів), де особливо лютувала польська шляхта[1].

Велика Обухівка належала до т. зв. «селітрової держави» польського короля з центром у м. Миргороді[2]. Про це свідчать також рештки слідів селітрових заводів на території цього села, які залишились досі.

За актом «Тарифу подимної податі» Київського воєводства (1631 р.) село спочатку мало назву Бухалівка і сплачувало польському комірникові Б. Обалковському подимний податок у сумі 9 злотих[3]. На карті відомого французького інженера Гійома Боплана село значилось під назвою Хобітовка[4]. Наприкінці 50-х рр. XVII століття воно іменується Обуховим[5]. То був час масового переселення правобережного козацтва на Лівобережжя Дніпра в зв'язку з утисками, що їх чинили польські магнати. Цілком можливо, що третя назва села походить від села Обухова на Київщині, мешканці якого переселялись сюди.

---

[1] Журн. «Киевская старина», т. VII, 1883, грудень, стор. 564, 566.

[2] М. Г. Астряб. Старая Полтавщина. Полтава, 1912, стор. 12—13.

[3] Архив Юго-Западной России, ч. VII, т. 1, стор. 356—413.

[4] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 184.

[5] Летопись Самовидца. К., 1878, стор. 253.

с. Велика Обухівка.

Під час боротьби гетьмана Івана Виговського з полтавським полковником Мартином Пушкарем у 1658 році село перебувало у сфері воєнних дій і після загибелі Пушкаря було віддане Виговським «татарам на ясир і пограбування»[1].

У 1709 році під час шведської навали, за наказом Петра І, князь Долгорукий з чотирма полками, що йшли від Сорочинець по Пслу аж до Савинців і Обухівки, перегородив шлях загарбникам, які відступали на захід після розгрому під Полтавою. В районі Обухівки були сутички між російським і шведським військом.

По «Генеральному следствию о маєтностях Миргородського полка 1729—30 гг.» Обухівка, що мала 116 дворів, серед вільних сіл належала до Сорочинської сотні.

У 1743 році на володіння Обухівкою та іншими землями на Україні одержав царську грамоту миргородський полковник, а потім бригадир російського війська В. П. Капніст, що походив з роду італійського дворянина. Цими землями його нагородила цариця Єлизавета Петрівна «яко иностранного человека, за выезд из отечества его»[2]. З того часу село стало постійним місцем проживання сім'ї Капністів.

23 лютого 1758 року в Обухівці народився російський і український письменник В. В. Капніст, автор антикріпосницького твору «Оди на рабство», відомої сатиричної комедії «Ябеда». Дитячі роки поет провів в Обухівці, в оточенні селян і козаків із слобідських полків, які раніш були у війську під командуванням його батька.

Під час служби поета в Петербурзі і в Києві його сім'я жила в Обухівці. Маєтком управляла його мати С. А. Дуніна-Борковська. Дружина поета часто скаржилась в листах до В. В. Капніста на скупість його матері, на безладдя в маєтку, на погане харчування селян, які тікали з села[3]. Протестуючи проти указу Кате-

---

[1] Летопись Самовидца. К., 1878, стор. 253.
[2] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник. Т. II., К. 1910, стор. 283.
[3] Воспоминания и рассказы деятелей тайных обществ 1820-х гг., М. 1931 г., стор. 305.

рини II від 3 травня 1783 року про закріпачення українського селянства, Капніст подав у відставку з військової служби, залишив столицю і виїхав на Полтавщину.

Тут він був затверджений генеральним суддею Полтавської губернії, вважався на службі в департаменті народної освіти, був почесним членом ряду літературних товариств. Та Капніст надавав перевагу вільному життю в любимій Обухівці, де написав чимало творів, працював над комедією «Ябеда». Поет дуже любив рідне село і присвятив йому один з кращих віршів — елегію «Обухівка».

О как сие мне место мило,
Когда во всей красе своей,
Приходит спутница ночей
Сливать с мечтой души унылой
Воспоминанье светлых дней...[1]

Протягом останніх років життя Капніст працював в Обухівці над підготовкою повного зібрання своїх творів, але здійснити це видання йому не вдалося.

Стосунки В. В. Капніста з обухівськими селянами були типовими для поміщика-ліберала. Він вислуховував скарги на несправедливість і утиски справників та засідателів, але істотно допомогти скривдженим не міг. Дочка поета С. В. Капніст (Скалон) в своїх спогадах розповідає, що одного разу батько ледве не захворів, побачивши, як в сильний холод й мороз майже голих селян прив'язали до колодок на подвір'ї за несплату податків.

Безправність народу, розгул поліцейського свавілля примушували передових людей того часу замислюватись над майбутнім Росії. В будинку Капністів частими гостями були передові люди того часу. Разом з своїми батьками в Обухівці бував молодий М. В. Гоголь. Саме тут він ознайомився з творчістю Капніста, з його комедією «Ябеда», що сприяло формуванню прогресивних тенденцій у його світогляді. Влітку 1813 року в селі гостював Державін. Він захоплювався красою обухівської природи і казав, що тут «дихає все поетичним натхненням».

В. В. Капніст мав тісні дружні стосунки з своїми сусідами — ліберальним сановником Д. П. Трощинським, письменником І. М. Муравйовим-Апостолом та його синами-декабристами, що жили в селі Хомутці[2]. Декабристи Сергій і Матвій Муравйови-Апостоли часто бували в Обухівці. Під їх впливом сини В. В. Капніста Семен і Олексій стали членами «Союзу благоденства».

В Обухівці в період діяльності перших таємних організацій бували й інші декабристи. С. В. Капніст у своїх спогадах повідомляє про двотижневе перебування в їхньому маєтку декабристів Микити Михайловича Муравйова з братом Олександром і М. С. Луніним. Бував тут і декабрист М. Бестужев-Рюмін. У 1820 році в Обухівку завітав Микита Муравйов, маючи при собі чернетку програмного документа про встановлення республіканського ладу в Росії, який дав йому в Тульчині П. І. Пестель.

В Обухівці, де зібрались чотири члени організації — М. М. Муравйов, М. С. Лунін, М. І. Муравйов-Апостол, С. В. Капніст, «йшла мова і про конституційний проект, який з перемогою революції запровадять в Росії, і про агітаційні документи, що сприятимуть зростанню самосвідомості народу. В Обухівці велися жваві розмови про життя таємного товариства взагалі»[3].

Після створення Південного товариства декабристів, по дорозі до Полтави в 1821 році, в Обухівку до Капністів заїжджав і П. І. Пестель. Вербуючи собі спільників та пропагуючи свої ідеї, Пестель пропонував вступити до Південного товариства синові поета Івану Васильовичу Капністу. Під час розмови з Пестелем І. В. Капніст висловив йому свої думки про те, що при встановленні нового ладу російський і український народи повинні діяти спільно, «роз'єднуючи Малоросію

[1] В. Капнист. Сочинения. 1959. Передмова Д. Благого, стор. 9.
[2] В. В. Капнист. Сочинения, стор. 33.
[3] Л. О. Медведська. Декабристи на Полтавщині. Х., 1960, стор. 30.

і Росію,— говорив він,— ви послабите обидві сторони в Росії і кинете їх на здобуток зовнішнім ворогам»[1].

1823 року В. В. Капніст помер, його поховано на родинному кладовищі в Обухівці. Труну, як він того забажав, зроблено з дерева, що його оспівав він у віршах «Обухівка» і «Память про береста». На могилі встановлено гранітну плиту з висіченим написом з «Обухівки»:

Капнист сей глыбою покрылся,
Друг муз, друг Родины он был;
Отраду в том лишь находил,
Что ей, как мог служа, трудился,
И только здесь он опочил...

З Обухівкою був зв'язаний і декабрист М. І. Лорер, який виховувався в сім'ї П. В. Капніста, рідного брата поета. В 1824 році Лорер побував в Обухівці по дорозі до Хомутця, куди він їхав за дорученням Пестеля для зустрічі з М. Муравйовим-Апостолом.

Відвідати знову Обухівку М. І. Лореру довелося лише в 50-х роках, після тяжких поневірянь — ув'язнення в Петропавлівській фортеці, сибірського заслання, служби на Кавказі. Зустріч його з родиною Капністів в Обухівці була сердечною і зворушливою. Ще в 60-х роках, серед обухівських друзів він читав свої спогади, а також твори товаришів-декабристів, написані під час ув'язнення.

Таким чином, с. Обухівка була одним з тих глухих закутків на Полтавщині, де декабристи мали змогу збиратися і вільно обговорювати свої справи, готуючи організований революційний виступ проти царизму.

Після поразки повстання декабристів Іван Капніст також був під загрозою арешту, бо у конфіскованому листуванні Муравйових значилось, що його «призначали на випадок удачі своєї справи, членом тимчасового правління»[2]. Олексій Капніст був заарештований у м. Глухові і деякий час перебував у Петропавлівській фортеці. Володіючи після смерті батька Великою і Малою Обухівками, він серед тодішніх поміщиків виділявся неабияким вільнодумством. У 1836 році він заснував і утримував у своєму селі школу для селянських дітей, що була одною з перших сільських шкіл на Полтавщині[3].

У 1843 році з О. В. Капністом (1796—1869) познайомився Т. Г. Шевченко і мав з ним після того тісні стосунки. Це був перший живий декабрист, якого узнав великий поет-революціонер. О. В. Капніст приятелював з родиною Рєпніних, що жила у Яготині. Сюди у липні 1843 року він привіз Шевченка, познайомив його з Варварою Рєпніною, яка стала щирим і палким другом поета. Говорячи про співзвучність Шевченкової поеми «Тризна» з поезією декабристів, зокрема — Рилєєва, літературознавець Є. П. Кирилюк пише: «Шевченко, безперечно читав в **Обухівці** (підкр. наше,— авт.) або в Яготині твори останнього, зокрема, поему «Войнаровський» (окреме видання 1825 р.) Сліди цього помітні у «Тризне».

Тимчасом економічне становище селянства щодалі дужче погіршувалось. Не врятувала його і горезвісна реформа 1861 року. Напередодні цієї реформи у Великій Обухівці було вже 200 дворів і 1172 жителі[4]. Поміщикові належало 1400 десятин землі[5], млини на р. Пслі, горілчаний і овечий заводи[6], а також 70 дворів, в яких проживало 195 ревізьких душ і 4 дворових. Двоє селян не мали своєї садиби — один жив у панському дворі, другий — у шинку. У селян було всього 768 десятин 81 кв. сажень землі.

---

[1] И. Ф. Павловский. Из прошлого Полтавщины, Полтава, 1918, стор. 18.
[2] И. Ф. Павловский. Из прошлого Полтавщины, стор. 24.
[3] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год, стор. 70.
[4] Є. П. Кирилюк. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К. 1964, стор. 133.
[5] Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г., т. XXXIII, Полтавская губерния. СПб, 1862, стор. 448.
[6] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, Малороссия. СПб, 1903, стор. 389.

Внаслідок реформи 1861 року поміщик відрізав у селян 240 десятин 81 кв. сажень землі. За решту — 528 десятин — селяни повинні були щорічно виплачувати поміщикові 1393 крб. 17 коп. оброчних платежів. Крім того, в уставній грамоті записано: «Рибні ловлі у водах р. Псла, його затоках, озерах, протоках..., що прилягають до земель вотчинника Капніста, залишаються в безпосередньому розпорядженні вотчинника і з збереженням при цьому за ним на основі закону берегового права[1]. Не погоджуючись з умовами уставної грамоти, селяни відмовились її підписати.

На викуп селяни перейшли 1864 року. За 528 десятин вони повинні були щорічно на протязі 49 років платити державі 1114 крб. 55 коп. викупних платежів. Крім того, вони повинні були заплатити поміщикові 4643 крб. 95 коп. Землю селяни одержали черезсмужно. Так, селянин П. С. Олійник одержав 6 десятин 271 кв. сажень землі в десяти місцях, Т. Е. Комишан — 4 десятини 1473 сажні в одинадцяти місцях.

Після реформи 1861 року посилюється процес класової диференціації селянства. Згідно даних господарської статистики Полтавської губернії за 1884 рік у Великій Обухівці було 165 козацьких господарств і 96 господарств селян-власників, населення — 1358 чол. Орної землі селяни мали 1160 десятин, причому 38 господарств — мали лише садибу, 8 господарств — до 1 десятини землі, 59 господарств — від 1 до 3 десятин. Серед селян навіть прислів'я були поширені: «скільки хати, стільки й поля», «як вийдеш з хати, то за порогом ноги на чужому».

Безземелля примушувало орендувати поміщицьку землю. До 1881 року землі економії графа П. О. Капніста орендував гадяцький лихвар по 4 крб. за десятину, а селянам давав сінокіс по 12 крб., орну землю по 10—12 крб. за десятину.

1881 року селянам Великої і Малої Обухівок вдалося взяти в оренду в пана 685 десятин орної землі, 105 десятин луків і 80 десятин болотяних озер по 6 крб. 50 коп. Це була одна з небагатьох у Миргородському повіті громадських оренд. Та брали в ній участь лише куркулі, заможні селяни, що мали робочу худобу. Селяни безкінних, безземельних і малоземельних господарств, а їх у Великій Обухівці було понад сто, змушені були йти на заробітки та в найми.

За матеріалами подвірного перепису 1900 року 289 селянських господарств Великої Обухівки і хутора Кошового володіли 1579 десятинами землі, тоді як поміщик і чотири великих куркулі мали 1475 десятин. 106 господарств селян-власників, які одержали від поміщика за реформою 509 десятин землі, змушені були виплачувати викупних платежів 672 крб. У рік, крім того, інших податків і різних зборів — близько 685 карбованців[2].

Кількість безземельних і малоземельних господарств, а також господарств, які не мали робочої худоби, не зменшувалась, а зростала. На далекі заробітки, зокрема до Таврії, кожного року йшли чоловіки і жінки з 55 бідняцьких господарств села.

У Великій Обухівці добре знали про повстання селян у Великих Сорочинцях взимку 1905 року. Свідком і учасником тих подій був обухівський селянин К. Ф. Шупляк. Переляканий поміщик викликав загін козаків, які цілий тиждень перебували в панському маєтку і сікли різками кожного селянина, хто розповідав про події у В. Сорочинцях. Та правди було не сховати, великообухівські селяни були солідарні з великосорочинськими бідняками, що повстали проти утисків поміщиків і жандармів, за землю і волю.

За 50 років після земельної реформи село зросло на 67 дворів, населення збільшилось на 318 чоловік. Процес класового розшарування селянства щодалі зростав і загострювався. Він призвів до того, що в 1910 році 65 господарств зовсім не мали орної землі, 60 мали від 1 до 3 десятин, 62 — від 3 до 6 десятин. В той же час

[1] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 1256, арк. 15.

[2] Материалы подворной переписи Полтавской губернии за 1900 г. Миргородский уезд. Полтава, 1905, стор. 50—51.

9 господарств володіли від 15 до 25 десятин землі і 9 куркульських мали від 25 до 50 та більше десятин.

Земля оброблялася примітивними знаряддями праці. На все село було 96 плугів, з яких 2 — дерев'яні; 3 сівалки і 3 кінні молотарки. Возів з залізними осями — лише 20, з дерев'яними осями — 314. 52 господарства були без худоби, 20 господарств мали лише овець та свиней. В багатьох господарствах як робочу худобу використовували корів.

З 82 господарств селяни відходили на заробітки[1]. Невелика частина селян, переважно безземельних, займалась ремісництвом. В селі було 11 теслярів, 5 кравців, 5 чоботарів, 2 ковалі, 5 ткачів, 1 чимбар[2].

Дуже поширеним було так зване щетинництво. Селяни взимку одержували кредит у лихварів, закуповували галантерею тощо, везли те все до Катеринославської та інших губерній і міняли на свинячу та кінську щетину, яку потім здавали рашівським лихварям. Цей промисел інколи доводив селян до повного розорення, бо щетину доводилось віддавати за копійки. Так, селянин Л. Г. Шульга «дощетинникувався» до того, що його майно за борги конфіскували, а самого вигнали з хати і двору.

Наживався на експлуатації селян і німецький колоніст Грунфельд, який 1914 року взяв в оренду на 10 років панські водяні млини на річці Пслі.

В селі ширились пошесті, епідемічні захворювання, не було жодного лікаря чи фельдшера. Найближча лікарня була у с. Великих Сорочинцях.

Не набагато ліпше була справа і з освітою. Створена 1836 року парафіальна школа 1879 року перетворена в початкову земську. Та вчилось у ній дуже мало дітей. У 1884 році в селі було письменних: чоловіків 32, жінок — жодної. На 1 січня 1906 року в школі було 70 учнів, а закінчило її лише 4 учні. Решта вибула через матеріальні нестатки — відсутність одягу і взуття в одних, необхідність іти «на роботу» в інших. Багатьом відмовляли в прийомі до школи через «тісноту приміщення». Так, наприклад, у 1913 році з цих останніх причин відмовлено у прийомі 13 учням. Так було до самої революції.

Ще 1898 року при земській початковій школі створено першу в селі загальну бібліотеку, в 1913 році вона мала 258 книг. Та видачі книжок у ній майже не було «за відсутністю» книг, які відповідали б назрілій потребі учнів».

Безземелля і малоземелля, постійний визиск в економіях і на підприємствах викликали гнів і ненависть селянської бідноти до своїх гнобителів. Після повалення в лютому 1917 року царизму великообухівські селяни почали захоплювати поміщицьку землю. Ініціатором був селянин-бідняк Ф. Д. Варченко, який перед тим кілька років працював на шахтах Донбасу.

— Досить косити панам за сніп,— заявив він у селі і викосив самовільно ділянку хліба в панській економії. Слідом за ним почали косити панський хліб й інші селяни, переважно бідняки.

Віковічну мрію селян про землю і волю здійснила Велика Жовтнева соціалістична революція. На початку лютого 1918 року у Великій Обухівці встановлено Радянську владу, створено сільський ревком. Його очолював колишній фронтовик—Н. О. Корнієнко. Пізніше створено комітет бідноти, його головою був К. П. Москаленко. Здійснювались перші заходи по розподілу між селянами панської землі і реманенту.

Влітку 1918 року в село прийшли австро-німецькі війська, а згодом і гайдамаки, в обозі яких прибув і останній обухівський поміщик. Все, що було взято біднотою в панській економії, належало повернути, або сплатити грішми. Хто ж рубав панський ліс, мав повернути дерево до панського двору. Над селянськими спинами засвистіли нагайки й різки.

---

[1] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 г. Миргородский уезд, Полтава, 1913, стор. 66—81.

[2] Список населенных мест Полтавской губернии за 1910 г., Полтава, 1913, стор. 16.

Та біднота чинила опір окупантам і гайдамакам. Чимало великообухівських селян вступило до партизанського загону під командуванням бідняка Андрія П'явки, що формувався в селі Попівці. З Великої і Малої Обухівок та з села Сакалівки до того загону вступило 96 селян.

Великообухівські партизани героїчно бились на різних фронтах громадянської війни. Лише у Таращанському полку дивізії Миколи Щорса воювали жителі села Ю. Ф. Долуда, Г. В. Голян, О. А. Улизько, Д. Д. Варченко. Член більшовицької партії з 1918 року Г. М. Зона воював і загинув у бою з військами Юденіча під Петроградом. Член партії з 1919 року Н. Й. Ступак бився з загонами Колчака на Східному фронті. Уродженець села В. Я. Герасименко (партійна кличка Ленський) у 1918 році був членом виконавчого комітету Київської Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, брав участь у повстанні на заводі «Арсенал».

Влітку 1919 року Велику Обухівку захопили денікінці. Вони розстріляли учасника Жовтневого повстання в Петрограді у 1917 році І. І. Радченка. Від їхніх рук загинув і голова Великообухівського ревкому Н. О. Корнієнко.

Не було спокійно в селі і після закінчення громадянської війни. На території Савинцівської волості, до якої належало це село до 1921 року орудувала куркульська банда Хрестового. Бандити чинили масові підпали, грабували селян, вбивали активістів, знущалися з їх родин[1].

Весною 1921 року бандити зарубали шаблями голову комнезаму М. Б. Фургаса. Для боротьби з бандитизмом було створено загін самооборони, у якому взяли участь понад 50 чол.[2] Очолював загін П. Х. Ступак.

Після ліквідації бандитизму на початку 1922 року в селі обрано сільську Раду, головою Ради — Г. С. Середу. В тому ж році в село приїхав посланець Комуністичної партії, ленінградський робітник І. Й. Панков, який був уповноваженим по заготівлі дров для залізничного транспорту. В селі він допоміг створити партійну організацію, членами якої були Ю. Ф. Долуда, Д. К. Товстоп'ят, П. М. Комишан, В. В. Кищенко, Д. Д. Мартиненко.

В березні 1923 року за новим адміністративним поділом В. Обухівка ввійшла до Великосорочинського (згодом перейменованого на Нероновицький) району Лубенського округу.

Восени наступного року в селі створено комсомольську організацію, її активними учасниками були Н. Я. Шмиговський, М. С. Лагода, Г. Ф. Долуда, В. Г. Рогозянський, П. Ф. Півень, І. П. Омельченко, І. Т. Індиченко. Комсомольським секретарем працював В. О. Нечипоренко.

Партійна і комсомольська організації села завойовували справжній діловий авторитет серед населення. Разом з сільською Радою і комітетом незаможних селян вони провели велику роботу в боротьбі за зміцнення сільських органів Радянської влади, в згуртуванні бідняцько-середняцьких мас і в подоланні куркульського опору.

На початку 1925 року у Великій Обухівці куркулі спалили три бідняцькі господарства, в тому числі — активного сількора Д. С. Товстухи.

Відомий український радянський письменник Андрій Головко, який у 20-х роках перебував у Великій Обухівці, зібрав тут чимало матеріалу про класову боротьбу на селі, використавши його потім при написанні роману «Бур'ян». Навіть дія роману — замах на активіста, сількора, що розвінчував підступні дії класових ворогів — куркулів, бандитів, спекулянтів,— розгортається за сюжетом у цьому селі.

Зростала ініціатива й активність трудящих. Так, лише з травня по серпень 1925 року в селі проведено 6 сходів — загальних зборів селян, у яких взяло участь 1215 громадян, що користувалися виборчими правами. На тих сходах розгляда-

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2073, оп. 1, спр. 3, арк. 58.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-2068, оп. 1, спр. 568, арк. 1.

лися важливі питання життя села: про землеустрій, про роботу споживчої кооперації, про грошову державну позику, про хід виплати єдиного сільськогосподарського податку, звітували комісії сільської Ради тощо.

На сходах заслуховувались також доповіді агітаторів і пропагандистів на політичні теми: «Про Конституцію СРСР», «Про міжнародний день кооперації», «Про міжнародне становище» та інші.

На початку 1925 року почало свою діяльність сільське товариство споживчої кооперації. У звіті сільської Ради за травень—серпень того року говорилось: «Приватна торгівля ще є в селі, але її розвиток у порівнянні з діяльністю товариства, слабший і переваги над товариством вона не має»[1].

Широким фронтом розгорталась культурно-масова робота, ліквідація неписьменності; в доповідях і лекціях активістів роз'яснювались переваги колективних форм господарювання. Вже в 1923/24 навчальному році сільський лікнеп відвідувало 40 неписьменних членів КНС та інших селян. Активну роботу провадили місцева хата-читальня, бібліотека.

Та головна увага сільських комуністів і всіх громадських організацій приділялась питанням пропаганди ленінського кооперативного плану, боротьбі за його здійснення. Це давало хороші наслідки.

Навесні 1928 року організувався перший ТСОЗ «Червоний посьолок», правління якого очолив І. М. Гаврилевський. У ТСОЗ вступило 9 бідняцьких господарств[2]. Восени того ж року кількість господарств у ТСОЗі зросла до 20, і він перетворився на сільськогосподарську артіль «Промінь». Було усуспільнено всю робочу худобу і реманент, держава допомогла купити двигун, молотарку, сівалку. Весною наступного року колгосп засіяв перший клин колективної землі — 86 гектарів, головою артілі був П. М. Чорняк.

1 листопада 1929 року у Великій Обухівці відбулось виїзне засідання пленуму Нероновицького райвиконкому, в якому взяли участь голови усіх сільрад, а також 67 селян, серед яких 13 жінок. Було заслухано доповіді про Всеукраїнський з'їзд Рад та про колективізацію сільського господарства району.

На пленумі виступили і великообухівські селяни, один з них заявив: «Ми бачимо, що бідняк і середняк в одноосібних господарствах не одержують на своїх землях і 70 проц. того врожаю, що його мають і можуть мати колективні господарства».

Інший селянин говорив про підривну роботу куркулів, які залякували селян, агітували проти колгоспів[3].

Весною 1930 року у Великій Обухівці організувалась друга сільськогосподарська артіль — «Незаможник», її головою обрано було Г. Й. Мартиненка. Газета «Червона Лубенщина» повідомляла тоді про успішне завершення сівби в цих артілях, про активність великообухівського трудового селянства. Куркулі і підкуркульники продовжували злісну агітацію проти колгоспів. Вони розклеювали по селу написи: «Не слухайте комуністів!». «Забирайте коні і реманент!»[4]. Та селяни не вірили куркулям, вступали до артілей, боролись за їхнє організаційне і господарське зміцнення.

У 1932 році обидві великообухівські артілі об'єдналися в одну — «Незаможник». Згодом їй присвоєно ім'я С. М. Кірова. Суспільна колективізація сільського господарства в селі була завершена.

Протягом 2-ї половини 30-х рр., й особливо в 1938—1940 рр. в колгоспі зростали врожаї зернових культур і цукрових буряків, розвивалось тваринництво, зміцнювалась економіка. У 1940 році артіль ім. Кірова взяла участь у Всесоюзній

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2068, оп. 1, спр. 207, арк. 108—109.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-3479, оп. 1, спр. 6, арк. 7.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-2068, оп. 1, спр. 568, арк. 65—68.

[4] Газ. «Червона Лубенщина», орган Лубенського окружного комітету КП(б)У і окрвиконкому, 8 травня 1930 р.

сільськогосподарській виставці в Москві. Представниками артілі були кращі колгоспники — вівчар К. С. Загоруй і свинарка О. А. Фесенко.

Невпинно поліпшувався добробут членів артілі, підвищувався матеріальний і культурний рівень їхнього життя. У 1938 році село повністю електрифіковано і радіофіковано, працювали поштове відділення і ощадкаса. В селі діяли медпункт і пологовий будинок. Ще у 1931 році тут відкрито семирічку, а в 1939 у новозбудованому двоповерховому приміщенні — середню школу.

Так життя ставало заможнішим, культурнішим, щасливішим. Та 22 червня 1941 року на радянську землю напали фашистські загарбники. Тяжких випробувань зазнали і трудящі Великої Обухівки.

В перші дні війни організовано народне ополчення для охорони села і колгоспу, в ньому взяло участь 30 чол. Колгоспники К. Загоруй, П. Пилип'янко, В. Шмиговський, П. Кошовий та інші, не зважаючи на неймовірні труднощі, відправили колгоспну худобу на схід, за Волгу.

Під час окупації німецько-фашистськими загарбниками, у Великій Обухівці та в Сакалівці деякий час базувався партизанський загін «Перемога» під командуванням секретаря Миргородського райкому партії Г. О. Іващенка. Згодом сюди ж прибув партизанський загін І. Й. Копьонкіна, який діяв тут за завданням командування Радянської Армії.

Село було партизанським. Аж до 20 листопада 1941 року тут була Радянська влада[1]. Німецькі фашисти, боючись зустрічі з партизанами, минали цю місцевість. Населення активно допомагало партизанам продуктами харчування, одягом та іншим. У жовтні 1941 року штаб партизанського загону перебував у хаті великообухівської колгоспниці Є. Д. Овчаренко, яка готувала партизанам страву, прала білизну, чим могла допомагала їм.

Збереглася партизанська листівка, яку розповсюджував в селі партизан Павло Голян. «Гітлерівські собаки,— писалось у ній,— не тільки грабують населення, а й знущаються з трудящих... Хай вони запам'ятають, що пощади ворогові не буде. Трудящі, керовані більшовицькою партією, зметуть з лиця землі всю нечисть. І це буде незабаром».

8 листопада в приміщенні школи відбувся мітинг, присвячений 24-м роковинам Великого Жовтня, в якому взяло участь понад 200 чол. Шкільний клуб був красиво оформлений. Тут висіли лозунги «Хай живуть 24-і роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції!», «Смерть німецьким окупантам!» та інші. Колгоспниця Н. Н. Корнієнко принесла на мітинг портрет В. І. Леніна, а Є. Н. Гончаренко — червоний прапор. Мітинг відкрив колгоспник К. І. Драгін, надавши потім слово «товаришеві Лазо» – керівникові партизанського загону – Г. О. Іващенкові. Доповідач привітав присутніх з святом Великого Жовтня, розповів про становище на фронтах, викрив брехливу пропаганду гітлерівців та їхніх прислужників.

— Клянемося ж, товариші,— сказав він,— боротись з окупантами до останньої краплі крові! Кров за кров, смерть за смерть!

Такий же мітинг пройшов і в сусідньому селі Сакалівці.

12 листопада до с. Великої Обухівки підійшов німецький каральний загін, але партизани зустріли його кулеметним вогнем, завдавши ворогові відчутних втрат. Фашисти в паніці відступили в напрямі до с. Савинців. Через кілька годин ворог дістав підкріплення і знову наступав. Сили були нерівні, партизани відійшли. Разом з ними пішла до лісу і значна частина колгоспників.

Фашисти влаштували над мирним населенням звірячу розправу. Оточивши село з усіх боків, вони палили будівлі, розстрілювали людей з автоматів, не даючи пощади ні жінкам, ні дітям. В одній з хат живими згоріли колгоспниця Є. Н. Шолуха та її троє дітей, в іншій — колгоспниця Софія Косенко з дитиною. До хати

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 192.

колгоспника І. М. Гниди фашисти зігнали понад 20 чол., потім підпалили її і розстрілювали з автоматів кожного, хто робив спробу звідти врятуватись. Крім того, 28 чол. розстріляно в яру біля річки Обухівки. Того дня гітлерівські кати розстріляли і спалили живими 269 чол., 100 чол. було тяжко поранено. В числі вбитих 161 жінка, 108 дітей віком до 15 років. Згоріли всі колгоспні будівлі, 125 родин залишилося без жител.

«...За допомогу партизанам,— цинічно повідомлялося у фашистському наказі,— село Обухівку спалено, а населення розстріляно».

Жорстока розправа над жителями цього героїчного села — один з найтяжчих злочинів німецько-фашистських загарбників на Полтавщині. Кладовище з братськими могилами страчених зареєстровано як пам'ятник Великої Вітчизняної війни.

Та репресії і терор гітлерівців не зламали волі людей до боротьби з ворогами Батьківщини. Жителі села продовжували й далі допомагати партизанам притулком у хатах, продуктами харчування тощо.

20 листопада 1941 року до села знову прибув каральний загін фашистів. Силою зброї зібрали жителів села на центральній площі й оточили її кулеметами. Так відбулося призначення сільського старости та голови громадського двору. Старостою призначено Ф. М. Гниду, який після виїзду німців з села зв'язався з партизанами і почав активно допомагати їм. Згодом фашисти його розстріляли.

У Великій Обухівці загинув уродженець її, завідуючий відділом пропаганди й агітації Миргородського райкому партії партизан М. С. Лагода, який потрапив в засаду поліції.

Героїчною смертю загинула в селі і молода партизанка-розвідниця Роза Полякова. Потрапивши до рук ворога, вона відмовилася дати будь-які відомості про партизанів. Довго мучили її фашисти і поліцаї, але так нічого й не добилися. Знівечений труп партизанки вони кинули в колодязь.

Свято зберігають люди пам'ять і про інших учасників партизанського загону «Перемога», уродженців Великої Обухівки — братів Павла і Григорія Голянів, І. М. Ємця, П. І. Заболотька, Д. Г. Зона, О. М. Щербаня, І. К. Отришка, Ф. М. Пилип'янка, К. П. Олексієнка, санітарку Марію Кнюх, колгоспницю Уляну Божко, захоплених і закатованих фашистами у застінках гестапо.

Загинули від рук карателів і колгоспники Я. С. Семененко, Г. С. Середа, Д. А. Ємець, К. І. Драгін, які постачали партизан продуктами харчування, одягом[1].

18 вересня 1943 року війська доблесної Радянської Армії визволили село від гітлерівських варварів. У тому бою смертю героїв полягло 15 радянських воїнів.

Страшну картину руїн побачили в селі наші герої. Сотні вбитих, закатованих радянських людей, скалічених окупантами. 208 чол. силоміць вивезено на роботи до фашистської Німеччини. Було спалено 176 хат, 218 господарських будівель, вивезено майже всю велику рогату та іншу худобу, тисячі центнерів хліба й інших продуктів, велику кількість майна. За підрахунками державної комісії, матеріальна шкода, заподіяна ворогом селу, становила понад 34 млн. карбованців[2].

Після визволення більшість чоловіків, що були у селі, пішла на фронт, основний тягар по відбудові колгоспу лягав на плечі жінок і стариків. Учні віком понад 12 років також допомагали батькам. Прикладом у роботі були ланки Олександри Отришко, Насті Заболотько — дружин загиблих партизан. Самовіддано працювали також Олена Фургас, Настя Улизько, старики Федір Варченко, Сергій Плохань та інші товариші. На багатьох польових роботах використовувались як тяглова сила корови. Влітку 1944 року на полі працювало 82 корови колгоспників.

Незважаючи на великі матеріальні труднощі, уже наприкінці 1943 року колгосп виділив до фонду оборони країни 35 тис. карбованців.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 159, 160, 186.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-5531, оп. 1, спр. 8, арк. 3.

Збирають пшеницю в артілі ім. XXI партз'їзду.

Героїчно бились уродженці села на всіх фронтах Великої Вітчизняної війни. Сімдесят дев'ять учасників війни нагороджено бойовими орденами і медалями. Чотирма орденами і п'ятьма медалями нагороджено гвардії майора С. М. Ємця, трьома бойовими орденами і медаллю — гвардії майора А. В. Комишана. Танкіст А. П. Зона на своєму танку пройшов від Волги до Берліна.

Двісті двадцять п'ять воїнів і партизанів з сіл Великообухівської сільради загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

В центрі села споруджено пам'ятник тим, хто віддав життя за свободу і незалежність нашої Батьківщини. Їхні імена занесені до Книги вічної слави, яка зберігається в сільській Раді.

Завершувалась відбудова села, колгоспу. Уже в 1946 році стала до ладу відбудована Великообухівська електростанція на р. Пслі. Споруджувались нові житлові будинки, господарські приміщення, тваринницькі ферми. Побудовано новий клуб на 300 місць з радіовузлом та стаціонарною кіноустановкою.

З метою кращої організації праці колгоспи ім. Кірова (с. Велика Обухівка) та «Непереможний Жовтень» (с. Панасівка і Сакалівка) у 1959 році об'єдналися у велике багатогалузеве господарство — колгосп ім. XXI з'їзду КПРС.

На 1 січня 1966 року він об'єднував 556 дворів, 1201 члена колгоспу. Всього земельних угідь в артілі 4176 га, в т. ч. без присадибних ділянок — 3350 га, з них ріллі — 2565 га, сіножатей — 558 га, пасовиськ — 175 га. Присадибної землі особистого користування — 184 гектари.

Протягом 1961—1965 рр. ще більше зміцніла матеріально-технічна база артілі, зросла продуктивність праці, підвищились реальні прибутки колгоспників.

Значні досягнення має колгосп у розвиткові громадського тваринництва. Кількість великої рогатої худоби на 1 січня 1966 року становила 1779 голів, з них — 530 корів. У 1965 році на 100 га сільськогосподарських угідь надоєно молока 313 цнт, вироблено м'яса в живій вазі 56,8 цнт, в т. ч. свинини 35,6 центнера.

На колгоспних ланах працюють 19 тракторів, 14 різних комбайнів. Колгосп має 10 вантажних і 1 легкову автомашину.

В 1965 році село підключено до державної електромережі, і тому артіль має можливість використовувати 40 своїх електромоторів. Переважну більшість трудомістких процесів тут механізовано.

Село і колгосп будується. Серед новобудов — механічна майстерня, зерносховище на 3 тис. тонн зерна, кілька тваринницьких приміщень.

Протягом 60-х рр. у Великій Обухівці побудовано понад 250 нових житлових будинків, критих черепицею, шифером, залізом, з дерев'яною підлогою. У кожній хаті електричне освітлення, нові красиві меблі.

Під проводом партійної організації трудівники села борються за виконання рішень партії по дальшому піднесенню сільськогосподарського виробництва. У праці, у соціалістичному змаганні за темпи і якість колгоспного виробництва зростають нові передові люди.

З 48 комуністів колгоспної парторганізації більше 30 працюють на вирішальних ділянках виробництва. Комуністи механізатори М. І. Странішевський, М. Н. Шпак, І. І. Скрипник та інші ведуть перед у соціалістичному змаганні.

Комсомольська організація колгоспу має 54 члени. Комсомольці Віктор Комишан, Олександр Науменко, Михайло Харченко — кращі механізатори артілі. Поєднуючи працю й навчання, вони здобули середню освіту у вечірній школі.

Комсомолка Катерина Середа прийшла на свиноферму після закінчення середньої школи і вже 6-й рік працює свинаркою, забезпечуючи високу продуктивність праці. Зараз вона працює на відгодівлі свиней, обслуговуючи по 140—160 голів. Добре працюють і молоді доярки Ольга Скрипник та Віра Яценко.

Своїми трудовими подвигами славляться і комбайнери В. Я. Ставицький, М. С. Зона, трактористи І. С. Собко, О. К. Кошовий, Г. П. Харченко, які перевиконують норми виробітку, тримають техніку в зразковому порядку.

Серед тваринників ударником праці є доярка М. Б. Фесенко, яка в 1966 році надоїла по 2750 кг молока на фуражну корову. Більше 20 років незмінно працює на молочно-товарній фермі дояркою і домагається високих показників М. Д. Деменко.

У 1965 році працівники птахоферми Н. М. Ростовська та У. І. Кошуба добились високої яйценосності курей по 192 яйця на курку-несучку, а це дало змогу колгоспові перевиконати план по птахівництву.

Про розвиток соціалістичного змагання, про досягнення передовиків виробництва мешканців села систематично інформує місцеве радіо, а також стінна преса. Восьмий рік (з 1959 р.) тут випускається радіожурнал «Будівник комунізму», що виходить 4 рази на місяць. Редколегія журналу складається з 24 чоловік. В ньому висвітлюється життя колгоспу і села, пропагується кращий досвід, накреслюються наступні завдання.

Все це разом дає добрі наслідки для розвитку колгоспу і для щастя кожної трудової сім'ї. Так, наприклад, на 1 січня 1966 року грошові доходи артілі ім. XXI з'їзду КПРС становили 711 тис. крб., неподільний фонд — 915,5 тис. крб., значно зросли і прибутки колгоспників. Якщо у 1959 році оплата праці за один вихододень становила 78 коп., то в 1965 році — 2 крб. 10 коп., тобто за семирічку вона зросла в 2,5 раза.

Інтенсивно розвивається і товарооборот споживчого товариства, що має тут 5 магазинів, ларьок і буфет.

У 1967 році населення села обслуговували 3 медичні пункти, пологовий будинок, дитячі ясла на 120 місць.

Високо зріс у післявоєнний період освітній і культурний рівень трудівників села. В середній школі в 1966 році навчалось 320 учнів, працювало 22 вчителі, з яких 16 мають вищу освіту. Фізичний, хімічний і біологічний

Біля клубу в с. В. Обухівці.

кабінет мають все необхідне для проведення лабораторних робіт і навчальних дослідів. Кабінети електрифіковані і радіофіковані, є своя кіноустановка. Для проведення спортивно-масової і фізкультурної роботи школа має добре обладнане спортивне містечко з футбольним полем, волейбольним і баскетбольним майданчиками.

За післявоєнні роки близько 100 чол. випускників середньої школи здобули вищу та середню спеціальну освіту. Серед них 38 учителів і 20 спеціалістів сільського господарства. Фахівців з вищою та середньою освітою працює в селі понад 60 чоловік, тоді як до Великої Жовтневої соціалістичної революції був лише один вчитель з середньою освітою. В колгоспі працює 55 механізаторів (трактористів і шоферів) сільського господарства.

При Будинкові культури працюють хоровий, музичний, хореографічний та драматичний гуртки, в яких бере участь близько 60 чол. В репертуарі художньої самодіяльності — твори українських та російських класиків, радянських письменників і композиторів.

Щороку збагачується новинками наукової, політичної і художньої літератури сільська бібліотека, яка у 1966 році вже мала 7 тис. книг і обслуговувала понад 600 читачів. Три бібліотеки-пересувки обслуговують читачів на тваринницьких фермах, у тракторних бригадах, в полі.

Шириться в селі передплата і на періодичні видання. У 1966 році передплачувалось понад 1 тис. примірників газет і 250 примірників журналів.

Молодь села захоплюється спортом. Футбольна і волейбольна команди успішно виступають у спортивних змаганнях з командами сусідніх сіл, на районних змаганнях.

З особливою увагою і шанобливістю ставляться мешканці села до пам'яті свого земляка, письменника і просвітителя В. В. Капніста. У 1958 році в селі урочисто відзначалось 200-річчя від дня його народження. На честь цієї дати в селі відкрито меморіальну дошку з написом: «Тут, у селі Обухівці, жив і працював класик російської літератури Капніст Василь Васильович. Народився 1758 р., помер 1823 р.»

У селі створено музей на громадських засадах, що є ніби живою історією села. У музеї зберігаються матеріали про тяжке становище селянства до Великої Жовтневої соціалістичної революції, експонуються старі знаряддя праці та речі дореволюційного побуту. Один з відділів музею присвячено життю й літературній діяльності В. В. Капніста. Цікавий матеріал зібрано і про діяльність декабристів, про їх перебування в Обухівці.

Центральне місце в музеї займають експонати, які розповідають про боротьбу трудящих за владу Рад, за перемогу соціалізму в нашій країні. Експонуються перший номер ленінської газети «Искра» та перший номер газети «Правда» від 22 квітня 1912 року, фотокопії декретів про мир і землю, прийнятих II з'їздом Рад у 1917 році, та інші історичні матеріали.

Розповідається про участь у боротьбі за Радянську владу жителів Обухівки, виставлено портрети місцевих учасників громадянської війни, старих більшовиків, активістів. Зберігаються їхні спогади про буремні роки революції і класової боротьби на селі. Кілька стендів присвячено Великій Вітчизняній війні, героїчній діяльності патріотів-підпільників та партизан загону «Перемога». Серед цих матеріалів оригінал листівки Миргородського РК КП(б)У, надрукованої у підпільній друкарні 21 жовтня 1941 року. Є стенди, присвячені сучасному етапові історії села, боротьбі колгоспного селянства за створення матеріально-технічної бази комунізму, досвідові передовиків сільськогосподарського виробництва, розвиткові колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС у новій п'ятирічці.

Наполегливою, невтомною працею трудівники Великої Обухівки вносять і свій гідний вклад у будівництво нового життя.

М. А. БРАГА, Ф. М. СОБКО.

ВЕЛИ́КІ СОРО́ЧИНЦІ

Великі Сорочинці — село, центр сільської Ради. Розташовані на річці Пслі, за 25 км від Миргорода і за 100 від Полтави. Найближча залізнична станція — Гоголеве (за 18 км). Населення 5,3 тис. чол. Сільраді підпорядковано населений пункт Малий Байрак.

В офіційних документах населений пункт відомий з 20-х років XVII ст. В захопленому шляхетською Польщею володінні посередині течії Хорола і Псла вказується Миргородський округ, в якому значилося поселення Сорочинці[1]. Поряд з цією назвою населений пункт мав і другу, давнішого походження — Краснопіль. Так, на карті французького інженера Боплана (перша половина XVII ст.) серед поселень на лівому боці Дніпра з невеликими замками і напівкозваленими укріпленнями вказано Краснопіль на річці Пслі[2]. Обидві назви зустрічаються також і в інших працях[3], зокрема у виданнях до 300-річчя возз'єднання України з Росією[4].

Велике значення в розвитку Сорочинців мали торговельні зв'язки з російськими містами. Відомо, що в 1635 році сорочинські купці пригнали до м. Бєлгорода корів, овець, свиней, доставляли вино для торгу[5]. В свою чергу бєлгородські купці також відвідували Сорочинці «для своего промисла». В Сорочинцях розвивалися кустарні промисли по виготовленню селітри і поташу. З розвитком землеробства, скотарства, бортництва поширювалися торговельні стосунки.

У 1646 році Сорочинці загарбав польський князь І. Вишневецький, який володів майже всією Полтавщиною. Війни, розруха, тяжкі побори тощо підривали господарство, розоряли селян та бідне козацтво. У 1648 році утворився Миргородський полк як військова і адміністративно-територіальна одиниця, до нього й належала Сорочинська сотня.

З другої половини XVII століття назва села Краснопіль не зберігається і остаточно закріплюється пізніше назва Сорочинці. Походження цієї назви в науковій літературі невідоме, існують лише різні народні перекази.

Жителі Сорочинців радісно зустріли звістку про возз'єднання двох братніх народів. Згодом Сорочинська сотня взяла участь у повстанні 1658 року проти гетьмана Виговського, який намагався перетворити Україну на колонію шляхетської Польщі та посилити феодально-кріпосницький гніт.

На початку XVIII століття Сорочинці були великим містечком, в якому перебувало полкове правління, очолюване Данилом Апостолом. Це також сприяло розвиткові населеного пункту. Містечко було укріплене — обнесене земляним валом з дерев'яними баштами на бастіонах[6]. Миргородський полк під командуванням полковника Данила Апостола брав активну участь у грудневій (1701 року) битві під Єрестфером (західніше Чудського озера), де була здобута перша велика перемога над шведами.

Під час шведської навали 1708 року Данило Апостол 20 листопада залишив військовий табір гетьмана І. Мазепи і наступного дня був у Сорочинцях, де стояло російське військо. В боротьбі зі шведами Апостол проявив неабиякий талант полководця. 20 січня 1709 року шведський король Карл XII наказав полковникові Галле захопити Сорочинці, але здійснити це не вдалось. Хоча шведи й захопили

---

[1] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. Вып. 1, Полтава, 1901, стор. 37; журн. «Киевская старина», 1896, май, стор. 260.

[2] В. Г. Ляскоронский. Гильом-Левассер де-Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России. К., 1901, стор. 26, 28.

[3] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 73.

[4] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах, М., 1954, т. I, стор. 157, 190, 447; т. III, стор. 17, 517, 541.

[5] Воссоединение Украины с Россией, Документы и материалы в трех томах, т. I, стор. 157.

[6] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, выпуск девятый. Полтава, 1912, стор. 152, 197—198.

зовнішні ворота, та їхній напад було відбито. Штурмувати міцні укріплення Карл XII не наважився і відступив від Сорочинців[1].

На початку XVIII століття козацька старшина посилено перетворювала рангові маєтності на приватновласницькі. Використовуючи свою владу, Данило Апостол закінчив розпочате батьком скуповування земель у В. Сорочинцях[2]. Заснований 1670 року миргородським полковником Павлом Апостолом Сорочинський Михайлівський монастир також мав великі володіння[3]. Із зростанням крупного землеволодіння ще більш нестерпнішим ставав феодально-церковний гніт. Козацька старшина, використовуючи козаків і селян, споруджувала на річці Пслі греблі, будувала млини, розширяла виробництво поташу й селітри. Зростала товарність старшинського господарства. В середині XVIII століття у Сорочинцях щороку на свята відбувалось п'ять ярмарків, на які приїжджали люди з багатьох міст і сіл Полтавщини.

У 1732 році за наказом Данила Апостола в Сорочинцях збудовано місцевими майстрами кам'яну Преображенську церкву, в якій він, на той час уже гетьман Лівобережної України (1727—1734), через два роки і був похований[4]. Церква збудована в стилі барокко, оздоблена зовні ліпленням і старовинною різьбою по дереву (іконостас)[5]. Ця споруда — визначний пам'ятник давньої архітектури.

З 1781 року Сорочинці втратили значення сотенного містечка і стали волосним містечком Миргородського повіту Полтавської губернії.

На початку XIX століття в Сорочинцях проживало 4436 чоловік. Населення займалось хліборобством і скотарством. Орали волами, земля оброблялась дерев'яними ралами і плугом-сабаном. Сорочинські поміщики Гудович, Новицький та інші, зрівнявшись у маєтностях з дворянами Росії, експлуатували селян і козаків. Безземелля, відсутність власного тягла спонукували бідняків іти на заробітки до Катеринославської губернії або найматися до місцевих багатіїв. Багато селян їздили до Криму по сіль та на Дон по рибу[6]. Розвивались гуральництво, гончарний і бондарний промисли.

Багато доброго в селі було пов'язано з ім'ям видатного російського письменника М. В. Гоголя, який народився у В. Сорочинцях 20 березня (1 квітня) 1809 року в будинку відомого на той час військового лікаря М. Я. Трохимовського. Хоча дитинство письменника пройшло не у В. Сорочинцях, все ж він дорослим часто бував у селі, слухав народні пісні й кобзарські думи, вивчав життя і побут селян. Приїжджаючи до знайомих своїх батьків, Гоголь бував тут у 1832, 1840, 1848, 1850, 1852 роках. У 1850 році разом з М. В. Гоголем В. Сорочинці відвідав відомий український учений, перший ректор Київського університету М. А. Максимович. Обох їх зближувала гаряча любов до української народнопоетичної творчості.

У 1845 році Сорочинці відвідав Т. Г. Шевченко[7]. Немало горя людського побачив він тут. У Сорочинцях на той час з 3522 осіб чоловічої статі лише 1514 належали до козацтва, а 2008 були кріпаками і зазнавали нещадного поміщицького гніту. Селянські виступи по всій країні, революційний рух декабристів, революціонерів-демократів, гнівний виступ Т. Г. Шевченка проти самодержавства і кріпацтва прискорювали визрівання народного протесту проти феодально-кріпосницьких утисків.

Не принесла рятунку селянству і реформа 1861 року. Найбільшим поміщиком у Сорочинцях був тоді граф Андрій Гудович. Йому належало 10 тис. десятин

---

[1] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр., стор. 145.

[2] І. О. Гуржій. Повстання селян у Турбаях (1789—1793). К., 1950, стор. 60.

[3] Полтавские епархиальные ведомости. 1883, № 23, стор. 1145—1157.

[4] Журн. «Киевская старина», 1902, VII—VIII.

[5] Н. А. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 г., ч. III. Полтава, 1852, стор. 197—198; В. А. Гиляровский. Избранное в трех томах, том II. М., 1961, стор. 386.

[6] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год, отд. 1, стор. 68.

[7] Журн «Киевская старина», 1902, июль—август, стор. 11—12.

Куток ярмарку у с. Великих Сорочинцях (кінець XIX — початок XX століття).

землі, 1099 ревізьких душ і 20 дворових робітників, усього 496 дворів. Селяни мали 3205 десятин землі, наділялись нею вони нерівномірно. Так, 4 селянини зовсім не мали землі, 8 — мали сумісні наділи з іншими сім'ями, 34 — мали наділи до 1 десятини, 31 — одну десятину, 44 — 2 десятини. Зате 76 селянам дано наділи більш як по 10 десятин на господарство. Один селянин мав 28 десятин, два — 29 і один — 34 десятини.

По уставній грамоті селяни за наділи повинні були відробляти на поміщика Гудовича щорічно 38 766 літніх і 25 844 зимові робочі дні, це було тією ж самою панщиною, яка була і до реформи. Не погодившись з умовами уставної грамоти, селяни відмовились її підписати. В 1863 році вони відмовилися і від частини землі. Нічим було обробляти і нічим було платити.

На викуп було перейдено в 1864 році. За 1890 десятин 1873 кв. саженів землі селяни мусили виплачувати державі щорічно протягом 49 років 3974 карбованці 58 копійок. Крім того, поміщикові Гудовичу протягом 5 років треба було сплатити 20 тис. крб.[1] Не кращою була доля селян і в інших поміщиків. Колишні кріпаки поміщиці Баранової перейшли на викуп лише 1883 року[2].

Безземельні і нужденні вчорашні кріпаки змушені були майже безкоштовно продавати свої робочі руки і, як і раніше, з ранку до пізнього вечора гнути спини на поміщицьких ланах, ходити в найми, на заробітки. Неписьменність, зубожіння й безправ'я досягали небачених розмірів.

В 70 роках XIX ст. до сорочинських селян доходили ідеї революціонерів-народників. Пішли в народ разом з іншими сини великосорочинського поміщика Олексія Малинки — Віктор і Георгій. Вони діставали нелегальну літературу, розповсюджували її в селі. Брали участь у заснуванні в 1875 році Миргородського народницького гуртка[3]. У 1877 році Віктора Малинку заарештовано і посаджено до Одеської тюрми за участь у замаху на зрадника Гариновича. Після невдалої спроби

[1] ЦДІАЛ СРСР, ф. 577, оп. 30, спр. 1255, арк. 1—323.
[2] Там же, спр. 1301, арк. 1—34.
[3] Журн. «Былое», 1907, кн. 6, стор. 150—151.

Керівник повстання в грудні 1905 р. Г. Н. Муха.

товаришів організувати втечу В. О. Малинка 7 грудня 1879 року був страчений[1]. В прокламації «Від Виконавчого комітету «Народної волі», виданій 5 квітня 1881 року в зв'язку з стратою А. Желябова, С. Перовської та інших, перелічується багато безстрашних бійців, які віддали своє життя за визволення народу. Серед них було ім'я і Віктора Малинки.

Реформа 1861 року прискорила розвиток капіталізму в селі. В другій половині XIX ст. в Сорочинцях було 2 винокурні і 3 селітрових заводи[2]. На початку XX століття тут діяло кілька поміщицьких та куркульських цегелень, працювали 2 парові млини, олійниця, просорушка, парова крупорушка, згодом з'явилися завод мінеральних вод, 5 млинів, 4 сукновальні тощо[3]. Якщо у 1729 році в Сорочинцях нараховувалось 857 дворів, то в 1863 році їх уже було 1150, а населення 7167 чоловік. Село в цей час називалось Великими Сорочинцями.

Поглиблювалась класова диференціація селянства, зростало зубожіння переважної більшості сільського населення.

Матеріали подвірного перепису 1900 р. показали, що 254 господарства великосорочинських селян змушені були віддавати свої земельні наділи в оренду сільським багатіям.

З 1537 господарств села в 1900 році 919 мали від 1 до 6 десятин землі на двір. Це були переважно бідняцькі і середняцькі господарства, 185 господарств мали від 6 до 50 і більше десятин землі, 433 господарства зовсім не мали орної землі[4]. Ця безземельна, батрацька частина селянства і стала найбільш активною революційною силою в боротьбі з поміщиками.

В село навідувались також революціонери з Катеринослава, Харкова, Юзівки, які закликали селян ставати до боротьби проти поміщиків і куркулів. Від них сорочинська біднота вперше довідалася про деякі праці В. І. Леніна, зокрема про твір «До селянської бідноти», в якому висвітлювалися програмні вимоги партії з аграрного питання. Виявлена у Великих Сорочинцях брошура була конфіскована[5].

Боротьба селян набирала активного характеру. Першого вересня 1905 року у В. Сорочинцях було підпалено будови поміщика О. О. Малинки. На допиті в поліції селянин А. І. Шпак зазначив, що так треба діяти і далі, щоб знищити поміщиків.

21 листопада на зборах сільської бідноти у В. Сорочинцях проголошено утворення селянської спілки. Головою обрано кол. робітника, інваліда М. М. Козиленка, секретарем — вихідця з бідняцької родини, робітника цегельні С. С. Юхна. Було розпочато збирання членських внесків та інших коштів до страйкового фонду, встановлено зв'язки з сусідніми селами Устивицею, Хомутцем, Ковалівкою.

Згуртування селян допомогло провести страйк у господарстві куркуля Г. Палія з вимогою підвищити платню за фурманські роботи. Та спроби організувати страйк в поміщицьких маєтках зазнали невдачі[6].

В грудні 1905 року до села прибув відряджений Кременчуцьким комітетом

---

[1] Революционное народничество 70-х гг. XIX в. 1876—1882, т. II, 1965, стор. 115, 116, 121, 122, 125, 374, 455, 456.

[2] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 г., отд. III, стор. 94.

[3] Полтавський обласний державний архів (Полтавський облдержархів), ф. 107, оп. 1, спр. 2, стор. 47.

[4] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Миргородский уезд, стор. 50—51.

[5] Нариси історії Комуністичної партії України. К., 1961, стор. 67.

[6] 1905 рік у Сорочинцях. Всеукраїнська Рада товариств політкаторжан і засланців. У спогадах учасників. Харків, 1932, стор. 24—27, 34—38.

РСДРП агітатор Микола Пижов[1], який проводив тут активну революційну роботу. 16 грудня відбувся великий мітинг, на якому було виголошено революційну промову[2], після якої лунали вигуки: «Геть самодержавство!» Селяни готувались до революційного виступу[3].

Реакція теж посилилася. Сорочинські поліцаї заарештували члена місцевої селянської спілки Г. А. Безвіконного, відрядженого в село Ковалівку організувати спілку та обрати делегатів на повітовий з'їзд селянської спілки, що скликався у Хомутці. Арешт Безвіконного був тією краплиною, яка переповнила чашу терпіння сорочинських селян.

18 грудня зранку, на базарному майдані, зібралися мешканці села. Вони були обурені тим, що влада так швидко забула про «даровану» від царя волю слова, про недоторканність особи тощо. Всі бажали бачити станового пристава, будинок його канцелярії був оточений народом. Для переговорів з приставом обрано уповноважених.

Керівник повстання в грудні 1905 р. Ф. П. Вільченко.

Не скидаючи шапок, уповноважені допитали переляканого пристава, арештували його та урядника, потім передали по телефону вимогу помічникові миргородського справника Барабашеві негайно звільнити Безвіконного. З такою ж вимогою вони надіслали телеграму полтавському губернаторові. На селі замайорів червоний прапор. Повсталі селяни обеззброїли і розпустили місцеву поліцію, закрили дві лавки — «монопольки», винесли постанову не платити податків та не давати рекрутів до царської армії.

Селянська спілка втратила свою силу і вплив. Діями повсталих керував уже революційний комітет. До його складу ввійшли Г. Н. Муха, М. М. Козиленко, Ф. П. Вільченко, агітатор М. Пижов та ще кілька учасників повстання.

Як тільки стало відомо, що до В. Сорочинців надсилається каральний загін, з наказу революційного комітету вдарив дзвін. На мітинг зібралося кілька тисяч озброєних людей. Керівники повстання закликали їх бути готовими до бою. Г. Н. Муха разом з колишніми учасниками російсько-японської війни організували народну охорону по вулицях села. Кінні розвідники стежили за миргородським шляхом. До Миргорода та Устивиці було надіслано гінців з закликом підтримати повстання[4].

Ранком 19 грудня у В. Сорочинці з загоном козаків прибув помічник миргородського справника Барабаш. Зустрінутий вилами і кілками, каральний загін покинув село. Але незабаром козаки знову повернулися і за наказом Барабаша вдалися до зброї. Обурені селяни вбили Барабаша. Від козацьких куль полягло кілька десятків селян[5].

21 грудня за розпорядженням полтавського губернатора у В. Сорочинці прибув статський радник Ф. В. Філонов з каральним загоном козаків і двома гарматами. Козаки вночі вривалися до селянських хат, арештовували учасників повстання, чинили погром. Другого дня зігнані на майдан люди, оточені кінними козаками з шаблями наголо, протягом чотирьох годин стояли на колінах у снігу проти

[1] Н. Пыжов. Сорочинское крестьянское восстание 1905 г. Всесоюзное общество политкаторжан и ссыльных поселенцев. М., 1929, стор. 7.
[2] Революція 1905—1907 років на Україні. Збірник документів і матеріалів. К., 1940, стор. 368.
[3] 1905 рік у Сорочинцях, стор. 27—48.
[4] Н. Пыжов. Сорочинское крестьянское восстание 1905 года, стор. 88—156.
[5] Революція 1905—1907 років на Україні. Збірник документів і матеріалів, стор. 369.

наведених на них гармат. Весь цей час на площі тривало жорстоке катування раніше арештованих «зачинщиків». Особливо знущалися з найбільш активних учасників повстання — Г. Н. Мухи, Ф. П. Вільченка, Д. А. Клияненка, С. Ф. Коверка, П. І. Коцара, В. В. Покрови, Г. І. Мухи, С. І. Сороки та інших[1]. Близько двадцяти напівпритомних від катування людей козаки погнали до Полтавської тюрми, де тримали до суду.

Пораненому Г. Р. Доценкові вдалося сховатися і уникнути знущань та суду царських катів. Уник катувань також М. М. Козиленко. Та спійманий згодом він був разом з іншими відправлений до тюрми. Навіть царський суд, розглядаючи через рік і 9 місяців справу Сорочинського повстання, неспроможний був застосувати до його учасників більш суворої кари після двох кривавих каральних експедицій. Десять осіб «за недостатністю доказів» виправдано, вісьмох засуджено на різні строки тюремного ув'язнення, найбільший термін був півтора роки.

Проти жорстокої розправи над селянами виступив видатний письменник В. Г. Короленко. 12 січня 1906 року він опублікував у газеті «Полтавщина» «Відкритий лист статському раднику Філонову», в якому вимагав суду над кривавим «усмирителем». На основі великого документального матеріалу В. Короленко написав книгу «Сорочинська трагедія», в якій викрив і засудив беззаконність та люту жорстокість карної експедиції Філонова[2]. Відкритий протест письменника проти масових катувань прикував увагу прогресивних кіл всієї Росії до злодіянь і безчинств царських прислужників.

Сорочинське повстання пізніше відобразив у повісті «Сорочинська трагедія» український письменник Павло Ходченко. Про ці події розповідає й інший український письменник Андрій Головко в романі «Мати».

Художники І. Володимиров, І. Шульга присвятили темі цього повстання свої картини.

Революційні виступи селян у В. Сорочинцях знайшли відгук і в народній творчості, зокрема в думах українського народного співця М. С. Кравченка (1858—1917), який народився і жив у В. Сорочинцях. Безпосередній учасник сорочинських подій у грудні 1905 року, Кравченко створив дві класичні думи про селянське повстання: «Про сорочинські події 1905 року», записану художником О. Сластіоном, і «Чорна неділя в Сорочинцях», записану письменником В. Короленком.

Сорочинські події тоді і пізніше знайшли широкий відгук серед трудящих Полтавщини. В деяких селах відбувались мітинги, на яких селяни висловлювали своє обурення з приводу жорстокої розправи над учасниками повстання.

Тривалі епідемії, велика смертність, особливо дітей, знахарство — постійні явища в селі в другій половині XIX і на початку XX століть. У 1894 році Великосорочинська медична дільниця обслуговувала населення двох волостей. На одного лікаря припадало близько 20 тис. чол.[3]. У 1902 році ця ж дільниця обслуговувала 8 сіл з населенням 16,5 тис. чоловік. Лікарня мала всього 5 ліжок[4].

Повільно ширились у селі освіта і культура. Біднота школи майже не знала. У 1910 році серед 4198 чоловіків і 4109 жінок села письменними були 1476 чоловіки і лише 558 жінок[5]. Кількість учнів у школах церковно-парафіяльній і земській була теж незначною.

Незважаючи на важкі політичні й економічні умови життя, мешканці села свято шанували пам'ять про свого великого земляка М. В. Гоголя. В 1902 році, коли відзначалося 50-річчя з дня смерті письменника, було порушено клопотання

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 233, стор. 1—8.
[2] В. Г. Короленко. Собрание сочинений, т. IX, М., 1955, стор. 423—471.
[3] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1894 г. Полтава, 1895, стор. 76.
[4] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1902 г. Полтава, 1903, стор. 130—131.
[5] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 г. Миргородский уезд, Полтава, 1913, стор. 66—67.

про спорудження йому пам'ятника. Для цього був створений спеціальний комітет. На 100-річчя з дня народження М. В. Гоголя у 1909 році, в урочистій обстановці на фасаді будинку, в якому народився письменник, було встановлено меморіальну дошку з написом: «Тут 20 березня 1809 року народився М. В. Гоголь». Дрібним шрифтом внизу значилося «Великосорочинська учительська семінарія».

Знаменною датою було 23 серпня 1911 року. В цей день у В. Сорочинцях було відкрито пам'ятник М. В. Гоголю, який зберігся до наших днів. Автор пам'ятника — скульптор І. Я. Гінзбург. Пам'ятник споруджено на кошти трудового народу, тому що поміщики вносили не більш як по карбованцю. На відкритті були не лише жителі цього села, але й багато мешканців сусідніх сіл.

Широку популярність у народі своїми ліричними і сатиричними поезіями здобув видатний український письменник, уродженець В. Сорочинців В. І. Самійленко (1864—1925). Основне спрямування сатиричних творів Самійленка у 1905—1906 рр.— розвінчування ілюзій, породжених царським маніфестом 17 жовтня, викриття злочинів царсько-поміщицької адміністрації, висміювання «панів-патріотів», продажності буржуазної преси.

В умовах імперіалістичної війни, зокрема у В. Сорочинцях, щодалі більше зростала кількість безземельних і малоземельних дворів. Поміщики й куркулі наживалися на продажі армії хліба, м'яса та інших продуктів. До жителів села доходили ленінські слова про необхідність революції, про посилення революційної боротьби в країні. З перемогою Лютневої революції 1917 року і поваленням царизму у В. Сорочинцях замість волосного правління утворився т. зв. комітет громадського спокою, який проводив політику Тимчасового уряду.

Не задоволена діями буржуазно-поміщицької влади біднота під впливом революційно настроєних солдат, що поверталися з фронтів імперіалістичної війни, у травні 1917 року створила селянський комітет, який вимагав відібрання і розподілу поміщицької землі[1].

Першим агітатором-більшовиком, що виступив на сході селян у травні 1917 року, був фронтовик Бондаренко. Він розповів селянам про ленінські Квітневі тези. Про них розповідали також революційно настроєні селяни — колишні фронтовики. Під впливом більшовицької агітації розгортався селянський рух проти поміщиків і куркулів.

Після перемоги Великої Жовтневої революції та проголошення Радянської влади на Україні, великосорочинські бідняки масово вступали в загони Червоної Армії. Начальником полкового штабу цих загонів був М. І. Чайка.

У лютому 1918 року в усьому повіті утвердилась Радянська влада. Над селами замайоріли червоні прапори. Селяни з радістю зустріли ленінські Декрети про мир і землю. Десять тисяч гектарів поміщицької землі перейшло в розпорядження великосорочинського трудового селянства. Вся влада в повіті перейшла до Тимчасового військово-революційного комітету на чолі з лікарем — більшовиком Г. П. Радченком. У В. Сорочинцях, як і по всій Миргородщині, почалася підготовка до виборів місцевих Рад.

Але робота була перервана вторгненням в березні 1918 року австро-німецьких окупантів. Встановилася влада їх ставленика — гетьмана Скоропадського. У В. Сорочинцях цю владу здійснювали староста та загін «державної варти», утворений з контрреволюційних елементів. Розпочалися жорстокі розправи з комуністами та активом села. 24 березня 1918 року під В. Сорочинцями рукою контрреволюціонера було вбито першого народного комісара у військових справах Радянської України Є. В. Нероновича[2].

---

[1] Газ. «Прапор перемоги», орган Миргородського РК КП України і районної Ради депутатів трудящих, 20 січня 1966 р.

[2] Газ. «Вісник Миргородської повітової Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів», 15 березня 1919 р.

43 7-329

Голова ревкому у с. В. Сорочинцях Ф. П. Винниченко. 1918 р.

Комуністи змушені були піти у підпілля. Під керівництвом підпільного повітревкому, очоленого Г. П. Радченком, в лісах навколо В. Сорочинців, Бакумівки, Шишак формувалися партизанські загони, готувалося збройне повстання проти гетьманщини. В грудні 1918 року партизани захопили Миргород, і за два тижні до приходу Червоної Армії в повіті знову було встановлено Радянську владу. З селян-бідняків утворився волосний революційний комітет у складі С. С. Юхна, Г. Н. Мухи, В. І. Бокитька та інших. Ревком очолив місцевий житель, учасник потоплення Чорноморської ескадри в Новоросійській бухті, революційний матрос, більшовик з 1917 року Ф. П. Винниченко. Ревком закликав трудящих села вступати до партизанського загону для боротьби з військами Директорії. Згодом партизани влилися в Перший Миргородський радянський полк, який у складі дивізії Миколи Щорса брав участь у визволенні України від петлюрівців.

В січні 1919 року у В. Сорочинській волості почалися вибори до Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Незважаючи на шалену агітацію меншовиків і есерів, вибори пройшли успішно. До В. Сорочинської волосної Ради було обрано в основному комуністів. Очолив волосну Раду місцевий бідняк — комуніст М. Г. Легейда. На першому повітовому з'їзді Рад в лютому 1919 року він був обраний членом повітового виконкому. Повітовий з'їзд обговорив одне з найважливіших завдань Радянської влади — організацію заготівлі хліба. В цей час хліб був, як говорив В. І. Ленін, порятунком для революції.

Очолили цю роботу комуністи, які в 1919 році утворили партійний осередок. На 1 березня 1920 року Великосорочинський партосередок мав 30 членів партії і 50 співчуваючих, а в жовтні того ж року — 64 комуністи. Це був один з найміцніших більшовицьких сільських осередків на Полтавщині.

Велике значення в подоланні ворожого опору на селі відіграв створений навесні 1919 року комітет бідноти (комбід), яким керували С. С. Юхно, Г. Н. Муха, Г. Г. Легейда, П. А. Лісовий та інші. Комбід сприяв проведенню в життя декретів та розпоряджень Радянської влади, особливо — по заготівлі хліба й фуражу, подавав допомогу бідноті.

В серпні 1919 року В. Сорочинці захопили денікінці, що відновили владу поміщиків і куркулів. Розпочалися масові арешти і розправи. В с. Хомутці денікінці розстріляли великосорочинських жителів — Г. А. Безвіконного, відомого учасника революційних подій 1905 року, активіста О. Д. Клияненка та інших. Комуністи знову пішли у підпілля й очолили партизанську боротьбу проти загарбників. Діями партизанських загонів повіту керувала підпільна група Миргородського повітревкому. Коли на фронті розгорнувся масовий наступ проти денікінців, партизани в грудні 1919 року визволили В. Сорочинці[1]. Відновилася діяльність ревкому, який подавав допомогу Червоній Армії,— остаточно ліквідував поміщицьке землеволодіння, забезпечував охорону громадського порядку.

Створений у травні 1920 року комітет незаможних селян об'єднував не лише бідноту, але й середняків. КНС став опорним пунктом диктатури пролетаріату на селі, відіграв велику роль у розгромі куркульства, в зміцненні Радянської влади, наділенні землею безземельних та малоземельних селян. Комнезам мав свої матеріальні фонди для допомоги бідним селянам, жінкам-вдовам, багатодітним сім'ям.

За ініціативою комуністів села 8 грудня 1920 року у В. Сорочинцях було про-

[1] Газ. «Червона трибуна», 9 лютого 1960 р.

ведено збори молоді, присвячені створенню комсомольської організації. Серед перших комсомольців села були: Кость Варченко, Олександр Коротенко, Григорій Муха, Олександр Петров, Іван Омельченко, згодом — Микола Різун, Григорій Пінчук та інші. Секретарем був Прокіп Передерій. На початку квітня 1921 року комсомольська організація мала вже близько 40 чоловік і була міцною опорою партійного осередку[1]. В дитячому будинку для безпритульних, розміщеному в колишньому маєтку поміщика О. О. Малинки, було створено піонерську організацію. Одним з перших організаторів і вихователів піонерів була комсомолка Кіма Карасьова. Згодом піонерські організації утворилися в усіх школах села.

Для боротьби з бандами Махна, Хрестового, Мусієнка, Глиняного у 1920—1922 рр. трудящі села створили збройний загін, до якого ввійшли комуністи, члени комнезаму, комсомольці. Керував загоном М. Г. Легейда (у 1922 році він помер від тифу)[2].

В боротьбі з бандитами смертю хоробрих полягли сільські комуністи й комсомольці Л. Й. Кущевський, І. І. Гриб, І. О. Тимошенко, Д. С. Сіренко, Ілля Говійко, П. І. Лисенко, І. Ю. Чобітько, Г. П. Клочко, Г. М. Підошва, Д. Є. Павленко та інші. Разом з ними полягли і Т. Т. Тришиненко, уповноважений продзагону, та Живодьоров — представник від Полтавського губернського ЧК[3].

Після закінчення громадянської війни головна увага комуністів і комсомольців села була спрямована на зміцнення Радянської влади, на боротьбу з господарською розрухою. За їх ініціативою в селі проводилися суботники й недільники[4]. Виняткове значення в цей час партія надавала відбудові Донбасу. З 15 січня по 15 лютого 1921 року на Миргородщині був оголошений місячник допомоги Донбасу. Селяни збирали і посилали шахтарям продовольство. Кілька громадян з В. Сорочинців виїхали на роботу в Донбас.

В кінці 1921 року В. Сорочинці відвідав голова ВУЦВК Г. І. Петровський. Він розповів селянам про важке становище з харчуванням у населення Поволжя та Півдня України, викликане засухою, і закликав допомогти потерпілим. Парторганізація і комнезам провели роз'яснювальну роботу серед бідноти і середняків, виявили приховані запаси хліба в куркулів. Завдання хлібоздачі було виконано і по В. Сорочинцях, і по всій Миргородщині, повіт було нагороджено орденом Червоного Прапора[5].

---

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 19 червня 1959 р.
[2] Газ. «Червона трибуна», 5 вересня 1958 р.
[3] Спогади П. В. Хабла, жителя села.
[4] Архів Інституту історії партії при ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 412, 1920 р., арк. 1.
[5] Газ. «Червона трибуна», 12 грудня 1930 р.

Волосний партійний комітет у с. В. Сорочинцях. 1922 р.

Постановою Президії ВУЦВК від 5 березня 1923 року був створений Великосорочинський район, що об'єднав Сорочинську та Савинцівську волості. Великі Сорочинці стали центром району, який належав до Лубенського округу Полтавської губернії. Держава допомагала трудовому селянству, особливо бідноті, у відродженні сільського господарства. У 1925 році у В. Сорочинцях, які з 1925 по 1931 рік звалися Нероновичами, а район — Нероновицьким, налічувалося 1954 одноосібні господарства, більшість з яких були бідняцькі.

Перші кроки в перебудові індивідуального сільського господарства на соціалістичних засадах великосорочинські селяни спостерігали на діяльності комуни «Маяк», розташованої на хуторі Пологи (тоді В. Сорочинської сільради), у колишній поміщицькій економії Горвіца. Члени цієї комуни невтомним трудом і згуртованістю були добрим прикладом для одноосібних господарств.

На кінець відбудовного періоду в селі налічувалося 11 товариств по спільному обробітку землі, які об'єднували 150 дворів. Їх організаторами були селяни-бідняки, здебільшого комуністи й комсомольці. Колектив «Пролетарська дружина» організував член партії І. М. Павловський, колектив «Надія» — О. Д. Клияненко, колектив «Широка нива» — Г. П. Улізько; В. Д. Муха організував колектив «Перше травня», Г. І. Нехворосний, нині механік у с. Мерчику на Харківщині, був організатором колективу «Трудовий шлях»; з ініціативи М. Н. Омельченка, зараз — пенсіонера Великосорочинського колгоспу ім. Гоголя — утворився кооператив «Перекотиполе». Кооператив «Травень» організував П. С. Маслак, комуніст С. М. Кравченко, син відомого сорочинського кобзаря, залучав селян до кооперативу «Хвиля», кооперативи «Ланок», «Жовтень», «Зоря» організували комуністи Х. Г. Ченчовий, Г. С. Дрожжа, М. І. Вакулка.

В 1926—1927 роках сталася визначна подія — з'явилися придбані кооперативами два трактори — «Фордзон» і «Запорожець». Першими трактористами були Т. Г. Омельченко, В. П. Лаврик та О. Я. Ульченко. Через кооперативи зміцнювався зв'язок села з містами, з соціалістичною промисловістю.

Комуністам села завжди допомагали комсомольці. Вони брали активну участь у роботі комнезаму, роз'яснювали серед населення ленінський кооперативний план, допомагали у сівбі і збиранні врожаю. Комсомольці навчали неписьменних грамоті і самі вчилися. У приміщенні учительської семінарії було відкрито педагогічний технікум та робітничий факультет Харківського університету. Райком комсомолу очолював у 1926 році В. Х. Логвин.

До активного громадського життя в селі залучалися і жінки. Організатором жіночих делегатських зборів наприкінці 20-х рр. була біднячка, одна з перших комуністок у селі М. С. Гриценко. Згодом вона закінчила Полтавський інститут народної освіти, працювала народною вчителькою. Жінки-активістки дбали про залучення жінок до кооперативів, дітей — до школи, заохочували неписьменних до лікнепу.

З 1927 року комуністи очолили боротьбу за суцільне кооперування одноосібних господарств. Від держави надходила грошова допомога. В 1927—1928 роках з республіканського фонду на допомогу сільському господарству Нероновицького району було відпущено 34 514 карбованців. У 1928 році в селі створилися 34 колективні об'єднання, в т. ч. 29 товариств по спільному обробітку землі. В господарствах працювало три трактори[1]. Батрацько-бідняцькі маси В. Сорочинців виступили піонерами колективного руху на Лубенщині. Відбувався перехід від збутової до виробничої кооперації.

Та всім цим заходам шалений опір чинили куркулі. Вони залякували селянство, щоб не об'єднувалось у колгоспи, застосовували терор до активістів села. В дикій злобі куркулі вбили піонера Павлика Теслю, який викривав їхні підступні наміри. Обурене поведінкою куркулів, трудове селянство вимагало від місцевої

---

[1] Газ. «Пролетарий», Х., 14 листопада 1928 р.

Учасники перших делегатських зборів жінок у с. В. Сорочинцях. 1922 р.

влади застосування до ворожих елементів найсуворіших заходів і активно допомогало в розкуркулюванні. Для допомоги в проведенні колективізації у село були відряджені з харківських підприємств двадцятитисячники тт. Чуб, Раїн, Коваленко. Чималу допомогу подавали також і київські робітники. Виправлялися недоліки й помилки, посилювалась роз'яснювальна, виховна робота серед селянства.

Технічні і виробничі можливості колгоспів поступово поліпшувалися. У 1931 році, в зв'язку з укрупненням районів, В. Сорочинський район був приєднаний до Миргородського. А в Миргороді весною наступного року утворилася перша в районі машинно-тракторна станція з 20 тракторами[1]. Це було тоді найсильнішою агітацією за колгоспи. Восени 1932 року в селі утворилося сім колгоспів — «Соціалістична перебудова», ім. XIV Жовтня, ім. Шевченка, «Комунар» та ін. Поряд з піднесенням зернового господарства в колгоспах посилюється увага до вирощування цукрових буряків, кукурудзи тощо.

Вихованню трудівників села в дусі соціалістичного ставлення до праці сприяло посилення партійного впливу в колгоспному виробництві. Великосорочинський міжколгоспний партосередок було реорганізовано на колгоспні партосередки. Ще більше зміцнів зв'язок комуністів з бригадами, налагоджувалася виховна робота. Агітатори розповіли трудящим про дострокове виконання в 1933 році першого п'ятирічного плану, про побудову в країні фундаменту соціалістичної економіки.

У 1935 році утворюється МТС і у В. Сорочинцях. Матеріально-технічна база колгоспів стає міцнішою.

Крім великої роботи політвідділів МТС, зміцненню колгоспів сприяло і зростання робітничих кадрів на селі, і потяг до освоєння техніки дівчат-комсомолок — послідовниць Паші Ангеліної. Однією з перших трактористок у В. Сорочинцях була Варя Ворона. Комсомолка Паша Дем'яненко стала кращою комбайнеркою не лише у Великосорочинській МТС, а й у всьому районі. В 1936 році комбайном «Комунар» вона зібрала врожай зернових і соняшнику з 555 га. В колгоспному виробництві ширився стахановський рух.

У 1938 році Великосорочинська МТС вже мала 50 тракторів та багато інших сільськогосподарських машин. Сівба, збирання зернових, молотьба були в значній мірі механізовані. На поля вивозили органічні та мінеральні добрива. Підвищилася культура землеробства, зросла продуктивність праці. Колгоспники М. В. Муха,

[1] Газ. «Червона трибуна», 25 серпня 1932 р.

П. С. Кулага, Ю. В. Кондратенко, С. В. Щербак, Т. О. Холодна, М. А. Франко стали майстрами високих врожаїв[1].

Широко відомою в республіці стала Великосорочинська артіль художніх вишивок і тканин ім. Крупської, створена ще у 1927 році. Організатором і керівником її була комуністка Г. К. Лоза. У 1939 році в артілі працювало вже 1100 вишивальниць і ткаль. Прекрасна продукція цієї артілі славилася не лише у нашій країні, але й за кордоном. Ця слава була наслідком справді натхненної праці народних умільців і майстрів.

За роки п'ятирічок В. Сорочинці незрівнянно виросли, відбудувалися. В 1939 році у селі було понад 8 тис. жителів. На тому місці, де у 1905 році проливалася кров за волю, де в 1917 році люди вперше почули радісну звістку про перемогу соціалістичної революції, встановлено пам'ятник В. І. Леніну. До 10-річчя Жовтня у В. Сорочинцях збудовано водопровід (як сільський — перший на Україні)[2]. Установи й будинки багатьох колгоспників освітлювала електрика, було проведене радіо, збудовано телефонний комутатор.

Трудівників села обслуговувала поліклініка з різними і добре обладнаними кабінетами, досвідченими лікарями, а також аптека, медпункт, лазня тощо.

У 1934 році в селі збудовано двоповерхове приміщення середньої школи. В ній навчалося понад 600 учнів. Тут працювала знатна вчителька-орденоносець Х. С. Діброва. Крім того, в селі були неповна середня, дві початкові і вечірня школи. У 1938 році 200 дітей колгоспників і службовців навчалося у вищих учбових закладах країни[3]. Педагогічний технікум, реорганізований в педучилище, готував учителів для початкових шкіл. Лише протягом 1937—1939 років 68 юнаків і дівчат села здобули тут освіту і стали вчителями.

Підвищувався культурний і освітній рівень усього населення. Працювали клуби і бібліотеки.

Трудящі села весь час дбали про увічнення пам'яті свого славетного земляка — М. В. Гоголя. У 1929 році було відремонтовано будинок, у якому народився письменник, а весною 1930 року в ньому відкрито літературно-меморіальний музей М. В. Гоголя. Сюди надійшли всі гоголівські експонати, що зберігалися в педагогічному училищі. Завдяки активній діяльності завідуючого музеєм А. М. Ковтуна зібрано нові цінні експонати. Знайомлячись з життям і діяльністю М. В. Гоголя, відвідувачі музею спостерігають докорінні зміни в економіці й культурі села, широко відомому за Гоголевим твором «Сорочинський ярмарок».

Та мирне життя трудящих обірвалось гітлерівською навалою. Хвилюючі, мужні сторінки до історії Великої Вітчизняної війни вписали патріоти В. Сорочинець. До Діючої армії пішло з села близько 1300 чоловік, понад 700 з них віддали життя за Батьківщину[4]. Під лозунгом «Все — для фронту!» населення з великим напруженням виконувало сільськогосподарські роботи, допомагало армії продовольством. Частину сільськогосподарської техніки відправлено в тил, на схід.

З 14 вересня 1941 року по 17 вересня 1943 року село перенесло всі страхіття гітлерівської окупації. Німецькі загарбники повісили, розстріляли і закатували 86 радянських громадян. Понад 500 чоловік відправлено у фашистське рабство[5]. В селі діяла німецька комендатура. Та радянські люди не скорилися фашистам і їхнім наймитам.

У В. Сорочинцях створено підпільну групу партизанського загону «Перемога», який діяв на території Миргородського та інших районів Полтавської області.

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», Полтава, 7 листопада 1938 р.

[2] Газ. «Пролетарий», 14 листопада 1928 р.

[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 7 листопада 1938 р.

[4] О. Ф. Вовк та ін. Село на нашій Полтавщині. П., 1963, ст. 35.

[5] П. Н.Ємець. О. Н. Самійленко. Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни, Х., 1965, стор. 18—19.

Одним із зв'язківців загону, організатором постачання продовольства, зброї, розповсюджувачем листівок була комуністка, в минулому — колгоспна ланкова, а потім і голова сільської Ради О. А. Бондаренко. Разом з чоловіком і сином вона віддала життя за свободу і незалежність Батьківщини, посмертно нагороджена орденом Леніна[1]. Її ім'ям названо вулицю, де стоїть будинок з меморіальною дошкою. І кожний подорожній затримує погляд на пам'ятнику, спорудженому вдячними колгоспниками своїй славній землячці.

Партизанка О. А. Бондаренко, яка загинула у боротьбі з фашистськими загарбниками.

За участь у партизанському русі були розстріляні комуністи і безпартійні: голова колгоспу ім. Шевченка М. Г. Тенянко, заступник директора по політчастині Великосорочинської МТС К. К. Величко, нормувальник МТС Д. Р. Хоха, вчителі С. С. Чугуй та І. Л. Сидельник, колгоспники О. Т. Дашко, М. П. Дмитренко, М. С. Зінченко, завідуючий їдальнею споживчого товариства П. Ф. Дубась, завідуючий складом цього ж товариства А. Г. Торяник, завідуючий пекарнею Я. О. Отришко, конюх сільради П. В. Мишаченко та інші.

Загинув у бою з фашистами голова виконкому Великосорочинської сільради підпільник М. С. Лагода[2]. Окупанти розстріляли прикутого паралічем до ліжка депутата сільради вчителя Ю. Н. Омельченка та його 69-річного батька.

Німецько-фашистські загарбники знищили експозицію музею М. В. Гоголя, потім спалили будинок, у якому народився великий письменник. Серед спалених були також особисті речі й меблі письменника. П'яні фашистські головорізи стріляли з пістолетів та автоматів у скульптури й картини. Німецький лейтенант каліченою російською мовою заявив: «Гоголь! Я такой писатель не знал. Нет такой писатель. Это большевики выдумали»[3].

Окупанти завдали селу великої матеріальної шкоди. Вони забирали худобу, свиней, коней, птицю, майно колгоспів, МТС і окремих громадян. Тікаючи з села під натиском Радянської Армії, ворог спалив МТС, колгоспні будівлі, склади з зерном, 520 хат мирних жителів, а також два сільські клуби, пошту, аптеку, магазини, приміщення сільської Ради, радіовузол, зруйнував систему водопостачання[4]. Загальна сума збитків, завданих окупантами, становила близько 14 млн. крб. (у довоєнних цінах).

17 вересня 1943 року с. В. Сорочинці були визволені військами 373-ї та 93-ї стрілецьких дивізій Воронезького фронту. Наказом Верховного Головнокомандуючого від 19 вересня 1943 року ці дивізії на ознаменування їх визвольної місії названі Миргородськими.

Радянський уряд високо оцінив доблесть і труд воїнів з цього села, нагородивши орденами і медалями 676 чол. Серед них багато учасників боїв за Москву і Ленінград, Київ і Львів, за Прагу і Будапешт.

Переживаючи радість визволення, мешканці села гаряче взялися за відбудову зруйнованого господарства. В колгоспах відновлювалися виробничі бригади і ланки, ладналися машини і реманент, було зібрано посівний матеріал, відремонтовано будівлі. До весняних польових робіт 1944 року всі колгоспи були відновлені, вступила в дію Великосорочинська МТС. Механізатори власними силами відремонту-

---

[1] Полтавський облпартархів, Х., ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 158.
[2] Газ. «Червона трибуна», 4 листопада 1959 р.
[3] З матеріалів В. Сорочинського літературно-меморіального музею М. В. Гоголя.
[4] Газ. «Червона трибуна», 23 лютого 1958 р., 4 листопада 1959 р.

вали пошкоджені машини і, маючи навесні 1944 року 15 тракторів, допомогли колгоспникам у проведенні польових робіт[1].

Трудівники села надсилали Армії продовольство, грошову допомогу. Лише колектив Великосорочинського педагогічного училища зібрав на побудову танкової колони 45 650 крб., за що одержав подяку уряду[2]. Налагоджувалась систематична допомога сім'ям тих, хто загинув на фронті, вживались заходи по трудовлаштуванню демобілізованих воїнів. Для дітей-сиріт у 1946 році було відкрито на кошти держави дитячий будинок на 150 місць.

Внаслідок організаційно-господарського зміцнення колгоспів, напруженої праці колгоспників і механізаторів посівну площу в 1948 році було доведено до довоєнного рівня. Зросли посіви ярової пшениці, цукрових буряків, конопель. У 1950 році дрібні колгоспи були укрупнені. Замість семи в селі утворилося два великі колгоспи.

На кінець четвертої п'ятирічки колгоспи в основному подолали тяжкі наслідки війни. Зросла їхня технічна оснащеність. Якщо в 1946 році у Великосорочинській МТС на 29 колгоспів було лише 18 колісних тракторів загальною потужністю 260 кінських сил, то на 1 січня 1951 року 13 укрупнених колгоспів обслуговували 34 колісні і 20 гусеничних тракторів загальною потужністю 1109 кінських сил. Кількість комбайнів зросла від 7 до 22. При МТС працювало 11 агрономів[3].

Парторганізація МТС посилювала організаційну і виховну роботу серед механізаторів, добивалася використання машин на повну потужність, розгортала соціалістичне змагання за звання бригад високої культури землеробства. Внаслідок дальшого піднесення рільництва, і особливо тваринництва, обидва колгоспи на кінець п'ятої п'ятирічки стали мільйонерами. Якщо в 1950 році грошовий прибуток колгоспу ім. Сталіна становив 384,6 тис. крб., а колгоспу ім. Гоголя — 667,8 тис. крб.[4], то в 1955 році прибутки цих колгоспів виросли відповідно до 2 млн. 450 тис. і 3 млн. 100 тис. карбованців[5].

У 1959 році внаслідок об'єднання обох колгоспів утворилася одна сільськогосподарська артіль ім. Гоголя. Головою правління було обрано досвідченого керівника і організатора комуніста І. А. Вишара. Великосорочинський колгосп став одним з найбільших господарств у районі. За ним закріплено тепер 10 047 га землі, в т. ч. 5690 га орної. Решта — під сіножатями, пасовиськами, садами, лісами, лісосмугами. Постійно діють чотири комплексні бригади. Широке використання агротехнічних заходів, краща організація праці зумовили нові виробничі успіхи. Ланкові Г. Г. Онакій і Г. С. Варченко прославили артіль 500-центнерним урожаєм цукрових буряків, обидві були нагороджені орденами Леніна.

Після березневого Пленуму ЦК КПРС 1964 року значно зміцнилась економіка артілі, більшою стала матеріальна заінтересованість її трудівників. У 1965 році було зібрано добрий урожай зернових, вчасно виконано державні хлібопоставки і чимало сільськогосподарської продукції продано понад план.

На чотирьох молочнотоварних фермах на 1 січня 1966 року утримувалося 4262 голови великої рогатої худоби, в тому числі 1545 корів, велика кількість молодняка. На двох свинофермах — 3180 голів свиней, на птахофермі — 3427 голів птиці. Підвищується продуктивність тваринництва. Якщо в 1964 році було одержано м'яса на 100 га земельних угідь 64 цнт і молока 343 цнт, то в 1965 році — м'яса на 100 га угідь 74,7 цнт і молока 408 центнерів[6].

Зміцніла і технічна база артілі. На початку 1966 року вона вже мала 40

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-5509, оп. 1, спр. 6, стор. 10.
[2] Газ. «Червона трибуна», 16 червня 1944 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-5509, оп. 1, спр. 57, арк. 10,19.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-6004, оп. 7, од. зб. 1, арк. 7.
[5] Газ. «Червона трибуна», 15 січня 1956 р.
[6] Річні звіти колгоспу ім. М. В. Гоголя за 1964 і 1965 рр.

Великосорочинська міжколгоспна гідроелектростанція на річці Пслі.

Музей М. В. Гоголя
у Великих Сорочинцях.

Пам'ятник М. В. Гоголю
у Великих Сорочинцях.
1911 рік.
Скульптор І. Я. Гінзбург.

тракторів, 28 різних комбайнів, 24 вантажні автомашини та багато іншої сільськогосподарської техніки.

Чисті прибутки артілі становили 710,8 тис. крб. проти 634 тис. крб. у 1964 році. На трудодень колгоспники одержали (грішми і продуктами) по 3 крб. 21 коп. проти 2 крб. 78 коп. у 1964 році[1].

Досить широко розгорталось будівництво в артілі. Протягом минулого п'ятиріччя тут споруджено 3 корівники на 300 голів, 2 телятники на 600 і 2 маточні свинарники на 90 голів свиней. При колгоспі збудовано цегельний завод потужністю 3 мільйони цегли на рік, склад для зерна і мінеральних добрив, майстерню поточного ремонту тракторів, а також приміщення для відпочинку трактористів.

Велику допомогу подає артіль своїм членам у житловому будівництві, асигновуючи на це щороку по 15 тис. крб. Протягом 1959—1965 рр. тут збудовано близько 300 житлових будинків.

На річці Пслі діє Великосорочинська міжколгоспна гідроелектростанція, у 1965 році її підключено до районної електромережі, що бере енергію з кільця Зміїв—Харків—Полтава—Кременчук. Цю підстанцію обслуговує бригада комуністичної праці в складі О. І. Довгаля, М. Д. Черненка, Г. О. Ворони, В. С. Чапчі. Колишній начальник В. Сорочинської ГЕС, тепер директор районної електромережі «Сільелектро» І. С. Кузьменко в квітні 1966 року нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

XXIII з'їзд КПРС та XXIII з'їзд КП України колгоспники села зустріли новими трудовими успіхами, які були відзначені високими урядовими нагородами. Так, наприклад, М. Г. Заплаві, яка одержала приплід поросят по 20,4 від кожної закріпленої за нею свиноматки, присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Голову артілі І. А. Вишара і зоотехніка М. В. Ромашку нагороджено орденами Трудового Червоного Прапора, Н. В. Скалацьку, що надоїла молока по 2884 кг від кожної фуражної корови — орденом «Знак пошани», Г. М. Ракову, яка забезпечила середньодобовий приріст поросят близько 800 грамів — медаллю «За трудову доблесть»[2].

Партійна організація згуртовує виробничі колективи артілі, виховує у них і в окремих їх членів комуністичне ставлення до праці. Рішенням правління колгоспу та партійної організації молочнотоварній фермі № 1 присвоєно почесне звання колективу комуністичної праці.

Рух за комуністичне ставлення до праці шириться і в інших колективах підприємств і установ села.

У Великосорочинському відділенні «Сільгосптехніка» переможцями у соціалістичному змаганні виступають ударники комуністичної праці слюсар В. С. Довгаль, шофери М. Г. Богоміл і М. І. Сікач та інші товариші.

Добре дбає про охорону лісу та про щорічну посадку і розчистку лісокультур місцеве лісництво.

Протягом десяти років (1956—1965) нові лісні культури посаджено на площі 2130 га. За визначні успіхи в цій роботі працівники лісництва А. М. Борисенко та Н. П. Міщенко нагороджені орденами Трудового Червоного Прапора.

В усій області і за її межами відомою стала Великосорочинська фабрика художніх виробів ім. Крупської (до 1960 року — артіль ім. Крупської), яка має свої відділення у м. Миргороді та в с. Рашівці Гадяцького району. Славиться вона і своїми чудовими виробами, і прекрасними виробничими успіхами, і талановитими майстрами, людьми.

Бригади вишивальниць, очолювані Г. П. Феофановою і Р. К. Проняєвою, у яких багато років працюють такі майстри, як М. С. Коршук, І. Ф. Курдяєва, Т. М. Тронь та ін., стали бригадами комуністичної праці. Це ж високе звання

---

[1] Річні звіти колгоспу ім. М. В. Гоголя за 1964 і 1965 рр.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 25 і 28 березня 1966 р.

завоювали ткацький цех, у якому бригадиром М. І. Грищенко, бригада цеху пошиття на чолі з комсомолкою О. З. Безкровною.

На фабриці високо шанують і ударника комуністичної праці О. І. Лісову. Ще у 1930 році вона почала працювати тут вишивальницею. Згодом здобула середню освіту, набула високої майстерності в роботі і їй тепер присвоєно звання майстра народної творчості. Ольга Іванівна — мати трьох дітей обрана народним засідателем і депутатом сільської Ради, її чоловік працює в колгоспі механізатором.

Працівники фабрики готували сувеніри до 8 міжнародного конгресу по птахівництву в Києві у 1966 році, до всесвітньої виставки в Монреалі (Канада), розробляли і здійснювали свої творчі плани до 50-річчя Великого Жовтня у 1967 році та 100-річчя від дня народження В. І. Леніна.

Щодалі більше зростає добробут та матеріально-побутове і культурне обслуговування населення. У селі працюють три млини, олійниця, пастеризаційний пункт. Хлібозавод постачає чорний і білий хліб для В. Сорочинців і навколишніх сіл. Побудовано також водопровід, побутові майстерні, лазню.

На відновленій влітку 1966 року Сорочинській ярмарці першого дня її продано товарів на 3 млн. крб., другого дня — на 2 млн. крб. Остання перед цією ярмарка у В. Сорочинцях відбулась 30 років тому. Якщо тоді в торгових рядах продавались переважно такі товари як дьоготь, глиняні вироби, коноплі, дерев'яні колеса тощо, то тепер покупцям пропонували телевізори, радіоприймачі, пральні машини, меблі, килими, а також щедрі дари колгоспних ланів[1].

Лише одних мотоциклів у селі тепер 104, телевізорів — 131, пральних машин — 89, а також 23 автомашини.

Трудящим є за що купувати, їхні заощадження весь час збільшуються. Якщо у січні 1959 року в сільській ощадкасі 1720 чол. зберігали вклади на суму 323,3 тис. крб., то в січні 1966 року кількість вкладників зросла до 2444 чол., а їхні вклади були більші як удвічі — 779,3 тис. карбованців[2].

Працюють тут відділення зв'язку, автоматична телефонна станція, радіовузол зі студією для місцевого радіомовлення. В центрі села — автопавільйон, широке шосе з'єднує село з Миргородом. Розпочалося будівництво залізобетонного мосту через річку Псьол.

Великого розвитку за Радянської влади досягли у селі охорона здоров'я, культура, освіта. Місцева лікарня добре обладнана необхідним медичним устаткуванням, працює кілька спеціальних кабінетів, зокрема — рентгенкабінет. Стаціонар має 75 ліжок. В лікарні є 8 лікарів та 72 інші медпрацівники. Їх очолює досвідчений хірург Д. А. Гавловський. З метою поліпшення медичного обслуговування, організації профілактичної роботи на селі, в лікарні влаштовуються конференції лікарів району і навіть області.

З 1952 року у В. Сорочинцях діє кістково-туберкульозний санаторій, розрахований на 135 місць. Його обслуговують 5 лікарів і 30 чоловік середнього медперсоналу. Очолює колектив головний лікар В. Ю. Аронський.

У селі є кілька дитячих ясел і садків, що охоплюють дітей колгоспників, робітників, інтелігенції.

У 1954 році відзначалося 50-річчя від дня заснування місцевого педагогічного училища. За роки Радянської влади у ньому підготовлено понад 4500 учителів початкових шкіл, тоді як за 13 років до революції випущено всього 300 учителів[3]. Училище заслужено пишається своїми вихованцями, значна частина яких стала майстрами педагогічної справи, вченими, керівниками партійних і радянських організацій. Серед них Г. П. Пінчук — колишній міністр освіти УРСР, З. П. Шульга — доктор економічних наук, О. П. Коротченко і М. І. Різун — кандидати історичних наук та інші.

[1] Газ. «Правда», 29 липня 1966 р.
[2] Дані Великосорочинської ощадної каси.
[3] Газ. «Радянська освіта», К., 18 вересня 1954 р.

У 1956 році відкрито школу-інтернат. У цій школі, двох середніх (денній та вечірній) і двох початкових навчаються всі діти села — щороку понад 1400 чоловік. Працює близько 130 вчителів, серед яких багато визначних майстрів педагогічної справи.

За роки Радянської влади здобули вищу освіту і працюють 165 чол. уродженців цього села. Серед них є доктор географічних наук професор П. М. Цись, нагороджений орденом Леніна, 9 кандидатів наук, 13 агрономів, 16 лікарів і ветлікарів, 35 інженерів, 91 педагог. Середню спеціальну освіту здобули і працюють 230 чол. Механізаторами у рідному селі, в області, на цілинних землях працює 112 чол. У 1966 році навчалось у ВУЗах 68 і в середніх спеціальних закладах 36 юнаків і дівчат з Великих Сорочинців.

Широку діяльність розгортають у селі культурно-освітні заклади. Тут працюють районна бібліотека для дорослих, бібліотеки при навчальних закладах, у колгоспі і на фабриці. Їхній книжковий фонд — близько 60 тис. томів.

Велику кількість періодичної літератури щороку передплачує село. У 1966 році воно одержувало лише газет 2650 примірників, а також — 2200 примірників журналів.

У селі видаються і свої газети — колгоспна багатотиражка «Комуністичним шляхом» (з 1957 р.) і «Щотижнева радіогазета» (з 1959 р.), редактор цих газет — учитель Д. Т. Чапча.

За добру організацію культурно-освітньої роботи сільському клубу присвоєно звання «Клубу відмінної роботи». Дружний колектив культармійців, що його очолив комуніст Д. Д. Візир, завоював визнання і любов трудящих села. Тут працюють різні гуртки художньої самодіяльності, духовий та естрадний оркестри. Регулярно демонструються кінофільми, проводяться концерти, стрілецькі, шахові змагання. Агіткультбригада завжди бажаний гість на тваринницьких фермах і в бригадах колгоспу. На громадських засадах працює кімната народного музею, в якій бажаючі вивчають історію рідного села. При клубі працює також лекторська група товариства «Знання», яка об'єднує понад 30 пропагандистів, є і народний університет культури. Досвід ентузіастів культурно-масової роботи гідно оцінений. Міністерство культури СРСР нагородило Великосорочинський сільський клуб Почесною грамотою і грошовою премією[1].

Молодь села вдома і в клубі охоче відзначає весільні та інші свята. Завжди врочисто, з радістю земляки проводжають юнаків до армії, вручають їм пам'ятні

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 17 лютого 1966 р.

Музей М. В. Гоголя.

подарунки[1]. А з якою щирістю і любов'ю відзначаються тут пам'ятні дати в історії села, району, краю!

Після Великої Вітчизняної війни при сільському клубі створено кімнату-музей М. В. Гоголя, а 14 січня 1951 року в новозбудованому приміщенні відновлено літературно-меморіальний музей великого письменника. На урочисте свято зібралося понад 5 тис. трудящих. Цікаво, що в комплектуванні фондів музею взяли участь Всесоюзна державна бібліотека ім. В. І. Леніна, Літературний музей Інституту російської літератури АН СРСР (Пушкінський дім), Київський державний музей російського мистецтва, Державний музей Т. Г. Шевченка, Полтавський краєзнавчий музей та інші науково-дослідні і культосвітні установи, а також окремі громадяни. Зараз у фондах і експозиції музею понад 3,5 тис. експонатів, музей щороку відвідує понад 10 тис. екскурсантів. Йому присвоєно звання «Музею, відмінної праці». 2 березня 1952 року на ознаменування 100-річчя з дня смерті М. В. Гоголя відбувся мітинг трудящих села, присвячений встановленню біля музею погруддя письменника.

Пізніше у грудні 1955 року громадськість села урочисто відзначила 50-річчя Сорочинського повстання 1905 року. На ознаменування цієї дати Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 березня 1956 року було нагороджено учасників цього повстання: М. М. Козиленка — орденом Леніна, Г. Р. Даценка — орденом Трудового Червоного Прапора. Площі, на якій височить обеліск жертвам царської сваволі, присвоєно назву — ім. Повстання 1905 року. Три вулиці названі іменами активних учасників Сорочинського повстання — Г. Н. Мухи, Ф. П. Вільченка, Д. А. Клияненка.

З великою любов'ю було відзначено у грудні 1958 року 100-річчя з дня народження славного народного співця-кобзаря М. С. Кравченка, який все своє життя віддав благородному служінню трудовому народові. Не впізнав би тепер старий кобзар свого рідного села.

Ці великі і радісні зміни, що сталися в житті села, з великим задоволенням відзначали учасники перших років революції, комсомольці 20-х років, що з'їхались з різних міст країни на пам'ятну зустріч у селі влітку 1962 року.

Мешканці села добре пам'ятають одного з активних бійців більшовицької партії

---

[1] Газ. «Сільські вісті», 6 січня 1966 р.

Комсомольці 20 рр. зібрались у рідному селі В. Сорочинцях. 1963 р.

А. К. Чумака[1], який, народившись в родині велико-сорочинського селянина-бідняка, працював слюсарем, механіком і помічником машиніста на Донбасі. У 1903 році він вступив до партії, і свою революційну діяльність розгортав на Донбасі і Закавказзі. У 1907 році емігрував до США (Пенсільванія), де провадив також революційну роботу, а після Лютневої революції 1917 року допомагав поверненню багатьох російських емігрантів на Батьківщину. У червні 1917 року Чумак повернувся до Росії і на Далекому Сході був активним організатором боротьби з білочехами та японськими загарбниками. Працював головою Ради робітничих і солдатських депутатів м. Усурійська. 26 березня 1919 року А. К. Чумака разом з шістнадцятьма амурськими комісарами в м. Благовещенську розстріляли японські інтервенти[2].

Письменник О. В. Донченко.

Жителі села ніколи не забудуть і свого славного земляка, відважного комсомольця, комсорга 480-го стрілкового полку Л. М. Курдяєва. В запеклому бою влітку 1943 року під Харковом, тяжко поранений, він попав у вороже оточення. Недивлячись на нелюдські катування, що їх зазнав він від ворога, Курдяєв до останнього подиху залишився вірним своїй військовій присязі, соціалістичній Батьківщині. Ім'я відважного комсомольця носить тепер піонерська дружина Великосорочинської середньої школи. Їй довірено зберігати посмертну нагороду воїна — орден Вітчизняної війни[3].

У с. В. Сорочинцях народився відомий український радянський письменник О. В. Донченко (1902—1954), автор поезій, оповідань, повістей, романів.

До 50-річчя Великого Жовтня та 100-річчя з дня народження В. І. Леніна в селі закладено сквери поблизу пам'ятника М. В. Гоголю, могил борців за Радянську владу, споруджено парк навколо пам'ятника В. І. Леніну. У селі відкрито нові пам'ятні і меморіальні дошки, а при головному в'їзді у село збудовано велику арку з іменами і прізвищами найвидатніших учасників визначних подій в історії Великих Сорочинців.

Разом з усім народом трудівники села прагнуть своєю працею примножувати славу і красу Батьківщини.

---

[1] Українська Радянська Енциклопедія, т. XVI, стор. 236.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 26 серпня 1964 р.
[3] Газ. «Комсомолець Полтавщини», 24 серпня 1958 р.

М. С. КУШНІР, З. Д. КОСТЕНКО.

ЗУ́БІВКА

Зу́бівка — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі річки Хоролу, за 10 км на північний схід від районного і за 110 км від обласного центрів. Населення 1,7 тис. чол. Зубівській сільській Раді підпорядковане також село Руда.

Село Зубівка виникло у 1-й пол. XVII століття[1] і позначене на відомій карті французького інженера Гійома Боплана (II чверть XVII століття)[2].

Засновниками села були козаки з Правобережної України. Після придушення польськими панами селянсько-козацьких повстань 20—30 рр. XVII століття населення Правобережжя потрапило у дуже важкі умови. В той час територія Лівобережжя між Сулою і Пслом, в т. ч. і Миргородщина, стала місцем інтенсивного заселення козаками. За народними переказами, ще на початку XVII століття на територію нинішньої Зубівки прибула група козаків і стала табором на горі біля річки Хоролу. Тут виникло поселення під назвою Козачівка[3]. Згодом сюди прибула більша група козаків на чолі з отаманом Зубом. Населений пункт розширився і став називатися Зубівкою.

Історія виникнення і дальшого розвитку села невіддільна від історії боротьби українського народу проти польських панів і татарсько-турецьких агресорів, а також проти внутрішніх гнобителів. Козаки села, що належало до Миргородського полку, були завжди готовими за наказом отамана вийти у військовий похід. Вони у складі народно-визвольних полків Богдана Хмельницького хоробро бились проти польської шляхти.

Аж до середини XVIII століття жителі села формально були вільними і підлягали гетьманському управлінню. За ревізією 1729—1730 рр. у селі і сотні нараховувалось 85 дворів вільних козаків і 79 дворів посполитих людей, «...оные все не до ратуши, но до власти и правления гетьманского принадлежат, а суть войсковые свободные и за раздачею оставшиеся»[4]. Однак у селі не було і бути не могло соціальної єдності. Серед формально вільних жителів були багаті козаки, а більшість селян належала до категорії козацької голоти. Багаті козаки захопили орні землі, ліси і пасовиська, жили у дерев'яних будинках. Бідне населення жило у глиняних, вогких і темних хатах, з маленькими вікнами. Його долею була підневільна праця на своїх господарів, безправність і злидні. Полкова і сотенна адміністрація тих часів нещадно експлуатувала селян, ставала на шлях «... вымогательства и насилия, несносных обид и здирств, о которых столь подробно писало население в своих бесчисленных доношениях».

Кількість вільних козаків у Зубівці неухильно зменшувалась. А в 40-х роках XVIII ст. починається процес перетворення козаків у кріпосний стан. Свідченням цього може бути хоча б документ про передачу частини селян Зубівки у власність грузинським князям. У тому документі-грамоті від 1743 року мова йде про пожалування грузинським князям, у т. ч. Давиду Гурамову (Гурамішвілі), 20 дворів у Миргороді і 10 дворів у селі Зубівці[5].

Великий грузинський поет Давид Гурамішвілі (1705—1792) протягом тривалого часу перебував у Росії, рятуючись від турецької та іранської неволі. Від царського уряду він одержав невеликі земельні наділи у Зубівці й Миргороді, проживши тут 49 років. Д. Гурамішвілі гуманно ставився до селян, дбав про поліп-

---

[1] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение Полтава, 1914, стор. 92, 191

[2] В. Г. Лясконронский. Гильом Левассер де Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России. К., 1901, стор. 28.

[3] Мешканці Зубівки і досі цей куток села називають Козачівкою.

[4] В. А. Барвинский. Генеральное следствие о местностях Миргородского полка 1729—1730 г. Труды Полтавской ученой архивной комиссии, выпуск 9, Полтава, 1912, стор. 126, 138, 139, 151.

[5] Центральний Державний Історичний Архів УРСР у Києві (ЦДІА УРСР), ф. 54, оп. 1, спр. 1682, арк. 8.

шення їхньої долі, користувався їх повагою. Гурамішвілі розробив проект будівництва водної насосної станції для зрошення полів у засушливі роки, але він не був запроваджений у життя через нестачу коштів.

Д. Гурамішвілі писав свої вірші грузинською мовою. Водночас цікавився історією, мовою, побутом українського народу, добре знав життя і настрої селян, захоплювався мелодійними українськими піснями. Поет став справжнім співцем єдності і дружби трьох братніх народів — російського, українського і грузинського. Свої думки і сподівання він виклав у збірці поезій «Давитіані» («Давидове»), де багато уваги приділив зображенню життя і побуту зубівських селян. В одному з кращих віршів про Зубівку він відтворив образ української дівчини.

Давид Гурамішвілі. Портрет худ. Хитька.

В селі широко розвивалось млинарство. У 1795 році тут було 4 водяних і 13 вітряних млинів, що належали переважно дворянам і заможним козакам[1].

Рівень освіти і культури населення Зубівки, як і більшості сіл Миргородського повіту, був дуже низьким. В селі не було жодного навчального закладу[2].

Поступово Зубівка ставала значним за кількістю жителів населеним пунктом. У 1859 році в селі було 475 дворів, населення — 2757 чоловік[3]. Але за доби капіталізму значних змін у кількісному складі населення села не відбувалося. Так, у 1863 році на території села проживало 2937 чол.[4], тобто на 180 чол. більше в порівнянні з 1859 роком. А до 1879 року кількість населення зменшилась до 2750 чол.[5], що об'єднувались у т. зв. козачу громаду. Отже, за 20 років, з 1859 року по 1879 рік, кількість жителів села не зросла, а зменшилась на 7 чоловік.

Абсолютну більшість населення становили т. зв. вільні козаки, але були й кріпаки. Так, напередодні реформи 1861 року поміщику Трохимовському в Зубівці належало 10 ревізьких душ селян (4 двори). Після реформи 1861 року у селян залишено попередній наділ (в середньому менше двох десятин на ревізьку душу). Вони повинні були виконувати здольщинну повинність (268 літніх робочих днів і 178 — зимових). До того ж, поміщик залишив за собою право переселити всі селянські садиби. Селяни протестували проти сваволі поміщика і відмовились підписати уставну грамоту. На викуп вони перейшли лише у 1865 році. За 19 десятин землі, рясно политих своїм потом, селяни повинні були щорічно протягом 49 років виплачувати державі понад 42 крб. викупних платежів. Крім того, вони сплачували 20 проц. вартості наділу (175 крб. 40 коп.) поміщикові[6].

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 193, оп. 1, спр. 2038, арк. 28—29.

[2] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии на 1865 год. Полтава, 1865, отд. III, стор. 37.

[3] Список населенных мест Российской империи по сведениям 1859 года, т. XXXIII. Полтавская губерния, СПб, 1862, стор. 154.

[4] П. П. Семенов. Географическо-статистический словарь Российской империи. 1865, т. 2, стор. 288.

[5] Отчет Миргородской земской управы за 1879 год. Полтава, 1879, стор. 15.

[6] Центральний Державний Історичний Архів у Ленінграді (ЦДІАЛ), ф. 577, оп. 30, спр. 1325, арк. 1—37.

Змінювалось і адміністративно-територіальне підпорядкування Зубівки. Після скасування кріпосного права державних селян Зубівки віднесено до Довгалівської, а тимчасово зобов'язаних — до Миргородської волостей[1]. У 70-х рр. утворено Зубівську волость, з центром у с. Зубівці. До складу цієї волості входили села Білики, Малі Сорочинці, Початці і Ломаківське. На території волості проживало в той час близько 6 тис. чоловік[2].

Нужденним було життя більшості селян Зубівки за доби капіталізму, хоча в селі і була значна кількість земельних угідь. Так, у 1884 році з 4500 десятин усіх угідь 3447 припадало на орні землі, 337 зайнято під вигонами, 240 — під лісом, 262 десятини — під садибами тощо[3]. Та ці земельні угіддя поділялися нерівномірно Більша частина з них належала куркулям. Сільська біднота була придушена куркульською кабалою і ледве здобувала засоби для існування. Це можна проілюструвати даними подвірного перепису за 1900 рік. За ними в Зубівці було 565 селянських господарств. З них на долю козаків припадало 472 господарства, на долю селян-власників — 42, на долю інших непривілейованих — 40, а на долю привілейованих[4] — 11 господарств. Населення становило 3094 чоловіки[5].

Всі 3529 десятин орної землі поділялись між соціальними групами населення так: на 472 господарства козаків припадало 3116 десятин орної землі, на 82 господарства селян-власників та інших непривілейованих — 168 десятин, а на 11 господарств привілейованих селян — 245 десятин орної землі. Звідси видно, що на одне з 82 господарств селян-власників та інших непривілейованих припадало в середньому трохи більше 2 десятин орної землі, а на одне з 11 господарств привілейованих селян припадало в середньому понад 22 десятини. Господарств, що мали у своєму розпорядженні 50 і більше десятин орної землі, було всього 8 (з них 6 господарств козаків і 2 господарства привілейованих селян). При цьому на долю двох господарств привілейованих селян припадало 170 десятин орної землі, а на долю шести господарств козаків — 437 десятин.

Для ілюстрації нерівномірності розподілу земельних угідь між селянами Зубівки можна навести ще й такі дані: в розпорядженні 46 господарств всіх категорій селян було до 1 десятини землі, 128 господарств, крім садиби, зовсім не мали орної землі, а 22 господарства взагалі не мали ніякої землі. Таким же нерівномірним був і розподіл худоби серед селян. 193 господарства не мали ніякої худоби. Селяни-бідняки змушені були орендувати землю у багатих козаків та привілейованих селян або йти до них у найми. До того ж бідні селяни і козаки змушені були сплачувати викупні платежі за 52 десятини землі, одержаної ними від поміщика та з державної казни ще за реформою 1861 року.

Жалюгідним був сільськогосподарський реманент, за допомогою якого селяни обробляли землю. Так, у господарствах всіх категорій у 1900 році було 172 дерев'яних плуги, 111 залізних плугів, 47 віялок, 8 кінних молотарок. Але і цей реманент розподілявся, звичайно, у відповідності з наявністю у господарствах землі та робочої худоби. Він належав здебільшого багатим козакам та привілейованим селянам. І навіть пізніше, у 1910 році в селі була лиш одна сівалка і не було жодної парової молотарки. Для обробітку землі, збирання та обмолоту врожаю застосовувались сохи, борони з дерев'яними зубцями, серпи, ціпи та інші примітивні знаряддя праці.

Багато зубівських селян-бідняків змушені були, шукаючи засобів для існування, йти на заробітки до Харкова, Донбасу, Кривого Рогу тощо. Так, в 1898—

---

[1] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии на 1865 год, стор. 37.

[2] Отчет Миргородской земской управы за 1879 год, стор. 15.

[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. III. Миргородский уезд. Полтава, 1884, стор. 15.

[4] Привілейовані селяни звільнялись від сплати податків.

[5] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Миргородский уезд. Полтава, 1905, стор. 14—15.

1900 роках в середньому щороку йшло на заробітки 60 селян, з них чоловіків — 37, жінок — 23. Деякі сім'ї назавжди залишали рідне село і поселялись на Кубані, в Сибіру.

В період дедалі більшого проникнення в економіку села товарно-грошових відносин набували певного розвитку кустарний промисел і ремісництво.

За даними 1900 року з 3094 чол. жителів села 302 чол., або близько 10 проц. загальної кількості населення, займалися ремісництвом і кустарним промислом. Серед ремісників ткачів було 92, кравців — 44, чоботарів — 59, колісників — 67, теслярів — 29, столярів — 9 і ковалів — 2. З загальної кількості ремісників та кустарів 168 чол. займалося відхожим промислом[1].

Особливістю розвитку ремесел у селі було те, що всі кустарі й ремісники були зв'язані з землею, а промислом займалися лише у вільний від хліборобства час. Наприклад, всі 35 господарств кустарів-колісників мали землю в такій кількості: до 1 десятини — 12 господарств, до 3 десятин — 10, до 6 десятин — 2 і понад 6 десятин — 11 господарств; найманої праці в ремісників і кустарів майже не було.

Більшість ремісників і кустарів продавала свої вироби на ярмарках у Миргороді, Великих Сорочинцях, Хомутці, Устивиці та в інших містах і селах краю. Деякі з них виконували замовлення скупщиків, а також збували свою продукцію на місці.

Кількість селян-хліборобів, що у вільний час займалася ремеслом та кустарним промислом, зростала. Так, у 1910 році різними промислами у Зубівці було зайнято понад 350 чол., у той час, як кількість населення в порівнянні з 1900 роком зменшилась за 370 чоловік[2]. За даними подвірно-господарського перепису 1910 року, з усіх 487 господарств села у 297 основним заняттям було хліборобство, а решта 190 господарств переважно займалася ремеслом і промислами[3].

Становище основної маси населення Зубівки з кожним роком погіршувалось. Особливо нужденним і нестерпним ставало життя бідняків, які змушені були працювати на куркулів. В селі загострювалась класова боротьба.

Медичне обслуговування населення Зубівки в дореволюційні часи було вкрай незадовільним. Фельдшерський пункт, відкритий в селі під кінець XIX ст., не міг задовольнити потреб населення в лікуванні, а по Хомутецькій дільниці, куди входила і Зубівка, на одного лікаря припадало близько 25 тисяч чоловік[4]. Жителі села багато терпіли від різних епідемій, поширення яких призводило до смерті десятків людей, особливо дітей. Так, у 1878 році в період епідемії дифтерії на території Зубівської волості було зареєстровано 180 хворих, з яких 139 чоловік померло[5].

Рівень освіти і культури населення в період капіталізму, як і раніше, був дуже низьким. Лише у 1870 році завдяки турботам місцевої громадськості у Зубівці відкривається початкове народне двокласне училище. В селі Рудому початкова школа була відкрита тільки в 1914 році.

Зубівське училище аж до 1914 року не мало постійного приміщення. Воно було розміщене спочатку в пристосованому приватному, а згодом у земсько-громадському будинках. Кошти, що виділялися на утримання училища Миргородським повітовим земством та зубівською сільською громадою, були недостатні. Внаслідок цього училище декілька разів закривалося.

---

[1] Кустари и ремесленники Полтавской губернии. По сведениям, собранным в 1898 и 1900 гг., Полтава, 1901, ч. I, стор. 116—117.

[2] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 год. Полтава, 1913, стор. 9.

[3] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Миргородский уезд. Полтава, 1913, стор. 18.

[4] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1894 год. Полтава, 1895, стор. 76.

[5] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1878 год. Полтава, 1879, стор. 64.

На 1 січня 1894 року в училищі налічувалось 109 хлопчиків і всього 11 дівчаток. І це в той час, коли у Зубівці було 550 дітей шкільного віку. У 1894 році в училище поступило 54 учні, вибуло 43, а закінчило курс всього 11 хлопчиків[1]. Кількість учнів у наступні роки майже не мінялася. На 1 січня 1902 року в училищі нараховувалось 118 учнів, а на 1 січня 1906 року — 110 учнів. Лише на 1 січня 1907 року кількість учнів в училищі збільшилась до 153 чоловік[2]. Аж до Великої Жовтневої соціалістичної революції абсолютна більшість жителів села була неписьменною. У 1910 році з 2724 чоловік населення письменних нараховувалось всього 749 чоловік[3]. Школу відвідували переважно діти багатіїв. Бідняцька ж молодь з раннього віку змушена була наймитувати у куркулів. Звертає на себе увагу той факт, що з 1902 року по 1907 рік у Зубівському училищі не навчалася жодна дівчина.

У 1890 році, через 20 років після відкриття у Зубівці народного училища, при ньому виникла невеличка бібліотека. В 1906 році її книжковий фонд становив 279 примірників, а 50 читачів за рік взяли всього 111 книг.

Таким чином Зубівка, порівняно чималий за кількістю жителів населений пункт, в дореволюційні часи була дуже відсталою як за рівнем розвитку економіки, так і за рівнем медичного обслуговування, освіти тощо. Злидні, темрява і безкультур'я були постійними супутниками в житті основної маси селянства.

Умови життя бідноти села ще в більшій мірі погіршились в роки світової імперіалістичної війни. Ненависна народові війна призвела до різкого зменшення у Зубівці робочої худоби і коней, вирвала з села сотні чоловічих робочих рук. Ось чому звістку про повалення царизму в селі було зустрінуто з великою радістю. Селяни сподівалися одержати мир, землю, свободу. Але ці сподівання здійснились тільки з перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Зубівська біднота радо зустріла звістку про перемогу Великого Жовтня, горою стала за ленінські декрети про мир і про землю. Вона вступала на шлях активної боротьби за встановлення Радянської влади в селі.

Одним з активних пропагандистів і борців за владу Рад у Зубівці був селянин-бідняк Л. В. Панченко (народився 1893 р.). Напередодні Жовтня він служив моряком на кораблі Балтійського флоту, брав участь у штурмі Зимового палацу і, зокрема, в конвоюванні арештованих міністрів Тимчасового уряду, був у складі караулу, який охороняв Смольний[4] Після повернення у рідне село Л. В. Панченко став учасником революційних подій у Зубівці. Селяни з захопленням слухали його розповідь про революційний Петроград, про роботу II Всеросійського з'їзду Рад та прийняті ним декрети, про вождя трудящих В. І. Леніна, якого він бачив у дні революції і слухав його промови.

Важкою була боротьба трудящих Зубівки проти сил української буржуазно-націоналістичної контрреволюції, за владу Рад. Тільки завдяки приходу на Полтавщину радянських військ у січні 1918 року стало можливим встановлення в селі Радянської влади[5].

У січні 1918 року в Зубівці створено військово-революційний комітет, який здійснював тут перші революційні перетворення. Очолив ревком колишній робітник Маріупольського заводу «Провіданс» С. П. Іванюк (1884—1933)[6]. Уродженець села Малих Сорочинців, що поблизу Зубівки, він 13-річним юнаком виїхав до Катери-

---

[1] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1894 год, стор. 112, 113.

[2] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1906 год, стор. 85.

[3] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Миргородский уезд. Полтава, 1913, стор. 18.

[4] Газ. «Червона трибуна», орган Миргородського РК КП України та райради депутатів трудящих, 5 березня 1960 р.

[5] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов, Полтава, 1957, стор. 7.

[6] Полтавський облдержархів, ф. 2097, оп 1, спр. 32, арк. 9.

нославської губернії, брав участь у революційній боротьбі, розповсюджував нелегальну літературу, переслідувався царизмом. Після перемоги Жовтня С. П. Іванюк повернувся на рідну Миргородщину і став активним борцем за встановлення і зміцнення Радянської влади.

Радянська влада проіснувала в Зубівці недовго. Наприкінці березня 1918 року село окупували німецькі загарбники, які господарювали тут до грудня 1918 року. Та боротьба за владу Рад не припинялась ні на один день. У Зубівці діяв загін червоних партизанів на чолі з С. П. Іванюком. До складу загону входили селяни Я. І. Марченко, М. П. Верещака, А. Й. Верещака та інші[1]. За активну участь у боротьбі проти сил контрреволюції С. П. Іванюка було нагороджено орденом Червоного Прапора.

Після вигнання німецьких окупантів та їх прислужників-гетьманців у Зубівці на деякий час було відновлено Радянську владу. 14 лютого 1919 року в селі відбулося перше засідання Зубівської волосної Ради, на якому обговорювались поточні питання і було сформовано керівні органи. Головою волосної Ради було обрано М. Т. Пазинича, його заступником — М. М. Григора. Волосний військовий революційний трибунал сформовано у такому складі: Кривченко, Бакуменко та Твердохліб[2]. Головою Зубівської сільської Ради у 1919 році до приходу денікінців працював М. П. Верещака[3]. Тоді ж комуністи села організували комітет бідноти, в якому активну участь взяли зубівські бідняки Я. І. Марченко, М. Д. Кирийчук та інші. Комітет бідноти був опорою партійного осередку та органів Радянської влади у боротьбі проти місцевих куркулів.

Після розгрому денікінців, які господарювали на Миргородщині з серпня по грудень 1919 року, в селі знову було відновлено Радянську владу[4]. Розпочав діяльність волосний військово-революційний комітет на чолі з С. П. Іванюком. А вже навесні 1920 року ревком передав свої повноваження виборному органові Радянської влади — волосному виконавчому комітетові. Членами волвиконкому були С. П. Іванюк — голова, М. Синельник — заступник голови, А. Сторож — зав. земельним відділом, Ф. Заїка — зав. продовольчим відділом та інші товариші[5].

Восени 1921 року Зубівку відвідав голова ВУЦВКу Г. І. Петровський. З радістю і гостинністю зустрічали всеукраїнського старосту трудящі.

Жителі Зубівки брали участь у боротьбі проти численних ворогів на фронтах громадянської війни, переборювали жорстокий опір куркулів, боролись з бандитизмом. Так, 3 жовтня 1920 року волосний з'їзд Рад селянських депутатів вшановував пам'ять членів волвиконкому Дениса Юхименка і Антона Верещаки, які загинули у боротьбі з бандитами.

Волвиконком вживав рішучих заходів до куркулів, які саботували виконання продрозверстки. Наприклад, у грудні 1920 року в Зубівці конфісковано майно куркуля Юхименка, який закопав у землю хліб, посівматеріал, одяг тощо і сам утік з села. Конфісковане куркульське майно було передано біднякам.

Боротьба проти куркульства та бандитизму здійснювалась при активній підтримці волосного комітету незаможних селян, головою якого був М. Д. Кирийчук[6].

Організатором боротьби трудящих села за відновлення і зміцнення Радянської влади у Зубівці був сільський партійний осередок, утворений 1918 року. Спираючись на бідняцькі маси села, він, зокрема, провів значну роботу по боротьбі з си-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2097, оп. 1, спр. 32, арк. 3; спр. 66, арк. 8; спр. 20, арк. 13.

[2] Газ. «Вістник — Известия», орган Миргородського повітового виконкому Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів і Миргородського повітового комітету КП(б)У, 20 лютого 1919 р.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-2097, оп. 1, спр. 20, арк. 13.

[4] Газ. «Прапор перемоги», 29 січня 1966 р.

[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 128, арк. 85.

[6] Полтавський облдержархів, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 142, арк. 3.

лами контрреволюції та по керівництву місцевими органами влади. Керівну роль у партійному осередкові здійснювали М. П. Верещака, С. П. Іванюк, С. П. Кийко, Я. І. Марченко, М. Т. Пазинич та інші. На 12 травня 1920 року у Зубівському партійному осередку було 5 членів і 5 кандидатів у члени партії, а вже у жовтні того ж року осередок нараховував у своєму складі 16 комуністів[1]. Найближчим помічником партійного осередку був створений у лютому 1921 року комсомольський осередок[2].

Особливою активністю у будівництві нового життя відзначилася молодь села. Саме з молоді виростали керівники місцевих органів влади, полум'яні борці за соціалізм. Так, наприклад, ще 1923 року головою Зубівської сільради працював 30-річний М. Д. Білоус. Він здобув лише т. зв. «хатню освіту», у 1920 році вступив до партії, пройшов бойову школу у лавах Червоної Армії, і з 1918 року брав участь у роботі радянських органів. Обов'язки секретаря сільради виконував 25-річний Д. П. Калініченко, а головою сільського КНС був 23-річний І. С. Кийко, колишній червоноармієць[3].

До березня 1923 року Зубівка була волосним центром і відіграла значну роль у боротьбі за встановлення і зміцнення Радянської влади в селах Біликах, Малих Сорочинцях, на хуторах Ломаківському і Рудому[4]. З березня того ж року Зубівка разом з цими населеними пунктами ввійшла до Миргородського району.

Після закінчення громадянської війни комуністи, комсомольці, трудящі Зубівки взяли безпосередню участь у розгромі банд Хрестового і Мусієнка, які грабували населення і перешкоджали відроджувати народне господарство. В роки мирного господарського будівництва було заліковано рани, нанесені війнами, а також закладено основи для соціалістичної перебудови села. Ленінська ідея колективного господарювання поступово завойовувала уми і серця трудящих Зубівки. В числі перших серед інших сіл району вони почали утворювати колективні об'єднання.

З ініціативи П. П. Кийка та інших селян-бідняків 15 березня 1921 року в Зубівці організовано артіль «Селянин», яка в січні 1924 року вже мала 36 членів, серед них було 4 комуністи й один комсомолець. Артіль мала 81 десятину землі; запровадили п'ятипільну сівозміну. Значну допомогу їй подавав комітет незаможних селян. Артіль сплачувала продподаток, не менше 25 проц. доходів виділяла до громадського фонду, а решту розподіляла між своїми членами за кількістю їдців[5]. Артіль «Селянин» була першою спробою колективного господарювання в селі.

Напередодні масового колгоспного руху, у 1927 році в Зубівці утворилося т. зв. машинове товариство, до складу якого увійшло всього 12 бідняцьких господарств. Це був також один з перших паростків нового в житті зубівських селян.

В період переходу до суцільної колективізації у Зубівці проведено велику роз'яснювальну й агітаційну роботу. В селі працювали ударні бригади з комуністів, комсомольців, членів сільради, КНС, учителів[6]. І ця робота дала свої наслідки. Трудящі почали усвідомлювати необхідність переходу до колективного господарювання.

23 січня 1930 року в Зубівці відбулися збори наймитів, бідняків і середняків, які вирішили усім селом перейти на статут колективу. Протокол зборів підписало близько 500 чоловік. Було виклигано також на соціалістичне змагання трудящих

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 412, арк. 2, 21.

[2] Комсомол Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.). Збірник документів і матеріалів. Полтава, 1962, стор. 29.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-2068, оп. 1, спр. 61, арк. 124—125.

[4] Там же, ф. 2126, оп. 1, спр. 222, арк. 5.

[5] Газ. «Вісті», орган ВУЦВКу Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів та губвиконкому Харківщини, 4 січня 1924 р.

[6] Газ. «Червона Лубенщина», орган Лубенського ОПК КП(б)У, ОВК і ОРПС, 23 лютого 1930 р.

с. Біликів. Так утворився колгосп «Заповіт Леніна», який об'єднав 366 господарств у 15 бригадах. До 7 листопада 1930 року на долю зубівського колективного господарства припадало 30,9 проц. землі села, воно об'єднувало 28 проц. селянських дворів і 28,8 проц. наявної у селі тяглової сили[1]. Справи в артілі йшли непогано. В газеті «Червона трибуна» 27 жовтня 1930 року вміщено рапорт про досягнення Зубівської артілі. В ньому повідомлялось, що до 20 жовтня 1930 року господарство на 77 проц. виконало план хлібозаготівлі, закінчило збирання цукрових буряків і майже повністю завершило осінню посівну кампанію.

Доводилось переборювати шалений опір куркулів, які намагалися перешкодити успішному ходові колгоспного будівництва. Куркулі зривали стінні газети, заражали колгоспну худобу, агітували проти колгоспного ладу, влаштовували підпали тощо. Труднощі особливо загострилися у 1932—1933 рр. Районна газета «Червона трибуна» вміщала багато матеріалів, які свідчили про гостру класову боротьбу в селі і незадовільний стан виконання хлібозаготівель.

Але, незважаючи на труднощі у колгоспному будівництві, в селі з'являлись і деякі паростки нового. Важливим фактором в житті кооперованих селян було те, що на їхніх ланах з'являлась нова техніка. Наприклад, навесні 1932 року в колгоспі «Червоний партизан» від МТС працювало вже 6 тракторів. Колгоспники включалися в соціалістичне змагання. У квітні 1932 року зубівські свинарі брали участь у всесоюзному конкурсі на кращого свинаря і гуртоправа та викликали на змагання Довгалівську свиноферму.

Найвизначнішою подією в селі після встановлення Радянської влади було завершення колективізації сільського господарства. В 1934 році в Зубівці, крім артілі «Червоний партизан», організовано ще 2 колгоспи — ім. Постишева та ім. Демченка. На хуторі Рудому виникає артіль ім. 8 березня. Отже, на шлях колективного господарювання перейшло все селянство Зубівки.

Колгоспники Зубівки подавали зразки самовідданої праці. Влітку 1935 року особливо відзначилась на збиранні врожаю бригада колгоспу «Червоний партизан», очолювана Степаном Сухинею.

Хоча МТС і подавала колгоспам велику допомогу тракторами, машинами, комбайнами та ін., але ще застосовувалась і ручна праця. Тільки 16 січня 1937 року в Зубівці появилась перша автомашина-півторатонка, її одержав через райспоживспілку колгосп ім. Постишева[2]. Та справи йшли добре. Колгоспники завчасно готувалися до сівби, добре утримували робочу худобу і сільськогосподарський реманент, самовіддано працювали на збиранні врожаю, успішно розраховувались з державою. На ремонті інвентаря особливо відзначалися колгоспні стахановці М. Борисенко та І. Вороненко, які щодня виконували норму на 150 проц. Як повідомляла газета «Червона трибуна», у січні 1939 року комсомольська організація провела сількорівський рейд перевірки готовності колгоспу «Червоний партизан» до весняної сівби.

Після перемоги колгоспного ладу в селі з року в рік поліпшувався матеріальний добробут трудівників, утверджувалась соціалістична дисципліна праці. Колгоспники, не шкодуючи сил, вносили значний вклад у побудову соціалізму в нашій країні.

В селі працювала лікарня, середня (десятирічна) школа, заснована у 1938 році на базі семирічної школи (1927 р.), а також клуб. Ще на початку 30-х рр. діяло товариство «Геть неписьменність!», працювали школа і гуртки по ліквідації неписьменності. Селяни читали газети: «Правда», «Известия», «Вісті», «Селянська правда», «Геть неписьменність!», а також різні журнали. До середини 30-х рр. в селі ліквідовано неписьменність серед колгоспників.

Велику роботу по вихованню колгоспників у дусі радянського патріотизму

---

[1] Газ. «Червона трибуна», орган Миргородського РК КП(б)У, РВК та РРПС, 7 листопада 1930 р.

[2] Газ. «Червона трибуна», 14 липня 1937 р.

проводило товариство Червоного Хреста. Самодіяльні гуртки художньої самодіяльності влаштовували концерти, вечори і зібрані кошти передавали до фонду допомоги дітям республіканської Іспанії.

Отже, за роки Радянської влади докорінно змінився соціально-економічний уклад села, значно зріс рівень культури і освіти населення. Зубівка, як і тисячі інших сіл, швидкими кроками йшла до соціалізму.

В роки Великої Вітчизняної війни переважна більшість чоловіків із Зубівки у лавах Червоної Армії билась на різних фронтах з фашистами. 14 вересня 1941 року ворог окупував село[1]. Населення Зубівки всіляко допомагало діяльності Миргородського партизанського загону «Перемога», в якому брали участь і зубівські селяни С. П. Кийко, М. П. Кийко, М. П. Верещака та інші патріоти.

Страшні то були часи! Фашисти й поліцаї грабували населення, у приміщенні середньої школи організували катівню. Тільки прямі збитки, що їх завдали окупанти колгоспові «Червоний партизан» та його членам, обчислюються в сумі 312,3 тис. крб. (за старим масштабом цін). Жертвами фашистського терору стали колгоспник М. П. Верещака, голова сільської Ради Я. І. Марченко, бухгалтер С. П. Кийко, голова колгоспу «20-річчя Жовтня» М. П. Кийко, яких фашисти розстріляли за участь у партизанському русі[2]. На каторжні роботи до Німеччини примусово вивезено із Зубівки 181 юнака і дівчину[3].

На фронтах Великої Вітчизняної війни загинув 81 житель Зубівки, багато пропало безвісти.

18 вересня 1943 року Радянська Армія визволила село від окупантів[4]. Переборюючи величезні труднощі, головним чином економічного характеру, трудящі села з запалом приступили до відродження зруйнованого господарства.

Вони працювали, не шкодуючи сил, водночас вносили свій вклад у справу розгрому ворога. Наприклад, багато колгоспників відновленої артілі «Червоний партизан» відзначились на збиранні врожаю влітку 1944 року. Інвалід Великої Вітчизняної війни І. Й. Вороненко відремонтував розбиту жатку і нею щоденно перевиконував норми на косовиці. Дружини фронтовиків Пелагія Пелих, Наталія Панченко та інші вручну викошували зернових по 0,55 га щодня. Колгоспниці Ганна Калиниченко, Варвара Дем'яненко, Горпина Регеда, Одарка Тимошенко й Ганна Додух денну норму на косовиці виконували на 200—300 проц. Добре працювали і трудівники інших колгоспів Зубівки. 9 членів артілі «20-річчя Жовтня» нагороджено медаллю «За доблесний труд у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.», серед них — коваля А. Ф. Верещаку, ланкових Г. Х. Дем'яненко і Н. І. Сіряченко, бригадира рільничої бригади Т. З. Шевченко та інших.

Вже у 1947 році колгоспи освоїли довоєнну посівну площу, відновили поголів'я великої рогатої худоби, свиней тощо.

Значну масово-політичну і організаторську роботу по мобілізації населення на подолання післявоєнних труднощів проводила партійна організація села, що мала у своєму складі 9 комуністів. Секретарем партійної організації працював тоді С. Б. Даценко. Активним помічником комуністів була комсомольська організація, що нараховувала 25 чоловік.

10 серпня 1950 року відбулося об'єднання чотирьох артілей села Зубівки і хутора Рудого в один великий колгосп[5], що пізніше дістав назву ім. XIX партз'їзду. Площа його сільськогосподарських угідь становила 4913 га, в тому числі орної землі — 3445 га. З року в рік зростала матеріально-технічна база цього потужного господарства, підвищувались врожаї і збільшувались доходи. Так, наприклад, якщо у 1962 році доходи колгоспу становили 589 тис. крб., у 1964 році — 690 тис.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2078, оп. 3, спр. 15, арк. 22.
[2] Там же.
[3] Там же, арк. 4—6, 22.
[4] Там же, спр. 15, арк. 22.
[5] Там же, ф. Р-7607, оп. 1, спр. 33, арк. 13.

крб., то в 1966 році — близько 1015 тис. крб. Основну частину доходів колгосп одержував від реалізації продуктів рослинницького господарства.

Зростання господарства колгоспу ім. XIX партз'їзду зумовлене перш за все самовідданою працею трудівників села, впровадженням у виробництво досягнень агротехнічної науки, а також наявністю нових потужних сільськогосподарських машин. Ще у 1958 році колгосп закупив техніки на суму 500 тис. крб. Її кількість постійно зростає. Нині цей колгосп має 24 трактори, 13 різних комбайнів, 15 вантажних автомобілів та іншу сільськогосподарську техніку.

Зростають кадри механізаторів. Якщо у 1931 році в Зубівці було лише 2 трактористи, то нині серед 100 колгоспних механізаторів є 48 трактористів, 23 шофери. Заслужену повагу мають у селі трактористи О. П. Кривенко і В. Ф. Тимошенко, які щороку на один трактор виробляють по 600—650 га умовної оранки. Самовіддано працює досвідчений механізатор широкого профілю, знатний комбайнер М. К. Лубченко. Своїм степовим кораблем він щорічно збирав хліба на 400—500 га[1]. Добре працювали також комбайнери М. П. Ждан, І. Г. Десятник, М. К. Лубченко, І. Г. Нечипоренко й інші механізатори.

Трудівники села докладають багато зусиль, щоб дати країні більше зерна, м'яса, молока та інших продуктів. У 1965 році вони виростили урожай озимої пшениці на площі 710 га по 22,5 цнт зерна з га, а всіх зернових культур з площі 1866 га по 22,2 цнт з га. Середній урожай цукрових буряків по колгоспу становив 234 цнт. Помітне зростання врожаю досягнуто у значній мірі за рахунок застосування хімічних добрив. Адже їх було внесено на поля у 1965 році 220 тонн на суму 9158 карбованців. У 1966 році врожайність порівняно з 1965 роком у зв'язку з посухою дещо знизилась (вирощено всіх зернових по 20,4 центнера з кожного га).

Протягом останніх років значних успіхів досягають тваринники Зубівки. На 1 січня 1967 року у колгоспі було понад 2 тис. голів великої рогатої худоби, в тому числі 632 корови. У 1966 році вироблено по 364 цнт молока на 100 га угідь, на одну корову надоєно в середньому по 2589 кг молока, що на 504 кг більше порівняно з 1964 роком. Високих і стабільних показників добиваються у праці кращі тваринники. Так, доярка Л. Г. Даценко надоїла у 1965 році по 3211 кг молока на кожну корову. Протягом 1965 і 1966 рр. понад 3 тис. кг молока на кожну корову надоювали М. Й. Пазинич, І. К. Регеда та інші.

У березні 1966 року, напередодні XXIII з'їзду КПРС, Президія Верховної Ради СРСР за досягнуті успіхи у розвитку тваринництва, збільшення виробництва і заготівель м'яса, молока, яєць, вовни та іншої продукції нагородила велику групу працівників тваринництва. Серед нагороджених 6 колгоспників с. Зубівки: доярка Л. Г. Даценко і голова колгоспу І. Т. Супруненко нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора, телятниця П. В. Мащенко, старший пташник М. Н. Огромний і доярка М. Й. Пазинич — орденом «Знак Пошани», а завідуючий молочно-товарною фермою І. С. Кімлик — медаллю «За трудову відзнаку».

[1] Газ. «Прапор перемоги», 12 червня 1965 р.

Випускники Зубівської середньої школи разом з батьками і вчителями. 1955.

Відкриття меморіальної дошки на місці будинку, в якому жив Гурамішвілі. 1949.

Колгосп ім. XIX партз'їзду має добрі перспективи для дальшого розвитку. Надійною гарантією того є працьовиті люди, девізом яких став лозунг — жити і працювати по-комуністичному. Птахоферма комуністичної праці колгоспу виконала річний план продажу державі яєць ще до березня 1966 року. За успіхи, досягнуті у передз'їздівському соціалістичному змаганні, птахофермі присвоєно почесне звання імені XXIII з'їзду КПРС.

Красивішає Зубівка. Колгоспники спорудили десятки нових житлових будинків. Виростають все нові і нові корпуси тваринницьких ферм та інші громадські будівлі. Збудовано нову лікарню на 25 ліжок, ще одні дитячі ясла, лазню та ін., село зв'язується з районним центром шосейною дорогою з твердим покриттям. За генеральним планом реконструкції села буде здійснено забудову центральних вулиць 2-поверховими житловими будинками, споруджено нову школу і Будинок культури.

З кожним роком підвищується життєвий рівень колгоспників, 394 чол. села одержують колгоспну пенсію[1]. Помітно зростає і купівельна спроможність трудящих. Якщо в Зубівському сільмазі в 1964 році продано промтоварів на 120 тис. крб., то в 1966 році їх продаж зріс майже удвічі.

Боротьбу колгоспників Зубівки за піднесення господарства і культури села очолює партійна організація, що має понад 50 комуністів, її секретарем працює досвідчений організатор Й. Х. Дем'яненко. Комуністи працюють на найвідповідальніших ланках виробництва. Так, П. К. Ярмола, М. Я. Оленич та І. О. Лобурець багато років працюють бригадирами, М. Н. Огромний і І. С. Кімлик — завідуючими фермами. Ще з 1950 року правління колгоспу очолює комуніст І. Т. Супруненко. Активним помічником комуністів є комсомольська організація, яка охоплює 85 юнаків і дівчат. 35 комсомольців працює у тваринництві, 21 — механізаторами[1].

Чималі досягнення має село і в розвиткові охорони здоров'я, освіти, культури. В селі є лікарня, де працює 15 чол. медичного персоналу, діють дитячі ясла.

У Зубівській середній школі працює 22 вчителі і навчається близько 300 дітей колгоспників і службовців. Директором школи працює її вихованець І. Г. Пазинич.

Працюють сільський клуб на 300 місць і бібліотека з кількатисячним книжковим фондом.

Зубівка дала країні десятки вчених, інженерів, лікарів, вчителів та інших спеціалістів для народного господарства і культури. Зубівську середню школу закінчували нині доктор медичних наук, професор, завідуючий кафедрою Ленін-

[1] Річні звіти колгоспу ім. XIX партз'їзду за 1966 р.

градського інституту удосконалення лікарів С. М. Даценко, кандидати медичних наук доцент Харківського медичного інституту Я. М. Даценко і доцент Вінницького медичного інституту Д. Г. Дев'ятка та інші товариші.

В селі створено добрі умови для культурного відпочинку трудящих. Гордістю села є хор, один з кращих у районі духовий оркестр, драматичний гурток та інші самодіяльні колективи. У 1965 році учасники художньої самодіяльності Зубівки виступали на обласному святі народного мистецтва у Полтаві, а потім і в столиці Радянської України — Києві.

З 1957 року Зубівка радіофікована, а з 1961 — електрифікована. В селі працює стаціонарна кіноустановка, в особистому користуванні громадян понад 100 телевізорів. На 1 січня 1967 року в селі передплачувалось понад 1800 газет і журналів. Все це ознаки того нового, що міцно ввійшло в побут кожної радянської сім'ї.

В селі глибоко шанують славні і хвилюючі сторінки його історії і героїки. У центрі, на площі, на честь патріотів, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни, споруджено пам'ятник Вічної Слави, біля підніжжя його завжди лежать квіти і вінки.

Свято шанується тут і світлий образ грузинського поета Давида Гурамішвілі. Недалеко від села є висока могила, біля якої поет колись відпочивав, складав свої натхненні вірші. Цю могилу-курган і досі в народі зовуть Давидовою.

Велике свято відбулось у селі ще 7 серпня 1949 року. На будинкові середньої школи, на тому місці, де колись стояла хата Давида Гурамішвілі, встановлено меморіальну дошку, на якій золотими літерами викарбувано: «На цьому місці стояв будинок, в якому жив у 1738—1758 рр. та 1763—1792 рр. класик грузинської поезії Давид Гурамішвілі». На святі були присутні відомі діячі культури з Москви, Києва, Тбілісі.

Окрилені ідеями Комуністичної партії, трудящі села йдуть шляхом невпинного економічного і культурного піднесення.

В. Є. ЛОБУРЕЦЬ, К. П. НІМИЧ

КОМИ́ШНЯ

Комишня — селище міського типу, центр селищної Ради. Розташована в широкій і красивій долині, навколо річки Комишанки, притоки ріки Хоролу, за 30 км на північ від м. Миргорода і за 135 км від м. Полтави. Населення 4,6 тис. чол. Комишнянській селищній Раді підпорядкований населений пункт Лісове (Грабщина).

В дожовтневих офіційних документах та літературних джерелах поселення звалось по-різному, хоча й словами одного й того ж фонетичного кореня Комишин[1], Камишенка[2], Комишна[3], Комишня[4], Комишино (до 1935 року). У 1935 році постановою ВУЦВКу селу встановлено офіційну назву — Комишня. Ця назва походить від слова комиш, що ним давно колись заростали левади й береги річки Комишанки.

---

[1] Летопись Самовидца, К., 1878, стор. 16.

[2] Военно-статистическое обозрение Российской империи. Том XII, ч. 3. Полтавская губерния. СПб., 1848, стор. 77.

[3] П. Семенов. Географическо-статистический словарь Российской империи. Том II. СПб., 1865, стор. 704; М. В. Гоголь. Гетьман. Незакінчений роман, розділ «Остряниця» («Сквозь жидкую сеть вишневых листьев мелькали в огне окна деревянной церкви села Комишны»); Населенные места Российской империи в 500 и более жителей по данным первой всеобщей переписи населения 1897 г. СПб., 1905, стор. 173.

[4] И. П. Новицкий. Указатель к изданиям временной комиссии для разбора древних актов при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (1845—1877 гг.). Том II. Имена географические. К., 1882, стор. 368.

Історія села — в сивій глибині часу. На його території відомі знахідки періоду бронзи (III—I тисячоліття до н. е.).

В давнину тут були «вали і городи», що свідчили про значне укріплення поселення. Ті вали і рови де-не-де зберігаються до цього часу. В XIV—XVI столітті Комишня належала Литві. Назви окремих урочищ ще й досі нагадують про давню литовську інтервенцію (т. зв. Литовські ліси). Місцевому населенню доводилось постійно відбивати й напади татар.

У першій чверті XVII століття Комишня належала до польських володінь у складі Миргородської волості. З 1618 року вона належала магнатові Яремі Вишневецькому і на карті Боплана показана в першій половині того ж століття як значний населений пункт. Хоча в 1630 році король польський Сігізмунд III віддав Комишню адміністраторові королівських земель Варфоломію Обалковському для розробки тут селітри, але під 1647 роком вона знову значиться серед поселень Вишневецького. У Комишні було тоді 1194 господарства.

Напередодні й на початку визвольної війни українського народу проти польської шляхти Комишня була в складі Гадяцького полку, а в 1649 році, в час ліквідації цього полку, її передано до Миргородського полку. Тоді вона була центром сотні[1].

Після Переяславської ради, на якій остаточно вирішено питання про возз'єднання України з Росією, в січні 1654 року до Комишні прибув російський посол Михайло Воєйков, і населення її присягнуло на вірність Російській державі. До присяги тут було приведено 1 сотника, 1 отамана, 53 козаків, 1 війта і 18 чоловік міщан[2].

З відновленням Гадяцького полку в 60-х роках XVII століття аж до ліквідації полкового устрою в 1782 році Комишня залишалася в його складі. З 60 — до початку 70-х рр. цей полк звався Зіньківським за місцем перебування у м. Зінькові полкового управління. Наприкінці XVII і на початку XVIII століть Комишня була значним поселенням з розвинутими ремеслами. Ремісники об'єднувалися у цехи: кушнірський, шевський, ткачів, різників та інші.

У грудні 1708 року Комишню захопили шведські інтервенти, які взяли з населення велику контрибуцію худобою, хлібом, сіном. В березні 1709 року російські війська та українські козаки визволили Комишню від шведів[3].

Після поразки шведів село стало власністю Гадяцького полковника Івана Чарниша, який повністю перетворив селян на кріпаків. Він запровадив щоденну панщину для посполитих (селян) і для цехових (міщан). Крім того, посполиті щороку платили від тягла по золотому, два шаги вписного і по четверику вівса. Різники давали щороку по каменю лою кожен від себе, кушніри — 7 кожухів, шевці — 15 пар чобіт, ткачі — 150 ліктів полотна[4].

У 1715 році універсалом гетьмана Скоропадського Комишня була віддана у власність Гадяцькому полковникові Михайлу Милорадовичу, через три роки ця передача підтверджена грамотою Петра I[5]. Становище жителів Комишні погіршало. За щоденною панщиною влітку селяни не могли заробити собі хліба. Від кожного робочого коня й вола давали на пана по 12 шагів і по четверику вівса. Крім того, власник примусив селян і міщан давати йому по 2 куфи (бочки) сиру, по 50 золотих, ягід по відру, горіхів по мішку, прядива п'ятдесятий моток та інше. Кушніри давали 7 кожухів і 7 пар рукавиць, шевці — 30 пар чобіт; різники — по каменю лою кожен, ткачі — по 150 ліктів полотна. Син Михайла Милорадовича Гаврило до цієї повинності добавив ще й тютюну десятину[6].

---

[1] М. А. Максимович. Собрание сочинений, т. I. К., 1876, стор. 729.

[2] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы, т. 3. Москва, 1954, стор. 517, 541.

[3] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських інтервентів у 1708—1709 рр. стор. 151—158.

[4] А. Лазаревський. Малороссийские посполитые крестьяне (1648—1783). К., 1908, стор. 32.

[5] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 11. Полтава, 1914, стор. 105.

[6] А. Лазаревский. Малороссийские посполитые крестьяне (1648—1783), стор. 32—33.

Тяжке становище селян погіршували війни. У 1812 році комишнянські козаки разом з іншими брали участь у вигнанні французької армії з Росії. У Комишні формувався 3-й Полтавський козацький полк.

Пізніше населення села брало участь у Кримській війні 1853—1856 рр. Коштом громади споряджалися до війська козаки, які брали участь у Першому кінному українському полкові. На кошти від проданих після війни полкового майна й коней сільська громада 1870 року побудувала нове приміщення школи, замість старого, яке перед тим згоріло[1].

На час ревізії 1859 року в Комишні було 925 дворів з населенням 5170 чол. козаків і поміщицьких селян (кріпаків). Тут уже було 4 поміщицьких винокурні й селітряні заводи, працювало сільське приходське училище. Щорічно відбувалося 3 ярмарки, на які приїжджало багато купців з різних міст, поміщики збували тут продукцію з своїх господарств[2].

Величезні земельні простори в Комишні й навколо неї належали графині Л. А. Мусін-Пушкіній, а в користуванні багатьох селян не було й сажня орної землі.

Напередодні реформи 1861 року в маєтку Мусін-Пушкіної жило 322 ревізькі душі селян (тільки чоловіків), або 118 дворів — піші, тяглові й огородники. До реформи в їх користуванні було 877 десятин 1228 кв. сажні землі. По реформі вони одержали нижчий наділ землі — 429 десятин, решту поміщик відібрав. Селяни залишились спочатку на «відробній» повинності й повинні були щороку відробляти 4879 літніх і 3094 зимових робочих дні.

З 1867 року вони перейшли на викуп і за 426 десятин 324 кв. сажні викупної землі — тієї землі, якою вони користувалися з діда-прадіда, мусили щорічно протягом 49 років платити державі по 925 крб. 27 коп. викупних платежів. Крім того, треба було сплатити поміщикові 2625 крб. 25 копійок.

До реформи селяни користувалися землею нерівномірно. Так, 26 селян мали наділи до 1 десятини, 18 — по одній десятині, зате один багатий селянин мав 65 десятин, інший — 91 десятину.

Ця нерівномірність збереглася й після реформи[3]. Не краще було становище селян-кріпаків і в інших поміщиків.

З розвитком капіталізму поглиблювався дальший процес класового розшарування селянства, зростало обезземелення бідноти і середняків. Ось факти. На 1900 рік в селі було 1295 господарств, з них 910—козацьких, 232 — селянських. Поміщикам Комишні на той час належало 700 десятин землі, козакам, селянам і міщанам — 5368 десятин. Але з цієї землі 350 десятин було в 4 великих куркульських господарствах, 14 куркулів мали від 25 до 50 десятин. В той же час 63 господарства бідняків зовсім не мали землі, у 389 господарствах не було орної землі, у 149 було менше десятини, у 177 — від 1 до 2 десятин[4]. 2—3 десятинами володіло 128 господарств, 3—6 десятинами — 204 господарства.

Така кількість землі при великій кількості їдців, при відсутності власного реманенту й худоби не могла забезпечити нормального існування селянських родин. У переважної більшості населення не було власної робочої худоби. Селяни обробляли свої ниви примітивними знаряддями: сіяли вручну, косили серпами й косами, орали дерев'яним плугом. На все село були 261 дерев'яний плуг і в куркулів — 54 залізних однолемішних плуги.

Селяни, щоб проіснувати, змушені були йти у найми до поміщиків і куркулів,

---

[1] Н. Белогриц-Котляревский. Историческое обозрение Комышанского (преобразованного в двухклассное) сельского народного училища. Комышна, 1893, стор. 39—40, 109.

[2] Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г., т. 33, Полтавская губерния. СПб., 1862, стор. 144.

[3] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 1352, арк. 1—40.

[4] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 г. Миргородский уезд. Полтава, 1905, стор. 26—31.

шукати заробітків в інших місцях. Так, у 1900 році із 184 господарств на далекі заробітки до Таврії та інших губерній ходило 239 чоловіків і жінок.

І без того злиденне життя погіршувалось тим, що селяни продовжували платити викупні платежі за землю, одержану по селянській реформі 1861 року. Наприклад, 270 ревізьких душ шостої громади Комишні, які одержали від поміщика 236 десятин 950 кв. сажнів землі, ще й в 1900 році сплатили за неї 780 крб. 79 коп. Крім того, вони внесли 11 крб. 58 коп. державного поземельного податку, 273 крб. 35 коп. повітових земських зборів, 45 крб. 79 коп. губернських земських зборів, 119 крб. 14 коп. мирських волосних та 367 крб. сільських мирських зборів[1].

Село було темним, забитим, ширились епідемії різних захворювань. З 1868 року в Комишні існувала невеличка лікарня, де працював 1 лікар і 2 фельдшери, обслуговувала вона не тільки жителів Комишні, але й навколишніх сіл. Смертність була дуже велика. Так, у 1876 році з 165 хворих тут померло 50 чол.[3]. У 1894 році на 1 лікаря припадало тут 32336 чоловік[3]. Умови праці лікарів були дуже важкі.

Серед перших лікарів, що працювали в Комишні, був О. Т. Богаєвський, видатний хірург-новатор, що написав 91 наукову працю, і йому в 1911 році, враховуючи велику наукову й практичну діяльність, рада професорів Київського університету присвоїла почесний ступінь доктора медицини без захисту дисертації. Наприкінці 70-х і на початку 80-х років у Комишні працював лікар І. А. Зубковський, згодом засновник Миргородського курорту. З 1882 року його заступив Є. М. Лебедєв, який працював тут багато років, подаючи цінну медичну допомогу жителям Комишні й навколишніх сіл.

Ще 1843 року в Комишні на кошти сільської громади відкрито початкове міністерське училище, навчалось у ньому 60—80 учнів, але закінчували його одиниці[5]. У 1873 році це училище реорганізовано в двокласне, кількість учнів у ньому збільшилась, але закінчувало його від 3 до 9 учнів на рік. Один з його випускників — відомий український радянський художник І. М. Северин. У 1908 році двокласне училище реорганізоване в чотирикласне (дорівнює тепер 8 класам школи).

Крім того, 1866 року в Комишні відкрилось і земське початкове училище. В 1914 році в ньому навчалось 80 хлопчиків і 3 дівчаток, а закінчило школу лише 6 хлопчиків. 1899 року в селі відкрито друге земське початкове училище, пізніше їх обох реорганізовано у двокласні земські училища.

Згодом, на початку XX століття в Комишні було 4 однокомплектні початкові церковно-парафіяльні школи. Багато дітей не могло вчитися через епідемії різних хвороб. Так, у першому земському училищі занять не було з 24 лютого до 11 квітня 1906 року через епідемію кору. З тих же причин не було довгий час занять і в другому училищі.

На початку XX століття школи кінчало 6—8 процентів учнів від числа тих, що вступили.

У 1895 році тут відкрито бібліотеку-читальню, що мала 1981 книгу і 290 журналів, з них — 337 книг і журналів релігійного змісту. У земських училищах було 306 книг, що ними користувалися вчителі й учні.

Революційні події 1905 року сколихнули село Комишню. Агітацію серед селян вели звільнений за «неблагонадійність» колишній писар Т. С. Деркач, вчителі училища А. С. Сохацький і С. П. Пустовіт, революціонер П. Холошик та інші, які розповсюджували нелегальну літературу, листівки тощо. Восени 1905 року на багатолюдному мітингу, що зібрався на волосному подвір'ї, обрано Раду селянських

---

[1] Журнал Миргородского уездного чрезвычайного земского собрания, 4 декабря, 1878 года. Полтава, 1879, стор. 26.

[2] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1894 г. Полтава, 1895, арк. 76.

[3] «Полтавские губернские ведомости». Полтава, 1848, № 10, стор. 102; Полтавские епархиальные ведомости за 1877 год, № 5, стор. 76.

[4] Н. Белогриц-Котляревский. Историческое обозрение Комышанского (преобразованного в двухклассное) сельского народного училища, стор. 54—72.

Набивка «вибийки» на ярмарку в с. Комишні. Кінець XIX ст.

депутатів, а її секретарем — Т. С. Деркача. З наступом реакції Рада була розпущена. А. С. Сохацького заарештовано і відправлено під нагляд поліції. Згодом заарештували і П. Холошика за розповсюдження нелегальної літератури[1].

Після поразки революції 1905—1907 рр., а також пізніше, в час столипінщини, становище жителів ще більш погіршало. На 1910 рік в селі налічувалось 1350 господарств (без поміщицьких) з населенням 7110 чол. Землі у них було 4651 десятина, в т. ч. в обробітку 3366 десятин, з них посіву — 2683 десятини. З кожних ста господарств 7,6 зовсім не мали землі, 28 — не мали орної.

Щоб проіснувати, 67 проц. господарств займалося неземлеробськими заняттями. Це були теслярі (66 чол.), кравці (104 чол.), чоботарі (66 чол.), гончари (120 чол.), столяри, ковалі, слюсарі, пряхи, ткачі та інші. 70 чол., що мали свого коня чи вола, займалися візництвом, їздили «під хуру». Вони возили крам, ліс, камінь, пісок тощо.

Бідність та малоземелля штовхали селян на переселення, яке в роки столипінщини було масовим. Землі, які спродувала козацька й селянська біднота, що переселялася, переходили до рук куркулів.

Село до Жовтневої революції залишалося темним і злиденним, з убогими хатами, з вузькими й брудними вулицями. Як і раніше, серед населення лютували епідемії дифтериту, малярії, віспи та інших хвороб, бо всю Комишнянську дільницю, куди входило кілька волостей, обслуговувало лише 2 лікарі, акушерка і 2 фельдшери. Як і раніше сільські початкові школи закінчували окремі одиниці дітей.

У 1913 році відкрито в селі ветлікарню, де працював 1 лікар і 1 ветфельдшер. Але яке ж могло бути обслуговування, якщо до цієї дільниці прикріплено було... 5 волостей — Комишнянську, Хомутецьку, Зуївцівську, Попівську та Березово-Луцьку![2]

Перша світова війна, що відібрала багато робочих рук, принесла нове лихо й злидні в село. Тому звістку про повалення царського самодержавства трудящий люд Комишні зустрів з великою радістю. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції в селі часто проходили мітинги й збори.

Наприкінці квітня 1917 року обрано тут волосну Раду селянських депутатів, до якої входили й бідняки. Спочатку агітацію за Радянську владу в Комишні проводили миргородські більшовики: Г. П. Радченко, О. І. Нехворосний, місцевий житель А. Д. П'явка, що повернувся з фронту. До них приєднались і місцеві товариші. За ініціативою солдатів-фронтовиків обрано земельний комітет, відібрано ділянку лісу у графині Мещерської. В жовтні 1917 року куркулі надіслали скаргу до Тим-

---

[1] Центральний державний історичний архів УРСР (ЦДІА УРСР), ф. 320, оп. 1, спр. 625, арк. 1—7.

[2] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1913 год. Полтава, 1914, стор. 406.

часового уряду в Петроград, що у них відбирали лишки землі й платили за них надто дешево, по 20 крб. за десятину[1].

Після перемоги Великого Жовтня 1-й Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Україну республікою Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів.

В січні 1918 року Радянську владу встановлено в с. Комишні. На чолі революційного комітету став більшовик В. Г. Ротко, членами комітету — П. Д. Запорожець, М. П. Заїка, І. М. Хоменко, П. Дорошенко та інші. Ревком проводив агітаційно-масову роботу серед трудящих, відбирав у куркулів земельні лишки, реманент, худобу і роздавав біднякам, а вилучені лишки хліба відправляв до голодаючих губерній.

22 березня 1918 року Миргородщину окупували німецько-австрійські війська, які поставили своїх ставлеників — гетьманців. В Комишні з революційною біднотою розправлялася «державна варта». Боротьбу трудящих з контрреволюцією очолив колишній фронтовик Андрій П'явка. На початку вересня місцеві партизани обеззброїли в Комишні гетьманську варту, але загін німців і гетьманців заарештував П'явку і кинув його до Миргородської в'язниці. Та народні месники захопили в'язницю і звільнили свого ватажка. Гетьманці лютували. Вони захопили молодшого брата П'явки — Григорія, а також інших партизан з Комишні — О. О. Гергеля, С. Я. Попика,І. М. Іщенка, Г. Г. Ротка і закатували їх.

4 грудня 1918 року комишнянський партизанський загін П'явки разом з іншими загонами визволив Миргород від окупантів і в повіті відновилась Радянська влада. З партизанів сформовано Миргородський козачий полк, командиром якого став Андрій П'явка. Крім того, до полку з комишнянців увійшли І. Т. Зайшлий, Г. М. Конак та ін. 18 лютого 1919 року полк відправлено на фронт, він увійшов до складу 2-ї дивізії Червоного козацтва[2].

В лютому 1919 року Радянська влада була відновлена в Комишні. Головами волревкому послідовно були: бідняки: В. М. Попик, В. Г. Ротко, наймит П. А. Воловик, продовольчу справу очолив В. Т. Рожко, земвідділ — І. М. Хоменко, освіту — Н. М. Кицюк, міліцію — І. П. Дорошенко.

Тоді ж саме в Комишні організовано партійний осередок, до складу якого увійшло 5 комуністів і 4 співчуваючих[3]. Очолив осередок — шахтар Карпуша, родом з Березової Луки. До осередку входили В. П. Іщенко, О. П. Рожко та інші товариші.

Та мирне будівництво тривало недовго. 17 серпня 1919 року Комишню захопили денікінці, які почали розправи над активістами[4]. Більшовики, члени ревкому, активісти пішли у підпілля, організували партизанський загін для боротьби з білогвардійцями, загін очолив військовий комісар І. В. Московенко.

Партизани Комишні не раз допомагали підпільникам Миргорода в боротьбі з ворогом. Восени 1919 року, коли партизанський загін пішов до Миргорода, на Комишню налетів денікінський каральний загін. Денікінці схопили активістів М. А. Срединського, Т. В. Попика, І. Головка, братів Максима і Семена Пустовітів і після знущань стратили. С. П. Пустовіта повісили на базарній площі і прибили над ним дощечку з написом: «Страчений за те, що перетримував 25 партизанів», на його тілі вирізали дату — 25.XI.

Наприкінці грудня 1919 року денікінців вигнано з Комишні і відновлено Радянську владу. Біднота організувала комбід, який у травні 1920 року реорганізовано в комітет незаможних селян (КНС). Активісти КНС І. І. Чоботаренко, М. Я. Романенко, М. Д. Кутас, Я. П. Литвин, жінки Ганна Куценко, Ганна Бут, Ганна Сисенко,

---

[1] Центральний державний архів Жовтневої революції СРСР (ЦДАЖР СРСР), ф. 406, оп. 2, спр. 73, арк. 127.

[2] Газ. «Прапор перемоги», орган Миргородського РК КП України та районної Ради депутатів трудящих, 20 січня 1966 р.

[3] Український історичний журнал, 1959, № 1, стор. 132.

[4] Газ. «Червона трибуна», 9 грудня 1930 року, м. Миргород.

Палажка Килимник, вчитель Г. М. Настенко та інші допомагали в проведенні різних заходів Радянської влади.

У червні 1920 року створено комсомольський осередок, до якого спочатку входило 8 чоловік: Іван Народа, Михайло Грищенко, Борис Лупандін, Лідія Щур, Панас Мальченко, Марія Зайшла та інші. Згодом до лав комсомолу вступили Марія Шинкаренко, Дуся Біденко, Степан Іваненко, Пантелеймон Попик та інші товариші. Комишнянські комсомольці посилали свого делегата Литвина на Миргородську повітову комсомольську конференцію, яка відбулася 20—21 квітня 1921 року. Там він був обраний делегатом і на губернський з'їзд комсомолу[1]. Комсомольці допомагали партійній організації, сільраді і комнезаму в заготівлі хліба, брали участь у боротьбі з бандами Хрестового, Марусі та ін. Не раз в час хлібозаготівель доводилося вступати в сутички й з місцевими куркулями.

Командир Комишнянського партизанського загону Андрій П'явка.

Бандити не раз нападали і на Комишню, заважаючи мирному будівництву, вбивали радянських працівників і активістів. Влітку 1920 року банда Хрестового спробувала зробити напад на Комишню, але Миргородський і Комишнянський загони її ліквідували.

Навесні 1922 року в селі розгортається мирне будівництво, 7 березня 1923 року Комишня стає центром району. В селі почали працювати поштове і телефонне відділення зв'язку, лікарня, три початкові й семирічна школа[2], хата-читальня, хор, оркестр[3].

У 1922 році створюється ініціативна група в складі 9 хлопчиків і 2 дівчаток, що стають фундаторами дитячої комуністичної організації «Юний спартак». Секретарем цієї групи обрано Леоніда Любивця, піонервожатою працювала М. Т. Зайшла. За дорученням партійної і комсомольської організацій юні спартаківці проводили збір коштів і продуктів до фонду допомоги дітям німецького пролетаріату.

Наприкінці 1922 року з'являються в селі перші паростки колективного господарювання. На хуторі Грабщина поблизу Комишні засновано артіль «Червона нива», яку очолив І. П. Дорошенко. Держава виділила артілі землю, сільськогосподарський реманент, в т. ч. трактор «Фордзон», якого вивів на колгоспне поле перший тракторист села І. І. Демченко.

У 1927—1928 рр. в Комишні виникає кілька ТСОЗ'ів, в т. ч. «Бідняцька перемога» — очолив І. Т. Попик, «Червоний маяк» — головою був А. І. Коваль. Товариства були невеличкі, об'єднували по 6—12 сімей. Лише частина землі була усуспільнена, а реманент, худоба були в індивідуальному користуванні.

З початком масової колективізації у 1929 році на базі ТСОЗ'ів у Комишні організувалося два великі колгоспи. У південній частині села артіль ім. Шевченка, у північній — «Червона нива». Першу очолив Т. І. Коростіль, другу — І. Т. Попик. Кожне з господарств об'єднувало близько 500 дворів. Із зведеної артільцями худоби створили ферми великої рогатої худоби, свиней, овець. Колгоспи й селяни для поповнення ферм закупляли породисті тварини, будували нові приміщення.

---

[1] Комсомол Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.). Збірник документів, Полтава, 1962, стор. 26—29.

[2] Николаев, Самбикин, Стопневич. Материалы по районированию Полтавщины, Полтава, 1923, Лубенский округ, стор. 58—59.

[3] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—6, спр. 643, арк. 5.

У зв'язку з тим, що досвіду ведення великого господарства ще не було, не вистачало досвідчених кадрів, фахівців, артільці вирішили розукрупнити колгоспи. У 1934 році колгосп ім. Шевченка розукрупнився на три: ім. Шевченка, ім. Карла Маркса та «За заможне життя». На базі другої артілі «Червона нива» виникло теж три нові господарства: ім. XVII партконференції, «Червоний маяк» та «Червона нива». У тих колгоспах об'єднувалось від 135 до 220 дворів з населенням 400—600 чоловік.

На колгоспних ланах працювали трактори й комбайни Комишнянської МТС, організованої у 1932 році. Того року до Комишні прибули перші 14 тракторів ХТЗ, згодом 6 «Фордзонів», 16 нафтодвигунів. З 1935 року до МТС почали надходити й комбайни. На 1941 рік МТС вже мала 150 тракторів, 25 комбайнів та багато іншого сільськогосподарського реманенту: сівалок, культиваторів, молотарок тощо.

Розвивався у селі й гончарний промисел, адже тому сприяли великі поклади гончарної глини в тутешніх лісах. Вироби гончарів продавались не лише на місцевій ярмарці, але й вивозились за межі Миргородщини і Полтавщини.

В селі в 20-х рр. діяла лікарня, у якій працювали фахівці з середньою і вищою медичною освітою.

Протягом 1922—1929 рр. проведено величезну роботу по ліквідації неписьменності серед населення. В гуртках лікнепу працювали культармійці, вчителі, комсомольці, навіть піонери, які навчали своїх батьків. До початку 30-х рр. неписьменність повністю ліквідовано.

З початку 20-х років працювали семирічна та початкові школи. У 1930 році відкрито робітничий факультет — філіал робфаку Київського ветеринарного інституту, випускники якого вступали до сільськогосподарських вузів.

Розширялось загальноосвітнє навчання. У 1935 році при відкритій тут середній школі почала працювати вечірня середня школа для дорослих, а з 1938 року — нова семирічна школа. Спочатку вони перебували у старих шкільних приміщеннях, у пристосованих громадських та в націоналізованих приватних будівлях. У 1938 році в селі збудовано нове двоповерхове приміщення для середньої школи.

У 20—30-х рр. працювали сільська та шкільні бібліотеки, читачами яких були сотні жителів села, розгортали свою діяльність клуб, хати-читальні, хоровий, драматичний та інші гуртки художньої самодіяльності. На хуторі Грабщині, у 1926—1929 рр. діяв народний університет, в якому читали лекції для населення вчителі місцевих шкіл.

З 3 лютого 1931 року до 22 січня 1935 року Комишня належала до Миргородського району, в січні 1935 року відновлено Комишнянський район з 12 сільрадами в складі Харківської області. З 22 вересня 1937 року цей район віднесено до новоутвореної Полтавської області.

Заможним і культурним селом стала Комишня, яка вже мала 7,3 тис. чол. населення (за переписом 1939 року)[1]. Люди мріяли про нові досягнення і перемоги, про дальший розвиток економіки й культури села. Та все це обірвалося віроломним нападом фашистів на нашу землю.

З перших днів війни її подих відчувся і в Комишні. Сотні її жителів — військовозобов'язаних чоловіків — пішли до лав Червоної Армії. Ті, що залишилися, старики, жінки, підлітки з ентузіазмом працювали на колгоспних ланах, на будівництві оборонних рубежів, евакуювали машини, худобу та інше господарство, щоб не дісталося воно ворогові.

Та 17 вересня 1941 року гітлерівські окупанти захопили село[2], встановили свій «новий порядок», призначили старосту, поліцаїв. В т. зв. громадських дворах вони примушували людей працювати з ранку до ночі. У людей забирали зерно,

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3938, оп. 1, спр. 108, арк. 32.

[2] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. К., 1963, стор. 416; Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 84, арк. 7.

Учасники Комишнянської районної комсомольської конференції у 1929 р.

худобу, різні продукти, обкладали їх непомірними податками. За кожну корову треба було здати 1500—1800 літрів молока. Колгоспник не мав права зарізати власну свиню чи теля, бо і це забирали як податок на м'ясо. Навіть за тримання собаки треба було платити.

Ще до приходу гітлерівців за завданням Полтавського обкому партії було створено Комишнянський партизанський загін, до складу якого входило понад 100 чол. комуністів і комсомольців, активістів. Серед них були й колишні учасники партизанського руху в роки громадянської війни.

З наближенням фронту загін поділився на кілька груп. Одна з них з'єдналася з відступаючими частинами Червоної Армії. Другу групу, яка залишилася, очолив Іван Харитоненко («дядя Ваня»), до її складу входили П. З. Мірошниченко, В. А. Іщенко, Наталка Терещенко, Іван Болюбаш та інші. Група І. В. Московенка, де комісаром був Панас Кубай, зайняла позицію в Грабському лісі і контролювала територію від села Зуївців до села Остапівки, в перші дні окупації вона знищила 12 фашистів і ворожу машину. Група Л. В. Холода розташувалася в лісах поблизу села Мелешок. Всі групи очолював комуніст Іван Безпалько (партизанська кличка «дід Іван»).

Партизани діставали важливі відомості від вчителя М. І. Білоуса, який за їхнім завданням працював у районній управі. Одного разу він сповістив їх про приїзд до Комишні німецького коменданта. Під місток по дорозі до села партизани заклали тол і гранати. Мотоцикл з комендантом і його охороною злетів у повітря. Їхні документи забрали партизани.

Партизани заготовляли продукти, збирали зброю, виводили з ворожого тилу червоноармійців, проводили диверсії в стані ворога. Одного разу на дільниці шляху залізничної колії Сенча—Ромодан організували аварію гітлерівського ешелону. Велику допомогу партизанам подавали підпільники Нечитайло, М. З. Мірошниченко, В. П. Сапсай. Зв'язківцем був хлопчик О. І. Іщенко.

Комишнянський загін спільно з загонами Миргородського і Зіньківського районів під керівництвом І. Й. Копьонкіна проводили бойові операції в оточенні ворога, допомагали регулярним військам, які потрапляли в оточення. Тоді в Лютенських лісах зібралося близько 2800 чол. партизанів різних бойових груп. Комишнянський загін ходив на ворога і до м. Сум. В одному з боїв з німецько-поліцейським угрупуванням тяжко поранено відважного партизана В. А. Іщенка. Його друзі

45 7-329

П. З. Мірошниченко та Іван Болюбаш допомогли йому добратися до своєї землянки, але на них напали карателі. Двоє відважних чинили завзятий опір, облога землянки тривала кілька годин. Вночі поліція повернулась до села. Іщенко був мертвий, Болюбаш натрапив на карателів і був убитий.

В рідких Комишнянських лісах залишатися партизанам було небезпечно, і вони спробували пробитися в Сумські ліси. Але зазнавши втрат у боях з ворогом, невеличка партизанська група на чолі з Л. В. Холодом знову повернулася до лісу під Мелешки. На світанку січневого дня зграї поліцаїв оточили партизанську землянку і відкрили вогонь. Відступаючи по глибокому снігу, партизани відстрілювались, але сили були нерівні. Тяжко поранених Холода, Співака і ще кількох чоловік поліцаї схопили і по-звірячому закатували. Від їх рук загинув також партизан В. П. Іщенко, в лісах під Гадячем загинув більшовик Пантелеймон Мельник[1]. Після того партизани груп Холода, Московенка і Харитоненка з'єднались із загоном Копьонкіна і боролися з ворогом спочатку на території Зіньківського району. Феофан Коростіль привів до них з села Дубрівки ще 23 партизани.

У вересні 1941 року в Комишні виникла підпільна комсомольсько-молодіжна організація під керівництвом кандидата в члени КПРС В. П. Сапсая. Доля звела тут людей різних за віком і різних занять. У всіх була одна мета — боротися з ворогом, допомагати фронтові, Червоній Армії. Треба було морально, ідейно підтримати народ, розповісти йому правду, викривати брехню фашистської пропаганди. Один з цієї групи В. С. Мельник змонтував радіоприймач, налагодив прийом зведень «Радінформбюро». Він же виготовив примітивний верстат, на якому й друкувалися листівки. Володимиру в усьому допомагала його мати учителька А. І. Мельник.

Розповсюджували листівки — близько 10 тис. примірників — І. П. Сущенко, О. Ф. Пащенко, К. В. Мілецька, О. Д. Момот та інші товариші. Члени групи Л. Д. Рубаненко, М. Г. Дробіт та інші збирали відомості про ворога, заготовляли продукти, боєприпаси й доставляли їх партизанам у ліс. Син командира партизанської групи І. М. Московенка О. І. Московенко, М. Г. Дробіт і Л. Ф. Козельська налагодили зв'язок між групою і партизанами.

Та підлі зрадники видали багатьох партизанів і підпільників. В катівнях гестапо у Миргороді були замучені М. І. Білоус, Л. Ф. Козельська, Я. І. Кубай, В. С. Мельник, К. В. Мілецька, О. Д. Момот, Нечитайло, В. П. Сапсай, І. П. Сущенко, О. П. Розсхоха, М. З. Мірошниченко і Т. Г. Мальченко. Всього в боротьбі з ворогом у катівнях гестапо загинув 31 партизан і підпільник з Комишні[2].

Боротьба з окупантами не припинялась. 22 лютого 1943 року група з 15 молодих патріотів напала на приміщення Комишнянської поліції, щоб дістати зброю. В нерівній боротьбі з поліцією загинули комсомольці О. П. Мельник і В. М. Вакула, Дмитро Залізняк був поранений[3].

Терором і визиском був насичений кожен день фашистського «нового порядку» на окупованих землях. На каторгу до Німеччини з Комишні вивезено 518 чол. Гітлерівці спалили тут 4 школи, 23 установи, МТС, всі колгоспні будівлі, перетворили в попіл та руїни центр селища, знищили 309 хат колгоспників та багато різних господарських будівель. Всього вони завдали збитків тут на 35 млн. карбованців[4].

У серпні і вересні 1943 року фронт наближався зі сходу на захід, під нищівними ударами могутньої Радянської Армії ворог відступав. 17 вересня Комишню визволено від окупантів[5].

---

[1] Газ. «Колгоспне слово», Комишня, 7 листопада 1957 р.; газ. «Зоря Полтавщини», 22 січня 1963 р.; Т. Строкач. «Наш позивний — свобода». К., 1964, стор. 70, 82.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-3744, оп. 2, спр. 3, арк. 2, 4.

[3] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 2881, арк. 294—318.

[4] Акти про злочини, вчинені німецько-фашистськими окупантами по с. Комишні. Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 84, арк. 7.

[5] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, стор. 416.

Радянський уряд високо оцінив подвиги партизанів і підпільників, які діяли в період Великої Вітчизняної війни в Комишні та її околицях, багатьох з них нагородив орденами й медалями. В 1957 році останки тіл патріотів, закатованих в гестапо і вкинутих в окопи та рови у різних місцях Миргорода, відкопано і поховано в братській могилі на миргородському кладовищі.

Секретарь підпільної Комишнянської комсомольської організації Л. Ф. Козельська.

З 685 воїнів із Комишні, що бились на різних фронтах Великої Вітчизняної війни,— 368 віддали своє життя за Вітчизну. В селищі на центральній вулиці поставлено великий пам'ятник героям, що загинули в боротьбі за свободу і незалежність Батьківщини.

За бойові подвиги на фронтах 317 воїнів з села удостоєні урядових нагород — орденів і медалей. Серед них І. А. Рева, І. М. Коробка, І. М. Шинкаренко, Ф. Іванов, Ф. Т. Пустовіт, В. М. Горобець та багато інших.

Заступник командира батальйону 25-ї Червонопрапорної стрілецької гвардійської дивізії В. Т. Древаль за героїзм, проявлений при форсуванні Дніпра в 1943 році, удостоєний високого звання Героя Радянського Союзу. Очолювана ним група сміливців, відбивши всі контратаки ворога, дала можливість бійцям переправитися на правий берег і утворити тут міцний плацдарм[1].

Героїчно воював і житель Комишні Герой Радянського Союзу К. І. Марусиченко, нині генерал Радянської Армії[2].

Одразу після визволення відновили роботу Комишнянський райвиконком, сільська Рада, які під керівництвом партійних органів повели боротьбу за відбудову зруйнованого господарства. Важко доводилося трудівникам села в перші роки після визволення. Доводилося починати все буквально на пустому місці.

Наприклад, колгосп ім. Шевченка до кінця 1943 року придбав двох корів та законтрактував у колгоспників 6 телят, що й поклало початок створенню тваринницьких ферм. На кінець 1944 року в господарстві артілі налічувалося 4 корови, 11 овець, 28 свиней, 110 голів птиці. Орючи коровами, копаючи лопатами, сіючи вручну, колгоспники засіяли 394,5 га зернобобових, зібрали по 210 цнт цукрових буряків з га, відбудували майстерню для ремонту сільськогосподарського інвентаря, кузню[3].

У колгоспі ім. XVII партконференції було 33 голови великої рогатої худоби, з них 5 корів і 14 телят, а також 12 свиней, 5 овець.

У колгоспі ім. Карла Маркса кількість поголів'я великої рогатої худоби до кінця 1944 року зросла до 67 голів, з них 11 корів, 11 волів, решта молодняк. Була пасіка на 52 бджолосім'ї[4].

Колгоспники проявляли нечуваний трудовий ентузіазм. На жнивах використовувалися жниварки-лобогрійки, але цього було замало. Щоб своєчасно зібрати хліб, косарями стали чоловіки й жінки. Старики-косарі М. Болюбаш, Д. Корнійко, жінки Н. Романенко, М. Абазова щоденно викошували косами вручну по 0,45 га. По 25 кіп

---

[1] Газ. «Колгоспне слово», Комишня, 30 серпня 1945 р.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 16 лютого 1966 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-4945, оп. 1, спр. , арк. 1—6.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-4946, оп. 2, спр. 2, арк. 1—6.

і більше складали жінки-складальниці О. Кицюк, І. Корнійко, Я. Похил. Перевиконували норми виробітку на косовиці й інваліди Великої Вітчизняної війни Дмитро Кобзій, Кузьма Базавлук, в'язальниці Марія Глушко і Катерина Бутенко та багато інших[1].

У колгоспі «Червоний маяк» семидесятилітні старики Михайло Рудченко і Антон Болюбаш норми виробітку на жнивах виконували на 125 проц., тринадцятилітній жаткар Василь Левко щоденно збирав урожай з 5 га, при нормі — 4 гектари[2].

Посильну допомогу подавала артілям Комишнянська МТС, яка відновила свою роботу в перші дні жовтня 1943 року[3].

Протягом 1945—1946 рр. повертаються до рідного села хлопці і дівчата, що були вивезені окупантами. Більшість їх йде на роботу в колгоспи.

До початку 1947 року з лав Радянської Армії було демобілізовано 347 жителів Комишні. 200 з них пішло працювати в колгоспи, решта — в промисловість, установи, на навчання. Приплив нової робочої сили значно поліпшив становище усіх господарств, дав можливість зміцнити їх діловими кадрами, фахівцями, активізував будівництво господарських приміщень і тваринницьких ферм.

На кінець 1943 року працювали райпромкомбінат, який організував майстерні по ремонту взуття й одягу в селах, райхарчокомбінат, млин простого помолу, маслобойня і просорушка.

З перших днів існування комбінат почав переробку цукрових буряків на повидло, цукерки, соки та безалкогольні напої.

Незважаючи на труднощі і нестачу робочих рук, трудівники села, розуміючи важливість відродження промисловості країни, посилали своїх представників на роботу на транспорті, на відродження шахт Донбасу. Так, у листопаді—грудні 1943 року 50 жителів Комишні поїхали по мобілізації на роботу в промисловості. Понад 50 чол. виїхали на будівництво шахт тресту «Ворошиловградвугілля».

Наприкінці 1943 — на початку 1945 рр. населення Комишні самовідданим трудом допомагало фронтові, вносило свої трудові збереження на придбання зброї, щоб швидше розгромити лютого ворога — фашизм. В лютому 1944 року працівники комишнянських установ внесли на танкову колону 16,5 тис. крб.; робітники і службовці МТС — 20 тис. крб.[4]. Не відставали від них і колгоспники. Трудівники 6-ти артілей: ім. Шевченка, «Червона нива», ім. XVII партконференції, «За заможне життя», ім. Карла Маркса та «Червоний маяк», які відновили свою діяльність після вигнання окупантів, внесли на танкову колону 30,9 тис. карбованців[5].

Великим піклуванням оточили в селі сім'ї фронтовиків та інвалідів Великої Вітчизняної війни. Тільки за 3 місяці 1944 року вони одержали як допомогу 20 цнт. хліба, 10 цнт картоплі, цукор, мануфактуру, мило, що були дефіцитним товаром у ті роки, паливо. Для дітей-сиріт, батьки яких загинули на фронті, було зібрано за три місяці 2850 крб., 25 цнт хліба та інше. На відбудову хат 42 господарствам надано будівельний матеріал.

У 1950 році на базі 6 артілей, які існували до того часу, створено два великих багатогалузевих господарства. Артілі «Червона нива», «Червоний маяк» та ім. XVII партконференції об'єднались в колгосп, що був названий згодом «Прогрес». Три інші артілі — ім. Карла Маркса, ім. Шевченка та «За заможне життя» об'єднались в колгосп ім. Карла Маркса.

---

[1] Газ. «Колгоспне слово», Комишня, 29 червня, 13 липня і 23 липня 1944 р.
[2] Там же, 16 липня 1944 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-5132, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
[4] Там же, ф. Р-3744, оп. 2, спр. 13, арк. 2—12.
[5] Там же, спр. 14, арк. 17.

За післявоєнні роки по-справжньому відродилась і розрослася Комишня. Рішенням виконкому Полтавської обласної Ради депутатів трудящих від 13 квітня 1957 року вона стала селищем міського типу[1].

Протягом 1958—1959 рр. Комишнянська РТС, організована на базі МТС, продала колгоспам зони обслуговування тракторів, комбайнів та іншої техніки, що належала МТС, на суму 10 220 тис. крб. (у старих масштабах цін). Значну кількість техніки закупили в МТС і сільськогосподарські артілі Комишні. Так, тільки артіль ім. Карла Маркса придбала 4 гусеничних і 5 колісних тракторів, 3 комбайни та іншу техніку на суму 355 тис. крб. (в старих масштабах цін).

Значних успіхів досягли колгоспи і підприємства Комишні за роки семирічки (1959—1965 рр.). За колгоспом «Прогрес» закріплено 3251 га земельних угідь, з яких орні землі становлять 2512 га. Об'єднує він 387 дворів колгоспників з населенням 1161 чол. Це велике господарство зернотваринницького напрямку.

За семирічку урожайність зернових культур в колгоспі зросла з 13,3 цнт га в 1959 році до 23 цнт га в 1965 році, в т. ч. урожайність озимої пшениці за той час піднялася з 14,3 цнт до 21 цнт, жита — з 10,8 до 18, кукурудзи — з 10,7 до 44 цнт з га. Відповідно зросла урожайність цукрових буряків з 170 цнт до 244 цнт та інші культури.

Поголів'я великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь зросло з 29,7 до 50, свиней на 100 га ріллі з 36,5 до 68, птиці — з 140 до 156 голів. Якщо в 1959 році молока на 100 га угідь виробляли 167,6 цнт, то в 1965 році — 328 цнт. Виробництво м'яса за той час зросло з 69,3 цнт до 79,1 цнт, в т. ч. свинини з 22,8 цнт до 42,4 центнера.

Грошові доходи артілі зросли за семирічку з 225,1 тис. крб. до 586,8 тис. крб. Це дало можливість значно підвищити оплату праці колгоспників, яка за той час зросла з 28,3 коп. до 84 коп. на один трудодень, виділити кошти на пенсійне забезпечення колгоспників. У 1966 році 161 чол. престарілих колгоспників одержували пенсії[2].

В господарстві артілі «Прогрес» працює 30 тракторів (у перерахунку на 15-сильні), 12 зернових, кукурудзозбиральних силосозбиральних, бурякозбиральних комбайнів. Є 10 вантажних і 2 легкові автомашини, 15 тракторних сівалок та багато іншої техніки.

За післявоєнні роки в колгоспі збудовано добротні тваринницькі і господарські приміщення: 4 корівники, 3 телятники, 4 свинарники, сепараторний пункт, вівчарник, зерносклад, автогараж, кормокухню, майстерню, будинок тваринників та інші.

Цей добробут створений сумлінною працею колгоспників, їх невтомними руками. Передовики виробництва нагороджені орденами і медалями Союзу РСР. Серед нагороджених ланкова Є. Л. Куценко, яка одержує по 6 цнт волокна з га, ланковий механізованої ланки І. В. Горшковозенко, ланка якого одержує по 19 і більше цнт соняшника з гектара. Свинарка О. І. Павленко, технік М. А. Козельський, старший зоотехнік А. І. Любивець. Орденом «Знак пошани» нагороджено в 1966 році і голову колгоспу «Прогрес» С. М. Пустовіта, який понад 10 років очолює це господарство. Він активний учасник Великої Вітчизняної війни, боровся на багатьох її фронтах і має 7 бойових нагород.

Хорошими показниками в роботі відзначаються й інші передовики виробництва: доярки Л. П. Хоруженко і Н. М. Яковлєва, які надоюють перша по 2640, а друга — по 2460 кг молока від кожної із закріплених корів; свинарка О. В. Козельська, яка в 1965 році тільки за перший опорос одержала 237 поросят від 20 свиноматок; пташниці В. П. Литвин і О. Ф. Бережна, механізатор І. Я. Силка та багато інших. У квітні 1965 року колектив свиноферми — 12 чоловік — що її очолює А. Г. Козельський, удостоєний високого звання колективу комуністичної праці.

---

[1] Відомості Верховної Ради Української РСР, № 3, 30 квітня 1957 р., стор. 86.
[2] Річні звіти колгоспу «Прогрес» за 1959, 1965 і 1966 рр.

Не менші успіхи і в трудівників колгоспу ім. Ілліча (до 1959 р.— артіль ім. К. Маркса), яка має 2918,85 га земельних угідь. Тут теж вирощують понад 20 цнт зернових з га в т. ч. озимої пшениці по 22,4 цнт, цукрових буряків по 270 цнт з га. Одержують понад 300 цнт молока на 100 га сільськогосподарських угідь, по 54 цнт м'яса.

За вирощений у 1965 році високий врожай цукрових буряків бригадир комплексної бригади Д. К. Виборний нагороджений орденом «Знак пошани», а голова колгоспу О. П. Черкащенко — медаллю «За трудову доблесть». Серед передовиків колгоспного виробництва ланкові Д. М. Пшеничко і Т. А. Ставрова, які з своїми ланками виростили перша по 284, а друга по 279 цнт цукрових буряків з гектара; доярка Н. І. Прикипіло, яка надоює понад 2730 кг молока від корови, механізатор М. І. Костенко, який у сезоні 1965 року виорав трактором МТЗ-5 830 га, та І. І. Осадчий, який трактором ТД-54 виконав цього року 1170 га умовної оранки.

У 1966 році покажчики виробництва зерна, м'яса і молока в колгоспах «Прогрес» та ім. Ілліча стали значно вищі.

В обох колгоспах є свої електростанції, у кожному по 2 агрегати: в артілі ім. Ілліча на 120 квт, у артілі «Прогрес» — на 75 кіловат.

Велику допомогу артілям подає Комишнянське відділення «Сільгосптехніка». Воно обслуговує 13 колгоспів та інші організації, де є сільськогосподарська техніка, автомашини та ін. Через «Сільгосптехніку» іде реалізація різних запчастин, будівельних матеріалів, міндобрив, нафтопродуктів. Тільки 1965 року їх було відпущено колгоспам на суму 1057 тис. крб. Серед передовиків виробництва відділення слюсар Т. К. Соломченко, який виконує виробничі норми на 130 проц., ударник комуністичної праці токар І. М. Білоцерківець, слюсар по ремонту паливної апаратури В. Д. Бойко та інші.

З промислових підприємств у Комишні працює промкомбінат, що має цегельний завод з виробництвом 2 млн. штук цегли за сезон, черепичний цех, що випускає за той час 200 тис. штук черепиці, та лісопилку. Крім того, тут працює другий цегельний завод-відділення Миргородського промкомбінату, яке теж випускає за сезон 2 млн. штук цегли. Серед передовиків цього колективу: Н. І. Назимко, Г. Ф. Галенко, Г. Г. Циб та інші робітники, які виконують свої виробничі норми на 110—115 процентів.

У Комишні є будівельне управління № 25 облміжколгоспбуду. Обсяг будівельно-монтажних робіт у 1966 році становив 450 тис. крб., роботи провадяться у 13 колгоспах зони обслуговування. Колектив управління систематично перевиконує виробничі плани. Серед передовиків виробництва бригадири черепичного і столярного цехів Г. П. Мірошник та Г. Г. Сулима, бригадир бригади теслярів, що бореться за звання колективу комуністичної праці, С. О. Козельський, шофер М. І. Глушко та інші. У 1966 році начальника будівельного управління № 25 М. І. Волошка за визначні успіхи виробництва нагороджено орденом «Знак пошани».

Молодняк птиці для колгоспів Комишні та навколишніх сіл постачає місцева інкубаторно-птахівнича станція потужністю понад 200 тис. голів птиці в рік.

В селищі працює Комишнянське відділення Миргородського харчокомбінату, що має цехи жор-

Лікарня в с-щі Комишні.

У методичному кабінеті Будинку культури с-ща Комишні.

новий, просорушальний, маслоробний і безалкогольних напоїв, а також вальцевий млин. За зміну комбінат перемелює три тонни зерна, обробляє 800 кг проса, 1 тонну олії, 1300—1400 пляшок безалкогольних напоїв та інше. Передові люди цього комбінату: А. М. Черкас, виконує виробничі норми на 135 проц., Є. Кузьменко — виробничі норми виконує на 115 процентів.

Велику роботу провадить Комишнянське лісництво, державний лісний фонд якого становить 3 тис. га та насаджень по ровах, ярах і землях, що закріплені за колгоспами — 351,3 га. Щорічно працівники лісництва насаджують лісосмуг на площі 25 га, а також роблять по 8 га посадок з метою укріплення берегів річок. Робітниці лісництва В. Я. Їжак та М. П. Олійник — справжні майстри своєї справи, вони добиваються зростання 96—98 проц. з усіх посаджених ними дерев. Крім нових насаджень, лісництво проводить планові порубки лісів і щорічно вивозить 3900 кубометрів деревини. Валовий випуск продукції становить 42 тис. крб. на рік.

Змінила свій вигляд, красивішою стала за післявоєнні роки Комишня. Лише протягом семирічки тут споруджено 740 нових будинків, а також 4 колгоспних ставки. Розширено і забруковано головну вулицю ім. Леніна, вздовж шосе прокладено понад 5 тис. кв. м. тротуарів, встановлено 75 вуличних електроламп. Крім центрального скверу, посаджено парк, що займає площу 4,5 га.

На честь 50-річчя Жовтня у 1967 році споруджено підстанцію, яку підключено до державної електромережі, нові дитячі ясла, лазню, а також будинки для механізаторів колгоспів «Прогрес» та ім. Ілліча.

В Комишні є телефонна станція, радіотрансляційний відділ, що обслуговує близько 7 тис. радіоточок.

Розгортається в селищі і торговельна мережа, зокрема — споживчого товариства, яке має тут спеціалізовані магазини тканин, готового одягу, взуття, галантерейний, господарський, продовольчий, книжковий, меблевий, комісійний, хлібний і універсальний магазини, а також їдальню, чайну, буфети, павільйон, кіоск продажу води. План товарообміну за 1965 рік — 1450 тис. крб.— виконано з перевищенням на 103,7 процентів.

Добре дбають у Комишні і про медичне обслуговування. На місці лікарні, що її спалили фашисти у вересні 1943 року, споруджено нові приміщення стаціонарної лікарні на 75 ліжок, амбулаторії, інфекційного відділення, електростанції та інших господарських будівель. Виросло справжнє медичне містечко. В новому двоповерховому будинку розмістилося туберкульозне відділення. При лікарні функціонують кабінети: фтизіотерапевтичний та електрокардіографічний, рентгенкабінет, усі вони обладнані новою апаратурою. В медустановах селища працює 14 лікарів і 46 медпрацівників з середньою спеціальною освітою. Загальною повагою трудящих користуються молодий терапевт В. М. Пльова, лікар-стоматолог О. С. Запорожець, старші медсестри О. І. Варнавська і А. С. Соломаха, санітарки С. Д. Іщенко, Г. Г. Іщенко, У. І. Бутенко й інші, які своїм уважним і чуйним ставленням до хворих допомагають їм відновити своє здоров'я.

В селищі працюють середня і восьмирічні загальноосвітні школи, в яких навчається понад 700 учнів, вечірня школа для дорослих. 52 вчителі передають свої

знання молодому поколінню. Багато років життя і праці віддали школі вчителі Ю. Ф. Олексенко, М. С. Якименко, В. П. Клименко, У. Ф. Здоревська, І. А. Рева, А. А. Черкащенко, Г. Я. Сіренко та інші. Тільки за післявоєнні роки середню школу закінчило 996 випускників, в т. ч. 501 дівчина. Багато з них стали лікарями, вчителями, інженерами, агрономами, зоотехніками, офіцерами Радянської Армії.

Не можна знайти тут родини колгоспника чи робітника, діти якої не одержали б середньої чи вищої освіти. Так, наприклад, в родині колишнього бідняка, колгоспника М. С. Пустовіта старший син Іван закінчив військову академію, тепер полковник; молодший — Сергій — закінчив сільськогосподарський інститут, тепер очолює сільськогосподарську артіль «Прогрес» у Комишні; третій син Микола закінчив той же інститут і працює на Дібровському кінному заводі; донька Поліна теж закінчила той же інститут і працює на інкубаторно-птахівничій станції у Комишні, а наймолодша Марія після закінчення середньої школи працює у радгоспі. В сім'ї брата цього Пустовіта — Івана два сини закінчили військову академію, служать в Радянській Армії, один полковником, другий — майором, донька закінчила планово-економічний інститут, працює в Москві, два молодших сини вчаться в інститутах, а наймолодший, після закінчення середньої школи служить в Радянській Армії. І таких прикладів дуже багато.

Для дошкільнят є дитячий садок, якого відвідують понад 100 малят.

Центром культурно-освітньої роботи у селищі є Будинок культури із залом для глядачів на 280 місць. Лектори товариства «Знання», яке об'єднує 38 чол., систематично читають лекції, проводять бесіди. Тут же працює народний університет, його очолює комуніст І. С. Бабич. Велику роботу проводять хоровий, драматичний і музичний гуртки художньої самодіяльності, в яких бере участь близько 100 чоловік. З виставами і концертами вони виступають і в сусідніх селах, в Миргороді і Полтаві.

Діють стаціонарний і літній кінотеатри, з'явилося тут уже понад 30 телевізорів.

Працюють дві масові бібліотеки, що мають понад 55 тис. примірників книг. Більше двох тисяч жителів — постійні їхні читачі. У вечірні години працює бібліотека партійного кабінету. На кожну тисячу мешканців селища надходить по передплаті 988 примірників газет і журналів.

В селищі працює кілька колективів трудящих на громадських засадах.

Так, добровільна народна дружина з 67 чоловік на чолі з командиром комуністом М. Ф. Дроботом контролює дотримання громадського порядку, видає сатиричну газету «Колючка». Діє позаштатний відділ районного комітету народного контролю, його очолює Д. В. Ткачук. Значну виховну роботу проводить громадський суд на чолі з комуністкою В. М. Богдановою, він складається з 20 осіб. Допомогу школам у справі виховання підростаючого покоління подає інспекція дитячої кімнати, яка користується тут великою повагою. Громадські інспектори мають тісний зв'язок з батьківськими комітетами, дирекціями шкіл, народною дружиною.

Рада народного музею, керована вчителем О. С. Криворучком, постійно збагачує кімнату-музей селища, в якій зібрано експонати з історії Комишні. Протягом 1966 року музей відвідало 24 екскурсії, в ньому прочитано 12 лекцій.

Велику роботу в усіх галузях життя проводить селищна Рада, до складу якої входить 50 депутатів, серед них 22 жінки. В постійно діючих шести комісіях Ради 85 чол. активу.

Організатори господарського й культурного будівництва — комуністи, яких тут 205 чол., об'єднані вони у 8 первинних організаціях. Половина їх працює у колгоспах та у відділенні «Сільгосптехніка». Їхні активні помічники — 10 первинних комсомольських організацій, що мають 334 члени.

Заможним і культурним життям живе селище, впевнено крокуючи разом з усім радянським народом до комунізму.

В. Н. ЖУК, С. Т. МЕЛЬНИК.

ХОМУТЕ́ЦЬ

Хомутець — центр сільської Ради, розташований у межиріччі Хоролу і його правої притоки Хомутця, за 20 км на північний схід від районного центру та найближчої залізничної станції Миргород, за 50 км від автомагістралі Київ—Харків. Населення — 3,7 тис. чол. Сільській Раді підпорядковані також населені пункти Довгалівка і Малі Сорочинці.

На території Хомутецької сільради і на північній околиці села Довгалівки збереглися рештки поселення пізньої бронзи (I тисячоліття до н. е.). На північній околиці села Малих Сорочинців також виявлено поселення пізньої бронзи (I тисячоліття до н. е.)[1], де збереглися рештки раннього слов'янського поселення Черняхівської культури (II—VI століття н. е.)[2]. На північній околиці села Хомутець знайдено кремінного ножа, залізні наконечники стріли і списа[3].

Назву села пов'язують з тим, що річки Хорол і Хомутець оперізують місцевість своєрідною стрічкою, утворюючи тут петлю у вигляді велетенського хомута.

Перші письмові згадки про Хомутець стосуються до кінця XVI століття. Тоді село належало князям Вишневецьким і мало 446 душ населення чоловічої статі[4].

У першій чверті XVII століття в польському володінні по середній течії Хоролу і Псла, серед інших поселень офіційно значиться і Хомутець[5]. Протягом 1620—1622 рр. хутір Хомутець був об'єктом свавільного торгу польського короля Сігізмунда III з його васалами Чернишевським, Обалковським і Вишневецьким[6].

Народно-визвольну війну 1648—1654 рр. активно підтримали трудящі Хомутця. Тут виготовляли селітру та різне військове спорядження для військ Богдана Хмельницького, а після Переяславської Ради 1654 року підписали присягу на вірність Росії: отаман і 53 козаки, війт, бурмистер і 156 міщан.

Восени 1658 року, за наказом зрадника українського народу гетьмана Виговського, його союзники кримські татари зруйнували багато міст і сіл Полтавщини, серед них і Хомутець, за вірність союзові з братнім російським народом.

Полковник Миргородського полку Данило Апостол скуповував землі, збільшував свої володіння і в Хомутці. 1689 року він одержав універсал на хутори Бакумівку і Фидрівку, а 1690 року ці маєтності закріплено за ним царською грамотою[7].

В грізні дні шведської навали весною 1709 року народне ополчення в Хомутці атакувало шведський обоз, що йшов через Хомутець до Полтави.

За ревізією 1729 року в Хомутці числилось 478 дворів, 360 з них належало гетьманові Лівобережної України Данилові Апостолу[8]. Селяни, куплені разом із землею, змушені були працювати на пана і платити йому грошову данину, жили вони в підсліпуватих халупах. Мандрівник Гільденштедт (1774 р.), будучи в Хомутці, звернув увагу на красивий панський будинок і сад з теплицями, в саду росли виноград, шовковиці, волоські горіхи, персики, абрикоси, бергамоти, ранні сорти груш, яблук, слив і вишень[9].

За адміністративним поділом 1797 року Хомутець було підпорядковано Гадяцькому повіту.

---

[1] Ф. Б. Копилов. Звіт про роботу Псьольської слов'янської експедиції 1949 р. по річці Хоролу. Архів Інституту археології АН УРСР, 1949, 10, стор. 3.

[2] Є. В. Махно. Памятники Черняховской культуры на территории УССР. Материалы и исследования по археологии СССР. Вып. 82. М., 1960, стор. 40.

[3] Знахідки зберігаються в Хомутецькому сільському музеї.

[4] Географическо-статистический словарь Российской империи. СПб., 1885, т. 5, стор. 522.

[5] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. Вып. I, Полтава, 1901, стор. 37.

[6] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 8. Полтава, 1912, стр. 57—58.

[7] Журн. «Киевская Старина», 1891, № 6, стор. 460.

[8] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 9. Полтава, 1912, стор. 128, 145.

[9] Журн. «Киевская Старина», 1895, № 4, стор. 43.

Один з керівників декабристського руху на Україні і в Росії С. І. Муравйов-Апостол.

У 1804 році Хомутець мав 1513 ревізьких душ і був одним з чималих економічних і культурних центрів Миргородського повіту. На той час у маєтку І. М. Муравйова-Апостола була єдина на весь повіт «капелія музикантів»[1].

З 1805 року в Хомутці постійно жив Іван Матвійович Муравйов-Апостол (1770—1851), високоосвічена людина і політичний діяч свого часу. Свій талант і батьківську любов до дітей Іван Матвійович та його дружина Ганна Семенівна Черноєвич, дочка сербського генерала на російській службі, спрямовували на те, щоб виховати своїх дітей, «... гідних бути росіянами, гідних померти за Росію»[2]. Сім'я Муравйових-Апостолів дала Батьківщині трьох синів — Матвія, Сергія, Іполита — активних учасників перших революційних організацій в Росії.

Сергій Муравйов-Апостол (1796—1826) очолив повстання Чернігівського полку. Смертельно поранений у голову, він був заарештований із зброєю в руках. Страчений 13 (25) липня 1826 року в числі п'яти керівників повстання декабристів в Петербурзі в Петропавлівській фортеці.

В Хомутці у Муравйова-Апостола бували керівники руху декабристів П. І. Пестель, М. І. Лорер, М. П. Бестужев-Рюмін, Корнілов, О. Бестужев та інші[3]. У жовтні 1825 року, незадовго до повстання декабристів, у Хомутці відбулися збори членів Південного товариства декабристів, на яких йшла мова про організацію друкування нелегальної літератури.

Зберігся будинок і кімната, в якій збиралися Росії вірнії сини. У 1924 році цей будинок взятий під охорону як державний історичний пам'ятник.

У с. Хомутці в родині священика народився відомий вчений у галузі ветеринарії і медицини А. І. Петров (1780—1849). Після закінчення Петербурзької медико-хірургічної академії працював у ній професором, був академіком. Його праці з ветеринарії і медицини відіграли в науці велику роль[4].

Хомутець 1846—47 рр. мав 446 господарств і 8 водяних млинів. В 1847 році на суконній фабриці Муравйова-Апостола працювало 400 кріпаків, які виробили за рік 50,4 тис. аршин сукна на 30,6 тис. крб. сріблом[5].

У 1846 році в Хомутці налічувались 1251 ревізький кріпак і 290 козаків. Кріпаки належали В. І. Муравйову-Апостолу. У 1859 році в селі налічувалось 596 дворів і 3378 жителів, з них 1563 чоловіки і 1815 жінок[6].

Напередодні реформи 1861 року в маєтку В. І. Муравйова-Апостола було 1239 ревізьких душ селян-кріпаків і 2 дворових. Дворів — 545, із них огородників — 41, піших — 477, тяглових — 27. Землі до реформи — 3615 десятин 1616 кв. сажнів, з них присадибної — 156 десятин 1516 кв. сажнів, польової — 3456 десятин 100 кв. сажнів. Після реформи у селян залишалася та сама кількість землі. Крім виплати викупних платежів, селяни повинні були працювати на поміщика 43 547 літніх і 29 049 зимових робочих днів.

За 1775 десятин 1978 сажнів викупної землі селяни повинні були платити державі щорічно, протягом 49 років 3882 крб. 53 коп.[7] У Хомутці не підписали таких

[1] Журн. «Киевская Старина», 1902, № 7—8, ч. II, стор. 11.
[2] Л. О. Медведська. С. І. Муравйов-Апостол. К., 1961, стор. 10.
[3] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 1, Полтава, 1905, стор 65.
[4] И. Ф Павловский. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века. Полтава, 1912; стор. 151.
[5] «Полтавские губернские ведомости». Неофициальная часть. Полтава, 1848, № 5, стор. 45.
[6] Списки населенных мест Российской империи. СПб, 1862, стор. 146.
[7] ЦДІАЛ ф. 577, оп. 30, спр. 1288, арк. 1—89.

умов. Більшість селян відмовилася від землі, не виконувала повинностей, твердячи про несправедливості «Положення про викуп селян», і чекала «другої волі». 1863 року більше 6 тис. селян Хомутця, Попівки, Клюшниківки виступили на захист своїх прав. Для їх «втихомирення» влада викликала батальйон військ.

Боротьба за землю в Хомутці завершилася тим, що значна частина селян відмовилася від землі, займалась ремеслом. У 1883 році 178 господарств Хомутця мали орної землі менше, ніж по 2 десятини, а 143 мали лише садибу[1].

Безземелля, неврожаї, відсутність будь-якої допомоги голодаючим викликали щодалі більше незадоволення селянської бідноти, а також страйки в поміщицьких економіях. Деякі селяни Хомутця вже тоді знайомились з ленінською «Искрой»[2].

Розвиток продуктивних сил у Хомутці проходив активніше, ніж в деяких навколишніх селах, оскільки тут у зв'язку з безземеллям успішно розвивались ремісничі промисли, активні стосунки з ринком, чумацтво, прасольство, візництво.

Внаслідок класового розшарування в селі на початку XX століття, крім поміщицького, виділяються господарства близько 20 сільських багатіїв, що володіли по 20—60 десятин землі кожний, використовували найману працю за рахунок безземельних і малоземельних селян.

Держава не дбала про покращення добробуту трудящих. Лікарню земство збудувало лише у 1891 році. Це була звичайна селянська хата, трохи більша від неї за розміром[3].

Найбільше терпіли від хвороб ремісники — гончарі і гребінники. Ці промисли розвивались в антисанітарних умовах в хатах, бо окремих приміщень для майстерень не було. Дитяча смертність від туберкульозу, рахіту та інших хвороб була неймовірно високою. Середня тривалість життя сільського населення досягала близько 40 років.

1870 рік. За «височайшим велінням» у Хомутці відкрито школу в... церковній сторожці. То була глиняна селянська хата під солом'яною стріхою і з земляною долівкою, площею 25—30 кв. м. У школі могло розміститися 20—25 учнів. Навчав їх один учитель всім наукам протягом трьох років. Дівчат до школи не приймали.

У 1883 році 4,5 тис. душ населення села з його десятьма хуторами мали письменних: чоловіків — 65, жінок — 2.

Земську школу відкрито в 1884 році. Будинок на три класні кімнати побудувала на свої кошти поміщиця Муравйова-Апостолова.

На 1 січня 1906 року в селі було 4 вчителі, вони навчали 155 учнів обох статей, але тільки 22 учні закінчили навчальний рік. Вибуло з різних причин 29 учнів[4].

1902 року в Хомутці відкрито громадсько-земську бібліотеку-читальню при волосному управлінні. Книжковий фонд її становив 585 книг. Серед них релігійно моралізаторського змісту 131, сільськогосподарського і промислового 48, одна книжка про юридичну науку. Жодної книжки не було українською мовою. Бібліотека мала 260 читачів, які прочитали понад 1 тис. книг. У той же час в місцевого поміщика Гартінга була своя бібліотека, успадкована ще від Муравйових-Апостолів, з книжковим фондом понад 10 тис. томів, якою ніхто з селян не мав права користуватись.

Хомутець з його історією, народною творчістю і живописною природою привертав увагу не лише кількох поколінь Муравйових-Апостолів. Тут не раз бував і А. П. Чехов, який на північно-східній околиці села хотів придбати хутір у козака Яценка, щоб заснувати тут своєрідну «літературну колонію», побудувати лікарню. З цього приводу в 1888—1889 рр. він відвідував онуків декабристів — родину Сма-

---

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. III, Миргородский уезд. Полтава, 1884, стр. 27.

[2] Журн. «Исторические записки», 1951, № 38, стор. 123.

[3] Отчет Миргородской уездной земской управы за 1894 год. Полтава, 1895, стор.76.

[4] Там же, за 1906 год, Полтава, 1907, стор. 63.

гіних, що жила в сусідньому селі Бакумівці. Матеріальні нестатки не дали можливості письменникові-гуманісту здійснити благородні задуми.

Влітку 1889 року А. П. Чехов «відкрив» у Хомутці талановитого майстра гончарної справи П. І. Калашника, кращі вироби якого за рекомендацією письменника були представлені на петербурзькій виставці реміснцької творчості та в різних музеях країни. Одним з перших на Миргородщині Калашник застосував свинцеве поливо глиняного посуду. Збереглася ваза червоного поливу з чотирма скульптурними портретами М. В. Гоголя, виготовлена майстром до 50-річчя з дня смерті письменника (1902 р.), тепер експонується вона в сільському музеї. Калашник робив з глини красиві і характерні речі, зокрема дитячі іграшки, декоративний посуд тощо. Збереглась хата, в якій працював майстер. У ній живе його онука, яка пам'ятає, як її діда відвідував В. Г. Короленко (1906 р.), що збирав матеріали до своєї знаменитої книги «Сорочинська трагедія».

Хомутецькі гончарі, враховуючи особливості місцевого ринку, виготовляли просту, дешеву, ходову продукцію для повсякденного вжитку в побуті. Гончар сам добував сировину, сам готував з неї різні вироби і сам же збував її на місцевому ринку[1]. За переписом населення в Росії 1883 року у селі Хомутці зареєстровано 138 гончарів[2].

Але ще більш важливе значення в житті селян Хомутця мав гребінницький промисел. За відомостями 1900 року[3] і переказами старожилів села, цей промисел на межі XIX і XX століть був тут переважним, незважаючи на те, що сировина щодалі дорожчала. Його розвиткові сприяла можливість широкого збуту виробів не тільки на Україні, а й далеко за її межами. Якщо у 1830 році в Хомутці було всього 20 гребінників, то в 1877-му їх було в десять разів більше — 203. Уже тоді в народі казали: «Поїдеш в Хомутець — здобудеш гребінець».

Гребінницьким промислом займалися переважно безземельні і малоземельні селяни, для яких він був єдиним джерелом існування. В 1900 році 21,4 проц. гребінників зовсім не мали землі, 45 проц. були малоземельними; 60,2 проц. не мали худоби і тільки 1,2 проц. належали до числа заможних. Заможні гребінники в сільському господарстві не працювали, а користувалися найманою працею.

Кожний майстер-гребінник сам скуповував у місцевих різників сировину для свого ремесла—роги великої рогатої худоби. Найбільшим центром купівлі сировини і реалізації продукції було м. Рашівка Гадяцького повіту. Обробляли рогові гребінці у своїх же хатах, окремих майстерень не було. Більшість гребінників працювала в одиночку, на деяких операціях виробництва гребінців була зайнята вся сім'я.

На початку XX століття Полтавське земство відкрило в с. Хомутці зразкову майстерню рогового промислу[4]. З Вологодської губернії запрошували досвідчених майстрів по нарізуванню зубів у гребінцях циркулярними пилками Бризгалова і Карабанова. Вони допомогли освоїти один із складних виробничих процесів. Відтоді почали застосовувати і гвинтові преси замість клинцьових колод. Один майстер-гребінник, працюючи з раннього часу до пізнього вечора, за допомогою інших членів сім'ї, міг виготовити за добу 20—30 гребінців, а за тиждень близько 150.

Важкі умови праці і життя, антисанітарний стан хат, що були заодно й майстернями, підривали здоров'я гребінників, багато яких у 40—45 років втрачали зір. Туберкульоз легенів був незмінним їхнім супутником.

З розвитком промислу зростали ціни на роги, а для збуту готової продукції потрібний був ширший ринок. Дрібні гребінники, не маючи достатніх коштів, втрачали можливість самостійно вести виробництво і змушені були працювати на замов-

[1] Журн. «Киевская Старина», 1885 г., № 9, стор. 164—168.

[2] В. И. Василенко. Кустарные промыслы сельских сословий Полтавской губернии, вып. 1, стор. 6, 23—24, 25, 36.

[3] Кустари и ремесленники Полтавской губернии. Полтава, 1901, стор. 123—124.

[4] Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Том VII, СПб., 1903, стор. 388.

лення закупщиків, одержуючи від них сировину і здаючи їм свою продукцію. Нерідко гребінник-бідняк наймався до гребінника-куркуля. Згодом в селі виділилось близько 20 підприємців, які користувалися найманою робочою силою з числа розорених гребінників-ремісників. Тих підприємців селяни прозвали «баришниками».

Пролетаризація сільської бідноти в Хомутці відбувалася в ширших масштабах, ніж у навколишніх селах. Недивно, що суспільно-політичні події в країні викликали тут жвавий інтерес і певний відгук.

Ще у 1901 році в селі створився гурток революціонерів з місцевих селян-бідняків та інтелігенції. До нього вступило 15 осіб, згодом приєдналися деякі жителі і с. Бакумівки. Очолили гурток приватний вчитель Наум Калюжний, селянин Іван Іваненко та кравець Павло Макаренко.

Напередодні та на початку Російсько-японської війни 1904 року з Хомутця призвали до армії багато чоловіків. 15 грудня 1905 року в Хомутці відбувся мітинг представників сіл Хомутецької, Попівської і Зубівської волостей, на якому виступив оратор, що назвав себе «Миколою». Він закликав селян не платити податків, не давати новобранців, а на випадок наближення карателів — по дзвону на сполох збиратися озброєними хто чим може на околицю села, щоб не допустити козаків, загородити дороги боронами. Учасники мітингу обрали уповноважених, яким доручили пред'явити миргородським властям вимогу звільнити раніше заарештованих жителів с. Попівки[1].

Після кривавих подій у Великих Сорочинцях хомутецька біднота вчинила напад на маєток Гартінга: рубали ліс, розібрали польовий табір для худоби. Дальша розправа над поміщиком обірвалась, її припинили викликані з Полтави два ескадрони козаків[2]. Найбільш активних учасників нападу Свирида Зірку, Павла Макаренка, Івана Хмеля схоплено і кинуто до Миргородської в'язниці. Через побої Іван Хміль помер у 1908 році.

Та революційна хвиля не вщухла. Влітку 1906 року стало відомо, що житель с. Хомутця матрос Чорноморського флоту Г. Т. Стриж брав активну участь у революційному виступі матросів у червні 1905 року на панцернику «Потьомкін». У серпні 1908 року потьомкінець повернувся нелегально з Румунії до рідного села тяжко хворим. Через два тижні помер він під наглядом жандармів, які навіть мертвого боялися, ховали без традиційних відправлень церкви.

Роки столипінської реформи були тяжкими для збіднілих селян Хомутця. Землю втрачала не тільки біднота, а й середнє селянство, яке розорялось під тиском конкуренції сільської буржуазії. Поміщики Зайончковська і Гартінг поспішили здати свої землі на викуп «відрубів» — ділянок у кредит через банк. 20 селянських господарств вийшли на ті «відруби», в степу виросли хутори.

У 1910—1911 рр. земство збудувало в центрі села капітальний цегляний будинок і відкрило в ньому кредитове товариство, яке подавало фінансову і матеріальну допомогу машинами та причепним інвентарем селянам, що «вибивалися у люди» — куркулям. З тисячі господарств у селі в 1910 році близько 20 мали від 20 до 60 десятин землі, основна ж маса селян мала земельні наділи від $^1/_4$ до 2 десятин на сім'ю в складі 8—12 душ.

Разом із зростанням куркульських господарств зростали і їхні політичні права. Так, наприклад, у 1913 році 12 заможних селян села Хомутця за своїм земельним цензом мали право брати участь у виборах уповноважених на з'їзд по виборах до державної думи[3].

Та революційна думка не вмирала і в роки реакції. В умовах, коли навіть ім'я Т. Г. Шевченка заборонялось вимовляти вголос, вчителі земської двокласної школи

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 321, арк. 515.
[2] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине, стор. 144.
[3] Архів Миргородського історико-краєзнавчого музею. Спр. 2748 за 1913 рік.

брати Олександр та Іван Коломийці зуміли разом з учнями школи відсвяткувати 50-річчя з дня смерті великого українського поета-революціонера[1].

В розпалі жнив 1914 року почалася імперіалістична війна. З села до війська забрали близько 500 чоловік. Роки війни завдали хомутецькій бідноті без міри лиха, вкрай розорили господарство.

Ось чому раптова звістка у лютому 1917 року — «Царя скинули» радісним весняним громом ударила й покотилась по всій країні, линула до кожної хати. І в Хомутці все ожило і заворушилося, ніби скидало з плечей важкий тягар. То був пам'ятний останній день лютого 1917 року. На центральній площі, біля будинку кредитового товариства, зібрався мітинг, якого відкрив І. І. Іваненко. Від імені всіх присутніх він запропонував порвати портрети царя, що за дорученням мітингу виконали найбідніші селяни П. Б. Макаренко та І. П. Мазниченко. Мітинг закінчився співом революційних і народних пісень. Того ж дня був розпущений старий адміністративний апарат, волосного старшину взято під домашній арешт, урядник утік з села.

З фронту поверталися солдати зі зброєю і навіть з кіньми. Люди сподівалися, що Тимчасовий уряд припинить війну, але вона затягувалася ще тугішим зашморгом навколо народної шиї. У селі відбувалися мітинги, на яких виступало по декілька ораторів з різними програмами. Незабаром тих ораторів, що говорили про продовження війни, про підтримку Тимчасового уряду, перестали й слухати, від їхніх слів селянинові не легшало. А виступи місцевих активістів Наума Калюжного, Івана Гилюна, Івана Іваненка, Степана Грідьми та інших привертали все більше уваги, бо вони закликали до миру, до конфіскації поміщицької землі.

У квітні 1917 року в Хомутці створено Селянський комітет у складі П. Б. Макаренка, А. І. Лаврика, І. П. Мазниченка, І. Д. Воскобойника, С. Й. Іващенка. Комітет розпорядився, щоб поміщик не косив хліб косарками, а дав селянам скосити вручну, щоб вони заробили хліба. Пан був змушений віддати селянам збирання хліба за четвертий сніп. У жовтні селянський комітет почав роздавати поміщицьку землю безземельним. Це сполошило прокурора Полтавського окружного суду, і він поскаржився губернському земельному комітетові про захват селянами поміщицьких земель[2].

Радісна звістка про повалення Тимчасового уряду і встановлення влади Рад на чолі з В. І. Леніним сколихнула всі трудові верстви населення. Ревком, очолений тепер фронтовиком Антоном Дорошенком, селянином-бідняком, конфіскував поміщицьку землю, худобу, реманент.

В січні 1918 року в Хомутці засновано партійну організацію. Першими комуністами були Захар Безклубий, Наум Зінець, Федір Гнатченко, Кузьма Мох, Антін Чорноморець, Степан Безпалько та інші[3].

22 березня 1918 року Миргородський повіт окупували німецько-австрійські війська. Проти окупантів та їхніх прихвоснів-гайдамаків боролися партизанські загони, що їх очолили комуністи Г. П. Радченко, О. І. Нехворосний. Ще за два тижні до приходу частин Червоної Армії партизани відновили Радянську владу в повіті.

У лютому 1919 року відбулися перші вибори до Хомутецької сільської Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів. До Ради обрали активістів Івана Гилюна, Наума Штельмана, Івана Іваненка та інших. Починалась боротьба за хліб для армії і промислових районів країни[4]. Продзагін, очолюваний селянином-бідняком Ф. М. Дем'яненком, заготовляв різне продовольство для потреб країни, боровся з бандами, що спиралися на місцевих куркулів. У лютому 1919 року в Хомутці організовано комбід за активною участю селянина-бідняка Я. Г. Донцова[5].

---

[1] Газ. «Червона трибуна», 9 березня 1961 р.

[2] Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Сборник документов и материалов, т. I, К., 1957, стор. 826.

[3] Газ. «Червона трибуна», 29 жовтня 1958 року.

[4] «Український історичний журнал», 1959, № 1, стор. 132.

[5] Полтавський облдержархів, ф. 2097, оп. 1, спр. 27, арк. 3, 4, 7.

Хомутецький зоотехнічно-ветеринарний технікум. Кол. будинок Муравйових-Апостолів.

В липні 1919 року нависла загроза навали денікінських військ. Хомутецький волревком евакуював усіх військовозобов'язаних у напрямку до Брянських лісів. З приходом денікінців відновилися старі порядки в селі: з'явились стражник і староста, волосним старшиною поставили куркуля, який догоджав окупантам з собачою вірністю.

Підпільний волревком іменем революції засудив старшину до розстрілу. В листопаді 1919 року вирок виконано. Після того старшиною поставили церковного сторожа І. М. Бахмата, який діяв заодно в партизанами. Штаб денікінців осів у маєтку Гартінга. Туди ж невдовзі повернулися й управляючі поміщика. З допомогою війська вони примушували селян повертати майно, худобу, заплатити за збитки. Більшість селян чинила опір, спираючись на підтримку партизанського загону, який мав уже понад 300 бійців. Його діяльністю керували уповноважені ЦК КП(б)У Г. П. Радченко і О. І. Нехворосний[1].

14 грудня 1919 року Червона Армія при підтримці партизанів розгромила у волості денікінців і в Хомутці відновлено Радянську владу. Смертю хоробрих полягли тоді кращі сини народу, герої громадянської війни Йосип Павлина, Федір Білан, Михайло Гилюн, Андріян Безпалько, Ілля Чирка та інші[2].

В травні 1920 року в Хомутці організовано комітет незаможних селян, який активно допомагав партії зміцнювати Радянську владу на селі. Першим головою комнезаму був бідняк Єгор Маслій.

Селянська біднота охоче відгукувалася на заклик партії більшовиків — йти шляхом соціалізму. Першими приклад показали жінки-вдови[3], колишні наймички: сестри Ганна і Євдокія Чаюн, Палажка й Орина Василець, Олена Любима, Ганна Полтавець, Оксана Кононенко. 10 родин під Новий 1920 рік організували артіль по спільній обробці землі — «Червона нива», яку очолив Юхим Пода.

Одночасно створилася і друга артіль «Колосок», яка об'єднала інших 12 родин. «Колосок» брав участь у першій сільськогосподарській виставці повіту, нагороджений дипломом (1921 р.).

На базі панського маєтку відкрито прокатний пункт допомоги селянам машинами, худобою, насінням. В колишньому будинку Муравйових-Апостолів 1920 року відкрито одну з перших на Україні агропрофшкіл з 3-річним навчанням, директором її був комуніст Степан Прідьма. В 1922 році ця школа придбала «Фордзон», це був перший трактор у Хомутці. Трактористами були Йосип Россо і Олексій Клименко, останній і тепер працює механіком у племзаводі ім. Декабристів.

Відновлювалась діяльність і майстрів-гребінників. У 1921 році виробництвом гребінців у селі займалося вже 600 осіб. Парторганізація з допомогою сільради допомогла ремісникам-одинакам створити артіль «Гребінець», пізніше перейменовану у «Кустарспілку» (1923 р.), «Наша праця» (1934).

Вишивальниці села об'єдналися в артіль ім. Крупської.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2097, оп. 1, спр. 73, арк. 3; ф. Р-2092, оп. 1, спр. 2, арк. 8.
[2] Газ. «Червона трибуна», 15 вересня 1957 р.
[3] Т. П. Тимченко. Трудящі жінки в боротьбі за владу Рад на Україні. К., 1966, стор. 123.

На базі кредитового товариства утворилася каса взаємної допомоги селянам у придбанні сільськогосподарських машин, насіння, худоби. Розгорнуло свою діяльність і споживче товариство.

У 1920 році створено комсомольську організацію в складі 15 членів, серед них були Д. Куйовда, Д. Тертичний, І. Сергієнко, В. Голубова, Ф. Скидак та інші. Комуністи і комсомольці, безпартійний актив одразу взялися за ліквідацію неписьменності серед дорослого населення.

На початку січня 1929 року почалася масова колективізація сільського господарства. До існуючих уже ТСОЗів «Червона нива» і «Колосок» вступало багато селян. Згодом утворилися нові ТСОЗи: «Трудовик», «Шлях до кращого», ім. Дзержинського, «Червоний промінь».

У 1925—1926 роках сільська парторганізація об'єднувала в своїх рядах 25 комуністів. Її секретарем був один з зачинателів колгоспного руху червоний партизан Ф. Т. Гнатченко, головою виконкому сільради працював Ю. Ф. Пода. Комсомольська організація мала 30 членів, її секретарем був Федір Скидан. Велику роботу по допомозі сільській Раді і громадським організаціям подавала жіноча рада села.

У 1932 році колективізація в Хомутці в основному завершилась. 1935 рік знаменний початком стаханівського руху в колгоспах Хомутця. Першими стахановцями в артілі ім. Шевченка були Катерина Рудич, Орина Семеренко, Григорій Клименко, Василь Галушка і багато інших. Свої організаторські таланти проявили її голова Михайло Захарченко, рільник Іван Юрченко, бригадир Іван Галушка. У 1935 році в артілі видано пшениці по 3 кг на трудодень та іншого збіжжя. Того ж року колгосп ім. Шевченка придбав для семирічної школи інструменти духового оркестру. Згодом він купив дві вантажні автомашини.

На хомутецьких ланах дозрівав багатий урожай зернових і технічних культур, зокрема цукрових буряків. Так, у колгоспі ім. Шевченка на площі 160 га 1938 року зібрано врожаю по 330 цнт з кожного га. У 1940 році цей колгосп брав участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці в Москві. Тоді ж Виставком ВСГВ нагородив Малою срібною медаллю свинаря навчального господарства зоотехнікуму П. С. Мельника.

З добрими виробничими показниками працювали також промислові артілі гребінників «Наша праця», гончарів і вишивальниць, продукція яких йшла навіть за кордон.

Наприкінці 30-х рр. у селі діяли сільмаг і два продуктових ларки, пекарня продуктивністю 2 тонни хліба щодоби, буфет, а також пошта, радіо і телефонний зв'язок, ощадна каса. В селі працювали лікарня, амбулаторія і ветеринарний пункт.

Пам'ятна зустріч дітей села з комсомольцями і комуністами с. Хомутця. 1922.

Молотять хліб в артілі ім. Шевченка. 1930.

В селі працювали клуб, парткабінет, 5 бібліотек. Майже кожний житель села передплачував газети і журнали.

Та мирне життя обірвалось. Почалась Велика Вітчизняна війна. У серпні в Хомутці створено партизанську групу з 40 чоловік[1], яка входила до Миргородського загону «Перемога». Партизани і підпільники налагодили розвідку фашистських військ і передавали зібрані відомості частинам Червоної Армії, які виходили з оточення. Група партизанів зірвала в Хомутці міст через Хорол, і на деякий час перешкодила просуванню ворожих танків та автомашин, згодом організувала диверсію на вальцьовому млині[2].

Населення Хомутця всіляко допомагало партизанам. У колгоспника Миколи Гнатченка була явочна квартира. Комсомольці Володя Носань і Альоша Пузій детекторним приймачем слухали передачі з Москви, записували зведення Радінформбюро і разом з іншими листівками розповсюджували їх серед населення.

Лише 15 вересня 1941 року ворог захопив станцію і місто Миргород, територію району, і в т. ч. с. Хомутець.

Знущання, руїни, катування і смерть принесли окупанти людям на радянську землю. Вони запровадили т. зв. «громадські двори», в яких селяни змушені були працювати від зорі до зорі. За невихід на роботу їх карали арештом на 7 діб. Сім'ї комуністів, партизанів, червоноармійців позбавили права навіть на городи. Зібраний урожай населення повинно було звозити на тік, молотити і тут же три чверті його забирали окупанти. З кожного двора збирали вони по 120 штук яєць і по 800-1200 літрів молока.

Фашисти вбили колгоспника Ф. Г. Гришка лиш за те, що він прилюдно, на сходці відмовився бути старостою села, служити ворогові. Він пожертвував собою, але не зрадив Батьківщині у дні тяжких випробувань.

Були значні втрати і в партизанському загоні. 17 січня 1942 року в хуртовину, на великім морозі, члени штабу загону Г. О. Іващенко, І. С. Зорін, П. А. Андрєєв, А. А. Ковтун та бійці Н. Є. Рубахін і А. А. Руденко, переходячи лісом поблизу с. Хомутця, натрапили на засаду поліції. У нерівному бою перші троє були вбиті, двоє, відстрілюючись, вийшли з оточення, але ворог натрапив на їх слід і вони стали жертвою окупантів. У Миргородській тюрмі їх страчено. Мужній партизан Никифор Рубахін перед смертю плюнув у морду катові і крикнув на весь голос:

— Я стояв і стоятиму за рідну Радянську владу.

Згодом (в 1943 р.) невелика група партизанів загону влилася до 373 стрілецької дивізії, якій пізніше було присвоєно найменування Миргородської.

Та боротьба проти ворога на окупованій території не припинялась. Більшість населення не корилась його наказам, ухилялась здавати теплий одяг і валянки,

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. Р-324, арк. 5—82.

[2] П. Н. Ємець, О. П. Самойленко. Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни. Х., 1965. стор. 34.

що їх вимагали окупанти взимку 1942 року, патріоти псували машини, руйнували дороги.

Завдаючи нещадних ударів гітлерівським військам під Курськом і Бєлгородом, Радянська Армія гнала їх на Захід. 18 вересня 1943 року частини 373 і 93 стрілецьких дивізій визволили від ворога Хомутець. Залишаючи село, окупанти знищували все на своєму шляху, палили житла, громадські будівлі, грабували майно.

Фашисти зірвали 3 мости через Хорол, спалили будинок середньої школи, головний корпус промартілі «Наша праля», зруйнували сільмаг, спалили 30 хат, вигнали на Захід 345 голів худоби, 500 голів свиней, спалили 500 кіп хліба та інше. Прямі збитки артілі ім. Шевченка становили 1 385 тис. крб., втрати окремих громадян становили 96 тис. карбованців.

Уже першого дня визволення села — 18 вересня 1943 року трудящі взялися за відбудову народного господарства. Молотили хліб, ремонтували дороги, налагоджували роботу державних установ. Відновила діяльність сільська Рада. Всі дорослі в селі ставали на трудову вахту, військовозобов'язані пішли на фронт.

Змолотивши урожай і виконавши державні хлібопоставки, колгосп ім. Шевченка продав понад план у фонд оборони країни 798 цнт зерна, колгосп ім. Чапаєва — 1336 центнерів[1].

В перші дні після визволення почала працювати в селі лікарня, незабаром — аптека, а 10 жовтня почалось навчання в 1—7-х класах школи і в зооветтехнікумі. В одному з шкільних приміщень поселено Миргородський дитячий будинок, який існував тут до 28 серпня 1961 року.

6 листопада 1943 року, на майдані біля школи відбулися урочисті похорони останків загиблих партизанів і підпільників села. Серед них: А. П. Андрєєва, І. С. Зоріна, А. А. Ковтуна, О. Ф. Качура, Г. Д. Кобилана, І. Г. Устименка, П. І. Качана, Володі Носаня, Гната Устименка, Ф. І. Полтавця, Ф. М. Дем'яненка, В. М. Клименка, І. Г. Мухи, М. Крижанівського, Л. і П. Задорожніх, Ф. Г. Гришка. На братській могилі височить бронзовий бюст Радянського воїна-визволителя, що схилився у скорботному мовчанні. Відтоді тут відбуваються мітинги в революційні свята, комсомольці й піонери кладуть квіти на знак глибокої і вірної любові до героїв.

Дорого коштувала ця війна! Загальне число вбитих і тих жителів сільської Ради, що пропали безвісті — 777 чол., в т. ч. з Хомутця — 478 чоловік. На фашистську каторгу до Німеччини ворог вивіз 230 чол., серед них — багато дітей.

Вже в травні і червні 1945 року до села поверталися демобілізовані солдати, радість і сльози сяяли на очах односельчан. Про ратні подвиги бійців свідчили численні ордени і медалі. Серед 240 нагороджених був колгоспник З. К. Юхименко, удостоєний високої нагороди — ордена Леніна, 5 воїнів — ордена Слави.

Жінки, старики і підлітки за півтора року після визволення села встигли багато зробити. Колгосп ім. Чапаєва прославила молодіжна ланка Афанасії Догодило, яка у 1944 році зібрала по 500 цнт цукрових буряків з га. Кожен гектар землі, що її обробляла ланка С. І. Струцького, дав по 17 цнт озимої пшениці.

Та час диктував необхідність об'єднання чотирьох сільськогосподарських артілей в одне велике господарство. Ним у серпні 1950 року став колгосп ім. Шевченка. Об'єднана артіль мала 874 двори і 3997,5 га землі. У неї було більш як 380 коней, 650 голів великої рогатої худоби, 485 свиней, 420 овець, пасіка на 350 вуликів тощо.

Протягом 1953—1955 рр. в колгоспі інтенсивно зміцнювалась виробнича база. Збудовано електростанцію на рідкому паливі, закуплено електро- і газозварний апарати, під трудомісткі процеси підведено електроенергію, збудовано радіовузол. Розгорнулось масове будівництво громадських споруд і житлових будинків, поліпшився благоустрій села.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 46, оп. 1, спр. 69, арк. 8.

Трудівники села щороку — в День Перемоги вшановують пам'ять воїнів Радянської Армії, партизан, що загинули в боротьбі проти німецько-фашистських окупантів.

Зростала і далі матеріально-технічна озброєність артілі. Після реорганізації МТС у 1958 році колгосп придбав у держави тракторів і машин на 500 тис. крб., а хомутецькі механізатори перейшли працювати в рідне село.

У 1958 році, з нагоди 40-річчя Радянської влади на Україні, за успіхи у виробництві сільськогосподарської продукції знатну ланкову Катерину Рудич Уряд нагородив орденом Леніна, доярку Уляну Бублик — орденом Трудового Червоного Прапора.

Весною 1959 року артіль ім. Шевченка одною з перших в області перейшла від оплати праці трудоднями на гарантовану грошову і запровадила внутріколгоспний госпрозрахунок між бригадами. Це одразу ж дало добрі наслідки. Якщо оплата людинодня в 1958 році становила в середньому по колгоспу 6 крб. 87 коп., то в 1959 році цей показник дорівнював 11 крб. 23 коп. Так, наприклад, краща доярка колгоспу Уляна Бублик за 1958 рік одержала 2210 крб., а лише за перші 7 місяців 1959 року — 4445 карбованців.

Колгоспники все більше відчували користь від громадських фондів, серед яких основні: безкоштовне харчування в полі, на фермах, у тракторних бригадах, оплачувані відпустки: тарифні, по хворобі, по вагітності, безкоштовні путівки дітям до піонерських таборів, тощо. 778 колгоспників одержують пенсії.

За ініціативою партійного комітету в колгоспі створено комсомольсько-молодіжну виробничу ланку в полеводстві. До її складу ввійшло 10 випускниць Хомутецької середньої школи: сестри Оля і Галя Скидан, Галя Багмет, Ліда Гуда, Катя Сап'янник, Катерина Клименко, Марія Прідьма, Світлана Дубинка і Марія Сімон. Очолила ланку комсомолка Катя Гулій. Ланка дружно взялася за роботу і своїми виробничими успіхами здобула загальне визнання і пошану.

Ланка Катерини Гулій стала заспівувачем по вирощуванню високих врожаїв кукурудзи на зерно при найменших затратах ручної праці. Її заклик підхопила колгоспна молодь Миргородщини.

Йшли роки, Катя Гулій заочно навчалась на агрономічному факультеті Полтавського сільськогосподарського інституту, Оля і Галя Скидан — студентами будівельного, Марія Петлюх — стоматологічного інститутів, навчались у технікумах, на різних курсах.

Після закінчення інституту колишня ланкова К. І. Гулій працює агрономом-насінневодом у своєму колгоспі. Комуністи Полтавщини обрали її членом пленуму

обкому партії, а також делегатом на XXIII з'їзд КП України. Її подруги по ланці працюють за фахом у своїй же артілі або за межами району.

Невпізнанно зросло господарство колгоспу ім. Шевченка за 1965—1967 рр. Колгосп має 7699 га землі, з них — 5218 га орної, під садами і ягідниками 167 га, природних сіножатей 588 га, пасовиськ — 470 га, під лісом і вирубкою — 164 га та інша земля.

Неподільні фонди артілі у 1966 році становили 2,800 тис. крб., а грошові прибутки — 1,800 тис. крб., що на 74 тис. крб. більше порівняно з минулим роком.

Це тепер багатогалузеве, високорозвинуте господарство. Основний виробничий напрям — його зерново-буряково-тваринницький.

На колгоспних ланах працює потужна техніка: 45 тракторів, 26 комбайнів, 28 культиваторів, 18 зернових сівалок, 30 вантажних автомашин, на яких трудиться дружна сім'я сільських механізаторів. Щороку вона поповнюється випускниками однорічних курсів механізації сільського господарства.

Висока технічна оснащеність господарства поряд з підвищенням культури землеробства дає дорідні врожаї. Середня врожайність провідних культур за семирічку становила: зернових — 21,6 цнт, кукурудзи — 36,5 цнт, цукрових буряків — 199,4 цнт, соняшника — 17,2 цнт з кожного гектара. Хороші показники мала артіль у 1966 році, хоч погодні умови були не досить сприятливими. З кожного гектара зібрано по 23,1 цнт зернових, в т. ч. по 44,6 цнт кукурудзи; по 208 цнт цукрових буряків, по 7,4 цнт конопель, по 18,4 цнт соняшника.

Колгоспна зрошувальна система забезпечує полив понад 37 га городини. Широко ведуться роботи по осушенню заболочених земель та поліпшенню насінництва. У 1966 році колгосп на площі 205 га вирощував гібридну кукурудзу, яка мала урожайність 30,9 цнт з га. Державі було здано понад 2 тис. цнт сортового зерна, що дало господарству 71,8 тис. крб. прибутку.

Артіль ім. Шевченка є дослідне господарство. Тут працює агрохімлабораторія, розроблено систему внесення в грунт мінеральних добрив, ведеться книга історії полів, є карта грунтів.

На основі рільництва впевнено розвивається і тваринництво. Колгосп має 3 великі ферми, в яких у 1967 році було 3,4 тис. голови великої рогатої худоби, в т. ч. 1,1 тис. корів; 2,7 тис. свиней, 4 тис. голів птиці. Щороку зростає продуктивність тваринництва.

Батьківщина гідно оцінила трудові подвиги передовиків сільськогосподарського виробництва. Колишній ланковій, тепер колгоспному агроному Катерині Гулій, присвоєне високе звання Героя Соціалістичної Праці, з врученням їй ордена Леніна і золотої зірки «Серп і Молот». Її сподвижницям, що й досі працюють у полі, Галині Кирій вручено медаль «За трудову доблесть», Галині Книюх і Антонині Кебка — медалі «За трудову відзнаку». Всього нагороджено в 1966 році 31 чол. Серед них — орденом Леніна: бригадир тракторної бригади № 3 В. І. Кушніренко і ланкова П. О. Юхименко; орденом Трудового Червоного Прапора: ланкова Г. О. Шуліка, бригадир тракторної бригади № 1 Д. Г. Кебка і колгоспник М. Г. Петренко; орденом «Знак Пошани»: доярка М. С. Шинкаренко, ланкова Ф. Д. Ляшенко, директор середньої школи М. П. Каблучко, колишній голова колгоспу Г. П. Скляр та інші.

Великого розмаху набрало в селі будівництво. В роки минулої семирічки в колгоспі збудовано цегельний завод потужністю 4 млн. штук паленої цегли на рік, 7 корівників, 4 телятники, 5 свинарників, 3 кормокухні, пташник, артезіанський колодязь. Лише в 1966 році в колгоспі збудовано: механічну майстерню, 2 корівники, телятник, холодильник.

Крім того, у 1965—1966 рр. в селі збудовано побуткомбінат, амбулаторію, лазню, їдальню, клуб тощо. Споруджено понад 100 житлових будинків. Правління колгоспу відпустило індивідуальним забудовникам понад 900 тис. штук паленої цегли, 300 куб. м. лісоматеріалу.

Розпочато чимале будівництво, передбачене п'ятирічним планом села. В колгоспі будується водонапірна башта, корівник, пташник, кормоцех, ставок, овоче- і зерносховище, 2 гаражі, другий Будинок культури. Розгортається шляхове будівництво. Уже зараз п'ять разів на день курсує автобус Миргород—Хомутець. Колгосп має свій автобус.

Поліпшується матеріально-побутове обслуговування населення. В селі є вальцовий млин потужністю 20 тонн борошна за добу, олійниця — 2,5 тонни за добу, пекарня, цех консервування овочів і фруктів. Працюють майстерня побутового обслуговування, перукарня, лазня, готель.

Широко в побут увійшли електрика і радіо. З 1 листопада 1961 року село підключено до державної електромережі. Електрогосподарство має 12 підстанцій, 89 км лінії електропроводки. Електрифіковано і радіофіковано всі двори.

У багатьох квартирах установлено парове опалення, газові балони. В школі, в технікумі, промкомбінаті, лікарні діє центральне опалення. На 5 км простяглася лінія водопроводу.

В особистому користуванні населення є понад 300 телевізорів, понад 60 пральних машин, 10 легкових автомашин, кілька сот мотоциклів.

Колгоспники оточені постійною увагою з боку правління і партійної організації. Лише у 1966 році на курортах і в будинках відпочинку побувало за рахунок колгоспу 30 його членів.

Постановою правління колгоспу від 28 жовтня 1966 року ветеранам колгоспного виробництва К. С. Рудич, Дмитрові Убийсобаці, Наталі Отисько і Килині Овчаренко, присвоєно звання «Почесний колгоспник» з наданням ряду матеріальних пільг: безкоштовне користування радіо, електрикою, транспортом, одержання районної і обласної газет, відвідування кіно тощо.

Рік у рік поліпшується в селі охорона здоров'я. До послуг трудящих — лікарня на 25 ліжок, амбулаторія, 5 лікувальних кабінетів, в т. ч. рентгенівський; аптека. Допомогу хворим подають 3 лікарі і 15 медпрацівників з середньою освітою, серед них такі досвідчені фахівці, як акушерка К. Д. Пархоменко, що тридцять років працює на своєму посту, зубний лікар Н. Г. Петлюх, лікар-ординатор Н. О. Дудник та інші. Медична дільниця обслуговує також населення сіл Довгалівки і Малих Сорочинців.

За роки Радянської влади назавжди покінчено з неписьменністю в селі. Тут діють середні денна і вечірня та заочна одинадцятирічна школи. У них працює 43 вчителі, навчається 502 учні. У школі склалися свої традиції професійної орієнтації учнів. Виробнича бригада середньої школи є хорошим осередком підготовки майбутніх механізаторів, рільників, тваринників, які після закінчення теоретичного навчання вміють застосувати його на практиці в рідному колгоспі.

На честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції в селі розпочато будівництво типового триповерхового приміщення для середньої школи на 650 учнів.

Хомутецькі школи можуть пишатись своїми випускниками. Лише за післявоєнні роки денну школу закінчило 384 учні, з них із золотою медаллю — 8 та 17 із срібною. 53 випускники закінчили або продовжують навчатися у вузах.

А скільки з них працює за межами свого рідного села, прикрашаючи лави нашої радянської інтелігенції! Доктори біологічних наук І. Г. Вивалько і І. М. Захарченко, кандидат медичних наук Ф. М. Костенко, інженер-лісовод С. О. Заряжко, інженер-залізничник О. Л. Костенко, інженери-будівельники Н. Д. Безпала і Ю. Д. Безпалий та багато інших.

Протягом семирічки в Хомутецькому зооветтехнікумі збудовано новий навчальний корпус на 16 аудиторій, з навчальними кабінетами, спортивним залом, бібліотекою, ветклінікою, з необхідним учбовим господарством. У технікумі навчається 890 учнів. Працює 38 викладачів, серед них З. М. Безпала, Д. М. Безпалий, П. А. Лебідь працюють тут по 30 років.

Книжковий фонд Хомутецьких бібліотек налічує до 50 тис. книг, з них у 1966 році прочитано понад 19 тис., переважно художньої, сільськогосподарської і суспільнополітичної літератури. Є пересувні бібліотеки на фермах, у тракторних бригадах. Бібліотеки проводять конференції читачів, рекомендують книги по місцевому радіо, допомагають продавати літературу в магазині «Книги».

У селі є 4 клуби, народний хор у складі 52 чол., який брав участь у республіканському огляді сільської художньої самодіяльності, музичний і драматичний гуртки.

У клубах села часто виступають досвідчені лектори сільського Товариства «Знання», а також Університету сільськогосподарських знань, Університету культури, Університету педагогічних знань, які діють на громадських засадах.

22 квітня 1965 року в одній з кімнат сільського клубу відкрито історико-краєзнавчий музей, експонати якого зібрали старі колгоспники, вчителі, учні. Надіслали свої подарунки і уродженці села, що живуть у Москві, Києві, на Камчатці, а гірники шахти ім. Кірова на Криворіжжі прислали робочий костюм, шахтарську каску, лампи освітлення, зразки руди, примірники шахтарської багатотиражної газети тощо. Ленінградська державна бібліотека ім. Салтикова-Щедріна подарувала музею 6 рідкісних книг про декабристів, одержано книги з дарчими написами від українських письменників.

Важливу роль в житті села відіграє преса і радіо. Тут виходять: колгоспна багатотиражка «За комуністичну працю» (з 1959 р.), сатиричний журнал «Перчик», кілька радіогазет (колгоспна, педагогічна, медична, торговельна), що мають широкий сількорівський актив, зростає передплата і на періодичні видання. В 1967 році на кожну тисячу мешканців припадало 1250 примірників газет і журналів.

В селі діють товариства охорони природи, пам'ятників історії і культури. Хомутець здавна славиться своїми садами, гаями, вербами. Понад 200 років тому в маєтку Муравйових-Апостолів закладено великий парк, що є тепер окрасою не лише технікуму, але й усього району. Весною і восени провадиться деревонасадження. Учні середньої школи разом з колгоспниками заклали кілька вербових, березових і кленових скверів, з клумбами, квітами. А інвалід Вітчизняної війни Олексій Шпак обсадив вербами дорогу вздовж свого двору, його приклад наслідують інші, одягаючи село в зелені шати.

В селі розвиваються братні міжнародні зв'язки, створено відділення Товариства радянсько-болгарської дружби. 12 липня 1963 року село відвідала делегація трудящих Болгарської Народної Республіки, а восени того ж року в болгарських друзів побувала делегація з Полтавщини, в складі якої був і агроном з Хомутця (нині голова артілі) М. Т. Дем'яненко[1]. 4 травня 1967 року колгосп ім. Шевченка відвідала делегація трудівників Чехословацької Соціалістичної республіки.

Сільська Рада, в складі якої є 58 депутатів, з них половина жінок, спільно з правлінням колгоспу спрямовує зусилля людей на досягнення кращих результатів у сільськогосподарському виробництві, благоустрої села, в торговельному і побутовому обслуговуванні трудящих, в розвитку охорони здоров'я, освіти і культури. Виконком обласної Ради депутатів трудящих та обком профспілки працівників державних установ у лютому 1967 року нагородили Хомутецьку сільську Раду депутатів трудящих, яка завоювала перше місце в соціалістичному змаганні на честь 50-річчя Радянської влади, грамотою, вручили перехідний Червоний прапор і грошову премію 300 карбованців.

На всіх ділянках громадського і виробничого життя села попереду йдуть комуністи, яких об'єднує партійна організація, що налічує в своїх рядах 144 чол. Найбільш чисельною є колгоспна партійна організація — 108 членів КПРС, яку очолює секретар парткому П. С. Катаєв. Тут часто практикуються відкриті партійні

[1] Газ. «За комуністичну працю», 19 липня 1963 р.

збори. Активним помічником комуністів є комсомольська організація, що об'єднує понад 300 юнаків і дівчат.

Комуністи і комсомольці села — ініціатори нових звичаїв і обрядів. Усім селом односельчани проводжають новобранців до рідної армії. На урочистому мітингу їм вручають подарунки від колгоспу, рідних, знайомих, дають наказ, щоб дорожили честю рідного села, були гідними воїнами Радянської Армії.

Трудящі Хомутця своєю наполегливою працею щодня вписують нові сторінки до літопису славних звершень на честь Радянської Батьківщини.

Г. І. ХМІЛЬ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД МИРГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ

ВЕЛИ́КИЙ БА́ЙРАК — село, центр сільської Ради. Розташований за 25 км від Миргорода та за 16 км від найближчої станції Гоголеве. Населення — 935 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти: Селище Декабристів, Довгалеве, Цисеве.

На території сільської Ради міститься господарство племзаводу ім. Декабристів, який має

Куточок села Великий Байрак.

4260 га земельних угідь, 29 га садів. Вирощують свиней породи «миргородська ряба». Займаються і рослинництвом.

За одержання високого врожаю пшениці в 1949 році ланковій племрадгоспу П. Д. Ханко присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У селі є восьмирічна і заочна школи, бібліотека, музей, два клуби.

ГАРКУ́ШИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташовані на лівому березі річки Хоролу, за 8 км від Миргорода. Населення — 1455 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Овнянка і Рибальське.

Колгосп «Победа», центральна садиба якого міститься в селі, має 3650 га земельних угідь. Господарство — зернового напряму. Розвинуте тваринництво. Є пилорама.

У Гаркушинцях працює восьмирічна школа, 2 бібліотеки, клуб.

ДІ́БРІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру. Найближча залізнична станція Дібрівський кінний завод — за 5 км. Населення — 1240 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Верховина, Веселе, Котляри, Показове, Стовбине, Шпакове.

У селі — державний кінний завод, який має 6718 га земельних угідь. Розводять племінних коней та свиней. Займаються також рільництвом. Вирощують озиму пшеницю, цукрові буряки. Старшому зоотехніку по конярству С. Я. Кузнецову присвоєно звання Заслуженого зоотехніка УРСР.

У Дібрівці є лікарня, середня і 2 початкові школи, 3 бібліотеки, 5 клубів.

За переказами, село засноване поміщиком Дібровою, звідки й назва.

В роки революції 1905—1907 рр. робітники кінного заводу (засн. у 1888 р.) вимагали підвищення заробітної плати, а коли їхньої вимоги не виконали, вони спалили майже всі будівлі заводу.

Під час громадянської війни дібрівчанин Ф. Є. Назаренко був одним з організаторів загонів червоних партизанів у Дібрівках.

За активну участь у партизанському русі в Югославії під час Великої Вітчизняної війни Югославський уряд нагородив уродженця Дібрівки І. Г. Гречаного орденом «За хоробрість».

ЗУЇВЦІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Хоролу, за 30 км від Миргорода. Населення — 2764 чоловіки.

Колгоспи ім. Жданова та «Росія», центральні садиби яких містяться в селі, мають 5444 га орної землі. Основний напрям господарства в колгоспі ім. Жданова — зерново-буряково-тваринницький, а в колгоспі «Росія» — зерново-буряковий. Є пилорама, млин, ремонтні майстерні.

У Зуївцях — дільнична лікарня на 35 ліжок, середня та початкова школи, 3 бібліотеки, народний музей, 2 клуби.

У селі народився О. Д. Міщенко — Герой Радянського Союзу.

КИБИНЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 12 км від Миргорода та за 3 км від залізничної станції Кибинці. Населення — 2432 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Бієве.

Колгосп ім. Чапаєва, центральна садиба якого міститься у селі, має 4115 га землі. Основні напрями господарства — вирощування зернових і тваринництво. На території сільради розташований відгодівельний пункт Миргородського радгоспу «Заготскотвідгодівля».

В Кибинцях є середня школа, дільнична медлікарня, поліклініка, клуб, бібліотека, магазини і майстерня по пошиву одягу.

КЛЮШНИКІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована в межиріччі Сули й Хоролу. До Миргорода—30 км. Через західну частину села проходить залізниця Бахмач—Кременчук. Населення — 554 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Андріївка, Вовки, В'язове, Гасенки, Григорівка, Дібровка, Залізняки, Новоселиця, Сохацьке, Травневе, Штомпелі.

Колгосп ім. Куйбишева, центральна садиба якого міститься в селі, має 6222 га орної землі. Вирощують озиму пшеницю, гречку, цукрові буряки. Тваринництво має молочно-товарний напрям.

У Клюшниківці працюють середня школа, 2 бібліотеки, клуб.

МА́ЛЬЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 22 км від Миргорода, в правобережній долині річки Хоролу. За 7 км проходить залізнична магістраль Київ—Харків (станція Кибинці), а за 23 км — шосе Київ—Харків. Населення — 686 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Носенки, Осове, Слобідка.

Колгосп «Заповіт Ілліча», господарський центр якого міститься в селі, має 4165 га землі. Розвинуті рослинництво й тваринництво.

У Мальцях є початкова школа, бібліотека, клуб.

Уродженцям сіл Мальцівської сільради Ф. К. Кривенку, А. Ф. Рубану та П. Я. Посвіту (посмертно) присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ОСТА́ПІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 45 км від райцентру. Найближча залізнична станція Сенча — за 18 км. Населення — 1714 чл. Сільраді підпорядковані населені пункти Верхня Будаківка, Воловики, Гречки, Заводище, Запорожці, Косці, Мокріївка, Онацьке, Панченки, Передеріївка, Прядки, Синьощоки, Фуглі.

Колгосп ім. Леніна, господарський центр якого міститься в Остапівці, має 4544 га орної землі. Напрям господарства — рільництво, тваринництво. Розвинуті садівництво, бджільництво. Є два парові млини, олійниця, ремонтна майстерня, дві електростанції. Миргородська контора розвідувального буріння шефствує над колгоспом.

У селі є середня школа, бібліотека, клуб.

Остапівка уперше згадується в 1765 році.

В селі живе М. А. Москаленко — учасник громадянської війни, учасник боїв за Бєлград, Генічеськ, Перекоп.

ПЕТРІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 12 км від Миргорода і за 100 км від Полтави, на обох берегах річки Хоролу. Населення — 2 тис. чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кузьменки та Багачка.

На території сільради розташований колгосп «Україна», який має 4772 га землі, з них орної — 3334 га, сіножатей — 446 га, випасів — 360 га, присадибних ділянок — 246 га, лісів — 109 га, та різних неужитків — 277 га. Напрям господарства — вирощування зернових і технічних культур, виробництво продуктів тваринництва.

Колгосп має 23 трактори, 33 зернові, силосні, кукурудзозбиральні та бурякозбиральні комбайни, 18 тракторних сівалок та іншу техніку. У колгоспі працюють 5 рільничих, садогородня, будівельна, тракторна, шляхова бригади, бригада сортодільниці, молочнотоварна, свинотоварна, птахо- та вівцеферми. Є комбінат по переробці зерна.

В селі трудяться 88 спеціалістів з вищою та середньою освітою.

Є середня та початкова школи. Збудовано Палац культури на 500 місць. Закладено парк на 15 тис. дерев та споруджено ставок у ньому.

Функціонує лікарня на 25 ліжок, аптека.

До послуг населення комбінат побутового обслуговування, сільмаг з трьома філіалами, магазин господарських товарів.

У сільській, бригадній та двох шкільних бібліотеках — понад 15 тис. книжок.

ПОЛИ́В'ЯНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 16 км від Миргорода і за 2 км від залізниці Київ—Харків. Населення — 337 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Іващенки, Купівщина, Радченки.

Колгосп ім. Щорса, центральна садиба якого міститься в селі, має 2238 га землі. Основні галузі господарства — рільництво, тваринництво.

Біля села Радченків у 1948 році відкрито велике родовище нафти та газу, який використовується для опалення Миргорода й Полтави. В 1957 році побудовано цегельний завод. Для випалювання цегли використовується газ Радченківського родовища.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Полив'яне виникло в першій половині XIX століття. В 1859 році це був хутір Рокитне Озеро. Входив до Баранівської волості. З 1884 року стало називатись Полив'яним.

ПОПІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 22 км від районного центру. Найближча залізнична станція — Миргород. Населення — 4298 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Велика Грем'яча і Мала Грем'яча.

Колгоспи «Перше травня» і «Перемога», центральні садиби яких містяться в селі, мають 7814 га землі. Основні напрями господарства — рільництво й тваринництво.

У Попівці є лікарня на 25 ліжок, амбулаторія, середня і восьмирічна школи, 2 бібліотеки, два клуби — на 800 та на 150 місць.

Поблизу села в урочищі Семиренкова Долина виявлено ранньослов'янське поселення Черняхівської культури (II—VI ст. н. е.).

Перша згадка про село відноситься до другої половини XVI століття.

Під час німецько-фашистської окупації в районі Попівки діяв партизанський загін «Перемога», в якому було 920 бійців. Загоном керував секретар Миргородського підпільного райкому КП України Г. О. Іващенко. В одній із сутичок

На кінному заводі в с. Дібровці.

з гітлерівцями загін захопив полковий прапор ворожої частини, висадив у повітря склад боєприпасів. З перших днів окупації організовано було партизанський загін під командуванням секретаря Комишнянського РК КП України Ф. М. Гончаренка. Народні месники здійснили ряд сміливих диверсій.

ПОЧА́ПЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі річки Хоролу, за 5 км від районного центру та залізничної станції Миргород. Населення — 1648 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Білики, Кивине, Лещенки, Марченки, Милашенкове.

Колгосп ім. XVIII партз'їзду (центральна садиба — у Біликах) має 4633 га землі, млин, майстерню по ремонту сільськогосподарських машин. Виробничий напрям — рільництво, тваринництво.

У 1954 році засновано грензавод, що виготовляє промислову грену, веде роботу по підвищенню життєздатності тутового шовкопряда й задоволення потреб у племінній грені грензаводів УРСР. За підприємством закріплено 475 га землі. Завод підтримує економічні зв'язки з країнами народної демократії та Японією.

У Почапцях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

У селі 6 червня 1885 року народився М. В. Микиша — український радянський співак і педагог, професор Київської державної ордена Леніна консерваторії ім. П. І. Чайковського.

РОМОДА́Н — селище міського типу, центр селищної Ради. Розташований на віддалі 25 км від Миргорода. Через село проходять залізниці Кременчук — Бахмач та Київ—Полтава. Населення — 7500 чол. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Глибоке, Конюшеве, Сотницьке, Шарківщина.

Колгосп «Переможець», центральна садиба якого міститься в селищі, має 4700 га земельних угідь. Основні напрями виробництва — рільництво і тваринництво. Є рибне господарство, яке має 11 ставків на 25 га. Працюють майстерня по ремонту сільськогосподарських машин, 5 млинів, хлібзавод.

У Ромодані — 2 лікарні на 75 ліжок, середня школа, змінна школа робітничої молоді, 2 восьмирічні і 2 початкові, 5 бібліотек, 3 клуби, кінотеатр.

У 80-х роках XIX століття під час будівництва залізниці Бахмач—Кременчук поблизу села Ромодана були засновані однойменні залізнична станція і робітниче селище.

У період революції 1905—1907 рр. в Ромодані в жовтні—грудні відбулися страйки залізничників. Під час наступу німців у 1918 році на Ромодан при захисті стратегічно важливого поста відзначився Московський загін комсомольців, що діяв на Україні. В цьому загоні був син письменника О. Серафимовича. Влітку 1918 року робітники Ромодана брали участь у всеукраїнському страйку залізничників. Партизана О. Ф. Карпця денікінці спалили в топці паровоза. Його ім'я занесено в Книгу Бойової Слави Ромодана.

Під час тимчасової німецько-фашистської окупації на залізничному вузлі діяли диверсійні групи, керовані Миргородським підпільним райкомом КП(б)У. Вони проводили неякісний ремонт паровозів і колійного господарства, вивели повністю із ладу 13 паровозів, зірвали електростанцію, пустили під укіс товарно-пасажирський поїзд. Робітники, що працювали на військовій базі, знешкоджували снаряди, псували обмундирування. За підривну роботу був розстріляний шістнадцятирічний юнак Володимир Гарбузенко, ім'я якого присвоєно піонерській організації Ромоданівської школи. 18 вересня 1943 року частини 21 стрілкової дивізії, якою командував генерал-майор В. Л. Абрамов, визволили селище. Цій дивізії присвоєно найменування Ромоданівської.

Уродженцям Ромодана Ф. І. Мініну та І. С. Зуєнку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

СА́ВИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на правому березі річки Псла, за 35 км від райцентру та залізничної станції Миргород. Населення — 1882 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Зелений Кут, Зірка, Олефірівка, Семереньки.

В с. Олефірівці народився доктор біологічних наук, професор Ленінградського державного університету О. С. Данилевський (правнучатий племінник М. В. Гоголя і праправнук О. С. Пушкіна).

Колгосп «Більшовик», центральна садиба якого міститься в селі, має 7313 га землі. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво.

У Савинцях є лікарня на 25 ліжок, середня школа, бібліотека, 2 клуби.

В роки Великої Вітчизняної війни на території району діяв партизанський загін, яким керував секретар Миргородського підпільного райкому КП(б)У Г. І. Іващенко. Жителі Савинець Я. А. Шульга, В. Г. Чухно та інші були у складі цього загону.

Вулиця с. Савинці.

СОЛОНЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на віддалі 26 км від райцентру. За 10 км від села проходить залізнична лінія Київ—Харків. Населення — 702 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бесараби, Коптеве, Мареничі.

Колгосп «Зоря комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 4133 га землі; саду — 29 га; лісу — 191 га, є пилорама. Виробничий напрям — рільництво й тваринництво.

У Солонцях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

ЧЕРЕ́ВКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 30 км від райцентру і залізничної станції Миргород. Населення — 1195 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бакумівка, Новоселиця, Прокоповичі, Радченкове, Сажка, Скиданки.

Колгосп «Зоря» (центр — у Черевках) має 2138 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Черевки позначені на карті Г. Боплана (17 ст.)

У 1904 році у Бакумівці був створений революційний гурток, який входив до складу Хомутецького сільського комітету. В 1906 р. в селі довгий час переховувався від арешту потьомкінець О. Матюшенко. Бакумівка була центром підпільної роботи і повстання проти Денікіна на Миргородщині, яким керували Миргородський повстанком та повітревком в особі уповноважених ЦК КП(б) У т. т. Г. П. Радченка та О. І. Нехоросного.

ЧЕРКАЩА́НИ — село, центр сільської Ради. Віддаль до райцентру — 30 км, до найближчої залізничної станції Сенча — 8 км. Населення — 692 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Безводівка, Булуки, Верьовчик, Їжаки, Кирсівка, Литвишки, Марківське, Петрівка, Писарівка, Савицьке, Ступки, Супруненки, Шульги.

Колгосп ім. Кірова, центральна садиба якого міститься в селі, має 2884 гектари орної землі. Основні напрями господарства — рільництво і тваринництво.

У Черкащанах — школа, бібліотека, клуб.

За переказами, село засноване у XVIII ст. Першими поселенцями були козаки та втікачі-кріпаки. За ім'ям братів Черкащенків (вихідці з села Комишні) населений пункт дістав назву спочатку Черкащенки, а пізніше — Черкащани. В документах назва села зустрічається вперше в 1859 році. Складалося з хуторів — Пащевський, Григоренків, Хорунженків і Петрівки. Пізніше воно об'єднувало 12 хуторів під загальною назвою Черкащенкових хуторів, з яких 11 належали

Біля пам'ятника Вічної Слави у м. Миргороді.

до Попівської волості Миргородського повіту.

Герой Радянського Союзу К. І. Марусиченко — уродженець Кирсівки.

ША́ХВОРОСТІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 10 км від районного центру та залізничної станції Миргород. Населення — 1011 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Деркачі, Дмитренки, Зінчашів, Круглик, Любівщина, Малинівка, Трудолюб.

Колгосп «Ленінський шлях», центральна садиба якого міститься в Зінчашеві, має 7751 га земельних угідь. Господарський напрям — рослинництво і тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, консультпункт заочної середньої школи для молоді, бібліотека, клуб (при ньому працює народний історико-краєзнавчий музей). Шахворостівському клубу присвоєно почесне звання «Клуб відмінної роботи».

Уродженці Шахворостівки І. О. Оноприєнко та В. Г. Лазоренко — Герої Радянського Союзу.

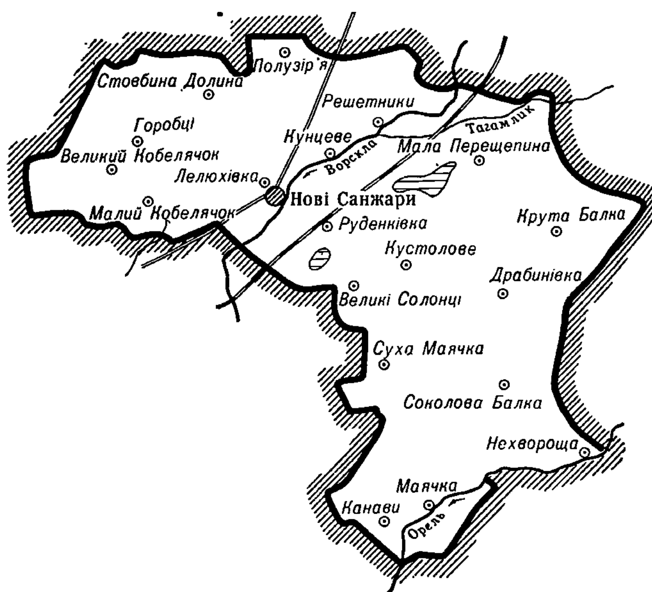
ЯРМАКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на правому березі річки Хоролу, за 12 км від Миргорода і за 4 км від залізничної станції Кибинці. Населення — 832 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Ємці, Єрки.

Колгосп ім. Леніна, центральна садиба якого міститься в селі, має 4126 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво. Провідні культури — озима пшениця, цукрові буряки.

Перші згадки про Ярмаки відносяться до першої половини XVIII ст.

Уродженець Ярмаків М. Н. Корсун — Герой Радянського Союзу.

НОВОСАНЖАРСЬКИЙ РАЙОН

НОВІ САНЖАРИ

Нові Санжари — селище міського типу, центр однойменного району. Розташовані на середній течії мальовничої річки Ворскли (притока Дніпра), на відстані 36 км від Полтави та за 7 км на захід від залізничної станції Нові Санжари, на залізничній лінії Полтава — Кременчук. Населення — 5,4 тис. чоловік.

Територія, де пізніше виник населений пункт, була заселена здавна. Про це свідчать дані археологічних розвідок. У 1946 році поблизу Нових Санжар, на березі р. Ворскли, виявлено поселення скіфського часу (IV—III ст. до н. е.)[1]. У 1923 році біля селища розкопано поховання кочівника, яке відноситься до перших століть нашої ери. В ямі були кістки коня, залізне вістря на спис, вудила, оздоби вуздечки, пряжки для пояса та круглі жетони з темно-зеленого скла[2].

Назва «Санжари» татарського походження. В перекладі з тюркської «Сан-чаров» — урочище, або брід. Але, можливо, воно мало й інше значення, бо, наприклад, у турецькій мові слово «санджак» означає знамено, штандарт. У 1243 році орда татар зимувала на березі р. Ворскли. Вірогідно, що назва Сан-Чаров, або Санчар і виникла саме в цей час[3].

Про урочище Санжари згадується в другій половині XVI століття у скарзі, яку кримський хан подав Івану Грозному. В ті часи турецькі та кримські купці, торгуючи з Москвою, возили туди товари двома шляхами. Один з них був з Перекопа на Тавань, на замки Черкаси, Канів, Київ, а другий — з Перекопа через «поля ялові» (пусті, незаселені) на урочище Сан-Чарово. Хан скаржився царю на те, що на караван перекопських і кафських купців, які, щоб не платити мита,

[1] И. И. Ляпушкин. Днепровское лесостепное левобережье в эпоху железа. Материалы исследования по археологии СССР. М., 1961, вып. 104, стор. 92—93.
[2] М. Рудинський. Археологічні збірки полтавського музею, стор. 52, табл VIII, мал. 16, 23, 26.
[3] Полтавские епархиальные ведомости, часть неофициальная, 1892, № 5, стор. 214, 215.

відправились другим шляхом, близько урочища Сан-Чаров зробили напад спочатку московські, а потім королівські козаки. У них одібрали товари. Як видно, мова йшла про урочище Старі Санжари, де на той час поселення теж ще не існувало.

Відомо, що в 1571 році землі на річці Ворсклі від Санжарівського перевозу до гирла річки, були віддані польським королем у володіння родовитому козакові Омеляну Івановичу, а на початку XVII століття більшу частину цієї території було віддано шляхтичу С. Гурському. Незважаючи на це, в 1636 році дана територія позначена як королівська маєтність, що підлягала Черкаському старосту[1].

В 1643 році Гурський продав даровані землі Немиричам, а нащадки О. Івановича — Потоцьким.

Але незадовго перед визвольною війною українського народу всі згадані землі знову належали Немиричу.

Якщо на початку XVII століття Нові Санжари вже й існували, то були ще незначним населеним пунктом — настільки незначним, що серед 19 міст і містечок Полтавського полку, відзначених у реєстрі 1649 року, вони навіть не значились[2]. На карті французького інженера Боплана, складеній у другій чверті XVII століття, вони є і позначені умовним знаком нового населеного пункту[3].

В першій половині XVII століття тут було укріплення, обнесене високим земляним валом. Рештки його були до кінця XIX століття.

Нові Санжари виросли в значне поселення лише в середині XVII століття, оскільки Б. Хмельницький своїми універсалами дозволяв вихідцям із Правобережної України оселятися на землях, які належали «гетьманській булаві» по берегах Псла, Сули і Ворскли і мати «борти, млини і різні угіддя»[4].

В «розписі» міст і містечок, складеному в 1653 році, у складі Полтавського полку вже згадується і слобода Нові Санжари. В іншому документі, датованому 1654 роком, сказано, що в слобідці Нові Санжари приписані отаман, писар, війт, 101 чол. козаків, 50 чол. міщан... Після 1660 року Нові Санжари стають сотенним містечком[5].

Деякий час економічному розвитку населеного пункту заважали розорення і руйнування від козаків, які були на боці зрадника українського народу гетьмана І. Виговського. Про це свідчить ряд документів.

12 грудня 1658 року Виговський послав на Нові Санжари три вірні йому полки. Вони напали на містечко, чоловік 200 зарубали і вимагали видати 10 російських посланців з м. Чугуєва, які були тут. Новосанжарці не зважили на вимогу і героїчно захищалися. Разом з ними билися й росіяни. Але численному війську Виговського вони не могли протистояти. Містечко пограбували й спалили. Ті жителі, що врятувалися, описали цареві в «чолобитній» всі свої злигодні. Новосанжарці скаржилися на те, що Виговський відібрав у них хліб і худобу, розоривши їх дотла. Вони просили виділити їм платню, аби після розорення не померти голодною смертю. Скаржилися новосанжарці й на те, що їхнє місто в 1658 році Виговський знову віддав Немиричу та що Виговський віддав у неволю багато жителів і навіть малих дітей татарам і ляхам[6].

Захистив жителів Нових Санжар від наруги Виговського полтавський полковник Мартин Пушкар, який стояв тут із своїм 15-тисячним військом.

Тільки в 1659 році, після того, як Виговський і Немирич відкрито перекинулися до поляків, володіння останнього, в т. ч. й Нові Санжари, в нього відібрали.

---

[1] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. IV. Полтава, 1907, стор. 158—160; журн. «Киевская старина», апрель—июнь 1896. т. III, стор. 97, 267; декабрь 1883, стор. 565, 567.

[2] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная, 1892, № 5, стор 216.

[3] В. Г. Ляскоронский. Гийом Левассер-де-Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России. К., 1901, стор. 28.

[4] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная, 1892, № 5, стор. 217—220.

[5] Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 г. Полтава, 1865, отд. 1, стор. 56.

[6] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная, 1892, № 5, стор. 222; Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. XV, Полтава, 1917, стор. 8.

З великими труднощами довелося новосанжарцям налагоджувати життя, відбудовувати житла тощо. Населення містечка займалось землеробством, бджільництвом, тваринництвом, а також ремісництвом. Окремі кустарі-ткачі спеціалізувалися на певних виробах. Так, у Нових Санжарах було поширене ткання ряден[1]. Заможні жителі користувалися найманою робочою силою. Відомо, наприклад, що міщанин Шапошников мав челядника, 2 служниці тощо[2].

Нові Санжари були також центром чинбарства. Один з найбільш заселених кутків селища ще й до цього часу зветься Шевським. Розвиткові шкіряного промислу сприяв значний попит населення на шкіряні товари. До того ж виробництво це не вимагало особливих машин, устаткування і технічних знань. Найголовніше ж була місцева сировина.

З 1699 року тут вже було розвинуто селітроваріння.

Під час шведської навали Нові Санжари ввійшли в зону бойових дій російських військ. Козаки Новосанжарської сотні брали участь у боротьбі проти загарбників. Весною 1709 року Нові Санжари захопили шведи і зробили там стоянку для трьох полків шведського війська та 7 тис. запорожців під командуванням графа Піпера. Одного дня українські козаки-партизани Д. Апостола напали під Новими Санжарами на шведів і знищили 60 та взяли в полон 20 чоловік. 30 березня 1709 року козак Ф. Скрипников (полонений гордієнківець), даючи свідчення в похідній посольській канцелярії, говорив, що жителі Нових Санжар та сусідніх місць стурбовані тим, що шведи почали лагодити старі мости через Ворсклу, повтікали в ліс та інші місця[3].

Як тільки війська Карла XII посилили облогові роботи під Полтавою і почали підготовку до штурму міста, партизанські загони активізували дії в місцях скупчення шведських військ та фуражирів. За один тільки день, 16 травня, загони козаків знищили 215 і взяли в полон 45 шведських солдатів. Загін козаків-партизанів, що перебував протягом чотирьох днів (25—28 травня) в тилу у шведів, напав під Новими Санжарами на ворожий загін фуражирів, знищив та взяв у полон 65 солдатів.

Жителі Нових Санжар подавали і матеріальну допомогу обложеному гарнізону Полтави. Коли в сотнях Полтавського полку провадився збір грошей на придбання селітри, в Новосанжарській сотні зібрали 100 золотих. Бачили Нові Санжари і самого шведського короля Карла XII. Жалюгідні рештки шведської армії разом з Карлом XII, тікаючи на Переволочну, побували тут у ніч на 29 червня 1709 року. Їх переслідували російські війська на чолі з князем Голіциним і Бауером[4].

Незадовго до 200-річчя Полтавської битви Новосанжарська сільська громада на своєму сході 26 квітня 1909 року постановила спорудити на честь великої перемоги російського та українського народів обеліск. Його відкрили 27 червня 1909 року, але в роки громадянської війни його не стало. Лише в жовтні 1965 року новосанжарські будівельники, закладаючи фундамент, виявили обеліск[5]. Тепер він знову буде встановлений.

В наступні роки Нові Санжари продовжували зростати. Відомо, що в 20-х рр. XVIII століття в місті було 2 ярмарки на рік. Існували торгові збори. На «пана полковника» збирали від воза по два алтина, на старшину — по копійці[6].

---

[1] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 193.

[2] О. С. К о м п а н. Міста України в другій половині XVII ст., стор. 275.

[3] В. Ш у т о й. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр., стор. 188, 214.

[4] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 187.

[5] Газ. «Зоря Полтавщини», 26 жовтня 1965 р.

[6] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. II. Полтава, 1906, Приложения, стор. 49.

28 квітня 1737 року Нові Санжари востаннє зазнали спустошливого нападу татар, які пограбували і зруйнували навіть церкви[1]. Після цього для жителів міста настало більш спокійне життя, що значно сприяло піднесенню господарства. Щоправда, в серпні 1779 року тут пройшов інший, не менш лютий ворог — сарана, яка завдала селянським господарствам багато лиха.

У 1760 році Нові Санжари, Кобеляки й Білики одержав у вічне й спадкове володіння граф Р. Воронцов. Його прислужники захопили в місцевих козаків землю і вимагали від них «підданських» повинностей. Запис козака за якою-небудь ревізією в число посполитих, володіння землею, купленою в посполитого, родинні зв'язки з посполитими власника, одруження з посполитою — всього цього досить було для того, щоб оголосити такого козака «підданим»[2].

У першій половині XVIII століття представники козацької старшини почали скуповувати в Нових Санжарах млини, землі, а згодом і кріпаків. Так у другій половині XVIII століття новосанжарський сотник, а з 1765 року ротмистр Дніпровського пікінерського полку А. Магденко лише в Нових Санжарах мав «нажитих» кріпаків 72 душі чоловічої та 67 душ жіночої статі[3].

З 1765 року Новосанжарська сотня ввійшла до складу Новоросійської губернії, створеної в 1764 році. Козаки були перетворені на пікінерів. З січня 1784 року Нові Санжари входили до Катеринославського намісництва як поселення Алексопольського повіту, а з 1794 року вони деякий час були повітовим містом. Згідно з указом від 30 листопада 1796 року, місто Нові Санжари ввійшло до складу Малоросійської губернії. З 1802 року — це містечко Полтавського повіту Полтавської губернії; з 1803 року — Костянтиноградського, а з 1804 року — Кобеляцького повіту[4].

На початку XIX століття містечко Нові Санжари значилося як одне з «примечательных мест» повіту[5]. На цей час воно було в основному козацьким поселенням з 3919 жителями. Кріпаків тут було лише 158 чоловік. В містечку відбувалося по 4 ярмарки на рік, на яких торгували рибою, дьогтем, хлібом, худобою, різними товарами.

Через малоземелля селян та низьку родючість землі (на лівому березі Ворскли переважали піщані грунти) землеробство в Нових Санжарах було розвинуто слабо. Все ж сіяли озиму і яру пшеницю, жито, ячмінь та гречку, а також у досить значній кількості — льон та коноплі, що йшли на виготовлення полотна і різних виробів для власних потреб та на продаж. Садили картоплю та вирощували багато кавунів.

З другої половини XIX століття, особливо після реформи, в Нових Санжарах досить інтенсивно розвивались кустарні промисли, з'явився ряд невеликих приватних промислових підприємств. Зокрема, наприкінці XIX століття в містечку було 2 невеликі воскові, 31 цегельний та 6 шкіряних заводів. Крім того, було кілька олійниць, кузень, бондарень, чоботарських та кравецьких майстерень. І в цей період Нові Санжари особливо славилися чинбарством та чоботарством[6]. Промислові підприємства були дрібними за обсягом виробництва, часто-густо тут працювало всього кілька чоловік, а то й 1—2 чоловіки.

Вигідне географічне положення селища — розташування його між двома значними містами Полтавою і Кобеляками, в межиріччі Ворскли й Орелі,— сприяло

---

[1] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная, 1892, № 5, стор. 223, 224.

[2] І. О. Гуржій. Повстання селян в Турбаях (1789—1793). К., 1950, стор. 35.

[3] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник, т. 3. К., 1912, стор. 248—253.

[4] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная. Полтава, 1892, № 5, стор 225, 226; Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. Полтава, 1865, отд. 1, стор. 56—68.

[5] Е. Зябловский. Землеописание Российской империи для всех сословий, ч. IV, СПб., 1810, стор. 59.

[6] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная, 1892, № 5, стор. 226, 227; Памятная книжка и адрес-календарь Полтавской губернии. Полтава, 1888, стор. 163.

розвитку в Нових Санжарах торгівлі. Широко торгували предметами місцевого промислу, худобою, збіжжям. У 1892 році на всі чотири ярмарки в Нові Санжари було привезено товару на 456 тис. крб. Головними предметами торгівлі були: тканини, бакалія, шкіряні вироби, зерно, смушки, овеча шерсть, велика рогата худоба, коні, вівці тощо.

Разом з тим щорік зменшувалась кількість населення, зайнятого в сільському господарстві; все більша кількість селянських господарств руйнувалась, працівники з багатьох господарств змушені були йти на заробітки в далекі міста або до місцевих багатіїв. У 1892 році в 362 господарствах козаків, військових поселенців, селян-власників та міщан було 893 десятини орної землі. У 108 господарствах були тільки присадибні ділянки, 45 — не мали зовсім землі, 16 господарств — до 1 десятини. В той же час у двох господарствах було 185 десятин орної землі. Отже, як і в інших місцях, у Нових Санжарах після реформи відбувався посилений процес розшарування селян. Більша частина малоземельних господарств настільки зубожіла, що не мала змоги вести своє господарство. Це, насамперед, 229 господарств, які не мали ні робочої худоби, ні реманенту[1].

Процес розшарування населення тривав і в наступні роки. Так, за даними перепису 1910 року, із 533 господарств 479 не мали зовсім землі або мали від 1 до 4 десятин; тому для 140 родин основним джерелом існування була поденщина, з 89 господарств працівники мусили йти на далекі заробітки.

Багато населення поряд з сільським господарством займалося різними промислами, а 309 чол. жили тільки з них. Зокрема, це були теслярі, пічники, кравці, шевці, чинбарі, бондарі, позолотники, ковалі, слюсарі, ткачі тощо.

Ще на початку XX століття Нові Санжари лишалися містечком з незначним промисловим розвитком. У 1911 році тут було 4 цегельні заводи з 9 робітниками, 18 чинбарень з 49 робітниками, 12 кузень, де було зайнято 27 робітників, а всього — 38 дрібних, напівкустарного типу підприємств[2].

Наприкінці 1912 року із загальної кількості населення Нових Санжар та прилеглих до них хуторів Забрідок і Лелюхівки понад 1000 чол. займалися різними ремеслами, 200 чол. служили на залізниці та на різних приватних підприємствах, 300 чол. були зайняті торгівлею[3].

Тягар податків, майже повна відсутність медичних та освітніх установ погіршували і без того тяжке становище трудящих. У 1916 році в Нових Санжарах була одна медична дільниця, яка обслуговувала 4 волості. На дільниці працювали лікар та фельдшер[4].

Тяжкі умови життя сприяли зростанню класової свідомості трудящих міста. У роки першої російської революції в Нових Санжарах на квартирі вчительки М. Ф. Щитинської, яку в 1906 році заарештували і ув'язнили в Петропавлівську фортецю, випускались листівки антиурядового змісту. Друкував їх житель Нових Санжар Д. Я. Куць, а поширювали — Макар Харченко, А. О. Ткаченко, який працював у Полтавських залізничних майстернях, та інші. Агітаційну роботу серед населення містечка провадив місцевий учитель з козаків О. О. Карнаух, який у 1908 році вступив у Кобеляцьку соціал-демократичну організацію. З Кобеляк у березні 1908 року направили також для роботи в Новосанжарську волость Ф. Авдєєва[5].

Царизм боявся дати освіту простому народу, адже це могло сприяти пробудженню «вільнодумства». В Нових Санжарах, де було багато «ділового люду», процент грамотності був надзвичайно низький. Наприклад, у 1892 році

---

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XI, Кобелякский уезд. Полтава, 1892, стор. 26—30.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 1076, арк. 109, 110, 111, 112—114.
[3] Там же, ф. 707, оп. 229, спр. 172, арк. 15.
[4] Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 год. Полтава, 1916, стор. 176, 177.
[5] ЦДІА СРСР, ф. 102, оп. за 1908 р., спр. 5(46)1, арк. 64, 66-а.

на 3593 жителі містечка та прилеглих хуторів письменних було лише 359 чоловіків і 64 жінки, що становило трохи більше 8 проц. усього населення[1].

З 1839 року в Нових Санжарах існувало сільське парафіальне училище, створене замість заснованої ще раніше школи для навчання писарській справі селянських дітей. У 1890 році в цьому училищі навчалося 142 хлопчики та 38 дівчаток. На цей час у Нових Санжарах уже була церковнопарафіальна школа, а з жовтня 1891 року — церковнопарафіальна жіноча школа[2].

На початку XX століття в містечку з населенням близько чотирьох тисяч чоловік були одна церковнопарафіальна початкова і т. зв. вища міністерська школа, в яких навчалося 110 учнів, у т. ч. 14 дівчаток. Решта дітей не могла здобути навіть початкову освіту. 1910/11 навчальний рік у місті з 6949 чол. населення почався при наявності однієї двокласної школи і одного початкового училища та 5 церковнопарафіальних шкіл. (До цих навчальних закладів були приписані й навколишні дрібні населені пункти)[3].

Командир партизанського загону О. П. П'ятенко. 1918 р.

Грабіжницька імперіалістична війна значно погіршила і без того тяжке становище трудящих. Тому трудящі міста з радістю зустріли звістку про повалення царизму в дні Лютневої революції.

Але справжнє визволення трудящим принесла тільки Велика Жовтнева соціалістична революція. Радянська влада в Нових Санжарах була встановлена в січні 1918 року; в цей час тут організувався й почав діяти волосний ревком, очолений місцевим бідняком П. П. Забедейком. Спираючись на бідноту, ревком поділив націоналізовану землю місцевих багатіїв та реманент, наділяючи ними в першу чергу безземельних, малоземельних селян, а також сім'ї червоних бійців. Але з кінця березня 1918 року, у зв'язку з німецькою окупацією, ревкому довелося працювати в підпіллі. Працюючи в надзвичайно тяжких умовах, волревком згуртував бідноту й середняків на боротьбу проти німців та їх ставлеників — гетьманців. На території Нових Санжар та всього Кобеляцького повіту діяв повстанський загін О. П. П'ятенка (Геращенка). В його рядах боролися жителі Нових Санжар: Ф. І. Іванюк, Григорій та Петро Геращенки, М. П. Харченко, М. А. Кибкало та інші[4].

У старого Петра Геращенка було п'ять синів, і всі вони стали на шлях революційної боротьби. Два його сини — Григорій та Петро — були в загоні свого брата Олексія; Никифор — комсомолець, член бюро повіткому ЛКСМ, теж дружинник ревкому — був бійцем повстанського загону Я. Огія. У 1921 році він загинув у бою з бандою Левченка в селі Кустоловому; син Олександр — теж один із перших комсомольців — працював у продзагоні, був секретарем райкому ЛКСМУ. О. П. П'ятенко-Геращенко загинув у 1919 році у боротьбі з денікінцями на Київщині.

Після вигнання німецьких окупантів та гетьманців у грудні 1918 року їх замінили ставленики петлюрівської Директорії. Тому Радянська влада в Нових Санжарах була відновлена тільки 24 січня 1919 року. Волревком, очолений Ф. І. Іванюком, до складу якого входили також І. К. Васюта, І. П. Грузін, Г. П. Коба та М. Сакало (Ф. І. Іванюк одночасно був волосним військкомом), відновив свою роботу. Він запроваджував у життя декрети Радянської влади, розподіляв землі міс-

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XI, стор. 26, 27.
[2] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная, 1892, № 5, стор. 227.
[3] ЦДІА УРСР, ф. 707, оп. 229, спр. 184, арк. 65—66.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-3966, оп. 1, спр. 1, арк 14, 16; спр. 2, арк. 43, 47, 101.

Посвідчення бійця партизанського загону П. П. Геращенка. 1918 р.

цевих багатіїв між безземельними та малоземельними. Ревком добився введення восьмигодинного робочого дня на приватних підприємствах.

Наприкінці липня 1919 року Нові Санжари захопили денікінські банди. Ревком знову пішов у підпілля[1]. В цей час від ворожої кулі загинув перший голова Новосанжарського ревкому П. П. Забедейко. Багато партизанів із загону П'ятенка боролися з білогвардійцями в повстанських загонах Костянтина Матяша та Якова Огія. В грудні 1919 року в Нових Санжарах остаточно була встановлена Радянська влада. Повернувся до активної діяльності волревком, який навесні 1920 року передав свої функції новообраному волвиконкому.

У цьому ж році створюється волосний комітет незаможних селян на чолі з Ф. І. Оляничем. Комітет подав велику допомогу партійному осередку та волвиконкому у відбудові господарства, проводив у життя декрети про землю, захищав економічні і політичні права бідняків, виконував продрозверстку, конфісковував майно куркулів, які ухилялися від хлібоздачі, надавав пільги членам КНС, постачав предмети широкого вжитку, організовував бідноту і сільський актив на боротьбу з бандами.

Активну участь у боротьбі з бандитизмом брав і перший комсомольський осередок у Нових Санжарах, теж створений у 1920 році. Секретарем осередку була М. П. Геращенко (сестра командира партизанського загону П'ятенка-Геращенка).

На початку 20-х років у Нових Санжарах було обрано сільську Раду, яку протягом 6 років (1923—1929 рр.) очолював активний учасник громадянської війни М. А. Кузурман. Колишній унтер-офіцер російської армії, він у 1916 році повернувся в Нові Санжари і брав активну участь у революційних подіях, а пізніше служив у Червоній Армії.

Наділені землею бідняки не завжди могли обробити своє поле, бо не мали ні реманенту, ні тягла. КНС і тут приходив на допомогу. Він видавав бідноті насіння, реманент, а з 1923 року кредитове товариство, організоване з ініціативи КНС, надавало незаможникам позики на придбання сільськогосподарської техніки.

Трудящі міста вже з перших місяців відбудовного періоду виявляли творчу ініціативу. Вони докладали багато зусиль, щоб відбудувати існуючі підприємства та створити нові. Завдяки цьому відновилось виробництво цегли на двох цегельнях, став до ладу новий цех по виробництву возів, почали працювати швейні, ткацькі, суконні майстерні, майстерні по виробництву валянок. Крім цього, значна частина населення продовжувала займатися кустарними промислами, особливо чинбарством. Більш-менш значним підприємством вважався паровий млин, на якому працювали 14 робітників і службовців[2].

В березні 1923 року Нові Санжари стали районним центром. В липні 1925 року постановою ВУЦВК та РНК України Нові Санжари віднесені до селищ міського типу, а з березня 1926 року тут утворено селищну Раду[3].

За даними Всесоюзного перепису, населення в Нових Санжарах на 17 грудня 1926 року було 4198 чоловік[4].

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3966, оп. 1, спр. 1, арк. 14—16.
[2] Статистика Полтавщини в нових її межах, № 21. Полтава, 1929, стор. 76—80.
[3] Зібрання узаконень УРСР, 1925, № 45—46, стаття 300.
[4] Список залюднених місць Полтавської округи за Всесоюзним переписом на 17 грудня 1926 р. Полтава, 1927, стор. 2.

У Нових Санжарах одними з перших у колишній Полтавській окрузі були створені артілі кооперативно-промислового виробництва. На основі кооперування кустарів у 1923 році утворилися промислова артіль «Червоний швець» та артіль вишивальниць «Червоне проміння», а через рік — об'єднання «Кредиткустар», яке займалося постачанням кустарям-ковалям, столярам і чоботарям сировини та збутом готової продукції. Артіль спеціалізувалась на виробництві возів і бочкотари.

Партійна організація району розгорнула велику організаторську, політичну і культурно-освітню роботу серед міського й сільського населення. З цією метою читались лекції й доповіді, влаштовувалися антирелігійні диспути тощо. Велику допомогу в цьому подавав губернський комітет КП(б)У. 27 травня 1925 року на засіданні секретаріату губкому партії було заслухано доповідь секретаря Новосанжарського райкому про поліпшення партійної роботи в районі. Незважаючи на те, що роботу райкому було визнано задовільною, губком вказав на серйозні недоліки в його діяльності та допоміг їх усунути. Зокрема, було відзначено, що в районі є сприятливий грунт для розвитку кустарної промисловості, і поставлено завдання пожвавити та прискорити цю роботу[1].

Райпартком та райвиконком доклали багато зусиль, щоб виконати рішення губкому. В 1927 році на базі колишнього «Кредит-кустаря» виникла самостійна кооперативна промислова артіль «Червоний кустар», яка виготовляла вози, меблі, бочкотару та інше. В наступні роки, у зв'язку із спеціалізацією підприємств, з цієї артілі виділили меблевий, бондарний цехи та клеєварню. Вони й утворили окрему артіль ім. Халтуріна.

Відбувалися значні зміни і в сільському господарстві. Ще в 1920 році на території Новосанжарської сільради, на хуторі Забрідках, кілька родин об'єдналися в сільськогосподарську артіль «Лісна Забрідчанська». У 1928 році в артілі було 15 родин, в яких налічувалося 81 чол., з них 40 працездатних. Артіль мала 95,9 десятини землі, в т. ч. усуспільненої — 90,9. Артільці засівали близько 80 десятин. В їх користуванні був трактор, придбаний на відпущені державою кошти, 2 молотарки, жатка, сівалка, 8 коней, 21 голова великої рогатої худоби тощо[2]. Це перше колективне господарство відіграло важливу роль у підготовці основної маси трудящого селянства до колективізації. Врожаї на вузьких селянських смужках, на супісках та суглинках були низькі. Хліба ледь вистачало на прожиття. У 1928—29 рр. селяни почали об'єднуватися в ТСОЗи, а в 1929 році в хутірській частині містечка було створено колгосп ім. Чубаря. У 1929—30 рр. сільськогосподарське населення Нових Санжар об'єдналося в артіль ім. Червоної Армії.

Райком партії, райвиконком та районний комітет незаможних селян провадили велику роботу по залученню одноосібних селян до колективного господарювання. Завдяки цьому на червень 1931 року в районі було колективізовано 9622 господарства, або 68,4 проц., створено 247 ТСОЗів та сільськогосподарських артілей[3].

---

[1] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.). Харків, 1961, стор. 263—266.

[2] Статистика Полтавщини в нових її межах, № 21. Полтава, 1929, стор. 76—80.

[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 257, оп. 1, спр. 1089, арк. 266.

Підписання договору на соціалістичне змагання між кустарями м. Кобеляк та Нових Санжар. 1929 р.

В цій роботі велика роль належала членам комнезаму, яких у районі налічувалося 8351 чол. Про те, що Новосанжарський КНС провадив активну роботу, свідчить і той факт, що в 1932 році представник новосанжарської бідноти П. Ф. Кущинська була обрана членом Всеукраїнської Центральної Комісії незаможних селян.

Ефективним засобом агітації за нове, радянське життя була селянська позика, сорок четвертий тираж якої відбувся в травні 1928 року в Нових Санжарах[1]. День розигришу позики став тут урочистим, багатолюдним святом.

За роки перших п'ятирічок у Нових Санжарах побудували ряд нових та розширили старі підприємства, що виникли ще в перші роки Радянської влади. На 1941 рік у селищі працювали райпромкомбінат, харчокомбінат, маслозавод, вальцьовий млин, олійниця, промислові артілі ім. Халтуріна, «Червоне проміння», «Червоний швець», «Жовтневий промінь», «Червоний кустар», невеликий шкіряний завод, цегельний завод, хлібопекарня.

Багато уваги приділялось охороні здоров'я трудящих. У передвоєнні роки в Нових Санжарах була лікарня з поліклінічним відділенням, аптека. Тут працювали 9 лікарів та 30 працівників з середньою медичною освітою. В ці роки почала тут працювати лікарем К. Й. Коломак. У 1964 році вона здобула науковий ступінь кандидата медичних наук і працює головним лікарем тубдиспансеру.

Відбулися великі зміни і в освіті та культурі трудівників селища. Ще в 20-х роках тут організували трудові школи — початкову й семирічну. Всі діти вчилися. У 1930—1935 рр. в Нових Санжарах діяв робітфак, де молодь робітничого та селянського походження готувалася до вступу в Полтавський будівельний інститут. З 1934 року в селищі працювали дві середні школи.

В школах працювало багато досвідчених висококваліфікованих учителів, у т. ч. Н. І. Онищенко, яка понад 50 років віддала справі виховання молодого покоління і в 1939 році була удостоєна високої урядової нагороди — ордена Леніна[2].

Культурні потреби трудящих також задовольняли клуб з залом для глядачів на 350 місць та бібліотека.

Напередодні війни в селищі проживало близько 5000 чоловік. Коли почалася Велика Вітчизняна війна, Нові Санжари дали країні майже півтори тисячі бійців. 16 вересня 1941 року селище захопили гітлерівці[3]. Вони вистежували комуністів, грабували у населення майно, хліб, худобу. Почалися жорстокі розправи. Всіх запідозрених у патріотичних діях арештовували й катували. За роки тимчасової окупації були розстріляні комуністи та активісти, які з будь-яких причин залишилися на окупованій території. Це Ф. І. Іванюк, І. В. Бігдан, М. Вовк, К. Д. Дрига, П. Г. Палько. За час окупації фашисти відправили в Німеччину понад 200 юнаків і дівчат. Багато хто не повернувся до рідної оселі, загинувши у фашистській неволі. Один за одним видавались накази, розпорядження окупантів та їх холуїв, за невиконання яких погрожували жорстокими розправами. Так, розпорядженням земельної управи від 13 грудня 1941 року населенню заборонили молоти зерно і доводили до відома про закриття всіх млинів і олійниць[4]. Наказом гітлерівського коменданта від 3 січня 1942 року жителям заборонялося різати свиней та рогату худобу для своїх потреб, а за надання притулку військовополоненим, парашутистам та партизанам окупанти загрожували смертю[5].

Незважаючи на погрози, населення міста давало притулок радянським пораненим бійцям і тим, хто втік з фашистського полону. Про це писали два радянські

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 29 травня 1928 р.
[2] Досягнення соціалістичного будівництва на Полтавщині. Полтава, 1939, стор. 85—86.
[3] П. Н. Емець, О. П. Самойленко. Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни. 1965, стор. 96.
[4] Полтавський облдержархів. Відозви, об'яви і накази німецько-фашистських окупаційних властей, оп. 1, спр. 34, 15.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-2340, оп. 1, спр. 6, арк. 35.

воїни, які в 1941 році були в Нових Санжарах. Тяжко поранені в бою, вони залишилися на окупованій території, підлікувалися, хотіли перейти фронт, але зробити цього не пощастило. Під чужими прізвищами вони жили деякий час у Нових Санжарах і були свідками того, як місцеві люди, ризикуючи життям, влаштовували втечі військовополоненим, допомагали їм одягом, харчами тощо. Багато зробило для врятування життя військовополонених подружжя Королько. Багатьом радянським бійцям пощастило врятуватися з полону завдяки О. А. та Д. І. Королько. Новосанжарські дівчата Надія Сахновська, Віра Асауленко та інші збирали серед населення одяг, їжу для військовополонених та влаштовували їм утечі з табору[1]. Вони поширювали зведення Радянського інформбюро, розклеювали листівки на парканах і навіть на будинку управи, знищили списки радянських активістів, складені поліцією. Мужні радянські патріотки переправляли в надійні місця радянських бійців, які пробиралися на схід, допомагали їм медикаментами, їжею. Н М. Сахновській і В. Ф. Асауленко допомагав літній чех з комендатури. Він також повідомляв їм про події на фронтах, про поразку німців під Сталінградом.

24 вересня 1943 року частини 1-го механізованого корпусу Степового фронту визволили Нові Санжари.

На фронтах Великої Вітчизняної війни багато новосанжарців відзначилися героїзмом і відвагою. Сотні бійців нагороджені орденами й медалями, а 3 уродженці Нових Санжар удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу[2].

Житель селища, нині експедитор хлібозаводу, І. М. П'ятенко у суворі дні війни разом з іншими воїнами Радянської Армії обороняв Дніпрогес ім. В. І. Леніна. За героїзм, виявлений в одному з цих боїв, його удостоєно звання Героя Радянського Союзу. Присвоєно звання Героя Радянського Союзу двом іншим уродженцям Нових Санжар — О. П. Паську та І. І. Гавришу.

Хто бачив Нові Санжари до війни, не впізнавав селища: тут було спалено 134 будинки, вщент зруйновано державний млин, промислові артілі «Червоний кустар», ім. Халтуріна та «Червоне проміння», цегельний завод, машинно-тракторну станцію, маслозавод. Частину обладнання цих підприємств фашисти вивезли до Німеччини, а решту — знищили. Збитки, завдані ворогом селищу, становили 100 млн. крб. У районі фашисти спалили 95 населених пунктів, 4 лікарні, 3 поліклініки, 24 школи, 11 клубів.

Через кілька днів після визволення відновили роботу райвиконком та його відділи. Було проведено облік збитків, заподіяних господарству району, взято на облік наявні школи, лікарні, підприємства, визначено посівні площі, щоб мобілізувати всі сили на відродження життя в селищі й районі[3].

Новосанжарці з великим ентузіазмом піднімали з руїн селище. Вже на першу річницю визволення Нових Санжар були відбудовані маслозавод, млин, райхарчокомбінат, райпромкомбінат, промартілі ім. Халтуріна та «Червоне проміння». За успіхи у відбудові промислових підприємств рішенням бюро обкому КП(б)У та виконкому Полтавської обласної Ради депутатів трудящих від 30 грудня 1944 року Новосанжарський район було визнано переможцем у соціалістичному змаганні по розвитку місцевої та кооперативної промисловості. Район одержав перехідний Червоний прапор обласної Ради депутатів трудящих та обкому КП(б)У[4].

Багато зусиль доклали колгоспники, щоб відродити свої артілі, господарства яких майже повністю були знищені. Так, колгосп ім. Верховної Ради УРСР після визволення мав 734 га земельних угідь і тільки 32 голови великої рогатої худоби. У колгоспі ім. Калініна, де налічувалося 654 га землі, в т. ч. 380 га орної, уціліли

---

[1] Газ. «Ленінським шляхом», 7 листопада 1959 р. Стаття І. Подимова, М. Шиянова «Вони захищали завоювання Жовтня».

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 93, арк. 19; ф. Р-3938, оп. 2, спр. 23, арк. 1—2.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-6166, оп. 1, спр. 2, арк. 1—2.

[4] Газ. «Ленінським шляхом», 30 грудня 1944 р.

лише 14 волів та 8 коней, яких колгоспники заховали від ворога. Для обробітку колгоспного поля колгоспникам доводилося використовувати власних корів. Не вистачало робочих рук, бо в артілі було тільки 93 працездатні члени колгоспу, головним чином жінки. Таке ж становище було і в артілі «Червоний косар»[1].

Посильну допомогу колгоспам селища і району подала Новосанжарська МТС, яка відновила свою роботу в жовтні 1943 року. На 1 січня 1944 року тут налічувалося 7 колісних тракторів, але справних — лише 4. Через рік тут було 33 трактори, 17 комбайнів, 2 вантажні автомашини. Самовіддано працювали механізатори на колгоспних ланах. Так, трактористка П. В. Скрильник у 1945 році трактором У-2 виорала 313 га проти плану 242 гектари.

Зразки сумлінної праці на відбудові селища показували робітниці промартілі «Червоне проміння». У 1948 році, ставши на стахановську вахту на честь міжнародного жіночого дня, вони виконали квартальне завдання на 128 проц. Вишивальниця М. П. Каряка за два роки виконала п'ятирічне завдання і в 1948 році працювала в рахунок 1951 року. За високі виробничі досягнення її нагородили медаллю «За трудову доблесть». Її послідовницями були вишивальниці Надія Литовченко, яка в 1948 році також працювала в рахунок 1951 року, Марія Гудзенко, Парасковія Кобилка, Ганна Гончаренко та інші.

З ініціативи комсомольців райцентру весною 1949 року проведено кілька суботників по впорядкуванню парку і районного Будинку культури. В селищі було посаджено понад 20 тис. дерев.

12 вересня 1950 року колгоспники трьох артілей Новосанжарської селищної Ради ім. Верховної Ради УРСР, Калініна та «Червоний косар», зібравшись на загальні збори, вирішили об'єднатися з колгоспом «До кращого життя» Лелюхівської сільради. Утворилась одна велика артіль ім. Калініна з центром у с. Лелюхівці. Артіль об'єднала 470 дворів з населенням понад 1000 чол. За нею було закріплено 3485,6 га земельних угідь, у т. ч. орної землі — 2113 га. Нині цей колгосп має назву «Маяк».

За роки семирічки досягнуто відчутних наслідків у зміцненні економіки колгоспу. У 1966 році доходи колгоспу порівняно з 1960 роком зросли в два рази. Цього ж року тут на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 382 цнт молока, 54 цнт м'яса. Грошова оплата трудодня становила близько 3 крб. Нині колгосп «Маяк» — високомеханізоване господарство. На його полях та в господарстві працює 13 тракторів, 9 комбайнів, 9 вантажних автомашин тощо. Всі трудомісткі процеси виробництва: збирання зернових, силосу, цукрових буряків, кукурудзи, водопостачання на фермах тощо — механізовано на 100 проц. Цьому значно сприяє те, що колгосп дістає постійну електроенергію від електростанції, збудованої на р. Ворсклі.

Цих наслідків досягнуто завдяки самовідданій праці колгоспників. Праця кращих з них відзначена високими урядовими нагородами. В їх числі доярка Г. С. Кириленко, що в 1966 році надоїла по 2840 кг молока від кожної фуражної корови; тракторист Г. Я. Коваль, що виробив на 1 умовний трактор 2210 га, трактористка з 1938 року П. В. Скрильник.

З кожним роком зростають темпи розвитку місцевої промисловості. Протягом п'ятої і шостої п'ятирічок промисловий комбінат збільшив річний випуск валової продукції більше, ніж у 10 разів. У ці роки швидкими темпами відбувалася розвідка місцевого нафто-газового родовища, яке з 1959 року вступило в дію і вже дає країні промислову нафту й газ.

На північно-західній околиці селища виросло промислове містечко нафторозвідників Новосанжарської контори нафторозвідки. На квітень 1960 року бурильники підготували до здачі 3 свердловини з великими запасами нафти в Новосан-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-7977, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

На озері біля інкубаторної станції в Нових Санжарах. 1965 р.

жарському районі. Багату на бензин нафту відправляють на нафтопереробні заводи країни. Поряд з нафтовиками трудяться газовики. Перший промисловий газ одержав у 1960 році Кобеляцький цукрозавод[1].

Новосанжарська контора буріння — одне з найбільших промислових підприємств району. Тут трудяться 700 робітників, 75 інженерно-технічних працівників, 50 чол. службовців та обслуговуючого персоналу. З 1962 року колектив нафторозвідників включився в боротьбу за звання колективу комуністичної праці. Чотирьом буровим бригадам це звання вже присвоєно.

Разом з тим реконструюються старі підприємства селища. У березні 1956 року артілі «Червоний кустар» та ім. Халтуріна злилися в одну під назвою ім. Халтуріна. Вона випускала шафи, столи, стільці, бочкотару. З 1960 року артіль реорганізували в деревообробну фабрику, а з 1961 року вона об'єдналася з райпромкомбінатом в одне велике підприємство. У 1965 році випуск валової продукції фабрики зріс майже в півтора раза порівняно з 1959 роком. Протягом 1961—1962 рр. збудовано шкірзавод, який у 1965 році виготовив продукції на 4068 тис. крб. Крім названих, у селищі працює цех по виробництву возів, фабрика художніх виробів «Червоне проміння», продукція якої неодноразово представлялась на міжнародних виставках, також харчокомбінат, маслозавод, побутовий комбінат, будівельне управління, будівельна дільниця системи облспоживспілки. Протягом 1964 року ця організація збудувала в Нових Санжарах консервний завод, універмаг, чайну. Є тут і районне об'єднання «Сільгосптехніка», інкубаторно-птахівнича станція, міжрайонна коконосушильна база тощо.

Розташовані в мальовничій місцевості, Нові Санжари у післявоєнний час перетворились на красиве, впорядковане селище. Головні вулиці забруковано, тротуари заасфальтовано. На кінець 1965 року в Нових Санжарах прокладено 10 тис. кв. м асфальтованих пішохідних доріжок. Селище потопає в зелені. Дедалі більше з'являється тут благоустроєних житлових будинків. З 1959 по 1965 рік комунальна житлоплоща зросла в два з половиною рази, а індивідуальна — в півтора раза. За цей час довжина селищного водопроводу досягла більше як 8 кілометрів.

Для забезпечення побутових потреб трудящих у селищі відкрито 32 магазини, ларки, буфети тощо. На кінець семирічки товарооборот зріс майже в два рази.

У 1965 році в Нових Санжарах споруджено типове двоповерхове приміщення комбінату побутового обслуговування, в якому розміщені майстерні по пошиву та ремонту одягу і взуття, по ремонту годинників та фотоательє. Селище повністю електрифіковано й радіофіковано.

Багато уваги приділяється медичному обслуговуванню населення.

В райцентрі працюють поліклініка з 14 кабінетами та лікарня на 138 ліжок, санепідстанція, тубдиспансер на 35 ліжок тощо. Медичні заклади району обладнані найновішим устаткуванням: рентгенустановками, електрокардіологічним устаткуванням тощо. 24 лікарі та 69 працівників з середньою медичною освітою подають населенню всебічну медичну допомогу.

Партія і уряд не раз відзначали сумлінну і бездоганну роботу кращих праців-

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 1 квітня 1960 р.

ників охорони здоров'я району. Так, у жовтні 1953 року ордена Леніна був удостоєний лікар Новосанжарської райлікарні Ф. В. Кобецький, орденами й медалями відзначена сумлінна праця І. Д. Холопченка, П. П. Кривоноса, О. Н. Чернова, Н. І. Голтвянської, О. Г. Антоненко, К. Й. Коломак, Г. І. Сигайлова, П. П. Головні, П. І. Писаренка, М. Л. Трегуба[1]. Відмінниками охорони здоров'я селища є головний лікар О. Н. Чернов, завідуюча терапевтичним відділенням М. Г. Зимовець, рентгенолог А. І. Мільгевська, завідуюча інфекційним відділенням Г. М. Деньгуб, заступник головного лікаря М. Є. Лаврик.

На базі мінерального джерела, яке за своїми якостями дорівнює воді «Єсентуки-17», у Нових Санжарах створено санаторій на 150 ліжок, який працює протягом цілого року, та міжобласний профспілковий будинок відпочинку «Ворскла» на 150 чол. Щороку в Нові Санжари приїздять на лікування і відпочинок близько трьох тисяч чоловік. Це шахтарі і металурги Луганської області, робітники та службовці промислових підприємств і організацій області, колгоспники[1].

Велику роботу провадить Новосанжарська селищна Рада, що налічує 56 депутатів і має 8 постійно діючих комісій. Добре працює комісія охорони здоров'я і соціального забезпечення, яку очолює депутат Ради Г. Й. Скороїд.

До складу комісії входять 7 депутатів та 23 активісти. Комісія систематично розглядає питання про умови роботи працівників промисловості, особливо жінок, багатодітних і одиноких матерів, про дотримання санітарного режиму на торгових підприємствах та в селищі, проведення профілактичних заходів працівниками лікарні. Тільки в 1965 році комісія перевірила і внесла на розгляд виконкому селищної Ради депутатів трудящих 6 питань та на розгляд сесії — 2 питання.

Робота комісії та її активу сприяла тому, що на шкіряному заводі, на фабриці художніх виробів «Червоне проміння», мебльовій фабриці, де в переважній більшості працюють жінки, обладнані кімнати гігієни, а споживча кооперація організувала підвезення на виробництво гарячих страв.

За післявоєнні роки зросли освіта і культура трудящих селища. В центрі Нових Санжар, в зелені каштанів, біліють стіни двоповерхової середньої школи, працюють також середня заочна і вечірня школи робітничої молоді. 76 учителів навчають близько двох тисяч дітей шкільного віку та працюючої молоді. Добрих показників у навчально-виховній роботі з року в рік добиваються вчителі Г. Т. Завиславська, В. І. Левкович, Є. Г. Чорнобай, які працюють тут ще з довоєнних років. У середній школі є добре обладнані кабінети: фізичний, хімічний, біологічний, машинознавства, а також дві майстерні для роботи по дереву. В селищі є Палац піонерів, у якому працюють гуртки художньої самодіяльності та технічні гуртки. Велику роботу по естетичному вихованню дітей провадить дитяча музична школа, в якій навчається близько 100 учнів.

У найбільш мальовничому місці, в парку, розміщений Будинок культури з кінозалом на 320 місць та робочими кімнатами для гуртків. Тут працюють 10 гуртків художньої самодіяльності: хоровий, драматичний, народних інструментів, танцювальний тощо. При Будинку культури вже кілька років працює університет культури. Проте це не єдине місце, де молодь і дорослі проводять своє дозвілля. Є в селищі клуби при мебльовій фабриці, шкірзаводі, місцевому санаторії, конторі розвідбуріння.

В Нових Санжарах — велика районна бібліотека, що має понад 30 тис. книжок, а також одна з найкращих на Полтавщині дитяча бібліотека, у фондах якої налічується 22 тис. книжок. Обидві бібліотеки обслуговують більше як дві тисячі чоловік. Крім того, школи, промислові підприємства і кабінет політичної освіти РК КП України мають бібліотеки з загальним фондом понад 30 тис. книжок.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-4388, оп. 2, спр. 131, арк. 29—31, 33, 50—51; спр. 189, арк. 7, 9, 12, 43.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 28 травня 1965 р., 7 липня 1965 р.

В січні 1967 року в селищі відкрито на громадських засадах районний історико-краєзнавчий музей.

З розвитком освіти, культури та матеріального добробуту зростає свідомість людей, їх комуністичне ставлення до праці. Лише на фабриці художніх виробів «Червоне проміння» 15 бригад завоювали звання колективів комуністичної праці, 18 бригад борються за це звання. Фабрика — постійний учасник вітчизняних та міжнародних виставок, на яких експонувалися її вишивки та килимарні роботи. Ще в 1937 році артіль брала участь у Всесвітній виставці в Парижі, де українські художні промисли були удостоєні Великої Золотої медалі. У 1957 році на Всесвітній виставці в Брюсселі українські народні художні промисли теж відзначені Великою Золотою медаллю. З 1960 року фабрика художніх виробів готується до Всесоюзної виставки на честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

16 первинних партійних організацій, які об'єднують 300 комуністів промислових підприємств та державних установ, спрямовують і організують багатогранне трудове й культурне життя селища.

В майбутньому Нові Санжари розвиватимуться як курортно-дачне містечко для відпочинку трудящих Полтавщини та інших областей країни. Проектанти «Гіпроміста» запропонували збудувати тут бальнеологічний санаторій на 400 ліжок. Для тих, хто влітку приїде сюди без путівок, буде споруджено пансіонат, який матиме свою їдальню, культурно-побутові та лікувально-профілактичні заклади[1]. Для дітей з фізичними вадами тут збудовано школу республіканського значення на 250 місць.

За перспективним планом на 1966—1970 рр. в Нових Санжарах споруджено Будинок Рад, буде побудовано середню школу на 950 учнів, кінотеатр на 600 місць, поштамт, готель, двадцять житлових двоповерхових будинків на 200 квартир.

Географічне положення, багаті природні умови та наявність шляхів, що сполучають селище з промисловими і культурними центрами республіки, сприяють тому, щоб Нові Санжари стали дійсно квітучим містом комуністичного завтра.

В. Н. ЖУК, І. М. ТКАЧЕНКО

* * *

Новосанжарський район утворено 7 березня 1923 року. З грудня 1962 року його територія входила до Полтавського та частково Кобеляцького районів. 4 січня 1965 року знов утворено Новосанжарський район.

За адміністративним поділом до складу району входить 19 сільських і одна селищна Ради. Населених пунктів — 106. Працюють колгоспи (31) і радгосп, що спеціалізується на відгодівлі тварин.

Розташований район вздовж річки Ворскли, на південь від Полтави. Територія — 1,3 тис. кв. км[2]. Межує з Машівським, Кобеляцьким, Решетилівським, Полтавським районами Полтавської області та з Царичанським районом Дніпропетровської області.

Населення — 58,9 тис. чоловік, міського — 5,4 тис. чол., сільського — 53,5 тисячі. Густота населення — 45 чол. на 1 кв. кілометр.

Через територію Новосанжарського району проходить залізниця Полтава — Кременчук та автотраса Полтава — Кіровоград.

Поверхня Новосанжарського району являє собою невисоку хвилясту рівнину, порізану річковими долинами. Найбільша річка — Ворскла, ліва притока Дніпра. З природних багатств у районі є нафта і природний газ (село Малий Кобелячок), глина, мінеральні води.

---

[1] Газ. «Ленінська зміна», 1 березня 1964 р.
[2] У нових межах, затверджених згідно з указом Верховної Ради УРСР від 8 грудня 1966 року.

На більшій частині території — глибокі і звичайні малогумусні та середньогумусні чорноземні, подекуди солонцюваті та солончакуваті грунти. Грунтово-кліматичні умови тут сприятливі для вирощування різноманітних сільськогосподарських культур.

Сільське господарство району спеціалізується на рільництві і тваринництві. Із зернових культур тут вирощують переважно озиму пшеницю, жито, кукурудзу, ячмінь. З технічних — цукрові буряки і соняшник. Тваринництво — м'ясо-молочного напрямку. Розвинуті також свинарство і птахівництво.

Земельні угіддя займають площу 100,4 тис. га, (у т. ч. 82,5 тис. га орної, 14,1 тис. га — лук пасовиськ, 9 тис. га — лісів, 2,2 тис. га садів, 1,3 тис. га водойм).

У 1966 році із загальної площі орної землі під зернові культури було відведено 52,4 проц. (в т. ч. під озиму пшеницю — 32,2 проц., технічні культури — 16,8 проц., під кормові — 28,4 процента). У цьому ж році тут зібрали з кожного гектара (в середньому) по 21,6 цнт. зернових культур, по 246 цнт цукрових буряків, по 18,7 цнт соняшнику і по 82 цнт овочів.

За післявоєнний час, особливо за семирічку, значно зросла механізація сільського господарства району. На ланах колгоспів працюють 536 тракторів, 102 зернових комбайни, 687 автомашин. Майже всі колгоспи електрифіковані. Переважна їх більшість одержує електроенергію від державної енергомережі.

Другою важливою галуззю сільськогосподарського виробництва є тваринництво. В 1966 році у районі на 100 га сільськогосподарських угідь, припадало 56 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 15 корів), 15 свиней, 19 овець.

У 1966 році виробництво тваринницької продукції на 100 га угідь становило: молока — 302 цнт, м'яса — 52,7 цнт, яєць (на 100 га зернових) —12 880 шт.

За успіхи, досягнуті у виробництві сільськогосподарської продукції за післявоєнний час урядовими нагородами відзначено 410 чоловік, у т. ч. 15 — удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці.

В районі розвинута легка і харчова промисловість. Всього тут 15 промислових підприємств. Найважливіші — фабрика художніх виробів «Червоне проміння», шкірзавод; харчокомбінат, меблева фабрика, 2 маслозаводи (у Нових Санжарах і Нехвороші), побутовий комбінат.

Загальна вартість валової промислової продукції в 1966 році становила 7250 тис. крб. На промислових підприємствах працює 2150 чоловік.

Передове в районі підприємство — Новосанжарська контора буріння систематично перевиконує планові завдання. В роки семирічки на промислових підприємствах і в колгоспах району розгорнулося змагання за звання колективів і ударників комуністичної праці. Серед них — 2 колгоспи, 75 бригад, ферм, підприємств району (2730 робітників та колгоспників).

В районі широкого розмаху набрало житлове будівництво, особливо в останні роки.

Значно поліпшилось побутове обслуговування трудящих району. В роки семирічки виникли такі нові види побутового обслуговування як ремонт і виготовлення меблів, виробництво будівельних деталей, ремонт годинників, бочкотари, відкрито пункти прокату побутового інвентаря тощо.

До послуг населення — 210 торговельних установ. Загальний обсяг товарообороту за 1966 рік становив 19 031 500 карбованців. Протягом 1966 року тут продано 766 телевізорів, 673 радіоприймачі, 15 пилососів, 450 пральних машин, 107 холодильників.

У районі є 2 будинки культури і 77 клубів — 2 профспілкових, 32 — сільських, 43 — колгоспних, де працюють 375 гуртків художньої самодіяльності. Книжковий фонд 60 бібліотек (у т. ч. районної, зональної, дитячої, 27 сільських, 6 відомчих, а також колгоспних) налічує 332 776 примірників.

Населення активно передплачує періодичну пресу. У 1967 році на 1000 чол. припадає по 1060 примірників газет і журналів.

Добре дбають у районі і про охорону здоров'я трудящих. Тут є 61 лікувальна установа, в т. ч. 11 лікарень, 43 фельдшерсько-акушерських пункти, 4 оздоровчі пункти, в яких працює 50 лікарів, 64 фельдшери, 92 медсестри, 55 акушерок.

На території району розташовані санаторій, будинок відпочинку «Ворскла», дитячий туберкульозний санаторій (село Кустолове) та 6 піонерських таборів, де щоліта відпочиває близько 5 тис. піонерів і школярів.

В районі є 72 школи (у т. ч. 10 середніх, 20 восьмирічних, 42 початкові) та одна заочна середня школа. В школах навчається 8285 дітей шкільного віку та молоді. Працюють тут 692 вчителя (двоє з них — заслужені вчителі школи УРСР, 86 — відмінники народної освіти).

В середніх та восьмирічних школах створено 82 навчальні кабінети. Школи мають бібліотеки, книжковий фонд яких — 138 165 примірників.

Піонерські клуби (яких в районі 2) проводять позакласну роботу з учнями.

На території Новосанжарського району розташовані Андріївський зоотехнікум, де вчаться 300 чол., а також дві дитячі музичні школи (в Нових Санжарах та Нехвороші).

Районна партійна організація, що складається з 87 первинних партійних організацій, об'єднує 2050 комуністів. У 100 комсомольських організаціях налічується 4325 членів ВЛКСМ.

Робітники, службовці та колгоспники (9486 чол.) є членами профспілки. Низових профспілкових організацій тут 132.

10 уродженцям району за героїзм і відвагу, виявлені в роки Великої Вітчизняної війни, присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

МАЛА́ ПЕРЕЩЕ́ПИНА

Мала Перещепина — село, центр сільської Ради, розташоване на піщаній рівнині лівого берега річки Ворскли, за 3 км від залізничної станції Мала Перещепина, на залізничній лінії Полтава — Кременчук та за 25 км від районного центру. Населення — 2974 чоловік.

Малоперещепинській сільській Раді підпорядковані також села: Вели́ке Боло́то, Бо́йківка, Деркачівка, Ку́столове Пе́рше, Ли́сівка, Манькі́вка, Пи́сарівка, Поло́ги, Пристанці́йне, Стрижі́вщина.

Вірогідно, що назва села походить від прізвища його засновника, козака Перещепи[1]. Але словник В. І. Даля тлумачить слово «перещепина» як «перетинка»[2]. Тому не можна відкидати й іншого припущення, що назва села пов'язана з особливістю місцевості, де воно розташоване. В давнину на території села було багато боліт і озер, а в південно-західній його частині — велике болото, що перетинало шлях. Село могли також заснувати вихідці з Перещепини (тепер Дніпропетровська область). Офіційно назва села — Мала Перещепина — утвердилася після створення волості під цією назвою у 1846 році.

Територія, де пізніше виник населений пункт, була заселена здавна. Про це свідчать дані археологічних розвідок. Поблизу села знайдено рештки двох поселень періоду пізньої бронзи (XIII—IX ст. до н. е.). На території сільради, біля села Бойківки, виявлено поселення скіфських часів, а біля Писарівки два посе-

---

[1] Д. І. Багалій. Заселення Південної України. Х., 1920, стор. 30.

[2] В. И. Даль. Толковый словарь живого великорусского языка, 2-е изд., т. III, М., 1955, стор. 100.

лення та могильник ранньослов'янської (черняхівської) культури [II—VI ст. н. е.]. На могильнику розкопано 44 поховання[1].

У 1912 році місцевими жителями на західній околиці Малої Перещепини знайдено Перещепинський скарб вагою 75 кг (50 кг срібла, 25 кг золота) — визначну пам'ятку кінця VII—VIII століття н. е. Вона тепер зберігається в Ермітажі. У цьому скарбі було кількасот золотих та срібних речей візантійського та іранського походження, серед них блюда, глеки, чарки, чаші, персні, монети тощо[2].

На думку деяких дослідників, Перещепинський скарб належав одному з представників верхівки східних слов'ян або, можливо, був військовою здобиччю слов'янського вождя. Є також думка, що речі ці належали одному з вождів кочових народів, з якими воювали слов'яни і який був тут похований[3].

Сучасне село Мала Перещепина було засноване в першій половині XVII століття переселенцями з Правобережної України[4]. Їх приваблювали природні багатства краю — рибні водойми, пасовиська з соковитими травами тощо.

До 1846 року Мала Перещепина входила до Ряської волості Костянтиноградського повіту. Згаданого року вона стала центром волості. На цей час у Малій Перещепині жило 1202 чол., головним чином козаки[5]. Розташована на важливому торговому шляху з Полтави на Кременчук, Мала Перещепина в першій половині XIX століття була одним із центрів чумацького промислу і торгівлі продуктами землеробства. Напередодні реформи 1861 року тут щороку відбувалося по 4 ярмарки, на яких продавали хліб, худобу, різну сільськогосподарську сировину, ремісничі вироби тощо. Відносна безпека сприяла дальшому зростанню кількості населення. У 1863 році в селі було 250 дворів з 3459 жителями[6]. Сприяло цьому і будівництво залізниці Харків—Миколаїв, що пролягала неподалік від Малої Перещепини. На новоствореній станції з тією ж назвою (за 3 км від села) з'явилися хлібні склади, магазини. За кількістю доставлених хлібних вантажів Мала Перещепина незабаром стала однією з важливих станцій на залізничній лінії. Вона поступалася хіба що перед Полтавою[7].

В самій Малій Перещепині грунти піщані, неродючі. Жили тут головним чином найбідніші господарі, що не мали орної землі, а часто-густо — навіть садиб. Хліборобством більшість селян не займалася. На життя вони заробляли різними ремеслами та торгівлею. Ремісниче виробництво у Малій Перещепині виникло ще в XVIII столітті. У другій половині XIX століття ремеслами займалася четверта частина населення. Особливо поширеними були ткацтво, теслярство, шевство, ковальство тощо. На хуторах, що прилягали до Перещепини, були родючі чорноземи. Там жили головним чином багатії. Деякі з них володіли 200 і 400 десятинами землі.

---

[1] Є. В. Махно, Л. М. Рутковская. Разведка 1966 года в Полтавской области, в зб. «Археологические исследования на Украине 1965—1966 гг.». К., 1967.

[2] А. Бобринский. Перещепинский клад. Материалы по археологии России, № 34, М., 1914, стор. 111—120.

[3] Г. Ф. Кордухина. К истории Среднего Поднепровья в середине 1 тысячелетия нашей эры; «Советская Археология», XXII, М., 1955, стор. 68.

[4] Д. І. Багалій. Історія Слобідської України, 1918, стор. 26; А. М. Лазаревский. Полтавщина в XVII веке (журн. «Киевская старина», IX, 1891 г.).

[5] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, ч. III, Полтава, 1852, стор. 254.

[6] Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 г., стор. 58, 59.

[7] Сводный сборник по статистическому описанию Полтавской губ. в 1882—1889 гг. Вып. I, стор. 97, 278.

Речі Перещепинського скарбу.

Учні середньої школи вийшли на західну околицю села з місцевим жителем, одним з відкривачів Перещепинського скарбу 1965 р.

Показником пролетаризації населення Малої Перещепини була рік у рік зростаюча нестача житла. Так, у 1888 році 74 безземельні сім'ї не мали хат і наймали їх у заможних селян, а в 1910 році власного житла вже не мали 182 селянські родини, або 21,3 проц. всіх мешканців села[1].

Малу Перещепину населяли головним чином козаки. Але серед козацької громади не було рівності. На 1888 рік з 474 господарств колишніх козаків 409 (понад 86 проц.) зовсім не мали орної землі. Зате 18 багатих козаків загарбали велику кількість землі, 133 десятини сіножатей, 205 десятин лісу. Тільки чотирьом, найбагатшим, належало 239 десятин орної землі, 92 — сіножатей та 95 — лісу.

Соціальне розшарування селянства наочно виявлялося і в нерівномірному забезпеченні тяглом, реманентом тощо. Відсутність худоби в селянських господарствах свідчить про надзвичайне їх зубожіння і є яскравим показником соціальної диференціації. Адже бідняки, що не мали реманенту, тягла та зерна для посіву, здавали землю в оренду заможним селянам за безцінь. Так, у 1888 році в кожному третьому дворі не було ніякої худоби, 6 дворів з 10 або зовсім не мали тягла, або ж його не вистачало, щоб займатися хліборобством. 101 господар обробляв землю супрягою або найманим тяглом і тільки 23 — власним.

Значна частина селянських господарств жила з поденщини, зажинщини тощо. «Селяни бідні, і економії з цього користуються. Доводиться працювати тільки на них, а свій хліб збирати ніколи»,— писали в одній із скарг селяни[2]. Чимдалі частіше селяни потрапляли в кабалу до куркулів. Багатії брали в оренду великі ділянки поміщицької землі, а потім здавали її дрібними ділянками безземельним селянам за підвищеними цінами[3].

Більшість безземельних і безтяглових селян жила з того, що працювала у наймах у куркулів та поміщиків. Характерним є переважання серед наймитів жінок і підлітків, праця яких оплачувалась набагато нижче, ніж праця чоловіків. У 1888 році, наприклад, у куркулів наймитували 9 дорослих чоловіків, 30 жінок і підлітків[4]. Багато перещепинців наймалося на строк у поміщицькі економії, розташовані поблизу села, на станцію та в місто Полтаву.

Соціальне розшарування селян Малої Перещепини ще більше посилилося на початку XX століття. За даними подвірного перепису 1900 року, 87 проц. господарств були безземельні, або мали тільки садиби, а в 308 дворах не було ніякої

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XIV, 1894, стор. 7—9.
[2] Революция 1905—1907 гг. на Украине. Сборник документов и материалов, т. I, К., 1955, стор. 161.
[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XIV, стор. 422, 464.
[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XIV, стор. 9, 514—526.

худоби. Земля і тягло належали куркулям. Двоє сільських багатіїв зосередили в своїх руках 358 десятин орної землі, велику кількість тягла і реманенту[1].

З кожним роком зростала товарність куркульських господарств. Більшу частину землі вони засівали такими культурами, як яра пшениця, коноплі, льон та інші технічні культури. Куркулі почали впроваджувати багатопільну сівозміну, угноєння полів. Обробляли поля вдосконаленими землеробськими знаряддями. Їм належало 69 однолемішних і 13 багатолемішних плугів, 219 залізних борін, 48 котків, 13 рядкових і 26 розкидних сівалок, 43 кінні молотарки і одна парова, 28 сіялок, 10 жаток і снопов'язалок. Тимчасом бідняки обробляли свої убогі клапті виснаженої землі дерев'яними плугами і ралами[2]. Тому вони і не могли зібрати доброго врожаю. Неврожай і голод були їх постійними супутниками.

Становище селян стало зовсім нестерпним голодної зими 1902 року. Вони «погоджувалися працювати в економіях за 5 коп. на день, аби давали їм їсти»,— повідомляв жандармський чиновник[3]. Про безвихідне становище селян говорив один із них на судовому слідстві: «Ми в петлі. Що ж нам робити? Були ми, мужики, всюди. І в земського начальника були, ходили і в земську управу, ніде нас не приймають, ніде нам немає помочі».

Доведені злиднями до розпачу, селяни Малої Перещепини повстали на боротьбу проти поміщиків. На початку квітня 1902 року полтавський губернатор доповідав міністрові внутрішніх справ: «У зв'язку з тривожними чутками з села Малої Перещепини нам було запропоновано вирушити з напівбатальйоном Пензенського полку з Машівки в назване село Малу Перещепину»[4].

Виступ селян був придушений військами. Але вже через три роки Малу Перещепину захопила нова революційна хвиля. В 1905 році, під впливом виступів робітників у промислових центрах країни, почалися селянські заворушення і в Малій Перещепині. Організатором і керівником їх був робітник Крюківських залізничних майстерень Денисенко, який за завданням своєї соціал-демократичної організації влаштувався в селі на роботу.

З самого початку рух набув гострого політичного характеру. Селяни збиралися біля земської школи на «публічні збори». Агітатори і селяни заявляли, що «монархія не потрібна... слід добиватись установчих зборів і встановлення республіканського ладу». Промовці закликали селян до збройного повстання; один з них закликав добути зброю у багатіїв, щоб «іти в економії і відбирати землю силою»[5]. Перед селянами виступали з промовами земський лікар І. М. Лебединський, студент Полтавської фельдшерської школи Ф. Т. Малич та його брат — учитель І. Т. Малич. Багатії, налякані виступами селян, викликали в село війська. Селяни зазнали поразки. Організаторів революційних виступів — І. М. Лебединського та інших — окружний суд засудив до тюремного ув'язнення, а Ф. Т. Малича — на довічне заслання до Сибіру.

Ще в дореволюційні роки Мала Перещепина стала великим селом з розвинутими ремеслами і місцевими промислами. Тут були досить значні підприємства із значною кількістю робітників. Якщо в 1903 році сільськогосподарська продукція на селі перероблялась на 20 вітряках і 2 невеликих олійницях, то в 1910—1911 рр. тут уже діяли паровий вальцьовий млин (де працювали 18 робітників), паровий млин простого помолу, олійниця, просорушка та інші підприємства[6].

---

[1] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Константиноградский уезд, Полтава, 1903, стор. 117, 121, 225—226, 229.

[2] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Полтава, 1913, стор. 140; Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1910 году, стор. 245.

[3] Революция 1905—1907 гг. на Украине, т. II, стор. 161.

[4] Там же, т. I, стор. 158.

[5] М. Свідзінський. Селянська спілка на Україні в революцію 1905 року (Журн. «Літопис революції», 1926, № 6, стор. 152).

[6] Полтавський облдержархів, ф. 107, оп. 1, спр. 2, арк. 21; Третья подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии 1910, стор. 145.

В селі не було ніяких лікувальних і санітарних закладів. Тільки на початку 90-х рр. у Малій Перещепині з'явився приймальний покій на двоє ліжок. Лікував хворих фельдшер[1].

Царський уряд та місцева влада не піклувалися про освіту трудящих. У сільському парафіальному училищі, про яке вперше згадується в документах за 1846 рік, навчалося кілька десятків хлопчиків. В селі на той час було дві церкви[2].

Темрява й неуцтво панували і після реформи. У 1888 році з 400 дітей шкільного віку в школі навчалося всього 46 хлопчиків і 15 дівчаток (тобто близько 15 процентів). На кожну тисячу населення було грамотних 145 чоловіків і 27 жінок.

Не набагато поліпшилася справа народної освіти в Малій Перещепині і в наступні роки. Так, у 1900 році тут у 2 земських школах, церковнопарафіальній і двокласній (т. зв. міністерській, заснованій у 1876 році) навчалося близько 200 учнів, у т. ч. і діти з навколишніх сіл та хуторів. Приміщення школи були тісні і непридатні для занять. Через те задовольнити всіх бажаючих вчитися не було змоги. За даними перепису 1910 року, в Малоперещепинській волості з 6440 чоловіків письменних було 2640, а з 6300 жінок — 1000. Навчались у школі переважно діти заможних сімей.

Звістка про Велику Жовтневу соціалістичну революцію дійшла до Малої Перещепини вже в перші дні. Як і всюди, ідеї Великого Жовтня стали провідними в рішучій боротьбі трудящого селянства за перемогу Радянської влади, встановленої в Малій Перещепині у січні 1918 року. Велику допомогу в цьому подали селянам революційні робітники Полтави. 6 січня 1918 року на станцію Мала Перещепина прибув спеціальним поїздом червоногвардійський загін, створений з робітників паровозоремонтного заводу під керівництвом П. Ф. Решітника. Загін роззброїв кількасот піхотинців і донських козаків, що поверталися з фронту і скупчилися на станції Мала Перещепина. Буржуазний уряд мав намір використати їх для боротьби проти революційних частин. Ці події прискорили встановлення Радянської влади в Малій Перещепині. Військово-революційний комітет на чолі з С. Р. Васьком здійснював функції Радянської влади. Під його керівництвом проводилась націоналізація промислових підприємств, почався розподіл поміщицьких та нетрудових куркульських земель. Однак ця робота тільки розгорнулась, але не була завершена внаслідок окупації Малої Перещепини німецькими військами в березні 1918 року. У грудні цього ж року в село зайшли петлюрівці. Вони грабували селян, переслідували борців за Радянську владу.

Про ставлення трудящого селянства Малої Перещепини до Директорії свідчить такий факт. Коли в село прибув загін петлюрівців і вони почали записувати добровольців, переважна більшість селян заявила, що «...коли прийдуть товариші (більшовики), то тоді ми підемо, а йти за Петлюрою ми не хочемо...»[3]

На початку 1919 року Червона Армія визволила Малу Перещепину, і було відновлено Радянську владу. Утворився ревком, до складу якого ввійшли І. І. Божинський (голова), С. П. Патока (завідуючий відділом), П. Я. Решітник (завідуючий земельним відділом) та інші. Переборюючи шалений опір куркулів і спираючись на підтримку бідноти, ревком проводив продрозверстку, націоналізацію промислових підприємств, поміщицької та куркульської землі.

Влітку 1919 року село захопили денікінці, які відновили старі порядки. Вони грабували населення, знущалися з людей, вбивали радянських активістів.

Остаточно Радянську владу на селі було встановлено в січні 1920 року, після розгрому білогвардійських банд. Відновив роботу ревком. В селі націоналізували

---

[1] Памятная книжка и адрес-календарь Полтавской губернии на 1891 год. Полтава, 1891, справочный отдел, стор. 17, 269.

[2] Газ. «Полтавские губернские ведомости», ч. неофициальная, 1848, № 10, стор. 103; Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, ч. III, стор. 254.

[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 2, оп. 1, спр. 104, арк. 94.

паровий млин, великі магазини, розпочато розподіл нетрудових земель куркулів та інших великих власників.

Перші кроки Радянської влади на селі були пов'язані з великими труднощами, опором куркулів, які поширювали різноманітні ворожі чутки, залякували селян, підтримували і поповнювали бандитські зграї, що тероризували населення. Куркулі, які мали 100 і більше десятин землі, аби не дати хліба державі, засівали тільки 7—10 десятин, решта пустувала[1].

І все ж в умовах запеклої класової боротьби з кожним днем зміцнювались позиції Радянської влади, зростав їх вплив на селян.

У березні 1920 року відбулись вибори Малоперещепинського волосного виконавчого комітету. До його складу ввійшли І. І. Божинський (голова), С. П. Патока і П. Я. Решітник[2]. 28 березня 1920 року утворилась Малоперещепинська сільська Рада робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, до якої обрано 50 чоловік, головним чином селян, місцевих активістів.

Трудящі Малої Перещепини гаряче взялися за відбудову зруйнованого війною господарства. У 1921 році, коли країна відчувала гостру потребу в паливі, на селі почали видобувати торф з місцевих родовищ. За перший сезон було добуто 60 тис. пудів торфу (проти 40 тис. пудів за планом)[3].

Велику і всебічну допомогу селянам подавали робітники Полтави. У 1922 році головою волосного виконкому селяни обрали присланого з міста робітника П. Ф. Грінченка.

Господарська і політична роль Малої Перещепини значно зросла, коли в березні 1923 року вона стала районним центром Полтавського округу. До складу Малоперещепинського району ввійшли Микільська та Новотагамлицька волості.

Вся організаційна і виховна робота в селі і районі проводилася під керівництвом партійної організації, яка в цей час налічувала 17 комуністів[4]. Вона спрямовувала діяльність сільської Ради, профспілкової та комсомольської організацій, також керувала роботою серед жінок.

В цей час роль жінок у радянському будівництві помітно зростала. В районі налічувалось 80 делегаток, переважно селянок. Важливим засобом виховання жінок були делегатські збори. За липень 1924 року, наприклад, їх провели чотири. В Малій Перещепині діяли також делегатські секції — радянська, кооперативна та охорони здоров'я матерів і дітей, з ініціативи якої в селі було відкрито дитячий садок на 20 місць. Там працювали по черзі жінки-делегатки.

Проводилась велика робота по згуртуванню наймитів та найбідніших селян. У 1924 році в селі було взято на облік 564 наймити і укладено 513 угод з господарями; 38 батраків вступило в спілку робітземліс.

Бойовими помічниками партійної організації були комсомольці. У складі комсомольського осередку було 25 молодих робітників, 20 незаможників, 8 наймитів. Тільки в липні 1924 року в комсомол вступило 23 чол. Не було жодної ділянки роботи, в якій би комсомольці не брали участі. Вони проводили велику роботу серед школярів. У 1924 році в селі утворилась організація юних ленінців: 50 дітей стали піонерами.

Велика роль у зміцненні Радянської влади на селі належала утвореному в 1920 році КНС. На 1 березня 1921 року в селі діяли волосний і сільський комітети незаможників. Головою і одним із найактивніших членів волосного КНС був місцевий бідняк С. В. Сердюк[5].

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 233, арк. 66.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1503, оп. 2, спр. 10, арк. 445, 449, 450.

[3] Газ. «Вісті», орган Полтавського губвиконкому та губкому КП(б)У, 6 листопада 1921 р.

[4] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.), стор. 217.

[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 577, арк. 16, 27.

З утворенням Малоперещепинського району волосний КНС було реорганізовано в районний. Його головою обрали І. В. Шерстюка, який до цього очолював Новотагамлицький волосний КНС. В лютому 1923 року на території села вже діяли 6 організацій КНС, які об'єднували 175 чоловік[1].

Комнезам допомагав бідноті посівним матеріалом, паливом, кормами для худоби, реманентом та іншим. Комнезами взяли діяльну участь у розподілі нетрудових земель, відібраних у поміщиків і куркулів, між безземельними та малоземельними селянами. Але не всі ті, хто одержав землю, могли обробляти її, бо не мали реманенту і тягла.

Заходам радянських органів протидіяли куркулі, які організовували банди, ховали хліб тощо. Одна з них — банда отамана Біленького — розстріляла членів агітбригади[2].

Комнезами відіграли важливу роль в організації найбіднішого селянства на боротьбу за соціалістичні перетворення на селі. Після реорганізації комнезамів у 1926 році і у Малоперещепинському районі зменшилася кількість членів КНС до 705 чоловік. Але вже на початку 1927 року кількість їх зросла більш ніж у два рази — до 1500 чоловік.

На цей час у Малій Перещепині були створені машинне, садово-городнє та скотарсько-конярське товариства. Вони відіграли велику роль у дальшому розвитку виробничої кооперації. Багато незаможників одержали в 1927 році допомогу через кооперацію за рахунок фонду КНС. Товариства одержали за рік 5300 крб. короткотермінового та 12 300 крб. довготермінового кредиту[3]. Але, незважаючи на допомогу, продуктивність дрібних одноосібних господарств була дуже низькою. Тому селяни поступово переконалися в необхідності переходу до колективних форм господарювання. Ще на початку 20-х рр. у районі було створено комуну ім. Леніна[4]. Організувалися також товариства по спільному обробітку землі. У 1926 році у Малій Перещепині було два таких товариства[5].

На кінець 1926 року Мала Перещепина була великим селом з населенням 5691 чол.[6] В 1929—1930 рр. малоперещепинці об'єднались у три колгоспи — «Серп і Молот», «Перемога» та ім. Чапаєва. У 1932 році вони злилися в один — «Комунар», що налічував тоді понад 100 дворів і мав 3300 га закріпленої землі. Держава подала велику допомогу першим колгоспам у механізації сільського господарства. Це стало особливо відчутним після створення в 1933 році Малоперещепинської МТС. Першим її директором був десятитисячник Одарюк. Спочатку в МТС було всього 17 тракторів, і вона мала обробляти 30 проц. колгоспної землі. Але з кожним роком її технічна оснащеність зростала. Напередодні Великої Вітчизняної війни в 38 колгоспах, які обслуговувала МТС, працювало 87 тракторів і 38 комбайнів. Машинами виконувалось близько 60 проц. усіх сільськогосподарських робіт. В МТС виросли чудові кадри механізаторів, організаторів колгоспного виробництва: серед них перший тракторист на селі Т. С. Касич, а також механізатори П. В. Малич, В. С. Бутко, М. І. Солодовник, С. Р. Шимко, І. В. Материнко, М. Й. Шестопал.

На той час у селі, крім селян-колгоспників, були також кустарі та робітники, що працювали на Полтавському паровозоремонтному заводі, на станції Мала Перещепина, на місцевому державному млині. Кустарі об'єднувалися в промислових артілях «Лозове», «Червоний швець», «Ходове», які працювали на базі місцевої сировини. Поблизу села багато озер і боліт. Найбільше з них — Велике Болото,

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 1120, арк. 43—44.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 707, оп. 227, спр. 174, арк. 9.
[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 16 лютого 1927 р.
[4] Газ. «Більшовик Полтавщини», 16 лютого та 5—7 листопада 1927 р.
[5] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.), стор. 217.
[6] Список залюднених місць Полтавської округи за Всесоюзним переписом на 17 грудня 1926 року, Полтава, 1927, стор. 69.

48 7-329

площею понад 800 га, поросло очеретом. Наявність цієї сировини дала змогу відкрити державне підприємство — Малоперещепинський комишитовий завод по виробництву комишитових плит; поблизу села Деркачівки залягають великі поклади торфу. Одне з найбільших торфовищ — Холодне — мало площу 150 га. Це дало змогу КНС організувати в березні 1927 року товариство «Незаможник» по видобутку торфу, якому належала велика роль у розвитку місцевої промисловості. До того ж, на той час утворення такого товариства дало змогу забезпечити роботою значну кількість робітників, також дало засоби до існування багатьом селянам. У 1929 році тут розпочався промисловий видобуток цього палива[1].

Невпізнанно змінилась Мала Перещепина за роки Радянської влади. На тисячах гектарів сипучих пісків у її околицях було насаджено ліс та шелюг. Раніше тут дуже відчувалась нестача води. Жителі села побудували 3 артезіанські колодязі, які повністю забезпечують водою населення і колгоспи.

Малоперещепинці кохаються в садівництві. У селі розрісся колгоспний сад. Обабіч шляхів і польових доріг посаджені фруктові дерева.

Радянська влада відкрила трудящим дорогу до освіти, науки, культури. Вже в перші роки Радянської влади більшість дітей Малої Перещепини пішла вчитися в початкову та семирічну школи. У школах були обладнані навчальні кабінети, майстерні, відкрито гуртожиток для учнів з віддалених сіл. Дорослі навчалися в школах лікнепу. В 1935 році семирічну школу реорганізували в середню, і в ній було близько 1500 учнів. У 1938 році створили окрему семирічну школу. В середній школі директором був комуніст Г. Й. Скороїд. Тут проводилась велика навчально-виховна робота. Школа була однією з кращих у районі.

В перші ж роки Радянської влади в селі відкрили сільбуд. Тут працював хоровий гурток[2]. А в 1929 році побудували сільський клуб з залом для глядачів на 400 місць. Тут проводилась велика культурно-освітня робота. Мала Перещепина славилась капелою бандуристів, в складі якої були відомі всій області співаки І. І. Кишка, Ю. Д. Лазоренко, І. Д. Лазоренко та інші.

Як тільки почалась Велика Вітчизняна війна, робітники, колгоспники і трудова інтелігенція села, разом з усім радянським народом, стали на захист Батьківщини.

18 вересня 1941 року Малу Перещепину захопили фашистські загарбники. В селі було встановлено режим кривавого терору. Гітлерівці почали чинити розправи над сім'ями радянських і партійних працівників. Вони розстріляли сім'ю голови колгоспу «Нові шляхи» Мірошниченка (дружину і двох неповнолітніх дочок) та ще 36 чоловік. Загинули місцеві активісти І. А. Малич[3], а також І. Д. Лазоренко, В. П. Павелко та багато інших.

Окупанти насильно вигнали на каторжні роботи в Німеччину 177 чоловік. Відступаючи під натиском радянських військ, вони спустошили село, понівечили сади, спалили понад 200 будинків, 5 магазинів, борошномельний комбінат, електростанцію, господарство промартілі «Комунар», відділення зв'язку, МТС, пекарню, протипожежне депо, залізничну станцію, господарство «Заготскоту» та інші приміщення[4].

Фашистські варвари вщент зруйнували господарство колгоспів: спалили корівники, свинарники, стайні, майстерні; знищили весь сільськогосподарський реманент і худобу. Збитки, заподіяні одному лише колгоспові «Більшовик», становили близько 4 млн. карбованців.

22 вересня 1943 року радянські війська визволили Малу Перещепину.

Багато жителів Перещепинської сільської Ради героїчно боролися проти во-

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 10 березня 1927 р. та 29 січня 1929 р.

[2] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.), стор. 217.

[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 17 грудня 1958 р. (стаття «Наші вірні слуги»).

[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 93, арк. 24.

рога на фронтах великої Вітчизняної війни і відзначені високими урядовими нагородами. Серед них О. С. Шерстюк, І. Г. Лазоренко (тепер директор Новосанжарської фабрики художніх виробів «Червоне проміння»), М. А. Клименко (директор Малоперещепинської середньої школи), В. С. Лазоренко (працівник відділення «Сільгосптехніка»), О. М. Пономаренко (Малоперещепинський хлібоприймальний пункт), І. М. Черкаський (сільське споживче товариство), Г. П. Хохуля (колгоспник артілі ім. Енгельса) та багато інших.

Героїзм і відвагу в боротьбі проти ворога виявив комуніст, розвідник Ю. Д. Лазоренко. Невтомний працівник, чудовий співак і бандурист, він з перших днів війни був на фронті, потрапив в оточення, потім — полон, концтабір. Але Юрій Дмитрович втік звідти і став бійцем, а потім комісаром російської роти 30 полку в народно-визвольній армії Греції (1943—1944 рр.). У 1944 році він трагічно загинув при переході в Югославію і похований на схилах гори Кара-Орман[1]. У місцевій школі піонери створили куточок героя, найменувавши його «Вічно живий». Тут зібрано цінні матеріали про відвагу і героїзм Ю. Д. Лазоренка.

Відразу ж після визволення малоперещепинці приступили до відбудови зруйнованого господарства. Велику допомогу подала їм держава. Колгосп «Більшовик», наприклад, одержав з банку 345 тис. крб., що були на його рахунку до війни, крім того йому було надано кредит[2].

Переборюючи труднощі, колгоспники докладали великих зусиль, щоб якнайшвидше відбудувати громадське господарство. Працівники Малоперещепинської МТС в умовах війни і величезних труднощів домоглися виробітку 170 га з розрахунку на 15-сильний трактор і заощадили по 8,3 кг пального на гектарі. Перед вела бригада С. М. Співака, яка систематично перевиконувала план і заощадила 2460 кг пального.

Уже в перші післявоєнні роки в Малій Перещепині було засіяно всі орні землі артілей, відновлено тваринницькі ферми, а колгосп «Червона Зірка» виконав план здачі державі продуктів тваринництва[3]. Рік у рік збільшувалися відрахування колгоспів у неподільний фонд, зростала оплата праці колгоспників.

У 1950 році колгоспи «Комунар» та ім. Енгельса об'єдналися в один — ім. Енгельса. Головою правління колгоспники обрали досвідченого господарника комуніста М. О. Лисенка.

Багато зроблено для зміцнення колгоспу за післявоєнні роки. Він являє собою велике, багатогалузеве, економічно міцне господарство. Артіль має 7703 га землі, в т. ч. сільськогосподарських угідь 4113 га. Головними галузями господарства є землеробство і тваринництво. Найбільшу площу орної землі засівають озимою пшеницею. Посівні площі озимини в 1966 році становили близько 1030 га проти 988 га у 1959 році. З технічних культур вирощували здебільшого цукрові буряки і соняшник.

Трудівники колгоспних полів збирають високі врожаї озимої пшениці, цукрових буряків і соняшнику. Так, у 1966 році з 1 га зібрали в середньому озимої пшениці 23,2 цнт, 305 цнт цукрових буряків, соняшника — 17 цнт. Прибутковими галузями господарства в роки семирічки стали городництво і садівництво.

Розвивається в колгоспі і тваринництво. Тільки за роки семирічки поголів'я великої рогатої худоби зросло майже вдвоє. На кінець 1966 року в колгоспі було 1639 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 637 корів). Зросла продуктивність тваринництва. В 1966 році в колгоспі вироблено на 100 га угідь: молока 326,6 цнт, м'яса — 53,6 центнера.

Велике значення для розвитку колгоспного господарства мало підключення колгоспу до державної енергосистеми. До двох невеликих колгоспних електростан-

---

[1] «Робітнича газета», 6 липня 1962 р.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 20 вересня 1952 р.
[3] Газ. «Ленінським шляхом», 26 серпня 1945 р.

цій на 160 кіловат, недостатня потужність яких обмежувала використання електромеханізмів у сільському господарстві, у 1963 році тут спорудили підстанцію. Для цього було проведено десятки кілометрів лінії електропередачі, встановлено 12 трансформаторів.

Колгосп має потужну техніку: 27 тракторів, 13 комбайнів, 17 вантажних, 2 легкові автомашини та багато інших сільськогосподарських машин. Це дало колгоспові змогу майже повністю механізувати трудомісткі роботи в землеробстві і тваринництві: оранку й обробіток зернових та технічних культур, подачу води на ферми, очищення приміщень від гною, доїння, приготування кормів тощо.

Колгосп має рік у рік більші прибутки. В 1966 році валовий доход на 100 га сільськогосподарських угідь становив 19 314 крб. Неподільний фонд колгоспу на цей же рік становив 1 503 тис. крб. В колгоспі проводиться велике будівництво. Тут, головним чином за роки семирічки, споруджено 2 зерносховища, 6 корівників, 4 свинарники, столярну та слюсарну майстерні, майстерню по ремонту тракторів, 12 свердловин для води тощо.

Невтомних трудівників колгоспного виробництва організовує, згуртовує і спрямовує первинна партійна організація колгоспу, що налічує 32 комуністи. Головою колгоспу тривалий час був комуніст Ф. І. Янко, який у 1958 році за досягнення в розвитку громадського тваринництва удостоєний високої урядової нагороди — ордена Леніна.

Багато років працюють у колгоспі досвідчені спеціалісти сільського господарства, умілі організатори колгоспного виробництва, агрономи Л. Д. Джеджела, В. Ф. Портна, Г. М. Демченко, М. С. Хоменко, старший бухгалтер В. І. Коношенко, бригадир комплексної бригади В. А. Бут, бригадир тракторної бригади П. І. Лазько, технік-механік О. М. Пригара, колгоспниця В. Л. Литвин та інші.

За післявоєнний час виросли люди, які самовідданою працею звеличують колгосп. Їх славні імена занесено до Книги пошани, кращі з них удостоєні урядових нагород.

Г. Г. Яценко 17-річною дівчиною в тяжкі післявоєнні роки почала працювати в колгоспі на польових роботах, згодом працює на птахофермі, а в 50-х рр.—на молочнотоварній фермі дояркою. За 1965 рік вона від кожної з 20 корів своєї групи надоїла по 3354 кг молока. Президія Верховної Ради СРСР нагородила невтомну трудівницю орденом Трудового Червоного Прапора. Урядових нагород удостоєні і її молодші подруги — доярки Л. О. Демченко та Г. Ф. Кошова.

Багато років самовіддано трудяться в колгоспі ветерани колгоспного виробництва П. Ф. Брага, В. Д. Михайлина, П. С. Павелко, І. І. Огій, Т. С. Манько, А. П. Демченко. Поряд з ними трудиться і бере з них приклад працьовита молодь.

Великі перспективи для дальшого розвитку колгоспу відкрили рішення XXIII з'їзду КПРС. Вже перші місяці, що минули після з'їзду, дали відчутні результати.

Велику допомогу колгоспам у механізації сільськогосподарського виробництва постійно подає Малоперещепинське відділення «Сільгосптехніка». Робітничий колектив, який складається з 110 чол., цілком справляється з покладеними на нього завданнями. «Сільгосптехніка» має добре обладнані майстерні для ремонту тракторів і комбайнів. Тут є цехи — моторний, токарний, складальний, електромеханічний, холодної і гарячої обкатки, ковальський, електрозварювальний і автогенні апарати. Для робітників створено належні умови праці: в майстернях встановлено центральне опалення, після роботи та під час перерви вони

Герой Соціалістичної Праці, комбайнер М. І. Миненко

Новозбудований сільський універмаг. у Малій Перещепині. 1965 р.

мають змогу перепочити в кімнаті відпочинку. Велику роботу по механізації тваринницьких ферм проводить спеціальна бригада відділення. 30 автомашин, які є у відділенні, перевозять щодня сотні тонн колгоспного вантажу.

Гордістю колективу Малоперещепинського відділення «Сільгосптехніка» є люди — ударники комуністичної праці, передовики виробництва. Кращими з них є токарі — О. П. Сутковий (депутат районної Ради депутатів трудящих) і С. В. Чупис, слюсарі — В. В. Охріменко та С. І. Рудь, електрозварник Г. К. Кривошапка та інші[1].

Найбільшим промисловим підприємством села є комишитовий завод, підпорядкований «Облміжколгоспбуду». Завод виготовляє комишитові плити і мати, які є цінним будівельним матеріалом, а також цементну черепицю. Рік у рік зростає потужність заводу. Якщо в 1956 році тут було виготовлено продукції на 92 500 крб., то в 1965 — на 177 000 крб. Зміцнення матеріальної бази заводу, механізація трудомістких видів праці сприяли вдосконаленню технології виготовлення комишитових плит і черепиці, підвищенню їх якості.

У трудовому колективі робітників, що налічує 101 чол., є багато передовиків виробництва, ударників комуністичної праці. Завод не раз завойовував першість у соціалістичному змаганні підприємств, і його нагороджували перехідним Червоним прапором Новосанжарського райкому КП України і райвиконкому. Багатьох робітників відзначали почесними грамотами і цінними подарунками міністерства, облміжколгоспбуду та обкому профспілки.

На території Малої Перещепини розташоване новостворене в 1964 році Новосанжарське лісництво, за яким закріплено 3000 га лісу та пісків. Молодий колектив лісництва у складі 18 чоловік розгорнув велику роботу по посадці сосни на пісках та догляду за лісом. Вже засаджено сосною близько 600 га, з них половину — механізованим способом. Минуть роки, і на пустирях виросте вічнозелений ліс.

Рік у рік зростає купівельна спроможність населення. Значною мірою ці потреби задовольняє Малоперещепинське сільське споживче товариство, що об'єднує 6552 пайщиків і має 31 торгове підприємство. В селі є універмаг, розташований у приміщенні, побудованому в 1964 році, магазини: продуктовий, готового одягу, господарських товарів тощо.

---

[1] Газ. «Червоний прапор», 17 квітня 1965 р., 12 лютого 1966 р., 24 березня 1966 р.

У шкільній бібліотеці с. Мала Перещепина. 1966 р.

До послуг жителів села — побутові майстерні: швейна, шевська, годинникова; перукарня, фотоательє. Велика робота проводиться по впорядкуванню села та будівництву. Колгоспники, робітники зводять нові добротні будинки. Виросла ціла вулиця таких будинків. У центрі села встановлено пам'ятник В. І. Леніну. Біля його підніжжя завжди лежать квіти. В парку, поряд з братськими могилами, височить обеліск на честь воїнів Радянської Армії, що загинули в боротьбі з фашизмом.

В селі встановлено АТС на 80 точок, яка замінила копітку роботу телефоністок та поліпшила телефонний зв'язок.

Великі зміни, порівняно з дореволюційним часом, відбулися в розвитку охорони здоров'я. В Малій Перещепині є дільнична лікарня на 50 ліжок. Тут працюють 5 лікарів та 15 чол. з середньою медичною освітою. За післявоєнні роки набагато розширено приміщення лікарні, обладнано рентгенкабінет, поповнено устаткування, побудовано 2 допоміжні приміщення.

Рік у рік зростають освіта і культурний рівень трудящих села. На території Малоперещепинської сільради є середня школа, 2 восьмирічні і 3 початкові. У 1959 році тут почала працювати вечірня школа сільської молоді. Підростаюче покоління навчають і виховують 85 учителів. У самій Малій Перещепині є середня школа — одна з найбільших сільських шкіл області. В ній навчається в середньому 750 учнів та працює 45 учителів, в т. ч. 34 — з вищою освітою. За післявоєнні роки набагато зміцнилась навчальна база. Побудовано приміщення на 12 класних кімнат, теплицю, їдальню, інтернат на 40 чол., обладнано навчальні кабінети, створено кімнату-музей В. І. Леніна. Шкільна бібліотека налічує близько 10 000 книжок. Школа славиться доброю постановкою навчально-виховної роботи. Частими гостями тут бувають учителі інших шкіл району та області, які вивчають і поширюють передовий досвід педагогічного колективу школи.

Справжніми майстрами педагогічної справи є вчителі А. С. Федій, В. М. Лимар, І. Я. Лиман та Л. Г. Гаврилова. Директором школи протягом 1946—1958 рр. тут працював досвідчений педагог, комуніст М. М. Кулішов, якому присвоєно почесне звання заслуженого вчителя школи УРСР.

У Малій Перещепині є клуб із залом глядачів на 350 місць, споруджений методом народної будови у 1956 році. В клубі встановлено нову кіноапаратуру, що дає змогу демонструвати широкоекранні фільми. При клубі працює злагоджений талановитий колектив художньої самодіяльності; є сільська бібліотека з книжковим фондом 6250 книжок.

Здійснюючи великі накреслення Комуністичної партії, трудящі Малої Перещепини під керівництвом партійних організацій вносять свій гідний вклад у побудову комунізму.

М. А. КЛИМЕНКО, О. Х. СОКОЛОВСЬКИЙ, Г. І. БРАГІЛЕВСЬКА

НЕХВОРО́ЩА

Нехвороща — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Орелі (притоки Дніпра), за 36 км на південний схід від залізничної станції Нові Санжари (на лінії Полтава—Кременчук) та за 43 км від районного центру. Населення — 4134 чоловік. Нехворощанській сільській Раді підпорядковані також населені пункти Мовчанівка, Регірянка, Шедієве.

На території Нехворощі виявлено глиняний посуд і в ньому 300 римських монет часів імператорів Траяна (98—117 рр.) та Адріана (117—138 рр.) Манлії Спонтіли (193 р.)[1].

Нехвороща заснована в 1673 році переселенцями з Правобережної України[2], які оселялися на берегах річок Орелі та Нехворощі. За населеним пунктом закріпилась назва р. Нехворощі, поблизу якої він виник.

У 1679 році гетьман Скоропадський наділив землями Нехворощі та сусіднього села Шедієвого полтавського полковника І. Черняка. Пізніше, в 1724 році, нехворощанські землі за царською грамотою і гетьманським універсалом перейшли у власність сина І. Черняка — Григорія.

Щоб захистити південні райони Лівобережної і Слобідської України від нападів кримських та ногайських татар, між Дніпром і Сіверським Дінцем було споруджено Українську лінію. Вона проходила і через Нехворощу. Ще й до наших часів збереглися її сліди у вигляді глибокого рову. В Нехворощі було споруджено фортецю, названу Васильківською, де розміщувалась козача сотня. Поблизу шляху на Костянтиноград, на горі, побудували укріплення під назвою «городок». Тут перебувала варта. Виїздити за «городок» без спеціальної перепустки жителям містечка не дозволяли. В Нехворощі розміщувалась також сотенна канцелярія та офіційна резиденція наказного сотника[3].

До 1724 року військові поселенці, які жили в місцевості, що прилягала до річок Орелі і Берестової, становили прикордонну варту — кінну і піхотну. Згаданого року вони, за указом Петра І від 26 червня, були перетворені на державних селян і обкладені подушним податком. Але в 1731 році їх знову примусили служити у т. зв. ландміліцейських полках, силами яких споруджувалась Українська лінія.

Широка участь населення в боротьбі проти турецько-татарської навали становить одну з характерних рис історії Нехворощі кінця XVII і початку XVIII століття. Відомо, що в 1692 році, коли нехворощанська сотня була в поході, жителі

[1] Т. Рудинський. Археологічні збірки Полтавського державного музею. Полтава, 1928, стор. 26.

[2] Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, СПб, 1903, стор. 305; Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III, Полтава, 1852, стор. 231.

[3] ЦДІА УРСР, ф. 51, оп. 3, спр. 1351, арк. 5.

Один з видів села Нехвороща. 1964 р.

містечка власними силами успішно відбили ворожі атаки[1]. Величезної шкоди завдали Нехворощі напади кримських татар у 1696 році (коли було зруйновано не тільки містечко, а й монастир на річці Орелі), а також у 1736 і 1737 рр. Під час цих нападів багато нехворощан потрапило в полон[2].

Козацькій старшині, як правило, належали великі матки. Земля була в особистій власності представників старшинської верхівки та духівництва. До того ж сотник та члени сотенного управління одержували земельні наділи на ранг.

Нехворощанські селяни, вважаючи себе «вільними поселенцями», тривалий час чинили опір будь-яким намаганням порушити їх права. Так, у 1724 році вони відмовились виконувати повинності на користь пана[3]. В одній із скарг (1771 рік) вони писали: «Ми, люди запорізькі, в тутешніх місцях живемо за вільностями запорізькими, а позаяк земля нікому не заборонена, то й перехід з місця на місце кожному дозволено»[4].

Козацька старшина безборонно користувалась рибальськими угіддями, мала власні шинки, млини, пасіки. В 1722 році представникам старшини та духівництва у Нехворощі належало 992 вулики (в т. ч. полтавському полковникові — 43), 3 рибальські водойми, кілька шинків[5].

У 1765 році Нехвороща в складі Царичанського повіту ввійшла до Новоросійської губернії. Через 20 років, коли було створено Катеринославське намісництво, Нехворощу перейменували на Алексополь, вона стала повітовим містом. До складу Алексопольського повіту входили Нові Санжари, Китайгород, Маячка, Царичанка, Кишеньки[6]. В 1800 році село знову стало називатися Нехворощею[7].

З другої половини XVIII століття, після того, як було споруджено Дніпровську лінію, прикордонне містечко Нехвороща і побудовані тут оборонні споруди втратили своє стратегічне значення. У 1802 році, коли утворилась Полтавська губернія, в неї увійшла, в числі інших населених пунктів Костянтиноградського повіту, і Нехвороща. Жителів містечка наділяла землею казна. Відтоді колишні військові поселенці стали державними селянами, прикріпленими до землі. Вони платили подушний і оброчний податок та відбували військову повинність. У 1889 році в Нехворощі було 980 дворів державних селян. Усього в цей час тут проживало 6240 чоловік.

Земля державних селян Нехворощі була в общинному користуванні. Через кожні 6 років відбувався переділ землі за наявною кількістю чоловічого населення. Під час чергового переділу 1884 року спочатку землю поділили по жеребку між 9 сотнями, на які було поділене містечко, а вже потім, у самій сотні, визначали земельні наділи на двір.

У колишньому Костянтиноградському повіті на душу населення припадало дещо більше землі, ніж в інших повітах (зокрема, в сусідніх — Полтавському та Кобеляцькому). Проте і в Нехворощі було 20 безземельних господарств, а таких, що мали менш як 6 десятин орної землі і мусили для задоволення своїх найнеобхідніших господарських потреб орендувати землю у багатіїв,— більш як половина.

Становище нехворощанського населення з кожним роком погіршувалось. У 90-х рр. XIX століття в Нехворощі було 985 селянських господарств. З них 118 безземельних, 309 таких, що не мали орної землі, 96 господарствам належало по 2—

---

[1] В. А. Дядиченко. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII — початку XVIII століття., К., 1959, стор. 525.

[2] П. А. Китицын. Кобелякская старина. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. IV, Полтава, 1907, стор. 168—169.

[3] ЦДІА УРСР, ф. 51, оп. 3, спр. 4900, арк. 2.

[4] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная, № 3, 1892, стор. 91, 96.

[5] В. Л. Модзалевский. Материалы для истории Полтавского полка. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. 2, Полтава, 1905, стор. 33, 52, 53.

[6] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 349.

[7] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная, № 3, 1892, стор. 98.

3 десятини. Про зубожіння селянських господарств свідчила також відсутність робочої та продуктивної худоби. У 73 господарствах не було ніякої худоби, а в 268 господарствах — корів. Понад 100 жителів села, не маючи змоги прожити з свого господарства, йшли в найми до багатіїв[1].

Напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції значна частина землі належала місцевим багатіям. Так, поміщиця Рухлін мала понад 2 тис. десятин землі, Ялинич — понад 100 десятин, Подріз, Рудь, Ткалич і Паламар — по 60—70 десятин, а попи Гонтаровський, Яновський, і Трипольський були власниками 275 десятин землі.

Великим тягарем для селян були податки. На 1900 рік, коли з часу проведення селянської реформи минуло майже 40 років, селяни виплатили державі 7899 крб. викупних платежів. Тільки за один 1900 рік вони виплатили 382 крб. земельного податку, 2677 крб. повітових та 1472 крб. губернських земських зборів, 957 крб. волосних та 2480 крб. сільських громадських зборів, 652 крб. страхових[2].

На селян накладалось багато інших поборів. Так, у 1880 році в Нехворощі було споруджено нову церкву. Побудували її, головним чином, за рахунок населення. Для цієї «благодійної» справи з нехворощан здерли тисячу крб., та на придбання іконостасу за 3 роки — 3300 крб. У 1892 році в селі було 3 церкви, волосне правління, поліцейський урядник.

У той же час тут було тільки початкове народне училище з двома вчителями. Діяли також 2 церковнопарафіальні школи і 2 школи грамоти[3]. В них навчалися 40 хлопчиків і лише одна дівчинка. Із 6223 жителів села у 1893 році письменних було всього 160 чоловік (з них 2 жінки).

Трудящі Нехворощі не мирилися з тяжким становищем, активно повставали проти гнобителів. Наприкінці листопада 1905 року селянський рух охопив увесь Костянтиноградський повіт. Незабаром він поширився і на Нехворощу. Місцевий адвокат організував гурток із революційно настроєних селян. Членами гуртка були П. З. Подріз, Д. С. Куленко, Л. Я. Лозовий та інші. Вони проводили революційну пропаганду серед населення і поширювали політичну літературу, яку доставляли з Полтави та Катеринослава. Гурток мав друкарську машинку, що давало змогу розмножувати листівки.

Революційні події в країні розвивалися чимдалі активніше. Це впливало і на події в Нехворощі. Запалали садиби місцевих багатіїв. Налякані наростанням революційного руху на селі, вони звернулись до повітового начальства по допомогу. В січні 1906 року до Нехворощі з Костянтинограда прибув каральний загін. П. З. Подріза, М. Ф. Яловегу, І. Д. Пилипенка та 30 інших селян, запідозрених у революційних настроях, заарештували і вислали на 3 роки в Архангельську та Олонецьку губернії. Каральний загін пробув у селі до кінця 1906 року.

В 1910 році до Нехворощі приїхав І. П. Ольховський, висланий поліцією за революційну діяльність з Воронежа. Він оселився у місцевого селянина Ф. С. Карюка і незабаром створив підпільну групу. До неї ввійшли ті, хто повернувся із заслання,— П. З. Подріз, М. Ф. Яловега, Д. С. Куленко, О. А. Яриш, Г. А. Волошин, С. Л. Шпортюк, а також Г. Т. Тищенко, якого за революційну діяльність вислали із Ставрополя. У погребі Д. С. Куленка друкувалися звернення до селян. В них говорилося, що земля має належати тим, хто її обробляє. Діяльність групи викликала репресії з боку властей. Частину підпільників було незабаром заарештовано, а в 1912 році кинули у в'язницю ще одного активного учасника групи — Г. А. Волошина. Він просидів у тюрмі до 1917 року, а після визволення брав участь у революційній боротьбі і загинув у 1918 році від руки бандита-націоналіста.

---

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XIV, Константиноградский уезд, Полтава, 1894, стор. 8, 12, 13, 87, 279, 537.

[2] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год. Полтава, 1904, стор. 356—357.

[3] Полтавские епархиальные ведомости, ч. неофициальная, № 3, 1892, стор. 93, 111.

З радістю сприйняла біднота Нехворощі звістку про повалення самодержавства. На мітингах і зборах, які відбувалися з цього приводу в селі, нехворощани вимагали поділити землю великих власників.

Встановлення Радянської влади в Костянтиноградському повіті на початку 1918 року дало змогу приступити до розв'язання цього завдання. Оскільки в повіті було багато поміщицьких маєтків, норму наділення землею встановили тут значно вищу, ніж в інших повітах. У січні 1918 року в Нехворощі виникла Рада селянських і солдатських депутатів, головою якої обрали А. Ю. Демченка, пізніше партизана, що загинув у боротьбі з білогвардійцями.

На початку 1918 року тут утворився волосний ревком. Очолив його І. М. Ріг — уродженець села, колишній матрос.

Діяльність по встановленню і зміцненню Радянської влади на селі була перервана у квітні 1918 року німецькою окупацією. Волревком перейшов на нелегальне становище. Він став організатором партизанської боротьби проти окупантів.

Нехворощани боролися з окупантами в партизанських загонах Я. Р. Огія, К. Г. Матяша, О. П. П'ятенка. Серед партизанів були І. М. Ріг, активний учасник боротьби за встановлення Радянської влади. Пізніше він був у партизанському загоні К. Г. Матяша і брав активну участь у розгромі інтервентів. Членами волревкому були М. О. Пугач — один із перших начальників міліції села Нехворощі, що загинув у 1921 році в бою з махновцями; Г. М. Шкуринський, А. Г. Кривенко і А. Я. Бершак[1]. Для підтримки революційного порядку в селі було створено загін народної міліції на чолі з місцевим селянином М. Я. Лобачем. Нехворощанська міліція влилась у партизанський загін К. Г. Матяша, який, разом із Українською повстанською дивізією Л. Крючковського, здійснив рейд по території Полтавщини та Катеринославщини, окупованих денікінцями[2].

Під час денікінщини на правобережній Орелі активно діяв партизанський загін Чухрая. У жовтні в Нехворощі відбулася зустріч бійців загону з партизанами, що вели боротьбу проти денікінців під керівництвом більшовицького центру. Злившись в один загін, партизани вирушили на Новомосковськ Катеринославської губернії[3].

Активну участь у боротьбі з білогвардійцями і інтервентами брали нехворощани Я. Г. Сипало та Є. В. Дьомін, син бондаря, який 18-річним юнаком пішов у партизанський загін Матяша, брав участь у боях з німецькими окупантами, а потім в рядах Червоної Армії боровся проти денікінців під Курськом і Перекопом. Під час Великої Вітчизняної війни був він у лавах Радянської Армії. Я. Г. Сипало був у роки колективізації одним із перших організаторів колгоспів у Нехворощі. Чимало інших нехворощан відзначилося в боях з ворогами Радянської влади. Так, Л. К. Третяков,— червоноармієць 561-го стрілецького полку, за відвагу в бою під Кронштадтом в березні 1921 року нагороджений орденом Червоного Прапора[4].

Наприкінці 1919 року Нехворощу визволили від денікінців. Тут було остаточно встановлено Радянську владу. Однак великою перешкодою на шляху радянського будівництва був бандитизм. Повіт тероризували банди Махна та отамана Бізика. У зведеннях Полтавського губкому за 1920 рік не раз відзначалася складність становища, що створилося в цьому районі. І все ж у Нехворощі успішно здійснювались заходи Радянської влади — виконання продрозверстки, допомога сім'ям червоноармійців, мобілізація на фронт, посівна кампанія тощо[5].

---

[1] За спогадами старожилів — М. П. Давиденка, В. С. Паламаря, О. І. Кошельника, О. Г. Хорішка, П. В. Сипала.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-3958, оп. 1, спр. 1—2, арк. 19.

[3] П. М. Балковий. Війна без флангів, К., 1966, стор. 156.

[4] Наказ РВС СССР, 1923 г., № 35, Орден № 9233.

[5] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. І, оп. 5, спр. 241, арк. 1.

Члени Нехворощанської комсомольської організації. 1926 р.

Головою Нехворощанської сільської Ради, створеної на початку 1920 року, став І. М. Веклич. Рада і її депутати — Г. М. Шкуринський, Д. П. Жорняк та інші — згуртовували бідноту та середняків на здійснення заходів Радянської влади[1].

На початку 1920 року в Нехворощі виник сільський партійний осередок[2], який, згуртовуючи навколо себе сільських активістів, успішно проводив лінію партії на селі. Розгорнулась велика культурно-масова та політико-виховна робота серед населення. У 1920 році тут був Народний будинок, бібліотека, хата-читальня; працював лікнеп. У селі часто проводилися мітинги, читалися лекції та доповіді.

Значна роль у соціалістичній перебудові села належала комітету незаможних селян, заснованому в липні 1920 року. Першим головою його був О. М. Кучеренко, активним членом комітету — В. С. Паламар.

В березні 1923 року Нехвороща, яка до цього була центром волості, стала районним центром Червоноградського округу. Тут створили райком партії і райвиконком. Партійна організація району очолила боротьбу селян, спрямовану на відбудову господарства і соціалістичні перетворення на селі. Нехворощани схвалили нову економічну політику партії, вбачаючи в ній надійний засіб у боротьбі з розрухою.

Активно включилась в будівництво нового життя молодь Нехворощі. В 1923 році тут утворилася комсомольська ініціативна група. До її складу ввійшли учасники громадянської війни Г. С. Пересадін, Я. С. Орлов та інші. На базі ініціативної групи виник районний комсомольський осередок. У квітні 1924 року відбулася перша районна комсомольська конференція, на якій обрали райком комсомолу. Першим секретарем став М. М. Біляєв, згодом активний організатор колгоспного руху в Нехворощанському районі.

Комуністи, комсомольці та члени КНС проводили серед населення велику виховну роботу. Багато уваги приділялось пропаганді колективних форм господарювання. У 1926 році в Нехворощі утворилось перше колективне селянське господарство по спільному обробітку землі під назвою «Цвях». В ньому об'єдналися 7 господарств, які обробляли 33 десятини землі. У 1928 році в селі вже було 4 ТСОЗи: «Цвях», «Жовтневе», «Сяйво Червоної Зірки», «Бідняк», які об'єднували 40 господарств і мали 193 десятини землі[3]. У квітні 1927 року було засновано машинно-тракторне товариство «Свобода». Першим головою його став Г. Я. Педина, активними організаторами — брати Степан, Омелько та Яків Мошури.

Восени 1929 року в Нехворощі почалась масова колективізація. Відбувалась вона в умовах запеклої класової боротьби. Куркулі проводили шалену агітацію проти колгоспів, удаючись при цьому як до відкритих виступів, так і до розкладницьких дій всередині артілей. На 1 лютого 1930 року вже було колективізовано 10 проц. земельної площі. Під час проведення колективізації допускалися помилки

---

[1] М. Христич. Слово про слуг народу; газ. «Зоря Полтавщини», 30 січня 1957 р.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 408, арк. 34 — 35, 39.
[3] Статистика Полтавщини в нових її межах, № 21. Полтава, 1929, стор. 83—84.

Мітинг з нагоди 10-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції в с. Нехворощі. 1927 р.

і перекручення — усуспільнювали птицю, корів, свиней тощо. Мала місце в Нехворощі і штучна активізація темпів колективізації, пов'язана з порушенням принципів демократії і добровільності вступу в колгоспи, що траплялась і в інших місцях країни і потім була засуджена Центральним Комітетом ВКП(б)[1].

Перші колгоспи були невеликими. У 1930 році в Нехворощанському районі на один колгосп припадало в середньому 77 селянських господарств[2].

У проведенні колективізації в Нехворощі велика роль належала комуністам, комсомольцям, членам КНС, депутатам сільської Ради. В 1931 році в селі проводилася велика робота по переведенню ТСОЗів на статут артілі. Перші колгоспи Нехворощі називалися «Колос» та «Наша згода». Згодом вони об'єдналися в одну, що існує до цього часу і якій присвоєно ім'я Ілліча[3]. Всього в Нехворощі у 30-х рр. було 15 артілей. Організація колгоспів супроводилася ліквідацією куркульських господарств. Наприклад, колгосп «Червоний броньовик» був створений на землях 6 куркульських господарств[4].

У питаннях соціалістичної перебудови села партійна організація району і села Нехворощі спиралася на бідняцький та середняцький актив. 20 грудня 1929 року було скликано безпартійну конференцію трудового селянства Нехворощанського району, яка закликала бідняків та середняків узяти активну участь в організації колективних господарств. У 1930 році звернення до всіх селян про прискорення колективізації прийняли також конференція жінок-селянок і загальнорайонний зліт 25-тисячників разом з колгоспниками.[5]

Створеним колгоспам партія і уряд подавали всебічну допомогу. За ними навічно і безкоштовно було закріплено землю, колгоспи забезпечувались реманентом, новою сільськогосподарською технікою. У 1941 році в Нехворощі було 8 колгоспів. Машинно-тракторна станція містилась у селі Михайлівці. Вона мала 73 трактори, 20 зернових комбайнів, 20 молотарок[6].

Економічно зміцнівши, колгоспи почали громадське будівництво. Наприкінці 30-х рр. в артілі «Червоний броньовик» стали до ладу олійниця, цегельний завод[7].

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 6 травня 1930 р.
[2] Колхозы СССР в 1930 г., стор. 63—74.
[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 30 жовтня 1957 р.
[4] Газ. «Більшовик Полтавщини», 15 листопада 1938 р.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-363, оп. 1, спр. 30, арк. 92.
[6] Полтавський облпартархів, ф. 47, оп. 1, спр. 7, арк. 57.
[7] Газ. «Більшовик Полтавщини», 15 листопада 1938 р.

На селі успішно здійснювалася культурна революція. Не лише молодь, а й літні селяни навчалися в школах і лікнепах. У 1935 році в Нехворощі відкрилась середня школа, а в 1936 році з ініціативи комсомольців на місці церкви було споруджено сільський Будинок культури з залом для глядачів на 400 місць.

У 1927 році в Нехворощі з'явились перші радіоприймачі[1]. Тут відкрили сільську бібліотеку, книжковий магазин. У 1932 році почала виходити багатотиражна газета «Прапор перемоги» — орган Нехворощанського райпарткому, райвиконкому і райпрофради.

Коли почалась Велика Вітчизняна війна, більшість чоловіків призивного віку пішла в Червону Армію. Через 2 місяці після початку війни виникла загроза окупації ворогом території району. З Нехворощі та з інших сіл району евакуювали в радянський тил людей, вивозили техніку, худобу. 17 вересня 1941 року фашистські війська захопили Нехворощу[2].

Два роки окупанти насаджували ненависний «новий порядок», чинили терор, насильства. Вони розстріляли місцевих активістів Є. І. Потькала, А. Ф. Забару, М. С. Сіренка, К. Л. Костяного, вчительку Н. І. Сіренко, а також інших, ні в чому не винних людей: приміром, перукаря А. І. Шаріпова — лише за відмову поголити поліцая, а чотирирічну дівчинку Шуру Третяк — без будь-якої причини. У 1942 році на фашистську каторгу насильно вивезли 134 юнаків та дівчат, серед них було багато підлітків[3]. Більшість їх не повернулася в рідні домівки, бо загинула в дорозі та на каторжних роботах у Німеччині. У Нехворощанському районі гітлерівці пограбували 3500 голів колгоспної худоби, 52 158 цнт зерна, знищили 250 колгоспних виробничих приміщень і 728 будинків колгоспників. Загалом району завдано збитків на суму 460,5 млн. карбованців[4].

21 вересня 1943 року нехворощани радісно зустрічали бійців Радянської Армії, які визволили село від окупантів. Вони одразу ж приступили до відбудови господарства. Уже наприкінці 1944 року стали до ладу ферми, зерносховище та інші громадські приміщення. Але колгоспникам довелося переборювати великі труднощі. Приміром, поля вони обробляли власними коровами. Переважну більшість польових робіт виконували вручну. Основний тягар ліг на плечі жінок. У 8 колгоспах було 927 працездатних жінок і 92 літні чоловіки та підлітки. У колгоспі «Комунар», наприклад,— 8 працездатних жінок і 4 чоловіки[5].

На допомогу колгоспникам прийшли всі мешканці села: робітники, службовці, учні. Незважаючи на труднощі, хлібороби артілі ім. Ілліча в 1944 році виростили стопудовий урожай. За самовіддану працю в роки війни 129 колгоспників села відзначені медаллю «За доблесний труд у Великій Вітчизняній війні»[6].

Трудящі Нехворощі внесли чималий вклад у справу остаточного розгрому ворога. Разом з трудящими району вони зібрали 1829 тис. крб. на будівництво ескадрильї «Полтавщина — переможцям»[7].

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 10 січня 1928 р.
[2] П. Н. Ємець, О. П. Самійленко. Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни. Х., 1965, стор. 96.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-4836, оп. 1, спр. 3, арк. 63—70, 99.
[4] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 300, арк. 25.
[5] Полтавський облдержархів, Там же, ф. Р-4836, оп. 1, спр. 3, арк. 75.
[6] Газ. «Прапор перемоги», 29 вересня 1961 р.
[7] Там же, 1 лютого 1945 р.

Колгоспний агроном, Герой Соціалістичної праці Є. П. Грицай серед молоді. 1966 р.

Героїзм і відвагу виявили на фронтах Великої Вітчизняної війни воїни з Нехворощі. Про це красномовно свідчить той факт, що понад 120 нехворощан-фронтовиків нагороджено бойовими орденами[1]. Особливо відзначився льотчик-штурмовик С. Г. Воротник. Він воював з німецькими загарбниками з перших днів війни і брав участь у боях під Москвою, на Волзі, на півдні України, в Прибалтиці. Майор Воротник знищив багато бойової техніки і живої сили противника. Ризикуючи життям, він не раз рятував свій пошкоджений літак. С. Г. Воротника удостоєно високого звання Героя Радянського Союзу. Він нагороджений також чотирма орденами Червоного Прапора, орденом Червоної Зірки та чотирма медалями[2].

Після закінчення Великої Вітчизняної війни, колгоспну сім'ю поповнили демобілізовані воїни. Ще енергійніше взялися колгоспники за відбудову зруйнованого господарства. Самовіддано працювала ланкова колгоспу ім. Кірова М. К. Деряга, яка з своєю ланкою виростила в 1945 році 32 цнт. кукурудзи і 192 цнт. картоплі на кожному гектарі[3]. Колгоспники М. П. Карюк і Д. Т. Жорняк (колгосп ім. XVI партз'їзду), М. П. Бабенко і О. Я. Подріз (колгосп ім. Чапаєва) за зразкову роботу були в 1945 році занесені на районну Дошку пошани[4].

На кінець 1946 року в усіх нехворощанських колгоспах були освоєні довоєнні посівні площі[5]. В перші післявоєнні роки в Нехворощі знов утворилося 8 колгоспів: «Червоний броньовик», ім. Кірова, «Комунар», ім. Карла Маркса, ім. Чапаєва, ім. XVI партз'їзду, ім. Ілліча, ім. XVIII партз'їзду.

У 1947 році в більшості колгоспів було зібрано стопудовий урожай. Передовими в районі були артілі ім. Чапаєва (голова Л. С. Водолага), ім. XVI партз'їзду (голова Л. Д. Дунай), ім. Кірова (голова П. П. Буденний)[6].

У боротьбі за високий урожай 1947 року відзначилося багато колгоспників. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 травня 1948 року звання Героя Соціалістичної Праці удостоєно голову колгоспу ім. Чапаєва, інваліда Великої Вітчизняної війни Л. С. Водолагу, бригадира П. Л. Харченка, ланкових Н. І. Одноволик, М. П. Суковенко і С. М. Харченко[7]. В артілі ім. XVI партз'їзду це високе звання присвоєно ланковим Ф. І. Діхтяр і Є. П. Грицай. Крім того, 7 колгоспників нагородили орденом Леніна, 9 чоловік — орденом Трудового Червоного Прапора і 19 чоловік — медалями[8].

У 1950 році було проведено укрупнення колгоспів. Замість 8 їх стало 3: ім. XVI партз'їзду, ім. Калініна, ім. Ілліча. В кожному з цих колгоспів стало більше орної землі. Замість 955 га тут в середньому на колгосп припало по 2645 гектарів.

Рішення вересневого Пленуму ЦК КПРС (1953 рік) і практична допомога колгоспам з боку партійних і радянських органів району та області сприяли їх розвитку. В усіх трьох артілях Нехворощі в наступні роки значно підвищилась урожайність основних сільськогосподарських культур, поліпшився стан тваринництва. Так, у 1957 році колгосп ім. Калініна мав 309 голів великої рогатої худоби, а в 1967 році — 900 (в т. ч. 250 корів). Врожаї озимої пшениці і ярих культур зросли майже в півтора раза. Середня врожайність цих культур у 1966 році становила 27 цнт з га.

На кінець семирічки колгосп досяг високого рівня механізації робіт. У 1966 році міжрядний обробіток посівів, збирання врожаю, очищення зерна було повністю механізовано. Це стало можливим завдяки тому, що машинний парк колгоспу зріс до 10 тракторів, 8 зернових, бурякових і силосних комбайнів, 9 вантажних автома-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-4836, оп. 1, спр. 3, арк. 75.
[2] Полтавці — Герої Радянського Союзу. Полтава, 1962, стор. 24—28.
[3] Полтавський облпартархів, ф. 47, оп. 1, спр. 42, арк. 21.
[4] Там же, спр. 26, арк. 104.
[5] Там же, спр. 65, арк. 39.
[6] Там же, спр. 66, арк. 86.
[7] Газ. «Известия», 14 травня 1948 р.
[8] Газ. «Известия», 20 лютого 1948 р.

шин та багато іншої сільськогосподарської техніки. У колгоспі працюють 35 трактористів-машиністів і 11 шоферів.

Колгоспники докладають багато зусиль для дальшого зміцнення господарства колгоспу, підвищення врожайності та продуктивності тваринництва. Серед колгоспників багато передовиків виробництва. Кращі з них — Ф. В. Ткаченко, що багато років працює дояркою і надоює по 2500—2600 кг молока за рік від кожної закріпленої за нею корови; тракторист У. П. Пилипенко, який на тракторі «Т-75» виробляє по 1300 га умовної оранки; П. Г. Балана та інші.

Зросла економіка двох інших колгоспів — імені Ілліча та ім. XX з'їзду КПРС (колишній колгосп ім. XVI партз'їзду). Так, у колгоспі ім. Ілліча валовий доход у 1966 році склав 500 тис. крб., а чистий доход — понад 180 тис. крб. У 1966 році на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 303 цнт молока, м'яса—82 цнт (у попередньому, 1965 році — 67 цнт). У колгоспі є електростанція на 52,5 квт, 4 млини (в т. ч. 2 механічні) лісопильня, 3 ремонтні майстерні.

Відчутних наслідків у своєму розвитку добився колгосп ім. XX партз'їзду, валовий доход якого у 1966 році склав понад 580 тис. крб., а чистий доход — понад 200 тис. крб. Колгосп має міцну тваринницьку базу: 2 ферми великої рогатої худоби, де налічується понад 1400 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 467 корів, свиноферму, де є понад 1000 голів свиней, вівчарську (580 овець) тощо. У 1966 році тут на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 257 цнт молока, понад 40 цнт м'яса.

За роки семирічки у нехворощанських колгоспах проведено ряд заходів по комплексній механізації і електрифікації основних сільськогосподарських робіт. У 1964 році Нехворощу і всі колгоспи підключили до державної енергосистеми.

Вдосконалюються форми оплати праці колгоспників. Запроваджено щомісячну грошову оплату. Важливим заходом є також надання відпусток та допомога по тимчасовій непрацездатності. Всі літні колгоспники з 1965 року одержують пенсії.

Рішення XXIII з'їзду КПРС відкрили перед колгоспниками Нехворощі великі перспективи для дальшого розвитку господарства.

Поряд із сільським господарством у Нехворощі розвивається місцева промисловість. У селі є маслозавод, будівельне управління, інкубаторно-птахівнича станція, комбінати комунальних підприємств і побутовий.

Маслозавод у Нехворощі, побудований у 1944 році, був, власне, одним маслоцехом з дерев'яною маслобійкою на 300 літрів, яку обслуговували 12 робітників. Містився він у невеликому глинобитному будинку. Тепер для заводу споруджено цегляний будинок. Гордістю робітників є маслоцех з потоковою лінією, що дає 600 кг вершкового масла за одну годину. Обслуговують потокову лінію 4 робітники. Сепараторний цех переробляє 300 літрів молока за годину. В 1965 році продукція заводу становила 376 тонн масла (проти 77 тонн у 1949 році). Крім того, тут виготовляють бринзу, казеїн, сир, морозиво.

Велику роботу проводить будівельне управління Полтавського Облміжколгоспбуду (з 1959 до 1963 року це була міжколгоспна організація, створена за постановою загальних зборів уповноважених колгоспів-пайовиків). Колектив будівельного управління обслуговує 14 колгоспів. Обсяг робіт весь час зростає: якщо в 1960 році було введено в експлуатацію 3 об'єкти, то в 1965 році — 27 (загалом на суму 443 тис. крб.). Тут же виготовляють і будівельні матеріали. Приміром, у 1965 році було вироблено 1751 тис. штук цегли, залізобетонних конструкцій — 162 кубометри, столярних виробів — 3300 кв. метрів. Тепер в управлінні працює понад 250 робітників, інженерів і техніків. Взірець комуністичного ставлення до праці подають передовики виробництва: пилорамник О. Л. Коломацький — ударник комуністичної праці, що виконує норми на 140—160 проц., І. А. Касян, який очолює бригаду столярного цеху, що завоювала звання колективу комуністичної праці[1].

---

[1] Газ. «Вперед до комунізму», 19 листопада 1964 р.

Біля пам'ятника В. І. Леніну. Нехвороща. 1965 р.

Нехворощанську міжколгоспну інкубаторно-птахівничу станцію введено в дію в 1952 році. На той час там було 3 інкубатори на 68 тис. яєць. У 1965 році станція мала 7 інкубаторів на 217 тис. яєць.

У задоволенні побутових потреб населення значна роль належить комбінату комунальних підприємств та побутовому комбінату. Перший почав діяти в 1954 році. Йому підпорядковані електростанція, лазня, готель та 27 житлових будинків загальною площею 1086 кв. метрів. Побутовий комбінат виріс на базі промартілей — «Червоний промінь», утвореної в 1938 році, та «Червоний ударник». У 1947 році вони об'єднались в одну під назвою «Червоний промінь». У 1960 році її реорганізували в районний комбінат побутового обслуговування. З 1963 року побутовий комбінат став Нехворощанським відділенням Новосанжарського райпобуткомбінату. Тут шиють одяг і взуття на замовлення, розпилюють лісоматеріали і вулканізують автокамери.

Рік у рік поліпшується добробут трудящих. Про це свідчить зростання товарообороту по Нехворощанському споживчому товариству. Так, якщо в 1955 році промислових товарів було продано на 841,6 тис. крб., то в 1965 році — на 1 млн. 674,7 тис. крб. Тільки за четвертий квартал 1964 року і перший квартал 1965 року жителям села було продано 42 телевізори, 3 піаніно, 5 мотоциклів, 8 пральних машин тощо. У Нехворощі є 22 крамниці.

Значних успіхів досягнуто в охороні здоров'я трудящих. У лікарні та поліклінічному відділенні є хірургічний, терапевтичний, акушерсько-гінекологічний, урологічний, дитячий та інфекційний відділи. З 1960 року кількість місць у лікарні збільшилася з 50 до 75 ліжок. У 1965 році тут працювало 13 лікарів.

Значні зміни сталися і в культурному житті села. У перші ж післявоєнні роки в Нехворощі відновили роботу школи, Будинок культури. В селі встановили нову телефонну станцію. Проте в перші післявоєнні роки труднощі були досить відчутні. Будинок культури взимку не опалювався, діти не мали підручників та зошитів. З допомогою держави нехворощанці подолали ці труднощі і добилися успіхів у підвищенні культури на селі. У 1965—66 навчальному році в Нехворощі працювали середня, восьмирічна та 4 початкові школи. Є тут середня вечірня школа для сільської молоді. З 1962 року діє дитяча музична школа. Всього в 1965/66 навчальному році в усіх нехворощанських школах (крім музичної) було 737 учнів. У вечірній школі сільської молоді вчилося 75 чол. Для учнів з віддалених сіл побудовано гуртожиток на 80 чол. Багато сил і здібностей віддають вихованню молодого покоління 63 вчителі шкіл Нехворощі. Тут діти набувають міцних знань з основ наук та виробничих навичок. Учні середньої школи захоплюються спортом. У 1963 році учень М. Никоненко став чемпіоном СРСР серед юнаків з кульової стрільби, а в 1964 році звання чемпіона України серед юнаків з швидкісної стрільби з пістолета завоював учень М. Магденко.

Зросла мережа культосвітніх закладів села. У сільському Будинку культури систематично читаються лекції на різноманітні теми, проводяться вечори запитань

і відповідей. Тут працюють гуртки художньої самодіяльності, де бере участь понад сто чоловік. В Будинку культури є стаціонарна кіноустановка. Отже, жителі села регулярно знайомляться з новими кінокартинами. Крім того, в колгоспі ім. Ілліча є 3 клуби, причому один з них має стаціонарну кіноустановку. До послуг нехворощан сільська, колгоспні і шкільні бібліотеки з книжковим фондом близько 47 тис. книжок. Приміщення сільської бібліотеки добре обладнане. Тут є дитячий відділ з двома невеликими читальними залами. 30 квітня 1965 року в селі розпочав роботу історико-краєзнавчий музей. Експонати і документи з історії села Нехвороща зібрали місцеві краєзнавці. Матеріали музею розташовані в двох просторих кімнатах. Майже кожна сім'я в селі передплачує газети і журнали. У 1967 році на тисячу жителів було передплачено близько тисячі примірників газет і журналів.

Рік у рік в житті села підвищується роль громадських організацій і, насамперед, партійних, яким належить важлива роль у розвитку господарства і культури села. На території Нехворощанської сільради на березень 1966 року налічувалось 9 партійних організацій, на обліку в яких було 194 комуністи.

Бойовими помічниками партійних організацій є сільські комсомольці, яких у березні 1966 року налічувалось понад 60 чоловік.

З кожним роком активізується діяльність сільської Ради депутатів трудящих у житті села. 55 депутатів Ради беруть активну участь у роботі комісій — бюджетно-фінансової, сільськогосподарської, охорони здоров'я і соціального забезпечення, шляхового будівництва і благоустрою, культосвітньої, з питань торгівлі, громадського харчування і побутового обслуговування, охорони природи. До роботи цих комісій залучено близько 120 активістів села. В числі депутатів — передовики колгоспного виробництва, вчителі, лікарі, спеціалісти сільського господарства, керівники підприємств. Близько тридцяти років (з 1920 року) був депутатом сільської Ради Д. П. Жорняк. Він брав активну участь у соціалістичній перебудові села. Одним із найактивніших депутатів є Д. Є. Гаврилов — голова постійної бюджетно-фінансової комісії. До нього жителі села звертаються за порадами в особистих і громадських справах.

За роки Радянської влади невпізнанно змінилося село. Раніше сільські хати здебільшого мали солом'яні покрівлі. В селі не було жодної забрукованої вулиці. А тепер у густій зелені садів біліють шиферні і черепичні дахи; головна вулиця села забрукована.

У великому парку, що розкинувся на площі 8 га, розмістився сільський Будинок культури з залом на 400 місць. До 85-річчя з дня народження в парку встановлено пам'ятник В. І. Леніну. Недалеко від нього встановлено постамент з меморіальною дошкою на честь воїнів, загиблих у роки Великої Вітчизняної війни, і скульптурний ансамбль «Слава праці».

З січня 1965 року Нехвороща є центром сільської Ради Новосанжарського району.

Перед селом розкривається велике майбутнє. Тут розташувалася дільниця Новосанжарської контори розвідувального буріння тресту «Полтавнафтогазорозвідка». Робітники й інженери виявили поклади високоякісної нафти. Завершується будівництво нафтопроводу, по якому нафта надходитиме на Кременчуцький нафтопереробний завод.

Інтенсивний розвиток сільськогосподарського виробництва, великі капіталовкладення в сільське господарство, передбачені новим п'ятирічним планом, удосконалення планування, підвищення заготівельних цін на сільськогосподарські продукти — все це є реальною основою для дальшого розвитку економіки і культури села.

А. О. КОТОВИЧ, І. П. СКАКУН, М. В. ЦВІК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД НОВОСАНЖАРСЬКОГО РАЙОНУ

ВЕЛИ́КИЙ КОБЕЛЯ́ЧОК — село, центр сільської Ради. Розташований за 15 км від станції Кобеляки і за 18 км від райцентру. Населення — 459 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Баляснівка, Бечеве, Велички, Івки, Козуби, Попове, Сулими, Шовкопляси.

Заняття агітаторів у кабінеті політичної освіти колгоспу ім. Радянської Конституції.

У селі — колгосп «Червона Україна», що має 3550 га земельних угідь. Спеціалізується на вирощуванні зернових культур та виробництві продуктів тваринництва. Допоміжні галузі — садівництво, бджільництво. Є млин, майстерня з токарно-свердлувальним цехом.

У Великому Кобелячку працюють лікарня, середня школа, бібліотека, клуб на 150 місць.

ВЕЛИ́КІ СОЛОНЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 12 км від районного центру. Найближча залізнична станція Нові Санжари — за 6 км. Населення — 695 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Галущина Гребля, Зачепилівка, Кочубеївка, Мушина Гребля, Пологи Низ.

У селі — колгосп ім. Радянської Конституції, який має 5252 га землі. Основні галузі господарства — землеробство і тваринництво.

У Великих Солонцях є школа, бібліотека, клуб.

Уперше село згадується в 1859 році як хутір.

Уродженцю села Пологи Низу капітану І. Т. Горбенку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ГОРОБЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 15 км від райцентру. До найближчої залізничної станції Нові Санжари — 22 км. Населення — 400 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Брижани, Ємцева Долина, Кальницьке, Пасічне, Супротивна Балка.

У селі — колгосп ім. Куйбишева, що має 1944 га земельних угідь. Вирощують зернові і технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Займаються також бджільництвом.

У Горобцях є дві початкові школи, бібліотека, клуб.

Виникло село на початку XIX ст. Вперше згадується в списках населених пунктів по відомостях за 1859 рік.

ДРАБИ́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру. Найближча залізнична станція Нові Санжари — за 18 км. Населення — 1974 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Веселка, Вовківка, Довга Пустош.

Колгосп ім. Кірова, центральна садиба якого міститься в селі, має 5620 га землі. Основний напрям виробництва — вирощування зернових і технічних культур та м'ясо-молочне тваринництво.

У Драбинівці є стаціонарна лікарня, середня і 2 початкові школи, бібліотека, 4 клуби.

Заснування села відноситься до другої половини XVIII століття.

У 1905 році тут відбувся селянський рух, очолений членом РСДРП, студентом Андріївської сільськогосподарської школи Я. А. Кибкалом. За революційну діяльність його було вислано в Сибір.

Трудящі села свято шанують пам'ять славного земляка, льотчика — майора Героя Радянського Союзу В. А. Дігтяра, який загинув смертю хоробрих 24 травня 1944 року в Криму.

КАНА́ВИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 45 км від районного центру. Найближча залізнична станція Ліщинівка за 27 км. Населення — 941 чол. Сільраді підпорядковані населений пункт Водолагівка.

Колгосп «Зоря комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 3517 га землі. Основні галузі господарства — рільництво і тваринни-

Агіткультбригада районного будинку культури виступає в колгоспі «Заря».

цтво. Провідні культури — пшениця, цукрові буряки.

У Канавах є восьмирічна школа, 2 бібліотеки, 3 клуби.

Село засноване в першій половині XVIII століття на правому березі річки Орелі (притоки Дніпра). На південний схід від Канав колись проходила лінія оборони від набігів кримських татар. На території села, на найвищих місцях правого берега Орелі розташовані 2 майдани, які використовувались, очевидно, як спостережні оборонні пункти. Пізніше ця місцевість була озеленена, населений пункт став називатися Зеленіївкою, потім об'єднався з Канавами.

КРУТА́ БА́ЛКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 34 км від районного центру. Найближча залізнична станція Мала Перещепина — за 14 км. Населення — 1520 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільний Степ і Дудкин Гай.

Колгосп ім. XXI з'їзду КПРС, центральна садиба якого міститься в селі, має 6545 га земельних угідь. Основні напрями господарства — рослинництво і продуктивне тваринництво. Вирощують озиму пшеницю, кукурудзу, цукрові буряки.

У Крутій Балці є середня школа, 2 бібліотеки, Будинок культури на 400 місць, над яким шефствує Полтавський драматичний театр ім. Гоголя, два бригадних клуби, музейна кімната.

На території села (біля кол. с. Петрівки, що об'єднане з Крутою Балкою) виявлено поселення часів неоліту (VI тисячоліття до н. е.).

У селі живе і працює Герой Соціалістичної Праці М. Ю. Деркач.

КУ́НЦЕВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі річки Ворскли, за 7 км від районного центру. Залізнична станція — Нові Санжари. Населення — 701 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Балівка, Вісичі, Ганжі, Клюсівка, Рукасі, Собківка.

Колгосп ім. Першого травня, центральна садиба якого міститься в селі, має 4984 га земельних угідь. Вирощують пшеницю, цукрові буряки. Розвинуте продуктивне тваринництво. Є олійниця, 5 млинів, ставок площею 3,2 га.

У Кунцевому — восьмирічна і 4 початкові школи, бібліотека, клуб на 200 місць.

На 1859 рік Кунцеве значиться як казенне і козацьке поселення Полтавського повіту.

Поблизу села та в селі виявлено рештки поселення скіфських часів (V—III ст. до н. е.) та двох ранньослов'янських поселень Черняхівської культури (II—VI ст. н. е.). На одному з них (у центрі села) є сліди життя XI—XIII століть.

КУ́СТОЛОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 18 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Нові Санжари. Населення 648 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Богданівка, Варварівка, Малі Солонці.

Колгосп «Прогрес», центральна садиба якого міститься в селі, має 2441 га землі. Основний виробничий напрям — зернові й технічні культури та молочно-м'ясне тваринництво. Вирощують пшеницю, кукурудзу, цукрові буряки.

У Кустоловому є лікарня, функціонують дитячий санаторій, середня школа, бібліотека, клуб на 300 місць.

Під час громадянської війни та іноземної інтервенції в селі діяв партизанський загін на чолі з С. С. Деркачем.

У Кустолівській середній школі вчився Герой Радянського Союзу М. М. Кибкало.

ЛЕ́ЛЮХІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 2 км від райцентру, за 9 км від залізничної станції Нові Санжари. Населення — 1878 чол. Через село проходить автотраса Харків—Кіровоград. Сільраді підпорядкований населений пункт Забрідки.

Колгосп «Маяк», центральна садиба якого міститься в селі, має 3039 га землі, 44 га саду. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Мешканець Лелюхівки Н. Ф. Кущ (нині пенсіонер) брав участь у штурмі Зимового палацу, був учасником революційних подій у Петрограді.

Уродженцю села І. Є. Гавришу присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

МАЛИ́Й КОБЕЛЯ́ЧОК — село, центр сільської Ради. Розташований за 10 км від районного центру. Найближча залізнична станція Ліщинівка — за 11 км. Автотраса Полтава—Кіровоград. Населення — 470 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Лахни, Олійники, Скубії.

Колгосп «Шлях до комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 2737 га земельних угідь. Основний виробничий напрям у рільництві — зернові і технічні культури, а в тваринництві—м'ясо-молочний. За вирощення високих врожаїв зернових культур в 1956 році колгосп одержав право на участь у Всесоюзній вис-

Колгосп ім. 1 Травня. Збирання зеленої маси на силос. 1965 р.

тавці досягнень народного господарства. Хлібороби змагаються з колгоспом «Маяк» Лелюхівської сільради. На базі природного газу, що добувається в Малому Кобелячку, працюють Кобеляцький цукровий завод та Білицька електростанція.

У селі є восьмирічна і початкова школи, 2 бібліотеки, колгоспний краєзнавчий музей.

Виник Малий Кобелячок наприкінці XVIII століття. Спочатку це було козацьке поселення.

МАЯ́ЧКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 40 км від райцентру. До найближчої залізничної станції Нові Санжари — 33 км. Населення — 1516 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Губарівка, Лівенське, Рекунівка.

Колгосп ім. Щорса, центральна садиба якого міститься в селі, має 6591 га землі. Головний напрям виробництва — рільництво і тваринництво. Допоміжні галузі — садівництво і городництво. Вирощують пшеницю, цукрові буряки, соняшник. Є млин, олійниця, цегельний завод, пилорама, майстерні по дереву і металу. За вирощення високих врожаїв 91 чоловіка нагороджено орденами і медалями. Серед них — Герої Соціалістичної Праці К. А. Заїка та К. Г. Сафронова.

У Маячці — середня і початкова школи, 3 бібліотеки, лікарня на 30 ліжок.

Село засноване в 1677 році задніпрянськими поселенцями, що втікали від турецьких загарбників. Назва походить від слова «маяки» (їх запалювали козаки під час боїв з ворогами, подаючи один одному сигнали).

У 1918 році тут активно діяв партизанський загін, яким командував Я. Р. Огій. Загін боровся з бандами Петлюри, Денікіна, Махна, Марусі.

Біля села знайдено клад бронзових сокир періоду пізньої бронзи (кінець II—I тисячоліття до н. е.).

ПОЛУ́ЗІР'Я — село, центр сільської Ради. Розташоване на лівому березі річки Полузір'я, за 12 км від райцентру. До найближчої залізничної станції Нові Санжари — 19 км, до автотраси Полтава—Кременчук — 7 км. Населення—220 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Білоконі, Бондури, Бридуни, Гергели, Дмитренки, Назаренки, Судівка, Шевці, Шпортьки.

Колгосп «Заповіт Леніна», центральна садиба якого міститься в селі, має 6436 га сільськогосподарських угідь. Основний виробничий напрям в рільництві — зерновий, у тваринництві — м'ясо-молочний.

У Полузір'ї працюють лікарня на 25 ліжок, 2 восьмирічні та 2 початкові школи, бібліотека, клуб на 450 місць.

Село виникло у першій половині XVIII століття. У 1782 році згадується як Полузірські хутори, що належали військовому товаришу Сулимі.

Автотраса Полтава — Кишинів.

РЕШЕТНИКИ́ (до 1946 р.—Старі Санжари) — село, центр сільської Ради. Розташовані за 15 км від райцентру. Залізнична станція Мала Перещепина — за 6 км. За 5 км — автомагістраль Полтава—Кишинів. Населення — 2660 чоловік.

Колгосп «Червона зірка», центральна садиба якого міститься в селі, має 6261 га земельних угідь. Вирощують озиму пшеницю, жито, гречку, цукрові буряки тощо. Розвинуте тваринництво. Є олійниця, 2 млини, 2 теслярські та 2 механічні майстерні.

У Решетниках — лікарня на 25 ліжок, середня школа, 3 бібліотеки, Будинок культури на 400 місць, 3 клуби.

Стара назва села — Санжари (тат.— брід). У цьому місці через р. Ворсклу був брід, тут проходив чумацький шлях. Про це згадує Т. Г. Шевченко у своїй повісті «Наймичка». У 1946 р. село перейменоване на честь Героя Радянського Союзу І. Г. Решетника.

Уродженцями села є письменник Т. М. Рибас, викладач Харківської консерваторії Г. І. Головня, співачка О. П. Калиниченко.

Біля села в урочищі Городок розташоване слов'янське городище VIII—X ст. н. е.

РУДЕ́НКІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 7 км від районного центру. Через село проходить залізниця Нові Санжари і шосейна дорога Нові Санжари—Нехвороща. Населення — 2210 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Дубина, Мар'янівка Пудлівка.

Колгосп ім. ЦК ВКП(б), центральна садиба якого міститься в селі, має 5749 га земельних угідь. Напрям господарства — зерново-буряковий. Розвинуте тваринництво. У селі розташовані також бурякопункт, консервний завод, відгодівельний радгосп Полтавського м'ясокомбінату, дільниця Новосанжарської контори розвідувального буріння.

У Руденківці працюють середня школа, бібліотека, клуб.

Під час революції 1905—1907 рр. в Руденківці поширювалась революційна література, проводились таємні збори, на яких велася революційна агітація. Робітники млина вимагали від адміністрації встановлення восьмигодинного робочого дня.

СО́КОЛОВА БА́ЛКА — село, центр сільської Ради. Розташована на відділі 31 км від районного центру. Найближча залізнична станція Нові Санжари — за 24 км. Населення — 1444 чол.

Сільраді підпорядковані населені пункти Андріївка, Світлівщина.

Колгосп ім. Шевченка, центральна садиба якого міститься в селі, має 3000 га орної землі. Напрям господарства — зерново-буряковий. Розвинуте продуктивне тваринництво. Є відділення «Сільгосптехніка».

У Соколовій Балці — 2 восьмирічні і 2 початкові школи, 3 бібліотеки, Будинок культури на 450 місць, 2 клуби. В Андріївці є зоотехнікум. Викладачі та студенти подають місцевим колгоспам допомогу у веденні господарства на науковій основі.

Назва села походить від прізвища перших поселенців — козаків Соколових.

СТО́ВБИНА ДО́ЛИНА — село, центр сільської Ради. Розташована за 16 км від районного центру. До найближчої залізничної станції Нові Санжари — 23 км. Населення — 289 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Голуби, Грекопавлівка, Давидівка, Знам'янка, Коби.

Колгосп «Шлях Ілліча», центральна садиба якого міститься в селі, має 4963 га сільськогосподарських угідь. Спеціалізується на виробництві зернових і технічних культур та розведенні молочно-м'ясного тваринництва.

У Стовбиній Долині є восьмирічна, дві початкові школи, бібліотека, клуб.

Село виникло на початку XVII століття.

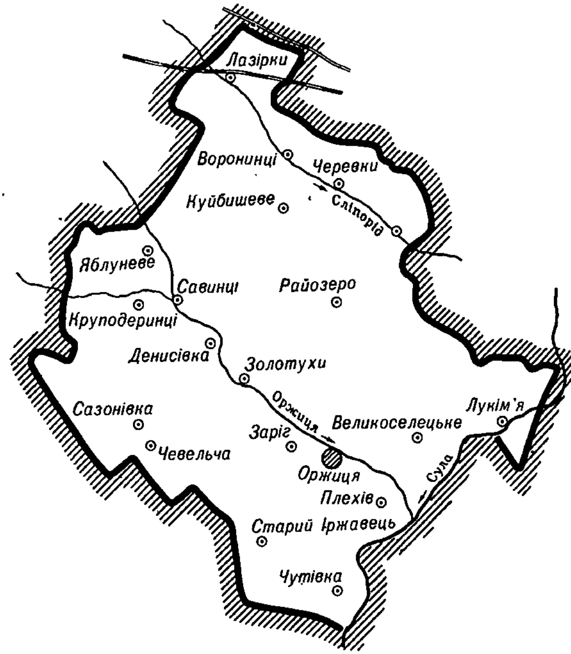
В роки Великої Вітчизняної війни житель Грекопавлівки Г. К. Руденко на власні збереження купив танк «Т-34» і передав його військовій частині.

СУХА́ МАЯ́ЧКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 20 км від районного центру. До залізничної станції Нові Санжари — 13 км. Населення — 553 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Ленінове, Оборона Рад.

Колгосп ім. Леніна, центральна садиба якого міститься в селі, має 2590 га орної землі. Спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур.

У Сухій Маячці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

ОРЖИЦЬКИЙ РАЙОН

ÓРЖИЦЯ

Оржиця — село, центр Оржицького району Полтавської області. Розташоване на високому правому березі річки Оржиці на 134-му кілометрі вниз по течії і на 6-му кілометрі від злиття Оржиці з Сулою, за 39 км на південний захід від залізничної станції та м. Лубни і за 157 км від Полтави. Населення 2137 чоловік.

Знахідка крем'яного скребка поблизу села свідчить про заселення людиною цієї території ще з часів неоліту[1] (IV тисячоліття до н. е.). Знайдений біля Оржиці по обох берегах річки посуд та різні металеві речі відносяться до періоду бронзового віку[2]. Ще до початку XX століття в Оржиці зберігалися сліди давнього городища[3]. В письмових документах село вперше згадується в XVI столітті[4]. Нанесено на карту на початку XVII століття французьким інженером Бопланом[5]. Назва села «Оржиця» пішла від назви річки.

Лихої долі зазнали жителі села в дореволюційні часи.

В першій половині XVII століття Оржицю захопив і приєднав до своїх володінь ополячений магнат князь Ієремія Вишневецький. В той час це було невелике село з незначною кількістю населення (91 мешканець чоловічої статі).

Оржичани були свідками і учасниками багатьох подій, що відбувалися тоді на Україні. Вони брали участь у визвольній боротьбі українського народу проти польської шляхти. Після визволення Лівобережної України, з 1648 року Оржиця як сотенне містечко входила до складу Кропивнянського полку[6], а з 1658 року —

[1] Фонди Лубенського краєзнавчого музею. Інвентарна книга № 1, стор. 87.

[2] В. Г. Ляскоронский. История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII ст., К., 1897, стор. 83.

[3] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. I, Полтава, 1905, стор. 172.

[4] Семенов. Географическо-статистический словарь Российской империи, т. II, 1867, стор. 691.

[5] В. Г. Ляскоронский. Гильом Лавассер де Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России. К., 1901, стор. 265.

[6] М. А. Максимович. Соб. соч., т. I, К., 1876, стор. 714.

до Горошинської сотні Лубенського полку, в складі якого і залишалась до 1781 року.

В письмових документах 1665 року Оржиця значиться в числі поселень, розорених і запустілих[1].

Не припиняли оржичани боротьбу за соціальні і національні права. Вони приєдналися до народного повстання під проводом полтавського полковника М. Пушкаря проти зрадника гетьмана Виговського і козацької феодальної верхівки, які намагалися відірвати Україну від Росії і знов підкорити український народ польській шляхті. У 1687 році оржичани взяли участь у антифеодальному повстанні.

Ще в кінці XVII століття більшу частину земель по р. Оржиці та її притоках привласнив собі лубенський полковник Свічка. За розпорядженням царських властей села Оржиця і Плехів у 1734 році були віддані сербам Славую, Олексію та Максиму Требинським, які переселились в Росію. Частину жителів з Оржиці нові господарі перевели у засновану ними слободу Чутівку.

В XIX столітті Оржиця поступово зростає, стає великим центром. Тричі на рік тут збирались ярмарки, на яких торгували в основному хлібом, салом та іншими сільськогосподарськими продуктами.

Основну масу населення села становили козаки. За соціальним станом вони були нерівними. Значна частина їх залежала від більш заможних козаків і від поміщиків. Так, заможний козак Авраменко мав 100 десятин землі, 6—8 пар волів. А біднота обробляла свої невеличкі ділянки землі супрягою. Значна частина їх працювала у заможних козаків та поміщиків за 3 сніп[2].

Жили в Оржиці і кріпосні селяни. Їх становище було особливо важким і безправним. Найбільше страждали вони від малоземелля. Напередодні реформи 1861 року більшість кріпаків поміщиків Сахновських не мала не тільки польової землі, а навіть і садиби. Лише 4 сім'ї мали понад 7 десятин кожна.

Скасування кріпацтва в 1861 році не принесло селянам бажаного полегшення. Вони одержали нижчу норму земельного наділу, встановленого урядом. Надільна земля також розподілялась нерівномірно. Бідні сім'ї одержали лише присадибні ділянки. Тільки за 4 багатими сім'ями було закріплено ту саму кількість землі, якою вони користувалися до реформи. За одержану землю — 73 десятини 378 саженів — селяни повинні були протягом 49 років сплачувати щорічно державі по 164 крб. викупних платежів. Крім того, вони заплатили поміщикові 668 карбованців[3].

Особливо яскраву картину розподілу селян на багатих і бідних показує наявність худоби в кожному господарстві на 1885 рік. Загалом селяни Оржиці мали 50 робочих коней, 332 воли, 172 корови, 1027 овець, 174 свині. Але худоба, як і земля, розподілялась нерівномірно. 33 селянських господарства зовсім не мали ніякої худоби. У 15 господарствах як робоча худоба використовувались корови. Інші господарства мали різну кількість голів робочої сили, а 12 заможних господарств — по 7 і більше голів.

Страждаючи від безземелля та відсутності свого майна і худоби, багато селян щороку змушені були йти на південь України на заробітки або наймитувати у поміщиків.

Але селяни не втрачали надії на краще майбутнє. Ще з кінця XIX століття в село доходили звістки про робітничі виступи в містах. Революційну пропаганду тут вів місцевий житель І. Ф. Слинько, який навчався у фельдшерському училищі в Полтаві. Він організував гурток з колишніх своїх однокласників, де читали заборонені твори, листівки, розучували революційні пісні.

Вже 22 лютого 1905 року в Оржиці стало відомо про початок революції в країні[4].

---

[1] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, вып. 8, П., 1912, стор. 69—70.
[2] Журн. «Киевская старина», 1904 р., березень, стор. 360.
[3] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 1182, арк. 1—44.
[4] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 315, арк. 100.

В кінці 1905 року село облетіла звістка про повстання та розправу над повсталими в Сорочинцях Миргородського повіту. Дізнавшись про це, оржичани відкрито висловлювали глибоке обурення. На мітингу перед селянами з промовою виступив І. Ф. Слинько і закликав до боротьби з поміщиками. Але скоро його з братами Ільком та Микитою Супруненками заарештували і в травні 1907 року засудили на 7 років каторги. Проте у вересні цього ж року під тиском громадської думки і особливо виступу письменника В. Г. Короленка, всіх заарештованих виправдали «за відсутністю прямих доказів» їх революційної діяльності.

Не покращало становище селян і напередодні першої світової війни. З поразкою революції на селі посилився поліцейський режим. Запровадження столипінської реформи сприяло дальшому обезземеленню селян, дальшому класовому розшаруванню села.

З 304 господарств села у 1910 році значна частина не мала землі зовсім, або мала лише присадибні ділянки. Основна маса жителів мала менше однієї десятини орної землі, бо на 1873 чоловіки жителів припадало всього 1376 десятин.

Це змушувало багатьох селян займатися різними ремеслами та йти у найми до поміщиків і куркулів або шукати заробітку в інших губерніях. В селі постійно займались ремеслом 5 теслярів, 17 шевців, 5 кравців, 1 столяр, 3 ковалі, 16 ткачів[1]. Чимало бідняків Оржиці працювали на підприємствах села — 2 парових млинах, просорушці, олійниці, кузні, що належали багатіям та поміщикам.

Слабому економічному становищу відповідав і низький рівень культури. Напередодні першої світової війни в Оржиці було початкове земське училище та церковно-парафіяльна школа[2], в яких навчалися переважно діти заможних селян. У 1884 році на все село навчалося 32 хлопчики і одна дівчинка[3]. Серед дорослих на кінець XIX століття знали грамоту 63 чоловіки. Жінки всі були неписьменні.

Про відкриття театру чи клубу в селі або про приїзд професіональних артистів не могло бути й мови. А коли в 1913 році артисти-любителі вирішили поставити «Наталку-Полтавку» та водевіль «Бувальщина», то вони довго добивалися на це дозволу губернатора. Треба було одержати не тільки дозвіл на постановку п'єси, а ще й довести «благонадійність» артистів[4].

Чутка про те, що в Петрограді скинули царя, що в столиці відбулась лютнева революція, скоро докотилась і до Оржиці.

В першотравневі дні та у вересні 1917 року в Оржиці відбулися антиурядові демонстрації, організаторами яких стали І. Ф. Слинько, П. Ф. Слинько, (пізніше один з активних діячів КП(б)У), брати Дробницькі та інші.

П. Ф. Слинько народився 7 липня (25 червня) 1895 року в Оржиці Лубенського повіту в сім'ї селянина. Трудове життя почав з 13 років. Двадцятирічним юнаком став на шлях революційної боротьби. В 1915 році його заарештовують, кидають до Катеринославської тюрми, а потім засилають до Іркутської губернії. Після Лютневої революції він повертається до Лубен і включається в революційну боротьбу.

Складний шлях шукань пройшов П. Ф. Слинько, поки став на бік більшовицької партії. Збагнувши націоналістичну суть дрібнобуржуазних партій — української соціал-демократичної робітничої партії, членом якої (групи лівих) він був з 1915 року, та української партії соціал-революціонерів (УПСР), П. Ф. Слинько пориває з ними. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції П. Ф. Слинько бере активну участь у встановленні Радянської влади в Лубнах. Згодом він в Харкові і Києві працює в редакції першої радянської української газети «Вісник УНР».

[1] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 г. Полтава, 1913, стор. 11.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 707, оп. 229, спр. 184, арк. 66—67, 124—125.

[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. IV, Лубенский уезд, Полтава, 1885, стор. 90—97.

[4] Газ. «Полтавская почта», 18 серпня 1913 р.

В липні 1918 року Слинька разом з іншими членами групи лівих УСДРП прийнято до КП(б)У і обрано кандидатом у члени ЦК КП(б) України, а у вересні цього ж року Пленум ЦК затвердив його членом ЦК КП(б)У. У жовтні 1918 року на другому з'їзді КП(б)У він знову обраний членом ЦК КП(б)У. На III з'їзді Рад України його обрано членом ВУЦВКу. В часи денікінщини за завданням зафронтбюро П. Ф. Слинько і М. Чорний прибули до Харкова для керівництва підпіллям. Скоро обидва були заарештовані і в ніч на 31 жовтня (12 листопада) 1919 року розстріляні. 4 січня 1920 року Слинько разом з іншими похований у братській могилі в Харкові[1].

П. Ф. Слинько. Член ЦК КП(б)У. Один з керівників більшовицького підпілля в Харкові. Загинув у жовтні 1919 р. Репродукція.

Восени 1917 року всю країну облетіла радісна звістка — перемогла Велика Жовтнева соціалістична революція, влада перейшла до рук робітників та трудового селянства. З села в село, із уст в уста передавались перші декрети Радянської влади. В село поверталися фронтовики. Вони разом з селянами відбирали у поміщиків землю. В січні 1918 року і в Оржиці встановлено Радянську владу.

Але скоро налетіло нове лихо — з'явилися німецькі окупанти, які разом з місцевими багатіями жорстоко розправлялися з тими, хто боровся за владу Рад. Селяни розуміли: щоб відстояти завоювання Жовтня, необхідно братися за зброю.

П. С. Дробницький навесні 1918 року приступив до організації партизанського загону і став його командиром. Скоро загін виріс до 300 чоловік. Після визволення села від німецьких окупантів більшість партизан влилася в ряди Червоної Армії; Дробницький став командиром 54 кавалерійського полку. Навесні 1920 року в запеклих боях проти білопольських інтервентів під Новоград-Волинським П. С. Дробницький загинув. Бійці перевезли тіло командира до Житомира, де його й поховано.

Після розгрому німців та гетьманців на початку 1919 року в Оржиці було поновлено Радянську владу. Та зміцненню Радянської влади і налагодженню мирного життя ще довгий час перешкоджали різні куркульські банди.

Ще не відгриміли останні залпи громадянської війни, як країна приступила до мирного будівництва. Навесні 1920 року відбулися вибори нового складу Оржицької сільської Ради в кількості 29 чоловік та її виконкому, куди увійшли І. Половина, С. Чайка та інші[2].

До Оржицького волосного виконкому Рад були обрані М. Яковенко, М. Лазоренко, Ф. Галушка, Г. Кас'яненко, П. Кулик.

Влітку 1920 року створюється комітет незаможних селян, в який входило 5 чоловік. Головою комнезаму став М. В. Кулик, секретарем — В. Р. Бугрій. Перший з'їзд комнезамів Оржицької волості, що відбувся у грудні 1920 року, розглянув питання про участь КНС у зміцненні Радянської влади[3].

До мирного будівництва Оржиця приступила у важких умовах. Господарство було розорене. Селяни одержали землю, але багато з них не мали чим її обробляти. Не вистачало робочої худоби, сільськогосподарського реманенту. Так, у 1920 році в Оржицькій волості залізних борін було всього 44, дерев'яних — 279. Понад 270 господарств волості не мали польового посіву.

[1] «Український історичний журнал», 1965, № 8, стор. 131—133.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1865, оп. 1, спр. 150, арк. 28.
[3] Газ. «Трудовой фронт», 26 січня 1921 р.

В цих умовах визначна роль у налагодженні господарства та громадського життя належала партійній та комсомольській організаціям. Партійна організація, що виникла у 1920 році, нараховувала до 20 членів і об'єднувала комуністів кількох сел. Першими комуністами були оржичани М. Кулик, К. Побєда, Ф. Ліпінський, А. Побєда, Ф. Потьомкін, брати Репіленки з Чутівки, О. Сокіл, К. Лісничий, А. Лісничий із Зарога, кілька чоловік з Онішок, Плехова, Іржавця.

Вже на початку лютого 1921 року оржицькі комуністи послали 2-х своїх делегатів на другу повітову партконференцію Лубенщини[1].

Вірними і надійними помічниками комуністів були комсомольці. Ще в лютому 1921 року виникла ініціативна комсомольська група, до якої входили Г. П. Корнієнко, П. І. Хлипа, Г. М. Зуєв, І. Л. Лобуренко, П. О. Зінченко, С. І. Татусь, Ф. А. Ющенко. Вона розгорнула роботу по налагодженню громадського та культурного життя.

На початок 1922 року комсомольців в Оржиці вже нараховувалось 25 чоловік.

У березні цього ж року ініціативна група була перетворена в комсомольський осередок, першим секретарем якого став т. Булда. Комсомольці Оржиці проводили велику роботу не тільки в своєму селі, а й у багатьох навколишніх селах. Вони допомогли молоді сіл Остапівки, Чутівки, Старого Іржавця, Плехова, Онішок, Великої Селецької та інших створити комсомольські організації. Комсомольці стали активними учасниками створення перших колективних господарств. Ще восени 1921 року за участю комсомольців виникає перше товариство спільного обробітку землі (ТСОЗ). Згодом виникло ще чотири таких товариства. За участю оржицьких комсомольців в с. Оніпіках організовано комуну. Комсомольці стали організаторами і керівниками першої в селі піонерської організації, створеної на початку 1923 року в Оржицькому дитбудинку. Першим піонервожатим працював П. О. Зінченко[2].

В громадське життя поступово втягувалися і жінки. У 1924 році серед обраних депутатів до складу Оржицької сільради було 10 проц. жінок[3].

З 1923 року Оржиця стала районним центром. Населення району становило 22 760 чоловік, площа — 368 кв. верст.

Поступово, але впевнено налагоджувалось життя.

Ще у 1920 році в Оржиці виникло споживче товариство, перше в Лубенському повіті. На початок 1924 року в ньому налічувалось 136 пайщиків, що складало 9,4 проц. населення. За соціальним станом пайщики розподілялися так: бідняків — 107, середняків — 26, заможних — 33 чол., 75 проц. членів товариства становили комуністи, комсомольці, члени КНС та профспілки. Серед членів споживчого товариства було 15 жінок, які брали активну участь в його діяльності[4].

Селяни переконувалися в тому, що колективно вести господарство краще і жити в колективі легше. У 1929—1930 роках виникає кілька ТОЗів: «Червона зірка», «Серп та молот», «Червоний партизан», «Червоний хлібороб», які скоро були реорганізовані в сільськогосподарські артілі.

Успіхи колективізації викликали шалену лють куркулів, які вели вперту боротьбу проти молодих колгоспів.

Але ніщо не могло зупинити поступального руху вперед.

У 1931 році невеликі сільськогосподарські артілі об'єдналися у колгосп, який назвали ім'ям великого кобзаря — Т. Г. Шевченка. Першим головою його став Бердичевський. Колгосп придбав 2 трактори — «Фордзон» і «Запорожець», 6 молотарок, 24 жатки.

З організацією у 1931 році Оржицької МТС на колгоспних полях з'являється нова сільськогосподарська техніка. Молодь села стала оволодівати технікою. Першим

---

[1] Партійний архів інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1—6, спр. 650, арк. 1—4.
[2] Газ. «Зоря комунізму», 10 липня 1958 р.
[3] Партархів інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 462, арк. 2.
[4] Газ. «Червона Лубенщина», 15 жовтня 1924 р.

трактористом на селі був Борис Стасенко, машиністами стали брати Тарас та Григорій Лазоренки, Данило Зуєв та інші. Артіль поступово розвивалась і зміцнювалась. Нові форми господарювання викликали до життя нове ставлення до праці. Серед колгоспників і між колгоспами розгорнулось соціалістичне змагання. Чабан М. Жало за високі показники по вирощенню поголів'я овець протягом трьох років — 1939—41 був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки[1].

Створена при колгоспі партійна організація успішно керувала багатогалузевим господарством. Достаток приходив у колгоспні сім'ї, заможним і радісним ставало життя.

Мирну працю радянських людей порушив віроломний напад фашистської Німеччини. З гнівом і обуренням зустріли оржичани звістку про це віроломство.

На багатолюдному мітингу 22 червня 1941 року трудящі з гнівом засудили фашистську агресію. В прийнятій резолюції вказувалось, що трудящі ще з більшою енергією візьмуться за підготовку до жнив, проведуть їх у найкоротші строки, щоб дати більше продуктів і всього необхідного для Червоної Армії[2]. На захист Батьківщини стали всі трудівники села. Молодь, жінки і старики активно включились у будівництво оборонних ліній. Оржиця була свідком багатоденних жорстоких боїв радянських воїнів проти гітлерівців.

23 вересня 1941 року фашистські війська вдерлися в село. Почалися страшні дні фашистської окупації. Введення «нового порядку» фашистські варвари почали з звірячої розправи над населенням. Щоб залякати інших, вони розстріляли жителів села Л. М. Браславського та І. М. Рогачевського. Ще 7 чоловік зникли невідомо куди, з ними розправились таємно. Щоб навести жах на жителів, фашисти після нечуваних катувань кинули в колодязь М. М. Шамоту, Т. С. Букана, Й. Г. Лісового, В. С. Стасенка[3].

Ворог боявся навіть нагадування про Радянську владу, тому видали розпорядження про ліквідацію всіх емблем і символів Радянської влади, пам'ятників і навіть арок з гаслами при в'їзді на підприємства[4].

За незначне порушення їхніх порядків накладали штраф до 5 тис. крб. або заарештовували[5]. Страшним лихом була відправка молоді на каторжні роботи до Німеччини. Лише з Оржиці окупанти силоміць вивезли 177 чоловік[6].

Оржичани не мирилися з життям в неволі, піднімались на боротьбу проти загарбників — постачали партизанам продовольство, одяг, взуття, озброєння, боєприпаси. Багато сімей надавали притулок радянським воїнам, які потрапили в оточення. Так, колгоспниця К. А. Татусь дала притулок пораненому солдатові Олексію Романенко, вилікувала його і зберегла життя. Лікувала протягом місяця пораненого воїна М. О. Заїченко. Сім'я К. Ю. Троценка дала притулок і врятувала двох командирів Радянської Армії. Після війни вони відвідали своїх рятівників. Допомагали партизанам оржичани О. Г. Супруненко, Д. І. Гуленко, М. І. Карпець, а також жителі інших сіл.

Чимало оржичан стали бійцями партизанських загонів, які діяли поблизу села. Серед них були М. І. Потьомкіна, Я. Ф. Шамота та його син О. Я. Шамота, М. І. Карпець, П. Яременко, Д. Й. Волик та Н. Ф. Свинарьова.

З визволенням району більшість партизан влилася в діючу Радянську Армію і продовжувала громити фашистів[7].

Настало радісне 18 вересня 1943 року. В цей день доблесні радянські війська визволили Оржицю від німецьких окупантів. З сльозами радості на очах зустрічали

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3479, оп. 1, спр. 6, арк. 20.
[2] Газ. «За більшовицькі колгоспи» — орган Оржицького РК КП(б)У та райради, 30 травня 1941 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 96, арк. 19.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-2626, оп. 1, спр. 1, арк. 43.
[5] Там же, спр. 3, арк. 98.
[6] Там же, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 96, арк. 19.
[7] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 332.

оржичани своїх визволителів. Майже всі чоловіки і юнаки, здатні тримати в руках зброю, пішли до армії. А ті, що залишилися, намагалися якомога швидше ліквідувати наслідки фашистської окупації. Розорення було страшне. Загалом по Оржицькому району фашисти замучили і розстріляли 235 чоловік, відправили на каторгу до Німеччини 2353 чоловіки. В районі німці спалили 2 вальцових, 38 вітряних та механічних млинів, близько 700 колгоспних і радгоспних приміщень, хліб в скирдах, зібраний з 1000 га, зруйнували школи — Оржицьку, Зарізьку та Денисівську, клуб в с. Заріг на 800 місць, 394 хати колгоспників, забрали 5125 корів, 8442 свині, 4959 овець, 3890 коней, 23 421 голову різної птиці тощо.

Незважаючи на велике розорення, оржичани під проводом комуністів гаряче взялися за працю. Вже в змаганні на честь І травня 1944 року завоювала першість і одержала перехідний Червоний прапор бригада № 5 оржицького колгоспу ім. Шевченка, яку очолював І. А. Ворона. Чудові зразки роботи показали Настя Супруненко, Люба Гуленко, Надія Бугрій та багато інших. А працювати в тих умовах було важко. Не вистачало реманенту, продовольства, посівних матеріалів. Не було техніки і тягла. Але це не могло зупинити трудівників Оржиці. Навіть учні Оржицької середньої школи в цей рік виробили 2500 трудоднів.

Водночас оржичани всіляко допомагали і фронту. У 1944 році колгосп здав понад план 8232 пуди зерна. Трудящі зібрали кошти на ескадрилью літаків «Полтавщина переможцям» та на танкову колону «Оржицький колгоспник», які скоро були збудовані і передані діючим танковим частинам, відправляли подарунки для бійців і командирів Радянської Армії.

Країна потребувала вугілля, металу. Велике значення мало відродження Донбасу. Оржичани не залишилися осторонь від цієї справи. На відбудову Донбасу виїхало 215 комсомольців, юнаків і дівчат з неспілкової молоді та 250 чоловіків і жінок.

Водночас жителі села надавали значну допомогу продовольством і промисловим центрам. Лише силами комсомольців та учнів шкіл було засіяно 25 га зернових для підшефного Боково-Антрацитівського району Луганської області. На допомогу шахтарям відправлено 50 цнт хліба та 6 цнт городніх культур.

Настав 1945 рік. Довгожданна перемога! Оржичани зустрічали своїх батьків, синів, братів, груди багатьох з них прикрашали ордени і медалі. В боях проти німецько-фашистських загарбників відзначилося багато оржичан, десятки з них побували за кордоном нашої Батьківщини, визволяючи території братніх народів.

П'ять орденів і багато медалей має офіцер, нині бухгалтер Оржицького харчкомбінату М. М. Пашко, три ордени одержав офіцер, нині завідуючий товарним складом ССТ П. О. Зінченко. Та не всі повернулися додому з війни. Загинули смертю хоробрих П. А. Гордієнко, М. Ф. Супруненко, О. С. Слинько, В. Г. Супруненко, М. Я. Стасенко, В. І. Галушка, В. І. Карпець, Л. В. Горбань та інші. Вдячні оржичани свято шанують пам'ять тих, хто віддав життя за честь і свободу Батьківщини. В центрі села, поряд з Будинком культури, височить пам'ятник воїнам, які загинули в боях за визволення Оржиці.

Переборюючи труднощі, колгоспники Оржиці та району заліковували рани нанесені війною, і добивалися нових успіхів.

Поворотним пунктом у справі дальшого розвитку сільського господарства, піднесення матеріального рівня життя колгоспників і всіх трудящих був вересневий Пленум ЦК КПРС 1953 року. Виконуючи рішення Пленуму, оржичани добивалися поліпшення показників у виробництві. Так, у 1955 році за виробничі успіхи були премійовані районними партійними і радянськими організаціями ланкова А. Я. Приймак, доярка О. Г. Ігнатенко, тракторист Оржицької МТС М. К. Половина, слюсар, Г. М. Смирнов та колгоспниця П. Ю. Комлач[1].

[1] Газ. «Зоря комунізму», 21 червня 1956 р.

Пам'ятник В. І. Леніну в Оржиці. 1965 р.

За вирощення високих врожаїв зернових і технічних культур у 1954, 1957 та 1958 роках колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки, нагороджувався медалями та дипломами виставки.

Дальшого матеріального і культурного рівня досягли трудівники Оржиці за роки семирічки.

Колгосп ім. Шевченка перетворився у велике багатогалузеве господарство, в якому більшість видів робіт механізовано. Порівняно з 1945 роком врожайність зернових у 1962 році зросла: пшениці і ячменю у 2 рази, гречки в три рази, кукурудзи у 2,5 рази, ячменю, вівса у 1,5 раза. Майже в 2 рази збільшились врожаї картоплі. За ці успіхи колгосп не раз відзначався преміями та грамотами. За високу продуктивність тваринництва у 1963 році колгосп тримав перехідний Червоний прапор райкому та райвиконкому. У 1965 році колгосп одержав грошову премію, грамоту райкому та райвиконкому за хорошу організацію праці та високу продуктивність тваринництва.

Велике значення для дальшого розвитку сільського господарства країни мали рішення березневого Пленуму ЦК КПРС 1965 року. Господарство одержало нову техніку, багато мінеральних добрив. Новий порядок закупівель сільськогосподарських продуктів, підвищення заготівельних цін та інші заходи матеріального заохочення сприяли зміцненню економіки господарства.

Широким фронтом почалися осушувальні роботи на болотах, почалося освоєння перших 400 га болотної цілини.

Хороших показників досягли трудівники Оржиці на кінець семирічки. У 1965 році колгоспники виростили на площі 1052 га по 24,9 цнт зернових, в тому числі озимої пшениці на площі 568 га по 27,7 цнт, ячменю на площі 78 га — по 20,4 цнт, вівса на площі 15 га по 23,8 цнт, гречки на площі 60 га — по 16,3 цнт.

Багато хороших людей трудиться в колгоспі. Тракторна бригада колгоспу, очолювана О. Й. Приймаком та партгрупоргом В. А. Єрченком, за трудові успіхи включена до книги «Передовиків сільського господарства Полтавщини за 1965 рік».

Значних успіхів досягнуто у тваринництві.

Напередодні Великої Вітчизняної війни колгосп мав 200 голів великої рогатої худоби та 500 голів свиней. У 1945 році — 190 голів великої рогатої худоби, в тому числі лише 6 корів та 72 голови свиней.

На початку 1966 року колгосп мав 1175 голів великої рогатої худоби (у т. ч. корів 436), свиней — 820, овець — 461.

Радянський уряд високо оцінив чесну працю передовиків сільського господарства Оржиці. За досягнуті успіхи в розвитку тваринництва, збільшення виробництва і заготівель м'яса, молока, яєць, вовни та іншої продукції головний зоотехнік Оржицького районного виробничого управління сільського господарства В. С. Задорожний нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, голова колгоспу В. М. Трегуб та доярка О. Т. Ігнатенко — орденом «Знак Пошани», сек-

Нові обряди в с. Оржиці. Молодіжне весілля. 1966 р.

ретар Оржицького райкому КП України Д. Д. Решетник — медаллю «За трудову доблесть»[1].

Із зростанням господарства подвоїлись і грошові прибутки колгоспу. Неподільний фонд на кінець семирічки становив 563 164 крб[2]. Колгосп перейшов на грошову оплату праці.

За післявоєнний час в селі з'явилося ряд підприємств і установ, яких не було раніше. Тут працює побуткомбінат з цехами — пошиву та ремонту одягу, пошиву й ремонту взуття, ремонту металовиробів, меблів, художньо-оформлювальних робіт, фотографією, перукарнею. Передовий цех пошиву жіночого одягу, очолюваний бригадиром Л. Т. Лобуренко, у 1965 році виконав план по ремонту та пошиву одягу на 124 проц. та по масовому пошиву одягу на 140 проц., за що трьом його передовим бригадам вручені вимпели і грошові премії.

Ще у 1944 році в Оржиці організовано промкомбінат. Нині це багатогалузеве підприємство. Цехи: черепичний, цегляний, торфорозробки, комишитовий і деревообробний добре оснащені технікою. Промкомбінат добуває торф для палива, виробляє торфокрихту для удобрення полів, покрівельну черепицю, цеглу, комишитові плити та мати, виготовляє заготовки для виробництва парканів, будинків.

У 1957 році став до ладу харчокомбінат. За семирічку в Оржиці побудовано і введено в дію шнекопресову олійницю продуктивністю 100 тонн зерна на добу, гречкорушний та сушильний цехи на 500 кг зерна за зміну, цех безалкогольних напоїв на 200 декалітрів за зміну. Побудовано артезіанську свердловину, водонапірну башту.

В останньому році семирічки почала працювати міжколгоспна дорожна станція, яка має своїм заданням будувати шляхи з твердим покриттям, насипати земляне полотно, вести роботи по упорядкуванню райцентру та сіл району.

Зміцнення економіки села сприяє і дальшому зросту добробуту і культури його жителів. Про це свідчить, наприклад, зріст попиту на побутову техніку. Жителі села у власному користуванні мають 8 легкових автомашин, близько 40 мотоциклів, понад 1100 велосипедів і мотопедів, близько 50 телевізорів, майже в кожній родині є радіоприймач, швейна та пральна машина та інше.

У дожовтневий час трудящі не передплачували газет. У 1966 році оржичани одержували близько 4,5 тис. примірників газет і журналів.

Зрідка попадала у дорадянські роки до рук трудящих книга. Нині в Оржиці 5 бібліотек з книжковим фондом близько 60 тис. примірників, якими користується переважна більшість населення.

У дореволюційні часи в Оржиці не було жодного спеціаліста з числа трудящих з вищою чи з середньою освітою. Нині в різних галузях господарства села працює 250 спеціалістів з вищою і середньою освітою. Більшість жителів села мають середню та восьмирічну освіту.

Хороші знання молоді дає середня школа. За післявоєнні роки 1860 випускників здобули середню та 8-річну освіту.

Добре налагоджено в Оржиці культмасову роботу та дозвілля трудящих. Цен-

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 28 березня 1966 р.
[2] Поточний звіт колгоспу за 1965 рік.

тром масових міроприємств є Будинок культури. У 1965 році тут проведено понад 100 вечорів, концертів, спектаклів, лекцій. При Будинку культури працює університет культури, різні гуртки та спортивні секції. Завжди багатолюдно в кінотеатрі.

Велику роботу серед населення проводить протягом більш як 30 років ДТСААФ (Осоавіахім).

Сільська Рада, партійна організація, комсомол проводять значну роботу по запровадженню в побут нових народних обрядів: комсомольські весілля, звіздини, новорічні щедрівки, свято орденоносців тощо. Урочисто провадяться революційні свята, день молоді, день мистецтва, день механізатора, тваринника.

Великий колектив медпрацівників турбується про здоров'я трудящих. В Оржиці є лікарня на 75 ліжок, амбулаторія, кілька медпунктів, аптека.

В історико-краєзнавчому музеї села зібрано багато цікавих матеріалів і документів з історії села та про його людей.

Невпізнанною стала тепер Оржиця. За 20 післявоєнних років тут побудовано 240 нових будинків і відбудовано та відремонтовано ряд старих. В селі з'явилися нові вулиці, нові квартали, забудовані 2-поверховими, 8- і 16-ти квартирними будинками. Підведена мережа від державної електролінії, проведено 5 км водопроводу, 2 км асфальтової вулиці, 3 км асфальтових тротуарів, побудовано стадіон, посаджено 2 парки.

Нині село в риштуваннях новобудов.

За новим п'ятирічним планом передбачені дальша його забудова і упорядкування. Вже за перший рік нової п'ятирічки побудовано 2 км асфальтового тротуару та вулиці, 2 км водопроводу. Центральна вулиця ім. Леніна, що виблискує асфальтом, освітлюється лампами денного освітлення. Проведено озеленення вулиць, насаджено сквери.

Поряд з Будинком культури височить пам'ятник воїнам-визволителям, біля якого на 8 меморіальних дошках викарбовано імена воїнів, загиблих на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Л. С. ЛІХІНА, Б. Д. ЛІСНИЧИЙ

* * *

Оржицький район розташований на південному заході області, по річках Оржиці і Сліпороді (притоках Сули), в лісостеповій зоні. Межує з Пирятинським, Гребінківським, Лубенським, Семенівським районами Полтавської області та з Черкаською областю. Площа району — 580 кв. км. Населення — 41,2 тис. чол. (71 чол. на 1 кв. км). Створений у 1923 році. З 1962 по 1965 рік входив до складу Лубенського району. В нинішніх межах існує з грудня 1966 року.

В районі 70 населених пунктів, з них 19 є центрами сільських Рад. Його територію перетинають залізниця Полтава—Гребінка та автотраси Харків—Київ, Лубни—Оржиця. Район має 68,6 тис. га орної землі, 3,7 тис. га лісів, 1,2 тис. га садів, 0,9 тис. га водоймищ, 5 тис. га лук і пасовиськ. Господарство спеціалізується на рільництві і тваринництві. В районі 22 колгоспи і 2 радгоспи. Тут вирощують зернові культури (головним чином — пшеницю), які займають 51 проц. усієї земельної площі, та технічні (18 процентів).

На полях колгоспів і радгоспів працюють 528 тракторів, 369 комбайнів, 348 автомашин та інша техніка. Трудові процеси механізовано на 83 проц. у рільництві і на 47 проц. у тваринництві. За післявоєнні роки трудівники району досягли більш сталих врожаїв. Середній урожай зернових за семирічку становив 20,5 цнт з га (у т. ч. пшениці 19,0 цнт), цукрових буряків — 215 цнт з га, соняшнику — 15,2 центнера.

В першому році нової п'ятирічки врожаї зросли ще більше. Всіх зернових з га зібрано по 22,6 цнт (у т. ч. пшениці — 25,4 цнт), цукрових буряків — 273 цнт, соняшнику — 15,6 центнера.

За роки семирічки вдвоє зросло поголів'я худоби. На 1967 рік тут налічувалось 37 134 голови великої рогатої худоби (в т. ч. 12 264 корови), 42 757 свиней, 11228 овець. В розрахунку на 100 га земельних угідь це становить 46,5 голів великої рогатої худоби (у т. ч. корів — 14,5), свиней — 50,3, овець — 16,4.

За успіхи, досягнуті в розвитку сільськогосподарського виробництва, радгосп ім. Куйбишева в 1967 році нагороджено орденом Червоного Прапора.

В районі є 10 промислових підприємств. Найбільші з них — сирзавод, промкомбінат, харчокомбінат, побуткомбінат. Основна продукція, яку вони виробляють,— це сир, масло, олія, борошно, цегла, комишитові плити, торф. Працюють 42 побутові майстерні та ательє. 152 торговельні одиниці району забезпечують населення необхідними товарами. Лише за 1966 рік тут було продано 400 телевізорів, 350 радіол і радіоприймачів, 1900 мотопедів і велосипедів, 70 мотоциклів, 12 легкових автомашин, 200 пральних машин, 80 холодильників, 1300 годинників тощо — на загальну суму 23 тис. карбованців.

Район інтенсивно забудовується. За 1964—1966 рр. тут виросли 78 комунальні багатоквартирні та 573 індивідуальні будинки, 3 школи (2 середніх і 1 восьмирічна), клуб, троє дитячих ясел. Завершується спорудження ще 4 шкіл, 3 клубів, 6 багатоквартирних та 100 індивідуальних будинків.

Широкого розмаху набрало в районі соціалістичне змагання. За почесне звання колективів комуністичної праці в 1966 році боролися 53 бригади, ферми, ланки і цехи, а 1850 колгоспників і робітників — за звання ударників комуністичної праці. На сьогодні цього звання удостоєно 15 колективів, а 320 трудівників — звання ударника комуністичної праці. Понад 240 трудівників сільського господарства району нагороджені орденами і медалями.

Добре налагоджено в районі медичне обслуговування населення. Тут є 7 лікарень, 32 фельдшерсько-акушерських пункти, працюють 33 лікарі та 184 чол. середнього медперсоналу.

У 10 середніх, 16 восьмирічних, 22 початкових, заочних школах та профтехучилищі вчиться підростаюче покоління. Тут працює 534 учителі, з них 39 — відмінники народної освіти. Школи мають 26 навчальних кабінетів, 26 майстерень, 10 дослідних полів. Позакласна робота проводиться у 2 піонерських клубах, при яких діє 14 гуртків. Дошкільнята виховуються у 53 яслах і 4 дитсадках. На території Лукімської сільради розташовано районний піонерський табір, де щоліта відпочиває понад 300 школярів. У 40 бібліотеках району налічується понад 300 тис. книг. Майже всі дорослі мешканці — їх постійні читачі. Трудівники передплачують понад 31 тис. примірників газет і журналів. Тут видається з 1933 року районна газета «Ленінське слово» та 4 багатотиражки. Діють 2 кінотеатри, 40 стаціонарних кіноустановок та 2 пересувки, 6 радіовузлів.

У 2 будинках культури, 4 профспілкових, 34 сільських та 20 колгоспних клубах проводиться активна культмасова робота. Тут працюють 93 колективи художньої самодіяльності, в яких налічується близько 2 тис. учасників.

Населення любить і вивчає історію свого краю. У 22 музеях і музейних кімнатах зібрано багатий матеріал з минулого і сучасного життя сіл району.

Трудящі підвищують свої знання в університеті культури, у 2 університетах сільськогосподарських знань.

Провідна роль у господарському, культурному і громадському житті району належить комуністам. У 49 парторганізаціях об'єднано близько 2 тис. комуністів. 80 первинних комсомольських організацій налічують 3350 комсомольців. 7,5 тис. трудівників району є членами профспілок.

З Оржицького району вийшли відомі діячі літератури, мистецтва, партійні, державні і військові діячі. Серед них 4 Герої Радянського Союзу, 2 Герої Соціалістичної Праці. Живе тут близько 5 тис. чоловік, нагороджених орденами і медалями Радянського Союзу за бойові подвиги на фронтах Великої Вітчизняної війни.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ОРЖИЦЬКОГО РАЙОНУ

ВОРÓНИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сліпороді, за 30 км від районного центру. Населення — 771 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Козаче, Котляревське, Максимівщина, Новоселівка, Приймівщина.

В селі розташований колгосп ім. Кірова, який має 5080 га землі, в т. ч. орної — 4095 га. Господарство — багатогалузеве, з переважаючим рільництвом.

У Вороницях є середня школа, бібліотека, Будинок культури, лікарня на 25 ліжок.

Село засноване у XVII столітті.

Поблизу села виявлено велике ранньослов'янське поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та поселення періоду Київської Русі (X—XIII століття н. е.).

В Лубенському краєзнавчому музеї зберігаються медалі «За участь у Полтавській битві», передані жителями с. Воронинців.

ДЕНИ́СІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Оржиці, за 18 км від районного центру, за 22 км від залізничної станції. Населення — 1170 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Теремецьке та Чмихалове.

Ставок у с. Денисівці. 1966 р.

В Денисівці розташований колгосп «Червоний партизан», який має 4206 га землі. Господарство — багатогалузеве, зокрема розвинуте садівництво й птахівництво.

В селі є середня школа, бібліотека, Будинок культури; лікарня.

Заснована Денисівка в XVII столітті (позначена на карті Боплана).

У 1905 році в селі відбулася збройна сутичка між селянами й козаками.

В Денисівці народилися М. П. Кожушний, відомий письменник, та Р. Ф. Чмихало — казкар.

ЗА́РІГ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Оржиці, за 7 км від районного центру, за 35 км від залізничної станції Драбове. Населення — 1729 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Петровського, Чайківщина, Чигринів.

В селі розташований колгосп ім. Леніна, який має 3594 га землі. Господарство — багатогалузеве високомеханізоване. У 1958 році колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Крім колгоспу, в селі розміщено районне відділення «Сільгосптехніка» та сироварний завод.

В Зарозі є восьмирічна школа, Будинок культури, бібліотека; стадіон, парк.

Засноване село в кінці XVII століття.

Уродженець с. Зарога О. В. Василенко — Герой Соціалістичної Праці.

ЗОЛОТУ́ХИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Оржиці, за 12 км від районного центру, за 30 км від залізничної станції Лубни. Населення — 911 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Тарасенкове, де розташований відділок радгоспу «Оржицький». Головна галузь його господарства — тваринництво.

У Золотухах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб; лікарня на 25 ліжок.

Про виникнення села є писемна згадка за 1620 рік, тоді Золотухи вважалися хутором.

У 1905 році за антиурядові висловлювання притягався до відповідальності селянин Ф. Є. Самойленко.

КРУПОДЕ́РИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж річки Чумгак, за 22 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Драбове. Населення — 1872 чоловіки.

В селі розташований колгосп «Дружба», який має 3927 га землі. Господарство — багатогалузеве, майже всі виробничі процеси в тваринництві — механізовані.

У Круподеринцях є середня школа, клуб, бібліотека; лікарня на 25 ліжок.

Село засноване в 1633 році, першим поселенцем був козак Яблунівської сотні Гамалія.

КУ́ЙБИШЕВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від районного центру і за 16 км від залізничної станції Лазірки. Населення — 695 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Нове, Сабадашів, Тимки, Хоружівка.

В селі розташований радгосп ім. Куйбишева — велике тваринницьке господарство, основний напрям якого — свинарство.

У Куйбишевому є середня школа, бібліотека, Будинок культури на 360 місць; лікарня на 25 ліжок.

Село засноване в 1932 році, спочатку це було селище радгоспу ім. Куйбишева, сільська Рада створена в 1958 році.

В с. Тимках народився С. Т. Приходько — Герой Радянського Союзу.

ЛАЗІ́РКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сліпороді, за 39 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1655 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Величка, Димівщина, Довжок, Іванівка, Ламахівщина, Филонівщина.

В селі розташований колгосп ім. Г. Димитрова, який спеціалізується на відгодівлі худоби. Тут також є хлібоприймальний пункт, будівельне управління, державний лісорозсадник, управління експлуатації осушувальних систем, яке надає допомогу колгоспам дев'яти районів.

У Лазірках є поліклініка, лікарня на 100 ліжок, з пологовим відділенням. Діють середня та восьмирічна школи, профтехучилище, яке готує механізаторів сільського господарства. При Будинку культури на громадських засадах створено Палац щастя, який відіграє велику роль у впровадженні нових обрядів на селі. При Будинку культури і клубі діють 8 гуртків художньої самодіяльності, створено народний історичний музей.

Село засновано в XVI столітті.

Влітку 1919 року денікінці на очах односельчан вчинили розправу над більшовиком Г. Л. Гречаним. Перед смертю герой встиг крикнути: «Хай живе Ленін! Хай живе Радянська влада!»

В роки Великої Вітчизняної війни від рук фашистських окупантів загинули комуністи-підпільники П. Л. Безрода. Г. О. Ворожко, Т. Т. Гарбуз, Г. П. Ламах, П. Г. Скляр, І. Т. Черевко. Стрілочник роз'їзду «156 кілометр» О. Ф. Приймаков пустив під укіс німецький ешелон з танками, за що був закатований фашистами.

З січня 1935 до грудня 1962 року Лазірки були центром Лазірківського району.

ЛУКІ́М'Я — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Сули, за 18 км від районного центру, з яким має автобусне сполучення. Населення — 748 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дмитрівка, Загребля, Колодна, Нижній Іржавець, Чернега, Чирківка.

В селі розташований колгосп ім. Дзержинського, який має 6500 га землі, в т. ч. 3700 га орної. Господарство — багатогалузеве, більшість виробничих процесів механізована.

Після загальних зборів першого в Лукім'ї колгоспу «Червоний лан». 1929 р.

В такій хаті жила колись вдова В. Тоцька.

У Лукім'ї є лікарня на 25 ліжок, середня школа, консультаційний пункт заочної школи, курси механізаторів сільського господарства, клуб. В селі насаджено парк ім. 20-річчя Перемоги, фруктовий сад.

Лукім'я — одне з найстаровинніших поселень на Україні. Вперше воно згадується в Іпатіївському літопису за 1178 рік під назвою Лукомль. Літопис вказує, що це містечко розташоване на високих горах і має чимале оборонне значення. З трьох боків оточене глибокими ярами та крутими берегами Сули, з четвертого — було споруджено земляний вал. На найвищій горі стояла фортеця, яка складалася з двох укріплень, оточених валами. Від фортеці до Сули був прокладений підземний хід. Лукім'я довгий час зберігало стратегічне значення, прикриваючи правий берег Сули від кочівників, але в XIII столітті впало під їх ударами. Тільки в XVI столітті село було відновлене, проте дуже скоро його загарбали польські магнати. Жителі Лукім'я підтримали повстання селян, очолене Я. Острянином. В роки визвольної війни українського народу 1648 — 1654 рр. жителі Лукім'я стали під знамена Б. Хмельницького. Вони одними з перших визнали рішення Переяславської ради. З другої половини XVII століття Лукім'я було сотенним містечком Лубенського полку.

ПЛЕ́ХІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сулі, за 7 км від районного центру. Населення — 1076 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Веселе, Тарасівка.

У Плехові розташований колгосп «Іскра», який має 3992 га землі, в т. ч. орної — 1979 га, сіножатей — 425 га. Господарство — багатогалузеве, зокрема розвинуте рільництво. Колгосп має власну електростанцію.

У селі є восьмирічна школа, Будинок культури, бібліотека.

Поблизу с. Тарасівки в урочищі Слиньків хутір виявлено городище та поселення періоду Київської Русі (X—XII століття н. е.).

Будинок колгоспниці В. Тоцької. 1964 р.

РАЙО́ЗЕРО — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру, за 30 км від залізничної станції Лубни. Населення — 282 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Грицунівка, Івахненки, Миролюбне, Мисюрівка, Несено-Іржавець, Полуніївка, Савулівка.

В селі розташований колгосп ім. Свердлова, який має 2896 га землі. Господарство — багатогалузеве.

У Райозері є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 350 місць.

Село засноване на початку XVIII століття вихідцями з с. Поставмук.

У 1905 році селяни виступили проти місцевого куркуля.

СА́ВИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Лазірки. Населення — 1183 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Грабів.

У Савинцях розташований колгосп «Комунар», який має 3976 га землі, в т. ч. 3002 га орної. Господарство — багатогалузеве, з переважаючим тваринництвом.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село засноване на початку XVII століття.

За участь в революції 1905—1907 рр. жителів села Я. А. Часника, С. Тимка та ін., всього 9 сімей, було заслано на 3 роки в Олонецьку губернію.

В роки Великої Вітчизняної війни юнаки І. Я. Часник, М. Г. Путренко, П. І. Зарудний, І. Я. Шабля, що були вивезені гітлерівцями на німецьку каторгу, втекли і стали організаторами партизанського загону ім. Яна Жижки в районі Топольчани (ЧССР).

Уродженець Савинців Д. І. Бабак — Герой Радянського Союзу.

САЗО́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Драбове. Населення — 643 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Кандибівка.

В Сазонівці розташований колгосп «Маяк», який має 3105 га землі, в т. ч. 2485 га орної, 49 га ставків. Господарство — багатогалузеве.

В селі є початкова школа, клуб, бібліотека.

В Сазонівці народилася відома співачка Діана Петриненко (Паливода).

СТАРИ́Й ІРЖА́ВЕЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру, за 36 км від залізничної станції Драбове. Населення — 729 чоловік. Сільраді підпорядковане село Новий Іржавець.

В селі розташований колгосп ім. Ватутіна, який має 2466 га землі. Напрям господарства — рільництво.

В Старому Іржавці є середня школа, клуб, бібліотека.

Писемна згадка про село є за 1764 рік.

ВЕЛИКОСЕ́ЛЕЦЬКЕ — село, центр Селецької сільської Ради, розташоване на правому березі річки Сули, за 10 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Лубни. Населення — 1093 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Малоселецьке.

В селі розташований колгосп ім. Котовського, який має 6032 га землі. Господарство — багатогалузеве.

У Великоселецькому є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. В с. Малоселецькому знаходиться комишитовий цех райпромкомбінату.

Поблизу села знайдено 2 клади золотих візантійських монет XI століття, серед яких були срібні речі і злитки срібла.

ЧЕВЕЛЬЧА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Чевельчі, за 25 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Драбове. Населення — 806 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Климівка, Лисевичі, Рожки.

Підготовка м'яти для здачі державі в колгоспі ім. Дзержинського. 1965 р.

В селі розташований колгосп «Зоря комунізму», який має 4043 га землі. Господарство — багатогалузеве. Наявні допоміжні підприємства: млин, майстерня по ремонту сільськогосподарських машин. В артілі трудиться 26 спеціалістів сільського господарства.

У Чевельчі є середня школа, бібліотека, Будинок культури.

Село засноване в 1664 році козаками Яблунівської сотні.

16 травня 1905 року селяни розгромили садибу поміщика Собка.

ЧЕРЕ́ВКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сліпороді, за 37 км від районного центру, за 28 км від залізничної станції Лубни. Населення — 429 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Заріччя, Сліпорід, Хорошки.

В селі розташований колгосп ім. Чапаєва, високорозвинуте багатогалузеве господарство. Артіль має 3652 га землі.

У селі є початкова школа, клуб, бібліотека.

ЧУТІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Сули, за 12 км від районного центру, за 59 км від залізничної станції Лубни. Населення — 1629 чоловік.

В селі розташований колгосп ім. Тельмана, який має 3207 га землі. Артіль спеціалізується на вирощуванні зернових та технічних культур.

У Чутівці — восьмирічна школа, консультаційний пункт заочної середньої школи, бібліотека, Будинок культури на 400 місць.

Село засноване в 1743 році.

Першу сільську Раду, обрану в 1920 році, очолював Х. І. Тесленко — учасник повстання на броненосці «Потьомкін».

В роки Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна група, очолювана Я. О. Малущенком.

Поблизу села є рештки поселення та городище періоду Київської Русі (X—XIII століття н. е.).

Уродженець Чутівки М. І. Малущенко — Герой Радянського Союзу.

Я́БЛУНЕВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Оржиці, за 30 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Драбове. Населення — 928 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Загребелля, Залужне, Пилиповичі.

В селі розташований колгосп ім. Горького, який має 6136 га землі. Господарство — багатогалузеве. В селі також розташована лукомеліоративна станція, яка провадить осушення боліт у районі.

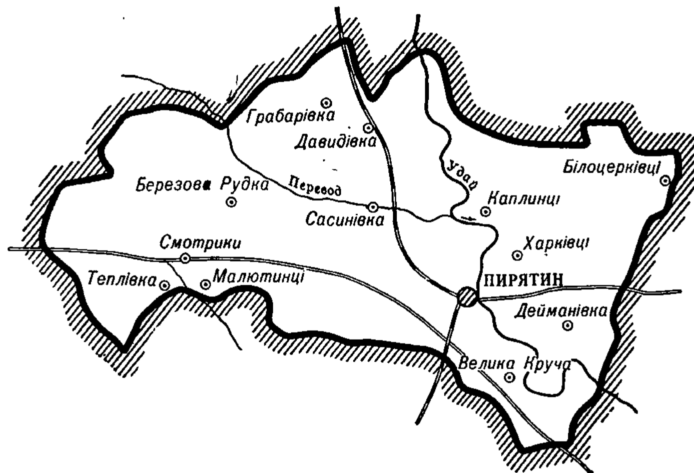
В Яблуневому є середня школа, бібліотека, Будинок культури на 450 місць.

Село засноване в XVII столітті, було центром Яблунівської сотні.

Поблизу села збереглися рештки городища періоду Київської Русі (X—XIII століття н. е.).

В Яблуневому народилися С. Т. Власенко — Герой Радянського Союзу, І. І. Гончаренко — письменник, Г. Д. Нестеренко — Герой Соціалістичної Праці.

ПИРЯТИНСЬКИЙ РАЙОН

ПИРЯ́ТИН

Пирятин — місто районного підпорядкування, центр Пирятинського району, залізнична станція, вузол автомобільних шляхів. Розташований за 197 км на північний захід від Полтави. Населення — 16 148 чоловік.

Старовинний Пирятин виник на сході Київської Русі як місто-фортеця між річкою Удай та її притокою Перевод. Залишки укріплення збереглися до наших днів в урочищі Замок. Оточений з трьох боків річками та болотами, Пирятин відігрaв важливу роль у захисті земель Київської Русі від нападу половців[1]. Місто вперше згадується в Лаврентіївському літопису під 1155 роком. Літописець розповідає, що князь Гліб Юрійович, повертаючись після невдалого походу на Переяслав, захопив місто Пирятин[2].

Відомо кілька версій щодо походження назви міста. Найвірогіднішим є припущення вченого-філолога О. І. Соболевського, що ця назва походить від власного імені Пирят, скороченого імені київського боярина XI—XII ст. Пирогоста[3].

У XIII столітті Пирятин, що був уже значним населеним пунктом, зруйнували і спалили монголо-татарські орди[4].

Близько 1362 року місто захопили литовські феодали. Після укладення Люблінської унії 1569 року Пирятин опинився під владою панської Польщі. Відтоді для населення міста, як і для більшості українського народу, почався майже столітній період польсько-шляхетського поневолення. В 1578 році Пирятин захопив шляхтич М. Грибунович-Байбуза. В наступному десятиріччі землі Байбузи по ріках Сулі та Удаю перейшли до рук черкаського старости магната О. Вишневецького. В лютому 1592 року, за указом польського короля Сігізмунда III, Вишневецькому було надано привілей для запровадження в Пирятині магдебурзького права, яке перед-

---

[1] В. Г. Лясќоронский. История Переяславской земли. К., 1897, стор. 148.
[2] Лаврентиевская летопись. Полное собрание русских летописей, т. І. СПб, 1846, стор. 147.
[3] Питання топоніміки та ономастики. К., 1962, стор. 83.
[4] Очерки истории СССР. Период феодализма, XIV—XV вв. М., 1953, стор. 495.

бачало встановлення міського самоврядування і деякі пільги в розвитку торгівлі та ремесла. Однак це право мало обмежений характер і користувалися ним переважно міські багатії.

Олександр Вишневецький перейменував Пирятин у Михайлове, на честь свого батька, але ця назва не прижилась. У першій половині XVII століття Пирятин перейшов до його сина Ієремії Вишневецького. Як населений пункт він позначений на карті Боплана[1]. У «Книге Большому Чертежу», складеній у 1627 році, Пирятин згадується як місто[2]. За даними, що збереглися в реєстрі володінь І. Вишневецького, у Пирятині в 1640 році було 1749 господарств[3].

Населення міста поповнювалось за рахунок утікачів з Волині, Поділля, Галичини. Розвиток міста супроводився поглибленням соціального розшарування, інтенсивною експлуатацією міської бідноти. В 1631 році у місті налічувалося 178 «нужденних халуп», сім'ї яких жили за рахунок тимчасових злиденних заробітків. Становище народних мас, що знемагали під тягарем кріпосників, погіршувалось внаслідок невпинних воєн.

Жителі міста не хотіли коритися польським панам. Восени 1632 року пирятинські козаки відмовилися йти в похід проти татар під командуванням Ієремії Вишневецького[4]. Багато з них тікало в Запорізьку Січ.

Незважаючи на те, що шляхетська Польща забороняла українцям спілкуватися з росіянами, пирятинські купці торгували з Москвою. Відомо, що в листопаді 1636 року купці з Пирятина Бориско і Сидорко Іванови на чотирьох возах везли на продаж у Москву селітру[5].

Навесні 1648 року селянсько-козацьке військо, серед якого було немало і пирятинців, визволило місто від польсько-шляхетського поневолення. Пирятин став сотенним містечком Кропивенського, а пізніше Лубенського полку[6].

Поворотним етапом в житті пирятинців, як і всього українського народу, було возз'єднання України з Росією. З великою радістю зустріли жителі міста послів Російської держави, які в листопаді 1653 року їхали до гетьмана Богдана Хмельницького на переговори. «А из Прилук стольник Родион да дьяк Мартелян поехали к городу Пирятину ноября в 8 день... Пирятинцы провожали их до двора, и корм и подводы дали»[7].

Пізніше пирятинці брали участь у повстанні проти зрадника І. Виговського. Як відомо, повстання було потоплене в крові. Виговський разом з татарами зруйнував і спалив Полтаву, пограбував Пирятин та інші міста[8]. Та незабаром зусиллям жителів місто було відбудоване.

Як свідчать переписні книги 1666 року, Пирятин був містом, де жило майже 3400 чоловік. Більша частина його жителів займалась ремеслом і торгівлею[9].

Під час Північної війни Пирятин був ареною воєнних дій між російськими і шведськими військами. Населення міста активно боролося проти іноземних загарбників. Коли шведські військові частини, розташовані за три версти від Пирятина, в листопаді 1708 року послали в місто своїх фуражирів, то жителі захопили їх у полон. Поразкою закінчилась і спроба шведів покарати населення міста. Пирятин-

---

[1] В. Г. Ляскоронский. Гийом Левассер де Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России. К., 1901, стор. 27.

[2] Книга Большому Чертежу, М.—Л., 1950, стор. 109, 186.

[3] Історія України в документах і матеріалах, т. І. К., 1941, стор. 109.

[4] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3 томах (1620—1647 гг.), т. I. Москва, 1954, стор. 129.

[5] Там же, стор. 173.

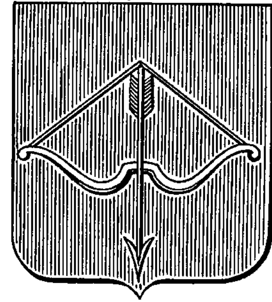
[6] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 г. Полтава, 1865, стор. 56—59.

[7] Полтавський краєзнавчий музей, науковий архів, спр. 51, арк. 15.

[8] К. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х роках XVII ст. К., 1960, стор. 176.

[9] О. С. Компан. Міста України в другій половині XVII ст. К., 1963, стор. 77, 168.

ські козаки під керівництвом свого старшини Леонтія Свічки завдали загарбникам такого удару, що ті змушені були відступити з усіх навколишніх сіл. У листі до Петра I пирятинці повідомляли, що «когда шведы пришли к Пирятину, они с громадою мужественно против оных стояли и в город не пустили и многих шведов побили, а иных в полон взяли»[1].

Герб Пирятина. Затверджений 1782 р.

Одержавши цього листа, Петро I через свого полководця М. М. Голіцина обіцяв мужнім патріотам «милости и призрения», закликав їх «на прелести неприятельские не склоняться и против неприятеля мужественно стоять»[2]. За вірність під час воєнної кампанії 1708—1709 рр. Петро I пожалував Пирятину царську грамоту[3].

Наприкінці XVIII століття місто було ще забудоване переважно дерев'яними будівлями, вкритими солом'яними стріхами. Це призводило до частих пожеж. Одна з таких пожеж у 1765 році знищила велику частину міста, заподіявши значних матеріальних збитків[4].

У вересні 1781 року указом Катерини II Пирятин був проголошений повітовим містом[5] спочатку Київського намісництва, потім Малоросійської губернії, а з 1802 року — Полтавської губернії. Пирятин мав свій міський герб, на якому було зображено натягнутий золотий лук з стрілою на червоному фоні.

У 1810 році число жителів Пирятина становило 3700 чоловік[6]. Населення займалось переважно дрібними ремеслами, промислами, землеробством та торгівлею. Склад міських ремісників поповнювався переважно за рахунок сільської бідноти, що повністю або частково порвала зв'язок з сільським господарством.

Чотири рази на рік у місті відбувались ярмарки, на які приїздили купці з Ніжина, Прилук, Лубен, Переяслава та інших міст.

У період Вітчизняної війни 1812 року в Пирятині були сформовані дві козачі сотні (близько 500 чоловік), які в складі Лубенського полку брали участь у розгромі французьких інтервентів.

З історією Пирятина пов'язані імена видатних людей нашої країни. Тут народились відомий український живописець-монументаліст Іван Максимович (1679—1745 рр.), визначний російський учений Платон Якович Гамалія (1766—1817 рр.), російський мистецтвознавець, конференц-секретар Петербурзької Академії художеств В. І. Григорович (1786—1865 рр.), який брав активну участь у викупі Т. Г. Шевченка з кріпацтва. В березні 1965 року пирятинці відзначали сторіччя з дня смерті Григоровича, у районній бібліотеці було відкрито виставку, присвячену його громадсько-творчій діяльності.

Поблизу Пирятина в хуторі Убіжище народився відомий український письменник Є. П. Гребінка (1812—1848 рр.). В юнацькі роки і пізніше він не раз бував у Пирятині. Перший цикл своїх російських прозових творів письменник назвав «Оповідання пирятинця». На сторінках цих творів він відобразив побут українського міста. Тут згадуються річки Удай, Перевод, популярна на той час пирятинська музика з барабанами і тарілками[7]. У романі «Чайковський», написаному трохи пізніше, Гребінка змалював загальний вигляд Пирятина, зіставивши його з минулим. Письменник висміяв пошлі, дріб'язкові інтереси світських чиновників.

---

[1] Очерки истории СССР. Период феодализма, XVIII век. М., 1957, стор 500, 529.

[2] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр. К., 1951, стор. 134—135.

[3] Полтавський краєзнавчий музей, науковий архів, спр. 51, арк. 21; Источники Малороссийской истории, ч. II, СПб, 1887, стор. 215.

[4] ЦДІА УРСР, ф. 64, оп. 1, спр. 259, арк. 1—2.

[5] Газ. «Полтавские губернские ведомости». Неофициальная часть, 1848, № 2, стор. 17, 19—20.

[6] И. Ф. Павловский. Описание городов Полтавской губернии и их окрестностей 1810 г. Полтава, 1917, стор. 30.

[7] Євген Гребінка. Твори в п'яти томах, т. I. К., 1957, стор. 276.

Кілька разів до Пирятина приїздив Т. Г. Шевченко. Вперше він сюди прибув у грудні 1843 року[1]. Поет оглянув місто, завітав до матері В. І. Григоровича, яка жила на околиці поблизу річки Удай. Про своє перебування в цьому місті Шевченко писав Григоровичу: «Якраз на святвечір був я у Пирятині у старої матері вашої, батьку мій. Рада, дуже рада була старенька, спасибі їй. Тричі заставила мене прочитать вслух письмо, що ви писали о Ваничке»[2]. Вдруге поет відвідав Пирятин у травні 1845 року.

Часто згадує Шевченко Пирятин у повісті «Близнецы», написаній на засланні. У ній він теплими словами розповідає про пирятинців-козаків, які йшли відстоювати честь батьківщини в боротьбі з Наполеоном під час Вітчизняної війни 1812 року.

Після повернення із заслання Кобзар ще завітав до Пирятина в червні 1859 року. Гостював він у жителя міста, автора літературних статей Петра Мокрицького. Тоді Шевченко написав ліричний вірш «Ой маю, маю я оченята», сповнений глибокого співчуття до простої людини. Проїжджаючи в серпні того ж року через Пирятинський повіт, поет був тяжко вражений жахливим життям кріпаків, яких бездушно експлуатували Кочубеї, Свічки, Раковичі та інші пани[3].

В день відзначення 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка в Пирятині відбувся багатолюдний мітинг. Тоді ж було відкрито меморіальну дошку про перебування поета в Пирятині[4].

Новий період в історії міста почався після скасування кріпацтва. Капіталістичні відносини дедалі більше проникали в його економіку. Розвивалась насамперед харчова промисловість, яка була представлена в 1862 році 28 водяними та вітряними млинами, олійницями та просорушками[5].

У 1878 році в Пирятині було два заводи по переробці сільськогосподарської сировини[6]. Через десять років кількість підприємств подвоїлась. За рівнем розвитку промисловості Пирятин тоді займав восьме місце серед міст Полтавської губернії. В 1895 році тут було вже 19 дрібних фабрик та заводів, а в повіті налічувалося 43 підприємства[7].

Важливу роль у розвитку міста і повіту відіграла збудована й відкрита в 1894 році залізниця, що з'єднала Пирятин з залізничною мережею країни. Це у свою чергу сприяло розширенню торгівлі. В 1904 році в Пирятині було 5 ярмарків. Особливо великими були осінні ярмарки, які тривали по тижню. На майдані довгими рядами ставили палатки, викладали різні товари[8]. З Ростова-на-Дону і Керчі привозили рибу, з Чорнух — глиняний посуд, пирятинські ремісники продавали чоботи, верхній одяг, металеві вироби. Довколишні села доставляли зерно, борошно, птицю, молочні і м'ясні продукти. На ярмарку можна було послухати співи кобзарів, побачити виступи артистів, покататися на каруселі, взяти участь у народних іграх.

Зростання виробництва супроводилося збільшенням населення, розвитком міського будівництва. Кількість жителів Пирятина збільшилась з 4620 чоловік в 1862 році до 7736 чоловік у 1900 році, а число будинків відповідно з 604 до 914. Причому вже було 6 двоповерхових цегляних, під залізним дахом будинків, 75 одноповерхових цегляних, решта — глинобитні та дерев'яні під солом'яною стріхою. Місто мало 57 забудованих кварталів, базарний і ярмарковий майдани.

---

[1] Є. П. Кирилюк. Тарас Шевченко. К., 1964, стор. 134.

[2] Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у шести томах, т. VI. К., 1964, стор. 26.

[3] Шляхами великого Кобзаря. К., 1964, стор. 94.

[4] Газ. «Шляхом Ілліча», 19 березня 1964 р.

[5] Списки населенных мест Российской империи, Полтавская губерния, т. XXXIII. СПб, 1862, стор. 23. Сборник сведений по Полтавской губернии. Полтава, 1877, стор. 113.

[6] ЦДІА УРСР, ф. 1191, оп. 1, спр. 68, арк. 12.

[7] Ежегодник Полтавского губернского земства на 1897 г. Вып. III. Полтава, стор. 68—84.

[8] Список ярмарок, существующих в Полтавской губернии на 1904 г. Полтава, 1904, стор. 108.

План міста Пирятина 1874 р.

Відбувалися значні зміни в соціальному складі міського населення. Розвиток капіталізму сприяв дальшій його диференціації, росту тієї категорії, яка остаточно поривала з землею і жила тільки на заробітки. За даними перепису 1900 року, соціальний склад населення міста був такий: 62 проц. міщан, 16 проц. козаків, 12 проц. селян і 10 проц. привілейованих. З 1412 зареєстрованих господарств міста 47 проц. було безземельних, а 29 проц. мали тільки садиби[1]. Основну масу населення становили кустарі та ремісники (кравці, чоботарі, візники тощо)[2]. В 1905 році вони становили 32,5 проц. працюючого населення міста[3].

Швидкий розвиток капіталізму прискорював процес розорення дрібного кустарного виробництва. Обстежувачі кустарних промислів Пирятинського повіту наприкінці XIX століття наводили багато фактів, коли кустарі змушені були йти на заробітки[4].

Становище робітників міста теж було тяжким. Робочий день тривав 12—13 годин. Низькою була заробітна плата, особливо чорноробів. За офіційними даними 1904—1905 рр. на промислових підприємствах Пирятина та інших повітових містах Полтавської губернії середня поденна заробітна плата чорноробів-чоловіків становила 60 коп., жінок і підлітків — 30 коп., підлітків-дівчат — 22 коп., мало-

[1] Города Полтавской губернии по оценочному описанию, Пирятин. Полтава, 1908, стор. 2—5.

[2] Кустари и ремесленники Полтавской губернии. По сведениям, собранным в 1900 г. Полтава, 1901, стор. 140; Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 год. Полтава, 1913, стор. 13.

[3] Полтавський земський календар на 1910 р. Полтава, 1910, стор. 113.

[4] В. И. Василенко. Очерки кустарных промыслов Полтавской губернии, Пирятинский уезд. Полтава, 1900, стор. 81, 89, 98.

літніх хлопців — 20 коп., а малолітніх дівчат — лише 12 коп. Цей рівень заробітної плати був значно нижчим, ніж у Полтаві, Кременчуці та інших містах України. Основи фабричного законодавства про штрафи (1886 рік) та про робочий день (1897 рік), що їх В. І. Ленін називав «вимушеною поступкою, яку російські робітники відвоювали в поліцейського уряду»[1], фактично не виконувались. Фабричні інспектори майже не заглядали на дрібні підприємства повітових міст, де особливо жорстоко експлуатували робітників.

Важка праця, відсутність належної медичної допомоги призводили до масових епідемій та великої смертності. У 1896 році в повіті та місті було 2619 випадків захворювання на тиф та 1928 на дизентерію, 10 426 чол. хворіло на малярію. В місті була всього одна земська лікарня на 25 ліжок.

Незважаючи на всі зусилля прогресивної інтелігенції, спрямовані на розвиток народної освіти, і деякі досягнення в цій справі основна маса населення Пирятина лишалась неписьменною. В 1896 році в Пирятині було одне міністерське двокласне училище та дві міські початкові школи, в яких працювало 8 вчителів і навчалось 245 учнів.

Ріст промисловості вимагав кваліфікованих робітничих кадрів. Тому в 1903 році у місті відкрили ремісничу навчальну майстерню по підготовці кваліфікованих ремісників[2].

За даними земського перепису 1910 року, в Пирятині на кожні 100 чоловік 51 був неписьменний, а з кожних 100 жінок — 69. Навіть, за даними офіційної статистики, 39 проц. дітей шкільного віку лишались поза школою. Зате в дореволюційному Пирятині було 5 шинків, 2 трактири, 90 крамниць по продажу вина й горілки.

Тяжке становище трудящих міста призводило до робітничих заворушень, які з кожним роком набирали все гострішого політичного характеру. Особливо широкого розмаху набула боротьба пирятинців у 1905—1907 рр. У місті організувалась соціал-демократична група, під керівництвом якої було проведено демонстрацію протесту проти кривавої розправи над робітниками Петербурга 9 січня 1905 року.

Пирятинські соціал-демократи поширювали нелегальні видання, проводили агітацію серед населення. З рук у руки передавалась передрукована з газети «Искра» стаття «До всіх запасних». На будинках міста розклеювалися листівки «Новые царские милости» і «Ко всем крестьянам»[3]. Протягом 1903—1906 рр. поліцією було виявлено близько 300 примірників нелегальних газет, листівок і брошур[4].

У серпні 1905 року, коли царський уряд, маневруючи в умовах революційного піднесення, видав закон про скликання Державної думи, більшовики Пирятина закликали трудящих бойкотувати вибори. У приміщенні біржі відбулися збори робітників, на яких було рішуче засуджено закон про Державну думу. Збори закликали населення посилити боротьбу за демократичну республіку[5].

Влітку 1905 року в місті почали створюватися перші профспілкові організації. Найбільшу активність у профспілках виявляли залізничники, які йшли в авангарді революційної боротьби. 7 грудня того ж року, після телеграфного повідомлення з Прилук про початок загального страйку і заклику приєднатися до нього, робітники станції припинили роботу і протягом 10 днів рішуче відстоювали свої права. 8 грудня залізничники провели демонстрацію, тоді ж розігнали тюремну варту і звільнили ув'язнених[6].

---

[1] В. І. Ленін. Твори, т. 2, стор. 239.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 575, оп. 1, спр. 197, арк. 44—45.
[3] Там же, ф. 320, оп. 1, спр. 315, арк. 76; спр. 317, арк. 223.
[4] Газ. «Шляхом Ілліча», 23 липня 1963 р.
[5] 1905 год на Украине. Хроника и материалы под редакцией М. И. Мебеля, т. I. X., 1926, стор. 189.
[6] Журн. «Летопись революции», 1923, № 5, стор. 129.

Слідом за робітниками на боротьбу виступало і селянство Пирятинського повіту. Селяни вимагали розподілити поміщицькі землі. В донесенні царю 27 листопада 1905 року міністерство внутрішніх справ повідомляло, що в Пирятинському повіті селяни за короткий час розгромили 7 економій. Полтавський губернатор, звертаючись до міністерства внутрішніх справ, просив терміново прислати полк козаків для придушення безпорядків по селах[1].

Революційні настрої проникали і в армію. В 1906 році, під час призову в армію, новобранці Пирятина на призивному пункті почали співати революційні пісні, за що багатьох з них було покарано. Агітаційну роботу серед призваних в армію проводив Михайло Кравченко, який нелегально повернувся з Вологодського заслання, але незабаром був знову заарештований. Після його арешту агітаційну роботу продовжували М. Т. Кравченко і М. Д. Стеценко. У своїх листах до земляка С. І. Кравченка, засланого в Томську губернію, вони повідомляли, що основна маса призваних у армію селян настроєна проти царя і самодержавного режиму. Ці новобранці говорили, що «набрали нас в армію і гонять приборкати голодуючих. Замість хліба, якого вони просять, примушують годувати їх кулями»[2].

Листи М. Т. Кравченка і М. Д. Стеценка попали до рук начальника Томського губернського жандармського управління і були направлені ним у Полтаву. Над авторами листів був установлений поліцейський нагляд.

В період столипінської реакції більшовикам Пирятина довелося працювати в надзвичайно складних умовах. Профспілки були розгромлені, в місті посилився поліцейський терор. У цей час відкритих виступів проти царського уряду не було, але в підпіллі продовжувалась революційна робота.

У 1907 році Полтавська організація РСДРП посилала у Пирятин своїх представників для проведення революційної роботи. У місті весь час поширювалась революційна література. Відомо, що наприкінці 1907 року в Пирятин на ім'я Г. Кнобліха з Німеччини надійшла підшивка більшовицької газети «Пролетарий», частину якої пороздавав робітникам листоноша Юровський[3], згодом заарештований царською охранкою.

Перша світова імперіалістична війна викликала у трудящих Пирятина ще більше незадоволення царським режимом. Жителька міста М. Шерстюк привселюдно заявила: «Слід було б укоронувати царя кілком по голові за те, що він забрав наших чоловіків на війну»[4]. Такі розмови все частіше можна було почути серед населення. І не випадково пирятинському суду довелося розглядати чимало справ про «образу царської особи». На знак протесту проти війни в місті проводилися робітничі страйки.

В тяжкій обстановці воєнного лихоліття, коли здавалося, що грабіжницькій війні не буде кінця краю, в березні 1917 року пирятинці почули радісну новину: в Петрограді з престолу скинуто царя. В Пирятині зразу відбувся багатолюдний мітинг трудящих, на якому були присутні селяни навколишніх сіл. У своїх виступах оратори підкреслювали, що тепер настав час, коли робітники й селяни можуть добитися справжньої волі. 10 березня у місті була створена Рада робітничих депутатів. До неї ввійшли представники підприємств, залізничної станції, вчителі. Серед обраних були більшовики Г. Костянтинов і Д. Забава.

Поряд з Радою у Пирятині організувався громадський комітет. Його очолив голова земської управи поміщик Щербак — завзятий прихильник Тимчасового уряду. Комітет виступав за продовження війни, захищав поміщицькі права на землю.

Становище трудящих не поліпшувалося, не припинялася і обтяжлива для них імперіалістична війна. Вони почали переходити до рішучих дій. У травні застрай-

---

[1] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы, стор. 17, 86-87, 122, 125-126.

[2] ЦДІА, ф. ДПОВ, оп. 1906, спр. 970, арк. 104—109.

[3] Полтавський краєзнавчий музей, науковий архів, спр. 51.

[4] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 2, спр. 68, арк. 6.

кували робітники млина Дунаєвського. Страйк тривав 5 днів, робітники вимагали підвищення зарплати на 30—50 проц. Власник млина змушений був задовольнити вимоги трудящих.

В умовах двовладдя і при тій обставині, що в Раді більшість місць належала угодовцям і меншовикам, значно ускладнилася робота пирятинських більшовиків. Але вони наполегливо згуртовували робітників на вирішальну боротьбу з контрреволюційними елементами. Велику допомогу їм подавали партійні організації промислових центрів країни, зокрема Москви, Петрограда, Києва, Харкова. З цією метою у жовтні 1917 року до Пирятина приїжджав з Харкова більшовик П. Т. Чорнорай[1].

Великі зміни в життя пирятинців внесла перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції. В Пирятині відбулася демонстрація. Трудящі міста гаряче підтримали рішення II Всеросійського з'їзду Рад і перші декрети Радянської влади. На мітингу виступали більшовики П. Чорнорай, О. Іванов, І. Пронь та інші. Представники Тимчасового уряду були заарештовані. Але для повного розгрому контрреволюції в цей період ще не вистачало сил. З цього скористалася Центральна рада і захопила місто.

Радянська влада в Пирятині була встановлена в січні 1918 року. Значну допомогу трудящим у їх боротьбі за владу Рад подали революційні загони, що прибули сюди на бронепоїзді з Прилук[2]. З їх прибуттям у Пирятині створився перший революційний комітет, до складу якого увійшли П. Чорнорай, Г. Костянтинов, Д. Забава, О. Андрущенко та інші. Головою повітового ревкому став механік млинзаводу Г. Костянтинов. З цього часу почався період утвердження Радянської влади в повіті і підготовки до скликання з'їзду Рад.

Перший повітовий з'їзд Рад, на який зібралося понад 1200 делегатів, почав свою роботу 4 лютого 1918 року. На з'їзді розгорнулася боротьба більшовиків проти есерів, меншовиків, українських буржуазних націоналістів. Переважна більшість делегатів з'їзду пішла за більшовиками. Представники контрреволюційних партій зазнали повної поразки.

Колишній заступник голови Пирятинського повітового виконкому К. А. Козін у своїх спогадах наводить такий випадок: на з'їзді виступив В. Ротмистров — представник українських буржуазних націоналістів. Це був місцевий багатій, що мав 50 га землі. За царської влади служив адвокатом. У своєму виступі він підтримував буржуазну Центральну раду, розводив теревені про самостійну Україну, про відрив її від Росії. Закликав не підтримувати Радянського уряду, виступати проти програми більшовиків. Але його не захотіли слухати. В залі зчинився галас, стукіт і свист. Потім до трибуни підійшов кремезний моряк, взяв цього панка за комір і під гучний сміх та оплески вивів його на подвір'я.

До повітового виконкому було обрано 23 чоловіки. Головою виконкому став кадровий робітник Шрамківського цукрового заводу, більшовик І. Фрейлін. На з'їзді були створені повітові комісаріати продовольства, освіти, торгівлі, фінансів та інші.

Після з'їзду виконком і комісаріати приступили до націоналізації підприємств і розподілу між селянами поміщицьких земель. Були націоналізовані млини Дунаєвських, цегельний завод Волховського. В місті створювались загони Червоної гвардії. Партійна організація Пирятина, керівником якої у цей час був Г. Н. Костянтинов, зосередила увагу на виховній роботі. Комуністи на підприємствах виступали з доповідями про міжнародне становище, організовували серед населення збір теплого одягу для Червоної гвардії і продовольства для робітників промислових центрів країни.

---

[1] Газ. «Вільна праця», 4 вересня 1957 р.
[2] Журн. «Летопись революции», 1930, № 2, стор. 247.

Перший повітовий виконком проіснував лише 40 днів. У березні 1918 року німці й гайдамаки окупували Пирятин. Населення повіту чинило всілякий опір німецьким загарбникам. Успішно діяли організовані під командуванням К. Купрія, І. Голобородька, С. Кожевникова загони партизанів. Народні месники на початку травня зробили наліт на станцію Пирятин і зруйнували залізничну колію[1]. Комуністи повіту, перейшовши на нелегальне становище, продовжували керувати народними масами, підтримували зв'язки з партійними організаціями сусідніх повітів.

Влітку 1918 року в Пирятинському, Роменському і Прилуцькому повітах Полтавської губернії та південних повітах Чернігівської губернії розгорнулася підготовка до збройного повстання, але його організатори були заарештовані. У жовтні 1918 року було розкрито підпільну більшовицьку групу Пирятина. До тюрми потрапило чимало комуністів, серед них П. Чорнорай, Г. Костянтинов, Д. Забава та інші. Проте партизанський загін К. Купрія на початку грудня вночі напав на тюремну варту і звільнив заарештованих.

Пирятин ще деякий час перебував під владою Директорії. Радянські війська і партизанські загони в ніч на 1 лютого 1919 року визволили місто від контрреволюційних банд. Відновив свою діяльність повітовий ревком. Для допомоги пирятинським комуністам у зміцненні Радянської влади в березні того ж року Полтавський губернський комітет КП(б)У прислав члена партії С. А. Бергавінова[2].

Налагоджувати нове радянське життя в Пирятині довелося дуже важко. В повіті діяли банди, які нападали на радянських активістів і заважали їм працювати. Чинили опір різні ворожі елементи. Раптом у місті, підбурена петлюрівськими агентами, підняла повстання одна караульна рота. Заколотники заарештували і розстріляли багато комуністів. Але голова ЧК С. А. Бергавінов зумів зорієнтуватися в обстановці, він з Прилук привів загін чекістів — і контрреволюційне заворушення було подавлене[3].

Ведучи боротьбу з антирадянськими зграями, партійна організація водночас скеровувала зусилля трудящих на відбудову зруйнованого господарства. Залізничники розчищали колії, ремонтували на станції розбиті приміщення. Незабаром був установлений телефонний зв'язок з містами губернії і селами повіту, почала виходити повітова газета «Вісті». У квітні 1919 року відкрито міський червоноармійський клуб. В день його відкриття військовий гарнізон Пирятина послав В. І. Леніну телеграму, в якій висловив побажання «вождеві світового пролетаріату... від усієї душі дальшої плодотворної роботи на благо трудящих усього світу»[4].

Активну діяльність розгорнув революційний комітет Пирятина влітку 1919 року, коли на повіт насувалася білогвардійська армія Денікіна. Ревком звернувся до робітників і селян повіту із закликом поповнити лави Червоної Армії. Цей заклик був схвалений партійною організацією Пирятина на екстрених зборах комуністів 17 червня 1919 року. Питання про добровільний вступ населення міста і повіту до лав Червоної Армії розглядалося в ці дні і 2-м повітовим з'їздом Рад[5]. На заклик ревкому відгукнулися сотні трудящих. 24 червня Пирятинська партійна організація урочисто проводжала добровольців Пирятина на боротьбу з денікінцями.

Другий повітовий з'їзд Рад прийняв рішення про організацію продовольчої допомоги червоноармійцям Південного фронту та про взяття всіх лишків продовольства під суворий нагляд Радянської влади. На буржуазію міста було накладено грошовий податок в сумі 685 тис. крб., що мав піти на матеріальне забезпечення родин червоноармійців[6].

---

[1] Журн. «Летопись революции», 1926, № 3—4, стор. 79—81.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 7, оп. 1, спр. 50, арк. 111.
[3] Там же, спр. 51, арк. 215.
[4] Трудящі України В. І. Леніну. Збірник документів. К., 1960, стор. 18.
[5] Газ. «Известия» (орган Пирятинської повітової Ради робітничих і селянських депутатів), 24 червня 1919 р.
[6] Газ. «Селянська біднота» (орган Полтавського губкому КП(б)У), 25 червня 1919 р.

Влітку 1919 року Пирятин окупували денікінські війська. Почалася смуга білогвардійського терору. По селах повіту нишпорили каральні загони. В місті розташувався один з загонів дивізії генерала Шкуро. Козаки цього загону чинили єврейські погроми, грабували і розстрілювали мирне населення. Понад 500 жителів міста загинуло від рук білогвардійців[1].

У денікінському тилу створився підпільний більшовицький комітет, який очолив партизанський рух. Одним з активних членів комітету був І. Пронь, схоплений і закатований білогвардійцями при виконанні партійного завдання в селі Курінці. У підпіллі перебував і учасник громадянської війни, секретар комсомольської організації Пирятинського повіту І. І. Голобородько[2]. Дії партизанів значно полегшувались тим, що на території повіту Зафронтбюро ЦК КП(б)У створило конспіративні склади зброї і боєприпасів для боротьби з денікінцями. У грудні 1919 року місто визволили бійці Червоної Армії.

Визволені від білогвардійців, пирятинці з усією енергією взялися за відбудову господарства. 7 грудня 1919 року створився новий ревком на чолі з комуністом З. П. Тимченком. Ревком налагодив зв'язок з партійними і радянськими організаціями Прилук, Лубен, Полтави, видавав газету «Известия»[3]. В січні 1920 року відновили свою діяльність профспілки. Було взято на облік майно буржуазії, яка втекла, вжито заходів для боротьби з епідемією тифу та ліквідації паливної кризи.

Незабаром була скликана партійна конференція Пирятинського повіту. Вона обрала повітовий партійний комітет і зобов'язала його негайно приступити до створення комуністичних осередків по селах. Комуністи розгорнули виховну роботу, роз'яснювали селянам суть земельної і продовольчої політики[4].

В лютому 1920 року в місті відбулась безпартійна селянська повітова конференція, члени якої висловилися за необхідність зміцнення Радянської влади та братніх зв'язків з російським народом. У квітні того ж року був скликаний 3-й повітовий з'їзд Рад, на якому обрано виконавчий комітет. Ревком передав йому свої повноваження.

З великим піднесенням пройшов у Пирятині першотравневий суботник 1920 року. Залізничники станції розвантажували вагони, ремонтували під'їзні колії.

Пирятинці звернули увагу на впорядкування свого міста. З цією метою вони провели тиждень трудового фронту, під час якого в роботі взяли участь 1280 чоловік[5].

Актив міста добре попрацював, щоб виконати у своєму повіті плани продрозверстки. За рішенням міської профспілкової конференції, яка відбулася в липні 1920 року, було створено продовольчий загін[6]. Дружню допомогу пирятинцям подав продзагін, до складу якого входили московські та івановські робітники. Загальні міські збори комуністів відзначили корисну роботу російських друзів і в постанові записали: «Клопотатися перед центром про залишення в місті продзагону».

Мирній праці заважали куркульські банди. Комуністи й комсомольці першими вступали до загонів по боротьбі з ворожими силами. В боях загинули Іван Голобородько, Максим Губін, Григорій Рудницький, Зіновій Коркешко та інші.

Значну роль у боротьбі з бандитизмом відіграв комітет незаможних селян. П'ятий Всеукраїнський з'їзд Рад прийняв постанову про нагородження Червоним прапором тих КНС, які відзначились у боротьбі з бандами. Серед них був і КНС Пирятинського повіту.

---

[1] Газ. «Вільна праця», 18 серпня 1957 р.

[2] Журн. «Летопись революции», 1926, № 3—4, стор. 75—81.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-1865, оп. 1, спр. 149, арк. 135.

[4] Ю. Ю. Кондуфор. Укрепление союза рабочего класса и крестьянства на Украине в период гражданской войны. К., 1964, стор. 50.

[5] Газ. «Радянська влада» (Полтава), 30 квітня 1920 р.

[6] Газ. «Вісті», 9 липня 1920 р.

Учасники III Пирятинської міської конференції комсомолу. 1921 р.

В період переходу до мирного будівництва велику допомогу трудящим Пирятинського повіту подав Голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Г. І. Петровський. З 30 листопада по 15 грудня 1920 року всеукраїнський староста разом з працівниками агітпоїзда ім. В. І. Леніна зробив рейс по Полтавській губернії[1].

Під час цього рейсу Г. І. Петровський побував і в Пирятині. Зустрічати його зібралися не тільки жителі міста, а й селяни навколишніх волостей, представники комітетів незаможних селян. На мітингу, присвяченому зустрічі трудящих з працівниками агітпоїзду, Г. І. Петровський виступив з промовою про міжнародне і внутрішнє становище в країні, закликав населення до енергійної роботи по відбудові народного господарства.

Перебуваючи в Пирятині, Г. І. Петровський брав участь у роботі наради завідуючих відділами і відповідальних працівників повітового виконавчого комітету. Він виступав також на І повітовому з'їзді комсомолу. Його поради й настанови допомагали пирятинцям у боротьбі за нове життя. Багато пізніше — 26 жовтня 1957 року — делегати XIX Пирятинської районної комсомольської конференції телеграфували Г. І. Петровському: «...Ваш виступ у грудні 1920 року перед молоддю Пирятина завжди запалював нас на нові успіхи в праці і навчанні»[2].

Протягом 1921 року в Пирятинському повіті йшов процес утворення і зміцнення міських та сільських партосередків. На кінець року в повіті налічувалося 44 партійні осередки, до яких входило 430 комуністів[3].

Відбудова народного господарства дуже ускладнювалась неврожаєм і голодом у 1921 році. Але трудящі Пирятинського повіту, підтримуючи заходи партії та уряду по запровадженню в життя нової економічної політики, невтомно працювали і виконували свої зобов'язання перед державою. Вони виконали план продрозверстки, збільшили посівні площі, порівняно з попередніми роками[4].

Водночас пирятинці допомагали голодуючому населенню Поволжя. Для людей, які прибували з неврожайних губерній, у Пирятині були відкриті спеціальні їдальні, чайно-хлібні пункти. Дітям давали притулок дитячі будинки та інтернати. Багато жителів міста брали їх до себе в сім'ю.

У 1923 році Пирятинський повіт був розформований. Частина найближчих сіл залишилась у складі створеного Пирятинського району, а решта території відійшла до Прилуцького, Лубенського та Золотоніського районів.

У післяжовтневі роки в Пирятині почали працювати зруйновані підприємства, організовувались майстерні, пожвавлювалась торгівля. У 1925 році у місті вже працювало 12 підприємств, успішно діяв «Церобкооп», який мав їдальню і хлібопекарню. Швидко розвивалася дрібна промисловість[5].

---

[1] І. Х. Ганжа. Агітпоїзд ім. В. І. Леніна на Україні в 1920—21 рр («Український історичний журнал», 1958, № 1, стор. 69).

[2] Газ. «Вільна праця», 30 жовтня 1957 р.

[3] Полтавський облпартархів, ф. 54, оп. 1, спр. 5, арк. 2.

[4] Діяльність партійної організації Полтавщини у відбудовний період (1921—1926 рр.). Х., 1961, стор. 46.

[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-3462, оп. 1, спр. 10, арк. 6, 18.

Борючись за відбудову промисловості, сільського господарства, пирятинська партійна організація багато уваги приділяла налагодженню роботи шкіл, міських та сільських закладів культури, ліквідації неписьменності. В 1926 році у місті працювали 6 трудових шкіл, 2 дитячі будинки, трирічні педагогічні курси, на яких навчалося 188 майбутніх учителів, школа фабрично-заводського навчання. У навчальних закладах працювало 64 вчителі[1]. Місто мало 2 бібліотеки, клуб, сільбуд і театр.

Водночас широко розгорталась робота по ліквідації неписьменності серед дорослого населення. Для цього було створено 17 пунктів, у яких навчалося 1070 чоловік. В їх роботі активну участь брали профспілкові та комсомольські організації.

З 1929 року основним завданням пирятинської партійної організації була колективізація сільського господарства. В села були послані досвідчені комуністи, де вони проводили виховну роботу серед селян, роз'яснювали їм, які переваги мають колективні господарства. В цьому ж році в Пирятині з ініціативи М. Ф. Булишкіна, А. М. Голинського, О. Т. Бражника, Г. К. Скорини утворився колгосп ім. 12-річчя Жовтня. А в наступному році з'явився другий пирятинський колгосп «Пролетарій». Масова колективізація в районі набрала швидкого темпу. Якщо на 1 жовтня 1929 року було об'єднано 10,8 проц. селянських дворів району, то на 10 травня 1930 року кількість їх зросла до 80 процентів[2].

У 1937 році Пирятин, як районний центр, увійшов до складу Полтавської області.

В роки довоєнних п'ятирічок трудящі Пирятина не шкодували сил для розвитку економіки району, показували зразки героїчної праці. В 1938 році стахановка-трактористка Пирятинської МТС Марія Волик трактором У-2 виорала 423 га[3]. Шофер Пирятинської МТС В. П. Катеринич, працюючи на автомашині ГАЗ-АА, наїздив 300 тис. км без капітального ремонту. На початку січня 1941 року обласна нарада механізаторів Полтавщини прийняла рішення про розвиток змагання за методом В. П. Катеринича, що дав державі 42 тис. карбованців економії[4].

За роки відбудови народного господарства і довоєнних п'ятирічок докорінно змінилася економіка міста. Вступили в дію м'ясокомбінат, сироварний завод, нові цехи меблевої фабрики. Пирятинська МТС мала 193 трактори, 25 комбайнів, 47 молотарок і багато іншої сільськогосподарської техніки. Місто збагатилося новими житловими будинками.

Коли німецькі фашисти напали на Радянський Союз, трудящі Пирятина стали на захист Батьківщини. До військкомату щодня надходили сотні заяв жителів з проханням прийняти їх до лав Червоної Армії.

Пирятинець Д. С. Зубенко у своїй заяві писав: «Під час громадянської війни я був бійцем Таращанського полку і, не шкодуючи свого життя, бився з ворогами молодої країни Рад... Тепер прошу послати мене на передові позиції. Клянусь, що буду хоробро битись з кривавим фашизмом»[5].

Багато патріотів, що грудьми прикривали дорогу на Пирятин, загинули смертю хоробрих. Серед них був російський письменник Юрій Кримов, автор твору «Танкер Дербент». Він працював кореспондентом фронтової газети 27-ї армії, редакція якої містилася в Пирятині.

18 вересня 1941 року Пирятин окупували вороги. Але на тимчасово окупованій території жителі міста не припиняли боротьби з фашизмом. За вказівкою Полтавського обкому КП(б)У в Пирятині організувався підпільний райком партії. Його

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-4053, оп. 1, спр. 1, арк. 38—40.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 54, оп. 1, спр. 29, арк. 10.
[3] Газ. «Колективізоване село» (Пирятин), 8 січня 1939 р.
[4] Газ. «Більшовик Полтавщини», 7 січня 1941 р.
[5] Газ. «Колективізоване село», 28 червня 1941 р.

Ветерани Великої Вітчизняної війни на мітингу, присвяченому 20-річчю з дня перемоги над гітлерівською Німеччиною. Місто Пирятин. 1965 р.

очолив перший секретар Пирятинського РК КП(б)У Й. Ф. Компанієць. До його складу ввійшли А. І. Цьовка, М. К. Рекущий, М. А. Хаїт і М. І. Лазаренко[1]. Але підпільний райком КП(б)У не встиг розгорнути роботи, його члени були заарештовані і після жорстоких катувань розстріляні німецькими окупантами.

Для зв'язку між підпільниками Гадяча і Пирятина залишився комуніст С. І. Черненко. В 1943 році він з великими труднощами добрався до Брянських лісів, де вступив у партизанський загін «За владу Рад». Згодом його призначили комісаром загону ім. Руднєва.

Окупанти жорстоко розправлялися з місцевим населенням. 6 квітня 1942 року вони з Пирятина вивели 1600 стариків, жінок та дітей і за містом у Пирогівській леваді їх розстріляли[2]. А всього за роки окупації вони замучили 3002 чоловіки. Особливо дико розправлялися гітлерівці з комуністами. За роки окупації в районі було розстріляно 129 членів партії[3].

Прагнучи затримати рішучий наступ Червоної Армії, восени 1943 року окупанти створили в районі Пирятина на західному березі Удаю оборонний рубіж. Розгромити укріплення було доручено групі штурмовиків з 50-го особливого розвідувального авіаполку, яким командував І. Я. Миронов. Очолював групу льотчик-лейтенант Георгій Стародубцев. У ніч на 8 вересня 1943 року штурмовики розбомбили скупчення живої сили і техніки ворога на станції Пирятин[4]. За виконання цього бойового завдання Г. Стародубцева Радянський уряд нагородив орденом Червоного Прапора. Пізніше йому присвоїли звання Героя Радянського Союзу.

Але наступ наших військ у районі Пирятина ускладнювався, бо обидва мости на річці Удаї були зруйновані. А між ними стояв заритий у землю фашистський танк, з якого німці вели безперервний вогонь. На цю вогневу точку кинувся юнак Євген Бієнко родом з сусіднього села Заріччя. Він та два інші воїни гранатами змусили замовкнути ворожий танк[5]. Шлях на Пирятин було розчищено. 18 вересня 1943 року бійці 309-ї та 237-ї стрілецьких дивізій визволили місто від німецьких загарбників. Цим дивізіям присвоїли найменування «Пирятинських»[6]. У складі цих дивізій воювали пирятинці — капітан В. Пархомов, сержант С. Самарай та рядовий В. Мінченко.

Однією з перших у Пирятин вступила частина підполковника Г. М. Шевченка. Пізніше в запеклих боях за Дніпро Шевченко був тяжко поранений. Його привезли в Пирятинський госпіталь на лікування. Разом з ним в госпіталі знаходився і старшина Д. К. Привалов — теж учасник визволення Пирятина від німецьких окупантів. Та врятувати їм життя не вдалося. Г. М. Шевченку та Д. К. Привалову

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 324, арк. 18; оп. 1, спр. 2882, арк. 252.
[2] Ілля Еренбург. Земля Пирятина, газ. «Зоря комуни» (Пирятин), 16 грудня 1943 р.
[3] Полтавський облпартархів, ф. 54, оп. 1, спр. 123, арк. 1.
[4] Газ. «Вільна Праця», 23 вересня 1944 р.
[5] Газ. «Зоря Полтавщини», 5 лютого 1965 р.
[6] Німецькі окупанти на Полтавщині (1941—1943 рр.). Полтава. 1947, стор. 71—72.

51 7-329

посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. 7 листопада 1943 року їх з почестями поховали в міському парку ім. В. І. Леніна[1]. На могилі героїв пирятинці спорудили обеліски.

На всіх фронтах Вітчизняної війни пирятинці виявляли героїзм і відвагу. Близько 500 чол. нагороджено орденами та медалями. А один з них — І. Ф. Товстий удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Страшні руїни лишили після себе німецькі окупанти. В Пирятині було зруйновано 604 будинки, державні млини, залізницю, маслозавод, артіль «Металіст», середню школу, поліклініку, лікарню, аптеку. В районі німці спалили 1219 будинків колгоспників, 548 колгоспних будівель, 88 зерносховищ та багато інших споруд. Вщент знищили вони села Тарасівку, Сліпорід-Іванівку, Рівне[2].

Зразу ж після визволення Пирятина від фашистських загарбників міська партійна організація, яка в ці дні налічувала в своєму складі лише 11 комуністів, очолила боротьбу за відбудову міста. Першим з лопатою на згарище артілі «Металіст» прийшов старий робітник Сергій Ситниченко. Від горя за зруйновану артіль в нього на очі набігли сльози. Та затамувавши біль у серці, він енергійно взявся за роботу. Почали сходитись його товариші, дружніше заспорилась праця. Незабаром відбудували ливарний цех, згодом до ладу ставали модельний, токарний, слюсарний та інші цехи.

Швидко йшла відбудова на шкіряному заводі. Ще при німцях робітники М. І. Савенко, І. М. Кисіль, М. С. Гальян та П. В. Батрак, ризикуючи своїм життям, потайки закопали в землю деякі приладдя і сировину. І як тільки наші війська вступили в Пирятин, завод почав виготовляти взуття.

Уже через півроку державне завдання виконували меблева і валяночна фабрики, маслозавод, 2 парові млини, 2 олійниці, цегельний завод. Електрична станція давала місту освітлення[3].

За героїчну працю по відбудові народного господарства 267 чол. міста нагороджені медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні»[4].

Завдяки зусиллям трудящих і допомозі, яку подав Радянський уряд потерпілим районам України, Пирятин швидко заліковував рани, нанесені фашистськими окупантами. В 1945 році у місті працювало 18 підприємств і 2 колгоспи «Прапор комунізму» та ім. 12-річчя Жовтня. В 1950 році обидва колгоспи об'єдналися під назвою «Прапор комунізму».

Значні перспективи перед містом відкрилися в зв'язку з відкриттям на території району нафти і газу. Для використання цих природних багатств у 1954 році в Пирятині було відкрито контору буріння. В 1956 році видав першу продукцію один з найбільших в області Пирятинський овочесушильний завод. Якщо в 1954 році 18 підприємств міста виробляли промислової продукції на суму 36 448, 9 тис. крб., то в 1957 році вона зросла до 91 688 тис. карбованців[5].

Самовіддана праця трудящих міста дістала високу оцінку Комуністичної партії та Радянського уряду. Тільки з 1950 по 1958 рік 78 новаторів і передовиків виробництва було нагороджено орденами і медалями.

Відбудовуючи своє місто, пирятинці водночас допомагали колгоспам району підносити сільське господарство. Особливо ця допомога посилилася після вересневого Пленуму ЦК КПРС (1953 р.). На постійну роботу в села міська партійна організація послала 22 комуністи, з них 7 чол. були головами і заступниками голів колгоспів. Підприємства міста створили 12 бригад по ремонту сільськогосподар-

---

[1] Газ. «Зоря комуни», 13 листопада 1943 р.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 54, оп. 1, спр. 123, арк. 1.
[3] Газ. «Зоря комуни», 1 березня 1944 р.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-4053, оп. 2, спр. 22, арк. 18—20.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-5469, оп. 1, спр. 62, арк. 16.

ської техніки. Торфопідприємство для колгоспу ім. В. І. Леніна побудувало підвісну дорогу на відгодівельному пункті. Колектив меблевої фабрики допомагав колгоспові «Зоря» в ремонті сільськогосподарських машин та збиранні врожаю. Шефи не обмежуються матеріальною допомогою, вони виступають у колгоспах з лекціями та бесідами, дають концерти.

В післявоєнний період промисловість Пирятина стала значно швидше розвиватися, ніж це було до війни. Особливо бурхливих темпів вона набрала в роки семирічки. Цьому сприяли не тільки реконструкція та розширення діючих, а й будівництво нових підприємств, забезпечення виробничих ділянок кваліфікованими кадрами. За семирічку в місті споруджено електростанцію, консервний цех овочесушильного заводу[1].

Реконструкція Пирятинського парового млина дала змогу збільшити добове виробництво борошна з 100 тонн у 1959 році до 200 тонн у 1964 році. В січні 1965 року тут запроваджено потокову лінію, що довело виробництво борошна до 400 тонн на добу. За рахунок оснащення передовою технікою майже втроє зросла потужність хлібопекарні і в 3,5 раза цегельного заводу.

За семирічку колектив Пирятинської контори буріння пробурив близько 250 тис. метрів свердловин, відкрив 3 родовища нафти і одне родовище природного газу. Великих успіхів домоглася бригада комуністичної праці Є. В. Куцого.

Промислова продукція міста відома далеко за межами області. Овочесушильний завод відправляє консерви в Братськ, Пермську область, Карельську АРСР, а сушені овочі — цибулю, моркву, картоплю — в далекі північні райони країни. Швейна промисловість СРСР широко використовує капронову бортовину, яка виготовляється в Пирятині. Продукція сирзаводу вважається однією з кращих в області і йде на експорт[2].

В роки семирічки на підприємствах Пирятина широко розгорнувся рух за звання бригад і ударників комуністичної праці. Першими в це змагання включилися бригади С. С. Степанової з промартілі ім. XIX партз'їзду, М. М. Юфи та О. Д. Іванова з Пирятинської контори буріння, В. Ф. Котенка з овочесушильного заводу. Досвід новаторів виробництва популяризувала районна газета «Вільна праця». Райком партії організував видання спеціальних листівок, в яких розповідалося про роботу бригади комуністичної праці С. С. Степанової та ударника комуністичної праці, столяра меблевої фабрики М. П. Даниленка.

Популярними в місті стали імена передовиків виробництва М. М. Горшновського, Є. В. Куцого, П. Д. Міщенка, В. І. Кривця, О. А. Павлущенка, О. М. Максимова, Г. А. Цехмістренко, П. П. Підгорного, В. І. Лихваря, І. С. Миленка та багатьох інших. Рух бригад та ударників комуністичної праці у Пирятині став масовим. Він охопив і трудівників сільського господарства району[3].

В боротьбі за успішне виконання завдань семирічки значне місце належало винахідникам і раціоналізаторам. Так, на млинкомбінаті токар М. І. Щипанський та механік В. І. Данилевич виготовили новий колінчатий вал до парової машини, що дало змогу збільшити її продуктивність на 18 проц. На меблевій фабриці, за пропозицією раціоналізаторів, були створені комплексні бригади, внаслідок цього змінне завдання почали виконувати на 185—200 проц. Активну участь у раціоналізації нині беруть сотні робітників міста[4].

За роки семирічки значно зміцнів Пирятинський колгосп, який ще в 1958 році об'єднався з колгоспом ім. Калініна села Калинового мосту і дістав нову назву — «Авангард». Об'єднаний колгосп перетворився на велике господарство. Він має

[1] Полтавський облпартархів, ф. 54, оп. 1, спр. 491, арк. 15.
[2] Там же, спр. 506, арк. 21.
[3] Газ. «Шляхом Ілліча», 4 березня 1965 р.
[4] Полтавський облпартархів, ф. 54, оп. 1, спр. 488, арк. 7—8.

4873 га земельних угідь, 28 тракторів, 16 комбайнів та багато іншої сільськогосподарської техніки. Для ремонту машин створено 3 майстерні. В 1965 році пирятинці одержали по 138 цнт м'яса на 100 га сільськогосподарських угідь, по 35,4 цнт пшениці з гектара на площі 590 га, цукрових буряків по 251 цнт з гектара. За останні три роки господарство освоїло 650 га малопродуктивних земель[1].

В галузі тваринництва колгосп «Авангард» веде перед у районі. В 1964 році від кожної корови тут надоєно по 3260 кілограмів молока, а краща доярка, депутат обласної Ради депутатів трудящих Л. П. Панченко надоїла по 3502 кілограми. Пирятинці стали ініціаторами змагання за одержання 3500 кілограмів молока від кожної корови. І вони показали справжній приклад трудового героїзму. В 1965 році від кожної корови тут надоїли по 3638 кілограмів молока. А передові колгоспники домоглися ще кращих наслідків. Л. П. Панченко, яка стала членом КПРС, надоїла по 4036 кілограмів, Н. Л. Сергієнко — 4336 кілограмів. За невтомну працю Ніну Сергієнко колгоспники висунули в 1967 році до складу Центральної виборчої комісії по виборах до Верховної Ради УРСР[2].

Колгосп у 1965 році продав державі 6501 цнт м'яса, багато молока та інших м'ясо-молочних продуктів. Від реалізації продукції тваринництва у колгоспну касу надійшло 820 тис. крб.[3] У збільшенні виробництва м'яса багато сил докладає завідуючий відгодівного пункту комуніст П. Ю. Колінько. Він нагороджений Срібною медаллю Всесоюзної виставки досягнень народного господарства.

За досягнуті успіхи в розвитку сільського господарства колгосп «Авангард» в 1966 році було занесено на обласну Дошку пошани, а групу передових колгоспників відзначено урядовими нагородами. Орден Леніна одержали свинарка А. І. Демченко, голова колгоспу О. Т. Тарасенко, орден Трудового Червоного Прапора — доярки Л. П. Панченко і Г. П. Смирна, орден «Знак Пошани» — доярка Н. Л. Сергієнко. Знатну колгоспницю А. І. Демченко трудящі Пирятинського виборчого округу 12 березня 1967 року обрали депутатом Верховної Ради Української РСР[4].

За роки Радянської влади місто розквітло і перетворилось на значний промисловий і культурний центр.

У Пирятині ліквідовано неписьменність. За переписом 1959 року, 1544 чоловіки мали вищу та середню освіту, 3109 — незакінчену середню освіту. У місті працюють 4 середні загальноосвітні школи, 2 восьмирічні і 3 початкові школи, в яких навчається понад 2800 юних пирятинців. Є школи заочна і робітничої молоді, музична школа. У навчальних закладах 224 вчителі. Багато енергії в справу народної освіти вклали заслужені вчителі Української РСР М. І. Голобородько та М. А. Любимова.

З медичних закладів у місті є поліклініка, у якій функціонує 25 кабінетів, обладнаних найновішою лікувальною апаратурою, 2 лікарні — на 190 ліжок, туберкульозний диспансер, міська станція швидкої допомоги. В них працюють 52 лікарі різного фаху. Славними ділами себе зарекомендували заслужений лікар УРСР Я. Т. Мартиненко, А. Н. Щегельський, К. Є. Кондратенко та інші.

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 27 січня 1966 р.
[2] Газ. «Радянська Україна», 13 січня 1967 р.
[3] Газ. «Шляхом Ілліча», 24 березня 1966 р.
[4] Газ. «Радянська Україна», 16 березня 1967 р.

Нарада агітаторів колгоспу «Авангард» напередодні виборів до Верховної Ради СРСР. 1966 р.

Трудящі Пирятина на Першотравневій демонстрації. 1966 р.

Добре працює районна ветлікарня, очолювана кандидатом ветеринарних наук Л. Т. Андріяшем. У 1961 році лікарня нагороджена дипломом 1-го ступеня Всесоюзної виставки досягнень народного господарства. Вчений ветеринарії розробив ряд ефективних заходів лікування тварин. Разом з академіком АН УРСР О. В. Квасницьким він досліджує проблему багатоплідця у корів. У 1966 році Л. Т. Андріяш був удостоєний ордена Трудового Червоного Прапора[1].

Справжнім культурним центром міста став районний Будинок культури. Тут працюють народний університет культури, 9 гуртків художньої самодіяльності, організовано проводиться дозвілля. В центрі Пирятина збудовано стадіон. У місті — два кінотеатри та дві бібліотеки з книжковим фондом майже 120 тис. книг. Бібліотеки обслуговують близько шести тисяч читачів.

На заклик колективу меблевої фабрики жителі Пирятина включилися в похід за благоустрій та озеленення міста. В парках і скверах посаджено 75 тис. дерев та кущів. Асфальтуються вулиці. Тільки в 1964 році відремонтовано 5 тис. кв. метрів бруківки, заасфальтовано 5,5 тис. кв. метрів тротуарів. На мальовничому острові Масальського, на річці Удаї, розбито чудовий парк і обладнано пляж. Це улюблене місце відпочинку пирятинців.

Успішно розв'язується житлова проблема. За 1966 рік у місті зведено 89 нових будинків. А всього після визволення Пирятина від німецько-фашистських загарбників споруджено 2052 будинки.

У побут пирятинців міцно ввійшло радіо. У місті 4744 радіоточки. Жителі передплачують 25 800 примірників газет та журналів. Входять в життя нові обряди. Відкрито Палац щастя, де в урочистій обстановці проводиться реєстрація шлюбів і новонароджених[2]. Встановлено регулярне автобусне сполучення між Пирятином і навколишніми населеними пунктами. Через місто проходять комфортабельні автобуси на Київ, Харків, Донецьк, Луганськ, Полтаву, Суми та інші міста республіки.

В Пирятині народилися заслужений діяч науки УРСР Г. Ф. Писемський (1862—1937 рр.), член-кореспондент Академії наук СРСР геолог П. І. Лебедєв (1885—1948 рр.).

Пирятинці встановили дружні зв'язки з Польською Народною Республікою, Народною Республікою Болгарії. У жовтні 1957 року Пирятин відвідала торговельна делегація Польщі, яка ознайомилася з постановкою торгівлі в місті[3].

Особливо міцна дружба встановилася з болгарськими друзями. Пирятинці ведуть жваве листування з жителями болгарського міста Єлена. Колектив овочесушильного заводу підтримує дружні стосунки з колективом Свищівського державного комбінату Великотирновського округу Болгарії. Робітниця заводу, депутат обласної Ради депутатів трудящих Н. Я. Москалик у складі делегації Полтавщини відвідала Болгарію. Їй було присвоєно звання почесної громадянки міста Єлена.

---

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 28 березня 1966 р.
[2] Газ. «Шляхом Ілліча», 15 лютого 1965 р.
[3] Газ. «Вільна праця», 11 жовтня 1957 р.

Щедрування в ніч під Новий 1965 рік.

У жовтні 1964 року делегація болгарських друзів побувала в Пирятині. Дружні зв'язки пирятинців з болгарами щодалі зміцнюються. В 1966 році голова колгоспу «Авангард» О. Тарасенко, агроном В. Логвиненко та комбайнер М. Швидкий відвідали Болгарію, де всебічно ознайомилися з передовим у країні кооперативом «Перше Травня». А в лютому 1967 року голова цього кооперативу, кандидат економічних наук Стефан Петров приїздив у колгосп «Авангард».

За роки Радянської влади не тільки розквітло місто. Виросли його люди, їх культура, свідомість. За перспективними планами нової п'ятирічки Пирятин набере ще більших темпів у розвитку своєї економіки, значно поліпшиться добробут трудящих. У перших роках п'ятиріччя завершено будівництво найбільшої на Україні птахофабрики. Внаслідок технічного оснащення набагато розшириться овочесушильний завод, який у 1970 році вироблятиме 9,5 млн. банок консервів і 420 тонн сухоовочів. До 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції в Пирятині гостинно відкрилися двері новозбудованого Палацу культури. В південно-західній частині міста буде забудовано житловий мікрорайон.

На всіх ділянках виробництва і культурного будівництва пирятинці вносять свій вклад у спільну справу зміцнення могутності Радянської Країни.

О. Д. ЧУПРУН

* * *

Пирятинський район розташований в північно-західній частині Полтавщини, в лісостеповій зоні. Площа — 863 кв. км. Населення — 44 424 чол. Середня густота населення 47 чол. на один кв. кілометр.

На території Пирятинського району міська і 12 сільських Рад депутатів трудящих. Їм підпорядковано 43 населені пункти. Через район проходить залізнична лінія Москва — Одеса, автомобільні шляхи Київ — Харків, Київ — Суми і Пирятин — Ніжин.

З корисних копалин є кухонна сіль, будівельні піски, крейда, глина, торф. Земельні угіддя становлять: 52,7 тис. га орної землі, 6,6 тис. га лісів, 1,1 тис. га садів, 9,1 тис. га луків і пасовищ, 0,8 тис. га водоймищ.

В районі є 18 колгоспів, один радгосп і одна птахофабрика. Господарства вирощують зернові культури, цукрові буряки, картоплю, займаються тваринництвом і птахівництвом. Головна зернова культура — пшениця. Нею засівають біля 30 проц. всієї орної землі. Великі масиви відводяться також під жито, ячмінь та кукурудзу.

Важливою галуззю є тваринництво. На 1 січня 1967 року у господарствах району було: великої рогатої худоби — 35 798 голів, свиней — 33 745, овець — 7597. У 1966 році господарства району виробили 38 534 цнт м'яса, 151 124 цнт молока, 3 млн. 914 тисяч штук яєць.

На соціалістичних полях працюють 382 трактори, 86 зернових комбайнів, 233 автомашини. Всі господарства електрифіковані. Понад 90 проц. сільськогосподарських робіт механізовано.

Пирятинське районне відділення «Сільгосптехніка». 1964 р.

За досягнуті успіхи в сільському господарстві лише в 1965—1966 рр. 85 колгоспників нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу.

Значне місце в економіці району посідає промисловість. Серед 13 підприємств найбільшими є комбінат хлібопродуктів, сироварний завод, м'ясокомбінат, меблева фабрика, овочесушильний завод. Головні види продукції: хлібобулочні вироби, тваринне і рослинне масло, сир, ковбаси, овочеві консерви, шкіряні і швейні вироби, будівельні матеріали.

В районі є 160 торговельних установ. Товарооборот за 1966 рік становив 14 млн. 174 тис. крб. Населенню продано: 450 радіоприймачів, 355 телевізорів, 1420 велосипедів, 130 холодильників, 347 пральних машин, 58 пилососів, 4675 годинників.

В районі діє густа сітка лікувальних закладів. До послуг населення 7 лікарень, 42 медичні пункти. Працюють 58 лікарів, 66 фельдшерів, 126 медсестер, 143 акушерки.

Побутові потреби обслуговують 50 різних майстерень — по ремонту одягу, телевізорів, металовиробів, виготовленню меблів, будівельних матеріалів тощо.

Швидко зростає житлове будівництво. З 1959 по 1966 рік у районі споруджено 2110 житлових будинків.

Успішно розвивається соціалістична культура. В районі функціонують 43 школи, сільськогосподарський технікум (у Березовій Рудці). У навчальних закладах працюють 625 учителів. Двом з них присвоєно звання заслужених учителів УРСР.

У населених пунктах району є 32 клуби і 1 Будинок культури, 66 бібліотек, 2 кінотеатри, 36 кіноустановок, 4 радіовузли. У закладах культури працюють 137 гуртків художньої самодіяльності, 7 народних університетів. Створено 16 історико-краєзнавчих народних музеїв.

Пирятинський райком КП України об'єднує 71 первинну партійну організацію, де нараховується 1629 комуністів. У 83 комсомольських організаціях перебуває на обліку 2788 членів ЛКСМУ. На підприємствах, в колгоспах і радгоспі, радянських установах і навчальних закладах працюють 9796 членів професійних спілок.

Уродженцями району є 8 Героїв Радянського Союзу і 2 Герої Соціалістичної Праці.

У Пирятинському районі є архітектурні та історичні пам'ятки — Різдвяний собор у Пирятині, збудований у 1781 році, садиба і дендрарій Закревського у Березовій Рудці. Ці пам'ятки взяті на державний облік.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ПИРЯТИНСЬКОГО РАЙОНУ

БЕРЕ́ЗОВА РУ́ДКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Переводу, за 29 км від районного центру, за 13 км від залізничної станції Грабарівка. Населення — 2234 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Крячківка.

В селі розташований колгосп ім. Куйбишева, який має 3670 га землі, в т. ч. 3029 га орної. Господарство — рільничого напряму, хоч розвинуте й тваринництво.

У Березовій Рудці є середня школа, сільськогосподарський технікум, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Березоворудський сільськогосподарський технікум. 1966 р.

Вперше село згадується в документах за 1717 рік як маєток гетьмана Скоропадського.

В червні 1905 року малоземельні селяни, яким поміщик відмовив у оренді землі, розігнали адміністрацію і почали закликати робітників економії до рішучої боротьби. Робітники економії застрайкували, вимагаючи покращання свого становища. Управитель маєтку пообіцяв виконати вимоги селян, а сам викликав козаків. 28 червня 1905 року козаки заарештували організаторів виступу П. К. Миколаєнка, П. В. та Т. В. Єрмаків, К. П. Шкавра, решту селян розігнали, багатьох потоптали кіньми. У відповідь на це селяни підпалили панський маєток. 8 активних учасників цього виступу — І. Ярощенко, П. Контар, О. Кравець та ін. були заслані у Вологодську губернію.

Родом з Березової Рудки С. Н. Мирвода — Герой Радянського Союзу, Д. О. Луценко — поет, з с. Крячківки—відомий літератор, етнограф, археолог Ф. К. Вовк (1847—1918).

БІЛОЦЕРКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру і залізничної станції Пирятин. Населення — 1238 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Червоний Маяк та Яцини.

В селі розташований колгосп ім. Карла Маркса, який має 3201 га землі. Господарство — багатогалузеве, зокрема розвинуте рільництво й тваринництво.

У Білоцерківцях є середня школа, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей.

ВЕЛИ́КА КРУ́ЧА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Удаї, за 8 км від районного центру. Через село проходить автотраса Київ—Харків. Населення — 1363 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Мала Круча, Повстин.

В селі розташований колгосп ім. Маяковського, який має 3552 га орної землі, 439 га сіножатей. Господарство — багатогалузеве. Тут працюють 14 спеціалістів сільського господарства.

У Великій Кручі є середня школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Село засноване в кінці XVII століття.

В роки громадянської війни відзначився житель Великої Кручі Д. І. Третяк, який війну закінчив командиром полку, нагороджений орденом Червоного Прапора, іменною зброєю.

Біля села Повстин розташоване городище — рештки згаданого в літопису під 1124 роком древньоруського міста Полкостен.

ГРА́БАРІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Рудій, за 25 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Грабарівка. Населення — 925 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Вечірки.

В селі розташований колгосп ім. Щорса, який має 5436 га землі, в т. ч. 4597 га орної. Господарство спеціалізується на вирощуванні пшениці та цукрових буряків; розвинуте також тваринництво.

У Грабарівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Уродженцям села П. Ф. Цибаню, Ф. П. Сербину, Я. І. Пляшечнику присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В с. Вечірках народився Г. В. Андрузький (1827—1864) — член Кирило-Мефодіївського товариства.

ДАВИ́ДІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Рудій, за 23 км від районного центру, за 0,5 км від залізничної станції Грабарівка. Населення — 1477 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гурбинці та Кроти.

В селі розташований колгосп ім. Кірова, який має 6474 га землі. Господарство — рільничого напряму. Тут також є відділення «Сільгосптехніка», державний пункт хлібопродуктів.

У Давидівці є середня школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Село згадується в документах 1699 року.

Під час революції 1905—1907 рр. в селі відбулися виступи селян. Організаторів їх Я. Т. Бобиря та П. В. Дундука було ув'язнено.

В роки громадянської війни в селі організований партизанський загін, яким командував В. В. Зайковський.

ДЕ́ЙМАНІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Удаю, за 14 км від районного центру і залізничної станції. Населення — 1100 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Прихідьки, Шкурати.

В селі розташований колгосп ім. Свердлова, який має 2638 га землі, в т. ч. 1875 га орної. Провідними галузями економіки колгоспу є вирощування зернових культур, м'ясо-молочне тваринництво, розвинуте також шовківництво.

В Дейманівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Серед трудівників села немало славних імен: М. І. Наглий — Герой Соціалістичної Праці, Є. А. Мусієнко — двічі обирали депутатом Верховної Ради УРСР, І. І. Маринченко — заслужений шляховик УРСР.

Село засноване в XVII столітті, воно позначено на карті Боплана.

В с. Прихідьках народився український радянський поет К. М. Герасименко (1907—1942); загинув на фронті.

КАПЛИ́НЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Удаю, за 17 км від районного центру. Населення — 866 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Усівка.

В Каплинцях розташований колгосп «40-річчя Жовтня», який має 5116 га землі, в т. ч. 3167 га орної. Господарство — багатогалузеве. Тут живе Герой Соціалістичної Праці П. Д. Прокопенко.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

МАЛЮ́ТИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру, за 14 км від залізничної станції Кононівка. Населення — 1188 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Архемівка, Вікторія, Мар'їнське.

В селі розташований колгосп ім. Фрунзе, який має 2479 га землі. Господарство — рільничого напряму; в ньому працюють 10 спеціалістів сільського господарства.

В Малютинцях є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; дільнична лікарня.

Малютинці — одне з найстародавніших сіл району, воно згадується в Іпатіївському літопису під 1139—1140 роком як місце заключення миру з половцями.

Село позначене на карті Боплана (середина XVII століття).

СА́СИНІВКА — село, центр сільської Ради, до якої ще входять населені пункти Кейбалівка, Леляки, Меченки, Могилівщина, Олександрівка, Першотравневе, Червоне. Розташоване за 12 км від райцентру. Поблизу протікають річки Перевод і Руда. Село має 632 двори, населення — 1680 чоловік.

Місцевий колгосп ім. Ілліча має 4943 га земельних угідь. Господарство вирощує зернові культури цукрові буряки, займається розвитком м'ясо-молочного тваринництва. Виробництво зерна повністю механізоване.

Відзначення в Сасинівці 20-річчя перемоги над гітлерівською Німеччиною. 1965 р.

У Сасинівці є торфодільниця Пирятинського промкомбінату.

До послуг населення медичний пункт. У селі працюють середня школа, історико-краєзнавчий музей, клуб, бібліотека. Рядовий колгоспник М. Витушка на власні кошти придбав бібліотеку на 500 книг, нею користується багато односельчан. З 1956 року в Сасинівці виходить багатотиражна газета «Ленінським шляхом». Активним її сількором є учасник оборони Ленінграда І. М. Фесечко. За 25 років він надрукував близько 550 кореспонденцій.

У період революції 1905—1907 рр. сасинівці активно виступали проти місцевих поміщиків. Для придушення заворушення викликалися козаки. Організаторів руху було заарештовано.

В 1920 році у селі було створено партійний осередок, а в наступному році — комсомольську організацію.

332 жителі Сасинівки воювали з фашистами на фронтах Великої Вітчизняної війни. 172 чол. відзначено урядовими нагородами.

СМО́ТРИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Оржиці, за 30 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Кононівка. Населення — 1670 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Гришківка.

В селі розташований колгосп ім. Артема, який має 3347 га землі, в т. ч. 3051 га орної землі. Господарство — рослинницького напряму.

У Смотриках є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей.

Село засноване в XVII столітті, воно позначене на карті Боплана.

ТЕПЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 32 км від районного центру і за

Лауреат Ленінської премії, академік Академії наук УРСР В. М. Ремесло (третій зліва) в своєму селі Теплівці оглядає масив пшениці виведеного ним сорту миронівська-808. 1966 р.

12 км від залізничної станції Кононівка. Населення — 1657 чоловік.

В Теплівці розташований колгосп ім. Леніна, який має 3592 га землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні цукрових буряків. Розвинуте й тваринництво.

В селі є середня та початкова школи, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей; лікарня.

В 1773 році село стало називатися Теплівкою, за ім'ям власника, якому було подароване Катериною II.

З Теплівки вийшли Герої Радянського Союзу О. І. Біденко, І. Л. Третяк, О. А. Іванько. Уродженцем села є відомий селекціонер, який вивів сорти озимої пшениці — миронівська-264, миронівська-808,— лауреат Ленінської премії В. М. Ремесло. Тепер працює на Миронівській селекційній станції.

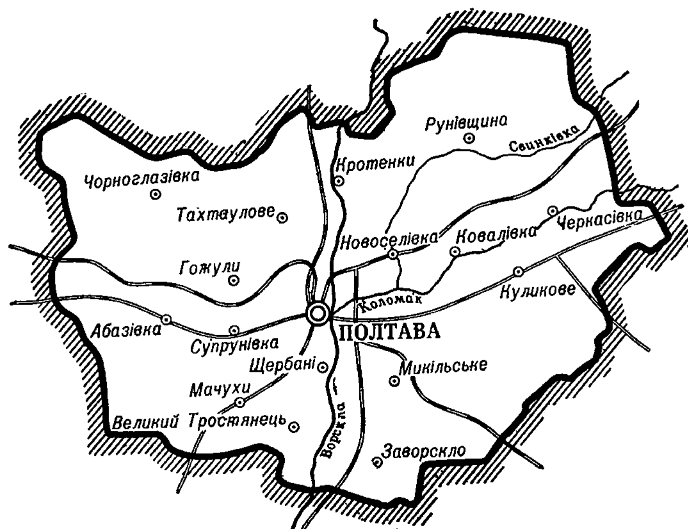
ХАРКІВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу ріки Удаю, за 11 км від районного центру. Населення — 1011 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Високе, Вишневе.

У Харківцях розташований колгосп ім. Г. Димитрова, який має 3429 га землі. Господарство — рільничо-тваринницьке, в ньому працюють 15 спеціалістів сільського господарства.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей.

Харківці засновані в XV столітті козаками.

ПОЛТАВСЬКИЙ РАЙОН

КОВАЛІВКА

Ковалівка — село, центр сільської Ради, якій підпорядковані також села Андрушки, Бочанівка, Верхоли, Грабинівка, Давидівка, Залізничне (раніше Новоселівка), Затурине, Їжаківка, Макухівка, Соснівка. Населення — 1889 чоловік. Розташоване село біля річки Коломаку, за 9 км на південний схід від Полтави та за 1,5 км від залізничної станції Свинківка.

На карті Боплана, складеній у 2-й чверті XVII століття, Ковалівка ще не позначена. Вірогідно, що перші поселенці з'явились тут пізніше, коли інтенсивно заселялися місця навколо Ворскли. Дослідники вважають, що назва села пішла від прізвища його засновників[1].

У 1658 році Ковалівка, як і багато інших сіл та містечок навколо Полтави, була пограбована і зруйнована татарами, яких закликав собі на допомогу гетьман І. Виговський[2].

Під час війни проти шведських загарбників у 1708—1709 рр. населення Ковалівки активно боролося проти шведів і зрадників-мазепинців. 16 березня 1709 року шведи спалили село. Це, за словами шведського лейтенанта Ліда, була помста жителям за підтримку росіян[3].

У Ковалівці в цей час жили в основному козаки. Відбуваючи військову службу, вони займалися також землеробством, різними ремеслами. Згідно з даними Румянцевського опису 1765—1769 рр. Ковалівка входила до складу другої сотні Полтавського полку[4].

З годом село було пожалуване гетьманові України графу Кирилові Розумовському. Як його слобода Ковалівка згадується за ревізією 1782 року. Остаточне

---

[1] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение, стор. 106.
[2] Історія УРСР, т. I, стор. 278.
[3] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр., стор. 160.
[4] Генеральний опис Лівобережної України 1765—1769 рр. Покажчик населених пунктів, К., 1959, стор. 81.

закріпачення населення села завершилось у 80-х роках XVIII століття. На час ревізії 1859 року в Ковалівці налічувалось 157 дворів з населенням 937 чоловік. Майже всі вони були кріпаками[1].

Напередодні реформи 1861 року власником села був поміщик І. І. Подчаський. Йому належало тут 158 селянських господарств — 418 ревізьких душ (чоловіків). Всього в користуванні селян було 916 десятин 2100 кв. сажнів землі[2].

Після реформи 1861 року селяни одержали 910 десятин 1380 кв. сажнів землі, тобто менше, ніж вони мали до реформи[3].

Колишні кріпаки мусили відбувати оброчну повинність на поміщика і виплачувати йому щороку по 5 крб. 10 коп. за десятину присадибної землі та по 2 крб. 50 коп. за десятину польового наділу[4].

З 1864 року, за вимогою поміщика, селяни перейшли на викуп. Протягом 49 років вони мали виплачувати державі 1938 крб. щорічно. З кожним десятиліттям, внаслідок класової диференціації на селі, наділи селян зменшувалися. Так, у 1883 році в Ковалівці разом з ближніми хуторами було 230 господарств селян-власників (колишніх кріпаків), 2 козацькі господарства та 11 міщанських господарств — усього 1200 чоловік. У їх володінні було 1038 десятин землі. 17 господарств зовсім не мали її, а в 40 — були тільки садиби.

Через відсутність робочої худоби багато селян, навіть тих, хто одержав повний земельний наділ, залишали хліборобство і перебивалися поденщиною у Полтаві та ходили на далекі заробітки[5].

Чимало жителів села ходили найматися в сусідню поміщицьку економію. У 1883 році 1983 десятини землі у Ковалівці належали Ф. Гербут-Гейбовичу. В його економії було 60 робочих коней, 140 волів, 30 корів, 80 голів молодняка рогатої худоби, 60 свиней, багато птиці. Тут працювало багато постійних наймитів. Це були жителі Ковалівки та навколишніх сіл, що не могли прожити з свого господарства.

Поміщикам Трепке, Хрульову, Полторанову, Колодію та куркулям Вацю, Старобільському, Мірошниченку належали орні землі, ліси і луки навколо села. Наприкінці 80-х рр. брати Вільгельм та Еміль Трепке купили землі Гербут-Гейбовича в Ковалівці і створили на них економію. На початок XX століття у маєтку В. Трепке було 1245 десятин землі, на яких застосовувалася 8-пільна сівозміна. Паровий вальцьовий млин переробляв до 1000 пудів зерна за добу. Крім того, в господарстві був кінний завод[6].

У Ковалівці, що в цей час входила до Руновщанської волості, разом з хуторами Їжаковим та Новотатаркою, налічувалося 240 господарств різних категорій з населенням 1404 чоловік. Дрібним власникам (козакам та селянам-власникам — колишнім кріпакам) належало 986 десятин землі, в т. ч. орної — 864 десятини, 35 господарств не мали орної землі, у 65 було від 1 до 3 десятин, 77 господарств зовсім не мали худоби.

Велику частку селянського бюджету поглинали численні податки. Лише в 1900 році селяни внесли, продовжуючи розраховуватися за викуп із кріпацтва, 1566 крб. викупних платежів. У цьому ж році вони виплатили також 302 крб. повітових та 250 крб. губернських земських зборів та 107 крб. страхових платежів, 46 крб. державного поземельного податку[7].

---

[1] Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г., т. XXXIII, Полтавская губерния, СПб., 1862, стор. 9.

[2] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 30, спр. 1858, арк. 1—20.

[3] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год. Полтава, 1904, стор. 956.

[4] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 30, спр. 1858, арк. 1—68.

[5] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. II. Полтавский уезд. Полтава, 1883, стор. 6—7, 50, 71, 291.

[6] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Полтавский уезд, Полтава, 1906, стор. 104—105; Россия, Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 305.

[7] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год, стор. 957.

Про безпросвітне життя селян так розповідав пізніше житель села К. Шевченко: «Наше село за влади капіталістів та поміщиків переживало злидні, холод, голод. Я добре пам'ятаю і буду пам'ятати, як тяжко жилося моєму батькові й мені за царизму. Сім'я мого батька складалася з 9 чоловік. Я його майже не бачив удома, він ішов рано, пізно приходив, а заробіток був дуже низький, ледве-ледве вистачало для підтримки злиденного існування сім'ї. В цих умовах ми не могли жити разом з батьками. Ми не встигали стати на ноги, як треба було йти в найми до куркулів...»[1].

І орні землі і сіножаті жителі села постійно орендували у поміщиків Трепке на кабальних умовах. За оренду однієї десятини орної землі вони платили 15—18 крб., за десятину луків — 15—25 крб. При оренді за відробітки треба було за десятину орної землі обробити 3 десятини панського поля. Орендна плата дедалі збільшувалась.

Бідність, голод, безправ'я — все це штовхало селян на боротьбу з гнобителями. Трудящі села взяли активну участь у революційному селянському русі, що розгорнувся з особливою силою навесні і влітку 1902 року в Полтавській і Харківській губерніях. 1 квітня жителі Ковалівки, озброєні вилами, косами і ціпами, пішли в економію В. Трепке і почали розбирати поміщицьке майно. До ковалівців приєдналися жителі сусідніх сіл.

Коли селяни вже закінчили розподіл майна, до садиби підійшли викликані поміщиком з Полтави дві роти піхотинців Єлецького полку. Разом з ними був земський начальник Praгованько, який мав необмежені повноваження для придушення виступу. Найактивніших учасників виступу негайно заарештували.

Та незважаючи на наказ земського начальника повернути майно поміщикові і розійтися, селяни, яких зібралося чоловік 600, вимагали хліба і землі. З натовпу вигукували: «У нас немає ступня землі, нехай дають їсти, а то заберемо!»

Солдатам наказали стріляти. Першими пострілами було вбито 3 чоловіки: Трохима Шанду, Демида Шанду та Василя Янка і близько 20 чоловік поранено.

Але й ця кривава розправа не налякала селян. Наступного дня — 2 квітня близько 2000 чоловік з Ковалівки та сусідніх сіл знову прийшли до економії. Підполковник Перейма наказав стріляти. Тоді селяни вирушили на хутір куркуля Божка в 7 верстах від Ковалівки та в економію Praгованька і розгромили їх.

Після цих подій, 3 квітня 1902 року до Ковалівки прибула карна експедиція на чолі з губернатором, яка вчинила жорстоку розправу над учасниками виступу.

Пізніше учасник цього повстання З. Я. Петренко розповідав: «Губернатор примусив всіх стати на коліна. Дивлюсь, везуть два вози лози. Поставили потім нас у два ряди. Де не взялись чотири жандарми і почали катувати нас. Беруть одного, кидають на землю, сідає один жандарм на ноги, другий на голову, а два січуть, аж поки той зійде кров'ю і знепритомніє...»[2].

Висвітлюючи революційну боротьбу селянства, В. І. Ленін писав у своїй праці «До сільської бідноти»: «Царський уряд оголосив їх просто бунтівниками і грабіжниками (за те, що вони відбирали у грабіжників-поміщиків селянами ж посіяний і зібраний хліб!), царський уряд послав проти них військо, як проти ворогів, і селяни були розбиті, в селян стріляли, багатьох убили, селян пересікли по-звірячому, засікали до смерті, катували так, як ніколи турки не катують своїх ворогів християн»[3].

У 1952 році в урочистій обстановці в селі відбувся мітинг, присвячений 50-річчю повстання. З метою увічнення пам'яті тих, хто пролив кров і кого катували тут царські сатрапи, в центрі села, на місці розправи, було встановлено обеліск, а на гранітній глибі викарбувано імена організаторів повстання — К. І. Литовченка,

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 26 жовтня 1937 р.
[2] Газ. «Ленінським шляхом», 14 квітня 1937 р.
[3] В. І. Ленін. Твори, т. 6, стор. 374.

А. К. Порохні, Я. А. Шанди, О. С. Чамари — і перефразовані рядки з відомої української пісні:

Гей не дивуйте, добрії люди,
Що на Вкраїні повстали,
Що в Ковалівці біля Полтави
Кров'ю майдан поливали,
Кров'ю людською, кров'ю святою,
Кров'ю родин безоружних,
Котрі повстали правди шукати
Проти панів осоружних...

Виступ селян Ковалівки справив величезне враження не тільки на навколишні села, а й на жителів інших повітів. Йому присвятила ряд кореспонденцій ленінська «Искра». Полтавський та інші комітети РСДРП видали листівки, в яких висвітлювали події в Ковалівці, таврували самодержавство, його прислужників та розвінчували класовий характер царського суду[1]. Ці листівки, що поширювалися і в селі, сприяли зростанню класової свідомості селянства.

На початку XX століття багатьох жителів Ковалівки внаслідок насильницького здійснення столипінської аграрної реформи зовсім позбавили землі. В 1910 році 72 селянина жили тільки за рахунок поденщини, 50 чоловік, крім землеробства, займалися різними ремеслами[2].

У селі працювала церковнопарафіальна школа та однокласне земське училище, відкрите в 1876 році[3]. На 1883 рік з 618 чоловік письменних було всього 57, а 26 хлопчиків училося. Що ж до жінок (а їх тут налічувалось 641), то вони всі були неписьменні і жодна не вчилася[4].

На 1 січня 1900 року в земському училищі вчилося 66 хлопчиків та 6 дівчаток. Десяти дітям було відмовлено в прийомі через відсутність місць, 8 вибуло протягом року.

При училищі діяла бібліотека, якою користувалося 132 дітей та 3 дорослих. Протягом року вони одержали 493 книги.

Таке ж становище з освітою було і в 1913 році. Хоч у земському училищі на 1 січня цього року налічувалося 70 учнів, але 24 із них вибуло протягом навчального року. Закінчили його лише 3 учні[5].

Після Лютневої буржуазно-демократичної революції в селі було створено земельний комітет. Всупереч пропозиціям представників повітового громадського комітету жителі села обрали до нього селян-бідняків на чолі з С. Пивоваровим. Цей комітет брав на облік землі в поміщицькій економії, щоб розподілити їх серед жителів села. Було встановлено також суворий контроль за діяльністю адміністрації економії Е. Трепке. 17 травня 1917 року, наприклад, комітет під час перевірки виявив у млині Трепке 8 тис. пудів зерна і встановив контроль за його використанням[6].

Докорінні зміни в житті трудівників села сталися після Великої Жовтневої соціалістичної революції. В середині січня 1918 року тут було встановлено Радянську владу. Під керівництвом Руновщанського волосного революційного комітету земельний комітет приступив до розподілу поміщицької землі. Кожній сім'ї виділили в середньому по 3—4 десятини. Проводилася також велика робота по налагодженню

---

[1] Крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 г., стор. 138—146, 170—171, 199, 200.
[2] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 год, Полтавский уезд, Полтава, 1913, стор. 20.
[3] Отчет Полтавской уездной земской управы по народному образованию за 1900 год XXXIV очередному Полтавскому уездному земскому собранию, Полтава, 1901, стор. 87.
[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. II, стор. 50.
[5] Отчет Полтавской уездной земской управы за 1913 год, ч. II, Полтава, 1914, стор. 124.
[6] Полтавський облдержархів, ф. Р-4042, оп. 1, спр. 14, арк. 38.

всього господарського життя на селі, по залученню трудящого селянства до соціалістичного будівництва.

Після загарбання губернії німецько-австрійськими військами багато жителів села боролися з іноземними загарбниками та їх прибічниками-гетьманцями за відновлення влади Рад у загоні Г. П. Кондратка, що діяв на території Полтавського повіту. Серед них були колишній фронтовик П. Ю. Чамара, робітник-залізничник Ф. Й. Йосипенко, член Комуністичної партії з 1918 року, Д. І. та І. І. Рибчан, І. М. Погрібний, О. І. Таран, Т. І. Приходько, Г. Г. Тацій, Ф. Г. Тацій та інші[1]. Активну участь брали вони також у визволенні Полтавщини від петлюрівців на початку 1919 року.

В середині січня 1919 року в селі було створено революційний комітет, а вже в березні він передав свої повноваження Раді селянських депутатів[2]. Під керівництвом комуністів в лютому 1919 року було створено комбід, який почав рішучу боротьбу проти куркульства, що намагалося зірвати радянське будівництво. Головою комбіду став П. Ю. Чамара. Під час наступу денікінців улітку 1919 року активісти села знову пішли в партизанські загони. А після визволення Ковалівки від денікінців вони стали ініціаторами створення революційного комітету. Вже на початку 1920 року під керівництвом ревкому були проведені вибори до Ради селянських депутатів. Головою Ради став колишній червоний партизан М. М. Ревенко[3]. Комнезам, створений у травні, очолив М. П. Геращенко[4]. В запеклій боротьбі проти куркульства протягом 1920—1921 рр. було проведено землевпорядкування — усі поміщицькі та лишки куркульських земель члени комітету розподілили між безземельними і малоземельними селянами.

У 1920 році 12 активістів ковалівського комнезаму, на чолі з В. П. Мірошниченком, були мобілізовані на боротьбу з бандою Біленького і брали участь у її розгромі в Булановому лісі (біля села Мачухи Полтавського району). У 1921 році ковалівські незаможники боролися з бандою Дмитренка біля села Ступки. Велику роботу проводили вони по залученню трудівників села до соціалістичного будівництва.

У вересні 1920 року Полтавський губернський відділ народної освіти вирішив створити в колишньому маєтку Трепке колонію для неповнолітніх правопорушників. Завідуючим цієї колонії був призначений А. С. Макаренко. В 1921 році колонії присвоїли ім'я великого пролетарського письменника Максима Горького.

В роки громадянської війни маєток був зруйнований і А. С. Макаренко з своїми вихованцями підняв із руїн господарство, зробив його зразковим. Селяни сусідніх сіл вчились господарювати на прикладі колонії. Колонія стала також культурним осередком у районі. В Ковалівці педагогічний колектив колонії та її вихованці заснували хату-читальню, де проводились лекції, читки газет, вистави та концерти. Колоністи допомагали також комсомольській організації села, створеній у 1920 році, налагодити роботу серед сільської молоді[5].

У 1923 році демобілізовані червоноармійці і селяни-бідняки створили перше колективне господарство в селі — артіль «Культура». Організаторами її були І. П. Турпітько, В. П. Мірошниченко, Т. Д. Ягідка, Г. К. Шевченко, Д. В. Чамара, С. М. Литовченко. Спочатку в артілі об'єдналося всього 6 господарств, у користуванні яких було тільки 22 десятини землі. Члени артілі мали 4 коней і 5 плугів. Незабаром з допомогою Руновщанської райколгоспспілки (Ковалівка входила тоді до Руновщанського району Полтавського округу) вони придбали сівалку, жатку і коси. В 1925 році до артілі вступили члени колишньої комуни імені Леніна, центр

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3957, оп. 1, спр. 864, арк. 3; спр. 288, арк. 1—9.

[2] Газ. «Голос коммуниста», 22 березня 1919 р.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 59, арк. 33.

[4] М. П. Геращенко за активну участь у боротьбі за зміцнення Радянської влади на селі та за самовіддану працю удостоєний високої нагороди — ордена Леніна.

[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-1503, оп. 1, спр. 3, арк. 2—3, 21, 30, спр. 64, арк. 271; спр. 244, арк. 39; спр. 29, арк. 298—299.

Ф. Я. Чамара — комсомолець, сількор, загинув у 1929 році від рук куркулів.

якої був у селі Давидівці, в колишньому поміщицькому маєтку. Тепер колектив об'єднував 16 господарств (79 чоловік). В 1929 році артіль одержала перший трактор. За кілька років господарювання невеликий, але дружний колектив артілі добився значних успіхів. На 1928 рік артіль мала 115,3 десятини землі, в т. ч. 85,24 десятини усуспільненої. Вона об'єднувала 44 господарства. Крім рільництва, члени артілі займалися також свинарством (у 1928 році в господарстві було 189 голів свиней), садівництвом (того ж року артіль мала 5 десятин саду). На полях запроваджувалась шестипільна сівозміна. Вже у 1927 році на окружному конкурсі колгоспів за добрі наслідки господарювання артіль одержала другу премію. З 1 жовтня 1926 року по 1 липня 1928 року неподільні фонди її зросли з 2105 крб. до 7172 карбованців.

Артіль допомагала навколишнім бідняцьким господарствам: вони користувались колгоспною молотаркою, мололи зерно в артільному млині, виготовляли олію в колгоспній олійниці. В цементно-піщаній майстерні члени артілі виробляли черепицю, цеглу та інший будівельний матеріал, який використовували у своєму господарстві, а також продавали селянам за порівняно невисоку ціну. Населення Ковалівки вдавалось до послуг ковальсько-слюсарної майстерні. Артіль мала також бібліотеку та кінотеатр, які обслуговували і навколишнє населення. У 1928 році на кошти артілі почали будувати нове приміщення семирічної школи.

У 1926 році в Ковалівці виникли ще два ТСОЗи, які об'єднали 87 чоловік. У них було 110,4 десятини придатної землі, в т. ч. усуспільненої — 27,3 десятини[1].

Багато зусиль докладали комуністи, щоб зміцнити ці перші паростки соціалізму на селі, зробити їх справді зразковими господарствами.

Питання про організацію праці в артілі та ТСОЗах не раз обговорювались ковалівським партійним осередком, а 5 вересня 1925 року партійна організація розглядала навіть таке питання, як забезпечення артілі «Культура» зброєю для охорони господарства від зажерливої куркульні[2].

Опорою партійної організації були комуністи та комсомольці, що працювали в артілі «Культура». Так, у 1928 році серед членів артілі було 8 комуністів, 3 комсомольці, 22 члени комнезаму[3]. Дбаючи про зростання партійних рядів за рахунок найактивніших представників сільської бідноти, комуністичний осередок водночас не лишав поза увагою і питання про ідейне загартування та політичну підготовку членів партії. Прізвища тих, хто бажав вступити в осередок, оголошувались на загальних зборах трудящих, щоб таким чином прийняти до лав партії найбільш відданих справі соціалізму людей[4].

Соціалістична перебудова села проходила в запеклій боротьбі з куркульством. Куркулі агітували проти колективного господарювання, залякували і тероризували селян. У 1929 році від їх рук загинув комсомолець-сількор Ф. Я. Чамара, ватажок сільської молоді, який у своїх статтях викривав антирадянські дії глитаїв та їх прислужників. Але куркулям не вдалося залякати бідноту. Вбивць судили показовим судом у селі, і ковалівські бідняки одностайно схвалили вирок радян-

[1] Статистика Полтавщини в нових її межах, № 21, Полтава, 1929, стор. 88—91.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 92, оп. 1, спр. 1.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-363, оп. 1, спр. 214, арк. 46—61.
[4] Полтавський облпартархів, ф. 92, оп. 1, спр. 1.

Група ковалівських колгоспників на відпочинку. 1930 р.

ського суду про їх розстріл. Уже в березні 1930 року майже всі жителі села — 430 господарств — об'єдналися в колективні господарства.

Частина населення працювала в створеному ще в 1924 році сільськогосподарському товаристві, яке займалося збутом молока в Полтаву. Спочатку товариство об'єднувало 30 чоловік. Вони організували ручну переробку молока на сметану, масло, сир. Згодом кількість членів товариства зросла до 510 чоловік. У 1927 році Всеукраїнське скотарсько-молочне товариство «Добробут» надало ковалівцям 22 тис. крб. кредиту, на які вони придбали приміщення, машини і обладнали механічний маслозавод, 21 серпня 1927 року відбулося його урочисте відкриття. Це був перший на Полтавщині і десятий на Україні механічний маслозавод. Він переробляв 1200 пудів молока на добу, виготовляючи 95 пудів масла вищого сорту. Всередині 30-х рр. він був підпорядкований Полтавському молокозаводу.

За роки передвоєнних п'ятирічок колгоспи села досягли значних успіхів у розвитку своєї економіки. Велика заслуга в цьому двадцятип'ятитисячників І. С. Войтенка та А. С. Шаповаленка, що прибули в Ковалівку в 1930 році. На цей час у селі було створено 3 колгоспи, два з яких («Культура» та «Перебудова») очолили посланці полтавських робітників. Головою артілі «Перемога» працював місцевий комуніст С. Т. Литовченко.

В 1934 році всі артілі села та ще 2 колгоспи, створені на території Ковалівської сільради, об'єдналися в одну артіль «Культура». За нею було закріплено 2120 га орної землі, близько 50 га лісу, 37 га фруктового саду.

На 1939 рік в селі проживало 1964 чоловіки[1]. Майже все доросле населення працювало в колгоспі, який був одним із передових господарств у Полтавському районі[2]. Вже у 1937 році окремі бригади колгоспу «Культура», як, наприклад, бригада комсомольця, Івана Ревенка збирали по 25—30 цнт зернових з гектара. Цукрових буряків у середньому в колгоспі зібрали по 300 цнт з га, а ланка Галини Мірошниченко — по 350 центнерів.

Грошові доходи колгоспу досягали понад 42 тис. карбованців. Це давало можливість високо оплачувати працю трудівників артілі. У тому ж році колгоспники одержали на трудодень по 3 кг зернових, 6 кг городини, 3,5 кг корму для худоби.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3938, оп. 1, спр. 107, арк. 61.

[2] Згідно з постановою ВУЦВКу та Раднаркому УРСР від 2 вересня 1930 р. у зв'язку з ліквідацією Руновщанського району Ковалівську сільраду підпорядковано Полтавській міськраді, а згодом району.

Зокрема, одна тільки сім'я Федора Чамари на 540 вироблених нею трудоднів одержала близько 120 пудів хліба, до 200 пудів городини. У 1940/41 рр. всі бригади колгоспу збирали по 18—20 цнт зернових з гектара. На тваринницьких фермах було понад 250 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 200 корів), 210 коней, 300 свиней.

З підсобних підприємств колгосп мав вальцьовий млин, томатний завод, що переробляв до 4000 пудів сировини на добу, олійницю, просорушку, цементно-піщаний завод.

Обслуговувала колгосп Чапаєвська МТС, створена у 1936 році недалеко від села, біля станції Свинківка.

Змінилось і культурне обличчя Ковалівки. Повністю було ліквідовано неписьменність населення. У 1939 році в селі відкрили середню школу, де навчалося понад 500 дітей. Діяв т. зв. колгоспний університет, в якому трудівники артілі «Культура» вивчали українську мову, географію, фізику, математику.

За 20 років Радянської влади з Ковалівки вийшло близько 200 кваліфікованих спеціалістів з вищою та середньою освітою. При сільському клубі діяла велика бібліотека-читальня, працювали різні гуртки: драматичний, музичний та інші, які охоплювали близько 100 чоловік. Жителі села передплачували 600 прим. газет та 80 прим. журналів.

Велика увага приділялась оборонній роботі та розвитку фізичної культури трудящих. Тільки в 1937 році тут було підготовлено 50 ворошиловських стрілків.

Коли почалась Велика Вітчизняна війна, всі чоловіки села Ковалівка пішли в ряди Червоної Армії. На фронті з німецько-фашистськими загарбниками боролися 175 жителів села. Про славні бойові діла ковалівців свідчить і те, що 80 з них нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу. Серед них М. С. Ревенко, М. М. Капустян, П. Я. Величко, В. Я. Величко, В. Я. Чамара, Я. О. Капустян, Ф. Д. Шевченко та багато інших. В боях за свободу і незалежність Вітчизни загинуло 112 чоловік.

З 23 вересня 1941 року — майже два роки — село було окуповане гітлерівськими загарбниками. Щоб залякати радянських людей, зламати їх волю до опору, фашистські недолюдки влітку 1942 року провели масові арешти жителів села. Їх загнали у приміщення середньої школи, відібрали групу «підозрілих», а потім без будь-якого суду та слідства 18 чоловік розстріляли[1]. Серед них були В. К. Брижник — учасник громадянської війни, колгоспний бригадир, депутат сільради, Г. О. Степаненко— один із організаторів колгоспу, П. Ю. Чамара — учасник громадянської війни, О. К. Шевченко — голова колгоспу, Г. І. Мірошниченко — депутат сільради, активісти В. П. Гулій, В. І. Пісоцький, Л. П. Пуденко та інші.

20 вересня 1943 року при відступі окупанти зігнали в корівник 44 чол.— стариків, жінок та дітей і розстріляли. Вбивали немічних людей, немовлят. А потім усіх, навіть тих, хто ще був живий, спалили. 71 чол. з села фашисти вивезли на каторжні роботи до Німеччини[2].

22 вересня 1943 року частини Радянської Армії визволили Ковалівку від гітлерівців. Руїни і згарища залишили фашисти, тікаючи з села. Вони спалили всі господарські будівлі колгоспу, понад сотню хат колгоспників, приміщення школи. Всього окупанти завдали збитків селу на суму 40 007 570 крб. (у тодішніх масштабах цін). Трудівникам артілі «Культура» вдалося зберегти лише 57 волів та 38 робочих коней.

Багато зусиль довелося докласти жителям села для відбудови колгоспу. Не покладаючи рук працювали жінки, старики, підлітки. Вже в 1944 році колгоспники посіяли 632 га зернобобових культур і зібрали їх по 13,2 цнт з кожного гектара.

В цьому році артіль придбала 5 корів, 13 свиней, 10 овець, багато різної птиці. З метою створення молочно-товарної ферми правління колгоспу законтракту-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 100, арк. 32.
[2] Там же, ф. Р-4173, оп. 1, спр. 2, арк. 1—6.

На збиранні врожаю в Ковалівці. 1945 рік.

вало у колгоспників 85 телят. Так було покладено початок відродженню тваринницьких ферм.

У 1946 році в селі була відновлена партійна організація, члени якої наполегливо добивались відбудови та піднесення колгоспного виробництва. За 5 років після визволення від фашистських загарбників село повністю залікувало рани, заподіяні війною. Уже в 1948 році колгосп на свої кошти збудував і оснастив електростанцію та радіовузол в селі. Лампочки Ілліча засвітилися в кожній хаті, на вулицях Ковалівки.

Позитивно позначилось на господарському розвитку колгоспу приєднання до нього в 1950 році двох артілей с. Грабинівки. У 1965 році об'єднану артіль названо ім'ям А. С. Макаренка. Рік у рік трудівники артілі добиваються успіхів у розвитку господарства. Артіль має 4615,7 га землі, з них 2388,6 га орної з городами, 505,1 га сіножатей, 429 га — лісу, 191,2 га — саду, 132,1 га пасовищ.

В колгоспі є 14 тракторів, 14 різних комбайнів, 11 вантажних автомашин, 60 електромоторів. Тільки на виробничі потреби використовується 290 200 квт-годин електроенергії. Всі роботи в зерновому господарстві повністю механізовані.

Середня врожайність озимої пшениці за останні чотири роки досягає тут 19,6 цнт з гектара. На тваринницьких фермах колгоспу утримується 1703 голови великої рогатої худоби (в т. ч. 510 корів) та 884 голови свиней. У 1966 році тваринники колгоспу виробили на 100 гектарів угідь по 52 цнт м'яса та по 407 цнт молока, тоді як у 1953 році тут було вироблено по 28,5 цнт м'яса та по 95,7 цнт молока.

Неподільні фонди колгоспу у 1966 році досягли близько 1,5 млн. карбованців.

Вся організаторська та виховна робота серед трудівників колгоспу проводиться під безпосереднім керівництвом партійної організації, яка об'єднує 45 комуністів. Багато уваги приділяє вона поліпшенню складу керівних колгоспних кадрів. Більше 10 років працює головним агрономом артілі комуніст А. Д. Чамара. Тривалий час головним зоотехніком працював комуніст В. А. Кротенко. З 1965 року, коли його обрали головою одного з колгоспів району, цю ділянку очолює комуніст Л. В. Леверя. В рядах партії — голова колгоспу О. С. Перебийніс, ланкова Е. І. Дрібна, комбайнер Ф. Д. Савеля, завідуючі молочно-товарними фермами Е. Н. Панасенко та О. І. Климченко, доярка А. С. Непомняща, бригадири О. І. Ємець, М. М. Капустян та інші. 47 юнаків і дівчат об'єднуються в комсомольській організації колгоспу. Всі вони зайняті у виробництві: 17 комсомольців працюють механізаторами, 16 — на тваринницьких фермах, 10 — в польових бригадах тощо. У колгоспі ім. А. С. Макаренка працюють 20 спеціалістів сільського господарства з вищою і середньою спеціальною освітою, 66 механізаторів, 31 шофер. Тільки за останні роки заочно закінчили інститут голова колгоспу О. С. Перебийніс, М. І. Шкурба, В. А. Кротенко, А. К. Зінченко, Л. В. Леверя. Чотири комуністи навчаються в сільськогосподарських інститутах. Десятки юнаків і дівчат вчаться в спеціальних середніх учбових закладах та школах механізації сільського господарства.

Комуністи і комсомольці села завжди в авангарді боротьби за піднесення колгоспного виробництва. Тільки в 1966 році бригада, яку очолює комуніст А. Л. Капустян, зібрала по 300,3 цнт цукрових буряків з га на площі 30,3 гектара. Добрий приклад своїм односельчанам подають комсомолки Л. Ф. Гапчич та Р. Я. Ріжко,

які в 1965 році від кожної із закріплених за ними 15 корів надоїли по 2344—2599 кг молока.

Самовіддано трудиться на колгоспній свинофермі З. І. Березій. Систематично виконують свої виробничі завдання колгоспні механізатори комсомольці Є. В. Мішалов, Г. Й. Ріжко, М. М. Ревенко. У 1963 році з ініціативи комуністів усі трудівники колгоспу включились у змагання за комуністичну працю. На 1 січня 1966 року почесне звання ударників комуністичної праці було присвоєно 64 колгоспникам.

Активну участь беруть передовики виробництва у громадському житті села. У складі Ковалівської сільської Ради, яку очолює член КПРС П. М. Шанда, 25 колгоспників. Уже вшосте обирають трудящі села своїм депутатом доярку колгоспу Є. І. Дрібну. Великий авторитет серед односельчан мають також депутат сільської Ради ще з довоєнних років бригадир колгоспу В. Р. Коломієць, доярка А. С. Непомняща та інші колгоспники. 82 жителі села беруть участь в роботі постійних комісій сільради. Не залишають виробничих та громадських справ фундатори колгоспного руху І. П. Турпітько, Г. К. Шевченко, Т. І. Приходько та П. І. Кисіль.

Велику допомогу подають депутатам сільської Ради такі громадські організації, як рада пенсіонерів, жіноча рада, санітарні пости, крамничні комісії тощо.

Заможно живуть зараз жителі села. Сільмаг щороку продає ковалівцям товарів на суму понад мільйон карбованців: тканин, швейних виробів, взуття, меблі тощо. Жителі села мають близько 50 власних телевізорів, 200 радіоприймачів, 3 автомашини, 40 мотоциклів. Кожна сім'я має велосипеди.

В селі є лікарня на 12 ліжок, медична амбулаторія, пологовий будинок, аптека. Про здоров'я людей дбають 12 спеціалістів-медиків. Цілий рік працює дитячий садок, для якого в 1963 році на кошти колгоспу споруджено нове приміщення. Крім того, відкрито 2 сезонних дитячих ясел.

В приміщенні колишньої колонії ім. Горького в 1956 році відкрито дитячий будинок. Його колектив свято зберігає і помножує виховні традиції визначного радянського педагога-гуманіста А. С. Макаренка. В кімнаті-музеї зберігаються твори А. С. Макаренка та матеріали, пов'язані з його життям і діяльністю. Тут часто бувають колишні вихованці колонії. Так, у вересні 1962 року гостями колективу дитбудинку були А. С. Соловйов (Тоська Соловйов), артист Київського державного ордена Леніна академічного українського драматичного театру ім. Івана Франка В. М. Дальський та інші.

Тепер Ковалівка — заможне, культурне і красиве село з рівними вулицями і добротними будинками, що потопають у зелені садів. У Ковалівській середній загальноосвітній школі навчається понад 500 дітей. При школі є велике дослідне господарство, навчальні майстерні, добре обладнані кабінети.

Тільки за післявоєнні роки тут здобули середню освіту 863 чол. 114 з них закінчили вузи, 43 стали інженерами, 35 — лікарями, 17 — учителями, 19 — агрономами і зоотехніками. Багато випускників школи після закінчення вузів працює в рідному селі. 98 юнаків і дівчат закінчили заочну школу без відриву від виробництва. Більшість із них — механізатори, робітники відділення «Сільгосптехніка» і транспорту. В Ковалівській середній школі 37 учителів.

У кімнаті-музеї А. С. Макаренка в Ковалівському дитячому будинку.

До послуг ковалівців 3 бібліотеки з 12 тис. примірників книг.

В селі чудовий Будинок культури. Три-чотири рази на тиждень тут демонструються кінофільми. Постійно працюють гуртки художньої самодіяльності: хоровий, драматичний, художнього читання.

При Будинку культури працює дитяча музична студія, де навчається 19 дітей колгоспників, робітників та службовців.

Частими гостями в селі стають артисти Полтавського обласного українського музично-драматичного театру ім. М. В. Гоголя та обласної державної філармонії.

Громадські організації села приділяють також велику увагу розвиткові фізичної культури населення. Для цього створено всі умови — обладнано спортивні майданчики, гімнастичні зали тощо.

Показником зростання культури та громадсько-політичної активності жителів Ковалівки є їх дружні зв'язки з трудящими інших країн.

Тільки за останні 3 роки Ковалівку відвідало 28 делегацій — із Болгарії, Угорщини, Чехословаччини, Польщі, Куби, Індонезії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Єгипту, Малі, Сомалі, Анголи, Уганди та інших країн.

Нові широкі горизонти відкрили перед трудівниками села XXIII з'їзд КПРС та XXIII з'їзд КП України. Вже в ювілейному році у колгоспному виробництві буде механізовано всі трудомісткі процеси. Буде також завершено електрифікацію всіх населених пунктів на території колгоспу. За кошти артілі будуть озеленені всі населені пункти, розширено парк на площі 1 га, споруджено лікарню на 25 ліжок, дитячі ясла, лазню, приміщення виконкому Ковалівської сільради, 50 житлових будинків для молодих сімей. З великим натхненням трудяться колгоспники, щоб успішно виконати ці плани економічного і культурного розвитку села.

В. Н. ЖУК, М. І. КАРНАУХ.

* * *

Полтавський район — приміський, межує з Диканським, Котелевським, Чутівським, Карлівським, Машівським, Новосанжарським, Решетилівським районами Полтавської області. Адміністративний центр району — місто Полтава.

Район створено у вересні 1925 року, нині його площа — 1286,8 кв. км., населення — 70,9 тис. чол. (густота населення — 55 чол. на 1 кв. км).

Територію району перетинають залізниці Лозова — Полтава — Гребінка — Київ та Харків — Полтава — Кременчук; шосейні шляхи Київ — Харків, Полтава — Кременчук — Кіровоград, Полтава — Гадяч. Така густа мережа шляхів забезпечує сполучення колгоспів та інших господарств району з Полтавою. В господарстві першорядне значення має сільськогосподарське виробництво. Тут 20 колгоспів та 2 радгоспи, в яких добре розвинуті овочівництво та тваринництво. Крім того, вирощуються зернові та технічні культури — озима пшениця, ячмінь, кукурудза, цукрові буряки, соняшник. З усієї площі земельних угідь району (128 684 га) — орних земель — 72 230 га, лісів — 16 269 га, садів — 4221 га, водоймищ — 938 га, луків і пасовищ — 14 341 га.

У 1967 році понад третину всіх посівних площ у колгоспах та радгоспах району (35,8 проц.) засіяно озимими культурами, в т. ч. 33,4 проц.— озимою пшеницею, 31,6 проц.— кормовими культурами.

Працю трудівників сільського господарства значно полегшує впровадження механізації та електрифікації. В колгоспах району працюють 375 тракторів, 226 комбайнів, з них 76 зернових, 46 бурякозбиральних, 68 кукурудзозбиральних і 36 силосозбиральних. У 1966 році врожайність озимої пшениці в районі становила 22,8 цнт, кукурудзи на зерно — 17,9 цнт, соняшнику — 15,8 цнт, цукрових буряків — 197 цнт з кожного га. На 1 січня 1967 року тут було 47 599 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 20 203 корів), що становить на 100 га угідь відповідно 49,1 та 20,7 голови; 36 696 свиней (на 100 га угідь — 46,6), 10 787 овець, 221 181 голів птиці.

В районі діють завод залізобетонних конструкцій, біофабрика, комбінат побутового обслуговування. Загальний обсяг продукції цих підприємств обчислюється в 3 млн. карбованців.

За успіхи у підвищенні врожайності сільськогосподарських культур та розвитку тваринництва тільки в 1966 році 207 чол. з району нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу, в т. ч. орденом Леніна — 9 чоловік, а всього за післявоєнні роки в районі нагороджено 407 чоловік. 10 передовиків сільського господарства удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці.

Широкого розмаху набрав у районі рух за комуністичну працю. Ним охоплено понад 4000 чоловік. За почесне звання колективу комуністичної праці змагаються колгосп ім. Макаренка, радгосп ім. Шевченка, Полтавське районне об'єднання «Сільгосптехніка», Гожулівська біофабрика, 6 комплексних і тракторних бригад, 12 молочно-товарних ферм та 6 шкіл району. Розсошанська і Щербанівська молочнотоварні ферми, цех промислової переробки фруктів радгоспу ім. Шевченка, а також молочно-товарні ферми: Буланівська (колгоспу ім. Дзержинського), Ватажківська (колгоспу ім. Карла Маркса), Димківська молочно-товарна ферма (колгоспу ім. Шевченка) та Ковалівська молочно-товарна ферма (колгоспу ім. Макаренка) вже здобули це почесне звання. 417 трудівників району — ударники комуністичної праці.

Яскравим доказом неухильного поліпшення матеріального рівня трудящих є також постійне зростання мережі магазинів споживчої кооперації та кількості проданих населенню товарів. 183 магазини в 1966 році продали товарів на суму 15,4 млн. крб., у т. ч. 563 радіоприймачі і радіоли, 757 телевізорів, 17 легкових автомашин, 164 мотоцикли та моторолери, 166 побутових холодильників, 495 пральних та 307 швейних машин, 20 піаніно і т. д.

Широко розгортається житлове будівництво. Лише за семирічку тут споруджено 2094 будинки загальною площею 77 тис. кв. метрів.

Медичну допомогу трудящим подають працівники районної лікарні, збудованої в 1966 році, 12 дільничних сільських лікарень, 36 медичних пунктів і амбулаторії. Всього в районі 47 лікарів та 267 працівників з середньою медичною освітою.

На мальовничому березі річки Коломаку побудований і вже кілька років працює міжколгоспний санаторій «Лісові поляни». Крім того, відкрито 2 будинки відпочинку та санаторно-лісну школу.

В районі 8 середніх, 27 8-річних і 33 початкових школи, де навчається 8480 учнів і працює 669 учителів, у т. ч. 126 відмінників народної освіти.

Створено всі умови для навчання молоді без відриву від виробництва. Заочно вчаться 823 чоловіка.

З кожним роком зростає мережа культурно-освітніх закладів. Лише за останні роки добротні, типові приміщення клубів збудовані в селах Куликівці, Ковалівці, Мачухах, Судіївці, Рунівщині, Кротенках, Василівці.

Всього в районі 56 клубів, 47 бібліотек (без шкільних) з книжковим фондом 257 793 прим., 46 стаціонарних кіноустановок. У 10 селах району діють стаціонарні широкоекранні кіноустановки, в 7 — працюють народні університети. У 18 колгоспах створені народні історико-краєзнавчі музеї.

У районі виходить газета «Ленінським шляхом» (з 1939 року) та 15 багатотиражних газет.

На території району живе 3477 учасників Великої Вітчизняної війни, нагороджених орденами і медалями Радянського Союзу. За мужність, виявлену в боях з фашистами, 5 воїнів удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу.

КУЛИКІВКА

Куликівка (Куликове, а до 1941 року — Парасковіївка) — село, центр сільської Ради, якій підпорядковані також села Василівка, Велике Ладижине, Дудникове, Мале Ладижине, Степанівка та селище Степне. Розташована за 20 кілометрів від Полтави, біля автотраси Київ — Харків. За кілометр від села протікає річка Коломак — притока Ворскли. На відстані чотирьох кілометрів на захід проходить залізниця Київ—Харків. Населення — 1048 чоловік.

Заснована Парасковіївка в середині XVIII століття. У другій половині XVIII та першій половині XIX століть населяли її кріпосні селяни. У 50-х роках XIX століття Парасковіївка належала поміщикам Базилевським — власникам земельних просторів від річки Коломаку до сіл Селещини та Тагамлика теперішнього Машівського району. За даними перепису 1859 року, в селі налічувалось 497 чоловік[1]. Майже всі вони були кріпаками О. Базилевського.

В користуванні селян було 567 десятин землі. З усіх 109 господарств 3 мали тільки садиби, 6 — від 1 до 2 десятин землі, 25 — по 2—3 десятини, 35 — від 3 до 4 десятин, 3 — понад 9 десятин. Під час проведення реформи поміщик відрізав 70 десятин землі, якою селяни користувалися до реформи. За уставною грамотою на 257 ревізьких душ припадало 491 десятина 247 кв. саженів землі. Але до 1873 року вони мали залишатися тимчасово зобов'язаними і змушені були, як і раніше, працювати на поміщика. Потім протягом 49 років селяни мусили платити за одержані наділи близько 1000 карбованців щороку[2].

Частина населення через важкі матеріальні умови, відсутність реманенту і робочої худоби відмовилась від наділу. Землю викупили всього 226 ревізьких душ Парасковіївки та хутора Фиріньківки[3].

На 1883 рік у Парасковіївці налічувалося 113 господарств селян-власників (колишніх кріпаків) — з 625 чол. населення, які мали всього 445 десятин землі. У 6 господарствах зовсім не було землі, у 7 не було орної, 5 мали до 3 десятин, 91 — від 3 до 6, 4 — від 6 до 9 десятин. 22 господарства не мали ніякої худоби. На всі господарства було робочих коней — 81 та волів — 12[4].

Сільська біднота, щоб проіснувати, мусила батракувати у двох поміщицьких економіях, що були в Парасковіївці та в сусідньому селі Степанівці. Степанівська економія належала поміщиці А. Старицькій, яка мала 374 десятини землі (з них орної — 326 десятин), Парасковіївська була власністю В. Трепке, який купив економію у Базилевських. Він мав тут близько 500 десятин землі (з них орної 421 десятину), 32 робочих коней, 87 волів, 12 корів, 630 овець.

Поруч з великими масивами поміщицької та куркульської землі тулилися порізані межами бідняцькі клаптики солончаків та пісків. За переписом 1900 року, в Парасковіївці на 139 господарств припадала 521 десятина землі, орної — 451 десятина. Майже половина селянських дворів мала від 1 до 3 десятин, 3—6 десятин мали 63 господарства і 6—9 десятин — 4, 9—15 десятин — 7, 15—25 десятин — 2. Три господарства зовсім не мали землі. 231 десятину селяни орендували у поміщиків за високу ціну чи відробіток. У селян було 68 корів, з них 20 використовувалися й на польових роботах. В селі налічувалось 217 голів великої рогатої худоби. Але вона майже вся була в руках заможних селян.

Переважна більшість жителів села гнула спину на поміщицьких ланах. Крім

---

[1] Списки населенных мест Российской империи по сведениям 1859 г., XXXIII. Полтавская губерния, СПб., 1862, стор. 9.

[2] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 30, спр. 1761, арк. 1—20.

[3] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год, Полтава, 1904, стор. 234.

[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. II, Полтавский уезд, Полтава, 1883, стор. 26—30.

того, їх експлуатували куркулі. За взяту в оренду десятину орної землі селянин мусив зібрати і звезти урожай з 2 десятин за 7—8 верст від економії. З населення постійно стягували різні податки. Так, в 1900 році селяни виплачували 934 крб. викупних платежів, платили 216 крб. 67 коп. повітових земських зборів, 129 крб. 99 коп. губернських земських зборів, 300 крб. 20 коп. волосних мирських зборів, страхових платежів — 77 крб. 36 коп. та 28 крб. 25 коп. державного поземельного податку.

Маєток поміщика Трепке, великі хати 10 куркулів, а навкруги сотня обідраних хат бідноти — такий вигляд мала Парасковіївка на початку XX століття. Жорстока експлуатація, тяжкі умови оренди землі, голод, безправ'я викликали обурення селянства. Наприкінці березня 1902 року біднота Парасковіївки разом з жителями сусідніх сіл — Смородщини, Новоселівки та Великого Ладижиного — виступила проти своїх гнобителів. 30 березня 1902 року в маєтку сусіднього поміщика М. Попова селяни Парасковіївки, Василівки та Черкасівки розібрали сіно і пшеницю, а 1 квітня — близько 1000 пудів хліба.

Цього ж дня парасковіївські бідняки разом з жителями Ковалівки та інших сіл, забираючи хліб у маєтку В. Трепке, вчинили опір двом ротам Єлецького полку, яких поміщик викликав для придушення селянського виступу. В перших числах квітня селяни Парасковіївки напали на маєток Е. Трепке та господарство куркуля Ф. Собакарьова[1]. Активну участь у цьому виступі брали А. Пазенко, Я. Піскун, С. Кошіль та інші жителі села. 4 квітня 1902 року до Парасковіївки прибув 3-й батальйон Єлецького полку під командуванням підполковника Перейми. Над селянами вчинили жорстоку розправу.

Під час першої буржуазно-демократичної революції (1905—1907 рр.) трудящі Парасковіївки збиралися на мітинги, де обговорювали своє становище, вимагали землі і волі. «Терпіти, мовчати і чекати,— записано у «приговорі» сільського сходу, що відбувся 30 листопада 1905 року,— більше сил у нас не вистачає, тому що ми бідні, безправні і темні. Та й як бути нам багатими, коли на робочу чоловічу душу припадає 0,5 десятини землі, та й та разом з селом оточена з усіх боків панською землею і садибою. Все наше сільське багатство в землі, а ту землю доводиться брати під відробіток (бо за гроші майже не дають). За десятину доводиться зібрати і звезти 2 десятини за 7—8 верст. Поки збереш панський хліб, свій висипається і гине. Про права і свободи й думати не можна»[2].

В наступні роки розорена столипінською аграрною реформою біднота села все більше потрапляла в кабалу до куркульства. На 1910 рік в Парасковіївці налічувалося 165 селянських господарств. Усього з найманими робітниками, що працювали в економії Трепке, тут проживало 1006 чоловік населення. Краща земля в селі належала куркулям. 19 жителів села жили виключно за рахунок поденщини. У селі було 2 теслярі, 4 кравці, 4 чоботарі, 1 столяр, 1 коваль, 4 ткачі[3].

Злидні і темрява панували в селянських хатах. Так, на 1883 рік з усього населення Парасковіївки письменними були 7 чоловік, а вчився тільки один хлопчик з 40 дітей шкільного віку. Серед жінок письменних не було і жодна не вчилася[4].

У 1887 році в селі було відкрито земське однокласне училище, де працювало два вчителі. Але бідняки не могли дати своїм дітям навіть початкову освіту. На

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 575, оп. 1, спр. 294, арк. 30,ф.318, оп. 1, спр. 137, арк. 1—83, спр. 138, арк. 99—103. Крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 г., Сборник документов, X., 1961, стор. 62, 127—129, 202, 208.

[2] Записки Полтавського інституту соціального виховання за 1929—30 академічний рік, т. V, Полтава, 1933, стор. 36.

[3] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии за 1910 год. Полтавский уезд. Полтава, 1910, стор. 35.

[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. II, Полтавский уезд, Полтава, 1883, табл., стор. 27.

1 січня 1900 року в школі навчалося 49 хлопчиків та 15 дівчаток. У 1900 році вступило ще 32 дітей, а 6 було відмовлено в прийомі через відсутність місць. Серед року 23 дітей вибуло «за власним бажанням», як звітувало начальство, і лише 7 хлопчиків та 1 дівчинка закінчили школу[1].

При училищі була невелика бібліотека, де налічувалося 595 прим. книг. Та ними трудящі села майже не користувалися. Протягом року книги з бібліотеки брали 89 дітей та 17 дорослих.

Не поліпшилися справи з освітою і культурою і на початку XX століття. Тільки в 1913 році через відсутність місць було відмовлено в прийомі до школи 32 дітям, а закінчило в цьому ж році школу тільки 10 хлопчиків та 1 дівчинка[2]. Діти бідняків, та й то далеко не всі, ходили в школу лише по кілька місяців. Зате в центрі села була споруджена велика церква, кілька шинків.

Про охорону здоров'я і мови не могло бути. Всю волость обслуговував один фельдшер, який жив у селі Василівці.

Після Лютневої буржуазно-демократичної революції в селі було створено земельний комітет, який узяв під свій контроль діяльність адміністрації економії В. Трепке і встановив нижчі орендні ціни на землю.

Про перемогу Жовтневого збройного повстання бідняки Парасковіївки дізналися від своїх земляків, що працювали на підприємствах Полтави. У грудні 1917 року повернулися в село фронтовики. Особливо активно діяли П. Я. Запека, А. П. Гулій, Т. І. Кулик. Під їх впливом сільська біднота почала рішуче вимагати розподілу поміщицької землі.

В другій половині січня 1918 року в Парасковіївці було встановлено владу Рад. Створити орган влади на селі — революційний комітет — допомогли селянам червоногвардійці, що наступали з Харкова на Полтаву. Ревком очолив Г. І. Кулик. Під керівництвом ревкому селяни переобрали земельний комітет. До складу комітету тепер увійшли тільки селяни-бідняки М. Н. Стогній, З. Г. Прокопенко, С. Н. Вербовий, А. Л. Барчан. Члени ревкому та земельного комітету негайно приступили до розподілу поміщицької землі, взяли на облік лишки продовольства у куркулів.

23 січня у сусідньому з Парасковіївкою селі Степанівці (тепер підпорядковане Куликівській сільраді) відбулися загальні збори селянських депутатів, де були присутні і делегати парасковіївців. Заслухавши доповідь представника Центрального Виконавчого Комітету Рад України про поточний момент, учасники зборів одностайно вітали революційні війська, що прибули з Харкова, та уряд Радянської України[3]. Згодом населення Парасковіївки зібрало 60 пудів хліба і доставило його у губпродвідділ для військ, що боролися проти Центральної ради.

За наступом німецьких окупантів на початку березня в селі був створений загін червоного козацтва, до якого вступили Г. Р. Бандура, А. П. Гулій, брати Г. Я. Запека та П. Я. Запека, Ф. Л. Клименко, М. М. Корецький, А. І. Леверя, П. К. Ткаченко та інші — всього 29 чоловік[4]. Очолив цей загін більшовик Г. І. Кулик. Бійці загону у складі революційних військ боролися з німецькими окупантами. Влившись згодом у Царицині в 10-ту, а потім у 14-ту армію, вони взяли також участь у боротьбі проти білогвардійської контрреволюції. За героїчну боротьбу на фронтах громадянської війни чимало бійців загону — жителів Парасковіївки були відзначені високими урядовими нагородами. Ордена Червоного Прапора були удостоєні Федір Гулій, Григорій Запека, Гнат Мороз, Федот Клименко та Гнат Леверя. Двома орденами Червоного Прапора був нагороджений організатор загону Г. І. Кулик.

[1] Отчет Полтавской уездной земской управы по народному образованию за 1900 год. Полтава, 1901, стор. 46—47, 52, 53, 94.

[2] Отчет Полтавской уездной земской управы за 1913 год, ч. II, Полтава, 1914, стор. 124—125.

[3] Газ. «Вісті Ради», 6 лютого 1918 р.

[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-3957, оп. 1, спр. 274, арк. 2—6; спр. 355, арк. 1—6; спр. 444, арк. 1—4.

Г. І. Кулик — активний учасник громадянської війни, уродженець с. Куликівки Полтавського району.

Проти німецьких окупантів виступили і ті, хто залишився в селі. Так, М. Н. Стогній та інші бідняки влилися в загін Г. П. Кондратка, що боровся проти окупантів та їх націоналістичних пособників на території Полтавського повіту. Жителі села також саботували накази і розпорядження окупаційних та гетьманських властей, а потім петлюрівців.

У січні 1919 року, після визволення Полтави від петлюрівців, у Парасковіївці теж було відновлено Радянську владу. 24 січня цього року трудівники села обрали Раду робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Її очолили А. П. Піскун (голова), Я. Ф. Корецький (заступник голови) та Н. В. Піскун (секретар)[1].

28 квітня на загальних зборах трудящих села було обрано комітет бідноти. До його складу ввійшли В. П. Павелко, В. А. Корецький та Ф. Г. Корецький. Комбід в усьому допомагав членам сільради: вилучав лишки хліба у куркулів, проводив облік землі, реманенту, розподіляв землю серед селян.

Так, на одному із засідань виконавчого комітету сільради спільно з комітетом бідноти було вирішено розподілити поміщицьку землю серед селян. Водночас виконком зобов'язав тих, хто одержував землю, негайно приступити до її обробітку.

Переконавшись, що Радянська влада є справжнім захисником трудящих, селяни всіляко підтримували заходи для її зміцнення. У зв'язку з наступом на Полтавщину петлюрівських банд отамана Григор'єва в Парасковіївці 15 травня 1919 року відбувся багатолюдний мітинг. Учасники мітингу, як записано в резолюції, «одностайно постановили підтримувати і захищати Радянську владу всіма силами, які тільки є в нашому розпорядженні, а також допомагати, чим тільки можемо, Червоній Армії»[2].

У липні 1919 року трудівники села подавали допомогу червоним військам, які чинили опір денікінцям, що рвалися до Полтави. А після загарбання Полтавщини денікінцями активісти села знову пішли у підпілля. У грудні 1919 року червоні війська при допомозі місцевих партизанів визволили село від білогвардійців. Відразу приступив до роботи ревком. 5 березня 1920 року відбулися вибори до Ради. Головою Ради селяни обрали Якова Галаурного[3]. У травні цього року був створений комітет незаможних селян[4]. Комнезам наділяв землею та сільськогосподарським реманентом безземельних і малоземельних селян, дбав про виконання хлібної розверстки.

При сприянні КНС у липні 1923 року група колишніх червоних партизанів — усього 10 господарств — об'єдналися в товариство спільного обробітку землі «Зоря»[5]. Першим головою ТСОЗу працював П. С. Гулій. Спочатку господарство мало тільки 3 плуги, 3 борони, 10 возів та 9 коней. Оце й усе багатство... Всіляко шкодили колективістам куркулі. Але «Зоря» жила, світилася. На початку 1928 року в ТСОЗі налічувалось 21 господарство — 111 чол. населення. В господарстві було 125 десятин землі[6]. Згодом члени ТСОЗу купили сівалку, потім 2 жатки, молотарку, побу-

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-51, оп. 1, спр. 4, арк. 15, 25, 92, 99.
[2] Газ. «Известия», Полтава, 18 травня 1919 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-533, оп. 1, спр. 295, арк. 58.
[4] Газ. «Зоря Полтавщини», 25 жовтня 1957 р.
[5] ЦДАЖР УРСР, ф. 559, оп. 3, спр. 100, арк. 3—6.
[6] Газ «Зоря Полтавщини», 25 жовтня 1957 р.; Статистика Полтавщини в нових її межах, № 21, Полтава, 1929, стор. 88—92.

дували млин, кузню. На прикладі цього ТСОЗу трудящі села поступово переконувалися у перевагах колективного господарювання.

Величезну роль у переході трудівників села до колективного господарювання відіграла комуна ім. Д. Благоєва, створена у селі в травні 1924 року. Історія організації цієї комуни надзвичайно цікава. Після поразки антифашистського вересневого повстання 1923 року в Болгарії багатьом болгарським комуністам довелось емігрувати. Багато з них різними шляхами добралися в Радянський Союз. Спочатку всі вони прибули в Москву. А згодом групу емігрантів — Цвятка Радойнова, Бориса Чехларова та інших – Радянський уряд направив на лікування і відпочинок до м. Полтави. Саме тут і виникла у болгарських друзів ідея заснувати сільськогосподарську комуну.

В. Крестов — комунар комуни ім. Д. Благоєва (30-і роки).

Комунари одержали 184 десятини землі в колишньому маєтку Трепке. ЦК МОДРу виділив їм 20 тис. крб. кредиту. Полтавський губернський комітет партії і губернське відділення МОДРу допомогли придбати на Полтавській електростанції дизель для млина та сільськогосподарський реманент. Спочатку в комуні було 26 чоловік. Більшість з них — колишні робітники, вчителі, що не мали навиків роботи в сільському господарстві. І жителі села всіма силами допомагали комунарам налагодити господарство. Під час сільськогосподарських робіт членам комуни допомагали також шефи— робітниці полтавських панчішних фабрик.

На літні місяці сюди приїжджали болгарські та інші політемігранти, які навчалися в Москві та інших містах Радянського Союзу. Керувала діяльністю комуни рада. Серед її перших членів були Борис Чехларов, Цвятко Радойнов, Нідялко Ніколов, Слав Баджаков, Іван Бакалов, Слав Тронов, Антон Бекяров, Сиво Куртєв, Янко Стефанов, Дмитрій Далаков (Ніколов).

Велику організаторську та політичну роботу серед комунарів і жителів Парасковіївки проводила партійна організація комуни, що налічувала спочатку 18 комуністів. Очолював її спершу Іван Бакалов, згодом — до 1926 року — Цвятко Радойнов, а потім — Борис Чехларов. У 1927 році парторганізація об'єднувала понад 30 чоловік[1].

На основі господарських успіхів зростав бюджет комуни. Якщо в 1924/1925 рр. він становив 54 343 крб., то в 1928—1929 рр. досяг 187 260 карбованців. У 1930 році тут працювало 193 чоловіки. Ще у 1928 році до комуни вступило багато селян з Степанівки та Черкасівки. Тоді ж до комуни було приєднано господарство філії Червоного Хреста у Степанівці та артіль «Борозна Леніна», створену в цьому ж селі в 1925 році.

У 1931 році комуна мала молочно-товарну ферму на 100 голів, зразкову свиноферму, кілька птахоферм. Комунари обладнали електростанцію, механізували тваринницькі ферми, відбудували кузню, токарну і слюсарні майстерні, для вирощування городини створили невелику зрошувальну систему (на 30 га). З ініціативи Цвятко Радойнова (у 1925—26 рр. він був заступником голови ради комуни) збудували млин, який обслуговував не тільки комунарів, а й жителів Парасковіївки та сусідніх сіл. Селяни так і називали млин «Цвятковим». А згодом у селі з'явилася і «Цвяткова лазня». Це зміцнювало зв'язки між болгарськими комуністами й жителями Парасковіївки та сусідніх сіл.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 75, оп. 1, спр. 10, арк. 5—7

М. О. Георгієва—краща ланкова комуни ім. Д. Благоєва (30-і роки).

Члени сільськогосподарського гуртка, який очолював Д. П. Волков, що тоді працював на тваринницькій фермі, поширювали серед селян сільськогосподарські знання, навчали їх нових методів господарювання, читали лекції з рільництва і тваринництва, організовували бесіди про колективізацію[1].

Комунари відкрили хату-читальню, яку відвідувало і доросле населення села. При комуні була бібліотека, що налічувала 1425 книг, благоєвці передплачували багато газет і журналів. Роботу серед селян провадили і створені в комуні гуртки: загальноосвітній, фізкультурний, військово-спортивний, санітарний, крою та шитва, драматичний, радіоаматорський, музично-хоровий.

Великого значення комуні ім. Д. Благоєва, її взаємовідносинам з населенням навколишніх сіл надавали керівники Закордонного бюро Болгарської Комуністичної партії. Так, восени 1925 року в Полтаву приїхав відомий діяч міжнародного комуністичного і робітничого руху В. П. Коларов. Він вручив Червоний прапор Полтавській організації МОДР'у, побував у 25-й Чапаєвській дивізії, яка була шефом болгарських комуністів, а потім відвідав комуну[2]. На загальних зборах комунарів, куди прийшли і жителі Парасковіївки, він виступив з доповіддю про міжнародне становище, становище в Болгарії, а також підкреслив велике значення колективізації для піднесення сільського господарства.

Наприкінці 1926 року та у 1928 році В. Коларов знову відвідав комуну з метою ознайомлення з її становищем та подання практичної допомоги комунарам. Наприкінці 20-х рр. для організації допомоги комунарам у Парасковіївку приїздив член Болгарської Комуністичної партії Г. І. Ілієв[3].

Багато уваги приділяла комуні болгарська секція МОДРу на чолі з І. Д. Сапуновим, яка перебувала в Москві. У 1931 році, як згадує один з перших комунарів — житель м. Старої Загори Народної Республіки Болгарії С. М. Тронов, комуну відвідав голова ВУЦВК'у Г. І. Петровський, який допоміг комунарам придбати трактора.

Рік у рік члени комуни добивалися нових успіхів у піднесенні господарства. Так, у 1934 році колектив тваринницької ферми комуни, який очолював комуніст Іван Пеєв, за успіхи в роботі було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Свинарки Явдоха Келим, Олена Гуркіна, Орина Репало одержували по 22—20 поросят від свиноматки. Я. П. Келим була делегатом Всесоюзної наради передовиків-тваринників. За успіхи, досягнуті в 1935 році, вона удостоєна ордена «Знак Пошани». За самовіддану працю поважали комунари і М. О. Георгієву.

Успішно господарювали також члени сільськогосподарської артілі «Зоря перемоги», створеної в селі у 1929 році. Основою її стали ТСОЗи «Зоря» та «Відродження» (організований у 1926 році). До колгоспу «Зоря перемоги» вступили майже всі жителі Парасковіївки.

На 1933 рік артіль об'єднувала 300 колгоспників, мала 4 снопов'язалки, 19 жаток, 7 сінокосарок, трактор, 130 коней, 119 свиней, кілька корів. Господарство росло, економічно міцніло.

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 12 січня 1937 р.

[2] Васил Коларов. Био-библиография по случай 70 — годишнината му 16 юли 1947, София, Печатница Книпеграф, 1947, стор. 48.

[3] Записано зі слів Слава Михайлова Тронова, м. Стара Загора, Н. Р. Болгарія.

Колгоспники одержували на трудодень від 5 до 7 кг зерна, 4 кг городини, від 2,5 до 3,5 крб. грішми.

9 січня 1937 року до колгоспників Парасковіївки прибула делегація працівників колгоспних хат-лабораторій з Дагестанської АРСР з метою запозичення досвіду роботи. Гостей з Дагестану зустріли сотні хліборобів на чолі з головою артілі ім. Д. Благоєва — Х. Пізанті. В цей час в артілі працювали люди 8 національностей: українці, росіяни, болгари, поляки, угорці та інші.

Цвятко Колєв Радойнов — один із організаторів комуни ім. Д. Благоєва, у роки Великої Вітчизняної війни — член ЦК Комуністичної партії Болгарії.

У 1938 році в Парасковіївку завітав один із папанінців — Є. К. Федоров. З того часу колгосп «Зоря перемоги» рішенням загальних зборів трудівників артілі був перейменований на колгосп ім. Папанінців.

Напередодні Великої Вітчизняної війни на території, підпорядкованій Куликівській сільраді, було 3 колгоспи — ім. Д. Благоєва (у 1935 році комуна ім. Д. Благоєва була переведена на статут сільськогосподарської артілі), центральна садиба якого розміщувалась у той час у селі Степанівці, ім. Папанінців (село Куликівка) та «Нове життя» (село Дудникове). Вони збирали стопудові врожаї, мали по 4 тваринницькі ферми, птахоферми, пасіки, десятки сільськогосподарських машин.

Колгосп ім. Папанінців вже до війни був мільйонером. У його господарстві налічувалось 400 коней, 300 свиней, 30 пар волів, 330 корів. У 1940 році колгосп був затверджений учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. З підсобних господарств колгосп мав паровий млин та олійницю. Так, тільки в 1939 році від рільництва було одержано 42 097 крб., від городництва — 212 320 крб., від саду — 12 220 крб., від свиноферми 45 095 крб., від молочнотоварної ферми — 12 890 крб. доходу.

Колгоспники одержували на трудодень по 5 кг хліба, по 4 крб. 75 коп. грішми, у всіх господарствах були корови, свині, кури, гуси.

Село розросталося. З хуторів Дудників, Кучерівки та Фиріньківки жителі переселялися до центра села, ближче до клубу, школи, лікарні. Тільки протягом літа 1939 року в селі було побудовано 30 нових хат[1]. Про це дбала сільська Рада, яку з 1931 року очолював робітник Полтавського паровозоремонтного заводу, двадцятип'ятитисячник комуніст М. Р. Кутенко. У 1934 році Президія ЦВК СРСР нагородила М. Р. Кутенка грамотою «За кращу сільську Раду Союзу РСР».

У 1941 році на честь організатора і першого голови сільського ревкому, потім військового діяча Г. І. Кулика Парасковіївку за клопотанням трудящих було перейменовано на Куликове[2]. Але населення звало село Куликівкою, і ця назва утвердилась за ним.

Напередодні Великої Вітчизняної війни Куликівка була радіофікована, мала свою стаціонарну кіноустановку, клуб на 500 місць, бібліотеку з 3000 прим. книг. Трудівники села одержували 510 прим. газет і 280 прим. журналів. В селі працювала неповна середня школа, в якій 20 вчителів навчали 560 дітей. Близько 30 юнаків і дівчат з села навчалися в інститутах Москви, Ленінграда, Харкова, Полтави та інших міст[3].

---

[1] Газ. «Комсомолець Полтавщини», 22 жовтня 1939 р.
[2] Газ. «Ленінським шляхом», 23 травня 1941 р.
[3] Газ. «Зоря Полтавщини», 5 грудня 1943 р.

Велику виховну роботу серед жителів села проводила партійна організація. Особливо яскраво виявились результати цієї роботи в грізні роки Великої Вітчизняної війни. Вже з перших днів війни з Куликівки пішли на фронт десятки добровольців.

Так, житель села комсомолець Василь Павелко, який працював на Полтавському паровозоремонтному заводі, писав у своєму листі в редакцію газети «Більшовик Полтавщини»: «Ідучи добровільно на фронт, я поклявся перед робітниками свого підприємства, перед своїми товаришами не шкодувати ні сил, ні життя для перемоги над ворогом. І зараз хочу ще раз запевнити моїх земляків, колгоспників села Куликове Полтавського району і, зокрема, голову колгоспу імені Папанінців комуніста тов. Гулія В., який рекомендував мене в комсомол, що ім'я комсомольця я високо нестиму до останньої хвилини свого життя»[1].

Коли лінія фронту наблизилась до Полтавщини, група жителів Куликівки, в числі яких були колгоспники А. О. Антонов, О. І. Ситник, Н. М. Стогній, І. І. Живков та учитель П. П. Ганчев, на чолі з секретарем сільської партійної організації С. М. Троновим евакуювали колгоспне майно в Сталінградську область.

Гітлерівці захопили село 18 вересня 1941 року[2]. Незважаючи на терор і переслідування, жителі Куликівки М. С. Коваленко і М. П. Терехова поширювали антифашистські листівки, переховували військовополонених, яким вдавалося вирватись з концентраційних таборів. Радянським льотчикам, що спустилися на парашутах з літака, підбитого над селом Великим Ладижиним, допомагала ліками та одягом жителька села Л. Я. Станюкевич[3]. В застінках гестапо загинули В. П. Гулій — колишній голова колгоспу ім. Папанінців, П. М. Гуржій та М. К. Чередниченко, яких за рішенням Полтавського райкому партії залишили для організації партизанської боротьби в тилу ворога.

Мужньо боролися з ненависним ворогом жителі села на фронтах Великої Вітчизняної війни, 160 з них віддали життя за свою соціалістичну Вітчизну.

Під час героїчної оборони Сталінграда смертю хоробрих загинув і один з перших комунарів-благоєвців, боєць інтернаціональних бригад в Іспанії болгарський комуніст Дмитро Бутанський.

Не одну героїчну сторінку в літопис боротьби з фашизмом вписали також організатори комуни Цвятко Радойнов та Антон Бекяров. У вересні 1926 року за рішенням Закордонного бюро Болгарської Комуністичної партії Цвятко Радойнова направили вчитися у Військову академію ім. М. В. Фрунзе в Москву. Після закінчення академії він працював спочатку в Києві начальником штабу школи підвищення кваліфікації командного складу, а в 1930—1936 рр.— викладачем Бронетанкової академії в Москві.

У 1936—38 рр. Ц. К. Радойнов брав активну участь у громадянській війні в Іспанії як радник (військовий інструктор) при штабі Народної армії. В боях під Мадрідом, Гвадалахарою, на Ебро Цвятко Радойнов — Андрій Родіонов проявив себе як талановитий і хоробрий командир.

Після повернення до Радянського Союзу в 1938 році Цвятко Радойнов — полковник Червоної Армії — став викладачем Військової академії ім. М. В. Фрунзе, де й працював до початку Великої Вітчизняної війни.

Коли фашистська Німеччина напала на Радянський Союз, Радойнов, разом з іншими болгарськими політемігрантами, почав готуватися до повернення на батьківщину для підпільної роботи. 11 серпня 1941 року команда радянського підводного човна переправила на болгарську землю десант у складі 14 комуністів[4] (13 бол-

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 20 серпня 1941 р.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 100, арк. 19—20.
[3] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 351—353.
[4] Газ. «Известия», 28 серпня 1966 р.

гар та 1 чеха), які мали розгортати боротьбу проти ненависних фашистів на території Болгарії.

Частині болгарських патріотів вдалося зв'язатися з підпільними організаціями. Цвятко Радойнов був включений до складу ЦК Болгарської Комуністичної партії. На нього покладалось керівництво центральною військовою комісією, у підпорядкуванні якої були окружні військові штаби. Але у 1942 році вороги натрапили на слід народних месників. Головним звинуваченим у т. зв. «процесі парашутистів» був Цвятко Радойнов. 26 червня 17 комуністів на чолі з Цвятко Радойновим були страчені фашистами в гарнізонному стрільбищі в Софії. Тоді ж було страчено і Антона Бекярова.

Перед смертю, 21 червня 1942 року, Ц. Радойнову вдалося передати з в'язниці два листи до рідних. В одному з них він писав своїй дочці, яка перебувала тоді в Радянському Союзі: «Тут, на своїй рідній землі, в Болгарії, я потрапив у полон як червоноармієць (Цвятко Радойнов після еміграції був підданим СРСР), і ворог не простить мені. Не простить тому, що я боровся за свободу свого народу, за його незалежність, за мир. Я відчуваю, що настала моя остання година, і можу сказати тобі, що твій батько помер з честю і що ти можеш гордитися, що ти моя дочка...».

Генерал-майор Цвятко Колєв Радойнов став легендарним героєм Болгарії. Про його життя і діяльність розповідає у своїй книзі «Подводничарите» один із десантників, який залишився в живих,— Кирил Відинський. Йому присвячено кінофільм «Повернення», який готують в Народній Республіці Болгарії, про його героїчну боротьбу з фашистами розповідають експонати багатьох музеїв країни.

У боротьбі проти гітлерівських загарбників на території своєї країни брав активну участь і перший секретар партійного осередку комуни ім. Д. Благоєва Іван Бакалов, який повернувся до Болгарії наприкінці 30-х років.

Багато засновників і перших членів комуни ім. Д. Благоєва у грізні дні війни ділили з радянськими людьми і горе з приводу перших невдач, і радість перемог над гітлерівцями.

23 вересня 1943 року воїни 84-ї дивізії Степового фронту визволили Куликівку від фашистських загарбників[1]. Село лежало в руїнах. Збитки, завдані фашистами населенню Куликівської сільради, обчислювалися в 17 млн. 960 тис. крб. (у цінах того часу). 180 чоловік з Куликівки вивезли на каторжні роботи до Німеччини, 12 з них загинули в концентраційних таборах. В артілі ім. Папанінців окупанти знищили господарські будівлі, реманент, а з усієї худоби лишилася одна корова, 10 волів та 98 робочих коней.

В колгоспі було на день визволення 380 працездатних людей: в основному жінок та підлітків, які, не шкодуючи сил, відбудовували колгосп.

Після визволення Болгарії Радянською Армією і встановлення там народно-демократичного ладу багато колишніх болгарських політемігрантів-благоєвців повернулися на свою батьківщину. Ті ж, що залишалися в селі, разом з усіма куликівцями піднімали з руїн господарство.

Вже у 1943 році було відновлено територіальну партійну організацію, що об'єднувала комуністів кількох сіл, підпорядкованих Куликівській сільраді. Очолив її С. М. Тронов, що повернувся з евакуації. На 1944 рік в організації було 14 чоловік, 4 з них працювали в колгоспі ім. Папанінців у Куликівці, 4 — в колгоспі ім. Д. Благоєва, центральна садиба якого була тоді в с. Степанівці, 3 — в колгоспі «Нове життя» (у селі Дудниковому), 3 — в радгоспі ім. Радянської Армії (в селищі Степному). До кінця 1943 року колгоспники артілі ім. Папанінців разом з підлітками і стариками, що допомагали їм, успішно виконали всі роботи по збиранню решток врожаю, посіву озимих тощо[2].

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 100, арк. 19.
[2] Там же, ф. Р-4136, оп. 1, спр. 1, арк. 1—40.

З метою відродження тваринницьких ферм колгоспу вже в 1943 році було законтрактовано у колгоспників 12 телят. До кінця 1944 року у колгоспі налічувалось 89 голів великої рогатої худоби, 50 телят, 34 свині, 10 овець, 209 голів птиці, 52 робочих коней. Неподільні фонди артілі в цей час становили 212 435 карбованців.

До 1950 року поголів'я великої рогатої худоби в колгоспі зросло до 373 голів (в т. ч. корів — 53), свиней — до 384, овець — до 79, птиці — 1744 штук. Налічувалось 30 бджолосімей[1]. Велику допомогу в обробітку полів колгоспникам подавав колектив Чапаєвської МТС.

У 1955 році куликівська артіль ім. Папанінців була об'єднана з артіллю ім. Калініна. Центральну садибу об'єднаного колгоспу перенесли в Куликівку, а в 1958 році до цієї артілі приєднали і колгоспи інших сіл, що раніше були підпорядковані Василівській сільраді.

На початку 1965 року колгоспники назвали свою артіль на знак давньої дружби з болгарськими комуністами ім'ям Д. Благоєва. До лютого 1966 року артіль об'єднувала колгоспи сіл Куликівки, Степанівки, Дудникового, Малого Ладижиного, Великого Ладижиного, Василівки. Це було одне з найбільших господарств району.

Проте, як показала практика, таке укрупнення було передчасним. З метою дальшого зміцнення економіки господарства, більш правильного використання основних засобів виробництва та трудових ресурсів, постановою загальних зборів колгоспників артілі від 9 лютого 1966 року артіль розукрупнили на 2 господарства: ім. Д. Благоєва та ім. Г. І. Петровського[2].

Після розподілу колгосп ім. Д. Благоєва об'єднує жителів трьох сіл: Куликівки, Дудникового на Степанівки — всього 843 господарства з населенням 1837 чол., з них працездатних — 584. За артіллю закріплено 4938 га земельних угідь, в т. ч. ріллі 3311 га, садів — 313 га, ставів і водоймищ — 61 га, пасовищ — 220 га, сіножатей — 199 га, лісів — 161 га.

Колгосп ім. Д. Благоєва має 1749 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 596 корів), 1296 свиней, 8763 голови птиці, 175 бджолосімей.

Спеціалізується він на вирощуванні зернових культур і тваринництві. Артіль має 26 тракторів, 16 комбайнів, 17 автомобілів, іншу техніку, яку обслуговують 56 механізаторів та 28 шоферів.

У піднесенні економіки колгоспу чимала заслуга тридцятитисячника, заслуженого агронома УРСР, комуніста Ф. Є. Цибулька, якого ще в 1955 році колгоспники артілі ім. Калініна обрали головою артілі. Партійна організація, правління колгоспу багато зробили, щоб вивести його в число міцних господарств району.

За успіхи в розвитку сільського господарства колгосп ім. Калініна вже в 1956 році був нагороджений дипломом 2-го ступеня Всесоюзної сільськогосподарської виставки, а в 1958 році — дипломом 1-го ступеня.

З 1958 року на території колгоспу почав працювати опорний пункт Всесоюзного науково-дослідного інституту економіки сільського господарства, який систематично аналізував господарську діяльність колгоспу. Рік у рік ставали відчутнішими результати цієї роботи.

Широке запровадження передового досвіду в землеробстві, вирощування нових високоврожайних сортів, краще удобрювання полів та догляд за посівами дали можливість різко підвищити врожайність сільськогосподарських культур. Так, у 1961 році колгосп зібрав по 25 цнт зернових з гектара, а в 1966 році на площі 986 га — по 27,5 цнт озимої пшениці.

У садівництві почали впроваджувати зимові поливи. Від річки Коломаку майже на 3 кілометри прокладено до саду труби, встановлено потужний насос і електромотор. Зимою в саду наморожується пласт криги і її повільне розтавання відстро-

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-4136, оп. 1, спр. 151, арк. 1—10.
[2] Там же, ф. Р-4136, оп. 1, спр. 190, арк. 13.

Колгоспна пасіка в Куликівці.

чує початок цвітіння дерев на більш пізній час, зберігаючи їх від весняних заморозків. Крім того, земля одержує багато додаткової вологи.

Значно зросло в колгоспі тваринництво. Проти стану на початок 50-х рр. стадо корів збільшилося втроє, свиней — удвоє. В колгоспі тепер 5 ферм великої рогатої худоби, 3 свиноферми, 2 вівцеферми, 2 птахоферми, 2 звіроферми, де розводять норок, чорнобурих лисиць, нутрій. У тваринництві застосовується безприв'язне утримання великої рогатої худоби, відгодівля молодняка на м'ясо жомом безпосередньо при цукровому заводі, вирощування телят до 2—3 місяців підсисним методом, табірнозагінне випасання з електропастухом тощо.

Постійну допомогу подають куликівцям шефи — робітники Полтавського паровозоремонтного заводу. Понад 10 років шефствує колектив енергосилового цеху цього заводу над колгоспом. Його працівники в артілі змонтували електростанцію, струм якої йде на тваринницькі ферми, в житлові будинки.

Для механічної майстерні колгоспу шефи виділили токарний верстат, електрозварювальні апарати, необхідні інструменти. На свинофермі колгоспу є своя кормокухня. Її теж повністю виготовили на заводі. Майже кожен житель села знає бригадира слюсарів-водопровідників П. С. Кального та членів його бригади. Це вони змонтували в колгоспі зрошувальну систему. Слюсарі-водопровідники обладнали також водяним опаленням колгоспну картинну галерею, сільську лікарню.

У 1959 році став до ладу колгоспний комбінат по переробці сільськогосподарської продукції — оснащений сучасною технікою вальцьовий млин, олійниця, крохмальний, комбікормовий цехи, хлібопекарня. В колгоспі працює біоцех по виготовленню кормового антибіотика-тераміцину, використання якого значно підвищує продуктивність тварин.

З метою повного використання та збереження урожаю овочів створено консервний цех. Тут виробляються консерви, фруктові соки, вина, компоти з яблук і слив. Мелькомбінат колгоспу (потужністю 6 тис. тонн за рік) обслуговує всі південно-східні села Полтавського району. В колгоспі працює біолабораторія, що виробляє засоби боротьби з шкідниками сільського господарства.

При колгоспній пасіці, що налічує понад 300 бджолосімей, в 1965 році організовано лабораторію по добуванню маточного молочка, з якого виготовляють цінний лікувальний препарат — апілак.

Господарські успіхи колгоспу — плоди невтомної праці сотень трудівників села. А. Д. Васильєвій, яка з своєю ланкою у 1963 році виростила по 346 цнт цук-

Зустріч болгарської делегації в Куликівці.

рових буряків на площі 11 гектарів, присвоєно звання ударника комуністичної праці. Птахівниця М. В. Корецька, яка в 1965 році одержала по 147 яєць від кожної курки-несучки, доярка Г. Я. Малахова, що в цьому ж році надоїла по 2900 кг молока від кожної корови, городник Т. П. Погорілий, бригадир тракторної бригади Є. М. Дулій у 1966 році нагороджені орденом «Знак Пошани». Урядовими нагородами відзначені також ланковий І. П. Чечелевський, завідуючий птахофермою Ф. Т. Драк, пасічник Й. С. Міськів.

Справжніми ентузіастами колгоспного виробництва є комуністи. Партійна організація колгоспу об'єднує 66 чоловік. 48 з них працюють на відповідальних ділянках виробництва, в т. ч. на фермах — 20, механізаторами — 7, в рільництві — 13. Комсомольців в артілі 47; з них 14 працюють у тваринництві, 12 — в рільництві, 9 — механізаторами.

Трудящі села підтримують дружні зв'язки з кооперативними господарствами Михайловоградського та Великотирновського округів Народної Республіки Болгарії. У с. Стоїл Войвода Сливенського округу, за 3 км від м. Нової Загори, нині живуть кілька колишніх членів комуни ім. Д. Благоєва. Набутий у Радянській країні досвід болгарські комуністи широко застосовують у своїй країні. Наприклад, С. М. Тронов, що повернувся на батьківщину в 1947 році, очолив трудове кооперативне землеробське господарство «Петко Єнев», яке об'єднало жителів трьох сіл: Стоїл Войвода, Дядово та Єзеро. Тепер це велике багатогалузеве господарство, в якому працюють 2760 чоловік. Очолює його син С. М. Тронова — досвідчений господарник, комуніст Н. С. Тронов.

Протягом останніх 10 років тут збирають по 35—40 цнт пшениці з гектара. Господарство одержує мільйонні доходи і з 1961 року тримає першість серед колективів Сливенського округу. Добрих результатів рік у рік добиваються і трудівники державного землеробського господарства (радгоспу) у м. Новій Загорі, в організації якого С. М. Тронов брав найактивнішу участь[1]. Господарство спеціалізується на вирощуванні насіннєвої пшениці сорту «Безоста-1» для колективних господарств. У 1966 році трудівники господарства на всій площі посіву одержали по 46 цнт пшениці з гектара.

Про всі ці досягнення болгарських хліборобів жителі Куликівки дізнаються від делегацій з Болгарії, що відвідують село.

Кілька разів у складі делегацій з Народної Республіки Болгарії приїздила на Полтавщину дочка одного з членів комуни ім. Д. Благоєва Роза Живкова, інструктор Центрального Комітету Болгарської Комуністичної партії. У травні 1963 року в Радянський Союз приїздив професор Софійського сільськогосподарського інституту Д. П. Волков, який у 2-й половині 20-х рр. працював також у комуні ім. Д. Благоєва. Він відвідав Куликівку, ознайомився з економікою артілі і зустрівся з колишніми комунарами — Марфою Ступаковою, Дарією Драною,

[1] Нині С. М. Тронов — пенсіонер народної пенсії.

Відкриття колгоспної картинної галереї в Куликівці.

Борисом Хрестовим, Георгієм Станко, Василем Драним, Пелагеєю Бутанською, Максимом Вербовим та іншими. У вересні 1963 року голова колгоспу ім. Калініна Ф. Є. Цибулько у складі Радянської делегації їздив у Болгарію на відзначення 40-х роковин Вересневого повстання.

Труднощі, пережиті разом, братню допомогу не забули ні жителі села на Полтавщині, ні їх друзі в Болгарії, що колись заснували тут першу інтернаціональну сільськогосподарську комуну. Є про що розповісти болгарським друзям і колгоспникам Куликівки. З кожним днем на основі виробничих успіхів зростає їх добробут, підвищується культурний рівень. За роки семирічки жителі села з допомогою артілі побудували 86 добротних будинків. У 1959 році товарооборот двох куликівських магазинів становив 150,4 тис. крб., а в 1965 році — 249,8 тис. карбованців. Колгоспники купують хороші меблі, добротний одяг.

У жителів Куликівки є 50 телевізорів, 29 мотоциклів, 4 автомашини.

Про достатки колгоспників говорить і те, що по ощадкасі Куликівського відділення зв'язку налічується 640 вкладників, трудові заощадження яких становлять 173 500 карбованців.

Село повністю радіофіковане і електрифіковане. Колгосп має свій радіовузол, телефонний комутатор. Працює в селі комбінат побутового обслуговування, де є два ательє по пошиву одягу, взуттєва майстерня, перукарня.

Про охорону здоров'я трудящих Куликівки піклуються 16 медичних працівників. Тут є лікарня на 25 ліжок і амбулаторія з добре обладнаним рентгенкабінетом та електрокабінетом. Десятки трудівників села щороку відпочивають у міжколгоспному санаторії «Лісові поляни», відкритому в Полтавському районі на кошти кількох колгоспів. Для дітей колгоспників побудовано стаціонарний дитсадок на 50 місць.

У селі працює восьмирічна школа, де навчається 122 учні. Тільки в післявоєнні роки школу закінчило понад 500 чоловік, близько 150 із них здобули вищу освіту, стали інженерами, лікарями, вчителями, механізаторами. Величезна заслуга в цьому вчителів. Близько 20 років працює вчителем математики М. Л. Коротич, яка всі свої сили і знання віддає справі виховання молодого покоління.

У селі діє народний університет культури з відділеннями: громадсько-політичним, сільськогосподарським, природничо-науковим, атеїстичним, педагогічним та медичним. В ньому читають лекції викладачі полтавських інститутів, науковці, мистецтвознавці, літератори, члени місцевої організації товариства «Знання», виступають і діляться досвідом своєї роботи передовики колгоспного виробництва. У колгоспному клубі — стаціонарна кіноустановка. Працюють хоровий, драматичний, танцювальний гуртки, у роботі яких беруть участь понад 50 чоловік. У колгоспній картинній галереї, відкритій у 1959 році, зібрано понад 130 творів живопису і графіки. Це — дарунок Полтавського обласного товариства художників. Художні полотна в основному відображають життя колгоспників. Понад 100 експонатів налічує колгоспний музей, відкритий у 1963 році. В ньому представлені фото жителів села — учасників Жовтневої революції і громадянської війни, матеріали про

колгоспне будівництво. Книжковий фонд сільської бібліотеки — 14,5 тис. томів. 3624 примірники книг налічує колгоспна бібліотека. В село надходить 500 прим. газет і 495 прим. журналів. Регулярно виходить багатотиражна газета «Промінь».

Велику політичну та організаторську роботу серед трудівників села проводить сільська Рада, до складу якої обрано 51 депутата, 11 з них — жителі Куликівки. Серед депутатів сільради — головний зоотехнік дослідного господарства Полтавської сільськогосподарської станції С. Ф. Дудченко, завідуюча племінною свинофермою дослідного господарства М. П. Ситник, пасічник колгоспу ім. Д. Благоєва Й. С. Міськів, доярка колгоспу Л. В. Пилипець та інші. При сільраді — 5 постійно діючих комісій: сільськогосподарська, культурно-побутова, благоустрою, торгівлі, бюджетна, соціалістичної законності.

Багато уваги приділяється благоустрою села.

У 1964 році в Куликівці проклали 900 кв. метрів асфальтових тротуарів. Від автотраси Київ—Харків до центральної садиби колгоспу прокладається дорога з твердим покриттям. Щороку на вулицях села висаджується понад 1000 дерев і кущів. А в квітні 1965 року на честь 20-річчя з дня Перемоги насаджено парк в центрі села, біля контори правління колгоспу. Тут ростуть і деревця, посаджені членами чехословацької делегації 25 травня 1961 року, угорської — 2 травня 1964 року, болгарської делегації — 25 вересня 1964 року та 16 травня 1965 року.

Готуючись відзначити 50-річчя Радянської влади, трудящі села заклали на площі у 18 га дендропарк, висадивши 10 тис. різних порід дерев, створили штучне озеро. До 1968 року буде закінчено спорудження колгоспного стадіону.

Завдяки невтомній праці населення Куликівка за роки Радянської влади стала красивим, культурним, благоустроєним селом.

В. Н. ЖУК, Я. М. МИХАЙЛИК, О. С. ВИННИЧЕНКО, Р. Я. ХМЕЛЬНИЦЬКА

МА́ЧУХИ

Мачухи — село, центр сільської Ради, якій підпорядковані також села Байрак, Калашники, Кисла Балка, Клименки, Куклинці, Малі Козуби, Михайлики, Писаренки, Підлепичі, Сердюки, Снопове, Судіївка, Твердохліби, Шевченки.

Село розташоване за 12 кілометрів на південний захід від Полтави, по асфальтовій дорозі Полтава—Кременчук. Відстань до найближчої залізничної станції Полтава-Київська — 15 кілометрів. Населення — 3377 чоловік.

Археологічні знахідки поблизу нинішнього села свідчать, що ця територія була заселеною ще до нашої ери. Зокрема, неподалік від Мачух, в урочищі Таранів яр, виявлено великий могильник площею в 19 га і поселення ранньоскіфського часу (VII—VI ст. до н. е.), а також два поселення середини та другої половини I тис. н. е. Розкопки цих пам'яток показали, що тут проживало осіле землеробське населення[1]. На одному з поселень другої половини I тис. н. е. знайдено гончарну піч, де випалювали 10 зроблених на крузі великих глеків із зливом, що нагадують посуд салтівської сармато-аланської культури[2].

Письмові джерела дають підставу вважати, що Мачухи, як і сусідні з ними села, виникли в першій половині XVII століття. Заснували його вихідці з Правобережної України[3]. Про походження назви села в пам'яті старожилів зберігається така легенда: ніби тут спершу жила зла й жорстока вдова-мачуха з пасинками.

[1] М. Рудинський. Мачуська експедиція Інституту археології (1946 р.). Археологічні пам'ятки УРСР, стор. 53—79.

[2] Н. Е. Макаренко. Археологические исследования ИАК, 43, 1911, стор. 116—118.

[3] Журн. «Киевская старина», 1891, IX, стор. 259.

Незабаром мачуха прогнала пасинків, які оселилися кожний окремо[1]. Від їх імен ніби-то й пішли назви поселень: Федірки, Кирносівка, Будницьке. Місце, де залишилася мачуха, дістало назву Прогоня. Пізніше Прогоня злилася з цими поселеннями. Село почали називати Мачуха, а згодом — Мачухи. Але окремі частини села ще й досі зберігають старі назви.

За переписом 1718 року, в селі було 132 тяглових та 106 піших козаків, які прислужували ратуші. Крім хліборобства, вони займалися також млинарством, гуральництвом. Близько 60 сімей займалися бджільництвом. Вони мали близько 900 вуликів[2].

За даними Румянцевського опису 1767—1769 рр., в Мачухах, що входили до другої сотні Полтавського полку, проживало вже 1051 чоловік козаків, які займалися і хліборобством і різними ремеслами. З самого хліборобства жили 58 господарств. Члени 20 родин жили тільки з ремесла. Крім заможних господарств та господарств із середнім достатком, тут було 7 родин підсусідків, причому мали землю і займалися хліборобством лише члени однієї з цих сімей, а шість родин жили із заробітків[3].

Крім козаків, у селі жили магістратські селяни. У 1782 році їх налічувалося 572 чоловіки. Згодом вони були віднесені до розряду державних селян. Вже в документах 1795 року значилось, що в Мачухах проживає 648 державних селян.

У 1850 році в селі налічувалось 1352 чол. козацького населення, 689 чол. державних та 22 чол. поміщицьких селян[4].

Всі господарства козаків та державних селян, що населяли Мачухи і навколишні хутори, мали понад 5 тис. десятин землі[5]. Після проведення указів 1866—1867 рр., що визначали поземельний устрій державних селян, населення Мачух викупило цю землю у казни.

У 1863 році в селі було 3084 чол.[6], а через 20 років, разом з ближніми хуторами,— 4358 чол. населення.

Переважна більшість населення жила в нестатках. Це видно хоча б із того, що в 1883 році 53 господарства не мали зовсім землі, а 232 господарства мали тільки присадибну землю, 269 господарств не мали орної землі. До цього слід додати, що 79 господарств мали менше однієї десятини орної землі, 101 господарство володіло від 1 до 2 десятин орної землі, 68 сімей були зовсім бездомними.

Погано було у селян і з худобою: в селі налічувалося 243 робочих коней, 348 волів, 623 корови. Далеко не у всіх господарствах були вівці і свині. 254 господарства зовсім не мали худоби.

Чимало селян займалося кустарними промислами. Так, у 1885 році тут було 159 кустарів, з них 97 — колісників, 4 — столяри, 3 — чинбарі, 55 — шевців[7]. На всіх базарах і ярмарках навколишніх сіл і містечок славилися колеса мачуських колісників. В Мачухах щорічно відбувалося 3 ярмарки.

Нестатки примушували населення працювати поденно, жати за сніп, заробляючи шматок хліба. Досить сказати, що в Мачухах тоді батракувало 140 чол., на далекі заробітки ходило 30 чол. і жали за сніп 133 чоловіки[8].

З розвитком капіталізму класова диференціація на селі посилювалась. Так,

---

[1] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. Вып. I, Полтава, 1901, стор. 171—172.

[2] Труды Полтавской ученой архивной комиссии, Вып. 2, Полтава, 1906, стор. 17, 30, 37, 44.

[3] Казаки Полтавского полка по материалам Румянцевской описи, ч. 2, Полтава, 1914, стор. 814—827, 832—833.

[4] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1864 году, ч. III, стор. 83.

[5] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год, стор. 974—975.

[6] П. Бодянский. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год, стор. 63.

[7] В. Василенко. Кустарные промыслы сельских сословий Полтавской губернии, Полтава, 1885, стор. 4.

[8] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. II, Полтавский уезд, стор. 130—136.

у 1910 році тут налічувалось 1047 дворів, причому 5,7 проц. їх було зовсім безземельними, 35,2 проц. не мали орної землі, 34,7 проц. господарств належало менше як три десятини ріллі. 25 проц. не мали ніякої худоби. Робоча худоба була тільки у 43 проц. заможних господарств.

З реманенту на 100 господарств припадало 30 однолемішних залізних, 0,3 багатолемішних та 0,1 дерев'яних плугів, сівалок рядкових — 0,6, молотарок кінних — 0,9, парових — 0,1. У 1910 році 439 жителів села заробляли собі на життя поденщиною[1]. Зате 10 багатіїв мали 989 десятин орної землі[2]. На них і гнула спину мачуська біднота.

Бідняки і багато середняків, не маючи тягла і реманенту для обробітку землі, мусили продавати її куркулям-товстосумам. У 1917 році 6 глитаїв Мачуської волості мали 1119 десятин землі[3]. У Мачухах два брати Ладури були власниками близько 400 десятин землі.

На початку XX століття в Мачухах, тоді волосному центрі Полтавського повіту, при сприянні повітового земства було відкрито богадільню, медичну дільницю та аптеку.

На 1883 рік в селі з більш як 4 тис. чол. населення письменними були 122 чоловіки — переважно козаки, 40 дітей навчалося в земській трикласній школі. Тільки в 1909 році в селі було збудоване нове приміщення школи, де діти навчалися чотири роки. Крім цієї школи, діти трудящих села вчилися у двох церковнопарафіальних школах.

Майже не змінилося становище переважної більшості трудівників села і після Лютневої буржуазно-демократичної революції. Буржуазно-націоналістичні елементи, що увійшли до волосного громадського комітету, захищали інтереси куркульства та заможних хазяїв. Вже на своєму першому засіданні комітет заявив про підтримку зовнішньої політики Тимчасового уряду і вирішив забезпечити доставку хліба для армії[4].

Тільки з встановленням Радянської влади, в січні 1918 року, мачуська біднота одержала землю. Показово, що на т. зв. з'їзді представників волосних земельних управ, скликаному українськими есерами та соціал-демократами наприкінці січня 1918 року представник від Мачух рішуче вимагав негайного проведення в життя рішень II Всеросійського і I Всеукраїнського з'їздів Рад у земельному питанні. У відповідь на заяви есерів, що «соціалізація землі загине разом з революцією» він заявив: «Ті, хто не вірить у творчість трудового народу, зводять наклеп на нього. Пролетаріат виріс і сміливо стає на чолі тієї влади, яка належить тільки йому»[5].

Створена в селі Рада робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, куди входили селяни-бідняки, брала на облік землі і майно в куркульських господарствах та розподіляла їх серед сільської бідноти.

Після загарбання території губернії німецькими окупантами трудящі села відстоювали своє право на землю та кращу долю, беручи активну участь у партизанській боротьбі проти окупантів та гетьманських синьожупанників. Жителі села І. С. Михайлов та А. А. Горда встановили зв'язки з Полтавським губревкомом і приступили до створення повстанського загону. А. А. Горда брав участь у повітових з'їздах повстанців, що відбувалися нелегально в травні і червні 1918 року в Рибцях та Гожулах під Полтавою. У травні 1918 року, на з'їзді в Рибцях, його обрали до складу повітового повстанського комітету. Активну участь в організації повстанського загону взяв також Д. Х. Сердюк, який прибув у село за завданням губревкому в липні 1918 року.

---

[1] Алфавитный указатель населенных мест Полтавской губернии на 1910 год. Полтавский уезд, стор. 28.

[2] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии, Полтавский уезд, стор. 28—31.

[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-18, оп. 1, спр. 7, арк. 16.

[4] В. Л. Харитонов. Лютнева революція 1917 року на Україні, Х., 1966, стор. 203.

[5] Боротьба за перемогу Радянської влади на Україні, стор. 467—468.

На листопад 1918 року Мачуський повстанський загін налічував кілька сот чоловік. Це були жителі Мачух та інших сіл Полтавського повіту. Повстанці, очолювані А. А. Гордою і Д. Х. Сердюком, брали участь у визволенні Полтави від гетьманців. Активно боролися вони і проти петлюрівців.

У січні 1919 року в селі було створено революційний комітет. До його складу входили О. Ф. Ангелов, І. С. Михайлов, В. І. Коряков, П. М. Гриженко, М. І. Грудницький, Є. І. Шкурка та Т. І. Шкурка. Очолював ревком спочатку О. Ф. Ангелов, а потім В. І. Коряков.

У лютому 1919 року ревком передав свої повноваження виконавчому комітету Ради. Вже 22 лютого 1919 року на засіданні Мачуської Ради селянських депутатів обговорювалось питання про рубку для потреб населення лісу, відібраного в куркуля Ладура[1]. Багато робили в селі члени земельної комісії, створеної при виконкомі.

У лютому 1919 року в селі організувався і волосний комітет бідноти. Його активними членами були Є. І. Шкурка, А. А. Богодистий, В. А. Бондаренко, Л. М. Баклицький, С. Я. Кирніс, П. П. Десенко, Г. Х. Волошин, Я. З. Ткач, І. Т. Гребінюк. Члени комбіду, разом з виконкомом Ради, розподіляли відібрану у багатіїв землю, проводили продрозверстку, боролися з бандитизмом.

Весною 1919 року в Мачухах утворився більшовицький осередок, який очолив І. С. Михайлов[2]. Велику допомогу у зміцненні Радянської влади місцевим комуністам подавали партійні та радянські працівники Полтави. Часто бував у ці дні в Мачухах член Полтавського губкому КП(б)У і голова повітового виконавчого комітету П. І. Буценко.

16 травня 1919 року, коли стало відомо про заколот Григор'єва, в Мачухах відбулися збори селян, на яких П. І. Буценко виступив з доповіддю про поточний момент. Тут же трудівники села одностайно зобов'язалися «захищати Радянську владу всіма силами і засобами»[3]. Додержуючи цієї обіцянки, вони допомагали продовольством військовим частинам, що боролися проти григор'ївських банд.

Коли у серпні 1919 року село захопили денікінці, актив села — члени партосередку та комбідівці пішли у підпілля. А. А. Горда та Д. Х. Сердюк знову, як і в 1918 році, почали роботу по організації партизанського загону. Куркулі виказали А. А. Горду білогвардійцям, які схопили його і після катувань повели на розстріл. Товариші врятували А. А. Горду, але після побоїв він тяжко занедужав.

У грудні 1919 року після вигнання денікінців з території Полтавщини, в селі було спочатку створено тимчасовий орган влади — ревком[4]. До його складу увійшли І. С. Михайлов, В. І. Коряков, Є. І. Шкурка, П. М. Гриженко, М. І. Грудницький. Згодом волревком передав свої функції волосному виконавчому комітету Рад селянських депутатів.

Діяльність волвиконкому була спрямована на зміцнення Радянської влади, залучення сільської бідноти та середняцтва до соціалістичного будівництва.

Зокрема, виконавчий комітет Ради вживав рішучих заходів, щоб якнайшвидше втілити в життя закон Всеукраїнського революційного комітету про землю від 5 лютого 1920 року. 12 березня 1920 року було створено волосну земельну комісію, яка брала на облік усі нетрудові землі і визначала норми їх розподілу серед сільської бідноти[5]. Активно включився в цю роботу комітет незаможних селян, створений влітку 1920 року. Його активними членами були колишні комбідівці А. А. Богодистий, Я. З. Ткач, Є. І. Шкурка, А. Н. Кирніс, І. Ю. Кабак, П. П. Пліш, К. Р. Курилко, К. В. Горбоніс. Головою комнезаму обрали Є. І. Шкурку. Тоді ж було відновлено і партійну організацію на селі. Члени КНС, керовані комуністами, розподілили в Мачуській волості, крім поміщицької, надлишки землі куркулів.

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-18, оп. 1, спр. 4, арк. 51.
[2] Газ. «Известия», Полтава, 15 травня 1919 р.
[3] Газ. «Известия», Полтава, 18 травня 1919 р.
[4] Газ. «Власть Советов», 11 січня 1920 р.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-18, оп. 1, спр. 19, арк. 7.

Комуністи села, спираючись на членів комнезаму, вживали також заходів до розширення посівних площ та збільшення виробництва хліба. Одним з таких заходів було проведення «Тижня селянина», під час якого незаможники, які мали тягло і реманент, допомагали вдовам і сім'ям червоноармійців зорювати й засівати поля, ремонтувати будівлі тощо.

За «Тиждень селянина», що проводився восени 1920 року, в Мачуській волості було зорано й засіяно 2080 десятин, або 32 проц. всієї посівної площі. Для обробітку землі використовувалися і машини прокатного пункту, створеного в червні 1920 року при мачуському сільськогосподарському кооперативному товаристві.

Щотижня відбувалися збори партійного осередку, на які комуністи запрошували і активістів села. 9 жовтня 1920 року, наприклад, на таких зборах, як записано в протоколі, було заслухано доповідь представника губернського партійного комітету про те, «що таке Комуністична партія і до чого вона прагне, яка велика відповідальність покладається на кожного комуніста»[1].

У липні 1920 року в Мачухах вже працювала і комсомольська організація. До її складу входили спочатку 5 чоловік: Тихін Ткаченко, Василь Грудницький, Сергій Романько, Іван Коряков та Павло Глоба. Секретарем осередку комсомольці обрали Івана Корякова. Вони стали активними помічниками партійної організації та виконавчого комітету Ради у їх роботі серед населення.

Не випадково газета «Власть Советов» (орган Полтавського губревкому і губкому КП(б)У) підкреслювала, що трудящі Мачух всіляко підтримують Радянську владу, що до Червоної Армії тут записується багато добровольців[2]. Так, у лютому на селі було успішно проведено «Тиждень фронту», під час якого для бійців Червоної Армії зібрали багато теплого одягу та 2347 аршинів полотна. За активну участь у цій кампанії Мачуську волость було занесено на Червону дошку[3].

20 травня 1920 року селяни Мачух, зібравшись на мітинг, палко вітали Червону Армію, яка боролася проти білополяків та петлюрівців, і ухвалили «віддати всі свої сили на зміцнення фронту, а у виконанні хлібної продрозверстки стати головною продовольчою базою фронту»[4].

Трудівники села нещадно боролися проти куркульських банд, які намагалися зірвати радянське будівництво. У сусідньому селі Білоконях від рук куркулів загинули мачуські незаможники Т. П. Гаркавенко, Н. К. Демаш, С. Я. Кирніс, А. Н. Кирніс, І. Ю. Кабак та В. І. Орловський, які були послані туди для організації хлібозаготівель. 7 серпня 1920 року озброєна банда до 30 чоловік напала на мачуський волвиконком. У її розгромі брали участь червоноармійці 22 батальйону та бійці окремого загону під керівництвом Д. Х. Сердюка, що прибули з Полтави.

Багато уваги приділяли партійний осередок та волосний виконавчий комітет налагодженню роботи шкіл. У цьому їм допомагали батьківські комітети. Вже восени 1920 року в селі було організовано семирічну школу з інтернатом. Для допомоги дітям-сиротам проводили «Тиждень захисту дітей», під час якого виявляли безпритульних, збирали для них одяг, взуття, продукти харчування. Тоді ж відкрили дитячий садок на 150 місць.

Вживаючи заходів до зміцнення Радянської влади, комуністи вели наполегливу боротьбу проти націоналістичної організації укапістів, яка намагалася повести за собою середняцькі маси села. Керівники цієї організації, створеної в селі весною 1920 року, розгорнули наклепницьку агітацію проти Комуністичної партії[5].

Чимало зусиль довелося докласти партійній організації села, щоб викрити також контрреволюційну організацію лівих есерів.

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 237, арк. 18—19.
[2] Газ. «Власть Советов», 11 січня 1920 року.
[3] Газ. «Більшовик», Полтава, 7 лютого 1920 р.
[4] Полтавський облдержархів, ф. Р-3892, оп. 1, спр. 207, арк. 211.
[5] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 27, оп. 1, спр. 40, арк. 7.

Великі труднощі довелося подолати трудящим села, щоб відбудувати господарство після громадянської війни. У посушливому 1921 році урожай озимих не перевищував 7—8 пудів з десятини, ярини зібрали ще менше[1]. Партійний та комсомольський осередки, КНС, сільська Рада всі зусилля спрямовували на виявлення лишків продовольства у куркулів, щоб допомогти голодуючим.

У 1922 році мачуський комітет незаможних селян об'єднував 65 чоловік, серед них 5 комуністів[2]. Всі члени КНС активно допомагали працівникам волосного виконавчого комітету в кооперуванні населення та піднесенні культури землеробства. Ще в 1921 році члени КНС А. В. Беринда, П. А. Богодистий, Х. С. Жолоб, А. І. Лашко та І. Й. Носенко створили на Будницькому перше в Мачухах товариство спільного обробітку землі «Згода». Спочатку в ньому об'єдналися члени 5 сімей — 31 чоловік. В їх користуванні було всього 31,7 десятини землі, жатка, сівалка, 6 коней та інша худоба[3]. Згодом до перших колективістів почало приєднуватися все більше жителів села. З перших кроків свого існування товариство, яке очолив А. В. Беринда, розгорнуло боротьбу за зразкове ведення господарства та впровадження агротехніки. Вже у жовтні 1924 року за успіхи в піднесенні господарства товариство було премійоване окружною конкурсною комісією. Пізніше на початку 30-х років усі члени цього товариства вступили до колгоспу «Згода».

Багато жителів села вступили до молочарсько-кооперативного, садово-городнього та буряково-кооперативного товариств, створених наприкінці 20-х років[4].

Близько 400 членів налічувалось у Мачуській філії кустарно-промислового товариства ім. Лесі Українки. Велику роль у залученні населення до колективного господарювання відіграли також машинно-тракторні товариства. Перше таке товариство було організоване в Будницькому взимку 1927 року. Згодом виникло таке ж товариство у сусідньому селі Байраці. Кожне з них мало трактора. Дуже поважали жителі Мачух свого першого тракториста — І. О. Обидала.

Щоб довести селянам переваги колективного господарювання, багато зусиль докладали і керівники сільськогосподарського та кооперативного гуртків, створених при сільському будинку. На заняттях гуртків вивчали праці В. І. Леніна, багато уваги приділяли вивченню природи і структури грунтів, сівозмін. Організовувалися також лекції про годівлю худоби та догляд за нею.

Гуртки сприяли поширенню агротехнічної науки та піднесенню культури землеробства.

Розгорталася на селі і культурно-освітня робота. Про це дбали насамперед комуністи, комсомольці, члени КНС, жінки-делегатки. Члени товариства «Геть неписьменність», активну участь в роботі якого брали учителі, організували школи лікнепу, де навчали доросле населення читати й писати. Центром усієї культурно-освітньої роботи став сільський будинок. При сільбуді працювала бібліотека, яка у 1927 році налічувала 2278 прим. книг. Ними користувалися 679 читачів[5].

Активно діяло в селі добровільне товариство «Безвірник». Внаслідок добре поставленої атеїстичної пропаганди переважна більшість населення Мачух порвала з релігією. В 1929 році, за одностайним схваленням селян, були закриті церкви на Кирносівці, Федірках і Ворочківці, трохи пізніше — в центрі села.

З перших років Радянської влади зароджувалися і входили в побут населення нові звичаї і обряди. Ще в 1922 році з ініціативи Г. Д. Епіка, який працював тоді головою Мачуського волвиконкому, комсомольці села почали вводити радянські червоні колядки.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-18, оп. 1, спр. 19, арк. 170.

[2] Там же, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 927, арк. 152.

[3] Статистика Полтавщини в нових її межах, № 21, Полтава, 1929, стор. 76—77.

[4] Газ. «Більшовик Полтавщини», 12 березня 1927 р.; Полтавський облдержархів, ф. Р-363, оп. 1, спр. 32, арк. 96.

[5] Газ. «Більшовик Полтавщини», 19 січня 1927 р.

Широку політичну та організаторську роботу серед населення розгорнули комуністи й комсомольці села, коли на заклик партії в країні розпочався рух за колективізацію сільського господарства. На партійних і комсомольських зборах, на зборах членів КНС, земельних громад читалися лекції і доповіді про кооперативний план В. І. Леніна, про досвід уже існуючих колективних господарств. Партійна організація села, очолювана тоді директором семирічної школи А. Я Олефіром, та сільська Рада, головою якої був І. О. Обидало, часто організовували екскурсії селян у Парасковіївську комуну ім. Благоєва.

У травні 1929 року 45 господарств — членів КНС, комуністів, комсомольців Мачух — об'єдналися в артіль «Червона зірка»[1]. Головою правління артілі був обраний перший голова Мачуського ревкому О. Ф. Ангелов. Слідом за ними у жовтні 1929 року члени машинно-тракторного товариства в Байраці об'єдналися в ТСОЗ «Нове життя». Головою ТСОЗу вони обрали М. К. Білоброва — організатора машинно-тракторного товариства. На початку 1930 року в Будницькому організувалась артіль «Згода». Очолив її Т. І. Шкурка, який брав активну участь у боротьбі за зміцнення Радянської влади в селі.

Комуністи рішуче боролися із спробами куркулів затримати колективізацію: ті залякували бідноту та середняків, провокували їх продавати коней, вдавалися до диверсій. У травні 1928 року вони підпалили хату комсомольця, голови КНС Є. Є. Шкурки.

Та незважаючи на ворожі дії куркулів, трудівники села один за одним ставали на шлях соціалістичного господарювання. Тільки в лютому та березні 1930 року виникли артілі «Червоний партизан», «Незаможник», ТСОЗи «Спільна нива», «Новий шлях», ім. Шевченка № 1, ім. Шевченка № 2, імені Ворошилова. Очолювали ці господарства активісти села А. А. Аршуля, М. М. Петренко, А. Г. Жолоб, П. Х. Волошин, Я. М. Баклицький, Т. Ф. Сорока, О. І. Божко.

До кінця березня 1930 року в колгоспи об'єдналися 918 господарств — 80 проц. усіх господарств села. 30 березня, на загальних зборах членів ТСОЗів і артілей, правління колгоспів рапортували про підготовку колгоспників до першої більшовицької весни[2].

Наприкінці 1930 і на початку 1931 року були створені колгоспи ім. Г. І. Петровського та «Промінь». Отже, на початок 1931 року в населених пунктах, підпорядкованих Мачуській сільській Раді, було створено 12 колгоспів. Багато зусиль докладали комуністи, щоб їх зміцнити. Найбільшим і найміцнішим серед цих господарств був мачуський колгосп «Червона зірка». В жовтні 1930 року він об'єднував 137 дворів (98 колишніх бідняків, 17 наймитів, 13 середняків та 9 службовців).

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 15 жовтня 1930 р.
[2] Газ. «Більшовик Полтавщини», 1 квітня 1930 р.

Самодіяльний хоровий гурток в Мачухах (1920 рік).

Члени мачуської артілі «Червоний партизан» — учасники районного зльоту колгоспників (1934 рік).

Землі він мав 416 га. Крім того, в колгоспі було 39 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 19 корів), 30 коней, 125 свиней, 5 овець; з реманенту — трактор, 3 сівалки, 5 жаток, 3 сінокосарки, 2 молотарки, плуги, борони тощо.

У колгоспі добре налагодили організацію та оплату праці. Кожний колгоспник мав працювати 24 дні на місяць. Решта — вихідні. Праця оплачувалася за п'ятирозрядною тарифною системою.

Вже у 1930 році річні доходи артілі становили 60 830 крб. Колгоспники одержали добру оплату за свою працю. Так, А. А. Богодистий з сім'єю за 699 трудоднів одержав 1034 крб., сім'я В. І. Корякова за 544 трудодні — 805 карбованців.

14 жовтня 1930 року жителі села вперше святкували «День колективізації та врожаю». Готуючи гідну зустріч цьому святу, бідняки та середняки Мачуської і Судіївської сільрад розгорнули соціалістичне змагання за виконання зустрічних планів хлібозаготівель[1].

Рік у рік все більш відчутними ставали результати колективного господарювання. Вже в 1937 році мачуський колгосп «Червона зірка» став мільйонером і кандидатом на Всесоюзну сільськогосподарську виставку 1938 року[2]. Тут збирали стопудові врожаї зернових (в середньому 16,5 цнт з га). Ланка Марії Жолоб у 1937 році зібрала з гектара по 50 цнт кукурудзи. У вирощуванні високих врожаїв колгоспникам допомагали працівники хати-лабораторії, якою керував Н. О. Демаш. Садівники одержали з гектара по 85—90 цнт яблук. Лише від садівництва колгосп мав 140 тис. крб. прибутку. Вже в перший рік існування артілі «Червона зірка» тут посадили 4 га яблунь. На другий рік — 20, на третій — 14 га. Особливим ентузіастом садівництва був колгоспник Г. Я. Рубан. Вивчаючи праці І. В. Мічуріна, він доклав багато зусиль, щоб вивести нові породи плодових дерев. У закладеному Г. Я. Рубаном розсаднику вирощувалось близько 20 сортів яблунь, груш, слив. Саджанці розсадника використовували багато колгоспів району.

Добре господарювали тваринники цього колгоспу. На молочній фермі у 1937 році було 52 корови. Високих надоїв молока досягли доярки Віра Брихнич, Ганна Сердюк, Ганна Сподарець[3].

Напередодні Великої Вітчизняної війни в селі було 4 колгоспи. Всі вони стали досить міцними господарствами з розвинутим рільництвом, садівництвом і городництвом. Кожне господарство мало добротні тваринницькі приміщення, зерносховища та інші виробничі будівлі, достатню кількість тягла і різного реманенту.

Добре оплачувалася праця. Спорудженням радіовузла (на 200 точок) наприкінці 1937 року розпочалася радіофікація села.

У 4 початкових, середній та вечірній школах для дорослих навчалося 970 чоловік. Тільки з колгоспу «Червона зірка» у вузах і технікумах вчилося 25 чоловік. Вже на той час із Мачух вийшли: один професор, 18 учителів, 3 лікарі, 4 агрономи, зоотехнік, 2 інженери.

---

[1] Газ. «Більшовик Полтавщини», 9 жовтня 1930 р.
[2] Газ. «Більшовик Полтавщини», 11 березня 1938 р.
[3] Газ. «Більшовик Полтавщини», 6 жовтня 1937 р.

Коли почалась Велика Вітчизняна війна, сотні жителів Мачух із зброєю в руках боронили свою соціалістичну Вітчизну. 152 з них удостоєні урядових нагород. Трудівники села докладали всіх зусиль, щоб вчасно зібрати врожай і забезпечити фронт усім необхідним. У вересні 1941 року лінія фронту наблизилась до села. А 18 вересня воно було окуповане фашистськими військами.

З перших днів окупації в селі було створено партизанську групу, яку очолив голова колгоспу «Червона зірка», комуніст П. А. Кирніс. У жовтні 1941 року він загинув від рук фашистів. Після смерті П. А. Кирноса командиром групи став К. О. Бондар, але і його схопили фашисти. Разом з К. О. Бондарем у лютому 1942 року були страчені партизани О. Х. Жолоб, Ф. М. Грек та інші. В 1943 році поліцаї заарештували активістів села — П. А. Вайду та І. С. Назаренка (колишнього голову колгоспу «Спільна нива») і обох стратили [1].

За 2 роки гітлерівці насильно вивезли до Німеччини 294 жителів Мачух. Вони по-звірячому розправлялися з мирним населенням. Були розстріляні В. Є. Черняк, М. Н. Мартиненко, С. О. Калашник, В. М. Редька, М. Д. Мироненко, а В. Г. Шостю живим кинули у вогонь. Цих людей гітлерівці стратили тільки за те, що вони насмілилися гасити свої хати[2].

Фашистські вандали знищили все колгоспне майно, спалили 32 господарські будівлі колгоспів, приміщення сільради, ветеринарний пункт, школу, 361 хату колгоспників[3]. У колгоспі «Червона зірка» після вигнання гітлерівців залишилось тільки 29 голів великої рогатої худоби та 29 робочих коней, а з сільськогосподарського реманенту: плугів — 25, борін — 92, сівалок — 12, жаток — 3, сінокосарок — 2. Не кращим було становище і в трьох інших колгоспах села [4].

Основний тягар роботи по відбудові колгоспного господарства після визволення села радянськими військами від гітлерівців 23 вересня 1943 року ліг на плечі жінок. Так, із 348 чол., що працювали в колгоспі «Червона зірка» в 1945 році, було 311 жінок[5], в колгоспі «Спільна нива» з 288 працюючих було лише 20 чоловіків[6]. Без тягла, без машин вони освоювали посівні площі, відновлювали тваринницькі ферми. Колгоспники працювали під лозунгом: все для фронту, все для прискорення перемоги над фашистськими ордами.

Активну участь у відбудові господарства колгоспів брали учні старших класів Мачуської школи. Вони створили 6 учнівських бригад, які працювали під час канікул[7]. У 1944 році тільки колгоспники артілі «Червона зірка» здали у фонд оборони додатково 755 цнт хліба та 1650 цнт картоплі. За перевиконання плану хлібозаготівель колгосп був нагороджений перехідним Червоним Прапором РНК України і ЦК КП(б)У.

В лютому 1945 року колгоспники артілі «Червоний партизан» внесли готівкою 18 тисяч карбованців на побудову ескадрильї «Полтавщина — переможцям».

На самовіддану працю в ім'я перемоги над ненависним ворогом трудівників села організовували комуністи. На 1 травня 1945 року партійна організація налічувала у своєму складі 7 членів і 5 кандидатів у члени КПРС. Вірними помічниками комуністів були 48 комсомольців[8], об'єднаних у двох колгоспних та шкільній комсомольській організаціях.

Уже в 1945 році в артілі «Червона зірка» площа посіву зернових і бобових культур доведена до 603 га (з них 203 га пшениці) і технічних культур (соняшнику і маку) — до 63 га. Були відбудовані приміщення 4 тваринницьких ферм. Великої рогатої худоби налічувалось 177 голів, свиней — 75 голів, овець — 15[8].

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 323, арк. 75, 170.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-4216, оп. 1, спр. 9, арк. 1, 2.
[3] Там же, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 100, арк. 73.
[4] Там же, ф. Р-4140, оп. 1, спр. 1.
[5] Там же, спр. 17.
[6] Там же, ф. Р-4149, оп. 1, спр. 19.
[7] Газ. «Ленінським шляхом», 29 березня 1945 р.
[8] Полтавський облдержархів, ф. Р-4140, оп. 1, спр. 17.

Молочне стадо мачуського колгоспу «Дружба» (1966 рік).

Колгоспники артілі «Червоний партизан» засіяли в цьому році 327 га зернобобовими та 30 га технічними культурами. На фермах колгоспу було 142 голови великої рогатої худоби (в т. ч. 16 корів), 26 робочих коней, 47 свиней, 18 овець та 230 курей[1].

У колгоспі «Спільна нива» площу посіву зернобобових культур розширили до 263 га, технічних — до 26 га. В колгоспі було 94 голови великої рогатої худоби (в т. ч. 12 корів), свиней — 54, робочих коней — 21.

Артіль «Нове життя» довела площу посіву зернобобових у 1945 році до 393 га, соняшнику — до 30 га. Великої рогатої худоби тут було 77 голів, коней — 37 голів, свиней — 22, овець — 22 голови.

Активно включилися у відбудову колгоспів і дальше піднесення їх економіки воїни, що повернулися до рідних домівок після перемоги над гітлерівською Німеччиною. Велику допомогу хліборобам Мачух подали держава і народи братніх республік Радянського Союзу, які не зазнали фашистської окупації. Вони направили в колгоспи машини, коней, племінну худобу і сортове посівне насіння.

Вже в 1949 році у мачуських колгоспах площа посіву зернових становила 1796 га, технічних культур — 147 га, садів — 253 га. На фермах було 662 голови великої рогатої худоби, 156 — коней, 557 — свиней, 137 — овець, 1836 — штук птиці. Грошові доходи всіх колгоспів обчислювалися в 1 420 748 крб.

У червні 1950 року всі 4 колгоспи села об'єдналися в одну сільськогосподарську артіль «Дружба». Головою правління колгоспники обрали досвідченого господарника, колишнього голову колгоспу «Червона зірка» І. І. Розваляєва. З 1954 року колгосп очолює І. Я. Пазинич. Колгосп об'єднує 1015 господарств, 2391 чоловік. Він має 5137,7 га землі, з них 3863,8 га орної. Тут створено 9 виробничих бригад: 5 рільничих, садово-городню, тракторну, будівельну і шляхову.

Після ліквідації МТС в 1958 році колгосп придбав необхідну кількість тракторів, комбайнів та інших складних сільськогосподарських машин. На 1 січня 1966 року він мав 19 тракторів різних марок, 10 зернових, кукурудзозбиральних та силосних комбайнів, 3 бурякокомбайни, 8 зернових тракторних сівалок, 20 культиваторів, 16 автомашин, 109 електромоторів. Механізація трудомістких процесів праці на обробітку зернових досягає в колгоспі 85 проц., просапних — 60—70 проц., у тваринництві — до 50 процентів.

У 1965 році середній урожай зернових по колгоспу становив 20,5 цнт з га — на 8 цнт більше, ніж у попередньому році. Цукрових буряків зібрано по 258,2 центнера. А в 1966 році колгоспники села виростили найвищий у Полтав-

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-2010, оп. 2, спр. 18.

ському районі врожай зернових — по 23,8 цнт з га, озимої пшениці — по 23,5 центнерів.

Добре розвинуте в колгоспі м'ясо-молочне тваринництво. На фермах колгоспу є 1898 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 630 корів), 1204 свині, 553 вівці, птиці 2406 штук і 225 бджолосімей.

У 1966 році колгосп продав державі 13 573 цнт молока, 2313 цнт м'яса і понад 293 тис. яєць. Понад план продано 4773 цнт молока і 410 цнт м'яса. В колгоспі було надоєно 2618 кг молока від кожної корови. А на молочно-товарній фермі, яку очолює Н. С. Миколенко, від кожної корови надоєно по 2708 кг молока. Особливо високих надоїв досягають доярки Т. І. Лях, М. Ф. Півторапавла, К. П. Зірка, Н. І. Кисломед. Весь колектив ферми включився в змагання за комуністичну працю. Серед передовиків виробництва також механізатори П. І. Баклицький, нагороджений медаллю «За трудову відзнаку», О. Т. Дорошенко, Л. Ю. Оніпко; рільники, городники й садівники: В. В. Кінь, К. Д. Дементей, Г. Г. Литовка, С. Ф. Баклицький, М. Ф. Босенко, Н. І. Кабак, Ф. Ф. Сипій, Г. М. Браїлко, О. І. Манько, М. О. Пліш, І. Ф. Назаренко, В. С. Гайдар. 42 колгоспникам присвоєно звання ударника комуністичної праці.

Колгосп має 312 га саду, доходи від якого в 1966 році досягали 275 798 крб. Всі грошові доходи колгоспу в цьому році обчислювалися в 1 260 543 крб.

Ще з 1958 року колгосп перейшов на грошову оплату праці. В 1965 році в рахунок оплати праці колгоспникам було видано 468 745 крб. В середньому на 1 робочий день вони одержали по 2 крб. 86 копійок. У 1966 році колгоспники одержали — 674 776 крб., а на 1 робочий день — 3 крб. 44 коп. Середньомісячний заробіток доярки становив — 122 крб., свинарки — 102 карбованці.

З промислових підприємств у селі працює меблевий цех Полтавського міськпромкомбінату, артіль вишивальниць ім. Лесі Українки, майстерні індивідуального пошиву одягу та взуття.

Необхідними товарами населення забезпечує сільське споживче товариство через сільмаг, спеціалізовані магазини готового одягу, продовольчих і сільськогосподарських товарів та крамниці в бригадах. У 1966 році товарооборот споживчого товариства становив 122 732 крб. За рік населенню було продано шерстяних і бавовняних тканин на 56 852 крб., трикотажних виробів на 44 652 крб., взуття — на 81 729 крб., меблів — на 27 499 карбованців.

За підрахунками сільської Ради, в користуванні жителів Мачух на кінець 1966 року було понад 2 тис. велосипедів і мотовелосипедів, 120 мотоциклів, 13 легкових автомашин, до 650 радіоприймачів і понад 200 телевізорів.

У Мачухах є поліклініка, машина швидкої допомоги, лікарня на 50 ліжок з фізіотерапевтичним, зубним і рентгенівськими кабінетами та клінічною лабораторією, аптека. В лікарні працюють 4 лікарі, фельдшер, 5 акушерів і 6 медсестер.

Невпізнанно змінився за роки Радянської влади і зовнішній вигляд села. Якщо колись при в'їзді в Мачухи впадало в очі більше десятка вітряків, що, мов вартові, шикувалися на громадській толоці, а далі — бані церков, солом'яні дахи хат, то тепер добру половину колишньої толоки займає яблуневий сад, навколо якого посаджено тополі. На краю асфальтового шосе, поблизу автобусної зупинки,— скульптура І. В. Мічуріна. За післявоєнні роки більшість жителів села спорудили собі добротні будинки міського типу, криті черепицею або шифером. І не з глиняною долівкою, а на дерев'яній підлозі. Тільки у 1966 році 20 сімей справили новосілля в таких будинках. У побут селян увійшла електрика, радіо. Дбають жителі села і про впорядкування та озеленення вулиць. У центрі села вони проклали тротуар, до асфальтового шосе — бруківку. Своє дозвілля трудящі Мачух проводять у Будинку культури. В ньому — зал на 600 місць. З виставами і концертами тут виступають не тільки учасники художньої самодіяльності, а й актори-професіонали з Полтави, Харкова, Києва та інших міст. У Будинку культури — своя стаціонарна кіноустановка. Тричі на тиждень тут демонструються кінофільми.

За роки Радянської влади 1113 чол. з села здобули середню і 179 — вищу освіту. Серед них є наукові працівники, педагоги, лікарі, інженери, агрономи, партійні і радянські працівники, журналісти. Тільки в 1966 році 75 чол. закінчили середню школу. Нині в ній навчаються 449 учнів, працюють 32 вчителі. В 1966 році трудящі села передплачували 2850 прим. газет і журналів. Крім того, колгоспники одержують 700 прим. багатотиражної газети «Колгоспна правда», яка виходить в артілі «Дружба» з 1958 року. Сільська і шкільна бібліотеки налічують понад 400 тисяч книг. Ними користуються більш як 2 тис. читачів.

Уже кілька років у селі працює університет дружби народів, слухачі якого вивчають досвід господарського будівництва у дружніх до Радянського Союзу країнах. На заняттях університету жителі Мачух і навколишніх сіл зустрічалися з посланцями Угорщини, Болгарії, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Куби, героїчного В'єтнаму, Об'єднаної Арабської Республіки.

Дедалі більшого поширення набувають нові звичаї та обряди. Особливе місце серед них займають ті, що пов'язані з трудовою діяльністю людей. На трудове свято всіх колгоспників перетворився «День механізатора», який щороку відзначають у селі по закінченні жнив. Влаштовуються також вечори трудової слави, по-святковому, урочисто проводжають на заслужений відпочинок літніх колгоспників.

Життя трудівників сучасних Мачух — один з яскравих прикладів неухильного зростання добробуту і культурного рівня радянських людей.

М. С. ПЛІШ.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ

АБАЗІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 18 км від Полтави. За 0,5 км — залізнична станція. Через село проходить траса Київ—Харків. Населення — 1440 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Барабашівка, Бережнівка, Бугаївка, Васьки, Витівка, Гвоздиківка, Гутирівка, Карпусі, Келебердівка, Кірове, Кованчик, Косточки, Лаврики, Ліски, Мазурівка, Миколаївка, Носівка, Рожаївка, Соломахівка, Уманцівка, Циганське, Червона Долина.

Колгосп ім. газети «Правда», центральна садиба якого міститься в селі, зерново-тваринницького напряму, має 4911 га землі.

В Абазівці є лікарня, восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Біля села в урочищі Берестове знайдені знаряддя праці часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.).

Село засноване в XIX столітті.

Старший лейтенант І. В. Білоусько (с. Лаврики), командуючи ротою, одним із перших увірвався в Берлін. 28 квітня 1945 р. в жорстокому бою з фашистами загинув смертю хоробрих. Указом Президії Верховної Ради СРСР йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Цього високого звання удостоєний також житель с. Васьків О. Ф. Васько. Він був льотчиком-винищувачем, зробив близько 500 бойових вильотів і особисто збив у повітряних боях 20 ворожих літаків.

У с. Кіровому живе учасник оборони Брестської фортеці М. С. Гутиря, він працює заступником голови колгоспу ім. Леніна.

Уродженець Абазівки А. Н. Зленко — секретар Президії Верховної Ради УРСР.

ВЕЛИ́КИЙ ТРОСТЯНЕ́ЦЬ — село, центр Тростянецької сільської Ради. Розташований за 10,5 км від Полтави. Населення — 632 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Буланове, Вищі Вільшани, Квіткове, Малий Тростянець, Нижні Вільшани, Пожарна Балка, Сапожине.

Колгосп ім. Дзержинського, центральна садиба якого міститься в селі, має 4038 га землі. Провідне місце в артілі займає м'ясо-молочне тваринництво, овочівництво.

У Великому Тростянці є школа, бібліотека, клуб.

Біля с. Пожарної Балки виявлено рештки двох поселень скіфського часу. На одному з них (VII—VI ст. до н. е.) під час розкопок виявлені господарчі ями та рештки наземних жител.

ГОЖУЛИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 3 км від Полтави. Населення — 2643 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Андріївка, Зорівка, Падалки, Рибці.

Колгосп ім. Кірова, центральна садиба якого міститься в селі, має 3390 га землі. Артіль має переважно зерново-тваринницький напрям. Розвинуте садівництво. Є 14 ставків, де вирощується дзеркальний короп. На території сільради є біофабрика, що виготовляє спеціальні біопрепарати для боротьби з хворобами тварин.

У Гожулах — восьмирічна школа (при ній — вечірні та заочні 9—11 класи), бібліотека, історико-краєзнавчий музей, клуб.

В архівних даних село згадується в XVII столітті.

У липні 1879 року Гожули відвідав російський композитор М. Г. Мусоргський.

У Рибцях народився М. К. Муранов (1873—1952), професіональний революціонер, який вступив у партію більшовиків у 1904 році. В 1912 році був обраний депутатом IV Державної Думи від робітничої курії Харківської губернії. На VI, VIII і IX з'їздах партії його обирали до складу ЦК, з 1922 по 1934 рік був членом ЦК ВКП(б). За заслуги перед комуністичною партією і Радянською державою у зв'язку з 80-річчям М. К. Муранова нагороджено орденом Леніна. У цьому селі проживав Д. П. Мусін — герой Порт-Артура, який служив на ескадреному броненосці «Петропавловск» у 1905 році.

ЗАВО́РСКЛО — село, центр сільської Ради. Віддалене від Полтави на 25 км. Найближча залізнична станція Головач — за 3 км. Населення — 828 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Ватажкове, Головач, Лукищина, Минівка, Портнівка.

Колгосп ім. Карла Маркса, центральна садиба якого міститься в селі, має 5978 га земельних угідь. Провідними галузями виробництва є рільництво і тваринництво, допоміжними — садівництво і бджільництво.

У Заворсклі є лікарня на 25 ліжок, початкова школа, бібліотека, клуб.

Біля с. Лукищини виявлено скарб римських монет (1000 екземплярів).

Село засноване у XVIII столітті.

КРОТЕ́НКИ (давня назва — Сем'янівка і Семенівка) — село, центр сільської Ради. Розташовані за 16 км від Полтави. Найближча залізнична станція Полтава-Київська — за 15 км. За 2 км проходить автомагістраль Полтава—Гадяч. Населення — 930 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бричківка, Гринівка, Патлаївка, Петрівка, Яцинова Слобідка.

На території сільської Ради міститься науково-дослідне господарство «Бричківка» Полтавського сільськогосподарського інституту, де проходять навчально-виробничу практику студенти інституту. Учгосп — насінницького напряму, має 736 га землі.

У Кротенках середня школа, бібліотека, клуб. Є сезонний будинок відпочинку на 200 місць, директором якого працює Герой Радянського Союзу О. С. Пєтушков.

Біля с. Яцинової Слобідки виявлено сліди по-

селення часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.), біля Кротенків, Патлаївки, Петрівки — 3 поселення скіфських часів (V—III ст. до н. е.).

У центрі с. Петрівки стоїть величний пам'ятник В. І. Леніну. При в'їзді в Кротенки височить пам'ятник-обеліск, споруджений в 1909 році на честь переправи військ Петра I через Ворсклу в 1709 році. На захід від села є пам'ятник «Скорботна мати» шведським воїнам, які загинули в 1709 р. в бою під Полтавою.

Назване Кротенками в 1922 році на честь першого голови Сем'янівського сільревкому С. Кротенка, закатовано денікінцями в 1919 році.

МИКІ́ЛЬСЬКЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 8 км від Полтави. За півкілометра — дві зупинки приміських поїздів. У південній частині села протікає річка Істок, яку в селі звуть ще Тарапунькою; біля нижніх Млинів вона впадає у Ворсклу. Населення — 588 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Безручки, Бузова Пасківка, Ваці, Зінці, Кашубівка, Клюшники, Копили, Курилехівка, Мале Микільське, Марківка, Терешки, Цибулі, Ясенувате.

Колгосп ім. Шевченка, центральна садиба якого міститься в селі, має 6917 га землі. Він зерново-молочного і овочевого напряму.

У Микільському — лікарня на 25 ліжок, амбулаторія, восьмирічна школа-санаторій, бібліотека, клуб. У школі перебувають діти з різних районів Полтавської області. Влітку тут оздоровляються діти з дитбудинків і шкіл-інтернатів. При школі є клуб, стаціонарна кіноустановка, медичний пункт, спеціальні господарські приміщення тощо. Спальні, шкільне приміщення, їдальня обладнані красивими і зручними меблями. Діти вирощують кроликів, чорнобурих лисиць, павичів, цесарок та інших тварин і птахів. Для навчально-дослідної роботи спеціально побудована теплиця. В школі є свій радіовузол, телевізор.

НОВОСЕ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі р. Свинківки, біля залізничної станції Свинківка, на віддалі 13 км від Полтави. Населення — 677 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Брунівка, Вакулинці, Вільховий Ріг, Крутий Берег, Крюкове, Марки, Пасківка, Терентіївка, Щербаки.

Колгосп ім. Чапаєва, центральна садиба якого міститься в селі, має 2316 га земельних угідь. Основний виробничий напрям — зерново-овочево-тваринницький, допоміжна галузь — бджільництво.

У Новоселівці — початкова школа, бібліотека, клуб.

Біля Марків і Вакулинець виявлено поселення часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.) та поселення пізньої бронзи (I тисячоліття до н. е.).

Село засноване в XIX столітті.

РУНІ́ВЩИНА — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Свинківки, за 20 км від Полтави. До найближчої залізничної станції Божкове — 7 км. Населення — 505 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Березівка, Божківське, Васильці, Володимирівка, Гаврилки, Глоби, Головки, Гонтарі, Забаряни, Карнаухи, Кованьківка, Лебеді, Мар'ївка, Надержинщина, Нестеренки, Олепіри, Ступки, Сусідки, Сягайли, Тернівщина, Уляніvка, Фісуни, Шили.

Колгосп «Зоря комунізму», що міститься в селі, має 3459 га земельних угідь. Виробничий напрям — зерново-овочево-тваринницький. За досягнуті успіхи в розвитку сільського господарства колгосп у 1956—1958 рр. був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і нагороджений Головним Комітетом виставки срібною, бронзовими медалями та грамотами.

У Рунівщині працюють лікарня, середня школа, бібліотека, історико-краєзнавчий музей, клуб.

Біля Тернівщини знайдено крем'яні знаряддя часів неоліту (IV тисячоліття до н. е.).

Село засноване у першій половині XVIII століття. Під час революції 1905—1907 років у селі відбувся виступ проти поміщиці Чечеріної. Селяни розгромили панську економію, спалили скирти хліба.

У Мар'ївці народився М. І. Мохов, а в Ступках — П. Д. Кива, обидва — Герої Радянського Союзу.

СУПРУ́НІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 7 км від Полтави, в степовій частині правобережжя р. Ворскли. Поблизу — залізнична магістраль Київ—Харків. Населення— 1507 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Говтвянчик, Івашки, Мильці, Пушкарівка, Шилівка, Шостаки, Яр.

Колгосп «Перемога», центральна садиба якого міститься в селі, має 3863 га земельних угідь. Спеціалізований на відгодівлі великої рогатої худоби та свиней. В землеробстві велику роль відіграє садівництво. Є 4 млини, олійниця, пилорама.

У Супрунівці — лікарня на 25 ліжок, середня школа, бібліотека, історико-краєзнавчий музей, клуб.

Село виникло в першій половині XVII ст. як невеликий козацький хутір. Мешканці Супрунівки, що працювали на підприємствах Полтави, брали участь у революційних подіях 1905—1907 рр. Активні учасники цих подій Д. О. Харитоненко та Л. Н. Панченко були заарештовані і кинуті до в'язниці.

ТАХТАУ́ЛОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на р. Побиванці, за 10 км від Полтави. До залізничної станції Полтава-Київська — 6 км. Населення — 1674 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Жуки, Івонченці.

На території сільради — науково-дослідне господарство інституту свинарства, яке має 4194 га землі. Тут працюють Герої Соціалістичної Праці М. М. Трирог і М. Т. Плескач, які удостоєні цього високого звання за вирощення жита по 37 цнт з гектара.

У Тахтауловому — восьмирічна школа, бібліотека, клуб, історико-краєзнавчий музей.

Село виникло в першій половині 18 століття. Назва — татарського походження. Під час революції 1905—1907 років молодь села збиралася на сходки. Агітаційну роботу проводив колиш-

54 7-329

ній народник Ф. С. Киприч. Село Жуки у 1905 році відвідав В. Г. Короленко.

В роки громадянської війни жителі села брали активну участь у бойових діях партизанського загону під командуванням Т. М. Похідні. Г. О. Трирог був командиром взводу партизанів; зараз він пенсіонер.

ЧЕРКАСІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Коломаку, за 25 км від Полтави. За 3 км — залізнична станція Божкове. Населення — 311 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Божки, Божкове, Бурти, Вербове, Вільхівщина, Коломак, Опішняни.

Колгосп ім. Щорса, центральна садиба якого міститься в селі, має 3635 га землі. Основний виробничий напрям — зерновий. Є олійниця, млин, пилорама.

У Черкасівці — початкова школа, бібліотека, клуб.

Заснована у першій половині XVIII століття. У 1902 році жителі села брали активну участь у селянському русі проти поміщиків. Він був жорстоко придушений царським урядом: 13 чоловік притягнули до судової відповідальності, а значну частину населення піддали екзекуції.

На станції Божкове у братській могилі похований пілот М. Гуськов та радист Іванов, які загинули на Полтавщині під час Великої Вітчизняної війни.

ЧОРНОГЛА́ЗІВКА — село, центр сільської Ради. Відстань від Полтави — 28 км. Залізнична станція Абазівка — за 10 км. На такій же віддалі проходить автомагістраль Київ—Харків. Населення — 252 чол. Чорноглазівській сільраді підпорядковані населені пункти Бершацьке, Валок, Глухове, Говтва, Долина, Каплунівка, Лозівка, Макарцівка, Очканівка, Петрашівка, Трирогове.

Колгосп «Україна» (центр — у Чорноглазівці) має 3814 га землі. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво.

У Чорноглазівці працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

Уродженці с. Лозівки П. П. Гордієнко, Г. Ю. Дяченко (посмертно) та с. Каплунівки — Г. Е. Гапон — Герої Радянського Союзу.

ЩЕРБАНІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 3 км від Полтави. Територію Щербанівської сільської Ради перетинає шосейний шлях Київ—Харків. Найближчі залізничні станції Полтава—Південна і Полтава—Київська — за 4—4,5 км. Населення — 1289 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Гора, Горбанівка, Нижні Млини, Розсошинці, Тютюнники, Шмиглі.

Радгосп ім. Шевченка, що міститься в селі, має 3340 га земельних угідь. Виробничий напрям — садівництво. Вирощують також зернові культури, городину. Розвинуте тваринництво. За 1 км від Щербанів побудована потужна електропідстанція.

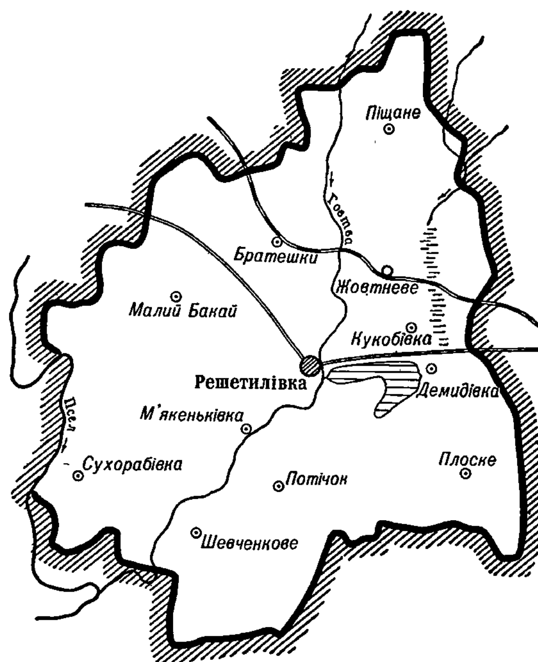
У селі є початкова школа, бібліотека, клуб.

У Горбанівці діє Будинок відпочинку, тут розташоване учбово-дослідне господарство Полтавського сільськогосподарського технікуму.

Поблизу Нижніх Млинів виявлено поселення скіфських часів (V—III ст. до н. е.).

В роки Великої Вітчизняної війни у Нижніх Млинах була організована підпільна молодіжна група, яку очолював завуч школи О. Й. Кучеренко. Патріотка Г. А. Кучер взимку 1943 року переховувала радянського льотчика Григорія Безрукова, дала йому цивільний одяг і зберегла документи до визволення Полтави.

РЕШЕТИЛІВСЬКИЙ РАЙОН

РЕШЕТИЛІВКА

Решетилівка — селище міського типу, центр Решетилівського району й одноименної селищної Ради. Розташована Решетилівка в середній лівобережній смузі України, на річці Говтві, при злитті річок Вільхової і Грузької Говтви, за 40 км від обласного центру і за 9 км від залізничної станції Решетилівка. Через селище проходить автотраса Київ—Харків. Населення — 9519 чоловік. Селищній Раді підпорядковані також села Білоконі, Варвянське, Ганжі, Геращенки, Коп'яки, Колотії, Прокопівка, Сені, Слюсарі, Хоружі, Шкурупіївка.

Перші письмові згадки про Решетилівку відносяться до першої половини XVII століття[1]. Вона позначена також на карті Боплана[2]. Решетилівка називається серед інших населених пунктів Полтавського полку і в «Росписи городам и местечкам, которыми войско запорожское владеет» (1653 р.), а також у розписі «Кто из дворян послан в эти города приводить жителей к присяге» під час возз'єднання України з Росією в 1654 році[3].

Після народно-визвольної війни панівні класи — козацька старшина, українська шляхта, вище православне духівництво — почали захоплювати землі і промисли, які раніше належали польським феодалам. В гонитві за нагромадженням в своїх руках багатств, вони не гребували ніякими засобами, часто вдаючись навіть до збройної боротьби між собою. Тільки за два роки — 1668 і 1670 — Решетилівка чотири рази переходила з рук у руки окремих представників козацької верхівки. Кожен з них грабував і спустошував її. Вона разом з іншими сотенними містечками Полтавського полку була власністю гетьмана Правобережної України П. Дорошенка, потім гетьмана Лівобережної України Д. Многогрішного. Розоряли Решетилівку

---

[1] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы, г. I, М., 1954, стор. 215.

[2] В. Г. Ляскоронский. Гийом Левассер де Боплан и его историко-географические труды относительно Южной России. 1901, стор. 26.

[3] Акты южной и юго-западной России (с 1653—1654 г.), т. X, СПб., 1878, стор. 249.

і татари, які в 1696 році вдерлись у південні райони Полтавського полку, грабували населення, забирали в полон юнаків і дівчат та продавали в рабство.

Великі випробування випали на долю решетилівців під час Північної війни (1700—1721 рр.).

Велику мужність і героїзм виявили решетилівці в боротьбі проти шведів, які у 1708 році вторглись на Полтавщину. Проте шведам вдалося зламати опір козаків та населення і наприкінці березня 1709 року захопити Решетилівку, яку Карл XII перетворив на свій головний опорний пункт. Тут з квітня до червня 1709 року стояло шведське військо. Ще раз побувало тут вороже військо, коли після поразки під Полтавою відступало.

Після Полтавського бою з 13 по 19 липня 1709 року російська армія і полонені нею шведи стояли в Решетилівці, оскільки в Полтаві не можна було перебувати через «смрад» від мертвих тіл. 14 липня 1709 року під Решетилівкою Петро І провів військові маневри, в яких взяли участь окремі частини російської армії і полонені шведи. Звідси Петро І послав розпорядження у Воронеж Количову відносно будівництва кораблів.

В Решетилівці Петро І 17 липня 1709 року підписав один із законодавчих актів російського самодержавства щодо управління Лівобережною Україною, який ввійшов в історію під назвою «Решетилівські статті» і був спрямований на поступову ліквідацію залишків політичної автономії України.

Для зміцнення політичного впливу на українську козацьку старшину царський уряд підтвердив її феодальні привілеї, зберіг за нею адміністративно-судову владу на Лівобережжі. Разом з тим посилювалась залежність гетьманського управління від царського уряду. Українське військо підпорядковувалось російському командуванню, в ряді українських міст розташовувались російські залоги, встановлювався контроль за збиранням податків.

Займалось населення переважно сільським господарством, хоч уже значного розвитку набувають ремесла і торгівля. Зокрема, в Решетилівці були ремісничі цехи: кушнірський, шевський, ткацький та різницький. Ще більш відчутною стає майнова та правова нерівність. За переписом 1718 року, з 250 селян майже половина була «піших». Ремісничі цехи об'єднували 58 «піших» і 43 «тяглих» ремісників[1]. З перепису, проведеного у жовтні 1722 року квартирмейстером Гаврилом Карташовим, видно, що представники козацької старшини і духівництва на той час ставали власниками млинів та інших підприємств, а також займалися торгівлею. Так, Василь Кочубей мав у Решетилівці два млини, тут був і млин полтавського монастиря. Серед власників шинків у Решетилівці згадується полтавський полковник та вдови колишніх решетилівських сотників. Великі пасіки мали священики[2].

Існуюче законодавство значно сприяло цьому. Козацька старшина і духівництво звільнялися від податків, в той час як селяни і бідніші козаки та ремісники змушені були платити податки.

Важливу роль у розвитку Решетилівки відіграли ярмарки, яких тут щороку відбувалося по 4. Найбільшої слави зажили собі ці ярмарки решетилівськими смушками, відомими далеко за межами Полтавщини. Грубошерстне вівчарство в навколишніх селах було розвинуто здавна.

Про решетилівські смушки згадує у своєму описі Чернігівського намісництва і О. Шафонський «у XVIII столітті вони (смушки) дають великі прибутки: з них чорні з дрібними завитками, найкраще розводяться біля Полтави і містечка Решетилівки і на багато тисяч у Польщу і Сілезію відправляються»[3]. Скуповували

---

[1] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 г., ч. III, Полтава, 1852, стор. 74.

[2] Л. В. Падалка. Что сказало население Полтавской губернии о своем старом быте, по сведениям, собранным в 1896—1898 гг., Полтава, 1906, приложения, стор. 19—47.

[3] Д. Ф. Соловей. Решетиловская ярмарка 12—14 октября 1924 г., Полтава, стор. 7—8.

в Решетилівці смушки для перепродажу караїмські, нахічеванські та вірменські купці. Оборот решетилівських ярмарок за продажем смушків становив майже одну третину оборотів всіх ярмарків Полтавщини, де продавалися смушки[1]. Досить швидко збагачувалися решетилівські купці Іван, Федотій та Максим Ломакіни, Григорій Галай, Василь Труковський та ряд інших[2].

Будівництво білоруського тракту і його відгалуження на Кременчук у другій половині XVIII століття позитивно позначилось на дальшому розвитку Решетилівки.

Поступово змінювався і склад жителів. Уже в 1773 році в решетилівській сотні було 1118 виборних козаків, 1608 підпомічників, 2654 посполитих, 773 чол. різного звання.

З ліквідацією козацьких полків посилилось покріпачення козаків. У 1786 році Катерина II подарувала Решетилівку, включаючи і козаків, дійсному статському раднику В. С. Попову.

Становище кріпаків було надзвичайно тяжким. У цей час дедалі ширше впроваджувалась т. зв. «урочна система», при якій на один «день» панщини селянинові визначали стільки роботи, що виконати її він міг лише за кілька днів. Наприклад, за один урочний день селянин повинен був викосити півдесятини, нажати 2—2,25 копи озимини або 2,5 ярини, перевезти 30 кіп хліба тощо.

Не раз трудящі Решетилівки виступали проти сваволі своїх гнобителів, але кожного разу панівні класи жорстоко розправлялися з повстанцями. Масовий виступ селян проти поміщиків спалахнув у травні 1788 року, коли до Решетилівки прибув справник, щоб переселити державних селян у херсонські степи. У своєму донесенні правителю Катеринославського намісництва місцевий чиновник І. Зінов'єв повідомляв: «Селяни не корилися ні мені, ні справнику, а Денис Славко (місцевий селянин) заявив: „Полтавська могила велика, а коли така ж у решетилівській окрузі буде, тоді, може, хто і переселиться"». Коли справник його заарештував, селяни вибили двері і вікна в хаті, де був заарештований, і звільнили його. «Селян зібралось до 300 чоловік,— продовжує свій лист І. Зінов'єв,— які тримають мене та справника, здається, під справжньою вартою... Без воїнської команди змусити виконати повеління немає можливості»[3].

Спроба провести переселення селян з Решетилівки та навколишніх сіл до херсонського маєтку Кир'якова у 1815 році викликала велике обурення населення. Заворушення тривало аж до 1821 року. Гаслом селян стало повне визволення. Для розправи з непокірними прибуло військо, яке дощенту зруйнувало деякі села.

Під впливом цього селянського заворушення, що відбувалося поблизу Решетилівки, у В. Ф. Раєвського, що в той час перебував на Полтавщині і пізніше став декабристом, виникли думки, викладені ним у творі «Про рабство селян».

Під час цих селянських заворушень у Решетилівці 13 травня 1818 року юнкери брати Петро і Андрій Борисови та Волков, що стояли з полком тут, заснували таємне товариство за правилами «Піфагорової секти» — «Товариство першої згоди». Це товариство спочатку ставило собі завданням удосконалення в науках, мистецтві, любові і дружби. Згодом у своєрідній формі воно включило і політичну мету: «Заснування відомої Республіки філософа Платона». Разом з цим товариство змінило і свою назву на «Товариство друзів природи». Пізніше (в 1823 році) брати Борисови — Петро і Андрій — уже в Новоград-Волинському, де проходили дальшу службу, разом з польським революціонером Ю. Люблінським, організували «Товариство об'єднаних слов'ян», яке у вересні 1825 року влилось до Васильківської управи Південного товариства декабристів на правах окремої управи.

---

[1] А. И. Аксаков. Исследование о торговле на украинских ярмарках. СПб., 1853, стор. 281.

[2] В. Бучневич. Местечко Решетиловка Полтавского уезда. „Труды Полтавской ученой архивной комиссии", Вып. XV, Полтава, 1917, стор. 1—23.

[3] Архів Дніпропетровського історичного музею, 233.

Великих утисків від сваволі представників місцевої влади зазнавали і збіднілі козаки. Губернський предводитель дворянства Капніст так розповідав про стягнення податків:

«Рухоме майно, худоба, вівці і, нарешті, одяг і руб'я поселян продавали з прилюдного торгу на базарах та ярмарках, а самих поселян за несвоєчасну сплату податків піддавали жорстоким тілесним покаранням... Бідність козаків досягла таких меж, що на 9 господарів припадала одна пара волів, а землі лишилося не більше як 2,5 десятини на душу; протягом цього часу виникло і поступово збільшилось число козаків зовсім безземельних»[1].

Панівній верхівці, яка все більш збагачувалася, належали всі надбання культури. Поміщик Попов створив з кріпаків музичну капелу, влаштовував вистави, ілюмінації і фейєрверки для розваги гостей у парку, створеному руками, потом і кров'ю своїх кріпаків. Він мав у Решетилівці найбільшу на той час на Полтавщині бібліотеку, в якій зберігалися стародавні рукописи, рідкісні видання і т. п. В 1853—1868 рр. частина її фондів була придбана Київським університетом та Одеським товариством істориків. Наприкінці 1887 року архів Попова було передано імператорській Публічній бібліотеці в Петербурзі[2].

Заможна верхівка навчала своїх дітей у містах.

У 1845 році Решетилівку відвідав Т. Г. Шевченко. Від тих часів збереглися його малюнки «В Решетилівці». Великий кобзар згадує Решетилівку в повісті «Близнюки».

Реформа 1861 року не здійснила споконвічних прагнень селян одержати землю. Після реформи земля між селянами Решетилівки була розподілена так: зовсім не мали польової землі 60 господарств, по 1 десятині — 10 господарств, від 1 до 2 десятин — 78 господарств, від 2 до 4 десятин — 108 господарств, від 3 до 4 десятин — 86 господарств, від 4 до 5 десятин — 215 господарств. Понад 16 десятин мали 28 господарств, в т. ч. 22 господарства — понад 20 десятин, а одне господарство — понад 94 десятини[3].

За одержану землю селяни змушені були вносити поміщикам і казні величезні суми викупних платежів, що більше як у 3—4 рази перевищували продажну ціну земельного наділу. Відсутність коштів для сплати викупних платежів у бідніших господарствах ще більше посилила процес розшарування селянства. На початку 80-х рр. у Решетилівці з 770 козацьких дворів 380 господарств зовсім не мали орної землі та робочої худоби; господарств, кожне з яких мало до 3 десятин, налічувалось 141, від 3 до 9 десятин — 173, більш як 9 десятин — 76 господарств. Серед селянських господарств земля розподілилась таким чином: 93 господарства зовсім не мали землі, від 1 до 3 десятин мали 66 господарств, від 3 до 9 — 199 господарств і більше 9—26 господарств[4].

Найважливішим промислом наприкінці XIX століття було шевство. «За числом господарств (280), за кількістю виробів і їх цінністю,— як свідчать сучасники,— за розмірами району збуту шевський промисел Решетилівки мав виняткове значення не тільки для містечка, але і для всього повіту... Місцеві потреби, смаки і звички змінюють матеріал, форму і ціну виробів, і решетилівський чобіт уміє пристосуватись до свого споживача згідно з його бажаннями, змінюючись за місцем і за часом»[5].

Наприкінці XIX століття Решетилівка також стала одним з осередків народного ткацтва, килимарства і вишивки. Решетилівські скатертини, рушники, плахти, килими, вишивані сорочки прикрашали побут козацької старшини. З давніх-давен

---

[1] Л. О. Медведська. Декабристи на Полтавщині. Х., 1960, стор. 6.

[2] В. Е. Бучневич. О библиотеке В. С. Попова, бывшей в м. Решетиловке. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. XV. Полтава, 1917, стор. 46—52.

[3] ЦДІА. ф. 577, оп. 30, спр. 1862, арк. 18—52.

[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. II, Полтавский уезд, 1883, стор. 210—215.

[5] М. Сосновский. Опыт исследования промыслов сельского населения Полтавского уезда. Статистическое исследование промыслов местечка Решетиловки. Полтава, 1898, стор. 18—19.

Малюнок Т. Г. Шевченка «У Решетилівці». 1845 р.

були відомі ці промисли в Решетилівці. По хатах сиділи килимарниці, захаращуючи пасмами вовни тісну оселю, сліпли при каганцях вишивальниці, гаптуючи панські сорочки.

Поміщиця О. Н. Хряпунова вже після реформи 1861 року організувала ткацьку майстерню, де на виготовленні килимів і вишиванні сорочок широко використовувала найману робочу силу.

В зв'язку з розвитком економіки Решетилівки, збільшувалась весь час і кількість її населення. У 1883 році тут уже налічувалось 1228 господарств, з них 770 — козацьких, 387 — селянських та 71 — міщанське. Загальна кількість населення становила 6161 чоловік. Із загальної кількості родин 122 не мали своїх жител, батракувало постійно 165 чоловік (чоловіки й жінки), 283 займалися дрібною торгівлею[1]. На початку XX століття кількість населення в містечку зросла майже до 10 000 чоловік.

Переважна більшість населення і в цей час займалася сільським господарством та промислами. Частина жителів працювала також у ткацькій майстерні (що з 1906 року належала Полтавському земству), на паровому млині Юрченка, у шкіряній майстерні Большова, на цегельних заводах Хряпунової, черепичному заводі Дзейки.

Розвиток капіталістичних відносин, дальше розшарування села, зростання злиднів загострювали класову боротьбу.

Під час революції 1905—1907 рр. місцеві робітники і сільська біднота брали активну участь у розповсюдженні листівок, які розповідали трудящим правду про Російсько-японську війну, закликали їх до революційних виступів[2].

Столипінська аграрна реформа ще більше загострила класові суперечності. Посилилось зубожіння трудящих мас. Особливо погіршилося становище трудящих в роки першої світової війни.

Характерною рисою дореволюційної Решетилівки була її економічна і культурна відсталість. З 6161 жителя у 1883 році письменних було всього 151 чоловік. Діяла тільки одна церковно-парафіальна школа, в якій навчалися 22 хлопчики і одна дівчинка з 1487 дітей шкільного віку[3]. Згодом, у 1889 році в Решетилівці стало працювати 4-класне земське училище (160 учнів). Поряд з ним з 1908 року існувало і двокласне училище (175 учнів). Але і тоді значна частина дітей шкільного віку залишалася поза школою.

Лютнева буржуазно-демократична революція в Росії 27 лютого 1917 року змела ненависне самодержавство.

В Решетилівці після одержання звістки про падіння самодержавства відбулися мітинги й маніфестації, на яких представники дрібнобуржуазних партій славили Тимчасовий уряд, намагалися переконати маси в тому, що він розв'яже всі питання на користь народу. Волосне правління було замінено волосним комітетом, в якому вирішальні позиції захопили заможніші селяни та представники сільської буржуазії.

Дрібнобуржуазні партії своєю підтримкою волосного комітету і Тимчасового уряду, які нічого не робили для поліпшення становища трудящих, втрачали будь-

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. II, стор. 210, 211, 217.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 313, арк. 156, 221.
[3] Там же, стор. 270, 306.

який авторитет серед населення. Справа дійшла до того, що коли до Решетилівки прибув член партії хліборобів-власників, щоб завербувати нових членів партії, селяни його заарештували і побили. Після цього у нього відібрали партійні документи і розписку про те, що він не буде більше працювати в партії[1].

Маси все тісніше згуртовуються навколо партії більшовиків, яка послідовно боролася за народні інтереси. Це знайшло свій вияв і під час формування загону Червоної гвардії в Решетилівці в серпні 1917 року для боротьби з контрреволюцією. До цього загону вступили Г. М. Зленко, П. Коваленко та багато інших[2].

Палко вітали трудящі Решетилівки перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції в Петрограді. На багатолюдному мітингу, що відбувся тут, вони одностайно заявили про підтримку революції і про свою готовність боротися за владу Рад.

Але владу в Решетилівці як і в інших містах і селах України захопила Центральна рада. Її орган в Решетилівці існував аж до січня 1918 року, коли розгорнулось визволення Полтавщини від петлюрівців.

Створений у січні 1918 року волосний ревком очолив житель Решетилівки М. І. Блошенко, який повернувся додому після військової служби у Кронштадті.

Волревком почав здійснювати ленінський Декрет про землю. Безземельні і малоземельні селяни почали одержувати землю. Але на перешкоді цьому стала іноземна воєнна інтервенція. Німецькі окупанти захопили Решетилівку 28 березня 1918 року.

Одним з перших наказів німецького коменданта був наказ про ліквідацію ревкомів і про передачу влади відновленим управам, що були створені після Лютневої буржуазно-демократичної революції. За допомогою окупантів поміщики відібрали у бідноти землю.

У відповідь на жорстокі порядки, встановлені інтервентами та їх прислужниками українськими буржуазними націоналістами, трудящі України встали на захист завоювань Великого Жовтня.

В Решетилівці Д. І. Личко організував партизанський загін, який завдавав відчутних ударів окупантам. У жовтні—листопаді 1918 року цей загін влився в партизанський загін, очолений Я. Р. Огієм та Г. Г. Скрипником. Він очистив Решетилівку від петлюрівців, брав участь у визволенні Полтави в січні 1919 року[3].

Після визволення Решетилівки на початку січня 1919 року тут було відновлено Радянську владу. Велику роботу по зміцненню Радянської влади провела сільська більшовицька організація, створена у 1919 році[4].

Трудящі Решетилівки активно включились у відбудову господарства. Вже 22 березня 1919 року відбувся з'їзд Рад Решетилівської волості.

В резолюції з'їзду підкреслювалась готовність решетилівців зробити все для зміцнення Радянської влади: «Зібравшись на з'їзд після довгої боротьби за владу Рад, ми вітаємо всіх її захисників, Червоний фронт і партію, яка тримає високо у своїх руках Червоний прапор революції».

З великим піднесенням сприйняли трудящі звістку про завоювання влади угорськими робітниками і селянами. Зокрема, II з'їзд Рад Полтавського повіту, де були делегати і від Решетилівки, 30 березня 1919 року палко вітав Комуністичну революцію в Угорщині[5].

Опорою більшовицької організації в Решетилівці стала біднота. Здійснюючи рішення VIII з'їзду РКП(б), комуністи Решетилівки мобілізували селян на відбудову народного господарства. З ініціативи партійного осередку, на засіданні Ради Решетилівської волості в березні 1919 року було створено комітет бідноти, який

---

[1] ЦДАЖР УРСР, ф. 252, оп. 1, спр. 17, арк. 4.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-3970, оп. 1, спр. 17, арк. 4.
[3] Там же.
[4] Газ. «Известия Полтавского губисполкома», 4 квітня 1919 р.
[5] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Збірник документів і матеріалів, Полтава, 1957, стор. 115.

Молотьба кінним котком. Решетилівка, 1923 р.

допомагав органам влади проводити продрозверстку. На куркулів, які саботували здачу державі хліба, комітет наклав штраф 30 тисяч карбованців[1].

Розгортанню мирного будівництва перешкодила навала денікінців, які влітку 1919 року вдерлися на Полтавщину. Селяни Решетилівки палко відгукнулись на заклик В. І. Леніна — «Всі на боротьбу з Денікіним!» На з'їзді селянських Рад Решетилівської волості, який відбувся в цей час, було прийнято резолюцію, де підкреслювалося, що «...з'їзд дає слово всіма силами підтримувати соціалістичну революцію на Україні...». 200 селян-добровольців з Решетилівки пішли на фронт.

В запеклих боях, що розгорнулися в липні 1919 року на Полтавщині проти денікінців, хоробро боролися посланці Решетилівки. Незважаючи на героїчні зусилля Червоної Армії, денікінці захопили селище. Білогвардійці відновили буржуазно-поміщицький лад і чинили криваву розправу над комуністами, робітниками, селянами. Першою жертвою денікінського терору став сільський активіст Г. А. Грушко.

В той час, коли частина комуністів боролася на фронті, інші більшовики Решетилівки пішли в підпілля і почали формувати партизанські загони. Активну участь у їх створенні брали П. І. Рудько, голова Решетилівського волревкому Ф. М. Яременко та інші. На території Решетилівки було організовано два партизанські загони, які боролися проти білогвардійців під Полтавою та іншими містами. У боях з ворогом особливо відзначились комуністи І. Г. Блоха, І. А. Лютий, М. П. Ситник та багато інших.

В середині грудня 1919 року частини Червоної Армії і партизани визволили Решетилівку від денікінців.

Створені органи Радянської влади ліквідували відновлене денікінцями поміщицьке землеволодіння, розподілили між селянами понад 6000 десятин відібраної у поміщиків та куркулів землі. Вже у 1921 році середній наділ на кожного працездатного в Решетилівці становив по 2—3 десятини.

Після закінчення громадянської війни всі зусилля партії і народу були спрямовані на зміцнення завойованої влади, на впровадження в життя ленінської нової економічної політики, на розширення соціалістичного сектору, на відбудову всіх галузей народного господарства. Вирішувати ці питання доводилось в умовах жорстокої боротьби проти куркулів та інших контрреволюційних елементів, які створювали банди і тероризували населення.

Учасники громадянської війни пригадують такий епізод: 15 червня 1921 року видатний радянський воєначальник М. В. Фрунзе прибув на станцію Решетилівка і звідти вирушив до Решетилівки, де мали перебувати радянські бойові загони. У містечку він зустрів групу озброєних кавалеристів, що назвалися загоном дивізії, якої тут не було. Це були махновці, які вирішили полонити М. В. Фрунзе. Зав'язався короткий бій, під час якого М. В. Фрунзе був поранений.

Органам Радянської влади в боротьбі проти бандитизму активно допомогли бідніші селяни, які одержали землю. Позбавлені підтримки від народу, бандити терпіли одну поразку за одною, і вже до 1922 року з бандитизмом було покінчено.

[1] Газ. «Известия Полтавского губисполкома», 2 квітня 1919 р.

Трудівники села, господарюючи на власній землі, шукали і знаходили найбільш досконалі форми спілкування. У 1922 році в Решетилівці була створена перша сільськогосподарська комуна «Культура», яка об'єднувала 18 господарств. Відсутність досвіду ведення крупного господарства давалася взнаки. Розподіл виробленої продукції тут провадився не за кількістю і якістю праці, вкладеної в громадське господарство, а за кількістю їдців, що не могло сприяти підвищенню трудової активності членів комуни. У 1926 році комунари рішуче виступили проти зрівнялівки і прийняли новий статут, яким перетворили комуну в артіль, де доходи розподілялися не за числом членів сім'ї, а за кількістю вироблених трудоднів. Статут дозволяв членам артілі мати присадибні ділянки і власну птицю.

Прийняття нового Статуту дало можливість значно розвинути господарство, вирощувати, вищі, ніж в одноосібних господарствах врожаї. У 1927 році середній урожай зернових в артілі становив 78 пудів з десятини, в 1928 році — 84 пуди, а в одноосібних господарствах відповідно 52 і 58 пудів. Артіль весь час зростала. Уже в 1928 році вона мала 96 десятин землі, 1 трактор, 2 молотарки, паровий двигун, чимало реманенту.

Одночасно народжувались і розвивались інші форми кооперування. У 1927—1928 рр. у Решетилівці існували також 3 товариства по спільному обробітку землі, прокатний пункт сільськогосподарських машин. Разом з тим зростала і кількість пайовиків сільської споживчої кооперації. Якщо до 1 жовтня 1927 року в Решетилівці було охоплено кооперацією 18 процентів усіх селян, то вже на 1 квітня 1928 року — майже 30 процентів. Кооперувались також і кустарі. У 1927 році промислова кооперація об'єднувала 181 кустаря, а в 1928 році — 600. Перша промислова артіль — слюсарно-механічна майстерня «Допомога селу» — була заснована ще в 1920 році.

Велику допомогу кооперативним організаціям подавала держава. У 1927—1928 рр. для них було виділено 30,2 проц. загальної суми кредиту, а вже через рік — 63 проценти. Збільшилась і машинна оснащеність сільського господарства. У 1929 році на решетилівських полях уже працювало 3 трактори, чимало іншої техніки. Основна кількість нової техніки продавалась товариствам по спільному обробітку землі та колгоспам.

Всією роботою по відбудові народного господарства керувала районна партійна організація[1], яка налічувала у своїх рядах 25 членів та кандидатів у члени КПРС.

24 лютого 1924 року відбулися збори Решетилівської районної партійної організації, на яких обговорювались і питання про розвиток сільського господарства. В рішенні цієї конференції зазначалося: «З'ясувати населенню, що кооперація є та громадська організація, яка повинна оздоровити нашу торгівлю в інтересах громадськості. При допомозі кооперації ми можемо вийти на той шлях, який намітив XIII партз'їзд, здійснюючи ту змичку, яку заповідав нам В. І. Ленін»[2].

У зміцненні споживчої та сільської кооперації надійним помічником партійної організації був комітет незаможних селян, створений у 1920 році. У 1928 р. він налічував 340 чоловік[3].

Успіхи соціалістичної перебудови сільського господарства викликали люту злобу у класових ворогів і, насамперед, куркулів. Маючи запаси хліба, вони відмовлялись продавати хліб державі, розповсюджували всілякі вигадки про колгоспи, залякували бідняків і вдавалися до терористичних актів щодо активістів. Так, у липні 1928 року куркулі брати Павло і Петро Біби напали з ножем на бідняка-активіста, члена комнезаму Божка і поранили його[4]. Але ніякі куркульські провокації не змогли спинити потяг селянства до нових форм ведення господарства. Число

---

[1] У 1923 році Решетилівка стала районним центром однойменного району.

[2] Полтавський облпартархів, ф. 56, оп. 1, спр. 1, арк. 78.

[3] Там же, спр. 15, арк. 14.

[4] Газ. «Більшовик Полтавщини», 3 липня 1928 р.

Перший сніп в колгоспі «Борці за колективізацію». Решетилівка. 1930 р.

сільськогосподарських артілей у Решетилівці весь час зростало. 19 січня 1930 року районний земельний відділ зареєстрував ще одну сільськогосподарську-артіль під назвою «Борці за колективізацію» (з 1932 року — «Заповіт Ілліча»), у лютому того ж року — «Промінь світла». У другій половині 1930 року були утворені колгоспи: «Сміливо вперед», «Індустрія» та «Червоний Перекоп». У першій половині 1931 року на території Решетилівки число артілей зросло ще на три: ім. 9 Січня, ім. Тельмана та «Світовий Жовтень». На кінець року в 9 колгоспах було об'єднано до 80 проц. усіх селянських господарств Решетилівки.

Активними борцями за колективізацію села були С. Ф. Ткаченко, Т. Д. Зленко, Г. А. Облап, А. Д. Малинський, Т. Д. Диптан, Д. Я. Блоха, Д. І. Шкурупій, О. Ф. Шкурупій.

Велику роль в організаційному зміцненні колгоспів відіграла Решетилівська МТС (згодом — Перша Решетилівська МТС), створена на базі прокатного пункту поблизу станції Решетилівка в 1930 році. Організатором її і першим директором був т. Боровий. Уже в 1932 році МТС виконала у колгоспах майже половину всіх робіт в рільництві. У 1934 році була утворена друга Решетилівська МТС в самій Решетилівці.

Водночас розвивалася і місцева промисловість. На базі ткацької майстерні утворилась у 1921 році артіль, якій у 1926 році було присвоєно ім'я Клари Цеткін. Розширилась артіль «Допомога селу», поповнилось її обладнання, механізовано ряд виробничих процесів. У 1929 році організовано артіль «Перемога» з цехами — кравецьким, ткацьким, щітков'язальним, мотузяним і шевським. На базі молочного зливного пункту почав працювати державний маслозавод. У 1926 році в Решетилівці став до ладу ковбасний цех, а в 1930 році — цех по виготовленню безалкогольних напоїв.

Самовіддано працюючи на промислових підприємствах і в колгоспах, трудящі Решетилівки брали активну участь у зміцненні і розвитку нашої Батьківщини. Особливо яскраво виявилися патріотичні почуття решетилівців під час проведення передплати державної позики у 1923 році. Понад 93 тис. крб. своїх заощаджень дали в позику державі трудящі Решетилівки в перші ж дні реалізації позики[1].

[1] Полтавський облпартархів, ф. 56, оп. 1, спр. 57 арк. 14—15.

За роки Радянської влади докорінно змінилось медичне обслуговування населення. До Жовтневої революції в Решетилівці працювали один лікар і три молодші медпрацівники. У 30-х рр. тут була поліклініка, дитячі ясла, фізкультурні майданчики. Медична допомога подавалась безплатно.

Відбудовуючи і розвиваючи народне господарство країни, партія приділяла велику увагу культурно-побутовому будівництву. Зразу ж після встановлення Радянської влади в Решетилівці розпочали роботу 5 шкіл, де навчалися діти трудящих села. Крім шкіл, працювали групи по ліквідації неписьменності серед дорослого населення.

Шкільна мережа весь час удосконалювалась. Початкові школи перетворювались на семирічні і згодом на середні. Одночасно розвивалась і професійно-технічна освіта. У 1937 році було відкрито школу української вишивки типу ФЗН, в якій навчалося 76 учнів.

Для проведення дозвілля молоді в 1923 році було створено сільбуд. При сільбуді поряд з гуртками художньої самодіяльності працював радіогурток, який виготовляв радіоприймачі і встановлював на вулицях і в будинках трудящих радіорепродуктори. Діяльну роботу в сільбуді проводив Б. Р. Гмиря, пізніше народний артист СРСР.

Артіль ім. Клари Цеткін прославилась не лише якісними і красивими виробами, але й своєю художньою самодіяльністю. Ансамбль пісні і танцю, створений у 1932 році, брав участь в обласних, республіканських та всесоюзних оглядах художньої самодіяльності і не раз відзначався першими преміями. У 1936 році на Всесоюзному огляді учасники художньої самодіяльності артілі зайняли перше місце і були премійовані роялем, а також одержали грошову премію в сумі 2500 карбованців. Напередодні Вітчизняної війни ансамбль пісні і танцю, як учасник Декади українського мистецтва в Москві, був нагороджений вишитим на шовку портретом В. І. Леніна. Кожний з учасників ансамблю був премійований туристською путівкою на подорож по Волзі.

Керівником і організатором усіх соціалістичних перетворень у Решетилівці була партійна організація. Зростав її авторитет і кількісний склад. В партію приходили нові борці за краще майбутнє. За п'ять років — з 1924 по 1929 — число членів і кандидатів у члени партії в решетилівській територіальній організації зросло майже в три з половиною раза[1]. Серед тих, хто в ці роки вступив до комуністичної партії були і жінки, перед якими Радянська влада відкрила шлях до участі в будівництві соціалістичної держави. Однією з перших зв'язала свою долю з партією В. І. Антонець. Ще в роки громадянської війни Варвара Іванівна активно допомагала партизанам, давала їм цінну інформацію, постачала продукти, доглядала дітей партизанів.

З ініціативи В. І. Антонець, яка в 1926 році стала членом партії, в Решетилівці було організовано дитячий садок, ясла, молочну дитячу кухню та дитячу консультацію при лікарні. Під її керівництвом проводилась велика антирелігійна робота. В. І. Антонець, тепер пенсіонерка, продовжує брати активну участь у громадсько-політичному житті селища.

Партійна організація надавала великого значення ідеологічній роботі серед селян, проводила велику боротьбу за ленінські норми партійного та радянського життя.

[1] Полтавський облпартархів, ф. 56, оп. 1, спр. 13, арк. 4.

Бюро Решетилівського райкому ЛКСМУ. 1923 р.

Хор стариків при Решетилівському Будинку культури. 1939 р.

Бойовими помічниками комуністів були комсомольці, які об'єдналися в комсомольський осередок наприкінці 1920 — на початку 1921 років. Його організатором став В. О. Сахно. Комсомольці брали активну участь у заготівлі хліба для голодуючого населення Поволжя і південних областей України, створенні дитячого будинку для дітей-сиріт, у постачанні їм продуктів харчування, одягу, взуття, у їх вихованні. Перші комсомольці Г. І. Корячко, Г. А. Співак, І. Д. Васюк, М. Я. Лютий, А. К. Вовк та інші взяли участь у ліквідації неписьменності серед населення, самі вчилися. Комсомольці поширювали газети, організовували художню самодіяльність. Щотижня гуртківці давали концерти.

Змістовна, цілеспрямована робота комсомольського осередку приваблювала молодь, і вже у 1926 році в Решетилівці налічувалось 66 комсомольців[1].

В результаті перемоги соціалізму в нашій країні напередодні Вітчизняної війни Решетилівка перетворилася в квітуче селище з високорозвиненим сільським господарством. Водночас тут працювали промислові підприємства: маслозавод, промартіль «Металіст», харчкомбінат, друкарня, артіль імені Клари Цеткін, МТС. 8 решетилівських колгоспів обслуговувала тракторна бригада Г. І. Бабіренка; 14 тракторів, 7 зернових комбайнів. 8 молотарок та іншу техніку мала бригада. Понад 70 процентів усієї орної землі колгоспів оброблялось цими машинами. Зростання машинозброєності дало можливість артілям значно збільшити врожайність. Так, коли середня врожайність з кожного гектара у 1911—1915 рр. складала зернових по 61 пуду, то у 1936—1940 рр.— по 93 пуди.

Страшне слово «війна» розбудило решетилівців у неділю 22 червня 1941 року. Озброєна до зубів фашистська Німеччина напала на Радянський Союз. Перед лицем великої небезпеки решетилівці ще тісніше згуртувалися навколо Комуністичної партії і Радянського уряду. Здатні носити зброю були мобілізовані до лав Червоної Армії. В колгоспах і на підприємствах їх місця зайняли жінки і підлітки. З подвоєною енергією працювали вони, віддаючи всі сили справі перемоги над ворогом. Перші місяці війни припали на період збирання врожаю. Масовий трудовий героїзм колгоспників і механізаторів забезпечив своєчасне збирання врожаю. Водночас у липні-серпні решетилівці взяли участь в спорудженні оборонної лінії.

Все ж гітлерівці, зосередивши великі сили, прорвали фронт і вдерлися на Лівобережну Україну. 22 вересня 1941 року вони захопили Решетилівку. Почалися чорні дні неволі. Німецько-фашистські загарбники знущалися над населенням. Гітлерівці знищували все найкраще, найцінніше, створене руками колгоспників, робітників і службовців Решетилівки.

Страшних руйнувань завдали гітлерівці селищу. Вони знищили пам'ятник В. І. Леніну, спалили майже всі державні будівлі, 303 хати колгоспників.

У приміщенні середньої школи, де раніше дзвеніли дитячі голоси і сміх, фашисти влаштували поліцейський застінок, в якому катували радянських громадян, які не хотіли коритися ворогові. В цьому застінку мужньо загинули активісти селища Д. П. Плужник, Я. В. Закарлюка, І. Г. Фесенко, О. Ф. Шкурупій, М. І. Черкун.

[1] Полтавський облпартархів, ф. 56, оп. 1, спр. 3, арк. 39.

За час тимчасової окупації гітлерівці розстріляли 173 жителів Решетилівки, вивезли до Німеччини 58 юнаків і дівчат.

Звірства та знущання гітлерівців викликали з боку населення Решетилівки рішучий опір. Вони згуртовувалися в партизанські загони, саботували всі заходи окупантів. Тільки в полтавському об'єднаному партизанському загоні під командуванням К. Й. Тутки, що діяв в Шишацькому районі, мужньо боролися проти ворога 22 решетилівці. В боротьбі проти загарбників загинули решетилівські партизани Г. А. Дзюбань, М. Г. Шарлай, С. І. Білокінь та Я. М. Ковтун. Населення підтримувало партизан, постачало їм продовольство і одяг, переховувало і лікувало поранених бійців[1].

За мужність і героїзм, виявлені в боротьбі проти ворога, понад 800 жителів селища нагороджені орденами та медалями СРСР.

Розгулу сваволі і звірств загарбників поклала край доблесна Червона Армія, яка 23 вересня 1943 року визволила Решетилівку. Серед частин і з'єднань Степового фронту, які брали участь у визволенні селища, були бійці 5-ї і 7-ї гвардійських повітряно-десантних дивізій, 20-го гвардійського стрілецького корпусу, 4-ї гвардійської армії, 5-го авіаційного корпусу та 121-й окремий гвардійський батальйон зв'язку.

В тяжких умовах воєнного часу почалась відбудова господарства. В жовтні 1943 року була відновлена робота Решетилівського райкому КП України. В січні 1944 року була створена селищна територіальна партійна організація, яка хоч і була нечисленною (на 1 січня 1944 року на обліку було 9 комуністів), відіграла велику роль у післявоєнній відбудові селища. На найбільш відповідальні ланки колгоспного виробництва партійна організація посилала комуністів. Члена ВКП(б) Г. Я. Колотія, який повернувся з армії після тяжкого поранення на фронті, колгоспники артілі ім. Енгельса обрали головою правління. Головою колгоспу «Індустрія» працював комуніст Г. М. Яресько. Своєю самовідданою працею на ремонті сільгосптехніки показував приклад для безпартійних токар МТС комуніст Д. І. Мосійко, який виконував норми на 200 процентів. Одночасно він був агітатором серед робітників. Кращим керівником агітколективу в Решетилівці в 1944 році був комуніст Б. А. Ягодовський.

Під керівництвом партійної організації трудящі Решетилівки, незважаючи на труднощі, відроджували колгоспне господарство. Відновили роботу 8 решетилівських колгоспів: ім. Енгельса, ім. 9-го Січня, «Індустрія», ім. Тельмана, «Червоний Перекоп», «Заповіт Ілліча», ім. XVIII партз'їзду та «Травневий». Весною 1944 року на польові роботи колгоспники Решетилівки вивели усіх власних корів, яких використовували для оранки та сівби. Це дало можливість своєчасно закінчити польові роботи.

На допомогу районам, які зазнали великих втрат під час окупації, прийшли братні народи Радянської держави. Для решетилівців трудящі Російської Федерації виділили 15 тракторів, кілька вантажних автомобілів, молотарок та інші сільськогосподарські машини, будівельні матеріали, племінну худобу, насіння.

Тепло чи холодно, від зорі до зорі колгоспники орали, сіяли і збирали хліб. Самовіддана праця дала хороші наслідки. Колгоспи зустріли перші роковини визволення значним перевиконанням плану хлібозаготівель.

Після визволення Решетилівки від німецько-фашистських окупантів відновили роботу і місцеві промислові підприємства — артіль «Взуття», шкірзавод, торфоартіль та маслозавод. Німецькі окупанти при відступі з Решетилівки зовсім зруйнували маслозавод, а обладнання заводу вивели з ладу. Але завдяки ініціативі робітників, маслозавод вже на третій день після визволення селища став випускати продукцію для Червоної Армії. Високих показників добився і колектив шкірзаводу. За перші три місяці було виготовлено понад 5 тис. кв. дециметрів сириці, юхти та хрому.

[1] Полтавський облпартархів, ф. 56, оп. 1, спр. 114, арк. 102.

31 січня 1944 року відновили роботу вишивальні цехи артілі кравців та артілі ім. Клари Цеткін.

Водночас з відбудовою колгоспів і підприємств проводилася велика робота по ремонту і будівництву громадських приміщень і хат колгоспників. Уже через 6 місяців після визволення в селищі було відремонтовано 288 хат колгоспників, більшість приміщень для колгоспної худоби, зерносховище.

Відбудовуючи господарство, трудящі Решетилівки надавали велику допомогу Радянській Армії. На будівництво танкової колони «Визволена Полтавщина» в перші ж півроку після визволення трудящі Решетилівки внесли понад 1 млн. крб. власних заощаджень, 4200 пудів зерна, 102 тис. яєць[1]. З ініціативи штабу піонерської організації Решетилівського райкому комсомолу в області широко розгорнулась кампанія по збору коштів на побудову танкової колони «Піонер Полтавщини». В 1943 році жителі району з ініціативи трудящих Решетилівки з великим піднесенням передплатили і внесли на другу військову позику 631 тис. крб.; у 1944 році, на 3-ю військову позику — 4620 тис. карбованців[2].

Високопродуктивною працею в роки відбудови відзначалися і бригадир тракторної бригади Решетилівської МТС П. С. Пендюра, який у 1944 році трактором ХТЗ виорав 2317 га при завданні 868 га, тесляр колгоспу ім. Енгельса М. Христусь, колгоспники артілі «Червоний перекоп» Г. Пироженко, О. Коваленко, О. Федій, які щоденно виконували норми на 200 процентів.

Наступні роки були роками дальшого піднесення господарства і культури Решетилівки. Розвивалися колгоспи, підприємства, поліпшувались умови праці на них, зростав народний добробут.

Під керівництвом партійних організацій колгоспи Решетилівки до 1948 року повністю освоїли довоєнні посівні площі — понад 11 тисяч гектарів.

Рік у рік зростала машиноозброєність колгоспів. Тільки за 1953—1956 рр. Решетилівська МТС одержала 46 тракторів, 26 зернових, 27 кукурудзозбиральних, 5 силосних комбайнів та багато інших сільськогосподарських машин. У 1950 році було проведено укрупнення колгоспів. Замість 8 дрібних колгоспів створено три великі добре механізовані: ім. Горького, ім. Фрунзе та ім. Енгельса. Ці колгоспи за роки семирічки придбали 31 трактор та 16 автомашин.

Самовіддана праця трудівників села забезпечила всебічний розвиток громадського господарства колгоспів, підвищила його рентабельність. Зросла врожайність зернових з 8,5 цнт з га в середньому за 1946—1954 рр. до 17,5 цнт. в середньому за 1961—1965 рр. і цукрових буряків відповідно з 120,8 цнт до 180 цнт. з га. Колгоспи Решетилівки значно збільшили кількість поголів'я худоби на громадських фермах. Якщо в 1958 році в трьох колгоспах налічувалось великої рогатої худоби 3088 голів, свиней 2470, то в 1965 році — 4449 голів великої рогатої худоби і свиней 6937 голів. Це сприяло підвищенню грошових доходів колгоспів з 882 тис. крб. у 1958 році до 2029 тис. крб. у 1965 році. За цей час подвоїлись і неподільні фонди колгоспів.

Зросли лави майстрів колгоспного виробництва. Багато колгоспників добились високих показників у розвитку сільськогосподарського виробництва. Комбайнер колгоспу ім. Горького Д. В. Тур у 1964 році зібрав урожай зернових з площі 580 гектарів та цукрових буряків з 140 гектарів. Доярка колгоспу ім. Фрунзе Н. Я. Оленець у 1965 році надоїла від кожної корови по 3500 кілограмів молока. Комбайнер колгоспу ім. Горького І. К. Братина в 1965 році зібрав урожай зернових на площі 520 га та соняшнику — 165 га. Всі вони напередодні відкриття XXIII з'їзду КПРС були нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора.

Свинарка колгоспу ім. Енгельса Є. С. Слюсар щороку одержує від кожної свиноматки по 17—18 поросят. Вона нагороджена орденом «Знак Пошани».

---

[1] Газ. «Колгоспник», 13 квітня 1944 р.

[2] Полтавський облпартархів, ф. 56, оп. 1, спр. 105, арк. 38—40.

Поряд з розвитком сільськогосподарського виробництва розвивається і місцева промисловість. Однією з відомих не тільки в нашій країні, а й далеко за її межами є Решетилівська фабрика ім. Клари Цеткін. На фабриці працює 422 чоловіки.

Підприємство повністю механізовано. Тут встановлено багато найновіших верстатів, машин. Сучасна техніка виробництва тематичних килимів дає можливість створювати яскраві картини. В Полтавському державному краєзнавчому музеї зберігаються деякі з тематичних решетилівських килимів: «Т. Г. Шевченко», «Піонери», «300 років возз'єднання України з Росією» та інші.

Збагачуються новою тематикою і вишивки. Сучасні українські вишивки, зроблені руками решетилівських умільців, характеризуються живим, безперервним зв'язком з багатими прогресивними традиціями, що творчо розвиваються в умовах життя вільного народу Радянської України. На Брюсельській виставці було представлено чимало нових візерунків для сорочок, блуз, скатертин, виготовлених у Решетилівці. Високу оцінку дістали вироби народного мистецтва Решетилівки і на міжнародних ярмарках у Марселі та Дамаску.

Фабрика виготовляла вироби, які експонувались і на всесвітній виставці «ЕКСПО-67» в Монреалі (Канада).

Велику роль у розвитку мистецтва народних умільців відіграли ветерани фабрики: Х. Х. Грушко, яка віддала цьому виробництву 42 роки життя і з рядової робітниці виросла до директора фабрики, В. В. Кулик, що з рядової ткалі стала секретарем партійної організації (обидві зараз на пенсії), Г. П. Ткаченко, В.І. Ребрик, Г. І. Зленко та інші. Єфросинія Ребрик на Першому з'їзді письменників СРСР вручала О. М. Горькому подарунок від колективу фабрики.

Працівники фабрики імені Клари Цеткін в числі перших по селищу включилися в рух за комуністичну працю. Вишивальниця Н. М. Куян—ударник комуністичної праці, завжди перевиконує виробничі завдання, продукцію випускає тільки відмінної якості. Вона показує іншим приклад у роботі та побуті. Тут же працює килимарниця М. С. Черкун, удостоєна у 1966 році ордена «Знак Пошани». Серед нагороджених орденами і медалями Союзу РСР вишивальниця Є. М. Самійленко та фарбувальниця В. І. Олійник.

Значну питому вагу в промисловій продукції Решетилівки займає маслозавод, який випускає вершкове масло, сир, бринзу, казеїн, кефір тощо. У 1965 році тут споруджено новий цех. Великою повагою на заводі користується слюсар-електрозварник В. І. Кольнобрицький, який працює на підприємстві 18 років.

З вересня 1956 року у Решетилівці працює будівельне управління «Міжколгоспбуду». За час свого існування колектив управління спорудив понад 400 виробничих та культурно-побутових приміщень в колгоспах району. В цьому колективі працюють будівельники, удостоєні високих урядових нагород,— інженер Ф. Л. Найдьон, бригадир бригади комуністичної праці столяр Г. І. Дмитренко, пресувальник цегельного заводу Б. Й. Крутько, екскаваторник І. І. Шкурупій.

Вагомий вклад у справу виконання завдань нової п'ятирічки вносять колективи промкомбінату і харчокомбінату. З 1966 року в Решетилівці працює і побуткомбінат з цехами масового та індивідуального пошиву жіночого і чоловічого одягу, пошиву та ремонту взуття, майстернями по ремонту годинників, столярною по виробництву та ремонту меблів, по ремонту побутової техніки, радіотелеательє та фотографія.

Невпинно підвищується добробут трудящих селища. З ростом прибутків колгоспи збільшили оплату трудодня. Так, у колгоспі ім. Фрунзе в 1958 році було розподілено на трудодні 50 228 крб., а в 1965 році — 182 731 крб. Більш як у три рази зросла оплата трудодня за цей час і в колгоспах ім. Горького та ім. Енгельса.

Це значно поліпшило добробут трудящих. Наприклад, колгоспник з артілі ім. Горького Г. О. Буцький з дружиною у 1965 році на вироблені трудодні одержав 1206 крб. та 1976 кг зерна, колгоспниця артілі ім. Енгельса М. О. Голуб — 720 крб., понад 2000 кг зерна та інші сільськогосподарські продукти.

Решетилівські вишивальниці.

В Решетилівському училищі прикладного мистецтва.

На фабриці ім. Клари Цеткін в Решетилівці.

Чоловіча сорочка роботи учениць Решетилівського училища прикладного мистецтва.

Вул. Леніна в Решетилівці. 1965 р.

Про зростання добробуту трудящих Решетилівки свідчать і такі дані: за 1961—1965 рр. збудовано 163 індивідуальні будинки та розпочали будувати ще 213 красивих сучасних, благоустроєних будинків. Понад 1,5 млн. крб. — така сума вкладів решетилівців в ощадній касі.

Товарооборот торговельної сітки селища, яка має 36 торговельних підприємств, раймаг, магазини готового одягу, взуття, продовольчий, книжковий, господарських товарів тощо, зріс за роки семирічки у два рази і в 1965 році становив 3 млн. 673 тис. карбованців.

В селищі добре налагоджено громадське харчування. Працюють чотири їдальні та десятки буфетів і лотків. На центральній вулиці ім. Леніна споруджується двоповерхове приміщення ресторану.

Багато зроблено і в справі налагодження та поліпшення комунального господарства та благоустрою селища. Лише за 1965—1966 роки здано в експлуатацію 78 благоустроєних квартир. Прокладено 7428 метрів водопровідної мережі. В 1965 році збудована водонапірна башта. За останні роки забруковано та заасфальтовано 24,5 тисячі кв. м вулиць, заасфальтовано 9,5 тисячі кв. м. тротуарів. Закладено чотири парки загальною площею 12 гектарів. Вздовж вулиць посаджені декоративні та плодові дерева. Селище повністю електрифіковано і радіофіковано.

Жителі забезпечені висококваліфікованою медичною допомогою. Якщо відразу після Великої Вітчизняної війни в Решетилівці працювало лише 5 лікарів та 18 працівників середнього медичного персоналу, то в 1967 році — 25 лікарів та 56 працівників середнього медичного персоналу. В селищі є лікарня на 100 ліжок. В 1966 році споруджена нова поліклініка. При лікарні та поліклініці працюють 32 кабінети.

Подбала громадськість і про підростаюче покоління. В дошкільних дитячих закладах виховується 237 дітей, а в період польових робіт додатково відкриваються 6 сезонних дошкільних дитячих закладів.

Створено умови для підвищення загальноосвітнього та культурного рівня населення. В селищі працює одна середня, три восьмирічні, дві початкові школи, крім того, працює школа робітничої молоді. В школах навчається 1438 учнів і працює 99 вчителів. В 1967 році розпочато будівництво триповерхового приміщення середньої школи на 960 учнів.

В дитячій музичній школі навчається понад 60 дітей. Велику роботу серед дітей проводить і Будинок піонерів.

В Решетилівці працює професіонально-технічне училище художніх промислів, засноване ще в березні 1937 року. За час свого існування воно підготувало понад 3 тисячі спеціалістів художньої вишивки, килимарства, ткацтва, розкрою та пошиву одягу. Тепер в училищі навчається 184 чол. Його вихованці працюють в багатьох містах і селах Радянського Союзу.

Серед культурно-освітніх закладів почесне місце займає районний Будинок культури, при якому працюють: театр народної творчості (57 учасників), молодіжний

клуб, що об'єднує понад 200 юнаків та дівчат, різні гуртки художньої самодіяльності.

В післявоєнні роки Ансамбль пісні і танцю фабрики імені Клари Цеткін добився нових успіхів. В 1949 році на республіканському огляді художньої самодіяльності в Києві за краще виконання українських народних пісень він був нагороджений набором інструментів для домрового оркестру, а в 1951 році кожний учасник його був премійований. Ініціатором, керівником, душею художньої самодіяльності фабрики була і є килимарниця О. Т. Черкун.

У 1966 році колгосп ім. Горького на околиці Решетилівки спорудив новий колгоспний клуб. Будують нові приміщення клубів також колгоспи ім. Енгельса та ім. Фрунзе. До послуг книголюбів 18 бібліотек, які мають понад 102 тисячі книжок. З 1929 року виходить районна газета «Червоний Жовтень». Напередодні 48-ї річниці Великого Жовтня в селищі відкрито на громадських засадах історико-краєзнавчий музей. Є кінотеатр на 400 місць.

Значно зросла чисельність інтелігенції. Якщо в 1958 році в трьох колгоспах Решетилівки було 104 спеціалісти та механізатори з вищою і середньою освітою, то на початок 1967 року їх стало 292. Крім того, значний загін інтелігенції трудиться в школах, медичних закладах, на промислових підприємствах, в установах тощо.

В Решетилівці багато родин, в яких всі дорослі мають вищу або середню освіту. Так, колгоспник Я. Г. Корячко до Великої Жовтневої соціалістичної революції не міг здобути навіть початкової освіти, а за роки Радянської влади його шестеро дітей закінчили вищі навчальні заклади, а сьомий здобув спеціальну технічну середню освіту.

У відповідь на батьківське піклування Комуністичної партії і Радянського уряду про добробут народу трудящі Решетилівки ще ширше розгортають змагання за успішне здійснення завдань в справі побудови комунізму в нашій країні.

С. О. ДАНІШЕВ, О. П. ФОМЕНКО, Д. І. ШИРШОВ.

* * *

Решетилівський район в сучасних межах утворений у грудні 1966 року[1]. Розташований в центральній частині Полтавської області. Межує з Диканським, Полтавським, Новосанжарським, Козельщинським, Великобагачанським, Кобеляцьким, Шишацьким і Глобинським районами Полтавської області.

Територія району — 1,01 тис. кв. км. Населення — 37,7 тис. чол. Сільське населення становить 74,8 проц. Густота населення — 37,4 чол. на кв. км.

В районі 1 селищна і 11 сільських Рад, яким підпорядковано 112 населених пунктів. Через територію району проходить залізниця Полтава—Ромодан та автотраса Харків — Київ. З півночі на південь протікає р. Говтва (притока р. Псла).

В районі — 24 колгоспи. Земельні угіддя розподіляються так: всього угідь — 98,8 тис. га, в т. ч. орні землі — 68,4 тис. га, луки і пасовиська — 13,8 тис. га, ліси — 2,7 тис. га, сади — 1,5 тис. га, водойми — 0,5 тис. га.

Основний напрям сільського господарства району — зерновий, з м'ясомолочним тваринництвом. Питома вага району в обласному виробництві сільськогосподарської продукції 4,1 процента.

З зернових переважає озима пшениця (19 642 га). З технічних культур найбільше значення мають цукрові буряки (6890 га) та соняшник (3144 га). Середня врожайність зернових у 1966 році становила по 21,7 цнт, цукрових буряків — по 216,7 цнт і соняшнику — по 17 цнт з кожного гектара.

[1] Решетилівський район існує з березня 1923 року, спочатку в складі Полтавського округу, з лютого 1932 по вересень 1937 року — в складі Харківської області, з вересня 1937 — в складі Полтавської області.

Значно зросла механізація сільськогосподарського виробництва. В рільництві вона становить 95 проц. і в тваринництві — 60 процентів. На полях колгоспів працює 488 тракторів, 92 зернові комбайни, 276 автомашин. Всі колгоспи електрифіковані. За роки семирічки поголів'я худоби на громадських фермах зросло у 1,8 раза. В районі є: 46 тис. голів великої рогатої худоби, 35 933 свиней, 14 011 овець. Вироблено в середньому за рік в 1959—1965 рр. м'яса — по 47,1 цнт, молока — по 275 центнерів.

За успіхи у розвитку сільськогосподарського виробництва 147 трудівників села нагороджені орденами і медалями СРСР. Серед знатних людей району 3 Герої Соціалістичної Праці і 4 Герої Радянського Союзу. 3739 чоловік нагороджено орденами і медалями СРСР за участь у Великій Вітчизняній війні.

У районі є 10 промислових підприємств. Зокрема, широко відома за межами району фабрика художніх виробів ім. Клари Цеткін, маслозавод, харчокомбінат, побутовий комбінат, комбінат комунальних підприємств, промкомбінат, два відділення «Сільгосптехніка», будуправління і районна друкарня. На цих підприємствах працює 1400 робітників.

Валова продукція промисловості за роки семирічки зросла з 4 млн. 326 тис. крб. до 6 млн. 741 тис. крб.

В районі за роки семирічки побудовано 797 будинків.

Значно розширилась мережа лікувальних закладів. На території району працює: 5 лікарень на 210 ліжок, 26 фельдшерсько-акушерських пунктів, 4 фельдшерські пункти, 9 колгоспних пологових будинків, тубдиспансер, амбулаторія, здоровпункт. Обслуговують населення 32 лікарі, 54 фельдшери, 66 медсестер. Функціонує 2 дитячих ясел і 2 дитячі садки.

Для здійснення загального обов'язкового навчання в системі народної освіти організовано 45 шкіл, в т. ч. середніх — 7, восьмирічних — 20, початкових — 18. Крім того працюють: музична школа, заочна школа та середня школа робітничої молоді. У всіх школах працює 460 учителів, навчається 4650 учнів. Серед вчителів — 21 нагороджений орденами і медалями СРСР, 29 — значками «Відмінник народної освіти».

Позашкільна робота серед дітей проводиться у 24 дитячих самодіяльних клубах, де працює 34 гуртки художньої самодіяльності, технічні та моделювання. В районі 17 музеїв та музейних кімнат.

В Решетилівці працює професійно-технічне училище народних художніх промислів.

В числі культурно-освітніх закладів — Будинок культури, 32 сільські та колгоспні клуби, де працює 134 гуртки художньої самодіяльності, які об'єднують 2000 учасників. В районі — 28 бібліотек з книжковим фондом 275 тис. книг. Є 9 радіовузлів. При культурно-освітніх закладах діють 7 університетів культури. Є 50 стаціонарних кіноустановок.

Значно поліпшилось побутове обслуговування трудящих району. Якщо на початку семирічки в районі було 22 підприємства побутового обслуговування населення, то у 1966 році їх стало 40. Впроваджено нові види послуг: ремонт телевізорів, художнє оформлення, відкрито пункти прокату побутового інвентаря та машин.

До послуг населення 150 торговельних установ та підприємств громадського харчування. Значно зріс попит населення на автомашини, мотоцикли, телевізори, пральні машини, холодильники тощо. Товарооборот торговельної сітки в 1966 році становив 11 млн. 240 тис. карбованців.

З 1929 року видається районна газета «Червоний Жовтень». Активну участь у здійсненні народногосподарських планів беруть комуністи і комсомольці. Районна партійна організація складається з 56 первинних партійних організацій, в яких об'єднано 1401 комуніст. У 78 комсомольських організаціях — 2674 члени ВЛКСМ.

5980 членів профспілки об'єднані в 104 низові первинні профспілкові організації.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД РЕШЕТИЛІВСЬКОГО РАЙОНУ

БРАТЕ́ШКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 16 км від районного центру. Залізнична станція, населення — 792 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Глибока Балка, Глушачі, Дем'янці, Коржі, Колiньки, Крохмальці, Лиман Другий, Лісові, Лобачі, Потеряйки Горові, Тривайли, Шишацьке.

Колгосп ім. Шевченка (центральна садиба — у Лимані Другому) має 4721 га землі. Основний виробничий напрям — рільництво. Розвинуті тваринництво, садівництво. Провідні культури — пшениця, жито, цукрові буряки.

У Братешках є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

ДЕМИ́ДІВКА — село, центр сільської Ради. Віддаль від районного центру — 9 км, від найближчої залізничної станції Решетилівка — 12 км. Населення — 569 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Андріївка, Житківка, Литвинівка, Нова Диканька, Пустовари, Чернещина.

Колгосп «Прапор комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 7126 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво.

У Демидівці є дільнична лікарня на 25 ліжок, восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 400 місць.

Маєток Демидівка на початку XIX століття належав поміщику С. М. Кочубею.

У 1905 році селяни, які працювали на гуральні в Демидівці, організували страйк. У 1906 році вони спалили парову молотарку з елеватором, панське жито.

У 1921 році кінний загін незаможних селян Демидівки разом з вершниками загону охорони командуючого військами України і Криму М. В. Фрунзе брав участь у бою проти банди Махна.

Орденоносець Н. Г. Паденко серед піонерів с. Демидівки.

ЖОВТНЕ́ВЕ — селище, центр сільської Ради. Розташоване за 9 км від районного центру. Залізнична станція — Решетилівка. До автотраси Харків—Київ — 7 км. Населення — 2355 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бабичі, Голуби, Дмитренки, Калашники, Кривки, Писаренки, Тутаки, Шкурупії, Щербаки.

Колгосп ім. Ульянова (з центром у Жовтневому) має 4000 га землі. Виробничий напрям — рільництво. Розвинуті тваринництво, садівництво. Найбільшою спорудою селища є елеватор з сушарками і механізмами для очистки зерна. Працює шерстувально-кукурудзосушильний завод. Діють авторемонтні майстерні, бурякоприймальний пункт.

У селищі — лікарня на 25 ліжок, середня школа, історико-краєзнавчий музей, бібліотека, Будинок культури.

У Жовтневому живе й працює К. Д. Корячко — Герой Радянського Союзу (уродженець с. Турів).

КУКО́БІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 9 км від районного центру. За 5 км від залізничної станції Решетилівка, від автомобільної траси Харків — Київ — 2 км. Населення — 85 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Долина, Климки, Коломак, Коломийці, Кузьменки, Лучки, Лютівка, Федіївка.

Колгосп ім. 40-річчя Жовтня, центральна садиба якого міститься в селі, має 3225 га земельних угідь. Виробничий напрям — зерново-буряковий. Розвинуте тваринництво.

У Кукобівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

За історичними джерелами, хуторські поселення, які об'єднувалися під загальною назвою Кукобівка, виникли у XVIII столітті.

МАЛИ́Й БАКА́Й — село, центр сільської Ради. Розташований на лівому схилі долини річки Псла, за 13 км від Решетилівки. Залізнична станція Братешки — за 12 км, за 6 км — автотраса Київ—Харків. Населення — 426 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бакай, Вовки, Гришки, Мушти, Онищенки, Паненки, Терещенки, Шилівка.

Колгосп ім. Мічуріна, центральна садиба якого міститься в селі, має 4141 га землі. Основна галузь господарства — вирощування зернових і м'ясо-молочне тваринництво.

У Малому Бакаї — середня школа, Будинок культури, клуб, де працюють гуртки художньої самодіяльності, музейна кімната.

У північно-західній частині території сільської Ради збереглися залишки могил з часів створення козацьких поселень.

У селі Шилівці народився І. І. Арендаренко — Герой Радянського Союзу.

Заснування поселення на місці села відноситься до першої половини XIII століття. Спочатку це був хутір Гниди. Пізніше біля нього з'явилися і інші козачі хутори (Вовки, Орендаренки, Лихопої). В XIX столітті хутори Гниди і Орендаренки об'єдналися і дістали назву Бакай (від назв річки і озера, біля яких були розташовані).

М'ЯКЕ́НЬКІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Говтви, за 9 км від районного центру. Залізнична станція Решетилівка — за 19 км, за 11 км — автомагістраль Київ—Харків. Населення — 626 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Борюхи, Конони, Михайлики, Михнівка, Харченки, Шрамки.

Колгосп ім. Карла Маркса, центральна садиба якого міститься в селі, має 5121 га земельних угідь, 58 га садів, 2,4 га ставків. Основний напрям господарства — рільництво і тваринництво.

У М'якеньківці є восьмирічна і вечірня школи робітничої молоді, бібліотека, Будинок культури, де працюють хоровий, драматичний і танцювальний гуртки.

Біля с. Шрамків є залишки укріплень російської армії часів Петра І.

У партизанському загоні проти німців і денікінців, яким командував Я. Р. Огій, були жителі села П. І. М'якенький, брати Ф. М., К. М. і Г. М. Яременки та інші.

Уродженець М'якеньківки льотчик-винищувач В. Ю. Бондаренко удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

ПІЩА́НЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 22 км від Решетилівки. За 12 км — залізнична станція Решетилівка. Населення — 949 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бабичівка, Голубівка, Дроти, Житниківка, Молодиківщина, Нова Михайлівка, Піщанівка, Потеряйки, Славки, Токарі, Хорольці, Шарлаї.

Місцевий колгосп ім. Свердлова має 5546 га земельних угідь. Провідними галузями виробництва є рільництво і тваринництво. Допоміжні підприємства — вальцьовий млин, олійниця.

У селі є лікарня на 30 ліжок, тубдиспансер, середня школа, дві бібліотеки, клуб.

У 1918 році для боротьби з німецькими окупантами під керівництвом голови Піщанського волосного повстанського комітету О. С. Степаненка (псевдонім Бурлака) було організовано партизанський загін. Активним учасником підпільної боротьби в Піщаному та у визволенні Полтави в листопаді 1918 року був М. Ф. Дудка. 27 листопада 1918 року, коли партизани захопили частину Полтави, він був призначений губповстанкомом уповноваженим по визволенню політв'язнів із Полтавської тюрми.

У 1921 році в боях з махновцями під Піщаним брав участь М. В. Фрунзе.

Уродженець села Л. М. Дудка — Герой Радянського Союзу (загинув на фронті Великої Вітчизняної війни в 1945 році).

ПЛО́СКЕ — село, центр сільської Ради. Віддаль від райцентру — 22 км, від найближчої залізничної станції Решетилівка —24 км. Населення — 459 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Браїлки, Левенцівка, Сліпки, Тарани, Твердохліби, Чередники.

Колгосп «Шлях до комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 5522 га земельних угідь. Провідним напрямом виробництва є рільництво і тваринництво.

У Плоскому — середня школа, бібліотека, історико-краєзнавчий музей (на громадських засадах), клуб на 300 місць, в якому працюють гуртки художньої самодіяльності.

За даними Рум'янцевського перепису 1765—1769 рр., Плоске значиться хутором на річці Полузір'ї, що входив до складу Полтавської сотні Полтавського полку.

Письменник-гуморист О. І. Ковінько — уродженець Плоского.

ПОТІ́ЧОК — село, центр сільської Ради. Розташований за 12 км від райцентру. Найближча залізнична станція Решетилівка — за 21 км. Населення — 340 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бузинівщина, Лиман Перший, Миколаївка, Мирне, Нагірне, Пасічники, Тури, Розсохувате.

Колгосп «За комунізм», центральна садиба якого міститься в селі, має 3628 га земельних угідь. Основний напрям господарства — рільництво. Розвинуте тваринництво.

У Потічку є середня школа, бібліотека, клуб. Село засноване на початку XIX століття.

Герой Радянського Союзу К. Д. Корячко є уродженцем с. Турів.

СУХОРА́БІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі річки Псла, за 25 км від районного центру та за 34 км від найближчої залізничної станції Решетилівка. Населення — 1422 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Березняки, Каленики, Підок, Хрещате.

Колгосп ім. Щорса, центральна садиба якого міститься в селі, має 5012 га землі. Напрям господарства — зерново-тваринницький. Основні культури — озима пшениця, цукровий буряк. Є електростанція.

У Сухорабівці — дільнична лікарня на 25 ліжок, середня школа; вона має ділянку землі, на якій юні мічурінці проводять досліди, вирощують нові сорти технічних і злакових культур. При школі обладнані майстерні для обробки дерева. Діють бібліотека, клуб на 420 місць. Є будинок для старих людей.

За народними переказами, у 1638 році, після поразки повстання Я. Остряниці, частина запорізьких козаків оселилася на території сучасної Сухорабівки. Промисел сухою рибою дав початкову назву поселенню — Сухорибівка. У 1710 році сухорабівських козаків закріпачили. У 40-х роках XIX століття власник села програв його в карти і в розписці зазначив, що віддав свій маєток разом з 409 «смердами», бо «сухі раби» виявилися дуже строптивими. З того часу Сухорибівку стали називати Сухорабівкою.

Колгоспники першої бригади колгоспу «Крок до комуни» в с. Шевченківці. Червень 1934 р.

У 1905 році селяни Сухорабівки спалили цукроварню, дві економії, поділили між собою поміщицьку землю.

Біля с. Березняків виявлено ливарну форму часів пізньої бронзи для виготовлення бронзових серпів (кінець II—I тисячоліття до н. е.).

У Сухорабівці народився письменник А. В. Трипільський. У Калениках проживає І. П. Костенко — дояр, завідуючий молочнотоварною фермою колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС, якому в 1966 році присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

ШЕВЧЕ́НКІВКА (до 1939 р. — Куликівка, Куликівські хутори) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Говтви, за 18 км від районного центру і залізничної станції Решитилівка. Населення — 321 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вусики, Гольманівка, Дружба, Паськівка, Пащенки, Привільне, Толока, Фрунзівка, Шамраївка та Яценки.

В Шевченківці розташований колгосп ім. Жданова. Основний напрям господарства вирощування зернових культур, цукрових буряків та соняшнику і молочно-м'ясне тваринництво. Артіль має 3503 га земельних угідь. За заслуги в розвитку колгоспного виробництва 15 колгоспників удостоєно високих урядових нагород, а дояркам К. С. Коваленко і Н. І. Срібній (Бабенко) присвоєно звання Героя Соціалістичної праці.

В селі є восьмирічна школа, Будинок культури, бібліотека. На громадських засадах створено музей.

Функціонує дільнична лікарня.

Перша згадка про Куликівку відноситься до 1892 року. Один з перших виступів куликівців проти існуючого ладу відбувся у 1905 році, коли селяни на мітингу пошматували портрет царя. Організатора мітингу, місцевого учителя С. О. Лимаря власті суворо покарали, заславши на каторгу, звідки він і не повернувся.

У жовтні 1917 року селяни Куликівської волості почали самовільно захоплювати поміщицькі землі, а після Великої Жовтневої соціалістичної революції, всупереч наказам Центральної ради, селяни розподілили між собою землі поміщика Чучки. Під час окупації Куликівки кайзерівськими військами партизанський загін на чолі з І. Скоряком наносив дошкульні удари окупантам та їх прихвосням гетьманцям. В боротьбі проти окупантів загинули Д. Дзюба, І. Литвин та інші.

У грудні 1918 року в Куликівці було відновлено Радянську владу. Ревком повернув селянам землю. Денікінці, які в липні 1919 року захопили село, жорстоко розправилися з активістами. Вони по-звірячому закатували командира партизанського загону І. Скоряка та інших. Вже засіяні землі білогвардійці повернули поміщику.

Велику допомогу біднякам в налагодженні господарства подавав партійний осередок, утворений у 1921 році. Серед перших комуністів села були М. Ярмола, І. Василенко та П. Гриценко. Наприкінці 1921 року утворюється комітет незаможних селян, який очолив С. Невкипний, а у 1923 році утворюється комсомольський осередок.

За роки Радянської влади з Шевченківки вийшло 57 спеціалістів з вищою та спеціальною середньою освітою, 22 чоловіки стало вчителями.

СЕМЕНІВСЬКИЙ РАЙОН

СЕМЕ́НІВКА

Семенівка — селище міського типу, центр району. Розташована за 134 км від Полтави. В селищі залізнична станція Веселий Поділ на лінії Кременчук—Ромодан. Населення 9,2 тис. чоловік.

Семенівській селищній Раді підпорядковані також села Греблі́, Мали́нівка, Нова́ Доба́.

В давні часи через місцевість, де пізніше з'явилась Семенівка, пролягав шлях, який називався Ромоданівським трактом і зв'язував Петербург з Кримом. По цьому тракту рухалися в Крим чумацькі валки, звідти поверталися навантажені рибою і сіллю.

Наприкінці XVII століття на Ромоданівському тракті виникло невелике поселення, що спочатку було кінно-поштовою станцією[1].

Щодо походження назви населеного пункту, то найбільш вірогідним є припущення, що населений пункт дістав цю назву після розподілу земель їх власником О. Родзянком між трьома синами. З того часу населений пункт, який дістався Семену, почали називати Семенівкою[2].

Власник Семенівки С. Родзянко, військовий канцелярист Генеральної Військової канцелярії, та його спадкоємці шляхом насильного привласнення кращих общинних земель та надмірної експлуатації значно збільшили свої землеволодіння. Наприкінці XVIII століття один з Родзянок мав у Семенівці 944 кріпаки[3].

У 1795 році в Семенівці був водяний млин та 4 вітряки, що належали Родзянкам.

Пізніше землі Семенівки належали поміщикам Старицьким, нащадкам Родзянків по жіночій лінії.

У першій чверті XIX століття на околиці Семенівки виникла велика економія. Тут були численні табуни коней, отари овець та гурти рогатої худоби. Одному

[1] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, Малороссия, стор. 417.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 6 січня 1961 р.
[3] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник, т. IV, стор. 301.

із Старицьких дістався маєток з чудовим парком, насадженим колись кріпаками, та 772 десятини землі[1].

До 1782 року Семенівка входила до Хорольської сотні Миргородського полку. Після ліквідації полкового устрою в 1782 році вона ввійшла до складу Хорольського повіту Київського намісництва, а з 1802 року — до Хорольського повіту Полтавської губернії[2].

За указом Полтавського губернського правління 1836 року Семенівка була визначена як містечко, з 1836 року вона стає волосним центром. До складу волості входили також населені пункти Очеретувате, Устимівка, Веселий Поділ, Паніванівка, Вербки, Великі Липняги, Малі Липняги, Герасимівка, Вереміївка, Замулівка, Іванівка, Миколаївка[3].

За даними 1859 року в Семенівці налічувалося 133 двори і 812 жителів.

Після селянської реформи 329 ревізьких душ одержали нижчий земельний наділ. Але й за нього селяни мусили відбувати панщину в розмірі 4905 літніх та 3052 зимових чоловічих робочих днів, тобто по 13 літніх та 7 зимових днів за кожну десятину, замість грошового податку — 1213 карбованців. З волі поміщика семенівські селяни перейшли на викуп у серпні 1864 року. Протягом 49 років вони мали викупити 452 десятини землі. Крім того, вони мали протягом 5 років сплатити поміщику 3451 карбованець[4].

Реформа 1861 року, звільнивши селян від кріпосної залежності, не полегшила їхньої долі. Кращі землі поміщик залишив собі, а селянам були виділені найгірші. Вигони, випаси, ліси, водопої — все це, як і раніше, належало поміщику. Землі поміщика клином врізалися в надільну землю, збільшуючи черезсмужжя, яке здавна душило селян. Більшість селян розорялась, жила в безпросвітних злиднях і мимоволі потрапляла в кабалу до поміщиків і куркулів.

Не поліпшила реформа і правового становища селян. Старицьких не позбавили влади над їх колишніми кріпаками. Нарівні із службовими особами сільського управління вони мали право скликати сільські сходи, відхиляти кандидатуру волосного писаря тощо.

Зростання кількості господарств та населення супроводжувалось збільшенням безземельних та малоземельних селян. Так, у 1885 році 57 господарств не мали орної землі (в 7 господарствах не було навіть садиби); від 1 до 3 десятин мали 54 господарства, а від 3 до 6 десятин — 51 господарство.

У той же час семенівському поміщику Старицькому належало тільки орної землі 1560 десятин. У селі з'явилось також 4 куркульських господарства, де була зосереджена значна кількість землі.

Відомо, що для забезпечення середньої селянської сім'ї продуктами харчування необхідно було мати 3 десятини орної землі та на задоволення інших господарських потреб стільки ж. Отже, з 166 селянських господарств Семенівки 111, або 69,4 проц. не були навіть мінімально забезпечені власною землею, тому мали орендувати її у поміщика або заробляти на стороні. При такому становищі понад 60 проц. господарств орендували 234 десятини поміщицької та куркульської землі[5].

Про зростаюче безземелля і малоземелля селян свідчило також скорочення угідь для випасу худоби. Так, якщо в 1880 році в Семенівці під пасовиськом було 50 десятин землі, то через 5 років, у 1885 році,— тільки 23 десятини. Через це селяни мусили орендувати у поміщика 70 десятин сіножатей за відробіток (вони мали скосити та зібрати сіно з 125 десятин поміщицької землі).

Як далеко зайшов процес диференціації і «розселянювання» селян наприкінці

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 193, оп. 1, спр. 2038, арк. 754.

[2] Памятная книжка Полтавской губернии на 1865 год. Полтава, 1865, стор. 58—59.

[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VIII, Полтава, 1888, стор. 285—286.

[4] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 30, спр. 2419, арк. 1—63.

[5] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VIII, стор. 159, 161, 285.

XIX століття, можна бачити з кількості безкінних селянських дворів. Так, у Семенівці на 166 селянських господарств було лише 63 робочих коней. Переважна більшість селян не мала ніякої робочої худоби. Це були злидарі, що володіли мізерними клаптиками виснаженої землі і не могли їх навіть обробити, щоб забезпечити напівголодне існування сім'ї. Селяни, які не мали худоби, насіння, сільськогосподарського реманенту, знарядь і були неспроможні сплачувати державні податки, що набагато перевищували їх доход, за безцінь віддавали в оренду сільським багатіям свої наділи.

Розорені селяни ставали сільськими пролетарями — наймалися на роботу в поміщицьку економію, на бурякові плантації, у куркульські господарства, йшли в міста, на фабрики.

Після селянської реформи посилилось промислове будівництво, в т. ч. будівництво залізниць. Наприкінці XIX століття було споруджено залізницю Кременчук—Ромни протяжністю 200 верств, що пролягла через Семенівку. В цей час тут виникла станція Веселий Поділ. Залізницю офіційно відкрили для вантажно-пасажирського руху восени 1888 року[1]. Спорудження станції та залізниці мало велике значення для дальшого розвитку населеного пункту та зростання товарності господарств. Протягом наступного року станція Веселий Поділ відправила 1,3 млн. пудів товару, головним чином хліба[2].

У Семенівці виникають промислові підприємства. Одним з перших таких підприємств була збудована в 1894 році кузня Островського з трьома робітниками та двома учнями. Тут ремонтували ходи, гарби, сільськогосподарський реманент. З 1905 року тут почали виготовляти ліжка для місцевої лікарні. У 1907 році власники кузні перевезли з Великих Липнягів майстерню, устатковану токарним верстатом і ковальським горном. Підприємство приймало замовлення на ремонт і виготовлення нескладних деталей для різних сільськогосподарських знарядь. Але технічний рівень його був досить низький, а знаряддя праці — примітивні.

У 1894 році місцевий багатій Маковіз побудував у Семенівці олійницю. Згодом її було переобладнано. У 1911 році цей багатій відкрив у Семенівці вальцьовий млин, який обслуговували 17 робітників та 4 службовці[3]. У 1909 році група німецьких підприємців (Дік, Нейфельд, Фальк та інші) збудувала біля станції Веселий Поділ ще один млин «Віра». Тут працювали 15 робітників. За потужністю та продуктивністю цей млин був розрахований на виконання великих державних замовлень[4]. У наступні роки в Семенівці побудували ще 3 парові млини. На кожному з них було по 6—7 робітників та 2 олійниці з 2—3 робітниками. Почали з'являтися в Семенівці й інші підприємства, розраховані на переробку сільськогосподарської продукції. Так, у 1912 році петербурзький підприємець Темнов створив тут пункт, де різали й обробляли свійську птицю. Тут працювало близько 60 робітників. Агенти скуповували в населення курей, качок, гусей. Їх обробляли і в напівготовому вигляді відправляли в Петербург.

На початку XX століття в Семенівці значно пожвавилась торгівля продуктами сільського господарства. Значне місце посідала торгівля хлібом. На околиці селища торговці побудували амбари, куди зсипали зерно, прийняте від населення. Вони скуповували зерно і в навколишніх селах. Його переробляли на борошно і крупу та відправляли на далекі ринки. З Семенівки вивозили також худобу, птицю, яйця та інші продукти.

---

[1] Науковий Архів Полтавського Державного краєзнавчого музею. Довідка «Некоторые материалы к столетию Южной железной дороги», стор. 13.

[2] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 417.

[3] Список промышленных заведений Украины на 1 января 1922 года (по данным Госстатистики), 1923, стор. 69—70.

[4] Свод нормальных оценок крупных промышленных заведений Полтавской губернии. Полтава, 1913, стор. 81.

В Кременчуці перебував представник датської торговельної фірми, який провадив оптові закупки лікарської сировини. З Семенівки відправлялось багато лікарських степових трав.

За 25 років, що минули з 1885 року по 1910 рік, в кількісному складі сільської громади Семенівки відбулися великі зміни. За ці роки кількість господарств зросла більш як у два рази (з 166 у 1885 році до 329 у 1910 році). Зросла також кількість населення. Сталися великі зміни у землеволодінні. Процес обезземелення і пролетаризації ще більш посилився. Якщо в 1885 році зовсім не мали землі 7 господарств, то в 1910 році таких господарств стало 93. Водночас збільшилось число куркульських господарств[1]. У куркулів Маковоза і Цапкуватого були 2 парові млини з просорушками[2], де працювало 6 робітників.

Гостре малоземелля та безземелля, експлуатація і гніт спричинили до загострення класових суперечностей і розгортання масового революційного руху селян за землю.

У 1905—1907 рр. селяни Семенівки і навколишніх сіл вимагали зменшення орендної плати на землю. Налякані виступами селян, багатії звернулися до повітового справника в м. Хорол з проханням надіслати в Семенівку війська. Це прохання було виконане. Протягом 1905—1906 рр. козаки постійно перебували в с. Веселий Поділ, за 5 км від Семенівки. У серпні 1906 року на вулицях та інших людних місцях містечка з'явилося 6 примірників маніфесту народних представників Державної думи, надрукованих з поміткою — видання Полтавського комітету РСДРП, та 3 примірники «Маніфесту до всього російського селянства» з поміткою — видання Полтавського комітету РСДРП за підписом представників 7 різних революційних груп. Маніфест закликав народ до ліквідації існуючого державного ладу, захоплення землі, скликання установчих зборів[3].

Тяжке, безпросвітне селянське життя доповнювали темнота та численні хвороби. За переписом 1885 року, в Семенівці з 842 жителів було тільки 39 грамотних. Жодна з жінок цього населеного пункту не вміла ні читати, ні писати. 1885 року навчалося всього 23 хлопчики[4].

До 1896 року в селищі не було жодної бібліотеки, і тільки в цьому році при школі утворили бібліотеку для громадського користування, яка мала 259 книжок.

Тяжким лихом для трудящих мас була імперіалістична війна. Вона позбавила сім'ї годувальників, призвела до спустошення господарств. Сумні звістки з фронту про втрату батька, брата чи сина викликали ненависть до царату. Тому цілком природно, що звістку про повалення царя в лютому 1917 року семенівці зустріли схвально. З цього приводу в Семенівці було проведено багатолюдний мітинг.

Наприкінці січня 1918 року в Семенівці було проголошено Радянську владу і створено волосний революційний комітет на чолі з В. М. Ткаченком[5] та робітничо-селянську міліцію у складі А. О. Сковороднія, К. П. Наухатька та інших. Ревком приступив до проведення в життя перших декретів Радянської влади. Але в березні 1918 року Семенівку захопили німецько-кайзерівські війська. В будинку поміщика Старицького вони розмістили свій штаб. Окупанти вимагали від селян хліба, провіанту тощо. Населення не виконувало цих вимог, і вони вдавались до терору, катувань.

Волосний виконком, який діяв у підпіллі, став організатором опору ворогам Радянської влади. В місцевий партизанський загін влилися селяни Семенівки та навколишніх сіл.

У травні 1919 року в Семенівку вдерлася банда Григор'єва, яка грабувала населення, влаштовувала погроми. Бандити розстріляли понад 10 єврейських сімей.

---

[1] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VIII, стор. 154.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1076, спр. 17, арк. 52.
[3] Там же, оп. 1, спр. 432, арк. 101.
[4] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VIII, стор. 154, 155.
[5] Газ. «Комуніст» (орган Хорольського повітового комітету КП(б)У) 25 (12) квітня 1919 р.

Боротьбу за утвердження і зміцнення Радянської влади очолила партійна організація, створена у Семенівці в лютому—березні 1920 року[1]. До складу партійного осередку входили В. С. Цапкуватий, В. М. Ткаченко, В. І. Похиль, С. Лазарєв — усього 6 чоловік. У цьому ж році було засновано і комсомольську організацію в складі В. Зозулі, А. Первака, І. Зінченка, І. Литовченка, А. Костенка, І. Шевченка та інших.

Сільський комітет незаможних селян був організований на початку березня 1921 року, головою комнезаму обрали місцевого жителя П. Юрченка[2].

Комітет незаможних селян відіграв велику роль у захисті економічних і політичних прав бідняків, відбудові господарства села та організації культурно-освітньої роботи серед населення.

У 1920 році в цих місцях з агітаційним поїздом ім. Леніна побував голова ВУЦВК'у Г. І. Петровський. Григорій Іванович відвідав Семенівку, Єньки, Вишняки, Трубайці, Новоаврамівку, Клепачі. Він розмовляв з селянами, допоміг їм у розв'язанні деяких складних питань післявоєнного життя та зміцнення Радянської влади на селі. У Семенівці Григорій Іванович побував 6 листопада 1920 року. Тут він виступив з промовою на мітингу, де були присутні понад 300 селян-хліборобів. Приїзд Г. І. Петровського мав велике значення для піднесення активності селян у будівництві нового життя.

У тому ж році у Семенівці утворились перші профспілкові організації: радторгслужбовців та робітземлісу. Організаторами їх були І. А. Крамаренко та І. В. Біленко.

В березні 1923 року в складі Кременчуцького округу було створено Семенівський район, центром якого була Семенівка. Все це сприяло дальшому економічному розвитку містечка. На початку 20-х рр. у Семенівці почали працювати 3 парові млини, відбудовувались кузні, майстерні для виготовлення предметів народного вжитку тощо. Широку діяльність розгорнули сільськогосподарські товариства, які давали селянам кредити для закупівлі сільськогосподарських машин.

Семенівський райком КП(б)У та райвиконком керували цією роботою. Вони викривали недоліки в діяльності окремих організацій та подавали допомогу у відбудові господарства селища та зміцненні Радянської влади в селах району.

Залучались до радянського будівництва і жінки. В селі організували гуртки крою та шиття, курси червоних сестер, вживалося заходів до того, щоб відкрити в селищі дитячі ясла.

10 березня 1928 року на засіданні президії Семенівського райвиконкому розглядалося питання про активізацію жінок у радянському будівництві.

Протягом 1921—1925 рр. було досягнуто значних успіхів у відбудові сільського господарства. Але наявність дрібних розпорошених господарств, відсутність тяглової сили та реманенту не давали змоги підвищувати культуру землеробства та родючість грунтів. Тому на порядок дня стало питання про перехід селян до колективних форм господарювання.

Перша трудова артіль у Семенівці виникла ще в 1922 році. Називалась вона «Нове поле» і об'єднувала 8 селянських господарств. Це були сім'ї Яковенка, Іванова, Сенчука та інших. Артіль мала 43 га землі та дрібний реманент. Першим головою артілі був О. П. Сенчук[3]. За рік господарювання члени артілі досягли відчутних наслідків. На осінь 1923 року вони одержали по 20 пудів хліба на кожного їдця та іншу натуральну і грошову оплату. В 1926 році артіль одержала від держави перший трактор «Фордзон», і це було великою підмогою першим колективістам. Наявність трактора полегшила для членів артілі обробіток землі. Вони механізували також деякі сільськогосподарські роботи. Завдяки цьому кількість

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 407, арк. 10.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-3887, оп. 1, спр. 3, арк. 77, 100.
[3] Там же, ф. Р-2038, оп. 1, спр. 159, арк. 385.

Учасники V районного з'їзду Рад. Семенівка. 1929 р.

членів артілі з кожним роком збільшувалась. Перша артіль відіграла значну роль у переведенні трудового селянства Семенівки на шлях колективного господарювання.

Масовий колгоспний рух у Семенівському районі розпочався наприкінці 20-х — на початку 30-х років. В результаті масової колективізації в 1929—1930 рр. у Семенівці було організовано 2 нових колгоспи: ім. Чапаєва та «Ударник» (артіль «Нове поле» злилася з новоствореним колгоспом ім. Чапаєва).

Велику допомогу першим колективним господарствам Семенівки подавали робітники промислових підприємств м. Хорола. Вони ремонтували сільськогосподарський реманент та виготовляли нескладні деталі до машин.

У 1929 році в Семенівці було створено машинно-тракторну станцію[1]. МТС мала 28 колісних тракторів і обслуговувала 45 колгоспів, обробляючи 32 тис. орної землі. Першим директором МТС був місцевий активіст А. В. Дубовик, а І. К. Рудич, В. І. Біленко, І. М. Крамаренко — першими механізаторами Семенівки.

Навесні 1928 року розпочалося будівництво цукрозаводу. Завод став до ладу в 1930 році. Вже першого року він переробляв 12—13 тис. цнт буряків на добу і виробляв 5 вагонів цукру.

Завдяки самовідданій, наполегливій праці колгоспників, артіль ім. Чапаєва за 8 довоєнних років стала міцним багатогалузевим господарством. Наявність пасовиськ та дешевої кормової бази сприяли швидкому зростанню продуктивності тваринництва. У 1940 році артіль по розвитку тваринництва зайняла одне з перших місць у районі.

Вона мала молочно-товарну ферму на 310 голів продуктивної худоби, свинотоварну ферму на 214 голів маточного поголів'я[2].

У цьому році артіль ім. Чапаєва була затверджена учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. На виставці в Москві побували кращі тваринники колгоспу: завідуючий фермою Д. Козоріз, доярки Я. Пивоварова, П. Духно, скотарі І. Семенченко, М. Крамаренко, телятниця М. Бутенко, зоотехнік Н. П. Завадська.

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 5, оп. 1, спр. 87, арк. 189, 195.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-6717, оп. 1, спр. 8, арк. 4—5.

Колгосп добився високої продуктивності праці в усіх галузях господарства, значного технічного оснащення. У 1940 році тут зібрали з кожного га по 108 пудів зернових та 300 цнт цукрових буряків[1]. Того року колгоспники одержали на трудодень по 3,6 кг зерна та 2 крб. 15 коп. грошима[2].

За роки Радянської влади в Семенівці сталися великі зрушення в області освіти й культури.

Після закінчення громадянської війни місцеві органи влади розгорнули велику роботу по ліквідації неписьменності та охопленню навчанням усіх дітей трудящих. У 1923 році в Семенівці вже працювали 2 політехнічні школи, профтехшкола, а для дітей-сиріт було відкрито дитячий будинок.

У роки довоєнних п'ятирічок в Семенівці було збудовано середню та семирічну школи, а також ряд культурно-освітніх закладів, а саме — клуб цукрозаводу із залом для глядачів на 500 місць, бібліотеку тощо.

Як тільки почалася Велика Вітчизняна війна, переважна більшість дорослого чоловічого населення пішла на фронт. У серпні 1941 року було демонтовано і вивезено в Середню Азію частину обладнання цукрозаводу, евакуйовано МТС, тваринницькі ферми колгоспу тощо.

12 вересня 1941 року фашистські загарбники окупували Семенівку. Фашисти встановили тут жорстокий окупаційний режим. Вони розстріляли 86 радянських активістів та членів їх сімей, а понад 130 юнаків і дівчат вивезли силоміць на каторжні роботи в Німеччину[3]. Але радянські патріоти не скорилися окупантам. У селищі діяла підпільна група, якою керував П. О. Зінченко. До складу групи входили: М. І. Самбур, О. П. Левун, В. П. Корбан, В. К. Рудич, Я. Г. Вовк, П. Ф. Гончаренко, О. П. Кириченко, І. Г. Іванютенко та інші[4]. Більшість членів групи були з Семенівки, а частина їх проживала в с. Устимівці цього ж району.

Члени групи підірвали німецький поїзд, вивели з ладу залізницю Кременчук—Ромодан, двічі підпалювали на станції Веселий Поділ сіно, підготовлене для відправки в Німеччину.

Члени групи брали участь у визволенні військово-полонених з табору, розташованого на території Веселоподільського цукрозаводу, та діставали для них одяг, поширювали листівки, проводили агітацію серед населення. Окремі члени групи, які працювали в авторемонтній майстерні, виводили з ладу машини та зволікали з ремонтом їх, а коли окупанти відступали, заховали від них 10 моторів до автомашин, багато запасних частин та авторезину.

Відступаючи під натиском радянських військ, окупанти знищили державні підприємства, громадські будівлі, власні будинки робітників та службовців. Вони спалили всі громадські будівлі колгоспу ім. Чапаєва та 134 двори колгоспників. Лише цьому колгоспові окупанти нанесли збитків на 28 млн. крб., а всьому селищу — на 40 млн. карбованців.

25 вересня 1943 року 1235-й стрілецький полк визволив Семенівку від фашистської неволі[5]. 1392 жителі Семенівки були учасниками Великої Вітчизняної війни. Багато з них виявили героїзм і відвагу. Так, штурман військового літака В. Д. Кізь у роки війни був учасником боїв за Бєлград, Софію, Будапешт, Берлін, Прагу. За героїзм, виявлений у боях на Курській дузі, В. Д. Кізю присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. Орденами та медалями нагороджені В. І. Коваль, М. Н. Рева, О. П. Гуль, Г. С. Підгорний та інші.

Одразу ж після визволення трудящі селища включились у відбудову зруйнованого господарства. Не було техніки, не вистачало тяглової сили, майже вся худоба колгоспу була вивезена або знищена фашистами.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-6717, оп. 1, спр. 8, арк. 4—5.
[2] Там же.
[3] Там же, спр. 5, арк. 46; спр. 6, арк. 3.
[4] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, арк. 403—404.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-6717, оп. 1, спр. 8, арк. 5—6.

Викликаючи на соціалістичне змагання сусідній колгосп «Дружба» Очеретуватівської сільської Ради, семенівці писали: «Пам'ятаючи, що фронт і тил у сучасній війні єдині, і кожен пуд колгоспного зерна — додатковий снаряд по фашистах та що він наближає час закінчення війни, ми докладаємо всіх зусиль до того, щоб дати нашій визволительці Червоній Армії більше хліба, більше м'яса та інших необхідних сільськогосподарських продуктів». Виконуючи це зобов'язання, колгоспники артілі ім. Чапаєва на 1 січня 1944 року здали державі 9154 пуди хліба, 1135 кг м'яса, 3474 пуди картоплі.

Правління колгоспу та члени артілі багато уваги приділяли відродженню тваринництва. У 1944 році в колгоспі збудували тваринницьке приміщення на 200 голів, свиноферму на 110 голів, птахоферму, стайню на 100 голів; протягом 5—10 днів колгоспники провели весняну сівбу на площі 640 га, завдяки чому одержали врожай зернових на 100 пудів з га та цукрових буряків — 350 цнт з гектара.

Трудящі Семенівки спрямовували також зусилля на відбудову промислових об'єктів. Ще тривала війна, а цукрозавод вже вступив до ладу і виробляв 400 пудів цукру на добу. 5 січня 1944 року директор Семенівського райпромкомбінату доповідав на засіданні виконавчого комітету Семенівської райради депутатів трудящих, що, незважаючи на значну шкоду, заподіяну комбінатові фашистськими окупантами, 5 цехів з 8, що були до війни, вже діють, відбудовні роботи були виконані за півтора місяця[1].

Багато уваги приділялося житловому будівництву. На кінець грудня 1946 року по Семенівській селищній Раді було збудовано 40 індивідуальних будинків. Щоб хоч частково задовольнити потреби колгоспу та колгоспників у цеглі, спорудили цегельний завод.

Велику допомогу колгоспу подала держава. У 1949 році колгосп ім. Чапаєва вперше після війни одержав електроенергію. Завдяки цьому були механізовані деякі трудомісткі роботи в тваринництві (подрібнення кормів, водопостачання, електространжка), а також очищення і сортування зерна та розпилювання лісу[2].

За короткий час трудівники селища не тільки відбудували господарство, а й добилися дальших успіхів у розвитку економіки. Самовіддана праця трудящих Семенівки була відзначена високими урядовими нагородами. Так, у 1950 році за високі показники, досягнуті у відгодівлі молодняка великої рогатої худоби, телятницю М. Т. Бутенко нагородили орденом Трудового Червоного Прапора.

Ланковій колгоспу ім. Чапаєва Г. М. Калієнко у 1948 році за високі врожаї цукрових буряків присвоїли високе звання Героя Соціалістичної Праці, а в 1949 році за нові успіхи у вирощенні цукрових буряків її нагородили орденом Леніна[3].

У післявоєнні роки колгосп ім. Чапаєва не раз виходив переможцем у соціалістичному змаганні за піднесення продуктивності тваринництва. У 1955 році найвищих показників за надоями молока від кожної корови добилися доярки артілі М. Г. Крамаренко, М. П. Тютюнник, М. Г. Бутенко, Л. М. Тимченко[4].

Свинарка О. О. Темник у 1956 році перевиконала взяте соціалістичне зобов'язання — вона одержала від кожної з 8 закріплених за нею свиноматок по 24 поросяти замість 21 за планом[5].

У 1957 році колгоспники артілі ім. Чапаєва добилися нових успіхів. Колгосп одержав молока від кожної фуражної корови по 2500 кг, або по 220 цнт на 100 га угідь, та виробив м'яса по 49,6 цнт, в т. ч. по 35,6 цнт свинини на 100 га ріллі. Високих показників добилися передові тваринники. 3485 кг молока від корови надоїла М. Г. Крамаренко, по 3450 кг — Я. Г. Киричок, по 2905 кг — Н. В. Приліпко.

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-582, оп. 1, спр. 1, арк. 2.
[2] Там же, ф. Р-6720, оп. 1, спр. 3, арк. 13.
[3] Полтавський облдержархів, ф. 3822, оп. 1, спр. 62, арк. 19.
[4] Газ. «Комуністичним шляхом» (Семенівка), 7 серпня 1955 р.
[5] Газ. «Зоря перемоги», 20 вересня 1956 р.

В читальному залі бібліотеки селища Семенівки. 1966 р.

Свинарки колгоспу Г. І. Ганзенко та М. Л. Біленко одержали по 23 поросяти від кожної свиноматки. Їх імена були занесені на районну Дошку пошани[1]. За досягнуті успіхи в розвитку поголів'я худоби та підвищенні продуктивності у 1957 році за рішенням виконкому районної Ради депутатів трудящих та бюро райкому КП України колгоспу було присуджено перехідний Червоний прапор.

За значні досягнення в розвитку сільського господарства голова колгоспу, Герой Радянського Союзу В. Д. Кізь, доярка М. Г. Крамаренко, зоотехнік К. М. Біланівська та доярка Г. Я. Киричок у 1958 році одержали високі урядові нагороди.

Колгоспники артілі ім. Чапаєва добилися високих урожаїв основних сільськогосподарських культур у роки семирічки. Особливо добрі врожаї дає пшениця «Білоцерківська-198» — 24,1 цнт з га. Середній урожай цукрових буряків тут становив 233 цнт з га, соняшнику — 20,5 цнт, картоплі — 103 цнт з га[2].

Щороку збільшується поголів'я великої рогатої худоби.

Колгосп придбав чимало техніки, яка набагато полегшила працю колгоспників. У 1965 році він мав 11 тракторів, з них 6 гусеничних, 4 зернові, 3 кукурудзозбиральні, 2 силосозбиральні комбайни, 6 вантажних автомашин та багато інших сільськогосподарських машин.

У колгоспі є 13 приміщень для утримання 1500 голів тварин, механічна майстерня, автогараж, кормоцех, силосна та 2 водонапірні башти, млин та 2 великих зерносховища.

Робітники цукрозаводу, удосконаливши обладнання, застосувавши нову техніку та механізувавши трудомісткі процеси виробництва, підвищили потужність заводу майже в півтора раза, а виробництво цукру — в два рази.

Колектив заводу не раз виходив переможцем у соціалістичному змаганні. Рік у рік зростало на заводі число новаторів і передовиків виробництва, людей, які самовідданою працею славлять рідну Батьківщину, примножують її матеріальний достаток. Прославилися самовідданою працею М. П. Зима, Г. І. Копичко, К. М. Хохуля, В. П. Шевченко, Ф. С. Шапар, В. М. Заворотній, Д. Г. Чудак, М. Л. Шигін, В. В. Решта та інші.

Якщо кілька років тому на заводі були лише поодинокі ударники — І. Г. Головань, Г. М. Калімулін, В. Г. Козін,— то в 1965 році 155 робітникам було присвоєно звання ударників комуністичної праці, 4 бригадам і одному цехові — звання колективів комуністичної праці[3].

На території селищної Ради розкинулися масиви посівів Семенівського відділку радгоспу, подвір'я якого прикрашають добротні приміщення господарського та культурно-побутового призначення. Основним виробничим напрямком радгоспу є цукрові буряки. Відділення радгоспу має у своєму розпорядженні 862 га землі, з них орної — 636, решта — сіножаті і пасовища. Середній урожай цукрових буряків тут — 359 центнерів.

У 1963 році Семенівку підключили до Кремгесу, і це сприяло дальшому розвитку економіки та культури селища. Рік у рік зростають неподільні фонди кол-

---

[1] Газ. «Зоря перемоги», 1 травня 1958 р.
[2] Там же, 20 січня 1958 р.
[3] Газ. «Цукровик», 4 жовтня 1965 р.

госпу ім. Чапаєва. У 1963 році вони становили 721 953 крб. Поряд з цим зростають грошові доходи колгоспу.

Завдяки значному збільшенню неподільних фондів колгосп має можливість виділяти більше коштів на будівництво тваринницьких ферм і виробничих приміщень, а також на задоволення культурних і побутових потреб членів артілі.

Робітники Семенівського відділення «Сільгосптехніка» за роки семирічки подвоїли основні виробничі фонди: якщо в 1959 році сума їх становила 188 тис. крб., то в 1965 році — 377,2 тис. карбованців.

З ентузіазмом працювали жителі Семенівки в останньому році семирічки. Так, цукрозавод виконав річний план по валовій продукції на 110 проц., маслозавод — на 114 проц.

Великих успіхів у семирічці досягли трудівники колгоспу. За досягнення у підвищенні врожайності, збільшенні виробництва заготівель цукрових буряків Указом Президії Верховної Ради СРСР від 31 грудня 1965 року найвищою урядовою нагородою — орденом Леніна — нагороджено ланкову колгоспу ім. Чапаєва М. К. Костенко, орденами Трудового Червоного Прапора — голову цього ж колгоспу Г. В. Колодія та ланкову Г. М. Костенко.

Уряд високо відзначив героїчний труд семенівських тваринників. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 березня 1966 року за успіхи, досягнуті в розвитку тваринництва, збільшення виробництва і заготівель м'яса, молока, яєць, вовни та іншої продукції орденами та медалями нагороджені — доярка радгоспу Веселоподільського цукрокомбінату Т. Ю. Небесько, доярка колгоспу ім. Чапаєва М. Я. Леміщенко, доярка цього ж колгоспу З. В. Шестопал.

За роки Радянської влади невпізнанно змінилась Семенівка. Коли під'їжджаєш до селища, то насамперед бачиш великі красиві будівлі цукрового комбінату, маслозаводу, вальцьового млина, середньої школи, лікарні.

З навколишніми селами Семенівка сполучена грунтовими шляхами. Автобусний зв'язок є з багатьма селами, а також з Хоролом, Кременчуком, Полтавою. В селищі є пошта, телеграф, телефонна станція.

Семенівка з 1923 до 1963 року була центром Семенівського району. Згідно з Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 4 січня 1965 року Семенівка знову стала районним центром.

За післявоєнні роки набагато зріс громадський і житловий фонд. Тепер він дорівнює 8089 квадратним метрам. Тільки за післявоєнні роки споруджено громадського житлового фонду 7500 кв. метрів. За роки семирічки в селищі заасфальтовано 13 000 кв. метрів вулиць, прокладено 12 800 метрів кам'яної шосейної дороги, проведено електролінію довжиною 26 кілометрів.

Багато уваги приділяється справі поліпшення побутового обслуговування населення. З цією метою в селищі побудовано перукарні, лазню, приміщення пошти, їдальні, буфети, магазини культтоварів, комбінат побутового обслуговування населення та ательє мод. До послуг населення — 2 універмаги, 2 продуктові магазини, книжкові магазини, їдальня тощо.

В Семенівці є два дитячі садки, розраховані на 175 місць та дитячі ясла на 50 місць.

Учасники першотравневої демонстрації. 1965 р.

Зустріч жителів Семенівки з сином композитора М. М. Лисенка Остапом Миколайовичем.

За роки Радянської влади колишня земська лікарня, розрахована на 15 ліжок, значно розширена. Під час Великої Вітчизняної війни вона була зруйнована. Знову відбудували її у 1954 році. Нині в Семенівці працює поліклініка і лікарня на 135 ліжок. Крім того, в селищі є два медпункти: один — при Веселоподільському цукрозаводі, другий — при відділенні «Сільгосптехніка».

За роки Радянської влади набагато зріс рівень освіти та культури селища. Тепер у Семенівці є 3 середні школи, школа робітничої молоді. В них навчається близько 1800 учнів та працює 96 учителів. За самовіддану працю в галузі народної освіти у 1955 році орденами Радянського Союзу Уряд нагородив учителів П. І. Кравченко та В. П. Гордієнко. В Семенівці проживає також заслужена вчителька УРСР З. П. Діброва.

До 1917 року в Семенівці працювало тільки два спеціалісти з вищою освітою. Тепер у різних установах селища працює понад 80 чол. з вищою освітою, з них 38 чол. учителів. За роки Радянської влади 200 громадян Семенівки здобули вищу освіту, понад 150 робітників і службовців селища навчаються у вищих та спеціальних середніх закладах.

За останні роки в селищі споруджено Будинок піонерів та приміщення дитячої музичної школи.

До послуг жителів Семенівки — кінотеатр, 2 Будинки культури, 7 бібліотек, Будинок піонерів. Фонд районної бібліотеки становить понад 58 тис. книжок. Радіо, газети і журнали стали невід'ємною частиною життя і побуту кожного жителя Семенівки. У 1967 році на 1000 жителів тут передплачено понад 900 примірників газет і журналів.

Зусилля трудящих Семенівки зосереджені на виконанні рішень XXIII з'їзду КПРС і планів нової п'ятирічки, спрямованих на побудову комуністичного суспільства в нашій країні.

М. І. ГЕЛЕВЕРЯ, А. Д. ЗАБАРА

* * *

Семенівський район утворено в березні 1923 року в складі Кременчуцького округу. З лютого 1932 року по вересень 1937 року район був у складі Харківської області, а з вересня 1937 року — Полтавської області. З грудня 1962 року територія Семенівського району входила в Хорольський район. У січні 1965 року знов утворено Семенівський район. Розташований він у пониззях річок Сули та Хоролу, в степовій зоні. Територія району становить 1,3 тис. кв. км. Населення — 54,5 тис. чол. (у т. ч. сільського — 39 тис. чол.). Густота населення — 43,0 чол. на 1 кв. кілометр.

До складу району входять Семенівська селищна Рада та 18 сільських Рад. Всього тут 80 населених пунктів. Територію району перетинають залізниця Кременчук—Ромодан, автотраса Хорол—Кременчук (28 км) та асфальтована дорога Хорол — Оболонь (30 кілометрів).

 56 7-329

З природних багатств є торф (у селі Веселому Подолі, на заболочених берегах Хоролу).

В районі 26 колгоспів та 2 радгоспи. Сільськогосподарське виробництво — основа економіки району. Спеціалізація — рільництво і тваринництво. У рільництві серед зернових культур переважає озима пшениця, серед технічних — цукрові буряки, соняшник. Тваринництво м'ясо-молочного напрямку. Розвинуто також свинарство, птахівництво. Земельних угідь у районі — 97,9 тис. га (у т. ч. орної землі — 75,5 тис. га, луків і пасовиськ 13,7 тис. га, лісів 2,5 тис. га, садів — 1,5 тис. га, водойм — 4,7 тис. гектара).

У 1966 році було засіяно 38 731 га зерновими культурами (в т. ч. пшеницею — 21 074 га, житом — 2371 га, кукурудзою — 6566 га, просом — 985 га). Середня врожайність того ж року становила 22,4 цнт зернових з га (у т. ч. озимої пшениці— 24,5 цнт), цукрових буряків — 258 цнт, соняшнику — 18,2 цнт з гектара.

За післявоєнний час, особливо за роки семирічки, значно зросла механізація сільськогосподарського виробництва. На полях колгоспів працюють трактори (572), комбайни (119 зернових, 81 кукурудзозбиральний), 385 автомашин. З 26 колгоспів електрифіковано 25. З них 18 — дістають енергію від Кременчуцької ГЕС, а 7 мають власні електростанції.

За роки семирічки поголів'я громадського тваринництва зросло вдвоє. На 1 січня 1967 року його загальна кількість досягла 45 900 голів (у т. ч. 15 740 корів). На 100 га угідь в колгоспах і радгоспах району припадає 58 голів великої рогатої худоби. В 1966 році на 100 га угідь було одержано 57,9 цнт м'яса, 321,8 цнт молока, 11 тис. яєць.

Безпосередньо в сільському господарстві Семенівського району працює 39 тис. чол., які наполегливо борються за його піднесення. У післявоєнний час праця понад 4 тис. трудівників району відзначена урядовими нагородами. Звання Героя Соціалістичної Праці удостоєно 7 чоловік. Лише за успіхи, досягнуті у вирощенні цукрових буряків, у 1966 році орденами та медалями Радянського Союзу нагороджено 41 колгоспника та за розвиток громадського тваринництва — 69.

В районі є 9 промислових підприємств, на яких працює 1246 чол. Вартість валової продукції в 1966 році становила 13 480 тис. крб. Найбільшим промисловим підприємством району є цукровий завод, що випускає за рік на 8552 тис. крб. продукції. Найважливішою промисловою продукцією району є цукор, масло, борошно, крупа.

У роки семирічки на промислових підприємствах, у колгоспах і радгоспах широко розгорнулась боротьба за звання підприємств, бригад і цехів комуністичної праці. 5 бригадам, 1 цеху та 12 колективам, в яких трудяться 167 робітників, уже присвоєно це почесне звання.

У післявоєнний час в районі широко розгорнулося житлове будівництво. Тільки з 1959 по 1966 рік споруджено 1400 будинків для колгоспників. Індивідуальним забудовникам надано 20 тис. крб. кредиту.

Значно поліпшилось побутове обслуговування трудящих району. В 1966 році тут було 55 побутових підприємств, які виконали робіт на загальну суму 231,7 тис. карбованців.

У районі працює 186 торговельних закладів, які в 1966 році продали населенню товарів на суму 15 774 тис. карбованців. Протягом 1966 року продано 708 телевізорів, 147 мотоциклів, 505 пральних машин тощо.

На території району є 56 фельдшерських пунктів, 9 пологових будинків, 9 лікарень. У медичних установах працюють 45 лікарів та 535 чол. середнього медперсоналу.

У районі є 2 будинки культури, 57 клубів (в т. ч. 3 профспілкових, 39 сільських, 15 колгоспних), де працює 327 гуртків художньої самодіяльності. В їх роботі бере участь понад 5 тис. чоловік.

Район має 85 бібліотек, у т. ч. 6 профспілкових, 3 колгоспних, 38 шкільних, 35 сільських, 2 районні та 1 загальну. Населення активно передплачує періо-

дичну пресу. У 1967 році на кожну тис. чол. припадало 1009 прим. газет та журналів.

Загальне обов'язкове навчання в системі народної освіти здійснюють 58 шкіл, в т. ч. 9 середніх, 28 восьмирічних та 21 початкова. Крім того, в районі є заочна середня школа, школа робітничої молоді та школа сільської молоді. Навчаються в них 8180 учнів, працюють 640 вчителів, у т. ч. одна заслужена вчителька школи УРСР та 14 відмінників народної освіти. Позашкільна робота з учнями проводиться у 2 піонерських клубах.

В районі є 18 музейних кімнат, музична школа.

62 первинні парторганізації району об'єднують 1893 комуністів. У 97 комсомольських організаціях налічується 4105 членів ЛКСМУ.

Робітники і службовці об'єднані в профспілкові організації. Їх тут 6, і вони налічують 6445 членів профспілок. У Семенівському районі живуть 2 Герої Радянського Союзу.

ОБОЛО́НЬ

Оболонь — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі Дніпра і його притоки Сули, за 25 км від районного центру та за 25 км від залізничної станції Веселий Поділ на лінії Ромодан—Кременчук. Село зв'язане шосейними дорогами з Полтавою і Семенівкою. Населення — 3208 чоловік. До Оболонської сільради входять також села Натале́нки, Руді́, Тука́ли, Зікранці та Нагайни́ки.

Поселення на території теперішнього села виникло наприкінці XVII століття. Місцевість була заболочена водами степової річки Кривої Руди, або, як її називали, Рудки. Перші поселенці почали освоювати землі на південь від річки, бо грунти там були значно кращі.

Поблизу цієї місцевості на той час вже існувало містечко Горошине. Власник його, генеральний бунчужний і один з великих поміщиків південної Полтавщини Д. Оболонський, з середини XVIII століття почав обживати навколишні землі, віддані йому царицею Єлизаветою у вічне й потомствене володіння. Саме він і заснував у цій місцевості кілька слобід.

Одна з них, в якій оселився сам поміщик, відтоді стала називатися Оболонню. Наприкінці XVIII століття тут проживало 1395 чоловік[1].

Тяжкою була панщина. Кріпаки Оболонського виконували важкі земляні роботи на будівництві кам'яного будинку в новому панському маєтку. А будинок на той час був незвичайний: триповерховий з спеціальним залом для бенкетів заввишки у два поверхи, з безліччю вікон[2].

У самому маєтку було насаджено розкішний сад з оранжереєю. Оболонський мав маєтки і в інших місцевостях України. В 1798 році в нього було 7330 оброчних селян. Наприкінці XVIII століття Д. Оболонський був одним з найбільших поміщиків Полтавщини. Після його смерті всі багатства дісталися у спадщину його синові, теж Дем'яну, судді другого департаменту Полтавського Генерального суду[3].

І спадкоємець, і його дружина любили пишне життя. На балах, в розкішних покоях ріками лилися дорогі вина, а талановиті кріпаки змушені були розважати панських гостей. Оболонський мав придворну капелу музикантів, інструментальну і вокальну.

Щоб задовольнити свої примхи, господарі витрачали неймовірно великі гроші. Оболонську не зупинила нечувана ціна — 30 тис. крб.— за персидську шаль, яку нібито через надмірно дорогу ціну не купила навіть цариця[4]. За білизною Оболон-

[1] А. Лазаревский. Украинские исторические мелочи, К., 1901, стор. 51—52.
[2] Журн. «Киевская старина», 1901, № 7—8, ч. II, стор. 11—12.
[3] В. Л. Модзалевский. Малороссийский родословник, т. III, К., 1912, стор. 700.
[4] Журн. «Киевская старина», 1901, № 7—8, ч. II, стор. 112—12.

ські посилали своїх гінців у Голландію, а вина і модні сукні їм привозили з Парижа.

Картини різкого контрасту характерні для села того часу: розкішні поміщицькі покої, а поруч похилені хатини кріпаків з обдертими стріхами. Стеля увігнута, трухлявий сволок, підпертий жердиною, піл, на якому покотом спить сім'я. Добре, коли був стіл та ослони. А частіше за стіл правила скриня. Каганець. Рогач. Прялка. Таким був побут кріпака.

За короткий час Оболонські розтринькали все своє багатство. На початку XIX століття їхній маєток і землі були продані за борги кільком господарям. Оболонь купили багатії Позени.

Життя селян-кріпаків у нового поміщика статс-секретаря М. Позена стало ще тяжчим. Він переселив усіх кріпаків з родючих земель, що були поряд з маєтком, за річку Рудку, на заболочені землі і пустирі. Кріпаки були позбавлені будь-яких прав.

Напередодні реформи 1861 року Позени входили в число 5 найбільших цензових землевласників Хорольського повіту. Їм належало 13 тис. десятин землі. Як член Полтавського губернського комітету М. Позен брав участь у підготовці проекту «Селянської реформи» 1861 року. Він автор одного із проектів «визволення» селян. Проект захищав інтереси великих поміщиків чорноземної смуги. Позен наполягав на збереженні всієї землі за поміщиками, а селянам пропонував виділяти лише присадибні ділянки.

На час реформи в Оболоні було 1020 ревізьких душ. Одержавши від поміщика 1838 десятин 2365 кв. сажнів землі, вони мали за неї щорічно сплачувати 5096 карбованців.

До 1862 року селяни були тимчасово зобов'язаними і відбували за наділи панщину, а з цього року вони повинні були протягом 49 років платити щорічно державі по 4077 крб. викупних платежів[1]. Ще й у 1900 році селяни вносили ці платежі. Крім того, вони платили різні податки: державний поземельний податок — 89 крб., земські повітові збори — 1500 крб., земські губернські збори — 525 крб., мирські волосні збори — 492 крб., мирські сільські збори — 311 крб., страхові платежі — 299 карбованців[2].

Нестача землі змушувала селян орендувати її у поміщика на кабальних умовах. Не вистачало пасовиськ, тому на вигоні і толоці випасали тільки овець, а для решти худоби орендували громадою у поміщика 268 дес. толоки за відробітки. За 1 десятину толоки треба було скосити десятину хліба та десятину трави[3]. Ловити рибу в річці селянам не дозволялося, бо вона залишалася виключно у розпорядженні поміщика.

За даними на 1863 рік, Оболонь мала 418 дворів, 2602 чоловіки населення. Тут була церква. Відбувалось по одному ярмарку на рік.

Після реформи 1861 року Позени дедалі більше переводять своє господарство на капіталістичний спосіб господарювання. На 3 тисячах десятин землі вони почали розширювати посіви зернових, кормових і технічних культур. Для переробки збіжжя вони побудували промислові підприємства, а саме: млин з просорушкою, що приводилися в рух локомобілем. У 1863 році в Оболоні були також кінний, винокурний, селітровий заводи. Пізніше Позени побудували ще й гуральню, паровий млин та цегельню[4].

Розвиток капіталістичних відносин на селі сприяв швидкому розшаруванню селянства. З одного боку виділилась селянська біднота, а з другого — куркулі. Про це свідчать статистичні дані 1886 року. На той час в Оболоні 22 сім'ї не мали навіть власної хати, 101 господарство було без худоби, 93 — мали тільки садиби.

[1] ЦДІА СРСР, ф. 577, оп. 30, спр. 2378, арк. 1, 37.
[2] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 год. Полтава, 1904, стор. 1392, 1393.
[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. VIII, стор. 283.
[4] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 417.

Господарств, що мали менше однієї десятини землі, було 6; тих, що мали до 2 десятин,— 25, до 3 десятин — 142. В той же час було 10 господарств, що мали 20 і більше десятин землі.

Зубожілі, розорені селяни, потрапляючи в кабалу до куркулів, швидко перетворювалися на сільських пролетарів. Все це призводило до боротьби селян за ліквідацію поміщицького землеволодіння. Виступи селян носили не тільки економічний, а й політичний характер. На селянських сходах поряд з націоналізацією землі ставилась вимога про широке представництво селян в управлінні державою. Так, у 1905 році селяни Оболоні у відозві виклали свій протест проти переселення як способу розв'язання селянського питання. В 10 пунктах вони перелічили заходи, які, на їх думку, потрібно здійснити, щоб ліквідувати існуюче тривожне становище. Поряд з іншими пунктами, головним чином політичного характеру, вони вимагали земельного зрівняння шляхом націоналізації землі[1]. 19 листопада 1905 року біля земської лікарні відбулися збори селян Оболоні, на яких були присутні понад сто чоловік. Земський лікар О. П. Сибірцев виступив перед селянами. Він закликав їх повстати проти існуючого політичного та економічного ладу Росії і оголосити загальний страйк[2]. 29 листопада цього ж року О. П. Сибірцев з участю селян І. О. Чесняка та П. М. Дрозда знову провів збори, на яких тепер присутніх було вже близько 200 чоловік. Звертаючись до народу, організатори зборів закликали селян відібрати землю у поміщиків та не виходити на роботу в економію. Вони також пропонували зібрати кошти на допомогу біднякам, які не мають ніяких засобів до існування. Але страйк і цього разу не відбувся. Для охорони свого маєтку Позен викликав загін козаків. Вони їздили по селу і били нагаями та шомполами всіх запідозрених у революційних настроях. Активних учасників подій було заарештовано.

Влітку 1906 року в Полтавській губернії піднялась нова хвиля селянського руху, яка охопила 8 повітів, у т. ч. й Хорольський. В липні 1906 року в економію поміщика Позена прийшла група селян з Оболоні в кількості 50 чоловік. Вони вимагали дати їм в оренду ту землю, яку вони самі вкажуть. Коли їм відмовили в цьому, селяни розійшлися з погрозою самовільно засіяти землю. Розглядом цієї справи займався судовий слідчий 1-ї дільниці Хорольського повіту[3].

В цьому ж місяці на ім'я селянина П. А. Кондрика з Севастополя надійшов лист з Маніфестом Державної Думи від народних представників та прокламацією Російської соціал-демократичної робітничої партії «Ответ на Манифест Николая Кровавого». В листі була невелика приписка: «Прошу читати обережно, щоб власті не захопили»[4]. На ім'я селянина А. Дрозда надійшов лист із Севастополя з прокламацією Військового комітету РСДРП, що закликала до збройного повстання.

Із повідомлень Хорольського повітового справника відомо, що в цей час на подвір'ях оболонян нерідко знаходили прокламації за підписом Севастопольського комітету РСДРП, але хто привозив і розповсюджував цю нелегальну літературу жандарми так і не з'ясували.

Серед жителів Оболоні розповсюджувалися також прокламації Російської соціал-демократичної робітничої партії «Кого вибирати до Державної думи», брошура соціал-демократичної партії «Страйк і бойкот», прокламація під заголовком «Повставайте, солдати» тощо. Пізніше, в червні 1907 року, надійшов лист на ім'я місцевого жителя І. О. Чесняка. В ньому уряд називався «купкою вампірів, які п'ють селянську кров, а цар-імператор — «помазаником божим, що з ніг до голови багряниться селянською кров'ю». Лист закликав захопити поміщицькі землі та оголосити страйк.

---

[1] В. П. Теплицький. Реформа 1861 року і аграрні відношення на Україні, К., 1959, стор. 282.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 438-а, ч. І, арк. 7—10.

[3] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы. Х., 1957, стор. 202—203.

[4] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 142, арк. 115, 149.

У роки реакції, що настала після поразки революції 1905—1907 рр., поряд із нагромадженням великих багатств сільською буржуазією, нестримно йшов процес зубожіння селянства.

Якщо порівняти дані перепису 1900 року з даними 1886 року, то постає сумна картина зубожіння і розорення селян. Так, у 1900 році з 585 господарств Оболоні 57 господарств зовсім не мали землі, а 80 не мали орної землі. Якщо в 1886 році 6 господарств не мали й десятини землі, то тепер таких господарств стало 26. Якщо в 1886 році у 101 господарстві не було худоби, то в 1900 році таких господарств в Оболоні з'явилось 158.

Водночас зросла кількість куркульських господарств. У 1886 році в Оболоні 10 господарств мали 20 і більше десятин землі, а в 1900 році 25—50 десятин землі мали вже 20 господарств. На 1900 рік у 18 поміщицьких і куркульських господарств Оболоні налічувалося 6600 десятин зручної землі. Тільки в поміщиків Позенів було 3023 десятини[1]. Про бідність оболонських селян свідчить і той факт, що на 100 господарств було всього 49 плугів, 3 молотарки, та й ці знаряддя належали заможним селянам. Про удобрення землі тоді не було й мови[2].

Не маючи змоги прохарчуватися від землі, багато селян Оболоні шукали заробітків на стороні або займалися різними промислами. Відомо, що в 1910 році в Оболоні працівники з 100 господарств відходили на заробітки строком на рік, з 55 господарств наймалися на весняно-літній період, а з 26 господарств — на зиму. В цьому ж році в Оболоні було 13 теслярів, 2 столяри, 17 кравців, 11 шевців, 10 ковалів, 18 ткачів, 3 візники, 181 поденщик[3].

Місцева влада не дбала про охорону здоров'я трудящих. У 1899 році 3 тисячі населення обслуговували тільки один лікар та акушерка. Сільська лікарня була розрахована на 15 ліжок. Лікарів у повіті не вистачало, тому оболонський лікар обслуговував також Горошинську та Криворудську дільниці, де не було своїх медпунктів[4]. Тільки в 1916 році в Оболоні відкрито невеличку аптеку. З 1914 року тут почав працювати ветеринарний лікар.

Поштове відділення в Оболоні відкрилось у 1887 році. Пошту доставляли з станції Веселий Поділ двічі на тиждень. У 1906 році тут встановили телеграфний апарат, і поштове відділення почало називатись поштово-телеграфним.

У 1849 році в Оболоні в сім'ї відставного штабс-капітана народився видатний український скульптор Л. В. Позен, автор пам'ятників І. П. Котляревському та М. В. Гоголю в Полтаві. Твори Л. В. Позена зберігаються в музеях Радянського Союзу. В Полтавському художньому музеї є його картини: «Автопортрет», «Портрет художника М. О. Ярошенка», «Жебрак», «Портрет Г. Г. М'ясоєдова» та інші.

Спільником експлуататорів була темнота. Перше початкове народне училище в селі відкрилось у 1882 році. В 1900 році в ньому навчалось 93 хлопчики і 12 дівчаток. Але з цієї кількості школу закінчили лише 17 хлопчиків і 3 дівчинки, тобто четверта частина тих, що навчалась.

На початку XX століття в Оболоні була 1 земська школа та 2 церковнопарафіальні. При земській школі працювала недільна школа для жінок, яка мала навчати 65 жінок, але відвідувало її значно менше. Часто-густо на заняттях було лише по 20 жінок.

У 1897 році при народному училищі вперше в Оболоні було відкрито публічну

---

[1] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году, Хорольский уезд, Полтава, 1904, стор. 68, 71.

[2] Третья подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии за 1910 год, Хорольский уезд, Полтава, 1914, стор. 28, 31.

[3] Список населенных мест Полтавской губернии, составленный по данным подворно-хозяйственной земской переписи 1910 года, Полтава, 1913, стор. 20—21.

[4] Отчет Хорольской уездной земской управы за 1899 год, Хорол, 1900, стор. 20. Справочная книжка Полтавской губернии на 1900 год, Полтава, 1900, стор. 16—17.

народну бібліотеку. В 1900 році в ній було 136 читачів, серед них 130 чоловіків і лише 6 жінок. Бібліотека ця налічувала всього 306 книжок.

У 1910 році на 660 дворів у Оболоні було передплачено лише 10 примірників газет і журналів. Передплатниками були вчителі, лікар, священик тощо.

У червні 1913 року в селі відкрили бондарно-теслярську майстерню, в якій спочатку навчався 1 учень, а наступного року — 4. Існувала майстерня коштом учнівських заробітків та допомоги земства.

У 1915 році в приміщенні, найнятому в селянина, заснували ткацьку майстерню, де дівчат навчали ткацької справи. Але з 10 учениць навчальний рік закінчили тільки 3.

Звістку про повалення царського самодержавства у дні Лютневої революції в Оболоні зустріли з великим піднесенням. У селі відбувся мітинг, де виступили лікар О. І. Антоконенко, фельдшер О. М. Лічаченко та його дружина, фельдшериця Олександра Миронівна, яку в 1919 році закатували денікінці, а також місцеві селяни: П. М. Дрозд, що тільки-но повернувся з заслання, В. І. Гринько, Г. М. Кущинський. Вони тоді висловилися за скликання Установчих зборів, за підтримку Тимчасового уряду. Згодом, коли в село прибули фронтовики і розповіли селянам правду про партію більшовиків та про вождя трудящих В. І. Леніна, біднота зрозуміла, що тільки партія більшовиків може вказати їй єдино вірний шлях до боротьби за щастя і свободу.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в Оболоні були утворені нові органи влади. В грудні 1917 року в селі було обрано волосну Раду. Для охорони громадського порядку була створена народна міліція, начальником якої було призначено В. В. Коржа. Селяни почали самовільно ділити панську землю.

В січні 1918 року відбувся з'їзд селян Хорольського повіту, який проголосив встановлення Радянської влади в повіті та ухвалив обрати Раду селянських депутатів. Було обрано виконавчий комітет. До складу комітету від Оболонської волості ввійшли місцеві активісти І. І. Векленко і М. А. Черненко[1].

Але на шляху радянського будівництва стала німецька окупація в квітні 1918 року. Як тільки німці зайняли Хорол, в сусіднє село Іванівку разом з німецьким загоном повернувся поміщик Милорадович, який був полковником Лубенського гайдамацького полку. На початку травня звідти в Оболонь прибув гонець з проханням допомогти вигнати з села німців. Оболоняни активно відгукнулися на це прохання. Начальник оболонської міліції В. В. Корж видав повсталим два десятки гвинтівок, що були в міліції. Колишні фронтовики прийшли з своїми гвинтівками і гранатами. Були й люди з вилами та косами. Командував загоном фронтовик М. П. Самотуга.

Під час згаданих подій оболоняни відплатили поміщику за всі його знущання. 5 травня повсталі на чолі з місцевими селянами І. Г. Білоусом, І. М. Калениченком, Ф. О. Юнаковим заскочили в панський будинок і в сутичці вбили Позена, його дружину та двох родичів.

На початку лютого 1919 року в Оболоні було створено ревком. Першим головою ревкому був житель с. Степанівки Оболонської волості, учасник громадянської війни Т. А. Рибка.

Через рік, у лютому 1920 року, в Оболоні виник партійний осередок. У березні цього року він налічував 6 комуністів[2]. Секретарем осередку було обрано фронтовика П. М. Мацьківського.

Наступного року в червні було створено і комсомольську організацію, першим секретарем якої обрали Г. О. Павловського. Хоч він був сином місцевого священика, але вів активну боротьбу проти релігії і забобонів. Згодом його обрали секретарем

---

[1] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов. Полтава, 1957, стор. 57, 58.

[2] Партійний архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, спр 411, арк. 53.

райкому комсомолу в сусідньому Семенівському районі, а секретарем комсомольського осередку Оболоні став місцевий житель Б. П. Донець. Протягом року осередок зріс до 20 комсомольців. Комсомольці Оболоні проводили велику роз'яснювальну роботу серед молоді по відлученню її від церкви. Вони організували гуртки політнавчання, були організаторами культурно-масової роботи в сільбуді.

В соціалістичних перетвореннях на селі велика роль належала КНС. За даними на 1 січня 1921 року в селі були волосний та сільський КНС. Головою волосного КНС був обраний житель сусіднього з Оболонню села Степанівки комуніст О. Н. Голодний. В цей час сільський КНС нараховував 200 чоловік, у т. ч. 50 жінок. Соціальний склад КНС був досить показовим. В нього входили 175 бідняків, 5 наймитів і тільки 20 середняків. Загалом усі члени КНС мали 250 десятин землі. Комітет провів 6 зборів, 2 недільники. 6 членів КНС обрали до Рад і виконкомів[1].

Оболонський комнезам проводив велику роботу по передачі майна незаможним селянам. Банди, що діяли на території Хорольського повіту, знищили багато документів, одібрали майно і віддали його попереднім власникам. На підставі достовірних свідчень, за рішенням суду, комнезами конфісковували це майно і передавали його незаможникам.

Політвідділ КНС брав активну участь у створенні волосного фонду запасів хліба, який потім видавали сім'ям червоноармійців, інвалідів війни та військовій підшефній частині.

Велику роботу провадив КНС по ліквідації неписьменності. В селі було відкрито хату-читальню.

Відповідно до постанови Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 7 березня 1923 року, було утворено Оболонський район у складі Оболонської, Худоліївської, Горошинської і Рокитянської волостей.

В Оболоні на той час були поштове відділення, лікарня, семирічна трудова школа.

У будівництві нового життя активна роль належала жінкам. Делегатки піклувалися про дітей з бідних сімей та дітей червоноармійців, влаштовували їх у дитбудинки тощо[2]. У 1924 році жінки організували в Оболоні швейну майстерню, для якої принесли з дому швейні машини. Шили тут одяг для дітей Горошинського дитбудинку. А в наступному році відкрили ще й ткацьку майстерню.

Значна робота проводилась серед жінок по ліквідації неписьменності та політичній освіті. На зібрані серед жінок гроші передплачувався журнал «Селянка України». У 1924 році урочисто провели святкування Міжнародного жіночого дня. Вранці 8 березня жінки пройшли з прапорами вулицями села. Після цього в сільбуді для них влаштували лекцію про 8 Березня та концерт художньої самодіяльності.

На початку 20-х рр. в Оболоні виникли різні форми кооперативних об'єднань селян. Вони сприяли залученню селян до нового життя. У 1926 році в селі вже існувало машинно-тракторне товариство, яке спочатку об'єднувало 9 членів, з них 5 членів КНС. Члени товариства вносили 50 крб. паю. Товариство мало у своєму розпорядженні трактор, молотарку, кілька плугів і борін. Чистого прибутку члени товариства мали 390 карбованців на рік[3].

Існували в Оболоні й споживче товариство, яке в 1926 році вважалося кращим у районі, та сільський комітет взаємодопомоги, створений у 1925 році. У 1929 році в ньому налічувалося 505 членів. Членський внесок становив 57 коп., а наймити взагалі звільнялися від внесків. Товариство мало 38 десятин землі, один трактор,

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-3887, оп. 1, спр. 4, арк. 16.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 49, оп. 1, спр. 1, арк. 23.
[3] Там же, спр. 2, арк. 94, 170.

Перший трактор в с. Оболоні, який проклав у 1924 році першу борозну на колгоспному полі.

7 сівалок тощо. Спочатку землю здавали в оренду окремим селянам, пізніше її обробляли спільними силами. Товариство подавало грошову допомогу біднякам, вдовам, сім'ям червоноармійців. З 1928 року надавалась виробнича допомога: безплатна очистка насіння біднякам, обслуговування машинами під час сівби тощо. На час жнив товариство відкривало в селі дитячі ясла.

Перші кооперативні об'єднання мали велике значення для прищеплення трудящому селянству навиків колективного господарювання. На початку 1924 року перші 7 господарств незаможників Оболоні стали на шлях колективної праці. Згодом до них приєдналися ще кілька господарств. Цьому об'єднанню було передано понад 100 га землі. Організаторами першого колгоспу були члени КНС, місцеві жителі І. С. Полянин, П. Г. Горбатко та інші[1]. Коли країну спіткало велике горе: помер В. І. Ленін,— члени артілі одностайно ухвалили назвати свій колгосп іменем Леніна. Першим головою колгоспу колективісти обрали місцевого активіста, безпартійного П. М. Дрозда.

У 1925—1929 рр. на території Оболонської сільради виникли ще 13 колективних господарств. В одному з них, що мало назву ім. Шевченка, була хата-читальня, де проводилась культурно-освітня робота. При хаті-читальні працювали 2 групи по ліквідації неписьменності, що охоплювали не лише членів ТСОЗ'у, а й одноосібників[2].

Будівництво нового життя проходило в обстановці запеклої класової боротьби. На 1929 рік в Оболоні було 13 куркульських господарств. Куркулі і підкуркульники чинили опір колективізації та іншим заходам Радянської влади[3]. Так, у 1926 році куркулі зробили спробу зірвати вибори до сільської Ради. Але проти них активно виступили незаможники і середняки. У 1930 році куркулі отруїли 10 колгоспних коней.

Партія повсякденно піклувалася про колективні господарства, подавала їм всебічну допомогу. Для роботи на селі було послано кращих членів партії. Комуністи 25-тисячники І. А. Домбровський і Солдатенко, які приїхали працювати в Оболонський район (І. А. Домбровський працював головою райколгоспспілки, а Солдатенко — головою Дем'янівської сільради) разом з оболонськими комуністами, членами КНС та комсомольцями провели велику роботу по створенню колгоспів. У березні 1930 року 6 ТСОЗів і артіль ім. Леніна об'єдналися в один колгосп ім. Леніна. Головою колгоспу став Ф. А. Сіренко. На початку 1931 року переважна більшість селянських господарств Оболоні об'єдналася в колгоспи ім. Леніна, «Дніпрогес», «Комінтерн», «Перше травня», «Пролетар».

Уже в перші роки існування колгоспів селяни переконались у перевазі колективного господарювання над індивідуальним. Завдяки успіхам, досягнутим колгоспами, у 1930 році оболоняни виконали план хлібозаготівлі на 129,5 процента[4].

Велику допомогу селу подавала держава. На поле вийшли трактори. Першу борозну проклав у колективному господарстві ім. Леніна син місцевого селянина-

---

[1] Газ. «Колгоспна правда», Хорол, 29 лютого 1964 р.
[2] Газ. «Червона Лубенщина» (Лубни), 1 січня 1930 р.
[3] Полтавський облпартархів, ф. 49, оп. 1, спр. 8, арк. 12.
[4] Газ. «Комуністичним шляхом», 15 червня 1965 р.

бідняка М. П. Білоус. Він і зараз живе в Оболоні. Великим святом для селян був той день. Біля трактора (це був «Фордзон») зібралися сотні людей.

У передвоєнні роки колгоспи Оболоні досягли значних успіхів у господарюванні. Колгосп ім. Леніна мав добре обладнані тваринницькі приміщення, 24 господарські будівлі, олійницю, цегельню, просорушку тощо; порівняно невеликий колгосп «Дніпрогес» (з 1939 року — ім. Щорса) вже в 1938 році був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. За успіхи в розвитку тваринництва він одержав диплом II ступеня і премію, а зав. фермою М. А. Черненко був нагороджений великою срібною медаллю виставки та грошовою премією. В цьому році в колгоспі від кожної фуражної корови було надоєно по 2700 кг молока.

У 1940 році в селі було 3 цегельні, 2 олійниці, 4 млини та інші підприємства по переробці сільськогосподарської продукції.

Красивою і впорядкованою стала Оболонь за роки довоєнних п'ятирічок. З 1925 року вона радіофікована. Тут були середня школа, клуб з залом на 450 місць, лікарня та підприємства побутового обслуговування — їдальня, швейна майстерня.

На південній околиці села виріс розкішний сад з бузковими алеями, клумбами. Це було улюблене місце відпочинку жителів села. Тут відзначалися свята, проводи до армії юнаків призивного віку. Звідси проводжали оболоняни на фронт своїх односельчан, коли мирну працю радянських людей порушили німецько-фашистські загарбники.

Оболонь була окупована фашистськими військами 13 вересня 1941 року.

Фашисти встановили в Оболоні жорстокий окупаційний режим. Вони переслідували і вбивали радянських патріотів, насильно відправляли молодь на каторжні роботи в Німеччину, грабували населення.

Для проведення підривної роботи в тилу ворога в Оболоні був створений партизанський загін у кількості 21 чоловіка. До нього ввійшли районні активісти: комуністи К. І. Васильєв, І. Т. Борис, С. Л. Скрипаль, С. Й. Діденко, В. В. Рипіленко, Я. І. Білоус, І. Ю. Окольничий, безпартійні Ф. А. Журбенко, Д. С. Павленко та інші.

Партизани висадили в повітря два мости на річці Сулі в районі Горошинської сільради. Щоб зерно не дісталося ворогові, патріоти спалили зерносховище.

Жителі села знаходили розкидані листівки з закликом знищувати фашистів і поліцаїв, не коритися ворогові, перешкоджати відправці молоді в Німеччину, ховати від гітлерівців хліб, худобу, здійснювати диверсії на шляхах, іти в партизани. У жовтні — листопаді 1941 року багатьох патріотів схопили. В. В. Рипіленка розстріляли, а Я. І. Білоуса кинули до концтабору, де він і загинув. У гестапівському застінку були замордовані С. Й. Діденко та І. Ю. Окольничий, які проводили серед селян активну антифашистську агітацію. Розстріляли гестапівці і С. Л. Скрипаля, який писав і поширював листівки[1].

Сміливість у боротьбі з окупантами виявив колишній наймит, бідняк, а в роки колгоспного будівництва комуніст, секретар сільської Ради П. І. Стрижак. Його розстріляли гітлерівці за те, що він підпалив склад зі зброєю.

Радянські патріоти робили все, щоб наблизити час перемоги. Місцеві жителі К. О. Діденко, М. П. Лебідь, В. Я. Телешун, лікар П. І. Назарець переховували червоноармійців, які виходили з оточення, забезпечували їх одягом і харчуванням. І. Я. Корж та І. К. Криворучко шили одяг для партизанів.

У грудні 1941 року німці зігнали в приміщення Оболонської середньої школи 50 жителів села, переважно молодь, для відправки на каторжні роботи в Німеччину. Колгоспники — І. І. Пилипенко, Т. І. Шуліка, А. І. Пилипенко та І. І. Сердюк —

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 9, спр. 230, арк. 112—114, 135—136.

організували втечу цих людей. Лікар П. І. Назарець врятував від німецької каторги багато молоді, видаючи фіктивні довідки про хвороби.

Гітлерівці відправили на фашистську каторгу 297 чоловік, розстріляли і по-звірячому замучили 45 жителів села[1].

Відступаючи під натиском Радянської Армії, вороги спалили 47 будинків колгоспників, 3 зерносховища, 5 вітряків, 23 колгоспні сараї, контору і клуб колгоспу, МТС, склад заготльону, 2 лікарні, 3 школи, пошту, приміщення районних установ.

23 вересня 1943 року Оболонь була визволена військами Радянської Армії.

Збитки, завдані окупантами лише по селу Оболоні, становлять 4700 тис. карбованців.

Захищаючи Батьківщину, в рядах Радянської Армії громили ворога на фронтах Великої Вітчизняної війни понад 600 оболонян. Багато з них виявили героїзм і відвагу в боротьбі проти ворога. Льотчик І. Р. Дяченко героїчно загинув в одному з боїв у 1943 році. Вшановуючи пам'ять земляка, Оболонська сільська Рада прийняла рішення про перейменування вулиці Берегової на вулицю ім. Дяченка.

Згарища, руїни та братські могили над Сулою — ось що лишили після себе в Оболоні окупанти. Тамуючи біль особистого горя, радянські люди піднімали з руїн господарство села. Не вистачало робочих рук, тягла, машин, пального. Весь тягар праці ліг головним чином на плечі жінок, підлітків і стариків.

У колгоспі імені Леніна сіяльниця У. І. Білоус виконувала денні норми на 190 процентів; Г. З. Кривогуз і О. Г. Динька орали коровами і волами, виконували й перевиконували норми; самовіддано трудились колгоспники П. С. Дигало та М. Д. Телешун.

Партія і Радянська держава допомогли колгоспам машинами, посівним матеріалом. Відроджена в 1944 році Оболонська МТС одержала 32 колісні трактори, з них 20 «ХТЗ» і 12 «У-2». Але їх нікому було водити. Тоді 50 жінок Оболонського району пішли на тримісячні курси трактористів при МТС і сіли за кермо трактора.

У 1944 році в колгоспі ім. Карла Маркса зібрали на значній площі з кожного га по 228 цнт цукрових буряків. Цим більше ніж удвоє перевищено взяте зобов'язання.

Багато сил віддали оболоняни на відновлення рідного села. Вже в 1944 році були відбудовані приміщення районних організацій, МТС, відкриті промартілі «Швейодяг» і «Червона зірка» (по пошиву і ремонту взуття). У 1945 році відбудовано їдальню, а наступного року — лікарню. Приділялось багато уваги шкільному та культурному будівництву. Вже в 1944 році було відбудовано приміщення семирічної, а через рік, у 1945 році,— середньої школи. Почалося спорудження нових культурно-освітніх і побутових приміщень.

У 1946 році оболонські колгоспи освоїли посівні площі на 98,2 процента. Цього року вони домоглися значних успіхів у вирощенні технічних і зернових культур. Так, у колгоспі ім. Леніна на 18 га було зібрано по 18 цнт жита. По 19 цнт жита на 50 га виростили хлібороби артілі «Комінтерн» і повністю розрахувалися з державою по хлібозаготівлі.

Через два роки колгосп ім. Леніна повністю освоїв довоєнну площу орної землі — 750 гектарів та відбудував тваринницькі приміщення: ферму великої рогатої худоби, свино- і вівцеферми. В цій артілі по 26 поросят на кожну свиноматку одержала у 1953 році свинарка Марія Нога. Доярка Марія Сердюк надоїла по 2014 літрів молока від кожної з 10 закріплених за нею корів.

Бригада В. Д. Захарченка за 8 місяців виконала річний план тракторних робіт на 109 процентів; трактористи Григорій Кущинський, Пантелеймон Білокобильський, Меланія Сурмило та Яків Григоренко виконали 2 річні норми.

У 1950 році колгоспи ім. Щорса, ім. Карла Маркса і «Перше травня» об'єдна-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-5878, оп. 1, спр. 9, арк. 31.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 49, оп. 1, спр. 50, арк. 1—2.

лися в один колгосп ім. Карла Маркса, а артіль ім. Леніна та «Комінтерн» — в колгосп ім. Леніна.

У 1957 році ці колгоспи об'єдналися в один колгосп ім. Леніна, який з 1963 по 1965 рік називався «Ленінська іскра», а тепер знову має назву ім. Леніна.

Головну увагу правління та партійна організація колгоспу ім. Леніна зосередили на розвитку основних зернових культур. Озимими культурами в артілі засіяли 1330 гектарів, з них пшеницею — 1212 га і кукурудзою — 390 гектарів.

Оболоняни широко впроваджують у господарство такі прогресивні агротехнічні заходи, як оранка комбінованими агрегатами, сівба зернових колоскових вузькорядним і перехресним способами, сівба кукурудзи і соняшника квадратно-гніздовим способом з наступним механізованим обробітком посівів, роздільне збирання врожаю зернових та потоковий метод збирання зернових і технічних культур. Тут постійно дбають про поліпшення ґрунтів, збагачення їх органічними та мінеральними добривами. Все це сприяє підвищенню врожайності та збільшенню валових зборів і заготівель зерна, зниженню собівартості продукції.

У роки семирічки в колгоспі механізовано найбільш трудомісткі процеси. Нині в артілі є 30 тракторів, 7 зернозбиральних комбайнів, 4 кукурудзозбиральні, 6 бурякозбиральних, 25 тракторних культиваторів, 2 картоплекопачі, 2 картоплесаджалки, 13 тракторних сівалок, 17 вантажних автомашин.

Механізована ланка, яку очолює бригадир тракторної бригади комуніст І. Я. Женченко, рік у рік вирощує високі врожаї. Так, у 1965 році на площі 95 га механізатори з мінімальними затратами ручної праці виростили по 244 цнт цукрових буряків.

Один з кращих комбайнерів перших післявоєнних років А. П. Зеленський і зараз трудиться в колгоспі. Він помічник бригадира 1-ї тракторної бригади і очолює механізовану ланку по вирощенню кукурудзи.

Велику допомогу механізаторам подає Ф. О. Шевченко, нині пенсіонер, який 25 років працював колгоспним ковалем. Після демобілізації з армії він разом з односельчанами піднімав з руїн рідне село, а потім знову почав працювати в кузні. Не злічити, скільки плугів, сівалок, борін, культиваторів відремонтував він.

Розширення посівів багаторічних трав, кукурудзи і цукрових буряків позитивно вплинуло на піднесення продуктивності громадського тваринництва, на його кількісне зростання. У 1965 році артіль виконала план вихідного поголів'я великої рогатої худоби на 105 проц., корів — на 104 проценти.

Колгосп має 3 ферми великої рогатої худоби, 2 свиноферми, птахо- і вівцеферми. Збудовано 8 корівників, 9 телятників, 3 приміщення для маточного поголів'я свиней та 3 відгодівельні майданчики. З допомогою шефів колгосп повністю механізував молочно-товарну ферму 3-ї бригади і встановив підвісну дорогу на свинофермі 2-ї бригади.

Серед працівників молочно-товарних ферм першість на передз'їздівській вахті завоював колектив доярок 4-ї бригади. За проведення зразкової зимівлі худоби, раціональне використання кормів і високу продуктивність худоби їм вручено перехідний Червоний прапор колгоспу і грошову премію. Перехідним Червоним вимпелом і грошовою премією нагороджені працівники свиноферми 2-ї бригади.

Організаторами всіх справ на селі є комуністи. Особливо значним є вклад комуністів у розвиток громадського тваринництва. Колгоспна партійна організація, в якій налічується 83 комуністи, направила 42 комуністи на тваринницькі ферми. Проведено велику роботу по механізації трудомістких робіт на 3-й молочно-товарній фермі та по підготовці кадрів для тваринництва.

В цеху побутового комбінату с. Оболоні. 1966 р.

Автопарк оболонського відділення «Сільгосптехніка». 1966 р.

За багаторічну успішну працю у тваринництві в березні 1966 року орденами та медалями нагороджено телятницю Г. М. Телешун, свинарку Є. А. Салогук та доярку К. І. Ячкіну[1].

Тепер колгосп ім. Леніна — велике багатогалузеве господарство. У 1965 році він мав 266 490 крб. чистого прибутку.

На останніх звітно-виборних зборах колгоспники вирішили працювати так, щоб кожна галузь господарства артілі була прибутковою. З 1966 року вони перейшли на грошову оплату праці та запровадили госпрозрахунок.

В колгоспі виросли висококваліфіковані кадри. Тваринницькі ферми очолюють зоотехніки. Такі спеціалісти, як механік, електрик, радист, стали звичайними для оболонян. У 1966 році 180 трудівників села керували різними сільськогосподарськими машинами. Всього в колгоспі працюють 25 спеціалістів з вищою і спеціальною середньою освітою.

За останні роки в життя колгоспу ввійшли нові форми відзначення трудівників села. Сумлінним, працьовитим колгоспникам присвоюється звання заслужений колгоспник, майстер «Золоті руки», заслужений тваринник тощо. Так, звання заслужений колгоспник присвоєно 12 членам артілі, в т. ч. першим організаторам колгоспу, нині пенсіонерам, С. М. Зеленцю, К. Л. Гладкому, Т. С. Овчаренку, Д. М. Потапенку, М. М. Зеленцю та іншим.

Працівники тваринництва та рільництва розгорнули змагання за звання ударника комуністичної праці. На кінець 1965 року 50 колгоспників завоювали це почесне звання. В урочистій обстановці заносять прізвища передовиків змагання до колгоспної «Книги пошани».

Високі врожаї і досягнення у тваринництві завойовані не тільки сумлінною працею, а й веденням господарства на науковій основі з широким впровадженням передового досвіду. В гуртках і на семінарах ланкові, бригадири вивчають економіку сільськогосподарського виробництва. Велику увагу приділяють пропаганді передового досвіду партійна організація та первинна організація товариства «Знання». Сільські лектори — голова артілі Г. Г. Титаренко, секретар колгоспної парторганізації А. А. Бабенко та інші — часто виступають перед колгоспниками на заняттях агрозооветшколи та школи економічних знань.

Виросла й розквітла Оболонь за післявоєнний час. За роки семирічки в селі з'явилося понад 300 нових будинків, з них понад 50 цегляних. Тільки в 1966 році 32 сім'ї колгоспників і службовців відсвяткували новосілля. В Оболоні є водопровід на 20 км, вулиці села забруковані й обсаджені декоративними деревами, тут прокладені тротуари протяжністю 10 кілометрів, восени 1966 року закладено парк

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 28 березня 1966 р.

ім. В. І. Леніна. В Оболоні працюють маслозавод, відділення «Сільгосптехніка», міжколгоспна будівельна організація — будівельне управління, що обслуговує 13 колгоспів. Будуправління має свою електростанцію, кільцеву піч для виготовлення цегли, продуктивність якої близько 5 млн. штук цегли на рік, 2 лісопильні верстати, бетонний та столярний цехи. За рік міжколгоспбуд здає 25—26 нових об'єктів. Улітку тут працюють близько 500 робітників.

До послуг населення комбінат побутового обслуговування з швейним і взуттєвим цехами та майстернями по ремонту дрібних господарських приладів, годинників, телевізорів тощо. В селі є готель, лазня, 10 магазинів і ларків, 2 їдальні.

Оболонська лікарня — справжнє медичне містечко. Вона має хірургічне, терапевтичне, гінекологічне, інфекційне, родильне відділення, поліклініку, рентгенкабінет, санепідемвідділ, дитячу консультацію. Розрахована лікарня на 100 ліжок. Тут працюють 15 лікарів та 54 працівники з середньою медичною освітою. В Оболонській лікарні працює заслужений лікар УРСР, хірург, всіма шанований в Оболоні П. І. Назарець. В селі є дитсадок та ясла на 150 дітей.

З освітніх та культурних закладів у селі працює восьмирічна та середня школа, розташовані в красивих двоповерхових будинках, вечірня школа сільської молоді, музична школа та Будинок піонерів.

Гордістю оболонян є Будинок культури. Тут працюють гуртки художньої самодіяльності, драматична студія, хор, який об'єднує 45 чол., духовий оркестр, концертна бригада, агіткультбригада тощо. Молодіжний театралізований ансамбль виступав у 1965 році на заключному республіканському огляді художньої самодіяльності в Києві, а в 1966 році він був учасником республіканського фестивалю, присвяченого 50-річчю Радянської влади. Перед столичними глядачами виступали й оболонські музиканти[1].

У листопаді 1966 року в селі відбувся фестиваль народного мистецтва на честь 50-річчя Радянської влади. Високу майстерність у виконанні пісні і танцю продемонстрував жіночий ансамбль «Веснянка».

Книжка, журнал, газета є в кожній сім'ї. В селі є дві бібліотеки, в яких налічується понад 38 тис. книжок. У 1966 році жителі Оболоні передплатили 1170 прим. на 1000 чол. населення.

З 1 січня 1966 року в колгоспі ім. Леніна почала виходити багатотиражна газета «Трудова слава».

У центрі села, в сільському парку, закладеному на честь 50-річчя Радянської влади в листопаді 1966 року, урочисто відкрито пам'ятник засновнику Комуністичної партії і Радянської держави — В. І. Леніну. На честь воїнів-визволителів в селі споруджено пам'ятник та обеліск Слави в пам'ять загиблих воїнів і підпільників.

Невпізнанно змінилося село за роки Радянської влади. Двоповерхові будинки, телевізійні антени гармонійно злилися з краєвидами сучасної Оболоні. Але ще красивішою стане вона за роки нової п'ятирічки.

Разом з усім радянським народом трудівники Оболоні невтомно працюють в ім'я ще кращого майбутнього.

В. О. ВОЛОШИНА, І. Т. БО́РИС

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 30 жовтня 1965 р.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД СЕМЕНІВСЬКОГО РАЙОНУ

БІЛЯКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі нижньої течії р. Хоролу, за 25 км від районного центру. Залізнична станція Веселий Поділ — за 25 км. Автомобільний шлях Київ—Харків — на відстані 15 км. Населення — 913 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Грицаї та Поділ.

Колгосп ім. Фрунзе, центральна садиба якого міститься в селі, має 3585 га землі. Основні галузі господарства — рільництво і тваринництво.

У Біляках є восьмирічна школа, 2 бібліотеки, клуб, лікарня на 25 ліжок.

Населений пункт Біляки (Новаки) був позначений на карті Боплана.

У 1905 році в селі відбулося селянське повстання проти місцевого поміщика, яке було жорстоко придушене царськими сатрапами.

Під час Великої Вітчизняної війни для боротьби з німецькими окупантами була залишена підпільна група, очолювана П. Ковтуном. До її складу входили активісти села. Група переховувала зброю, вибухівку, одяг та продукти харчування.

Героїзм і відвагу проявив на фронтах Великої Вітчизняної війни уродженець Біляків підполковник М. П. Кравченко, який командував 83-ю бригадою. Про те, як боролися його воїни, захищаючи чорноморські береги від лютого ворога, розповідається у книзі Ф. Монастирського «Земля, омытая кровью».

ВАСИЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 15 км від районного центру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 15 км. Зв'язане з райцентром автобусним сполученням. Населення — 1139 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Білогуби, Брусове, Кривенки, Чаплинці.

Колгосп «Прапор комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 4707 га земельних угідь. Спеціалізується на відгодівлі свиней. Вирощують зернові культури, цукрові буряки.

У Василівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Подорожуючи по Україні, в 1845 році у селі побував великий український поет Т. Г. Шевченко.

У 1905 році селяни при активній участі Г. К. Богаєвського повстали проти місцевого поміщика Родзянка. Г. К. Богаєвський за революційну діяльність був висланий царським урядом до Наримського краю. Після Великої Жовтневої Соціалістичної революції працював на відповідальних посадах.

ВЕЛИ́КІ ЛИПНЯГИ́ — село, центр Липнягівської сільської Ради. Розташовані за 6 км від районного центру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 6 км. Населення — 702 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Байрак і Малі Липняги.

Місцевий колгосп ім. Карла Маркса має 3036 га землі. Основні напрями господарства: в рільництві — зерново-буряковий, у тваринництві — м'ясо-молочний.

У Малих Липнягах працює Герой Соціалістичної Праці М. Л. Гайдар, яка 20-й рік очолює ланку по вирощенню цукрових буряків. М. Л. Гайдар була серед заспівувачів славного руху п'ятисотенниць Полтавщини.

У Великих Липнягах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць, завершено будівництво Палацу культури на 400 місць.

ВЕСЕ́ЛИЙ ПОДІ́Л (ст. назва Родзянки) — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Хоролу, поблизу Кривої Руди, за 6 км від районного центру та за 7 км від залізничної станції Веселий Поділ на лінії Ромодан — Кременчук. Населення — 2400 чоловік. Сільраді підпорядковані села Паніванівка і Веремїівка.

Місцевий колгосп ім. Мічуріна має 4673 га землі, з них 3180 га орної, 460 га пасовищ, 100 га саду, 10 га водойм. Господарство — рослинницько-тваринницького напряму. На території села розташована Веселоподільська дослідно-селекційна станція, на якій виводять високоурожайні сорти зернових і технічних культур.

У селі — середня, восьмирічна школи та вечірня школа сільської молоді; 3 бібліотеки, 2 клуби. Є лікарня на 25 ліжок.

Засноване село в середині XVII століття.

У 1905 році жителі села повстали проти поміщика. Виступ був придушений, організаторів його заслано до Сибіру.

Наприкінці 1919 року у Веселому Подолі і Паніванівці створено комсомольський осередок. Перші комсомольці В. Мазанько, П. Ятло, М. Мазанько, М. Овчаренко були активними борцями за зміцнення Радянської влади.

2 серпня 1824 року проїздом з Кременчука на Ромодан у Веселому Подолі зупинився О. С. Пушкін.

У 1845 році в селі побував Т. Г. Шевченко.

У Веселому Подолі народився видатний український поет-байкар Л. І. Глібов. У 1957 році на відзнаку 130-річчя з дня народження славетного земляка жителі села спорудили пам'ятник Л. І. Глібову.

У селі живе і працює Герой Соціалістичної Праці буряковод Г. М. Наухатько.

ГОРО́ШИНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на березі р. Сули та її притоки р. Борису, за 36 км від районного центру та за 18 км від залізничної станції Веселий Поділ. Населення — 1390 чоловік.

На території села розташований колгосп ім. Енгельса зерно-тваринницького напряму, за яким закріплено 6071 га землі, в т. ч. 4688 га орної.

За післявоєнний час колгоспники досягли великих успіхів у зміцненні економіки артілі. Тут 9 тваринницьких ферм, в т. ч. 6 ферм великої рогатої худоби, де утримується 2500 голів.

Відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в с. Горошиному. 1964 р.

За роки семирічки поголів'я великої рогатої худоби зросло втричі, врожайність зернових підвищено до 21,8 цнт з га.

Село електрифіковане й радіофіковане, тут є радіовузол, телефонна автоматична станція. В селі — лікарня, середня школа, Будинок культури, сільська бібліотека, краєзнавчий музей. У 1963 році тут встановлено меморіальну дошку, а в 1964 році споруджено пам'ятник видатному українському письменнику І. П. Котляревському, який в 1812 році сформував у Горошиному 5-й ополченський козачий полк, що брав участь у боротьбі проти французьких загарбників під час Вітчизняної війни 1812 року.

Горошин — літописне місто, одне з найстаріших поселень Полтавщини. Є підстави гадати, що виникло воно як постійне укріплення за часів князювання Володимира Святославовича (помер у 1015 р.), який побудував по Десні, Остру та Сулі ряд міст-фортець для захисту південних кордонів Київської Русі від нападів кочівників. Згадку про це знаходимо в одному з літописів за 1096 рік. Згаданого року київські князі здобули біля Горошиного визначну перемогу над половцями. Ще й до наших днів поблизу села збереглися рештки укріплення у вигляді городища.

Біля Горошиного, через річку Сулу, нижче впадіння в неї Оржиці, як вказується в літопису, проходили переправи половців, що йшли грабувати переяславські землі. У 1240 році татарські орди хана Батия вщент знищили Горошин.

В XVI столітті село загарбали польські пани. Ним володіли Глинські, Жолкевські, Вишневецькі. У роки визвольної війни українського народу село було сотенним містечком Лубенського полку.

Наприкінці квітня 1919 року у Горошиному було створено осередок комуністичної партії.

ЖОВТНЕ́ВЕ (до 1861 року — Коденці, до 1922 року — Рокити) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 18 км від районного центру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 18 км. Населення — 625 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Богданівка, Калинівка, Маньківка, Нова Петрівка, Осокори.

Колгосп «Жовтень», центральна садиба якого міститься в селі, має 4258 га земельних угідь. Напрям господарства — зерново-буряковий. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Є вальцьовий млин, ремонтна майстерня.

У Жовтневому діють восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

ЗАЇ́ЧИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі річки Хоролу, за 22 км від районного центру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 22 км. Населення — 882 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бакумівка, Середине, Тройняки.

Колгосп «Радянська Україна», центральна садиба якого міститься в селі, має 3336 га земельних угідь. Основним виробничим напрямом господарства є рільництво та тваринництво. Розвинуті садівництво, бджільництво.

У Заїчинцях діють середня школа і вечірня школа сільської молоді, 2 бібліотеки, клуб на 360 місць.

ІВА́НІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 30 км від райцентру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 30 км. Населення — 1515 чоловік.

Колгосп «Маяк комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 3224 га земельних угідь. Виробничий напрям господарства — зерновий. Розвинуте тваринництво.

В Іванівці працює восьмирічна школа, вечірня школа сільської молоді, бібліотека, клуб на 200 місць.

Село засноване козаками в XVII столітті.

КРИВА́ РУДА́ (до 1917 року — Казенна Крива Руда) — село, центр сільської Ради. Розташована за 25 км від райцентру. За 25 км — найближча залізнична станція Веселий Поділ. Населення — 2592 чол. Сільраді підпорядкований населений пункт Шевченківка.

Колгосп «Партизан», центральна садиба якого міститься в селі, має 7186 га земельних угідь. Вирощують озиму пшеницю, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво.

У Кривій Руді є лікарня на 25 ліжок, середня школа, вечірня середня школа сільської молоді, 4 бібліотеки, клуб.

НАРІ́ЖЖЯ — село, центр сільської Ради. Розташоване в лівобережній заплаві річки Сули, за 40 км від районного центру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 40 км. Населення — 833 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Матвіївка і Новий Калкаїв.

Колгосп ім. Крупської, центральна садиба якого міститься в селі, має 6833 га земельних угідь. Виробничий напрям господарства — ріль-

ництво, тваринництво. Є 3 механічні млини, 3 майстерні, 3 кузні, електростанція потужністю 25 квт. Над колгоспом шефствує Крюківський вагонобудівний завод.

У Наріжжі — восьмирічна школа, бібліотека, краєзнавчий музей, клуб.

Село засноване в кінці XVII століття.

ОЧЕРЕТУВА́ТЕ (Очеретувата, Очеретівка) — село, центр сільської Ради. Розташоване на вододілі річок Хоролу й Сули. Віддаль до районного центру — 5 км. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 5 км. Населення — 1223 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільне і Степове (кол. Петрівка).

Колгосп «Дружба», центральна садиба якого міститься в селі, має 3392 га земельних угідь. На землях колгоспу розміщена державна сортодільниця по вирощуванню нових сортів зернових і технічних культур. Артіль має ремонтну майстерню. У різні роки колгосп відвідали польська та ін. делегації. Хлібороби змагаються з колгоспниками артілі ім. Чапаєва Олексіївського району Бєлгородської області.

В селі є восьмирічна і вечірня середня школи сільської молоді, бібліотека, клуб на 500 місць.

Виникнення села відносять до XVIII століття. У 1728 році гетьман України Данило Апостол ствердив своїм підписом ряд маєтностей, серед яких був і хутір Очеретуватий, за Лубенським старшиною. В 1769 році Очеретувате стало власністю поміщиків Базилевських. Документи твердять, що в Очеретуватівській економії був «Лошадейний, товарячий и овечьий заводы».

У червні 1789 року в Очеретуватому і Турбаях вибухло збройне повстання. Базилевські були вбиті, а їх маєтки спалені. Царський уряд жорстоко розправився з повсталими. Багатьох було закатовано, інших відправлено на каторгу до Сибіру.

У 1905 році відбувся організований виступ селян. Представники від громади ходили до пана з «присудом». Їх було заарештовано. Серед них — брати Роман і Яків Василенки, І. Прилуцький та інші.

Під час Великої Вітчизняної війни в боях за Очеретувате смертю хоробрих загинув комсомолець Георгій Іванов. Він прикривав гарматою відхід наших військ. Після визволення з німецької неволі останки хороброго воїна перенесли в братську могилу в центрі села і спорудили пам'ятник.

ПОГРЕБНЯКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на березі Кременчуцького водосховища, за 35 км від районного центру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 35 км. Населення — 1302 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Дем'янівка, Мирони, Сердюки, Шуліки.

Колгосп «Вперед до комунізму», центральна садиба якого міститься в селі, має 3265 га землі. Спеціалізований на вирощуванні водоплавної птиці. Рільництво — зерново-бурякового напряму. Розвинуте тваринництво.

У селі Погребняках — восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 300 місць, бригадний клуб з стаціонарною кіноустановкою.

На північній околиці с. Дем'янівки виявлено ранньослов'янське поселення Черняхівської культури (II—VI ст. н. е.).

ПУЗИРІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 30 км від райцентру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 30 км. Населення — 291 чоловік.

Колгосп «Прогрес», центральна садиба якого міститься в селі, має 4959 га сільськогосподарських угідь. Рільництво — зерново-бурякового напряму, тваринництво — м'ясо-молочного.

У Пузирях є восьмирічна школа, дві бібліотеки, дві колгоспні хати-читальні, клуб з стаціонарною кіноустановкою.

У період Вітчизняної війни 1812 року значна частина жителів села виступила проти французьких загарбників, вступивши до складу 5 козачого полку, сформованого відомим українським письменником І. П. Котляревським у с. Горошиному.

СТЕПАНІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на берегах Кривої Руди, притоки річки Сули. Від районного центру — 27 км. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 27 км. Населення — 977 чол. Сільраді підпорядковано населений пункт Бурімка.

Колгосп ім. XXI з'їзду КПРС (центральна садиба у Бурімці) має 3400 га земельних угідь. Вирощують озиму пшеницю, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво. Є цегельний завод, механічний млин.

У селі працює восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць.

Степанівка заснована на початку XVIII століття. В 1905 році тут відбулися антиурядові виступи. Селяни палили панські токи, нищили машини, руйнували магазини; урядника та багатіїв вигнали з села. Під час громадянської війни у Степанівці було створено загін Червоної Гвардії з 30 чоловік, який брав участь у боротьбі з ворогами Радянської влади.

ТО́ВСТЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 12 км від районного центру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 12 км. Населення — 556 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бадьорівка, Нова Олександрівка, Новоселиця, Слюзівка, Червоний Лиман.

Колгосп «Зоря», центральна садиба якого міститься в селі, має 3422 га земельних угідь. Рільництво — зерново-бурякового, тваринництво — м'ясо-молочного напрямів. Є млин, пилорама.

У Товстому працює восьмирічна школа, дві бібліотеки, стаціонарна кіноустановка.

Уродженець Новоселиці С. Д. Киричок — Герой Радянського Союзу.

УСТИ́МІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на старому Ромоданівскому шляху, біля залізниці Кременчук—Ромодан. Віддаль до райцентру і найближчої залізничної станції Веселий Поділ — 12 км. Населення —

57 7-329

874 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Вербки, Герасимівка, Єгорівка, Замулівка, Красне, Саранчівка, Чапаєвка, Шепелівка.

Колгосп ім. Т. Г. Шевченка, центральна садиба якого міститься в селі, має 4096 га землі. Напрям господарства — зерново-буряковий. Розвинуте тваринництво.

Свинарка М. Ф. Кузьменко — Герой Соціалістичної Праці.

В Устимівці є середня школа, 2 бібліотеки, клуб на 200 місць.

Виникла Устимівка в 1780 році. У 1905 році тут відбувся виступ селян під керівництвом Є. Т. Омельченка. Вони розгромили панський маєток. Каральний загін козаків жорстоко розправився з повстанцями. У 1918 році село було окуповане кайзерівськими військами. Сюди повернувся поміщик Устимович. Сталася кривава розправа над членами комбіду і активістами села, які розділили панську землю. Кати до нестями били людей нагаями і розстрілювали їх.

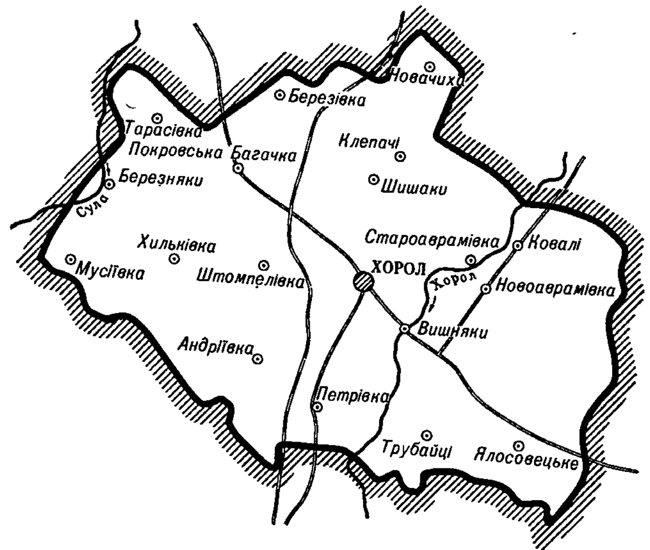
ХУДОЛІЇ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Сулі, за 30 км від районного центру. Найближча залізнична станція Веселий Поділ — за 30 км. Населення — 1073 чоловіки.

Колгосп ім. Чкалова, центральна садиба якого міститься в селі, має 3998 га земельних угідь. Провідні галузі господарства — вирощування зернових і технічних культур. Розвинуте тваринництво.

У Худоліївці є стаціонарна лікарня на 25 ліжок, середня школа, три бібліотеки.

Виникло село в кінці 16 століття. Першими поселенцями були селяни-втікачі.

ХОРОЛЬСЬКИЙ РАЙОН

ХОРО́Л

Хорол — місто, районний центр, розташоване на правому березі річки Хорол, віддалене від однойменної залізничної станції на 5 км, від Полтави по шосейній дорозі на 111 км, а по залізниці на 146 км. Через Хорол пролягає дорога від автотраси Київ—Харків на Семенівку і Глобине. На північ і захід від міста розкинувся степ, аж до заплави Сули і берегів Кременчуцького моря. Населення 11,6 тис. чоловік. Міській Раді підпорядковані села Глибока Долина, Куторжиха, Пристань, Радьки, Середнє, селище Нове (біля залізничної станції). Всього населення по міській Раді 13,916 чоловік.

Походження і значення назви «хорол» лінгвісти і етнографи пояснюють порізному. Російський лінгвіст і письменник Лев Успенський стверджує, що слово «хорол» слов'янського походження і назва міста походить від назви річки, що в буквальному розумінні означає «швидкий». Є припущення що слово це тюрського походження і означає намет, табір, житло.

Перша згадка про Хорол зустрічається в духовній Володимира Мономаха[1] (за 1083 р.), в ній написано: «Томъ же лѣтѣ гонихомь по половьцихъ за Хоролъ, иже Горощинъ взяша, и ходихомъ за Сулой». Отже поселення існує понад 980 років і є одним з найстаріших на Полтавщині. Стародавній Хорол містився на високих горбах правого берега тоді повноводної річки, мав оборонне значення[2]. Друга згадка про Хорол відноситься до 1111 року. Тоді, під час походу руських князів у придніпровські степи на половців руські залишили сани в Хоролі через бездоріжжя. («И ту сани пометаша»)[3]. Хорол був свідком безперервних кривавих сутичок слов'ян з кочовими племенами[4]. Так, 1185 року біля Хорола відбулася битва русичів з

---

[1] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, под редакцией В. П. Семенова т. VII, СПб., 1903, стор. 418.

[2] Н. А. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III, 1852, стор. 238—239.

[3] Летопись по Ипатскому списку. СПб. 1871, стор. 191—192.

[4] В. О. Ключевский. Сочинения, т. I, М., 1956, стор. 280.

Герб м. Хорол 1782 р.

половцями хана Кончака, який сам ледве уник полону. Руські воїни перемогли і визволили Хорол[1]. 1215 року половці дійшли до Переяслава. Князь Володимир Всеволодович з дружиною переслідував їх від Переяслава до Хорола, але під час переправи через річку зазнав поразки і потрапив у полон.

Тяжкого лиха зазнав Хорол в часи татаро-монгольського нашестя. Життя в зруйнованому Хоролі занепало і з середини XIII століття про нього в історичних документах сліди губляться.

Відродження його починається в кінці XVI століття. В «Книге большому чертежу» зазначається, що від Дніпра вверх по Пслу 50 верст, впадає річка Хорол, а від Сули на Хоролі від устя 20 верст град Хорол; на тій же річці на Хоролі Миргородок. А град Хорол від Лубен 20 верст[2].

У 20-х роках XVII століття Хорол, як і все Посулля, загарбали польські магнати Вишневецькі[3]. Страждаючи від утисків шляхти, жителі Хорола у 1638 році приєдналися до селянсько-козацького повстання, очолюваного Яковом Остряниним і Карпом Скиданом. Повстанці тоді захопили Кременчук, Хорол, Омельник, Говтву[4].

На той час Хорол вважався великим містом на Полтавщині, яке налічувало 1279 господарств[5]. З 1648 року стає сотенним містечком Миргородського полку і залишався «сотнею» до ліквідації полкового устрою на Лівобережній Україні. Першим Хорольським сотником був Джуна Феська.

Святково відзначили жителі міста урочистий акт возз'єднання України з Росією. Урядову делегацію в Хоролі очолювали дворянин Михайло Воєйков і піддячий Григорій Іванов. Населення міста одностайно ствердило рішення Переяславської Ради про возз'єднання України з Росією.

Хорольці по праву гордяться тим, що їх сотня, яка діяла у складі Миргородського полку, проявила мужність і відвагу у Полтавській битві 1709 року. У складі російських військ хорольські козаки у 1711 році ходили аж за Прут, беручи участь у війні з Туреччиною.

З введенням в країні нового адміністративного поділу Хорол у 1782 році став повітовим містом і входив спочатку до Київського, а потім Чернігівського намісництва. З 1796 року увійшов до складу Малоросійської губернії, а з 1802 року — Полтавської губернії.

В кінці XVIII століття Хорол одержав свій герб. Зображення цього герба і зараз можна бачити на фасаді Полтавського краєзнавчого музею: На червоному полі хрестоподібно покладені шабля і стріла гострими кінцями вниз.

В ці роки на Хорольщині зміцнюється велике землеволодіння. Цариця Катерина II щедро дарувала своїм улюбленцям землі з селянами. Її указом за князем Родзянком, виходцем з старого українського дворянського роду, було закріплено на вічне володіння 24 тис. десятин землі в Хорольському повіті. Хорольці знали цей зажерливий рід здавна. Родоначальник його — Василь Родзянко, колишній сотник виявив себе як солдафон і жорстокий сатрап.

Крім соціальних утисків, викликаних посиленням кріпацтва, трудящі Хорола терпіли ще й від стихійного лиха.

В кінці XVIII століття в Хоролі сталася велика пожежа, яка знищила майже

[1] Летопись по Ипатскому списку, стор. 429—430.

[2] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 418.

[3] А. Грановский. Полтавская епархия в ее прошлом и настоящем. Вып. 1, Полтава, 1901, стор. 36.

[4] Історія Української РСР, т. 1, К., 1953, стор. 199.

[5] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 63.

все місто. Значна частина жителів розорилася вщент. Відбудова його проходила повільно і в менших розмірах. Населення міста на 1810 рік становило 4244 чоловік. Сезонних заробітчан прибувало сюди щороку до 15 тис. чоловік. Складалося місто з двох кварталів і мало передмістя — урочища Зубанівку і Кирстівку. Більшість жителів становили козаки. В першій чверті XIX століття Хорол відомий вже як промислове і торгове місто. Тут було 2 цегельні, 3 солодовні, 4 пивоварні. На околицях міста працювали 2 винокурні, 24 вітряних і 3 водяних млини[1]. Щотижня тут збиралося 2 базари, а протягом року 4 ярмарки. В місті було відкрито 24 шинки і один трактир.

Багатовіковою історією Хорола та всього краю цікавилися і збирали матеріал про життя і долю народу, його звичаї і традиції письменники і діячі культури. У 30—40 роках XIX століття Полтавщину відвідав великий український Кобзар Т. Г. Шевченко. Він був у Веселому Подолі, Вишняках, у Хоролі і зібрав чималий матеріал про Хорольщину. Про Хорол і Вишняки Шевченко згадує у своїй повісті «Близнецы». На цей час припадає творча діяльність уродженця Хорола, одного з визначних етнографів-фольклористів М. А. Цертелєва (1790—1869). Його ім'я добре відоме в українській літературі як першого видавця і дослідника українських народних дум та історичних пісень. В своїй передмові «О старинных малороссийских песнях» Цертелєв писав, що у старовинних українських піснях виявляється поетичний геній, дух, звичаї, висока моральність українського народу, що носіями цієї поезії є народні співці — кобзарі, які, подібно до древніх рапсодів, переходячи з одного місця в інше, оспівують подвиги вітчизняних героїв. Він є автор збірника «Опыт собрания старинных малороссийских песен» (1819). Цертелєв листувався з Т. Г. Шевченком.

Хоч і давня історія Хорола, але тільки через 8 століть тут виникають перші навчальні заклади. Першим з них було приватне училище, засноване у 1813 році. Через два роки виникає двокласне чоловіче училище, а ще через 20 років приходське училище. В 1850 році в Хоролі почали працювати лікарня і аптека[2].

Проведення реформи 1861 року супроводжувалося «звільненням селян від землі». Користуючись даними статистики, В. І. Ленін підкреслював, що в Хорольському повіті 40,8 процента селянських дворів не мали своїх посівів або мали всього до 3 десятини на двір[3]. В повіті не вистачало свого хліба навіть у кращі високоврожайні роки.

Селянство усвідомило грабіжницький характер реформи. В донесенні Полтавського губернатора міністру внутрішніх справ говориться про заворушення в ряді

[1] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 г., ч. III, стор. 238.
[2] Полтавские губернские ведомости. Неофициальная часть, Полтава, 1851, ч. 5, стор. 5.
[3] В. И. Ленін, т. 3, стор. 117.

Біля міської криниці. Хорол. Початок XX століття

повітів, в тому числі і в Хорольському. Селяни відмовлялися відбувати поміщикам повинності. Для придушення заворушень викликались військові команди. Селян зганяли на площу і сікли «головних винуватців», а нерідко і всіх жителів[1].

Всевладдя дворян, яких було засилля на Хорольщині, залишалося і після реформи. За стастистикою на 1885 рік в одному тільки Хоролі їх жило 294, серед них 137 потомствених. У повіті їх нараховувалось 1103. Дворяни зосереджували в своїх руках дев'ять десятих всієї площі приватновласницьких земель. П'ять найбільших з них володіли більш як по 3 тис. десятин землі. Це відомі визискувачі трудящих магнати Родзянки, Базилевські, Позени, Капністи, Гудим-Левковичі. Поміщики, користуючись дешевою робочою силою розорених селян, все більше пристосовували своє господарство до потреб капіталістичної економіки, що все більше розвивалася в країні, щороку збільшували виробництво хліба на продаж. В кінці XIX століття Хорол зв'язується залізницею з Кременчуком і Ромоданом. Це сприяло посиленню торгових зв'язків, більш швидкому проникненню капіталістичних відносин на село. Так, у 1898 році з станції Хорол лише зерна було відправлено 720 тис. пудів, а в наступному році — 630 тис. пудів. Всього за рік станція відправляла понад 1,5 млн. пудів різних вантажів. В цей же час обезземелені селяни, шукаючи засобів до існування, тисячами йшли на далекі заробітки та займалися ремісництвом. За переписом 1898 року в повіті і Хоролі нараховується близько 4,5 тис. ремісників, у т. ч. 1189 ткачів, 694 чоботарі, 620 кравців.

Страждаючи від рештків феодального гніту і нового капіталістичного, бідуючи від нестачі землі, хорольці не припиняли боротьби за землю.

Та ще більшого розмаху набрав революційний рух у 1905—1907 рр. Звістка про події 9 січня швидко поширилась по країні. Дійшла вона й до Хорола, викликавши хвилю протестів.

У місті та повіті розповсюджувалися революційні листівки, прокламації, в яких засуджувалось криваве злодіяння царизму. 24 квітня хорольський повітовий справник в своєму таємному донесенні писав, що в Хоролі виявлені прокламації злочинного змісту. 29 квітня цього ж року в Хоролі в урочищі Кобищани були розкидані по вулиці друковані прокламації під заголовком «Перше Травня». 18 червня 1905 року в рапорті пристава 4-го стану говорилось, що ведеться справа проти селянина Хорола Стрижака, який осмілився виступити «проти священої особи государя імператора». Пристав вбачав у цьому «характер політичного злочину». Уже навесні і влітку 1905 року в повіті посилились виступи селян за повернення відрізків, общинних пасовищ і лісів, за підвищення платні строковим сільськогосподарським робітникам. «Червоний півень» гуляв тоді в маєтках поміщиків Васенка і Стефановича, Капніста і Гудим-Левковича. Враховуючи все це, повітовий справник, щоб запобігти ще більшим безпорядкам в день обнародування царського маніфесту 17 жовтня 1905 року, просив вислати в Хорол хоча б один загін кінних поліцейських[2].

В Хоролі протягом всього 1905 року відбувалися мітинги, демонстрації. Хорольські робітники брали участь у жовтневому загальному політичному страйку.

Наприкінці 1905 року губернські власті направили в Хорол військові загони, серед яких особливою жорстокістю відзначалась сотня терських козаків. На третій день релігійного свята різдва (січень 1906 р. за н. ст.) козаки побили на площі міста 20 чоловік «бунтарів». На знак протесту наступного дня у місті відбулась стихійна демонстрація, в якій брало участь до 300 чоловік.[3]

В місті і повіті широко розповсюджувалась нелегальна література. Як доповідав ротмістр Флоринський 3 вересня 1906 року, на ст. Хорол прийшов цілий ящик нелегальної літератури, а через місяць на вулицях міста було розкидано різних

---

[1] Журн. «Минувшие годы», 1907, № 3, стор. 209—112.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 319, арк. 260.

[3] Революционные события 1905—1907 гг. на Полтавщине. Документы и материалы. Х., 1957 г., стор. 171.

План м. Хорол. 1870 р.

прокламацій в кількості 46 примірників, з них 27 під заголовком «Пролетарі всіх країн, єднайтеся» та з текстом «Марсельєзи» і «Варшав'янки».

Великий революційний вплив на селян і городян мали кадрові робітники, що довгий час працювали на заводах, шахтах, на транспорті і з тих чи інших причин приїжджали в Хорол і села повіту.

У роки столипінської реакції процес класової диференціації села повіту ще більш посилився. Куркулі виходили з общини, створювали хутори і відруби. Йшли на хутори і дехто з бідних селян. Вони, як правило, швидко втрачали землю і потрапляли зразу ж у кабалу до куркулів. По кількості хуторів Хорольський повіт займав у 1910 році третє місце в губернії (після Кобеляцького і Полтавського). Багато селян, шукаючи кращої долі, переїжджало на переселення в Сибір, Казахстан, на Далекий Схід.

Про матеріальний стан жителів міста у переджовтневі роки яскраво свідчить соціальний склад населення. За переписом 1910 року, в Хоролі нараховувалось 1421 господарство. З них 165 належали заможним власникам — дворянам, купцям тощо, 364 — козакам, 191 селянам. В той же час понад 46 проц. сімей не мали власних будинків. Це були переважно бідняки, ремісники, наймити, робітники. Напередодні першої світової війни Хорол, повітове місто, не мав жодного великого промислового підприємства. Тут нараховувалось 19 дрібних підприємств, серед них 4 млини, олійниця, пивоварний завод та кілька майстерень. Більшість з них по технічному оснащенню залишалися на рівні XIX століття. Працювало на кожному

з них по 3—6 чоловік, а разом на всіх підприємствах працювало 104 робітники[1]. Кількасот чоловік займалися різними ремеслами, серед них було 109 мулярів, 45 столярів, 31 тесляр, 157 шевців, 20 малярів, 45 ковалів, 34 візники тощо. Багато чоловіків і жінок йшли на далекі заробітки в інші губернії.

Економічному становищу Хорола відповідав і рівень освіти. Процент тих, хто знав грамоту, серед чоловіків дорівнював 58, а серед жінок — 34. У повіті він був ще нижчим. Чоловіків письменних нараховувалось 39 проц., а жінок — 9,6 проц. До того ж абсолютну більшість серед письменних становили вихідці із заможних верств населення. В Хоролі діяло кілька початкових шкіл. Лише у 1908 році тут відкрито казенне реальне училище. Та за відсутністю коштів для будівництва спеціального приміщення його спочатку розмістили в приміщенні винного складу. Пізніше було відкрито і жіночу гімназію. Училище забезпечувало місцями перш за все дітей заможних. Діти селян (переважно заможних) становили близько 17 процентів. Відкриття реального училища внесло дещо свіже в похмуре життя повітового міста. Тут відзначалися такі дати, як 100-річчя з дня народження М. В. Гоголя (1909), 200-річчя з дня народження М. В. Ломоносова, 100-річчя Вітчизняної війни (1912) тощо[2]. Таким залишався Хорол до 1917 року.

1917 рік докорінно змінив життя Хорола.

Повалення самодержавства стало сигналом до революційних виступів в Хоролі і повіті. У перших числах квітня в місті виникла Рада робітничих депутатів.

Влітку 1917 року відбувся повітовий з'їзд Рад. Більшовицькою меншістю керував тов. Васильченко, що прибув перед цим з Києва. До неї входили Яків Кологривенко, Рубахін, Андреєв та інші.

Місцева буржуазія, сіючи ілюзії широкої демократії, створює в Хоролі так званий громадський комітет, який визнав правомочними повноваження поміщика С. Родзянки, призначеного повітовим комісаром Тимчасового уряду.

Незабаром у Хоролі з'явилась і так звана Національна Рада, адміністрація буржуазно-націоналістичної Центральної ради, яка теж пред'явила свої претензії на управління повітом.

Лютнева революція не розв'язала аграрного питання. Селянські виступи продовжувались. Селяни міста і повіту розбирали зерно і майно в поміщицьких маєтках і окремих куркульських господарствах, хліб, заготовлений для армії; захоплювали землю, знімали з роботи полонених і поденних робітників. Намагання властей шляхом «прийняття всіх заходів» аж до посилки каральних загонів, не стримувало селян. Про це яскраво свідчить скарга повітового комісара від 12 серпня 1917 року, в якій повідомлялось, що «всі захоплення земель відбуваються за постановою Хорольської Ради селянських депатутів і земельних комітетів, які не рахуються з циркулярами міністрів Тимчасового уряду». Не хотіли миритися трудящі з новою владою і з спробою відновити монархійний режим. Ось чому з обуренням і гнівом віднеслися хорольці до спроби контрреволюційного генерала Корнілова встановити військову диктатуру. Під впливом більшовиків Хорольська Рада спеціальною телеграмою заявила рішучий протест проти корніловської авантюри. Після розгрому корніловщини в Хорольській Раді ще більший вплив здобули більшовики[3].

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції підняла до політичного життя всіх трудівників Хоролу і повіту. Один з найбільш активних учасників боротьби за Радянську владу на Хорольщині комуніст А. В. Дубовик живо відтворює ці незабутні історичні дні:

«Йшло засідання Хорольської Ради... на порядку денному — декрети II Всеросійського з'їзду Рад про мир і землю. Лжесоціаліст Малкін у своєму виступі, всіляко применшуючи значення Жовтневої революції, говорив, що в Росії запанувала анар-

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 1076, арк. 51.
[2] Отчет о состоянии Хорольского реального училища (1908—1913), Хорол, 1913, стор. 74.
[3] История КПСС, наглядное пособие в 3-х вып. М., 1958, вып. 1, стор. 62.

хія, гине культура. У Раді переважають більшовики, тому більшість не згоджується з ним. Одиноке верещання лжесоціаліста заглушається стоустим голосом істинних революціонерів і соціалістів: «Ні, навпаки, гине буржуазія, туди їй і дорога», «Хай живе вождь соціалістичної революції Ленін», «Давай Радянську владу». Бурхлива реакція всього залу закінчується урочистим співом «Інтернаціоналу». Рада прийняла резолюцію про підтримку Ради Народних Комісарів на чолі з В. І. Леніним. Виставляється і обгрунтовується вимога про встановлення Радянської влади на Хорольщині[1].

У місті і селах повіту проходили мітинги, демонстрації, на яких здебільшого приймались більшовицькі резолюції. В листопаді 1917 року селяни розподілили між собою майно і землю поміщика Котляревського, встановили контроль за маєтком графа Капніста[2].

В кінці 1917 року на кілька тижнів владу в Хоролі захопили війська Центральної ради. Та вже в першій половині січня 1918 року радянські війська звільнили Полтаву, Ромодан, Лубни і Хорол. Червоним військам допомагали хорольські червоногвардійці, а також робітники, які піднялись на боротьбу.

В Хоролі було створено військово-революційний Комітет, який взяв владу в свої руки[3].

Після визволення, 25 січня 1918 року, відкрився з'їзд трудівників Хорольського повіту, який на доповідь військово-революційного комітету ухвалив постанову про встановлення Радянської влади на Хорольщині. З'їзд висловив почуття братерської солідарності з революційним пролетаріатом і селянством Росії, підкреслив в своїй резолюції, що Рада Народних Комісарів відстоює інтереси трудящих, затаврував ганьбою калединщину та націоналістичну Центральну Раду. З'їзд обрав Раду селянських депутатів з представників усього повіту і виконавчий комітет, до складу якого увійшли представники всіх волостей. Від Хорольської волості увійшли — Д. Бакай і Ф. Гребінник[4].

Відновила свою діяльність парторганізація Хоролу, яка, за свідченням її членів, виникла ще після Лютневої революції. 19—20 квітня 1918 року Хорольська парторганізація у складі Полтавської губернської організації була представлена на Таганрозькій нараді, яка зробила перший крок до заснування КП(б)У[5].

Не пройшло і два місяці з часу відновлення Радянської влади як на Полтавщину вдерлися німецько-кайзерівські війська. Почався масовий терор, реквізиції, грабежі. З станції Хорол безперервно відправляли у Німеччину ешелони награбованого хліба, худоби. Відновлювались буржуазно-поміщицькі порядки. Почала діяти контрреволюційна «Українська демократична спілка власників», яка фактично перетворилась в штаб контрреволюційних сил повіту. Особливу догідливість окупантам виявляв землевласник С. Родзянко, який з часу проголошення «гетьманату» Скоропадського став повітовим старостою.

Окупанти і націоналісти переслідували радянських активістів. Вони схопили Івана Вареника, одного з активістів революційних подій влітку 1917 року в селі Єньках. Його привезли в Хорол і розстріляли. Перед смертю він вигукнув: «Хай живе Радянська влада!». 1 травня 1919 року його прах та інших жертв німецької окупації перенесли в центр міста. Над могилою встановлено обеліск.

На початку серпня 1918 року через територію повіту пройшли загони таращанців, які з боями пробивалися через Полтавщину до кордонів РРСФР. Рейд таращанців нагнав страху на німців і їх ставлеників та сприяв розвитку повстанського руху

---

[1] Матеріали Хорольського історико-краєзнавчого музею.

[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 1412, спр. 44, арк. 90.

[3] Газ. «Вісті Ради» — орган Полтавської Ради робітничих, вояцьких і селянських депутатів, 31 січня 1918 р.

[4] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов. Полтава, 1957, стор. 57—59.

[5] Журн. «Літопис революції», 1928, № 9, стор. 25—48.

на Україні. Зокрема, на Хорольщині діяв партизанський загін на чолі з Г. Гриценком. Серед партизан багато було хорольців — Кирило Киприк, Іван Кишка, Яків Кологривенко та інші. В умовах окупації підпіллям керувала партійна організація. Активну нелегальну роботу в цей час вели Михайло Станкін, Петро Радько, Гнат Радько, Леонтій Гуляницький, Андрій Дубовик, Георгій Побідонос та інші. Хорольська парторганізація в цей час працювала під проводом Полтавського підпільного губкому, підтримувала постійний зв'язок з Кременчуцьким і Лубенським підпіллям.

У грудні 1918 року німецькі війська були вигнані. Але владу захопила на деякий час петлюрівська Директорія. Та недовго протримались і буржуазні націоналісти. Вже у січні 1919 року війська Червоної Армії при сприянні партизан визволили Хорол від петлюрівців. Знову відновилася Радянська влада. 23 лютого відбулось перше засідання Ради робітничих і солдатських депутатів. Обрано новий склад повітвиконкому. Головою став Михайло Станкін, заступником голови — т. Гончаров, делегатами на 3-й Всеукраїнський з'їзд Рад обрано тт. Станкіна і Сидоренка[1].

Мирна передишка була використана для запровадження в життя декретів радянського уряду, спрямованих на зміцнення влади Рад.

Повітовий з'їзд Рад, що проходив 18 березня 1919 року, прийняв ряд рішень, спрямованих на здійснення ленінського плану соціалістичного будівництва.

Організатор всіх заходів по зміцненню Радянської влади в Хоролі — партійна організація — нараховувала в цей час 20 членів партії і 40 співчуваючих. В місті почало виходити кілька газет: «Комуніст», «Вісті», «Юный труженик»[2].

Парторганізація направляла на села інструкторів, які допомагали проводити новий землеустрій, вести боротьбу за хліб, зміцнювати владу Рад. Під її керівництвом здійснювалися заходи по забезпеченню робітників роботою, розгортанню діяльності органів народної освіти, охорони здоров'я трудящих, соціального страхування. Виникають кооперативні господарства. Першою почала працювати промартіль «Праця»[3].

Значну роботу у вирішенні земельного питання відіграв комітет бідноти, що виник у Хоролі за ініціативи парторганізації в квітні 1919 року. Перший повітовий з'їзд комітетів бідноти, що відбувся в травні, розглянув питання про організацію комун на принципі добровільності.

Бойовими помічниками партії в боротьбі з контрреволюцією у здійсненні перших кроків соціалістичного будівництва виступали комсомольці. В Хорольській волості спілка Комуністичної молоді оформилась у липні 1919 року[4]. Одними з перших її керівників були Козаков, Богуславський, Чернецький.

Перші кроки будівництва нового життя давалися більшовикам Хорола нелегко. В складних умовах громадянської війни цьому перешкоджали ще і різні партії і угрупування, як то українські есери, соціал-демократи інтернаціоналісти та інші.

Мирному будівництву нового життя не раз перешкоджали і різні банди.

Багато комуністів і комсомольців пішли на боротьбу з бандою Григор'єва. В запеклих боях поблизу с. Семенівки і Глобиного загинув керівник Хорольської чека Макар Михасько. З приводу розгрому банди хорольчани одержали привітання, в якому говорилось: «ЦК КП(б)У шле свій комуністичний привіт Хорольському повітвиконкому й побажання дальшої успішної роботи на трудовому славному посту. Хай живе Радянська влада!».

Та скоро насунула небезпека денікінської навали. Для організації відсічі ворогам влітку 1919 року в Хоролі створено штаб робітничої і селянської оборони, на чолі якого став Петро Радько. Штаб почав формування I Радянських добро-

---

[1] Газ. «Голос коммуниста», орган Полтавского губернского и городского комитета Коммунистической партии (большевиков) Украины, 4 березня 1919 р.

[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1 оп. 4, спр. 148, арк. 20.

[3] Газ. «Вісті», орган Хорольського повітвиконкому і партійного бюро КП України (більшовиків), 18 липня 1919 р.

[4] Газ. «Комуніст», орган Хорольського повіткому КП(б)У, 8(25) травня 1919 р.

вольців. З окупацією денікінцями України проти них повсюдно піднімався партизанський рух. Він був настільки масовим і могутнім на Полтавщині, що партизани на деякий час визволили від денікінців Полтаву і Хорол[1]. Керівники Хорольського підпілля мали постійний зв'язок з Харковом, одержували звідти інструкції і літературу. Під час однієї з таких поїздок провокатор видав Петра Радька і Михайла Станкіна. 30 жовтня денікінці по-звірячому закатували їх у Харкові. Трудящі Хорола свято зберігають пам'ять про своїх земляків. Іменами Радька і Станкіна названі вулиці міста.

Після визволення Хорола тут відновлено Радянську владу. Вже в грудні 1919 року почав діяти військово-революційний комітет Хоролу у складі: голови Вакуленка, військового комісара Рубахіна, комісара повітпродкому Максимова.

В перші місяці своєї діяльності ревкому доводилось, крім налагодження мирного життя, приділяти увагу боротьбі з куркульськими бандами. В розгромі банди Калиберди, що нараховувала кількасот чоловік, значну роль відіграв створений кінний загін під командуванням Григорія Спичака. У складі 1-ї Кінної він брав участь в розгромі білополяків та Врангеля.

З переходом до мирного будівництва партійна організація Хорола відповідно перебудувала свою роботу. Головними тепер стали питання економіки, які й обговорювались на повітовому з'їзді комуністичних осередків у квітні 1920 року[2]. Навесні цього року відбулися вибори до місцевих Рад. Вони пройшли при великій активності трудящих і стали демонстрацією єдності бідноти, середняків і робітників та виявленням довір'я комуністичній партії. До виконкому Хорольської Ради було обрано 18 комуністів[3].

Дійовим помічником парторганізації і органам Радянської влади були комсомольці. В місті комсомольська організація відновила свою діяльність з січня 1920 року. В березні спілка нараховувала 52 члени, а в жовтні в місті і повіті діяло вже 9 первинних осередків, які об'єднували близько 200 членів[4].

Земельне питання, перевибори Рад, боротьба з бандитизмом, робота бібліотек, клубів, ліквідація неписьменності та багато інших питань — все це було в програмі діяльності комсомольської організації Хорола.

Все більше згуртовувалася і набирала сили біднота. З червня 1920 року в Хоролі і повіті створюються комітети незаможних селян. Уже в серпні такі комітети діяли в 16 волостях і 75 селах та хуторах. В кінці вересня проходив з'їзд комнезаможів. З 59 делегатів переважну більшість становили комуністи та ті, що співчували їм. Представники бідноти обговорили продовольче і земельне питання, про створення нових колективних господарств, про боротьбу з бандитизмом тощо[5].

З серпня 1920 року і по листопад 1922 року Хорол як повітове місто входив до складу новоствореної Кременчуцької губернії, а з розформуванням останньої його знову віднесено до складу Полтавської губернії.

Про багатогранне життя Хорола і повіту свідчать дані зведення інформаційного відділу ЦК від 30 серпня 1920 року.

Для будівництва нового життя необхідні були і нові кадри та активна участь всіх трудівників міста. З метою підготовки радянських кадрів партійний комітет відкрив з 1 травня двотижневі курси волорганізаторів. Велика робота провадилася серед жінок, які лише за радянського часу активно включилися до громадського, політичного життя. Жінвідділ в місті та в повіті взяв на облік 407 жінок—членів профспілки. На цей час 29 жінок вступили до лав Комуністичної партії.

Вже в перший рік мирного життя було багато зроблено для ліквідації тяжкої спадщини минулого – неписьменності серед населення. В місті і в селах відкривалися

---

[1] Журн. «Летопись революции». № 1, 1926, стор. 146—147.
[2] Газ. «Радянська влада», орган Полтавського губвиконкому, 25 квітня 1920 року.
[3] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 263, арк. 77.
[4] Газ. «Радянська влада», 28 березня 1920 р.
[5] Газ. «Вісті — Известия», Полтава, 6 жовтня 1920 р.

школи грамоти для дорослих. Активну участь в цій справі взяли вчителі, комсомольці[1].

Будівництву нового життя чимало шкодили класово ворожі елементи. Буржуазія міста всіляко саботувала заходи Радянської влади, куркульські банди вчиняли терористичні акти. На боротьбу з бандитизмом виступили комуністи, комсомольці, незаможники та численний актив трудового селянства і жителі міста. У бандитів конфісковувалося майно, відбиралась земля і розподілялася серед бідноти.

Нетрудові елементи притягалися до виконання різних громадських робіт.

Пам'ятним для хорольців був приїзд до них у 1920 році голови ВУЦВИКу Г. І. Петровського. З цього приводу 5 листопада відбувся надзвичайний з'їзд комнезаможів. На з'їзді тепло зустрінутий виступив Г. І. Петровський. Поздоровивши з закінченням громадянської війни, він побажав хорольцям успіхів у мирному соціалістичному будівництві, відмітив важливу роль в цій справі комнезаможів, як опори Радянської влади на селі.

Пожвавлення в громадсько-політичне життя міста внесли чергові вибори до Рад у 1921 році. У Хоролі і повіті абсолютну більшість місць в Радах одержали комуністи і співчуваючі їм.

З'їзд обрав повітвиконком у складі голови Рудича, секретаря Парнюка та членів Лазарєва (раднаргосп), Сологуба (земвідділ), Матуса (охорони здоров'я), Гомона (народна освіта), Лихачова (військовий комісар), Александрова (продкомісар) і інші[2].

Схвально зустріли трудящі Хоролу рішення партії про перехід до нової економічної політики. Вже першого року продподаток був виконаний повністю. За успішне проведення продовольчої кампанії Кременчуцький губвиконком нагородив селян Хорольщини Червоним прапором[3].

З відбудовою народного господарства посилилась роль профспілок в господарському, громадському і культурному житті. В травні 1921 року в місті було проведено «тиждень профруху» під лозунгом «Швидше ліквідувати розруху»[4]. Вже тоді дбали про поліпшення добробуту трудящих та їх відпочинок. За ініціативою бюро профспілок було відкрито будинок відпочинку на 50 осіб.

У повіті створювались профшколи, з них 5 в Хоролі, відкривались хати-читальні, будинки для сиріт. Почав працювати народний університет ім. М. Станкіна, на 4 відділах якого навчалось 135 чоловік. В місті і в селах повіту відновили роботу старі і почали працювати нові 167 шкіл, в яких 1922—1923 навчальному році навчалось 10 тис. дітей[5]. З'явилися перші 3 дитячі дошкільні установи.

З вдячністю і великою повагою згадують хорольці учителів двадцятих років Костюка, Стеценка, Гриненка, Рядненка і багатьох інших, які багато зробили в галузі народної освіти, були активними громадськими діячами. Вперше широко відкрились двері для трудящих до навчання. Вже у 1921 році повітове продбюро направило на навчання у вищі і середні навчальні заклади 25 працівників, в тому числі 13 жінок.

В ході будівництва нового життя міцніла і зростала хорольська партійна організація. В доповіді секретаря повітового парткому губернському комітетові партії зазначалось, що на селі помічається приплив у партію свіжих сил. «Майже щоденно заходять безпартійні в повітпартком, розпитують як вступити в партію і подають заяви про прийом в члени партії». Вже в лютому 1922 року у місті нараховувалось

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 235, арк. 22.

[2] Газ. «Вісті», орган Хорольського повітвиконкому і партбюро КПУ (більшовиків), 14 лютого 1921 р.

[3] Полтавський облдержархів. Кременчуцький губернський виконком, ф. Р-1186, оп. 1, спр. 19, арк. 3.

[4] «Тиждень профспілкового руху», Хорол, травень 1921 р.

[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 991, арк. 54.

Комсомольці — призовники м. Хоролу. 1924 р.

58 членів і 17 кандидатів партії. В 11 сільських осередках нараховувалось 25 членів партії і 71 кандидат[1].

За успішне виконання господарських завдань Президія ВУЦВИКу нагородила комсомольську організацію міста перехідним Червоним прапором, який приїздив вручать Г. І. Петровський[2]. Під керівництвом комсомолу вже у 1922 році в Хоролі створено перший загін юних піонерів.

Зусиллями трудящих під керівництвом партійних і радянських організацій господарство міста і району до 1926 року було відбудоване. До цього часу у місті вже працювало кілька підприємств: чоботарні, пошивочні майстерні, млини, олійниця, карамельні, хлібобулочні цехи. Проводилось кооперування кустарів. Створювались промислові артілі. Одержавши землю та допомогу держави, селяни поліпшили своє господарство. Виникли перші кооперативні об'єднання: споживча, збутова, кредитова кооперації. В повіті організовувались виробничі кооперативи.

В липні 1925 року Хорол віднесено до розряду міст. В місті виникли нові промислові підприємства, зокрема по переробці сільськогосподарської сировини — харчокомбінат, переобладнувались на базі нової техніки наявні підприємства: три механічні млини, електростанція.

У піднесенні господарства міста і району провідну роль відіграла партійна організація. В 1927 році в Хорольській районній організації нараховувалось 96 комуністів. Робітничий прошарок складав у ній 45 проц. Це забезпечувало її високу боєздатність.

З початком першої п'ятирічки партійна і комсомольська організації кинули клич: «На будови великої індустрії». Тільки у 1930 році на шахти Донбасу послано 152 чоловіки, на будівництво «Азовсталі» — 40 чоловік, Краматорська — 100 чоловік. Багато молодих хорольців їхали на промислові підприємства Полтави[3].

Переломним для Хорольщини, як і для всієї країни, був 1929 рік. Ще на початку року район знову відвідав голова ВУЦВКу Г. І. Петровський. Товариш Петровський на зустрічі з селянами радив їм об'єднатися в колгосп[4].

Мобілізуючу роль у розгортанні колективізації відіграв V з'їзд Рад Хорольського району (квітень 1929 рік). Символічним було вручення подарунків з'їздові. Делегація міської партійної організації піднесла делегатам з'їзду, кооперованим селянам, чересло від плуга, заявивши при цьому: «Нехай воно широко розорює незорані наші ниви». Міські металісти піднесли в подарунок з'їздові віялку з закликом: «Очищайте не тільки насіння, а й радянський апарат від усякого сміття». Вишняківські кооператори піднесли з'їздові плуг і дві борони, будівельники міста

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 7, спр. 278, арк. 18.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 14 листопада 1958 р.
[3] Газ. «Колгоспна правда», орган Хорольського райкому КП України та виконкому районної Ради депутатів трудящих, 30 серпня 1966 р.
[4] Газ. «Червона Лубенщина», орган Лубенського окружкому КП(б)У і окружного виконкому, 17 березня 1929 р.

Хорола — сокиру. З полум'яними словами-закликами на з'їзді виступило 30 делегатів, серед них 21 — рядові селяни.

Для проведення колективізації районна партійна організація направляла кращі свої сили на села. У Хоролі створювались курси для підготовки керівників колгоспних кадрів. Важливу роль у підготовці кадрів для сільського господарства відіграв Хорольський сільськогосподарський технікум, в якому у 1931 році навчалося 482 студенти.

Товариства по спільному обробітку землі (ТСОЗи), що виникли до початку масової колективізації, в 1930 році перейшли на статут артілі. Одним з перших колгоспів, що виник в цьому році в Хоролі, був колгосп «Червона борозна». Вже в кінці цього року селяни району відзначали день колективізації та врожаю, що сприяло дальшому зміцненню колгоспів[1].

На початку 1931 року відбулося об'єднання Хорольського району з Покровсько-Багачанським.

Значну допомогу в організаційно-господарському зміцненні колгоспів відіграла Хорольська МТС, яка була створена у 1931 році. В наступному році МТС вже мала понад 20 тракторів і була в числі передових у республіці.

Перехід до колективного господарювання, забезпеченість колгоспів новою технікою переконливо доводили селянам про великі їх переваги над одноосібним господарством. Якщо у 1928 році одноосібні господарства району могли освоїти 66 тис. га, то у 1931 році —колгоспи освоїли вже 79 тис. га[2].

В роки корінної перебудови села на соціалістичний лад зростали партійні і комсомольські організації в колгоспах і на підприємствах. У 1933 році в Хоролі нараховувалось 142 члени і кандидати в члени партії. А в 17 первинних парторганізаціях району — 280 комуністів. Найбільшою боєздатністю визначались первинні організації при МТС (15 комуністів), на цегельному заводі (6 комуністів), в сільськогосподарських артілях «Червоний Хорол» та ім. ВЦРПС (5—6 комуністів), в технікумі механізації (8 комуністів)[3].

У 44 комсомольських осередках перебувало на обліку 1117 комсомольців.

За постановою ВУЦВИКу «Про утворення областей на території УРСР» від 9 лютого 1932 року Хорол і його район віднесено до складу Харківської області. З 22 вересня 1937 року Хорол в складі Полтавської області.

На кінець 1934 року колективізація в районі в основному була закінчена.

Господарські успіхи трудящих Хорола і району супроводжувались і підвищенням політичної активності населення.

На загальноміських партійних зборах, зборах-комуністок обговорювались такі питання, як підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, рентабельність підприємства, поліпшення побутових умов населення, поліпшення роботи районних установ і організацій, тощо.

За ініціативою райкому партії партійні організації міста надавали шефську допомогу колгоспам. Комуністи цегельного заводу «П'ятирічка» встановили шефство над колгоспом села Штомпелівка. 13 комуністів Хорола були надіслані в колгоспи для роботи секретарями парторганізацій, багато інших працювали в сільських парторганізаціях пропагандистами.

Велику політичну активність виявили хорольці під час прийняття нової Конституції.

В обговоренні проекту Конституції СРСР у 1936 році взяло участь понад 44 тисячі чоловік. Голова райвиконкому М. А. Козлов був делегатом VIII Надзвичайного з'їзду Рад і від імені хорольців проголосував за Конституцію СРСР, конституцію перемігшого соціалізму[4].

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 10, спр. 482, арк. 192, 111.
[2] Газ. «Колективіст Хорольщини», 27 червня 1931 р.
[3] Полтавський облпартархів, ф. 59, ок. 1, спр. 31, арк. 21.
[4] Газ. «Колективіст Хорольщини», 22 листопада 1936 р.

Багатим і змістовним життям жили у передвоєнні роки трудівники Хорола. Колишнє рядове повітове місто за роки Радянської влади перетворилося у квітуче місто. Тут виросли нові вулиці, різні новобудови, сади, сквери. В місті налічувалось 11 промислових підприємств, на яких працювало 1234 робітники. Давали свою продукцію цегельний завод, маслозавод, 2 хлібопекарні, промкомбінат, завод тукових добрив, промартілі. Розпочалося будівництво механічного заводу, пуск якого намічався на 1941 рік[1], але добудувати завод перешкодила війна.

Міцніло і розвивалося колгоспне сільське господарство.

Люди вільної праці на колгоспних полях добивалися високих виробничих показників, і їхня праця відзначалася рік у рік. За високі показники у 1939 році на Всесоюзну сільськогосподарську виставку від району було послано 92 колгоспники. У наступному році число учасників виставки збільшилося до 148, а у 1941 році мало бути 300.

З ростом економіки поліпшувалися добробут і культура трудящих.

В місті було добре налагоджене медичне обслуговування трудящих. Тут працювала поліклініка з електро- і рентгенкабінетами, лікарня на 101 ліжко. Малята мали чудовий дитячий садок і ясла.

Значних успіхів досягли трудящі Хорола у довоєнні роки і в галузі освіти. У місті працювали три середні школи, в яких навчалося 1723 учні, діяли бухгалтерська, медична, сільськогосподарська школи та технікум механізації сільського господарства.

Славилась своїми книжковими фондами міська бібліотека, що мала понад 30 тис. томів різної літератури. Хорольці люблять свій край. Ще у довоєнні роки тут розпочав свою роботу історико-краєзнавчий музей, в якому нагромаджувались документи і матеріали про далеке минуле міста і краю і про життя людей за Радянської влади.

Було де трудящим Хорола відпочити і провести своє дозвілля. В народному робітничому театрі працювали різні гуртки. У 1940 театр відвідало близько 130 тис. чоловік. В міському Будинку культури з 1936 року демонструвалися звукові кінофільми. Новозбудований радіотрансляційний вузол забезпечував потреби всього населення міста.

Подбали трудівники міста і про наймолодших громадян. У передвоєнні роки піонери і жовтенята проводили своє дозвілля в Палаці піонерів.

Мирне соціалістичне будівництво перервав віроломний напад гітлерівської Німеччини. Трудящі району, як і всієї країни, виступили на захист своєї Батьківщини.

Уже в перші тижні і місяці багато хорольців пішли на фронт добровольцями і проявили героїзм та відвагу в боротьбі з ворогом.

Самовіддано трудилися на своїх місцях ті, хто ще не був призваний в армію. Так, робітник промартілі «Прогрес» Г. Наухатько виконував своє завдання на 190—200 проц. Робітники промартілі «Колективна праця» та інших підприємств з першого дня війни стали виконувати завдання на 150—200 процентів[2].

13 вересня 1941 року до Хорола вдерлися німецько-фашистські окупанти[3]. В перший же день фашисти схопили бійця Червоної Армії В. І. Корнієнка, що попав в оточення і повели на розстріл. Корнієнко хотів втекти і збив німецького офіцера. Тоді кати відрубали йому руку і напівживого закопали у могилу. Через місяць за містом кати розстріляли 460 чоловік. В кінці 1942 року в Хорол привезли 300 жителів з навколишніх сіл і теж розстріляли[4]. Жахливе тво-

---

[1] Газ. «Соціалістична Хорольщина», 7 листопада 1940 р.

[2] Газ. «Соціалістична Хорольщина», 22, 23, 24 червня 1941 р.

[3] Німецькі окупанти на Полтавщині (1941—1943 рр.). Збірник документів. Полтава, 1947, стор. 6—23.

[4] Акт Державної комісії по розслідуванню злодіянь німецько-фашистських окупантів у Хоролі зберігається в Хорольському історико-краєзнавчому музеї.

рилося на території цегельного заводу. Тут окупанти створили табір смерті для радянських військовополонених. Про цей табір, як про місце варварських знущань і катувань, говорилось в одній з нот Радянського Уряду. Найбільш пекельним місцем табору була так звана «Хорольська яма». Це дійсно була яма, з якої до війни вибирали глину. Її огородили колючим дротом і тут тримали під відкритим небом в негоду і стужу тисячі людей. Взимку щодня виносили звідти десятки трупів.

Український письменник Дмитро Бедзик писав про цю «яму» так: «Щоб не киснути в калюжах, кожен намагався заселити сухий горбик днища. Вночі пробували лягати, тулилися один до одного, але вогка холодна земля відбирала від людей рештки тепла..., тіло промерзало наскрізь. І лише під ранок падали безсилі і засинали важким сном. Вранці комендант табору не раз в'їжджав у яму і толочив людей копитами свого коня»[1].

Відділки табору були розкидані по всьому місту: на заготзерні, у будинку райвиконкому, СШ № 2 та інших. В хорольських таборах смерті фашисти знищили понад 55 тис. радянських людей. Про нечувані звірства фашистів у Хоролі розповідав військовий лікар Л. Орловський, який сам був в'язнем табору, але чудом уник смерті. Ще під час війни, у 1943 році, у журналі «Огонек» № 46—47 він опублікував свої замітки, які так і назвав «Табір смерті». Після визволення лікар Л. Орловський разом з своїм колегою А. Векслером, який теж врятувався, проводили розкопки на території цегельного заводу, виявивши в протитанкових ровах тисячі трупів убитих і замучених.

Незважаючи на звірячий режим, хорольці мужньо боролися проти окупантів. Під керівництвом підпільного обкому партії в районі діяли підпільні організації. Завдяки їм було врятовано багато військовополонених. Особливо відзначилися в цьому Олександра Кайда з с. Андріївки, Марія Горб з с. Старої Аврамівки, вчителька Марина Григорівна Яцун з Хорола та інші.

Багато хорольців перебувало і в партизанських загонах Білорусії. Так, С. Г. Ганзенко пройшов шлях від командира загону до командира партизанської бригади.

У з'єднанні С. А. Ковпака перебував М. О. Микитенко. Партизанили у ворожому тилу Юхим Завгородній, Микола Сметана, Галина Широкоступ та інші.

За ратні подвиги на фронтах Великої Вітчизняної війни 5 тис. хорольців нагороджені орденами і медалями. Найбільш відважні з них за героїзм і мужність удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Серед них хоролець М. П. Леуцький та жителі району П. Я. Посвіт, І. П. Мартиненко, які загинули смертю хоробрих, П. Ф. Клепач, М. І. Гриценко, Г. А. Чех, І. М. Третяк, П. Ф. Шевелєв. І. М. Третяк і П. Ф. Шевелєв стали генералами.

Хорол визволено 19 вересня 1943 року бійцями 3-го Гвардійського механізованого корпусу 4-ї армії під командуванням генерал-майора Обухова та 72-го стрілецького корпусу 52-ї армії, яким командував генерал-майор Г. Латишев. Визволяли місто та район і бійці 373-ї Миргородської стрілецької дивізії (командир полковник Сазонов). Особисту мужність в цих боях виявили лейтенант Бачинський, капітани Дорохін, Некрасов, Матвєєв, ст. лейтенант Клетченко, командир батареї С. Т. Завало та інші.

Так закрилася чорна сторінка тимчасової окупації. За час фашистської окупації Хорол, крім непоправних людських жертв, зазнав і великих матеріальних збитків. Утікаючи під ударами радянських військ фашисти знищили в Хоролі і районі 66 колгоспів, 2 МТС, 496 громадсько-господарських приміщень, 856 житлових будинків колгоспників, майже всі культурно-освітні заклади. Загальні збитки, завдані окупантами, обчислюються сумою понад 810 млн. карбованців[2]. Та не зломило тру-

---

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 13 жовтня 1944 р.

[2] Акт комісії по розслідуванню і встановленню збитків, завданих німецькими загарбниками народному господарству Хорольщини від 21. IV 1944 р.

дівників Хорола тяжке лихо. З перших днів після визволення району вони приступили до відбудови господарства і культури, і в той же час надавали допомогу фронту. Так, у 1944 році в районі було зібрано на танкову колону «Визволена Полтавщина» 1640 тис. крб., за що одержано подяку Верховного Головнокомандуючого[1].

Багато зусиль докладали трудівники Хорола і району, щоб якнайшвидше відновити зруйноване фашистами господарство. Вже у 1944 році за успіхи у Всесоюзному змаганні по виконанню і перевиконанню господарських планів Хорольський район був занесений на обласну Дошку пошани[2]. В наступному році в районі вже були повністю відновлені посівні площі в колгоспах, укомплектовано 230 тваринницьких ферм. В місті ввійшли в дію електростанція і водопровід. В наступному році стало до ладу 4 державних промислових підприємства, 7 промартілей, завод будівельних матеріалів. Почали випускати продукцію маслозавод, харчокомбінат артілі «Прогрес», «Зоря» та інші і досягли рівня 1940 року. Промкомбінат у 1945 році випустив товарної продукції в 2 рази більше, ніж у довоєнні роки.

Багато було зроблено і у налагодженні культурного життя.

Відновили роботу всі загальноосвітні школи, сільськогосподарський технікум. Почала діяти школа по підготовці бригадирів тракторних бригад для колгоспів району.

Разом з цим проводилися роботи по відбудові і благоустрою міста. Силами громадськості було насаджено сквер, збудовано стадіон. На житлове і культурне будівництво відпускала гроші держава. Крім того, житлові будинки і приміщення культурних закладів споруджувались за допомогою промислових підприємств — механічного заводу, автопарку, промартілей «Прогрес», «Єднання», рембуддільниці.

Успішно виконали трудящі району план першої післявоєнної п'ятирічки. За високі врожаї пшениці і кукурудзи високого звання Героя Соціалістичної Праці у 1948 році удостоєні ланкові радгоспу ім. 9 січня М. К. Мисак і Г. П. Микитенко.

Звання Героя Соціалістичної Праці були удостоєні і свинарка колгоспу «Червоний партизан» (с. Бовбасівка) А. С. Мазанько[3] та механізатор колгоспу «Україна» О. Л. Цилюрик.

Нині в Хоролі два колгоспи — «Зоря комунізму» та ім. Куйбишева. Вони об'єднують і деякі навколишні села. З 1961 року колгосп «Зоря комунізму» став спеціалізованим господарством по відгодівлі свиней. Він має 5 механізованих відгодівельників, кормоцех, комбікормовий завод. Рільництво підпорядковане виробництву дешевих концентрованих, соковитих і зелених кормів. Щороку колгосп відгодовує 9—10 тис. свиней. На 100 га ріллі виробляє близько 120 цнт м'яса. Собівартість свинини тут у 2 рази нижча, а затрати праці у 4 рази менші, ніж у багатогалузевих господарствах. Високі грошові прибутки дозволили запровадити гарантовану грошову оплату.

Зерново-буряковий і м'ясо-молочний профіль має і колгосп ім. Куйбишева. Це теж високорозвинене господарство, добре оснащене передовою технікою.

Великі зміни сталися в економічному і культурному житті міста за роки семирічки. Відбулося укрупнення і реконструкція старих та будівництво нових промислових підприємств. Промартілі об'єднано в державні підприємства. Проведено докорінну реконструкцію маслозаводу одного з основних підприємств міста. Введено потокову лінію безперервного виробництва. В зв'язку з цим виробництво масла за семирічку збільшилось у 3 рази.

Значне місце займає в економіці міста харчокомбінат. Щороку він випускає продукції більш як на 2 млн. карбованців. Комбінат має цехи по виготовленню

---

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 8 березня 1944 р.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 30 квітня 1944 р.
[3] Газ. «Соціалістична Хорольщина», 10 квітня 1949 р.

58 7-329

Консервний цех Хорольського плодоконсервного заводу. 1966 р.

ковбасних, кондитерських і хлібо-булочних виробів та безалкогольних напоїв. При комбінаті працюють вальцьовий млин, олійниця, комбікормовий цех. В районі ст. Хорол став до ладу новозбудований кукурудзо-калібрувальний завод, на якому механізовано всі виробничі процеси. Його продукція задовольняє потреби у високоякісному посівному матеріалі не тільки свій, а й ряд інших районів області.

Розширено і реконструйовано механічний завод. Тут виготовляють машини і механізми для коноплезаводів, а також запасні частини для сільськогосподарських машин. У 1965 році збудований і дав свою першу продукцію плодо-овочеконсервний завод, проектна потужність якого складає 3 млн. умовних банок консервів на рік.

Одним з найбільших підприємств міста є промисловий комбінат. В його цехах виробляють меблі і товари господарського вжитку. В селах Хвощівка, Березняки промкомбінат проводить добування торфу.

Місцевий завод будівельних матеріалів переведено на механічне формування цегли і виробництво камишитових плит, що дало можливість піднести виробництво майже вдвічі. В числі інших підприємств в Хоролі працюють центральні майстерні районного об'єднання «Сільгосптехніка». Великі будівельні роботи в колгоспах і місті ведуть будівельне управління № 32 і рембуддільниця. За роки семирічки значно зросла потужність промислових підприємств міста. Валова продукція підприємств у 1965 році перевищила 11,7 млн. крб. Відповідно до рішення вересневого Пленуму ЦК КПРС (1965 р.) підприємства району перейшли на нову систему планування і економічного стимулювання.

Великого розмаху на підприємствах району набрав рух за комуністичну працю. На кінець семирічки звання колективів комуністичної праці присвоєно 17 колективам підприємств, цехів, бригад; виборюють це звання 133 колективи. Доброю славою користуються імена передовиків виробництва — токаря механічного заводу М. І. Рубашко, який був делегатом XXIII з'їзду КП України, слюсарів цього заводу В. М. Плужника, А. П. Сироватки, майстра ливарного цеху І. Г. Хари, майстра індивідуального пошиву побуткомбінату І. Синельник, делегата XV з'їзду ВЛКСМ, бригадира олійного цеху харчкомбінату І. А. Шабаліна і інших.

Разом з зміцненням економіки за роки семирічки підвищився матеріальний добробут і культурний рівень трудящих. Так, в 1965 році оплата праці колгоспників по району зросла на 25 коп. на людинодень, а фонд заробітної плати робітників і службовців збільшився на 615 тис. карбованців.

В Хоролі широко розгорнуто державну і кооперативну торгівлю. Щороку зростає продаж населенню різних товарів. За семирічку продаж товарів збільшився майже у півтора раза і на кінець 1965 року становив 13 млн. карбованців[1].

Росте і прикрашується районний центр — місто Хорол. За роки семирічки тут виникли квартали двоповерхових будинків по вулицях К. Маркса, Жовтневій. Відкрито готель, кінотеатр, двоповерховий універмаг, нові магазини.

За роки Радянської влади зовсім іншим стало і медичне обслуговування населення міста. Нині в Хоролі працює лікарня на 100 ліжок і поліклініка з кабінетами, добре обладнаними найновішою апаратурою, є тут тубдиспансер, аптека. Постійний нагляд за здоров'ям дітей здійснює дитяча консультація. В медичних закладах міста нині працює понад 150 лікарів та середнього медичного персоналу.

[1] Газ. «Колгоспна правда», 15 березня 1966 р.

Незрівнянно великі зміни сталися в Хоролі у галузі освіти і культури. Напередодні першої світової війни в повіті письменних нараховувалось менше 25 проц. Існуючі школи давали лише початкову освіту, а реальне училище тільки-но було відкрите. Сьогодні в Хорольському районі 69 загальноосвітніх шкіл, з них у місті 3 середні школи. Є тут музична і спортивна школи. Хорол відіграє значну роль у підготовці механізаторів сільського господарства району і області. За післявоєнні роки з технікуму механізації сільського господарства вийшло понад 2 тис. техніків-механіків і 866 техніків-будівельників. Учбовий корпус технікуму має добре обладнані кабінети і лабораторії. Його механічні майстерні виконують чисельні замовлення колгоспів. Працює в місті і сільське професійно-технічне училище.

Добрі подарунки одержали піонери. Хорольський Будинок піонерів відомий на всю республіку технічною творчістю юних гуртківців.

Дошкільнята розважаються і виховуються у дитячих садках і яслах.

Рясніє Хорол бібліотеками. Крім районної, тут є бібліотеки при кожному клубі, на всіх підприємствах, в колгоспах, при кожній школі, в технікумі, профтехучилищі. Трудящі міста одержують близько 13 тис. примірників газет і журналів. В місті й районі діє широка мережа культосвітніх закладів. Крім районного Будинку культури та кінотеатру тут є клуби з стаціонарними чи пересувними кіноустановками на кожному підприємстві і в колгоспі.

При Будинку культури і клубах працюють самодіяльні гуртки. Кожного року в Шишацькому лісі проводяться дні колгоспника, де виступають кращі самодіяльні сили району. В побут хорольців входять обряди і звичаї. Літом 1963 року відкрився місцевий Палац щастя. Тут в урочистій обстановці відбувається реєстрація шлюбів, вручення паспортів, почесних грамот і подарунків.

В райцентрі і багатьох селах діють музеї, в яких зібрано багатий матеріал з минулого і сучасного населеного пункту і краю.

Ширяться інтернаціональні зв'язки хорольців. В місті і в багатьох селах району створені відділення товариства радянсько-болгарської і радянсько-корейської дружби. Багатогранне трудове життя, чудова природа, гостинність жителів міста і району приваблюють численні іноземні делегації і туристів, зокрема з соціалістичних країн.

Хорольці пам'ятають і пишаються видатними діячами культури, що жили чи народилися в повіті.

Свято шанують і пам'ять тих, хто віддав життя, утверджуючи Радянську владу і захищав її від гітлерівських загарбників. В їх пам'ять у місті споруджено 7 монументів вічної слави, обеліск і статуя миру. На 10 гранітних плитках увічнено 250 прізвищ визволителів міста.

Багато зусиль по упорядкуванню міста і залученню до цієї справи широкої громадськості докладають депутати міської Ради, посланці робітників, колгоспників, інтелігенції, яких є 50 чоловік.

Великим трудовим і політичним піднесенням жили трудящі району в час підготовки і роботи XXIII з'їзду КПРС. На час з'їзду у 88 первинних парторганізаціях району нараховувалось 2470 комуністів, в тому числі в місті 46 парторганізацій з 938 комуністами. Районна комсомольська організація налічує в своїх рядах 4479 комсомольців, в тому числі в Хоролі 1843 комсомольці у 35 організаціях. Делегатом XXIII з'їзду КПРС від комуністів району був голова колгоспу «Маяк комунізму»

Хорол, вулиця Жовтнева. 1965 р.

Колона автомашин «Піонер-10», створена юними автомобілістами Хорольського Будинку піонерів. 1964 р.

П. М. Полтавець, а XXIII з'їзду КП України — перший секретар райкому партії С. І. Бех і токар М. І. Рубашко. В дні роботи з'їзду трудящі міста і району склали трудовий рапорт, в якому вказувалось, що план першого кварталу 1966 року промисловість виконала на 103,4 проц. 1966 рік для трудівників міста і району був плодотворним. Виробничі завдання промисловість району перевиконала. Здано продукції на 660 тис. крб. більше у порівнянні з 1965 роком. Не менші успіхи і в сільському господарстві. Колгоспи одержали врожаї по 25,4 цнт зернових, по 247 цнт цукрових буряків. Від продажу державі сільськогосподарської продукції одержали чистого прибутку 7,5 млн. карбованців.

До 50-річчя перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції і встановлення Радянської влади за п'ятирічним планом реконструкції і дальшого упорядкування міста передбачено будівництво 7 двоповерхових житлових будинків, двоповерхового приміщення нового магазину культтоварів, приміщення аптеки, автомотоклубу, триповерхового будинку зв'язку. Стане до ладу міська АТС на 600 номерів. З виробничих підприємств заплановано збудувати хлібо- і молочно-консервний заводи, комбікормовий цех, ситочний цех райпромкомбінату, автобусну станцію. Крім того, має бути розширено механічний і цегельний заводи, відремонтовано міський млин.

Передбачено розширення як в місті, так і в районі дитячих закладів, культосвітніх установ, їдалень тощо. Має бути проведено дальше озеленення міста.

Партійна організація району спрямовує зусилля всіх трудящих на успішне виконання рішень XXIII з'їзду КПРС і завдань нового п'ятирічного плану.

М. М. ХВИЛЬ, І. Д. ЛУЩАН, П. П. ЗИМА

* * *

Хорольський район розташований в центральній частині Полтавської області. Вперше утворений в 1923 році, в сучасних межах — з 1966 року. Його територія компактна, крайні точки розташовані за 37—48 км. Площа району 1114 кв. км. Населення 61,8 тис. чол., у т. ч. міського — 13, 9, сільського — 47,9 тис. чоловік. Густота населення на 1 кв. км — 55,5 чоловіка. До складу району входять 112 населених пунктів, у т. ч. 18 є центрами сільських Рад депутатів трудящих.

Структура земельних угідь району складає: орної землі — 74 тис. га, сінокосів — 5,8 тис. га, пасовища — 5,4 тис. га, багаторічних насаджень — 2,4 тис. га, ліси і лісосмуги — 4,7 тис. га.

Головна галузь народного господарства району — сільське господарство. В районі 21 колгосп і 1 радгосп. Посівна площа району у 1966 році складала: озимої пшениці — 20 820 га (27,3 проц.), цукрових буряків — 8566 га (11,2 проц.), кормових культур 22702 га (29,7 проц.), решту займають овоче-баштанні, картопля та інші культури.

Загальна кількість поголів'я худоби по всіх категоріях господарств становить: великої рогатої худоби — 54 096 голів, свиней — 50 978 голів, овець і кіз — 14 110 голів. На 100 га сільськогосподарських угідь припадає 50,7 великої рогатої худоби, 49,6 свині, 15,2 овець і кіз. У 1966 році вироблено на 100 га угідь 345,8 цнт молока, 72,3 цнт м'яса, надоєно на фуражну корову 2132 кг молока, одержано яєць на 100 га зернових 13,3 тис. штук.

Всі господарства добре оснащені передовою технікою. На колгоспних і радгоспних полях працюють 494 трактори, 102 зернових, 87 кукурудзозбиральних і 109 бурякозбиральних комбайнів, 335 автомашин. Висока техніка, добра організація праці і трудовий ентузіазм хліборобів дозволяють одержувати сталі врожаї. У 1966 році зібрано від 26,4 до 30 цнт озимої пшениці з га, кукурудзи — по 30,8 цнт, цукрових буряків від 245,3 до 310 цнт. Сталість врожаїв та підвищення продуктивності тваринництва сприяють підвищенню доходів колгоспів. В 1966 році у порівнянні з 1964 роком грошові доходи колгоспів у розрахунку на 100 га угідь зросли на 13,2 тис. крб. Чистий прибуток колгоспів збільшився за ці роки на 3 млн. карбованців. За досягнуті успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва колгосп «Червона зірка» у 1967 році нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

На основі сільськогосподарської сировинної бази в районі розвивається і переробна промисловість. Провідне місце займають спиртзавод, маслозавод, плодоконсервний завод, харчокомбінат. Всього в районі 13 промислових підприємств, на яких зайнято близько 2 тис. робітників. Валова продукція підприємства за 1966 рік складала близько 12 млн. крб.

В районі добре налагоджено торгівлю. За 1966 рік товарооборот 230 магазинів та інших торговельних підприємств склав понад 20 млн. крб. За рік продано 718 телевізорів, 193 мотоцикли, 14 легкових автомашин, 2450 велосипедів, 546 пральних машин. На душу населення за рік продано промислових товарів на суму 325 карбованця.

Про зростання добробуту трудящих району свідчить і той факт, що сума вкла-

Виступ фізкультурної групи і зведеного хору на святкуванні 1 Травня. 1965 р.

дів до ощадкас щороку зростає. Лише за 1965 рік вона зросла майже на 1,5 млн. крб. Всі громадяни пенсійного віку, т. ч. 7,2 тис. колгоспників, одержують пенсії.

В районі постійно зростає житлове будівництво. Лише за 1964—1966 рр. в селах споруджено 330 хат, а в місті житловий фонд збільшився майже на 3 тис. кв. метрів. У 1966 році індивідуальні забудовники одержали від держави допомоги 13 тис. карбованців.

Добре налагоджене медичне обслуговування населення. В районі діє 10 лікарень, 54 фельдшерсько-акушерських пунктів, десятки здоровпунктів, аптеки. В них працюють 52 лікарі та 349 медпрацівників середньої кваліфікації.

Молодь має добрі умови для навчання. В районі густа мережа шкіл. Тут 9 середніх, 22 восьмирічних, 39 початкових шкіл. Крім того, 1 заочна, 2 вечірні школи сільської молоді та 1 вечірня школа робітничої молоді. В них навчається понад 8200 учнів. З середніх спеціальних навчальних закладів є Хорольський технікум механізації сільського господарства, Хорольське і Софинське сільські професійно-технічні училища, спортивна та музична школи, в яких навчається понад 1500 учнів. В навчальних закладах працюють 558 викладачів, серед них 62 відмінники народної освіти.

Важливе місце у виховній роботі відіграють бібліотеки, які є у всіх населених пунктах. Всього в районі 135 бібліотек, книжковий фонд яких перевищує 400 тис. примірників. Про високий рівень культури жителів району свідчить і той факт, що на кожного мешканця припадає більш як по одному примірнику газет та журналів. У 1966 році передплачено 63 300 примірників періодичної преси. Крім того, з жовтня 1930 року в районі видається газ.«Колгоспна праця» та 6 багатотиражок.

До мережі культосвітніх установ району входять Будинок культури та 49 сільських і колгоспних клубів, які об'єднують 102 самодіяльних колективи; діє кінотеатр, 55 стаціонарних кіноустановок, 5 кінопересувок, 9 радіовузлів.

В районі є 14 народних музеїв, 3 університети культури.

Всі галузі народного господарства району добре забезпечені кваліфікованими кадрами. Нині тут працює понад 2100 спеціалістів з вищою і середньою освітою.

Хорольський район знатний своїми людьми. Тут живуть і працюють 5 Героїв Соціалістичної Праці. За трудові успіхи близько 400 хліборобів нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу. В промисловості і сільському господарстві 17 колективам присвоєно звання комуністичних, 133 колективи виборюють це почесне звання. За бойові подвиги на фронтах Великої Вітчизняної війни 8 жителів удостоєні звання Героя Радянського Союзу і понад 5 тис. нагороджені орденами і медалями. Хорольський район є батьківщиною багатьох письменників, науковців, дипломатів, митців.

В районі нараховується 80 первинних партійних організацій і 93 комсомольських, в яких на обліку 2160 комуністів і 4479 комсомольців.

За новим 5-річним планом в районі намічені дальша забудова і упорядкування сіл. Заплановано реконструювати й розширити механічний і цегельний заводи, побудувати 10 побуткомбінатів, 8 магазинів, 12 лазень, 3 лікарні, 5 їдалень, 9 шкіл, 11 дитячих садків і ясел, 11 клубів, 7 двоповерхових житлових будинків та інше.

Намічено провести дальше озеленення всіх населених пунктів: насадження парків, скверів, озеленення вулиць, садиб.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ХОРОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

АНДРІ́ЇВКА (кол. Войнівка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру, за 5 км від залізничного роз'їзду № 215. Населення — 483 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Богарівка, В'язівок, Дубове, Козубівка, Новий Байрак, Софине, Третякове, Шевченкове.

В селі розташований колгосп ім. Ілліча, який має 7613 га землі, в т. ч. 6361 га орної. Господарство спеціалізується на відгодівлі свиней. Основні виробничі процеси на фермах механізовані.

В Андріївці є середня школа, Палац культури, бібліотека; лікарня на 25 ліжок.

З документів відомо, що Андріївка стала селом у 1802 році.

Під час революції 1905—1907 рр. селяни домоглися у місцевого поміщика зниження орендної плати за землю та підвищення оплати праці батраків.

У с. Софиному народився П. Ф. Шевелєв — Герой Радянського Союзу, генерал.

БЕРЕ́ЗІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на вододілі річок Сули та Хоролу, за 18 км від районного центру, за 3 км від залізничного роз'їзду Шишаки. Населення — 626 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Величківка, Горбатівка, Кревелівка, Кучерівка, Левкове, Мартиненки, Мусо-Богатирі, Ромодан, Тотчине, Шинківщина.

В селі розташований колгосп ім. газети «Правда», який має 4340 га землі. Господарство—багатогалузеве, в ньому механізовані основні виробничі процеси. Артіль славиться в районі високою культурою землеробства.

У Березівці є восьмирічна школа, консультаційний пункт Хорольської заочної середньої школи, бібліотека, Будинок культури на 500 місць.

БЕРЕЗНЯКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сулі, за 25 км від районного центру. Населення — 1736 чоловік.

В селі розташований колгосп «1 Травня», який має 3809 га землі. Господарство—рільничо-тваринницьке. Артіль має власний цегельний завод.

У Березняках є середня школа, бібліотека, Будинок культури, лікарня на 25 ліжок.

Під час Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна група на чолі з К. М. Мірошниченком та А. А. Синенком. Всі підпільники загинули в 1942 році.

ВИШНЯКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Хоролі, за 3 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Хорол. Населення — 2455 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вербине, Демино-Балка, Костюки, Павленки.

В селі розташований колгосп «Ленінський шлях», який має 5093 га землі, в т. ч. 3740 га орної, 4 електростанції, майстерні по ремонту сільськогосподарської техніки. Артіль спеціалізується на виробництві яловичини.

У Вишняках є восьмирічна школа, 9—11 класи вечірньої школи, бібліотека, Будинок культури на 400 місць, будинок старих та інвалідів.

З документів відомо, що в 1618 році с. Вишняки закріплено за Вишневецькими. За ревізією 1726—1729 рр. Вишняки належали до Хорольської сотні Миргородського полку.

І. Ф. Хмара, мешканець села Вишняки, учасник першої Антарктичної експедиції. Загинув у 1956 р. на станції Мирний.

У 1845 році в селі побував Т. Г. Шевченко.

В 1931 році в конкурсі на кращу сільську Раду по республіці Вишняківська сільрада зайняла перше місце. Г. І. Петровський говорив: «Хай живе Вишняківська сільська Рада та її голова Мартиненко Оришка. Побільше б нам таких Оришок, то краще б була поставлена робота на селі».

Вишняківці зберігають пам'ять про свого односельчанина І. Ф. Хмару (1936—1956), який геройськи загинув у 1956 році в Антарктиді, один з мисів якої носить його ім'я. Там встановлено обеліск «Ивану Хмаре».

КЛЕПАЧІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від районного центру, за 17 км від залізничної станції Ромодан. Населення — 865 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вергуни та Іващенки.

В селі розташований колгосп «Перемога», який має 4968 га землі. В господарстві розвинуто рослинництво й тваринництво, основні виробничі процеси механізовані. Артіль має власну електростанцію, цегельний завод.

У Клепачах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць; лікарня на 25 ліжок.

Виникло село в кінці XVII століття.

В період тимчасової німецько-фашистської окупації в Клепачах діяли підпільники О. В. Клепач та Н. А. Гусаренко, які загинули від рук гестапо в 1942 році.

В селі народився П. Ф. Клепач — Герой Радянського Союзу.

КОВАЛІ — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Хоролу, за 16 км від районного центру. Населення — 1006 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Барилове, Бубереве, Глущенки, Грушине, Кулиничі, Матвійці, Мелюшки, Широке.

В селі розташований колгосп ім. академіка Юр'єва. Господарство спеціалізується на вирощуванні зернових та технічних культур і м'ясомолочному тваринництві. Артіль має 5009 га землі.

У Ковалях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

Поблизу села виявлено ранньослов'янський могильник черняхівської культури (II — VI століття н. е.).

Засноване село в середині XVII століття, у XVIII столітті входило до Хорольської сотні Миргородського полку.

Уродженець с. Ковалі Г. А. Чех — Герой Радянського Союзу.

В с. Мелюшках народився український письменник Л. І. Боровиковський (1808—1889), тут він і похований.

МУСІЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 25 км від районного центру. Населення — 615 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бурлаки, Дації, Кириленки, Лазьки, Мартинівка, Мищенки, Стара Мусіївка, Хоменки, Шкилі.

В селі розташований колгосп «Росія», який має 6668 га землі. Розвинуте рільництво й тваринництво, зокрема вівчарство. Колгосп перед війною був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки, його вівцеферма одержала диплом І ступеня. З допоміжних підприємств — цегельний завод.

У Мусіївці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Засноване село в кінці XVI століття селянами-втікачами.

У 1905 році відбувся виступ селян проти місцевої поміщиці. Загін козаків придушив цей виступ, організатори його Тихін Онанко та Роман Калина були страчені.

НОВАЧИХА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від районного центру. Населення — 711 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зубенки, Левченки, Оріхівщина, Остапенки.

В селі розташований колгосп ім. Кірова, який має 3098 га землі. Вирощує переважно зернові культури та цукрові буряки, розвинуте тваринництво. На фермах механізовані всі трудомісткі процеси.

У Новачисі є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 450 місць.

Засноване село на початку XVIII століття.

Вихідцю з с. Новачихи П. Я. Посвіту посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

НОВОАВРАМІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру, на автотрасі Хорол — Миргород. Населення — 1456 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мала Попівка та Попівка.

В селі розташований колгосп «Червона зірка» — багатогалузеве господарство. Артіль має 5142 га землі, 30 типових тваринницьких приміщень, де розводяться кращі породи великої рогатої худоби, зокрема холмогорська. В колгоспі створено бюро економічного аналізу, яке контролює хід виконання госпрозрахункових завдань, вишукує резерви виробництва, організовує обговорення підсумків діяльності окремих виробничих одиниць тощо. За досвідом роботи до Новоаврамівки приїздять представники інших районів Полтавщини, частими гостями є трудящі Каширського району Московської області, з якими існує міцна дружба ще з 1956 року.

25 травня 1967 року колгосп «Червона зірка» за досягнуті успіхи у вирощуванні сільськогосподарських культур і виробництві тваринницької продукції нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

В селі є лікарня на 25 ліжок, середня та восьмирічна школи, бібліотека, клуб. В Новоаврамівці вперше на Полтавщині в 1959 році створено народний історичний музей. Ініціатором його створення був учитель історії Ф. О. Могиленко, який на громадських засадах завідує музеєм і тепер. В експозиції музею — понад 500 речових пам'яток, документів, фотографій, які розповідають про зміни, що сталися в селі за 50 років Радянської влади. З часу відкриття музей відвідало понад 33 тис. чоловік, серед яких були представники всіх районів Полтавщини, інших областей України, Москви, Кубані, соціалістичних країн. 27 лютого 1964 року в музеї проведено засідання бюро Полтавського обкому КП України за участю секретарів райкомів партії і райкомів комсомолу та інших працівників з метою вивчення і розповсюдження досвіду роботи музею.

Письмова згадка про Новоаврамівку є за 1795 рік.

В с. Малій Попівці народилися І. М. Третяк — Герой Радянського Союзу, генерал; З. І. Прокопенко — письменник; в с. Попівці народився М. С. Тур — генерал.

Закриття вологи на полях колгоспу «Червона зірка». 1965 р.

В музейній кімнаті с. Новоаврамівка. 1965 р.

ПЕТРІ́ВКА (до 1922 р.— Єньківська Каплиця) — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру. Залізнична зупинка — роз'їзд Петрівка. Через село проходить шосе Хорол—Семенівка. Населення—777 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гирине, Єньки, Лози, Петракіївка, Садове, Хвощівка.

В селі розташований колгосп ім. Ватутіна, який має 4938 га землі. Господарство — рільничо-тваринницьке. Основні трудомісткі процеси — механізовано. В колгоспі організовано видобування торфу, що використовується для удобрення грунту, а також виготовлення комишитових плит.

У Петрівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 500 місць.

Виникло село в першій половині XVII століття, воно позначено на карті Боплана.

Виходець з села Ф. Г. Верещагін — заслужений діяч мистецтв УРСР.

ПОКРО́ВСЬКА БАГА́ЧКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Багачці (притока Сули), за 15 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Хорол. Населення — 1486 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Крижанівка, Настасівка, Райківка.

В селі розташований колгосп «Червоний прапор» — багатогалузеве високомеханізоване господарство, де значно розвинуте тваринництво. Артіль має понад 5 тис. голів худоби.

У Покровській Багачці є середня школа, клуб на 400 місць, бібліотека, якій присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи. В колгоспі видається багатотиражна газета «Червоний прапор». В селі розташована дільнична лікарня на 75 ліжок в якій зразково налагоджено не тільки лікування, а й медично-санітарну пропаганду. Лікарню відвідали делегації братніх республік, Чехословаччини, Індії та інших країн.

Село засноване на початку XVII століття, входило до Хорольської сотні Миргородського полку. Жителі Покровської Багачки брали активну участь у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр., у повстанні під керівництвом М. Пушкаря. Чимало жителів села записалося до 5-го кінного полку, який формував І. П. Котляревський у 1812 році для боротьби з наполеонівськими загарбниками.

У 1845 році в Покровській Багачці проїздом побував Т. Г. Шевченко, він згадує село в повісті «Близнецы».

У 1861 році селяни Покровської Багачки не хотіли приймати «Уставну грамоту». Сюди прибув губернатор з двома ескадронами солдатів і вчинив жорстоку розправу. Селян били різками, сім чоловік було віддано до суду.

Під час революції 1905—1907 рр. в селі відбулося кілька заворушень. Агітацію серед селян проводив вчитель І. В. Савін, за що був засланий до Сибіру.

З 1923 по 1931 рік і з 1935 по 1957 рік Покровська Багачка була центром Покровсько-Багачанського району.

Уродженцеві села М. І. Гриценку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

СТАРОАВРА́МІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Хоролу, за 8 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Хорол. Населення — 627 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бутівці, Стайки, Улянівка.

В селі розташований колгосп ім. Леніна, який має 4917 га землі. Господарство — багатогалузеве, відзначається в районі високими врожаями усіх сільськогосподарських культур, високою продуктивністю тваринництва.

У Староаврамівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Виникло село на початку XVIII століття.

ТАРА́СІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Сули, за 23 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Солониця. Населення — 522 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Єрківці, Запорожчине, Іванці.

Приміщення дільничної лікарні с. Покровська Багачка. 1965 р.

В Тарасівці розташований колгосп «Більшовик», який має 3955 га землі. Господарство — рільничо-тваринницьке. З допоміжних підприємств є електростанція, механічний млин, цегельний завод, майстерні по ремонту сільськогосподарських машин.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць.

Село виникло на початку XIX століття.

ТРУБАЙЦІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Хоролу, за 12 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Хорол. Населення — 1174 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Бовбасівка, Кулики.

В селі розташований колгосп ім. Калініна, який має 4362 га землі. Господарство — багатогалузеве, зокрема розвинуте бджільництво. Наявні допоміжні підприємства: млин, пилорама, цегельний завод, столярна майстерня. В Трубайцях також знаходиться відділення «Сільгосптехніка».

В селі є середня школа, клуб на 250 місць, бібліотека; дільнична лікарня на 25 ліжок.

Засноване село у другій половині XVII століття.

У 1921 році в с. Бовбасівці проведено перший комуністичний суботник на Хорольщині.

Свинарка колгоспу А. С. Мазанько — Герой Соціалістичної Праці.

ХИЛЬКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Хорол. Населення — 875 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Григорівка, Курилове, Пологівщина.

У Хильківці розташований колгосп «40-річчя Жовтня», який має 3725 га землі. Господарство — рослинницько-тваринницьке.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; лікарня на 25 ліжок.

Заснована Хильківка в кінці XVIII століття.

Під час революції 1905—1907 рр. в селі було створено відділення Всеросійської селянської спілки, керував яким земський лікар С. С. Намікосов, касиром був І. Ф. Сугак (тепер живе в селі). В спілці поширювалась марксистська література.

ШИШАКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру, за 7 км від залізничного роз'їзду Шишаки. Населення — 1528 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Павлівка, Падусі, Рибченки.

В селі розташований колгосп ім. Жданова, який має 4072 га землі. Колгосп вирощує зернові та технічні культури, має розвинуте молочном'ясне тваринництво, а також рибництво.

У Шишаках є середня школа, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей.

ШТОМПЕЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру і 1 км від залізничної станції Хорол. За 3 км від села проходить автотраса Київ—Харків. Населення — 702 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Бочки, Ванжина, Долина, Варварівка, Ковтуни, Коломійцеве Озеро, Лісянщина, Лобкова Балка, Наталівка, Приймине, Ставки, Шарківщина.

В селі розташований колгосп «Україна», який має 5900 га землі. Господарство — рослинницько-тваринницьке. Артіль має електростанцію, майстерню по ремонту сільськогосподарських машин.

У Штомпелівці є восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, клуб, бібліотека.

Село виникло в першій половині XVIII століття.

ЯЛОСОВЕ́ЦЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру, за 2 км від автотраси Київ—Харків. Населення — 857 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Андрійці, Барилівщина, Бригадирівка, Климани, Кривці, Лагодівка, Миколаївка, Новоіванівка, Орликівщина, Рошлянське, Софіївка, Червоне, Чередники.

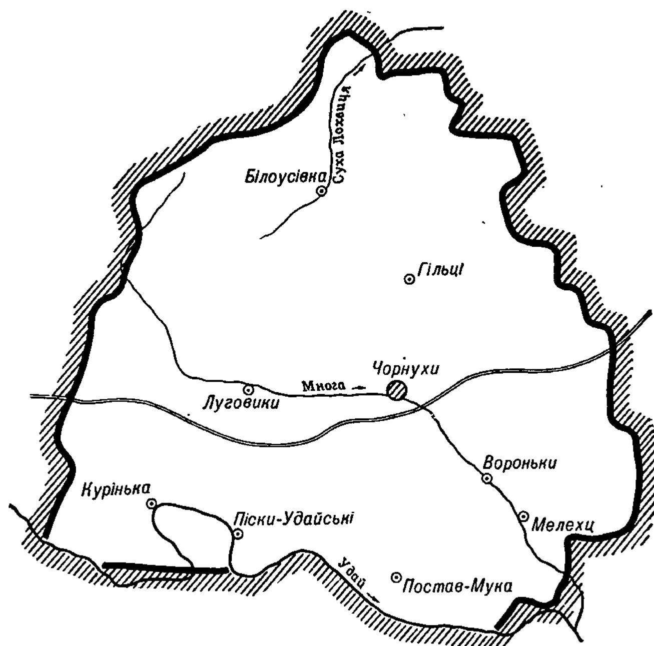
В селі розташований радгосп ім. 9 Січня, створений у 1921 році на базі поміщицьких економій. Радгосп має 9329 га землі. Господарство — насінницького напряму. Тут також розміщено насіннєве господарство Полтавської науково-дослідної станції та Хорольської сортодільниці. За одержання високого врожаю зернових культур в 1965 році радгосп був учасником ВДНГ. В радгоспі трудиться Герой Соціалістичної Праці Г. П. Микитенко.

В Ялосовецькому є 8-річна школа, бібліотека, клуб; лікарня на 25 ліжок.

Село виникло в першій половині XVIII століття.

Під час революції 1905—1907 рр. відбувся виступ селян проти графа Капніста. Активними учасниками його були П. І. Мазур, М. Остапенко, П. Нерода та ін. Повстання придушили карателі.

ЧОРНУХИНСЬКИЙ РАЙОН

ЧОРНУ́ХИ

Чорнухи — село, центр Чорнухинського району і однойменної сільської Ради. Їй підпорядковані населені пункти Біличеве, Богданівка, Бондарі, Галяве, Кізлівка, Ковалі, Липове, Нехристівка, Нова Діброва, Пізняки, Харсики, Яцюкове. Чорнухи розташовані на північному березі річки Многи (лівої притоки річки Удаю), за 2 км від автотраси Київ—Суми і за 35 км від залізничної станції Пирятин. До м. Полтави 230 км. Населення — 2697 чоловік.

Щодо часу виникнення Чорнух точних даних нема. Відомий історик чорнушанин Л. В. Падалка вважав, що вони засновані на початку XVII століття[1]. Однак деякі історичні джерела дозволяють твердити, що у 1261 році Чорнухи вже були досить великим населеним пунктом[2]. Цілком імовірно, що поселення на місці сучасних Чорнух існувало задовго до цього. В Чорнухах і досі збереглися земляні укріплення, відомі під назвою Чорнухинського лісового городища.

Наприкінці XIII століття під час одного з татарських нападів поселення було повністю зруйноване і відродилося десь через 3 століття. В одному з документів 1641 року згадуються жителі містечка Чорнух, яким належали пасіки по річці Мерло[3]. В інвентарі 1647 року серед володінь князя Вишневецького на Полтавщині значиться старовинне місто Чернов, або Черновка. В інших джерелах вказано, що на цей час населення міста становило 948 душ чоловічої статі, разом з тими, що жили в хуторах Харсиках, Кізлівці і Ковалях[4]. У 1648 році Чорнухи стали сотенним містечком Лубенського полку, а з 1649 року тут було вже дві сотні, які входили до складу Кропивенського полку. Перша сотня мала 102 козаки, друга —

---

[1] Л. В. Падалка. Прошлое Полтавской территории и ее заселение. Полтава, 1914, стор. 174, 190.

[2] Очерки истории СССР. XIV—XV вв., ч. II, М., 1953, стор. 495.

[3] А. Г. Слюсарский. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII—XVIII вв., X., 1964, стор. 80.

[4] Городские поселения Российской империи, т. IV, СПб., 1864, стор. 216—217.

133. У зв'язку з ліквідацією Кропивенського полку в 1658 році Чорнухи були повернуті до Лубенського полку, в складі якого залишились до ліквідації полкового устрою України (1782 р.). Чорнухинські сотні об'єдналися в одну.

Чорнушани брали активну участь у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. проти шляхетської Польщі і стояли за союз із Росією. Вони були учасниками народної боротьби проти зрадника гетьмана І. Виговського, який у 1658 році почав війну проти Росії. Під час воєнних дій Чорнухи були спалені союзниками Виговського — татарами[1].

Татарські орди не раз нападали на Чорнухи. В 1665 році вони спалили їх і вигнали в неволю значну кількість жителів. Але вже в переписних книгах 1666 року Чорнухи значились як торговельно-ремісничий центр. В них було 88 дворів міщан і 39 — ремісників. Значну частину населення становили неімущі — жебраки[2].

Посилення феодального гніту і гостра боротьба між старшинськими групами за владу на Лівобережній Україні привели до повстання 1668 року. Народні маси виступили проти козацької старшини і царських воєвод. Восени 1669 року гетьман Дорошенко, намагаючись з допомогою турків і татар поширити свою владу на Лівобережну Україну, перейшов у наступ і поряд з іншими населеними пунктами захопив Чорнухи[3]. Антинародна зрадницька політика Дорошенка відсахнула від нього козацтво і зумовила його падіння.

Чорнушани взяли активну участь в боротьбі проти шведських загарбників і зрадника гетьмана Мазепи. З кінця жовтня 1708 року вони протягом півтора місяця стійко витримували напади переважаючих сил ворога. Про героїчну боротьбу чорнушан згадував учасник походу шведський полковник Поссе. 11 грудня 1708 року шведський загін підполковника Томаса Функе підійшов до Чорнух. Усі козаки й селяни збіглися на церковний двір і заповнили його докраю. Огороджений валом двір вони укріпили палісадами. Спішившись, шведи двічі атакували укріплення і двічі, завдяки героїчному опорові жителів, були відбиті. Навіть жінки стояли на валах і билися проти шведів. Під час третьої атаки шведам вдалося вдертися на вал і проникнути в місто. Загарбники нещадно розправлялися з населенням. Кілька-сот чоловік було порубано. «Щодо тих,— пише Поссе,— хто замкнувся в церкві (а в ній було повно людей, які категорично відмовилися відчинити двері), Функе наказав підпалити церкву, і всі, що там були, згоріли»[4]. За загиблих помстилися жителі Пирятина, які очистили від противника весь район, в т. ч. і Чорнухи. Після відступу шведів містечко виявилося майже повністю зруйнованим. Але жителі досить швидко його відбудували.

У 1740 році в Чорнухах проживало понад 700 чоловік. Тут було 145 дворів, з яких 23 належали козакам, 81 — підсусідкам старшинським і козацьким, 25 — посполитим, 10 — ремісникам та ін. У містечку налічувалося 3 невеличкі школи.

У 40-х роках XVIII століття царський уряд пожалував землі навколо Чорнух разом з посполитими грузинським князям Асихмвановим. Чимало селян і їх земель захопив чорнуський сотник Семен Максимович. Поміщики жорстоко експлуатували своїх підданих. Панщина становила 4, а іноді і 5 днів на тиждень[5]. Селяни ще мали право переходу до інших власників. Але у 1763 році це право було обмежено, а у 1783 році зовсім скасовано.

У 1786 році Катерина II передала Чорнухи «у вічне спадкове володіння» графу О. Безбородьку. Переважна більшість землеробів—721 з 1190—опинилася у

---

[1] Географическо-статистический словарь Российской империи. Под редакцией П. Семенова, 1885, т. 5, стор. 683.

[2] Лохвицкий исторический сборник. К., 1906, стор. 367—368.

[3] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х рр. XVII ст., К., 1960, стор. 350—351.

[4] В. Шутой. Народна війна на Україні проти шведських загарбників у 1708—1709 рр., К., 1951, стор. 134.

[5] «Полтавские епархиальные ведомости», 1880, № 11, стор. 496. Примітки.

кріпосній залежності від пана. Козаків лишилося 461, казенних селян — 8. На цей час Чорнухи були досить великим населеним пунктом. Ось як описував їх сучасник: «Містечко розкинулося на косогорі, на лівому березі річки Многої і по обидва береги річки Сурмачки, на великому шляху з Лохвиці в Пирятин... У Чорнухах є зруйнований земляний вал з чотирма проїздами. З будов — 3 дерев'яні церкви, богадільня, 6 панських дерев'яних будинків, 305 будинків різночинців, духівництва, козаків та селян, 4 власницькі борошномельні млини на річці Многій. Крім того, в Чорнухах є ще селітряний завод... Мешканці живуть з хліборобства і скотарства»[1].

У середині XIX століття Чорнухи були значним центром ярмаркової торгівлі. Тут щороку відбувалося 4 ярмарки. На них продавали селянське полотно, чоботи, шапки, гончарні вироби тощо. Під впливом зростаючої торгівлі місцеві кустарі розширювали своє виробництво. Їх вироби скуповували багаті селяни, купці, що ставали на шлях організації розсіяної мануфактури. Жителі Чорнух займалися також промисловим садівництвом. Найзначнішим підприємством у Чорнухах був винокурний завод, що належав поміщикові. На ньому працювали кріпосні селяни.

Напередодні реформи 1861 року найбагатші чорнухинські поміщики Романови-Славотинські володіли 108 ревізькими душами (48 дворів) і 3 дворовими. За кріпаками було закріплено 254 десятини землі. Після скасування кріпацтва селяни одержали 265 десятин, навіть більше, ніж мали до реформи. Це пояснюється тим, що землі були неродючі і поміщики воліли одержати за них гроші від держави і селян. До 1868 року колишні кріпаки платили їм щороку 670 крб. 63 коп. оброчних платежів, а з переходом на викуп протягом 49 років виплачували державі по 562 крб. 73 коп.[2]. Дрібнопомісні дворяни відпустили своїх кріпаків на значно гірших умовах, виділивши їм по 1—1,5 десятини на ревізьку душу.

Розвиток капіталізму у пореформений період посилив соціальну диференціацію серед селянства.

У 1888 році більша частина землі в Чорнухах належала козакам. 255 козацьких дворів (61,2 проц. всіх дворів) мали 2359 десятин (86,2 проц.), тобто в середньому по 9 десятин на двір; 118 дворів колишніх кріпаків (28,6 проц.) — 260 десятин (9,5 проц.), тобто в середньому по 2,2 десятини на двір. Козаки за окладну десятину сплачували державі 0,5 крб., а колишні кріпаки — 2,4 крб. Крім того, слід мати на увазі, що в кожній з соціальних груп земля зосереджувалася переважно в руках багатіїв[3].

Бідняки, шукаючи засобів до існування, наймитували в поміщиків і куркулів, йшли на далекі заробітки в Катеринославську, Херсонську, Таврійську та ін. губернії. В 1886 році, наприклад, взяли паспорти для відходу на заробітки 93 чорнушанини, з них річних — 18, на півроку — 50, на місяць — 25. Селяни переселялися також на неосвоєні землі Сибіру, Тургайської області тощо. З Чорнухинської волості в 1877—1881 рр. переїхали туди 59 чол., в 1882—1886 рр.— 177, в 1887 — 1893 рр.— 73 чоловіка.

Безземельні селяни займалися ремеслами і дрібними кустарними промислами. У Чорнухах найбільш поширеними ремеслами були ткацтво, в'язання рибальських сітей, кравецтво і шевство, обробка дерева тощо. Вправні чорнухинські столяри виготовляли скрині, шафи, ліжка, стільці, віконні рами. Свої вироби ремісники продавали на місцевих базарах і ярмарках (їх щороку було 4), а також у Пирятині, Лохвиці, Лубнах та інших містах. Бідняки, неспроможні вивозити свої вироби на віддалені ринки, збували їх скупникам, до яких потрапляли в цілковиту залежність.

---

[1] В. Л. Модзалевский. Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской, Чорнуской, Куренской и Варвинской сотен, вошедших в состав Лохвицкого уезда. К., 1906, стор. 153—154.
[2] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 1053, арк. 1—68.
[3] Сборник по хозяйственной статистике Полтавской губернии, т. XIII, Лохвицкий уезд, Полтава, 1893, стор. 390—391.

На 1888 рік у Чорнухах ремеслом і кустарними промислами було зайнято 80 господарств, з них 41 господарство вже зовсім відійшло від землеробства.

Злиденні, темні, задавлені поміщицькою й куркульською кабалою селяни під впливом революційного робітничого руху все рішучіше ставали на шлях боротьби проти поміщиків. Особливо посилився селянський рух у період революції 1905—1907 рр. Організаторами виступів селян проти поміщиків і куркулів у Чорнухах були Олексій Ситник, Демид Сагура, Іван Попівнич. Влітку 1906 року вони загітували сільськогосподарських робітників, що працювали на поміщика Немировського, кинути роботу. У село надіслали козаків, які придушили страйк, а його організатора Івана Попівнича розстріляли.

В роки революції великий вплив на селян мала Лохвицька повітова Селянська спілка. Її керівник І. П. Бедро багато разів приїздив в Чорнухи. Виступаючи на сходках і мітингах, які особливо часто скликалися влітку 1906 року, Бедро агітував селян відбирати у поміщиків землі і ділити їх між собою. У революційній роботі серед жителів Чорнух голові Селянської спілки велику допомогу подавав місцевий учитель А. Г. Батієвський, навколо якого гуртувалися найсвідоміші селяни[1]. Незважаючи на поразку, революція 1905—1907 рр. лишила глибокий слід у свідомості чорнушан. Вони і далі продовжували боротьбу за землю.

У період столипінської реакції ще більше посилилося майнове розшарування населення. У 1910 році з 539 описаних дворів 93 зовсім не мали землі, 133 — не мали орної землі. 1835 біднякам (63,2 проц. населення) належало всього 203 десятини, тоді як 330 заможних (11,4 проц. населення) зосередили в своїх руках 2250 десятин (66,5 проц. селянської землі)[2]. Крім того, багатії володіли двома цегельними заводами, трьома олійницями і паровим млином. На них працювало 28 робітників з місцевої бідноти.

Понад половина населення Чорнух (1479 чол.) жила не за рахунок землеробства. 126 бідняцьких родин заробляли на хліб поденною роботою і «зажином». З кожного п'ятого двору хтось йшов на заробітки. 277 чоловік, з них 117 жінок (42,2 проц.), працювали в наймах протягом цілого року. Все це свідчило про глибоку пролетаризацію основної маси селян. Багато селян зовсім залишали рідні оселі. Тільки за 5 років (1907—1912 рр.) з Чорнухинської волості переселилося 120 родин (660 чол.). Найбільше чорнушан оселилося тоді в Барнаульському повіті Томської губернії.

В дореволюційні часи селяни Чорнух терпіли від злиднів, темряви, епідемічних хвороб. У 1882 році, наприклад, тут було 3335 випадків інфекційних захворювань, з них 940 — на дифтерію, 670 — на дизентерію. У 1896 році в повіті вмирала кожна четверта дитина віком до одного року. Тільки на початок XX століття медичне обслуговування населення було взято під нагляд земства. А проте і в 1912 році у Чорнухинській волості на 1 лікаря припадало 15 тис. жителів[3]. Не краще було в Чорнухах і з народною освітою. Тільки в 40-х роках XIX століття тут засноване парафіяльне училище, в якому навчалося всього 40 учнів. Наприкінці XIX ст. в Чорнухах було відкрито міністерську двокласну школу. Але навчалося в ній всього 50—60 дітей, переважно заможних батьків. «Загальну масу селян,— писали сучасники,— діти яких навчаються в початкових школах, можна поділити на дві категорії: одні селяни — багатії — віддають своїх дітей після закінчення ними початкової школи в середні спеціальні училища (сільськогосподарські, технічні, залізничні, учительські семінарії і т. п.), а інша категорія селян (більшість), менш заможних, а також справжніх бідняків далі початкової школи вчити своїх дітей не може»[4].

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 325, оп. 1, спр. 22, арк. 281, 440 зв.

[2] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года. Лохвицкий уезд, Полтава, 1913, стор. 82—161.

[3] Отчет Лохвицкой уездной земской управы за 1912 г., Лохвица, 1913, стор. 123.

[4] Журн. «Хуторянин», № 15—16, 1913, стор. 449.

Більшість жителів села лишалась неписьменною. У 1910 році в Чорнухах з кожних десяти чоловік тільки троє вміли розписатися і вважалися письменними, а з середньою і незакінченою середньою освітою було всього 28 чол. і жодного — з вищою освітою[1].

Імперіалістична війна і зв'язана з нею розруха вкрай загострили класові суперечності і прискорили назрівання революції. У лютому 1917 року трудящі маси країни, керовані більшовиками, повалили царизм. Але робітникам і селянам ще не один місяць довелося боротися проти поміщиків і буржуазії, які захопили владу.

Радісна звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції дійшла до Чорнух на початку листопада. Проте Радянська влада тут була встановлена лише в січні 1918 року.

Й. Ф. Коломієць — активний учасник боротьби за встановлення Радянської влади в Чорнухах, член підпільного райкому в 1941 р.

Під керівництвом повітової організації більшовиків Чорнухинський волосний ревком відразу ж приступив до націоналізації поміщицьких земель, конфіскації реманенту, хліба, худоби та розподілу їх серед трудящого селянства. Однак мирне життя народам нашої країни довелося завойовувати у кровопролитній боротьбі проти зовнішніх і внутрішніх ворогів.

У березні 1918 року в районі Чорнух і Красного Лохвицький і Санчанський партизанські загони, в яких було чимало чорнушан, вели жорстокі бої з німецькими загарбниками і гайдамацькими бандами. Чорнухи кілька разів переходили з рук у руки[2]. Але сили були нерівні, і село опинилося в руках ворога.

Тільки у січні 1919 року в Чорнухах було відновлено Радянську владу. У березні чорнушани обрали волосну Раду селянських і солдатських депутатів на чолі з Й. Ф. Коломійцем. Її представники брали участь у повітовому надзвичайному з'їзді Рад, який розпочав свою роботу в Лохвиці 10 квітня 1919 року. Селяни-бідняки Чорнух гаряче вітали рішення з'їзду про негайний розподіл націоналізованої землі і організацію на цілком добровільних началах колективних господарств[3].

Перша сільськогосподарська артіль була створена в Чорнухах 15 квітня 1919 року. До неї увійшло 128 чоловік, які мали 150 десятин землі. Наступного місяця були організовані ще дві артілі: в одній з них об'єднались 83 чол. з 100 десятинами землі, друга (артіль «Праця») налічувала 368 чол. і мала 250 десятин землі[4]. Це були перші кроки соціалістичної перебудови села.

Але мирне будівництво в селі перервав наступ білих армій генерала Денікіна. У серпні 1919 року денікінці захопили Чорнухи і відновили в селі владу поміщиків. Жителі села в складі партизанських загонів і частин Червоної Армії боролися проти білогвардійської контрреволюції. У грудні 1919 року Чорнухи були визволені від денікінців. Того ж місяця створено волревком, до складу якого входили 1 комуніст і 2 співчуваючі. Земельний відділ ревкому взяв на облік всі поміщицькі маєтки і великі куркульські господарства[5]. Подбав ревком і про медичне обслуговування населення. На початку 1920 року в селі було відкрито лікарню з інфекційним відділенням на 50 ліжок.

---

[1] Третья подворно-хозяйственная земская перепись в Полтавской губернии 1910 года, стор. 146.

[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 8 березня 1957 р.

[3] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов, Полтава, 1957, стор. 120—121.

[4] Історія колективізації сільського господарства Української РСР, т. I, К., 1962, стор. 134.

[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-3179, оп. 1, спр. 3, арк. 39.

У радянському будівництві на селі велику роль відігравав Чорнухинський волосний партійний осередок, створений у грудні 1920 року. В протоколі перших зборів організаційного бюро говорилося: «Для закріплення завоювань пролетаріату і необхідності рішучої боротьби з контрреволюцією та бандитизмом організувати в м. Чорнухах комосередок, який об'єднав би всі пролетарсько-революційні сили Чорнухинської волості»[1].

Партійний осередок, до якого спочатку входило 7 чоловік, і зокрема В. Т. Сагура, К. П. Очередько, К. Т. Шумейко, Д. Ф. Дерев'янко, швидко зростав і на 14 лютого 1921 року налічував вже 16 комуністів. Про авторитет партосередку свідчить той факт, що навесні 1921 року 6 його членів були обрані у волосну Раду, а 2 — у керівні органи споживчої кооперації.

У лютому 1921 року, в зв'язку з посиленням бандитизму, членів партосередку перевели на казармене становище. Особливо важким був травень 1921 року, коли місцева куркульська банда Греся двічі робила нальоти на Чорнухи. Кілька разів село захоплювали банди Махна, Щуся та ін. Вони тероризували населення, чинили диверсії, порушували нормальну роботу радянських установ. Комуністам доводилося «майже весь час тримати гвинтівку в руках». Особливо відзначився в боротьбі проти банд воєнком Чорнухинської волості комуніст Й. Ф. Коломієць.

Велику допомогу партійним і радянським органам у ліквідації в волості бандитизму і відбудові господарства подавав комітет незаможних селян, організований влітку 1920 року. На кінець 1921 — початок 1922 року КНС об'єднував 121 незаможника. Очолював його комуніст В. О. Бухало. Крім нього, в комнезамі було ще 3 члени партії[2]. Незаможники разом з продзагонами вилучали лишки хліба у сільських багатіїв, допомагали радянським органам відбирати у них незаконно захоплені землі і наділяти ними найбідніших селян. Вони реквізували у куркуля Бибика олійницю. Чорнухинський КНС брав участь у відчуженні церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим. У селі були організовані комітети допомоги голодуючим, проводилося патронування виснажених дітей.

18 листопада 1921 року в Чорнухах відбувся волосний партійний з'їзд, на якому були присутні 21 комуніст з ухвальним голосом і 13 — з дорадчим. З'їзд обговорив питання про роботу на селі і обрав партійний комітет у складі С. П. Нелепи, В. Т. Сагури, А. Б. Сенжурова, Ю. В. Юшкевича та інших. В 1923 році в селі був заснований комсомольський осередок. Очолювали його Є. К. Зарайський та І. І. Терещенко.

Життя в Чорнухах поступово нормалізувалося. Були досягнуті перші успіхи у відбудові селянських господарств, діяли сільськогосподарські товариства, прокатний пункт[3]. Став до ладу паровий млин.

Українську гімназію ім. Г. С. Сковороди, створену в 1918 році, було реорганізовано. В 1920/21 навчальному році з перших чотирьох класів гімназії утворено Чорнухинську трудову, а з двох старших класів — сільськогосподарську професійну школу, що існувала до 1934 року. 17 серпня 1921 року оргсекретаріат профспілок схвалив рішення про організацію в селі професійної педагогічної школи[4]. Відбулися адміністративні зміни. У 1923 році Чорнухи стали районним центром.

Жителі Чорнух, керовані комуністами, взяли найактивнішу участь у соціалістичній перебудові села. Протягом 1928—1930 рр. тут були створені 4 ТСОЗи — «Пролетарський косар», «Пахар», «Колосок», «Серп»[5]. У 1930 році на базі ТСОЗів утворилися три артілі: ім. Петровського, «Нове життя», «Вільна праця».

У перші роки колективізації було допущено чимало помилок. Подекуди засто-

---

[1] Полтавський облпартархів, ф. 113, оп. 1, спр. 34, арк. 1,2.
[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-3288, оп. 1, спр. 8, арк. 12; спр. 11, арк. 116.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3288, оп. 1, спр. 8, арк. 37—38.
[4] Полтавський облпартархів, ф. 113, оп. 1, спр. 31, арк. 88.
[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-3479, оп 1, спр. 6, арк. 24.

совувалися методи примусу. Зміцненню артілей дуже шкодила велика плинність керівного складу. За короткий час в районі було знято багато голів колгоспів. Внаслідок цих помилок взимку 1931—32 рр. багато селян вийшло з артілей (в Чорнухинському районі подали заяви про вихід 1069 чол.). Але незабаром партійні організації району добилися перелому в настроях трудівників села. Помилки були швидко виправлені і селяни масами рушили в колгоспи. 1933 рік став завершальним у колективізації села.

За роки довоєнних п'ятирічок невпізнанними стали Чорнухи. Тут було побудовано цегельний завод, електростанцію, водокачку, водопровід, збудовано механічний млин та маслозавод. Відкрито майстерню по пошиву одягу і взуття, створено артіль української вишивки «Зірку», продукція якої славилась не тільки в нашій країні, а й на міжнародних ярмарках.

Потреби населення у продовольчих і промислових товарах задовольняли харчокомбінат та 8 різних магазинів. До послуг чорнушан були хлібопекарня, їдальня. Маленькі жителі села мали дитячий садок. У селі функціонували лікарня, амбулаторія, аптека, санепідстанція, ветеринарна лікарня.

За роки Радянської влади в Чорнухах була поступово ліквідована неписьменність. У 1934 році відкрито середню школу ім. Г. С. Сковороди на 460 учнів. Близько 100 чол. навчалося в середніх спеціальних і вищих закладах України.

У 1936 році в Чорнухах споруджено Будинок культури на 450 місць з постійно діючою кіноустановкою. В центрі села насаджено великий парк та збудовано стадіон. У парку встановлено пам'ятник засновникові Комуністичної партії і Радянської держави В. І. Леніну.

Заможність і достаток прийшли у кожну хату. Середній прибуток на одне господарство колгоспника в 1940 році становив близько 2,5 тис. карбованців[1]. У хатах засвітилися лампочки Ілліча.

Війна порушила мирне життя радянських людей. Значна частина жителів села була мобілізована в армію і героїчно захищала Батьківщину від озвірілих фашистських орд. Понад 200 чорнушан працювали на спорудженні оборонних рубежів.

У липні 1941 року в Чорнухах було створено винищувальний батальйон. Очолювали його перший секретар райкому Г. Г. Гриценко і голова райвиконкому М. Є. Хорошман. До складу батальйону входили керівні працівники районного військкомату — С. З. Троценко і І. М. Тихенко, завідуючий оргвідділом райкому А. А. Лець та багато інших. Бійці батальйону охороняли шляхи, мости, виловлювали диверсантів. Так, у серпні вони виявили і знешкодили кількох фашистських розвідників. На початку вересня надійшли відомості, що в районі Луговиків ворог скинув двох парашутистів. Туди відправили винищувальну групу. Незабаром парашутистів знайшли і розстріляли.

Коли лінія фронту наблизилася до Полтавщини, в Чорнухинському районі було створено партійне підпілля на чолі з підпільним райкомом партії і партизанський загін. До загону входило понад 100 чоловік, і зокрема комуністи Й. Ф. Коломієць, Я. П. Луговий, К. П. Очередько, С. Д. Журавель, К. Т. Шумейко, Ф. З. Івашина, С. А. Дубовик та інші. Бази партизанського загону були розташовані в лісових урочищах Трушисі та Острові. Тут, а також у лісах поблизу хуторів Нетратівки та Скибинців розміщено склади з продовольством і зброєю.

На початку другої декади вересня, за завданням штабу 5-ої армії, чорнухинські підпільники замінували міст через притоку річки Удаю. 12 вересня зведений партизанський загін, разом з бійцями однієї з частин 5-ої армії, вели бої проти німецьких механізованих груп за селом Сухоносівкою. Наступного дня секретар підпільного райкому Г. Г. Гриценко одержав наказ штабу фронту силами партизанів взяти

---

[1] Газ. «Колгоспна праця», орган Чорнухинського РК КП України та районної Ради депутатів трудящих, 24 травня 1951 р.

під охорону переправу через Удай і ліквідувати ворожий десант, що діяв у тилу наших військ. У цих операціях брали участь підпільні партизанські групи А. А. Леця, М. П. Криворотька, К. П. Очередька та інших.

14 вересня радянські війська, які просувалися з Пирятина на Чорнухи, змушені були змінити напрям, бо їм перетнули шлях великі сили танків і мотопіхоти ворога. Частини 5-ої армії з боями відходили до села Куріньки. У цих умовах підпільний райком партії прийняв рішення розділити партизанський загін на кілька бойових груп, що мали виводити з оточення радянських бійців, постачати їм продовольство, одяг. У лісі поблизу хутора Липового секретар Кізлівської сільради О. Демченко організував харчувальний пункт. Бійці і командири, що пробивалися з оточення, могли тут трохи перепочити, попоїсти гарячої їжі, їм подавали медичну допомогу. Такі ж пункти були створені у Вороньках, Сухоносівці та деяких інших селах району. Підпільники влаштували по квартирах і лікарнях тяжко поранених і хворих воїнів.

За завданням підпільного райкому, І. М. Тихенко, М. П. Криворотько, М. Остренко та інші перегнали великі гурти худоби в район Куріньки, де скупчилося багато наших військ. Завдяки цьому радянські військові частини, що вели кровопролитні оборонні бої, були забезпечені м'ясом. Крім того, їм передали чимало колгоспного хліба, а решту розподілили між місцевими жителями[1].

17 вересня 1941 року в Чорнухи вдерлися німецько-фашистські загарбники. Вони встановили тут режим найжорстокішого терору, залили село кров'ю радянських людей. Фашисти розстріляли в Чорнухах більше як 100 партійних і радянських активістів, а також 180 поранених червоноармійців[2]. Над їх могилами чорнушани спорудили після війни пам'ятники.

У листопаді 1941 року гітлерівці схопили і повісили на сільській площі С. З. Троценка. В лісі під Луговиками в землянці поліцаї оточили партизанів С. Д. Журавля і Ф. З. Івашину. Мужні патріоти відстрілювалися до останнього патрона і загинули смертю героїв. У грудні були схоплені і страчені у Лубенській в'язниці керівники підпілля Г. Г. Гриценко і М. Є. Хорошман.

Однак, незважаючи на кривавий терор окупаційних властей, населення не припиняло боротьбу. Сім разів переходила лінію фронту безстрашна комсомолка, зв'язкова підпільного обкому КП(б)У Л. О. Бугорська. Два рази вона спускалася на парашуті в районі Лохвиця—Чорнухи для встановлення зв'язку з підпільними партійними групами. Явочною квартирою була хата її шкільної подруги Марії Коломієць. За доносом в січні 1943 року Марію було арештовано і страчено в м.Лубнах. Лініза Бугорська загинула при виконанні чергового бойового завдання[3].

У с. Пісках активно діяла підпільна комсомольська група, на чолі якої стояла чорнухинська вчителька комсомолка К. О. Матвієнко та агроном М. С. Зуб. Разом з комсомолками У. В. Ужакою, М. Д. Кривохвіст, О. М.Матухно та ін. вони писали і поширювали листівки, в яких повідомляли про події на фронтах, закликали не працювати на окупантів, ховати від них хліб, худобу, а також попереджували молодь, коли мала провадитись чергова мобілізація на каторжні роботи до Німеччини. Підпільники М. С. Зуб та М. Д. Кривохвіст були страчені гітлерівцями.

Жителі Чорнух проявили велику відвагу та героїзм і на фронтах Великої Вітчизняної війни. Багато з них нагороджено орденами і медалями, а командиру кулеметної роти П. В. Масленнікову за форсування Дніпра присвоєно звання Героя Радянського Союзу. «Командування частини,— розповідав Петро Володимирович,— доручило мені очолити групу з 30 добровольців для захоплення плацдарма на правому березі Дніпра. Вночі група форсувала ріку і в запеклій сутичці вибила ворога

---

[1] Архів Лохвицького краєзнавчого музею ім. Г. С. Сковороди, ф. 8, оп. 1, спр. 13, док. 9.
[2] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2882, арк. 29—63.
[3] Газ. «Зоря», 8 березня 1966 р.

з зайнятої ним позиції. На світанку виявилося, що ми захопили ворожу батарею — кілька гармат і ящики з боєприпасами. На щастя, в групі були колишні артилеристи. Не довго думаючи, ми повернули гармати і відкрили вогонь по ворогу. Це було справжньою несподіванкою для фашистів — звідки у росіян на правому березі гармати? А в цей час на зайнятий нами плацдарм висаджувались інші частини наших військ»[1].

17 вересня 1943 року Радянська Армія визволила Чорнухи. Вони лежали в руїнах. Фашистські загарбники зруйнували житлові будинки, господарські споруди, школи, клуби. Не гаючи часу, чорнушани взялися за відродження рідного села та його господарства. Були відбудовані електростанція, водопровід, Будинок культури та ін. Щоб прискорити перемогу над гітлерівською Німеччиною, жителі району внесли у фонд Червоної Армії 246,6 тис. пудів хліба і продали державі 271,8 тис. пудів. Зібрали на будівництво танкової колони «Визволена Полтавщина» 1329 тис. карбованців[2].

Переборюючи численні труднощі, трудящі Чорнух не тільки відбудували зруйноване окупантами господарство села, але й домоглися його дальшого значного розвитку.

Об'єднання в 1950 році артілей «До заможного життя», ім. Петровського та ім. РСЧА в один колгосп ім. Жданова (у 1964 році перейменовано на артіль ім. Суворова) сприяло значному підвищенню продуктивності господарства. Вже через рік після укрупнення колгосп ім. Жданова став передовим у районі. Він виростив добрий урожай зернових (по 17 цнт з га) і технічних культур, першим у районі виконав план хлібозаготівель, першим розрахувався з державою за всіма видами поставок продуктів тваринництва, створив насінневий та фуражний фонди і забезпечив значно вищу, ніж у попередні роки, оплату трудодня.

Борючись за піднесення колгоспного виробництва, керівництво артілі дбало про механізацію трудомістких робіт. Після 1958 року колгосп придбав чимало техніки. Нині він має 13 тракторів, 9 комбайнів, 8 автомашин та інші машини і механізми.

Все це позитивно вплинуло на врожайність сільськогосподарських культур. В 1965 році колгоспники зібрали з кожного гектара вже 23,1 цнт озимої пшениці, 236 цнт цукрових буряків. Поголів'я великої рогатої худоби збільшилося до 1100 голів (проти 689 — у 1958 році), свиней 1093. Надій молока на фуражну корову дорівнював 2082 кг, а валовий надій молока по колгоспу —7640 цнт. Колгоспники з честю виконали свій семирічний план.

Піднесенню колгоспного виробництва великою мірою сприяли рішення березневого Пленуму ЦК КПРС 1965 року. Лише від продажу зерна по підвищених закупівельних цінах колгосп одержав додатково 66 тис. крб. доходу та від зменшення прибуткового податку — 11,7 тис. карбованців. У 1965 році колгосп одержав доходу близько 510 тис. крб. Його неподільний фонд за семирічку збільшився майже в 3 рази.

У першому році нової п'ятирічки колгоспники виробили на 100 га сільськогосподарських угідь м'яса 60,6 цнт (при плані 57,2 цнт), молока 254,7 цнт (при плані 248,3 цнт), вовни — 34 кг. Вартість основних засобів виробництва в артілі перевищує 702,9 тис. крб. За післявоєнні роки в колгоспі споруджено 2 корівники на 120 голів кожний, 3 свинарники, вівчарню, гараж для автомашин, 3 водокачки.

Колгоспники самовіддано трудяться на фермах і полях, примножуючи громадське багатство. Заслуженою повагою користуються в селі передовики колгоспного виробництва. Серед них ланкова М. О. Очередько, ланка якої у 1965 році на площі 33 га зібрала з кожного гектара по 330,6 цнт цукрових буряків. За вирощення високих врожаїв солодкого кореня Марія Олексіївна нагороджена орденом «Знак

[1] Газ. «Зоря», 22 лютого 1966 р.
[2] Газ. «Колгоспна праця», 13 квітня 1944 р.

пошани». Вона депутат обласної Ради. Доярки А. Г. Килинник, |П. І. Галушка, Н. І. Кошман надоїли у 1965 році по 2700 кг молока на кожну фуражну корову.

За роки Радянської влади докорінно змінився соціальний склад населення Чорнух. На 1 січня 1966 року в селі проживало 1255 колгоспників і 1442 робітники та службовці. Більшість робітників працює на Чорнухинському нафтопромислі, а також на маслозаводі, який є досить великим і потужним підприємством. У 1965 році маслозавод випустив продукції на 1374 тис. крб. Самої лише надпланової продукції він дав на 256,7 тис. крб. Добра слава йде в селі про бригаду В. М. Блажко. Це дружний трудовий колектив, який щоквартала перевиконує планові завдання, особливо по випуску масла вищих сортів. Бригаді присвоєно звання колективу комуністичної праці. Семирічний план завод закінчив достроково — в липні 1965 року. В новій п'ятирічці підприємство планує побудувати цільномолочний цех, нову котельню тощо.

Заможно і культурно живуть трудівники села. У 1965 році на один людино-день колгоспники одержали у середньому по 4 крб. 30 коп. Багато з них заробили за рік 2—3 тис. крб. 390 чол. в селі одержують від держави пенсію та грошову допомогу на загальну суму 8095 карбованців.

За післявоєнні роки більшість трудівників села переселилася в добротні будинки, криті черепицею, шифером або бляхою.

Є у Чорнухах готель, чайна. Населення обслуговують поліклініка, сільська лікарня на 115 ліжок. На початку 30-х років тут працювало не більше 10 медиків. Зараз у лікарні 73 працівники, з них 15 лікарів і 58 чол. середнього медперсоналу. Добру пам'ять залишив по собі в Чорнухах заслужений лікар УРСР О. С. Будай, який працював тут понад 20 років.

Центр села прикрашає двоповерховий Будинок культури. Як тільки засвічуються електричні вогні, сюди прямують і молодь, і літні колгоспники. Хто — подивитися новий кінофільм, хто — послухати лекцію, чи переглянути нові газети і журнали в читальному залі бібліотеки. Фонд книг бібліотеки становить 29,5 тис. примірників. Ними користуються 1790 читачів. Бібліотечні працівники проводять велику культурно-освітню роботу. У 1965 році вони влаштували 34 книжкові виставки, організували 149 колективних читань художніх творів, 10 літературних вечорів і 4 читацькі конференції.

У селі є і чимала дитяча бібліотека. Її читачі — учні середньої школи ім. Г. С. Сковороди, в якій навчається 516 дітей. При школі існує 2 вечірні класи для сільської молоді та інтернат на 45 місць. Педагогічний колектив складається з 42 учителів, з них 28 мають вищу освіту. В школі є хороші фізичний і хімічний кабінети. У 1966 році закінчено будівництво виробничої майстерні і спортивного залу.

Парк у с. Чорнухах.

Пам'ятник Г. С. Сковороді в с. Чорнухах.

Методом народної будови жителі села спорудили для школярів просторий Будинок піонерів з залом для глядачів на 250 місць та кімнатами для гурткової роботи. При палаці працюють хоровий, два хореографічні, фотографічний, модельний гуртки, оркестр народних інструментів тощо. У 1960 році в Чорнухах відкрито філію Лохвицької музичної школи, в якій навчаються 30 дітей.

До послуг маленьких жителів села — чудовий дитячий садок. У ньому виховується 130 дітей (5 груп). З ними працюють 6 вихователів і 4 медпрацівники.

До Жовтневої революції в Чорнухах майже не було освічених людей. На 1965 рік в селі з вищою освітою працювало 76 чол., з середньою — 306, з незакінченою середньою— 690 чоловік. За роки Радянської влади село дало народному господарству понад 100 спеціалістів з вищою освітою, з них 28 учителів, 14 агрономів і зоотехніків, 6 інженерів, 7 лікарів тощо.

У Чорнухах і досі живуть нащадки Г. С. Сковороди. Згадуючи перекази своїх дідів і прадідів, вони розповідають, що був Гриць незвичайним хлопчиком. Якимось чудом вивчився читати. І з того часу з книжками не розставався. І в полі, пасучи вівці, читав, і вдома до ранку. Одного разу так отих книжок зачитався, що й не побачив, як у нього вівцю вкрали. Старий Сава добре провчив хлопця. А на ранок той втік. Тільки через місяць дізнався батько, що Гриць десь на далекому селі людські вівці пасе. Трохи грошей заробив, а тоді повернувся додому і почав проситися, щоб відпустили його до Києва вчитися. Згодився Сава, бо бачив, що все одно з сина помічника не буде. Згодом чули від людей, що таки вилюднів хлопець. Якось розжився на гроші і в науку пішов. Вчився у Києво-Могилянській академії, а потім і сам людей навчав.

Виходець із народу, Г. С. Сковорода був виразником настроїв і сподівань закріпаченого українського селянства і пригноблюваного рядового козацтва. Перший український філософ, він піднявся до рівня видатних мислителів своєї епохи. І чорнушани щиро пишаються своїм великим земляком.

З грудня 1922 року з нагоди 200-річчя народження Григорія Савича Сковороди (1722—1794) в селі відбулося відкриття пам'ятника поетові. На свято з'їхалося багато жителів з близьких і далеких сіл, керівники повіту і губернії. І ось нарешті покривало зняте. Перед присутніми постало погруддя Г. С. Сковороди. Відомий скульптор І. П. Кавалерідзе чудово передав вдумливе обличчя філософа, його добру, трохи загадкову посмішку. З того часу ніколи не заростає народна стежка до пам'ятника цього великого поета-гуманіста, який є національною гордістю українського народу.

Н. П. БОЗІНА, Т. С. ЗУБ, О. Х. СОКОЛОВСЬКИЙ

* * *

Чорнухинський район[1] — розташований у північній частині Полтавської області. Він межує з Лохвицьким, Пирятинським районами Полтавської і Варвинським районом Чернігівської області. Площа — 649 кв. км. Населення — 31 тис. чоловік. До складу району входять 9 сільських Рад. Населених пунктів — 48, колгоспів — 15. Через його територію проходить автотраса Київ—Суми. Надра мають природний газ, нафту, торф, глини.

Основною галуззю господарства є землеробство. Колгоспи спеціалізуються на вирощуванні зернових і технічних культур — озимої пшениці, кукурудзи, гречки, цукрових буряків, соняшнику, махорки. Розвинене також м'ясо-молочне тваринництво, птахівництво.

Загальна площа сільськогосподарських угідь — 48,5 тис. га, в т. ч. орної землі — 40,7 тис. га. У 1966 році артілі району зібрали зернових 17,6 цнт з га, у т. ч. озимої пшениці — 20,9 цнт. Цукрових буряків зібрано 211 цнт з гектара.

На полях колгоспів працюють 272 трактори, 70 зернових і 105 інших комбайнів, 178 вантажних автомашин. 14 колгоспів електрифіковані (підключені до державної електромережі). Рівень механізації в рослинництві — 90 проц., в тваринництві — 32 проценти.

За даними на 1 січня 1967 року, колгоспи мали 28,6 тис. голів великої рогатої худоби, 23 тис. свиней, 5,5 тис. овець. У 1966 році у районі було вироблено на 100 га угідь 50,1 цнт м'яса, 260 цнт молока, 26 кг вовни.

Самовіддана боротьба трудящих району за піднесення сільськогосподарського виробництва високо оцінена Радянським урядом. 76 передовиків сільського господарства нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу, а один — удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Успішно працюють і промислові підприємства району — маслозавод, промкомбінат, Чорнухинське відділення «Сільгосптехніки». У 1966 році 235 робітників цих підприємств виробили валової продукції на суму 1,8 млн. крб.

У районі проводиться широке житлове будівництво. За семирічку споруджено 944 будинки, а у 1966 році — 125 будинків. Багато уваги приділяється поліпшенню торговельно-побутового обслуговування населення. У 1966 році загальний обсяг товарообороту становив 5,7 млн. крб.

У районі добре налагоджено медичне обслуговування жителів. Тут відкрито 30 медичних закладів, персонал яких складається з 133 чоловік.

Чималих успіхів добилися трудящі в галузі освіти і культурного будівництва. У районі налічується 37 шкіл, в т. ч. 4 середні, 15 восьмирічних, 17 початкових і одна заочна середня для працюючої молоді. В школах навчається 4,2 тис. учнів. Серед 370 педагогів є 1 заслужений вчитель школи УРСР, 51 вчителю присвоєно почесне звання «Відмінник народної освіти».

У районі працюють 31 клуб і Будинок культури, 33 бібліотеки із загальним книжковим фондом в 206 тис. примірників, 13 народних музеїв, 2 університети культури тощо.

Багатогранним життям трудівників керує районна партійна організація, що об'єднує 827 комуністів. Великою силою в районі є комсомольці, яких налічується 1837 чоловік.

Партійні і комсомольські організації впевнено ведуть за собою широкі маси трудящих, мобілізують їх на виконання завдань п'ятирічного плану.

---

[1] Чорнухинський район був утворений у березні 1923 року. Входив до складу Лубенського округу. З лютого 1932 по вересень 1937 був у складі Харківської області, а пізніше — Полтавської. З грудня 1962 по грудень 1966 його територія входила до Лохвицького району. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 8 грудня 1966 р. Чорнухинський район було відновлено.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ЧОРНУХИНСЬКОГО РАЙОНУ

БІЛОУСІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сухій Лохвиці, за 12 км від районного центру, за 47 від залізничної станції Пирятин. Населення — 753 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Богодарівка, Голотівщина, Осняги, Рокити, Синяківщина, Суха Лохвиця.

В селі розташований колгосп ім. Петровського, який має 4220 га землі. Провідними галузями виробництва є рільництво й тваринництво, допоміжними — садівництво й бджільництво. Артіль має електростанцію, два механічні млини.

У Білоусівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб; лікарня на 25 ліжок.

Під час революції 1905—1907 рр. відбувся виступ селян, які вимагали землі. Цей виступ був придушений, організатори — Г. І. Квітницький та К. І. Завгородній — страчені.

В роки Великої Вітчизняної війни в селі діяла підпільна група, всі загинули в гестапо.

Вихідцю з села В. П. Мележику посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ВОРОНЬКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Многа (притока Удаю), за 12 км від районного центру. Населення — 2576 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гайки та Красне.

У Вороньках розташований колгосп ім. Карла Маркса, який має 5671 га землі. Господарство—рослинницько-тваринницьке. Наявні допоміжні підприємства — 2 електростанції, 3 механічні млини, майстерні по ремонту сільськогосподарських машин.

В селі є середня школа, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей, стадіон; профілакторій.

В історичних документах Вороньки відомі з кінця XVI століття.

17 липня 1906 року селяни Вороньків організували напад на економію поміщика Горвіца.

В ніч на 9 січня 1907 року в селі були вивішені червоні прапори з написами: «Да здравствует земля и воля», «Долой самодержавие», а також чорні прапори в пам'ять жертв «Кривавої неділі».

У 1923 році Вороньки були єдиним на Полтавщині місцем, де існував промисел в'язання морських рибальських сітей.

Під час Великої Вітчизняної війни в селі діяла група підпільників, керував ними односельчанин С. Ф. Таращенко, член Лохвицького підпільного райкому партії. Понад 20 підпільників загинуло в катівнях гестапо.

Уродженець села О. Д. Перелет — Герой Радянського Союзу.

ГІЛЬЦІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від районного центру. Населення — 1301 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Новий Артополот, Нова Петрівщина, Олександрівка, Хейлівщина, Чаплинка.

В селі розташований колгосп «Перемога», який має 3586 га землі, в т. ч. 2642 га орної. Господарство — рільничого напряму. Наявні допоміжні підприємства: електростанція, механічний млин, пилорама, майстерня по ремонту сільськогосподарських машин.

У Гільцях є середня школа, бібліотека, клуб на 350 місць.

КУРІ́НЬКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Пирятин. Населення — 834 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Нетратівка та Скибинці.

В селі розташований колгосп «Дружба», який має 5176 га землі, в т. ч. орної — 2803 га. Господарство — рослинницького напряму.

У Курінці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Експлуатація Чорнухинського нафтородовища.

Село згадується в історичних документах за 1669 рік, до 1782 року належало до Лубенського козацького полку.

ЛУГОВИКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Многа, за 9 км від районного центру, за 3 км від автотраси Київ—Суми. Населення — 1116 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бубни та Самари.

В селі розташований колгосп «Ленінський шлях», який має 4317 га землі, в т. ч. 2683 га орної. Господарство — багатогалузеве.

В Луговиках є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей, стадіон.

Виникло село в 1690 році. На початку XVIII століття стало власністю Лубенського полкового судді та полкового писаря.

У 1921 році в селі організоване колективне господарство «Зоря нового життя».

МЕЛЕХИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Многа, за 15 км від районного центру та за 30 км від залізничної станції Лубни. Населення — 949 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Городище та Загребелля.

В селі розташований колгосп ім. Горького, який має близько 6 тис. га землі. Основні галузі господарства — рільництво й м'ясо-молочне тваринництво.

У Мелехах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб; дільнична лікарня на 25 ліжок.

Село існувало вже в середині XVII століття — воно позначено на карті Боплана.

Революційні події 1905—1907 рр. захопили й жителів Мелехів. Зупинився спиртовий завод, покинули роботу на тютюнових плантаціях робітники, палали панські маєтки, скирти хліба. Проти повстанців була викликана козацька сотня. Багато селян було заарештовано й заслано в Наримський край.

Серед вихідців з села немало славних людей: О. М. Батієвський — Герой Радянського Союзу, М. М. Мартинович — генерал, Д. В. Чепур — ректор Ужгородського університету.

ПІСКИ-У́ДАЙСЬКІ (до 1963 р.— Піски) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Удаю, за 13 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Пирятин. Населення — 857 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Мокіївка.

В селі розташований колгосп «Ленінська зірка», який має 4167 га землі. Провідною галуззю виробництва є рільництво.

У Пісках-Удайських є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей; дільнична лікарня.

В селі є історичні пам'ятки — Турова могила та земляні вали, які були насипані під час війни з шведами в 1708—1709 роках.

Біля села виявлено поселення періоду Київської Русі (X—XIII століття н. е.).

Перша писемна згадка про Піски відноситься до середини XVII століття — село позначене на карті Боплана.

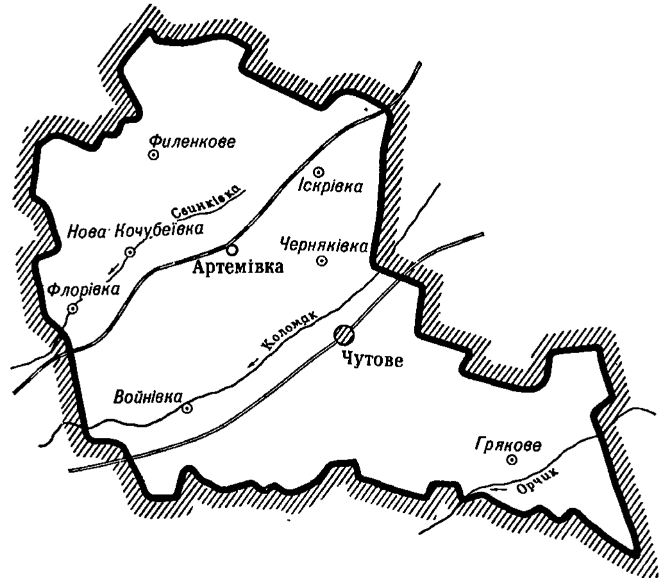
ПОСТА́ВМУКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Удаю, за 15 км від районного центру. Населення — 1142 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Лісова Слобідка, Пацали, Сухоносівка.

В селі розташований колгосп «Більшовик», який має 5388 га землі. Господарство — рільничого напряму.

У Поставмуках є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, народний історико-краєзнавчий музей.

Під час революції 1905—1907 рр. в селі відбувалися заворушення, за участь в яких були заарештовані Д. Є. Можчіль та В. Д. Нудьга, останній помер на засланні у Сибіру.

ЧУТІВСЬКИЙ РАЙОН

ЧУ́ТОВЕ

Чутове — селище міського типу, центр району. Розташоване в мальовничій місцевості при впадінні річки Чутівки у ріку Коломак, за 50 км від м. Полтави, на межі Полтавської і Харківської областей. Через селище проходить автотраса Полтава—Харків. Населення — 7,7 тис. чоловік.

Чутівській селищній Раді підпорядковано також населені пункти Василівка, Лозоватка, Михайлівка, Олександрівка, Першотравневе, Розпашне, Таверівка, Федорівка, Червоне.

Про походження назви села в одному з народних переказів розповідається таке. Влітку 1709 року війська шведського короля Карла XII наближалися до Полтави. Штаб російської армії зупинився недалеко від села Черняківки, що за кілька кілометрів від Чутового. Російські розвідники зустріли якогось козака, що жив на місці теперішнього Чутового. Той козак сказав їм, що «чув» про шведів. Слова «чув», «чуте», «чутки» він повторював кілька разів. Тоді того козака назвали «Чутом», а його двір, садибу Чутовим. Звідти походить назва річки, а потім і села.

Та це легенда. Насправді перші мешканці на території теперішнього Чутового появились наприкінці XVII століття[1].

Здавна Чутове входило до володінь Кочубеїв — одних з найбільших магнатів на Україні. Село було розташоване поблизу трактового шляху, який йшов з Донських степів на Полтавщину. Власники тих земель побудували на шляху міст через річку Коломак, а біля мосту — будинок. Тут таки в одній половині жив сторож, який збирав плату за переїзд через міст, а у другій — поселялися пастухи, що влітку пасли на прирічкових луках панську худобу.

Вперше документально згадується Чутове в духівниці Полтавського полковника В. В. Кочубея 1743 року: «на реке Коломаке сенокос, называемый Чутова долина». Пізніше, з інших джерел відомо, що 1764 року Чутове було селом[2], у якому налічувалось 82 двори, було кілька крамниць, церква, відбувались ярмарки[3].

---

[1] «Полтавские епархиальные ведомости». Полтава. 1871, № 23, стор. 874—878.

[2] А. Грановский. Полтавская епархия в ее в прошлом и настоящем. Вып. I, Полтава. 1901, стор. 212—213.

[3] «Полтавские епархиальные ведомости». Полтава, 1871, № 23, стор. 867.

У 1765—1769 роках у Рум'янцевському перепису відмічається, що село Чутове входило до складу Великобудищанської сотні Полтавського полку[1].

З кожним роком у володіннях царських генералів і воєвод, козацької старшини посилювався визиск козаків. Загарбання, „пожалування" та купівля — шляхи створення великих землеволодінь. Захоплюючи землі, Кочубеї перетворювали на кріпаків людей, що там жили. Підневільними ставали і ті козаки та селяни, що тікали сюди з Придніпров'я та інших місць, сподіваючись знайти кращу долю.

В кінці XVIII і на початку XIX століття у володіннях Кочубеїв неподільно панували феодально-кріпосницькі порядки. В середині XIX століття на Кочубеїв гнули спину 916 кріпаків[2]. По чотири і більше днів на тиждень працювали селяни на панському полі. Від найважчих польових робіт звільнялися лише діти та немічні старики. Та і їм управитель і прикажчик знаходили якусь роботу.

Безпросвітні злидні і панські побори довели до того, що чутівська біднота голодної весни 1842 року виступила проти своїх гнобителів. Усією громадою прийшли селяни до контори економії, щоб одержати допомогу. Писар економії О. Чумак підтримав селян, які арештували управителя і конторщика та взяли в панських коморах по пуду борошна. Та царизм придушив виступ селян. Батька і сина Чумаків арештували і відправили до Полтавської в'язниці, а потім до Сибіру[3].

Страшне лихо спіткало чутівських селян у 1848 році, коли в селі лютувала епідемія холери, від якої померло 209 жителів. Подібне повторювалось і пізніше.

В адміністративному відношенні село в середині XIX століття належало до Полтавського повіту Полтавської губернії. 1859 року в Чутовому було 1877 жителів, в селі відбувалось щороку 4 ярмарки.

Не дала землі селянам і відома аграрна реформа 1861 року. За невеликі клаптики землі доводилось платити викуп. Кращі землі дісталися поміщикові. Зовсім не виділено землі дворовим людям. Тож більшість господарств пореформеного села мала по 1,5—1 десятині землі[4]. Викупив, наприклад, після реформи селянин Герасим Белей дві десятини землі. А сім'я — чималенька. Не зчувся батько, як і сини виросли, одружились. Довелось ділити ту землю на старших синів, а найменшому — нічого не лишилось. Пішов найменший наймитувати.

Бідніли селяни, але багатів поміщик. Так, у 1883 році Кочубей у самому Чутовому та його околицях мав 16,2 тис. десятин землі, тоді як чутівським селянам належало лише 1,1 тис. десятини. Більше ста селянських родин зовсім не мали землі, існували наймитуванням. У кожному п'ятому дворі не було худоби, багато селян змушені були наймати тяглову силу. Малоземелля, нужденне життя, наймитування — ось що принесла реформа 1861 року чутівській бідноті.

У пореформеному Чутовому почали розвиватися деякі промисли. При панській економії відкриваються механічна та ливарна майстерні, адже дарової наймитської праці вдосталь було! У 1883 році в Чутовому було 18 вітряків, паровий млин, дві олійниці, дві кузні, слюсарна майстерня. Все це сприяло переселенню сюди нових жителів із сусідніх сіл. За 40 післяреформених років Чутове виросло на 200 дворів, а населення його збільшилось у півтора раза і складало 2842 чоловіки[5].

На селянській праці багатіло поміщицьке господарство. 18 тис. десятин землі, якими володіли Кочубеї у Чутовому на початку XX століття, оброблялися руками бідняків, що залежали від економії. Як і раніше, селянські ниви давали низькі

---

[1] Генеральний опис Лівобережної України 1765—1769 рр. Покажчик населених пунктів. К., 1959, стор. 71.

[2] Н. Арандаренко. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 году, ч. III. Полтава, 1852 р., стор. 11.

[3] І. Гуржій. Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. К., 1954, стор. 431.

[4] Крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 г. Харьков, 1961, стор. 121—124.

[5] Список населенных мест Полтавской губернии за 1900 г. Полтава, 1904, стор. 914.

врожаї, бо оброблялися примітивними знаряддями. 53 металеві однолемішні та 49 дерев'яних плугів — ось той основний реманент, що був у селян[1].

Як і колись за кріпаччини, у багатьох селян шматка хліба не було. Новий власник Чутового поміщик Дурново теж дбав лише за своє збагачення. Ленінська газета «Искра», характеризуючи становище селян Чутового та навколишніх сіл у 1902 році, писала про те, що економія Дурново проводила щодо бідноти політику «вижимання усіх соків», і, як казали селяни, «хоч лягай та вмирай». Правда, в економії селянин міг одержати десятину посіву, але обробити і зібрати за те врожай для поміщика на 3 десятинах. За випас худоби на панських луках, за мочіння конопель у панських ставках економія брала окрему плату.

Нове лихо спіткало чутівських селян у 1901 році: посуха знищила врожай. Ще з осени у багатьох з них не було хліба і кормів для худоби. За безцінь вони змушені були продавати худобу і по дорогій ціні купувати хліб.

У той час, коли селянська біднота голодувала, а її худоба доїдала солом'яні стріхи і падала з ніг, панські комори ломилися від хліба, в стогах стояли тисячі пудів запашного сіна. Та господар економії і не думав допомагати селянам. Він все робив для того, щоб більше погіршити становище селян і поживитися на їхніх злиднях. Даремно юрмилися селяни біля порогу управителя, щоб дістати якусь працю для свого заробітку. Їх стали менше брати і зменшували платню тим, хто вже працював в економії.

Обурення селян проти дій поміщика зростало з кожним днем. Чутове ставало одним з важливих пунктів селянського заворушення на Полтавщині у 1902 році.

Назавжди запам'ятала чутівська біднота 31 березня 1902 року. В той день уперше за десятки років нужденного життя вона рішуче виступила проти панської сваволі. Був базарний день. На площі збиралися селяни, що бідкались про своє тяжке життя. Лунали погрози на адресу панської економії. Чулися заклики йти забирати та ділити панський хліб, зрошений їхнім селянським потом.

— Ідіть, беріть, то добро ваше,— закликав старий дід Кирило Зубов.— Досить їм пити вашої крові!

Раптом над площею почувся інший голос. На одному з возів стояв високий кремезний чоловік, який звертався до народу.

— Люди! Чого чекаєте? Виганьте панів геть! Заберіть своє добро. Ми в Лисичій уже своїх вигнали, а майно розділили!

— Правильно, досить, натерпілися! — чулися схвильовані голоси.

І великий натовп рушив до хлібного двору панської економії. Попереду бігли Яків Цілуйко, Семен Литвиненко, Митрофан Івахненко, Іван Скічко. Вмить злетіли пудові замки з дверей амбарів. До вечора 15 тис. пудів зерна і 3 тис. пудів сіна перевезено до селянських дворів. Поділивши хліб у Чутовому, близько 500 селян рушило на хутір Дурново, до с. Іскрівки та інших сусідніх сіл, щоб там теж поділити панське майно.

Царська влада занепокоїлась. Наступного дня з Карлівки до Чутового прибув каральний загін, а 3 квітня — сам полтавський губернатор. Люди бачили, як четверо козаків з оголеними шаблями повели до панського двору Якова Цілуйка, Митрофана Івахненка та інших. Забрали і старого Зубова. Карателі привезли з лугу дві підводи нарізаної лози і в'язали у невеличкі пучки, складали на майдані серед села. Готувалась розправа. З'явився губернатор, а потім привели «бунтарів».

— Кайся! — наказали Митрофанові Івахненку.

— Не буде цього ніколи! Ми своє брали!..

Далі йому говорити не дали. Козаки повалили Митрофана на землю, оголили його спину. Засвистіли пучки лози над Митрофановим голим тілом. Били до нестями і Якова Цілуйка та інших. Били люто, не рахуючи ударів. Багатьох своїх

---

[1] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Полтава, 1906, стор. 134—135.

закривавлених земляків винесли на руках з отого майдану люди, затамувавши лють проти ненависних панів.

Полтавський губернатор доповідав міністру внутрішніх справ Плеве: «...екзекуція була проведена в с. с. Чутовому і Войнівці, при чому в Чутовому — особливо урочисто, в присутності маси людей...»[1]

Гостро протестувала проти губернаторських знущань над селянами ленінська «Искра». В травні 1902 року вона писала: «Гуманний» начальник губернії Бельгард застосував любимий захід наших адміністраторів — жорстоке і нещадне шмагання». І далі: «Б'ють сучкуватими палицями. Після перших ударів цілістність шкіри порушується. Б'ють до втрати свідомості, відливають, і знову б'ють. Б'ють до смерті. Ударів не рахують, хто скільки витримає»[2].

Багатьох селян відправляли до в'язниць. Інших примусили не тільки повернути хліб і сіно, взяті з панського двору, а й виплатити поміщикові штраф — 20 карбованців з двору. Пани мстили за той переляк, що вони пережили. За безцінь також працювали на їхніх полях селяни.

З дідів-прадідів, наприклад, користувалися селяни громадською толокою — кілька гектарів землі поблизу річки Коломаку. Та після придушення «бунту» управитель економії привласнив ті землі і продав їх панові з сусіднього села.

...Як і завжди, того дня зранку чутяни виганяли гусей на луки. Спочатку ніхто не звертав уваги на чужих людей, що юрмилися поблизу лугу. Але згодом помітили односельчани, що приїжджі стали плуги та борони лаштувати, а перегодя і першу борозну прокладати по толоці. Блискавкою рознеслась по селу чутка про це.

Озброївшись кочергами, рогачами, а то й просто дрюччям, жінки відстоювали громадську землю. Перед вела Мавра Могильна.

— Геть з наших земель! — накинулись жінки на приїжджих. Та сюди прибігли урядник і староста. Урядника вмить обеззброїли, а старості Мавра Могильна так вліпила коромислом по шиї, що той тиждень голови не міг повернути. Відстояли жінки луки! А другого дня в село приїхали козаки. Мавру Могильну, Марфу Скрипник, Секлету Ничик заарештували і погнали по етапу до Полтави.

Ще більш убогим стало життя селян після поразки революції 1905—1907 рр. Крім роботи на пана, треба було працювати і на куркулів, у залежність до яких попадали селяни-бідняки. П'ята частина населення Чутового змушена була наймитувати, адже з кожним роком зменшувались земельні наділи селян.

У пошуках заробітків населення Чутового все більше займалося дрібним кустарним промислом — гончарством, плетінням корзин, художньою вишивкою. Ці вироби продавалися на ярмарках. Із селян поповнювалось також число робітників механічної і слюсарної майстерні, що працювали при економії.

Перша імперіалістична війна ще більше загострила класові суперечності на селі. Десятки чоловіків відірвано від обробітку землі і кинуто на фронт. Зростали ціни на продукти, яких тепер не вистачало. Поміщики, куркулі, крамарі і спекулянти наживалися на бідуванні селян.

Звістку про Лютневу революцію 1917 року, про повалення царизму принесли до села фронтовики і робітники, які працювали в Харкові. Та надії бідноти на те, що Тимчасовий уряд дасть землю, не справдились. У селі, як і раніше, господарювали панські прислужники.

Нова звістка сколихнула всіх у селі і у волості — перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції! Фронтовики і серед них більшовики розповідали, що тепер з владою багатіїв покінчено назавжди, земля належатиме її справжнім господарям — селянам. До сусіднього села Черняківки повернувся з фронту член більшовицького полкового комітету М. Дуженко, до с. Іскрівка — більшовик

[1] Крестьянское движение в Полтавской и Харьковской губерниях в 1902 г., стор. 88.
[2] Газ. «Искра», 1 травня 1902 р.

С. Парака, до с. Степанівки приїхав з Харкова робітник О. Слуцький, який зустрічався з Артемом (Сергєєвим).

— Роз'їхались ми по селах у перших числах грудня 1917 року,— згадує О. Слуцький.— На сходках селян зачитували Декрет про землю, розповідали, як треба націоналізувати поміщицьку землю і майно. Роз'яснили, що це можна робити лише з відома волревкому і волземвідділу, яких треба обрати на волосному з'їзді.

Мітинги і сходки проходили досить бурхливо. Багатії намагалися виставити і послати на з'їзд своїх делегатів. Особливо це було помітно на мітинзі, що відбувався на цукрозаводі поміщиці С. Дурново. Есерівських і меншовицьких агітаторів робітники прогнали з мітингу.

Член Чутівського ревкому М. М. Лістровий.

Перший волосний з'їзд Рад почав роботу 12 грудня 1917 року, в його роботі взяли участь представники усіх сіл Чутівської волості. З'їзд проходив у будинку колишнього управителя економії (тепер — будинок районного відділу міліції). З'їзд прийняв пропозиції, що їх рекомендували більшовики. Згодом було створено перший волревком і волземвідділ, до складу яких увійшли С. Парака, М. Дуженко, М. Ленчик, Ф. Фисун, О. Щербак та інші.

У грудні 1917 року було утворено і Раду селянських депутатів, водночас було встановлено народний контроль над маєтком поміщиці С. Дурново. На сходці до Ради були обрані Олексій Щербак, Яків Синиця, колишній панський наймит Максим Бирківський, Федір Фисун та інші. Під їхнім керівництвом чутівська біднота ділила панські землі, майно економії було взято на облік.

Бідняцьким сім'ям з панських комір видавали хліб. У першу чергу від Ради одержували допомогу солдатські вдови. Їм виділяли будівельні матеріали, зерно, худобу. Наприклад, у 1918 році багатодітна сім'я О. І. Альохіна одержала від Ради 120 пудів зерна. Федорові Шинкаренку доручено завідувати колишнім панським «хлібним двором», Іван Холоша відав трудовлаштуванням у селі. Про порядок у селі дбала народна міліція, якою керував В. З. Бала.

Тільки взялася біднота господарювати на вільній від поміщиків землі, як знову треба було братися за зброю. У квітні 1918 року в село ввійшли підрозділи німецьких загарбників. За ними потяглися і ті, хто втік від народної влади — різні панські прихвостні. Почалися грабежі, насильства у селі. Чужинці грабували у селян майно, забирали коней, корів, свиней, сіно. Награбоване вивозили закордон.

Обранцям народу — депутатам Ради довелось піти у підпілля. Саме у ті дні й було створено в Чутовому підпільний ревком, який починав організовану боротьбу проти ворогів революції. До складу ревкому увійшли Марко Лістровий, Григорій Сивокінь, Василь Бала, Федір Пазенко, Іван Зіненко, Мефодій Дуженко та ін. Ці товариші вели за собою тих, хто боровся за Радянську владу в Чутовому, в навколишніх селах. Було встановлено тісні зв'язки з партизанськими загонами інших міст і сіл. В Іськівському і Черняківському лісах збиралася біднота, щоб гнати і бити ворога. Партизанський загін очолював колишній шахтар М. Д. Веселов, а трохи пізніше — М. М. Лістровий.

Підпільний ревком для роботи серед населення посилав своїх кращих товаришів, які, крім того, збирали розвідувальні дані про ворога. Так у Чутовому було створено невеличку групу активістів під керівництвом І. Д. Зіненка. До цієї групи входили І. О. Одаренко, Ф. П. Скрипник і Т. П. Фисун. Вони не лише вивідували

таємниці ворога, але й розповсюджували листівки, в яких підпільний ревком закликав населення бити окупантів. Такі листівки особливо поширювались серед робітників Скороходівського цукрозаводу.

— Приносив нам листівки Марко Лістровий,— розповідає учасник тих подій І. Г. Корольова,— а серед робітничої молоді поширювали листівки мої подруги Галина Сологуб і Настя Чемерис. Саме тоді Настя Чемерис дізналася, що сам гетьман Скоропадський має бути в поміщиці Дурново. Ми повідомили про це ревкомівців.

Та чутівським партизанам не під силу самим було розправитись із Скоропадським. Його зустріч з поміщицею була дуже короткою і відбувалась під сильною охороною[1].

Важко було партизанам взимку 1918 року, коли на зміну гетьманцям і німцям прийшли петлюрівські війська. Та загін боровся, навіть напав на ворожий штаб, що містився в колишньому поміщицькому маєтку і розгромив його.

Нам допомагало населення одягом, а зброю ми віднімали у ворога і громили його всюди,— згадує партизанський командир Микола Веселов.

Після вигнання в січні 1919 року з села петлюрівців, у Чутовому було створено Раду робітничих і селянських депутатів. Її організатором була група більшовиків-фронтовиків, яка спрямовувала роботу Ради на забезпечення селян землею, посівним матеріалом, худобою.

Та влітку 1919 року в наступ проти Радянської влади пішли війська царського генерала Денікіна. На заклик більшовицької партії «Всі на боротьбу з Денікіним!» в Чутовому знову організовано волосний революційний комітет, який очолили М. Лістровий і М. Веселов. Для допомоги фронтові створено сотню Червоного козацтва. До неї ввійшли М. Г. Степанов, Є. Є. Ляховенко, К. Любомирський, Г. Байда, Ф. Пазенко, Д. Цілуйко, І. Солодовник, О. Швадченко та багато інших жителів.

На світанку 7 липня 1919 року розпочався запеклий бій на околицях Чутового. Денікінці відступали, а потім і знову атакували. Вимотавши їхні сили, радянські частини перейшли в контрнаступ і далеко переслідували відступаючого ворога.

Про цей бій штаб оборони Лівобережної України послав Раді Народних Комісарів України спеціальний рапорт[2].

Та сили були нерівні. На допомогу денікінцям підійшли їхні свіжі частини, і через кілька днів після тяжких боїв радянські війська залишили Чутове. Село опинилося в глибокому тилу денікінців, але боротьба патріотів за Радянську владу не припинялась. Партизани, керовані з підпілля волревкомом, псували ворожий телеграфний зв'язок, нападали на окремі підрозділи ворога, підривали залізничну колію. Саме в ті часи віддали своє життя за Радянську владу Іван Зіненко, Степан Парака та інші.

Особливо жорстоко знущалися денікінці з І. Д. Зіненка, якого видали зрадники. Його примушували назвати прізвища членів підпільного ревкому. Загроза смерті, катування, ніщо не примусило мужнього революціонера видати своїх товаришів. Вороги здерли йому шкіру на спині, посипали сіллю, а потім розстріляли[3].

У грудні 1919 року ще йшли бої з денікінцями поблизу Чутового, а волревком вийшов з підпілля, організував оборону і почав налагоджувати мирне життя в селі. При волревкомі діяли відділи: військовий, продовольчий, земельний, соціального забезпечення і культурно-освітній, а також комісія по опису залишеного багатіями майна та по розслідуванню злочинів денікінців.

Відновила свою діяльність і Чутівська Рада робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

---

[1] Полтавський обласний державний архів, ф. Р-1867, оп. 2, спр. 20, арк. 1—20.

[2] Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов. Полтава, 1957 г., стор. 146.

[3] Газ. «Селянин», орган Полтавського губсельвідділу, 4 лютого 1920 р.

Було створено комітет бідноти, а потім комітет незаможних селян (КНС), першим головою якого був Федір Півень, а згодом Семен Могильний.

Весною 1920 року у Чутовому створено партійну організацію, до якої ввійшли Д. К. Настенко — голова осередку, М. М. Лістровий, Г. Ю. Байда, М. Г. Степанов, Ф. К. Прилуцький та інші. Партійна організація спрямовувала всю свою діяльність на відбудову нового життя в селі. Велика увага приділялася і культурному будівництву. Так, на своїх зборах, що відбувались 22 вересня 1920 року, комуністи обговорювали питання про бібліотеки, про забезпечення їх літературою і, зокрема, віршами для декламації серед населення[1].

У 1920 році восени юнаки і дівчата Гутового створили комсомольську організацію. Молодь обрала своїм вожаком-секретарем Леоніда Вюникова. Невелика група молодих ентузіастів — 8 хлопців і одна дівчина стали бойовим помічником партійної організації, яка на той час значно зросла. Першими комсомольцями були колишня наймичка Марія Ничик-Карабут, Костя Зінченко, Антон Карабут, Меркурій Бондар, Гнат Таран, Пимон Сторчовий, Дмитро Цілуйко та інші товариші.

— Було у нас, комсомольців, чимало справ. Треба було хліб збирати для голодуючих і неписьменність серед селян ліквідовувати,— згадує одна з перших комсомолок М. Т. Ничик-Карабут.— Працювали ми тоді на десятихатках, грамоти селян учили. Багато хто в ті часи вперше у своєму житті навчився написати своє прізвище.

Щовесни комсомольці обробляли і засівали кілька гектарів землі. Добра пшениця родила на тих комсомольських гектарах.

Молодій Радянській владі жорстокий опір чинили куркулі, різні контрреволюційні елементи. У Чутовому та навколишніх селах діяли банди. Для боротьби з ворогами Радянської влади Чутівський волвиконком створив бойовий загін, до якого ввійшли Григорій Губрич, Дмитро Настенко, Микола Степанов, Федір Прилуцький, Григорій Байда, Федір Півень, Меркурій Бондар, Антон Карабут, Кость Зінченко, Василь Северин, Тарас Фисун, Тимофій Ничик, Степан Михайличенко, Олександр Шейко, Леонід Вюников та інші, всього в загоні спочатку було сімнадцять чоловік. Багато з них віддали своє життя за Радянську владу. Так, в одному з боїв з численною бандою загинув комуніст воєнком О. Коханов.

...Трапилося це весною 1920 року. Із села Степанівки, що за 15 км від Чутового, повідомили у виконком, що куркулі навмисне вночі пустили свою худобу на бурякову плантацію, щоб знищити посіви. Ті товариші, що слідкували за порядком, загнали худобу у громадські приміщення. Куркулі обстріляли представників виконкому. З Чутового було вислано на підмогу виконкомівцям загін на чолі з Олександром Кохановим.

Не встигли бійці загону розташуватися в селі, як були оточені кінними бандитами, яких було близько 200 чоловік. Весь загін виконкому було роззброєно. З комісара Коханова бандити стягли верхній одяг і примушували стати обличчям до стіни.

— За Радянську владу я боровся грудьми! Стріляй, гаде, у груди! — крикнув комісар.

Так загинув комуніст Олександр Коханов, його ім'ям тепер названа одна з вулиць села.

В ніч на 4 червня 1921 року загін Чутівського волвиконкому прийняв бій у селі Іскрівці з бандою отамана Боровика. В тому бою було вбито отамана. Бандити вирішили помститися за свого вожака і вчинили напад на Чутове. Та на них уже чекали.

Розвідники з загону виконкому повідомили товаришів про наближення ворога. Бій був жорстоким і тривалим. Гриміли постріли гвинтівок, стукотіли кулемети. А в тому гуркоті бою чулись дзвінкі дитячі голоси.

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп 1—5, стор. 192, арк. 26.

То мешканці дитячого будинку стояли біля вікон і співали «Інтернаціонал», підбадьорюючи червоних бійців. Перемогою виконкомівців закінчився бій. Залишки банди були вигнані за межі Чутівської волості.

Крім відкритих виступів, вороги Радянської влади готували удари в спину із свого підпілля. Весною загін знешкодив 25 змовників-диверсантів, що зібрались у дворі в одного з куркулів с. Дмитрівки[1].

В роки громадянської війни багато громадян села героїчно боролися проти ворогів Радянської влади і в інших місцях. Так, наприклад, уродженці Чутового А. і П. Литвини, що працювали у Миргороді й Полтаві, загинули в боротьбі з контрреволюцією.

У травні 1920 року для допомоги селянам волості в Чутовому створено перше радянське господарство — розплідник племінних свиней, а в квітні наступного року його перетворено в радгосп, який одержав назву «Чутове». Першим директором радгоспу був І. Ф. Калюжний[2].

У березні 1922 року в Чутовому організовано кооперативне сільськогосподарське товариство, що об'єднувало 207 селян, серед них 6 комуністів. Товариство мало прокатний пункт сільськогосподарської техніки, плодовий розсадник, насінневий клин, орендувало цегельний завод, на якому вироблялась цегла для потреб членів товариства. За прикладом Чутового організовуються товариства по колективній обробці землі і навіть комуни — в сусідніх селах. Так з'являлися перші паростки колективного господарювання у Чутовому та у волості.

Радянська влада виявляла велике піклування про дітей. Ще після вигнання денікінців, у колишньому поміщицькому палаці було відкрито дитячий будинок, до якого зібрали босих, хворих і голодних дітей. У квітні 1923 року дитячий будинок реорганізовано на трудову дитячу колонію «Піонер», якою керувала тов. Настенко. В колонії налічувалося 120 вихованців, які вчились і працювали в підсобному господарстві колонії.

В колонії працювали піонерська організація, гуртки художньої самодіяльності. Вихователі читали лекції, які супроводжувались показом фільмів через «чарівний ліхтар», учасники художньої самодіяльності виступали з концертами в багатьох селах.

У 1923 році за постановою Президії ВУЦВКу створено Чутівський район. У с. Чутовому було тоді близько 800 господарств і майже 4 тис. жителів[3].Створення в селі районного центру мало чимале значення для дальшого розвитку Чутового.

Комуністи села на заклик партії проводили велику роботу по залученню селян до соціалістичного будівництва через кооперацію. В Чутовому створено сільськогосподарське кредитове товариство, яке в січні 1927 року налічувало 300 членів, мало власний будинок, організувало продаж лісу і вугілля[4]. У 1928 році в селі працювало два споживчі кооперативні товариства.

Головою одного з них працював комуніст М. Д. Миза. Він був хорошим організатором і агітатором за колгоспний лад. Його виступи на зборах перед односельчанами не сподобались куркулям, які затаїли злобу проти нового ладу. Вони вирішили розправитися з ним і вбили його на порозі хати. Споживче товариство, яке очолював М. Д. Миза, було назване його ім'ям. Справу комуніста продовжували його товариші.

Для оволодіння агрономічними знаннями наприкінці 20-х рр. відкрито сільськогосподарську школу.

---

[1] Діяльність партійної організації у відбудовний період (1921—1925 рр.). Збірник документів і матеріалів. Харків, 1961, стор. 15.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-363, оп. 1, спр. 17, арк. 183—189.

[3] Список залюднених місць Полтавської округи за Всесоюзним переписом на 17 грудня 1926 р. Полтава, 1927, стор. 148.

[4] Газ. «Більшовик Полтавщини», орган Полтавського окружкому КП(б)У, 14 січня 1928 р.

Велику роз'яснювальну роботу по пропаганді ленінського кооперативного плану та рішень XV з'їзду ВКП(б) проводили комуністи, комсомольці, а також Чутівський комітет незаможних селян. У грудні 1929 року в Чутовому проходила районна партійна конференція, на якій розглядалось питання колективізації бідняцько-середняцьких господарств.

У Чутівській сільраді на той час її членами було чотири жінки. 53 жінки — членами КНС, 186 — членами споживчої кооперації, 21 — членами сільськогосподарських товариств. Усього в громадському житті села брало участь 322 жінки. Першим жінорганізатором у волості і районі була тов. Сирота.

У 1929 році в Чутовому та в селах, що розташовані на території, яку зараз займає Чутівський укрупнений колгосп ім. Леніна, організовано три товариства по спільному обробітку землі (ТСОЗи). Наприкінці 1931 року товариства реорганізовано в сільськогосподарську артіль.

— Нелегко нам, біднякам, доводилося в ті перші дні,— згадує один з перших колгоспників М. П. Клочан.— Худоби, інвентаря, зерна не вистачало. Але гуртом переборювали труднощі. Мали близько 700 га землі. Кіньми та волами орали і сіяли, урожай збирали непоганий. Для ремонту інвентаря збудували кузню. Особливо трудно було нам 1933 року. Посівний матеріал для весняної сівби по дворах односельчан збирали. А де його було візьмеш, коли і їсти не дуже що було. Правління артілі організувало колгоспну пекарню, нею користувалися всі, кому особливо сутужно було. Пам'ятаю, як раділи наші хлібороби, коли на колгоспних полях перші трактори появились! Працювали тоді на сталевих конях наші односельчани Олексій Колісник та Іван Бодня. Багато допомогла нам новостворена Скороходівська МТС.

Куркульство не зупинялося ні перед чим, аби тільки затримати утворення колгоспів. «Як морський маяк витримує удари штормових хвиль, так витримувало удари колективне господарство „Червоний шлях", що утворилося з незаможників і колишніх червоноармійців у Чутівському районі,— писала у вересні 1926 року газета „Пролетарий". — Доводилось весь час терпіти різні напади куркулів: то потравлять худобою засіяне поле, то обірвуть у саду фрукти або безжально попсують дерева»[1]. Куркулі підпалювали скирти соломи, сіна, що належали колгоспам, навіть хати активістів колгоспного руху, стріляли в них.

— Затримався якось на зборах я,— згадує один з організаторів товариства «Червоне поле», нині почесний колгоспник Я. М. Скрипай,— і лиш зайшов до хати, чую хтось стука у вікно. Я й підійшов. А воно як бахне з обріза в шибку! Куля біля скроні пройшла і в протилежній стіні застряла...

Важку і відповідальну роботу по організації колгоспів проводили тоді комуністи, позапартійні активісти. Значну увагу приділяли вони і виховній роботі серед населення. В 1937 році в селах, що були підпорядковані Чутівській сільраді, працювали 24 гуртки по вивченню Конституції СРСР, в них навчалося близько 100 чоловік[2]. Комуністи самі вчилися і вчили інших господарювати по-новому, по-соціалістичному.

Перші роки колективного господарювання принесли чутянам чималі успіхи. На трактори і комбайни сіли колишні панські наймити та погоничі. Зашуміли пшениці і жита на безмежних колгоспних полях. Почав славитись Чутівський район високими врожаями цукрових буряків та інших сільськогосподарських культур. Тож і учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки став чутівський колгосп, де головою правління був А. П. Салій. Вівчар того колгоспу М. І. Сердюк за одержання високого приплоду овець був нагороджений срібною медаллю виставки.

---

[1] Газ. «Пролетарий», орган Всеукраинского Совета профессиональных союзов и ЦК КП(б)У, 15 вересня 1926 р.

[2] Полтавський облпартархів, ф. 62, оп. 1, спр. 85, арк. 61.

60 7-329

Красивішим стало і саме село. На нових вулицях будувались добротні будинки колгоспників, службовців та робітників. Зводились нові виробничі корпуси МТС, вступали в дію побутові підприємства і майстерні, різні освітні, культурні заклади. В 1941 році у Чутовому працювали лікарня, поліклініка, середня і початкова школи, де навчалось понад 500 дітей, велику популярність серед населення мали сільський клуб і бібліотека. Десятки юнаків і дівчат села навчались у вищих учбових закладах Полтави, Харкова, Києва.

Щедрим видалось літо 1941 року. Шуміли урожаєм колгоспні і радгоспні ниви. Серце радувалось хліборобське — в кожній сім'ї — бути великому достатку! Та чорна звістка про віроломний напад фашистської Німеччини на радянську землю вогнем обпалила серця людей. Сотні чоловіків пішли до армії, щоб із зброєю в руках захистити рідну Вітчизну.

Фронт наближався. 27 вересня загримів бій на околицях Чутового. Та 17 днів не могли фашистські загарбники захопити села. В ті дні в селі всі жили по-фронтовому. Жінки, дівчата, діти допомагали пораненим радянським бійцям. Бої ставали все більш запеклими. 17 днів своїм танком бив гітлерівців на околицях Чутового його уродженець М. Л. Варава.

13 жовтня 1941 року у Чутовому появились гітлерівські головорізи, які творили свої криваві розправи[1]. В селі було введено комендантську годину. Мешканців, що появлялися на вулицях вранці або увечері, розстрілювали[2].

Та репресії ворога не залякали радянських людей. Ризикуючи життям, вони передавали в табір військовополонених, що був розміщений на території чутівського радгоспу, їжу, одяг, переховували бійців, що вирвалися з табору. Не думали про власне життя колгоспник артілі ім. Леніна В. С. Вертій та його син Микола, рятуючи двох радянських бійців. Микола розповсюджував листівки, що їх скидали радянські літаки над тимчасово окупованою територією.

— Прийдуть наші, не падайте духом!— заспокоював комсомолець тих, хто розгубився.— Бити треба фашистську погань!

Не дожив до наших днів ні Василь Семенович, ні Микола. Батько і син мужньо прийняли смерть у фашистських катівнях[3].

Загинув від рук ворога колгоспник артілі ім. Леніна М. Н. Пилявець, який вивів з ладу німецький телефонний зв'язок, що йшов до лінії фронту. За псування ворожого телеграфного і телефонного зв'язку в ті дні був розстріляний і колгоспник Г. С. Самойленко.

У боротьбі з ворогом загинули односельчани секретар сільської Ради А. А. Сидоренко, комсомолка О. І. Шевченко, колгоспники П. Р. Тарасенко, М. Г. Власенко, Т. С. Пісківський, І. М. Одинака, Ф. А. Колісник, Л. Л. Колісник, Н. А. Павличенко, М. С., М. М. і Н. Т. Косюченки та багато інших.

Комуністи власним прикладом показували, як треба боротись з ворогом. Кандидат в члени КПРС І. С. Косик розповсюджував інформацію про успіхи наших військ на фронті, а згодом перейшов лінію оборони ворога і розповів радянському командуванню про розташування вогневих позицій фашистів у Чутовому, про їх кількість і озброєння. Повертаючись до села, І. С. Косик потрапив до рук ворога і загинув як герой.

Тяжке, повне смертельної небезпеки, було життя радянських людей на окупованій ворогом території. Останнім шматком хліба ділилися патріоти, щоб врятувати від голодної смерті сиріт. Подружжя І. Н. та О. О. Добросоли врятували єврейського хлопчика, батьків якого розстріляли фашисти. Вони назвали його своїм сином, вирвавши дитину з пазурів смерті.

---

[1] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. К., 1963, стор. 418.

[2] Полтавський облдержархів, ф. Р-2341, оп. 1, спр. 14, арк. 7.

[3] Полтавський облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 2881, т. 1, арк. 421—428.

180 юнаків і дівчат з Чутового гітлерівці вивезли на каторжні роботи до Німеччини.

Фашистські бандити нишпорили по селах, грабували населення. Повністю знищили тваринницькі ферми. В колгоспах та в окремих громадян було віднято і відправлено до Німеччини 2340 коней, 2123 голови великої рогатої худоби, 2200 овець та 5500 свиней. Загальні збитки, заподіяні окупантами у Чутовому, становили 41 млн. крб. у старих грошах. Під загрозою розстрілу жителям заборонялося вдома мати кустарну олійницю, жорна.

В останній день окупації фашисти розстріляли 29 патріотів з Чутового. Це, переважно, були сміливці, що гасили підпалені гітлерівцями громадські будівлі, скирти хліба тощо.

Як тільки останні фашисти зникли і появились перші радянські бійці, односельчани поспішили до своїх домівок, щоб хоч що-небудь врятувати від вогню. Прибігла до свого двору і Д. П. Сівко, санітарка лікарні. Горіла її хата, а на місці повітки курілася купа попелу. Жінка кинулася до колодязя, але побачила, що з колгоспної комори, тут же поблизу, клубочився дим. Дарія Павлівна облишила рятувати хату і побігла до зерносховища. Там було повно пшениці та іншого зерна. Погасила жінка пожежу і врятувала народне добро. Понад 100 тонн пшениці!

Покликала вона потім радянських бійців, щоб ті комору зачинили, бо в самої сил уже не було.

— Як же ви живою залишились? — питав жінку-патріотку вкрай здивований командир роти і палко тиснув її руку.— Адже ви по мінах тут ходили!

Після тривалого бою село остаточно було визволене військами Степового фронту 20 вересня 1943 року. У тих боях брали участь частини 84 і 375 стрілецьких дивізій 74 стрілкового корпусу 53 армії. Серед воїнів-визволителів були командир роти розвідників А. І. Харченко, колишній колгоспний тракторист танкіст В. А. Михайличенко та інші.

Лише два десятки хат, руїни і зжарища залишилися на території квітучого колись села.

З великим запалом узялись чутяни до відбудови села і його господарства. Зі Сходу країни надходило зерно, худоба, сільськогосподарський інвентар і машини. На початку 1944 року відбудовано виробничі приміщення промислових підприємств, МТС і колгоспів. Було відремонтовано 20 тракторів, 10 комбайнів, 4 молотарки. В липні 1944 року у селі організовано промисловий комбінат, відкрито їдальню.

З великим патріотичним піднесенням працювали люди у весняні дні 1945 року. Перед вела бригада Насті Писанки. Колгоспниці тієї бригади Н. Скирда, М. Могильна, К. Одаренко своїми коровами на весняній оранці виконували норми на 140—150 проц. Вони виорювали щодня по 0,50 га при нормі 0,35 гектара[1]. Перевиконувала норми на сівбі та на оранці і комсомольсько-молодіжна бригада.

Відроджувалось і господарство племінного заводу «Чутове». Ще 1944 року завод почав завозити з Російської Федерації племінних свиней та велику рогату худобу симентальської породи, відновив основний напрям свого господарства — племінне тваринництво.

Поліпшувалось життя населення. Люди перебрались із землянок до хат, які відбудовано за допомогою колгоспу та державних організацій. Вже на початку 1945 року відбудовано майже 90 проц. житлового фонду.

Налагоджувалась робота лікарні, працювала школа, відновила роботу бібліотека, в хатах заговорило радіо. Комсомольці і молодь відбудували Будинок культури. Тут проводились бесіди, читались лекції і доповіді, працювали хоровий та інші гуртки художньої самодіяльності.

---

[1] Газ. «Ленінським шляхом», 18 квітня 1945 р.

Поступово загоювались рани, нанесені війною. Чутівський райком партії, який очолював досвідчений організатор П. М. Бублик, всю свою діяльність спрямовував на відбудову господарства. На важливі ділянки трудового фронту райком партії направляв комуністів. Радгосп «Лозоватка» Чутівської сільради очолив Герой Радянського Союзу Г. С. Кабаковський, який в роки війни під Москвою знищив 8 ворожих танків, а при форсуванні Дніпра одним з перших своїм підрозділом перейшов ріку[1]. Радгоспом ім. Димітрова керував старий більшовик С. Н. Шелопіков.

Наслідки праці були зримі. Вже 1947 року в кожному господарстві сільради перевиконано план довоєнної посівної площі, діяло по 4—5 тваринницьких ферм. На 11 проц. перевиконано план по врожайності зернових культур.

Партія і Уряд високо оцінювали досягнення трудящих району по відбудові і розвитку сільського господарства. Велика група трудівників була нагороджена орденами і медалями Радянського Союзу. Серед них у с. Чутовому: орденом Леніна — бригадир Я. Г. Могильний і ланкова Євдокія Качала, орденом Трудового Червоного Прапора ланкові Н. Г. Шинкаренко і Є. М. Мірошник та інші.

У 1950 році за рішенням трудівників трьох невеликих артілей, які були до того часу, створено один укрупнений колгосп ім. Леніна з загальною земельною площею понад 3500 га. На території колгоспу було 404 двори.

Зернові культури в колгоспі займали 1327 га, зокрема під пшеницею було 370 га. Завдяки запровадженню найновіших досягнень агротехніки і передового досвіду в артілі ім. Леніна щороку зростала врожайність пшениці, кукурудзи, цукрових і кормових буряків та інших сільськогосподарських культур.

Розвивалось і артільне тваринництво. На фермах було 624 голови великої рогатої худоби, 530 свиней, 133 вівці. Трудівники села повсякденно дбали про зміцнення кормової бази для колгоспної худоби. З кожним роком зростало виробництво м'яса, молока та іншої тваринницької продукції.

В 1950 році колгосп уже мав 652,6 тис. крб. грошового доходу.

Були успіхи і в працівників племзаводу, який став учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Рядові трудівниці К. І. Шпак та В. Т. Вертій стали майстрами своєї справи. По 750 грамів прибавляли у вазі телята у їхніх групах.

Ще більш захоплюючі перспективи відкрив перед трудівниками колгоспу і радгоспу вересневий Пленум ЦК КПРС 1953 року. Як наслідок наполегливої праці по-новому у 1957 році валовий збір зерна в колгоспі ім. Леніна в порівнянні з 1953 роком зріс на одну третину, у два рази підвищилось виробництво м'яса, надої молока підвищились втричі. Майже втричі збільшились і грошові прибутки, колгосп став мільйонером[2].

13 квітня 1957 року за постановою уряду Чутове віднесено до категорії селищ міського типу. Це також мало вплив на дальший розвиток економіки і культури селища.

У колгоспі ім. Леніна щороку підвищувались врожаї сільськогосподарських культур. Так, у 1961 році ланка делегата XXII з'їзду КПРС О. Д. Денисової зібрала з кожного гектара по 95,7 цнт кукурудзи. У 1962 році її обрано депутатом до Верховної Ради СРСР.

Внаслідок запровадження грошової оплати та внутрігосподарського розрахунку в артілі різко підвищилась продуктивність праці кол-

[1] Газ. «Ленінським шляхом», 7 листопада 1945 р.
[2] Газ. «Ленінським шляхом», 22 квітня 1958 р.

Економічна рада колгоспу ім. Леніна підсумовує наслідки господарювання за місяць.

Ланкова колгоспу ім. Леніна делегат XXII з'їзду КПРС О. Д. Денисова.

госпників. Хоч і несприятливим щодо погодних умов був 1964 рік, але кожний гектар дав по 20,9 цнт зерна, по 272,6 цнт цукрових буряків. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 337 цнт молока і по 94,8 цнт м'яса. Економія коштів на виробництві продукції становила 38,8 тис. карбованців.

Правління колгоспу постійно дбало про широку матеріальну заінтересованість трудівників. У порядку стимулювання праці колгоспникам у 1964 році видано 21,7 тис. крб. Так, наприклад, свинарки М. О. Ляховенко та М. К. Ляховенко одержали лише додаткової оплати по 168 крб., тваринники Ніна Євсюкова та Софія Камець — 206 і 180 карбованців[1].

Бригади, якими керують М. С. Білоус та І. В. Коваль, за рахунок підвищення продуктивності праці перевиконали валовий план у рільництві в середньому на 10 проц. В цілому по колгоспу продуктивність праці в 1964 році зросла на 13 процентів.

Цікаво, що в тому ж 1964 році в громадському господарстві колгоспу великої рогатої худоби було майже втричі більше, ніж було в усіх чутівських селян до революції.

1965 рік приніс артілі ім. Леніна нові успіхи. Доходи господарства зросли до 881 тис. крб. Кожні 100 га сільськогосподарських угідь дали по 30,96 тис. крб. Фонд заробітної плати колгоспників зріс до 390,9 тис. крб. В артілі створено перехідний (резервний) фонд заробітної плати.

— Рішення березневого Пленуму ЦК КПРС (1965),— говорила колгоспний економіст Л. Ф. Воскобойник,— навчили нас краще вести господарство. Ми думаємо над тим, куди вигідніше вкласти кошти, використовуючи їх так, щоб кожний карбованець давав 2—3 карбованці доходу.

Останній рік семирічки був особливо успішним для артілі ім. Леніна. Партійна організація, правління колгоспу достроково рапортували райкомові партії про виконання виробничих планів. В артілі на кожні 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 402 цнт молока, по 80,8 цнт м'яса, на гектар зернових одержано 16,4 тис. штук яєць. Господарство завоювало першість у змаганні серед 18 колгоспів району.

За тими цифрами — колективний труд сотень людей, серед яких перед ведуть ударники комуністичної праці: ланкова В. Г. Кривоус, доярки Г. А. Вертій, Г. Д. Миць, Н. І. Порохня і Є. М. Смаркутська, птахарки М. І. Ратушна і М. М. Хлоренко та багато інших. У надійних руках і артільна техніка. Серед механізаторів — ударники комуністичної праці М. М. Болюх, М. С. Солошенко, П. Д. Малич, В. А. Вертій, М. Т. Манушко і десятки інших.

Славну сторінку в історії селища відкрила нова п'ятирічка. Перший її рік — 1966-й приніс нові досягнення і в артілі ім. Леніна, багатогалузевому, технічно оснащеному господарстві. На площі 1086 га зібрано в середньому по 21,7 цнт зернових з гектара. Озимою пшеницею засіяно 694 га, її урожайність — 28,5 цнт з га, або на 14 цнт більше, ніж у 1950 році. Добре вродили і цукрові буряки — по 227 цнт з га на площі 204 гектарів.

Відрадні успіхи і в тваринництві. Артіль має 1375 голів великої рогатої худоби, або 52,6 — на 100 га сільськогосподарських угідь, 1972 свиней, або 98 — на 100 га.

---

[1] Газ. «Сільські новини», орган Чутівського РК КП України та райвиконкому, 5 червня 1965 р.

сільськогосподарських угідь. Збільшилась і кількість овець — до 610 голів проти 212 у 1950 році.

На 100 га сільськогосподарських угідь тваринники колгоспу в 1966 році виробили по 103,6 цнт м'яса, в т. ч. свинини по 74,4 цнт; молока по 388,2 цнт. Від кожної корови надоєно по 2109 кг молока.

Зростає також і технічне озброєння артільного господарства. Воно має 21 трактор, 11 зернових, буряково- і кукурудзозбиральних та силосних комбайнів, 15 вантажних автомашин.

У 1966 році колгосп ім. Леніна одержав 938 тис. крб. доходу. Це — наслідок високої свідомості і наполегливої праці всіх трудівників артілі. Кращі з них нагороджені орденами і медалями. Орденом Леніна — зоотехнік Н. М. Гусак і голова правління артілі І. В. Ропавка, орденом «Знак пошани» — ланкова О. Д. Денисова, бригадир свиноферми Д. М. Косик, доярка Г. Д. Миць, колгоспниця О. М. Михайличенко. Доярки В. П. Петрук і Є. М. Смаркутська та секретар партійної організації О. П. Дениско — медаллю «За трудову відзнаку».

Систематично перевиконує державний план по виробництву м'яса, молока та інших сільськогосподарських продуктів і племінний завод «Чутове». Він теж успішно закінчив свою семирічку. Погектарне виробництво в радгоспі становило тоді: молока — по 468 цнт, м'яса по 141 цнт, яєць — 27,9 тис. штук.

На передньому краї боротьби за перетворення в життя рішень партії на заводі багато ударників комуністичної праці. Колектив свиноферми, яку очолює комуніст М. С. Граненко, щороку виконує свої виробничі завдання. Тут працюють передові свинарки Є. С. Попова, М. Я. Костенко і М. А. Шкурупій, які одержують від свиноматки по 20,5—22,5 поросяти.

Гордістю колективу стали ударники комуністичної праці доярки Л. Ф. Яловець, О. П. Рязанцева, М. М. Данильченко, які давно перейшли по надоях молока тритисячний рубіж — 3487—3846 кг на корову. За межами району знають і пташницю Г. В. Заворотило, телятниць М. І. Конегу, К. І. Шпак. Чимало передовиків виробництва племзаводу нагороджено орденами і медалями, зокрема орденом Леніна — Н. І. Ханюкову, Г. С. Капай, Є. Г. Могильного і Л. Ф. Яловець. Директорові заводу С. В. Пасішнику присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці з врученням Ордена Леніна і Золотої медалі «Серп і Молот».

— Наші люди небувало виросли,— говорить секретар парторганізації заводу П. С. Супрун,— до нас тепер їдуть знайомитись з досвідом організації виробництва закордонні друзі. Лише з 1958 по 1966 рік ми прийняли понад 35 зарубіжних делегацій.

Сьогоднішнє Чутове давно вже не нагадує старого села з похилими хатами під солом'яним дахом, з брудними і кривими вулицями, яким воно було до Жовтня 1917 року. На яскравий квітник схоже селище, коли поглянеш на нього з літака: сині, зелені, червоні, білі дахи з черепиці, шиферу і цинку будинків виблискують на сонці.

Збудовано двоповерховий будинок управління сільського господарства, районний Будинок культури на 400 місць і двоповерховий універмаг. Будується триповерховий будинок Рад і приміщення середньої школи на 960 учнівських місць. Прокладено кілька кілометрів асфальтованих тротуарів і перші кілометри водопроводу.

Біля новозбудованої автостанції щодня курсують десятки автобусів до Полтави, Харкова, Донецька, Києва.

Набагато кращим стало в порівнянні з довоєнним медичне обслуговування населення. У селищі працює лікарня на 75 ліжок, тубдиспансер — на 50 ліжок, поліклініка. На варті здоров'я трудящих 24 досвідчені лікарі. Гордістю колективу медпрацівників стали лікарі П. Г. Варвінський, Л. Н. Митяєва, фельдшер І. М. Чаплинський, П. К. Степанова, та інші.

У Чутівській середній школі працюють 46 педагогів. Такі з них, як Г. Г. Гречко, Г. А. Онацька, Н. Г. Пусан, П. Я. Кульчицька, О. А. Варвінська, Г. Ф. Наливка

Герой Соціалістичної Праці С. В. Пасішник з випускниками Чутівської середньої школи.

та інші стали справжніми майстрами педагогічної справи. У тій же школі навчається 700 учнів. Понад 50 чол. здобувають освіту в середній школі робітничої молоді.

Яскраво світяться по вечорах вікна бібліотек, Будинку культури, в якому працюють хоровий, сольного співу, духовий та інші гуртки художньої самодіяльності. Людно і в кінозалі при Будинку культури, де демонструються звичайні і широкоекранні кінофільми. У 320 будинках колгоспників, робітників і службовців світяться голубі екрани телевізорів. Радіоприймачі, магнітофони, радіоли стали звичайною річчю в хатах трудящих.

Колгоспники, робітники Чутового не уявляють свого життя сьогодні без газет і журналів. Тільки трудівники артілі ім. Леніна передплатили у 1966 році 795 примірників періодичних видань, робітники племзаводу «Чутове» — 622 примірники. На 1000 чол. населення в селищі припадає 1150 примірників різних газет і журналів.

Щодалі ширше в побут трудящих входять нові обряди. В новорічну ніч, наприклад, роз'їжджають сани, запряжені трійками баских коней. На санях сидять дід Мороз, Снігуронька, посипальники, музики, всі вони — учасники художньої самодіяльності Будинку культури. З Новим роком і новим щастям поздоровляють вони передовиків і ветеранів праці, і тих, хто працює в нічну зміну. Звичаєм стали комсомольські весілля, традиційними — зустрічі з ветеранами праці і героями Великої Вітчизняної війни, зі старими більшовиками і першими комсомольцями.

— Хорошим стало життя наших людей,— говорить 90-річна колишня панська наймичка, нині пенсіонерка Марія Іванівна Чмут.— Жити як цікаво стало...

Є де і влітку відпочити в селищі, помилуватись красою багатої зелені і квітів. У тінистому паркові — пам'ятник В. І. Леніну, і ніколи не в'януть тут квіти біля його підніжжя. У святкові дні біля пам'ятника вручаються комсомольські квитки передовій молоді, дають клятву вірності партії і Вітчизні піонери та жовтенята.

У вінку дерев, у центрі селища, височить і другий пам'ятник. На високому постаменті — солдат з пониклою головою. Схилився він у вічному траурному мовчанні над братською могилою, де поховано 1095 бійців, що у 1941—1943 роках загинули в боротьбі за свободу і незалежність Батьківщини.

Щасливим життям живе оновлене працею і мудрістю радянських людей селище сьогодні. Ще більш чудовим і прекрасним воно буде завтра, в майбутньому.

В. Н. МІРОШНИЧЕНКО, В. Я. ЯСТРЕБОВ

* * *

Чутівський район розташований на північному сході області, в лісостеповій смузі, у верхів'ї річок Коломаку і Свинківки. Межує він з Краснокутським, Валківським і Красноградським районами Харківської, з Карлівським, Машівським, Полтавським і Котелевським районами Полтавської областей.

Утворений 7 березня 1923 року в складі Полтавського округу, з лютого 1932 року до вересня 1937 року він належав до Харківської області. З вересня 1937 року його включено до Полтавської області; 30 грудня 1962 року він був ліквідований і його територію передано до Карлівського району. В сучасних межах утворений 4 січня 1965 року. До його складу належать 2 селищні і 7 сільських Рад, усього 63 населені пункти.

Площа району 861,3 кв. км. Населення 35,8 тис. чол. Густота населення 42,7 чол. на кв. км. Через територію району проходить залізниця Полтава — Харків, автотраса Київ—Харків, брукована дорога Чутове — Скороходове — Кочубеївка.

Грунти переважно чорноземні. Є глина, пісок.

В районі 18 колгоспів, 6 радгоспів та 3 інших господарства.

Основний напрямок господарства — рільництво (переважають озима пшениця, кукурудза, ячмінь, цукровий буряк і соняшник) і тваринництво м'ясо-молочного напрямку.

Всього сільськогосподарських угідь в районі 70,6 тис. га, в т. ч. орної землі 61,8 тис. га; лісів — 5,3 тис. га, садів — 1,3 тис. гектара.

У 1966 році посіяно зернових 30 тис. га, в т. ч. пшениці 17,5 тис. га, кукурудзи 3,5 тис. га, жита 1,4 тис. га; соняшнику — 2,1 тис. гектара. Валовий збір урожаю зерна в 1966 році становив 74,3 тис. тонн, або по 24,8 цнт з га. Цукрових буряків — 116 тис. тонн, або по 205 цнт з га, соняшника — по 20 цнт з гектара.

Важливою галуззю сільського господарства району є тваринництво. На 1 січня 1967 року на фермах району було: великої рогатої худоби 36,8 тис. голів, в т. ч. корів 10,7 тис. голів; свиней 39,8 тис. і овець 11,3 тис. голів. На 100 га сільськогосподарських угідь: великої рогатої худоби 52,1, в т.ч. корів 15, свиней 65 і овець 18 голів. У 1966 році на 100 га угідь вироблено молока 320 цнт, мяса — 77,2 центнера.

Всі основні сільськогосподарські роботи механізовані. В районі є 501 трактор, 91 зерновий комбайн, 358 автомашин. Працює об'єднання «Сільгосптехніка».

За визначні успіхи по виробництву сільськогосподарської продукції нагороджено 300 передовиків, з них 10 удостоєно високого звання Героя Соціалістичної Праці.

В районі 12 промислових підприємств, серед них: цукрозавод ім. Артема, авторемонтний завод, молокозавод, комбінати побутового обслуговування, комунальних підприємств, промисловий та ін. Обсяг промислової продукції у 1966 році становив 8,8 тис. крб. На підприємствах працює 1,5 тис. робітників і службовців.

Широко розгортається промислове, культурно-побутове і житлове будівництво. За семирічку збудовано 12 шкільних приміщень, 9 клубів і бібліотек, 4 дитячих ясел, 59 відомчих і комунальних житлових будинків, 1200 будинків колгоспників і робітників.

Господарства і житлові будинки електрифіковано.

Вокзал станції Скороходове.

Сітка торговельних закладів охоплює 146 магазинів, ларків і кіосків, підприємств громадського харчування. В 1966 році населенню продано товарів на 11979 тис. крб. Тоді ж продано тут 486 телевізорів, 360 радіоприймачів, 1036 мотоциклів, мотопедів і велосипедів, 374 пральні машини, 128 холодильників, 10 піаніно; книжок — на 35 тис. карбованців.

Працюють 39 майстерень побутового обслуговування (пошиття одягу і взуття, перукарні та ін.).

Загальна сума вкладів в ощадних касах 3600 тис. крб. від 10 тис. чол. населення.

За найкращі показники в роботі 54 колективам підприємств, колгоспів, радгоспів, торговельних закладів тощо присвоєно звання колективів комуністичної праці, 612 трудівникам — звання ударників комуністичної праці.

Чимала сітка медичних, навчальних і культурно-освітніх закладів обслуговує населення.

Тут діють 43 медичних установи, серед них: 6 лікарень, протитуберкульозний диспансер, 13 фельдшерсько-пологових, 21 фельдшерський і 2 медичні пункти, в яких працюють 36 лікарів і 115 працівників середнього медперсоналу.

В районі 46 шкіл, серед них: початкових — 25, восьмирічних — 14, середніх —7, в них навчається 5,8 тис. учнів. Працює 374 вчителі. Школи мають 54 навчальні кабінети і лабораторії, 14 виробничих майстерень по дереву і металу, бібліотеки. Є дитяча музична школа.

Працюють 17 дошкільних дитячих установ — ясел і садків.

Серед культурно-освітніх закладів — 79 бібліотек, що мають 233 тис. книг і обслуговують понад 18,6 тис. читачів, Будинок культури, 20 сільських, 11 колгоспних і 6 профспілкових клубів, що мають 173 колективи художньої самодіяльності з 32 тис. учасників її. Вони систематично виступають перед населенням, беруть участь в оглядах і фестивалях художньої самодіяльності.

Діють 3 народні університети культури, 10 музеїв і музейних кімнат. В районі працює 15 кімнат щастя, в яких проводяться урочисті вшанування новонароджених та одружуваних.

Постійно діють 28 стаціонарних кіноустановок, а також 8 кінопересувок. Район радіофікований, працює 5 радіовузлів.

У 1966 році трудящі передплачували близько 38 тис. примірників газет і журналів, що становить понад 1 тис. примірників на кожну 1 тис. чол. населення.

Районна партійна організація об'єднує 55 первинних партійних організацій, в яких на 1 січня 1967 року було 1442 комуністи. 66 комсомольських організацій об'єднують 2390 членів ВЛКСМ. 29 профспілкових організацій об'єднують понад 3,5 тис. членів профспілок.

В районі проживає понад 2 тис. учасників Великої Вітчизняної війни, нагороджених орденами і медалями СРСР.

Трудящі району свято шанують братські могили радянських патріотів, що полягли в боях у роки Великої Вітчизняної війни.

Видається газета «Сільські новини», орган РК КП України і райвиконкому (з 1931 р. до 1962 р. — «Ленінським шляхом») та дві багатотиражні газети.

Натхнені рішеннями XXIII з'їзду КПРС і Програмою Комуністичної партії, трудящі району борються за їхнє успішне перетворення в життя.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ЧУТІВСЬКОГО РАЙОНУ

АРТЕ́МІВКА (до 1925 р.— Павлівка) — селище міського типу, центр селищної Ради; розташоване за 12 км від районного центру. Залізнична станція — Скороходове. Населення — 6,0 тис. чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Жовтневе, Коханівка, Шевченківка.

В Артемівці розташовані цукровий комбінат ім. Артема, до якого входять цукровий завод

В саду Артемівського цукрорадгоспу.

потужністю 16 тис. цнт переробки буряків на добу та бурякорадгосп, який має 4579 га землі. Авторемонтний комбінат, Скороходівський хлібоприймальний пункт, молокозавод.

В селищі є середня школа, школа робітничої молоді, Будинок культури; лікарня на 50 ліжок.

Селище виникло одночасно з будівництвом цукрового заводу (1903—1905 рр.). Навесні 1921 року в Павлівці утворено партійний осередок, до якого входили й комуністи станції Скороходове. Одним з найголовніших завдань партосередку була боротьба з бандитизмом. На заводі були створені робітничі оборонні команди, які розгромили місцеві банди.

В роки Великої Вітчизняної війни в селищній лікарні діяльна підпільна група, якою керувала М. Л. Фіненко. Підпільники врятували багатьох поранених червоноармійців.

Серед працівників Артемівського цукрового комбінату звання Героя Соціалістичної Праці удостоєні Н. Р. Білик, А. Д. Зайцева, Ф. Р. Калантаєвський, О. П. Косенко, Д. К. Маложиленко, М. І. Олійник, Ф. А. Піддяча.

ВО́ЙНІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Коломаку, за 12 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Кочубеївка. Населення — 507 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Виноминівка, Водяне, Зеленківка, Кантемирівка, Лисича, Охоче, Смородщина, Сторожове, Тойбік, Юнаки.

В селі розташований колгосп ім. Фрунзе, який має 2796 га землі. Господарство — рільничо-тваринницьке. Майже всі виробничі процеси — механізовані.

У Войнівці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб; лікарня на 25 ліжок.

Село засноване в першій половині XVII століття.

На околиці с. Кантемирівки (урочище Хозари) виявлено ранньослов'янське поселення та могильник черняхівської культури (II—VI століття н. е.), розкопано 3 кургани, 10 безкурганних поховань та наземну споруду.

ГРЯКО́ВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване не річці Орчику, за 20 км від районного центру, за 32 км від залізничної станції Скороходове. Населення — 886 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільхуватка, Гребінники, Дондасівка, Левенцівка, Нагірне, Нова Українка, Нове Грякове, Червона Поляна, Ямне.

В селі розташований колгосп ім. XXI з'їзду КПРС, який має 6132 га землі. Господарство — рільничо-тваринницьке.

У Гряковому є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село засноване на початку XVIII століття. 1 квітня 1902 року відбувся виступ селян проти місцевих поміщиків, очолюваний П. Симоненком. Активні учасники виступу були заарештовані. Місцевий вчитель М. Є. Антропов організував гурток селян, де читав їм нелегальну літературу, яку постачав Ф. П. Збрицький. Обидва вони були заарештовані в 1907 році.

Поблизу с. Нового Грякового археологами знайдена кам'яна баба, що свідчить про перебування тут кочовиків (X—XI століття н. е.).

Уродженець с. Нового Грякового М. І. Симоненко — Герой Радянського Союзу.

І́СКРІВКА — село, центр сільської Ради розташоване за 12 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1543 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Партизанське.

На естраді Артемівського цукрокомбінату.

В селі розташований колгосп «Іскра Леніна», який має 2614 га землі. Господарство — багатогалузеве.

У Іскрівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Село засноване в другій половині XVII століття полтавським полковником І. Іскрою.

31 березня 1902 року селяни Іскрівки під керівництвом М. І. Дугаря та К. К. Прилуцького розгромили поміщицьку економію. На придушення цього виступу були викликані солдати.

Залізничники Іскрівки брали участь у всеросійському Жовтневому страйку 1905 року.

У 1918 році в Іскрівці була організована комуна, яка проіснувала до приходу денікінців.

НОВА́ КОЧУБЕ́ЇВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Свинківці, за 21 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Кочубеївка. Населення — 899 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Первозванівка, Підгірне, Степове, Чапаєве.

В селі розташований колгосп «Заповіт Леніна», який має 4497 га землі. Господарство — багатогалузеве. Є допоміжні підприємства: електростанція, вальцьовий млин, олійниця, пилорама.

У Новій Кочубеївці є середня школа, клуб, бібліотека, народний історико-краєзнавчий музей

Нова Кочубеївка заснована в середині XIX століття.

У 1902 році тут було заворушення селян, яке придушили козаки.

В селі працює Герой Радянського Союзу І. Ю. Романченко.

ФИЛЕ́НКОВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Скороходове. Населення — 851 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Байрак, Березове, Воєводське, Козаче, Никанорівка, Рябківка, Скибівка, Степанівка, Трудолюбівка, Щорсівка.

В селі розташований колгосп «Шлях Жовтня», який має 4374 га землі, в т. ч. 3601 га орної, 73 га саду, 12 га ставків. Господарство — багатогалузеве, з переважаючим рільництвом. У 1957 році колгосп був учасником ВДНГ.

У Филенковому є середня школа, бібліотека, клуб; лікарня.

На початку XVIII століття Филенкове було хутором, про це є згадки в історичних документах.

У 1902 році були окремі виступи проти місцевого поміщика, але вони носили стихійний характер і придушувались в момент їх виникнення.

Спушування міжрядь і підживлення посівів цукрових буряків у колгоспі ім. Фрунзе.

На фермі радгоспу ім. Петровського вирощують чорнобурих лисиць.

ФЛО́РІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Свинківці, за 28 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Кочубеївка. Населення — 766 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бедратове, Вільниця, Глобівка, Копитанівка, Лисовищина.

У Флорівці розташований колгосп ім. Калініна, який має 5585 га землі, в т. ч. 4530 га орної. Господарство рільничого напряму.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури; дитячий будинок.

Заснована Флорівка у XIX столітті.

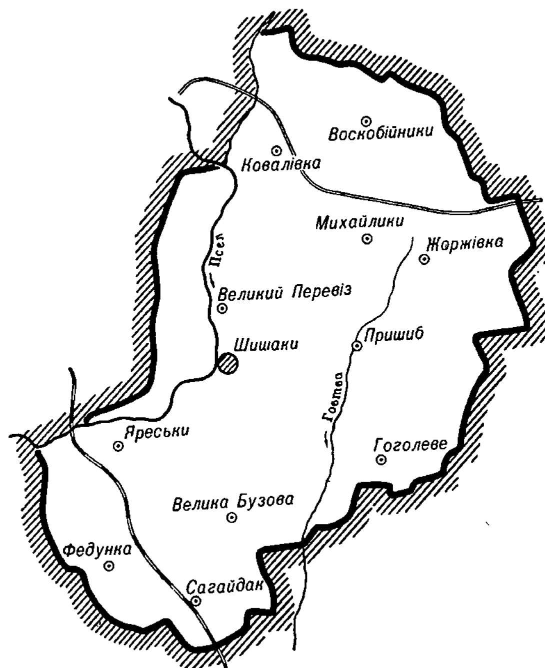
ЧЕРНЯКІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Коломака, за 7 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Скороходове. Населення — 967 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Верхні Рівні, Кочубеївка, Нижні Рівні.

В селі розташований колгосп ім. Свердлова, який має 3876 га землі, в т. ч. 3228 га орної. Господарство — рільничого напряму.

У Черняківці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 350 місць.

Село засноване близько 1680 року полтавським полковником Черняком.

ШИШАЦЬКИЙ РАЙОН

ШИШАКИ

Шишаки — село, центр Шишацького району. До обласного центру Полтави — 60 км. Найближча залізнична станція Яреськи за 13 км від села. Населення — 3297 чоловік. Шишацькій сільській Раді підпорядковані села Бабичі, Вишневе, Григорівщина, Легейди, Товсте, Хвощове, Ходосиха, Чернишівка.

На території Шишаків, в урочищі Дерновій долині, виявлено поселення ранніх слов'ян Черняхівської культури (II—VI століття н. е.)[1].

Мальовниче село Шишаки розкинулось на лівому березі голубого Псла — притоки Дніпра. Назва його пішла від шишкуватих (куполоподібних) горбів, на яких воно частково розташоване.

Дослідники вважають, що село виникло на початку XIV століття. Воно згадується у пам'ятках XVII століття. В 1658 році, як свідчить літописець, містечко Шишаки в числі багатьох інших поселень було віддане на поталу татарам гетьманом Іваном Виговським, який намагався відірвати Украну від Росії[2], а в 1669 році його захопив Петро Дорошенко[3].

В 60-х рр. XVIII століття Шишаки були пожалувані царською грамотою представникові козацької старшини Григорію Лісницькому, а в 1689 році гетьманським універсалом закріплені за Данилом Лісницьким. Шишаки були тоді сотенним містечком Миргородського полку[4].

Селяни і козаки Шишаків, як і інших сіл та містечок Миргородського полку, не раз брали участь у повстаннях проти феодально-поміщицького гніту. Одне з таких повстань відбулося в 1687 році. Воно набрало грізного характеру: повстанці вби-

---

[1] Е. В. Махно. Памятники Черняховской культуры на территории УССР. М., 1960, стор. 42.

[2] К. І. Стецюк. Народні рухи на Лівобережній і Слобідській Україні в 50—70-х роках XVII ст. К., 1960, стор. 176.

[3] Россия. Полное географическое описание нашего отечества, т. VII, стор. 389.

[4] Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Вып. IX, Полтава, 1912, стор. 164.

вали представників козацької старшини, відбирали в них майно, худобу, землю. Повстання було жорстоко придушене гетьманом Мазепою.

З другої половини XVIII століття після ліквідації полкового поділу на Україні, Шишаки були підпорядковані Київському намісництву, а пізніше — Малоросійській губернії. З часу створення Полтавської губернії (1802 р.) Шишаки стали волосним центром Миргородського повіту.

Становище селян Шишаків за царизму було надзвичайно тяжке. Скасування кріпосного права в 1861 році не тільки не поліпшило їх долі, а ще дужче посилило експлуатацію. За невеликі наділи, що їх одержали селяни, вони мусили відбувати різні повинності. Так, 109 ревізьких душ селян, які належали Л. Лаппо-Данилевському, повинні були відробляти щорічно по 1735 літніх і 1084 зимові робочі дні. Згодом селяни перейшли на викуп і зобов'язані були щорічно платити державі за 142 десятини 167 кв. сажнів протягом 49 років по 298 крб. 89 коп. платежів та крім цього заплатити поміщикові 622 крб. 57 копійок.

А 24 ревізькі душі селян, що проживали в маєтку іншого поміщика — Харечка, одержали значно менші земельні наділи, ніж їм належало за реформою. За 1 десятину 995 кв. сажнів присадибної землі селяни платили поміщикові щорічно до 1883 року 7 крб. 2 коп. оброчних платежів, а потім протягом 49 років платити державі по 6 крб. 46 коп. за десятину.

З розвитком капіталізму дедалі посилювався процес обезземелення селян. В 1900 році, за даними подвірного перепису, 24 господарства Шишаків зовсім не мали землі, у 137 — були тільки невеличкі садиби, менш ніж по одній десятині припадало на кожне із 54 господарств.

Поряд з безземельними селянськими дворами все більше з'являлося безкінних і безкорівних господарств. В 1900 році у 282 господарствах зовсім не було ніякої худоби, 99 — мали лише коня або вола[2].

Не маючи чим заплатити за обробіток поля, селяни зверталися за позичкою до поміщиків і куркулів, потрапляли до них в економічну залежність і розорялися. Свої жалюгідні наділи вони віддавали за борги або здавали в оренду, а самі наймалися до місцевих глитаїв, ішли з села на далекі заробітки.

Частина населення займалася кустарними промислами. В 1910 році серед ремісників села було 46 теслярів, 55 кравців, 40 шевців, 32 ткачі. Крім місцевих ремісників, у Шишаки щороку на підробітки приїздили кушніри з Калузької губернії[3].

Злиденне існування штовхало селян на боротьбу проти поміщиків, куркулів і царської адміністрації. Не випадково революційна хвиля грізного 1905 року не обминула і Шишаків.

На цей час більшовики Полтавщини розгорнули революційну роботу серед селян. Вони поширювали в селах відозви, брошури, прокламації. В Шишаках відбувалися демонстрації, мітинги, на яких селяни відкрито висловлювали своє незадоволення існуючим ладом[4].

На чолі з місцевим жителем М. І. Мошурою селяни в 1905 році громили економії поміщиків Черниша та Данилевського, відмовлялися платити податки[5].

---

[1] ЦДІАЛ, ф. 577, оп. 30, спр. 1272, арк. 1—70.

[2] Материалы подворной переписи Полтавской губернии в 1900 году. Миргородский уезд. Полтава, 1905, стор. 67.

[3] Кустари и ремесленники Полтавской губернии. Полтава, 1901, стор. 125.

[4] ЦДАЖР, ф. ДП, ОВ, спр. 1350, ч. 49, арк. 40—41.

[5] Газ. «За комунізм», 7 вересня 1963 р.

Село Шишаки на початку XX ст.

Заворушення в Шишаках викликало серйозне занепокоєння серед поміщиків і куркулів. На виручку їм прийшли органи царської влади, які почали вживати всіх заходів, щоб придушити революційні виступи. Полтавський губернатор доручив миргородському повітовому справнику провести пильне розслідування і покарати всіх «призвідників бунту». 13 жителів села було притягнуто до найсуворішої відповідальності[1].

Але революційне заворушення і далі не припинялося. 8 листопада 1906 року на ярмарку в Шишаках поліція виявила 19 революційних листівок.

У списках жителів Шишаків, призваних до армії в 1906 році, проти Нестора Замоздри і Петра Шевченка було зазначено, що вони мали «зв'язки з політично неблагонадійними особами» і брали участь у сільських заворушеннях[2].

Під час передвиборної кампанії до II Державної думи в Шишаки з Полтави приїздив російський письменник В. Г. Короленко разом з своєю дружиною Євдокією Семенівною. Стояв морозний день 22 січня 1907 року, сани легко бігли по снігу, кругом шумів ліс, і письменникові приємно було спостерігати мальовничу природу, він був у доброму настрої. Але в Шишаках на зборах виборців він до глибини душі обурювався безчинствами поліції. У приміщенні, де проходили збори, на центральних місцях сиділи озброєні поліцаї і щось записували. Тих промовців, які критикували існуючі порядки, поліцаї зупиняли, а декого і виводили. Були ще й інші неподобства, про які Короленко записав у своєму щоденнику: «Вибори уповноважених від дрібних землевласників призначені в Шишаках. В той же день призначені і вибори від селянських сходів: шахрайський передвиборний викрутас. До того ж, у повістках позначено, що хто не з'явиться на сходи, буде оштрафований на карбованець. Отже, шляхом цієї махінації виконання обов'язків виборців у курії дрібних землевласників фактично для багатьох обмежено штрафом»[3].

Коли Короленко в Шишаках брав участь у передвиборних зборах, у Полтаві на його квартиру приходив поліцейський з викликом письменника на допит.

Побачивши, що вибори фальсифікуються, В. Г. Короленко зняв свою кандидатуру в депутати Державної думи.

Перебування письменника в Шишаках було короткочасне. Значно довше він тут жив у період громадянської війни: З осені 1919 року до початку січня 1920 року Короленко в Шишаках відпочивав і лікувався. Водночас він працював над III томом «Истории моего современника» і закінчив нарис «Земли, Земли!».

З Шишаками була тісно пов'язана наукова діяльність видатного російського і українського вченого-природознавця В. І. Вернадського. Влітку 1917 року він з Петрограда приїхав у Шишаки відпочити. Жив він на околиці села — на Бутовій горі. Свій відпочинок він поєднував з плідною науковою працею. Результатом напруженої праці були закладені ним основи нових наук геохімії та біогеохімії.

Довгі роки біднота Шишаків не втрачала надій на краще життя, вірила, що правда переможе. І коли до села дійшла звістка з далекого Петрограда про повалення буржуазно-поміщицької влади і створення Радянського уряду на чолі з В. І. Леніним, населення торжествувало. В Шишаки поверталися солдати з фронтів імперіалістичної війни і односельчани з Донбасу, які виїздили туди на заробітки. Вони приносили добрі звістки про Радянську владу, розповідали про нові закони, які захищали інтереси народних мас.

На початку 1918 року червоногвардійські частини і місцеві партизани встановили в Шишаках Радянську владу. Водночас місцевий загін Г. П. Гмирі допоміг бідноті села Ковалівки взяти владу в свої руки[4].

Не встигло населення відчути подих нового життя, як незабаром у Шишаки ввійшли німецькі війська. Але село не скорилося окупантам. Переховуючись в лісах,

---

[1] ЦДАЖР, ф. ДП, ОВ, спр. 1350, ч. 49, арк. 40.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 320, оп. 1, спр. 440, арк. 330.
[3] Я. Е. Донской. В. Г. Короленко. Х., 1963, стор. 109
[4] Газ. «Ленінський шлях», 6 липня 1958 р.

партизани наносили дошкульних ударів інтервентам та гетьманцям. В цей час у Шишаках була створена підпільна організація, яка розгорнула боротьбу за відновлення Радянської влади. Очолив її Данило Дерій. Підпільники 14 листопада 1918 року напали на будинок, де засідали гетьманці. Відбулась жорстока сутичка. Повстанці вбили начальника варти, а будинок спалили[1].

Для розправи над повстанцями в село прибув з Миргорода каральний загін в кількості 80 чоловік. Карателі знущалися з жителів — чинили допити, безжалісно били.

Репресії не залякали шишаківців. Вони продовжували боротьбу з ворогами революції. Партизанський загін Г. П. Гмирі громив куркульські банди, знищував білогвардійців.

На початку 1919 року Шишаки були повністю очищені від петлюрівських елементів. Але й на цей раз мирно господарювати не довелося. Влітку того ж року село захопили денікінці. Знову відновилися старі порядки, почався дикий розгул. Проти білогвардійського засилля виступали селяни. На цю боротьбу їх організовували учасники загону Г. П. Гмирі. Денікінське командування оголосило, що за голову ватажка загону воно видасть нагороду в сумі п'ять тисяч крб. Та розрахунки ворога були марні. Народні месники ще тісніше згуртувалися навколо свого командира і безстрашно боролися з озвірілими білогвардійцями.

Після вигнання Червоною Армією і партизанами денікінців у грудні 1919 року в Шишаках було відновлено Радянську владу. На початку квітня 1920 року волревком передав владу Шишацькому волосному виконавчому комітету. До його складу ввійшли член РК КП(б)У П. А. Кімлацький, селянин-бідняк О. П. Безмаль та інші[2]. В тому ж році були проведені вибори сільської Ради в кількості 40 чоловік. Головою сільвиконкому селяни обрали С. М. Сердюка. В цей час створюється волосний партійний осередок. На 12 травня 1920 року він налічував 11 чоловік[3].

Зразу ж після закінчення громадянської війни трудящі села приступили до відбудови господарства. Розв'язання цього завдання здійснювалось в обстановці гострої класової боротьби. Куркулі чинили запеклий опір Радянській владі. Мирній праці заважали контрреволюційні банди. Боротьбу з ними вів загін Г. П. Гмирі. Бійці загону зірвали спробу махновців зруйнувати залізничний міст у селі Яреськах.

В налагодженні радянського життя в Шишаках важливу роль відіграли комсомольська організація і комітет незаможних селян (КНС). Комсомольська організація була створена в березні 1921 року, спершу вона складалася з 8 чоловік[4]. Комсомольці боролися проти куркульського бандитизму, охороняли радянські установи, проводили роботу по ліквідації неписьменності. На честь 6-х роковин Жовтневої революції вони побудували в Шишаках першу на Україні сільську радіостанцію.

Комітет незаможних селян у Шишаках утворився в 1920 році. В лютому 1923 року організація налічувала у своєму складі 65 чоловік[5]. Члени комнезаму допомагали місцевим органам влади в подоланні куркульського саботажу, виконанні продрозверстки, роз'яснювали населенню вигоди кооперації. Комнезамівці разом з комсомольцями складали відданий партії сільський актив. Під керівництвом партійного осередку, який налічував у 1925 році 12 чоловік, вони боролися за перетворення в життя політики партії.

Як і в усій країні, в Шишаках відбудову сільського господарства до кінця 1925 року в основному було завершено. Проте воно ще залишилося відсталим. У 1928 році три чверті посівних площ було засіяно вручну. Майже половину зернових збирали з допомогою серпів і кіс. Бідняки і значна частина середняків змушені

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. 138, оп. 1, спр. 602, арк. 142.

[2] Там же, ф. Р-1503, оп. 2, спр. 9, арк. 3.

[3] Архів Інституту Історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 5, спр. 412, арк. 20.

[4] Комсомол Полтавщини у відбудовний період (1921—1925 рр.). Збірник документів і матеріалів. Полтава, 1962, стор. 26.

[5] Полтавський облдержархів, ф. Р-3872, оп. 1, спр. 1126, арк. 7.

Д. Д. Корнілич — командир Шишацького партизанського загону.

були на кабальних умовах брати в куркулів коней і сільськогосподарський реманент. Чимало бідних селян батракувало в місцевих куркулів.

Становище села переконливо підказувало, що треба переходити від дрібного до великого колективного господарства. Для вирішення цього завдання були створені необхідні умови. В селі існував сільськогосподарський кооператив, який уже в 1926 році об'єднував 60 проц. селянських дворів, працювало машинно-тракторне товариство[1]. Виріс сільський актив, який під керівництвом партійної організації міг розв'язувати важливі завдання, що назріли перед сільським господарством.

Партійна організація, яку очолював І. І. Зуєв, розгорнула велику роботу по створенню в Шишаках колгоспу. Активними учасниками соціалістичної перебудови села були комсомольці. Вони допомагали комуністам проводити сільські збори, де обговорювалось питання про кооперування індивідуальних господарств. Наприкінці 1929 року у Шишаках організовується колгосп «Нове життя». В числі перших його членів були Порфирій Кімлацький, Семен В'юн, Макар Крутько, Купріян Тутка, Роман Голубицький, Ганна Коломійцева та інші.

На перших колгоспних зборах головою правління колгоспу обрали комсомольця Михайла Чуба. За територіальним принципом було укомплектовано 14 виробничих бригад. Правління впевнено налагоджувало колективне господарство.

Колгосп «Нове життя» об'єднував 860 селянських господарств, з загальною площею землі 3000 гектарів. У господарстві було 320 коней, 26 пар волів. Колгосп вирощував головним чином зернові культури й цукрові буряки. Найбільш розвинутою галуззю тваринництва було свинарство.

Значну допомогу колгоспникам Шишаків подавали робітники Полтавського паровозоремонтного заводу. Вони взяли шефство над селом, присилали робітничі бригади, які допомагали засівати поля. Шефи передали колгоспу трактор, а в 1932 році брали участь у створенні Шишацької машинно-тракторної станції.

Першими трактористами МТС були Яків Кімлацький і Павло Дупак. За трудові успіхи бригадира тракторної бригади В. Я. Щербака Радянський уряд нагородив орденом Трудового Червоного Прапора. Це був перший орденоносець не тільки села, але й усього Шишацького району.

В селі утворилося ще три колгоспи — ім. Політвідділу (голова М. І. Лук'янов), ім. XVII партз'їзду (голова К. Й. Тутка) та ім. Фурманова (голова Р. М. Голубицький). Колгосп «Нове життя» згодом перейменували на ім. Ілліча.

За роки довоєнних п'ятирічок колгоспи Шишаків домоглися значних успіхів у розвитку громадського господарства. Рік у рік підвищувалась культура землеробства. В колгоспі ім. Ілліча з одного гектара збирали пересічно по 110—120 пудів зерна. Артіль ім. XVII партз'їзду зайняла одне з перших місць у районі по розвитку свинарства і завоювала в 1939 році право участі у Всесоюзній сільськогосподарській виставці. Учасником виставки за успіхи в розвитку тваринництва був затверджений і колгосп ім. Фурманова.

На основі розвитку і зміцнення економіки села зростала культура, підвищувався життєвий рівень колгоспників. У селі були побудовані клуб, приміщення районних установ, комунально-побутові заклади.

Перед трудящими Шишаків відкривалися перспективи дальшого піднесення колгоспного виробництва і впорядкування свого села. Але на перешкоді здійснення

[1] Газ. «Комуніст», 19 серпня 1926 р.

цих планів стала війна. 22 вересня 1941 року в село вступили гітлерівські головорізи. Вони запровадили жорстокий режим. 12 листопада того ж року каральний загін фашистів розстріляв 7 чоловік, а в лютому 1943 року ще 18 чоловік[1]. На каторжні роботи в Німеччину насильно вивезли 143 юнаків і дівчат.

Фашистські окупанти грабували і нищили державну і громадську власність та особисте майно місцевих жителів. Господарство артілі ім. Ілліча було оголошено власністю коменданта Шишацького району Велкінда, а господарство артілі ім. Політвідділу — його помічника Краєра.

Після відступу частин Червоної Армії в селі організувався партизанський загін на чолі з головою Шишацької районної Ради депутатів трудящих Д. Д. Корніличем. Комісаром загону був секретар райкому партії К. Й. Тутка, помічником комісара по комсомолу став колишній секретар райкому ЛКСМУ Г. І. Кухар. До складу загону, який діяв у районі сіл Шишаків, Яреськок, Баранівки, Великого Перевозу, входили Т. Г. Ткаченко, Г. М. Сукач та інші.

К. Й. Тутка — комісар Шишацького партизанського загону.

Партизани проводили виховну роботу серед населення, випускали антифашистські листівки і поширювали їх по селах. Завдяки цьому люди усвідомлювали, що в тилу ворога вони не самі, що з ними залишились для боротьби з ненависним ворогом комуністи і комсомольці, що окупація — це тимчасове явище.

Партизанський загін здійснював сміливі операції, знищував живу силу і техніку ворога. 20 жовтня 1941 року на Бутовій горі, недалеко від Шишаків, патріоти спалили німецьку автомашину, навантажену автомобільними скатами. В листопаді поблизу с. Федунки вони знищили двомоторний фашистський літак. У поєдинку з окупантами смертю хоробрих загинув Г. І. Кухар[2].

Великою несподіванкою були збентежені окупанти вранці 7 листопада. Коли вони прокинулись, то побачили на всіх установах червоні прапори. Налякані фашисти і поліцаї збивались з ніг, намагаючись знайти і покарати сміливців, які вивісили прапори[3].

Фашистський комендант району Велкінд попросив підкріплення. Для розправи над патріотами до Шишаків прибув загін гітлерівців у складі 250 чоловік.

Репресії не злякали народних месників: 21 листопада вони знищили залізничний міст через Псьол у Яреськах, а 28 листопада захопили кінний німецький обоз між селами Ковалівкою та Романівкою.

Активізація партизанського загону викликала тривогу у гітлерівців. Намагаючись покінчити з партизанами, німецьке командування стягнуло в Шишаки значні сили — до 1000 солдатів і офіцерів. На допомогу їм прибули поліцаї з шести навколишніх сіл. Одночасно гітлерівці розклеїли по всьому району оголошення, в якому обіцяли 100 тис. марок винагороди тому, хто видасть німецьким органам комісара загону К. Й. Тутку.

Становище партизанського загону надзвичайно ускладнилось, кінчалися боєприпаси. Від ран і хвороб помер командир загону Д. Д. Корнілич.

У червні 1942 року комісар К. Й. Тутка спробував знайти членів підпільного обкому партії, щоб встановити з ними зв'язок і порадитись, як далі діяти. Але його запримітили поліцаї, оточили і хотіли взяти живцем. Комісар хоробро відстрілю-

---

[1] Полтавський облдержархів, ф. Р-1876, оп. 8, спр. 108, арк. 23.
[2] Газ. «Зоря Полтавщини», 21 вересня 1963 р.
[3] Газ. «Ленінський шлях», 23 вересня 1944 р.

вався, а коли поліцаї от-от мали його схопити, останню кулю він націлив собі в серце[1]. Загін припинив своє існування. Хто залишився живим — перейшов у підпілля.

Фашисти недовго торжествували. 22 вересня 1943 року Червона Армія вигнала їх з Шишаків[2]. Визволене село зітхнуло на повні груди.

Радянські воїни побачили в Шишаках руїни. 97 проц. будинків було спалено. Загальна сума збитків лише по колгоспу ім. Ілліча становила 1 672 031 карбованець[3].

Трудящі Шишаків самовіддано приступили до відбудови зруйнованого господарства. Хоч гітлерівці знищили велику кількість тягла, тракторів, сільськогосподарських машин та інших матеріально-технічних засобів, колгоспники села у важких умовах Вітчизняної війни вчасно зібрали врожай 1944 року, допомогли Червоній Армії продовольством.

Уже в перші післявоєнні роки трудівники Шишаків наполегливою працею відновили посівні площі, збільшили поголів'я худоби, забезпечили неухильне зростання економіки колгоспів.

Важливою подією в житті села було об'єднання сільськогосподарських артілей. З метою раціональнішого використання техніки і землі, створення сприятливих умов для розвитку всіх галузей сільськогосподарського виробництва всі чотири колгоспи Шишаків 23 серпня 1950 року об'єдналися в одне укрупнене господарство. Хлібороби назвали свій колгосп іменем Ілліча. Він став багатогалузевим господарством. У 1958 році до нього приєдналась артіль Малобузівської сільради.

Широко відзначали в Шишаках 100-річчя з дня смерті М. В. Гоголя. В клубі була організована виставка про життя і творчість письменника, проведено урочистий вечір. Тоді ж у селі було відкрито пам'ятник М. В. Гоголю.

Наступні роки були роками дальшого зростання всіх галузей колгоспного виробництва. Виконуючи рішення вересневого Пленуму ЦК КПРС (1953 р.), XX і XXI з'їздів партії, трудівники села під керівництвом партійної організації добилися значних успіхів у підвищенні урожайності всіх сільськогосподарських культур і продуктивності громадського тваринництва.

На кінець семирічки колгоспники добилися ще більших успіхів. На площі 507 га зібрано 11 046 цнт озимої пшениці, що становило по 21,7 цнт з кожного гектара. А всього на полях колгоспу в 1965 році вирощено по 26,3 цнт зернових на кожному гектарі. Передові хлібороби мали ще вищі показники. Бригада комуністичної праці, яку очолює М. А. Тутка, зібрала по 50 цнт кукурудзи з кожного гектара закріпленої за нею площі[4].

У господарстві запроваджено і освоєно правильні сівозміни, високоврожайні районовані сорти сільськогосподарських культур: озима пшениця — Миронівська-808 і Веселоподолянська-485, яра пшениця Харківська-46, ячмінь Південний, овес Льговський-1026, гречка Шатилівська-4.

Партійна організація колгоспу вміло поєднує проведення в життя економічних заходів з повсякденною виховною роботою, піднімає людей на подолання труднощів. За рахунок кращих виробничників вона невпинно зростає і зміцнюється. Якщо на 1 січня 1963 року партійна організація налічувала 38 комуністів, то на 1 січня 1966 року — 58.

[1] Газ. «Зоря Полтавщини», 21 вересня 1963 р.
[2] Газ. «Правда», 23 вересня 1943 р.
[3] Полтавський облдержархів, ф. Р-3814, оп. 1, спр. 2, арк. 8—30.
[4] Газ. «Зоря Полтавщини», 9 січня 1966 р.

Учасник двох революцій 1905 і 1917 рр. Микола Тимофійович Власенко серед учнів Шишацької школи. 1958 р.

Гідний вклад у розвиток сільського господарства вносить комсомольська організація, яка налічує 93 чол. Переважна більшість комсомольців трудиться безпосередньо на виробництві: 27 чол. працює тваринниками, 32 — комбайнерами і трактористами, 34 — на інших ділянках сільського господарства.

У розв'язанні питань розвитку економіки артілі активну участь бере профспілкова організація, яку очолює бригадир тракторної бригади В. О. Богма. Профспілка є застрільником соціалістичного змагання серед механізаторів, допомагає налагоджувати в колгоспі культурно-масову роботу.

Невтомна праця шишацьких хліборобів поставила колгосп ім. Ілліча на міцні ноги, він перетворився на один з передових у районі і області. Колгосп став великим, багатогалузевим, опорним господарством, його земельні угіддя займають 7787,7 га площі.

Всі основні роботи в колгоспі виконуються машинами. Тут є 37 тракторів, 20 комбайнів, 28 автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки. В колгоспі працюють 67 трактористів, 20 комбайнерів і 28 шоферів.

На тваринницьких фермах артілі на 1 січня 1966 року налічувалось 3043 голови великої рогатої худоби і 7515 свиней. Широко запроваджена на фермах комплексна механізація основних виробничих процесів.

За самовіддану працю і досягнуті успіхи в розвитку сільського господарства група передовиків у 1958 році була нагороджена орденами і медалями. Голова колгоспу В. К. Павлик, бригадир тракторної бригади П. О. Дупак нагороджені орденом «Знак Пошани», заступник голови колгоспу Я. К. Бондаренко, комбайнер І. О. Кабаненко і ланкова О. Д. Явтушенко — медаллю «За трудову відзнаку». Передова свинарка Катерина Сердюк удостоєна ордена Леніна[1].

В 1966 році орденами і медалями Союзу РСР було нагороджено 10 чоловік. Орден Леніна вручено кращій доярці Г. С. Кудрі. Орден Трудового Червоного Прапора одержали голова колгоспу В. К. Павлик, ланкова Ніна Чумак і свинарка Ганна Климишенко. Агроном М. Ф. Мансуров, старший зоотехнік О. Ф. Криндач, бригадир комплексної бригади М. А. Тутка нагороджені орденом «Знак Пошани», свинарка Наталія Зінченко — медаллю «За трудову доблесть», комбайнер Іван Самойленко і доярка Анастасія Тютюнник — медаллю «За трудову відзнаку».

Поряд з сільськогосподарським виробництвом у Шишаках розвивається місцева промисловість. У селі є міжколгоспна будівельна організація, яка має цегельний завод, черепичний і пилорамний цехи, майстерню, гідроелектростанцію на річці Пслі потужністю в 450 квт. На базі МТС створено відділення «Сільгосптехніка» з типовою механічною майстернею і теплоелектростанцією потужністю 90 квт. У селі працюють цехи харчокомбінату, філія Великосорочинської промартілі вишивальниць ім. Н. К. Крупської. Недалеко від села, в урочищі Бутовій горі розташований завод мінеральних вод.

У селі є середня школа, в якій навчається понад 680 учнів і працює 51 учитель. В ній світлі, затишні класи, просторі кабінети, лабораторії, спортивний зал, виробничі майстерні. При школі створена ленінська кімната. З кожним роком вона поповнюється новими експонатами. Цікаві документи для ленінської кімнати надіслали музеї В. І. Леніна Москви, Ленінграда, Казані, Ульяновська, Києва, с. Шушенського. Юні музеєзнавці листуються з музеями Праги, Варшави, Кракова, Пороніно. Звідти також надійшли документальні матеріали про

[1] Газ. «Соціалістична праця», 28 березня 1958 р.

Ветерани праці Шишацького колгоспу ім. Ілліча. 1965 р.

діяльність В. І. Леніна. Свої спогади про Ілліча і фотографії з власноручними підписами прислали найстаріші члени Комуністичної партії О. Д. Стасова та Л. О. Фотієва. Академія наук УРСР передала для кімнати твори В. І. Леніна.

Невпинно розвивається культура села. У 1956 році в Шишаках споруджено Будинок культури із залом на 450 місць. При Будинку культури створені гуртки художньої самодіяльності. Змістовно проходять вечори відпочинку трудящих.

Хорошу славу завоював чоловічий хор, яким керує вчитель-ентузіаст А. П. Голубєв. Хор не раз виступав у Полтаві на оглядах самодіяльного мистецтва.

При Будинку культури є зональна бібліотека з книжковим фондом 50 368 томів, яка обслуговує 1840 чол. Її читачі не тільки жителі Шишаків, а й навколишніх сіл. При бібліотеці постійно функціонують куточки передового досвіду і атеїста. Крім зональної, в селі ще створена колгоспна бібліотека, книжковим фондом якої користується 495 читачів.

Усі 1085 дворів Шишаків електрифіковано.

Населення обслуговує кінотеатр із стаціонарною установкою. В селі є пошта, телеграф, промтоварний і продовольчий магазини, чайна, підприємства побутового обслуговування. Жителі села одержують кваліфіковану медичну допомогу. В лікарні і аптеці працює 10 спеціалістів з вищою медичною освітою.

В колгоспі ім. Ілліча десятий рік видається багатотиражка «Комуністична праця». Газета ставить важливі питання розвитку економіки артілі, розповідає про хороших людей — передовиків сільськогосподарського виробництва, вміщує цікаві інформації про роботу партійної та комсомольської організацій.

З кожним роком Шишаки впорядковуються, стають красивішими. Значна робота проведена по озелененню села. В 1965 році на його вулицях, парках і садибах було висаджено 21 тисячу дерев. Велику роботу по благоустрою села, поліпшенню культурно-побутового обслуговування трудящих здійснює сільська Рада. В 1965 році Шишацька сільська Рада, яку очолювала Н. Д. Панченко, вийшла переможцем у соціалістичному змаганні серед сільрад області. Їй присуджено перехідний Червоний прапор і почесну грамоту виконкому Полтавської обласної Ради депутатів трудящих і обкому профспілки працівників державних установ.

У Шишаках народився вчений-математик, академік АН УРСР Ю. О. Митропольський.

Нові задуми й перспективи зародились у трудівників села у зв'язку з рішеннями XXIII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. Їх помисли зводяться до того, щоб далі розвивати економіку Шишаків, піднести добробут і культурний рівень людей, ще краще впорядкувати своє рідне село.

Творчі задуми шишаківці перетворюють у життя. В 1966 році колгосп мав 2,3 млн. крб. прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції. Краща доярка, депутат Верховної Ради СРСР Галина Кудря від кожної закріпленої за нею корови надоїла по 2650 кілограмів молока. Варвара Клочко виростила по 400 цнт цукрових буряків на кожному гектарі. За самовіддану роботу 190 колгоспникам присвоєно звання ударників комуністичної праці.

Своєю героїчною працею трудящі села Шишаків вносять гідний вклад у всенародну боротьбу за побудову комунізму в нашій країні.

Д. П. ЛИТВИНЕЦЬ

Спільний семінар агрономів, бригадирів і ланкових сіл Шишаків і Великого Перевозу. 1964 р.

Виступ Шишацького самодіяльного хору. 1965 р.

* * *

Шишацький район розташований в басейні ріки Псла в зоні лісостепу. Його площа — 798,8 кв. км. Він межує на півночі з Зіньківським, на сході — з Диканським, на півдні — з Решетилівським, на заході і південному заході — з Великобагачанським, на північному заході — з Миргородським районами.

Вперше Шишацький район було створено згідно постанови Президії ВУЦВК від 7 березня 1923 року. В 1931 році його було приєднано до Диканського району. В 1935 році Шишаки знову стали районним центром — спочатку Харківської, а з 1937 року Полтавської області. Під час відзначення 100-річчя з дня смерті М. В. Гоголя (1952 р.) на честь великого російського письменника Шишацький район було перейменовано на Гоголівський. Як самостійна одиниця адміністративно-територіального поділу Гоголівський район існував до 1963 року, поки його не приєднали до Диканського району. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 8 грудня 1966 року знову утворено окремо Шишацький район.

Населення району становить 30 750 чоловік.

В адміністративному відношенні район поділено на 12 сільських Рад. На його території розташовано 90 населених пунктів, 16 колгоспів, районне об'єднання «Сільгосптехніка», меліоративна станція, державний лісорозсадник.

Через територію району проходять залізниця Полтава—Київ, автотраса Шишаки—Полтава (через Диканьку), дорога з твердим покриттям Шишаки — станція Яреськи. На території району розташовані дві залізничні станції — Сагайдак і Яреськи.

З природних багатств у районі є нафта, глина, пісок, мінеральна вода, незначні запаси торфу і родючі чорноземні грунти.

Вздовж берегів річки Псла тягнуться ліси, в яких переважають сосна і вільха, а на крутому правому березі — місцями широколисті породи: дуб, клен, ясен, липа, осика.

Основний напрям господарства району — рільництво і тваринництво. Із зернових культур тут сіють озиму пшеницю, кукурудзу, ячмінь, жито, гречку, просо, з технічних — цукрові буряки, соняшник.

У галузі тваринництва переважає молочно-м'ясна худоба. Колгоспники займаються також свинарством, птахівництвом і частково вівчарством.

Значні площі у колгоспах відведені під сади і городні культури — картоплю, огірки, помідори, капусту.

Земельні угіддя району розподіляються так: орної землі 50,6 тис. га, лук і пасовищ — 8677 га, лісів — 11 816 га, садів — 854 га, водоймищ — 683 гектари.

В районі високо зросла механізація сільськогосподарського виробництва. На полях колгоспів працює 351 трактор, 213 комбайнів, 214 автомашин та 67 автомашин райоб'єднання «Сільгосптехніка». Всі 16 колгоспів електрифіковані.

Другою важливою галуззю сільського господарства району після рільництва є тваринництво. На 1 січня 1967 року в колгоспах району числилось 31 053 голови великої рогатої худоби, 32 257 свиней, 8020 овець.

З кожним роком зростає кількість передовиків і ударників колгоспного виробництва. Орденами і медалями Радянського Союзу нагороджено 417 працівників сільського господарства.

В районі є 11 промислових підприємств, де працює понад 2 тис. робітників. Серед найбільших промислових підприємств району — Яреськівський цукровий завод, який переробляє цукрові буряки не тільки Шишацького, але й ряду колгоспів Диканського, Великобагачанського і Миргородського районів. Щодоби він виробляє 25 тис. цнт цукру.

Дедалі поліпшується побутове обслуговування трудящих. У районі працює 28 майстерень по обслуговуванню побутових потреб населення. Для забезпечення населення предметами широкого вжитку та харчовими продуктами в районі відкрито 129 торговельних точок. У системі споживчої кооперації працює 96 магазинів, 6 їдалень, 2 хлібопекарні. В 1966 році ними продано товарів на суму 8 млн. 225 тис. карбованців.

У районі створено 20 лікувальних установ, в т. ч. 6 лікарень, 13 фельдшерсько-акушерських пунктів. У них працює 14 лікарів та 60 чоловік середнього медичного персоналу.

Тільки в 1965 році районну лікарню розширено з 75 до 100 ліжок, а в 1966 році відкрито лікарню на 50 ліжок при Яреськівському цукровому заводі.

В селах повністю здійснюється загальне обов'язкове навчання. У 33 школах навчається понад 4000 дітей і близько 600 чол. дорослої молоді. Їх навчає 381 учитель.

Для культурного обслуговування трудящих у районі функціонує 38 клубів, у т. ч. один Будинок культури. При клубах працює 88 гуртків художньої самодіяльності, якими охоплено 1020 чоловік. 14 640 читачів користується послугами 26 бібліотек.

Населення району повністю охоплене передплатою на періодичну пресу. На 1967 рік було передплачено 33 025 журналів і газет. У селах району встановлено 9 радіовузлів і 7 тис. радіоточок. Відкрито 9 народних краєзнавчих музеїв.

Районна партійна організація складається з 45 первинних парторганізацій, в яких нараховується 990 комуністів. 49 комсомольських організацій об'єднують 2204 члени спілки. 2000 чол. входить до 53 профспілкових організацій.

На території району є багато визначних місць, зв'язаних з життям і діяльністю письменників, учених, художників. В с. Гоголевому, де колись провів дитячі роки великий російський письменник М. В. Гоголь, поховані його батьки.

Поблизу с. Куйбишевого міститься будинок, де була дача письменника В. Г. Короленка. Цей будинок-музей передано Харківському художньому інституту. Ці місця надійно зберігає населення району.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ШИШАЦЬКОГО РАЙОНУ

ВЕЛИ́КА БУЗО́ВА — село, центр сільської Ради. Розташована за 9 км від найближчої залізничної станції Сагайдак. Від районного центру — 12 км. Населення — 672 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Дем'янки, Зелене, Мала Бузова, Науменки, Низова Яковенщина, Підгірне, Тищенки, Цюряни, Цьови, Яковенщина Горова.

Колгосп «Іскра Леніна», що міститься в селі, має 2317 га земельних угідь. Розвинуте тваринництво.

У Великій Бузовій є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 350 місць.

Під час німецько-фашистської окупації у Тищенківському лісі діяла партизанська група, якою командував М. Ф. Бочкар. Населення допомагало партизанам продуктами харчування, доставляло листи рідним тощо. Гітлерівці вчинили жорстоку розправу над народними месниками. Зігнавши мешканців села до осокорів, на очах у всіх повісили і розстріляли 18 чоловік, серед них — М. Бочкаря, Д. Голубицького, Л. Роднову та інших. На пам'ятнику воїнам, що загинули за Батьківщину, напис: «Вечная память и слава верным сынам нашей Родины».

Село виникло в 40-х роках XIX століття.

ВЕЛИ́КИЙ ПЕРЕВІ́З — село, центр сільської Ради. Розташоване понад річкою Пслом, оточене лісами, садами й байраками. До найближчої залізничної станції Яреськи — 16 км. Населення — 1152 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Баранівка, Пелагеївка, Петренки, Самари.

В пам'ять перебування Т. Г. Шевченка у Великому Перевозі в 1845 році трудящі села його іменем назвали свій колгосп і встановили бюст поета. Колгосп має зерно-тваринницький напрям. По врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва він займає одне з перших місць у районі.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Діє пологовий будинок.

Перша згадка про село відноситься до першої половини XVII століття. Його назва походить від перевозу через річку Псьол.

Історія Великого Перевозу тісно переплітається з історією Баранівки. Жителі обох сіл протягом багатьох років спільно виступали проти самодержавства і поміщицького свавілля. У грудні 1905 року вони гаряче підтримували антипоміщицький виступ селян Великих Сорочинців. Виходець із села Баранівки моряк Балтійського флоту С. Г. Крем'янський був учасником Кронштадтського повстання в 1906 році. Після поразки повстання його заарештували і заточили в одиночну камеру тюрми «Кресты» на Виборзькій стороні, де він відбував покарання. У зв'язку з 50-річчям першої Російської революції як активного учасника революційного руху його нагороджено орденом Леніна.

Під час громадянської війни у Великому Перевозі, Баранівці та інших навколишніх селах діяв партизанський загін, командиром якого був Д. М. Ярош.

В лютому 1918 року в Баранівці засновано комуністичний осередок, до його складу входили і комуністи Великого Перевозу. Організаторами його були К. Мороз. Я. Матяш, Д. Дерій. Окремо партійний осередок у Великому Перевозі створено в березні 1920 року.

В період тимчасової фашистської окупації гітлерівці розстріляли багато жителів обох сіл, висадили в повітря громадські приміщення, а село Баранівку спалили і оголосили неіснуючим населеним пунктом. Після війни на місці згарища виросло нове впорядковане село.

За мужність і героїзм, виявлені в боротьбі з німецькими загарбниками, 238 жителів Великого Перевозу нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

ВОСКОБІ́ЙНИКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 25 км від районного цен-

Заняття на курсах ветеринарних фельдшерів. Село Писаревщина Великобудищанської сільради. 1964 р.

На уроці фізики в середній школі села Гоголеве.

Новозбудована вулиця села Куйбишево Ковалівської сільради. 1966 р.

тру. Залізнична станція Яреськи — за 37 км. Населення 450 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Безверхове, Величкове (Косюрине), Вертелецьке, Носи, Романки, Сулими.

Колгосп «Шлях до комунізму», що міститься в селі, має 4432 га землі. Розвинуте тваринництво. Електростанція потужністю 50 квт.

У Воскобійниках є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 260 місць.

ГО́ГОЛЕВЕ (Яновщина) — село, центр сільської Ради. Розташоване недалеко від р. Говтви. Відстань від районного центру 18 км. Найближча залізнична станція Сагайдак — за 25 км. Населення — 404 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Воронянщина, Косарівщина, Маликівщина, Шарлаївка, Шафранівка.

Колгосп ім. XXII з'їзду КПРС, що міститься в селі, має 5 тис. га земельних угідь. Провідними культурами є пшениця, овес, цукрові буряки. Розвинуті тваринництво, садівництво.

У Гоголевому є восьмирічна, заочна і вечірня школи, бібліотека, клуб на 120 місць. У школі обладнана кімната-музей М. В. Гоголя. На місці, де стояв будинок, у якому письменник провів свої дитячі роки, встановлено обеліск.

Встановлення бюста Героя Радянського Союзу Ф. П. Борідька в селі Яреськах.

Засноване в кінці XVIII ст. як хутір Купчинський. У XIX ст. перейменоване на Василівку або Яновщину за ім'ям або другим прізвищем тодішнього власника хутора—В. П. Гоголя (Яновського), батька М. В. Гоголя. Тут письменник провів своє дитинство. В XIX ст. на батьківщині М. В. Гоголя побували відомі його сучасники. Т. Г. Шевченко створив тут кілька картин. Деякий час у Яновщині жив П. О. Куліш (видав збірку творів і листів Гоголя). Під час подорожі по Україні відвідав ці місця російський радянський письменник і журналіст В. О. Гіляровський, який у 1902 році видав книгу «На батьківщині Гоголя».

ЖО́РЖІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру. Залізнична станція Яреськи — за 30 км. Населення — 576 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Кисилиха, Колодяжне, Христівка, Павлівка.

Колгосп ім. Фурманова, що міститься в селі, має 5115 га земельних угідь. Вирощує пшеницю, гречку, цукрові буряки. Розвинуте продуктивне тваринництво. Є млин, пилорама, олійниця.

У Жоржівці — восьмирічна школа, 2 бібліотеки, клуб, на 200 місць.

Село виникло в кінці XVIII століття.

КОВАЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на річках Грунь-Ташані та Стесі, за 20 км від районного центру. Населення — 1498 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Климове, Куйбишеве, Малий Перевіз, Малі Хурси, Маначинівка.

Колгосп ім. 1 Травня, що міститься в селі, має 2980 га земельних угідь. Провідною галуззю господарства є вирощування зерново-технічних культур. Розвинуті тваринництво, садівництво і шовківництво.

У Ковалівці є лікарня на 25 ліжок, середня і вечірня школи, бібліотека, клуб на 250 місць, музей.

Біля села знайдені окремі речі Черняхівської культури (II—VI ст. н. е.).

Ковалівка відома з XVII століття.

МИХАЙЛИКИ́ — село, центр сільської Ради. Розташоване в степовій частині, за 18 км від районного центру. Залізнична станція Яреськи — за 30 км. Населення — 853 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Гребіняки, Жукова Балка, Ковердина Балка, Колоколівка, Леги, Маслівці, Порскалівка, Харенки, Швадрони, Юшки, Яроші.

У селі — центральна садиба колгоспу ім. Орджонікідзе, що має 4230 га земельних угідь. Господарство зерно-бурякового і тваринницького напряму. Провідні культури — озима пшениця, кукурудза, ячмінь, гречка, цукрові буряки. Діє міжрайонна луко-меліоративна станція.

У Михайликах є восьмирічна школа, бібліотека, музейна кімната, клуб на 350 місць, де працює великий колектив художньої самодіяльності, стаціонарна кіноустановка.

ПРИ́ШИБ — село, центр сільської Ради. Розташований за 18 км від районного центру.

Населення — 822 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Гнатенки, Горішне, Коляди, Криворучки, Переводчикове.

Колгосп «Перемога», що міститься в селі, має 5630 га земельних угідь. Вирощують пшеницю, жито, овес, цукрові буряки, коноплі. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У Пришибі є середня школа, бібліотека, музей, клуб на 200 місць.

САГАЙДА́К — село, центр сільської Ради. Розташований за 22 км від районного центру. Залізнична станція. За 12 км — автотраса Київ—Харків. Населення — 1483 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Дмитрівка, Кирпотівка, Лещане, Луці, Принцеве, Ромасі, Салимівщина, Чорнобаї.

Колгосп «Заповіт Ілліча», центральна садиба якого міститься в селі, має 4112 га земельних угідь. Провідними галузями господарства є вирощування зернових культур і цукрових буряків. Розвинуте тваринництво і бджільництво.

У післявоєнний час на території Сагайдацької сільради знайдено родовища нафти і газу; в 1956 році відкрита дільниця Радченківського нафтопромислу по експлуатації нафтових і газових свердловин. Звідси нафту перевозять на Херсонський нафтоперегінний завод. Колективу робітників дільниці за успішне виконання планових завдань присвоєно почесне звання колективу комуністичної праці.

У Сагайдаку є середня школа, клуб на 450 місць, стаціонарна кіноустановка. При клубі працюють драматичний і хоровий гуртки, духовий оркестр. Побудований стадіон.

Село виникло на початку XX століття в зв'язку з будівництвом залізниці Полтава—Ромодан. У списку населених пунктів Російської імперії за 1859 рік значиться населений пункт Сагайдашній, що був розташований недалеко від сучасного села біля водоймища Осняги. Поблизу був також хутір Богданівка біля водойми Сагайдашня. В цих місцях проходив шлях, який називався «Сагайдашний» («Затем Романовский шлях и Сагайдашный, простирающие от Днепра до Центра Великорусских губерний»). Ймовірно, що назва Сагайдак і походить від назви згаданих хутора та шляху.

Під час Великої Вітчизняної війни в цій місцевості діяв партизанський загін М. І. Наумова.

ФЕДУ́НКА (попередні назви Туха, Тухи, Тух) — село, центр сільської Ради. Віддаль від районного центру — 18 км, від найближчої залізничної станції — роз'їзду Федунка — 1,5 км. Населення — 780 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Білаші, Зозулі, Мірошники, Раївка, Римиги.

Колгосп ім. Котовського, центральна садиба якого міститься в селі, має 3673 га земельних угідь. Основні галузі виробництва — рільництво і тваринництво. Є три млини, дизельна електростанція потужністю 45 кіловат. Колгосп підтримує постійні дружні зв'язки з шефами — 11 дистанцією Південної залізниці (ст. Полтава).

У Федунці — восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць із стаціонарною кіноустановкою.

Населений пункт Тухи виник на початку XVII століття на стикові двох невеликих річок — Тухової та Федунки. Вперше назва Тухи згадується в універсалі гетьмана Мазепи в 1699 році та в грамоті Петра I (1700 рік). Потреба у збільшенні посівних площ примусила жителів переміститися в напрямі річки Федунки (звідси й пішла назва села).

ЯРЕ́СЬКИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 9 км від райцентру. Залізнична станція Яреськи — за 3 км. Населення—2155 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Бухуни, Гончарі, Нижні Яреськи, Соснівка, Хвальки.

Колгосп ім. Гоголя, що міститься в селі, має 6291 га земельних угідь. Напрям господарства — зерново-буряковий. Провідні культури — озима пшениця, гречка, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво. Працюють цукровий і цегельний заводи.

В Яреськах є амбулаторія, тубдиспансер на 25 ліжок, середня школа, бібліотека, музей, клуб на 320 місць.

Яреськи виникли на рубежі XIV—XV ст. внаслідок заселення Полтавщини вихідцями з-за Дніпра. Заснував село, за переказами, полковник Яресько. В цей час було побудовано укріплення, залишки якого збереглися у центрально-північній частині села.

У 1654 р. Яреськи входили до складу Миргородського полку як сотенне містечко. У 1658 р. татари вщент спалили село, більшу частину жителів забрали в полон. Після розгрому Виговського Яреськівська сотня знову відійшла до Миргородського полку.

Під час шведської навали 1709 р. Яреськи деякий час були окуповані загарбниками.

У першій половині XIX ст. Яреськи — значний населений пункт, з двома ярмарками на рік, де жваво торгували хлібом, сіллю, вином, рибою тощо; село входило до Шишацької волості, а з 1837 р. стає волосним центром.

Ще до Великої Жовтневої соціалістичної революції селяни Яреськок створили волосний земельний комітет і відібрали землю у Данила Недобачія. У 1918 р. комсомольці за ініціативою свого секретаря Андрія Таранцова створили комуну «Червоний юнак» на чолі з колишнім секретарем партосередку М. Т. Власенком. Комуні виділили 100 десятин землі, на якій працювали 19 комунарів, серед них — Я. Федоряка, І. Кодацький, І. Кравцов та інші. Під час нападу однієї з банд на комуну А. Таранцов, Я. Федоряка загинули. Бандити спалили комуну, але вона пізніше зміцніла і розрослась.

За мужність і відвагу, проявлені на фронтах Великої Вітчизняної війни, уродженцю Яреськок майору-танкісту Ф. П. Борідьку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Чудова природа села відома за межами Полтавщини.

Яреськи приваблювали до себе радянських кінематографістів. Лауреат Державної премії СРСР кінорежисер О. П. Довженко знімав у селі фільми «Земля», «Звенигора», «Щорс». Знімались кінофільми «Наталка Полтавка», «Майська ніч», «Борець і клоун», «Партизанська іскра».

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абазова М. 707
Аббасов А. М. 651
Абрамов В. Л. 730
Авдєєв Ф. 736
Авербах О. І. 227
Авраменко 775
Авраменко Г. М. 364
Адашев Д. 463
Адріан 759
Акімова В. П. 107
Аксаков А. И. 853
Аксаков М. 319
Аксентьєва З. М. 65, 114
Акулов 400
Александренко М. Т. 171
Александров 908
Александров А. А. 473
Алексєєв М. 95, 97
Алексєєв С. 532
Алмазов 398
Алфьоров П. 400
Альбеділ 168, 194
Альохін О. І. 941
Амагдалезов М. Г. 95
Амагдалезов О. 95
Амвросімов В. 78
Ангел 327, 519, 573
Ангеліна П. 677
Ангелов О. Ф. 839, 842
Андренко І. Т. 295
Андрєєв 904
Андрєєв П. А. 721, 722
Андрєєв П. В. 477
Андрєєв П. О. 645, 646
Андрєєв Х. І. 217, 218
Андрієвський В. М. 620
Андрієвський М. 374
Андрієнко Г. П. 207
Андрійченко С. А. 540
Андріяш Л. Т. 805
Андрузький Г. В. 79, 808
Андрусенко С. Г. 171
Андрущенко М. С. 347
Андрущенко М. Т. 365
Андрущенко О. 796
Андрущенко П. С. 343, 344
Анищенко М. М. 383
Анісімов П. А. 471
Анкудінова-Тоболоченко К. Я. 107
Антипенко 419
Антипов М. М. 555
Антоконенко О. І. 887
Антоненко О. Г. 744
Антонець В. І. 860
Антонець Ф. О. 298
Антонець Ю. Р. 581
Антонов 519
Антонов А. О. 830
Антонов Ю. 271
Антонов-Овсієнко В. О. 32, 371
Антосик Я. З. 199, 238
Антропов М. Є. 954
Анциборенко П. О. 257, 261
Анциферов 503
Апостол Д. 118, 148, 248, 262, 425, 446, 630, 631, 667, 668, 713, 734, 897
Апостол П. 631, 668
Апостоли 14, 214, 631
Апухтін Я. К. 650
Арандаренко М. І. 15, 74, 80, 169, 284, 285, 287, 304, 354, 369, 393, 465, 668, 748, 751, 837, 852, 901, 938
Арбузова Н. 272
Арендаренко І. І. 868
Аронський В. Ю. 682
Аронський О. К. 554
Артем (Сергєєв) Ф. А. 941
Артеменко П. 576
Артеменко П. Я. 336
Артисович 398
Артюшенко А. 426
Артюшенко О. 427
Артюшенко Х. 425
Артющенко Г. Р. 219
Аршавський М. 307
Аршуля А. А. 842
Асауленко В. Ф. 741
Асихманови 924
Астряб М. Г. 654
Атамановський П. Ю. 53, 259
Афанасьєв-Чужбинський О. С. 567

Б

Бабак Д. І. 52, 787
Бабак М. П. 805
Бабанський П. Д. 65
Бабенко А. А. 893
Бабенко В. Г. 223
Бабенко І. К. 405
Бабенко М. 229
Бабенко М. А. 191
Бабенко М. П. 766
Бабенко О. Ф. 651
Баберіна В. В. 403
Бабич І. Н. 637, 638
Бабич І. С. 712
Бабіренко Г. І. 861
Бабтист Й. 563
Бабухін 159
Бабушкін І. В. 84
Багалій Д. І. 447, 747, 748
Багатський Ю. Д. 365
Багач 117
Бегмет Г. 723
Багно 204
Багрєєв 644
Багров П. А. 134
Баджаков С. 827
Бадьон 381
Бажан М. П. 350, 969
Базавлук К. 708
Базилевські 15, 118, 141, 143, 197, 214, 608, 823, 897, 902
Байбуза 69
Байбуза М. 563
Байда Г. Ю. 943
Байда П. 942
Бакай Д. І. 905
Бакайченко М. К. 570, 595
Бакал 636
Бакало Д. 120, 133
Бакалов І. 827, 831
Баклицький Л. М. 839
Баклицький М. В. 46
Баклицький П. І. 846
Баклицький П. П. 383
Баклицький С. Ф. 846
Баклицький Я. М. 842
Бакуменко 691
Бакута Г. 534
Бала В. З. 941
Балавенський Ф. П. 649
Балала Й. І. 177
Балана П. Г. 767
Балановський С. В. 451
Балбачан 96, 97, 291
Баленко Г. М. 327
Баленко О. О. 108, 332
Балєєв В. А. 85
Балковий П. М. 762
Балюк К. 128
Балюк О. О. 59
Баль М. Й. 482
Бандур І. Д. 121, 122
Бандур П. Г. 522
Бандур С. 128
Бандура Г. Р. 825
Бантиш-Каменський Д. М. 69, 167, 389, 628
Банченко 372
Барабаш 371, 671
Барабаш Я. 167, 284, 511
Баранець К. 316
Баранець М. Я. 395
Баранник Н. 419
Баранник П. С. 415
Баранова 669
Барановський К. В. 193
Барвинський О. Д. 487
Барвінок Г. С. 488
Барвінський А. В. 434
Барвинський В. А. 490, 686

Барвінський 543
Бардаченко Р. 427
Барилець М. 327
Баринов 325
Барклай-де-Толлі 189
Барчан А. Л. 825
Басенко О. М. 648
Баско М. Ф. 452
Батий 224, 896
Батир І. І. 438
Батир М. І. 438
Батир О. Д. 446
Батир П. Д. 398, 400
Батієвський А. Г. 926
Батієвський О. М. 936
Батлажан 403
Батрак В. 214
Батрак П. В. 802
Бауер 734
Бауман М. Е. 83
Бахмат І. М. 719
Бахмутський 569
Бачинська В. 126
Бачинський 912
Бачинський Л. С. 555
Башкал К. Ф. 229
Башкал Я. Ф. 228
Башкирцева М. К. 316
Башлай Н. П. 366
Башловка Г. О. 307, 309, 311
Баян Й. Й. 49, 107
Баян К. В. 107
Бедзик Д. 912
Бедратий Я. Я. 297
Бедро І. П. 515, 926
Безбородько О. А. 543, 924
Безвіконний Г. А. 671, 674
Беззуб В. К. 406
Безклинська Г. І. 506
Безклинська Г. Я. 506
Безклинський А. А. 502
Безклинські 500
Безклубий З. 718
Безкроквий Х. О. 308, 310
Безкровна О. З 682
Безкуртний Д. 254
Безмаль О. П. 959
Безорудько В. 581
Безотосний В. І. 110
Безпала З. М. 725
Безпала Н. Д. 725
Безпалий 157, 328
Безпалий Д. М. 725
Безпалий М. Г. 217
Безпалий Ю. Д. 725
Безпалько А. 719
Безпалько І. 705
Безпалько С. 718
Безрода П. Л. 786
Безрук Ф. Ф. 622
Безрук Я. Ф. 622, 623
Безруков Г. 850
Безталанна П. 155
Безуглий І. 577
Безуглий П. І. 122
Бей 603
Бекман Я. М. 80
Бекяров А. 827, 830, 831
Белей Г. 938
Белей І. П. 290
Беленко Л. П. 316
Белогрич-Котляревський Н. 699, 700
Бельгард А. К. 289, 940
Беме 194
Бендас Ф. 328
Бенчук О. 263
Бер 506
Бергавінов С. А. 797
Бердичевський 778
Береговая Н. А. 68
Бережанов О. 373, 374
Бережна В. І. 175
Бережна О. Ф. 709
Бережний А. Д. 622, 624
Бережний А. С. 143
Бережний Л. 619
Бережний М. П. 232
Бережний М. Я. 620
Бережний С. І. 129
Бережний Ф. 502
Береза Г. 138
Березій З. І. 820
Березко Н. Ф. 387
Березняк Г. М. 538, 539
Березовець Д. Т. 510
Березовський К. П. 185
Березовський Я. П. 180
Беринда А. В. 841
Берлін О. З. 398, 400
Беручев Н. К. 471
Бершак А. Я. 762
Бесікі (Віссаріон Габашвілі) 464
Бестужев О. 714
Бестужев-Рюмін М. П. 18, 79, 465, 566, 656, 714
Бетхер К. 296
Бех С. І. 916
Бехов Г. 323
Бєлінський В. Г. 74
Бєляєв В. П. 232
Бзовський 609
Бибик 928
Билим Є. Д. 186, 187
Бирківський М. 941
Бирюков М. 454
Бистра 379
Бистренко П. П. 466
Бистров В. 438
Бистров С. 153
Битяговські 214, 248
Бичок Р. С. 385
Біба Павло 858
Біба Петро 858
Бібік І. М. 559
Бібікова Н. 438
Бібікова О. 438
Бігдан І. В. 740
Бідаш Я. Т. 262
Біденко Д. 703
Біденко О. І. 810
Бідненко О. І. 55
Бієнко Є. 801
Бізик 762
Бікбулатова Н. В. 57
Білавацький М. 610
Білан Г. К. 348
Білан Ф. 719
Білан Ю. Я. 152, 451
Біланівська К. М. 879
Білаш О. І. 65, 238
Блавацький В. 609
Білашенко В. Ф. 410
Біленко В. І. 876
Біленко І. В. 875
Біленко М. Л. 879
Біленький 293, 815
Білецький М. С. 406
Білий Г. П. 648
Білий П. Х. 582, 602
Білик 400
Білик (Калениченко) 341
Білик Г. К. 262
Білик І. С. 193
Білик Й. П. 345
Білик М. 344
Білик Н. Р. 954
Біличенко Д. Т. 488
Білобров М. К. 842
Біловусько В. П. 256
Біловусько В. Я. 252
Біловусько (Морозенко) П. Я. 251
Білогуб П. І. 241, 242
Білогуб Ф. 241, 243
Білозерський В. М. 79
Білозуб С. 561
Білокінь С. І. 862
Білокобильський П. 891
Білоус І. Г. 887
Білоус М. Д. 692
Білоус М. І. 705, 706
Білоус М. П. 890
Білоус М. С. 949
Білоус У. І. 891
Білоус Я. І. 890
Білоусько І. В. 55, 848
Білоцерківець А. Р. 175
Білоцерківець І. М. 710
Білоцерківець І. Д. 459
Білявський К. В. 422
Біляєв М. М. 763
Бірюков М. І. 126
Біюн А. О. 185
Блавацький В. 609
Блавацький М. 610
Благоєв 466
Блажко В. М. 932
Блоха Д. Я. 859
Блоха І. Г. 857
Блошенко М. І. 856
Блувштейн О. А. 483
Бобир Я. Т. 808
Бобошко Є. П. 623
Бобринский А. 748
Бобринський А. А. 11
Бобринські 470
Бобровський В. М. 205
Бобровський П. П. 89
Бовкун Є. 420
Бовкун П. С. 378
Богаєвський А. Т. 644, 650
Богаєвський Г. К. 895

Богаєвський О. Т. 140, 486, 700
Богдан М. І. 436, 437
Богдан О. О. 95
Богдан Т. 361
Богданова В. М. 712
Богклевський 511
Богма В. О. 963
Богодистий А. А. 839, 843
Богодистий П. А. 841
Богоміл М. Г. 681
Богун І. 577
Богуславський 906
Бодаква С. І. 199
Бодаква Я. С. 201, 204
Бодня І. 945
Бодянський О. М. 80
Бодянський П. І. 7, 20, 77, 80, 81, 197, 215, 306, 317, 340, 394, 629, 657, 668, 670, 687, 688, 790, 837
Боженко В. 266
Боженков І. К. 494
Божинський І. І. 751, 752
Божко 813, 858
Божко О. І. 842
Божко П. М. 622
Божко П. Т. 623
Божко У. 663
Божко Ф. Ф. 620
Бозіна Н. П. 933
Бойко 150
Бойко В. Д. 710
Бойко Д. Я. 185
Бойко К. М. 277
Бойко П. 202
Бойко П. Т. 336
Бойко С. К. 67
Бойко Т. М. 252
Бойправ Г. 481
Бойченко Р. 387
Бойченко С. М. 486
Бокий І. С. 212
Бокитько В. І. 674
Боклач І. О. 351
Болдарева 199
Болдарєв Я. М. 228
Болдовський М. 374
Болдовський О. 374
Болоховський С. 166
Болюбаш А. 708
Болюбаш І. 705, 706
Болюбаш М. 707
Болюх М. М. 949
Большак В. В. 587, 588
Большаков В. П. 232
Большов 855
Бондар К. О. 844
Бондар М. 943
Бондар Т. Д. 129
Бондаренко 150, 501, 673
Бондаренко А. Ф. 193
Бондаренко В. А. 839
Бондаренко В. О. 559
Бондаренко В. Ю. 869
Бондаренко І. 86
Бондаренко І. І. 561
Бондаренко І. М. 274 (м. Гребінка)
Бондаренко І. М. 251 (с. Федорівка)
Бондаренко М. З. 108
Бондаренко М. С. 65, 228
Бондаренко М. Я. 335
Бондаренко О. А. 679
Бондаренко О. П. 232
Бондаренко П. 56
Бондаренко П. С. 228
Бондаренко С. 576
Бондаренко Я. К. 963
Бондарець В. М. 452
Бондарєв 123
Бондарчук Д. Н. 350
Боняк 562
Боплан Г. 11, 117, 131, 143, 193, 239, 248, 281, 304 352, 389, 490, 543, 604, 654, 667, 686, 698, 733, 774, 851
Борис І. Т. 890, 894
Борисенко 308
Борисенко А. М. 681
Борисенко В. П. 53, 262
Борисенко М. 693
Борисенко М. Є. 293
Борисковський П. І. 10
Борисов А. 306, 853
Борисов А. І. 18
Борисов П. 306, 853
Борисов П. І. 18, 19
Борідько Ф. П. 45, 968, 969
Боровий 859
Боровик 943
Боровик А. І. 193
Боровик В. 272
Боровик Л. 632
Боровик М. М. 193
Боровиковський В. Л. 632, 644
Боровиковський В. П. 17
Боровиковський Л. І. 63, 79, 80, 920
Бородай Г. К. 451
Бородай М. Ф. 359
Бородай П. 453
Бородін К. Я. 425, 426, 430
Бородін Я. 426
Бороліс А. Д. 136
Борохович 178
Борохович М. 191, 193
Борсук В. С. 193
Бортник А. 56
Борщ М. П. 610
Борщ О. 577
Борщик М. 200
Босенко М. Ф. 846
Боур О. Р. 74
Бочкар М. Ф. 967
Бочко Н. Д. 486
Бош Є. Б. 518
Брага М. А. 666
Брага П. Ф. 756
Брагілевська Г. І. 758
Брагінець Г. П. 164
Брагінський Н. І. 271
Бражник А. 340
Бражник А. Я. 344
Бражник О. П. 331
Бражник О. Т. 800
Бражник С. Я. 291
Бразоль 323
Браїлко Г. М. 846
Брайчевський М. Ю. 463
Брандман Е. 476
Браславська Ф. Т. 263
Браславський Л. М. 779
Братина І. К. 863
Братишевський А. М. 193
Братко Є. Г. 57
Брацлавець М. 117
Бредов 574
Брейтовський Я. Л. 54
Бреславський Ю. А. 269
Бреус А. Ю. 436
Брижник В. К. 818
Бризгалов 716
Брикель П. П. 461
Бринза В. М. 387
Бриніх 567
Брихнич В. 843
Брова 309
Бродський Д. С. 325
Брусенко І. П. 446
Брюховецький І. 284, 352, 464, 630
Бублик П. М. 948
Бублик У. 723
Бублик Ю. Ф. 46
Бубнов А. С. 91
Бувайло М. Ф. 219
Бугаєнко 191
Бугаєнко Ю. 326
Бугаєць М. К. 208
Бугай О. О. 591
Бугорська Л. О. 930
Бугрій В. Р. 777
Бугрій Н. 780
Будагов С. Г. 288
Будаєв В. І. 494, 495
Будаєва Г. А. 494
Будай О. С. 932
Буденний П. П. 766
Будко С. П. 342, 343
Будній О. А. 44, 105, 479
Будьонний С. М. 155, 242, 308, 476, 477
Бужина І. Й. 136
Бузало Й. А. 159
Бузина І. П. 275
Бузько І. І. 49, 482
Букан Т. С. 779
Букрєєв П. І. 553
Булавенко М. 360
Булавицька М. В. 151
Булавін І. П. 648
Булавін К. 630
Булат А. П. 508
Булат І. Л. 592
Булах О. І. 559
Булачник 481
Булда 778
Буличов І. Ю. 480
Булишкін М. Ф. 800
Булюбаш Д. 214, 216
Булюбаш І. 260

Бульбах К. Н. 620
Бульбах О. І. 613
Бурда П. Л. 514, 544, 545
Бурдюк О. С. 602
Бурлак (Степаненко) О. С. 869
Бурляй К. 146
Бурмистенко М. О. 48, 542
Буряк В. К. 620
Бут В. А. 756
Бут В. В. 129
Бут Г. 702
Бутанська П. 835
Бутанський Д. 830
Бутенко Д. 417
Бутенко Д. Ф. 493
Бутенко К. 708
Бутенко Л. 395
Бутенко М. Г. 878
Бутенко М. Т. 876, 878
Бутенко У. І. 711
Бутирін О. А. 471, 472, 476
Бутко В. М. 587
Бутко В. С. 753
Бутко Л. А. 171
Бутко М. М. 159
Бутович 342
Бутович Г. 194
Бутяга Т. 123
Бухало В. О. 928
Бухненко А. П. 135
Буховецький 154
Буценко А. 62, 577, 605
Буценко П. І. 36, 95, 98, 839
Буцький Г. О. 864
Бучневич В. Е. 69, 70, 853, 854
Бучневич В. О. 7
Бушневський П. Т. 86

В

Вагранська А. І. 29, 91, 94, 95, 97
Вадковський В. В. 566
Вадковський Ф. Ф. 18, 566, 632
Вайда П. А. 844
Вакула В. М. 706
Вакуленко 907
Вакуленко К. Г. 406
Вакуленко П. Х. 219
Вакулка М. І. 676
Валко П. Х. 626
Валько 379
Вальська Є. І. 127
Ванатович В. 190
Ванжула Г. І. 159
Варава М. Л. 946
Варвінська О. А. 950
Варвінський П. Г. 950
Вареник І. 905
Варнавська О. І. 711
Варник 381
Варченко Г. С. 680
Варченко Д. Д. 660
Варченко К. 675
Варченко Ф. Д. 659, 663
Варшавський 635
Варшавський З. А. 290
Варшавський М. А. 290
Васенко 902
Васецька Т. І. 632
Василенко Б. М. 247
Василенко В. И. 179, 414, 716, 793, 837
Василенко В. К. 437
Василенко І. 870
Василенко І. Г. 268
Василенко М. 266
Василенко О. 333
Василенко О. В. 785
Василенко О. Л. 159
Василенко О. Ф. 308
Василенко Р. 897
Василенко С. Й. 141
Василенко Ф. О. 141
Василенко Я. (м. Кобеляки) 400
Василенко Я. (с. Очеретувате) 897
Василець О. 719
Василець О. Г. 540
Василець П. 719
Васильєв А. Л. 581
Васильєв К. І. 890
Васильєва А. Д. 833
Васильківський С. І. 91
Василько В. С. 106
Васильченко 904
Васильченко А. Г. 452
Васильченко В. 298
Васильченко С. 261
Васильченко С. В. 89
Васильченко Я. А. 553
Васюк І. Д. 861
Васюта І. К. 737
Васюта С. Т. 173, 175
Васютинський А. Г. 529
Васько О. Ф. 848
Васько С. Р. 751
Ваценко М. Г. 206
Ваць 812
Ващенко В. 487
Ващенко М. 171
Ведмеденко І. І. 412
Ведмеденко І. К. 412
Ведмідська К. К. 378
Векленко І. І. 887
Веклич І. М. 763
Векслер А. 912
Великанов К. С. 554, 561
Величай М. Д. 52
Величай М. Л. 185
Величко В. Я. 818
Величко Г. 262
Величко Г. П. 202
Величко Г. С. 349
Величко К. К. 679
Величко П. Я. 818
Величко С. В. 285
Величко Т. Т. 201
Велкінд 961
Вельбой М. Т. 191
Верба І. Г. 477
Вербицький М. А. (Миколайчик Білокопитний) 89
Вербовий М. 835
Вербовий С. Н. 825
Вересай О. М. 17
Верець П. 428
Верещагін Ф. Г. 921
Верещак А. Й. 691
Верещак А. Ф. 694
Верещак М. П. 691, 692, 694
Веριченко К. С. 228
Верменич А. А. 237, 238
Вернадський В. І. 88, 958
Вертій В. А. 949
Вертій В. С. 946
Вертій В. Т. 948
Вертій Г. А. 949
Вертій М. В. 946
Верховинець В. М. 106
Верховський І. О. 241, 242
Верьовка Г. 644
Веселов М. Д. 941, 942
Виборний Д. К. 710
Вивалько І. Г. 725
Виговський І. 13, 69, 70, 118, 131, 147, 167, 248, 283, 317, 340, 352, 390, 443, 446, 511, 523, 565, 629, 655, 667, 713, 733, 775, 790, 811, 924, 956
Видюк Г. О. 609
Видюк Г. П. 608, 609
Видюк М. 611
Видюк П. Т. 608
Винниченко 27, 97
Винниченко Г. С. 375
Винниченко О. С. 836
Винниченко С. І. 539
Винниченко Ф. П. 674
Випущенко І. 292
Вирган І. О. 65
Висоцька 419
Висоцький В. М. 524
Витра Л. 344
Витушка М. 809
Вишара І. А. 680, 681
Вишневецький І. 13, 69, 131, 141, 143, 146, 239, 248, 352, 464, 510, 511, 532, 533, 564, 584, 667, 698, 713, 774, 790, 919, 923
Вишневецький М. 510
Вишневецький О. 563, 789, 790
Вишневецькі 239, 594, 896, 919
Вишневський Д. 487
Вишняк П. З. 456
Відинський К. 831
Візир Д. Д. 683
Віленський А. І. 487
Вільовий І. Й. 238
Вільченко Ф. П. 671, 672, 684
Вільямс Альберт-Ріс 296
Вітер Л. 344
Вітка Г. Л. 246
Вітка О. Д. 246
Вітовська Н. 379
Вітовт 69
Власенко М. Г. 946

Власенко М. Т. 962, 969
Власенко О. С. 333
Власенко П. Т. 637, 638
Власенко С. П. 53, 646, 647
Власенко С. Т. 788
Власенко Ф. 328
Воблий І. І. 437
Вовк А. К. 861
Вовк П. 500
Вовк М. 740
Вовк М. Г. 272
Вовк О. Ф. 678
Вовк П. С. 48, 645
Вовк Ф. К. 808
Вовк Я. Г. 877
Вовкоріз М. 135
Водолага Л. С. 388, 766
Водяницький П. 469
Воєйков М. 629, 698, 900
Воздвиженський 323
Войнов І. В. 637
Войтенко І. Є. 104
Войтенко І. С. 817
Войтенко С. Ю. 311
Войтов І. 533
Волик Д. Й. 779
Волик Л. 234
Волик М. 800
Волков 18, 306, 853
Волков В. О. 90
Волков Д. П. 828, 834
Волконський 630
Волконський С. Г. 18, 79
Волновський М. З. 378, 379
Воловик П. А. 702
Володимир Всеволодович 900
Володимир Мономах 569, 899
Володимир Святославович 562, 896
Володимиров І. 672
Волохов Г. М. 201
Волошин Г. А. 761
Волошин Г. Х. 839
Волошин Л. С. 234
Волошин П. Х. 842
Волошина В. О. 894
Волошина М. Я. 456
Волошко М. І. 710
Волощенко В. 637
Волощенко В. Г. 245
Волощенко В. Н. 638, 640
Волощенко К. 427
Волховський 796
Воля Г. К. 482
Воробйов В. Г. 275
Ворожко Г. О. 786
Ворозна Д. З. 204
Ворона В. 677
Ворона Г. О. 681
Ворона Е. 266
Ворона І. А. 780
Вороненко І. 693, 694
Вороненко О. 375
Воронцов Р. 391, 735
Воронянський Д. П. 290
Воронянський І. 292
Воронянський О. Т. 292
Воротник С. Г. 766
Ворошилов К. Є. 98, 475, 476, 477, 639
Ворошилов М. М. 571—573, 581
Воскобойник І. Д. 718
Воскобойник Л. Ф. 949
Восков С. П. 199
Вощинська В. 427
Врангель 99, 199, 242, 326, 373, 400, 477, 519, 520, 907
Вусик М. Г. 446
В'юн С. 960
Вюников Л. 943
Вязмітінов 250, 251

Г

Габуєв 589
Гавловський Д. А. 682
Гаврилевський І. М. 661
Гавриленко А. 269
Гавриленко О. Г. 82
Гаврилко М. О. 649
Гаврилов Д. Є. 769
Гаврилова Л. Г. 758
Гаврильчик К. К. 276
Гавриш І. І. 741
Гавриш І. Є. 771
Гавриш Ф. 332
Гаганова В. І. 57, 56, 110, 381
Гадзюра К. П. 221
Гаєвський І. С. 469, 470
Гайван П. П. 205
Гайдай Б. 577, 605
Гайдай П. П. 577
Гайдай Т. Г. 577
Гайдар В. С. 846
Гайдар М. Л. 53, 895
Гайдук І. А. 369
Гайковий Ф. А. 169, 174
Гайовий Т. В. 105
Гайсинський С. 96
Гал 563
Галаган 19, 398
Галаган А. В. 230
Галаган Г. 262
Галагани 512
Галагуза А. Й. 187
Галай Г. 853
Галайда І. 134
Галат-Роговий В. В. 110
Галат-Роговий М. Д. 110
Галаурний Я. 826
Галенко Г. Ф. 710
Галимон А. 237
Галич Т. 589
Галич У. О. 593
Галіцин Г. 341
Галіцин О. З. 183
Галкіна П. 429
Галле 667
Галуган 647
Галушка В. 720
Галушка В. І. 780
Галушка В. С. 336
Галушка І. 720
Галушка М. О. 395
Галушка П. І. 932
Галушка С. О. 332
Галушка Ф. 777
Гальпер С. 476
Гальчук І. Н. 116
Гальян М. С. 802
Гамалія 512, 785
Гамалія А. 543
Гамалія І. 543
Гамалія П. Я. 791
Гаманко І. 323
Гамзагурі 471
Ганжа І. Х. 799
Ганзенко Г. І. 879
Ганзенко С. Г. 912
Ганниченко Є. М. 611
Ганниченко О. В. 612, 613, 614
Ганущенко В. В. 141
Ганчев П. П. 830
Гапон Г. Е. 850
Гапоненко 453
Гапоненко І. П. 267
Гапчич Л. Ф. 819
Гарагуля О. М. 509
Гарасюк В. Л. 237
Гарбуз Т. Т. 786
Гарбузенко В. 730
Гаринович 669
Гаркавенко М. І. 554
Гаркавенко О. 480
Гаркавенко О. П. 648
Гаркавенко П. І. 554
Гаркавенко Т. П. 840
Гаркавий В. І. 622
Гаркавий Г. Л. 619
Гаркавий С. Д. 619
Гаркуша І. Ф. 256
Гаркуша Н. В. 137
Гаркуша П. Ф. 251, 257
Гаркуша Ф. 118
Гаркуша Ф. П. 252
Гармаш І. Ю. 311
Гартінг 715, 717,
Гастелло М. Ф. 333
Гвоздицька Л. 161
Гвоздьов 159
Гебгольд 470
Гегечкорі О. О. 87
Геєвський С. А. 16
Гелеверя М. І. 881
Геліс М. М. 487
Геля І. М. 228
Георгієва М. О. 828
Герасименко В. Я. 660
Герасименко І. П. 198
Герасименко К. М. 809
Герасименко О. Я. 651
Герасимов М. П. 554
Геращенко Г. 737
Геращенко М. П. 738, 815
Геращенко Н. 737
Геращенко О. 737
Геращенко О. П. 86
Геращенко П. 737
Геращенко П. П. 738
Гербут-Гейбович Ф. 812
Гервольський 82
Гергель О. О. 702
Герцен О. І. 80

Гетьман М. Х. 313
Гилюн І. 718
Гилюн М. 719
Гирич Є. В. 558
Гирка Т. Г. 121
Гирман Д. 427
Гирман І. С. 443
Гирман К. 427
Гирман М. С. 443
Гирман С. П. 443
Гілленштієрн 304
Гіляровський В. О. 132, 287, 668, 968
Гільденштедт 248, 713
Гінзбург І. Я. 673
Гірченко Я. В. 529
Гіталов О. В. 58
Гітлер 482, 577
Гіщенко М. Д. 519
Гладка А. Ф. 277
Гладкий Г. П. 90, 92
Гладкий К. Л. 893
Гладкий М. 629
Гладкий Н. О. 437
Глинський Б. 510
Глинський М. 69
Глинський О. 69
Глинські 69, 896
Глиняний 675
Гліб Юрійович 789
Глібов Л. І. 63, 80, 895
Глінка К. Д. 88
Глінка М. І. 81, 286
Глоба 196
Глоба М. 453
Глоба П. 840
Глодеревський І. С. 363
Глотов М. С. 223
Глухов І. К. 399
Глуховеря В. С. 387
Глушко А. 634
Глушко Є. С. 459
Глушко М. І. 708, 710
Глушко М. П. 509
Глущенко Г. Г. 502
Глущенко І. Г. 245
Гмиря Б. Р. 860
Гмиря Г. П. 958, 959
Гмиря П. 538
Гнатовська О. О. 456, 457
Гнатченко М. 721
Гнатченко Ф. Т. 718, 720
Гнєдич М. І. 17, 80, 459
Гнєдич П. П. 459
Гнєдич Т. Г. 459
Гнибіда Н. Я. 587
Гнида І. М. 297, 663
Гнида Ф. М. 663
Гнилокишко С. А. 493
Гнилосир С. Ю. 452
Гнилосиров В. С. 89
Гніп М. 80
Говійко І. 675
Гоголь (Яновський) В. П. 80, 968
Гоголь М. В. 17, 62, 63, 80, 148, 151, 286, 632, 643, 656, 668, 672, 678, 697, 730, 904, 962, 966, 968
Гоголь С. І. 228
Гогорян В. С. 524
Голик І. Ю. 232
Голинський А. М. 800
Голишкін С. П. 229
Голіцин 734
Голіцин М. М. 791
Голобородько Д. В. 372
Голобородько І. І. 797, 798
Голобородько М. І. 804
Голобородько Ф. К. 436
Голобуцкий В. А. 564, 629
Голованівський С. 969
Голованъ І. Г. 879
Голованъ М. З. 599
Голованъ С. К. 454
Головатий Ф. П. 282
Головашич А. С. 180
Головашич М. П. 180
Головащенко І. 464
Головін О. 71
Головко А. В. 65, 256, 296, 487, 672, 969
Головко Д. В. 232, 238
Головко Є. І. 236
Головко І. 702
Головко К. 495
Головко О. 445
Головко П. Г. (м. Гребінка) 275
Головко П. Г. (с. Хорішки) 436
Головня Г. І. 772
Головня П. В. 549
Головня П. П. 744
Головченко І. Й. 359
Голодний О. Н. 888
Голота П. 152
Голтвянська Н. І. 744
Голуб В. 416, 417
Голуб Л. І. 421
Голуб М. А. 522
Голуб М. О. 864
Голуб П. 28
Голубєв А. П. 964
Голубицький Д. 967
Голубицький Р. М. 960
Голубнича Т. 379
Голубова В. 720
Голян Г. В. 660, 663
Голян П. 662, 663
Голяховський Я. 449
Гольдфарб А. Г. 480
Гомер 17
Гомон 908
Гомон А. С. 572, 574
Гонтар І. 632
Гонтаренко 322
Гонтаровський 761
Гончар А. 630
Гончар І. 381
Гончар О. 256, 411
Гончар О. Т. 65
Гончаренко А. І. 216
Гончаренко Г. 742
Гончаренко Є. Н. 662
Гончаренко І. 267
Гончаренко І. І. 788
Гончаренко П. 573
Гончаренко П. Ф. 877
Гончаренко Ф. М. 48
Гончарка М. І. 91
Гончаров 123, 906
Гончаров Ф. М. 730
Гора Л. А. 383
Гора Ю. П. 250
Горб М. 912
Горбань Л. В. 780
Горбась А. Г. 297
Горбатенко М. В. 591
Горбатенко Я. С. 587
Горбатко К. 379
Горбатко П. Г. 889
Горбенко І. Т. 53, 770
Горбенко П. А. 439
Горбовський 266
Горбоніс К. В. 839
Горбунько О. Г. 173
Горвіц 676
Горда А. А. 838, 839
Гордієнко А. С. 246
Гордієнко В. П. 881
Гордієнко П. А. 780
Гордієнко П. П. 43, 482, 850
Гордон В. М. 529
Гордон Е. 476
Горелік (Барвінок) Б. Ш. 514, 518, 560
Горенескул 340
Горенко І. Т. 251, 252
Гор'єв 120, 121
Горленко А. 261
Горностаєв 159
Горобець В. М. 707
Горобець П. М. 65
Городиський М. Н. 516
Горошковозенко І. В. 709
Горська 543
Горщновський М. М. 803
Горяшенко П. К. 536, 537
Горький О. М. 62, 256, 424—426, 429, 431, 432, 446, 864
Готліб В. 476
Готліб Е. Д. 483
Гошко М. Р. 217
Грабянка Г. І. 146
Грама О. В. 504
Граненко М. С. 950
Грановський А. 69, 147, 304, 352, 563, 594, 667, 713, 837, 900, 937
Грачов Б. І. 493
Гребенюк І. Р. 367
Гребенюк М. 419
Гребінка Є. П. 17, 62, 264, 277, 278, 281, 791
Гребінник П. А. 510, 529, 552
Гребінник Ф. 905
Гребінюк І. Т. 839
Грек Ф. М. 844
Греков Б. Д. 650
Греков П. О. 357
Гресь І. С. 316, 519, 538, 588, 928
Гречаний Г. Л. 786
Гречаний І. Г. 728
Гречановський О. М. 269

Греченко В. М. 404
Гречко Г. Г. 950
Гречко Н. С. 154
Гречко О. С. 95
Гриб І. І. 675
Грибунович-Байбуза М. 789
Григор Є. 415
Григор М. М. 691
Григоренко В. Я. 246
Григоренко Г. І. 446
Григоренко Г. Х. 246
Григоренко Г. Я. 245
Григоренко І. 429
Григоренко П. П. 244
Григоренко С. І. 330
Григоренко Я. 891
Григор'єв 35, 37, 97, 98, 199, 292, 398, 475, 500, 519, 573, 826, 839, 874, 906
Григорович В. І. 791, 792
Гриженко П. М. 839
Гриневич 618, 619, 626
Гриневич К. І. 82
Гриненко 908
Гринько 379
Гринько А. К. 237
Гринько В. І. 887
Гринько Г. Б. 551
Гринько Г. Й. 549
Гринько Г. Х. 549
Гринько О. Г. 385
Гринько П. 590
Грицаєнко М. 495
Грицай Є. П. 765, 766
Грицай С. А. 161
Гриценко Г. 906
Гриценко Г. Г. 929, 930
Гриценко М. А. 223
Гриценко М. І. 912, 921
Гриценко П. 870
Гриценко Я. В. 439
Гричук П. А. 428
Гришин М. 622
Гришко Ф. Г. 721, 722
Гришков А. 131
Грищенко М. І. 682, 703
Грищенко М. С. 676
Грищенко Н. В. 186, 187, 188
Грідьма Є. 718
Грінберг 251
Грінченко Б. Д. 89
Грінченко П. Ф. 752
Грозний І. 732
Громницький 610
Громницький Г. М. 385
Грудін В. І. 152
Грудницький В. 840
Грудницький М. І. 839
Грузін І. П. 737
Грунфельд 659
Груня І. 590
Грунь І. П. 587
Грушевська К. М. 632
Грушко Г. А. 857
Грушко Х. Х. 864
Грущенко А. 439
Грущенко Р. Ф. 263
Грязьний І. Г. 251
Губа Г. Г. 297
Губа І. П. 620, 622
Губенко 501
Губенко Д. Л. 542
Губина А. О. 244
Губина О. І. 241
Губина П. 243
Губін М. 798
Губін М. Т. 220
Губка М. Т. 268
Губрич Г. 943
Гугнін М. П. 487
Гуда Л. 723
Гуджул Д. 75
Гудзенко М. 742
Гудзенко П. І. 289
Гудзь П. І. 184, 185
Гудим-Левковичі 902
Гудович А. 668, 669
Гужвій Я. С. 537
Гузий І. 118
Гузь І. 322
Гуленко Д. І. 779
Гуленко Л. 780
Гулій А. П. 825
Гулій Б. 830
Гулій В. П. 818, 830
Гулій І. 105
Гулій К. 58, 723, 724
Гулій П. С. 826
Гулій Ф. 825
Гуляницький Г. 147
Гуляницький Л. 906
Гуль О. П. 877
Гульченко Т. З. 581
Гуня 511
Гуня Д. 224
Гуняга Варвара 268
Гуняга Віра 268
Гуняга Гнат 268
Гуняга Григорій 268
Гуняга Д. 268
Гупало В. М. 623
Гупало З. Д. 202
Гура Й. С. 245
Гурамішвілі Д. 17, 62, 464, 631, 686, 687, 696, 697
Гурарій 470
Гуравич 265, 586
Гуревич Й. 264, 586
Гуренко 328
Гуржій І. О. 15, 168, 214, 631, 668, 735, 938
Гуржій П. М. 830
Гурин 322
Гуркіна О. 828
Гуров М. І. 87
Гурський 389
Гурський С. 733
Гусак А. П. 350
Гусак Г. 341
Гусак М. І. 345, 351
Гусак Н. М. 950
Гусак Н. П. 351
Гусак Т. М. 342, 344
Гусаренко Н. А. 919
Гусач С. Т. 58, 509
Гусєва О. Г. 527
Гуськов М. 850
Гутиря М. С. 848
Гутник 491

Д

Давиденко Л. 56
Давиденко М. П. 762
Давиденко П. І. 219
Давиденко С. Г. 556
Давидов Д. 465
Давидовський Г. М. 65
Давидюк М. Я. 57
Дадачок І. Л. 554
Далаков (Ніколов) Д. 827
Даль В. І. 747
Дальський В. М. 820
Данилевич 152
Данилевич В. І. 803
Данилевський В. Б. 118, 121, 957
Данилевський О. С. 730
Данилейко Л. І. 505
Даниленко М. П. 803
Даниленко Я. Л. 454
Данильченко М. М. 950
Данішев С. О. 67, 116, 257, 866
Данкерт І. 389
Данченко І. Ф. 500
Данько П. Г. 560
Дарнопих Ф. М. 546
Даценко Г. Р. 684
Даценко І. І. 55, 311
Даценко Л. Г. 695
Даценко М. 138
Даценко С. Б. 694
Даценко С. М. 697
Даценко Я. М. 697
Дашко О. Т. 679
Дворник В. М. 186, 187
Дворник Л. І. 201, 204
Деборін М. 573
Девіт Ф. 389
Дев'ятка Д. Г. 697
Дев'ятко Г. А. 539
Дедоха Ф. 577
Дейкало П. Г. 578
Дейнека Д. В. 540
Дейнека І. Я. 363
Дейнека С. 417
Дема О. М. 551
Демаш Н. К. 840
Демаш Н. О. 843
Деменко М. Д. 665
Дементей К. Д. 846
Демиденко Ф. 308
Демидович Ф. 134
Демінський І. З. 291
Демочко О. 311
Демченко А. І. 804
Демченко А. П. 756
Демченко А. Ю. 762
Демченко Г. Д. 219
Демченко Г. М. 756
Демченко І. І. 703
Демченко Л. О. 756
Демченко О. 930

Демченко Т. Н. 361
Дем'яненко В. 694
Дем'яненко Г. Х. 694
Дем'яненко Й. Х. 696
Дем'яненко М. Т. 726
Дем'яненко П. 677
Дем'яненко Ф. М. 718, 722
Дем'янець А. 571, 572
Дем'яновський В. 86
Денисенко 750
Денисенко Г. П. 626
Десенко П. П. 839
Дениско О. П. 950
Денисова О. Д. 58, 948, 949, 950
Денікін 35, 98, 153, 325, 417, 427, 438, 519, 538, 574, 587, 610, 640, 731, 772, 797, 857, 927, 942
Деньгуб Г. М. 744
Деревенський І. Т. 261
Дерев'янкін Т. І. 369
Дерев'янко 191
Дерев'янко В. 430
Дерев'янко Д. Ф. 928
Деренковский Г. М. 84
Державін 656
Дерій Д. 959, 967
Деркач А. А. 365
Деркач М. Ю. 771
Деркач С. С. 771
Деркач Т. С. 700, 701
Деркаченко М. К. 454
Деручинський 639
Деряга М. К. 766
Десенко П. П. 839
Десятник І. Г. 695
Єдов 123
Джеджела Л. Д. 756
Джос К. А. 122
Джуна Ф. 200
Джунь А. 642
Дзейска 855
Дзюба Д. 870
Дзюбань Г. А. 862
Дивенець Г. П. 602
Дигало П. С. 891
Дигун О. С. 184
Диканський М. А. 486
Дикий П. С. 268
Дикопольцев Є. 412
Дикун Г. В. 110
Дикун І. В. 609
Димара М. В. 486
Димаров А. 651
Димський Л. М. 82
Динько О. Г. 891
Диптан Т. Д. 859
Диравка С. П. 153, 180
Дитятко 631
Дишлевий П. С. 337, 385, 615
Діброва А. Ф. 547
Діброва З. П. 881
Діброва О. П. 550, 552
Діброва П. Г. 546
Діброва П. П. 552
Діброва С. П. 545
Діброва Т. 550
Діброва Х. С. 678
Діброва Я. Г. 552
Дігтяр В. А. 770
Дігтяр М. І. 462
Дігтяр П. 138
Дігтярьов В. А. 55
Діденко Г. 361
Діденко Д. П. 128
Діденко К. О. 890
Діденко Н. С. 441
Діденко С. І. 46
Діденко С. Й. 890
Дідик П. Г. 315
Дік 873
Діхтяр П. М. 383
Діхтяр Ф. І. 766
Длуський М. 145, 146, 178
Дмитренко 154, 815
Дмитренко Г. І. 864
Дмитренко М. П. 679
Дмитренко О. 416, 417
Дмитрієва Л. П. 263
Добровольська К. А. 375
Добросол І. Н. 946
Добросол О. О. 946
Доброхотов М. Н. 87
Довгаль 319
Довгаль В. С. 681
Довгаль І. М. 395
Довгаль Л. О. 623
Довгаль О. І. 681
Довгопол Г. 379
Довгополов О. П. 91, 92
Довгорук В. 416, 417
Довгушин Т. 86
Довженко О. П. 969
Довженко Т. 262
Догодило А. 722
Додух Г. 694
Докучаєв В. В. 88
Долгополов О. П. 91, 92
Долгорукий 78, 655
Долгорукий Я. Ф. 352
Долгорукова 215
Долуда Г. Ф. 660
Долуда Ю. Ф. 660
Дольд-Михайлик Ю. П. 65, 410
Дольненко С. 307
Домагацька Н. І. 309
Домагацький С. 308
Домашенко Т. С. 153
Домбровський І. А. 889
Домнич Ф. С. 620
Донець Б. П. 888
Донець Т. 356
Донской Я. Е. 958
Донцов 28
Донцов Я. Г. 718
Донченко О. В. 65, 575, 685
Дорожай М. Г. 313
Дорохін 912
Дорошенко 28
Дорошенко А. 718
Дорошенко І. 924
Дорошенко І. А. 349
Дорошенко І. П. 702, 703
Дорошенко О. Т. 846
Дорошенко П. 284, 630, 702, 851, 956
Доценко Г. Р. 672
Доценко І. Д. 500
Драгін К. І. 662, 663
Драгоманов М. П. 80, 150
Драгоманови 62
Драгун О. Т. 219
Драк Ф. Т. 834
Драна Д. 834
Драний В. 835
Дранко М. В. 234
Драполюк 640
Древаль В. Т. 707
Дрейзін С. А. 398
Дрига К. Д. 740
Дрилевський 398
Дрібна Є. І. 819, 820
Дробаха В. 479
Дробіт М. Г. 706
Дробіт М. Ф. 712
Дробницький П. С. 574, 777
Дробницькі 776
Дробніс Я. Н. 40, 97
Дроб'язко Є. Н. 456
Дроб'язко О. Ф. 536, 537
Дрога О. К. 547
Дрожжа Г. С. 676
Дрозд А. 885
Дрозд П. М. 885, 887, 889
Дружинець В. 588, 590
Дружинець О. О. 591, 593
Дружинина Е. И. 75
Дрижирук А. І. 456
Дрьомін Д. Ф. 525
Дубась П. Ф. 679
Дубина А. І. 407
Дубина М. К. 86
Дубинка С. 723
Дубинський І. В. 410
Дубкренко 564
Дубовик А. 906
Дубовик А. В. 876, 904
Дубовик І. К. 184
Дубовик К. 495
Дубовик М. Я. 494
Дубовик С. А. 929
Дубовик Т. К. 172
Дубонос П. 400, 401
Дубчак 519, 639
Дугарь М. І. 955
Дудка Л. М. 869
Дудка М. Ф. 869
Дудник Д. Д. 143
Дудник К. С. 221
Дудник Н. О. 725
Дудник Я. 241
Дудниченко П. Я. 245
Дудченко С. Ф. 836
Дуженко М. 940, 941
Дузенко С. С. 626
Дузенко Я. В. 611
Дукренко 564
Дулич М. С. 175
Дулій Є. М. 834
Дунаєвський З. О. 529
Дунаєвський І. О. 65, 529
Дунаєвський 515, 516, 796

Дунай 169
Дунай І. Г. 175
Дунай Л. Д. 766
Дундук П. В. 808
Дуніна-Борковська С. А. 655
Дупак П. О. 960, 963
Дурник В. Д. 359
Дурново 939, 941, 942
Духно П. 876
Духов М. Л. 65, 171, 177
Дученко Г. А. 209
Дядик П. П. 48, 523, 524
Дядиченко В. А. 147, 565, 760
Дядій 372
Дядюра А. 292
Дяченко А. 425
Дяченко А. В. 437
Дяченко Г. Ю. 850
Дяченко І. Р. 891
Дяченко Л. М. 439
Дяченко М. (м. Кременчук) 476
Дяченко М. (с. Мануйлівка) 429
Дяченко Н. П. 387
Дяченко О. М. 432, 436
Дяченко П. 476
Дяченко С. 323
Дяченко С. С. 385, 416
Дяченко С. Ф. 385
Дяченко Т. 603
Дяченко Ф. Т. 202, 220, 223
Дяченко Ю. В. 428
Дьомін Є. В. 762
Дьомська Ф. 568

Е

Енгельс Ф. 466, 634
Епік Г. Д. 841
Епштейн 153
Еренбург І. 801

Є

Єва П. 610
Євдокимов 639
Євселевський Л. І. 488
Євсюкова Н. 949
Єгоров 19, 31, 98
Єгоров П. 170
Єдлічка А. В. 90
Єжов І. 254
Єжова О. С. 56
Єлизавета Петрівна 318, 594, 655, 883
Ємеляненко К. 483
Ємець Г. 340
Ємець Д. А. 663
Ємець І. М. 663
Ємець І. Я. 411
Ємець М. І. 385
Ємець М. П. 251, 252
Ємець О. І. 819
Ємець О. Ф. 343, 345
Ємець П. Н. 481, 539, 645, 721, 740, 765
Ємець С. М. 664
Ємець Ф. П. 291
Єна 520
Єпецька П. М. 223
Єременко М. 275
Єременко О. 430
Єремєєв 306
Єремєєв А. 305, 306
Єресов 306
Єретик Д. Р. 52, 627
Єретик М. П. 251, 252
Єрмак П. В. 808
Єрмак П. І. 54, 559
Єрмак Т. В. 808
Єрмаков О. Г. 517, 518
Єрман Я. З. 223
Єрченко В. А. 781
Єршов В. В. 378, 622
Єсенко Я. В. 587, 588
Єфименко О. Я. 89
Єфіменко Л. М. 297
Єфімов А. І. 578
Єфремов С. Є. 202
Єфремов С. С. 614
Єфремова Л. Г. 614
Єщенко А. 353

Ж

Жаботенко Т. В. 56, 110
Жадан А. Н. 241
Жалкий С. Г. 492
Жало М. 779
Жарко А. М. 337
Жарко О. 82
Жарко П. М. 91—93
Жашкий Г. Я. 177
Жванія Т. К. 481
Ждан М. П. 695
Жебко 152
Жежеря Г. М. 524, 539, 540
Желябов А. 670
Женченко І. Я. 892
Живков І. І. 830
Живкова Р. 834
Живодьоров 675
Жигало О. Л. 265, 266
Жила С. М. 295
Жилін В. А. 610, 611
Жилін Т. С. 609
Жилінова Т. 611
Жильников С. І. 208
Житецький П. Т. 466
Житній Ф. І. 547, 548
Жлоба Д. П. 31
Жмайло М. 463
Жмак 376
Жовтяк М. К. 219
Жолкевські 12, 62, 594, 896
Жолоб А. Г. 842
Жолоб М. 843
Жолоб О. Х. 844
Жолоб Х. С. 841
Жолобецький П. 284
Жолонко С. О. 619
Жорноватий Ф. В. 297, 769
Жорняк Д. П. 763
Жорняк Д. Т. 766
Жук 28
Жук В. Н. 212, 223, 238, 247, 302, 314, 507, 712, 745, 821, 836
Журавель С. Д. 929, 930
Журавльов В. Р. 54
Журавльов М. 327
Журавський С. Б. 517—519
Журахович С. М. 412
Журбенко Ф. А. 890
Журенко М. 254

З

Забава Д. 795—797
Забара А. Д. 881
Забара А. Ф. 765
Забашта І. Ф. 454
Забедейко 400
Забедейко П. П. 737, 738
Заблодський 118
Заблоцкий-Десятовский А. П. 18
Заболотько Н. 663
Заболотько П. І. 663
Завадська Н. П. 876
Завало С. Т. 912
Завгородній К. І. 935
Завгородній М. І. 316
Завгородній Ю. 912
Завгородній Ю. П. 298
Заведій П. Х. 479
Завиславська Г. Т. 744
Завойко Є. П. 300
Заворотило Г. В. 950
Заворотній В. М. 879
Загинайло Н. С. 602
Загорський І. О. 90
Загоруй К. С. 662
Загорулько Д. П. 241
Загорулько І. С. 241
Загорулько М. Д. 245
Загорулько Я. Й. 209
Задорожній В. С. 781
Задорожній Л. 722
Задорожній П. 722
Заєць С. Н. 219
Заєць Т. 134
Заїка Г. К. 173
Заїка К. А. 772
Заїка М. П. 702
Заїка Ф. 691
Заїченко В. Т. 493
Заїченко М. О. 779
Заїченко С. Н. 57, 487
Зайвенко Н. П. 383
Зайкевич Р. А. 596
Зайковський В. В. 809
Займак І. С. 609
Займак М. Х. 612
Займидорога І. О. 204
Зайончковська 717
Зайцев Б. 254
Зайцев І. К. 90
Зайцева А. Д. 954
Зайченко В. 554
Зайченко І. А. 271
Зайченко П. Ю. 488
Зайшла М. 703
Зайшлий І. Т. 702

Закапко 609
Закарлюка Я. В. 861
Закациоло Д. Ф. 581
Закладний М. 140
Закора М. М. 610
Закора Ф. М. 612
Закревські 214
Заливчий А. І. 356
Залізняк Д. 706
Залізняк М. 318, 459
Залка Мате 62, 409
Залоїло М. С. 438
Залужний М. П. 164, 560
Замков М. В. 577
Замоздра Н. 958
Заморій Д. П. 191
Замчій М. П. 111
Замятченський П. А. 355
Зануркін Ф. І. 172
Заньковецька М. К. 90
Запека Г. Я. 825
Запека П. Я. 825
Заплава М. Г. 59, 681
Запорожець Г. 275
Запорожець О. С. 711
Запорожець П. Д. (с. Солониця) 597
Запорожець П. Д. (с. Комишня) 702
Зарайський Є. К. 928
Заремба В. 647
Зарецький І. А. 190
Зарицька А. Р. 184
Зарицький 468
Зарицький І. 304
Зарудний П. І. 787
Заряжко В. О. 725
Заряжко С. О. 725
Засенко І. Д. 372
Заскоченко А. 440
Заславський 639
Заславський М. 86
Заставенко Г. 572
Засядько О. Д. 189, 190
Затиркевич-Карпинська Г. П. 90
Захаренко Н. 560
Захаров А. 78
Захарченко В. Д. 891
Захарченко З. І. 343
Захарченко І. М. 725
Захарченко М. 720
Захарченко С. П. 343
Заяченко П. 118
Звєрков І. Ф. 86
Звєрковська О. Г. 274
Здойма О. 171
Здоревська У. Ф. 712
Зекель 306
Зеленець М. М. 893
Зеленець С. М. 893
Зелений 263, 492, 519, 588
Зеленська О. А. 561
Зеленський А. П. 892
Зеленський Д. 584
Зеленський О. Ф. 181
Зелінський М. Г. 471
Землянa Т. О. 53, 408, 441
Землячка Р. С. 84
Зеров Д. К. 337
Зеров М. К. 337
Зигін О. І. 108
Зигун Ф. І. 192
Зима М. П. 879
Зима П. П. 916
Зимбатов 343
Зимовець М. Г. 744
Зімен І. П. 172
Зіненко З. П. 199
Зіненко І. Д. 941, 942
Зінець Н. 718
Зінов'єв І. 853
Зінченко А. К. 819
Зінченко В. 600
Зінченко І. 875
Зінченко К. 943
Зінченко М. С. 679
Зінченко Н. 963
Зінченко П. О. (с. Оржиця) 778, 780
Зінченко П. О. (смт. Семенівка) 877
Зінченко Т. 312
Зірка К. П. 846
Зірка С. 717
Зленко А. Н. 848
Зленко Г. І. 864
Зленко Г. М. 856
Зленко Т. Д. 859
Знайко А. 417
Знайко Є. З. 604
Знайко Є. Ф. 416, 417
Зозуленко 251
Зозуля В. 875
Зозуля М. В. 482
Золотаренко Є. А. 404
Золотоверх Ю. П. 574, 575
Зон Д. Г. 663
Зона А. П. 664
Зона Г. М. 660
Зона М. С. 665
Зорін І. С. 645, 646, 721, 722
Зорін О. І. 615
Зорохович 179
Зражевський Г. С. 385
Зуб І. А. 461
Зуб М. С. 930
Зуб Т. С. 933
Зубенко Г. С. 651
Зубенко Д. С. 800
Зубенко І. Д. 181
Зубковський І. А. 632, 634, 640, 643, 644, 700
Зубковський М. А. 634
Зубковський О. А. 634
Зубковський П. А. 634
Зубов К. 939
Зубрицький Ф. П. 954
Зуєв В. 78
Зуєв Г. М. 778
Зуєв Д. 779
Зуєв І. І. 960
Зуєнко І. С. 730
Зябловский Е. 225, 491, 735

І

Іваненко Д. Д. 65
Іваненко І. 717, 718
Іваненко М. Й. 232
Іваненко М. П. 600
Іваненко О. Д. 65
Іваненко С. 703
Іваніна О. 182
Іваніна Я. І. 163, 164
Іванов (м. Кобеляки) 397
Іванов (с. Лютенька) 179
Іванов (м. Миргород) 639
Іванов (с. Семенівка) 266, 875
Іванов (с. Черкасівка) 850
Іванов Б. 790
Іванов Г. (с. Очеретувате) 897
Іванов Г. (м. Хорол) 900
Іванов О. 796
Іванов О. Д. 803
Іванов С. 790
Іванов Ф. 707
Іванова Г. 476
Іванова О. Д. 803
Іванович О. 389, 733
Іванченко Й. Д. 571
Іванченко П. Ф. 290
Іванюк С. П. 690—692
Іванюк Ф. І. 737, 740
Іванютенко І. Г. 877
Іванько А. 379
Іванько О. А. 810
Івасенко Н. Р. 190
Івахненко М. 939
Івахненко О. Г. 65, 406
Івашина Ф. З. 929, 930
Іващенко Г. І. 730
Іващенко Г. О. 48, 645, 646, 662, 721, 729
Іващенко Д. 508
Іващенко Д. І. 268
Іващенко Є. 275
Іващенко І. 269, 270
Іващенко К. Й. 529
Іващенко М. Л. 403, 404
Іващенко С. 123
Іващенко С. Й. 718
Івер М. 360
Івер Р. В. 184
Івко М. 635
Івченко М. Т. 323, 326
Ігнатенко А. Д. 336, 612
Ігнатенко О. А. 609
Ігнатенко О. Г. 780, 781
Игнатович И. И. 15
Ігор Святославович 68
Ізмаїльський О. О. 89
Ізупов К. Г. 385
Ілієв Г. І. 828
Ілляшенко М. 584
Ільєвський С. А. 107
Ільченко 62
Ільченко Г. О. 137
Ільченко Л. Х. 301
Індиченко І. Т. 660
Ірклієвський Ф. Й. 183
Ісаєв О. 373
Іскра І. 71, 284, 955

Ітенберг Б. С. 82
Іцкевич-Поплюйченко З. О. 482
Іщенко А. 353
Іщенко В. А. 705, 706
Іщенко В. П. 702, 706
Іщенко Г. Г. 711
Іщенко І. М. 702
Іщенко О. І. 705
Іщенко С. Д. 711
Іщук Л. 580

Ї

Ївженко С. О. 505
Їжак В. Я. 711
Їжаченко Д. 333
Їжаченко І. 333

Й

Йосипенко Ф. Й. 815

К

Кабак І. Ю. 839, 840
Кабак Н. І. 846
Кабаковський Г. С. 948
Кабаненко І. О. 963
Кабар М. П. 589
Кабачок В. А. 106
Каблучко М. П. 724
Кавалерідзе І. П. 62, 106, 649, 933
Кагамлик Г. С. 52, 271, 272
Каган 579
Каганов 568
Каганова Р. М. 486
Казакевич Е. 487
Казарик 202
Кайда О. 912
Кайданов Я. К. 529
Калайда П. Г. 569
Калантаєвський Ф. Р. 954
Калачевський М. М. 466
Калашник Д. С. 428
Калашник К. 426
Калашник Л. 426
Калашник М. Ф. 432
Калашник Н. А. 430
Калашник П. І. 716
Калашник С. О. 844
Калениченко Л. П. 385, 649
Калениченко М. Ф. 83
Калиберда 122, 428, 587, 907
Калиберда С. П. 588
Калина Р. 920
Калиниченко Г. 694
Калиниченко Г. Г. 49
Калиниченко І. М. 887
Калиниченко О. П. 772
Калиушко І. К. 410
Калієнко Г. М. 878
Калімбет Д. П. 271
Калімулін Г. М. 879
Калінін М. І. 477
Калініченко Д. П. 692
Калініченко К. Я. 172
Калініченко М. Ф. 229
Калішкевич І. 288
Калмиков Є. Є. 120, 121
Калнишевський 108
Калтаж І. 138
Калюжка І. Т. 530
Калюжний Д. 308
Калюжний І. Ф. 944
Калюжний Н. 639, 717, 718
Калюжний О. М. 82, 395
Кальний П. С. 833
Кальницькі 340, 343
Кальченко Н. Т. 64, 620, 625
Каменєв В. А. 109
Камець С. 949
Камінський Ф. І. 10, 603
Камірний В. Г. 273, 274
Кандзюба П. 357
Каневський 266
Канівець В. В. 223
Капай Г. С. 950
Капельгородський П. Й. 89, 296, 310, 573—575
Каплун П. 476
Капніст В. В. 17, 62, 80, 263, 446, 631, 632, 644, 655—657, 666
Капніст В. П. 239, 446, 631, 655
Капніст І. В. 656, 657
Капніст М. В. 263
Капніст О. В. 657
Капніст П. В. 657
Капніст П. М. 239
Капніст П. О. 658
Капніст (Скалон) С. В. 656
Капністи 118, 197, 198, 200, 414, 427, 655, 658, 854, 902, 905, 922
Капранов П. 86
Капренко Г. А. 173
Капустян А. Л. 819
Капустян М. М. 818, 819
Капустян Я. О. 818
Карабанов 716
Карабаш 491
Карабут А. 943
Караванський П. М. 275
Карась П. 333
Карасьова К. 675
Карачевський М. 14
Карл XII 71, 167, 168, 284, 304, 305, 318, 390, 448, 630, 640, 667, 668, 734, 852, 937
Карлаш А. М. 446
Карнаух 266
Карнаух М. І. 821
Карнаух О. О. 736
Карнаухов М. 159
Карнаухов Т. 471
Карпенко 609
Карпенко Г. П. 173, 175
Карпенко К. М. 228
Карпенко М. І. 612
Карпенко О. Л. 159
Карпенко-Карий І. К. 89, 90, 466
Карпець В. І. 780
Карпець М. І. 779
Карпець О. Ф. 730
Карпов 249
Карпуша 702
Карташов Г. 852
Карунний А. Л. 276
Карунний М. Д. 378
Карчевський П. 572, 573
Карюк М. П. 766
Карюк Ф. С. 761
Каряка М. П. 742
Касай К. Ф. 438
Касай М. 438
Касачов 340
Касич Т. С. 753
Касян І. А. 767
Кас'яненко Г. 777
Катаєв П. С. 726
Катерина II. 76, 78, 131, 168, 196, 305, 394, 425, 533, 565, 566, 655, 656, 791, 810, 853, 900, 924
Катеринич В. П. 800
Кацман 200
Качала Є. 948
Качалка В. 381
Качалка Д. 372
Качалов 306
Качан П. І. 722
Качанов О. Д. 103
Качконіг І. 503
Качконіг Микола 503
Качконіг Михайло 503
Качур О. Ф. 722
Кашин В. Л. 406
Кашуба В. А. 163
Кашуба Г. З. 450—452
Квантеліані Є. О. 87
Кваренгі Д. 465
Квасницький О. В. 59, 65, 114, 805
Кваша В. С. 651
Кваша М. Я. 648
Квітка 595
Квітка (Рохманійко) О. 265, 266
Квітка С. І. 277
Квітницький Г. І. 935
Кебка А. 724
Кебка Д. Г. 724
Кейбал П. 520
Кейбал С. Р. 560
Келембет Г. 333
Келим Я. П. 828
Келін О. С. 71, 72, 74
Кибальник М. П. 622
Кибкало М. А. 737
Кибкало М. М. 771
Кибкало Я. А. 770
Кива 640
Кива П. Д. 849
Кивенко Я. Т. 223
Кизими 564
Кизь В. Д. 378, 388
Кийко І. С. 692
Кийко М. П. 694
Кийко П. П. 692
Кийко С. П. 692, 694

Кикоть 122, 199, 243
Килимник П. 703
Килинник А. Г. 932
Киприк К. 906
Киприч Ф. С. 850
Кирийчук М. Д. 691
Кириленко Г. С. 742
Кириленко П. Ю. 622
Кириленко С. М. 522
Кирилов В. С. 241
Кирилюк Є. П. 567, 657, 792
Кириченко Г. І. 152
Кириченко І. П. 297
Кириченко О. П. 877
Кириченко П. П. 175
Кириченко П. Ю. 135
Кириченко С. Т. 153
Кириченко Т. П. 621
Кириченко Ф. П. 345
Киричко Т. І. 591, 593
Киричок Г. Я. 879
Киричок П. Д. 362
Киричок С. Д. 898
Киричок С. П. 278
Киричок Я. Г. 878
Кирій Г. 724
Кирніс А. Н. 839, 840
Кирніс П. А. 844
Кирніс С. Я. 839, 840
Кирпонос М. П. 48, 62, 542, 560
Кирпота 637, 638
Кирса А. Я. 376
Кирштетен 77
Кир'яков 853
Киря'н І. П. 129
Кисельов 636
Кисильов І. Ф. 432
Кисіль І. М. 802
Кисіль П. І. 820
Кисломед Н. І. 846
Кислякова Т. І. 114
Китриш І. 353
Китриш М. 353
Китриш Т. 353
Кицюк Н. М. 702
Кицюк О. 708
Кишка І. І. 754, 906
Кищенко В. В. 660
Кияшко Г. Г. 126
Кияшко М. Ф. 143
Кізь В. Д. 877, 879
Кійко В. 180
Кікайон П. А. 200
Кіквідзе В. І. 32, 266, 371
Кікоть А. І. 316
Кілеса Т. П. 229
Кілочок М. 576
Кілочок М. С. 600
Кімлацький П. А. 959, 960
Кімлацький Я. 960
Кімлик І. С. 695, 696
Кіндратенко В. С. 627
Кіндратенко С. Ф. 627
Кінь В. В. 846
Кір'яченко С. І. 262
Китицын П. А. 389, 414, 760
Кішик М. П. 291
Клепач О. В. 919
Клепач П. Ф. 605, 912, 919
Клерман 568
Клетченко 912
Клименко 632
Клименко В. М. 46, 722
Клименко В. П. 712
Клименко Г. 720
Клименко Г. О. 204
Клименко Г. П. 207
Клименко І. А. 412
Клименко К. 723
Клименко К. К. 331
Клименко М. А. 755, 758
Клименко О. 719
Клименко П. 109
Клименко Т. Л. 410, 412
Клименко Ф. Л. 825
Климишенко Г. 963
Климов А. Я. 481
Климовець А. В. 648
Климченко О. І. 819
Клияненко Д. А. 672, 684
Клияненко О. Д. 674, 676
Клімовицька Б. Н. 522
Клітка 520
Клоков В. 577
Клочан М. П. 945
Клочко В. 964
Клочко Г. П. 675
Клочко М. М. 310, 311
Клунний П. М. 322
Ключевський В. О. 899
Кльокта М. М. 171
Книш Г. С. 86
Книші 500
Кніпович Л. М. 151
Кнобліх І. 795
Кнюх Г. 724
Кнюх М. 663
Коба Г. П. 737
Коба О. П. 614
Кобецький Ф. В. 744
Кобзій Д. 708
Кобилан Г. Д. 722
Кобилка П. 742
Кобилянська О. 151
Кобиска Г. 501
Коблицький П. В. 153, 159
Коблицький П. Н. 322
Кобяк 68
Ковалевський Є. О. 236
Коваленко (с. Великі Сорочинці) 677
Коваленко (м. Карлівка) 379
Коваленко В. Н. 261
Коваленко Д. 380
Коваленко (Косарик) Д. М. 252
Коваленко Є. І. 548
Коваленко І. М. (с. Броварки) 258
Коваленко І. М. (Полтавська обл.) 57
Коваленко К. С. (с. Козельщина) 421
Коваленко К. С. (с. Шевченкове) 58, 870
Коваленко М. Н. 620
Коваленко М. П. 441
Коваленко М. С. 830
Коваленко О. 863
Коваленко П. 856
Коваленко П. О. 199
Коваленко С. 353
Коваленко Ф. Д. 192
Коваленко Я. М. 219
Ковалик С. П. 337
Ковалі 500
Ковалівський С. 375
Коваль (м. Гадяч) 154
Коваль (смт Глобине) 199
Коваль (с. Краснознаменка) 192
Коваль А. І. 703
Коваль В. І. 877
Коваль В. Я. 274
Коваль Г. Я. 742
Коваль З. М. 610
Коваль З. Я. 500, 503
Коваль І. А. 122
Коваль І. В. 949
Коваль І. О. 500
Коваль І. С. 506
Коваль К. Р. 503
Коваль Л. А. 121
Коваль М. М. 503, 504
Коваль М. П. 504—506
Коваль О. С. 507
Коваль П. П. 505
Коваль Ф. 533
Коваль Ф. П. 500, 501
Ковальський В. І. 205
Ковалько 813
Ковган І. Л. 184
Коверко С. Ф. 672
Ковінька О. І. 65, 115, 869
Ковпак О. А. 451
Ковпак С. А. 62, 64, 451, 455, 459, 912
Ковпаненко Г. Т. 10
Ковтун А. А. 645, 646, 721, 722
Ковтун А. М. 678
Ковтун В. Ф. 237
Ковтун Г. М. 232
Ковтун Г. П. 553
Ковтун Д. Т. 439
Ковтун Л. С. 485
Ковтун П. 895
Ковтун Я. М. 862
Ковтуненко В. 214
Ковтуненко Д. 214
Ковшик О. 328
Ковяков А. А. 44
Коган 170
Коган Т. 120
Коганзон-Козубенко П. І. 482
Кодак І. М. 300
Кодацька М. П. 137
Кодацький І. 969
Кодін І. 574
Кожарін М. 54
Кожевников С. 797
Кожома К. 591
Кожушний М. П. 785
Коза 169

Козак В. 355
Козакевич М. Г. 154, 155
Козаков 906
Козаченко Г. С. 246
Козаченко Д. Д. 241
Козаченко М. В. 242, 244
Козачинський Г. І. 229
Козелько П. Т. 378
Козельська Л. Ф. 706, 707
Козельська О. В. 709
Козельський А. Г. 709
Козальський М. А. 709
Козельський П. С. 393, 413
Козельський С. О. 710
Козельський Я. П. 393, 394
Козельські 414
Козенко С. Х. 276
Козенко Ф. 265, 267
Козерло Г. 416
Козик Т. Я. 180
Козиленко М. М. 670—672, 684
Козинець М. К. 536, 537, 539
Козицький О. Я. 121
Козицький П. О. 969
Козін В. Г. 879
Козін К. А. 796
Козіна Н. 275
Козлов В. В. 478
Козлов М. А. 910
Козлова Є. Х. 375
Козловський 353
Козловський І. С. 106
Козоріз Д. 876
Козуб П. 365
Козубенко М. С. 202
Козюра С. Л. 29, 91, 93, 94, 98
Кока К. О. 571—573, 597
Коларов В. П. 828
Колесник В. І. 277
Колесников В. 82
Коливайло К. С. 228
Количов 852
Колінько П. Ю. 804
Колісник В. М. 296
Колісник Г. 599
Колісник Г. К. 549
Колісник І. 600
Колісник Л. Л. 946
Колісник О. 945
Колісник Т. В. 612
Колісник Ф. А. 946
Колісниченко Я. Ю. 261
Кологривенко Я. 904, 906
Колодій 812
Колодій Г. В. 880
Колодяжний І. І. 124, 127
Колодяжний О. 417
Коломак К. Й. 740, 744
Коломацький О. Л. 767
Коломиєць І. 718
Коломиєць О. 718
Коломієць В. Р. 820
Коломієць Й. Ф. 927—929
Коломієць М. 930
Коломієць М. Ф. 21, 405
Коломієць О. Ф. 552
Коломієць П. 379
Коломійцева Г. 960
Коломійченко О. 417
Колосов М. Г. 219
Колосов М. І. 219
Колотій Г. Я. 862
Колчак 660
Коляда Я. 511
Кольнобрицький В. І. 864
Комар А. С. 256
Комарецька Л. В. 592
Комарецький О. І. 235, 236, 238
Комаров В. Я. 161
Комаров М. Д. 247
Комишан А. В. 664
Комишан В. 665
Комишан П. М. 660
Комишан Т. Е. 658
Комлач П. Ю. 780
Компан О. С. 75, 391, 533, 734, 790
Компанієць Й. Ф. 801
Конак Г. М. 702
Кондратенко Г. Ф. 47, 48
Кондратенко К. Є. 804
Кондратенко О. М. 439
Кондратенко С. Ф. 62, 159, 173, 645
Кондратенко Ю. В. 678
Кондратко Г. П. 33, 98, 293, 815, 826
Кондрик П. А. 885
Кондуфор О. С. 199
Кондуфор Ю. Ю. 324, 798
Конега М. І. 950
Конєв І. С. 51, 378
Конєцпольський С. 12, 69, 145, 146, 178, 463
Кониський О. Я. 80
Коновалов 353
Кононенко В. К. 552
Кононенко Г. Д. 647
Кононенко І. 138
Кононенко О. (с. Опішня) 357
Кононенко О. (с. Хомутець) 719
Кононенко Х. Д. 546, 548
Кононенко Я. П. 545
Конопацький В. І. 114
Коноплянко О. О. 192, 195
Конощенко В. І. 756
Кончак 68, 900
Конюхов С. С. 487
Конько П. 572
Копа-Овдієнко Н. Л. 570
Копил Т. П. 437
Копилов І. Г. 274
Копилов Ф. 562
Копилов Ф. Б. 593, 713
Копинський І. 563
Копичко Г. І. 879
Копко В. 182
Копоть М. А. 638
Копшар П. 808
Копьонкін І. Й. 48, 184, 330, 645, 662, 705, 706
Корабельников 501
Кораблін В. 482
Кораблін Л. 492
Корбан В. П. 877
Коренецький М. 568, 570
Корецька М. В. 834
Корецький В. А. 826
Корецький Д. 492
Корецький М. М. 825
Корецький Ф. Г. 826
Корецький Я. У. 246
Корецький Я. Ф. 826
Корж В. В. 887
Корж І. Я. 890
Корж М. І. 181
Корзун А. Г. 232
Корзун П. П. 62, 159
Корзухина Г. Ф. 68, 748
Коркешко З. 798
Корнієнко В. І. 911
Корнієнко Г. 254
Корнієнко Г. П. 778
Корнієнко Н. Н. 662
Корнієнко Н. О. 659, 660
Корнієнко П. 372
Корнієнко Р. 126
Корнійко Д. 707
Корнійко І. 708
Корнілич Д. Д. 48, 960, 961
Корнілов 323, 904
Корнілов (с. Хомутець) 714
Корнілов П. В. 54
Корніяченко А. А. 600
Коробка 632
Коробка А. В. 527
Коробка І. М. 707
Коробкін М. П. 88
Коровкін І. І. 56
Короленко В. Г. 27, 63, 85, 89, 106, 672, 716, 776, 850, 957, 966
Король Є. 333
Король М. Д. 598
Король О. М. 600
Король П. М. 232
Королько Д. І. 741
Королько О. А. 741
Корольов Й. Д. 487
Корольова І. Г. 942
Коропець 564
Коростіль Т. І. 703
Коростіль Ф. 706
Коротенко О. 675
Коротич М. Л. 835
Коротченко О. П. 682
Коротя Д. С. 171
Корсун В. 306
Корсун М. Н. 731
Корчак Ж. С. 461
Корчан 191
Коршак В. 126
Коршук М. С. 681
Коряков В. І. 839, 843
Коряков І. 840
Корячко Г. І. 861
Корячко К. Д. 868, 869
Корячко Я. Г. 866
Косарик Д. 464, 466
Косенко О. Д. 314

Косенко О. П. 954
Косенко С. 662
Косик Д. М. 950
Косик І. С. 946
Косіор С. В. 91, 99, 124, 268
Косогляд П. М. 227
Костенко 325
Костенко А. 875
Костенко А. Д. 620
Костенко В. Г. 238
Костенко Г. М. 880
Костенко З. Д. 685
Костенко І. П. 59, 870
Костенко М. І. 710
Костенко М. К. 880
Костенко М. Ф. 725
Костенко М. Я. 950
Костенко О. Л. 725
Костеренко П. К. 446
Костиря Г. 229
Костюк 908
Костюк М. М. 366
Костюк Н. 553
Костюк Н. К. 560
Костяний К. Л. 765
Костянтинов Г. Н. 795—797
Косюченко М. М. 946
Косюченко М. С. 946
Косюченко Н. Т. 946
Котенко В. Ф. 803
Котенко М. І. 648
Котенко Р. В. 274, 275
Котлик 609
Котлов І. Ф. 468—470
Котлов П. 469
Котляр А. В. 581
Котляр І. С. 171
Котляр М. А. 262
Котляр Р. П. 159
Котляревська О. М. 276
Котляревський 905
Котляревський І. П. 17, 18, 63, 79, 266, 354, 632, 897, 921
Котляревський О. О. 466
Котович А. О. 769
Коханов О. 943
Кохно І. М. 471—473
Коцар П. І. 672
Коцюба І. Я. 180
Коцюба Ф. С. 373
Коцюбинський М. М. 89
Коцюбинський Ю. М. 33, 37, 98, 154, 292, 474
Кочановський 191
Кочергін Є. П. 159, 173, 174
Кочубеї 14, 71, 284—287, 289, 290—292, 294, 305, 307, 310, 792, 852, 868, 937, 938
Кочубей А. Д. 411
Кочубей В. Я. 247
Кочубей І. Л. 599
Кочубей П. 270
Кочубей Т. Г. 429
Кошаленко 419
Кошель С. І. 269
Кошельник О. І. 762
Кошіль С. 824
Кошман Н. І. 932
Кошова Г. Ф. 756
Кошовенко В. 75
Кошовий А. 161
Кошовий А. І. 183
Кошовий О. К. 665
Кошовий П. 662
Кошовий П. С. 184
Кошовий Т. А. 609
Кошуба В. А. 163
Кошуба І. І. 665
Кравець О. 808
Кравцов І. 969
Кравцова О. І. 209
Кравченко В. І. 456
Кравченко В. Й. 411
Кравченко Г. 254
Кравченко Г. М. 252
Кравченко Є. М. 206
Кравченко І. Д. 586
Кравченко І. М. 256
Кравченко М. (м. Гребінка) 265, 266
Кравченко М. (с. Лютенські Будища) 344
Кравченко М. (с. Лютенька) 184
Кравченко М. (м. Пирятин) 795
Кравченко М. М. 203
Кравченко М. П. 895
Кравченко М. С. 672, 684
Кравченко М. Т. 201, 795
Кравченко П. 265
Кравченко П. І. 881
Кравченко П. К. 347
Кравченко С. І. 795
Кравченко С. М. 676
Кравченко Т. Г. 247
Кравчук Ю. П. 555
Краєр 961
Краліч П. М. 229
Крамар Г. Л. 426
Крамаренко 153
Крамаренко Г. 326
Крамаренко І. А. 875
Крамаренко І. М. 876
Крамаренко Й. 323
Крамаренко М. Г. 876, 878, 879
Красиков П. А. 84
Красицький Ф. С. 649
Красицький Ю. 342
Краснов 519
Красногурська Г. С. 541
Краснокутський 427
Красношапка Н. О. 527
Красовицький М. С. 382
Красоха П. 105
Красюк М. Д. 651
Кратенко В. А. 819
Кремпоха О. П. 309
Кремпоха О. С. 307, 308
Кремпський 594
Крем'янський С. Г. 967
Крендовські 427
Крестов В. 827
Крестовський Ф. К. 49
Кривенко А. Г. 762
Кривенко О. П. 695
Кривенко Ф. К. 729
Кривець В. І. 803
Кривицький О. А. 482
Кривобок І. Н. 452
Кривобок П. 323
Кривобок Ю. Ф. 349
Кривогуз Г. З. 891
Криволап С. П. 173
Кривоніс А. М. 308
Кривоніс І. Й. 308
Кривоніс О. 310
Кривоніс П. П. 744
Кривоніс П. Ф. 269
Кривонос С. 243
Криворотько І. В. 598
Криворотько М. П. 930
Криворучко І. Д. 268, 271
Криворучко І. К. 890
Криворучко О. С. 712
Кривоус В. Г. 949
Кривоус М. І. 442
Кривохвіст М. Д. 930
Кривошапка Г. К. 757
Кривошеїн А. К. 150
Кривошея П. 325, 326
Кривцов М. В. 608
Кривченко 691
Крига І. І. 514, 515, 560
Крига О. С. 561
Крижанівський М. 722
Крижевич О. А. 576
Кримов Ю. 800
Криндач О. Ф. 963
Криницин В. 400
Криса М. Д. 359
Криса П. А. 438
Криса Ф. 391
Кричевський В. Г. 91, 649
Кришталь О. О. 111
Кріпак М. П. 46
Кролех Г. 379
Кропивний В. 138
Кропивницький М. Л. 89, 90
Кропив'янський М. Г. 33, 199, 228, 292
Крот Г. М. 274
Кротенко В. А. 819
Кротенко С. 849
Крохмаль Г. А. 173
Кругляк 266
Кругляк І. М. 202
Крупічко О. 275
Крупка Г. Ю. 522
Крупко І. Ф. 205
Крупко П. Л. 227, 228, 238
Крупська Н. К. 83, 86, 87
Крупський 155
Крутько Б. Й. 864
Крутько М. 960
Кручиненко І. В. 205
Крючковський Л. 293, 762
Ксьонз І. П. 648
Ктитарев С. О. 83, 321
Кубай П. 705
Кубай Я. І. 706
Кувалдіна М. М. 235

Кудлай 266
Кудрицький 472
Кудря Г. С. 963, 964
Кудряшов К. В. 389
Кузін О. 572, 573
Кузнецов М. З. 171
Кузнецов О. О. 108
Кузнецов О. Т. 554
Кузнецов П. 309
Кузнецов С. Я. 728
Кузурман М. А. 738
Кузьменко Д. В. 186
Кузьменко Є. 711
Кузьменко І. С. 681
Кузьменко М. І. 404
Кузьменко М. Ф. 898
Кузьменко Ю. 292
Куйовда Д. 720
Кука В. 197
Кука М. М. 197, 199, 208
Кукленок М. С. 554
Кукольницький М. І. 158, 522, 648
Кукша 564
Кулага П. С. 678
Кулеба 155
Куленко Д. С. 761
Кулик А. 415
Кулик А. Л. 252
Кулик В. В. 864
Кулик В. С. 80
Кулик Г. 415
Кулик Г. І. (с. Куликівка) 825, 826, 829
Кулик Г. І. (с. Устивиця) 67, 140
Кулик Г. Л. 252
Кулик І. 577
Кулик М. В. 777, 778
Кулик О. 642
Кулик П. 777
Куликов М. Ю. 359
Куликовський Б. П. 238
Кулинич 501
Кулинич Г. П. 503
Кулинич Г. Я. 500
Кулинич І. І. 503
Кулинич І. П. 335
Кулинич І. Я. 503
Кулинич М. Д. 502
Кулинич М. І. 503
Кулинич О. П. 504
Кулинич О. Я. 190
Кулій І. Д. 603
Куліш І. П. 192
Куліш П. О. 968
Куліш С. П. 422
Кулішенко С. 427
Кулішов В. В. 439
Кулішов М. М. 486, 758
Кулябка 118
Кульбеда В. 554
Кульчицька П. Я. 950
Кумець П. П. 622
Кунін Ф. М. 471
Купенко С. Я. 246
Купка І. П. 315
Куприков І. В. 268
Купрій К. 797
Куракін 286
Курбатов А. 166
Курдяєв Л. М. 685
Курдяєва І. Ф. 681
Кур'єр Н. В. 430
Курилко К. Р. 839
Куріна Г. 379
Куроп'ятник Я. П. 199
Куртєв С. 827
Курченко В. Є. 58, 66, 205—207, 210
Кутас М. Д. 702
Кутенко М. Р. 104, 829
Кутовий С. 272
Кутовська М. А. 482
Кутузов М. І. 74, 464, 554
Кухар В. Т. 291, 292
Кухар Г. І. 961
Кухар Л. В. 297
Куценко Г. 702
Куценко Є. Л. 709
Куценко М. Т. 600
Куценко С. Т. 359
Куций Є. В. 803
Куць 169
Куць В. П. 610
Куць Д. Я. 736
Куць М. Ф. 177
Куць О. 172
Кучер (м. Зіньків) 328
Кучер (м. Карлівка) 381
Кучер Г. А. 850
Кучеренко А. С. 252
Кучеренко Г. 417
Кучеренко М. М. 108
Кучеренко М. П. 54, 108, 387
Кучеренко О. Й. 850
Кучеренко О. М. 763
Кучеров С. І. 471, 473
Кучмій А. Р. 290
Куш 564
Кушнерик Г. Ф. 127
Кушнерик Ф. Д. 62, 120, 124, 127
Кушнір М. С. 685
Кушніренко 290
Кушніренко В. І. 724
Кущ Г. Д. 387
Кущ Д. А. 372
Кущ Н. Ф. 771
Кущевський Л. Й. 675
Кущинська П. Ф. 740
Кущинський Г. М. 887, 891
Куян Н. М. 864

Л

Лавренко Т. З. 310
Лаврик А. І. 718
Лаврик В. П. 676
Лаврик І. Х. 187
Лаврик М. 23
Лаврик М. Є. 744
Лаврик С. А. 725
Лавриненко І. С. 555
Лаврушко К. 172
Лагода М. С. 645, 646, 660, 663, 679
Лагута С. Є. 308
Ладур В. П. 297
Ладур М. Н. 297
Ладура П. В. 293
Ладури 838
Лазарев О. З. 650
Лазаренко Г. І. 276
Лазаренко М. І. 801
Лазарєв 908
Лазарєв О. З. 875
Лазарєв С. 650
Лазаревський А. 510, 532, 563, 564, 631, 632, 640, 698, 883
Лазоренко В. Г. 731
Лазоренко В. С. 755
Лазоренко Г. 779
Лазоренко І. Г. 755
Лазоренко І. Д. 754
Лазоренко М. 777
Лазоренко Т. 779
Лазоренко Ю. Д. 754, 755
Лазько П. Г. 140
Лазько П. І. 756
Лалашова М. 425
Ламах Г. П. 786
Ламсдорф-Галаган 149, 158
Ландар М. Т. 268
Ланевський Я. А. 238
Ланіни 556
Лановий М. 263
Ланчинський М. 170
Лапа І. Я. 454
Лапоногов О. М. 103
Лапощенко М. 75
Лаппо-Данилевський Л. 957
Лапчинський Г. Ф. 471—473
Ластівка М. Д. 438
Ластовина В. У. 180
Латишев Г. 922
Латишев О. 96
Лашко А. І. 841
Лебедєв Є. М. 700
Лебедєв П. І. 805
Лебединець П. Г. 571, 572
Лебединський І. М. 750
Лебединський Л. М. 412
Лебедь М. П. 177
Лебідь 419
Лебідь М. П. 890
Лебідь М. С. 505, 506
Лебідь П. А. 725
Левашко 584, 585
Левенталь 566
Леверя А. І. 825
Леверя Г. 825
Леверя Л. В. 819
Левицький Д. Г. 17
Левінсон-Лесінг Ф. Д. 88
Левко В. 708
Левкович В. І. 744
Левун О. П. 877
Левченко 243, 411, 737
Левченко В. О. 48, 159
Левченко Д. І. 545, 547, 549

Левченко Є. Ф. 549
Левченко І. Д. 501
Левченко Максим 305
Левченко Микола 312
Левченко Михайло 305
Левченко М. І. 232, 238
Левченко С. В. 308
Левченко Ф. В. 308
Левченко Ф. П. 549
Левченко Я. І. 503
Левчук Л. 128
Легейда Г. Г. 674
Легейда М. Г. 638, 674, 675
Легенький І. Ю. 407
Легкий Г. 416
Лейкін 151
Лемешко С. 427
Леміщенко К. Г. 184
Леміщенко М. Я. 880
Ленгник Ф. В. 84
Ленін В. І. 6, 18, 22, 23—25, 30, 35, 37, 38, 64, 83, 84, 87, 101, 115, 121, 125, 144, 153, 155, 162, 170, 171, 185, 199, 209, 236, 238, 252—254, 260, 261, 275, 279, 289, 296, 298, 299, 324, 337, 357, 358, 377, 395, 400, 403, 450, 469, 472, 477—479, 514, 529, 534, 542, 546, 547, 558, 569, 571, 575, 596, 612, 615, 619, 620, 637, 640, 670, 674, 682, 685, 690, 718, 758, 768, 769, 794, 797, 813, 841, 842, 857, 858, 860, 887, 889, 894, 901, 905, 929, 958, 964
Ленц Є. Й. 359
Ленчик М. 941
Леонов М. 108
Леонов О. А. 487
Леонова Г. Д. 59, 364
Леонович Б. М. 274, 278
Леонтович В. Г. 151
Ленський Д. Т. 500, 501
Лепський І. П. 191
Лета І. К. 560
Летик С. І. 173
Летюк Е. М. 261
Леуцький 912
Лець А. А. 929, 930
Лещенко М. Н. 289
Лещенко Н. Н. 20, 23, 414
Лещенко П. 438
Лизогуб Д. Н. 82
Лиман І. Я. 758
Лимар В. М. 438, 758
Лимар О. О. 436
Лимар С. О. 436, 870
Лимар Ф. І. 437
Лимоня М. Ф. 194
Линник 323
Линник А. І. 410
Линник З. П. 361
Линник М. Т. 648
Лисак А. І. 191
Лисак О. 360
Лисенко 193
Лисенко Б. 381
Лисенко В. І. 251
Лисенко Г. І. 253
Лисенко З. 58
Лисенко І. 427, 514
Лисенко І. Г. 277
Лисенко І. К. 378
Лисенко І. О. 49
Лисенко К. Л. 219, 244
Лисенко Л. І. 276
Лисенко М. В. 62, 89, 90, 261, 568, 881
Лисенко М. М. 245
Лисенко М. О. 482, 755
Лисенко О. М. 881
Лисенко О. О. 191
Лисенко П. І. 675
Лисенко П. К. 358
Лисенко Т. Д. 385
Лисенко Я. 590
Листопад А. 309
Листопад М. М. 58, 315
Листопад М. О. 199
Лисюченко І. М. 85
Литвин 703
Литвин А. 638
Литвин В. Л. 756
Литвин В. П. 709
Литвин Г. А. 373
Литвин І. 870
Литвин І. Д. 86
Литвин П. 639, 944
Литвин Ф. 75
Литвин Я. П. 702
Литвиненко 398
Литвиненко А. І. 199
Литвиненко В. 417
Литвиненко В. С. 433
Литвиненко Г. П. 268
Литвиненко Д. О. 205
Литвиненко Д. П. 964
Литвиненко Є. 589
Литвиненко І. В. 202
Литвиненко І. Х. 524, 539, 540
Литвиненко К. П. 221
Литвиненко О. 591
Литвиненко О. Й. 349
Литвиненко О. П. 268
Литвиненко С. 939
Литвиненко Ф. К. 129
Литвиненко Х. Д. 65, 560, 650
Литвиненко Я. 591
Литвиненко-Буткевич М. П. 524, 540
Литвинець Д. П. 964
Литвинов А. 97, 638, 639
Литвинов А. Д. 91
Литвинов П. 97, 639
Литвинов П. Д. 91, 640, 944, 945
Литвинов С. 511
Литовка В. Г. 271
Литовка Г. Г. 846
Литовка І. Ф. 194
Литовченко В. Г. 427, 437
Литовченко І. 375, 875
Литовченко І. А. 171
Литовченко К. І. 813
Литовченко Н. 742
Литовченко П. Т. 619
Литовченко С. М. 815
Литовченко С. Т. 817
Литус М. 331
Лихацька Д. М. 277
Лихачов 908
Лихачова М. Г. 331
Лихвар В. І. 803
Лихман А. 503
Лихман М. 503
Лихман С. 503
Лиходій Г. П. 492
Лиходій П. П. 492
Лихолат А. В. 573
Личко Д. І. 856
Личко Г. І. 295
Личман І. С. 373
Лівенталь Л. Г. 83
Лід 811
Лідов П. Л. 108
Лімов О. П. 49, 107, 108
Ліненко І. О. 481
Ліпінський Ф. 778
Лісний А. 325
Лісник О. М. 244
Лісницький Г. (м. Миргород) 639
Лісницький Г. (с. Шишаки) 956
Лісницький Д. 956
Лісницький М. Й. 492
Лісничий А. 778
Лісничий Б. Д. 783
Лісничий К. 778
Лісова О. І. 682
Лісовий Й. Г. 779
Лісовий П. А. 674
Лісовик О. 446
Лістровий М. М. 33, 941—943
Ліхіна Л. С. 67, 783
Лічаченко О. М. 887
Ліщинський 169, 170, 433
Лобанцов В. П. 440
Лобач М. Ф. 44
Лобач М. Я. 762
Лобода А. Г. 221
Лобода В. В. 79
Лобода Г. 594
Лобода І. С. 497
Лобода О. Я. 518
Лобода П. 272
Лобода С. М. 258
Лобунець П. 186
Лобуренко І. Л. 778
Лобуренко Л. Т. 782
Лобурець В. Є. 697
Лобурець І. О. 696
Логвин В. Х. 676
Логвиненко В. 806
Логвиненко М. П. 57
Логвинов І. 85
Логвинов Ф. С. 469, 474
Лоза Г. К. 678
Лозинський А. В. 623

Лознер Ж. 476
Лозовий Л. Я. 761
Лозовський А. 307
Лозовський П. 307
Лозовський П. Т. 308
Ломакін І. 853
Ломакін М. 853
Ломакін Ф. 853
Ломиковський В. Я. 632
Ломоносов М. В. 904
Лопушенко Й. В. 246
Лопушенко С. І. 246
Лопущенко І. М. 246
Лорер М. І. 79, 657, 714
Лосєв Г. 93
Лось І. Г. 412
Лось Ф. Е. 20
Лотоцький Г. С. 157
Лубенський П. 581
Лубенський П. О. 65
Лубченко М. К. 695
Лубченко М. Я. 695
Лугова О. І. 320
Луговий М. Г. 451
Луговий Олександр 150
Луговий Онаній 150
Луговий П. 619
Луговий Я. П. 929
Лукаш В. П. 725
Лукаш Т. В. 343, 344
Лукашев І. І. 363
Луковенко Я. 618
Луковський 472
Лук'янов М. І. 960
Лук'янович (с. Великі Будища) 306
Лук'янович (м. Миргород) 644
Луначарський А. В. 64, 99, 103, 477
Лунін М. С. 18, 79, 656
Лупай З. П. 328
Лупандін Б. 703
Лутай С. 133
Луценко В. 272
Луценко Г. 91, 182
Луценко Д. О. 808
Луценко К. П. 541
Луценко С. К. 517—520, 560
Лущан І. Д. 916
Любарські 340, 343
Любивець А. І. 709
Любивець Л. 703
Любима О. 719
Любимова М. А. 804
Люблінський Ю. 853
Любомирський К. 942
Любченко 325
Любченко О. 560
Любченко П. 135
Людаговський 519
Люксембург В. С. 473
Люлькін О. К. 503
Лютенко В. Г. 450, 456
Лютий І. А. 857
Лютий М. Я. 861
Лютий О. С. 110
Ляпун 204
Ляпушкин И. И. 68, 131, 351, 389, 562, 732
Ляпушкин И. Н. 224
Ляскоронский В. Г. 131, 146, 166, 177, 239, 562, 667, 686, 733, 774, 789, 790, 851
Лятошинський М. В. 12
Лях О. С. 234
Лях Т. І. 846
Ляховенко Є. Є. 942
Ляховенко М. К. 949
Ляховенко М. О. 949
Ляховецька 266
Ляшенки 594
Ляшенко І. 58
Ляшенко І. І. 600, 601
Ляшенко Ф. Д. 724
Львов Т. О. 286

М

Магда С. О. 159, 191
Магденко 197
Магденко А. 735
Магденко М. 768
Магідов Б. Й. 40
Магуй 516
Мажара М. С. 56, 57, 110, 111
Мазанько А. С. 913, 922
Мазанько В. 895
Мазанько М. 895
Мазанько Н. С. 53
Мазепа І. 71, 168, 178, 192, 194, 284, 285, 318, 352, 448, 512, 543, 565, 584, 630, 667, 924, 957, 969
Мазлах С. М. 92, 93, 97
Мазниця П. 571
Мазниченко І. П. 718
Мазулевська-Солодовник Г. П. 107
Мазур П. І. 922
Мазур С. В. 245
Мазуренко Р. Т. 439
Майборода В. Г. 183
Майборода Г. 261
Майборода Г. І. 65
Майборода О. Ф. 626, 627
Майборода П. 261
Майборода П. І. 65
Майоров 16
Майстренко Д. П. 591
Майтама І. С. 308, 311
Макайда К. О. 208
Макаревський М. М. 80
Макаренко А. С. 42, 62, 486, 815, 820
Макаренко А. С. (с. Карлівка) 378
Макаренко А. С. (м. Полтава) 86
Макаренко Г. В. 375
Макаренко Н. 532
Макаренко Н. Е. 836
Макаренко П. Б. 717, 718
Макаренко С. П. 183
Макаровський М. М. 150
Маковіз 873, 874
Макогон В. І. 275
Максименко І. П. 378
Максимов (с. Ждани) 589
Максимов (м. Хорол) 907
Максимов О. М. 803
Максимов П. Д. 82
Максимович І. 791
Максимович М. А. 668
Максимович М. К. 698
Максимович М. О. 178, 284, 774
Максимович (Амбодик) Н. М. 177
Максимович О. 425
Максимович С. 924
Максюта І. М. 235
Макшанова Є. Д. 622
Малама 216
Малахова Г. Я. 834
Маленко М. 126, 143
Малик В. 581
Малинка Б. К. 177
Малинка В. 634, 669, 670
Малинка Г. 634, 669
Малинка О. 669, 670, 675
Малинський А. Д. 859
Малич І. А. 754
Малич І. Т. 750
Малич П. В. 753
Малич П. Д. 949
Малич Ф. Т. 750
Малишев О. О. 54
Малишко А. С. 127
Малій Н. Й. 577
Малкін 904
Маловичко І. І. 184
Маложиленко Д. К. 954
Малущенко М. І. 788
Малущенко Я. О. 788
Малявка 355
Маляренко П. Г. 229
Маляров Д. Г. 435, 436
Маляров М. П. 162
Маляров О. Г. 436
Мальківський 327
Мальованка Н. Ф. 175
Мальцев А. Т. 56
Мальцев О. Ф. 88
Мальченко П. 703
Мальченко Т. Г. 706
Мамеков М. І. 404
Мамон В. М. 504
Мамон В. С. 205
Мамонтов 519
Мандик 155, 309, 344, 357
Мандрика М. І. 626
Маневський В. С. 486
Манженко І. П. 486
Мансуров М. Ф. 963
Мануїльський Д. З. 99
Мануйленко О. Я. 136, 142
Манушко М. Г. 949
Манячук І. 229
Манькевич-Петровський 585
Манько О. І. 846
Манько Т. С. 756
Марголін 639
Маренич Г. В. 500, 501
Маренич Ю. 202

Маринич А. 416
Маринченко І. І. 809
Маркевич М. А. 463
Маркевич Н. 69, 396
Марков М. В. 299
Маркс К. 466, 634
Мартелян 790
Мартиненко Г. Й. 661
Мартиненко Д. В. 375
Мартиненко Д. Д. 660
Мартиненко І. П. 912
Мартиненко М. Н. 844
Мартиненко О. 919
Мартиненко С. І. 158, 193
Мартиненко Я. Т. 804
Мартинович М. М. 936
Мартовий М. Х. 229
Мартовий Я. М. 227, 228
Мартос П. 512
Мартоси 512
Марус Є. С. 315
Марусенко І. П. 121
Марусенко Н. К. 121
Марусиченко К. І. 707, 731
Маруся 327, 400, 519, 538, 588, 703, 772
Марухно Н. 254
Марченко 286
Марченко Д. О. 522
Марченко І. І. 58
Марченко І. П. 290
Марченко М. 520
Марченко М. А. 254
Марченко М. І. 648
Марченко П. К. 262
Марченко Ф. І. 55, 410
Марченко Я. І. 691, 692, 694
Марченко-Соколенко А. В. 49, 108
Маслак П. С. 676
Масленніков П. В. 930
Маслик П. 91
Маслій Є. 719
Маслій І. Я. 161
Маслій Я. М. 162
Маслії 162
Масльоха Г. 495
Масюков П. С. 169
Матвєєв 912
Матвієнко К. О. 930
Матвієнко М. Ю. 561
Матейко Марко 588
Матейко М. М. 587
Материнко І. В. 753
Матрос Т. Я. 237
Матросов О. 365, 483
Матус 908
Матухно О. М. 930
Матушинський 448
Матушинський А. М. 459
Матюх М. А. 355, 357
Матюшенко А. В. 456
Матюшенко О. 731
Матяш К. Г. 446, 738, 762
Матяш К. О. 156
Матяш Я. 967
Махно 155, 263, 293, 309, 327, 344, 357, 400, 428, 492, 520, 588, 675, 762, 772, 868, 928
Махно Є. В. 10, 239, 562, 628, 713, 748, 956
Маховий І. 416
Маховський 501
Мацко П. Я. 358
Мацюта М. Я. 357
Мацьківський П. М. 787
Мащенко М. А. 561
Мащенко П. В. 695
Маяр І. Г. 295
Медведенко Д. 274
Медведєв А. Р. 278
Медведєв Д. М. 232
Медведовська К. 573
Медведська Л. О. 18, 306, 466, 566, 632, 656, 714, 854
Мекленбург-Стрілицькі 62, 370, 619
Мележик В. П. 935
Мелешко Я. П. 276
Мельник 169
Мельник А. І. 706
Мельник В. Д. 235
Мельник В. С. 706
Мельник Г. П. 648
Мельник М. Я. 497
Мельник О. П. 706
Мельник П. 706
Мельник П. С. 720
Мельник С. Т. 712
Мельникова О. І. 640
Мельхісідеков Є. В. 57
Менглі-Гірей 69
Меншиков О. 71—74
Меншикова О. М. 426
Мереха П. М. 358
Мержинський С. К. 151
Мернер А. 168
Месон 285
Метлинський А. Л. 150, 195
Мешин 202
Мещанін С. М. 471
Мещерська 701
Меюс П. А. 404
Мебель М. И. 794
Мигаль І. П. 173
Мигаца І. П. 159
Миза М. Д. 944
Микитенки 594
Микитенко 355
Микитенко В. Д. 191
Микитенко Г. П. 13, 922
Микитенко М. О. 912
Микитенко О. Г. 364
Микитенко О. М. 253, 254
Микитенко О. П. 335
Микитенко П. 215
Микитенко Т. Д. 313, 314
Микитенко Ф. С. 126
Микиша М. В. 635, 730
Микола І 567
Микола ІІ 569, 636
Миколаєнко П. К. 808
Миколенко Н. П. 204
Миколенко Н. С. 846
Миколенко С. 596
Миколенко С. М. 597, 598
Миколенко С. С. 229, 230
Миленко І. С. 803
Милокост Є. 272
Милорадович 216, 353, 887
Милорадович В. П. 23, 561
Милорадович Г. 698
Милорадович Г. П. 306
Милорадович Є. І. 80
Милорадович М. 698
Милорадовичі 14
Милька Т. Т. 609, 611
Мильченко Г. С. 345
Мильченко М. Я. 347
Мильченко Н. Н. 349
Миненко Т. С. 756
Минкевич-Петровський С. А. 585
Минківський О. З. 106
Минь Г. Д. 949, 950
Минько В. 256
Мирвода С. Н. 53, 808
Мирний Панас (Рудченко П. Я.) 27, 82, 89, 106, 150, 634
Мирний Р. Ф. 372
Мироненко В. А. 110
Мироненко М. Д. 844
Мироненко М. С. 452
Мироненко П. 252
Миронов І. Я. 801
Миронов Ю. 98
Мирошник Є. М. 948
Мисак І. І. 276
Мисак М. К. 913
Мисецька Я. М. 49
Мисник П. Д. 603
Мись М. С. 537
Митропольський Ю. О. 964
Митяєва Л. Н. 950
Михайленко І. 576
Михайленко І. П. 603
Михайленко М. І. 193
Михайлик 161
Михайлик В. В. 247
Михайлик О. Ф. 205
Михайлик П. В. 437
Михайлик Я. Д. 509
Михайлик Я. М. 836
Михайлина В. Д. 756
Михайличенко В. А. 947
Михайличенко Н. О. 269
Михайличенко О. М. 950
Михайличенко С. 943
Михайлівська О. М. 143
Михайлов І. С. 838, 839
Михайлович С. 391
Михайловський-Данилевський 18
Михасько М. 906
Михненко Л. Т. 245
Михно 291
Михно Й. Ф. 241
Михно М. Г. 246
Мицик В. Ф. 55, 606
Мицик П. М. 219
Миць Г. Д. 949

Мишаченко П. В. 679
Мишуга О. 635
Мищенко Т. Д. 366
Мілецька К. В. 706
Мілютенко Ф. Г. 553
Мільгевська А. І. 744
Мільгевський Ф. П. 308
Мінін Ф. І. 730
Мініх К. 368
Мінченко В. 801
Міньков С. Я. 404
Мірошник Г. П. 710
Мірошниченко (с. Ковалівка) 812
Мірошниченко (с. Мала Перещепина) 754
Мірошниченко А. І. 269
Мірошниченко В. Н. 951
Мірошниченко В. П. 815
Мірошниченко Г. 817
Мірошниченко Г. І. 818
Мірошниченко К. М. 919
Мірошниченко Л. 229
Мірошниченко М. З. 705, 706
Мірошниченко М. О. 246
Мірошниченко О. 571
Мірошниченко О. Т. 529
Мірошниченко П. З. 705
Місан М. 401
Місецька Я. М. 107
Міськів Й. С. 834, 836
Мітяєва Л. Н. 950
Мішалов Є. В. 820
Міщенко Н. П. 681
Міщенко В. Ю. 387
Міщенко М. Є. 188
Міщенко Н. П. 681
Міщенко Н. С. 436
Міщенко О. Д. 728
Міщенко П. Д. 803
Мнацаканян А. 524
Многогрішний Д. 851
Мовчан А. В. 260
Мовчан А. П. 561
Мовчан В. Ф. 331
Мовшович 639
Могилевський М. 471
Могиленко С. О. 410
Могиленко Ф. О. 920
Могилянський В. 315
Могильна М. 940, 947
Могильний Є. Г. 950
Могильний С. 943
Могильний Я. Г. 948
Могучов П. П. 193
Модзалевський В. Л. 239, 306, 391, 434, 498, 512, 532, 533, 584, 655, 735, 760, 871, 883, 925
Можчіль Д. Є. 936
Мозоль Д. 20
Мокрий 204
Мокрий П. 501
Мокрицький П. 792
Мокроусов 308
Молодченко П. Ф. 519
Молочко-Волошко 123
Молочников М. М. 483
Молошний М. 372
Момот В. 56
Момот О. Д. 706
Момота 308
Момсик І. Ю. 199
Монастирський Л. С. 274
Монастирський Ф. 895
Моравський Ф. Д. 514, 515
Морашко М. К. 173
Моргун В. 92
Моргун М. І. 310
Моренець І. 596
Моренець І. А. 599
Моренець П. Д. 599, 602
Мормуль І. П. 186
Моровщик І. П. 114
Мороз 291
Мороз А. 495
Мороз Г. 825
Мороз І. М. 493
Мороз К. 967
Мороз М. О. 173
Мороз П. Д. 496
Морозенко Я. 269
Морозов Ю. І. 412
Мороховець О. Т. 356, 366
Мосієнко О. 560
Мосієнко Я. 560
Мосійко Д. І. 862
Москаленко А. 118
Москаленко Д. К. 846
Москаленко К. П. 659
Москаленко М. 428
Москаленко М. А. 729
Москаленко Н. С. 846
Москалик Н. Я. 805
Московенко І. В. 702, 705, 706
Московенко О. І. 706
Московченко 705, 706
Мосолова Є. Г. 306
Мостовий П. 581
Мостовий П. О. 417
Мотієнко А. М. 378
Мотієнко М. А. 372, 373
Мотієнко П. С. 619
Мотієнко П. Ф. 619
Моторний Г. 379
Мотрій Р. С. 313
Мотузка М. 400
Мох К. 718
Мохов М. І. 849
Мошенець Й. Г. 260
Мошенський 243, 411
Мошура М. І. 957
Мошура О. 763
Мошура С. 763
Мошура Я. 763
Мудрий А. Ф. 503
Мудрий Д. О. 506
Мудрий М. І. 500, 503
Мужайло І. С. 480
Мужайло М. Т. 412
Мужиловський С. 146
Мужицький О. М. 67
Муковоз М. П. 182
Мульнер Г. 573
Мульнер Е. 571, 572
Муляр М. 580
Муравйов М. М. 79, 656
Муравйов О. 656
Муравйова-Апостолова 715
Муравйов-Апостол В. І. 714
Муравйов-Апостол І. І. 18, 632, 714
Муравйов-Апостол І. М. 632, 656, 714
Муравйов-Апостол М. І. 18, 456, 465, 656, 657, 714
Муравйов-Апостол М. М. 632, 656
Муравйов-Апостол О. 656
Муравйов-Апостол С. І. 18, 465, 566, 632, 656, 714
Муравйови-Апостоли 62, 644, 719, 726
Муран 291
Муранов М. К. 26, 848
Мурашко П. К. 496
Мурейко Г. Г. 309
Мурейко П. 309
Мурка 629
Мусієнко 675, 692
Мусієнко В. П. 327
Мусієнко Є. А. 809
Мусін Д. П. 848
Мусіна-Пушкіна Л. А. 699
Мусоргський М. Г. 848
Муха В. Д. 676
Муха Г. 675
Муха Г. І. 672
Муха Г. Н. 671, 672, 674, 684
Муха І. Г. 722
Муха М. В. 677
Мякотін В. А. 391
М'якенький П. І. 869
М'ясоєдов Г. Г. 90

Н

Навроцькі 340
Наглий М. І. 809
Нагорний Д. І. 322
Назаренко А. 342
Назаренко В. К. 438
Назаренко Г. Д. 620
Назаренко Г. П. 619
Назаренко І. Д. 64, 141
Назаренко І. С. 844
Назаренко І. Ф. 846
Назаренко О. С. 648
Назаренко П. 637
Назаренко Р. К. 621
Назаренко С. І. 241, 242
Назаренко Т. П. 548
Назаренко Ф. Г. 622
Назаренко Ф. Є. 728
Назарець П. І. 890, 891, 894
Наземець М. І. 205
Назимко Н. І. 710
Найда С. Ф. 243
Найденко І. В. 244
Найдьон Г. С. 438
Найдьон І. Д. 437, 438
Найдьон П. Д. 438
Найдьон Ф. Д. 438
Найдьон Ф. Л. 864

Наконечний В. 381
Наконечний Г. 379
Наконечний О. Ю. 369
Наливайко Д. А. 454
Наливайко С. 12, 62, 594
Наливайко У. С. 497
Наливка Г. Ф. 950
Налісний Б. К. 432
Налісний Є. 429
Налісний І. 427
Налісний С. Г. 432
Налісний С. К. 432
Намікосов С. С. 922
Наріжний В. Т. 131, 132
Народа І. 703
Настенко Г. М. 703
Настенко Д. 943
Натрусна У. 175
Науменко 118
Науменко О. (с. Велика Обухівка) 665
Науменко О. (м. Гребінка) 275
Наумов М. І. 50, 126, 254, 261, 969
Наухатько Г. 911
Наухатько Г. М. 895
Наухатько К. П. 874
Небесько Т. Ю. 880
Неборак М. С. 260
Неборака П. 379
Неверивко Є. М. 183
Невесела О. Г. 502
Невідомий 170
Невкипний С. 870
Невський В. І. 87
Недайборщ П. Й. 56, 110
Неделько Л. Г. 581
Недобачій Д. 969
Неживий С. 225
Неїжкаша П. К. 300
Нейфельд 873
Некрасов 912
Нелепа С. П. 928
Нелюба 295
Нелюба М. 292
Немзер І. С. 151, 152
Немзер Р. М. 152, 155
Немирич Ю. 389, 390, 413, 433, 733
Немировські 926
Непомняща А. С. 819, 820
Нерода П. 922
Неронович Є. В. 636, 637, 673
Несвіт Д. 134
Нестаулова Д. 482
Нестеренко Г. Д. 788
Нестеренко Н. Д. 500
Нестеренко О. 470
Нестеренко С. С. 623
Нестеровський М. 290
Неструєв Ф. А. 517
Нетеса Є. С. 230
Нехворосний Г. І. 676
Нехворосний О. І. 638, 640, 641, 650, 701, 718, 719, 731
Неценко М. 619
Неценко П. Ф. 620
Нечес П. Ф. 640, 650
Нечипоренко В. О. 660
Нечипоренко І. Г. 695
Нечипоренко І. І. 80, 89
Нечипоренко І. Т. 400
Нечипоров (Нечипоренко) 82
Нечитайло 705, 706
Нечитайло Є. І. 335
Нечуй-Левицький І. С. 89
Нещасний В. І. 136
Нижник К. Ю. 192
Никифоров П. 171
Николайчик Ф. 563
Никоненко М. 768
Никонов Ю. 465
Ничик С. 940
Ничик Т. 943
Ничик-Карабут М. Т. 943
Ніженець Д. К. 159
Ніженець Ф. К. 192
Николаев 200, 501, 703
Ніколаєв П. Ф. 83
Ніколаєнко В. 400
Ніколаєнко В. М. 110
Ніколов Н. 827
Ніконенко О. Д. 432
Німич К. П. 697
Ніценко В. Я. 347
Ніценко Д. Т. 342
Ніценко М. 340
Ніценко П. П. 343, 347
Новиков І. 466
Новиков М. 79
Новицький 668
Новітний 154
Новицкий И. П. 697
Новохватський Г. М. 468, 471
Новохатько М. С. 52, 483, 508
Нога М. 891
Ногин В. П. 83
Ноздратенко М. В. 137
Нонка К. М. 191
Носань В. 721, 722
Носань М. Г. 725
Носар А. 265, 266
Носенко І. Й. 841
Носенко П. 76
Носенко П. Т. 85, 92
Носов Н. Є. 650
Носуля П. К. 290
Нуайме М. 89
Нудьга В. Д. 936

Обалковський 713
Обалковський Б. 69, 628, 654
Обалковський В. 698
Обелець Н. І. 267, 572, 597
Обидало І. О. 841, 842
Обідний В. І. 646
Облап Г. А. 859
Облап П. В. 396
Оболонський Д. 883
Оболонський Л. 155
Оболонські 884
Обрізан М. Н. 232
Обрізан О. Н. 238
Обухов 912
Овдієнко Г. К. 622
Овсієнко С. О. 260
Овчаренко Д. 272
Овчаренко Д. К. 609
Овчаренко Є. Д. 662
Овчаренко І. В. 440
Овчаренко К. 725
Овчаренко М. 895
Овчаренко Т. С. 893
Огагін Г. Ф. 164, 177, 190
Огій І. І. 756
Огій Я. Р. 33, 398, 400, 411, 412, 446, 737, 738, 762, 772, 856, 869
Огородній М. І. 595
Огромний М. Н. 695, 696
Одаренко І. О. 941
Одаренко К. 947
Одарюк 753
Одинака І. М. 946
Одинець І. 309
Одновол С. К. 209
Одноволик Н. І. 766
Ожога І. Г. 462
Окольничий І. Ю. 890
Оксюк Д. К. 152
Олег 563
Олександр I 286
Олександр II 18, 82
Олексашенко Г. П. 238
Олексенко Ю. Ф. 712
Олексієнко К. П. 663
Олексій Михайлович 146, 166, 167
Оленець Н. Я. 863
Оленич М. Я. 696
Олефір А. Я. 842
Олефір Н. 262
Олефір О. П. 330
Олефір С. 312
Олефіренко М. 140
Олеховський М. А. 82
Олешко М. Ф. 161
Олещенко І. А. 67
Олійник В. І. 864
Олійник Г. А. (м. Зіньків) 330
Олійник Г. А. (с. Солониця) 600, 601
Олійник Д. 308
Олійник М. П. 711
Олійник О. 126
Олійник П. С. 658
Олійник Я. А. 622
Олянич Ф. І. 738, 758
Ольтеціан Н. А. 554
Ольховський І. П. 761
Ольшанський О. М. 486
Омеляненко О. 585
Омеляненко П. 135, 138
Омельченко І. (с. Великі Сорочинці) 675
Омельченко І. П. (с. Велика Обухівка) 660
Омельченко Є. Т. 898
Омельченко М. Н. 676
Омельченко Т. І. 676
Омельченко Ю. Н. 679
Омельяненко Г. І. 242, 243

Омельяненко І. С. 241
Омельяненко Ф. 242
Онакій Г. Г. 680
Онанко Т. 920
Онацька Г. А. 950
Онищенко В. 395
Онищенко В. Г. 313
Онищенко М. 417
Онищенко Н. І. 740
Онищенко Ф. 267
Оніпко 400
Оніпко Л. Ю. 846
Онопко А. 381
Онопрієнко Г. 273
Онопрієнко І. А. 647
Онопрієнко І. О. 731
Онуфрієв М. І. 233
Опанасенко М. 481
Опанасенко С. Я. 258
Опришко К. Т. 191
Опришко М. М. 230
Опришко П. І. 230
Опришко С. 118
Опришко Х. Д. 226
Орделян Ф. Я. 473
Орджонікідзе Г. К. 373, 610
Орел В. І. 482
Орел О. 372
Орел Ф. В. 378
Орел Ю. К. 152, 153
Оржобовська Г. Є. 202
Орисенко К. І. 307, 316
Орленко Ф. 326
Орлов Г. 105
Орлов М. П. 83
Орлов М. Ф. 465, 467
Орлов П. А. 288
Орлов Я. С. 763
Орловський 639
Орловський В. І. 840
Орловський І. М. 29, 91, 93, 96
Орловський Л. 912
Орлянд 481
Оробець Ф. 428
Орурке М. Е. 635
Осадчий І. І. 710
Осауленко Г. Т. 228
Остапенко В. В. 506
Остапенко В. М. 49, 482
Остапенко Г. І. 269
Остапенко М. (м. Полтава) 82
Остапенко М. (с. Ялосовецьке) 922
Остапець Л. А. 433
Остапко Г. О. 336
Осташко А. А. 227
Остратенко Е. М. 219
Остренко М. 930
Остроградський І. І. 434
Остроградський М. В. 17, 62, 80, 434
Остроградський Ф. 425
Остроградські 240, 248—250
Остроушко І. М. 234
Острянин Д. Х. 461
Острянин (Остряниця) Я. 13, 224, 445, 464, 490, 508, 511, 564, 629, 786, 869, 900
Отисько Н. 725
Отришко І. К. 663
Отришко О. 663
Отришко П. А. 251
Отришко Я. О. 679
Отрізний П. Г. 252
Офіціренко Ф. І. 160
Охріменко В. В. 757
Охріменко П. П. 601
Оченаш Г. Н. 212
Оченаш Л. 263
Очередько К. П. 928, 929, 930
Очередько М. О. 931

П

Павелко В. 826, 830
Павелко В. П. 754
Павелко П. С. 756
Павленко 398
Павленко Г. 215
Павленко Д. С. (с. Великі Сорочинці) 890
Павленко Д. С. (с. Оболонь) 675
Павленко М. М. 241
Павленко О. 590
Павленко О. І. 709
Павлик В. К. 963
Павлик І. П. 221
Павлик Л. Є. 581
Павлика Й. 719
Павличенко Н. А. 946
Павло І 306
Павлович І. А. 268
Павловський А. І. 278
Павловський Г. О. (м. Кременчук) 477
Павловський Г. О. (с. Оболонь) 887
Павловський І. М. 676
Павловський І. Ф. 7, 71, 76—79, 80, 89, 148, 169, 170, 190, 319, 353, 434, 657, 714, 791
Павловський Н. 56
Павловський Ф. 190
Павлущенко О. А. 803
Павлюк 508, 511, 563, 629
Павлюк Г. П. 187
Павлюк М. Ф. 181
Павлюк П. 224
Падалка Л. В. 7, 12, 69, 75, 89, 117, 131, 145, 239, 248, 352, 413, 414, 433, 434, 463, 654, 667, 686, 811, 852, 900, 923
Паденко Н. Г. 868
Пазенко А. 824
Пазенко Ф. 941, 942
Пазипенко М. Л. 347
Пазинич Г. В. 186, 187
Пазинич І. Г. 696
Пазинич І. І. 651
Пазинич І. Я. 845
Пазинич М. Й. 695
Пазинич М. Т. 691, 692
Пайдем Н. Х. 116, 351
Паключенко М. Я. 204
Паламар В. С. 761—763
Палаус С. 538
Палець Л. С. 55, 651
Паліївець Г. В. 406
Палій Г. 670
Палій С. 74
Паляничка Т. Ф. 274
Палько П. Г. 740
Пальчик В. І. 299
Пальчик І. К. 290
Пальчик П. П. 581
Пампур М. 416, 417
Панасенко Е. Н. 819
Панасенко К. 254
Панаско Ф. А. 254
Панасюк Т. 93
Панібіг К. Г. 373
Панков І. Й. 660
Панков С. 134
Пантелєєв 515
Пантюх Г. М. 331
Панфілов І. В. 297
Панченко А. Г. 648
Панченко А. Ю. 263
Панченко В. 356
Панченко В. М. 49
Панченко Л. В. 690
Панченко Л. Н. 849
Панченко Л. П. 804
Панченко М. Т. 262
Панченко Н. 694
Панченко Н. Д. 964
Панятенко Н. 308
Панькевич О. І. 614
Папенко Г. М. 219
Папуга С. М. 344
Папуша К. Г. 581
Парака С. 941, 942
Парасунько О. А. 466, 467
Парафило Т. М. 259
Паржин В. П. 610
Паржин М. 611
Паржин О. Г. 610
Паржин С. С. 609
Парнюк 908
Пархоменко Б. О. 89
Пархоменко Д. 453
Пархоменко К. Д. 725
Пархоменко Манойло 262
Пархоменко Мусій 262
Пархомов В. 801
Пас М. О. 456
Пасішник С. В. 950, 951
Пассек В. В. 79
Пасюта 173
Пасяда І. Л. 79
Пасько А. В. 622
Пасько О. П. 741
Патока С. П. 751, 752
Патрікеєв А. 273
Паустовський П. Г. 488
Пахмурний П. М. 507
Пацюк О. П. 482
Пацюченко В. Ф. 578
Пачкало С. М. 560
Пашко М. М. 780
Пашко Я. П. 548
Пащенко В. Я. 67

Пащенко Д. Р. 150
Пащенко О. Ф. 706
Педан Л. В. 275
Педина Г. Я. 763
Пеєв І. 828
Пелих Г. 610
Пелих М. Ф. 609
Пелих О. Р. 610, 612
Пелих П. 694
Пендюра П. С. 863
Пенкін 153
Первак А. 875
Первак Я. Д. 494
Первомайський Л. 969
Перебийнос О. С. 819
Перевала А. Д. 180
Перевала В. Й. 185
Перевала І. Д. 180, 181, 184
Передерій М. Я. 183
Передерій Г. І. 349
Передерій П. 675
Передерій П. П. 350
Перейма 813, 824
Перелай І. Н. 209
Перелет О. Д. 935
Перерва М. 360
Пересадін Г. С. 763
Перетятко Л. І. 120
Перещепа 747
Перовська С. 670
Перцюк Т. А. 300
Перчина Г. Я. 555
Пестель П. І. 18, 79, 465, 656, 657, 714
Петлюра 97, 772
Петлюх М. 723
Петлюх Н. Г. 725
Петраш 198
Петрашенко С. С. 140
Петрашів П. В. 286, 464
Петренко А. І. 619, 625
Петренко Г. В. 159
Петренко Д. С. 461
Петренко З. Я. 813
Петренко К. І. 619
Петренко М. 333
Петренко М. Г. 724
Петренко М. М. 842
Петренко М. П. 437
Петрик 266
Петриненко (Паливода) Д. 787
Петро І 71—74, 75, 78, 167, 248, 284, 285, 448, 565, 630, 655, 698, 759, 791, 849, 852, 869, 969
Петров А. І. 714
Петров В. 373
Петров В. П. 510
Петров О. 675
Петров С. 806
Петровський А. 584
Петровський Г. І. 26, 37, 100, 201, 268, 269, 401, 468—470, 477, 560, 575, 576, 605, 621, 641, 675, 691, 799, 828, 875, 908, 909, 919
Петрук В. П. 950
Петько Г. Ф. 49, 482
Пеуткін Н. П. 480
Пехтеров 123
Пєнкін 153
Пєтушков О. С. 848
Пєшкова К. П. 256, 430, 431
Пєшкови 425, 426
Пивовар П. 619
Пивоваров Г. Л. 529
Пивоваров С. 814
Пивоварова Я. 876
Пижов М. М. 133, 671
Пилипейко С. І. 492
Пилипенко А. І. 890
Пилипенко Г. 174
Пилипенко Г. В. 56, 57
Пилипенко І. Д. 761, 762
Пилипенко І. І. 890
Пилипенко М. Є. 254
Пилипенко У. П. 767
Пилипець Л. В. 836
Пилип'янко П. 662
Пилип'янко Ф. М. 663
Пилявець М. Н. 946
Пиляй Д. І. 625
Пильчиков Д. П. 79, 80
Пирогов О. Г. 641
Пирогост 789
Пироженко Г. 863
Писанка Н. 947
Писанка П. 124
Писаренко М. М. 551
Писаренко Н. А. 549
Писаренко П. І. 744
Писаренко С. Г. 278
Писаренко С. К. 634
Писемський Г. Р. 805
Пишненко 560
Півень 152
Півень П. Ф. 660
Півень Ф. 943
Півторапавла М. Ф. 846
Півторацький М. Ф. 387
Підгорний Г. С. 877
Підгорний М. В. 64, 374, 375, 385
Підгорний П. П. 803
Підгребельний К. Ф. 308
Підгрушний В. 263
Піддубна Т. А. 58
Піддубний І. 186
Піддубний Й. Р. 251
Піддубний М. С. 446
Піддяча Ф. А. 58, 954
Підкуйко Х. Я. 454
Підошва Г. М. 675
Підуст-Петров К. Г. 509
Пізанті Х. 829
Пікулєв І. П. 357
Пінчук Г. П. 675, 682
Пінчук О. 430
Піпер 734
Пирский Н. 390, 413
Пісківетний Т. С. 946
Піскун А. П. 826
Піскун Н. В. 826
Піскун Н. Д. 313, 314
Піскун Я. 824
Пісний І. Є. 152, 191
Пісоцький В. І. 818
Пітель І. С. 556
Пітель С. Г. 152
Піхуля Д. 416
Пічник І. 630
Плевако Ю. М. 310
Плескач М. Т. 849
Плетюха І. 376
Плеханов Г. В. 634
Плешівцев І. І. 646
Плещєєв 511
Плис Н. 570
Плис О. І. 276
Плиска З. Д. 200
Плиска Т. А. 205
Плиска Ю. В. 197, 199
Плитюха І. 375
Пліш М. О. 846
Пліш М. С. 593, 847
Пліш П. П. 839
Плохань С. 663
Плошкіна М. І. 277
Плужник В. М. 914
Плужник Д. П. 861
Плужник М. 375
Плужник Т. Д. 372, 373, 385
Плюйко О. П. 522
Пляшечник Я. І. 55, 808
Пльова В. М. 711
Поберій Н. М. 110, 111
Побєда А. 778
Побідонос Г. 906
Поворoженко В. А. 268
Повороженко В. В. 268
Погорєлко 435, 443
Погорілий (Погорєлов) Г. І. 232
Погорілий І. 417
Погорілий І. К. 253
Погорілий Т. П. 834
Погребняк А. Й. 330, 347
Погребняк В. 598
Погребняк М. 600
Погребняки 594
Погрібний І. М. 815
Погрібний П. Н. 203
Погрібняк І. О. 405
Погрібняк М. С. 649
Пода Ю. Ф. 719, 720
Подвойський М. 639
Подколодний М. В. 471
Подоба П. І. 345, 347
Подольський 450
Подорван І. М. 482
Подріз О. Я. 761, 766
Подріз П. З. 761, 762
Подчаський І. І. 812
Поздняк А. І. 485
Поздняков Ф. В. 44
Позен Л. В. 90, 886
Позен М. П. 19
Позени 884—887, 902
Пойда П. В. 202
Пойдеменко О. К. 56, 110
Покидько С. 589
Покорний Г. М. 32, 91, 93
Покорний Г. 93

Покрова В. В. 672
Покус Я. З. 36, 372
Полевой Б. 483
Поливара В. Д. 232
Полив'яна М. 138
Паліївець Г. В. 406
Полінко І. 561
Поліщук Ф. Є. 462
Половина І. 777
Половина М. К. 780
Полохливець Г. 126
Полтавець Г. 719
Полтавець П. М. 144, 916
Полтавець Ф. І. 722
Полторанов 812
Полупанов А. В. 267
Поляков М. М. 642
Полякова Р. 663
Полянкин І. С. 889
Помиран М. З. 263
Пономаренко А. П. 555
Пономаренко В. 587
Пономаренко Г. 453
Пономаренко І. І. 590
Пономаренко І. М. 332
Пономаренко М. І. 606
Пономаренко М. С. 180
Пономаренко О. 588
Пономаренко О. М. 755
Пономаренко С. 292
Пономаренко Я. І. 593
Пономарев И. 226
Попадич Ф. М. 106
Попенко В. 427
Попик В. М. 702
Попик І. Т. 703
Попик П. 703
Попик С. Я. 702
Попик Т. В. 702
Попівнич І. 926
Поплавський М. 326
Попов (с. Глобине) 204
Попов (смт Решетилівка) 854
Попов В. С. 853
Попов І. В. 428
Попов М. 824
Попов О. 576
Попов Ф. В. 33, 199, 217, 241—243, 244, 247, 251, 427, 492
Попов Ф. П. 372
Попова Є. С. 950
Попович А. К. 343, 345
Попович Д. П. 350
Попович І. 266
Попович І. В. 181
Попович І. Є. 350
Попович М. Д. 345
Попович П. Р. 112, 207
Попруга Н. А. 395
Порафило Т. М. 259
Поржезинський В. 571
Поринос І. 308
Поріцький А. Я. 320
Поросний В. 355
Порохня А. К. 814
Порохня Н. І. 949
Портна В. Ф. 756
Портненко Д. К. 44
Португалов Б. О. 80
Порш С. 571
Посада І. Я. 336
Посвіт П. А. 647
Посвіт П. Я. 729, 912, 920
Поспєлов М. П. 486
Поссе 924
Постишев П. П. 268
Постоєв Б. І. 482
Пось Ф. Ф. 195
Потак К. Г. 121, 122
Потапенко Д. М. 893
Потапенко І. 186
Потапов (Годін) А. К. 471, 472
Потепух І. І. 323, 325
Потєхін М. 80
Потішний В. С. 183
Поторикін Л. 519
Потоцькі 12, 390, 434, 435, 564, 733
Потягайло Н. 374
Пітькало Є. І. 765
Потьомкін Ф. 778
Потьомкіна М. І. 779
Потьомкіни 248, 250, 252
Похил Я. 708
Похиль В. І. 875
Похідня Т. М. 850
Почеп О. П. 614
Пошивайло Г. Н. 361
Привалов Д. К. 801
Пригара О. М. 756
Приглєбов О. В. 509
Прижелавський 169
Призь А. О. 539
Приймак А. Я. 780
Приймак Д. В. 262
Приймак О. Й. 781
Приймаков О. Ф. 786
Прикипіло Н. І. 710
Прикненко Т. 268
Прилипін Д. Л. 516, 517, 537
Приліпко Н. В. 878
Прилуцький І. 897
Прилуцький К. К. 955
Прилуцький Ф. К. 943
Примак С. М. 278
Примаков В. М. 31, 32, 35, 308, 373, 518, 610
Примаченко В. М. 373
Приступа П. І. 229
Прихненко Т. 268
Приходько П. С. 483
Приходько П. Т. 598
Приходько С. Т. 785
Приходько Т. І. 438, 815, 820
Приходько Я. 599
Прідьма М. 723
Прідьма С. 719
Прокопенко 636
Прокопенко В. 609
Прокопенко Г. 20, 126
Прокопенко З. Г. 825
Прокопенко З. І. 921
Прокопенко П. Д. 809
Прокоф'єв М. О. 581
Промітний І. М. 252
Промітний Я. М. 252
Пронясва Р. К. 681
Пронь І. 796, 798
Протович 610
Прохвацький А. М. 537
Прохоров 169
Прохоров В. О. 272, 273
Прядка Г. П. 450
Пряхін Т. С. 505
Пугач М. О. 762
Пугач О. 536
Пуденко Л. П. 818
Пуденко Г. І. 581
Пужаченко І. 536
Пузак Г. К. 262
Пузанов Л. О. 107
Пузій А. 721
Пулєв Б. Д. 524
Пусан В. М. 622
Пусан З. 619
Пусан Н. Г. 950
Пусан Р. І. 209
Пустовіт 452
Пустовіт М. 702
Пустовіт М. С. 712
Пустовіт П. М. 488
Пустовіт С. М. 709, 712
Пустовіт Є. П. 700, 702
Пустовіт Ф. Т. 707
Пустовойтов М. Н. 539
Путренко М. Г. 787
Путько А. 375
Пушкар М. 13, 70, 118, 131, 146, 167, 248, 283, 284, 352, 390, 511, 629, 655, 733, 775, 921
Пушкін О. С. 286, 323, 466, 730, 895
Пушко Д. М. 373
Пчілка Олена (Косач-Драгоманова О. П.) 151
Пшеничка І. 327
Пшеничко Д. М. 710
Пшенична Л. Г. 487, 488
Пшеничний І. І. 232
П'явка А. Д. 134, 637, 639, 660, 701, 702
П'явка Г. 702
П'ятенко І. М. 741
П'ятенко-Геращенко О. П. 399, 737, 738, 762
П'ятикоп М. Є. 52
П'ятницький 426

Р

Рабинович 470
Раводановський 465
Радзей М. О. 159
Радзієвський Г. 274
Радойнов Цвятко Колєв (Андрій Радіонов) 827, 829, 830, 831
Радочин А. Г. 500
Радочин В. М. 504, 506
Радочин І. В. 501
Радочин М. М. 219
Радочин О. Р. 500

Радченко 198
Радченко А. В. 451, 452
Радченко В. Д. 506
Радченко Г. П. 637, 638, 640, 650, 673, 674, 701, 718, 719, 731
Радченко Д. 197
Радченко І. І. 84, 660
Радченко І. С. 587
Радченко Я. О. 141
Радчич Ф. 429
Радько В. І. 86
Радько Г. 906
Радько П. 906, 907
Раєвський В. Ф. 853
Ражба Я. С. 487
Разін Степан 14, 352
Раїн 677
Рак 261
Рак К. М. 53
Рак П. М. 603
Ракитін П. 479
Ракова Г. М. 681
Раковичі 792
Ракша Г. 262
Ратнер А. 105
Ратушна М. І. 949
Ребрик В. І. 864
Ребрик Є. 864
Рева А. Т. 614
Рева І. А. 707, 712
Рева М. І. 503
Рева М. Н. 877
Рева О. 270
Рева С. Т. 571
Ревенко І. 817
Ревенко М. М. 815, 820
Ревенко М. С. 818
Ревенко Я. Н. 471—473
Ревуцький 94
Регеда Г. 694
Регеда І. К. 695
Редька В. М. 844
Редько В. І. 484
Резник Г. 630
Резник Є. М. 555
Резник О. С. 613
Резнік Ю. 355
Рекущий М. К. 801
Ремесло В. М. 810
Ренне 167
Ренський М. Д. 510
Ренцель 74
Репало О. 828
Репецький О. Р. 519
Репіленки 778
Рета С. 292
Решетник Д. Д. 782
Решетник І. Г. 53, 627, 772
Решетник П. Ф. 91
Решітник П. Я. 751, 752
Решетинченко А. 133
Решетняк Д. Д. 782
Решетняк І. І. 53
Решта В. В. 879
Рєпнін М. Г. 79
Рєпніна В. 657
Рєпніни 657
Рибак Н. С. 969
Рибалка П. 416, 417
Рибалко І. К. 34, 475
Рибальченко К. 263
Рибальченко Ф. 263
Рибас Т. М. 772
Рибка Т. А. 887
Рибчан Д. І. 815
Рибчан І. І. 815
Рижа М. К. 351
Риженков О. Х. 85
Рижий В. С. 350
Рилєєв К. Ф. 657
Рильський М. Т. 127
Римар О. 182
Римбаковський 306, 307
Риндя В. І. 284
Рипіленко В. В. 890
Ріг І. М. 762
Ріжко Г. Й. 820
Ріжко Д. С. 387
Ріжко Р. Я. 819
Різенко І. М. 90
Різник 400
Різник М. О. 252
Різницька Ф. 635
Різниченко М. П. 254
Різун М. 675
Різун М. І. 682
Ріпка 639
Рогайда М. П. 254
Рогач П. Ф. 381
Рогач Ф. 379
Рогачевський І. М. 779
Рогачка Л. 262
Рогачка С. 262
Рогозик П. К. 517
Рогозівський Г. А. 644
Рогозянський В. Г. 660
Родак 325
Родзянки 594, 871, 895, 900, 902, 904, 905
Родзянко А. 649
Родик С. С. 372
Родинка С. Л. 387
Роднова Л. 967
Роднянська О. 155
Роєнко М. М. 423
Рожко В. Т. 702
Рожко І. Г. 536, 537
Рожко О. П. 702
Розваляєв І. І. 845
Розін А. Ц. 514
Розін О. Ц. 516
Розкладій О. 268
Розсоха О. П. 706
Розсохін М. 107
Розумний І. В. 412
Розумовський К. Г. 148, 168, 178, 195, 318, 340, 368, 387, 391, 490, 811
Рокитянський О. О. 366
Роман І. Й. 599
Роман Н. П. 531, 557
Романенко Д. 123
Романенко І. І. 626
Романенко М. Я. 702
Романенко Н. 707
Романенко О. 779
Романицький С. В. 314
Романівська М. М. 650
Романов С. 134, 135
Романови-Славотинські 925
Романський В. Г. 262
Романченко І. Ю. 360, 955
Романченко О. Т. 176
Романченко С. 281
Романчук Г. О. 223
Романько С. 840
Ромашка М. В. 681
Ромашкін М. І. 49, 481
Ромашко І. 323
Ромодановський Г. Г. 352, 464, 629
Ропавка І. В. 950
Росс 74
Россо Й. 719
Россохін М. 107
Ростовська Н. М. 665
Ростовський Г. М. 172
Рось К. І. 524, 540
Ротко В. Г. 702
Ротко Г. Г. 702
Ротмистров В. 796
Рохманенко І. Є. 380
Рохманійко П. 265, 266
Рубан А. Ф. 729
Рубан В. 147
Рубан В. С. 322
Рубан Г. Я. 843
Рубан М. П. 251, 252
Рубаненко Л. Д. 706
Рубанцев М. 554
Рубахін 904, 907
Рубахін Н. Є. 721
Рубач М. А. 32
Рубашко М. І. 914, 916
Рубель М. І. 410
Рубінштейн 356, 357
Руденко А. А. 721
Руденко А. О. 554
Руденко Г. К. 773
Руденко М. І. 597
Руденко П. Я. 196
Руденко Ю. І. 410
Рудик К. С. 172
Рудинський М. 10, 60, 68, 490, 732, 836
Рудинський Т. 759
Рудич 908
Рудич В. К. 877
Рудич І. К. 876
Рудич К. С. 720, 723, 725
Руднєв В. Г. 232
Руднєв М. О. 31, 397, 451
Рудницький Г. 798
Руднянська О. 155
Рудченко І. Я. (І. Білик) 150, 634
Рудченко М. 708
Рудченко Ф. М. 154
Рудь (м. Зіньків) 322, 328
Рудь (с. Нехвороща) 761
Рудь Г. Т. 385
Рудь О. Ф. 600
Рудь П. С. 193

Рудь С. І. 757
Рудько П. І. 857
Рула П. 331
Румянцев П. П. 83
Руновський 626
Русинов 516
Рутковська Л. М. 748
Рухлін 761
Рябинська-Михайлова Ж. 474
Рябовол М. З. 122
Рябокінь Г. М. 277
Рябокінь Х. 265, 266
Рядевич-Сягайло Л. В. 376
Рядненко 908
Рязанцева О. П. 950
Рясний Г. 586
Рясний Ф. 586

С

Савейко П. 471
Савеля Ф. Д. 819
Савенко М. І. 802
Савин 169
Савицький 266
Савицький В. 584
Савицький О. С. 584
Савицький Р. 584
Савицькі 584
Савін І. В. 921
Савченко В. П. 182
Савченко В. С. 203
Савченко Є. 197
Савченко І. Ф. 67, 187
Савченко М. О. 278
Савченко М. Х. 187
Савченко Я. Г. 560
Саган І. Д. 294
Сагумян А. Г. 524
Сагура В. Т. 928
Сагура Д. 926
Садовий І. А. 164
Садовниченко М. Й. 272
Садовський М. К. 89, 90, 635
Саєнко Г. К. 451
Саєнко І. С. 53, 627
Саєнко П. Н. 349
Сазонов 912
Сай 169
Сакало М. 737
Саксаганський П. К. 90, 466
Саламатін М. Л. 378, 622
Салашний Й. О. 451
Салашний О. А. 450
Салашний Я. Я. 456
Салимон Я. Л. 500
Салій А. П. 945
Самарай С. 801
Самбикин 200, 501, 703
Самбур М. І. 877
Самбуров І. 412
Самійленко 426
Самійленко (Сивенький) В. І. 89, 634, 673
Самійленко Г. П. 135
Самійленко Є. М. 864
Самійленко К. 243
Самійленко О. Н. 678
Самійленко О. П. 765
Саммер І. А. 83
Самойленко. Г. С. 946
Самойленко І. 963
Самойленко М. Д. 122
Самойленко О. П. 539, 625, 645, 721, 740
Самойленко Ф. Є. 785
Самойлович Д. 638
Самойлович І. 284
Самойловський 585
Самойловський І. М. 10
Самотуга М. П. 887
Самохвал Є. Я. 606
Сапа М. Т. 608
Сапіго Є. Т. 107, 108
Сапсай В. П. 705, 706
Сапунов І. Д. 828
Сап'янник К. 723
Саранча М. К. 365
Саранча С. 331
Саранча Т. 326
Саранчук О. К. 471
Саренко М. М. 120
Сафонов М. І. 404
Сафронова К. Г. 772
Сахни 594
Сахно В. О. 861
Сахно І. Т. 158, 159
Сахновська М. Н. 741
Сахновські 775
Сахно-Устимович 585—587
Сацький В. 62, 605
Сацький І. 577
Сацький Ф. 572
Сверчун І. С. 255
Свердлов Я. М. 537
Свєтов П. Ф. 86
Свидницький А. П. 632
Свинарьова Н. Ф. 779
Свиридов І. С. 535
Свистун В. Ф. 290
Свистун М. 290
Свистун П. 469
Свистун П. І. 95, 97
Свідзінський М. 289, 750
Свірський І. І. 443
Свірський І. У. 443
Світлична Н. 379
Свічка 775
Свічка Л. 791
Свічкар Т. 126
Свічки 792
Святополк 562
Севастьянов С. Ф. 525, 526
Северин Г. 332, 333
Северин В. 943
Северин І. М. 700
Северин Ф. С. 419
Севертока М. М. 598
Севертока Н. 58
Севертока Н. Г. 600, 601
Сегюр 78
Селенко П. 46
Селетрин Я. 630
Селецькі 627
Семененко П. 127
Семененко Я. С. 663
Семенець 516
Семенко В. М. 421
Семенко М. В. 650
Семенов А. П. 410
Семенов В. П. 608
Семенов О. 107
Семенов П. 697
Семенов П. П. 687, 774
Семенович П. 75
Семенченко Г. М. 609, 610
Семенченко І. 876
Семенченко О. 215
Семергей Л. В. 129
Семеренко О. 720
Семесько О. 453
Семибаламут В. О. 216
Семибаламут Т. С. 216
Семко М. Ф. 315
Сенжуров А. Б. 928
Сенчук О. П. 875
Сень І. 354
Сень І. В. 138, 139
Сень М. І. 138, 139
Сень П. 134
Серафимович 730
Сербин І. 283
Сербин Ф. П. 808
Сербиченко О. К. 40, 477
Сербін І. М. 201
Серга Б. П. 107, 109
Сергієнко Г. Н. 540
Сергієнко І. 720
Сергієнко Л. П. 234
Сергієнко Н. Л. 804
Сергієнко П. Т. 603
Сергієнко Я. П. 635
Сердюк Г. 554, 843
Сердюк Г. М. 561
Сердюк Д. Х 838, 840
Сердюк І. Г. 519
Сердюк І. І. 890
Сердюк К. 963
Сердюк Л. 270
Сердюк Л. Г. 297
Сердюк Л. О. 416
Сердюк М. 891
Сердюк М. І. 945
Сердюк П. П. 398
Сердюк С. 307
Сердюк С. В. 752
Сердюк С. М. 959
Сердюк Я. 576
Середа Г. С. 660, 663
Середа Є. В. 357, 358
Середа Є. Д. 326
Середа К. 665
Серединський М. А. 702
Сесь Л. 275
Сибірцев О. П. 885
Сивокінь Г. 941
Сигайлов Г. І. 744
Сидельник І. Л. 679
Сидоренко 906
Сидоренко А. А. 946
Сидоренко І. 500, 501
Сидоренко Т. А. 344
Сидорук О. І. 134
Сидорчук К. С. 114

Сидорчук М. 28
Сизоненко 379
Силін Л. А. 481
Силка Г. 323
Силка І. Я. 709
Силюченко О. Ф. 361
Симоненко В. А. 603
Симоненко Г. М. 205
Симоненко М. І. 385, 954
Симоненко П. 954
Симоненко П. С. 171
Симонова Г. К. 277
Синельник І. 914
Синельник М. 691
Синенко А. А. 919
Синєгуб В. Д. 419
Синиченко Г. І. 376
Синиченко І. М. 372
Синиця Я. 941
Синчило 546
Синчук 184
Синяков Г. І. 143
Синькевич В. І. 82
Сипало І. В. 762
Сипало П. В. 762
Сипало Я. Г. 762
Сипій Ф. Ф. 846
Сироватень Т. Я. 207
Сироватка А. П. 914
Сирота 945
Сирота І. Д. 547
Сирота Ю. Д. 545, 547
Сиротенко Є. Д. 432
Сисенко Г. 702
Сисенко Є. О. 204
Сисенко С. 425
Ситенник 322
Ситник 414—417
Ситник І. Ф. 409
Ситник М. П. 123, 836, 857
Ситник О. 926
Ситник О. І. 830
Ситниченко С. 802
Сіверський В. 288
Сівко Д. П. 947
Сігізмунд III 69, 463, 563, 638, 698, 713, 789
Сідаченко М. 342
Сідокур О. І. 134
Сікач М. І. 681
Сільвін М. О. 84
Сімінько М. Н. 193
Сімон М. 723
Сіренко Г. Я. 712
Сіренко Д. С. 675
Сіренко М. С. 765
Сіренко Н. І. 765
Сіренко Ф. А. 889
Сірик Д. І. 53, 604
Сірик М. І. 437
Сірик П. К. 419, 420, 446
Сіриченко Т. П. 49, 107, 108
Сіромаха М. 493
Сіряченко Г. С. 480
Сіряченко Н. І. 694
Скаба А. Д. 64, 438, 443
Скаба Л. 360, 361
Скаба Ф. О. 438
Скаженик Г. М. 58, 179, 186, 187
Скаженик М. 182
Скаженик С. С. 184
Скакун В. П. 209
Скакун І. П. 769
Скалацька Н. В. 681
Скалько 198
Скаржинська К. М. 88
Скиба І. К. 300
Скибинський І. І. 634
Скидан Г. 723
Скидан К. 464, 490, 563, 564, 900
Скидан О. 723
Скидан Ф. 720
Скирда 122, 243
Скирда Н. 947
Скирта О. В. 245
Скиталець (Петров) С. Г. 431
Скічко І. 939
Скліфосовський М. В. 88
Скляр Г. П. 724
Скляр Є. 204
Скляр І. 449
Скляр М. І. 199
Скляр П. Г. 786
Скляренко Н. П. 313
Скобелєв 645
Сковорода Г. С. 17, 62, 132, 631, 933
Сковороднїй А. О. 874
Сколибог М. Ф. 623
Скоморох О. С. 481
Скоренко П. 374
Скорик М. М. 297
Скорина Г. К. 800
Скорина К. А. 274
Скорина О. Г. 270
Скороденко Д. 126
Скороїд Г. Й. 744, 754
Скоропадський І. 14, 543, 584, 598, 759
Скоропадський П. 291, 324, 500, 673, 905, 942
Скоряк І. 870
Скотенко С. Н. 290
Скребець 564
Скриль А. С. 234
Скриль І. Ф. 263
Скрильник П. В. 742
Скрипай Я. М. 945
Скрипаль С. Л. 890
Скрипіль Г. 347
Скрипка П. 175
Скрипник Г. Г. 856
Скрипник Г. К. 554
Скрипник І. І. 665
Скрипник М. 940
Скрипник М. О. 37
Скрипник О. 665
Скрипник Ф. П. 941
Скрипник Я. Я. 311
Скрипников Ф. 734
Скугаров Б. 254
Слабєєв І. С. 148, 319, 392, 449
Славко Д. 853
Сластіон О. Г. 65, 636, 640, 644, 649, 672
Слєпоглазов В. С. 109
Слива Ф. С. 546—548
Слинько І. А. 349
Слинько І. 577
Слинько І. І. 418
Слинько І. Ф. 775, 776
Слинько О. С. 780
Слинько П. Ф. 571, 572, 776, 777
Сліпак В. С. 587
Сліпець Г. 309
Сліпець Ф. 309
Слонімський 398
Слуцький О. 941
Слюсар В. А. 232
Слюсар Є. С. 863
Слюсарський А. Г. 447, 923
Сльота В. П. 502
Сльота О. П. 505, 507
Сльота Ф. 502
Смагіни 715
Смаркутська Є. М. 949, 950
Сметана М. 912
Сметанич С. Д. 95
Смик О. В. 274
Смирна Г. П. 804
Смирницька-Китаста 404
Смирнов Г. М. 780
Смирнов П. Д. 472, 473
Смолій К. І. 522
Сніжко М. Й. 186
Собакарьов Ф. 824
Собатченко 631
Собецький 306
Собко 788
Собко І. С. 665
Собко Л. 618
Собко Ф. М. 666
Соболевський О. І. 789
Соболєв М. 326
Соболь М. О. 461
Сокіл М. П. 252
Сокіл О. 778
Соколов Ю. І. 622
Соколови 773
Соколовський Є. Х. 48, 524, 525, 561
Соколовський І. М. 480
Соколовський О. Х. 67, 529, 542, 552, 593, 758, 933
Соколовський П. С. 227, 230
Сокологорський Б. Я. 195
Солдатенко 889
Соловей Г. М. 121, 122
Соловей Г. П. 234
Соловей Д. Ф. 852
Соловйов А. С. 820
Соловйов С. М. 563
Сологуб 908
Сологуб Г. 942
Сологук Е. А. 893
Солодкий Ф. 263
Солодовник І. 942
Солодовник М. І. 753
Солодуб 453
Соломаха А. І. 711

 63 7-329

Соломаха К. М. 53, 604
Соломка В. 357
Соломоненко І. І. 411
Соломченко Т. К. 710
Солоха Н. М. 440
Солошенко А. С. 202
Солошенко М. С. 949
Соляник К. 76
Сомко Я. 318
Сомов С. 152
Сопенко В. К. 685
Сопрун Г. В. 591, 593
Сорока 308
Сорока В. Д. 107
Сорока В. М. 479
Сорока С. І. 672
Сорока Т. Ф. 842
Сорокін С. Х. 297
Сосницький Я. 248
Сосновський М. 854
Сотник А. Г. 291
Сотник П. І. 297
Сохань А. В. 316
Сохань А. М. 291
Сохань З. М. 293
Сохацький А. С. 700, 701
Союзов І. О. 82
Спасителєв А. 390
Спаський О. Д. 297
Спичак Г. 907
Спичак І. І. 462
Співак 399, 706
Співак Г. А. 861
Співак С. М. 755
Спіліоті Н. І. 580
Сподарець Г. 843
Спориш Г. П. 458
Срібна (Бабенко) Н. І. 870
Срібний С. І. 141
Ставицький В. Я. 665
Ставицький І. П. 95
Ставицький П. І. 110
Ставрова Т. А. 710
Стадниченко Д. 597
Стадниченко Н. Д. 600
Стаєцький В. В. 458
Сталін Й. В. 477
Станкін М. (м. Гадяч) 152
Станкін М. (м. Хорол) 906, 907
Станкіни 152
Станко Г. 835
Становський В. С. 205
Станюкевич Л. Я. 830
Старицька А. 823
Старицький (с. Кошманівка) 619
Старицький (Полтавська обл.) 19
Старицький 498
Старицький М. П. 80, 89
Старицькі 871, 872, 874
Старобільський 812
Стародубцев Г. 801
Стародубцев М. Т. 223
Старокадомський М. Л. 969
Старчик П. Я. 244
Стасенко Б. 579
Стасенко В. С. 779
Стасенко М. Я. 780
Стасова О. Д. 558, 964
Стасюк М. 93
Статівка 322
Стаханов О. Г. 269
Стеблін-Каменський Р. А. 82
Стеблін-Каминський С. П. 80
Стельмах М. П. 127
Степаненко 400
Степаненко В. М. 48, 158, 159
Степаненко Г. О. 818
Степаненко І. Н. 108
Степаненко (Бурлака) О. С. 869
Степаненко Я. 545
Степанець В. П. 171
Степанов І. 533
Степанов М. Г. 942, 943
Степанова П. К. 950
Степанова С. С. 803
Степовий Д. 114
Стефан Баторій 628
Стефаник В. С. 89
Стефанов Я. 827
Стефанович (м. Полтава) 80
Стефанович (м. Хорол) 902
Стеценко (м. Карлівка) 379
Стеценко (м. Хорол) 908
Стеценко В. 274
Стеценко Д. К. 439
Стеценко Л. 560
Стеценко М. 266
Стеценко М. Д. 795
Стеценко Н. Г. 581
Стеценко О. М. 277
Стеценко О. Ф. 219
Стецюк К. І. 14, 167, 178, 248, 284, 318, 352, 448, 630, 790, 924, 956
Стець М. С. 554
Стешенко В. О. 295, 297
Стешенко В. П. 443
Стешенко К. Ф. 435, 436
Стешенко О. 443
Стешенко Ф. В. 439
Стогній М. Н. 825, 826
Стогній Н. М. 830
Стопневич 200, 501, 703
Сторож А. 691
Стороженко 266
Сторокожко О. К. 453
Сторчовий П. 943
Странішевський М. І. 665
Стриж Г. Т. 717
Стрижак Г. А. 505
Стрижак К. 902
Стрижак О. С. 239, 447
Стрижак П. І. 890
Стрілкова Н. 614
Стріха І. 554
Строй 546
Строй П. 545
Строкач Т. А. 706
Стронін О. І. 80, 82
Стронський Н. Я. 82
Стружка В. 353
Струнников С. Н. 108
Струць Г. К. 395, 396
Струцький С. І. 722
Стрюков 398
Ступак М. 619
Ступак Н. Й. 660
Ступак П. Х. 660
Ступакова М. 834
Ступенко Х. 429
Субота П. 374
Суботін В. 252
Суворов О. В. 74, 464
Сугак І. Ф. 922
Сук В. Я. 330, 331, 347, 366
Сукач Г. М. 961
Сукач І. 135
Суконька М. Н. 356, 357
Сулержицький Л. О. 431
Сулим Г. Т. 493
Сулима 772
Сулима Г. Г. 710
Сулима І. 224
Сумароков П. 78
Сумцов М. Ф. 459
Супрун Г. 591
Супрун П. С. 950
Супруненко 169
Супруненко В. Г. 770
Супруненко І. (смт Велика Багачка) 120
Супруненко І. (с. Оржиця) 776
Супруненко І. Т. 695, 696
Супруненко М. 776
Супруненко М. І. 153
Супруненко М. Ф. 780
Супруненко Н. 780
Супруненко О. Г. 779
Сур'єнко А. Ф. 254
Сурмило М. 891
Суслін Г. 400
Сутковий О. П. 757
Суханова Л. 161
Сухина М. С. 187
Сухиня С. 693
Сухобрус Г. С. 422
Суховенко М. П. 766
Сухомлин Г. Л. 219
Сушенко І. П. 706
Сушко Г. 571
Сушко П. 438
Сушков 434
Сущинський Д. С. 464
Сьомик І. 425
Сьомик І. О. 432
Сьомик Т. 427

Т

Таманте 286
Тарабан І. Ф. 477
Таран (смт Глобине) 204
Таран (м. Карлівка) 379
Таран В. Й. 416
Таран Г. 943
Таран З. 474
Таран З. Ф. 35
Таран М. І. 349
Таран О. І. 815
Таран П. Т. 204

Таран П. Т. (с. Броварки) 259
Таран П. Т. (Полтавська обл.) 52
Таран С. 427
Таран Т. А. 437, 438
Тараненко Г. П. 233
Таранцов А. 969
Тарасенко А. М. 57
Тарасенко В. О. 471
Тарасенко О. Т. 804, 806
Тарасенко П. П. 275, 278
Тарасенко П. Р. 946
Тарасов Д. 85
Тарасов П. К. 509
Тарасюк А. Я. 268
Тацъ І. С. 316
Таращенко С. Ф. (с. Вороньки) 935
Таращенко С. Ф. (м. Лохвиця) 523, 524
Тарле Є. В. 565
Тарнавський С. Г. 385
Тарханов М. М. 106
Татусь К. А. 779
Татусь С. І. 778
Тахтай К. Я. 554
Тацій Г. Г. 815
Тацій Ф. Г. 815
Твердохлебов А. 318, 448, 449
Твердохліб 691
Телегін Д. Я. 10
Телешун В. Я. 890
Телешун Г. М. 893
Телешун М. Д. 891
Тельман Е. 173
Тельпуховский Б. С. 448
Темник І. Д. 158, 159
Темник О. О. 878
Темнов 873
Темпик І. Д. 136
Тендітник Д. І. 59, 364, 365
Тенетко М. П. 235
Тенянко М. Г. 679
Теплицький В. П. 19, 369, 885
Тера О. Г. 555
Терехова М. П. 830
Тереховський М. М. 17, 150
Терещенко (смт Опішня) 355
Терещенко (с. Устивиця) 132
Терещенко І. І. 928
Терещенко Н. 705
Теркун Г. А. 553
Терновий П. І. 331
Тертичний Д. 720
Тертишний Г. С. 451
Тесленко А. Є. 405
Тесленко А. Ю. 27, 62, 151, 514, 515, 544, 545, 549, 559
Тесленко О. П. 308
Тесленко Х. І. 788
Тесленко Ю. 560
Тесля М. Д. 349
Тесля П. 676
Тимко С. 787
Тимофєєв С. О. 577, 581
Тимофєєва П. К. 169
Тимоха О. А. 387
Тимошенко В. Ф. 695
Тимошенко І. О. 675
Тимошенко М. С. 551
Тимошенко О. 694
Тимошенко С. К. 232
Тимченко 500
Тимченко Д. 305
Тимченко З. П. 798
Тимченко І. І. 343
Тимченко Л. М. 878
Тимченко Т. П. 719
Тисленко В. В. 262
Титар Н. 420
Титаренко Г. Г. 893
Титаренко М. Г. 253
Титаренко О. П. 299
Титенко Г. Т. 283
Титовець С. В. 111
Тихенко І. М. 929, 930
Тичина П. Г. 124, 125, 256, 642
Тишко А. І. 210
Тишко М. Й. 233
Тишко Т. М. 493
Тищенко 169
Тищенко Г. Т. 761
Тищенко Ю. 270
Тікунов Г. Я. 626
Тітов 400
Ткалич 761
Тканко О. В. 51
Ткач А. Ф. 609, 610
Ткач М. Є. 502
Ткач М. І. 609
Ткач О. 630
Ткач О. К. 609
Ткач Я. З. 839
Ткаченко А. О. 736
Ткаченко А. С. 127
Ткаченко Б. П. 233
Ткаченко В. М. 874, 875
Ткаченко В. С. 277
Ткаченко Г. Н. 599
Ткаченко Г. П. 864
Ткаченко І. І. 483
Ткаченко І. М. 745
Ткаченко М. 263
Ткаченко П. К. 825
Ткаченко С. Ф. 859
Ткаченко Т. 840
Ткаченко Т. Г. 961
Ткаченко Ф. В. 767
Ткачук Д. В. 712
Тобілевич С. В. 90
Товстий І. Ф. 802
Товстоноженко Н. 344
Товстоп'ят Д. К. 660
Товстуха Д. С. 660
Токар В. І. 296
Токар І. Д. 296
Токар П. І. 49, 454
Толстова В. Д. 164
Толстой Л. М. 84
Толстоносова Т. М. 113
Томашев В. Т. 219
Томогон Т. 46
Топчій О. М. 205
Торопов А. Д. 647
Торосян К. Р. 524
Торубар І. Ф. 480
Торяник А. Г. 679
Торяник С. Ф. 651
Тоцька В. 786, 787
Тоцький О. Л. 524
Тоцький Ю. І. 501
Травников Н. Г. 622
Траян 759
Требинські 775
Трегуб В. М. 781
Трегуб Г. П. 109
Трегуб М. Л. 744
Трепке 62, 626, 812—815, 823, 824, 827
Третина А. Г. 199
Третяк Д. І. 808
Третяк І. Л. 810
Третяк І. М. 912, 921
Третяк М. (с. Велика Багачка) 127
Третяк М. (с. Мануйлівка) 430
Третяк М. П. 912
Третяк П. 427
Третяк С. 427
Третяк С. С. 271
Третяк Т. М. 428
Третяк Ш. 765
Третяков Л. К. 762
Треус Т. А. 531, 559
Трикоз Ф. В. 452
Трипільський А. В. 870
Трипольський 761
Трипуп І. Ю. 622
Трирог Г. О. 850
Трирог М. М. 849
Тристан А. Г. 419
Тристан Д. 416, 417
Тристан М. 416
Тристан Х. 417
Тришиненко Т. Т. 675
Трона 400
Тронов Н. С. 834
Тронов С. М. 827, 828, 830, 831, 834
Тронь Т. М. 681
Тронько П. Т. 481, 577
Трофуша Г. М. 506
Трохимовський 687
Трохимовський М. Я. 668
Троценко Г. І. 515
Троценко К. Ю. 779
Троценко С. З. 929, 930
Троцький 355
Троцький П. Г. 454
Троцько В. І. 422
Трощинський 644
Трощинський Д. П. 656
Трощинський С. 194
Троян 379
Трубієнко А. В. 219
Трубієнко В. В. 219
Трубієнко П. Г. 219
Труковський В. 853
Труш В. І. 541
Тулузакова Н. Б. 113
Тупіков В. І. 48, 62, 542
Турпітько І. П. 815, 820
Тур Д. В. 863

Тур М. С. 921
Турбай М. А. 253
Турчак А. Л. 373
Турчаки 380
Турчин А. 344
Турчин П. 344
Турчин Я. П. 346, 347
Турчина Н. С. 542
Тутка К. Й. 48, 136, 142, 862, 960, 961
Тутка М. 427
Тутка М. А. 962, 963
Тучапський П. Л. 83
Тютюнник 263
Тютюнник А. (с. Піщане) 502
Тютюнник А. (с. Шишаки) 963
Тютюнник А. К. 587
Тютюнник Г. М. 65, 367
Тютюнник І. 374
Тютюнник М. П. 878
Тютюнник Я. 590
Тягло К. Я. 349
Тяла 169

У

Убийвовк О. К. 49, 107, 108
Убийсобака Д. 725
Уборевич І. П. 40, 243, 373, 610
Уваров А. С. 562
Уварова Н. М. 406
Угаров 159
Удовиченко Г. В. 343, 344
Удовиченко М. М. 347
Удовиченко П. П. 247, 257
Удод Й. Й. 199
Удод К. Я. 201
Ужака У. В. 930
Українка Л. 62, 89, 151
Улизько Г. П. 676
Улизько Н. 663
Улизько О. А. 660
Улицький А. А. 154
Ульченко О. Я. 676
Ульянов 199
Ус В. 554
Ус М. І. 454
Усенко Є. І. 561
Усенко П. 256, 400, 476
Усик Ф. П. 134
Усик Я. О. 650
Успенський Л. 899
Устенко Л. В. 216, 217
Устенко О. Я. 219
Устименко Г. 722
Устименко І. Г. 722

Ф

Фальк 873
Фальківський В. В. 599
Фальцбаум 467
Фарін І. Ф. 161
Фастівський Д. В. 331
Фаткін С. С. 487
Федій А. С. 758
Федій О. 863
Федоренко В. О. 261
Федорина Д. К. 605
Федоров Є. К. 829
Федоров П. І. 308
Федорович (Трясило) Т. 12, 13
Федоровський А. М. 494
Федорченко 343
Федорченко В. В. 296
Федорченко Є. Н. 603
Федорченко І. М. 316
Федоряк Я. 969
Федоряка К. Г. 48, 523, 524
Федусенко Г. 172
Федченко Й. М. 450
Федько В. Т. 486
Фельдман 468
Феофанова Г. П. 651, 681
Ферарe 286
Фермор В. Ю. 167, 168
Фесак Д. В. 454
Фесенко В. І. 297
Фесенко Г. 269
Фесенко Д. І. 246
Фесенко І. Г. 861
Фесенко І. Ф. 634
Фесенко К. І. 313
Фесенко М. Б. 665
Фесенко О. А. 662
Фесенко О. С. 152
Фесенко С. 308
Фесенко С. О. 395, 396
Фесенко С. Т. 307
Фесечко І. М. 809
Фесина І. 342
Фесуленко Ф. 263
Фесько Д. 900
Фещенко П. В. 509
Фисун І. 380
Фисун Т. П. 941, 943
Фисун Ф. 941
Філатов 610
Філіпова Н. 476
Філіповський Л. 619
Філонич 191
Філонов Ф. В. 671, 672
Фіненко М. Л. 954
Флеров Н. М. 83
Флоринський 902
Фокін М. 307
Фоменко О. П. 866
Фотієва Л. О. 964
Франко М. А. 678
Фрейлін І. 796
Фріччі 168
Фролов К. В. 471
Фролов-Багрєєв В. О. 632
Фрунзе М. В. 62, 857, 868, 869
Фрунке Т. 924
Фургас М. Б. 660
Фургас О. 663

Х

Хазов М. І. 192
Хаїт М. А. 801
Халаменюк О. Й. 55, 483
Хало В. О. 578
Халявицький М. М. 605
Халявка М. С. 230
Халявко І. 105
Халявко Ю. Ф. 519
Ханко П. Д. 728
Ханюкова Н. І. 950
Хара І. Г. 914
Харечко 957
Харитоненко Д. О. 849
Харитоненко І. 705, 706
Харитонов А. Є. 647
Харитонов В. Л. 838
Харсун С. С. 262
Харченко 521
Харченко А. І. 947
Харченко Г. П. 665
Харченко Д. А. 48, 524, 539, 540
Харченко І. Х. 482
Харченко К. С. 200
Харченко Л. 440
Харченко М. 665
Харченко М. П. 736, 737
Харченко Н. М. 198
Харченко П. 326
Харченко П. Л. 766
Харченко С. М. 766
Харченко Я. Д. 435, 436
Хвиль М. М. 916
Хейло С. Ф. 49, 482
Хижняк 152
Хижняк В. П. 192
Хильчук В. Н. 263
Хитько В. І. 651
Хлипа П. І. 778
Хлистун А. Ф. 428
Хлібко І. 151, 170
Хлонь О. І. 295
Хлоренко М. М. 949
Хмара І. Ф. 919
Хмелевцев 399
Хмелик Ф. Д. 313
Хмельницька Р. Я. 836
Хмельницький Б. 13, 70, 118, 146, 166, 167, 204, 224, 225, 304, 317, 352, 390, 433, 448, 464, 584, 629, 686, 713, 733, 786, 790
Хміль Г. І. 727
Ходжаміров С. М. 524
Ходуля І. 82
Ходченко П. 672
Холод Л. В. 705, 706
Холод Ф. Г. 547
Холодна Т. О. 678
Холодняк К. 573, 574
Холопченко І. Д. 744
Холоша В. І. 517
Холоша І. 941
Холошик П. 700, 701
Хоменко А. К. 219
Хоменко Г. П. 186
Хоменко Д. В. 190
Хоменко І. М. 702
Хоменко М. С. 756
Хоменко М. Ф. 517
Хоменко Н. К. 65, 581
Хоменко С. І. 113
Хомула М. С. 426
Хорішко С. Г. 762

Хорошман М. Є. 929, 930
Хорунженко Л. П. 709
Хоткевич Г. 106
Хоха Д. Р. 679
Хохуля Г. П. 755
Хохуля К. М. 879
Храпач К. 322
Хрей П. О. 263
Хрестов Б. 835
Хрестовий 155, 157, 180, 309, 344, 357, 640, 675, 692, 703
Христенко В. Г. 275
Христич М. 763
Христусь М. 863
Хрін Г. 439
Хрін Л. М. 439
Хрін М. С. 437, 439
Хрін П. 439
Хромий (Лесько Черкашенин) О. 14, 352
Хрульов 812
Хряпунова О. Н. 855
Хуторок Г. І. 98

Ц

Цапкуватий 874
Цапкуватий В. С. 875
Цвелих З. П. 506
Цвелих О. Д. 506
Цвелих П. Т. 507
Цвєтков П. 400
Цвік М. В. 769
Цегельник М. Г. 612, 615
Целюрик О. Л. 58
Церковний Д. П. 357
Цертелєв М. А. 901
Цехмістренко Г. А. 803
Цехмістренко М. Р. 205
Циб Г. Г. 710
Цибань П. Ф. 808
Цибулько І. 375
Цибулько Ф. Є. 832, 835
Цибулько Я. Л. 373
Циганенко 322
Цилюрик О. Л. 913
Цимбал 153
Циплухін М. Д. 487
Цись І. Є. 471
Цись П. М. 683
Цілуйко Д. 942, 943
Цілуйко К. К. 389
Цілуйко Я. 939
Цмокаленко Д. Г. 223
Цюпа І. А. 364
Цюпа С. П. 159
Цюпак О. П. 325, 326
Цьовка А. І. 801
Цьома Н. Є. 342
Цьома П. Є. 341, 342
Цьома Т. Н. 343, 344

Ч

Чаадаєв П. Я. 466
Чабай Г. 153
Чайка 135
Чайка А. А. 486
Чайка В. 155
Чайка Г. 400
Чайка Д. І. 637
Чайка М. І. 673
Чайка М. П. 399
Чайка О. О. 245, 247
Чайка С. 777
Чайковський В. К. 24, 150
Чаленко 266
Чамара А. Д. 819
Чамара В. Я. 818
Чамара Д. В. 815
Чамара О. С. 814
Чамара П. Ю. 815, 818
Чамара Ф. Я. 44, 816, 818
Чапаєв В. І. 310
Чаплинський І. М. 950
Чапча В. С. 681
Чапча Д. Т. 683
Чарниш І. 698
Часник І. Я. 787
Часник Я. А. 787
Чаюн Г. 719
Чаюн Є. 719
Чекалова В. П. 120, 121
Чемелюх П. І. 217
Чемерис В. І. 554
Чемерис Н. 942
Ченчовий Х. Г. 676
Чепа Є. С. 558
Чепа І. 381
Чепур Д. В. 936
Червінка Ф. 355
Червоненко В. А. 517, 518
Червоненко С. В. 592, 606
Черв'яківський М. А. 232
Черргенець П. П. 593
Черевань А. С. 363
Черевань Н. 360
Черевко І. Т. 786
Чередій М. П. 57, 487
Чередниченко М. К. 830
Черкас А. М. 711
Черкас В. К. 121
Черкас П. 132
Черкас С. К. 121
Черкаський І. М. 755
Черкащенки 731
Черкащенко А. А. 712
Черкащенко О. П. 710
Черкун М. І. 861
Черкун М. С. 864
Черкун О. Т. 866
Черната С. Т. 127
Черненко 323
Черненко М. А. 887, 890
Черненко М. Д. 681
Черненко П. Т. 46
Черненко П. Ю. 59
Черненко С. І. 801
Черних К. 270, 271
Черниш (м. Гадяч) 150
Черниш (с. Шишаки) 957
Черниш М. 274
Чернишевський 713
Чернишевський Я. 628
Чернишов І. Я. 82
Чернов О. Н. 744
Черноєвич Г. С. 714
Черняк 955
Черняк В. Є. 844
Черняк Г. 759
Черняк І. 759
Черпак С. Є. 55
Чесак Я. Х. 398
Чеснєйший В. М. 570
Чесняк І. О. 885
Чех Г. А. 912, 920
Чехларов Б. 827
Чехов А. П. 151, 426, 715, 716, 731
Чечелевський І. П. 834
Чечельницький Є. 466, 469
Чигай Д. М. 452
Чижов В. П. 487
Чикалов Т. С. 452
Чирвон М. О. 57
Чирка Г. І. 359
Чирка І. 719
Чирка М. С. 364
Чирко М. Ф. 347
Чичина М. В. 137
Чікулаєв В. Х. 54
Чмихало Р. Ф. 785
Чміль К. М. 221
Чміль Ю. Я. 219
Чмокаленко Д. 243
Чмут М. І. 951
Чобанян А. В. 524
Чобітько І. Ю. 675
Чобітько Ф. М. 586
Чоботаренко І. І. 702
Чопенко П. Т. 219
Чопенко Ф. Ю. 247
Чопик І. Є. 518, 546
Чорба Н. Ф. 412
Чорний І. В. 471
Чорний М. 777
Чорнобай Є. Г. 744
Чорноволенко І. Г. 263
Чорноволенко О. Г. 247
Чорноголовка Г. 611
Чорноголовка З. 610
Чорноголовка І. І. 610
Чорноморець А. 718
Чорнорай П. Т. 796, 797
Чорнуха Т. І. 385
Чорняк П. М. 661
Чорт 327
Чпала Ф. 118
Чуб 677
Чуб Є. 332
Чуб К. 379
Чуб М. 960
Чуб С. 379
Чубенко Н. Л. 310
Чугуй С. С. 679
Чудак Д. Г. 879
Чудновський Г. 266
Чуїх К. 265
Чумак А. К. 685
Чумак І. М. 602
Чумак М. М. 382
Чумак Н. 963
Чумак П. І. 639
Чумаки 938

Чумарний Л. 535
Чупилка П. О. 462
Чупис С. В. 757
Чупрун О. Д. 806
Чурай Марина (Маруся) Гордіївна 16
Чухліб 609
Чухліб І. О. 107
Чухліб Г. О. 107
Чухно В. Г. 730
Чухрай 762
Чучка 870

Ш

Шабалін І. А. 914
Шабаль П. Я. 555
Шабля І. Я. 787
Шавва Г. В. 482
Шаліганова Г. П. 49
Шамайко О. О. 271
Шамота М. М. 779
Шамота О. Я. 779
Шамота Я. Ф. 779
Шамрай А. І. 651
Шамрай М. 500
Шанда Д. 813
Шанда П. М. 820
Шанда Т. 813
Шанда Я. А. 814
Шапар Ф. С. 879
Шаповал Г. Г. 425, 431
Шаповал І. П. 86
Шаповал Л. В. 651
Шаповал Н. 344
Шаповал Н. В. 430
Шаповал Н. О. 347
Шаповал Н. С. 487
Шаповал О. 411
Шаповал Ф. 270
Шаповаленко А. С. 817
Шаповаленко І. А. 104
Шаповаленко П. П. 143
Шапошников 197, 734
Шапран П. П. 134
Шаптала О. В. 406
Шарашенідзе Л. Н. 481
Шаріпов А. І. 765
Шаріпов І. І. 159
Шарлай М. Г. 862
Шастун М. П. 640
Шатравка Н. Я. 385
Шатровін 152
Шафонский А. 166, 318, 319, 852
Шахбазян В. А. 524
Шахін С. 82
Шахрай В. М. 91, 93
Швадченко О. 942
Швайко П. М. 134, 135
Шварцман Д. 86
Швацький Г. В. 164
Швачка О. І. 95
Швець А. 630
Швець Г. І. 313, 314
Швець М. Д. 539
Швець С. Я. 308, 309
Швидкий М. 806
Швід Л. 202
Шевелєв П. Ф. 912, 919
Шевченко А. С. 347
Шевченко Б. С. 345
Шевченко В. М. 95, 343, 359
Шевченко В. П. 879
Шевченко В. Т. 591
Шевченко Г. І. 398, 399, 415—417
Шевченко Г. К. 815, 820
Шевченко Г. М. 801
Шевченко Д. Ф. 59
Шевченко Є. М. 586, 587, 588
Шевченко І. 875
Шевченко К. 813
Шевченко Л. І. 604
Шевченко М. В. 59, 651
Шевченко М. М. 345, 346, 348
Шевченко О. І. 946
Шевченко О. К. 818
Шевченко П. 576, 958
Шевченко П. А. 416
Шевченко П. О. 310
Шевченко Т. Г. 17, 26, 62, 80, 89, 132, 142, 151, 262, 282, 336, 459, 466, 561, 566, 567, 603, 632, 649, 657, 668, 772, 791, 792, 854, 895, 901, 919, 921, 967, 968
Шевченко Т. З. 694
Шевченко Ф. Д. 818
Шевченко Ф. О. 892
Шевчук Н. В. 558
Шейко А. 268
Шейко О. 943
Шелгунов В. А. 84
Шелест М. 381
Шелопіков С. Н. 948
Шепель Г. П. 541
Шепель І. І. 126
Шепель Я. 118
Шепетя В. М. 109
Шеремет 446
Шеремет Г. В. 244
Шереметєв Б. 72, 630
Шерер 632
Шеріхай П. Д. 176
Шерстюк Г. Г. 627
Шерстюк І. В. 753
Шерстюк М. 795
Шерстюк О. С. 755
Шершавицький П. 632
Шеснівська К. 86
Шестидесятний І. П. 226
Шестопал З. В. 880
Шестопал М. Й. 753
Шетельман Н. 718
Шигін М. Л. 879
Шило Д. Г. 335
Шиманська А. 331
Шимко С. Р. 753
Шингацький Я. А. 344
Шинкаренко І. М. 707
Шинкаренко М. 703
Шинкаренко М. С. 724
Шинкаренко Н. Г. 948
Шинкаренко Ф. 941
Шипель Л. 568
Шипша В. І. 222
Ширінський-Шахматов 425
Широколава Х. І. 180
Широкоступ Г. 912
Ширшов 355
Ширшов Д. І. 866
Ширшов О. І. 90
Шишко М. І. 485
Шиян Г. 20
Шиян І. С. 191
Шиян К. 135
Шиян О. Г. 363
Шиян Х. С. 191
Шкавро К. П. 808
Шкловська Т. 155
Шкурат С. Й. 404
Шкуратяна А. 611
Шкуратяна Г. Г 610
Шкуратяна Н. 611
Шкурба М. І. 819
Шкуренко О. П. 134
Шкуринський Г М. 762, 763
Шкурка Є. Є. 842
Шкурка Є. І. 839
Шкурка Т. І. 839, 842
Шкуро 798
Шкурпела В. М. 313
Шкурупій Д. І. 859
Шкурупій І. І. 864
Шкурупій М. А. 950
Шкурупій О. Ф. 859, 861
Шліхтер О. Г. 22, 83, 573, 576
Шлютов О. М. 246
Шматки 594
Шмиговський В. 662
Шмиговський Н. Я. 660
Шморгун П. 469
Шовковий Г. Х. 591
Шовковий Д. Г. 591
Шолом-Алейхем 567
Шолох Г. І. 503
Шолудько С. П. 446
Шолуха Є. Н. 662
Шостак М. Г. 487
Шостак Ф. 561
Шостя В. Г. 844
Шпак А. І. 670
Шпак К. І. 948, 950
Шпак М. Н. 665
Шпак О. 726
Шпаковський С. В. 576
Шпаковський С. П. 263, 487
Шпарчинський К. 482
Шперлінг 167, 168
Шпехт В. Ф. 480
Шпигоцький Г. 344
Шпигоцький Д. А. 343
Шпика Я. 609
Шпіка К. Й. 113
Шпортюк С. Л. 761
Штанько 355
Штейн 80
Штенберг Б. С. 82
Штепа В. 186
Штепа Д. І. 347
Штепа Н. Г. 199
Штепа О. Г. 245

Штеріч 468
Штефан Г. М. 219
Штефан С. 571, 572
Шторм Г. 464
Шуб 153
Шуба 327
Шугуров С. 166
Шуленбург 96
Шуліка Г. О. 724
Шуліка Т. І. 890
Шульга В. П. 561
Шульга З. П. 682
Шульга І. 672
Шульга Л. Г. 659
Шульга Я. А. 730
Шульженко І. Н. 217
Шульженко О. К. 219
Шумейко К. Т. 928, 929
Шумський С. 576
Шупляк К. Ф. 658
Шурхачі 594
Шутка А. М. 244
Шутка Г. М. 246
Шутка І. Ю. 246
Шутка М. Н. 241—243
Шутка О. П. 244
Шутка Ф. М. 241
Шутой В. 147, 168, 305, 318, 353, 512, 584, 630, 668, 698, 734, 791, 811, 924
Шутько Я. І. 650
Шушура Г. В. 255

Щ

Щаденко Ю. А. 476
Щегельський А. Н. 804
Щепаченко В. М. 438
Щепкін М. С. 17, 81
Щербак 795
Щербак А. Ф. 300
Щербак В. Я. 960
Щербак К. О. 113
Щербак О. 941
Щербак С. В. 678
Щербань 328
Щербань М. 184
Щербань О. М. 663
Щербань О. Н. 301
Щербань П. М. 605
Щербаченко С. Д. 342
Щербина Г. С. 383
Щербина Й. Т. 28, 91
Щербина К. Ф. 620
Щербина П. Г. 206
Щипанський М. І. 803
Щитинська М. Ф. 736
Щорс М. 639, 660, 674
Щупко 254
Щур Д. 637
Щур Л. 703
Щур (Бабич) Л. Д. 641
Щуровський П. А. 90
Щусь 928

Ю

Юденіч 660
Юдилевич М. З. 581
Юнаков Ф. О. 887
Юр І. І. 439
Юргенс 340
Юренко О. С. 65
Юркевич 28
Юрков І. М. 268
Юркова О. М. 268
Юровський 795
Юрченко 179, 855
Юрченко Г. М. 539, 540, 548
Юрченко Д. М. 517, 536—538
Юрченко Д. П. 244
Юрченко І. 720
Юрченко Л. М. 536, 537
Юрченко М. М. 560
Юрченко М. Т. 59, 67, 559
Юрченко П. 875
Юрченко П. І. 725
Юхименко 691
Юхименко Д. 691
Юхименко З. К. 722
Юхименко П. Ю. 91, 308, 309
Юхименко П. Ф. 724
Юхно І. І. 238
Юхно О. М. (с. Кошманівка) 623
Юхно О. М. (с. Харківці) 551
Юхно С. 545
Юхно С. С. 670, 674
Юшкевич Ю. В. 928
Ющенко Ф. А. 778
Юфа М. М. 803

Я

Яблонська Г. 648
Яблонський Т. 629
Яворський В. В. 169
Явтушенко О. Д. 963
Ягідка Т. Д. 815
Ягодовський Б. А. 862
Ягунов 379
Якименки 594
Якименко А. 601
Якименко Г. М. 600
Якименко М. С. 712
Якимець І. І. 503
Якимець М. І. 503
Яковенко (смт Семенівка) 875
Яковенко (с. Харківці) 546
Яковенко А. М. 296
Яковенко І. В. 301
Яковенко І. Г. 438
Яковенко М. 777
Яковенко Я. І. 153
Яковлєв 631
Яковлєв В. П. 91, 93
Яковлєв І. 533
Яковлєв М. 577
Яковлєва Н. М. 709
Якуба Г. С. 244
Якуба Н. К. 244
Якубов А. 109
Якубовський Г. М. 445
Ялинич 761
Яловега М. Ф. 761
Яловець Л. Ф. 950
Янко В. 813
Янко Ф. І. 756
Яновський (с. Нехвороща) 761
Яновський (с. Солониця) 596
Яременко Г. М. 869
Яременко К. 427
Яременко К. М. 869
Яременко М. В. 606
Яременко М. П. 175
Яременко О. 430
Яременко П. (м. Карлівка) 381
Яременко П. (с. Оржиця) 779
Яременко С. К. 181
Яременко Ф. М. (с. М'якеньківка) 869
Яременко Ф. М. (с. Решетилівка) 857
Яремко С. Ф. 122
Яресько 969
Яресько Г. 263
Яресько Г. М. 862
Яресько Н. П. 246
Яресько С. Ф. 171
Ярещенко А. Р. 221
Ярина П. 480
Яриш О. А. 761
Ярмола М. 870
Ярмола П. К. 696
Ярмоленко Ф. Я. 185
Ярмош Д. 344
Яровий А. С. 48, 524, 561
Яровий І. М. 412
Яромка І. Ф. 173
Ярош Д. М. 967
Ярош І. К. 496
Ярошей 343
Ярошенко В. М. 561
Ярошенко Г. 634
Ярошенко І. 808
Ярошенко М. О. 90, 106
Ястреба В. К. 545
Ястребов В. Я. 951
Яструбенко Г. 262
Ясько П. Г. 456
Ятло П. 895
Яхно Г. 344
Яхно Микита 307
Яхно Михайло 307
Яхно М. І. 309
Яхно М. П. 307
Яценко 715
Яценко В. 665
Яценко Г. Г. 756
Яценко Г. Ф. 48, 62
Яценко Л. 118
Яценко О. Т. 272
Яценко Я. Ф. 159
Яцина Й. М. 44, 105
Яцун М. Г. 912
Яцюк В. Т. 404
Ячкін К. І. 892
Яшний В. 642
Яшний С. 634
Ященко І. Д. 173

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Абазівка 39, 315, 848, 850
Абрамівка 626
Австрія 225, 301, 449, 579
Азов 630
Азовська губернія 464
Азовське море 449
Акмолінська область 204
Алексополь 760
Алексопольський повіт 735,760
Алжір 485
Алтайський край 578
Америка 553
Амур 370
Амурська область 514
Англія 103, 236, 239, 579
Ангола 821
Андренки 315
Андріївка (Дикан. р-ну) 315
Андріївка (Машів. р-ну) 626
Андріївка (Клюшник. сільради) 728
Андріївка (Соколовобал. сільради) 773
Андріївка (Полтав. р-ну) 848
Андріївка (Решетил. р-ну) 868
Андріївка (Хорол. р-ну) 912, 919
Андрійки 446
Андрійці 922
Андріянівка 516, 520, 554
Андрушки 811
Андрущене 144
Антарктида 919
Антонівка 411
Арсенівка 365
Артелярщина 364
Артемівка 58, 954
Артополот, р. 561
Архангельська губернія 198, 216, 250, 322, 761
Архемівка 809
Архипівка 543, 552
Астраханська губернія 322, 469
Африка 579
Афганістан 381, 485

Б

Бабайкове 387
Бабанське 367
Бабичі (Шишац. сільради) 956
Бабичі (Жовтн. сільради) 868
Бабичівка (Глобин. р-ну) 258
Бабичівка (Решетил. р-ну) 869
Бабки 509
Багачка, р. 921
Багачка (Велико-Багач. р-ну) 117—122, 124, 631
Багачка (Петрівц. сільради) 729
Багачка Перша 141
Багачанська волость 122
Багни 262
Бадьорівка 898
Базавлуки 508
Базилевщина 609, 626
Байбакове 387
Байрак (Великолипн. сільради) 895
Байрак (Дикан. р-ну) 315
Байрак (Лохв. р-ну) 538
Байрак (Мачух. сільради) 836, 841, 847
Байрак (Поділ. сільради) 143
Байрак (Філенків. сільради) 955
Байрацька волость 294
Бакай 868
Бакумівка (Заїчен. сільради) 896
Бакумівка (Черевк. сільради) 637, 674, 713, 716, 717, 731
Бакути 193
Балабушині Верби 263
Балаклія 141, 254
Баланди 141
Баличівка 366
Балівка 771
Балтійське море 179
Балюки 144
Балясний 289
Балясне (Диканського р-ну) 315
Балясне (Петрів. сільради) 193
Баляснівка 770
Барабаші 315
Барабашівка 848
Баранівка 49, 63, 961, 967
Баранівська волость 729
Баранівщина 366
Баранники 412
Барвінщина 605
Барилівщина 922
Барилове 920
Барнаульський повіт 526
Батьки 364
Бахмач 269, 451
Башкирія 484
Бедратове 955
Безверхове 968
Безводівка 731
Безруки 365
Безручки 849
Безсали 552, 559
Бельбек, р. 297
Бельгія 272
Бербениці 521, 514, 559
Бердичів 308
Берег 226
Бережнівка (Абазів. сільради) 848
Бережнівка (Кобел. р-ну) 410
Березівка (Гребін. р-ну) 281
Березівка (Рунів. сільради) 849
Березівка (Тарандинців. сільради) 605
Березівка (Хорол. р-ну) 919
Березки 195
Березняки (Хорол. р-ну) 914, 919
Березняки (Решетил. р-ну) 869, 870
Березова Лука 191
Березова Рудка 62, 807, 808
Березове 955
Березово-Луцька волость 701
Березоточа 603
Берестечко 447
Берестовка, р. 759
Берлін 203, 332, 598. 631, 664, 877
Бершацьке 850
Бесараби 731
Бесарабці 253
Бесідовщина 282
Бехтерщина 144
Бечеве 770
Бешти 561
Белгород 667, 722
Белград 877
Бистра, р. 303
Битакове Озеро 262
Битяги 214, 222
Бієве 26, 728
Біївці 603
Біла Гора 68
Білани 508
Біла Церква 122, 85
Білаші 969
Біленченківка 152, 191
Білецьківка 508
Білики (Кобел. р-ну) 62, 390, 391, 407—410, 417, 735
Білики (Почапців. сільради) 688, 692, 693, 730
Білики (Рокитн. сільради) 509
Біличеве 923
Білогорілка 522, 524, 559
Білогуби 895
Білоконі (Полтав. р-ну) 62, 840
Білоконі (Полузір. сільради) 772
Білоконі (Решетил. селищн. Ради) 851

Білорусія 126, 347, 526, 601, 646, 912
Білоусівка (Горб. сільради) 259
Білоусівка (Лохвиц. р-ну) 584
Білоусівка (Чорнух. р-ну) 935
Білоцерківка 141, 631
Білоцерківці 808
Білухівка 387
Біляки 895
Більськ 461
Більська волость 357
Бірки (Білоцерк. сільради) 141
Бірки (Зіньків. р-ну) 364
Бірки (Сватків. сільради) 195
Бірма 110
Бобрик 171, 191
Бобрівник 59, 364,
Бовбасівка 53, 913, 922
Богарівка 919
Богданівка (Бутенк. сільради) 410
Богданівка (Жовтнев. сільради) 896
Богданівка (Кошман. сільради) 617, 623
Богданівка (Кустолов. сільради) 771
Богданівка (Чорнухин. сільради) 923
Богодарівка (Білоус. сільради) 935
Богодарівка (Остапів. сільради) 605
Богодарівка (Пирятин. повіту) 26
Богодисти 509
Богомолівка 509
Богуслав 906
Бодаква, р. 559
Бодаква 16, 522, 559
Божки 850
Божківське 849
Божкове, з. ст. 462, 849, 850
Божкове (Черкас. сільради) 850
Бойківка 747
Боково-Антрацитівський район 780
Болгарія 187, 236, 239, 272, 527, 580, 600, 726, 805, 806, 821, 827, 828, 831, 835, 847
Бондарі (Зарудів. сільради) 508
Бондарі (Чорнухин. сільради) 923
Бондури 772
Бондусі 144
Бордюги 490
Борзна 512
Борис, р. 895
Бориси 262
Борисівка 315
Борівське 462
Бородаї 315
Бородаївка 315
Бородіно 18
Борщагівка 284
Борюхи 869
Бочанівка 811
Бочкарі 144
Бочки 922
Браїлки 869
Братешки 868
Братіславська область 206
Братськ 803
Брачківка 411
Бреславль 631
Бреусівка 445
Бригадирівка (Лутов. сільради) 239, 446
Бригадирівка (Ялосовец. сільради) 922
Бригадирівська волость 417
Бригадирівський район 417, 423, 437
Бридуни 772
Брижани 770
Бринзи 410
Брисі 559
Бричківка 848
Броварки (Глобин. р-ну) 240, 250, 252, 258, 259
Броварки (Сніт. сільради) 606
Броварки (Книш. сільради) 11, 145, 192
Бродщина 410
Брунівка 849
Брусія 291, 296, 316
Брусове 895
Брюссель 485, 745
Бубиреве 920
Бубни 936
Бугаївка (Абазів. сільради) 38, 848
Бугаївка (Глобин. р-ну) 259
Будапешт 679, 847
Буди 318
Будища 339, 340
Будки 364
Будницьке 837, 841
Бузинівщина 869
Бузова Пасківка 849
Бузулук 377
Буланове 848
Булахи 446
Булуки 731
Буняківка 445
Бурімка 897
Бурлаки 920
Бурти (Білецьків. сільради) 508
Бурти (Черкасів. сільради) 850
Буряківщина 117
Бутенки (Кобел. р-ну) 410
Бутенки (Пісків. сільради) 446
Бути 144
Бутівці 922
Бутова Гора 10
Бутова Долина 117
Бутовичеське 195
Бутоярівка 446
Бухалівка 351
Бухалове 192
Бухенвальд 193
Бухуни 969

В

Вакулинці 849
Вакулиха 387
Валки 352
Валківський район 952
Валок 850
Ванжина Долина 922
Ванжули 509
Варакути 490
Варва 525
Варварівка (Карлів. р-ну) 372, 387
Варварівка (Кустолов. сільради) 771
Варварівка (Штомпел. сільради) 922
Варвинський район 529, 934
Варв'янське 851
Варшава 263, 594, 963
Василежине 261
Василе-Устимівка 366
Василенки 508
Василівка (Бродщин. сільради) 410
Василівка (Глобин. р-ну) 239, 240
Василівка (Дикан. селищн. Ради) 283, 291, 293, 317
Василівка (Козельщ. р-ну) 445
Василівка (Куликів. сільради) 44, 822, 823—825, 832
Василівка (Семенів. р-ну) 895
Василівка (Чут. селищн. Ради) 937
Васильки 560
Василькове 367
Васильці 849
Васьки (Абазів. сільради) 848
Васьки (Опішн. селищн. Ради) 351
Васьківка 263
Ватажкове 848
Ваці 849
Велика Багачка 62, 121—124, 126—130, 135, 136, 143
Велика Безуглівка 446
Велика Бузова 967
Велика Грем'яча 729
Велика Кохнівка 463, 500
Велика Круча 271, 808
Велика Обухівка 49, 62, 632, 654—666
Велика Павлівка 365
Велика Рублівка 11, 461
Велика Рудка 315
Велике 193
Велике Болото 747, 753
Велике Ладижине 823, 824, 830, 832
Великий Байрак 728
Великий Кобелячок 770
Великий Перевіз 961, 964, 967
Великий Тростянець 848
Великий Узвіз 263
Великі Будища (Гадяц. р-ну) 14, 26, 191

Великі Будища (Дикан. р-ну) 26, 291, 295, 303—314
Великі Кринки 206, 213, 214—223
Великі Липняги 49, 53, 59, 872, 873, 895
Великі Солонці 770
Великі Сорочинці 17, 25, 61, 62, 132, 133, 631, 645, 658, 659, 667—685, 689, 967
Великобагачанський район 46, 129, 131, 135, 141, 651, 866, 965, 966
Великобудищанська волость 294, 306, 307
Великокринківський район 212, 219, 220
Великоселецьке 787
Великосорочинський район 660, 677
Великотирнівський округ 66, 365, 834
Величками (Великокоб. сільради) 770
Велички (Лазірк. сільради) 786
Величківка 919
Величкове 968
Вельбівка 195
Венеславівка 193, 194, 195
Венслави 561
Веприк, р. 166
Веприк 13, 62, 151, 166—177
Вербине 919
Вербівка 315
Вербки 872, 898
Вербове 850
Вергуни 919, 920
Вереміївка (Веселоподіл. сільради) 895
Вереміївка (Чорнобаїв. р-ну) 481
Вереміївка (Черкас. обл.) 176
Вертелецьке 968
Верхні Рівні 955
Верхня Будаківка 729
Верхня Жужманівка 446
Верхня Ланна 387
Верхня Мануйлівка 424, 425, 428
Верхньодніпровський повіт 399
Верховина 728
Верхоли 811
Верьовчик 731
Весела Діброва 560
Весела Долина 214, 223
Веселе (Дібрів. сільради) 728
Веселе (Тишненк. сільради) 366
Веселе (Плехів. сільради) 786
Веселе (Розбиш. сільради) 194
Веселе (Токарів. сільради) 561
Веселий 48
Веселий Поділ, з. ст. 63, 436, 871—874, 877, 883, 886, 896—898, 901
Веселий Поділ 882
Веселівка 315
Веселка 770
Весняне 387
Ветхалівка 195
Вечірки 808
Вечірчине 192
В'єтнам 381, 847
Вила 605
Вили 605
Винденці 351
Винники 445
Виноминівка 954
Вирішальне (Перевалів. сільради) 561
Вирішальне (Середняк. сільради) 195
Височки 606
Висока Вакулівка 445
Високе 367
Високе (Перевалів. сільради) 561
Високе (Харків. сільради) 810
Високі Тополі 605
Витівка 848
Вихрівка 192
Вишарі 142
Вишеньки (Безсал. сільради) 552, 559
Вишеньки (Киряків. сільради) 261
Вишневе (Білоцерк. сільради) 141
Вишневе (Пришиб. сільради) 509
Вишневе (Харків. сільради) 810
Вишневе (Червонозав. селищн. Ради) 552, 557
Вишневе (Шишак. сільради) 956
Вишнівка 387
Вишняки (Васил. сільради) 445
Вишняки (Семенів. р-ну) 875
Вишняки (Хорол. р-ну) 901, 919
Вищий Булатець 605
Вищий Горб 248
Вищі Вільшани 848
Вібли 412
Вікторія 809
Вільна Терешківка 509
Вільне (Козельщ. р-ну) 443
Вільне (Новотагамл. сільради) 627
Вільне (Очеретув. сільради) 897
Вільний Степ 771
Вільниця 955
Вільхівщина 850
Вільхова, р. 851
Вільховатка 410
Вільхове 351
Вільховий Ріг 849
Вільхуватка 954
Вільшани 315
Вільшанка 23, 604
Вінниця 185, 308
Вінтенці 351
Вісичі 771
Вісла, р. 332, 598
Вітки 239, 243, 244
Власівка 20, 317, 339
Влтава 11, 68, 69
Вовки (Клюшник. сільради) 728
Вовки (Малобак. сільради) 868, 869
Вовківка 770
Вовківське 560
Вовча Балка 627
Вовча Долина 603
Вовчик 603
Водолагівка 770
Водяна Балка 315
Водяне 954
Воєводське 955
Войниха 593
Войнівка 919
Войнівка (Чутів. р-ну) 940, 954
Волга 185, 203, 449, 484, 646, 662, 664, 766, 860
Волгоград 518
Волгоградська область 51, 254, 267
Волинь 790
Воловики 729
Вологодська губернія 322, 586, 716, 808
Володимирівка (Максим. сільради) 387
Володимирівка (Радивон. сільради) 143
Володимирівка (Рунівщ. сільради) 849
Волохов 512
Волохове 365
Волошине 508
Волошкове 367
Воля 559
Ворожба 452
Воронеж 71, 474, 512, 761, 852
Воронезька область 160, 453
Ворони 462
Воронинці 785
Воронівщина 193
Воронянщина 968
Вороньки 20, 516, 930, 935
Ворскла, р. 10, 12, 68, 69, 71—73, 78, 96, 283, 302—304, 383, 353, 391, 393, 395, 404, 407, 409—412, 446, 447, 452, 457, 461, 462, 616, 732, 733, 735, 742, 745, 747, 771, 772, 811, 823, 849
Воскобійники (Шишац. р-ну) 967
Воскобійники (Ялинців. сільради) 509
Воскресенське 282
Восьмачка, р. 411
В. Пожарня 366
Вусики 870
Вуханівка 410

В'язівка (Козельщ. р-ну) 433
В'язівки 10
В'язівок (Андріїв. сільради) 919
В'язівок (Михнівців. сільради) 604
В'язове 728
В'ятська губернія 545

Г

Гавриленки 317
Гаврилівка 143
Гаврилки 849
Гавронці 75, 316
Гадяч 13, 14, 17, 24, 38, 62, 143, 147—167, 177, 178, 193, 195, 316—318, 322, 337, 339—341, 351, 352, 354, 364—367, 447, 509, 510, 513, 530, 548, 706, 801, 848
Гадяче 145
Гадяцький повіт 12, 15, 21, 148—150, 156, 167, 180, 316, 339, 352, 365, 716
Гадяцький район 9, 10, 48, 145, 156, 165, 177, 337, 529, 553, 646, 651
Гаївщина 560
Гайки 935
Гаймарівка 410
Гайове (Красн. сільради) 411
Гайове (Васил. сільради) 445
Галагурівка 410
Галещина, з. ст. 411, 446
Галещина 423, 424
Галичина 790
Галі 411
Галі-Горбатки 410
Галійка 366
Галущина Гребля 770
Галяве 923
Гамаліївка 560
Ганжі (Кунцев. сільради) 771
Ганжі (Решетил. селищн. Ради) 851
Ганжівка 404, 410
Ганнівка, з. ст. 247, 248, 417, 446
Ганнівка (Градиз. селищн. Ради) 224, 233
Ганнівка (Козельщ. р-ну) 417, 445, 446
Гарбузівка 411
Гаркушинці 642, 728
Гарнагівка 226
Гарнокут 117
Гасенки 728
Гвадалахара 830
Гвінея 191
Гвоздиківка 848
Генічеськ 729
Георгіївський повіт 514
Герасимівка 872, 898
Герасименка, хут. 226
Геращенки 851
Гергели 772
Гетьманка 462
Герусівка 141
Гирине 921
Гиринці 142
Гирчин 142
Гиряві Ісківці 59, 62, 67, 519, 521, 554, 559, 560
Гінці 10, 603
Гільці 935
Глибока Балка 868
Глибока Долина (Говтв. сільради) 445
Глибока Долина (Гречан. сільради) 192
Глибока Долина (Хорол. міськради) 899
Глибоке (Лисів. сільради) 193
Глибоке (Ромодан. сільради) 730
Глибоке (Федорів. сільради) 248
Глинка, р. 561
Глинськ (Котелев. р-ну) 306
Глинськ (Малобудищ. сільради) 365
Глинське (Коновал. сільради) 626
Глинське (Малобудищ. сільради) 359
Глинський район 185
Глоби 849
Глобине 7, 58, 66, 191, 196, 200—207, 209—212, 226, 239, 248, 258, 259, 261, 899, 906
Глобинська волость 200, 212
Глобинський район 67, 129, 196, 200, 212, 213, 219, 220, 224, 235, 248, 258, 488, 866
Глобівка (Милорад. сільради) 462
Глобівка (Флорів. сільради) 955
Глоди 316
Глухів 657
Глухове 850
Глушачі 868
Глушки 257, 258
Глушкове 248, 250
Глушкове Друге 248
Глущенки 920
Гнатенки 969
Гнила Оржиця, р. 278, 281
Гнідаші 143
Говори 144
Говтва, р. 303, 315, 316, 851, 866, 869, 870, 968
Говтва (Козельщ. р-ну) 426, 435, 445, 446
Говтва (Опішн. селищн. Ради) 351
Говтва (Чорноглаз. сільради) 850
Говтвянський повіт 435
Говтвянчик 849
Гоголеве, з. ст. 131, 133, 141, 142, 365, 667
Гоголеве (Шишацьк. р-ну) 62, 63, 966, 968
Гожули 838, 848
Голландія 103, 883
Головач 848
Головки 849
Голотівщина 935
Голуби (Жовтнев. сільради) 868
Голуби (Стовбинодол. сільради) 773
Голубівка 869
Гольманівка 870
Гомельська область 143
Гонтарі 849
Гончарі (Гоголів. селищн. Ради) 142
Гончарі (Яреськів. сільради) 969
Гора 253
Гора (Щербанів. сільради) 850
Горбані 132, 446
Горбанівка 39, 62, 112
Горбатівка (Березів. сільради) 919
Горбатівка (Орданів. сільради) 316
Горби (Березів. сільради) 281
Горби (Глобин. р-ну) 200, 259, 260, 476
Горбівка 262
Гориславці 498
Горішне 969
Горішні Плавні 509
Горки 632
Горначівка 227
Горобії (Зіньків. міськради) 317
Горобії (Біївцівськ. сільради) 603
Горобці 770
Городище 10, 264—266, 268, 274
Городище 224, 225, 263
Городище (Лохв. пов.) 516
Городище (Лубен. р-ну) 589
Городище (Мелех. сільради) 936
Городничі 117
Городня 512
Горошине 11, 63, 883, 895, 897, 899
Горошинська волость 888
Горянщина 315
Горький 578
Грабарівка, з. ст. 808
Грабарівка 808
Грабинівка 76, 811, 819
Грабів 787
Грабовщина 627
Грабщина 697, 703, 704
Градизьк 9, 62, 196, 206, 212, 224—238, 259, 262, 631
Градизька Волость 228, 229
Градизький повіт 225, 230, 716
Градизький район 50, 229, 235, 613
Градище 225
Гребінка 33, 264—267, 269—271, 273, 275—277, 281, 572
Гребінківський район 264, 278, 783

Гребінники 954
Гребіняки 968
Греблі 871
Грекопавлівка 773
Гречани 410
Гречанівка 159, 192
Гречано-Митрофанівка 192
Гречагани 410
Гречки 729
Григоренків 731
Григорівка (Гребін. р-ну) 265, 284
Григорівка (Дашків. сільради) 410
Григорівка (Клюшник. сільради) 728
Григорівка (Сахновщ. сільради) 627
Григорівка (Хильків. сільради) 922
Григорівщина 956
Григоро-Бригадирівка 410
Гринівка 848
Гриньки 62, 90, 260, 261
Грипаки 191
Грицаї 895
Грицаївка 411
Грицунівка 787
Гришки (Артеляр. сільради) 364
Гришки (Малобак. сільради) 868
Гришківка 809
Гросс-Егерсдорф 631
Грузія 526
Грузька Говтва, р. 851
Груня 328
Грунь, р. 145, 192, 194, 365
Грунь-Ташань, р. 364, 365—367, 968
Грушине 920
Грушківка 282
Грякове 954
Грянчиха 131, 132
Губарівка 772
Губське 605
Гулаківка 282
Гуляй-Поле 262
Гуньки 490
Гурбинці 808
Гусаки (Зіньків. міськради) 317
Гусарівка 316
Гутирівка 848

Д

Дабинівка 411
Давиденки 606
Давидівка (Ковалів. сільради) 811, 816
Давидівка (Максим. сільради) 387
Давидівка (Пирятин. р-н) 808
Давидівка (Стовбинодолин. сільрада) 773
Дагестан 829
Дадакалівка (Дейкалів. сільради) 365
Дадакалівка (Зінків. міськради) 317
Дакалівка 131
Далекий Схід 26, 276, 596, 903
Дамаск 864
Дамаска 365
Дандасівка 954
Данилівський район 311
Данціг 631
Даугава, р. 484
Даценки 144
Дації 920
Дашківка 410
Дебелівка 235
Дейкалівка 365
Дейманівка 809
Дейнеки 316
Дейнеківка 315
Деменки 410
Демидівка (Козельщ. р-ну) 417
Демидівка (Куп'єват. сільради) 261
Демидівка (Омельн. сільради) 490
Демидівка (Решетил. р-ну) 868
Демино-Балка 919
Демченки 261
Дем'янівка (Малорубл. сільради) 462
Дем'янівка (Погребняк. сільради) 897
Дем'янки 967
Дем'янці 868
Денисівка 780, 785
Дербент 631
Деревки 461
Дереківщина 561
Деркачі (Подільськ. сільради) 143
Деркачі (Шахвøрост. сільради) 731
Деркачівка 747, 754
Деряги 351
Десна, р. 896
Дзержинське (Багач. Перш. сільради) 141
Дзержинське (Кременчуцьк. р-ну) 508
Дзюбанівка 456
Дзюби 509
Дзюбівщина 141
Диканська волость 294
Диканський р-н 9, 19, 67, 283, 296, 302, 315, 337, 821, 866, 965, 966
Диканька 62, 70, 283, 285, 286—289, 291—303, 305, 307, 308, 310, 315, 316, 965
Дикове 263
Димівщина 786
Дібрівка 706, 728
Дібрівне 561
Дібрівський кінний завод, з. ст. 728
Діброва (Опішн. селищн. Ради) 351
Діброва (Козлівщ. сільради) 462
Дігтярі 142
Дідів Яр 559
Дмитренки (Балясн. сільради) 315
Дмитренки (Жовтнев. сільради) 868
Дмитренки (Полузір'їв. сільради) 772
Дмитренки (Шахворостів. сільради) 731
Дмитрівка (Кременч. р-ну) 508
Дмитрівка (Лукім. сільради) 786
Дмитрівка (Машів. р-ну) 626
Дмитрівка (Сагайдацьк. сільради) 969
Дніпро 9—11, 13, 22, 34, 50, 51, 54, 62, 68, 74, 126, 202, 212, 224, 225, 231, 232, 245, 259, 368, 270, 385, 389, 399, 409, 410, 445, 463, 465, 466, 469,474—476, 478, 480—484, 488—490, 498, 503, 508, 509, 532, 552, 566, 594, 607, 615, 647, 667, 732, 745, 759, 771, 801, 816, 862, 883, 900, 930, 948, 956
Дніпродзержинське водосховище 411, 412
Дніпропетровськ 224, 237, 247, 486, 650
Дніпропетровська область 9, 616
Добришни 303
Довбнівка 367
Довбня 411
Довгалеве 728
Довгалівка (Великобаг. сільради) 117
Довгалівка (Хомутецьк. сільради) 713, 725
Довгалівська волость 688
Довга Пустош 770
Довге 445
Довженки 142
Довжик 366
Довжок (Лазірк. сільради) 786
Довжок (Лютенськобудищ. сільради) 339, 343
Доканів Яр 193
Долина (Кукоб. сільради) 868
Долина (Чорногл. сільради) 850
Долинка 560
Дон, р. 14, 512, 352, 353, 566
Дон 77, 119, 319, 365, 533, 566
Донбас 21, 52, 54, 77, 81, 100, 119, 149, 161, 194, 204, 229, 254, 267, 327, 333, 373, 398, 518, 642, 659, 668, 675, 685, 688, 708, 780, 909, 958
Донецьк 205, 805, 951
Донцівщина 194

Дорошівка 626
Драбинівка (Бутен. сільради) 410
Драбинівка (Новосанж. р-ну) 770
Драбівський район 278
Драбове, з. ст. 785, 787, 788
Дранп 364
Дрижина Гребля 407, 411
Дроти 869
Дружба 870
Дрюківщина 48, 62, 542
Дубина 772
Дубівка 317
Дубкове 144
Дубове 919
Дубрівка 605
Дублянщина 106
Дуб'яги 367
Дуб'янщина 364
Дуденки 364
Дудкин Гай 771
Дудникове 823, 829, 831, 832
Духове 603
Дучинці 192
Дядово 834
Дяченки 424
Дячкове 316

Е

Ебро 830
Ерестфер 118, 630, 640, 667

Є

Європа 159, 212, 213, 579
Європейська Росія 21, 23
Єгипет 110, 821
Єгорівка 898
Єзеро 834
Єлен 805
Єлизаветівка 316
Ємці 731
Ємцева Долина 770
Єнківці 603
Єньки 875, 905, 921
Єньківська Каплиця 921
Єйськ 526
Єристівка 509
Єрки 650, 731
Єрківці 922
Єсентуки 643

Ж

Жабки 511, 560
Жадани 316
Жванець 447
Ждани (Лохвиц. повіту) 516, 584
Ждани (Лубен. р-ну) 584—593
Жешув 508
Жигмунтове (Зигмунтове) 131
Жирки 412
Жирківка 626
Житківка 868
Житниківка 869
Житомир 254, 292, 308, 378
Житомирщина 378
Жовнине 262
Жовті Води 224
Жовтневе (Артемів. селищн. ради) 954
Жовтневе (Вільховат. сільради) 410
Жовтневе (Водянобалків. сільради) 315
Жовтневе (Литвяків. сільради) 604
Жовтневе (Лутовинів. сільради) 446
Жовтневе (Обознів. сільради) 262
Жовтневе (Решетилів. р-ну) 868
Жовтневе (Семенів. р-ну) 896
Жовтневе (Середняків. сільради) 195
Жоржівка 968
Жорняки (Жуків. сільради) 261
Жорняки (Бутенків. сільради) 410
Жуки (Глобин. р-ну) 261, 417
Жуки (Кобеляц. р-ну) 58
Жуки (Полтавського повіту) 14, 18, 23, 75, 285, 304, 316
Жуки (Тахтаул. сільради) 849
Жуківка 607, 610, 612
Жукова Балка 968

З

Забаряни 849
Забодаква 559
Забрід 248
Забрідки 736, 739
Забузи 132
Заводище 729
Заворскло 848
Загреб 485
Загребелля (Мелехів. сільради) 573, 585, 604, 936
Загребелля (Слободо-Петрів. сільради) 282
Загребелля (Яблунів. сільради (788
Загребля (Лукім'їв. сільради) 786
Загребля (Хорошків. сільради) 433
Загрунівка 330, 347, 365
Задовга 446
Заїки 367
Заїченська волость 306, 357
Заїченці (Семенів. р-ну) 896
Заїченці (Попів. сільради) 366
Зайці (Микілків. сільради) 462
Зайці (Удовиченків. сільради) 367
Зайці Другі 462
Зайців 142
Закавказзя 685
Закроїха 561
Залізничне (Новоселівка) 811
Залізняки 728
Залісся 283
Залужне 788
Залужок 143
Замаріївка 559
Заможне 248, 257
Замулівка 872, 898
Заора 603
Западинці 543, 549, 550, 552
Запоріжжя 117, 245, 467
Запорізька Січ 75, 208, 286, 424, 464, 790
Запорізький 225
Запорожці 729
Запорожчине 922
Запсілля (Зарудів. сільради) 492, 508
Запсілля (Остап'єв. сільради) 142
Запсільське 195
Заріг 778, 780, 785
Заріччя (Червк. сільради), 788
Заріччя (Пирят. міськради) 801
Заруддя 508
Засулля 537, 573, 593, 594, 597, 599
Засульська волость 596
Затін 143
Затурине 811
Західна Європа 553, 649
Зачепилівка 770
Зачепилівський район 386
Збараж 639
Зборів 70, 447
Звягольське 315
Згурівка 347
Зезекали 366
Зелена Балка 192
Зелене (Бутенків. сільради) 410
Зелене (Великобузів. сільради) 967
Зелений Кут 730
Зеленівка 411
Зеленківка 954
Землянки 261
Зікранці 883
Зінці 849
Зінчашів 731
Зіньків 13—14, 25, 154, 167, 168, 316—337, 339—341, 351, 354, 364—367, 698
Зіньківський повіт 15, 20, 21, 26, 30, 33, 294, 306, 316, 321, 323, 325, 327, 337, 341, 343, 344, 354, 366
Зіньківський р-н 9, 48, 50, 164, 317, 306, 328—330, 332, 333, 337—339, 347, 364, 651, 705, 706, 965
Зірка (Токарів. сільради) 561
Зірка (Савинц. сільради) 730
Злодіївка 132
Змажине 194
Знам'янка, з. ст. 473
Знам'янка (Стовбинодолин. сільради) 773
Зозулі 969
Золотарівка 410
Золотнишене 508
Золотоніський повіт 15

Золотоніський район 799
Золотухи 785
Зорівка 848
Зоря 627
Зоряне 445
Зубані 261
Зубанівка 901
Зубенки 920
Зуби 462
Зубівка 686—697
Зубівська волость 688, 717
Зубки 411
Зуївці 239, 705, 728
Зуївцівська волость 701

І

Іванівка 261
Іванівка (Кобеляц. р-ну) 411
Іванівка (Лазір. сільради) 786
Іванівка (Радивонів. сільради) 143
Іванівка (Семенів. р-ну) 872, 887, 896
Іванове Селище 261
Івахненки 787
Івахники 11, 511
Івашки 76, 849
Івашківка 315
Іващенки (Клепачів. сільради) 919
Іващенки (Полив'янів. сільради) 729
Іващенки (Човно-Федорів. сільради) 367
Івки 482, 770
Івонченці 76, 849
Індія 110, 921
Індонезія 580, 821
Іржавець 778
Іркутська губ. 776
Ісківці (Лохвиц. р-ну) 511, 554, 560
Ісківці (Лубен. р-ну) 603
Іскрівка 939, 940, 943, 954
Іспанія 830
Історк р. 849
Італія 109
Ічня 525
Іщенківка 365

Ї

Їжаки 731
Їжаківка 811
Їжакове 812

К

Кабакові хутори 10, 412
Кавказ 276, 347, 449, 598
Кагальник 14, 352
Кагамлик, р. 196, 258
Кагамлик 196, 234
Кагамлик, х. 204, 207
Кагамличок 224
Казанок 228
Казань 963
Казахстан 58, 119, 204, 596, 903
Казенна Крива Руда 896
Казенний 193
Казенний острів 897
Казикермен 71, 630
Калайдинці 604
Калашники (Жовтнев. сільради) 868
Калашники (Пригарів. сільради) 446
Калашники (Мачух. сільради) 44, 836
Каленики 869
Калинівка (Дмитрів. сільради) 626
Калинівка (Жовтнев. сільради) 896
Калинівщина 192
Калініна (Чорбів. сільради) 412
Калінінська область 615
Калуга 225, 318
Калузька губернія 957
Кальницьке 770
Камінне 447
Камчатка 726
Кам'янець-Подільський 241
Кам'яний Потік 604
Кам'яні Потоки 508
Кам'янка 316
Канави 770, 771
Канада 864
Кандибівка 787
Канів 34, 89, 563, 654, 732
Канівщина 263
Кантемирівка 10, 954
Каплинці 809
Каплунівка 850
Капустинська волость 26
Карабазівка 351
Кардашівка 303, 310, 312
Карлівка, з. ст. 617, 387
Карлівка 38, 62, 64, 368—382, 384—386, 618, 624, 939
Карлівська волость 370—373
Карлівський район 368, 375, 380, 383, 386, 387, 616, 821, 952
Кармазинівка 427
Кармазинський 36
Карнаухи 849
Карпилівка 603
Карпівка 509
Карпусі 848
Касяни 462
Катеринослав 37, 81, 84, 87, 92, 292, 392, 446, 469, 618, 670, 761
Катеринославська губернія 24, 326, 341, 353, 356, 498, 533, 659, 668, 690, 691, 925
Каховка 251
Качанове 194
Каширський район 920
Кашубівка 849
Кащенки 410
Квіти 418, 423, 428
Квіткове 848
Кейбалівка 809
Келеберда 481, 489, 509
Келебердівка 848
Керч 272, 792
Кибинці, з. ст. 728, 729, 731
Кибинці 537, 650, 728
Кивине 730
Київ 22, 31, 32, 35, 68, 79, 84, 87, 90, 94, 95, 106, 120, 150, 151, 163, 185, 200, 202, 225, 247, 251, 268, 300, 301, 318, 358, 363, 467—469, 481, 486, 489, 500, 515, 523, 528, 558, 562—564, 568, 570—572, 580, 589, 594, 598, 601, 639, 651, 653, 655, 679, 697, 726, 732, 776, 796, 805, 830, 846, 866, 894, 946, 950, 963
Київська область 9, 278
Київське 194
Кириленки (Дмитрів. сільради) 508
Кириленки (Мусіїв. сільради) 920
Кирило-Ганнівка 365
Киричаї 141
Кирияківка 261
Кирносівка 837
Кирпотівка 969
Кирсівка 731
Кирстівка 901
Кирякове 351
Киселиха 968
Киселівка 445
Кисла Балка 836
Китайгород 760
Кишенці 315
Кишеньки, пр. 411
Кишеньки (Алексопольськ. повіту) 760
Кишеньки (Світлогір. сільради) 412
Кишеньківський район 404
Кияшки 508
Кияшківське 195
Кіблицьке 191
Кізлівка 923
Кілочки 366
Кіндратці 509
Кіндрівка 509
Кірове (Абазів. сільради) 848
Кірове (Кобеляц. р-ну) 411
Кіровоградська область 9, 50, 488
Клепачі (Калайд. сільради) 604
Клепачі (Хорол. р-ну) 875, 919
Климани 922
Клименки (Мачухів. сільради) 836
Клименки (Човно-Федорів. сільради) 367
Климівка (Карлівського р-ну) 38, 44, 387

Климівка (Надеждин. сільради) 316
Климівка (Чевельчан. сільради) 787
Климки 868
Климове 968
Кліщинці 15
Клюсівка 771
Клюшники 849
Клюшниківка 715, 728, 729
Книшівка 171, 192
КНР 528
Княжева Слобода 367
Князівка (Машів. р-ну) 626
Князівка (Федорів. сільради) 248
Кобеляки, з. ст. 389, 398, 410, 411, 412, 770
Кобеляки 30, 35, 389—407, 409, 410, 437, 446, 735, 736, 739
Кобеляцький повіт 10, 15, 24, 26, 33, 393, 394, 395, 396, 398, 400, 401, 414, 427, 434, 610, 735, 737, 903
Кобеляцький район 389, 404, 407, 409, 423, 436, 745, 866
Кобелячок, р. 389, 390, 391, 410
Кобелячок 509
Коби 773
Кобиляшнівка 315
Кобищани 76
Коблики 144
Ковалеве 461
Коваленківка 412
Ковалі (Омельників. сільради) 490
Ковалі (Хорольськ р-ну) 920
Ковалі (Чорнухин. сільради) 923
Ковалівка (Миргород. р-ну) 670, 671
Ковалівка (Полтав. р-ну) 44, 62, 104, 811—822, 824
Ковалівка (Шишац. р-ну) 958, 961, 968
Кованчик 848
Кованьківка (Малоперещепин. волості) 609
Кованьківка (Рунівщинськ. сільради) 849
Ковбаси 253
Ковердина Балка 968
Ковжижа 462
Ковнірівщина 261
Ковтуни 922
Коденці 896
Козаче (Воронин. сільради) 785
Козаче (Філенк. сільради) 955
Козачівка 686
Козельщина, з. ст. 446
Козельщина 217, 413, 415—419, 422—424, 436, 445
Козельщина (Новотагамлицьк. сільради) 627
Козельщинський район 407, 413, 423, 424, 431, 445, 488, 866
Козлівщина 462
Козуби 770
Козубівка 919
Кокозівка 316
Колгоспна Гора 508
Колiньки 868
Колісники 411
Колісниківка 410
Колодна 786
Колодочки 411
Колодяжне (Бутенк. сільради) 410
Колодяжне (Жоржів. сільради) 968
Колодязі 315
Колоколівка 968
Коломак, р. 811, 822, 823, 832, 850, 937, 940, 952, 954, 955
Коломак (Кукобів. сільради) 868
Коломак (Тишків. сільради) 606
Коломак (Черкасів. сільради) 850
Коломийці (Кукобів. сільради) 868
Коломийці (Устивицьк. сільради) 131, 132
Коломицівка 261
Коломійцеве Озеро 922
Колонтаїв 352
Колосівка 141
Колотії 851
Кольченки 367
Коляди 969
Комарівка 412
Комендантівка 411
Комишанка, р. 697
Комиші (Омельниц. сільради) 490, 495
Комиші 328
Комишня (Комишин, Комишино, Камишенка, Комишна) 697—712, 731
Комишнянська волость 701
Комишнянський район 48, 330, 641, 704
Комінтерн 446
Компанійці 10
Комсомольське (Зіньків. р-ну) 365
Комсомольське (Корсунів. сільради) 560
Комсомольське (Кременч. р-ну) 463
Конград 373
Коновалівка 626
Коновалове 195
Кононенки 315
Конони 869
Кононівка, з. ст. 281, 809, 810
Кононівка (Лохвиц. р-ну) 537
Кононівка (Нижньобулатецьк. сільради) 605
Коноплянка 141
Конотоп 451, 523, 564
Конюшеве 730
Копанки 261
Копили 849
Копитанівка 955
Коптеве 731
Коп'яки 851
Кордубанове 196
Корещина (Землянків. сільради) 261
Корещина (Попів. сільради) 366
Коржиха 388
Коржі 868
Коржівка (Опішнян. селищн. Ради) 351
Коржівка (Піщан. сільради) 498
Корлюкове 364
Корнієнки 142
Корніївка 264, 265, 281
Короваї 281
Короленківка 387
Короп 512
Коротківка 316
Коротоякський район 207
Корсунівка 560
Корсунова Слобідка 560
Корсунь 629
Косарівщина 968
Костівка 433, 439
Косточки 848
Костюки 919
Костянтинівка 180
Костянтиноград 35, 81, 759, 761
Костянтиноградський повіт 19, 23, 372, 609, 610, 618, 735, 760—762
Косці 729
Косюрине 968
Косяки 367
Котелевський район 337, 460, 461, 821, 952
Котелевці 144
Котельва, р. 447
Котельва 22, 62, 447—461
Котляревське (Градизьк. селищн. Ради) 224
Котляревське (Воронинців. сільради) 785
Котляревщина 226
Котляри 728
Котлярівка 388
Котовське 410
Коханівка 954
Кохнівська волость 500, 501
Кохнівський район 501
Кочубеївка, з. ст. 461, 462, 954, 955
Кочубеївка 770
Кошманівка 621—625
Кошове 654
Кошовий 658
Кошубівка 849
Кравецьке 143
Кравченки 144
Краків 963

Крамареве 412
Крамаренки 508
Крамарщина 194
Краматорськ 909
Красна Лука 192
Красне (Білорусія) 126, 632
Красне (Вороньків. сільради) 518, 927, 935
Красне (Кобеляц. р-ну) 411
Красне (Мар'янів. сільради) 387
Красне (Устимів. сільради) 898
Красногорка 626
Красногорівка (Бабичів. сільради) 258
Красногорівка (Білоцерків. сільради) 141
Красноград 622
Красноградський округ 374
Красноградський район 386, 616, 952
Краснознаменка 188, 192, 193
Краснокутський район 460, 952
Краснопіль 667
Красносілля 445
Краснюки 143
Кратова Говтва 315
Кратове 307
Кревелівка 919
Кремгесівський район 488
Кременець 570
Кременчук 9, 13, 15, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 30, 35—38, 42—44, 47, 51, 54—56, 62, 84, 87, 97, 98, 119, 146, 196, 202, 212, 214, 224—226, 228, 230, 242, 243, 248, 253, 265, 292, 308, 318, 341, 372, 392, 416, 425, 428, 429, 432, 463—490, 497—500, 506, 508, 509, 512, 513, 523, 530, 533, 552, 568, 620, 631, 728, 748, 794, 853, 861, 873, 874, 880, 900, 902
Кременчуцька губернія 40, 477, 478
Кременчуцька округа 42, 229, 258, 478, 875
Кременчуцьке водосховище 212, 258, 259, 262, 263, 508, 907
Кременчуцьке море 196, 224, 234, 235, 238, 484, 488, 899
Кременчуцький повіт 15, 27, 34, 36, 196, 212, 413, 476, 491
Кременчуцький район 9, 433, 463, 480, 488, 508
Крем'янка 605
Крива Руда, р. 214, 498, 883, 897
Крива Руда (Святилів. сільради) 263
Крива Руда (Семенів. р-ну) 896
Кривенки 895
Кривий Ріг 149, 486, 688
Кривки 868
Криворіжжя 9, 726
Криворучки 969
Кривохатки 76
Кривці 922
Кривуші 498
Крижанівка 921
Крим 76, 178, 242, 251, 272, 293, 341, 353, 370, 533, 668, 871
Кримська область 114
Криниця 561
Криничне 411
Кринки, р. 214
Кринківська волость 200, 212, 240
Кронштадт 450, 762, 856
Кротенки 822, 848, 849
Кроти 808
Кротівщина 122, 142
Крохмальці 868
Кругле Озеро 193
Круглик (Новаків. сільради) 605
Круглик (Першотравн. сільради) 366
Круглик (Харківецьк. сільради) 195
Круглик (Шахворостів. сільради) 731
Круподеринці 785
Крупське 196, 206
Крута Балка 771
Крутий Берег (Полтавськ. р-ну) 72, 394, 849
Крутий Берег (Тишків. сільради) 20, 606
Круча 141
Крюків, з. ст. 508
Крюків 21, 22, 37, 62, 463, 464, 466, 468, 476, 479, 482
Крюкове 849
Крячківка 808
Крячкове Озеро 561
Кснятин (Снітин) 11, 605
Куба 205, 381, 485, 580, 821, 847
Кубань 119, 242, 341, 514, 689, 921
Куземин 318
Куземине 452
Куземчина 13
Кузубівка 606
Кузьменки (Дмитрів. сільради) 508
Кузьменки (Петрівц. сільради) 729
Кузьменки Лучки 868
Куйбишев 51
Куйбишеве (Ковал. сільради) 966, 968
Куйбишеве (Оржиц. р-ну 58, 785
Куклинці 836
Кукобівка 868
Кулажинці 281
Кулики 106
Кулики (Трубайців. сільради) 922
Куликівка (Полтав. р-ну) 823, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836
Куликівка (Решетилів. р-ну) 870
Куликівські хутори 870
Кулиничі 920
Кульбашне 132, 135, 142
Куми 388
Кунівка 410
Кунцеве 771
Купівщина 729
Куп'євате 222, 261
Куп'єваха 593
Курбалівка 316
Курили 283
Курилехівка 849
Курилове 922
Курінька 936
Курськ 148, 242, 318, 392, 449, 722, 762
Курська губернія 518
Куряга 339
Кустанайська область 333
Кустолів, р. 412
Кустолове 737, 747, 771
Кустолове Перше 747
Кустолове—Суходілка 626
Кустолові Кущі 412
Кут 141
Кутівщина 132
Куторжиха 899
Кучері 141
Кучерівка (Андріїв. сільради) 315
Кучерівка (Берез. сільради) 919
Кучерівка (Полтав. р-ну) 829

Л

Лабурівка 462
Лаврики 848
Лаврінці 367
Лагоди 364
Лагодівка 922
Ладиженка 627
Ладижине 618
Лазірки 270, 786
Лазірки, з. ст. 282, 787
Лазьки (Батьків. сільради) 306, 364
Лазьки (Мусіїв. сільради) 920
Ламане 239, 240
Ламахівщина 786
Ландарі 315
Лани 315
Ланна, р. 387
Ланна, 388
Лапичі 646
Латинська Америка 579, 649
Латишівка 627
Лахни 771
Лебедин 35, 150, 151, 152, 164, 167

Лебединський район 164
Лебеді 849
Леваневське 411
Левенцівка (Плосків. сільради) 869
Левенцівка (Гряков. сільради) 954
Левкове 919
Левченки (Удовиченків. сільради) 367
Левченки (Новачиськ. сільради) 920
Легейди 956
Леги 968
Лейків 142
Лейпціг 75, 631
Лелюхівка 736, 742, 771
Леляки 809
Ленінград (Петербург, Петроград) 21, 26, 29, 30, 78, 81, 84, 87, 91, 120, 133, 151, 152, 153, 199, 205, 223, 225, 301, 310, 323, 363, 371, 378, 379, 427, 450, 451, 466, 469, 472, 484, 515, 516, 568, 570, 571, 580, 596, 598, 601, 609, 637, 660, 679, 690, 714, 771, 776, 794—796, 809, 829, 854, 856, 871, 873, 958, 963
Ленінове 773
Лесинки 410
Лешківка 143
Лещане 969
Лещенки 730
Лиман Другий 868
Лиман Перший 869
Липецьк 526
Липове (Глобинського р-ну) 262
Липове (Чорнухин. сільради) 923, 930
Липовий 930
Липоводолинський район 164, 529
Лип'янка, р. 626, 627
Лип'янка 387
Лисевичі 787
Лисича 939, 954
Лисиче 63
Лисівка (Гадяцьк. р-ну) 193
Лисівка (Малоперещ. сільради) 747
Лисовищина 955
Литва 698
Литвиненки 495
Литвини 410
Литвинівка 868
Литвишки (Мостовівщин. сільради) 142
Литвишки (Черкащан. сільради) 731
Литв'яки 604
Лихачівка 353, 462
Лихопілля 191
Лівенське 772
Лізки 224
Лізки, х. 233
Ліски 848
Лісне 411
Лісова Слобідка 936
Лісове (Грабщина) 697
Лісові 868
Лісянщина 922
Ліщинівка (Золотарів. сільради) 410
Ліщинівка, з. ст. 409, 410, 411, 412, 770, 771
Лобачі 868
Лобкова Балка 922
Лободине 192
Лобурі 142
Логвини 411
Лози 921
Лозівка 850
Лозки 417, 418, 423, 427
Лозова 81, 492
Лозовате 143
Лозоватка 937
Лозовий Яр 26
Ломаки 584
Ломаківське 688
Лондон 80
Лохвиця, р. 510, 543
Лохвиця 10, 25, 28, 32, 36, 48, 55, 62, 150, 164, 195, 305, 510—533, 536, 540, 545, 549, 552, 927, 930
Лохвиця, з. ст. 560, 561
Лохвицька волость 543
Лохвицький повіт 12, 15, 16, 20, 22, 24, 26, 341, 511—515, 517—519, 533, 538, 547, 559, 584, 585, 587
Лохвицький район 10, 48, 164, 510, 521—523, 525, 526, 529—531, 541, 547, 553, 554, 559, 598, 651, 934
Лубенський округ 42, 651, 676, 934
Лубенський повіт 10, 15, 21, 27, 33, 34, 566, 571, 574, 575, 597, 778
Лубенський р-н 529, 562, 576, 578, 582—584, 599, 600, 603, 651, 709, 783, 799
Лубенщина 248, 574, 595, 778
Лубни 10, 11, 12, 13, 17, 25, 28, 30, 32, 36, 38, 42, 48, 51, 55, 56, 62, 265, 512, 540, 545, 562—582, 584, 593, 596, 603—606, 629, 774, 787, 791, 798, 900, 905, 930, 936
Лубни, з. ст. 603—605, 785, 787, 788, 900, 936
Луганськ 84, 805
Луганська обл. 745
Лугове 141
Луговики 936
Лужки 258
Лука 514, 516, 531, 560
Лукаші 142
Лукашівка 222, 261
Луки 244, 604
Лукищина 11, 848
Лукім'я 786
Луком'є 11
Лукомль 786
Лутайка 267, 281
Лутовинівка 446
Луценки 560
Луці 969
Лучка 532, 538
Лучки 412
Лушанівка 222
Лушники 604
Любарщина 226
Любимівка 626
Любівщина 731
Любка 461
Лютенька 13, 58, 67, 166, 178—185, 187—190, 304, 339, 340
Лютенька, р. 177
Лютенська волость 180
Лютенські Будища 330, 339—351
Лютівка 868
Ляхи 132
Ляхів 142
Львів 363, 492, 564, 596, 629, 679
Львівське 388
Льгов 437

М

Магдалинівський район 616
Магерівка 261
Мадрід 830
Мазурівка, з. ст. 509
Мазурівка (Абазів. сільради) 848
Майбородівка 262
Майданівка 222, 250, 261
Майорщина (Гребінк. р-ну) 281
Майорщина (Лутовинів. сільради) 446
Майське 387
Макаренки 131, 132
Макарівщина 605
Макарцівка 850
Максимівка (Градизьк. селищн. Ради) 234
Максимівка (Надеждин. сільради) 316
Максимівка (Карлів. р-ну) 387
Максимівка (Кременчуцьк. р-ну) 9, 11, 508
Максимівка (Римарів. сільради) 194
Максимівщина 785
Максимці 303, 312
Макухи 365
Макухівка 10, 811
Мала Бузова 967
Мала Грем'яча 729
Мала Диканька 283
Мала Дівиця 525
Мала Кохнівка 508
Мала Круча 808
Мала Нехвороща 626
Мала Обухівка (Миргород. р-ну) 657, 658, 660

Мала Обухівка (Лисівськ. сільради) 193
Мала Перещепина 626, 747—755, 757, 758, 771, 772
Мала Побиванка 192
Мала Попівка 920
Мала Решетилівка 117
Мала Рублівка 462
Мала Рудка (Великорудків. сільради) 315
Мала Рудка 106
Маламівка 508
Мале Ладижине 823, 832
Мале Микільське 849
Маленький Кагамличок 196
Малики 509
Малий Бакай 868
Малий В'язівок 605
Малий Кобелячок 745, 771, 772
Малий Перевіз 968
Малий Тростянець 848
Маликівщина 968
Малинівка (Землян. сільради) 261
Малинівка (Шахворостів. сільради) 731
Малинівка (Семенів. р-ну) 871
Малинщина 144
Малі (республіка) 821
Малі Будища 194, 366
Малі Козуби 836
Малі Кринки 200, 214, 215, 218, 221, 222
Малі Липняги 872, 895
Малі Солонці 771
Малі Сорочинці 688, 690, 692, 713, 725
Малі Хурси 968
Маловидне 461
Малоперещепинський район 609
Малоросійська губернія 13, 77, 148, 225, 305, 306, 352, 414, 465, 584, 631, 735, 791, 900
Малоселецьке 787
Малоярославець 18
Малютинці 809
Маляренки 132, 142
Малярщина 606
Мальці 729
Маначинівка 968
«Манджала город», «Манджалія» 239
Манжеліївська волость 240—243
Манжелійка, р. 239, 263
Манжелія, р. 263
Манжелія 36, 239—247, 251, 416
Манилівка 367
Манилівське 261
Мануйлівка (Глобин. р-ну) 217, 241
Мануйлівка (Козельщин. р-ну) 10, 424—433, 446
Маньки 367
Маньківка (Жовтнев. сільради) 896
Маньківка (Малоперещепин. р-ну) 747
Мареничі 731
Маріуполь 544
Мариненки 919
Мар'ївка 62, 849
Мар'їне 462
Мар'їнське 809
Марки 849
Марківка (Микільськ. сільради) 849
Марківка (Кобеляцьк. р-ну) 411
Марківське 731
Марсель 485, 864
Мартинівка (Гадяцьк. р-ну) 193
Мартинівка (Дашків. сільради) 410
Мартинівка (Мусіїв. сільради) 920
Марченки (Баляснів. сільради) 315
Марченки (Почапців. сільради) 132, 730
Мар'янівка, з. ст. 282
Мар'янівка (Високовакулівськ. сільради) 445
Мар'янівка (Карлівськ. р-ну) 387
Мар'янівка (Наталів. сільради) 264, 281
Мар'янівка (Розбишів. сільради) 194
Мар'янівка (Руденків. сільради) 772
Мар'янське 131, 132, 142
Масальський острів 805
Маслівці 968
Матвіївка (Нарізьк. сільради) 896
Матвіївка (Милорад. сільради) 462
Матвійці 920
Матійки 462
Матяші 367
Матяшівка, р. 605
Матяшівка (Великобагач. р-ну) 132, 142
Матяшівка (Оріхів. сільради) 605
Махнівка 509
Мацаки 261
Мацки 351
Мацківці 604
Мацкова Лучка 604
Мачуська волость 838—840
Мачухи (Полтав. р-ну) 10, 11, 815, 822, 836—847
Машівка 607, 608, 614, 615, 617, 750
Машівська волость 607, 608
Машівський р-н 386, 607, 610, 616, 617, 745, 821, 952
Маячка 760, 772
Мгар 604
Мгарець, р. 604
Мелехи 936
Мелешки 191, 705, 706
Мелітополь 95
Мелюшки 63, 920
Мерля, р. 461, 462, 923
Мерчик 676
Мехедівка 559
Меченки 809
Микілка 462
Микільська волость 752
Микільське 849
Миколаїв 81, 251, 450, 469
Миколаївка (Фрунзівка) 36, 239, 240, 263
Миколаївка (Абазів. сільради) 848
Миколаївка (Бродщин. сільради) 410
Миколаївка (Гречан. сільради) 192
Миколаївка (Кирило-Ганнів. сільради) 365
Миколаївка (Орданів. сільради) 316
Миколаївка (Перевалів. сільради) 561
Миколаївка (Потічків. сільради) 869
Миколаївка (Семенів. р-ну) 872
Миколаївка (Ялосовецьк. сільради) 922
Миколаївське 261
Милашенкове 730
Миловидівка 498
Милорадове 462
Мильці 849
Миммрине 262
Минівка, з. ст. 627
Минівка (Полтав. р-ну) 46, 848
Миргород 12, 13, 17, 27, 30, 35, 38, 51, 56, 62, 97, 132, 133, 135, 142, 144, 464, 510, 519, 532, 628—651, 653, 654, 667, 671, 674, 677, 681, 682, 686, 689, 697, 702, 706, 721, 728, 729—731, 930, 944
Миргородок 900
Миргородська волость 688, 698
Миргородський повіт 15, 20, 33, 34, 118, 133, 140, 151, 320, 341, 537, 658, 687, 714, 718
Миргородський район 9, 48, 129, 164, 184, 330, 337, 529, 582, 628, 629, 646, 651, 677, 678, 704, 705, 707, 728, 965, 966
Миргородщина (Лутовинів. сільради) 446
Мирне (Обізнів. сільради) 262
Мирне (Потічків. сільради) 869
Миролюбне 787
Мирони 897
Миронівка, с. 617, 623
Миропілля 178
Мисики 367
Мисюрівка 787

Михайленки 509
Михайлики (Хорошків. сільради) 433
Михайлики (Мачуськ. сільради) 836
Михайлики (М'якеньків. сільради) 869
Михайлики (Шишацьк. р-ну) 968
Михайлівка (Дикан. р-ну) 291, 296
Михайлівка (Григорів. сільради) 281
Михайлівка (Карлів. повіту) 609
Михайлівка (Кирило-Ганнів. сільради) 365
Михайлівка (Кіров. сільради) 471
Михайлівка (Мар'янськ. сільради) 142
Михайлівка (Машівського р-ну) 610, 626, 765
Михайлівка (Стасів. сільради) 316
Михайлівка (Чутів. сільради) 937
Михайлівка Друга 462
Михайлівка Перша 462
Михайлове 447
Михайлове (Пирятин) 790
Михайловоградський округ НР Болгарії 834
Михнівка 263, 869
Михнівці 53, 605
Мищенки 920
Міас 578
Мідянівка 410
Міжгір'я 316
Мінськ 126, 225, 392
Мірошники 969
Міські Млини 351, 353
Млини (Брисів. сільради) 518, 521, 559, 560
Млини (Лисів. сільради) 193
Млинки 461
Многа, р. 604, 925, 935, 936
Мовчани 462
Мовчанівка 759
Могилів 18, 225, 526, 632
Могилівщина 809
Могилатів 193
Мозоліївка 263
Мозоліївська волость 229, 258
Мокіївка 936
Мокріївка 729
Мокріївщина 191
Молдавія 484
Молодиківщина 869
Монгольська Народна Республіка 381
Монреаль 682, 864
Моргуни 303, 312
Морози (Озерів. сільради) 411
Морози (Покрів. сільради) 366
Морозівка 235
Морозівщина (Білоцерк. сільради) 141
Морозівщина (Мартинів. сільради) 193
Москва 21, 29, 51, 68, 78, 81, 82, 84, 120, 136, 144, 146, 182, 183, 205, 212, 225, 254, 256, 268, 273, 297, 301, 310, 361, 377, 392, 436, 441, 469, 474, 477, 482, 484, 503, 515, 549, 554, 558, 568—570, 574, 575, 578, 580, 598, 601, 611, 613, 650, 651, 662, 679, 697, 712, 721, 726, 732, 767, 790, 796, 806, 827—830, 860, 921, 948, 963
Московська область 51, 505
Мостовівщина 142
Мотрине 410
Мудрівка 502
Мурафа (Мурахва) 352
Мусіївка 920
Мусо-Богатирі 919
Мушина Гребля 770
Мушти 868
М'якеньківка 869

Н

Набережне 258
Нагайники 883
Нагірне (Чутів. р-ну) 954
Нагірне (Решетил. р-ну) 869
Надежда 315, 316
Надержинівка 315
Надержинщина 849
Назаренки (Котелев. р-ну) 462
Назаренки (Новосанж. р-ну) 772
Назарівка 609
Найденівка 490
Наливайківка 315
Наримський край 604, 936
Наріжжя 896
Народна Республіка Болгарія 805, 831, 834
Настасівка 921, 922
Наталенки 883
Наталівка 281
Науменки 967
Недогарівська волость 501
Недогарки 509
Нелюбівка 315
Нероновицький район 660, 676
Нероновичі 676
Несено-Іржавець 787
Нестеренки (Полт. р-ну) 849
Нестеренки (Кременч. р-ну) 492
Нетратівка 936
Нехвороща 746, 747, 759—769, 772
Нехвороща, р. 759
Нехворощанський район 404, 764, 765
Неходівка 261
Нехристівка 923
Нижні Вільмани 848
Нижні Млини 75, 106, 849, 850
Нижні Рівні 955
Нижні Яреськи 969
Нижній Булатець 605
Нижній Іржавець 786
Нижній Новгород 310
Нижня Будаківка 559
Нижня Жужманівка 446
Нижня Ланна 387
Нижня Мануйлівка 423
Низи 508
Низова Яковенщина 967
Никонорівка 955
Нігерія 580
Ніжин 318, 791, 806
Нікольське 271, 272, 282
Німецька Демократична Республіка 187, 236, 580, 600
Німеччина 51, 76, 108, 126, 136, 158, 174, 183, 185, 191, 219, 220, 231, 244, 254, 271, 273, 297, 311, 324, 330—332, 347, 359, 371, 377, 378, 404, 429, 439, 440, 449, 454, 480, 482, 503, 504, 524, 525, 539, 540, 546, 549, 554, 577, 578, 587, 590, 598, 612, 646, 647, 663, 694, 706, 722, 740, 754, 765, 767, 779, 795, 801, 809, 818, 831, 844, 861, 877, 890, 905, 911, 931, 961
Нова Василівка 316
Нова Галещина 446
Нова Диканька 868
Нова Діброва (Козл. сільради) 462
Нова Діброва (Чорнух. сільради) 923
Нова Доба 871
Нова Загора 834
Нова Катеринівка 626
Нова Кочубеївка 955
Нова Михайлівка (Зіньк. р-ну) 367
Нова Михайлівка (Решет. р-ну) 869
Нова Олександрівка 898
Нова Петрівка 896
Нова Петрівщина 935
Нова Софіївка 387
Нова Україна 446
Нова Українка 954
Новаки (Лубен. р-ну) 28, 574, 605
Новаки 895
Новаків, р. 605
Новачиха 920
Новгородок 75
Нове (Луценк. сільради) 560
Нове (Хорол. р-ну) 899
Нове (Куйб. сільради) 785
Нове Грякове 954
Нове Липове 196, 207
Нове Остапове 142
Новий Артополот 935
Новий Байрак 919

Новий Виселок (Рашів. сільради) 193
Новий Виселок (Обізн. сільради) 262
Новий Іржавець 787
Новий Калкаїв 896
Новий Лиман 898
Новий Орлик 412
Новий Тагамлик 626
Нові Млини (Дикан. р-ну) 305
Нові Млини (Лохв. р-ну) 512
Нові Павучки 387
Нові Санжари 391, 732—746, 759, 760, 770—773, 866
Новоаврамівка 875, 920, 921
Новобудова 258
Нововасилівка 316
Новоград-Волинський 777, 853
Новогригорівка 626
Новодорожне 196, 206
Новоіванівка 922
Новокомишанка 561
Новомосковськ 762
Новомосковське 196
Новоорїхівка 605
Новопавлівка 626
Новосанжарський район 407, 616, 732, 743, 745—747, 770, 821, 866
Новоселиця (Клюшників. сільради) 728
Новоселиця (Черевк. сільради) 731
Новоселиця (Товстів. сільради) 898
Новоселівка (Милорадове) 462
Новоселівка (Залізничне) 811
Новоселівка (Артел. сільради) 364
Новоселівка (Білецьк. сільради) 508
Новоселівка (Бреус. сільради) 445
Новоселівка (Воронин. сільради) 785
Новоселівка (Гадяцького р-ну) 142, 193
Новоселівка (Глоб. р-ну) 259
Новоселівка (Куликів. сільради) 824
Новоселівка (Коменд. сільради) 411
Новоселівка (Максим. сільради) 508
Новоселівка (Новосанж. р-ну) 10, 38
Новоселівка (Полт. р-ну) 849
Новоселівка (Ульян. сільради) 282
Новосибірськ 51
Новотагамлицька волость 752
Новотатарка 812
Новоросійська губернія 14, 24, 77, 305, 464, 465
Носенки 729
Носи 968
Носівка 848
Нюрепберг 631
Нью-Йорк 296, 485

О

Об'єднана Арабська республіка 847
Обознівка 262
Оболонська волость 888
Оболонський район 888, 891
Оболонь (Семенів. р-ну) 90, 883—894
Оборона Рад 773
Обухів 639, 654, 912
Обухівка, р. 663
Обухівка 62, 239, 655—657, 663, 666
Обухове 654
Овдіївка 560
Овнянка, р. 131
Овнянка 728
Овсюки 281
Огирівка 143
Огуївка 627
Одарюківка 315
Одер р. 332, 646
Одеса 21, 81, 237, 363, 469, 479, 806
Одрадівка 367
Озера 411
Озерне 559
Окіп 588, 590, 606
Олександрівка (Бреусів. сільради) 445
Олександрівка (Гільців. сільради) 935, 937
Олександрівка (Василів. сільради) 445
Олександрівка (Гребінків. р-ну) 282
Олександрівка (Михнів. сільради) 604, 605
Олександрівка (Сасинів. сільради) 809
Олександрія 411, 482
Олексіївка (Наталів. сільради) 281
Олексіївка (Старицьків. сільради) 627
Олексіївський р-н 897
Оленівка 446
Олепіри 849
Олефіри 142
Олефірівка 498
Олефирівка (Савинців. волості) 642, 730
Олефірщина 303, 304, 312
Олійники 771
Олонецька губернія 761, 787
Ольгівка 446
Олянівка 412
Омельник, р. 490
Омельничок, р. 197
Омельник 13, 90, 248, 416, 490, 491—497, 900
Омельницька волость 243, 491
Омельниче 423, 427, 428
Онацьке 729
Онацьки 315
Онищенки (Рокитнян. сільради) 509
Онищенки (Малобак. сільради) 868
Онішки 778
Онуфріївський район 488
Опішня 11, 13, 14, 284, 304, 307, 337, 351, 363, 448, 454
Опішняни 850
Опішнянська волость 306, 357
Опішнянський район 357, 358
Опришки 58, 262
Орданівська волость 306
Орданівка 307, 316
Орел 225, 242, 392
Оріль, р. 735, 759, 760, 762, 771
Оріль 10, 368, 386, 626, 627
Орендаренки 869
Оржиця, р. 10, 51, 264, 270, 278, 281, 282, 774, 775, 783, 785, 788, 809, 896
Оржиця (Слободо-Петрів. сільради) 264, 282
Оржиця (Оржицьк. р-ну) 774—783
Оржицька волость 777
Оржицький район 46, 278, 582, 774, 780, 783—785
Оріханове 191
Оріхівка 605
Оріхівщина 920
Орлик 412
Орликівщина 922
Орловська губернія 518
Орчик, р. 368, 386—388, 954
Орчик, з. ст. 388
Осмачок 77
Осняг 935
Осняги, водоймище 969
Осняги 191, 195, 935
Остапці 508
Остапівці 519
Остапівка 605
Остер, р. 896
Осокорки 896
Осове 729
Остапенки 920
Остап'є 11, 142, 143
Остапці 508
Остапівка (Лохвицьк. пов.) 519
Остапівка (Лубенськ. р-ну) 605
Остапівка (Миргород. р-ну) 646, 705, 729
Остапівка (Оржиц. р-ну) 778
Островерхівка 191
Осьмачок 76
Охтирка 35, 36, 164, 316, 318, 449, 454, 645
Охтирка, з. ст. 447, 461, 462
Охтирський район 337, 460
Охтирський повіт 448, 449, 450, 452
Охоче 954

Очеретувате (Очеретівка) 897
Очеретувате 872, 897
Очканівка 850

П

Павелки 141
Павелківщина 144
Павленки 76
Павленки (Вишняк. сільради) 919
Павлиш, з. ст. 480, 483
Павлівка 954
Павлівка (Жорж. сільради) 968
Павлівка (Жуківськ. сільради) 261
Павлівка (Козельщ. селищ. Ради) 418
Павлівка (Красн. сільради) 411
Павлівка (Машівськ. р-ну) 627
Павлівка (Шишацьк. сільради) 922
Павлівщина 387
Павловщина 282
Павучки 387
Падалки 848
Падусі 922
Панасівка 49
Панасівка (Пригар. сільради) 446
Панасівка (Великообух. сільради) 654, 664
Панівка 509
Паненки 868
Папіванівка 872, 895
Панченки 729
Паньки 509
Папеківка 235
Парасковіївка 315, 823—829
Париж 78, 310, 358, 845, 883
Паризька Комуна 282
Паризької Комуни 490, 495
Парницьке 561
Партизанське 954
Пасічне 770
Пасічники 869
Паськівка 849, 870
Патлаївка 848
Пацали 936
Пацули 367
Пашенівка 17, 62, 433, 434
Пашенки 62, 443, 444
Пашенний 434
Пащевський 731
Пащенівка 509
Пащенки 870
Педашка 388
Педоричі 191
Пелагеївка 967
Пеленківщина 317
Пелехівщина 261
Пелюхівка 525
Пенсильванія 685
Первозванівка 955
Перевалівка 561
Перевіз 193
Перевод, р. 789, 791, 808, 809
Переводчикове 969
Переволочна 62, 74, 412, 734
Перегонівка 411
Передеріївка 729
Перекоп 508, 620, 729, 732, 762
Перекопівка 143
Переліски 317, 364
Переяслав 562, 789, 791, 900
Перещепина 626, 747
Переяславське князівство 11
Переяславський повіт 15
Переяславське староство 638
Пермська область 803
Перше Травня 282
Першотравневе (Зіньків. р-ну) 366
Першотравневе (Михайл. сільради) 626
Першотравневе (Сасинів. сільради) 809
Першотравневе (Чутів. селищн. Ради) 937
Пестичівське 561
Песиголовці 411
Петракіївка 921
Петрівка (Петрівка Роменська) 193
Петрівка (Степове) 897
Петрівка (Глобин. р-ну) 262
Петрівка (Гребінк. р-ну) 264
Петрівка (Зіньк. р-ну) 304
Петрівка (Кротенк. сільради) 848
Петрівка (Новосанж. р-ну) 771
Петрівка (Сахновщ. сільради) 627
Петрівка (Хорольськ. р-ну) 921
Петрівка (Черкащ. сільради) 731
Петрівка (Шилівськ. сільради) 367
Петрівка Роменська, 166, 193
Петрівці 75, 304, 729
Петро-Ганнівка 366
Петродавидівка 316
Петровського 785
Петроселівка 191
Пєсочень 561
Пилипенки (Великобагач. р-ну) 117
Пилипенки (Диканськ. р-ну) 303, 312
Пилипенки (Зіньк. міськради) 317
Пилиповичі 788
Пироги 201, 262
Пирогівська волость 200, 212
Пирятин 11, 17, 25, 36, 38, 265, 266, 281, 525, 789—808, 923, 925, 930, 935, 936
Пирятинський повіт 10, 15, 23, 27, 267, 584, 793, 795, 797—799
Пирятинський район 192, 271, 278, 529, 582, 783, 789, 790, 799, 806—808, 934
Пирятинщина 192
Писаренки (Мачуськ. сільради) 836
Писаренки (Жовтн. сільради) 868
Писарівка (Миргор. р-ну) 731
Писарівка (Новосанж. р-ну) 10, 747
Писарівщина (Балакл. сільради) 141
Писарівщина (Біленченк. сільради) 191
Писарівщина (Диканськ. р-ну) 303, 309
Писарівщина (Великобурл. сільради) 967
Писарщина 262, 265, 281
Письменне 411
Пишне 605
Пишненки 366
Пищики 411
Південно-Усурійський край 370
Північно-Усурійський край 543
Підварівка 462
Підгірне (Новокочуб. сільради) 955
Підгірне (Великобуз. сільради) 967
Підгірці 117
Підгір'я 142
Підгорівка 418, 420, 422, 423, 428, 430, 432
Підгорне 508
Піддубне 508
Підлепичі 836
Підлуки 131
Підозірка 365
Підок 869
Пізняки 923
Піски (Глобин. р-ну) 239
Піски (Козельщ. р-ну) 446
Піски (Лохв. р-ну) 511, 561
Піски (Лубен. р-ну) 573
Піски Удайські 936
Пісківська волость 241, 243
Пісочинь 11
Пісочки 559
Піщане (Кременч. р-ну) 498—507
Піщане (Решет. р-ну) 869
Піщанівка 365, 869
Піщанка 365
Плавні 445
Плакидівка 283
Пласківщина 560
Платонівка 283
Плехів 775, 778, 786
Пліщивець 158, 171, 193
Плоске 869
Плютинець, о. 569
Пльзенська область 206
Побиванці 849
Поводи 411
Поволжя 100, 122, 156, 181,

327, 547, 575, 605, 642, 799, 861
Повстин 808
Погарщина 561
Погреби 263
Погребівська волость 501
Погребняки 897
Поділ (Біляк. сільради) 895
Поділ (Великобаг. р-ну) 143
Поділ (Глоб. р-ну) 244
Поділ (Федорів. сільради) 248, 250, 253
Поділля 790
Подніпров'я 11, 70, 563, 575
Пожар 343
Пожарна Балка 10, 848
Показове 728
Покотилівка 261
Покрівське 366
Покровська Багачка 921
Покровсько-Багачанський район 910, 921
Покровщина 281
Полив'яне 729
Полікраїще 259
Полісся 11
Полкостен 808
Пологи 747
Пологи Низ 770
Пологівщина 922
Полтава, р. 14
Полтавська округа 42, 45, 141, 358, 374, 739, 952
Полтавський повіт 15, 27, 30, 31, 34, 90, 285, 294, 305, 735, 771, 815, 826, 839, 903
Полтавський район 46, 56, 745, 811, 817, 821, 833, 846, 848, 866, 952
Полтавці 143
Полузір'я 772, 869
Полузірські хутори 773
Полуніївка 787
Польська Народна Республіка (Польща) 6, 117, 146, 155, 166, 191, 225, 235, 236, 317, 347, 352, 360, 373, 447, 464, 511, 593, 600, 639, 667, 789, 790, 805, 821, 852, 924
Полянівка 411
Попівка (Глоб. р-ну) 235, 236, 239, 240, 248, 251, 254, 315, 366
Попівка (Зіньк. р-ну) 366
Попівка (Карл. р-ну) 388
Попівка (Миргор. р-ну) 643, 645, 660, 716, 717, 729
Попівка (Решет. р-ну) 10
Попівська волость 701, 717
Попове 770
Порскалівка 968
Пороніно 469, 963
Порт-Артур 848
Портнівка 848
Порубаї 411
Поставмуки 787, 936
Посулля 510, 532, 543, 594, 900
Посьмашнівка 261
Потеряйки Горові 868, 869
Потічок 869
Потоки 473, 490, 492, 508, 509
Початці 688, 730
Прага 679, 877, 963
Приазов'я 370
Прибалтика 766
Привільне 870
Пригарівка 446
Придніпров'я 938
Придніпрянське 508
Приймине 922
Приймівщина 785
Прилуки 20, 22, 25, 28, 265, 268, 510, 525, 532, 790, 791, 794, 796—798
Прилуцька округа 42
Прилуцький повіт 15, 22, 797
Прилуцький район 799
Прилуччина 17
Принцеве 969
Прип'ять, р. 647
Пристанційне 747
Пристань 899
Прихідьки 809
Пришиб (Кременч. р-ну) 509
Пришиб (Шишацьк. р-ну) 968
Прілівщина 366
Прогоня 837
Прогрес 412
Прокопівка 851
Прокоповичі 731
Пролетарське 561
Проні 283
Пронозівка 263
Проскури 410
Просяниківка 411
Проценки (Святил. сільради) 263
Проценки (Ступк. сільради) 366
Прощуради 411
Пругли 367
Прут 900
Прядки 508, 729
Псільське 131
Псьол 10, 117, 129, 130, 131, 141, 142, 144, 145, 151, 161, 165, 166, 171, 173, 177, 191—196, 212, 238, 239, 263, 317, 365, 423, 433, 437, 439, 445, 446, 489, 490, 492, 493, 497, 508, 512, 522, 651, 652, 654, 655, 657—659, 664, 667, 668, 681, 682, 686, 670, 730, 733, 866, 868, 869, 900, 956, 961, 963, 965, 967
Пузикове 239, 263
Пузирі 897
Пулинці 603
Пустовари 868
Пустовійтівська волость 200, 212
Пустовійтове (Глоб. р-ну) 263
Пустовійтове (Кременч. повіту) 28
Пустовіти 490, 495
Путивль 511, 512, 564
Пухальщина 509
Пучківщина 560
Пушкареве 141
Пушкарівка 106, 849
П'ятигірці 604
П'ятихатки 509

Р

Радалівка 261
Радивонівка 143
Радочини 490
Радченки 729
Радченкове 731
Радуцьківка 11
Радянська Дача 193
Радянська країна 834
Радянське 412
Радянська Росія 241
Радянський Союз (СРСР) 158, 205, 213, 223, 232, 234, 284, 301, 378, 478, 480, 484, 485, 602, 800, 807, 827, 829, 830, 831, 847, 834, 861
Радьки 899
Радьків 508
Раївка 969
Райківка 921
Райозеро 787
Рашівка, р. 193
Рашівка 45, 153, 193, 681, 716
Ревівка 508
Ревущине 410
Регірянка 759
Редути (Верхньолан. сільради) 387
Редути (Дмитр. сільради) 489, 508
Рекунівка 772
Репешки 411
Решетилівка 15, 19, 62, 304, 306, 341, 851—869
Решетилівка, з. ст. 868, 870
Решетилівський район 117, 129, 407, 423, 433, 745, 821, 851, 866, 868, 965
Решетники 772
Рибальське 728
Рибне 316
Рибці 75, 291, 838, 848
Рибченки 922
Рига 21, 301, 484
Риги 561
Рильськ 511
Римарівка 194
Римиги 969
Рівне 802
Рівні 339
Різники 508
Роботівка 509
Рожалівка 848
Рожки 787
Розбишівка 194
Розпашне 937
Розсохувате 869
Розсошинці 850
Розумівка 387

Ройове 508
Рокита 144
Рокити 896
Рокити (Білоус. сільради) 935
Рокитне 509
Рокитне-Донівка 509
Рокитне Озеро 729
Рокитнянська волость 888
Романи 365
Романиха 561
Романівка (Зубанів. сільради) 261
Романівка (Загрунівськ. сільради) 365
Романівка (Шишацьк. р-ну) 961
Романки (Рокитнян. сільради) 509
Романки (Великоперев. сільради) 968
Романюхи 508
Ромасі 969
Ромашки 561
Роменський округ 42, 156, 180
Роменський повіт 12, 15, 22, 316, 797
Роменський р-н 529
Ромни 20, 22, 24, 25, 77, 147, 167, 185, 353, 392, 512, 552
Ромодан 153, 268, 466, 518, 525, 543, 603, 635, 637, 730, 902
Ромодан (Березів. сільради) 919
Ромоданівка 560
Ропа 253
Роплянське 922
Російська держава 14, 71, 532
Російська імперія 24, 490, 491, 792
Російська Федерація 864
Росія 6, 12, 13, 14, 21, 70, 71, 75, 83, 86, 89, 131, 146, 147, 158, 166, 167, 178, 225, 248, 317, 318, 352, 355, 390, 392, 395, 400, 448, 450, 465, 469, 470, 503, 511, 513, 515, 516, 521, 533, 565, 586, 639, 640, 685, 698, 699, 714, 790, 796, 851, 854, 855, 864, 924, 956
Ростов-на-Дону 87, 223, 526 792
Рубанівка 627
Рублівка, з. ст. 224, 263
Рублівка (Котелев. р-ну) 452
Рублівка (Кременч. р-ну) 508
Руда, р. 808, 809
Руда (Зубівськ. сільради) 686, 689, 692, 693
Руда (Зубанів. сільради) 261
Руда (Токарів. сільради) 561
Руденки-Гончарі 367
Руденківка 772
Рудиків 191
Руді 883
Рудка, р. 263, 339
Рудка (Гребінк. р-ну) 281, 284
Рудка (Сенчан. сільради) 542, 548
Рудка-Степ 192
Рукасі 771
Румунія. 600, 717
Рунівщина 849
Руновщанська волость 812
Руновщанський район 817
Руновщина 626, 822
Русь 563
Ручки (Гадяцьк. р-ну) 194
Ручки (Білогоріл. сільради) 559
Рябківка 955
Ряська волость (Костянтиноградського повіту) 748
Ряське 627

С

Сабадашів 785
Савинці (Миргород. р-ну) 655, 662, 730
Савинці (Оржицького р-ну) 787
Савинцівська волость 642, 660, 676
Савицьке 731
Савулівка 787
Сагайдак 141—143, 965, 967—969
Сагайдашня 969
Садки 508
Садове 921
Сазонівка 787
Сажка 731
Саї 141
Саївка 282
Сакалівка 49, 645, 646, 654, 660, 662, 664
Салимівщина 969
Салівка (Гребін. р-ну) 282
Салівка (Кремен. р-ну) 509
Салівка Друга 282
Салівка Перша 282
Самара 84
Самари (Великоперев. сільради) 967
Самари (Лугов. сільради) 936
Самарщина 411
Самусівка 509
Санжари 304, 732, 772
Сапожине 848
Саракташ 576, 580
Саранчівка (Пшеничн. сільради) 366
Саранчівка (Устимів. сільради) 989
Саранчине 560
Саранчова Долина 194
Саратовська область 51
Сари 157, 194, 195
Сарська волость 152
Сасинівка 809
Сахни 594
Сахновщина 627
Сватки 195
Свердловськ 578
Свердловське 410
Свинарне 195
Свинківка, р. 849, 952, 955
Свинківка, з. ст. 811, 818, 849
Свиридівка 561
Свистунівка 626
Свічкареве 411
Свічкарівщина 366
Свічківка 605
Світлівщина 773
Світлогірське 412
Святилівка 263
Севастополь 272, 297, 343, 885
Северини 411
Селещина 609, 627
Селещина, з. ст. 626, 823
Селище 261
Селище Декабристів 728
Селюків 606
Семенівка 141, 871—881, 889, 899, 906
Семенівський район 868, 871, 877, 881—883
Семереньки 730
Семимогили 196, 207, 240
Сем'янівка 848
Сені 851
Сенча 511, 518, 520, 531—542, 554, 606, 729, 731
Сенча, з. ст. 560, 561, 584, 606, 729, 731
Сенчанська волость 512, 538
Сенчанський район 538, 539, 542, 553
Сербинівка 282
Сергіївка 10, 192
Сердюки (Мачуськ. сільради) 836
Сердюки (Погребн. сільради) 897
Середине 896
Середнє (Великобаг. селищн. Ради) 117
Середнє (Хорольськ. міськради) 899
Середня Азія 205, 276, 877
Середняки 195
Середпілля 224, 233
Сибір 21, 24, 26, 119, 141, 170, 193, 262, 341, 514, 515, 543, 596, 689, 750, 770, 903, 925, 938
Сиверинівка 317
Сивці 315
Сидори 259
Сидорівщина 141
Сидоряче 462
Синявка 248, 255
Синяківщина 935
Синьощоки 729
Сиротенки 222, 244, 263
Ситківецький район 185
Сіверський Донець 759
Сідаківка 315
Сілезія 75, 852
Сімферополь 205, 251
Сінне 410
Сіре 603
Сіренки 214, 221
Сірія 580

Скажениківський 347
Скалка 604
Скелі 117
Скибинці 936
Скибівка 955
Скибівщина 142
Скиданки 731
Скобинці 929
Скорбне 262
Скоробагатьки 11, 511, 560
Скороходове, з. ст. 952, 954, 955
Скочак 282
Скубії 771
Славки 869
Славнівка 410
Сливенський округ 834
Слинківщина 365
Слиньків Яр 316
Сліпки 869
Сліпорід, р. 10, 278, 281, 282, 603—605, 629, 783, 785, 786, 788
Сліпорід, 788
Сліпорід-Іванівка 281, 802
Слобідка (Гамал. сільради) 560
Слобідка (Мальців. сільради) 729
Слободо-Петрівка 264, 278, 282
Слюзиха 561
Слюзівка 898
Слюсарі 851
Сміла 308
Смоленськ 18
Смородщина 824, 954
Смотрики 809
Снітин 11, 605
Снітине 606
Снопове 836
Снятин 511
Собківка 771
Сокиринці 17
Сокириха 559
Сокілка Лівобережна 410
Сокілка Правобережна 412
Сокілки 390
Соколівщина (Байрацьк. сільради) 315
Соколівщина (Зіньків. міськради) 317
Соколова Балка 772
Солдатове 193
Солодівка 258
Соломахівка 848
Соломки 412
Солониця, р. 12, 563, 593, 594
Солониця, з. ст. 572, 606, 922
Солониця (Лубен. р-ну) 58, 62, 573, 593—602, 606
Солониця (Новогалещ. сільради) 446
Солонці (Білоцерк. сільради) 141
Солонці (Дмитрів. сільради) 508
Солонці (Миргород. р-ну) 731
Солошине 62, 410
Сомівка 36
Сомалі 821
Сонячне 627
Сорочинська волость 676
Сорочинці 151, 570, 629, 655, 667, 776
Соснівка (Гадяцьк. р-ну) 195
Соснівка (Дзержин. сільради) 508
Соснівка (Ковал. сільради) 811
Соснівка (Краснен. сільради) 411
Соснівка (Яреськ. сільради) 969
Сосниця 512
Сотницьке 730
Софине 919
Софіївка 922
Софія 580, 831, 877
Сохацька Балка 315
Сохацьке 728
Сполучені Штати Америки 821
Ставки 922
Ставкове 365
Ставропілля 119
Ставрополь 761
Ставропольська губернія 514
Стадниця 461
Стадня 605
Стайки 922
Сталінград 203, 549, 598, 613, 880
Сталінградська область 51, 311, 539, 830
Станіслав 596
Станова Дубина 225
Стара Аврамівка 912
Стара Білецьківка 508
Стара Загора 828
Стара Михайлівка 367
Стара Мусіївка 920
Старий Іржавець 778, 787
Старий Орлик 412
Старий Хутір (Глобин. селищн. Ради) 196, 200
Старий Хутір (Гамаліїв. сільради) 560
Старицьківка 627
Старі Млини 305, 310
Старі Санжари 772
Староаврамівка 921
Староаннінка 539
Стародуб 75, 512, 533
Стасі 18, 307, 316
Степ-Суходілка 626
Степаненки 191
Степанівка (Багачан. Першої сільради) 141
Степанівка (Великоруд. сільради) 315
Степанівка (Кулик. сільради) 823, 825, 827, 829, 831, 832
Степанівка (Семенів. р-ну) 887, 888, 897
Степанівка (Филенк. сільради) 941, 943, 955
Степівка 508
Степне (Землян. сільради) 261
Степне (Куликів. сільради) 823, 831
Степове (Білухів. сільради) 387
Степове (Великокринк. сільради) 214
Степове (Новокочубеїв. сільради) 955
Степове (Очеретуват. сільради) 897
Степуки 561
Степурі 605
Стеся 968
Стехівка 62
Стефанівщина 141
Стешевщина 191
Стінки 141
Стовбина Долина 773
Стовбине 728
Стовбувате 366
Стоїл Войвода 834
Сторожове 954
Стрижевщина 747
Стрижівщина 561
Стрілевщина 366
Струтунівка 263
Стукалівка 281
Ступки (Зіньк. р-ну) 366
Ступки (Рунівщ. сільради) 815, 849
Ступки (Черкащ. сільради) 731
Судан 380, 381
Судівка (Полузір. сільради) 772
Судівка (Великоруд. сільради) 315
Судіївка 822, 836
Сула, р. 10, 11, 117, 262, 270, 278, 510, 521, 524, 532, 539, 540, 552, 554, 559—563, 566, 568, 570, 573, 578, 580, 584, 594, 598, 600, 603—606, 686, 728, 733, 774, 783, 786—788, 881, 883, 890, 891, 895—900, 919—922
Сула, з. ст. 510, 543, 552, 554, 556, 559, 561
Сулими (Великокобел. сільради) 770
Сулими (Воскобійн. сільради) 968
Сулими (Загрун. сільради) 365
Сулиця 12, 560, 561, 584
Суми 31, 151, 392, 510, 530, 705, 805
Сумська область 9, 164, 185, 337, 525, 529
Сумський округ 156
Супротивна Балка 770
Супруненки 731
Супрунівка 75, 112, 849
Суржки 132, 144
Сурмачка 925
Сусідки 849
Суха Балка 283
Суха Грунька 192
Суха Котелевка 462
Суха Лохвиця, р. 559—561
Суха Лохвиця 935
Суха Маячка 404, 773
Суха Солониця 603

Сухе 411
Сухий 387
Сухий Кагамлик 261—263
Сухий Кобелячок, р. 411
Сухий Кобелячок 445
Сухий Омельничок 196, 197, 263, 498
Сухинівка 398, 411
Сухомлини 364
Сухоносівка (Поставм. сільради) 929, 930, 936
Сухоносівка (Селещ. сільради) 627
Сухорабівка 869, 870
Сухорибівка 869
Сушки 445
США 649
Сягайли 849
Сьомаки 282

Т

Таборище 484
Тавань 732
Таверівка 937
Таврійська губернія 24, 262, 925
Таврія 119, 197, 226, 240, 249, 307, 498, 512, 533, 658
Тагамлик, р. 616, 617, 626, 627
Тагамлик, з. ст. 607, 627, 823
Тамань 630
Тарандинці 605
Тарани (Микіл. сільради) 462
Тарани (Плосків. сільради) 869
Тарани (Човно-Федорів. сільради) 367
Таранушичі 411
Тарапунька 849
Тарасенкове 785
Тарасівка (Гребінк. р-ну) 282, 802
Тарасівка (Зіньків. р-ну) 328, 367
Тарасівка (Максим. сільради) 387
Тарасівка (Плехів. сільради) 786
Тарасівка (Хорол. р-ну) 922
Татарин, р. 195
Тахтаулов 75
Тахтаулове 849
Ташань 317, 319
Ташкент 578
Тбілісі 697
Твердохліби (Дашків. сільради) 410
Твердохліби (Мачуськ. сільради) 836
Твердохліби (Плосків. сільради) 869
Тепле 166, 171
Теплий 169
Теплівка 809
Теремецьке 785
Терентіївка 849
Терешки 849
Терещенки (Козлівщин. сільради) 462
Терещенки (Малобак. сільради) 868
Терни (Микіл. сільради) 462
Терни (Михнів. сільради) 604
Тернівщина (Лубен. р-ну) 593, 599, 602
Тернівщина (Рунівщ. сільради) 849
Тернове 559
Тимки 785
Тимківка 258
Тимофіївка 193
Тимошівка 260
Тимченки 366
Тимченківка 627
Тишенківка 387
Тишки 606
Тищенки 967
Тобольська губернія 370
Товсте (Семен. р-ну) 898
Товсте (Шишацької сільради) 956
Тойбік 954
Токарі (Лохв. р-ну) 511, 561
Токарі (Піщан. сільради) 869
Толока 870
Томська губернія 266, 795
Тополівка 316
Топольчани (Чехословаччина) 787
Тотчине 919
Травневе 728
Третякове 919
Тривайли 868
Тригубщина 192
Тригорове 850
Троїцьке 240, 263
Тройняки 896
Трояни (Дикан. р-ну) 283
Трояни (Марків. сільради) 411
Троянівка 330, 347, 364
Трубайці 239, 875, 877, 922
Трудове 143
Трудолюб 731
Трудолюбиве 142
Трудолюбівка 955
Трюханівка 461
Тукали 883
Тула 75, 225, 318, 392, 464, 484
Тульчин 656
Тупалівка 235
Турбаї 15, 214, 249, 262, 897
Тургайська губернія 596
Тургайська область 514, 925
Тургайський край 356
Туреччина 70, 196, 900
Тури 868, 869
Турканевий 593
Туркменія 484
Тутаки 868
Туха 969
Тухова 969
Тютюнники 850
Тютюрівщина 173
Тягуни 367

У

Убіжище 17, 264, 281, 791
Уганда 821
Угорщина 272, 351, 485, 580, 821, 847, 856
Уеска 409
Удай 10, 50, 270, 563, 589, 603, 605, 606, 789, 791, 792, 801, 805, 808—810, 923, 929, 930, 935, 936
Удмуртська АРСР 190
Удовиченки 367
Узбекистан 556
Улинівка 445
Улянівка (Рунівщин. сільради) 849
Улянівка (Староаврам. сільради) 922
Ульяновка 282
Ульяновськ 558, 963
Уманцівка 848
Умань 308
Урал 276
Усівка 809
Устивиця 123, 131—140, 142, 670, 671, 689
Устивицька волость 132, 133, 135
Устивицький район 122, 135
Устименки 366
Устимівка (Бабич. сільради) 258
Устимівка (Семенів. р-ну) 872, 877, 898
Усть-Лип'янка 626
Уссурійськ 685
Уфімська губернія 370
Уханівка 142

Ф

Федіївка 868
Федірки 837
Федоренки 490
Федорівка (Великопавл. сільради) 365
Федорівка (Великоруд. сільради) 315
Федорівка (Глобин. р-ну) 243, 244, 248—257
Федорівка (Карлів. р-ну) 388
Федорівка (Чутів. селищн. Ради) 937
Федорівська (Фидрівська) волость 243
Федунка 961, 969
Фенькова Балка 345
Фидрівка 248, 713
Филенкове 46, 955
Филонівщина 786
Фіалка 191
Філонівка 316
Фінляндія 485
Фіриньківка 823, 829 833
Фісуни 849
Флорівка 955
Франція 103, 361, 579, 821

Фрунзівка (Глобин. р-ну) 222, 239, 240, 244, 263
Фрунзівка (Шевченк. сільради) 870
Фуглі 729

Х

Халепці 604
Халтуріне 387
Халхін-Гол 195
Ханделеївка 410
Ханко 378
Харенки 968
Харків 21, 22, 36, 37, 81—85, 87, 90, 94, 96, 149—151, 161, 191, 247, 252, 267, 268, 292, 296, 318, 328, 356, 370, 392, 448, 449, 451, 452, 468, 469, 473, 486, 512, 553, 558, 562, 568, 570, 571, 580, 618, 639, 650, 670, 685, 688, 729, 731, 771, 776, 777, 783, 796, 805, 829, 846, 848—850, 868, 869, 895, 907, 940, 941, 946, 950, 969
Харківська губернія 24, 190, 289, 450, 813, 848
Харківська область 9, 36, 49, 156, 190, 328, 330, 370, 386, 427, 478, 616, 651, 704, 848, 866, 881, 910, 934, 937, 965
Харківці (Гадяцьк. р-ну) 195
Харківці (Лохв. р-ну) 62, 511, 543—552
Харківці (Пирят. р-ну) 810
Харківщина 19
Харпакова Балка 315
Харсики 923
Харченки (Козел. р-ну) 434
Харченки (М'якеньк. сільради) 869
Хасан 685
Хатки 63
Хвальки 969
Хвощівка 914, 921
Хвощове 956
Хейлівщина 935
Херсон 81, 220, 482
Херсонська губернія 262, 533, 925
Херсонщина 353
Хижняківка 365
Хильківка 922
Хитці (Калайдин. сільради) 604
Хитці (Краснолуцьк. сільради) 192
Хитці (Шеків. сільради) 606
Хмарівка (Зіньків. міськради) 317, 330, 347
Хобітовка 654
Ходосиха 956
Холодівщина 366
Холодне Плесо 387
Холодний 169
Хоменки (Мусіїв. сільради) 920
Хоменки (Ордан. сільради) 316
Хомутець, р. 713
Хомутець 18, 58, 62, 656, 657, 670, 671, 674, 689, 713—727
Хомутецька волость 701, 717
Хорішки 433—444
Хорішківська волость 417, 436, 437
Хорол, р. 10, 11, 144, 191—194, 212, 214, 244, 248, 254, 261, 262, 563, 627, 637, 642, 643, 647, 648, 651, 667, 686, 697, 713, 721, 722, 728, 729, 731, 881, 882, 895—897, 900, 919—922
Хорол 11, 13, 30, 32, 36, 63, 143, 144, 224, 631, 721, 874, 876, 880, 887, 899, 900—915, 921, 922
Хорольська волость 905
Хорольський повіт 15, 23, 27, 30, 33, 34, 872, 884, 885, 888, 900—903, 905, 906, 908
Хорольський район 129, 582, 651, 881, 897, 910, 913, 915—917, 919
Хорольці 869
Хорошки (Лубен. р-ну) 606
Хорошки (Черевк. сільради) 788
Хоружі 851
Хоружівка 785
Хоруженків 731
Хотмиський 166
Храпачів Яр 366
Хрещате 869
Хрипки 367
Христанівка 560
Христівка 968
Хрулі 559
Худоліївка 898
Худоліївська волость 888

Ц

Царицин 518, 825
Царичанка (Алексопольського повіту) 760
Царичанський повіт 760
Царичанський район 407, 745
Цвітове 364
Цейлон 110
Церковна Балка 589
Цибівка 424
Цибулі 849
Циганське 848
Цикали 142
Цимбалове 194
Цисеве 728
Ціпки 191
Цюряни 967
Цьови 967

Ч

Чайківка 412
Чайківщина 785
Чалівка 388
Чапаєве (Новокочуб. сільради) 955
Чапаєве (Чорбів. сільради) 412
Чапаєвка (Балясн. сільради) 58, 315
Чапаєвка (Бреусів. сільради) 445
Чапаєвка (Радивон. сільради) 143
Чапаєвка (Устимів. сільради) 898
Чапаківка 462
Чаплинка 935
Чаплинці 895
Часниківка 561
Чевельча, р. 787
Чевельча 787
Челябінськ 527
Челябінська область 51
Ченокалівка 433
Червона Балка 561
Червона Долина 848
Червона Лука 183
Червона Поляна 952
Червона Слобідка 552, 559
Червоне (Сасин. сільради) 809
Червоне (Чутів. селищної Ради) 937
Червоне (Чорбів. сільради) 412
Червоне (Ялосов. сільради) 922
Червоний Кут 194
Червоний Лиман 898
Червоний Маяк 808
Червоні Квіти 412
Червоні Луки 559
Червоні Пологи 604
Червоногвардійське 193
Червоноградський округ 763
Червонозаводське 522, 530, 552—558
Червонознам'янка (Білух. сільради) 387
Червонознам'янка (Кремен. р-ну) 501, 509
Черевані 196, 206
Черевки (Миргород. р-ну) 731
Черевки (Орж. р-ну) 788
Чередники (Плоск. сільради) 869
Чередники (Ялосов. сільради) 922
Черемушки 411
Черепахівка 226
Черепахівка (Бровар. сільради) 258
Черкаси 119, 292, 308, 732
Черкасівка 824, 827, 850
Черкаська область 9, 15, 278, 783
Черкащани 731
Чернета 786
Чернече (Краснознамен. сільради) 192
Чернече (Хорошк. сільради) 606
Чернечий Яр 296, 303—305, 307, 310, 311

Чернещина (Демид. сільради) 868
Чернещина (Котелев. сільради) 447
Чернещина (Ордан. сільради) 315
Чернігів 237, 318, 356
Чернігівська губернія 14, 16, 33, 77, 465, 797
Чернігівська область 9, 525, 934
Чернігівщина 13, 19
Черняківка 940, 955
Чехословаччина 187, 208, 236, 272, 351, 580, 600, 726, 821, 847, 921
Чечелеве 508
Чигирин 224, 511
Чигирин-Діброва 235
Чигринів 785
Чижі 560
Чикалівка 508
Чирківка 786
Чімкент 578
Чкалов 578
Чкаловська область 576
Чмихалове 785
Чоботарі 462
Човно-Федорівка 338, 366, 367
Чорбівка 412
Чорне море 179, 355, 449
Чорненьке 262
Чорнобаї 969
Чорнобаївський район 481
Чорноглазівка 850
Чорнухи 17, 792, 923—933
Чорнухинська волость 925, 927
Чорнухинський район 50, 529, 582, 923, 929, 934, 935
Чорняки 365
Чугуї 143
Чуднівці 605
Чудське озеро 667
Чулинці 248, 253
Чумаки 410
Чумгак, р. 785
Чутівка, р. 937
Чутівка 775, 778, 788
Чутове 34, 58, 937—952
Чутівська волость 941, 944
Чутівський район 386, 616, 821, 937, 944, 945, 952, 954

Ш

Шабельники 411
Шадурка 193
Шалівка 868
Шамраївка 970
Шапки 410
Шапрани 131
Шаргора 445
Шарківщина 28, 922
Шарлаї 869
Шарлаївка 968
Шахворостівка 731
Шафранівка 968
Швадрони 968
Швеція 318
Шевці 772
Шевченка 387
Шевченки (Дашк. сільради) 410
Шевченки (Зіньк. р-ну) 365
Шевченки (Кринк. сільради) 214, 221
Шевченки (Піск. сільради) 561
Шевченківка 954
Шевченківка (Криво-Рудк. сільради) 870, 896
Шевченківка (Решет. р-ну) 870
Шевченківське (Коновал. сільради) 626
Шевченкове, з. ст. 269
Шевченкове (Андр. сільради) 919
Шевченкове (Пришиб. сільради) 509
Шевченкове (Макс. сільради) 387
Шевченкове (Микілк. сільради) 462
Шевченкове (Решет. р-ну) 58
Шевченкове (Сватк. сільради) 195
Шевченкове (Токар. сільради) 561
Шевщина 315
Шедієве 759
Шеки 590, 606
Шенгеріївка 366
Шенгури 412
Шепелі 117
Шепелівка (Бабич. сільрада) 258
Шепелівка (Васил. сільради) 445
Шепелівка (Семенів. р-ну) 898
Шершнівка 606
Шили 849
Шилівка (Андр. сільради) 315, 849
Шилівка (Зіньк. р-ну) 367
Шилівка (Малобак. сільради) 868
Шилівка (Супр. сільради) 849
Шинківщина 919
Шипоші 141
Широка Долина 143, 144
Широке (Багач. Першої сільради) 141
Широке (Ковал. сільради) 920
Шишаки (Хорольськ. р-ну) 922
Шишаки 10, 134, 631, 919, 956—965
Шишацьке 868
Шишацький район 48, 129, 136, 651, 862, 866, 956, 961, 965—967
Шияни 131
Шкадрети 561
Шкилі 920
Шкідинівка 351
Шкурати 809
Шкурпели 366
Шкурупії 868
Шкурупіївка 851
Шльонськ 631
Шмиглі (Лохв. р-ну) 511, 524, 561
Шмиглі (Щербан. сільради) 850
Шовкопляси 770
Шостаки 849
Шостка 523
Шпакове 728
Шпирни 142
Шпортьки 772
Шрамки 869
Штанівка 315
Штомпелі 728
Штомпелівка 910, 922
Шуліки 897
Шульги 731
Шурхачі 594
Шушвалівка 258
Шушенське 963

Щ

Щербаки (Жовтн. сільради) 868
Щербаки (Новосел. сільради) 849
Щербаки (Рокитн. сільради) 509
Щербані 112, 850
Щербухи 490
Щорсівка 955

Ю

Югославія 272, 728, 755
Юзівка 670
Юнаки 954
Юр'ївка 177
Юрки 433—435, 439
Юрочки 433
Юр'єв Ливонський 630
Юсківецька волость 512, 537, 542, 587
Юсківці 520, 559, 560
Юсківці, з. ст. 559—561
Юшки 968

Я

Яготин 17, 268, 657
Яготинський район 278
Яблуневе 788
Яблунівка (Золотар. сільради) 410
Яблунівка (Іськів. сільради) 560
Яблучне 351
Якимівка 95, 96
Якимове 144
Яківці 88
Яковенщина 307, 315
Яковенщина Горова 967
Ялинці 58, 509
Ялосовецьке 922
Ялта 435
Ямне 954
Яновщина 968

Японія 579
Яр 849
Яремівка 490
Яремівщина 561
Яреськи (Землян. сільради) 261
Яреськи (Шишацьк. р-ну) 10, 55, 134, 631, 961, 969
Яреськи, з. ст. 117, 956, 965 967—969
Ярини 509
Ярмаки 731
Ярмаківська волость 731
Ярове 196
Ярохівка 316
Яроші (Михайлик. сільради) 968
Яроші (Пирогів. сільради) 262
Ясенове 367
Ясинувате 849
Ясне 387
Яхники 11, 561
Яценки (Милорадів. сільради) 462
Яценки (Шевченк. сільради) 870
Яцини 808
Яцинова Слобідка 848
Яцино-Окарі 365
Яцюкове 923
Ячники 511
Яшники 561

В доборі документів, матеріалів та ілюстрацій, використаних у текстах нарисів і довідок, подавали допомогу: Архів Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Центральний державний архів Жовтневої революції СРСР, Центральний музей В. І. Леніна (Москва), Центральний державний історичний архів СРСР (Ленінград), Центральний державний архів давніх актів, Центральний державний військово-історичний архів СРСР, Центральний державний архів народного господарства СРСР, Центральний державний архів Радянської Армії, Архів Міністерства Оборони СРСР, Архів Інституту історії партії ЦК КП України, Центральний державний архів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР, Центральний державний історичний архів УРСР у Києві, філіал Центрального державного історичного архіву УРСР у Харкові, Центральний державний архів кінофотофонодокументів УРСР, РАТАУ, Центральна наукова бібліотека АН УРСР, Державна історична бібліотека УРСР, Наукова бібліотека Інституту історії АН УРСР, Книжкова палата УРСР, Державний історичний музей СРСР, Державний історичний музей УРСР, Державний музей українського образотворчого мистецтва, Полтавський обласний державний архів, Архів Полтавського обкому КП України, Полтавська обласна бібліотека для дорослих ім. І. П. Котляревського, Полтавський краєзнавчий музей.

Цінні зауваження, пропозиції і побажання в процесі підготовки тома подали: Інститут історії АН УРСР, кафедра політекономії Харківського юридичного інституту та кафедра історії Полтавського педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка.

В організації роботи державних архівів, вищих учбових закладів, бібліотек і музеїв по історії міст і сіл області велику допомогу подали Міністерство вищої і спеціальної середньої освіти УРСР, Міністерство освіти УРСР, Міністерство культури УРСР, Архівне управління при Раді Міністрів УРСР.

У збиранні та опрацюванні матеріалів авторам і редколегії тома активно допомагали працівники організацій та установ Полтави: Полтавського обкому КП України — О. С. Гальченко, І. Т. Кобець; обласної бібліотеки для дорослих ім. І. П. Котляревського — С. С. Дунаєвська, Л. Г. Убийвовк; обласної бібліотеки для дітей та юнацтва — Г. І. Багрич; обласного державного архіву — М. М. Брусілова, З. М. Суховська; Полтавського краєзнавчого музею — В. А. Кузьміна, Н. П. Малюченко, Є. Я. Мовчан, Н. І. Пасько, Г. О. Сидо-

ренко; Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського — А. Т. Залашко, А. О. Ротач; редакції газети «Зоря Полтавщини» — Е. Н. Шестакова; обласної організації Товариства «Знання» — Д. І. Доценко, П. А. Литвин; облстатуправління — М. М. Артем'єв, М. Д. Дрібінська; письменники — П. Д. Бабанський, Л. П. Бразов.

У виявленні і виготовленні ілюстрацій до тома активну участь узяв фотограф Полтавського краєзнавчого музею В. О. Пайдем. Використано також фотознімки Б. М. Арютова, В. О. Бадьора, К. В. Білого, В. А. Валяєва, Ю. Ф. Великодного, В. В. Гусара, В. П. Задої, В. П. Каттая, П. С. Кекала, В. І. Кожемякіна, І. О. Кропивницького, К. В. Крючевського, Л. П. Куликова, А. О. Малинки, М. Є. Мартинова, О. Й. Пасічника, Г. В. Проскурні, В. П. Пшеничного, Г. Г. Сироватня, В. С. Сулими, Р. І. Шевченка, С. П. Шмалька.

В підготовці матеріалів по окремих районах активну участь брали: **Великобагачанський район:** Б. С. Ватуля — кандидат історичних наук, А. Д. Опацький — учитель; **Гадяцький район:** М. Л. Бойко — секретар РК КП України; **Глобинський район:** Я. С. Бодаква, І. М. Промітний — краєзнавці, Н. В. Григоренко, А. А. Невмивако, М. А. Пальоний — учителі, В. Ф. Шкуренко — зав. відділом РК КП України; **Гребінківський район:** М. А. Лобач — секретар РК КП України, Г. Ф. Хребет — зав. відділом РК КП України; **Диканський район:** Т. М. Гармаш — учитель, А. Г. Момонт — директор обласного державного архіву, М. Х. Орел — секретар РК КП України, Б. П. Ротач — зав. кабінетом політичної освіти РК КП України, Я. М. Кобеляцький — активний учасник громадянської війни; **Зіньківський район:** Ф. О. Величко — зав. райвно, І. Д. Кальний — вчитель, В. Я. Костенко — секретар РК КП України, В. С. Пилипець, Т. С. Фаліков — працівники Полтавського сільськогосподарського інституту; **Карлівський район:** Ф. Я. Левченко — вчитель, А. Л. Стовбун — зав. кабінетом політичної освіти РК КП України; **Кобеляцький район:** Г. В. Гавриш, Й. С. Дрейслер, І. П. Сафронова — викладачі Харківського юридичного інституту, В. Г. Євтушенко — зав. кафедрою історії КПРС Полтавського педагогічного інституту, В. Г. Хлистун — вчитель, М. Ф. Черноватий — секретар РК КП України, О. М. Ященко — зав. відділом РК КП України; **Козельщинський район:** О. О. Котенко — секретар РК КП України, О. Т. Копил, О. Я. Пастух — вчителі; **Кременчуцький район:** І. Г. Волков — учитель, Б. Я. Кузняк — викладач Полтавського педагогічного інституту, О. С. М'якота — секретар РК КП України, О. І. Рудалов — лектор РК КП України; **Лохвицький район:** Ю. К. Сибірний — зав. кабінетом політичної освіти РК КП України; **Лубенський район:** В. Ф. Кушніров — секретар РК КП України; **Машівський район:** М. А. Чайка — секретар РК КП України; **Миргородський район:** Ф. А. Волошин — учитель, М. А. Герман — старший викладач Полтавського інженерно-будівельного інституту, В. Д. Опацький — голова виконкому районної Ради депутатів трудящих, В. Д. Радько — секретар РК КП України; **Новосанжарський район:** Г. І. Коваленко — секретар РК КП України, І. М. Пилипенко — краєзнавець; **Оржицький район:** А. М. Грінченко, І. П. Горбатенко — вчителі; **Пирятинський район:** М. В. Мельниченко — зав. відділом РК КП України, М. А. Нестерець — секретар РК КП України, А. А. Святогор — лектор РК КП України, П. М. Тищенко — вчитель; **Полтавський район:** П. С. Репало — зав. відділом РК КП України, К. О. Татарчук — зав. відділом РК КП України, К. І. Шкуть — секретар РК КП України, М. І. Шкурба — секретар парторганізації колгоспу ім. Макаренка, І. І. Щербань — кореспондент РАТАУ; **Решетилівський район:** Л. В. Гайтота — редактор районної газети, М. В. Бака — асистент Полтавського педінституту, М. П. Григоренко — зав. відділом РК КП України, К. І. Кушнірчук, М. В. Хірний — вчителі; **Семенівський район:** З. Д. Козуб, О. В. Невкрита — вчителі, І. М. Комар — секретар РК КП України; **Хороль-**

ський район: М. Д. Книш, Ф. О. Могиленко — вчителі; **Чорнухинський район:** Г. І. Сторіжко — секретар РК КП України; **Чутівський район:** В. Ю. Бондаренко, Т. А. Пелишок — вчителі, Г. В. Гавриш — викладач Харківського юридичного інституту; **Шишацький район:** І. М. Волик, М. І. Чуб — вчителі, І. П. Гусак — секретар РК КП України, Н. Д. Бачкаліна — асистент Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Науково-методичне керівництво підготовкою тома здійснювали наукові співробітники відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР: Р. М. Єсипенко, В. М. Зайцев, А. А. Кондрацький, Ю. О. Курносов, О. І. Кудін, О. П. Лола, Г. К. Макаренко, Л. В. Олійник, П. Д. Павлій, І. П. Чепіга.

Матеріали по археології до нарисів і довідок опрацювали старший науковий співробітник Інституту археології АН УРСР Є. В. Махно та працівник цього інституту К. П. Бахмат.

В науковому редагуванні і підготовці тома до друку брали участь працівники редакції Історії міст і сіл УРСР Головної редакції УРЕ: М. П. Базилівський, О. П. Вержбицька, І. Г. Дурнєв, В. Х. Косян, Л. М. Курносова, Н. О. Кравченко, Л. С. Некрасова, В. Б. Рибка, В. П. Руденко, В. В. Чигирик.

Художнє редагування та консультація по добору ілюстративного матеріалу тома — Г. П. Кривдін.

ЗМІСТ

Від редакційної колегії тома . 5

Полтавська область 9

Полтава 68

Великобагачанський район

Велика Багачка 117

Устивиця 131

Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Великобагачанського району . 141

Багачка Перша (141), Балаклія (141), Білоцерківка (141), Гоголеве (142), Кротівщина (142), Мар'янське (142), Матяшівка (142), Мостовівщина (142), Остап'є (142), Поділ (143), Радивонівка (143), Рокита (144), Широка Долина (144), Якимове (144).

Гадяцький район

Гадяч 145

Веприк 166

Лютенька 177

Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Гадяцького району 191

Березова Лука (191), Біленченківка (141), Бобрик (191), Великі Будища (191), Гречанівка (192), Книшівка (192), Красна Лука (192), Краснознаменка (192), Лисівка (193), Мартинівка (193), Петрівка-Роменська (193), Плішивець (193), Рашівка (193), Римарівка (194), Розбишівка (194), Ручки (194), Сари (194), Сватки (195), Середняки (195), Соснівка (195), Харківці (195).

Глобинський район

Глобине 196

Великі Кринки 214

Градизьк 224

Манжелія 239

Федорівка (Фидрівка) 248

Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Глобинського району . . . 258

Бабичівка (258), Броварки (258), Бугаївка (259), Горби (259), Гриньки (260), Жуки (261), Землянки (261), Зубані (261), Іванове Селище (261), Киряківка (261), Куп'єквате (261), Липове (262), Обознівка (262), Петрівка (262), Пироги (262), Погреби (263), Пронозівка (263), Пустовійтове (263), Святилівка (263), Фрунзівка (263).

Гребінківський район

Гребінка 264

Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Гребінківського району 281

Березівка (281), Григорівка (281), Короваї (281), Майорщина (281), Наталівка (281), Овсюки (281), Олександрівка (282), Перше Травня (282), Слободо-Петрівка (282), Тарасівка (282), Ульяновка (282).

Диканський район

Диканька 283

Великі Будища 303

Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Диканського району . . . 315

Андріївка (315), Байрак (315), Балясне (315), Велика Рудка (315), Водяна Балка (315), Надежда (316), Ордашівка (316), Стасі (316).

Зіньківський район

Зіньків 317

Лютенські Будища 339

Опішня 351

Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Зіньківського району 364

Артелярщина (364), Батьки (364), Бірки (364), Бобрівник (364), Велика Павлівка (365), Дейкалівка (365), Загрунівка (365), Кирило-Ганнівка (365), Комсомольське (365), Малі Будища (366), Першотравневе (366), Пишненки (366), Покрівське (366), Попівка (366), Ступки (366), Тарасівка (367), Удовиченки (367), Човно-Федорівка (367), Шилівка (367).

Карлівський район

Карлівка 368

Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Карлівського району 387

Білухівка (387), Варварівка (387), Верхня Ланна (387), Климівка (387), Лип'янка (387), Максимівка (387), Мар'янівка (387), Нижня Ланна (387), Попівка (388), Федорівка (388).

Кобеляцький район

Кобеляки 389

Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Кобеляцького району 409

Білики (409), Бродщина (410), Бутенки (410), Вільховатка (410), Григоро-Бригадирівка (410), Дашківка (410), Золотарівка (410), Іванівка (411), Кірове (411), Комендантівка (411), Красне (411), Марківка (411), Озера (411), Орлик (412), Світлогірське (412), Чорбівка (412), Шенгури (412).

Козельщинський район

Козельщина 413

Мануйлівка 424

Хорішки 433

Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Козельщинського району . . . 445
Бреусівка (445), Василівка (445), Висока Вакулівка (445), Говтва (445), Лутовинівка (446), Нова Галещина (446), Піски (446), Пригарівка (446).
Котелевський район
Котельва 447
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Котелевського району 461
Більськ (461), Велика Рублівка (461), Деревки (461), Козлівщина (462), Мала Рублівка (462), Микілка (462), Милорадове (462), Михайлівка Перша (462).
Кременчуцький район
Кременчук 463
Омельник 490
Піщане 498
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Кременчуцького району 508
Білецьківка (508), Дзержинське (508), Дмитрівка (508), Заруддя (508), Кам'яні Потоки (508), Максимівка (508), Недогарки (509), Пришиб (509), Рокитне (509), Салівка (509), Червона Знам'янка (509), Ялинці (509).
Лохвицький район
Лохвиця 510
Сенча 532
Харківці 543
Червонозаводське 552
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Лохвицького району 559
Безсали (559), Бербениці (559), Білогорілка (559), Бодаква (559), Брисі (559), Васильки (560), Гамаліївка (560), Ісківці (560), Корсунівка (560), Луценки (560), Лука (560), Перевалівка (561), Піски (561), Погарщина (561), Риги (561), Свиридівка (561), Токарі (561), Яхники (561).
Лубенський район
Лубни 562
Ждани 584
Солониця 593
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Лубенського району 603
Біївці (603), Вовчик (603), Духове (603), Їсківці (603), Калайдинці (604), Литвяки (604), Мацківці (604), Мгар (604), Михнівці (604), Нижній Булатець (605), Новаки (605), Оріхівка (605), Остапівка (605), Снітин (605), Тарандинці (605), Тишки (606), Хорошки (606), Шеки (606), Шершнівка (606).
Машівський район
Машівка 607
Кошманівка 617
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Машівського району 626
Андріївка (626), Базилевщина (626), Дмитрівка (626), Коновалівка (626), Кустолове-Суходілка (626), Мала Нехвороща (626), Михайлівка (626), Новий Тагамлик (626), Павлівка (627), Ряське (627), Сахновщина (627), Селещина (627), Старицьківка (627)
Миргородський район
Миргород 628
Велика Обухівка 654
Великі Сорочинці 667
Зубівка 686
Комишня 697
Хомутець 713
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Миргородського району 728
Великий Байрак (728), Гаркушинці (728), Дібрівка (728), Зуївці (728), Кибинці (728), Клюшниківка (728), Мальці (729), Остапівка (729), Петрівці (729), Полив'яне (729), Попівка (729), Почапці (730), Ромодан (730), Савинці (730), Солонці (731), Черевки (731), Черкащани (731), Шахворостівка (731), Ярмаки (731).
Новосанжарський район
Нові санжари 731
Мала Перещепина 747
Нехвороща 759
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Новосанжарського району . . 770
Великий Кобелячок (770), Великі Солонці (770), Горобці (770), Драбинівка (770), Канави (770), Крута Балка (771), Кунцеве (771), Кустолове (771), Лелюхівка (771), Малий Кобелячок (771), Маячка (772), Полузір'я (772), Решетники (772), Руденківка (772), Соколова Балка (772), Стовбина Долина (773), Суха Маячка (773).
Оржицький район
Оржиця 774
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Оржицького району 785
Воронинці (785), Денисівка (785), Заріг (785), Золотухи (785), Круподеринці (785), Куйбишеве (785), Лазірки (786), Лукім'я (786), Плехів (786), Райозеро (787), Савинці (787), Сазонівка (787), Старий Іржавець (787), Великоселецьке (787), Чевельча (787), Черевки (788), Чутівка (788), Яблуневе (788).
Пирятинський район
Пирятин 789
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Пирятинського району 808
Березова Рудка (808), Білоцерківці (808), Велика Круча (808), Грабарівка (808), Давидівка (808), Дейманівка (809), Каплинці (809), Малютинці (809), Сасинівка (809), Смотрики (809), Теплівка (809), Харківці (810).

Полтавський район
Ковалівка 811
Куликівка 823
Мачухи 836
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Полтавського району 848
Абазівка (848), Великий Тростянець (848), Гожули (848), Заворскло (848), Кротенки (848), Микільське (849), Новоселівка (849), Рунівщина (849), Супрунівка (849), Тахтаулове (849), Черкасівка (850), Чорноглазівка (850), Щербані (850).

Решетилівський район
Решетилівка 851
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Решетилівського району . . . 868
Братешки (868), Демидівка (868), Жовтневе (868), Кукобівка (868), Малий Бакай (868), М'якеньківка (869), Піщане (869), Плоске (869), Потічок (869), Сухорабівка (869), Шевченківка (870).

Семенівський район
Семенівка 871
Оболонь 883
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Семенівського району 895
Біляки (895), Василівка (895), Великі Липняги (895), Веселий Поділ (895), Горошине (895), Жовтневе (896), Заїченці (896), Іванівка (896), Крива Руда (896), Наріжжя (896), Очеретувате (897), Погребняки (897), Пузирі (897), Степанівка (897), Товсте (898), Устимівка (898), Худоліївка (898).

Хорольський район
Хорол 899
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Хорольського району 919
Андріївка (919), Березівка (919), Березняки (919), Вишняки (919), Клепачі (919), Ковалі (920), Мусіївка (920), Новачиха (920), Новоаврамівка (920), Петрівка (921), Покровська Багачка (921), Староаврамівка (921), Тарасівка (922), Трубайці (922), Хильківка (922), Шишаки (922), Штомпелівка (922), Ясловецьке (922).

Чорнухинський район
Чорнухи 923
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Чорнухинського району . . . 935
Білоусівка (935), Вороньки (935), Гільці (935), Курінька (936), Луговики (936), Мелехи (936), Піски-Удайські (936), Поставмуки (936),

Чутівський район
Чутове 937
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Чутівського району 954
Артемівка (954), Войнівка (954), Грякове (954), Іскрівка (954), Нова Кочубеївка (965), Филенкове (955), Флорівка (955), Черняківка (955).

Шишацький район
Шишаки 956
Населені пункти, центри селищних і сільських Рад Шищацького району 967
Велика Бузова (967), Великий Перевіз (967), Воскобійники (967), Гоголеве (968), Жоржівка (968), Ковалівка (968), Михайлики (968), Пришиб (968), Сагайдак (969), Федунка (969), Яреськи (969).

Іменний покажчик 970
Географічний покажчик 1002

ИСТОРИЯ ГОРОДОВ И СЕЛ УССР
Полтавская область
(на украинском языке)

Зав. редакцією «Історії міст і сіл УРСР» *В. Г. Ткаченко*

Художник *В. І. Юрчишин*
Художній редактор *Ю. С. Яхніс*
Техн. редактор *Г. С. Дерев'янко*
Редагування карт: *Є. В. Мержвинський*
Коректори: *К. Г. Шевченко, В. Г. Безпальча, Р. П. Снігурова, Л. О. Шпортенко*

В тексті вміщено 570 фотоілюстрацій, 26 карт, 12 кольорових вклейок. Том здано до набору 18/VII, підписано до друку 7/X 1967 р. БФ 02370. Тираж 15000. Формат 84 × 108 $^{1}/_{16}$, фіз. друк. арк. 64,5 + 1,5 вклейок. Умовн. друкарських арк. 110,88, обліково-видавничих арк. 114,35 + 3,1 вклейок. Замовлення № 7-329. Ціна в оправі 3 крб. 60 коп.

Набрано і надруковано Харківською книжковою фабрикою ім. Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів Української РСР. Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.